Digitized by Google

LIBRARY
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DAVIS

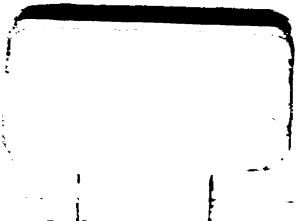

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

1

XVI. ÉVFOLYAM 1961 JANUÁR

LIBRARY
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DAVIS
Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

A marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazása a jelenkor fő kérdéseire 1

LAZAR GYÖRGY: Hároméves tervünk eredményei és soronlevő feladataink — — — — — — — — — — — — — 20

GARAMVÖLGYI KÁROLY: A szocialista országok együttműködése és a magyar mezőgazdaság — — — — — — — — — 31

KÖMJÁT IRÉN: Antonio Gramsci és a kommunizmus Olaszországban 43

KONZULTÁCIÓ

Mi a neo-kolonializmus? (KENDE ISTVÁN) — — — — — — 62

SZEMLE

Pártszervezeteink népnevelő munkája a falu szocialista átszervezésének befejezéséért (KOVÁCS MIHÁLY) — — — — — — 68

Az állami gazdaságok pártszervezeteiről (KOPÁTSY JÓZSEF—HIDVÉGI FERENC) — — — — — — 76

NEMZETKÖZI SZEMLE

A kapitalista országok gazdasági helyzete (A. BECSIN) — — — 85

A német nagytőke térhódítása és Ausztria semlegessége (DR. BÍRÓ KLÁRA) — — — — — — — — — — — 97

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Pártos könyv a munkásosztály elnyomorodásáról a kapitalizmusban (MOLNÁR ENDRE) — — — — — — — — — — — — 109

Egy figyelemre méltó helytörténeti munka (BALLABÁS LÁSZLÓ) — 118

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.

Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660*

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. január 6.

Megjelent 33 500 példányban Felelős kiadó: Vass Henrik

610511/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

TARTALOMJEGYZÉK

az 1961. (XVI.) évfolyamról

Digitized by Google

Tartalomjegyzék

az 1961. (XVI.) évfolyamról

SZERKESZTŐSÉGI CIKKEK

Szá

A marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazása a jelenkor fő kérdéseire — — — — 1
A Moszkvai Nyilatkozat és a német kérdés — 3
A tudomány a haladás és a szocializmus nagy győzelme — — — — — — — — 5
Az SZKP új programja és korunk fő kérdése 11

CIKKEK

Avar János: Változások az elmaradott országok nyugati „segélyezésében" — — — 8—9
Ballai László — Timár János: Népgazdaságunk szakember-ellátottságának problémái — — — — — — — — 12
Baranyi Gyula: Az SZKP XX. Kongresszusa öt év mérlegén — — — — — — 2
Bálint József: A beruházások irányításának egyes kérdései — — — — — — 4
Benedikt Ottó: Az automatizálás társadalmi szerepéről — — — — — — — 4
Csapó László: A kapitalizmus általános válságának új szakasza — — — — — 6
Csendes Béla: A termelőszövetkezetek jövedelmezősége és az árarányok — — — 8—9
Csizmadia Ernő: A munkás-paraszt szövetség néhány új problémája — — — — 5
Csizmadia Ernő: Korszerű termelés-szervezés a szocialista mezőgazdaságban — — — 10
Dr. Elek Tibor: A fizikai tudományok egyetemi oktatásának néhány világnézeti problémájáról — — —— — — — 7
Faludi Szilárd: A korszerű műveltség követelményei az új tantervben — — — — 11

Digitized by Google

	Szám:	Oldal
Friss István: A második ötéves terv néhány fontosabb kérdéséről — — — — —	11	14
Fukász György — Esti Béla — Vukovics Arnold: A marxizmus—leninizmus egyetemi oktatásának továbbfejlesztése az oktatási reform keretében — — — —	12	62
Garamvölgyi Károly: A szocialista országok együttműködése és a magyar mezőgazdaság — — — — — — — — —	1	31
Halász Pál: A szocialista jog és erkölcs viszonyának néhány kérdése — — — —	3	41
Háy László: A szocialista országok gazdasági színvonalának kiegyenlítődése és Magyarország fejlődése — — — — — —	7	1
Hegedüs András: Anyagi érdekeltségi rendszerünk és a műszaki fejlesztés — —	10	32
Huszár István: Hazánk népességi viszonyainak alakulása — — — — — —	8—9	34
Kahulits László: A munka termelékenysége és az átlagbérek — — — — — —	5	34
Kálmán Endre: A Párizsi Kommün kilencvenedik évfordulójára — — — — —	3	15
Kálmán Endre: A pártprogramok lenini útján	8—9	1
Kepes Imre: A nyugateurópai munkásság a német militarizmus ellen — — — —	5	55
Komját Irén: Antonio Gramsci és a kommunizmus Olaszországban — — — —	1	43
Lázár György: Hároméves tervünk eredményei és soronlevő feladataink — — —	1	20
Lukács József: A tudományos haladás és a mai teológia — — — — — — —	10	66
Wilhelm Meissner: A német kérdés és az európai béke — — — — — — —	10	12
Molnár János: A felsőoktatás továbbfejlesztéséről — — — — — — — —	2	34
K. Nagy Sándor: A termelést fellendítő elosztási formák fejlesztése termelőszövetkezeteinkben — — — — — — —	2	71
Nemes Dezső: Az osztályharc fejlődésünk jelenlegi szakaszán — — — — —	6	18
Németh Károly: Mezőgazdaságunk fellendítése a második ötéves tervben — —	12	35

Digitized by Google

Szá

Névai László: Igazságszolgáltatási szerveink szocialista fejlődése — — — — — — 7
Óvári Miklós: A békéért vívott harc új feltételei és lehetőségei — — — — — — 3
Pécsi Ferenc: A monopólium-ellenes munkásegységfront erősítésének nagy lehetőségei 5
Rényi Péter: Társadalom és egyén mai tárgyú filmdrámáinkban — — — — — — 8—9
Ripp Géza: A „bőség társadalma" és a koegzisztencia ideológiai problémái — — 5
Romány Pál: A mezőgazdasági termelés tervszerű fejlesztésének néhány kérdése — 11
Salgó László: Negyven éves a Kínai Kommunista Párt — — — — — — — — 7
Sándor József: Pártunk szervezeti fejlődésének néhány kérdése — — — — — — 6
Sándor Pál: Emlékezés a régi Társadalmi Szemlére — — — — — — — — 11
Sánta Ilona: A proletárdiktatúra békés győzelmének néhány tapasztalata népi demokráciánkban — — — — — — — 4
Sik Endre: Az ENSZ 15. közgyűlésének gyarmati vitájához — — — — — — — 2
Sipos Aladár: A monopolista fejlődés újabb jelenségei az USA mezőgazdaságában — 8—9
Szarka József: A tanulóifjúság szocialista erkölcsi nevelése — — — — — — — 4
Tamássy István: A két genetikai irányzat világnézeti tartalmáról — — — — — 3
Vértes Imre: A szovjet nép élcsapatának alaptörvénye — — — —— — — — 10
Wirth Ádám: A XX. kongresszus lenini vonalának győzelme — — — — — — 12

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

N. Sz. Hruscsov: Az irodalom és művészet új sikereihez — — — — — — — — 6
(Rövidített összefoglalás a szovjet értelmiség képviselőivel 1960. július 17-én rendezett találkozón, az OSZFSZK íróinak és zeneszerzőinek tiszteletére rendezett fogadásokon elhangzott beszédekből)

Digitized by Google

	Szám:	Oldal:
A legagresszívebb nyugatnémet monopóliumok (Pinczési Pál) — — — — — —	8—9	104
Politikai, gazdasági és földrajzi tájékoztatás Nyugat-Berlinről (Alfred Zimm) — —	12	82

DOKUMENTUMOK

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának határozata a Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusának jelentőségéről — — — — —	12	1
A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa válaszolt korunk legfontosabb kérdéseire — — — — — — (Kádár János elvtárs nyilatkozata a Kommunyiszt szerkesztőségének)	12	13
Irodalomkritikánk néhány fogyatékosságáról (Az MSZMP KB. mellett működő Kulturális Elméleti Munkaközösség tézisei)	2	50

KONZULTÁCIÓ

Mi a neo-kolonializmus? (Kende István) —	1	62
Vészi Béla: A szocialista államiság fejlődése a kommunizmus építésének időszakában	12	97

ESZMECSERE

Hozzászólások a termelőszövetkezeti munkadíjazás kérdéséhez — — — — —	3	63
Szigeti József: Gondolatok a marxista esztétika és kritika viszonyáról — — —	5	99

SZEMLE

A kőolaj és a földgáz növekvő szerepe energiagazdálkodásunkban (Dr. Cságoly Ferenc) — — — — —	3	72
A szakszervezetek szerepe a szocialista munkaerkölcs erősítésében (Sőtér Edit) —	3	82

Digitized by Google

	Szám:	Oldal:
A szovjet tudomány és felsőoktatás a kommunizmus kibontakozó építésének szakaszában (Szerényi Sándor — Wirth Ádám)	11	83
A szövetkezeti gazdálkodás megszilárdulása első szövetkezeti megyénkben (Dr. Markó Lajos) — — — — — — — —	6	68
A szövetkezeti parasztság szocialista nevelése — Vas megyei tapasztalatok — (Gosztonyi János) — — — — —	7	74
Az állami gazdaságok pártszervezeteiről (Hidvégi Ferenc és Kopátsy József) —	1	76
Család és iskola együttműködése a nevelésben (Ortutay Zsuzsa) — — — — — —	6	78
Emeljük a munkanormák színvonalát (Kahulics István) — — — — —	11	97
Harcban az irodalom korszerűségéért és a művészi újításért (Nyírő Lajos) — — —	8—9	120
Hogyan emelhetjük a munka termelékenységét üzemünkben? (Szabó Béla) — — (A Transzformátor és Villamoskészülékgyár tapasztalatai)	8—9	135
Pártszervezeteink népnevelő munkája a falu szocialista átszervezésének befejezéséért (Kovács Mihály) — — — — — —	1	68
Úrutazás és tudományos világkép — — —	12	110
Vita a munkásosztály elnyomorodásának kérdéseiről (Kahulits László) — — — —	7	59

NEMZETKÖZI SZEMLE

A Francia Kommunista Párt XVI. kongresszusa (Bernard Couret) — — — —	6	86
A kapitalista országok gazdasági helyzete (A. Becsin) — — — — — — —	1	85
A Kínai Népköztársaság képviseletének problémája az Egyesült Nemzetek Szervezetében (Hajnal Sándor — Szilágyi Zoltán)	4	66
A munkásegység kérdése az Olasz Szocialista Párt kongresszusán (Komját Irén) — —	4	78
A munkásosztály szerepe az észak-afrikai országok nemzeti felszabadító mozgalmában (Politisz Janisz) — — — — — —	10	86

Digitized by Google

	Szám:	Oldal:
A német nagytőke térhódítása és Ausztria semlegessége (Dr. Bíró Klára)	1	97
A román kommunisták négy évtizedes harca (Szántó Jenő)	6	104
A szovjet mezőgazdaság fejlesztésének távlatai (Nagy János)	3	91
A vietnami forradalom három évtizede (Zilahi Judit)	8—9	155
Az Osztrák Kommunista Párt XVIII. kongresszusa (Fritz Glaubauf)	5	111
Algéria, Szahara és kőolaj (Andre Guillou)	7	94
Baloldali előretörés az Angol Munkáspártban (Lehel Artur)	2	93
De Gaulle algériai politikája veszélyezteti a békét (Zilahi Judit)	2	102
Hetven éves a bolgár munkásosztály marxista pártja (Pavel Kosztov)	8—9	147
Hősi út (Dolores Ibarruri)	7	83
Iskolareform Lengyelországban (Szokolszky István)	4	72
Meghiúsult remények és a belgrádi konferencia (Kende István)	11	119
Miért fontos a német békeszerződés megkötése? (Darvasi István)	11	107
Politikai tömegsztrájk Belgiumban (Politisz Janisz)	2	85
Új viszonyok, új emberek teremtője (Vadász Ferenc)	6	96

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A békés egymás mellett élésért (Darvas István)	2	113
Rudolf Hilferding: „A finánctőke" c. művének magyar nyelvű kiadásához (Dr. Csapó László)	4	84
Szabó Imre: A jogszabályok értelmezése (Bihari Ottó)	8—9	171
A magyar ipar, statisztikai adatgyűjtemény Ollé Lajos)	10	105
Dr. Bernáth T. — Dr. Enyedi Gy.: A magyar mezőgazdaság termelési körzetei (Csendes Béla)	10	109

Digitized by Google

Szám:

Pataky Dénes: A magyar rajzművészet (Németh Lajos) — — — — — — 2
A Magyar Tanácsköztársaság állama és joga (Dr. Antalffy György) — — — — 6
S. Vincze Edit: A Magyarországi Szociáldemokrata párt megalakulása és tevékenységének első évei (1890—1896) (Simon Péter) — — — — — — 6
A szocialista pedagógia hazai fejlődésének fontos dokumentuma (Bakonyi Pál) — 10
Szabó Kálmán: A szocialista tervszerűség elméleti kérdései (Gerő Tamásné) — — 7
A Párttörténeti Közlemények négy évfolyama (Mérei Gyula) — — — — — — 7
Egy figyelemre méltó helytörténeti munka (Ballabás László) — — — — — 1
Dr. Jávorka — Dr. Berényi: Jövedelmek a munkabéren felül (Dr. Bácskai Tamás) — 4
Berend T. Iván — Ránki György: Magyarország a fasiszta Németország „életterében" 1933—1939 (Szuhay Miklós) — — — 12
Bölöni György: Magyarság — emberség (Máté György) — — — — — — 3
Marx—Engels összes művei 3 kötete (Fukász György) — — — — — — 7
Balázs Béla: Népmozgalom és nemzeti bizottságok 1945—1946 (Ambrus Anna) — — 8—9
Pártos könyv a munkásosztály elnyomorodásáról a kapitalizmusban — — — — 1
(Ripp Géza: A munkásosztály elnyomorodása a kapitalizmusban és a jelenkori reformizmus c. könyvének ismertetése)
(Molnár Endre)

617472/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 1. SZ. BUDAPEST 1961. JANUÁR HÓ

A marxizmus-leninizmus alkotó alkalmazása a jelenkor fő kérdéseire

A marxizmus—leninizmus diadala

Ezekben a hetekben a párttagok és pártonkívüliek százezrei követik az MSzMP Központi Bizottsága felhívását, hogy a kommunista és munkáspártok képviselőinek 1960. novemberi Moszkvai Értekezletén elfogadott Nyilatkozatot és a világ népeihez intézett Kiáltványt „behatóan tanulmányozzák, hasznosítsák a pártmunkában és tegyenek meg mindent azért, hogy a dolgozók különböző rétegei a Nyilatkozattal és a Kiáltvánnyal megismerkedjenek". A Moszkvai Értekezlet dokumentumait az egész világon behatóan tanulmányozzák, mint az alkotó marxizmus—leninizmus történelmi jelentőségű megnyilvánulását korunkban.

A Moszkvai Nyilatkozat megjelenése már önmagában is a marxizmus—leninizmus diadalának kifejeződése. A marxizmus alig több mint száz esztendővel ezelőtt — megjelenése idején — a forradalmárok maroknyi csoportjának hitvallása volt. Az elmúlt év végén megtartott moszkvai tanácskozáson 81 kommunista párt erre a tudományos elméletre támaszkodott a jelenlegi világhelyzet elemzésénél, ennek az elméletnek a segítségével adott választ korunk nagy problémáira és dolgozta ki az egész világ forradalmi munkásmozgalmának harci programját a jelenlegi helyzetben. A tanácskozáson résztvevő pártok — köztük a szocialista országok kommunista pártjai, amelyek a világ egyharmadán a marxizmus—leninizmus megingathatatlan elvei alapján vezetik a szocializmus építését és a gyakorlatban teremtik meg azt a társadalmat, melyet Marx lángelméje előrelátott — korunk legbefolyásosabb politikai erejét, a társadalmi haladás legfontosabb tényezőjét képviselték — a kommunista világmozgalmat.

A kommunista pártok, amelyek a világ 87 országában működ-

Digitized by Google

nek és több mint 36 millió embert egyesítenek soraikban a marxizmus—leninizmus elveinek szilárd alapján és annak hazájuk viszonyaira való alkalmazásával folytatják tevékenységüket, haladnak a békéért, a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért, a szocializmusért vívott harc első sorában és adnak világos, tudományosan megalapozott választ a dolgozókat, az emberiséget izgató problémákra.

A második Moszkvai Nyilatkozat a marxizmus ellen intézett burzsoá ideológiai hadjárattal szemben ismételten bebizonyította, hogy a *marxizmus—leninizmus eleven valóság és az egyedüli elmélet, amely sokoldalúan és mélyrehatóan feltárja korunk alapvető tartalmát, a társadalmi fejlődés fő tendenciáit és valóságos mozgatóerőit, az egyedüli elmélet, amely képes arra, hogy tudományos választ adjon napjaink égető társadalmi kérdéseire.*

A kommunista mozgalom csak azért tudja betölteni történelmi hivatását, mert megőrizve hűségét a marxizmus—leninizmus megingathatatlan elvei iránt, alkotó módon kezeli a marxizmus—leninizmus elméletét. Kiemelkedő szerepe van ebben az SzKP XX. kongresszusának: a XX. kongresszus történelmi határozatai nemcsak az SzKP és a Szovjetunióban folyó kommunista építés szempontjából nagy jelentőségűek, de új korszak kezdetét jelentették a nemzetközi kommunista mozgalomban is, előmozdították további fejlődését. A XX. kongresszus elemezte a Szovjetunióban folyó kommunista építés helyzetét és feladatait, valamint az egész nemzetközi kommunista mozgalom legfontosabb kérdéseit, bátran bírálta a személyi kultuszt, határozottan fellépett minden akadállyal szemben, amely gátolta a kommunista mozgalom és a marxista—leninista gondolkodás fejlődését. Az SzKP XX. kongresszusa sok tekintetben továbbfejlesztette a marxizmus—leninizmust, megújhodást és friss lendületet vitt be az egész nemzetközi munkásmozgalomba.

A kommunista és munkáspártok 1957-ben, Moszkvai Értekezletükön ebben a szellemben dolgozták ki és fogadták el az alkotó marxizmus—leninizmus programjelentőségű okmányait: a kommunista és munkáspártok első Moszkvai Nyilatkozatát és a Békekiáltványt. Ezek a dokumentumok általánosították az egész nemzetközi kommunista mozgalom tapasztalatait és összefoglalták a kommunisták elvi álláspontját korunk legfontosabb kérdéseiben.

Az elmúlt három év eseményei teljes egészében igazolták az ekkor leszögezett elvi álláspont, a nemzetközi helyzetről és a világ fejlődésének távlatairól adott elemzés helyességét. A kommunista és munkáspártok 1960 novemberi Moszkvai Értekezletükön megerősítették hűségüket ezekhez az okmányokhoz, továbbfejlesztették és konkretizálták azok tételeit. *Az Értekezleten elfogadott Nyi-*

Digitized by Google

latkozat és Felhívás a forradalmi elmélet alkotó alkalmazásának és továbbfejlesztésének nagyszerű dokumentuma, az egész nemzetközi kommunista mozgalom gazdag tapasztalatainak sokoldalú általánosítása, — következetes végigvitele annak a vonalnak, amelyet az SzKP XX. kongresszusa kezdett el, majd az 1957. évi Moszkvai Értekezlet folytatott.

Az imperialisták sohasem titkolták, hogy számításaikat nem kis mértékben a kommunista mozgalom egységének megbontására építik, megpróbálnak rést ütni ezen az egységen és minden rést felhasználni saját céljaikra a kommunizmus ellen folytatott harcban. A Moszkvai Nyilatkozat újabb csapás ezekre a tervekre.

A Moszkvai Értekezleten tovább erősödött a nemzetközi kommunista mozgalom egysége és összeforrottsága, a jelenlegi világhelyzetnek, a kommunista mozgalom alapvető kérdéseinek átfogó marxista—leninista elemzése még szilárdabbá tette ennek az egységnek az elvi alapját.

Az elmúlt években tovább növekedett a Szovjetunió Kommunista Pártjának, mint a kommunista világmozgalom élcsapatának tekintélye. Az egész kommunista mozgalom egységes abban, hogy nagyra értékeli az SzKP-nak és vezetőinek, személy szerint Hruscsov elvtársnak azt a tevékenységét, amelyet a Szovjetunióban a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének vezetésében és a béke védelmében kifejt. Az SzKP testvéri szolidaritása a nemzetközi kommunista mozgalom többi osztagaival és a világ minden haladó mozgalmával nagyszerű példája a proletár internacionalizmus megvalósításának.

A kommunista világmozgalom egységének szilárdságáról tanúskodik az is, hogy erősödött a Szovjetunió Kommunista Pártja és a Kínai Kommunista Párt, valamint az összes testvéri kommunista pártok egysége és összeforrottsága. Bebizonyosodott, hogy az olyan tanácskozások, mint a két Moszkvai Értekezlet, hatékony eszközei a közös harc során felmerült kérdések tisztázásának, az időszerű problémák sokoldalú megvitatásának, a tapasztalatok és vélemények kicserélésének, az egységes nézetek kidolgozásának, és jól szolgálják a közös célokért folyó harcban kifejtendő együttes akciók egyeztetését.

A kommunista mozgalom többévtizedes történetének fontos tapasztalata, hogy egységét harcban kell megvédenie és megerősítenie, leküzdve az elhajlásokat, a marxizmus—leninizmustól idegen nézeteket, a revizionizmus és a dogmatizmus mindenféle megnyilvánulását. Az 1960-ban elfogadott Moszkvai Nyilatkozat megismétli és megerősíti az 1957. évi Nyilatkozat megállapításait arról, hogy következetes harcot kell folytatni két fronton — a revizioniz-

Digitized by Google

mus ellen, amely jelenleg is a fő veszély, továbbá a dogmatizmus és a szektásság ellen. Fontos megállapítás az is, hogy a dogmatizmus és a szektásság mind az elméletben, mind a gyakorlatban, szintén fő veszéllyé válhat egyes pártok fejlődésének egyik vagy másik szakaszában, ha nem harcolnak következetesen ellene.

Az egész nemzetközi kommunista mozgalom tapasztalatait általánosítja a Nyilatkozat, amikor jellemzi a revizionizmus, továbbá a dogmatizmus és a szektásság lényegét. Egyfelől a revizionizmus, a jobboldali opportunizmus, másfelől a dogmatizmus és a szektásság károsságát és súlyos következményeit a két fronton folytatott harc szükségességét igazolják a mi pártunk, az MSZMP tapasztalatai is. Saját bőrünkön tapasztalhattuk, hogy a revizionizmus, a jobboldali opportunizmus a marxizmus—leninizmus eltorzításával, forradalmi szellemének kiirtásával a burzsoá ideológiát tükrözi, elméletben és gyakorlatban megbénítja a munkásosztály forradalmi akaratát, lefegyverzi és leszereli a munkásokat, a dolgozó tömegeket. Súlyos árat fizettünk azért a keserű leckéért is, amely megtanított bennünket arra, hogy a dogmatizmus és a szektásság megfosztja a forradalmi pártot attól a képességétől, hogy tudományos elemzés alapján fejlessze és alkotó szellemben alkalmazza a marxizmus—leninizmust a konkrét adottságoknak megfelelően, elszigeteli a kommunistákat a dolgozó tömegektől, tétlen várakozásra, vagy baloldali kalandorcselekedetekre kárhoztat a forradalmi harcban, lehetetlenné teszi a változó helyzet és az új tapasztalatok időben való és helyes értékelését, az összes lehetőségek felhasználását a harcban. Az elhajlások ellen folytatott többéves nehéz küzdelem során győződtünk meg arról is, hogy egyikük előtt sem szabad letenni a fegyvert: a revizionizmus ellen a dogmatizmus talajáról folytatott harc — ahogy ezt 1956 előtt gyakran tapasztaltuk, nem szünteti meg, inkább erősíti a revizionizmust, és a dogmatizmusnak sem lehet ellenszere a revizionizmus vagy a revizionizmus iránti békülékenység.

A Moszkvai Nyilatkozat újabb eszmei fegyvert ad a magyar kommunisták kezébe is a párt kétfrontos harcban létrejött eszmei-politikai egysége védelméhez mind a revizionizmus, mind pedig a dogmatizmus ellen. Az MSZMP Központi Bizottságának december 21-i határozata „örömmel állapítja meg, hogy a Nyilatkozat igazolja annak a politikának a helyességét, amelyet a Magyar Szocialista Munkáspárt 1956. november 4. óta az SzKP XX. kongresszusa és az 1957-es Nyilatkozat szellemében folytat, amely alapvető feltétele volt minden sikernek, amit pártunk és a magyar nép az utóbbi négy év folyamán elért. Az MSzMP ugyanezt a politikát folytatja ezután is, s ehhez nyújt nagyértékű segítséget a mostani Nyilatkozat."

Digitized by Google

Korunk fő tartalma: a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet

A jelenkor bármely kis vagy nagy kérdésének tisztázásához korunk fő tartalmának helyes felismerése adja meg a kulcsot, ez segít hozzá az események fő irányának, a fejlődés tendenciájának megértéséhez. Még az első Moszkvai Értekezlet határozata megállapította, hogy korunk fő tartalma a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet, amely a Nagy Októberi Szocialista Forradalommal kezdődött meg. Az új Moszkvai Nyilatkozat ismét leszögezi ezt az igazságot és ebből kiindulva elemzi korunk jellegzetességeit, tárja fel a gyorsütemű társadalmi változásokban és az eseményekben a fejlődés fő irányát és sajátosságait. *„Korunk fő jellegzetessége hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének fő tényezőjévé válik... Az emberi társadalom történelmi fejlődésének fő tartalmát, fő irányvonalát és fő sajátosságait korunkban a szocialista világrendszer, azok az erők határozzák meg, amelyek az imperializmus ellen, a társadalom szocialista átalakításáért harcolnak. Az imperializmus semmiféle erőlködése nem állíthatja meg a történelem előrehaladását. Létrejöttek a szocializmus további döntő győzelmének szilárd előfeltételei. A szocializmus teljes győzelme elkerülhetetlen."*

A Nyilatkozat átfogóan elemzi mindazokat a tényezőket, tendenciákat, amelyek megcáfolhatatlanul alátámasztják a fenti megállapítás helyességét.

Az egyik ilyen tényező *a kapitalista világrendszer hanyatlásának és bomlásának mélyreható folyamata.* A kapitalizmus ideológiai védelmezői gyakran a marxisták szemére vetik, hogy azok állítólag nem veszik észre a kapitalizmusban végbemenő változásokat és „új" jelenségeket, amelyek a tőkés rend védelmezői szerint annak gyökeres átalakulásáról tanúskodnak, arról, hogy már szinte megszűnt kapitalizmus lenni, eltűntek a régi ellentmondásai, létrejött a „népi kapitalizmus", sőt egyesek azt állítják, hogy a kapitalizmus — az államkapitalizmuson keresztül — automatikusan belenő a szocializmusba. A marxisták természetesen nem vakok a kapitalizmusban végbemenő változásokkal szemben, behatóan tanulmányozzák és elemzik — ahogy ezt a Nyilatkozat is bizonyítja — az „új" jelenségeket, a kapitalizmusban végbemenő változásokat. Ezek a változások azonban éppen az ellenkezőjét bizonyítják annak, amit a revizionisták állítanak. Az imperializmus ellentmondásai meggyorsították a monopolkapitalizmusnak állammonopolista kapitalizmusba való átnövését. Ez azonban egyáltalán nem jelenti a kapitalizmus ellentmondásainak megoldódását és még kevésbé a kapitalizmus automatikus átnövését a szocializmusba: ellenkezőleg. „Az állammonopolista kapitalizmus erősítve a mono-

Digitized by Google

póliumnak a nemzet élete feletti hatalmát, a monopóliumok és az állam erejét egységes mechanizmussá egyesíti abból a célból, hogy megmentse a tőkésrendet, és maximálisan növelje az imperialista burzsoázia profitját a munkásosztály kizsákmányolása és a lakosság széles rétegeinek kifosztása útján."

Tovább fokozódott az elmúlt években a tőkésgazdaság ingatagsága, és ez a legnagyobb erővel éppen a mai imperializmus vezető országában, az Egyesült Államokban nyilvánul meg. Egyre élesebbé válik a termelőerők és a termelési viszonyok összeütközése. Az Egyesült Államok monopoltőkéje immár szemmel láthatóan képtelen a meglevő termelőerők felhasználására. Az Egyesült Államok Tájékoztató Ügynökségének 1960. augusztus 29-i jelentése kénytelen megállapítani: „az amerikai gazdasági élet az elmúlt 15 év alatt legalább négy alkalommal szemmel láthatólag megingott, a legszembetűnőbben az 1957—58-as recesszió idején és jelenleg is gazdasági nehézségei vannak". 1960-ban az USA ipari kapacitásának csak 80 százaléka, az acéliparének pedig csupán 50 százaléka volt kihasználva és a legfontosabb iparágakban a termelés további visszaesése figyelhető meg. A nagy monopóliumok természetesen mindent elkövetnek, hogy a gazdasági nehézségek következményeit áthárítsák a dolgozókra: tovább növekedik a munkanélküliség (1960 júniusában 4,4 millió teljes munkanélküli volt az USA-ban, de a részleges munkanélküliek száma ennél jóval nagyobb), növekednek a dolgozók adóterhei, csökken a dolgozó családok átlagos jövedelme, esik a liszt, a hús, a vaj, a friss zöldség és gyümölcs egy főre eső fogyasztása és a táplálkozás kalóriaértéke. A monopóliumok pedig ezzel egyidőben növelik a kizsákmányolás útján szerzett profitjukat. Az Egyesült Államok tőkéstársaságai például 1959-ben 1957-hez viszonyítva a termelés 5 százalékos növekedése mellett, 10 százalékkal növelték profitjukat.

Egyre több jelenség jelzi, hogy korunkban a *kapitalizmus általános válságának új szakasza következett be.* Az általános válság új szakaszának tudományos elemzése a marxista—leninista elméleti gondolkodás egyik fontos feladata, amit feltétlenül számításba kell venni a kommunista mozgalom stratégiájának és taktikájának kidolgozásánál is. A Nyilatkozat marxista—leninista módon feltárja a válság új szakaszának jellegzetességeit és elvi kiindulópontot nyújt a további marxista—leninista elemzéshez is.

Miben fejeződik ki a kapitalizmus általános válságának új szakasza, milyen tényezők jellemzik ezt az új szakaszt? Ezek a tényezők a következők:

a szocializmus diadala Európa és Ázsia országainak nagy csoportjában, amely felöleli az emberiség egyharmadát;

a szocializmusért harcoló erők nagyarányú növekedése világ-

Digitized by Google

szerte, és az imperializmus pozícióinak állandó gyengülése a szocializmussal folytatott gazdasági versenyben;

a nemzeti felszabadító harc újabb óriási fellendülése és a gyarmati rendszer állandóan gyorsuló felbomlása;

az egész tőkés gazdasági világrendszer ingatagságának fokozódása;

a kapitalizmus ellentéteinek kiéleződése az állammonopolista kapitalizmus fejlődése és a militarizmus növekedése következtében;

a monopóliumok és az egész nemzet érdekei közötti ellentétek elmélyülése;

a polgári demokrácia korlátozása, a tekintélyuralmi és fasiszta kormányzási módszerek alkalmazásának tendenciája, a burzsoá politika és ideológia súlyos válsága.

Az általános válság új szakaszának az a sajátossága, hogy „nem világháborúval kapcsolatban alakult ki, hanem a két rendszer versenye és harca, az erőviszonyoknak a szocializmus javára való mind nagyobb megváltozása, az imperializmus valamennyi ellentétének fokozott kiéleződése közepette". Ez a sajátosság két szempontból is figyelemre méltó. Először: a burzsoá ideológusok és politikusok felhasználva azt a tényt, hogy az imperialisták által kirobbantott mindkét világháború szocialista forradalmakkal fejeződött be és új szakaszt nyitott a kapitalizmus általános válságának fejlődésében, azzal rágalmazzák a kommunistákat, hogy a tőkés rend megdöntéséhez és a szocialista rend megteremtéséhez feltétlenül háborúkra van szükségük. A kapitalizmus általános válságának mostani szakasza megmutatta, hogy a lényeg nem a háborúkban van, az imperializmus ellentmondásai az általános válság kiéleződéséhez, a válság új szakaszához vezetnek olyan viszonyok között is, amikor a békeszerető erőknek a békés egymás mellett élés megvalósításáért és megszilárdításáért vívott sikeres harca meggátolta az imperialistákat abban, hogy agresszív cselekedeteikkel megzavarják az általános békét. Másodszor: az általános válság, új szakaszának ez a sajátossága is rávilágít arra, hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik, hogy az erőviszonyoknak a szocializmus javára való mind nagyobb megváltozása elsősorban a szocialista világrendszer gyorsütemű fejlődésének köszönhető, hogy a fejlődés menete igazolta Leninnek azt a jövendölését, hogy a győztes szocializmus országai főleg a gazdasági építéssel gyakorolnak befolyást a világforradalom fejlődésére.

Fejlődésének új szakaszába lépett a szocialista világrendszer is. A Szovjetunió sikeresen folytatja a kommunista társadalom általánosan kibontakozó építését. A szocialista tábor más országai

Digitized by Google

— köztük Magyarország — sikeresen rakják le a szocializmus alapjait és közülük egyesek már a fejlett szocialista társadalom építésének időszakába léptek. Mindezekben az országokban gyökeresen megváltoztak a termelési viszonyok, eredményesen valósítják meg a szocialista iparosítás politikáját és megoldották vagy megoldják a szocialista építés legnehezebb feladatát — a parasztság önkéntes áttérését a kisüzemi magángazdálkodásról a nagyüzemi, szövetkezeti, szocialista gazdálkodás útjára. Ez utóbbi feladatot tekintve, az elmúlt esztendők eredményei után a Magyar Szocialista Munkáspárt azt tűzte ki céljául, hogy még ebben az esztendőben lényegében fejezzük be a mezőgazdaság szocialista átszervezését és ezzel rakjuk le a szocializmus alapjait hazánkban.

A szocialista országok fejlődését és egységük, összeforrottságuk erejét értékeli a Nyilatkozat, amikor megállapítja: *„Már nemcsak a Szovjetunióban, hanem a többi szocialista országban is megszüntették a kapitalizmus visszaállításának társadalmi-gazdasági lehetőségeit. A szocialista tábor egyesült ereje biztos garancia minden szocialista országnak az imperialista reakció merényleteivel szemben. Ily módon a szocialista államok tömörülése egységes táborba, a tábornak egyre szilárduló egysége és állandóan növekvő hatalma biztosítja a szocializmus győzelmét az egész szocialista világrendszerben."* A szocialista rendszer politikai és morális fölényét már korábban bebizonyította. Most elérkezett az az idő, amikor egyre inkább megmutatkozik a szocialista rendszer gazdasági fölénye is. A fejlődés ütemét tekintve a szocialista országok jóval elhagyták a kapitalista országokat. A termelés növekedésének üteme 1951—1959-ben háromszor akkora volt az egész szocialista táborban, mint a kapitalista országokban. A szocialista országokban a háború előtti helyzethez viszonyítva 1959-ig 6-szorosára emelkedett az ipari termelés, a kapitalista országokban ugyanezen idő alatt csak 2,2-szeresére. Meggyőző fejlődés mutatkozik az egy főre eső termelés növekedésében is és nincs messze az az idő, amikor a szocialista országok az egy főre eső termelésben is elérik és túlszárnyalják a gazdaságilag legfejlettebb kapitalista országokat. A Szovjetunióban például az egy főre eső termelés az elmúlt 6 évben 70 százalékkal növekedett, míg az USA-ban lényegében azonos maradt. A szocialista tábor gazdasági eredményeihez hozzájárult hazánk fejlődése is. Annak ellenére, hogy az 1956-os ellenforradalmi események súlyos károkat okoztak népgazdaságunknak is, a dolgozó tömegek odaadó munkájukkal rövid idő alatt nemcsak talpraállították gazdaságunkat, de fellendítették az ipari és a mezőgazdasági termelést. 1957 óta az ipari termelés mintegy 40 százalékkal, a mezőgazdasági termelés pedig mintegy 12 százalékkal emelkedett. Ezek az eredmények, és a szocialista országok gazdasági együttműködésének tökéletesedése lehetővé teszik, hogy

Digitized by Google

a második ötéves tervben a tervezettnél magasabb célokat tűzzünk ki.

A Moszkvai Nyilatkozat, figyelembe véve, hogy a szocialista világrendszer országainak fejlődése során az utóbbi években kedvező lehetőségek alakultak ki a termelőerők további gyorsütemű fejlesztésére, a maximális időnyerésre és a szocialista országok győzelmének kivívására a kapitalizmussal folytatott békés gazdasági versenyben, teljesen megalapozottan tűzte ki célul, hogy a szocialista országok *„a lehetőségekhez mérten gyors ütemben fejlesszék az ipari és a mezőgazdasági termelést, teljes mértékben kihasználják a szocialista rendszer összes előnyeit és valamennyi ország belső tartalékait, hogy közös erővel is a legrövidebb időn belül megoldják a történelmi feladatot: túlszárnyalják a kapitalista világrendszert az ipar és a mezőgazdaság abszolút összetermelésében, és azután túlszárnyalják a gazdaságilag legfejlettebb kapitalista országokat az egy főre eső termelés és az életszínvonal területén."*

A szocialista országok kommunista és munkáspártjainak ennek a történelmi feladatnak a megvalósítására kell összpontosítaniuk minden erejüket. „Forradalmi kötelességünk — fejezte ki Kádár elvtárs a magyar nép és az MSZMP véleményét —, hogy a lehetőségekhez mérten a leggyorsabb ütemben fejlesszük hazánk ipari és mezőgazdasági termelését, népünk életszínvonala emelésének anyagi alapjait, még jobban használjuk ki a szocialista rendszer nyújtotta előnyöket, belső tartalékokat."

A Nyilatkozat összefoglalja és általánosítja mindazokat a gazdag és sokoldalú tapasztalatokat, amelyeket a kommunista pártok a szocialista építés irányításában szereztek. Ezek a tapasztalatok az egész szocialista tábor kollektív tapasztalatát alkotják, s sokoldalú tanulmányozásuk, alkotó alkalmazásuk és gazdagításuk a konkrét feltételek és nemzeti sajátosságok figyelembevételével — minden egyes szocialista ország fejlődésének feltétlen törvénye. A szocialista építés meggyorsításánál minden szocialista országnak szem előtt kell tartania a szocialista gazdasági világrendszer sikeres fejlődésének feltételeit és követelményeit: a tervszerű arányos fejlődés törvényének következetes alkalmazását a szocialista építésben; a néptömegek alkotó kezdeményezésének kibontakoztatását; a nemzetközi munkamegosztás rendszerének állandó tökéletesítését a népgazdasági tervek összehangolásával a szocialista világrendszer keretén belül; a termelés specializálásának és kooperációjának fejlesztésével, a kölcsönös előnyök, a tudományos-technikai színvonal maximális emelése alapján; a kollektív tapasztalatok tanulmányozását; az együttműködés és a testvéri kölcsönös segélynyújtás továbbfejlesztését; ezen az alapon a gazdasági fejlődés színvonalában történelmileg kialakult különbségek fokozatos ki-

Digitized by Google

küszöbölését és az anyagi bázis megteremtését ahhoz, hogy a szocialista rendszer valamennyi népe többé-kevésbé egyidejűleg mehessen át a kommunizmusba. A Nyilatkozatban lerögzített tapasztalatok és elvek minden szocialista ország számára értékes segítség a politikai és gazdasági munka állandó javításához, a népgazdaság vezetési módszereinek állandó tökéletesítéséhez, a tudományosan megalapozott szocialista gazdálkodás következetes megvalósításához.

A szocializmus fölényének kibontakozása a két rendszer békés gazdasági versenyében nem marad hatástalan a kapitalista világ közvéleményére sem. A kizsákmányolókat félelemmel és aggodalommal tölti el, a munkásokat, a kizsákmányolt dolgozó tömegeket pedig lelkesedéssel és bizakodással. Az Egyesült Államok Tájékoztató Ügynökségének már idézett jelentése keserűen összegezi a nyugati világ közvéleményének megváltozását: „A világ közvéleménye — szinte kivétel nélkül — meg van győződve arról, hogy a Szovjetunió az elmúlt évtizedben óriási gazdasági előrehaladást ért el. Ez a fejlődés olyan nagyarányú, hogy gyors ütemben szűkül az a rés, amely elválasztotta az Egyesült Államoktól, amelyről viszont továbbra is elismerik, hogy a világ leghatalmasabb gazdaságával rendelkezik. Azzal a széles körben elfogadott nézettel egyidejűleg, hogy a Szovjetunió gazdasági fejlődésének jelenlegi üteme lényegesen gyorsabb, mint az Egyesült Államoké, még a rendkívül iparosított Nyugat-Európában is általános irányzatnak mondható a közvélemény azon gyanakvása, miszerint a Szovjetunió az előreláthatő jövőben még túl is szárnyalhatja az Egyesült Államokat gazdasági erőben". A jelentésben elsősorban a Szovjetunió és az USA gazdasági fejlődéséről van szó, nem kétséges azonban, hogy a közvélemény „azon gyanakvása", amiről a jelentés beszél, vonatkozik a szocialista világrendszer és a kapitalizmus gazdasági versenyére is.

A szocialista világrendszer nagy sikerei és azok hatása, a kapitalizmus általános válságának új szakasza, a világon kialakult új erőviszonyok új lehetőségeket és új távlatokat nyitnak a szocializmusért folyó harcnak a kapitalista országokban is. Valamennyi kapitalista országban dolgozó kommunista és munkáspárt forradalmi kötelessége marxista—leninista módon elemezni ezeket a lehetőségeket, a szocializmusért folyó harc konkrét feltételeit, azokat a feladatokat, amelyek a békeharcban, a nemzeti függetlenségért, a demokráciáért és a szocializmusért folyó harcban rájuk hárulnak. Ennek a harcnak természetesen minden országban megvannak a konkrét sajátosságai. A jelenlegi világhelyzetnek vannak azonban olyan általános jellemzői, amelyek ezt a harcot minden országban befolyásolják és új vonásokat adnak a szocializmus győzelméért folyó világméretű küzdelemnek. Ilyen új vonás többek

Digitized by Google

között, hogy a jelenlegi helyzetben, amikor meggyorsult a monopolkapitalizmusnak állammonopolista kapitalizmusba való átnövése, amikor a monopóliumok és az egész nemzet érdekei közötti ellentétek elmélyültek, megvan a lehetősége annak, hogy a munkásosztály vezetésével széles demokratikus egységfront jöjjön létre, a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség, a városi kis- és középburzsoázia tömörítésének útján a tőkés monopóliumok, a monopolista államkapitalizmus egész rendszere ellen. Az ilyen egységfront célja a béke, a nemzeti függetlenség, a demokrácia megvédelmezése és fejlesztése, a legfontosabb gazdasági ágak államosítása és igazgatásának demokratizálása, az egész gazdasági élet békés célokra, a lakosság szükségleteinek kielégítésére való felhasználása, mélyreható földreform végrehajtása, a dolgozók életkörülményeinek megjavítása, a parasztság érdekeinek, a városi kis- és középburzsoázia érdekeinek megvédése a monopóliumok önkényével szemben. Ez a harc fokozott felelősséget hárít a munkásosztály marxista—leninista pártjára és a marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazását követeli meg minden országban.

Az említett intézkedések demokratikus jellegűek, nem szüntetnék meg emberek ember által való kizsákmányolását, végrehajtásuk mégis korlátozná a monopóliumok hatalmát, növelné a munkásosztály tekintélyét és politikai súlyát az ország életében, elősegítené a legreakciósabb erők elszigetelését és megkönnyítené az összes haladó erők összefogását. A demokráciáért folytatott harc ily módon fontos lépés a társadalmi haladás útján és egyben a szocializmusért folyó harc alkotó része. A demokráciáért folytatott harc és a szocialista forradalom távlatainak helyes összekapcsolása — amire példát mutat a Moszkvai Nyilatkozat — megkülönbözteti a következetes marxista—leninista politikát, mind a szocializmust demokratikus reformokban feloldó, végső soron a szocialista forradalomról lemondó reformizmustól, mind pedig a demokráciáért vívott harcot lebecsülő, a szocializmus előretörését veszélyeztető szubjektivista, szektás kalandorságtól.

A kommunista és munkáspártok 1960. évi Moszkvai Értekezlete megerősítette az 1957. évi Nyilatkozatnak azokat a tételeit is, amelyek a különböző országoknak a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetére vonatkoznak. Mint ismeretes, ez a Nyilatkozat felvetette annak lehetőségét, hogy egyes tőkésországokban a munkásosztály élcsapata vezetésével békés úton, polgárháború nélkül megszerezheti az államhatalmat és biztosíthatja az alapvető termelési eszközök átkerülését a nép kezébe. A kommunisták arra törekednek, hogy békés úton győzzön a szocialista forradalom, mert ez megfelelne a munkásosztály és az egész nép érdekeinek, az illető ország nemzeti érdekeinek. Abban az esetben azonban, ha a kizsákmányoló osztályok a néppel szemben erőszakhoz folya-

Digitized by Google

modnak, tekintetbe kell venni a másik lehetőséget — a szocializmusra való nem békés átmenet lehetőségét. Az egyes országokban — hangsúlyozza a Nyilatkozat — a szocializmusba való átmenet egyik vagy másik módjának tényleges lehetőségét a konkrét történelmi feltételek határozzák meg.

A Nyilatkozat visszautasítja azokat a rágalmakat, hogy a kommunisták háború segítségével akarják győzelemre vinni a szocialista forradalmakat és ismételten leszögezi, hogy a kommunista pártok a marxista—leninista tanítás alapján mindig ellenezték a forradalom exportját. Nem a forradalom exportja fenyegeti a békét — ahogy az imperialisták állítják —, hanem az ellenforradalom exportja, az imperialisták durva beavatkozása a népek belügyeibe, az imperialisták erőszakos kísérletei, amelyekkel meg akarják állítani a fejlődés menetét. Ez történt 1956-ban Magyarországon, amikor a nemzetközi imperializmus a hazai ellenforradalmárok és revizionisták segítségével ellenforradalmi felkelést szervezett népi demokráciánk törvényes rendje ellen, ez történt a szabadságát kiharcoló hős kubai nép elleni amerikai agressziós fenyegetőzések esetében, Kongóban, Laoszban és más országokban. A kommunista pártok határozottan tiltakoznak az ellenforradalom imperialista exportja ellen és felhívják a világ népeit: tömörítsék, mozgósítsák összes belső erőiket, tevékenyen lépjenek fel és a szocialista világrendszer erejére támaszkodva hárítsák el vagy határozottan verjék vissza az imperialisták beavatkozását bármely ország forradalomra kelt vagy szabadságáért harcoló népének ügyeibe.

A népek nemzeti függetlenségéért az imperializmus gyarmati rendszere ellen

A jelenkor egyik legfontosabb — a szocialista világrendszer kialakulása után a legfontosabb — jelensége a gyarmati rabság rendszerének a nemzeti felszabadító mozgalom előretörése következtében végbemenő összeomlása. A kommunisták mindig kérlelhetetlen ellenségei voltak a nemzeti elnyomásnak, s a nemzeti felszabadító mozgalmakat és forradalmakat a szocialista forradalom fontos szövetségesének tekintették. Ezért fordított nagy figyelmet Marx, Engels és Lenin a gyarmati felszabadító mozgalom kérdéseire és ezért fordítanak nagy figyelmet ezekre a kérdésekre ma is a kommunista és munkáspártok.

Korunkban a gyarmati és félgyarmati népek nemzeti felszabadító mozgalma korábban soha nem ismert lendülettel bontakozik ki. A nemzeti felszabadító mozgalom ilyen fellendülésében döntő szerepe van a szocializmus világméretű előretörésének. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom felrázta a Keletet, bevonta

Digitized by Google

a gyarmati népeket a forradalmi világmozgalom általános áradatába, a Szovjetunió győzelme a második világháborúban, a népidemokratikus rendszer megteremtése több európai és ázsiai országban, a kínai forradalom győzelme, a szocialista világrendszer kialakulása óriási mértékben meggyorsította ezt a folyamatot. A nemzeti felszabadító mozgalmak és forradalmak sikerei gyökeresen megváltoztatták a világ képét, az imperializmus elleni harc új osztagait és tartalékait hozták létre világszerte. 1945-ben — nem számítva az olyan formálisan független, de a valóságban gyarmati elnyomásban szenvedő országokat, mint Kína, Egyiptom, Szíria stb. — a gyarmatok területe közel 37 millió négyzetkilométer volt, vagyis kétszer akkora, mint a gyarmattartó országok területe, a gyarmatok lakossága pedig 663 millió 627 ezer, a gyarmattartó országok lakosságának 1,7-szerese. A második világháború után eltelt 15 év alatt 38 volt gyarmati ország vívta ki a függetlenségét és ha számításba vesszük a formálisan már korábban független, de valójában csak most felszabadult országokat, 15 esztendő alatt másfélmilliárd ember szabadult fel a gyarmati rabság alól. A gyarmati rendszer teljes összeomlása elkerülhetetlen.

De a gyarmati rendszer még mindig több mint 13 millió négyzetkilométeren uralkodik, a gyarmattartó hatalmak még mindig több mint 80 millió embert (a világ lakosságának 3 százalékát) tartanak gyarmati rabságban. Az imperializmus gyarmati rendszerének teljes felszámolása még nem fejeződött be, a világ népei tovább folytatják harcukat a nemzeti függetlenségért, a gyarmati rendszer minden formájának és megnyilvánulásának teljes és végleges felszámolásáért.

Az imperialisták, élükön az Egyesült Államokkal, kétségbeesett erőfeszítéseket tesznek, hogy új módszerekkel és új formákban fenntartsák az egykori gyarmatok népeinek gyarmati kizsákmányolását. Különösen élenjár ebben a jelenkori gyarmatosítás fő támasza, az Amerikai Egyesült Államok, amely gazdasági „segélynyújtás", „szövetségi függés" és más címeken a legkegyetlenebb kizsákmányolást valósítja meg az országok egész sorában. Jellemző, hogy 1946—1957 között a gazdaságilag elmaradott és gyengén fejlett országokban az észak-amerikai monopóliumok a tőkebefektetés 9 milliárd dolláros növelésével 12 milliárd dollár haszonra tettek szert. Az amerikai monopóliumok 1956-ban az összes profitjuk egyhatodát a külföldi befektetések után kapták. 1955-ben minden külföldön befektetett dollár háromszor annyi profitot hozott nekik, mintha az országon belül jövedelmezett volna. Ez érthető is: elég csak arra utalni, hogy az USA monopóliumok tulajdonában levő chilei rézbányák munkásainak bére ötödrésze annak, amennyi a hasonló munkát végzők bére az Egyesült Államokban, az arábiai olajmunkások keresete pedig tizedrésze az amerikai olaj-

Digitized by Google

munkásokénak. Az Amerikai Egyesült Államok — mutat rá a Nyilatkozat — az összes tőkésországoknál több kincset sajtol ki az ázsiai és különösen a latinamerikai országokból, gátolva ezeknek az országoknak a fejlődését. Fokozódik az amerikai tőke behatolása Afrikába. Az amerikai imperializmus a legnagyobb nemzetközi kizsákmányolóvá vált.

A gyarmati rendszer megmentése érdekében az imperialisták nem riadnak vissza a nyílt erőszak alkalmazásától sem. Mindent elkövetnek, hogy aláássák a felszabadult országok nemzeti szuverenitását, katonai diktátori rendszereket akarnak rájuk erőszakolni, katonai támaszpontokat létesítenek, agressziókkal fenyegetőznek, sok helyen nyílt agressziót alkalmaznak. Az utóbbi idők eseményei — Kuba, Kongó, Laosz példája — azt mutatják, hogy a nemzeti mozgalom elnyomására irányuló kísérletekben is az amerikai imperializmus a világreakció fő támasza, a nemzetközi csendőr. A világ népeinek nemzeti felszabadító mozgalma ezért ma egyre inkább az amerikai imperializmus, az egész világ népeinek ellensége ellen irányul.

A kommunista és munkáspártok Moszkvai Nyilatkozatának a nemzeti mozgalmakkal és forradalmakkal foglalkozó része hűen tükrözi ennek a harcnak az összetett feladatait és bonyolult körülményeit az egyes országokban. A volt gyarmati országoknak a nemzeti függetlenség kivívása után elszánt harcot kell folytatniok az imperializmus és a feudalizmus maradványai ellen, választ kell találniok az élet által felvetett társadalmi problémákra, dönteniök a további fejlődés útját illetően. Ahhoz, hogy a kommunista pártok helyes politikát folytathassanak ezekben az országokban, marxista—leninista módon kell elemezni a nemzeti felszabadító mozgalmak és forradalmak hajtóerőit, a benne résztvevő különböző osztályok szerepét. A Moszkvai Nyilatkozat a marxista—leninista elemzés nagyszerű példáját nyújtja ezekben a kérdésekben és szilárd alapot ad a további elemzéshez.

A nemzeti függetlenség kivívása és a további fejlődés szempontjából elemzi a Nyilatkozat a munkásosztály, a parasztság, a nemzeti burzsoázia szerepét. A munkásosztály, amely kimagasló szerepet játszik a nemzeti felszabadításért folytatott harcban, fellép a nemzeti, imperialistaellenes, demokratikus forradalom feladatainak következetes végigviteléért, a reakciós erők ama kísérlete ellen, hogy lefékezzék a társadalmi haladást. Megkülönböztetett figyelmet kell fordítani ezekben az országokban az agrárkérdés megoldására. A munkásosztály és a parasztság szövetsége a legfőbb erő a nemzeti függetlenség kivívásában és megvédésében, a mélyreható demokratikus átalakítások megvalósításában és a szociális haladás biztosításában. Nagy jelentőségű a nemzeti burzsoázia szerepének helyes, marxista—leninista értékelése. A fel-

Digitized by Google

szabadító harcban nagy szerepet tölthetnek be az összes nemzeti hazafias erők, a nemzet összes elemei, akik készek harcolni a nemzeti függetlenségért az imperializmus ellen. A kommunisták idesorolják az imperialista körökkel kapcsolatban nem álló nemzeti burzsoáziát is. A nemzeti burzsoáziának azonban kettős jellege van: egyrészről objektíve érdekelt az imperialistaellenes, antifeudális forradalom fő feladatainak megvalósításában — enynyiben haladó jellegű —, másrészről nem állhatatos, hajlamos a megalkuvásra az imperializmussal, a feudalizmussal. Ezért a forradalomban való részvételének mértéke a különféle országokban különböző, amit a kommunista és munkáspártoknak figyelembe kell venni. A nemzeti, imperialistaellenes, demokratikus forradalom végigvitele szempontjából nagy jelentőségű a független nemzeti demokratikus állam megteremtése, amihez a jelenlegi történelmi helyzetben sok országban kedvező feltételek alakulnak ki.

Elvi jelentőségű megállapításokat tesz a Nyilatkozat a kommunista pártoknak és a kommunistáknak az imperialistaellenes, antifeudális demokratikus forradalom következetes végigvitelében játszott szerepéről is és leleplezi azokat a reakciós törekvéseket, amelyek arra irányulnak, hogy az „antikommunizmus" jelszavával megakadályozzák vagy felrobbantsák a nemzeti frontot, elszigeteljék a felszabadító mozgalom leghaladóbb részét, a kommunistákat.

Az imperializmus gyarmati rendszere gyorsuló széthullásának, a nemzeti felszabadító mozgalom, az imperialistaellenes, antifeudális, demokratikus forradalmak helyzetének és távlatainak átfogó elemzése harci programot ad a világ valamennyi kommunista és munkáspártjának az imperializmus gyarmati rendszere ellen folytatott harcban; elvileg megalapozza a szocialista országoknak és marxista—leninista pártjuknak, a gyarmattartó anyaországok munkásosztályának és marxista—leninista pártjuknak, a függetlenségükért harcoló vagy függetlenségüket a közelmúltban kivívott országok kommunistáinak politikáját ebben a kérdésben.

Az új világháború veszélye ellen, a béke védelmében

A Moszkvai Értekezlet rendkívüli figyelmet fordított napjaink legégetőbb problémájára, — a háború és a béke kérdésére. A háború mindig tengernyi pusztítást és szenvedést hozott az emberiségnek és terhei mindig elsősorban a dolgozó tömegeket sujtották. De a háború kérdése még soha nem volt olyan égető probléma a népek számára, mint a mi korunkban. Ma, amikor létrehozták a legborzalmasabb tömegpusztító és romboló eszközöket, egy új világháború minden korábbinál nagyobb pusztítással és

Digitized by Google

szenvedéssel fenyegetné az emberiséget. A kommunista és munkáspártok teljes egészében átérzik felelősségüket a népek sorsáért és az emberiség jövőjéért, amikor a háború és a béke kérdésében állást foglalnak. *„A kommunisták történelmi küldetésüket nemcsak abban látják, hogy világméretekben megszüntessék a kizsákmányolást és a nyomort, és örökre kizárják az emberi társadalom életéből bármilyen háború lehetőségét, hanem abban is, hogy már a mi korunkban megszabadítsák az emberiséget az új háború rémétől. A világ kommunista pártjai minden erejüket és energiájukat e nagy történelmi küldetés megvalósításának szentelik."*

A kommunisták, mint minden más kérdésben, ebben a kérdésben is a valóságos helyzetből indulnak ki, reálisan felmérik az objektív társadalmi erőket, amelyek a háború, illetve a béke irányába hatnak és politikájukat az objektív törvényszerűségek és tendenciák tudatos felismerésére építik. Ezeket azonban nem fatalista módon értelmezik; számításba veszik azt az óriási szerepet, amelyet a fejlődés objektív irányát helyesen felismerő emberek tudatos, szervezett cselekedetei játszanak a társadalmi fejlődésben. A marxista—leninista pártok ezért a háború és a béke kérdésében elvetik a fatalizmust, amely — lebecsülve a forradalmi erők és más öntudatra ébredt háborúellenes erők aktív szerepét — a háborút végzetszerűen elkerülhetetlennek tartja, éppúgy, mint ahogy elvetik a népek éberségét elaltató pacifista illúziókat is, amelyek nem harcra mozgósítanak az agresszív imperialista erők ellen, a béke védelmében, hanem a béke passzív áhítozását és várakozását sugallják. Az a lenini elv képezi ebben a kérdésben is a kommunista és munkáspártok programjának alapját, hogy párosítani kell a tudományos józanság maximumát az objektív helyzet, a fejlődés objektív menetének elemzésében, a forradalmi energia és aktivitás maximumával a cselekvésben.

Milyen erők hatnak ma a háborúk irányába?

A háború — mutat rá a Nyilatkozat — a kapitalizmus állandó velejárója. Az ember ember által való kizsákmányolásának rendszere és az ember ember által való pusztításának rendszere — a kapitalista rendszer két oldala. Különösen érvényes ez az imperializmus korszakára. Ezért nem hallgathatjuk el, hogy amíg fennáll az imperializmus, fennmarad az agresszív háborúk talaja is. Ma az agresszió és a háború fő ereje — az amerikai imperializmus. Az amerikai imperializmus igazi arcát a világ népei előtt egyre jobban leleplezik az agresszív katonai tömbök és támaszpontok politikája, az amerikai imperialisták provokációs és agresszív akciói a világ különböző részein, a leszerelési tárgyalások szabotálása. Növeli a háború veszélyét, hogy Nyugat-Németországban újjászületett a militarizmus és az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország imperialista erői bűnös összeesküvésre léptek a nyugatnémet

Digitized by Google

imperializmussal. Íme ezek azok az erők, amelyek korunkban a békét fenyegetik, és, amelyekről egy percre sem szabad megfeledkeznünk a háború és a béke kérdésének vizsgálatánál.

A mi korunkban azonban nemcsak ezek az erők működnek. Kialakultak azok a reális erők is, amelyek meg tudják hiúsítani az imperializmus agresszív terveit: a szocializmus, a béke és a demokrácia erői. „A történelem folyamán első ízben harcolnak a háború ellen nagy szervezett erők: a hatalmas Szovjetunió, amely kivívta a világelsőséget a tudomány és a technika döntő ágaiban; az egész szocialista tábor, amely a béke szolgálatába állította óriási anyagi és politikai hatalmát; az ázsiai, az afrikai, a latin-amerikai békeszerető államok növekvő száma, amelyeknek létérdekük a béke megőrzése; a nemzetközi munkásosztály és szervezetei, mindenekelőtt a kommunista pártok; a gyarmatok és a függő országok népeinek nemzeti felszabadító mozgalma; a békeharcosok világmozgalma; a semleges országok, amelyek nem értenek egyet a háború kirobbantásának imperialista politikájával, és a békés egymás mellett élés híveiként lépnek fel." Ezek azok az erők, amelyek ma már képesek lefogni az agresszív imperialista erők kezét és — mint az az utóbbi években több alkalommal bebizonyosodott, így az Egyiptom elleni angol—francia—izraeli agresszió és más agressziós kísérletek esetében — képesek hatékonyan harcolni az imperialisták által kezdeményezett helyi háborúk ellen, megakadályozni, hogy azok új világháborúhoz vezessenek és világkatasztrófába sodorják az emberiséget. Ezért a kommunista és munkáspártok Moszkvai Nyilatkozata teljes joggal állapítja meg: *„Elérkezett az az idő, amikor meg lehet hiúsítani az imperialista agresszorok azon kísérletét, hogy világháborút robbantsanak ki. A szocialista világtábor, a nemzetközi munkásosztály, a nemzeti felszabadító mozgalom, a háború ellen fellépő valamennyi ország és az összes békeszerető erők közös erőfeszítésével el lehet hárítani a világháborút."*

A béke megvédésében döntő szerepet játszanak a szocialista országok. A szocialista országok külpolitikájának megingathatatlan alapja a szocialista és a kapitalista országok közötti békés egymás mellett élés és gazdasági verseny lenini elve. Ezt az elvet fejlesztette tovább és vitte következetesen végig határozataiban az SZKP XX. kongresszusa, ezt az elvet fogadták el a szocialista országok és munkáspártjai 1957. novemberi Értekezletükön, ezt az elvet erősíti meg a mostani Nyilatkozat is. Ebben a szellemben kezdeményezi a Szovjetunió a nemzetközi feszültség megszüntetését, a vitás kérdések tárgyalások útján való rendezését. Ez a szellem hatja át az összes szocialista országok — köztük a Magyar Népköztársaság — külpolitikáját.

Ez a politika megfelel népünk és az egész szocialista tábor

Digitized by Google

érdekeinek, valamennyi nép létérdekeinek. Ez a politika elősegíti a szocializmus pozícióinak megerősödését, a szocializmus további térhódítását. A szocialista társadalom fejlődésének lételeme a béke: békés viszonyok között a szocialista rendszer mindjobban megmutatja előnyeit a kapitalista rendszerrel szemben a gazdaság, a kultúra, a tudomány és technika minden területén. *A béke — a szocializmus hűséges szövetségese, mert az idő a szocializmusnak, a kapitalizmus ellen dolgozik.* A szocializmus teljes győzelméért és a békéért vívott harcot nem lehet egymással szembeállítani, a szocializmus és a béke érdekei egybeesnek. Ez a felismerés alapvetően meghatározza a kommunista világmozgalom stratégiáját és taktikáját. Ezért van nagy jelentősége annak, hogy a kommunista világmozgalom minden osztaga egységesen állást foglalt a békés egymás mellett élés politikája mellett, amelyet a Moszkvai Nyilatkozat részletesen kifejtett.

Az államok békés egymás mellett élése természetesen nem jelenti az osztályharc megszüntetését, amint azt a revizionisták állítják. Az egész nemzetközi kommunista mozgalom számára elvi jelentősége van annak, hogy helyesen, marxista—leninista módon értelmezzük a békés egymás mellett élés politikája és az osztályharc közötti kapcsolatot: „A különböző társadalmi rendszerű államok egymás mellett élése — a szocializmus és a kapitalizmus közötti osztályharc formája. A békés egymás mellett élés körülményei között kedvező lehetőségek alakulnak ki az osztályharc kibontakoztatására a kapitalista országokban, a népek nemzeti felszabadító mozgalmának kiterjesztésére a gyarmati és függő országokban. A forradalmi osztályharc és a nemzeti felszabadító harc sikerei ugyanakkor hozzájárulnak a békés egymás mellett élés megszilárdításához." A béke megvédése a dolgozó tömegek aktív harcát és maximális éberségét feltételezi, megköveteli az imperializmus politikájának, a háborús uszítók cselszövéseinek és mesterkedéseinek a leleplezését, az imperialisták katonai támaszpontjainak felszámolásáért folytatott harc fokozását, az agresszív katonai tömbök, a népgazdaság militarizálása elleni küzdelmet.

A kommunisták azért tudják helyesen meghatározni a békéért folyó harc *jelenlegi* feladatait, mert előre látják ennek a harcnak a *távlatait*, elemzik azokat a társadalmi változásokat, tendenciákat, amelyek meghatározzák az erőviszonyok további eltolódásának fő irányát.

Milyen perspektívát nyújtanak ezek a változások a háború és a béke kérdése szempontjából? Nem kétséges, hogy a két rendszer békés versenyében a szocialista rendszer mindjobban megmutatja előnyeit, a Szovjetunió a világ első ipari hatalmává válik, hatalmas ipari országgá válik Kína, és eddig nem látott fejlődésen mennek keresztül az összes szocialista országok. Minden jel arra mu-

Digitized by Google

tat, hogy újabb és újabb győzelmeket arat a munkásmozgalom a kapitalista országokban, a nemzeti felszabadító mozgalom a gyarmatokon és a függő országokban. Befejeződik a gyarmati rendszer összeomlása, még jobban kiterjed a béke övezete. Összegezve: teljessé válik a szocializmus és a béke erőinek fölénye. Ezekre a változásokra alapozták véleményüket a kommunista és munkáspártok, amikor a Moszkvai Nyilatkozatban kijelentették: *„még a szocializmus teljes világméretű győzelme előtt, amikor a kapitalizmus a világ egy részén még fennmarad, létrejön annak reális lehetősége, hogy a világháborút kiküszöböljük a társadalom életéből."*

A béke megszilárdításának egy további, még magasabb foka — a *szocializmus világméretű győzelme*, amely *végérvényesen kiküszöböli mindennemű háború kirobbantásának társadalmi és nemzeti okait.*

Ezeket a távlatokat állítják a kommunista és munkáspártok a népek elé egy új világháború pusztításával és szenvedéseivel szemben, ezeknek a céloknak az elérésére mozgósítják a világ minden becsületes emberét. Ezeknek a céloknak az érdekében törekednek a kommunisták a munkásosztály akcióegységének a megvalósítására, ezeknek a céloknak az érdekében fordulnak a béke minden hívéhez, függetlenül politikai és vallási meggyőződésétől, nemzetiségétől és bőre színétől, hogy fogjanak össze és akadályozzák meg az újabb háborúkat, biztosítsák a tartós békét.

*

A kommunista és munkáspártok Moszkvai Nyilatkozata egységes, marxista—leninista harci programot ad a nemzetközi kommunista mozgalomnak, minden kommunista pártnak. A Nyilatkozat egész szelleme egyben azt követeli, hogy munkájában minden kommunista párt országa konkrét adottságaiból induljon ki és alkotó módon alkalmazza a marxizmus—leninizmus elveit, ezzel is vegye ki a részét a marxizmus—leninizmus nagy tanításának fejlesztéséből. A két Moszkvai Értekezlet dokumentumainak történelmi jelentősége abban van, hogy biztosítják a nemzetközi kommunista mozgalom eszmei egységét, hogy szilárd alapot képeznek az alkotó, marxista—leninista ideológiai munka kibontakozásához valamennyi kommunista és munkáspártban és hosszú időre megtermékenyítik ezt a munkát.

A magyar kommunisták is azzal a céllal tanulmányozzák a kommunista mozgalomnak ezt a nagy jelentőségű dokumentumát, hogy magasabb szintre emelve ideológiai felkészültségüket, jobban megértve a világfejlődés menetét, fellendítsék a marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazását hazánkban, hogy az eddiginél is eredményesebben dolgozhassanak az előttük álló feladatok megoldásán.

Digitized by Google

Hároméves tervünk eredményei és soronlevő feladataink

Írta LÁZÁR GYÖRGY

A hároméves terv sikeres végrehajtása után, 1961-ben népgazdaságunk fejlesztésének új, jelentős szakasza kezdődik el. Feladataink e szakaszban is — ugyanúgy, mint az előző évben — a Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusának határozatai szabják meg. A kongresszus a következő évek legfőbb feladataként azt jelöli meg, hogy fejezzük be hazánkban a szocializmus alapjainak lerakását. E fontos, az egész dolgozó nép erőfeszítéseit egységbe foglaló cél gyakorlati gazdasági programja népgazdaságunk fejlesztésének második ötéves terve. A kongresszus által jóváhagyott népgazdasági célkitűzések építőmunkánk eddigi eredményeire, a szocialista társadalom alkotó erőinek mind teljesebb kibontakozására, a Szovjetunióval és a többi baráti országgal folytatott gazdasági együttműködésünk további fejlődésére épülnek. Annak a gazdaságpolitikának a folytatását fejezik ki, amelyet a párt és a kormány az ellenforradalom óta megvalósított, s amelynek a helyességét a gyakorlat igazolta.

Ez a gazdaságpolitika, amelynek központi célja a szocialista társadalom építése és ezzel a dolgozó nép anyagi és kultúrális jólétének rendszeres emelése, a hároméves terv időszakában jelentős sikerekre vezetett. A hároméves terv feladata az volt, hogy népgazdaságunk fejlődését — melyet az ellenforradalom súlyosan megzavart — a Szovjetunió és a baráti országok által nyújtott testvéri segítség felhasználásával ismét normális alapokra helyezzük, s népgazdaságunkat újra egyensúlyba hozva viszonylag szerény ütemben fejlesztve, megteremtsük a második ötéves terv megindításának feltételeit. Az elmúlt három év alatt a népgazdaság fejlődése valójában minden tekintetben túlhaladta a tervben meghatározott kereteket, s olyan új elemekkel egészült ki, amelyek a szocialista építőmunka egész további menetét igen kedve-

Digitized by Google

zően befolyásolják. A gazdasági építőmunka normális menetét a tervezettnél sokkal rövidebb idő alatt, tulajdonképpen már 1958-ban sikerült helyreállítanunk. Ebben és a későbbi fejlődésben is kiemelkedő szerepe volt annak, hogy meggyorsult az ipari termelés üteme, így az eredetileg tervezettnél többet fordíthattunk a felhalmozás és a fogyasztás növelésére, és más, a későbbi évekre tervezett fejlesztési célok megvalósításához is hozzáfoghattunk. A mezőgazdaságban 1958. végére megérlelődtek a feltételei annak, hogy meggyorsítsuk a szocialista átalakulás ütemét. Ez a két egyidejűleg kialakult körülmény a fejlődésnek nemcsak a mértékét, hanem belső tartalmát és arányait is jelentősen befolyásolta, s azt eredményezte, hogy már a hároméves terv időszakában meggyorsult a szocializmus építése hazánkban.

A népgazdaság helyzetének ilyen, a vártnál sokkal kedvezőbb alakulásában igen sok tényező játszott közre. Közülük mindenekelőtt azt kell kiemelnünk, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt politikája mozgósította a társadalom erőit, s ezek a fejlődés meggyorsításának számottevő tartalékait tárták fel. Ebben kiemelkedő szerepe volt a párt VII kongresszusa tiszteletére 1959-ben kibontakozott nagyarányú szocialista munkaversenynek, amely döntő mértékben járult hozzá ahhoz, hogy az alapvető népgazdasági mutatókat tekintve már 1959-ben elértük az eredetileg 1960 végére tervezett színvonalat. A párt politikája, a munkás-paraszt szövetség megerősödése volt az alapja annak is, hogy — alig két évvel az ellenforradalom leverése után — a dolgozó parasztok jelentős része indult el a szocialista nagyüzemi gazdálkodás útján.

A fejlődés üteme nem gyorsulhatott volna meg a szocialista tábor, és mindenekelőtt a Szovjetunió átütő erejű gazdasági sikerei nélkül, ez adta meg ugyanis az alapot ahhoz, hogy a nemzetközi együttműködés és a szocialista táborral folytatott árucsere-forgalom évről-évre nagyarányban bővüljön, és a népgazdaság ezen az úton hozzájusson olyan anyagi eszközökhöz, melyek fejlődéséhez nélkülözhetetlenek. Céljaink megvalósításában nagy fontosságú volt a Szovjetunióval kötött hosszúlejáratú megállapodásunk, amelynek keretében a Szovjetunió beruházási hitelekkel segíti iparunk fejlesztését, mindenekelőtt pedig a korszerű termékek gyártására leginkább alkalmas iparágakét, ami egész ipari termelésünk szerkezetét lényegesen megjavítja. A fejlődés ütemének meggyorsításához figyelemreméltó anyagi erőket és tartalékokat szabadítottak fel az ellenforradalom felszámolását követő intézkedések, amelyek javították az irányító munkát, növelték a vállalatok önállóságát, kiterjesztették az anyagi érdekeltség alkalmazását. Főként a felsorolt tényezők eredményezték, hogy a tervbe vett előirányzatokat minden fő vonatkozásban túlteljesítettük.

Digitized by Google

A hároméves terv teljesítésének végleges adatai még nem állnak rendelkezésünkre, annyi azonban máris megállapítható, hogy az ipari termelés, a tervezett 22 százalék helyett több mint 40 százalékkal emelkedett, a termelékenység növekedése pedig megközelíti a 20 százalékot. A mezőgazdaság termelése a tervezett 12 százaléknál valamivel nagyobb mértékben emelkedett, miközben a szocialista szektor szántóterülete majdnem 4,5 millió katasztrális holddal nőtt.

Az ipar gyorsabb ütemű fejlődése bővítette az export árualapját, másrészt azonban ez és a mezőgazdaság szocialista átalakítása a tervezettnél több nyersanyagot, gépet, műtrágyát stb. igényelt. Ez szükségessé és lehetővé is tette külkereskedelmi forgalmunk növelését: behozatalunk 1960-ban az 1957. évinél nem alacsonyabb volt — ahogyan a terv előirányozta —, hanem 37 százalékkal magasabb; kivitelünk pedig a tervezett 37 százalék helyett több mint 70 százalékkal emelkedett.

A hároméves terv 1960-ra a nemzeti jövedelem 13 százalékos emelkedésével számolt; valójában az emelkedés meghaladja a 20 százalékot. A tervezettnél nagyobb nemzeti jövedelemből a népgazdaság állóalapjainak bővítésére csaknem másfélszer annyi beruházást fordítottunk, mint amennyit eredetileg előirányoztunk. Jelentős számú ipari üzemet bővítettünk ki, vagy fejeztünk be, megkezdtük a közlekedés korszerűsítését és — nem utolsósorban — jelentősen többet ruháztunk be a mezőgazdaságba, mint terveztük. Mindamellett — a párt irányvonalának megfelelően — a lakosság életszínvonalát és életkörülményeit is nagyobb mértékben javítottuk. A bérből és fizetésből élők reálbére nem 6, hanem 9,5 százalékkal nőtt, reáljövedelme pedig még ennél is nagyobb mértékben: 8 százalék helyett több mint 16 százalékkal emelkedett. Ugyanezen idő alatt a parasztság reáljövedelme kb. 6—7 százalékkal nőtt. A lakosság megnövekedett jövedelméből jelentősen növelte pénztartalékait, s még így is kb. 30 százalékkal emelkedett a kiskereskedelmi forgalom. A három év alatt mintegy 130 ezer lakás épült, 20 ezerrel több, mint amennyit a terv előírt; 2200 új kórházi ágy és számos új intézmény szolgálja az egészségügyi ellátást. Állami és társadalmi eszközökből mintegy 4 ezer tanterem épült fel. A fejlődés meggyorsult üteme egyaránt szolgálja tehát a jelen és a jövő szükségleteinek kielégítését.

Mindez azt mutatja, hogy a meggyorsult fejlődés nemcsak az előrehaladás mértékét, hanem a termelés és felhasználás belső arányait is lényegesen megváltoztatta.

A gyorsütemű fejlődés nemcsak lehetővé teszi, hogy a már megérlelődött és ismert szükségleteket teljesebben elégítsük ki, hanem maga is új szükségleteket támaszt; egyben az arányok

Digitized by Google

változása új követelményeket állít fel a termelés és elosztás kapcsolataiban, módosítja a minőségi követelményeket stb. Ezért rendkívül nagy a jelentősége annak, hogy időben felismerjük és helyesen értékeljük a mennyiségi változások mögött meghúzódó, eleinte esetleg csak nehezen felismerhető tendenciaváltozásokat. Ellenkező esetben olyan zavaró körülmények léphetnek fel, amelyek nemcsak a feltárt tartalékok kihasználását fékezik, hanem pazarláshoz, vagy éppen aránytalanságok kialakulásához vezetnek. A szocialista tervezésnek és gazdasági vezetésnek egyik legfontosabb, és hozzátehetjük talán a legnehezebb feladata: feltárni a valóságban végbemenő folyamatokat, s folytonosan továbbfejleszteni a tervet olyan irányban, hogy az egyaránt szolgálja a feltárt lehetőségek maximális kihasználását, a helyes arányok megőrzését és a távolabbi feladatok megoldását is. Megállapíthatjuk, hogy ebből a szempontból a gazdasági tervezés és vezetés nem hibátlanul ugyan, de javuló minőségben oldotta meg e bonyolult feladatokat.

Hogy a gazdasági vezetés kielégítően, vagy hiányosan oldja-e meg feladatait, az maga is objektív befolyást gyakorol az elérhető eredményekre. Ezért az irányító munka minden láncszemében nagy figyelmet kell fordítani azokra a gyenge pontokra, nehézségekre és hibákra, amelyeket eddig nem tudtunk teljesen megszüntetni. Rá kell tehát mutatnunk arra, hogy az eddiginél jobban kell megalapoznunk a fejlődés (mindenekelőtt az iparfejlődés) ütemének meghatározását. Ennek szükségességét mutatja az is, hogy a hároméves terv időszakában — bár az éves tervekben felemeltük az előirányzatokat — a tényleges teljesítés évről-évre jelentős mértékben meghaladta a tervezettet. Ez a túlteljesítés javította ugyan a népgazdaság szükségleteinek kielégítését, de mégsem volt olyan hatásfokkal hasznosítható, mintha elosztása — előrelátóbb tervezéssel — előre történik meg. A beruházási tevékenység megjavításában a múltbeli állapotokhoz képest előrehaladtunk, de gyökeres fordulatot még nem értünk el. Közismert dolog az is, hogy egyikmásik iparágunkban bizonyos elmaradás tapasztalható, ami a célul kitűzött műszaki fejlesztési program nem kielégítő végrehajtásában mutatkozik meg. A termelékenység növekedésének ütemével, a termelési költségek csökkentésének mértékével sem lehetünk megelégedve. Munkánk e fogyatékosságainak jelentős szerepük van abban, hogy a fejlődés menetében a népgazdaság egyes területein időszakosan kisebb-nagyobb aránytalanságok és nehézségek léptek fel, s e zavaró körülmények elhárítására beavatkozásra, esetleg bizonyos erőátcsoportosításra volt szükség.

A hároméves terv előbb vázolt tényeinek és tapasztalatainak nemcsak a már lezárt tervidőszak értékelése szempontjából van tehát nagy jelentőségük, hanem azon feladatoknak a megoldása

Digitized by Google

szempontjából is, amelyeket a VII. kongresszus hagyott jóvá a második ötéves terv irányelveiben. Az irányelvek jóváhagyása óta eltelt egy év alatt is — mint az egész hároméves tervidőszakban — meggyorsult ütem jellemezte népgazdaságunk fejlődését. Az ipar 1960-ban is lényegesen túlteljesítette tervét, további jelentős tartalékok és lehetőségek tárultak fel, folytatódott a mezőgazdaság gyorsütemű szocialista átalakítása. Ezek a tények arra mutatnak, hogy a második ötéves terv most folyó véglegesítésekor tovább lehet javítani a kongresszus által erre az időszakra megszabott fejlődési ütemet. Másrészt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy a már feltárt tartalékokat és lehetőségeket a lehető legnagyobb mértékben ki kell használnunk, annál is inkább, mert a felhalmozás néhány év előtti alacsony színvonala miatt 1961—62-ben nehéziparunk és főleg alapanyagiparunk termelőképessége nem fokozódik a szükségletek által megkívánt mértékben, s ezért jelentősen növekszik majd az igény a feldolgozóipar és a mezőgazdaság számára szükséges nyersanyagok és más eszközök behozatala iránt. Csak úgy tarthatjuk egyensúlyban a külkereskedelmi mérleget ebben a két évben, ha tovább emeljük iparunk és mezőgazdaságunk exportképességét, s ugyanakkor az ésszerűen elérhető legnagyobb takarékosságot valósítjuk meg a források felosztásában és hazai felhasználásában.

Mindezek alapján a népgazdaság 1961. évi terve — a kongresszus határozataiból kiindulva és az adott körülményeket figyelembe véve — a következőképpen irányozza elő a megvalósítandó feladatokat:

Gyorsan fejlődő iparunk valamint a mezőgazdaságban túlsúlyra jutott szocialista szektor lehetőségeire támaszkodva jelentősen bővíteni kell a népgazdaság forrásait, mivel további előrehaladásunknak, az egyre növekvő szükségletek kielégítésének ez a fő feltétele. A termelés emelése, továbbá a fajlagos anyagráfordítások csökkentése útján az 1960. évinél mintegy 7 százalékkal nagyobb nemzeti jövedelmet kell létrehoznunk. A mennyiségi fejlődést az iparban és a mezőgazdaságban egyaránt döntően a termelékenység emelésével kell megalapozni, a termelés szerkezetében pedig az eddiginél is nagyobb mértékben kell előmozdítani azokat a minőségi változásokat, amelyek révén tovább javul a rendelkezésre álló eszközök kihasználásának hatásfoka, fokozódik a termelés gazdaságossága. Tekintettel arra, hogy az elmúlt két évben gyors ütemben viszonylag magas színvonalra emeltük a fogyasztást és a felhalmozást, ami adott körülmények között erősen megnövelte a behozatali igényeket, 1961-ben az elosztásban olyan arányokat kell megvalósítani, amelyek a belföldi felhasználás szerénymértékű növelésén túl hatékonyan elősegítik a kivitel fokozását

Digitized by Google

és ezáltal a népgazdaság egyensúlyának további megszilárdítását. El kell érnünk, hogy a terv fő célkitűzéseinek megvalósításával még kedvezőbb feltételeket teremtsünk a második ötéves terv későbbi éveiben teljesítendő feladatok megoldásához. Ezekből a fő összefüggésekből indulnak ki a terv részletes előirányzatai.

Az ipari termelést 1961-ben egészében 8 százalékkal kell növelnünk. A fő cékitűzéseknek megfelelően alapanyagiparunk teljesítőképességét a lehető legjobban kell kihasználnunk, hogy javítsuk a népgazdasági szükségletek kielégítését és elérjük, hogy a népgazdaság energia- és anyagellátása a behozatal tervezett szintje mellett is folyamatos, zavartalan legyen. Ezzel összhangban az 1960. évi teljesítéshez képest a terv szerint 1961-ben 28 millió t szenet és 15 százalékkal több olajat kell termelni. A villamosenergia-termelést 8,4 millió kwó-ra, a tavalvinál 9,3 százalékkal magasabbra tervezzük. Az ipari termelés átlagát jóval meghaladó mértékben, 13 százalékkal kell emelnünk a vegyipar termelését; ezen belül a gumi- és műanyagipar termelési terve 19 százalékkal haladja meg az 1960-ban már elért színvonalat. A vaskohászat termelése 8 százalékkal nő; a melegen hengerelt acéloké 16,5 százalékkal lesz magasabb, főként azért, mert a Dunai Vasmű meleghengerműve már 1960-ban működésbe lépett.

A népgazdaság szükségleteinek kielégítésében még a múlt évinél is nagyobb rész esik a gépiparra. Fejlesztésének jelentőségét emeli az a körülmény, hogy exportszállításait további 26 százalékkal kell növelnünk. E feladat teljesítéséhez alapvető népgazdasági érdek fűződik, mivel a behozatal lehetséges nagyságát is sok tekintetben a gépexport növekedésének üteme es gazdaságossága határozza meg. A gépipar átlagosan 10 százalékkal növekvő termelésén belül éppen ezért elsősorban azokat az iparágakat fejlesztjük — híradástechnika, műszeripar, erősáramú ipar, szerszámipar —, amelyek leginkább hozzájárulhatnak az export növeléséhez.

A könnyűipar termelése 6,4 százalékkal emelkedik az 1960. évihez képest. Az átlagosnál nagyobb mértékben akarjuk emelni a cipőipar termelését (kereken 12 százalékkal), a bútoriparét (10 százalékkal), a papíriparét (mintegy 8 százalékkal). Az élelmiszeripar termelése a terv szerint 4,5 százalékkal emelkedik, ezen belül a konzerviparé csaknem 13 százalékkal, a baromfifeldolgozó iparé több mint 12, az édesiparé mintegy 6, a söriparé 5 százalékkal.

Az iparban foglalkoztatottak létszáma az 1960. évinél 30 ezer fővel magasabbra van előirányozva. A munkaerő létszámának és a termelés volumenének előirányzatai azt tételezik fel, hogy a termelés növekedését kétharmad részben — tehát az előző évek-nél jóval nagyobb arányban — a munka termelékenységének emelésével érjük el. E szerint 1961-ben az ipari termelésnek egy dol-

Digitized by Google

gozóra és munkanapra jutó hányada 5,6 százalékkal lesz nagyobb mint 1960-ban volt. A termelékenység növelése — amelynek mértéke a vállalatok sajátosságaitól függően különböző — igen feszített, de teljesíthető feladat, mert megoldására a termelés minden területén bőven vannak még kihasználatlan tartalékaink. Ezeket most minden erővel mozgósítanunk kell. Ehhez meg kell szilárdítani a létszám-, a norma-, a bér- és a munkafegyelmet, meg kell gyorsítani a műszaki fejlesztést, és jóval hatékonyabban kell hasznosítani az elmúlt években eszközölt gépi beruházásokat. A munka termelékenységének emelésével, a fajlagos anyagfelhasználás csökkentésével, a takarékosság általános fokozásával legalább 2 százalékkal kell csökkentenünk a termelés költségeit.

A terv számításba veszi, hogy már 1961 tavaszán befejeződik a termelőszövetkezetek tömeges szervezése. E döntő jelentőségű társadalmi és gazdasági átalakulás a mezőgazdasági termelés fellendítésének, a tervszerűség fokozódásának nélkülözhetetlen alapja. A már megszilárdult termelőszövetkezetek eredményeire építve, 1961-ben is teljesíteni kívánjuk a kettős feladatot. A mezőgazdasági termelés csaknem 8 százalékos emelését irányozzuk elő, oly módon, hogy az állattenyésztésnek 4,5 százalékkal, a növénytermelésnek majdnem 11 százalékkal kell növekednie. A mezőgazdasági termelés tervezett fejlesztéséhez műtrágya-ellátásunkat 30, a talajjavítást 20, az öntözött területet kereken 16 százalékkal növeljük. Az előirányzott terméseredmények elérése céljából az 1960. évi 25 ezer kh-ról 300 ezer kh-ra emeljük a nagyhozamú búzafajták vetésterületét, a hibridkukoricák részarányát az 1960. évi 60-ról 75 százalékra, a magas olajtartalmú napraforgófajták termelését pedig 20 ezer kh-ról 80 ezer kh-rá növeljük. A felvásárlást valamivel gyorsabban emeljük, mint a mezőgazdasági termelést, összesen legalább 9 százalékkal.

A terv megvalósításához 1961-ben jelentős külkereskedelmi forgalmat kell lebonyolítanunk; a kivitelt legalább 17 százalékkal, a behozatalt csaknem 9 százalékkal kell növelnünk. Különösen annak van nagy jelentősége, hogy a szocialista országokkal, köztük elsősorban a Szovjetunióval lebonyolítandó áruforgalmunk gyorsan növekszik. A külkereskedelmi terv zökkenőmentes teljesítése azonban azt is szükségessé teszi, hogy a kiviteli feladatok teljesítésében erősödjék a tervfegyelem. Minden minisztérium és vállalat állítsa figyelmének előterébe azt, hogy belföldi szállítási kötelezettségeinek teljesítése mellett termelésének minél nagyobb hányadát irányítsa a kivitel növelésére.

A nemzeti jövedelem fogyasztási alapjának növekedését az idei terv 4 százalékban irányozza elő, s ez lehetővé teszi, hogy a munkások és alkalmazottak reáljövedelme 1,8 százalékkal emel-

Digitized by Google

kedjék. A parasztság fogyasztásának volumene valamelyest szintén magasabb lesz, mint a tavalyi. A lakosság szükségleteinek kielégítése érdekében a terv — a kiskereskedelmi áruforgalom mennyiségi növelésén túl — erőnkhöz mérten arról is gondoskodik, hogy a belkereskedelemben forgalomba kerülő cikkek választéka folyamatosan javuljon, s az áruelosztás megszervezése megfeleljen a lakosság szükségleteinek. A belkereskedelmi forgalomban az élelmiszerek bolti eladását kb. 4, a ruházati cikkekét mintegy 4, a vegyes iparcikkekét pedig csaknem 7 százalékkal akarjuk emelni.

Az 1961. évi terv 30,7 milliárd Ft összegű beruházást irányoz elő. A fő cél, amelyre az erőket összpontosítani kell, a már folyamatban levő beruházások eddiginél gyorsabb ütemű folytatása. 1961-ben is érvényt kell szerezni azon fontos törekvésünknek, hogy az állóalapokat főként gépi beruházásokkal, a legkorszerűbb technika színvonalán bővítsük és csak az elkerülhetetlenül szükséges mértékben fordítsuk eszközeinket építkezésekre: vagyis meg kell keresnünk és meg kell ragadnunk a lehetőségeket a beruházások építési költségeinek csökkentésére. Mindent el kell követnünk annak érdekében is, hogy a rendelkezésünkre álló beruházási összegeket takarékosan és gazdaságosan használjuk fel és ezzel együtt az építési munkákat tovább összpontosítsuk.

Nemcsak az 1961. évi tervben előirányzott feladatok, hanem az egész második ötéves terv szempontjából döntő jelentőségű, hogy a jövőben még eredményesebben munkálkodjunk a kongresszus által meghatározott és a gyakorlat által igazolt feladatok megoldásán, mert ez távolabbi előrehaladásunk fő feltétele. A gazdasági építőmunka hatékonyságának megjavítása azt kívánja, hogy a legnagyobb figyelmet a következő fő kérdésekre összpontosítsuk:

Az egész népgazdaságban erősítenünk kell a tervszerűséget. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a fő erőt a tervben kitűzött alapvető feladatokra kell összpontosítanunk, mégpedig úgy, hogy az általános mutatókkal megszabott célokat a tervben előírt részarányok és feladatok összehangolt teljesítésével érjük el. Vagyis a tervet úgy kell teljesíteni, hogy az valóban lehetővé tegye a szükségleteknek a népgazdasági tervben megjelölt arányok szerint történő kielégítését. Ha a termelés eltér a tervezett arányoktól, akkor meg kell változtani az elosztás arányait is — erre már volt példa. Ez esetben alapvető igényeket — pl. a külkereskedelem igényeit — nem tudunk megfelelően kielégíteni és a megtermelt cikkek egy részét más, kevésbé fontos célokra kell felhasználnunk, vagy esetleg mint időszakosan felesleges tartalékokat kell tárolnunk. Különösen fontos a tervszerűség fokozása akkor, ha évközben tárulnak fel olyan tartalékok, amelyek a terv túlteljesítését

Digitized by Google

teszik lehetővé. Ilyenkor még nagyobb gondot kell fordítani arra, hogy a túlteljesítés aránya és az ebből származó terméktöbblet ne véletlenszerű legyen, hanem mindenképpen a legfőbb célok megvalósítását segítse. Ez akkor lehetséges, ha a gazdasági vezetőszervek a terv végrehajtása közben is folytatják a terv összeállításakor végzett összehangoló munkájukat és ily módon a folytonosan változó körülmények között is gondoskodnak az alapvető népgazdasági arányok betartásáról.

Az ipari termelés szerkezetét tovább kell javítanunk és az eddiginél is jobban kell összehangolnunk a népgazdaság alapvető szükségleteivel. A termelés szerkezetének folytonos javításával az a fő célunk, hogy a rendelkezésünkre álló erőforrások legkedvezőbb kihasználásával, a munkának az adott körülmények között elérhető legmagasabb termelékenysége mellett elégítsük ki a szükségleteket. A munka termelékenységének mind magasabb színvonala az alapja ugyanis annak, hogy a termelőerők rendszeres bővítése mellett rendszeresen növeljük az egy főre jutó elfogyasztható anyagi javak mennyiségét is. Az ipari termelés összetételének javítása azért is rendkívül fontos, mert nagyrészt ettől függ, hogy milyen mértékben és milyen hatásfokkal bővíthetjük külkereskedelmi forgalmunkat. Márpedig népgazdaságunk struktúráját figyelembe véve — népgazdaságunk fejlődésének üteme szoros kapcsolatban áll külkereskedelmi forgalmunk volumenével. Jelenleg annál inkább fontos ez, mert az 1961. évi terv szerint az ipari termékeknek nagyobb hányadát kell az exportárualapok növelésére fordítanunk, mint tavaly. De még a tervezettnél is nagyobb mértékben emelhetjük az ipari termékek kivitelét, ha a terv végrehajtása közben újabb eredményeket érünk el a termelés szerkezetének javításában. A termelés szerkezetének és gazdaságosságának javításában a legfőbb eszköz változatlanul a műszaki fejlesztés meggyorsítása és a termelékenység emelése.

Az év folyamán megkülönböztetett figyelmet kell fordítanunk a termelékenység emelésére. Az 1960. évi tapasztalatok arra mutatnak, hogy e téren nagyok a lehetőségeink. Az iparvállalatok egy részében lefolytatott vizsgálatok alapján kitűnt, hogy számos iparágban nincsenek jól kihasználva a legutóbbi években beszerzett korszerű berendezések, sőt néhol üzembehelyezésük nagyon is késik. Más vizsgálatok feltárták, hogy ipari üzemeink nagy részében korszerűtlenek a munkanormák, nem fejezik ki az elért műszaki fejlődést és azt, hogy a munkaidő tervszerű kihasználásában is jelentős tartalékaink vannak. Közismert tény, hogy — bár eredményeink számottevőek — iparunkban, de különösen a gépipar egyes ágaiban nagy lehetőségeink vannak a gyártmányösszetétel javítására és ezzel a rendelkezésünkre álló termelőberendezések hatéko-

Digitized by Google

nyabb kihasználására. E tartalékok növelik a realitását annak, hogy a tervezett mértékben növeljük az ipari termelést, mégpedig úgy, hogy e növekedésnek legalább kétharmad része a termelékenység emelkedéséből származzék. Az eddiginél jóval céltudatosabb és gyakorlatiasabb munkát kell végeznünk azonban, hogy e lehetőségeket kihasználjuk, annál is inkább, mert e feladat megoldása elsősorban az irányító és szervező munka megjavításától függ.

A mezőgazdaságban változatlanul a kettős feladat megvalósítására kell összpontosítanunk erőnket. Közismert, hogy népgazdaságunknak jelentős problémája a mezőgazdaság viszonylagos elmaradása. A termés ingadozása — ami a mezőgazdasági termelés mai színvonala mellett egyébként is elkerülhetetlen, bár jócskán csökkenthető — nemegyszer hátrányosan befolyásolja a népgazdaság egyensúlyát és különösen a külkereskedelem lehetőségeit. A mezőgazdasági termelés fellendítésének fő akadálya, a kisüzemi széttagoltság, megszűnőben van. A nagyüzemi gazdálkodás anyagi alapjainak megteremtéséhez szocialista államunk jelentős támogatást nyújtott, különösen az elmúlt két évben, de nyújt 1961-ben is. Ha hozzátesszük, hogy a mezőgazdaság fejlesztéséhez viszonylag kedvezőek az adottságaink, akkor világossá válik, hogy a tervben előirányzott mezőgazdasági termelésnövelés szükséges feltételei adva vannak, sőt kedvező körülmények esetén az előirányzatot túl is teljesíthetjük. E feltételek megvalósításának legfontosabb követelménye, hogy a termelőszövetkezetekben javuljon a munka szervezettsége.

A beruházások megvalósításával kapcsolatban a legfőbb figyelmet továbbra is az eszközök koncentrálására, a kivitelezés alatt álló beruházások befejezésének meggyorsítására kell fordítanunk. Ezt megkönnyíti az, hogy az idei terv a beruházások színvonalát a tavalyinál valamivel alacsonyabb szinten irányozza elő. A rendelkezésünkre álló anyagi eszközök túlnyomó részét tehát a már folyamatban levő beruházásokhoz használjuk fel és a beruházások köre csak viszonylag kevés új feladattal bővül. A beruházási eszközöknek az eddiginél nagyobbfokú koncentrálásával elő kell mozdítani az üzembehelyezési idők lerövidítését, emellett igen nagy figyelmet kell fordítanunk a második ötéves terv későbbi feladatainak előkészítésére. Ezért úgy kell felhasználnunk a rendelkezésünkre álló tervezési kapacitásokat, hogy minden újonnan beinduló beruházás megkezdése előtt vizsgáljuk felül annak összes lényeges műszaki-gazdasági követelményeit és feltételeit.

A népgazdaság minden területén jobban kell takarékoskodnunk. A takarékosság a szocialista gazdálkodás állandó módszere kell legyen, amelyet széles körben tudatosítani, s a gyakorlatban érvényesíteni kell. Minden felkutatott és felhasznált tartalék,

Digitized by Google

amely közvetlenül, vagy közvetve elősegíti a termelés gazdaságos növelését és a termelési költségek csökkentését, hozzájárul országunk külkereskedelmi helyzetének javításához, előmozdítja a beruházási eszközök hatékony felhasználását, gyorsítja szocialista fejlődésünket Ugyancsak elsőrendű jelentőségű az is, hogy megszüntessük a veszteségforrásokat, az állami fegyelem lazaságait és erélyesen fellépjünk az anyagi eszközök gondatlan kezelése ellen.

**

A tervben kitűzött feladatok teljesítésével nagy lépéssel közelebb jutunk a szocializmus alapjainak lerakásához, meggyorsítjuk hazánkban a szocializmus építését. A dolgozók öntudatos, fegyelmezett, hozzáértő munkája valamennyi szocialista országban, így hazánkban is, a fejlődés hatalmas tartaléka és lendítő ereje. Ennek nagyságát és hatását előre felmérni pontosan nem lehet. Ez döntően attól függ, hogy a tömegek mennyire ismerik, helyeslik és teszik magukévá a párt politikáját, és a párt, a szocialista építés vezetője, mennyire fogja össze ezen erőket és irányítja céltudatosan a fő feladatok megoldására. Az elmúlt évek tapasztalatai, terveink jelentős túlteljesítése, a szocialista versenymozgalom megnövekedett lendülete minden kétséget kizáróan azt bizonyítják, hogy a legszélesebb tömegek felzárkóztak a párt mögé, helyeslik és támogatják politikáját. Második ötéves tervünk az eddigi politika folytatása. Minden reményünk megvan ahhoz, hogy a szocialista építésnek a második ötéves tervben, ezen belül az 1961. évi tervben foglalt nagyszerű célkitűzései is támogatásra találnak a magyar dolgozóknál.

1961. év elején kettős feladat előtt állunk. Először: meg kell szerveznünk az éves terv eredményes végrehajtását, s ezzel megteremtenünk az adott körülmények között elérhető legkedvezőbb feltételeket a második ötéves terv későbbi feladataihoz. Másodszor: a következő hónapokat igen céltudatos és fegyelmezett munkával arra kell felhasználnunk, hogy a konresszus által jóváhagyott alapokon részleteiben is helyesen tervezzük meg a második ötéves terv előirányzatait. Ugyanakkor a távolabbi perspektíva, a népgazdaság jelentősebb szerkezeti átalakítása, a szocialista országokkal való még szorosabb és gyümölcsözőbb együttműködés szempontjából döntő fontosságú, hogy a folyó feladatok jó megszervezése és végrehajtása mellett a gazdasági vezetőszervek már most megfelelő erőfeszítéseket tegyenek a népgazdaság 20 évre szóló fejlesztési elképzeléseinek körültekintő kidolgozására.

Digitized by Google

A szocialista országok együttműködése és a magyar mezőgazdaság

Írta GARAMVÖLGYI KÁROLY

Korunk fő jellemzője, hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik. Ma már a földkerekség területének 26, lakosságának mintegy 35 százaléka tartozik a szocialista táborhoz, s ez a tábor adja a világ ipari termelésének körülbelül 37—38, mezőgazdasági termelésének pedig mintegy 26—28 százalékát.

A szocialista világrendszer kialakulásával új fejezet kezdődött a népek és az országok egymás közötti kapcsolatában. A kapitalista világrendszert országainak törvényszerűen növekvő egyenlőtlensége jellemzi, s a tőkésországok egymásközti viszonyát a kapitalizmus törvényei határozzák meg: az erősebb uralkodik a gyengébb fölött, és kizsákmányolja azt. A szocialista országokban létező osztályok egyikének sem érdeke más országok dolgozóinak kizsákmányolása. A szocialista országok kapcsolatában a kizsákmányolás helyébe a kölcsönös segítés, a konkurrencia helyébe a testvéri együttműködés lépett.

A szocialista országok együttműködése, kölcsönös testvéri segítése objektív törvényszerűség. A szocialista országokat a tervszerű együttműködés fűzi össze a szocialista világgazdaság rendszerébe. Kapcsolataik az egyes országok függetlenségén, egyenjogúságán, sajátosságaik kölcsönös tiszteletben tartásán alapulnak, s ezen messze túlmenően a proletár internacionalizmus szelleme hatja át őket.

A revizionisták tagadják, hogy a szocialista országok egymáshoz való viszonya új típusú, minden eddiginél magasabbrendű kapcsolat. Szerintük a szocialista országok együttműködésének nem kell túlmennie a kölcsönös előnyök nyujtásán, a függetlenség és

Digitized by Google

az egyenjogúság tiszteletbentartásán; lényegében nem ismerik el, hogy a proletár internacionalizmusnak a munkásosztály vezette szocialista típusu államok egymás közötti kapcsolatában is érvényesülnie kell.

A szocialista világrendszerben a nemzeti és a nemzetközi érdekek szoros egységet alkotnak, megvalósulásukban feltételezik egymást. A szocialista táborban a gazdaságilag erősebb országok népeit áthatja az a törekvés, hogy segítsék a gyengébbeket, ezek pedig minden erőfeszítést megtesznek azért, hogy — saját erőforrásaik teljes kihasználásával és a testvéri országok segítségével — minél rövidebb idő alatt felzárkózzanak az erősebbek mellé.

A kommunista és munkáspártok képviselőinek 1960 novemberében megtartott Moszkvai Értekezletén egyhangúlag elfogadott Nyilatkozat megállapitja, hogy a szocialista rendszer valamennyi népe többé-kevésbé egyidejüleg lépi át a kommunizmus küszöbét. E nagy cél megvalósításának egyik legfontosabb eszköze az, hogy a szocialista országok összehangolják népgazdaságuk fejlesztésének terveit, így tökéletesítsék az egymás közötti munkamegosztást, fejlesszék a szocialista világrendszeren belüli specializációt és kooperációt, tanulmányozzák egymás tapasztalatait, s még jobban építsék ki az együttműködést és a testvéri segítségnyújtást.

Az európai szocialista országok tizenegy évvel ezelőtt hozták létre a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsát, amelynek alapokmánya kimondja: a szervezet célkitűzése az, „hogy a tagállamok erőfeszítéseinek összefogása és egybehangolása útján elősegítse ezekben az államokban a népgazdaság tervszerű fejlesztését, a gazdasági és műszaki fejlődés meggyorsítását, a kevésbé fejlett iparral rendelkező államok ipari szintjének emelését, a munka termelékenységének szakadatlan emelkedését és népeik jólétének állandó növekedését."

A KGST-n belüli együttműködésnek különösen nagy jelentősége van Magyarország számára. Ismeretes, hogy hazánk viszonylag szegény nyersanyagokban; népgazdaságunknak nyersanyaggal és félkésztermékekkel való ellátásában a Szovjetunió és a népi demokráciák töltik be a főszerepet. A népgazdaság fejlesztése, a szocializmus sikeres építése hazánkban megvalósíthatatlan volna a szocialista nemzetközi munkamegosztás, az új típusú nemzetközi külkereskedelmi kapcsolatok nélkül.

Népgazdaságunkban viszonylag jelentős szerepet tölt be a mezőgazdaság, amely az össztermelésnek mintegy 25—28 százalékát adja. Nagy jelentőségű a mezőgazdasági eredetű export is, amelynek ellenértékeként iparunk nélkülözhetetlen anyagokhoz jut. Gazdasági életünk egészséges fejlődésének tehát egyik kulcskérdése, mezőgazdasági termelésünk nagyarányú növelése.

Digitized by Google

A mezőgazdaság szocialista átszervezésében az utóbbi években elért eredményeink nagy anyagi és műszaki erőfeszítéseket követeltek meg, s a dolgozó parasztság termelőszövetkezetekbe való egyesítésének közeli befejezése, a mezőgadasági termelés fellendítése további nagy erőkifejtéseket kíván. A szocialista nemzetközi együttműködés nélkül elképzelhetetlen volna, hogyan elégítsük ki az ezzel kapcsolatos igényeket, miként állítsuk elő gazdaságosan és hogyan szerezzük be a mezőgazdaság számára szükséges termelőeszközöket és gépeket. Az anyagi segítség mellett mezőgazdaságunk szocialista nagyüzemi rendszere gyorsütemű kiépítésének szinte kimeríthetetlen kincsestára a szocialista tábor országainak rengeteg tapasztalata. Ennek hasznosítása jelentős mértékben meggyorsítja előrehaladásunkat.

Mezőgazdaságunk szocialista átalakítása lehetőségeket teremt arra is, hogy nagyszabású meliorációs munkálatokat végezzünk, s talajjavítás, öntözés, fásítás, ültetvények telepítése stb. útján egyre több, eddig kellően ki nem használt területet vonjunk be a termelésbe. A szövetkezeti rendszer győzelmével létrejönnek a mezőgazdasági termelés ésszerű területi elhelyezésének és specializálásának az üzemi alapjai. Mindez a termelés fejlesztésének távlati kérdéseit is felveti, ezeket pedig nem oldhatjuk meg anélkül, hogy a nemzetközi munkamegosztásból, a szocialista országok közötti együttműködésből fakadó lehetőségeket és követelményeket alaposan ne mérlegelnők.

II.

A közös érdekek mély átérzésének szép példája és az együttműködésnek igen fontos állomása volt az európai szocialista országok kommunista és munkáspártjainak egy évvel ezelőtt, 1960. február 2—3-án Moszkvában megtartott mezőgazdaságfejlesztési és tapasztalatcsere-értekezlete. Az ezen részt vett országok képviselői mindnyájan egyetértettek abban, hogy a szocialista táborhoz tartozó országok mezőgazdasági termelése fellendítésének egyik igen fontos feltétele az eddiginél szorosabb együttműködés. A résztvevők tapasztalataik kicserélése mellett megvitatták a mezőgazdaság fejlesztésének számos problémáját, a mezőgazdasági tartalékok lehető legteljesebb felhasználásának módjait, a mezőgazdasági termelés további növelésének távlatait.

A moszkvai mezőgazdasági értekezlet nagyon figyelmesen vizsgálta meg a szocialista országok mezőgazdaságában napjainkban kibontakozó forradalmi fordulatot, s ennek hatását a termelésre. A szocialista országok dolgozói a kommunista és munkáspártok vezetésével az utóbbi évtizedben nagy munkát végeztek a falu

Digitized by Google

szocialista átalakításáért, a mezőgazdasági termelés fejlesztésének megalapozásáért. Az európai népi demokráciákban (Lengyelország kivételével) lényegében véve már befejeződött a dolgozó parasztság termelőszövetkezetekben való egyesülése. Ezzel egyidőben minden szocialista ország számottevő eredményeket ért el a termésátlagok növelésében, az állati eredetű termékek előállításának fokozásában. Az 1950. évi teljes mezőgazdasági termeléshez képest (pedig ebben az évben szinte minden országban jó volt a termés) 1958-ig a Szovjetunióban és az NDK-ban 50 százalékkal, Bulgáriában, Romániában, Albániában több mint 40 százalékkal, hazánkban 26, Csehszlovákiában pedig 14 százalékkal növekedett a mezőgazdasági termelés. Az utóbbi években, 1958-tól 1960-ig a mezőgazdasági termelés még nagyobb arányban nőtt, mint 1954 és 1957 között. Ez azért fontos, mert ugyanebben az időben meggyorsult a szövetkezeti mozgalom fejlődése is. Több országban (így Csehszlovákiában, Romániában, az NDK-ban és hazánkban is) az utóbbi időben jutott teljes győzelemre a szövetkezeti rendszer. A tények azt mutatják, hogy a szocialista országokban a mezőgazdaság szocialista nagyüzemi átalakításával egyidejűleg jelentős mértékben emelkedett a termelés.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése mindenekelőtt a falu társadalmi-gazdasági viszonyainak forradalmi átalakítása, de egyúttal technikai forradalom is. A mezőgazdaság technikai forradalma a szocialista országok többségében már jelentős sikereket ért el. A mezőgazdasági termelésnek egyre több ágában épül ki a géprendszer, sőt egyes országokban már a főbb munkafolyamatok komplex gépesítését is megkezdték.

A gépesítés fejlődésének ütemét tekintve a Szovjetunió és a népi demokráciák felveszik a versenyt a legjobban gépesített nyugat-európai tőkés országokkal. Az európai népi demokráciákban például 1939-hez viszonyítva az erőgépek száma 12-szeresére növekedett, 1950 és 1959 között pedig csaknem megkétszereződött. A következő öt év alatt a traktorok száma (az eddig ismertetett terv szerint) ismét megkétszereződik, sőt egyes országokban hárommszoros lesz. 15 év alatt (1950-től 1965-ig) a szocialista országok az egy traktorra eső szántóterület nagyságát tekintve 30 éves elmaradást hoznak be. A szocialista országokban a mezőgazdasági termelés néhány évvel ezelőtt még igaerőre épült, s hagyományos paraszti eszközökkel, apáról-fiúra öröklődő szokások alapján folyt. Ezt most korszerű gépi nagyüzem váltja fel.

Minden szocialista ország nagy gondot fordít a műtrágyagyártás fejlesztésére, a növényvédelem korszerűsítésére, a talajjavításokra, s általában arra, hogy a mezőgazdaságban egyre jobban hasznosítsák a vegyipar által előállított anyagokat és szereket.

Digitized by Google

Mind a növénytermelésben, mind az állattenyésztésben a nagyhozamú, termelékenyebb fajta kinemesítését, illetve kitenyésztését szorgalmazzák, s széles körben terjesztik a gyakorlat által igazolt tudományos eredményeket. A műszaki, az agronómiai és az állattenyésztési problémák tanulmányozása mellett egyre többet foglalkoznak a mezőgazdasági termelés közgazdasági és üzemszervezési kérdéseivel, a munka termelékenységének növelésével, a termelés gazdaságosságának és jövedelmezőségének emelésével.

Természetesen tudjuk azt, hogy a szocialista mezőgazdaság egyre gyorsabb ütemű fellendülése általában nem halad teljesen sima, zökkenőmentes úton. Még a legfejlettebb szocialista országokban is vannak időnként olyan területek, amelyeken bizonyos átmeneti megtorpanás, lemaradás áll be. Korábban nem egy országban fékezte a fejlődést a gazdasági irányítás bürokratizmusa, a dolgozók anyagi ösztönzésének elhanyagolása. A moszkvai tapasztalatcsere-értekezlet ezért a továbbfejlődés egyik legfontosabb feltételeként az olyan gazdaságpolitikai intézkedések határozott végrehajtását jelölte meg, amelyek a termelés fejlesztését és a dolgozók jobb anyagi ösztönzését szolgálják.

A szocialista országok együttműködésének fejlődése, s különösen mezőgazdasági termelésük fellendítése egyre inkább megköveteli mezőgazdasági termelésünk szakosítását is. E feladatok megoldásával minden szocialista ország optimálisan használhatná ki természeti és közgazdasági adottságait: nagy tömegben és olcsón termelhetne olyan cikkeket, amelyeknek az előállításához legkedvezőbbek a körülményei. Természetes, hogy nemcsak saját szükségleteit fedezné ezekből a termelvényekből, hanem segítené azokat az országokat is, amelyek ezeket kevésbé kedvező feltételek között állítják elő. Egy-egy ország mezőgazdasági termelésének szakosításánál tehát nemcsak az adott ország szükségleteiből kell kiindulni, hanem az egész szocialista tábor érdekeiből, sőt arról sem szabad megfeledkezni: hogy a szocialista tábornak segítenie kell a gyarmati sorból most felszabaduló és a már felszabadult, de gazdaságilag elmaradott országokat és népeket.

III.

A szocialista országok közötti együttműködésnek több formája van. A KGST tízéves fennállása alatt mezőgazdasági vonatkozásban az együttműködésnek a következő főbb formái alakultak ki: az egyre bővülő külkereskedelmi kapcsolatok, a tudományos és műszaki együttműködés, és végül — az együttműködés legfejlettebb formája — a távlati fejlesztési terveken alapuló nemzetközi

Digitized by Google

munkamegosztás, a termelés országonkénti specializálása, s az ebből eredő feladatok kimunkálása és megvalósítása.

Kétségtelen, hogy a mezőgazdaság vonatkozásában is a legkézenfekvőbb formája a nemzetközi együttműködésnek — a kölcsönösen előnyös kereskedelmi forgalom lebonyolítása. A szocialista országok közötti mezőgazdasági külkereskedelemben a szocialista együttműködésre jellemző módszerek honosodtak meg.

A szocialista országokban a mezőgazdasági külkereskedelem is az egységes népgazdasági terv rendszerében helyezkedik el, s ennek alapján még az egyes tervidőszakok megkezdése előtt egyeztetni lehet az igényeket és a beszerzési lehetőségeket. A szocialista külkereskedelemnek mezőgazdasági vonatkozásban is jellemzői a szilárd árak, a biztos piac. Ez rendkívül fontos minden olyan ország számára — így hazánk számára is —, ahol a mezőgazdasági exportnak jelentős szerepe van. Az értékesítési, illetve beszerzési tervek évenkénti egyeztetése és az erre alapozott külkereskedelmi megállapodások, egyéves és hosszúlejáratú kereskedelmi egyezmények már létrehozzák az országok közti specializálódás bizonyos elemeit is.

A szocialista országokkal folyó külkereskedelmünkben természetesen figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy mezőgazdasági exportunk jelentős része, mintegy 50 százaléka (sőt egyes cikkekben még ennél is magasabb hányada) tőkés piacokra irányul. Ez elkerülhetetlen, mert ezzel olyan devizakészletekhez és egyéb fizetési lehetőségekhez jutunk, amelyek részben fedezik a tőkés országokból származó nyersanyag, félkészáru- és fogyasztási cikk-importunkat. Rajtunk kívül Bulgária, Románia és bizonyos mértékben Lengyelország, sőt Csehszlovákia is ad el mezőgazdasági cikkeket az európai tőkésországoknak. *Közös érdekünk tehát az, hogy ezen a piacon összehangolt külkereskedelmi tevékenységet folytassunk, amely az egyes országok érdekei mellett az egész szocialista tábor javára válik.* Ez annál is fontosabb, mert az utóbbi években erősödött a tőkés körök európai integrációs törekvése (létrejött az Európai Közös Piac és a Szabadkereskedelmi Társulás), s ez jelentős mértékben nehezíti a szocialista országok mezőgazdasági külkereskedelmi tevékenységét az európai tőkés piacokon. Sürgős tehát, hogy a tőkés piacokon mezőgazdasági külkereskedelmet lebonyolító szocialista országok egyeztessék tevékenységüket, szorosabban működjenek együtt, hazájuk és az egész szocialista tábor érdekeinek megfelelően. A teljes, ésszerű és hathatós együttműködésnek minden objektív feltétele megvan.

A szocialista országok közti együttműködésnek igen fontos és kölcsönösen gyümölcsöző ága a tudományos és műszaki együttműködés, a szellemi termékek, a tudományos eredmények, a tapasz-

Digitized by Google

talatok, a műszaki dokumentációk tervszerű, szervezett cseréje. A Szovjetunió szocialista mezőgazdaságának gazdag tapasztalatai kezdettől fogva hatalmas segítséget adnak hazánknak. Az elmúlt évek során — főleg 1953 óta — ezek a gyakorlati és tudományos tapasztalatok és eredmények számos agrárgazdasági elméleti és gyakorlati jellegű tapasztalattal bővültek. Ma már a KGST-n belül rendszerré vált, hogy a Szovjetunió és a népi demokráciák kicserélik nagy jelentőségű tervezési, szervezési, agrárpolitikai intézkedéseik módszereinek dokumentációját is. (Például a termelőszövetkezeti tagok nyugdíjrendezésének, a termelőszövetkezeti jövedelemelosztásnak, a mezőgazdasági adózásnak a módszereit.) Ez igen nagy segítség a gyakorlati agrárpolitika számára. A kölcsönös tájékoztatásnak fontos forrása a nyolc nyelven megjelenő Nemzetközi Mezőgazdasági Szemle, amely rendszeresen ismerteti a szocialista országokban elért tudományos és élenjáró tapasztalatokat.

A nemzetközi együttműködést hathatósan szolgálja a műszaki és tudományos eredmények és tapasztalatok rendszeres cseréje is. Ennek különösen a kisebb országok számára van nagy jelentősége, hiszen ezek az országok készen kapják olyan nagyobb tudományos felkészültséget, vagy apparátust kívánó témák kutatási eredményeit, amelyeket a maguk erejéből csak igen hosszú idő alatt, vagy egyáltalán nem tudnának kidolgozni. Így jobban koncentrálhatják szellemi és anyagi erőforrásaikat, több figyelmet fordíthatnak az elért tudományos eredmények széleskörű gyakorlati megvalósítására. Ezért nagyon fontos. — s erre a moszkvai mezőgazdasági tanácskozás is felhívta a figyelmet —, hogy a szocialista országok koordinálják tudományos kutatási terveiket.

A tudományos és műszaki együttműködés hasznos formája a szakemberek tanulmányútja. Évről évre több száz magyar mezőgazdasági szakember tanulmányozza a testvéri szocialista országokban folyó munkát. Nagy segítséget ad a magyar mezőgazdaság fejlődéséhez az a támogatás is, amelyet a Szovjetunió a gyakorlati és elméleti mezőgazdasági káderek, egyetemi és ennél magasabb fokú tudományos dolgozók képzésében nyújt.

Elősegítik a kölcsönös tájékozódást az időnként megrendezett kiállítások, versenyek, (például mezőgazdasági, kertészeti kiállítás, borászati verseny). A tudományos-műszaki együttműködés körébe sorolhatók az összehasonlító kísérletek és vizsgálatok is. Igen nagy a jelentőségük például az 1959-ben és 1960-ban folytatott összehasonlító gépesítési vizsgálatoknak, amelyeknek az volt a célja, hogy kialakítsák a legjobb, a leggazdaságosabb mezőgazdasági géptípusokat. Egyre nő a nemzetközi összehasonlító kísérletek szerepe a mezőgazdaság más területein is (például a kémiai anyagoknak

Digitized by Google

és eszközöknek a növénytermesztésben, az állattenyésztésben, a takarmányozásban való felhasználására irányuló kísérletek).

Hazánkban is egyre nagyobb figyelmet kell fordítanunk a nagyüzemi állattenyésztés jó szervezési módszereire és velük összefüggésben az egyszerű és olcsó, de a modern technikai követelményeknek megfelelő, a munka termelékenységét és az állatállomány produktivitását növelő állatelhelyezési, istállóépítési és belső felszerelési megoldásokra. Ebben a vonatkozásban a nemzetközi tapasztalatok (főleg a Szovjetunió, az NDK és Csehszlovákia tapasztalatai) számos tartalékot tárhatnak fel. Ugyancsak nagy fontosságú — s már túl is nő a tudományos kutatás körén — a különböző állattenyésztési és növénytermelési, illetőleg állat- és növényegészségügyi egységes vizsgálati módszerek, előírások és szabványok kidolgozása, központi tartalékalapok képzése egyes állatgyógyászati cikkekből.

IV.

A magyar mezőgazdasági termelés fejlesztésében előttünk álló nagy feladatok parancsolóan előírják, hogy maximálisan használjuk ki a szocialista nemzetközi együttműködésben rejlő lehetőségeket. Az együttműködésnek kétségtelenül az a legmagasabbrendű és leghatékonyabb formája, amikor a termelési és tudományos-műszaki kapcsolatok kiszélesítése olyan specializálódást eredményez, amely valamennyi ország közgazdasági és természeti viszonyainak leginkább megfelel. Ennek gyakorlati megvalósítása azonban rendkívül bonyolult, körültekintő, tudományosan megalapozott munkát követel, s nem képzelhető el az egyes országok közgazdasági és természeti adottságainak marxista tudományos elemzése és hosszútávú terveik elkészítése, majd egyeztetése nélkül. Végeredményben e munka során kell a szocialista nemzetközi munkamegosztás legkedvezőbb változatát elkészíteni. Ennek jelentőségét a szocialista országok már évekkel ezelőtt felismerték, s ma a KGST minden tagállama foglalkozik hosszútávú, 15—20 éves távlati fejlesztési elgondolások és tervek kidolgozásával. A moszkvai mezőgazdasági tanácskozás, majd a KGST XIII. ülésszakának határozata külön kiemelte e munka fontosságát.

Magyarország természeti adottságai és termesztési hagyományai lehetővé teszik, hogy egyes mezőgazdasági cikkeket a hazai szükségletet jóval meghaladó mennyiségben termeljünk. Normális talajerőfenntartás mellett termőtalajunk 57 százalékán változatos termelés folytatható. A talaj 13,7 százaléka azonban homokos, 5,4 százaléka szikes, a többi része pedig tápanyagokban szegény erdőségi és láptalaj, amely nehezen művelhető, s ahol nagy terméshe-

Digitized by Google

zamokat csak tetemes ráfordítással érhetünk el. E területeket csak speciális termelési ágak vagy művelési módszerek révén hasznosíthatjuk. Itt általában a kertészeti kultúrának, továbbá az öntözésnek, talajjavításnak stb. van nagy jelentősége. Hazánk éghajlata kontinentális, 40 év átlagában az évi csapadékmennyiség 642 milliméter, s ennek évi országos megoszlása — különösen a sík vidéken — kedvezőtlen. 30 év átlagát vizsgálva, körülbelül 5—6 évenként jelentkezik súlyos aszály. A napfényes órák száma évente 1900—2000, ezeknek havonkénti megoszlása eléggé kedvező. Ilyen éghajlati és talajadottságok mellett zöldség- és gyümölcsfélékből illat-, íz- és zamatanyagokban rendkívül gazdag termékeket tudunk előállítani, sokkal jobb minőségűeket, mint a tőlünk északra és nyugatra fekvő országok. Ugyanezek az adottságok azt is lehetővé teszik, hogy biológiailag magas értékű vetőmagvakat (főleg pillangósok magvait, hibridkukoricát, kerti magvakat stb.) állítsunk elő. Takarmánytermesztési adottságaink — különösen ha a kukorica termesztésében általánossá tudjuk tenni a nagyüzemi módszereket és az öntözést a takarmánytermesztésre koncentráljuk —, párosulva ez irányú termelési hagyományainkkal, kedvező lehetőségeket teremtenek az állattenyésztés, különösen a sertés- és baromfitenyésztés jelentős további fejlesztésére.

Ha adottságainkat kihasználjuk, a tőlünk északra fekvő országok vetőmagtermelő bázisává válhatunk, mindenekelőtt takarmánymagvakban. Hibridkukoricával például kielégíthetjük a cseh, a német és a lengyel mezőgazdaság igényeit is. Kedvezőek a lehetőségeink hüvelyesek, lucerna, vöröshere, csillagfürt és főzelékfélék vetőmagtermelésére is. Egyes vetőmagvakat viszont a Szovjetunióból és a testvéri népi demokráciákból kell beszereznünk; búza- és napraforgó-termesztésünk fejlesztése például el sem képzelhető a Szovjetunióval való szoros együttműködés nélkül. Tavaly — ha nem is túl nagy területen — folytattunk már nagyüzemi kísérleteket nagyhozamú szovjet búzafajtákkal, s ennek eredményei igen biztatóak. A Bezosztaja 4-es fajta például 250 holdon, nagyüzemi kísérletben holdanként 20,8 mázsa, a Szkoroszpelka 3/b fajta pedig holdanként 22,2 mázsa termést hozott. Összel mintegy 180 ezer holdon vetettünk nagyhozamú szovjet búzafajtákat. 1961-ben előreláthatólag mintegy 80 ezer kh-on vetünk olyan, a Szovjetunióból származó napraforgót, (krasznodári fajtát), amelynek olajhozama 40 százalék, holott az eddig nálunk használatos fajtáké csak 30 százalék volt. Érdemes főleg korai érésű burgonya-vetőgumót is behoznunk az NDK-ból, Csehszlovákiából, Lengyelországból.

Szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermesztésre szintén kiválóak az adottságaink. Köztudomású, hogy homokterületeink — amelyek

Digitized by Google

csaknem 2 millió kh-at tesznek ki — elsősorban ezekkel a kulturákkal hasznosíthatók. E feladat megoldását a mezőgazdaság szocialista átszervezése, a nagyüzemek kialakulása nemcsak lehetővé teszi, de sürgeti is. A Jonathán-alma, a kajszi- és őszibarack, a különféle bogyós gyümölcsök, a szőlő és részben a zöldségfélék a homokon kitűnő minőségű, ízű és zamatú termést adnak, különösen, ha öntözzük őket.

A mezőgazdaság nagyüzemi átalakítása, a baráti országokkal való szoros együttműködés és a szakosítás lehetővé teszik, hogy már a következő ötéves terv időszakában nagy mennyiségben telepítsünk egyes gyümölcsféléket, s elérjük, hogy a nagyüzemi gyümölcsösök területe megközelítse a 200 ezer kh-t. A későbbi években különösen sok téli almát, kajszi- és őszibarackot, cseresznyét és bogyós gyümölcsöt kell telepítenünk. Előbb azonban tisztáznunk kell, a termésből mennyit tudnak átvenni tőlünk a baráti országok.

Ismeretes, hogy a szőlőterületet általában nem akarjuk növelni. Jelentős rekonstrukciót kell azonban végrehajtanunk, mert szőlőterületünk egy része elöregedett, jelentős része pedig nagyüzemi művelésre alkalmatlan. Figyelembe véve az exportlehetőségeket, a rekonstrukció során több csemegeszőlőt is kell telepítenünk.

A zöldségtermesztésben a nemzetközi együttműködés szempontjából két feladat megoldása áll előtérben: a korai és kései zöldségfélék nagyobb méretű termesztése, és a kiváló minőségű konzervipari termékek alapanyagának az előállítása, illetőleg a konzervexport növelése, a konzervipar megfelelő fejlesztésével. Ez utóbbinál a hagyományos konzervipari technológia mellett természetesen egyre fontosabbá válik a mélyhűtés és egyéb tartósítás. A zöldségtermesztés fejlesztésében igen nagy gondot kell fordítanunk az öntözés fejlesztésére, különösen annak újabban jól bevált módszerére, a csőkutas rendszerű öntözésre.

A mezőgazdasági termelés fellendítésében igen nagy fontossága van a mezőgazdaságot szolgáló iparágak fejlesztésének és az e területen megvalósuló együttműködésnek. Ide tartozik a hibridkukorica-kikészítő üzemek létesítése. Mint ismeretes, jelenleg már 10 hibridkukorica-kikészítő üzemünk működik. Ezeket nagyrészt szovjet hitellel és közvetlen szovjet műszaki segítséggel építettük fel. A mezőgazdaság számára nagy fontosságú a magyar nitrogéngyártás nagyarányú fejlesztése is, amelyet szintén szovjet segítséggel valósíthatunk meg. Számos, a mezőgazdaság szempontjából fontos iparágat, főleg a szocialista országokkal kötött távlati megállapodások alapján láthatunk el rendszeresen nyersanyaggal. A foszforműtrágya alapanyaga például a Szovjetunióból származik,

Digitized by Google

a Tiszavidéki Vegyikombinát számára szükséges földgáz Romániából, az értékes káli-műtrágyát pedig a Német Demokratikus Köztársaságból kapjuk.

A mezőgazdasági termékek feldolgozásának technikai fejlesztésében, az új kapacitások létesítésében is messzemenően építünk a nemzetközi együttműködésre. Baráti országokból szerzünk be egyes élelmiszeripari gépeket és felszereléseket; más gépeket pedig mi gyártunk, például malom-, baromfi- és húsipari gépeket, komplett konzervgyárakat, illetve a szükségletnek megfelelően a jövőben kifejlesztjük ezek gyártását.

A mezőgazdasági termelés további fejlődése, termelőszövetkezeteink megszilárdítása csak a mezőgazdaság nagyarányú technikai fejlesztésével valósítható meg. Különösen fontos, hogy traktor- és munkagép-állományunkat növeljük. E tekintetben kettős igényünk van: egyrészt az, hogy a mezőgazdaság a szükséges gépeket a megfelelő mennyiségben és összetételben kapja meg, másrészt az, hogy a gépek ára tegye lehetővé a mezőgazdasági termelés költségeinek csökkentését. Mindkét követelmény megoldható a szocialista nemzetközi munkamegosztás útján, s ez nem csupán a mi óhajunk, hanem a többi szocialista országnak is érdeke. A szocialista országok közti specializálódás révén a viszonylag kis termelő kapacitással rendelkező Magyarország is gyárthat nagy szériában mezőgazdasági gépeket, s ez az egyik alapvető feltétele annak, hogy növekedjék az ipari termelés gazdaságossága. Mezőgazdasági gépeket gyártó üzemeinkben ma több mint százféle gép készül, ez azonban nem gazdaságos, mert a kis széria rendszerint magas önköltséggel jár.

Az utóbbi évek tapasztalatai is megerősítik, hogy a mezőgazdasági gépgyártásban is a szocialista országok közötti szakosítás és szoros együttműködés a megoldás útja. Ismeretes, hogy 1959—1960-ban a terven felül szükségessé vált traktorokat és egyéb mezőgazdasági gépeket a testvéri szocialista országoktól kaptuk meg. 1958—1960-ban az összes traktorok 83 százalékát, a gabonakombájnok 81 százalékát, a traktorekék 31 százalékát a baráti országokból szereztük be. Bizonyos mezőgazdasági gépek gyártásával viszont mi is jelentős mértékben hozzájárulunk a baráti országok mezőgazdaságának gépesítéséhez.

A mezőgazdasági nemzetközi együttműködés fejlesztése szempontjából nagy jelentősége van a különleges szállítási feltételeket biztosító járművek egybehangolt, ésszerű és szervezett kihasználásának. Ez különösen így van a szőlő-, gyümölcs- és zöldségszállítások területén. A termelés egyes ágaira vonatkozó hosszútávú termelés-fejlesztési célkitűzéseknek a végrehajtásánál bevált módszer a kétoldalú tárgyalások és egyezmények kötése. (Így például

Digitized by Google

Magyarország szempontjából fontos a Csehszlovákiával, a Német Demokratikus Köztársasággal és a Szovjetunióval történő kétoldalú tárgyalás és együttműködés.)

* * *

A szocialista országoknak minden lehetőségük megvan arra, hogy megteremtsék a mezőgazdasági termékek bőségét, s ezzel népeik viszonylag rövid idő alatt elérjék a világon a legmagasabb életszínvonalat. Ha a mezőgazdasági termelésben is kihasználjuk az együttműködés és a kölcsönös segítség összes lehetőségeit, akkor ez nagymértékben hozzájárulhat ahhoz, hogy közös erőfeszítéseinket siker koronázza: dolgozóink életszínvonala tervszerűen emelkedjék, s a kapitalizmust gazdasági téren is túlszárnyaljuk. A mezőgazdasági együttműködés egyre szorosabbra fűzésével hazánk is megtesz mindent e nemes cél megvalósításáért, népünk és az egész szocialista tábor javára.

Digitized by Google

Antonio Gramsci és a kommunizmus Olaszországban

Írta **KOMJÁT IRÉN**

„Gramsci a politika teoretikusa volt, de mindenekelőtt gyakorlati politikus, azaz harcos..."
(Togliatti)

E hónapban, 1961 januárjában, ünneplik az olasz kommunisták pártjuk fennállásának 40. évfordulóját; és ugyanebben a hónapban lenne a párt alapítója, Antonio Gramsci, 70 éves, ha Mussolini börtönei tizenegy esztendő kínzásaival nem oltották volna ki életét már 46 éves korában...

Gramsci, a szardíniai szegényparaszt család fia, már gyerekkorában rendkívüli szellemi képességeket és fogékonyságot árult el. Az első világháború küszöbén, torinói diákévei idején, Togliatti elvtárssal együtt került kapcsolatba a munkásmozgalommal. Rövid néhány év alatt bontotta ki szárnyait és az imperialista háború végén Olaszországban is kialakuló forradalmi válságban az olasz proletariátus vezérévé emelkedett. Bár már 1926-ban letartóztatták és örökre elzárták osztálya és népe elől, forradalmi elméleti és gyakorlati alkotása ma is besugározza az Olasz Kommunista Párt útját.

Amikor az OKP 1945-ben kilépett az illegalitásból, nagy feladatai közt is egyik legsürgősebbnek ítélte azt, hogy összegyűjtse, rendezze és az olasz dolgozók számára hozzáférhetővé tegye Gramsci irodalmi hagyatékát, hogy abból tudást, harckészséget és szocialista humanizmust merítsenek.[1] A párt elméleti csoportjai és a római Gramsci Intézet elmélyült kutatómunkát fejtenek ki, hogy

[1] Az eddig megjelent 9 kötet felöleli Gramsci ifjúkori publicisztikáját, a börtönfüzetekből tematikailag csoportosított írásait és a börtönleveleket. Mindebből válogatások jelentek meg angol, francia és német nyelven; a Szovjetunióban eddig három kötetét adták ki. Magyarul sajnos mostanig mindössze a „Levelek a börtönből" című kis füzet látott napvilágot.

Digitized by Google

mind teljesebben feltárják Gramsci történelmi szerepét és befolyását nemcsak az olasz munkásmozgalomra, de az egész olasz szellemi életre. Megismerni és megismertetni Gramsci életművét, *a leninizmusnak az olasz viszonyokra való első alkalmazását* ebben látja az OKP elméleti munkájának egyik legfontosabb feladatát.

Gramsci eredeti és kivételesen termékeny gondolkodását és gyakorlati forradalmi tevékenységét egyaránt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom és Lenin inspirálta és az olasz munkásosztály legfőbb szükségletei diktálták. Ifjúkori írásai, amelyek a Szocialista Párt torinói lapjában „Il Grido del Popolo"-ban, majd a milánói „Avanti!"-ban és az „Ordine Nuovo"-ban jelentek meg, a legközvetlenebbül kapcsolódnak akkori szervező- és propagandamunkájához, amelyet a torinói munkások közt, a Szocialista Pártban, majd a Kommunista Pártban fejtett ki. Mindaz, amit 1926 után írt, a börtönrabság feltételei közt jött létre: feljegyzések gondolatainak rögzítésére; tervezetek, vagy tézisek, amelyeknek kidolgozására készült — ha majd kiszabadul, ha majd a szükséges forrásmunkákhoz hozzáférhet. Ezek a töredékek mégis *egységes koncepciót* tárnak az olvasó elé. Legfontosabb elvi fejtegetései vissza-visszatérnek; ifjúkori publicisztikájának témáit leveleiben és a börtönfüzetekben továbbfejlesztette. Azonban — mondja Togliatti — nem kell és nem is szabad erőszakoltan formális összefüggéseket konstruálni e töredékek között. Egységük nem azt jelenti, hogy hézagtalan „rendszert" alkotnak, hanem abban van, „hogy azonos eszmei lényegük következetes és fejlődő megfogalmazása." *Az egységet* Gramsci tevékenységének fonala adja meg. Gramsci életét, annak konkrét részleteit kell ismerni és „Gramsci életének egységét a politikában kell keresni . . . A kutatás, a munka, a harc, és életének feláldozása — ennek az egységnek az elemei".[2]

Gramsci hagyatéka filozófiai, történelmi, irodalmi és politikai írásokat ölel fel. E cikkben azokra kell szorítkoznunk, amelyek legközvetlenebbül összefüggnek az olasz munkásmozgalomnak azzal a szakaszával, amelyben Gramsci vezető szerepet játszott: a kommunista párt létrejöttét megelőző harcokkal, a párt megteremtésével és leninista párttá való kiformálásával.

Kétségtelen: Gramsci volt Olaszországban az első, aki Lenint és az orosz forradalmat megértette. Már 1917 nyarán — amikor az oroszországi eseményekről még csak szórványos és ellenőrizhetetlen értesülések juthattak el Nyugat-Európába — Gramsci felfogta a bolsevikok stratégiáját és csodálatos világossággal jellemezte azt. Ők azok — írta — a bolsevikok, akik *a teljes szocia-*

[2] Gramsci-tanulmányok. Az 1958. január 11—13-i tudományos ülésszak jegyzőkönyve. Editori Riuniti 1958. 15. oldal.

Digitized by Google

izmusért küzdenek. Előremutatnak, mindig előbbre és egyre új proletárenergiákat szabadítanak fel a harcra... Lenin és az ő társai felébresztik és meghódítják a nép öntudatát. „És a forradalom megy tovább. Igazi forradalommá lett az egész élet..."[3]

Gramsci tehát tudta, hogy a polgári demokratikus forradalom továbbfejlődik a proletárforradalomba, hogy megvalósítsa „a teljes szocializmust". Publicisztikája 1917—18-ban a Nagy Októberi Szocialista Forradalom bátor és éleselméjű védelme a burzsoá és reformista rágalmakkal szemben. Ízekre szedi ostobaságaikat, kipécézi ellentmondásaikat; hitet tesz a forradalom mellett és megmagyarázza a forradalom problémáit. Gramsci az olasz munkásosztály harcait mindig a Nagy Októberi Szocialista Forradalom általános érvényű tapasztalataival erősítette, mindig a proletár internacionalizmus szellemében irányította. „Könyörtelenül elvetendő minden kezdeményezés — tanította —, ha az, akárcsak átmenetileg is, összeütközésbe kerül ezzel a legfőbb eszmével."[4]

*

Gramsci volt az első, aki az olaszországi helyzetet marxista szemmel látta, sőt az egész nyugat-európai munkásmozgalom vezetői közt is egyik legelső, aki a háború utáni forradalmi válság jellegét felismerte. Az 1914—18-as világháború vége felé az olasz társadalom minden rétege mozgásba jött, kiutat keresve a nemzeti káoszból, amelybe az imperialista háború sodorta. A parasztok követelték a *földet*, melyet a hadviselő burzsoá kormány megígért; a munkások nemcsak jobb bérre, hanem a *termelés ellenőrzésének jogára* emeltek igényt; a városi kispolgárság biztosítékot akart a létbizonytalanság ellen és így tovább. De a problémák egyetemesebbek voltak az egyes társadalmi rétegek követeléseinél: *a nemzeti válság megoldása új gazdasági és társadalmi rend megteremtését kívánta meg.* Erről az új rendről beszéltek — habár zavarosan, homályos elképzelésekkel — de mindenütt: üzemben, falun, népgyűléseken. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom forró fúvallata érződött és Lenin volt a legnépszerűbb személyiség országszerte. Nem egy munkáscsaládban az újszülött fiúgyermeket Leninről nevezték el.

Különleges helyzet volt Torinóban, „az olasz kommunista forradalom kohójában". Az autóipar városában már ebben az időben 35 000 munkás dolgozott, s ezek családjukkal a lakosság háromnegyedét tették ki. Már 1915 tavaszán nagy sztrájkot vívtak és 1917 augusztusában az ötnapos, felkelés jellegű sztrájkharcban 500 munkás esett el és több mint 2000 megsebesült.

[3] *Il Grido del Popolo*, 1917. július 28.
Műveinek Scritti Giovanili című kötete 124. old.
[4] U. o. 308. old.

Digitized by Google

Gramsci behatóan tanulmányozta ennek az ipari központnak történelmi kialakulását, kidolgozta szociográfiáját, elméleti jellemzését, „ami különben nem volt egyéb — mondotta —, mint Lenin elvtárs koncepciójának lefordítása az olasz történelmi valóságra".

A Szocialista Párt — bár már 1919 márciusában, bolognai kongresszusán elhatározta, hogy csatlakozik a Kommunista Internacionáléhoz — nem fogta fel történelmi hivatását, nem látta, hogy a munkáshatalom kivívása az osztályharc közvetlen feladatává vált. Túl nagy teherrel nehezedtek erre a pártra a reformizmus, a centrizmus, az anarchizmus maradványai. Pedig csak mindettől elszakadva, csak új úton haladhatott a proletár forradalom felé. Erre az *új útra* tört ki a torinói kommunisták csoportja *a gyári tanácsok mozgalmával.*

„Az osztályharc jelenlegi fázisa Olaszországban — írta Gramsci — az a fázis, amelyet követőleg vagy a forradalmi proletariátus hódítja meg a politikai hatalmat, hogy áttérjünk a termelés új módjára, mely a termelékenység emelkedését teszi lehetővé, vagy a birtokos osztály és az uralkodó kaszt szörnyűséges reakciója következik."

Az alternatíva magában foglalta a feladatot: kiharcolni a proletariátus hatalmát. Gramsci, Togliatti, Terracini és más kommunisták a gyári tanácsok torinói mozgalmának kiterjesztésével akarták az olasz munkásságot a hatalom meghódítása felé vezetni. Az oroszországi munkás-szovjetekhez hasonló gyári tanácsokban látták a kivívandó *proletárdiktatúra csíráit.*

Ezzel azonban sem a Szocialista Párt vezetősége, sem a szakszervezeti tanács nem értett egyet.

Ilyen körülmények között a kommunistáknak a Szocialista Párton belül nehéz politikai és ideológiai harcot kellett vívniok a reformisták és centristák nézetei ellen. Gramsci 1918 szeptemberi „Lenin műve" című cikkében[5] tanulmányozható, meddig jutott el abban az időben a leninizmus megismerésében. Ez az írása feltárja, milyen mélyen hatolt be a Nagy Októberi Szocialista Forradalom elméleti és taktikai-politikai kérdéseibe és ezeknek mily kiváló propagandistája volt. Lenintől tanulta „a konkrét helyzet konkrét elemzését", az erőviszonyok marxista mérlegelését, a társadalmi osztályok és rétegek helyzetének, érdekeinek, politikai lehetőségeinek felmérése alapján. Így ismerte fel a fejlődés fő tendenciáit.

Gramsci kitűnően megértette a szovjetekkel kapcsolatos leninti taktikát, a „minden hatalmat a szovjeteknek" jelszó időzítését és a „bolsevikok akciójának demokratikus lényegét", amikor

[5] Megjelent 1918. szeptember 14-én a „Grido del Popolo"-ban. Lásd Műveinek Scritti Giovanili című kötetét. Einaudi. Torino 1958. 307–312. old.

Digitized by Google

azok arra összpontosították erejüket, hogy a tömegek öntudatát felkészítsék a hatalom megragadására.

Erre törekedett a torinói kommunisták kis csoportja is. Erre használták fel az 1919 tavaszán létrehozott hetilapot, az „Ordine Nuovo"-t.[6] A torinói proletariátus forradalmi tapasztalatai, az egyre hevesebb harcok, az ország életének zűrzavarossága, kiút keresése egy új társadalmi rend felé — ezek tették szükségessé az új lapot, amelynek „egyetlen iránytűje az orosz forradalom valósága, Lenin és a bolsevikok tanítása" volt.[7]

Az „Ordine Nuovo" új típusú lap volt; kialakítása nem ment harc nélkül. Hónapokba tellett, míg Gramsci, Togliatti, Terracini — akik az üzemeket járták, a munkásokkal beszéltek, gyűléseket szerveztek, kezüket a mozgalom ütőerén tartották — a reformizmus elleni nehéz vitákban kivívták, hogy a lap *a gyári tanácsok mozgalmának orgánuma* lehessen. „... az Ordine Nuovo cikkei — írta Gramsci — nem voltak rideg értelmi konstrukciók, zubogott bennük a legjobb munkásokkal folytatott vitánk. Ezek a cikkek a torinói munkásosztály érzését, akaratát, valódi szenvedélyét munkálták, amelyet mi fürkésztünk ki, mi váltottunk ki. Az Ordine Nuovo cikkei ... az eseményeket a munkásosztály önfelszabadításának és önkifejeződésének folyamataként fogták fel. Íme, ezért szerették a munkások az Ordine Nuovot, íme, így »alakult ki« az Ordine Nuovo eszmeisége ..."[8] Gramsci a forradalmi munkássajtó tömegkapcsolatait úgy fogta fel, ahogy azt Lenin tanította.

Leninista álláspontot foglalt el 1919 nyarán a parlamenti választásokon való részvételt illetően is, szemben azokkal, akik bojkottálni akarták a választásokat. Gramsci helyesen ismerte fel, milyen propaganda-lehetőségeket nyújt a választási kampány és a parlamenti tribün a burzsoázia diktatúrájának leleplezésére. Nyilvánvalóan ismerte már ekkor Leninnek a Komintern első kongresszusán elfogadott téziseit a polgári demokráciáról és a proletariátus diktatúrájáról.[9] „A demokrácia — írta Gramsci — amely minden embert állampolgárrá avat, aki felelős a társadalmi életért, kezdeményező és szabadon cselekvő formálója a történelemnek — ez a demokrácia a kapitalista társadalomban nem valósítható meg teljesen."[10]

A parlamenti választásokon a Szocialista Párt nagy győzelmet aratott: 1 756 344 szavazatot és 156 mandátumot kapott a háború előtti (1913. évi) 347 575 szavazattal és 52 mandátummal szemben.

[6] Megjelent 1919. május 1-től 1920 végéig.
[7] Marcella e Maurizio Ferrara: Conversando con Togliatti. Edizione di Cultura Sociale, Róma 1953. 43. old.
[8] L'Ordine Nuovo c. kötet. Einaudi 1954. 149. old.
[9] Lenin Művei, 28. köt. 481–500. old.
[10] Scritti Giovanili c. kötet 206. old.

Digitized by Google

A munkások tömegesen tódultak a szakszervezetekbe, melyeknek taglétszáma 1919-ben 1 159 062 és a következő évben már 2 320 163 volt.

A munkásság akciói egyre forradalmibb jelleget öltöttek és az 1920 áprilisi torinói általános sztrájkban csúcsosodtak ki. „Ekkor történt először — írta Gramsci —, hogy egy proletariátus harcot indítson a termelés ellenőrzéséért, anélkül, hogy éhség vagy munkanélküliség hajtotta volna erre a lépésre. És mi több, nem csupán egy kisebbség, nem csupán a munkásosztály élcsapata ment itt harcba, hanem a torinói dolgozók összessége... A vasasok egy hónapig harcoltak, a többi kategóriák tíz napig. Tíz utolsó napjában az általános sztrájk kiterjedt az egész Piemont tartományra, annak félmillió ipari és mezőgazdasági munkására, tehát mintegy négymilliónyi lakosságot fogott át."[11]

De sem a Szocialista Párt vezetősége, sem a szakszervezeti tanács nem támogatta a torinói és piemonti harcot: kiszolgáltatta a munkásokat a tőkések szervezte karhatalomnak és terrornak, más tartományok dolgozóit pedig egyenesen visszatartotta attól, hogy szolidarításuknak konkrét jelét adják, hogy a piemonti sztrájkolók segítségére siessenek. Ezzel a reformizmus hátbatámadta az olasz munkásmozgalmat; a forradalmi hullám apadni kezdett.

A Torinóban oly népszerű Ordine Nuovo-csoportot a Szocialista Párt centrista vezetői igyekeztek elszigetelni: jobbról is, „balról" is támadták. De Gramsci meg volt győződve róla, hogy az ő politikájuk a helyes, a Lenin elgondolásainak megfelelő politika, s kitartóan védte azt.

Igaz, hogy Serrati, a Szocialista Párt vezetője, a kienthali konferencián a baloldaliakhoz csatlakozott, de Lenin figyelmeztetése[12] ellenére sem tudta magát rászánni arra, hogy szakítson az opportunistákkal. Még 1919—20-ban is csak a torinói csoport volt kommunista, az ő eszmei álláspontjuk és forradalmi harcuk felelt meg Lenin szerint a Kominternhez való csatlakozás feltételeinek.[13]

A torinói mozgalom azonban nem volt képes országos mozgalommá nőni. Kritikailag győzedelmeskedett ugyan a reformizmuson, de a politikai akciókban nem. „Ezért — mondotta Togliatti — a *torinói mozgalom annak megállapításával és bebizonyításával zárult le, hogy szükség van a munkásosztály új élcsapat-pártjának, a kommunista pártnak a megalakítására.*"

*

[11] „A gyári tanácsok torinói mozgalma". Gramscinak 1920 júliusában a Kominternt Végrehajtó Bizottságához írt beszámolója. Műveinek L'Ordine Nuovo című kötete. Einaudi kiadása 1954. 176—177. old.

[12] „Hamis beszédek a szabadságról", Lenin Művei 31. köt. 402. old.

[13] Lenin Művei 31. köt. 196. old.

Digitized by Google

A torinói kommunisták felismerték a munkásosztály szerepében a *nemzeti* fejlődés fő tényezőjét. Gramsci művein végigvonul a proletariátus hegemóniájának lenini eszméje és a munkásosztály feladatait mindenkor úgy fogalmazta meg, mint a többi dolgozó osztály és réteg vezetőjének feladatait. Mint Marx, Engels és Lenin — a parasztságot tekintette a proletariátus fő szövetségesének. Ennek felismerésében megelőzte a nemzetközi szociáldemokrácia összes pártjait, amelyeknek balszárnya is, a kommunista pártok megalakulása után is még évekig ellenséges tömegnek tartotta a parasztságot. Gramsci kutatásainak nagy részét fordította arra, hogy feltárja a munkás-paraszt szövetség olaszországi feltételeit, történelmi és nemzeti sajátosságait.

„Olaszországban — írta —, az olasz hagyományokból kifolyólag, a parasztkérdés nem általában vett paraszt- és agrárprobléma... hanem két tipikus és sajátos formában jelentkezik: a Dél kérdésében és a Vatikán (azaz a katolikus egyház befolyásának — K. I.) kérdésében."[14]

1919—20-ban a forradalmi hullám az olasz falut is elérte. A földmunkások szervezetének 1919-ben már 400 000 tagja volt. A szegényparasztok a forradalomtól várták, hogy földhöz juttatja őket, helyenként maguk is földet foglaltak. Az olaszországi társadalmi viszonyok közt — mondotta Gramsci — „a délolasz parasztság magatartását radikalizálta az a tény, hogy gazdaságilag és politikailag az egész olasz délvidék és a szigetek olyan szerepet töltenek be, mint egy óriási falu, szemben Észak-Olaszországgal, amely egy óriási város szerepét kapta."[15]

A délvidék lakosságának problémáit Gramsci nem pusztán tanulmányaiból, hanem legmélyebb élményeiből is ismerte. Börtönleveleiben nem egy, megrendítően hiteles képe merül fel a szardíniai parasztok és kisemberek szenvedéseinek. Ezek az emlékek hozzátartoztak az ő „anyagához", amelynek elemzéséből pártja számára jelentős elvi következtetéseket munkált ki.

Elméleti és történeti szempontból egyaránt rendkívül érdekes az Ordine Nouvoban 1920. január 3-án közzétett cikke, amelyben Észak és Dél ellentétét egyenesen a gyarmattartó és a gyarmat ellentétéhez hasonlítja: Az észak-olaszországi burzsoázia megveti és megalázza az elmaradott délvidék lakosságát, alsóbbrendű népségnek tekinti és ellene hangolja a munkásságot, úgy, ahogy az imperialista országok uralkodó körei szokták a munkásságot a gyarmati „vadak" és „barbárok" ellen uszítani. Míg a torinói kom-

[14] „Néhány szempont Dél-Olaszország kérdéséhez." Ezt a cikkét Gramsci 1926-ban, röviddel letartóztatása előtt írta, de csak 1930-ban jelent meg először az OKP-nak Lo Stato Operaio című, az emigrációban megjelenő folyóiratában; 1945 februárban újra közölte a Rinascita.
[15] U. o.

Digitized by Google

munisták rámutattak arra, hogy az északi ipari munkásság és a déli szegényparasztság természetes szövetségesek, a Szocialista Párt a munkások között a burzsoázia Dél-ellenes ideológiáját terjesztette, amely egyaránt szolgálta a munkások és a szegényparasztok kizsákmányolását, és még azt is lehetővé tette, hogy egymás ellen fordítsák őket.

Amikor viszont a csaknem kizárólag szárd parasztokból álló Sassari-brigádot Torinóba vezényelték, hogy vele leverjék a munkásfelkelést, Gramsci és csoportja néhány hét alatt úgy „megfertőzte" ezeket a katonákat a proletárgondolkodással, hogy a kormány sürgősen kivonta a brigádot a városból, három részre osztotta és az ország három tájára vezényelte, minél távolabb a forradalmi központtól.

De még évek múltán is fennállt a kapcsolat a torinói kommunisták és a hajdani Sassari-brigádból való szardíniai parasztok között. A helyes elméleti felfogás kiállta a gyakorlati próbát.

Joggal hivatkozott hát Gramsci 1926-ban a torinói kommunistáknak arra az érdemére, hogy „felhívták a munkásosztály élcsapatának figyelmét a délolasz problémára, mint a forradalmi proletariátus nemzeti politikájának lényeges kérdésére".[16] Gramsci felismerte Dél kérdésében a forradalmasító tényezőt, és ezért arra tanította az északi ipari munkásságot, hogy csakis a déli szegényparasztsággal való kapitalizmus-ellenes, forradalmi szövetség adja meg mindkettőnek a győzni képes erőt.

Gramsci — szárd lévén — különös figyelmet fordított Szardínia problémáira, az ottani kommunisták munkájára. Velio Spano, Gramscival való megismerkedéséről szólva, elbeszéli, hogy Gramsci, bár már több mint 12 éve elszakadt szűkebb hazájától, az ottani élet legapróbb részletei iránt is érdeklődött. Arra buzdította a szardíniai kommunistákat, hogy tüzetesen tanulmányozzák a sziget gazdasági és társadalmi viszonyait, a szárdizmus (szárd autonomizmus) elterjedtségét, a Szárd Akciópárt befolyását, a földművelők és pásztorok erkölcseit és szokásait. A Szocialista Párt a sziget bányászait elszigetelte a parasztságtól, amit Gramsci egyenesen bűnnek tartott, mert meg volt győződve róla, hogy csak szárd munkások, nempedig a „kontinens"-ről érkező agitátorok képesek jó felvilágosító munkát végezni a sziget pásztorai és földművesei között.

Az iparilag fejlett Észak-Olaszország és az elmaradt Dél ellentétét az olasz burzsoázia liberális politikusai is ismerték és keresték is a problémának az olasz kapitalizmus érdekeinek megfelelő „megoldását". Ebben segítségükre volt a délvidéki értelmiség bi-

[16] U. o.

Digitized by Google

zonyos elitje, Benedetto Croce[17]-val az élen. Crocenak — mondotta Gramsci — nagy része volt abban, hogy Dél problémáját nem vetették fel forradalmi módon. „Croce a délvidék radikális értelmiségét elszakította a paraszti tömegektől azzal, hogy elvezette a nemzeti és európai kultúrához és ennek a kultúrának a közvetítésével beolvasztotta a nemzeti burzsoáziába, következésképp az agrártömbbe."

Gramsci nagy fontosságot tulajdonított annak, hogy az olasz értelmiségben kialakuljon egy „tömegjellegű és modern értelemben vett baloldali réteg", amely a proletariátusra orientálódik és amely a munkás-paraszt szövetség fejlesztésében általában, az ipari proletariátus és a délvidéki parasztság viszonyában különösen, pozitív szerepet töltsön be. Észak és Dél egyesítése *az igazi nemzeti egység kérdése, amelynek bázisa a munkás-paraszt egység.* A Risorgimento azonban — az olasz nemzeti egységért vívott demokratikus, nemzeti szabadságharc — nem vetette meg az olasz demokrácia tartós és szilárd alapját.

Jelentős történelmi művet alkotott Gramsci a Risorgimento dialektikus-materialista elemzésével,[18] ezen belül a város és a falu viszonyának marxista vizsgálatával. Mindig azt kutatta, hogy a gazdasági fejlődés milyen objektív folyamataiban gyökerezik egy-egy társadalmi réteg magatartása; melyek voltak egy-egy párt létrejöttének objektív alapjai, amelyekből megmagyarázható politikai szerepe. Ezért a módszerért gyakran érte Gramscit az a vád, hogy csak a gazdasági valóságot veszi tudomásul és az eszméknek nem tulajdonít történelmi szerepet. (Ezzel az idealista filozófusok és történészek minden marxistát megvádolnak.) És mégsem tudták kivonni magukat Gramsci hatása alól; az ő szemlélete azóta is hat az olasz történelem minden komoly kutatójára.[19]

Miért nem oldotta meg demokratikus feladatát a Risorgimento? — veti fel a kérdést Gramsci „A város és a falu viszonya a Risorgimentóban és Olaszország nemzeti struktúrájában" című, 1926-ban írt, befejezetlen maradt tanulmányában.

A XIX. század közepén Észak-Olaszország és Dél-Olaszország úgy viszonylott egymáshoz, mint a város szokott viszonylani a faluhoz. Dél-Olaszországban nem volt ipar, ott a városok sem voltak iparvárosok. Az ország struktúrája meghatározó volt lakossá-

[17] Benedetto Croce (1866—1952) jelentős olasz filozófus és liberális politikus. Filozófiája eklektikus. Könyvet írt a marxizmus ellen. Ennek megfelelően politikája is reakciós volt; élete vége felé azonban antifasiszta lett és fellépett a német megszállók ellen.

[18] Il Risorgimento. A börtönfüzetekből összeállított kötet. Megjelent Einaudi kiadásában 1949-ben.

[19] Giorgio Candeloro „A modern Olaszország története" című háromkötetes művében Gramsci nyomán dolgozta fel az olasz nemzeti demokratikus forradalom történetét.

Digitized by Google

gának magatartására, egész pszichológiájára. Az Akciópárt, Garibaldi pártja, az északi lakosságra támaszkodva indította meg harcát Ausztria uralma ellen, a nemzeti egységért és függetlenségért, és magával ragadta Közép- és Dél-Olaszországot. Azt kellett volna elérnie, hogy a délvidék elfogadja Észak vezetését (gazdasági és politikai vonatkozásban), hogy a déli városokkal közösen megoldják az agrárkérdést, a dél-olaszországi parasztság fő problémáját. De az Akciópárt nem vetette fel következetesen és radikálisan az agrárkérdést és nem a paraszti tömegekben, hanem a földbirtokosokban látta a „nemzeti tényezőt". Ezért nem nyerte meg a nagy népi, zömében paraszti tömegeket, amelyeket az olasz egység kivívása után be kellett volna vonni a demokratikus köztársaság kialakításába és védelmébe. Így — folytatja Gramsci gondolatmenetét Togliatti — „A vezetők politikai programja és kiválósága nem tudta sikerre vinni a pártot, amelynek nem volt meg a reális, erős alapja a társadalomban".[20]

„A burzsoázia — írta Engels Turatihoz intézett levelében, 1894. január 26-án —, amely a nemzeti függetlenségi mozgalom alatt és után kormányra jutott, nem tudta és nem is akarta győzelmét teljessé tenni. Sem a hűbériség maradványait nem irtotta ki, sem a nemzeti termelést nem alakította át modern tőkés mintára. Képtelen volt arra, hogy az ország számára a kapitalista rendszer viszonylagos és időleges előnyeit biztosítsa, viszont megterhelte a rendszer minden bajával és hátrányával."[21]

És ez mindmáig érezhető. Az olasz burzsoázia „megőrizte" és kihasználja Dél elmaradottságát, a félfeudális állapotokat. Az anyagi és kulturális színvonal különbsége Észak és Dél között egyre nőtt és a monopolkapitalizmus korszakában katasztrofális méreteket öltött. Ez a „hagyományos" ellentmondás Olaszország politikai és társadalmi megrázkódtatásaiban mindig nagy szerepet játszik.

A második világháború után az OKP harcolta ki, hogy a demokratikus alkotmány kimondja a földreformot. Ez azonban a kereszténydemokrata kormányok szabotázsa miatt nem valósult meg, holott a demokrácia fejlődésének hatalmas tényezőjévé válhatott volna.

Az olasz mezőgazdaságban a tőkekoncentráció folyamata most is folytatódik, akárcsak az iparban, s a legutóbbi években, Olaszországnak a Közös Piac szervezetében való részvételével, egyre fokozódik. Ahol a tőkés-földbirtokos a mezőgazdaság technikai színvonalát emeli, ott nő a föld dolgozóinak munkanélkülisége; ez

[20] Togliatti: Az Olasz Kommunista Párt. Kossuth Kiadó 1960. 11. old.
[21] Marx–Engels: Válogatott levelek, Szikra. 1950. 548. old.

Digitized by Google

nemcsak a falusi lakosság életszínvonalát, de az ipari dolgozók bérszínvonalát is lenyomja. Ez jelenleg a munkás-paraszt szövetség objektív gazdasági alapja.

Az OKP politikájában a munkás-paraszt szövetség fő kérdése most is a *nemzetgazdaság strukturális ellentmondásának, Észak és Dél ellentétének feloldása, abban a forradalmi értelemben, amelyet annak Gramsci adott.*

*

Az 1919—20-as évek torinói mozgalmával kapcsolatban az Ordine Nuovo csoportját és Gramscit többek között azzal vádolták, hogy kivívhatónak vélik a hatalmat a szakszervezetek és a párt nélkül.[22] Ez a vád teljesen alaptalan volt. Gramsci világosan látta az üzem *összes* munkásait képviselő gyári tanács viszonyát a szakszervezethez, feladataik különbözőségét, *ismerte és vallotta a párt vezető szerepét a hatalomért való harcban.* A gyári tanácsok mozgalma, a nagy sztrájkok és a gyárfoglalások azonban megmutatták, hogy „az üzemekben vannak a proletariátus legerősebb pozíciói a hatalom kivívására" (Togliatti). De egy vagy egynéhány üzemmel ez nem oldható meg; országos mozgalomra volt szükség, központosított forradalmi vezetéssel. Erre azonban a Szocialista Párt több okból is alkalmatlan volt.

A Szocialista Pártban *az irányzatok harca dúlt.* Az Ordine Nuovo csoportja különböző álmarxista és antimarxista nézetek ellen harcolt.

„Először is meg kell újítanunk a pártot." Ezzel a címmel jelent meg 1920. január 24-én Gramsci elvi jelentőségű cikke, amelyben mindenekelőtt tisztázni akarta, mi a párt történelmi feladata. „A Szocialista Párt — írta — a munkások és szegényparasztok pártja... arra hivatott, hogy a munkásokat és szegényparasztokat uralkodó osztállyá szervezze." Hol tart ebben a párt? — veti fel Gramsci a kérdést. Megszervezett nagy munkás- és paraszttömegeket, figyelmüket a forradalmi program kérdéseire irányította; de nem volt képes állandóan működő forradalmi szervezetek hálózatát kiépíteni, nem volt képes a spontán módon kitörő akciók vezetését kezébe venni, azokat koordinálni, és — most válságban van. A Szocialista Párt válsága pedig „a nemzet legnagyobb gyengesége". A párt egysége megbomlik. Bomlasztja egyfelől az opportunista passzivitás és reformista megalkuvás, másfelől az álbalol-

[22] Egyes mai revizionisták viszont úgy „értelmezik" Gramscit és a gyári tanácsok mozgalmát, mintha az a munkásdemokráciának más, a leninista koncepciótól eltérő formája lett volna, és saját igazolásukra Gramscit szembe próbálják állítani a kommunista párttal.

Digitized by Google

dali anarchizmus —„a kispolgári tendenciáknak e két megjelenési formája".[23] A párt vezetősége tűri, hogy a parlamenti csoport, a szakszervezetek, a szövetkezetek reformisták irányítása alá kerüljenek. Hatalmas sztrájkok rázkódtatják meg a burzsoázia államát; a külpolitikai helyzet is a forradalom fejlődésének kedvez, de a Szocialista Párt nem felel meg feladatának, nem képes a mozgásban levő tömegekkel folyamatos kapcsolatot tartani. Nincs *sem elméleti, sem szervezeti fegyelme.*

Az olasz szocialisták problémájával foglalkozott 1920 júliusában a Kommunista Internacionálé II. kongresszusa is. A kongresszuson azonban az Ordine Nuovo csoportja nem volt képviselve. Ez hiba volt — állapította meg később Togliatti —, Gramscinak harcolnia kellett volna azért, hogy az olasz küldöttség élén ő mehessen Moszkvába. Ezt szerénységből nem tette, de ez a mozgalomnak kárára volt. Még nagyobb hiba volt, hogy az Ordine Nuovo nem alakított országos frakciót, vagyis nem határolta el magát szervezetileg az opportunista irányzatoktól, amelyek ellen küzdött. Ez megnehezítette a munkásság orientálódását.

Lenin ebben az időben a centrizmus elleni harcot tartotta az olasz kommunisták legfontosabb feladatának. A centrizmus (maximalizmus) ingadozásaival a reformizmust segítette.

Az Olasz Szocialista Párt Központi Bizottságának ülésén, 1920 szeptember végén, a párton belüli ellentétek kikristályosodtak: a kommunisták világosan azt az álláspontot képviselték, hogy a forradalmi helyzet megköveteli a reformizmussal való határozott és nyílt szakítást, Turatinak és társainak kizárását a pártból. A pártvezetőség centrista többsége, Serratival az élén, vonakodott megtenni ezt. Köntörfalazó, kibúvókat kereső taktikázásukat Lenin szigorúan elítélte. Lenin az orosz és a magyar tapasztalatokra hivatkozva állapította meg, hogy a munkásmozgalomban elkövetett bármely hiba könnyebben kijavítható, mint az a végzetes hiba — amely már bűn —, hogy a forradalom szabotálóit benthagyják a pártban. Ez veszélyezteti leginkább a győzelmet és annak megtartását...

Az olasz reformisták 1920. október 11-én Reggio Emiliában frakciós kongresszust tartottak, amelyen teljesen leleplezték magukat, azt, hogy a burzsoáziával akarnak együttműködni. Lenin így írt róluk: „Az ilyen emberek tették tönkre a forradalmat (az első forradalmat, jön utána a második...) Magyarországon és tönkretették volna Oroszországban is, ha nem váltottuk volna le őket egytől-egyig minden felelős tisztségről...[24]

[23] L'Ordine Nuovo című kötetben, 389–392. old.
[24] Lenin Művei 31. köt. 402. old.

Digitized by Google

Gramsci harcolt a reformizmus és pártfogója, a centrizmus ellen, és ebben a harcban együtt haladt Bordiga „baloldali" frakciójával. Bordigával sok dologban nem értett egyet — például a parlamenti választások Lenin által bírált bojkottálásában[25] (astensionismo); másrészt Bordiga semmi megértést nem mutatott a gyári tanácsok mozgalma és az Ordine Nuovo elvi állásfoglalásai iránt. Gramsci mégis úgy vélte, hogy a reformisták és centristák ellen együtt harcolhatnak és nem határolta el magát Bordiga szektás politikájától. „Ebben az időben — mondja Togliatti —, *Gramsci még nem értett a kétfrontos harchoz.* Emiatt pártunk súlyos időveszteséget szenvedett.[26]

Röviddel a Szocialista Párt végleges szakadása előtt, Togliatti lett a torinói pártszervezet titkára, Gramsci az Ordine Nuovót és az Avanti torinói kiadását szerkesztette. Az Ordine Nuovo ekkor napilap lett. Az első szám címfelirata mellé Gramsci ezt a jelszót írta: „Az igazságot mondani — forradalmi tett."

Igen feszült és bonyolult volt tehát a helyzet, amikor 1921 januárjában, az Olasz Szocialista Párt livornói kongresszusán szakadásra került sor. A kommunisták 58 000 szavazatot kaptak, a reformisták 14 000 szavazatával szemben. De a centristák, 98 000 szavazatukkal nagy többségben voltak, és Serrati nem a kommunistákkal, hanem a reformistákkal tartott. A kommunisták elhagyták a kongresszust és megalakították az Olasz Kommunista Pártot. Az 58 000 kommunistából több mint 10 000 volt torinói: Gramsci tanítványai.

Az Olasz Kommunista Párt — megalakulásának előzményei és körülményei folytán — fennállásának első éveiben a „kommunizmus gyermekbetegségében" szenvedett: balos, szektás hibákat követett el. Ez annál veszélyesebb volt, mert 1921 folyamán a fasizmus egyre inkább tért hódított. A hatalmát veszélyben érző olasz burzsoázia a munkásmozgalom leverésére, a fasiszta diktatúra bevezetésére készült. A forradalmi dalokat harsogó munkások felvonulásait feketeinges bandák támadták meg. Be-betörtek a szakszervezetek helyiségeibe, a szövetkezeti központokba s ott törtek, zúztak, gyújtogattak.[27]

Ezzel a fasiszta hullámmal szemben elengedhetetlen lett volna a munkásosztály és a szegényparasztság egységes, szervezett ellenállása. De ez nem volt még. A szektásság, a „bordigizmus", bizo-

[25] Lenin Művei 31. köt. 105. old.

[26] Togliatti: Gramsci, az olasz munkásosztály vezére. A „Gramsci" című gyűjteményes kötetben. Unità kiadása. Róma 1945. 45. old.

[27] Fél év alatt a fasiszta bandák 59 népházat, 119 munkáskamarát (szakszervezeti helyi központot), 107 szövetkezetet, 83 parasztszövetséget, 141 szocialista és kommunista párthelyiséget, 100 kultúrkört és 28 szakszervezeti helyiséget fosztottak ki és romboltak össze.

Digitized by Google

nyos fokig a kommunistáknak abból a törekvéséből fakadt, hogy elhárítsák fiatal pártjuktól a kispolgári irányzatok befolyását. Elzárkóztak és még a fasiszták elleni védekezésben is elkülönültek a többi munkástól.[28] A kommunista párt vezetése gyenge volt, még csak kereste útját. Tagsága azonban forradalmi érzületű, harcra és áldozatra kész munkásokból állott, akik nap mint nap kockáztatták életüket. De leninista taktikát kidolgozni és alkalmazni — erre még nem voltak képesek. A pártvezetés szektásságát dokumentálták az 1922 márciusi kongresszuson elfogadott ún. „Római tézisek", amelyek tagadták a fasiszta államcsíny veszélyét és az egységfrontpolitikát annyi fenntartással korlátozták, hogy az gyakorlatilag megvalósíthatatlan lett.

Gramsci, Togliatti és még többen is ellenezték ezt a politikát, de a szektásság elleni bátor, nyílt harc, a leninista tömegmunka csak később indult meg, amikor Gramsci, egyéves moszkvai tartózkodása után, tapasztalatokkal és ismeretekkel gazdagodva tért haza Olaszországba.

•

A bolsevik párttal, a szovjet élettel és a Kommunista Internacionáléval való közvetlen kapcsolatban kibontakoztak Gramsci rendkívüli képességei: igazi pártvezérré fejlődött. Moszkvában ismerte meg alaposabban a leninizmust és ennek fényében *a kétfrontos harc funkcióját a munkásosztály élcsapatának kikovácsolásában.* Arra a meggyőződésre jutott, hogy csak a jobb- és baloldali torzulások elleni szívós harcban válik az Olasz Kommunista Párt is forradalmi tömegpárttá, amely együtt él és fejlődik az egész munkásosztállyal, ismeri annak minden szükségletét, képes vezetni küzdelmeit.

A „bordigizmus" elleni harcában, 1924—26-ban, Gramsci óriási aktivitást fejtett ki. Azt lehetne mondani — beszélik kortársai —, hogy „egyenként győzte meg a párt kádereit", egyenként nevelte, *bolsevizálta* őket. Le kellett győznie azt a Bordiga által elhintett veszélyes nézetet, hogy az elmélet terjesztésének semmi jelentősége nincs, hogy egy centralizált pártban egyszerűen engedelmességre kell szoktatni a tagságot, s elég, ha a vezetők értik a politikát.

Gramsci ezzel szemben szenvedélyesen képviselte azt a lenini tanítást, hogy minden kommunistának egy-egy vezetőnek kell lennie ott, ahol él, dolgozik, tanít. Gramsci felvetette a munkások

[28] Az „Arditi del popolo" néven spontán módon alakult fegyveres önvédelmi munkásbrigádokban való részvételt a Bordiga-féle pártvezetőség megtiltotta a kommunistáknak. Ennek ellenére sok kommunista beállt ezekbe a hősies alakulatokba, harcoltak és elestek a fasizmus elleni küzdelemben.

Digitized by Google

előtt az új típusú párt jellegének fő kérdéseit, a proletariátus stratégiájának és taktikájának a fasizmus elleni harcban felmerülő problémáit. Elsősorban a fasizmus osztálytartalmának tudományos meghatározására volt szükség, amely nélkül az ideológiai és gyakorlati-politikai ellenállás megszervezése lehetetlen lett volna. Bordigával ellentétben, aki nem látott különbséget a fasiszta rendszer és „bármely más burzsoá kormányzat" között, az Ordine Nuovo csoportja azt magyarázta a munkásoknak, hogy igenis új jelenséggel van dolguk: az olasz uralkodó osztályok a háborúban megrendült helyzetüket akarják a fasizmus segítségével megszilárdítani, anélkül, hogy bármit is változtatnának az ország elavult gazdasági és társadalmi struktúráján. Fel kellett lépni az ellen a félrevezető nézet ellen is, amely a fasizmusban zavaros kispolgári pártot látott és határozottan rá kellett mutatni arra, hogy Mussolini a monopóliumok képviselője. A fasizmus elleni harcban tehát „le kell sújtani a tőkés társadalom szerkezetére". (Togliatti.) Az osztályszemlélet meghonosítása a fasizmus megítélésében elengedhetetlen feltétele volt annak, hogy lehetővé váljék a munkásosztály szövetségeseiről szóló lenini tanítások helyes alkalmazása az adott konkrét olaszországi helyzetben.

Gramsci — akit 1924-ben képviselővé választottak — a Matteotti-válság idején gyakorlati példáját mutatta a leninista parlamenti és parlamenten kívüli taktikának. Ezzel érte el a párt a tömegaktivitás bizonyos megélénkülését olyan időben, amikor a fasizmus hallatlanul fokozta a munkásmozgalom üldözését, a szociáldemokrácia pedig csak lapult. Ide nyúlnak vissza az Olasz Kommunista Párt nagy tekintélyének gyökerei.

Gramsci az antifasiszta *egység* jelszavát teszi meg a mozgalom fő jelszavává és éleselméjűen magyarázza annak jelentését. Miután Mussolini a Katolikus Néppártot is kiszorította a hatalomból — amely pedig oly szolgaian behódolt politikájának —, újabb katolikus tömegek váltak az antifasiszta munkásság potenciális szövetségeseivé.

Elsősorban azonban minden szélesebb összefogás magvát, *a munkásmozgalom egységét* kellett kivívni. A maximalisták jobbszárnya és a reformisták elzárkóztak az akcióegység elől, amelyet a kommunisták javasoltak. Serrati és a maximalisták balszárnya azonban ekkor már megértette az egység létfontosságát és a Szocialista Párt belső fegyelmének megbontása árán is hajlandóknak nyilatkoztak a kommunistákkal együttműködni. Részt vettek a párt új napilapjának, az „Unitá"-nak megalapításában, amelynek első száma 1924. február 12-én jelent meg.

A párt ekkor már féllegális helyzetben volt. Az ebből fakadó nehézségekből a „baloldaliak" azt a következtetést vonták le, hogy

Digitized by Google

a párt tagságát nem szabad növelni; „kevés, de megbízható" kommunistával kell dolgozni. Ebben a kérdésben is heves vita fejlődött ki a leninisták és a szektások között.[29] Az OKP-nak 1924 májusában Comóban illegálisan szervezett értekezlete megmutatta, milyen makacs és szívós harcba kerül a párt bolsevizálása. A vezetőségben ekkor már Gramsciéké volt a többség, de a középkáderek még túlnyomólag Bordigát követték. Sokan közülük azért — mondotta zárszavában Togliatti —, „mert azt hiszik, hogy a jó kommunistának mindig a *balszélen* kell állnia". De a kommunisták ezen a pártértekezleten nyíltan megtagadták a „Római téziseket", elvileg képviselték a párt és a tömegek viszonyának lenini koncepcióját, határozottan és végleg szakítottak a szektás irányzattal.[30]

A Kommunista Internacionálé V. kongresszusa egyetértett Gramsci és Togliatti álláspontjával; Togliattit beválasztotta a Végrehajtó Bizottságba. Ezt a funkciót a Komintern feloszlatásáig betöltötte.

Az Olasz Kommunista Párt ily módon fél évtizedes harcban leninista párttá fejlődött, és 1926 januárjában a lyoni kongresszus ennek szervezeti biztosítékait is megteremtette. A kongresszus tézisei, melyeket Gramsci dolgozott ki, számot vetettek azokkal a változásokkal, amelyek az 1919—20-as forradalmi helyzet óta végbementek. Ekkor kapott először az olasz munkásmozgalom átfogó tudományos elemzést Olaszország gazdasági és társadalmi struktúrájáról, az olasz uralkodó osztály gyengeségéről, a szocialista forradalom perspektívájáról. Az analízis kimutatta azokat a munkásosztályon kívüli erőket és politikai tényezőket, amelyek objektív okokból a kapitalizmus elleni harchoz közelednek. Ezen az alapon a tézisek megvetették *az olasz munkásosztály antifasiszta harcának taktikai alapjait;* a szervezett antifasiszta és kapitalizmus-ellenes egységfront megvalósítását tették központi feladattá. Hangsúlyozták, hogy — mivel a fasizmus már lehetetlenné tette a szakszervezetek normális működését — ennek az egységfrontnak olyan szervezeti elemekre kell épülnie, amelyeknek a létrehozását az üzemek munkássága különféle alkalmakból, különféle céllal kezdeményezi. „Nem szabad egyetlen szervezeti formát sem fetisizálni; azt kell szemünk előtt tartani, hogy fő célunk: egyre kiterjedtebb erőknek a mozgósítása és szerves egységgé való egybefogása."[31]

Gramsci érdeme, hogy a kongresszus elvileg és politikailag

[29] Togliatti: „A tagtoborzás problémája." Lo Stato Operaio, 1924. ápr. 17.

[30] Ferrara: Conversando con Togliatti. Edizione di Cultura Sociale, Róma 1953. 129—130. old.

[31] A lyoni kongresszuson elfogadott tézisekből. Idézi: Unità 1960. jan. 24.

Digitized by Google

behatóan foglalkozott a parasztkérdéssel. Felhívta a figyelmet azokra a különbségekre, amelyek a mezőgazdasági lakosságot vidékenként jellemzik és amelyeket tekintetbe kell venni a párt taktikájának kidolgozásában. Tekintetbe kell venni például, hogy az istriai, a friauli szegényparasztok számára a földkérdés összefonódott a nemzeti kérdéssel, hogy Észak- és Közép-Olaszországban a parasztság erős egyházi befolyás alatt áll, hogy a délvidék agrárproletariátusa nemcsak a parasztság legforradalmibb része, hanem az északi ipari munkásság után az egész olasz társadalom legforradalmibb rétege is.

Gramsci már 35 évvel ezelőtt a harci eszközök alkalmazásának azt a rugalmasságát, változatosságát és folytonos fejlesztését javasolta, mely nélkül a fasizmus két hosszú évtizede alatt a párt nem őrizhette volna meg sem tömegkapcsolatait és tömegbefolyását, sem saját folytonosságát. „A forradalmi pártnak mindenkor, még a legsúlyosabb objektív helyzetben is, arra kell törekednie, hogy megőrizze mindazt a tapasztalatot, szakmai és politikai képességet, melyet a proletariátus addigi történelme folyamán felhalmozott."[32]

A lyoni kongresszus már egészen más erőviszonyokat mutatott, mint az előző pártértekezlet: a küldöttek 90,8 százaléka szavazott a Központi Bizottság határozati javaslatára; 9,2 százaléka a Bordiga vezette „baloldal"-ra. Jobboldali álláspontot csak egyes személyek képviseltek. A párt túlnyomó többsége tehát szakított a szektássággal, elfogadta a Kommunista Internacionálé politikai vonalát. A reformizmus, a centrizmus és a szektásság elleni harcban kiforrt egység a pártnak nagy erőt adott, fokozta kezdeményező erejét és befolyását.

A kongresszus elvi és politikai eredményeiben Gramscinak oroszlánrésze volt, de határozatainak végrehajtásában már nem sokáig vehetett részt: 1926 októberében, parlamenti immunitását durván megsértve, letartóztatták.

*

Attól kezdve, hogy a börtön kapuja bezárult mögötte, Antonio Gramsci számára új, még sokkal nehezebb harc kezdődött: szinte emberfölötti erőfeszítéssel küzdött természettől fogva gyenge fizikumának életbentartásáért és csodálatos szellemi és erkölcsi erejének megőrzéséért. Hősies önfegyelemmel, akarattal és szakadatlan elméleti munkával tartott ki több mint tíz évig olyan létfeltételek közt, amelyeket a fasizmus tervszerűen az ő elpusz-

[32] Gramsci a lyoni kongresszusról szóló cikkében. Rinascita 1956. 10. sz. 522. old.

Digitized by Google

títására alakított ki. Amikor egészségének egy válságos pillanatában életét féltő barátai és ügyvédei arra biztatták, hogy kérjen kegyelmet Mussolinitől, ezt válaszolta: „Amit nekem ajánlanak, öngyilkosság; de egyáltalán nincs szándékomban öngyilkosságot elkövetni."

Heroizmusának és nagy kultúrával átitatott szocialista humanizmusának számtalan megrendítő megnyilvánulását találjuk börtönleveleiben, amelyek egyben segítenek megérteni a bizonyos fokig konspiratív stílusban írt börtönfüzeteket.

Gramsci — bármily hihetetlenül hangzik — hozzátartozói közt mindvégig a legerősebb maradt: családjában és barátaiban ő tartotta a lelket, leveleiben tanította, nevelte őket és soha csüggedést nem mutatott. „Én nem szoktam beszélni életem negatív tényezőiről — írta anyjának a Turi-i börtönből, rabságának ötödik évében —, főleg azért nem, mert nem akarom, hogy sajnáljanak. Harcos voltam, akinek balszerencséje volt a küzdelem egy bizonyos fázisában. És a harcost, aki küzdött — nem kényszerből, hanem mert tudatosan ő maga akarta —, nem lehet, nem szabad sajnálni."

Gramsci állandóan olvasott, gondolkodott, írt. A könyveket, amelyeket feldolgozott, a börtöncenzúra persze ellenőrizte, de ő értett ahhoz, hogy olyan műveket küldessen magának, amelyek az ellenőrzésen átcsúsznak, s amelyek mégis számára fontos ismereteket adnak. Annyi bizonyos, hogy Leninnek egyetlen munkáját sem engedték be cellájába. Leninre ezért csak emlékezetből, vagy a polgári irodalomból vett utalásokból hivatkozik. A párttal való kapcsolata úgyszólván csak rövid üzenetekre szorítkozhatott, amelyek azonban a párt számára igen fontos figyelmeztetéseket tartalmaztak.

Mindennek ellenére Gramsci a börtönben is élő tudományos munkát folytatott; irodalmi hagyatéka az olasz és a nemzetközi marxista irodalom remekei közé tartozik. Művei egy részének orosz nyelvű megjelenését a „Kommunyiszt" nagy politikai és tudományos jelentőségű eseményként üdvözli.[33] A pártról, a munkásmozgalom feladatairól a börtönmagányban kiművelt és rögzített gondolatai között írta Gramsci ezeket: „A jelen a múlt bírálata, nem pusztán »túlhaladása«. El kell hát dobnunk a múltat? Azt kell eldobni belőle, amit a jelen »lényegileg« bírált és önmagunkból is azt, ami ennek tartozéka. Mit jelent ez? Azt, hogy pontos tudatában kell lennünk ennek a reális bírálatnak és nem csupán elméleti, de *politikai* kifejezést is kell adnunk annak. Vagyis, úgy felelünk meg jobban a jelennek — amelynek kialakításához

[33] Kommunyiszt, 1960. 16. sz. 124. old.

Digitized by Google

magunk is hozzájárultunk —, ha tudatosítjuk a múltat és folytatódását."[34]

Valóban, az Olasz Kommunista Párt nagy erőssége, hogy a nemzeti múltat és saját múltját állandóan kritikailag tudatosítja a tömegekben, és szerencsésen használja fel politikai munkájában. Taktikájának kidolgozásában követi Gramsci módszerét, amellyel a marxizmust az olasz viszonyokra alkalmazta. Gramsci egy 1924-ben írott levelében már felvetette az akkor még fiatal kommunista pártoknak azt a gyengeségét, hogy nem értettek még a kommunista stratégia és taktika nagy elveinek alkalmazásához saját hazai viszonyaikra. Már akkor nagy súlyt helyezett ennek a képességnek a kifejlesztésére. Ezt a képességet az OKP kifejlesztette magában és ennek birtokában dolgozta ki a felszabadulás után az *olasz proletariátus útját a szocializmushoz*. A kommunista és munkáspártok legutóbbi Moszkvai Értekezletéről szóló vezércikkében az Unità ennek nemzetközi értékét is kiemeli.

„Azt hisszük, nemzeti elbizakodottság nélkül mondhatjuk, hogy az olasz tapasztalatok, a pártunk kidolgozta olasz út a szocializmushoz és eddigi munkánk számottevően hozzájárult ahhoz, hogy a konferencia megerősítse annak a tézisnek helyességét és érvényességét, mely szerint egy sor kapitalista országban, bizonyos feltételek közt lehetséges a szocializmusba való békés átmenet."[35]

Az Olasz Kommunista Párt ma az egész kapitalista világban a legnagyobb kommunista tömegpárt. A tömegekért való harcban elért sikereit a töretlen marxista—leninista politikának, a nemzeti sajátságok mély ismeretén alapuló rugalmas taktikának, a nép szeretetét és a proletár internacionalizmust egyesítő forradalmi szellemének köszönheti, melynek forrásait oly nagy tehetséggel, oly hősies munkával nyitotta meg számára Antonio Gramsci.

[34] A „Passato e Presente" (Múlt és Jelen) című kötetben. 1. old.
[35] Unità 1960. dec. 11.

Digitized by Google

KONZULTÁCIÓ

Mi a neo-kolonializmus?

1. A napjainkra jellemző alapvető történelmi folyamatok természetesen jelentős változásokat eredményeznek az imperialisták és a gazdaságilag elmaradott országok közötti viszonyban is.

A gyarmati függetlenségért küzdő nemzeti-forradalmi erők a *távolabbi múltban* is hősies, bár még erősen elszigetelt harcokat vívtak. (Köztük olyan nagy jelentőségűeket is, mint az 1957—59.-i indiai felkelés, az 1911—12. évi kínai forradalom, stb.) *1917 után* azonban ezek a harcok kezdtek öntudatosabbakká, szervezettebbekké válni. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására, a kapitalizmus általános válságának kibontakozásával a gyarmati országok egész sorában is megalakultak a kommunista pártok, létrejöttek a szakszervezetek, fellendültek a polgári nemzeti mozgalmak. *A második világháború befejezése után*, a szocialista világrendszer kialakulása óta pedig a gyarmati népek küzdelme a függetlenségért már hatalmas, összefüggő áramlattá nőtt. Elősegítette ezt, hogy a második világháború alatt sok gyarmaton fegyveres harc során bizonyosodott be, hogy a gyarmatosító nem legyőzhetetlen és fölébe lehet kerekedni.

Több ázsiai országban az egykori gyarmatosítót a háború folyamán előzte a másik, a japán gyarmatosító, akit aztán néhány országban maga a felfegyverzett nép vert le, másutt pedig, a háború befejeződésekor, a visszatérő, egykori gyarmatosító. Az imperialisták egymás közötti versengése és a köztük fennálló erőviszonyok változása kiélezte ellentéteiket a gyarmatok birtoklása kérdésében (amerikai—angol ellentétek Közel-Keleten, angol—francia vetélkedés Afrikában, francia—amerikai ellentétek Távol—Keleten, stb.) és viszonylagosan ezzel is megerősödtek a gyarmatosítás-ellenes, függetlenségi erők. A gyarmatok egy részén a háború előtti és főleg a háború alatti iparosítás létrehozta vagy megnövelte a proletariátust. Egyes ázsiai volt gyarmatok és félgyarmatok — Korea, Vietnam, majd Kína — területén megkezdődött a szocializmus építése. A háborús gazdálkodás más gyarmati országokban hozzájárult a gyarmatok helyi burzsoáziájának megerősödéséhez is, amelynek jelentős része érdekelt volt az antiimperialista fejlődésben, a demokratikus szabadságjogok kivívásában, antifeudális reformokban, általában egy polgári-nemzeti forradalom kivívásában.

2. Az imperializmus az új helyzetben gyarmatosító módszereinek, taktikájának megváltoztatására, bizonyos értelemben visszavonulásra védekezésre kényszerült. *Érdekei, alapvető törekvései azonban nem változtak.* A gyengébben fejlett országok gazdasági, politikai leigázása az imperializmus lényegéből fakad. Az imperializmusnak továbbra is

Digitized by Google

szüksége van gyarmatokra, a gyarmati rendszer fenntartására; a számára nyersanyagforrást, export-piacot, tőkebefektetési lehetőséget, olcsó munkaerőt stb. biztosító, extraprofitot termelő területeket meg akarja tartani. Az imperializmus jármából kiszakadó területek viszont szűkítik az imperializmus körét, továbbá mélyítik a kapitalizmus általános válságát.

Az imperialisták tehát nem hajlandók lemondani gyarmataikról sem a gyarmati népek, vagy burzsoáziájuk, sem más imperialista gyarmatosító javára. *Ha lemondanának róluk, az imperializmus lényegében megszűnne imperializmus lenni. A gyarmatosítók jószántukból sohasem hagyják ott gyarmataikat.*

Az imperializmus kiutat keres a gyarmatok megtartására irányuló törekvése és a gyarmatok függetlenségi törekvése közötti éles ellentmondásból.

Az új nemzetközi erőviszonyok között a gyengülő imperializmus mind kevésbé képes ezt az ellentmondást a régi eszközökkel, a „klasszikus" módszerekkel megoldani. S mivel számára különösen veszedelmes, ha a volt gyarmatokon, a nemzeti forradalom továbbfejlődésével, egyenesen proletárdiktatúra szerveződik, fokozott erővel küzd volt birtokainak szocialista országgá válása ellen. Ez magyarázza azt, hogy olyan országokban, mint Korea, Vietnam, nyílt fegyveres intervenciót kezdett. De az erőszakos megszállás, a nyílt fegyveres erőszak egyéb példái sem ritkák. (Algéria, Kongó, Omán, Kenya, Délafrikai Unió, Kamerun, Angola, Laosz stb.). Mégis, gyarmatvilága szétesésének megátlására, fékezésére az imperializmus mindinkább a látszólag simább, leplezettebb eszközöket kénytelen alkalmazni. Új módszereket alkalmaz a helyben-maradásra is, s új módszert ott is, ahová újonnan akar behatolni. Ezek az új gyarmatosító módszerek azok, amelyeket gyűjtőszóval *neo-kolonialista* módszereknek nevezünk.

Neo-kolonializmusnak hívjuk tehát azt a fajta kolonializmust, amely — a változott körülményeknek megfelelően — gyarmatai megtartására, vagy új, gyarmati jellegű behatolásra a régi, „klasszikus" gyarmatosítástól *eltérő eszközöket, módszereket* vesz igénybe.

3. A régi gyarmatok megtartására szolgáló eszköz elsősorban a felszabadulásra törekvő gyarmatok képviselőivel, honi vezetőivel való *kompromisszumos megállapodás.* Ezek a megállapodások *deklarálják* a függetlenséget, de a gyarmatosító gazdasági érdekei továbbra is — többé-kevésbé változatlanul — védettek. A nagy monopóliumok többek között a különböző, a gyarmati nyersanyagok kiaknázására kötött koncessziókkal, a helyi vállalatok részvénytöbbségének birtoklásával, a pénzügyi függés, stb. segítségével igyekeznek *megtartani gazdasági pozícióikat.* Ez természetesen a gyarmatosító (formálisan a „volt" gyarmatosító) befolyásának fennmaradását jelenti, gazdaságpolitikai, nem egyszer külpolitikai, katonai stb. téren is.

Az ilyenfajta kísérlet egyébként nem egészen új. Már 1917 óta az imperialista hatalmak több ilyen „kompromisszumot" kötöttek. Az egyezmény nyomán minden maradt a régiben, de a látszat mégis az, mintha e gyarmatok bizonyos függetlenségre tettek volna szert. Ez lecsillapíthatja a népet addig, amíg rá nem jön, hogy elárulták. (Pld,

Digitized by Google

Egyiptom 1922, Irak 1932.) Csakhogy a két világháború közötti időben a szocializmust még csak egyetlen ország képviselte, s az imperialista „rend" még uralkodó volt a világon. A kompromisszum így lényegében álkompromisszum maradt, s a helyzet voltaképen keveset változott.

Napjainkban azonban, alapvetően más helyzetben, a függetlenségi megállapodás (már a megállapodás megszületésének ténye is) szükségszerűen engedmény a gyarmatosító részéről. Olykor az imperialisták által tett engedmény nagyon kicsiny; van például olyan volt francia gyarmat, amelynek minisztertanácsában ma, a függetlenség után is részben franciák vesznek részt és szinte változatlanul kézben tartják a tényleges kulcspozíciókat. Más esetekben — s ez számos körülménytől függ — a kényszerű imperialista engedmény messzebbmenő. De bármilyen mértékű is a kompromisszum, végeredményben a volt gyarmat számára *a függetlenség felé való előrelépést*, a kolonialista kötelékeknek bizonyos, többé-kevésbé számottevő lazulását jelenti, új lehetőségeket teremt a függetlenségi harc folytatására. Valójában olyan kompromisszumról van tehát szó, amely az imperialistákat szorítja bizonyos engedményre; a gyarmatok voltaképpen csak az elérhető célokhoz viszonyítva „engednek": átmenetileg lemondanak az elérhető eredmények egy részéről, de az adott régi helyzethez képest *tényleges eredményt* érnek el. A gyarmatosítóval való megállapodás tehát *kapunyitás* a függetlenség irányában, kapunyitás, amit nem szabad lebecsülni. Hiszen maga az a tény, hogy a gyarmatosító engedni kényszerül és uralmának megtartására új módszerekkel kénytelen próbálkozni, már önmagában is az imperializmus defenzívába szorulását, visszavonulásának egy fázisát jelenti. Minden engedmény az imperialisták számára térvesztés, a függetlenségi erőknek a győzelme.

E győzelem értékét, jelentőségét természetesen szinte gyarmatonként külön-külön kell felmérni. Ám mindegyikre érvényes, hogy csak az imperialistáknak volt veszteni való pozíciójuk. (Hogy mennyire különböző fokú az így elért függetlenség, azt megmutatta az ilyen volt gyarmatoknak az ENSz-ben való eltérő magatartása is: számos volt gyarmat egyes fontos kérdésekben is még volt gyarmatosítójával együtt szavaz; mások egyre nyíltabban lépnek fel egykori gyarmatosítójuk ellen, néha akkor is, ha egyébként még sok szál fűzi a hajdani „anyaországhoz".)

4. A neo-kolonializmus azonban nemcsak a volt gyarmatok megtartására törekszik. Az imperializmus új területi hódításokkal, *új behatolással* is próbálja pótolni súlyos veszteségeit.

A formailag független, viszonylag elmaradott országokba, vagy imperialista vetélytársak eddigi „vadászterületére" behatolni: ez a gyarmatosítók szakadatlan törekvése. Ilyen új behatolási, „újrafelosztási" kísérletek természetesen valamennyi olyan imperialista hatalom részéről tapasztalhatók, amelyeknek megvan erre a megfelelő tőkéjük, erejük, eszközeik. (Spanyolország, Portugália ebből a sorból alighanem kiestek: ők pusztán meglévő pozícióikhoz ragaszkodnak, s azokhoz is kizárólag „klasszikus" eszközökkel, a nyílt gyarmatosítás módszereivel. Az újfajta gyarmatosítási módszerek *jelentős tőkeerőt*, bizonyos vitalitást is igényelnek a kolonizátor részéről, ami a spanyol és portugál

Digitized by Google

gyarmatosítókban már nincs meg; hiszen ma már az ő gyarmataik is elsősorban a „nagy" imperialista tőkének, főleg az amerikainak biztosítanak hasznothajtó üzleteket.)

Az új behatolás érdekében a legerőteljesebb tevékenység elsősorban *az USA részéről* tapasztalható. Nem jelentéktelen hasonló tevékenység nyilvánul meg azonban a „gyarmattalan" hatalmak közül nyugatnémet, japán stb. részről is.

A neo-kolonialista behatolást elősegíti, hogy a gazdaságilag elmaradott országoknak szükségük van a külföldi segítségre; monokulturás, a gyarmatosítók gazdaságának kiegészítésére szervezett gazdaságuk nem tud máról-holnapra saját lábára állni. Annál inkább így van ez, mert az imperialista gyarmatosítók tudatosan szervezik a gyarmati gazdasági elmaradottság fenntartását. Igyekeznek gazdasági és kereskedelmi megállapodásaikkal, valuta-zóna-rendszerekkel, vámkedvezményi rendszerek szervezésével, egyes termelési ágaknak egyoldalú fejlesztésével, a termelés irányításának kézbentartásával, szállítási monopóliummal stb. az ország gazdasági elmaradottságát fenntartani.

Ezért ezek az országok, ha nem szállnak szembe következetesen az imperializmussal, ha nem támaszkodnak bátran népük erejére és a szocialista országok önzetlen segítségére, nyitva hagyják a kaput az újabb imperialista behatolás előtt. Nem egyszer, ha a *régi* gyarmatosítóval szembe is szállnak, nem állják útját az *„új"* tőkének, — azaz többnyire az amerikainak.

A neo-kolonializmus gyakran jelentkezik az elmaradott országoknak nyújtott *„segély"*, vagy hosszúlejáratú hitelek formájában. Ezek azonban nem csak a visszafizetés magas kamatlábával, hanem különleges politikai és kereskedelmi, gazdasági kikötésekkel is gúzsbakötik az elmaradott ország gazdaságát, gátolják annak fejlődését. A segélyen vagy hitelen nagyrészt vagy kizárólag az imperialista ország által megállapított, azok belső piacain eladhatatlanná vált cikkek vásárolhatók. Másrészt a segély jelentős részét katonai célokra kell fordítani. Mindkét feltétel ismét csak az imperialista vállalkozások profitját növeli, a függőséget, sőt a háborús veszélyt fokozza.

A neo-kolonializmus fegyvertárába tartozik a különböző nemzetközi agresszív katonai tömbökbe, *paktumokba* (SEATO, CENTO stb.) való belekényszerítés is. E paktumok célja egyrészt a szocialista tábor elleni támaszponthálózat kiépítése, másrészt a paktumokba bevont országokat az erősebb szerződő fél, elsősorban az USA kizsákmányolja, gazdaságilag leigázza vagy leigázását állandósítja.

Egyre gyakrabban lépnek fel az új kolonizátorok szinte teljesen elrejtve „nemzeti" jellegüket, kizárólag egy Társaság nevében. (Érdekes lenne megvizsgálni, mennyiben ismétlődik itt meg magasabb szinten egy régi, a gyarmatosítás kezdetéből való jelenség: az ázsiai gyarmatosítás első idejében nem a gyarmatosító állam, hanem annak egy gazdasági részvénytársasága — például a Brit-Keletindiai Társaság — lépett fel a hatalom birtokosaként. Ezt a korai periódust követte a gyarmatosítók „állami" jelentkezése, míg ma mindinkább ismét a gazdasági vállalkozás lép előtérbe, nem pedig a gyarmatosító állam hivatalos hatalmi szerve.)

Digitized by Google

Sokszor nem is egy állam tőkéseinek vállalkozása, hanem nemzetközi kapitalista egyesülés az, amely kollektíven biztosítja a szükséges tőkét az elmaradott országok nyersanyagának kiaknázásához, valósággal *kollektív gyarmatosítást* szervezve.

Az imperialista behatolásnak, illetve a befolyás fenntartásának eszközei nagyon változatosak. Adott esetben például egyes volt gyarmatok *összeolvasztása*, máskor egyes összefüggő területek *szétdarabolása* látszik alkalmasnak. Míg a volt India esetében a szétszakítás segítette elő az imperialista befolyást, elsősorban a viszonylag szilárdan megtartott pakisztáni területeken, addig például a szomáliai függetlenség „megszervezésénél" a két volt gyarmat (angol védnökség, illetve olasz gyámsági terület) egybeolvasztása alighanem az angol érdekeknek kedvezett inkább. A franciák nem haboztak a már egységesként függetlenné vált Mali Államszövetséget kettévágni, mihelyt ott a haladóbb szudáni erők kezdtek felülkerekedni. Jellemzőbb és gyakoribb módszer a szétválasztás, a „balkanizálás", amellyel Afrikában is meg akarják nehezíteni az egységes, gazdaságilag számottevőbb államok kialakulását, a feketeafrikai egység erősödését.

Ugyanezt a célt szolgálja a *belső megosztás* már szinte „klasszikus" módszere, a kialakuló nemzeti egységmozgalmak bomlasztása, elsősorban a nemzeti burzsoázia megosztása vagy eltántorítása az egységtörekvésektől, — vagy az egyes népek, törzsek, vallások stb. közti ellentétek szervezése.

A széttagolás többnyire megkönnyíti egy viszonylag gyengébb, a gyarmatosító kezében maradó kormány szervezését. A *bábkormányok* létrehozása valóban ősi recept.

5. A neo-kolonializmus lényegileg *nem különbözik* a „klasszikus" imperialista gyarmatosítástól abban, hogy törekvése változatlanul:

a (volt) gyarmat gazdaságának a maga érdekeihez való alakítása,

a gyarmatosított ország (volt gyarmat) nyersanyagkincseinek saját hasznára való kiaknázása,

a hazai tőkefelesleg elhelyezése magas profitra úgy, hogy a haszon a gyarmatosítóé legyen, nem pedig a gyarmati burzsoáziáé, még kevésbé a gyarmat népéé,

a gyarmatosított ország belső piacának kihasználása;

a függetlenségi mozgalmak gyengítése, megbontása, likvidálása,

s mindezen célok biztosítása végett az ország bel-, kül- és gazdaságpolitikájának befolyásolása, illetve irányítása.

A neo-kolonializmus azonban *különbözik* a „klasszikus" imperialista gyarmatosítástól abban:

hogy behatolását, illetve bennmaradását az imperialista hatalom az ország látszólagos vagy részleges függetlensége ellenére, annak leple mögött végzi,

hogy bizonyos „politikai" engedményeket tesz, azaz lehetővé teszi vagy éppen meg is szervezi az önkormányzat bizonyos formáit,

hogy bőven hangoztatja törekvését a gyarmat függetlenségének előkészítésére, biztosítására,

hogy már nem hirdet nyíltan faji megkülönböztetést, fehér felsőbb-

Digitized by Google

rendűséget, sőt, szavakban demokratikus és antikolonialista elveket is hirdet,

s hogy további behatolása leplezésére a legváltozatosabb eszközökkel és módszerekkel él.

A neo-kolonializmus formái, módszerei tehát rendkívül változatosak és alighanem egyre változatosabbak s egyben talán egyre burkoltabbak is lesznek. A neo-kolonializmus azonban elkerülhetetlenül lelepleződik, mihelyt *tényleges szándékait* vizsgáljuk, amelyek semmiben sem különböznek a régi, „klasszikus"-nak nevezett gyarmatosítókétól.

6. A kolonializmus elleni, illetve a neo-kolonializmus elleni harc egyre nő és erősödik. A szocialista világrendszer kialakulása, erősödése és a társadalom fejlődésében kialakult döntő szerepe, a kapitalizmus folyamatos bomlása, a nemzeti függetlenségi harcok összefüggése, egymásra való hatása, a gyarmati rendszer teljes összeomlásának napirendre kerülése, mindez és sok egyéb tényező gigantikussá fejleszti ezt a harcot. Ereje legnagyobb ott, ahol létrejön az antiimperialista célokért küzdő különböző osztályerők, politikai tényezők *harci egysége*. Ezek az antiimperialista nemzeti egységfrontok a nemzetközi osztályharcban a szocializmus szövetségesei az imperializmus, a neo-kolonializmus ellen. Így van ez még akkor is, ha egyes kérdésekben természetes ellentétek vannak is az antiimperialista egységfrontban részt vevő osztályerők között.

A felszabadulásért küzdő vagy felszabadult népek harca az imperializmus ellen *a békeharc* egyik jelentős tényezője. A gyarmati rendszer fenntartását szolgáló imperialista tevékenység, az imperialista versengés, a hódítási, a behatolási törekvések mind a békét veszélyeztető tényezők. Az a mindjobban kibontakozó széles nemzetközi küzdelem, amelyben szocialista és nem-szocialista országok együtt lépnek sorompóba a neo-kolonializmus, a kolonializmus minden formájának tényleges megszüntetéséért, így szerves részét képezi a háború elkerüléséért, a béke megőrzéséért vivott harcnak; a gyarmati rendszer zsugorodása összeomlása egyben tehát a háborús veszély csökkenését is jelenti.

Kende István

Digitized by Google

SZEMLE

Pártszervezeteink népnevelő-munkája a falu szocialista átszervezésének befejezéséért

Olyan napokat, heteket élünk most, amikor sok tízezer egyénileg dolgozó parasztban érlelődik meg a szövetkezetbe lépés gondolata. Ez a döntő elhatározás természetesen nem spontán módon jön létre. Pártbizottságaink, pártszervezeteink irányításával néhány hete nyílt, őszinte véleménycsere kezdődött falvainkban. Ez a sok száz falura kiterjedő nagy beszélgetés ma is tart és tovább folyik a következő hetekben. Kommunisták és velük együtt pártonkívüli munkások, szövetkezeti parasztok, agronómusok, tisztviselők, pedagógusok ezrei kopogtatnak be az egyéni gazdák otthonába, hogy nekik a szövetkezés, a közös gazdálkodás előnyeit és fölényét megmagyarázzák. Fáradhatatlanul járják a falut, a sáros dűlőutakat, a szétszórt tanyavilágot, mert érzik, tudják: „A mezőgazdaság szocialista átalakításának befejezése fejlődésünk jelenlegi szakaszában valamennyi belső kérdésünk közül *a legnagyobb horderejű és minden tekintetben a fejlődés kulcsa*".[1]

De nemcsak a népnevelők látják helyesen a tennivalókat. Nemcsak ők ismerik azt a nagy, tagadhatatlan igazságot, hogy a mezőgazdasági termelés gyorsabb ütemű fejlesztésének, az egész parasztság felemelkedésének, jóléte fokozásának egyetlen járható útja az összefogás, a szocialista nagyüzemek létrehozása. Tisztában vannak ezzel az egyéni gazdák is. Nagy részük már évek óta foglalkozik azzal a gondolattal, hogy belép a szövetkezetbe. A mai egyéni gazdák közül sokan tízszer, százszor is fontolóra vették már a szövetkezés mellett szóló érveket, figyelték a régebbi és a fiatalabb szövetkezetek gazdálkodását, meghallgatták a szövetkezeti tagok véleményét, a pártszervezetek bátorító szavát. Ezt az évek óta formálódó, erősödő gondolatot kell most a pártszervezetek irányításával dolgozó agitátoroknak meggyőző érvekkel, testvéri barátsággal helyes elhatározássá alakítani. S a tapasztalatok szerint biztató pártszervezeteink ez irányú munkája.

Alig néhány hete folyik még csak falvainkban a tsz-szervezés, de egyes járásokban, megyékben máris egész sor új szövetkezet alakult, illetve megnövekedtek a régi tsz-ek. Helyenként meglepően gyorsan, három-négy nap alatt belép a szövetkezetbe a község egész parasztsága. Amikor az agitátorok benyitnak egy-egy

[1] Kádár János 1960. december 9-i parlamenti beszédéből.

Digitized by Google

gazdához, rendszerint szívélyes fogadtatásra találnak, és gyakran megelőzi őket szólásban a gazda, mondván: Belépek a tsz-be, de előbb mondják meg nekem ezt meg ezt. És ezután feltesz két-három részletkérdést, leggyakrabban a vagyontárgyak beviteléről, vagy a szövetkezeti életről. S ha erre megnyugtató választ kap, általában alá is írja a belépési nyilatkozatot.

A hasonló esetekből pártszervezeteink azt a következtetést szűrték le, hogy a dolgozó parasztság nagy többsége kész arra, hogy belépjen a közösbe. Az előző években, de még tavaly is inkább azon töprengett, hogy *mikor* tegye meg ezt a döntő lépést. Most azonban a még egyénileg gazdálkodók nagy része is feladta várakozó álláspontját. Az országgyűlés 1960. december 8—9-i ülésén elhangzott világos és őszinte beszédek elősegítették, hogy a még egyénileg dolgozó parasztok többsége felismerje: nem helyes tovább várnia.

Az országgyűlés tanácskozása és határozata, amely helyeselte az MSZMP Központi Bizottságának a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezéséről szóló állásfoglalását, országszerte kedvező hangulatot teremtett tehát a tsz-szervező munkához. Nem pótolta és nem is pótolhatta azonban a helyi szerveknek, különösen a pártszervezeteknek az agitációt előkészítő tevékenységét. Ez különben legtöbb helyen már az országgyűlés ülése előtt megkezdődött. A Zala megyei pártbizottság például már 1960 júliusában megtárgyalta a szövetkezeti gazdálkodással kapcsolatos agitációs- és propagandamunkát, és elkészítette annak tervét. Bizonyára e terv végrehajtása is hozzájárult ahhoz, hogy Zalában általában igen jó eredményt értek el a tsz-szervezésben.

Hasonló módon készültek a szövetkezeti fejlesztésre másutt is. A szekszárdi járás egyes községeiben például azzal kezdték a tsz-szervezést, hogy összehívták a párttagokat, a tömegszervezetek és a Hazafias Népfront aktíváit, és együttesen megbeszélték a Központi Bizottság határozatát. Sokhelyütt év közben is szerveztek kisgyűléseket, falugyűléseket, és itt a pártszervezet, a falu vezetői az egyéni gazdákkal együtt arról folytattak eszmecserét, hol legyenek a majorok, a közös istállók, hogyan változzék majd a község, a határ képe, ha a szövetkezés mellett dönt majd az egész lakosság.

Több hónapja, helyesebben több éve folyó meggyőző munkát segített tehát hatásosabbá tenni az országgyűlés. A cél eléréséhez azonban szívós, kitartó, értelemhez és szívhez szóló, házról házra menő politikai felvilágosító munkára van szükség falvainkban. Hiszen — amint az előbb elmondottakból látszik — a döntő lépést nem könnyen teszik meg még azok a gazdák sem, akik pedig már felkészültek a belépésre. Egyes maradi rokonokkal, vagy a szomszéddal folytatott beszélgetés hatására átmenetileg ismét felülkerekedhet az aggályoskodás, a kétely, a régeinek a visszahúzó ereje.

Örvendetes, hogy pártszervezeteink általában figyelembe veszik az egyéni gazda érzelmi és gondolatvilágában végbemenő

Digitized by Google

nagy tusát, és megértően, segítő szándékkal igyekeznek legyőzni oktalan aggodalmait. Türelemre, megértése intik a népnevelőket, akik általában meg is nyerik a gazdák bizalmát. Sűrűn tapasztalható, hogy a tsz-szervezőket a gazdák meghívják pincéjükbe és ott borozgatás közben mondják el véleményüket a szövetkezésről. Másutt a „tisztaszobában" folyik a barátságos poharazgatás, miközben a házigazda és az egész parasztság jövőjéről folyik a szó.

Az agitátorok egyes gazdákat többször is felkeresnek. Mert, bár az egyéni gazdák egy része már az első beszélgetés után aláírja a belépési nyilatkozatot, a másik, a kisebbik része még tovább töpreng, viaskodik önmagával. Az ilyen emberek néha a kérdések egész özönét teszik fel a népnevelőknek és ha hatszor-nyolcszor már megcáfolták előttük, kilencedszer is felhozzák ugyanazt az ellenérvet. És a népnevelők rendszerint kilencedszer is hűségesen elmondják az igazságot. Ritkán fordul elő, hogy bármelyikük is türelmetlenkedik a sok felesleges aggályoskodás láttán. Pártszervezeteink éberen ügyelnek arra, hogy a tsz-szervezés során senkit meg ne sértsenek, és a belépés ne lazítsa, hanem erősítse a tegnapi egyéni gazda vonzalmát a párt, a munkásosztály iránt.

Békés megyében, az orosházi járásban például észrevette a járási pártbizottság, hogy a tsz-szervezésben részt vevő szövetkezeti parasztok egyike-másika türelmetlen és nem érti, „mit nyüglődik annyit némelyik egyéni gazda", mielőtt a tsz-be belép. A járási pártbizottság megbízottja felhívta a tsz-szervezők figyelmét erre a hibás magatartásra, és arra kérte őket: legyenek türelmesek, lássák be, hogy kívülről másképp látják az egyéni gazdák a tsz-t, mint a közösbe már belépett öntudatosabb, tapasztaltabb parasztok. A szövetkezeti parasztok akkor cselekednek helyesen, ha elmondják az egyéni gazdáknak, hogy nekik is milyen kételyeik voltak annakidején, és hogyan oszlottak el ezek, amióta a tsz-ben dolgoznak. A járási pártbizottság megkérte a tsz-ek fejlesztéséért fáradozó népnevelőket is, hogy válaszoljanak érdemben az egyéni gazdák minden kérdésére, s ha valamiben bizonytalanok, úgy inkább később, megfelelő tájékozódás után adjanak végleges választ. Ezért el is határozták a népnevelők, hogy két-három naponként kisebb csoportokban megbeszélést tartanak és kialakítják a feleleteket a leggyakrabban felmerülő kérdésekre.

Ebben az esetben természetesen a speciális helyi problémákra adandó válaszokról volt szó. Az általában felmerülő kérdésekre mindenütt jól felkészítettek pártszervezeteink az agitátorokat, és érveik legtöbbször hatásosak is. Pedig gyakran nem is egyszerű kérdések ezek.

Gyakran megkérdezik például a házról házra járó tsz-szervezőktől, hogy mi lesz, ha létrejön a tsz? Honnan szereznek alapot az induláshoz? Hiszen a nagyüzem létrehozásához sok gazdasági eszköz szükséges! Ilyenkor alapos magyarázat kezdődik. Elmondják a népnevelők, hogy a határ egyik részét még egyénileg vetették be, a többi föld bevetéséhez pedig minden gazda félretette a

Digitized by Google

vetőmagot. Ezt most beviszi a termelőszövetkezetbe, kölcsönadja a közösségnek, és ősszel kapja majd vissza. A növénytermesztésben tehát nem lesz fennakadás. A közös állattenyésztés fejlesztése már nehezebb dolog, de segíteni lehet ezen is. Egyszerű, olcsó épületeket építhetnek, amelyekben elhelyezik a közös állatok egy részét, a másik része pedig átmenetileg a nagyobb középparaszti háztáji istállókban találhat helyet, sőt — ha nincs hely — ideiglenesen a tagoknál is maradhat.

Ha a szövetkezet tagjai úgy egyeznek meg, hogy nem a bevitt állat és felszerelés értékének 20—35 százalékával növelik a szövetkezeti alapot, hanem holdanként fizetnek 200—300 forintot a tsztagok, akkor ebből fedezhetik a napi üzemviteli kiadások egy részét. Ezenkívül az állam is segíti az új, vagy a jelentősen megnövekedett tsz-eket a gazdálkodás megindításában, és jelentős kedvezményt ad azoknak a tsz-eknek, amelyek saját erejükből építkeznek. A gazdák rendszerint részletes felvilágosítást kapnak a tsz-gazdálkodás megszervezéséről, sőt ismertetik velük a közös gazdaság távlati tervét is. A község vezetői ugyanis, sokhelyt a gazdák bevonásával, elkészítették nagy vonalakban a leendő tsz vázlatos tervét, amelyben elsősorban a helyi lehetőségeket veszik számba a közös gazdaság kialakítására, egyre jövedelmezőbb gazdálkodásának megteremtésére. A pártszervezetek pedig ismertették ezt a tsz-szervezőkkel.

Az egyéni gazdák egy részét azonban ez sem győzi meg. Szóvá teszik: „Azt mondják: segít bennünket az állam is. De vajon bírja-e majd ezt anyagilag, ha az egész parasztság szövetkezetben lesz? Kapunk-e elegendő gépet?" Ilyen kérdésekre rendszerint a 3004/3-as rendelet megmutatásával, vagy lényeges pontjainak ismertetésével válaszolnak a népnevelők. Ebből kiderül, hogy az állam az új és a területileg megnövekedett tsz-eket erőteljesebben támogatja, mint a régieket. De ez a segítség is csak kiegészíti, nem pedig pótolja a szövetkezeti parasztság szorgalmát, igyekezetét. Az állam ezért elsősorban azokat a tsz-eket segíti anyagilag, amelyek leginkább megfeszítik saját erejüket is a jövedelmezőbb közös gazdálkodás érdekében. Egyetlen szövetkezet tagjai sem várhatnak mindent az államtól, amelynek teherbíróképessége egyébként is valóban korlátozott. De még így is igen nagy támogatást ad a mezőgazdaságnak.

1960-ban is több milliárd forint jutott az államháztartásból a mezőgazdaságnak. Az állam támogatásával több száz, sőt több ezer közös épületet emeltek és egyebek között tízezer új traktor és több ezer új munkagép is került falvainkba. Ez év tavaszán tehát mintegy 40 ezer traktor segíti már a mezőgazdaság dolgozóit, a szövetkezeti parasztokat. Igaz, így sem lesz még annyi gép, mint kellene. Ideiglenesen azonban hasznosan dolgozhatnak még a lófogatok is, és ebből elegendőt tarthatnak minden szövetkezetben. S ahogyan erősödik a közös gazdaság, úgy szorulnak ki egyre inkább a lovak s jelennek

Digitized by Google

meg a gépek mind nagyobb számban a szövetkezeti földeken.

Szőlő- és gyümölcstermelő vidéken sűrűn hangzik el az az ellenvetés is, hogy a szövetkezetben visszaesik majd a termelés. Hiszen ezek nagyon igényes kultúrák, magasfokú szervezettséget, fegyelmezett munkát követelnek, s ez gyakran hiányzik az új tsz-ekben. Pártszervezeteink felkészültek erre az ellenérvre is. Mielőtt a népnevelők útra keltek, ismertették velük, hogy kezdetben milyen módszer szerint művelik a közösbe kerülő szőlőt, gyümölcsöst. Egyes községekben például megelégedéssel fogadták a gazdák azt a tájékoztatást, hogy a közösbe került szőlőt gazdája műveli, ő gondoskodik növényvédőszerről, ő viseli a termelés költségeit, s ezért megilleti őt a termés bizonyos meghatározott százaléka. A többit be kell adnia a közösbe, a termelés fejlesztésére, ami az ő egyéni boldogulásának, jövőjének is egyedül biztos alapja. Más vidékeken úgy döntöttek, hogy a személyekre kimért szőlőterületen a szőlő állagától függően — előre meghatározzák az egész évi munkákért jóváírható munkaegységek számát. Elterjedt módszer az is, hogy előre eldöntik, hogy mennyi mustot, illetve bort kell beadni a közösbe. Akármelyik módszer mellett döntöttek is, általában a gazdák megnyugtatónak látták így a szőlő- és gyümölcstermesztés jövőjét.

Sok egyéni gazda attól tart, hogy a tsz-ben nem értik majd meg egymást a parasztemberek, veszekednek, és a szorgalmasok dolgoznak a lusták helyett. „Hiszen az ujjunk sem egyforma!" — mondják. Erre az aggályra általában helyi példával válaszolnak a tsz-szervezők. Elég, ha összehasonlítják néhány tsz-tag jövedelmét, és máris kiderül: a szövetkezetben mindenki aszerint részesedik a közös jövedelemből, ahogyan dolgozik. Különösen azokban a tsz-ekben van ez így, ahol a munkaegység szerinti jövedelemelosztást a terméseredménytől, a hozamtól függő premizálással is kiegészítik, vagy más módon igyekeznek érdekeltebbé tenni a tsz-tagokat a hozamok, a terméseredmények növelésében. Ami pedig a vezekedést illeti: ha jó közhangulatot, őszinte, barátságos légkört, jó munkaszellemet alakítanak ki, egyre inkább erősödik a szövetkezeti parasztság egysége. Az új tsz-községekben nem is egy olyan esetről hallani, amikor régi haragosok kibékültek a tsz-ben.

Főleg a szegény- és kisparasztok gyakran kérdezik a tsz-szervezőktől azt is, hogy ha belépnek a tsz-be, akkor miből élnek meg őszig. Nekik ugyanis nincs egy évre kitartásuk. Ezek az emberek olykor azt javasolják, amit egy kelebiai gazda: adjanak nekik havifizetést a tsz-ben. Nyilvánvaló, hogy ebben a formában teljesithetetlen ez a kívánság. A tsz nem dolgozhat az állami gazdaság módjára, a tsz-tagok nem kaphatnak állami fizetést. A föld, amelyet nagy táblákba olvasztottak, továbbra is a gazdák tulajdona marad, örökölhető is, övék tehát a termése is, s ebből jól meg tudnak élni, ha szorgalmasan dolgoznak. Megmondták ezt a javaslatot tevő gazdáknak a népnevelők is, de azonnal hozzátették: azért a

Digitized by Google

tsz-ben is kaphatnak havonta pénzt — csakhogy nem fizetést, hanem munkaegység-előleget. A termelőszövetkezet ugyanis termelési, értékesítési szerződéseket köthet az állami vállalatokkal, földművesszövetkezetekkel, és erre a bank hitelt nyújt a várható bevétel 60 százalékának erejéig, sőt olykor 80 százalékot is hitelez. Ebből a tsz kifizetheti a 10—20 forint előleget is azokra a munkaegységekre, amelyeket a fizetés napjáig szereznek a tsz-tagok. Ha a szövetkezeti család szorgalmasan dolgozik, akkor az előlegből feltétlenül fedezni képes a napi háztartási szükségleteket.

Amint az elmondottakból is látszik, az egyéni gazdák jó része többnyire a szövetkezet „küszöbén" tárgyal a népnevelőkkel. Sokan eljutottak már a szövetkezés ajtajába, rá is álltak a küszöbre, de nem lépnek be addig, míg a jövőt illetően néhány dolgot nem tisztáztak. Az ellenvetésekből, kételyekből ugyanis világosan kiderül, hogy az egyéni gazdák jó része már nem a szövetkezés fölényét vitatja. Azt már felismerte, inkább csak az izgatja most, hogy mi lesz családjának sorsa, ha belép. Hogy gondolatban mennyire a közösben élnek már egyes egyéni gazdák, azt jól mutatja az is, hogy többen közülük elmondják elképzeléseiket a leendő szövetkezetről a népnevelőknek: hol lenne legjobb kialakítani a közös gazdaság központját, kik a legalkalmasabbak a vezetésre, hol, mit kellene termelni, stb. S amikor az agitátorok csodálkozva megkérdezik: ha ilyen terveik vannak, miért nem írták még alá a belépési nyilatkozatot? — akkor általában így felelnek: „Nem biztos ám, hogy a közösben is így meghallgatják az embert!"

A pártszervezetek által jól felkészített és irányított népnevelőket azonban ez a kétkedés sem éri felkészületlenül. Elmondják, hogy a szövetkezet legfelsőbb szerve a közgyűlés, ahol az alapszabály és a jogszabályok keretei között a tagok összessége dönt minden fontosabb kérdésben. A közgyűlés választja meg a tsz vezetőségét, elnökét, az ellenőrző bizottságot, ott veszik fel az új tagokat, vagy zárják ki a nem megfelelő embereket. A közgyűlésen vitatják meg és hagyják jóvá az évi termelési, pénzügyi és építkezési tervet és alakítják ki a helyileg legmegfelelőbb jövedelemelosztási rendszert. Ezenkívül több más joguk is van még a tsz gazdáinak. A vezetőségnek, az elnöknek gondoskodnia kell arról, hogy a tagok korlátozás nélkül gyakorolhassák alapszabályban biztosított jogaikat. S ha a tsz-tagok jól ismerik jogaikat és kötelességeiket, akkor rendszerint nincs is hiba a szövetkezeti demokrácia körül, és a tsz minden tagja valóban teljesjogú gazdának érezheti magát a közösben.

Persze a „küszöbön" tárgyaló egyéni gazdákon kívül akadnak falvainkban olyan emberek is, akik a szövetkezetnek még a környékét is kerülik, mert kétségbevonják annak fölényét az egyéni gazdálkodással szemben. Ezek általában csak a gyenge szövetkezeteket látják és így nyilatkoznak: „Miért hoznak lét-

Digitized by Google

re addig új tsz-eket, amíg vannak ilyen gyengén gazdálkodó gazdaságok. Előbb minden tsz gazdálkodjék jól, erősödjék meg — azután mi is belépünk." Hogy ez az ellenérv helyenként mennyire zavaró lehet, azt jól mutatja a következő eset is: Nagyszénáson és Békéssámsonban egyes tsz-tagok is úgy vélekedtek, hogy mivel saját szövetkezetünk még gyenge, eddigi gazdálkodásunkban sok még a kívánnivaló — nem is érdemes elindulniuk az egyéni gazdákhoz. A pártszervezet azonban mindkét helyen legyőzte ezt a nézetet. Megkérdezték a bizonytalankodó tsz-tagokat: a szövetkezésben van-e a hiba? Azért gyenge-e az eredményük, mert szövetkeztek, vagy azért, mert eddig nem használták ki jól a szövetkezésben rejlő lehetőségeket? A válasz csak egy lehetett: azért gyenge a tsz, mert a tagok nem gazdálkodtak elég jól. És sorolni kezdték, mit kellett volna jobban, előrelátóbban csinálni, hogy jól zárják az esztendőt. „Ezt kell elmondani azoknak az egyéni gazdáknak is, akik a gyenge tsz-ekre hivatkoznak" — mondták a pártszervezetek vezetői. S azóta Nagyszénáson és Békéssámsonban is úgy válaszolnak a rossz tsz-ekre tekintő egyéni gazdáknak, akárcsak az ország más vidékein. Nem tagadják sehol, hogy léteznek a környéken, vagy az országban gyenge tsz-ek is, amelyek ma még valóban nem vonzóak. Minden megyében van néhány olyan szövetkezet, amelyben a szervezetlenség, a tapasztalatlanság, a gyenge vezetés, a fegyelmezetlen munka, a közös vagyon védelmének elhanyagolása, vagy más ok hibákhoz vezetett es, amely most ősszel sem tudott megbirkózni a rendkívüli időjárás különlegesen nagy nehézségeivel. De rámutatnak arra, hogy hazánkban nem egynéhány, hanem több mint négyezer szövetkezet működik és nagy többségük jól gazdálkodik.

Sok példa bizonyítja, hogy ha van is még rossz szövetkezet, olyan egy sincs, amelyet ne lehetne aránylag rövid idő alatt rendbehozni. Jó szakemberek, helyes politikai munka, a társadalom, a patronálók segítsége és a tagság helytállása pár hónap, vagy — rosszabb esetben — egy-két év alatt jó közös gazdasággá változtathatja a leggyengébb tsz-t is. Szövetkezeteinkre az a jellemző, hogy *ma már gyorsabban szilárdulnak meg politikailag, szervezetileg és gazdaságilag is,* mint a mozgalom évtizedes története során bármikor. Már az 1960 tavaszán alakult szövetkezetek is általában gyorsabban haladtak előre a fejlődés útján, mint egy évvel korábban a hozzájuk hasonló helyzetben levő újak. A régebbi tsz-ek tapasztalatainak felhasználásával, a tagság szorgalmával, az állam és a patronálók segítségével viszonylag gyorsan megerősödhetnek a most alakuló, vagy megnövekedő közös gazdaságok is.

Akadnak még az országban persze olyan egyéni gazdák is, akik megmakacsolták magukat, és akiknél egyelőre minden érv, minden okos szó hatástalan. Halogatják a belépést és azt hajtogatják, hogy „nem akarok első lenni", vagy „lépjenek be elő-

Digitized by Google

ször a párttagok, meg a tanácstagok". Mivel azonban a párttagok, a tanácstagok úgyszólván országszerte jó példát mutatnak, ez már nem igen használható érv. Akkor öregségre, betegségre, vagy beteg családtagokra kezdenek hivatkozni, de erre szintén gyorsan megfelelnek a népnevelők. Hiszen a tsz-ben igazán emberségesen gondoskodnak az öreg, munkaképtelen, beteg emberekről. A pártszervezetek nagy türelmet tanúsítanak és igyekeznek minden kételyt eloszlatni. Jól tudják ugyanis, hogy olykor éppen a sokat töprengő emberekből lesznek a legjobb tsz-tagok, akik a többi öntudatos paraszttal együtt szívvel-lélekkel kiállnak a szövetkezés mellett. Szinte minden járásban tudnak példát arra, hogy a korábban, gyorsabban döntő, tisztábban látó tsz-tagokkal együtt az első sorokban küzdenek a szövetkezet fejlődéséért és erősödéséért olyan emberek is, akik egy évvel ezelőtt még azt mondták: soha nem lesznek tsz-tagok.

Az okos szó, a jó példa, s méginkább a személyes tapasztalat hatására aránylag gyorsan változik az ember. Rövidesen megváltoznak majd a ma még makacskodó, tétovázó gazdák is. S hogy ez a változás meggyorsuljon, több pártszervezet úgy határozott: a meglevő tsz-ek zárszámadó közgyűlésére meghív egyéni gazdákat és új tsz-tagokat is. Okos gondolat, jó továbbfejlesztése ez a szövetkezeti agitációnak. De több is annál, bizonyos fokig már tapasztalatcsere is. A tegnapi egyéni gazdák egész sor gazdálkodási módszert megismerhetnek így a már működő tsz példájából és felhasználhatják azokat saját közös gazdaságuk fejlesztésére, megszilárdítására. Itt is szorosan összekapcsolódik tehát a tsz-ek számszerű fejlesztésért folytatott munka a megszilárdítással. S így kell ennek lennie minden területen. Egyes községekben, vidékeken és általában is gyorsabban, könnyebben fejleszthetjük ma a tsz-eket, mint azelőtt, de ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy az új közös gazdaságok létrehozása után kevesebb figyelmet és erőt kell fordítanunk a megszilárdításukra.

Pártszervezeteink a Központi Bizottság határozatának szellemében, a szövetkezetek számszerű fejlesztésével egyidőben, nagy gondot fordítanak az új és a régi szövetkezetek gazdálkodásának kialakítására, illetve további javítására. Kevés olyan példát találhatunk, mint Harc községben, ahol a sikeresen megszervezett tsz-t magára hagyták. Pártszervezeteink túlnyomó többsége a tsz-szervezés befejezése után is átgondoltan, megalapozottan dolgozik. Hiszen a belépési nyilatkozat aláírása, az új szövetkezet létrehozása még csak az első, bár sorsdöntő lépés. Segíteni, támogatni kell az új tsz-tagokat, hogy bátrabban tegyék meg a további lépéseket és a közösség gazdasági, politikai élete helyes irányban haladjon.

Ezért az országban csaknem általános az afféle módszer, amilyennel Szabolcs megyében találkoztunk. Itt a tsz-szervezésben résztvevő agitátorokból öttagú „megszilárdítási bizottságot" alakítanak a pártszervezetek. A bi-

Digitized by Google

zottság tagjai: az agronómus, egy pénzügyi szakember, a járási tanács egy dolgozója, a földművesszövetkezet megbízottja, egy régebbi tsz-elnök, vagy vezetőségi tag, egyszóval csupa olyan ember, akinek a szövetkezeti munkában nagy tapasztalata van. Az átszervezés befejezése után a bizottság tagjai azonnal meg is kezdik tevékenységüket, hatásosan segítenek az új vezetőségnek a gazdálkodás megindításában, megszervezésében.

A megszilárdítási bizottságok munkájának kiegészítéseként több pártszervezetben azt is elhatározták, hogy a tél folyamán előadássorozatot tartanak a közös gazdálkodás kérdéseiről. Ismertetik az alapszabályt, a tsz-eket érintő fontosabb rendelkezéseket, a közeli jó szövetkezetek tapasztalatait stb. Ez jó kezdeményezés, mert az új szövetkezeti tagok nagy érdeklődést tanúsítanak a közös gazdálkodás részletei iránt. A falvakban folyó „Időszerű kérdések" politikai tanfolyamán például, amióta a nagyüzemi gazdálkodás a téma, sokhelyen két-háromszorosára növekedett a hallgatók száma.

Az előadásokon, tanfolyamokon kívül igen hasznos, ha pártszervezeteink minél több tsz-taghoz, főleg az új szövetkezeti gazdákhoz eljuttatják a Népszabadság január elején megjelent termelőszövetkezeti tanácsadóját. Ez minden tsz-tagnak, még a vezetőknek is sok tanulságot nyújt és nagy segítséget ad a gazdálkodásban.

A községek jó részében bizonyára megtették már ezt is a pártszervezetek. Hiszen — amint az elmondottakból is kitűnik, — sokoldalú agitációs és szervező munkával fáradoznak a sikerért: a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezéséért. S mint ahogy a korábbi évek munkája hozta meg a mai eredményeket, úgy most sem csak a máért, hanem a holnapért is dolgoznak. Bizonyos, hogy mielőbb beérik falusi pártszervezeteink jelenlegi agitációs és szervező munkájának gazdag gyümölcse.

Kovács Mihály

Az állami gazdaságok pártszervezeteiről

I.

Az állami gazdaságok szerepe népgazdaságunkban —, különösen a mezőgazdaság fejlesztése szempontjából — rendkívül jelentős. Az ország szántóterületének 12.1 százalékán, mintegy 1 132 000 kat. holdon gazdálkodnak, de részesedésük az ország lakosságának mezőgazdasági termékekkel és a köztermelésnek nemesített vetőmagvakkal, tenyészállatokkal való ellátásában, a mezőgazdasági kultúra fellendítésében, az új agrotechnikai, zootechnikai és üzemszervezési eljárások meghonosításában messze meghaladja a művelésükre bízott területnek és a rendelkezésükre álló állatállománynak az ország szántóterüle-

Digitized by Google

téhez, illetve állatállományához számított arányát.

Ma már a legtöbb állami gazdaság jól szervezett, korszerűen felszerelt nagyüzem, s eredményei kézzelfoghatóan bizonyítják a szocialista mezőgazdasági nagyüzem döntő fölényét nemcsak a kisparaszti gazdasággal, hanem a felszabadulás előtti kapitalista nagyüzemmel szemben is. Az állami gazdaságok termelési színvonalának jelentős fölénye hozzájárult ahhoz, hogy a dolgozó parasztok többsége ma már megérti a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek létrehozásának feltétlen szükségességét.

A következő terméseredmények szemléltetően bizonyítják az állami gazdaságok termelési fölényét:

Növényfajta	Holdankénti átlagtermés 1960-ban*		A felszabadulás előtti 100 holdon felüli nagybirtokok legjobb terméseredményei
	állami gazdaság	országos átlag	
búza	14,0 q	9,7 q	12,2 q
rozs	10,6 "	6,8 "	8,8 "
őszi árpa	14,8 "	11,3 "	11,2 "
kukorica	18,9 "	14,1 "	15,8 "
burgonya	74,0 "	69,0 "	60,3 "
cukorrépa	150,4 "	124,0 "	

* Előzetes, részben becsült adatok.

Nincs már messze az az idő, amikor az állami gazdaságok az átlagtermések tekintetében megelőzik a legintenzívebb mezőgazdasággal rendelkező kapitalista országok mezőgazdaságát is. Ezt bizonyítja a múlt évben elért hektáronkénti 24,3 mázsás búzaátlagtermésük, amely eléri egyes fejlett tőkés országok átlagtermését. 1959-ben Franciaországban 22,3, Ausztriában 21,5 q, Olaszországban 18 q volt hektáronként a búza átlagtermése. Jelentős állami gazdaságainknak a kukoricatermesztésében elért eredménye is. Az 1959. évi kukoricaátlagtermés hektárra átszámítva 32,8 mázsának felel meg, s ez eléri, sőt meghaladja a világ legfejlettebb kukoricatermelő országainak (USA, Kanada) átlagtermését.

Jók az állami gazdaságoknak az állattenyésztésben elért eredményei is. Tavaly például a tehenenkénti tejhozamuk meghaladta a 3300 litert (az országos átlag 2160 liter volt), az 1 tehénre jutó tejtermelésük megközelítette a világ legfejlettebb szarvasmarhatenyésztő országainak eredményeit.

Állami gazdaságainknak nagy részük van a lakosságnak élelmiszerrel, valamint az iparnak és a külkereskedelemnek mezőgazdasági termékekkel való ellátásában. Ők adják a felvásárlásra kerülő kenyérgabona 25—30 százalékát,

Digitized by Google

a rizs 28—30 százalékát, a cukorrépa 13—15 százalékát, a vágó- és hízott marha 15—17 százalékát, a hízott sertés 13—15 százalékát, a tej 24—25 százalékát. Még nagyobb a részesedésük a mezőgazdasági termékek exportjában: az exportra kerülő vágó- és hízottmarha-mennyiség 26 százalékát, a bor 30 százalékát, a téli alma 36—38 százalékát ők állítják elő.

Évről évre növekszik állami gazdaságaink jelentősége a mezőgazdasági termelés fellendítésében. Évente mintegy 5000 vagon nemesített kalászos vetőmagot, csaknem 3000 vagon hibrid-kukorica-vetőmagot bocsátanak a termelőszövetkezetek rendelkezésére. Tavaly mintegy 3000 tenyészüszőt, 600 tenyészbikát, 100 000 tenyészsertést, csaknem 40 000 tenyészjuhot és egymillió naposcsibét szállítottak a szövetkezeteknek.

Az állami gazdaságok fontos nagyüzemi kísérleteket folytatnak a legkorszerűbb technikai és technológiai eljárások, a leggazdaságosabb üzemszervezési módszerek kidolgozása és bevezetése érdekében. Így például évek óta tervszerűen kísérleteznek azzal, hogyan lehet a műtrágyát a leghatékonyabban felhasználni, a vegyszeres gyomirtást a leggazdaságosabban végezni, a munkafolyamatokat komplex módon gépesíteni, a szabadtartásos szarvasmarhatartást bevezetni, az új, nagy hozamú növény- és állatfajtákat elterjeszteni.

Hathatós segítséget nyújtottak az állami gazdaságok a mezőgazdaság szocialista átszervezésében, a termelőszövetkezetek megszilárdításában is. Az elmúlt években csaknem valamennyi állami gazdaság pártszervezete részt vett a termelőszövetkezetek szervezésében. Az állami gazdaságok szakemberei segítettek az újonnan alakult szövetkezeteknek termelési tervük elkészítésében, a közös gazdaság megszervezésében, a korszerű termelési eljárások és módszerek bevezetésében stb. Jelentős az a segítség, amelyet a termelőszövetkezetek vezetésének megerősítéséhez nyújtottak. Így például mintegy 500 szakembert a szövetkezetek rendelkezésére bocsátottak. Több tízezer normálhold gépi munka elvégzésével is segítették a közös munka megindítását az új szövetkezetekben.

Az állami gazdaságok alig egy évtizedes fennállásuk alatt jelentős fejlődésen mentek keresztül. Népi demokratikus államunk nagymérvű beruházásai révén kialakultak és kiépültek üzemi központjaik, egységes, jól szervezett földterülettel és korszerű gépállománnyal rendelkeznek, állandó munkáskollektívával dolgoznak, s jól képzett vezető gárdájuk van. Többségük évek óta eredményesen gazdálkodik és egyre csökken a veszteséggel gazdálkodó üzemek száma. Az alapvető mezőgazdasági munkákat (talajművelés, vetés, gabonabetakarítás stb.) teljes egészében gépesítették. Hiányaik vannak azonban még az egyes növények betakarításához szükséges gépekben (kukorica-, cukorrépa-betakarító gépek) és jelentősen elmaradtak az állattenyésztési munkák gépesítésében.

Hiba, hogy az állami gazdaságok még mindig drágán termelnek. Ennek legfőbb oka az, hogy munkájuk termelékenysége alacsony, termelésük elaprózott,

Digitized by Google

egyes gazdaságok túl sok termelési ággal foglalkoznak (főként a növénytermelésben), a munkaerő egész évi gazdaságos foglalkoztatása nincs megfelelően biztosítva stb. Az állami gazdaságok ma már azonban — e hibák ellenére is — szilárd bázisai a szocialista mezőgazdaság gyors fejlődésének.

II.

Az állami gazdaságok fejlődésében és megszilárdulásában nagy szerepet játszottak az üzemi pártszervezetek. Ma már minden gazdaságban és csaknem valamennyi üzemegységben működik pártszervezet. 736 állami gazdasági pártszervezetben több mint 17 000 párttag és tagjelölt tömörül. Ez a dolgozók létszámának — beleértve az időszakiakat is — mintegy 9—10 százalékát teszi ki. A pártszervezetek tavaly majdnem 2000 tagjelöltet és több mint 1700 tagot vettek fel. A tagság összetétele és növekedése alapjában véve egészséges: 84 százaléka munkás, csaknem 70 százaléka 1956 előtt is tagja volt a pártnak. Túlnyomó többsége, 90 százaléka ötven éven aluli. Szembetűnő ugyanakkor, hogy a párttagok között viszonylag kevés a nő és az értelmiségi, s hogy a műszaki dolgozók körében alacsonyabb a párttagok aránya, mint az adminisztratív dolgozóknál. A párttagság aránytalanul oszlik el az egyes üzemágakban is. Így kevés a párttag a fogatosok, a gyalogmunkások és az időszaki munkások között. Ez természetesen kihat a dolgozók politikai nevelésére, a termelési agitációra stb. Mindebből következik, hogy az állami gazdasági pártszervezeteknek az eddiginél többet kell foglalkozniok az értelmiségi dolgozók, az asszonyok politikai nevelésével és különös gondot kell fordítaniok azokra a munkahelyekre, ahol a pártszervezet befolyása éppen a nagyon alacsony taglétszám miatt nem megfelelő — természetesen szem előtt tartva a szervezeti szabályzat és a tagfelvételre vonatkozó határozatok előírásait.

Az állami gazdaságok pártszervezeteiben sokat fejlődött — különösen az utóbbi években — a szervezeti élet. A pártszervezetek többségében megtartják a taggyűléseket és a vezetőségi üléseket, sokszor a nehéz körülmények ellenére is. Az állami gazdaságok nagy területen működnek, s ez különösen szükségessé teszi, hogy az egyes üzemegységeken és részlegeken belül — ott, ahol nincs önálló alapszervezet —, jól szervezett, erős partcsoportok legyenek. Helyesnek bizonyult az a módszer, hogy az újonnan szervezett üzemágakba szervezőt küldenek ki, aki megalakítja a pártcsoportot és segíti a politikai munka megindítását, a helyes munkamódszerek kialakítását.

Visszatérő jelenség egyes gazdaságokban, hogy a „munkacsúcsok" idején, a nagy elfoglaltságra hivatkozva nem tartanak taggyűléseket, vezetőségi üléseket, ellanyhul a rendszeres pártélet. Ez helytelen, hiszen éppen a legnagyobb dologidőben a legfontosabb, hogy tájékoztassák a párttagságot a termelési és politikai feladatokról.

Az állami gazdaságokban az egyik fő probléma a pártmunka színvonalának emelése. A gazdaságok technikai és szervezeti fejlődése, a falu szocialista átalaki-

Digitized by Google

tásával kapcsolatban megnövekedett felelősségük magasabb szintű politikai munkát követel a pártszervezetektől. Ebből a szempontból döntő jelentőségű, hogy jól képzett elvtársak álljanak az üzemi pártszervezetek élén. Ebben a vonatkozásban még sok a tennivaló. Az állami gazdaságok pártszervezeteinek élén álló titkárok 34 százaléka nem végzett semmiféle pártiskolát, további 58,2 százalékuk csak háromhetes, illetve háromhónapos pártiskolát járt. A titkárok 62 százaléka az általános iskolánál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezik és csupán 15,7 százalékuk végzett középiskolát vagy egyetemet. A 741 titkár közül mindössze 28-nak van agronómiai vagy egyéb műszaki képzettsége. Ezért helyes, hogy a párttitkárok számára időnként tanfolyamokat szerveznek, tapasztalatcserére hívják őket össze, mind nagyobb számban küldik őket pártiskolára, szaktanfolyamra, vagy vonják be a levelező oktatásba.

Az állami gazdaságok termelésének pártirányítása és ellenőrzése elvileg, sőt sok esetben módszereiben sem különbözik lényegesen az ipari üzemekben folyó irányító és ellenőrző munkától. Csakúgy, mint az iparban, a gazdaságokban is segíteniük, ellenőrizniük kell a párt gazdaságpolitikájának helyi érvényesítését. Mik ennek a feltételei?

Mindenekelőtt *a pártszervezet és a gazdaságvezetés jó együttműködése.* Fontos, hogy a pártszervezetek ne csak a dolgozókkal, hanem a gazdasági vezetőkkel is ismertessék a párt célkitűzéseinek, a terv teljesítésének politikai és gazdasági jelentőségét. Jó példa erre a nagy terméshozamú búzafajták termesztéséért és elterjesztéséért, továbbá a hibridkukorica-program megvalósításáért végzett felvilágosító munka. Az e téren elért eredmények nemcsak a gazdasági intézkedések hatására jöttek létre, hanem annak eredményeként is, hogy pártszervezeteinknek sikerült megértetniük a dolgozókkal, hogy az ország kenyérgabona- és kukorica-ellátása szempontjából milyen jelentőségűek ezek az intézkedések.

Szüntelenül javítaniuk kell a gazdasági vezetés és a pártszervezet, a gazdasági vezetés és a dolgozók közötti kapcsolatot. A pártvezetőség és a gazdasági vezetők őszinte, elvtársias viszonya elengedhetetlen feltétele az eredményes politikai és gazdasági munkának. A jó együttműködéshez nélkülözhetetlen egymás kölcsönös tájékoztatása, a hibák bátor feltárása és a közös törekvés a hibák kijavítására. Annál is inkább fontos követelmény ez, mert egyes gazdasági vezetők önelégültekké váltak, bizonyos fokig elszakadtak a dolgozóktól, nem törődnek megfelelően a népgazdasági érdekekkel, indokolatlanul sokat költenek reprezentációra stb. A pártszervezetek feladata, hogy ezeket a vezetőket, akik egyébként becsületes emberek — szigorú, de emberséges kritikával a helyes útra térítsék.

Az állami gazdaságok továbbfejlődésének egyik jelentős akadálya, hogy egyes gazdasági vezetők és dolgozók konzervatívan gondolkodnak, idegenkednek az új módszerektől, új gépek alkalmazásától, a korszerű technológiai eljárásoktól stb. Sok vita

Digitized by Google

volt pl. a nagy hozamú búzafajták elterjesztéséről, a nagy adagú műtrágya felhasználásáról, a gyomirtó vegyszerek alkalmazásáról, a mélyművelés elterjesztéséről, egyes gépek felhasználásáról stb. Számos helyen a maradiság akadályozza a nagyüzemi baromfitenyésztés egyszerű módszereinek bevezetését, a növendékmarhák szabad tartását stb. A pártszervezeteknek el kell érniük, hogy vezetők és beosztottak egyaránt felkarolják és segítsék azokat, akik a gazdaságosabb termelés, a nagyobb hozamok elérése érdekében új módszerek, új megoldások kidolgozásán és bevezetésén fáradoznak.

Fontos, hogy a termelés pártirányítása konkrét legyen. Ahány üzem, annyiféleképpen vetődnek fel a problémák — nem lehet sablonokat felállítani. Vannak azonban feladatok, amelyek csaknem minden állami gazdaságra érvényesek, és amelyeknek megoldása a mezőgazdasági termelés fejlesztésének fontos feltétele.

Ilyen mindenekelőtt a munka termelékenységének növelése és az önköltség csökkentése. A termelési költségek alakulása nem mutat olyan kedvező képet, mint a termelési eredmények. A termelési költségek általában magasak és több árucikknél (tej, gyapjú, élőmarha stb.) állami dotációval kell fedezni őket, noha felvásárlási áraik magasabbak a világpiaci áraknál. A termelékenység alacsony voltát egyrészt az okozza, hogy a munkaerő nincs egész évben gazdaságosan és teljesen kihasználva, másrészt az, hogy a meglevő gépállomány kapacitását sem aknázzák ki mindenütt megfelelően. Növeli az önköltséget az is, hogy a gazdaságok többségében több növényfajtát termelnek, mint az indokolt volna. Ez elaprózza a területet, akadályozza a gépkihasználást, nehezíti a vezetést. *Az állami gazdaságoknak az elkövetkező néhány évben tehát fő feladatuk, hogy koncentrálják és az adott viszonyoknak megfelelően specializálják termelésüket, a gépek jobb kihasználásával és a munkafolyamatok komplex gépesítésével emeljék a munka termelékenységét.*

Az állattenyésztésben is a lehetőségekhez mérten összpontosítaniuk kell az egy hasznosítási ágba tartozó állatállományt. Törekedniük kell olyan népgazdaságilag fontos termelési ágak beállítására, amelyek biztosítják a meglevő munkaerő és gépi kapacitás teljes és gazdaságos kihasználását. Jelentős tartalékok vannak az üzemanyag felhasználása, a gépek kezelése és tárolása, a takarmány előkészítése és felhasználása, a szállítási, tárolási és igazgatási költségek csökkentése terén. Természetes, hogy a költségek csökkentésére irányuló mindenféle intézkedést alapos gazdaságossági számításoknak kell megelőzniük. Helyes módszernek bizonyult az, hogy a pártszervezet felkéri a szakembereket, hogy minden fontosabb intézkedés előtt dolgozzák ki a leggazdaságosabb módszereket és azok költségkihatásait.

Szükséges továbbá az is, hogy a pártszervezetek megértessék a dolgozókkal és a gazdasági vezetőkkel a munkahelyek tisztántartásának, a majorok, az épületek, az utak gondozásának, a kulturált szálláshelyek, az ebédlők be-

Digitized by Google

rendezésének szükségességét. Ennek anyagi feltételeit a gazdasági vezetőknek kell ugyan megteremteniük, de hogy a dolgozók is megbecsüljek, védjék és továbbfejlesszék a már elért eredményeket, ahhoz elengedhetetlenül szükség van politikai munkára.

Az állami gazdaságokban az utóbbi években lényegesen javult a munkafegyelem — s ez jórészt a politikai munka hatékonyabbá válásának, a munkaszervezés és a bérezés megjavításának köszönhető — de e tekintetben is sok még a tennivaló. A pártszervezetek feladata e területen kettős: *mindennapos politikai felvilágosító munkát kell folytatniuk a dolgozók között, határozottan fel kell lépniük a fegyelmezetlenség, és lazaság ellen, és segíteniük kell a gazdasági vezetést a munka jobb megszervezésében, a bérezés fejlesztésében.*

Az állami gazdaságok dolgozói közül is egyre többen kapcsolódnak be a szocialista munkaversenybe, amely a párt VII. kongresszusának tiszteletére minden dolgozó réteget átfogó tömegmozgalommá vált. 1959-ben csaknem valamennyi gazdaság részt vett a versenyben és a vállalt mintegy 300 millió forintos tervtúlteljesítést, illetve költségcsökkentést 504 millióra teljesítették. 1960-ban tovább szélesedett a versenymozgalom; a gazdaságok dolgozóinak majdnem kétharmada tett egyéni, illetve csoportos vállalást, 300 millió forint értékben. Figyelemre méltó a fiatalok nagyarányú bekapcsolódása a versenymozgalomba. Több mint 300 ifjúsági kukorica- és hibridkukoricatermelő, körülbelül 140 silózó brigád, és csaknem ezer fiatal traktoros versenyez. 363 brigád mintegy 6000 dolgozója küzd a „szocialista munkabrigád" cím elnyeréséért. Az eddigi teljesítmények azt igazolják, hogy a munkaverseny jelentősen segítette a gazdaságokat a terméseredmények növelésében és a költségek csökkentésében. Az állami gazdaságokban folyó versenymozgalom a párt, a KISZ és a szakszervezet növekvő aktivitását mutatja. A versenymozgalmat azonban tovább lehet és kell is szélesíteni, mert a benne rejlő tartalékok még korántsincsenek kimerítve.

Megkülönböztetett figyelmet kell fordítani az állami gazdaságok dolgozóinak politikai és kulturális nevelésére. Az állami gazdaságok dolgozóinak túlnyomó többsége azelőtt agrárproletár vagy szegényparaszt volt, ők azok, akik — osztályhelyzetük, a termelésben elfoglalt szerepük révén — a legszilárdabb szövetségesei a munkásosztálynak és az ipari munkásság mellett a legkövetkezetesebb hívei a szocializmus építésének. Politikai nevelésük jelentőségét növeli, hogy a szocialista mezőgazdaság legfejlettebb szektorában dolgoznak. Többségüket szoros baráti és családi kapcsolatok fűzik a termelőszövetkezeti tagokhoz és az egyéni parasztokhoz, s így számottevően befolyásolhatják a falu életének alakulását.

Mi legyen a közöttük végzett politikai munka fő tartalma?

Mindenekelőtt meg kell magyarázni nekik az összefüggést a termelésben kifejtett erőfeszítésük és anyagi, kulturális színvonaluk között. Meg kell győzni őket a szocialista mezőgazdaság megte-

Digitized by Google

remtésének szükségességéről és el kell érni, hogy aktív támogatói, agitátorai legyenek a falu szocialista átalakulásának, hogy megkönnyítsék hozzátartozóiknak, ismerőseiknek a termelőszövetkezetbe való belépését, ismertessék a termelőszövetkezeti tagokkal gazdaságuk eredményeit, törekvéseit, legjobb módszereit stb.

Meggyőző érvekkel, saját tapasztalataik felelevenítésével tegyék tudatossá bennük, hogy milyen alapvető a különbség a régi úri rendszer és a népi demokrácia között. Az állami gazdaságok dolgozói voltak a felszabadulás előtt a falu legelnyomottabb, legalacsonyabb színvonalon élő rétege. Belőlük került ki a hárommillió koldus derékhada. A felszabadulás, majd a proletárdiktatúra alapvető változásokat eredményezett életükben és munkakörülményeikben. Reáljövedelmük most sokszorosa a felszabadulás előttinek. Nem árt emlékeztetni őket erre, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy egyesek közülük nemegyszer indokolatlan követelésekkel lépnek fel, nem értve meg a népgazdaság lehetőségeit, s azt, hogy életszínvonaluk csak több és jobb munkával, gazdaságosabb termeléssel emelkedik. Ennek különösen nagy jelentősége van a fiatalok közötti nevelőmunkában.

Tájékoztassák a pártszervezetek rendszeresen a dolgozókat a legfontosabb nemzetközi és belpolitikai eseményekről. E tekintetben nagyon fontos, hogy a pártcsoportok és az egyes párttagok önállóan, kezdeményezően tevékenykedjenek és vonják be ebbe a munkába a képzett pártonkívüli**eket** (agronómusokat, brigádvezetőket stb.) is.

A kommunisták és a pártonkívüliek politikai nevelésének fontos eszköze a párttoktatás. Fontos, hogy a pártszervezetek a párttagokon kívül minél több pártonkívülit is bevonjanak a nekik megfelelő oktatási formákba. Télen különösen kedvezők a körülmények az oktatásra.

Az állami gazdaságok fejlődése, a technika vívmányainak és a termelés legújabb eljárásainak elterjesztése megköveteli a dolgozók szakképzettségének és kulturális színvonalának növelését. Számos gazdaság felismerte ennek nagy jelentőségét és nagy erőfeszítéseket tesz a dolgozók szakmai továbbképzése érdekében. Országosan mintegy 19 000 állami gazdasági dolgozó tanul különböző szakmunkásképző tanfolyamokon és jelentős azoknak a fiataloknak a száma is, akik az ipari tanulókhoz hasonlóan különböző mezőgazdasági ágakban tanulnak szakmát. Több mint 400-an levelező úton végzik a technikumot, vagy az egyetemet.

Az eddigi jelentős eredmények ellenére is szükséges a tanfolyamok és a résztvevők számát tovább növelni, hogy az egyes gazdaságok mielőbb megoldják szakmunkás-utánpótlásukat. Ez annál is inkább fontos, mert az állami gazdaságokra vár az a feladat, hogy a termelőszövetkezetek számára is képezzenek szakmunkásokat.

A pártszervezetek mind a termelés pártirányítását, mind a dolgozók nevelését, élet- és munkakörülményeik javítását csak a tömegszervezetekkel együttműködve, azok munkáját összehangol-

Digitized by Google

va és irányítva tudják megfelelően megoldani. Az állami gazdaságokban a két legnagyobb tömegszervezet: a szakszervezet, amely a dolgozók 75—80 százalékát tömöríti, és a KISZ, amelynek az állami gazdaságokban több mint 14 000 tagja van.

A szakszervezeteknek a fő figyelmet a szervezettség további növelésére, a termelési mozgalmak támogatására, a dolgozók munka- és egészségvédelmére, az üzemi tanácsok munkájának megjavítására kell fordítaniuk. A KISZ-szervezetek egy része nem kap kellő segítséget sem a gazdaságoktól, illetve az üzemi pártszervezetektől, sem a felsőbb KISZ-szervektől, s ezért gyengén működik. Számos üzemegységben nincs KISZ-alapszervezet. Még rosszabb a helyzet a fiatal időszaki munkások között. Ezt állapotot sürgősen meg kell vítani.

Az állami gazdaságok párts vezetőivel a felsőbb pártszerv nek, a járási és megyei pár zottságoknak behatóbban foglalkozniuk, jobban meg ismerniük gondjaikat, de ered nyeiket is. Ez annál inkább tos, mert az utóbbi két évb a mezőgazdaság szocialista szervezésével kapcsolatos fela tok miatt, a felsőbb pártszer kevesebb figyelmet fordítottak állami gazdaságok pártszerv teire. Mindenekelőtt az szüksé hogy a pártszervezetek vezet gét, titkárait rendszeresen t koztassák, továbbképzésüket m szervezzék, s munkájukat fo matosan ellenőrizzék és segít

Hidvégi Ferenc
Kopátsy József

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

„Fokozódik a tőkés gazdaság ingatagsága. Jóllehet, egyes tőkésországokban a termelés kisebb-nagyobb mértékben növekszik, a kapitalizmus ellentétei szakadatlanul éleződnek mind az egyes országokban, mind nemzetközileg. Noha még a nemrég lezajlott gazdasági válság minden következményét sem tudták leküzdeni, több tőkésországot máris újabb gazdasági megrázkódtatás fenyeget. Egyre fokozódik a kapitalista termelés anarchikus jellege."

A kommunista és munkáspártok képviselőinek 1960 novemberi Moszkvai Értekezletének Nyilatkozatából.

A kapitalista országok gazdasági helyzete*

A kapitalista államférfiak és gazdasági tanácsadóik mostanában összegezik az 1960-as év gazdasági eredményeit, s találgatásokba bocsátkoznak a közeljövő távlatait illetően.

Kereken meg kell mondanunk, hogy szemmelláthatólag füstbe mentek a termelés 1960. évi fellendüléséhez fűzött reményeik. Az elmúlt évben tovább esett a termelés az Egyesült Államokban és több más tőkésországban. Tovább csökkent a fejletlen országok exportcikkeinek ára, a kapitalista világpiacon a gazdasági viszonyok terén tovább éleződött a válság.

A burzsoá sajtó valamennyi orgánuma riadót fúj amiatt a vitathatatlan tény miatt, hogy a Szovjetunióban és a szocialista világrendszer többi országában a termelés lényegesen gyorsabb ütemben növekszik, mint a kapitalista országokban. Az 1951 és 1959 évek közti időszakban például a szocialista tábor országaiban az ipari termelés évente átlagosan 13,7 százalékkal, a tőkésországokban pedig csak 4,8 százalékkal, ezen belül az Egyesült Államokban csupán 3,9 százalékkal növekedett.

Az amerikai sajtó mostanában tele van mindenféle jelentésekkel, amelyek az ország gazdasági helyzetének rosszabbodásáról számolnak be. „Az amerikai gazdaságban erősödik az új depresszió", „Ez nem pusztán a gazdasági aktivitás jelentéktelen lanyhulása, ez depresszió" — az ilyen és ehhez hasonló kijelentések fölöttébb jellemzők.

Más kapitalista államokban is érződik az aggodalom az amerikai gazdaság helyzetének rosszabbodása miatt. Nyugat-német közgazdasági intézetek 1960 derekán felmérték a tőkésországok gazdasági helyzetét, s jelentésükben megállapították, hogy „az Egyesült Államokban felülkerekedtek azok az erők, amelyek bénítják az amerikai gazdaságot". Ezzel kapcsolatban megjegyezték, hogy „a következő hónapokban az ipari nyersanyag világpiacain a helyzetet az Egyesült

* A Polityicseszkoje Szamoobrazovanyije, 1960. 12. számából.

Digitized by Google

Államok csaknem teljesen megszűnt nyersanyagkereslete és az európai kereslet csökkenése fogja jelentékeny mértékben meghatározni".

Ezek a megállapítások már csak azért is figyelmet érdemelnek, mert azokat az optimista prognózisokat váltották fel, amelyekben 1959 végén és 1960 elején bővelkedett a burzsoá sajtó.

Mi történt hát 1960-ban a kapitalista gazdaságban? Milyen tényezők határozzák meg e gazdaság mai állapotát és távlatait?

Mint ismeretes, a világ ipari termelése 1957-ig növekedett, 1958-ban a háború óta első ízben csökkent, ami látható az 1. sz. táblázatból.

1. táblázat

Az ipari termelés indexe

(1953 = 100)

	1955	1956	1957	1958	1959
Valamennyi tőkésország	112	117	121	118	130
Nyugat-Európa	120	125	131	134	142
Anglia	113	114	116	114	122
Franciaország	120	133	144	150	159
NSZK	128	138	147	151	162
Egyesült Államok	106	109	110	102	115
Japán	116	144	167	168	208
India	116	126	130	132	143

Ezekből az adatokból kiderül, hogy a kapitalista országok összességét tekintve, 1958-ban a termelés 2,5 százalékkal csökkent. S bár Nyugat-Németországban, Japánban, Indiában és néhány más országban tovább növekedett a termelés, ezekben az országokban is csökkent a termelés a legfontosabb gazdasági ágakban, így a feldolgozó iparban is.

A túltermelési válság a tőkésvilág egész kitermelő iparát sújtotta (2. sz. táblázat).

Jellemző, hogy az Európai Gazdasági Együttműködés Szervezetéhez (EGESz) tartozó országokban a kitermelő ipar termelése 1959-ben sem növekedett, egyes országokban pedig tovább csökkent a termelés.

Csökkent a legfontosabb áruk termelése (3. sz. táblázat).

A kapitalista országok kitermelő iparában a válság nemcsak és

Digitized by Google

2. táblázat

A termelés indexe a tőkés világ kitermelő iparában
(1953 = 100)

	1956	1957	1958	1959
Valamennyi tőkésország	116	120	116	121
EGESz (OEEC) tagországai	108	112	110	111
Anglia	100	100	95	93
Belgium	100	98	92	79
Svédország	115	120	112	110
Egyesült Államok (1947—1949=100)	132	132	120	126

nem is annyira a termelés volumenének csökkenésében mutatkozott meg, mint inkább a legtöbb áru árának esésében. Mint a 4. sz. táblázatból kitűnik, a nyersanyagárak a kapitalista ipar fejlődésének arányában emelkedtek. A nyersanyagfajták egyes csoportjaiban a túltermelés egyenlőtlenül jelentkezett, de a nyersanyagárak általános erős és folytonos esése 1957-től megfigyelhető volt.

Ha összehasonlítjuk a főbb nyersanyagféleségek termelésére vonatkozó adatokat a nyersanyagárak indexével, észrevesszük a mezőgazdaság és a kitermelő ipar termékeinek nagymértékű, válságra valló elértéktelenedését, vagyis azoknak az áruknak az értéktelenné válását, amelyeknek termelése a fejletlen országok gazdaságának alapját alkotja. Ezért helytelen volna, ha a világ kitermelő

3. táblázat

A főbb árucikkek termelése a tőkésországokban

	Mérték egység	1950	1953	1955	1956	1957	1958	1959
Acél	millió t.	152,7	181,4	206,2	214,5	219,1	190,1	210,1
Nyersvas	„ „	108,0	131,9	147,3	151,3	158,3	135,7	145,6
Réz	„ „	2,83	2,89	3,29	3,49	3,49	3,38	3,54
Szén	„ „	1105	1087	1104	1150	1135	1105	1070
Olaj	„ „	478,1	594,9	685,2	739,3	769,1	779,2	830,1
Ólom	„ „	1,61	1,67	1,76	1,83	1,92	1,87	1,81
Cink	„ „	1,79	2,02	2,28	2,38	2,42	2,22	2,29

Digitized by Google

4. táblázat

Az iparcikkek és a nyersanyagok exportárainak alakulása
(1953 = 100)

	1950	1956	1957	1958	1959
Késztermékek	86	103	107	107	107
Nyersanyag és élelmiszer	97	101	102	96	94
Ezen belül: kávé, tea, kakaóbab	87	100	97	94	80
Textilipari nyersanyag	118	92	96	78	75
Ezen belül: gyapjú	117	87	97	69	73
Ásványi nyersanyag	90	109	114	108	103

iparában és a nyersanyagpiacokon kialakult válság mélységét csak a naturális mutatószámok és a termelés fizikai volumene alapján ítélnénk meg. Mivel a világpiacon a nyersanyagot leszállított áron adják el, a válságnak a világgazdaságra gyakorolt hatása főleg az árak mechanizmusa révén érvényesül. Mint a történelmi tapasztalatok mutatják, a mezőgazdaságban a túltermelési válságok főleg áresés formájában nyilvánulnak meg, ami a nyersanyagtermelő agrárországok parasztságának és egész gazdaságának tömeges tönkremenésére vezet.

Ily módon az 1958. évi túltermelési válság ilyen vagy olyan mértékben érintette a tőkésországok gazdaságának valamennyi ágát. A válság ezzel megingatta a kapitalizmus gazdaságát, s még jobban kiélezte a fejlődés egyenlőtlenségét és az összes kapitalista ellentmondást.

1958 végén és 1959 első felében az Egyesült Államok feldolgozó iparában a termelés felemelkedett a válság előtti szintre, s ideiglenesen valamelyest tovább emelkedett a termelés. Ámde az amerikai ipar nem maradt meg azon a színvonalon, amelyet 1959 május—júniusában, majd 1960 januárjában elért. Már 1960 februárjában újra csökkenni kezdett a termelés főleg a nehézipar ágaiban (5. táblázat).

A termelés ideiglenes felemelkedése a válság előtti szintre az Egyesült Államokban, élénkítőleg hatott az iparra más országokban is. Nyugat-Európában a termelés növekedése 1959 második negyedében indult meg újra, s az év végén meggyorsult. 1960-ban azonban itt sem maradt meg az 1959 második felében elért ütem. Az Egyesült Államok gazdasági helyzetének rosszabbodása, valamint a túltermelés erősödése és a világpiacon dúló konkurrencia nagy nehézségek elé állítják a nyugat-európai országok és Japán gazdaságát. A japán és a nyugat-európai sajtó felhívja a figyelmet arra a veszélyre, hogy újra csökkenni fog a termelés ezekben az országokban.

Digitized by Google

5. táblázat

Az Egyesült Államok feldolgozó iparának termelési indexe
(1957 = 100)

	1959			1960							
	május	junius	július	január	febr.	márc.	ápr.	máj.	jun.	júl.	aug.
Feldolgozó ipar	110	110	108	112	110	110	109	110	110	110	108
Tartós használati cikkek	109	110	105	111	109	108	106	107	105	106	104
Kohászat	124	119	71	119	114	109	100	92	84	81	79
Kitermelő ipar	100	98	94	98	96	95	98	97	97	98	98

Mindenesetre a termelés növekedése ténylegesen már 1960 első felében megállt. Jellemző ebben a tekintetben az angliai termelés indexe (6. táblázat).

Az idézett számok azt mutatják, hogy az 1959 második felében elért össztermelést csak kis mértékben növelték 1960 első felében. 1960-ban a termelés nem növekszik tovább, hanem az előző év második félévének színvonalán marad. Számos fontos ágban viszont (kitermelő ipar, textil-, konfekció-, bőripar) a csökkenés tendenciája alakult ki. Az angol

6. táblázat

Anglia ipari termelése
(havi indexek, 1954 = 100)

	Év	jan.	febr.	márc.	ápr.	máj.	jun.	júl.	aug.	szept.	okt.	nov.	dec.
Az egész feldolgozó ipar	1959	107	107	110	112	113	114	114	115	117	120	119	120
	1960	122	122	123	125	124	123	124	—	—	—	—	—
Gépgyártás	1959	112	114	119	121	118	125	108	98	126	131	134	129
	1960	128	132	138	128	134	129	117	—	—	—	—	—
Textil-, bőr-, konfekció-ipar	1959	92	100	93	100	95	98	90	81	106	112	110	94
	1960	102	107	107	101	105	96	94	—	—	—	—	—
Kitermelő ipar	1959	93	99	91	101	93	97	75	75	94	97	98	88
	1960	96	96	97	87	94	87	72	—	—	—	—	—

Digitized by Google

kormányt és az üzleti köröket fölöttébb aggasztja a kivitel csökkenése, a fizetési mérleg rosszabbodása. A közgazdasági folyóiratok a válsággal összefüggő jelenségnek minősítették azt az intézkedést, hogy a leszámitolási kamatlábat 6 százalékra emelték fel.[1]

A Közgazdasági Kutató Intézet már szeptemberi jelentésében arról számol be, hogy Anglia gazdasági helyzete rosszabbodik, mégpedig mind belső okok miatt, mind pedig a világgazdasági helyzet általános állapota miatt. Anglia részesedése a késztermékek világexportjában az 1950. évi 25,5 százalékról 1959-ben 17,3 százalékra, 1960 második negyedében pedig 16,6 százalékra esett. A jelentés megállapítja, hogy a közeljövőben nincs remény az export növekedésére. Sőt, előrelátható növekedni fognak a nehézségek, mivel a nyersanyagárak további csökkenése még erősebben megtámadja a legtöbb nyersanyagtermelő agrárország vásárlóképességét, éppen azokét az országokét, amelyekbe Anglia termékeinek jelentős részét exportálja.

De a kapitalista világpiacon folyó konkurrencia kiéleződésén túl belső okai is vannak annak, hogy az angol ipar sok ágában csökken a termelés.

Az óriási és növekvő katonai kiadások aláássák Anglia belső piacát. A kivitel csökkenése mellett ez előidézte a termelés csökkenését az angol ipar számos vezető ágában. Tömeges elbocsátásokra és nem teljes munkahét bevezetésére került sor a gépkocsiiparban és több más iparágban. Fokozódik a munkanélküliség. S az angol kormány ilyen körülmények közt mégsem a lakosság fogyasztásának növelésére tesz intézkedéseket, hanem a fogyasztás csökkentésére, hogy mozgósítsa az eszközöket katonai célokra és az export megtámogatására.

Melyek az okai a termelés újabb csökkenésének a kapitalista országokban? Miért kell újra szembenéznünk a kezdődő hanyatlással, még mielőtt magukhoz térhettek volna az 1957—1958. évi megrázkódtatások után?

A tőkéstermelés újabb fellendülése először is azért volt lehetetlen, mert a kapitalizmus fő országaiban a termelő kapacitások óriási mértékben kihasználatlanok, másodszor azért, mert az egész tőkés világgazdaságban olyan súlyos ellentmondások halmozódtak fel, amelyek e gazdaság gyökereit ássák alá. A tőkésvilágban az államközi kapcsolatok kiéleződtek, különösen az imperialista hatalmak és a gazdaságilag fejletlen országok között.

A tőkésgazdaság akut betegsége nem pusztán az áruk túltermelésében rejlik, hanem abban is, hogy a leggazdagabb országokban óriási tőkefeleslegek halmozódnak fel. A háború után az amerikai iparba fektetett tőkeberuházások arra vezettek, hogy a termelőkapacitások sokkal felülmúlták a tényleges termelést. Ezt világosan mutatja a 7. táblázat.

[1] A kamatlábnak 5.5 százalékra való csökkentését nemrég nem az angol gazdaság javulása, hanem az Egyesült Államok nyomása idézte elő.

Digitized by Google

7. táblázat

A termelő kapacitások és a termelés aránya az Egyesült Államok feldolgozó iparában
(1950 = 100)

	1953	1956	1957	1958	1959
Az egész feldolgozó ipar :					
a) termelő kapacitások	124	148	156	163	170
b) termelés	109	132	133	123	140

A termelő kapacitások óriási és egyre növekvő feleslegének léte magyarázza meg azt a tényt, hogy a beruházások sokáig alacsonyabb szinten lesznek, mint 1957-ben voltak. A 8. sz. táblázat megmutatja az 1957. és 1959. évi tényleges, valamint a következő években várható beruházásokat.

Más tőkésországokban is a termelés bővítését szolgáló beruházások csökkentése folyik.

Az Egyesült Államokban a fogyasztási cikkek termelésének és eladásának némi növekedését úgy érték el, hogy tovább növelték az eladósodást, részletre adtak el lakásokat, háztartási cikkeket és gépkocsikat (9. sz. táblázat).

Felvetődik a kérdés: hogyan aránylik a fogyasztók adósságának növekedése — a lakással kapcsolatos adósságok növekedését is beleértve — a személyi fogyasztásra szolgáló kiadások gyarapodásához?

A személyi fogyasztásra fordított összes kiadások az Egyesült Államokban 1957-ben 285,2 milliárd dollárt tettek ki, 1959-ben pedig 313.8 milliárd dollárt, vagyis 28,6 milliárd dollárral nö-

8. táblázat

Új üzemekre és berendezésekre fordított beruházások az Egyesült Államokban
(milliárd dollárban)

	Tényleges		Várható			
	1957	1959	1960	1961	1962	1963
Összes	36,9	32,5	37,8	34,7	32,8	33,3
Feldolgozó ipar	15,9	12,0	15,2	14,1	13,3	13,6
Bányaipar	1,2	0,9	1,0	1,0	0,8	0,8
Közművek, közlekedés, hírközlés	12,4	11,3	12,5	11,1	10,7	10,8
Kereskedelem	7,3	8,2	9,1	8,4	7,8	7,9

Digitized by Google

9. táblázat

Az eladósodás növekedése az Egyesült Államokban
(milliárd dollárban)

	1955	1957	1959
Teljes adósság	786,4	869,1	986,0
a) Államadósság	345,1	354,2	384,4
b) Magánadósság	441,3	514,9	601,6
Ezen belül: 1. A lakosság lakással kapcsolatos adóssága	83,8	102,2	124,4
2. A lakosság fogyasztási adóssága	38,9	45,3	52,0

vekedtek. A fogyasztók adóssága 28,9 milliárd dollárral növekedett, az összes magánadósság pedig 86,8 milliárd dollárral, miközben az egész nemzeti termelés mindössze 39,3 milliárd dollárral emelkedett.

Az Egyesült Államok kormánya a katonai kiadások további növelése, a hitel feltételeinek kiterjesztése és megkönnyítése, a kivitel növelése útján próbálta megállítani a termelés csökkenését. Ezek az intézkedések azonban nem tudtak könnyíteni a helyzeten. 1960 harmadik negyedének adatai azt mutatják, hogy az 1959—1960 folyamán elért tetőponthoz képest a tartós használati cikkek termelése az Egyesült Államokban 9 százalékkal, az acél termelése 46,7, a széntermelés 17, a felépített házak száma 21,5, az építőanyaggyártás 14 százalékkal csökkent. A teherszállítás 20 százalékkal lett kevesebb. A munkanélküliek száma 23 százalékkal, a csődök száma 23,4 százalékkal emelkedett.

Az élet tehát teljesen megcáfolta Eisenhower dicsekvését, hogy 1960 az amerikai gazdaság legnagyszerűbb virágzásának éve lesz. A valóság a marxisták tudományos prognózisát igazolta. Az SZKP XXI. kongresszusán Hruscsov elvtárs azt mondta: „Az Egyesült Államok és más tőkésországok gazdaságát sem a fegyverkezési hajsza, sem egyéb intézkedések nem menthetik meg a túltermelési válságoktól. A kapitalista államok tehetnek, amit akarnak, nem tudják megszüntetni a válságok okát. A kapitalizmus nem szabadulhat meg önnön ellentmondásainak halálos szorításából. Ezek az ellentmondások mindinkább halmozódnak és mélyülnek, s újabb gazdasági megrázkódtatásokkal fenyegetik".[2]

A gazdaság militarizálása folytatódik más tőkésországokban is. A NATO-országok katonai kiadásai szakadatlanul növekednek: az 1950. évi 20,5 milliárd dollárról 1952-ben felszöktek 59,9 milliárd dollárra, 1959-ben pedig 62,2 milliárd dollárra emelkedtek. Az 1960-as és 1961-es költségvetésekben a katonai kiadások további növelését irányozták elő.

[2] Az SzKP XXI. kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth 1959. 76. old.

Digitized by Google

Angliában a katonai kiadások az 1958—59-es költségvetési év 1467,7 millió font sterlingről az 1960—61-es költségvetési évben 1617,8 millió font sterlingre emelkednek. Különösen gyorsan növekednek a katonai kiadások Nyugat-Németországban. Az NSZK gazdaságát gyorsított ütemben hadigazdálkodásra állítják át. Már az 1950 és 1959 közti időszakban 76,2 milliárd márkát költöttek katonai célokra. Az 1961-es költségvetésben a közvetlen katonai kiadások 11,7, az összes katonai kiadások pedig 20 milliárd márkára növekednek.

Franciaország közvetlen katonai kiadásai is évről évre emelkednek. 1960-ban óriási összegre rúgtak — elérték a 16,5 milliárd új frankot, az 1961-es költségvetés tervezete pedig tovább növeli ezt az összeget 16,8 milliárd új frankra, ami a katonai kiadások egyéb tételeivel együtt az egész kiadási rész 32 százalékát éri el. Ugyanakkor csökkentik azokat az előirányzatokat, amelyek sok égető polgári szükséglet kielégítését szolgálják. Az állami vállalatok építésére nyújtott kölcsönöket például 3,5-ről 3,2 milliárd új frankra csökkentik. Csökkentik a lakásépítési hiteleket is.

Viszont még jobban emelik az adókat és a jövedéki bevételeket, emelik az árakat és a tarifákat, amelyeket a lakosság fizet. A városi közlekedés díjtételeit például 20 százalékkal emelik. Egy francia pénzügyi szakértő számításai szerint Franciaországban 1954-től 1959-ig 30 százalékkal emelkedtek a megélhetési költségek. Ezért nem meglepő, hogy a lakosság vásárlóképessége csökken, a közszükségleti cikkeket gyártó iparágak pedig mind nagyobb nehézségekkel küzdenek.

Elkerülhetetlenül kudarcot vall az a számítás, hogy a fegyverkezési hajsza fokozásával megállíthatják az ipari termelés csökkenését. Ismeretes, hogy az ötvenes évek elején az óriási katonai kiadások két okból járhattak ideiglenes eredménnyel. Először is akkor 1949-hez képest ugrásszerűen, 3—4-szeresre növelték a katonai kiadásokat. Ezenkívül akkor kezdték meg az új fegyverfajták gyártását, s ehhez teljesen új termelő kapacitásokat hoztak létre több iparágban. Ez lökést adott a magánberuházásoknak. Másodszor, a militarizálás végzetes következményei nem mutatkoztak meg rögtön. A dolgozók vásárló képességének csökkenését eleinte fedezte vagy éppenséggel busásan pótolta a növekvő katonai célú felvásárlás. Ezenkívül akkor a kapitalista ipar a ciklusos fellendülés fázisában volt.

1960-ban a kapitalista országok gazdasága egyáltalán nem irigylésre méltó helyzetbe került. Az Egyesült Államokban a ciklikus okok már nem a termelés növekedését, hanem csökkenését idézik elő. Az ipar termelő kapacitásai már régen meghaladták a lehetséges keresletet, beleértve az állami fegyvervásárlást is. A nagy katonai kiadások már nem vezetnek a beruházásoknak és a monopóliumok profitjának növekedésére, ha az ipart egészében nézzük.

Másfelől most teljes erővel megmutatkoznak a kapitalista gazdaság militarizálásának káros következményei. Elég, ha annyit mondunk, hogy az adók és az árak emelése következtében elve-

Digitized by Google

szett a dolgozók jövedelmének mintegy 30 százaléka, ez erősen csökkentette a fogyasztási cikkek keresletét, s emiatt sok iparág válság előtt áll. Az Egyesült Államok, mint a kommunista és munkáspártok Nyilatkozata helyesen megállapítja, a legtorzabban militarizált gazdaság országává vált.

A kapitalista gazdaság ellentmondásai és megrázkódtatásai nem szorítkoznak a felsorolt országokra. Már 1956—1957 folyamán, amikor éppen csak megtorpant a termelés növekedése az Egyesült Államokban, Angliában és néhány más országban, a kapitalista világpiacon éles válság jelenségek bukkantak fel. A gyengén fejlett országok többsége rendkívül nehéz helyzetbe került a főbb nyersanyagfajták iránti kereslet csökkenése és a nyersanyagárak hirtelen esése következtében. Ebben a mai kapitalista világgazdaság ellentmondásainak kiéleződése mutatkozott meg.

Mint ismeretes, az imperializmus korszakában a világgazdaság olyan rendszerként alakult ki, amelyben az imperialista hatalmak maroknyi csoportja elnyomja és kizsákmányolja a világ másik részét. A kolonializmus e rendszerének ideje lejárt. Ez a rendszer szemünk láttára összeomlik, s nincs messze az az idő, amikor a kolonializmust végérvényesen felszámolják.

Melyek azok a reális gazdasági tények, amelyek a kapitalista világgazdasági rendszeren belüli gazdasági kapcsolatok súlyos válságát mutatják?

Kezdjük azzal, ami a legegyszerűbb és a leginkább nyilvánvaló — a kapitalista világkereskedelemmel (10. sz. táblázat).

10. táblázat

A tőkésországok külkereskedelme

(milliárd dollárban)

	1951	1953	1955	1957	1958	1959
Export	75,1	73,4	82,7	98,9	94.2	99,9
Iparilag fejlett országok	46,7	48,1	54,8	68,3	65,0	69,0
Nyersanyagtermelő agrárországok	28,4	25,2	27,9	30,6	29,2	30,9
Import	80,4	75,6	88,1	106,5	99,4	104,4
Iparilag fejlett országok	51,5	50,0	58,4	70,9	65,8	72,0
Nyersanyagtermelő agrárországok	28,9	25,6	29,7	35,6	33,6	32,4

Az idézett számokból láthatjuk, hogy a kapitalista világkereskedelem főleg az iparilag fejlett országok exportja és importja révén növekedett. A nyersanyagszállító agrárországok, vagyis a fejletlen országok részesedése állandóan csökkent. A szemléltetés kedvéért idézzük a következő adatokat (11. sz. táblázat).

Digitized by Google

11. táblázat

A fejletlen országok részesedése a kapitalista világkereskedelemben
(százalékban)

	Export		Növekedés	Import		Növekedés
	1951	1959	1951-től 1959-ig	1951	1959	1951-től 1959-ig
Egész tőkés világ	100	100	100	100	100	100
Iparilag fejlett országok	62,2	69,1	90,3	64,1	69,0	85,1
Nyersanyagtermelő agrárországok	37,8	30,9	9,7	35,9	31,1	14,9

A táblázat világosan mutatja, hogy a fejletlen országok részesedése a kapitalista világ exportjában és importjában jelentősen csökkent, az export és import 1951 és 1959 közt elért növekedésében pedig részesedésük teljesen elenyészővé vált.

Amig a tőkésországokban folytatódott az ipari fellendülés és nőtt a nyersanyag és az élelmiszer iránti kereslet, a fejletlen országokból exportált áruk árai többé-kevésbé tartották magukat. Ezután, mint már mondottuk, hirtelen estek a nyersanyag és a mezőgazdasági termékek világpiaci árai. Rengeteg ember — több mint egymilliárd fő — még súlyosabb helyzetbe került. A világpiacon kialakuló válság sok ország gazdaságát tönkreteszi. Az imperialista rablás rendszere borzalmas erővel mutatkozott meg abban, hogy óriási rés támadt a fejletlen országok által importált iparcikkek árai és az általuk exportált nyersanyagok árai között (lásd előbb 4. táblázat).

12. táblázat

Átlagos exportárak

Ország	1951	1959—1960	Különbség
Észak-Amerika	100	108	+ 8
Latin-Amerika	100	71,8	— 28,2
Ezen belül nem dollárövezet	100	67,6	— 32,4
Anglia	100	113,5	+ 13,5
Ausztrália, Új-Zéland, Rhodézia, Dél-Afrikai Unió	100	71,5	— 28,5
India, Burma, Ceylon, Pakisztán	100	64,3	— 35,7
Középkeleti országok*	100	60,7	— 39,3

* Azok az országok amelyek nem tartoznak a sterling övezethez, kivéve az asványolaj termelőket.

Digitized by Google

A 12. sz. táblázat egyes imperialista hatalmak és a fejletlen országok exportárainak viszonyát mutatja. Ebből kitűnik, mennyit veszítenek a fejletlen országok saját exportáraik esése és az imperialista hatalmak exportárainak emelkedése következtében. Délkelet-Ázsia négy országa (India, Burma, Ceylon, Pakisztán) például 1959—1960 folyamán 35,7 százalékkal olcsóbban adta áruit, mint 1951-ben, viszont drágábban vásárolt: az angol árukat 13,5 százalékkal, az amerikai árukat 8 százalékkal. A fejletlen országok ilyen kifosztása az árak mechanizmusa révén megy végbe.

Az imperialista rablás rendszere azonban nem szorítkozik erre. Még az idézett számok is csak távoli képet adnak arról, hogy a fejletlen országok milyen helyzetet foglalnak el a világkapitalizmus rendszerében. Ugyanis abból, amit a fejletlen országokból kivisznek, korántsem mindent exportálnak maguk az illető országok, s az exportból származó nyereség korántsem teljesen kerül az ő gazdaságukba. Csaknem az egész ásványolajat, minden fémet és az exportra kerülő mezőgazdasági termékek igen nagy részét a fejletlen országokban az imperialista hatalmak monopóliumainak tulajdonában levő üzemek termelik.

A monopóliumok viszik a világpiacra a nyersanyagot, s az eladásból szerzett nyereséget maguk vágják zsebre. A gyarmatokon ez a nyereség teljes egészében megmarad az imperialista hatalmak kezében, a politikailag fejletlen országokban pedig, például Irakban, a profitnak csak egy részét fizetik ki a kormánynak adók és koncessziós járadékok formájában. Ennek következtében az ország egész exportnyereségének mintegy felét külföldre viszik — az illető imperialista hatalom rendelkezésére bocsátják.

A tőkés világgazdaság itt elemzett jelenségeinek közvetlen gazdasági eredménye volt az, hogy az imperialista hatalmak alájátták a fejletlen országok gazdaságát, s ezzel csökkentették saját áruik értékesítésének lehetőségét. Az objektív helyzet az, hogy a termelés színvonalának az Egyesült Államokban és más tőkésországokban végbemenő újabb süllyedése tovább rontja a viszonyt az iparilag fejlett és a nyersanyagtermelő agrárországok között.

A legújabb adatok azt bizonyítják, hogy a fejletlen országok helyzete a kapitalista világpiacon 1960-ban tovább romlott. Tovább esnek a fejletlen országok által exportált áruk árai. Egyidejűleg tovább emelkedtek az imperialista hatalmak által exportált áruk árai. Ennek következtében az úgynevezett „kereskedelmi feltételek", vagyis az import- és exportárak arányai, még kedvezőbbek lettek Anglia, Franciaország, Nyugat-Németország, Japán és más imperialista államok számára, s rosszabbodtak sok fejletlen országra nézve.

A gyarmatok és a gazdaságilag függő országok imperialista kifosztásának kíméletlen rendszere százmilliókat késztet erélyes tiltakozásra Latin-Amerika, Afrika és Ázsia országaiban. Ezért érthető, hogy a gyarmati és függő országok népei oly nagy lelkesedéssel fogadták az ENSZ közgyű-

Digitized by Google

lésének XV. ülésszakán a Szovjetunió által beterjesztett történelmi jelentőségű javaslatokat, amelyek a kolonializmus teljes és végleges megszüntetését szorgalmazzák.

Csakis a gyarmati rabszolgaság rendszerének megszüntetése teszi lehetővé, hogy Ázsia, Afrika és Latin-Amerika népei kivívják a gazdasági önállóságot, és sikereket érjenek el gazdaságuk fejlesztésében.

A. Becsin

A német nagytőke térhódítása és Ausztria semlegessége

Fél évtizede annak, hogy az osztrák parlament — az 1955. május 15-én megkötött államszerződésre támaszkodva — meghirdette Ausztria örök semlegességét. A nemzetközi közvélemény ebben az európai feszültség enyhülését látta, s a békeszerető erők azóta is világszerte aktívan támogatják és védik Ausztria semlegességét. Ezzel szemben az imperialisták mindinkább saját politikájuk eszközének szerepét szánják Ausztriának.

Ezt bizonyítja a német nagykonszerneknek az utóbbi években egyre terjedő ausztriai befolyása, s annak következményei. A nyugatnémet nagytőke jelenlegi térnódításában döntő részben ugyanazok az agresszív erők működnek, amelyek felelősek az 1938-as Anschlussért, majd pedig a második világháború kirobbantásáért.

Ez a népek életében oly súlyos időszak azt a tanulságot érlelte meg, hogy *a német imperialisták monopóliumaik gazdasági behatolásával készítették elő a politikai annexiót.* S a jelenlegi nyugatnémet politika aggasztóan hasonlít a néhai „Harmadik Birodalom" törekvéseire. Bár a nemzetközi erőviszonyok, s ennek folytán Ausztria helyzete, ma merőben mások, mint voltak 1938-ban, a monopóliumok sohasem mondanak le terjeszkedési vágyukról. Fontos szólni erről, mivel ez nyugati szomszédunk égető semlegességét is érintő problémája.

*

A német mammut-konszernek és az őket képviselő nyugatnémet kormány külső terjeszkedésének három fő formája — az áruexport, a tőkekivitel és az úgynevezett műszaki szerződések.

Mielőtt a Bonnal folytatott osztrák áruforgalom alakulását tárgyalnók, meg kell jegyeznünk, hogy a külkereskedelem jelentős helyet foglal el az osztrák gazdaságban: Ausztria ipari termelésének mintegy harmadrészét exportálja; viszont szegény egy sor nyersanyagban (szén, érc, gumi) és mezőgazdasági termékben (gabona- és gyümölcsfélék, gyapot stb.). Magas importszükségletét főleg a kivitelből (részben az idegenforgalomból) eredő bevételből fedezi.

Digitized by Google

Ausztria külkereskedelmi mérlegének alakulása (millió schillingben)[1]

	1956	1957	1958	1959	1959 I-IX. hó	1960 I-IX hó
Import	25.319	29,339	27.912	29.781	21.221	26,762
Export	22,078	25,440	23,864	25,072	18.212	21,417
Egyenleg	**3,241**	**—3,899**	**4,048**	**—4,709**	**—3,009**	**5,355[2]**

Az adatok tanúsága szerint Ausztria külkereskedelme krónikusan deficites, az 1960. évi vesztesége pedig minden eddiginél nagyobb. Mindebben a Német Szövetségi Köztársasággal folytatott egyenlőtlen árucseréjének komoly — mondhatni döntő — része van. *Nyugat-Németország az utóbbi évtizedben az osztrákok legjelentősebb kereskedelmi partnerévé vált.* Ausztria külkereskedelmi forgalma 1950—59 között egészében véve háromszorosára nőtt, míg az NSZK-val lebonyolított árucseréje hétszeresére emelkedett.

E kereskedelem az osztrákok számára sokszorosan hátrányos: Az NSZK *mindig keresebb értékű árut vett át Ausztriától, mint amennyit oda szállított.* Ausztria kereskedelmi mérlegének passzív egyenlege az NSZK viszonylatában az 1950-es 0,5 milliárd Sch.-ről, 1959-re 5,3 milliárd Sch.-re nőtt. A két ország közötti *árucsere szerkezetének alakulása* is kedvezőtlen az osztrákok részére. 1950-ben a Nyugat-Németországba irányuló ausztriai exportnak 52 százaléka készáru volt. 1958—59-re a nyersanyagok és félkészáruk részesedése a korábbi 48 százalékról 64 százalékra nőtt. Ez igen hátrányos az osztrák ipar számára, amely — a külföldi piacok bővülésére számítva — nagymértékben növelte termelő-kapacitásait, s így létérdeke a munkaigényes, tehát drága késztermékek minél nagyobb arányú kivitele.

A Német Szövetségi Köztársaság viszont mind fokozottabban érvényesíti a saját érdekeit. Egy évtizeddel ezelőtt kétharmad részben szenet adott el az osztrák vevőknek, — azt is magasabb áron, mint amennyiért a szocialista országok szállították — most ugyanilyen arányban készárut kényszerít rájuk.

A nyugatnémetek tehát egyre inkább nyersanyag szállítójukká fokozzák le az iparilag fejlett Ausztriát, míg maguk — partnerük rovására — kész iparcikkekkel árasztják el annak belső piacát. Hivatalos osztrák számítások szerint *az utóbbi években Ausztriában eladott összes üzemfelszerelések fele külföldi, s ez utóbbinak 70 százaléka nyugatnémet eredetű.* Az osztrák országutakon

[1] Forrás: Monatsberichte des Österreichischen Institutes für Wirtschaftsforschung 1960. november.

[2] Ebből az idegenforgalom tiszta haszna csak 4 milliárd schillinget fedezett.

Digitized by Google

futó összes motoros járművek közül minden harmadik szintén az NSZK gyártmánya. Felesleges kommentálni, hogy ez *milyen káros hatást gyakorol az osztrák gépjármű- és üzemi berendezést gyártó ipar hazai kapacitásainak kihasználására és fejlesztésére.*

Ausztria külkereskedelme — főleg a nyugatnémet viszonylatú árucsere állandó deficitje következtében — folyamatosan veszteséges a Közös Piac országaival is. Ezekre esik kivitelének mintegy fele, behozatalának pedig még nagyobb része.

Az osztrák parlament — több más európai kis tőkés állam példájára — a Közös Piacba való belépés ellen foglalt állást, mert az vámunión kívül a nemzetgazdaság egészet átfogó „gazdasági közösség" kialakítására irányul, s így jelentősen csorbítaná az osztrák állam szuverénitását.

A Közös Piac „államok feletti" irányítása — összeegyeztethetetlen a semlegességből folyó kötelezettségekkel, amelyek rendkívül nagy jelentőségűek a két világrendszer földrajzi határán fekvő Ausztria esetében.

Raab kancellar — miközben a „nagytér-gazdaság" rendszerét propagálta — sajnálkozott azon, hogy a Közös Piac nem vette figyelembe a bécsi kormány kivétel-kerelmeit, melyek teljesítése nélkül az osztrák exportőrök igen hátrányos helyzetbe kerültek volna.

E megfontolásokon túl, nyugati szomszédunkat az a veszély is távol tartotta „a hatoktól", hogy az agresszív és erős nyugatnémet tőke így lényegében elnyelhetné az osztrák ipart. Pitterman alkoncellár 1959 végén tett nyilatkozatában maga is rámutatott, hogy „Ausztria csatlakozása a Közös Piachoz gyakorlatilag új Anschlusst jelentene".

A bécsi parlament e határozata, s az osztrák államférfiak fenti nyilatkozatai ellenére sem szabad lebecsülni azon agresszív osztrák nagytőkés körök erőit, amelyek az NSZK-val és a NATO-hatalmakkal való egyoldalú kapcsolatok további erősítésében érdekeltek. E „nagy-német" befolyás alatt álló finánctőkések az utóbbi időben fokozták aktivitásukat, s igyekeznek mind szorosabbá tenni az együttműködést a bonni és a NATO-vezetéssel. Erre nyilvánvalóan fel kívánják majd használni a december közepén, Párizsban megalakított Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezetet (angol rövidítése: OECD) is, az Atlanti Szövetség gazdasági orgánumát.

Ausztria így a Szabadkereskedelmi Társuláshoz csatlakozott. Az osztrák kormány főleg azzal indokolta belépését az Anglia-vezette Európai Szabadkereskedelmi Társulásba (angol rövidítése: EFTA), hogy a mindkét nyugateurópai integrációs szervezettől való távolmaradás a diszkrimináció fokozódása miatt, igen kedvezőtlen helyzetbe hozná az országot. Az EFTA-ba való belépés állítólag a „két rossz közül — a kisebbik rossz", mert nem kötelez vámunióra, s nincsenek a gazdaságpolitikát átfogóan irányító, „nemzetek feletti" vezető szervei.

Az EFTA-hoz történt csatlakozás azonban nem oldja meg az osztrák külkereskedelem problémáit.

Digitized by Google

Ausztria külkereskedelmének alakulása az összkivitel, illetve az összbehozatal értékének százalékos megoszlásában:

	1956		1958		1959*		1960 I-XI. hó	
	Exp.	Imp.	Exp.	Imp.	Exp.	Imp.	Exp.	Imp.
Egész Európa*	80,9	75,9	79,2	79,9	80,5	83,4	82,6	82,5
Ebből:								
EFTA	12,4	12,2	10,5	11,3	11,6	11,7	12,2	12,2
Kelet-Európa**	15,7	11,1	15,3	12,4	16,1	13,1	16,4	12,7
Közös piac	49,4	50,6	49,6	54,3	49,3	57,2	50,7	58,0
Ezen belül NSZK:	23,4	33,9	25,0	38,9	26,4	40,2	28,0	40,1

Megjegyzés: A fennmaradó rész az amerikai kontinens, Ázsia és Afrika között oszlik meg.

Az EFTA országainak együttes részesedése Ausztria árucseréjében viszonylag kicsiny, ami jelentős feszültségeket okoz. A társulás államai egyre erőteljesebben sürgetik az osztrákokat, hogy ne a Közös Piacról, hanem az EFTA-blokkból szerezzék be importjuk zömét. Az ausztriai exportőrök viszont attól tartanak, hogy a Közös Piac megtorlásul gátat emelne az osztrák árucikkek jelentős része elé. Az EFTA nem kompenzálja Ausztria számára a Közös Piac megkülönböztető intézkedéseiből folyó veszteségeket.

Területi megoszlásának döntően nyugat-európai orientációja, s ezen belül az NSZK egészségtelenül nagy részesedése, illetve a vele való egyenlőtlen kapcsolata, fokozza az osztrák külkereskedelem válság-érzékenységét.

Ausztria exportja alakulásának perspektívái meglehetősen bizonytalanok, az előlötti aggodalom sötét árnyékot vet az osztrák konjunktúrára.

Ausztria hazafias körei a *„semmiféle integrációt"* álláspontját képviselték és vallják ma is, az osztrák szuverénitás és semlegesség védelme érdekében. S azért is, mert a csatlakozás a tömbök bármelyikéhez — illetve az ebből folyó behozatali megkülönböztetés — veszélyezteti az Ausztria számára igen gyümölcsöző keleti kereskedelem fenntartását és szélesítését, s károsan hat az elmaradott országokkal folytatott kereskedelem fejlesztésére is.

Az államszerződés megkötése óta bővült Ausztria gazdasági együttműködése és kereskedelmi forgalma a szocialista országok-

* Beleértve a Szovjetuniót.

** Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország, NDK, Románia, Szovjetunió.

Monatsberichte. 1960. No. 11. adatai alapján számítva.

Digitized by Google

kal.[3] (Kelet-Európa vonatkozásában lásd az előbbi táblázaton.)

A kelet-európai országok Ausztria hagyományos kereskedelmi partnerei, azonban részesedésük árucseréjében jelenleg jóval kisebb, mint volt 1937-ben, amikor nyugati szomszédunk összimportjának közel 40 százaléka innen származott, s összkivitelének 34 százaléka ide irányult.

Az osztrák gazdaságnak igen nagy szüksége lenne a szilárd és növekvő felvevőképességű szocialista világpiacra, amelynek államai kölcsönös előnyök alapján kereskednek Ausztriával.[4]

[3] A népi Kínával lebonyolított árucseréje közel háromszorosára nőtt az utóbbi esztendőben. 1959-ben Ausztria fél év alatt 4 millió dollár értékben importált kínai árukat, s ugyanakkor a Kínai Népköztársaság vásárolta meg az egyik fontos osztrák kiviteli cikk, a nemesacél-export közel 5 százalékát, további 44,4 százaléka pedig a kelet-európai államokba került. (Monatsberichte, 1960. aug. 348. p.)

[4] Ezt bizonyítja — többek között — az 1958—60-as évekre kötött hosszúlejáratú szovjet—osztrák kereskedelmi szerződés. 1955—60 között — változatlan áron számítva — mintegy két és félszeresére nőtt árucseréjük értéke. Most új megállapodás is született: Moszkva és Bécs 1961-től kezdődően ötéves árucsere-egyezményt írt alá „a legnagyobb kedvezmény elvének" kölcsönös érvényesítésével. Ennek jelentőségét fokozza, hogy 1960-ban befejeződtek azok a Szovjetunióba irányuló áruszállítások, melyek az államszerződésből és a Moszkvai Memorandumból hárultak Ausztriára. Újabb szovjet rendelések hiányában az ezeket a cikkeket előállító osztrák vállalatok árueladási és foglalkoztatási nehézségek elé kerültek volna.

Az Ausztria és a Szovjetunió közötti árucsere szélesítését még a közismerten kommunistaellenes Neue Zürcher Zeitung is szükségesnek és előnyösnek tartja Bécs szempontjából. Hruscsov elvtárs ausztriai látogatásakor a lap arról írt, hogy „... ez (t. i. a szovjet—osztrák kereskedelem bővülése B. K.) az osztrák ipari foglalkoztatottság biztosításán túl, enyhítené Ausztria kiszolgáltatottságát is a Közös Piac diszkriminációjának, és teret nyitna azon osztrák kiviteli cikkek számára, amelyeknek elhelyezését veszély fenyegeti Nyugat-Európában."

Ausztriának továbbá, nagy lehetőségei vannak az elmaradott országokkal folytatott kereskedelem bővítésére. 1959—60-ban az összexportnak körülbelül 6 százaléka irányult Ázsiába. Afrika 3 százalékkal, Latin-Amerika 2 százalékkal részesedik Ausztria egész exportjában.

Ausztriának tehát a szocialista világpiacon és az elmaradott országokban még nagyok a külkereskedelmi tartalékai. Gyümölcsöző realizálásukat akadályozza az EFTA-tagságból folyó osztrák behozatali megkülönböztetés, ami korlátozza Ausztria exportjának bővítését. Ennek elhárítására a bécsi haladó közgazdászok azt javasolták, hogy a kormány az integráció során megvalósuló fokozatos vámcsökkentést terjessze ki kívülálló államokra — elsősorban a szocialista országokra is.

A Német Szövetségi Köztársaság nagytőkései nyíltan igyekeznek Ausztriát visszatartani a keleti kereskedelem fejlesztésétől. Elsősorban arra törekszenek, hogy csökkentse behozatalát a szocialista országokból és helyette nyu-

Digitized by Google

gatnémet árukat vásároljon. Az utóbbiak részben drágábbak ugyan, de a nyugatnémetek ilyen „kicsinységre" ügyet sem vetnek, amikor osztrák „pártfogoltjaikról kívánnak gondoskodni". Másrészt a szocialista világpiacra és egyes elmaradott országokba, főleg Ázsiába irányuló ausztriai áruszállítások a bonni exportőröknek sokszor konkurrenciát jelentenek a helyi piacon. Emiatt kormányuk útján igyekeznek nyomást gyakorolni Bécsre a Kelet felé irányuló kivitelének korlátozása érdekében. Ausztria külkereskedelmi érdekei tehát sokszorosan ütköznek a piachódítás lázában élő, kíméletlen nyugatnémet versenytársakéval.

*

A nyugatnémet nyomás nemcsak az árucsere terén nyilvánul meg; egyre érezhetőbb az osztrák nemzetgazdaság egészében, nem utolsó sorban a *növekvő tőkeexportból* kifolyólag. Ezt a bonni nagytőkések amolyan „belső erődként" is szélesítik, hogy osztrák gazdasági pozícióik révén növeljék súlyukat az EFTA-val szemben.

Az idegen magántőke közvetlen beruházásai Ausztriában erőteljesebben 1957-től indultak meg. Az Osztrák Gazdaságkutató Intézet becslése szerint — 1959-ben a nyugatnémet pénzmágnások részesedése az összes. Ausztriában levő külföldi eredetű magán-beruházásoknak mintegy 60—70 százaléka volt.[5] S bár ez összegszerűen — a fenti intézmény értékelése szerint — kevesebb egy félmilliárd schillingnél, hozzá kell még számítani a nyugatnémet konszernek számos leplezett pozícióját az osztrák korlátolt felelősségű társaságok szazaiban, a régebben alapított nagy osztrák—nyugatnémet társaságok fiókvállalatai részéről életrehívott ausztriai leányintézményeket, s az ezrével kötött szabadalmi- és gyártási tapasztalat-átadási megállapodásokat. A Bécsi Szabadalmi Hivatal adatai szerint 1938-ban a Bécsben használt szabadalmak 20 százaléka német volt, viszont 1954-ben a nyugatnémetek részesedése e téren 24 százalékra, 1957-ben pedig 30 százalékra emelkedett, s azóta is nő.

Mindezen kívül a *Bécs és Bonn részéről* 1957 júniusában *aláírt* — s 1958 júliusában életbe lépett — *vagyonjogi szerződés* is számottevő újabb pozíciókat juttat a nyugatnémet tőkéseknek. Ennek alapján mintegy hárommilliárd schilling értékű ausztriai vagyon jutott a bonni monopolisták tulajdonába. (Az osztrák részvénytársaságok együttes nominál-tőkéje 1960 küszöbén 19 milliárd schilling volt.)

Az osztrák—német vagyonjogi szerződés megkötésével kissé részletesebben kell foglalkoznunk a nyugatnémet tőke térhódítási taktikája szempontjából is, mert jól megmutatja, hogyan használja ki Bonn egyes osztrák államférfiak engedékenységét, és milyen kockázatos politikai irányzat felé sodorja Ausztriát a nyugatnémet gazdasági előretörés.

A korábbi német tulajdon — a potsdami egyezmény (1945. aug.) alapján — Ausztriában is a győztes hatalmak birtokába került. Az 1955 júliusában életbelépett államszerződéssel e vagyon osztrák

[5] Monatsberichte, 1960. július. 312. old.

Digitized by Google

tulajdon lett, Ausztria ezért megváltást fizetett. E rendelkezés célja az volt, hogy gátat vessen a német monopoltőke részéről fenyegető újabb gazdasági Anschluss-kísérleteknek és kiküszöbölje az ezzel járó politikai veszélyeket. Az államszerződés ugyanakkor lehetőséget nyújt arra, hogy az úgynevezett kis magántulajdonokat (260 000 schilling értékhatárig) a volt német tulajdonosok visszakaphassák.

A valóságban azonban a néppárti és szociáldemokrata összetételű osztrák kormány szándéka nem ez volt. Kiderült ez — többek között — Withalm néppárti államtitkárnak meglepetéssel vegyes felháborodást keltő 1957. február 20-i nyilatkozatából is, miszerint: „... azon nagyvonalú értelmezés alapján, melyet Ausztria alkalmazni kíván... semmiképpen sem gondolunk arra, hogy az Osztrák Köztársaság *bármilyen* egykori német vagyonértéket huzamosabb ideig megtartson". Tényleg: a „kis" vagyonok átadása mellett, a nagy német vagyonokból is visszatérítenek 260 000 schilling értéknek megfelelőt, méghozzá az 1948 januári (mezőgazdasági vonatkozásban pedig az 1940-es) értéket véve alapul. Ezáltal a német tőkések hatszor, illetve tizenkétszer nagyobb értéket kapnak. Jelentős mennyiségű részvényen és különféle értékpapíron kívül — melyek mintegy 121 társaságban biztosítanak kisebb-nagyobb részesedést a nyugatnémet tőkéseknek — még 300 ipari üzemet és körülbelül 4000 mezőgazdasági ingatlant is átadnak a volt tulajdonosoknak. Bonn 800 millió schilling „térítési kötelezettséget" vállalt cserébe e nemzeti ajándékért, s ezzel — a szerződés értelmében — rendezettnek veszik az ausztriai német adósságokat. Ez persze messze elmarad a német megszállás alatt Ausztriának okozott anyagi károk értékétől. Nem is szólva az emberáldozatokról, s az osztrák nép nagy szenvedéseiről.[6]

Ausztria vezetői még tovább könnyítették az idegen tőke beáramlását: 1959 elejétől eltörölték a közvetlen külföldi beruházásokhoz szükséges előzetes kormányengedélyt. 1960 első negyedében az osztrák területen működő nyugatnémet vállalatok 1,9 millió márkával növelték befektetéseiket. (Az eljárásjogi könnyítések természetesen fokozottan csábítják az eddig Ausztriában, elsősorban az olaj- és földgáz feltárása és feldolgozása terén előrenyomuló angol—amerikai tőkét is.) A közvetett behatolást, az osztrák cégeknek nyújtandó külföldi hitelek és kölcsönök folyósítását ugyan továbbra is engedélyhez kötik, ez azonban eddig sem gátolta számottevően a bonni tőkés körök ausztriai terjeszkedését.

•

Az Ausztriában évek óta tartó gazdasági konjunktúra, jelenleg

---

[6] E vagyonjogi megállapodással az osztrák kormány megsértette a semlegességet és megszegte az államszerződést is, mert — Berlin figyelmeztető jegyzéke ellenére — még csak nem is tárgyalt a Német Demokratikus Köztársasággal, holott az államszerződés kifejezetten kimondja, hogy a német tulajdon vonatkozásában Ausztria megállapodást vagy csak mindkét német állammal együttesen, vagy mindkét német állammal azonos feltételek mellett köthet.

Digitized by Google

bizonyos fokig elfedi a külföldi tőke előretörésének veszélyességét.

Egy sor negatív jelenség azonban már most is észlelhető. A bonni nagytőkés körök például különösen nagy érdeklődést tanúsítanak Ausztria kulcsfontosságú, valamint a fiatal, fejlődésben lévő iparágai iránt.[7]

Például: Az *elektromos energia*-iparba a német tőke már 1920-ban kezdett beáramlani. 1950-ben a nyugatnémet és osztrák konszernek vízierőmű építésre közös céget — a Bayerische Kraftwerke A. G.-t hozták létre. Hasonló céllal — dunai erőműtelepek létesítésére — a Donaukraftwerk Hochenstein A. G. közös társaságot alakították 1952-ben.

Jelenleg Ausztria ötször annyi elektromos áramot exportál Nyugat-Németországba, mint a háború előtti években. (1958-ban mintegy 2000 millió kilowattórát, az 1937. évi 400 millió kilowattórával szemben.) Az 1958 közepén elfogadott új elektromosenergia termelési program fokozza összefonódásukat, növeli az NSZK tőkebehatolását e területre és részesedését is a termelt energiából.

A nyugatnémet finánctőkések ugyancsak fontos pozíciókat szereztek maguknak az osztrák gépgyártó, optikai és üvegiparban, s megkezdték behatolásukat a bányászat (mangánérc és olaj) területére is.

Ismét a német tőke uralma alá került Ausztria elektroiparának tekintélyes hányada, többek közt például a villamos mérőműszerek gyártása.

A vegyiparban az I. G. Farbenindustrie egyik utód-társasága, a Farbwerke Höchst nagy petrokémiai kombinátot állított fel Ausztriában. NSZK-tőkével olajfinomító épül Bécs közelében (2,5 millió tonna kapacitással), ami egyenlő a jelenleg működő tíz osztrák finomító együttes teljesítményével.

A példákat még hosszan lehetne sorolni.

E jelenségek számos hátrányos következménnyel járnak. A *nemzeti vagyon részleges elidegenítése*, s ennek nyilvánvaló veszélyessége mellett, számos addicionális gazdasági probléma jelentkezik. Fel kell figyelni közülük — mások mellett — az *önálló osztrák iparfejlesztés és iparkutatás erős korlátozására*, ami a műszaki tapasztalatadás terén szintén egyre terebélyesedő nyugatnémet befolyás következménye. A Német Szövetségi Köztársaság fenntartja magának e jogot egy sor fontos kutatási területen, s ráadásul a bonni nagy konszernek még jelentős járulékokat is biztosítanak maguknak a szabadalmak és egyéb gyártási eljárások átengedése fejében. Ilyen értelmű egyezmény van a nyugatnémet Siemens és az osztrák Siemens—Shuckert és Siemens—Halske cég, vagy a frankfurti AEG és a bécsi AEG-Union közt is.

Az idegen tőke fokozódó súlya bizonytalanná teszi a *foglalkoztatottság magas szinten tartását is*. Nyilvánvaló, hogy ha kon-

[7] Előbbiek 1938-ban is erős német befolyás alatt álltak, ami nagyban segítette az Anschluss előkészítését; most jelentős részben államosítva vannak.

Digitized by Google

junkturális visszaesés áll be, a nyugatnémetek — a hazai osztályharc csökkentése érdekében — elsősorban külföldi vállalataikat állítanák le, ami nagyobb munkanélküliséget okozna Ausztriában.

A nyugatnémet monopoltársaságok térhódítása *árt az osztrák külkereskedelmi érdekeknek* is. A külföldtől függő vállalatokat és üzemeket legtöbbször „anyaországi" nyers- vagy félkész termékek behozatalára kötelezik akkor is, ha a hasonló hazai termékek olcsóbbak. Ez csökkenti az osztrák iparcikkek versenyképességét a nemzetközi piacon. Sokszor hátrányos számukra az is, hogy a külföldi „törzscég" előre meghatározza: szállításaik mely országokba irányulhatnak, holott más területek esetleg nagyobb üzleti lehetőségekkel kecsegtetnek.

A külföldi vállalkozók nyereségeiket burkolt formában kiviszik az országból, s így elvonják az adózás alól. Még a biztosító társaságok is megtalálták ennek formáját: az anyaországgal kötött viszontbiztosítások alakjában.

Mindezek alapján megállapítható, hogy bár az idegen tőke bővíti Ausztria beruházási kereteit, de ugyanakkor nagy hátrányokkal jár.

A békeszerető nemzetközi közvéleményt, s az osztrák hazafias erőket jogosan aggasztja, hogy *a bonni tőkések és militaristák — gazdasági pozícióikra támaszkodva — politikai elképzeléseiket is érvényesíteni kívánják Ausztriában:* az ország semlegességét és békéjét fenyegető kalandor terveket szövögetnek. Bonn hivatalos és félhivatalos köreiben az utóbbi években többször kifejtették, hogy *Ausztria semlegessége — szerintük — csak békében érvényes*, háború esetén az osztrák hadseregnek a Nyugatot kell támogatnia.

Az újjászületett német imperializmus félreérthetetlen céljait mutatja az is, hogy a Bécs és Bonn között létrejött vagyonjogi szerződést követően a Münchner Merkur című nyugatnémet lap felszólította az osztrák kormányt: „Ne engedjen az igazi semlegességi politika kísértésének, mert Ausztria biztonsága a Nyugat, konkrétan a NATO, erejétől függ." A cikk követeli, hogy „Ausztria vállaljon szellemi és politikai szolidaritást az Atlanti Szövetséggel, nem hivatalosan, de egyértelműen és elvi alapon". (1957. nov. 13.)[8]

Az ilyen, közvetlen beavatkozást jelentő megnyilatkozások is bizonyítják, mennyire indokolt az Osztrák Kommunista Párt ismételt tiltakozása a Bonnal kötött vagyonjogi szerződés ellen és folyamatos küzdelme a német monopóliumok ausztriai behatolásával szemben. Világos ugyanis, hogy ezen az úton *Ausztria a legagresszívabb imperialista hatalomhoz kapcsolódik.*

Az Osztrák Kommunista Párt ugyancsak élesen tiltakozott az ellen, hogy Ausztria csatlakozzék akár egyik, akár másik „integrációs szervezethez". Közismert

[8] Ez valójában annak, a Washingtonból eredő elgondolásnak egy változata, melyet Mark Clark tábornok — aki Ausztria amerikai főbiztosa volt a második világháborút követő években — így fejezett ki: e terület jövőbeni hivatása „a Kelet elleni hídfő".

Digitized by Google

tény, hogy az úgynevezett „Európai-Eszme" lobogója alatt tömörülő *tőkés gazdasági tömbök a szocialista világrendszer ellen irányulnak.* Az ezekben részt vevő országok többsége a NATO-nak is tagja. A „nyugati integráció" jelszavával kialakuló nemzetközi szuper-kartellek nagy monopoltársaságai maguk alá gyűrik és tönkreteszik a kisebb tagországok gyengébb tőkéseit. Egész iparágak válnak versenyképtelenné a hatalmasokkal vívott konkurrencia-harcban — s ezzel párhuzamosan tért hódítanak a reakciós társadalmi erők és politikai irányzatok. Ausztria kapcsolata ezekkel a gazdasági blokkokkal (EFTA, OECD) az utóbbi esztendőben szorosabbá vált, s ez, valamint a nyugatnémet tőke fokozódó befolyása *csorbítja az osztrák semlegességet.*

Világos, hogy a semlegességnek nemcsak katonai, de politikai tartalma is van. A Nyugat-Kelet találkozásának földrajzi mezsgyéjén Ausztria semlegességi politikájával hozzájárulhat a békéért, a békés együttélésért folytatott harchoz. A béke és háború kérdésében nem lehet egyetlen államvezetés sem közömbös. Bár az osztrák kormány a semlegesség elvét vallja, de gyakorlati politikájában sok az ellentmondás. 1958-ban a közel-keleti politikai válság idején például Ausztria nem tiltakozott az ellen, hogy — legiterét felhasználva — amerikai csapatokat szállítottak az NSZK-ból Törökországba. Nem felel meg a semlegességnek a Bécsben megrendezett, s az osztrák kormány képviselőinek részvételével megtartott „Szudétanémet Nap", melynek Lodgeman, a szudétanémet revansizmus egyik fő képviselője volt a vezérszónoka. A közelmúltban — egy mondvacsinált, meg nem történt határincidensre hivatkozva — egyes osztrák lapok azt követelték, hogy Ausztria szakítson meg minden kapcsolatot Magyarországgal, ne engedjenek többé látogatókat hazánkba stb.

A bécsi kormány politikáját elemezve kimutatható, hogy gyakorlatában időről időre azoknak az erőknek enged, melyek a semlegességből folyó előnyök kihasználását össze kívánják kötni a bonni és amerikai[9] agresszív körökhöz való további közeledéssel. Ez természetesen veszélyes ellentmondások kialakulását eredményezheti Ausztria politikájában.

Ausztriában az Osztrák Néppártból és az Osztrák Szocialista Pártból alakult koalíció kormányoz. Ami az Osztrák Néppártot (ÖVP) illeti, az a nagytőke pártja. Tömegbázisa a parasztság, a katolikus kispolgárság és az értelmiség egy része. A legutóbbi választások után — melyen számottevő szavazatot vesztett — felélénkültek a régóta húzódó belső frakciós harcok, aktivizálódott a párt kisebbségben levő, de egyre hangoskodóbb szélső jobboldala. A jobboldal célja az, hogy Raab kancellár helyére — aki félti Ausztria gazdaságát a nyugatnémet befolyás növelésétől és a szocialista országokkal

[9] Az Egyesült Államok a Marshall-terv és az Európai Újjáépítési Program (ERP) keretében folyósított hitelek útján számottevő beruházásokat eszközölt az osztrák gazdaságban, s ezen keresztül gyakorol nyomást a bécsi kormányra.

Digitized by Google

való békés együttélés híve — a német nacionalista dr. Gorbach kerüljön. Raab helyett őt választották meg az ÖVP elnökévé. Nyilatkozata szerint a Közös Piachoz kíván csatlakozni, a nyugatnémet monopoltőkével való teljes összefonódás híve, és belpolitikai programjába beletartozik egy antikommunista front összetákolása.

Az ÖVP „reformerek" irányvonala tehát egyértelműen a hazai reakció és a német imperializmus erősítése. E kalandorpolitikusok nemzetközi síkon elsősorban a bonni és washingtoni kormányra, valamint a Vatikánra kívánnak támaszkodni, mely az előbbiekéhez hasonló politikai koncepciót képvisel és jelentős befolyást gyakorol Ausztria kilenctized részben katolikus lakosságára, s a kormánykoalíció mindkét pártjára.

A Raab-ellenzék szélsőséges elemei több csoportot alkotnak. Nagyrészt a Krainer-vezette stelermarki „Munkaközösségben" tömörülnek; viszonylag kisebb létszámú az úgynevezett „Akadémikus Szövetség", mely inkább a nagyiparosok, mint az értelmiség szerve. (Vezetője: Kamitz, a Nemzeti Bank elnöke.) E két csoport az államosítások felszámolását és a Közös Piac-szervezetbe való feltétel nélküli belépést követeli, s döntő részben a „nagynémet" érzelmű, munkásnyúzó köröket egyesíti.

A neofasiszta erőknek szintén megfelelne a Gorbach-féle „reformerek" szélsőjobboldali irányvonala. Pártjuk, az úgynevezett „Szabadság Párt", egyelőre óvatos formában fejt ki részben antikommunista, részben antiszemita tevékenységet. Szervezetei közül legnagyobb befolyása a „Német Torna Egyesületnek" van (Ausztriában helyenként kizárólag ennek tagjai jutnak sportlehetőségekhez, s főleg ezért tagja több tízezer osztrák fiatal.) Kis létszámú, de provokatív tevékenységéről volt híres a „Heimattreue Jugend" nevű fasiszta szervezet, mely betiltásáig H. J. (azaz Hitler Jugend) jelvényt használt. Azóta más néven folytat nemzetiszocialista tevékenységet.

A fasiszta elemek régi szervezete: a „Német—Osztrák Alpesi Egyesület"; Ausztria és az NSZK katonai köreinek kapcsolatait pedig az úgynevezett „Kameradschaftsbund" ápolja.

De mit tesz ez ellen a szociáldemokrata párt? Jobboldali vezetői — figyelmen kívül hagyva a nemzet és a dolgozók igazi érdekeit — a nyugati orientáció és az elvakult szovjetellenesség rabjai. Szép számmal vannak köztük hidegháborús prédikátorok is, mint például Helmer volt belügyminiszter — a párt alelnöke — aki többször élesen támadta Raabot a Szovjetunióval való „egyezkedési politikája" miatt.

A fentiekben vázolt negatív jelenségek egyrészt abból adódnak, hogy a két kormánypárt a szavazat-hajhászás során most már a politikailag legreakciósabb körök támogatásáért is verseng, másrészt a fokozódó nyugati, elsősorban bonni befolyás aktivizálja a — számszerűleg nem jelentős, de provokatív — „nagy német" és fasiszta beállítottságú osztrák elemeket, akik véget akarnak vetni Ausztria semlegességi politikájának.

Digitized by Google

E körök elvakultságával szemben még a „Die Furche" című katolikus folyóirat is fellépett: „A semlegesség csak akkor hasznos, ha azt mi magunk őszintén fogjuk fel... és meg is védjük minden irányban... A kormány irányvonalváltozása nemcsak bel-, de külpolitikai szempontból is veszélyes kísérlet lenne." (1960. július 16.)

Az ausztriai kormánypártok nem lépnek fel határozottan a semlegességellenes külső és belső körök ellen. A régi, nagy tömegszervezetekkel és a munkásság soraiban széles befolyással rendelkező Osztrák Szocialista Párt jobboldali vezetése energiájának nagy részét antikommunista, szovjetellenes propagandára fordítja, visszatartja a munkásságot az osztrák semlegesség ellenségei elleni hatékony harctól.

Nem csoda tehát, ha — a Vatikán és Washington együttes támogatásával — Ausztriában nyíltan beszélnek Habsburg Ottó hazatéréséről, sőt magas állami funkcióba helyezésének tervéről. A „trónkövetelő" visszatérésének ausztriai népszerűsítői a külföldi hidegháborús körök elvbarátai, ám a jobboldali szociáldemokrata vezetők ezek provokációinak és nemzetvesztő céljainak leleplezését is elmulasztják. Dr. Kreisky, a szocialista külügyminiszter odaadó híve az „Európai-Eszmének", s Brandt nyugatberlini polgármester kebelbarátja. (Utóbbi a legagresszívebb hidegháborús körök képviselője a nyugatnémet szociáldemokrata párt vezetőségében.)

A szocialista párt vezetőit terheli Ausztriában a történelmi felelősség a munkásosztály egységének, ütőképességének akadályozásáért, s azért, hogy ez a párt lett az úgynevezett „szabad világ" ideológiájának s így a nemzetközi tőkés érdekeknek egyik legaktívabb előharcosa.

Az osztrák szociáldemokraták soraiban is tapasztalhatók azonban egészséges áramlatok, melyek az utóbbi években növekvő erővel lépnek fel, főleg az antikommunista politikai irányvonallal szemben. Az egyszerű párttagok tízezreiben növekszik az elégedetlenség a jobboldali vezetés politikájával és módszereivel.

Ugyancsak figyelemre méltó jelenség, hogy 1960-ban *emelkedett a kommunistákra adott szavazatok száma* a vidéki helyi választásokon és az üzemi tanács-választásokon, főleg a nagyüzemekben és a dél-ausztriai iparvidékeken. Egyre szélesebb rétegek ismerik fel, hogy az Osztrák Kommunista Párt a következetes semlegességi politika megvalósításának legkövetkezetesebb védelmezője. A kommunista párt a közvélemény rendszeres és helyes felvilágosításával nagy hazafias kötelességet teljesít, s megalkuvás nélkül szolgálja az osztrák nemzet igazi érdekeit és a békét.

Az osztrák tömegek ébersége fokozódik a belső reakciós elemek, valamint a szomszédos bonni államban aktivizálódó revansisták láttán. Az osztrák nép hazaszeretete és békevágya — melyet az egész világ haladó erői támogatnak — képes visszaszorítani a hidegháborús köröket, amelyek Ausztria semlegességét és függetlenségét veszélyeztetik.

Dr. Bíró Klára

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Pártos könyv a munkásosztály elnyomorodásáról a kapitalizmusban*

A munkásosztály helyzetének megítélése a kapitalizmusban a jelenkori ideológiai és politikai harcok középpontjában áll. A marxizmus feltárta a tőkés gazdaság objektív törvényeit, az értéktöbblet-termelés, a tőkés újratermelés, a tőkés felhalmozás objektív törvényeit és tudományos magyarázatát adta a munkásosztály helyzete alakulásának is a kapitalista társadalomban. A marxizmus bebizonyította: a kapitalista gazdaság fejlődéséből törvényszerűen fakad a munkásosztály társadalmi helyzetének rosszabbodása: a tőkés társadalom keretei között a munkás sorsa elkerülhetetlenül a bérrabszolgaság; a kapitalizmusban a munkaerő értékesítésének kedvezőbb feltételeiért folyó harc, a munkásosztály gazdasági harca alapjában nem változtathatja meg a munkások osztályhelyzetét, a munkaerő áru-jellegét, a kizsákmányolás tényét, a dolgozó emberek kiszolgáltatottságát a tőkének.

A kapitalista gazdaság objektív folyamatainak, különösképpen a tőkés felhalmozás törvényeinek marxi elemzése forradalmi következtetésre vezetett. Ahhoz, hogy a munkásosztály megszabadulhasson a kizsákmányolástól, az elnyomorodástól, s a létbizonytalanságtól, szembe kell fordulnia magával a kapitalizmus rendszerével, meg kell döntenie a tőke hatalmát, véghez kell vinnie a szocialista forradalmat. A munkásosztály elnyomorodásáról szóló marxi elmélet lényeges eleme a szocialista forradalom szubjektív feltételeinek kialakulásáról szóló tanításoknak. A munkásosztály elnyomorodásáról szóló marxi elmélet támadása olyan idős, mint maga a revizionizmus, a reformizmus. Már a revizionizmus atyja, Eduard Bernstein, élesen fellépett a marxizmus ellen, s — elméletileg és politikailag konzekvensen — egyidejűleg meghirdette programmatikus követelését: a szociáldemokrata pártot demokratikus reformpárttá kell alakítani.

A marxizmus elnyomorodás-elmélete körüli vita a második világháborút követő időszakban, különösen az utóbbi években szükségszerűen kiéleződött. A szocializmus világrendszerré vált, a szocialista forradalom győzött, a szocializmus építése befejeződött, vagy befejezéséhez közeleg a második világháború után kialakult szocialista országokban is. A szocialista tábor országainak gazdasága, kulturája, a dolgozók élet-

* **Ripp Géza: A munkásosztály elnyomorodása a kapitalizmusban és a jelenkori reformizmus. Kossuth Könyvkiadó. 1960.**

Digitized by Google

színvonala gyorsan fejlődik, felfelé ível. A kapitalizmus általános válsága elmélyült, az imperializmus gyarmati rendszere felbomlik, végnapjait éli, kiéleződtek az imperializmus feloldhatatlan belső és nemzetközi ellentmondásai.[1]

Az imperializmus és a szocializmus ellentétes fejlődési tendenciája, a két rendszer harcának fokozódása megnyilvánul ideológiai téren is. Az imperializmus nagy erőfeszítéseket tesz, hogy omladozó rendszerét, ingadozó pozícióit megtartsa és megerősítse. Erre irányuló erőfeszítéseiben a politikai reakció fokozódása, a militarizmus, a hidegháború eszközei mellett jelentős szerepet kap a kapitalizmus „demokratikus megújulásának", a „népi kapitalizmusnak" a mítosza, a dolgozó tömegek és a monopoltőkések érdekazonosságának hirdetése. A jelenkori reformizmus, revizionizmus az imperializmus, az állammonopolista kapitalizmus kezére játszik, beleilleszkedik ideológiai-politikai stratégiájába. A mai reformizmus és revizionizmus a marxizmus—leninizmus elleni támadásaihoz felhasználja mindenekelőtt a legfejlettebb imperialista országok gazdasági fejlődésének egyes új jelenségeit, s bőven merít a polgári közgazdaságtan, szociológia, filozófia, a burzsoá ideológia „új vívmányaiból". Ilyen feltételek mellett a marxista közgazdászok halaszthatatlan kötelessége a marxizmus elnyomorodás-elméletének védelmezése, ami azt jelenti, hogy ezt az elméletet újra meg újra meg kell tisztítani a reformista, revizionista torzításoktól, alkalmazni kell a kapitalizmus változó valóságának új jelenségeire s ezáltal tovább kell fejleszteni. Ripp Géza elvtárs könyve jelentős hozzájárulás ennek a feladatnak az elvégzéséhez.[2]

A könyv pártosan, a lényeget megragadva vezeti be a reformizmus elleni polémiát: hangsúlyozza, hogy a munkásosztály helyzetének, jövőjének, feladatainak marxista és reformista megítélé-

[1] A kommunista és munkáspártok 1960. novemberi, Moszkvai Értekezletének Nyilatkozata megállapította: „A kapitalista világrendszert áthatja a hanyatlás és bomlás mélyreható folyamata. Az imperializmus ellentmondásai meggyorsították a monopolkapitalizmusnak állammonopolista kapitalizmusba való átnövését. Az állammonopolista kapitalizmus erősítve a monopoliumoknak a nemzet élete feletti hatalmát, a monopóliumok és az állam erejét egységes mechanizmussá egyesíti abból a célból, hogy megmentse a tőkés rendszert és maximálisan növelje az imperialista burzsoázia profitját a munkásosztály kizsákmányolása és a lakosság széles rétegeinek kifosztása útján." A békéért a nemzeti függetlenségért, a demokráciáért, a szocializmusért. Kossuth Könyvkiadó, 1960. 15. old.

[2] Az utóbbi időben marxista közgazdászok jelentős műveket szenteltek a munkásosztály elnyomorodása vizsgálatának a kapitalizmusban, a marxista elnyomorodás-elmélet helyes értelmezésének, az antimarxista irányzatok elleni polémiának. Megemlítjük E. Já. Bregel: Revizionizmus és reformizmus az elnyomorodás-elméletben, és I. I. Kuzminov: A dolgozók elnyomorodása a kapitalizmusban c. könyvét (oroszul).

Ujabb közgazdasági irodalmunkban Molnár Erik elvtárs erősen vitatott könyve (lásd: Molnár Erik: A jelenkori kapitalizmus néhány gazdasági problémája. Kossuth Könyvkiadó, 1959.) tárgyalja nagy igénnyel az elnyomorodás problematikáját. Ugy véljük azonban, hogy lényeges vonatkozásokban téves álláspontot foglal el: A gazdasági törvényeket szubjektivizáló értelmezésből kiindulva, a munkásosztály elnyomorodásának „elementáris törvényét" legyőzhetőnek tartja más tényezők, mindenekelőtt a munkások osztályharca által. Elveszti szem elől Marx munkaerő-érték elméletét és a ráépülő munkabér-elméletet. Igy a munkabér „szociális" elmélete (a liberális Tugan-Baranovszky és a híres angol labourista Strachey) tőszomszédságába kerül.

Digitized by Google

sénél az osztálymagatartás, az osztályharc két diametriálisan ellentétes stratégiai vonaláról, a munkásosztály forradalmi, illetve burzsoá politikájáról van szó. A könyv a probléma ideológiai-politikai jelentőségének megjelölése után a reformizmus felfogását exponálja a munkásosztály elnyomorodásáról a kapitalizmusban. Ha a reformizmus egyes képviselői el is ismerik a marxi elmélet helyességét a XIX. század kapitalizmusára vonatkozóan, mindnyájan egyetértenek abban, hogy „a jelenkori kapitalizmusban olyan feltételek jöttek létre, amelyek között érvényét vesztette a marxizmusnak a munkásosztály abszolút és relatív elnyomorodásáról szóló tanítása, és a valóságban ezzel ellenkező előjelű folyamat figyelhető meg: az ún. »jóléti állam« kialakulása." (Lásd 6. oldal.) A mai reformizmus különböző árnyalatait egyaránt jellemzi az, hogy a munkásosztály szervezett mozgalmát, a kapitalizmus különböző demokratikus intézményeit — amelyek között szerintük centrális helyet foglal el a monopoltőkés állam! — képesnek tartják a munkásosztály helyzetének romlása irányába ható tendenciák hatályon kívül helyezésére, a munkásosztály helyzetének állandó javítására a kapitalizmus körülményei között.

Igen érdekes és találó Ripp elvtárs könyvében az elmélet és a módszer kapcsolatának vizsgálata a jelenkori reformizmus ideológiájában. A szerző kimutatja: a reformisták a marxizmust a múlt században kialakult és megmerevedett elméletnek tüntetik fel; képtelenek a marxi mű logikáját, szellemét felfogni; a marxizmus nem végleges definíciók gyűjteménye, mert Marx folyamatokat elemez, összefüggéseket, tendenciákat, törvényeket tár fel, a jelenség mögött a lényeg felkutatására, s így a jelenségek végtelen változatosságában a lényeges, az általános, a maradandó megragadására törekszik. A reformisták gondolat-töredékeket, sorokat citálnak Marx műveiből s visszaélnek velük, a marxizmus lényeges mondanivalójának, elméletének cáfolására próbálják felhasználni azokat. Ripp elvtárs hangsúlyozza, hogy módszertanilag a reformizmus és a dogmatizmus közti ellentét csak viszonylagos: „különböznek következtetéseikben, de azonosak abban, hogy egyformán képtelenek a dialektikus módszernek — Lenin szerint a marxizmus lelkének — a megértésére és alkalmazására". (Lásd: 11. oldal.) Szellemesen és magvasan jegyzi meg, hogy a reformizmus csak azt látja, ami megváltozott a kapitalizmusban, s azt is rosszul, a dogmatizmus pedig csak azt látja, ami maradandó, változatlan a kapitalizmusban, s szemet húny az új jelenségek felett.

A reformizmus módszertanának lényeges szubjektivista eleme a felületi jelenségek kijátszása a kapitalizmus belső objektív törvényszerűségei ellen, az objektív gazdasági törvények tagadása. Az empirista-szubjektivizmus, amely az egyes tényből, a felületi jelenségből közvetlenül a kapitalizmus rendszerére vonatkozó általánosításokra ugrik át, a teljes önkényt állítja az objektív tudományosság helyére, szabad teret nyit a polgári apologetika és a kapitalizmus reformista védelmezői számára. A jelenkori reformizmus szubjektivizmusa megnyilvánul az elsődleges, meghatározó tényező — a

Digitized by Google

gazdaság, a termelési viszonyok rendszere, az objektív gazdasági törvények — jelentőségének degradálásában, és a felépítmény, a politika szerepének túlhangsúlyozásában, mindenhatóságának hirdetésében.

Ripp Géza elvtárs miután elemzi az elmélet és módszer kapcsolatát a jelenkori reformizmus ideológiájában, rátér a marxi elnyomorodás-elmélet tömör, eredeti kifejtésére s ezzel megveti könyvében a reformizmus bírálatának elméleti és módszertani alapját. Ez a rész különös figyelmet érdemel. A munkásosztály elnyomorodását a kapitalizmusban mint a tőkés társadalom lényegéből következő folyamatot tárgyalja. Hangsúlyozza, hogy a tőkés termelés lényege az értéktöbblettermelés s Marx nyomán aláhúzza, hogy „Sohasem szabad tehát a valóságtól eltérően olyan termelésnek feltüntetni, amelynek közvetlen célja a fogyasztás, vagyis fogyasztási cikkek előállítása a tőkés számára. Ez esetben teljesen figyelmen kívül hagynók a tőkés termelés sajátos jellegét, egész belső lényegét."[3] Bemutatja a tőkés újratermelés, a tőkés felhalmozás hatását a munkásosztály helyzetére, s a marxizmus reformista eltorzítóival szemben, nyomatékosan kifejti, hogy a marxizmus a munkásosztály elnyomorodását úgy fogja fel, mint „. . . . a kapitalizmus fejlődési törvényszerűségei által a munkásosztályra gyakorolt hatások összességeként létrejövő általános tendenciát. *Az elnyomorodás kategóriája a marxizmus elméletében nem egyszerűen a munkásosztály fizikai helyzetére, hanem mindenekelőtt és elsősorban a társadalmi állapotára vonatkozik.* A munkásosztály elnyomorodása tehát nem fizikai, hanem társadalmi folyamat, melynek a munkásosztály helyzetének fizikai romlása csak egyik — igen fontos — elemét képezi." (Idézett mű, 18—19. oldal.) A szerző a munkásosztály abszolút és relatív elnyomorodásának összfolyamatát 3 aspektusban vizsgálja: a munkásosztály fizikai helyzetének romlását; a munkaerő értéke és ára közötti viszonyt, illetve a munkaerő szükséges kiadásai és a munkabér közötti viszony alakulását; a munkásosztály relatív elnyomorodását, vagyis a munkásosztálynak a nemzeti jövedelemben való, a tőkés osztályhoz viszonyított részesedését.

A könyv a munkásosztály elnyomorodása eme három részfolyamatának külön fejezeteket szentel. A munkásosztály fizikai elnyomorodásának keretében, mint a fizikai elnyomorodás tendenciájának főbb jellemzőit, „a reálbér csökkenését, az abszolút értéktöbblettermelés módszereit: a munkanap hosszának növelését és a munkaintenzitás fokozását; a gazdasági válságok és háborúk kihatásait; a kisáruterme lők tönkremenetelét" és a vele legszorosabban összefüggő erkölcsi és kulturális hanyatlás tendenciáját tárgyalja. (Idézett mű, 100, 101. old.) Ebben a fejezetben találhatjuk olyan problémák elemzését is, mint amilyen a fogyasztási struktúra alakulása, a lakáshelyzet stb. A reálbér csökkenő tendenciájának problémáját a munkaerő értéke és ára közötti viszony elemzésekor vizsgálja részletesebben.

[3] Marx: A Tőke III. kötete, 282. old.

Digitized by Google

A szerzőnél a munkásosztály elnyomorodása problematikájának ilyen tárgyalása észrevehetően arra szolgál, hogy elkerülje annak a vitának taglalását, amely a marxista közgazdászok között az abszolút elnyomorodás értelmezésének kérdésében kialakult. Ripp elvtárs nem bocsátkozik ebbe a vitába. A munkásosztály elnyomorodásának három, elméletileg különválasztható részfolyamat egységeként való tárgyalása azonban felvet bizonyos problémákat. Ha „a fizikai nyomor" problémájának vizsgálatát különválasztjuk a munkaerő értéke és ára közötti viszony, illetve a munkásosztály szükségleti színvonala és reálbére közötti viszony tárgyalásától, akkor „a fizikai nyomor" mintegy történelemfeletti, fiziológiai, társadalmi meghatározottságától függetlenített értelmezést kaphat. Ripp elvtársnál, amint látjuk, a fizikai nyomor fogalma magába foglalja a munkásosztály életviszonyait és munkafeltételeit jellemző legfontosabb mutatókat. Vagyis nála „a fizikai nyomor" hangsúlyozottan társadalmi meghatározottságot és tartalmat kap, a fogalom magábaöleli tulajdonképpen mindazt, amit a marxista közgazdászok többsége az abszolút elnyomorodás fogalmába sűrít. Ripp elvtárs könyvének az a fejezete, amely „A munkásosztály fizikai elnyomorodásának tendenciája a mai kapitalizmusban" címet viseli, gazdag tényanyagával meggyőzően támasztja alá azt a következtetést, hogy először: a kapitalizmus még a legfejlettebb tőkésországokban sem képes a dolgozó tömegek jelentős részének fizikai nyomorát felszámolni, másodszor: hogy a fizikai elnyomorodás tendenciája a második világháború után is, különböző formákban és különböző intenzitással érvényesült a fejlett tőkésországokban is, harmadszor; hogy ez a tendencia különösen erősen megmutatkozik az elmaradott országokban, a gyarmatokon, a volt gyarmati és függő országokban, a kapitalizmus „határterületein" — nemzetközileg és az egyes országokon belül is. A munkásosztály elnyomorodása három aspektusban történő tárgyalása azonban — annak ellenére, hogy külön, nagyfontosságú és meggyőző erejű fejezetbe gyűjti a munkásosztály „fizikai elnyomorodását" bizonyító, jellemző tényeket — nehézséget is okoz. Mégpedig azt, hogy a munkásosztály egyszer már kivívott életszínvonalának visszaesése, a munkásosztály történelmileg kialakult szükségleti színvonala és reálbére közötti szakadék elmélyülése, a munkaerő társadalmilag-történelmileg szükséges újratermelési költségei és a nominálbér közötti távolság növekedése — ami pedig a munkásosztály helyzetének feltétlenül abszolút rosszabbodását fejezi ki — elválik a munkásosztály szintén társadalmi meghatározottságú, s az említettekkel elválaszthatatlan kapcsolatban levő „fizikai nyomorának" vizsgálatától. Ezek a megjegyzések annál is inkább helyénvalónak tűnnek, mert Ripp elvtárs könyvén is *végigvonul* az a marxi gondolat, hogy a munkás nem egyszerűen fizikai, hanem mindenekelőtt társadalmi lény, akinek szükségleteit csak azon a társadalmon lehet mérni, amelyben él. A könyvben ismételten visszatér az a gondolat, hogy a munkásosztály helyzetének megítélésében a marxizmus és a reformizmus között éppen ott húzódik elméletileg a

Digitized by Google

választóvonal, hogy a reformizmus számára a munkás nem társadalmi lény, s a munkásosztály elnyomorodását csak fizikai, és nem társadalmi kategóriaként kezeli.

Ripp elvtárs élesen polemizál a reálbér csökkenő tendenciájának dogmatikus felfogásával. Hangsúlyozza, hogy ez a tendencia immanens jellemzője a kapitalista termelési módnak, *időszakonként* mindenütt megfigyelhető. „De nincs olyan általános, minden országra egyaránt érvényes törvényszerűség, hogy a reálbéreknek a kapitalizmusban, hosszabb időszakot tekintve, feltétlenül csökkenniök kell." (Idézett mű; 162. oldal.) A reálbér csökkenő tendenciájának dogmatikus felfogása ellentmond a kapitalista társadalom fejlődése tényeinek, a munkaerő értéke és ára közötti kapcsolat marxista felfogásának. Ha a reálbér nagy történelmi periódusokat tekintve állandóan csökkenne, akkor teljesen elszakadna a munkaerő értékétől, a munkásosztály új társadalmi szükségletei nem épülhetnének be a munkaerő újratermeléséhez társadalmilag-történelmileg szükséges költségekbe. „Nem a marxizmust, hanem a marxizmusnak a reformisták által rajzolt karikatúráját jellemzi az, hogy az elnyomorodást azonosítja a reálbérek csökkenésével." (I. m. 162. oldal.) A francia reformista Rimber például makacsul hajtogatja: „Az utolsó száz év alatt csökkent vagy emelkedett a reálbér? Emelkedett? Tehát nincs abszolút elnyomorodás!" S erről a pontról nem hajlandó elmozdulni. Holott a munkásosztály élet- és munkaviszonyainak, társadalmi-gazdasági helyzetének komplex elemzését elmulasztva, lényegében a reálbér alakulás távolról sem kielégítő áttekintésére korlátozódva nincs elegendő alap a munkásosztály abszolút elnyomorodásának tagadásához. A XX. század közepén élő angol, francia vagy amerikai munkás számára csekély vigasz, hogy az elmúlt évszázadban a reálbérek nőttek, ha béréből a munkaereje normális újratermeléséhez ma szükséges költségeket nem tudja fedezni. Márpedig ez a helyzet a dolgozók jelentős része esetében a legfejlettebb kapitalista országokban is. A belga munkások tömegharca az Eyskens-kormány „takarékossági programja" ellen — amelyben a gyarmati válság hatása és a kivívott életszínvonal következetes védelmezése összefonódva jelentkezik — újabb bizonyíték arra, hogy a dolgozók nem mondhatnak le elért vívmányaikról.

Ripp elvtárs könyvében alapos elemzésnek veti alá a munkaerő értéke alakulásának tendenciáját és kapcsolatát a reálbér változásával. Rámutat azokra a tényezőkre, amelyek a munkaerő értékének növekedése irányában hatnak és azokra, amelyek csökkentik a munkaerő értékét. S levonja a következtetést, hogy a kapitalizmus fejlődését történelmileg az jellemzi, hogy a munkaerő értéke csökken, mert ennek a tendenciának az ellenható tényezőivel szemben dominál a munkatermelékenység emelkedésének a munkaerő értékét csökkentő hatása. A reformizmussal szembeni polémiában nagy szerepe van annak, hogy kimutatja: „Ha a munkabér pontosan a munkaerő értékében végbemenő változásoknak megfelelően alakulna, akkor a reálbéreknek — nagyobb időszakot tekintve —

Digitized by Google

folyamatosan emelkedniök kellene a kapitalizmusban. Ez azonban korántsincs így." (Idézett mű, 151—152. oldal.) Érdekesen fejti ki, hogy a munkatermelékenység növekedése következtében a munkaerő újratermeléséhez szükséges áruk — és így a munkaerő — értéke csökkenő tendenciát mutat. Ennek azonban elvileg semmiféle kapcsolata sincs a reálbér alakulásával, mert ha a munkaerő értéke csökken is, a reálbérnek, a nominálbéren vásárolható fogyasztási cikkek és szolgáltatások *mennyiségének* akkor is nőnie kellene, hogy megfelelhessen a munkásosztály emelkedő szükségleti színvonalának, hogy lépést tarthasson a munkaerő újratermeléséhez társadalmilag szükséges költségek növekvő tendenciájával.

A relatív elnyomorodás kérdésében a marxista közgazdászok között teljes egyetértés uralkodik. A relatív elnyomorodás problémáját Ripp elvtárs a jövedelmek kiegyenlítődésének reformista elméletét bírálva fejti ki, s a bírálatot jelentős tényanyaggal támasztja alá.

A könyvben a munkásosztály elnyomorodásának három részfolyamatát elemző fejezeteket megelőzi két fejezet; az egyik a „teljes foglalkoztatottság" polgári-reformista elméletét és a burzsoá állam gazdasági beavatkozásának a munkaerő értékesítési feltételeire gyakorolt hatását tárgyalja, a másik polemizál a munkásosztály elnyomorodásának fatalista felfogásával a reformizmus ezzel kapcsolatos vádjaival s elemzi a szakszervezetek szerepét a jelenkori kapitalizmusban.

Korunk reformizmusában centrális helyet foglal el a modern állammonopolizmus antimarxista felfogása. Az imperialista országok állammonopolista kapitalizmusának átfestése „népi kapitalizmussá", „jóléti állammá" meghonosodott, polgárjogot nyert a reformista irodalomban, a reformista politika kiindulópontja és alapelve. A reformizmus Marxot J. M. Keynesszel, a modern polgári közgazdaságtannal és szociológiával „korszerűsíti", helyettesíti. Pedig a keynesizmus lényegét illetően magának Keynesnek nem voltak kétségei. Öntudatos burzsoá volt, aki kijelentette, hogy az esetleges osztályháború a burzsoázia oldalán, saját osztálya oldalán fogja találni és tudatosan elhatárolta magát Marxtól. A „teljes foglalkoztatottság" elmélete és a keynesi elveken alapuló gazdaságpolitika csodatevő, a kapitalizmust átalakító, megújító hatásának a jelenkori reformizmus vezető képviselői lelkes propagandistáivá, híveivé váltak. Ripp elvtárs könyvében a keynesi mű és a rajta épülő gazdaságpolitika hozzáértő, alapos elemzését találjuk. Kimutatja: ez a gazdaságpolitika nem volt képes megszüntetni a tömeges munkanélküliséget, a technikai haladás a munkásosztály helyzetére hatást gyakorolt, az állammonopolista kapitalizmus különböző formái, a militarizálás, a keynesi adó, hitel, pénzpolitika nem volt képes feloldani a kapitalizmus antagonisztikus ellentmondásait. Sokoldalú tényanyagra alapozza a következtetést „... *tarthatatlan az a felfogás, hogy a jelenkori kapitalizmus az állami beavatkozás eredményeként képes megszüntetni a gazdaság nagyobb ingadozásait, a tőkés termelés ciklikus fejlődését, és stabilizálni tudja a foglalkoztatottság magas színvonalát,*

Digitized by Google

fenn tudja tartani a »teljes foglalkoztatottságot«". (I. m. 47. old.) A monopolista állam, a keynesi gazdaságpolitika legfeljebb bizonyos határok között módosíthatja a tőkés gazdaság objektív törvényeinek érvényesülési feltételeit, de a kapitalizmus objektív *gazdasági törvényeit* nem helyezheti hatályon kívül.

Ripp elvtárs könyve a modern állammonopolista kapitalizmust felmagasztaló *elméletek* és a vezető imperialista országok állammonopolista *gazdaságpolitikájának* hatásos bírálatát adja. A jelenkori reformizmus bírálatát teljesebbnek és erőteljesebbnek tarthatnánk azonban akkor, ha a jelenkori kapitalizmus tényleges újratermelésének alapos marxista elemzésére épülhetne. Igazságtalan követelés lenne azonban, ha a munkásosztály elnyomorodását a jelenkori reformizmussal szemben polémikusan tárgyaló mű szerzőjétől kívánnánk meg annak a feladatnak elvégzését, amelyet csak a marxista közgazdászok kollektív munkája oldhat meg.

A munkásosztály elnyomorodásának fatalista felfogásáról és a szakszervezetek szerepéről szóló fejezet elméletileg igen értékes fejtegetéseket tartalmaz. Ripp elvtárs nemcsak azt mutatja ki történelmileg, elméletileg, hogy Marx, Engels és Lenin, a forradalmi munkásmozgalom mindig harcolt a társadalmi fejlődés mechanisztikus-determinisztikus felfogása ellen, és elvetette a társadalmi fejlődés, a kapitalizmus fejlődése fatalista koncepcióját. Nemcsak azt bizonyítja be, hogy a forradalmi munkásmozgalom mindig lényeges feladatának tekintette a szakszervezeti mozgalom támogatását, a munkásosztály gazdasági küzdelmének segítését, és hogy éppen a reformizmus elmélete (és politikája) a szakszervezeti mozgalom „funkcióváltozásáról", arról, hogy a szakszervezetek a modern állammonopolista kapitalizmus egyik legfontosabb „demokratikus intézményévé", „stabilizátorává" váltak, fegyverzi le a munkásosztály harcát gazdasági érdekeiért is. Ripp elvtárs, amikor hangsúlyozza a szakszervezetek pozitív szerepét és egyúttal a szakszervezeti harc szükségszerű korlátait, egyúttal éles különbséget tesz a reformista vezetés alatt álló szakszervezetek pozitív tevékenysége és a reformista szakszervezeti vezetők koncepcióinak negatív jelentősége között. Mindezeken túl, ebben a fejezetben kapjuk meg a reformizmus — főleg az angol reformisták, Strachey és Cole — empirista relativizmusának részletes bírálatát. Kimutatja, hogy a reformista ideológusok számára „a tendencia fogalma az objektív gazdasági törvények tagadására szolgál". Ezzel szemben — fejtegeti Ripp elvtárs — „a marxista politikai gazdaságtanban az alapvető gazdasági összefüggéseket, folyamatokat kifejező tendenciák — törvények, melyek érvényesülésének bizonyos sajátosságai vannak". (I. m. 76. oldal.) Az objektív társadalmi törvények érvényesülésének jellege *legáltalánosabb okát tekintve* azért tendenciális, mert az objektív gazdasági törvények az emberek tudatos cselekvésében valósulnak meg, s az *egyének* cselekvése a törvény követelményeihez képest mindig tartalmaz véletlen, nem adekvát elemeket. Az objektív társadalmi törvények ugyanakkor más-más társadalmi-gazdasági formációk-

Digitized by Google

ban lényegileg eltérő módon érvényesülhetnek: megvalósulhatnak, mint „vakon, elementáris módon ható törvényszerűségek" — pl. a kapitalizmusban — és az emberek tervszerű tevékenysége eredményeként is, mint felismert szükségszerűségek — a szocializmusban. Végül azt fejtegeti, hogy a gazdasági törvények tendenciális érvényesülésének sajátosságait meghatározó általános okok még nem adnak feleletet a kapitalizmus *egyes* gazdasági törvényei érvényesülésének különleges vonásaira. „Így a munkásosztály elnyomorodása törvényének érvényesülésében kifejeződnek egyrészt a tőkés termelési mód bizonyos alapvető, általános vonásai, másrészt pedig a kapitalizmusnak a munkásosztály elnyomorodását *közvetlenül* kiváltó és azzal *közvetlen* kapcsolatban levő objektív összefüggései, folyamatai és végül mindazok a konkrét körülmények, melyek között az elnyomorodás törvénye az egyes korszakokban és az egyes országokban ténylegesen megvalósul." (I. m. 80. oldal.) Ripp elvtárs ennek kapcsán polemizál azzal a felfogással is, amelyet néhány marxista közgazdász képvisel, hogy a gazdasági törvények érvényesülésének tendenciális jellege nem vonatkozik a kapitalizmus valamennyi gazdasági törvényére.

A könyv befejező része röviden áttekinti a nemzetközi reformizmus felélénkülésének és bizonyos mértékig módosult formában való agresszívabb fellépésének periódusait és rámutat arra, hogy a reformizmus marxizmus elleni támadásai rendszerint a tőkés gazdaság fejlődésének átmeneti, konjunkturális időszakaira támaszkodtak, a békés konjunktúra új vonásaiból merítették érveiket. A történelmi analógiával azonban nem tartja elodázhatónak azt a feladatot, hogy a jelenkori kapitalizmus konkrét helyzetének és a jelenkori reformista ideológia sajátos jelentkezési formáinak elemzése alapján adjunk marxista választ a kor, az elmélet és a gyakorlat problémáira. A kapitalizmus belső és külső ellentmondásainak éleződésére utalva hangsúlyozza, hogy beigazolódnak a marxizmus—leninizmus tanításai; a szocializmus győzelmének és az imperializmus hanyatlásának korszakát éljük.

Ripp elvtárs könyve alaposan, a marxizmus—leninizmus alkotó kezelésével, cáfolja a jelenkori reformizmust a munkásosztály elnyomorodása kérdésében. Csak sajnálhatjuk, hogy nem kapcsolta be vizsgálódásának körébe a jelenkori *revizionizmus* koncepcióinak bírálatát. Kiderült volna, hogy a marxista—leninista mezben fellépő revizionizmus is csak a polgári ideológia, a jelenkori reformizmus standard elméleteit variálja.

Ripp Géza elvtárs rövid időn belül második[4] harcos, marxista könyvét jelenteti meg. A könyvben akadhatnak vitatható gondolatok. Ennek ellenére a könyv hasznos hozzájárulás a marxista elnyomorodás-elmélet mai problémáinak megvilágításához, a reformizmus cáfolatához.

Molnár Endre

[4] Lásd: Ripp Géza: A revizionizmus új útjai. Kossuth Könyvkiadó. 1957.

Digitized by Google

Egy figyelemre méltó helytörténeti munka*

Értékes helytörténeti monográfia látott napvilágot a Békés megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának kiadásában. A félezer oldalas tetszetős külsejű kötetet dr. Maday Pál szegedi egyetemi tanár írta népszerű nyelven, de tudományos igénnyel Békés megye városainak és községeinek történetéről.

Mint a könyv bevezetője is rámutat, 1896 óta most jelenik meg először tudományos igényű monográfia Békés megye sok évszázados történetéről. A szerző a marxizmus—leninizmus módszerével vizsgálta meg a múlt század második felében kiadott Borovszky, Haan, Karácsonyi és Palugyai-féle megyei monográfiákat, s azok elemzésével és bírálatával — de nem kevésbé saját adatgyűjtésével — alkotta meg a megye múltjának összefoglaló történetét. Ez a tudományos újraértékelés nagyon fontos vonása az új monográfiának. A régi monográfiák ugyanis — a nagybirtokos és a nagytőkés osztály érdekeinek megfelelően és vallásos ideológiától átitatva — sok tekintetben eltorzították vagy elhallgatták az igazságot, s különösen a dolgozó népnek az emberibb jogok kivívásáért folytatott harcait; tudatosan lekicsinyelték, eltitkolták vagy átköltötték például a Dózsa-felkelés megyei kihatásait, a gyulai jakobinus mozgalmat és általában az országos jelentőségű viharsaroki népmozgalmakat. Magasztalták a mágnások dicsőségét, a földesurak „jóságos cselekedeit", de alig akadt szavuk, a magyar nép szabadságküzdelmeiről, amelyekben tömegesen vettek részt Békés megyeiek is, sőt megvetéssel írtak például a földmunkás-megmozdulásokról. Pedig a viharsaroki agrárszocialista és munkásmozgalmak országszerte nagy visszhangot vertek.

A múlt történetírásának ezeket a hiányosságait és hibáit a most megjelent monográfia pótolni és kijavítani igyekszik. Szorgalmas kutató és gyűjtő munka eredménye ez a kötet, mert a letűnt uralkodó osztályok maguk is igyekeztek azon, hogy az általuk gyűlölt történelmi eseményeknek lehetőleg az emléke se maradjon meg. A szerző derék vállalkozása sikerült: könyvében, a városok és községek XI—XIX. századbeli történetének sok új, eddig még ismeretlen adatát tárja fel. Értékes kiegészítéseket ad például az 1735. évi békésszentandrási parasztfelkelés, a Martinovics-mozgalomtól függetlenül létrejött gyulai jakobinus szervezkedés, az orosházi, a békéscsabai, a battonyai földmunkás-zendülések, a Tanácsköztársaság, az első kommunista szervezkedések és a Békepárt tevékenységének történetéhez is.

Három város és hetvenhat község története szerepel a kötetben. A szerzőnek nagy érdeme, hogy huszonhat községnek, köztük a felszabadulás után keletkezett községeknek a történetét elsőként ő dolgozta fel e művé-

* **Dr. Maday Pál: Békés megye városainak és községeinek története.**

Digitized by Google

ben. Igen lényeges az is, hogy ez a monográfia már a Békés megyei városoknak és községeknek a felszabadulás utáni tizenkét éves történetét is tartalmazza, a szocializmust építő dolgozó nép megváltozott életének vitathatatlan tényeit összehasonlítva a nehéz múlttal.

Leírja például azt, hogy Endrődön — amely később a hírhedt csendőrsortűzről vált ismertté —, a századforduló idején, a kapitalizálódó nagybirtok a földnélküli agrárproletárok tömegét hozta katasztrofális helyzetbe, nagyrészük állandó munkanélkülivé vált. Még cselédnek sem kellettek, ezért kénytelenek voltak más vidékre vagy Amerikába vándorolni. Megdöbbentő volt a falu kulturális állapota is; az egész országban itt volt 1920-ban a legtöbb írástudatlan. A monográfia megmutatja, hogy a vándorbot és a kubikus talicska ma már csak a keserű múlt szomorú emléke. Az 1954-ben termelőszövetkezeti községgé vált Endrődön 11 általános iskolában, 35 tanteremben, 46 nevelő 1192 tanulót tanított. A községnek három óvodája, három óvodai és két iskolai napközi otthona, művelődési háza és népkönyvtára van, s 1949-ben megszervezték a dolgozók általános iskoláját. Hasonló példákat a többi község történetéből is idézhetnénk. A nagyrészt román nemzetiségűek lakta Kétegyházán például a Horthy-korszakban rendkívül mostohák voltak a közegészségügyi viszonyok, igen nagy volt a csecsemőhalandóság és magas a tbc-s megbetegedések száma. A felszabadulás után orvosi lakást és rendelőt, bölcsődét, napközi otthont, új iskolát építettek, ártézi kutakat fúrtak, villamosították a falut. Mind Kétegyházán, mind a több nemzetiségű Elekben — de a nemzetiségiek lakta többi községben is — egyenlő jogokat kaptak a lakosok; a maguk nyelvén tanulhatnak a gyermekek az iskolákban és olvashat mindenki a könyvtárakban.

A monográfia beszámol Békés megye politikai, kulturális, gazdasági, ipari és mezőgazdasági viszonyairól, fejlődéséről, néprajzi jellegzetességeiről, a Viharsarok felszabadulás utáni alkotásairól, a párt-, a tanács- és a tömegszervezetek megalakulásáról, működéséről. Emellett a régmúlt idők helytörténetét is kibővíti a legújabb régészeti ásatások érdekes eredményei alapján, amelyek azt bizonyítják, hogy a megye számos helységének története jóval régebbi időkre nyúlik vissza, mint ahogy ez az eddigi írásos emlékekből kitűnt. A helytörténeti tanulmányok közül különösen Gyulavári, Sarkad, Szarvas és Tótkomlós 1957-ig terjedő története nyújt sikerült összefoglaló képet; ezeknek mindegyike kitűnően felépített, jól megírt dolgozat.

A kötet magában foglalja a békéscsabai Megyei Könyvtár dolgozóinak segítségével összeállított első Békés megyei bibliográfiát és a megyében megjelent újságok, folyóiratok és kiadványok jegyzékét is, mint a további helytörténeti kutatások útmutatóját. Végül — tekintettel a megye nemzetiségi jellegére is — szlovák, német és orosz nyelvű összefoglalók egészítik ki a kötetet.

A mű szerzője gyűjtő munkájában megyeszerte széleskörű társadalmi segítségre támaszkodott. A pártszervezetek, a tanácsok, a Ha-

Digitized by Google

zafias Népfront bizottságai, a társadalmi szervezetek és a pedagógusok készséges támogatása tette lehetővé a nagy feladat megvalósítását. Városi, falusi és tanyasi tanítók, tanárok, községi tanácsok és intézmények, szervezetek adták hozzá gyűjtéseik hitelesített anyagát, hogy megszülessék Békés megye új monográfiája. Ez ma az egyetlen korszerű, marxista igényű megyei méretű helytörténeti mű, s mint ilyen, követendő példa más megyék számára is. Sok szempontból elsődleges forrásnak tekinthető, mert számos olyan adatot tartalmaz, amelynek nincs levéltári anyaga.

A könyv megírásában a szerzőnek tömörségre kellett törekednie; valószínűleg ez az oka, hogy egyes részletek nem elég gördülékenyen kapcsolódnak egymáshoz, néhol felsorolásszerűen követik egymást. Másutt — pl. Kevermes és Békéscsaba történetében (ez utóbbi dr. Tibori János, békéscsabai történész munkája) — túl részletes a statisztikai adatok felsorolása. A szerkesztési szempontok sem érvényesülnek mindenütt következetesen. Sarkad történeténél például a felszabadulás utáni eseményeket tárgyaló részben van szó arról, hogy a második világháború megtizedelte a község állatállományát, de az újabb helyzetről nem kapunk képet. Helyenként a munkásmozgalom-történeti vonatkozásokat is ki lehetne még egészíteni. Endrőd történetében pl. valamivel részletesebben lehetett volna leírni az emlékezetes sortüzet. A kötet betűrendben tárgyalja a megye városainak és községeinek történetét; ezért helyes lett volna, ha a bevezetés jobban kiemeli és elemzi az *egész* megye történetének fontosabb kérdéseit és ezek összefüggéseit.

Természetes, hogy ilyen sok helység történetének alaposabb leírására ötszáz lap is kevés; ezért ez a monográfia főleg vezérfonal egy-egy város vagy község történetének részletesebb feldolgozásához. Egyetérthetünk a kötet bevezetésének megállapításával: „Bizonyos, hogy ezzel is, így is, nagy segítséget nyújtottunk a későbbi kutatások számára, hiszen a felszabadulás utáni adatok nagy részét sohasem jegyezték fel, azokra nézve levéltári anyag sohasem fog rendelkezésre állani. A társadalmi szervezetek, a termelőszövetkezetek (csoportok)„ a gazdasági és társadalmi jelenségek számtalan adatát, a korábbi munkás- és parasztmozgalmak számtalan vonatkozását — sok helyen sohasem közölték, nyilvánosságra sohasem került, így azok a történelem számára örökre elvesztek volna."

Dr. Maday Pál műve becsülésre méltó, úttörő munka, amely a szocialista művelődés fontos ügyét szolgálja. A jelentős új történelmi monográfia egyben a Gyoma (volt Kner) Nyomda jó hírnevét is öregbíti. Kár, hogy a könyv csak ezer példányban jelent meg, s így az intézményeken kívüli könyvárusi forgalomba feltehetően nem sok jut belőle.

Ballabás László

Digitized by Google

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

HORVÁTH PÁL

A középkori falusi földközösség jogtörténeti vonatkozásai

Akadémiai Kiadó

A tizenöt ív terjedelemben megjelent kandidátusi disszertáció a téma egyetemes jogtörténeti vonatkozásait széles historiográfiai alapon, sokrétűen elemzi. E szűkreszabott ismertetés keretében a munka kutatási eredményeit elemezni lehetetlen, a cél csupán azoknak a disszertáció által tisztázott kérdéseknek a felvetése, amelyek az érdeklődőt a munka alaposabb tanulmányozására ösztönzik.

A középkori falusi földközösség történetével foglalkozó polgári történeti-jogtörténeti irodalom kritikai elemzése után a szerző a falusi földközösség formáit elemzi. A már Engels által is tárgyalt germán faluközösség: a Marx beható elemzésén túl a territoriális közösség Itáliában, Angliában, Franciaországban, Kasztíliában stb. megtalálható formáit vizsgálja, különös figyelmet szentelve a közösségi viszonyok feltárásában nagy jelentőséggel bíró szláv közösségi formáknak.

A munka egyik legjelentősebb része a „Földesuraság és földközösség" című harmadik fejezet. A földesuraság egyoldalú hatását hangsúlyozó polgári történetszemlélettel szemben, amely a faluközösség keletkezését a földesuraság hatásával magyarázta, a szerző kimutatja, hogy a közösségi viszonyok alakulásában a földesuraságot megelőzően történt meg az alapvető változás, amelyben a nemzetiségi kötelékek háttérbe szorultak, és kialakult a territoriális földközösség. A megtelepedett földművelés termelőerői a közösségi viszonyokat a falu szűk elzárkózottságába szorították vissza, amely fokozatosan adott helyet a földesuraságnak. Ezért a földesuraság és a faluközösség viszonyát kölcsönhatásukban kell vizsgálni. A feudalizálódás folyamatában a közösségek és tagjaik tömeges függésbe jutását követte a közösségi jogok megcsorbítása és az urasági befolyás, kiterjesztése. Külön pontban foglalkozik a szerző a földesúri függésbe került falusi földközösség intézményeivel, a közösségi viszonyok pusztulásával és az urasági jogok kiterjesztésének folyamatával. A középkori faluközösség már a függésbejutást megelőzően gazdasági egység lett s a föld periodikus újrafelosztásának megszünte után is fennmaradtak a termelés közösségi szabályai. A függő jobbágytelek, a *juttatott telek* is a gazdasági közösség része maradt, de közösségi jogosultságaikat *a haszonélvezet fokára süllyesztették*, halászati, vadászati jogaikat elvonták, az uraság által szabályozott közösségi jogosultságokból a jobbágyközösség tagjait csak engedély és fizetség ellenében részesítették. A földközösség felbomlásának legjelentősebb oka a terjeszkedő urasági földek elkülönítése. A terjeszkedő földesúri hatalom a faluközösségek autonómiáját is rombolta. Míg a faluközösség elöljáróit eredetileg választották, a földesuraság hatása alatt a jobbágyközösségi hivatalok örökletessé lettek és a választás háttérbe szorult, helytadott a földesúri kinevezésnek. A szerző külön pontban foglalkozik a középkori faluközösséggel, mint a feudális bíráskodás és adóztatás eszközével.

A tanulmány negyedik fejezete a középkori falusi földközösség belső

Digitized by Google

viszonyait taglalja. A földesuraság uralma alá került középkori faluközösség belső rendjében őrzött meg lényeges közösségi vonásokat. A szerző részletesen elemzi ezeket.

Horváth Pál könyve a parasztság fejlődéstörténetének egyik legproblematikusabb kérdését tárgyalja, s így nemcsak a történészek és jogtörténészek, hanem a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is méltán tarthat számot. **Sz. K.**

DR. SIN ISTVÁN

Szövetkezeti gazdálkodás negyedmillió holdon

Kossuth Könyvkiadó

Hazánkban lényegében már befejeződött a termelőszövetkezetek megalakítása, a dolgozó parasztság szövetkeztekbe való egyesítése. Ez a győzelem azonban még nem vége, hanem csak kezdete annak a bonyolult és nehéz munkának, amit a termelőszövetkezetek közös nagyüzemi gazdálkodásának kialakítása jelent. A szövetkezeti rendszer győzelmével új helyzet alakult ki, új problémák egész sora követel megoldást. Az élet azt várja a tudomány művelőitől, hogy minél gyorsabban és minél teljesebb választ adjanak ezekre a problémákra s ezáltal maximális segítséget nyújtsanak a szövetkezeti nagyüzemek kiépítéséhez. Ezt kívánja szolgálni Sin István új könyve.

A könyv elsősorban gyakorlati szakembereknek készült, a termelőszövetkezeti vezetőknek, a párt- és tanácsapparátusban dolgozó és a termelőszövetkezetek irányításával foglalkozó elvtársaknak igyekszik segítséget nyújtani.

A szerző 21 járás termelőszövetkezeteinek adataival mutatja be, hogyan lehet a tsz-ek jelenlegi könyvelési rendszere alapján a zárszámadást, a gazdasági beszámolót felhasználni az eredmények értékelésére és elemzésére. Az FM még 1959-ben az összes zárszámadást készítő szövetkezetekben elrendelte a könyvben tárgyalt módszer alkalmazását. Ennek lényege az, hogy a zárszámadási adatok alapján ki kell számítani az egy szántóegységre eső gazdálkodási eredményt, ami a közösből származó tisztavagyon-gyarapodás és jövedelemrészesedés együttes összege. Ha e mutató alapján a termelőszövetkezeteket csoportosítjuk, megfelelő következtetéseket, tanulságokat vonhatunk le a gazdálkodás megjavítására. A könyv lényegében most azt mutatja be, hogy a szerző által korábban javasolt és a szövetkezetekben bevezetett módszert a tsz-ek vezetői hogyan alkalmazzák.

A jó üzemvezetés fontos feladata az évi munka sikereinek, fogyatékosságainak elemzése. Minél hamarabb megtanulják szövetkezeti vezetőink a gazdálkodás elemzését, elsajátítják a statisztikai adatok helyes, szakszerű kezelését, annál hatékonyabban és gyorsabban tudnak intézkedni.

A szövetkezeti vezetőknek nyújtott módszertani segítségen kívül a a szerző az elemzés során jól rámutat termelőszövetkezeteink gazdálkodásának pozitív vonásaira és néhány megoldandó időszerű problémájára. A könyv második, elemző részében ugyanis azzal foglalkozik, hogy a nagy vagy a kis termelőszövetkezetek gazdálkodnak-e eredményesebben; milyen összefüggés van a gazdálkodás belterjessége és a gazdálkodási eredmény között; a tsz-gazdálkodás alapvető feltételei hogyan hatnak a termelés, az árutermelés színvonalára, stb.

A könyvből pártmunkásaink is sokat tanulhatnak, olvassák és forgassák minél többen.

Cs. E.

Digitized by Google

DR. HAJAS JÓZSEF—
DR. POGÁCSÁS GYÖRGY

A mezőgazdaságról—gazdasági szakembereknek

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Gazdasági és társadalmi életünk egyik központi kérdése a mezőgazdasági termelés fejlesztése és szocialista átalakítása. Számos közgazdász dolgozik olyan munkahelyeken, ahol közvetve, vagy közvetlenül kapcsolata van a mezőgazdasággal. Különösen azóta, amióta megvorsult a mezőgazdaság szocialista átszervezése, a műszaki, a kereskedelmi, a szállítási, az igazgatási területen dolgozó szakemberek egyre gyakrabban találkoznak a mezőgazdasági termelés, vagy a szövetkezeti gazdálkodás különböző problémáival, amelyek megoldásában közre kell működniök. E szakemberek egyre jobban érzik annak szükségességét, hogy a termelési technológia mezőgazdászok számára szükséges részletei nélkül megismerkedjenek a mezőgazdasággal. Eddig csak mezőgazdák számára írt szakirodalomból tájékozódhattak az ilyen érdeklődők. Most Hajas József és Pogácsás György olyan könyvet készített, amiből a mezőgazdasággal foglalkozó gazdasági szakemberek megismerkedhetnek a mezőgazdasági termelési technika és technológia számukra legfontosabb elemeivel.

A könyv első részében közli a legszükségesebb tudnivalókat a világ mezőgazdasági és élelmiszertermeléséről, illetve rövid összefoglaló képet nyújt mezőgazdaságunknak a népgazdaságban betöltött szerepéről Nem ártott volna, ha a szerzők ezekkel a kérdésekkel kissé részletesebben foglalkoznak. Ugyanezt mondhatjuk a befejezésről is, ahol a mezőgazdaság világszerte megfigyelhető új jelenségeit helyesen, de nagyon röviden — szinte csak címszavakban — vázolja a könyv.

A szerzők jelentős teret szentelnek a mezőgazdaság földrajzi, természeti, gazdasági feltételeinek ismertetésére és a szükséges részletességgel foglalkoznak az általános és részletes növénytermesztési, illetve állattenyésztési ismeretekkel.

Helyeselhető, hogy nem léptek fel azzal az igénnyel, hogy könyvükből a mezőgazdasági termelési eljárásokat el lehessen sajátítani. Ennek ellenére a könyvet a mezőgazdák is haszonnal forgathatják, mert számos témát nemcsak hazai, hanem nemzetközi vonatkozásaiban is megvilágít. Előnyére válik az is, hogy a szerzők képekkel és ábrákkal is gazdagon szemléltetik mondanivalójukat.

A könyv érdeklődésre tarthat számot mindazok részéről, akik felsőbb irányító szervekben, a tanácsoknál, a párt- és tömegszervezetekben a mezőgazdasággal foglalkoznak, vagy gazdasági szakértőként vidéken, mezőgazdasági vállalatokban dolgoznak.

Cs. E.

Termelőszövetkezeti ABC

Kossuth Könyvkiadó

Igen jól hasznosítható, értékes, gyakorlati kézikönyvet készített a Földművelésügyi Minisztérium és a Népszabadság munkatársaiból alakult munkaközösség. A szerzők abból indultak ki, hogy az új életformát választott parasztemberekben nap mint nap felvetődnek olyan kérdések, hogy kinek jár egészségügyi szolgáltatás, ki kaphat földjáradékot, nyugdíjat, mekkora a nyugdíj összege stb. Ezenkívül a közös gazdálkodás is számos olyan gyakorlati kérdést felvet, amire sokszor csak hosszas keresgélés után tudnak válaszolni. Gyakran előfordul, hogy a különböző rendeletek, szabályzatok éppen akkor nincsenek kéznél, amikor a legjobban kellenének. Az FM és a Népszabadság munkatársai, hogy megkönnyítsék a szövetkezeti vezetők és a szövetke-

Digitized by Google

zetekkel foglalkozó gyakorlati szakemberek munkáját, a legfontosabb termelőszövetkezeti tudnivalókat könnyen kezelhető gyűjteménybe foglalták össze.

A Termelőszövetkezeti ABC első részében a szövetkezeti gazdálkodás alapelveivel, a közgyűlés, a közös beszerzés, értékesítés, a munkaszervezés, jövedelemelosztás, termelésszervezés, tervezés, könyvelés, zárszámadás gyakorlati lebonyolításával, tennivalóival foglalkozik. Részletesen sorraveszi az építkezési, beruházási és a közös, valamint háztáji gazdasággal kapcsolatos összes pénzügyi vonatkozású tudnivalókat. Választ ad olyan kérdésekre, hogy hányfajta hitel van, mekkora lehet a hitelengedmény mértéke, mennyi a szövetkezeti tag házadója, hogyan adóznak a szövetkezetekbe belépett kisiparosok, mennyi az öröklési illeték stb.

A könyv nagy előnye, hogy külön foglalkozik azokkal a kérdésekkel, amelyek elsősorban a most alakuló, új termelőszövetkezetek számára fontosak és külön, részletesen sorraveszi a gazdálkodás olyan problémáit is, amelyek valamennyi szövetkezetünket érdeklik. A gyűjtemény hasznosságát fokozza, hogy a gazdálkodás tudnivalóin kívül részletesen kitér a tagok jogaira és kötelezettségeire, a különböző járandóságok (betegellátás, nyugdíj, családi pótlék) ismertetésére.

A könyvből nemcsak a szövetkezeti vezetők, hanem a szövetkezeti tagok is, szinte minden, a szövetkezeti élettel kapcsolatos kérdésükre választ kaphatnak. A kérdéseket úgy állították össze, a könyvet úgy szerkesztették meg, hogy egyszerű emberek is könnyen eligazodhatnak benne. Ezt szolgálja a betűrendes tartalomjegyzék is. A válaszokat szintén a legegyszerűbben, de ugyanakkor pontosan fogalmazták meg.

A Termelőszövetkezeti ABC utolsó részében a fontosabb jogszabályokat ismerteti. A befejező táblázatos részben felsorolja a fontosabb hivatalok, intézmények címeit. Végül ismertet néhány, a mindennapi szövetkezeti életben leggyakrabban előforduló számítást (anyagok térfogatsúlya, számosállat-számítás, területszámítás).

A legfontosabb tudnivalók könnyen kezelhető gyűjteménye, világos és érthető magyarázata ez a könyv. A szövetkezeti élet több mint háromszáz kérdésére ad pontos, sőt hivatalos választ. A termelőszövetkezeti vezetők és a szövetkezeti tagok egyaránt jól használhatják.

Cs. E.

E SZÁM SZERZŐI

LÁZÁR GYÖRGY: az Országos Tervhivatal elnökhelyettese; **GARAMVÖLGYI KÁROLY:** az MSZMP Központi Bizottságának munkatársa; **KOMJÁT IRÉN:** a Társadalmi Szemle felelős szerkesztője. **KENDE ISTVÁN:** újságíró; **KOVÁCS MIHÁLY:** a Magyar Rádió munkatársa; **KOPATSY JÓZSEF:** az MSZMP Központi Bizottsága Mezőgazdasági osztályának munkatársa; **HIDVÉGI FERENC:** az MSZMP Központi Bizottsága Párt- és tömegszervezetek osztályának munkatársa; **DR. BÍRÓ KLÁRA:** a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem könyvtárának tudományos munkatársa; **MOLNÁR ENDRE:** az MSZMP Központi Bizottsága Agit.-prop. osztályának munkatársa; **BALLABÁS LÁSZLÓ:** újságíró.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

FEHÉR LAJOS, FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KÁLLAI GYULA (főszerkesztő), KISS KÁROLY, KOMJÁT IRÉN (felelős szerkesztő), MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ORBÁN LÁSZLÓ, SZIGETI JÓZSEF, SZIRMAI ISTVÁN.

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Творческое применение марксизма—ленинизма к главным вопросам современности — — — — — — — — — — — — — — — 1

ДЕРДЬ ЛАЗАР: *Итоги выполнения трёхлетнего плана и очередные задачи* — — — — — — — — — — — — — — — 20

КАРОЙ ГАРАМВЕЛЬДИ: *Сотрудничество социалистических стран и венгерское сельское хозяйство* — — — — — — — — — 31

ИРЕН КОМЬЯТ: *Антонио Грамшци и коммунизм в Италии* — — — 43

КОНСУЛЬТАЦИЯ

Что такое неоколониализм? (ИШТВАН КЕНДЕ) — — — — — 62

ОБЗОР

Агитационная работа первичных партийных организаций за завершение социалистического преобразования сельского хозяйства (МИХАЙ КОВАЧ) — — — — — — — — — — — 68

О первичных партийных организациях госхозов в Венгрии (ФЕРЕНЦ ХИДВЕГИ, ИОЖЕФ КОПАЧИ) — — — — — 76

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Экономическое положение капиталистических стран (А. БЕЧИН) — — 85

Экспансия германских монополий и нейтралитет Австрии (КЛАРА БИРО) — — — — — — — — — — — — 97

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Партийная книга об обнищании рабочего класса при капитализме (ЭНДРЕ МОЛЬНАР) — — — — — — — — — — — 109

Социография, заслуживающая внимания (ЛАСЛО БАЛЛАБАШ) 118

ЗАМЕТКИ О КНИГАХ

Digitized by Google

INHALT

Schöpferische Anwendung des Marxismus—Leninismus auf die Hauptfragen unserer Zeit — — — — — — — — — —
GYÖRGY LAZAR: Ergebnisse unseres Dreijahrplanes und die nächsten Aufgaben — — — — — — — — — — — — — —
KÁROLY GARAMVÖLGYI: Die Zusammenarbeit der sozialistischen Länder und die ungarische Landwirtschaft — — — — —
IRÉN KOMJÁT: Antonio Gramsci und der Kommunismus in Italien

KONSULTATION

Was ist Neo-Kolonialismus? (ISTVÁN KENDE) — — — — —

RUNDSCHAU

Die Erziehungsarbeit der Parteiorganisationen im Dienste der Vollendung der sozialistischen Umgestaltung der Landwirtschaft (MIHÁLY KOVÁCS) — — — — — — — — — — —
Zur Arbeit der Parteiorganisationen auf den Staatsgütern (FERENC HIDVÉGI—JÓZSEF KOPÁTSY) — — — — — —

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Die wirtschaftliche Lage in den kapitalistischen Ländern (A. BECSI)
Das Vordringen des westdeutschen Grosskapitals und die Neutralität Österreichs (KLÁRA BIRÓ) — — — — — — — — —

BUCHBESPRECHUNGEN

Ein kämpferisches Buch über die Verelendung der Arbeiterklasse im Kapitalismus (ENDRE MOLNÁR) — — — — — — — —
Eine bemerkenswerte Ortsgeschichtliche Arbeit (LÁSZLÓ BALLABÁS)

ANMERKUNGEN ÜBER NEUERSCHEINUNGEN

Digitized by Google

SOMMAIRE

Application créatrice du marxisme—léninisme sur les questions principales de nos jours — — — — — — — — — — — — — 1
GYORGY LAZAR: *Réalisations du plan triennal et les tâches prochaines* — — — — — — — — — — — — — — 20
KAROLY GARAMVÖLGYI: *La coopération des pays socialistes et l'agriculture hongroise* — — — — — — — — — — — — 31
IREN KOMJAT: *Antonio Gramsci et le communisme en Italie* — — 43

CONSULTATION

Qu'est ce que c'est le néo-colonialisme? (ISTVAN KENDE) — — 62

REVUE

Le travail éducatif des organisations du parti dans l'étape finale de la transformation socialiste de l'agriculture (MIHALY KOVACS) 68
Le travail des organisations du parti dans les fermes d'État (FERENC HIDVÉGI—JÓZSEF KOPATSY) — — — — — — 76

REVUE INTERNATIONALE

La situation économique dans les pays capitalistes (A. BECSIN) — 85
L'expansion du grand capital allemand et la neutralité de l'Autriche (KLARA BIRÓ) — — — — — — — — — — — — — 97

COMPTS-RENDUS

Un livre combattif sur la la pauperisation de la classe ouvrière en régime capitaliste (ENDRE MOLNÁR) — — — — — — — 109
Un livre appréciable d'histoire locale (LÁSZLÓ BALLABÁS) — — 118

NOTES SUR QUELQUES LIVRES RECENTS

Digitized by Google

CONTENTS

Creative application of Marxism—Leninism to the main issues of the present — — — — — — — — — — — — —
GYÖRGY LÁZÁR: Results of our Three Year Plan and the next tasks ahead — — — — — — — — — — — — — —
KÁROLY GARAMVÖLGYI: Hungarian agriculture and cooperation between the socialist countries — — — — — — — — —
IRÉN KOMJÁT: Antonio Gramsci and Communism in Italy — —

CONSULTATION

What is neo-colonialism? (ISTVÁN KENDE) — — — — — —

REVIEW

Education activity of our Party organizations on behalf of completing the socialist transformation of agriculture (MIHÁLY KOVÁCS) — — — — — — — — — — —
Party organizations on the State farms (FERENC HIDVÉGI—JÓZSEF KOPÁTSY) — — — — — —

INTERNATIONAL REVIEW

Economic situation in the capitalist countries (A. BECSIN) — — —
Austrian neutrality and the penetration of German big capital (KLÁRA BIRÓ) — — — — — — — — — — — —

BOOK REVIEWS

A militant book on the pauperization of the working class under capitalism (ENDRE MOLNÁR) — — — — — — — —
A noteworthy work on the history of a county (LÁSZLÓ BALLABÁS)

NOTES ON NEW BOOKS

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

2

XVI. ÉVFOLYAM 1961 FEBRUÁR

Digitized by Google

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660*

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. február 6.

Megjelent 33 900 példányban Felelős kiadó: Vass Henrik

61125/1/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 2. SZ. BUDAPEST 1961. FEBRUÁR HÓ

Az SZKP XX. kongresszusa öt év mérlegén

Írta BARANYI GYULA

Öt évvel ezelőtt, 1956 februárjában ült össze a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa. Kevés olyan esemény van a kommunista pártok történetében, amely akkora nemzetközi visszhangot keltett és olyan nagy hatást tett volna az egész világ haladó erőinek fejlődésére, mint a kommunista mozgalom élcsapatának ez a tanácskozása.

Mint a 81 kommunista párt 1960 decemberi Moszkvai Nyilatkozata megállapítja: „Az SZKP XX. kongresszusának történelmi határozatai nemcsak az SZKP és a Szovjetunióban folyó kommunista építés szempontjából nagy jelentőségűek, hanem új korszak kezdetét jelentették a nemzetközi kommunista mozgalomban is, előmozdították további fejlődését a marxizmus—leninizmus alapján."

A XX. kongresszus jóváhagyta és előrelendítette azt a nagy jelentőségű munkát, amelyet a Szovjetunió Kommunista Pártja már a kongresszust megelőző években elindított. 1953-tól kezdve fontos intézkedéseket hoztak a gazdasági vezetés módszereinek megjavítására, a népgazdaságban mutatkozó aránytalanságok megszüntetésére, a mezőgazdaság és a közfogyasztási iparágak fejlesztésére, a személyi kultusz felszámolására, a pártélet leninI normáinak helyreállítására és a szocialista törvényesség megszilárdítására. Az SZKP kiszabadította a forradalmi elméletet a betűrágás, a terméketlen dogmatizmus bénító kötelékeiből. A XX. kongresszus bizonyságát adta, hogy a marxizmus—leninizmus változatlanul alkalmas, és egyedül ez alkalmas a változó világ jelenségeinek mélyreható elemzésére, új következtetések levonására és a gyakorlati tevékenység vezérfonalának kidolgozására.

A pártnak a kongresszus előtti és utáni munkája hatalmas, új erőket szabadított fel a szovjet társadalom mélyéből és előrelendítette az egész világ forradalmi és felszabadító mozgalmát.

Digitized by Google

Milyen történelmi helyzetben ült össze a XX. kongresszus? A Szovjetunióban — a világ első szocialista államában — befejeződött a szocializmus felépítése és széles fronton kibontakozott a kommunizmus építése. Két világháború és a polgárháború pusztításai ellenére az ország ipari termelése hússzor nagyobb lett. A Szovjetunió a világ második ipari nagyhatalmává vált, amely most már maga elé tűzhette azt az alapvető gazdasági feladatot, hogy belátható időn belül az egy személyre jutó termelés tekintetében is utolérje, sőt elhagyja azt a legmagasabb színvonalat, amelyet a kapitalizmus valaha is elért. A szovjet nép anyagi, szellemi és kulturális életében olyan mélyreható változások következtek be, hogy a szovjet példa mind nagyobb vonzóerőt gyakorol az elmaradottság és kizsákmányolás bilincseiben szenvedő népekre.

A szocializmus végleg és visszavonhatatlanul győzött a szocialista forradalom első országában. A második világháború utáni kor legnagyobb jelentőségű eseménye és fő jellegzetessége az volt, hogy a haladó erők győzelme és az imperializmus hadállásainak megrendülése következtében a *szocializmus kitört egy ország határaiból:* először a kelet-európai népi demokratikus országok törték át az imperializmus frontját, majd 1949-ben győzött a 600 milliós kínai nép felszabadító háborúja, s a Kínai Népköztársaságban, Korea és Vietnam egy részében is kibontakozott a proletárforradalom. Ezek az országok sikeresen haladtak előre a szocialista társadalom építésében: kisajátították a földbirtokos és burzsoá osztályt, megteremtették a szocialista ipart és megkezdték a szocialista mezőgazdaság szervezését. Létrejött a szocialista országok szoros nemzetközi gazdasági, politikai és katonai együttműködése, a kölcsönös bizalom, barátság és testvéri segítség alapján. Megalakult a szocialista tábor; *a szocializmus világrendszerré vált.*

Ezzel a világtörténelmi jelentőségű ténnyel új korszak kezdődött az emberiség életében. A szocialista világrendszer létrejöttével örökre letűnt az a kor, amikor a nemzetközi helyzet alakulását még elsősorban az imperializmus határozta meg. A szocialista világrendszer növekvő befolyást gyakorol a világhelyzet fejlődésére; ereje és befolyása lökést adott a gyarmati és félgyarmati népek felszabadító harcának és bátorítja a tőkésországok kizsákmányolt munkásosztályának küzdelmét. Az imperializmus ezért kül- és belpolitikájában olyan lépésekre kényszerül, amelyeket a szocialista tábor fennállása nélkül nem tenne meg (az imperialista államok tömörülése, gazdasági segély, szociális, jóléti intézmények stb.).

A XX. kongresszus abban határozta meg a kor fő jellegzetességét, hogy a két *világ*rendszer, a szocializmus és a kapitaliz-

Digitized by Google

mus gazdasági rendszere *egyidejűleg, egymás mellett létezik.* A kapitalizmus kénytelen tudomásul venni az új, szocialista világrendszer létezését, mivel képtelennek bizonyult arra, hogy gátat vessen a szocializmus győzelmének. A kongresszusnak ez a tétele új módon veti fel a kapitalizmus és a szocializmus kölcsönviszonyát. Ebben a megállapításban ugyanis kifejezésre jut az a történelmi tény, hogy a szocializmus áttörte a tőkés bekerítést s az imperializmus kénytelen lépésről lépésre visszavonulni a szocialista és a gyarmati felszabadító erők csapásai alatt. Ezt a tényt Hruscsov elvtárs később úgy fogalmazta meg egyik beszédében, hogy ma már nem tudni, ki kit „kerít be": a kapitalizmus-e a szocializmust, vagy a szocializmus a kapitalizmust.

Hogy a két antagonisztikus rendszernek ez az együttélése mennyire dinamikus folyamat, bizonyítja az elmúlt öt év fejlődése. Az 1960 decemberi Moszkvai Nyilatkozat, a világban beállott változások figyelembevételével, továbbfejlesztette az együttélés tételét. Megállapítja, hogy a két világrendszer már nem egyszerűen csak egymás mellett létezik: *a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik.* Az emberiség történelmi előrehaladásának fő tartalmát, fő irányvonalát és fő sajátosságait ma már a szocializmus és az antiimperializmus erői határozzák meg. Ez a tény *forradalmi változást jelent a nemzetközi helyzetben:* tanúi vagyunk annak, hogy a mennyiség — a szocializmus *növekvő befolyása* a világtörténelem alakulására — hogyan csap át minőségbe: hogyan valósul meg a szocialista világrendszer *döntő, meghatározó szerepe* az emberiség életében. Ez pedig azt jelenti, hogy létrejöttek a szocializmus elkerülhetetlen világméretű győzelmének a feltételei.

A XX. kongresszus az alkotó marxizmus—leninizmus módszerével feltárta ennek a világméretű változásnak a tendenciáit s rávilágított a fejlődés elkerülhetetlen útjára.

*

A szocializmus előrenyomulása elkerülhetetlenül meggyorsította az imperializmus felbomlásának azt a folyamatát, amelyet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom indított el. A második világháború alaposan leszűkítette az imperializmus nemzetközi hadállásait. Számos ország — köztük a Kínai Népköztársaság — leszakadt a tőkés világrendszerről, s ezzel kezdetét vette az imperializmus gyarmati rendszerének az utóbbi másfél évtizedben tapasztalt rohamos szétesése. Az imperializmus európai rohamosztaga, a hitleri Németország, a fasiszta Olaszország és Japán súlyos vereséget szenvedett; az európai tőkésországok is legyengülve, gazdasági és társadalmi rendszerükben megrendülve kerültek ki a háborúból. Az imperializmus fő ereje az Amerikai Egyesült Államokba helyeződött át.

Digitized by Google

A háború utáni évtizedben a kapitalista országok többsége — elsősorban az Egyesült Államok segítségével — talpraállt, utolérte és elhagyta a termelés háború előtti színvonalát. Noha a kapitalizmus nem tudta megakadályozni a gazdasági élet időszakos visszaeséseit, a főbb tőkésországok — számos kedvező körülmény összejátszása folytán — elkerülték az 1929—33. évekéhez hasonló súlyos gazdasági megrázkódtatásokat.

A XX. kongresszus azonban mély elemzéssel kimutatta, hogy a kapitalizmus gazdasága kezdi kimeríteni azoknak az ideiglenesen ható tényezőknek az ösztönző erejét, amelyek elősegítették a háború utáni viszonylagos stabilitást és némi fellendülést. Ezért — elsősorban az Egyesült Államok monopolista körei — mind nagyobb szerepet szántak az olyan mesterséges tényezőknek, mint a fogyasztói hitel túlzott kiterjesztése, de mindenekelőtt a féktelen fegyverkezési hajsza, aminek következtében ma már (Eisenhower bevallása szerint is) több mint három és félmillió ember dolgozik közvetlenül az Egyesült Államok hadiiparában. A kongresszus rámutatott arra is, hogy a gazdaság militarizálása nem csökkenti a monopolkapitalizmus belső ellentmondásait, sőt még katasztrofálisabb válságok alapjait veti meg, nem is beszélve a világ békéjének súlyos veszélyeztetéséről.

Már 1957-ben újabb „recesszió" kezdődött az Egyesült Államokban, s jóformán még ki sem lábaltak ebből, amikor a múlt év második felében újabb visszaesés vette kezdetét. Érdemes idézni az Egyesült Államok egyik mammutvállalata, a United States Steel Corporation közgazdászának, Bradford B. Smith-nek, az U. S. News and World Report 1961. január 2-i számában megjelent elemzését a tőkésvilág gazdasági kilátásairól. Smith szerint „a helyzet kissé súlyosabbnak ígérkezik, mint a háború utáni időszak három recessziójának átlaga volt. Ennek fő oka, hogy végleg kimerítettük azokat a látható feladatokat, amelyekkel újra aktivizálhatnánk magunkat egy recesszió végén. Pl. saját iparágamban (azaz az acéliparban — B. Gy.) semmi szükséglet sem mutatkozik — mint ahogy véleményem szerint már évek óta nincs szükséglet — új kapacitásokban. Ugyanezt lehet elmondani bármely iparágról. Hol van ismert kapacitás-hiány? Hol van hiány különböző berendezésekben, sőt hol van hiány tartós fogyasztási cikkekben, vagy lakóházakban? Hol van egyáltalán nagy beruházási lehetőség, hol van ilyen lehetőség a világ többi részén is?" Az új amerikai elnök első kongresszusi üzenete pedig talán még élesebben rávilágít az amerikai gazdaság belső bajaira.

A tőkésországok súlyosbodó gazdasági helyzete kiélezte a kapitalizmus összes ellentmondásait. A XX. kongresszus joggal vonta le a következtetést, hogy „a kapitalizmus elkerülhetetlenül újabb gazdasági és társadalmi megrázkódtatások felé halad".

Digitized by Google

Ezeknek a megrázkódtatásoknak egyik legfőbb forrása abban a világtörténelmi jelentőségű tényben volt, hogy megindult a föld az imperializmus lába alatt a gyarmatokon. A XX. kongresszus már számot adhatott arról, hogy akkorra visszanyerte függetlenségét a népi Kína mellett India, Burma, Indonézia, Egyiptom, Szíria, Libanon, Szudán és más országok — összesen több mint egymilliárd-kétszázmillió ember. A volt gyarmati népek szembefordultak az imperializmussal és megnövelték a békeszerető erők hatalmát és befolyását. A kongresszus a második világháború utáni idő nagy történelmi eseményének nevezte a gyarmati rendszer fokozódó felbomlását. Ez a folyamat akkor még főleg Ázsiára és a Közel-Keletre terjedt ki. A gyarmatosítók még viszonylag szilárdan tartották pozícióikat a hatalmas afrikai gyarmatbirodalomban. Közép- és Dél-Amerika leigázott országaiban. A XX. kongresszus rámutatott a gyarmati rendszer teljes összeomlásának elkerülhetetlenségére, amikor kijelentette: „ma már az egyik legélesebb és legégetőbb kérdésként került napirendre a szégyenletes gyarmati rendszer teljes felszámolása."

S a történelem menete igazolta ezt a megállapítást. A kongresszus óta eltelt öt év egyik legjelentősebb eseménye, hogy megmozdult a „fekete kontinens", s ma már egyes afrikai népek visszanyerték és szilárdan védelmezik függetlenségüket, mint Ghana, Guinea, Mali népe, mások elkeseredett harcot folytatnak nemzeti létükért és szabadságukért, mint Kongó, Algéria, Kenya és a Dél-afrikai Unió népei. A kubai forradalom kihatásaiban jelentős csapást mért az amerikai imperializmus latin-amerikai pozícióira. A gyarmati rendszert ma már semmiféle „civilizátori" és ehhez hasonló kétszínű érvvel nem lehet mentegetni. Jellemző erre, hogy az ENSZ 15. közgyűlésén a gyarmati rendszer teljes felszámolását követelő határozatot egyetlen gyarmatosító ország sem merte nyíltan visszautasítani.

A gyarmati rendszer felbomlásának előrehaladásából a második Moszkvai Nyilatkozat már levonhatta a következtetést: *„A gyarmati rabság rendszerének ... összeomlása — történelmi jelentőségét tekintve a szocialista világrendszer megalakulása óta a legfontosabb jelenség."*

A XX. kongresszus felhívta a figyelmet arra a folyamatra, amely azóta még nagyobb arányokat öltött az imperialista országokban. Nevezetesen: a nemzetközi pozíciók megrendülése, a gyarmatok elvesztése, a gazdasági élet válsága, az osztályharc kiéleződése, a szocializmus világméretű előrenyomulása arra késztette az imperialista burzsoáziát, hogy fokozottabban felhasználja a tőkés államgépezetet a fenyegető veszedelmek elhárítására. Az állammonopolista kapitalizmus kialakulása és ennek következtében az egész nemzetgazdaság militarizálása már akkor olyannyira

Digitized by Google

előrehaladott a fő tőkésországokban, elsősorban az Egyesült Államokban, hogy a kongresszus joggal mutatott rá azokra a végzetes következményekre, amelyekkel ez a folyamat járhat a világ békéjére, a dolgozók demokratikus jogaira. Az azóta eltelt öt év igazolta ezt az előrelátást: nemcsak az imperializmus háborús provokációi öltöttek még veszélyesebb méreteket, hanem egyes tőkésországokban megerősödtek a tekintélyuralmi és fasiszta tendenciák is.

A XX. kongresszus idején a kapitalista rendszerben már határozott alakot öltöttek azok a tendenciák, amelyek öt évvel később a második Moszkvai Nyilatkozat alkotóit annak a tételnek a felállítására késztették, hogy a kapitalista világrendszer életében is új korszak kezdődött. Már kibontakozóban volt a kapitalizmus általános válságának új szakasza, annak következtében, hogy a két rendszer versenyében és harcában a szocializmus és az antiimperialista front javára kezdtek eltolódni az erőviszonyok.

A XX. kongresszus tehát a kapitalista rendszer fejlődésének elemzésében is alapvetőt alkotott: fő vonalaikban és lényeges tartalmukban már megalapozta azokat a forradalmi jelentőségű tételeket, amelyeknek teljesebb megfogalmazására csak napjainkban kerülhetett sor, amikor a már akkor kiütköző tendenciák magasabb fejlettségi fokot értek el.

*

A XX. kongresszus fontos elméleti és gyakorlati-politikai következtetéseket vont le a világhelyzetben bekövetkezett alapvető változásokból és a fejlődésben feltárt tendenciákból.

Az alkotó marxisták ugyanis abban különböznek a dogmatikusoktól, hogy nem statikusan, hanem dinamikusan, mozgásában, fejlődésében szemlélik a világot, idejében felismerik a fejlődés uralkodó tendenciáit, s azok alapján olyan elméleti és politikai következtetéseket vonnak le, amelyek nemcsak híven tükrözik a fejlődés elért színvonalát, hanem arra irányítják a párt tevékenységét, hogy erősítsék a fejlődés fő tendenciáit.

Így járt el a XX. kongresszus is, amely mélyen elemezte a szocializmus és a kapitalizmus erőviszonyaiban beállott változást és megmutatta az erőviszonyok további alakulásának tendenciáit is. Rámutatott, hogy a szocialista országok gazdasági fejlődésének, életszínvonal-növekedésének üteme sokszorosan megelőzi az egyenlőtlenül fejlődő és válságokkal terhes kapitalista rendszerét. A szocialista társadalom erkölcsi-politikai egysége, vonzóereje és a világ többi részére gyakorolt hatása folyton erősödik, szemben az imperialista tábor belső ellentmondásainak fokozódásával és befolyásának összezsugorodásával. Belátható időn belül bekövetkezik az a helyzet, amikor a szocialista tábor minden vonatko-

Digitized by Google

zásban — az anyagi termelés tekintetében is — az imperialista tábor fölébe kerekedik.

Ezek az elméleti és gyakorlati megfontolások, a világ helyzetében beállott gyökeres fordulat késztette arra a XX. kongresszust, hogy felülvizsgálja a két rendszer egymáshoz való viszonyának azokat a tételeit, amelyeket még akkor dolgoztak ki, amikor a szocializmus a kapitalista bekerítés állapotában harcolt fennmaradásáért.

Mert az imperialista háborúk elkerülhetőségéről, a két világrendszer békés egymás mellett éléséről és a szocialista forradalom új formáiról szóló tételek végeredményben a két rendszer egymáshoz való viszonyának leglényegesebb kérdéseit vetik fel, annak az új világhelyzetnek a tükrében, amikor a szocializmus erőfölénye minden vonalon kezd kibontakozni, s ennek megfelelően mindjobban képes lesz arra, hogy rákényszerítse akaratát a kétségbeesett, kalandokra kész imperialistákra. Óriási agitációs ereje van annak a ténynek, hogy a szocializmus természeténél fogva világméretű béke-teremtő erővé válik, mégpedig annál inkább, minél erősebb lesz, szemben a kapitalizmussal, amely fejlődése során egyre súlyosabb és kiterjedtebb háborúkat idézett elő. És feltétlenül növelni fogja a szocializmus eszméinek vonzóerejét, különösen a kispolgári és az értelmiségi tömegekre, az a tudat, hogy a szocializmus világméretű erősödése *lehetőséget teremt magának az elkerülhetetlen forradalmi átmenetnek békés úton való megvalósítására is.*

Bár a XX. kongresszus világosan elemezte a történelmi helyzetben beállott azon változásokat, amelyek alapul szolgáltak az új elméleti tételek felállítására, azoknak általános elfogadása mégsem ment egyik napról a másikra. Jelentős eszmei harcba került, míg a megcsontosodott dogmatikus gondolkodás és a „baloldali" szektás gyakorlat befolyását sikerült visszaszorítani. Másrészt a reformizmus azonnal belekapaszkodott ezekbe az új tételekbe, s megfosztva őket forradalmi tartalmuktól, megpróbálta felhasználni saját opportunista politikája igazolására és erősítésére. Végül a nemzetközi imperializmus is igyekezett megsütni a pecsenyéjét: gyengeségnek vélve a kommunizmus „békülékenységét", támadást indított a szocialista front viszonylag leggyengébb hadállásai ellen.

A két rendszer békés egymás mellett élésének elve nem új a kommunista ideológiában és gyakorlatban. Bár a szocialista forradalom az imperialista hatalmak véres világháborújában született, s a proletár hatalmat pusztító polgárháborúban és 14 ország intervenciója ellen kellett megvédelmezni és megszilárdítani, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom azonnal békejobbot nyújtott a hadviselő országoknak. A Szovjetunió később is következetesen

Digitized by Google

harcolt a háború megakadályozásáért, s a Népszövetségben és közvetlen diplomáciai tárgyalásokon igyekezett rábírni az imperialista hatalmakat a kollektív biztonsági rendszer megteremtésére. De az elszigetelt és körülzárt szovjetország nem tudta rákényszeríteni a békét az imperializmusra, amely az akkor még sokkal erősebb volt, mint ma. A békés egymás mellett élés politikájának meghirdetése abban a helyzetben mégsem volt valamiféle jámbor idealizmus, ugyanis annak rendkívül nagy népszerűsége, a tömegek tudatába való behatolása elősegítette éppen azoknak a feltételeknek a megteremtését, amelyek reális lehetőséggé érlelték ezt a jelszót. S a tétel új felvetése a XX. kongresszuson éppen abban különbözik a régitől, hogy a szocialista világrendszer létrejöttével megszületett az a feltétel, amely reális lehetőséggé teszi a békés együttélést — most már a *két világrendszer* között.

A XX. kongresszus világosan leszögezte, hogy az imperializmus természete nem változott meg, vagy másképp megfogalmazva: a békés egymás mellett élés *lehetősége* nem azáltal jött létre, mintha az imperializmus „megszelídült" volna és feladta volna agresszív szocialistaellenes és népellenes politikáját, hanem ellenkezőleg: azáltal, hogy a szocializmus mérhetetlenül megnőtt, világhatalommá vált, s már ma is képes — és a jövőben méginkább képes lesz — arra, hogy békés együttélésre kényszerítse a gyengülő imperializmust.

A jobboldali opportunizmus — különösen annak jugoszláv válfaja — úgy torzította el a két rendszer békés együttéléséről szóló tanítást, hogy egyrészt annak lehetőségét az imperializmus megváltozott, „megszelídült" természetéből vezette le, másrészt pedig megfosztotta azt forradalmi, harcos tartalmától.

A békés együttélés ugyanis nem azt jelenti, hogy valamiféle elvi vagy politikai engedményekkel próbáljuk „megnyerni az imperialisták jóindulatát". Az együttélést mi növekvő erőnkre és nemzetközi befolyásunkra támaszkodva *kényszerítjük rá* az imperialistákra, úgy, hogy lehetetlenné tesszük agresszív céljaik megvalósítását. Másrészt ez az együttélés *versenyt* jelent, amelyben a szocialista tábor belátható időn belül fölébe kerekedik a kapitalista tábornak a gazdaság, a népjólét, a kultúra, a tudomány színvonalában és a nemzetközi politikai tekintély és befolyás tekintetében is. Az együttélés nem jelent behódolást eszmei téren sem, sőt azzal növeljük a békés egymás mellett élés esélyeit, hogy kiszorítjuk a népek gondolkodásából az embergyűlölő, dekadens és rothadt burzsoá eszmék befolyását és elterjesztjük a szocializmus humanista, optimizmust és erőt sugárzó ideológiáját.

Az 1960 decemberi Moszkvai Nyilatkozat — továbbfejlesztve a XX. kongresszus megállapítását — világosan leszögezi: *„A különböző társadalmi rendszerű államok egymás mellett élése — a*

Digitized by Google

szocializmus és kapitalizmus közötti osztályharc formáj" És nincs semmi ellentmondás abban, ha azt mondjuk: ma már olyan erősek vagyunk, hogy a nemzetközi szintre kiterjedt osztályharcot békés eszközökkel is képesek vagyunk győzelmesen megvívni.

Aligha lehetne frappánsabban bizonyítani a szocializmus és a béke táborának hatalmas mértékű megerősödését és kiterjedését, mint azzal a ténnyel, hogy a szocializmus ma már képes — és napról napra képesebb lesz — arra, hogy az ellentábor politikájára is erős befolyást gyakoroljon. Az imperialista hatalmak ugyanis ma már kénytelenek számolni a szocialista tábor befolyásával, ha egymás között vagy a gyarmati népek ellen háborút akarnak kezdeni. A szocialista tábor nemcsak közvetlen tekintélyével parancsolhat megálljt olyan imperialista beavatkozásoknak, mint az egyiptomi és a közel-keleti kaland, vagy a Kuba elleni amerikai agresszió. Az imperialisták kénytelenek szembenézni saját országuk népének ellenállásával és az esetleges agresszió társadalmi következményeivel is, erre legfrissebb példa a belga munkásosztály példátlan sztrájkharca, amely szorosan összefügg a belga gyarmatosítók kongói vereségével.

A XX. kongresszus a világ helyzetében beállott változásból már lényegében levonta azt a következtetést, amelyet öt évvel később a második Moszkvai Nyilatkozat úgy fogalmazott meg: „még a szocializmus teljes világméretű győzelme előtt, amikor a kapitalizmus a világ egy részén még fennmarad, létrejön annak reális lehetősége, hogy a világháborút kiküszöböljük a társadalom életéből."

A szocializmus világméretű erőfölényének kibontakozása nemcsak a szocialista és a kapitalista világrendszer békés egymás mellett élését és a háború elkerülését teszi reális lehetőséggé, hanem alapul szolgál annak a XX. kongresszuson megfogalmazott, és a két Moszkvai Nyilatkozatban újból megerősített tételnek, amely szerint az osztályharc jelenlegi körülményei között lehetőség nyílik arra, hogy a munkásosztály — bizonyos feltételek mellett — békés úton, polgárháború nélkül is megvívhatja a szocialista forradalmat.

Elméletileg a marxizmus—leninizmus soha sem zárta ki a szocialista forradalom békés megvalósításának lehetőségét. Lenin — éppen a magyar Tanácsköztársaság tapasztalatai alapján — hangsúlyozta, hogy olyan körülmények között, amikor a világ legfontosabb országaiban már túlsúlyra jutott a szocializmus, elképzelhető, hogy a burzsoázia a kényszerítő körülmények hatására „önként", békésen lemond a hatalomról a munkásosztály javára. A szocialista világrendszer kialakulása és a gyarmati népek imperialistaellenes frontjának felsorakozása, valamint az imperializ-

Digitized by Google

mus pozícióinak megrendülése gyakorlati lehetőséggé érlelte ezt az elméleti tételt.

A revizionisták kapva-kaptak ezen a tételen, s megpróbálták saját reformista, a forradalmat feladó és eláruló politikájuk igazolására felhasználni. A dogmatikus felfogás pedig azt kifogásolta, hogy a XX. kongresszus „feladta a szocialista forradalom eszméjét".

S itt van a nyitja a „baloldali" és jobboldali zsonglőrködésnek egyaránt. Ugyanis ezek a „kritikusok" éppen arról feledkeztek meg, ami az új tétel lényege, s amivel szervesen kapcsolódik a marxizmus—leninizmus szocialista forradalom-elméletéhez. A XX. kongresszus nem általában a kapitalizmusból a szocializmusba való békés átmenetről, a kapitalizmus „átnövéséről" beszélt, hanem a szocialista *forradalom* békés megvívásának *lehetőségéről.* A forradalom lényegéhez pedig nem feltétlenül tartozik hozzá a fegyveres felkelés és a polgárháború, de feltétlenül hozzátartozik — amiről a revizionisták „megfeledkeznek" — a hatalom átvétele, a proletariátus diktatúrája. A XX. kongresszus tételében éppen *az az új,* hogy mivel a szocialista világrendszer ereje és befolyása döntő tényezővé válik az emberiség életében, mivel az imperializmus belső ellentmondásai a végletekig kiéleződnek és nemzetközi pozíciói összeszűkülnek, ennek következtében *lehetőség nyílik arra, hogy a munkásosztály,* szövetségeseire támaszkodva, különféle *békés eszközökkel,* még a parlamentarizmus felhasználásával is *átvegye a hatalmat* abban az esetben, ha az illető országban forradalmi helyzet és széles szocialista tömegmozgalom bontakozik ki.

Ennek a tételnek semmi köze sincs azokhoz a burzsoá reformista és szociáldemokrata „elméletekhez", amelyek a kapitalista rendszer fokozatos megváltozásáról papolnak s azt állítják, hogy lehetséges a szocializmus valamiféle „kinövése" a kapitalizmusból, miközben az utóbbi békésen tűri a szocializmus elemeinek erősödését. Arról a „jóléti államról", amelyet az angol Munkáspárt reformistái állítanak példaképül a munkásosztály elé, arról az „affluent society"-ről (virágzó társadalom), és „mixed economy"-ról (vegyes, azaz a kapitalizmus és a szocializmus elemeit egyaránt tartalmazó gazdaságról), amelyről az amerikai „liberális" burzsoá ideológusok, Galbraith és Schlesinger nyomán sok reformista oly lelkendezve beszél, közelebbi vizsgálatra kiderül, hogy nem más, mint militarizált, válságokkal terhes gazdaság és állammonopolista kapitalizmus, amely kénytelen némi alamizsnát nyújtani dolkozó tömegeinek, hogy megpróbálja csökkenteni a szocializmus növekvő népszerűségét és vonzóerejét.

A szocializmus győzelmének új útjairól szóló megállapítás tehát forradalmi tétel, amely figyelembe veszi korunk megváltozott körülményeit és azokhoz alkalmazza a munkásosztály akció-

Digitized by Google

programját. Ez a tétel is, mint az előbbiek, szép példája a marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazásának.

*

A XX. kongresszus legszenvedélyesebben vitatott témája kétségkívül a személyi kultusz és következményeinek, Sztálin személyének a megítélése volt. Ez a nagy horderejű kérdés, különösen kezdetben, sajnos, még sok kommunista szemében is elhomályosította a kongresszus munkájának *egészét*. Sokan hajlamosak voltak arra, hogy a személyi kultuszt ne mint a kongresszus egyik, bár rendkívül fontos témáját kezeljék; ehelyett — különösen az ellenséges tábor hallatlanul erős nyomására — a „Sztálin-kérdésre" szűkítették le az egész kongresszust.

Ugyanolyan helytelen volt az a „baloldali" szektás álláspont, amely kézlegyintéssel próbált napirendre térni a személyi kultusz felett, vagy „balról" bírálta a kongresszust, mivel olyan elvi szenvedélyességgel és következetességgel számolt le ezzel a káros és igen súlyos következményekkel járó gyakorlattal. Ezek a „baloldali" bírálók próbálták „történelmileg megmagyarázni" és igazolni a személyi kultuszt, az abból folyó súlyos törvénysértéseket és túlkapásokat pedig olyan jelenségként beállítani, amely elkerülhetetlen és bizonyos történelmi helyzetekben még szükséges is.

A személyi kultusz kérdéskomplexuma nem kis megrázkódtatással járt a kommunisták és szimpatizánsok széles köreiben. Sok jóindulatú ember is aggodalommal fogadta a személyi kultusz elítélését, mivel úgy vélte, hogy a kérdés felvetésének formája megrendíti a kommunista pártok tekintélyét és tömegbefolyását. Az ellenség pedig igyekezett úgy feltüntetni a személyi kultusz elleni harcot, mint a „kommunizmus csődjét", a párt „széthullását", mint valami „erkölcsi-politikai válságot", amelyből a kommunista mozgalom nem lesz képes kilábalni.

Rövid idő alatt bebizonyosodott, hogy nem volt igazuk sem a „baloldali", sem a jobboldali bírálatoknak, még kevésbé váltak valóra az ellenség kárörvendő jóslatai.

A személyi kultusz és az abból fakadó szubjektivizmus és voluntarizmus olyan tehertétel volt a kommunista mozgalomban, amely mindinkább akadályozta egy dinamikusan változó kor törvényszerűségeinek objektív felismerését; következésképpen növekedett annak a veszélye, hogy a kommunista elmélet és gyakorlat elszakad a feltartóztathatatlanul fejlődő valóságtól. Ebben gyökerezett az a hazánkban is tapasztalt jelenség, hogy átmenetileg rés támadt a párt politikája és a tömegek objektív és szubjektív fejlődési foka között.

Annál inkább veszélyes volt a valóság és annak szubjektív tükröződése közötti konfliktus, mert az emberiség életében a fent

Digitized by Google

már ismertetett döntő fordulat kibontakozása, a szocialista világrendszer meghatározó szerepének kialakulása, a szocialista építés új, magasabb fokra érkezése égetően megkövetelte annak az új elméleti és gyakorlati-politikai irányvonalnak a kidolgozását, mely nélkülözhetetlen volt a kommunista mozgalom további hatalmas arányú fellendítéséhez.

A Szovjetunió Kommunista Pártja lenini bátorsággal és kíméletlen következetességgel leplezte le a személyi kultusz káros gyakorlatát s elszántan hozzáfogott, hogy felszámolja annak minden következményét. A párt vállalta eszmei-politikai fegyvertárának kitakarítását és rendbeszedését, mivel világosan látta, hogy jóval nagyobb veszéllyel jár a káros gyakorlat és a torzítások takargatása és megtartása, mint az az átmeneti zavar, amelyet elkerülhetetlenül követ a kommunista mozgalom megszilárdulása s harcképességének növekedése.

A kongresszus elítélte azt a személyi kultuszból fakadó káros gyakorlatot, amely háttérbe szorította a párt választott szerveit, akadályozta a pártdemokrácia kibontakozását, s a pártba is átültette az egyszemélyi vezetés elvét. Ez a gyakorlat elkerülhetetlenül szubjektivizmust és voluntarizmust szül s nemcsak egyes karrierista elemeknek adott lehetőséget arra, hogy megszépítsék a valóságot és takargassák a meglevő hibákat, hanem utat nyitott a Beria-féle ellenséges ügynökök önkényes és törvénysértő tevékenységének is. S ami talán a legfontosabb: korlátok közé szorította a kommunisták millióinak, a szovjet nép széles tömegeinek alkotó kezdeményezését. A szovjet rendszer és az SZKP eredendő fölényét és egészséges, népi jellegét bizonyítja, hogy még így is a történelemben példátlan hőstettekre mozgósította az egész népet.

A XX. kongresszus nyomán a kommunisták millióinak kezdeményezése, kollektív bölcsessége és harcos lendülete olyan erővel gazdagította a pártot, olyan győzelmek elérésére tette képessé, hogy az azóta eltelt öt év méltán sorakozik fel a szovjet nép történetének eredményekben leggazdagabb időszakai mellé. Gondoljunk a hétéves terv gigászi programjára, első éveinek jelentős túlteljesítésére, a mezőgazdaság gyorsütemű felzárkózására, a szovjet tudomány és technika világraszóló eredményeire, a szputnyikokra és a kozmikus űrhajókra, a szellemi és kulturális élet felpezsdülésére stb. Vagy vegyük számba a Szovjetunió hallatlan nemzetközi sikereit, soha nem tapasztalt tekintélyét, presztízsét és befolyását, a szovjet kormányfő távol-keleti, európai és amerikai útjait, a szocialista tábor vezetőinek ENSZ-beli szereplését — és az érem másik oldalát: az Amerikai Egyesült Államok tekintélyének, befolyásának, nemzetközi szerepének megrendülését.

Digitized by Google

Mindez és számtalan más eredmény nem születhetett volna meg ilyen rövid idő alatt, ha a XX. kongresszus nem lehelt volna friss lelket a párt munkájába, ha nem mozgósította volna tíz- és tízmilliók kezdeményezését, lendületét, lelkesedését, ha a párt lenini vezetése nem hatotta volna át új szellemmel és bátor kezdeményezéssel a Szovjetunió életének minden területét. Mindez nem született volna meg, ha a párt nem számolja fel a személyi kultuszt.

A kollektív vezetés és a pártdemokrácia lenini elvének új életre keltése a XX. kongresszus legnagyobb jelentőségű fegyverténye volt, amely méltán emeli ezt a kongresszust a part életének legfontosabb eseményei közé.

•

A XX. kongresszus felpezsdítette az egész nemzetközi munkásmozgalmat. A Szovjetunió Kommunista Pártja ezúttal is példát mutatott, hogyan kell bátran és következetesen alkalmazni a kommunista elméletet és gyakorlatot a változó valóságra. Az ideológiai munka mindenütt fellendült; a kommunisták szenvedélyes lendülettel fogtak hozzá a párt fegyvertárának felújításához. Világos volt, hogy ez a nagy jelentőségű munka hallatlanul megnöveli a békéért, a demokráciáért, a nemzeti felszabadulásért és a szocializmusért küzdő haladó és forradalmi erők harckészségét, az egész mozgalom ütőképességét. A régi hibák kijavítása, a fejlődést gátló tényezők elhárítása, a dogmatizmus és az abból táplálkozó szektásság és voluntarizmus félresöprése bővíti a kommunista pártok tömegkapcsolatait és befolyását, erősíti vezető szerepüket. Világos volt, hogy a tovább izmosodó nemzetközi kommunista mozgalom újabb csapásokat mér az imperializmus hadállasaira, gyengíteni fogja a reakciós erők befolyását az egész világon.

Ezt a tényt nagyon jól felismerte az imperialista burzsoázia is, amely azonnal mozgósította reformista és revizionista tartalékcsapatait s maga is közvetlen támdásba lendült, hogy gátat vessen a szocialista erők felsorakozásának. Sok helyen a XX. kongresszus határozatait, a forradalmi marxizmus—leninizmus eszméinek ezt a tárházát, a kommunizmus halálos ellenségei, a reakciós burzsoázia és kiszolgálói kezdték a szocialista rendszer, a munkásparaszt hatalom elleni harci riadóként harsonázni. A XX. kongresszus „hozzáigazította a mozgalom óráját a megváltozott időhöz"; a mozgalom ellenségei erre fennen kezdték hirdetni, hogy össze kell törni és félre kell dobni az „órát" — a marxizmus—leninizmust —, amely szerintük már nem alkalmas többé arra, hogy hűen mérje az idők folyását. A XX. kongresszus elítélte a párt gyakorlati munkájának az ipar, a mezőgazdaság, a kultúra vezetésében

Digitized by Google

megmutatkozó egyes hiányosságait; a revizionisták támadni kezdték a pártvezetés elvét általában, mint amely állítólag összeegyeztethetetlen a demokratizmussal. A kongresszus kimutatta, hogy a szocializmus világméretű győzelmei következtében új, békés formák között is végbemehet a szocialista forradalom; a reformisták arról kezdtek kiabálni, hogy íme a kommunisták is belátták a „demokratikus szocializmus" jogosultságát és feladták a forradalom elvét. A Szovjetunió Kommunista Pártja élesen elítélte a személyi kultuszt és azokat a visszaéléseket, amelyeket annak leple alatt elkövettek; a haladás minden rendű és rangú ellenségei erre felfrissítették a „kommunista önkény"-ről és „terroruralom"-ról szóló rágalmaikat.

Az ellenségnek ez az összpontosított támadása bizonyos átmeneti zavart okozott a nemzetközi kommunista mozgalomban, elsősorban azokban az országokban, ahol a párt a leginkább ki van téve a kispolgári tömegbefolyásoknak, vagy tapasztalt és erős burzsoáziával áll szemben. A pártot sok helyen otthagyták az ingatag, ideológiailag nem eléggé szilárd elemek, akiket a kommunizmus sikerei vonzottak a mozgalomhoz, de akik az első jelentősebb nehézségre meghátráltak vagy pánikba estek. Egyes országokban időlegesen csökkent a párt tömegbefolyása is.

Ezek a nehézségek azonban csak átmenetiek voltak. A legtöbb párt gyorsan leküzdötte az eszmei-politikai zavart, összezárta sorait és újult erővel lendült támadásba a nép demokratikus jogainak védelmében, a békéért, a szocializmusért. Az azóta eltelt évek a nemzetközi kommunista mozgalom újabb nagy fellendülését eredményezték. A kommunista pártok egysége, ereje, befolyása és ütőképessége ma összehasonlíthatatlanul nagyobb, mint korábban volt, amihez igen nagymértékben hozzájárult a XX. kongresszus eszméinek termékenyítő és mozgosító ereje. A XX. kongresszus eszméi az emberek millióinak bizonyította be világszerte, hogy a szocializmus, a népek jóléte, a társadalmi haladás és a béke ügyének nincsenek következetesebb képviselői, mint a kommunisták. A XX. kongresszus irányvonalának gyakorlati megvalósítása hatalmas mértékben megnövelte a világ dolgozóiban a szocializmus tekintélyét és népszerűségét, a kommunistákban pedig megszilárdította eszméik legyőzhetetlenségének tudatát. Legjobb bizonyítéka ennek a 81 kommunista pártnak az a hatalmas seregszemléje, amely a történelmi jelentőségű második Moszkvai Nyilatkozattal újabb lökést adott a szocializmusért és a békéért folyó világméretű harcnak.

A magyar kommunisták örömmel és lelkesedéssel fogadták a XX. kongresszus határozatait, amelyek számukra is megmutat-

Digitized by Google

ták a hibák kijavításának, a népgazdaság, a társadalmi élet és a pártmunka fellendítésének útját. A kommunisták széles tömegei is mind határozottabban felvetették a szocialista építés egyes módszereinek, a párt egyes gazdaságpolitikai elveinek, a pártvezetés gyakorlatának felülvizsgálását, illetőleg hozzáidomítását az élet új követelményeihez. A párt akkori vezetői viszont lényegében még akkor is akadályozták ezeknek a változtatásoknak a megvalósítását, amikor a XX. kongresszus a helyzet mély elemzése alapján kimutatta azok szükségességét. Sőt a pártvezetés megpróbálta a kongresszus határozatait is saját hibás gyakorlatának igazolására felhasználni.

Ezt kihasználva, olyan elemek kezdték bitorolni a XX. kongresszus zászlaját, amelyeknek nem az elkövetett hibák és tévedések kijavítása és a szocializmus ügyének előmozdítása volt a szívügyük, hanem a rendszer gyökeres megváltoztatását, a burzsoá restaurációt tűzték ki céljukul. A XX. kongresszus misztifikált és eltorzított „szelleme" csupán a jóhiszemű tömegek megtévesztésére szolgáló kalózlobogó volt a kezükben. A revizionisták azt kezdték hangoztatni, hogy csak erőszakkal, a „nép" felkelésével lehet utat nyitni a XX. kongresszus eszméinek. Hogy ennek a „népfelkelésnek" a jelszavát elfogadhatóvá tegyék, összpontosított támadást indítottak a szocialista építés eredményei és gyakorlati elvei ellen, úgy állítva be azokat, mint a magyar nép lelkétől idegen, a magyar nemzeti sajátosságoknak meg nem felelő „importcikkeket". Így a Petőfi-kör, a Kossuth-klub vitáin, az Irodalmi Újságban és egyes más sajtótermékekben megtámadták az iparfejlesztés, a tervezés elveit és gyakorlatát, a mezőgazdaság szocialista fejlesztését, a pártirányítás elvét, sőt a szocializmus eszmei-ideológiai fegyvertárát, a marxizmus—leninizmus filozófiai, gazdasági és politikai alapelveit is, mint, amelyek állítólag nem felelnek meg többé a megváltozott időknek. A szocializmus ellen indított általános támadás felbátorította a kizsákmányoló osztályok megvert maradványait és a fasizmus ittrekedt söpredékét, s a revizionizmus zászlaja alatt egységes ellenforradalmi tábor kezdett kialakulni a szocialista rendszer, a néphatalom megdöntésére.

A párt Központi Vezetőségének júliusi határozatai közben bebizonyították, hogy a párt a XX. kongresszus eszméinek megvalósítása útján akar haladni. Ezek a határozatok megtették az első jelentős szervezeti és politikai lépéseket ebben az irányban, s a kommunisták és a dolgozó tömegek bizakodással várták a további intézkedéseket.

A szocializmus ellenségeit megrémítette az eseményeknek ez a számukra kedvezőtlen alakulása. Ezért meggyorsították az ellen-

Digitized by Google

forradalmi erők összevonását, s rövid idő alatt szervezeti és politikai egységfront jött létre a Nagy Imre vezette revizionista klikk és a burzsoá és fasiszta ellenforradalom minden hazai és külföldi osztaga között.

A nemzetközi imperializmus egész ideológiai gépezetét harcba vetette az ellenforradalmi tábor befolyásának erősítésére és a szocializmus táborának bomlasztására. Amikor pedig a szuezi agresszióval összekapcsoltan, egyes dolgozó rétegek elégedetlenségét meglovagolva sikerült kirobbantani az ellenforradalmat, akcióba lépett az imperializmus politikai gépezete, sőt megkezdődtek az előkészületek katonai erőnek a bevetésére is.

Az ellenforradalmat leverte a magyar forradalmi erők helytállása és a szocialista tábor internacionalista szolidaritása. A magyarországi ellenforradalom felszámolása súlyos vereséget mért az imperializmus terveire. Meghiúsult az az elképzelés, hogy hazánkban sikerül rést ütni a szocialista táboron és ezt a rést felhasználni a szocialista világrendszer felbomlasztására. Az ellenforradalom leverése világméretű csapást mért a revizionizmusra, amely teljesen lelepleződött, mint az imperializmus tartalékcsapata.

Nem vált be az imperializmusnak és az ellenforradalmi elemeknek az a reménye sem, hogy Magyarországon nem sikerül többé konszolidálni a szocializmus táborát, nem sikerül helyreállítani a párt tekintélyét és vezető szerepét. A Magyar Szocialista Munkáspárt helyes marxista—leninista politikája, a népbe vetett bizalma, a nép érdekeinek hűséges szolgálata, a nehézségeket kertelés nélkül feltáró, őszinte vezetési gyakorlata valóban „csodákat művelt" Az ellenforradalom pusztításait — a szocialista tábor jelentős segítségével — példátlanul rövid időn belül helyrehoztuk, a szocializmus építése pedig újabb lendületet vett. A párt tekintélye és befolyása ma szilárdabb, mint bármikor is volt, nem utolsósorban azért, mert következetesen kiküszöbölte a pártvezetés multbeli hibáit és leszámolt az e hibákat megnyergelő, a XX. kongresszus eszméit meghamisító revizionizmussal. A párt mindenekelőtt a XX. kongresszus eszméinek jegyében érte el ezeket a sikereket; azzal, hogy a kongresszus irányvonalát következetesen és helyesen alkalmazva a hazai viszonyokra, bátran kijavította a régebbi hibákat és új, reális feladatokat tűzött maga elé. A párt a XX. kongresszus szellemében újhodott meg és vívta ki magának a magyar nép tömegeinek őszinte bizalmát és tevékeny támogatását amely minden sikerének legfőbb tényezője.

A XX. kongresszus jelentőségének nagysága évről évre világosabbá válik. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXI. kongresszusa továbbfejlesztette a XX. kongresszus eszméit, amelyeket

Digitized by Google

a Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusa, valamint a testvérpártok kongresszusai a saját viszonyaikra alkalmaztak. A kommunista pártok 1957 novemberi, és különösen a második, 1960 decemberi Moszkvai Nyilatkozata újabb fontos tételekkel gazdagította a marxizmus-leninizmus fegyvertárát, s a XX. kongresszus nagy jelentőségű elvi megállapításait a nemzetközi kommunista mozgalom megingathatatlan alapjává tette.

A nemzetközi kommunista és haladó mozgalom erősödése, az emberiség életében bekövetkezett korszakalkotó fordulat igazolja a XX. kongresszus előrelátását és bizonyítja elméleti-politikai alapvetésének helyességét. Az azóta eltelt öt év megmutatta, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa rendkívül fontos esemény volt nemcsak a Szovjetunió életében, ahol előrelendítette a kommunista építést, hanem a nagy szocialista ország határain túl is felsorakoztatta a szocializmus hadseregét, erősítette a szocialista tábor összeforrottságát, megsokszorozta a kommunisták harci erejét. Mindez megvetette az alapját a szocializmus újabb nemzetközi győzelmeinek és az imperializmus további visszaszorulásának.

A XX. kongresszus úgy vonul be a történelembe, mint a szocializmus korának egyik sorsdöntő eseménye, mint a szocializmus világméretű győzelmének fontos állomása.

Digitized by Google

Az ENSZ 15. közgyűlésének gyarmati vitájához

Írta **SÍK ENDRE**

A rekordok korát éljük. Több tekintetben az ENSZ most lefolyt ülésszaka a rekordok ülésszaka volt. Még egy közgyűlésen sem vett részt annyi ország küldötte, mint ezen, egy ülésszakon sem volt jelen annyi állam-, illetve kormányfő, mint a 15.-en és — utoljára, de nem utolsósorban — itt hangzott el, nem is egyszer, de ismételten, több nagy európai és amerikai nemzet képviselőjének ajkáról a világtörténelem legnagyobb hazugsága.

A gyarmatosító államok képviselői — angolok, franciák, belgák, hollandok, portugálok — egyre azt bizonygatták, hogy ők mindig, vagy legalábbis az utolsó száz év alatt azon fáradoztak, hogy az elmaradt és gyarmati sorban sínylődő népek függetlenségét előkészítsék. S az Egyesült Államok és más NATO-országok képviselői tapsoltak nekik. De ha ez utóbbiak valóban annyi jó szándékkal viseltetnének a gyarmati népek iránt, akkor azt a javaslatot kellett volna üdvözölniök, amelyet a Szovjetunió delegációja tett a *gyarmati rendszer teljes és azonnali felszámolására.* Ezt a javaslatot a Szovjetunió az általános leszerelésre vonatkozó javaslata mellett, a béke védelmének központi kérdésévé emelte.

A gyarmattartók gyorsan lelepleződtek. Miután az utóbbi években gyarmataik jelentékeny részéről kénytelenek voltak lemondani, vagy legalábbis belenyugodni abba, hogy a régi teljes leigázást a gazdasági és politikai függőség kevésbé durva formáival helyettesítsék, most a bőrükből kibújva igyekeznek elérni azt, hogy legalább a még megmaradt gyarmataikat továbbra is megtarthassák. De ma, — amikor a volt gyarmati országok képviselői, azoknak az országoknak képviselőivel együtt, amelyek fenntartás nélkül az imperialista gyarmatrendszer ellen vannak, az ENSZ tagjainak már több mint felét teszik ki — ennek a törekvésüknek nyíltan nem adhatnak kifejezést. Ezért megkerülő hadműveletekhez folyamodnak. A még meglevő gyarmatok felszabadítására — mondják — semmiféle intézkedésre nincs szükség, mert

Digitized by Google

hiszen a történelem, a tények azt bizonyítják, hogy a gyarmatok urai a múltban is mindent megtettek, ma is mindent elkövetnek az elnyomott népek felszabadítása érdekében.

Macmillan angol miniszterelnök az ENSZ 15. közgyűlésének általános vitájában, 1960. szeptember 29-én nagy hangon kijelentette: „Több mint egy évszázad óta arra törekedtünk, hogy a tőlünk függésben levő területeket a szabadság és függetlenség felé vezessük".

Couve de Murville francia külügyminiszter a függetlenné vált afrikai, volt francia gyarmatoknak az ENSZ-be való felvételével kapcsolatban a közgyűlésen 1960. szeptember 20-án ezt mondta: „Hosszú időn át afrikaiak és franciák kölcsönös bizalomban és szoros együttműködésben, egyesült erővel dolgoztak azon, hogy felépítsék azt az alapot, amelyen a jövőben létesítendő államok élete majd a rend és haladás jegyében fejlődhet."

De amit a gyarmatosítók mondanak — tudatos hazugság; annak az ellenkezője az igaz. A kongói és az algériai események pedig megerősítik, hogy *a gyarmatrendszer felszámolása szerves része a béke biztosításának.*

*

Az imperialista hatalmak mindenkor azon fáradoztak, — abban az utolsó évszázadban is, amelyre az angol miniszterelnök hivatkozott —, hogy az ázsiai és az afrikai népeket rabigába hajtsák, a már leigázottakat ebben a helyzetükben megtartsák és az igájukból a kiszabadulást célzó minden kísérletüket gyökerében elfojtsák.

Kövessük Macmillan úr példáját, vegyük csak az utolsó századot, és csak Fekete-Afrikát, amelynek sorsa ma különösen aktuális. Ne beszéljünk arról, hogy spanyol, portugál, holland, angol és francia kalózok, kalandorok és „tisztes" kereskedők 300 éven keresztül egymással versenyezve hogyan rabolták el az afrikaiak millióit, hogyan sorvasztották halálra nagy részüket, vagy dobták útközben a tengerbe, hogyan vetették más részüket állati rabszolgasorba Amerikában és másutt. Ne említsük azt sem, hogyan gyilkolták 3 évszázadon át Nyugat- és Délnyugat-Afrika népeit, hogy elrablott kincseikből — aranyból, elefántcsontból és földjük gyümölcseiből — felépítsék a tőke világuralmát. Vessünk fátylat erre a sötét, távoli múltra. Vegyük csak az utolsó századot.

Megkérdezhetnők Macmillan urat: nem az angol kormány volt-e az, amely egyik hódító rablóháborút a másik után viselte a függetlenségének megőrzéséért hősiesen küzdő ashanti nép ellen a mai Ghana területén (amelyet az angolok „Aranypart"-nak neveztek!) és rabolták el az ország sokszáz millió értékű aranykincseit?

Digitized by Google

Nem az angol kormány volt-e az, amely — amikor Dél-Afrikában gyémántmezőkét, majd aranylelőhelyeket fedeztek fél — két rablóháborút folytatott a szabadságszerető búr nép ellen, hogy a gyémánt- és aranykincsekre rátehesse a kezét?

Nem az angol kormány rabolta-e el ugyancsak véres háborúkban a dél-afrikai xosa és zulu népek szabadságát?

Nem az angol kormány volt-e az, amely a királynő aláírását viselő szerződést felrúgva, a kilencvenes években magához ragadta Lobengula matabele király országát a mai Dél-Rhodéziában?

Nem az angol kormány volt-e az, amely a század legvégén elrabolta a szudáni népek nehéz harcokban kivívott s 15 éven át hősiesen védelmezett függetlenségét, gépfegyverekkel lőve halomra Omdurmánnál a primitív fegyverekkel küzdő szudániak tízezreit?

Es a felvilágosult huszadik században, az első világháború alatt és után, nem az angol kormány volt-e az, amely vérbe fojtotta a földjeitől megfosztott kikuyu nép Harry Thuku vezette függetlenségi mozgalmát Kenyában, John Chilembwe hősies szabadságharcát a Nyasszaföldön, az észak-rhodéziai és nyasszaföldi népeknek imperialista elnyomóik ellen vallásos jelszavakkal folytatott hosszú forradalmi felszabadító harcát, és sok-sok más afrikai szabadságmozgalmat?

Megkérlezhetnők Franciaország külügyminiszterét és ENSZ-delegátusait, akik a 15. ülésszakon az afrikai népek felszabadítóinak tógájában parádéztak: hova lett például az a két nagy független afrikai ország, amely a nyolcvanas-kilencvenes években Nyugat-Afrika belsejében fennállt: a nagy Samori országa Szudánban (a mai Mali és Guinea földjén és körülötte) és Rabeh birodalma, amely a Csad tó körüli országokat fogta össze? Ki ellen kellett csaknem két évtizeden át hősies háborút folytatniok függetlenségük védelmére, ha nem a francia imperializmus rablócsapatai ellen?

Vajon miért kellett például Dahomeynek nagy kegyesen függetlenséget adományozni, ha nem azért, mert ezt a függetlenséget a francia kormány csapatai rabolták el, vérbe fojtva Gbedassze (vagy ahogy a franciák nevezték: Behanzin) dahomey-i királynak országa függetlenségének megvédésére folytatott hősies harcát? Vagy miért kellett *most* adni függetlenséget Madagaszkárnak, amely a XIX. században független ország volt mindaddig, amíg a francia rablók, első sikertelen hódító háborújuk után, az 1885-ben kötött békeszerződést felrúgva, újabb támadó háborúval rá nem törtek az országra és a madagaszkári népek hősies védelmi harcát vérbe fojtva, el nem hurcolták Ranavalona királynőt és kiváló miniszterét, a XIX. század egyik legnagyobb államférfiát

Digitized by Google

Rainilaiarivonit, akiket a száműzetésben halálra sorvasztottak.

Említhetnénk Francia Kongót, amely most már „független állam", de amelynek lakosságát ezerszám hurcolták el kényszermunkára, vagy irtották ki a húszas és harmincas években ugyanazok a francia gyarmatosítók, akik magukat most „a kongói népek felszabadítói"-nak nevezik.

Kádár János, a magyar ENSZ-delegáció vezetője, a közgyűlés általános vitájában tartott felszólalásában, a kongói kérdésről beszélve, megemlített néhány tényt a belga gyarmatosítók múltbeli rémtetteiről. A belga külügyminiszter a felsorolt tényeket válaszában, mint „közismert rágalmakat" utasította vissza. Ezzel kapcsolatban csak azt kívánom leszögezni, hogy a belga külügyminiszter emlékezete vagy rövid, vagy olvasottsága hiányos. Mert amikor századunk első évtizedében az akkor még Lipót belga király személyes birtokát képező úgynevezett „Kongói Független Állam" körül világbotrány tört ki, ezeket a tényeket — ezer mással együtt — nemcsak Rodger Casement brit konzul hivatalos jelentései, számos előítéletmentes angol, amerikai és német megfigyelő tárgyilagos beszámolója, de maguk a Lipót király által a világközvélemény nyomására kiküldött vizsgálóbizottságok is minden kétséget kizáróan megállapították. E megfigyelések, illetve vizsgálatok eredményei vaskos kötetekben jelentek meg, amelyek — ha Brüsszelben talán nem is — Londonban vagy Párizsban bármely nagy könyvtárban hozzáférhetők.[1]

Az utolsó húsz esztendő eseményei — a második világháború és annak következményei — bizonyos mértékben visszavonulásra kényszerítették a gyarmatosító hatalmakat, olyan lépésekre, amilyenekről a hadi jelentésekben azt olvashattuk: „csapataink stratégiai szempontból megfelelőbb állásokba vonultak vissza". Gyarmataik egy részét kénytelenek voltak a politikai függőségből — vagy legalábbis annak eredeti formájából — kisebb vagy nagyobb

1 A belga imperialisták kongói rémtetteiről szóló könyvek és hivatalos kiadványok közül csak néhány legfontosabbat említünk meg:

(Office of International Union). The case against the Congo Free State, Compiled from official documents and other sources. London, 1903.

(Congo Reform Association). Evidence laid before the Congo Commission of Inquiry at Bwembu, Bolobo, Lulanga, Baringa, Bongandanga, Ikau, Bonginda and Monsembe. Together with a summary of events etc. Issued by the C. R. A. Liverpool, 1905.

Fox Bourne, H. R. Civilisation in Congoland. London, 1904.

Morel, E. D. The Congo Slave State. Liverpool. 1903.

Morel, E. D. King Leopold's Rule in Africa London, 1904.

Morel, E. D. Great Britain and the Congo. The Pillage of the Congo Basin. With an Introduction by Sir A. Conan Doyle. London, 1909

Morel, E. D. A Memorial on Native Rights in the Land and Its Fruit in the Congo Territories Annexed by Belgium. London, 1909

Morel, E. D The Future of the Congo. London. 1909.

Morel, E. D. Red Rubber; The Story of the Rubber Slave Trade, which flourished on the Congo for 20 Years. 1890—1910. London, 1916.

Starr, Frederick. The Truth About the Congo, Chicago, 1907.

Buechler. Max. Der Kongostaat Leopold II. Leipzig. 1914

Digitized by Google

mértékben kiengedni. De gyarmatpolitikájuk lényege egy jottányit sem változott. Csupán taktikájuk és stratégiájuk módosult. Ma — a megváltozott körülményeknek megfelelően — mindent megtesznek egyrészt annak érdekében, hogy a leplezetlen politikai elnyomás durva módszerét a politikai befolyásolásnak a „demokrácia" köntösébe öltözött, körmönfontabb módszereivel, a gazdaságilag elmaradott gyarmati országok kincseinek nyílt elrablását a gazdasági kizsákmányolás közvetettebb és burkoltabb formáival helyettesítsék, másrészt annak érdekében, hogy legalább a még megmaradt gyarmataikat továbbra is megtarthassák.

Ezeket a megállapításokat nem nehéz példákkal alátámasztani

Anglia ugandai gyarmatában négy afrikai országot tart elnyomás alatt. Ezek legnagyobbikának, Bugandának királya nem hajolt meg az angol gyarmatosítók előtt, függetlenséget követelt. 1952-ben az angol hatóságok letartóztatták és deportálták és csak 1956-ban, a világ közvéleményének — és elsősorban az afrikai népek egyre hatalmasabb függetlenségi mozgalmának — nyomására engedték vissza hazájába.

Kenya szabadságszerető népei a második világháború után újra megmozdultak. Földet és szabadságot követeltek. Jomo Kenyatta, a mozgalom elismert vezére hazatért száműzetéséből, hogy a mozgalom vezetését újra kezébe vegye. A brit hatóságok — azzal az ürüggyel, hogy az imperialista elnyomóik ellen fellázadt afrikaiak egyes esetekben terrorcselekményeket követtek el — véres megtorló hadjáratot indítottak ellenük, százakat megöltek, ezreket letartóztattak, köztük Kenyattát is, bár nem is volt Kenyában, amikor a terrorcselekmények megindultak és ismeretes, hogy azokat mindenkor elítélte. Kenyattát évekre börtönbe vetették, majd száműzték és máig sem engedték vissza népéhez.

Vagy vessünk egy pillantást az úgynevezett Közép-afrikai Föderációra. Az Egyesült Királyságnak Afrika délkeleti részében három gyarmata volt: Dél-Rhodézia, Észak-Rhodézia és Nyasszaföld. Észak- és Dél-Rhodéziában — akárcsak a Délafrikai Szövetségben — az afrikaiak földjének túlnyomó részét elrabolták. őket magukat rezervátumokba szorították, amelyeknek területe távolról sem elég nagy ahhoz, hogy megéljenek rajta. Így az afrikai lakosság többsége kénytelen az év egy részére, vagy időről időre, egy vagy több évre éhbérért munkába szegődni a dél-rhodéziai fehér földesurak birtokaira, vagy az észak-rhodéziai bányákba, amelyek európai és amerikai monopoltőkés társaságok kezében vannak. A harmadik országban, Nyasszaföldön, európai telepesek még csekélyebb számban élnek, mint Rhodéziában, a lakosságot viszont részben erőszakkal, részben adókkal rászorították arra, hogy a Nyasszaföldde határos gyarmatokra szegődjenek el mun-

Digitized by Google

kára. A második világháború után — 1953-ban — az angol gyarmatosítók ezt a három gyarmatot föderációban egyesítették. Igaz, hogy egyidejűleg, a látszat kedvéért, mind a három országnak adtak bizonyos önkormányzatot s abban némi részvételt az afrikai lakosságnak is biztosítottak. De hogy az afrikaiak politikai jogai mennyire fiktívek, azt bizonyítja az a tény, hogy sem Észak-Rhodézia, sem Nyasszaföld afrikai lakossága sem a föderáció létrejöttekor, sem azóta tudni sem akar erről az államalakulatról.[2] Ennek ellenére a föderáció ma is fennáll és minden jel arra mutat, hogy a brit gyarmatosítóknak eszük ágában sincs azt feloszlatni.

Néhány szót a francia gyarmatosítókról. Nemcsak az angol nagytőkések, de a francia monopolisták is ráeszméltek arra, hogy gyarmati extraprofitjukat a régi módszerekkel már nem biztosíthatják. Ahhoz, hogy gazdasági pozíciójukat továbbra is megtarthassák, bizonyos fokig engedniök kell az afrikai népek hatalmas erejű függetlenségi törekvéseinek, legalább látszatra visszaadni elrablott függetlenségüket. Nem volt könnyű erre rászánni magukat és a francia neo-kolonializmus fő eszközének szánt, úgynevezett „loi cadre" — félresikerült.

De Gaulle tábornok, amint a hatalmat átvette, egy lépéssel tovább ment. Elvben elismerte minden gyarmat jogát a függetlenségre azzal, hogy döntsék el maguk, bennmaradnak-e, szuverenitásuk jelentős korlátozása mellett, a francia nemzetközösségben, vagy a teljes függetlenséget választják, amely esetben lássák, hogyan boldogulnak támogatás nélkül. A félrevezetés és megfélemlítés e módszerével elérte, hogy akkor mindjárt csak egy akadt köztük, amely minden előrelátható nehézség ellenére azonnal és habozás nélkül a teljes függetlenséget választotta: Guinea. S a francia gyarmatosítók be is váltották amit ígértek: közvetlenül a függetlenség életbelépése előtt mindent, ami csak mozdítható volt, elvittek az országból.

Az elmúlt év első napjaiban e cikk szerzője néhány napot töltött a fiatal Guineai Köztársaságban. Meggyőződhetett róla, hogy az országnak a gyarmatosítók által utolsó percben végrehajtott kifosztása milyen alapos volt. Járt egy kórházban, ahonnan a franciák kivonulásukkor, még a kórlap-nyomtatványokat is elvitték. A francia orvosok távozása következtében oly nagymérvű volt az orvoshiány, hogy az egészségügyi miniszternek magának is naponta több órát betegek operálásával kellett töltenie. Ez csak egy példája annak a páratlan hősiességnek és bámulatos energiának, amellyel Guinea forradalmi népe függetlenné vált

[2] A föderáció létrehozása előtt megkérdezték az afrikaiak véleményét és azok egyhangúlag ellene nyilatkoztak. A föderációt mégis létrehozták azzal, hogy majd megfigyelik, hogy funkcionál és 1960-ban a kérdést újra felülvizsgálják. Azóta az afrikai lakosság Észak-Rhodéziában is, Nyasszaföldön is számos ízben újra meg újra kifejezte negatív álláspontját.

Digitized by Google

országának saját erejéből való felépítéséhez azonnal nekilátott. Az azóta eltelt két év alatt valóságos csodákat művelt.

A francia gyarmatosítóknak viszont csakhamar rá kellett döbbenniök, hogy ez sem biztosítja gyarmatrendszerük fenntartását. Miután Guinea forradalmi népe rést ütött Franciaország óriási afrikai birodalmán, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a függetlenségi mozgalmak Francia-Nyugat-Afrika többi országában is Guinea példájára kiharcolják a függetlenséget, elszakadnak Franciaországtól. De Gaulle tábornok „államférfiúi bölcsességéről" tanúskodik, hogy nem riadt vissza politikájának újabb megváltoztatásától: megadta a lehetőséget Francia-Nyugat-Afrika és Francia Egyenlítői Afrika valamennyi korábban gyarmati országának, hogy szuverenitásuk megtartásával is megmaradhassanak a francia államközösségben, persze úgy, hogy Franciaország politikai befolyását és gazdasági pozícióit ezekben az országokban biztosítják.

Hogy az ilyen „függetlenség" és „szuverenitás" mennyire viszonylagos, annak megvilágítására elég, ha két tényre hivatkozom. Egyik ez: a nemzetközösségen belül meghagyott függetlenség egyik előfeltétele a Franciaországgal, mint a nemzetközösség vezető államával kötött katonai szerződés. Ez többek között biztosítja a francia imperialisták részére azt a jogot, hogy e volt gyarmataikon kiépített katonai bázisaikat továbbra is fenntarthassák. Másik tény — amelyről a 15. közgyűlésen az összes ENSZ-tagállamok képviselői saját szemükkel meggyőződhettek — az, hogy a függetlenség ünnepélyes meghirdetése és a szuverenitás formailag is megtörtént átruházása egyáltalán nem feszélyezi az imperialista francia kormányt abban, hogy akaratát ezekre az országokra ráerőszakolja s őket saját külpolitikai céljainak kiszolgálására kényszerítse.

Hogy a gyarmatosítók mennyire tartják szem előtt a gyarmati népek érdekeit, sokat elárul a belga külügyminiszternek az ENSZ közgyűlésén elhangzott felszólalása. Annak illusztrálására, hogy a belgák gyarmati rezsimje mennyire előmozdította Kongó afrikai lakosságának jólétét, azzal dicsekedett, hogy az egy főre eső nemzeti jövedelem Belga Kongóban a függetlenség elnyerése előtt milyen magas volt. De hiszen tudott dolog, hogy ezen országok nemzeti jövedelmének óriási hányada a belga, angol és amerikai monopóltőkések néhány bánya- és egyéb koncessziós társaságának zsebébe vándorol, az afrikai lakosságra eső fejenkénti része pedig minimális.[3] Ez az okoskodás arra a karikatúrára

3 Egy hivatalos ENSZ-kiadvány megállapítja, hogy a belga monopóliumok tőkebefektetései Kongóban 1947 és 1952 között 219 millió dollárról 554 millióra növekedtek. A monopóliumok tiszta jövedelme ez alatt az idő alatt 430 millió dollárt tett ki, ami-

Digitized by Google

emlékeztet, amely előkelő vendéglő asztalánál ülő kövér úriembert mutat, s előtte tányéron két hatalmas szelet húst. Az utcáról ablakon keresztül sóvárogva nézi egy rosszul öltözött munkásember. A kép aláírása: „Statisztika. Minden főre egy szelet hús".

Fentiekben csak néhány vonással próbáltuk megrajzolni az angol, francia, belga gyarmatosítók arcképét a múltban és a jelenben. De van ennél súlyosabb is. Például, ami a Dél-afrikai Unióban folyik.

Ez az ország formailag nem gyarmat. Régebben „gyarmati típusú dominium"-nak nevezték. Ma, a Brit Nemzetközösség korszakában úgy mondhatnám, hogy „gyarmati típusú független ország". Hogy értendő ez?

A Dél-afrikai Unió nemrég „népszavazással" döntött arról, hogy köztársaság lesz. „Demokráciájának" csak egészen kis szépséghibája van: az, hogy az ország 14 milliós lakosságának több mint négyötöd részét kitevő afrikai lakosság százszázalékra ki van rekesztve belőle. Nemcsak a választások vonalán, minden vonalon. A „demokrata" kormány jogokat nem, csak sortüzet és börtönt tartogat részükre. Az ENSZ számára ez nem új. Közgyűlésein több mint tíz éve évről-évre szóba kerül, hogy ebben az országban az afrikai lakosságot lealázó faji elkülönítésnek vetik alá; politikai jogai nincsenek, gazdasági fejlődési lehetősége nincsen, s ha elégedetlenségének akár csak szerényen is hangot ad, ezerszámra gyilkolják és bebörtönzik. Az elmúlt év tavaszán az egész világ felháborodását váltották ki a sharpville-i és a langai vérfürdők. Az indiai kisebbséget gazdaságilag is és politikailag is elnyomják.

A szomszédos Délnyugat-Afrikát, amelynek mint volt német gyarmatnak adminisztrálására az első világháború után megbízatást kapott, egyszerűen bekebelezte, eltulajdonította. Mikor a második világháború után az ENSZ alapokmánya értelmében ennek a volt német gyarmatnak is, mint a többinek, mandátumterületből gyámsági területté kellett volna alakulnia, hogy azután bizonyos idő múltán független állammá váljék, a Délafrikai Unió urai egyszerűen kijelentették, hogy ezt az országot belső tartományuknak tekintik, ahol azt teszik, amit akarnak. Minthogy pedig ők faji elkülönítést, az afrikai népek elnyomását és kizsákmányolását gyakorolják, ezt teszik Délnyugat Afrikában is.

ből 250 milliót a részvényesek közt kiosztottak. (United Nations. The International Flow of Private Capital, 1946—1952. New York, 1954., pp. 24—25.)

John Günther amerikai szerző „Inside Africa" c. könyvében (689. o.) ezt írja: „Tény, hogy Kongó gazdag ország és sokat tesz az afrikaiak javára, de 1950-ben az ország nemzeti jövedelmének 75 százaléka (32,5 milliárd belga frank) a lakosság 3 százalékának zsebébe vándorolt. Az Egyesült Államok 1937-ben 1 471 000 dollár értékű árut vitt ki Kongóból, 1951-ben már 52 millió értéket."

Ugyanakkor egy képzett afrikai szakmunkás bére az Union Minière-nél nem haladja meg a napi 1 dollárt, egy segédmunkásé pedig a 10—20—30 centet. (L. Basil Davidson: The African Awakening. London, 1956. p. 151.)

Digitized by Google

És a délafrikai gengszter-gyarmatosítók nincsenek egyedül. Portugália képviselője nemegyszer jelentette ki az ENSZ színe előtt, — mint ahogy kormánya is mindig ezt hangoztatja az egész világ színe előtt, — hogy Portugáliának nincsenek gyarmatai. Angola, Mozambik és a többi, szerintük nem gyarmat, hanem egyszerűen Portugália tartománya. Hogy ezeknek a „tartományoknak" gazdag természeti kincseit ma is a portugál bankárok, tőkések és földesurak aknázzák ki, a bennszülött lakosság viszont, a fejlődés minden lehetőségétől megfosztva, nyomorban tengődik, fiainak ezrei pedig még ma is emberkereskedelem áldozatai — arról a „szabad világ"-nak ezek a képviselői bölcsen hallgatnak.[4]

Ez a helyzet mutatja, mit kell tartanunk az imperialistáknak a gyarmatok azonnali felszabadítása ellen felhozott azon érveiről, hogy ilyen határozatra nincs szükség, mert előbb-utóbb a gyarmatosítók saját jószántukból felszabadítják őket.

Egy másik, a gyarmatok azonnali felszabadítása ellen állandóan hangoztatott érv, hogy a gyarmati országok népeit előbb fel kell készíteni a függetlenségre. Veszedelmes volna minden további nélkül függetlenséget adni nekik, hiszen nincsenek kellő számban képzett adminisztrátoraik, mérnökeik, orvosaik és így tovább, nincs meg a szükséges gyakorlatuk sem ahhoz, hogy modern, demokratikus állam törvényhozó és végrehajtó szerveit létrehozzák és azok feladatait ellássák.

Erre az átlátszó érvre Guinea elnöke, Sekou Touré, már megadta a választ, az ENSZ közgyűlésén tartott beszédében: „Minden nép — mondotta — minden időben képes önkormányzatra . . . Saját ügyeik intézésére csak egyféle népek nem képesek: a gyarmatok népei." Valóban márványba vésendő szavak. Legyenek nyugodtak a gyarmatosítók: ha az elmaradott afrikai országok holnap megkapják függetlenségüket, nagyon jól el fogják kormányozni országaikat — feltéve, hogy volt elnyomóik nem zavarják őket ebben, mint ahogy azt most Kongóban teszik.

Kivétel nélkül minden afrikai népnek megvan a maga társadalmi szervezete, soknak közülük kialakult államszervezete is. Hogy ezek nem hasonlítanak a nyugati kapitalista államszervezetekhez, az természetes. De miért kellene azokra hasonlítaniok? Az ENSZ alapokmánya egyáltalán nem írja elő azt, hogy az államoknak valamilyen meghatározott típus mintájára kell alakulniok. Az ENSZ tagjai között vannak feudális monarchiák, alkotmányos monarchiák, polgári köztársaságok és szocialista köztár-

4 A portugál gyarmatokon uralkodó hallatlan nyomor és embertelen terror tényeken alapuló részletes leírását adják többek között az alábbi művek:
Basil Davidson: The African Awakening. London. 1956
James Duffy: Portuguese Africa. London. 1959.
Elisabeth Landes: UN Stepchildren. „Africa Today". Jan.—Febr. 1958.

Digitized by Google

ságok. Semmi akadálya sem lehet annak, ha valamely afrikai ország népe egyelőre tovább fenn akarja tartani a maga hagyományos társadalmi szervezetét — például mondjuk Ugandában a Buganda államot vagy Dél-Afrikában a basuto nemzet törzsi államszervezetét — hogy azt megtarthassák mindaddig, amíg belső fejlődésük folyamán saját elhatározásukból fel nem cserélik jelenlegi államformájukat más, modernebb államformára.

Ezeknek az országoknak a fejlődésében természetesen szerepet játszik a munkásosztály számbeli és politikai erejének foka. A második világháborúban az afrikai proletariátus jelentősen megnőtt. Belga-Kongóban például a bérmunkások száma 1936-ban 491,5 ezer volt, 1948-ban már 820 ezer. Francia Nyugat-Afrikában a megfelelő adatok: 178 ezer és 282 ezer; Kenyában pedig 213,7 ezer, illetőleg 394.9 ezer stb. A szakszervezetek rohamos fejlődése és marxista-leninista pártok létrejötte és szerepe a nemzeti felszabadító mozgalmakban a dolgozók politikai színvonalának emelkedéséről tanúskodik.

Ha a gyarmatosító hatalmak valóban azt akarnák, hogy a még gyarmati sorban levő népek függetlenné váljanak, ahelyett hogy „felkészültség hiánya" ürügyén visszatartanák őket a függetlenség elnyerésétől, akkor támogatnák őket abban, hogy minél előbb, minél nagyobb számban, minél magasabbfokú felkészültséget szerezzenek. Ennek azonban nem az az útja, hogy elküldik hozzájuk ügynökeiket „tanácsadók" gyanánt, sem az, hogy egy-kétezer gyerek — és felnőtt — számára missziós iskolákat szerveznek, sem az, hogy többmilliós népből öt-tíz fiatal ember számára lehetővé teszik, hogy a gyarmatosító anyaország valamelyik egyetemét elvégezhesse. Komoly változás abban az irányban, hogy a ma még elnyomott afrikai népek nagy számban és gyorsan szerezhessenek magas politikai, műszaki és tudományos képzettséget, csak akkor lesz lehetséges, ha függetlenségüket visszanyerik. Akkor maguk létrehozzák majd saját közép- és felső iskoláikat és nem egyesével, hanem százával fogják fiaikat és leányaikat külföldi egyetemekre és műszaki főiskolákra kiküldeni. És ha majd a fejlett országok felajánlanak nekik nagyobbszámú ösztöndíjat főleg orvosi és műszaki főiskolákra és minden politikai feltétel nélkül — mint ahogy azt példamutatóan a Szovjetunió teszi — azt is örömmel fogadják. Mindehhez azonban az kell, hogy előbb *elnyerjék függetlenségüket.*

* * *

A függetlenség megadása ellen felhozzák továbbá, hogy a felszabadítandó országok gazdaságilag állítólag ma még nem képesek megállni a lábukon. Ennek a kérdésnek két oldala van. Egyik az, hogy nem rendelkeznek a szükséges anyagi eszközök-

Digitized by Google

kel, a másik az, hogy gazdaságuk fejletlen. Mind a két állítás igaz. De hogy is rendelkeznének a szükséges anyagi eszközökkel, amikor a gyarmatosítók fél évszázadon, vagy még több időn át fosztogatták őket. Nyersanyagaikat elrabolták, vagy potom áron felvásárolták és exportálták; az ipar fejlesztését pedig megakadályozták, hogy saját iparuk számára biztosítsák az újabb piacokat. Ezek az országok azért szegények és gazdaságilag elmaradottak, mert a gyarmatosítók tették őket ilyenekké. Ahhoz, hogy ez az állapot megszűnjék, először meg kell szabadulniok kizsákmányolóiktól, azután segítséget kell kapniok a gazdaságilag fejlett országoktól. Amíg gazdaságuk irányítása a gyarmatosítók kezében van, a segítségnek sem sok hasznát látnák, mert ez is jórészben a gyarmatosítók céljait szolgálná. Amint függetlenek lesznek, a gazdasági segítség valóban az ország, a lakosság érdekeit szolgálja.

Sok szó esik ma az elmaradt országok gazdasági megsegítéséről, arról, hogy a gazdaságilag fejlett országoknak erkölcsi kötelessége segítséget nyújtani az elmaradottaknak. Ez feltétlenül helyes. De milyen arányban? Igazságos lenne például, hogy azesetben, ha a nem gyarmattartó országok nemzeti jövedelmük 1 százaléka erejéig vállalják ezt a kötelezettséget, a volt gyarmatosítóknak ennek többszörösét kelljen vállalnick.

Nem kevés szó esik arról is, hogy az elmaradt országok gazdasági megsegítése hogyan történjék: bilaterális megállapodások útján, vagy az ENSZ közvetítésével. Megtiltani azt, hogy bármely ország bármely más országnak segítséget adjon, ha az utóbbi ezt szívesen elfogadja, természetesen nem lehet. Ha a gazdasági segítés politikai feltételek nélkül történik, ezt csak üdvözölni lehet. Az elmaradt országok gazdasági megsegítésének központilag, az ENSZ-en keresztül történő megvalósítása ugyancsak helyes és üdvözölhető abban az esetben, ha az ENSZ apparátusa, amely ezeket a segélyeket szétosztja és kezeli, valamennyi ország érdekelt szem előtt tartja és nem egy ország vagy országcsoport érdekeit szolgálja, mint az eddig történt és történik. Mint ahogy az általános és teljes leszerelés nem valósítható meg az ENSZ szerveinek — elsősorban a Főtitkárságnak és a Biztonsági Tanácsnak — megfelelő átszervezése nélkül, a gazdaságilag elmaradott országok gazdasági megsegítése nem szervezhető meg eredményesen, ha ez az átalakítás meg nem történik.

*

Vannak, akik így érvelnek: Helytelen lenne a még gyarmati népeknek ma függetlenséget adni, mert nagy részük még törzsi szerkezetű társadalomban él és a törzsek egymással állandóan hadakoznak. Előbb meg kell szüntetni ezeket a viszálykodásokat és csak azután lehet majd szó a függetlenség megadásáról.

Digitized by Google

Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy annak, amit az imperialista sajtóban ezekről a törzsi viszálykodásokról nap mint nap olvashatunk, háromnegyed része egyszerűen nem igaz, vagy tisztára a gyarmatosítók provokációs „divide and rule" politikájának következménye.

Tény, hogy vannak egymással ellenségeskedő törzsek. Ez néha hagyományos, „örökölt" rossz viszony. Ennél sokkal nagyobb szerepe van azonban annak, hogy a gyarmatosítók a törzseknek ezt a hagyományos ellenségeskedését minden eszközzel szítják. Ennek száz módja van: különböző mértékű megadóztatás, megkülönböztetés a munkára kényszerítésnél, a földek kisajátításánál és így tovább. Megtörténik, hogy az afrikai lakosság — parasztok vagy munkások — valahol lázadoznak az erejüket meghaladó adóztatás, a könyörtelen kizsákmányolás vagy kényszermunka ellen. A lázadozók rendszerint egy törzshöz vagy törzscsoporthoz tartoznak. A gyarmatosítók ellenük uszítanak egy másik törzset, amelyről tudják, hogy különben sincsenek amazokkal barátságos viszonyban, vagy ehhez a másik törzshöz tartozó afrikai rendőröket vagy katonákat rendelnek ki ellenük és kész a „törzsi háború". Semmi kétség benne, hogy amint a gyarmatosítók uralma megszűnik és az afrikai lakosság megbízott képviselői veszik át az állam kormányzását, a törzsi viszálykodások rövidesen megszűnnek. Az afrikai népek ma egységes afrikai nemzeti államok létrehozásáért küzdenek, ami önmagában is fejlett öntudatról tanúskodik. S ha akadnak is még közöttük politikai fejlődés tekintetében elmaradt törzsek, amelyeknél ez az öntudatos egységtörekvés még hiányzik, vagy még gyenge, minden egyes afrikai országnak, bármilyen elnyomott és kizsákmányolt helyzetben van is, ma már van öntudatos vezető gárdája, amely a nemzeti egység létrehozását konkrét céljául tűzte ki. A Szudáni Köztársaság, Ghana és Guinea példája ékesszólóan bizonyítja, hogy ez így van. És ha a belga gyarmatosítók valóban és teljesen kivonultak volna Kongóból, ha a törvényes kongói kormány zavartalanul kezébe vehette és folytathatta volna az ország kormányzását, ha a segítségére küldött ENSZ-csapatok a viszályok kiküszöbölését és nem azok elmérgesedését segítették volna — kétség nem fér hozzá, hogy a kongói kormánynak éppúgy sikerült volna az ország népeinek egységét rövid idő alatt biztosítania, mint ahogy az a ghanai vagy a guineai kormánynak sikerült. Az világos, hogy azok a viszályok, összeütközések, szecessziós törekvések, amelyek ma a független Kongó megszilárdulásának útjában állanak, nem a kongói népek közötti viszályok és összeütközések, hanem a belga imperialisták és barátaik machinációi. Hiszen ezek az ellentétek, Kongó óriási területének nem ezen vagy azon a vidékén, nem ennek vagy annak a törzsnek vagy törzscsoportnak

Digitized by Google

a területén éleződtek ki, hanem pontosan ott, ahol az európai és amerikai monopóltőkések — az Union Miniere és a többi — a leginkább érdekelve vannak: Katangában és Kaszaiban. Mihelyt az imperialisták végleg kitakarodnak és az ENSZ szervei becsületesen végrehajtják a Biztonsági Tanács vonatkozó határozatait, a Csombe- és Mobutu-féle imperialista-bérencek eltűnnek a történelem süllyesztőjében, minden lehetőség meglesz arra, hogy Kongó ugyanolyan egységes és független állammá váljék, amilyen Szudán, Ghana vagy Guinea.

*

Egyes afrikai országok felszabadítására irányuló javaslatok ellen felhozzák, hogy területükön többé-kevésbé jelentős számú európai telepes él, akiknek szerzett jogait az új független állam sértené. Mi lenne Algéria, Kenya, Észak- és Dél-Rhodézia, a Dél-afrikai Unió és más afrikai országok lakosságának európai részével, ha ezek az országok függetlenséget nyernének? Vajon a lakosság afrikai többsége nem állna-e bosszút korábbi elnyomóin?

Először is le kell szögeznünk, hogy „szerzett jogokról" itt nem lehet szó. Aki elrabolja a másiknak a földjét, aranyát, vagy egyéb kincseit, birtokot, gazdagságot szerezhet, de jogot nem. A jog és igazság azt követelné, hogy a rablott értéket fizesse vissza. Az afrikai népek azonban, amelyekről évszázadok óta azt terjesztették, hogy „vadak", a valóságban olyan szelídek, hogy ezt nem is követelik. Csak azt követelik — de ezt aztán erélyesen —, hogy szűnjenek meg már végre fosztogatni őket. Csatlakozva Sekou Touré elnök javaslatához — hozzátesszük: és fizessék vissza legalább valamelyes csekély hányadát annak, amit elraboltak.

„Szerzett jogaik" az európai telepeseknek tehát nincsenek. Ha nem hagyják el a függetlenné vált országot, hanem mint annak egyenjogú polgárai továbbra is ott óhajtanak élni — ennek semmi akadálya. Az afrikaiak meg akarnak szabadulni és meg is kell szabadulniok az elnyomó gyarmatosítóktól — az imperialista „anya"-országokból kiküldött kormányzóktól, a hatósági és erőszak-szervezetektől —, de a gyarmatosító országból vagy más országból oda települt európai lakosok távozását egyáltalán nem követelik. Sőt: országuk további gazdasági és kulturális fejlődése érdekében akarják is, hogy az európai orvosok, mérnökök, tanárok ott maradjanak. Ezek ugyanazokat a jogokat élvezhetik, politikai és gazdasági téren egyaránt, mint az afrikai lakosság. A privilégiumokról azonban, amelyeket eddig élveztek, a maguk számára erőszakkal biztosított és jogtalanul élvezett előjogaikról — egyszer s mindenkorra le kell mondaniok, ugyanúgy, ahogy a rabszolgakereskedőknek és rabszolgatartóknak le kellett mon-

Digitized by Google

daniok a rabszolgakereskedés és rabszolgatartás jogáról, amikor Anglia és nyomában a többi nyugati ország ezt a rendszert eltörölte.

De az afrikai népek nagylelkűen bánnak az európai telepesekkel, mert bár túlnyomó részüket a gyarmatosítóknak évszázadok alatt sem sikerült a kereszténységnek megnyernie, abból az úgynevezett keresztényi emberszeretetből ma is több van bennük, mint azokban, akik, mint Marx mondotta „a Krisztusról beszélnek, de a gyapjúra gondolnak".

•

Az imperialistáknak a gyarmati rendszer teljes és azonnali felszámolása ellen felsorolt érvei, mint a fentiekből látható, egytől egyig tarthatatlanok. Tudják ezt jól ők maguk is. Tudták már akkor, amikor *a gyarmati rendszer teljes és azonnali felszámolásának kérdése a Szovjetunió javaslatára a közgyűlés napirendjére került.* Még jobban meggyőződhettek érveik tarthatatlanságáról a vita folyamán, amikor nemcsak a szocialista országok, valamint a gyarmati sorból felszabadult ázsiai és afrikai országok képviselői, de a nem gyarmattartó kapitalista államok többségének delegációi is, egyértelműen állást foglaltak a gyarmati rendszer felszámolása mellett.

Ily módon lefegyverezve és sarokba szorítva a gyarmatosítók kétségbeesett kísérletet tettek arra, hogy a vitát valahogy mellékvágányra tereljék és zsákutcába juttassák. Minden gyarmatosítók fő protektorának, az Egyesült Államok delegációjának kezdeményezésére egyik imperialista állam képviselője a másik után próbálta bevetni azt a gondolatot, hogy a deklarációban ne csak a gyarmati országokról legyen szó, hanem „valamennyi más nem szabad országról" is. Ez alatt a szocialista országokat (a Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetségének nem orosz tagállamait és az európai népi demokratikus országokat) értik, amelyek szerintük a Szovjetunió „gyarmatai".

Nincs szükség arra, hogy ezzel az ostoba rágalommal vitába bocsátkozzunk. Mindenki tudja, hogy a szocialista országok népei maguk az urai országaiknak, hogy ott minden politikai és gazdasági poszton saját munkásaik, parasztjaik és értelmiségieik ülnek. Azokat az országokat, amelyek a Szovjetunió szövetségesei, a Szovjetunió nemcsak hogy nem zsákmányolja ki, de a legmesszebbmenő nagylelkűséggel segíti. Köztudomású az is, hogy a gyarmati sorból felszabaduló országok, amelyek minden igyekezetükkel azon vannak, hogy népgazdaságuk évtizedes elmaradottságából kimozduljanak, örömmel fogadják gazdasági partnerükül a Szovjetuniót és a szocialista országokat általában, mert tudják.

Digitized by Google

hogy ez a gazdasági kapcsolat népgazdaságuk fejlődését, országuk gyarapodását mozdítja elő és, hogy ebből a gazdasági kapcsolatból politikai hátrányuk nem származik.

A közgyűlési vita tárgyát képező deklaráció — az is, amelyet a Szovjetunió nyujtott be, az is, amelyet az ázsiai és afrikai országok — arról szólt, hogy függetlenséget kell adni a gyarmatoknak, vagyis azoknak az országoknak, amelyeknek nincs saját államuk, saját kormányuk, ahol idegen hatalom uralkodik, melynek polgárai politikai és gazdasági kiváltságokat élveznek, az ország népei pedig, vagy legalábbis azok óriási többsége jogfosztott, vagy nem teljes jogú, másodrendű embereknek számítanak. Függetlenséget kell adni azoknak az országoknak, ahol az állam törvényhozó, államigazgatási és igazságügyi szervei egy idegen hatalom fennhatósága alatt vannak; ahol az ország népgazdaságának kulcspozíciói — bankok, külkereskedelem, közlekedési utak, nagyüzemek, sok helyen a föld nagy része is — gyarmatosítók kezében vannak, amit azok arra használnak ki, hogy az ország nyersanyagait és egyéb természeti kincseit ellenérték nélkül, vagy jóval a világpiaci árakon alul összeharácsolják, a leigázott helyi lakosságot pedig erőszakkal vagy gazdasági nyomással arra kényszerítsék, hogy munkaerejüket éhbérért odaadják.

Mindenki jól tudta, miről van szó: arról, hogy az angol, a francia, a belga, a holland, a spanyol, a portugál gyarmatosítóknak, akik egyes ázsiai és afrikai országokat még ma is gyarmati sorban tartanak, elnyomnak és kizsákmányolnak, erről haladéktalanul le kell mondaniok.

Az imperialisták manővere teljes kudarcot vallott. *Kénytelenek voltak elvben maguk is elismerni a gyarmati rendszer felszámolásának szükségességét és időszerűségét.* Arra azonban, hogy az ezt követelő deklarációt, akár csak az ázsiai és afrikai országok által beterjesztett enyhébb fogalmazásban is megszavazzák — s ezzel maguk írják alá a szívüknek kedves gyarmati rendszer halálos ítéletét —, még sem tudták rászánni magukat. Kerestek és találtak ürügyeket arra, hogy egyik-másik formulázás elfogadhatatlanságára hivatkozva tartózkodjanak a szavazástól.

Az imperialista politikusok szerint „csak igen naiv idealisták javasolhatnak olyat, hogy jelenleg, a világválság idején, az anyaországok megengedhetik maguknak azt, hogy kivonuljanak gyarmataikról."[5]

De sok száz millióra tehető ezeknek a „naiv idealistáknak" a száma. A szovjet javaslat az ENSZ-en kívül is hatalmas helyes-

5 A kolonializmus ellen. Cikkgyűjtemény. New York, 1958.

Digitized by Google

lással találkozott. Nem csupán a népek igazságérzete követeli a gyarmatrendszer azonnali, teljes felszámolását; ezt diktálja az a felismerés is, hogy ez a béke megszilárdításának egyik legfontosabb eszköze. „A népek függetlenségi és szabadságharca gyengíti a háborúra törekvő erőket, és megsokszorozza a béke erőit."[6] Mellékük szegődik világszerte a forradalmi munkásmozgalom, a demokrácia minden igaz híve, a béke-világmozgalom.

Ma, a huszadik század második felében, az emberiség megújhodásának nagyszerű korszakában, amikor a szocializmus erői felülkerekednek, a világ elnyomott és kizsákmányolt népei a föld legfélreesőbb zugában is talpraálltak, hogy kiharcolják szabadságukat, függetlenségüket, emberi jogaikat. ma, a gyarmati rendszernek, az emberi nem ezen évszázados szégyenének nincs többé helye a földön. Ütött már a gyarmati rendszer végórája.

[6] A kommunista és munkáspártok 1960. novemberi Értekezletének Kiáltványa.

Digitized by Google

A felsőoktatás továbbfejlesztéséről *

Irta **MOLNÁR JÁNOS**

Befejeződött az oktatásügyünk továbbfejlesztéséről szóló tézisek társadalmi vitája. A vitában mintegy 900 000 ember vett részt, s közel 70 000 szólalt fel. Az egyetemeken és főiskolákon — külső szakemberek bevonásával — tanácsüléseken vitatták meg a téziseket. Az egyetemek és főiskolák részt vettek a reformtervezet kidolgozásában is. Javaslataik sokat segítettek a kormánybizottságnak az alapelvek kidolgozásában.

A tapasztalatok azt bizonyították, hogy ez a módszer: az oktatók bevonása a reform előkészítésébe, az egyedüli helyes módszer volt. A felsőoktatás szakmailag igen bonyolult, sokágú terület, s központi utasításokkal lehetetlen azokat az összetett problémákat megoldani, amelyek most napirendre kerülnek. Nem lehet csupán az egyetemek, főiskolák oktatóira támaszkodva sem. Elengedhetetlen a népgazdaság, a tudományos élet különböző területein dolgozó szakemberek segítsége. Ezért is jelentősek voltak azok a viták, amelyeket a Tudományos Akadémián, annak egyes intézeteiben, a Tudományos és Felsőoktatási Tanácsban, a MTESZ-ben rendeztek, ahol különös súllyal kerültek szóba a felsőoktatás problémái. A viták megmutatták, hogy az egyetemi és főiskolai oktatók — tekintélyes professzoroktól a fiatal tanársegédekig egyaránt — többségükben egyetértenek a reform célkitűzéseivel, időszerűnek és szükségesnek tartják azokat. *Az elmúlt két félévben egészséges közvélemény alakult ki a reform mellett.* Ez a legfontosabb politikai előfeltétele annak, hogy elképzeléseinket megvalósítsuk. Természetesen voltak és vannak ellenvélemények, aggodalmak is. Vannak egyetemi oktatók, akik nem értették meg a reform szükségességét, mások különböző — részben jogos — aggályokat vetnek fel.

* E cikkben nem térek ki az orvos- és agráregyetemek, valamint a művészeti főiskolák problémáira.

Digitized by Google

A jelen helyzet egészében mégis kedvező. A felsőoktatás néhány éven át lemaradt a reform előkészítésében. Ezért az elmúlt tanévben a fő feladat az elmaradás megszüntetése volt. Le kellett küzdeni — sokszor még a Művelődésügyi Minisztériumban és más irányító szervekben is — mind a kapkodó, demagóg, mind a konzervatív törekvéseket. A viták eredményeként a helytelen nézetek ma már szűkebb területre szorultak vissza, s megvannak a feltételek a munka meggyorsításához.

Az alapelvek világosak. Ma a legdöntőbb feladat a megvalósításukhoz szükséges legjobb módszerek kikísérletezése, főképpen pedig a tananyag és az oktatási módszerek korszerűsítésének megkezdése. Hol tartunk jelenleg e feladatok megoldásában?

•

Oktatásügyünk továbbfejlesztésének egyik kulcskérdése az iskola és az élet, az oktatás és a gyakorlat, a termelés kapcsolatának megjavítása. Az a célunk, hogy a hallgatókat már a tanulmányi idő alatt bevezessük a tanultak gyakorlati alkalmazásába, így az oktatást célszerűbbé tegyük, hogy az a jelenleginél jobban megfeleljen a társadalom által támasztott követelményeknek. A gyakorlati képzés megjavítása fokozza a szakképzés hatékonyságát, elősegíti, hogy szakterületük valóságos és gyakorlati problémáit jobban ismerő mérnökök, pedagógusok és más szakemberek kerüljenek ki az egyetemekről. Az élettel, a termeléssel való kapcsolat megjavításától azt is várjuk, hogy a hallgatók egyetemi képzésük előtt és alatt közvetlen gyakorlatból ismerjék meg a társadalmilag hasznos munkát, elsősorban a fizikai munkát, aminek politikai és jellemformáló jelentősége vitathatatlan. Egyetemeinken ma kevés a gyakorlatra, a tanultak gyakorlati alkalmazására fordított idő, a gyakorlatok nem elég hatékonyak és elszakadtak az elméleti anyagtól.

A viták során általában egyetértéssel találkozott az az álláspont, hogy az egyetemi képzési idő 5 évéből mintegy 10 hónapot jól megszervezett — üzemi, területi — szakmai gyakorlatra kell fordítani, amely a hallgatókat leendő hivatásukra készíti elő, és amely ezért képzésük szerves részét alkotja. A szakmai gyakorlatok megszervezése, legjobb formáinak megtalálása még nagyrészt előttünk álló feladat, egyes területeken azonban már számottevő kísérletek kezdődtek.

Az utóbbi években a pedagógusképzés megjavítására például több intézkedés született. Így az érettségire épülő tanító- és óvónőképzés megszervezése — jelenleg 14 felsőfokú tanító- és óvónőképző intézet működik —, valamint a pedagógiai főiskolák képzési idejének 4 évre emelése. Három tudományegyetemünkön pedig tanárképző tanácsok megszervezésével, gyakorló iskolák létre-

Digitized by Google

hozásával, s főként a tanítási idő 5 évre emelésével szintén jelentős lépések történtek a tanárképzés színvonalának emelésére. A hosszú idő óta most először belépő V. év fő tartalmát tekintve a tanári gyakorlat megszervezésére szolgál. A féléves tapasztalatok kedvezőek. A gyakorló iskolákban végzett hospitálás és tanítási gyakorlat erősítette a leendő tanárok hivatástudatát, növelte pedagógiai érzékét. A kezdeti eredményeknek jó hatása volt az egyetemek egész oktatókarára, ami azért jelentős, mert a tanárképzés megjavításához szükséges, hogy a pedagógiai tanszékeken kívül a szaktanszékek oktatói is megértsék a tanárképzés fontosságát, s ennek megfelelően szervezzék meg oktatómunkájukat. A féléves tapasztalatok rámutattak a már ismert tényre is: nem megfelelő a jelöltek pedagógiai felkészültsége. Ismereteik hiányosak és papírízűek. A tanult elméleti tananyag gyakorlati alkalmazásában gyengék, s nem megfelelő a módszertani felkészültségük sem. Mindez sürgetővé teszi a gyakorlati képzés további javítását.

Az eddigi tapasztalatok alapján és a reform szellemének megfelelően tovább kell fejleszteni az ötödik — gyakorló — év módszerét. A hallgatókat falusi, illetve kerületi iskolákba is ki kell küldeni hospitálási és tanítási gyakorlatra. Ennek a célja elsősorban a hivatástudat erősítése. A végzett hallgatók többsége vidéki, illetve falusi iskolában fog tanítani. Elengedhetetlen, hogy ezek problémáival még a tanulmányi idő alatt megismerkedjenek. Falusi iskolai gyakorlatok már ez évben is voltak tanárképző tudományegyetemeinken. Az V. év egységes gyakorlati évként való felhasználása érdekében növelni kell az aktív tanítási gyakorlatot, csökkenteni kell az év túlterhelését, biztosítani kell, hogy a leendő tanár pedagógiai, lélektani, különösen pedig szakmódszertani elméleti anyagokkal már a harmadik-negyedik év folyamán megismerkedjen. A minisztérium már megtette az ezzel kapcsolatban szükséges intézkedéseket. E feladatok jó megoldása megköveteli a pedagógiai tanszékek megerősítését.

A tanárképzés megjavítása nem merülhet ki az utolsó, főként pedagógiai gyakorlatra fordított év helyes megszervezésében. Biztosítani kell az egyetemi tanulmányi idő első négy éve alatt is a gyakorlati képzést. Ennek a célja olyan pszichológiai, pedagógiai, népművelési ismeretek és aktív gyakorlat szerzése, megfigyelések gyűjtése, amire a leendő tanárnak szüksége lesz. Már ez évben indultak kísérletek iskolai megfigyelésekre, úttörő- és KISZ-szervezetekben végzett munkára, valamint népművelési gyakorlatra. Így például a különböző egyetemeken és főiskolákon 480 hallgató gyakorlati munkát végez iskolai úttörő- és KISZ-szervezetekben, mintegy 150 hallgató (köztük orvos- és agrárhallgatók is) vett részt falusi népművelési gyakorlaton. Sok egyetem ennek a tanévnek a második félévében tervezi a hallgatók különböző gyakorlati

Digitized by Google

munkájának bevezetését. Minden tudományegyetemen megnövelték az eddig is szervezett nyári termelési gyakorlatok időtartamát. Megindul a gyakorlati képzés a tanító- és óvónőképző intézetekben is.

Ma még korai lenne értékelni ezeket a kísérleteket, amelyek nemrég indultak meg, sok kísérlet pedig csak most indul meg. De már most kiemelhetjük például a második éve folyó falusi népművelési gyakorlat pozitív tapasztalatait. Ez a munka — melyben a hallgatók önkéntes jelentkezése alapján vettek részt — nagymértékben növelte hivatástudatukat, önállóságukat, kedvezően hatott politikai és világnézeti fejlődésükre. Általában megértették, hogy milyen felelősségteljes, áldozatos és szép feladat a népművelő pedagógusé. Egy szegedi bölcsészhallgató írta a gyakorlati munkájáról készült jelentésben: „Megtanultuk, hogy a népművelő önzetlen ember, saját érdekeit alárendeli a közösség érdekeinek." A népművelő munkához — írja — „lélek kell. Tisztelettel és szeretettel beszélni az egyszerű emberekkel, megnyerni a magunk számára az embereket". A falusi lakosság — elsősorban a termelőszövetkezeti parasztok — nagyon szívesen fogadják ezeket az egyetemi hallgatókat.

Sajnos, a gyakorlati képzésre vonatkozó kísérletek megszervezésével elmaradtak a jogi karok, illetve a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem. A jogi karokon a II. félévben kell előkészíteni az 1961—62-ben ötödéves hallgatók mintegy 8—9 hónapos szakmai gyakorlatát, amelyet különböző államigazgatási, bírósági, ügyészségi, üzemi munkahelyeken konkrét jogi feladatok önálló megoldására fordítanak

Más jellegű kísérletek folynak a műszaki egyetemeken. Ebben a tanévben kezdődött a Veszprémi Vegyipari Egyetemen az az elsősorban módszertani jellegű kísérlet, melynek célja, hogy megkeresse a legjobb eszközöket az oktatás hatásfokának emeléséhez. A kísérlet lényege, hogy két szaktantárgy párhuzamos oktatásával decentralizálja a vizsgaperiódust és nagyobb intenzitást biztosít a tananyag elsajátításához. A féléves tapasztalatok bíztatóak: az elmúlt évinél jobb vizsgaeredmények születtek. Jelentős mértékben — közel 50 százalékkal — csökkentették az előadások óraszámát a szemináriumi foglalkozások, laboratóriumi gyakorlatok, tehát az elméleti anyag begyakoroltatása, és a kötelezően megszervezett egyéni tanulás javára. A hallgatók szigorú munkafegyelem alapján intenzíven, ugyanakkor a zsúfolt vizsgaperiódusok sok kellemetlen velejárója nélkül, eredményesen dolgozhatnak. A fiatal Veszprémi Vegyipari Egyetem oktatóit és vezetőit dicséret illeti bátor és megfontolt kezdeményezésükért. Veszprémben a második félévben új kísérlet is indul. A negyedik évfolyamon tanuló hallgatókat 5 hónapra üzembe küldik. Munkakönyves, beosz-

Digitized by Google

tásuknak megfelelő fizetést élvező dolgozók lesznek, gyakorlatuk alatt az üzemek munkásszállásán laknak, s tanulmányaikat levelező úton folytatják. Tantárgyaikból az üzemben vizsgáznak.

Hasonló kísérletet kezdenek a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen, ahol a negyedik éves bányaművelő hallgatók például 6 hónapos üzemi munkára mennek az egyik bányába. A miskolci egyetem gépészmérnöki karán két kísérletet szerveznek. Már ebben a félévben felvesznek mintegy 50 hallgatót, akik egy éven keresztül 4—4 hetes váltással tanulnak az egyetemen, és dolgoznak a DiMÁVAG-ban. A negyedik évfolyam hallgatóinak egy csoportja pedig 6 hónapon keresztül váltakozva 4 hetet az egyetemen, 4 hetet a DiMÁVAG-ban tölt. A hallgatók a gyárban részben fizikai munkát végeznek, részben technikusi feladatokat oldanak meg. Bekapcsolódnak az üzem politikai és társadalmi életébe. Kísérletek indulnak a hallgatók gyakorlati képzésének megjavítására az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen is. Minden műszaki egyetemen megnövelik a szokásos nyári termelési gyakorlatok időtartamát.

Ebben a tanévben tehát egyetemeink és főiskoláink jelentős lépést tesznek előre a szakmai gyakorlatok, a gyakorlati képzés terén. Most minden a jó szervezésen, a tapasztalatok gondos elemzésén múlik. Nem szabad a kísérleteket sorsukra hagyni. Az egyetemi oktatók vegyenek részt aktívan ezek ellenőrzésében és segítésében. A sokféle, más-más jellegű kísérlet összefogása, támogatása gondos elemző munkát és ugyanakkor gyors, operatív intézkedéseket is követel.

E kísérleteknek még megvan az a hiányosságuk, hogy nem épülhetnek egy befejezett tananyagkorszerűsítési munkára. A kísérletekkel nyerünk majd tapasztalatot ahhoz is, hogy milyen következtetéseket kell levonni a megnövelt időtartamú szakmai gyakorlatokból a tananyag korszerűsítésére, az elméleti oktatásra, az elmélet és gyakorlat kapcsolatának erősítésére vonatkozólag. A műszaki egyetemeken most szervezendő kísérletekben nem érvényesülhet még teljesen az az elv sem, hogy a leendő mérnök az üzemben már konkrétan meghatározott műszaki feladatokat oldjon meg. Ilyen irányú kísérleteket a jövő tanévre kell előkészítenünk.

A gyakorlati képzés megvalósítását, különösen az egyetemeken és főiskolákon kívüli szakmai gyakorlatok bevezetését még több oktató vitatja, főként a műszaki egyetemeken. Bízunk abban, hogy a kísérletek meggyőző ereje megváltoztatja majd álláspontjukat. Már az eddigi tapasztalatok is nagy erővel bizonyítják, hogy a gyakorlati képzés megvalósítása — ha ennek tartalmi vonatkozásait is jól kidolgozzuk — emeli a képzés hatékonyságát és színvonalát. Csak a gyakorlat teheti teljessé az elméleti megismerést,

Digitized by Google

csak ez biztosíthatja, hogy a leendő tanár, mérnök önállóan és tudatosan tudja alkalmazni ismereteit. Csak a képzés szerves részeként értelmezett, az egyetemi és főiskolai tanulmányok alatt megvalósítandó gyakorlati képzés — melyet nem valamiféle kiegészítésnek, kirándulásnak, vagy a tanulmányi idő utáni pótlásnak fogunk fel — vezethet eredményre.

Ma még szinte felmérhetetlen a gyakorlati képzés politikai és világnézeti jelentősége. Ha jól és megfontoltan szervezzük meg ezeket a gyakorlatokat, azok a jövő szocialista értelmisége nevelésének egészen új módszerét adják kezünkbe. Az aktív bekapcsolódás változó és fejlődő új társadalmunk életébe a tanulás idején olyan emberek nevelését segíti elő, akik egész másként nézik majd szakmájukat, annak társadalmi szerepét, magasabb lesz az igényük önmagukkal szemben!

Az oktatási rendszer továbbfejlesztésének irányelvei annak az elvnek a fokozatos megvalósítására hívnak fel, hogy az érettségizettek legalább egyéves termelőmunka után kerüljenek egyetemre, főiskolára. Egyetemeinken és főiskoláinkon már ma is 30 százalék körül van azoknak az aránya, akik legalább egy évet termelőmunkában töltöttek felvételük előtt. Így nem látszik túlságosan távolinak, hogy elérjük az említett célkitűzést. Az idén néhány egyetemen kísérletet kezdtek az előfelvételi rendszerrel. Mintegy 450, arra alkalmas, elsősorban férőhely hiánya miatt elutasított jelentkezőt vettek fel feltételesen egyetemi hallgatónak s küldték el őket üzemekbe és más munkahelyekre dolgozni. Felvételük akkor válik véglegessé, ha a munkában megállták helyüket. Közben előkészítő tanfolyamra járnak. A kísérletnek vannak vitatható pontjai, mindenképpen érdemes azonban arra, hogy célszerűségét és eredményeit egy év tapasztalatai alapján megvizsgáljuk. Általában az előkészítő tanfolyamok egyre népszerűbbekké válnak, különösen a termelésben hosszabb időt töltött jelentkezők esetében, ezért az idén már az ilyen tanfolyamok időtartamát 6 hónapra növeltük.

Társadalmi fejlődésünk, s ezzel összefüggésben oktatási rendszerünk továbbfejlesztése megköveteli a jelenlegi felvételi rendszer további javítását is. Népi államunk felszámolta a volt uralkodó osztályok kulturális monopóliumát. Megnyitotta a főiskolák kapuit a munkásság és a parasztság fiai előtt. Rendszerünk e nagy vívmányát tovább kell erősítenünk felvételi politikánkkal is. Ezért tovább kell javítanunk a munkás- és parasztszülők és gyermekeik közötti felvilágosító munkát. Felvételi rendszerünket úgy kell tökéletesíteni, hogy még nagyobb szerepe legyen a felvételeknél a tényleges tanulmányi eredményeknek, a rátermettségnek és a szakmai készségnek, valamint a világnézeti, politikai és jellembeli tényezőknek. Biztosítani kell, hogy a társadalom az eddiginél is aktívabban részt vegyen az egyetemi felvételekben. Ezt szolgálja

Digitized by Google

többek között a társadalmi ösztöndíjak egyre szélesedő alkalmazása is.

A gyakorlati képzés megerősítése — különösen a műszaki felsőoktatásban — nem valósítható meg az üzemek, az ipar és a szaktárcák segítsége nélkül. Már e félévben is, s a következő években még inkább, nagyszámú hallgatót kell átmeneti időre foglalkoztatnia az iparnak. Ez természetesen nehéz szervezési problémákkal jár s gondokat okozhat a munka termelékenységének alakulásában is. Az eddigi tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy az üzemek pártszervezetei és vezetői, a szaktárcák megértették, hogy az egyetemi hallgatók gyakorlati képzésének megjavítása nem valami elvont oktatási érdek, hanem mindenekelőtt az ipar érdeke. Sok üzem messzemenő segítséget ad az egyetemeknek a most induló szakmai gyakorlatokhoz. Nagy jelentősége van itt azoknak a szerződéseknek, amelyeket a Művelődésügyi Minisztérium, illetve a Budapesti Műszaki Egyetem és az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem kötött az egyes szaktárcákkal. Az ipari tárcák vállalták a hallgatók szakmai gyakorlatának segítését, az oktatók gyakorlati munkájának támogatását és ezenkívül gépekkel és műszerekkel is segítik az egyetemi oktatómunkát. Az ipar aktív segítségére van szükség a tananyag korszerűsítésének megoldásában, az új tantervek kialakításában is.

A felsőoktatás reformjáról folytatott viták során teljesen világossá vált, hogy sem a szakmai gyakorlatok idejének növelése, sem a felvételek előtti termelőmunka nem vezethet teljes eredményre *a tananyag és az oktatási módszerek korszerűsítése* nélkül. A minisztérium kidolgozta és a Tudományos és Felsőoktatási Tanács egyetértése alapján az egyetemek minden oktatójának megküldte a felsőoktatás tananyagának és oktatási módszereinek korszerűsítéséről szóló alapelveket. Az alapelvek többek között a következőket mondják:

„A tananyagkorszerűsítés legfőbb alapelve az, hogy a képzésben érvényesíteni kell a fejlődő szocialista társadalom gazdasági-termelési, világnézeti-politikai, kulturális-tudományos igényeit. ezekből kell levezetni az oktatás elé állítandó szakmai, ideológiai és gyakorati követelményeket...

Mindezek szem előtt tartásával kell konkrétan meghatározni az egyes szakok képzésének célját és a velük szemben támasztható követelményeket. A társadalmi követelményekből helyesen levezetett képzési cél a fő rendező elv a tananyag kiválasztása és meghatározása, az oktatási módszerek kialakítása során. Ebből következik mindenekelőtt, hogy a leendő mérnök, jogász, tanár mit és hogyan tanuljon."

Digitized by Google

Az alapelvek leszögezik, hogy a felsőoktatási intézmények célja kommunista szakemberek — s nem tudósok, vagy szűken meghatározott területre nevelt specialisták — képzése. Részletesen szólnak a tananyag kiválasztásának, felosztásának és elrendezésének, az elmélet és a gyakorlat kapcsolata erősítésének módjairól, a marxista—leninista világnézet szerepéről a korszerűsítésben, majd azokról a módszertani elvekről, amelyek segítségével az oktatás színvonalát és hatásfokát növelni lehet. Egyetemeink elé azt a feladatot tűztük, hogy — az eddigi szokásokkal és gyakorlattal ellentétben — a tananyagkorszerűsítés munkáját analitikus módon végezzék el, vagyis úgy, hogy a helyesen meghatározott, a társadalmi követelményekből tudományosan levezetett képzési célból kiindulva határozzák meg a tananyagot, bontsák azt tantárgyakra, kollégiumokra és gyakorlatra, s azután dolgozzák ki a tantervet.

Az eddigi viták során sok olyan alapvető kérdés felmerült, melyek új megvilágításba helyezik — különösen a műszaki egyetemeken — az egyes karok elé állított képzési célkitűzéseket, a jelenlegi szakosítási rendszert, s felvetik a módosítás szükségességét. Így például viták folynak a Budapesti Műszaki Egyetem Villamosmérnöki Karának szakosítási rendjéről, a vegyészmérnökképzés jelenlegi rendszerének célszerűségéről. Az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen mind a három kar jelenlegi képzési profiljával kapcsolatban problémák merültek fel. A Közlekedési és Üzemmérnöki Kar képzési profilja ma nem annyira műszaki, mint inkább közgazdasági-üzemeltető irányú. Azokat a műszaki alapismereteket, amelyek a közlekedéstudományhoz tartoznak (út-, vasútépítés) nem itt, hanem a Mérnöki Karon oktatják. Az Építészmérnöki Kar oktatási profiljának átalakítása — a jelenlegi „építőművész" képzés helyett tervező-kivitelező építészmérnökképzés — szintén eldöntésre váró kérdés. Felmerült a Közgazdasági Egyetem szakosítási rendszere módosításának szükségessége stb. Ezek a kérdések mind összefüggésben vannak azzal, hogy a mai profil alapján képzett hallgatók — a gyakorlati képzés gyengesége és elméleti képzésük nem következetes célirányossága miatt — nincsenek céltudatosan előkészítve mérnöki, közgazdászi stb. feladataikra.

Ilyen problémák a pedagógusképző tudományegyetemi szakokon is felmerülnek. Szemléletesen rámutatnak erre az ötödik, gyakorló év már említett tapasztalatai is. Kitűnt például, hogy a tanárjelöltek ideológiai-politikai felkészültsége — bár elméletileg megalapozottnak látszik — nem elég élő, s kevéssé tudják a tanultakat a szakanyagon keresztül a nevelőmunkában felhasználni. A szakmai képzés egyik gyenge oldala is éppen az, hogy a tanultakat nem képesek jól alkalmazni általános- és középiskolai

Digitized by Google

munkájuk során. Bizonytalanok pl. a leíró nyelvtan tanításában, az idegen nyelvekben gyenge a beszédkészségük. Jól ismerik a hallgatók pl. a irodalomelméletet, az irodalomtörténetet, fejletlen azonban a műelemzési készségük. Mindezek a tapasztalatok csak aláhúzzák azt az ismert tényt, hogy az egyetemeken folyó szaktárgyi képzés még nem felel meg eléggé a tanárképzés követelményének. Mindez megköveteli az egyetemen oktatott tananyagnak a tanárképzés szempontjaihoz, követelményeihez alkalmazott korszerűsítését és az oktatási módszerek továbbfejlesztését.

Ez a kérdés szorosan kapcsolódik a közismert vitához: a jelenlegi és a reform során megvalósítandó képzés tudományos jellegének és színvonalának kérdéséhez. A tudományegyetemek tanárképző szakjain például e követelmény megértéséhez le kellett küzdeni azt a szemléletet, mely szerint ezek „tudósképző" és nem tanárképző feladatok ellátására hivatottak. Ez a vita a helyes álláspont győzelmével lezárult: ma már csaknem minden érdekelt egyetért abban, hogy a tudományegyetemek tanárképző szakjain tudományos színvonalon képzett pedagógusokat kell nevelni. Kitűnt az is, hogy a jelenlegi képzés — ma is kétségtelen magas színvonala ellenére — nem minden tekintetben felel meg a marxista módon értelmezett tudományosság követelményeinek sem. Hiszen a tudományos színvonal nem absztrakt követelmény, s ezt nem az elméleti anyag mennyisége határozza meg. A tanárképzéssel kapcsolatban említett tapasztalatok meggyőzően igazolják, hogy nem lehet fenntartás nélkül magas tudományos színvonalúnak tekinteni azt az oktatást, melynek eredményeit a leendő pedagógus a gyakorlatban nem tudja alkalmazni.

A korszerűsítés számos más feladatot is felvet. Így az elavult, áltudományos, felesleges történeti anyagrészeknek modern ismeretekkel való pótlását, az elmélet és gyakorlat egységének kidolgozását, a világnézeti nevelés hatásfokának emelését, az alapképzés erősítését valamennyi felsőfokú intézményben stb.

Elég jelentős az egyetemi tananyagban a túlterhelés, gyakoriak a felesleges átfedések. A felsőoktatásban ezek teljes megszüntetése csak a tananyagkorszerűsítés megvalósítása útján lehetséges. Vannak azonban olyan nyilvánvaló fogyatékosságok is, amelyek megszüntetése nem igényel hosszabb vizsgálatot, csak gyors és operatív intézkedésekre van szükség az oktatás hatásfokának gyors emelkedéséhez. Egyetemeink az elmúlt hetekben számos ilyen intézkedést megvalósítottak, részben minisztériumi utasításra, részben saját hatáskörükben. Csökkentették a túlterhelést, kiküszöböltek sok felesleges átfedést, ismétlést. Így például a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen a politikai gaz-

Digitized by Google

daságtan tananyagát 20 százalékkal csökkentették, a pénzügyi tanszéken az eddigi 9 tantárgyat 5 tárggyá vonták össze. (Ennek következtében, mivel számos ismétlést kiküszöböltek, a kötelező tanuláshoz szükséges jegyzetek oldalszáma 2480-ról 1960-ra csökkent.) Néhány egyetemen nagyon elmaradtak ezzel a munkával s nem hajtották végre a minisztérium erre vonatkozó utasításait. Pedig ennek nagy jelentősége van. Ez nemcsak azt eredményezi majd, hogy csökken a hallgatók túlterhelése, hanem azt is, hogy emelni lehet az oktatás elméleti színvonalát, a gyakorlati képzés hatékonyságát.

Fontos problémája felsőoktatásunk továbbfejlesztésének az oktatási módszerek javítása. Itt még sok a tennivaló. Egyetemi oktatóink egy része nem rendelkezik kellő pedagógiai tapasztalattal, a műszaki oktatók egy része az alapvető pedagógiai ismeretekkel sem. Hagyományosan funkcionáló oktatási és szervezeti eszközeink közül számos nem felel meg a mai követelményeknek. Nem fejlődnek eléggé az előadások, szemináriumok módszerei, a szemléltetés eszközei, sok fogyatékossága van egyetemi vizsgamódszereinknek, tankönyveink, jegyzeteink pedagógiai felépítésének stb. Ma még nincs elég hatékony közvéleménye sem a pedagógiai követelmények fokozásának, sőt néhol határozott ellenzést vált ki például az előadások kölcsönös látogatására vonatkozó javaslat, jóllehet ez a Szovjetunió egyetemein, de kapitalista országok egyetemein is alkalmazott módszer. Ezekre a kérdésekre az elmúlt években kevés figyelmet fordítottunk. Magyarországon ma semmilyen tudományos intézetben nem foglalkoznak a felsőoktatás pedagógiájával, oktatási módszereink tudományos elemzésével. Ez évben — egyelőre kísérleti formában — létre hozunk egy pedagógiai tudományos kutatócsoportot, amely a felsőoktatás — különösen a műszaki oktatás — pedagógiai problémáival foglalkozik, illetve elvileg és szervezetileg megalapozza az ilyen jellegű rendszeres tudományos kutatómunkát.

A felsőoktatás tananyagának korszerűsítése szorosan kapcsolódik ahhoz a változáshoz, fejlődéshez, ami egész felsőfokú képzési rendszerünkben, tudományos káderutánpótlásunk szervezett kinevelésében, a specialisták újrendszerű képzésében az elmúlt évek során végbement. Országunkban kialakult az egyetemet végzett szakemberek továbbképzésének rendszere, az aspirantúra keretében. Ebben fontos szerepük van — és még inkább az lesz — az egyetemeknek.

A népgazdaság fejlődése megköveteli a műszaki továbbképzés és a műszaki specialisták képzésének megszervezését. Műszaki specialisták képzése nem szorítható az egyetemi képzés idejébe. Ez a felismerés szülte a szakmérnökképzés megszervezését. A Minisztertanács határozata alapján 1961 februárjától a Budapesti Műszaki

Digitized by Google

Egyetemen gépszerkesztő és dieselesítő, Miskolcon hegesztő, az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen mezőgazdasági vízépítő, vasbetonépítő és közúti forgalomtechnikai szakon indul meg 2 éves levelező formában a szakmérnökképzés. E képzési forma — hasonlóan a már néhány éve működő mérnök-közgazdász továbbképzéshez — jelentősen elősegíti műszaki kádereink szakmai továbbképzését és specializálódását. Még ez évben indokolt lenne megszervezni a közgazdászok hasonló rendszerű továbbképzését is.

Az irányelvek leszögezték, hogy a szakemberszükséglet jobb kielégítése, a technikus középkáderek magas színvonalú képzése érdekében felsőfokú technikumokat kell létesíteni. Ennek az új iskolatípusnak a létrejöttével is számolnunk kell, amikor az egyetemi képzés korszerűsítését végrehajtjuk. Ez év márciusában megkezdi munkáját Budapesten a Felsőfokú Épületgépészeti Technikum, illetve Székesfehérvárott a Felsőfokú Mezőgazdasági Technikum.

A felsőoktatás továbbfejlesztésének igen fontos területe a levelező és esti oktatás, a munkások — általában a dolgozók — szakképzése. Az utóbbi években elhanyagoltuk ezt a területet, pedig ennek jelentősége a reform szemszögéből nézve még nyilvánvalóbb. A Minisztertanács már 1960 áprilisi határozatában jelentős mértékben felemelte a fizetett tanulmányi szabadság, a fizetett távollét időtartamát, biztosította a kötelező foglalkozások és konzultációk megszervezésének anyagi lehetőségeit, kiterjesztette az utazási kedvezményeket. Intézkedett az esti tagozatok újbóli visszaállításáról, számuk növeléséről. Az egyetemek e kedvező feltételek realizálására ebben az évben tettek, illetve tesznek konkrét intézkedést. A Budapesti Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Kara Csepelen, a Veszprémi Vegyipari Egyetem pedig az egyetem székhelyén esti tagozatot szervezett. Ahol erre minden feltétel biztosítva van, a gyári esti tagozatok előtt nagy perspektíva áll. A legtöbb egyetem a helyben lakó elsőévesek számára esti oktatást, a levelező hallgatók — általában a vidéki hallgatók — részére pedig 4—6 napos kötelező foglalkozást szervezett. A jogi karokon és a Közgazdaságtudományi Egyetemen megkezdték a konzultációs központok szervezését. Ebben a tanévben megindult a levelező oktatás a tanítóképző intézetekben és az óvónőképzőkben is. Egyetemeinken azonban még nem használják ki kellőképpen azokat a lehetőségeket, amelyeket a Minisztertanács határozata biztosított. Nem szerveznek kellő számban kötelező foglalkozást, ahol erre lehetőség van és nem vesznek részt kellő számban az oktatásban a professzorok.

Egyetemeink, főiskoláink tanszékein és kari tanácsain megkezdődtek a viták a tananyag korszerűsítéséről. Mint az várható is volt, az előrehaladás jelentős akadályaként lépett fel a szakmai, a

Digitized by Google

tanszéki sovinizmus. Vannak tanszéki kollektívák és tanszékvezetők, akik szűklátókörűek, s csupán egy szakma, egy tanszék perspektívájában foglalkoznak a dolgokkal. A minisztériumnak, az egyetemi vezetőknek s a pártszervezeteinknek az a feladatuk, hogy határozottabban támaszkodva a reform elveit teljesen magukévá tett, s azok megvalósításáért harcolni kész erőkre — tekintélyes professzorokra és fiatal oktatókra egyaránt — leküzdjék ezt az akadályt. A korszerűsítési vitákban támaszkodni kell a megfelelő társadalmi tapasztalatokra. Össze kell gyűjteni a már dolgozó pedagógusok, megyei tanácsok, végzett mérnökök és üzemek véleményét s a szaktárcákkal együtt kell e félévben a képzési céllal, szakosítással és profillal kapcsolatos kérdésekben dönteni. A korszerűsítés teljes megvalósítása néhány éves intenzív munkát követel. Ennek sikere azonban attól függ: hogy tudjuk az e félévben előttünk álló feladatokat — a képzési cél helyes meghatározását — megoldani.

*

Egyetemeink és főiskoláink fontos feladata a hallgatók világnézeti nevelése. Ennek döntő feltétele az oktatószemélyzet világnézeti-politikai fejlődése. Az elmúlt tanévben alakítottuk meg egyetemeinken a Világnézeti Nevelési Bizottságokat, amelyek a rektorátust segítik az egyetemen folyó világnézeti oktatás és nevelés koordinálásában, szervezésében és megjavításában. Fő feladatuk az egyetemi oktatók világnézeti képzésének megszervezése, irányítása és ellenőrzése. Bár még csak másféléves tapasztalat áll mögöttük, úgy látszik, beváltják a munkájukhoz fűzött reményeket. Igen megbecsülendő a Budapesti Műszaki Egyetem Világnézeti Nevelési Bizottságának kezdeményezése, amely az egyetem filozófiai tanszéke bevonásával megvizsgálta az egyetemi fizikaoktatás világnézeti tartalmát. Általában hasznosak az olyan viták, melyek során egy-egy szaktárgy anyagának és oktatásának ideológiai vonatkozásait vitatják meg. Az a célunk, hogy az egyetemi oktatók aktívan sajátítsák el a marxizmus—leninizmus eszméit és alkalmazzák azokat a saját szakterületükre.

Fokozni kell a harcot az egyetemeinken és főiskoláinkon jelentkező tudománytalan, antimarxista nézetek ellen is. Tudományegyetemeink tanszékei ezért az elmúlt tanévben megvitatták a vallásos nézetek elleni harc lehetőségeit a szaktárgyak oktatásában, ez évben pedig megvitatják a nacionalizmus elleni harc feladatait. Az elmúlt tanévben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen egyéves vallástörténeti és valláskritikai előadássorozatot szerveztünk, és most indult meg egy hasonló előadássorozat a nacionalizmus problémáiról. Nagy segítséget adnak az oktatók és hallgatók politikai fejlődéséhez a pártunk vezetői által tartott politikai előadások és konzultációk, amelyeken általában igen nagy az aktivitás.

Digitized by Google

Az oktatók világnézeti fejlődése azonban még mindig sok kívánnivalót hagy maga után. Bár az egyetemi oktatók ideológiai továbbképzése jelenleg színesebb, mint korábban volt, még mindig sok benne a formális elem. A tanszékek nem elég öntevékenyen kezdeményeznek eleven vitákat ideológiai problémákról. A világnézeti nevelés megjavítása a reform megvalósításának, az oktatás tényleges korszerűsítésének nélkülözhetetlen feltétele.

A hallgatók marxista—leninista nevelésének legfőbb eszközei a marxizmus—leninizmus tanszékek. Legtöbb egyetemünkön és főiskolánkon immár három marxista tanszék működik a marxizmus 3 alkotórészének megfelelően. A marxista filozófia és politikai gazdaságtan oktatása mellett megindult a tudományos szocializmus oktatása. A marxizmus—leninizmus oktatásának színvonala az elmúlt években sokat javult. Elemzőbbek, meggyőzőbbek lettek az előadások és foglalkozások. Most az a feladat, hogy a marxizmus—leninizmus oktatók marxista és általános műveltségének emelésével, gyakorlati tapasztalataik gyarapításával tovább fokozzuk az oktatás meggyőző erejét. Ezért nagy figyelmet fordítunk az oktatók továbbképzésére és a Politikai Bizottság határozata alapján megszerveztük, hogy az oktatók egy része meghatározott időre gyakorlati pártmunkára menjen. Ebben a tanévben 30 oktató ment, illetve megy féléves gyakorlati munkára üzemekbe, termelőszövetkezetekbe. Remélhető, hogy ez a lépés tovább csökkenti a marxizmus oktatásának elvontságát és erősíti a gyakorlattal való kapcsolatát. A jövőben jobban össze kell hangolni a marxizmus oktatást az adott egyetem szakmai profiljával is.

A világnézeti nevelőmunka egyik nagy hiányossága egyetemeinken, hogy a szakoktatók kevés figyelmet fordítanak a hallgatók politikai és világnézeti nevelésére, jellemük formálására. Még nem küzdöttük le teljesen az olyan helytelen nézeteket, hogy az oktatóknak csak a szűken vett szakmai anyag előadása a feladatuk, világnézeti állásfoglalás és céltudatos nevelői ráhatás nélkül. A magyar egyetemek távoli és közeli múltja pedig bővelkedik olyan követendő példákban is, amikor világhírű szakembereink, tudós egyetemi oktatóink nagy figyelmet fordítottak a céltudatos nevelőmunkára. Jobban kell ezekre a kiemelkedő tradíciókra is építenünk.

*

A felsőoktatás továbbfejlesztése *új munkastílust követel az egyetemi vezetőktől.* Bátran, kezdeményezően kell dolgozniuk a reform megvalósításán, szakítva a megszokott módszerekkel. Sajnos ez leginkább néhány nagy egyetemünk vezetőiből hiányzik. Az egyetemi vezetők csak akkor tudják megoldani feladataikat, ha az egyetem egész oktatószemélyzetére támaszkodnak. Különösen

Digitized by Google

nagy szerepe van az egyetemek életében a tanszékeknek és tanszékvezetőknek. Semmilyen minisztériumi vagy egyetemi intézkedés nem valósítható meg a tanszékvezetők egyetértése és meggyőződése ellenére. Ezért fokoznunk kell a tanszékvezetők felelősségét az egyetem egész munkájában, különösen a tanszéki beosztottak politikai, világnézeti, oktatói és tudományos fejlődésének segítésében, ellenőrzésében. Az egyetem vezetői kísérjék figyelemmel az eddiginél jobban a tanszékek munkáját. Célszerűnek látszik — éppen a feladatok jobb megoldása érdekében — a túlságosan kislétszámú rokontanszékek között szorosabb kapcsolatot teremteni.

Az irányelvek hangsúlyozzák, hogy a *reform megvalósítása fokozott követelményeket támaszt az oktatókkal szemben is.* A reform csak akkor lesz mélyreható és eredményes, ha az oktatók állandóan fejlesztik világnézeti felkészültségüket, tudományos képzettségüket, pedagógiai ismereteiket, s ha megfelelő gyakorlati tapasztalatokkal rendelkeznek. Egyetemeink és főiskoláink oktatószemélyzete többségében magasan kvalifikált, kiváló szakember és mély hivatástudattal végzi munkáját. Azonban a világnézeti felkészültség, a pedagógiai képzettség, valamint a gyakorlati tapasztalatok tekintetében sok még a tennivaló. Csak helyeselhető, hogy az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen tervszerűen megkezdték az oktatók ipari gyakorlatra küldését. (Ezen az egyetemen például a szakoktatók — a professzorokat, docenseket nem számítva — 40 százaléka nem rendelkezik ipari gyakorlattal.) A tudományegyetemeken a minisztérium utasítására a középiskolai oktatógyakorlattal nem rendelkező tanársegédek és adjunktusok számára kötelező a megfelelő szakmai gyakorlat megszerzése.

Ebben a tanévben valamennyi egyetemen 5 éves káderfejlesztési tervet készítenek. Ez a munka szorosan összefügg a felsőoktatás továbbfejlesztésével. Célja nem valamiféle lecserélési, eltávolítási kampány megindítása, hanem az, hogy szervezettebben segítsük az oktatók — különösen a fiatal oktatók — fejlődését. Az eddigi módszerektől eltérően a káderfejlesztési tervek elkészítését most az egyetemekre, a tanszékvezetőkre bíztuk. A tanszékvezetők, majd a kari tanács és az egyetemi vezetés a pártszervezetekkel való egyetértésben és rájuk támaszkodva alakítják ki ezeket a terveket. Konkrétan meghatározott szakmai, tudományos, pedagógiai, politikai, világnézeti követelményeket állítanak az oktatók elé. Sajnos, elég sok tanszékvezető nem értette meg e munka jelentőségét, javaslataik formálisak, nem tárják fel a meglevő problémákat. Ezeket a fogyatékosságokat menetközben még ki kell javítani. Ennek a munkának a tapasztalatai máris nyomatékosan felhívják a figyelmet arra, hogy sürgős intézkedéseket kell tennünk egyes egyetemeken és főiskolákon oktatott tudományágak

Digitized by Google

káderutánpótlásának meggyorsítására, mert néhány területen nem kedvező a helyzet.

A felsőoktatás továbbfejlesztésének *jelentős anyagi-gazdasági előfeltételei vannak.* Nem valami „különleges reformköltségekről" van szó. A felsőfokú szakemberképzésnek nagy népgazdasági, társadalmi jelentősége van. Iparunk és mezőgazdaságunk fejlődése sok tekintetben attól függ, hogyan tudjuk gyorsan emelni a jól képzett szakemberek számát. Egyetemeink és főiskoláink kapacitása ma nem tudja kielégíteni a növekvő szükségletet. A levelező és esti oktatás nagyarányú fejlesztése és új felsőfokú technikumok létrehozása mellett is szükség van új egyetemek, illetve karok szervezésére. Mindez természetesen jelentős anyagi ráfordítást követel népgazdaságunktól. Szükséges az is, hogy megnyugtató létszámfejlesztési terveket dolgozzanak ki az illetékes szervek. Javítaniuk kell az egyetemek és főiskolák korszerű oktatási eszközökkel — laboratóriumok, műszerek stb. — való ellátottságát, növelnünk kell a kollégiumi férőhelyek számát.

A reform sikere sok tekintetben attól függ, hogy egyetemi és főiskolai *pártszervezeteink mennyire értik meg e bonyolult, nagy körültekintést, ugyanakkor határozottságot és bátorságot követelő feladat jelentőségét.* Pártszervezeteink többsége intenzíven részt vesz a reform előkészítésében. Megértették, hogy a reform megvalósítása kitartó politikai felvilágosító munkát igényel. Megértették e harc szoros összefüggését a párttag és pártonkívüli oktatók nevelésével, a politikai felvilágosító munkával és a kádermunkával. E fontos munkában való aktív részvétel minden, gyakran erőszakolt „társadalmi munkánál" jobban bevonja az előadókat az egyetemi oktatás tényleges problémáinak megoldásába. Régen nem volt egyetemeinken ilyen intenzív törekvés az oktatói munka állandó javítására. Az utóbbi időben különösen sokat javult például a Budapesti Műszaki Egyetem pártszervezetének a munkája. Rendszeresen és elvileg foglalkozik a felsőoktatás továbbfejlesztésének kérdéseivel. A felsőbb területi pártszervezetek is egyre inkább megértik ennek a munkának a jelentőségét. Legutóbb a Baranya megyei, a Csongrád megyei, majd a Borsod megyei pártbizottság foglalkozott VB-ülésein a pécsi egyetemek és főiskolák, a Szegedi Tudományegyetem, illetve a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem helyzetével. Ezekben a vitákban nagy figyelmet fordítottak a reformmal kapcsolatos politikai munkára és sok segítséget adtak az egyetemi pártszervezeteknek és az egyetemi vezetésnek. Több megyei PB foglalkozott a területükön levő tanító- és óvónőképzők helyzetével. Ez is azt mutatja, hogy a kulturális munka ezen a szinten is egyre inkább a pártmunka szerves részévé válik. Vannak azonban még egyetemi és főiskolai pártszervezetek, melyek a reformot valamiféle „állami ügynek" tekintik, nem értik

Digitized by Google

politikai jelentőségét, s nem foglalkoznak vele kellőképpen. Ahelyett, hogy igyekeznének gyümölcsöztetni a feltáruló lehetőségeket a politikai munkában, gyakran ma már időszerűtlen és lényegtelen, 2—3 év előtti, „személyi ügyekkel" foglalkoznak.

A reform megvalósítása nagy feladatokat állít a Művelődésügyi Minisztérium elé. Az utóbbi években sikerült a minisztérium irányító munkájának elvi-politikai színvonalát emelni, csökkent a papírmunka, a formális ügyintézés aránya, a minisztérium jobban támaszkodik a terület kiemelkedő szakembereire, kommunistáira és pártszervezeteire. Általában — bár még nem kielégítő módon, gyakran hullámzóan — javult az egyetemekkel való közvetlen kapcsolat, a helyszínen történő ellenőrzés. A minisztérium eredményesen birkózott meg a reform alapelveinek, s az alkalmazandó munkamódszereknek a kidolgozásával és sikerült felszámolni a korábban jelentkező lemaradást. A továbbiakban biztosítani kell a kísérletek számának emelését, a tapasztalatok helyes ellenőrzését és meg kell találni a megfelelő módszereket ahhoz, hogy leküzdve a helytelen nézeteket, megvalósítsuk a tananyag korszerűsítését.

Mindez megköveteli, hogy a káderpolitikai munkát következetesebbé tegyük, emeljük színvonalát. Káderpolitikai elveink a párt útmutatásai alapján alakultak ki, világosak és egyszerűek. Nem a nyilatkozatokat, hanem a valóságos tisztességes munkát, a politikai és világnézeti, tudományos és oktatói munka tényleges eredményeit tartjuk szem előtt az emberek megítélésében. E helyes elvek alkalmazásában azonban még sok a következetlenség és a kapkodás. Utasításaink valóra váltását nem eléggé hatékonyan ellenőrizzük és menetközben nem mindig nyújtunk megfelelő segítséget a feladatok végrehajtásához az egyetemi vezetőknek. A minisztérium jelenleg nem eléggé gazdája az egyetemeken a tudományos munka szervezésének és irányításának, s vannak más területek is, amelyek indokolatlanul háttérbe szorultak a minisztérium munkájában.

A felsőoktatás most tervezett reformja minden eddigi változtatásnál és reformnál mélyrehatóbb, a tartalmi vonatkozásokat is gyökereiben érintő lesz. Része egész oktatási rendszerünk továbbfejlesztésének, szorosan épül más iskolatípusok reformjára. Úgy véljük, hogy — elsősorban egyetemi vezetőink és oktatóink többségének egyetértése, segítsége, politikai és világnézeti fejlődése, kiváló képességei alapján — megvannak a kedvező feltételek e munka kapkodásnélküli meggyorsításához.

Digitized by Google

Irodalomkritikánk néhány fogyatékosságáról

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága mellett működő Kulturális Elméleti Munkaközösség tézisei

I.

Irodalmunk eszmei és művészi fejlődésében, népünk műveltségének gyarapításában fontos szerepe van az irodalomkritikának. Szocialista fejlődésünk utat nyitott korunk leghaladóbb, egyedül következetesen tudományos esztétikai szemléletének és módszerének, a marxista—leninista esztétikának. A műalkotások megítélésénél ma már egyre inkább az eszmei tartalom és a megformálás igényessége, a társadalmi haladás objektív érdeke, a valóság realista ábrázolása a döntő mérce.

A marxista irodalomkritika — kezdeti botladozásai és az egyes időszakok tévedései ellenére is — nagyot fejlődött hazánkban. 1945 után a haladó irodalmi teoretikusok mellé hamarosan felnőtt egy új, fiatal kritikusi gárda. A marxista igényű irodalomkritika jelentős mértékben segítette a szocialista irodalom új hajtásait, a realizmus térhódítását, a l'art pour l'art burzsoá elvének és gyakorlatának visszaszorítását.

Ennek az ígéretes munkának a kibontakozását azonban károsan akadályozta a személyi kultusz légköre és az irodalmi, valamint a kritikai életben is megnyilvánuló dogmatizmus. 1953 után az irodalomkritikában is egyre erősebben jelentkeztek nemcsak a revizionista, hanem a nyíltan burzsoá nézetek is. Ez az 'deológiai-esztétikai támadás a szocializmus ellen, amely fontos frontszakasza volt az általános antimarxista rohamnak, gyengítette a szocialista irodalom pozícióit és eszmei zűrzavart, ingadozást okozott kritikusaink egy részénél: többen közülük szembefordultak a marxizmussal.

Az 1956-os ellenforradalmat megelőző hónapokban, de egy ideig még az ellenforradalom után is kulturális életünkben a polgári, kispolgári nézetek hagyományos és revizionista kiadásban egyaránt hemzsegtek. Az utóbbi években azonban — részt vállalva

Digitized by Google

a párt, a szocializmus erőinek általános politikai és ideológiai ellentámadásában — irodalomkritikánk marxista törzse nemcsak magára talált, hanem eszmeisége, színvonala jelentékenyen tovább fejlődött. Eredményeiben számos olyan új vonás jelentkezik, amely segít megalapozni egy új irodalmi és irodalomelméleti fellendülést.

Számos kritikusunk, irodalomtörténészünk — híven a szocialista irodalom eszméihez — bátran fellépett a kulturális életünkben jelentkező revizionista és dogmatikus tendenciák, a különböző polgári, kispolgári irányzatok ellen. Számottevő eredmények születtek többek között Lukács György és követői revizionista esztétikai koncepcióinak bírálatában, a „népi írók" harmadikutas, nacionalista nézetei, s egyéb polgári, kispolgári irodalmi irányzatok értékelésében, a „modernség" cégére alatt felbukkanó irracionalista, dekadens tendenciák leleplezésében.

Határozott fejlődés mutatkozik a sematizmus elleni harcban, az árnyaltabb valóságábrázolás, a művészi igényesség számonkérésében, a szocialista realizmus differenciáltabb értelmezésében, a kísérletezések elvszerű támogatásában. Marxista igényű kritikánk jórésze összetettebben, dialektikusabban vizsgálja a múlt irodalmában, a mai nyugati polgári irodalomban, s a hazai nem-marxista szemléletű írók műveiben fellelhető értékeket. Igyekszik ezekkel is gazdagítani műveltségünk tárházát, erősíteni és szélesíteni a szocialista irodalom és minden haladó szándékú, realista törekvésű irodalom szövetségét.

Az elmúlt években jelentős lépést tettek irodalomkritikusaink, irodalomtörténészeink a felszabadulás előtti szocialista irodalmunk méltó értékelésének megalapozásában és publikálásában. Élénkült a vita — habár nem kielégítő mértékben — a szocialista irodalomelmélet elvi problémáiról, s biztató kísérletek történtek egyes kiemelkedő mai hazai és külföldi írók munkásságának átfogó elemzésére. Számos értékes bírálat jelent meg az ellenforradalom óta született alkotásokról, a külföldi irodalom figyelemreméltó új eredményeiről, antológiákról, a fiatal írók novella- és versgyűjteményeiről.

Örvendetes ténye kritikai életünknek, hogy az elmúlt években több új — ígéretes, pártos és tehetséges — esztéta tűnt fel irodalmi életünk fórumain. Az irodalmunk fejlődésére jellemző egységesedési folyamat a kritika terén is érezhető. Erősödik a marxista esztétikai elvek hatása még azoknak a kritikusoknak a tevékenységében is, akik polgári esztétikai iskolákon nevelkedtek és a legutóbbi időkig fenntartással éltek a marxista irodalomfelfogással szemben. Több olyan kritikus, aki 1956-ban megingott, ma már a valóság tényeinek hatására egyre határozottabban vall marxista nézeteket.

Eredményeink biztatóak. Ugyanakkor azonban számos fogya-

Digitized by Google

tékosság akadályozza kritikai életünk továbbfejlődését. A különféle reakciós, burzsoá nézetek ma már nem, vagy csak elvétve jelentkeznek nyíltan és agresszíven kritikai életünkben, de megtévesztő formákban, nemegyszer marxista színezetű lepelben, még élnek. A marxista igényű kritikusok nem oldották meg azt a feladatot, hogy megfelelő átütőerővel kiszorítsák irodalmi életünkből a különféle polgári és kispolgári, revizionista és dogmatikus nézeteket és magas eszmei s tudományos színvonalon elemezzék és segítsék megvalósulni a szocialista művészet nagy eszményeit. Gyakori még a békülékenység és a liberalizmus a helytelen nézetek maradványaival szemben. Sok a se hideg, se meleg bírálat, a középszerű, vagy éppen gyenge és a határozott elvi álláspontot kerülő írás. Mindez összefügg az elveket elnyomó klikkszempontok, „baráti kapcsolatok" meglehetősen széleskörű érvényesülésével.

A jobb- és „bal"-oldali nézetek gyakran összefonódva jelentkeznek és akadályozzák az alkotó marxizmus érvényesülését az irodalomkritikában. Gyakran előfordul, hogy egyazon alkotó, vagy irodalomkritikus munkásságában a különféle jobb- és „bal"-oldali torzító felfogások keveredtek. A jobb- és „bal"-oldali elhajlásoknak közös a forrása: a kispolgári szemlélet, a munkásosztály, a dolgozó nép érdekeinek, a tudományos materialista álláspontnak szem elől tévesztése, amely hol szektás, ultraradikális türelmetlenségben, szubjektívizmusban, hol pedig jobboldali engedékenységben nyilvánul meg. A polgári dekadenciát igazoló nézetek, s a mű„bal"-oldali állásfoglalások látszólag távolesnek egymástól, de a valóságban mindkettő akadályozza a szocialista irodalom fejlődését.

Századunk az emberiség legnagyobb történelmi fordulója: a szocializmus és a kommunizmus megvalósításának kora. Népünk — élve a szocializmus által nyújtott nagy lehetőségekkel — az építésben nap mint nap új, nagy eredményeket ér el. Művek mutatják, hogy mind több azoknak az íróknak a száma, akik részt kérnek a szocializmus építésének munkájából. Még azokban az írókban is, akik eddig távoltartották magukat a dolgozók érdekeitől, vagy akik az ellenforradalmi események során kerültek messze tőle: jelentkezik a közeledésnek, a szocialista építésben való feladatvállalásnak a vágya. Megvan tehát a lehetősége a magyar szocialista-realista irodalom nagyarányú kibontakozásának. Ennek a lehetőségnek a maradéktalan valóraváltásában nagy feladat hárul a magas eszmei és művészi igényeket támasztó irodalomkritikára.

Irodalmi közízlésünk és mai irodalmunk fejlődését az akadályozza leginkább, hogy nem folyik kellő ideológiai-esztétikai harc

Digitized by Google

az irodalmi életünkben jelentkező polgári, kispolgári áramlatokkal szemben. Az irodalomkritika számos esetben békülékenyen kitér az eszmei harc elől, sőt nemegyszer támogatója, elvi igazolója a helytelen tendenciáknak.

Nem véletlen, hogy a közelmúltban kritikátlanul felidézve a polgári esztétizmus magyarországi zászlóvivőit egyesek a polgári objektivizmust, mint magasabbrendűt, vagy legalábbis, mint egyenértékűt állították szembe a pártos, elvi alapon elemző bírálattal. Az élet által megcáfolt szubjektív impresszionista bírálói magatartást próbálta igazolni például az a felfogás, amely szerint: „minek szóljunk bele egy alkat és egy mű változhatatlan öntörvényű sorsába". (Utószó: Kosztolányi Dezső: Írók, festők, tudósok c. kötetéhez, II. kötet. 353. lap.) Tovább él kritikai életünkben az őszinteségnek, mint központi esztétikai elvnek elvont, öncélú alkalmazása. Számos kritikus az eszmei-tartalmi elemzés követelményeiről azzal az indokolással mond le, hogy a tárgyalt műben „sok őszinteség van", felesleges hát szembesíteni vele a haladó világszemléletet, az élet tényeit. (Kortárs, 1959. 9. sz. 434. lap — A Könyvtáros, 1959. 11. sz. 868. lap.)

Sok kritikusunk — helytelenül — azzal véli igazolhatónak az elvtelenséget és a behódolást a polgári, kispolgári nézetek előtt, hogy a határozott, egyértelmű bírálat esetleg visszariasztja az írót és megakasztja fejlődését. Úgy véli, hogy a nem-szocialista írókkal való együttműködést nem a következetes elvi ség, hanem az elviség mellőzése teremtheti meg. A „nemes, okos írópedagógia" érvényesítése érdekében ez a kritika el akarja hallgattatni a marxista álláspontot a joggal bírálható művekkel szemben is. (Kortárs, 1959. 12. sz. — Élet és Irodalom, 1959. júl. 10.)

Ezzel az irodalmi ál-pedagógiával szoros összefüggésben alakult ki az elvi igényességet elsekélyesítő, állítólag „komplex", „differenciált" bírálat kívánalma. A kritikának valóban komplexnek, körültekintőnek, differenciáltnak kell lennie, figyelembe kell venni az egyes írók egyéni útját, fejlődését és a konkrét irodalmi helyzetet. Ez azonban nem jelenthet udvarló, taktikázó, elvtelen bírálatot. A marxista kritikusnak mindenekelőtt az irodalmi, művészi folyamat egészéért, az irodalom jövőjéért kell felelősséget éreznie s az egyes írói alkotások megítélését is ennek kell alárendelnie.

A kritika számos esetben az „író-pedagógia", a „komplex kritikai módszer" ürügyén akarva-akaratlanul formalista, impresszionista, szubjektív bírálói módszerrel cseréli fel az objektív, tudományosan elemző, elvi kritikát. A felelősséggel mérlegelő, elemző kritika helyét gyakran a puszta tartalmi ismertetés foglalja el, ismét feltűntek a dekadens polgári kritika torz válfajai: a meddő esztétizáló lelkendezés. ismét elburjánzott az üres, semmit-

Digitized by Google

mondó kritikai „halandzsa"-nyelv. Ez a stílus jellemzi igen gyakran a Rádió, a Magyar Nemzet, a Nők Lapja, a Könyvtáros, az Irodalomtörténet és a Népművelés számos kritikáját.

A polgári esztétizmus mai megnyilvánulási formája az a kritikai eljárás, amikor a bírálat eszmei problémák felvetése helyett marxista terminológiával kíván igazolni nem-marxista, néha kifejezetten antimarxista mondanivalójú műveket. Az ilyen bírálói módszerrel kritikai realistáknak nevezik pl. az európai dekadencia olyan ellentmondásos képviselőit, mint Franz Kafka, Hermann Broch, Albert Camus és mások. (Élet és Irodalom, 1959. április 18. — Nagyvilág, 1958. jan., és 1960. márc.) Az ilyen típusú kritikában már-már szocialista mondanivalójú alkotásnak látszik az olyan vitatható mű, mint Rónay György: Képek és képzelgések c. írása, harcos és pártos írásokká válnak az „Ébredés" és az „Előjáték" c. antológiák problematikus novellái.

A kritikai elvtelenség egy másik sajátos megnyilvánulása a kettős értékelés, a Janus-arcú bírálói módszer, amely fennakad ugyan az eszmei-tartalmi, politikai hibákon, de megriad saját merészségétől és a művészi érdem felnagyításával ellensúlyozza tartalmi kifogásait. Az egyrészt-másrészt dzsungeljében ilyenkor rendszerint elsikkad a lényeg: az érdemi állásfoglalás. Így születnek meg a kritikában — de csak ott — a „hibás remekművek". Az olyan alkotások, amelyek „a megformálás tökélyével", „nagy szuggesztivitásukkal", „hiteles levegőjükkel" „mesterművek" ugyan, csak éppen egy bajuk van: eszmeiségük problematikus, sőt olykor „abszolút dekadencia" jellemző rájuk. (Lásd. pl. a Magyar Nemzet bírálatát Pilinszky verseskötetéről, 1959. szept. 15., az Élet és Irodalom kritikáját Illés Endre „Türelmetlen szeretők" c. drámájáról, s Hernádi Gyula írásáról, valamint Bóka László „Karoling trón" c. regényéről, 1959. nov. 6., 1959. ápr. 10., 1960. júl. 8.) Az eszmei tartalomnak és az esztétikai értéknek ilyen elválasztása összeegyeztethetetlen a valóban tudományos bírálattal, hiszen a tartalom problematikussága még nagytehetségű szerzőnél is ellentmondásossá teszi a művészi megformálást is.

A polgári dekadencia igazolása

Irodalmi életünkben az elmúlt években teret nyert, és még ma is sok vonatkozásban „védelmet" élvez a polgári dekadencia, nem utolsósorban a „modernség", a „korszerűség" eltorzítva értelmezett jelszavai mögé bújva. Nem sajátosan magyar, hanem nemzetközi jelenség ez. A polgári dekadencia előtt behódoló revizionista esztétika nemzetközi méretekben is a „modernség"-re hivatkozva indult harcba a haladó és a szocialista kultúra elvei ellen.

Digitized by Google

Kritikánk egy része helyesen figyelt fel erre a jelenségre és többek között a fiatal költők és prózaírók műveit elemezve, több ízben rámutatott a dekadencia kísértő veszélyére. Egyes bírálók azonban gúnyosan emlegetik azokat az „irodalmárokat", akik „mumusként" idézik „különféle, régen lejárt izmusok" veszedelmét. (Népszava, 1960. febr. 7.) Megfeledkeznek arról, hogy az izmusok nemcsak „régen lejárt dolgok", hanem a mai nyugati dekadencia fő vonalát, táptalaját jelentik. Újra divattá vált „konzervatívizmussal", „provincializmussal" megvádolni azokat, akik szót emelnek a polgári dekadenciának a „modernség" jelszava alatt fellépő térhódítása ellen.

A korszerűség, a modernség kívánalma szerves része a szocialista esztétikának. A korszerűség igénye nem utolsósorban helyes visszahatás mindenféle sematikus ábrázolás, konzervativizmus ellen. Kifejeződik benne az új életanyag elmélyült, művészi meghódításának, a művészi sokrétűségnek a vágya: a szocialista írókban is mélyen élő törekvés, hogy az új tartalomhoz megtalálják az azt legteljesebben kifejező formát. Minden ilyen formakereső törekvést megértéssel köteles támogatni a marxista kritika. De a leghatározottabban fel kell vennie a harcot azokkal a nézetekkel szemben, amelyek a „modernség" emlegetésével a burzsoá és a szocialista ideológia ellentétét kívánják elmosni és a „korszerűség" ürügyén a polgári dekadencia igazolását kísérlik meg.

A burzsoá dekadencia szószólóinak egyik gyakori és jószándékú, írókat és kritikusokat is megtévesztő érve, hogy a XX. század új valóságára, „az újkor alapjaiban változó tartalmára" hivatkoznak (Lásd Élet és Irodalom, 1958. márc. 28., 1959. máj. 8. — Világirodalmi Figyelő, 1958. 1. sz. 81. lap — Kortárs, 1958. 1. sz., 1959. 9. sz. 447. lap.) Ez az érvelés önmagában tetszetős. Századunk számos új vívmánya, a technika fejlődése valóban sok új témával, új eszközzel gazdagította és gazdagítja az irodalmat. A magyar irodalomban elsősorban József Attila példázza ezt. A marxista igényű kritika azonban sohasem téveszthetí szem elől ennek a kérdésnek — a XX. század új művészi vívmányainak — vizsgálatában a leglényegesebbet: az osztályszempontot. Hiszen a társadalom osztályokból áll, a szocialista világrendszer mellett fennáll a kapitalista világrendszer is. De ezeken a tényeken szeretnek átsiklani a dekadens „modernség" hazai támogatói. Náluk a XX. század szellemtörténeti kategóriaként, mint egységes, azonos szellemiségű kor jelenik meg.

A burzsoá dekadencia támogatói érvelésükben a XIX. század nagy haladó írói örökségét, a kritikai realizmust és annak továbbfejlesztőjét, századunk leghaladóbb művészi vívmányát, a szocialista realizmust akarják diszkreditálni és a burzsoá dekadenciát a művészi fejlődés fő irányaként feltüntetni. A XX. században meg-

Digitized by Google

született a realizmus eddigi legmagasabb formája, a szocialista realizmus. Olyan, ma már klasszikussá vált írók, mint Gorkij, Majakovszkij, Solohov, Alexej Tolsztoj, Eluard, Aragon, Pablo Neruda, József Attila tanúskodnak erről. Nem utolsósorban a szocialista forradalom következtében és a szocialista realizmus létrejötte folytán, új lendületet vett századunkban a kritikai realizmus is. Elég ennek igazolására idézni Romain Rolland, Henry Barbusse, Heinrich Mann és Thomas Mann, B. Shaw, Martin du Gard, Laxness, Hemingway és mások nevét, de hivatkozhatnánk a gyarmati és volt gyarmati népek sok ma élő írójának példájára is. A XX. századnak ezt a nagysúlyú realista irodalmát a dekadencia elvi szószólói mellékes, elhanyagolható tényezőnek tekintik. Ebből a szemléletből születhetnek az olyan torzító és a tényeket semmibevevő állítások, amelyek szerint 1956-ig lényegében „ki volt rekesztve hazánkból a világirodalom". (Kortárs, 1959. 12. sz. 917. lap.)

Az ilyen felfogás szerint a „modernség" kapcsán emlegetett leggyakoribb nevek: Joyce, Kafka, Camus, Jimenez, Eliot, Michaux. Olyan állítások látnak napvilágot, amelyek szerint — az ún. izmusok századunk legnagyobb erőfeszítései a művészet terén —, Traklehoz hasonló írók úgy szerepelnek, mint a „XX. század új valóságának kifejezéséért folytatott küzdelem reprezentánsai". Jimenez egyes kritikákban „a magányba szorult modern ember" mintaképe. (Jelenkor, 1958. 12. szám, 22. lap.) Anouilh az „utat keresö modern költészet" nagy alakjává nőtt. (Nagyvilág, 1959. 12. sz. 1781. lap.) Ennek a kritikai törekvésnek engedelmesen statisztál a különböző bírálatokban térhódító sznobizmus.

Kritikai életünkre ma már nem az a jellemző, hogy túlzott vulgarizálódással, s nem eléggé összetetten, árnyaltan szemléli a mai polgári irodalom egyes jelenségeit. Ugyanakkor gyakran előfordul, hogy nem veszi gondos marxista elemzés alá még a XX. század jellegzetesen polgári dekadens íróinak műveit sem, nem vizsgálja meg: mi bennük a dekadencia és mi a fellelhető érték, hanem egyoldalúan, fenntartás nélkül, mint „modernet" és „korszerűt" eszményíti őket.

Kritikánk egy része a „modernség" címszavával a dekadencia alkotói módszerét és filozófiáját népszerűsíti. A valóság hű ábrázolása az ember és a világ, a társadalom és az egyén kapcsolatának előtérbe állítását kívánja meg. A dekadencia ezzel szemben az embert a társadalomból kiszakítva ábrázolja. A tapasztalattal, a megfigyeléssel, a fejlődés szükségszerűségeinek felismerésével ellentétben a „látomást" igényli a misztikus és az irracionális felé tereli az irodalmat. Ennek a dekadens esztétikának az elvei szerint az igazán „modern" író csak a saját belső érzéseinek, ösztöneinek az elemeiből, „a belső világ tájainak a felmérése" alap-

Digitized by Google

ján" építheti fel költői világát". (Mai francia költők Budapest, 1958.) A „puszta belső vízió", a „belső látvány" szinte szuverén kivetítése, a „logikai szféra kioltása", a „nem logikai szférák tartalmassá tétele" válik a művészi ábrázolás fő céljává. (Ld.: Élet és irodalom 1958. szept. 19., okt. 31., 1959. dec. 11.)

Ez a szubjektív idealizmus ismeretelméletén alapuló művészetbölcselet igazolni próbálja azt a misztikus, dekadens irodalmat, mely „arra képesít", hogy az ember szemét a „valóságról a sorsra emelje", a „földről a kiismerhetetlen csillagboltozatra", és az író valami olyat mondjon ki, amit a „dísztelen valóságábrázolás" nem tud elmondani, ami létrehozza a „kozmikus kitárulkozás", a „kozmoszba táruló világborzongás" irodalmát és megszólaltatja a „modern, örök kozmikusság időtelen pátoszát". (Irodalomtörténet 1958. 2. sz. 288. lap, 1959, 2. sz. 300. lap.)

Ennek a társadalomtól, a valóságtól és minden emberi kapcsolattól elszigetelődő embertelen költészetnek alapvető élménye: a félelem, a rettegés. A dekadencia esztétikája ünnepli Camust mint az élet értelmetlenségének íróját, ünnepli azért, mert a maga pesszimizmusával „a modern ember tehetetlenségének és kiszolgáltatottságának modern mítoszát" teremtette meg. (Világirodalmi Figyelő, 1958. 100. lap.) Ez az esztétika az, amely bírálat nélkül veszi tudomásul az olyan műveket, amelyek a „halállal" szembenéző, „az élet súlypontját a halálban meglelő" költőnek az alkotásai. (Nagyvilág, 1960. január, 22. lap.)

Nem valamiféle művészi konzervativizmusnak és az új formakeresésnek, hanem az életigenlő, realista művészetnek és a dekadenciának az ellentétéről van itt szó. Az értelmiségnek az a része fordul szembe az ilyesfajta esztétikai nézetekben a realizmussal, amely nem vállalja az elnyomott osztályok és elnyomott népek harcait és győztes forradalmait. Ez a szemlélet a művészet segítségével közömbössé akarja tenni az egyént a valósággal, a társadalmi érdekekkel szemben, ezért láttatja értelmetlen és megismerhetetlen kaosznak az életet. Ahogy napjainkban már „forradalomnak" nevezi magát az ellenforradalom, éppúgy „modernségnek", „új realizmusnak" kénytelen átkeresztelkedni a burzsoá dekadencia is.

A „modernség"-nek álcázott dekadencia nemcsak elvontan hirdeti a maga esztétikai elveit, nemcsak a nyugati polgári irodalom egyes jelenségeinek kritikátlan dicsőítésével kíván irányt adni irodalmi fejlődésünknek, hanem művészetszemléletét érvényesíti a mai magyar irodalmi jelenségek és művek értékelésében is. Ez a szemlélet idézi fel bírálat nélkül — mintegy követendő példaként fejlődő irodalmunk számára — az „Új Hold műhelyét". (Irodalomtörténet. 1958. 3—4. sz. 305. lap.) Ennek a torz, esztétikai szemléletnek szívósságára mi sem jellemző jobban, mint-

Digitized by Google

hogy kiszorulva a fővárosi lapokból és folyóiratokból, a vidéki lapok hasábjain próbál jelentkezni.

A polgári dekadencia térhódítását egyengetik azok a bírálók, akik elvtelenül, legfelsőbb fokon magasztalnak egyes, az utóbbi időkben megjelent, dekadens nézetekkel többé-kevésbé átitatott műveket. Így lesz például Julien Sorel történetének, s Gorkij Gyermekéveimnek színvonalán álló „remekmű" a kezdő Tóth Sándor Gerinctörés c. kisregénye (Kortárs, 1959. 12. sz. 947. lap.), Szabó Magda „Őz"-éről szólva a Magyar Nemzet kritikusa szintén nem tudja, hogy „a világirodalomban van-e ehhez fogható alapos, tiszta és szenvedélyes vizsgálata" bizonyos lelki problémáknak. (Magyar Nemzet 1959. április 18.) A felső foknak az ilyen aránytalan, s indokolatlan használata, az olykor nagyon is közepes, s problematikus műveknek ilyen mérvű kiemelése már akarva-akaratlanul is irodalompolitikai vonal.

Revízió alá kívánja venni a „modernség" címkéjével ellátott, „korszerűnek" nevezett dekadencia irodalmi múltunk kialakult marxista értékrendjét is. Amennyire helyes kiadói politikánknak az a törekvése, hogy pótolni akarja az elmúlt évek mulasztásait és minél teljesebben igyekszik megismertetni az olvasókkal a Nyugat korának és a két háború közti időszaknak az irodalmát, annyira nem helyes az a kritikai törekvés, amely az új kiadások kapcsán a polgári dekadencia mentegetőjévé válik. Szükség volt Babits, Kosztolányi műveinek új kiadására. De nem lehet egyetérteni azzal a törekvéssel, amely nem tesz különbséget a Nyugatnak Adyhoz, Móriczhoz hasonló plebejus-demokratikus írói és a Nyugat ún. esztéta szárnya között és egyszerűen csak a Nyugat első nemzedékének különböző szemléletű és mégis egy táborba tartozó nagyjairól beszél. (Utószó Kosztolányi: Írók, festők, tudósok című műve II. k. 345. lap.) A polgári irodalom és a valóban haladó, valóban forradalmi irodalom különbségét nem veszi számba az a szemlélet, amely mint halhatatlan művészetet, mint „egyszeri csodát" Ady és Móricz nívójára állítja Szép Ernőt, Szomory Dezsőt és Molnár Ferencet is. (Lásd pl. Élet és Irodalom 1959. július 3.) Helyes, hogy kiadói politikánk újra felfedezi a két háború közötti irodalmunknak olyan ellentmondásos, de értékes íróit, kritikusait, mint például Fenyő László, Papp Károly, Sárközi György, Dsida Jenő, Szerb Antal, Halász Gábor. De káros az a kritika, amely ezeket az írókat bírálatnélküli hozsannázással fogadja, nem mutat rá egyes dekadens vonásaikra és szinte József Attilával és Móricz Zsigmonddal egy sorba helyezi őket. (Ld. Élet és Irodalom, 1959. szept. 11., 1960. febr. 25. — Kortárs, 1959. 10. sz. 644. lap.)

Digitized by Google

A „népi-urbánus" ellentét felújítása

A két háború közti polgári, kispolgári irodalom képviselőinek túlértékelői közül sokan arra hivatkoznak, hogy irodalmunk valóságos értékrendjét kívánják helyreállítani azzal a torzulással szemben, amelyet a „népi" írók irodalmi hegemóniája okozott. Arra hivatkoznak, hogy nem tudnak belenyugodni „a népi-nemzeti leszűkített és elvarázsolt értelmezésbe, amely az intellektuális igényű, európai látókörű, városi bölcsőjű irodalmat, mint idegent szívesen kirekeszti a magyar irodalomból". (Élet és Irodalom 1958. június 27.) Hamis és félrevivő ez az érvelés, mert a két háború közötti polgári, kispolgári irodalom ellenforradalmi talajon létrejött torz ellentétét, a „népi-urbánus" ellentétet lopja be ismét irodalomkritikánkba.

Kritikánk mind az „urbánus", mind a „népi" álláspontal csakis az egyedül helyes, következetesen haladó álláspontot állíthatja szembe. Mind az „urbánus", mind a „népi" irodalom komoly, haladó mozzanatokat is tartalmazó irányzatként született, de nyilvánvaló, hogy nem helyezkedhetünk egyik álláspontjára sem. Érdemeikről és tévedéseikről szólva, a ma számára nem az azokat elválasztó ellentét a lényeges, hanem azonos vonásaik. Mindkét irányzat képviselői a maguk sajátos módján többé-kevésbé erős irodalmi ellenzéket jelentettek a Horthy-fasizmus társadalmi rendszerével szemben. Kisebb-nagyobb mértékben ugyan, de a kritikai realizmus egykori reprezentánsai voltak. Ugyanakkor azonban egyik irányzat sem ismerte fel a munkásosztály történelmi szerepét és jelentőségét, így lényegében ellenzékiségük sem mehetett túl egy más-más fajta, de végső soron egyaránt harmadikutas polgári-kispolgári álláspontan. Nem véletlen, hogy a felszabadulás után azok, akik megmaradtak az „urbánus", vagy a „népies" álláspontan, szembekerültek a néptömegek érdekeivel, a szocializmus ügyével.

A marxista kritika szembefordult és szembefordul a jövőben is minden olyan kísérlettel, amely a „népi" ideológia felélesztésére, kritikátlan igazolására törekszik, de ugyanakkor nem nyugodhat bele az „urbánus" színezetű torzításokba sem. Szót kell emelnie az ellen, hogy egyesek a népies nacionalizmus és provincializmus elleni harc ürügyén a polgári dekadencia más megnyilatkozási formáit igazolják és eszményesítsék.

Ahogy a nacionalista színezetű harmadikutas ideológia bírálata nem az „urbánusok" igazolását jelentette a „népi"-ekkel szemben, ugyanúgy a polgári dekadencia elleni küzdelmet sem lehet az „urbánusok" és a „népiek" szembenállása alapján megítélni. Bírálni kell minden olyan szemléletet, amely a polgári dekadencia elleni harcot csak az úgynevezett „urbánusok" bírála-

Digitized by Google

taként fogja fel, s megfeledkezik arról, hogy mint kispolgári irányzat a „népi"-eké sem volt mentes a dekadenciától.

Kritikai életünkben — főleg fiatal írók és kritikusok között — érezhető egy olyan szemlélet, amely — mintegy továbbfolytatva az ellenforradalom előtti Új Hang vonalát —, a „népiek" kendőzött dekadenciájával szemben elnézőbb, sőt gyakran elméleti igazolást is keres számára. Egyes kritikusok a „népi élmények" és a „modern európai életérzésnek" elkeresztelt dekadencia, a „népi hang" és „a XX. század nagy művészi vívmányának" nevezett szürrealizmus eggyéolvasztásától várják irodalmunk megújhodását. Ez a szemlélet, amely egyes népi származású fiatal írók világnézeti-eszmei válságát hajlandó kizárólag az 1956. előtt elkövetett politikai hibák számlájára írni, elválasztja egymástól a pártosság és a népiség eszméjét, egyoldalúan értelmezi a népiség fogalmát (Kortárs, 1960. 9. sz. 458. old.). Ez a szemlélet az, amely felmentettnek érzi magát az alól, hogy egyértelműen és határozottan elítélje a válságba jutott írók műveiben fellelhető polgári-kispolgári eszmei hatást, elvtelenül magasztalja, s iránymutatónak tekinti olyan valóban komoly tehetségű, de pályájuk egy jelentős szakaszán a dekadencia befolyása alá került íróknak a műveit, mint például Juhász Ferenc, vagy Nagy László. (Élet és Irodalom, 1960. április 1. — Kortárs, 1960. 7. sz.)

Különösen veszélyes a „népi-urbánus" szemlélet felújítása, ha ez az egyes írói nemzedékek szembeállításával párosul. Még marxista igényű kritikusoknál is fel-feltűnik az a tendencia, amely „az egyre jelentősebb erőt képviselő plebejus származású fiatal művészeket" tekinti a jövő magyar irodalmi fejlődés szinte egyetlen lehetséges bázisának, s szembeállítja őket az idősebb és fiatalabb nem népi származású írókkal, kivételezett helyet kíván biztosítani számukra az irodalmi életben. (Népszabadság, 1958. dec. 14., 1959. okt. 4.) Nem arról van szó, hogy az osztályélménynek nincs jelentős szerepe az írói egyéniség alakulásában. De világosan kell látni azt is, hogy a haladó irodalmi alkotás elsősorban a haladó osztályok, a társadalmi fejlődés érdekeit kifejező világnézet eredménye.

Nem szolgálja jól irodalmi életünk, a velünk szövetségre lépő nem-marxista világnézetű alkotók eszmei és művészi fejlődését az a kritikai magatartás, amely elmossa a határokat, az elvi polémiát a tudományos-forradalmi ideológia és a kispolgári reformizmus eszméi között. Feltétlenül üdvözlendő, hogy a marxista igényű kritika számbaveszi és méltányolja azokat az előnyös változásokat, amelyek a kispolgári ideológia és irodalomszemlélet teoretikusainak munkásságában a múlthoz képest tapasztalhatók. Nem segít azonban sem ezeknek az alkotóknak, sem a helyes irodalmi értékítélet kialakításának az olyan következtetés, amely

Digitized by Google

például a kispolgári „szocializmus" egyik reprezentáns teoretikusának elmúlt évtizedes munkásságát úgy tünteti fel, mintha abban a régi harmadikutasság már lényegében „felszámolódott" volna, s sokban még idealista eszmei pozíciói „a mienkkel mindinkább *párhuzamossá*" válnának.

Revizionista tendenciák irodalomkritikánkban

Irodalmi előrehaladásunk legveszedelmesebb károkozói azok az esztétikai koncepciók, amelyek marxista burokba csomagolják, s „alkotó", „haladó" marxista gondolatként tüntetik fel különféle, lényegében antimarxista, revizionista nézeteiket. A revizionista nézetek hirdetői nyíltan ma már nemigen fordulnak szembe a szocialista realizmussal és a pártosság eszméjével, de valójában a polgári esztétika elveihez igazodnak a szocialista művészet alkotásainak megítélésében.

Egyes kritikusok ismét felélesztik az 1956 előtti irodalmi életnek a hibák, a negatív jelenségek ábrázolását előtérbe állító rosszemlékű „ellensematizmusát". Nem a pozitív ember ábrázolásától, a művészi távlat és az életigenlő jelleg megvalósításától, hanem elsősorban a művek kritikai jellegének elmélyülésétől várják művészetünk megújhodását.

Az írói pártosság gondolatához természetesen hozzátartozik a múlt maradványainak, az erkölcsi és emberi gyengeségeknek, a múlt és a jelen hibáinak felfedése és bírálata is. De a pártosság lenini elve elsősorban és főképp nem tagadást jelent, hanem a szocialista fejlődés új pozitív jelenségeinek támogatására kötelez. Az elmúlt években a szocialista művészet és kritika a realizmus tényleges követelményeinek megfelelően sokkal összetettebben értelmezi a pozitív hős ábrázolását, s az alkotó munkában is születtek ennek figyelemre méltó eredményei. A revizionizmus hatása alatt élő „negativista" teóriák hívei szerint azonban elkerülhetetlenül sematizmushoz, szürkeséghez vezet az előremutató jelenségek ábrázolása. Ez a felfogás a harmonikus, kiegyensúlyozott, az újat képviselő embert a naivval, a primitívvel azonosítja, és nem a cselekvő, a harcoló, hanem a „zaklatott indulatú", „önmagával mindig elégedetlen", „kétkedő lelkiismeretű" ember jelenti a kizárólagos eszményt számára. (Élet és Irodalom 1959. jún. 12. — Magyar Nemzet, 1959. május 16. és jún. 6.)

Ahol a bírálói magatartást, az esztétikai eszményt nem következetesen a szocialista realizmus elvei adják, ott szinte elkerülhetetlenül kicsúsznak a kritikusi tollból olyan gúnyos, fölényeskedő megjegyzések, amelyek nemcsak a szocialista irodalom gyengeségei, hanem a szocialista realizmus központi tételei ellen is irányulnak. A társadalomábrázolás, a történelmi konkrétség igé-

Digitized by Google

nyét is támadja például az a bírálat amely Kolozsváry-Grandpierre Emil túlzottan „elmélyült" társadalomábrázolással egyáltalán nem „vádolható" művéről írva indokolatlan gúnnyal beszél az irodalmi művekben „Feszty-körképet kereső" bírálói magatartásról. (Nők Lapja, 1959. május 14.)

Csurka István „Hamis tanú" című művéről lehet elismeréssel írni, csak éppen az nem mondható el róla, hogy megközelítően is pártosan ábrázolja mai valóságunkat. És ebben az összefüggésben nagyon is kétes értékű az ilyen dicséret: „Az írót figyelme, mértéktartása megóvta a mai téma konjunkturális szolgálatától". Önkéntelenül is felvetődik a kérdés: nem a pártos valóságábrázolást azonosítja-e a kritika szerzője „a mai téma konjunkturális szolgálatával". (Kortárs, 1959. 9. sz. 449. lap.)

Köztudott dolog, hogy Lukács György a kritikai realizmus túlzott eszményesítésével párhuzamosan lebecsüli a szocialista realizmus eredményeit. Lukácsnak ezt a hibás felfogását félreérthetetlenül tükrözi az elmúlt években Nyugat-Németországban megjelent könyve, a „Wider den missverstandenen Realismus" is. Ez a téves elmélet él az olyan kritikai megnyilvánulásokban, amelyek kétes értékű igényességgel, a polgári irodalom klasszikusaihoz mérve marasztalják el, kicsinylik le a szocialista művészet alkotásait. A polgári realizmus klasszikusait eszménynek tekintve lekicsinylően, mint naturalizmust, „biedermeier érzést", vagy üres romantikát vetik el a szocialista irodalom friss hajtásait. (Élet és Irodalom 1960. jan. 1. — Kortárs, 1960. 1. sz. 113. lap.)

Irodalmi életünk, kiadói politikánk gyökeresen szakított a XX. század kritikai realizmusának megítélésében kísértő szektás, dogmatikus nézetekkel. Nemcsak a múlt század kritikai realista irodalmát tartjuk a szocialista irodalom közvetlen elődjének, hanem fegyvertársnak tekintjük a kapitalista országok XX. századi kritikai realizmusát is. Könyvkiadóink sorra-rendre jelentetik meg Romain Rolland, Heinrich Mann, Thomas Mann, Feuchtwanger, Martin du Gard, Sartre, Steinbeck, Hemingway, Remarque, Moravia, Graham Greene, Vercors, Heinrich Böll, Koeppen stb. műveit. Színházaink állandóan játsszák Miller, Osborne, Dürrenmatt stb. darabjait. Filmszínházaink műsorán ott vannak a nyugati filmművészet legjobb realista alkotásai. Az egyes művek értékelésénél kritikánk — nagyon helyesen — számba veszi azokat a bonyolult, ellentmondásos körülményeket, amelyek között ezek a művek megszülettek és sokra becsüli a bennük megnyilvánuló írói bátorságot. Tudja, hogy ezek a művek az imperializmus háborút és új fasizmust előkészítő erői ellen és azok ellenére íródtak meg. Semmi esetre sem lehet egyetérteni az olyan merev, egyoldalú felfogással, amely szerint hiba volt például előadni Dür-

Digitized by Google

rennmatt: Az öreg hölgy látogatása című színművét. Az ilyen dogmatikus, merev, elutasító vélemény nem egyezik a párt irodalompolitikájával.

A modern kritikai realizmus értékének elismerése azonban nem jelenthet bírálat nélküli eszményesítést. Azt a helyes tételt, amely szerint a kritikai realizmus szövetségese a szocialista irodalomnak, nem lehet úgy értelmezni, hogy már-már azonos vele. Bírálatunk nem feledkezhet meg arról, hogy a kritikai realizmus jelenlegi képviselőinek, a polgári társadalom e lázadóinak jórészénél kisebb-nagyobb mértékben ugyan, de valamifajta harmadikutas illúziók is élnek, hat rájuk a dekadencia, a nihilisztikus pesszimizmus is. Hemingway írásainak nagy értékeit lehet becsülni anélkül is, hogy művészetét a „XX. századi új realizmus" számára iránymutatónak tekintjük és anélkül, hogy műveit mármár szocialista irodalommá avatnánk. (Hemingway „A folyón át a fák közé" utószava, Nagyvilág, 1960. 9. sz.) Arthur Millernek az ibseni hagyományokat folytató „Az ügynök halála" című darabja valóban egyik legértékesebb terméke a modern kritikai realizmusnak. Néhány túlzottan lelkendező kritika azonban a szocialista drámairodalmunk elé is szinte követendő példaként állítja, minden bíráló megjegyzés nélkül Shakespeare és Molière szintjére emeli, korunk „klasszikus remekműveként" értékeli és így kiált fel: „Végre az ember a színházban irodalmat is lát". (Kortárs, 1960. 1. sz. — Élet és Irodalom, 1959. dec. 24.) Helytelenül értékeli a mai kritikai realizmust az a bírálat, amely a problematikus szemléletű Dürrenmattról írva megjegyzi, hogy „szocialista író sem bélyegezte meg eddig ilyen végérvényesen a polgári kultúrát". (Nagyvilág, 1958. 12. sz. 1854. lap.) Ez a kritikátlanság jellemzi egyes művek elő- és utószavát, amelyek nagyon gyakran nem elmélyült elemzések, hanem elvtelen dicshimnuszok (például Moravia, Dürrenmatt, Frisch stb. műveinek utószava). E kritikátlanságtól olykor nem mentes a Népszabadság sem, amelynek egyik cikkírója, Frisch darabjának értékelése kapcsán, ha burkoltan is, de szembeszállt azokkal a kritikákkal, amelyek a mű korlátait, belső ellentmondásait joggal feszegették. (Népszabadság, 1960. márc. 31.)

A marxista bírálat nem mondhat le az önálló álláspontról. Ha kritikai realista művekről ír, akkor ezeknek a műveknek nemcsak az értékeit, hanem belső ellentmondásait is kötelessége számba venni és elemezni. Az a bírálói magatartás, amely ezt az igazságot szem elől téveszti, feladja a szocialista realizmus művészi távlatait és téves irányban befolyásolja irodalmunk fejlődését.

Revizionista nézetet tükröznek az olyan kritikák, amelyek csak úgy „általában" beszélnek felszabadulás utáni irodalmunk

Digitized by Google

kapcsán a „naturalizmus, a primitivizmus, a sematizmus áramlatairól" és csak mint a „sematizmus időszakát" emlegetik az egész akkori irodalmi fejlődést, elhallgatva, hogy irodalmunk egésze ebben az időben tett döntő fordulatot a szocialista realizmus irányába. (Élet és Irodalom, 1959. március 20., valamint 1960. január 6.)

A bírálatok olykor nem bátorítják a szocialista feladatokat vállaló írókat, ellenkezőleg: valósággal eltanácsolják őket az ilyen vállalkozásoktól. Egy bíráló például Aragon és Neruda politikai verseinek egyik sikeres fordítójáról állapítja meg, hogy a „szerelem, a halál, a lét kérdései izgatják elsősorban", s felrója a fordítónak, amiért „költői egyéniségétől távolabb álló" politikai versek fordítására is vállalkozott. (Élet és Irodalom, 1959. július 17.) A Kortárs egyik bírálata szintén szemére veti a fiatal kommunista íróknak, hogy világnézeti és politikai problémák jelentik költészetük fő tartalmát és minden elemzés, minden indokolás nélkül megbélyegzi ezeknek a költőknek „világnézeti közhelyes laposságát", és — állítását mivel sem igazolva — „riasztó példaként" utal egy önmagában helytálló, a pártról szóló politikai versre. (Kortárs, 1960. 1. sz. 114. lap.)

III.

A polgári-kispolgári esztétikai szemlélet, amely irodalmi életünkben a fő veszély, ma már nemigen jelentkezik nyílt, támadó élű irányzatként. Nem véletlen, hogy az elemzett téves állásfoglalásokat tartalmazó bírálatok nagy része nem a legutóbbi időben íródott, s jórészt olyan kritikusok tollából ered, akiktől szép számban lehetne idézni helyesen értékelő, marxista szellemű bírálatokat is. A helytelen nézetek ma már többnyire nem egységes kiérlelt kritikai koncepciókban, kiforrott áramlatként, hanem inkább csak eklektikusan, marxista megállapításokkal elvegyülve, azokkal egyezkedve jelentkeznek a kritikákban. A helyzetnek ez a sajátsága azonban nem jelenti azt, hogy e nézetek és tendenciák nem képviselnek továbbra is komoly ideológiai veszélyt. Hatásuk nem szűnt meg, csak megjelenési formájuk változott. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy e helytelen nézeteket, ha nyílt formáikban vissza is szorultak, eszmeileg még nem semmisítettük meg, még nyomást gyakorolnak irodalmi életünkre.

Kritikai életünk leginkább szembeötlő betegsége, az elvtelenség, nem utolsósorban e nézetek hatásából fakad. Az elvi békülékenység, a kispolgári, revizionista, polgári dekadens tendenciákkal szemben engedékeny kritika nemegyszer még vezető marxista kritikusoknál, felelős irodalomirányítók gyakorlatában is tapasztalható. Különösen káros az a gyakori liberalizmus, mely irodalmi

Digitized by Google

lapjaink, az Élet és Irodalom, a Kortárs, a Nagyvilág, s az Irodalomtörténeti Intézet gondjaira bízott folyóiratok szerkesztésében tapasztalható, amikor ezek helytelen tekintélytiszteletből helyet adnak eszmeileg és művészileg nemcsak sekélyes, de egyenesen hibás írásoknak, s ha már leközlik, nem gondoskodnak megfelelő elvi kritikájukról. Ez a liberális szerkesztési gyakorlat időnként fellelhető a Népszabadság kulturális rovatában is.

Marxista kritikánk fejlődését nemcsak a jobboldali tendenciák iránti engedékenység akadályozza, hanem az is, hogy nem folyik következetes harc a szintén kispolgári eredetű *dogmatikus, szektás szemlélet és módszer maradványainak leküzdéséért.* Az elmúlt évek politikai harcainak tapasztalatai és irodalmunk fejlődése is azt bizonyítja, hogy a különböző jobboldali nézetek ellen dogmatikus-szektás álláspontról nem lehet eredményesen harcolni. A szocializmus, így a szocialista irodalom győzelme is csak a kétfrontos harc következetes érvényesítésével valósulhat meg. Sokan nem értik, hogy a szektás-dogmatikus hibákra és torzulásokra nem tekinthetünk úgy, mint „családon belüli" bocsánatos vétkekre, amelyek ellen nem kell teljes határozottsággal küzdenünk. Helytelen és hibás az az elképzelés, amely pusztán az elvhűség, a következetes, pártos kritikusi magatartás apró botlásának minősíti az ítélkező szektás merevséget. A kritika területén jelentkező szektás-dogmatikus hibákra is csak úgy tekinthetünk, mint a szocialista irodalom fejlődését akadályozó, a helyes eszmeiség és a magas művészi színvonal kialakulását gátló, a szocializmus elvi alapjain létrejövő irodalmi egység megerősödését veszélyeztető, lényegileg kispolgári eredetű nézetekre.

A szektás-dogmatikus nézetek egyik megnyilvánulása, hogy marxista szándékú kritikusaink között olykor bizonyosfokú engedékenység nyilvánul meg a művészi színvonal tekintetében. A művészi színvonal követelménye a szocialista irodalom fejlődése szempontjából nem elhanyagolható. „Baloldali" álradikalizmus az a nézet, hogy a szocialista rendszer szilárdsága felmenti a szocialista művészetet a magasabbrendű mondanivaló fejlettszínvonalú megformálásának követelménye alól és nem tudja megérteni, mennyire fontos szocialista irodalmunk további fejlődése szempontjából a művészi megformálás tökéletessége. Az ilyesfajta nézeteknek következménye az a bírálói magatartás, amely például egy fiatal költőnek még nagyon is nehézkes, darabos verseit bevezető előszóban szinte eleve elutasított minden, a művészi színvonal kérdéseit felvető kritikát.

Nem lehet egyetérteni azzal, hogy a szocialista irodalom támogatásának ürügyén a kritika egyes tiszteletre méltó munkákat világirodalmi remekművek rangjára emelve magasztaljon, elhallgatva eszmei, vagy művészi fogyatékosságaikat. (Élet és Iroda-

Digitized by Google

lom, 1958. június 27.) Ez nem szolgálhatja marxista kritikánk hitelének és tekintélyének erősödését, csak árt a szocialista irodalomnak.

A színvonal lebecsülése és helytelen értelmezése mellett bizonyosfokú szűkítő törekvésekben is megmutatkozik a szektás nézetek fennmaradása. A marxista kritika feladata, hogy a múlt és a jelen egész magyar irodalmának felelős gazdája legyen, nem mondhat le egykönnyen egyetlen értékről sem. Nem lehet egyetérteni azzal az Esti Hírlapban megjelent nyilatkozattal, amelynek szelleme akarva-akaratlanul azt a gondolatot kelti az olvasóban, mintha a fiatal írók közül csak a kommunisták fejlődése lenne lényeges, és a többi mind elhanyagolható. Káros az az esztétikai szempont, amely ezzel kapcsolatban így hangzik: „Szép az, ami érdekeinknek megfelel". (Esti Hírlap, 1960. február 14.) Az ilyesfajta leszűkítő tendenciák eltorzítják a pártnak azt a helyes vonalát, amely az irodalomban elsősorban a kommunista eszmeiségű írókra és azok műveire támaszkodva minden becsületes, haladó szellemű írót meg akar nyerni.

Vannak, akik például a Tűztánc című antológiában feltűnt és jogos szeretetnek megbecsülésnek örvendő tehetséges, rendszerünkhöz hű fiatal írók egy csoportját érzik a magyar irodalmi fejlődés egyetlen lehetséges bázisának. Nem használ sem irodalmunk ügyének, sem pedig a fiatal írók fejlődésének az a dicsőítés, amely szerint „e költőgeneráció jelentkezésével olyan gazdaggá vált a magyar költészet, amire nem volt példa az utolsó évtizedekben", s amely úgy véli, hogy „e költők feltűnése fordulat az új magyar irodalomban, olyan fordulat, amely nagy eredménye és egyben útjelzője is kultúrforradalmunknak". (Esti Hírlap, 1959. június 9.)

Vannak kritikusok, akik a szocializmus ügye mellett 1956-ban kiállt írók megkülönböztetett szerepét hangsúlyozzák, s a szocialista irodalomért vívott harcban szinte egyedül rájuk kívánnak támaszkodni. A párt természetesen megbecsüli a nehéz időkben helytálló fiatalabb és idősebb írók munkásságát és rájuk különösképpen támaszkodik irodalmunk szocialista fejlesztéséért vívott harcában. De fellép minden olyan törekvés ellen, amely előjogokat, irodalmi tőkét kíván kovácsolni a múltban tanúsított helyes politikai magatartásból.

A szektás, leszűkítő tendenciák megnyilvánulnak a tehetség, az írói érték sokszor túlzottan könnyelmű kezelésében is. Rosszul értelmezi az elviséget az a bírálat, amelyen nem érződik az írói tehetség tisztelete, akkor is, ha problematikus írói egyéniségről van szó. Elhibázott az a kritika, amely például Babitsról írva meggondolatlanul használ olyan kifejezéseket, hogy „nagy epi-

Digitized by Google

gon"..., „költői képességei nem voltak elegendők" stb. (Élet és Irodalom, 1958. november 28.)

Kritikai életünkből végképp száműzni kell azt a magatartást, amely a hang élességével, gyanúsítgató kitételekkel helyettesíti a meggyőző érvelést. A marxista kritika az emberek igazságérzetére, józan eszére hivatkozzék, kerüljön minden fölényeskedést, de ne tételezze fel eleve, hogy ellenséggel áll szemben. Legyen határozott és elvi a bírálat, de érződjék rajta az őszinte segítő szándék, az író munkája iránti figyelem és megbecsülés. A kritikusnak abból a vitathatatlan tényből kell kiindulnia, hogy íróink nagy részének a készsége megnőtt a szocialista valóság tényeinek számbavételére és művekben való ábrázolására. A körültekintő, árnyalt, az egyes írók fejlődését és lehetőségeit gondosan számba vevő bírálat nincs ellentétben az elvi szilárdsággal.

A különböző helytelen kritikai állásfoglalásokat gyakran befolyásolják a klikkérdekek, az elvtelen személyi összefonódások és az ezekből fakadó szubjektivizmus is. Ahogy irodalmi sajtónknak és könyvkiadásunknak egyes-egyedül a mű alapján kell döntenie egy-egy irodalmi alkotás megjelentetéséről, ugyanúgy a kritikai munkában is az értékelés alapja egyedül a mű legyen és sohasem szerzőjének személyes befolyása, írói rangja, vagy irodalmi kapcsolata. Vissza kell utasítani egyes tekintélyes, vagy kevésbé tekintélyes íróknak azt az igényét, hogy írásaikat kritika nélkül fogadják el. A klikk-érdekek, a személyi összefonódások és az elvtelen tekintélytisztelet káros jelenségei ellen mindenekelőtt a kommunista íróknak és kritikusoknak kell példamutatóan és határozottan fellépniük.

Az irodalomkritikákban gyakran tapasztalható politikai „óvatoskodás" és ideológiai felületesség. Napilapjainkban és irodalmi folyóiratainkban számos olyan kritikai írás jelenik meg (ideértve a színházi és filmkritikákat is), amelyekből riasztó unalom árad, s amelyekből hiányzik a határozott állásfoglalás, az önálló marxista gondolkodás. Több lapunk szerkesztősége gyakran megelégszik azzal, hogy valamely műről bírálatot jelentet meg, de azzal már nem törődik, hogy a bírálat megfelelő gondolati és formai igénnyel készüljön, alkalmas legyen a közönség helyes véleményének formálására. Kritikánk jó részének jellegtelensége a szakmai felkészültség hiányaira, a szerkesztői munka elégtelenségére, a rutin-munka kórtüneteire mutat. De a gyakran tapasztalható kritikai jellegtelenség leginkább a politikai állásfoglalás elkerülésének szándékából fakad. Vannak, akik marxista köntösben is kispolgárok módjára így gondolkoznak: előnyösebb a szürke, színtelen, exkluzívan szakmai műbírálat, az állásfoglalás megkerülése, mert ez „megóv a nagyobb tévedések elkövetésétől".

A marxista kritikusok nem alkudhatnak meg, nem fogadhat-

Digitized by Google

ják el az elvtelenséget. *Kritikánk központi feladata a két fronton következetesen harcoló, tudományos igényű, elvi bírálói magatartás kialakítása.* A fő veszélyt, a polgári-kispolgári-revizionista nézeteket, s a komoly károkat okozó szektásságot, dogmatizmust a marxista kritika csak úgy győzheti le maradéktalanul, ha saját soraiban felszámol mindenfajta elvtelenséget, és eklekticizmust.

Irodalmi kritikánkra nagy feladatok várnak társadalmunk ízlésének, irodalmi érdeklődésének fejlesztésében. A kritikának kalauzul kell szegődnie az új társadalom új embere mellé, hogy felébreszthesse érdeklődését az egészséges, pozitív alkotások iránt, s képessé tegye az eszmei, művészi hibák felismerésére. A kritikának oda kell hatnia, hogy épülő szocialista társadalmunk növekvő kulturális szomja a valóban tiszta forrásoknál találjon kielégülést, közelebb hozza az olvasókhoz a szocialista realizmus s a haladó irodalom alkotásait, megismertesse ezek igazságát és szépségét, eszmei és művészi pozitívumait. A mai magyar kritika fontos küldetése, hogy segítse irodalmunk új fejlődési szakaszának kibontakozását, értékes szocialista realista alkotások megszületését, irodalmunk eszmei és művészi gazdagodását.

A marxista kritikus nem tud megfelelni ennek a feladatnak, ha nem ismeri mélyen az épülő szocialista társadalom életének fő kérdéseit, a szocializmust építő embert. Enélkül nem képes helyesen számon kérni az írótól a valóság ábrázolását, és nem lehet az irodalmi alkotások avatott mérlegelője. Nem lehet jó marxista kritikus az, aki nem figyel fel az irodalom biztató, új jelenségeire, s nincs érzéke és érdeklődése minden iránt, amiben a szocializmus valóságának gazdagabb bemutatása, a szocializmus céljainak eredményesebb irodalmi támogatása jelentkezik.

Ahhoz, hogy kritikánk eszmeiségben és színvonalában jelentékenyen fejlődjön és elősegítse a szocialista realizmus további térhódítását a magyar irodalomban, elviségének megerősítésén túl az is nélkülözhetetlenül szükséges, hogy saját fegyverzetét korszerűvé tegye. A harcnak nemcsak azt az oldalát kell hangsúlyoznunk, amely a polgári-kispolgári tendenciák leküzdésére irányul, hanem azt a küzdelmet is, amelyet a szocialista irodalom támogatása, színvonalának emelése érdekében folytat. A marxista kritika csakis úgy képes elvégezni feladatát, ha elmélyülten foglalkozik a műalkotások esztétikai sajátosságaival, az eszmei mondanivalót és annak megformálását — a kompozíciót, a stílust — a maga egységében vizsgálja, segíti a művészi kifejezés tökéletesítését. Sokszor még vezető marxista kritikusaink is elmulasztják, hogy behatóan foglalkozzanak a magyar szocialista irodalom új hajtásaival. Gyakran a legjelentősebb új kísérletekkel kapcsolatban elmarad a mély elemzés, a tényleges kritikát üres magasztalás helyettesíti. Éppen ezeknél a műveknél nem elégedhetünk meg

Digitized by Google

felületes, úgynevezett protokoll-kritikákkal, hanem törekedni kell a mű eszmeiségének, művészi megformálásának mélyére hatolni, segítséget nyújtani az írónak és az olvasónak egyaránt.

A szocialista szellemű művek elmélyültebb elemzése nélkülözhetetlenné teszi, hogy a kritika többet foglalkozzék a szocialista irodalom fejlődése kapcsán általánosított esztétikai kérdésekkel. Számos olyan részletprobléma merül fel, amelynek megoldása további vitát kíván. Különös gonddal kell foglalkozni az irodalmi alkotómunka új jelenségeinek vizsgálatával, hazai és nemzetközi eredményeivel. Ismertetnünk kell a külföldön folyó esztétikai vitákat. Ez eddig csak nagyon hézagosan történt, ami hozzájárult ahhoz, hogy irodalmunk — elsősorban a kritika mulasztása miatt — a világirodalom főáramától, a nemzetközi szocialista irodalom fejlődésétől elmarad.

Nagyobb gondot kell fordítanunk irodalmi kritikánk elméleti megalapozására, hiszen enélkül a kritikai és alkotói gyakorlat csak sekélyes, ötletszerű és provinciális lehet. Ezen a téren igen nagy mulasztásai vannak az Irodalomtörténeti és a Filozófiai Intézetnek, a budapesti bölcsészkar esztétikai tanszékének, amelyeknek elsőrendű feladata lenne fellendíteni hazánkban a marxista irodalomelméleti-esztétikai tevékenységet.

A kritikai tevékenység fejlesztésében a legfontosabb teendőnk, hogy magasabb színvonalra emeljük a különböző irodalomkritikai műhelyek (szerkesztőségek, irodalmi lapok: az Élet és Irodalom, a Kortárs, a Nagyvilág, az Irodalomtörténeti Intézet lapjai és a vidéki folyóiratok, a kiadók, a tudományos intézetek, az egyetemi tanszékek, az Írószövetség és az Újságírószövetség kritikai szakosztályai stb.) munkáját és határozottabb, következetesebb legyen e munka elvi irányítása. Különösen fontos, hogy megjavuljon, eszmei tisztaságában s a művészi igényességben színvonalasabbá váljon a szélesebb körhöz szóló kultúrát terjesztő szervek: a Népszabadság és a többi napilap kulturális rovata, a rádió, a televízió stb. kritikai tevékenysége.

Irodalmunk fejlődésének jelenlegi szakaszában a marxista kritikának a szocialista realista alkotások elsődleges segítése mellett nagy figyelmet kell fordítania arra, hogy a még nem következetesen szocialista világnézetű alkotók is közelebb kerüljenek a szocializmus eszméinek elfogadásához. E téren figyeljen fel a kritika minden előrehaladásra és segítse a további tisztulást, előrejutást. Ugyanakkor polemizáljon az eszmei és művészi elmaradottsággal. Kritikánknak is hozzá kell járulnia ahhoz, hogy a szocializmus építésének igenlésében, a békeharcnak és az emberiség haladásáért vívott nemzetközi küzdelemnek a jegyében tovább izmosodjon irodalmunk egysége. Kritikánk ügyeljen arra, hogy olyan irodalmi törekvések, melyek a szocializmus ügyével

Digitized by Google

szemben ellenségesek, vagy közömbösek, ne mérgezzék közéletünket.

A kritikusok különös gonddal foglalkozzanak a fiatal írók alkotó munkájával. Egész irodalmunk fejlődése szempontjából döntő, hogy a fiatal írók eszmei és művészi szempontból helyes irányba fejlődjenek. Szakítani kell az ajnározó ismertetésekkel és méltatásokkal, melyek semmit sem használnak, s — a szeretetteljes gondoskodás jegyében — nyíltan fel kell tárni azokat az eszmei bizonytalanságokat és művészeti zsákutcákat, amelyek egyes fiatalok alkotásait jellemzik.

A marxista kritikának együtt kell dolgoznia a még nem marxista szemléletű kritikával is, mégpedig oly módon, hogy azok jó szolgálatokat tegyenek szocialista kultúránknak. Sokat tanulhatnak marxista kritikusaink az idősebb, tapasztalt kritikus nemzedékektől — de ez nem jelenti azt, hogy kritikai életünkben a polgári esztétizmusnak, mint irányzatnak is helyet kívánunk adni. A nem marxista világnézetű kritikusokkal való együttműködésünk alapja: népünk szocialista célkitűzéseinek hűséges szolgálata, a realista szándékú haladó irodalom segítése, a tudományos alapokon álló, kulturált kritikai tevékenység.

Következetesebben kell törekednie kritikánknak arra, hogy eredményesen szolgálja a dolgozó tömegek irodalmi ízlésének nevelését, közérthető legyen, stílusában kerülje el azokat az arisztokratikus vonásokat, amelyek akadályozzák az egyre növekvő olvasó tömegek irodalmi műveltségének hatékony formálását.

Irodalmi kritikánk szóvátett fogyatékosságai nem elszigeteltek, hasonló problémák jelentkeznek a művészeti kritika más ágazataiban is. Kritikai életünk tisztulása, felvirágzása nemcsak irodalmi és művészeti életünk, kulturális forradalmunk továbbvitelét segítheti elő, hanem hozzájárul az általános ideológiai feladatok megoldásához is. Segít, hogy gyorsabban és eredményesebben küzdjük le azokat a káros polgári-kispolgári hatásokat, amelyeknek nincs helyük a szocialista társadalom köztudatában. Kritikusaink munkáját a jövőben még inkább át kell hatnia annak a felelősségérzetnek, amely egész társadalmunkra hárul az elkövetkező fontos időszakban, midőn a szocializmus alapjainak lerakását befejezzük, s népünk minden erejét, tehetségét a szocializmus felépítésének nagy történelmi feladatára összpontosítjuk.

Digitized by Google

A termelést fellendítő elosztási formák fejlesztése termelőszövetkezeteinkben

Írta K. NAGY SÁNDOR

Az utóbbi két évben a dolgozó parasztság százezrei léptek hazánkban a közös gazdálkodás útjára. Szövetkezeti parasztságunk a párt, a munkásosztály, az állam széleskörű támogatását élvezve, szorgalmas munkával már az átszervezés időszakában jelentős sikereket ért el a termelőszövetkezetek politikai, szervezeti, gazdasági megerősítésében és a termelés fejlesztésében. 1960-ban 20—30 százalékkal magasabb volt a termelőszövetkezetek kalászos termésátlaga, mint az egyénieké, emelkedett a kapások és az ipari növények hozama is, számottevően növekedett a közös állatállomány, valamint a szövetkezetek közös vagyona.

Az eredményekben nagy szerepe van annak, hogy a termelőszövetkezeti tagok jelentős része felismerte: egyéni jövedelmük elsősorban attól függ, hogyan dolgoznak, hogyan erősödik a közös gazdaság; elosztani — a kötelezettségek és a tartalékolások teljesítése mellett — minden termelőszövetkezetben csak annyit lehet, amennyit megtermeltek.

A termelőszövetkezetek megszilárdításához, a tagok munkakedvének növekedéséhez más tényezőkkel együtt nagymértékben hozzájárultak a hagyományos munkaegység-rendszert továbbfejlesztő ösztönző munkadíjazási formák is. Ezeknek lényeges szerepük van abban, hogy a termelőszövetkezetek többségében a viszonylag alacsony gépesítettség ellenére a növényápolási, a széna betakarítási, az aratási munkákat időben és jó minőségben elvégezték. Legtöbb helyen ott fordult elő hiányosság, ahol az anyagi ösztönzés különböző formáit nem fontosságuknak megfelelően kezelték, vagy mereven elzárkóztak azok alkalmazásától.

Természetesen az elért eredményekben nagy része van a szövetkezeti tagok szocialista nevelése terén végzett munkának is. A politikai nevelőmunkának a jövőben is nagy szerepe lesz és azt gazdasági vagy adminisztratív intézkedésekkel helyettesíteni nem

Digitized by Google

lehet. Különösen nagy feladat vár a falusi kommunistákra, a pártszervezetekre a szövetkezeti tagok szocialista nevelésében, a szövetkezeti parasztság egységének kialakításában, állandó erősítésében. Ezúttal arra hívjuk fel a figyelmüket, hogy a politikai munka erősítésével egy időben fordítsanak még nagyobb gondot a szövetkezeti parasztság anyagi ösztönzését elősegítő, a munka szerinti elosztás szocialista elvének megfelelő, a termelés fellendítését szolgáló munkadíjazási formák alkalmazására és állandó tökéletesítésére. A jelenlegi termelési szerkezet és gépesítés mellett ugyanis a tsz-termelés színvonala döntő módon a kézimunka befektetések mennyiségén, minőségén múlik, ami pedig a politikai nevelőmunkával egyidejűleg jelentős mértékben az anyagi ösztönzést közvetlenül kifejezésre juttató díjazási és elosztási formáktól függ.

I.

A termelőszövetkezeti tagok gazdái szövetkezetüknek és a közös üzemükben megtermelt minden érték — az egész jövedelem — az ő tulajdonuk. Az évi összes bevételt azonban mégsem oszthatják ki egymás között, mert ez lehetetlenné tenné a termelés folytatását, a további közös gazdálkodást. Akik a múltban egyénileg gazdálkodtak, tudják, hogy az évi termésből, illetve jövedelemből olyan kiadások is bőven akadnak, amelyekkel a következő évi termelést kell megalapozni.

A szövetkezeti gazdaságokban az év folyamán előállított értéket, az értékesített termékekért kapott pénzt a közös és egyéni érdekek szem előtt tartásával kell felosztani. Mindenekelőtt teljesíteni kell az állam iránti kötelezettségeket, a termelés bővítése érdekében gyarapítani kell a közös vagyont, gondoskodni kell a szociális és kulturális alap feltöltéséről. A megmaradó jövedelem osztható ki a szövetkezet tagjai között: túlnyomórészt a végzett munka arányában, kisebb részben — földjáradékként — a közös gazdaságba bevitt földek arányában. A termelőszövetkezeti munkadíjazást és jövedelemelosztást nem lehet leszűkíteni a tagok között kiosztható jövedelem felosztására. Nagyobb jövedelem csak a többtermelés útján, a termelés bővítése pedig csakis az ahhoz szükséges álló- és forgóeszközök biztosításával érhető el. A szövetkezeti tagok anyagi érdekeltségének fokozását ezért nem lehet azon az úton megoldani, hogy a tagok között kiosztásra kerülő jövedelmet szövetkezeteink a termelés bővítéséhez szükséges eszközök rovására növeljék. Ez pillanatnyilag nagyobb egyéni jövedelmet eredményezne, azonban alapjaiban ásná alá a gazdálkodást, ami később maga után vonná a tagok jövedelmének csökkenését is. *A jövedelem, ezáltal a tsz-tagok anyagi érdekeltsége*

Digitized by Google

növelésének egyedül járható útja: a rendszeres bővített újratermelés.

A szövetkezeti gazdaságok bővített újratermelése szempontjából legfontosabb a *fel nem osztható szövetkezeti alap* növekedése. Ennek fejlődésünk mai szakaszán jelentős forrása a szövetkezetekbe belépett dolgozó parasztok kötelező vagyoni hozzájárulása. Korábban ezt a közös gazdaságba bevitt állatok és felszerelések értéke 20—35 százalékának a szövetkezeti alap javára történő leírásával kellett teljesíteni. Tavaly egyre több termelőszövetkezetben alkalmazták azt a módszert, amely szerint a belépő tagok a bevitt földterület kat. holdja után megállapított pénzösszeggel járultak hozzá a fel nem osztható szövetkezeti alaphoz. Ez a mód jobb, mint a régi, mert jelentős pénzeszközöket biztosít az induláshoz.[1] A kedvező tapasztalatok alapján a Központi Bizottság 1960. október 29-i határozata kimondta, hogy az „eddiginél jóval szélesebb mértékben kell elősegíteni és elterjeszteni azt a bevált módszert, hogy a dolgozó parasztok saját földjük arányában — kat. holdanként legalább 200 forinttal — járuljanak hozzá a közös alap megteremtéséhez".

A törvényes előírások szerint szövetkezeteink a fel nem osztható alapot évenként a szövetkezeti tagok között kioszthető részesedés legalább 10 százalékával kötelesek növelni. Termelőszövetkezeteink 1957-ben a tagok között kioszthető részesedés 13,1, 1958-ban 12,2, 1959-ben pedig 16 százalékát fordították a fel nem osztható alap növelésére. Az országos átlagszámok jól mutatják, hogy közös gazdaságaink többsége a kötelezően előírtnál többet halmoz fel. Az átlagok azonban eltakarják, hogy vannak olyan termelőszövetkezetek is, amelyek évenként nemhogy gyarapítanák a közös vagyont, hanem még a termelés során elhasználódott állóeszközöket sem pótolják, sőt akadnak olyan tsz-ek is, amelyek a korábban felhalmozott vagyonuk csökkentése árán osztanak nagyobb részesedést a tagoknak.

Jelenleg szövetkezeteinkben nincs amortizációs értékleírás, s ezt a felhalmozás nagyságának megállapításánál feltétlenül figyelembe kell venni. El kell érnünk, hogy a gyengébb szövetkezetek is, évente legalább a kiosztásra kerülő jövedelem 10 százalékának megfelelő értékkel bővítsék szövetkezeti alapjukat. Az átlagosnál erősebb, jól gazdálkodó és magas jövedelmet elérő termelőszövetkezetekben ez az arány 20—25 százalékos is lehet.

[1] A múlt évben a makói járás 28 termelőszövetkezetében a fel nem osztható szövetkezeti alaphoz való vagyoni hozzájárulás új módját alkalmazták. A bevitt vagyontárgyak értéke mintegy 14 millió forint volt. A szokásos hozzájárulás szerint a szövetkezeti alapot ebből 2830 ezer forint illette volna meg. Az új módon történő befizetés szerint a szövetkezeti alap 6270 ezer forinttal növekedett. A szövetkezeti alaphoz való hozzájárulásnak ez a módja az átszervezés jelenlegi, befejező szakaszában az ország jelentős részében elterjedt.

Digitized by Google

II.

Termelőszövetkezeteinkben a munka szerinti elosztás szocialista elvé jelenleg a munkaegység-rendszer útján érvényesül. *Hazánkban a munkaegység-rendszer alkalmazása általános.*

A munkaegység egyrészt a szövetkezeti tag által végzett munka mennyiségét és minőségét méri, másrészt azt mutatja, hogy a közös munkában való részvételnek megfelelően a tagok milyen arányban részesülhetnek a közös jövedelemből. A munkaegységek számbavétele, nyilvántartása elég sok adminisztrációt kíván, de *jól megoldja* a legkülönbözőbb munkák közös nevezőre hozását. Ha a díjazás a szétosztható közös jövedelemből a munkaegység arányában történik, a tagok bármilyen munkahelyen dolgoznak, viszonylag arányosan részesednek az egész üzem eredményéből. A munkaegység kifejezi azt is, hogy a szövetkezeti tagok egyben tulajdonosok és dolgozók is, egyenként és együttesen érdekeltek a szövetkezet fejlődésében.

A munkaegység-rendszer szövetkezeti termelésben betöltött szerepének értékelésében két helytelen nézettel is találkozhatunk. Vannak, akik a munkaegységet szükséges rossznak tartják és mindenestől elvetik. Szerintük a munkaegységnek nincs becsülete a tagok előtt, az nem segíti, hanem nehezíti a szövetkezeti termelés és árutermelés fellendítését. Az ilyen nézetek képviselői ott tévednek, hogy a szövetkezetek gazdálkodásában fellelhető különböző hibákat mind a munkaegység-rendszer rovására írják.

Mások pedig úgy gondolkoznak, hogy a szövetkezeti tulajdonviszonyok között az elosztás szocialista elvét kizárólag a munkaegység-rendszer tudja megvalósítani. Ezért, ahol eltérnek a munkaegységtől — állítják —, ott egyben lemondanak a szocialista elosztás elvéről is.

Mindkét nézet helytelen, mert egyoldalúan állítja be a munkaegység szerepét.

A munkaegység nem véletlen jelenség a szocialista termelőszövetkezeti gazdálkodásban. A Szovjetunióban és a népi demokráciákban — ahol a mezőgazdaság tőkés koncentrációjának alacsony foka és a földreformok következtében az alacsony termelékenységű, félig önellátó kisárutermelő parasztgazdaságok százezres tömegeit kellett szocialista nagygazdaságokká, termelőszövetkezetekké egyesíteni — ez volt az egyedül járható út. Amíg a szövetkezeti munka termelékenysége még nagyon alacsony, a szövetkezeti árutermelés, pénzgazdálkodás fejletlen, a gazdálkodásra a félnaturális viszonyok jellemzők — ráadásul mindezzel a falu és város gazdasági kapcsolatában a kötelező termékbeadás rendszere, a természetbeni szolgáltatások kapcsolódnak egybe, mint korábban a szocialista országokban —, addig nem lehet megvalósítani a szö-

Digitized by Google

vetkezeti munka közvetlen pénzben való mérését és kifizetését, a jövedelem kizárólag pénzben való szétosztását. Ebben az esetben a közös jövedelem elosztásának és a közösben végzett munka mennyiségének, minőségének legalkalmasabb mércéje a munkaegység.

Természetesen a termelőszövetkezetek korszerű nagyüzemi gazdálkodásának kiépülésével, a szövetkezeti parasztság szocialista tudatának kiformálódásával, erősödésével megváltoznak a feltételek, s az új körülmények között tovább fejlődnek a szövetkezeti munkadíjazás, jövedelemelosztás formái. A feltételek változásával a hagyományos munkaegység-rendszer már nem biztosítja kielégítően a munka szerinti elosztás gazdasági törvényének érvényesülését, ezért szükségessé válik annak továbbfejlesztése, a szocialista díjazás új, haladóbb formáival való felváltása. Nem véletlen, hogy az utóbbi években a Szovjetunióban és egyes népi demokráciákban (Bulgáriában, Csehszlovákiában) egyre több kolhoz, termelőszövetkezet tér rá a közvetlen pénztarifálásra, pénzjavadalmazásra.

Hazánkban is jelentős számban találhatók már olyan jól gazdálkodó, gazdaságilag, szervezetileg erős termelőszövetkezetek, amelyek évek óta garantálják a munkaegység értékét, sőt egyesek már áttértek a végzett munka közvetlen pénzbeli díjazására. A párt és a kormány támogatja a termelőszövetkezeteket abban a törekvésükben, hogy a hagyományos munkaegység-rendszert továbbfejlesszék és a munka szerinti elosztás szocialista elvének megfelelő, egyúttal a szövetkezeti tagság anyagi ösztönzését, közös munkára való mozgósítását jól kifejező, a többtermelést szolgáló elosztási formákat széles körben alkalmazzanak. E tevékenységükben feltétlen tartsák azonban szem előtt a következőket:

a) Bármilyen díjazási formát alkalmazzanak is, mindig be kell tartani az elosztás szocialista elvét, a termelés bővítéséhez szükséges felhalmozás és a tagok részére kiosztható jövedelem helyes arányát. A szövetkezeti tagok között kiosztani csak annyit lehet, amennyit a szövetkezet termelési színvonala megenged. Nem lehet többet szétosztani annál, mint amennyi a kötelezettségek és tartalékolások teljesítése után a szövetkezet teljes jövedelméből erre a célra marad. Helyes, ha szövetkezeteink törekednek a rendszeres pénzelőlegezés megvalósítására, de előlegként csak a várható jövedelemrészesedés meghatározott százalékát adhatják ki.

b) A szövetkezeti díjazás fontos követelménye, hogy mindenki végzett munkája szerint részesüljön a jövedelemből. Ez serkenti a szövetkezet tagjait, és azok családtagjait a több és a jobb minőségű munkára, a hozamok növelésére, a több áru termelésére, a termelési költségek csökkentésére.

c) A munkadíjazás formájának és mértékének elő kell segí-

Digitized by Google

tenie a közös alapok gyarapodását, a termelés korszerű gépesítését, a gazdálkodás korszerű nagyüzemi módszereinek elterjedését, az adott körülmények között legmegfelelőbb nagyüzemi munkaszervezet kialakítását.

d) Fontos, hogy a díjazási rendszer egyszerű legyen, minden szövetkezeti tag gyorsan megismerhesse és könnyen ki is számíthassa végzett munkája ellenértékét.

III.

A termelőszövetkezetekben jelenleg alkalmazott munkadíjazási formák túlnyomólag a munka szerinti elosztás szocialista elvén nyugszanak, a tagok közös munkára való ösztönzését, ezáltal a termelés fellendítését, a szocializmus győzelmét szolgálják. Fontos, hogy termelőszövetkezeteink gyakorlatából megfelelő tanulságokat vonjunk le, s a legjobb tapasztalatokat, a legjobban bevált módszereket általánosítsuk.

A termelőszövetkezeti munkadíjazás jelenleg legelterjedtebb, legegyszerűbb, a tagok számára könnyen érthető formája *a prémiummal kiegészített munkaegység-rendszer.* Szövetkezeteink általában *a terv túlteljesítése után* adnak prémiumot, mégpedig rendszerint a terven felül megtermelt mennyiség 20—50 százalékát adják ki természetben, vagy pénzben. A helyes premizálás legfontosabb követelménye, hogy több és jobb munkára ösztönözze a tsz-tagokat, a közös gazdaság erősödését, a többtermelést szolgálja.[2]

A premizálás alapja a reális tervezés legyen. Ha ugyanis alacsonyan terveznek, egyes tagok jogtalan, nem a munkájukból származó többlet-jövedelemhez jutnak a közösség rovására. A túl magas tervek viszont nem ösztönzik az embereket a túlteljesítésre, mert eleve megvalósíthatatlannak tartják azokat.

A premizálás szintén gyakran előforduló formája az, amikor a prémiumot nem a tervtúlteljesítés, hanem *az össztermelés százalékában* határozzák meg. Ebben az esetben a szövetkezeti tagság az elvégzett munkák után munkaegységet kap, kiegészítésül pedig megkapja még a rábízott területen termett összes termés 10—20 százalékát természetben, vagy pénzben. Ez a módszer leginkább

[2] Legjobban elterjedt a kukorica, a napraforgó, a burgonya, a cukorrépa, a takarmányrépa, a mák, a borsó, a dohány, a zöldségfélék, az állattenyésztésben pedig a tej- és a gyapjútermelés, a növendéknevelés, a szarvasmarha és a sertéshizlalás, a baromfinevelés premizálása. Helyes, ha minden tagnak, aki az adott területen dolgozott és munkájával a többtermeléshez hozzájárult, kifizetik a prémiumot. Helytelen, hogy egyes tsz-ekben csak a kézi munkát végző tagokat premizálják, a traktorosokról pedig megfeledkeznek, jóllehet a több termeléshez ők is hozzájárultak. Néhány tsz-ben tavaly a terv túlteljesítésétől függően progresszív prémiumot állapítottak meg. Azoknak, akik nagyobb arányban teljesítették túl a tervet, a többlettermés nagyobb százalékát adták jutalomként.

Digitized by Google

a kukoricánál, cukorrépánál és a széna betakarításánál terjedt el.[3] Ilyen díjazás esetén a tagoknak e növények termelésében teljesített munkaegységeiket is elszámolják, azonban az egész évben szerzett munkaegységeik után kukoricából, esetenként szénából részesedést már nem osztanak.

Előfordult, hogy egyes termelőszövetkezetekben előzőleg nem végeztek számításokat és túlságosan magasan állapították meg a prémium mértékét. Az is előfordult, hogy a már egyszer részesedést kapott tagoknak még egyszer osztottak természetbenit. Mondani sem kell: a munkadíjazás ilyen módszere egyáltalán nem helyeselhető. Nagyon fontos ezért, hogy abban az esetben, ha a prémiumot az össztermés százalékában fejezik ki, reális számításokat végezzenek, a természetbeni részesedést vagy pénzprémiumot az emberi munkabefektetésekkel arányosan állapítsák meg, s a feltételeket úgy szabják meg, hogy azok a termelési terv túlteljesítésére ösztönözzenek. Az ilyen prémiumban részesülő tagoknak a ledolgozott munkaegységek után ugyanazokból a termékekből természetbenit már ne osszanak, így kerülhető el, hogy egyesek igazságtalan előnyökhöz jussanak a többiek rovására.

A vetésnél, az aratásnál, a betakarításnál, a cséplésnél, sürgős szállítási és rakodási munkáknál sok termelőszövetkezetben *célprémiumot* is adtak azoknak, akik a teljesítmény-előírásokat jó minőségben túlteljesítették. Kézi aratás, cséplés esetén a betakarítás meggyorsítása érdekében sok tsz-ben a munkaegységkönyvben megszabott teljesítmények után járó munkaegységek mellett még pénz vagy természetbeni prémiumot is adtak, amennyiben a megszabott mennyiségű munkát időben teljesítették. Ezek a módszerek nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy tsz-eink tavaly nyáron az aratást csaknem két héttel korábban fejezték be, mint az előző esztendőben. Ezzel — különösen, ha a nyári csapadékos időjárást is figyelembe vesszük — nagy veszteségtől mentettek meg számos

[3] Termelőszövetkezeteinkben a parcellák szétszórtsága miatt a szőlőt tavaly a legtöbb helyen családi művelésre adták ki (rendszerint azoknak a tagoknak, akik szőlővel léptek be a termelőszövetkezetbe). Egyes közös gazdaságokban a szőlő megműveléséért — annak állagától függően — az egész évi munkáért jóváírható munkaegységek számát előre megállapították. Ebben az esetben a szőlő összes anyagi kiadásait (rézgálic, raffia stb.) a tsz fedezte. Más esetekben, amikor az anyagi kiadás, vagy annak egy része a tagokat terhelte, csak azt határozták meg, hogy például 100 négyszögölenként hány liter bort, vagy mustot, illetve a termés hány százalékát adják be a közösbe.

Sok tsz-ben elsősorban a közös pajta hiánya és a tagok háztáji gazdaságában levő szárító pajták, a dohány termesztéséhez szükséges eszközök gazdaságos kihasználása tette indokolttá, hogy a dohány vetésterületét szintén szétosztották az arra vállalkozó családok között. A szövetkezetnek átadott szárított dohány mázsája, illetve az egy holdon előállított termék termelési értéke után meghatározott munkaegységet írtak jóvá; a terven felül termett, megfelelő minőségű dohány értékének 20—50 százalékát prémiumként a tagoknak adták. Más helyeken a dohányért kapott pénz meghatározott százalékát juttatták munkadíjként a tagoknak.

Nem egy termelőszövetkezetben a köztes növényeket is a tagok vállalása alapján termesztették. Leginkább a bab közteskénti való termelése terjedt el. A közteskénti termelt bab mennyiségének (vagy értékének) meghatározott százalékát — attól függően, hogy a vetőmagot a tsz vagy a tagok biztosították — adták munkadíjként.

Digitized by Google

közös gazdaságot. Többhelyütt azonban — főleg az őszi betakarításnál — sok hibát is elkövettek. Legsúlyosabbak voltak ezek közül azok az esetek, amikor *csak* a betakarításért gyakran a termés 15—30 százalékát adták ki prémiumként. Ezeken a helyeken a kifizetett prémium nem állt arányban sem a befektetett emberi munkával, sem a megmentett terménnyel. Világos, hogy a célprémium ilyen alkalmazása egyáltalán nem helyes. Ennek szövetkezeteink úgy vehetik elejét, ha már a tervkészítéskor olyan prémiumrendszert alakítanak ki és következetesen kitartanak mellette, amely egész éven át jó munkára ösztönzi a tagokat. Ez kizárja a kapkodást és biztosítja a zavartalan betakarítást is.

Bármelyik premizálási formát is alkalmazzák a termelőszövetkezetek, törekedjenek arra, hogy *a prémiumot — a takarmányfélék kivételével — lehetőleg pénzben fizessék ki.* A szövetkezetek ezzel fokozhatják az árutermelést, és így nemcsak több pénzbevételhez jutnak, hanem még állami kedvezményekben is részesülnek.

Tavaly körülbelül 100—150 termelőszövetkezetben egyes kulturáknál az úgynevezett *„eredményességi munkaegységet"* is sikeresen alkalmazták. Ennek a módszernek az a lényege, hogy a munkaegységet, illetve a munkadíjat a megtermelt mázsák, vagy az értékesített áru mennyisége után írják jóvá. Ez a forma leginkább a magas munkaigényű kapások termesztésénél és egyes állattenyésztési ágakban terjedt el. A szövetkezeti gazdaság egész termelőtevékenységét átfogóan ezt a munkadíjazási módot nemigen alkalmazzák. Legnagyobb szerepe a kertészeti növénytermelésben van. Itt ugyanis sokat számít az, hogy a termékek jó minőségben és korán kerüljenek piacra, amikor még magasabb áron értékesíthetők. — Azokban a tsz-ekben, ahol az „eredményességi munkaegységet" alkalmazták, a munkaegységet rendszerint a 100 forint bruttó termelési érték után írták jóvá a tagoknak. Ennél még fejlettebb a nettó termelési érték utáni elszámolás, ahol a munkadíjat, illetve a munkaegységeket az anyag- és eszközráfordítások után megmaradt rész alapján állapítják meg. Ez az eljárás jóval bonyolultabb is, ezért sikeresen csak a kettős könyvelést vezető termelőszövetkezetekben alkalmazhatók.

Tavaly az ilyen díjazás alapján dolgozó szövetkezetekben a földek minősége közti különbség sok vitára adott alkalmat. Tény, hogy az eredményességi elosztást abban az esetben célszerű alkalmazni, ha a termelőszövetkezet egyes táblái között lényeges minőségi különbségek nincsenek, illetve a munkaegységeket a különbségeknek megfelelően differenciáltan határozzák meg.

1960-ban a termelőszövetkezetek nagyrészében a kapásnövényeket megmunkálásra kiosztották a tagok között. Ahol ez a premizálással vagy az eredményességi munkadíjazással párosult, ott

Digitized by Google

A tagok általában nagyobb kedvvel dolgoztak, több családtag is részt vett a munkában. Eredményesen gazdálkodtak néhány közös gazdaságban a nem öntözött kertészeti növények és a dohány területének felosztásával is. Akadtak elvétve olyan szövetkezetek is — főleg, ahol a munkaszervezésben egyébként is nehézségekkel küszködtek —, hogy a területfelosztás felborította a munkaszervezetet és — különösen betakarítás idején — gátolta a nagygépek munkáját.

A tavalyi tapasztalatok azonban kézzelfoghatóan bizonyítják, hogy a területfelosztás a gépesítettség jelenlegi fokán, fejlődésünk mai szakaszában a kapás kultúráknál hasznos, nagyban elősegíti a családtagok bevonását. Ezért csak helyeselni lehet, ha az elkövetkező években a szövetkezetek nagy részében — különösen a most alakult, vagy a területileg jelentősen megnövekedett termelőszövetkezetekben — továbbra is alkalmazzák.

Mindenesetre a területek felosztásakor elsősorban arra kell ügyelni, hogy az ne borítsa fel a már kialakult munkaszervezetet. A munkaszervezés területfelosztás esetén nem kis gond, mert biztosítani kell, hogy a növényápolást és a betakarítást egy-egy táblán egy időben és gyorsan, lehetőleg 3—4 nap alatt elvégezzék. Az utóbbinál ezzel teszik lehetővé a gépekkel történő folyamatos szállítást és a következő évi növények talajelőkészítését.

A területfelosztást természetesen nem szabad mindenütt erőltetni. Azokban a termelőszövetkezetekben, ahol a tagok a csoportos munkát megszokták és azt tartják jobbnak — ott dolgozzanak továbbra is úgy. Ugyancsak nem helyes a felosztást alkalmazni azoknak a növényeknek a termesztésénél, amelyeknél a gépesítés foka magas és a kézi munka csak kiegészítő szerepet játszik. (Például a kalászosok termesztésében.)

Termelőszövetkezeteink már a tervkészítéskor végezzenek gondos számításokat, mielőtt a díjazás egyik, vagy másik formája mellett döntenek. *Törődjenek azzal, hogy a különböző díjazási és premizálási formák ne jelentsék a munkaegység olyan pótlékolását, amely túlzott természetbeni osztáshoz vezet* (a szövetkezeti tagok egyéni értékesítési lehetőségeit olyan nagymértékben megnöveli, hogy ez elvonhatja őket a közös termelőmunkában való részvételtől), s amely az abban részesülőket igazságtalan, munkabefektetéseikkel arányban nem álló előnyökhöz juttatja a többiek rovására. Ha szövetkezeti vezetőink, tsz pártszervezeteink szem előtt tartják ezeket a követelményeket és gondoskodnak arról, hogy a díjazás ne párosuljon olyan hátrányokkal, amelyek kedvezőtlenül befolyásolhatják a tagság egy részének munkakedvét, illetve a közös gazdálkodás megerősödését, e díjazási formák előnyei teljes mértékben érvényre jutnak. Legnagyobb előnyük, hogy a gépesítés jelenlegi színvonalán is lehetővé teszik a munkaigé-

Digitized by Google

nyes növények kielégítő mérvű termelését, a nagy mennyiségű kézimunka idejében való elvégzését, mert ösztönzik a szövetkezeti tagoknak és családtagjaiknak a közös munkába való bekapcsolódását, az emberi munka olyan arányú felhasználását, amely általában a termelés növekedésével párosul. A többtermelés pedig mind az országnak, mind a szövetkezeti parasztságnak egyaránt érdeke.

Termelőszövetkezeti vezetőinknek, pártszervezeteinknek az a feladatuk, hogy *okosan használják fel ezeket a módszereket a termelés fokozására és a szocializmus győzelmének előmozdítására.* Küzdjék le azt a nem egy helyütt tapasztalható szűklátókörűséget, amely a szocializmus ügyét félti ezektől a megoldásoktól, ezért elzárkózik előlük, tiltja alkalmazásukat. Nem nehéz eldönteni, hogy mi szolgálja a szocializmus ügyét, az-e, ha az új szövetkezeti parasztság gondolkodásmódjának lassú változását figyelmen kívül hagyva olyan díjazást szorgalmazunk, amely nem ösztönöz eléggé a közös munkára, s emiatt a termés egy része odavész, károsodik a népgazdaság és a szövetkezeti tagság, vagy pedig, ha mindezt elkerüljük, s a fejlődés meggyorsul.

Az itt sorravett díjazási formák segítségével meggyorsíthatjuk a termelőszövetkezetek korszerű nagyüzemi kiépítését, a termelés fellendülését, a szocializmus győzelmét. *De csak akkor, ha következetesen küzdünk azok helyes alkalmazásáért, ha a szövetkezetekben határozottan fellépünk az egyéni érdekeket a közös rovására előtérbe helyező kistulajdonosi törekvésekkel szemben, ha nem teszünk elvi engedményt, és törődünk a szövetkezeti tagság szocialista nevelésével.* E díjazási formáknak ugyanis nagy előnyük, hogy éppen azáltal, mert figyelembe veszik a paraszti gondolkozási módot, elősegítik, hogy azt fokozatosan szövetkezeti, illetve szocialista gondolkodássá alakítsuk. Mind ez természetesen nem egyik napról a másikra és nem spontán következik be. Ezért a *helyes gazdasági módszerek alkalmazásával egy időben következetes, türelmes politikai nevelő munkát kell folytatnunk a szövetkezeti tagok között.* Törődnünk kell azzal is, hogy a közös gazdaság erősödésével továbbfejlesszük módszereinket.

IV.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy a szocialista munkadíjazással szemben támasztott valamennyi követelménynek termelőszövetkezeteinkben is a munka közvetlen pénzbeni értékelése, *a teljesítményt közvetlen pénzben elszámoló javadalmazás* felel meg legjobban. Ebben az irányban fejlődik a termelőszövetkezeti munkadíjazás és jövedelemelosztás nemcsak nálunk, hanem a testvéri szocialista országokban is.

Digitized by Google

Elsősorban a régi, de az új, a gazdaságilag már megerősödött termelőszövetkezetekben is, ahol rendszeres pénzbevétellel, esetleg átmenő pénztartalékkal rendelkeznek és saját erőből biztosítani tudják a munkaegység értékét, vagyis a munkadíj havi kifizetését — az áttérés feltételeit alaposan mérlegelve —, már az idén bevezethetik a teljesítmények közvetlen pénzbeni díjazását. A munka ilyen díjazására főleg azok a termelőszövetkezetek vállalkozzanak, amelyekben az eloszthatő jövedelem lehetővé teszi átmenő pénztartalék-alap létesítését, amely előfeltétele annak, hogy az ilyen díjazást megvalósító termelőszövetkezetek a tervezettnél gyengébb termés esetén is kifizethessék a munkadíjakat. Továbbá, hogy a pénzbevételek időszakos megoszlása esetén is az adott időpontban (havonta) rendszeresen kifizethessék a végzett munkát. A pénzbeni díjazáshoz a gazdasági feltételek mellett jól képzett vezetőkre, elnökre, agronómusra, főkönyvelőre, kettős könyvvitel vezetésére és természetesen a tagság egyetértésére van szükség.

A közvetlen pénzben történő díjazás alkalmazása a szokásosnál nagyobb feladatokat ró a termelőszövetkezeti vezetőkre. Pontos és részletes tervezést kíván. Különösen fontos a pénzbevételek és kiadások havi bontásban történő tervezése. A szükséges tartalékalap és a munkadíjak nagyságának megállapítása, továbbá a termelés bővítése érdekében szükséges alapok képzése, a beruházások és a fogyasztás arányának meghatározása az eddiginél gondosabb és szélesebbkörű gazdasági elemző munkát igényel.

Az ilyen díjazásra való áttérés kedvező feltételei megteremthetők azáltal, ha az erre rátérni kívánó szövetkezetek a szokásos előlegezést rendszeresen fizetett és állandóan meghatározott nagyságú pénzelőlegezéssé fejlesztik, vagy ahogy egyes helyeken mondják: *saját erőből „garantált munkaegységet" biztosítanak tagjaiknak.*

A munkaegység után rendszeresen biztosított és állandóan meghatározott nagyságú pénzdíjazást, a „garantált munkaegységet", valamint a közvetlen pénzjavadalmazást termelőszövetkezeteink — közgyűlési határozat alapján — a megyei tanács mezőgazdasági osztálya és a Magyar Nemzeti Bank Területi Irodája együttes egyetértésével alkalmazhatják. Az ilyen munkadíjazás bevezetésénél termelőszövetkezeteink elsősorban saját erőforrásaikra támaszkodhatnak, a Magyar Nemzeti Bank csak megfelelő fedezet ellenében ad hitelt a munkadíjak kifizetésére. Ezért a folyamatos fizetés forrásait az éves terv elkészítésekor kell megtervezni. Ahol pénzbeni díjazást szándékoznak bevezetni, nagyon ügyeljenek arra, nehogy erejüket meghaladó, túlságosan magas munkadíjat tervezzenek. Számoljanak az előre nem látható kiesésekkel is. Ez ugyanis azt a veszélyt rejti magában, hogy a szövet-

Digitized by Google

kezet erőforrásai évközben kimerülnek, ez pedig súlyos következményekkel, mérleghiánnyal járhat.

A pénzbeni díjazásnak tavaly kétféle változatát alkalmazták. Az egyik változat szerint a munkaegységkönyv vagy a termelőszövetkezet által kialakított saját normák teljesítését díjazták közvetlenül pénzben. A másik változat szerint pedig szakmánybért fizettek. A pénzbeni munkadíjazás bármelyik formáját is alkalmazzák termelőszövetkezeteink, a teljesítménynormák átszámításánál óvakodjanak a fellazított teljesítménynormák átvételétől, illetve újabb lazításoktól. Ezért azok a termelőszövetkezeti vezetők járnak el helyesen, akik a pénzbeli díjazásra való áttérést összekötik a teljesítménynormák általános felülvizsgálatával és rendezésével.

Arra is van példa, hogy a szövetkezetek nem valamennyi munkánál egyszerre, hanem csak a többtermelés szempontjából különösen fontos munkák egy részénél vezették be a pénzdíjazást. Tavaly több szövetkezet élt például azzal a módszerrel, hogy az aratást, a cséplést, a rizsbetakarítást, a napraforgó és a burgonyaszedést végző tagok teljesítményét közvetlenül pénzben számolta el és a munka befejezésével ki is fizette. A tapasztalatok azt mutatják, hogy ezeken a helyeken jelentős mértékben meggyorsult a betakarítás és csökkent a veszteség.

Az eddigi tapasztalatok alapján az a helyes, ha a közvetlen pénzbeli díjazást megvalósító termelőszövetkezetek a teljesítmény után járó munkadíj 60—80 százalékát havonta kifizetik, a fennmaradó részt pedig év végén adják ki. Azokban a termelőszövetkezetekben, ahol a gazdasági önelszámolást a brigádoknál vagy az üzemegységeknél bevezették — a brigád tagjait célszerű anyagilag érdekeltté tenni a költségek csökkentésében is. A nyereséget a gazdálkodási egységek eredményei alapján, a végzett munka arányában kell elosztani a tagok között.

Pénzjavadalmazás esetén kizárólag pénzben történik a tagokkal való elszámolás — természetbeni díjazás, vagy részesedés nincs. Ezért gondoskodni kell arról, hogy a tagok a közös gazdaság termékeiből vásárlás, illetőleg kölcsönös elszámolás útján beszerezhessék a családjuk és háztáji gazdaságuk szükségleteit fedező termékeket. Ennek érdekében előre meg kell határozni, hogy a tagok mennyi terményt — és milyen áron — vásárolhatnak a szövetkezettől.

1960-ban a termelőszövetkezetek közel 80 százalékában fizettek évközben előleget a tagoknak. A tapasztalatok szerint ez az anyagi ösztönzés egyik leghatásosabb módja.

Az előleg alapjának megteremtéséhez jelentős segítséget nyújtanak a termelési és értékesítési szerződések után adott állami hitelek és a 3004/3. 1960. számú kormányrendelettel biztosított egyéb

Digitized by Google

kedvezmények. A termelőszövetkezetek a termelési és értékesítési szerződéssel lekötött áruik értékének 60 százalékáig, az új és a területileg megnövekedett termelőszövetkezetek 80 százalékáig előlegfizetés céljára is kaphatnak rövidlejáratú hitelt a Magyar Nemzeti Banktól. Azért, hogy folyósítsák számukra az előlegezéshez szükséges összeget, helyes, ha fokozzák árutermelésüket és növelik a pénzbeni részesedés arányát a természetbeni osztás terhére.

A rendszeres havi előlegfizetés általában minden termelőszövetkezetben megvalósítható. Ehhez azonban már a tervkészítéskor havonkénti bontásban meg kell tervezni az üzemi bevételeket és kiadásokat, a szükséges munkaegységeket és a munkaegység előleg értékét. Amennyiben a termelőszövetkezetek bevételei, az üzemi kiadások és az esedékes hitelek visszafizetése után nem fedezik a havi rendszeres előlegezésre szükséges összegeket, akkor meg kell keresni az áruértékesítés növelésének további lehetőségeit.

Az előleg mértékének és évközben kifizetett nagyságának megállapításánál minden termelőszövetkezetben nagyon körültekintően járjanak el. Helyes, ha az év első felében ledolgozott munkaegységekre a várható jövedelemnek 40—50 százalékát fizetik ki, s az aratástól kezdve ezt az arányt fokozatosan növelik úgy, hogy az őszi betakarításkor érjék el a 60—70 százalékot. Ezzel elkerülhetik azt, hogy az előlegkeret évközben kimerüljön. Az is helyes megoldás, ha a munkacsúcsok idején nagyobb előleget fizetnek.

Követésre méltó kezdeményezés az is, hogy egyes termelőszövetkezetekben a rendszeres pénzelőlegezés, és a premizálás biztosítására átmenő pénztartalék alapot létesítenek. Helyes, ha erre a célra a tsz-ek — gazdasági helyzetüktől függően — a kioszthatő jövedelem 5—10 százalékát már a tervkészítéskor elkülönítik.

A rendszeres előlegezés megvalósítása, nagyságának a növelése elvezet a munkaegység értékének garantálásához, majd a jelenleg legfejlettebbnek ismert jövedelemelosztási és munkadíjazási módhoz, a végzett munka pénzbeli díjazásához.

V.

A munkadíjazás formájának kiválasztása az egész szövetkezeti tagság ügye. A múlt évi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a díjazás bármely formája csak ott vált be, ahol a tagok egyetértettek vele, helyeselték alkalmazását. Ezért fontos, hogy a bevezetendő díjazási formákról, legkésőbb az évi tervet tárgyaló közgyűlésen maga a tagság döntsön.

Természetesen, a munkadíjazásról hozott közgyűlési határo-

Digitized by Google

zatót a termelőszövetkezetek vezetői tekintsék törvénynek. Azt évközben ne változtassák, mert az bizonytalanságot szül, kapkodáshoz, fejetlenséghez, gazdálkodási zavarokhoz vezethet.

Bármely munkadíjazási forma csak akkor lesz valóban eredményes, ha azt a termelőszövetkezet körülményeinek megfelelően alkalmazzák. Ezért más termelőszövetkezetek díjazási módszereit nem szabad sablonosan átvenni. A prémium mértékét, a termelési eredmények után jóváírható munkaegységeket, a pénzbeni díjazás feltételeit, az előleg mértékét stb. minden termelőszövetkezetben külön-külön a helyi viszonyoknak megfelelően kell megállapítani. Amikor erre sor kerül, a tsz-ek vezetői vegyék számba összes lehetőségeiket.

A párt és a kormány sokat vár a termelőszövetkezetektől. Azt várja, hogy méltóképpen kiveszik részüket az ország ellátásából. A kormány az 1961. évi tervben a mezőgazdasági termelés 7,9 és a felvásárlás 9,1 százalékos növelését irányozta elő az előző évihez képest. Ezeknek a célkitűzéseknek a teljesítése döntő mértékben a vezetésen és azon múlik, hogy milyen hozzáértéssel és szorgalommal dolgoznak a szövetkezeti parasztok. Ezért különösen fontos, hogy a termelőszövetkezeteket irányító elvtársak, a szövetkezeti pártszervezetek nagy gondot fordítsanak az anyagi ösztönzést helyesen érvényesítő munkadíjazás problémájára, az ezzel kapcsolatos feladatok megoldására.

A különböző munkadíjazási módszerek kiválasztásánál és alkalmazásánál termelőszövetkezeti vezetőink, pártszervezeteink küzdjenek az olyan törekvések ellen, amelyek nem a termelés növeléséből, hanem csupán a több osztásból indulnak ki. Az anyagi érdekeltség helyes mértékkel történő érvényesítésének nagy szerepe van a szövetkezeti termelés fellendítésében, a tsz-ek megszilárdításában. Azonban az anyagi érdekeltség — s így a haladó munkadíjazási formák helyes alkalmazása — nem pótolhatja azokat a tennivalókat, amelyeket a politikai nevelőmunka területén kell elvégezni a szövetkezeti tagság szocialista öntudatának, új munkaerkölcsének kialakítása és erősítése érdekében. Nem pótolhatja azt a gazdasági szervező munkát sem, amelyet a jövedelmező gazdálkodás érdekében a termelés és a munka helyes megszervezése terén kell elvégezni.

Termelőszövetkezeteink maguk választják meg a körülményeik között legjobbnak tartott díjazási formákat. De még egyszer hangsúlyozzuk, *nagyon fontos, hogy az alkalmazandó formák a munka szerinti szocialista elosztás elvére épüljenek, s annak egyre következetesebb megvalósítását eredményezzék, a tsz-tagokat több és jobb munkára serkentsék, végeredményben a termelés fellendítését, ezáltal az ország jobb ellátását szolgálják.*

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Politikai tömegsztrájk Belgiumban

A tömegmozgalmakban és „meglepetésekben" gazdag 1960-as esztendő — amelyben egymást követték a törökországi, dél-koreai és japáni népi tüntetések, nagyszabású tömegakcióval — egymillió belga dolgozó általános sztrájkjával ért véget.[1] Méretei meglepték és zavarba ejtették az ország vezető köreit. Így például a munkásellenes intézkedések kezdeményezője, Gaston Eyskens miniszterelnök az általános sztrájk előestéjén *„biztosította"* az újházas Baudouin királyt, hogy „teljes nyugalommal" utazhat el spanyolországi nászútjára. Tíz nappal később Baudouin sietve repülőgépre szállt, hogy visszatérjen egy történelmének legnagyobb sztrájkmozgalma által megrázott országba.

A csodálkozás, melyet bizonyos nyugati körök mutattak, tükrözi nyugtalanságukat is: ezek a sztrájkok, tüntetések, véres összetűzések, amelyek heteken keresztül a lapok első oldalán szerepeltek, a kapitalista Európa szívében, egy NATO-országban történtek, amely az ipari konjunktúra mintaképe volt.

1 Belgium összlakossága 9 millió.

A belgiumi események tekinthetők-e tehát előjelnek? *„Hasonló válságra kerülhet sor nálunk?* Komoly intelem ez, melyet nem lehet figyelmen kívül hagyni" — írta január 7-én a Weekly Post című új konzervatív angol hetilap vezércikkírója. Párhuzamot vont a két ország között, amelynek közös jellemzője az ipar fejlettsége, a nagy népsűrűség és, mi több, gyarmatainak lemorzsolódása. Megjegyzendő, hogy ezek a közös vonások, melyeket riasztónak tekint a szerző, Európában nemcsak Belgiumra és Angliára érvényesek. Ami különösen erős benyomást keltett a belgiumi eseményekkel kapcsolatban, az a dolgozók elszántsága és egysége olyan harcban, amely egyes vidékeken több mint egy hónapig tartott, méghozzá olyan országban, ahol a kommunista párt szervezeti ereje viszonylag gyenge. Számos illúzió foszlott szét arról a „társadalmi békéről", melyért a reformizmus és a burzsoázia összejátszása „kezeskedett". A belga gyáriparosokat ez, a jelek szerint, mélyen érintette. A Le Soir című liberális lap január 11-én a Belga Ipar-Szövetség elnökének, Becaertnek a cik-

Digitized by Google

két közölte, mely „csodálkozással és keserűséggel sajnálkozott" amiatt, hogy „megszakadt *az őszinte és meleg együttműködés*" azokkal, akiket ő a munkások felelős képviselőinek nevez. Az együttműködés a jobboldali szociáldemokratákkal valóban szoros volt, és nemcsak a munkásokat közvetlenül érintő kérdésekben. A nagytőke képviselőinek és a jobboldali szocialistáknak — mint Achille Van Acker volt miniszterelnök, a Szocialista Párt főtitkára és P. H. Spaak, a NATO főtitkára[2] — egyetértése kiterjedt a bel- és külpolitika valamennyi fő kérdésére.

Természetesen az együttműködési szellem továbbra is fennáll ezeknél a vezetőknél, mint ahogy ezt a sztrájk végén tanúsított magatartásuk bizonyítja. Tárgyalásokba bocsátkoztak Eyskens-sel és minden bizonnyal felújítják majd kapcsolataikat Becaert-rel is. De a belga munkásosztály harcának mélyreható következményeit nem semmisíthetik meg egyes, mellékesen szólva meglehetősen lejáratott és hitelüket vesztett vezetők paktálásai. S az események nemzetközi visszhangja sem. „*A belgák nyelvén kell beszélnünk*" — mondta az egyik osztrák vezető, hogy aláhúzza a belga dolgozók egységes harca példájának jelentőségét. Nem lehet kétséges, hogy ez a harc mély nyomokat hagy a nyugat-európai dolgozókban és nem egy burzsoá kormány gondolkozhat el azon — amit Belgium oly jól szemléltetett —, hogy sem a munkásmozgalom megosztottsága, sem egyes vezetők opportunizmusa nem nyújt állandó biztosítékot az osztályharc kirobbanásai ellen. Mint a belgiumi események bizonyították, a *dolgozók helyreállítják egységüket a közös harcban.*

Csődöt mondtak Belgiumban a kommunistaellenes jelszavak, melyeket nemcsak a szocialista dolgozók tömege, de vezetőik közül is többen visszautasítottak.[3]

A belgiumi általános sztrájk akkor robbant ki, amikor a kormány agressziót követett el Kongó ellen. A monopóliumok gyarmatosító kormánya ki akarta aknázni a kongói válságot, a nemzeti érzésekre apellált, „nemzeti tragédiáról" beszélt, hogy megadásra késztesse a dolgozókat, de sikertelenül. Az a tény, hogy ilyen körülmények között az *anyaországban nagyméretű társadalmi konfliktus bontakozott ki, a belga munkásosztály fejlettségéről tanúskodik.*

*

A sajtókommentárok megegyeztek abban, hogy az Eyskens-kormány[4] nem számított a dolgozók jelentősebb ellenállására, amikor november 9-én meghirdette a „takarékossági törvényt". Eyskenst

[2] Spaak január végén lemondott a NATO-ban viselt tisztségéről. Erre, — amint ezt a burzsoá sajtó is elismeri — a belgiumi sztrájkharc nyomán fellépő belpolitikai válság miatt kényszerült.

[3] A parlamentben például, ahol egy szónok azzal igyekezett bizonyítani a sztrájk „felkelés"-jellegét, hogy a tüntetéseken résztvett egy kommunista vezető is, az egyik szocialista vezető közbekiáltott: „Ott volt a helye!"

[4] Az Eyskens kormány koalíciós kormány, mely az 1958-as választások után alakult. Részt vesznek benne a Keresztény Szocialista Párt (11 miniszteri tárca, 104 parlamenti képviselő) és a Liberális Párt (8 miniszteri tárca és 21 országgyűlési képviselő). Az 1958. óta ellenzékben levő Szocialista Pártnak 84 parlamenti képviselője van. A Kommunista Párt az országgyűlésben 2, a szenátusban 1 mandátummal van képviselve.

Digitized by Google

úgy látszik megnyugtatta a Szocialista Párt jobboldali vezetőinek magatartása, akik a párt kongresszusán még csak nem is javasolták az általános sztrájkot a takarékossági törvény ellen. Pedig ez a törvény magába foglalta mindazokat a csapásokat, melyeket a monopóliumok már hosszú idő óta készültek Belgium dolgozó tömegeire mérni. *Közvetlen és közvetett rendelkezései érintették a béreket, a fizetéseket, a nyugdíjakat, a munkanélküli segélyeket és a fogyasztási cikkek árát. Kilátásba helyezte a társadalombiztosítás díjainak emelését és a szolgáltatások csökkentését. Leszállította a közoktatásra fordított összegeket, szűkítette a vasutak, a bányák és a községek fejlesztésének állami támogatását. Kíméletlenül megnövelte az adókat, úgy, hogy évi 9 milliárd belga frankkal növekedjék az adókból és illetékekből származó állami bevétel.*

A kormány hozzávetőlegesen 20 milliárd frankot kívánt biztosítani magának e „fejlesztés, társadalmi haladás, és pénzügyi talpraállás törvénye" útján. Ezt az óriási összeget a dolgozók és a kisemberek zsebéből akarta kihúzni.

•

Belgium régi ipari ország, ahol nagyfokú a tőke koncentrációja és centralizációja. A tőkés piramis legtetején áll a 130 éves Société Générale de Belgique óriás konzorcium, melynek hatalmas érdekeltségei vannak Belgiumon és Kongón kívül is. Belgium ugyanakkor nagyszámú ipari proletariátussal rendelkezik, amely igen szervezett,[5] ahol a munkásság harcos hagyományai a reformista befolyás ellenére is tovább élnek.

Milyen körülmények között határozták el a belga monopóliumok, hogy a takarékossági törvénnyel összpontosított csapást mérnek a dolgozókra? Mi van Eyskens törvényjavaslata mögött? Két fő okot jelöltek meg: *Kongó elvesztését és a gazdasági nehézségeket.*

A burzsoá sajtó elemzései ezen okok egyikét vagy másikát nevezik meghatározó oknak. Ami a legtöbb esetben hiányzik az ilyen elemzésekből — és persze nem véletlenül —, az az események összefüggése a belga kormánypolitikával, a *NATO-ban és a Közös Piacban vállalt kötelezettségeivel, kongói agresszív politikájának következményeivel.*

Próbáljuk meg ezt a hiányt pótolni.

Elsősorban Kongót illetően. Az Eyskens-kormány nemzeti katasztrófának tünteti fel a belga monopóliumok ma még ugyan meg nem valósult kiszorulását a volt gyarmatról. Mint ez szokásos, a burzsoáziát és annak érdekeit azonosítják a nemzettel és a nemzeti érdekekkel. Ami elsősorban érdekelte az Eyskens-kormányt, és azokat, akik ezt a kormányt támogatják, nem elsősorban a belga telepesek és alkalmazottak sorsa, akik a kongói kisszámú belga kolónia nagy többségét képezték.[6] Az Eyskens-kor-

[5] A dolgozók 85 százaléka szervezett.

[6] A kongói belga kolónia létszáma 89 000 személy, legtöbbje nemrégen települt oda. Az US News and World Report, 1960. VIII. 15-i száma szerint — 86 000 belga töltött be jól fizetett állásokat a közigazgatásban, a bányáknál, az ültetvényeken, a kereskedelemben, 26 000-en térlak vissza Belgiumba még az ősz előtt.

Digitized by Google

mányt mindenekelőtt a monopolista profitok, a gyarmat gazdag kincsei és főleg a *gazdaságilag és stratégiailag fontos ásványi kincsek érdekelték.* A réz, melynek tekintetében Kongó a harmadik helyen áll a világon, az uránium, a kobalt, a wolfram és egyéb hadiipari nyersanyagok, melyek nem csupán a belga monopóliumokat érdeklik, hanem a Pentagont és a NATO-t is. A fő kérdés, az „aggasztó" kérdés tehát a kongói beruházások, a mesés profitok és a nyersanyagszállítások biztosítása a jövőben.

Ez a jövő azonban a gyarmatosítók számára sötét. A kongói nép ellenállásának fejlődése kudarcra ítéli a belga tőkések terveit, hogy feldarabolják, gyarmati elnyomásban tartsák és az imperializmus zsoldjában álló vérengző kis zsarnokok által kormányozzák az országot. Kongói pozícióik megrendülése más következményekkel is jár a belga kapitalizmus számára: kénytelen engedményeket tenni — Kongóban és másutt is — erősebb partnereinek és versenytársainak.

Azonban a belga monopóliumok összes veszteségei is csak kis részét teszik ki a Kongóból eddig kisajtolt profitnak. Számos esetben a profitokat eddig még nem érintették. A belga beruházások nagyrésze ugyanis a bányaiparra esik, elsősorban a Union Minière du Haut-Katanga, a Société Générale beruházásai. Az Union Minière valóságos királyságát képező Katanga bányászati termelésében eddig lényegesebb zavar nem állt be. A társaság a közelmúltban jelentette be, hogy *részvényeseinek ezúttal is ugyanolyan osztalékot fog juttatni, mint az elmúlt esztendőben.*

Ami a kongói eseményeknek a belga gazdasági életre gyakorolt közvetlen hatását illeti, úgy tűnik, hogy azt az uralkodó körök szándékosan eltúlozták.[7]

Valószínűleg ugyanez áll a kongói eseményeknek Belgium költségvetésére, kereskedelmi és fizetési mérlegére gyakorolt hatását illetően. Decemberben írta a Drapeau Rouge, a Belga Kommunista Párt központi lapja: „Ha rossz is az ország pénzügyi helyzete, nem kell azt dramatizálni." Az Eyskens-kormány azonban éppen ezt tette: „A Belgiumot ért komoly csapás — jelentette ki a miniszterelnök — szükségessé tesz gyors országos reformokat. *takarékosságot a gazdasági életben és a terhek újbóli felosztását.*"

Jóllehet nem áll szándékunkban alábecsülni a belga gyarmatosítók Kongóból való kiszorulását, úgy látszik, hogy Eyskens a takarékossági törvény elfogadtatására főleg a kongói veszteség pszichológiai hatását kívánta kiaknázni. Éppúgy, mint annak idején a francia kormány a Pinay—Rueff-féle takarékossági rendszabályokat az algériai háborúra való hivatkozással akarta elfogadtatni.[8]

Térjünk át az előbb említett második tényezőre, *a gazdasági nehézségekre.*

Tény, hogy a belga gazdasági

[7] Angol és francia polgári közgazdászok becslései szerint a nemzeti jövedelem 3—5 százalékos csökkenése várható.

[8] Az Economist cikke Belgiumról két ségbe vonja Eyskens állításait. Az angol lap szerint Eyskens már 1958 óta zsebében hordozta a takarékossági törvényt, de nem szánta rá magát korábban annak előterjesztésére, mert tartott annak visszhangjától. A kongói válság szolgáltatta a Economist szerint a „radikális intézkedésekhez szükséges légkört".

Digitized by Google

élet számos problémát vetett fel még jóval a kongói válság előtt. Ezek a következő ellentmondásra mutatnak: *egy igen gazdag és iparilag fejlett országban a fejlődés üteme lassúbbodott s 1958 után gyakorlatilag teljesen megállt.*

A belga ipar, melyet a háború nem érintett súlyosan, gyorsabban fejlődhetett és a belga monopóliumok biztosíthatták maguknak az elsőbbséget az 1950-től 1957-ig terjedő évek gazdasági felvirágzásának időszakában. Ezek azonban ingatag előnyök voltak. Az ipar fel nem újított szerszám- és gépparkja elavultnak bizonyult s az önköltség magasabb lett, mint más kapitalista országokban. Az általános szénválság súlyosan érintette a belga bányászatot, amelyben nagy munkanélküliség állt be. Az export nehézségei mellett éreztette hatását a belső piac fokozódó stagnálása. *A Kongóból származó haszon beáramlása ellenére és egyes szektorokat illetően az állami támogatás ellenére a belga tőkések nem hajtották végre az iparban szükséges felújítást és átállást.* Tőkéjüket más országokban, a Közös Piachoz tartozó vagy tengerentúli országokban fektették be. *1957-ben a tőkekivitel 7 milliárd belga frankra emelkedett.*

Ilyen körülmények között, a belga ipar visszafejlődése és viszonylagos technikai elmaradottsága következtében *az integráció által kedvezőbb helyzetbe került külföldi konkurrencia egyre nyomasztóbb lett*, különösen a bányászatban, amelynek termelése 1953-hoz viszonyítva egyharmaddal csökkent.

A Közös Piacnak éppen az utóbbi események előtt megtartott luxemburgi tanácskozása Belgiumra újabb áldozatokat rótt ki. *Eszerint, a belga széntermelést a korábban megállapított 1 millió 750 000 tonna helyett 2 millió tonnával kell csökkenteni*[9] *és e rendelkezés végrehajtásának határidejét hat hónappal hozták előbbre. Ez azt jelenti, hogy 1961 első felében 11—14 aknában kell leállítani a termelést. Ugyanakkor Belgium arra kényszerül, hogy növelje a külföldi szén behozatalát, melynek kvótáját 3,1 millió tonnára emelték fel.* A többletbehozatal megfelel Belgium egynapi termelésének.[10]

P. H. Spaak országának „európai" és „atlanti" integrációja azonban más következményekkel is jár. Még mielőtt a kongói agresszió több százmilliós kiadásokat okozott volna, *Belgiumnak igen magas katonai költségvetése volt — kb. 20 milliárd belga frank —, ami csaknem annyi volt, mint az állami költségvetés krónikus deficitje.*[11] *Ezt a 20 milliárdot kívánta az Eyskens-törvény a dolgozó tömegekből kisajtolni.* Belgium gazdasági problémái tehát a kapitalizmus sajátságos ellentmondásaiból adódó-

[9] Belgium évi széntermelése összesen kb. 21 millió tonna.

[10] Figyelemreméltó, hogy 1961 januárjában a sztrájk hatására és a Belgiumra kényszerített rendelkezések politikai következményeinek csökkentésére a „hatok" elhatározták, hogy a belga bányászoknak, akik a bányák bezárása következtében válnak munkanélkülivé, havi legalább négy napi munkanélküliség után maximum négy napra munkanélküli segélyt folyósítanak.

[11] Az Observer című angol hetilap 1960. augusztus 14-iki cikkében elismerte, hogy Belgium katonai kiadásai hatalmas méreteket öltöttek — az összkiadások kb. 20 százalékát érték el, ami nagymértékben hozzájárult az ország nehézségeihez. Egyedül a nyugat-németországi belga csapatok költségei 1 milliárd belga frankra rúgnak.

Digitized by Google

nak: *az egymást követő belga kormányok politikája azonban súlyosbította azokat.* A jelenlegi nehézségeket meghatározza Belgiumnak a NATO-hoz és a Közös Piachoz való tartozása, a fegyverkezés, az „integráció" és a kongói agresszió céljait szolgáló fokozott militarizálása. A belga monopolista kormány megkísérelte, hogy a takarékossági törvénnyel hirtelen kitörjön ebből a helyzetből. A dolgozók azonban politikai tömegsztrájkkal válaszoltak.

*

A sztrájkban — annak egyes szakaszaiban — kb. 1 millió dolgozó vett részt. Ez egymaga bizonyítja a szocialista, kommunista és katolikus dolgozóknak a mozgalom adott szakaszában megvalósított akcióegységét. Az első figyelmeztető megmozdulásokra Liège-ben, Charleroi-ban, Közép-Belgiumban és Namur vidékén november 21-én került sor, de még január 16-án is a Le Monde azt írta, hogy ugyanezen a vidéken „a sztrájk mit sem vesztett erejéből". Január 18-án 300 000 dolgozó vett részt a sztrájkban és a tüntetésekben ezeken a vidékeken.

A munkásokat nem riasztotta el a halálos és sebesült áldozatokat okozó kegyetlen elnyomás sem. A burzsoázia minden módszert alkalmazott, minden erőt bevetett a sztrájkolók ellen: a gyáriparosok és az állam erőszakát, a sajtó rágalomhadjáratát, az egyházi nyomást stb.

A főpapság tevékeny szerepet játszott a sztrájk elleni akciókban, a malinesi érsek megbélyegezte a sztrájkot és a katolikus szakszervezetek vezetősége fellépett ellene. Viszont az alsóbb papság egy része a munkások mellé állt. Seraingben a karácsonyi misén körlevelet osztottak szét, „A seraingi papok" aláírással. A körlevélben a többi között ez állt: „Mit kérnek a munka emberei? Egyszerűen az őket a nemzetben megillető helyet. Nem akarják, hogy alsóbbrendű lényként bánjanak velük... E téren a felelősség jó része a hatóságokat terheli..."

A hatóságok lapokat koboztak el, tömeges letartóztatásokat eszközöltek, a rendőrség, a csendőrség és a katonaság felsőbb utasításra rajtaütésekkel erőszakos támadásokat intézett a sztrájkolók ellen. A megértő atlanti szövetségesek hozzájárulásával még a híres „NATO-pajzsot" is „gyengítették", több Nyugat-Németországban állomásozó belga ezred, köztük tüzérségi és páncélos alakulatok hazarendelésével.

A harc ereje és kitartása azért volt oly jelentős, mert — mint egy francia tudósító mondta — *„alulról indult"*. Kifejezője volt a dolgozók felháborodásának, elszánt akaratának, hogy kudarcra ítélik a „szerencsétlenség törvényét", amely sújtja valamennyi dolgozót.

Az alulról indult sztrájkot a szocialistákból, kommunistákból és katolikusokból álló területi és helyi akcióbizottságok irányították.[12] *A Belga Általános Szakszervezeti Szövetség központi vezetősége hivatalosan nem hirdette meg az általános sztrájkot.*

[12] A Belga Általános Szakszervezeti Szövetségnek 714 000 kommunista és szocialista tagja van, s ennek háromnegyed része a vallon területre esik. A katolikus szakszervezetek tagjainak száma csaknem ugyanennyi.

Digitized by Google

André Renard, a szövetség főtitkárhelyettese és balszárnyának vezetője január 19-iki sajtónyilatkozatában bejelentette, hogy a balszárny terjesztett ugyan elő ilyen irányú határozati javaslatot, de azt elvetették. A Belga Általános Szakszervezeti Szövetség vezetőségét a Belga Kommunista Párt vezetősége is többször felkérte, hogy hivatalosan hirdesse meg az általános sztrájkot, de ez nem vezetett eredményre.

A katolikus szakszervezetek vezetősége kezdeti ingadozás után felsorakozott a kormány mögé és kijelentette: *„Minden eszközzel szembehelyezkedik a forradalmi sztrájkkal." E nyílt árulás mellett nagy kárt okozott a mozgalomnak a Belga Általános Szakszervezeti Szövetség és a Belga Szocialista Párt jobboldali vezetőinek álcázott árulása.* Achille Van Acker, a Belga Szocialista Párt főtitkára és Louis Major, a Belga Általános Szakszervezeti Szövetség főtitkárának magatartása fékezte a sztrájk terjedését, akadályozta az akciók országos összehangolását, megkönnyítette a reakció mesterkedéseit. Van Acker odáig ment, hogy helyeselte a megtorló intézkedéseket, amikor azoknak munkások estek áldozatul.[13]

A vezetők hibái és árulása megkönnyítette a reakció dolgát többek között azzal, hogy bevetették az etnikai kérdést. Decembere a mozgalom egyaránt kibontakozott a vallon területeken és a flamand vidékeken, Antwerpenben megbénította a kikötői forgalmat. Januárban azonban a mozgalom hanyatlani kezdett az északi flamand területeken. Kihasználva ezeket az egyenlőtlenségeket, bizonyos nacionalista elemek tüntetéseket szerveztek. A Kommunista Párt elítélte ezeket, mert letérítették a mozgalmat az osztályharc útjáról és ártottak az akcióegységnek.

A Belga Kommunista Párt figyelemreméltó befolyást gyakorolt a mozgalomra: aktivistái az első sorokban küzdöttek és a párt jelszavai a harcoló tömegekben lelkes visszhangra találtak. A Kommunista Párt Központi Bizottsága már novemberben javasolta a Belga Általános Szakszervezeti Szövetség vezetőségének, hogy hirdessen általános sztrájkot. Január 5-én Ernest Brunelle elvtárs, a Belga Kommunista Párt elnöke a Szocialista, a Keresztényszocialista és a Liberális Párt elnökeihez intézett levélben kérte a parlament feloszlatását, ami jelenleg megfelel a közvélemény többsége álláspontjának. A Kommunista Párt nem csupán elvetette a takarékossági törvényt, hanem megmagyarázta a dolgozóknak, hogy a 20 milliárdot, melyre a kormánynak szüksége van, a nagy monopóliumok hasznából és a katonai kiadások nagymértékű csökkentéséből lehetne előteremteni. A Kommunista Párt ily módon megjelölte az irányt a gazdasági követeléseknek és a demokráciát és békét célzó politika elsőrendű követelményeinek összekapcsolására.

A belga kommunisták befolyását kell látnunk abban, hogy a

[13] A burzsoá sajtó igyekezett mentegetni a szocialista vezetőket, azon „vádakkal" szemben, hogy kirobbantották a sztrájkot. A Le Monde című lap írta január 7-én: „Okunk van azt gondolni, hogy a Szocialista Párt vezetői megtettek minden tőlük telhetőt a meg nem változtatható elkerülésére". (Kiemelés tőlem — P. J.) A december 31-iki Economist azonos megállapítást tett.

Digitized by Google

sztrájkharc oly szoros egységet érlelt ki a reakció és ügynökeinek mesterkedéseivel szemben. De a Kommunista Párt számszerű gyengesége éreztette hatását az akcióegységet, mely nagyszerűen nyilvánult meg decemberben, nem sikerült mindvégig fenntartani. Ezért a sztrájk kezdett lemorzsolódni és nem vezethetett olyan győzelemhez, amilyet egyébként elérhetett volna. Tárgyalások kezdődtek kompromisszumos megoldásról.

•

A fentebb említett sajtónyilatkozatban André Renard, a szocialista szakszervezetek balszárnyának vezetője hangsúlyozta a sztrájk *politikai jelentőségét*, amely abban jutott kifejezésre, hogy gazdasági követelésein túl, a munkások tudatosan szembefordultak a burzsoázia osztálypolitikájával. A sztrájk e politikai jellege megnyilvánult annak fő követelésében, hogy a takarékossági törvényt vonják vissza és az *Eyskens-kormány mondjon le*. A tüntetéseken a tömeg nem egyszer az Internacionálét énekelte és monopólium- és kapitalizmusellenes, sőt köztársasági jelszavakat is harsogott.[14]

A sztrájk a dolgozók nemzetközi szolidaritásának nagyszerű mozgalmát váltotta ki. Oldalakat venne igénybe azoknak a szolidaritási akcióknak, testvéri üdvözleteknek, segélyfelajánlásoknak puszta felsorolása, melyekre Európában és más földrészeken került sor, a Szakszervezeti Világszövetséghez vagy a Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségéhez tartozó szakszervezeti alapszervezetek és szakszervezeti szövetségek részéről. A német, a francia, a holland, az angol, a skandináv, a szocialista és a tengerentúli országokból anyagi segélyfelajánlásokon kívül az erkölcsi szolidaritás néhány kiemelkedő esetét kell megemlíteni: *szolidaritási sztrájkok és munkabeszüntetések Franciaországban; a belga kikötőkben nem fogadott és így máshová irányított hajók kirakásának megtagadása francia, nyugatnémet és angol rakodómunkások részéről stb.* Jellemző, hogy egyes nyugatnémet lapok támadták a nyugatnémet szakszervezeteket, amiért „támogattak egy politikai sztrájkot és az angol szakszervezetekkel együtt ők maguk is részt vettek politikai akcióban"

•

A kommunista és munkáspártok képviselőinek moszkvai tanácskozásáról kiadott Nyilatkozat rámutat a tőkés ellentmondások súlyosbodására, az úgynevezett „integrációnak" a hatására a gazdaságilag gyengébb országokra, a tömegek növekvő ellenállására a monopóliumok politikájával szemben. Rámutat továbbá arra, hogyan cáfol rá az élet a burzsoá és revizionista ideológusok által terjesztett hazugságokra, amelyek szerint az állítólag megváltozott és „népivé" vált kapitalizmus teljes foglalkoztatottságot és jólétet biztosít. Alig néhány héttel később a belgiumi események igazolták a Nyilatkozatban foglalt elemzés helyességét.

Belgiumban a küzdelem tovább

[14] Franco képviselőinek jelenléte a király esküvőjén különösen felbosszantotta a közvéleményt. Liege-ben spanyol köztársasági zászlókat bontottak, Franco- és király-ellenes jelszavakat hangoztattak.

Digitized by Google

folyik. A dolgozók készek új harcokra és — ami igen fontos — nem csupán vallon területeken. Eyskensnek sikerült átmenetileg megóvni a külszínt, hála elsősorban a kompromisszumra hajló szocialista vezetőknek. Jelentéktelen módosítással keresztül tudta hajszolni a parlamentben a takarékossági törvényt. Bár a többség viszolygott tőle (így 21 liberális képviselő közül hatan ellene szavaztak), de okvetlen el akarta kerülni azt a látszatot, mintha meghátrált volna a sztrájk hatására. „Ez azonban — írta a Le Monde a kialakult helyzetről közölt egyik elemzésében — olyan győzelem, amely semmit sem old meg." A jövő meglehetősen bizonytalan, mind a népszerűtlen törvény, mind pedig annak szerzője számára. A belga gyarmatosítók kongói terrorja s az ott kialakult súlyos helyzet az Eyskens-kormány tekintélyét egyre rontja. A Kommunista Pártnak a parlament feloszlatására vonatkozó javaslata népszerű lett: *mind több szó esik Eyskens lemondásáról és tavasszal, az alkotmányos határidő előtt tartandó új választásokról.* Január 16-án a Le Soir című nagy liberális lap szigorúan bírálta az Eyskens-kormányt, megállapítva, hogy nincs olyan közéleti terület, amelynek az általa elkövetett hibák ne ártottak volna. A lap következtetése az, hogy a kormány lemondása szükséges. Ugyanezt jósolta január 21-i számában az Economist is, amely lehetségesnek tartja, hogy a takarékossági törvény talán sohasem kerül alkalmazásra.

A belga munkásosztály nagy csatája tehát nem volt eredmény nélkül. A burzsoázia támadásának visszaverésével politikai válságot idézett elő Belgiumban, amelyet a burzsoázia nem is tudott egészen legyőzni, éppen ezért kerül sor választásokra, a választási harcban pedig új erőpróbára.

A válság nemzetközi fontossága abban van, hogy kiváltó okaival és az általa mozgásba hozott erőkkel, figyelmezteti a NATO-országok kormányait, hogy a tömegek akaratával számolniok kell.

Politisz Janisz

Baloldali előretörés az Angol Munkáspártban

Az Angol Munkáspárt 1960. évi scarboroughi konferenciájának elvi jellegű határozatai sem a nyugati országok vezető köreiben, sem a reformisták soraiban nem keltettek örömet. A New York Times (1960. október 5.) szűkszavú tudósításában ezt olvashattuk: „A Munkáspárt ma síkra szállt az egyoldalú atomlefegyverzésért és Anglia semlegességéért az Egyesült Államok és a Szovjetunió között folyó harcban. A jövőben hatalomra kerülő munkáspárti kormánynak ki kellene lépnie a NATO kötelékéből".

Az Angol Munkáspártban az opportunista vezetés olyan pozíciókkal és régi tradíciókkal rendelkezik, hogy e határozatok elfogadása sokakat meglepett, mert azt hitték, hogy a baloldal mindig kisebbségben lesz. A pártban a vezetés a reformista szak-

Digitized by Google

szervezeti vezetők és a kispolgári szocialisták kezében van. A párt a század elején alakult meg. Összefogta a szocialista társaságokat és a szakszervezeteket, s fő céljaként tűzte ki a munkásosztály képviselőinek beválasztását a parlamentbe. Távolabbi politikai célokról még nem esett szó ebben az időben. A kezdettől érezhető a fábiánusok[1] befolyása a párt tevékenységében. A jelenlegiek közül Attlee, Herbert Morrison, Morgan Philips és más ismert vezetők fábiánusok, azaz nem ismerik el az osztályharcot. A szocializmust az 1918-ban elfogadott szervezeti szabályzat 4. cikkelye tűzte ki a párt céljául: követeli a termelőeszközök társadalmasítását. Ez már a győzedelmes oroszországi proletárforradalom hatására történt.

Az Angol Munkáspárt világszerte a reformisták csodált példaképe volt évtizedeken át, mert sikerrel szorította keretekbe a munkásmozgalmat és „csodálatraméltó mértéktartással" játszotta Őfelsége hivatalos ellenzékének szerepét. Idővel sikerült a pártot a Konzervatív Párt kedélyes és jóindulatú parlamenti vetélytársának színvonalára süllyeszteni. A munkások harcoltak az üzemekben, a pártszervezetekben folytak a viták, mindez azonban nem izgatta a reformista vezetők javarészét, akik „másoldalú elfoglaltságuk miatt" elméleti kérdésekkel sem foglalkoztak. A fábiánus Political Quarterly 1960 július—szeptemberi száma a választási siker biztosítása érdekében például azt javasolja, hogy a párt „fékezze a (beígért) reformok végrehajtásának ütemét, kerüljön közelebb a konzervatívok álláspontjához, de hivatkozzék arra, hogy eredményesebben tudja megoldani a feladatokat, mint azok".

A szocializmus eszméje azonban az Angol Munkáspárt reformista jellege ellenére is kiolthatatlanul él az angol munkásság körében. A szocializmus jelszavával győzött az Angol Munkáspárt négyszer az országos választásokon, s háromszor kormányra is került. De az Angol Munkáspárt vezetőit nem maguk a munkások, hanem a parlamenti csoport választja. Így aztán a harmadik munkáspárti kormány, amely pedig abszolút parlamenti többségre támaszkodott, „bebizonyíthatta", hogy a jobboldali vezetés még akkor sem tudja és akarja megvalósítani a szocializmusba való átmenetet, amikor hatalmon van. E politika következménye: a legutóbbi két választáson elszenvedett szégyenletes vereség; jelentős tömegek csalódtak az Angol Munkáspártban.

Az Angol Munkáspárt nem volt soha marxista párt. Sőt, a pártvezetőség szívesen fogadta soraiba a munkásosztálytól idegen elemeket, hajlandó volt együttműködni polgári pártokkal, de határozottan elzárkózott a marxistáktól, üldözte a kommunistákat és tiltotta a párt tagjainak a velük való érintkezést, a kommunista irodalom terjesztését és olvasását. Az Angol Munkáspárt vezetőinek fábiánus eszméi az egyik, Scarborough után, Gaitskell érdekében kiadott kör-

1 A Fábiánusok Társasága (Fabian Society) polgári értelmiségiek antimarxista szervezete volt, amely kispolgári, utópisztikus elméleteket terjesztett. Lenin „az opportunizmus és a liberális munkáspolitika legteljesebb kifejeződésének" nevezte.

Digitized by Google

levélben is kifejeződnek. Ezerint a párt célja „a dogmamentes, gyakorlatban alkalmazott emberiesség szocializmusa, amely nem osztálygyűlöleten, hanem lelkiismeretességen, a reformok iránti bizalmon alapszik". (Közölte a Daily Worker, 1960. október 19-i száma.)

Az Angol Munkáspárton belül az első világháború után többször tört ki „lázadás" a vezetők politikája ellen, és nem egy „felkelés" a „hátsópadosok" (az egyszerű parlamenti képviselők) sorában. A harcokban kialakult a baloldali „A szocializmus győzelméért" és a centrista „demokratikus szocialista", az ún. középbal-csoport. A baloldalnak a jobboldal elleni harcában részt vett a centrum is, ha nem is mindig következetesen. A baloldaliak harcát a munkásosztály, az angol nép érdekei ösztönözték, de egységük nem volt teljes, fellépésüket, tevékenységüket nem irányította egységes program, csupán a felmerülő problémák, a napi események alakulása. Pedig az angol munkásosztály harca döntő sikereket érhetett volna el, ha a vezetés a harcot elősegíti és nem hátráltatja. A vezetők politikája ellen tiltakozókat az „egység", a „demokrácia" nevében utasították rendre, a továbbharcolókat a pártból kizárták.

Az Angol Munkáspárt jobboldali vezetői a második világháborút követő években, amikor kormányon voltak, a hidegháború és a fegyverkezési verseny útjára vezették az országot. S a Szakszervezeti Tanács, egy sor kisebb engedmény fejében, támogatta a kormányban levő pártvezetőket. Átvették az uralkodó osztály programját, sutba dobták a munkásosztály érdekeit, és ezt az osztályellentétek áthidalásának, az osztálybéke megalapozásának nevezték. Az osztályharcot azonban nem lehet felszámolni. A költséges háborús és hidegháborús politikáért a munkásoknak kellett fizetniök. A gyarmatbirodalom nagy részének elvesztése következtében megrendült gazdasági élet kiélezte az osztályellentéteket. S e folyamatnak néhány — még a többi imperialista országénál is kisebb — fellendülés sem vethetett gátat. A tömegek nyomására, s az 1959-es választási kudarc hatására a jobboldal ellen komoly erők sorakoztak fel az Angol Munkáspártban. A szociáldemokrácia válaszút elé került Angliában csakúgy, mint a többi nyugat-európai országban. Ez a két út — Palme Dutt szavaival: „vagy megőrzik a célt (tehát a szocializmust) és megváltoztatják módszereiket, vagy megtartják a módszereket és feladják a célt". Az opportunista vezetők választását példázza, hogy a párt blackpooli konferenciáján (1959-ben) Gaitskell hosszú beszámolójában mindössze egyszer említette meg a kapitalista rendszert, akkor is csak azért, hogy dicsérje vívmányait. 1960-ban az ellenzék kényszerítésére mondott le a jobboldal a 4. cikkely régen tervbevett módosításáról és eszközölt bizonyos — bár minimális — változtatásokat a választáson megbukott honvédelmi programjának szövegében.

Másfelől a múlt év szeptember elején, a Szakszervezeti Tanács évi kongresszusán elfogadott határozatok új szelek fuvallatáról adtak hírt. A kongresszus a szocializmust és a békét írta zászlajára. Síkra szállt a termelőeszkö-

Digitized by Google

zők társadalmasításáért, az általános leszerelésért, az elriasztó atomerő politikája ellen, a békés egymás mellett élés politikájáért. A demokrácia elve azt követelte volna, hogy a pártvezetés a maga számára irányadónak fogadja el a több mint 8 millió szervezett munkás nevében hozott kongresszusi határozatot. De nem ez történt, sőt ugyanazon a kongresszuson suba alatt keresztülhajtottak egy, a párt és a szakszervezeti vezetők által javasolt határozatot, amely lényegében jóváhagyja az Amerika-párti honvédelmi politikát.

Látva, hogy az események nem ígérnek neki semmi jót, a jobboldali vezetés az Országos Végrehajtó Bizottság ülésén olyan határozatot akart elfogadtatni, amely kimondja, hogy a párt politikáját a parlamenti képviselők csoportja, nem pedig az évi konferencia szabja meg. Ez nem sikerült ugyan, de az elfogadott, ellenkező értelmű határozathoz hozzáfűzették azt a megjegyzést, hogy a parlamenti csoportnak joga van „a maga módján értelmeznie" a határozatokat.

A scarboroughi konferenciára 435 határozati javaslat érkezett, ebből 160 a leszerelést követelte. Gaitskellt csak egy javaslat támogatta, harminchárom javaslat a szocializmusnak a 4. cikkelyben szereplő elvét védelmezte. A konferencia két, a NATO-t támogató javaslatot elvetett és *megszavazta a szocializmus, a béke és a leszerelés érdekében beterjesztett javaslatokat.* Ezzel súlyos politikai csapást mért a jobboldali vezetésre. Gaitskell azonban nem lépett vissza.

A konferencia után a New Statesmanban (1960. október 15.) megjelent cikkében Barbara Castle, a vezetőség egyik józanabb tagja, a következőképpen nyilatkozott: „Egy dolog kétségtelen: Scarborough után a múlt nem tér vissza többé sem az angol munkásmozgalom, sem Nagy-Britannia, sem pedig a nemzetközi szocialista mozgalom szempontjából... Valaminek igazán hibásnak kell lennie az angol külpolitika irányításában, hogy az Aldermaston-i tüntetők ilyen győzelmet érhettek el a nyugodt, szenvtelen angol munkások sorában... Valami nincs rendjén a Munkáspárt vezetésében, ha így meg tudták verni." Ez a vélemény azonban nem általános a párt vezetői között.

Az Angol Munkáspárt válsága az egész nyugat-európai szociáldemokrácia válságának szerves része — írta Palme Dutt még a konferencia előtt. Scarborough Angliából, a reformizmus klasszikus fellegvárából hallatta a munkások „megállj!"-t parancsoló szavát olyan időben, amikor a harmadikutas ámítás csődje a reformista vezetőket világszerte nyíltan a legreakciósabb imperialista körök szolgálatába állította. Scarborough, a jobboldal mesterkedései ellenére, továbbra is a szocializmust tűzte ki a munkásosztály céljául. A helyzet tudatos felismerése és a következetesen végrehajtandó politika szempontjából azonban a baloldaliaknak még van mit kiharcolniuk.

*

A nemzetközi reakció és hű opportunista kiszolgálói nem ok nélkül ijedtek meg Scarborough szellemétől. Látják azonban azt is, hogy hiányoznak az elfogadott határozatok megvalósítá-

Digitized by Google

nak politikai és szervezeti biztosítékai. Az egyik amerikai, dühös szocialistaellenes folyóirat, az United States News and World Report (1960. október 17.) ilyen szavakkal vigasztalta pénzes olvasóit: „Milyen lehetőség van most arra, hogy Anglia a semlegesek sorába álljon? Jelenleg az esély körülbelül nulla... Egy semlegességet hirdető munkáspártnak pedig nincs esélye arra, hogy hatalomra jusson." A megijedt amerikai tőkések gyenge vigasza ez. Az Angol Munkáspárt programját, amelyet a szakszervezeti és munkáspárti konferencián jóváhagytak, az angol dolgozók széles tömegei támogatják és harcolni fognak érte.

John Gollan, a Kommunista Párt főtitkára, a következő szavakkal értékeli a konferencia eredményeit és vázolja a feladatokat a „Gaitskell vagy a szocializmus" című brosúrájában:

„Scarborough 1960-ban új lapot nyitott a munkásmozgalom történetében. A központi feladat a Gaitskell és a párt jobboldali vezetősége elleni támadó harc megindítása a hidrogénbombáról való lemondás és a támaszpontok felszámolása érdekében. A munkásmozgalomban új korszakot kell nyitni, amelyben összefognak majd az összes baloldali és haladó erők, beleértve a kommunistákat... A Munkáspárt scarboroughi határozatainak végrehajtása alapvetően változtatná meg Angliában a politikai helyzetet..."

A kommunisták negyvenéves tevékenysége hozzájárult a baloldali erők harcának eredményességéhez. A szakszervezetekben végzett munkájukon keresztül a munkások megismerték a kommunistákat, önzetlen osztályhűségüket, a párt céljait, a munkásosztály érdekeit védő következetes harcukat. Nemegy fontos szakszervezet kommunistákat jelölt ki szervezői munkára és egyes szervezetek a vezetőségbe is beválasztották őket. Joggal mondja az Angol KP Scarboroughval kapcsolatban kiadott felhívása: „A scarboroughi határozatok világosan bizonyítják a Kommunista Párt pótolhatatlan szerepét az angol munkásmozgalomban. A politikai jelszavak, amelyeket hosszú időn át csak az elszigetelt kommunisták képviseltek, amelyek csak mint kisebbségi jelszavak szerepeltek, most megnyerték a többséget..." A kommunisták saját programjuk alapján támogatták a munkáspárti baloldal állásfoglalását a kül- és a honvédelmi politika kérdésében. A baloldaliak következetlensége nyilvánul meg a kommunistákhoz, a Szovjetunióhoz való tartózkodó viszonyukban. Csak kevesen nyilvánítanak a reformistáktól gyökeresen eltérő véleményt a kommunistákkal, a Szovjetunióval, a szocialista országokkal kapcsolatban.

Gaitskell oldalán legalább egy tucat képzett és gyakorlati tapasztalattal rendelkező „teoretikus" és jó pár tucat „aranyszájú" politikus van, akik minden erejüket és a szükséges ügyességet latba vetették és vetik ma is, hogy a vezetőség szekerét kirántsák a kátyúból. Scarboroughban a jobboldal felvetette a kérdést: „A NATO-adta kollektív biztonság mellett vagyunk, vagy ellene?" „Ellene!" — válaszolt a konferencia. A baloldal érveit az „elriasztó erő"-ről jól ismerik országszerte. Liddel

Digitized by Google

Hart az „Elriasztó erő, vagy honvédelem" című brosúrájában így ír: „Ésszerű-e, hogy Anglia vállalja az Egyesült Államok előretolt fegyveres támaszpontjának szerepét? Ez fantasztikus és tragikus volna. Egyetlen reményünk a szigorú semlegesség... Atomfegyverekkel meg lehet semmisíteni bennünket, de nem lehet megvédeni. Sokkal nagyobb biztonságban érezhetjük magunkat nélkülük és mindenféle szövetségen kívül..."

A szocializmus kérdésében ugyanilyen világosak az ellentétek. A szállítómunkások hatalmas szakszervezetének nevében felszólaló főtitkár, Frank Cousins kijelentette: A mi célunk nem az, hogy türhetővé tegyük a munkás életét a kapitalista rendszerben, hanem az, hogy felszámoljuk ezt a rendszert. Stonehouse, egy fiatal képviselő kijelentette, hogy a munkásosztálynak nem politikai kombinációkkal kell foglalkoznia, hanem a kapitalista rendszer megdöntésére kell törekednie. A Gaitskell-politikát visszautasító beszédekben a munkásosztály kifejezett akarata szólalt meg, amely új erőviszonyokat hozhatna létre Anglia politikai életében. A politikai álláspontok tisztázódása, a politikai polarizálódás Angliában kétségtelenül folytatódik. A határozatok nagy erővel tükrözik azt az évtizedes harci tapasztalatokból fakadó, kitartó útkeresést, amelyet a Munkáspárt jobboldali vezetői és egyes szakszervezeti cinkosaik a félrevezetés és az erőszak eszközeivel éveken át elfojtottak. Az uralkodó osztály imperialista és hidegháborús politikájának mindinkább világossá váló csődje nehézségeket zúdít az országra és fokozódó terheket a dolgozókra. Ez a helyzet veti fel az angol munkásosztály előtt a megoldásra váró időszerű és érlelődő politikai és gazdasági problémák egész sorát. A Kommunista Párt kitartó és eredményes harca és a baloldali munkáspárti vezetők erőfeszítése — bár az utóbbi hatékonyságát csökkenti az elvi kérdések tisztázatlansága és a szervezeti egység hiánya — hozzájárult a meglátás, a felismerés folyamatának meggyorsításához. Az események igazolták a kommunistákat, akik megmondták, hogy az uralkodó osztály nem képes normális eszközökkel megoldani a kapitalista rendszer ellentmondásai és anarchiája következtében az országra és a népre zúduló problémákat. A fegyverkezési versenyre hatalmas összegeket költenek, sőt az angol monopóliumok urai hozzájárultak és elősegítik a nyugatnémet imperialisták felfegyverzését, jóllehet ez veszélyezteti Angliát is. Támogatják, habár feltételesen, a NATO atomhatalommá való átalakítását, noha tudják, hogy a nyugatnémet imperialisták mind korlátlanabb hatalomra tesznek szert ebben a szervezetben. A szocialista országok elleni kereskedelmi blokád politikája is erőteljesen visszavágott az angol ipar és export helyzetére.

A Szovjetunió következetes és világos békepolitikája, amelyben a békés együttélés eszméje érvényesül, megértésre és rokonszenvre talált az angol munkások körében. A scarboroughi határozatok arra mutatnak, hogy az angol munkások milliói érzik a veszély súlyosságát és felismerik, hogy a Szovjetunió békés politi-

Digitized by Google

kája alátámasztja az ő harcukat is a háborúra törekvő reakciós erők ellen.

*

A felszínen az angol gazdasági élet kedvezőnek látszik. De Anglia ellentétei a szövetséges imperialista államokkal kiéleződtek és fokozódnak az ellentétek a Nemzetközösségen belül is. Az angol uralkodó osztály fegyverkezéssel, a munkásosztály kizsákmányolásának fokozásával, a tőkekivitel növelésével próbálja védeni profitjait. A nem produktív kiadások emelkednek, s a megoldatlan problémák sokasodnak. Angliában a katonai rendelésekre dolgozó üzemek csaknem egymillió munkást foglalkoztatnak (az iparban dolgozók kb. 10 százalékát), a hadsereg majdnem negyedmillió polgári egyént alkalmaz, a katonák száma háromnegyed millió.

A Konzervatív Párt kongresszusán is felmerültek ezek a kérdések, de megoldást nem találtak. Az elégtelen beruházásokkal kapcsolatban az egyik képviselő kijelentette: „Ha egy szinten akarunk maradni Nyugat-Németországgal, akkor további évi 500 millió fontsterlinget kell befektetnünk az iparba. A Nyugat 12 vezető ipari államának sorában az Egyesült Királyság az utolsók között van az iparfejlesztés üteme és a beruházás aránya tekintetében." A The Guardian szerint (1960. október 14.) a központi probléma az, hogy a fizetési mérleg nem kielégítő állapota „bénító korlátokat szab a gazdaságnak... Alighogy az üzleti tevékenység fellendülésnek indul és egy szerény felvirágzás kezd kialakulni, — írja a lap — rosszabbodik a fizetési mérleg és a korlátozások ismét hatályba lépnek. Ez történt 1955-ben és 1957-ben; ezt történt most is." (Az 1959. évi kedvező fizetési mérleggel szemben az 1960-as jelentékeny hiánnyal zárult.) A burzsoá lap, persze, nem ismeri a tőkés gazdaság ciklikusságának mélyebb okait, s annak csak egy, mindenesetre jellemző jelenségét ragadja ki; de panaszkodása rávilágít az angol gazdasági helyzet labilitására.

Az amerikai tőke komoly pozíciókra tett szert az angol iparban. Az Egyesült Államok külföldi tőkebefektetéseinek 7 százaléka esik Európára és ennek majdnem a fele — több mint kétmilliárd dollár, szemben a nyugat-németországi félmilliárddal — Anglia iparára. Jelentős az amerikai tőke az egyik kulcsiparban, az autóiparban. A Ford-üzem 50 000 munkásával a második, a General Motors pedig a harmadik helyen áll az angol autóiparban. A Ford számára nemrég engedélyezett részvényfelvásárlás után az autóipar fele amerikai kézben lesz, tehát amerikai érdekek fognak érvényesülni mind a termelésben, mind az értékesítésben, valamint a személyzeti és más fontos kérdésekben is. Ford nem akarja megengedni, hogy angol tőkések beleszóljanak az üzem ügyeibe, mert ez néha összeütközést okoz a teljesen Ford-tulajdont képező nyugatnémetországi autóüzemmel. Az amerikai tőke behatolása és beavatkozása az ország belügyeibe nem nyugtalanítja a kormányt, sőt készségesen hozzájárult Ford kéréséhez. Igaz, a 128 millió fontot zsebrevágó részvényesek nem csináltak rossz üzle-

Digitized by Google

tet, de bizonyára Ford sem az ablakon dobta ki a pénzét. Az amerikaiak nyeresége elvándorol az országból, ami tovább rontja a kedvezőtlen fizetési mérleget.

A gazdasági élet visszaeséséről nemcsak a fizetési mérleg romlása tanúskodik. A szénbányászat és a textilipar után most az autóiparban is csökkentették a termelést, tömegesen bocsátják el a munkásokat és térnek át a rövidített munkahétre.

A gazdasági nehézségek terhét ismét a munkások érzik legelőbb. A szakszervezetek 1959 decemberben és 1960 januárban öt és fél millió munkást átfogó kollektív szerződéseket kötöttek. A munkaadók csupán csekély béremeléseket ajánlottak, kihasználva a fokozódó munkanélküliség nyomasztó hatását. A Konzervatív Párt képviselői leszögezték konferenciájukon, hogy a kormány intézkedéseket fog tenni az export növelésére, de hozzáfűzték, hogy ennek feltétele a bérek korlátozása, az összes „elkerülhető sztrájkok és más, a termelést korlátozó gyakorlat kiküszöbölése". A hajóipar egyik képviselője egyenesen kijelentette: „A hajógyárakat meg kell szabadítani a modern technikával összeegyeztethetetlen szakszervezeti és szakmai káosztól". A belügyminiszter a munkásság ellenállását ismerte el, amikor a konferencián sajnálatát fejezte ki, hogy Gaitskell úrnak nem sikerült töröltetnie a pártprogram 4. cikkelyét és bejelentette, hogy elsőrendű fontosságúnak tartja egy „erősebb, jobban fizetett és jobban megbecsült karhatalom létrehozását." Ebben a helyzetben a scarboroughi határozatok a munkásosztály harcának széles politikai alapjául szolgálhatnak.

A reakció mindent latba vet, hogy fenntartsa az egybehangolt kétpárti kül és honvédelmi politikát, és csökkentse a Munkáspárt választási sikerének esélyeit. A Gallup-intézetnek a közelmúltban lefolytatott vizsgálata 28 százalékos esélyt mutatott a Munkáspárt számára. A Scarborough-i program, ha harcolnak érte, kétségtelenül növeli ezeket az esélyeket.

Gaitskell a scarboroughi konferencia határozatai ellen mozgósítja híveit. Gaitskell az „árnyékkormány" feje, az Angol Munkáspárt parlamenti csoportjának vezetője, a párt hivatalos vezére. Minden jelentős hivatalt az ő támogatói tartanak kezükben mind a pártapparátusban, mind a parlamenti csoportban. A párt főtitkára, Morgan Philips szélsőjobboldali nézeteket vall. Az Országos Végrehajtó Bizottságban a fő kérdésekben a szélsőjobboldal van többségben. Gaitskellnek a baloldal elleni támadáshoz minden szükséges pozíciója megvan. Decemberben az Országos Végrehajtó Bizottság megvonta a párt elnökétől, Crossmantól a sajtókonferenciákon szokásos társszóvivői funkciót; a nyugatnémet szociáldemokrata párt panasza alapján vizsgálatot indítottak a baloldali Zilliacus ellen a Béke és a Szocializmus c. folyóirat októberi számában közölt cikke miatt, és William Warbey ellen, mert az atombomba ellen agitált. Megtiltották három munkáspárti parlamenti képviselőnek, hogy részt vegyenek a Daily Worker által szervezett konferencián, amelynek témája ez volt: „A munká-

Digitized by Google

sok legközelebbi teendői." Viszont James Matthews és Woodrow Wyatt munkáspárti képviselők, egy konzervatív képviselővel együtt, akadálytalanul vállalhatták, hogy írni fognak egy, az Ipar Céljai nevű, konzervatív szervezetnek, amely a tőkések pénzén kommunistaellenes szerzőknek a kapitalizmust védő írásait adja ki és terjeszti.[2]

Az angol monopóliumok tudják, hogy a tét nagy, s ennek megfelelően cselekszenek. Lapjaik nyíltan dícsérik Gaitskellt. A Konzervatív Párt belső híradójának egyik utóbbi számában ez olvasható: „A konzervatívok Gaitskellt kívánják a munkásmozgalom élén látni. Ennek érdekében nemcsak figyelni és imádkozni fognak. A következő hónapokban a konzervatívok ezrei vesznek majd tevékenyen részt a labourista politikai irányvonal kidolgozásában."

A reakció szervezetten és most elkeseredetteben küzd mint valaha. A baloldalnak azonban nagy, kiapadhatatlan erőforrása a munkásosztály. A baloldali erők harcos programja széles tömegeket vonz. Ezt mutatta Scarborough. Erre mutatnak a közelmúltban tartott pótválasztások is. A Munkáspárt hét jelöltje közül csak egy győzött: az atombomba ellen küzdő baloldali újságíró, Michael Foot, aki a konzervatív jelölttel szemben 16 729 szavazat többséget kapott. Foot a választási harcban zászlót bontott az egyoldalú atomleszerelés mellett és éppoly élesen bélyegezte meg Gaitskellék politikáját, mint Scarboroughban, s ezért győzött. A többi hat jelölt viszont, Gaitskell nyílt és álcázott támogatói, a jobboldal zászlajával buktak meg. A baloldal a nehézségek ellenére, minden erejével folytatja a harcot a scarboroughi határozatok végrehajtásáért mind a parlamenten kívül, mind — a lehetőségekhez képest — a parlamenten belül. December közepén például a Polaris-egyezményt tárgyaló parlamenti ülésen a baloldal javaslata 48 szavazatot kapott. A munkáspárti képviselők többsége — Gaitskelltől tartva — nem vett részt a szavazásban.

A Gaitskell által kidolgozott honvédelmi javaslat ellen már 72 munkáspárti képviselő szavazott. A baloldal honvédelmi javaslata kompromisszum-jellegű: nem atomleszerelésről, hanem csak világszerte létesítendő atommentes övezetekről beszél, s tiltakozik az atomfegyverek fokozódó nyugateurópai tárolása ellen. A javaslat címe — „Az atomstratégia veszélye" — maga is azt tükrözi, hogy a baloldali csoporton belül csak nehezen alakul ki egységes nézet, még a munkások és az évi konferencia által már elfogadott kérdésekben is, amikor a jól szervezett szélsőjobboldallal szemben nehéz harcról van szó. A Kommunista Párt bekapcsolódott a széleskörű tömegfelvilágosító munkába. A munkáspárti baloldal csak harcban haladhat és csak úgy, ha tisztázza elvi álláspontját a sorsdöntő kérdésekben, tömöríti sorait és akcióegységre lép a Kommunista Párttal.

*

Az Angol Munkáspárt baloldali és haladó erői, ha nem is formailag, de ténylegesen már évek óta

[2] Az Országos Végrehajtó Bizottság utasítására a két képviselő visszavonta a közreműködésre vonatkozó ígéretét. Ez az elítélő tömeghangulat hatása.

Digitized by Google

együttműködnek a Kommunista Párttal és annak tagjaival a szakszervezetekben és más munkásszervezetekben, és a nagy tradíciókra tekintő széles tömegeket befolyásoló angol békemozgalomban. A békemozgalom eddig is a lehető legszélesebb társadalmi rétegek együttműködésének tere volt, erejét még az amerikai imperialistáknak is el kellett ismerniök.

Az új amerikai elnök előtt álló problémákról szólva a New York Times (1960. november 1.) a többi között megjegyezte: „Lényeges probléma az, hogy Angliában szakadatlanul növekszik a neutralista és pacifista hangulat, amely közönyös, vagy ellenséges az Egyesült Államok politikájával szemben."

A békeharc most az ellen küzd, hogy a Polaris-rakétával felszerelt amerikai tengeralattjáróknak a Clyde folyó torkolatában támaszpontot adjanak. Skóciában, a szakszervezeti vezetők ellenére, a tiltakozás tömegmozgalommá fejlődik. A munkáspárti és szakszervezeti tagok a scarboroughi határozatok érdekében levelekkel árasztják el a képviselőiket. Maga Gaitskell beszédeiben jelenleg kerülni látszik a problémákat, nem akarja kiélezni a kérdéseket. De vajon beszélhet-e arról, hogy támogatja a Polaris-rakétával felszerelt amerikai tengeralattjárók támaszpontjára vonatkozó egyezményt? Hiszen még a konzervatív szellemű Lord Beaverbrook is leckét ad neki az Evening Standard vezércikkében: „A parlamentnek és az angol népnek teljes egészében el kell vetni a Polaris-egyezményt" — írta.

Az Angol Munkáspárt Scarboroughban tartott konferenciája azt bizonyítja, hogy a munkásmozgalomban széles fronton megindult a harc az angol nép érdekeiért és a munkásosztály céljaiért. Az Angol Kommunista Párt márciusi kongresszusa megtárgyalja majd a munkásmozgalom új problémáit és bizonyára nagy figyelmet fog fordítani a scarboroughi konferencia eredményeire.

Palme Dutt, az Angol Kommunista Párt elnökhelyettese a pártkongresszusról szólva kijelentette a Daily Worker (1960 november 29) tudósítójának: „Scarboroughban a baloldal nagy győzelmet aratott az angol lefegyverzés, a szocializmus... ügyében. ... A baloldalnak ezt a győzelmét az tette lehetővé, hogy a kommunista és nem-kommunista, de haladó emberek szövetsége megnyerte a konferencia többségét és együttműködött a helyi munkáspárti szervezetek szocialista tagjaival. Az angol munkásmozgalom előtt új kilátások nyíltak."

Lehel Artur

De Gaulle algériai politikája veszélyezteti a békét

Az elmúlt hetek eseményeinek forgatagából nehéz lenne biztonsággal kiválasztani a legfontosabbat, a legnagyobb hatásút. Az algériai kérdésben lefolytatott népszavazás azonban mindenképpen az elsők között szerepel. Általában a nyugati polgári körök

Digitized by Google

és sajtóorgánumok a népszavazást az algériai béke megteremtése érdekében foganatosított nagysúlyú intézkedésnek tüntetik fel, számunkra azonban nem lehet kétes, a szélsőjobboldali ultrakolonialista lázadók vállán hatalomra került, s a nagytőkés érdekeket azóta is hűen szolgáló de Gaulle tábornokot a népszavazás meghirdetésénél egészen más célok vezették. A tábornok és a mögötte álló nagybankok és monopóliumok nagyhatalmi ábrándjaiban Algéria különösen fontos; és bizonyos, hogy elvesztése előbb utóbb súlyos csapást mér a francia imperializmusra. De Gaulle ezért feltétlen intézkedési jogot, szabad kezet akart kapni az algériai kérdésben, egyben meg kívánta szilárdítani személyi hatalmát. A szavazás nem éppen várakozásának megfelelő eredményt hozott. Vizsgáljuk meg, mi késztette de Gaullet éppen most a népszavazás meghirdetésére? Milyen álláspontot foglalnak el ezzel kapcsolatban a demokratikus baloldali erők? A népszavazás eredménye milyen irányban befolyásolhatja a francia, s vele együtt a nemzetközi politika további alakulását?

Az első kérdésre a választ az 1960 második felében kialakult nemzetközi és francia belpolitikai helyzetből kell levonni. 1960 folyamán számos afrikai gyarmat nyerte el függetlenségét, ezen belül egyedül a Francia Unió tagállamai közül 13 afrikai ország. Az újjászületö. Afrika erkölcsi, politikai, diplomáciai szempontból egyaránt komoly támogatást jelent az algériai népnek felszabadító harcában.

Másrészről az ázsiai, az afrikai semleges országok számának 1960-ban végbement növekedése minőségi változást idézett elő: nemzetközi jelentőségük a világpolitikában érezhető tényező. Ezt veszi számba Hruscsov elvtársnak, az ENSZ titkárság átalakítására irányuló javaslata; erre utalnak — csak éppen ellenkező előjellel, a zavar és ijedtség hangján — a nyugati sajtóvélemények is. Az Economist és a New York Times szinte egybehangzóan írja, hogy az Egyesült Államok és Anglia erősen gondolkodik, hogy az ENSZ vitájában nyíltan támogassák-e francia szövetségesüket. Ezzel a magatartásukkal ugyanis még jobban magukra zúdítják a franciák hetedik éve tartó algériai kegyetlenségét gyűlölettel figyelő ázsiai és afrikai országok ellenszenvét. Ferhat Abbas-nak, az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormánya vezetőjének a nyugati hatalmakhoz 1960 júniusában intézett memoranduma kimutatja, hogy a NATO több mint hat éve szüntelenül folytatja beavatkozását hazájának életébe, a Franciaországnak nyújtott pénzügyi segítség és hadianyag szállítás formájában. 1958 folyamán a NATO 600 millió dollár kölcsönt és további 45 millió dollár fegyvervásárlási hitelt nyújtott de Gaulle kormányának. Memorandumának végén Ferhat Abbas megjegyzi, hogy e magatartásukkal a nyugati országok eljátszották az újonnan függetlenné vált nemzetek rokonszenvét és bizalmát.

Algéria nemzeti felszabadító harcának egyik legfőbb jellemzője, hogy abban a korban vívják, mikor egy nép antiimperialista törekvéseiben már nemcsak az

Digitized by Google

imperialista hatalmak egymás közötti versengését használhatja ki, hanem már támaszkodhat és támaszkodik a szocialista tábor országainak segítségére és a semleges államok nagy részének szolidaritására, támaszkodik mindazon erőkre, melyek a gyarmati rendszer összeomlását a történelem napirendjére tűzték.

Franciaországot viszont a szenynyes és anakronisztikus gyarmati háború nemzetközileg elszigeteli, s tekintélyét mélyen aláássa a világközvélemény előtt.

A hetedik éve tartó algériai háború Franciaország belpolitikai életének is kulcskérdése. A napi hárommilliárd régi frankot kitevő hadikiadások egyre elviselhetetlenebb teherként nehezednek a francia népre. Az 1959-es költségvetésből 1802 milliárdot, az 1960-as éviből már 2000 milliárd frankot fordítottak katonai célokra, s a különbözet fedezésére a közelmúltban 200 milliárd frankkal emelték a közvetett, vagyis a fogyasztási adók összegét. Emellett a francia népet más fomában is sújtja a háborús gazdaságpolitika. A szociális és kulturális beruházásoktól egyre nagyobb összegeket vonnak el, így például 53 milliárddal csökkentik az állami iskolák támogatására szánt, amúgyis alacsony keretet.

A gazdasági nehézségeken túl a háború véráldozatai s a demokratikus jogok csorbítása egyre fokozza a franciák ellenkezését a háború folytatásával szemben.

A Francia Kommunista Párt a háború megindulása óta következetesen törekszik arra, hogy az ösztönös ellenállást szervezett erővé formálja. Megszámlálhatatlan sztrájk, tömegtüntetés, nagygyűlés tanúskodik erről. Az ultrák 1960 január 24-i lázadása után például levelek, petíciók, táviratok ezrei árasztották el a kormányhivatalokat s a tömegnyomás hathatósabbnak bizonyult a lázadás megfékezésében, mint de Gaulle tábornok engedelmességre és megadásra szólító rádióbeszéde. Az 1960 február 1-i általános sztrájk pedig új irányt szabott az események menetének.

1960 nyarától a tömegmozgalom újabb fellendülésnek indult. Június folyamán országszerte megrendezték a tárgyalásokat követelő akciónapot s ugyanezen cél érdekében először 53 ifjúsági szervezet, majd a négy legjelentősebb szakszervezet a CGT, a CTCF (Keresztény Szakszervezeti Szövetség), a FEN és a Francia Egyetemisták Országos Uniója bocsátott ki közös nyilatkozatot.

Minden megmozdulásnál jelentősebb volt azonban a szakszervezetek és a demokratikus egyesületek összefogásából létrejött október 27-i nemzeti tiltakozás napja, mely százezres tömegeket vitt az utcára. Végsősoron elmondható, hogy ez az esemény késztette de Gaullet, hogy november 4-i rádióbeszédében bejelentse a népszavazást.

A francia burzsoáziának Algériával kapcsolatos érdekei jóval bonyolultabbak. Imperialista hatalom létére önként sosem fog lemondani a gyarmatbirodalmából származó előnyökről. Mégis, jelen esetben az alább részletezett okok miatt fontossá lett számára, még bizonyos látszatfüggetlenség megadása is. Maurice Thorez elvtárs, az FKP Központi Bizottságának ülésén 1958. október 4-én elhangzott beszédében a következőket mondotta erről: „Tévedés lenne azt állítani, hogy a kapita-

Digitized by Google

listáknak a profitszerzés érdekében okvetlen háborúzniuk kell. A tények nem ilyen egyszerűek. A francia kapitalisták jelentős része érdeklődik a szaharai olaj s még nagyobb része egyéb vállalkozások iránt. És úgy vélik, hogy más módot is lehetne találni a gazdaság kiaknázására, mint a háború. Annál is inkább, mivel a háború szélsőséges helyzetet teremthet, s azzal a kockázattal jár, hogy mindent elveszítenek."

Ez a „minden" pedig túlzottan jelentős ahhoz, hogy a francia burzsoázia kockázatot engedhetne meg magának vele kapcsolatban. A NATO-hatalmak atomfegyverért s ezzel együtt a vezetőszerep megszerzéséért folyó versenyfutásában Franciaországnak legfőbb bázisa a Szahara sivatag, melynek óriási lakatlan térségeiben a nemzetközi tiltakozás ellenére harmadszor végzett nukleáris robbantási kísérletet.

Az Európai Közös Piacon belüli hegemónia megszerzésére irányuló törekvéseiben a francia burzsoázia szintén a Szahara sivatagra, pontosabban az itteni olaj- és egyéb nyersanyag forrásokra igyekszik támaszkodni. Az algériai háború óriási pénzügyi kiadásai azonban gyengítik a francia monopóliumok tőkeerejét, melyek arra kényszerülnek, hogy külföldi versenytársaikkal együtt fogyasszák el a „szaharai tortát". A szaharai olaj tekintélyes része jelenleg az amerikai Standard Oil társaság rendelkezésére áll, de jelentős koncessziókat kaptak német és olasz vállalatok is. (Wintershall, Fiat, Montecatini, Gewerkschaft- Elwerath, Snia-Viscosa.) Egyidejűleg arra is kötöttek megállapodást, hogy az olajforrásoktól a Rajnáig csővezeték épül nyugatnémet társaságok pénzügyi támogatásával. Érthető tehát, hogy ezek a külföldi tőkés csoportok hathatós nyomást gyakorolnak francia üzlettársaikra a kiaknázást és szállítást bizonytalanná tévő harcok megszüntetése érdekében.

A francia uralkodó osztálynak nem csupán nemzetközi kapcsolatai, hanem profitérdekei is a békés rendezésnek valamilyen számára elfogadható formáját igénylik. A de Gaulle tábornok által több mint két éve kibocsátott Constantine-terv célul tűzi ki Észak-Algériában nagy iparvállalatok létesítését.[1] Így:

egy 500 ezer tonna évi kapacitású acélmű épülne Bone-ban,

egy 2 millió tonna évi kapacitású olajfinomító Algirban,

egy vegyimű Arzewban.

Mindez azonban távoli kérdés. A beruházások jelenleg a kecsegtető profit lehetőségek ellenére is vontatottan haladnak, s csak a teljes politikai és katonai stabilizáció után szándékoznak neki komolyabb lendületet adni, sőt az utóbbi időben meggyorsult a tőke menekülése Algériából: a bankbetétek két hónap alatt 20 százalékkal csökkentek.[2]

A nemzetközi és a francia belpolitikai helyzet vizsgálata világossá tette, hogy 1960. végén de Gaullenak a több oldalról ránehezedő nyomás súlya alatt lépéseket kellett tennie a rendezés előmozdítására.

•

Az algériai kérdés rendezését, a béke megteremtését de Gaulle

[1] Economie et Politique. 1960. szeptember.

[2] „France Observateur" 1961. január 18.

Digitized by Google

hatalomrajutásakor megígérte. 1958 június 7-én az algériai Mostaganem-ben elmondott beszédében az ultrák jelszavait átvéve „francia Algériát" éltette, s megígérte, hogy a konfliktust 6 hónapon belül katonai úton rendezi, illetve megszűnteti. Ez a szándék azonban megtört az algériai nép hősiességén, e. mozgalom mélységesen népi, a lakosság teljes egészét magával ragadó jellegén. Az erősödő harcok, a világközvélemény növekvő szembefordulása, s a francia tömegeknek a Kommunista Párt vezette egyre szélesedő akciói arra késztették de Gaulle tábornokot, hogy 1959 szeptember 16-án szóban elismerje az algériai népnek az önrendelkezéshez való jogát. „Francia Algéria" mítosza szétfoszlott, 130 évi uralom után egy államfőnek revideálnia kellett a „3 tengerentúli francia megyé"-ről szóló nézeteket. Ez az algériai függetlenségi harc és a béke erőinek jelentős győzelme volt. A tömegek „az önrendelkezési jog gyors és törvényes alkalmazását", tárgyalások megindítását követelték. 1960 tavaszán a francia nép lankadatlan lendülettel, az egység szellemében készült a június 28-án rendezendő „nemzeti tiltakozás napjá"-ra. De Gaulle a nyomásnak engedve 1960 június 14-én bejelentette, hogy hajlandó tárgyalni az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormányának vezetőivel.

Ezek a tárgyalások azonban nem vezettek eredményre. De Gaulle tábornok, aki személyesen vett részt a megbeszéléseken, nem tárgyaló félként ült asztalhoz, hanem a győztes ultimátumát nyújtotta át a legyőzöttnek: „Először legyen béke Algériában, jöjjön létre az enyhülés, s ha mindez valóra válik, az algériaiak dönthetnek saját jövőjük felől."

Természetes, hogy az algériai nép, amely már annyi áldozatot hozott függetlenségéért, nem teheti le a fegyvert anélkül, hogy törvényes biztosítékokat kapna az önrendelkezés formáit és jellegét illetően. De Gaulle azonban egyáltalán nem kötelezi magát semmire. Egyedül őt terheli a felelősség, a Melun-i tárgyalások megszakadásáért, aki a cselekvés helyett a homályos harmadik erő koncepciójában keresi a „megoldást."

A *„harmadik erő"* az ultráktól és az FLN következetesen népi, baloldali állásfoglalásától egyaránt eltérő, a kettő között elhelyezkedő *muzulmán gaulleista párt* lett volna. Ennek létrehozását azonban az ország gazdasági és történelmi-politikai viszonyai egyaránt gátolták. De Gaulle elképzelése a harmadik erő kiépítéséről a neokolonialista tervek jellemző példája: lazítani a gyarmati ország politikai függőségén, s közben szoros kapcsolatot kiépíteni a helyi burzsoáziával, mely így majd hajlandó lesz a gazdasági kizsákmányolás fenntartására, sőt kiszélesítésére. Algériában hatezer európai nagybirtokos tartja kezében a megművelt föld 87 százalékát, a maradék elaprózódik az európai és arab kisgazdaságok között. Alig néhányezer arab gazdának van 100 hektárnál nagyobb birtoka, s a körülbelül 100 000 arab kisiparos összesen 30 000 bérmunkást foglalkoztat. A helyi burzsoázia tehát számban, tőkében egyaránt gyenge és nagyrészének érdekei ellentétesek a francia gyarmatosítókéval. Nemkevésbé fontos a

Digitized by Google

szembenállás történelmi-politikai oka. A hetedik éve folyó kegyetlen háború, az FLN hősiessége, kitartása, mélységes, kitörölhetetlen hatást gyakorolt a nép lelkületére. A harcok lendülete, az arab lakosságnak szinte teljes egészét vonzotta magához — beleértve a burzsoázia nagyrészét is.

De Gaulle terveiben a közigazgatásilag önálló területekre osztott Algériának, az egyezkedésre hajlamos burzsoák lettek volna a vezetői, ők ültek volna a területi és az e felett álló, összalgériai nemzetgyülésben. Ez a „divide et impera" módszerére épülő elképzelés a törzsi, vallási megoszlás kihasználásán, továbbfokozásán túl még egy nagy előnyt kínál a francia uralkodó osztálynak: a francia hadsereg jelenlétével és nyomásával elérnék, hogy a gazdag területek: Mitidja, Ouenza, Bone iparvidéke, a szőlőtermő Oran önként bejelentse Franciaországhoz való csatlakozását, míg a terméketlen hegyvidéket nagylelkűen átengednék az önálló arab igazgatásnak.

December elején — de Gaulle algériai látogatása alkalmából — az utcára özönlő, de Gaulle ellenes és az FLN-t éltető tüntetők százezrei végső bizonyságát szolgáltatták, hogy a „harmadik erő" nem létezik.

De Gaulle tábornok a vitathatatlanul nehéz és zavaros helyzetből, népszavazás meghirdetésében vélt céljainak megfelelő kiutat találni. Ennek a politikai fogásnak régi hagyományai vannak a francia nemzet történelmében. „Végső soron mindig egy ember, s a köré csoportosuló klikk húzza a hasznot e műveletből" — írja Emile Tersen francia kommunista történettudós, a „France Nouvelle" hasábjain.[3] „Az állítólagos felhívás a néphez sohasem tartalmazza egy világos, pontosan körülhatárolt program egyértelmű megfogalmazását." Ugyanő idézi a franciák emlékezetébe azt, hogy I. Napoleon a béke igéretével csábította a lakosságot arra, hogy időszakra ezóló konzúli megbízatását az 1802-es népszavazással egész életére meghosszabbítsák. Napoleon unokaöccse, III. Napoleon császár háromszor is rendezett népszavazást, valahányszor hatalma ingadozott. Amikor 1870 májusában 7,3 millió igen, másfélmillió nem szavazatot kapott, s körülbelül kétmillió volt tartózkodó, hívei nyugodt öregséget jósoltak a császárnak... négy hónap múlva azonban, 1870 szeptember 4.-én Párizs népe kikiáltotta a köztársaságot.

Évtizedek múltán de Gaulle szintén békeígéretekkel, az algériai kérdés békés megoldásának ígéretével hirdette meg a népszavazást, ő is akkor, amikor hatalmának megerősítésére okvetlen szüksége lett.

Régi népszerűségére akart építeni. Hiszen de Gaulle neve a második világháború idején összeforrt a nemzeti függetlenség és antifasiszta ellenállás eszméivel és „gloire"-ról hangoztatott szólamai ma is sokakat megtévesztenek. A de Gaulle beszédek második motívuma a fenyegetőzés volt. A tábornok kilátásba helyzete, hogy, ha nem kap elég „igen" szavazatot, visszavonul a politikai életből, és akkor csak káosz vár a francia népre.

A január 8-i manőver legfőbb

[3] Idézett lap, 1960. november 23.

Digitized by Google

jellemzője azonban a kétértelműség.

Franciaország és Algéria szavazóinak a következő két kérdésre kellett egyidejűleg, egyetlen szóval, „igen"-nel, vagy „nem"-mel válaszolniok:

1. Helyesli-e az algériai nép önrendelkezési jogát?

2. Helyesli-e a köztársaság elnöke által a francia nép elé terjesztett törvényjavaslatot, amely az önrendelkezés előtt az algériai közigazgatás átszervezésére vonatkozik?

A kérdések egymásnak ellentmondanak. Aki ugyanis helyesli az önrendelkezést, tehát azt, hogy az algériai nép önmaga döntsön sorsáról, az nem akarhatja, hogy francia választópolgárok döntsenek az algériai közigazgatásról. Hasonlóképpen ellentmond az önrendelkezésnek, hogy (mint a második kérdés mutatja) csak az *után* jöjjön létre, miután már a francia hatóságok megszervezték az algériai végrehajtó hatalmat.

A törvénytervezet következőképpen ír erről: „*mihelyt* véget vetnek a kilengéseknek és merényleteknek, a kormány a különböző algériai irányzatok, s *különösképp* a felkelők vezetőivel együtt, megteremtheti majd a valóban szabad, önrendelkezés feltételeit". (Az aláhúzás tőlem — Z. J.) Az ártatlan „mihelyt" szócska beláthatatlan idők távolába tolja ki az önrendelkezés megteremtésének lehetőségét, mert annak előfeltételéül szabja minden harci tevékenység beszüntetését. És milyen távlatok kedvéért kellene az FLN-nek kapitulálnia? Azért, hogy egy asztalhoz üljenek a többi „algériai irányzat képviselőivel". A mondat második része tehát azt rejti a csábos „különösképpen" mögé, hogy Ferhat Abbas az ultrákkal, az arab lakosság köréből katonai terror alatt választott, mandvacsinált irányzatok megbízottaival együtt tárgyalja meg de Gaulle-al Algéria jövendő sorsát. Ezt a jövendőt de Gaulle december 20-i beszédében így jellemezte: „Algériában a tények odahatnak, hogy a jövőben Franciaországgal kívánjon társulni". Vagyis a hatalom jelenlegi birtokosai az „önrendelkezés" ügyes megszervezésével, a Franciaországgal való „önkéntes társulást" akarják az algériai népre ráerőszakolni.

Akadhattak, s akadtak is, akiket megzavart, hogy ezzel az igen-nel két gyökeresen ellentétes politikai irányzat „nem"-je fordul szembe. A baloldal és az ultrák azonban alapvetően más koncepcióból kiindulva szavaztak nem-mel.

Az ultrák tábora számban és politikai kihatásában egyaránt jelentéktelen. Az előjogaikat féltő algériai telepesekből, a hadsereg feudális, junkerszellemű felső vezetéséből, s az anyaország legreakciósabb, többnyire földbirtokkal rendelkező elemeiből álló csoport ma is görcsösen ragaszkodik a „francia-Algéria" jelszavához. A baloldal „nem" szavazata ezzel szemben a népámítás, a tartalmatlan üres ígérgetés, a megtévesztésre szánt „algériai Algéria" jelszó elutasítása, s a „független Algéria" követelése. A haladó erők vezetőjének, a kommunista pártnak álláspontja egyszerű és világos: „*Az algériai probléma csakis az algériai nép függetlenséghez való jogának haladéktalan elismerése, a két nép közötti kölcsönös megegyezésen*

Digitized by Google

alapuló, gyarmati viszonyoktól mentes, mindkét fél érdekeinek kedvező kapcsolatok megteremtése útján nyerheti el végleges megoldását."[4] *„Csak tárgyalások útján teremthetünk valódi békét, tárgyalni pedig azokkal kell, akik harcolnak."*

Egyesek azt hangoztatták, hogy a „nem" szavazatok az Algériában élő egymillió francia cserbenhagyását jelentik. Az Algériai Köztársaság ideiglenes kormánya valóban meg kívánja szüntetni a francia telepesek igazságtalan előjogait, azonban Ferhat Abbas több ízben kijelentette, hogy semmiféle nyomást nem fognak gyakorolni a francia lakosságra: „Akik fel akarják venni az algériai állampolgárságot, megkapják — akik meg akarják őrizni francia állampolgárságukat, megőrizhetik". Az Algériában élő franciáknak, éppúgy, mint az araboknak, a hetedik éve tartó háború befejezése az érdeke.

Az 1961. január 8-án lefolytatott népszavazás eredményeiből kitűnik, hogy 1958-hoz képest a tábornokba vetett bizalom alaposan megrendült.[5] Két és fél millióval csökkent az „igen"-nel szavazók száma, s ennek megfelelően jelentősen emelkedett a „nem"-mel szavazók és a szavazástól tartózkodók száma és aránya. Az összes szavazásra jogosultaknak már csak nem egészen 57 százaléka mondott „igen"-t, de Gaulle-nak.

A számok egymagukban azonban még nem mondanak el mindent. Hiszen, a ma még különböző okokból igennel szavazók többsége is az algériai béke, az „önrendelkezés" ígéretéhez adta helyeslését.

Így, egyesek azért szavaztak „igen"-nel, mert azt hitték, hogy de Gaulle is a tárgyalásokat akarja s úgy vélték, hogy ezzel hozzák közelebb a tárgyalásokat az FLN-nel, mások viszont „nem"-mel, hogy azt tőle kikényszerítsék. A „nem" szavazatok majdnem 5 milliós tömege egyértelműen erről tanúskodik. Párizs munkáslakta elővárosainak többségben levő „nem" szavazataira, a Saint Denis-i, és a Saint Ouen-i munkásnegyedek szavazataira a burzsoázia legelfogultabb politikusai sem merik az ultrák címkéjét ragasztani. A francia munkásosztály számottevő része az algériai kérdésben is a Kommunista Párt jelszavát követte.

Legkevésbé az algériai szavazási eredmények tükrözhetik a valóságos helyzetet, mert a 2 700 000 szavazóra a francia expedíciós hadsereg 800 000 katonájának fegyverei, a népszava-

[4] Az FKP XV. kongresszusának tézisei. Cahiers du communisme 1960. 12. sz.

[5] *De Gaulle két népszavazásának eredményei* (lekerekített számokban):

	1958. szept. 28.	1961. jan. 8.
Szavazásra jogosult	kb. 26 500 ezer	kb. 26 948 ezer
Ebből:		
„igen" szavazat	kb. 17 660 ezer (66,41%)	kb. 15 190 ezer (56,39%)
„nem" szavazat	kb. 4 624 ezer (17,38%)	kb. 4 996 ezer (18,37%)
tartózkodás és érvénytelen szavazat	kb. 4 300 ezer (16, 2%)	kb. 6 653 ezer (24, 8%)

Digitized by Google

zás idejére az algériai partokra küldött repülőgép anyahajó, egy cirkáló és 12 más hadihajó ágyúcsövei gyakoroltak „felügyeletet"; a lakosság 20 százalékát pedig „átcsoportosítási tábornak" nevezett koncentrációs táborokban tartották és tartják ma is. Több mint 40 halott, a sebesültek és letartóztatottak százai mutatják még azokat a „demokratikus" körülményeket, amelyek közepette az algériai nép „önrendelkezése" kérdéséről előzetesen „dönthetett". Annál értékesebb az, hogy ilyen helyzetben is — az FLN felhívását követve — több mint egy és háromnegyed millió szavazó maradt távol az urnáktól. A bojkott sikere, s a nagy városokban az algériai felszabadító mozgalom zászlaját magasba emelő „Éljen az Ideiglenes Kormány!", „Független Algériát!" feliratú táblákat vivő, a francia katonai hatalommal és az „ultrák" terrorbandáival dacoló tüntetések újabb bizonyítékát adták: az algériai nép túlnyomó többsége az Ideiglenes Kormány mögött áll, Algéria igazi függetlenséget követeli.

*

A népszavazás nem oldotta, nem is oldhatta meg az algériai kérdést. Jelentősége mégsem lebecsülendő — ha nem is abból a szempontból, amit tőle, meghirdetésekor, De Gaulle és a mögötte álló francia és egyéb monopoltőkés körök vártak. Megmutatta, hogy rövid két, két és félév alatt az erőviszonyok másképp alakultak, megváltoztak magában Franciaországban és Algériában is: de Gaulle tekintélye, politikájának támogatása gyengült — „de Gaulle első csatáját vívta visszavonulásban" — így jellemzi a helyzetet Roger Garaudy.[6]

Az „ultrák", akiknek vállán de Gaulle hatalomra került, de akiknek ultrakolonialista vágyait a francia nagytőkés körök sem tudják már kielégíteni, döntő vereséget szenvedtek. Evvel szemben gyarapodtak a háború folytatásával szembenálló, az algériai békét óhajtó erők, erősödött a munkásosztály egysége, növekedett a kommunista párt befolyása. Majdnem egész Franciaország a tárgyalásokat, a békét követeli. Ezt a tényt a francia nagytőke lapja, a „Le Monde" is kénytelen elismerni.[7]

Az algériai kérdés megoldásának egyetlen útja az, hogy nyíltan, minden manőver nélkül, mint egyenrangú partnerek üljenek a tárgyalóasztalhoz az egymással szemben álló harcoló felek. Röviddel a népszavazás után, Algéria Ideiglenes Kormánya újból tanújelét adta tárgyalási készségének: „Az algériai probléma új szakaszhoz érkezett, amely kilátást nyújt a békés megoldás lehetőségére és a tárgyalásra... Az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormánya felelősségének tudatában, kész a maga részéről arra, hogy tárgyalásba kezdjen a francia kormánnyal az algériai nép szabad véleménykérésének feltételeit illetően" — jelentette ki január 16-i nyilatkozatában. De Gaulle azonban nemcsak tétovázik, hanem — legalábbis ma még — csökönyösen ragaszkodik terveihez. A „közhatalom átszervezésére" vonatkozó törvényt „annak szelleme és betűje

[6] France Nouvelle 1961. január 11.
[7] Le Monde, 1961. január 9.

Digitized by Google

szerint" sebtében akarja megvalósítani,[8] vagy, ha másképp nem megy, Algériát területileg szétdarabolni.

De Gaullet a tárgyalóasztalhoz ültetni, Algéria tényleges önrendelkezési jogának elismertetésére csak *kényszeríteni* lehet. Az egyetlen hatalom, amely ezt a kényszert gyakorolhatja, az algériai népnek a függetlenség kérdésében még nem alkuvó akarata, szövetségben a béke erőivel Franciaországban és azon túl. A népszavazás óta az önrendelkezés, az algériai Ideiglenes Kormánnyal való tárgyalások híveinek újabb széles tömegmozgalma van kibontakozóban Franciaországban. Megyei szakszervezeti központok és egységbizottságok, helyi szakszervezetek, a „Francia Nőszövetség", az üzemek dolgozói, diákok, egyetemi tanárok és papok is tiltakoznak az ellen, hogy a tábornok késlekedik a nép békeóhajának eleget tenni. De Gaulle volt hívei között is terjed az elégedetlenség. Így az annakidején az ő listáján megválasztott 25 algériai szenátor közül 12-en kiáltványban jelentették ki, hogy az algériai probléma tartós megoldása csak az egymással szemben álló harcoló felek megegyezése alapján lehetséges.[9] A Francia Kommunista Párt Központi Bizottsága nyilatkozatában ismét felhívja az önrendelkezési jog és a tárgyalások mellett állást foglaló pártokat, szervezeteket és mozgalmakat, hogy egyesítsék erőiket azért, hogy de Gaullet rákényszeríthessék a tárgyalások *azonnali* megkezdésére.[10] A harc új szakaszában a Francia Kommunista Párt lankadatlanul, fokozottan arra törekszik, hogy eloszlassa a de Gaulle-ról kialakult, s a jobboldali szociáldemokrata vezetők által terjesztett, kispolgári illúziókat, leleplezve a tábornok hatalmának jellegét, a nagybankoknak és a monopóliumoknak a katonai bürokráciában megtestesülő reakciós diktatúráját. Összekapcsolja az algériai béke megteremtéséért vívott további küzdelmet *a franciaországi demokrácia helyreállításáért és megújításáért* folytatott harccal.

Az algériai kérdés nemzetközi hatása is figyelemre méltó. A de Gaulle-kormány nyugati szövetségesei körében, az algériai eredményeken kívül, a franciaországi „nem" szavazatok megnövekedett száma és az „igen"-ek bizonytalansága nyugtalanságot és bizonyos, ha nem is túlértékelendő nézeteltérést okozott. De Gaulle törekvéseit az algériai kérdés „megoldására" nyíltan támogatják a nyugatnémet militaristák a kommunista veszély ismert szólamait ismételve, és azt hangsúlyozzák, hogy a „szovjetbarát felkelők", azaz az FLN ellen, „a Nyugat biztonsága érdekében szükség van Algériában a francia hadsereg jelenlétére."[11] A nyugatnémet revansista militaristák és a nagyhatalmi tébolyban szenvedő francia imperialisták, a Közös Piacban, a Montanunióban összefonódott német—francia szén- és acélmágnásokkal és olajbárókkal a háttérben, fenn kívánják tartani azt a háborús tűzfészket, amely ezek számára milliós profitot, amazoknak pedig őrült terveik megvalósításához ad lehetőséget.

[8] Le Monde, 1961. január 14.
[9] L'Humanité, 1961. január 21.
[10] L'Humanité, 1961. jan. 16.
[11] Le Monde, 1961. január 11.

Digitized by Google

Az amerikai és az angol nagytőkés körök viszont látják, hogy de Gaulle algériai politikájával zsákutcába jutott: Ha a reális helyzetet figyelembe véve ül a tárgyalóasztalhoz, nagyhatalmi törekvései rovására engedni kényszerül és attól fél, hogy a mögötte álló tőkés monopóliumoknak és nacionalista híveinek csalódást okoz. Ha pedig a tábornok kitart nagyhatalmi ábrándjai, „algériai Algéria" elképzelése mellett, tovább élesedik a számára kilátástalan harc Algériában, és szembehelyezkedve a francia tömegek békeóhajával, tekintélye rohamosan tovább fog csökkenni. A szaharai olajban szintén érdekelt tengerentúli tőkés csoportok, amelyeknek különben sincs ínyükre a francia imperialisták hegemóniára törekvése a NATO-n belül, ezért figyelmeztetik a tábornokot: „De Gaulle tábornok feladata abban áll, hogy rávegye a franciákat (azaz a francia monopoltőkéseket és a francia nagyhatalmi törekvések többi hívét — Z. J. megjegyzése), fogadják el az elkerülhetetlent, tehát egy olyan független Algériát, amelyben az FLN-é a vezető szerep".[12] Az angolszász vezető körök a tábornok kalandorpolitikájának láttán nemcsak az olaj elvesztésétől, egyébtől is tartanak: de Gaulle hatalmának megingásától félnek. Minden ilyen megrázkódtatás — kivált a legutóbbi belgiumi események után — katasztrofális lehet a NATO-ra, az egész nyugati háborús szövetségi rendszerre. Ezért igyekeznek rábírni de Gaulle-t, hogy „fogadják el az elkerülhetetlent".

A de Gaullet a tárgyalásokra, Algéria igazi önrendelkezési jogának elismerésére kényszerítő belső erők nemzetközi támogatói természetesen nem az imperialista szövetségesek. Különösen az algériai szavazás eredménye, az FLN felhívásának sikere, az algériai nép hősiessége emelte a gyarmati uralom ellen, függetlenségükért küzdő más népek öntudatát, növelte az algériai nép iránti szolidaritást. Így az egyes afrikai országok képviselőinek januári casablancai értekezletén, majd ezt követőleg az ázsiai és afrikai nők kairói tanácskozásán elfogadott határozatok éles hangon ítélték el a francia imperializmus gaztetteit és Algéria tényleges függetlenségét követelve egyértelmű támogatásukról biztosítottak a hős algériai népet. A béke összes erői, a szocialista világtábor, a világ kommunista mozgalma, a nemzetközi munkásosztály, a nemzeti felszabadító mozgalmak, a háború ellen fellépő valamennyi ország és békeszerető ember a nemzetközi erőviszonyok kedvező alakulásával fokozottabban segítik az Algériában és Franciaországban a békéért küzdő belső erőket az egész világ békéjét veszélyeztető algériai háborús tűzfészek megszüntetésére. Algéria szabad lesz, mert a történelem menetét nem lehet megállítani.

Zilahi Judit

[12] A Le Monde 1961. január 11-i vezércikkének idézete a New York Times-ből.

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A békés egymás mellett élésért

— N. Sz. Hruscsov beszédeinek gyűjteménye —

Aki kezébe veszi Hruscsov elvtársnak „A békés egymás mellett élésért" című, a Kossuth Könyvkiadó gondozásában megjelent gyűjteményes kötetét, talán elgondolkozik: mi indította a kiadót arra, hogy egyetlen év termését válogassa össze egy kötetbe? A kérdésre nem nehéz megtalálni a választ, hiszen feleletet ad a kötet címe is. Bár a könyv az 1959-es esztendőben különböző helyeken és alkalmakkor elmondott beszédeket és az ugyancsak 1959-ben megjelent cikkeket tartalmazza, a közreadott anyag jobbára a békés egymás mellett élés és a nemzetközi helyzet elvi és gyakorlati politikai problémáit világítja meg.

Az 1959-es év eseménydús esztendő volt. Az év elején zajlott le a Szovjetunió Kommunista Pártjának történelmi fontosságú XXI. rendkívüli kongresszusa. Az esztendő bővelkedett magasszintű tárgyalásokban és látogatásokban. Hogy csak a legfontosabbakat említsük: 1959-ben Moszkvában járt Macmillan angol miniszterelnök, Etiópia császára és több más neves államférfi. Hruscsov elvtárs ellátogatott (időrendi sorrendben) a Német Demokratikus Köztársaságba, Albániába, két ízben járt hazánkban, megfordult Lengyelországban és eleget tett Eisenhower akkori elnök meghívásának: világtörténelmi és világpolitikai szempontból nagy fontosságú utazást tett az Amerikai Egyesült Államokban. Üzenetet intézett Adenauerhez, a Német Szövetségi Köztársaság kancellárjához és cikket írt a Foreign Affairs, az amerikai külügyminisztérium folyóirata számára. Az említetteken kívül meglátogatta a Szovjetunió több vidékét, és beszélgetést folytatott a Szovjetunióba látogató különböző politikai delegációk tagjaival. Utazásai alkalmával politikailag nagy fontosságú és az egész világ számára emlékezetes nyilatkozatokat tett. Maga ez a felsorolás is mutatja, hogy Hruscsov elvtárs 1959. évi beszédeiben és cikkeiben a dolog természetének fogva vörös fonálként kellett végighúzódniok a békés egymás mellett élésre vonatkozó fejtegetéseknek.

A kötetben közreadott megnyilatkozások emellett kristálytiszta mutatják meg az 1959-es esztendő jelentőségét az utóbbi

Digitized by Google

négy-öt év világpolitikai fejlődésében. Lehet-e, szabad-e, helyes-e egy naptári évet valamifajta történelmi periódus rangjával felruházni? Általában nem, jelen esetben azonban mindenképpen. Az 1959-es év követte 1956—1958-at és megelőzte 1960-at, ebben van a jelentősége. 1956, majd 1957 és 1958 volt ugyanis az a három esztendő, amikor a nemzetközi, és elsősorban az amerikai imperializmus ismét megpróbálta, hogy a végsőkig kiélezze a nemzetközi helyzetet. Erre igyekezett felhasználni az általa szervezett és támogatott magyarországi ellenforradalmat, a Szuezi-csatorna államosítását. 1957-ben és 1958-ban a Közép-Keleten beavatkozással próbálkozott, sőt háborúk, legalábbis helyi háborúk kirobbantásával is. E három esztendőben azonban nemcsak ez történt. 1957-ben Moszkvában lezajlott a kommunista és munkáspártok értekezlete, amely újból leszögezte, hogy a szocialista világrendszer kialakulásával létrejött új világpolitikai erőviszonyok közepette nem elkerülhetetlen többé a háború. Megjelennek az égen az első szovjet szputnyikok, a világ első szputnyikjai, és nyilvánvalóvá válik, hogy a katonai fölény is a Szovjetunióé. Mindez, majd az SZKP XXI. kongresszusán újból meghirdetett békepolitika gondolkodásra készteti a kapitalista világ vezetőit. Három esztendő jeges dermedtsége után mintha olvadni kezdene, s az említett látogatások után feltűnik a politikai láthatáron az 1960-as csúcsértekezlet. Ez mind egyetlen év néhány hónapjába sűrűsödik össze. Íme, ezért nevezhető 1959 bizonyos mértékig szakasznak a világpolitikában. Meg azért is, mert utána újabb változás következett: az U—2-es, majd az RB—47-es kémrepülőgépek provokációja, a csúcsértekezlet meghiúsulása és a helyzet ezzel járó újabb kiéleződése. Természetesen nem véletlenül következett ez be, hanem azért, mert az amerikai háborús körök még az enyhülés puszta kilátását is soknak találták.

Ma már mind 1959-en, mind pedig 1960-on túl vagyunk, nemcsak naptárilag, hanem politikailag is. Rá visszatekintve azonban világosan kell látnunk a nemzetközi helyzet alakulásának, a béke és a háború erői közt folyó harcnak a hullámhegyeit és hullámvölgyeit, annál is inkább, mert ilyen hullámzások lehetnek és valószínűleg lesznek még a jövőben is. Helyes volt tehát, hogy a Kossuth Könyvkiadó az említett összefüggéseket világosan látva, közreadta az igényes kiállítású és gazdag tartalmú kötetet.

Szerencsésnek mondható, hogy a kötet első helyén a XXI. kongresszuson elmondott előadói beszédnek a szocializmus és a kapitalizmus gazdasági versenyére és a mai nemzetközi helyzetre vonatkozó része szerepel. Hruscsov elvtárs ugyanis beszámolójának e részében mélyrehatóan foglalkozott a szocialista világrendszer országainak fejlődésével, összehasonlította azt a kapitalista világban végbemenő fejlődéssel, feltárta a két világrendszer erőviszonyait, s a kommunizmus, valamint a szocializmus építésének perspektíváiból kiindulva, megmutatta az erőviszonyok további alakulásának útját. Áttekintette az akkori nemzetközi helyzet valamennyi lényeges kérdését, az akkori nemzetközi kapcsolatok állapotát, foglalkozott a második világháború utáni világpolitikai

Digitized by Google

fejlődés maradandó fontosságú kérdéseivel, így a nemzeti függetlenségi mozgalmakkal, a német kérdéssel és a leszereléssel. Részletesen és behatóan elemezte az Amerikai Egyesült Államok imperialista vezető köreinek politikáját és az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió kapcsolatát. Az elemzés alapján levonta azt a történelmi fontosságú következtetést, hogy a Szovjetunió és a többi európai és ázsiai szocialista ország gazdasági terveinek megvalósítása „reális lehetőségeket teremt a háborúnak, mint a nemzetközi kérdések megoldását szolgáló eszköznek a kiküszöbölésére". (18. old.)

Megtalálható a beszámolóban ennek a nagy fontosságú következtetésnek a részletes indokolása is. Hruscsov elvtárs megállapítja, hogy a nemzetközi helyzet gyökeresen akkor változik majd meg, ha a szocialista országok együttesen a világ ipari termelésének több mint a felét állítják elő. Addigra tovább növekednek a béke erői az egész világon, nem utolsósorban úgy, hogy a gyarmati elnyomás alól felszabaduló újabb országok népeivel gyarapíthatják soraikat. Az így létrejövő új erőviszonyok még a legkeményebbfejű imperialistákat is meggyőzik majd a háborúval való próbálkozás teljes hiábavalóságáról. A békeszerető népek, a szocializmus táborának erejére támaszkodva, ebben a helyzetben kényszeríteni tudják majd az imperialistákat, hogy lemondjanak világháborús terveikről. Így — állapítja meg Hruscsov elvtárs —, ha nem is feledkezünk meg, mert nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy amíg fennáll az imperializmus, addig mindig akadnak kalandorok is, akik háborút kezdhetnek, „még a szocializmus világméretű győzelme előtt... reális lehetőség nyílik arra, hogy a társadalom életéből kiküszöböljük a világháborút." (19. old.)

Az idézett részek a békés egymás mellett élés perspektíváira vonatkoznak és azt mutatják meg, hogy rövidesen eljön az az idő, amikor végleg eltűnnek a háborúk az emberiség életéből. Foglalkozik azonban Hruscsov elvtárs azzal is, hogy ma, napjainkban van-e lehetőség a háború elkerülésére. A XXI. kongresszus is megerősítette azt a megállapítást — amelyet már a XX. kongresszus, majd a kommunista és munkáspártok 1957. évi Moszkvai Nyilatkozata leszögezett és amelyet a kommunista és munkáspártok 1960. évi Moszkvai Nyilatkozata újból megerősített —, hogy a világpolitikai erőviszonyok, közöttük nem utolsósorban a Szovjetunióban kifejlesztett tudományos és technikai vívmányok már most lehetővé teszik a háború megakadályozását. A világ békére vágyó tömegeinek tehát nem kell addig várniok a békére, amíg a szocializmus gazdaságilag is túlsúlyba kerül. Már ma is abban a szilárd hitben küzdhetnek a békéért, hogy a népek száz- és százmillióinak szoros összefogásával le lehet fogni az imperialista agresszorok kezét. Hruscsov elvtárs egyébként nemcsak a XXI. kongresszuson elmondott előadói beszédében, hanem máskor is, minden adódó alkalommal óvott és óv attól, hogy az imperialistákat illetően bármiféle illúziókat tápláljunk. Lipcsében a IX. össznémet munkáskonferencián például hangsúlyozta, hogy a világhelyzet változott meg, nem pedig az imperialisták étvágya csökkent. „A mai helyzet marxis-

Digitized by Google

ta—leninista elemzése alapján az a véleményünk, hogy a háború ma nem elkerülhetetlen. Nem azért, mert az imperialisták okosabbá vagy jobbá váltak, hanem azért, mert gyengébbek lettek, mert a béketábor ma erősebb, mint valaha." (103. oldal.)

A XXI. kongresszuson elhangzott előadói beszédnek a kötetben közölt részlete tehát mintegy elvi foglalatát adja a kötet egész anyagának, hozzásegítve az olvasót a gyűjteményben érintett más nemzetközi kérdések jobb megértéséhez.

Ma már az e kötetben közölt anyagok legfrissebbike is megközelítőleg másfél esztendős, de nagy részük még napi politikai értelemben is időszerű. Emellett hasznos az is, ha egyes, azóta túlhaladott részletkérdések előtörténetének jobb megismerése, vagy egyszerűen emlékeztetése végett lapozgatunk a kötetben. Ami pedig a nagyobb kérdéseket, a háború elkerülésének lehetőségét, a békés egymás mellett élés politikáját, a német kérdést, a leszerelést, vagy Kelet és Nyugat kereskedelmi kapcsolatait illeti — mégcsak bizonygatni sem kell a kötet tartalmának változatlan időszerűségét.

Hruscsov elvtárs 1959-ben, a Német Demokratikus Köztársaságban tett utazását, valamint Adenauer kancellárhoz írt üzenetét és levelét felhasználva, részletesen foglalkozik a háború utáni nemzetközi helyzet egyik legaggasztóbb problémájával, a német kérdéssel és annak részeként Nyugat-Berlin helyzetével. Mindaz, ami e megnyilatkozásaiban olvasható, sajnos, ma is aktuális. A német kérdés még mindig megoldásra vár. Ugyanígy megoldatlan Nyugat-Berlin helyzete is. A beszédekből és az üzenetekből kiviláglik a Szovjetuniónak a német kérdésben folytatott, az adott helyzetből kiinduló és a német nép érdekeivel messzemenően összhangban álló politikája. E politika lényege: megszüntetni azt a veszélyt, amely Európa és a világ békéjét a Német Szövetségi Köztársaságban újjáélesztett német militarizmus részéről fenyegeti, megkötni a német békeszerződést. A békeszerződés megkötésekor azonban arra az álláspontra kell helyezkedni, hogy ma két német állam van és minthogy rendeletekkel, mechanikusan nem lehet egyesíteni őket, a két Németországgal külön-külön kell békeszerződést aláírni. A Német Demokratikus Köztársaság népétől ugyanis senki sem követelheti, hogy lemondjon szocialista vívmányairól, de a Német Szövetségi Köztársaság lakosságától sem követeli a Szovjetunió, hogy véget vessen a kapitalizmusnak, ha nem akar. A német kérdés gyökere ma éppen a két Németország társadalmi fejlődésének különbözőségében rejlik. A megoldást tehát csak az adott tények józan számbavételével lehet megközelíteni. Nem lehet megoldani a problémát addig, amíg a Nyugat egyoldalú engedményeket követel a szocialista világtól, maga pedig egy jottányit sem hajlandó engedni. A Német Demokratikus Köztársaság népének szocialista vívmányai megingathatatlanok. „Nem arra születtünk és nem azért élünk — mondotta ezzel kapcsolatban Hruscsov elvtárs —, hogy meghátráljunk a kapitalizmus előtt." (113. old.)

A német kérdés egészének rendezésénél is sürgősebb Nyugat-Berlin helyzetének rendezése. E kérdés megoldása azonban a német kérdés egészétől függetlenül

Digitized by Google

is elképzelhető. Pusztán az kell hozzá, hogy a három nyugati hatalom fogadja el a Szovjetunió javaslatát, s járuljon hozzá, hogy Nyugat-Berlin — társadalmi rendjének érintetlenül hagyásával — demilitarizált szabad várossá váljék, s ne legyen többé a nyugati hatalmak haditámaszpontja és kémközpontja a szocialista tábor testében. A Szovjetunió azonban, mint mindent, ezt a kérdést is a legnagyobb körültekintéssel kezeli, s elegendő időt hagy a Nyugatnak arra, hogy javaslatait fontolóra vegye.

Az Egyesült Államokban tett látogatását Hruscsov elvtárs felhasználta arra, hogy felszólaljon az Egyesült Nemzetek Szervezetének közgyűlésén. 1959. szeptember 18-án hangzott el az ENSZ-ben a Szovjetuniónak az általános és teljes, ellenőrzött leszerelésre, a hadseregek és a fegyverek maradéktalan megsemmisítésére vonatkozó javaslata, amelyet a népek osztatlan örömmel fogadtak. E szovjet javaslatot fogadta el a további leszerelési tárgyalások alapjául az ENSZ XIV. közgyűlése. A leszerelés kérdésével más beszédeiben is foglalkozik Hruscsov elvtárs. Ismételten rámutatott 1959-ben is arra a súlyos veszedelemre, amely az imperialisták által a világra kényszerített fegyverkezési hajszában rejlik. Említésre méltó az a megállapítása, hogy a Szovjetunió ma a katonailag és haditechnika szempontjából erősebb fél pozíciójáról javasolja a Nyugatnak a leszerelést. Ez maga mutatja, hogy a Szovjetunió nem azért akar leszerelést, mintha gyengének érezné magát, hanem elvi okokból, marxista—leninista politikájából, lenini külpolitikájából következően és az összes népek érdekében küzd a világháború elhárításáért.

Korunk többi nagy kérdése között megtalálható a kötetben a gyarmati rendszer bomlásának és a gyarmati népek felszabadulásának kérdése is. Ezzel kapcsolatban meg kell említenünk, hogy a XXI. kongresszus idején átmenetileg zavarok támadtak a Szovjetunió és az Egyesült Arab Köztársaság viszonyában; e kapcsolatok azóta rég visszatértek régi pályájukra, sőt jelentősen tovább javultak. Amit azonban Hruscsov elvtárs a volt gyarmati országok belső társadalmi kérdéseiről mondott, az ma is időszerű, olyannyira, hogy — más fogalmazásban, de tartalmát tekintve azonos módon — helyet kapott a kommunista és munkáspártok 1960. évi Nyilatkozatában is. Hruscsov elvtárs ugyanis kijelentette, hogy a gyarmati iga alól felszabadult országok csak akkor őrizhetik meg függetlenségüket, csak akkor fejleszthetik gazdaságukat, ha a nemzet minden alkotóereje összefog, nem pedig akkor, ha kormányaik a hirhedt kommunistaellenességnek és ezzel a nemzeti erők megosztásának veszélyes útjára lépnek. Ezért beszél a Moszkvai Nyilatkozat arról, hogy a volt gyarmati országokban nemzeti demokratikus államok kialakítására kell törekedni. 1959 óta ismét népek egész sora nyerte el állami függetlenségét. Kongó az az Kaszavubu, Mobutu példája szemléletesen mutatja, hogy a kommunistaellenesség szükségszerűen népellenességet, haladásellenességet jelent, és előbb-utóbb elkerülhetetlenül az imperializmus táborába vezet. Guinea, Ghana, a Mali Köztársaság vagy

Digitized by Google

Kuba példája viszont azt mutatja, hogy a függetlenségüket valóban féltőn őrző népek természetszerűleg a szocialista táborban látják legfőbb támaszukat.

Hruscsov elvtárs 1959-es utazásai közül vitathatatlanul az Amerikai Egyesült Államokban tett látogatása volt a legfontosabb. Mi sem mutatja jobban e látogatás fontosságát, mint az, hogy bár a Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta negyvenkét esztendő telt el, a Szovjetunió kormányának vezetője csak most járt első ízben az Amerikai Egyesült Államokban. A látogatás tehát, a később bekövetkezett sajnálatos eseményektől függetlenül, messze túlnő az 1959-es esztendő keretein. Amerikában járva nem egyszer hangsúlyozta Hruscsov elvtárs, hogy a béke mindenekelőtt a világ két legerősebb államának, a Szovjetuniónak és az Amerikai Egyesült Államoknak jó vagy rossz viszonyától függ. A Szovjetunió miniszterelnökéről elmondható az, ami nem mondható el az Egyesült Államok akkori elnökéről: hogy nyílt szívvel, a megegyezés tiszta és becsületes szándékával készült a találkozóra. Hruscsov elvtárs Amerikában járva mindenütt büszkén beszélt a Szovjetunió eredményeiről és nyíltan hangoztatta azt a meggyőződését, hogy a jövő a szocializmusé, a kommunizmusé. Egyszersmind azonban beszédeinek minden mondatából sugárzott az amerikai nép iránti tisztelet, minden szavával a barátságot kínálta és minden módon azon igyekezett, hogy az Amerikai Egyesült Államok számára megkönnyítse a tárgyalásokat és a megegyezést.

Az amerikai út célja mindenekelőtt a két ország kapcsolatainak javítása és ezzel a nemzetközi helyzet feszültségének enyhítése volt. Joggal jelenthette ki az amerikai televízióban Hruscsov elvtárs, hogy „a Szovjetuniót, amelynek kormányát és népét képviselem, a béke és a népek közötti barátság megszilárdításának érdekei vezérlik. Minden erőfeszítést megtettünk és megteszünk a hidegháború megszüntetésére, országaink viszonyának megjavítására" (458. old.) Nem a Szovjetunión múlott, hogy a reményekkel biztató első lépést, az amerikai látogatást nem követte a két ország viszonyának további javulása. Az Eisenhower-féle amerikai kormány tette semmivé a kezdeti eredményeket az U—2-es kémrepülőgép provokációjával, a csúcsértekezlet meghiúsításával, az RB—47-es kémrepülőgép provokációval és a hidegháborús propaganda felszításával. Ezzel voltaképpen azt is világossá tette, hogy sem Hruscsov elvtárs meghívásakor, sem amerikai fogadása során nem vezérelték tiszta szándékok. Az amerikai nép azóta kimondta ítéletét a köztársaságpárti adminisztráció felett. Az Eisenhower-kormányt ért választási vereség okainak elemzése számos tanulsággal szolgálhat az azt követő demokratapárti kormány számára.

Az 1959. évi beszédek és egyéb megnyilatkozások — mint említettük — azért kínálkoztak egyetlen gyűjteményben való kiadásra, mert legtöbbjük korunk legnagyobb kérdésével, a békés egymás mellett éléssel foglalkozik. A két világrendszer, a szocialista és a kapitalista rendszer békés egymás mellett élésének szükségességét, lehetőségét, mód-

Digitized by Google

iait és formáit kimerítően világítják meg a kötetben közreadott anyagok.

„Szomszédunk tetszhet, vagy akár nem is tetszhet nekünk — írja Hruscsov elvtárs a Foreign Affairs-ben. — Nem vagyunk kötelesek barátkozni vele, vendégségbe járni hozzá. Ám egymás mellett élünk s mit tegyünk, ha se nekünk, se neki nincs kedve megválni megszokott helyétől és más városba átköltözni. Még inkább vonatkozik ez az államközi viszonyra. Ésszerűtlen dolog volna feltételezni, hogy sikerül majd annyi borsot törni a nem kívánatos szomszéd orra alá, hogy elhatározza: átköltözik valahová a Marsra, vagy a Vénusra.

Mi hát a megoldás? Két kivezető út lehetséges. Vagy a háború — de a rakétatechnika és a hidrogénbomba korában a háború a legsúlyosabb következményekkel fenyeget minden népet —, vagy a békés egymás mellett élés. Akár kedves nekünk a szomszédunk, akár nem, nincs mit tenni, valahogy meg kell lennünk vele, mert egy bolygón élünk." (340—341. old.)

A békés egymás mellett élés azonban — írja ugyanitt Hruscsov elvtárs — „nem azt jelenti, hogy csupán magas falakkal elkerítik magukat egymástól (ti. az államok — D. I.), és kölcsönös kötelezettséget vállalnak, hogy a falon át nem dobálják meg egymást kővel és nem pocskondiázzák egymást". (343. old.) Nem. „....a békés egymás mellett élésből kifejlődhet és ki is kell, hogy fejlődjön egy békés versengés annak eldöntésére, hogy melyik rendszer elégíti ki a legjobban az ember összes szükségleteit" (ugyanott).

A békés egymás mellett élés tehát éppen csak elkezdődik azzal, hogy a két rendszer háború nélkül megfér egymással. A háborúnélküliség még nem egészen ugyanaz, mint a béke. A békéhez az is kell, hogy amint a szocialista világ nem exportálja a kapitalista világba a forradalmat, a kapitalista világ se exportálja a szocialista világba az ellenforradalmat. Az is kell, hogy mindkét fél lemondjon a másik belügyeibe való beavatkozásról. Az is kell, hogy mindkét fél tiszteletben tartsa a másik társadalmi rendjét. Sőt — mint napjaink számos példája mutatja — az is kell, hogy az imperializmus ne igyekezzék elfojtani az elnyomott népek nemzeti függetlenségi harcát. Nem lehet békéről beszélni addig, amíg Algériában, Laoszban és Kongóban szabadságharcosok vére hull. Nem lehet szó békéről addig, amíg fegyverrel és terrorral próbálják elnyomni a népek igazságos harcát.

És még ez sem minden. Mi nemcsak békére törekszünk, hanem arra is, hogy jó kapcsolatok legyenek a két rendszer között. A Szovjetunió és a többi szocialista ország kész a kapitalista rendszer országaival való kulturális és tudományos együttműködésre, szívesen vállalkozik művészcserére, tudományos tapasztalatcserére, diákcserére, örömmel üdvözli, ha a két világ sportolói nemes vetélkedésben összemérik erejüket.

Még fontosabbnak tartja a Szovjetunió és az egész szocialista világ, hogy fejlődjenek a két rendszer kereskedelmi kapcsolatai. Ez ma már annál is inkább lehetséges, mert az elmúlt esztendők bebizonyították, hogy

Digitized by Google

a kereskedelmi elzárkózásnak semmi értelme nincsen. Hruscsov elvtárs az Atlanti Szövetség országai által alkalmazott és mindenekelőtt az Amerikai Egyesült Államok által szorgalmazott embargóról szólva kijelentette: ezzel ártani akartak nekünk, de ehelyett „kényszerítettek bennünket, hogy gyorsabban mozogjunk és lehetőségeket keressünk arra, hogy saját országainkban — a szocialista országokban — bővítsük és növeljük az összes szükséges cikkek termelését. Kénytelenek voltunk anyagi és szellemi erőinket azoknak a műszaki problémáknak a megoldására mozgósítani, amelyek még megoldatlanok voltak, és sikeresen meg is birkóztunk e feladattal... A diszkriminációs politika azoknak az országoknak okoz nagyobb károkat, amelyeknek vezető körei ilyen politikát folytatnak. Szélesebb látókörű üzletemberek és közgazdászok már régebben is látták e politika képtelen voltát. Ma viszont, ahogy mondani szokták, még a vak is látja — különösen a szovjet szputnyikok felbocsátása után" (89. old.). Kevesen vitatják ma már azt, hogy a kelet—nyugati kereskedelem legalább annyira (ha nem inkább) érdeke a nyugati tőkéseknek, mint a szocialista világnak.

Hruscsov elvtárs minden beszédéből sugárzik az a meggyőződés, hogy a szocializmus békés versenyben is győzedelmeskedik a kapitalizmuson. Nemcsak azért ellenezzük tehát a háborút, mert meg akarjuk óvni az emberiséget az azzal járó szenvedésektől, hanem azért is, mert a szocializmus győzelméhez nincsen szükség háborúra. A két rendszer békés versenyének kimenetele eldöntheti és kétségtelenül el is dönti majd, hogy a kettő közül melyik nyújt több szabadságot, melyik biztosítja az emberi jogok teljességét, melyik teszi inkább lehetővé az egyéniség igazi kibontakozását, az egész társadalom boldogulását, melyik nyújtja a több kultúrát és az anyagi javak nagyobb bőségét. A szocialista világ eddigi eredményei és viharos tempójú fejlődése alapján joggal mondhatta Hruscsov elvtárs, hogy a szocializmus, a kommunizmus évről évre, hónapról hónapra nagyobb vonzerőt gyakorol majd a nem szocialista világ dolgozó tömegeire növekvő eredményeivel, és ezzel diadalmaskodik a kapitalizmuson. Így válik valósággá az a lenini jövendölés, hogy a szocializmus végső fokon a munka magasabb termelékenységével győz.

A könyvben talán alig szerepel, tartalmából azonban nyilvánvaló, hogy bár békés egymás mellett élésre törekszünk, ideológiai békét nem kötünk a kapitalizmussal. Fényes példái ennek a gyűjteményben szereplő beszédek. Hruscsov elvtárs a kapitalizmus fellegvárában sem mulasztotta el hirdetni a szocializmus igazságát, egyetlen alkalmat sem szalasztott el, hogy megcáfolja, kigúnyolja, nevetségessé tegye a szocialista társadalmi rendre szórt rágalmakat. Nyugaton szemrehányóan állapították meg egyesek, hogy az Amerikában tett utazás voltaképpen roppant méretű agitációs körút volt, hiszen a szónok nemcsak nemzetközi kérdésekről beszélt, hanem a szocialista rendszer előnyeit is hirdette. De ha a kapitalizmus Amerikában valóban annyira

Digitized by Google

rendíthetetlen és az amerikai dolgozó nép valóban olyan érzéketlen a szocializmus eszméi iránt, mint azt a burzsoázia tollnokai állítják, akkor miért kell félniök Hruscsov elvtárs agitációjától, bármilyen magával ragadó is?

A könyv világosan mutatja a Szovjetunió lenini külpolitikáját, s maguk az egyes beszédek, cikkek és üzenetek is a szovjet diplomácia ragyogó fegyvertényei. Ha lenne olyan ember a világon, aki semmit sem tud a világpolitikáról, a szocializmusról és a kapitalizmusról — ebből a könyvből az is megtanulhatná: melyik oldalon állnak az emberiség jobb jövőjéért küzdő erők, kik azok, akik nemcsak szavakkal, de tettekkel is küzdenek a békéért. Sok szó esik a könyvben a munkásosztály és a kommunista pártok történelmi szerepéről, történelmi elhivatottságáról is. Mélységes meggyőződéssel jelentette ki Hruscsov elvtárs a XXI. kongresszuson, hogy „senki sem harcol nagyobb odaadással és állhatatossággal a gyarmati elnyomók ellen, mint a kommunisták. Az imperializmus ellen vívott harcban nincsenek szilárdabb erők a kommunizmus erőinél. Nem véletlen, hogy az imperialisták a kommunista mozgalom ellen harcolnak a legkíméletlenebb eszközökkel" (26. old.).

Bár Hruscsov elvtárs 1959-ben főként a külföldet járta és így a dolog természeténél fogva főként nemzetközi vonatkozású kérdésekkel foglalkozott, jutott ideje arra is, hogy ellátogasson a Szovjetunió néhány vidékére. Vesenszkaja faluban, Solohov lakóhelyén, majd a vlagyivosztoki, a krasznojarszki és a novoszibirszki nagygyűlésen részletesen foglalkozott a Szovjetunió belső helyzetével, a párt- és a kormány munkájával, az ipar, a mezőgazdaság, a kultúra problémáival, a kommunizmus építésének kérdéseivel.

Hazánk 1959-ben két ízben is vendégül látta N. Sz. Hruscsov elvtársat. Első látogatásakor, az év júniusában, Albániából visszatérőben két napot pihent hazánkban, de ekkor is szakított magának időt arra, hogy külpolitikai kérdésekre válaszoljon a magyar sajtó munkatársainak. November végén és december elején megtisztelte jelenlétével pártunk VII. kongresszusát és ott elmondott beszédével, valamint a Ganz-MÁVAG gyárban elhangzott beszédével nagy segítséget nyújtott pártunknak. Itt hangzott el az a minden kommunista számára megszívlelendő intelem, hogy „ha a nép egyszer a pártra bízta az ország vezetését, ez nemcsak hogy nem menti fel vezetőit a tömegkapcsolatok erősítéséről való gondoskodás alól, hanem éppen ellenkezőleg, arra kötelezi őket, hogy különösen érzékenyek legyenek a tömegek megnyilvánulásai iránt, állandóan a gyakorlatban ellenőrizzék a párt politikájának helyességét". (583. old.) Bár nem Magyarországon, hanem Lipcsében, a IX. össznémet munkáskonferencián hangzott el a következő mondat, mégis ide írjuk, mert nemcsak a Német Demokratikus Köztársaság társadalmi rendjének „törvényességét" vitatóknak válaszol, hanem azoknak a burzsoá politikusoknak és újságíróknak is, akik az egekig magasztalták a magyarországi ellenforradalmat. „Ha a burzsoá világ valamely jelen-

Digitized by Google

séget törvénytelennek minősít, ez csak annyit jelent, hogy a burzsoázia így ítéli meg a szóban forgó jelenséget" (99. old.). A mi esetünkre vonatkoztatva azt jelenti ez, hogy nem a burzsoázia véleménye dönti el, „törvényes dolog" volt-e az ellenforradalom leverése, vagy sem.

A könyvben közreadott beszédek és cikkek 1959-ben, tehát az 1957-es és az 1960-as Moszkvai Nyilatkozat közötti időben hangzottak el vagy íródtak s minden soruk, minden szavuk a legteljesebb összhangban van mindkét nyilatkozat tartalmával. Minden beszédet és cikket a tartalom gazdagsága, a mondanivaló világossága és a nyelvezet rendkívüli egyszerűsége jellemez. Hruscsov elvtárs minden szavát és minden sorát megérti a legegyszerűbb ember is. Mindenkit megragad stílusának elevensége, képgazdagsága, bölcs humora. Mindenkit lenyűgöz a mindent átfűtő, átforrósító, igaz kommunista meggyőződés. „A békés egymás mellett élésért" című könyv mindig sokat forgatott olvasmány lesz a nemzetközi kérdések iránt érdeklődő kommunisták és pártonkívüliek kezében.

Darvasi István.

Pataky Dénes: A magyar rajzművészet

Képzőművészeti Alap Kiadóvállalat 1960

Szép könyvvel örvendeztette meg a képzőművészet kedvelőit a Képzőművészeti Alap kiadóvállalata, amikor díszes külsejű kiadványban összegyűjtötte a magyar rajzművészet legszebb alkotásait. A könyv 191 művet mutat be a XII. századvégi ismeretlen mester „Levétel a keresztről" c. míniummal színezett tollrajzától kezdve egyik legkiválóbb grafikusművészünk, Hincz Gyula „A béke" című 1959 keletű ceruzarajzáig. Úttörő kezdeményezés: meghatározott képzőművészeti műfaj — a jelen esetben a rajzművészet — legelső emlékeitől indulva a legújabb eredményekig együtt mutatni meg a magyar művészetnek a mostoha sors miatt fehér foltokkal tarkított, ám mégis gazdag fejlődését; megpróbálni kitapintani a korszakok stíluseltérésén túl is jelentkező azonos jellemvonásokat, a fejlődésnek a sajátosságait.

A 191 lap olyan művészeti kultúráról tanúskodik, a remekművek olyan tárházát mutatja, hogy a könyv minden olvasója előtt nyilvánvalóvá válik: a rettentő nehéz történelmi és társadalmi körülmények ellenére is kifejlődött a sajátos mondanivalójú, a leghaladottabb európai stílusirányok eredményeit magábaszívó, s mégis önálló formanyelvű magyar művészet. Markó Károly ragyogó tájképvázlata, Brocky Károly „Balkon korlátjára támaszkodó fiú"-ja, Barabás Miklós friss akvarell-tájai, Székely Bertalan nagyszerű vajdahunyadi falikép terve, Zichy briliáns rajztudású

Digitized by Google

illusztrációi, Munkácsy „Fasor"-a, Szinyei és Ferenczy tanulmányrajzai, Mednyánszky „Katonavonat"-ja, Rippl tusrajzai, Nemes Lampért, Uitz Béla drámaian monumentális lapjai, Szőnyi gyönyörű „Parasztszekere", Egry „Önarcképe" és „Kiderül" című pasztellja, a reneszánsz szépséget újrateremtő Ferenczy Béni rajzok, Derkovits 1929-es keletű lenyűgöző „Önarcképe", Barcsay tanulmányrajzai, és folytathatnánk a felsorolást — nemcsak a magyar művészet gyöngyszemei közé tartoznak, hanem az egyetemes művészettörténet értékmérőivel is mérhetők. Ha más érdeme nem is lenne e könyvnek, mint az említett s a még jó néhány hasonlóan becses mű reprodukálása — már akkor is örömmel üdvözölhetnénk. Ám, mint említettük, a könyv nemcsak szép rajzok gyűjteménye; nyomonkíséri a magyar rajzművészet fejlődését is, első kísérlet annak tudományos megalapozottságú összefoglalására, s a csúcsok mellett megmutatja azt a művészeti környezetet is, amelyből e remekművek megszülethettek. Ezért a válogatás szempontja nem pusztán az esztétikai értékelés volt, hanem a történeti fejlődés sokrétűségének az érzékeltetése is.

Pataky Dénes hű maradt a magyar művészettörténetben meggyökeresedett, egyébként vitatható, s külföldön nem is nagyon akceptált álláspontjához, amely az akvarellfestészet emlékeit is a rajzművészethez csatolta. A festett miniatúrákkal illuminált kódexeket és a pasztell technikával készült képeket (az említett Egry képtől eltekintve, amely rajzossága miatt határterülethez tartozik) a festészethez tartozónak tekintvén nem tárgyalja, a grafikai műfajokat, tehát a sokszorosítási eljárással készülő, nem „egyedi" termékeket ugyancsak kirekeszti gyűjtéséből. A rajzok és akvarellek között nem választja el egymástól az önálló és a festmények vázlataként, krokiként, illusztrációként stb. készített művelet. Az akvarellek és az egyes festményekhez készített vázlatok bevonása a rajzművészet fejlődését még erősebb szálakkal köti a festészet fejlődéséhez. Így az előszó a magyar rajzművészet mellett — illetve attól elválaszthatatlanul — tárgyalja a festészet fejlődését is; foglalkozik olyan mesterekkel is, akiknek csak a festészetben volt jelentős szerepük, rajz kevés vagy csak vázlat maradt fenn tőlük (például Madarász Viktor). E módszer az akvarell festészet bevonása miatt is szükségszerű, s tény, hogy a rajzművészet mindig is a szélesebbhatósugarú festészet függvénye volt, ám kissé elmosódik a határ azok között a művészek között, akiknek fő munkaterülete a rajz, és azok között, akik csak inkább tanulmány, vázlat készítésekor nyulnak e technikához. Ha az előszó, legalább utalás-szerűen foglalkozott volna a sokszorosító eljárások fő képviselőivel is, akkor a sajátos, tehát a festészettel összefüggő, de attól el is különülő rajzművészet problémái jobban kidomborodtak volna.

Pataky érdeme, hogy munkája tudományosan megalapozott, s ha a könyv elsősorban ismeretterjesztő célzatú is, az előszó sok olyan megállapítást tartalmaz, amelyet önálló tudományos kutatásból szűrt le, néhány megállapítását itt publikálja először stb. A szerző egyéni ízlése inkább csak az elmúlt félévszázad

Digitized by Google

termékeinek megválogatásában érvényesült. Pataky szerint „Szinyeitől indul el az a sajátosan magyar, külső hatások nélkül szervesen, önmagából, saját hagyományaira épülő művészet, mely Nagybányán, majd a posztnagybányaiakon át máig ível" (30. l.). E megállapítás szellemében az elmúlt évtizedekben dolgozó művészek közül az úgynevezett „posztnagybányaiak", tehát a Nagybánya-hagyományt közvetlenül továbbfejlesztő mesterek kapják a legtöbb helyet: elég csak Ferenczy Béni gyönyörű rajzai sorára utalni. Ennek ellenére a megállapítást kissé sommásnak tartjuk, mert — noha a Szinyei nevével fémjelzett irány is jócskán olvasztott magába külső hatásokat — csakugyan nemzeti festészetünk egyik legvonzóbb fejezetét alkotta meg, amely máig is élő ága a magyar képzőművészetnek, s hatott a más célkitűzésű művészekre is. De mellette más irányú művészeti fejlődés is megfigyelhető, amely ugyancsak önálló és sajátosan magyar — elég csak a Munkácsy művészetéből eredő, a szakirodalomban „romantikus realistáknak" keresztelt alföldi festők munkásságára utalni. Kétségkívül az ide tartozók általában kevés önálló rajzot készítettek, de Pataky megállapítása nemcsak a rajzművészetre vonatkozott, hanem a festészetre is. Persze ezeket az irányokat nem egymással szembehelyezve kell szemügyre venni, hisz lényegében egyazon törről fakadt ágai a magyar festészetnek. Ha említjük, csak azért tesszük, mert Pataky megállapítását még néhány vele rokon követi, s a válogatás szempontjainak a megértéséhez is itt leljük meg a kulcsot.

Pataky Dénes Zichyvel és a „Nyolcak" művészeivel kapcsolatban is megemlíti a látvány és a téma, illetve a látvány és az előzetes elvi szándék, a prekoncepció viszonyát. Zichyről megjegyzi, hogy „alkotásaiban a témából s nem a látványból indult ki" (24. l.) „a „Nyolcak"-ról pedig „Nem a látványból, hanem elvekből indultak ki, a vizuális kapcsolatot náluk a program helyettesítette. A látvány szépsége elsikkadt műveikben, gyakran erős torzításnak adva helyet, mely torzítás a forma kiemelésének érdekében oly mérvű volt, hogy már magát a formát is szétroncsolta" (41. l.). Mindkét megállapításban sok az igazság — ám a megfogalmazás félreértésre is adhat okot. A festészet és a rajzművészet vizuális művészet, ezért magától értetődik, hogy a látvány szuggesztív, konkrét volta perdöntő, ám hogy miből indul el a művész, mi az érzéki látványélmény és a prekoncepció viszonya, az koronként, stílusonként és alkotókként más és más, és hibáznánk, ha az impresszionizmus tiszta-látvány esztétikai kategóriájával mérnénk a más esztétikai szándékkal alkotott műveket. Így például a „Nyolcak" művészeinek és a belőlük sarjadzó drámai irány, Uitz Béla és Nemes Lampért alkotásainak a látványhoz való viszonya más, mint a kortárs nagybányai stílusé, amelynek fő jellemvonását Pataky „a látvány szépsége előtti áhitat"-ban látja. Kétségkívül hiányzik műveikből a látvány varázsos frissesége, a szépség keresése — viszont a nagybányaiaknál nem leljük meg azt a drámát, logikus képépítési szándékot, monumentalitást, amely amazok műveit jellemzi. Nem vé-

Digitized by Google

letlen, mint azt Pataky is írja, hogy a „Nyolcak" és az ő nyomukon induló művészek közül kerültek ki a Tanácsköztársaság festői. A posztnagybányai mestereknél is a látvány friss visszaadását dicséri Pataky, például Szőnyiről megjegyzi: „A mű megkapó, áhitatot keltő hatását még fokozza, hogy érezni rajta a művész meghatódottságát a látvány szépsége felett és örömét, hogy ezt a szépséget festékkel és ecsettel újra tudja teremteni" (45. l.) — s ennek megfelelően a mai vezető mesterek között is kiemelkedő helyet szán az elsősorban látványszépséget jelenítő mestereknek, mint Szentiványi Lajos és Bartha László. Kétségkívül az e megállapításokban is megnyilvánuló esztétikai álláspont befolyásolta Pataky válogatását is, s ezért hiányolunk néhány művészt vagy szeretnénk néhánytól többet, elsősorban olyanoktól, akiknek művészete szélesebbkörűen mutatta volna meg a nagybányai—posztnagybányai irány melletti útkereséseket. Szívesen láttunk volna többek között Hollósy „Tengerihántás" vagy a késői „Rákóczi-induló" vázlataiból: a nagybányaiak Kiss József illusztrációiból, hiszen ott nemcsak grisaillok voltak; Rippl nagyszerű aktjaiból; Pór Bertalan és Márffy elégtelenül szerepel: Pór párizsi rajzaiból, vagy Márffynak a Bedő-gyűjteményben levő remek lapjaiból feltétlenül kellett volna reprodukálni. (Általában hiányoljuk az egyik legszebb magyar rajzgyűjtemény, a Bedő-gyűjtemény remek anyagát!) Nagy István krétarajzaiból és Medgyessy ízes vázlataiból is kevés egy, s ha már több festmény-vázlat szerepel a reprodukciók között, szívesen láttuk volna Tornyai Juss-tanulmányai valamelyik öregasszony-vázlatát. Nemes Lampért, Dési Huber gazdagabb anyaggal szerepelhetett volna, a Derkovits válogatás sem elég szerencsés, Mészáros László pedig teljesen hiányzik. A fiatalabb generáció tagjai közül Ámos mellé odakívánkozik a szövegben említett Vajda Lajos egy rajza, s noha Pataky a zárszóban azt írja, hogy a kortárs rajzművészet vizsgálata „már inkább a kritikus, mint a történész feladata" (53. l.), azért — hiszen közölt néhány mai mestertől! — feltétlenül bővíthette volna a sort, akár az idősebb, akár a fiatalabb nemzedék képviselői közül.

Szép a könyv külalakja is. Az egyszerűségében hatásos borítólapot Zala Tibor rajzolta. A reprodukciók legnagyobb része megfelelő, kár, hogy a színesek — néhány kivételtől eltekintve — hamisak. A könyv kezelését megnehezíti, hogy névmutató helyett csak tartalomjegyzék szerepel, s ebben önálló címszóként olvashatók olyan nevek is, akiktől képet hiába keresünk. A névmutató megoldotta volna a csak említett és a képpel is szereplő művészek elkülönítését. Az említett hiányosságok ellenére, végeredményben örömmel üdvözölhetjük az elmélyült előszóval gazdagított, szép könyvet.

Németh Lajos

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

BARANYI GYULA: Az SZKP XX. kongresszusa öt év mérlegén — 1
SIK ENDRE: Az ENSZ 15. közgyűlésének gyarmati vitájához — — 18
MOLNÁR JÁNOS: A felsőoktatás továbbfejlesztéséről — —. — — 34
Irodalomkritikánk néhány fogyatékosságáról — — — — — — 50
K. NAGY SÁNDOR: A termelést fellendítő elosztási formák fejlesztése termelőszövetkezeteinkben — — — — — — — — — 71

NEMZETKÖZI SZEMLE

Politikai tömegsztrájk Belgiumban (POLITISZ JANISZ) — — — 85
Baloldali előretörés az Angol Munkáspártban (LEHEL ARTUR) — — 93
De Gaulle algériai politikája veszélyezteti a békét (ZILAHI JUDIT) — 102

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

N. SZ. HRUSCSOV: A békés egymás mellett élésért (DARVASI ISTVÁN) — — — — — — — — — — — 113
PATAKY DÉNES: A magyar rajzművészet (NÉMETH LAJOS) — — 122

E SZÁM SZERZŐI:

BARANYI GYULA: történész; **SIK ENDRE:** külügyminiszter; **MOLNÁR JÁNOS:** miniszterhelyettes; **K. NAGY SÁNDOR:** az MSZMP K. B. tagja, a FM. Szövetkezetpolitikai Főosztályának vezetője; **POLITISZ JANISZ:** újságíró; **LEHEL ARTÚR:** közgazdász; **ZILAHI JUDIT:** újságíró; **DARVASI ISTVÁN:** az MSZMP K. B. Agit.-prop. osztályának helyettes vezetője; **NÉMETH LAJOS:** kandidátus, a Szépművészeti Múzeum munkatársa.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Fehér Lajos, Friss István, Háy László, Kállai Gyula (főszerkesztő), **Kiss Károly, Komját Irén** (felelős szerkesztő), **Molnár Erik, Nemes Dezső, Németh Károly, Orbán László, Szigeti József, Szirmai István.**

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ДЬЮЛА БАРАНИ: XX съезд КПСС в свете итогов пяти лет — —
ЭНДРЕ ШИК: К прениям по колониальному вопросу на XV. сесии Генеральной Ассамблеи ООН — — — — — — — — — — 18
ЯНОШ МОЛНАР: О развитии высшего образования — — — — 34
О некоторых недостатках литературной критики в Венгрии — — — 50
ШАНДОР К. НАДЬ: Формы распределения в производственных кооперативах, служащие подъему производства — — — — — 71

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Массовая политическая забастовка в Бельгии (ЯНИС ПОЛИТИС) — 85
Наступление левого крыла в Английской Лейбористской Партии (АРТУР ЛЕХЕЛ) — — — — — — — — — — — 93
Политика Де Голя в Алжире угрожает миру (ЮДИТ ЗИЛАХИ) — 102

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Н. С. ХРУЩЕВ: За мирное сосуществование (ИШТВАН ДАРВАШИ) 113
ДЕНЕШ ПАТАКИ: Венгерская графика (ЛАЙОШ НЕМЕТ) — — 122

INHALT

GYULA BARANYI: Der XX. Parteitag der KPSU im Lichte fünfjähriger Erfahrungen — — — — — — — — — — — 1
ENDRE SIK: Zur Debatte der kolonialen Frage in der 15-ten Vollversammlung der Vereinten Nationen — — — — — — — 18
JÁNOS MOLNÁR: Über die weitere Entwicklung des Hochschulwesens — — — — — — — — — — — — — — — 34
Zu einigen Mängeln der Literaturkritik — — — — — — — — 50
SÁNDOR K. NAGY: Produktionsfördernde Formen der Einkommensverteilung in den LPG — — — — — — — — — — 71

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Politischer Massenstreik in Belgien (JANIS POLITIS) — — — — 85
Vorstoss der Linken in der Brittischen Arbeiterpartei (ARTUR LEHEL) 93
Die Algerien-Politik De Gaulle-s gefährdet den Frieden (JUDIT ZILAHI) — — — — — — — — 102

BUCHBESPRECHUNGEN

N. S. CHRUSCHTSCHOW: Für friedliche Koexistenz (ISTVÁN DARVASI) — — — — — — — — — — — 113
DÉNES PATAKY: Ungarische Grafik (LAJOS NÉMETH) — — — 122

Digitized by Google

SOMMAIRE

GYULA BARANYI: Le XX-ième congrès du PCUS à la lumière de cinq ans d'expériences — — — — — — — — — — — — — 1
ENDRE SIK: Àpropos du débat colonial à la 15-ième Asseblée générale de l'ONU — — — — — — — — — — — — — — 18
JÁNOS MOLNÁR: Le développement de l'enseignement supérieur — 34
Sur quelques insuffisances de la critique littéraire — — — — — 50
SÁNDOR K. NAGY: Nouvelles méthodes de partage des revenus stimulant la production des coopératives — — — — — — — 71

REVUES INTERNATIONALES

Grève politique au Belgique (JANIS POLITIS) — — — — — — 85
Renforcement de la gauche au Parti Ouvrier Britannique (ARTUR LEHEL) — — — — — — — — — — — — — 93
La politique algérienne du général menace la paix (JUDIT ZILAHI) 102

COMPTS-RENDUS

N. S. CHRUCHTCHOV: Pour la coéxistence pacifique (ISTVÁN DARVASI) — — — — — — — — — — — — 113
DÉNES PATAKY: Mètres de la graphique hongroise (LAJOS NÉMETH) — — — — — — — — — — — — — 122

CONTENTS

GYULA BARANYI: Five Years Since the Twentieth Congress of the CPSU — — — — — — — — — — — — — — — 1
ENDRE SIK: On the Debate on Colonialism at the Fifteenth Session of the UN General Assembly — — — — — — — — — — — 18
JANOS MOLNAR: On Continued Development of Higher Education 34
Some Deficiencies in Literary Criticism — — — — — — — — — 50
SANDOR K. NAGY: Forms of Distribution Promoting an Upsurge in Production on the Cooperative Farms — — — — — — — — 71

INTERNATIONAL REVIEW

Political General Strikes in Belgium (JANIS POLITIS) — — — — 85
Advence of the Left in the Britisch Labour Party (ARTUR LEHEL) — 93
De Gaulle's Policy on Algeria threatens Peace (JUDIT ZILAHI) — — 102

CRITICISM AND BOOK REVIEWS

N. S. KHRUSHCHEV for Peaceful Coexistence (ISTVAN DARVASI) 113
DENES PATAKY'S Hungarian Drawing (LAJOS NEMETH) — — — 122

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

3

XVI. ÉVFOLYAM 1961 MÁRCIUS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

OVÁRI MIKLÓS: A békéért vívott harc új feltételei és lehetőségei 1

KALMÁN ENDRE: A Párizsi Kommün kilencvenedik évfordulójára 15

TAMÁSSY ISTVÁN: A két genetikai irányzat világnézeti tartalmáról — — — — — — — — — — — — — — — — 30

HALÁSZ PÁL: A szocialista jog és erkölcs viszonyának néhány kérdése — — — — — — — — — — — — — — 41

A Moszkvai Nyilatkozat és a német kérdés — — — — — — — 52

ESZMECSERE

Hozzászólások a termelőszövetkezeti munkadíjazás kérdéséhez — — 63

SZEMLE

A kőolaj és a földgáz növekvő szerepe energiagazdálkodásunkban (DR. CSÁGOLY FERENC) — — — — — — — — — — 72

A szakszervezetek szerepe a szocialista munkaerkölcs erősítésében (SÓTÉR EDIT) — — — — — — — — — — — — 82

NEMZETKÖZI SZEMLE

A szovjet mezőgazdaság fejlesztésének távlatai (NAGY JÁNOS) — 91

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Bölöni György: Magyarság — emberség (MÁTÉ GYÖRGY) — — 99

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.

Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660*

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. március 4.

Megjelent 33 800 példányban — Felelős kiadó: Vass Henrik

611737/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 3. SZ. BUDAPEST 1961. MÁRCIUS HÓ

A békéért vívott harc új feltételei és lehetőségei

Írta ÓVÁRI MIKLÓS

A nemzetközi kommunista mozgalom születése óta nagy figyelmet szentel a burzsoázia igazságtalan háborúi elleni harcnak. A háború az osztálytársadalmak terméke, a kapitalizmus velejárója, de ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a munkásosztály a kapitalizmusban semmit sem tehet a háború ellen. Már a múlt század közepének történeti eseményei megtanították a különböző országok munkásait arra a kötelességükre, „hogy behatoljanak a nemzetközi politika titkaiba; hogy figyeljék saját kormányaik diplomáciai tevékenységét; hogy szükség esetén hiúsítsák meg azt minden hatalmukban álló eszközzel". Marx a Nemzetközi Munkásszövetség Alapító Üzenetében rámutatott arra, hogy a burzsoázia rablóháborúi elleni harc „része a munkásosztály felszabadításáért folyó általános küzdelemnek".[1]

Lenin az imperializmus új történelmi viszonyai közt elemezte a háború problémáit. Bebizonyította, hogy a kapitalizmusban az egyes államok gazdasága egyenlőtlenül fejlődik, s az erőviszonyok megváltozása következtében szükségképpen megindul a harc a világ újrafelosztásáért, ami elkerülhetetlenül háborúhoz vezet. „A kapitalizmusban, időnként, a megzavart egyensúly helyreállítására nincs más eszköz, mint a válságok az iparban, a háborúk a politikában."[2] „... Az imperialista háborúk *ilyen* gazdasági alapon, *amíg* a termelési eszközök magántulajdona fennáll, teljesen elkerülhetetlenek"[3]

Lenin e megállapításait a háború elkerülhetetlenségéről gyakran szembeállítják a kommunista pártok békés egymás mellett élést hirdető politikájával. Az imperialista ideológusok ilyen és ehhez hasonló idézetekkel próbálják bebizonyítani, hogy a szo-

[1] Marx–Engels Válogatott Művek, I. Szikra 1949. 362. old.
[2] Lenin Művei 21. k. Szikra 1951. 346. old.
[3] Lenin Művei 22. k. Szikra 1951. 196. old.

Digitized by Google

cialista országok békés egymás mellett élésre irányuló politikája nem egyéb, mint ideiglenes taktikai húzás. Az imperializmust védelmező ideológusok azonban figyelmen kívül hagyják azt a döntő tényt, hogy amikor Lenin az imperialista háborúk elkerülhetetlenségéről írt, az imperializmus egyedül uralkodott az egész világon, folyt az imperialista háború a világ újrafelosztásáért, majd a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után a 14 állam intervenciója a fiatal szovjetköztársaság ellen. Természetes, hogy Lenin ilyen viszonyok közt az imperializmus és a háború összefüggéseit hangsúlyozta.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme új korszakot nyitott meg az emberiség történetében. Ennek az új történeti korszaknak legfőbb jellegzetessége, hogy megdőlt az imperializmus egyeduralma a világon, s egy viszonylag hosszabb időszakon keresztül egymás mellett létezik a szocialista és a kapitalista rendszer, az emberi társadalom fejlődésének fő vonalát e két rendszer harca szabja meg. A szocialista és a kapitalista rendszer egymás mellett létezése történelmileg elkerülhetetlen, törvényszerű jelenség. Lenin a történelmi szükségszerűségből indult ki, amikor az új, szovjet állam külpolitikájának alapelvévé a békés egymás mellett élést tette.

Marx, Engels és Lenin tanításai ma is iránytűként szolgálnak a kommunista pártok számára. De a történelem nem állt meg Lenin halála után, sőt az utóbbi évtizedekben hétmérföldes léptekkel haladt előre. Marx, Engels és Lenin tudományosan előrelátták a kapitalizmus bukását és a szocializmus győzelmét, felfedték a társadalom fejlődését meghatározó törvényeket, de nem jelölték ki és nem is jelölhették ki pontosan azokat a konkrét feladatokat, amelyeket a *ma* emberének kell elvégeznie.

A háború és a béke lehetőségeinek vizsgálatánál sem a tegnapból, hanem a mából kell kiindulni. Nem az jár el Lenin szellemében, aki mechanikusan átvesz egy *más* korra érvényes megállapítást, hanem az, aki helyesen elemzi korunk fő jellemvonásait és ebből helyes következtetéseket von le. „Marx módszere elsősorban abban áll — írta maga Lenin —, hogy számolni kell az adott konkrét időpontban, az adott konkrét helyzetben végbemenő történelmi folyamat *objektív* tartalmával, mindenekelőtt azt kell megérteni, hogy ebben a konkrét helyzetben *melyik* osztály mozgalma a fő rugója a lehetséges haladásnak."[4] Ebben a szellemben járt el a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. és XXI. kongresszusa és ebben a szellemben jártak el a kommunista és munkáspártok képviselői, amikor az 1957. évi és az 1960. évi moszkvai

[4] Lenin Művei 21. k. Szikra 1951. 135. old.

Digitized by Google

tanácskozáson közös álláspontra jutottak a nemzetközi politika és a nemzetközi munkásmozgalom alapvető kérdéseiben.

•

A kommunista és munkáspártok képviselőinek 1960 novemberi értekezlete behatóan tanulmányozta azokat a változásokat, melyek az elmúlt években következtek be, s a helyzet tudományos elemzése alapján jelölte meg a nemzetközi kommunista mozgalom előtt álló feladatokat. Az értekezleten elfogadott nyilatkozat megállapítja: „Korunk fő jellegzetessége, hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik."

A szocialista tábor országainak eredményei a gazdasági építőmunkában azt mutatják, hogy a szocializmus túlszárnyalja a kapitalizmust az emberi tevékenység legdöntőbb szférájában is, az anyagi javak termelésében. A szocialista világ ipari termelése a háború előtti színvonalhoz képest mintegy hatszorosára nőtt, míg a kapitalista világ ipari termelése ugyanezen idő alatt csak kb. kétszeresére. A Szovjetunióban az ipari termelés növekedésének üteme az elmúlt 6 év átlagát véve kb. 5-ször volt nagyobb, mint az Egyesült Államokban. A szocializmus és a kommunizmus építésének ezek az eredményei gondolkodásra késztetik még az imperializmus legharcosabb védelmezőit is, s növelik a szocializmus vonzóerejét a tőkés országokban. A szocialista világrendszer léte és gyors fejlődése világtörténelmet alakító tényezővé vált.

A gyorsütemű gazdasági fejlődés mellett az elmúlt években fontos változások következtek be a szocialista országok társadalmának fejlődésében is. A Szovjetunió a kommunista társadalom szélesen kibontakozó építésének korszakába lépett; a népi demokratikus országok közül egyesek a szocialista alapok lerakásának befejezésén fáradoznak, mások pedig már a fejlett szocialista társadalom felépítésén munkálkodnak. E feladatok elvégzése során megváltozott a szocializmust építő országok osztályszerkezete, megerősödött a nép erkölcsi-politikai egysége, megszűnt a kapitalizmus visszaállításának társadalmi-gazdasági lehetősége. A szocialista országok belső fejlődésének és nemzetközi összefogásuk állandó erősödésének figyelembevételével joggal állapíthatta meg a Moszkvai Nyilatkozat, hogy „a szocialista világrendszer fejlődésének új szakaszába lépett".

Korunk másik nagy, történelmet formáló tényezője: a gyarmati rendszer széthullása, a nemzeti felszabadító mozgalmak gyors előretörése.

A második világháborút megelőző években az ázsiai és afrikai országok túlnyomó többsége gyarmati vagy félgyarmati hely-

Digitized by Google

zetben volt, s Japán kivételével még a kevés független államnak sem volt szava a nemzetközi politika kérdéseinek eldöntésében. A második világháború befejezése óta azonban Ázsiában 15, Afrikában több mint 20 ország nyerte el függetlenségét. 1914-ben a föld lakosainak 62 százaléka élt gyarmati, vagy félgyarmati helyzetben, ma már mindössze 7,6 százalékuk. Ezek a számok ékesszólóan bizonyítják, hogy az imperializmus minden kísérlete ellenére a gyarmati rendszer a gyors felbomlás állapotában van.

Az imperialisták, miután nem tudták megakadályozni, hogy az ázsiai és afrikai országok elnyerjék függetlenségüket, megkísérlik, hogy politikai, gazdasági, sőt katonai nyomással biztosítsák befolyásukat ezekben az országokban. Az imperialistáknak ezek a tervei is kudarcra vannak ítélve. A függetlenség védelme és a belső fejlődés érdekében ezeknek az országoknak többsége elveti az imperializmus által hirdetett hidegháborús politikát, s a békés egymás mellett élés elveinek megfelelő külpolitikát folytat.

Az imperialisták gyakran kommunizmussal vádolják az új független államokat. Ezek az országok természetesen nem kommunista és nem szocialista országok. Csupán arról van szó, hogy ezeknek az országoknak törekvései, amelyek a külpolitikában függetlenségüknek és a békének a védelmére, az országon belül gazdaságuk fejlesztésére irányulnak, egybeesnek a kommunisták törekvéseivel. „Azok, akik kommunistáknak igyekeznek beállítani a nemzeti függetlenségi harcosokat, akarva-akaratlanul beismerik, hogy a kommunisták politikája a gyarmati népek érdekeit és törekvéseit tükrözi a függetlenségükért és szabadságukért vívott harcban. Ez nagy megtiszteltetés nekünk, kommunistáknak."[5]

Van még egy összefüggés a szocializmus és a gyarmati rendszer felbomlása közt. A nemzeti függetlenségi mozgalmak ilyen nagyarányú előretörése nem volna lehetséges, ha a szocialista országok nem támogatnák őket, s ha a szocialista világrendszer kialakulásával az erőviszonyok nem változtak volna meg az imperializmus hátrányára. A gyarmati rendszer felbomlása, ha nem is mindig közvetlenül, szintén bizonyítja a szocializmus történelemformáló erejét. Az erőviszonyok eltolódása és a nemzeti függetlenségi mozgalom fellendülése közt az összefüggés kölcsönös. Az erőviszonyok eltolódása, s ezen belül elsősorban a szocialista világrendszer léte és erősödése megkönnyíti a nemzeti függetlenségi mozgalmak fejlődését, de ugyanakkor a nemzeti függetlenségi mozgalmak sikerei maguk is tényezői az erőviszonyok eltolódásának. Történelmileg szükségszerű, feltartóztathatatlan folyamatról van tehát szó, melyet a szocializmus, a demokrácia, a béke erőinek a növekedése és az imperializmus hanyatlása jellemez.

[5] Hrucsov, Népszabadság, 1960. szeptember 14.

Digitized by Google

A szocialista világrendszer kialakulása és a gyarmati rendszer felbomlása következtében az imperializmus hatóköre jelentősen leszűkült. Az imperializmus belső ellentmondásai az elmúlt években tovább mélyültek, a kapitalizmus általános válságának újabb szakaszába érkezett. A kapitalista államok lemaradása, a szocialista táborral folytatott gazdasági versenyben azt bizonyítja, hogy a kapitalista termelési viszonyok akadályozzák a termelőerők ésszerű fejlesztését, a tudomány és a technika korszerű vívmányainak felhasználását a társadalom érdekében. Az imperialista hatalmak fegyverkezési versenye nemzeti jövedelmük növekvő részét emészti fel. A gazdasági konjunktúra, amely több kapitalista országban ma még kétségkívül megvan, ingatag talajon áll. A dolgozó tömegek elemi gazdasági és politikai érdekei és a monopóliumok növekvő hatalma közt kibékíthetetlen ellentmondás van, s ez az osztályharc éleződéséhez vezet. A dolgozók milliói nyomorognak még a legfejlettebb tőkés országokban is. Az imperializmus központjának, az Egyesült Államoknak új elnöke, Kennedy a közelmúltban állapította meg kongresszusi üzenetében, hogy az amerikai gazdasági élet bajban van: „A gazdasági élet jelenlegi állapota erősen nyugtalanító. Hivatalbalépésünket a gazdasági hanyatlás hét hónapja, a pangás három és fél éve, a gazdasági fejlődés csökkent ütemének hét éve és a mezőgazdasági jövedelem apadásának kilenc éve előzte meg. Az üzleti életben bejelentett csődök száma a legmagasabb szintet érte el a nagy gazdasági depresszió óta. 1951 óta a gazdálkodók jövedelme 25 százalékkal csökkent. A munkanélküliség mértéke — az 1958. évi rövid időszakot kivéve — elérte az eddig tapasztalt maximumot."

Már ma is szembetűnő az a különbség, amelyet a kapitalizmus nyújtotta perspektívával szemben a kommunizmus építésének perspektívája ad a szocialista országok népei számára. Természetesen illúzió volna azt hinni, hogy a kapitalizmus belső ellentmondásainak éleződése önmagától, automatikusan kifejleszti a szocialista tudatot a kapitalista országok népeiben. Kapitalista viszonyok közt nem könnyű feladat megszabadítani a dolgozókat a burzsoá ideológia hatásától. De a történelem malmai őrölnek és — isten malmaival ellentétben — sokszor nem is lassan. Ezt bizonyítja a kommunista mozgalom gyors fejlődése több kapitalista országban, mint például Franciaországban, Olaszországban, Finnországban, Indonéziában, s a kommunista eszmék terjedése olyan területeken, ahol korábban korlátlan úr volt az imperializmus, mint Latin-Amerikában és Afrikában. A dolgozó tömegek öntudatra ébresztésében szerepet játszanak azok a mozgalmak is, amelyek sokszor távol állanak ugyan a kommunizmustól, de a demokrácia védelmét és fejlesztését tűzik ki céljukul, elítélik az imperialista hidegháborús politikát, s aktív harcot folytatnak a békéért. A kom-

Digitized by Google

munisták számolnak ezekkel az erőkkel is, együttműködnek velük az imperializmus ellen a békéért és a demokráciáért folytatott harcban, természetesen anélkül, hogy feladnák saját elveiket és a következetlenségek bírálatának jogát.

•

A szocialista világrendszer gyors fejlődése, a nemzeti felszabadító mozgalmak sikerei, a kapitalizmus általános válságának elmélyülése, a kommunista és a haladó mozgalmak erősödése új, a korábbinál kedvezőbb feltételeket teremt a békéért folytatott harc számára. E tényezők figyelembe vételével állapította meg a kommunista és munkáspártok Moszkvai Értekezlete: „Elérkezett az az idő, amikor meg lehet hiúsítani az imperialista agresszorok azon kísérletét, hogy világháborút robbantsanak ki."

A kommunista pártok természetesen tudják, hogy amíg az imperializmus létezik, addig megmarad az agresszív háború talaja is. Tudják, hogy a világháború veszélye ma még nem szűnt meg. De ugyanakkor állítják és vallják, hogy már jelenleg is megvan a *lehetőség* a háború elhárítására, mert a szocialista világrendszer, a békeszerető nem-szocialista országok, az emberiség túlnyomó többségének békeakarata nagyobb erő, mint a háborúra törő imperializmusé.

Az imperialisták látják, hogy a béke a szocializmus gyors fejlődését segíti, s a hidegháború, a háborús szakadék szélén táncolás politikájával, gazdasági nyomással, politikai, sőt katonai provokációkkal és esetenként helyi háborúk kirobbantásával is igyekeznek fékezni vagy megállítani ezt a folyamatot. De az imperialisták is — akár akarják, akár nem — kénytelenek számolni azzal, hogy egy esetleges harmadik világháború kirobbantása saját pusztulásukkal járhat. A béke nem kedvez az imperializmusnak, de még kevésbé kedvezne egy harmadik világháború. Még a legagresszívabb amerikai imperialista körök is kénytelenek figyelembe venni, hogy a harmadik világháborút nem nézhetnék végig „páholyból", mint az első és a második világháborút. Tudják, hogy egy ilyen háború nemcsak gyáraikat és profitjaikat fenyegeti pusztulással, hanem saját magukat is. Ezért mondhatjuk, hogy bár az imperialisták szándékait illetően nincsenek illúzióink, mégis, a béke erői már olyan hatalmasak, hogy gondolkodásra és meghátrálásra kényszeríthetik az imperializmust, s megvan már *ma* is a *lehetőség* a háború elkerülésére. Hogy ez a lehetőség *valósággá válik-e*, ez elsősorban a népek békeharcától függ.

A háború gazdasági okainak vizsgálatánál nem állhatunk meg, hanem figyelembe kell venni olyan fontos politikai tényezőket, mint a szocialista országok és a háborúban nem érdekelt más ország-

Digitized by Google

gok befolyásának jelentős megnövekedése a nemzetközi politikában, valamint az a kétségtelen tény, hogy korunkban úgyszólván az egész emberiség érdekelt a háború elhárításában.

Lenin igen nagy figyelmet szentelt nemcsak a háborúk gazdasági alapjainak vizsgálatára, hanem politikai okok elemzésére is. „Elméletileg teljesen hibás volna megfeledkezni arról, hogy minden háború csak a politika folytatása — más eszközökkel; a mostani imperialista háború két nagyhatalmi csoport imperialista politikájának folytatása, s ezt a politikát az imperialista korszak viszonyainak összessége szülte és táplálja. De ugyanennek a korszaknak szükségszerűen meg kell szülnie és táplálnia kell mind a nemzeti elnyomás elleni harcnak, mind a proletariátus részéről a burzsoázia ellen folytatott harcnak politikáját s ennélfogva először, a nemzeti forradalmi felkelések és háborúk, másodszor, a proletariátus részéről a burzsoázia *ellen* folytatott háborúk és felkelések, harmadszor, e kétfajta forradalmi háború stb. egybeolvadásának lehetőségét és elkerülhetetlenségét."[6] Lenin tehát arra figyelmeztet, hogy a háború nemcsak gazdasági, hanem politikai jelenség is, a politika vizsgálatánál pedig „a korszak viszonyainak összességét" kell tanulmányozni. Nem szabad megfeledkezni éppen azoknak az *új* tényezőknek szükségszerű jelentkezéséről, amelyekre Lenin már 1916-ban utalt, s amelyek a mi korunkban már erőteljesen kibontakoztak: a proletariátusnak a burzsoázia ellen vívott harcáról, amelynek eredménye ma a szocialista világrendszer létében öltött testet, a gyarmati, félgyarmati népek nemzeti felszabadító harcáról, amely ma a gyarmati rendszer felbomlásában, egy nem-szocialista, de antiimperialista békeövezet létrejöttében jelenkezik, s végül, a kétféle forradalmi harc összeolvadásának lehetőségéről és szükségességéről.

Az imperializmus agresszivitásából nem következik a háború elkerülhetetlensége. Igaz az, hogy az imperializmusnak velejárója a háború, de ez csak féligazság. Éppen így igaz az is, hogy a szocializmusnak velejárója a béke. Napjainkban két rendszer létezik a földön. Hogy a háború vagy a béke erői kerekednek-e felül, ezt a kérdést csak az erőviszonyok mérlegelése döntheti el. Minél erősebbek a szocializmus, a demokrácia, a béke erői, annál inkább tudják korlátozni az imperializmus agresszivitásának érvényesülését.

Az imperializmus létéből tehát ma már nem lehet ugyanazokat a következtetéseket levonni, mint ötven vagy húsz évvel ezelőtt. A világpolitika fő kérdéseit ma már nem lehet pusztán az imperializmus létéből kiindulva megmagyarázni. Az egyoldalú,

[6] Lenin Művei. 23. k. Szikra 1951. 78–79. old.

Digitized by Google

dogmatikus szemléletmód idegen a marxizmus szellemétől, s káros gyakorlati következtetések levonására vezet.

Amikor a háború és a béke kérdéseiben jelentkező dogmatikus nézeteket bíráljuk, egyúttal élesen szembefordulunk az ugyanezekben a kérdésekben jelentkező revizionista nézetekkel is. A revizionisták a háború és a béke kérdéseinek vizsgálatánál nem osztályszempontból, nem meghatározott osztályok politikájából indulnak ki, figyelmen kívül hagyják azt az alapvető marxista—leninista tanítást, hogy „a háborút az határozza meg, hogy melyik osztály viseli."[7] „A háború osztályjellege: ez az alapvető kérdés, amely felvetődik a szocialista előtt (ha nem renegát)."[8] „A háború jellege (reakciós-e vagy forradalmi a háború?) nem attól függ, hogy ki támadott és hogy kinek az országában van benn az »ellenség«, hanem *attól, hogy melyik osztály* folytatja a háborút, hogy milyen politika folytatását jelenti a szóban forgó háború."[9] Így tette fel a kérdést Lenin, s hozzáfűzte: „Ezt az *abc*-t »felejtette« el a renegát Kautsky." Ezt az abc-t „felejtik" el a modern revizionisták is — tehetjük hozzá mi.

Az osztályszemlélet teljes hiánya figyelhető meg pl. Kardelj: „Szocializmus és háború" c. könyvében, amelyben a szerző a következő megállapításra jut: „Elvontan szemlélve, a háború elkerülhetetlensége sohasem volt abszolút, fatális. Mindenkor az erőviszonyoktól függött." Kardelj a háborút nem az osztálytársadalmak velejárójának tekinti, hanem a mindenkori erőviszonyok függvényének. Az a tény, hogy az osztálytársadalmakban sem viselnek *állandóan* háborút, még nem jelenti azt, hogy a háború az osztálytársadalmakban el is kerülhető. A háború az osztálytársadalmak szükségszerű velejárója. Kardelj nem tagadja, hogy az erőviszonyok ma a béke hívei számára kedvezőek, mellőzi azonban annak a kérdésnek az elemzését, hogy mi az erőviszonyok eltolódásának konkrét *osztálytartalma*. Az erőviszonyok megváltozása azért teszi lehetővé a háború elkerülését, mert e folyamat leglényegesebb eleme *a szocialista világrendszer léte és ereje*.

A revinizonisták és a reformisták minden eszközt megragadnak, hogy megszépítsék az imperializmus rút arcát és illúziókat keltsenek a népekben az imperializmus természetét illetően. Kardelj például a háborúról szóló terjedelmes könyvében elmulasztja, hogy konkrétan leleplezze az imperializmus agresszív természetét. Jogosan felmerül a kérdés: lehet-e ma a háború kérdéseiről írni anélkül, hogy élesen rá ne világítanánk az imperialisták béke-ellenes cselekedeteire, nevén ne neveznénk azokat az imperialista erőket, amelyek a mai háborús veszély fő hordozói? Mi más ez,

[7] Lenin Művei 25. k. Szikra 1952. 13. old.
[8] Lenin Művei 28. k. Szikra 1952. 292. old.
[9] Lenin Művei 28. k. Szikra 1952. 293. old.

Digitized by Google

mint az osztályszemlélet teljes feladása? A béke harcos védelme az imperializmusnak még kétségkívül meglevő agresszív erőivel szemben — a revizionistáknál jámbor óhajjá szelídül. Az imperializmus természetének megszépítése nem mozgósít, hanem leszerel a háború elleni harcban. Az imperializmus konkrét bírálatától való félelem, a meghunyászkodás nem a béke ügyét szolgálja, hanem az agresszornak kedvez. A kommunista pártok nem ezt az utat járják: a béke védelmére irányuló konkrét erőfeszítéseiket mindenkor összekötik a béke ellenségeinek leleplezésével.

Az osztályszemlélet feladása még nyilvánvalóbbá válik, ha figyelembe vesszük azt is, hogy ugyanaz a Kardelj, aki csak igen homályos, elvont fogalmazásban emel szót az imperializmus ellen, durván rágalmazza a szocialista országok külpolitikáját. Nemcsak megismétli azokat a korábbi vádakat, hogy a szocialista országokban nemzeti önzés, hegemóniára, ideológiai monopóliumra való törekvés jelentkezhet, hanem tovább is „fejleszti" ezeket a megállapításokat. Könyvében ismételten visszatér az a gondolat, hogy szocialista ország is indíthat igazságtalan háborút. Ezt a megállapítást Kardelj semmivel sem tudja alátámasztani. Kardelj nem tud egyetlen olyan esetet sem felhozni, amikor *bármelyik* szocialista ország agressziót követett volna el más állammal szemben. Mire jó hát ez a szemforgató elmélkedés a szocialista országok részéről feltételezett háborús veszélyről? Kardelj ne tudná, hogy az imperialista hatalmak éppen a szocialista országok részéről állítólag fenyegető veszélyre hivatkozva folytatják a fegyverkezési hajszát, a hidegháborút, és így az általa konstruált mesterkélt „érvek" a háborús uszítók malmára hajtják a vizet?

Kardelj és a hozzá hasonló revizionisták elítélik a háborút, álláspontjuk azonban szükségképpen megreked a kispolgári pacifizmusnál, mert a nemzetközi politika problémáit nem az osztályharc talaján állva vizsgálják, a háború elvetése náluk nem jár együtt az imperializmusnak, mint a mai háborús veszély *egyetlen* gócpontjának állandó és konkrét leleplezésével, s a szocialista országok egységének, mint a világbéke *legfőbb* bázisának erősítésével.

Lenin joggal jegyezte meg 1922-ben a Szakszervezeti Internacionálé által összehívott hágai békekongresszus kapcsán: „Annak elméleti elismerése, hogy a háború bűnös dolog, a háború szocialista számára megengedhetetlen stb. — üres szóbeszédnek bizonyul, mert a kérdés ilyen feltevésében nincs semmi konkrétum."[10] Ez a megállapítás ma is érvényes mindazokra, akik általánosságban sokat beszélnek ugyan a háború elleni harcról, de a határozott, konkrét válaszokkal sokszor adósak maradnak.

[10] Lenin Művei 33. k. Szikra 1953. 448. old.

Digitized by Google

A kommunisták a békéért folytatott harcban elvetik a pacifista nézeteket. Harcunk a békéért nem akadályozza, sőt megköveteli, hogy segítsük az elnyomottak harcát elnyomóik ellen. Az elnyomottak igazságos háborúinak támogatása nincs ellentétben békepolitikánkkal, hiszen ez a harc éppen a háború hívei ellen folyik. Hruscsov elvtárs az egész világ közvéleménye előtt jelentette ki az ENSZ közgyűlésén, hogy az elnyomottak mindig számíthatnak a szocialista országok erkölcsi, politikai és anyagi támogatására.

A szocialista országokat nem a gyengeség vagy a félelem vezeti békepolitikájukban. Biztosak vagyunk abban, hogy ha az imperialisták egy újabb pusztító háborút robbantanának ki, akkor ebben a háborúban az imperializmus szenvedne vereséget, a népek egyszer s mindenkorra végeznének az imperializmussal. A szocialista országok mégsem ezt az utat akarják járni. Egy világháború a haditechnika mai fejlettségi fokán olyan nagy áldozatokat követelne, hogy ez nem gyorsítaná meg, sőt lassítaná a szocializmus és a kommunizmus felépítését. A szocializmus erejének forrása nem a háború, hanem többek között éppen az, hogy mindenkor helyes álláspontot foglalt el a háború kérdéseiben, s az imperialista háború elleni harc élére áll.

A szocialista országok békepolitikája a szocializmus lényegéből fakad. A szocialista társadalomban nincsenek olyan osztályok, amelyeknek érdekükben állna a háború kirobbantása. A szocializmus megszünteti a háború gazdasági, társadalmi bázisát. A szocializmus a legmagasabbrendű humanizmus képviselője, s ezért céljaiért is humánus eszközökkel harcol. Ha lehetőség van a háború elkerülésére, minden erejét latba veti e cél érdekében. Ha lehetőség van a forradalom győzelmére polgárháború nélkül is, akkor erre a lehetőségre építi fel politikáját. De ugyanez az igazi humanizmus vezérli a kommunistákat akkor is, ha ezek a lehetőségek nem válhatnak valóra, s arra kényszerülnek, hogy fegyverrel harcolják ki népük felszabadítását. Nem félnek a harctól — hiszen nincs még egy mozgalom a történelemben, amelynek annyi mártírja lenne, mint a kommunista mozgalomnak —, de politikájukat nem a fegyveres erőszakra építik. Minden nép kívánja a békét, s mi nem lennénk kommunisták, ha nem harcolnánk azért, hogy a népeknek ez a kívánsága valóra váljon.

Igaz, hogy a szocializmus nagyarányú térhódítása az első és a második világháborúhoz fűződött, de ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a szocialista forradalom nem győzhet háború nélkül. A szocialista forradalom nem a háborúnak, hanem a kapitalista társadalomban jelentkező belső ellentmondásoknak a következménye. A

Digitized by Google

békéért és a szocializmusért folyó harc nem zárja ki egymást, a béke és a szocializmus édestestvérek.

A revizionisták elválasztják a béke védelmét a szocializmusért folyó harctól, tagadják, hogy a béke védelméért folytatott harc főereje a szocialista világrendszer, „féltik" a békét az imperializmus ellen folytatott harctól. A dogmatikusok szektás szűkkeblűséggel kezelik a békemozgalmat és a szocializmust „féltik" a békemozgalom nem-szocialista elemeitől. A békéért és a szocializmusért folyó harc mindkét fajta szembeállítása gyökerében hamis, árt mind a béke, mind a szocializmus ügyének. Nem véletlen, hogy az imperializmus politikájában összefonódik a béke, a demokrácia és a szocializmus elleni harc, amint a kommunista mozgalom politikájában is egy áradatban egyesül a békéért, a demokráciáért és a szocializmusért folyó küzdelem.

*

A béke megőrzésének leghatásosabb eszköze a háború viselésére alkalmas fegyverzet megsemmisítése, az általános és teljes leszerelés. A Szovjetuniónak és a szocialista országoknak az általános és teljes leszerelésért folytatott következetes harca logikusan következik a szocialista tábor békepolitikájából. Egyetlen szocialista országnak sincsenek támadó szándékai, a kapitalizmus és a szocializmus történelmi harcát nem a háború eszközeivel akarjuk megvívni. A Szovjetunió és a szocialista országok erejük tudatában teszik meg javaslataikat az általános és teljes leszerelésre. Ma már nyilvánvaló, hogy a Szovjetunió is rendelkezik a legmodernebb fegyverekkel, s a legkorszerűbb fegyverzet, a rakéták területén alaposan megelőzte az Egyesült Államokat. A Szovjetunió azonban nem akar visszaélni ezzel az előnnyel. Amikor az Egyesült Államok imperialistái azt hitték, hogy hosszabb időre biztosították a maguk számára az atombomba monopóliumát, nem is gondoltak leszerelésre, hanem rögtön felléptek világuralmi igényeikkel. Így járnak el azok, akik a népek leigázására törnek, s csak a fegyverek erejében bíznak! Amikor kiderült, hogy az erőviszonyok katonai vonatkozásban is a Szovjetunió és a békeszerető népek javára változtak meg, a Szovjetunió ezt a helyzetet rögtön az általános és teljes leszerelés javaslatának megtételére használta fel. Így járnak el azok, akik az emberiség érdekeit, a béke védelmét tartják szem előtt, s nemcsak fegyvereik erejében bíznak, hanem társadalmi rendjük magasabbrendűségében, eszméik igazságában is! Ezért fordulnak szembe a népek az amerikai imperializmus világuralmi terveivel, s ezért támogatják ma egyöntetű lelkesedéssel a Szovjetunió javaslatait.

Az általános és teljes leszerelés megvalósítása egyetlen nép

Digitized by Google

függetlenségét és szabadságát sem fenyegeti. Az imperialisták gyakran hivatkoznak arra, hogy fenn kell tartaniok „védelmi" erejüket, mert veszély fenyegeti őket a szocialista országok részéről. De ha ez valóban így volna, nem az volna-e logikus, hogy elfogadják a leszerelési javaslatot? Ha az imperialisták valóban a szocialista országok részéről indított támadástól félnének, nem kellene-e két kézzel kapniuk egy olyan javaslat után, amely eleve elvágja minden támadás lehetőségét? Az imperialisták azonban nem akarják a leszerelést, s ez ismét csak azt bizonyítja, hogy haderejüket nem védelmi, hanem támadó célzattal tartják fenn.

Tudjuk, hogy a leszerelésért folytatott harc hosszú és nehéz lesz, de a jelenlegi nem kis nehézségek mégsem tántorítják el a kommunistákat ettől a harctól. A kérdést nem úgy kell feltenni, hogy megoldható-e azonnal az általános és teljes leszerelés, hanem úgy, hogy meg kell-e kezdeni a harcot e célok eléréséért, vagy sem. Nyilvánvaló, hogy a kommunista pártok nem ülhetnek karbatett kézzel, mikor az egész emberiséget foglalkoztató problémák megoldásáról van szó. A kommunisták tisztában vannak a feladat nehézségeivel, mégis vállalják ezt a harcot, mert bíznak a békére vágyó tömegek erejében, s hűen képviselik a világ népeinek akaratát. A Szovjetunió javaslata az általános és teljes leszerelésre nagy mozgósító erő, s éppen azért, mert nagy tömegeket mozgósít, nem szabad eleve kilátástalannak tekinteni ezt a harcot.

A háború és a béke közt nincs harmadik lehetőség. A hidegháború, a „sem béke, sem háború" állapota állandó fenyegetés a béke számára. De a hidegháborúval lehetetlen végezni anélkül, hogy meg ne szüntetnénk a fegyverkezési versenyt. A szocialista országok harca az általános és teljes leszerelésért nem egyszerűen része, hanem egyik kiindulópontja a hidegháború ellen és a békés egymás mellett élésért folytatott harcnak.

Az imperializmus ideológusainak és politikusainak értelmezése szerint a békés egymás mellett élés összeegyeztethetetlen az osztályharccal. A békés egymás mellett élés „ára" az ő felfogásuk szerint az, hogy a kommunisták mondjanak le a szocializmusért folytatott harcról. A békés egymás mellett élésnek ez a felfogása nemcsak történelmi és politikai képtelenség, hanem önmagának is ellentmond, hiszen a békés egymás mellett élés kiindulópontja éppen az a felismerés, hogy a mai világban egymás mellett léteznek szocialista és kapitalista társadalmi berendezkedésű országok. E tény figyelembe vétele nélkül értelmetlenség békés egymás mellett élésről beszélni. A szocializmus vagy a kapitalizmus felszámolása nem lehet a békés egymás mellett élés feltétele. Éppen így nem lehet a békés egymás mellett élés feltétele a két rendszer között folyó nemzetközi méretű osztályharc megszüntetése, hiszen

Digitized by Google

sem a kapitalizmus, sem a szocializmus hívei nem mondanak le önként társadalmi rendszerükről. A szocialista országok és a kommunista pártok a békés egymás mellett élésre irányuló politikájukat annak a megkerülhetetlen történelmi ténynek a figyelembevételével dolgozták ki, hogy korunk történelmének fő jellemvonása a szocializmus és a kapitalizmus harca.

A békés egymás mellett élés nem szünteti meg a két különböző társadalmi rendszer közötti antagonisztikus ellentmondásokat, s így nem szüntetheti meg a két rendszer harcát sem, hanem azt célozza, hogy a szocializmus és a kapitalizmus harca ne világháború útján oldódjék meg, hanem az osztályharc egyéb formáinak alkalmazásával, a gazdasági verseny, a politikai és az ideológiai harc útján. A békés egymás mellett élés elveinek valóra válása lehetővé teszi, hogy az emberiség elkerüljön egy pusztító világháborút, a szocializmus és a kapitalizmus harcát pedig az dönti el, hogy melyik rendszer biztosítja a népek számára az anyagi javak nagyobb mennyiségét, a kultúra magasabb fokát és a szabadabb életet.

A békés egymás mellett élés politikája tehát magában foglalja mind a háború elkerüléséért folytatott harcot, mind pedig a két rendszer harcát a gazdaság, a politika, az ideológia területén, s ebben az értelemben mondhatjuk, hogy a békés egymás mellett élés a szocializmus és a kapitalizmus között folyó világméretű osztályharc legfontosabb mai formája.

A békés egymás mellett élésnek ez a felfogása gyökeresen különbözik a modern revizionisták „aktív koegzisztenciát" hirdető álláspontjától. A revizionisták a békés egymás mellett élést nem mint osztályharcot fogják fel, hanem mint az országok közötti együttműködés fejlesztését, a „tömbök közötti válaszfalak fokozatos eltűnését." A szocialista országok is akarják a különböző társadalmi rendszerű országok közötti kapcsolatok fejlesztését, de a kapcsolatok fejlesztése elvonatkoztatva az osztályharc realitásától, nem egyéb hiú ábrándnál. Ráolvasással nem lehet megváltoztatni az imperializmus természetét, nem lehet rávenni arra, hogy tiszteletben tartsa az országok közötti kapcsolatok legelemibb szabályait. A békés egymás mellett élés tehát egyúttal harc is, harc a koegzisztencia ellenségei, a háborús uszítók, az imperializmus agresszív törekvései ellen, harc a szocializmusért, mint a béke fenntartásának legfőbb biztosítékáért.

A békés egymás mellett élés politikája ugyanakkor magában foglalja nemcsak az imperializmus elleni harc elemeit, hanem a tárgyalások, a megegyezések, a kompromisszumok lehetőségét és szükségességét is. Vannak, akik azt hiszik, hogy a nemzetközi forradalom érdekei megtiltanak minden tárgyalást az imperialisták-

Digitized by Google

kal. Ezekkel az álbaloldali nézetekkel szemben már Lenin is felvette a harcot. „Olyan receptet, vagy olyan általános szabályt („semmiféle kompromisszumot"!) kidolgozni, amely minden esetre érvényes lenne, badarság. Az embernek a saját fejével kell gondolkoznia, hogy minden egyes esetben el tudjon igazodni."[11] A kérdés lényege nem az, hogy szabad-e tárgyalni, szabad-e kompromisszumot kötni az imperialistákkal, hanem az, hogy a tárgyalások, az esetleges megegyezések és kompromisszumok a béke, a szocializmus ügyét szolgálják-e, vagy a háború, az imperializmus törekvéseit segítik.

A kommunista pártok a lenini tanításokhoz híven, nagy történelmi tapasztalatok birtokában, helyesen kombinálják a harc és a tárgyalások módszerét. Senki sem tagadhatja, hogy Hruscsov elvtárs külföldi látogatásai, a szovjet küldöttségeknek és más szocialista országok küldöttjeinek a részvétele a legkülönfélébb nemzetközi szervezetek munkájában, s nem utolsó sorban az Egyesült Nemzetek Szervezetében, a béke és a szocializmus ügyét szolgálják. De éppen így a béke és a szocializmus ügyét szolgálta az is, hogy múlt év májusában Hruscsov elvtárs Párizsban nem ment bele olyan kompromisszumba, amely az agresszort bátorította volna fel, s a szocialista országok küldöttségei megszakították a leszerelési tárgyalásokat a tizes bizottságban, miután kiderült, hogy az imperialisták ezeket a tárgyalásokat csak a népek becsapására akarták felhasználni.

A békéért és a szocializmusért folyó harcban történelmi jelentőségű érdemeket szerzett a Szovjetunió Kommunista Pártja, kormánya, és személyesen Hruscsov elvtárs is. A bátor, sokszor kemény kiállás az imperialisták agresszív politikájával szemben éppenúgy a szocializmus nagy ügyét szolgálta, mint a messzemenő rugalmasság a tárgyalásokon; ezért találkozott mindkettő a tömegek általános helyeslésével, s a nemzetközi kommunista mozgalom támogatásával. Ezért támogatja tiszta szívből és őszinte kommunista meggyőződéssel a mi pártunk és a mi népünk is ezt a harcot.

[11] Lenin Művei 31. k. Szikra 1951. 57. old.

Digitized by Google

A Párizsi Kommün kilencvenedik évfordulójára

Írta KÁLMÁN ENDRE

Kilenc évtized telt el a Párizsi Kommün kikiáltása óta — a munkásmozgalom és az egész emberiség történetének sorsfordulókban gazdag kilenc évtizede. A Kommün szereplői között még ott voltak az 1848-as forradalmak részvevői, s a Kommün harcosainak küzdelmét az új évszázad, 1905 nemzedéke folytatta. Ők 1917—19 nagy generációjának nyújtották át fegyverüket, ezek helyébe 1945—49 hatalmas csatának hősei léptek, s ömellettük itt sorakozik már a szocializmus győzelmének új, fiatal serege. Nemzedékek váltják egymást, de a harc szakadatlanul folyik, s bármennyi munkásvér ömlik is el, a kommünárok csapata nem fogy, hanem egyre gyarapszik.

A Párizsi Kommün 72 napja egyik legdicsőbb lapja a munkásmozgalom történetének. Tanulságait Marx, Engels és Lenin gondosan és minden vonatkozásukban elemezte, s belőlük olyan általános érvényű elvi megállapításokat szűrt le, amelyek a marxista—leninista elmélet további fejlődésének szilárd alapjaivá váltak. Ily módon a Kommün tapasztalatai ma is utat mutatnak a proletár osztályharc gyakorlatának.

A Párizsi Kommün nem klasszikus példája, de első, *őstormája* a munkásosztály hatalmának. Megvolt benne az újtípusú, proletár állam néhány általános jellemző vonása, de keveredett ez esetleges, egyedi vonásokkal, amelyek részben szükségszerűen következtek az adott helyzet sajátosságaiból, részben egyáltalán nem szükségszerű hibákból fakadtak.

*

„A munkásosztály nem veheti egyszerűen birtokába a kész államgépezetet, hogy azt saját céljaira működésbe hozza"[1] — ez

[1] Marx: A polgárháború Franciaországban (1871) — Marx—Engels: Válogatott Művek. I. köt. 466. old.

Digitized by Google

az a legfőbb általános érvényű tanulság, amelyet Marx a Párizsi Kommünből levont, s amellyel a Kommunista Kiáltványt is szükségesnek tartotta kiegészíteni. A Kommün tevékenységének legfontosabb része az volt, hogy szétzúzta a régi, bürokratikus-militarista államapparátust, s helyébe új, eddig ismeretlen fajtájú közhatalmat teremtett: a munkásosztály hatalmát. Egyik legelső határozatával megszüntette a nagyrészt monarchista tisztek vezette állandó hadsereget, s helyette az egész nép, mindenekelőtt a munkásosztály felfegyverzésére támaszkodott. Szakított a burzsoá parlamentarizmussal és helyette olyan közigazgatási testületet alkotott, amely egyesíti a törvényhozó és a végrehajtó hatalmat. Kimondotta, hogy az összes köztisztség-viselők — beleértve az ügyészeket és bírákat is — a nép által választandók, neki felelősek és általa bármikor elmozdíthatók; nem főnökösködő hivatalnokok tehát, hanem az állam *munkásai*, akik munkásnak járó bérért dolgoznak. Hogy megtörje a szellemi elnyomó hatalmat és biztosítsa a teljes lelkiismereti szabadságot, a Kommün elrendelte az egyház és az állam szétválasztását, az állam vallási kiadásainak törlését, s a vallási testületek vagyonának nemzeti tulajdonná nyilvánítását; ezzel együtt világivá és ingyenessé tette az elemi iskolai oktatást.

A Párizsi Kommün tanulságait elemezve ezek az intézkedések álltak Marx, Engels és Lenin figyelmének középpontjában; ezekre támaszkodva küzdöttek egyrészt az anarchisták ellen, akik *mindenféle* állam azonnali, teljes megsemmisítését követelték, másrészt a reformisták ellen, akik tagadták a burzsoá államapparátus összetörésének és a proletárdiktatúrának a szükségességét. E tanulságok felhasználásával fejtette ki Lenin „Állam és forradalom" című művében a marxista—leninista államelmélet alapvető tételeit.

Mindenki tudja, hogy az állam és az egyház különválasztása voltaképpen polgári-demokratikus jellegű intézkedés. De az állandó hadseregnek népfelfegyverzéssel való helyettesítése, a köztisztviselők választhatóvá tétele szintén olyan rendszabályok, amelyek semmiképpen sincsenek ellentétben a polgári értelemben vett demokrácia *elveivel*. S mégis: ezek az intézkedések *együttvéve*, és különösen akkor, amikor a reakciós burzsoázia ellenállásával *szemben* kellett őket végrehajtani — már nem polgári jellegűek, hanem a proletárdemokrácia megvalósításával egyértelműek voltak.

„A Kommün ... az összetört államgépezetet látszólag »csak« teljesebb demokráciával pótolta ... A valóságban azonban ez a »csak« annyit jelent, hogy bizonyos fajtájú intézményeket óriási mértékben felváltottak elvileg másfajta intézményekkel. Éppen itt figyelhetünk meg egy olyan esetet, amikor »a mennyiség minőségbe csap át«: a demokrácia, amelyet az elképzelhető legnagyobb

Digitized by Google

tökéletességgel és következetességgel hajtanak végre, burzsoá demokráciából proletárdemokráciává változik át" — mondja Lenin, majd így folytatja: „Ezek ... az egyszerű és »magától értetődő« demokratikus rendszabályok, amelyek teljesen összekapcsolják a munkásoknak és a parasztok többségének érdekeit, egyben hidat vernek a kapitalizmustól a szocializmushoz."[2]

Néhány lappal ezután Lenin azt mondja: van egy határ, „ahol a következetes demokrácia egyrészt szocializmusba *csap át*, másrészt *megköveteli* a szocializmust."[3] Párizsban a következetes demokrácia kialakítása *megkövetelte* a munkáshatalmat.

A következetesen végigvitt demokrácia azért válhatik proletárdemokráciává, mert proletárdemokrácia és burzsoá demokrácia között nemcsak ellentét van — osztálytartalmuknál fogva —, hanem benső összefüggés is, mint a demokratizmus alacsonyabb és magasabb foka között. A polgári szabadságjogok védelméért és folyamatos kiterjesztéséért vívott harc ezért elvezethet a szocializmushoz, a proletárdemokráciához, amely összehasonlíthatatlanul következetesebb, magasabbrendű, egyetemesebb érvényű, azt mondhatjuk: demokratikusabb, mint a burzsoá demokrácia, még akkor is, ha ezt „tiszta demokrácia"-nak keresztelik el.

A Kommün demokráciája nem „tiszta demokrácia", hanem proletárdemokrácia volt. Lenin éles vitát folytatott Kautskyval, aki a Kommünt a „tiszta demokrácia" és a szocializmusba való „békés belenövés" példájává igyekezett áthamisítani. Nem mintha klasszikusaink tagadták volna, hogy békés úton is el lehet jutni a szocializmusba. De Kautsky és a reformisták a békés átmenetet olyan feladatnak tartották, amelyet a munkásosztály a forradalmi tömegharc sutba dobásával, kizárólag legális, parlamentáris eszközökkel mindenütt megvalósíthat; Marx, Engels és Lenin viszont kimutatta, hogy a szocializmusba való békés átmenet lehetősége meghatározott feltételekhez van kötve.

Engels azt írta: „Elképzelhető, hogy a régi társadalom békésen belenőhet az újba olyan országokban, ahol a népképviselet *minden hatalmat a saját kezében összpontosít*, ahol, mihelyt a nép többsége mögöttünk áll, *alkotmányosan tehetünk meg mindent, amit akarunk.*"[4] S Lenin éppen az „Állam és forradalom"-ban, éppen a Párizsi Kommün tanulságairól szóló fejtegetéseinek folytatásaképpen hivatkozik Engelsnek ezekre a szavaira, aláhúzva azt, hogy a szocializmusba vezető békés fejlődés *csak „elképzelhető"*, de nem feltétlenül, nem akárhol következik be.

Nem lehet békés a fejlődés ott, ahol a burzsoázia tartja a mar-

[2] Lenin: Állam és forradalom (1917 aug.—szept.) — Lenin Művei, 25 k. 449. és 451. old.
[3] U. o. 485. old.
[4] Engels: Az erfurti programtervezet bírálata (1891). — Szikra, 1954., 20. old. — K. E. kiemelése.

Digitized by Google

kában az egész elnyomó gépezetet: a hadsereget, a rendőrséget, a hivatalnoki kart és a burzsoá parlamentet, amelyet arra használ fel, hogy az elnyomást kendőzze, a népet becsapja vele. A Kommün legnagyobb történelmi érdeme éppen az, hogy szétzúzta a néptől elkülönült, a népet elnyomó állam apparátusát, s megkezdte — egyelőre csak egy városban — egy újtípusú állam, egy újtípusú demokrácia felépítését, olyan államét, amely egy a néppel. Igazi népképviseletet teremtett, nem fecsegő, henem *dolgozó* testületet, amely *minden politikai hatalmat* a kezében tart, s ura az államgépezetnek és a fegyveres testületeknek is. Az *ilyen* népképviselet azonban — mint Engels rámutatott — nemcsak eredménye, hanem kiindulópontja is lehet a szocializmusba való fejlődésnek.

A szovjethatalom és a mi népi államhatalmunk is Kommüntípusú hatalom. De a történelem felülmúlhatatlanul leleményes újabb meg újabb politikai formák létrehozásában; ezért nem láthatjuk előre, hogy a jövőben a Kommün-típusú hatalomnak milyen más formáit fogja még kialakítani. Ezek egyben-másban eltérnek majd a meglevő formáktól, de mint igazi néphatalmak, büszkén vállalhatják ősükül a Párizsi Kommünt.

•

A legnagyobb dolog, amelyet a Kommün a párizsi nép és az egész emberiség számára alkotott — a munkáshatalom volt. „A Kommün nagy szociális rendszabálya saját működő léte volt — mondja Marx. — Különleges intézkedései csak az irányt jelezhették, amerre egy a nép akaratából létrejött népi kormány halad."[5] Csak az irányt jelezhették, mert a Kommünnek amúgy is rövid élete négyötödében szinte minden erejét a burzsoá ellenforradalommal vívott véres polgárháborúra kellett fordítania; békés munkára mindössze két hete volt. Nem tehetett tehát nagyon sokat a dolgozó népért és számos intézkedése nem is juthatott el a gyakorlati megvalósulásig.

S mégis igaza van Lissagaray-nak, a Kommün harcosának és történetírójának, mikor azt mondja: „Ha a március 18-i forradalomnak semmi mást nem köszönhetnénk, mint a Munkaügyi Bizottság felállítását, akkor is többet tett volna a munkásért, mint Franciaország valaménnyi burzsoá nemzetgyűlése 1789. május 5-e [a rendi országgyűlés összeülése —K. E.] óta."[6] A Kommün legtöbb szociális intézkedése ugyanis a Munka- és Kereskedelemügyi Bizottságtól indult ki, s büszkék vagyunk arra, hogy ennek a bizottságnak az élén delegátusként (lényegében a Kommün miniszterében) magyar ember állott: Frankel Leó.

[5] A polgárháború Franciaországban, 510. old.
[6] Lissagaray: Geschichte der Kommune von 1871. (1876.) = Rütten & Loening. Berlin. 1956. 199. old.

Digitized by Google

A Kommün összes szociális intézkedései a párizsi munkásosztály és a vele szövetséges kispolgárság legéletbevágóbb követeléseit valósították meg. Jórészük olyan intézkedés, amelyet egy valóban demokratikus polgári kormány is végrehajthatott volna, s egyik-másik mai szemlélő talán sokallja is azt az áldozatot, amelyet a kommünárok e látszólag csekély eredményekért hoztak. A valóság azonban az, hogy nagyrészt éppen a Kommün hatalmas áldozatai tették ezeket a vívmányokat ilyen maguktól értetődőkké, viszonylag könnyen elérhetőkké a mai kapitalista társadalom kizsákmányoltjai számára.

A reakciós-monarchista nemzetgyűlés néhány nappal a Kommün kikiáltása előtt kétségbeejtő helyzetbe döntötte azt a két-háromszázezer párizsi munkást, kiskereskedőt és iparost, aki az állandó gazdasági válság következtében lakbérét vagy esedékes váltóját nem tudta kifizetni. A Kommün legelőször is ezeknek sietett segítségükre: elengedte lakbértartozásukat és haladékot adott a további lakbérfizetésre; a váltótartozásokat is három évre prolongálta. Így megmentette az eladósodott embereket a kilakoltatástól, a kiskereskedőket és kisvállalkozókat a teljes tönkremenéstől, s ezekkel az első intézkedéseivel egycsapásra népszerűvé lett a nép legszélesebb rétegei előtt. A városi zálogházban megszüntették az elzálogosított tárgyak elárverezését, majd elrendelték a 20 frankon aluli értékű zálogtárgyak ingyenes visszaadását. Rendeletet dolgoztak ki a zálogház megszüntetéséről, s ebben kimondták: „A zálogház megszüntetését követnie kell egy olyan szociális intézmény felállításának, mely a munkásoknak igazi biztosítékot és segítséget nyújt munkanélküliségük esetére. A Kommün létrejötte új, jobb intézményeket kíván meg, melyek megvédik a munkást a tőke kizsákmányolásától."[7] Néhány üzemben meg is kezdődött az új biztosítási rendszer kiépítése.

A Kommün számos egyéb munkásvédő intézkedést is tett. Megtiltotta, hogy a munkás béréből a munkaadó büntetés címén vagy más ürüggyel bármilyen levonást eszközöljön. Felemelte a legalacsonyabb munkabéreket, megtiltotta az éjjeli munkát a pékségekben, s egyes üzemekben rendeletileg szabályozta a minimális órabéreket és a munkaidőt; ez utóbbit napi tíz órában állapította meg (Frankel a nyolcórás munkanapért szállt síkra). Ugyanakkor a munkásokat is figyelmeztették, hogy felelősek a termelésért, a gépekért és a nyersanyag felhasználásáért. A nagyszámú munkanélküli érdekében a kerületi elöljáróságok mellett hivatalos munkaközvetítő irodákat nyitottak, s megszüntették a második császárság munkaközvetítőit, amelyeket a rendőrség által kinevezett munkásnyúzók vezettek.

[7] Lissagaray, 196—199. old

Digitized by Google

Egyes nagyüzemekben a Kommün bevezette az állami és munkásellenőrzés bizonyos formáit. Különösen nagy figyelmet fordított a *munkások termelőszövetkezeteire*. Minthogy a katonai szállításokon a burzsoá vállalkozók meggazdagodtak, miközben munkásaik éheztek, a Kommün rendeletben kimondta, hogy a Hadbiztosságnak versenytárgyalások alapján kell kiadnia a munkákat. Megrendelést csak olyan üzem kaphat, amelyben betartanak bizonyos, a munkásoknak fizetendő minimális bérre, maximális munkaidőre és megfelelő munkakörülményekre vonatkozó feltételeket. A munka kiadásánál a munkások termelőszövetkezeteit előnyben kell részesíteni a magánvállalkozókkal szemben. A munkások termelőszövetkezetei a tulajdonosok által otthagyott üzemekben alakultak. Számos tőkés ugyanis Versailles-ba szökött az ellenforradalmárok bandájához, mások Párizsban maradtak ugyan, de leállították gyárukat. Ezeket az üzemeket a Kommün jegyzékbe vette — minden bennük található termelőeszközzel együtt —, s átadta az üzem munkásaiból alakított szövetkezetnek, hogy az indítsa meg és vezesse tovább a munkát. A visszatérő tőkés kártérítést kapott volna, később meghatározandó összegben.

A Kommünnek ez az intézkedése már a kapitalista rend húsába vágott, annál is inkább, mert része volt egy nagyon messzemenő és nagy horderejű elgondolásnak. Egyik cikkében Frankel Leó megírja: „A Kommün a termelőeszközöket, amelyek a kevesek kezében csak a munkások rabszolgává tételének és kizsákmányolásának eszközei, egyszerűen a termelőszövetkezetek szerszámaivá akarta tenni. Már készen volt a terv a termelőszövetkezetekről, amelyek a húsz párizsi kerület szerint felosztva, de szolidárisan és egymással összeköttetésben működtek volna, s — legalábbis eleinte — a munkaügyi minisztérium delegátusának felügyelete alatt álltak volna."[8] Ebben az elgondolásban nem a felemásságot, a rajta határozottan felismerhető proudhonizmust kell elsősorban észrevennünk (amely már akkor is hibás volt), hanem azt, amibe benne előremutat a jövő, a társadalmasított termelőeszközök egységes, központi irányítása, a szocialista államosítás felé. Így értékelte Engels is: „A Kommün kiemelkedően legfontosabb határozata — mondta — a nagyipar, sőt a manufaktúra olyan megszervezését rendelte el, amely nemcsak a munkások minden egyes gyárban megvalósított szövetkezésén alapult volna, hanem egyesítette volna mindezeket a szövetkezeteket egy nagy szövetségben — tehát olyan megszervezését, amelynek ... végeredményben a kommunizmushoz ... kellett vezetnie."[9]

[8] Frankel: Március 18. (németül) — Arbeiter Wochen-Chronik, Budapest, 1871. március 18.

[9] Engels: Bevezetés Marx „A polgárháború Franciaországban" c. művéhez (1891.) Marx—Engels: Vál. Művek, I. k. 463. old.

Digitized by Google

Ez a cél korántsem állt kezdettől fogva világosan a kommünárok előtt, sőt nyugodtan mondhatjuk, hogy kevés forradalomban volt annyi az *ösztönös* vonás, mint az 1871. március 18-iban. „A Kommün — mondta Lenin — spontán keletkezett, senki sem készítette elő tudatosan és tervszerűen."[10] Itt az utolsó két szón van a hangsúly: a tudatosságon és a tervszerűségen. A „Kommün" harci jelszava ugyanis már hónapokkal március előtt felmerült, de inkább a szó eredeti értelmében, mint *városi önkormányzat*. Eleinte legfeljebb az 1848-as februári forradalom ködös értelmű jelszavával, a „Szociális Köztársaság"-gal asszociálták; a *kommunizmus* eszméje csak később kapcsolódott hozzá szorosan. Az I. Internacionálé párizsi szekcióinak 1871. március 23-i kiáltványa a Kommüntől olyan „társadalmi szerződést" vár, amelynek tételei „kiküszöbölik az osztályellentéteket és biztosítják a társadalmi egyenlőséget." S a követelések is meglehetősen homályosak: követelik „a hitel, a kereskedelem, a szövetkezés átszervezését, hogy a dolgozónak biztosíthassuk munkája teljes értékét; ingyenes, világi (állami) és kötelező népoktatást; gyülekezési és szervezkedési szabadságot, sajtószabadságot és állampolgári szabadságjogokat; a rendőrség, a katonaság, a közegészségügy, a közigazgatás átszervezését és községi kezelésbe való átadását."[11] Maga a Kommün — ezt joggal kifogásolja Lissagaray — semmiféle programot nem adott.

A Kommünnek sok kiváló, nagy alakja volt, de egyikükre sem mondhatjuk, hogy ő volt *a kiemelkedő vezetője* a forradalomnak. Arnould, a Kommün egyik harcosa és történetírója lelkesen állapítja meg, hogy a hatalom első birtokosa, a párizsi nemzetőrség Központi Bizottsága csupa olyan emberből állott, akit munkahelyén vagy lakóhelyén kívül senki sem ismer. A helyükbe lépő Kommün-tagok általában már ismertebb emberek voltak Párizsban — hiszen nevük szerint, nem pedig programjuk alapján választották meg őket —, de legjobbjaik is inkább csak ösztönös forradalmárok, akik maguk is vezetésre szorulnak. Londoni emigrációjából Marx igen nagy segítséget nyújtott nekik, de értékes tanácsai és információi természetesen nem pótolhatták jelenlétét. Blanqui pedig a versailles-iak foglya volt, s az is kérdés, hogy részvétele segített volna-e a Kommünnek.

Leginkább azonban azt sínylette meg a Kommün, hogy nem volt olyan felkészült, tapasztalt, képzett pártja, amely világosan látta volna a helyzetet, mindig helyesen tudta volna megszabni a feladatokat és teljesítésük módját. A blanquisták, ezek az elszánt összeesküvők, a kisebbség keménykezű diktatúrájának hívei voltak, de sem a proletárdiktatúra lényegét, sem a nép érdekében

[10] Lenin: A Kommün emlékére (1911.) — Lenin Művei, 17. k. 122. old.
[11] Aranyossi Magda: Frankel Leó — Szikra, 1952. 246–247. old.

Digitized by Google

teendő szociális és gazdasági intézkedések jelentőségét nem értették meg. Ők alkották a Kommün többségét, a kispolgári-demokrata „új jakobinusok"-kal együtt, akik csak a nagytőke korlátozását követelték. A Kommün kisebbségét Proudhonnak, a kispolgári-utópista szocializmus e képviselőjének követői alkották, akik ellenezték a proletárdiktatúrát, sőt jobbszárnyuk általában a politikai harcot is. A baloldali proudhonistákhoz tartozott az Internacionálé párizsi tagjainak nagy része is.

De a Kommün intézkedései mégis helyes, proletárjellegű intézkedések voltak — mert a gyakorlatban mind a blanquisták, mind a proudhonisták pontosan az ellenkezőjét tették annak, amit elméleteik szerint tenniök kellett volna. „Legnagyobb becsületére válik a Kommünnek — mondotta Engels —, hogy »eleven hajtóerejét« valamennyi gazdasági intézkedésnél nem valaminő elvek adták, hanem — az egyszerű gyakorlati szükséglet."[12]

Hogyan kell értenünk Engelsnek ezeket a szavait? Vajon általában az *elvszerűséget* ítéli-e el? Semmi esetre sem! Elítéli mindenekelőtt a *hamis* elveket, a blanquisták és a proudhonisták egymástól eltérő, de egyformán kispolgári elméleteit. De elítéli ezen felül *általában a doktrinerséget* is; elveti azt, hogy a forradalmárok elméletileg kikövetkeztetett tételekhez igazítsák cselekedeteiket (még ha helyesek is e tételek), ne pedig a reális helyzet diktálta követelményekből induljanak ki. Lenin is hangsúlyozza, hogy a Kommün mennyire mentes volt minden doktrinerségtől, s a Kommünt állítja példaként a szovjetek elé, mikor lelkükre köti, hogy ne vezessenek be *„semmiféle* olyan újítást, amely nem érett meg teljesen mind a gazdasági valóságban, mind a nép túlnyomó többségének tudatában."[13]

A doktrinerség helyett nem az elvtelenséget választotta a Kommün, hanem a munkásosztály forradalmi alkotóerejére és kezdeményezésére való bátor támaszkodást. Ez a titka annak, hogy forradalmi munkáspárt nélkül is helyes intézkedéseket tett. Frankel például a párizsi kerületek küldötteiből és egyes szakszervezetek megbízottaiból Kezdeményező Bizottságot alakított, amely állandóan eljuttatta a lakosság észrevételeit és javaslatait a Munka- és Kereskedelemügyi Bizottságnak. A Kommün valóban azon igyekezett, hogy a munkástömegeket bevonja a kormányzásba. „A Párizsi Kommün — mondotta Lenin — nagyszerű példát mutatott arra, hogyan kell egybekapcsolni a kezdeményezést, az önállóságot, a mozgási szabadságot, az alulról jövő lendület erejét — és az önkéntes, sablontól mentes centralizmust."[14]

12 Engels: A lakáskérdéshez (1873) — Marx—Engels, Vál. Művek, I k. 594. old
13 Lenin: A proletariátus feladatai forradalmunkban (1917. ápr.) — Lenin Művei, 24 k. 54. old.
14 Lenin: Hogyan szervezzük meg a versenyt? (1919) — Lenin Művei, 26. k. 428. old.

Digitized by Google

Az igazi forradalmár sem a tömegek ösztönös cselekvése mögött nem kulloghat, sem az élettől elszakadt elméletek után nem futhat. Többet ér az, ha hallgat a forradalmi tömegmozgalom hangjára (de nem tőle vár minden kezdeményezést), mint ha íróasztal mellett kispekulált program szerint cselekszik. Legtöbbet pedig az ér, ha olyan programot valósít meg, amely a marxista—leninista tudományos előrelátáson *és egyben* a dolgozó nép széleskörű kezdeményezésén alapszik, s amely még jobban növeli a tömegek harci kedvét és alkotókészségét. Ilyen programot azonban csak forradalmi marxista—leninista munkáspárt adhat, s a Párizsi Kommünben ilyen párt nem létezett.

A Kommün — bár nem vezette forradalmi munkáspárt — kétségtelenül munkáshatalom, a proletariátus diktatúrája volt. A róla szóló értékelések közül talán Marx e meghatározása a legismertebb: „Lényegében *a munkásosztály kormánya* volt, a termelő osztálynak a kisajátító osztály ellen vívott harcának a terméke, az a végre felfedezett politikai forma, amely mellett a munka gazdasági felszabadítása végbemehetett."[15] Másutt a Párizsi Kommünről szólva „*népi* kormány"-ról, „*népi* forradalom"-ról beszél Marx. A „népi" szó akkoriban még nem tartozott a marxizmus szótárába, mert ez a kifejezés eltakarja a munkásosztály és a többi dolgozó réteg közötti különbséget. De Marx éppen *ezért* használja: azért, mert az 1871-es Franciaországban, amely főleg a kispolgárság (kézművesek, kiskereskedők, parasztok stb.) országa volt, a forradalomnak a kispolgárság és mindenekelőtt a parasztság tömegeit is magával kellett ragadnia, a közös célokért szövetkeznie kellett velük, s *népi forradalommá* kellett válnia. Ilyen osztályszövetségre törekedett a Kommün is.

Magában Párizsban létrejött az osztályszövetség egyfelől a munkásság, másfelől a kispolgárság és az értelmiség között. „Ez volt az első forradalom — írja Marx —, amelyben a munkásosztályt nyíltan elismerték, mint az egyetlen osztályt, amely társadalmi kezdeményezésre képes, elismerte még a párizsi középosztály nagy tömege is — kiskereskedők, iparosok, kereskedők — egyedül a nagytőkések kivételével."[16] Ezt a Kommün összetétele is kifejezte; 85 tagja közül több mint 30 volt a munkás és mintegy 50 a kézműves, alkalmazott és értelmiségi. (A burzsoázia 21 küldöttje lemondott.)

A parasztsággal és egyáltalán a vidékkel való szövetséget azonban nem sikerült megteremteni, mert Párizst teljesen körülzárta az ellenség. De szabad érintkezés esetén sem lett volna könnyű a Kommün mellé állítani a parasztságot, amelynek bonapartista illú-

[15] A polgárháború Franciaországban, 505. old.
[16] U. o. 507. old.

Digitized by Google

ziói akkor még nem foszlottak teljesen szét, s a Kommün maga sem tett meg mindent a számára létfontosságú munkás-paraszt szövetség kiépítéséért. Érdemes azonban idézni néhány mondatot az egyik röpiratból, amelyet léggömbök vittek fel a levegőbe, hogy vidéken lehullassák: „Testvér, becsapnak téged! Érdekeink azonosak. Amit én szeretnék, azt akarod te is; a felszabadulás, amelyet én követelek, a te felszabadulásod is... Párizs nem akar mást, mint azt, hogy a *paraszté legyen a föld, s a munkásé a szerszám.*"[17] A Kommün szava azonban alig jutott el a faluhoz, a vidéki városok forradalmi mozgalmait pedig, amelyek megmenthették volna Párizst, a burzsoázia gyorsan leverte.

S mégis: a párizsi munkáshatalom elszigetelve is, magárahagyottan is *népi* hatalom volt, az *egész* francia nép, minden dolgozó osztály érdekét képviselte. Legfontosabb rendszabályai a parasztot is megszabadították volna a vérét szívó állami bürokráciától, a csendőruralomtól és a papi butítástól. Későbbi intézkedései megmenthették volna a súlyos adóktól, a parcelláját terhelő adósságoktól, a proletarizálódás állandóan fenyegető veszélyétől is. Nem utolsó sorban éppen ezért fordult a burzsoázia olyan veszett dühvel a Kommün ellen.

•

Aki a Kommün történetének lapjait forgatja, azt lenyűgözi az a hatalmas erkölcsi erő, amely e történet minden lapjáról felé sugárzik. Az ellenség által megszállt Franciaország fővárosában, amelyet nyugatról és délről a versaillesi, keletről és északról a porosz csapatok zártak körül, talpraállottak a munkások, munkanélküliek, kispolgárok, értelmiségiek, akik hónapok óta nélkülöztek, döghúson és patkányon éltek, s héthetes polgárháborúban, majd nyolcnapos elkeseredett utcai harcban, égő házak között az utolsó golyóig harcolva védték barikádjaikat, s bátran haltak meg a Kommünért. A párizsi nők semmiben sem maradtak el a férfiak mögött, s még a serdülő gyerekek is segítettek a harcosoknak. Nem lehet megindultság nélkül olvasni Lissagaray könyvében annak a gárdistának a levelét, akinek három fia már a nemzetőrség soraiban harcolt, s azt kérte, hogy a negyediket is — aki még nincs tizenhat éves — vegyék fel valamelyik zászlóaljba, mert ez a fiú is védeni akarja a fiatal Köztársaságot a versaillesi hóhérokkal szemben.

A Kommün megmutatta, a munkásosztály erkölcsi tisztaságát és nagyságát. „Valóban csodálatos volt az a változás, amit a Kommün Párizsban véghezvitt! — írja Marx. — Nyoma sem maradt a második császárság parázna Párizsának!... Nem voltak többé hullák a morgue-ban, sem éjjeli betörések, és lopások is alig fordultak elő; 1848 februárja óta először voltak valóban biztonságosak Párizs

17 Lissagaray, 194. old. — K. E. kiemelése.

Digitized by Google

utcái, méghozzá minden rendőrség nélkül... A kokottok követték pártfogóiknak ...a nyomát. Helyettük újra Párizs igazi asszonyai kerültek a felszínre — hősiesek, nemeslelkűek és önfeláldozók, mint az ókor asszonyai. A dolgozó, gondolkodó, harcoló, vérző Párizs, amely egy új társadalom megteremtésére törekedve majdnem megfeledkezett a kapui előtt álló kannibálokról, sugárzott történelmi kezdeményezésén fellobogó lelkesedésében!"[18]

A másik oldal: a burzsoázia, lakájaival, prostituáltjaival és mindennemű kiszolgálóival együtt (köztük a „szocialista" Louis Blanc-kal) Versailles-ba szorult, s ott folytatta naplopó életét. Amikor pedig pribékjeik leverték a kommünárok hősi ellenállását, egyszerre megjelentek Párizsban, ahová addig csak felbérelt ügynökeiket küldözték. Kedvteléssel nézegették a kivégzéseket, s az utcákra, amelyeken még álltak a hullahegyek, kihallatszott pezsgős mulatozásaik ricsaja. Két osztály — kétféle erkölcs!

„Micsoda rugalmasság, mennyi történelmi kezdeményező erő, mennyi áldozatkészség van ezekben a párizsiakban! — írta Marx. — ... Hasonló nagyságra nincs példa a történelemben! Ha elbuknak, nem tehet róla senki, csak a maguk »jóhiszeműsége«."[19] Valóban, a Kommün minden hibája, az egyszerű munkások és kézművesek „jóhiszeműségéből" fakadt — de azt is mondhatjuk, hogy a forradalomban megengedhetetlen lágyszívűségükből és határozatlanságukból, amely persze összefüggött világnézeti bizonytalanságukkal.

Rögtön az első napon eltűrték, hogy az ellenforradalom csapatai, tüzérségükkel, málhájukkal együtt kisétáljanak a város kapuin. Ahelyett, hogy azonnal Versailles elleni támadásra indították volna a nemzetőrséget, megvárták az ellenség offenzíváját — mert nem akartak „polgárháborút kezdeni". Mintha Thiersnek és hordájának áruló cselekedetei nem Párizsnak szóló hadüzenet lettek volna! Erkölcsi skrupulusok miatt nem sajátították ki a Francia Bank pénzkészletét; a bankban őrzött csaknem 3 milliárd frankból a Kommün alig 17 milliót kapott — a versaillesi banda viszont csaknem 258 milliót. Értékes időt vesztettek „alkotmányos" aggályoskodásaik miatt is, azzal, hogy a nemzetőrség Központi Bizottsága túl korán adta át a hatalmat a Kommünnek, s így választásokkal, szervezgetéssel foglalkoztak, amikor annyi lett volna a sürgősebb tennivaló. Nem léptek fel elég erélyesen a kémekkel, az árulókkal, a merénylőkkel szemben, s bár szedtek túszokat, csak akkor végeztek ki hatvannégyet közülük, amikor az ellenség már behatolt a városba. Csak az utolsó időkben til-

[18] A polgárháború Franciaországban, 512. old.
[19] Marx levele Kugelmannhoz, 1871. ápr. 12 — Marx—Engels: Vál Művek II. k. Szikra, 1949. 462. old.

Digitized by Google

tották be a Kommünnel szemben nyíltan ellenséges sajtót, s akkor is némely reggel betiltott lap este újra megjelent. Maguk viszont nem hozták nyilvánosságra a burzsoázia titkos iratait, amelyek a kezükben voltak, és amelyek világosan megmutatták volna a népnek az első császárság, a júliusi monarchia, a második császárság és az ún. „nemzetvédelmi kormány" minden szennyét. A forradalomnak lehet és sokszor kell is kompromisszumot kötnie — s például a Francia Bank kisajátításával a Kommün előnyös kompromisszumot csikarhatott volna ki —, de sohasem szabad indokolatlan „nagylelkűségből" egyoldalú engedményeket tennie.

Bezzeg a „törpe torzszülött" Thiersnek és társainak nem remegett a kezük (igaz, hogy ezek a kezek edzettek voltak mindenféle piszkos manipulációban). Nem volt semmiféle aggályuk azzal szemben, hogy a német hódítókkal szövetkezzenek a párizsi munkások ellen; szemrebbenés nélkül gyilkoltatták le a kezükbe került kommunárokat, és — sokszoros ígéretüket megszegve — a legnagyobb lelki nyugalommal ágyúztatták, bombáztatták, gyújtogatták Párizst, hogy azután véres diadalukat még véresebb megtorlással tetőzzék be. A legyőzött forradalom sohasem várhat kíméletet a győztes reakciótól, de igaza van Frankelnek: „legyőzöttekkel még sohasem bántak el ilyen dühvel és ilyen állati kegyetlenséggel".[20] Tízezreket kínoztak meg és lőttek agyon bírósági ítélet nélkül, tízezreket küldtek halálba, börtönbe, deportálásba a bíróságok. A külföldre menekültekkel együtt Párizs legalább százezer legjobb harcosát vesztette el; a város egyes munkáslakta részei valósággal elnéptelenedtek.

A párizsi barikádok védői nemcsak magukat, nemcsak Párizst, nemcsak Franciaországot védték. „Mi az emberiségért állunk itt!" — mondották, s a Szociális Világköztársaság harcosainak érezték magukat. A Kommün, mikor Frankel megválasztását jóváhagyta, azzal indokolta ezt, „hogy a Kommün zászlaja a Világköztársaság zászlaja is".[21] Ezért volt ott a Kommün tagjai között a belga Ostyn, az olasz Garibaldi (bár nem tartózkodott Párizsban), s legjobb harcosai között a lengyel Dąbrowski és Wróblewski, az orosz Dmitrijeva és Lavrov, s annyi más külföldi. A Kommün ledöntötte a Vendôme-oszlopot, mint a sovinizmusnak, a militarizmusnak, az idegen népek elnyomásának szégyenletes jelképét.[22] A kommunárok a népek békéjét és testvériségét hirdették, s ügyüket Európa országaiban a magukénak érezték a nép legjobbjai, bár erkölcsi támogatásnál többet nem nyújthattak neki. A Kommün — mint Engels mondta — „szellemileg feltétlenül az Inter-

[20] Aranyossi. 259. old.
[21] U. o. 39. old.
[22] Ezt a munkát magyar ember irányította: Györök Leó, a párizsi nemzetőrség őrnagya. (Lásd: Élet és Tudomány, 1955. márc. 9.)

Digitized by Google

nacionálé gyermeke" volt,[23] az Internacionálé tagjai vezető szerepet játszottak benne, s állandó kapcsolatban álltak Marx-szal.

A proletariátus nemzetközi szolidaritása volt ez, s vele szemben a versaillesiak „nemzetközisége" — a rabszolgatartók összeesküvése. Bismarck, a német junker a francia burzsoázia segítségére sietett; Párizs leveréséhez átadott neki 100 000 fogságba esett francia katonát, s nemcsak blokád alá helyezte a várost, hanem szabad utat is adott a versaillesiak orvtámadásainak. Titkon a párizsi amerikai követ is összejátszott a versaillesiakkal. 1871 megmutatta — mint Marx mondja — az osztályuralom nemzetközi jellegét.

*

A Párizsi Kommün hatalmas nemzetközi jelentőségű esemény, amely új korszakot nyit meg az emberiség történetében. A Kommün mérte az első nagy csapást a burzsoá rendre és a burzsoá államra, s mutatta meg először, hogy a munkásosztály érett a hatalom átvételére. Jelentősége, amelyet Marx azonnal felismert, akkor bontakozott ki igazán, mikor 1917 novemberében egy olyan hatalmas országban, mint Oroszország, győzött a proletárforradalom, majd a második világháború után a munkásosztály az országok egész sorában — köztük Kínában — meghódította a hatalmat. Ekkor széles tömegek előtt világossá vált, hogy a Kommün, amely — Marx szavai szerint — „csupán egyetlen városnak rendkívüli körülmények közötti felkelése volt",[24] mégsem puszta történelmi véletlen.

A maga korában sokak előtt még valóban véletlen jelenségnek tűnhetett fel a párizsi munkáshatalom. Hiszen akkor még a szocialista forradalom győzelmének két fő feltétele közül egyik sem volt meg: sem a termelőerők nem voltak eléggé fejlettek, sem a munkásosztály nem volt eléggé felkészült. A munkáshatalom kivívását valóban csak a „rendkívüli körülmények" tették lehetővé; elsősorban az, hogy a porosz—francia háború következtében a burzsoázia politikai válságba került, s a munkásosztály fel volt fegyverezve.

Kilencven esztendő alatt gyökeresen megváltoztak a szocializmus győzelmének feltételei. A kapitalizmus imperializmussá, állami monopolkapitalizmussá lett; a termelőerők rendkívüli mértékben megnövekedtek, és a kapitalizmus általános válságának mai szakaszában már egyre nehezebben szoríthatók a tőkés termelési viszonyok keretei közé. Hatalmas mértékben megnőtt a munkásosztály öntudata és szervezettsége is; a marxizmus szá-

[23] Engels levele F. A. Sorgé-hoz, 1874. szept. 12—17. — Marx—Engels: Válogatott levelek, 341. old.
[24] Marx levele F. Domela-Nieuwenhuishoz, 1881. febr. 22. — u. o. 403. old.

Digitized by Google

milliók tudatába hatolt be. A forradalmi munkáspárt — amelynek hiánya a Párizsi Kommünben annyira érezhető volt — ma már olyan országokban is politikai tényezővé lett, amelyek akkor még nem is léteztek. Az 1960-as Moszkvai Nyilatkozat büszkén állapítja meg, hogy ma a világ 87 országában működnek kommunista pártok, s tagjaik száma meghaladja a 36 milliót.

A kommünároknak egy egész ellenséges világgal kellett megharcolniuk, a külső támogatás minden kilátása nélkül; még természetes belső szövetségeseiket sem sorakoztathatták fel maguk mellé. Mint reménytelen kisebbség sem engedményre, sem elnézésre nem számíthattak a burzsoázia részéről; demokratikus vívmányaikat is csak fegyverrel küzdhették ki, s harcuk az erőviszonyok következtében *szükségszerűen* vált olyan véressé. Kevés reményük volt a győzelemre, a szocializmus békés megvalósítására pedig teljesen hiányzott minden lehetőségük.

A szocializmusba való békés átmenet lehetőségei, amelyek 1871-ben a párizsi munkásság számára még nem voltak meg, azóta összehasonlíthatatlanul megnőttek, bár természetesen ma is országonként különbözők, aszerint, hogy a nép széles tömegeinek mennyi beleszólásuk van az államügyek vitelébe, a bürokratikus és katonai apparátus irányításába. Ennek megfelelően különféleképpen mehet végbe a régi államapparátusnak újjal való felcserélése is. A Párizsi Kommün tanulságainak marxista—leninista elemzését nem azok a betűrágó dogmatikusok értelmezik helyesen, akik csak arra emlékeznek belőle, hogy a régi államapparátust erőszakkal szét kell törni; nem is a mai revizionisták, akik a proletárdiktatúra szükségtelenségének, a szocializmusba való spontán módon való békés belenövésnek régi és káros reformista illúzióját terjesztik, s ugyanakkor — mint az anarchisták — az állam elhalásának jelszavát idő előtt és demagóg módon hangoztatják. Marx, Engels és Lenin megállapításait az 1960 decemberi Moszkvai Nyilatkozat fejleszti tovább, amely — az SZKP XX. és XXI. kongresszusának álláspontját megerősítve — kimondja: „A jelenlegi körülmények között a munkásosztálynak több tőkés országban megvan az a lehetősége, hogy élcsapata vezetésével, munkásfront, népfront, vagy a különböző pártok és társadalmi szervezetek megegyezése és politikai együttműködése más lehetséges formái alapján egyesítse a nép többségét, polgárháború nélkül megszerezze a hatalmat és biztosítsa az alapvető termelési eszközök átkerülését a nép kezébe."

Mi teszi ezt lehetővé? Először is: az, hogy több tőkés országban a hatalmat ma a monopoltőke gyakorolja, amely a lakosság legszélesebb rétegeinek létérdekeit lábbal tiporja. Az ellene való harcban a munkásosztály, amely e harcot vezeti, a szövetségesek

Digitized by Google

sokkal szélesebb rétegeinek támogatására számíthat, mint eddig bármikor. Másodszor: a haladásért, a demokráciáért, a szocializmusért harcoló népek ma már nem állnak elszigetelten egy egységes kapitalista világgal szemben. Ma már létezik és egyre erősödik a szocialista országok tábora; a kapitalista tábor pedig — saját belső ellentmondásai miatt, s főleg gyarmati rendszerének felbomlása miatt, a gyarmati és a függő helyzetben levő népek nemzeti felszabadulási harcának sikerei következtében — napról napra gyengül. Egyre kevesebb az a segítség, amelyet a mai „versaillesiak" az új Bismarckoktól várhatnak.

A Kommün óta megváltozott a világ arca, új korszakába lépett az emberi társadalom. „Az 1789-től 1871-ig terjedő időszak — mondotta Lenin — a haladó kapitalizmus kora volt, amikor a történelem napirendjén a feudalizmus, az abszolutizmus megdöntése, az idegen uralom alóli felszabadulás állott."[25] Az akkor még haladó kapitalizmus azóta eljátszotta történelmi szerepét. A mi korunk már — mint a Moszkvai Nyilatkozat megállapítja — „a szocializmus és a kommunizmus világméretű diadalának korszaka", amelynek fő jellegzetessége az, hogy *„a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik"*.

De azok a különbségek, amelyek korszakunkat a Kommün időszakától elválasztják, csak még jobban megmutatják az egész világ proletariátusának az úttörő elődök nagyságát, azokét, akiknek történelmi tette, tanulságaival együtt, jelentős tényezője volt a fejlődésnek. A (Marx szavai szerint) „egeket ostromló" párizsi munkások Kommünje — előfutára a szovjethatalomnak, amely napjainkban *meghódítja* az eget és a világűrt is, s a „Szociális Világköztársaság" ábrándja mint reális és nagyhatórerejű valóság kezd testet ölteni a szocialista világrendszerben.

Az I. Internacionálé párizsi szekciói azt mondták kiáltványukban: „A Kommün forradalma... megszünteti azokat az okokat, amelyek a jövőben háborút idéznének elő."[26] Merész volt ez a jóslat, de igaz. Igaz, mert a Kommün forradalma — ha 1871-ben el is bukott — a nemzetközi munkásosztálynak a békéért és a szocializmusért folytatott harcában tovább él, s hisszük, hogy valóra váltja azt, amit Marx a francia—porosz háború kitörésekor mondott: „A világ munkásosztályainak az összefogása végül mégis ki fogja irtani a háborút."[27]

[25] Lenin: Az opportunizmus és a II. Internacionálé csődje (1916). — Lenin Művei, 22 k. 107. old.
[26] Aranyossi, 246. old.
[27] A Nemzetközi Munkásszövetség Főtanácsának első üzenete a francia—porosz háborúról (1870) — Marx—Engels: Válogatott Művek, I. k. 471 old

Digitized by Google

A két genetikai irányzat világnézeti tartalmáról*

Írta TAMÁSSY ISTVÁN

A mezőgazdaság szocialista átszervezése és a termelés egyidejű továbbfejlesztése sok új kérdést vet fel, melynek megoldásában nagy feladat vár a biológiai és a mezőgazdasági kutatásra. A biológiai alapkutatásoknak szerves összefüggésben kell lenniök a mezőgazdasági kutatás célkitűzéseivel. Csak az elmélet és a gyakorlat szerves kapcsolata teszi lehetővé a biológia és az agrártudomány alkotó fejlődését, a haladó szemlélet térhódítását az elavult nézetekkel szemben.

A biológia alkotó fejlődése még jobban ráirányítja a figyelmet egy sor általános elvi, módszertani kérdésre, amelyeket a biológiai tudomány az élő természet fejlődése általános törvényszerűségeinek feltárásában és magyarázásában, a gyakorlati feladatok megoldásában *nem kerülhet meg.* E kérdések felfogására a biológiában is a materializmus és az idealizmus, a dialektika és a metafizika harca nyomja rá a bélyegét.

Ez tükröződik a micsurini és a morganista genetika közötti harcban is, amely az utóbbi években csak formáját változtatta, de nem szűnt meg. Közvetlenül az ellenforradalom után a morganizmus hazai képviselői léptek fel támadólag. Ekkor gyakran felhasználták a Botanicseszkij Zsurnal egyes cikkeit is, amelyek Liszenkót és társait támadták. Azóta megváltozott a helyzet. A micsurini genetika hazai képviselői mind több konkrét kísérleti eredménynyel rendelkeznek, amelyek alátámasztják a micsurini tanítások igazát és így a morganizmus hívei a nyílt tudományos vitáktól visszavonulva egyre inkább azt a látszatot próbálják kelteni, hogy Magyarországon ma már idealista alapon álló morganisták nincsenek és a még fennálló tudományos ellentét a két irányzat között

* Folyóiratunk a természettudományok filozófiai problémáinak marxista—leninista szemléletű tisztázása, az alkotó vita előmozdítása érdekében teret ad a materialista természettudósok és a marxista filozófusok állásfoglalásainak, véleményeinek a természettudományok filozófiai problémáiról.

Digitized by Google

világviszonylatban is mindinkább elmosódik. Ugyanakkor azonban tudományos értekezéseikben — a micsurinisták hazai eredményeit ignorálva — idealista, morganista alapon vonnak le elvi következtetéseket és ami még veszélyesebb, a fiatal kutatókat is közvetve vagy közvetlenül erre az útra akarják vonni.

Ezért feltétlenül szükséges, hogy a megindult konkrét genetikai kísérleti munka folytatása mellett nyílt ideológiai vitában tisztázzuk itthon is a két biológiai irányzat világnézeti tartalmát, s nyíltan mutassunk rá a hazai morganista megnyilvánulások megjelenési formáira.

Lenin mindig igen nagy jelentőséget tulajdonított a természettudományok filozófiai vonatkozásainak. Együttműködésre szólította fel a természettudomány és a marxista filozófia művelőit a természettudomány filozófiai kérdéseinek kidolgozása érdekében: „... komoly filozófiai megalapozottság nélkül semmiféle természettudomány, semmiféle materializmus nem állhatja meg a helyét a burzsoá eszmék támadása és a burzsoá világszemlélet visszaállítása ellen folytatott harcban. A természettudósnak, hogy ebben a harcban helytállhasson, s ezt a harcot teljes sikerrel vívhassa meg, modern materialistának, a Marx által képviselt materializmus tudatos hívének, vagyis dialektikus materialistának kell lennie."[1]

A természettudományok és a marxista filozófia szövetségének megerősítését célozzák az MSzMP Központi Bizottsága mellett működő Filozófiai Munkaközösség tézisei is.[2] A tézisek kiemelik a marxista filozófia jelentőségét a „természettudományok filozófiai kérdéseinek megoldásában, a „fizikai" idealizmus, a weismannizmus-morganizmus és más, a természettudományok filozófiai problémáira hamis feleletet adó burzsoá-reakciós áramlat elleni harcban." Ez a harc a marxista filozófusok és a materialista természettudósok közös feladata.

*

A micsurini genetika és a morganizmus között az elvi ellentét lényege abban van, hogy az öröklődést az egész élő sejt, élő test tulajdonságaként fogjuk-e fel, avagy úgy, hogy annak valamilyen környezettől független specifikus anyaghordozói vannak, mint például a gének, morganok stb.

A weismannista-morganista genetika a szervezeteket testre és csíraplazmára osztja meg. A morganisták szerint az örökletes-tulajdonságok a kromoszómákban levő génekben vannak lokalizálva. A micsurinisták tagadják mind a szervezetek megoszlását testre és

[1] Lenin Művei. 38. k. Szikra, 1953. 225. old.
[2] Társadalmi Szemle 1960. 8—9. szám.

Digitized by Google

csíraplazmára, mind a gének létezését. Nem tagadják a kromoszómák szerepét, de kétségbevonják azt, hogy a kromoszómáknak *monopol szerepük* van az örökletes tulajdonságok átadásában, hogy azok az örökletes tulajdonságok egyedüli hordozói. Hogy valóban nemcsak a kromoszómának, hanem a test minden élő anyagának szerepe van — vagy lehet — az öröklődésben, azt a legmeggyőzőbben a vegetatív hibridek támasztják alá.

Az utóbbi időben a „klasszikus genetika" hívei is mind több tényanyagot kaptak kutatásaik során, amelyek kromoszómán kívüli öröklődést mutattak. Ezért számos elméletet alkottak azoknak az eseteknek a magyarázatára, amelyek a génelmélet határain kívül mentek végbe. Ezek közül csak Lindegren elméletét említjük. Szerinte a gén két önreprodukáló egységből áll: kromoszóma egység — chromogén és citoplazmatikus egység — citogén, amely össze van kötve a chromogénnel. A citogén a chromogéntől függetlenül szaporodik.

A morganista kutatók közül Goldschmidt volt az első, aki észrevette, hogy a génelmélet és a morganista genetika által összegyűjtött tényanyag nincs összhangban. Ebből kiindulva bírálja a génelméletet, kétségbevonja a gén, mint öröklődési hordozó létét. Igaz, nem ment messzire a bírálatban, mert a gén helyett olyan hierarchikus rendszert javasol, amelyben gén helyett a kromoszómát tekinti tulajdonsághordozónak.

Mint Dobzhansky megállapítja, Goldschmidt a gén létének tagadásával nagyon meglepte kollégáit. Lassan azonban mind többen csatlakoznak hozzá, köztük olyanok is, mint Demerec, Stadler, s mások. Már a IX. nemzetközi genetikai kongresszuson (1953) világossá vált, hogy a génről alkotott felfogás nem felel meg a kísérleti genetika által kapott tényanyagoknak. Lerner, az amerikai delegáció vezetője megállapította, hogy a IX. genetikai kongresszus legjellemzőbb irányzata, a gén klasszikus értelmezésének, mint kutatási célnak az elvetése volt.

Melyek voltak azok az eredmények, amelyek a régi értelemben vett génelmélet átalakítására vezettek és alapul szolgáltak az új génelmélet kialakításához? Ezek a dezoxiribonuklein sav (DNS) hatására, a baktériumok átformálásával elért eredmények. Ehhez járultak a DNS citokémiai és citofizikai vizsgálatainak eredményei, valamint a DNS molekulájának szerkezetéről kialakult új felfogás.

Avery, Mac Leod és Mc Carty kísérleteiben nemcsak a baktériumok megváltozásának, transzformálásának jelentősége bizonyosodott be, hanem megállapították annak okozóját is, ami szerintük a DNS volt. Több hasonló eredmény után Hotchkiss és Marmar, Müller és mások a DNS-sel elért kísérleti eredmények alapján arra a megállapításra jutnak, hogy mindaz, amit az öröklődésnél a génnek tulajdonítottak, az tulajdonképpen a DNS-re vonatkozik.

Digitized by Google

Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a morganista genetika képviselői feladják a génre, mint kromoszóma-részecskére vonatkozó elveiket, és új álláspontjukon a gént a DNS molekulával helyettesítik. Meg kell jegyezni, hogy a lényeg ugyanaz marad. Korábban a gént tekintették az élet bázisának, most ugyancsak kizárólagossággal a DNS molekulát teszik meg az élet alapjának.

Ezen „új" felfogás szerint az örökletesség anyagi hordozója ma már nem a gén, hanem a dezoxiribonuklein sav (DNS). Felhasznált bizonyítékok: a DNS állandóság mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben, stabilitása olyan értelemben, hogy nem vesz részt az anyagcsere-folyamatokban. Tehát a DNS-re akarják átruházni mindazokat a sajátságokat, amelyeket valamikor a géneknek tulajdonítottak. A biokémia adatai azonban ellentmondanak ennek a felfogásnak. Mindezek ellenére a morganista genetikusok többsége figyelmen kívül hagyja ezeket az adatokat, mert olyan dezoxiribonuklein sav, amely résztvesz az anyagcsere folyamatokban, amely függ a szervezet életfolyamatától, nem felel meg nekik. Igyekeznek bebizonyítani, hogy az élő szervezet bonyolult életfolyamatát a DNS irányítja.

Közelebb jár az igazsághoz a morganista Zamenhof, aki a DNS-sel és RNS-sel (ribonuklein sav) végzett kísérleti adatok elemzése során arra a megállapításra jut, hogy azok az adatok, amelyekkel a tudomány ma rendelkezik, nem adnak alapot annak a széles körben elterjedt nézetnek, hogy a DNS az egyedüli hordozója a sejt genetikai tulajdonságainak.

A kísérleti eredmények szerint a DNS, mint az örökletes anyag hordozója például a növényi vírusokban nem található, noha ezek a vírusok is rendelkeznek örökletességgel. Továbbá a DNS a szervezetek egyedfejlődése során csökken vagy eltűnik, de az örökletességük megmarad.

A DNS tehát nem tekinthető az örökletesség egyedüli kémiai hordozójának. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a DNS-nek nincs szerepe az örökletességben és a változékonyságban. A DNS, mint az élő anyag, élő szervezet lényeges tényezője, igen fontos szerepet játszik az öröklődésben és a tulajdonságok kialakulásában is. De nem egyedül benne van az öröklődés alapja. A morganistáknál pedig erről van szó, amikor a DNS genetikai jelentőségét, szerepét azonosítják a gén szerepével.

A két genetikai irányzat közötti elvi különbség élesen megmutatkozik a szervezet megváltozásának, a szerzett tulajdonságok öröklődésének felfogásában is. A morganisták tagadják a külső környezet befolyását a szervezet megváltozására, tagadják a szerzett tulajdonságok öröklődését. Ebből kifolyólag a morganisták kétségbevonják a vírusok, a mikróbák, a növények, az állatok tulajdonságai céltudatos megváltoztatásának lehetőségét. Az utóbbi idő-

Digitized by Google

ben azonban a micsurinisták gyakorlati eredményeinek, valamint a saját kísérleti eredményeiknek az ismeretében ma már elismerik a külső tényezők hatását a szervezetek megváltoztatására. De a morganisták szerint *csak* az erős, úgynevezett mutagén tényezők tudják megváltoztatni a növények természetét, míg a micsurinisták feltételezik és kísérleti eredményekkel bizonyítják, hogy az *egyszerű külső környezeti tényezők is megváltoztatják a szervezetek örökletességét.* A micsurinisták szerint, ha megismerjük, hogy az egyes tulajdonságok milyen külső környezeti tényezők hatására alakultak ki a törzsfejlődés során, akkor meg van a lehetősége a tulajdonságok *irányított, céltudatos* megváltoztatásának a külső környezeti tényezők felhasználásával. Tehát, ha a természet külső tényezői megváltoztatják a szervezetek örökletességét, világos, hogy a még erősebb, úgynevezett mutagén tényezők: méreg, röntgensugarak, rádióizotópok stb. is hatással lehetnek a szervezetek megváltoztatására.

Azonban hangsúlyozni kell, hogy teljesen helytelen lenne azokat a kutatókat egyszerűen morganistáknak nevezni, akik mutagén tényezőkkel, azok nagy dózisával hatnak a növényi, állati szervezetre, s ugyancsak helytelen lenne mindenkit egyszerűen micsurinistának nevezni, aki tagadja a mutagén tényezők hatását, azokat nem használja, csak a természetes tényezők felhasználásával kutat. A morganisták és a micsurinisták között nem a tényezők használatában, hanem a kapott tényekhez fűzött indokolásban, magyarázatban, az azokból leszűrt következtetésekben van ellentét.

A micsurini genetika szerint a szervezet és a külső környezet dialektikus egységet alkot. Minden élő az őt körülvevő környezetből keletkezik. Ahhoz, hogy a környezet hasson, a szervezet által asszimilálódnia kell. Az a test, amely idegen elem a sejtben, amely nem tud asszimilálódni és külső környezetből a szervezet belső környezetévé válni, az nem is tud hatni a szervezet változékonyságára. Minden külső tényezőnek asszimilálódnia kell, a szervezet belső összefüggő részévé kell válnia ahhoz, hogy hasson a szervezet változékonyságára, a tulajdonságok kialakulására. Ez a folyamat magában az élő anyagban, mint egészben megy végbe, és nem egyedül a citoplazmában vagy a magban. Ha ez a hatás igen erős, hathat a sejtek fiziológiájára osztódáskor és a kromoszómák számának megváltozásához is vezethet.

A sejtek metabolizmusában (anyagcseréjében) végbemenő változások kihathatnak a kromoszómák számának változására. De ha számuk nem is változik, ez nem jelenti azt, hogy a kromoszómákban nem ment végbe mélyreható változás. Ezért a micsurinisták nem a kromoszómák számának megváltozását tekintik a sejtanyagcsere-megváltozás okának, hiszen a sejtanyagcsere (metabolizmus) megváltozása kihat a kromoszómák számára is.

Digitized by Google

A micsurini tanítás értelmében az öröklődés, örökletesség: az élő szervezet tulajdonsága, melynél fogva fennmaradásához, fejlődéséhez meghatározott feltételeket igényel és azokra megfelelőképpen reagál. E tulajdonság „anyagi hordozója" maga az élő test, a szervezet. Az örökletesség elszakíthatatlan tulajdonsága, jellemzője az élőnek.

Minden élő testre jellemző a biológiai anyagcsere, az asszimiláció és a disszimiláció. A különböző élő testek anyagcseréje különbözőképpen megy végbe, minden élő testnek megvan a saját típusú anyagcseréje, azaz saját örökletessége. A történelmi fejlődés során az élő szervezet, test az élettelenből keletkezett. Az élettelenből keletkezve az élő fejlődéséhez és növekedéséhez azokat a feltételeket, tényezőket igényli, melyekből a történelmi fejlődés során kialakult.

Minthogy az egész élő test résztvesz az anyagcserében, minden élő testnek saját anyagcsere típusa (örökletessége) van, a micsurini alapelvekben nem is lehet szó az örökletesség külön anyagi hordozóiról, éppúgy, mint ahogy a biológiában nincs és nem is lehet szó az élet anyagi hordozóiról.

A micsurini tanítás értelmében az élő forma saját magát a külső környezet tényezőiből építi. Ebből következik, hogy az életkörülmények irányított megváltoztatásával megváltoztatható az örökletesség. Ennek érdekében likvidálni kell az örökletesség konzervativizmusát, vagyis az anyagcsere *fiziológiai összhangját*, kényszerítve az élő testet új környezeti feltételek asszimilálására, ezzel megváltoztatva magát az élő testet, annak örökletességét. Ebből következik a materialista biológia alapvető következtetése a szerzett tulajdonságok öröklődéséről és azok változékonyságáról.

Az a megállapítás, hogy a szervezetben nincs és nem is lehet az életnek külön szerve, mint ahogy nem lehet az örökletességnek külön szerve, nem zárja ki, hogy a bonyolult, soksejtű szervezetek általában külön szervekkel birjanak az ivari vegetatív szaporodás funkcióinak megvalósítására. Ezeknél a szervezeteknél a nagy differenciáltság következtében nem minden szerv, nem minden sejt lehet kiinduló alapja az új szervezetnek. Ugyanakkor azonban minden sejt meghatározott örökletességgel bir, mivel meghatározott típusú anyagcserét valósít meg, s ha a sejt alkalmas osztódásra, ezt az anyagcseretípust megőrizheti, fenntarthatja mind az anya-, mind a leánysejtben.

A morganisták a régi, legtarthatatlanabb dogmákat újakkal cserélték fel, de továbbra is ignorálják az élő szervezet egységét és az örökletességet bizonyos anyaghordozókkal hozzák összefüggésbe, — *legyen az gén vagy DNS*, — amelyek a testtől, a környezettől függetlenül örökítenek. Az öröklődésről szóló megállapításaik így szükségszerűen sok misztikus vonást tartalmaznak.

Digitized by Google

Ezek után érthető, hogy az idealista filozófusok régi hívei a weismannizmusnak, morganizmusnak, a morganisták többsége pedig szimpatizál az idealista filozófiával, a vallással. A szövetség a vallással és az idealizmussal sokszor burkolt, leplezett, de olykor nyílt és leplezetlen. Ezekben az esetekben rendszerint ad abszurdum viszik a morganista genetika végső idealista következtetéseit. Ilyen szempontból nagyon érdekes Klotz lelkész tevékenysége. Klotz Illinois állam protestáns egyházának egyik vezető lelkésze, egyben professzor, a filozófia doktora, s disszertációját a genetika tárgyából írta meg. Tagja Illinois állam Tudományos Akadémiájának, a Biológus Tanítók Nemzetközi Szövetségének, a Genetikusok Amerikai Szövetségének, s végül tagja a tudomány haladását(?) elősegítő amerikai egyesülésnek. Klotz „Gének, genezis és evolúció" (1955) című könyvében nyíltan annak bizonyítását tűzte ki célul, hogy evolúció nem létezik.

„A szerző nem *hisz* abban — írja —, hogy az élet, ahogyan mi ismerjük, a fejlődés folyamatos eredménye ... a szerző abban *hisz*, hogy a szervezetek viszonylag állandóak ..." Tekintve, hogy a fajokon belüli gazdag változatosság mellett nem lehet szó nélkül elmenni, a következőket írja: „Ezek a változások, amilyen mértékben érintik a szerves világot, mindig azon kereteken belül vannak, amelyeket a Teremtő a teremtés kezdetén létrehozott."

A szerzett tulajdonságok öröklődésének lehetőségét pedig a következő „tudományos indokok" alapján tagadja. Szó szerint idézem: „Nekünk hálát kell adnunk a Teremtőnek, hogy a szerzett tulajdonságok öröklődése nem létezik. Ha mi csak őseink egyes defektusait örököltük volna, mi valóban az emberiség szerencsétlen képviselői lennénk. Közülünk mindenki talál ősei közül valakit, aki vak, süket, néma volt, vagy elvesztette kezét vagy a lábát. Ime, ezért tette meg a Teremtő bölcsessége azt, hogy mi nem örököljük és nem örökölhetjük ezeket a defektusokat." Mindazok, akik ismerik a szerzett tulajdonságok öröklődésének micsurinista megfogalmazását, érdeme szerint értékelik az ilyen „tudományos érvelést".

Az evolúció elmélete ellen lépett fel XII. Pius pápa is 1953. szeptember 8-án, az I. római orvosi genetikai szimpózium résztvevői előtt tartott beszédében. Az evolúciót teljesen nyíltan nem veti ugyan el, de mint be nem bizonyított hipotézist emlegeti, melyet egyes tudósok állítanak, mások kétségbevonnak. A pápa egyben kiáll a morganista genetika mellett, amelyet szilárd tanításnak tart és Klotzhoz hasonlóan elveti a szerzett tulajdonságok öröklődésének elvét „az orosz genetikusok ellentétes véleménye ellenére is". Természetesen nem minden morganista genetikus lép fel ilyen nyíltan az evolúció ellen, többségük — legalábbis szavakban — nem tagadja az evolúció általánosan elfogadott elméletét. Dobzhansky például XII. Pius pápa említett fellépéséről sajnálkozással állapítja

Digitized by Google

még, hogy az evolúcióra vonatkozó megállapításokat előzőleg nem vitatta meg a morganisták képviselőivel. Szerinte az egyházat meg kell óvni áttól a veszélytől, hogy a tudomány ellenségének tüntessék fel, és ma már senki sem léphet fel a fejlődés elve ellen, ha nem akarja kitenni magát ennek a veszélynek. Ebből az is kiderült, hogy a morganisták egyik vezetője lényegében nem az evolúciós elméletet védi a klerikalizmussal szemben, hanem az a gondja, hogy a vallást mentse meg a tudományellenesség „vádjának" veszélyétől, s ezért akarja rábírni az egyház vezetőjét, ne helyezkedjék szembe az általánosan elfogadott evolúciós elvekkel.

Dobzhansky figyelmezteti XII. Pius pápát másik elkövetett hibájára is. Ugyanis XII. Pius beszédében a korpuszkuláris (morganista) genetikát, mint szilárd tanítást szembeállította az evolúcióról szóló tanítással, mint hipotézissel. Ez a szembeállítás Dobzhansky szerint sem helytálló, hiszen a korpuszkuláris genetikában mindeń úszik és inog. Még olyan ismert genetikus is, mint Goldschmidt kételkedik a gének létezésében. Bár Goldschmidt kétkedését nem sok kollégája osztja, mégis sok genetikus szerint a génelmélet válságban van. Ezt a beismerést olyan tudós teszi, aki igen sok munkát fektet abba, hogy az evolúciót a génelmélet alapján mutassa be.

•

A genetikai kutatások jelenlegi helyzete nemcsak megcáfolja azt a tarthatatlan felfogást, hogy az *öröklődés* kromoszóma (gén) elmélete a korszerű genetika egyedüli tudományos elmélete, de újabb bizonyítékokat nyújt annak alátámasztására, hogy az öröklődés weismannista-morganista gén-elmélete idealista és metafizikus koncepció a biológiában. Ennek ellenére még mindig szép számmal vannak náluk is olyan kutatók, akik egyaránt tudományosnak tekintik a micsurini genetikát és a morganista genetikát és összeegyeztetésükre törekednek. Ezek a kutatók a két genetikai irányzat között a különbséget csak abban látják, hogy más-más oldalról közelítik meg ugyanazon probléma megoldását. Szerintük a micsurini genetika az öröklődés tanulmányozását a legáltalánosabb ökológiai és fiziológiai szemszögből kezeli, míg a génelmélet a legfőbb figyelmet az öröklődés mechanizmusának megismerésére, valamint a sejten belüli elemek szerkezetének és funkcióinak tanulmányozására fordítja. Ezért szerintük a két irányzatot, ha nem is ma, de a jövőben össze lehet egyeztetni a biokémia segítségével, különösen a DNS és az RNS felfedezése óta.

Vannak olyan kutatók is — például sok gyakorlati növénynemesítő — akik gyakorlati kutatásaik során elismerik a külső környezet tulajdonságot formáló hatását, — mondhatnám, micsurini módszerekkel dolgoznak gyakorlati nemesítő munkájukban —,

Digitized by Google

s a baj akkor kezdődik, mikor a kapott eredmények elméleti magyarázatára kerül sor. Itt megmutatkozik annak hatása, hogy a főiskolán vagy a továbbképző tanfolyamokon csak a morganista genetikát tanulmányozták elsődleges forrásból, s amikor elméleti magyarázatot kell adni a kapott gyakorlati eredményre, többségük a morganista elméletet használja fel. Ezeknek a kutatóknak *két úton kell segítséget nyújtani a jövőben: lehetővé kell tenni*, hogy a micsurini genetika képviselőinek, elsősorban *Micsurinnak és tanítványainak munkáit elsődleges és ne hatodrangú forrásból tanulmányozzák, s minden segítséget meg kell adni a dialektikus materializmus elsajátításához.*

Beszélni kell azokról a kutatókról is, akik biológiai nézeteikben a morganista genetika alapján állnak, de őszintén tiltakoznak az idealizmus és a metafizika minden vádjával szemben biológiai koncepciójukkal kapcsolatban, hangoztatva, hogy itt nem világnézeti-filozófiai kérdésekről van szó. Lényegében abból indulnak ki, hogy a gondolkodásnak két egymástól független formája van: a tudományos-elméleti és az általános filozófiai. Ezek a természettudósok annak a pozitivista illúziónak az áldozatai, mely szerint a tudomány meg lehet mindenféle filozófia nélkül. Ennek az illúziónak az eredménye, — erre még Engels rámutatott —, hogy az ilyen természettudósok a legveszélyesebb idealista filozófia rabjai lesznek. A micsurini genetika ezzel szemben abból indul ki, hogy a *korszerű tudomány fejlődése csak a dialektikus materialista világnézet talaján mehet végbe*, csak a marxista filozófia segítségével lehet visszaverni a természettudományok problémáinak idealista eltorzítását. Különösen vonatkozik ez a biológiára, amely évszázadok óta a legélesebb világnézeti harcok színtere.

Végül: nem szabad elhallgatni, hogy vannak nálunk olyanok is, akik bizonyos ideig micsurinista álláspontot képviseltek a biológiában, közben egy időben újra átálltak a „klasszikus genetika", tehát a morganizmus oldalára — de mindezideig nem nyilatkoztak, hogy melyik esetben képviselték a helyes nézetet.

Az eddig elért tudományos és gyakorlati eredmények azt bizonyítják, hogy a micsurini tanítás az egyedüli dialektikus materialista irányzat a genetikában, amelyet nem lehet sem helyettesíteni, sem összeegyeztetni a weismannizmussal-morganizmussal. Ugyanakkor meg kell mondani, hogy a micsurinisták nem ignorálhatják a morganisták kutatásait sem. A micsurini genetika nem veti el azt a nagy tényanyagot, amelyet a morganisták az elmúlt időszak alatt összegyűjtöttek, nem vethetik el a morganisták által a sejtkutatásban kidolgozott egyes módszereket, ellenkezőleg: törekedni kell azokat *kritikusan* felhasználni az általános következtetések kidolgozásakor. Ez nem mindig történt így, az utóbbi időben azonban mind többen, így a Szovjetunióban Nuzsdin, Platonov, s

Digitized by Google

mások arra törekszenek, hogy a dialektikus materializmus alapján magyarázzák a morganisták által összegyűjtött tényanyagot is, felhasználva azokat a micsurini tanítás további fejlesztéséhez.

Micsurin tanításai évről-évre nagyobb tért hódítanak, nemcsak a szocialista országokban, de a kapitalista államokban is, elsősorban Franciaországban, Belgiumban és Angliában. Ma már az olyan biológusok sem tudják ignorálni azokat a kísérleti tényeket, amelyeket a micsurini biológia képviselői laboratóriumokban és a gyakorlatban elértek, akik nem is olyan régen még durván támadták Micsurin, Liszenkó és követőik elméleti megállapításait és kísérleti eredményeit. Ezért már nem meglepetés számunkra Gvigui megállapítása az „Atomes" c. morganista lapban: „Micsurin elmélete azért képvisel logikus és egészséges felfogást, mert szerinte az anyagcsere folyamatok megváltozása külső környezet hatására *kihat* a szervezet örökletességére, ugyanakkor a „klasszikus genetika" azt vallja, hogy az örökletességi tényezők rejtve vannak a külső környezet hatása elől, bevehetetlen várfalakkal mint a sejtmag."[3]

Az is igaz, hogy még mindig sokan szeretnék „megjavítani" a morganista genetika elvi alapjait. Ezek a tudósok sokszor nem annyira a megelőző elméleti meggyőződésük miatt nem csatlakoznak a micsurinista irányzathoz, mint inkább a kapitalista államokban uralkodó idealista filozófia és a magatartásukat meghatározó társadalmi — politikai körülmények miatt. *A micsurini genetikától való félelmük oka gyakran éppen az, hogy a micsurini tanítások alapja a marxista filozófia.*

Azonban az élet, a kapott kísérleti eredmények a bátortalanabb tudósokat is mind közelebb hozzák a micsurini genetika alapelveihez. Példa erre Durrant angol genetikus *és nemesítő esete. Két éven* keresztül évről-évre morganista alapon próbálta megmagyarázni értekezéseiben a kapott kísérleti eredményeket, természetesen eredménytelenül. Kísérleti eredményei arra kényszerítették, hogy az örökletesség és a változékonyság magyarázatában évről-évre közelebb kerüljön Micsurin és Liszenko felfogásához bár nézeteit még mindig misztikusan fejti ki.

Nehézségei, véleményünk szerint, onnan adódnak, hogy Durrant, sok hazai morganistához hasonlóan — azt hiszi, ha elfogadja a micsurini genetika alapelveit ez óhatatlanul és automatikusan az összes olyan kísérleti anyag elvetéséhez vezet, amelyet a morganista kutatók a morganista felfogás egyes részeinek kimüvelésével összegyűjtöttek. Pedig *egyetlen konkrét kísérleti anyagot sem kell elvetni, csak a dialektikus materializmus alapján kell azt magya-*

[3] Atomes No 2, 1958.

Digitized by Google

rázni és felhasználni. Amit azonban előbb-utóbb feltétlenül el kell vetni, az a tudománytalan csíraplazma elmélet.

Mindnyájunk előtt világos, hogy a biológiai tudomány általában és részeiben nem fejlődhet eredményesen tudományos viták, a nézetek harca nélkül. De el kell ismerni azt is, hogy a sajtóban és az előadótermekben folytatott viták, — anélkül, hogy a vitás kérdéseket a mezőn, az istállóban, a laboratóriumban, a kísérletekben, a gyakorlatban ellenőriztük volna — önmagukban nem vihetik előre a tudományt. Nagyon találóan állapította meg ezzel kapcsolatban Hruscsov elvtárs: „Azt tartom, hogy elméleti és tudományos vitákat a mezőkön kell megoldani. Jelentse ki egyik vagy másik tudós: elvtársak, az Önök módszere nem megfelelő, az enyém jobb és tudományosan megalapozottabb. Csináljuk ugy, hogy ennyi meg ennyi hektárt bevetünk az Önök, ennyit meg az én módszerem szerint, a döntőbírák pedig a kolhozok, a kolhoztagok lesznek."

Véleményünk szerint az agrobiológiában az egyes tudományos nézetek, javaslatok és elméletek helyességének ez az egyedüli kritériuma. S ma már ott tartunk, hogy a micsurini biológia hazai művelőinek és képviselőinek az érintett kérdésekben, mind több kísérleti tényanyag áll rendelkezésére, így elsősorban a martonvásári Mezőgazdasági Kutatóintézetben (tojásgyümölcs-vegetatív hibridek, a tavaszi búzák ősziesítése stb.), a Kertészet- és Szőlészeti Főiskolán (alma vegetatív hibrid második nemzedéke, fagyálló szőlő hibridek stb.), az Agrártudományi Egyetemen (magas fehérjetartalmú kukorica hibridek) de más gyakorlati nemesítéssel foglalkozó mezőgazdasági kutatóintézetekben is.

Az itt elért eredmények bizonyítják, hogy a micsurinista tanítások elsajátítása és alkalmazása a nemesítő munkában elősegíti a természet törvényszerűségeinek megismerését és lehetővé teszi az ember tudatos beavatkozását a növények tulajdonságainak kialakulásába az ember által kívánt irányban.

Mindezek alapján a micsurini tanítások joggal tekinthetők a mezőgazdasági termékek bőségét elősegítő hathatós eszközöknek a nemesítő munkában.

Digitized by Google

A szocialista jog és erkölcs viszonyának néhány kérdése

Írta HALÁSZ PÁL

A jog és erkölcs lényegének, fogalmának, társadalmi funkciójának meghatározásával több tudományág foglalkozik. A *történelmi materializmus* mindkettőt a marxizmusnak az alapról és a felépítményről adott tanítása keretében, mint a társadalmi tudat formáit tárgyalja. A szocialista *erkölcstan* (etika) az erkölcs eredetéről és fejlődéséről, alapelveiről és fogalmairól, ezeknek az elveknek és szabályoknak az ember egyéni és társadalmi életében betöltött szerepéről szóló tudomány, amely feltárja az erkölcs társadalmi determináltságát, osztályjellegét, egyéb társadalmi tudatformáktól való különbözőségét. A *pedagógia* egyik fő kérdése az erkölcsi nevelés, a *pszichológia* pedig — ebben a vonatkozásban — azokat a lélektani eszközöket kutatja, amelyeknek segítségével az erkölcsi szabályok az ember tudatába rögződnek, az egyéni cselekvés részeivé válnak.[1] A *jogtudomány* vizsgálódása elsősorban a jog lényegének mibenlétére, társadalmi szerepének kutatására irányul; a társadalmi élet jogi formáit tanulmányozza, s a jogot, mint az uralkodó osztály akaratát kifejező, állami kényszerrel érvényesíthető magatartási szabályrendszert elemzi.

Ebben a tanulmányban olyan összefüggést kísérlünk meg elemezni, amely egyaránt tárgya a történelmi materializmusnak, az etikának és a jogtudománynak is: ez pedig a jog és erkölcs viszonyának a kérdése.

A polgári tudomány is feltételez bizonyos összefüggéseket a jog és erkölcs szabályai között, a jogszerű és az erkölcsös, a jogtalan és az erkölcstelen magatartás között. Ezt az összefüggést azonban nem a társadalmi-termelési viszonyokból vezeti le, hanem vagy feltételezi a jog és erkölcs isteni, természeti eredetét, vagy a gondolkodás eleve adott formáinak tartja ezeket, s azt vallja,

[1] Az erkölcstan és a pszichológia viszonya a marxista etika szempontjából még problematikus, tisztázatlan kérdés.

Digitized by Google

hogy mindkettő az emberi ész sajátos tulajdonsága, az emberi együttélés feltétele.

A jog és erkölcs közötti belső kapcsolat azonban abból fakad, hogy mindkettőt a történelmileg kialakult termelési viszonyok, a gazdaság adott rendje, az alap hozza létre és határozza meg. A marxizmus klasszikusai rávilágítottak arra, hogy a jogi és az erkölcsi nézetek, s a nekik megfelelő magatartási szabályok nem az isteni gondviselés vagy az emberi ész jellemzői, hanem történelmi jellegűek, történelmi kategóriák. Engels az Anti-Dühringben[2] rámutatott arra, hogy a „ne lopj" erkölcsi szabályainak keletkezéséhez a magántulajdoni viszonyok kialakulására volt szükség, s az ilyen erkölcsi szabály mindaddig ésszerűtlen is lett volna, amíg a magántulajdoni viszonyok ennek létrejöttét szükségszerűen meg nem követelték. Sem a jog, vagy az erkölcs szabályai, sem a jogra, vagy az erkölcsre vonatkozó nézetek nem öröktől fogva valók: az antagonisztikus osztálytársadalmak létrejöttével az uralkodó kisebbség emelte ki a neki kedvező szokásokat az ősi közösségi társadalom szokásainak tömegéből. Ezekből a szabályokból némelyek — a legfontosabbak — a jogi törvény rangjára emelkedtek, azaz állami akaratkijelentéssé váltak, vagy megmaradtak ugyan szokásként, de érvényesülésüket az állam közvetlen fizikai kényszer (szankciók) útján biztosította. Mások nem váltak ugyan jogi szabállyá, hanem a helyes vagy a helytelen, az igazságos vagy az igazságtalan, a jó vagy a rossz magatartás megkülönböztetésére szolgáltak, s a társadalom uralkodó felfogása kényszerítette ki ezeknek megtartását. Ez a történelmi fejlődés az ősi közösségi szokások felbomlása alatt már a barbárság felső fokán megkezdődött. A kialakuló állam éppen ennek az időszaknak már a magántulajdoni formák biztosítását kifejező tartalmát változtatta joggá, és főleg a papok — a vallási nézetek felhasználásával és a kettő összeolvasztásával — erkölccsé.

A társadalom történetének tanulmányozása nélkül sem a jog, sem az erkölcs lényegét, társadalmi szerepét, sem egymással való kapcsolatukat nem lehet megérteni. Tarthatatlan tehát a polgári tudományban elterjedt azon felfogás, amely az erkölcsöt *belső*, a jogot *külső*, *hatalmi* normarendszernek tekinti. Mind a jog, mind az erkölcs mögött a társadalom uralkodó nézeteinek kényszerítő fellépése áll. Emellett az uralkodó osztály a jog számára is belső támasztékot keres a társadalom jogi tudatának formálásával, s a társadalmi hatalom kényszerítő ereje az antagonisztikus osztálytársadalmakban az uralkodó morállal való szembenállást súlyos szankciókkal sújtja.

A két normarendszer között a viszonylag szilárd határt azzal

[2] Engels: Anti-Dühring, Szikra, 1948. 90. old.

Digitized by Google

vonhatjuk meg, hogy *a jogi norma az uralkodó osztálynak legfontosabb érdekeit kifejező, pontosan megfogalmazott olyan akaratkijelentése, amelynek be nem tartása meghatározott, államilag előírt szankciót von maga után.*

Az erkölcsi norma ugyancsak az uralkodó osztály akaratkijelentése, kevésbé meghatározott formában, kifejezési módjában pontatlanul, s a mögötte álló kényszerítő eszköz forrása — a helyesről és a helytelenről alkotott osztály-meggyőződés. A jog tehát az uralkodó osztály szempontjából legfontosabb magatartásokra vonatkozik, az alapvetően fontos viszonyokat védi és az ezekben tanúsítandó magatartást írja elő. Az uralkodó erkölcs is az uralkodó osztály érdekeinek védelmét szolgálja, de az antagonisztikus osztálytársadalmakban vagy kisegítő jellegű, s alátámasztja a jogi követelményeket, vagy kiegészítő jellegű, s akkor szabályozza a követendő magatartást, amikor és ahol nincs jogi szabályozás. Továbbá, a megjelenés formáit tekintve: a jog — akár törvényi, akár szokásjogi szabályozásról van szó — pontos, a fogalmi megismerés körébe vágóan fejezi ki magát; az erkölcs szabályai viszont határozatlanabbak, képszerűbbek, egyéniebbek, nincsenek egzakt szabályokban megfogalmazva. Nem véletlen, hogy az erkölcsi tanulság egy-egy esetből könnyebben vonható le, de nehezebb a jog mércéjén eldönteni egy-egy magatartás jogszerűségét vagy jogellenes voltát, vagy éppen jogellenességének fokát.

A kifejezésbeli eltérésen túl jelentős különbség a jog és az erkölcs között az, hogy *egy társadalmon belül csak egy jogrendszer, de több erkölcsi rendszer is jöhet létre, illetve létezhet,* s a kizsákmányoló osztálytársadalmakra éppen ez a jellemző. A rabszolgatartó társadalom joga, a feudális jog, a burzsoá jog — kizárólagos szabályrendszerek. Az elnyomott, kizsákmányolt osztályoknak is vannak a jogosról és a jogellenesről sajátos elképzeléseik, ezek azonban csak akkor válhatnak joggá, mikor a társadalmi forradalom már szétfeszítette az előző társadalmi rend állami hatalmát. Erkölcsi rendszer a kizsákmányoló társadalomban azonban egyidejűleg több is volt: pl. a rabszolgatartók erkölcse mellett állt a rabszolgák erkölcsi felfogása az igazságosságról, a helyesről, a jóról és a rosszról. Aristoteles a rabszolgtartók erkölcsi világképét festette meg. Aesopusból és más forrásokból összerakhatjuk a rabszolgák erkölcsi felfogásának nem egy elemét. A feudális társadalomban is kialakult a rabló feudális urak moráljával szemben a jobbágyparasztság morálja, sőt erre a történelmi korszakra esik a felfelé törekvő polgárság erkölcsi nézeteinek kifejlődése is.

A burzsoá társadalomban fő vonásait tekintve három erkölcsi típus fedezhető fel: az uralkodó burzsoázia morálja, amely maga mellé állítja a feudalizmus moráljának maradványait, mindenek-

Digitized by Google

előtt a vallási erkölcs formájában. Mind a kettőnek tagadása a proletárerkölcs, amely a morál nyelvén foglal állást a burzsoázia farkaserkölcsével szemben.[3] A proletariátus morálja, erkölcsi fellogása arról, hogy a burzsoá társadalomban, a tőkés kizsákmányolás viszonyai között mi igazságos és mi igazságtalan, mi helyes és mi helytelen, mi jó és mi rossz — az élet minden területén a kizsákmányoltság és alávetettség megszüntetése és a kölcsönös segítés társadalmának megvalósítása irányában haladt és halad, szemben a kizsákmányoltság és alávetettség viszonyait igazoló polgári és vele szövetséges vallásos erkölccsel.

Előrebocsátjuk már itt — mert a szocialista jog és a szocialista erkölcs közötti kapcsolatban rendkívül fontos ennek megállapítása —, hogy a *szocialista társadalomban fokozatosan megszűnnek az ellentétes erkölcsi rendszerek (pl. a valláserkölcs)* és idővel egységes szecialista erkölcsi rendszer alakul ki. Ez természetes is. Hiszen a kialakuló szocialista társadalomban sokáig és szívósan fennmaradnak a különbségek az egyes emberek és embercsoportok erkölcsi nézetei között. Ez azt jelenti, hogy az erkölcsi fejlődésnek különböző fokozatai vannak. A párt tagjaival, a munkásosztály élcsapatával szemben például magasabb az erkölcsi követelmények színvonala, mint a pártonkívüliekkel szemben. A jog parancsaiban, tilalmaiban, a jog által engedélyezett magatartásokban foglalt követelmény azonban egyaránt vonatkozik mindenkire. A jog és erkölcs mint tudatforma persze egyaránt elmarad a társadalmi fejlődés mögött, és bizonyos értelemben elmarad a politikai-gazdasági fejlődés ütemához képest is, de a jog alkalmazása során sokkal kisebb mértékben vehetjük ezt tudomásul, mint erkölcsi vonatkozásban.

A szocialista építés, a szocialista kultúra fejlődése és a kapitalizmus maradványainak a nép tudatából és a társadalmi viszonyokból való kiküszöbölése folytán ezek a fokozatok is a kiegyenlítődés, a magas szívonalon létrejövő erkölcsi egység irányában haladnak.

Azonban nemcsak a jog és az erkölcs közötti eltéréseket állapíthatjuk meg, hanem azt is, hogy számos erkölcsi és jogszabály tartalmilag hasonlít egymáshoz. Az azonos vonások mindig valamely tételes jog (egy államban, egy társadalomban érvényes, hatályos jog) és az uralkodó osztály erkölcsi nézetei között állnak fenn. A burzsoá tudományban egyesek azt a következtetést vonták le, hogy a jog valami minimális erkölcsi követelménynek a szabatos kifejezése, az erkölcsiségnek a minimuma. Ezt a felfogást a jog és erkölcs időfeletti, történelmietlen és osztályérdekből fakadó

[3] Engels: Anti-Dühring. Szikra, 1948. 99. old.

Digitized by Google

szemlélete diktálja, mert azt a látszatot akarja kelteni, mintha a burzsoá jogot valamilyen örök erkölcs határozná meg. A jognak erkölcsi minimumként való felfogása mögött tovább az a politikai cél húzódik meg, hogy a burzsoázia a dolgozó tömegek előtt a jogát erkölcsileg is alátámassza és a jogi kötelezettségeket erkölcsi kötelezettségekkel súlyosbítsa.

A burzsoá jog és a burzsoá erkölcs között azonban valójában nincs összhang. Ellenkezőleg, a kettő különválása a jellemző, annak ellenére, hogy gazdasági-társadalmi alapjával szemben mindkettő ugyanazt a szerepet tölti be: napjainkban már csak a konzerváló, védő szerepet. Éppen a kizsákmányolás védelme a jog és az erkölcs legfőbb közös funkciója a polgári társadalomban.

E funkciók betöltése más és más módon történik. A jog funkciójának tekintetében a burzsoá társadalomban a legitimitás elvének hirdetése, a burzsoá jogrend védelme, ha különböző politikai eszközökkel történik is, *mindig egy meghatározott jogrendszerre* vonatkozik. Az erkölcs azonban mindig új és új oldaláról, helyesebben más és más oldaláról fejti ki ezt a funkciót. A modern imperializmus a szelídséget és humanitást prédikáló liberális vagy vallásos erkölcsi felfogás, az „ecclesia militans" (harcos egyház) kíméletlen, lélektipró erkölcsi nézeteinek hangoztatását, de a fasiszta „erkölcsi" nézeteket is felhasználja uralma meghosszabbítására. A burzsoá erkölcs változatos megnyilvánulásai arra szolgálnak, hogy morálisan alátámasszák a kizsákmányolás nemzeti és osztályformáit.

Marx a jog és az erkölcs szembeállását a burzsoá társadalomban még fiatalkori munkájában felismerte és így jellemezte: „A valódi embert csak az *önző* egyén alakjában, az *igazi* embert csak az elvont *citoyen* alakjában ismerik el."[4]

A fiatal Marx fenti megállapítása rávilágít a burzsoá erkölcs és a burzsoá jog, a burzsoá társadalom és a burzsoá állam közötti szakadásra. A jog erkölcsi vonatkozásában ez a szakadék az embernek az emberi méltóságtól való megfosztottságát, a tőkés társadalom farkaserkölcsét fejezi ki. Rávilágít arra, hogy a formális jogegyenlőség az emberi szabadság képmutató megkötése, s hogy a burzsoá erkölcs mást deklarál, mint amit megvalósít. Marx már ebben a fiatalkori munkájában rámutat arra is, hogy az emberiség felszabadulásának az erkölcs és a jog vonatkozásában az a feltétele, hogy a társadalom reális viszonyait — képmutató erkölcsi formulák hangoztatása helyett — emberi viszonyokká kell változtatni: „Csak, ha a valóságos egyéni ember visszafogadja magába az absztrakt állampolgárt és, mint egyéni ember, a maga empirikus életében, a maga egyéni munkájában, a maga egyéni

4 Marx—Engels Művei I. köt. Kossuth, 1957, 370. old.

Digitized by Google

viszonyai között *az emberi nem lényévé vált*, csak ha az ember a maga „force propre-jait" (tulajdon erőit) *társadalmi* erőkként ismerte fel és szervezte meg, s ennélfogva a társadalmi erőt nem választja el többé magától a *politikai* erő alakjában, csak akkor valósult meg az emberi emancipáció".[5] Ebben a megfogalmazásban Marx még elvontan veti fel a társadalom fejlődésének történelmi perspektíváját. A jogra és erkölcsre vonatkozó későbbi megállapításai, amelyek a proletariátus történelmi szerepének és a proletárdiktatúra szükségességének felismeréséből fakadtak, még inkább aláhúzzák a jog és erkölcs osztálytartalmát, a burzsoá jog és erkölcs között létrejött szakadékot.[6]

II.

A proletárszocialista forradalom a jog és az erkölcs történetében is új fejezetet nyit meg. A jog és az erkölcs, mint a jogosra és jogtalanra, a helyesre és a helytelenre, a jóra és a rosszra stb. vonatkozó nézetek együttese, először válik a társadalom nagy többségének, majd az egész társadalom minden tisztességes tagjának akaratkijelentésévé akkor, amikor állami úton, a jogi, társadalmi úton pedig az erkölcsi szabályokat megformálja. Ebből a meghatározásból is több következtetést vonhatunk le. Mindenekelőtt azt, hogy az erkölcs és a jog szabályai a szocializmus építése idején — szemben a burzsoá jog és erkölcs szabályaival —, *az addig kizsákmányolt, elnyomott osztályok akaratát* fejezik ki, még pedig az e szabályokra jellemző formában: úgy, hogy a jog szabályaiban foglalt osztályakaratot a proletárdiktatúra állama nyilvánítja ki vagy szankcionálja, az erkölcsi szabályokban foglalt akaratkijelentés mögött pedig a társadalom leghaladottabb, legöntudatosabb osztályának, a munkásosztálynak és pártjának morális felfogása áll.

Míg a kizsákmányoló társadalmakban a magatartási szabályok az uralkodó kisebbség érdekét fejezték ki, a proletárszocialista forradalom győzelmének első napjától kezdve a jog és erkölcs szabályai az addig kizsákmányolt nagy többség érdekeinek megvédésére szolgálnak.

A szocialista társadalomban egyre inkább kiszélesedik az az érdekvédő szerep a társadalom tagjainak irányába. A jog és erkölcs fejlődésének vonatkozásában is különbséget kell tennünk ugyanis a szocialista társadalmi viszonyok fejlődését jellemző szakaszok között; az első szakaszban a szocialista jog és a szocialista erkölcs, mint *a társadalom nagy többségét* képviselő norma-

[5] Marx—Engels Művei I. k. Kossuth, 1957 371 old
[6] Marx—Engels: A Kommunista Kiáltvány (I. Burzsoá és proletár).

Digitized by Google

rendszer jelenik meg; a második főszakaszban a szocializmus felépítésére már *az egész társadalom minden tisztességes tagjának érdekét fejezi ki és védelmezi.* A szocializmus építésnek s a felépített szocializmus viszonyai között a szocialista jog és a szocialista erkölcs szerepe, fő funkciója abban áll, hogy segíti a kizsákmányolás és az alávetettség társadalmi viszonyainak a kölcsönös segítés és együttműködés viszonyaivá való átalakítását, a kollektív társadalmi viszonyokon felépülő társadalmi rend megszilárdítását, a szocialista együttélést.

A szocialista jog és a szocialista erkölcs fejlődését azonos tényezők segítik elő. A szocialista jog és erkölcs szabályainak megformálása, tudatos alakítása a marxista—leninista párt, a kommunista párt történelmi feladata.

A jogi és erkölcsi építésnek ez a tudatossága nagy mértékben különbözik attól, ami a kizsákmányoló társadalmakban a jogfejlődést és az erkölcsi nézetek alakulását jellemezte.

A jog fejlődése éppúgy, mint az erkölcsi nézetek alakulása nem egyszerűen „a körülményekhez való alkalmazkodás", spontán folyamat, hanem része annak a tervszerű építőmunkának, amelyet a marxista—leninista párt a szocialista építés egész menetében végez.

A marxista—leninista pártok ezt a feladatot is áttételeken keresztül hajtják végre, ezen áttételek segítségével a tömegek politikai, jogi és társadalmi intézmények, szervek útján aktívan vesznek részt szocialista életünk formálása során jogi és erkölcsi tudatuk fejlesztésében.

Ugyanazt a tartalmat kifejező jogi és erkölcsi szabályok létrejöttének és alkalmazásának tehát más és más az útja a szocialista társadalomban is. A jogi szabályozás, törvények, rendeletek és más jogszabályok meghozatala az állami szerveknek a feladata, s ezt a szocialista országok mindegyikében új, szocialista típusú alkotmány szabályozza. Ezek az alkotmányok a szovjet alkotmányfejlődés eredményének figyelembevételével, tanulságainak alkalmazásával nemcsak vezető jogi nézeteket fejeznek ki, nemcsak legfőbb jogi jellegű magatartási szabályok, hanem a szocialista-kommunista erkölcs számos fontos tételét is összefoglalják. *A jog szocialista fejlődése egyfelől számos fontos erkölcsi tételt alakít át jogszabállyá, másfelől a szocialista jog elsősorban éppen azzal tölti be nevelő szerepét, hogy segíti a jogi szabályoknak erkölcsiekké való átalakulását.* Ebből az összefüggésből következik, hogy a szocialista jog jelentős szabályainak nemcsak jogi, hanem alapvetően fontos erkölcsi tartalmuk is van.

Mégsem cserélhetjük fel a szocialista erkölcsi és jogi szabályokat. A tartalmi azonosság, a jogi és erkölcsi egység — amely a szocialista jog és a szocialista erkölcs viszonyában oly szembe-

Digitized by Google

szökően különbözik attól a hasadástól, amely a burzsoá társadalomban a jog és még az uralkodó osztály erkölcsei között is megvan —, nem jelenti azt, hogy nem maradnak fenn lényeges formai különbségek a jog és erkölcs viszonyában, ezeket a formai különbségeket nem szabad elhanyagolni. Alapvető formai különbség az, hogy a *jogot állami szervek hozzák létre vagy szankcionálják, a jog mögött mindig ott áll végső soron az állam, a népi, a szocialista állam fizikai kényszerítő ereje, az erkölcs érvényesülését pedig a társadalmi befolyásolás és a közvélemény hatása biztosítja.* E két forma természetszerűen rányomja bélyegét a jog és az erkölcs törvényei által szabályozott területekre. A szocialista állam a társadalmi élet fő viszonyait vonja jogi szabályozás alá, viszont társadalmi-emberi életünknek nincs egyetlen területe sem, amely iránt a szocialista-kommunista erkölcs fejlődése közömbös lehetne. A különbség mindjárt nyilvánvalóvá lesz, ha néhány példával világítjuk meg.

Figyelembe véve hazánk viszonyait, megállapíthatjuk, hogy jogrendszerünk szocialista forradalmi átalakulása a társadalmi viszonyok megváltozását követve vagy azt elősegítve, aránylag gyorsan ment végbe, a szocialista jogrendszerünk kiépítése napjainkban még inkább meggyorsult. Az alkotmány életbelépése óta eltelt időszakban országgyűlésünk megalkotta az állami szervezet felépítésére, működésére vonatkozó fontos törvényeinket: a tanácstörvényt, a bíróság szervezeti felépítéséről szóló törvényt, az igazságszolgáltatás működését szabályozó polgári és büntető perrendtartást, az államigazgatási eljárás törvényét. Megalkotta a munka törvénykönyvét, a családjogi kódexet, a polgári törvénykönyvet, s készülőben van egységes büntető törvénykönyvünk is. A jog olyan ágai is kiépültek, amelyek kizárólag a szocialista társadalomra jellemzőek, mint a termelőszövetkezeti mozgalommal kapcsolatos, a termelőszövetkezeti jogviszonyokat szabályozó és fejlesztő jogszabályaink stb. Ezeknek a törvényeknek és a hozzájuk kapcsolódó hatalmas jogszabálytömegnek a létrehozatala azokra az objektív alapokra épült, amelyek a társadalmi viszonyok fejlődéséből következtek, és amelyek érvényre juttatták a dolgozó nép kívánságait, óhajait, *történelmi szükségleteit,* akaratát.

Az erkölcsi fejlődés is gyors ütemű országunkban. Az önző, individualista, atomizált társadalom helyét olyan társadalmi rendszer foglalja el, amelyben már a kölcsönös segítés és mellérendeltség viszonyai lesznek uralkodók. Alapjában véve kialakultak azok a legfőbb erkölcsi normák is, amelyek *a dolgozó emberek tevékenységét a közös cél megvalósításának, a szocializmus-kommunizmus építésének szolgálatába állítják.* Társadalmi viszonyaink átalakulásával megváltozik a dolgozók zömének a szocialista tu-

Digitized by Google

lajdonhoz való viszonya, más lesz a nemeknek egymáshoz való kapcsolata, megváltoznak a családi, a házassági erkölcsi viszonyok stb.

Mivel azonban hazánk társadalmi, termelési viszonyait a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet vonásai jellemzik, az erkölcsi viszonyok is magukon viselik a régi erkölcsi normarendszerek felbomlásának, és az új normarendszer kialakulásának jellegzetességeit. A társadalom új erkölcsi képének kialakulása szoros összefüggésben van a társadalmi élet egészét átható küzdelemmel, amely a régi és az új között folyik. Minden nehézségünk ellenére megállapíthatjuk azt, hogy például a közösség és az egyén kapcsolatában egyre több jele mutatkozik a közérdek szolgálatának, az önző magánérdekek háttérbe szorításának. A termelés vonalán új társadalmi-szervezeti formák jöttek létre, amelyek bizonyítják a szocialista erkölcs terjedését, elősegítik a szocialista munkaerkölcs kialakulását, fokozzák társadalmunk produktivitását és emelik szervezettségét. (Például a szocialista brigádok.) Az erkölcsi normák alakulását és terjedését, a szocialista erkölcsi tudat erősödését azonban korántsem tudjuk olyan pontos mérőeszközökkel követni, amilyeneket a jog és a társadalom viszonyában alkalmazhatunk, bár a szocialista erkölcsi eszmék terjedését éppen arról ismerhetjük fel, hogy *hazánkban lényegesen kisebb a jogsértések száma, mint modern történelmünk során bármikor volt.*

Az erkölcsi szabályok betartásának azonban nem ez az egyetlen mértéke, mert az erkölcsi szabály megsértése nem feltétlenül jogsértés is, az erkölcsileg elítélhető magatartás nem mindig jogellenes. A jognak a társadalmi élet, az erkölcs viszonyainak számos területén nincs meg ez a mérőeszköz szerepe. Társadalmunk fejlődéséről összképet csak ennek az erkölcsi fejlődésnek a társadalmi szervek útján való felmérése adhat. Ifjúsági szervezetünk, szakszervezeteink, nőszervezetünk, ismeretterjesztő szervezetünk, (a pártról nem is szólva), mindennapi gyakorlatunkban mérhetik fel a szocialista erkölcsi elvek behatolását az emberek tudatába és a tudatban megmaradt burzsoá csökevények, vallásos és egyéb nézetek háttérbeszorulását a szocialista erkölcs magasabbrendű elvei elől.

A tudat átalakulásának persze megvan a jogi és erkölcsi oldala is. Ebben a vonatkozásban az eltérés lényegesen kisebb az erkölcs és a jog funkciója között, mint azt a fentiekben vázoltuk. A társadalmi forradalom nem egycsapásra formálja át az emberek tudatát, amely egyes kérdésekben követi a társadalmi formát irányító kommunista tudatot, más kérdésekben elmarad mögötte. A tudat átformálása elsősorban nevelő feladat. *A szocialista jog funkciója az emberi tudat átformálásában* egyes vonatkozásokban hasonlít a szocialista erkölcsnek a tudat átalakulásában betöltött szerepéhez.

Digitized by Google

A szocialista társadalom tagjainak jogtudata is az osztályok harcában és a szocialista társadalom gazdasági, politikai és ideológiai formálása közben alakul át, az erkölcsi tudata is az osztályharc, s nem utolsó sorban az ideológiai harcban halad előre, alakul szocialista erkölcsi tudattá. Mindkettőnek kialakulásában döntő szerepe van a szocialista építés eredményeinek, a politikai, a gazdasági, az ideológiai építés sikereinek. A szocialista jog, mint új és magasabb történelmi jogtípus, a tudat átformálása terén egyre inkább *nevelő* szerepet tölt be. A közvetlen fizikai kényszer, mint a jog érvényesítésének fő eszköze, már korántsem egyedüli jellemzője a szocialista jognak, mert az erkölcsi tudat szocialista átalakulása és vele együtt a jogszabályok megtartására irányuló nevelés fokozatosan eléri, hogy a társadalom tagjai önként követik a jog szabályait, betartják azokat.

III

Minden jogrendszernek és minden erkölcsi rendszernek van egy objektív, vezető belső törvényszerűsége, amely eszmeileg áthatja a rendszer egészét. *A szocialista jogrendszer belső törvényszerűsége a törvényesség eszméje, a szocialista erkölcs belső törvényszerűsége a kollektivitás, a szolidaritás, a kommunizmus felépítésének eszméje.*[7] A szocialista erkölcs és a szocialista jog kapcsolatában ezek az eszmék át- meg áthatják egymást. Bizonyos vonatkozásban a törvényesség eszméje is erkölcsi, a szolidaritás, a kollektivitás eszméje is jogi eszme, s hatásukban egységesek.

A szocialista törvényesség és a kollektivitás eszmei hatása abban jelentkezik, hogy az állam polgárai a törvények, a jogszabályok szellemében cselekszenek. A követés, a tudatos alkalmazkodás egyaránt jellemző a szocialista jogállapotokra és a szocialista erkölcsre.

Korántsem mondhatjuk azonban, hogy akár a törvényesség, akár a szocialista erkölcs alapvető eszméjéhez való viszonyban az emberek ma már teljesen megfelelnek társadalmi fejlődésünk jelenlegi fokának. Sokan nem érzik át a szocialista jog erkölcsi tartalmát, pusztán állami parancsnak tekintik azt, amelynek megsértésével az erkölcsi szabályokat még nem éri sérelem. A szocialista jognak, mély erkölcsi tartalmának megsértése gyakran abból következik, hogy a társadalmi tudat jogi és erkölcsi formáiban még élnek a múlt maradványai, amikor az erkölcsi és jogi szabályok megsértése a magatartás kétféle megítélését vonhatta maga után.

Ezzel magyarázható az, hogy sokan nem értik és nem érzik át azt az erkölcsi felelősséget, amely a szocialista együttélés jogi for-

[7] Lenin Művei 31. k. 296. old.

Digitized by Google

máinak megsértéséből fakad. *A társadalom és a szocialista állam rendjének, a társadalmi tulajdonnak, az emberek jogainak a tiszteletben tartása nem egyedül állami akaratkijelentésben foglalt parancs, hanem egyúttal erkölcsi felelősség is.* A szocialista jogviszonyok, azaz a jogilag szabályozott társadalmi viszonyok védelmének fontos eszköze az emberek tudatának alakítása, erkölcsi felelősségvállalásuk növelése, az emberi, erkölcsi kapcsolatoknak szocialista tartalommal való megtöltése.

A SZKP XXI. kongresszusának határozatai nyomán a Szovjetunióban egyre nagyobb mértékben bontakoznak ki azok a szervezetek (társadalmi bíróságok, druzsinák), melyeknek fő feladata, hogy a szocialista együttélés szabályainak betartására neveljenek. Ez a fejlődés azt is jelzi, hogy a szocialista társadalomban a jog és az erkölcs szabályainak követése nemcsak spontán társadalmi fejlődés eredménye, hanem a párt vezetésével végzett *tudatos* társadalomszervező és nevelőmunka következménye is.

Ezek a társadalmi szervezetek olyan normákat hoznak létre, amelyek a mögöttük álló jogi szankciók következtében *jogi* jellegűek is, s ugyanakkor tagjaiknak önkéntes kötelezettségvállalása folytán bizonyos *erkölcsi* normák szabatos megfogalmazásai is. A szovjet jogirodalomban ezeket a normákat *társadalmi normáknak* nevezik, hangsúlyozva közvetítő szerepüket a jogi és az erkölcsi normák között. Érdemes erre a fejlődésre felfigyelni, mert fontos külső megnyilvánulása ez a szocialista társadalom aktivitásának a jogi és erkölcsi egység elvének minél tökéletesebb megvalósítása területén.

A szocialista jog nevelőszerepének és morális tartalma tudatosításának fontos eszközei a szovjet szocialista fejlődésben a *társadalmi bíróságok* és más társadalmi szervezetek is. Ezek a szervezetek törvényi felhatalmazás alapján éppen a szocialista jognak azt a tulajdonságát emelik ki, amelyet *nevelő jellegnek neveztünk, s egyesítik a jogi és erkölcsi szankciót a jogellenes, vagy a szocialista erkölcsöt sértő, tehát a szocialista együttélés legfőbb szabályait semmibe vevő magatartással szemben.*

Hazánk fejlődésének, szocialista társadalmunk építésének mai szakaszában máris számos tanulságot vonhatunk le a szovjet szocialista fejlődés fenti eredményeiből.

Tanácsainkra, mint a legátfogóbb tömegszervezetekre, más állami szerveinkre (pl. a bíróságokra), a társadalmi szervezetekre és mozgalmakra (a szakszervezetekre, az ismeretterjesztő szervezetekre, a népfront-mozgalomra stb.) a szocialista *jogtudat és erkölcsi tudat* kialakításában kiemelkedő szerep vár. Feladatuk e téren egyrészt a jogszabályok ismertetése, megmagyarázása, a jogi ismeretek terjesztése, másrészt a szocialista együttélés szabályainak megtartására való nevelés.

Digitized by Google

A Moszkvai Nyilatkozat és a német kérdés*

Németország Szocialista Egységpártjának Központi Bizottsága 1960 decemberében, a XI. plenáris ülésen foglalkozott a Moszkvai Értekezlet eredményeivel. A plénum egyhangúlag jóváhagyta Walter Ulbricht elvtársnak, az NSZEP küldöttségének a moszkvai tanácskozáson kifejtett tevékenységét és teljes egyetértését fejezte ki a kommunista és munkáspártok értekezletén elfogadott Nyilatkozattal, valamint a világ népeihez intézett Kiáltvánnyal.

A Központi Bizottságnak a Moszkvai Értekezlet eredményeivel foglalkozó határozata leszögezi: „Az NSZEP magáévá tette az SZKP XX. és XXI. kongresszusának az egész nemzetközi kommunista mozgalom szempontjából iránymutató tanításait, valamint az 1957. évi moszkvai Nyilatkozat elveit, s alkotó módon alkalmazta ezeket a Német Demokratikus Köztársaság és egész Németország bonyolult helyzetére. Az új Nyilatkozat és a világ népeihez intézett Kiáltvány teljes mértékben igazolja az NSZEP V. kongresszusán jóváhagyott fő irányvonal és a párt által azóta folytatott politika helyességét."

Kiindulva a modern kor helyes értékeléséből — amely a két egymással ellentétes társadalmi rendszer harcának, a szocialista forradalmak és a nemzeti felszabadító forradalmak kora, az imperializmus összeomlását és a gyarmati rendszer megszűnését magával hozó, egyre újabb népeket a szocializmus útjára vivő, a szocializmus és a kommunizmus világméretű győzelmét biztosító kor — Németország Szocialista Egységpártjának Központi Bizottsága a XI. plénumon a Nyilatkozat megállapításait valóban alkotó módon alkalmazta a bonyolult németországi viszonyokra.

A Nyilatkozatnak korunk fő folyamatáról adott jellemzése világviszonylatban, s így Németországot illetően is, megjelöli a tör-

* Összeállítás Németország Szocialista Egységpártjának (NSZEP) dokumentumai alapján.

Digitized by Google

ténelmi fejlődés irányát. A kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet, amelyet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom indított el, a Szovjetuniónak a második világháborúban aratott győzelme után, majd az NDK-ban lezajlott népi-demokratikus forradalom révén most már Németországot is feltartóztathatatlan erővel magával ragadta.

Németország Szocialista Egységpártjának vezetésével a német munkásosztály Kelet-Németországban megteremtette az első német békeállamot, az NDK-t, kiszabadította a termelőerőket a kapitalista társadalmi rendszer béklyóiból és szocialista német államot rendezett be. Nyugat-Németországban a fejlődés éppen az ellenkező irányban haladt. A nyugatnémet imperialisták az Egyesült Államok monopoltőkéjének támogatásával és vezetésével arra használták ki a nyugatnémet munkásosztály megosztottságát, hogy gátat vessenek a demokratikus átalakulásnak, hogy soha nem látott mértékben fokozzák a tőkekoncentrációt és a dolgozó nép kizsákmányolását, s Európában agresszív imperialista rendszert vezessenek be. Erre való tekintettel, Németország szempontjából különösen nagy jelentőségű a moszkvai Nyilatkozatnak a két ellentétes társadalmi rendszer harcára vonatkozó megállapítása, hiszen itt egyetlen országon, egyazon nemzeten belül bontakozik ki a két társadalmi rendszer harca.

Németország két társadalmi rendszerének, a szocialista Német Demokratikus Köztársaságnak és az imperialista bonni rendszernek ez a harca elkerülhetetlenül és törvényszerűen a legvégsőkig fogja élezni Nyugat-Németországban az alapvető antagonisztikus ellentéteket.

A hallatlan tőkekoncentráció, a megnövekedett kizsákmányolás, óriási összegeknek fegyverkezésre való értelmetlen elherdálása Nyugat-Németországban ki fogja élezni a monopoltőke és a munkásosztály közötti antagonisztikus ellentétet és óhatatlanul fokozza majd az osztályharcot.

A nagyfokú tőkekoncentráció — az üzemek 0,4 százaléka termeli a nemzetgazdaságban forgalomba kerülő javak 60 százalékát! — és a munkásosztálynak ebből fakadó nagyarányú kizsákmányolása, a lakosság minden rétegére nehezedő gazdasági nyomás, valamint a bonni államnak ezekre a célokra való széleskörű kihasználása egyre növeli az ellentéteket a monopóliumok és a lakosság valamennyi rétege között. Míg a nyugatnémet monopolisták osztalékai egyre növekedtek és a háború óta a legmagasabb szintet érték el, a béreknek és a fizetéseknek Nyugat-Németország össztermékéhez viszonyított 37,1 százalékos hányada ma alacsonyabb, mint például az Egyesült Államokban, ahol 56,2 százalékra, vagy Nagy-Britanniában, ahol 59,6 százalékra rúg. A munka in-

Digitized by Google

tenzitásának szüntelen fokozódása a balesetek rendkívül magas számában és a munkás korai megrokkanásának ijesztő statisztikájában jut kifejezésre. Az 1960. évi adóemelés, amely átlagban mintegy 17 százaléknak felelt meg, a kereseti adót 36 százalékkal növelte.

A milliomosok száma Nyugat-Németországban 1953 óta 3000-ről 8000-re emelkedett, s ezek a milliomosok a nyugatnémet tőkésosztály összvagyonának több mint a negyedét tartják kezükben. Különösen erőteljes a tőkekoncentráció a nyugatnémet mezőgazdaságban, ahol ezt a „zöld terv" alapján kü'önféle állami eszközökkel támogatják, míg a parasztgazdaságok százezreit a tönk szélére taszítják. Nyugat-Németország dolgozó parasztjainak eladósodása jelenleg meghaladja a 12 milliárd márkát!

Mindezt tetézi az, hogy a bonni állam az amerikai imperializmus csatlósává vált. S itt nemcsak a gazdasági életről van szó, amelyben az Egyesült Államok egyre jelentősebb pozíciókat szerez,[1] nem csupán a kultúrának, a nevelésnek, hanem a társadalmi élet valamennyi területének az amerikanizálásáról. Lényeges az is, hogy a revansista nyugatnémet monopolisták és államuk nyílt kapcsolatot tartanak az amerikai monopoltőke agresszív köreivel. A bonni tábornoki klikk atomfegyvereket követel, tudatosan kockára téve a nyugatnémet lakosság jólétét, sőt puszta létét is. Szorosan összefügg ezzel, hogy a gazdaságot és az egész társadalmi életet is egyre fokozottabban militarizálják, hogy — megőrizve az áldemokratikus leplet — mind nagyobb arányokban alkalmaznak fasiszta módszereket, s hogy az ugrásszerűen növekvő fegyverkezési költségvetés javára megszervezik a tömegfogyasztás elkerülhetetlen korlátozását.[2]

Napjainkban a nyugatnémet monopóliumok és kormányuk szemmel láthatóan egyre jobban elszigetelődnek. Expanzionista gazdaságpolitikájuk kiélezi ellentéteiket a többi vezető imperialista ország monopolistáival, s Bonn nyílt atomháborús irányvonala, amely a szocialista és más békeszerető államok határozott ellenállásába ütközik, még a NATO-államok kormányaiban is visszatetszést kelt.

Németország Szocialista Egységpártja Központi Bizottságának a Moszkvai Értekezlet eredményeivel foglalkozó határozata ebből ezt a következtetést vonja le: Kiéleződik az ellentét egyfelől a Német Demokratikus Köztársaság népe és Nyugat-Németország békeszerető lakossága — másfelől az agresszív német mili-

1 Az Egyesült Államok új tőkebefektetései Nyugat-Németországban 1960-ban a Nyugat-Európába irányított összes tőkeexportjának mintegy a felét alkották, s ez a hányad 1961-ben becslések szerint 60 százalékra emelkedik.

2 Az NSZK fegyverkezési költségvetése 1955/56-tól 1959/60-ig 5,2 milliárdról 14 milliárdra növekedett és 1961-ben az előirányzat szerint 23 milliárd márka lesz.

Digitized by Google

tarizmus és imperializmus között; mind kirívóbb az ellentét az egész német nép nemzeti érdekei és a nyugatnémet nagyburzsoázia hazaárulása között; mind élesebbé válik az ellentét egyrészt valamennyi békeszerető nép és másrészt a revansra és a világ újrafelosztására vágyó német imperialisták és neokolonialisták között.

Nem kétséges, hogy a kapitalizmus általános válságának új szakasza minden jellegzetességével együtt Nyugat-Németországban is érezteti hatását. Ezt hellyel-közzel elfátyolozza még az átmeneti csúcskonjunktúra. Ám Nyugat-Németországot sem sikerül majd távol tartani a világtörténelmi fejlődéstől, csak bizonyos sajátos körülményeknek köszönheti, hogy az utóbbi években nem érték oly gyakran gazdasági válságok.

A Nyugat-Németországban ma is tartó konjunktúrát csak a háború utáni években kialakult egész sor sajátos körülményből lehet megérteni. A háború után Nyugat-Németország már a gazdaság helyreállításánál is sokkal kedvezőbb feltételekkel indult, mint például a Német Demokratikus Köztársaság. Ugyanis Németország megmaradt ipari kapacitásainak jelentős része és a legfontosabb nyersanyagtermelő vidékek az ország nyugati részén vannak. A Marshall-terv is serkentette a monopolkapitalista nyugatnémet gazdaság konszolidációját, amely ez által megerősíthette pozícióit a világpiacon a kapitalista konkurrenciával szemben. Közrejátszottak ebben részben még olyan tényezők, mint például az, hogy Nyugat-Németországban később indult meg a fegyverkezés, mint a többi imperialista országban, s hogy így Nyugat-Németország rendkívül nagy összegeket fordíthatott a termelőberendezések korszerűsítésére. Leglényegesebb azonban az volt, hogy itt rendkívül gyors tőkekoncentráció ment végbe és mindmáig igen nagyfokú a munkásosztály kizsákmányolása. A nyugatnémet imperializmus a legexpanzívabb gazdaságpolitikát folytatja, amely a kapitalizmus viszonyai között rendkívül nagynak számító növekedési százalékot ért el, s így fontos területeken az export olyan klasszikus országait is túlszárnyalta, mint például Anglia.

Már ma is világos, hogy ezek a különleges körülmények fokozatosan megszűnnek. Nyugat-Németországot is mindinkább magával ragadja ugyanazoknak az ellentéteknek a sodra, amelyek a többi kapitalista országot marcangolják, amint ezt az alábbi példák is tanúsítják:

Jelenleg még növekszik az NSZK ipari termelése, azonban a növekedés üteme rohamosan csökken. A növekedés százaléka (az előző év megfelelő hónapjaihoz viszonyítva):

1960 júniusában	10 százalék
1960 júliusában	9 „
1960 augusztusában	7,5 „

Digitized by Google

Ezt a növekedést elsősorban a beruházási javak és részben az alapanyagok termelésének növekedésével érték el, míg a fogyasztási cikkek termelése stagnált vagy viszonylag csekély mértékben emelkedett. 1960 szeptemberében például a termelés 7,5 százalékos átlagos növekedése mellett a fogyasztási cikkek termelése csupán kb. 4,1 százalékkal, az élelmiszereké és élvezeti cikkeké körülbelül ugyanennyivel növekedett.

Ugyanakkor az építőipar fő ágai 1960-ban a következő arányokban fejlődtek (az előző év hasonló időszakához képest):

1. negyedév	+19	százalék
2. negyedév	+ 8,8	„
3. negyedév	+ 1,7	„
szeptember	— 1,7	„

1960 szeptemberében a textilipar termelése is 1,1 százalékkal alacsonyabb volt, mint az előző év azonos időszakában.

Ebben a kapitalizmusra jellemző fejlődésben egyrészt az új beruházásokra fordított profitok mérhetetlen megnövekedése, valamint a monopóliumoknak nyújtott jelentős állami támogatás, másrészt a dolgozók életszínvonala és jogai ellen irányuló egyre erőteljesebb támadások jutnak kifejezésre. A töméntelen sok áremelés, lakbéremelés stb. ahhoz vezet, hogy csökken a dolgozók reális vásárlóereje és így a fogyasztási cikkek iránti kereslet csak kis mértékben növekszik. A lakbérek és a vasúti díjak emelése mellett (a vasútnál is főképpen a bérletek díját emelték, ami gyakorlatilag kizárólag a dolgozókat érinti), az utóbbi hetekben a következő áremelésekre került sor: mosógépek 6 százalékkal, kályhák és tűzhelyek 10, edény és háztartási cikkek 5, bútor 7—8, porcelán 5—10, üvegáru 10—25 százalékkal.

Ugyanígy emelkedett a textiláru, a lábbeli és sok élelmiszer ára is; a vaj 12 pfenniggel kilónkint, a tojás 2 pfenniggel, a sertészsír 30 pfenniggel, az étolaj 15—20 pfenniggel stb. A beruházások gyors fejlődése és a stagnáló fogyasztás között mutatkozó aránytalanság szükségszerűen nagy ellentmondásokhoz vezet.

A kapitalista gazdaság jelenlegi állapotában tapasztalható bizonytalanság az utóbbi hetekben Nyugat-Németországban is a részvények árfolyamának esését idézte elő. 1960. október 14-től 21-ig a részvényárfolyamok 771 pontról 727 pontra estek. Legjelentősebb az árfolyamcsökkenés a fémfeldolgozó iparban és az autóiparban.

Aki ebből a szemszögből nézi a dolgot, azt nem lehet félrevezetni, s az nem fogja a nyugat-német militaristák lázas tevékenységét, a NSZK-ban még megmaradt csekély szabadságjogok elleni támadásokat, az ellenzék elfojtását az erő jeleként felfogni,

Digitized by Google

hanem meglátja, hogy ez inkább a növekvő bizonytalanságnak a megnyilvánulása.

* * *

A népi harc Nyugat-Németországban még nem öltött olyan méreteket, amilyeneket a militarista és imperialista nyugatnémet rendszer részéről fenyegető veszély megkövetel. Ám a népi erőknek harcukban van egy döntő jelentőségű bázisuk: a Német Demokratikus Köztársaság fennállása és annak eredményei. Ezért korunk alapvető feladatai megkövetelik a szocializmus győzelmes felépítését a Német Demokratikus Köztársaságban, az NDK-nak, a béke németországi bástyájának mindenirányú további erősítését. Ez az alapja és a feltétele annak, hogy a békeszerető haladó erők egész Németországban fölénybe kerüljenek, s így megzabolázzák a nyugat-német militarizmust és imperializmust.

Minthogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik, a Német Demokratikus Köztársaság politikai és gazdasági fejlődése, békepolitikája mind nagyobb mértékben befolyásolja az egész német nemzet jövőjét. A német nemzet jövőjére különösen nagy hatással lesz az, hogy a Német Demokratikus Köztársaságban az 1965-ig terjedő hétéves terv teljesítésével győzelemre jut a szocializmus, és ezzel a nyugat-német imperializmus az emberi tevékenység döntő szférájában, az anyagi termelésben alulmarad. Ezáltal az NDK az egész német nép előtt be fogja bizonyítani, hogy az egész német nép militaristák és imperialisták nélkül, kényszer, elnyomás és kizsákmányolás nélkül magas életszínvonalat érhet el. Minél sikeresebben fejlődik majd a Német Demokratikus Köztársaság, minél hamarább kerekedik felül a nyugat-német állammal folytatott békés gazdasági versenyben, annál vonzóbbá válik a szocializmus Nyugat-Németország dolgozói szemében, s annál erősebben rendülnek majd meg a német militarizmus és imperializmus pozíciói.

Nyugat-Németországban ma a társadalmi életnek nincsen egyetlen olyan területe sem, amelyre ilyen vagy olyan formában ne hatna az NDK szocialista építése. Németország Szocialista Egységpártjának 1958. évi V. kongresszusa óta a gyakorlati életben különösen világosan megmutatkozott, milyen döntő hatást gyakorol az NDK azáltal, hogy Németország konkrét feltételeinek megfelelően szocialista programot dolgozott ki és ezt a programot sikeresen meg is valósítja. Persze bonyolult dolog ezt a hatást pontosan leméri. A döntő az volt, s továbbra is az, hogy az NDK-ban a gazdasági élet csaknem minden részében kialakultak a szocialista termelési viszonyok és hogy ezáltal számos területen lehetőség nyílott a szocializmus fölényének bebizonyítására. Schleswig-Holstein vasmunkásai például 1957-ben sztrájkba léptek azzal a köve-

Digitized by Google

teléssel, hogy javítsák meg szociális helyzetüket, biztosítsák számukra azokat a jogokat, amelyeket az NDK-ban szaktársaik már rég élveznek. A munkások jelszavaikban határozottan utaltak is a kelet-német példára. A bonni kormány, ha csak részben is, de kénytelen volt engedni.

Ez történt abban a harcban is, amelyet a nyugat-német munkások a bonni kormánynak a társadalombiztosítást csorbító terve ellen vívtak. A Ruhr-vidéki szénbányaiparban a válság enyhítésére segélyprogramot, másutt béremelést kényszerítettek ki stb.

A nyugat-német monopolisták, látva, hogy a Német Demokratikus Köztársaság él és sikeresen építi a szocializmust, a nagyobbarányú harcok megakadályozására törekedtek, attól való félelmükben, hogy ezekben a harcokban létrejöhet az akcióegység.

Ennek tudható be, hogy Nyugat-Németországban annyit fecsegnek a „tulajdon igazságosabb elosztásáról" (népi részvények) és sürgetik a közoktatási rendszer megreformálását.

Az NDK munkásosztálya és műszaki értelmisége teljes joggal elmondhatja, hogy a szocialista világtábor harcosainak első soraiban halad. Az NDK a szocialista táborban azok közé az országok közé tartozik, amelyekben a legmagasabb az ipari termelés. Az európai országok között az NDK, a Szovjetunió, Anglia, Nyugat-Németország és Franciaország után az 5. helyet foglalja el és világviszonylatban az első tíz ország között van. A népi demokratikus országok közül az NDK-ban a legmagasabb az egy ipari munkásra eső termelés. A Szovjetunió után a Német Demokratikus Köztársaság a szocialista tábor legjelentősebb gépszállítója.

A bonni urak mindent elkövetnek, hogy feltartóztassák a történelmi haladást és megbénítsák a Német Demokratikus Köztársaságnak a nemzet jövőjére gyakorolt hatását. Évek óta rendszeresen tesznek kísérleteket arra, hogy gáncsolják a gazdasági fejlődést és zavarják egész társadalmi életünk átalakulását. A gazdasági és ideológiai harc Németországban mindinkább előtérbe kerül olyan mértékben, ahogy a szocialista tábor rendíthetetlen szolidaritása és az NDK belső megerősödése folytán lassan-lassan illúzionak bizonyulnak a bonni urak ama reményei, hogy sikerül majd a Német Demokratikus Köztársaságot belülről felbomlasztani, a szocialista tábortól elszigetelni vagy egy „kis háborúba" belesodorni.

A közelmúltból frappáns példa erre a hitleri tábornokok emlékiratának szellemében hozott határozat, amellyel a bonni kormány felmondta a két német állam kereskedelmi egyezményét. Ennek az volt a célja, hogy zavart idézzenek elő az NDK gazdasági életében és széttépjék a két német államot összefogó utolsó kötelékeket is. Ugyanez a törekvés diktálja az érvényes kereskedelmi egyezmény keretében tervezett szállítások halogatását is.

Digitized by Google

Amikor a Szovjetunió kijelentette, hogy vállalja a kieső nyugatnémetországi szállítások pótlását, s a munkások és tudósok hozzáláttak ahhoz, hogy az összes tartalékok kihasználásával keresztülhúzzák a zavarkeltő intézkedéseket, az Adenauer-kormány jobbnak látta, hogy ismét felvegye a kereskedelmi kapcsolatot.

Súlyos veresége volt ez az Adenauer-rezsimnek. Ennek nagy politikai jelentősége is van, mert világosan megmutatja, hogy Németországban is elmúlt már az az idő, amikor a német imperialisták gazdasági potenciáljukra támaszkodva döntő befolyással lehettek a politikai fejlődésre. Ám ez még korántsem volt az utolsó próbálkozás. Következett Straussnak a „Frankfurter Allgemeine Zeitungban" 1961 januárjában megjelent nyilatkozata, amelyben az NDK-ba irányuló acélszállítások beszüntetését sürgeti.

A bonni uralkodó körök ilyen zavarkeltő intézkedései láttán Németország Szocialista Egységpártjának Központi Bizottsága arra törekedett, hogy az NDK-t minden eshetőségre függetlenítse a bonni kormány önkényeskedéseitől és saját erőfeszítései, valamint a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal való szoros együttműködése révén a hétéves terv teljesítése érdekében biztosítsa a folyamatos termelést.

A Német Demokratikus Köztársaságnak ez a tendenciája és ilyen irányú intézkedései nem állnak ellentétben az NDK-nak a két német állam közötti kereskedelmet illető alapelveivel és semmiképpen sem csorbítják a két német állam közötti kereskedelmet. Az NDK támogatja ezt a kereskedelmet, hiszen ez egyike az utolsó kötelékeknek a két német állam között. Sőt, az NDK-ban még óriási lehetőségek kínálkoznak a Nyugat-Németországgal való áruforgalom kibővítésére, tehát semmiképpen sincsen szüksége a volumen csökkentésére.

Az NDK-nak népgazdasága további fejlődésének biztosítására azonban gondoskodnia kell arról, hogy az imperialista hatalmaknak ne legyen semmi módjuk a zavarkeltésre. Ez elengedhetetlen feltétele annak, hogy az NDK nemzeti és nemzetközi tekintélye, egész Németország társadalmi fejlődésére és politikájára gyakorolt hatása továbbra is gyors ütemben növekedjék. Minden segítség, amelyet ebben a testvéri országok az NDK-nak nyújtanak, jelentősen előmozdítja a német imperializmus visszaszorítását.

* * *

A 81 kommunista és munkáspárt Moszkvai Értekezlete sok világtörténelmi jelentőségű kérdést vetett fel és válaszolt meg. Ezek között egy sem tudott olyan gyorsan és mélyen behatolni az emberek szívébe és elméjébe, egy sem ragadta meg annyira az embereket, mint korunk legégetőbb kérdése: háború vagy béke.

Digitized by Google

„Nem akad közöttünk egy ember sem", — olvasható az „Offenbacher Post" című nyugat-német lap 1960. december 18-i számában, — „kinek kedvére volna, hogy hidrogénbomba-robbanás folytán pillanatok alatt kiadja lelkét." Éppen ezért világszerte megkönnyebbüléssel vették tudomásul az emberek Hruscsov szavait, amelyek szerint az emberiség a jövőben végül is meglehet majd háborúk nélkül.

Ám ezzel még nem kapunk választ arra a kérdésre, hogy ez a cél miképpen is érhető el. A választ a moszkvai dokumentum adja meg, amely teljes programot nyújt a béke megmentéséért folyó harchoz.

Az emberiség történetében még sohasem voltak olyan reális lehetőségek a népek legősibb álmának valóra váltására, a békés élet megteremtésére. Az emberiség történetében ez az első eset, amikor a háború elleni harcot hatalmas, szervezett erők folytatják: a szocialista államok világrendszere, a kommunista pártok vezette nemzetközi munkásmozgalom, az egyre nagyobb számban színre lépő békeszerető és semleges államok, a nemzeti felszabadító mozgalom és a nemzetközi békemozgalom.

Ilyen körülmények között egyre jobban csökkenthető a háború veszélye, ha a népek idejében, egységesen és elszántan sorompóba állnak és áthághatatlan akadályokat gördítenek a háború erőinek útjába. *Európában ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy le kell fogni a Nyugat-Németországban uralkodó militarizmus kezét.*

A 81 kommunista és munkáspárt Nyilatkozata nyomatékosan hangsúlyozza, hogy elejét kell venni a nyugat-német revansisták agresszív mesterkedéseinek, hogy mindkét német állammal meg kell kötni a békeszerződést és normalizálni kell Nyugat-Németország helyzetét.

„A nyugat-német imperializmus részéről egyre nagyobb veszély fenyegeti az európai népek békéjét és biztonságát. A nyugat-német revansisták nyíltan kijelentik, hogy változtatni akarnak a második világháború után megállapított határokon. A nyugat-német militaristák, éppúgy, mint egykor a hitlerista klikk, háborúra készülnek a szocialista országok és a többi európai állam ellen. Saját agresszív terveik megvalósítására törekednek. Nyugat-Berlint a nemzetközi provokációk tűzfészkévé változtatták. A bonni állam lett Európában a békés egymás mellett élésnek, a leszerelésnek és a feszültség enyhítésének fő ellensége."

A német militarizmus megzabolázása ma létkérdés minden európai nép számára. Ez közelebb vinné a megoldáshoz a német kérdést is, amelynek lényege a béke biztosítása. Nyugat-Németország Európában az egyetlen állam, amelynek kormánya revansista követeléseket támaszt és agresszív katonai terveket szövöget. A Német Demokratikus Köztársaság érdeme, hogy a nyugat-német

Digitized by Google

revansisták tervei sikerült lelepleznie és hogy a nyugat-német állam az ENSZ XV. közgyűlésén a vádlottak padjára került.

Mi is tulajdonképpen Németország Szocialista Egységpártjának és a Német Demokratikus Köztársaság kormányának politikája? Az, hogy Nyugat-Németországban a béke és a szocializmus erői által elfoglalt állások megszilárduljanak, az atomfegyverkezéssel és a revansizmussal szemben tanúsított ellenállás folytán ott is lehetőség nyíljék arra, hogy a békeszerető erők fokozatosan fölénybe kerüljenek.

Ezért mindent el kell követnünk, hogy a Német Demokratikus Köztársaság erősítésével és a békemozgalom legszélesebbkörű kibontakoztatásával a bonni kormányt rábírjuk, sőt rákényszerítsük a helyzet reálisabb felmérésére és a békés egymás mellett élés politikájának elfogadására. A békés egymás mellett élés politikájának Németországban elő kell mozdítania a feszültség enyhülését és a két német állam normális kapcsolatainak helyreállását. A legfontosabb feladat ezen a téren a második világháború következményeinek végleges eltakarítása és a hidegháború beszüntetése.

Az NSZEP Központi Bizottságának XI. plénumán éppen ezért Walter Ulbricht elvtárs azt javasolta, hogy az NDK és Nyugat-Németország kössön először is egy tíz évre szóló békeegyezményt, s erre az időre mondjanak le kölcsönösen mindennemű erőszakos cselekedetről. Állapodjanak meg a fegyverkezés beszüntetésében és tiltsanak meg minden háborús propagandát. Ulbricht elvtárs megismételte az NDK korábbi javaslatát is, amely szerint Németországban 3 szakaszban kellene végrehajtani az általános és teljes leszerelést. Támogatta a Szovjetuniónak azt a kezdeményezését, hogy 1961 tavaszán csúcsértekezleten készítsék elő a két német állammal kötendő békeszerződést és Nyugat-Berlinnek demilitarizált békevárossá való kikiáltásával mozdítsák elő a nyugat-berlini kérdés békés megoldását. Ezekkel a javaslatokkal és kiváltképpen a két német állam konföderációjának ajánlásával az NSZEP a békés egymás mellett élés nagy lenini eszméjét alkotó módon alkalmazta Németország történelmi helyzetére és nemzeti feltételeire. A konföderáció — a szocialista Német Demokratikus Köztársaság és a monopoltőkés Német Szövetségi Köztársaság békés egymás mellett élésének ez a formája — semmiképpen sem jelenti az osztályharc tompulását, sőt, ez még kedvezőbb feltételeket teremtene a munkásosztály sikeres harcához, mert a militarizmus Németország katonai semlegesítése révén háttérbe szorulna.

Ezekkel a javaslatokkal Németország Szocialista Egységpártja és a Német Demokratikus Köztársaság újra megmutatta, hogy élharcosa a német nép hazafias, békeszerető erőinek. Így a gyakorlatban bebizonyosodott, hogy a szocializmusból a német talajon is béke sarjad, hogy a szocialista NDK nem akar háborút, hanem tár-

Digitized by Google

gyalások útján, a kölcsönös közeledés útján kívánja megoldani a vitás kérdéseket.

Ezek a javaslatok egyszersmind tükrözik a NSZEP-nak azt a meggyőződését, hogy a szocializmus és a kapitalizmus történelmi harca Németországban is megvívható békés eszközökkel.

Adenauer és az őt pórázon vezető nyugat-német monopolista körök azonban megkísérlik, hogy a Bundeswehrnek atomfegyverekkel való felszerelése révén megváltoztassák a világ erőviszonyait, s ennek elérése után világháborút szervezzenek a szocialista államok ellen. A kommunista és munkáspártok Nyilatkozatának az a megállapítása, hogy a nyugat-német militaristák agresszív törekvései elleni harcban az NDK-ra különösen fontos szerep hárul, s hogy minden kommunista és munkáspárt kötelességének tartja megvédelmezni a Német Demokratikus Köztársaságnak, a szocializmus nyugat-európai előőrsének, a német nép által táplált béketörekvések igazi hírnökének sérthetetlenségét, kijózanítólag hatott a nyugat-német vezető klikkre.

A legnagyobb jelentőségű tény itt az, hogy a nyugat-német militaristáknak nem sikerült a nyugat-német munkásosztályt a háború szekerébe fogni. Az össznémet munkáskonferenciáknak, kiváltképpen a XII. konferenciának az eredményei, az a tény, hogy 1960 folyamán a Német Szakszervezeti Szövetség 70 000 funkcionáriusa és tagja látogatott el a Német Demokratikus Köztársaságba eszmecsere céljából, valamint az IG Metall (fémipari szakszervezetek) VI. kongresszusa megmutatta, hogy a nyugat-német munkásosztály ereje szüntelenül nő. Egyre több jel utal arra, hogy Nyugat-Németország osztályöntudatos munkásai kezdenek átlátni a godesbergi program politikáján, a szociáldemokrata párt jobboldali vezéreinek kapituláns politikáján.

A nép „Németország tervének" (Deutschlandplan des Volkes) következetes alkalmazásával Németország Szocialista Egységpártja az egész német munkásosztály egységének helyreállítására törekszik, mert ez az a döntő erő, amely leküzdheti a német militarizmust, megfékezheti az imperializmust és elháríthatja a háború veszélyét.

Ennek alapja a Német Demokratikus Köztársaság. Minél hamarabb sikerül a szocializmus fölényét minden területen bebizonyítania, annál gyorsabban szélesedik majd az akcióegység a kommunisták szüntelen elvi-politikai munkája nyomán.

Németország Szocialista Egységpártja, a Német Demokratikus Köztársaság tudatában van nagy felelősségének és bizonyos benne, hogy a jövőben is élvezi majd valamennyi szocialista ország és békeszerető erő támogatását. A Német Demokratikus Köztársaság dolgozói magabiztosan és felelősségük teljes tudatában teljesítik majd nagy, nemzeti és internacionalista kötelességeiket.

Digitized by Google

ESZMECSERE

Hozzászólások a termelőszövetkezeti munkadíjazás kérdéséhez

Lapunk februári számában közöltük K. Nagy Sándor elvtárs cikkét a munkaegység alkalmazásának eddigi tpasztalatairól és a továbbfejlesztésével kapcsolatos elgondolásokról. Kérjük olvasóinkat, szóljanak hozzá ehhez a kérdéshez. Az eddig beérkezett hozzászólásokat alább közöljük.

Heves megyei tapasztalatok

Heves megye összes területének 96, szántójának 94, szőlő-területének pedig 89 százalékán már állami gazdaságok és termelőszövetkezetek gazdálkodnak. Termelőszövetkezeteink a tavalyi kedvezőtlen időjárás ellenére is — a szőlő és kukorica kivételével — túlhaladták az előző évek eredményeit. Kenyérgabonából több mint 500 vagonnal többet adtunk az országnak, mint a begyűjtési rendszer idején, 1955—56-ban. Takarmánygabona-értékesítési tervünket 103, tejértékesítési tervünket pedig 117 százalékra teljesítettük. Paradicsomból — amely megyénk egyik fontos terméke — 104, vegyes zöldségből 105, gyümölcsből pedig 115,4 százalékra teljesítettük áruértékesítési tervünket.

A mi eredményeink és tapasztalataink is azt bizonyítják, hogy a szövetkezetekbe tömörült dolgozó parasztság egyre inkább az új nagyüzemek gazdájának érzi magát, s gondolkozásában az „enyém" fogalma lassanként azonosul a „miénk" fogalmával. Az 1960-as zárszámadásra például már nem a minden áron való osztás, a „mindent kiosztani" jelszó volt a jellemző, hanem sokkal inkább a személyes és a közös érdek helyes összeegyeztetésére való törekvés. Heves megye termelőszövetkezetei 1960-ban összesen 51 millió forintot ruháztak be saját erőforrásokból. Ez a tekintélyes összeg megyei átlagban a szövetkezeti tagok részesedésének több mint 17 százalékát teszi ki.

Megyénkben is van néhány olyan szövetkezet, amelyben a közös gazdaság fejlesztésére még nem tesznek annyit, amennyi saját erejükből már futná. Egyes termelőszövetkezetek azonban az ellenkező végletbe estek. A tiszanánai Új Élet Tsz. például tavaly annyi beruházást eszközölt, amennyi részesedést a tagoknak kiosztott; a nagyarányú beruházás miatt kedvezőtlenül alakult a részesedés és különböző nehézségek támadtak. Szövetkezeteinknek el kell kerülniük az ilyen hibákat.

Szerintem helyes, hogy a szövetkezeti alap évi növelésének alsó

Digitized by Google

határát a jelenlegi rendelkezések a kioszthatő részesedés 10 százalékának megfelelő összegben jelölik meg. A felső határt azonban ne jelöljük meg előre százalékszámokkal — mint K. Nagy elvtárs tette ezt cikkében —, mert ez kedvezőtlenül befolyásolhatja a jól gazdálkodó tsz-ek helyes irányú törekvéseit, s a megadott számoknál többet azok sem fektetnek be, akiknek az erejéből pedig futná. Megyénkben a tiszanánai Vörös Csillag Tsz. tavaly a kioszthatő részesedés 29 százalékával, a gyöngyösi Mátragyöngye Tsz. pedig 25 százalékkal növelte a fel nem osztható alapját, anélkül, hogy ez károsan befolyásolta volna a tagok jövedelmét és munkakedvét. Szerintem a tsz-ek saját erőből történő beruházásának mértékét — természetesen a minimálisan kötelező 10 százalékot meghaladó befektetésekről van szó — mindig a tagokkal egyetértésben, aszerint kell megállapítani, hogy az ne vesse vissza a szövetkezeti tagoknak az előző években már elért életszínvonalát, sőt anyagilag ösztönözze őket több és jobb munkára.

Megyénkben általános a munkaegység alkalmazása, de legtöbb termelőszövetkezet a terv teljesítésétől függő, illetve (egyes munkaigényes növényeknél) az összes termés bizonyos százalékában meghatározott prémiummal és célprémiummal kombinálja azt. Tavaly a párt megyei végrehajtó bizottsága azt javasolta a tsz-eknek, hogy a kapások, a zöldség, a dohány, a szőlő és a szőlőoltványok területét ne csak brigádokra és munkacsapatokra, hanem azon belül családokra is osszák fel. Állapítsák meg, hogy az előző három év átlagtermése alapján milyen hozamot kell elérni, s az ehhez szükséges munka elvégzéséért mennyi munkaegység jár. Az így megállapított termésátlagon felül elért eredmény 25—50 százalékát természetben vagy pénzben adják ki a területet megművelő tagnak. A tsz-ek vezetői a vállalásokról és az ezek teljesítéséhez szükséges feltételekről kössenek írásos megállapodást a tagokkal, a családokkal.

Némelyek aggályoskodtak és problémákat vetettek fel, sőt vetnek fel ma is ezzel a módszerrel szemben. Ezeknek csak egyet mondhatunk: azt, hogy az élettől elszakadt sablonosság, a megváltozott körülmények figyelmen kívül hagyása nagyon veszélyes. Ha ezzel a módszerrel többet termelhetünk, akkor alkalmazása eredményes és szükséges a szocializmus és a tsz-ek fejlődése szempontjából. Az a jó módszer, amely az országnak, a tsz-nek és a szövetkezeti tagnak egyaránt javára válik, amely a termelés növelésével együtt erősíti szövetkezeteink szocialista jellegét.

Kiszámítottuk, hogy Heves megyében tavaly csak a zöldség, a szőlő, a szőlőoltvány és a szántóföldi kapások területének megműveléséhez az összes tsz-tagok munkájára szükség lett volna. A kalászosok és a takarmány megtermelésére, az állattenyésztésbe és fogatosnak nem is jutott volna tsz-tag, ha a szokásos brigádrendszerrel csak a munkaegység alapján, nem pedig a fent leírt módon szerveztük volna meg a munkát.

Sokan azt mondhatják: a parasztok eddig is megművelték a területet, az utóbbi években pedig már több gép is dolgozik a mezőgazdaságban — hogyan lehetséges hát, hogy mégis problémák vannak a

Digitized by Google

munkaerővel? Igen, vannak problémák, mert amikor a dolgozó paraszt egyénileg gazdálkodott, akkor az egész család (gyermek, asszony, nagyszülő stb.) részt vett a termelésben, a föld megművelésében. Ma azonban a tsz-be belépett családokból csak átlagosan egy-két tag dolgozik a közösben. Az előbb említett besegítő munkaerő többségére a brigád nem számíthat, mert azok nem tudnak egész nap, egész héten, vagy az egész idényben rendszeresen részt venni a munkában. Ha viszont a területet családokra osztjuk ki, akkor a csak besegítő családtagok is részt vehetnek a tsz munkáiban. Különösen fontos ez olyan belterjes kultúráknál, mint például a szőlő, a zöldség, a szántóföldi kapások stb., amelyeket a gépesítés jelenlegi színvonalán túlnyomórészt még kézzel művelnek meg.

Termelőszövetkezeteink többsége a párt megyei végrehajtó bizottságának javaslata alapján helyesen járt el. A gyakorlat azt bizonyítja, hogy azok a termelőszövetkezetek, amelyek a brigádon és munkacsapaton belül a területet családokra osztották ki — idejében elvégezték az összes munkát, s ezeken a helyeken a prémium kifizetése után is jóval több haszna lett a közösnek, mint ahol ezt nem tették meg.

Az eddig említetteken kívül más módszereket is alkalmaztak tsz-eink. Néhány szövetkezetben az úgynevezett „eredményességi munkaegység"-gel is próbálkoztak.

Tapasztalataink szerint a szövetkezeti tagok több és jobb munkára való ösztönzését, a munkafegyelem megszilárdítását legjobban elősegíti a rendszeres havonkénti (vagy ha ez nem lehetséges, legalább negyedévenkénti) pénzelőleg-osztás. Észrevehető volt, hogy jobb kedvvel megy a munka ott, ahol nagyobb kampányok idején, illetve azok megkezdése előtt munkaegység-előleget osztanak. 1960 tavaszán például a gyöngyösi tsz-ekben vontatottan indult meg a munka, az előlegezés hatására azonban később meggyorsult. Az előleg év elején kevesebb legyen, nyáron és ősszel pedig, ahogy torlódnak a munkák, egyre több. Ez a módszer jobb. Ne forduljon elő az, amire egyes helyeken volt példa, hogy áprilisban—májusban nagy előlegeket osztottak, szeptember—októberben pedig már alig tudtak valamit adni.

A legtöbb termelőszövetkezetünk úgy határozott, hogy havonta, de legalább kampányok előtt 10—20 forint előleget oszt, aszerint, hogy az idei terv teljesítése mennyit enged meg. Valamennyiünk előtt világos, hogy amint erősödnek tsz-eink, úgy válhatik egyre rendszeresebbé, sőt előre garantálttá a pénz-előleg. Ez azt is jelenti, hogy a mai viszonyok közt kialakult és bevált elosztási, díjazási formákat a feltételek változásával tovább kell majd fejlesztenünk.

Úgy látom, hogy K. Nagy Sándor elvtársnak erről a kérdésről közölt cikke helyesen általánosítja az eddigi tapasztalatokat és nagy segítséget nyújt a szövetkezeti vezetőknek. Megállapításai jól tükrözik a mi tapasztalatainkat is. Tanácsait, javaslatait jól tudjuk használni.

TAMÁS LÁSZLÓ,
az MSZMP Heves megyei Bizottsága
Mezőgazdasági Osztályának vezetője

Digitized by Google

Mi így csináljuk

Termelőszövetkezeteink általában munkaegységgel mérik és értékelik a tagok által elvégzett munkát. Ez a rendszer igen jól bevált, főleg azokban a szövetkezetekben, amelyek ezt valóban helyesen, a termelés növelése érdekében alkalmazzák. Vannak azonban olyan szövetkezetek is, ahol nem az elvégzett munka szerint, hanem napokra, vagy bizonyos időre adják a munkaegységet. Ez helytelen. Az ilyen gyakorlat nagyon eltérhet az igazságtól, a munka szerinti elosztástól, s eleve magában hordja a munkaegység hígításának lehetőségét is.

A kisbér-battyánpusztai Virágzó Tsz. már tizenkét éve gazdálkodik. Szövetkezetünkben elejétől fogva a munkaegység-rendszert alkalmaztuk, a lehető legszabályosabb formák között, s tapasztalataink alapján évről évre tovább fejlesztettük azt.

Saját szövetkezetünk, de más szövetkezetek vizsgálata is azt mutatja, hogy a kezdő szövetkezet tagsága — és néha vezetősége is — rendszerint igen könnyelműen bánik a munkaegységgel. Ahogy a szövetkezet erősödni kezd, úgy fedezik fel a tagok a munkaegység értékét, s ha nincs kellő ellenőrzés, megindul a hajsza a munkaegységek jogtalan szaporításáért. Ez sok igazságtalanságot szül és sok idegességet, ellentétet okoz a tagok között.

Előfordult már, hogy többéves erős szövetkezetben egyik évről a másikra nagyon lecsökkent a munkaegység szerinti részesedés. Ennek az okát kutatva a legtöbbször arra a megállapításra jutottam, hogy gazdálkodási eredményük jó volt, de munkaegység-felhasználásuk nem állt arányban a tényleges munkabefektetéssel, a tagok el nem végzett munkáért is jócskán írattak be maguknak munkaegységet. Az ilyen jelenségek arra figyelmeztettek bennünket, hogy nagyon tervszerűen és takarékosan gazdálkodjunk a munkaegységgel, nehogy mi is úgy járjunk, mint ezek a szövetkezetek. Sikerült is elérnünk, hogy a munkaegység-részesedés rendszeresen növekedjék.

A munkaegység szervezett és ésszerű felhasználása azonban újabb problémákat okozott. Az egy munkaegységre jutó részesedés növekedése azt eredményezte, hogy egyes tagok a nyári szép időben megszereztek 200—250 munkaegységet, utána pedig nem vettek részt a további közös munkában. Úgy számoltak, hogy ha 50—60 forinttal számítják a munkaegységet — azelőtt ugyanis már ennyit fizettünk —, akkor az addig ledolgozott munkaegységeik szerint is megkapnak 12—15 000 forintot, s ez elég nekik. A tervek viszont úgy készültek, hogy minden emberünkre számítottunk, s így a kiesés kedvezőtlenül befolyásolta egész gazdálkodásunkat. Azok a tagok pedig, akik rendesen kivették részüket minden munkából, ilyenkor rendszerint azt hangoztatták a vezetőség előtt, hogy ha a Pista bácsi nem megy ki répát szedni, akkor másnap ők sem mennek.

Az ilyen esetekből nagy kára származhatik a szövetkezeti közösségnek, de államunknak is. Ha a terményt idejében nem tudjuk betakarítani, akkor kárba vész egész évi munkánk, kevesebb lesz a

Digitized by Google

részesedés, és egyesek hanyagságára a becsületesen dolgozók fizetnek rá legjobban.

Ezek játszottak közre abban, hogy 1957-ben ezzel a javaslattal léptem közgyűlésünk elé: a betervezett egy munkaegységre jutó részesedést úgy szedjük szét, hogy munkaegységenként 30 forintot havonta kifizetünk belőle, a fennmaradó részt pedig zárszámadáskor adjuk ki. Kötelezzük azonban a szövetkezet férfi tagjait, hogy évente 350, a nőket pedig, hogy évi 200 munkaegységet teljesítsenek. Aki ezt saját hibájából nem éri el, az a zárszámadáskor már nem részesül további osztalékban. Őket a munkaegységekre havonta felvett 30 forinttal kifizettük, többet nem kaphatnak. A fennmaradó és még szétosztható jövedelem azoknak a tagoknak jár, akik minden munkában részt vettek.

Közgyűlésünk a javaslatot elfogadta és egyben azt is megszavazta, hogy semmiféle természetbeni osztalékot nem adunk, csak pénzben fogunk elszámolni, illetve fizetni. A tagok természetbeni szükségleteiket állami felvásárlási áron, készpénzfizetés ellenében megvásárolhatják a termelőszövetkezettől.

Ez a módszer jó hatást tett, szövetkezetünk megerősödését szolgálta. Azelőtt ugyanis, a természetbeni osztalék idején, az olyan családnak, ahol 2—3 fő is dolgozott, 30—40 mázsa búza osztalék jutott, holott a család szükséglete legfeljebb 12 mázsa volt. A felesleges mennyiséggel a tag nyilván piacozni kezdett. De ehhez fogat is kellett, s a tsz-tag maga is elment a piacra. Az is előfordult, hogy az első alkalommal nem tudta eladni terményét és akkor ez többször is megismétlődött. Így kimaradtak a közös munkából a fogatok, a fogatosok, de az árut értékesítő tagok is. Ez jövedelem-kieséssel járt a tag számára, de kárt okozott a szövetkezetnek is.

Mivel az 1957-ben elfogadott határozatunk szerint a tagokat pénzben fizettük ki és ők a család fogyasztásához szükséges termékeket pénzért vásárolták meg, így a szövetkezet több terményt értékesíthetett, a cséplőgéptől közvetlenül a Terményforgalmi Vállalat magtárába szállíthatta a gabonát, és sok fölösleges fuvartól is megszabadult. A tagok munkakiesése megszűnt, több munkaegységet szerezhettek, s ez nekik is hasznos, a szövetkezetnek is, sőt az egész országnak is. Amióta így dolgozunk, több vagon kenyérgabonára szerződtünk le, mint addig, s mázsánként jóval magasabb árat tudunk elérni. Nálunk 215 forint a búza alapára, 20 forint a nagyüzemi felár, 10 forint a szerződéses felár és még mázsánként 7 forint minőségi felárat is kapunk, vagyis egy mázsa búzáért 252 forintos árat érünk el. Még más előnyünk is származik abból, hogy több árut adhatunk el az államnak. Noha elég magas árutermelési mutatót kaptunk: holdanként 2500 forintot, ezt 3600 forintra teljesítettük, tehát 44 százalékkal túlteljesítettük; ennek eredményeként a Magyar Nemzeti Bank évi esedékes hiteltörlesztésünkből nagyon komoly összeget elengedett. Ezenkívül — mivel természetbeni osztalékot nem adtunk — még adókedvezményben is részesültünk.

Sokszor halljuk, olvassuk, hogy az állam támogatja a termelő-

Digitized by Google

szövetkezeteket. A fenti példából tisztán látható, hogy államunk segítsége ott a leghatékonyabb, ahol a szövetkezet tagjai és vezetői is sokat tesznek a termelés fellendítéséért, gazdálkodásuk fejlesztéséért.

Az eddig elmondottakból jól kitűnik, hogy ha a tagok a tsz-től csak a szükségleteik kielégítését szolgáló természetbenit igénylik, vagyis, ha a munkaegységre csak pénzt osztunk, sokkal több áru nagybani értékesítésére tudunk leszerződni. A leszerződött áru értékének 60 százalékát a Magyar Nemzeti Bank meghitelezi. Ez azt jelenti, hogy a jól gazdálkodó tsz annyi pénzhez juthat, amiből jó beosztással — az üzemviteli kiadások fedezésével egy időben — havonta rendszeresen pénzelőleget is adhat tagjainak. A rendszeres pénzelőleg fizetése azért is rendkívül fontos, mert csak ezzel a módszerrel tudjuk megtartani a fiatalokat a szövetkezetben. De nem árt az előleg az idősebbeknek sem.

1957-től 1961-ig kizárólag a pénzbeni osztalék módszerével dolgoztunk. Ez volt tízéves tsz-életünk második fejlődési szakasza. Ez a módszer jelentős mértékben hozzájárult eredményeinkhez: szövetkezetünkben tovább szilárdult a belső fegyelem, javultak a gazdálkodás eredményei, az egy tagra jutó évi átlagkereset 26 360 forintot ért el, s a közös vagyont saját erőnkből holdanként évi 1022 forinttal gyarapítottuk, ami igen jónak mondható.

De közben újabb problémák születtek. Észrevettük, hogy a tagok átlagjövedelmének emelkedésével az asszonyok kimaradnak a munkából. Ha szólítottuk őket, hogy jöjjenek aratni, kévét hordani, vagy ha más munka szorított bennünket, azt felelték: „Kimegyünk, ha mindjárt kifizetik a munkaegységet!" A válaszunk az volt, hogy ezt nem tehetjük, mert akkor a többi tag is követelné. Ők azt felelték: „Jól van, hát fizessenek 10 forinttal kevesebbet egy munkaegységre, de fizessék ki!" „És miért olyan sürgős?" — kérdeztük. — „Azért, mert kötényt (vagy ruhát) akarok venni magamnak. Az elszámolás, ugye, csak jövő januárban lesz meg, nekem meg most kell a kötény."

Olyan problémánk is volt, hogy a rendszeresen dolgozó tagjaink között elharapódzott a munkaegység jogtalan szerzése. Ez sok vitára, veszekedésre adott okot, mégsem tudtuk ezt a hibát teljesen megszüntetni. A legtöbb tag nagyon becsületesen dolgozott, az ő rovásukra szereztek egyesek jogtalanul munkaegységet.

Ez és még sok egyéb tapasztalat arra ösztönzött, hogy egy újabb lépéssel a belső rendet még szervezettebbé, a gazdálkodást még eredményesebbé tegyük.

Az új lépés megtétele előtt már tanulmányoztuk hazánk kiváló szövetkezeteinek különféle jövedelemelosztási módszereit, a testvéri szocialista országok erre vonatkozó tapasztalatait, valamint a Földművelésügyi Minisztérium Szövetkezetpolitikai Főosztályának javaslatait és a Tudományos Akadémia Mezőgazdasági Üzemtani Intézetének tanácsait is. Jól átgondolt felkészülés után elhatároztuk, hogy 1961 január elsejével a munkaegység alkalmazásáról áttérünk a közvetlen pénzdíjazásra, vagyis forintosítjuk a teljesítménynormákat. De ez nem volt olyan egyszerű dolog. Tagjaink 11 év alatt kifogástalanul

Digitized by Google

megtanulták a munkaegység-számítást (egyesek túl jól is), s bizony — a szokás hatalommá válik. Emlékszem, hogy 11 évvel ezelőtt menynyire szidtuk még a kitalálóját is a munkaegység-rendszernek, mondván: „Mire jó ez, miért nem lehet közvetlenül pénzben számolni?" S lám, most már odajutottunk. De mégis milyen nehéz, még nekünk, vezetőknek is! Tele vagyunk aggodalommal: ugyan jobb lesz-e?

Hogyan kezdtünk hozzá a havonkénti közvetlen pénzdíjazás alkalmazásához?

Nem volt még gyakorlatunk abban, hogy a munkákat közvetlenül pénzben tervezzük meg, s ezért a tervet a régi, megszokott módszerrel, a munkaegység segítségével készítettük. Úgy döntöttünk, hogy az év folyamán az egy munkaegységre jutó részesedés értékének — az 50 forintnak — csak 70 százalékát fizetjük ki havonta, ezért a munkaegységkönyv normáit 35 forinttal szoroztuk meg; így az egy munkaegységre eső 50 forint helyett 35 forinttal számoltunk. De a munkaegységet már csak a számítás során használjuk; a tagokkal azt közöljük, hogy bizonyos munkáért négyszögölenként vagy mázsánként hány fillér jár, és ők már ennek alapján számolnak. (Természetesen ennél a módszernél minden mérhető teljesítményt mérni kell.) Így a tagok menetközben is könnyen kiszámíthatják, hogy mennyit kerestek. Ez a kereset biztos és állandó, nem úgy, mint a munkaegység-részesedés értéke, amely egészen a zárszámadásig bizonytalan volt. Ennek a módszernek nagy előnye, hogy a tag estefelé, amikor abba akarja hagyni a munkát, számolni kezd és rájön: ha még egy-két órát dolgozik, 8—10 forinttal többet tud aznap keresni. Ennek ösztönző hatásáról nem is kell itt írnom.

Ennél a módszernél nem alkalmazunk csapatvezetőket. Például: Egy tábla kukorica kapálásánál a brigádvezető naponta csak a munkában ténylegesen részt vevő tagok nevét jegyzi fel, de nem tartja külön nyilván azt, hogy hány holdat kapáltak meg egy nap. Mikor a tábla kukorica kapálása befejeződött, akkor a brigádvezető írásban bejelenti a brigádírnoknak, hogy a 18-as tábla kukorica első kapálását rendben átvette. A brigádírnok asztalán ott fekszik a tsz egész gazdaságának a térképe, táblák szerint pontosan bejegyezve, hogy melyik tábla hány hold és mivel van bevetve. A brigádírnok megnézi, hogy a 18-as tábla hány hold, ezt a ledolgozott munkanapok arányában felosztja a kapálásban részt vett tagok között, s így megkapja, hogy például Kovács Istvánra, aki 6 napon át vett részt a kapálásban, az egész területből 4800 négyszögöl esik. Egy négyszögöl kukorica első kapálásáért 5,5 fillér jár, a 4800 ölért tehát összesen 264 forint. Akkor a brigádírnok Kovács István munkakönyvébe és a brigádvezető naplójában megjelölt napokra — a jelen esetben 6 napra — bejegyzi egyenként napi 800 öl kukorica kapálását és az érte járó pénz összegét, napi 44 forintot.

Egy másik példa: vontatóval trágyát hordunk, két rakodóval; ők rakják fel is, le is a trágyát. Ezért a munkáért a rakodók mázsánként 60 fillért, kilométerenként pedig 36 fillért kapnak. Egy fordulóra kiviszünk 30 mázsát, ötöt fordulnak egy nap, ez 150 mázsa, vagyis 90

Digitized by Google

forint. A trágyát két kilométerre szállítják, tehát megtettek az öt forduló alatt oda-vissza összesen 20 kilométert, ezért kapnak még 7,20 forintot. Így fejenként és naponta 48,60 Ft-ot keresnek.

A hónap végén a könyvelés összesíti a tagok könyvében a forintokat, és megkapjuk, hogy a tag abban a hónapban mennyit keresett. Az összesítés után a tagok könyvében mutatkozó összegeket teljes egészükben kifizetjük. Jelenleg a tagok átlag havi 1200 forintot keresnek.

Mi kényszerített bennünket erre a módszerre?

Elsősorban az, hogy a fiataloknak biztos keresetet nyújtsunk. Másrészt az, hogy a családból kimozdítsuk a rejtett munkaerő-tartalékot és így a termelés fellendítésével még többet tegyünk magunk és egész dolgozó népünk javára. Harmadszor, hogy a munkaegységhígítás lehetőségét megnyugtatóan és véglegesen kizárjuk, tagjainkat az előre biztosított és könnyen kiszámítható jövedelemmel még több és jobb munkára serkentsük, vagyis még eredményesebben és jövedelmezőbben gazdálkodjunk.

Régi tapasztalat az, hogy minden újnak a bevezetése újabb problémákat szül. Így az új fizetési módszernél át kellett alakítanunk a múltban évekig bevált házi alapszabályunkat is, az előbb már ismertetett évi kötelező munkaegységet forintban kellett kifejezni. Az új rendszer szerint nálunk egy év alatt egy férfi szövetkezeti tagnak 12 000, egy leánynak 7000 forint keresetet kell elérnie ahhoz, hogy zárszámadáskor még a további osztalékból is részesülhessen.

Tudom, hogy több olvasónak volna kérdezni valója, de nem térhetek ki részletesen a mikéntekre és a miértekre. Év végén, a zárszámadáskor a még felosztható pénzt munkaegység helyett 100 forint keresetre számítva osztjuk szét. Ha tervünket 100 százalékra teljesítjük, akkor zárszámadáskor minden 100 forint keresetre még 30 forintot fizetünk.

Még egy kérdés van: hogyan tudjuk a rendszeres pénzdíjazáshoz szükséges összegeket előteremteni? Az lett volna a jó, ha már tavaly az év végén tartalékolhattunk volna erre a célra. Sajnos, a szövetkezetünket ért elemi csapások miatt tavalyi jövedelmünkből erre már nem futotta. Más megoldáshoz kellett folyamodnunk.

Ismeretes, hogy a Magyar Nemzeti Bank a tsz-ek által szerződésben lekötött termelvények értékének 60 százalékára rövidlejáratú hitelt ad. Csak az volt a dolgunk, hogy kikeressük, melyek azok az áruk, amelyeket gyorsan, nagy tömegben, nagy értékben és biztonságosan tudnánk termelni. Ezért az Állatforgalmi Vállalattal annyi saját nevelésű hízósertésre szerződtünk le, ahány hold a szántóterületünk; a Terményforgalmi Vállalattal pedig összterületünk minden holdjáról 200 kg búzára kötöttünk szerződést. Ez a két szerződés már egymagában is fedezi terveinket, pedig van még más szerződésünk is, például dohányra, mákra, cukorrépára, napraforgóra stb. A nagytömegű árunak kizárólag az állam részére való értékesítését az teszi lehetővé, hogy a tagok az egyes termékekből csak a fogyasz-

Digitized by Google

tási szükségletüknek megfelelő mennyiséget vásárolják meg, és így termelvényeink tetemes részét nagyban értékesíthetjük.

Termelőszövetkezetünk egy évtizedes szervezési, munkadíjazási próbálkozásait igyekeztem őszintén, de szűk keretben elmondani, de nem állíthatom, hogy ez a módszer feltétlenül követendő. Új és fiatal szövetkezeteinknek inkább azt ajánlom, hogy a munkaegység-rendszert alkalmazzák, minél kevesebb természetbeni osztalékkal. Így biztosítani tudják a havi rendszeres előlegfizetést. Kezdjék ezzel, s ahogy erősödnek, úgy fejlesszék tovább módszereiket. A teljesítménynormák forintban való értékelését és elszámolását csak olyan tsz-eknek ajánlhatom, ahol a vezetőknek már nagy gyakorlatuk és tapasztalatuk, jó szervezőképességük van.

HODEK JÓZSEF,
a kisbér—battyánpusztai Virágzó tsz elnöke

Digitized by Google

SZEMLE

A kőolaj és a földgáz növekvő szerepe energiagazdálkodásunkban

Az energiatermelés színvonala, a termelőmunka energiaellátottsága minden ország gazdasági fejlettségének fontos jellemzője. Az energiatermelés a növekedés ütemét tekintve a gépi ipar kialakulása óta az élvonalban halad. Méltán, mert az energiatermelés gyors üteme az egész gazdaság fejlődését gyorsítja, míg az energiahiány visszatartja, gátolja az előrehaladást. A korszerű iparfejlesztés, a nagyüzemi mezőgazdaság, a gépesítés — egyaránt az energiafelhasználás szakadatlan növekedését igényli. A munkatermelékenység növekedése — következésképpen a nemzeti jövedelem és az életszínvonal emelkedése is — szorosan összefügg az energiaprobléma sikeres megoldásával.

Az elmúlt száz esztendőben a a világon felhasznált valamennyi energiahordozó figyelembevételével készített számítások szerint, az összesen termelt energia és az egy főre eső energia-fogyasztás a következőképpen alakult:[1]

Az emberiség egyre növekvő energiaszükségletét döntően ás-

Évek	A világon kitermelt összes energia mennyisége (milliárd tonna egyezményes kőszén egyenértékében)[2]	A Föld egy lakosára eső energiafogyasztás (egyezményes kőszén egyenérték tonnában)
1860	0,4	0,4
1900	1,0	0,6
1913	1,5	0,9
1929	1,9	1,0
1940	2,2	1,1
1953	3,3	1,3
1960	4,4	1,5
1965	5,4	1,7

[1] A kitermelt energiamennyiségre vonatkozó 1860—1953. évi adatokat Sz. Feld: „A népgazdaság energiamérlegéről" című cikke (Voproszi Ekonomiki 1960. 3. sz. — 1. és 2. sz. táblázat) alapján számítottuk úgy, hogy az ott nem szerepeltetett földgáz és vízienergiatermelést is beszámítottuk. A lakosságra vonatkozó adatokat statisztikák alapján számítottuk. Az 1960. és 1965. évre vonatkozó értékek becslések a szakirodalomban található adatok alapján.

[2] Az egyezményes kőszén egyenérték kg-ként 7000 kalóriás tüzelőanyagnak felel meg.

Digitized by Google

ványi tüzelőanyagokból: kőszénből, lignitből, olajpalából, kőolajból, földgázból fedezi, ezeken kívül még a vizienergia és a tüzifa szerepe említésre méltó. Egyéb energiaforrások sem magyar, sem világviszonylatban nem számottevőek — beleértve ma még a magenergiát is, amely gazdaságossági megfontolások miatt előreláthatólag csak mintegy 5—10 év múlva kezd jelentősebb szerepet játszani az energiaellátásban.

A fejlődés folyamán nemcsak az emberiség rendelkezésére álló energiák mennyisége, hanem az energiahordozók fajtái, felhasználásuk aránya is jelentősen változott. A változás fő irányát jól mutatja a következő táblázat:

AZ EGYES ENERGIAHORDOZÓK RÉSZESEDÉSE A FÖLD ÖSSZES ALAPENERGIAHORDOZÓJÁNAK TERMELÉSÉBEN/%-ban/[3]

Év	Szénféleségek	Kőolaj	Földgáz	Fa és egyéb	Vízienergia
1860	31,2	—	—	68,6	0,2
1900	69,7	2,6	0,9	26,6	0,2
1913	78,2	4,4	1,4	15,7	0,3
1929	71,3	14,2	3,9	9,8	0,8
1940	68,8	18,3	5,1	6,7	1,1
1945	61,8	22,8	8,4	5,5	1,5
1953	54,6	29,3	11,6	2,7	1,8
1960	48,0	34,0	14,0	2,0	2,0
1965	42,0	39,0	16,0	1,0	2,0

Az energiahordozók fejlődésének történelmi útja nagy vonásokban a következő: a XIX. századig szinte egyeduralkodó volt a fa. A gőzgépkorszaknak, az ipari forradalom korának legjellegzetesebb tüzelőanyaga a szén lett, amely a fát az energiagazdaságban mindinkább maga mögé szorította olyannyira, hogy az a XX. század elején már kétharmad — háromnegyed részben szenekre épült. *A szenek növekvő szerepe azonban csak az első világháború idejéig tartott.* Részarányuk azóta a kőolaj és földgáz — más szóval: a szénhidrogének — térhódításával összefüggésben állandóan csökken, annak ellenére, hogy a hőerőművek villamosenergia termelése nagyrészt, az acéltermeléshez nélkülözhetetlen koksz termelése pedig kizárólag szénre épül. A kőolaj és a földgáz aránya jelenleg a Föld energiagazdaságában már 50 százalék körül mozog, s perspektívában még tovább nő.

A szenek nem azért szorultak vissza, mintha a szénkészletek nem lennének elégségesek, vagy esetleg a szénhidrogénkészletek nagyobbak lennének. A szénkészletek az ismert szénhidrogénkészleteknél mintegy százszorta nagyobbak. *Az energiaszerkezetben bekövetkezett változásnak műszaki-gazdasági, gazdaságossági okai vannak.* A szénhidrogének a szenekhez képest számos gazdasági előnyt nyújtanak, ami végsősoron abban jut kifejezésre, hogy a kőolaj és a földgáz termelése és felhasználása a társa-

[3] Az 1860—1953. évi adatok Sz. Feld idézett cikke, az 1960—65. évi adatok a szakirodalomban található becslések és tervek alapján számítva.

Digitized by Google

dalom számára lényegesen gazdaságosabb, mint a szeneké. A gazdaságossági különbségek az alábbi fő tényezőkre vezethetők vissza:

1. *A kőolaj és földgáz kitermelésének fajlagos költségei általában sokkal alacsonyabbak, mint széntermelésé.* A kőolaj- és földgázbányászatban nincs szükség például földalatti fejtésre, földalatti rakodásra, a kibányászott anyagok mechanikus úton (csillével, kaparószalagon, stb.) történő szállítására. A termeléshez nem szükséges az embereknek és a gépeknek a bányába való lejuttatása és felhozása, szellőzőberendezések, vízkiemelőművek létesítése és a vágatok állandó biztosítása sem. A kőolaj és a gáz a rétegek nyomása következtében áramlik a legkedvezőbb ponton megnyitott szakasz felé és jut a felszínre, anélkül, hogy emberi kéznek, vagy gépnek érintenie kellene azokat. A „lemüvelés" előrehaladtával csak arra kell ügyelni, hogy a telep csökkenő saját nyomását gáz, illetve víz benyomásával mesterségesen fenntartsák és elvégezzék az időnként szükségessé váló technológiai változtatásokat, valamint a kutak és a rétegek kezelését. Ezek a műveletek azonban korántsem igényelnek annyi munkaráfordítást, mint a széntermelés technológiája, — annak ellenére, hogy a szénhidrogén készletek felkutatásához szükséges ráfordítások az egyes telepek nagyobb mélysége miatt jóval magasabbak, mint a széniparban. Mivel a szénhidrogének fűtőértéke a szénféleségekhez képest lényegesen kedvezőbb, kisebbek az azonos fűtőérték kitermelésére eső költségek is.

2. Minthogy az energiahordozókat zömükben rendszerint nem a kitermelés helyszínén használják fel, nagy jelentőségű a *szállítási költségek alakulása.* A kőolajnak és a földgáznak e tekintetben is döntő előnyei vannak, mert: a) koncentráltabb energiaféleségek, mint a szén. Azonos súlyegységre eső fűtőértékük kétszerese (Magyarországon háromszorosa) az átlagos minőségű szeneknek; — *azonos kalóriaérték szállításánál tehát fele akkora (nálunk egyharmad annyi) anyagmennyiséget kell megmozgatni.* Ezenkívül a be- és kirakodás is magas termelékenységgel, szivattyúval, emberi kéz érintése nélkül történik. b) A cseppfolyós, illetve gáznemű halmazállapot lehetővé teszi a csővezetéken való szállítást. Ebben az esetben tulajdonképpen *nincs szükség a szó szoros értelmében vett szállítóeszközökre,* járműre, mert ezt a szerepet maga a szállítópálya (a csővezeték) tölti be. Elmarad tehát a be- és kirakodási munka is, ezenfelül megtakarítható még a szállítóeszköz beruházási költsége, valamint holt súlyának mozgatására és az üres járművek visszaszállításához szükséges üzemeltetési költségráfordítás is.

3. A kőolaj és földgáz *salak- és hamumentes, tetszőleges egységekben adagolható, magas hőértékű tüzelőanyag,* amely gyorsan — bizonyos körülmények között robbanásszerűen — égethető; gyulladási pontja alacsony. Megfelelő berendezésekben sokkal jobb hatásfokkal hasznosítható, mint a szilárd tüzelőanyagok, vagyis a fajlagos költségek e téren is lényegesen alacsonyabbak. Így például a vasúti vontatásnál a gőzmozdony által felhasznált egy tonna szén helyett a dieszel-

Digitized by Google

mozdonyban nem a fűtőérték különbségének megfelelően egyharmadannyi gázolaj szükséges, hanem csak tizenötödannyi: a felhasználási hatásfokkülönbség miatt ugyanis mindössze 60—70 kg gázolaj szolgáltat azonos értékű vonóerőt. Ugyanez a jelenség — bár különböző mértékben — az energetika más területein is tapasztalható.

Az üzemeltetési költségek csökkenésén kívül a szénhidrogének alkalmazásával komoly megtakarítások érhetők el a *beruházások létesítési költségeiben is*, elsősorban azért, mert egyes melléküzemek, pl. a szénelőkészítés, őrlés, salakozás, stb. elmaradnak, — illetve funkciójuk lényegesen kisebb költségekkel valósítható meg.

A szénhidrogének kedvező kémiai felépítésük következtében az eddig használt nyersanyagoknál jóval *gazdaságosabban, előnyösebben hasznosíthatók a vegyiparban is.* A kőolajat és földgázt hasznosító vegyipar, az úgynevezett petrokémia és a petrokémiai technológiák szerepe ezért az egész világon rohamosan fokozódik. A szénhidrogének alkalmazásának döntő gazdasági előnyei ezen a területen is kétféle módon: a beruházási költségeknél elérhető megtakarításokban és a folyamatos üzemeltetés költségcsökkenésében jelentkeznek.

Mint már mondottuk, a termelőmunka világszerte növekvő mennyiségben igényli az energiát. Ugyanez az irányzat tapasztalható hazánkban is, sőt a szocialista iparosítás — a termelőerők gyorsított fejlődésének megfelelően — ugrásszerűen növeli az energiaigényt.

Ma már évente körülbelül háromszor annyi szenet termelünk és tízszer annyi kőolajat és földgázt használunk fel, mint a háború előtt. Az *energiaszerkezet progresszív változását jelző, nemzetközileg érvényesülő tendencia Magyarországon szintén megfigyelhető. Nálunk is nőtt és nő a folyékony és gáznemű ásványi tüzelőanyagok szerepe. Az eddig elért eredményekkel azonban nem lehetünk megelégedve, mert energiaszerkezetünk egészében a világátlaghoz képest még nagy lemaradást mutat.* (A világ energiaszerkezete kb. 30 évvel ezelőtt volt hasonlatos jelenlegi energiaszerkezetünkhöz.)

Energiafelhasználásunk összetétele (kalórikus egyenértékben, felhasználási hatásfok különbségek figyelembevétele nélkül) a világátlaghoz, valamint a gazdaságilag legfejlettebb kapitalista és szocialista államhoz képest a következő (az 1965. évi számok előirányzatok):

ENERGIAHORDOZÓK FELHASZNÁLÁSÁNAK ARÁNYA %-BAN

	Szén	Szénhidrogén	Egyéb
Világátlag (1960)	48	48	4
USA (1960)	24	72	4
Szovjetunió (1960)	52	40	8
„ (1965)	43	51	6
Magyarország (1965)	74	23	3
„ (1965)	69	28	3

Digitized by Google

Bár felhasznált energiahordozóink összetétele a fentiek szerint jelentősen eltér a világon tapasztalható általános helyzettől, összes energiatermelésünk és fogyasztásunk egy főre eső fajlagos értéke a világszínvonalon mozog. Magyarország fajlagos energiatermelésének mennyisége hozzávetőleg eléri a világ egy főre eső átlagát, sőt az energiafogyasztás mintegy 20—30 százalékkal magasabb is annál, ami azt jelenti, hogy energiahiányunk, illetve behozatalunk van.

(1960-ban a világ 1 lakosára eső energiatermelés és felhasználás mintegy 1,5 tonna 7000 kalóriás szén fűtőértékének felel meg. Nálunk az energiahordozók termelése körülbelül ugyanilyen fajlagos értékű, az energiafogyasztás azonban magasabb, mintegy 2 tonna 7000 kalóriás kőszén egyenértékének felel meg.)

Ugyanakkor országunk fűtőanyag készletei a lakosság számához viszonyítva lényegesen kisebbek a világ átlagánál. Energiatermelésünket ennek ellenére azért tudjuk a világátlag szintjén tartani, mert szénkészletünket a világ átlagos széntermelési üteméhez viszonyítva sokkal gyorsabban használjuk ki. A hazai szén „létermelési" üteme 30—40-szer gyorsabb, mint a világátlag. Ennek következtében egy főre eső szénfogyasztásunk a világátlag 3—4-szerese, míg kőolaj- és földgázfogyasztásunk alig több a világátlag felénél.

Ezek a tények egyértelműen a kőolaj- és földgáztermelés, valamint a felhasználás növelésének szükségessége mellett szólnak, többek között azért is, mert *a hazai széntermelés nagyobb mérvű fokozását gazdaságossági megfontolások nem támasztják alá.* Széntermelésünk jelenlegi viszonylag nagy volumene (1960-ban közel 27 millió tonna, 1961-ben 28 millió tonna) csak úgy biztosítható, hogy kevésbé gazdaságosan kitermelhető széntelepeket is fejtés alá vettünk. A természeti tényezők kedvezőtlen voltára mutatnak a szénbányászat munkatermelékenységére vonatkozó adatok is. Az állami iparban az egy főre jutó nettó termelés 1949—1959 között évi átlagban 4,6 százalékkal, a szénbányászatban ugyanakkor mindössze kb. 0,8 százalékkal nőtt. Bár az önköltség összehasonlítások a többszöri árváltozás miatt nem teljesen megbízhatóak, annyi megállapítható, hogy bányáink jó része ma is a világpiaci árszínvonalat jelentősen meghaladó költségekkel, deficitesen termel, annak ellenére, hogy a felszabadulás után számos modern bányát nyitottunk.

A jelentősebb széntermelést folytató baráti államokhoz viszonyítva széntermelésünk helyzetét nagyjából a túloldali táblázat adatai jellemzik (részben tájékoztató jellegű adatok).

Szénbányászatunk termelékenysége tehát hozzávetőleg mindössze a fele-harmada a szomszédos baráti országokénak. Pedig bányászaink munkaszeretete közismert, a szakszerű vezetés és korszerű szervezési módszerek, a gépesítés és a modern technika sem hiányzik, mert szénbányászatunk egyike az elmúlt időszakban leginkább fejlesztett és technikával viszonylag jól felszerelt iparágainknak. Tehá. a termelékenységi színvonal elmaradását a többi országhoz képest főleg a kedvezőtlenebb természeti tényezők, többek között a szén-

Digitized by Google

	1960. évi széntermelés (millió to)	A szénkészlet hány évre biztosítja az 1960. évi termelés szintjét (év)	Összteljesítmény (to/műszak)[4]	Fűtőérték (kcal/kg)[4]	Egy műszak alatt termelt kalóriamennyiség (millió kcal)
Szovjetunió	510	3000	1,64	5000	8,2
NDK	220	200	5,30	2000	10,6
Lengyelország	110	900	1,21	5500	6,7
Csehszlovákia	80	200	1,81	4300	7,8
Magyarország	27	80	0,97	3400	3,3

kincs alacsony kalóriatartalma okozza.

Ezért van az, hogy a népgazdaságunk fejlesztésére vonatkozó elképzelések szerint 1965-re az 1960. évihez viszonyítva szénermelésünknek az energiaigények növekedésénél lényegesen kisebb mértékű növelését irányozzuk elő. (Hosszabb távra szóló elképzelések szerint is hasonló a helyzet: széntermelésünk az elkövetkező 20 év átlagában előreláthatóan évente átlagosan *legfeljebb* 1—2 százalékkal növekszik.) Figyelembe véve tehát az energiatermelés és a fogyasztás növekedésének ennél jóval gyorsabb ütemét, gyakorlatilag energiamérlegünkben csökkenni fog a szén aránya. Méltán fordul tehát mind nagyobb figyelem a hazai kőolaj- és földgáztermelés növelése felé.

*

Országunkban a rendszeres, ipari méretű kőolaj- és földgáztermelés 24 évvel ezelőtt indult meg. Azóta, 1960. végéig, 16,2 millió tonna kőolajat, 8,4 milliárd köbméter földgázt, 0,8 millió tonna értékes könnyűpárlatot (propán-bután-gázt és gazolint) termeltünk, amelyek fűtőértéke együttesen 75 millió tonna szénnek felelne meg, ha nem vennénk figyelembe a hasznosítási hatásfok-különbséget.

Kőolaj- és földgáztermelésünk fejlődése nem volt töretlen. Felfutások, gyors fejlődések, nagy visszaesések követték egymást. Sokan lebecsülték, és akadnak, akik ma is alábecsülik a hazai termelésű olaj és földgáz energetikai jelentőségét, arra hivatkozva, hogy országunkban nincsenek számottevő termelésre alkalmas természeti készletek. Így van-e ez valóban?

Kőolajtermelésünk 1937-től rohamléptekkel növekedett és tetőpontját először 1943-ban érte el, 834 ezer tonnával, amikor is a kincstár kezelésében lévő olajmezők a német hadigépezetet szolgálták. Az olajjal együtt termelt rengeteg földgáz nagy részét levegőbe engedték. Ezután a termelés állandóan esett, az 1951. évi félmillió tonnáig, majd ismét rohamos emelkedésnek indult. Négy év alatt több, mint megháromszorozódott és 1955-ben 1.601.145 tonnás csúcseredményt ért el.

Az olajipar azonban ilyen nagy termeléshez műszakilag rosszul volt felszerelve, termelése geológiailag és technológiai szempont-

[4] Czottner S.: A bányászat szerepe és jelentősége (Bányászati Lapok, 1960. 11. sz. 737. oldal) c. cikkből.

Digitized by Google

ból nem volt kellően megalapozott. Így fordulhatott elő, hogy a műszakilag alá nem támasztott termelés következtében a legnagyobb mezőnk, a nagylengyeli, elvizesedett, termelése visszaesett és össztermelésünk két év alatt 675 ezer tonnára zuhant vissza. A hasznosított földgáztermelés az utóbbi 10 év alatt a felhasználás fejlesztését lehetővé tevő anyagi eszközök hiányában lényegében egy színten maradt.

1957-től kőolajtermelésünk újra emelkedik, éspedig négy év óta átlagosan évi 20 százalékkal. *1961-ben már az 1957. évi termelésnek több mint kétszeresét termeljük, 1,4 millió tonnát, és 1962—1963-ban előreláthatólag elérjük az olajtermelés régi csúcseredményét,* illetve meghaladjuk azt, de úgy, hogy újabb visszaesést kizárva évről-évre biztosítjuk a termelés további növelését. Nyugodtan állíthatjuk, hogy az eddigi jól átgondolt, rendszeres munkák eredményeként olajtermelésünk ma biztos műszaki alapokon nyugszik, ez pedig a kutatáshoz és a termeléshez az olajipar rendelkezésre bocsátott szükséges eszközökkel együtt — a termelés töretlen felfelé ívelésének döntő biztosítéka.

A kőolajtermelés növelését jelenleg nem a kútállomány túlzott megcsapolásával biztosítjuk. Az utóbbi négy évben rendkívüli mértékben kiterjesztettük az olaj- és földgázkutatásokat. 1957—1960 között hozzávetőleg annyi kutatófúrást végeztünk, mint az 1950—1956 közötti hét év alatt. A megnövelt és helyesen irányított kutatások eredményeként *1961. január 1-re az ország ismert olajkészlete közel háromszor akkora volt, mint 1957. januárjában* (bár azóta kitermeltünk 4 millió tonna olajat.) *A jelenleg ismert kitermelhető gázkészletünk pedig tízszer akkora, mint a négy évvel ezelőtti.* Különösen jó eredményeket hozott az 1959—1960. évi kutatómunka. A készletnövekedés szempontjából éppen ez a legutóbbi két év volt a magyar olajipar történetének eddigi legsikeresebb periódusa. Ezeket a nagy eredményeket a geofizikai és geológiai kutatómunkák céltudatosságával, szakszerűségével, kiterjesztésével, megfelelő anyagi és eszközellátásával, jó munkaszervezéssel és a dolgozók megnőtt munkalendületével tudtuk elérni.

Az utóbbi évek sikerei nagy jelentőségűek a szénhidrogénipar fejlesztési perspektíváinak megítélése szempontjából. Ugyanis megcáfolják azokat a véleményeket, amelyek szerint nálunk a negyedszázados kutatómunka után a kőolaj- és gázkészletek további növekedését már nem várhatjuk, vagy, hogy a kitermelés következtében készleteink egyre csökkennek. Ellenkezőleg: a *perspektíva szempontjából nagy fontosságú az a fejlődés, hogy 1940-ben még csak két telepből, 1950-ben 8-ból termeltünk olajat, és 1960-ban már 20 termelőmezőnk volt.* Mindez arra enged következtetni, hogy földünk méhe valószínűleg még bőven rejt magában olajat, földgázt, és megfelelő ütemű feltárási tevékenység mellett remélhetőleg további munkánkat is siker koronázza. (Megjegyzendő, hogy az új olaj- és földgázkészletek feltárása világszerte megelőzi a kitermelés növekedésének ütemét. Huszonöt évvel ezelőtt pl. a világon a mai olajtermelésnek csak negyedré-

Digitized by Google

szét termelték, az ismert készletek ennek ellenére csak 16 évi termelést fedeztek. Ma négyszer akkora termelés 40 évre van készlettel fedezve, tehát amig a termelés négyszeresére, az ismert készletek értéke tízszeresére emelkedett.)

Az eddigi eredmények egyben azt is bizonyítják, hogy eredményes olaj- és földgázkutatás hazánkban nemcsak lehetséges, hanem rendkívül kifizetődő, gazdaságos tevékenység is. *1950—59-ben 3,6 milliárd forintos ráfordítással 32 milliárd forint értékű kőolaj és földgázkészletnövekedést értünk el.* Ha a második ötéves tervben nem is számítunk ennyire kedvező eredményekre, a rendelkezésünkre álló adatok alapján feltételezhetjük, hogy az öt év alatt kutatásra fordítandó 6,5 milliárd forinttal, 23 milliárd forint értékű olaj- és földgázkinccsel gazdagítjuk hazánkat.

Mivel a második ötéves terv időszakában a hazai olaj- és földgáztermelés az erőteljesen és eredményesen folytatott kutatótevékenység alapján az energiaigény növekedésénél lényegesen gyorsabb ütemben nő, emelkedik a belföldi termelésű olaj- és földgáz szerepe az energiamérlegben is. Az 1965. évi olaj- és gáztermelés kalóriaértéke már *10 millió tonna szénnel lesz egyenértékű*, a hasznosítási hatásfok különbséget nem véve figyelembe. Ha azonban az olaj és földgáz jobb hasznosítási hatásfokát is számításba vesszük, úgy az 1965. évi olaj- és földgáztermelés használati értéke körülbelül mintegy 20 millió tonna hazai szénnek fog megfelelni. 20 millió tonna szén termelési költsége hozzávetőleg *5,5 milliárd forint lenne*, ugyanakkor az 1965-re előirányzott olaj- és földgáz kitermelése ennek csak mintegy egyharmadába, *1,6—1,7 milliárd forintba kerül*, a kutatási költség ráeső hányadával együtt. Ugyanakkor ezen energiamennyiség termeléséhez nem 70 ezer szénbányász fáradságos munkájára, hanem mindössze 8—9 ezer olajbányász korszerű technikán alapuló munkájára van szükség.

•

Az előzőkben áttekintettük azokat az okokat, amelyeket figyelembevéve második ötéves tervünk 1965-re, az 1959. évi olajtermelés kétszeresét, az értékesített földgáztermelésnek mintegy 15-szörösét irányozza és irányozhatja elő. (Az adott helyzet ismeretében ennél magasabb tervek nem is lennének reálisak.)

Növekvő energiaszükségletünk kielégítéséhez azonban ez sem elegendő. A széntermelés gyorsabb ütemű növelésének nehézségeit és gazdasági problémáit szintén ismertettük. *A népgazdaság és a lakosság megnőtt energiaszükségletének kielégítésében mind nagyobb jelentőségűvé válik tehát a baráti országokkal, mindenekelőtt a Szovjetunióval való gazdasági együttműködésünk.* Döntő fontosságú számunkra például a Szovjetunió kőolaj és kőolajipari gépszállítása. A „Barátság" csővezeték az Uraltól közel métervastag acélcsövön továbbítja az olajat Lengyelországnak, Csehszlovákiának, az NDK-nak és hazánknak. Kőolajfeldolgozó iparunk készül is a fejlődő hazai termelés és a növekvő mennyiségű szovjet import olaj fogadására; 1957-hez képest közel megkétszerezte kapacitását. Újításokkal, a szűk keresztmet-

Digitized by Google

szetek felszámolásával, kisebb átépítésekkel 1959—60-ban 700 ezer tonnával növelte az éves feldolgozást, ami közel kétszerese az első ötéves tervben létesített új finomítógyárunk eredeti kapacitásának.

A kőolajfeldolgozás feladatai azonban olyan nagyok, hogy a kapacitásbővítésnek ez az útja önmagában nem elégséges. A nagymértékű fejlesztés korszerű új üzemeket is kíván. Befejeződött Szőnyben egy nagykapacitású, a Szovjetunió által szállított krakküzem építése és folyik egy évi 1 millió tonna kapacitású desztillációs torony szerelése. Százhalombattán, a Duna mellett, évi több millió tonnás feldogozó kapacitású vertikális finomítót fogunk létesíteni és üzembe helyezni a második ötéves terv folyamán. Itt új, nagyoktánszámú benzineket, kiváló minőségű kéntelen gázolajokat és korszerű oldószeres eljárással gyártott igen jóminőségű kenőanyagokat előállító nagyteljesítményű üzemeket létesítünk.

Kőolajfeldolgozó iparunk fejlődési üteme a második ötéves tervben évi átlagban megközelíti a 20 százalékot, tehát kb. azonos mértékben fejlődik, mint kőolajbányászatunk, ami azt jelenti, hogy ezek az iparágak az összipari termelés fejlődési ütemét megközelítőleg kétszeresen múlják felül. A földgáztermelés növekedésének tervezett üteme pedig egyenesen kiugró: az értékesített földgáz mennyisége öt év alatt az 1960 évinek 15-szörösére növekszik, tehát a növekedés évente átlagosan háromszor akkora lesz, mint az 1960. évi teljes termelés.

A szénhidrogénekre történő fokozottabb áttérés nagyjelentőségű azon az úton, hogy *országunk energiahasznosítási hatásfokát megjavítsuk.* Ma a felhasznált összes energiahordozók potenciális energiaértékének még csak kis hányadát, hozzávetőleg egy ötödét hasznosítjuk. Ennek oka, energiaátalakító berendezéseink hiányosságain kívül, nagyrészt a felhasznált gyenge minőségű tüzelőanyagok kedvezőtlen hasznosítási lehetőségeiben van. (A hazai szén tonnánként 3,3 millió kalóriájával szemben a kőolaj tonnája 10 millió kalóriát képvisel, azonban 3 tonna szén gazdasági hasznossága, a hasznosítási hatásfokkülönbségek miatt, nem éri el egy tonna olaj hasznosságának fokát. Amig pl. a gőzmozdony az eltüzelt fűtőanyag 5—6 százalékát hasznosítja vonóerőben, a benzinmotor, illetve a diesel-mozdony legalább 20—25 százalékot. Hasonló arányok tapasztalhatók az összes kőolajból készült motorhajtóanyagoknál, illetve a motorokban felhasznált földgáznál is. Háztartási felhasználásánál a gáztüzelés hatásfoka a szén- és fatüzelésű tüzelőberendezésekkel szemben például 4—5-szörösen magasabb.)

Az ezekből adódó feladatokkal második ötéves tervünk is számol, amikor az ország legnagyobb erőművét, a Dunai Erőművet, legnagyobb építőanyaggyárát, a Dunai Cement- és Mészművet, és sok más üzemet szénhidrogéntüzelésre rendez be, elsősorban a közlekedés területén dieselesít, es többek között sok új háztartást kapcsol be a gázfogyasztói hálózatba. Az energiafelhasználás hatásfokának növelése nálunk, mint energiahiányban szenvedő országban, különösen fontos. Az energetikai hatásfok jelentősebb mértékben történő megjavítása

Digitized by Google

ugyanis az energiahordozók iránti mennyiségi igények megfelelő mértékű fajlagos csökkenését tenné lehetővé. Úgy tűnik, hogy ezzel a problémával érdemes az eddigieknél behatóbban foglalkozni.

A fentebb kifejtett problémákhoz és törekvéseinkhez *hasonló meggondolások késztették a Szovjetuniót is arra, hogy energiaszerkezetében alapvető, a mi célkitűzéseinknél sokkal radikálisabb változásokat tervezzen meg hétéves tervében.* Hét év alatt a szén 1958. évi 59,6 százalékos arányát 43,1 százalékra csökkenti, ugyanakkor a kőolaj és földgáz 31,1 százalékos részesedését 50,2 százalékra növeli. Noha az átállítás üteme nálunk lényegesen lassúbb, a pártunk VII. kongresszusán elfogadott irányelvek ezen a téren is határozottan a további fejlődés irányába mutatnak.

Népgazdaságunk termelési színvonalának emelését, munkánk hatékonyságának fokozását szolgálja az eszközök és erők fokozatos átcsoportosítása a legnagyobb gazdasági eredményeket biztosító termelési ágazatokba. Ez történik lényegében a népgazdaság energiaszerkezetének átalakítása esetén is. Persze a kőolaj- és földgázipar erőteljes fejlesztése nemcsak az energiaszerkezet megjavítása, hanem az egész népgazdaság növekvő folyékony üzemanyag szükségleteinek kielégítése, a vegyipar gyors fejlesztése, stb. szempontjából is nagy jelentőségű.

Mindezt szem előtt tartjuk, amikor előirányozzuk a hazai kőolaj- és földgáztermelésnek a műszakilag reális határokon belüli maximális mértékű fejlesztését. Emellett a kőolajipar fejlesztésénél nagyban *támaszkodunk a Szovjetunió tapasztalataira, nyersanyag és gépszállításaira.* A Szovjetunió hatalmas kőolajkészlete lesz az iparág fejlesztésének a belföldi termelés mellett a másik fő támasza. A nemzetközi szocialista munkamegosztás ugyanis lehetővé teszi, hogy ezeket a jó hatásfokú, kedvező gazdasági eredményeket nyújtó energiahordozókat előnyös feltételek mellett, mind nagyobb mértékben szerezzük be a szocialista világpiacról. Ezeket a lehetőségeket meg kell ragadnunk. Ugyanakkor természetesen gondoskodnunk kell nemzetközi árucserekészségünk megfelelő fokozásáról is. Ezzel is hozzájárulunk hazánk gazdasági felemelkedéséhez és a szocialista országoknak a békés gazdasági versenyben való gyorsabb előretöréséhez.

Dr. Cságoly Ferenc

Digitized by Google

A szakszervezetek szerepe a szocialista munkaerkölcs erősítésében

A szocialista társadalom a dolgozó tömegek tudatos tevékenységére épül. „Az állam akkor erős — tanítja Lenin —, ha a tömegek mindent tudnak, mindenről véleményt tudnak alkotni és mindent tudatosan tesznek."[1] E tudatos cselekvésnek alapja az a felismerés, hogy a termelőeszközök magántulajdonának megszüntetésével az emberek munkája nem a kizsákmányolókat, a tőkéseket gazdagítja, hanem saját államuknak, saját maguknak dolgoznak s minél többet, minél jobban, annál nagyobb lesz az egész társadalom, s benne minden egyes ember jóléte.

Ez a felismerés nem egyik napról a másikra alakult ki az emberekben, hiszen a gondolkodás nem követi automatikusan a tulajdonviszonyokban, a termelési viszonyokban végbement változásokat. Ezért a szocializmus építése megköveteli a kapitalizmusból örökölt nézeteknek, szokásoknak a leküzdését és a szocialista tulajdonnal összhangban levő erkölcsi normák kifejlesztését. A tömegek szocialista öntudata elsősorban annak a gyakorlati harcnak a során alakul ki, amelyet az emberek a kommunista párt vezetésével vívnak a szocialista társadalom felépítéséért. Az erősödő, mindjobban kibontakozó öntudat viszont gyorsítja a szocialista építés, a fejlődés ütemét.

Az emberek gondolkodásának formálásában, szocialista öntudatának és erkölcsének fejlesztésében igen fontos feladat hárul a szakszervezetekre. Mint a munkásosztály legnagyobb, legátfogóbb tömegszervezetei egyesítik magukban a különböző munkásrétegeket, kommunistákat és pártonkívülieket, haladókat és elmaradottakat, azokat, akiket a nagyüzemi munka, az osztályharc megedzett, és azokat is, akik a mezőgazdaságból, a kisiparból, a háztartásból kerültek a szervezett dolgozók soraiba, magukkal hozva eddigi paraszti, kistulajdonosi, kispolgári életmódjuk során beléjük rögződött gondolkodást, szokásokat.

Ám éppen ez az összetétel ad módot és lehetőséget a szakszervezetnek arra, hogy az öntudatos munkások példájával nevelje a hátramaradottakat, erősítse bennük az osztálytudatot, elvezesse őket annak felismeréséhez és megértéséhez, hogy a mai társadalomban ők az üzem, az ország gazdái. A szakszervezet így válik a proletár szervezkedés és nevelés iskolájává, „amelyben a munkásság megtanulja, hogy kell bevonni a dolgozók mind nagyobb tömegeit a szocializmus építésébe, hogyan kell fejleszteni a kultúrát, hogyan kell harcolni a bürokratizmus ellen".[2] Ebben az iskolában, amelyet Lenin a kommunizmus iskolájának nevezett, sajátítják el a tömegek a vezetés, az igazgatás tudományát s válnak a szocialista építés tudatos harcosaivá.

Hazánkban a felszabadulás óta

[1] Lenin Művei 26. k. Szikra, 1952. 355. old.

[2] A Szovjetunió Kommunista Pártja a szakszervezetekről. (Táncsics könyvkiadó. 227. old.)

Digitized by Google

eltelt másfél évtized eredményei arról tanúskodnak, hogy a magyar szakszervezetek a kommunista párt vezetésével sokat tettek a dolgozó tömegek szocialista öntudatának fejlesztéséért. S bár e tevékenységük nem volt hibamentes, nem mindig éltek megfelelően lehetőségeikkel és sajátos eszközeikkel, éppen a saját hibáik elleni küzdelemben váltak tíz- és százezrek számára a nevelés, a gazdálkodás, a vezetés iskoláivá, amelyek támogatják a párt vezette harcot az emberek átformálásáért.

Maga az a tény, hogy a szakszervezetek soraikba vonták a bérből és fizetésből élők több mint 90 százalékát, már első lépcsője e nevelésnek. A szervezettség, az összefogás szükségességének felismerése, annak megértése, hogy csak az erők egyesítése biztosíthatja az egyén érdekeinek védelmét is, az első csapás az „aki bírja marja", a „ki-ki magáért" — elven nevelődött ember individualista gondolkodásmódjára. A szakszervezet további munkájától függ, hogy az egyéni érdekvédelmet kereső dolgozók százezrei eljussanak az osztály, a közösség érdekeinek megértéséhez, sőt ennél is tovább, egészen addig, hogy a közösség érdekeiben látva saját egyéni érdekeik legteljesebb kifejeződését, minden erejüket, képességüket, a közösség szolgálatának szenteljék. „Mindenki egyért, egy mindenkiért" ezt az elvet állítja a szocializmus a „ki-ki magáért" helyébe, s ennek az elvnek a gyakorlati megvalósítására nevelik az embereket a szakszervezeti munka sajátos eszközei, módszerei.

Első helyen említsük ezek közt a szocialista munkaversenyt, amely az ellenforradalom okozta megtorpanás után széles és lendületes tömegmozgalommá vált hazánkban. A versenynek jelentős szerepe van hároméves tervünk túlteljesítésében, az életszínvonalnak az előirányzottnál is nagyobb növekedésében. Ez a közvetlen tapasztalat, az egyéni és a társadalmi érdek szoros kapcsolatának felismerése ösztönzi a dolgozókat arra, hogy kezdeményezzenek, keressék azokat a jó módszereket, amelyek gyorsítják, tökéletesítik a termelést, tárják fel a termelékenység emelésének tartalékait.

A szakszervezetek a munkaverseny változatos, ötletes formáival segítik a dolgozók kezdeményezéseinek kibontakozását. A kiváló dolgozó címért, az élüzem feltételeinek teljesítéséért, az anyagtakarékosságért, a kiváló minőségért, a nagyobb választékért folyó versenyben egyének és kollektívák mérik össze teljesítményeiket és a legjobbak, az élenjárók az egész közösség megbecsülését élvezik. A munkának ez az értékelése erősíti az élenjárókban azt az érzést, hogy fontos szerepet töltenek be a kollektívában, a társadalomban s még tökéletesebb munkára, még nagyobb teljesítményekre sarkallja őket.

Hosszan lehetne sorolni a példákat, amelyek igazolják, hogy a munkaverseny új viszonyokat teremt a dolgozók között a termelésben; együttműködésre, egymás segítésére, a jó munkamódszerek átadására és elsajátítására ösztönzi őket. Sok öntudatos szakmunkás szabad idejét is feláldozva tanítja kezdő munkatársait, gyakran önként elvállal olyan bonyolult munkát, amelyben a normát teljesíteni nehe-

Digitized by Google

zebb. A verseny gondolkodást formáló hatását mutatja, hogy például a Kőbányai Gyógyszerárugyár Biológia III. üzemének dolgozói elhatározták: 1961. évi feladataikat 25 százalékkal szorosabb anyagnormával oldják meg. Felhívással fordultak a többi üzemrészhez, hogy kövessék kezdeményezésüket, indítsanak küzdelmet a régi normák ellen, „hiszen a harc a régi és az új, az elhaló és az újjászülető között fejlődésünk alapja".

A munkaverseny nevelő hatásának, s munkásosztályra gyakorolt mély befolyásának tulajdonítható a szocialista brigádmozgalom népszerűsége is. Ez az új, fejlett, nemcsak a munkakedvet, ügyességet, gyakorlottságot, hanem az egész emberi magatartást próbára tevő versenyforma a VII. pártkongresszus tiszteletére kezdeményezett versenyben született. Gyors növekedése elsősorban azzal magyarázható, hogy a tömegek saját tapasztalataikból győződtek meg a párt politikájának helyességéről. A szocialista brigádmozgalom kifejezi a dolgozók egyetértését a párt politikájával, törekvését a tartalmasabb életre, a jobb munkára, azt az elhatározásukat, hogy az önzés és a maradiság ellen küzdve az áldozatkész munka, az önképzés, a művelődés útján fejlesszék, az egész kollektíva javára fordítsák tehetségüket, tudásukat.

A szocialista brigádok három egymással szoros egységet képező területre összpontosítják vállalásaikat: a munkára, az önképzésre, s a közösségi szellem kialakítására. E vállalások egysége és kölcsönhatása viszi mind közelebb a célhoz azokat, akik szocialista módon kívánnak élni. A segítőkészség és a szocialista együttműködés vonzó példáját adta a Dinamó Villamosforgógépgyár egyik szocialista brigádjának vezetője, amikor egy hónapra beosztást cserélt a másik műszak brigádvezetőjével, hogy átadja a saját brigádjában alkalmazott jó termelési és szervezési módszereket. A Goldberger Textilművekben a szocialista brigád tagjai műszakcserével teszik lehetővé, hogy váltótársaik rendszeresen járhassanak középiskolába. A Dunakeszi Járműjavító Jakab-brigádjának tagjai MEO tanfolyamot végeznek, utána maguk ellenőrzik majd munkájuk minőségét. Mivel sohasem késnek, példamutató magatartásukat a gyár vezetősége azzal ismerte el, hogy elengedte a bélyegzőkártya használatát, rájuk bízta a fegyelmi jogkört, hogy esetleges fegyelmi vétségről maguk ítélkezzenek. A Budapesti Konzervgyár szocialista brigádjának tagjai vállalták egyik társuk árván maradt gyermekének a gondozását. A Csepeli Csőgyár brigád-kollektívája szabad idejében segít a brigád egyik tagjának a házát felépíteni. Tömegesen jelentkeznek a szocialista címért küzdő brigádtagok szakmai-politikai képzésre — valósággal rászorítják a vezetőket arra, hogy számos tanfolyamot, előadássorozatot szervezzenek. Megnőtt a dolgozók művelődési igénye, sokkal többet olvasnak, többet járnak színházba, moziba, múzeumba, mint azelőtt, felébredt bennük az érdeklődés a tudomány, a technika vívmányai, a világpolitika kérdései iránt. E jelenségek külön-külön és együttesen új szokások, új erkölcsök születését tanúsítják.

E nagyszerű eredmények mellett szólni kell azokról a hibák-

Digitized by Google

ról is, amelyek nem egy esetben lerontják a verseny nevelő hatását s a szocialista tudat fejlesztése helyett az individualista vonásokat erősítik az emberek gondolkodásában. Ezekkel a hibákkal, amelyek már évekkel ezelőtt is súlyos károkat okoztak a versenymozgalomnak (hogy csak az egyes helyeken tapasztalható sztár-rendszert említsük) a szakszervezetek még ma sem tudtak véglegesen leszámolni. Más formákban, más körülmények közt igyan, mint régen, de még ma is alálkozni a „mennyiségi szemlélet" megnyilvánulásaival, a verseny bürokratikus szervezésével s értékelésével.

Gondoljunk csak például arra az indokolatlan óvatosságra, ami a tavalyi versenyvállalások jelentős részét jellemezte, különösen az önköltségi, termelékenységi mutatóknál. Ennek az volt az alapja, hogy jó néhány vállalat eltitkolta lehetőségeit, tartalékait, hogy az év végére minél tetszetősebb eredménnyel, a tervek minél nagyobb túlteljesítésével állhasson elő. S bár ez az igen helytelen magatartás inkább egyes vezetőknél fordul elő — rossz befolyással van a munkásokra is. Némely üzemben nyílt titok, hogy a vezetés csak a nagy nyereséget hozó gyártmányok termelését szorgalmazza, a népgazdaság számára fontos, de kevésbé jövedelmező termékek gyártását elhanyagolja s ezt a nyereséges gyártmányok terven felüli termelésével igyekszik leplezni. Megfigyelhetjük, hogy ilyen helyen a munkások is jobban válogatnak a „kifizetődő" és a „rosszabb" munkák közt, kevésbé adják át egymásnak jó munkamódszereiket.

Maguk a szakszervezetek sem foglalkoznak mindig kielégítően a jó munkamódszerek, tapasztalatok elterjesztésével; sok helyen elhanyagolják a munkamódszerátadás, a tapasztalatcsere megszervezését. Sok üzemben nem értékelik nyilvánosan az eredményeket, pedig ez lehetővé tenné a verseny kereteinek kiszélesítését, fokozná a dolgozók versenykedvét.

Sokhelyütt akadályozza a verseny fejlődését a szűkkeblűség és elzárkózás, amely már régebben is oly sok kárt okozott azzal, hogy csak a legkiemelkedőbb, legfeltűnőbb eredményeket méltatta. Ma ez úgy jelentkezik, hogy egyes üzemekben csak a szocialista brigádokkal törődnek s elhanyagolják a tömegek versenyét. Ez nagy hiba, tekintve, hogy a szocialista címért harcoló brigádokban egyelőre csupán a dolgozók 13—15 százaléka vesz részt s ezeknek is csupán mintegy 10 százaléka nyerte el a címet. De vannak maguknál a szocialista brigádoknál is hibás nézetek. Előfordul például, hogy vállalásaik között háttérbe szorul a termelés, a termelékenység növelése érdekében végzendő munka, holott ez az elsőrendű követelmény. Másutt tapasztalhatók az elzárkózás jelei: csak kommunistákból, vagy csak a legkiválóbb munkásokból akarják a brigádokat megalakítani, vagy legalábbis olyan szigorú feltételeket szabnak, amelyek eleve kizárják a dolgozók többségének részvételét. Helytelen az is, hogy egyes üzemekben túl sok szocialista brigádot szerveznek, csak mennyiségi eredményekre törekednek, még a követelmények lazítása árán is.

A verseny hibái nem utolsósorban abból fakadnak, hogy az

Digitized by Google

anyagi ösztönzés formái nem mindig megfelelők, nem mindig hatnak a közösség érdekei irányába. A szocialista verseny az egyéni és a közösségi érdeket szervesen kapcsolja össze, feltételezi a dolgozók személyes anyagi érdekeltségét a termelékenység emelésében. Ez az érdekeltség a szocializmus ama alapelvére épül: „mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája arányában." Az a gyakorlat, amely ezt megfelelő erkölcsi ösztönzőkkel kombinálva érvényesíti, nem ellentétes a szocialista öntudattal, ellenkezőleg, annak erősödéséhez, a társadalmi kötelességtudat fejlődéséhez vezet, hiszen azokat részesíti nagyobb anyagi elismerésben, akik többet nyújtanak a társadalomnak. A szocialista elosztás alapelvét megsértő bérezés viszont — mint például az, amely csupán a munka mennyiségét díjazza s nem veszi figyelembe a munka minőségét — az individualista vonásokat erősíti a dolgozókban és egyben szemben áll a társadalom érdekeivel. Ugyanígy a laza munka- és anyagnormák nemcsak hogy nem ösztönöznek a teljesítmény növelésére, a takarékosabb gazdálkodásra, hanem aláássák, gyengítik is a szocialista munkamorált, hiszen meg nem érdemelt és meg nem dolgozott többletjövedelemhez juttatnak egyes munkásokat és munkáscsoportokat a közösség rovására. A szakszervezetek igen sokat tehetnek azért, hogy a dolgozók jobban megértsék a normák és általában a szocialista bérrendszer szerepét egyrészt a szocialista elosztás megvalósítása szempontjából, másrészt a munka termelékenységének emelésében — ami Lenin szavaival — a legfontosabb a szocializmus győzelme szempontjából, és ami nélkül nem lehet biztosítani a tömegek életszínvonalának állandó emelését sem.

A szocialista munkaverseny szerves része az újító mozgalom. Munkások tízezrei sokszor hetekig, hónapokig kísérleteznek, hogyan lehet ésszerűsíteni a termelést, feltárni a szocializmus építését gyorsító tartalékokat.

Előfordul a kapitalizmusban is, hogy egy-egy kiválóan képzett, tehetséges munkás újít, ésszerűsít, de az már nem képzelhető el, hogy ez a tevékenység tömegmozgalommá és az újítás közkinccsé váljék. A kapitalizmusban az újítót — éppen magárautaltsága, kiszolgáltatottsága kényszeríti arra, hogy találmányát eltitkolja. A szocializmusban az újítók az építő munka első vonalában harcoló emberek, akik a fejlődés még rejtett tartalékait kutatják, s akik példájukkal magukkal ragadják a tömegeket.

Az új, a haladó felismerése és elfogadtatása azonban nem megy mindig simán. Az újítók kezdeményezése nem egyszer közömbösségbe, bürokráciába ütközik. Az élelmezési dolgozók szakszervezete például 50 üzem újítómozgalmának vizsgálatakor kiderítette, hogy a szakmában az utóbbi három-négy év alatt több mint háromezer elfogadott újítás nincs bevezetve. S bár ez aránylag nem sok az ez idő alatt alkalmazott több mint 14 ezer újításhoz viszonyítva, mégis súlyos erkölcsi és anyagi károkat okoz. Az újítóknak több segítséget, több bátorítást s olyan megbecsülést kell kapniok a szakszervezettől, és a társadalomtól, amely az újnak ezeket a lelkes harcosait joggal megilleti.

Digitized by Google

A dolgozók öntudatának fejlődését, a verseny nevelő hatását mutatja, hogy sokszor maguk a munkások teszik szóvá a munkaverseny, az újítómozgalom, az anyagi ösztönzés rendszerének egyes hibáit. A szakszervezetek rendelkeznek azzal a hatáskörrel, hogy figyelembe véve a dolgozók javaslatait, a gazdasági vezetőkkel együttműködve, azokat is nevelve, kijavítsák a hibákat.

A dolgozók szocialista nevelésének fontos eszköze az üzemi demokrácia is. A termelőeszközök társadalmi tulajdona, az a jelszó, hogy „tiéd az ország, „tiéd a gyár", csak akkor nyer igazán értelmet a munkás gondolkodásában, ha ismeri az üzem, a vállalat problémáit, s ha véleményét, javaslatait az üzem vezetői is meghallgatják és érvényesítik döntéseiknél. Ez az alapja annak, hogy a munkás ne csak a saját munkájáért, hanem az egész kollektíva, az egész üzem tevékenységéért felelősséget érezzen. E felelősségérzet felkeltésére nagyon alkalmas fórum a termelési tanácskozás, ahol a vezetők számot adnak a dolgozóknak az elmúlt tervidőszak eredményeiről, ismertetik az üzem további feladatait. Ezen a fórumon mindenki elmondhatja a véleményét nemcsak a maga munkájáról, hanem társai és a vezetők munkájáról is, számon kérheti a munkaszervezés, az anyagellátás, a szociális gondoskodás fogyatékosságait, kezdeményezheti egy-egy új elgondolás, módszer bevezetését, javaslatokat tehet a különböző problémák megoldására, egyszóval élhet azzal a jogával, hogy részt vegyen a vezetésben.

De ez csupán egyik része a dolognak. A termelési tanácskozás csak akkor tölti be hivatását, akkor szolgálja a dolgozók bevonását a vezetésbe, ha az elhangzott észrevételeket, javaslatokat intézkedések is követik.

Az utóbbi években a szakszervezetek igen sokat tettek azért, hogy a termelési tanácskozások megfeleljenek az irányukban támasztott követelményeknek. Segítették a gazdasági vezetőket abban, hogy konkrét, kevesebb számadatot és több eldöntendő problémát tartalmazó beszámolóval álljanak a dolgozók elé. Nagy súlyt helyeztek a javaslatok nyilvántartására és realizálására. (Jónéhány üzemben valóban példaadóan foglalkoznak a javaslatokkal, közvetlenül a tanácskozás után feldolgozzák a jegyzőkönyveket s az illetékes gazdasági vezetővel válaszoltatják meg 8 napon belül az észrevételeket.) Ennek tulajdonítható, hogy a termelési tanácskozások ma már népszerű események az üzem életében. A dolgozók 65—70 százaléka részt vesz a tanácskozásokon, s a részvevők mintegy 10—12 százaléka hozzá is szól a témákhoz.

A legtöbb üzemben a termelési tanácskozások döntenek a szocialista munkaverseny formáiról, szervezési módszereiről, itt alakítják ki a versenyfelajánlásokat. Ez is hozzájárul a verseny sikeréhez, hiszen nyilvánvaló, hogy a dolgozók jobban helytállnak azért, amit maguk vállaltak, mint azért, amit egyes vezetők nélkülük, helyettük gondoltak ki. Kevésbé sikerült még a termelési tanácskozásokat a verseny értékelésének fórumává tenni. Kevés az olyan üzem, ahol a nyilvánosság előtt a kollektíva véleménye alapján választanák ki a „kiváló dolgozó" kitüntetésre, vagy a

Digitized by Google

„szocialista brigád" címre érdemes egyéneket, kollektívákat. E tekintetben a szakszervezetek még sokat tehetnek a termelési tanácskozások színvonalának emeléséért.

Bármily eredményesek is a termelési tanácskozások, bármennyire felkeltik is a dolgozók érdeklődését a termelési problémák iránt, s bármennyire növelik a munkások súlyát a műhelyek, termelési egységek vezetésében, éppen mert kisebb egységekre korlátozottak, nem elégíthetik ki azt az igényt, hogy bevonják a munkásokat az egész üzem vezetésébe. Ezt a célt szolgálják az üzemi tanácsok, amelyek az üzem valamennyi dolgozója képviseletében vesznek részt a termelés irányításában és ellenőrzésében.

Az üzemi tanácsok alkalmasnak bizonyultak arra, hogy tudatosítsák a munkásokban azt az érzést, hogy ők az üzem gazdái és felelősek az üzem munkájáért. Hatáskörük messzemenő jogokat biztosít a munkásokat közvetlenül érintő szociális juttatások elosztásában, s meg kell mondani, hogy általában igazságosan, közmegelégedésre döntenek olyan évekig húzódó problémákban is, mint pl. a munkaruha ellátás. Joguk van a vezetés, a gazdálkodás különböző részletmunkáinak, a törvények, rendeletek végrehajtásának ellenőrzésére, szavukat hallathatják és intézkedéseket indítványozhatnak a dolgozókat foglalkoztató bármely kérdésben.

Számos példa van rá, hogy e jogok és kötelességek teljesítése közben hogyan fejlődtek, nevelődtek az üzemi tanácsok tagjai. Előfordul, hogy egy-egy üzemrész küldötte kezdetben még nem látott túl saját kis csoportja érdekein, s az üzemi tanács ülésein tanulja meg átfogóan, az egész üzemi kollektíva szempontjából megítélni a dolgokat. Sokan az üzemi tanács útján győződtek meg hogy elosztani csak azt lehet, amit megtermeltek, hogy az életszínvonal emelésének alapja a termelés, a termelékenység növelése. A mélyebb betekintés az üzem gazdálkodásába a társadalmi vagyon iránti fokozott gondra, takarékosságra nevel. Nőtt, gyarapodott a munkások tudása, hozzáértése, felelősségérzete.

Így van ez azokban az üzemekben, ahol felismerték az üzemi tanács jelentőségét és igénylik a vezetésben való tényleges részvételét. Ez azonban még nem általános gyakorlat. Egyes helyeken formális szerepre kárhoztatják az üzemi tanácsokat. Hónapokig nem hívják össze az üléseket, s ha mégis megteszik, kész tények elé állítják a tanács tagjait. Sokszor maga a tájékoztatás is formális, nem ismertetik alaposan a problémákat, a gondokat, a nehézségeket, arra hivatkozva, hogy ezek megértése olyan szakértelmet és felkészültséget igényel, amellyel az üzemi tanács tagjai nem rendelkeznek.

Az ilyesfajta jelenségeknek az az alapja, hogy a gazdasági vezetők egy része az üzemi tanácsok létében az egyszemélyi felelősség korlátozását, jogainak csorbítását látja. Sok szakszervezeti bizottság maga sem mentes ettől a szemlélettől, s akad köztük olyan is, amelyik a maga hatáskörét, munkáját is félti az üzemi tanácstól, ezért belenyugszik abba, hogy azt egyes gazdasági vezetők formális szerepre kárhoztatják.

Nyilvánvaló, hogy az üzemi tanáccsal kapcsolatos aggályok indokolatlanok. Az üzemi tanács nem csorbítja a személyes felelős-

Digitized by Google

séget, ellenkezőleg, teljesebbé teszi: a munkáskollektíva hivatott képviselőinek tapasztalata, a közvélemény erejével támasztja alá mind a gazdasági, mind a szakszervezeti vezetést.

Az eddigiekben főleg azokról a szakszervezeti eszközökről, módszerekről volt szó, amelyek közvetlenül nevelik az embereket az egyéni és társadalmi érdek összhangjának felismerésére. E nevelés eszköze elsősorban a meggyőzés, s hatása lemérhető a dolgozók túlnyomó többségének öntudatán. Éppen ez teszi lehetővé, hogy szükség esetén, a többségre támaszkodva a kényszer eszközeit is lehessen alkalmazni azokkal szemben, akiknél az előbbiekben említett módszerek nem értek el hatást.

Vannak, akik úgy vélik, hogy a kényszer nem fér össze a szakszervezeti munkával, az emberről való gondoskodással, a szakszervezetek érdekvédelmi szerepével. Akik így gondolkodnak, megfeledkeznek róla, hogy a szakszervezet hivatása mindenekelőtt a proletáriátus osztályérdekeinek, a dolgozó nép érdekeinek védelme és azok, akik nem tartják be a szocialista törvényeket, akik megkárosítják a szocialista tulajdont, a lógósok, a fegyelmezetlen munkások a proletariátus osztályérdekeivel, a nép érdekeivel kerülnek szembe. A szakszervezetnek tehát a közösség védelmében akkor is fel kell lépnie, ha a közösség ellen vétők történetesen tagjai a szakszervezetnek és személyes érdekeik védelmét várják tőle. S nyugodtan mondhatjuk, hogy csak vélt egyéni érdekeikről van szó, mert a közösség megkárosításával végső soron önmaguknak is ártanak.

A kényszerítő módszerek — és itt elsősorban a társadalmi bíróságokról van szó — a legtöbb esetben elérik azt a nevelő hatást, amelyre a meggyőzés nem volt képes. A társadalmi bíróság elé állított dolgozók között például a legritkább esetben akad visszaeső. E módszer hatása elsősorban abban van, hogy az egyén eltévelyedéseit a kollektíva kéri számon, s miközben ráébresztik őt a közösséggel szemben elkövetett hibára, egyben az egész kollektíva felelősségtudata is erősödik.

Vannak, akik idegenkednek a társadalmi bíróságtól, attól, hogy — mint mondják — kipellengérezzenek valakit. Hamis érvelés ez, aminek semmi köze sincs a humanitáshoz, a szolidaritáshoz. A társadalmi bíróság egész tevékenysége éppen azt a célt szolgálja, hogy mind a kollektíva, mind a bíróság elé állított egyén érdekében mutassa meg egy-egy vétség káros hatását és helyes magatartásra, munkára nevelje az embereket. Az igazi szolidaritás azt kívánja, hogy a kollektíva idejében és hatékonyan lépjen közbe, amikor még meg lehet előzni a hibák súlyosbodását, elharapózását.

A fentiekben említett néhány nevelési módszer és eszköz még korántsem meríti ki a szakszervezeti munka nevelési funkcióját.

Fontos része a szocialista munkaerkölcs elterjesztésére irányuló nevelő munkának az emberek látókörének tágítása, szakmai és általános műveltségének növelése is. A dolgozók érdeklődése a világpolitika eseményei, az irodalom, a művészet, a színvonalas szórakozások iránt az elmúlt évek során nagymértékben megnőtt, s a szakszervezetek rendelkeznek azokkal az eszközökkel,

Digitized by Google

amelyekkel ezt az érdeklődést kielégíthetik. Az ismeretterjesztés változatos formái, a munkásakadémiák, az üzemi általános iskolák, az üzemi könyvtárak, mozik hálózata, a közös színház, múzeumlátogatás szervezése mind ezt a célt szolgálja. A szocialista brigádmozgalom gyors fejlődése még nagyobb követelményeket állít e tekintetben is a szakszervezetek elé, s körültekintőbb felkészülést, messzebb tekintő szervezést igényel tőlük. A munkások, akik szocialista fejlődésük érdekében vállalják a tanulás, a művelődés fáradságát, megérdemlik és joggal várják el a szakszervezettől, hogy biztosítsa ehhez a feltételeket.

Végül arról is beszélni kell, hogy a szocialista munkaerkölcs kialakításának egyik legalkalmasabb eszköze a szakszervezeti életben való részvétel, a szakszervezeti tagsággal járó jogok és kötelességek gyakorlása, az az öntevékeny társadalmi munka, amelyet százezrek fáradhatatlanul végeznek dolgozó társaik, a közösség érdekében. Ma még csak a tagdíjat szedik be, holnap már meglátogatják beteg dolgozótársukat, elbírálnak segélykérelmeket, az egyeztető bizottság tagjaként állást foglalnak munkaügyi vitákban, szervezik a munkaversenyt, döntenek az üdülési beutalók elosztásáról stb. S ahogy mind bonyolultabb és bonyolultabb feladatokat oldanak meg, úgy fejlődnek maguk is öntudatban, hozzáértésben és adják át másoknak tudásukat.

A magyar szakszervezetek mintegy háromszázezer önkéntes társadalmi munkást foglalkoztatnak. Ez a szám még nagyobb lehetne, ha szélesebb nyilvánosságot biztosítanánk a különböző területen dolgozó aktivisták munkájának. A szakszervezeti élet különböző fórumain, az üzemi sajtóban, az agitáció változatos eszközeivel el lehet és el kell érni, hogy a szakszervezet egész tevékenysége feltáruljon a dolgozók előtt. Így még többen kapcsolódnak majd be a szakszervezeti munkába, s közelebb érünk ahhoz a célhoz, amelyet Lenin állított a szakszervezet elé, hogy minden tagja végezzen valamilyen munkát a társadalom érdekében.

Sötér Edit

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

A szovjet mezőgazdaság fejlesztésének távlatai

A dolgozók anyagi jólétének állandó fokozása, a szocializmus, majd a kommunizmus anyagi, technikai bázisának megteremtésére való törekvés vezérfonala volt a szocialista társadalom több mint 40 éves történelmének. A szocialista társadalmi rendszer minden vonatkozásban azzal bizonyítja be fölényét a kapitalizmussal szemben, hogy gazdasági téren is, vagyis a termelés egy főre jutó mennyiségét illetően is túlszárnyalja a vezető kapitalista országokat.

Ennek gyakorlati megoldására mindaddig nem kerülhetett sor, amíg a hatalmas általános gazdasági fejlődésen belül nem számolták fel az egyes termelési ágak viszonylagos lemaradását, nem szüntették meg az aránytalanságokat. E hiányosságok kiküszöbölését tűzte ki célul a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának kiemelkedő fontosságú, 1953 szeptemberi plénuma, amely feltárta a mezőgazdasági termelésben és irányításban elkövetett súlyos hibákat és megmutatta kijavításuk útját.

Az 1953. évi plénum határozatai reális alapot teremtettek e történelmi feladat megoldásához. Az SZKP 1959. évi XXI. kongresszusa a 7 éves terv egyik célkitűzésévé tette az amerikai mezőgazdaság utolérését és, egyes területeken, túlszárnyalását. Azóta az SZKP KB-a rendszeresen megvizsgálta az elért eredményeket és megmutatta a még fokozottabb ütemű fejlődés lehetőségeit. Így került sor 1961-ben a mezőgazdaság fejlesztésével foglalkozó januári plénumra.

A plénumon elhangzott előadások és hozzászólások arról tanúskodnak, hogy az utóbbi években hatalmas fejlődés ment végbe a népgazdaság minden területén, így a mezőgazdaságban is. Hogy e fejlődésről világos képet alkothassunk, vizsgáljuk meg a mostani adatokat és hasonlítsuk össze az 1953. évi mutatószámokkal:

Digitized by Google

A FŐBB MEZŐGAZDASÁGI TERMÉKEK TERMELÉSE

	1953	1960	1960-ban 1953-hoz viszonyítva: (1953 = 100)
Szemesterményekből (millió tonna)	81,5	132,4	161
Cukorrépa „ „	23,2	56,9	246
Cukor „ „	3,4	6,4	185
Napraforgómag „ „	2,6	3,8	146
Hús (vágósúly) „ „	5,8	8,7	150
Tej „ „	36,5	61,5	169
Vaj (ezer tonna)	497,0	848,6	171

Az adatok jól mutatják, hogy az elmúlt hét év folyamán olyan ütemű fejlődés ment végbe, amilyen ez ideig nem volt tapasztalható a mezőgazdaság fejlődésében.

A plénum elismeréssel nyugtázta az eredményeket, de fő feladatának mégis a mezőgazdasági fejlődés bírálatát tartotta. Mi tette ezt szükségessé?

Először is látnunk kell, hogy a jelenlegi bírálat más helyzetben hangzott el, mint az 1953. évi.

A jelenlegi fogyatékosságok bírálata olyan időre esik, amikor rohamosan fejlődik a szocialista gazdaság, nagy eredményeket érnek el a népgazdaság minden területén.

Ahogy lehetetlen a kommunizmus felépítése az ország teljes villamosítása és fejlett nehézipar nélkül, nem valósítható meg magas színvonalú mezőgazdasági termelés nélkül sem. Fontos feladat tehát, hogy a mezőgazdasági termelés állandóan a kereslet előtt járjon — hangsúlyozta előadói beszédében Hruscsov elvtárs.

Az elmúlt öt év alatt az ipari lakosság több mint 17 millióval növekedett. Ez alatt az öt év alatt évenként 24,2 milliárd új rubellel növekedett a dolgozók jövedelme, ami természetesen fokozta a mezőgazdasági termékek iránti keresletet. Csupán 1960-ban: hús és húskészítményekből 13 százalékkal; tej, vaj és tejtermékekből 8 százalékkal; cukorból 13 százalékkal, zöldségfélékből 8 százalékkal volt több a fogyasztás, mint 1959-ben. A szükségletek azonban továbbra is nagymértékben növekednek és biztosítani kell ezek állandó kielégítését.

A Szovjetunió célul tűzte ki, hogy a 7 éves terv végére utoléri és túlszárnyalja az Egyesült Államokat a főbb mezőgazdasági termékek egy főre eső termelése tekintetében. Jóllehet, különösen az utóbbi két évben a mezőgazdasági termelés jelentősen emelkedett, a növekedés mégsem kielégítő, mert nem fejlődött a terv teljesítéséhez megkívánt, a korábbi évekénél is gyorsabb ütemben, s mert nem fedezi teljesen a nép megnövekedett szükségleteit. Még nagyobb a különbség a túlteljesítést ígérő vállalások és az elért, sokszor még a tervet sem teljesítő eredmények között. Ezért a plénumon komoly bírálat

Digitized by Google

érte azokat, akik felelőtlenül, megalapozatlan vállalásokat tesznek.

Egyes termékek termelése jelentősen elmarad a hétéves terv feladatai mögött. Néhány köztársaságban például erősen csökkent a gabona-vetésterület, és nemcsak, hogy kevesebbet adnak el az államnak, hanem még saját szükségleteiket is egyre nagyobb mértékben a központi alapból fedezik. Nem eléggé használják ki a kukoricatermelés növelésének tartalékait, amellyel pedig lényegesen növelni lehetne a szemestermékek mennyiségét. Sok helyen még mindig elég alacsonyak a termésátlagok, viszont az élenjáró dolgozók például kukoricából hektáronként 100—150 q termésátlagokat érnek el. Minden lehetőség megvan arra, hogy országszerte elérjék az 50 q-ás termésátlagot.

Komoly lemaradások tapasztalhatók a hüvelyesek és a burgonyatermelés területén is. Ennek okai abban keresendők, hogy csökkent a hüvelyesek vetésterülete, a burgonyánál pedig még mindig alacsonyak a termésátlagok.

Hruscsov elvtárs beszédében felhívta a figyelmet az állattenyésztés lemaradására. Rámutatott arra, hogy a hétéves terv folyamán évenként, körülbelül 1,5 millió tonnával kellett volna növelni a hústermelést, ennél azonban mind a két évben jóval kevesebb volt a növekedés. Ennek okát természetesen nem az éghajlati viszonyokban kell keresni, hanem abban, hogy meggyengült a szervezőmunka, csökkent a figyelem az állattenyésztés iránt. A következő öt évben évenként legalább 3 millió darabbal kell növelni a tehénállományt, hogy 1965-re elérjék az 50 milliót.

Több köztársaságban nem eléggé használják ki a lehetőségeket, sőt előfordult, hogy több millió juh elpusztult, tehát még a meglevő állományra sem fordítottak megfelelő gondot, nem gondoskodtak elegendő mennyiségű takarmányról.

Az állatállomány továbbfejlesztésének elengedhetetlen feltétele a takarmánybázis megteremtése. Ennek érdekében szükséges az olyan takarmányok nagyobb mértékű termelése, mint a kukorica és a cukorrépa, amelyek területegységenként a legnagyobb mennyiségű takarmányegységet adják.

•

Az SZKP KB-nak januári plénuma megállapította, hogy a mezőgazdasági termelés minden egyes ágában kimeríthetetlen tartalékok rejlenek. Ilyen tartalék a hatalmas *szűzföld*-terület. A szovjet állam a szűzföldek művelésbevonására 1953—60 között 44 milliárd rubelt fektetett be és ezzel a költséggel 41 millió hektár földet szántottak fel. Ennek eredményeként csupán az árugabonatermelés megnövekedéséből több, mint 76 milliárd rubel bruttó jövedelmet, vagyis 32 milliárd rubel tiszta jövedelmet kapott az állam. Továbbá még mintegy 35 milliárd rubel értékben növekedett a szovhozok és egyéb szervek termelési alapja.

A szűzföldeken termelt gabona teszi ki az országban begyűjtött gabonamennyiség 40 százalékát, tehát a szűzföldek az ország gabonaellátásának egyik alapvető forrásává váltak.

Az eddig elért eredmények

Digitized by Google

azonban még távolról sem merítették ki a szűzföldek lehetőségeit. A további fejlődés alapvető követelményét e területen lényegében abban lehetne meghatározni — állapította meg Hruscsov elvtárs —, „hogy biztosítsuk a megfelelő munkaerőt és kidolgozzuk az egyes vidékeken alkalmazandó gazdálkodási rendszereket".

A munkaerőellátás kérdésében az a legfontosabb, hogy a szovhozokat megfelelő vezetőkkel és szakemberekkel erősítsék meg. Szükség van arra, hogy a szűzföldeken állandó, helyi káderek legyenek. Emellett természetesen fontos az is, hogy ésszerűen használják fel az idénymunkásokat. Előnyös az olyan megoldás is, hogy e területeken idényüzemeket hoznak létre, amelyeket aratás idején leállítanak és a munkásokat kiküldik a szovhozokba és kolhozokba.

A munkaerő jobb kihasználásának egyik módja a betakarítás alkalmával jelentkező munkacsúcsok csökkentése. Ugyanis itt a búza a legfontosabb növény és így az aratási munkák lényegében ugyanarra az időre esnek. Ezért helyesebb lenne — mint egyes szovhozok javasolják is — a terület egy részén árpát, vagy a vidék jellegzetességének megfelelő különböző búzafajtákat termelni.

A hiányosságok felszámolása érdekében foglalkozni kell azzal, hogy a kolhozok megfelelően kihasználják-e adottságaikat. Meg kell szüntetni a gazdaság sablonos vezetését, hiszen elképzelhetetlen, hogy a szűzföldek egész területén egy és ugyanazon gazdálkodási rendszer feleljen meg. Különbözőek az adottságok, tehát különféle módszereket is kellene alkalmazni. Így például az új földek jelentős részén jól fejlődnek a pillangós és a kapás növények. Ezért célszerű lenne a fekete ugarokon ezeket a növényeket termelni, „ezzel egyrészt javítani lehet a talajok termőképességét, másrészt pótlólag nagy mennyiségű terméket nyerhetünk" — hangsúlyozta Hruscsov elvtárs.

A fejlődés nagyobb ütemű fokozása megköveteli, hogy *a betervezettnél nagyobb mérvű beruházásokat eszközöljenek a mezőgazdaságba.* Erre minden lehetőség megvan, mert az elmúlt két esztendő alatt elegendő mennyiségű eszköz halmozódott fel abból, hogy az ipar terven felül 11,3 milliárd új rubel értékű terméket adott.

Az általános fejlődés meggyorsításához nemcsak az szükséges, hogy az ipar 85—90 millió tonna acélt termeljen, hanem az is, hogy a népgazdaság minden egyes termelési ága biztosítsa a szükséges termékek előállítását. Természetesen ez nem változtatja meg a nehézipar elsődleges fejlesztésének elvét, de helyes arányokat valósít meg a termelés egésze és az egyes népgazdasági ágak között.

A pótlólagos mezőgazdasági beruházásokra szükség van továbbá azért, hogy létrehozzák azokat a feltételeket, amelyek a mezőgazdasági termelést az időjárás viszontagságaitól függetlenítik, hogy minden körülmények között biztosíthassa a szükséges termékmennyiséget. Hogyan lehet ezt megvalósítani? Talajjavítás és öntözés útján.

Hruscsov elvtárs előadásában hangsúlyozta, hogy a talajjavítás és öntözés problémái közül most az *öntözés kiterjesztése a*

Digitized by Google

legfontosabb. Ugyanis az öntözés segítségével lehetővé válik: „hogy művelés alá vonjuk Dél gazdag földjeit, ahol sok a napsütés, de kevés a csapadék". A több millió hektárt kitevő hatalmas terület öntözési rendszerének a kiépítése természetesen hosszabb időt vesz igénybe, de már most hozzá kell fogni e széleskörű program kidolgozásához és gyakorlati megvalósításához.

Új földterület művelés alá vételével hatalmas területek válnak termőképessé, melyek pótlólag nagy mennyiségű szemesterményt biztosítanak az országnak. Csupán az öntözött földekről betakarított termékekből bármilyen időjárás mellett biztosítani lehet az ország szükségletének kb. 30—40 százalékát. E területeken rizs, gyapot stb. termeszthető, amelyeknek melléktermékei kitűnő takarmányul szolgálnak az állattenyésztés számára, tehát elősegítik ez utóbbi fejlődését is.

Amellett, hogy több területen — Dél-Ukrajna, Krim-félsziget stb. — az öntözésre igen kedvezőek a feltételek, mégis számos helyen hidrotechnikai létesítményt kell felépíteni az öntözési probléma megoldására. Célszerű az öntözést összekapcsolni vízierőművek létesítésével. E munkák során lehetővé válik, hogy megváltoztassák az északi folyók — Pecsora és Vicsegda — irányát és ezek vizét a Volgába irányítsák. Így megnövekedik a vízierőművek teljesítőképessége, emelkedik a Volgával kapcsolatos öntözőrendszerek vízbősége és ezzel a hajózás feltételei is javulnak.

Az öntözési program megvalósításával párhuzamosan tovább folynak a talajjavítási munkálatok is, mindenekelőtt ott, ahol azok nem igényelnek nagy ráfordításokat.

Az elmondottakon kívül természetesen szükséges, hogy növeljék a műtrágya és a növényvédőszerek, valamint a traktorok és egyéb mezőgazdasági gépek gyártását, amelyek a terméshozamok növelésének és az önköltség csökkentésének alapját képezik.

*

A januári plénumon, különösen Hruscsov elvtárs beszédében, sok szó esett arról, hogy a megváltozott körülmények között szükségszerűen *felvetődik a mezőgazdasági irányítás átszervezése és a tudomány szerepének fokozása az irányításban és a termelésben.*

A Mezőgazdasági Minisztérium korábban a mezőgazdaság fejlesztési terveinek kidolgozásával, a kolhozok gépekkel és egyéb anyagokkal való ellátásával foglalkozott. Ezeket a funkciókat azonban néhány évvel ezelőtt átvette a Szovjetunió Állami Tervbizottsága. Így a körülmények megváltoztak, de a minisztérium szerkezete maradt a régi, ezért sürgősen át kell szervezni a kialakult körülményeknek megfelelően.

Ma már a szocialista mezőgazdasági üzemek munkáját csak tudományos alapon lehet megszervezni. Viszont ennek nemcsak a szükségessége áll fenn, hanem minden lehetőség is megvan arra, hogy a Szovjetunióban széleskörűen alkalmazzák a tudomány eredményeit és az élenjáró tapasztalatokat. Tudományos alapokra kell helyezni a vezetést is, hiszen ez történik minden termelési ágban. A Mezőgazdasági Minisztérium feladata az

Digitized by Google

legyen, hogy irányítsa a tudományos intézmények munkáját, a tudomány továbbfejlesztését és segítse az élenjáró tapasztalatok széleskörű bevezetését, hogy minden kolhoz és szovhoz mielőbb elérje az élenjáró gazdaságok termelési szintjét.

Az élenjáró kolhoztagok sokszorosan túlteljesítik a jelenlegi termésátlagokat. A feladat az, hogy e tapasztalatokat a széles tömegek felhasználják. Ez annál is inkább szükséges, mert az élenjáró tapasztalat nem más, mint a tudomány eredményeinek konkrét gyakorlati megvalósulása.

A minisztérium feladatai közé kell tartoznia: a nemesítő munka megszervezésének; az állatfajták körzetesítésének; a tenyésztésnek; az állategészségügyi szolgálatnak; a mezőgazdasági szakirodalom kiadásának; a tudományos-technikai és egyéb népszerű filmek előállításának és terjesztésének.

A minisztériumnak ismernie kell valamennyi hozzátartozó tudományos intézet munkáját, és azt úgy kell irányítani, hogy azokat a feladatokat oldják meg, amelyek segítséget nyújtanak a termelés fokozásában. Meg kell szüntetni viszont az olyan meddő kutatásokat, amelyek nem szolgálják a gyakorlatot.

A megváltozott körülmények másik követelménye, hogy *új alapokra helyezzék a kolhozok és szovhozok technikai és anyagi ellátását is.* Célszerűnek látszik az az elképzelés — amelynek megvalósításán már dolgoznak is —, hogy az Állami Tervbizottság mellett létrehozzanak egy önálló elszámoláson alapuló összszövetségi egyesülést, amely gépekkel és anyagokkal látná el a kolhozokat és a szovhozokat. Ez az egyesülés közvetítő lenne az ipar és a kolhozok és a szovhozok között. A köztársaságokban és a területeken is ki kell építeni ezen egyesülés helyi szerveit, amelyekben helyet kapnak a kolhozok és a szovhozok képviselői is. Ezután majd az ő igényléseik alapján kell összeállítani a gépek, a mezőgazdasági felszerelések, a műtrágya stb. megrendelését. Az iparnak csak azokat a mezőgazdasági gépeket és felszereléseket kell gyártania, amelyeket a kolhozok és a szovhozok megrendelnek. Így nem fordulhat majd elő, hogy olyan gépeket küldenek az üzemeknek, amelyek számukra feleslegesek, vagy amelyekhez nincs meg a megfelelő számú munkagép.

Az említett ellátási rendszernek biztosítani kell azt is, hogy az új technika időben hatoljon be a mezőgazdasági termelésbe. E problémát úgy lehet megoldani, hogy egyrészt „fokozottabb méretekben rátérnek az univerzál gépek gyártására, másrészt növelik az eszközhordozók gyártását, hogy a különböző motorokat több munkaféleségnél lehessen használni", s így huzamosabb ideig működjenek a termelésben. Így azonos munkák elvégzéséhez kevesebb gép szükséges, előbb átviszik értéküket a termékre, következésképp rövidebb időn belül lehet vásárolni az eddiginél fejlettebb termelőeszközt.

Megoldásra vár még *a mezőgazdasági termékek állami felvásárlásának megjavítása, átszervezése is.* Ez annál inkább fontos, mert a jelenleg érvényben levő felvásárlási rendszernek komoly hiányosságai vannak. Hruscsov elvtárs véleménye szerint

Digitized by Google

helyes lenne: „állami begyűjtési bizottságot szervezni a szemestermények, az ipari növények, a hús- és más állati termékek begyűjtésének és felvásárlásának irányítására". Ezzel párhuzamosan kidolgozzák a szovhozokkal és kolhozokkal kötendő termelési szerződések rendszerét is, amely lehetőséget ad a felvásárlás teljes ellenőrzésére.

Viszont nem elegendő pusztán megállapítani, hogy adott időpontig mennyit vásároltak fel, hanem meg kell vizsgálni azt is, hogy eladásra mit és mennyit tud termelni a gazdaság a következő időszakban. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a felvásárló szervek beavatkozzanak a kolhozok és szovhozok ügyeibe, de megismerkedve az üzemekkel, hiányosságok esetén hívják fel azokra az illetékes szervek figyelmét, hogy azok időben megtehessék a megfelelő intézkedéseket.

Szigorúan meg kell határozni a begyűjtési helyeket minden egyes gazdaság számára, sőt az is célszerű lenne, ha a nagyobb kolhozoktól és szovhozoktól közvetlenül a begyűjtő szervek, vagy a feldolgozó üzemek vennék át a termékeket. Ez jelentősen megnövelné a vásárló szervek felelősségét és így kiküszöbölnék a meglevő hiányosságokat.

A felvásárlás rendszerének átszervezésével egyidőben szabályozni kell az átvevőhelyek tevékenységét is. Megengedhetetlen, hogy az átvevőhelyeken hamis méresekkel becsapják a kolhozokat és a szovhozokat. Tűrhetetlen állapot, hogy pl. a gabonabegyűjtés idején a nedvességmérők elromlanak, vagy a tejbegyűjtő helyeken a zsírtartalommérők általában használhatatlanok és így csak „szemmérték" után határozzák meg a gabona víz, vagy a tej zsírtartalmát.

•

A januári plénumon sokat foglalkoztak a vezetés hiányosságainak megszüntetésével, a vállalások teljesítésével és a kommunista embertípus kialakításával, a tömegeknek a kommunizmus szellemében való nevelésével. Hruscsov elvtárs is különös figyelmet fordított ezekre a kérdésekre.

A kommunizmus felépítése hatalmas feladatok megoldása elé állítja az egész társadalmat. Már eddig is szinte általános elvvé vált kommunista hagyomány, hogy: „ha vállalást tettél, teljesítsd". A dolgozók ehhez is tartják magukat és igyekeznek teljesíteni vállalt kötelezettségeiket. E munkában az élenjáró dolgozók ezrei tűntek ki, megmutatva kiváló képességeiket és az ügy iránti odaadásukat. Ennek érdekében munkájukat ésszerűen szervezik meg és ha a kitűzött feladatokat teljesítették, módszereik tökéletesítésén és még nagyobb eredmények elérésén gondolkodnak.

Sajnos azonban — hangsúlyozta Hruscsov elvtárs — még mindig előfordul, hogy egyes vezetők olyan vállalásokat tesznek, amelyeket nem eléggé alapoznak meg, nem támasztanak alá a szükséges szervező, politikai és egyéb tevékenységgel. Az ilyen vállalások már eleve arra vannak kárhoztatva, hogy nem teljesítik őket.

A plénum élesen elítélt minden felelőtlenséget és szószátyárkodást. Mélységesen elítélte azt a megengedhetetlen gyakorlatot, hogy például egyes helyeken meghamisították az adatokat olyképpen, hogy a terv teljesítéséhez

Digitized by Google

más gazdaságoktól vásárolták fel a terményeket, vagy az állatokat és ezt is a saját gazdaságuk eredményeként tüntették fel. A gazdálkodást tudományos alapokra és nem kupeckedésre kell építeni. Olyan személyeket kell a vezetéssel megbízni, akik arra megfelelőek, s élvezik a tömegek bizalmát és megbecsülését.

Hruscsov elvtárs élesen bírálta az említett hiányosságokat és felhívta a figyelmet az egyik legalapvetőbb feladatra, arra: „hogy megszervezzük az embereket, hogy állandó és alapos nevelőmunkát folytathassunk a tömegek között, a munkához való kommunista viszony szellemében, a szocialista együttélésre vonatkozó szabályok tiszteletben tartásának szellemében neveljék az embereket."

Az SZKP Központi Bizottságának januári plénumát a kommunista bírálat szelleme hatotta át. A plénum ismét megmutatta a kommunisták erejét és bátorságát a hibák feltárásában. Már magán a plénumon felszámoltak számos, a 7 éves terv teljesítését gátló hibát, míg az a hatás, amelyet a plénum munkája és határozatai kiváltottak a szovjet dolgozók körében a vezetés és a tömegek egységének bizonyítéka. Ez pedig a plénumon elfogadott határozatok maradéktalan megvalósításának záloga.

Nagy János

E SZÁM SZERZŐI:

ÓVÁRI MIKLÓS: az MSZMP K. B. Agit.-prop. osztályának alosztályvezetője, **KÁLMÁN ENDRE:** a Társadalmi Szemle szerkesztője, **TAMÁSSY ISTVÁN:** az F. M. Szakoktatási és Kísérletügyi Főigazgatóságának vezetője, **HALÁSZ PÁL:** egyetemi tanár, **Dr. CSÁGOLY FERENC:** közgazdász, az Országos Kőolaj- és Gázipari Tröszt főosztályvezetője, **SŐTÉR EDIT:** újságíró, **NAGY JÁNOS:** az F. M. Mezőgazdasági Szervezési Intézetének tudományos munkatársa, **MÁTÉ GYÖRGY:** újságíró

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Fehér Lajos, Friss István, Háy László, Kállai Gyula (főszerkesztő), Kiss Károly, Komját Irén (felelős szerkesztő), Molnár Erik, Nemes Dezső, Németh Károly, Orbán László, Szigeti József, Szirmai István,

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Magyarság — emberség

Bölöni György válogatott cikkeiről és tanulmányairól

A Bölönit követő generáció is úgy volt valahogy ővele, mint a legenda szerint álruhában járó Mátyással a kortársai. Csak akkor ismerték fel, milyen nagy egyéniség és tanító járt közöttük, amikor már elment. Még akik közelebbről ismerték is felszabadulás utáni tevékenységét a sajtóban, a diplomáciai testületben, az Irodalmi Alapnál, irodalompolitikánkban, meglepődnek „Magyarság-emberség" címmel összegyűjtött cikkein és tanulmányain, mennyivel több volt ő, mint amennyit mi életének utolsó tizenöt évében felismertünk benne.

Igaz, működésének nagyobbik részét az itthon élt fiatalabb közönség nem is nagyon ismerhette. A magyar történelem tragikusan darabolta föl a századforduló után alkotni kezdők életművét. A kilencszázas évek elejének szellemi mozgalmait, Ady irodalmi csoportját, Szabó Ervin körét, a galileistákat, a szociáldemokrata baloldal haladó értelmiségi részét, szétzilálta az első világháború. Aztán jött az 1918-as polgári-demokratikus, az 1919-es proletárforradalom, a maga ugyancsak szűkre szabott időbeli korlátaival. Az ellenforradalom óriási erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy ami 1919-ben és annak előzményeképpen a haladásért nálunk történt, az új évjáratok már ne ismerhessék. A legértékesebb alkotók meghaltak a nagy földrengések során, elhallgattak, vagy — mint Bölöni — számkivetésbe kényszerültek. Ez utóbbiak művei természetesen azután külföldön láttak napvilágot. Itthon csak egy szűk kör kísérte figyelemmel ezt az emigrációs haladó szellemű életet. Mikor aztán ez a generáció hazajött, tisztelet fogadta az itthoniak részéről, de nem újjongás. Ez az érzés sem valami mélyen megalapozott tisztelet volt, mert nem a műveknek, inkább a sokat szenvedett és harcolt egyéneknek szólt. Nemcsak Bölöni, de kor- és harcostársainak egész tömege járt így, többé-kevésbé ismeretlenül tértek ők haza.

Akárcsak az ő írásait, a politikusok közül, Alpári Gyula, Kun Béla, Landler Jenő, Szamuely Tibor, az írók közül Gábor Andor, Karikás Frigyes, Zalka Máté, Komját Aladár, Kiss Lajos, Li-

Digitized by Google

geti Károly, és számos kortársuk művét, csak az utóbbi években ismerhette meg, — és még mindig csak töredékesen — szélesebb magyar közönség és könyvkiadásunknak még sok adóssága is van más kiváló volt emigráns alkotók megismertetésében.

Igaz, jobb későn, mint soha. A „Magyarság-emberség"-et forgatva, elszomorodva állapítja meg az ember, milyen kár, hogy Bölöni csak ilyen későn, élete alkonyán tudott a széles magyar nyilvánossághoz szólni. Művei jórészt publicisztikai alkotások. Céljuk tehát nem időtlen, elsősorban a maguk korának szólnak. Akik az 1957-ben és azután írott kultúrpolitikai cikkeire emlékeznek, tudják, hogy írásai akkor is azonnali széles közvélemény-formáló képességgel rendelkeztek. Mennyit adhatott volna magából valamennyiünknek ez a nagyszerű tanító, publicista és kritikus, ha mindig ilyen nagy nyilvánosság előtt fejthette volna ki véleményét!

Akik személyesen ismerték — nagyszámú barátai, és kisszámú, különösen az ellenforradalmak aktiv résztvevői közül kikerülő ellenségei — sokszor megcsodálták mélyen gyökerező, természetes, magától értetődő szerénységét. Ez a tulajdonsága uralta irodalmi munkásságát is. Két főműve Táncsicsról és Adyról szól. De a „Magyarság-emberség"-ben közölt kisebb-nagyobb írások is szinte kivétel nélkül kortárs-írók, művészek munkásságát méltatják. Bölöni elsősorban őrajtuk és nem önmagán keresztül mutatja az életet és mondja el, ami a szívén fekszik. Nem gyávaságból, vagy megalkuvásból tette ezt. Ezek az egyébként elterjedt tulajdonságok fényévnyi távolságokra voltak tőle. Egyszerűen nem tudott önmagával foglalkozni és önmagáról beszélni, ezért szól mindig kiváló kortársaival. Mégis, amit róluk mond, abból alakul ki előttünk egy nagy kommunista-humanista embernek, harcosnak a képe.

Az ember, ha elolvassa ezt a testes kötetet és átitatódik képzeletben is azzal a sok szépséggel, amelyhez Bölöni bennünket közelít, érzi, milyen jó volna sok ilyen, minden igazán szépért, jóért és haladóért lelkesedni tudó ember a mi világunkban. Hogy tudott ő még öregkorában is verekedni azért, ami tetszett neki, hogy ki tudott állni egy általa jónak tartott, egyébként vitatott irodalmi vagy képzőművészeti mű mellett. Mennyire elfogulatlanul, minden hátsó gondolat nélkül tette ezt. Jó érzés volt, hogy közöttünk élt, hatott, alkotott; mert embersége és magyarsága nem tűnhetett el nyomtalanul távozása után sem. Biztos pont volt a felszabadulás utáni másfél évtizedben is Bölöni, akinek ítéletén, véleményén mindig gondolkozni kellett, még annak is, aki esetleg másképpen vélekedett. Ritkán születik ember, aki enynyire félre tudja tenni egyéni elfogultságát, mint ő tette és meg tudja látni egy-egy műben, művészben a valóságos értéket, ami nála egyet jelentett a dogozók, a haza és a haladás érdekében tevékenykedő ember értékeivel. Ritkán akadt még a magyar kultútörténetnek olyan alakja, aki egy hallatlanul bonyolult helyzetben talált újra annyira magára, mint ahogy ezt Bölöni tette, és vált ilyen viharban a kultúrális haladás kiváló képviselőjévé.

Digitized by Google

1956-ban szétesett az Írószövetség, az írók szétszéledtek. Egyesek elvesztették a lábuk alól a talajt, mások szilárd pontot kerestek, ahol megállhatnak és újra munkához kezdhetnek. Bölöni abban látta ekkor küldetését, hogy a maga határozott elvi álláspontjáról — amely azonos volt az MSZMP-évei és a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormányéval — bevonja a becsületes, a szocializmushoz hűséges írókat az élet újjászervezéséért folyó munkába és segítséget adjon azoknak, akik ingadoznak, vagy passzívak. Sokan igyekeztek őt is megingatni, de soha semmiféle elvi engedményre nem volt hajlandó. Akkor támadták, rágalmazták, de őt ez sem zavarta meg. Nem vitás, hogy az 1956 utáni irodalmi konszolidálásban, az Irodalmi Tanács létrehozásában, az Írószövetség újjászervezésében kiemelkedő szerepe volt Bölöni Györgynek. És ez már történelmi érdem, amely méltán áll az Adyért folytatott küzdelme, az emigrációs haladó magyarság összetartása mellett majd az irodalomtörténet és a magyar történelem lapjain.

Könyvét a Megvető kiadó szerkesztője Erdős László, még Bölöni György közreműködésével osztotta fejezetekre. Ezek közül talán legmegragadóbb az életének nagy élményéhez, Ady barátságához kapcsolódó fejezet. Bölöni nagyon nagyra becsülte az olyan embereket, akiket tehetségesnek tartott. Mint az Irodalmi Alap igazgatója is úgy végezte ezt az egyébként népszerűtlen feladatot, hogy mindenkinek el kellett ismernie, elsősorban a tehetséges, a néphez hűséges íróknak juttatja az Alap rendelkezésére álló összegeket és más anyagi segítséget. Hogy is ne ragadta volna meg fiatal korában egy olyan egyedülálló tehetségű költő közelsége, mint amilyen Ady Endréé volt.

Adyról mondott és írott műveiből csak igen kis részt mutat be ez a gyűjtemény. Annyi azonban ebből világosan látszik, hogy az Ady művészetéért folytatott harc Bölöninél nem elsődlegesen irodalompolitikai tett volt. Lelkesedett a költő Adyért is, de elsősorban az elégedetlen, harcos, forradalmi embert szerette benne. Megragadóan írja le például, hogyan siettek fel 1918 októberének forrongó napjaiban Adyval a Nemzeti Tanácshoz, hogy ott a már haldokló nagy költő kezet szoríthasson a forradalom vezetőivel. „Meg akarta magát mutatni, hogy él, hogy itt van, és a forradalomért van ő, Ady Endre" — írja. Ezt, a szabadságért hadra kelt nép képviselőihez siető Adyt csodálta Bölöni és ennek a költőnek sorait emelte lobogóként magasra élete egész munkássága során, a butaság és elnyomás ellen vívott harcában.

Ady rendkívül lenyűgöző egyéniség volt. Költészete egész generációk szemléletét formálta és repítette soha nem álmodott magasságok felé, de szinte ránehezedett író-kortársaira és kifejezőerejével a maga képére formálta az akkori irodalom zömét. Még az Adytól távol levő, még az ellene tíz körömmel küszködők sem vonhatták ki magukat hatása alól. Különös nyelvezete, szóalkotásai, képei, képletessége nálunk egyet jelentett akkoriban az újjal és az európaival. Mindenki, aki új és emberi akart lenni ebben a korban, valamiféle Ady-köntöst öltött magára és Ady-fegyverekből tüzelt a valóságos és a vélt ellenségre.

Digitized by Google

Furcsa és érdekes tünemény, hogy Bölöni György stílusára és gondolkodásmódjára aránylag kevéssé hatott a nagy kortárs-barát. Talán tudatos is az, hogy Bölöni lehetőleg kerülte az „Adys" szóképet, mondatfűzéseket. Még az Ady-vita leghevesebb korszakában is, amikor a mester stílusához való hasonulás is tettnek számított, Bölöni, a jóbarát megmaradt a maga látszólag hűvös, dísztelen és tárgyilagos stílusánál. Sokan mások nagy lélegzettel, gyakran mély meggyőződéssel is vallották, hogy Ady nyelvezete az egyetlen út, amelyen haladó irodalmunk azontúl járhat. Bölöni ekkor is harcos, a forradalmár Adyt védte, nem a nyelvújítót. És az idő őt igazolta. A „Csák Máté földjén", a „Proletár fiú verse", a „Vörös jelek a Hadak Útján" programját érintetlenül hagyta az idő, de az „adyzmus" az irodalomban, a publicisztikában irodalomtörténeti jelenséggé vált. És Bölöni stílusát, formakészségét nem bántotta az idő.

Kifejezésének formái irodalmi működésének több mint fél évszázada alatt alig változtak. Szép, közérthető, demokratikus magyar irodalmi nyelv ez, amely azonban nem szürke, de jellegzetesen Bölönié. Nem bizarrságával, hanem halkan, de határozottan közölt véleményével ragad meg.

Bölöni azonban nemcsak önálló kifejezési formájával, de egész életművével bizonyságot tesz, hogy az Ady oldalán vivott küzdelem nála elsősorban a haladás táborában való szilárd megállapodást jelenti. Nemcsak Ady Endréről, de Ady kiemelkedő kor- és harcostársairól, Kaffka Margitról, Török Gyuláról, Balázs Béláról, Révész Béláról is a fegyvertárs szenvedélyével ír. Különösen megragadó kis tanulmány az, amely Révész Béláról szól. Révészt érdemtelenül, ok nélkül hallgatta el a felszabadulás utáni irodalmi közvélemény. Egy évtized múlt el mártírhalála után, amikor Bölöni kezdeményezésére egy kis gyűjteményt válogattak összsze ennek a ragyogó tehetségű szocialista írónak és újságírónak legjobb novelláiból és cikkeiből. Ehhez a gyűjteményhez írt Bölöni előszót, amelyben a maga csendes, tapintatos, udvarias módján tesz szemrehányást, hogy forradalmi irodalmunknak ezt a nagy értékét miért hallgattuk el akkor, amikor eszméi már diadalra jutnak. Kár, hogy figyelmeztető szavát azóta se fogadta meg könyvkiadásunk.

Röviddel halála előtt különösen nagy öröm érte. Petőfi és József Attila művei után Ady költeményeinek első kötetét is lefordították oroszra. Azt hiszem, ha saját műveit éri ez a tisztesség, öröme akkor sem lehetett volna teljesebb. Hiszen életének értelme volt forradalmi, kommunista meggyőződése, a Szovjetunióhoz fűződő mély baráti érzése. Most megérte, hogy az a költő, akiért annyit küzdött, és akinek műveit mindig zászlóként lobogtatta, a Szovjetunió népei számára is hozzáférhetővé vált. Kívánhatott-e magának nagyobb sikert, nagyobb elégtételt a kiállott szenvedésekért, üldöztetésekért, támadásokért? De még ezzel a sok személyes vonatkozású diadalmas érzéssel is a most alkotó, a holnap fellépő magyar írókhoz fordult: „Mindezek az eredmények példák arra, hogy milyen formátumú legyen az a magyar író, aki virágozhat és illatozhat a világirodalom pompás kertjé-

Digitized by Google

ben. De példa arra is, hogy milyen legyen a most születő, az elérendő magyar irodalom, hogy fejet hajtsanak előtte Tolsztoj, Majakovszkij és Hviezdoslav vagy Eluard és Aragon nemzetének olvasói."

Fiatalkori politikai természetű írásaiban keserű szavakkal ostorozza a magyar dzsentri, az úri származású intelligencia, a polgári rétegek tudatlanságát, műveletlenségét, provincializmusát. 1918-ban még reméli, hogy a magyar polgárság majd nem adminisztrációs eszközökkel küzd az asszimilálódott zsidó polgárság szellemi fölénye ellen, de versenyre kel vele, ki tud többet tenni Magyarországért. Későbbi írásaiban azoban tapasztalatai nyomán mindinkább kiábrándul korábbi osztály-társaiból. A Párizsi Hírlapban 1932-ben írott cikkében már felemeli intő szavát, mert látja, hogy a polgárság — és nála ez a fogalom széles, a dzsentri és a paraszti polgárt is jelenti — nálunk kutyaszorítóba került, amelyből ezen az úton, amelyen jár, soha nem fog kikerülni. Azonban múlnak az évek és Bölöni a fehér terror, az emigráció, a második világháború, a fasizmus véres próbatételeinek tanulságával ráeszmél, hogy falrahányt borsó náluk az intő szó. Hazatérése után, 1946-ban az új, a népi Magyarország harcos védőjeként emeli fegyverét azokra a demokráciáról jajgató áldemokrata polgárokra, akik valójában egyáltalán nem a szabadságjogokat kevesellik nálunk, hanem egykori előjogaikat áhították vissza. „Eltüntek a fórumról a nemzeti kérdés gonosz emlékei, de megmaradtak a polgári élet csúnya kinövései" — írja ekkor.

Ez a fél évszázadon át végbement lassú fejlődés az 1956-os ellenforradalom után nála újszerű szemléletet tolmácsol. Óva int attól, hogy sémák alapján ítéljünk meg embereket, szívesen fogad minden közeledést, eszmélést a megtévedtek részéről, de az egykori dzsentritől, a nagypolgártól már régen nem vár semmi jót. „Élet és Irodalom" címen összegyűjtött írásai nem a munkásosztállyal szövetséges haladó polgár Bölönit, nemcsak a kommunista párttagot, de a kommunista párt kultúrpolitikájának kiváló előharcosát mutatják be nekünk. Elhullottak mellőle sokan olyanok, akik korábban kitanítottak, fitymálták. Sokan ebből a szomorú társaságból eldobták, vagy elejtették a zászlót, amelyet Bölöni, épp oly csendesen és nyugodtan, ahogy korábbi harcait vívta, felemelt és magasra tartartott. Az Ady-nemzedéknek ez a tiszta lelkületű, nagy képzettségű harcosa 1958-ban már így ostorozza az ellenforradalom előtt elkövetett kultúrpolitikai hibákat: „Sohasem titkoltuk, hogy — sok minden más mellett — a régi irodalompolitika hibáját abban is látjuk, hogy nem bízott eléggé a szocialista írókban, és mialatt szocialista realizmust hirdetett, a polgári írókat, a már kialakult irodalmat, a művészileg fejlettebbnek tartott írásművészetet gépiesen elébe helyezte az alakuló újnak, a forrongó forradalmi irodalomnak, és behódolt annak a tévhitnek, hogy kommunista szemlélettel nem lehet művészi irodalmat csinálni." És örömmel üdvözli a kultúrforradalmunkat is ért súlyos ellenforradalmi csapások után új fellendülésnek indult magyar irodalomban jelentkező ifjú harcos-

Digitized by Google

társait: „Irodalmi szabadságharc jelenségeit figyelhetjük meg abban is, hogy a könyvespolcon megjelennek kevésbé ismert írók művei, olyan szocialista írások, amelyek nemcsak egyesek előretörését, hanem igazi sikerét és kis diadalait jelentik az irodalomnak, az ellenforradalmi sovinizmus és burkolt revizionizmus felett. A könyvhétnek egyenes meglepetése, hogy a mai témákkal foglalkozó írások száma megsokasodott, és az októberi élményanyagok bekerültek az írói témák közé. Nem annyira szemünk előtt, mint inkább láthatatlanul, írói műhelyekben, jó ideje folyik erre nézve készülődés, és most több ismeretlen új író is jelentkezik, akiket annak idején nem szállott volt meg október gonosz szelleme, és akiknek még önkritikát sem kellett gyakorolniuk, hogy tollat fogva kiálljanak hittel és meggyőződéssel az új világ ábrázolása mellett."

Ezek, a kötetben „Élet és Irodalom" gyűjtőcímmel megjelent, működésének utolsó és legharcosabb korszakában készült cikkei azonban nemcsak az irodalompolitikus Bölönit állítják elénk, nemcsak a harcostársak bátor írásaiért lelkesedő, az ingadozók kijózanodásában reménykedő, a nép ellen fordult íróknak hátat fordító és öklöt mutató kommunista alkotót látjuk itt. Örömmel írt tanulmányt Farkas Aladárnak az 1956-os ellenforradalom szereplőiről és jelenségeiről készített kisplasztikai sorozatáról is. Bölöninek ez a kiállása Farkas Aladár művészete mellett ugyancsak nem öncélú művészetkedvelői lelkesedésből táplálkozik. Amikor ez a művész kis szobrait elkészítette, a magyar értelmiség soraiban itt-ott még nem volt egészen tisztázott, mi is történt tulajdonképpen 1956 október—novemberében Magyarországon. Ezek a szobrok is segítettek a párt 1956 decemberi útmutatásának megértéséhez. Megmutatják, hogy itt — a résztvevők jó vagy rossz szándékától függetlenül — a népi rendszer megdöntésére irányuló ellenforradalom dúlt. Farkas Aladár nagy agitatív erővel elkészített szobrai ezt magyarázzák, ebben a törekvésében találkozott Bölöni szándékaival. Bölöninek a sorozatáról készült írása maga is agitációs irat. „Megszólal bennük az ellenforradalom gyalázatain való felháborodás — olvassuk a többi között —, míg másokban a forró részvét és meghatódó tisztelet a kommunizmus vértanúi iránt. A művészi beavatkozás gyors, egyenes, kötelességtudó rezonálása szól belőlük: nézzétek és ne feledjétek, ez és ilyen volt az októberi ellenforradalom!" Ugyanaz a Bölöni szól ezekből a sorokból, aki valaha Justh Gyula, Barta Lajos vagy Rippl-Rónai művészetéért harcolva hírdette a maga hangján a nép igazát, a haladás ügyét.

Az újabb generáció nem is igen tudott arról, hogy Bölöni személyében közöttünk élt az utóbbi időkig a magyar képzőművészeti kritika egyik nemzetközi méretekkel mérten is kiváló mestere. Nagy kár, hogy hazatérése után valamilyen okból alig írt művészetről és képzőművészeti alkotásokról. Hiszen képzőművészeti kritikánk, művészeink és közönségünk helyes irányú ösztönzésére nagyonis szükségünk van. És hogy tudott Bölöni György egy-egy művészeti élményről írni, hogy tudott lelkesedéséből másoknak is átadni egy

Digitized by Google

jókora karéjjal! Vedres Márk egyik szobra előtt például ezt magyarázza: „Kevés hangsúlyozott mozgással megszabni a test formáit, jellemző vonalakkal összefoglalni: ez mondja meg Vedres dolgain legjobban művészszándékát... Előttünk egy fésülködő leány. Nem szenzuális asszonytest, nincs semmi köze az érzékiséghez, nyugodt és legegyszerűbb megmozdulása egy gömbölyded húsú női testnek. Karjai emelkednek hajához, melyből konty fog rakódni, s megjelenik hétköznapi voltában a hálószoba vagy az öltöző levegőjében. Nem istennő, nem nimfa, nem Venus, hanem egy kisleány, aki itt él ma közöttünk, egyszerű társa valakinek az életre, egy ma élő asszony. Amint dolgát végezve, egyik lába előretevődik, karjai megszegődnek, áll egyszerű mivoltában, és szobor a megmintázásánál fogva. Gömbölydeden hajolnak össze testének vonalai, pufók formájukkal kivágják helyüket, amint a térben megjelennek, egymásba fonódnak a profilok úgy, hogy kompakt, egységes szobrocska lett belőlük." Vagy megállít bennünket Hollósy Simon „Rákóczi-induló" című képe előtt, nehogy elsétáljunk mellette, és ezt mondja róla: „A föld alól felhörgő magyar Marseillaise — a Rákóczi-induló ez —, amelynek zúgására összecsapódott magyar emberek gomolyagja hömpölyög messziről a végtelenségbe... Szakadozva, deformált tagokkal, mintha kloákák szája okádná ki sanculotte-ok rongyos hadát. Megdöbbentő vízió, melyet előidéz a lelkes mars, s ha lett volna magyar forradalom, kofák, pesti utcák csőcselléke gondtalan elszántságban, a tömegerő összeverődésével, így vonult volna egy magyar Versailles ellen. És Hollósy, bizony, soha nem hírdetett mást, mint amit a Rákóczi-indulón akar elkeseredetten, végső erőfeszítéssel harsonázni. Impresszionizmus, naturalizmus csak jelszavak, ürességek. Formák megjelenése, beállítása a cél, a formákkal való birkózásból alakul a kép, az a művészet. A Rákóczi-indulón nem a kép a szép, hanem az, hogy mi minden akart megteremtődni a festményen. Amikor az emberek raja elrendeződött, az egyes emberek pozíciójára került a sor, hogyan, milyen ravaszsággal találják meg helyüket a térben. Nem az eredmények a fontosak, hanem a munka, a példaadás, a tisztességre való tanítás, hogy becsülettel kell a képet megpingálni." Még az olyan ember is, aki sosem kóstolt bele Hollósy művészetébe, kedvet kap az ilyen lelkes magyarázat után, hogy megismerje legalább ezt a képét.

Holott nincs nehezebb, mint a tökéletlen és felületes szavainkkal egy művészeti alkotás lényegét leírni. Roppant nehéz elmondani, miért szép egy szobor, egy épület, egy zenemű, mi volt vele az alkotó szándéka, hiszen a képzőművészet és a zene kifejezésmódja más, mint a beszédé és az irodalomé. Nagyon mélyen kell a művész szándékát felismerni ehhez, nagyon kell szeretni a célt és általában a művészetet ahhoz, hogy valaki ezt jól meg tudja oldani. Bölöninél mindezek az előfeltételek megvannak, ezért tudta leírni az itt idézett vonzó mondatokat és sok más hasonlót is.

A kötet képzőművészetről szóló fejezetében mindössze két, felszabadulás után írt képzőművé-

Digitized by Google

szeti tárgyú írását találjuk. Mindkettő Pór Bertalanról szól. És ez nem véletlen. Talán egyetlen festő alkotásai fölött sem csapott össze a felszabadulás óta a szeretetnek és gyűlöletnek olyan sok hulláma, mint Pór Bertalan képein. Pór Bertalan volt az, aki Bölönihez hasonlóan, a felszabadulás után Párizsból visszatérve, a legegyértelműbben állt mindjárt neves művészeink közül a párt és annak politikája mellé. Ha — Bölöni szavaival élve — „a süllyedő világ benne is harcolt a bomladozó társadalom problémáival, a forradalmi átalakulás művészi céljaival és feladataival s a művészember magatartásával..., az itthon töltött tíz esztendő alkotásainak sora és a friss önarckép sorozata ma már a realista művész diadalát mutatják, amint művelben lelkessége, a pártosság szenvedélye, a meggyőződés ereje újabb magas szintre emeli festészetét." A Pór Bertalan mellett való harcos kiállás szervesen illeszkedik Bölöni életművébe. Ahol a forradalmi művészet, a kultúra, a szó harcban állt, ott biztosan megtaláljuk Bölönit is teljes fegyverzetében, nagy erkölcsi erejével, súlyos érveinek buzogányával, hogy győzelemre vigye az újat, a kommunistát.

Bölöni útja az erdélyi dzsentriháztól a kommunista kultúrpolitikusig nem elszigetelt jelenség a világon. Engels Frigyestől Alekszej Tolsztojig korunk sok nagy polgári humanistája jutott el a kommunistává-érésig és adott a kommunista mozgalomnak nagyot, maradandót. Bölöni nagy francia barátja, Anatole France is megjárta ezt a rögös utat. Ady harcostársai közül sem Bölöni György az egyetlen, aki ezt a pályát befutotta. Mert ez a természetes útja korunkban minden becsületes humanistának, az igazi kultúra minden őszinte barátjának. Aki másutt keresi az előrejutást, óhatatlanul kétségbeejtő zsákutcába, vagy éppen a haladás és a kultúra ellenségeinek táborába jut. Bölöni sokáig azt hitte, hogy magával tudja ragadni a magyar haladó polgárság javát a párt mutatta úton. Életének nagy bánata volt, hogy ezt a célját a dzsentri és polgári származású magyar értelmiség csak néhány kiváló képviselőjénél érte el. Mégsem volt magányos ember, mert mindig maga mellett tudta Magyarország és a világ valóságos értelmiségének, a forradalmi, a haladó, a kommunista művészek és gondolkodók nagy táborának egészét.

Nem adatott meg neki, hogy ismétlőfegyverekkel harcmezőn vívja ki eszméinek győzelmét. A szónoki emelvény sem volt kedvelt küzdőtere. Harcát az íróasztal mellől vívta, de kevés kortársa mondhatja el, hogy ilyen sikerrel küzdött volna onnan. A halál is ezen a harctéren érte, munka közben, töltőtollal a kezében. Történelmi sorsát az a bizakodó mondat jelzi, amelyet 1924-ben a Bécsi Magyar Ujság megszüntekor vetett papírra: „De erősebbek leszünk a halálnál!"

Máté György

Digitized by Google

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

FÉNTEK GYULA:

BESZÉLŐ KÖVEK *

Budapest munkásmozgalmi emlékeiből

„Sok feladat vár még a múlt megbecsülése, emlékeinek felkutatása terén ránk..., hogy minél többet megtudjunk, megörökítsünk házaink, utcáink, tereink, kerületeink múltjából." Helyes és elismerésre méltóan szerény szavak ezek a fiatal szerző tollából, aki munkája befejezésekor úgy látja, hogy csak a kezdő lépést tette meg és az ügyért való őszinte lelkesedésében szeretné, ha ez a lépése „új mozgalom elindítója" lenne.

Valóban sokat kell még tennünk azért, hogy ne menjünk el fővárosunk munkásmozgalmi nevezetességű házai mellett, egyébként jól ismert utcáin és terein, anélkül, hogy ne tudnánk „beszélő kövei"-nek emlékeiről. Az utcaelnevezések, emléktáblák, emlékművek és szobrok is persze arra valók, hogy fenntartsák a jelentős események és személyek emlékét, de önmagukban még nem elegendőek. Emlékezetes helyeink és eseményeink száma oly nagy, hogy megőrzésükre nem állíthatunk elegendő emléktáblát; a munkásmozgalom hősei közül is csak a legkiemelkedőbbekről nevezhetünk el utcát és közülük is csak kevesekének emelhetünk szobrot. Arra is törekednünk kell, hogy a házak, utcák, terek stb. színhelyein lefolyt nagyobb események megelevenedjenek az olvasók előtt és a munkásosztály harcainak alapos megismerése új erőt adó forrássá váljék. Régi párthelyiségek, szakszervezeti házak és munkásotthonok megszámlálhatatlan apró emléke megy különben feledésbe a letűnő nemzedék elmúlásával.

A „Beszélő kövek" c. könyv szerzője szerencsés kézzel fogott munkába, hogy elősegítse munkásmozgalmunk múltjának megismerését. Az adott keretek között persze csak kis töredékét tudta nyújtani a munkásmozgalom és párttörténet gazdag anyagának. Mondanivalóját főleg a munkásmozgalom hőseiről elnevezett utcákhoz fűzi. Az utca-elnevezések pedig inkább jelképesek, ritkán állnak valóságos kapcsolatban névadójukkal. A nagy események és színhelyük ismertetésére jóval kevesebb hely jut. A munkásmozgalom régebbi eseményeiről sokkal kevesebbet, inkább a két világháború közötti idő hőseiről szól, pedig éppen a munkásmozgalom sok évtizedes, meg nem szakadó folyamatosságát kellene ábrázolni, amikor csak erre alkalom adódik. A Köztársaság tér pl. nemcsak az 1956. október 30-i tragikus események színhelye, hanem ott volt az első pesti munkásgyűlés 1869. augusztus 22-én, a század elejétől az első világháborúig ott gyülekeztek a május elsejei felvonulók és november elsején Táncsics sírját koszorúzók; a tér mai nevét is az 1918 november elsejei, a köztársaság kikiáltását követelő tüntetésről kapta, épületei közül az Erkel Színház és 1945 első hónapjaiban a MKP székháza sok jelentős esemény színhelye volt.

Minden hasonló könyv szerzője számára nagy és el nem hárítható akadály, hogy mondanivalóját előre meghatározott rendszer szerint alig-

* A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség I. kongresszusa tiszteletére kiadja a KISZ Budapesti Bizottsága és Budapest Főváros Tanácsa. Budapest, 1960.

Digitized by Google

ha tudja előadni, nem követheti az időrendet és nem kerülheti el, hogy ne apró, töredékes, egybe nem illő mozaikokból álljon. Ezért is helyesebb, ha az események színhelyeihez fűzzük tárgyalásunkat és helyrajzi fekvésük szerint rendezzük el. Nyilván így sokkal konkrétabb, több élményt adó ábrázolást adhatunk és lehetőség van arra is, hogy az épület, utca, tér vagy kerület, olykor esetleg a város történetének egyéb vonatkozásait is figyelembe vehessük. Természetesen nem támaszthatjuk mindezeket a kívánalmakat az első bátor lépést megtevő szerzővel szemben. Inkább erényeit kell kiemelnünk, őszinte lelkesedéstől fűtött, de tartózkodóan szerény stílusát, közvetlen hangját, olvasmányosságát. A könyv le tudja kötni a fiatal olvasók figyelmét és felkelti a további érdeklődést. Idézeteit jól válogatta ki Ehrenburg, Darvas József, Illés Béla és mások írásaiból, régi röpcédulákból, a Népszava cikkéből, rendőrségi jelentésekből.

A könyv technikai kiállítása mintaszerű, szövege hibamentes, képei és rajzai a szép papiroson jól érvényesülnek. A Nyomdaipari Tanulóintézet ifjúmunkásainak műve — így a könyv a maga egészében az ifjúság alkotása. Örvendetes, hogy ifjúságunk a KISZ első kongresszusát a munkásmozgalom nagyszerű hagyományainak ébrentartására írott, jól sikerült könyvével is ünnepelte.

P. M.

NAGY PÉTER:

SZABÓ DEZSŐ AZ ELLENFORRADALOMBAN

Szépirodalmi Könyvkiadó

A szerző ebben a tanulmányában, amely a „Szabó Dezső indulása" című, 1958-ban napvilágot látott értékes dolgozat folytatása — 1919 és 1923 között vizsgálja, elemzi Szabó Dezső irodalmi publicisztikai, szónoki munkásságát, politikai és társadalmi szerepét. Ez a „sorsdöntő, nehéz és zajos négy esztendő" — ahogy a szerző nevezi —, *meghatározta Szabó Dezső egész további pályáját.* Ekkor alakult ki Szabó Dezső — főleg az értelmiségi ifjúságra ható — sajátos magyar fasizmusa, a ugyanakkor az a magatartása, hogy kritikával illette, a részletek nem egyszer igen találó rajzával, a hatalomra jutott ellenforradalom gyakorlatát. Szabó Dezső — a „szociális" mezbe öltöztetett nacionalizmus, a „modern" fajvédelem nem egyszer igen tetszetősen megfogalmazott jelmondataival — ideológiai és frazeológiai fegyvert adott az 1919—20-as fehérterrornak, de a szociális demagógiát ugyancsak nem nélkülöző bethleni konszolidáció időszakának, sőt az uralomra került Gömbös „reform-korszaká"-nak is. Ugyanakkor élesen támadta a Héjjasok, a Prónayak, az Ostenburgok „középkori brávóságá"-t, leleplezte Bethlen „vicinális macchiavellizmus"-át, s „a magyarságot germanizálni akaró" és „Hitler-lakáj" Gömbös Gyulát. Kétségtelen, hogy Szabó Dezsőben — torz illúziók, de tegyük hozzá, tudatos hatalomvágy mellett — haláláig volt bizonyos szociális lelkiismeret, s leküzdhetetlen kritikai érzék is.

Szabó Dezső portréját hitelesebbé teszi, hogy Nagy Péter nem feledkezik meg arról, ami pozitív volt — vagy legalábbis pozitív indítású — az író munkásságában. A tárgyilagos kritikának méltányolnia kell mindent, ami méltánylandó Szabó Dezső egyéniségében és művében. Ugyanakkor azonban a szerző nem mondja ki eléggé hangsúlyosan, hogy Szabó Dezső számos — s éppen 1919 és 1923 között kiformált, később már csak ismételt — nézete, elképzelése, jelmondata nemcsak a Horthy-korszakban, hanem — bizonyos fokig és áttételekkel — még a felszabadulás után is hatékony ellenszere volt a haladás gondolatának és gyakorlatának. Nem lehet hallgatni arról sem, hogy az a tény, hogy

Digitized by Google

Szabó Dezső — bár 1935-ben lelkesedő cikket írt Mussoliniről és „csodálatos rendszeré"-ről, — *szavakban* általában elhatárolta magát a fasizmustól és emberileg szembenállt az ellenforradalom uraival, bizonyos értelemben elősegítette, hogy fajvédő és más, töményen ellenforradalmi nézetei hatni tudtak még a felszabadulás után is.

Nagy Péter többször is sajnálkozik azon, hogy a — legalábbis 1919 és 1923 között — termékeny szépírót elsősorban publicisztikai munkássága alapján kell megítélni. Senki sem tehet róla, hogy Szabó Dezső szépírói műve — s nemcsak az említett négy esztendőben született termése, hanem egész életműve — kevés kivételtől eltekintve, publicisztikai működésének illusztrálása. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem volt figyelemre méltó szépíró. Szépírói tevékenységének értékelése ezért szorosan összefügg társadalmi, politikai nézeteinek megítélésével, s amíg az ellenforradalmi emigráció szellemi muníciónak használja — többek között — Szabó Dezső politikai és társadalmi nézeteit, szépírói munkája formai sajátosságainak elemzése semmiesetre sem lehet fontosabb feladatunk említett nézeteinek alapos és vonzó leleplezésénél.

A. G.

MAI OROSZ ELBESZÉLŐK

(Európa Könyvkiadó)

Antológiáknál a válogatás is döntően befolyásolja az olvasó élményét, azt, hogy milyen összkép marad meg benne, ha leteszi a kötetet. Még nehezebb a helyzet, ha olyan gazdag és sokrétű termésből kell válogatni, amilyen a Szovietunió irodalma. A „Mai orosz elbeszélők" anyagának összeállítását, Wessely László munkáját — szerencsésnek mondhatjuk. Alig 32 elbeszélés fél évszázadnyi időt fog át, méghozzá eseményekben, hartokban, változásokban — irodalmi szóval: konfliktusokban — rendkívül bővelkedő öt évtizedet. A válogatás érdeme éppen az, hogy témában és hangvételben egyformán sokoldalú képet ad a korról, ugyanakkor a szovjet elbeszélés-irodalom fejlődését is tükrözi.

I. Ehrenburg (A kommünár pipája) a párizsi kommünnek, a nemzetközi munkásosztály harcának állít — immár széles körökben ismert — felejthetetlen emléket. *B. Lavrenyov:* Sürgős szállítmány, és *I. Babel:* Jézus bűne a kritikai realizmus erőteljes alkotásai. *K. Pausztovszkij:* A távirat, *B. Gorbatov:* Szatanan visszatérése, *A. Tolsztoj:* A vipera, *J. Nagibin:* A téli tölgy, *M. Solohov:* Emberi sors és más novellák a szocialista realizmus legszebb termékei közé sorolhatók: a Nagy Honvédő Háború epizódjait, vagy a kommunista jövő építésének hősi munkáját mutatják meg művészi erővel. *V. Katajev* műve: Miatyánk, az antifasizmus megrázó dokumentuma.

Nem hiányzik a derű és a humor sem. *M. Zoscsenko:* Arisztokrata hölgy, *Ilf—Petrov:* A szórakozó egyed és olyan lírai életképekben, vallomásokban, mint amilyen *J. Olesa:* A meggymag, *Ny. Tyihonov:* A varázscédula, *A. Tvardovszkij:* A kályhások című művei.

A témakörök és novellák szükségszerűen hézagos felsorolásából is érezhető az antológia gazdagsága; de talán az is, hogy a szovjet elbeszélő irodalom mesterei — mint Csehov és Gorkij nagy örökségének tudatos ápolói és folytatói — mindig hűen fejezik ki népük érzelem- és gondolatvilágát. Konfliktusokat mindig teremt az élet, s a néphez közel álló író fogékonysága, kifejező készsége mindig megtalálja a konfliktus irodalmi megoldását.

Külön méltatást érdemel a tizenhat fordító munkája, amely érezteti a teljes átélést és a komoly műgondot.

Héra Zoltán utószava elmélyült tanulmány a szovjet elbeszélés-irodalom fejlődéséről és a kötetben olvasható egyes művekről.

Gy. I.

Digitized by Google

VASZILJEV-GUSCSEV:

RIPORT A XXI. SZÁZADBÓL

„Könyv a jövőről" — ha ezt a kifejezést olvassuk, eszünkbe jut Verne Gyula, aki jó fél évszázaddal ezelőtt tudományos eredmények ismeretében álmodott a jövőről, s regények sorával felgyújtotta kora embereinek képzeletét. Ma már eljutottunk odáig, hogy nem kell feltétlenül regényes forma, egzakt tudományos tények maguk is képesek felgyújtani fantáziánkat.

Ezt a lehetőséget aknázza ki könyvében két szovjet újságíró, Vasziljev és Guscsev. Nem kerekítettek történetet, nem szőttek mesefonalat — interjút készítettek 29 neves szovjet tudóssal. S a különböző tudományágak képviselői válaszoltak, hogyan élünk majd fél évszázad múlva? Elmondták véleményüket, szakszerűen és mégis izgalmasan, tudományos pontossággal, mégis a hetedhét ország képzeletvilágába röpítve az olvasót.

Megtudjuk egyebek között, hogyan robbantanak majd utat Szibéria és India között, áttörve a Himalája óriás gerinceit, beszélnek víz alatti szántóföldekről, hiszen a tenger sokkal bővebben ad táplálékot, mint a szárazföld. Olyan autóba ülnek, amelyet emberi hanggal lehet indítani, melynek motorja a betonút alól kap energiát. Elmondják, hogyan veszi majd át az ember az uralmat az élő szervezetek felett is, s lesz képes például testrészeket kicserélni. Leírják a mesterséges Napot Moszkva felett, a mozgójárdát a városok utcáin, üzemeket, amelyek közvetlenül a föld alól nyerik az energiát.

Íróembert nem köt annyi szabály és meggondolás, mint világhírű tudóst. Ez utóbbi csak arról beszélhet, csak azt jósolhatja, ami a mai eredményekből logikusan következik. Ennek a jövővel foglalkozó riportkönyvnek is éppen az a jellemzője, hogy a mából indul el, ebből vezeti le a jövőt; semmi olyat nem mond, amit a meglevő eredmények ne tennének valószínűvé. S érdekes, ez a tény nem szegi szárnyát a fantáziának: amit a tudósok ígérnek, az nem marad el az író képzelete mögött.

Milyen lesz az élet 2007-ben? A szocializmus nemcsak öt és tizenötéves tervekre nyújt lehetőséget, a társadalom sorsát nagyobb időszakra felvázolni — ennek is a szocialista rend ad realitást. Grandiózus tervek születnek, s valósulnak meg a Szovjetunióban. Új világrészt virágoztat fel Szibéria, folyók útját változtatják, sivatagokat alakítanak át. Érthető, hogy elsősorban itt foglalkoztatja tudósok elméjét átfogóan és konkréten a társadalom távolabbi jövője.

A könyvben megszólaltatott szakemberek a Szovjetunióról beszélnek, de korunkban a népek sorsa összefügg. Minden ország szeretné elérni azt a színvonalat, amelyet a tudomány lehetővé tesz. Első — természetesen nem egyetlen — feltétele ennek a béke. Megmondják ezt a könyvben is. De nemcsak mondják. Minden szavukkal, egész tudományos működésükkel, a jövőről alkotott elképzeléseikkel hitvallássá emelik ezt a tételt. A könyv nemcsak a szovjet tudomány legtöbb fontos ágáról ad népszerű rajzot, egy kicsit érzékelteti azt is, milyen emberek e tudományágak művelői.

Vasziljev és Guscsev könyve — amelyet a Gondolat Kiadónak köszönhetünk, elevenen illusztrált kiadásban — rendkívül szórakoztató, tanulságos, s egyben szakmai hűséggel, a tudományok iránti nagy tisztelettel közvetíti a tudósok álmait a jövőről.

T. L.

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

МИКЛОШ ОВАРИ: Новые условия и перспективы борьбы за мир — 1
ЭНДРЕ КАЛМАН: К 90-летию Парижской Коммуны — — — — 15
ИШТВАН ТАМАШИ: О философском содержании двух генетических направлений — — — — — — — — — — — — 30
ПАЛ ХАЛАС: Некоторые вопросы взаимоотношения социалистического права и социалистической морали — — — — — — — — 41
Московское Заявление и немецкий вопрос — — — — — — — 52

ДИСКУССИЯ

К вопросам формы распределения в производственных кооперативах (ЛАСЛО ТАМАШ, ЙОЖЕФ ХОДЕК) — — — — — — 63

ОБЗОР

Возрастающая роль нефти и нефтяного газа в нашем энергохозяйстве (ФЕРЕНЦ ЧАГОЙ) — — — — — — — — — — — 72
Роль профсоюзов в укреплении социалистических правов труда (ЕДИТ ШЕТЕР) — — — — — — — — — — — — 82

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Перспективы развития советского сельского хозяйства (ЯНОШ НАДЬ) 91

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Дердь Белени — публицист (ДЕРДЬ МАТЕ) — — — — — — 99

ЗАМЕТКИ О КНИГАХ

INHALT

MIKLOS OVARI: Neue Bedingungen und neue Möglichkeiten des Friedenskampfes — — — — — — — — — — — — — 1
ENDRE KALMAN: Zum neunzigsten Jahrestag der Pariser Kommune 15
ISTVAN TAMÁSSY: Zwei Richtungen der Genetik und ihr weltanschaulicher Inhalt — — — — — — — — — — — — 30
PÁL HALASZ: Über das Verhältnis von Recht und Moral — — — 41
Die Moskauer Erklärung und die deutsche Frage — — — — — 52

MEINUNGSAUSTAUSCH

Zur Diskussion über die Entlohnung der Arbeit in den LPG — — 63

RUNDSCHAU

Die wachsende Bedeutung von Erdöl und Erdgas in unserer Energiewirtschaft (FERENC CSÁGOLY) — — — — — — — — — 72
Die Rolle der Gewerkschaften bei der Festigung der Arbeitsmoral (EDIT SOTÉR) — — — — — — — — — — — — 82

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Entwicklungsperspektiven der Landwirtschaft in der Sowjetunion (JÁNOS NAGY) — — — — — — — — — — — — — 91

BUCHBESPRECHUNGEN

György Bölöni — der Publizist (GYÖRGY MÁTÉ) — — — — — 99

ANMERKUNGEN ÜBER NEUERSCHEINUNGEN

Digitized by Google

SOMMAIRE

MIKLOS OVARI: Conditions nouvelles, possibilités nouvelles de la lutte pour la paix — — — — — — — — — — — — — — 1
ENDRE KALMAN: Le 90-ième anniversaire de la Commune de Paris 15
ISTVAN TAMASSY: Le contenu philosophique des deux tendences de la génétique — — — — — — — — — — — — — — 30
PAL HALASZ: Questions des rapports entre droit et morale — — 41
La Déclaration de Moscou et le problème allemand — — — — 52

ECHANGE D'IDEES

A-propos de la rémuneration du travail à la cooperative de production agricole — — — — — — — — — — — — 63

REVUES

Le rôle croissant de l'huil et du gaz comme source d'énergie dans notre économie (FERENC CSAGOLY) — — — — — — 72
Les syndicats pour le renforcement le l'attitude socialiste au travail (EDIT SOTER) — — — — — — — — — — — — — 82

REVUE INTERNATIONALE

Pèrspectives du développement de l'agriculture en URSS (JÁNOS NAGY) — — — — — — — — — — — — — 91

COMPTS-RENDUS

György Bölöni, le publiciste (GYÖRGY MATÉ) — — — — — 99

NOTES SUR QUELQUES LIVRES RÉCENTS

CONTENTS

MIKLOS OVARI: New conditions and possibilities in the struggle for peace — — — — — — — — — — — — — — — 1
ENDRE KALMAN: Ninetieth anniversary of the Paris Commune — 15
ISTVAN TAMASSY: Two trends in genetics and their ideological content — — — — — — — — — — — — — — — 30
PAL HALASZ: On the interrelation of law and morality — — — 41
The Moscow Declaration and the German Question — — — — 52

EXCHANGE OF VIEWS

Discussion of the problem of remuneration on the cooperative farms 63

REVIEW

The growing importance of mineral oil and natural gas in our power economy (FERENC CSAGOLY) — — — — — — — — — 72
Role of the trade unions in strengthening socialist working morale (EDIT SOTER) — — — — — — — — — — — — — 82

INTERNATIONAL REVIEW

Perspectives of agricultural progress in the Soviet Union (JÁNOS NAGY) — — — — — — — — — — — — — 91

BOOK REVIEWS

György Bölöni — publicist (GYÖRGY MATE) — — — — — 99

NOTES ON NEW BOOKS

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR
SZOCIALISTA
MUNKÁSPÁRT
ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

4

XVI. ÉVFOLYAM 1961 ÁPRILIS

Digitized by Google

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 4. SZ. BUDAPEST 1961. ÁPRILIS HÓ

A proletárdiktatúra békés győzelmének néhány tapasztalata népi demokráciánkban

Írta SÁNTA ILONA

Korunk egyik legidőszerűbb elméleti és gyakorlati kérdése a szocialista forradalom békés győzelmének lehetősége. Az imperialisták — felismerve a békés fejlődés perspektívájának nagy vonzerejét a tömegekre — tagadják és megtévesztő manővrírozásnak tüntetik fel a kommunisták ama törekvését, hogy a forradalom minél békésebben, lehetőleg polgárháború nélkül menjen végbe. Pedig e politikai irányvonal realitását és őszinteségét a gyakorlat többszörösen igazolta. Köztudomású, hogy a bolsevikok 1917 áprilisában még számoltak a hatalom átvételének békés lehetőségével és csak az 1917 júliusában megindított ellenforradalmi támadás kényszerítette őket arra, hogy a fegyveres felkelés útjára vezessék az orosz proletariátust. A sok áldozatot követelő polgárháború nem a bolsevikokon múlott — a nemzetközi imperializmus által támogatott ellenforradalmi burzsoázia robbantotta ki azt a győztes szovjethatalom ellen. A Magyar Tanácsköztársaság pedig békés úton jött létre, s csak az intervenciósok támadása kényszerítette a magyar proletariátust forradalmi honvédő háborúra. A második világháború után a fokozatosan fejlődő népi demokratikus forradalmak is lényegileg békésen nőttek át demokratikus szakaszukból szocialista szakaszukba. A népi demokratikus forradalmak azonban a békés átmenetnek csak egyik sajátos típusát alkotják, mindenekelőtt azért, mert a kapitalizmus általános válsága azon szakaszának termékei, amely a második világháborúval függ össze. E forradalmak elválaszthatatlanok a Szovjetuniónak és a világ népeinek a fasizmus felett aratott történelmi jelentőségű fegyveres győzelmétől és attól a vereségtől, amely a népi demokráciák volt uralkodó köreit, a német fasizmussal szövetkezett nagybirtokos-monopoltőkés államhatalmat a felszabadító harcok folyamán érte. Azok a forradalmak, amelyek a kapitalizmus általános válságának jelenlegi szakaszában fognak lezajlani — abban a periódusban, amely már nem háborúval, hanem azzal kapcsolatos, hogy létrejött és egyre

Digitized by Google

erősödik a szocialista világrendszer — ha békésen győznek is — valószínűleg a népi demokratikus forradalmaktól eltérő formák között fognak végbemenni. Ez azonban nem változtat azon, hogy a népi demokráciák — egy meghatározott történelmi korszakban — a szocialista forradalom békés győzelmének lehetőségét példázták. Azóta még jobban megnőtt annak a lehetősége, hogy a munkásosztály élcsapata vezetésével magával ragadva a nép többségét, polgárháború nélkül megszerezze a politikai hatalmat és társadalmi tulajdonba vegye a termelőeszközöket. A kommunista és munkáspártok 1960 novemberi moszkvai nyilatkozata világosan leszögezi ezt és megállapítja, hogy „e lehetőség valóraváltása megfelelne a munkásosztály és az egész nép érdekeinek, az illető ország nemzeti érdekeinek."[1] Felhívja azonban a figyelmet arra is, hogy olyan körülmények között, amikor a kizsákmányolók a néppel szemben erőszakhoz folyamodnak, tekintetbe kell venni a nem békés átmenet lehetőségét is. A szocializmusba való ilyen, vagy olyan átmenet formája tehát mindig a konkrét nemzetközi és nemzeti körülmények függvénye.

•

A második magyar proletárdiktatúra *békés győzelmének* döntő tényezője volt a kedvező nemzetközi helyzet. A második világháborúval kibontakozott a kapitalizmus általános válságának második szakasza. A kapitalizmus rendszerére nagy csapást mért a német és a japán imperializmus súlyos veresége. Kelet- és Délkelet-Európa országain forradalmi hullám söpört végig, amely kiragadta ezen országokat az imperializmus világrendszeréből. Kiéleződött a gyarmati rendszer válsága is. A volt gyarmatok egész sora indult el az önálló fejlődés útján. A kínai nép megdöntötte a reakciós Kuomintang uralmát és Kínában is megindult az a folyamat, amelynek során a nemzeti demokratikus forradalom szocialista forradalommá vált. Megalakult a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság és a Vietnami Demokratikus Köztársaság is, s a forradalmi fejlődés ezekben az országokban is a szocialista erők győzelmére vezetett.

A háború után rendkívüli mértékben megnőtt a Szovjetunió politikai és gazdasági ereje. Ugyanakkor vezető tőkés országokban gazdasági nehézségek mutatkoztak. Az USA, amelynek gazdasági potenciálja a háború alatt és a háború utáni években jelentősen megnőtt és amely a tőkés világ első, vezető nagyhatalmává vált, segítség ürügyén megkísérelte, hogy ezeket az országokat is gazdasági és politikai befolyása alá vonja. Ez kiélezte az imperialista táboron belüli ellentéteket. Tovább éleződött az osztályharc egyes tőkés országokban: nőtt a monopolista burzsoázia és a mun-

[1] Társadalmi Szemle, 1960. 12. sz. 34. o.

Digitized by Google

kásosztály; a monopolista burzsoázia és a dolgozó tömegek közötti ellentét, és ez — a fasizmus elleni közös harc hagyományai mellett — közelebb hozta egymáshoz a demokráciát és a szocializmust. A munkásmozgalom kiterebélyesedett, megnőtt a kommunista pártok befolyása és szervezeti ereje. Egyes nyugati kommunista pártok hatalmas tömegpártokká fejlődtek; több nyugateurópai kommunista párt bekerült a kormányba is, bár később a burzsoáziának sikerült őket onnan kiszorítania. De az az általános támadás, amelyet a monopolista körök 1947 és 1949 között mindenütt megindítottak a kommunista pártok és a haladó mozgalmak ellen, végeredményben nem vezetett tartós eredményekre: a kommunista pártoknak és a haladó erőknek sikerült kiterjeszteniök politikai befolyásukat.

A proletárdiktatúra békés kivívásában egyik döntő tényező volt, hogy népünket — mint több más ország népét is —a szovjet hadsereg szabadította fel, amely szétzúzta a fasiszta államrendszer fegyveres erőit, legfontosabb erőszakszerveit, s ezzel kedvező feltételeket teremtett az érlelődő népi demokratikus forradalom kibontakoztatásához. Felbecsülhetetlen jelentősége volt annak, hogy a szovjet csapatok jelenléte az országban megakadályozta a fasiszta és egyéb ellenforradalmi erők polgárháborús törekvéseinek érvényesülését és az imperialista intervenciót, „az ellenforradalom exportját". Lehetővé tette, hogy a munkásosztály, a dolgozó nép önbizalommal éljen szabadságával, hatalmi pozícióival, maga döntsön jövőjéről, kibontakoztassa a benne rejlő forradalmi energiát és véghezvigye a magyar társadalom méhében érlelődő forradalmat. Emellett messzemenően hozzájárult a forradalom békés győzelméhez a Szovjetunió gazdasági, erkölcsi és diplomáciai támogatása is, amely elősegítette a népi demokratikus rendszer megszilárdulását, a forradalom vívmányainak megőrzését, s ezzel a forradalmi erőknek kedvezett.

A proletárdiktatúra békés győzelmének fontos nemzetközi tényezője volt továbbá az, hogy az európai népi demokratikus országokban lényegében egyidejűleg zajlott le a forradalmi átalakulás. Ez ugyancsak megnehezítette az imperialista beavatkozást és a belső reakció helyzetét. A többi népi demokratikus országgal való politikai, gazdasági és kulturális kapcsolataink, amelyek — részben már a proletárdiktatúra győzelme előtt — kölcsönös segélynyújtási egyezményekben is testet öltöttek, — szintén hozzájárultak a forradalmi erők békés előrenyomulásának sikeréhez.

*

A kedvező nemzetközi helyzet s a szovjet csapatok jelenléte az országban azonban önmagában nem döntötte el eleve a forradalom sorsát, és nem biztosította automatikusan a békés győzelmet. Az erőviszonyok nagymértékű eltolódása a demokrácia és a

Digitized by Google

szocializmus javára, csökentette, de nem zárta ki egy imperialista beavatkozás és intervenció veszélyét. A magyar burzsoáziát sem egyedül a nemzetközi erőviszonyok alakulása és a szovjet csapatok jelenléte késztette arra, hogy lemondjon a polgárháborúról, mint a forradalom megakadályozásának végső eszközéről. Ha a belső osztály-erőviszonyok számára kedvezően alakulnak, úgy minden bizonnyal rászánta volna magát a fegyveres ellenállásra. Erre mutat az 1956-os ellenforradalmi lázadás is. 1956-ban a demokrácia és a szocializmus erői nemzetközileg sokkal kiterjedtebbek voltak, mint 1947—48-ban, mégis, minthogy proletárdiktatúránk meggyengült, — az ellenforradalmi burzsoá-revizionista erők, az imperialisták segítségével meg mertek kísérelni a fegyveres támadást a néphatalom ellen. A proletárdiktatúra győzelme és békés győzelme tehát 1947—48-ban alapvetően függött attól is, — hogyan alakulnak a belső osztályerőviszonyok. Természetes, hogy ezt jelentősen befolyásolta ezen erők nemzetközi erőforrásainak és szövetségeseinek helyzete is.

Pártunk — felmérve a nemzetközi helyzet kedvező alakulását — helyes stratégiát és taktikát alkalmazott a forradalom békés győzelmének előkészítésére, olyan belső erőviszonyok kialakítására, amelyek meghiúsítják a burzsoáziának a szocialista forradalom „békés" úton való meggátlására irányuló törekvéseit és elveszik kedvét a fegyveres felkeléstől is.

Pártunk a forradalom fejlődésének békés, népi demokratikus lehetőségét — a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán kidolgozott, az egész nemzetközi munkásmozgalom számára útmutató politikai irányvonal alapján — már a második világháború idején felismerte. Miközben következetesen harcolt a független, szabad, demokratikus Magyarországért, a német és a magyar fasizmus és az igazságtalan, imperialista háború ellen, jól tudta, hogy az adott helyzetben ezeknek a harci céloknak a megvalósítása egyben út a szocializmus felé is. Előre látta, hogy a Hitler-fasizmus veresége szükségképpen együtt jár majd az azt kiszolgáló magyar nagytőkés és földbirtokos osztály bukásával és ez lehetővé fogja tenni, hogy a munkásosztály mint a forradalmi átalakulás feje, demokratikus úton továbbfejlessze a forradalmat a szocializmus irányába.

Pártunk a felszabadulás után következetesen folytatta a stratégiai célkitűzés megvalósítását. Szemben egyesekkel, akik a proletárdiktatúra közvetlen, azonnali „bevezetését" szerették volna, holott ennek a feltételei akkor még nem voltak meg, — abból indult ki, hogy a forradalom közvetlen feladata: a nemzeti függetlenség biztosítása az imperialistákkal szemben, a demokratikus szabadságjogok kivívása, a német és a magyar fasizmus elleni

Digitized by Google

harc, a monopoltőke korlátozása, a feudális maradványok gyökeres felszámolása. Minthogy azonban a nemzeti függetlenség és a demokratikus átalakulás biztosítása, csak a magyar finánctőke ellenére lehetséges és minthogy a forradalom vezető ereje a munkásosztály — ez a kedvező nemzetközi viszonyok mellett, lehetővé teszi, hogy a forradalom viszonylag gyorsan és békésen nőjjön át szocialista forradalommá.

Ez a célkitűzés a gyakorlatban helyesnek bizonyult. Bár a forradalom első szakaszában, még benne volt a hatalomban a burzsoázia németellenes szárnya is, (azaz lényegében a középburzsoázia) létrejött a munkásosztály és a parasztság demokratikus diktatúrája, amely már nemcsak harci terepe volt a kapitalista és a szocialista erők összecsapásának, hanem mint olyan hatalom, amelyben meghatározó szerepe volt a munkásosztálynak, lépcsőfok és eszköz is a proletárdiktatúra kivívásához, alapvető belső feltétele a szocialista forradalom békés győzelmének.

A munkásosztály — amely már a második világháborúban is a háborúellenes és antifasiszta nemzeti front élén állott — a felszabadulás után is a forradalom vezető ereje volt és részesévé, sőt meghatározó erejévé vált az új hatalomnak is, amelyet a párt vezetésével messzemenően felhasznált a forradalom továbbvitelére. A kormányzatban, a nemzetgyűlésben, a közigazgatásban ekkor még számszerűleg kisebbségben volt ugyan, de politikai befolyását és a hatalomban való tényleges súlyát tekintve, számarányánál jóval nagyobb erőt képviselt. A felszabadulással a munkásosztály kezébe került a fegyveres erőszakszervek lényeges részének vezetése, és a munkásosztály állandóan ügyelt arra, hogy ezt a burzsoázia ne csavarhassa ki kezéből. A hadseregben jelentős pozíciói voltak ugyan a burzsoáziának, de maga a hadsereg — Magyarországnak a második világháborúban játszott szerepe folytán — nem volt döntő tényezője a forradalmi és ellenforradalmi erők harcának. A fegyverszüneti egyezmény és a békeszerződés következtében a hadsereg korlátozott létszámú volt; a fővárosban, az osztályharc fő szinterén alig volt katonai alakulat.

A munkásosztály a párt vezetésével jól fel tudta használni a maga pozícióit a hatalomban arra, hogy a burzsoáziát lépésről lépésre korlátozza és restaurációs kísérleteit elnyomja.

A munkásosztály vezető szerepe a hatalomban messzemenően kihatott már a forradalom első szakaszának menetére is. A forradalom antiimperialista jellegét kezdettől fogva következetesebbé tette az a tény, hogy a munkásosztály lényegében sikerrel ellensúlyozta a német fasizmus elleni harcban, majd a nyugati „demokratikus" hatalmak imperialista törekvéseivel kapcsolatban jelentkező polgári-kispolgári ingadozást.

Következetesebbé tette a munkásosztály hegemóniája a for-

Digitized by Google

radalom antifasiszta jellegét is. A munkásosztály a hatalom felső és alsó szerveiben, a parlamentben és másutt szívós harcot folytatott a koalíció jobbszárnya ellen, amely igyekezett háborús bűnösöket és egyéb fasiszta elemeket átmenteni. E harc jelentőségét fokozta, hogy a csődbe jutott Horthy-reakció a háború befejezése után, maradék erőit összeszedve, a „polgári demokrácia" jelszavával igyekezett operálni és a koalíció jobboldalával való kapcsolatai révén befolyást gyakorolni magára a koalícióra.[2]

A munkásosztálynak a népi hatalomban játszott vezető szerepe meghatározta az ország újjáépítésének jellegét is; ennek révén vált az újjáépítés — demokratikus jellege mellett is — a szocialista forradalom egyik emelőjévé. A munkásosztály az MKP programja alapján és vezetésével szervesen összekapcsolta az ország újjáépítéséért kifejtett hősi erőfeszítéseit a fasizmus és a reakció elleni politikai harccal; nem engedett teret a „segítség" ígéretével jelentkező imperialista befolyásnak, hanem a népi demokrácia erőforrásaira és a Szovjetunió tényleges segítségére épített, — s így az újjáépítés nem a tőkés Magyarországot restaurálta, hanem a népi demokratikus forradalom vívmányait erősítette meg és fejlesztette tovább.

A munkáshegemónia meghatározta a földreform funkcióját is a forradalom békés továbbfejlesztésében. Minthogy a földreform — a munkásosztály vezetésével valósult meg, következetesen elsöpörte az útból nemcsak a latifundiumokat, hanem a tőkés nagybirtokot is. Másrészt a tulajdon demokratikus, kisparaszti formáját megteremtő földreform megerősítette a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségét. S a kiosztott földek védelme a reakció meg-megújuló támadásaival szemben még akkor is szilárd tartóoszlopa maradt a munkás-paraszt szövetségnek, amikor a párt már kiadta a tőke elleni általános támadás, a hatalomért folyó harc jelszavát.

A munkásosztály vezető szerepének érvényesülése előmozdította a forradalom békés továbbfejlődését abban a tekintetben is, hogy ennek következtében a munkás-paraszt demokratikus diktatúra kezdettől fogva túlment a demokratikus feladatok megoldásán és több szocialista jellegű intézkedést hozott. Így például még mielőtt megindult volna a kapitalizmus elleni általános támadás, megvalósult az üzemekben a munkásellenőrzés, sőt mi több, a munkásosztály részesévé vált az üzemek vezetésének. Az ekkor még uralkodó tőkés viszonyok, továbbá a szédületes méretű infláció következtében az üzemi bizottságok nem tudták ugyan

[2] A fasizmus elleni harc egyebek között ezért sem zárulhatott le a háborús bűnösök felelősségrevonásával, a fasiszta szervezetek betiltásával, a fasiszta elemeknek a kulcspozíciókból való eltávolításával, hanem szerves része volt a proletárdiktatúráért folyó harcnak is – nem is szólva a fasizmus elleni ideológiai harcról, amely a szocialista forradalom győzelme után is fontos feladat maradt.

Digitized by Google

tervszerűen irányítani a termelést és alapvetően befolyásolni a munkások életszínvonalának alakulását, — de mégis történelmi szerepet játszottak: bizonyos mértékig korlátozták a tőkés kizsákmányolást, előmozdították a munkások legégetőbb szociális követeléseinek érvényesülését, harcoltak a fasizmus maradványai ellen, a demokratikus vívmányokért, emelték a munkásosztály öntudatát és szervezettségét. A jobboldali szociáldemokraták gáncsoskodásai és a két munkáspárt tagjai közötti részben elkerülhetetlen súrlódások ellenére is, a munkásegységnek és a munkásellenőrzésnek a szervei, a munkásvezetés elsajátításának az iskolái voltak és mint ilyenek jelentősen hozzájárultak a békés átmenethez.

A munkásosztály vezető szerepe azzal is rányomta bélyegét a népi hatalomra, hogy már a proletárdiktatúra kivívása előtt jelentős államosítások valósultak meg. A nemzetgazdaság állami szektora ekkor még nem alkotott szocialista tulajdont, de rajta keresztül is érvényesült a munkásosztály ellenőrzése. Munkásellenőrzés valósult meg továbbá az 1945-ben létrehozott Gazdasági Főtanácson keresztül is, amely a MKP vezetése alatt állt és amelynek számos gazdasági irányító szervet sikerült hatókörébe bevonnia.

Hogy már a forradalom első szakaszában is a munkásosztály volt a hegemón erő és e hegemónia révén létrejött a forradalom győzelmének és a békés átalakulásnak legfőbb belső feltétele, abban döntő szerepet játszott az, hogy az MKP kezdeményezésére a felszabadulás után nemcsak fennmaradt, hanem meg is szilárdult a két munkáspárt akcióegysége, létrejött az egységes szakszervezeti mozgalom. Az akcióegység — amely a forradalom fő feladatainak végrehajtására irányult és az MKP marxista—leninista platformjára épült — a jobboldali szociáldemokraták ellenére jelentős mértékben előmozdította, hogy a munkásosztály többsége fokozatosan felismerje a maga érdekeit és a párt által kitűzött célok helyességét. A munkásegység volt az alapja a koalíciónak, majd a Baloldali Blokknak és a legfőbb biztosítéka a földreform, az újjáépítés, a stabilizáció és az államosítás sikerének, annak, hogy sikerült megakadályozni egy antikommunista jobboldali blokk létrejöttét, kiszorítani a hatalomból a burzsoáziát és megakadályozni restaurációs törekvéseinek érvényesülését. Ha a két munkáspártnak nem sikerült volna végül is minden döntő kérdésben megegyeznie, ha a szociáldemokrata párton belül végül is nem a munkásegység és a forradalom őszinte hívei, a baloldali szociáldemokraták kerültek volna fölénybe, — akkor a népi demokratikus állam nem válhatott volna a forradalom továbbfejlesztésének eszközévé, veszélybe került volna a forradalom ügye, és kétséges az is, hogy elkerülhettük volna-e a polgárháború veszélyét. Erre figyelmeztetett Szovjet-Oroszország példája, ahol nagyrészt a kispolgári pártoknak és a

Digitized by Google

mensevikeknek a burzsoáziát támogató politikája miatt kellett a munkásosztálynak fegyveres felkelés útján átvennie a hatalmat, hogy az 1917 júliusában megindított ellenforradalmi támadástól kezdve a kérdés úgy volt feltéve számára: „vagy a katonai diktatúra győz minden téren, vagy a munkások fegyveres felkelése."[3]

A forradalom békés fejlődése egyúttal vissza is hatott a két munkáspárt akcióegységére, — jelentősen megkönnyítette azt. A forradalom békés győzelmének perspektívája lelkesítette a forradalmi érzésű szociáldemokrata tömegeket, előmozdította a két munkáspárt tagjainak eszmei közeledését a marxizmus—leninizmus alapján, másrészt megkönnyítette a jobboldal leleplezését, amely a maga reformista, forradalomellenes álláspontjának igazolására igyekezett felhasználni a munkásoknak a forradalom minél békésebb végigvitelére irányuló ösztönös törekvését.

*

A forradalom békés átnövését lehetővé tette az a fontos tény, hogy a munkásosztály a hatalomért folytatott harc időszakában egy olyan burzsoáziával állt szemben, amelyet már a felszabadulás során és a forradalom első szakaszában is súlyos csapások értek. Igaz, a forradalom első, demokratikus szakaszában a harc csak a nagybirtokos osztály és a Hitler-fasizmussal szövetkezett monopoltőke ellen folyt, s a munkásosztály még együtt ment a burzsoázia Hitler-ellenes részével. De a burzsoázia *mint osztály* már ekkor is nagy csapásokat szenvedett el. Jóllehet a burzsoázia egy része Hitler-ellenes volt, a kapitalizmus rendszerének fennmaradása szempontjából a német fasizmus veresége az *egész* burzsoázia erejét és kilátásait gyengítette. A nagybirtok likvidálása (a tőkések és a nagybirtokosok, s különösen a falusi burzsoázia és a nagybirtok közötti ellentétek ellenére) szintén fontos támaszától fosztotta meg a magyar burzsoáziát. A burzsoáziának, mint osztálynak a pozícióit az is gyengítette, hogy hitlerista monopoltőkés csoportja a felszabadulás után a hatalom sáncain kívül rekedt. Az *egész* burzsoázia hatalmának pilléreit megingatta továbbá a régi burzsoá-földesúri államszervezet szétesése, a Horthy-rendszer fegyveres erőszakszerveinek megsemmisülése, s az, hogy a burzsoázia számos politikai és társadalmi szervezete a felszabadulás során és azt követően megsemmisült, vagy legalábbis illegalitásba kényszerült. És bár a forradalom első, demokratikus szakasza még nem irányult általában a tőkés tulajdon felszámolására, már akkor is gyengítette a burzsoázia pozícióit a munkásellenőrzés és több, a kizsákmányolást korlátozó intézkedés.

Mindezek ellenére a burzsoázia egy részének a hatalomban való részvétele nem puszta formalitás volt. Ha ez a részvétel nem

[3] Lenin Művei, 25. k. Szikra 1952. 404. old.

Digitized by Google

is változtatott azon, hogy a népi demokratikus állam első szakaszában betöltötte a munkás-paraszt demokratikus diktatúra funkcióját, de a burzsoázia mégis valóságos hatalommal rendelkezett, amelyből csak éles, nem egyszer elkeseredett osztályharcban lehetett kiszorítani. A hatalomban való részesedése azon az objektív tényen alapult, hogy a felszabadulás idején még jelentős befolyása volt a tömegekre, mindenekelőtt a parasztságra, és hogy a lerombolt ország újjáépítése megkívánta minden nem monopolista erő bevonását a hatalomba. A vele való ideiglenes együttműködést az tette lehetővé, hogy a középburzsoázia és a fasiszta monopoltőke között voltak bizonyos érdekellentétek.

A burzsoázia, beleértve a koalícióban résztvevő frakcióját is — nem volt hajlandó önként lemondani a hatalomról. Restaurációs reménységeit táplálta az a körülmény, hogy a második világháború befejezése után kiéleződtek az ellentétek a háború folyamán létrejött antifasiszta világkoalíción belül. Az ellentétek egyik csomópontját éppen a népi demokratikus országok alkották, minthogy az imperialisták nem voltak hajlandók belenyugodni abba, hogy ezek az országok kikerültek befolyási szférájukból. Nagymértékben felszította a belső reakció harci kedvét Churchill hírhedt fultoni beszéde, a hidegháborús politikának ez a zászlóbontása, amely egy szovjetellenes koalíció és egy szovjetellenes háború kilátását csillogtatta meg előttük. Növelte ambíciójukat a Truman-elv, majd ezt követően a Marshall-terv meghirdetése. A magyar burzsoázia szívesen látta volna az imperialisták nyílt és közvetlen politikai, sőt (a görögországi példához hasonló) katonai intervencióját is. De számolva a realitással, mindenekelőtt „az idegen tőke hazánkba való beédesgetésétől", a közvetett, a gazdasági ellenőrzésen keresztül történő politikai beavatkozástól várt segítséget.

A burzsoázia természetesen nem volt egységes. A falusi burzsoázia egy liberális kulákállamnak, a városi középburzsoázia és a nagytőke egy része egy nyugati típusú liberális köztársaságnak, a nagytőkés reakció másik frakciója pedig egy monarchofasiszta restaurációnak volt a híve. Ez utóbbi koncepciót támogatta a Mindszenty vezette klerikális reakció is.

A burzsoázia egyes, mindenre elszánt fasiszta osztagai — amint magukhoz tértek aléltságukból — diverzáns akciók, terrorcselekmények lebonyolításába fogtak. A burzsoázia és a horthysta tisztek, csendőrök, fasiszta értelmiségiek vele szorosan összefonódott csoportjai — számolva az erőviszonyokkal — nem léptek azonnal akcióba, hanem létrehozták illegális szervezeteiket és az ellenforradalmi fordulatra való *felkészülést* tekintették feladatuknak. Köztük a legjelentősebb — a fasiszta „Magyar Közösség" — katonai szervezetet is alakított, hogy a szovjet csapatok kivonu-

Digitized by Google

lása vagy egy új világháború kitörése esetén felhasználja azt az „alkotmányos" úton bekövetkező fordulat „alátámasztására", vagy partizánharcra, fegyveres felkelésre, esetleg a háborúba való bekapcsolódásra. A burzsoáziának az erőviszonyokkal jobban számoló rétegei nem mondtak le ugyan eleve arról, hogy egy kedvező pillanatban puccsszerűen vegyék át a hatalmat, de elsősorban a *fokozatos, parlamenti úton végbemenő* burzsoá átalakulásra törekedtek, s ebben erősen számítottak az imperialisták politikai és gazdasági segítségére. Ennek kifejezése volt az, hogy az 1945-ös választáson a nagyburzsoá-földesúri reakciónak majd minden árnyalata a koalíciós Kisgazdapártra adta szavazatát, azzal a szándékkal, hogy azt ütőképes ellenforradalmi gyűjtőpárttá alakítsa, amely megszerzi a parlamenti többséget és „alkotmányos úton" kiszorítja a hatalomból a munkásosztályt és a parasztságot. Amikor a Kisgazdapárt megkapta a szavazatok 57 százalékát, ez a tervük nem is látszott teljesen kilátástalannak.

A kisgazdapárti jobboldal arra törekedett, hogy megbontva a munkásegységet, elszigetelje a Magyar Kommunista Pártot a munkásosztálytól és a dolgozó tömegektől, s létrehozza a burzsoázia és a parasztság ellenforradalmi blokkját. Ugyanakkor vállalta a koalícióban levő és a koalíción kívül rekedt burzsoá erők közötti transzmissziós szerepét is. Céljai elérésére azon igyekezett, hogy ne csak megtartsa, de ki is szélesítse a politikai és gazdasági hatalomban meglevő posztjait, és egyúttal éles antikommunista, szovjetellenes, nacionalista uszítással, ellenzékieskedő demagógiával megnyerje széles tömegek támogatását.

A munkásosztály azonban, élén forradalmi pártjával keresztülhúzta a burzsoázia terveit, mert a párt helyesen ismerte fel a soronlevő döntő feladatokat és jó politikai munkát végzett a tömegek között. A párt szívós politikai harcával és meggyőző munkájával elérte, hogy a koalíció népi balszárnya, a Baloldali Blokk elfogadja az általa megjelölt harci célokat és síkraszálljon a burzsoázia népellenes törekvéseivel szemben, a földreform védelmében, a szabotáló nagytőke ellen, a bányák államosításáért, a kulcsfontosságú iparvállalatok állami ellenőrzéséért és a Kisgazdapártban menedékre talált burzsoá reakció ellen. A Baloldali Blokk mögé hatalmas tömegek sorakoztak fel és végül a kisgazdapárti baloldal is csatlakozott hozzá. Ennek eredményeként — a burzsoá reakció Sulyok-féle szárnyát kizárták a Kisgazdapártból és az mint nyílt ellenzék volt kénytelen fellépni.

A párt ezután a stabilizáció végrehajtásával mért csapást a burzsoázia restaurációs terveire és gazdasági hadállásaira, 1946—47 telén, — amikor egyrészt közelgett a szovjet csapatok várható kivonulásának időpontja —, másrészt mindinkább világossá vált, hogy az ellenforradalom parlamenti úton történő végrehajtása

Digitized by Google

nehézségekbe ütközik — a Magyar Közösség nevű fasiszta szervezet — a kisgazdapárti reakció politikai támogatásával előkészületeket tett a hatalom átvételére. Ekkor a párt a puccsra készülő burzsoá ellenforradalmi csoport leleplezésével sújtott le a restaurációs erőkre.

A pártnak sikerült a népi balszárnyat maga mögé állítania a kisgazdapárti Nagy Ferenc féle burzsoá frakciónak a hatalomból való eltávolításában. Az összeesküvés leleplezése egyben előmozdította, hogy a dolgozó parasztság leváljék a burzsoázia oldaláról és fokozatosan a munkásosztály mögé sorakozzék fel. Ennek egyik fontos kifejezése volt az, hogy a kisgazdapárti balszárny végképp szakított pártja jobboldalával és csatlakozott a koalíció baloldalához.

Ezután az ország újjáépítésének hároméves terve volt az a program, amelynek jegyében sikerült újabb tömegeket kivonni a burzsoázia hatóköréből, tovább gyengíteni a nagy politikai vereséget szenvedett burzsoázia *gazdasági* pozícióit. Mivel a terv már bizonyos szocialista elemeket is tartalmazott — és végrehajtása a burzsoá reakcióval való éles osztályharcban ment végbe, ezért egyben a szocialista forradalom győzelmének is lendítő ereje volt.

Az 1947-es választáson a burzsoázia már lényegileg kiszorult a hatalomból. A Függetlenségi Front pártjai megkapták a szavazatok abszolút többségét, — a reakció szavazatai több ellenzéki párt között oszlottak meg. További pozícióveszteséget okozott a burzsoáziának a profasiszta ellenzéki Pfeiffer párt puccskísérletének leleplezése, — amelynek eredményeként a parlamenti ellenzék bomlásnak indult.

Az 1947-es választások után, amikor a nemzetközi helyzet is igen éles volt, a szocialista forradalom elleni harc élvonalába került jobboldali szociáldemokraták feletti politikai győzelem volt a proletárdiktatúra győzelmének és e győzelem békés kivívásának döntő feltétele.

Az MKP segítségével a baloldali szociáldemokraták mind erélyesebben fordultak szembe pártjuk jobbszárnyával, s azokkal a harmadikutas törekvésekkel, amelyek az adott viszonyok között csak a burzsoá restauráció számára szolgáltak takaróul. E harc sikerre vezetett: a munkások saját tapasztalataik alapján elfordultak a jobboldaltól, és mindinkább tért hódított körükben a két munkáspárt egyesítésének eszméje. A két párt egyesítése célszerűnek bizonyult a forradalom győzelme és a békés győzelem szempontjából. Előmozdította a hároméves terv sikeres teljesítését, a munkásosztály államosítási programjának teljes végrehajtását, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front újjászervezését, a frontba tömörült pártok és szervezetek kapcsolatainak szoro-

Digitized by Google

sabbra fűzését, a szocializmus platformján, — megerősítette a munkásosztály vezető szerepét, és a munkás-paraszt szövetséget.

*

A pártnak tehát — építve a kedvező nemzetközi körülményekre, és arra, hogy a szovjet csapatok puszta jelenléte is megfélemlítette az ellenforradalmi erőket —, sikerült olyan kedvező *belső* viszonyokat létrehoznia, amelyek a burzsoázia, mint osztály számára kilátástalanná tették a forradalommal szemben való fegyveres ellenállást és, amelyek járhatatlanná tették a régi Magyarország restaurálásához vezető fokozatos, parlamentális utat is. Meghiúsult az a kísérlet is, hogy valamely harmadikutas, kispolgári irányzat átmeneti győzelmével a kispolgári demokratizmus fátylába burkolt burzsoá restauráció menjen végbe. A siker elsősorban annak volt köszönhető, hogy a párt — nemcsak helyes stratégiájával, hanem jó taktikájával, szívós politikai és szervező munkájával is felsorakoztatta a munkásosztály mögé a nép nagy többségét. Ez döntő tényezője volt a forradalom békés fejlődésének. A burzsoázia, amely mindent megtett a forradalmi fejlődés feltartóztatására, a belső helyzetet tekintve azért nem tudta rászánni magát a fegyveres felkelésre, azért volt kénytelen átadni a terepet, mert fokozatosan elvesztette azt a tömegbázisát is, amelylyel 1945-ben még rendelkezett.

A tömegek meghódítása nem ment könnyen. Hazánk a felszabadulás után nemcsak nagy forradalmi energiával, hanem súlyos reakciós örökség terhével is indult el a felszabadulás nyitotta úton. Az osztályerőviszonyokat jelentős mértékben meghatározta az a körülmény, hogy történelmünkben „különös élességgel állt szemben egymással kétféle hagyomány, a forradalomé és az ellenforradalomé".[4] Hazánk nem saját erejéből szabadult fel. Ez maga is mutatja, hogy a horthysta uralkodó osztályoknak sikerült a fasizmus egy sajátos, erősen klerikális színezetű, álparlamentáris válfajának alkalmazásával, szélsőséges nacionalizmussal, szovjetellenes, antikommunista demagógiával jelentős tömegeket megtéveszteniök. A felszabadulás nagy tömegeket ébresztett ugyan öntudatra, roppant forradalmi energiák előtt nyitotta meg az utat, de a nacionalizmus, a kommunistaellenesség befolyása sokáig igen erős volt.

A forradalom népi demokratikus, békés jellege viszont kedvező lehetőségeket nyújtott a munkásosztálynak arra, hogy szövetségesek kiterjedt táborával harcoljon együtt a proletárdiktatúráért. Minthogy a forradalom első, demokratikus szakaszának is monopoltőkeellenes jellege volt, s a munkásosztály már ekkor is

[4] Kádár János: A magyarországi osztályharc tapasztalataiból. A béke és a szocializmus kérdései. 1959. 2. sz.

Digitized by Google

a forradalom vezető ereje volt, minthogy továbbá a forradalom megszakítás nélkül folyt és két szakaszát nem választotta el merev határvonal — a dolgozó parasztságnak, a városi középrétegeknek és az értelmiségnek jelentős része, amely már a forradalom első időszakában felsorakozott a munkásosztály mögé, a hatalom meghódítása idején is követte a munkásosztályt. Ránk is érvényes a „Marxizmus—leninizmus alapjai" című munkának az a megállapítása, hogy a népi demokráciákban „a szocialista forradalommá fejlődés jellemző sajátossága az volt, hogy itt nem történt meg az osztályerők gyökeres átcsoportosulása. (Azaz a munkásosztály szövetségi táborának leszűkülése a szegényparasztságra — a szerk.) Azoknak túlnyomó többsége, akik a forradalom demokratikus szakaszában együtt haladtak a munkásosztállyal, ... támogatták a szocializmus építésének irányvonalát".[5]

A forradalom széles tömegbázisának kialakításában igen nagy jelentősége volt annak, hogy pártunk mindvégig következetesen harcolt a háború ellen, a béke megőrzéséért. A párt őszinte és határozott békepolitikája, az imperialista háborús célok leleplezése még olyan rétegeket is a munkásosztály oldalára vonzott, amelyek a munkásosztály társadalmi törekvéseivel nem mindenben értettek egyet. Ugyanakkor a párt helyes politikája következtében nagy tömegek előtt vált világossá, hogy a háborús törekvések és a régi Magyarország restaurálására irányuló tervek — mint ahogy a béke megőrzésére és a társadalmi haladás biztosítására irányuló törekvések is összefüggenek egymással.

A tömegek megnyerését megkönnyítette az, hogy a népi demokratikus forradalom békés fejlődése következtében a munkásosztálynak a hatalomért folyó harca mindvégig szorosan összefonódott a nemzeti érdekek védelmével és az országépítéssel, azzal a törekvéssel, hogy a hatalomért folyó harc idején is fejlődjék a nemzetgazdaság, növekedjék a termelés, a népjólét. A munkásosztály pártja ilymódon egyszerre volt az osztályharc és a teremtő munka pártja, olyan párt, amely internacionalizmusától elválaszthatalanul új tartalmat tudott adni a hazafiságnak, mely a tömegek alkotó erejét a haladás és a nemzeti érdekek szolgálatába tudta állítani. A burzsoáziának a hatalom visszaszerzésére irányuló harca ezzel szemben mindinkább az anarchia, a szabotázs, a gazdasági csőd, a zűrzavar felidézésével és az imperialisták előtti hajbókolással, a nemzeti érdekek elárulásával kapcsolódott egybe.

A szocialista forradalom tömegerejét növelte az is, hogy a munkásosztály, amely a hatalom sáncain belül volt, nemcsak mozgalmi, hanem államhatalmi eszközökkel is harcolt a munkásosztály, a dolgozók (és köztük a középrétegek) mindennapi érdekeiért,

5 Moszkva, 1960. 806. old.

Digitized by Google

anyagi szükségleteinek kielégítéséért. A középparasztság megnyerésében például nagy szerepe volt annak, hogy a munkásosztály pártja eredményesen harcolt olyan, az egész dolgozó parasztságot érintő követelésért, mint a nagymalmok államosítása, a középmalmok községesítése, a parasztságnak hitellel és vetőmaggal való ellátása, a progresszív adó- és begyűjtési rendszer stb.

•

A párt vezető szerepe érvényesítésének, a szövetségi politikának és a békés átmenetnek sajátos népi demokratikus eszköze volt a koalíciós pártokból alakult Függetlenségi Front, amelyből éles osztályharc során fokozatosan szorultak ki a burzsoá elemek és amelyben fokozatosan kovácsolódtak össze a munkásosztály-vezette népi erők. A Függetlenségi Front szervezetileg csak 1949 januárjában, tehát a hatalom kivívása utáni időben alakult ugyan át Függetlenségi Népfronttá — tehát olyan szervezetté, amely már hivatalosan és teljes egészében magáévá tette a szocializmus építésének platformját —, de gyakorlatilag már jóval előbb is a szocialista forradalom útját egyengette, elsősorban azzal, hogy a benne résztvevő pártok balszárnya, amely a nem kommunista, de haladó gondolkodású munkásokat, dolgozó parasztokat, kispolgárokat és értelmiségieket tömörített — kommunista kezdeményezésre fellépett saját pártjának jobbszárnya ellen és az MKP, a front legkövetkezetesebb, legforradalmibb pártja mögé sorakozott fel.

Forradalmunk békés, népi demokratikus jellegével összefüggött az is, hogy a régi államgépezet széttörése nálunk sajátos módon, fokozatosan ment végbe. Már a forradalom első szakaszában megsemmisült a régi fasiszta államgépezet legreakciósabb része — számos új népi szerv alakult és megindult a régi közigazgatási apparátus fokozatos demokratizálása. Csak 1950-ben, tehát jóval a proletárdiktatúra győzelme után került sor törvényhozási úton a helyi tanácsok rendszerének, — (mint olyan rendszernek, amely nálunk is legjobban megfelelt a proletárdiktatúra követelményeinek) — a kiépítésére. A mi tapasztalataink is igazolják tehát annak a marxista tanításnak érvényességét, hogy a burzsoá államgépezetet a győztes proletariátus nem állíthatja egyszerűen mint valamely gépet a maga szolgálatába, — másrészt viszont, hogy a békés átmenet lehetővé teszi a régi államgépezet megsemmisítésének fokozatosságát és a már demokratizált államszervezet felhasználását a hatalomért folytatott harcban is.

Tapasztalataink igazolják az SzKP XX. kongresszusának és a kommunista és munkáspártok 1960. moszkvai nyilatkozatának azt a megállapítását is, hogy adott körülmények között, amikor a munkásosztály maga mögé tudja tömöríteni a dolgozó parasztságot, az értelmiséget, a dolgozó tömegeket, — megvan a lehető-

Digitized by Google

ség ahhoz, hogy a parlamentben is szilárd többségre szert téve azt a burzsoá demokrácia eszközéből az igazi népakarat eszközévé, a proletárdiktatúra kivívásának egyik eszközévé tegye. Nálunk a parlament hagyományos, alkotmányos formája fontos szerepet töltött be már a forradalom átnövésének szakaszában is, oly módon, hogy a fejlődés folyamán osztálytartalma fokozatosan megváltozott, azzal párhuzamosan, ahogyan a tömegek felsorakoztak a párt mögé. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés sem egyszerűen burzsoá parlament volt, mert a falusi és városi burzsoá elemek mellett nagy számban vettek részt benne munkások, dolgozó parasztok, haladó értelmiségiek, s mert az MKP-nak meghatározó, számarányán messze túlmenő szerepe volt benne. Ez a nemzetgyűlés, ha éles harcok árán is, de lényegében végrehajtotta az MKP által kidolgozott és a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front által elfogadott programnak, a népi demokratikus forradalom minimális programjának jelentős részét. Bár az 1945-ös választások alapján a parlamentben a Független Kisgazdapárt, a nagytőkés-nagybirtokos reakció által támogatott párt lett a legerősebb, s ezért a parlament heves osztályösszeütközések, politikai csaták és válságok színhelyévé vált, a koalíció balszárnya az MKP vezetésével mégis minden döntő kérdésben érvényesíteni tudta követeléseit, elsősorban azért, mert nem fetisizálta a parlamentáris módszereket. A párt az alkotmányos formák és módszerek alkalmazása közben és mellett forradalmi elszántságot és erélyt tanúsított az ellenforradalmi törekvésekkel szemben és szükség esetén forradalmi erőszakot is alkalmazott. Ennek fő formája az volt, hogy — különösen a rendkívül kiélezett helyzetekben — parlamenti harcának alátámasztására bátran mert és tudott támaszkodni a tömegek *közvetlen* cselekvésére. A tömegek közvetlen fellépésének hatását egyben felhasználta arra is, hogy a hatalmi szervekben alkotmányos többségre tegyen szert. A népi demokratikus hatalom és a tömegek között íly módon sajátos viszony alakult ki. Egyrészt a tömegek a párt vezetésével harcoltak az állami törvények és rendeletek érvényrejuttatásáért, másrészt megmozdulásaikkal támogatva a munkásosztály és a népi balszárny harcát, előre is lendítették, előre is hajtották a kormányzat, a parlament és más hatalmi szervek munkáját. Az osztályharcnak ilyen „felülről" és „alulról" egyszerre való vitele tette lehetővé azt is, hogy az 1947-es választás után létrejött parlament már visszatükrözte azokat a változásokat, amelyek 1945 óta az osztályerőviszonyokban végbementek: a reakciónak még voltak benne hadállásai, de a népi erők ekkor már döntő túlsúlyban voltak. Továbbra is éles harcok folytak ugyan a burzsoázia maradék erői ellen (ennek fontos állomása volt a Pfeiffer-párt mandátumainak megsemmisítése), de ez az országgyűlés már fokozatosan alkalmassá vált arra, hogy nagy-

Digitized by Google

részt szocialista törvényeket alkosson. Az 1949-ben megalakult országgyűlés pedig már a proletárdiktatúra teljes győzelmét tükrözte vissza és betöltötte a proletárdiktatúra legfelsőbb államhatalmi és népképviseleti szervének funkcióját.

A szocialista forradalom békés, népi demokratikus jellegével, széles szociális bázisával, a hatalom átvételének fokozatos módjával és a parlament széleskörű felhasználásával együtt járt az, hogy a kizsákmányoló osztályokat nem fosztották meg választójoguktól. A mi népi demokráciánk példája is igazolja Leninnek azt az álláspontját, hogy „a választójog korlátozásának kérdése a diktatúra különleges, nemzeti, nem pedig általános kérdése", s „nem tartozik elengedhetetlen feltételként a diktatúra történeti és osztályfogalmához".[6] Az, hogy sikerült a parlamentet fokozatosan átalakítani és a szocialista forradalom szolgálatába állítani, s hogy a dolgozó tömegek akarata jogilag is kifejezésre jutott a választási eredményekben — alkotmányos tekintélyt is adott az új, proletárhatalomnak.

Proletárdiktatúránk békés győzelme egyúttal eleven cáfolata annak a reformista nézetnek, hogy a szocializmus békés útja egyenlő az osztályharc „kiiktatásával", a forradalomról való lemondással. Népi demokráciánkban a forradalom békés útja nemcsak együttjárt az osztályharccal, hanem megkövetelte, feltételezte is a politikai, gazdasági, ideológiai osztályharcot, amely olykor igen éles formát öltött. Másrészt: ha sikerült is elkerülni a polgárháborút a hatalomért folyó harcban — ez nem azt jelenti, hogy ezzel együtt a forradalom is elmaradt. Hazánkban forradalom, szocialista forradalom indult meg, amely a burzsoáziától elvette és osztatlanul a proletariátus kezébe adta a hatalmat. Népi demokratikus forradalmunk egész története cáfolja a revizionistáknak azt a koncepcióját, — amelynek hazánkban már 1947-ben is Nagy Imre volt a legfőbb képviselője, hogy a szocializmus megvalósulása lehetséges proletárdiktatúra nélkül is. A mi tapasztalataink is arról tanúskodnak, hogy a proletárdiktatúra szükségszerűsége nemzetközileg érvényes törvényszerűség.

*

A forradalom békés győzelme sok előnnyel járt népünk számára. Már maga az is felbecsülhetetlen jelentőségű volt, hogy a dolgozók, akik oly sokat szenvedtek az uralkodó osztályok által rájuk kényszerített imperialista háborútól, elkerülték a véres polgárháborút és a vele szükségképpen együttjáró megpróbáltatásokat. Előnyös volt népünk számára az is, hogy a magyar nemzetgazdaság termelőerői, termelőapparátusa, amelyben a második világháború amúgy is súlyos kárt tett (az ország 1938-as nemzeti

[6] Lenin Művei 28. k. 200. old. Szikra 1949.

Digitized by Google

jövedelmének mintegy ötszöröse pusztult el a háború alatt), nemcsak hogy újabb kárt nem szenvedett, hanem jelentősen fejlődött is.

A békés fejlődés pozitív következménye volt, hogy a munkásosztály már a hatalomért folyó harc időszakában könnyebben megnyerhetett olyan rétegeket is, amelyek polgárháború esetén esetleg a barrikád túlsó oldalára sodródtak volna. (Másrészt — mint mondottuk — éppen a forradalom széles szociális bázisa volt az alapvető belső feltétele a forradalom békés fejlődésének.) A békés, fokozatos átmenet eredményeképpen a munkások és parasztok a harc közben fokozatosan tanulhattak bele a vezetésbe, s ugyanakkor az értelmiség és a régi szakemberek is bekapcsolódtak az építés munkájába.

A békés átmenet azonban nehézségekkel is járt; így azzal, hogy az osztályellenség — amely pedig már 1919-ben bőséges tapasztalatokat szerzett a proletárdiktatúra elleni harcban és, amely igen ravasz, befolyásos és harcias ellenfél volt, — átmenthette kádereinek egy részét, jobban megőrizhette kapcsolatait és pozícióit. A kispolgári demokratizmus és a szocialista demokrácia közötti alapvető ellentét sem vált olyan nyilvánvalóvá, mint mikor a fegyveres harc élesen kirajzolta a frontvonalakat. A békés átmenet azonban ennek ellenére is sokkal előnyösebb volt a magyar nép számára, s egyben sokkal vonzóbb példa a tőkés országok dolgozói számára, mint a polgárháborús út.

A proletárdiktatúra békés győzelmének óriási jelentőségét nem homályosíthatja el az sem, hogy 1956 októberében az ellenforradalom véres közjátéka átmenetileg megszakította a békés fejlődést. Az ellenforradalom nem valamiféle szükségszerű folyománya, elkerülhetetlen következménye volt a békés átmenetnek. Ha országunkban a proletárdiktatúra nem gyengül meg, ha erejét nem ássa alá a szektás dogmatizmus és a revizionista árulás, akkor nem törhetett volna ki ellenforradalom. Tagadhatatlan azonban, hogy pártunk nem mérte fel megfelelően a viszonylag békés fejlődésből következő sajátos feladatokat és lehetőségeket, s ez hozzájárult a proletárhatalom meggyengüléséhez, az ellenforradalom átmeneti sikeréhez. Súlyos károkat okozott már az is, hogy a felszabadulás után, a koalíciós versenyfutásban a párt a szükségesnél szélesebbre tárta ki kapuját. A két munkáspárt egyesülése után — amely egyébként bizonyos távlatból tekintve is célszerűnek és rendkívül nagy jelentőségűnek bizonyult — a párt a felnőtt lakosságnak csaknem 18 százalékát foglalta magában, s ez egészségtelen, a párt élcsapat-jellegét veszélyeztető jelenség volt. Helytelen volt továbbá nem figyelembe venni, hogy a forradalom békés győzelme nem csökkenti, hanem inkább növeli a burzsoá-kispolgári ideológia elleni harc követelményeit. Az MDP lebecsülte

Digitized by Google

a politikai küzdelemben alulmaradt burzsoá-kispolgári irányzatok és mindenekelőtt a nacionalizmus ideológiai befolyását, és az ellene való harcot nem vitte ideológiai síkon is következetesen végig, hanem inkább elhallgattatta azt. A hatalomért folytatott harc időszakában a reakciós ideológiák ellen túlnyomórészt a politikai leleplezés eszközével hadakoztunk, a hatalom átvétele után pedig nem vettük eléggé számításba azt, hogy a politikai és gazdasági fronton megvert burzsoá reakció az ideológia és a kultúra területén igyekszik megvetni a lábát.

Súlyos baj származott abból is, hogy a viszonylag békés fejlődés is elbizakodottságot szült a vezetésben. Pártunk nem számolt eléggé azzal, hogy a békés győzelem következtében különlegesen fontossá vált fokoznia a tömegek éberségét. Nem tudatosította a tömegekben azt, hogy a burzsoázia csak azért mondott le a fegyveres ellenállásról, mert az adott erőviszonyok nem tették ezt lehetővé számára. Ily módon a munkásosztályon is fokozatosan olyan hangulat lett úrrá, mintha ki volna zárva a burzsoá restauráció veszélye. De hibát követett el az akkori pártvezetés azzal is, hogy nem folytatott eléggé differenciált politikát a burzsoáziával szemben: nem adta meg az átnevelődés és a megbékélés elég lehetőségét azoknak a burzsoá elemeknek, amelyek az erőviszonyok felismerése alapján hajlandók lettek volna kiegyezni az új viszonyokkal és beilleszkedni a népi demokrácia rendjébe.

A pártvezetés elbizakodottságának még súlyosabb megnyilvánulása volt a tömegek igényeinek, véleményének lebecsülése, a szocialista demokrácia szűkítése. A vezetés nem számolt azzal, hogy a békés átmenet megkönnyítette ugyan a nagy tömegek rokonszenvének megnyerését, de nem biztosította egyszer s mindenkorra támogatásukat. Csak helyes, a tömegek által elfogadott politika és gazdaságpolitika, fejlett szocialista demokrácia lehet szilárd alapja a párt és a tömegek kapcsolatának és a munkás-paraszt szövetségnek.

Nem sikerült továbbá a pártvezetésnek megfelelően felhasználnia a népfrontot, mint a tömegek összefogásának, a szocialista építésbe való bevonásának sajátos népi demokratikus, a békés fejlődéssel szorosan összefüggő eszközét. Másrészt nem tudta idejében leleplezni a revizionistáknak azt a törekvését sem, hogy a népfrontot a hatalom megosztásának szervévé tegyék.

Népünk és pártunk nagy árat fizetett ezekért a hibákért, de tanult is belőlük. Proletárdiktatúránk ma elsősorban azért erős és egészséges, mert pártunk nem téveszti szem elől a szocialista építés minden országra egyaránt kötelező fő nemzetközi törvényszerűségeit, másfelől számol azokkal a sajátos követelményekkel is, amelyek hazánk adottságaiból és a szocialista forradalom népi demokratikus formájából, békés győzelméből adódnak.

Digitized by Google

Államunk ma erőteljesen védelmezi a néphatalmat, keményen fellép azokkal szemben, akik kezet emelnek rá, megbocsátó azokkal szemben akik az ellenforradalom idején megtévedtek, de azóta a helyes útra tértek. Megadja a lehetőséget a volt kizsákmányolóknak is arra, hogy beilleszkedjenek társadalmunkba, dolgozó emberekké váljanak és gyermekeik jövőjét is biztosítsák. Népköztársaságunkban külön törvény szögezi le ezt.

Pártunk gazdaságpolitikája helyes, jól szolgálja a népgazdaság érdekeit, a szocialista építést, békénk védelmét, s egyben elősegíti a dolgozó tömegek életszínvonalának emelkedését, erősíti a munkásosztály és szövetségesei közötti jó viszonyt, a párt és a tömegek egészséges kapcsolatát. A mezőgazdaság szocialista átalakításának befejezése és az átszervezés helyes módszerei pedig megteremtették az alapot a munkás—paraszt szövetség további, magasabb szinten való megerősítéséhez.

Fejlődik állami életünk demokratizmusa is. Megnőtt az országgyűlés súlya, szélesedett a tanácsok jogköre, biztosítva vannak a szocialista törvényesség érvényesülésének politikai és szervezeti feltételei. Fokozódik a tömegek részvétele az állami és gazdasági élet irányításában.

Mindez nem jelenti azt, hogy minden problémát megoldottunk, hogy népi demokráciánkban nincsenek nehézségek. Annyi azonban bizonyos, hogy az út, amelyen haladunk, jó. És minél egyenesebb, minél tágasabb ez az út, annál jobban növeli a szocializmus vonzerejét, nemcsak hazánkban, hanem azokban az országokban is, amelyekben a szocialista forradalom véghezvitele még a jövő feladata.

Digitized by Google

Az automatizálás társadalmi szerepéről

Írta BENEDIKT OTTÓ

1. Az automatizálás gazdasági és műszaki feltételeiről

Mielőtt rátérnénk vizsgálatunk egyik fő problémájára, nevezetesen az automatizálás társadalmi szerepére a kapitalizmusban, előbb azzal a kérdéssel kell foglalkoznunk, mit is értünk tulajdonképpen automatizálás alatt és a társadalmi fejlődés melyik szakaszával kapcsoljuk össze e fogalmat? Ezt azért kell tennünk, mert a polgári szociológusok nagy része azt állítja, hogy az automatizálásban egyáltalán nincsen semmi új, és már ezért sem jelenthet a kapitalista világra nézve semmilyen problémát.

Rámutatnak például a szent víz eladására szolgáló ókori egyiptomi automatákra, valamint hivatkoznak a különböző feudális udvarokban bemutatott önműködő mechanikai szolgákra. Végül azzal érvelnek, hogy már a fiatal kapitalizmus ismerte, sőt alkalmazta a modern automatizálás három műszaki alapelvét: az „önműködő szabályozást", amelyre példa a 100 éves múltra visszatekintő Watt-féle automatikus gőzgép fordulatszámszabályozó, a „programvezérlést", amelyet már 150 évvel ezelőtt Jacquard önműködő szövőgépében alkalmazott, sőt még szellemi munkafolyafolyamatoknak önműködő berendezések által való helyettesítését is, amelyet már 100 évvel ezelőtt Babbage lyukkártyás számológépének segítségével megvalósított. Ha pedig az önműködő berendezések alkalmazása a fejlődés korábbi időszakaiban sem okozott problémát, akkor szerintük nem lehet kétséges, hogy az a jelenkor magasan fejlett kapitalizmusa részére nem veszélyt, hanem inkább újabb virágzás alapját képezi.

Ha kritikusan megvizsgáljuk ezen érvek helyességét, akkor mindenekelőtt azt látjuk, hogy nem szabad elvontan csak az automatikus működés kritériumából kiindulnunk. Azt kell tekintetbe vennünk, hogy a termelőerők fejlettségének milyen fokán, meny-

Digitized by Google

nyire széleskörűen alkalmazták az automatikát, milyen volt ennek konkrét jelentősége a termelés szempontjából. Ha így vizsgáljuk a kérdést, világossá válik, hogy az automatika kapitalizmus előtti alkalmazásának nem lehetett befolyása a termelés menetére, mert a termelőerők fejletlensége miatt még hiányzottak a szükséges tárgyi feltételek ahhoz, hogy az emberi munkát géppel helyettesítsék. Csak az iparosítás alapján nyerhetett az automatizálás a termelésben fontos szerepet és tehetett szert nagy gazdasági és társadalmi jelentőségre.

Éppen ezért először azt a kérdést kell érintenünk, miért és milyen feltételek alapján fejlődött ki az iparosítás talajából — kezdetben rendkívül lassan, az utóbbi két-három évtized alatt viszont annál rohamosabban — az automatizálás folyamata?

Már Marx rámutatott arra, hogy a munkagép, vagyis „a *szerszámgép* az, ahonnan a XVIII. század ipari forradalma kiindult"[1] és hogy „a munkagépek terjedelmének és egyidejűleg működésben levő szerszámaik számának megnövekedése"[2] tette szükségessé az emberi munkaerő helyettesítését a munkagépet hajtó gépek területén is.

Ilyen irányú fejlődése során a kapitalista iparosítás a fizikai munkát mindinkább csak a gépek kiszolgálására szorította. Egy további fejlődési fokon e területet is erősen szűkíteni kezdte: gépsorok, futószalagok és hasonló, a technológia folytonosságát célzó berendezések segítségével a gépek kiszolgálását csak működésük ellenőrzésére és szabályozására, a technológiai folyamatba való beavatkozásra és a gépek vagy géprészek be- és kikapcsolására, vagy vezérlésére redukálta.

Mindebből azt látjuk, hogy az automatizálás, amely a munkát még erről az utolsó területéről is kiszorítani igyekszik, objektíve csak az iparosításnak és a gépesítésnek a legmagasabb fokán fejlődhetett ki.

A modern automatizálás alapjául szolgáló műszaki elvek ugyan — amint már említettük, — régtől fogva ismeretesek, de akkor mégsem nyerhettek szélesebb alkalmazást, mert elvük megvalósítása az akkori műszaki szinten lényegében lehetetlen volt, a feladat megoldását még nem tűzte napirendre a társadalmi fejlődés. Amikor viszont a további gazdasági fejlődés ezt a feladatot kitűzte, meg is találta a kielégítő megoldást a közben kialakult magasabb műszaki és tudományos szinten.

Példa erre az említett Watt-féle önműködő szabályozó, amely a gőzgép fordulatszámát bármilyen zavaró körülmény hatása ellenére állandó értékre szabályozza. Ha a fordulatszám csökken, a centrifugális erő változásának hatása alatt a gőzutánpótlást sza-

[1] Marx: A tőke. Első kötet. Szikra 1949. 401. oldal.
[2] Marx: A tőke. Első kötet. Szikra 1949. 404. oldal.

Digitized by Google

bályozó szelep több gőzt enged be, és ezáltal a gép megint felgyorsul. Ez az elv tehát, — ha elvonatkoztatunk adott megvalósulási alakjától — abban áll, hogy a szabályozandó értéknek (például a fordulatszámnak) egy kívánt értéktől való eltérése maga idézi elő azt a beavatkozást (például a gőzutánpótlás fokozását), amely az említett szabályozási eltérést megint csökkenteni igyekszik. Világos, hogy a szabályozás annál tökéletesebb, ha minél kisebb szabályozási eltérés minél hatalmasabb beavatkozási folyamatot tud előidézni. Mechanizmusok segítségével ezt a felerősödést elérni rendkívül nehéz és ez a tény annak idején lehetetlenné tette Watt zseniális elvének széleskörű alkalmazását.

Döntő változást hoztak ezen a téren az elektronika tudomány által kifejlesztett erősítő berendezések. Ezek lehetővé teszik, hogy még rendkívül kis szabályozási eltérések is bármely kívánatos nagyságú beavatkozási teljesítményt vezérelhessenek, vagyis azt, hogy bármilyen termelési folyamatban szerepet játszó érték gyorsan és nagy pontossággal önműködően egy kívánt törvényszerűségnek megfelelően nyerjen szabályozást.

Az így létrejött berendezések a fejlett iparral rendelkező országokban kb. a harmincas évek óta kezdtek elterjedni és hamarosan a legkülönbözőbb területeken nyertek széleskörű alkalmazást és kezdték helyettesíteni az addig szabályozási célokra felhasznált munkaerőt.

Hasonló szerepet játszott az elektronika a programvezérlés terén is. Az említett Jacquard-féle szövőgépben még kartonlapokat alkalmaztak, amelyekbe a különböző szövési mintáknak megfelelő kombinációkban elrendezett lyukakat sajtoltak. Ezek mozgás közben mechanikai impulzusokat idéztek elő, amelyek segítségével az adott szövési programnak megfelelő géprészeket be- és kikapcsolták. Ennek a szellemes elvnek mechanikai úton történő megvalósítása igen nagy nehézségeket okozott, amelyek teljesen megszűntek, amikor a modern elektronika a mechanikai impulzusokat villamos impulzusokkal helyettesítette. Így született meg nemrégen az elektronikus programvezérlésű önműködő szerszámgép, amely a legkülönbözőbb munkafolyamatokat meg tudja valósítani, és amelyet sok másprogramú munkagéppel együtt lehet vezérelni. Ezért az elektronikus programvezérlés egész technológiai folyamatok, sőt egész gyárak úgynevezett komplex automatizálásának fontos eszköze.

Hasonló módon alakult ki a gyakorlatban nehezen használható Babbage-féle lyukkártyás számológépből a modern elektronikus digitális berendezés, amely óriási számú információt rendkívül gyorsan tud analizálni, és egy bizonyos, előre megadott elvnek megfelelő legcélszerűbb döntést tud hozni. E tulajdonságok alapján arra is fel lehet használni, hogy olyan szellemi munkát

Digitized by Google

helyettesítsen, amelyet előre pontosan programozható egyszerű műveletekre lehet felbontani. Ily módon a könyvelés, a bérelszámolás, a raktárellenőrzés, a nyersanyag utánpótlás, a kalkuláció és az üzemvezetés és kereskedelem sok más területén az automatikus számológépek olyan munkát végezhetnek, amelyet eddig igen nagyszámú alkalmazottnak kellett végeznie.

Ha összefoglaljuk vizsgálataink eddigi eredményeit, megállapíthatjuk a következőket:

A modern automatizálásnak az ipar bizonyos magas fejlődési fokán keletkező, a tudományok magas szintjét feltételező és rájuk erősen visszaható folyamata mind a fizikai, mind a szellemi munka terén képes oly nagyszámú munkaerőt felszabadítani, a munka termelékenységét oly nagymértékben emelni és sok, eddig megoldhatatlannak látszó tudományos és műszaki probléma megoldása terén olyan eredményeket elérni, hogy már alig beszélhetünk egyszerűen tudományos-műszaki fejlődésről, hanem tényleges tudományos és műszaki forradalomról kell beszélnünk.

Ha meg akarjuk vizsgálni a modern automatizálás társadalmi jelentőségét, nem szabad ezt az analizist elvontan elvégezni, hanem abból a konkrét kérdésből kell kiindulnunk, hogy milyen termelési viszonyok talaján valósul meg az automatizálás.

Vizsgáljuk meg először a modern automatizálás társadalmi szerepét a kapitalizmusban.

2. A kapitalizmus dicsőítőinek néhány gazdasági elmélete

A kapitalizmus dicsőítői azt igyekeznek bebizonyítani, hogy az automatizálás a kapitalizmus virágzásának új korszakát jelenti. Ezen állításukat azon tényre alapítják, hogy a kapitalista országokban a második világháború után a műszaki fejlődés sokkal gyorsabb volt, mint a háború előtti sokéves gazdasági pangás idején és, hogy a háború utáni évek műszaki fejlesztésében a legnagyobb szerepet a termelés automatizálása játszotta.

Tény, hogy a második világháborúból az Egyesült Államok gazdaságilag és katonailag megerősödve került ki, ugyanakkor, amikor Anglia és Franciaország az amerikai imperializmus függőségébe került, a többi kapitalista nagyhatalom pedig katonai veresége folytán egy bizonyos időre kiesett a konkurrensek sorából. Így az Egyesült Államok — a többi kapitalista ország rovására — új piacokat szerzett, ez a tény pedig a kapitalista monopóliumokat, amelyek a háború idején nagy nyereségekre tettek szert, elég nagyméretű tőkebefektetésekre buzdította.

Másrészt a háború idején a kapitalista országokban a tudomány bizonyos, főként hadicélokra felhasználható ágai — ezekhez tartozott az automatika és az elektronika is —, az erősen növekvő

Digitized by Google

állami dotációk segítségével gyorsan fejlődtek. Így tehát a háború befejezése után egyebek között két fontos körülmény találkozott és erősen hatott egymásra: a kapitalista monopolisták azon része, amely a háború alatt az automatikai és az elektronikai berendezéseket gyártotta, erősen érdekelve volt abban, hogy e termelést békeidőben is tovább fejlessze. Más monopólisták pedig piacuknak a többi kapitalista konkurrens rovására történő kibővítése érdekében keresték a lehetőséget, hogy állótőkéjük megújítása és kiszélesítése új, magasabb műszaki szinten történjék. Többek között ilyen alapon fejlődött ki az Egyesült Államokban a modern automatizálás, amely később — ha szűkebb keretekben is — Angliában, Franciaországban, Nyugat-Németországban és Olaszországban is elterjedt.

Ugyanakkor, amikor a kapitalizmus dicsőítői a valóságos fejlődés tényeit figyelmen kívül hagyva, ezt a fejlődést, mint egy második ipari forradalom, egy új gazdasági virágzás korának kezdetét propagálják, a felsorolt országok dolgozóinak széles rétegeiben a tőkés automatizálás súlyos aggályokat vált ki.

Világos számukra az automatizálásnak az az alaptendenciája, hogy a fizikai és részben a szellemi munkások száma a termékek mennyiségéhez viszonyítva erősen csökken, és még túlságosan jól emlékeznek arra a munkanélküliségre, amely a második világháború előtt a legtöbb kapitalista országban uralkodott, habár a modern automatizálási folyamat akkor még alig indult meg. Joggal tartanak tehát attól, hogy ezek a jelenségek — még súlyosabb szociális következményekkel — megismétlődhetnek.

Mind a polgári, mind a reformista szociológusok nagy része igyekszik a dolgozók említett aggályait eloszlatni és velük elhitetni, hogy a mai kapitalizmus már nem ismer kríziseket és munkanélküliséget, alapjaiban és struktúrájában megváltozott, egyenletesen és harmonikusan fejlődik tovább és az automatizálás által keletkező szociális problémákat is teljesen kielégítő módon meg tudja oldani. A kapitalizmus ezen apologétái — felhasználva az automatika tudomány néhány szakkifejezését is — azt hirdetik, hogy a jelenkori kapitalista gazdasági és államvezetés állítólag megtalálta azokat a „beépített önműködő stabilizátorokat", amelyek képesek megszüntetni a kapitalizmus eddigi ellentmondásait.

Az egyik ilyen elmélet, az úgynevezett kompenzációs elmélet, azt igyekszik bebizonyítani, hogy az automatizálás nem vezethet munkanélküliséghez. Eszerint az automatizált berendezések ipari alkalmazása felszabadít ugyan nagy mennyiségű munkaerőt, de ugyanakkor az ipar azon része, amely az említett berendezéseket termeli, megfelelően fejlődik és így képes felvenni az ipar más területein feleslegessé vált munkaerőt.

Ez az elmélet nem más, mint továbbfejlesztése a polgári köz-

Digitized by Google

gazdászok már 100 év óta ismételgetett azon állításának, hogy a munkásokat kiszorító gépek egyidejűleg állítólag fel is szabadítják a megfelelő tőkét, amely a munkanélkülivé vált munkások újabb foglalkoztatását biztosítja. Ezen állítás alaptalanságát már Marx leleplezte:

„A munka azon növekedése amelyet a munkaeszközök — gépek, szén stb. — termelése igényel, szükségszerűen kisebb azon munkánál, amelyet a gépek alkalmazása megtakarít. Különben a gép terméke nem lenne olcsóbb, vagy még drágább lenne, mint a kézi termék."[3] Ez a munka termelőerejének emelkedését tükröző objektív összefüggés világosan mutatja, hogy mennyire hazugok azoknak az állításai, akik az említett kompenzációs elméletet kiveszik a történelem lomtárából és az automatizálás korszakára akarják alkalmazni.

Hogy a monopolkapitalizmus valójában mennyire nem képes megakadályozni azt, hogy a tőkés módon megvalósított automatizálás erősen csökkentse a foglalkoztatott dolgozók számát, világosan mutatják a következő tények is:

Az 1957—58-as években kifejlődő gazdasági krízis idején az Amerikai Egyesült Államok kapitalistái igyekeztek az automatizálást maximális mértékben a munkaerővel kapcsolatos kiadások csökkentésére felhasználni. Ennek az volt a következménye, hogy a foglalkoztatottság mértéke gyorsabban csökkent, mint a termelés, úgy hogy a termelésnek a krízis legmélyebb pontja után történő fokozatos helyreállítása nem vezetett a foglalkoztatottság mértékének megfelelő növekedésére, sőt a munkanélküliség akkor is jelentős maradt, amikor a termelés egészében már lényegesen felülmúlta a válság előtti legmagasabb szintet. Az 1959-es évből származó adatok szerint 5 millió amerikai dolgozó egyáltalán nem tudott munkát találni. Sőt tudjuk, hogy a munkanélküliek száma ma már majdnem 6 millió.

Igen ám, mondják erre a kapitalizmus dicsőítői, de mégis van elég példa arra, hogy nagy monopóliumok, az automatizálás segítségével növelve iparuk műszaki szintjét, egyúttal növelték piacukat is. Ily módon a termelékenység fokozását nem annyira a munkáslétszám csökkentésére, mint inkább a termelés növelésére használhatták fel.

Miért ne érhetnének tehát el jobb szervezési módszerek és jobb piackutatás segítségével az összes kapitalisták hasonló eredményeket? És miért ne lehetne erre éppen az automatika tudományának eredményeit felhasználni? Hiszen mi más a piackutatás, mint rengeteg sok információ beszerzése és gyors feldolgozása, amire éppen a modern elektronikus számológépek használ-

[3] Marx Károly: A tőke. Első kötet. Szikra. 1949. 479. oldal.

Digitized by Google

hatók fel nagy sikerrel? És miért ne lehetne az önműködő szabályozás elvét, amelyeket a műszaki folyamatok stabilizálására mindennap használnak, arra is felhasználni, hogy a kapitalista termelés fejlődésének irányát és mértékét stabilizálják? Miért ne lehetne például egy információkat feldolgozó olyan elektronikus berendezést megalkotni, amely a piacviszonyoknak az ideális normától való eltéréséből arra következtetne, hogy milyen beavatkozási lépések szükségesek a kapitalisták részéről ahhoz, hogy a piacviszonyok megint visszatérjenek a normára?

A kérdés ilyen módon való feltevése azonban elejétől végig hamis. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy a kapitalista automatizálás kifejlődése a kapitalizmus általános válságának időszakában történt, amelyet a kapitalizmus ellentmondásainak fokozódó kiéleződése jellemez. A szocialista tábor létrejötte, a gyarmati rendszer tényleges szétesése és sok más ismert körülmény együttesen erősen kiélezi többek között a piacproblémát is.

Igaz ugyan, hogy egyes monopolista csoportok és egyes kapitalista országok a krízis idején is bővíthetik piacukat és ezzel párhuzamosan termelésüket is, de csak más csoportok és más országok kárára. A termelésnek az automatizálás révén megvalósítható erőteljes növelése azonban végeredményben a végsőkig élezi a kapitalizmus számos belső ellentmondását, különösképpen alapvető ellentmondását, súlyosbítja az ellentmondást a kapitalista termelés növekedése és a fizetőképes árukereslet viszonylagos csökkenése között is.

Ezen a tényen végeredményben nem változtathat az sem, hogy a monopóliumokat kiszolgáló államok, így például az Egyesült Államok hadirendelésekkel igyekeznek mesterséges piacot teremteni. Tudjuk, hogy a termékek egy részének ily módon improduktív célokra történő felhasználása a társadalomra — gyakorlatilag a dolgozó tömegekre — óriási terhet rak, ami többek között adóztatásuk fokozása révén egyrészt tovább csökkenti fogyasztásukat, másrészt növeli politikai ellenállásukat. Nem küszöbölik ki a növekvő termelés és a szűk fizetőképes kereslet közötti ellentmondást az olyan intézkedések sem, hogy a vetésterületet például az USA-ban mesterségesen csökkentik ugyanakkor, amikor sok elmaradt kapitalista országban, mint például Indiában, évenkint éhinség dühöng.

Azt a súlyos problémát, hogy az automatizálás által a kapitalista piac felvevőképessége a kapitalista össztermeléshez viszonyítva erősen csökken, az előbb említett elektronikus piackutatási berendezések ugyancsak nem tudják megoldani. Ehhez hozzájárul még az is, hogy a kapitalista össztermelés és a kapitalista piac felvevőképessége fogalmai absztrakciók, amelyek eltakarják azt a tényt, hogy ezeken a területeken az egyes monopolisztikus tőkés-

Digitized by Google

csoportoknak és imperialista államoknak teljesen ellentétes érdekei érvényesülnek. Éppen ezért azokat az információkat, amelyeket egy elektronikus számológép a piac felvevőképességéről adhatna, a különböző tőkéscsoportok nagyon különbözően értékelnék; azok a lépések, amelyeknek segítségével az egyik tőkéscsoport a krízis következményeit enyhíteni igyekezne, egy másik tőkéscsoport részére a krízist súlyosbíthatnák.

Ha összefoglaljuk az eddig elmondottakat, azt látjuk, hogy a kapitalista módon megvalósított automatizálás a dolgozó tömegeket fokozódó munkanélküliséggel fenyegeti, ami élesen ellentmond a kompenzációs elméletnek.

A legérdekesebb azonban az, hogy sok kapitalista nemcsak hogy maga sem hisz ebben az elméletben, hanem egészen nyíltan és szépítgetés nélkül ideálisnak tartana egy olyan állapotot, amikor az ipar mágnásai teljesen megszabadulnának a munkások foglalkoztatásának hátrányaitól. Az amerikai alumínium társaság egyik vezetője, Mr. Brown a következőket jelentette ki: „Az embereknek nehéz természete van és nem könnyű dolog velük érintkezni. Ezért ma szükségünk van személyzeti igazgatókra, az üzemvezetőség és a munkások közötti viszonyt tanulmányozó előadókra, szakmai kiképzési tanfolyamokra és a művelési munka vezetőire, az üzemi ebédlőben dolgozó személyzetre stb. Mindez pénzbe kerül. Éppen ezért úgy vélem, hogy mi a jövőt illetőleg sokkal jobban járnánk, ha az eddig a futószalag mellett dolgozó munkásoknak életük kellemesebbé tétele céljából kifizetendő pénz egy részét arra használnánk fel, hogy az embereket teljesen kizárjuk erről a területről."[4]

Ezekben és hasonló kijelentésekben nemcsak a bennük megmutatkozó cinizmus érdekes, hanem az is, hogy ezek az urak, akik úgyszólván egy proletariátus nélküli kapitalizmusról ábrándoznak, úgy látszik nem tudják, hogy profitjukat éppen a munka ki nem fizetett része alapján szerzik. Ebben a kérdésben azokra a polgári közgazdászokra támaszkodnak, akik azt állítják, hogy az értéktöbblet, amely a tőke akkumulációjának forrása, magából a gépből ered.

Így például a nyugatnémet szociáldemokrata párt egyik teoretikusa, Walter Theimer „Der Marxismus" című könyvében[5] azt állítja, hogy a gépek teremtik az értéktöbblet egy részét. Ha ez így lenne, akkor tényleg arra lehetne következtetni, hogy a modern automatizálás, amely a gépi berendezés mennyiségét az alkalmazott munkások számához képest óriási mértékben növeli, maga válik az értéktöbblet forrásává. Vagyis más szóval, maga a

4 Fordítás a „Die Zukunft". Wien. 1955. Heft 11. 314.
5 W. Theimer „Der Marxismus" (Lehre–Wirkung–Kritik) S. 168. – A. Francke. A. G. Verlag. Bern.

Digitized by Google

kapitalizmus fejlődése szüntetné meg a munkásosztály kizsákmányolását.

Az ilyen állítások azonban teljesen alaptalanok. Tudjuk, hogy a gép, tehát az automatizált berendezés is, értékének csak azt a részét adhatja át a terméknek, amelyet kopása folytán veszít. Az értéktöbblet forrása tehát továbbra is maga az eleven munka, annak következtében, hogy a tőkés a termelési eszközök magántulajdona alapján eltulajdoníthatja a munkásosztály munkájának megfelelő részét. Az automatizálás a kizsákmányolás ezen tényén nem változtat, sőt szükségszerűen növeli mértékét. Az értéktöbblet összegét ugyanis két tényező szabja meg: az egyes munkás kizsákmányolásának mértéke és az egyszerre foglalkoztatott munkások száma. Az automatizálás tehát szükségszerűen magában hordja azon tendenciát, amely az egyes munkás kizsákmányolásának erőteljes fokozására irányul. De ez még nem minden. Az automatizálás még azokon a területeken is növeli a kizsákmányolást, amelyekre közvetlenül nem terjed ki. Azok a vállalkozók, akik nem képesek az automatizálás által igényelt befektetésekre, annál nagyobb energiával vezetnek be — mégpedig régi műszaki szinten — konkurrenciaképességük megmentése céljából más olyan munkaszervezési módszereket, amelyeknek lényege a munkatempó gyorsítása, a munka intenzívebbé tétele, a fokozottabb kizsákmányolás.

3. A „technokrácia" elméletének korszerűsítése

A kapitalizmus dicsőítői minden erővel igyekeznek a munkásokat politikailag is félrevezetni. Az egyik legveszélyesebb ilyen célzatú elmélet az úgynevezett „technokrácia" elmélete. Eszerint a hatalom a tőkésosztály kezéből a szervezők, a managerek, a gazdasági és műszaki vezetők kezébe megy át, ami — állítólag — szükségtelenné teszi a tőkésosztály elleni forradalmi harcot. A „technokrácia" elmélete igyekszik lejáratni a marxizmus tanítását a munkásosztály vezető szerepéről, történelmi hivatásáról.

A technokráciáról szóló elmélet már évtizedek óta szerepel a polgári és reformista szociológusok fegyvertárában, miközben több változtatáson ment keresztül.

1921-ben az amerikai szociológus Veblen „A mérnökök és az árrendszer" című könyvében a műszakiakban és a mérnökökben látja a jövő társadalmának vezetőit. Tanítása főképpen az 1929-től 1933-ig terjedő nagy gazdasági krízis idején a liberális burzsoázia köreiben számos követőre talált, mert olyan útnak tekintették, amely kivezethet a kapitalizmus ellentmondásaiból szocialista forradalom nélkül.

A második világháború idején, 1941-ben Burnham amerikai szociológus „A managerek forradalma" című könyvében azt ál-

Digitized by Google

lítja, hogy a társadalom feletti felső hatalom a gazdasági vezetők kezébe megy majd át.

A technokráciáról szóló „elméletet", amelyet a kapitalista fejlődés tényleges menete már alaposan megcáfolt, az utóbbi években néhány szociológus újból igyekszik felfrissíteni, mégpedig az automatizálás fejlődése alapján. Így például 1957-ben Cino Polo olasz professzor a következőket írta a kapitalizmus társadalmi struktúrájának állítólagos változásáról:

„A teljesen automatizált gazdaságban csak különböző szakképzettségű és különböző rangú műszakiak maradnak meg. A munkaadó klasszikus alakját a legmagasabb rangú alkalmazottak csoportja helyettesíti, amely a gazdasági vezetőséget fogja képezni . . ."[6]

Amint látjuk, Cino Polo egy szóval sem említi a kapitalista társadalom alapját képező azon tényt, hogy a termelőeszközök magántulajdonban vannak. Éppen ezért elmélete, amely szerint az automatizált termelésben kialakuló hierarchia játssza majd az egész társadalomban a döntő szerepet, a modern monopoltőkés viszonyokat teljesen önkényesen eltorzítja.

Tudjuk, hogy a monopóliumok növekedése lehetetlenné teszi a tőkés számára irányító szerepének közvetlen betöltését és ezért létrejön a műszaki és gazdasági vezetők egész hierarchiája. Ettől azonban a monopóliumok kapitalista lényege egyáltalán nem változik meg, mert továbbra is a tőkések a termelési eszközök magántulajdonosai s ennek alapján a gazdasági és politikai hatalmat is kezükben tartják és profitszerzési céljaiknak vetik alá. Jogaiknak, érdekeiknek megvédésére pedig készen áll az államapparátus.

A technokráciáról szóló elmélet mindettől eltekint és arra igyekszik rábírni a munkásságot, hogy mondjon le a monopóliumokat kiszolgáló állam ellen irányuló harcáról.

A technokráciáról szóló elméletet a reformisták is gyakran felhasználják. Azt az illúziót akarják kelteni, mintha a proletariátusnak nem kellene a kapitalizmus ellen harcot vívnia, mert a kapitalizmus éppen a technokrácia révén állítólag majd átfejlődik — mégpedig békés úton — a szocializmusba.

Ezen elmélet, amelynek lényege az, hogy a munkásságnak nem kell forradalmi harcot folytatnia, mert az államban a vezető szerep az értelmiséget és ezen belül a gazdasági és műszaki szervezőket illeti, csak korszerűsíti Bernsteinnek és Kautskynak azon elméletét, amely szerint az értelmiség állítólag önálló osztály és önálló forradalmi szerepre képes. Ezt az elméletet, amelynek ob-

[6] Idézet G. V. Oszipov: „Technika i obscsesztvennij progresz" című könyvének 127. oldala alapján.

Digitized by Google

jektív célja az, hogy az értelmiséget alávesse a burzsoáziának és mindenekelőtt a legbefolyásosabb, legerősebb monopóliumoknak és elszakítsa a munkásságtól, — 1956-ban a magyar revizionisták is hirdették. Akkor a tények gyorsan és világosan leleplezték az értelmiség önálló szerepéről szóló elméletek ellenforradalmi tartalmát.

Hogy a technokráciának békés úton a szocializmusba való átmenetéről szóló reformista elmélet lényege a valóságban mélyen reakciós, azt például a nyugatnémet szociológus Friedrich Pollocknak a technokraták politikai hitvallásáról írt következő soraiból is láthatjuk:[7]

„A műszaki fejlődés az automatizált termelés olyan hierarchiáját teremti meg, amely fentről lefelé teljes tudatában van annak, hogy elitet képez és ezért azt vallja, hogy többségében jobban megfelel a totalitárius rendszernek, mint demokratikusnak."

Hogy milyen fontos az, hogy óva intsük a dolgozókat a különböző technokráciás elméletekben rejlő veszélyektől, mutatja Burnham már említett könyve, amelyben a szerző a szervezők társadalmának mintaképét a hitlerista Németországban látja, amely szerinte forradalmi úton a kapitalizmus helyére lépett és az utóbbi kríziseit egyrészt munkakényszer, másrészt hadigazdálkodás útján kiküszöbölte. Szó szerint a következőket írja: „Bármily nehéz legyen is a tömegek sorsa a nácizmus alatt, mégiscsak akkor reménykedhetnek, ha tovább haladnak az egyszer megkezdett úton és nem gondolnak a múlthoz való visszatérésre. Ha Hitler rendszere nem megy tovább a megkezdett úton, szükséges lesz helyettesíteni egy új rendszerrel, mely a Hitlerétől nem abban fog különbözni, hogy kapitalista, hanem abban, hogy újból, még érettebb alapon, megalakul a szervezők társadalma."[8]

Ugyanakkor, amikor az említett szerzők hozzá akarják szoktatni a dolgozókat ahhoz a gondolathoz, hogy az automatizált gépeket irányító személyek átveszik majd a társadalom feletti hatalmat, az utóbbi években akadtak olyan polgári szociológusok is, akik azt jósolják a dolgozóknak, hogy maguk az automatizált gépek fogják birtokolni ezt a hatalmat.

E fantasztikus állítás igazolására az angol szociológus Cleator „A robotok korszaka" című könyvében[9] az úgynevezett tanuló elektronikus berendezések gyors fejlődésére hivatkozik. Azt állítja, hogy eljön az az idő, amikor az automatizált gépek, az úgynevezett „robotok" képesek lesznek annyi tapasztalatot tárolni magukban, hogy — a szerző kifejezésével — önállóságuk tuda-

[7] F. Pollock: L'automation ses conséquences économiques et sociales p. 145. (Idézve Oszipov említett könyve alapján).
[8] James Burnham „The managerial revolution" p. 209.
[9] P. E. Cleator „The Robot Era".

Digitized by Google

tára ébrednek. Ily módon felszabadulnak az emberiség hatalma alól, amely elpusztul.

Nem lehet e vizsgálat feladata Cleator állítását filozófiai szempontból analizálni és összes erre vonatkozó hibáit felsorolni, mint például azt, hogy a technikát fetisizálva, teljesen azonosítja az emberi agy és az elektronikus számológép funkcióit, vagy azt, hogy tagadja az emberi agy további fejlődésének lehetőségét és szükségszerűségét, vagy azt, hogy nem érti, hogy az automatagép csak az emberi agy szüleménye, és nem képzelhető el függetlenül az őt tervező és programozó embertől, vagy sok más effélé súlyos hibát. Cleator állításának szociális tartalma abban áll, hogy ő a dolgozókban a fatalizmus érzését igyekszik kelteni és azt a téves elképzelést, mintha az emberiség sorsa meg lenne pecsételve, és ezért már nem lenne érdemes a kapitalista automatizálás káros szociális következményei ellen harcolni.

A kapitalista világ dolgozóinak széles tömegei azonban mindennapi életükben tapasztalják ezeket a következményeket és egyáltalán nem hajlandók lemondani az ellenük folytatandó harcról. Mind élesebb a harc a munkanélküliség ellen és azért, hogy a munkabérek fejlődése megfelelően lépést tartson a termelékenység fejlődésével. Gazdasági harcaikban a dolgozók mindinkább tapasztalják a monopolista állam beavatkozását és ezért az automatizálás következményei elleni harcuk mindinkább összekapcsolódik politikai követelményekkel, politikai harccal. Mind világosabbá válik a dolgozó tömegek számára, hogy az automatizálás szociális következményei csak a kapitalista viszonyok között rosszak számukra és ez a tudat harcukat mindinkább a kapitalista rendszer, maguk a tőkés viszonyok ellen fogja irányítani.

Ha összefoglaljuk a kapitalista automatizálás társadalmi jelentőségére vonatkozó vizsgálataink eredményét, megállapíthatjuk, hogy az automatizálás nemcsak, hogy nem csökkenti, hanem ellenkezőleg, erősen kiélezi a kapitalizmus összes belső ellentmondását. Hamisak tehát a különböző polgári és reformista szociológusok e tény leplezését szolgáló gazdasági és politikai elméletei. Fontos tehát, hogy a dolgozók tömegei megértsék ezen elméletek hazug voltát, mert ez szükséges ahhoz, hogy a kapitalista elnyomás, az egész kapitalista rendszer elleni harcukat mindinkább fokozzák.

Ezt a folyamatot döntően meg fogják gyorsítani a szocialista tábor egyre nyilvánvalóbb sikerei a kapitalizmussal való békés versenyben.

Rátérünk most ara a kérdésre, hogy mi az automatizálás társadalmi jelentősége a szocializmus viszonyai között. E kérdésre a feleletet a Szovjetunió példája alapján adjuk meg.

Digitized by Google

4. Az automatizálás a Szovjetunióban

Eddigi vizsgálataink eredményei lehetővé teszik, hogy ezzel a kérdéssel rövidebben foglalkozzunk, mint ez a kapitalizmus viszonylatában szükséges volt. A szocializmusban ugyanis az automatizálásnak mind a lehetőségei, mind a következményei elvben egészen más irányúak, mint a kapitalizmusban. A szocializmusban az automatizálás korszerű fejlődése nem kerülhet ellentétbe a társadalom érdekeivel, sőt ellenkezőleg, a legteljesebb mértékben megfelel azoknak. A tervgazdálkodás egyrészt lehetővé teszi annak a megállapítását, hogy az automatizálás bevezetése hol nyújtja a legjobb gazdasági eredményeket, másrészt pedig gondoskodik arról, hogy éppen ezeken a területeken valósuljon meg. Ennek köszönhető, hogy a Szovjetunióban az automatizálás, habár később kezdődött, mint az Egyesült Államokban, struktúrája tekintetében máris sokkal magasabb szintet ért el. A kapitalista termelési viszonyok ugyanis szükségszerűen korlátozzák az automatizálás lehetőségét és ezért a termelési folyamatokat leginkább csak részleteiben, nem teljes mértékben automatizálják. Ezzel ellentétben a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXI. kongresszusa kimondta, hogy át kell térni egyes gépcsoportok és berendezések automatizálásáról a komplex automatizálásra, vagyis a teljesen automatizált műhelyek, technológiai folyamatok és üzemek megvalósítására. A hétéves terv ezen előírásai lerakják az alapját teljesen automatikusan működő gyárak tömeges megvalósításának, ami döntő jelentőségű lesz a kommunizmus anyagi és műszaki bázisának megteremtésében.

Érthető, hogy a Szovjetunió ilyen és hasonló célkitűzései és e célkitűzések sikeres megvalósítása nagy hatással van a nyugati országok dolgozóira. Éppen ezért ezt a vonzó hatást igyekeznek a kapitalizmus apologétái csökkenteni, azt jósolván, hogy a gyors automatizálás a Szovjetunióban is nagy munkanélküliséget és a dolgozók elégedetlenségét fogja előidézni.

Az a gondolat, hogy a munka termelékenységének gyors növelése a Szovjetunióban munkanélküliséghez vezethetne, mindenkiben, aki a Szovjetunió gazdasági fejlődésének eddigi történetét ismeri, csak mosolyt válthat ki. Hiszen már 1932-től 1956-ig is a Szovjetunió állami és szövetkezeti iparában foglalkoztatott munkások munkájának termelékenysége több mint ötszörösére emelkedett,[10] vagyis az említett polgári szociológusok elmélete szerint a szovjet ipar munkásai nagy többségének már ma is munka nélkül kellene lennie. És mit mutat a valóság? Azt, hogy 1932-ben az ipari munkások száma 6 milliót tett ki, 1956-ig

[10] „A Szovjetunió népgazdasága 1956-ban" című évkönyv (Budapest, 1957.) 57, 59. illetve 52 oldalon található adatai alapján kiszámítva.

Digitized by Google

pedig nemcsak hogy nem csökkent, hanem több mint 15 millióra emelkedett. És ez egészen természetes is, mert az említett időszakban az ipar teljes termelésének volumene több mint a tizenegyszeresére, vagyis olyan rohamos mértékben nőtt, ami kapitalista viszonyok között lehetetlen lett volna.[10] A szovjet dolgozóknak nem kell tartaniok attól, hogy a komplex automatizálás őket munkanélkülivé teheti. Teljes bizonyossággal tudják, hogy a munka termelékenységének emelkedésével folyamatosan emelkedik életszínvonaluk. Az össztermelésnek oly hatalmas növekedése van tervbe véve, amelynek alapján körülbelül 5 évvel a hétéves terv megvalósítása után a Szovjetunió eléri az Egyesült Államokat az egy főre eső termelésben is, 1980-ra pedig 2:1 arányban meghaladja azt.

„Igen ám" — mondják erre a kapitalizmus védőügyvédei — a szovjet ipar eddigi gyors fejlődésének az a titka, hogy előzőleg nagyon alacsony szinten mozgott. De amikor az ipar eléri fejlődésének azt a fokát, amelyen a lakosság összes igényeit nagyjából ki tudja majd elégíteni, és ezáltal a termelés növekedésének üteme csökkeni fog, akkor a komplex automatizálás által gyorsan emelkedő termelékenység mégis elkerülhetetlenül munkanélküliségre vezet.

Ez az érvelés is teljesen hamis.

Egyrészt a lakosság igényei a szocializmusnak a kommunizmusba való átmenete során és a kommunizmusban is tovább nőnek, és a termelésnek a legfejlettebb technika alapján történő szakadatlan növelése és tökéletesítése elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy az egész társadalom állandóan növekvő szükségleteit a lehető legteljesebben kielégítsék és a társadalom valamennyi tagjának minden irányú fejlődése lehetővé váljon. Másrészt pedig meg kell állapítanunk a következőket:

Ha a termelékenység gyorsabban is emelkedik, mint a termelés volumene, ez a folyamat a szocializmus viszonyai között nem vezet munkanélküliséghez. A szocializmusban a műszaki haladást felhasználják a munkanap lényeges rövidítésére, mégpedig természetesen fizetéscsökkentés nélkül. Így például a Szovjetunióban 1957-ben 700,000 kohász áttért a 6—7 órás munkanapra, miközben heti keresetük nemcsak hogy nem csökkent, hanem ellenkezőleg, 14 százalékkal növekedett. A szovjet iparban kezdik bevezetni az ötnapos munkahetet is. A hétéves terv szerint 1964-től megkezdődik az egész iparban az átmenet a 30—35 órás heti munkára. A további távlatokban szó van 3—4 órás munkanapról is. Mindez előkészíti a szabad idő rendkívüli mértékben való növekedését, ami tág lehetőséget nyújt a tehetségek sokoldalú kibontakozására és egy tartalmas, boldog élet megteremtésére.

Digitized by Google

Az automatizálásnak a szocializmusban a dolgozók életkörülményeinek javításán túl messzemenő társadalmi kihatásai vannak. Gondoljunk Hruscsov elvtársnak a XXI. pártkongresszuson elhangzott következő szavaira:

„A szocialista társadalomban az automatizálásnak nemcsak gazdasági, hanem nagy társadalmi jelentősége is van. Az automatizálás alapján gyökeresen megváltozik a munka jellege, emelkedik a munkások kulturális, műszaki színvonala, megteremtődnek a szellemi és fizikai munka közötti különbség felszámolásának feltételei; az ember szerepe: az automaták és műszerek segítségével való vezérlés, a gépek karbantartása és a technológiai folyamatok programjának az összeállítása lesz."

Érthető, hogy ilyen távlatok mellett a szocialista társadalom dolgozóinak széles tömegei nemcsak, hogy nem félnek az automatizálástól, hanem ellenkezőleg, benne hatalmas eszközt látnak arra, hogy a munka mindig könnyebbé váljék és egyre több alkotóörömöt nyújtson. Ez magyarázza a kapitalista viszonyok között elképzelhetetlen tényt, hogy már százezreket tesz ki azon munkásfeltalálók és újítók száma, akik egész tehetségüket arra irányítják, hogy munkahelyükön az automatizálás újabb és újabb alkalmazási lehetőségeit felfedjék.

Ha összefoglaljuk mindazt, amit az automatizálás szerepéről a szocializmusban kifejtettünk, és összehasonlítjuk a kapitalista viszonyok között történő automatizálás társadalmi jelentőségére vonatkozó vizsgálatainkkal, azt látjuk, hogy az automatizálás a kapitalizmusban erősen fokozza a társadalom belső ellentmondásait, a szocializmusban döntő tényezője az életkörülmények javításának, a szocialista világgazdasági rendszer rohamos továbbfejlődésének, a kommunizmus diadalmas építésének.

Azt látjuk, hogy a termelési folyamatok széleskörű automatizálása túlnő a kapitalizmus keretein és új, szocialista termelési viszonyokat követel. Ugyanakkor ismételten hangsúlyozni kell, hogy a szocialista termelési viszonyok nem ösztönösen jönnek létre, ehhez szükséges a munkásosztály marxista—leninista pártjának fáradhatatlan szervező, nevelő, mozgósító munkája, a munkástömegek forradalmi harca.

Az automatizálás társadalmi szerepét a szocializmusban a Szovjetuniónak, mint a szocialista tábor gazdaságilag és műszakilag legfejlettebb, leghatalmasabb országának példáján vizsgáltuk meg, de világos, hogy az automatizálás más szocialista országokban is hasonló kedvező eredményekkel, következményekkel fog járni. Ugyanakkor azonban az automatizálás fejlesztésének kérdését minden országban a konkrét viszonyok megvizsgálása,

Digitized by Google

a már elért gazdasági és műszaki eredmények és lehetőségek pontos mérlegelése alapján kell megvizsgálni.

Vonatkozik ez hazánkra is. Vizsgáljunk meg néhány ezzel kapcsolatos problémát.

5. Hazai automatizálási feladatainkról

Legközelebbi feladatunkat e téren pártunk VII. kongresszusának az ötéves tervre vonatkozó tézisei szabják meg, amelyek nagy figyelmet szentelnek az ipari automatizálás előkészítésének.

Az irányelvek előírják: „Az egész iparban fontos feladat a termelő berendezések műszerekkel való mind jobb ellátása, ami előkészítheti az átmenetet a termelési folyamatok későbbi részleges, vagy teljes automatizálására." Továbbá: „Az ipar műszaki színvonalának emelésére tanulmányozni kell a termelési folyamatok technológiájának modernizálását s tudományosan fel kell dolgozni az automatizált termelési módszereket és folyamatokat."

Az említett irányelvek világos állásfoglalása ellenére még találhatók az ipar területén olyan vélemények, amelyek szerint az automatizálás előkészítésének feladata hazánkban állítólag egyáltalán nincs még napirenden.

Az egyik ilyen vélemény abból a tényből indul ki, hogy Magyarország kis ország, ezért állítólag mind az ipari folyamatok automatizálásának, mind az automatikai berendezéseket gyártó ipar fejlesztésének hazánkban elérhető előnyei erősen kétségbe vonhatók. Ennek bizonyítékául arra mutatnak rá, hogy Európa iparilag fejlett kisebb tőkés országaiban az automatizálás elmarad a kapitalista nagyhatalmak automatizálásának színvonala mögött.

Nem helyes azonban ilyen párhuzamot vonni a kis tőkésországok és Magyarország között. Nem szabad elfelejtenünk, hogy hazánk az egységes szocialista világgazdaságnak része, és így nem tekinthető elszigeteltnek. Iparunk nemcsak a belföldi szükségletre termel, hanem mindinkább tervszerűen összehangolja termelését a baráti országok termelésével. Hasonlóképpen az ipari folyamatok automatizálásához szükséges berendezéseket sem csak a hazai ipartól, hanem a baráti országok iparától is várhatjuk. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a kisebb tőkés országok lemaradása a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődésének törvényén alapszik, ugyanakkor, amikor a szocialista világgazdaságban a fejlődés törvénye a fokozatos gazdasági és kulturális kiegyenlítődés. Éppen ezért az a tény, hogy hazánk kis ország, nem ok még arra, hogy az automatizálástól várható előnyöket kétségbe vonjuk. Ezt különben a viszonylag nem nagy lakosságú Csehszlovákia példája is mutatja, amelynek 1961—65. évekre szóló ötéves tervének

Digitized by Google

irányelvei abból indulnak ki, hogy lényegesen meg kell gyorsítani a komplex gépesítés és automatizálás bevezetését.

Világos, hogy abban a kérdésben, hogy az automatizálás Magyarországon mikor és milyen mértékben valósítható meg, nem a lakosság száma a döntő, hanem az, hogy milyen fokot értek el gazdasági, beruházási adottságaink és ipari fejlettségünk.

Azonban az így helyesen feltett kérdésre is egyesek azt a feleletet adják, hogy az automatizálás Magyarországon éppen az ipari fejlettség viszonylag alacsony foka miatt állítólag még egyáltalán nincs napirenden. Mire alapítják ezen véleményüket? Arra, hogy Magyarországon a felszabadulás óta elért nagy eredmények ellenére a népgazdaság sok ágában még meglehetősen visszamaradtunk a gépesítéssel, azaz a munkafolyamatokat nemcsak hogy nem automatizálták, hanem azokat még gyakran gép közreműködése nélkül végzi az ember. Ezért úgy vélik, hogy az automatizálás előtt általános gépesítést kell elérni.

Ezzel az állásponttal nem lehet egyetérteni. Iparunknak oly széles területen és oly nagy mélységben való automatizálása — mint a Szovjetunióban — valóban még nem időszerű, mivel a Szovjetunió és Magyarország lehetőségei az automatizálást illetően az erőforrások nagyságát, az alkalmazás méreteit, az ipar fejlettségét stb. tekintve erősen különböznek egymástól. Az is világos, hogy az automatizálás terén ma még nem lehetnek ugyanolyan célkitűzéseink, mint pl. a gazdaságilag erősebb, fejlettebb Csehszlovákiának. Ebből azonban egyáltalán nem következik az, hogy az automatizálás fejlesztését nem kell napirendre tűznünk, mert még a gépesítés problémája sincs hazánkban teljesen megoldva. Nem szabad ugyanis elfelejteni, hogy ugyanakkor, amikor egyes területeken ma még csak a gépesítésről lehet szó, van sok olyan terület is, amelyen már megvannak az adottságok a kongresszusi tézisekben előírt, a hazai automatizálással kapcsolatos feladatok megvalósításához.

Nem kételkedhetünk például abban, hogy a hazai műszer- és automatika ipar, amelynek termékei kevés nyersanyag fogyasztása mellett igen munkaigényesek, a jövőben sokkal nagyobb súllyal fognak szerepelni az ipari termelésben, mint eddig. A szocialista országok gyors automatizálásával kapcsolatosan ez az ipar óriási exportra számíthat, ha eléri — amire megvannak az összes adottságai — a világszínvonalat. Sürgős feladattá vált tehát az automatizáláshoz szükséges berendezéseket gyártó, tervező és kutató részlegek céltudatos, erőteljes fejlesztése, mint a tézisekben említett későbbi automatizálás előkészítése. Szükségesnek látszik, hogy saját jó teljesítőképességű ipari kutatási bázist és az utóbbinak irányt mutató alapkutatási bázist építsünk ki, és a kutatómunkában messzemenően hasznosítsuk a

Digitized by Google

külföldi eredményeket, illetve az elkerülhető párhuzamosságok kiküszöbölése végett összehangoljuk a hazai kutatást a szocialista országok hasonló irányú tevékenységével. A hazai automatika ipar és kutatás fejlesztése megkönnyíti majd a vegyipar, az élelmiszeripar, a gyógyszeripar és az energiaipar technológiai folyamatainak részleges és később komplex automatizálását is. Ezt iparáganként és munkafolyamatonként már most alaposan meg kell vizsgálni ahhoz, hogy az elkövetkező időszakban létesítendő beruházások megfelelő széles alapon automatizálhatók legyenek. Gondolnunk kell ugyanis arra, hogy a következő években olyan létesítményeket kell alkotnunk, amelyek 10—15 év múlva is korszerűek lesznek, vagyis az új létesítményeket már automatizálva, vagy legalább is arra előkészítve kell tervezni.

Ha tekintetbe vesszük a felsorolt tényeket, világosan látjuk, hogy helytelen a kérdést így felvetni: „automatizálni vagy gépesíteni". Gépesíteni kell ugyanis, és ezzel egyidőben tehát már most, minden erővel, a kongresszusi tézisek értelmében, felkészülni az ipar későbbi széleskörű atomatizálására.

Végül szükségesnek látszik egészen röviden rámutatni egy olyan kérdésre, amely égető fontosságú, és elhanyagolása a magyar ipar automatizálását erősen gátolná. A szakember nevelésről van szó. A káderhiány ezen a téren már ma is erősen érezhető, ezért több létesítményhez nem megfelelő automatikát terveztek, vagy a jó automatikai berendezések szakszerű üzemeltetés és karbantartás hiányában nem működnek. Az ipar sok területén lehet észlelni, hogy az automatikai szakemberek hiánya miatt gyakran még nem is ismerik azokat a munkafolyamatokat, amelyek már megértek az automatizálásra.

Szükséges tehát, hogy az eddiginél sokkal szélesebb keretekben automatizáló szakembereket neveljünk. Ezért az automatika kutatásra, az automatizálási rendszerek tervezésére, az alkalmazott automatikának legjobban megfelelő technológiai eljárások kidolgozására, az automatizálásnak népgazdasági szinten való tervezésére, és nem utolsó sorban az egyes automatikákat felhasználó gyárakban ezek üzemeltetésére és javítására káderekre kell kiképezni. A káderek kiképzése pedig — mint tudjuk — igen hosszú időt vesz igénybe.

Minél előbb, minél céltudatosabban és szervezettebben látunk hozzá ahhoz, hogy a felsorolt feladatok megoldásával előkészítsük iparunk széleskörű automatizálását, annál eredményesebben számolhatja fel hazánk e téren mutatkozó nagy lemaradását, és annál hamarabb zárkózhatik fel a szocialista tábor iparilag ma még fejlettebb országaihoz, hogy megfelelő módon kivegye részét a békés gazdasági versenyben, amelyet a szocialista világrendszer folytat a kapitalista világgal.

Digitized by Google

A tanulóifjúság szocialista erkölcsi nevelése

Írta SZARKA JÓZSEF

Dolgozó népünk egyik legfőbb feladata ma az, hogy megteremtse a szocializmus anyagi-technikai bázisát, illetve az ennek megfelelő szocialista társadalmi viszonyokat. A másik, nem kevésbé fontos teendő: az emberek *tudatának és magatartásának* átalakítása, a szocialista ember kiformálása. Ennek fontosságát hangsúlyozta az MSZMP VII. kongresszusán Kállai Gyula elvtárs, aki megállapította: „A szocialista erkölcsöt, a munkához való szocialista viszonyt, a szocialista hazafiságot viszonylag rövidebb idő alatt kell beleplántálni a dolgozó tömegek tudatába, mert ez a tudatbeli feltétele annak, hogy — történelmileg viszonylag rövid idő múlva — áttérhessünk a kommunizmus építésére."

A szocializmus, a kommunizmus nem valósulhat meg anélkül, hogy az emberek gondolkodásmódjában, érzés- és ízlésvilágában, erkölcsi fogalmaik és magatartásuk rendjében mélyreható változások be ne következzenek. Nem lehet a szocializmus ügyéhez kispolgári gondolkozással és kistulajdonosi érzelmekkel közeledni. Nem nyugodhatunk bele abba, hogy ezek a maradványok tartósan zavarják a tisztánlátást, akadályozzák az új erkölcsi érzület és magatartás kialakítását, lazítsák a munkaerkölcsöt, fenntartsák az individualizmus, a társadalmi érdekekkel szemben tanúsított közömbösség szellemét, csökkentsék a közösségi aktivitás erejét. Az emberek új, szocialista erkölcsiségének kialakítása tehát *döntő, elengedhetetlen feltétele a szocializmus felépítésének*. Ennek megfelelően a szocialista erkölcs nevelése alapvető része nevelőmunkánknak.

A társadalom erkölcsi fejlődésén belül az ifjúság erkölcsi nevelésének különleges jelentősége van. Feladataink általában perspektivikus feladatok, távolabbi céljainkat pedig a jelenleg felnövő és az őt követő nemzedékek fogják megvalósítani. Érthető, hogy

Digitized by Google

létfontosságú kérdés: milyen lesz ennek a nemzedéknek a világnézete, a közös műveltsége, a munkaerkölcse.

Közismert dolog, hogy az ifjúság könnyebben alakítható, hajlékonyabban reagál a nevelő hatásokra, mint a kialakult szokásokkal, meghatározott egyéniséggel rendelkező felnőttek. A felnőtteket, a felnőtt nemzedéket ma még sok mindenről *le kellene szoktatni*, számos világnézeti, erkölcsi nehezéktől meg kellene szabadítani. Az ifjúságnál könnyebben remélhető, hogy nevelési feladatainkat egyértelműen pozitív oldalról közelíthetjük meg.

A továbbiakban az ifjúság, elsősorban a tanulóifjúság erkölcsi nevelésének néhány időszerű kérdéséről lesz szó. Ezzel a korlátozással azt kívánjuk jelezni, hogy mondanivalónkat több vonatkozásban is határok közé szorítjuk. Három kérdést kívánunk kiemelni: a munkára nevelés feladatát, a szocialista hazafiság kialakításának kérdését, valamint — ezekkel kapcsolatban — az ateista nevelés problémáit.

1. A munkára nevelés kérdései

A szocialista erkölcsi nevelés tartalmához mindig is hozzátartozott — mint annak lényeges alkotó eleme — a munkára nevelés. Mi az oka annak, hogy napjainkban olyan kiemelkedő jelentőséget kap a nevelésnek ez a feladata? Azt látjuk ugyanis, hogy a szocialista országokban a nevelés területén ezt a *feladatok feladatának* tartják.

Ennek legalábbis két oka van. A munkára nevelés kettős vonatkozásban kerül előtérbe. Először: mint munkára nevelés *általában*, a szocialista munkaerkölcs kialakításának feladataként. Másodszor: mint a *fizikai, termelőmunkára*[1] való nevelés.

Kezdjük az utóbbival. Közismert dolog, hogy a tanulóifjúság egy része — különösen az, amely gimnáziumban tanult — egyoldalúan szellemi, hivatali munka felé törekedett. Maga ez az iskolatípus is, egész konstrukciójánál, oktatási és nevelési tartalmánál, egész szelleménél fogva a legutóbbi időkig egyoldalúan intellektualisztikus beállítottságú volt. A társadalmi fejlődés, elsősorban a termelés, de emellett az egész társadalmi életműködés szocialista mechanizmusa és szelleme is megköveteli azonban, hogy a Szovjetunióhoz és más szocialista országokhoz hasonlóan nálunk is megváltozzék az ifjúság oktatásának és nevelésének iránya, s ennek a változásnak a lényege: a termelőmunka felé fordulás legyen.

Sokat olvashattunk ennek a folyamatnak különböző jellemzőiről, s a velük kapcsolatos feladatokról. Ezúttal csak a leglényege-

1 Természetes, hogy a szellemi munka bizonyos kategóriái is termelő munkának tekintendők; e cikkben azonban a termelőmunkát egynek vesszük a fizikai munkával, minthogy az iskolában a termelőmunkára való nevelést annak egyszerűbb fajtájával, a fizikai munkával kell kezdeni.

Digitized by Google

sebb összefüggéseket kívánjuk kiemelni. A folyamat kettős arculata nyomban szembetűnik, ha arra gondolunk, hogy a munka, mégpedig a fizikai termelőmunka bevonult (és egyre inkább be kell, hogy vonuljon) az általánosan képző iskolák *pedagógiai eszközei* közé. Már a haladó pedagógia nagyjai is, különösen a marxizmus klasszikusai hirdették és követelték ezt; *tömegesen és általánosan* azonban csak most kezd megvalósulni. Másfelől azt látjuk, hogy az iskolák (nemcsak az iparitanuló-iskolák és a technikumok, hanem a műveltséget megalapozó általános iskolák és az általánosan képző középiskolák is) célirányosan és határozottan készítik elő növendékeiket fizikai termelőmunkára *is*. A műveltség korszerű értelmezésének, szerkezete szocialista felfogásának óriási horderejű vonása, hogy ahhoz szervesen hozzátartozik bizonyos *termelési ismeretek és munkakészségek* meghatározott köre. A teljes, sokoldalú ember erkölcsi arculatának pedig elengedhetetlen tartozéka a szocialista *munkaerkölcs* meghatározott színvonala.

A fizikai munka tehát lenézett, finnyásan utált *rosszból*, szükséges és nélkülözhetetlen *jóvá* válik a nevelésben is. Egyszerűen és automatikusan válik azzá? Szó sincs róla! Hosszú az az út, amely a munkának az „arcod verejtékével keresd meg a te kenyeredet" keserű bibliai átkától, mint elsőrendű életszükségletnek szocialista elvéig elvezet.

A munka nem automatikusan idézi elő nevelő hatásait. A neveléstudomány dolga, hogy a munka nevelő hatásainak feltételeit kidolgozza, s ezt elméletileg javarészt meg is tette. Most ráléptünk a gyakorlati megvalósítás útjára.

A fizikai munka megszerettetésének vannak társadalmi, pszichológiai, erkölcsi feltételei. Le kell győzni bizonyos *előítéleteket*, amelyek az idősebb nemzedékben még élnek, s az ifjúságra is hatnak. Mert hiába hirdette képmutató módon a letűnt rendszer vallási és világi etikája, hogy „a munka nem szégyen". Valójában szégyen volt, mert a kizsákmányoltak kötelessége volt, s ezért az uralkodó osztályok lenézték és megvetették. Közismert és gyakran leírt dolgok ezek. Mégis, ma, népi demokratikus rendünk második évtizedében, amikor már napirendre tűzhettük, hogy befejezzük hazánkban a szocializmus alapjainak lerakását — még mindig tapasztaljuk, hogy a munkával kapcsolatos régi nézetek, felfogások, a régi erkölcs maradványai nem haltak ki. Különösen szembetűnik ez, ha a pályaválasztási adatokat vizsgáljuk, amelyek még ma is erőteljesen, ha nem is hivatali, de az értelmiségi pályák felé mutatnak. Sajnos, ma még nem egy munkásszülő azért taníttatja tovább gyermekét, hogy „különb legyen, mint az apja". Ebben a felfogásban egyrészt a társadalmi emelkedés *hamis*, s ma már *anakronisztikus* felfogásának maradványa tükröződik, másrészt az

Digitized by Google

az ugyancsak egyre inkább elavult, túlhaladott szemlélet, amely a fizikai termelőmunkában csak a „piszkos, fárasztó, lélektelen, egyoldalúan a testet foglalkoztató" tevékenységet látja. Nem kell bizonyítanunk, milyen nagy szerepe van e helytelen törekvések leküzdésében annak, hogy a szülők egészségesen és korszerűen fogják fel az életfontosságú fizikai termelőmunkát.

A munka megszerettetésének vannak anyagi, szakmai feltételei is. Ezzel kapcsolatban egy nagy erővel fellépő, nagyon egyszerű és kézenfekvő tényezőre: a fizikai munkával való *megismerkedés* puszta tényére utalunk. A fizikai munkában (termelő munkában) való részvétel élményeket ad a tanulónak, erőpróbára teszi őt, és a nehézségek legyőzésével önbizalmat önt belé. Észreveszi, hogy a munkában van szépség és romantika, megízleli a sikeres munkateljesítés örömét. A szervezett munkában való részvétel edzi a munkafegyelmet, és az állhatatosságot, kifejleszti és elmélyíti a szolidaritás, a kölcsönös segítés készségét, pontosságra szoktat. És nem utolsó sorban: a tanuló közvetlen kapcsolatba kerül a munkásokkal, érzi a munkásosztály erkölcsi, politkai nevelő hatását. Mindez hozzájárulhat a fizikai és a szellemi munka közötti lényeges különbségek eltüntetéséhez. Íme, mennyi értékes nevelőerő! Természetes azonban, hogy a tanulókat meg kell tanítani a munkára, annak értelmes elvégzésére. Ennek sok feltétele van: tantervek, tankönyvek, oktatási módszerek, a szó szoros értelmében vett anyagiak stb. A feladatnak ezzel a részével — jóllehet alapvető fontosságú — részletesebben nem foglalkozunk, mert gondolatmenetünkben mindenekelőtt a nevelési vonakozásokat kívánjuk előtérbe állítani.

A munkával való megismertetést és az arra való előkészítést szolgálja (az általánosan képző iskolákban) a politechnikai oktatás és a gimnáziumi 5+1-es rendszerben a szakmai előképzés. E nagy horderejű kezdeményezések jó eredményeket hoztak eddig is. Az út helyesnek bizonyult, az irány jó: ezen kell haladnunk továbbra is.

Térjünk most vissza ahhoz a gondolathoz, hogy a munkára való nevelésnek van egy szélesebb értelme is, mikor nemcsak fizikai, termelőmunkáról, hanem általában munkáról, illetve munkaerkölcsről beszélünk.

A szocializmus (majd a kommunizmus) felépítéséhez erkölcsi vonatkozásban arra van szükség, hogy az állam minden polgára a maga helyén tudásának, képességeinek legjavát adja, hogy valóban „képességei szerint" dolgozzék, hogy a munka *életszükségletévé* váljék, hogy a munka adja meg életének az értelmét. Feltettük már azt a kérdést is, miért van az, hogy a szocialista nevelés fel-

Digitized by Google

adatai közül a munkára nevelés kiemelkedő fontosságú, hogy ezt lehet a feladatok feladatának minősíteni.

A magyarázat egyszerű. A munka — a legalapvetőbb társadalmi tevékenység. A társadalmakat mindig is a munka tartotta fenn, de a kizsákmányolás körülményei között a munka gyümölcsét kevesen élvezték, éppen azok, akik a termelő tevékenységből nem vették ki a részüket. Szocialista tulajdonviszonyok között az *egész* dolgozó közösség részesedik a társadalmi termelés javaiból, s az egyén boldogulása szorosan összekapcsolódik a közösség, a társadalom boldogulásával. Ezért mondhatjuk, hogy a szocialista társadalom alapja — anyagi és erkölcsi alapja — a munka. Az alapvető társadalmi kötelezettségek végső soron ebbe a követelménybe futnak össze: ki hogyan, milyen eredménnyel dolgozik? S ha ez így van, akkor világos, hogy az iskola sem tekintheti mellékes feladatának az erre az alapvető társadalmi feladatra való felkészítést.

A munkaerkölcs tágabb értelemben magában foglalja azt a készséget, hogy minden ember képességeihez mérten a maximumot nyújtsa munkában, a társadalmi tulajdon kímélésében, gyarapításában, a társadalom anyagi és szellemi élete alapjainak megteremtésében.

Eddig azonban még nem tudtuk kellőképpen tudatosítani azt, hogy a munka nemcsak az egyén létfenntartásához szükséges elengedhetetlenül, de igen lényeges a munkára való kötelezettségnek a társadalmi vonatkozása is: annak a megértése és elfogadása, hogy a szocialista társadalom alapja a munka és a társadalom is végső soron csak azt adhatja vissza, amit az egyén neki ad.

Az iskolai nevelésben még nem kap a jelentőségének megfelelő szerepet a *társadalmi tulajdonhoz* való szocialista viszonyra nevelés. Pedig ennek nemcsak anyagi jelentősége nagy, hanem kitűnő pedagógiai lehetőségeket kínál a kistulajdonosi *önzés* és a kollektivista *felelősségérzés* minőségi különbségeinek az érzékeltetésére. Ezt azért tesszük szóvá, mert az iskolának a munkaerkölcs szempontjából nyilvánvalóan arra kell felkészíteni a tanulókat, hogy iskolai munkájuk során, s később a termelésben, hivatásuk gyakorlása közben is a szocialista munkaerkölcs szellemében és követelményeinek megfelelően dolgozzanak.

A társadalmi munkamorál területén ma még két fő fogyatékosság tapasztalható: egyes emberek nem teljes felelősséggel, nem képességeik szerint dolgoznak, s némelyek nem őrzik, nem becsülik kellőképpen azt, amit a társadalmi termelés létrehozott: a közvagyont, a társadalmi tulajdont. A munkára nevelésnek — hogy úgy mondjuk — aktív megközelítése már eléggé meghonosodott iskoláinkban. Annál kevésbé a feladat másik oldala, a *társadalmi tulajdon* védelmére való nevelés. Ez mintha csak szokásból, illen-

Digitized by Google

dőségből szerepelne a feladatok között. Így aztán nagyon is erőtlen, nem kellő tekintélyű követelmény.

A vizsgálódások azt mutatják, hogy jelenleg a munkával kapcsolatban többféle magatartás, illetve felfogás alakult ki a tanulók között. Egyértelműen pozitív hozzáállást tükröz az a felfogás, mely a munka szeretetében, tudatos vállalásában, társadalmi jelentőségének megértésében nyilvánul meg. Ez a munkaszeretet komoly és megalapozott. Az ilyen tanuló tisztában van azzal, hogy a munka nehéz dolog, nem játék, de ennek ellenére, helyesebben ezzel együtt — szeret dolgozni. Ebben a felfogásban érvényre jut az erkölcsi tudatosság bizonyos magas színvonala. Megjegyezzük, hogy a tudatosság foka összefüggésben van az életkorral is.

A tanulók másik, számszerint nagyobb csoportja is szereti a munkát, de lelkesedése nem tartós, nem megalapozott. A romantikus színezetű munkaakciók hagynak ugyan benne érzelmi nyomokat (ilyenkor ragadtatja magát a munkához még nem eléggé hozzászokott diáklány túlzó kitörésekre: „csodálatos volt!"), de itt nem elsősorban az erkölcsi tudatosság, hanem a futó élmények és — hozzátehetjük — a futó érzelmek dominálnak. Természetesen kedvező mozzanat, hogy legalább *ezek* fellépnek. Helytelen volna tehát, ha nem látnánk azt, hogy ebben a szám szerint legnépesebb csoportban vannak az első csoport „várományosai". Hiszen a munkához való alkalmi vonzódás, a munkaszeretet érzelmi megnyilatkozása megfelelő körülmények, többek között rendszeres nevelőmunka esetében, átalakul a munka *tudatos* erkölcsi megbecsülésévé, szilárd munkafegyelemmé. Különösen így van ez az ifjúságnál. Tehát semmi okunk sincs arra, hogy ezeket a kategóriákat — amelyek egyébként sincsenek szigorú válaszfallal elzárva egymástól — éppen az ifjúság esetében statikusan fogjuk fel.

A harmadik csoport hozzáállása — kimondva vagy kimondatlanul — negatív. Magyarán: nem szeret dolgozni. Terhes, kínos vagy éppen megvetett tevékenység számára a munka.

A tisztánlátás kedvéért ismételten hivatkoznunk kell arra, hogy iskolások esetében a munkának két szektoráról van szó. Az egyik a szorosabb értelemben vett tanulás, mint szellemi tevékenység. A másik a fizikai, termelőmunka, s ezen túl, a társadalmilag hasznos tevékenységnek az a csoportja, mely fizikai erőkifejtést is követel. Nem lehet teljesen azonosítani a kettőt, de egymástól elválasztani sem. A feladatokat differenciáltan kell megragadni és kitűzni. Abból kell kiindulnunk, hogy a diák alapvető feladata, alapvető munkája a *tanulás*. Ebbe korszerűen egyre inkább bele értendő a termelőmunkára való felkészülés is. A tapasztalatok azt mutatják, hogy diákjaink általában szeretik a termelési gyakorlatokat. E jelenség okainak és körülményeinek elemzésére ezúttal

Digitized by Google

nem térhetünk ki. A feladat az, hogy egyfelől a termelőmunka iránt tanúsított vonzalmukat átvigyük a tanulásra, a tanulói kötelezettségek hagyományos, megszokottabb, szürkének látszó területeire is, másfelől *tartósítsuk* a termelési gyakorlatok iránti vonzódást, lelkesedést, ügyszeretetet.

Hogyan tegyük ezt? Nem hisszük azt, hogy a munkára nevelésnek (vagy az erkölcsi nevelés egyéb feladatainak) speciális módszerei vannak. Sajátos tartalma, feladatai, körülményei természetesen vannak, de a módszereket az erkölcsi nevelés rendszerén *belül* kell keresni, és csak ott lehet megtalálni. Bármilyen fontosnak tartjuk is a nevelés módszertani kérdéseivel való foglalkozást, ennek a tanulmánynak a tárgya és keretei ezt nem teszik lehetővé. Ezért csak egyes tartalmi kérdéseket érintünk.

2. Szocialista hazafiságra nevelés

A szocialista hazafiság és proletár nemzetköziség lényege és tartalma eléggé tisztázva van, de az erre való nevelésnek a már rendelkezésünkre álló módszereit még nem alkalmazzuk eléggé *rendszeresen, tudatosan és tömegesen.* A teendő tehát az, hogy realizáljuk a régóta napirenden levő feladatokat. Emellett azonban újonnan jelentkező, vagy az újszerűen felmerülő feladatokat is ki kell jelölnünk, a szocialista hazafiságra és proletár nemzetköziségre nevelést *új oldaláról is* meg kell közelítenünk.

Többször és helyesen állapítottuk meg, hogy ifjúságunk többségének erkölcsi arculata pozitív, a hazafiság tekintetében is. A szocialista társadalom felépítése, a szocialista világrendszer megszilárdítása azonban még többet igényel: mindenekelőtt nagyobb *tudatosságot,* a szocialista társadalmi rend magasabbrendűségébe vetett szilárd *meggyőződést.* S ez csak úgy érhető el, ha magasabb színvonalra emeljük a szocialista hazafiságra nevelést, s — többek között — leküzdjük ifjúságunknak a történelem romantikus régmúltja iránti *egyoldalú* és meglehetősen erős vonzódását, még jobban serkentjük a munkásmozgalom hősi útja és szocialista jelenünk iránt megnyilvánuló, konkrét ismereteken alapuló érdeklődést, megbecsülést, szeretetet. Ez ma a szocialista hazafiságra nevelés kulcskérdése. A szocialista hazaszeretet a *múltból is táplálkozik* ugyan, de alapvető tartalma a szocialista társadalmi rend, a szocialista jelen és a kommunista jövő szeretete.

Még nagyobb minőségi javulást kell elérnünk *a proletár nemzetköziségre* nevelésben. E tekintetben magatartásunk eddig egy kissé védekező jellegű volt: küzdöttünk az ellenséges, burzsoá nézetek, a sovinizmus, a nacionalizmus, a Szovjetunió lebecsülése, a faji megkülönböztetés maradványai ellen. Erre a küzdelemre természetesen továbbra is feltétlenül szükség van, hiszen ezek a nehe-

Digitized by Google

zékek különösen fékezik a pozitív vonások kialakulását. A szocializmus eszméinek győzelmes előretörése, a szocialista világrendszer kialakulása, a proletár szolidaritás ragyogó és eleven példáinak időszakában azonban már más pozíciókból is szükséges és lehetséges megközelítenünk a hazafiságra és internacionalizmusra nevelés kérdéseit. Konkrétabban és szuggesztívebben kell beszélnünk arról, hogy mit jelent a szocialista országok gazdasági és politikai együttműködése, mennyire nélkülözhetetlen és milyen önzetlen a Szovjetunió segítsége nemcsak a népi demokráciák, de a függetlenségükért harcoló népek irányában is. Hogy a gyarmati elnyomás alól felszabadulni törekvő afrikai, ázsiai, délamerikai népek harca milyen elementáris erővel, és milyen feltartóztathatatlanul lángolt fel, arról a tanulók naponta olvashatnak, hallhatnak, tudomást szerezhetnek. De, hogy ennek a harcnak milyen nagy erőt és biztonságot nyújt a népek összefogása és a szocialista tábor, mindenekelőtt a Szovjetunió politikai, gazdasági és katonai tekintélye és ereje, ezt türelmesen és meggyőzően kell megmagyarázni és tanítani. Természetes, hogy ennek a pozitív alaphangnak nem szabad sematizmusra, elbizakodottságra, vagy az érvelés mellőzésére vezetnie.

Minél inkább megközelítjük hazánkban is a nagy történelmi feladatot: a szocializmus felépítését, objektíve annál inkább lehetővé válik, hogy a tanulók hazaszeretete a *szocialista* haza szeretetével, a szocialista társadalmi rend szeretetével azonosuljon. A társadalmi lét nemcsak a felnőttek tudatára hat, de az ifjúság tudatára is, s bizonyos speciális körülmények, illetve határok között a gyermekek tudatára is.

A nevelés bonyolult, finom és rugalmas megoldásokat követelő feladatok előtt áll ezen a területen is. Példaként csak egy problémát említünk. Nagyon határozottan és tudatosan kell törekednünk arra, hogy ifjúságunk béke idején — mi pedig hosszútávú békés építőmunkára készülünk — a *tevékeny hazaszeretet* elsőrendű megnyilvánulását a munkában, a „szürke" hétköznapi munkában lássa. A hazaszeretetet ne korlátozza tehát a különleges körülmények között véghezvitt, romantikus pátosszal körülvett hőstettekre. Egy kissé kiélezve azt mondanánk, hogy társadalmilag hasznosabb és fontosabb az egész éven át végzett szorgalmas munka, mint az év egy időszakában véghezvitt rendkívüli teljesítmény. Véleményünk szerint tehát inkább nevezhetnénk a munka ifjú hősének azt a fiatalt, aki az egész évben keményen dolgozik, s magatartása következetesen megfelel a szocialista erkölcs normáinak, mint azt, aki időszakosan derekasan, vagy éppen kiemelkedően veszi ki a részét valamely társadalmi munkából. (Ezzel természetesen nem akarjuk lebecsülni az ifjúság önzetlen vállalkozásainak nagy politikai, pedagógiai, s nem utolsósorban anyagi értékét. Itt azon-

Digitized by Google

ban a hangsúlyra, az arányokra szeretnénk felhívni a figyelmet, mert úgy tapasztaljuk, hogy ekörül vannak bizonyos problémák.)

A dolog azonban nem egyszerű, mert miközben az ifjúságot a „hétköznapi" hazaszeretetre akarjuk nevelni, nem mondhatunk le arról sem, hogy a hősi, a patetikus, a romantikus hazaszeretetnek az ifjúsághoz oly közelálló érzelmeit is tápláljuk és fejlesszük. A kettő arányának, sőt, mi több, egységének kidolgozása a pedagógia egyik feladata.

Hogy a tanulók *megértsék* a proletár internacionalizmus lényegét és nagyszerűségét, ahhoz mélyen és alaposan kell ismerniök a kizsákmányoláson alapuló társadalmak osztálytagozódását, az elnyomottak, a kizsákmányoltak életét. Így tudják ugyanis megérteni, átérezni, hogy mi ellen harcol a proletáriátus, s milyen ügyben segítik, támogatják egymást világszerte a dolgozók. A korszerű tantervek készítésénél arra kell törekednünk (és arra is törekedtünk), hogy a megfelelő tárgyak területén az osztályviszonyok megértése, a történelmi fejlődés alaptendenciája rajzolódjék ki. A tankönyveknek, a módszereknek és az összes módszertani segédleteknek szemléletesen, szuggesztíven, szenvedélyesen kell e törekvések megvalósításának szolgálatába állniok.

A szocialista hazafiság és proletár nemzetköziség nemcsak *politikai, ideológiai* kategória, hanem — mint erre már Engels is rámutatott — egyúttal *erkölcsi* is. Ezek ugyanis elválaszthatatlanok a kollektivizmustól, a dolgozók közti kölcsönös segítségtől, a szolidaritástól, e nagyszerű erkölcsi tulajdonságoktól — mint ahogy a *burzsoá nacionalizmus és kozmopolitizmus* is elválaszthatatlan a magántulajdon alapján kifejlődött önzéstől, s a belőle fakadó mindenféle visszataszító erkölcsi fogyatékosságoktól. Rendkívül nagy távlatokat nyitó gondolat ez a tudomány, az etika számára és nagyon ösztönző a gyakorlati nevelőmunka számára is. Egyben azt is mutatja, hogy a nevelés egyes feladatai szorosan összefüggnek. Nem erőszakolt az a tétel, hogy a hazafiságnak elsősorban a munkához való szocialista viszonyban kell megnyilatkoznia. Multunk haladó nagyjai (Kölcsey, Széchenyi, Vörösmarty) tanúsítják, hogy a *tevékeny hazaszeretet* követelménye nem volt idegen tőlük sem.

A hazafiságnak és a proletár nemzetköziségnek, mint erkölcsi kategóriának, erkölcsi tulajdonságnak a felfogása és hangsúlyozása természetesen nem szabad, hogy üres és érzelmes *moralizálásra* vezessen. De az a körülmény, hogy az emberek és népek közötti kapcsolatoknak ilyen bensőséges, érzelmileg is megragadható vonásaira utalunk, nagyon is kedvező lehetőségeket nyújt a nevelés számára, e lehetőségeket eddig még csak kismértékben használtuk ki.

Digitized by Google

3. A tanulók ateista nevelése

Ha visszagondolunk szocialista köznevelésünk történetére és programjára, megállapíthatjuk, hogy több mint egy évtizede — pontosabban 1950 óta — határozottan és tudatosan nevelési törekvéseink központjába állítottuk a tanulók *dialektikus materialista* szellemű nevelését, a dialektikus materialista *világnézet* megalapozását. Az eredményekkel mégsem lehetünk megelégedve. Az elmaradás oka mindenekelőtt az az alapvető ellentmondás, hogy *nem marxista, vagy nem következetesen marxista szemléletű* pedagógusoknak kell marxista szellemben oktatniok és nevelniök. Emellett okolni lehet a tantervek és tankönyvek fogyatékosságait, egyes családok kedvezőtlen befolyását, a kettős nevelés nem kívánatos tényét stb.

Olyan nevelési teendőről van tehát szó, amelyet több ponton kell megragadni és előrelendíteni. Tagadhatatlan, hogy komoly lépéseket tettünk, illetve tervezünk a pedagógusok képzése és továbbképzése, a tantervkészítés területén, a szülők befolyásolása tekintetében. Mindez azonban nem teszi feleslegessé, hogy a világnézeti nevelésen belül az ateista nevelés feladataival *külön és hangsúlyozottan* foglalkozzunk. Az ateista nevelés csak egyik *része* a világnézeti nevelésnek, nem teljesen azonos tehát vele. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a korszerű, tudományos dialektikus materialista világnézet befogadását és elsajátítását leginkább a vallásos nézetek konzervatívizmusa gátolja, érthetővé válik, hogy miért emeltük ki az egész átfogó kérdéscsoportnak egy meghatározott részét: az ateista nevelést.

A teendők megközelítéséhez csak részben ad kiindulási pontot a hittanra járók száma. Ez a szám az általános iskolákban nagyobb (bár csökkenő irányzatú), a középiskolákban kisebb, s magában véve nem is ad okot aggodalomra. A valóságban azonban a vallásos vagy idealista világnézetű tanulók száma nagyobb, mint a hittanra járóké, illetve a hittanra beiratkozottaké.

Az idealista, vallásos világszemlélet természetesen más formában, más színezettel jelentkezik az általános iskolai, mint a középiskolai tanulóknál. Sőt, ezen belül is, korcsoportok szerint differenciálódnak a nézetek.

Vizsgálatok, felmérések azt mutatják, hogy ma világnézeti vonatkozásban a középiskolai tanulók egy kisebb része — életkorának megfelelő érettségi színvonalon — eléggé határozott *materialista* jellegű, tehát ateista színezetű világnézetet vall; egy másik, ugyancsak kisebb részüknek a világnézete, ha nem is tisztán és rendszerezetten, de *idealistának* nevezhető. A tanulók zömére viszont az jellemző, hogy a különböző és ellentétes hatások alatt nem tud eligazodni világnézeti kérdésekben: középúton van, a

Digitized by Google

vallásos-idealista világnézettől a materializmus felé vezető átmeneti állapotban, s bizonytalan, ködös, zavaros világnézeti álláspontokat vall magáénak. A teendő világos: a tanulóknak ezt a zömét kell egyértelműbb materialista világnézettel felruházni, illetve ennek materialista világnézetét megbízhatóan kell megalapozni. Ez a csoport hálás nevelési terepet kínál.

Az említett világnézeti felemásság persze sok bajnak a forrása. Nem egy esetben ide vezethetők vissza a szocializmus elvei iránt való bizalmatlanság megnyilvánulásai, a cinizmus jelei, a világnézeti és erkölcsi közömbösség, a nagyképűség, az önhittség.

A vallásos világnézet leküzdésének és pozitív túlhaladásának feladata mindenekelőtt azért fontos, mert iskoláinkat az iskolareform, a korszerűsítés szellemében határozottan *nevelő iskolává* akarjuk formálni. A vallásos világnézet (illetve a vallásos nézetektől is átszőtt eklektikus, idealista világnézet) ma még igen nagy akadálya annak, hogy a tanulókat, mint leendő állampolgárokat társadalmi felelősségre és aktivitásra, a szocialista társadalmi rend magasabbrendűségébe vetett hitre neveljük. Gyakran megtörténik persze, hogy felnőttek, még inkább ifjak tudatában „békésen" megférnek egymás mellett a vallás és a tudomány tanításai, a vallás és a szocializmus eszméi. De csak addig férhetnek meg, míg az emberek világnézetileg tudatosan gondolkozni nem kezdenek, amíg nem töprengenek azon, hogy *mire* is alapozzák tulajdonképpen világnézetüket, s ilyenkor súlyos belső konfliktusok is keletkezhetnek. Márpedig mi *önálló* gondolkozásra akarjuk nevelni az ifjúságot, hogy ne hunyja be a szemét tudatának, világnézetének ellentmondásai előtt, hanem tudatosítsa ezeket az ellentmondásokat, s ezzel is tegyen meg egy lépést pozitív irányú fejlődése útján.

A vallásos világnézet egyenesen ellentmond annak, amit iskolai nevelésünkben meg akarunk valósítani. Nincs kibúvó és nem lehet kompromisszum: ha materialista nevelési céljainkat komolyan vesszük, ha valóban meg kívánjuk valósítani őket, akkor a vallásos nézeteknek nem lehet helyük az iskolában, a tanulók tudatában!

Különösen fontos a vallásos nézetek ellen való harc ezeknek a nézeteknek egy kényes, gyakran emlegetett vonatkozása, az erkölcs miatt. A vallás ugyanis éppen a valláserkölcshöz fűződő illúziók miatt kapja még ma is a legtöbb támogatást a szülők, a társadalom egyes (és sok esetben jószándékú) elemei részéről. Azzal érvelnek ugyanis — közismert ez a vélekedés —, hogy az egyetlen hatékony *erkölcsi fékező erő* a vallás. S a materializmust elsősorban azért támadják, azért ellenzik, azért tiltakoznak ellene, mert az állítólag nem neveli erkölcsre az ifjúságot. A marxisták tudják ennek a felfogásnak a tarthatatlanságát. A marxistáknak azonban

Digitized by Google

az is feladatuk, hogy *meggyőzzék* igazukról a jószándékú, de helytelen nézeteket valló embereket. Győzzék meg többek között arról, hogy a szocialista erkölcs a legmagasabb rendű erkölcs, amely megfelel a társadalmi fejlődésnek, kibontakoztatja a kizsákmányolástól megszabadult ember igazi erkölcsi értékeit, ezzel szemben a vallásosság a mi körülményeink között sokszor éppen passzivitásra, társadalmi közömbösségre vagy éppen cinizmusra, tehát végső soron *erkölcstelenségre* serkent. Nagyon határozottan kell tudatosítanunk, hogy a valláserkölcs ma az egyik nagy akadálya annak, hogy a *tevékeny erkölcs*, a szocialista erkölcs gyakorlása kiszélesedjék. Sokan nem látják tisztán, ezért magyarázni és indokolni kell, hogy az ateista nevelésben nem az a negatív elem a döntő, hogy bizonyos (ebben az esetben valláserkölcsi) eszméktől meg akarjuk fosztani, helyesebben: meg akarjuk szabadítani az ifjúság tudatát, hanem sokkal inkább azt a *pozitív* mozzanatot kell látni és megláttatni, hogy *mit* akarunk ehelyett nyújtani, hogy az emberiség legszebb eszményeinek, legnemesebb törekvéseinek megvalósítására akarunk ösztönözni.

Pedagógus körökben nézeteltérések és viták vannak akörül, hogy helyes-e a *direkt* ateista nevelés útjára lépni, a direkt vallásellenes nevelés módszereihez folyamodni. Egyesek ezt túl nyers, taktikátlan, tehát kockázatos, káros módszernek tartják. Úgy vélem, hogy az ateista nevelés alapvető formája az iskolában továbbra is *az indirekt módszer, vagyis a céltudatos materialista szellemben történő nevelés* marad. Ez egyben ateista nevelés is. Ugyanakkor *bátrabban és gyakrabban* kell hozzányúlni a direkt ateista nevelés módszereihez is. Vannak ilyen irányú kezdeményezések, s ahol hozzáértően, meggyőződéssel csinálják, ahol jól vezetik ezt a munkát, eredményt érnek el. Különösen hangsúlyozni kívánjuk a nevelők *meggyőződésének* fontosságát.

A direkt módszer kelléktárába tartozik: a vallástörténet elemeinek oktatása, az egyház reakciós szerepének meggyőző bemutatása, a vallás által kulcskérdésként kezelt tételek (a világ teremtése, az élet keletkezése, túlvilági élet, csodák stb.) nyílt cáfolása.

•

Sokszor elkedvetlenedik a nevelő, ha az önzés, a durvaság, a közömbösség, a cinizmus, a fegyelmezetlenség megnyilvánulásaival, más erkölcsi fogyatékosságokkal találkozik, vagy ezek maradványait felfedezi. Elgondolkozik azon, kicsit keserű szájízzel, milyen nehéz, milyen gigantikusan nagy feladat *tömegesen* kiformálni a szocialista gondolkozású, érzületű és magatartású embereket. Máskor meghatódik a szocialista emberiesség megindító példáin, s felbuzdul: mégis csak érik a szocializmus vetése!

Úgy gondolom, nem helyes kizárólag szubjektív benyomá-

Digitized by Google

sainkon, hangulatainkon, élményeinken mérni az objektív társadalmi folyamatot, tudniillik az embernek a termelési viszonyok szocialista alakulásával párhuzamosan folyó szocialista átalakulását. De a folyamat objektív tendenciája tagadhatatlan. Világos, hogy ezt a folyamatot elő kell segíteni, nem utolsósorban a nevelés eszközeivel. Ez nagy erőt kell, hogy jelentsen a nevelők számára. Ugyanakkor nagy felelősséget is ró rájuk az, hogy boldogulásunk kikovácsolásának nagyon fontos posztján dolgoznak.

Képzeletünk — bár tények és tudományos vívmányok által megalapozottan — gyakran előreszárnyal a jövő század rejtelmeibe. Megragadnak bennünket az ember anyagi életkörülményei rohamos javulásának lehetőségei. Az embereknek is meg kell változniok, az emberek meg is fognak változni. S ha sikerül egy-egy „ragadozó" tulajdonságot kiirtanunk, egy-egy kistulajdonosi beidegzettséget megszüntetnünk, egy-egy csatát megnyernünk a kispolgári önzés és individualizmus elleni harcban, s végül valamennyi „ős-barbársággal" leszámolnunk, akkor történelmi tettet hajtottunk végre a szocialista erkölcsi tulajdonságok kiteljesítésében.

Digitized by Google

A beruházások irányításának egyes kérdései

Irta **BÁLINT JÓZSEF**

A beruházások a népgazdaság fejlesztésének döntő fontosságú tényezője. A beruházások irányításának és helyes megvalósításának kérdései pártunk gazdaságpolitikájában központi helyet foglalnak el. A helyes beruházási politikához, a beruházások irányításával kapcsolatos kérdések megoldásához nagy segítséget nyújtott a hároméves tervtörvény, pártunk Központi Bizottságának 1959 márciusi határozata, a kongresszusi határozatok és az azóta hozott több központi bizottsági és politikai bizottsági határozat. Az 1958—60. évi hároméves terv beruházásai jelentősen hozzájárultak az iparban, a mezőgazdaságban és a népgazdaság más területein elért sikerekhez. A hároméves terv időszakában a beruházások tervét jelentősen túlteljesítettük.

A hároméves terv kezdetén az ellenforradalom egyik súlyos gazdasági következményeként a nemzeti jövedelemnek a beruházásokra fordított része hallatlanul alacsony, mindössze 8,2 százalék volt. Ezért pártunk a hároméves terv fontos célkitűzéseként jelölte meg, hogy a terv túlteljesítéséből keletkező nemzeti jövedelem egy részének felhalmozásával növeljük a beruházások részesedését a nemzeti jövedelemben. Ezt az irányelvet a terv végrehajtása során érvényesítettük. A nemzeti jövedelem három év alatt 20 százalékkal, a beruházások volumene pedig mintegy 100 százalékkal emelkedett.

A hároméves terv beruházási politikáját pártunk abban jelölte meg, hogy a termelést elsősorban a meglevő vállalatok bővítése és korszerűsítése útján növeljük, nagyobb beruházásokat csak a népgazdaság további fejlődését alapvetően megszabó feladatok megvalósítására irányozzunk elő, gondoskodjunk a leállított beruházások ésszerű folytatásáról és a beruházásokon belül növeljük a gépi beruházások részesedését.

A hároméves terv végrehajtása során ez az elgondolás általá-

Digitized by Google

ban érvényesült, a tervtörvényben kiemelt beruházási feladatokat néhány kivételtől eltekintve megvalósítottuk. A három év alatt az ipar állóeszközeinek értéke mintegy 26 százalékkal növekedett. Ezen belül az egyes kiemelt iparágak állóeszközei gyarapodtak leggyorsabban. Általában a nem termelő jellegű beruházási előirányzatokat is túlteljesítettük: 16 százalékkal több állami és magánlakás, 53 százalékkal több középiskolai tanterem létesült.

A beruházások ágazati megoszlása ebben az időszakban módosult. A mezőgazdaság szocialista átalakításának gyors előrehaladása ugyanis szükségessé tette a mezőgazdasági és főleg a termelőszövetkezeti beruházások lényeges emelését. Az importgépekből a mezőgazdaság részesedése 1958-ban 18,5, 1960-ban 26—27 százalék volt. A terv három esztendejében a mezőgazdaság traktorekéből a tervezett mennyiségnek 241 százalékát, vetőgépekből 442 százalékát, traktoros fűkaszából 197 százalékát, silókombájnból 304 százalékát kapta.

A beruházások végrehajtásában változást jelentett az is, hogy végeredményben jóval több beruházást — köztük a hároméves terv utáni időszak fejlődését előkészítő beruházást — kezdtünk el az iparban is. 1960 első felében 622 beruházás volt folyamatban. Ebből 391-et a hároméves terv időszakában kezdtünk el. Megkezdődött a Váci Cementmű építése, meggyorsult a Dunai Vasmű hengerműveinek továbbépítése, megindult egy új műtrágyagyár és más létesítmények építése. A beruházási terv túlteljesítésében azonban hátrányos volt, hogy túl sok beruházást kezdtünk el.

Kedvezően változott a beruházások technikai összetétele. A hároméves terv a gépek részesedését az összes beruházásokban kb. 24 százalékban irányozta elő. Rendkívül örvendetes, hogy ténylegesen ez az arány 1958-ban 31,1, 1959-ben 38,3, 1960-ban 40,3 százalékot ért el. Ez a jobb műszaki fejlesztésnek és a hatékonyabb befektetésnek a jele, de nem jelenti azt, hogy a beruházások összetételét alakító valamennyi tényező egyaránt kedvezően alakult volna. A gépi beruházások abszolút összege és részesedése ugyanis nagyrészt a szovjet beruházási hitel keretében történő gépszállítások és a külkereskedelem más gépbeszerzései révén nőtt. A takarékosabb építésben rejlő lehetőségeket nem használtuk ki eléggé a beruházások építési költségeinek csökkentésére.

A hároméves terv időszakában a beruházások irányításában fejlődött a tervszerűség, a beruházási tevékenység irányításának rendszere. A népgazdasági tervezés és a finanszírozás módszereinek tökéletesítésével elértük, hogy hazánkban csak a terveknek megfelelő beruházást lehessen eszközölni és, hogy a megvalósuló beruházások megalapozzák a terv termelési előirányzatait. Ezt szolgálja a beruházások központi tervezése, engedélyezése, mely sze-

Digitized by Google

rint a beruházásoknak mintegy 70—80 százalékát a kormány által jóváhagyott népgazdasági terv tételesen vagy csoportosan meghatározza. Ezeket a beruházási javaslatokat szükségesség, gazdaságosság szempontjából az Országos Tervhivatal és a Pénzügyminisztérium tételesen felülvizsgálja és műszaki tervezésük kivitelezésük csak az Országos Tervhivatal engedélyével történhet.

Nincs ebben túlzott centralizmus? — teszik fel néha a kérdést. A népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése megköveteli a fejlődés helyes irányának és arányainak megjelölését. A megjelölt arányok kialakításához, biztosításához azonban konkrét termelési kapacitásokat kell létrehozni. A termelési kapacitások bővítése a terv arányainak, a népgazdaság arányainak alapvető kérdése. A népgazdaság arányainak kialakításában, változtatásában a beruházások játsszák a fő szerepet. A tervszerű, arányos fejlődés megköveteli tehát, hogy a beruházásokat a népgazdasági terv *konkrétan* állapítsa meg. Ezért szükséges és helyes a beruházások elosztásának központosított rendszere, helyes, hogy bizonyos nagyságrenden felüli beruházások csak az Országos Tervhivatal és más központi szervek előzetes vizsgálata és engedélye alapján kezdhetők meg.

A hároméves terv megvalósításában szerzett tapasztalatokat elemeznünk és messzemenően hasznosítanunk kell, hogy tovább javíthassuk a beruházások irányítását. A párt határozatai rámutatnak a beruházások irányításának és megvalósításának néhány komoly és esetenként tartós fogyatékosságára. Melyek ezek?

Mindenekelőtt a gazdaságosságról, a takarékosságról, a műszaki színvonalról, a kapacitás kihasználásról, továbbá a beruházások megvalósítási időtartamának, vagyis koncentrálásának, illetve, szétforgácsoltságának kérdéseiről van szó. Pártunk VII. kongresszusa felhívta a figyelmet a gazdasági vezetés színvonalának emelésére. A beruházások terén tapasztalható fogyatékosságok leküzdése megköveteli, hogy pártunk VII. kongresszusának útmutatása alapján vizsgáljuk, elemezzük beruházási rendszerünket, a beruházások megvalósításának alakulását és megfelelő intézkedésekkel, lépésekkel érjük el a beruházások hatékonyságának növelését.

I. A meglévő termelési kapacitások, állóeszközök jobb kihasználása

A beruházások tervezését mindenekelőtt a már meglévő termelési kapacitások vizsgálatával kell kezdeni. A meglévő kapacitások jobb kihasználása ugyanis lehetővé teszi, hogy adott beruházással több, nagyobb feladatot oldjunk meg, illetve, hogy a népgazdaság kitűzött fejlesztését kisebb beruházással, nagyobb fogyasztási alap mellett is megvalósíthassuk. Vagyis a meglévő ka-

Digitized by Google

pacitások kihasználásának javítása beruházási eszközöket szabadít fel. Az, amit tegnap beruháztunk, ma vagy holnap meglevő és működő termelési kapacitás. Ezért nem helyes a beruházások gazdasági hatékonyságának vizsgálatát és a beruházási rendszer megjavításának kérdését kizárólag és elszigetelten az új állóalapok létesítésének kérdéseire korlátozni. A már üzembe helyezett beruházást mindenekelőtt jobb kapacitáskihasználással tehetjük gazdaságosabbá. Gazdasági vezetésünknek egyik hiányossága, hogy a meglevő termelési kapacitások kihasználásának és javításának vizsgálata a népgazdasági tervezésben, az anyagi ösztönzésben és az állami ellenőrzésben nem foglalja el az azt megillető helyet.

Az elmúlt évben mindenekelőtt a Magyar Beruházási Bank végzett vizsgálatokat a gépipar kapacitáskihasználásának megállapítására. A vizsgálat nagy tartalékokra hívta fel a figyelmet. Kiderült az is, hogy nincs kidolgozva olyan egységes, országos metodika, amelynek alapján a meglévő kapacitások megállapítására, illetve kihasználásuk színvonalára számításokat lehetne végezni. A Gazdasági Bizottság határozatára az Országos Tervhivatal és a Központi Statisztikai Hivatal kidolgozta a megfelelő metodikát. A termelési kapacitások és kihasználásuk megállapításának módszereit és rendszerét más ágazatokra nézve is ki kell dolgoznunk és meg kell szerveznünk. Egyidejűleg végrehajtott általános termelési kapacitás felmérés — vállalatok sokaságának bevonásával — jelentős tartalékokat tárhat fel második ötéves tervünk végrehajtásához. Egyes vállalatok kezdeményezése is széles területen mutatkozó nagy tartalékokra utal.

Meg kell jegyezni, hogy a gazdálkodás jelenlegi módszerei mellett a termelési kapacitások és általában az állóeszközök kihasználásának színvonala nincs is megfelelő hatással a vállalatok gazdasági eredményeire, nyereségére. Ennek komoly szerepe van abban, hogy a kapacitások kihasználásának vizsgálatát elhanyagolják.

Ha megvizsgáljuk, hogyan alakult a termelés állóeszközigényessége az elmúlt 10 esztendőben, azt látjuk, hogy az utóbbi három évet kivéve, az ipar *állóeszközeinek volumene általában gyorsabban növekedett, mint az ipari termelés.* Ez nem örvendetes jelenség. Hogy a problémát mélyebben megértsük, ki kell térni arra a kérdésre, hogyan kell helyesen értelmezni a technika fejlődésével járó azon tendenciát, hogy a termelési költségekben az amortizáció hányada egyre nagyobb lesz. Az amortizáció hányadának növekedése következik a technikai fejlődésből, a gépesítésből, a termelés automatizálásából. A társadalmi munka termelékenysége növekedésének törvénye azt jelenti, hogy az egy termékegységre, egy bizonyos használati értékre fordított összes munka, holtmunka és élő-

Digitized by Google

munka együttes összege csökken. A gyakorlati munkának és az oktatásnak, a kutatásnak az egyoldalúságára és gyengeségére is mutat azonban az, hogy a holtmunkán belül az amortizáció alakulásának tendenciáját nem vizsgálja. Az amortizáció átvitt érték, holtmunka. Ezért meg kell vizsgálnunk azt is, hogy az egy termékegységre eső amortizáció abszolút összege mennyi. Erről Marx a következőket tanítja: „A kézmű, vagy manufaktúraszerűen termelt áruk árának és ugyanezen áruk mint gépi termékek árának összehasonlító elemzése általában azt az eredményt adja, hogy a gépi terméknél a *munkaeszköz* számlájára írható értékalkatrész *relative nő, abszolute* azonban csökken. Azaz, abszolut nagysága csökken, de a termék — például 1 font fonál — összértékéhez viszonyított nagysága növekszik."[1]

Ha a termelés lassabban növekszik, mint ahogy a termelési állóalapok bővülnek, akkor az egy termékegységre jutó amortizációnak nemcsak az értéken belüli részaránya, hanem abszolut összege is növekedni fog. Következésképpen nem érvényesül a Marx által kimutatott nagyüzemi fölény. Ha viszont a termelési kapacitások és általában az állóeszközök kihasználását megjavítjuk, és elérjük, hogy a termelés az állóalapoknál gyorsabban növekedjék, akkor az egy termékegységre jutó amortizáció abszolut összege csökkenni fog. Az amortizáció *hányada* azonban ebben az esetben is növekedhet, mert az egy termékegység előállítására fordított élőmunka gyorsabban csökken, mint a holtmunka. Ez a tendencia érvényesül a Szovjetunió iparában is, ahol az állóeszközök volumene 1940—1956-ban 2,9-szeresére, a teljes termelés 3,5-szeresére nőtt. Ebből kiszámítható, hogy az egy termékegységre jutó amortizáció abszolut összege megközelítőleg (100 — $\frac{2,9 \times 100}{3,5}$) 17,1 százalékkal csökkent, miközben az amortizáció százalékos aránya a műszaki fejlesztés következtében az önköltségen belül növekedett.

Mi a termelés állóeszközigényességét, az egy termékegységre jutó amortizáció nagyságát a statisztikai adatok valamilyen helyesbítése nélkül nem tudjuk megállapítani, mert az állóeszközöket nem összehasonlítható árakon tartják nyilván. Ezért valamely beruházás gazdaságosságát a régi berendezéssel szemben sokszor csak kombinatív számításokkal lehet érzékelni. Szükségesnek látszik tehát, hogy állóeszközeink értékelésére nagyobb gondot fordítsunk.

A szocialista termelési viszonyok, a tervgazdálkodás a termelési kapacitásoknak sokkal hatékonyabb kihasználását biztosítják, mint az anarchikus kapitalista termelési mód. Pl. 1956-ban Belgiumban a meglévő 26 martinkemencéből 21 üzemelt, Olaszország-

1 Marx: A tőke. Első kötet, 363. old. Szikra. III. kiad. 1955.

Digitized by Google

ban 74-ből 54, Franciaországban 125-ből 89, a Német Szövetségi Köztársaságban 205-ből 170, Japánban 163-ból 121.

A szocialista termelési viszonyok győzelme hazánk iparában a termelési kapacitások és általában az állóeszközök kihasználásának lényeges javítását eredményezte. A kapitalizmustól örökölt és a háborús pusztításból helyreállított és továbbfejlesztett iparban a szocialista termelési viszonyok, a tervgazdálkodás fölénye alapján lehetővé vált a munka termelékenységének növelésével egyidejűleg a foglalkoztatottság növelése, a munkanélküliség felszámolása.

A termelési kapacitások kihasználásában azonban még nagy tartalékaink vannak.

A kapacitások kihasználását két úton javíthatjuk: extenzív és intenzív módon. Intenzívebb kihasználásról akkor beszélünk, amikor adott berendezésen egy időegység alatt növeljük a termelést, a teljesítményt. Extenzív módon javítjuk a kapacitások kihasználását, ha a berendezéseknek a termelésben eltöltött idejét növeljük. Ennek legtipikusabb útja a többműszakos termelés növelése. Az egyes iparágakban a technológia sajátosságaitól, a szervezettség színvonalától függően a kapacitáskihasználás javításának más-más módszerei kerülnek előtérbe. A kohászatban, építőanyagiparban, vegyi folyamatok esetén főként az intenzív út járható. A gépiparban általában a műszakon belüli idő jobb kihasználása, a több műszak kiterjesztése vagyis az extenzív kihasználás nyújt nagy lehetőségeket, nagy tartalékokat.

A műszakon belüli időveszteségek nem jelentéktelenek. A gépipar és az építőipar egyes vállalatainál például a műszakon belüli időveszteség 10—18 százalékot is elér. A műszakon belüli időveszteségek csökkentéséhez elsősorban az üzemen belüli és az üzemek közötti termelésszervezés megjavítása szükséges.

Egyes iparágakban a többműszakos munkarend kiterjesztése a legfőbb tartalék. A második ötéves terv célkitűzései pl. feltételezik a gépiparban az átlagos műszakszám lényeges javítását. A műszakszám növelése természetesen sokoldalú előkészítő-szervező munkát és a szükséges munkaerő, anyag, villamosenergia stb. biztosítását kívánja meg. Azonban értetlenség, szociális demagógia, és több helytelen nézet is fékezi az előrehaladást.

Vannak helyi vezetők, dolgozók, akik pl. úgy vélik, hogy itt az ideje a többműszakos munka korlátozásának és mindinkább a nappali műszakra kell áttérnünk. Ez a szemlélet jelentkezett némely gyárbővítési terv kidolgozása során is. Így pl. az egyik vidéki gyár (Bonyhádi Zománcgyár) rekonstrukciójának megtervezésénél a tervezők azzal számoltak, hogy a bővítés után a fő létesítmények — amelyek jelenleg három műszakban működnek —

Digitized by Google

csak két műszakban fognak üzemelni. Mi sem tévesebb annál a felfogásnál, hogy olyan gazdagok vagyunk és olyan jól állunk, hogy itt az ideje az egy műszakban való munkának, hogy itt az ideje az éjjeli munka likvidálásának. Ellenkezőleg: szélesítenünk kell a többműszakos munkát.

Az állóeszközök jobb kihasználása szorosan összefügg a társadalmi munkamegosztás színvonalával. Sokkal hatékonyabban használhatók ki az állóeszközök ott, ahol tömegszerű vagy szériában folyó termelés folyik, mint ott, ahol a termelés egyedi jellegű. Ez persze nem jelenti azt, hogy az egyedi jellegű termelés nem lehet kifizetődő, de mindenesetre iparunkban, különösen a gépiparban a termelési kapacitások kihasználásának egyik fékezője a munkamegosztás alacsony színvonala, amely egyúttal a munkaerő és más tényezők jobb kihasználását is akadályozza.

Az állóeszközök jobb kihasználását megnehezítik a vállalatok és iparágak részéről tapasztalható autarchikus törekvések. Sok vállalat arra törekszik, hogy a végtermék előállításához szükséges alkatrészeket és félkésztermékeket maga állítsa elő, maga készletezze, hogy megszabaduljon a kooperációval járó, a vállalat termelésének folyamatosságát érintő esetleges kockázatoktól. Ez azután természetesen az egész ipar viszonylatában a termelés állóeszközigényességének növekedése irányában hat. Holott a népgazdaság érdekét a specializáció szolgálja, amely előmozdítja a társadalmi munka termelékenységének növelését. A specializáció magasabb foka azonban színvonalasabb vezetést igényel (többek között a kooperáció megjavítását, összehangolását is).

Mindebből következik, hogy a meglevő termelési kapacitások kihasználásának javítása az állóalapok gazdasági hatékonysága növelésének fontos útja. Szükséges a meglevő kapacitások nyilvántartását, kihasználásának rendszeres ellenőrzését, mindennek egységes rendszerét és szervezetét megteremtenünk mind a minisztériumok, mind az Országos Tervhivatal apparátusában. Rá kell térnünk a termelés állóeszközigényességének, az állóeszközök kihasználási fokának mérésére és tervezésére is.

II. A beruházások műszaki színvonala és gazdaságossága

A párt VII. kongresszusa a népgazdaság fejlesztésének irányelveiben első helyre teszi a munkatermelékenységgel kapcsolatos feladatot: A munka termelékenysége, a műszaki színvonal emelkedése gyorsuljon meg a népgazdaságban, hogy jobban megközelítsük az élenjáró országok színvonalát. E rendkívül fontos irányelvet a beruházások megválasztásában és megtervezésében még nem érvényesítjük kellően. Pedig a beruházásoknak döntő szerepe van abban, hogy a munkatermelékenység mennyire halad előre.

Digitized by Google

milyen mértékben közelítjük meg a nemzetközi színvonalat, és ezáltal mennyire segítjük a szocializmust a két rendszer közötti békés versenyben.

A beruházások gazdaságosságának vizsgálatánál nem fordítunk megfelelő figyelmet a beruházás műszaki, különösképpen technológiai kérdéseire. A beruházások felülvizsgálása és elbírálása során meglehetősen az építési, építészeti kérdések kerülnek előtérbe. Ez nem helyes, hiszen az új termelő vállalat nem építési létesítmény. Az új beruházás értelme, lényege nem az épület, hanem a termelő berendezés, és ennélfogva a beruházás gazdaságossága mindenekelőtt a kiválasztott technika és technológia tökéletességén, korszerűségén múlik. Ezért fordítsunk a jövőben a beruházások előkészítése, engedélyezése, felülvizsgálata során sokkal nagyobb figyelmet az új létesítmény helyes technológiájának megválasztására. Ez az esetek legnagyobb részében alapvetően eldönti az állóalapok korszerűségét és a beruházás gazdaságosságát.

Éppen ezért nagy horderejű annak helyes eldöntése, hogy a beruházások gazdaságossági és műszaki színvonalát jellemző mutatók kialakítását milyen módszerekkel, milyen mértékben, hogyan befolyásoljuk. A ma érvényesülő hatás lényegében annyi, hogy ha a felülvizsgálat felfedi a hibát, akkor azt módosítják.

Az irányító és ellenőrző szervek erőfeszítéseiket döntően a benyújtott beruházási javaslatok helyességének ellenőrzésére és az azokban található fogyatékosságok feltárására fordítják. Így például az elmúlt évben az O. T. több mint egymilliárd forintot kitevő, a minisztériumok által benyújtott beruházási javaslatot utasított vissza. De ha azt akarjuk, hogy a leghelyesebb, a leggazdaságosabb beruházások valósuljanak meg, akkor nem elégedhetünk meg a javaslatok átszűrésével és a nem megfelelők elvetésével. A jelenlegi jóváhagyási eljárásra pedig ez a bürokratikus megközelítés a jellemző.

Az utólagos vizsgálódások és megállapítások igen hasznosak, de sokkal célravezetőbb, eredményesebb lesz a munka, ha a beruházások gazdaságosságának fokozását nem egyszerűen ellenőrzéssel, hanem *megelőző, előzetes tájékoztató és előzetesen kötelezővé tett minőségi mutatókkal tereljük.* Ebben az esetben kisebb lesz a valószínűsége annak, hogy felülvizsgálatra, jóváhagyásra nem megfelelő javaslatokat nyújtanak be. Emellett könnyebbé és szakszerűbbé válik az ellenőrzés is. Beruházási rendszerünknek ilyen irányú tökéletesítése annál fontosabb, mivel ismétlődő beruházások nálunk az iparnak csak egyik-másik ágazatában vannak. Vegyük például a cementipart. Magyarországon új cementgyár 10 évenként épül. Így egy cementgyár terveinek kidolgozása, minőségi mutatóinak a megállapítása olyan ritka feladat, hogy ebben a tervező irodák és a vezető szervek egyaránt kevés tapasztalattal

Digitized by Google

rendelkeznek. Ez egyben arra is rámutat, hogy minél fejletlenebb a nemzetközi munkamegosztás, minél szélesebb a fejlődő ágazatok skálája hazánkban, annál nagyobb és sokoldalúbb műszaki tervezési apparátust kell fenntartanunk és annak kisebb tapasztalata következtében nő a tévedések veszélye.

Felismerve a beruházások irányításának ezen hiányosságait, olyan határozat született, hogy az Országos Tervhivatal mellett egy beruházási irodát kell létrehozni, amelynek egyik feladata az lesz, hogy kidolgozza azokat a módszereket, amelyek elősegítik a beruházások magas műszaki színvonalú és gazdaságos megoldású terveinek kialakítását. Ehhez a munkához helyes felhasználnunk a szocialista országok, elsősorban a Szovjetunió tapasztalatait is.

A Szovjetunió gyakorlatában ezt az elvet 1952 óta az egyes ágazatokra kidolgozott technológiai tervezési normák és a gazdasági műszaki mutatók rendszerével biztosítják. Hazai és külföldi tapasztalatok figyelembevételével ágazatonként rögzítik, hogy bizonyos termékek előállításánál milyen beruházási költségekkel, milyen termelési költségekkel, milyen munkatermelékenységgel, milyen gépesítettséggel, milyen egyéb tényezőkkel kell számolni. Ezeket a mutatókat rendszerbe foglalják és az illetékes főhatóságok, illetve területi gazdasági szervek a Goszplánnal és a Goszsztrojjal egyetértésben kiadják. Az így kiadott dokumentum adatai segédeszközül szolgálnak a beruházó vállalatoknak és a tervező irodáknak a beruházási javaslatok, a beruházások műszaki terveinek kidolgozásához. Ezzel a rendszerrel biztosítani lehet az élenjáró hazai és külföldi tapasztalatok általános és gyors elterjesztését, az ország minden területén való alkalmazását.

A gazdasági-műszaki mutatók előre kidolgozott és jóváhagyott rendszere azzal, hogy tartalmazza a beruházásokkal szemben támasztott főbb gazdaságossági és műszaki követelményeket, komoly segítséget nyújt a minisztériumoknak, vállalatoknak, tervező irodáknak ahhoz, hogy eleve olyan beruházási javaslatokat és beruházási terveket készítsenek, amelyek a szükséges követelményeket kielégítik.

A beruházások műszaki színvonala sokszor nemcsak attól függ, hogy a tervező szervek mennyire képesek a leghaladottabb elgondolások szerint kialakítani a beruházás körvonalait. Előfordul, hogy a jobb megoldáshoz nincs pénzfedezet, megfelelő minőségű nyersanyag, de jórészt hazai gépgyártásunk és gépbehozatalunk az akadály.

A belföldi gyártású gépek tekintetében a fogyasztók, a beruházók befolyása a gépgyártásra, a gépipar termékeinek *színvonalára* korántsem kielégítő. Ez egyben műszaki fejlesztésünk tervszerű irányításának gyengeségét is mutatja. A műszaki fejlesztés tervezésénél a jövőben nagyobb figyelmet kell fordítanunk arra,

Digitized by Google

hogy a perspektivikus tervekben körvonalazott beruházásokhoz szükséges korszerű gépek előállításához a gépipar megfelelő időben megfelelő utasításokat kapjon.

Nagyobb figyelmet kell fordítanunk a külföldről vásárolt gépek korszerűségére is. Előfordul ugyanis, hogy korszerűtlen gépeket importálunk. A hazai gépipar — tekintettel a nemzetközi munkamegosztás előnyeire — a technológiai berendezések, szállítóeszközök egész sorát egyáltalán nem gyártja, ezért behozatalra szorulunk. A nemzetközi munkamegosztás fejlődésével pedig a beruházások gépellátásában az import hányada még tovább növekszik. De a külföldi gépek vásárlásánál nagyobb körültekintés szükséges mind a korszerűség, mind a devizatakarékosság követelményeinek érvényesítése érdekében.

A beruházás gazdaságossága, a takarékosság elvének érvényesülése nagymértékben függ a beruházások költségétől. Ezért fontos, hogy az állam a beruházások költségeinek kialakítását szabályozza, a beruházókra és a műszaki tervezőkre kötelező normatívákat állapítson meg és ezzel bizonyos keretek közé szorítsa az épületek, építmények méretezését, kiképzését, azok költségeit. Ezt a munkát eddig a műszaki tervezési normák alkalmazásával az Építésügyi Minisztérium látta el. Ezek a normák pozitív szerepet játszanak a költségek kialakításában, biztosítják az egyöntetűséget valamennyi szerv munkájában. Ugyanakkor magukban rejtik azt a veszélyt is, hogy amennyiben túlzást, pazarlást tartalmaznak, azt is általánosan alkalmazzák. Az MSZMP Politikai Bizottságának 1958-ban hozott határozata alapján az Országos Tervhivatal és az Építésügyi Minisztérium több, főleg nemtermelő célú építmény (iskola, öltöző stb.) tervezési normáit és típusterveit felülvizsgálta és takarékosabb megoldásokra találtak lehetőségeket. A meglevő tervezési normatívák és típustervek azonban az építkezéseknek csak kis hányadát ölelik fel. Nem alkalmazzák még a tervezési normákat az ipari építkezésekre. Szükségesnek látszik további normatívák kidolgozása és a meglevők folyamatos felülvizsgálata a takarékosság szempontjából.

A beruházások tervezett gazdaságosságát rontja a beruházási költségek drágulása. Ezek a jelenségek nagyban a beruházás megvalósításában közreműködő szervek anyagi érdekeltségi rendszerének hiányosságaival függnek össze. Az építési költségek menetközbeni emelkedésének megakadályozására a fix-ár bevezetése tekinthető jelentős lépésnek. Ebben az évben a kormány határozata értelmében a típustervek szerint épülő építmények, a szövetkezeti és öröklakások kivitelezésére fix-áras szerződést kell kötni. Ezt a rendszert a Szovjetunióban és az NDK-ban különösen a lakásépítkezéseknél sikeresen alkalmazzák.

Digitized by Google

A beruházások kialakításánál meglehetősen elhanyagolják a beruházások földrajzi területenkénti összefüggésének, a közlekedési, a vízellátási és egyéb összefüggéseknek a vizsgálatát. Sokszor nem veszik kellően figyelembe az adott városban már meglevő telepítési adottságokat, a kommunális kapcsolódásokat. A vállalatok bővítése, vagy új vállalatok létesítése során a vállalatok saját magukat igyekeznek ellátni kulturális és más létesítményekkel. Mindez a beruházási eszközök pazarlására vezet.

Ezzel kapcsolatban felvetődik a kérdés, hogy milyen termelő jellegű létesítmények (garázs, kazánház) készíthetők el több vállalat számára, vagy a vállalat és az adott város, adott település számára közösen. Megfontolandó például a beruházási rendszer olyan irányú megváltoztatása, hogy nemtermelő jellegű beruházást a munkavédelmi és üzemegészségügyi beruházások kivételével a vállalatok maguk ne eszközöljenek, hanem ezeket az illetékes tanácsi szervekkel egyeztetve valósítsák meg, vagy az ilyen létesítményekre szolgáló eszközöket a tanácsoknál központosítsuk és ezeket az adott település, az adott megye általános politikai, gazdasági, szociális és kulturális igényeinek mérlegelése alapján használjuk fel.

A beruházások gazdaságosságának felülvizsgálatában általában nem érvényesül kielégítően a demokratizmus. A beruházások műszaki tervének kidolgozását az esetek többségében természetesen valamely, azzal megbízott speciális szerv végzi. Pályázatokat főleg csak lakó- és középületek terveinek kidolgozására írnak ki, termelő jellegű beruházások műszaki problémáinak megoldásába nem vonják be a szakemberek szélesebb körét. Ezáltal csökken annak a lehetősége, hogy a kollektív bölcsességet, a sok ember tudását, véleményét összegezve megalapozottabban döntsünk és a kínálkozó megoldások közül a legmegfelelőbbet válasszuk ki, a műszaki tervekben található építészeti és más túlzásokat idejében feltárjuk és kiküszöböljük. Előfordul, hogy valamilyen beruházás műszaki tervét kidolgozzák, az építkezés megindul, a kiválasztott és jóváhagyott megoldásokat szakmai körökben megismerik és akkor a bírálók nagy késedelemmel teszik meg módosító, javító javaslataikat, amelyek alkalmazására az idő előrehaladottsága miatt sokszor már nincs is mód. Ezért célszerűnek látszik, hogy a beruházások műszaki megoldásainak kidolgozásába a szakemberek szélesebb körét bevonják. Ennek különböző módjai lehetnek. Mindenekelőtt az érdekelt vállalat kollektívájával kellene a beruházási javaslatokat alaposan megvitatni. A Német Demokratikus Köztársaságban ez jogszabályban előírt követelmény; meglevő vállalat beruházását nem lehet megkezdeni, illetve nem lehet finanszírozni, ha azt az érdekelt vállalat kollektívájával nem vitatták meg. Helyes az egyes beruházások átfogó problémáit vagy

Digitized by Google

egyes részkérdéseit különféle műszaki-tudományos egyesületek fórumain is megvitatni.

III. A beruházások koncentrálása

A beruházások koncentrálásának az a lényege, hogy annyi beruházást határozzunk el, kezdjünk meg és folytassunk, amennyihez megfelelő erőforrással rendelkezünk, illetve amennyit gazdaságosan, normális időtartam alatt meg tudunk valósítani. A beruházások koncentráltságának mértékét legjobban megvalósításuk időtartama mutatja. A rendelkezésünkre álló nem teljesen pontos kimutatások szerint az egyes beruházások megvalósításának időtartama nálunk nagyon hosszú, a normálisnak 2—2,5-szerese. A Mohácsi Farostlemezgyár építése például öt évig tartott, a Hidasi Brikettgyáré a tervezett tíz hónappal szemben 45 hónapig, az Ajkai, a Szolnoki és a Gyöngyösi Kenyérgyár kivitelezése a tervezett 12 hónap helyett 36 hónapig stb. Az elmúlt években üzembehelyezett nagyobb beruházások megvalósítási időtartamát a beruházások ellenforradalom előtti és utáni leállítása is növelte. A hároméves tervben megkezdett beruházások megvalósításának időtartamát ilyen tényezők már nem befolyásolták. Az Országos Tervhivatal kimutatja, hogy a hároméves tervben megkezdett és be is fejezett beruházások megvalósítási időtartama már csökkenő irányzatú, de még így is 1,7-szerese a normálisnak. A jelenleg folyamatban levő beruházások időtartama előreláthatólag tovább csökken.

Mi az oka annak, hogy a beruházások koncentrálásában sokszoros elhatározás ellenére sem értünk el kielégítő eredményeket? Ez elsősorban azért volt így, mert maguk a népgazdasági tervek nem biztosították a folyamatban levő és a megindítandó beruházások koncentrált ütemű megvalósításának lehetőségét, mert több beruházást tartalmaztak, mint amennyit a nemzeti jövedelem adott felhalmozási alapjából normális építési ütem mellett megvalósíthattunk. Vagyis a tervezésben nem számoltunk a már megindított beruházásokhoz szükséges fedezettel, a folyamatban levők rovására 1959-ben és 1960-ban új objektumok építését indítottuk meg.

A beruházások koncentrálására kedvezőtlenül hatott, hogy 1959-ben és részben 1960-ban, amikor a mezőgazdaság beruházásai emelkedtek, egyidejűleg nem történt meg az eszközök megfelelő átcsoportosítása, illetve az iparfejlesztési feladatok felülvizsgálata, ami oda vezetett, hogy az iparban és a népgazdaság más ágaiban szélesebb fronton folytak a munkák, mint amennyinek koncentrált megvalósítására az eszközökből futotta.

A népgazdasági tervezés másik hibája az volt, hogy a tervekben előírt beruházásokon felül a vállalati önállóság, a községfej-

Digitized by Google

lesztési alap rendszerében összegyűlt úgynevezett decentralizált forrásokat nem mértük fel kellően és azok anyagi fedezetét a népgazdasági terv csak részben biztosította. Például a községfejlesztési alapból megvalósítható beruházásokra 1960-ban a népgazdasági terv csak mintegy 40 százalékban biztosította az építőanyagot. 1960-ban a terven felüli beruházások összege a népgazdaság összes beruházásainak csaknem 10 százalékát érte el. Ezek megvalósításánál részben a tervberuházásoktól vontak el anyagokat.

1961-ben az eszközök koncentrálásának előmozdítására a decentralizált források maradványának és a képződő eszközök felhasználásának korlátozására, valamint a felhasználásra szánt eszközök jobb anvagi-műszaki megalapozására már történt intézkedés. A községfejlesztési alap anyagszükségletét központi keretekből mintegy 70—75 százalékban biztosítja a terv.

A decentralizált források a vállalati és helyi gazdálkodás alapvetően pozitív elemei, de felhasználásuknál a népgazdaság érdekeire nagyobb tekintettel kell lenni és fokozni kell a tervszerűséget. A koncentrálás elvének érvényesülését végeredményben a beruházások megvalósításának tervszerűsége dönti el.

A másik tényező, ami a beruházások koncentrált megvalósítását megnehezítette, illetve a pénzügyileg lehetségesnél is kisebb fokú koncentráltságot eredményezett, az, hogy a kivitelező szervek, az építőipar és részben a gépipar, nem végezte el a feladatokat abban az összetételben, az építőipar az utóbbi évben olyan volumenben sem, amelyben el kellett volna végeznie ahhoz, hogy a beruházások a tervben előírt módon valósuljanak meg. Ez részben a tervezés hiányossága miatt, részben azért volt így, mert a fogyasztó és a szállító érdekei nincsenek kellően összehangolva, továbbá, mert az építőipar és a gépipar az elvégzendő munkálatokhoz, azoknak a beruházási terv szerinti ütemben való elvégzéséhez nem rendelkezett mindenkor a szükséges anyagokkal, munkaerővel és a szükséges berendezésekkel.

A beruházás gyakorlati megvalósítása a tervdirektívákat kiegészítő és sajnos, azoktól sokszor eltérő szerződéskötések, szállítási szerződések alapján történik. A beruházási terv tehát tartalmazza a beruházások megvalósítási ütemezését, az üzembehelyezés időpontját, gyakorlatilag azonban a kivitelező vállalatok és a beruházó vállalat közötti egyezkedés alapján dől el, hogy milyen időpontra kötnek szerződést. Ebben a folyamatban a kivitelező vállalatok anyagi érdekeltsége a beruházások megvalósításának tervszerűsége ellen hat. A kivitelezőket — az esetenként alkalmazott célprémiumoktól eltekintve — nem fűzi anyagi érdek ahhoz, hogy a beruházás, mint üzembehelyezhető komplexum, időben elkészüljön. A kivitelezőket az egyes részmunkák elvégzéséért pre-

Digitized by Google

mizálják, a végső népgazdasági célban, *az üzembehelyezésben anyagilag nem érdekeltek.*

A beruházások koncentrálásának fontos problémája az építési munkálatok, a gépszállítások és a gépszerelések koordinálása. A beruházási terv létesítményeinek megvalósításához szükséges építőipari kapacitást a minisztériumok közötti megállapodásokban forint összegben tételesen biztosítják. E tekintetben az építőipar termelési terve és a beruházási terv között van bizonyos összhang. Ebben a kérdésben a népgazdasági tervezés az utóbbi években fejlődött, az Országos Tervhivatal ennek az összhangnak a biztosítására több gondot fordít. Más a helyzet az építőiparon belüli összehangolással. Ez már lényegében belső építőipari termelésszervezési kérdés, amely alapjában véve ugyancsak a szállítási szerződések révén valósul meg. Minthogy a szerződéskötések és a tervdirektívák elszakadhatnak egymástól, ez problémákat okoz a beruházások megvalósításában.

A nehézségek jórészt arra vezethetők vissza, hogy a szervező munka, a szerződéskötés az éves naptári tervekre épül, azokhoz igazodik. A több évig tartó építkezések szervezését ez zavarja, mert a kivitelező szervek nem ismerve biztosan a következő években esedékes munkálatokat, azokra nem tudnak felkészülni. Ezeket a nehézségeket a beruházás megvalósítási ütemének előzetes rögzítésével és a szerződések több éves rendszerével küszöbölhetjük ki. A szerződéskötés rendszerének ilyen irányú változtatására már készülnek a javaslatok. Eszerint ahelyett, hogy a szerződéseket a naptári éves tervekhez igazítanák, ami a termelési folyamatok bonyolultsága miatt nem mindig célszerű, a munkát több éves szerződésekkel alapozzák meg.

Nem elég tervszerű a beruházásokhoz szükséges gépek szállítása. Az Országos Tervhivatal az utóbbi évben tett bizonyos lépéseket a helyzet megjavítására. A korábbi években ugyanis a gépeket kevés kivételtől eltekintve, lényegében a termelő minisztériumok, illetve vállalatok osztották el. Az 1961-es terv már sokkal több termék, gépberendezés elosztására tartalmaz tervdirektivákat. Annak idején a népgazdasági tervezés egyszerűsítése címén a gépmérlegeket, a gépelosztást a népgazdasági tervből úgyszólván teljesen elhagyták. Ennek az intézkedésnek a helyességét a gyakorlati tapasztalatok nem igazolták. Az építési munkálatok és a gépszállítások megfelelő összehangolása a beruházások koncentrálásának egyik legfontosabb kérdése. 1961-ben a gépek elosztásában már több tervszerűség érvényesül. E módszereket tovább kell fejleszteni és el kell érni, hogy a gépek szállítását jobban összehangolják a beruházási tervvel.

1961-ben az Országos Tervhivatal javaslatára a kormány jó-

Digitized by Google

váhagyott egy jegyzéket, több mint száz beruházásra azzal, hogy mindenekelőtt e legfontosabb beruházások anyagi-műszaki ellátását kell kielégíteni. Ez kétségtelenül elő fogja mozdítani a legfontosabb beruházások zökkenőmentesebb, gyorsabb megvalósítását.

A vállalatok közötti gazdasági kapcsolatok természetesen a jövőben is főként a szállítási szerződések révén valósulnak meg. Arra kell azonban törekednünk, hogy a szállítási szerződésekben és a vállalt kötelezettségek teljesítése során a népgazdasági érdekek a jelenleginél fokozottabban érvényesüljenek. Ennek egyik feltétele az, hogy a minisztériumok és az Országos Tervhivatal erre több gondot fordítsanak. A beruházók, mint fogyasztók, ma igen gyakran fordulnak panasszal, illetve kéréssel felsőbb szerveikhez, ha a szállító fél nem vállalja azokat a feltételeket, amelyek a beruházási terv teljesítéséhez szükségesek, azonban a felsőbb szervek által nyújtott segítség többnyire igen hézagos és késedelmes. Ezért a vállalatok gyakran saját összeköttetéseik, személyes kapcsolatok révén próbálnak segíteni magukon. A szállító vállalatok sok esetben indokolatlan célprémiummal vagy más anyagi előnyökkel próbálják a beruházó vállalatot zsarolni.

A beruházások tervszerű megvalósításának további feltétele az, hogy a megrendelők biztosítsák az építési és szerelési munkálatokhoz szükséges tervdokumentációt. Ezeket a feltételeket a megrendelők nem mindig teremtik meg. A szállító gyakran azért nem tudja a munkálatokat határidőre elvállalni és a kívánalmak szerint elvégezni, mert a beruházó az ehhez szükséges feltételeket, például a tervdokumentációt nem bocsátja időben rendelkezésre. A tervdokumentáció késedelme a rossz előkészítés, a hanyagság és felelőtlenség következménye.

Pártunk gazdaságpolitikája, népgazdasági terveink a beruházások időben való előkészítéséhez általában megfelelő feltételeket teremtettek. A VII. kongresszus jóváhagyta a népgazdaság fejlesztésének irányelveit az 1961—1965-ös időszakra. Senki nem állíthatja, hogy a beruházások műszaki előkészítése azért késik, mert a népgazdasági tervezés színvonala túlságosan alacsony, vagy hogy gazdaságpolitikánk következetlenül, cikk-cakkosan változna és ezért nem lehet jóelőre látni az egyes beruházások szükségességét, illetve szükségtelenségét. Éppen ezért véget kell vetni az e téren tapasztalható tűrhetetlen mulasztásoknak és késedelemnek, el kell érnünk, hogy a beruházásokat csak alapos előkészítés után, a szükséges tervdokumentáció birtokában kezdjék el.

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

A Kínai Népköztársaság képviseletének problémája az Egyesült Nemzetek Szervezetében

A Kínai Népköztársaság alig több, mint egy évtizedes fennállása alatt világszerte nagy tekintélyt szerzett. A „kínai példa" az ázsiai-afrikai országok körében mindennél ékesebben bizonyítja, hogy milyen hatalmas távlatok nyílnak meg a gyarmati igától megszabaduló és a szocialista fejlődés útjára lépő népek előtt.

Ez a kínai példa nyugtalanítja az imperialista hatalmakat, főleg az Egyesült Államokat. Nem alaptalan az Egyesült Államoknak és szövetségeseinek az a félelme, hogy a Kínai Népköztársaság jelenléte az ENSZ-ben, olyképpen befolyásolná az erőviszonyok ottani alakulását, hogy a Világszervezet egyre jobban tükrözné a valóságos viszonyokat. Így az Egyesült Nemzetek Szervezete egyre kevésbé tudná betölteni az Egyesült Államok vezette imperialista blokk eszközének a szerepét és mindinkább az Alapokmányban lefektetett elveknek megfelelően tevékenykedne.

A szocialista országok, lényegüknél fogva a béke és a népek szabadságának legaktívabb harcosai. Ismeretes, hogy a Szovjetunió kérte, hogy az ENSZ vitassa meg az általános és teljes leszerelés problémáját és számolják fel véglegesen a gyarmati rendszert, minden maradványával együtt. Minthogy pedig a békéért és a népek szabadságáért vívott harc szempontjából igen nagy jelentősége van annak, hogy a Kínai Népköztársaság tagja legyen az ENSZ-nek, a szocialista országok következetes harcot folytatnak azért, hogy Kínát az ENSZ-ben egyedül a Kínai Népköztársaság törvényes kormányának a küldötte képviselhesse. Ebben a harcukban a szocialista országok nincsenek egyedül. A vezető ázsiai-afrikai országok, sőt néhány európai és latin-amerikai állam is úgy véli, hogy a Kínai Népköztársaságnak az ENSZ-ben a helye, és kirekesztése ellentétben áll az Alapokmány rendelkezéseivel. Korunk égető kérdéseinek megoldása egyenesen elképzelhetetlen az emberiség egynegyedét képviselő Kínai Népköztársaság aktív közreműködése nélkül. Világos tehát, hogy aki komolyan törekszik ezeknek a nagy nemzetközi kérdéseknek a megoldására, annak törekednie kell arra is, hogy a Kínai Nép-

Digitized by Google

köztársaság elnyerje az őt megillető jogos helyet az ENSZ-ben.

Az Egyesült Államok és nyugati szövetségesei, az agresszív NATO és SEATO tagállamai, ezzel szemben, nem a nemzetközi feszültség enyhítésére törekszenek, nem akarják megoldani a leszerelés problémáját, sem tényleges függetlenséget adni a gyarmati népeknek. Így ezek az országok, következetesen megakadályozzák azt is, hogy a Kínai Népköztársaság elnyerje jogos helyét az ENSZ-ben.

Kína ENSZ-képviselete kérdésének napirendre tűzése 1950 óta állandóan visszatérő, nagyon fontos probléma az ENSZ közgyűlésein. 1950 óta — közvetve, vagy közvetlen formában — minden évben az Egyesült Államok volt az, amely szavazógépezete segítségével megakadályozta e kérdés megvitatását. Már ez a tény is mutatja, hogy itt nem egyszerű eljárási kérdésről van szó, nem csupán arról, hogy eggyel több, vagy kevesebb téma kerüljön a közgyűlés elé.

A nyugati hatalmak, mindenekelőtt az Egyesült Államok kormánya úgy látja, hogy a Kínai Népköztársaság jelenléte az ENSZ-ben, súlyos csapást jelentene a Világszervezetben eddig elfoglalt pozícióikra, és *jelentősen megerősítené a béke erőinek ottani helyzetét.* Ugyanakkor azt is tudják, hogy amennyiben nem sikerül Kína ENSZ-képviseletének napirendre tűzését megakadályozniok, olyan határozat születhetik, amely a nyugati érdekeket fenntartás nélkül kiszolgáló csangkaisekista képviselőt kizárja az ENSZ-ből, és az általa bitorolt helyet Kína egyedül jogos és törvényes képviselőjének, a Kínai Népköztársaságnak juttatja.

Ennek a problémának különös jelentőséget ad, hogy Kína állandó tagja a Biztonsági Tanácsnak, amelynek az Alapokmány értelmében feladata őrködni a nemzetközi béke és biztonság felett.

Kína ENSZ-képviselete kérdésének eddigi fejleményei azt mutatják, hogy a vezető imperialista államok mind a Biztonsági Tanácsban, mind pedig a közgyűlésen el tudták érni, hogy a Kínai Népköztársaság ENSZ-képviselete kérdésének napirendre tűzését halasszák el, és így megakadályozták egyrészt azt, hogy a Biztonsági Tanács összetétele a szocialista tábor javára alakuljon, másrészt, hogy a Kínai Népköztársaság az ENSZ egyes szerveiben kifejtett tevékenysége folytán elősegítse a nagy nemzetközi kérdések demokratikus és békés rendezését, és ezzel is példát mutasson és segítséget nyújtson a függetlenségükért harcoló ázsiai-afrikai népeknek.

Másfél évtizedes története során az Egyesült Nemzetek Szervezetét az Egyesült Államok vezette nyugati hatalmak számos esetben, így a Kínai Népköztársaság ENSZ-képviselete kérdésében is, imperialista törekvéseik érdekében használták fel. Ezen a téren az Alapokmány előírásaival ellentétes lépésektől sem riadtak vissza. Az V. közgyűlés folyamán például a nyugati hatalmak álláspontját képviselő néhány állam javaslatára a Különleges Politikai Bizottságban olyan határozati javaslatot fogadtak el, amely szerint a tagállamok ENSZ-képviselőinek elismerését feltételekhez kötik, arra számítva, hogy esetleg ezzel akadályozhatják meg

Digitized by Google

azt, hogy Kínát a Kínai Népköztársaság küldötte képviselje az ENSZ-ben. Amikor pedig a Szovjetunió kérte, hogy e kérdést tűzzék a VI. közgyűlés napirendjére, a Közgyűlés Ügyrendi Bizottsága — melyben az Egyesült Államokat kiszolgáló tagok voltak többségben — úgy határozott, hogy a VI. közgyűlés folyamán ne tárgyaljanak olyan javaslatot, amely a csangkaisekista küldött képviseleti jogának megszüntetésére, vagy a Kínai Népköztársaság képviseleti jogának a biztosítására vonatkozna. Ennek a határozati javaslatnak az elfogadásával az Ügyrendi Bizottság tulajdonképpen érdemi döntést hozott ebben a kérdésben, és ezzel megsértette a közgyűlés eljárási szabályzatát, túllépte hatáskörét.[1]

Az Alapokmány és a nemzetközi jog előírásainak megfelelően Kína egyedüli és törvényes képviselőjének csakis a Kínai Népköztársaság Központi Népi Kormányát lehet tekinteni. A Központi Népi Kormány fennhatósága kiterjed a Kínai Népköztársaság több mint nyolcmillió négyzetkilométernyi területére, amelyen körülbelül 650 millió ember él. Az ENSZ Alapokmányának értelmében Kínára háruló kötelezettségeknek is egyedül csak ez a kormány képes eleget tenni. Az Egyesült Államok katonai és pénzügyi segítségével Taivan szigetén és a partmenti szigeteken fenntartott csangkaisekista rendszer uralma alatt csak mintegy negyvenezer négyzetkilométernyi területen, körülbelül 10 millió ember él. Már ebből az összehasonlításból is látható, hogy Kína nevében egyedül a 650 milliós népet képviselő Központi Népi Kormánynak van szava és lehetősége nemzetközi kötelességeket vállalni és teljesíteni.

Az ENSZ Alapokmány 4. cikkelyének 1. bekezdése egy állam ENSZ-tagságával kapcsolatban az alábbi előírást tartalmazza: „Az ENSZ tagja lehet minden... békeszerető állam, amely a jelen Alapokmányban foglalt kötelezettségek teljesítésére képes és hajlandó."

A Kínai Népköztársaság fennállása óta bebizonyította, hogy békés külpolitikát folytat, és a világ minden országával békés kapcsolatok kialakítására és fejlesztésére törekszik. 1955-ben jelen volt a bandungi konferencián, ahol az ázsiai-afrikai országokkal együtt részt vett a békés egymás mellett élés öt alapelvének kidolgozásában. Külpolitikája ezeken az alapelveken nyugszik és ennek köszönhető, hogy nemzetközi tekintélye évről évre növekszik. Ezt bizonyítja, hogy a Kínai Népköztársaság jelenleg mintegy 40 országgal — köztük Angliával — tart fenn diplomáciai, és körülbelül 100 országgal, illetve területtel kereskedelmi kapcsolatot. A Kínai Népköztársaság rendezni kívánja kapcsolatait olyan államokkal is, mint az Egyesült Államok. A vitás kérdések megoldása céljából a két állam képviselői nagykövetei szinten 1955 augusztus óta először Genfben, jelenleg pedig Varsóban tárgyalásokat folytatnak, és 1961 március közepéig 103 esetben találkoztak.

A Kínai Népköztársaság békeszerető politikáját bizonyítja az a legutóbbi javaslata, hogy a Dél-

[1] A Közgyűlés Eljárási Szabályzatának 40. cikkelye többek között kimondja: „Az Ügyrendi Bizottság érdemben nem tárgyalhat semmilyen napirendre tűzendő kérdést".

Digitized by Google

kelet-ázsiai és a Csendes-óceán térségének országai kössenek egymással megnemtámadási szerződést. A Kínai Népköztársaság kormánya messzemenően támogatja a Szovjetuniónak az általános és teljes leszerelésre, valamint a gyarmati rendszer teljes és végleges felszámolása érdekében beterjesztett javaslatait, és az erre irányuló erőfeszítéseit.

A nyugati országok, az Egyesült Államokkal az élen, azt állítják, hogy a Kínai Népköztársaság nem békeszerető, hanem agresszív külpolitikát folytat. Egyrészt azzal vádolják, hogy agressziót követett el az ENSZ ellen Koreában, másrészt hangoztatják, hogy a Kínai Népköztársaság Taivannak és a partmenti szigeteknek az erőszakos elfoglalására törekszik. Az ENSZ-nek a koreai kérdés vitájában, az Egyesült Államok nyomására hozott, a Kínai Népköztársaságot agresszornak minősítő határozata nem téveszti meg a világ békeszerető millióit. Számunkra nyilvánvaló, hogy éppen az Egyesült Államok követett el agressziót Koreában, és ebben aktívan közreműködött az Egyesült Nemzetek Szervezete. A kínai önkéntesek a koreai nép függetlenségének a megvédésében nyújtottak segítséget. Ennél is kézzelfoghatóbb azonban az a tény, hogy míg napjainkban egyetlen kínai önkéntes sem található a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban, addig az Egyesült Államok fegyveres erői még mindig Dél-Koreában tartózkodnak, és a délkoreai nép által gyűlölt, az amerikai érdekeket kiszolgáló rendszer fő támaszául szolgálnak.

Ami pedig Taivannal és a partmenti szigetekkel kapcsolatos, a Kínai Népköztársaságot érintő amerikai rágalmakat illeti, az igazság az, hogy ezek a szigetek mindig Kína elidegeníthetetlen részét képezték. 1950-ben nyilatkozatában maga az Egyesült Államok elnöke erősítette meg ezt. Ennélfogva teljesen Kína belügye, hogy a Kínai Népköztársaság kormánya Taivannal és a partmenti szigetekkel kapcsolatban milyen lépéseket kíván tenni. Békepolitikájának hű kifejezője az is, hogy bár Taivan és a partmenti szigetek Kína szerves részét képezik, a Kínai Népköztársaság — elvi álláspontjának feladása nélkül — többször kísérletet tett a kérdés békés úton történő rendezésére és nem rajta múlott, hogy ezek a kísérletek mindezideig nem vezettek eredményhez.

Erőszakot és más népek belügyeibe való beavatkozást éppen az Egyesült Államok részéről tapasztalhatunk. Az ENSZ Alapokmánya 2. cikkelyének 4. bekezdése előírja: „Nemzetközi érintkezések során a Szervezet összes tagjainak tartózkodniok kell más állam területi épségе, vagy politikai függetlensége ellen irányuló, vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő, bármely más módon megnyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől, vagy erőszak alkalmazásától."

Mint ismeretes, 1950-ben Truman, az Egyesült Államok akkori elnöke a taivani tengerszorosba vezényelte az Egyesült Államok 7. flottáját, amely azóta is ott tartózkodik; támogatja és védelme alatt tartja a kínai szárazföldről Taivan szigetére szorult bukott rendszer maradványait. Az Egyesült Államok tehát törvényellenes

Digitized by Google

módon megszállta azokat a szigeteket, amelyek Kínához tartoznak. Az Egyesült Államok e területekről rendszeresen katonai provokációkat szervez a Kínai Népköztársaság ellen, légierői és hadihajói állandóan behatolnak annak légiterébe és felségvizeire, sőt a kínai kontinensre is kiterjedő provokációkat követnek el. Az elmúlt két év alatt az Egyesült Államok fegyveres erői 150 esetben sértették meg Kína szuverenitását. A Kínai Népköztársaság kormánya emiatt 1960 november 3-ig bezárólag 125 esetben tiltakozott, és részesítette komoly figyelmeztetésben az Egyesült Államok kormányát.

Ebből a néhány példából is világosan látható, hogy az Egyesült Államok állandóan fenyegeti a Kínai Népköztársaság szuverenitását, beavatkozik annak belügyeibe, és ezzel megsérti az Egyesült Nemzetek Alapokmányát.

1960-ban, az ENSZ közgyűlés XV. ülésszakának általános vitájában sok szó esett a Világszervezet egyetemességéről, mivel 17 új állam felvételével a tagállamok száma 99-re növekedett. Kádár János elvtárs, a magyar delegáció vezetője, az általános vitában elhangzott felszólalásában a következőket mondotta: „Képtelenség... akár az ENSZ egyetemességéről, akár az egész emberiség képviseletéről beszélni, addig, amíg a 650 milliós népet magába foglaló Kínai Népköztársaság képviselői el nem foglalhatják az egyedül őket megillető helyet az ENSZ-ben." Dr. Sík Endre külügyminiszter kifejtette: „Földünk lakossága, mint ismeretes, 2905 millió, ebből a jelen ülésszak megnyitásakor képviselt 81 tagállam lakosságának a száma 1900 millió, vagyis annak körülbelül 68 százalékát teszi ki. A Szervezetünkbe újonnan felvett 14 ország (3 további országot később vettek fel) lakosainak a száma 40 millió, vagyis a föld lakosságának nem egészen 1,5 százaléka. Ez azt jelenti, hogy a föld lakosságának 30 százaléka Szervezetünkben még nincs képviselve. Ebből a 30 százalékból körülbelül 23 százalék jut a Kínai Népköztársaságra. Másszóval: világos, hogy Szervezetünkben az egyetemesség fennállásának, vagy hiányának kérdése egyenlő azzal a kérdéssel, vajon megadják-e, vagy sem a Kínai Népköztársaságnak azt a jogát, hogy részt vegyen Szervezetünk munkájában."

A XV. közgyűlés első szakaszában a Kínai Népköztársaság ENSZ-képviselete kérdésében lezajlott ügyrendi vitát, mely messze túlnőtt a szokásos ügyrendi viták keretein, a fordulat előjelének lehet tekinteni. A XV. közgyűlés általános vitájában 34 ország küldötte foglalt állást a Kínai Népköztársaság ENSZ-képviseleti jogának biztosítása mellett. Ezek között több semleges ország, néhány NATO állam is szerepel, így Norvégia és Dánia, az újonnan felvett országok közül pedig Mali és Nigéria. Összehasonlítva a korábbi két év szavazási arányaival, még szembetűnőbb, hogy 1960-ban mennyivel több ország foglalt állást a törvényes kínai kormány ENSZ-képviselete elismerésének a szükségessége mellett. Míg 1958-ban csak 28-an szavaztak Kína ENSZ-képviseletének napirendre tűzése mellett, addig 1959-ben 29-en és 1960-ban

Digitized by Google

már 34-en. Azoknak a száma is lényegesen megnövekedett, akik nem akarnak nyíltan állást foglalni. 1959-ben még csak 9 delegáció tartózkodott a szavazástól, 1960-ban már 22. Az eredmény nem csupán az ENSZ megnövekedett taglétszáma folytán alakult így; egyre csökken azoknak a száma is, akik az amerikai javaslatot támogatják: 1959-ben 44-en szavaztak az amerikai javaslat mellett. 1960-ban, a lényegesen megnövekedett taglétszám ellenére, csupán 42-en.

A közgyűlés XV. ülésszakának 1961 március 7-én megnyílt második részében az ENSZ-delegátusok között — nemhivatalos formában — igen gyakran felvetődik Kína ENSZ-képviseletének kérdése, és általános az a vélemény, hogy a közgyűlés XVI. ülésszakán sikerül ezt a kérdést napirendre tűzni. Jelentősen nő ugyanis azoknak az országoknak a száma, amelyek határozottan követelik ezt. Ilyen véleménnyel találkozhattunk a legutóbb függetlenné vált afrikai országok körében is, sőt néhány latin-amerikai állam, így a közelmúltban Brazília is síkraszállt a Kínai Népköztársaság ENSZ-képviseleti jogának biztosítása mellett. A Kínai Népköztársaság megnövekedett nemzetközi tekintélyét bizonyítja a Brit Nemzetközösség vezetőinek londoni értekezlete. A március 17-én végetért tanácskozást viharos viták és nézeteltérések jellemezték. Egy kérdésben, a Kínai Népköztársaságnak a leszerelési tárgyalásokon való részvétele kérdésében azonban a küldöttek teljesen egységes álláspontot képviseltek.

Az Egyesült Államoknak — mindenképpen — számolnia kell a megváltozott helyzettel. Stevenson, az Egyesült Államok ENSZ-küldöttségének a vezetője a szenátusi bizottság egyik ülésén kijelentette: most már nem az Egyesült Államoktól függ, hogy Kínát állandóan ki lehet-e rekeszteni az Egyesült Nemzetek Szervezetéből. Az Egyesült Államok ezért úgy próbálja menteni, ami még menthető, hogy ismét erősen propagálja a „két Kína"-ra és „Taivan nemzetközi ellenőrzés alá helyezésére" vonatkozó elveket. Ha már nem sikerül megakadályozni, hogy a Kínai Népköztársaság képviselője bevonuljon az ENSZ-be, legalább azt akarják elérni, hogy Csang Kaisek küldötte a Világszervezetben maradhasson.

A Kínai Népköztársaság álláspontja az Egyesült Államoknak ezzel az újabb taktikázásával kapcsolatban teljesen világos. A népi Kína küldötte mindaddig nem foglalhatja el helyét az ENSZ-ben, amíg ott ül a csangkaisekista klikk képviselője. De az Egyesült Államoknak a Kínai Népköztársaság ellen irányuló újabb akciója kudarcra van ítélve. Nincs messze az az idő, amikor a Kínai Népköztársaság képviselője elfoglalva helyét az ENSZ-ben és a többi nemzetközi szervezetben, ott is hathatós segítséget nyújthat a nemzetközi béke és biztonság, a világ békeszerető emberisége érdekében munkálkodó erőknek.

Hajnal Sándor—Szilágyi Zoltán

Digitized by Google

Iskolareform Lengyelországban

A Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottságának 1961 januárjában megtartott VII. teljes ülése foglalkozott az alsó- és középfokú iskolák reformjának kérdéseivel. A tanácskozás a Politikai Bizottság beszámolója alapján folyt le. A Központi Bizottság határozatot fogadott el, amely leszögezi az iskolareform alapelveit, és rámutat a közoktatás terén megoldandó fő feladatokra. Az ülésen felszólalt *W. Gomulka* elvtárs, a LEMP első titkára is.[1]

Gomulka elvtárs felszólalásában egyebek között utalt az iskolaügy terén eddig elért eredményekre. Megállapította, hogy a nagy jelentőségű eredmények ellenére is egyre fokozódik a közoktatás megreformálásának szükségessége. A közoktatás elmaradt az ország gyors gazdasági-társadalmi fejlődése, valamint a tudományok és a technika rohamos előrehaladása mögött. Most már megérett az idő arra, hogy ezt a lemaradást felszámolják. Néhány éve vita folyik az országban az iskolareformról. A pártvezetés komoly figyelemmel kísérte a vita menetét. A vitában felmerült elképzelések közül azokat választották ki, amelyek a legreálisabbak, legjobban megfelelnek a társadalmi szükségleteknek és ugyanakkor figyelembe veszik a káderlehetőségeket és a rendelkezésre álló anyagi erőket is.

A Központi Bizottság elfogadta a Politikai Bizottságnak azt a javaslatát, hogy az iskolareformot az 1963—68-as években hajtsák végre. Nyomatékosan hangsúlyozták a Központi Bizottság ülésén, hogy a legfontosabb határozat a jelenleg *hétosztályos alsófokú iskola* (megfelel a mi általános iskolánknak) *képzési idejének nyolc évre való felemelése*. Ennek a határozatnak messzemenő következményei lesznek. Általánosan kötelező jellege miatt az alapfokú iskola a közoktatás legfontosabb láncszeme. Nemcsak az alapfokú iskola oktató nevelő munkája színvonalának emelése válik ezután lehetővé, de ezen túl az egész közép- és felsőfokú oktatásban, az általános és a szakoktatás minden területén folyó munka korszerűsítése is.

A jelenlegi hétosztályos iskola sem a továbbtanulásra, sem pedig a munkára nem készíti elő kellőképpen a tanulókat. Főként a matematika és a természettudományos tárgyak óraszáma igen alacsony. De tavaly a gyakorlati foglalkozásokra is csak hét óra jutott hetenként az összes osztályokban. Ebben az évben 14-re emelték a gyakorlati képzés óraszámát, de ez még mindig kevés a Szovjetunió heti 32, Csehszlovákia 23 és a Német Demokratikus Köztársaság 18 órájához képest. A hétosztályos iskolában nem tanítanak technikai rajzot. Nem elegendő az anyanyelvi oktatásra szánt idő sem. A hétosztályos iskola hiányosságait

[1] A Lengyel Sajtóügynökség (PAP) időszaki információs kiadványában közli Gomulka elvtárs felszólalásának, a referátumnak és a határozatnak a teljes szövegét. (Materialien und Dokumente. Varsó, 1961.) E dokumentumok nyomán foglaljuk össze röviden az értekezlet gazdag anyagából kiemelve, a leglényegesebb gondolatokat.

Digitized by Google

azok a tanulók érzik meg legjobban, akik nem tanulnak tovább, és hiányos ismereteik folytán a munkaterületükön csak nagyon nehezen tudnak elérni magasabb kvalifikációt. A szakiskolákban pedig túl sok időt kell fordítani az általános műveltség hiányainak pótlására, ami a szakképzés rovására megy.

Az alapfokú iskola nyolcosztályossá való kiépítése emeli a tömegek kultúrális színvonalát, jobb alapot nyújt a továbbtanulás és a szakmai téren való fejlődés számára, lehetővé teszi a tanulók túlterhelésének csökkentését, és enyhíti azt a problémát is, amelyet eddig a 14—16 évesek okoztak, akik nem tanultak tovább, de még munkába sem léphettek. A nyolcosztályos iskolában az összóraszám 46 százalékát fordítják majd a matematika, a természettudományos tárgyak oktatására, és a gyakorlati foglalkozásra, 38 százalékát a humán tárgyakra, és 16 százalékát a fizikai és esztétikai nevelésre.

Hasonló irányban halad majd az *általános képzettséget nyújtó középiskolák* reformja is. Ezekben az iskolákban is főként a természettudományos tárgyak oktatását és a politechnikai képzést kell kiszélesíteni. Az általánosan képző középiskolák tantervében jelenleg túlsúlyban vannak a humán tantárgyak, holott az egyetemen és főiskolán továbbtanulók 66 százalékának is főként a matematikai és természettudományos ismeretek szilárd megalapozására és legalábbis elemi technikai ismeretekre van szüksége. A nyolcosztályos alsófokú oktatás bevezetése — a középfokú oktatás eddigi négyéves kereteinek meghagyása mellett — lehetővé teszi a középiskolai tantervek átalakítását is. Az oktatás tartalmát közelebb viszik az élethez. A politechnikai képzés elemei nagyobb helyet kapnak a tantervben, egyrészt a természettudományos tárgyak oktatásában, másrészt olyan új tantárgyak bevezetése útján, amelyek megismertetik a tanulókat a technikával, a termelőmunkával. (Eddig technikai oktatás nem volt az általánosan képző középiskolákban.) A középiskolai tantervek reformja jobb előkészítést biztosít az egyetemi és a főiskolai tanulmányokra, de azok számára is előnyös, akik nem tanulnak tovább, hanem megfelelő szakképzés után munkába lépnek olyan munkaterületeken, amelyek középiskolai végzettséget kívánnak.

A most folyó tanévben a lengyel közoktatásban megtették az első lépéseket a gyakorlati-technikai képzésnek az általános műveltséget nyújtó középiskolába való bevezetése felé. Ezt a kezdeményezést ki kell szélesíteni, és általánossá kell tenni. Ehhez az szükséges, hogy műhelyeket és gyakorlókerteket szervezzenek és azokat kellőképpen felszereljék. További feladat a gyakorlati-technikai oktatás tantervének kidolgozása; foglalkozni kell a gyakorlati képzés és az iskola egész tanterve — különösen a matematikai és a természettudományos tárgyak tanterve — közti összefüggésekkel, kölcsönhatásokkal. A műhelyek létrehozását és felszerelését, az iskolavezetés, a pedagógiai tanácsok és a szülői munkaközösségek egyik legfőbb feladatává kell tenni.

Mind az alsófokú, mind pedig a középfokú oktatásra vonatkozik a párthatározatnak az a

Digitized by Google

pontja, amely szerint a gyakorlati foglalkozások és a gyakorlati-technikai oktatás, valamint a tanulók társadalmilag hasznos munkájának megszervezése útján az ifjúságnak meg kell tanulnia az alapvető munkaeszközök használatát, és elemi technikai ismereteket kell szereznie; az ifjúságot a termelő munka iránti megbecsülés és szeretet szellemében kell nevelni.

Már a reform bevezetése előtt szükséges a matematika és a természettudományi tárgyak tantervének /bizonyos mértékű korszerűsítése, a gyakorlattal, a technikával való kapcsolatok megteremtése a tananyagban és az oktatás szemléletességének fokozása. A lehetőségek szerint a humán tárgyakban is korszerűsíteni kell a tananyagot már a reform bevezetése előtt is. Tovább kell dolgozni annak a tantárgynak a tantervén és tankönyvein, amely a középiskolai ifjúságot a marxista filozófia és etika alapkérdéseibe vezeti be.

A reform bevezetéséig a legfontosabb feladat az általánosan képző iskolák teljesítőképességének növelése, a harc a bukások és az osztályismétlések, az iskolai tanulmányok idő előtti abbahagyása ellen. Mindez elsősorban az oktató-nevelő munka színvonalának emelésével oldható meg. Elengedhetetlenül szükséges azoknak a helytelen, elavult oktatási módszereknek a kirekesztése, amelyek a tanulókat a tananyag passzív befogadására kárhoztatják, és nem támaszkodnak a tanulók, és főként a tanulóközösség aktivitására.

A LEMP Központi Bizottsága az alsófokú oktatás időtartamának nyolc évre való felemelése mellett a másik kiemelkedően fontos feladatnak az *ipari szakoktatás* kiszélesítését és színvonalának emelését tartja. A Lengyel Népköztársaság iskolaügyének eddigi fejlődésében is a legnagyobb vívmányok közé sorolják az alsó-, közép- és felsőfokú szakoktatás nagyarányú fejlődését. Az e téren elért eredményeket azzal a ténnyel jellemzik, hogy a mai lengyel értelmiségnek, mérnököknek, pedagógusoknak, orvosoknak a négyötöde és a szakmunkások többsége már a népi Lengyelországban szerezte meg képesítését.

A párthatározat hangsúlyozza, hogy az alsó- és középfokú ipari szakiskolákban, de különösen a technikumokban és a szakközépiskolákban több időt kell fordítani azoknak az elméleti tárgyaknak a tanítására, amelyek az illető szakma szempontjából alapvetőek. Jelenleg túl sok időt fordítanak közismereti tárgyak oktatására: az össz-óraszám 33 százalékát. A gyakorlati képzés méreteit is növelni kell, ez ma pl. a technikumokban az össz-óraszámnak csupán 15 százaléka. A nyolcosztályos alsófokú oktatás megvalósítása lehetővé teszi majd ezeknek a problémáknak a megoldását, mert a közismereti tárgyak tanítására fordított időt jelentősen csökkenteni lehet. Arra is számítanak, hogy az alsó- és középfokú szakoktatás jó néhány területén a képzési idő egy évvel való megrövidítése is lehetségessé válik.

Az alsófokú ipari szakoktatás jelenlegi rendszerében a gyakorlati képzés túlnyomórészt tanműhelyekben folyik, hetenként három alkalommal. Viszonylag kicsi azoknak az alapfokú szakiskoláknak a száma, amelyekben a gyakorlati képzés termelő üze-

Digitized by Google

mekben történik. A szakoktatásnak a nagyüzemi termelő munkától való elszakítottságát komoly hiányosságként emlegetik a dokumentumok. Leszögezik, hogy az ipari szakképzés természetes bázisa a nagyipari termelő üzemekben van, nemcsak azért, mert ezek rendelkeznek megfelelően képzett szakemberekkel, és a legmodernebb technikai berendezésekkel, hanem azért is, mert a nagyipari üzemekben lehet legjobban látni azokat a feladatokat, amelyeknek a megoldására az ifjúságot fel kell készíteni — nemcsak a mai feladatokat, hanem a jövőbenieket is, hiszen a technika állandóan gyors ütemben fejlődik. A párthatározat ezért kimondja, hogy a szakoktatási hálózatot szorosabban össze kell kapcsolni a nagyiparral, elsősorban üzemi iskolák létrehozása, továbbá a már működő szakiskolák üzemeknek való átadása útján. Ez természetesen komoly beruházásokat tesz szükségessé (az oktatáshoz szükséges anyagi és technikai bázis megteremtése, tantermek építése üzemekben stb.).

A lengyel iskolareform során a szakoktatási hálózatnak hatalmas méretű kiterjesztésére készülnek. Ennek következtében megváltozik az általános képzés és a szakképzés egymáshoz való aránya. 1965-re el akarják érni, hogy az általánosan képző középiskolák egy tanulójára 3,5—4 szakiskolai tanuló jusson. (A jelenlegi arány 1,2:2.)

Külön részletesen foglalkoznak a dokumentumok az alkalmazásban álló munkások továbbképzésével. Ennek rendszerében részben az alsófokú általános műveltség megszerzése, részben pedig az üzemekben történő szakmunkásképzés, szakmai átképzés ill. továbbképzés foglal helyet.

Az általánosan képző középiskolák és a különböző szintű szakiskolák számát egyaránt nagymértékben akarják emelni. Ennek oka egyrészt a társadalmi szükséglet növekedése, másrészt a népszaporulat gyors emelkedése. Hogy a népgazdaság fejlődésének szükségleteit fedezni lehessen, elkerülhetetlen lesz a következő tíz évben a fő- és a középiskolai képzettséggel rendelkező dolgozók számának megkétszerezése. Az általánosan képző alsófokú iskolát elvégző tanulók száma a következő öt év alatt évi 388 ezerről 600 ezerre emelkedik. Hogy ilyen körülmények között az általánosan képző középiskolák és a szakiskolák felvevő képességét a jelenlegi szinten lehessen tartani, ezen iskolák számának megkétszerezése (926 ezerről egymillió nyolcszázötvenezerre) válik szükségessé.

Részletesen foglalkoznak a szóbanforgó dokumentumok a *mezőgazdasági szakképzés* (előképzés) kérdéseivel. A közoktatás fejlesztése falun különösen nagy nehézségekbe ütközik. A falusi ifjúság 28 százaléka nem végzi el az alapfokú iskolát, és a hét osztályt elvégzettek 40 százaléka nem tanul tovább. Ezért falun a munkára való előkészítés a legfőbb feladat. A mezőgazdaság fejlesztésének érdekei a legnagyobb mértékben sürgetik ennek a kérdésnek a megoldását. Nem a mezőgazdasági technikumok számát akarják szaporítani, hanem egyrészt a különféle speciális mezőgazdasági szakképzést nyújtó iskolákét (ezek specialistákat képeznek az állattenyésztés, a növénytermesztés, a kertészet, a mezőgazdasági könyvelés stb terü-

Digitized by Google

letén) főként pedig az ún. mezőgazdasági előképző iskolák számát. Az utóbbi iskolatípus 1958. óta létezik. Kétéves képzési ideje alatt általános mezőgazdasági műveltséget ad (növénytermesztés, állattenyésztés, mezőgazdasági üzemek szervezése és vezetése stb). és gazdasági-társadalmi ismereteket (gazdasági földrajz, a falu társadalmi problémái, a mezőgazdaságot érintő jogszabályok stb.). Gyakorlati képzést is nyújt, de ez jelenleg még nem kielégítő.

E hiányosság megszüntetése után ezt az iskolatípust széles körben el akarják terjeszteni. Meg akarják valósítani a következő ötéves terv végrehajtása folyamán, hogy minden olyan falusi fiatal, aki nem tanul tovább, és még nem végez termelő munkát, mezőgazdasági előkészítő iskolába kerüljön, és végső soron minden fiatal, aki bármilyen mezőgazdasági munkaterületre kerül, megfelelő szakmai előkészítésben részesüljön. Ennek az iskolatípusnak az elterjesztése — az alapfokú iskola nyolc évre való felemelése mellett — gyökeres fordulatot teremt majd a mezőgazdasági népesség szakképzésében, jelentős tényezője lesz a mezőgazdasági termelés növekedésének, a falu kulturális színvonala emelkedésének, és a társadalmi fejlődés meggyorsításának a falun.

A termelőmunkát végző parasztifjak és felnőttek továbbképzését az ún. „mezőgazdasági körökben" folyó képzés kiszélesítése útján akarják biztosítani.

A párthatározat rámutat arra, hogy az általánosan képző alsófokú oktatás nyolc évre való felemelése, továbbá az ipari szakiskolák és a mezőgazdasági előkészítő iskolák hálózatának kiépítése mind a városi, mind a falusi ifjúság iskolai oktatását legalább tíz évre terjeszti ki.

A LEMP Központi Bizottsága valamennyi iskolatípusban alapvető feladatnak tekinti a *nevelőmunka* hatékonyságának jelentős fokozását. „Az iskola nevelési és képzési feladatai — mondja a Politikai Bizottság referátuma — a pedagógiai munka két egymástól elválaszthatatlan oldalát alkotják. Az oktatás és a nevelés folyamatának ez a kölcsönös kapcsolata teljességében először csak a szocialista iskolában érvényesül, mert a szocialista társadalmi rend teremti meg elsőként a személyiség teljes kifejlődésének feltételeit." A lengyel iskolákban becsületes, felvilágosult, dolgos, hazájukat forrón szerető, és ugyanakkor becsületesen internacionalista, a szocializmus és a béke ügyét odaadóan szolgáló állampolgárokat kell nevelni a társadalom számára. Az oktatás folyamatát az eddiginél jobban át kell itatni nevelő tartalommal. Ez vonatkozik a természettudományi tárgyakra, amelyek nemcsak a természeti törvények ismertetésével fejlesztik a tudományos világnézetet, hanem a természet- és a társadalom egymással való összefüggésének, kölcsönhatásainak feltárásával is. Vonatkozik továbbá a humán tárgyakra, amelyeknek a nevelő hatása eddig szintén nem volt kielégítő. Ezen a tantervek átdolgozásával kell segíteni és főleg azzal, hogy megszüntetik az oktatásnak a formális, szenvedélytelen módját, amely nagy nevelő értékű tananyagokat is megfoszt nevelő hatásuktól. A párthatározat kimondja: „A humán tárgyak, különösen a történelem, az anyanyelv és az irodalom anyagát közelebb kell hozni

Digitized by Google

korunkhoz, és ezeket a tantárgyakat, valamint a mai Lengyelország ismertetésére szolgáló tantárgyat olyan tartalommal keli gazdagítani, amely lehetővé teszi az ifjúság ideológiai-politikai felfogását és világnézetét alakító társadalmi fejlődési folyamatok jobb megértését."

A lengyel ifjúság sokoldalú fejlődése érdekében a Központi Bizottság szükségesnek tartja az esztétikai nevelés szinvonalának emelését is, valamint a testi kultúra növelését, a sportmozgalom és a turisztika fejlesztését.

Részletesen foglalkoznak a LEMP dokumentumai a *pedagógusokkal*, mint az iskolareform megvalósításának fő tényezőivel. „Pártunk és egész népünk — mondotta Gomulka elvtárs — nagyra értékeli a pedagógusok fáradozásait, áldozatkészségüket és odaadó munkájukat." A dokumentumok megállapítják, hogy a pedagógusok általában megbízható hívei a szocializmusnak, magukévá teszik a párt eszményeit és programját, de sokan közülük nem rendelkeznek kellő szaktárgyi, pedagógiai képzettséggel. Már pedig az iskola arculata, oktatási és nevelési eredményei döntő mértékben attól függenek, hogy milyen — a morális és politikai beállítottság mellett — a pedagógusok szaktudása, pedagógiai képzettsége.

1961-től 70-ig összesen kb. 190 ezer alsó- és középfokú iskolai pedagógust kell kiképzeni. Ennek megfelelően jelentős mértékben növelni kell a pedagógusképző intézmények hallgatóinak számát. A pedagógusképzésben a hallgatókat alaposabban fel kell készíteni, főként a világnézeti, a politikai nevelés és a politechnikai képzés feladatainak megoldására.

A LEMP Központi Bizottságának ülésén meghatározták az iskolareformmal kapcsolatos feladatok ütemtervét is. Az ütemezés annak függvénye, hogy mikorra készülhetnek el az új tantervek és tankönyvek, mikorra lehet megfelelő számú új pedagógust munkába állítani, és az összes pedagógusok képzettségének szinvonalát felemelni, s végül: hogy mikorra lesznek meg a szükséges anyagi feltételek. Az új tanterveket és óraterveket a párthatározat szerint 1961—62-ben kell elkészíteni. A tankönyveknek a bevezetés előtt egy évvel készen kell lenniök. Az általánosan képző alsó- és középfokú iskolában a reformmunkálatokat legkorábban 1963—64-ben lehet elkezdeni és 1967—68-ban befejezni. A szakiskolákban az új terveket 1966—67-től kezdve vezetik be.

Az iskolareformról szóló határozat meghozatalával egyidejűleg gondoskodnak a szükséges anyagi eszközök megteremtéséről is. Az állami költségvetésben biztosított összegeken felül azonban nagyfokú társadalmi aktivitásra is szükség lesz az iskolaépítés és az iskolák kellő felszerelése érdekében. Az 1961—65-ös években több mint húszmilliárd zlotyt fordítanak iskolaépítésre, száz százalékkal többet, mint az előző ötéves tervben. Az iskolareform előkészítésével kapcsolatos egyéb költségek a jelenleg folyó ötéves tervben 2—2,5 milliárd zlotyt tesznek ki. Ebből fedezik a pedagógusok továbbképzése terén felmerülő költségeket, az iskolai műhelyek felszerelését, a pedagógusképzés kereteinek a kiszélesítésével, az üzemi iskolák létrehozásával kapcsolatos költségeket stb.

A párthatározat befejezésül szól

Digitized by Google

azokról a feladatokról, amelyeket az iskolareform előkészítésével és végrehajtásával kapcsolatosan az iskola és a család együttműködése terén, az ifjúsági szervezetek és a pedagógus-szakszervezet munkájában kell megoldani. A pártszervek és pártszervezetek fő feladatául azt jelöli meg, hogy irányítsák az offenzív ideológiai harcot a szocializmustól idegen nézetek, a polgári tudat és a polgári morál befolyása ellen, harcoljanak azért, hogy az iskolai képzés és nevelés folyamatának valóban szocialista tartalma legyen.

A LEMP Központi Bizottságának határozata alapján a Lengyel Népköztársaságban széleskörű vita indul meg arról, hogy milyen módon lehet a határozatban foglalt irányelveket a legeredményesebben megvalósítani, milyen eszközökkel lehet az iskola oktató és nevelő munkáját megjavítani.

Szokolszky István

A munkásegység kérdése az Olasz Szocialista Párt kongresszusán

A március 15. és 19.-ike közötti napokban a milánói Theatro Liricot sok vitázó beszéd s annak éljenző és lehurrogó visszhangja töltötte be: az Olasz Szocialista Párt 34. kongresszusa ülésezett ott, 550 küldött mellett 1300 meghívott vendég és többszáz újságíró jelenlétében. A színház falain túl, egész Olaszországban feszült figyelem kísérte e tanácskozásokat. Az olasz reakciós körök — a jobboldali szociáldemokratákkal együtt — azt várták, hogy az OSzP-ben az 1959-es kongresszus óta egymással szembenálló csoportok összecsapása ezúttal pártszakadásra vezet és a Szocialista Párt többsége igazi reformista, opportunista párttá alakul át. Az olasz burzsoáziát és partnereit a NATO-ban csalódás érte, mert az OSzP — Nenni felemás politikája ellenére — nem lett hűtlen a munkásosztályhoz.

A tárgyalások vihara országos ellentéteket tükrözött, amelyek a teremben személyileg is képviselve voltak a polgári pártok és a Kommunista Párt küldöttségeiben.

Az OSzP kongresszusa iránti érdeklődés magyarázata egyrészt az, hogy ez a párt jelentős tényező Olaszország politikai-társadalmi életében, és határozataitól bizonyos fokig függ a belpolitikai helyzet alakulása; másrészt az, hogy az OSzP különleges jellegű párt, amely — ellentétben a legtöbb szocialista párttal — mindmáig vallja a marxizmust, a kommunista—szocialista akcióegységet illetően pedig hosszú éveken át a legpozitivabb szerepet játszotta egész Európában.

Nem utolsó sorban vonzotta a közvélemény érdeklődését az a körülmény, hogy az OSzP belső ellentétei előre bizonyos változásokat jeleztek. Már a kongresszust előkészítő küldöttválasztó értekezleteken is élénk vita folyt a párton belüli három irányzat elvi-politikai ellentéteiről. Valóban, egyrészt a Nenni vezette

Digitized by Google

jobboldali, „autonómista" irányzat, másrészt a Vecchietti, illetőleg Basso mellett felsorakozó baloldali ellenzéki csoportok harca az utóbbi két évben kiéleződött és már a küldöttválasztás számbeli eredményei is jelezték, hogy a reakciónak Nenni elsöprő győzelmébe vetett reménye nem reális. S jóllehet Nenni rendelkezik a pártapparátussal és a pártsajtóval, a főtitkár szavazatokat vesztett: a kongresszusi mandátumok 55,2 százalékát kapta a két év előtti 58,5 százalékkal szemben; a különbözetet a baloldal nyerte el. Ebből látszott, hogy a párton belüli erőviszonyok két év alatt az ellenzék javára változtak meg. Még inkább mutatta ezt a kongresszus hangulata: a tetszésnyilvánítások és az ellenszenv megnyilatkozásai nyilvánvalóvá tették, hogy a Nenni-hivek és a baloldaliak aránya valójában kedvezőbb az utóbbiak számára, mint azt számarányuk jelzi. Míg például a Sarragat-párt küldöttségének szónokát kifütyülték, a kommunista párt delegációja vezetőjének, Ingrao elvtársnak a felszólalását lelkes tetszés fogadta. Vagyis Nenni tulajdonképp kisebbségben van pártjában, s ez fontos körülmény az egységfront fejlődésének perspektívája szempontjából.

Mi a lényege a Szocialista Párton belüli három irányzat ellentéteinek? Nenni „autonomista" irányzata állítólag azt akarja, hogy a párt maradjon független minden más párttól és minden hatalmi csoportosulástól, a világot megosztó katonai tömböktől és azok ideológiai befolyásától. Ez a függetlenség, amennyire kívánatos és helyes lehet a polgári pártok viszonylatában, annyira káros akkor, ha a kétmilliós Kommunista Párttal való együttműködésre is kiterjesztik. Hiszen ezzel a munkásosztály legnagyobb pártjától, Olaszország legerősebb pártjától szigetelné el magát a Szocialista Párt. A baloldal viszont éppen a munkásegység érdekeinek tulajdonítja a legnagyobb jelentőséget. Vecchietti szervezett és folyamatos együttműködést követel a Kommunista Párttal. Basso, a „demokratikus alternatíva" irányzatának vezetője, ha nem is paktumban rögzített, de következetes, őszinte akcióegységet akar.

Nennit és az ellenzéket továbbá elválasztja egymástól az a kérdés: hogyan viszonyuljon az OSzP a Kereszténydemokrata Párthoz, milyen legyen a taktikája vele szemben a parlamentben és a parlamenten kívüli harcokban.

Külpolitikai vonatkozásban az ellentétek lényege az, hogy míg az autonómisták a semlegességet harmadikutas módra fogják fel, addig a baloldaliak felismerik a világ erőviszonyaiban végbement változásokat, s a Szovjetunióban és a szocialista országokban a demokrácia támaszait és a béke védőit látják. Egyet lehet tehát érteni a sarragatista párt képviselőjével, amikor felszólalásában azt mondta, hogy „minden különbség a kommunizmus értékelésében rejlik". A Neue Zürcher Zeitung szerint is „a Szovjetunióhoz való viszonyulás általában és a Togliatti pártjához való hozzáállás különösen — az olasz baloldali szocializmus sorskérdése". Mind az olasz, mind a nyugateurópai burzsoáziának hő óhaja, hogy az OSzP forduljon szembe a Kommunista Párttal és

Digitized by Google

a szocialista táborral, s így váljék kormányképessé egy NATO-országban. Az olasz és a nemzetközi munkásmozgalom érdeke ennek homlokegyenest az ellenkezője.

•

Az OSzP irányzatainak nézeteltérései tehát elvi jelentőségűek. Ezért nem sok alapja volt Nenni azon reményének, hogy az „autonómia" és az „alternatíva" jelszavának tisztázásával és pontosabb meghatározásával az ellentmondások „a módszerek és az eszközök kérdésére redukálódhatnak". Sem Basso, sem Vecchietti nem állt át erre az ingoványos talajra; mindkettő elveti a „társadalmi humanizmusról" szóló általános szólamokat és a szocializmusért vívott, a kommunistákkal közös osztályharcot teszi programjává. Nem hajlandók Nenni formulázások közt produkált tojástáncában részt venni.

Nenni beszámolója a defenzíva vonalán mozgott. Mindenekelőtt ki akarta védeni azt a vádat, hogy Sarragat álláspontjára tért át, hogy „szociáldemokratizálni" akarja a pártot. Ezért nyomatékkal hangsúlyozta, hogy a marxizmushoz híven különbséget tesz polgári demokrácia és szocialista demokrácia között. Részletesen magyarázta a Kereszténydemokrata Párt irányában kifejtett politikáját és arról akarta meggyőzni a kongresszust, hogy taktikája, amely a kereszténydemokrácián belüli ellentmondások kihasználására irányul, alkalmas arra, hogy az országban gyökeres politikai változást, balratolódást idézzen elő.

Ezt a taktikát, amely a kereszténydemokratákra orientálódik és a Kommunista Pártnak hátat fordít, a baloldal határozottan elveti. Nem mintha el akarna zárkózni a katolikus dolgozó tömegektől, hanem azért, mert gyerekes gondolatnak tartja az „autonomisták"-nak azt az elképzelését, hogy „segítségükkel" a kereszténydemokraták belső ellentétei a demokrácia ügye számára hasznos megoldást nyerhetnek. Az efféle illúziók abból fakadnak, hogy Nenni koncepciójában elmosódik az osztályszemlélet. A valóságban a Kereszténydemokrata Párt belső ellentétei az uralkodó osztályok csoportérdekeinek összeütközései: kapitalista, monopolista, földbirtokos érdekek ellentétei. Ezek egyike sem lehet a demokratikus megoldás hordozója. Igaz ugyan, hogy a Kereszténydemokrata Párt osztályközi párt abban az értelemben, hogy tömegei csaknem minden társadalmi rétegből származnak; de a párt politikájának irányítására a tömegeknek nincs befolyásuk. A vezetés a a földbirtokosok, monopolisták és az egyházi hierarchia csúcsának a kezében van.

Nenni formulázásai rendkívül lazák, többféleképp értelmezhetők, éppen azért, mert fél az osztályszemlélet éles körvonalaitól. Így például nem a monopoltőkét, hanem „a reakciós tőkéseket" ítéli el. És amikor a klerikális fasizmus veszélyét felvázolja, ezt sem hozza kapcsolatba a monopolistákkal, ebben sem a monopolisták uralmi törekvéseit, hanem holmi rossz emberek üzelmeit látja. Helyesen állapította meg Lelio Basso, hogy Nenni „ideológiailag lefegyverzi" a Szocialista Párt tömegeit. A fogalmak zavarossága az „autonomisták" kongresszusi téziseiben is fellelhető. „A civilizáció jövője — mondják

Digitized by Google

pl. a tézisek — kettős feltételtől függ: előre kell vinni a szocializmust a kapitalista országokban és a demokráciát a kommunista vezetés alatt álló országokban."

A nemzetközi helyzetről szólva az OSzP főtitkára ugyancsak bizonytalan, harmadikutas álláspontot képvisel. Elítéli ugyan a Szocialista Internacionálét, amely „teljesen integrálódott az Atlanti Szövetségben", de nem ismeri el a kommunista pártok következetes harcát ez ellen az árulás ellen, és nem ért egyet a 81 kommunista és munkáspárt decemberi moszkvai nyilatkozatával. Úgy véli, eljött az ideje annak, hogy a szocialisták kezdeményezőleg lépjenek fel a nemzetközi politikában, de az a semlegesség, amelyre pártját kárhoztatja, lehetetlenné teszi a hatékony akciót. Nenni a kommunistákkal való egységtől való féltében elhallgatja, hogy *minden eddigi sikerét* pártja csakis a Kommunista Párttal együtt, *a szocialista és a kommunista munkások akcióegységével vívhatta ki.* Joggal mondotta Vecchietti, hogy rideg ellentmondás van Nenni stratégiája és taktikája között: a szocializmus a célja, de napi politikája gyakran az osztályellenségnek kedvez.

Ingrao elvtárs a Kommunista Párt nevében azt hangsúlyozta, hogy mi minden kapcsolja össze a kommunistákat a szocialistákkal: a közös antifasiszta harc hosszú évei, a szakszervezetekben (CGIL) közösen vállalt felelősség, több ezer városi tanácsban sikerrel kifejtett szocialista—kommunista vezetés és a marxizmus nagy eszméi szilárd alapját alkotják a két nagy munkáspárt együttműködésének. Tagadhatatlan, hogy együtt hajtották végre júliusban azt az akciót, amely megbuktatta Tambroni kormányát és ezzel megakadályozta a fasizmus előretörését. A kommunista szónok rámutatott arra a fejlődésre, amely az 1960-as év folyamán Olaszországban végbement és, amelynek jellemzői: az antikapitalista és antiimperialista erők növekedése, a demokratikus törekvések és a baloldali irányzatok felfejlődése. A jelenlegi uralkodó csoportnak a politikája abból áll, hogy kisebb engedményekkel igyekszik leszerelni a tömegek harcos hangulatát és harckészségét. De ezt a politikát is ingadozásokkal alkalmazza, mivel a kormány egyrészt a legreakciósabb körök és a NATO nyomása alatt áll, másrészt időnként kénytelen a tömegeknek engedni.[1]

A Kommunista Párt úgy látja, hogy a munkásosztály ma képes kivívni a szükséges pólitikai változást, és hogy célkitűzései alkalmasak új, szoros együttműködés létrehozására. A szocialisták és kommunisták együttműködéséhez természetesen konkrét programra van szükség, amelynek a helyzet alapos, éles kritikai szellemben kimunkált elemzésén kell alapulnia. Csak így lesznek képesek a kommunisták és a szocialisták mennyiségileg és minőségileg is emelni az olasz munkásmozgalmat. A két párt felfogásában fennálló különbségeket, nézeteltéte-

[1] A kormány megpróbálja becsapni a dolgozókat: rendelkezései a bérek összetételében növelik azt a részt, amely a munkáltató „jóindulatától" függ, míg csökkentik a bérnek azt a részét, amelyet a kollektív szerződés pontosan meghatároz. A munkáltató például a „beosztástól" függően határozhatja meg a bér egy bizonyos hányadát. Így a munkás ki van szolgáltatva kizsákmányolójának, hisz a „beosztást" is a vállalkozó határozza meg.

Digitized by Google

réseket őszinte, nyílt vitában megtárgyalhatják; ne legyen ez az álláspontoknak merev, statikus szembeállítása, hanem a közeledés őszinte szándékával folytatott vita, amely a munkásosztály egységét építi egyre magasabb szinten.

Éppen a két munkáspárt akcióegységének köszönhető — mutatott rá a nagy történelmi tényre Ingrao —, hogy a munkásosztály Olaszországban „megőrizhette a demokratikus fejlődés útját és hogy az olaszországi helyzet annyira más — és jóval kevésbé nehéz — mint a kapitalista Európa más országaiban."

•

Ki kell emelni azt a pozitívumot, hogy a két baloldali irányzat közös határozati javaslattal lépett fel. Ez a határozati javaslat 205,148 szavazatot kapott; Nenniék határozati javaslatát 269,576 szavazattal fogadták el. A párizsi „Le Monde" úgy értékelte a kongresszust, hogy azon Nenni „éppen csak hogy győzött", hiszen a szavazatoknak alig több mint felét kapta meg; az előző kongresszushoz képest befolyása csökkent.

Ez így is van. A 34. kongreszszuson megválasztott központi bizottságban az „autonomisták" 45 helyet, a baloldali irányzatok 36-ot kaptak.

A francia nagyburzsoázia lapja nem jósol sikert Nenni próbálkozásainak a Kereszténydemokrata Pártnál, amely „csalogatja ugyan a Szocialista Párt főtitkárát, de csak azért, hogy elszigetelje a kommunistáktól".

Az OSzP azonban nem szakíthat radikálisan a kommunistákkal, több mélyenható okból. Ehhez először is szakítania kellene egész történelmi múltjával, amelynek az akcióegység volt a harci vonala és a dicsősége. Másodszor: ez lehetetlenné tenné több mint 2000 községtanács és 17 tartományi kormányzat működését, amelyek közös kommunista és szocialista vezetés alatt állnak. Harmadszor: ez szakadást okozna a CGIL-ben. Végül pedig: ezzel a Szocialista Párt felszámolná önálló létalapját és jellegében azonosulna Sarragat jobboldali szociáldemokrata pártjával.

Nem érdektelen és nem is lehet véletlen, hogy a Kommunista Párthoz való viszony kérdése a francia baloldali szocialista párt (PSU) kongresszusának is egyik központi problémája volt. A nyugateurópai munkásmozgalom *általános és erősödő tendenciája az* egység felé nyomul és mindinkább kényszerítő hatással van azokra a szocialistákra, akik már elfordultak a Guy Mollet és Sarragat-féle reformizmustól, de még valamilyen középállásban szeretnék megvetni a lábukat.

A kongresszus politikai eredménye tehát abban van, hogy a párton belül minden eddiginél jobban tisztázódott és a Nenni-vezette hivatalos vonallal szemben nagyobb befolyást nyert a baloldal harcos, egységhű vonala. Ennek alapján a párt tömegei a jövőben könnyebben alakítják majd ki nézetüket a bel- és külpolitikai kérdésekben. Szakadást a baloldal nem akart: *a párt egészét* akarja megnyerni az országos méretű, következetes egységpolitikának. Az OSzP 34. kongresszusa kitartott a CGIL-ben folytatott egységpolitika mellett, s a külpolitikában fenntartja azt az álláspontot, hogy Olaszország lépjen ki a NATO-ból, legyen

Digitized by Google

semleges. Ebben teljes az egyetértés.

Nenni felajánlotta az ellenzéknek, hogy vegyen részt a pártvezetésben, és a tárgyalások erre vonatkozólag folyamatban vannak. Mint Vecchietti beszédében hangsúlyozta, „nem lehet a párt felének véleménye és meggyőződése ellen politizálni, nem lehet olyan politikát folytatni, amely megzavarja a szocialisták hagyományos szavazó tömegeit". Vecchietti, Basso és nagyszámú híveik szilárd baloldali osztályharcos csoportot alkotnak, amely kétségtelenül tovább fog küzdeni a Kommunista Párttal való akcióegység megvalósításáért.

Ebben számíthatnak a Kommunista Pártra. A Kommunista Párt számára — mondja Togliatti — „a népi tömegek és a demokratikus erők egysége nem taktikai sakkhúzás, hanem mindazon társadalmi rétegek érdekeinek és törekvéseinek objektív találkozása, amelyek ki akarják szakítani magukat és az olasz társadalmat a monopoltőke uralma alól..."

Az OSzP 34. kongresszusa is kimutatta az *egységnek ezt az objektív alapját* és egyben azt, hogy az az út, amely a kommunistákat elkerüli — nem vezethet a szocializmusba.

Komját Irén

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Rudolf Hilferding:

„A finánctőke" című művének magyar nyelvű kiadásához

A Közgazdasági és Jogi Kiadó hasznos szolgálatot tett mind a jelenkori kapitalizmus kérdései iránt megnyilvánuló széleskörű érdeklődésnek, mind pedig az e kérdésekkel foglalkozó szakemberek szűkebb körének is, amikor magyar nyelven hozzáférhetővé tette Rudolf Hilferding: „A finánctőke" című művét. Nem könnyű feladat egy olyan munkát néhány oldalon tárgyalni, amely a monopolkapitalizmus viszonyait széleskörűen elemzi. Ezért itt csak a legfontosabbakra szorítkozhatunk.

Hilferding volt az első — akkor még marxista — közgazdász, aki a monopolkapitalizmus kialakulását, és a tőkés fejlődés ezzel kapcsolatos új tendenciáit megkísérelte a marxista közgazdasági elmélet és módszer alapján átfogó elemzés tárgyává tenni. Ez Hilferdingnek elvitathatatlan érdeme. Ugyanakkor azonban egyrészt nem sikerült ezt a feladatot teljesen megoldania, másrészt pedig több kérdésben eltért a marxista elmélettől és módszertől, s ezért hibás következtetésekre is jutott. Lenin sok más forrásmunka mellett, főként Hilferding: „A finánctőke" című és Hobson: „Az imperializmus" című műveinek kritikai átértékelésével alakította ki az imperializmus új, marxista elméletét. Éppen ezért Hilferding munkájának igazi érdemeit és fogyatékosságait csak az imperializmus lenini elméletének ismeretében lehet jól megérteni.

A könyv általános értékeléséhez hozzásegít Lenin értékelése, amelyet Hilferding gondolatainak beható tanulmányozása alapján adott. Lenin a következőket írta: „1910-ben Bécsben megjelent Rudolf Hilferding osztrák marxista műve: „A finánctőke". Bár a szerző a pénzelmélet kérdésében hibát követett el, és bár bizonyos hajlandóságot mutat arra, hogy a marxizmust kibékítse az opportunizmussal, ez a mű „a kapitalizmus legújabb fejlődési szakaszá"-nak — ez Hilferding könyvének alcíme — rendkívül értékes elméleti elemzése."[1]

Hilferding könyvének első érdemét már maga a könyv címe is mutatja „A finánctőke. — A kapitalizmus legújabb fejlődési

1 Lenin Művei: 22. k. Szikra, 1951. 201. old.

Digitized by Google

szakaszának vizsgálata". Ez a cím ugyanis alapvető elméleti kiindulópontot takart. Hilferding a XIX. század végi és a XX. század eleji kapitalizmus jelenségeinek elméleti elemzése alapján jutott arra a rendkívül fontos következtetésre, hogy az imperializmus a kapitalizmus fejlődésének *külön szakasza*. Ennek különös jelentősége volt a II. internacionálé opportunistáival, kivált Kautskyval szemben, aki az imperializmust pusztán az iparilag fejlett tőkésországok nagytőkéjének agresszív politikájaként fogta fel.

Az a következtetés, hogy az imperializmus a kapitalizmus fejlődésének szakasza, magában hordta a kérdésfeltevést is; hogyan foglaljon állást a munkásmozgalom a kapitalizmusnak ezzel az új szakaszával szemben? Hilferding annak ellenére, hogy későbbi élete során elárulta azt az ügyet, amely művét ihlette. „A finánctőké"-ben pozitív választ ad erre a kérdésre, amikor azt írja, hogy „A teljesen kifejlett finánctőke a tőkeoligarchia gazdasági és politikai hatalmának a csúcspontja. Teljessé teszi a tőkemágnások diktatúráját. Ugyanakkor az egyik ország nemzeti tőkemágnásainak a diktatúrája egyre elviselhetetlenebb ellentmondásba kerül a másik ország tőkés érdekeivel, s a tőkének az országon belüli uralma a finánctőke által kizsákmányolt, de harcra is késztetett néptömegek érdekeivel. A kibékíthetetlen érdekellentétek hatalmas összeütközésében a tőkemágnások diktatúrája végül is átcsap a proletariátus diktatúrájába."[2]

[2] R. Hilferding: A finánctőke 490. old.

„A finánctőke" valamennyi értékes és maradandó tétele abból ered, hogy Hilferding a marxi közgazdaságtan módszerével és alapján vizsgálta a kapitalizmus fejlődésének új sajátosságait. Viszont ugyanakkor az elemzés marxi módszereinek helyenkénti feladása és a liberális polgári felfogásnak tett opportunista engedmények miatt, az értékes és maradandó tételek mellett hibás következtetések is minduntalan előbukkannak.

„A finánctőke" egyik leggazdagabb és legértékesebb része a tőke mozgósításának folyamataival foglalkozik. Hilferding vizsgálat tárgyává teszi a részvénytársaságok elterjedésének okait, és megmutatja, hogy a részvénytársaság az ipari vállalkozás formájának megváltozását jelenti. Ezekután a részvénytársaságot mint a termelőerők tőkés fejlődésének eredményét elemezve rámutat, hogy: 1. a részvénytársaságban a tőketulajdon és a tőkefunkció különválása válik általánossá; 2. a részvénytársasági forma uralkodóvá válásával az ipari befektetés a pénztőke befektetés jellegét ölti, 3. a részvénypiac kifejlődésével az osztalék, amely korábban a vállalkozói nyereséget is magában foglalta, tendenciájában a kamatláb színvonalára redukálódik, 4. a tőke megkettőződése valóságos és fiktív tőkére, valamint az utóbbi mozgásának az előbbitől való elkülönülése, új részvénytársaságok alapításakor vagy az egyéni vállalkozásnak részvénytársasággá történő átalakításakor lehetővé teszi az alapítóknak (rendszerint a nagybankoknak), hogy *alapítói nyereségre* (a részvények névértéke és árfolyam-

Digitized by Google

értéke közötti különbség) tegyenek szert. Ezzel Hilferding egy új közgazdasági kategóriát fedezett fel, és vezetett be a marxista közgazdaságtanba, amely a modern, monopolisztikus kapitalizmusra jellemző.

A részvényügyletek, a tőzsde, az alapítói nyereség vizsgálata felvetette a bankok megváltozott szerepének vizsgálatát. Ezzel kapcsolatban Hilferding a modern tőkés fejlődésnek egy sor új vonását mutatja ki.

Mindenekelőtt azt, hogy az állótőkeberuházások finanszírozása folytán a kereskedelmi hitellel szemben a bankhitel kerül előtérbe. A bankok hármas funkciót töltenek be, közvetítik a fizetési forgalmat, az ideiglenesen szabad, parlagon heverő tőkét bevonják, és működő tőkévé változtatják, és végül a társadalom valamennyi osztályának jövedelméből egy részt; a megtakarításokat összpontosítják abból a célból, hogy ezt is a felhalmozás szolgálatába állítsák. Miközben a bankok e funkciókat betöltik, egyre szorosabb kapcsolat jön létre az ipari és a banktőke között. Ezeknek a kapcsolatoknak a fejlődéséből jut arra a következtetésre, hogy az ipari tőkének egyre nagyobb része olyan tőke, amely nem az ipari tőkések tulajdonában van, akik ugyanakkor ezt a tőkét használják. A bankok képviselik egyre inkább az ipari vállalatokkal szemben a tőke tulajdonosait, miközben a bankok maguk is saját tőkéjük egyre nagyobb részét ipari befektetésekre fordítják. Ebből Hilferding arra a következtetésre jut, hogy az imperializmus időszakában megvalósul a banktőke uralma az ipari tőke felett. Hilferding gondolatmenetében pozitív, hogy megállapítja a bankok szerepének megnövekedését, utal az ipari és banktőke összefonódására, s végül eljut ahhoz a megállapításhoz, hogy *a modern kapitalizmusra a finánctőke uralma a jellemző.* Ezzel kimutatja a modern kapitalizmus egyik legfontosabb gazdasági ismérvét. Ugyanakkor azonban ebben a fejtegetésben hibás, egyoldalú álláspontok is előbukkannak. Ez utóbbiak kapcsolatosak Hilferding egyik nagy módszertani hibájával éspedig azzal, hogy a kapitalizmus új jelenségeinek vizsgálatát a *forgalomból, és nem a termelésből* kiindulva kezdi el. Ez a hibás kiindulópont tükröződik a bankoknak az ipar fölötti uralmáról szóló tételének egyoldalúságában, illetve a finánctőkének általa adott definíciójában. Hilferding a finánctőkét olyan tőkeként határozza meg, *amellyel a bankok rendelkeznek, és amelyet az ipar használ.* Ha a finánctőkének ezt a meghatározását a Lenin adta definícióval hasonlítjuk össze, láthatjuk, hogy Lenin kijavította Hilferding egyoldalúságát, és sokkal mélyebb meghatározást adott. Lenin meghatározásában: „A termelés koncentrációja; az ebből eredő monopóliumok; a bankoknak az iparral való *egybeolvadása, illetve összenövése* — ez a finánctőke keletkezésének története, és a finánctőke fogalmának tartalma."[3] (Kiemelések CS. L.) Noha Hilferding eltúlozza a bankok szerepét, mert a forgalomból indul ki, felhívja a figyelmet arra, hogy a bankok nélkül az ipa-

[3] Lenin Művei 22. k. Szikra 1951. 234. old.

Digitized by Google

ri monopóliumok csak lassabban alakultak volna ki, hogy a banktőke új szerepe *meggyorsította* a szabadversenyes viszonyoknak monopolista viszonyokká történő átalakulását. Hilferdingnek a bankoknak az ipari tőke feletti uralmáról szóló egyoldalú tételét a történelmi fejlődés menete sem igazolta. A lényeges az, hogy *a finánctőke az ipari monopóliumok és bankmonopóliumok összefonódott tőkéje.* De a bankmonopóliumok létrejötte végső soron az ipari tőke, a termelőtőke koncentrációjának és centralizációjának következménye, s miután már a bankmonopóliumok létrejöttek, *visszahatnak*, meggyorsítják a monopóliumos viszonyok kifejlődését az egész társadalomban. Történelmileg természetesen a két folyamat együtt halad. Ez azonban nem változtat azon az ok-okozati összefüggésen, hogy a banktőke koncentrációjának a termelőtőke koncentrációja az oka. Mindemellett Hilferding egész munkáján végigvonul az a gondolat, hogy a modern kapitalizmus gazdasági lényegét tekintve monopolkapitalizmus, a kapitalizmus fejlődésének új szakasza, amelynek sajátosságait csak a monopóliumok vizsgálata alapján lehet megérteni. Néhol még arra is utal, hogy a banktőke koncentrációjának végső oka az ipari tőke koncentrációja.

Hilferding nagy érdemei közé tartozik a tőke mozgósításának az átlagprofitráta kialakulására gyakorolt hatásáról szóló vizsgálata. Itt tulajdonképpen megkísérli annak kimutatását, hogy hogyan érvényesül az értéktörvény a monopolkapitalizmus viszonyai között. Ezzel kapcsolatban kiválóan elemzi a monopóliumok kialakulásának történelmi menetét. Rendkívül érdekes a kombináció tárgyalása, valamint a kombinációnak a profitrátákra gyakorolt hatásáról szóló fejtegetése. Ugyancsak Hilferding érdemei közé tartozik, hogy ő volt az első, aki a monopóliumok és a verseny kapcsolatát marxista módon elemezte. Kimutatta, hogy a monopóliumok nem szüntetik meg a versenyt, hanem csak a formáját és eszközeit változtatják meg. Ezzel Hilferding eleve érvet adott a „szervezett kapitalizmus" lehetőségének cáfolatához, noha később több más tételével együtt ezt is feladta. Ugyancsak ő mutat rá először, hogy a monopolkapitalizmusban a tőkekivitel válik uralkodóvá az árukivitellel szemben. Végül, de nem utolsósorban Hilferding érdeme, hogy nem csak azt mutatta meg, milyen változásokat hoz a monopolkapitalizmus a gazdaságban, hanem azt is, hogy a gazdaságban bekövetkezett változások alapján megváltozik a felépítmény is. Az állam szerepe megnő, megváltozik a tőke ideológiája és politikája. Arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy a finánctőkének nem szabadság, hanem uralom kell. Lenin, Hilferding elemzéséből vonta le azt a nagy horderejű következtetést, hogy a monopolkapitalizmus politikailag a polgári demokráciától a reakció felé való elfordulást jelenti. Hilferding ezen álláspontjának helyességén mit sem változtat az a körülmény, hogy 1914. után Kautskyval együtt ezt a tételét is megtagadta. Hilferding mintha előre megérezte volna a fasizmust, a finánctőke ideológiájának és politikájának olyan leírását adta, amely tökéletesen ráillett a fasizmusra. Természe-

Digitized by Google

tesen egészen röviden utalhattunk csak itt Hilferding legfontosabb eredményeire. Ezeket az eredményeket Lenin „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" című művében elismerte, és fel is használta.

Felmerül azonban a kérdés; milyen viszony van Hilferding következtetései és Lenin imperializmus elmélete között? Hilferding kimutatta a monopolkapitalizmus számos jellemző vonását, és ezzel segítséget adott a modern kapitalizmus marxista elméletének kidolgozásához, de az *imperializmus egységes tudományos marxista elméletének megalkotása Lenin nevéhez fűződik.* A lenini imperializmus-elmélet a Hilferdingéhez képest az imperializmus *új elmélete* volt. Ezt azonban csak akkor lehet megérteni — ha kétségtelen nagy vívmányai mellett — meglátjuk „A finánctőke" nagy fogyatékosságait is.

Az egyik különbségre már utaltunk; míg Lenin abból indult ki, hogy a *termelés koncentrációja* monopóliumok kialakulásához vezet a termelésben, és ennek nyomán az újratermelés más szféráiban, addig Hilferding a forgalomból, különösen a pénzforgalomból kiindulva kezdi meg az elemzést, ami a banktőke szerepének egyoldalú eltúlzásához és a finánctőke nem pontos definíciójához vezet.

Ezzel a kiindulóponttal függ össze Hilferdingnek az érték és pénzelmélettel kapcsolatban elkövetett hibája is. Ismeretes, hogy Marx az aranynak, mint pénzárunak az értékét — ugyanúgy mint bármely más áru értékét — azzal a munkamennyiséggel határozta meg, amely benne megtestesül, illetve amelyre újratermeléséhez átlagosan szükség van. A pénz értékmérő funkciójának tárgyalásánál kifejtette, hogy ezt a funkciót csak olyan áru töltheti be, amelynek magának is értéke van. A papírpénz viszont — amely a forgalomban csak helyettesíti, képviseli az aranyat — nem lehet értékmérő, mivel nincs saját értéke. A papírpénz arany, illetve pénzjel. S mint ilyen, csak annyiban lehet az érték jele, amennyiben az aranyat képviseli. Azért képviselheti az aranyat, mert az érme-tartalom és az érme-funkció már korábban végbement különválása lehetővé tette az aranynak jelekkel való helyettesítését. Marx azt is kifejtette, hogy a papír csak annyiban képvisel aranyat, amennyiben az aranyérmék maguk is bekerülhetnének a forgalomba. Ha viszont az áruk értéke és az árumetamorfózisok forgási sebessége adott, akkor annak az aranymennyiségnek a nagyságát, amely a forgalom lebonyolításához szükséges (és amelyet a papír helyettesíthet) az arany értéke határozza meg. Hilferding feladja a marxi pénzelméletet és engedményt tesz a mennyiségi pénzelméletnek, amikor azt mondja, hogy a papírpénz értékét „a társadalmilag szükséges forgalmi érték" határozza meg, illetve ebből vezethető le. „A társadalmilag szükséges forgalmi értéken" pedig érti a következőket; az áruk értékösszege osztva a pénz forgási sebességével, plusz az esedékes fizetések összege, mínusz az egymást kiegyenlítő fizetések összege, és azoknak a forgásoknak száma, amelyekben ugyanaz a pénzdarab váltakozva hol fizetési, hol pedig forgalmi eszközként működik.

Digitized by Google

Hilferding szerint a papírpénz „értékét", „árfolyamát" nem ahhoz az aranymennyiséghez való viszonya határozza meg, amelyet képvisel hanem *közvetlenül* az áruknak az az értékösszege, amelyet a papírpénz megmozgat. Vagyis, szerinte az áruk érték volta kölcsönöz értéket a papírpénznek. Hilferding abból indul ki, hogy a papírpénznek látszólag értékmérő funkciója van. Az áruk értékét papírpénzben mérik, de a papírpénz értéknagyságát mint értékmérőnek az értéknagyságát nem a valóságos pénz, az arany értéke határozza meg, hanem az áruk összértéke. A következőket írja: „Az érték tisztán társadalmi jellege jelentkezik abban a tényben, hogy a papírpénz értékét a forgalomban levő áruk összértéke határozza meg. Ez úgy jelentkezik, hogy egy önmagában annyira értéktelen dolog, mint a papír, azáltal, hogy egy tisztára társadalmi funkciót — forgalmi funkciót — tölt be, értékre tesz szert, éspedig olyan értékre, amelyet nem a saját, elenyészően kis értéke határoz meg, hanem az az árutömeg, amely saját értékét vetíti a papírcédulára. Ahogy a hold, amely maga már réges-régen kihűlt, csak azért világíthat, mert az izzó naptól fényt kap, éppúgy a papírpénznek is csak azért van értéke, mert a munka társadalmi jellege az áruknak értéket kölcsönöz. A visszavert munkaérték teszi pénzzé a papírt, mint ahogy a visszavert napfény teszi világítóvá a holdat."[4]

Miben van Hilferding hibája? Abban, hogy úgy ábrázolja a folyamatot, *mintha az áruk; értékük pénzbeni kifejezése nélkül kerülnének a forgalomba.* Gondolatmenete a következő; az áruk értékösszege határozza meg a papírpénz árfolyamát „vagy értékét". Ahhoz azonban, hogy az áruk értékösszegét megkapjuk — amely állítólag a papírt „értékessé" teszi — először meg kell határozni ezt az értékösszeget. Ez azonban csak úgy lehetséges, ha előzőleg minden áru értékének nagyságát megmérték. De az értéknagyság csak az árukban megtestesülő munkának az aranyban megtestesülő munkával való összehasonlításában fejezhető ki, minthogy értékmérő csak olyan dolog lehet, amelynek magának is értéke van. Az áruk értékösszegének meghatározása már feltételezi valamilyen értékmérő jelenlétét. Viszont Hilferding a papírpénzt mint értékmérőt éppen az áruk értékösszegéből kiindulva határozza meg. Óriási ellentmondás, hogy miközben Hilferding Marxot éppen a mennyiségi pénzelmélet oldaláról bírálja, ugyanakkor több helyen hadakozik a mennyiségi pénzelmélet ellen. Hilferding álláspontja csak annyiban tér el például Humetól, hogy az árutömeggel nem fémtömeget, hanem papírpénzt állít szembe. Mindez azonban elfordulás a marxista munkaérték és pénzelmélettől.

Hilferding másik nagy hibája, hogy nem veszi észre a világ gazdasági felosztását a monopóliumok nemzetközi szövetségei által, és főként a világ területi felosztásának befejezését az imperialista nagyhatalmak által. Noha az előbbire Hilferding „a gazdasági területért folytatott harc" tézisével utal, Lenin éppen arra mutat

[4] Hilferding: „A finánctőke" 68. old.

Digitized by Google

rá, hogy ez nem pontos, mert „gazdasági területért folytatott harc" már régebben is volt, de csak a monopolkapitalizmusban alakulhatott ki olyan helyzet, hogy a legfejlettebb tőkésországok teljesen felosztották maguk között a világot, hogy éppen ezért *megkezdődik* a világ újrafelosztásáért folyó harc. Hilferding azt sem értette meg — fel sem veti ezt —, hogy az imperializmusban éppen a monopóliumok alapján, a világ felosztása alapján rendkívül kiéleződik a gazdasági és politikai fejlődés egyenlőtlensége, ami világháborúkhoz a szocialista forradalom győzelme feltételeinek megváltozásához, gyors érlelődéséhez vezet.

Lenin arra is rámutatott, hogy Hilferding igen nagy hibát követ el, amikor nem veszi észre, hogy a monopolkapitalizmus élősdi, rothadó, halódó kapitalizmus. Többek között ebből ered az a hibája is, hogy az imperializmus politikájának tárgyalásánál teljesen figyelmen kívül hagyja a finánctőke, az élősdiség, és a munkásmozgalomban megjelenő opportunizmus összefüggéseit.

Az imperializmus egyenlőtlen fejlődése törvényének, valamint az élősdiség, a rothadás tendenciáinak ismerete nélkül Hilferding nem tudta meghatározni az imperializmus történelmi helyét sem. Nem értette meg, hogy a világháborúk szükségszerűen az imperializmus viszonyaiból erednek, és nem ismerte fel, hogyan lehetséges a szocialista forradalom győzelme eleinte egy, vagy egynéhány országban, amelyeknek nem kell okvetlenül az iparilag legfejlettebb országoknak lenniök.

Lenin éppen Hilferding értékes gondolatainak felhasználásával, és hibáinak kíméletlen, éles bírálatával alakította ki az imperializmus *új, következetesen marxista elméletét*. Lenin az imperializmust mint élősdi, rothadó, halódó kapitalizmust, mint a kapitalizmus fejlődésének külön, legfelsőbb és utolsó szakaszát, mint a szocialista forradalom előestéjét határozta meg. Az imperializmus *új*, lenini elmélete mozgósította a proletariátust történelmi küldetésének teljesítésére.

Hilferding műve minden fogyatékossága ellenére sok értékes gondolattal járult hozzá az imperializmus marxista elemzéséhez, és ebben van fő érdeme. Éppen ezért tarthat számot a jelenkor olvasóinak érdeklődésére is. L. Leontyevnek „A finánctőké"-hez írott tartalmas előszava megkönnyíti az olvasó számára a mű tanulmányozását. **Dr. Csapó László**

Dr. Jávorka Edit—Dr. Berényi József:

Jövedelmek a munkabéren felül

A társadalom által termelt anyagi és szellemi javak elosztásának kérdése különösen időszerűvé vált most, amikor a Szovjetunió a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének időszakába lépett, s ezzel megindult az elosztás új, kommunis-

Digitized by Google

ta elvének fokozatos érvényesítése útján. De nem kevésbé aktuális e kérdés hazánkban, ahol a legközelebbi években befejezzük a szocializmus alapjainak lerakását és meggyorsítjuk a szocialista társadalom építését, ami azt is jelenti, hogy a szocialista elosztás elvei válnak uralkodóvá az egész népgazdaságban. Dr. Jávorka Edit és dr. Berényi József könyve a szocialista elosztási viszonyok egyik jelentős elemét, a közvetett juttatások kérdését tárgyalja.

Az elosztás módjának igen nagy visszahatása van a termelés fejlődésére. Az egyén részesedésének mértéke és módja a társadalmi termelés eredményéből a termelőerők adott színvonalától és a termelési viszonyoktól függ. A termelőerők fejlettsége és ezek kihasználása határozza meg a termelés nagyságát, s ez a társadalmi szükségletek kielégítésének alapvető anyagi feltétele. A termelési viszonyok szerves részét képezik az elosztási formák és módok, amelyek közvetítésével kielégítik az össztársadalom, illetve a társadalmi osztályok és csoportok, valamint a társadalom egyes tagjainak szükségleteit. Ebből következik, hogy az egyén részesedése a társadalmi termelés eredményéből osztályjellegű, a tulajdonviszonyoktól függ. Ehhez annyit kell hozzátennünk, hogy a termelési viszonyok nemcsak egyszerűen meghatározzák a termelőerők adott fejlettségének megfelelő termékmennyiség elosztását, hanem visszahatnak arra is, hogy adott fejlettségű termelőerők milyen nagyságú termelést hoznak létre, azaz a termelőerők kihasználási fokára is. Ezért a tőkés termelési viszonyok nemcsak a dolgozók részesedésének lehetőségeit csökkentik, hanem — a belőlük következő kapacitáskihasználatlanság és munkanélküliség révén — a termelés fokozásának lehetőségeit is.

A szocialista társadalomban, minthogy a munkához való kommunista viszony elemei még nem elégségesek a munka önkéntes vállalásához és alkotójellegű elvégzéséhez, a társadalom minden tagját a munkaszerinti elosztással teszik anyagilag érdekeltté abban, hogy az össztársadalmi érdekeknek megfelelően dolgozzék, amely végső soron a dolgozók egyéni érdeke is.

A szocialista elosztási elv: „mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint" — azt jelenti, hogy a társadalom tagjai között a társadalmi termelésben való részvételük arányában osztják el az anyagi és kulturális javak *túlnyomó részét*. Ez biztosítja az emberek anyagi érdekeltségét a termelés eredményeiben, ösztönzően hat a munkatermelékenység emelésére, a dolgozók szakképzettségének növelésére. A munka szerinti elosztásnak nagy nevelő szerepe is van: hozzászoktatja az embereket a szocialista fegyelemhez, általánossá és kötelezővé teszi a munkát.

A munka szerinti elosztás azonban nem egyedüli és kizárólagos a szocialista társadalomban. Az anyagi és kulturális javak jelentős részét osztják el a társadalom tagjai között munkájuk mennyiségétől és minőségétől függetlenül. A társadalom a kommunizmushoz való közeledés arányában egyre fokozottabb mértékben gondoskodik majd ilyen formá-

Digitized by Google

ban minden egyes emberről, születésétől késő öregségéig.

A nem munka szerinti elosztás szükségességét a szerzők több tényezővel magyarázzák. Elsőként azt említik, hogy a termelésben dolgozók tényleges egyéni fogyasztásának mértékét nem egyedül a munka szerinti elosztás határozza meg, hanem a családjukon belül a dolgozó és nem dolgozó családtagok aránya is, amely családonként eltérő. A szocialista társadalomban szükségszerű, hogy az önhibájukon kívül nem dolgozó családtagok szükségleteit, vagy annak egy részét társadalmi szükségletnek ismerjék el, és azok kielégítéséről társadalmi úton gondoskodjanak. A második tényező az a körülmény, hogy egyes szükségletek kizárólag össztársadalmi méretekben jelentkeznek (például rend- és jogbiztonság, stb.), s ezek kielégítése eleve csökkenti a munka szerint elosztható alapokat. Harmadszor pedig, a viszonylagos termékszűke, illetve viszonylagos termékbőség a társadalmi termelés egyes területein úgyancsak a munka szerinti részesedéstől eltérő elosztási formát kíván.

A szocialista társadalomban az egyének elemi szükségleteiket a munka szerinti részesedésből fedezhetik. Minthogy a szellemi és egészségügyi szükségletek e forrásból a fejlődés adott fokán nem teljesen elégíthetők ki (ezek viszont a munkaerő újratermelése szempontjából elengedhetetlenek), ezért az egyének kulturális fejlődésének és egészségvédelmének elősegítése érdekében e szükségletek, illetve azok egy részének kielégítéséről, össztársadalmi úton kell gondoskodni, az egyének munkaszerinti részesedésén alapuló anyagi helyzetétől függetlenül.

Találkozhatunk továbbá olyan elosztási formákkal is, amelyekben mind a munkaszerinti, mind a szükségletek szerinti elosztás elemei megtalálhatók. Ezek annyiban kapcsolódnak a munkához, hogy a dolgozók munkavállalásával kapcsolatos, azonos mennyiségű és minőségű munkát végző dolgozóknál is igen eltérő szükségleteket elégítik ki.

A szerzők okfejtését azzal tartjuk még szükségesnek kiegészíteni, hogy a kétféle elosztási forma mélyebben fekvő okára Marx rámutatott. Kifejtette, hogy a szocializmusban a szükséges munka keretei kitágulnak a kapitalizmushoz képest: a keretbe tartoznak a bővített újratermelés szükségletei, a társadalmi igazgatás fenntartása, valamint a társadalom tagjainak közös, közületi úton kielégíthető szükségletei. Ami pedig a két elosztási elv összefonódását illeti egy-egy konkrét területen, az nemcsak abból áll, hogy az adott elosztás a dolgozók munkábalépéséhez kapcsolódik. A szerzők a későbbiekben, a munkával kapcsolatos juttatások tárgyalásakor kifejtik, minthogy a szocializmusban a munka szerinti elosztás az uralkodó, annak követelményei bizonyos mértékig kihatnak a nem munka szerinti elosztás körére is. Így például a nyugdíj, a táppénz nagyságára hatással van a munkabér nagysága és a munkában eltöltött idő. Tehát sok területen a szükségletek és a munka szerinti elosztás tudatos, összehangolt párosításáról van szó. Ezenkívül azokon a területeken, ahol

Digitized by Google

a munka mennyiségétől és minőségétől függetlenül ingyenes juttatásokról van szó (oktatás, gyógykezelés), mivel a szükségleteket ezek a juttatások nem elégítik ki teljesen, részben a munka szerinti elosztás során keletkezett jövedelmeket is felhasználják. A társadalmi juttatásoknak van egy formája, a társadalmilag megszervezett közös fogyasztás (bölcsődék, óvodák, internátusok, szanatóriumok, stb.), amelyeket már Lenin „a kommunizmus csíráinak" nevezett - mert ezekben halmozódtak fel eddig legnagyobb mértékben a szükségletek szerinti elosztás elemei.

A szocialista társadalomban a szocialista szektorban dolgozók jelentős mértékben és sokféle formában részesülnek béren felüli, közvetett juttatásokban ingyenesen, vagy igen kedvezményes áron. Hazánkban a közvetett juttatások egy dolgozóra jutó összege 1958-ban 11 530 forint volt. *Ez annyit jelent, hogy egy dolgozónak a teljesített munkájáért járó bérjövedelme havonta közel ezer forinttal egészült ki a béren felüli juttatásokkal.* A közvetett juttatásokra állami költségvetésünk, vállalataink és társadalmi szerveink 24,2 milliárd forintot fordítottak, ugyanakkor a bérek összege 31,1 milliárd forint volt. Tehát a közvetett juttatások a bérösszegnek csaknem 78 százalékával egyenértékűek.

A könyv alaposan és részletesen tárgyalja a közvetett juttatások egyes fajtáit hazánkban. Itt csak néhányat emelünk ki ezekből.

A szerzők megvizsgálják a gyermekek eltartásához való társadalmi hozzájárulás formáit, részletesen elemezve a különböző korcsoportokba tartozó gyermekeknek nyújtott sajátos juttatásokat.

Az állam hozzájárulása a gyermekek eltartásához, neveléséhez, oktatásához 1955-ben a középiskolát elvégző fiataloknál 22 500 forinttól 106 000 forintig terjedt, a főiskolásoknál pedig 67 600 forinttól 178 500 forintig.

Vizsgálják a munkából kiöregedettekről való társadalmi gondoskodást. A rendelkezésre álló anyagi javak egyelőre csak azt teszik lehetővé, hogy a munkából kiöregedettek számára a munkával szerzett jövedelmüknél alacsonyabb szinten, de fokozatosan növekvő arányban biztosítsák a társadalmi javakból történő részesedést. Az állam a munkából kiöregedettek részesedése mértékének kialakításakor aszerint differenciál, hogy korábban milyen mértékben vették ki részüket a társadalmi termelésből (bér), és hogy mennyi időt töltöttek munkában. Ez a rendszer elősegíti az anyagi ösztönzés fokozottabb érvényesülését. Ugyanakkor e területen is fokozatosan megjelentek a szükségletek szerinti elosztás elemei (szociális otthonok).

A szerzők fejlődésében elemzik a nyugdíjrendszert. Felhívják a figyelmet arra, hogy időközönként szükséges a korábbi nyugdíjak emelése, hogy a munkából kiöregedettek a nyugdíjazásuk óta elért társadalmi fejlődés gyümölcseit is élvezhessék. (Hiszen azok, akik később mentek nyugdíjba, magasabb bérszínvonal alapján kapják a nyugdíjat.) Az utóbbi évtizedben hazánkban háromszor történt nyugdíjemelés.

A szerzők megállapítják, hogy a nyugdíjkorhatár meghatározásában messzemenően figyelembe

Digitized by Google

kell venni, hogy a dolgozó milyenfajta munkát végzett. Hazánkban a dolgozók átlagosan 5—14 havi munkabérnek megfelelő összeget fizetnek be az államnak nyugdíjjárulék formájában, az állam pedig átlagosan 11—13 évi munkabérnek megfelelő összeget juttat nyugdíjként nekik.

Részletesen tárgyalják az egészségügyi, a kulturális, a sport és a népművelési juttatásokat. Szólnak a munkával kapcsolatos pénzbeni (nyereségrészesedés, jutalmak) és természetbeni juttatásokról. Ezekről szólva a szerzők megállapítják, hogy szerepük az anyagi ösztönzés rendszerében mindaddig nem jelentős, amíg nem állapítják meg előre meghatározott objektív feltételeiket.

A bérjellegű pénzbeni juttatásokat vizsgálva (a szabadságidőre, a pihenőidőre, a munkaidőkedvezményekre kifizetett bérek stb.) kifejtik, hogy a dolgozók e juttatásokat lényegében munkabérnek tekintik, holott lényegüket tekintve a társadalmi gondoskodás keretébe tartoznak. Hazánkban az ilyen juttatások 1958-ban a végzett munkáért járó bér 17,7 százalékát tették ki.

Szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy a teljességre törekvő felsorolásból hiányzik az alacsony lakbérmegállapítással kapcsolatos kedvezmény. A szerzők csak a különleges lakbérkedvezményeket (szolgálati lakás, stb.) sorolták fel. Márpedig a lakásépítés főformája a szocialista országokban az állami lakásépítés, és a lakásalap fenntartásának költségei az államot terhelik. Ugyanakkor az állam igen kedvezményesen állapítja meg a lakbérköltségeket. A lakásellátás területén tehát erőteljesen érvényesülnek a szükségletek szerinti ellátásra való törekvés elemei (szociális szempontok a lakáskiutalásnál, stb.). Természetesen a lakások elosztásánál is érvényesül a munka szerinti elosztás elve, amennyiben a szocialista állam módot ad öröklakások vásárlására, szövetkezeti lakásépítésre, családi házépítésre, stb. a dolgozók saját megtakarításai alapján. De ekkor is jelentős, differenciált kedvezményeket nyújt a dolgozók különböző rétegeinek.

A béren felüli juttatások e jelentős mértéke a szocialista államnak a dolgozókról való gondoskodását tükrözi. Az a rendeltetése, hogy megkönnyítse a társadalom minden tagjának sorsát, enyhítse, majd megszüntesse a még, vagy már nem dolgozó családtagok eltartásának terhét; magasabb kulturális színvonalra emelje, védje egészségét és elősegítse valamennyi képességének kibontakozását. *Egyetlen tőkés országban sem találunk ilyen mértékű közvetett juttatásokat.* Az észak-európai országokban — Dániában, Finnországban, Norvégiában, Svédországban — ahol e juttatások a tőkés világon a legjelentősebbek, ott is lényegesen elmaradnak a szocialista országok mögött. Ha a közvetett juttatásoknak a dolgozók térítéseivel csökkentett volumenét munkaórákban fejezzük ki (vagyis a közvetett juttatások nettó összegét, nemzeti valutában kifejezve, elosztjuk az ugyancsak nemzeti pénzegységben kifejezett átlagos órabérrel), megállapíthatjuk, hogy a közvetett juttatások volumene nálunk 5—7-szer akkora, mint az észak-európai országokban.

Digitized by Google

A tőkés társadalomban a szociális-kultúrális juttatások csak arra szolgálnak, hogy a tőke működtetéséhez, a profit biztosításához okvetlenül szükséges munkaerő munkaképes állapotban legyen. E juttatások nélkül nem, vagy nem a szükséges mértékben állna rendelkezésre olyan munkaerő, amely a korszerű technika megkívánta szakképzettség birtokában van, és a nagy munkaintenzitásnak valamennyire megfelelő fizikai és szellemi erőnléttel rendelkezik. Ezen felül akkor, és annyiban adnak juttatásokat, amikor és amennyiben azt az országon belül a dolgozók szervezett harca kikényszeríti.

De vajon az a körülmény, hogy a fejlett tőkésországokban magasabb az egy főre eső reálbér, mint a szocialista országokban, nem jelenti-e azt, hogy ott nincs is szükség nagyobb közvetett juttatásokra, hogy magából a bérből fedezhetők a nálunk közvetett juttatások formáját öltő egészségügyi és kultúrális stb. kiadások?

Nem, nem jelenti azt. Az Egyesült Államokban, a leggazdagabb tőkésországban, az átlagos heti kereset 80 dollár, s egy vakbélműtét költsége 1000 dollár, tehát 3 havi bér. Ugyanitt az évi főiskolai tandíj 1500 és 2500 dollár, vagyis négy és fél, valamint hét és fél havi bér között mozog. Így a megfelelő egészségvédelem és a továbbtanulás igen nehezen hozzáférhető a munkás- és a farmercsaládok többsége számára. Vagy vizsgáljuk meg a gyermekek eltartásának kérdését. A statisztikai adatok szerint a munkás- és a parasztcsaládokban viszonylag magas a gyermekek száma. A szocialista társadalom különböző formákban jelentős mértékben hozzájárul a gyermekek eltartásához; a dolgozó család egy gyermekénél átlagosan havonta 170 forint értékű juttatással (nem számítva a gyermekek oktatási és egészségvédelmi juttatásait). Ezzel szemben az Egyesült Államokban, és számos más tőkésországban nincs családi pótlék; másutt kedvezőtlenebb rendszerű, mint nálunk. A tőkésországokban ismeretlen á gyermekholmik kedvezményes ármegállapítása, kivételesen fordul elő a bölcsődék, óvodák fenntartásához való állami hozzájárulás, stb.

•

A szerzők behatóan vizsgálják a közvetett juttatások kialakulására és fejlődésére ható tényezőket hazánkban. A második világháború alatti és utáni inflációs időben kialakult természetbeni juttatások csak formájukat tekintve vélhetők a szükséglet szerinti elosztás elemeinek, lényegüket illetően azonban nem. Feladatuk az volt, hogy lehetővé tegyenek bizonyos minimális szükségletkielégítést. *Lényegében más jellegű* volt a közvetett juttatások bővítése az első hároméves és ötéves terv időszakában. A szocialista termelési viszonyok bővülésével párhuzamosan előtérbe kerültek a kultúrális, egészségvédelmi, gyermekvédelmi, stb. szükségletekről való állami gondoskodás elemei. Szerepet játszott azonban az is, hogy a háború alatt és után, részben a háború következményeként, részben pedig a felhalmozási alap arányának túlzott emelése folytán, csökkent a fogyasztásra kerülő társadalmi termékrész, és ezért az egyébként ki nem elé-

Digitized by Google

gíthető egyéni szükségleteket, legalábbis részben, természetbeni juttatásokkal fedezték. Így tehát a munka szerint elosztott rész viszonylag csökkent a közvetett juttatások formájában elosztott rész javára.

Ezt a tendenciát számos más tényező is alátámasztotta: a munkaerőhiány leküzdése a vállalati közvetett juttatások fokozásával, mivel a vállalati béralapot szigorúan ellenőrizték; a közvetett juttatások ellenőrzésének és központi tervezésének hiánya; a vállalati tiszta jövedelem alárendelt szerepe, s ezzel kapcsolatban a közvetett juttatások költségnövekedésének akadálytalansága, stb. Ez arra vezetett, hogy a fogyasztási alap egy részét központilag szabályozott, közvetett formában juttatták a dolgozóknoz sokszor ott is, ahol a szükségletek differenciáltsága azt nem tette indokolttá. Ez abból a nézetből eredt, hogy a központi szabályozás pontos, szigorú, és ellenőrizhető mértékű juttatás, s ezáltal a legtakarékosabb, de egyben a legteljesebb fogyasztást biztosítja, s hogy így a dolgozók szükségleteiből a lehetőség szerint kielégíthető rész központilag meghatározható. Márpedig a közvetett juttatási formáknak, ha megfelelő feltételek hijján, idő előtt erőltetik, megvan az a veszélye, hogy elszakadnak a dolgozók konkrét szükségletétől, és politikai, gazdasági hatékonyságuk a minimumra csökkenhet. Ez a veszély különösen akkor áll fenn, ha a vállalati juttatások növekednek a leggyorsabban (szállítás, élelmezés, stb.), amelyeknél még az a veszély is megvan, hogy aránytalanságok jönnek létre a különböző vállalatoknál foglalkoztatottak reáljövedelmei között.

Az elosztás két módszerének alkalmazási arányát nem állapíthatjuk meg önkényesen. Ez az arány függ egyrészt a termékek mennyiségétől és a dolgozók öntudatának fejlettségétől, másrészt attól a meghatározott egészségügyi, szociális és kulturális ellátottsági színvonaltól, amely szükségszerű társadalmunk fejlődése érdekében, s ezért mindenkinek biztosítani kívánjuk, tekintet nélkül anyagi helyzetére.

Az elosztás két formája egymással összefonódva érvényesül, és a szükséglet szerinti elosztás növekvő tendenciát mutat. A szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy az idő előtt, túl széles körben és túlzott mértékben kiterjesztett szükségletek szerinti elosztás nem a kommunizmushoz, hanem a kispolgári egyenlősdihez vezet: az anyagi érdekeltség csökkenését, és ennek következményeként a termelőerők fejlődésének lassulását, a termelékenység növekedésének fékezését eredményezi. A társadalmi fogyasztási alap idő előtti és túlzott mértékű kiterjesztésére gazdaságpolitikai hibák következtében is sor kerülhet. Az ilyen okokból kialakult közvetett juttatások a pazarlás forrásai, a társadalmi eszközök célszerűtlen felhasználását jelentik. Ezért a nem munka szerinti elosztás rendszerének e káros kinövéseit feltétlenül gyomlálnunk kell. Az e téren elkövetett hibák megszüntetése nehéz feladat, mert az ezeket a juttatásokat élvező rétegek „szerzett jogaik" csorbításának tekintik a szükséges arányosításokat. Megfelelő politikai munkával azonban elérhetjük, hogy

Digitized by Google

az érintettek belássák, hogy az említett előnyöket a társadalom más rétegeinek rovására, sokszor éppen a legjobban rászorulók rovására élvezik. Világosan kell látnunk tehát, hogy a szükségletek társadalmi kielégítésének fejlesztése nem valamennyi jelenleg meglevő formájának mennyiségi növelését, hanem az elosztás e módjának tökéletesítését, egyes formák mennyiségi és minőségi fejlesztését, más formák visszaszorítását, sőt felszámolását jelenti.

A könyv nagy érdeme, hogy behatóan vizsgálja és világosan feltárja a béren felüli jövedelmek egyes fajtáinál mutatkozó jelentős aránytalanságokat. A természetbeni juttatásokat elemezve felhívja a figyelmet arra, hogy felhasználhatóságuk igen korlátozott. A tapasztalatok szerint ugyanis az esetek jelentős részében a szükségletek mennyisége, választéka és időpontja nem esik egybe a természetbeni juttatások mennyiségével, választékával és időpontjával. Az egyes természetbeni juttatások ennek az ellentmondásnak a megoldása végett engedélyezett eladása sok esetben egy, a pénzjuttatáshoz képest felesleges láncszem közbeiktatását jelenti: a természetbeni juttatás pénzzé változtatását. Helyesen állapítja meg, hogy a természetbeni árujuttatások a bérszínvonal növekedésével, továbbá az árak csökkenésével veszítenek a jelentőségükből, s valószínűleg maguk a munkások látják be szükségtelenségüket.

Jelentős aránytalanságokat mutat ki a könyv az üzemi étkeztetés területén is. Ennek az aránytalanságnak egyik oka, hogy az üzemi étkeztetéshez való állami hozzájárulás mértéke a különböző helyeken igen eltérő: 1 főre 1 napra 0,58 Ft-tól 16 Ft-ig terjedhet. Ezt az aránytalanságot fokozza, hogy a dolgozók között nem a szociális szempontok figyelembevételével osztják el a hozzájárulás összegét. Mivel a dolgozóknak csak 30 százaléka vesz részt az üzemi étkeztetésben, s nincs korlátozva, hogy azt egy családból hányan vehetik igénybe, az állami hozzájárulás igen egyenlőtlenül, s mindenféle gazdaságpolitikai vagy szociális ismérvtől függetlenül oszlik meg a különböző családok között. Így tehát az erre fordított állami kiadásoknak a dolgozók egészét, valamint az állami gazdaságpolitikát és szociálpolitikát tekintve nincs kellő hatékonyságuk. A hatékonyságot csak az említett aránytalanságok megszüntetése fokozhatja.

A munkaruhaellátás is rendkívül egyenlőtlenül oszlik meg a különböző területeken dolgozók között. Értéke helyenként eléri az egyhavi átlagkeresetet, másutt ilyen juttatás nincs. A juttatás természetbeni formája pedig nem serkent a munkaruhával való gondos, takarékos bánásmódra. Hasonló aránytalanságok tapasztalhatók a munkásszállások és az üzemi lakótelepek tekintetében. A dolgozók térítése a szállások igénybevételéért igen eltérő: a szénbányászatban semmit sem fizetnek a szállásért, az építőiparban a költségek 0,8, a vegyiparban 5,5, az élelmiszeriparban 8,8, a gépiparban 24,1, a könnyűiparban 28.3 százalékát térítik meg. Ugyanakkor a szállások színvonala is különböző. A szállások igénybevevői pedig számos esetben nem a legjobban rászorulók.

Digitized by Google

Ilyen jellegű aránytalanságok vannak az üzemi lakótelepeknél is.

Ha megvizsgáljuk az üzemélelmezési kedvezmény, a munkaruha juttatás és a munkásszállás együttes hatását a jövedelmekre, akkor a következőket tapasztaljuk: az a dolgozó, aki e három közvetett juttatásban részesül (a dolgozóknak kevesebb, mint a fele), bére 25—55 százalékának megfelelő kedvezményt élvez azzal szemben, aki ilyen juttatásban nem részesül. Ez pedig a bérek eredeti arányait a juttatások révén eltorzítja, mégpedig egyáltalán nem indokolt, nemkívánatos irányokban.

Ugyancsak aránytalanságokra vezetnek az utazási kedvezmények, amelyek mértékére jellemző, hogy 1955-ben a vasúton szállítottak közül csak minden negyedik utas váltott teljesárú menetjegyet. A kedvezmények igen eltérően érintik a dolgozók különböző rétegeit. A MÁV-dolgozók és családtagjaik igénybevett utazási kedvezményei pl. havi 400—500 Ft-tal egyenértékűek egy-egy MÁV-dolgozóra számítva. További hátrányos következménye a kedvezmények jelenlegi rendszerének, hogy elősegíti a keresztutazások bővülését, a lakóhelytől távoli munkavállalást, a felesleges munkaerővándorlást.

A gyermekek eltartásához való állami hozzájárulás hatékonyságát csökkenti, hogy — mivel zömükben természetbeni juttatások és szolgáltatások — a családok egy része ezeknek csak kis töredékét, másik része viszont az átlag sokszorosát élvezi. A juttatásokban való részesedés aránytalansága főként a bölcsődei és óvodai juttatások rendszerében rejlik. Itt a juttatás 1 gyermekre vonatkozóan évi 560 órára jutó átlagbérnek felel meg, s ebben csak a gyermekek 10 százaléka részesedik; szemben a családi pótlékkal, melynek évi összege 2 gyermek esetében évi 138 óra átlagbérnek felel meg, s azt a gyermekek 73 százaléka kapja. Az óvodai és bölcsődei ellátást nem mindig a rászorulók veszik igénybe, s mind az ellátás színvonala, mind a szülők által fizetett térítés mértéke nagy szóródást mutat. E területen kettős feladatot kell megoldani: egyrészt meg kell szüntetni az aránytalanságokat, másrészt az olyan juttatások növelendők, amelyek nem vezetnek aránytalanságokra (pl. családi pótlék).

Azonban a szerzők, miközben ilyen világosan feltárják a hibákat és aránytalanságokat, tartózkodnak attól, hogy állást foglaljanak: miként kell azokat kijavítani. A következtetések levonását tehát az olvasóra bízzák. Elismerésre méltó munkájuk értékét igen emelte volna, ha nem álltak volna meg az utolsó lépés, a megfelelő következtetések levonása, a szükséges gazdaságpolitikai intézkedések felvázolása, s az azok előkészítéséhez nélkülözhetetlen politikai munka szempontjainak kidolgozása előtt. Az előbbiek során említett példák világosan mutatják, milyen sürgős tennivalóink vannak ezen a területen. A szerzők — e terület kiváló ismerői — nyilvánvalóan sok értékes iránymutatással szolgálhattak volna a hibák kiküszöbölésének célszerű módszerei tekintetében.

A közvetett juttatások tehát a

Digitized by Google

szocialista elosztási viszonyok jelentős elemét, az életszínvonal mérésének és összehasonlításának nélkülözhetetlen részét képezik. Dr. Jávorka Edit és dr. Berényi József könyvének egyik nagy érdeme, hogy „helyére tették" ezt az elméletileg eddig elhanyagolt, s gyakorlatilag egységesen fel nem mért komplexumot, vagyis súlyának megfelelően, a társadalmi és a gazdasági élet egyéb területeivel való összefüggéseinek rendszerében és történelmi fejlődésében vizsgálták meg ezt a kérdést.

Dr Jávorka Edit és dr. Berényi József könyve alapos elemzéssel az ország gazdasági vezetése elé tárja a béren felüli jövedelmek rendszerének hazai fejlődését és jelenlegi állapotát, pozitív eredményeit és aránytalanságait egyaránt, miközben sikerrel birkózik meg a felvetődő, sokszor bonyolult módszertani problémákkal. Bár nem mutatja meg a hibák kijavításának útját, mégis értékes segítséget nyújt a gyakorlati problémák megoldásához. Bőséges forrásul szolgál az életszínvonal alakulásával, mérésével és nemzetközi összehasonlításával foglalkozó szakemberek számára. A politikai munkások mind a dolgozók élet- és munkakörülményeinek javítására irányuló, mindpedig agitációs és propagandamunkájukban hasznos segítőtársra lelnek e műben.

Dr. Bácskai Tamás

Digitized by Google

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Kairov—Goncsarov—Jesipov—Zankov:

PEDAGÓGIA

Tankönyvkiadó, 1960.

Az elmúlt évben ismertük meg magyar fordításban ezt az új pedagógia-könyvet, amelyet a szovjet pedagógia kiváló művelői szerkesztettek. A szerzőkre az a feladat várt, hogy a tudományos kutatás újabb eredményeinek felhasználásával egyrészt korrigálják a régebbi könyvek hiányosságait, másrészt tartalmát és szerkezetét tekintve a szocialista nevelési gyakorlat mai szükségleteit kielégítő művet bocsássanak az olvasók, s elsősorban a gyakorló pedagógusok rendelkezésére.

Egységes szemléletmód érvényesül már a könyv szerkezetében, a témák egymás utáni, szervesen egységes felépítésében is. A pedagógia általános alapjait, a nevelés és oktatás elméletét, valamint a különféle szervezeti kérdéseket az eddigi tankönyvektől eltérően, folyamatosan dolgozza fel tizenhat fejezetben. A könyv anyaga olyan új témákat is magában foglal, mint pl. a tanulók életkori sajátosságait tárgyaló fejezet. Első ízben szerepel pedagógiai tankönyvben a tudományos ateista nevelés lehetőségeit és módjait elemző rész is. Tartalmi sokoldalúsága nagyon fontos helyet biztosít az erkölcsi nevelést tárgyaló fejezetnek. A pszichológiai ismeretek alkalmazására is törekedtek a szerzők, bár ezt nem sikerült a könyv minden részében következetesen megvalósítaniok. Az erkölcsi nevelés egyes kérdéseit kapcsolatba hozzák a tanulókkal, és minden problémát a tanulói tevékenységgel összefüggésben vizsgálnak.

Az oktatás és a termelőmunka összekapcsolásában sokat segíthet a könyvnek az a része, amely a gyakorló pedagógusoknak a munkához való kommunista viszonyra nevelését tárgyalja, valamint az általános és politechnikai képzés tartalmáról szóló fejezet.

Elméleti szempontból a legkiérleltebbek azok a színvonalas és az oktatás gyakorlata szempontjából is biztos tájékozódást nyújtó fejezetek, amelyek az oktatás folyamatát, alapelveit, módszereit, az iskolai tanulmányi munka szervezeti formáit tárgyalják. Igen hasznos és konkrét segítséget adhat továbbá az iskolai diákközösségről szóló rész, amelyben az iskolai diákközösség kialakításával, nevelésével, az osztályfőnök sokrétű munkájával, az úttörő- és Komszomol-szervezet tevékenységével foglalkoznak a szerzők. Különösen a gyakorló pedagógusok mindennapi problémáinak megoldásához nyújtanak hasznos ismereteket az osztályon kívüli és iskolán kívüli foglalkozásokról, valamint az iskola és a család együttműködésének formáiról és módjairól szóló fejezetek. Következetesen törekedtek a szerzők a pedagógiai fogalmak tartalmának meghatározására is.

A könyv egy meghatározott fejlődési szakasz eredményeit mutatja. A munka értékelésénél figyelembe kell venni, hogy az eredeti mű 1956-ban jelent meg. Az azóta végbement mélyreható változásokról tehát nem adhat képet, sőt például a Szovjetunió közoktatási rendszerét tárgyaló fejezete ma már jórészt túlhaladott állapotot tükröz. A könyv még a tízosztályos iskola pedagógusai számára készült, az SZKP XX. és XXI. kongresszusának az oktatásügyre vonatkozó fontos határozatai alapján azonban azóta már létrejött a tizenegy osztályos szocialista poli-

Digitized by Google

technikai iskola. Lényeges változások történtek az oktatás tartalmában és a közoktatás szervezetében is. A kiadó helyesen tette, hogy az új helyzet érzékeltetése céljából a könyv függelékeként közzétett az oktatásügy reformjára vonatkozó két dokumentumot.

B. L.

Ágoston György:

PEDAGÓGIA I.

A nevelés elmélete I. rész

Tankönyvkiadó, 1960.

Régóta nélkülözzük már a magyar szerzők által írt marxista szellemű egyetemi pedagógiai tankönyveket. Ágoston György könyve az első jelentős lépés ennek az igénynek a kielégítésére. A könyv nagy segítséget nyújt a leendő tanárnemzedék pedagógiai felkészítésében, de komoly haszonnal forgathatják gyakorló pedagógusok is.

Az első két fejezetben a nevelés fogalmára vonatkozó fejtegetések találhatók. A szerző a szocialista pedagógia álláspontját a helytelen, polgári nézetekkel vitatkozva fejti ki. A következő fejezetben a nevelés, oktatás, képzés viszonyának sokat vitatott kérdése található. Ágoston György a képzés fogalmát újszerűen határozza meg. A nevelés-elmélet szempontjából alapvető kérdéseket fejt ki. „A gyermek fejlődése és a nevelés lehetősége" című fejezet, amelyben a szerző bemutatja a gyermek fejlődésének egyes szakaszait, e szakaszok sajátosságait, szoros összefüggésben a nevelés feladataival és lehetőségeivel.

A könyv megmutatja az általános emberinek feltüntetett burzsoá nevelési célok osztálymeghatározottságát. A kommunista nevelés célja az ember, a személyiség minden oldalú fejlesztése, s ebben a nevelés minden egyes területének megvannak a maga sajátos feladatai.

Nagy figyelmet fordít a szerző a munkára nevelés és a világnézeti nevelés kérdésére, s a világnézeti neveléssel kapcsolatban gazdag, személyesen gyűjtött tapasztalati anyagot dolgoz fel. A politechnikai képzés kérdéseinek felvetése sokoldalú, nevelési vonatkozásai azonban (a munkára, a dolgozók megbecsülésére nevelés) háttérbe szorultak. A könyv hetedik fejezete az erkölcsi, az esztétikai és a testi nevelés feladatainak alapvető kérdéseit vizsgálja. Az utolsó fejezetében pedig „A pedagógia mint tudomány" problémakörét: hol van a pedagógia helye a tudományok rendszerében; melyek a pedagógia alap- és segédtudományai; a pedagógia pártossága; kutatásának módszerei; a pedagógiának mint tudománynak a felépítése. Több, ma még vitatott kérdés is felvetődik itt, amelyeknek eldöntése még további kollektív erőfeszítéseket kíván a neveléstudomány művelőitől.

Ágoston György jelentős és úttörő munkát végzett a könyv megírásával, s munkájának értékét egyszerű, világos stílusa, közérthetősége is emeli.

K. K.

Nagy Sándor:

PEDAGÓGIA III.

Az oktatás elmélete

Tankönyvkiadó, 1960.

Nagy Sándor egyetemi hallgatók számára készült tankönyve világos és átfogó képet ad a marxista—leninista ismeretelmélet alapján álló didaktika jelenlegi állásáról, felhasználva a didaktikai, a módszertani és a pszichológiai kutatások legújabb külföldi és hazai eredményeit.

Vázlatos áttekintést ad a didaktika történeti alakulásáról, problematikájáról, bemutatja fejlődését, majd a didaktika alapvető kérdésével, az oktatás fogalmával foglalkozik. Megállapítja, hogy az oktatás éppúgy, mint a nevelés, társadalmi-történelmi feltételektől meghatározott folyamat. De a társadalmi követelmények mellett igen fontos té-

Digitized by Google

nyező a tanulók testi, pszichikai fejlődése és ennek a fejlődésnek a törvényszerűségei. Ebből következik, hogy a tanulót nem lehet csak receptív lényként felfogni, hanem számítani kell tevékenységére, aktivitására is. Ez azért is fontos, mert a személyiség a cselekvés, a tevékenység folyamatában alakul; ezen keresztül válik a tanuló a társadalom aktív tagjává.

A szerző elemzi az oktatási folyamat filozófiai alapjait, és főbb mozzanatait, s a gyakorlat alapján hat ilyen mozzanatot állapít meg, amelyek egyben az iskolai ismeretszerzés csomópontjai. Külön foglalkozik a jártasságok és készségek kialakításával és az oktatási folyamat pszichológiai problémáival.

A didaktikai alapelvek ismertetése után a könyv az oktatás és képzés tartalmának kérdéseit tárgyalja. A szerző elevenen reagál az oktatásügy és a pedagógiai gyakorlat új jelenségeire, s rámutat arra, hogy a fejlődés az általános képzés rendszerének és tartalmának lényeges módosítását teszi szükségessé, ennek megfelelően és korszerűen veti fel a „mit tanítsunk?" kérdését. A szükségletek mellett a lehetőségeket is szem előtt tartva tárgyalja a materiális és formális képzés kérdését és világosan állást foglal azok együttes megvalósítása mellett.

A továbbiakban a könyv a tanítási órát mint a szocialista iskolában folyó munka alapvető szervezeti formáját tárgyalja. Röviden bemutatja annak történeti kialakulását és rávilágít azoknak a törekvéseknek (Dalton-terv stb.) a tarthatatlanságára, amelyek problematikussá teszik a tanítás osztály-rendszerű formáját.

A szerző különbséget tesz az oktatás *útja* és az oktatás *módja* között. Rámutat arra, hogy a módszerek megválasztásának megvannak az objektív kritériumai, ezek közé sorolja a nevelés célját, az oktatás tartalmát, a didaktikai feladatot, a tanulók életkorát és a tantárgyak sajátosságat.

A rendkívül gazdag és értékes tartalmú könyvet egyetemi hallgatók és gyakorló pedagógusok egyaránt nagy haszonnal forgathatják.

Á. F.

Dr. Václav Příhoda:

BEVEZETÉS A PEDAGÓGIAI PSZICHOLÓGIÁBA

Tankönyvkiadó, 1960.

Mindenkinek, aki neveléssel foglalkozik, szüksége van pszichológiai ismeretekre. Kevés magyar nyelvű, marxista szemléletű, átfogó pszichológiai munkával rendelkezünk. Ezért is hasznos volt Příhoda pedagógiai pszichológiájának lefordítása.

A csehszlovák szerző marxista alapokon vezeti be az olvasót az oktatás és nevelés pszichológiájának tudományába. A könyv valóban bevezetés-jellegű mert főleg alapproblémákkal foglalkozik.

Nagy értéke a munkának, hogy vázlatos áttekintést ad a pedagógiai pszichológia kialakulásának történetéről. Ez a vázlatos történeti leírás a marxista nézőpontról bírálja a tudományág történetében megnyilvánult idealista és vulgáris-materialista irányzatokat.

Az olvasó részletesen megismeri a pedagógiai pszichológia kutatás módszereit és az ember pszichológiai tevékenységének természettudományos alapjait, a reflex mechanizmusokat. A könyvön a leghaladóbb természettudományos kutatásokon alapuló szemléletmód vonul végig, amely a szecsenovi—pavlovi irányzat vizsgálatainak terméke. A szerző ugyanakkor világosan kifejezésre juttatja, hogy a pedagógiai pszichológia társadalomtudomány, amely abból a sürgető társadalmi szükségszerűségből keletkezett, hogy a nevelést és az oktatást az emberek egyéni sajátosságaiból és életkorából adódó tulajdonságokkal kell összhangba hoznunk.

Digitized by Google

A szerző helyes szemlélet alapján világítja meg a nevelésben fontos szerepet játszó öröklött és szerzett tulajdonságok viszonyát. Exakt kísérletek alapján mutatja ki a kettő viszonyában a környezet, és elsősorban a nevelés döntő szerepét, de rámutat a vulgáris, mechanisztikus-materialista pszichológusok helytelen nézetére is, akik teljesen semmibe vették az öröklött tényezőknek az emberi fejlődésre való befolyását. Ennek a szemléletnek megfelelően helyesen foglal állást a szerző az ösztönök kérdésében is.

A könyv bemutatja az emberi figyelem és emlékezés pszichológiai problémáit s foglalkozik a tanulás pszichológiájával. Ennek keretén belül a szerző bemutatja a felnőtté válás és tanulás, a tanulás folyamata alaptételeit, valamint a tanulás pszichológiai törvényeit. „A munkapszichológia és a nevelés" című fejezetben Prihoda elemzi a munka és a játék hasonlóságait és különbségeit, az elfáradás és a szellemi higienia problémáit. Ennek a fejezetnek a tanulmányozása ajánlható mindenkinek, aki munkásokért vagy az eljövendő munkásnemzedék neveléséért bármily mértékben felelős.

A szerző megkísérli a nevelési módszerek életkortól függő változásainak megalapozását. Rámutat arra, hogy a nevelési ráhatás összefügg azokkal a konkrét feltételekkel, amelyek között változásokat lehet előidézni a tanító, a nevelő vagy a mester által céltudatosan vezetett személyek gondolkodásában és viselkedésében. Végül a könyv a közösség és a személyiség viszonyát mutatja be a nevelési folyamatban.

Vacláv Prihoda könyve megalapozó szemléletét tekintve úttörő jellegű a marxista pszichológiai irodalomban. Ha nem is mélyül el a pedagógiai pszichológia valamennyi kérdésében, a címben feltüntetett *bevezetés* ígéretének feltétlenül eleget tett.

S. J.

P. M. Jakobszon:

AZ ÉRZELMEK PSZICHOLÓGIÁJA

Tankönyvkiadó, 1960.

Az érzelmek az ember mindennemű tevékenységében jelentős helyet foglalnak el. A szocializmus és a kommunizmus építéséhez olyan nemzedéket kell felnevelnünk, akiknek érzelmei mélyek és tartósak; szeretik hazájukat, a szabadságért és a haladásért küzdő népeket, gyűlölik az imperialistákat, a haladás ellenségeit. Az érzelmek tudatos fejlesztéséhez azonban arra van szükség, hogy ismerjük az érzelmek pszichológiai törvényszerűségeit. Ehhez jelentős segítséget ad Jakobszon szovjet pszichológus könyve. Az érzelmek pszichológiai problémáinak ilyen részletes és átfogó monografikus áttekintése a pszichológiai irodalomban egyedülálló.

A szerző meggyőzően mutatja be az érzelmeket, mint a környező valóság visszatükröződéseit és lényegét — az emocionális viszonyt, mely az ember s egy meghatározott tárgy, vagy a jelenségek egy meghatározott köre között létrejött. Az érzelem mindig a valóság valamilyen tárgyára irányul. Részletesen elemzi a szerző az érzelmek keletkezését, dinamikáját és más pszichológiai jelenségekkel való viszonyát is. Rámutat arra, hogy az érzelmek szorosan kapcsolódnak a társadalmi viszonyokhoz, változásuk okait mindenekelőtt a társadalmi élet anyagi feltételeinek változásában kell keresni. Meggyőző példákkal bírálja az érzelmekkel kapcsolatos burzsoá elméletek tarthatatlanságát.

Külön fejezet foglalkozik az érzelmek fiziológiai alapjaival, ezáltal biztosítva a könyv természettudományos megalapozottságát. E fejezetben világossá válik, hogy az érzelmi élmény valamilyen mértékben az egész szervezet működésével kapcsolatban van. Jakobszon részletesen ír az érzelmek külső kifejezéseiről, a nyelv, a mimika és pantomimika

Digitized by Google

szerepéről, s jellemzi az érzelmek fő fajtáit: a morális, esztétikai, intellektuális és raxikus érzelmeket.

Az életkori fejlődéssel összefüggő érzelmi változások sajátosságainak elemzésében a szerző rámutat az impulzivitás megnyilvánulásaira a gyermek emociónális életében, s az annak megszüntetésére irányuló tendenciára; a helyzethez kötött érzelmek mellett a tartósabb érzelmek megjelenésének folyamatára; az érzelemkifejezés szabályozásának fejlődésére; a növekvő ember érzelmeinek „szocializálódási" folyamatára, s ismerteti az érzelmek vizsgálatának módszereit.

Igen fontos a könyv utolsó fejezete, amely az érzelmi nevelés pszichológiai kérdéseivel foglalkozik. Az érzelmi nevelés előfeltételei között megemlíti, hogy az ember érzelmei szervesen összefüggenek világnézetével, meggyőződésével, erkölcsi felfogásával. Kifejti az érzelmi nevelés megnyilvánulási formáit, valamint az emocionális szférára való ráhatás módjait. Végül az érzelmek önnevelésének problémáival foglalkozik. Az érzelmek nevelésében nagy fontosságot tulajdonít a nevelő és a növendék bizalommal telített jó kapcsolatának. A szerző hangsúlyozza, hogy a sokoldalú kommunista ember kialakítása az érzelmek gazdagságát is feltételezi. Ezért is fontos az emberek érzelmének nevelése.

Külön említésre méltó az a gazdag példatár, amelyet a szerző mondanivalójának alátámasztására felhasznál. Sikeres a különböző értelmek kifejezését illusztráló képanyag kiválasztása.

P. M. Jakobszon könyve hasznos olvasmány minden nevelő számára.

S. J.

MÓRICZ ZSIGMOND HAGYATÉKÁBÓL

(Akadémiai Kiadó)

Elbeszélés, regénytöredék, előadás, ünnepi köszöntő, vitacikk, riport, átdolgozás — ötvenöt írás sorakozik Móricz Zigmond most közreadott kötetében. A hagyaték — az író szavaival — „bimbóban" maradt, íróasztalfiókba zárt, dossziékban őrzött kisebb-nagyobb munka. Tervébe fúlt, be nem fejezett vagy a Horthy-világban nem közölhető kéziratok. Hozzátartoznak, és sokban kiegészítik a teljesnek hitt, eddig ismert Móricz-i életművet. Aki elolvassa a könyvet, jobban megismeri, megszereti Móricz Zsigmondot. S választ talál arra is, hogy a nagy író öregsége éveiben hogyan próbálta igaz szóval, megrázó erővel megmutatni a budapesti munkásnegyed, a városszél elesettjei nyomorúságos életét. Kár, hogy a lágymányosi környezetben töltött órák alatt csak a helyzetükbe többé-kevésbé beletörődő szegényemberekkel vagy lumpenproletárokkal találkozott. De még így is hiteles rajz a *Rodostó utca 77* című regényvázlat, a bérkaszárnya embereinek keserves sorsáról. A *Konyha* című jegyzet megdöbbentő erővel ábrázolja a proliasszony gondját, aki nem tud ebédet főzni, mert nincs pénz, nincs szén, nincs levesbe való — éhesen fekszik le este a család.

A Réz Pál gondozta, Móricz Virág segítségével az Új Magyar Múzeum sorozatban megjelent összeállítás miniatür gyöngyszeme a Móricz-fogalmazta ars poetica: *Hogyan nézi a regényíró az életet.* A tanulmány az írás mesterségéről mondja: „Aki regényírónak született, az úgy szíjja tele magát az élet jelenségeivel, mint a föld az esővízzel." Szól az eszméket terjesztő, rossz ideálokat romboló hivatás alapvető moráljáról: „Én nem vallottam soha, hogy a regényíró fölött nincs felelősség. Ellenkezőleg. A regényíró, aki az emberek komoly és nagy dolgait írja meg, felelős."

Van jó szava, marasztaló ítélete egyaránt pályatársairól: Gyulai Pálról, Palágyiról, s többekről. Kiáll az induló tehetségek mellett. Nem vállveregető fontoskodással, hanem ma is példamutató bölcs szóval serkent, irányít.

Digitized by Google

Írt József Attiláról is. 1936 december 25-én! *Karácsonykor jobban fáj* című novellában a Kései sirató prózai erejével mesél az anyja után vágyódó Attiláról. Az éhezéstől legyengült gyereket a kórházban nem látogatja meg az anyja, csak karácsonykor jön hozzá a másik klinikáról kiszökött, halálos beteg mama.

Közreadják a kötetben az Erdély-trilógia folytatásának vázlatát, a Dózsa-regény elképzelést, tárcát a vidéki színészekről, s Móricz Zsigmond megnyitó beszédét a hortobágyi csikósbojtárból festőművésszé nevelt Káplár Miklós emlékkiállításán az Ősztehetségek Boltjában. Remek műhelyforgács a szerencsétlenségére büszke hadirokkant „hős" tragikomikus története, a *Koldus Napoleon*. Telitalálat a *Synhedrion* című karcolat, a naphosszat önmagukat ismétlő, fecsegő riporterek karikatúrája. Érdekes kísérlet: Molière: Botcsinálta doktorát a népi nyelv minden színével, fordulatával bravúrosan dolgozta át Móricz Zsigmond.

Megtalálták az 1930-as évek színpadi viszonyainak, a polgári közönség ízlésének és az írót kényszerítő követelményeknek szomorú bizonyítékát. Színdarabot Csibéről, a város Árvácskájáról. A színműben — az író szavaival — „a pesti proletár van élően színre állítva". A társadalmi kép hősnője tisztább, becsületesebb világra vágyó külvárosi gyereklány. Móricz Zsigmond érezte, hogy a szociális ábrázolás, az őszinte szó megijeszti a nézőtér, a Belvárosi Színház parvenüit. Ezért a harmadik felvonást happiand-del fejezte be. Hiábavaló volt a megalkuvás. A direktor „világszemléleti okok miatt" visszaadta az első két felvonásában a legjobb Móricz-színdarabokhoz mérten is kitűnő életképet. „A szívem hasad meg, ha igazi szegénységgel találkozom — írja kudarcáról, az eltanácsolt Csibe-színdarabról Móricz Zsigmond. — Ennek az érzésnek akartam hódolni ebben a munkámban." S keserűen teszi hozzá: „Nem lehet, hogy az író megelégedjék azzal, hogy folyton csak az emlékeit hordja elő. Hogy a kútba temesse magát. Az író azért író, hogy ő legyen az emberi élet mutatója."

L. M.

A TÁRSADALMI BIRÁSKODÁS PROBLÉMÁI A SZOVJETUNIÓBAN

A Magyar—Szovjet Baráti Társaság Jogtudományi Szakosztálya *Szovjetjogi Kiskönyvtár* címen sorozatot indított, amelynek célja, hogy a szovjet államépítés és jogalkotás eredményeivel, a szocialista demokratikus fejlődésével ismertesse meg a magyar olvasókat és a szakembereket. A sorozat megindítása hézagpótló kezdeményezés.

A sorozat első füzete *A társadalmi bíráskodás problémái a Szovjetunióban* címen jelent meg, Dr. Névai László szerkesztésében. A kötet három részre tagozódik: az első az új szovjet *törvénytervezet* szövegét nyújtja, a második tanulmányokat foglal magában és az országos megvitatás során elhangzott egyes felszólalásokat teszi közzé, a harmadik rész a Szovjetunióban működő üzemi és területi társadalmi bíróságok *gyakorlati munkáját* ismertető cikkeket tartalmaz.

E Mintaalapszabályzat jelentős lépés a kommunista társadalom tudatos fegyelmének a kialakításában, a társadalmi önigazgatás kibontakozásában, meghatározza az elvtársi bíróságok megszervezésének rendjét és feladatát. Kimondja, hogy: az elvtársi bíróságok arra hivatottak, hogy aktív módon segítsék elő az állampolgárok nevelését a munka és a szocialista tulajdon iránti kommunista viszony, a szocialista együttélési szabályok megtartása szellemében. A Mintaalapszabályzat felsorolja az elvtársi bíróságok elé tartozó ügyeket, s azokat a szabálysértéseket és társadalomellenes cselekményeket, amelyeket az elvtársi bíróságok bírálhatnak el. Ez a rendelke-

Digitized by Google

zés lehetőséget ad arra, hogy korábban a bírósághoz tartozó ügyekben (csekélyebb súlyú büntető és polgári perekben) az elvtársi bíróság járjon el. A Mintaalapszabályzat a továbbiakban meghatározza az ügyek elbírálásának rendjét, az elvtársi bíróságok által alkalmazott társadalmi ráhatás intézkedéseit, végül a társadalmi bíróságok irányítását.

A szovjet dolgozók helyeslik a társadalmi bíróságok hatáskörének kiterjesztését. Az üzemi társadalmi bíróságok mellett a tervezet javasolja a lakóterületeken és a kolhozokban működő társadalmi bíróságok létrehozását is.

E bíróságok erősítik a törvényességet, a szocialista jogrendszert, a társadalmi együttélés szabályainak érvényesülését. Fontos szerepük van a kommunista erkölcs megszilárdításában. A társadalmi bíróságok tárgyalásának nyilvánossága, a munkatársak kollektívájának nyilvánossága egyben szinte kizárja az alaptalan tagadást a társadalmi bíróság előtt, mert a jelenlevő munkatársak azt nyomban megcáfolhatják. Különösen fontos a nevelő hatás, a munkafegyelem megszilárdítása, a termékek minőségvédelme terén, s a régi rendből örökölt tudati csökevények elleni küzdelemben.

Az ilyen bíráskodásban való közreműködés — egyik formája a dolgozó nép közvetlen részvételének az állami ügyek intézésében. Az MSZMP VII. kongresszusa nálunk is célul tűzte ki a szocialista demokratizmus fejlesztését. Ezzel kapcsolatban a könyv figyelmet érdemel a magyarországi társadalmi bíróságok szempontjából is.

V. T.

E SZÁM SZERZŐI:

SÁNTA ILONA: a Társadalmi Szemle munkatársa, **BENEDIKT OTTÓ:** akadémikus, a Budapesti Műszaki Egyetem Különleges Villamosgépek és automatika tanszék vezetője, **SZARKA JÓZSEF:** a Pedagógiai Tudományos Intézet igazgatója, **BÁLINT JÓZSEF:** az MSZMP K. B. Államgazdasági osztályának munkatársa, **HAJNAL SÁNDOR** és **SZILÁGYI ZOLTÁN:** a Külügyminisztérium ENSZ osztályának munkatársai, **SZOKOLSZKY ISTVÁN:** a Pedagógiai Tudományos Intézet munkatársa, **KOMJÁT IRÉN:** a Társadalmi Szemle felelős szerkesztője, **Dr. CSAPÓ LÁSZLÓ:** aspiráns, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem adjunktusa, **Dr. BÁCSKAI TAMÁS:** aspiráns, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem docense

Digitized by Google

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

AKADÉMIAI KIADÓ

Nemes Dezső: A népi Magyarország 15 éves fejlődése — 90 old
Új magyar lexikon 3 kötete

EURÓPA

Swift: Gulliver utazásai — 370 old.
Titus Popovici: Éhség — 590 old.
Széphajú Khariszok tánca — 176 old
Ilf—Petrov: Tizenkét szék — Aranyborjú — 583 old.
Visnyevszkij: Első lovashadsereg — 122 old.
Creanga: Fehér szerecsen — 258 old.
Hárun Arrasid gyűrűje — 204 old.
Van Si Fu: Nyugati szoba — 260 old.
Margita Figuli: Három pejló — 203 old.

GONDOLAT

Vasziljev—Guscsev: Riport a XXI századból — 285 old.
Hahn István: Az időszámítás története — 130 old
A demokrácia bölcsője — 234 old.
Régi görög hétköznapok — 254 old.
Szőllősy András: Honegger — 369 old.
Kroó György: Berlioz — 359 old.
E. P Northrop: Rejtélyek a matematikában — 293 old.
Szokoly Endre: ... és gömbös gyula a kapitány — 424 old.
H. Sedlmayr: A modern művészet bálványai — 146 old.
Szombathy Viktor: Vértes—Gerecse — 168 old
Fukász György: A magyarországi polgári radikalizmus történetéhez — 390 old.
M. F. Nyeszturh: Az ember származása — 428 old.
Dr Ákos Károly: Gondolkodnak-e az állatok? — 138 old.
Max Wehrli: Általános irodalomtudomány — 237 old.
Kovács Endre: A lengyel irodalom története — 526 old.
M. V. Vaszilјev: Az energia és az ember — 370 old
Tacitus — 294 old.

KÉPZŐMŰVÉSZETI ALAP

A Drezdai Képtár
Magyar Fotóművészet
Koós Judit: Modern otthon
Szigliget — 40 old.
Toulouse-Lautrec — 40 old.

KOSSUTH

A szocialista tábor hangja az ENSZ-ben — 358 old.
Fehér Klara—Nemes László: Majdnem a Lomnici-csúcsig — 118 old.
Hámori Ottó: Házasság, család, boldogság — 242 old.
Nyelvtan — stílus, szónoklás — 514 old.
J. Vesely: Februári napok — 350 old.
Alan Winnington: A hideghegyek rabszolgái — 280 old.
Baranyai Árpád: A hitetlenség apologiája — 130 old.
Kulcsár Zsuzsa: Inkvizíció és boszorkányperek — 139 old
Dezséry László: A cinizmusról — 208 old.
S. Vincze Edit: A magyarországi Szociáldemokrata Párt 1850—1896 — 360 old.
Marx—Engels Művei V. kötet — 586 old
Beck: Volokalamszki napok — 230 old
A Szovjetunióról — 285 old.

KÖZGAZDASÁGI ÉS JOGI

Francia külkereskedelmi nyelvkönyv — 315 old.
Angol külkereskedelmi nyelvkönyv — 310 old.
Hegedüs András: A munkásbérezés rendszere iparunkban — 191 old.
A szocialista újratermelés kérdései — 339 old

MAGVETŐ

Bruno Apitz: Farkasok közt. védtelen — 475 old.
H. Ibsen: Peer Gynt — 238 old.
Demény Ottó: A legszebb kor — 88 old
Pálfalvi Nándor: Szeretni akartam — 215 old.

Digitized by Google

Feleki László: Le az olvasókkal 306 old
Ténagy Sándor: Jámbor lázadás 80 old.
Garai Gábor: Emberi szertartás 178 old
Jebeleanu: Hirosima mosolya 132 old.
Péchy Blanka: Jászai Mari 378 old.

SZÉPIRODALMI

Hidas Antal: Jázmin utca 584 old
Németh János: Csak értetek 102 old.
Balázs Anna: Az ájtatos anyós 353 old
Grandpierre Lajos: Cudar idők 242 old.
Gergely Mihály: Kálvária és karrier 212 old.
Traven: A fehér rózsa 323 old.
Tavaszi mise
Héra Zoltán: Alkalom 285 old
Leonyid Szolovjov: Az elvarázsolt herceg I., II 296, 298 old.
Szántó Tibor: Valamelyik parancsolat 239 old.
Vészi Endre: Fohász szigorúságért 118 old.
Zsigmond Ede: Elszántan és szeliden 250 old

TÁNCSICS

Tempesti: Aszonyunk, Szép Heléna 244 old.

Herbert Jobst: Lelenc 289 old
Bencsáth Aladárné: Kisdiák, nagydiák a munkáscsaládban 243 old.
Roark Bradford: Ádám apánk és gyermekei 318 old.
Márton Béla: Utazás a Vénuszra 193 old.

ZRÍNYI

Győri Dezső: Gömöri rengeteg 353 old
Csujkov: Erőd a Volga partján 399 old.
Pintér—Szabó: A légió hadnagya 218 old
Szilvási Lajos: Appassionata 502 old.

Földrajzi zsebkönyv (Magyar Földrajzi Társaság) 226 old.
Benedek Elek: A harismadár 318 old.
Etikett, társasélet, protokoll (Minerva kiadó) 466 old
Fábry Zoltán: Palackposta (Szlovákiai Szépirodalmi könyvkiadó) 327 old.
Kovács György: Kristófék kincse I, II. (Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó Marosvásárhely)

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Fehér Lajos, Friss István, Háy László, Kállai Gyula (főszerkesztő), Kiss Károly, Komját Irén (felelős szerkesztő), Molnár Erik, Nemes Dezső, Németh Károly, Orbán László, Szigeti József, Szirmai István.

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ИЛОНА ШАНТА: Опыт мирной победы диктатуры пролетериата в нашей стране — — — — — — — — — — — — — — 1

ОТТО БЕНЕДИКТ: Об общественной роли автоматизации — — — 20

ЙОЖЕФ САРКА: Социалистическое моральное воспитание учащейся молодёжи — — — — — — — — — — — — — — 38

ЙОЖЕФ БАЛИНТ: Некоторые вопросы управления капитальными вложениями — — — — — — — — — — — — — — 51

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Проблема членства Китайской Народной Республики в ООН (ШАНДОР ХАЙНАЛ — ЗОЛТАН СИЛАДИ) — — — — 66

Школьная реформа в Польше (ИШТВАН СОКОЛСКИ) — — — 72

Вопрос о единстве рабочего класса на съезде Итальянской Социалистической Партии (ИРЕН КОМЬЯТ) — — — — — — — — 78

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

К изданию на венгерском языке произведения Гильфердинга: «Финансовый капитал» (ЛАСЛО ЧАПО) — — — — — — — — 84

Яворка — Берени: Доходы сверх заработной платы (ТАМАШ БАЧКАИ) 90

ЗАМЕТКИ О КНИГАХ

Digitized by Google

INHALT

ILONA SÁNTA: Über den friedlichen Sieg der proletarischen Diktatur in unserer Volksdemokratie — — — — — — — — 1

OTTO BENEDIKT: Die gesellschaftliche Rolle der Automatisierung 20

JOZSEF SZARKA: Die Erziehung der Schuljugend zur sozialistischen Moral — — — — — — — — — — — — — — — — 38

JOZSEF BÁLINT: Fragen der Orientierung der Investitionen — — 51

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Das Problem der Vertretung der Chinesischen Volksrepublik in den Vereinten Nationen (SÁNDOR HAJNAL — ZOLTÁN SZILÁGYI) 66

Die Schulreform in der Polnischen Volksrepublik (ISTVÁN SZOKOLSZKY) — — — — — — — — — — — 72

Die Frage der Aktionseinheit auf dem Kongress der Italienischen Sozialistischen Partei (IRÉN KOMJÁT) — — — — — — — 78

BUCHBESPRECHUNGEN

Zur ungarischen Ausgabe von Hilferding's „Finanzkapital" (LÁSZLÓ CSAPÓ) — — — — — — — — — — — — — 84

Jávorka—Berényi: Zusätzliches Einkommen zum Lohn (BÁCSKAI TAMÁS) — — — — — — — — — — — — 90

ANMERKUNGEN ÜBER NEUERSCHEINUNGEN

Digitized by Google

SOMMAIRE

ILONA SANTA: Aspects de la victoire pacifique de la dictature du prolétariat en Hongrie — — — — — — — — — — — — 1

OTTO BENEDIKT: Le rôle social de l'automation — — — — — 20

JOZSEF SZARKA: Éducation morale socialiste de la jeunesse écolière 38

JÓZSEF BÁLINT: Orientation des investissements — — — — — 51

REVUE INTERNATIONALE

Le problème de la représentation de la Chine Populaire à l'ONU (SÁNDOR HAJNAL — ZOLTÁN SZILÁGYI) — — — — — 66

La réforme scolaire en Pologne (ISTVÁN SZOKOLSZKY) — — — 72

La question de l'unité d'action au congrès du Parti Socialiste Italien (IRÉN KOMJÁT) — — — — — — — — — — — — 78

COMPTS-RENDUS

Le „Capital financier" de Hilferding en langue hongroise (LÁSZLÓ CSAPÓ) — — — — — — — — — — — — 84

Jévorka—Berényi: Les revenus hors salaire (TAMÁS BÁCSKAI) — 90

NOTES SUR QUELQUES LIVRES RÉCENTS

Digitized by Google

CONTENTS

ILONA SÁNTA: Experiences regarding the peaceful victory of the dictatorship of the proletariat in our People's Democracy — — 1

OTTO BENEDIKT: The social rôle of automation — — — — — 20

JÓZSEF SZARKA: Education of school children in socialist morality 38

JÓZSEF BÁLINT: Some questions relating to the steering of investments — — — — — — — — — — — — — — — 51

INTERNATIONAL REVIEW

The issue of the representation of the Chinese People's Republic in the United Nations (SÁNDOR HAJNAL — ZOLTÁN SZILÁGYI) 66

Scool reform in Poland (ISTVÁN SZOKOLSZKY) — — — — — 72

The problem of unity of action at the Congress of the Italian Socialist Party (IRÉN KOMJÁT) — — — — — — — — — 78

BOOK REVIEWS

On the Hungarian edition of Hilferding's „Finanzkapital" (LASZLÓ CSAPÓ) — — — — — — — — — — — — 84

Jávorka—Berényi: Income in excess of wages (TAMÁS BÁCSKAI) — 90

NOTES ON NEW BOOKS

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

5

XVI. ÉVFOLYAM 1961 MÁJUS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

PÉCSI FERENC: A monopóliumellenes munkás-egységfront erősítésének nagy lehetőségei — — — — — — — — — — — 1

CSIZMADIA ERNŐ: A munkás-paraszt szövetség néhány új problémája 18

KAHULITS LÁSZLÓ: A munka termelékenysége és az átlagbérek — 34

KEPES IMRE: A nyugateurópai munkásság a német militarizmus ellen 55

RIPP GÉZA: A „bőség társadalma" és a koegzisztencia ideológiai problémái — — — — — — — — — — — — — — — 71

A tudomány, a haladás és a szocializmus nagy győzelme — — — 90

ESZMECSERE

SZIGETI JÓZSEF: Gondolatok a marxista esztétika és kritika viszonyáról — — — — — — — — — — — — — — 99

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az Osztrák Kommunista Párt XVIII. kongresszusa (FRITZ GLAUBAUF) 111

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.

Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660*

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. május 5.

Megjelent 34.500 példányban Felelős kiadó: Vass Henrik

612729/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 5. SZ. BUDAPEST 1961. MÁJUS HÓ

A monopoliumellenes munkás-egységfront erősítésének nagy lehetőségei

Írta PÉCSI FERENC

I

Manapság *nagy lehetőségek* nyíltak a széleskörű monopóliumellenes egységfront kikovácsolására. Ezt hangsúlyozza a kommunista és munkáspártok 1960. évi moszkvai nyilatkozata is. Az egységfront mindenekelőtt a monopóliumok kizsákmányolása és uralma elleni *védekezés harci* formája, s nem kulisszák mögötti politikai taktikázás. Az egységfront az összefogó néptömegek élet-halál harca, mindenekelőtt az amerikai imperializmus, a világ zsandára ellen, amely ma legfőbb ösztönzője és oltalmazója *minden* zsarnokságnak és elnyomásnak szerte a világon.

Napjainkban a monopóliumok „virágzása" és harca a népek létfontosságú érdekei ellen nemcsak a *munka* és a *tőke* közötti ellentéteket élezi ki. Fokozódik az ellentét, halmozódik a gyúanyag a számban maroknyi *monopolisták* és a *népmilliók* között is. A monopóliumok léte és „természetes" működése ugyanis nem csupán a munkásosztály és a parasztság életlehetőségeit veszélyezteti. Az értelmiség, a városi kis- és középburzsoázia — ha nincs is még mindenütt kellően tudatában ennek — majdnem *ugyanúgy érdekelt* az olyan egységfront kikovácsolásában, amely harcol a monopólista államkapitalizmus egész rendszerének megdöntéséért. Azokban az országokban pedig, ahol politikailag, gazdaságilag és katonailag többé-kevésbé még az amerikai imperialisták és csatlósaik az urak, *valamennyi hazafias erő* érdekelt abban a nemzeti összefogásban, amely a demokratikus átalakulásért, az igazi nemzeti függetlenségért küzd.

Mi ennek a népi-nemzeti összefogásnak a *célja*, a *tartalma*? A moszkvai nyilatkozat ezt így határozza meg: „A béke, a nemzeti függetlenség, a demokrácia megvédelmezése és fejlesztése, a legfontosabb gazdasági ágak államosítása és igazgatásának demokratizálása, az egész gazdasági élet békés célokra, a lakosság szükségleteinek kielégítésére való felhasználása, mélyreható földreform

Digitized by Google

végrehajtása, a dolgozók életkörülményeinek megjavítása, a parasztság érdekeinek, a városi kis- és középburzsoázia érdekeinek megvédése a monopóliumok önkényével szemben." Ezek íme „csak" *demokratikus* célok, így elfogadhatóak, sőt vonzóak mindazok számára is, akik nem tartoznak ugyan a *szocializmus* híveinek táborába, nem kommunisták, de nem is a monopolkapitalisták vagy az imperialisták szekértolói.

A kommunisták nem titkolják, hogy a fenti célok megvalósulása nem jelent szocializmust, mégis szívvel-lélekkel *kezdeményezik, vezetik, szervezik és minden erejükkel támogatják* a küzdelmet a demokratikus átalakulásért, amelyet a szocializmusért folyó harc *alkotó részének* tekintenek. Amint Maurice Thorez, a Francia Kommunista Párt megalakulásának 40. évfordulója alkalmából megállapította: „Ezt a demokratikus utat követve a kommunisták hívek maradtak önmagukhoz. Hiszen a demokrácia nem mond ellent a szocializmusnak, hanem oda vezet. Az a tény, hogy a munkásosztály vezeti a nép politikai harcát a személyi hatalom ellen, a köztársasági szabadságjogokért, biztosítékot nyújt arra, hogy a demokratikus átalakulás és a szocialista átalakulás között nem telik el hosszú történelmi időszak." Valóban, a kommunisták joggal számítanak arra, hogy a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért folytatott *közös* harc öntudatra ébreszti a néptömegeket, s mint nagy történelmi lecke tanítja meg őket a munkásosztállyal, a kommunistákkal való egységfront szükségességéről; így sokan kigyógyulhatnak a kommunistaellenesség betegségéből, s megtanulhatják, hogy az ellenséget ott keressék, a bajok forrását ott találják meg, ahol van: *a monopóliumok, mindenekelőtt az amerikai imperializmus uralmában.*

De vajon miért beszélünk *nagy lehetőségekről, kedvezőbb feltételekről* az antiimperialista egységfront fejlesztésében? 1935-ben a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa is megállapította, hogy *kedvező új feltételek* alakultak ki a finánctőke legreakciósabb, legsovinisztább, legimperialistább elemeinek nyílt terrorista diktatúrája, a fasizmus elleni egységfront létrehozására. Mintha még az *akkori* és a *mostani* kifejezésmódok is hasonlóak lennének. Dimitrov *akkor*, „a béke megőrzéséért az imperialista háború veszélye ellen vívott harc kongresszusán" azt mondotta, hogy *új módon* vetődnek fel e küzdelem feltételei, nem úgy, mint 1914-et megelőzően. S cáfolhatatlan érvekkel bizonyította, hogy a világ akkor, 1935-ben, már egészen más volt, mint 1914-ben. S *ma* a monopóliumellenes egységfront kedvező feltételeiről szólva menynyivel inkább hangsúlyozhatjuk, hogy a világ 1961-ben *már nem az*, ami 1935-ben és merőben más, mint 1914-ben volt. A nagy lehetőségek mindenekelőtt azért nyíltak meg, mert *gyökeresen új erőviszonyok* vannak a világban, s olyan korban élünk, melynek

Digitized by Google

fő jellegzetessége, *„hogy a szocialista világrendszer az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé válik"*.

Mert igaz, hogy 1935-ben, ellentétben 1914-gyel, már létezett és izmosodott a világ egyhatodán a hatalmas proletárállam: a *Szovjetunió. De ma már létezik és lebírhatatlan a hatalmas szocialista világrendszer is, Európa területének 61, Ázsiának pedig 65 százalékán.* Tudjuk, hogy 1965-ben a szocialista országok adják majd legalább a *felét* a világ ipari termelésének. Csak néhány év kell ahhoz, hogy a Szovjetunió elérje, majd elhagyja az Egyesült Államok *össztermelését* és meghaladja azt az *egy főre eső termelésben* is.

Akkor Dimitrov büszkén szólt arról, hogy a békéért folytatott harcnak jelentős tényezője a forradalmi küzdelmekben acélossá edzett Vörös Hadsereg. De manapság, az imperialista táborénál is sokkal, de sokkal hatalmasabb a szocialista tábor, mindenekelőtt a Szovjetunió *katonai ereje*. A katonai fölény alapja a magasabb fokú társadalmi rendszer; a mi oldalunkon van a tudomány sok ágának, köztük a rakéta-technikának a fölénye is.

Akkor Dimitrov méltán hivatkozhatott a *kommunista világmozgalom* megerősödésére, valamint arra, hogy a nemzetközi munkásosztály már nem áll a szociáldemokrácia *osztatlan* befolyása alatt. De *ma ez még inkább így van.* A kommunista és munkáspártok 1960. évi Moszkvai Értekezletének küldöttei 87 országnak a proletár nemzetköziségtől áthatott és *egységbe forrott* 36 millió kommunistáját képviselték, köztük 12 ország hatalmon levő munkásosztályának pártját, s a kapitalista országokból olyan nagy tömegpártokat, mint az Olasz Kommunista Párt kétmilliós, az Indonéz Kommunista Párt a másfélmilliós, a Francia Kommunista Párt a 425 ezres, a Brazil Kommunista Párt a százezres taglétszámával, hogy a többieket ne is említsük.

Akkor, 1935-ben, arról beszélhettek, hogy „a gyarmatok és a félgyarmatok népei nem tekintik reménytelennek felszabadulásuk ügyét". Ezt különösen példázta a kínai nép harca, melyet felszabadulásáért folytatott. De hol vagyunk ma már ettől! A 650 milliós kínai nép a szocializmus építésének útján jár. S csupán 1945 és 1960 között több mint 28 millió négyzetkilométernyi terület és csaknem 900 millió lakos szabadult fel a gyarmati uralom alól. És ha a felszabadulás nem is történt meg *mindenütt*, illetve nem is volt mindenütt következetes és *teljes*, mégis abban a korban élünk, amelyben a szemünk előtt megy végbe *a szégyenletes gyarmati rendszer teljes széthullása.*

Íme, ezek a megváltozott erőviszonyok, amelyek nagy lehetőségeket nyitottak meg a békéért, a demokráciáért, a nemzeti függetlenségért és a szocializmusért folytatott harcban.

Digitized by Google

II

Sok jel mutatja, hogy az utóbbi években *mindinkább megérlelődnek a monopóliumellenes széleskörű összefogás jobb feltételei.* Ennek *alapja* és bizonyos mértékig előfeltétele a legkövetkezetesebb forradalmi osztály, *a munkásosztály egysége* és aktivizálódása az osztályharcban. Ha az utóbbi évek munkásmozgalmát, az osztályharc eseményeit nagy vonalakban elemezzük, legalábbis három tendencia tűnik a szemünkbe: a) *A kommunista pártok* a legtöbb országban, s így világméretekben is *megerősödtek,* növelték befolyásukat különösen a munkásosztály soraiban, s egyre több dolgozó embert képesek harcba vezetni a békéért, a demokráciáért, a dolgozók életszínvonalának javításáért és a szocializmusért; b) A kapitalista országok *szociáldemokrata* pártjainak taglétszáma, népszerűsége és tekintélye lényegesen *csökkent* s e pártok többségében élesedőben van az osztályáruló jobboldaliak és a szocializmus céljaihoz ragaszkodó baloldaliak harca. c) A szervezett dolgozók nagy tömegei *mind egységesebben* mozdulnak meg világszerte életszínvonaluk, munkalehetőségeik, a már kivívott demokratikus jogaik védelmében a monopoltőkések támadásaival szemben. A szakszervezetek által szervezett *gazdasági* harcok is mindinkább antiimperialista és *politikai* jelleget öltenek. Nő az *egységakciók* száma, amelyekben kommunista, szocialista, kereszténvszocialista és más befolyás alatt álló szakszervezetek tagjai *együtt* vesznek részt, *közös akcióprogram* alapján.

Ezekben az években tehát a munkásmozgalom *felélénkülésének,* mind több dolgozó *balratolódásának* és az osztályharcban való *aktivizálódásának* lehetünk tanúi szerte a kapitalista országokban. Ez összefügg azzal, hogy a kapitalista világgazdaság már nem olyan szilárd, mint amilyennek az 50-es évek elején látszott. Egyes kapitalista országok időleges konjunktúrája hozzájárult ahhoz, hogy a munkásmozgalomban olyan reformista illúziók keletkezzenek, hogy a kapitalizmus, az imperializmus *természete* már megváltozott, végleg megszűntek a gazdasági válságok. De a gazdasági stagnálás, hanyatlás, sőt válság egyes helyeken megmutatkozó tényeinek hatására már mind kevesebben hisznek az olyasféle koholmányoknak, amelyeket a jobboldali szociáldemokraták oly buzgón propagálnak, hogy kapitalizmus már nem is létezik, a fejlett kapitalista országok voltaképpen a szocializmus útját járják a „tiszta" demokrácia, az „osztályok felettivé" vált burzsoá állam segítségével. Igaz, hogy a második világháború után egy sor kapitalista országban gazdasági fellendülés következett, s a dolgozók harca ki tudott csikarni bizonyos eredményeket az életszínvonal emelésében. Ezt nagy mértékben segítette a szocialista világrendszer *létezése* és *példájának* ereje is, hiszen a burzsoázia rettegő

Digitized by Google

attól, hogy egyre nagyobb dolgozó tömegek tekintik követendő példának azt az utat, amelyen a szocialista országok népei járnak. A burzsoázia kisebb-nagyobb kénytelen „engedményei" is tápláltak olyan illúziókat — még a szociáldemokrata mozgalomban meg a szakszervezetekben is —, hogy a kapitalisták *„megváltoztak"* és *„megértőbbek"* a munkások iránt. Mostanában azonban a gazdasági helyzet bizonyos fokú romlásával együtt mind nagyobb *kijózanodás* megy végbe a korábban tisztán nem látó dolgozók sokaságának gondolkodásában, mert mindinkább nyilvánvalóvá válik, *hogy a két társadalmi rendszer békés gazdasági versenyében a kapitalizmus törvényszerűen lemarad a szocializmus mögött.*

Az utóbbi években lelassult a kapitalista országok termelésének fejlődése, s ma már alig éri el az évi átlagos 3—4 százalékot. Köztudomású dolog, hogy az Egyesült Államokban, a legfejlettebb monopolkapitalista országban, 1960—61-ben *újabb válságjelek* mutatkoztak. Maga Kennedy, az Egyesült Államok új elnöke is sok riasztó tényt volt kénytelen nyilvánosságra hozni kongresszusi üzenetében országának gazdasági helyzetéről. Amint megállapította: „A gazdasági élet jelenlegi állapota erősen nyugtalanító. Hivatalbalépésünket e gazdasági hanyatlás hét hónapja, a pangás három és fél éve, a gazdasági fejlődés csökkent ütemének hét éve és a mezőgazdasági jövedelem apadásának kilenc éve előzte meg. Az üzleti életben bejelentett csődök száma a legmagasabb szintet érte el a nagy, gazdasági depresszió óta: 1951 óta a gazdálkodók jövedelme 22 százalékkal csökkent. A munkanélküliség mértéke — az 1958. évi rövid időszakot kivéve — elérte az eddig tapasztalt maximumot... Röviden, az amerikai gazdasági élet bajban van. A legtöbb erőforrással rendelkező és iparilag legfejlettebb gazdasági élet a földön az utolsók közé került a gazdasági fejlődés tekintetében." (Az AP amerikai hírügynökség szövege alapján.) Az amerikai gyáripar rendelés-állománya 1961 elején nem kevesebb, mint 25 százalékkal, kereken 16 milliárd dollárral alacsonyabb, mint az 1956. év végén elért legnagyobb állomány és alig 3—4 százalékkal haladja meg az 1958. évi válság tavaszi mélypontját.

Csak természetes, hogy a gazdasági élet „fejlődésének" eme tendenciája a legközvetlenebbül hat a dolgozók helyzetére, gondolkodásmódjára, és öntudatának fejlődésére is. Maradjunk csak továbbra is a kapitalizmus fellegváránál. Az Eisenhower-kormány munkaügyi minisztériuma is beismerte a választások után, hogy az összes foglalkoztatáshoz viszonyított munkanélküliség elérte a háború utáni legnagyobb szintet, a 6,4 százalékot. 1961 elején 5 millió 300 ezer munkanélküli volt az országban. De még a ritka lakosságú és természeti kincsekben oly gazdag Kanadában is az elmúlt három évben 8—9 százalék volt a munkanélküliek aránya az összes foglalkoztatottakhoz képest. Az *automatizálás*, amely a szocialista

Digitized by Google

országokban a még nagyobb jólét egyik forrása, a kapitalizmusban hatalmas veszély a munkások életlehetőségeire. Az Egyesült Államokban az autóiparban, a repülőgépiparban és a mezőgazdasági gépgyártásban a második világháború óta félmillióval csökkent a foglalkoztatottak száma. Súlyosbítja a munkásság helyzetét a termelő kapacitások krónikus kihasználatlansága; a vaskohászatban például 50 százalékos kapacitással dolgoznak, s ebben az iparágban 200 ezer munkanélküli van és további 150 ezren fél munkaidőben dolgoznak. Az árak viszont emelkednek, s növekszik a munka intenzitása, miközben csillagászati összegeket ér el a profit. A Szakszervezeti Világszövetség egyik jelentése szerint a General Motors detroiti Fleet-Wood üzemének munkásnői azt panaszolják, hogy kénytelenek rendszeresen szedni doppingoló szereket, máskülönben nem birják a munkatempót. Ugyanakkor a General Motors profitja 1955—1958 között 60 százalékkal emelkedett.

A latin-amerikai országokban természetesen összehasonlíthatatlanul rosszabb a helyzet, mint az „anyaországban", az Egyesült Államokban, hiszen a dolgozók a „saját" burzsoáziájuk és az északamerikai monopolisták *kettős* kizsákmányolását és elnyomását nyögik. Nem csoda hát, hogy például Chilében 1959-ben 38 százalékkal emelkedtek a létfenntartási költségek és 200 ezer munkanélküli van. Argentínában, Venezuelában és más latin-amerikai országban is mind gyakoribbá válnak a munkáselbocsájtások. Merőben *más a fejlődés iránya* Kubában, amely az imperialisták és bérenceik elleni győzelmes forradalomban vívta ki szabadságát és függetlenségét, s szüntelenül javítja a dolgozók helyzetét.

A kapitalista világ gazdasági helyzetének rosszabbodása érezteti hatását Japánban és Ausztráliában is. Ezekben az országokban is állandóan emelkednek a megélhetési költségek. Japánban nagyszámú elbocsájtásokat és a munka ütemének fokozását irányozták elő a hajóépítő, az elektromos és a bányaiparban. A bányászok létszámát például az 1959. évi 268 ezerről 1963-ig 175 ezerre csökkentik.

Nyugat-Európában a felszínen egyelőre még látszólagos nyugalom van, a gazdasági konjunktúra még sok iparágban tart. De szembetűnő, hogy az iparágak fejlődése *egyenetlen*, s például az autó- és bányaiparban máris nagy a *visszaesés*. A nyugat-európai kapitalista országokban is mind kevesebbet tudnak vásárolni munkabérükből a dolgozók és nő a munkaintenzitás.

Sok kapitalista országban a dolgozók harca arra összpontosul, hogy megvédjék a korábban már kivívott jogaikat, amelyek ellen támadást indítottak a monopóliumok és kormányaik. Erre példa Belgiumban az úgynevezett takarékossági törvény, amely támadás volt a dolgozók életszínvonala ellen. (Adók felemelése, a szociális biztosítás kiadásainak csökkentése, a nyugdíjkorhatár felemelése

Digitized by Google

stb.) Nem csoda hát, hogy a belga munkásosztály oly kirobbanó hevességgel és imponáló egységben reagált az életszínvonala ellen intézett támadásra.

De még sok példát sorakoztathatnánk fel annak bizonyítására, hogy a monopoltőkések világszerte még fokozottabb kizsákmányolásra törekednek, s szeretnék *a munkások vállára rakni a kapitalizmus fokozódó nehézségeinek terheit.* E támadások a dolgozók ellen objektíve hozzájárulnak a munkásmozgalom harci akcióinak felélénküléséhez is. Mégpedig e munkásmegmozdulások többnyire nemcsak *gazdasági* küzdelem jellegét öltik, hiszen egyre nyilvánvalóbbá válik az életviszonyok romlása, a demokratikus jogok megnyirbálása és például a növekvő hadikiadások közötti összefüggés. Az is jól észrevehető, hogy a monopolkapitalisták a gyarmatok felszabadulása révén kieső extraprofitokat a dolgozók fokozottabb kizsákmányolásával szeretnék pótolni. Mind többen ismerik fel éppen a kommunisták felvilágosító szava nyomán, hogy *együtt kell harcolni az imperialisták háborús politikája és a fokozottabb kizsákmányolásra irányuló törekvéseik ellen.* Napjainkban tehát széles *monopóliumellenes áradatba* torkollanak az imperialistaellenes, a nemzeti felszabadító, a háborúellenes küzdelem és az osztályharc folyói. Joggal állapítja meg a moszkvai nyilatkozat: „A szocializmus diadala Európa és Ázsia országainak nagy csoportjában, amely felöleli az emberiség egyharmadát, a szocializmusért harcoló erők nagyarányú növekedése világszerte és az imperializmus pozícióinak állandó gyengülése a szocializmussal folytatott gazdasági versenyben; a nemzeti felszabadító harc újabb óriási fellendülése és a gyarmati rendszer állandóan gyorsuló felbomlása; az egész tőkés gazdasági világrendszer ingatagságának fokozódása; a kapitalizmus ellentéteinek kiéleződése az állammonopolista kapitalizmus fejlődése és a militarizmus növekedése következtében; a monopóliumok és az egész nemzet érdekei közötti ellentétek elmélyülése; a polgári demokrácia korlátozása; a tekintélyuralmi és fasiszta kormányzási módszerek alkalmazásának tendenciája; a burzsoá politika és ideológia súlyos válsága, annak tanúsága, hogy *új szakasz következett be a kapitalizmus általános válságának fejlődésében*".

III

A kapitalizmus általános válságának új szakasza, a különböző tőkés csoportok ellentéteinek kiéleződése sajátos módon tükröződik a szociáldemokrácia belső helyzetében és fejlődésében. Legalább *három* markáns jelenséget figyelhetünk meg: a) A jobboldali vezetés alatt álló és az osztályárulás politikáját egyre nyíltabban folytató szociáldemokrata pártok taglétszáma, s természetesen tekintélyük, népszerűségük és szavazóik száma állandóan

Digitized by Google

csökken. Hadd emlékeztessünk arra, hogy a második világháború után a szociáldemokraták 22 tőkés országban alakítottak kormányt vagy voltak a kormány tagjai, most viszont mindössze 8 államban. b) Több szociáldemokrata pártban az eddig folytatott *gyakorlatukhoz* hűen a jobboldali szociáldemokrata vezérek rákényszerítették pártjukra a marxizmussal, az osztályharccal, a szocialista célkitűzésekkel való teljes szakítást, *szavakban* és *határozatokban* is, ezzel sokkal, de sokkal messzebb mentek el az opportunizmus és osztályárulás útján, mint valaha Bernstein és Kautsky. c) Ezzel egyidőben és bizonyos mértékben ennek reakciójaként erősödő és egyre befolyásosabb ellenzéki baloldali szocialista csoportok keletkeztek, amelyek szembeszállnak a jobboldali vezetőkkel, továbbra is ragaszkodnak a szocialista célkitűzésekhez, támogatják a háborús veszély elleni harcot, a dolgozók jogos követeléseit.

Természetesen az általános tendenciák országonként *másképpen* érvényesülnek, függően az egyes szociáldemokrata pártok belső helyzetétől, az osztályerő-viszonyoktól, az osztályharc élességének fokától, és a kommunisták politikájától. Mindez arra kötelezi a kommunista pártokat, hogy a munkásegységfront kikovácsolását szolgáló politikájukban tartózkodjanak minden sablontól, s gondosan elemezzék a szociáldemokrácián és általában a munkásmozgalmon belüli különböző irányzatok és áramlatok fejlődését és azok egymásra való kölcsönhatását.

A moszkvai nyilatkozat, mint ismeretes, elítéli azokat a jobboldali szociáldemokrata vezéreket, akik szinte nyíltan az imperializmus oldalára álltak, s „a kommunizmussal szemben táplált ellenséges érzületből és a szocializmus világszerte növekvő befolyásától való rettegésből kapitulálnak a reakciós konzervatív erők előtt." Erre az egyik legszégyenletesebb példa a Német Szociáldemokrata Párt kongresszusának Bad Godesbergben 1959 novemberében elfogadott „elvi programja". E dokumentum minden alapvető kérdésben az imperializmust támogatja. Még a háborús feszültség akkori időleges enyhülése idején sem átallotta szolgálni a nyugat-német militarizmus újjáélesztését, kijelentvén, hogy az NSzDP „síkraszáll a honvédelem szükségessége mellett". A program elveti az államosítás követelését, mert az „veszélyeket rejt magában", majd megállapítja: „A szabad verseny és a szabad vállalkozói kezdeményezés a Német Szociáldemokrata Párt gazdaságpolitikájának fontos eleme... A szociáldemokrata párt leszögezi, hogy híve a szabad piacnak." Pedig a jobboldali szociáldemokrata vezérek hasztalan szeretnék bebizonyítani, hogy a marxizmus idejét múlta, s hogy pusztán „igazságos" bérpolitikával meg lehet változtatni a nemzeti jövedelem elosztásának jellegét a kapitalista termelési mód kereteiben. Bár ezt a gyalázatos programot a kongresszus többsége megszavazta, a jobboldali osztályárulásnak a Né-

Digitized by Google

met Szociáldemokrata Pártban is volt és *van* komoly *ellenzéke*. A kongresszusi vitában is sokat bírálták a programot és módosító javaslatok egész sorával szerették volna *javítani*, bár a küldöttek közti erőviszonyok ezt nem tették lehetővé. Nem véletlen az sem, hogy még a kongresszusi küldötteknek mintegy felét is alkalmatlannak minősítették a jobboldaliak arra, hogy a kongresszusról beszámolókat tartsanak a pártszervezetekben. A jobboldali vezetők kezükben tartják a kulcspozíciókat és a pártgépezetet, s nagy nyomást gyakorolnak az elégedetlen ellenzékre, sorozatos kizárásokkal már eleve *igyekeztek megfélemlíteni őket*. A jövőben sok függ attól, hogy az ellenzék képes lesz-e megszervezni erőit, s egységes platform alapján tömörülni az adenaueri háborús politika gátlástalan támogatói, a marxizmussal szakító, a burzsoá rendet dicsőítő jobboldaliakkal szemben. Ebben nagy segítségükre van a Német Szocialista Egységpárt és a Német Kommunista Párt állandó felvilágosító munkája, következetes politikája.

A Német Szociáldemokrata Párt mindmáig „hűen" követi az osztályárulás Bad Godesberg-i programját. Ezt tanúsítja az a választási program is, amit április végén fogadtak el Bonnban. A belpolitikában ismét a kapitalizmus védelmét, a külpolitikában pedig a NATO-politika folytatását tűzték ki célul. Megállapítja: „Egy szociáldemokrata kormány, a fegyverkezési politikát a NATO-határozatokkal egyetértésben folytatná", s hogy a Bundeswehrnek joga van „modern fegyverzetre". Willy Brandt ki is jelentette: „bizonyos hasonlóságok mutatkoznak javaslataink és a CDU (Adenauer pártja — P. F.) választási programja között". A jobboldali vezetők mindent elkövetnek, hogy kiérdemeljék Adenauer elismerését, akinek felkínálkoznak politikai partnerként, bár a kancellár — hiába csatlakoztak a politikai vonalához — továbbra sem hajlandó a szociáldemokratákkal osztozkodni a hatalomban.

Nem kevésbé dicstelen úton jár a Francia Szocialista Párt. Vezetője Guy Mollet, és társai szintén buzgón támogatják az imperialista törekvéseket. Ők is törölték még jelszavaik közül is a *kapitalizmus megdöntését*, s legradikálisabb szólamuk a tőkés társadalom *„megváltoztatása"*. Ismeretes, hogy a francia jobboldali szociáldemokrata vezetők évek óta élen jártak az Északatlanti Szerződés, a nyugat-német újrafelfegyverzés, az algériai szennyes háború támogatásában, s mindenben segédkezet nyújtottak, hogy a francia dolgozók harcban kivívott demokratikus jogait a személyi hatalom gyakorlásával sárba tiporhassák. Nem csoda hát, hogy ennek a pártnak is rohamosan csökken a tekintélye és a tömegbefolyása. 1945-ben még 4 millió 491 ezer szavazatot kapott, 1959-ben pedig, amikor a jobboldallal közös blokkban indult, már 2 millió 480 ezerre apadt az e pártban bízók száma. Taglétszáma egyharmadára csökkent. A párt elégedetlen tagjai megalakították az

Digitized by Google

Autonóm Szocialista Pártot, majd két másik csoporttal együtt az Egységes Szocialista Pártot, amely bírálja Guy Mollet-ék jobboldali politikáját, bár nem ismerte fel a kommunistákkal való együttműködés történelmi szükségességét. Pedig, ha máskor nem, az április végi algériai szélsőjobboldali puccs zsarátnok fényénél jól láthatták, milyen akut veszély Franciaországban is a fasizmus és, hogy csak *közös erővel lehet ellenállni* az „ultrák" és cinkosaik útját.

Az Angol Munkáspártban is *tükröződik az osztályárulás útján járó szociáldemokrácia válsága*. A jobboldali politika következményeként ez a párt is tért vesztett. 1945-ben még el tudta nyerni a választók többségének bizalmát az államosítások, a szocialista társadalom megteremtésének ígéretével. De miután hatalomra került, a párt teljesen megfeledkezett korábbi jelszavairól, s minden tekintetben az imperialista atlanti politika támogatójává vált. Nemcsak bel, de *külpolitikája is alig különbözött a konzervatívok programjától*. Konny Zilliacus, az Angol Munkáspárt balszárnyának egyik képviselője, a „Béke és Szocializmusban" írt cikkében élesen bírálta a jobboldali vezetők álláspontját, mert teljesen lemondanak a szocialista célkitűzésekről. Mint írta: „a Keynes elméletét hirdető és Gaitskell úr közeli harcostársainak számító szép reményekre jogosító ifjú közgazdászok, mint például Douglas Joy és Anthony Grosland, arra a következtetésre jutottak, hogy a munkáspártot még formálisan sem szabad a jövőben szocialista pártnak nevezni, hogy a munkáspártnak még a kohászat államosításáról is le kell mondania, a szervezeti szabályzatnak a 4. pontját, amely arra kötelezi őt, hogy a szocializmus felé törekedjék, felül kell vizsgálnia, vagy pedig teljesen el kell hagynia." Ugyanezt ismételte meg később burkolt formában Gaitskell is, amikor 1959 végén ragaszkodott a 4. pont felülvizsgálatához. Ugyanakkor az Angol Munkáspártban is mind határozottabban kikristályosodnak azok a baloldali erők, amelyek — mint Zilliacus kifejtette — „régóta és szívósan dolgoznak azon, hogy mindenkinek megmagyarázzák: a szocializmusért és a békéért vívott harc végső soron elválaszthatatlan egymástól, a szocialista országokban *hatalmon levő* (kiemelés tőlem — P. F.) kommunista pártokkal való baráti viszony a békés egymás mellett élés politikájának elválaszthatatlan része és az országunkban végzett munkánk sikerének záloga". Nagy kár, hogy Zilliacus és a hasonlóan gondolkodó baloldaliak nem látják *még a saját országuk kommunista pártjaival való együttműködés szükségességét is*. Pedig John Gollan, Nagy-Britannia Kommunista Pártja főtitkára a párt XXVII. kongresszusán is arra hívott fel, hogy „minden szinten, helyi, kerületi és országos viszonylatban elő kell segíteni a kommunisták, a szakszervezetek és a munkáspárti képviselők együttműködését. El kell törölni az ilyen együttműködésre vonatkozó tilalmakat. Közös platformot kell kialakítani

Digitized by Google

és közös akciókat folytatni olyan szervezetekben, melyeknek törekvései összhangban vannak a béke, a szocializmus és a nemzeti függetlenség célkitűzéseivel".

Hogy a szociáldemokrácia milyen mély válságba került, azt a Szocialista Internacionálé is mutatja, amely „a demokratikus szocializmus céljairól és feladatairól" szóló nyilatkozatában teljesen megtagadta a marxizmust és a *kapitalizmus* elleni harc helyett a *kommunistaellenességre* összpontosítja minden energiáját. (Itt említjük meg azt, hogy a jobboldali szociáldemokraták csak a kommunistaellenességben és a kapitalizmus dicsőítésében *egységesek*, egyébként mélyreható ellentétek választják el őket egymástól. A különféle jobboldali szociáldemokrata csoportok különböző tőkéscsoportok függvényei, s ahogyan éleződik a monopolista csoportok közti ellentét, úgy éleződik közöttük is a harc.)

Ámde a szociáldemokrata pártokban, főleg a munkások körében mind többen ismerik fel, hogy a marxizmussal való szakítás, az osztályharc megtagadása, a szovjetellenesség és kommunistaellenesség politikája roppant veszélyt jelent a munkásosztályra. Erősödőben vannak a baloldali szocialista irányzatok. Például a Japán Szocialista Párt nagy tekintélynek örvend a munkástömegek körében, mert ellentétben a Francia Szocialista Párttal, harcol a monopoltőkés körök, mindenekelőtt az amerikai imperializmus ellen, bátran küzdött a japán—amerikai katonai szerződés ratifikálása ellen is, Eisenhower látogatásának megakadályozásáért. A *harc közben Japánban erősödött a munkásegység.* S bár az Olasz Szocialista Párt vezetősége is egyre inkább jobbfelé csúszott el az elmúlt években, azért nem tagadta meg a marxizmust, a szocialista célkitűzéseket, és még a jobbszárny élén álló Pietro Nenni is bírálta a Német Szociáldemokrata Párt Bad-Godesbergben elfogadott, áruló programját. Olaszországban a kommunisták és a szocialisták ma is gyakran együttműködnek a szakszervezetekben, a gazdasági és politikai harcokban. Együttesen küzdöttek 1960 júliusában a fasizmus feléledését szolgáló Tambroni-kormány megbuktatásáért. Az olasz szocialisták nagy tömegei ma is hűek a munkásegység gondolatához és az Olasz Szocialista Pártnak erős balszárnya van, amely támogatja a kommunistákkal való együttműködést.

Már említettük, hogy Franciaországban a Guy Mollet jobboldali politikáját ellenzők más csoportokkal együtt szocialista pártot alakítottak és, hogy az Angol Munkáspártban is, Nyugat-Németországban is erősödik a baloldali szociáldemokrata ellenzék. A baloldali szocialisták erősödésének jeleit tapasztalhatjuk Latin-Amerikában, Finnországban, Norvégiában és más kapitalista országokban is.

A szociáldemokrata munkásság mind nagyobb részének balratolódása *törvényszerű* jelenség. a) Mind több dolgozónak nyitja ki

Digitized by Google

a szemét *a monopóliumok fokozódó támadása* az életszínvonal és a demokratikus jogok ellen, a békés egymás mellett élés politikája és az egyes országok nemzeti függetlensége ellen. Egyre többen ismerik fel, hogy múlhatatlanul szükséges a kommunistákkal és minden haladó erővel való együttműködés. b) *A szocialista országok, s mindenekelőtt a Szovjetunió következetes békepolitikája, nagy eredményei a dolgozók életszínvonalának emelésében, lenyűgöző tudományos vívmányai az űrkutatásban — a megvalósult szocializmus ragyogó példáját tárják a szociáldemokrata tömegek elé is. Mind többen jönnek rá, hogy a jobboldali vezetők becsapják őket a kommunizmus „ördögének" falrafestésével.* c) Az a politika, amely az *SZKP XX. kongresszusa után vált uralkodóvá a kommunista világmozgalomban,* valamint a szocializmushoz vezető út sokféleségének kihangsúlyozása, az a perspektíva, hogy ma már bizonyos feltételek között békés úton is eljuthat a munkásosztály a hatalom megszerzéséhez, megkönnyítette a tisztességes szociáldemokraták számára, hogy ráléphessenek a kommunistákkal való együttműködés útjára. Nagyban segítette ezt az is, hogy *a kommunista pártok leküzdötték a szektás nézeteket és módszereket.*

Nyugodtan elmondhatjuk hát, hogy a szociáldemokrata pártokra, már ami a munkástömegeket és az alapszervezeteket illeti, inkább a *balratolódás* jellemző, annak ellenére, hogy sok kapitalista ország szociáldemokrata pártjában a *felszínen,* a kongresszusi határozatokban és a nyilatkozatokban a jobboldali vezérek nyílt osztályárulása nyilvánul meg.

Azt is hangsúlyozni kell, hogy a *baloldali szocialista irányzatok között is igen mélyreható különbségek vannak.* Ezeket nagy figyelemmel kell tanulmányozni. Mégis általában jellemző a legtöbb baloldali szocialistára, hogy szembeszáll a burzsoá reakcióval és sokan közülük már *keresik a szövetséget* a többi szocializmusért küzdő erővel. Élesen bírálják az imperialista tábor, mindenekelőtt az amerikai kormány politikáját, s mind többen tisztelik és becsülik a Szovjetuniót, mint a béke és a népek függetlenségének oltalmazóját.

Nem téveszthet meg hát bennünket a jobboldali szociáldemokrata vezérek nagy hangja. A moszkvai nyilatkozat joggal állapítja meg: *„A szociáldemokrata pártokban a túlnyomó többség, különösen a munkások a béke és a társadalmi haladás híve."*

IV

Az utóbbi években egyre több jel mutatja, hogy a nemzetközi szakszervezeti mozgalomban *sokasodnak az egységakciók.* A kommunista és munkáspártok moszkvai nyilatkozata hangsúlyozza: „Abból a szempontból, hogy növekedjék a munkásosztály súlya a politikai életben és eredményesen megvédhesse saját érdekeit, el-

Digitized by Google

sőrendű jelentőségű a szakszervezeti mozgalom egységének helyreállítása nemzetközi méretekben, valamint azokban az országokban, ahol az egység megbomlott. A különböző szakszervezetekhez tartozó dolgozóknak közösek az érdekeik. Valahányszor az utóbbi évek nagy összecsapásaiban együttműködtek a különböző szakszervezeti központok, rendszerint éppen egységük révén kivívták a dolgozók követeléseinek kielégítését. A kommunista pártok úgy vélik, hogy megvannak a szakszervezeti egység helyreállításának reális feltételei és állhatatosan törekszenek e feladatok megvalósítására".

Amikor a szakszervezeti mozgalom egységéről beszélünk, mindenekelőtt a Szakszervezeti Világszövetséget (SZVSZ) kell megemlíteni, mint amely a legnagyobb demokratikus világszervezetként a legkövetkezetesebben képviseli a világ szervezett dolgozóinak érdekeit, s *küzd a munkás és szakszervezeti egység helyreállításáért.* Az Egyesült Államok és Anglia szakszervezeti vezetői egyoldalúságbontó módon létrehozták a szakadár-internacionálét, az úgynevezett Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségét, amely támogatja az imperialista nagyhatalmak agresszív politikáját, de az SZVSZ 15 év alatt mégis csaknem megkétszerezte tagságát, s jelenleg 80 ország mintegy 107 millió dolgozóját tömöríti. Befolyása még ennél is nagyobb, mert például az úgynevezett független szakszervezetek, melyek nem tartoznak egyik világszervezethez sem, többnyire az SZVSZ politikáját támogatják.

Rendkívül figyelemre méltó, hogy miután az Amerikai Egyesült Államok megtorpedózta a párizsi csúcskonferenciát, s fokozódott a nemzetközi feszültség, rosszabbodtak az államok közötti nemzetközi kapcsolatok, — *ez nem hatott automatikusan a nemzetközi szakszervezeti mozgalomra,* sőt a különböző irányzatú szakszervezeti központok között bizonyos közeledés is történt, növekedtek a közös akciók és világszerte *erősödött az akcióegység megteremtésére irányuló törekvés.* Az Egyesült Államok-beli AFL—CIO reakciós, a monopolista érdekeket hűen kiszolgáló vezetőire is egyre nagyobb nyomás nehezedik *alulról,* hogy napirendre tűzzék az égető problémákat. Az ottani harc sajátossága, hogy a vezetők ellenére az *alapszervezetek* együttműködésével kísérelnek meg egységakciókat szervezni. Az autóiparban például az elbocsájtás miatt leginkább sújtott alapszervezetek bocsátottak ki harci felhívást a rendezettebb munkabérek, a jobb nyugdíj és szabadságfeltételek kivívására. Hasonló követelésekkel lépett fel az úgynevezett „Tagok jogainak bizottsága", amely a vaskohászat alapszervezeti tagjaiból alakult.

Nem kétséges, hogy még ma is sok dolgozó nem lát tisztán és támogatja az AFL—CIO szakszervezet vezetőinek imperialistabérenc és hidegháborús politikáját, de mind többnek nyílik ki a szeme. A Ruházati Szakszervezeti Szövetség 1960. júliusában tar-

Digitized by Google

tott kongresszusának legfontosabb pontjai közé már felvették a békeharc, a leszerelés, a tárgyalások szükségességének kérdését is. Amerikai szakszervezeti vezetők látogatást tettek a Szovjetunióban, majd többen tárgyilagos beszámolókat tartottak tapasztalataikról. Felismerhetők egyes szakszervezeti szerveknek olyan törekvései, hogy függetlenítsék magukat az AFL—CIO reakciós vezetésétől és a nemzetközi kérdésekben a békés egymás mellett élés politikájának megfelelő kezdeményezéseket tegyenek.

Az egységtörekvések érdekes példáit tapasztalhatjuk a latin-amerikai országokban. Itt 1948 után az AFL—CIO ösztönzésére megalakult az Amerikai Regionális Munkásszövetség (ORIT), amely mindent megtett, (és nem kis eredménnyel), hogy szétverje a munkásegység álláspontját képviselő Latinamerikai Dolgozók Szövetségét, amely 18 államban 6 milliót számláló tagságával következetesen képviselte a szervezett dolgozók érdekeit. A munkások azonban hamarosan kiábrándultak az ORIT-ból. Egyre csökkent a szakadár szakszervezeti központok szerepe. A kubai szakszervezetek 1959-ben megtartott kongresszusán már arról tárgyaltak, hogy létrehozzák a latin-amerikai dolgozók új, forradalmi szövetségét. Ezt a törekvésüket a szocialista pártok sok vezetője is támogatja. Az akcióegység megkapó példáival találkozhatunk Argentínában, Chilében, Brazíliában és Uruguayban, ahol a különböző irányzatú szakszervezetek gyakran lépnek szövetségre gazdasági követelések megvalósításáért. *Ezek a harcok szinte törvényszerűen beleütköznek az amerikai monopolisták ellenállásába és antiimperialista jelleget öltenek.* A latin-amerikai szakszervezeti mozgalom gyakran mutatkozott szolidárisnak a kubai nép forradalmával. Brazíliában a 10 millió dolgozó képviseletében megtartott III. szakszervezeti kongresszuson elítélték a Kuba elleni imperialista gazdasági mesterkedéseket és a katonai fenyegetéseket.

Az egységakció fényes példája az a harc, amelyet a japán dolgozók folytattak a japán—amerikai katonai szerződés ratifikálása ellen, a Kisi-kormány megbuktatásáért, az U—2-es repülőgépeknek az ország területéről való visszavonásáért. Ennek során 23 egységakciót és 4 országos sztrájkot szerveztek. Több mint 2 ezer olyan helyi harci bizottság létesült, melyben szocialisták, kommunisták és különböző irányzatokat képviselő szakszervezeti vezetők *együtt* vettek részt. 1961. április 25-én megkezdődött a japán dolgozók tavaszi hadjárata a reakciós munkaügyi törvények ellen, a szakszervezeti jogok érvényesítéséért és a szavatolt bérminimumért. Az egységakciókban az első nap mintegy négymillió japán munkás és alkalmazott vett részt, 800 000 állami alkalmazott, aki a fennálló törvények miatt nem léphetett sztrájkba, munkahelyén tartott gyűléseket. Követeléseikhez csatlakoztak a japán tanítók is. A Japán Tanító Szakszervezet több mint 600 000 tagja tün-

Digitized by Google

tetett az ország különböző részeiben. Sztrájkoltak a béremelést követelő tokiói gépkocsivezetők.

De növekedett az egységakciók száma Nyugat-Európában is. Olaszországban, Franciaországban az új fasiszta veszély ellen, illetve az algériai háború ellen számos megmozdulás volt. 1961. április 24-én egységesen sztrájkoltak a párizsi dolgozók az Algériában fellázadt puccsista „ultrák" elleni tiltakozásul. A Német Szövetségi Köztársaságban a fémmunkások VI. országos konferenciáján megbélyegezték az Adenauer-kormány militarista és munkásellenes politikáját.

Milyen következtetéseket vonhatunk le a fenti példákból? Vajon már világszerte erőssé kovácsolódott a dolgozók monopóliumellenes szakszervezeti egységfrontja? Erről még nem beszélhetünk. De a fejlődés *iránya* kedvező. Egyre jobban érlelődnek az egység feltételei. Növekszik a felismerés, hogy a béke védelméhez, a demokratikus jogok megvédéséhez és továbbfejlesztéséhez, a dolgozók életkörülményeinek megjavításához a széleskörű akcióegység útját kell járni a szakszervezeti mozgalomban is. Ennek a *felismerésnek az erősítése a kommunista pártok egyik legfontosabb feladata.*

•

A még erősebb monopóliumellenes egységfront kikovácsolása a kapitalizmus általános válságának már elkezdődött új szakasza idején csak kedvező *lehetőség,* amelynek megvalósulásán a világ kommunista és munkáspártjai *tudatosan* munkálkodnak. *Az egységfront magva és gránitalapja a marxista—leninista kommunista és munkáspártok proletár nemzetközisége és megbonthatatlan egysége, amely oly imponálóan nyilvánul meg az 1960. évi Moszkvai Értekezlet egyhangúan elfogadott határozatában.* Minél erősebb és egységesebb a kommunista világmozgalom, minél erősebbek és egységesebbek az egyes országokban a kommunista pártok, annál inkább kialakulnak az egyes országokban és világméretekben is az antiimperialista egységfront kiépítésének, illetve megszilárdításának a feltételei. Nem véletlen, hogy napjainkban is ott a legszélesebb körű az antiimperialista népi-nemzeti összefogás, *ott a legerősebb a munkásegység, ahol a kommunista párt erős, tekintélyes,* és nagy népszerűségnek örvend.

A kommunisták jól tudják, hogy a munkásosztály egysége nélkülözhetetlen feltétele a békéért és a szocializmusért folyó harc győzelmének. A kommunisták a szociáldemokrata dolgozókban, a pártonkívüli szervezett dolgozókban, minden munkásban osztálytestvérüket látják, akikkel együtt kell harcolni a burzsoázia ellen, a béke, a demokrácia, a nemzeti függetlenség ellenségei ellen. De a szociáldemokratákkal nem *elvtelen, minden áron való* egységre

Digitized by Google

törekednek. Vallják, hogy az igazi egység csak a jobboldali szociáldemokrata osztályárulók szüntelen *leleplezése* útján jöhet létre. Ezért bélyegzik meg az olyan „szocialistákat", mint Guy Mollet, Gaitskell, Saragat, Spaak, és szüntelenül magyarázzák az ezekben bízó szociáldemokrata tömegeknek, hogy ezek a vezetők az *osztályárulás* dicstelen útját járják. „A munkások és a dolgozók érdekeinek és céljainak következetes védelme, a béke és a szocializmus ügye, elkerülhetetlenné teszik, hogy harcoljunk az SPÖ jobboldali vezetőségének politikája ellen"[1] — mondotta Koplenig elvtárs, az Osztrák KP XVIII. kongresszusán. (Volksstimme, ápr. 2.)

A kommunisták nem mondanak le a *baloldali szocialisták* hibáinak és következetlenségeinek *bírálatáról sem.* Bírálják például azokat, akik elítélik ugyan a jobboldaliakat, de még nem tudtak teljesen megszabadulni a kommunistaellenesség fertőzésétől. Bírálják például az Olasz Szocialista Pártban Nenniék úgynevezett „autonomista" irányzatát, amely a pártoktól, tömböktől és hatalmi csoportosulásoktól való „függetlenséget" hirdeti, de ténylegesen eltorlaszolja a munkásegység útját, s válaszfalat von az Olasz Kommunista Párt és a szocialista párt között. Amikor egyes baloldali szocialista képviselők kidolgozták nézeteiket a monopóliumok munkásellenőrzésének megvalósításáról, az „Unitá" című kommunista lap nyilvánosságot adott ezeknek, de egyben meg is bírálta javaslataik fogyatékosságait. Palmiro Togliatti, az Olasz Kommunista Párt főtitkára több ízben kifejtette, hogy ha bíráljuk és helytelenítjük a szocialista párt vezetőinek egyes nézeteit, ezt úgy kell megtenni, hogy a vita *elvtársias és segítő szándékú maradjon, és segítse a válaszfalak ledöntését.*

A baloldali szocialistákkal való együttműködés nem jelenti azt, hogy a kommunisták nem akarnak együtthaladni *a szociáldemokrata pártok egészével,* hanem csak azoknak *egyes csoportjaival.* Természetes, hogy a közös nyelvet, az együttműködés útját könnyebben megtalálják a nézeteikhez közelállókkal, de idegen tőlük az a szándék, hogy újabb *szakadásra* törekedjenek a munkásmozgalomban, sokkal helyesebbnek tartják, ha a baloldali irányzatok az egyes *szociáldemokrata pártokon belül vívják meg harcukat a jobboldaliakkal, és az egész pártban kísérlik meg uralkodóvá tenni baloldali nézeteiket.*

A munkásegységfront megerősítése nemcsak a jobboldali vezetők leleplezését, a baloldali szocialisták következetlenségének bírálatát teszi szükségessé, hanem azt is, hogy az egyes kommunista pártok is leküzdjék az esetleg soraikba szivárgó revizionista, reformista, s nem kevésbé a szektás az egységfront jelentőségét lekicsinylő nézeteket és gyakorlatot. *A szektásság elszigeteli a kommunistákat a tömegektől, s lehetetlenné teszi, hogy minden lehető-*

[1] Volksstimme, 1961. ápr. 2.

Digitized by Google

séget felhasználjanak, minden munkást, minden demokratikus és hazafias embert tömörítsenek a háborús veszély, a reakció ellen.

Azt gondolhatná valaki, hogy a monopóliumellenes egységfront megteremtésében csak a *kapitalista országok* kommunista pártjainak és munkásosztályainak vannak nagy feladatai. Ez tévedés, hiszen a harc kedvező *feltételeit* jórészt éppen a szocialista világrendszer léte és gyors fejlődése teremtette meg. *A mi pártunk is nagyban hozzájárul az antiimperialista egységfront kikovácsolásához,* természetesen mindenekelőtt azzal, hogy jól vezeti és a lehetőséghez képest gyorsítja a szocializmus felépítését hazánkban. *A szocialista országok táborának szüntelen erőgyarapodása és dicső példája a legnagyobb segítség a kapitalista országok dolgozóinak harcához.* De nemzetközi jelentősége van annak is, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt következetes marxista—leninista politikát folytat, állandóan emeli a dolgozók életszínvonalát, fejleszti a szocialista demokráciát, a pártban és a szakszervezetekben egységben forrnak össze a volt szociáldemokraták a kommunistákkal; erősödik a népfront-mozgalom, amelyben kifejeződik a párt vezette népi-nemzeti egység a békéért, a szocializmus felépítéséért.

Mindent meg kell hát tennünk továbbra is, hogy jó munkánkkal, a szocializmus gyorsabb felépítését szolgáló megbonthatatlan munkásegységgel, a népi-nemzeti egység még szilárdabbá kovácsolásával is segítsük világszerte küzdő dolgozó testvéreinket az imperializmus elleni harcban. Együtt valljuk a moszkvai nyilatkozat megállapításával, hogy „sok kapitalista ország munkásosztálya súlyos csapást mérhetne a tőkés országok uralkodó köreinek politikájára, és a háborús előkészületek beszüntetésére kényszerítheté őket, visszaverhetné a monopoltőke támadásait, biztosíthatná saját életkörülményeivel kapcsolatos és demokratikus követeléseinek teljesítését, ha megszűntetné sorainak megosztottságát, ha megvalósítaná minden csapatának akcióegységét." Ezen munkálkodnak a kommunisták hazánkban és szerte a világon.

Digitized by Google

A munkás-paraszt szövetség néhány új problémája

Írta **CSIZMADIA ERNŐ**

1.

Hazánkban ma már a szántóterület mintegy 90 százalékán állami gazdaságok és termelőszövetkezetek gazdálkodnak. Dolgozó parasztságunk túlnyomó többsége már termelőszövetkezetekben egyesült. Az MSZMP VII. kongresszusának határozatát megvalósítva mérföldkőhöz érkeztünk: *az ipar után a mezőgazdaságban is uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok.*

A falvainkban végbemenő társadalmi forradalom előmozdítja a szocialista építés több döntő fontosságú feladatának megoldását. Megszűnik például a kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti időszak egyik legmélyebb ellentmondása: a szocialista nagyipar és a kisárutermelő mezőgazdaság ellentmondása. Magasabb szintre emelkedik a munkások és a parasztok szövetsége.

E fordulat előtt hazánkban a munkás-paraszt szövetséget erősítve a munkásosztály arra törekedett, hogy segítse a (többségében még egyénileg gazdálkodó) parasztságnak a szocialista termelés útjára való áttérését, termelőszövetkezetekben való egyesülését. Most, miután ezt a feladatot alapjában véve megoldottuk, *új helyzet alakult ki.* Ezentúl már a fő figyelmet *a mezőgazdaságban a szövetkezetek korszerű nagyüzemekké való fejlesztésére, a szövetkezeti parasztság egységének kialakítására, a szövetkezeti tagok szocialista nevelésére kell irányítanunk.* Falun ez most a legfontosabb tennivaló, mert ez szolgálja legjobban a szocialista építésben előttünk álló feladatok sikeres megoldását, a szocialista társadalom teljes felépítését.

A szocialista termelési mód a legfejlettebb nagyüzemi, gépi technikán alapuló termelőerők és a szocialista termelési viszonyok egysége. Hazánkban a népi hatalom évei alatt a termelőerők, a mezőgazdaság termelőerői is, sokat fejlődtek. Az utóbbi években pedig a termelőszövetkezeti keretek kialakulásával a mezőgazdaságban is uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok. Jól

Digitized by Google

tudjuk azonban, hogy a mezőgazdaságban jelenleg még mind a termelőszövetkezeti termelőerők, mind a szocialista termelési viszonyok fejlődésük kezdeti stádiumában vannak. Sokat kell még tennünk azért, hogy a kisüzemi paraszti termelőeszközöket mindenütt a korszerű nagyüzemi termelőeszközök váltsák fel. A tegnap még egyénileg gazdálkodó szövetkezeti parasztok gondolkodásmódja is csak fokozatosan változik meg. Termelőszövetkezeteinkben a föld közös használatban, de a szövetkezeti tagok tulajdonában van, s a földdel belépett tagoknak földjáradékot fizetünk. Az állatállomány jelentős része pedig ma még nem a közös, hanem a háztáji gazdaságban található. A munka szerinti elosztás elvének megfelelő jövedelemrészesedési formákat is állandóan tökéletesítenünk kell. Vagyis, bár a szocialista viszonyok már uralkodóvá váltak, még nem beszélhetünk a szocializmus teljes győzelméről. Falvainkban még sokat kell tenni a termelőszövetkezetek korszerű nagyüzemi gazdálkodásának kialakításáért és a szövetkezetek szocialista jellegének erősítéséért, továbbfejlesztéséért.

A munkás-paraszt szövetség *politikai és gazdasági érdekszövetség.* Amíg — a mezőgazdaság szocialista átszervezésének időszakában — a város és a falu gazdasági kapcsolatai lényegében kisárutermelők és szocialista termelők kapcsolatai voltak, a munkásosztály és a parasztság két különböző gazdasági alapra támaszkodott: a munkásosztály a szocialista iparra, a parasztság a kisárutermelésre. A város és a falu gazdasági (termelési, áruforgalmi) kapcsolatai ekkor a többtermeléssel, az ország javuló ellátásával egyidőben a dolgozó parasztság szövetkezetekbe való egyesítését szolgálták.

Most, hogy a város és a falu egyaránt szocialista alapon fejlődik, a gazdasági kapcsolatok alapjában már szocialista termelők egymásközötti kapcsolatai. Erősítésükkel azt akarjuk elérni, hogy a szövetkezetek mielőbb korszerű nagyüzemekké váljanak, illetve a korszerű szövetkezeti nagyüzemek egyre jobban kielégítsék a város szükségleteit, egyre több árut adjanak az országnak.

A város és a falu termelési és kereskedelmi összefogása tehát napjainkban szintén új alapokra helyeződik. Az *új viszonyok között a gazdasági kapcsolatok a munkásosztály és a szövetkezeti parasztság elvtársi együttműködésén és a szocializmus teljes felépítésében való kölcsönös érdekeltségén alapulnak.* A szövetkezeti parasztság ugyanis nem lehet meg és nem fejlesztheti gazdaságát a szocialista ipar készítményei nélkül. Viszont a szövetkezeti termelés (a mezőgazdaság) a város élelmiszerbázisa és a közszükségleti cikkeket gyártó könnyű- és élelmiszeripar nyersanyagbázisa. A szocialista társadalom a városi és falusi, az ipari és mezőgazdasági dolgozók termelési és fogyasztási társulása. Ebben a társulásban a szocialista iparé a vezető szerep, azonban az ipar és más

Digitized by Google

népgazdasági ágak fejlődése is jelentős mértékben a szocialista mezőgazdaságtól függ. A szocialista építés meggyorsítása és betetőzése e két fontos népgazdasági ág fejlesztésének és ezzel együtt a munkásosztály és a szövetkezeti parasztság érdekeinek az összehangolásától függ.

2.

A szövetkezeti rendszer győzelmével a dolgozó parasztság örökre megszabadul a kizsákmányolástól, és *a parasztság egész tömege előtt* megnyílik a jómódú élet lehetősége. Az anyagi feltételek megváltozásával létrejön a szilárd alapja annak, hogy bevigyük a szocializmus eszméit a paraszti kistulajdonos tömegek tudatába, átformáljuk a parasztok egész szellemi alkatát, lelkivilágát, és *kialakuljon az egységes szocialista parasztság.* „A kis földművelőt illetően csak az anyagi bázis, a technika, a traktorok és gépek tömeges alkalmazása a mezőgazdaságban, a nagymértékben történő villamosítás oldhatja meg ezt a feladatot, csak ez teheti, hogy úgy mondjuk — egészségessé a kisföldművelő lelkialkatát."[1]

Nos, a szövetkezeti nagyüzemi gazdálkodás kialakulásával és erősödésével hazánkban is létrejönnek a legfőbb gazdasági feltételek a dolgozó parasztok gondolkodásának, lelkivilágának megváltoztatására, tudatuk szocialista áformálására. Ezért nem elég a termelőszövetkezeteket csak a termelés oldaláról vizsgálni: *a termelőszövetkezet az az anyagi bázis, amelyen az új falu, az új, szocialista paraszti élet felépül.*

Valamikor sokat hallottuk azt a jóslatot, hogy a szocializmus, a kollektivizmus eszméje menthetetlenül megtörik a magyar paraszt különösen individualista, „antikollektivista koponyáján". A gyakorlat már eddig is jól mutatja, hogy az individualista, antikollektivista gondolkodásmód és magatartás a parasztságnak nem valamiféle örök, hanem a kizsákmányolás viszonyai között kialakult sajátossága. Az élet az utóbbi évtizedekben nagyot lépett előre, a nemzetközi és belpolitikai viszonyok egyaránt sokat változtak és ez kedvező lehetőségeket teremtett arra, hogy a szocialista építés során megváltoztassuk a magyar paraszt „olyannyira individualista, antikollektivista" gondolkodásmódját.

Kétségtelen, hogy a kis- és középparaszt 1958—59-ben már nem az volt, aki tíz évvel azelőtt, a szocialista építés megkezdése idején, sőt jelentős mértékben különbözött a három-négy évvel azelőtti paraszttól is. Népi demokráciánkban megváltozott a parasztság valamennyi társadalmi csoportjának helyzete. A kulákság

[1] Lenin Művei 32. kötet; 226. oldal. Szikra 1953.

Digitized by Google

erejét gazdasági, politikai tekintetben egyaránt megtörtük, a kizsákmányolást és a spekulációt egyre jobban korlátoztuk. A volt földnélküliek és a kisparasztság helyzete nagymértékben megjavult, nagy részük már korábban a szocialista szektor dolgozója lett, s a nehéz években is kitartott pártunk falusi politikája mellett. Változott a középparasztság is. Egyre jobban megértette a párt politikáját, s a szövetkezetek iránti bizalmatlanságát egyre inkább a nagyüzemi gazdálkodás iránti érdeklődés, sőt bizalom váltotta fel. Megnőtt szemében a párt, a népi hatalom és a szocialista gazdasági rendszer tekintélye, a szocialista építés folyamán egyre közelebb került a munkásosztályhoz, egyre jobban megbarátkozott a szövetkezés gondolatával.

A szocialista építés során bekövetkezett jelentős változások ellenére, amíg a parasztok kistulajdonos árutermelők voltak, gyökeres átnevelésükről nem lehetett szó, szövetkezetekbe való egyesülésükkel azonban létrejött ennek az anyagi alapja is. Természetesen ennek az új anyagi alapnak a fejlesztése még sok tennivalót ad. Egyik igen fontos feladat például az, hogy a közös gazdaság erősítésével növeljük a szövetkezeti tagoknak a közösből származó jövedelmét. Csak ezen az úton — a közösben végzett munkáért járó jövedelem növelésével — csökkenthetjük a szövetkezeti tagok közt ma még fennálló azon jövedelem-különbségeket, amelyek a korábbi paraszti rétegeződésből fakadnak. Pártunk politikája arra irányul, hogy ezek a különbségek egyre csökkenjenek és végül eltűnjenek. Arra törekszünk, hogy a szövetkezeti tagok jövedelmében egyre nagyobb rész legyen a közösből származó (a végzett munka szerinti) jövedelem, és ez olyan színvonalat érjen el, amely nemcsak a volt szegényparaszti, hanem a volt középparaszti szövetkezeti tagoknál is meghaladja az egyéni gazdálkodás idején elért szintet.

Ne gondoljuk azonban, hogy a szövetkezeti parasztok pusztán a közös gazdaság fejlesztésével, az anyagi alapok megteremtésével fokozatosan már öntudatos szocialistákká lesznek. Ne becsüljük le azokat a nehézségeket, amelyek a parasztság tudata és szociális természete, szokásai, lelkivilága átformálásának hosszadalmas, bonyolult folyamatával együttjárnak. Helytelen volna arra számítani, hogy a szövetkezeti parasztság majd spontán módon kifejleszti magában a szocialista tudatot és magatartást. A dolgozó parasztság életformája, szokásai, tudata évszázadok alatt formálódott ki, s a szövetkezetben sem változik meg egy csapásra. Az a paraszt, aki tegnap még egyénileg gazdálkodott, nem könnyen tud leküzdeni korábbi énjét. Reményeivel, bizakodásával együtt beviszi a szövetkezetbe kételyeit, a kistulajdonosi életformára jellemző szemléletét vagy ennek számos maradványát, s egyedül nem is tudná leküzdeni azokat. Az új termelőszövetkeze-

Digitized by Google

tekben számos olyan probléma jelentkezik, amelynek gyökere a korábbi osztályrétegződésben keresendő.

A szövetkezetekbe a középparasztok általában nagyobb vagyonnal léptek be, mint a kisparasztok. A földnélküliek és kisparasztok sokszor úgy érzik, hogy a középparasztokra kell dolgozniuk, hiszen mindegyiküknek több földet kell megművelnie, mint amennyi nekik korábban volt. A középparasztok viszont gyakran csak azt látják, hogy ők már kezdettől fogva nagyobb szerepet vállaltak a közös vagyon kialakításában, mint azok, akik kétkezi munkájukon kívül mást nem hoztak magukkal. Így gyakori, hogy komoly ellentét alakul ki a régi és az új szövetkezeti tagok, a volt kis- és középparasztok között. Ugyancsak komoly, de méretét tekintve kisebb feladat a szövetkezetekbe felvett kulákok átnevelése is.

A korábbi vagyoni rétegződésből adódik a *földjáradék* problémája is. Fizetése 1959-től kötelező termelőszövetkezeteinkben. A kormány korábban is több határozatban javasolta ugyan a földjáradék fizetését, ez azonban csak nagyon kevés helyen történt meg és ott is csak kis összegekben. Ebben az időben a szövetkezeti tagság zöme földnélküli volt, aki úgy érezte, hogy saját magát rövidíti meg a földjáradék kifizetésével, s ezért ellenezte.

Igaz, hogy a földjáradék nem munka szerinti jövedelmrészesedés, de az adatok és tapasztalatok jól mutatják, hogy már csak a szövetkezeti tagok részesedésén belüli arányánál fogva sem veszélyeztetheti a termelőszövetkezet szocialista jellegét. Szövetkezeteinkben a jövedelem túlnyomó részét munka szerint osztják szét.

Sokan a földjáradékban csak azt látják, hogy az a kisárutermelő tulajdonosi gondolkodásmódnak tett engedmény. De azt már nem veszik észre, hogy ez az engedmény nem visszafelé, a magángazdálkodás felé húz, hanem éppen ellenkezőleg, előre visz a szocializmus felé. A földjáradékot nemcsak azért kell fizetni, hogy ezzel figyelembe vegyük a volt tulajdonosi gondolkodásmódot és elősegítsük a földdel bíró parasztoknak a szövetkezetbe való belépést, hanem azért is, hogy ennek segítségével fokozatosan vissza lehessen szorítani a szövetkezeti parasztoknak a földmagántulajdonhoz való ragaszkodását, lassanként át lehessen alakítani gondolkozásukat. Erre az ad lehetőséget, hogy a termelőszövetkezetek megerősödésével, a munka szerinti jövedelemrészesedés növekedésével a földjáradék aránya egyre csökken, míg végül elenyésző lesz. (Ez még akkor is bekövetkezik, ha a földjáradék mértéke a jelenlegihez képest mit sem változik. Jól mutatja ezt a bolgár szövetkezetek példája, ahol a miénknél sokkal kiterjedtebben alkalmazták a földjáradék fizetését.) Nagyon fontos, hogy a földjáradék szerepét így fogják fel a termelőszövetkezetekben.

Digitized by Google

Egy másik nagy probléma és megoldásra váró feladat: **kialakítani *a szövetkezeti tagságnak a társadalmi és személyi tulajdonhoz való szocialista viszonyát.*** A magántulajdonhoz való ragaszkodás a burzsoá társadalomban sok-sok évtized alatt annyira **begyökereződött** a dolgozó paraszt tudatába, hogy egy ideig még a **termelőszövetkezetben** is csak a maga érdekeit nézi. A volt egyéni **paraszt kistulajdonosi** önzése még erősen kiütközik az új **termelőszövetkezeti** tagok nagy részének tevékenységében. Sokan **azt szeretnék**, ha minél nagyobb természetbeni részesedést **osztanának ki, a szokásost** és a szükségest meghaladó terményt és élelmiszert **tartalékolnának.** Egyesek lebecsülik a közös vagyon gyarapítását, **elherdálják a közöst**, és különböző egyéni előnyök kiharcolásával **megrövidítik az egész** kollektívát.

A közös és az egyéni érdek összeegyeztetésének, a magántulajdonhoz való viszony megváltozásának, a társadalmi és személyi tulajdonhoz való szocialista viszony kialakulásának fontos fokmérője a *munkafegyelem alakulása.* A gyakorlat jól mutatja, milyen nagy szerepe van a szövetkezeti tagok gondolkodásmódjának változásában, szocialista fegyelemre való nevelésében a *közös munkának.* A kisüzemi egyéni termelésről a termelőeszközök szocialista tulajdonán alapuló közös nagyüzemi termelésre való átterés alapjaiban változtatja meg a paraszti munka feltételeit, szervezési formáit. A kimerítő, nehéz, alacsony termelékenységű, elszigetelt paraszti munkát a szövetkezeti tagok munka-kooperációja, a nagyüzemi gépi termelés váltja fel és a paraszti, kispolgári anarchizmus helyébe a kollektív munka, a gépesített nagyüzemi gazdaság fegyelme lép. A szövetkezeti nagyüzemi munkaszervezés, a gép, a fogat és a kézi munkaerő összhangja nagy fegyelmezettséget követel meg a dolgozóktól.

A közös nagyüzemi munkaszervezet kialakítása, a közös munka szervezése mellett természetesen törődni kell a szövetkezeti parasztság *kulturális és szakmai képzésével,* valamint az *elvtársi együttműködés, a szocialista kölcsönös segítség szellemében való nevelésével.* A termelőszövetkezet alkalmas nagyüzemi keret arra, hogy a szövetkezeti tagok között is kibontakozzék és elterjedjen a *szocialista munkaverseny,* amely jó eszköze a szövetkezeti parasztság szocialista nevelésének is. Természetesen a változást anyagi eszközökkel is elő kell segítenünk. Az anyagi ösztönzésnek nagy szerepe van a szövetkezeti tagok szorgalmának fokozásában, a közös gazdasághoz való viszonyuk javulásában, s ezáltal a termelés fellendítésében.

A kispolgári önzés, a kicsinyesség, a szövetkezeti tagok egymással és választott vezetőikkel szembeni bizalmatlansága számos szövetkezetünkben megnehezíti a kibontakozást. Az új szövetkezeti tagok jelentős része nem tudja áttekinteni a szövetkezet egé-

Digitized by Google

szét és sokszor úgy érzi, hogy csak ő dolgozik, mások pedig csak a napot lopják; bizalmatlan azokkal szemben, akik a közös gazdaság javait kezelik és ügyeit intézik. Ennek leküzdésére legjobb mód *a szövetkezeti demokrácia betartása és fejlesztése.*

A termelőszövetkezetekben általában minden tagnak egyenlő jogai és kötelességei vannak, s azonos értékű mindenkinek a szavazata. A szövetkezeti demokrácia biztosítja a tagoknak azt a jogot, hogy beleszóljanak saját ügyeik intézésébe. Jelentős részben az elnöktől és a vezetőségtől függ, hogy mennyire élnek ezzel a jogukkal. Ha a tagok úgy látják, hogy szavuknak van foganatja, akkor jobban a magukénak érzik a szövetkezetet. A szövetkezeti demokrácia helyes gyakorlása nagymértékben elősegítheti, hogy a tagság tudatában egyre inkább azonosuljon az „enyém" és a „miénk" fogalma.

Természetesen semmi köze sincs a szövetkezeti demokráciához az olyan jelenségeknek — amelyek pedig nem egy szövetkezetünkben még megfigyelhetők —, hogy a szövetkezeti tagok vitatják az elnöknek, illetve a vezetőknek a mindennapi munkában való intézkedési jogát is. A termelőszövetkezeti munka szervezetében minden tagnak meghatározott helye van: az egyik vezető, a másik beosztott. A felületesen, hanyagul végzett munkát nem lehet a szövetkezeti demokráciára való demagóg hivatkozással helyettesíteni. A szövetkezeti demokrácia helyes gyakorlásának nagy szerepe lehet az új, szocialista parasztság kialakulásának meggyorsításában.

A szövetkezeti parasztság még csak kialakulóban levő új osztály hazánkban, de már ma sem azonos a korábbi kisárutermelő parasztsággal. Ez a parasztság a társadalmi termelés rendszerében betöltött helyét, a termelési eszközökhöz való viszonyát, az általa előállított termékek termelésének és elosztásának módját, következésképpen *osztályhelyzetét* tekintve minőségileg különbözik az egyénileg gazdálkodó, különböző rétegekre szakadt parasztságtól. A szövetkezeti parasztság szocialista nagyüzemben gazdálkodik, társadalmi, politikai látóköre egyre szélesedik, s a szocialista nevelés eredményeként soraiban egyre többen válnak új, szocialista gondolkozású emberekké. A párt politikája ezt a folyamatot igyekszik elősegíteni, ezért már az egész szövetkezeti parasztságra támaszkodik. Számol azzal, hogy a különböző intézkedések hogyan érintik a volt földnélküli, illetve a szövetkezetekbe földdel belépett tagokat, de nem táplálja a korábbi rétegződésből visszamaradt ellentéteket. A párt falusi politikája nem a szövetkezeti parasztság megbontására irányul, mert az a szövetkezetek szétzüllesztéséhez, belháborúhoz vezetne, hanem a még meglevő magántulajdonosi maradványok felszámolását, az egység kialakítását szolgálja.

Digitized by Google

Egyesek, sablonosan értelmezve a lenini hármas jelszó politikáját, azt tartanák helyesnek, ha a párt továbbra is a korábbi paraszti rétegződésnek megfelelően járna el. Ezt úgy fogalmazzák meg, hogy „a tsz-ekben támaszkodj a volt szegényparasztra, egyezz meg a volt középparaszttal és harcolj a volt kulák ellen". Ez a lenini elvek teljes félreértése, elferdítése. *A szocializmus teljes győzelmét nem a szövetkezeti parasztság megbontásával, a korábbi rétegeződés maradványainak elesztgetésével, hanem éppen ellenkezőleg, azok leküzdésével, az egységes, szocialista parasztság kialakításával gyorsíthatjuk meg.*

A szövetkezeti tagokat elsősorban munkájuk és magatartásuk alapján ítéljük meg. Elsősorban azt vizsgáljuk, ki hogyan dolgozik a közösben, ki milyen mértékben járul hozzá a közös gazdaság megszilárdításához, s ezzel a szocializmus győzelméhez. A szövetkezetben a volt szegényparaszt, volt középparaszt és volt kulák tevékenysége, magatartása értékelésének egyaránt ez a legfontosabb mércéje. *A szövetkezeti élet írott és íratlan szabályai valamennyi szövetkezeti tagra egyaránt érvényesek,* nem vonhatja ki magát az alól senki sem. Azok a korábbi osztályrétegződésből visszamaradt különbségek, amelyeket ezek a szabályok ma még rögzítenek (pl. földjáradék fizetése, tisztségre való választhatóság) a jövőben nem növekednek, hanem egyre inkább csökkennek, míg végül teljesen eltűnnek. Pártunk politikája ezt a folyamatot mozdítja elő.

3.

A tömeges szövetkezetszervezés időszakában és az azt megelőző években a falusi osztályharcban két erővel kellett megküzdenünk. Harcolnunk kellett az egyénileg gazdálkodó parasztok kistulajdonosi maradisága ellen azért, hogy termelőszövetkezetekbe szervezzük őket. Emellett meg kellett küzdenünk a kisárutermelés viszonyai között törvényszerűen kifejlődő kapitalista tendenciákkal is, ezért korlátoztuk a spekulációt és a kulákosodást. Most, a termelőszövetkezeti rendszer győzelme után a szövetkezeti községekben és a termelőszövetkezetekben már nem beszélhetünk ebben a korábbi értelemben osztályharcról. A termelőszövetkezetekben a szocialista viszonyok az uralkodóak, kialakulóban van az egységes szocialista parasztság s a szövetkezetek szocialista jellege egyre erősödik.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szövetkezeti községekben és a termelőszövetkezetekben már egyáltalán nincs is osztályharc. A gyakorlatból jól tudjuk, hogy az új szövetkezeti községekben továbbra is megtalálhatók a korábbi osztályellentétek különböző maradványai.

Digitized by Google

Ismeretes, hogy 1948-tól kezdve a kulákság korlátozásának és kiszorításának politikáját folytattuk. Ez már az 1950-es évek elején gyakorlatilag a kulák-gazdaságok többségének gazdasági felszámolásához vezetett. A kulákság jelentős része ebben az időben a mezőgazdaságon kívül keresett munkát, kulákot nem vettek fel termelőszövetkezetbe. 1959-től kezdődőleg — minthogy az ország egyes vidékein a birtokos parasztság tömegesen lépett be a szövetkezetekbe — a volt kulákok egy része is hajlandó volt együtt dolgozni a szövetkezeti parasztokkal. Ekkor a párt a szövetkezeti parasztokra bízta, hogy egyéni elbírálás alapján felveszik-e a volt kulákokat a szövetkezetbe, vagy sem. A párt azt is lehetővé tette, hogy ha a volt kulák a szövetkezetben két évig jól dolgozik, tisztségre is megválaszthatják, vezetőségi tag, sőt elnök is lehet. Így a szövetkezeti községek többségében a volt kulákok nagyobb részét felvették a termelőszövetkezetekbe.

Vajon ezzel feladtuk az osztályharcot? Szó sincs róla. Pártunk a kulák-kérdésben is az osztályharc marxista—leninista felfogásának megfelelő helyes politikát folytat.

A szocializmus hazai és nemzetközi méretű győzelmes előrehaladása a kulákság jelentős részét nálunk is arra késztette, hogy beilleszkedjék a dolgozók társadalmába. Helytelen lett volna ez elől elzárkózni, mert ez megnehezítette volna helyzetünket. A kulákság megosztásával gyengítjük az osztályellenség táborát, a volt kulákoknak dolgozó emberekké átnevelésével pedig elősegítjük a szocialista forradalom győzelmét.

Ha a kulák nem száll szembe szocialista rendünkkel, sőt be akar illeszkedni abba, akkor neki is meg kell adnunk a munka lehetőségét, ugyanúgy, mint bármely szövetkezeti tagnak. A fizikai munkán kívül — amely minden bizonnyal átalakító hatással lesz reájuk — a kulákok átnevelésével, tudatuk, politikai nézeteik átformálásával is törődni kell az új környezetben.

Természetesen fennáll annak a veszélye is, hogy a volt kulákokban, volt kizsákmányolókban felülkerekednek eredeti osztálytulajdonságaik és a szövetkezet ellen, a szocialista építés ellen fordulnak. A volt kizsákmányolókon kívül ott élnek még falvainkban a régi rendszer levitézlett elemei és kiszolgálói is, akiknek jelenléte, rejtett vagy nyílt ellenséges tevékenysége szintén nagy éberségre int. Nyilvánvaló, hogy amennyiben ezek az elemek szocialista rendünk ellen vétenek, határozottan, a törvény szigorával kell azt büntetnünk. Erre nemcsak a volt kizsákmányolókkal, hanem kiszolgálóikkal szemben is szükség van.

Az osztályharc nemcsak a volt kizsákmányolókkal, vagy a régi rendszer kiszolgálóival és bérenceikkel való bánásmód kérdése. Az osztályharc ideológiai, eszmei, pedagógiai harc is, amelynek nagy jelentősége van a parasztságra hatást gyakorló ellensé-

Digitized by Google

ges, burzsoá és kispolgári nézetek, valamint a kistulajdonosi paraszti hagyományok, szokások leküzdése szempontjából. (Ide tartoznak azok a problémák is, amelyeket a szövetkezeti parasztság egységének kialakításával kapcsolatban az előzőekben már tárgyaltunk.)

E harcunk során nagy körültekintően és marxista—leninista következetességgel kell eljárnunk. Figyelembe kell vennünk a paraszti gondolkodásmódot, szokásokat, azt, hogy szövetkezeti parasztságunk szocialista tudata és erkölcse csak lassan formálódik. Olyan módszerek és megoldások, amelyek nem veszik figyelembe ezt, kevésbé hatékonyak, azok viszont, amelyek számolnak vele, meggyorsítják előrehaladásunkat.

Számos példát lehetne mondani erre. Vegyük például a *munkaszervezés és munkadíjazás* kérdését. Ha a termelőerők mai színvonalán, a szövetkezeti termelés gépesítésének jelenlegi fokán fokozni akarjuk a területegységre számítva nagy értéket adó termékek (munkaigényes növények) termelését, akkor a termelőszövetkezetek jelentős részében elkerülhetetlen az ún. „családi munkaszervezés" és az ezzel összefüggő jövedelemrészesedési módok alkalmazása. A munkaigényes növények területének kiosztása családokra, és ezzel együtt a munkaegységet kiegészítő különböző premizálások szükségszerű átmeneti megoldások szövetkezeteinkben. Az utóbbi két év tapasztalatai szerint azok a termelőszövetkezetek boldogultak jobban, erősödtek gyorsabb ütemben, ahol felismerték ennek szükségességét és előnyét, többtermelésre ösztönző hatását, ami szorosan összefügg többek közt azzal is, hogy ezek a munkaszervezési és elosztási formák közelebb állnak szövetkezeti parasztságunk mai gondolkodásához és a tagok könnyebben megértik ezeket.

A szövetkezeti vezetők egy része nem ismeri fel e formák jelentőségét, és mereven elzárkózik előlük. Rendszerint arra hivatkoznak, hogy a „családi munkaszervezés" nem a kifejlett szocialista nagyüzemi gazdálkodásnak megfelelő módszer, ezért alkalmazása a tsz-ekben megengedhetetlen. Az ilyen álláspont miatt tavaly, sajnos, nem egy helyütt a mezőkön veszett a már megtermett széna és más termény egy része. Nem vitás tehát, hogy ha szükséges, ilyen módszereket is alkalmaznunk kell.

Egészen természetes, hogy ezeknek a módszereknek az alkalmazása nem lehet behódolás a magánparaszti gondolkozás és törekvések előtt, nem lehet elvi engedmény, a szocializmus győzelméről való lemondás. *Azért és úgy alkalmazzuk ezeket a módszereket, hogy egyúttal termelőszövetkezeteink szocialista jellegét is erősítsük.*

A gazdasági irányítás, az üzemi vezetés és szervezés formái, módszerei nem mindenkorra adottak, hanem a termelőerők álla-

Digitized by Google

potával, a termelési viszonyok fejlődésével együtt változnak. A szocializmusban a termelőerők fejlődésével együtt tökéletesednek a termelési viszonyok, változnak a szervezeti formák, a gazdasági vezetés formái, módszerei. A vezetés éppen akkor helyes, ha az adott helyzetet elemezve tesz intézkedéseket, nem szalad előre, nem tűz ki olyan célokat, és nem erőltet olyan módszereket, amelyeknek megvalósítására még nem értek meg a feltételek, de nem is fogadja el örökérvényűnek a kialakult feltételeket, munkálkodik azok javításán, változtatásán, s az új feltételek között bátran megváltoztatja a régi formákat és az elavult módszereket is.

Lássunk még egy példát: *a háztáji gazdaság kérdését.* Napjainkban a szövetkezeti parasztság körében a háztájival kapcsolatban az a fő probléma, hogy — különösen ott, ahol a közös gazdaság nem fejlődik kielégítően s a közösből várható jövedelem alacsony — a tagok fő figyelmüket a háztáji felé fordítják s igyekeznek a törvényesen megengedettnél nagyobb arányban fejleszteni azt. Ezen csak a közös gazdaság erőteljes fejlesztésével és egyidejű meggyőzéssel, következetes, türelmes, politikai neveléssel tudunk változtatni. Ezért az anyagi alapok megteremtésével együtt azon kell fáradoznunk, hogy a szövetkezeti parasztok tudatába egyre mélyebben hatoljon az az igazság, hogy *egyéni boldogulásuk elsősorban a társadalmi tulajdon, a közös gazdaság megerősödésétől függ.*

Látnunk kell azonban a probléma másik oldalát is. Hazánkban jelenleg, mind az ország ellátása, mind a szövetkezeti tagok jövedelme, sőt a közös nagyüzemi gazdálkodás (különösen az állattenyésztés) fejlesztése szempontjából is nagy szerepe van a háztáji gazdaságnak. Az utóbbi években folyó áron számolva a mezőgazdaság nettó termelési értékén belül a közös és a háztáji gazdaság részesedési aránya 2 : 1 volt. A háztáji termelés aránya tehát nagyon magas. A szövetkezeti tagok összes jövedelmének a háztájiból származó része meghaladja a 40 százalékot. A mezőgazdaság második ötéves tervével kapcsolatos előzetes számításokból megállapítható, hogy a háztáji gazdaságnak — főleg egyes állati termékeket tekintve — még 1965-ben is jelentős szerepe lesz az ország ellátásában; az állatállomány jelentős része még háztáji gazdaságban lesz. Ilyen körülmények között a háztáji gazdaság elhányagolása politikai hiba lenne és különböző zavarokhoz vezetne. A párt és a kormány ezt a helyzetet elemezve hozta meg a háztáji gazdasággal kapcsolatos ismert átmeneti intézkedéseit.

A párt és az állami, valamint a termelőszövetkezeti vezetők egy része azonban nem érti, vagy félreérti a pártnak a háztáji gazdasággal kapcsolatos álláspontját és a kormány átmeneti intézkedéseit. Nem tesz megfelelő erőfeszítéseket a háztáji gazdaságok árutermelési lehetőségeinek kihasználására, s a közös állatállo-

Digitized by Google

mány kialakításához, fejlesztéséhez nem veszi igénybe a háztáji gazdaság erőforrásait. Nyilvánvaló, hogy a pártnak az ilyen álláspont és gyakorlat ellen is küzdenie kell.

A párt és a kormány minden szükséges intézkedést megtesz, hogy a háztáji gazdaság ne a közös gazdaság rovására fejlődjön. A törvények betartása és végrehajtása mellett törődik szövetkezeti parasztságunk szocialista nevelésével. Határozottan szembeszáll azonban a háztáji gazdaság szerepét, jelentőségét lebecsülő nézetekkel és gyakorlattal is.

Ezek a példák is jól mutatják: ahhoz, hogy sikeresen harcolhassunk a paraszti maradiság, a kistulajdonosi szokások ellen, az új, szocialista parasztság kialakításáért, mindenekelőtt ismernünk kell és munkánkban figyelembe kell vennünk a paraszti gondolkodásmódot, mert csak így tudjuk azt átalakítani. Mint láttuk, vannak, akik nem értik meg pártunk jelenlegi parasztpolitikáját: mereven elzárkóznak az olyan megoldások, módszerek alkalmazásától is, amelyek pedig azért igazodnak a paraszti gondolkodáshoz, hogy megváltoztassák azt. Ezek az emberek csak olyan módszereket tartanak megengedhetőnek, amelyek maradéktalanul megfelelnek a fejlett szocialista nagyüzemi gazdálkodás viszonyainak. Rendszerint régen betanult sablonokból indulnak ki és bár szavakban a szocializmusra hivatkoznak, valójában nem azt nézik, hogy melyik megoldás segíti jobban az előrehaladást, a szocializmus győzelmét. Küzdenünk kell az ilyen szektás szemlélet, a párt helyes politikai vonalával szembehelyezkedő elzárkózás ellen.

A paraszti gondolkodásmódhoz természetesen úgy kell alkalmazkodni, hogy az előbbre vigye a szövetkezeti mozgalom, a szocializmus ügyét és *elősegítse ennek a gondolkodásmódnak a megváltoztatását.* Ezért nem egyezhetünk bele olyan megoldásba, vagy a helyes módszerek olyan kiforgatásába, amelynek következtében az egyéni érdek a közös érdek rovására érvényesül. Nem szabad elfelejtenünk azonban, hogy az új szövetkezeti parasztságban még meglehetősen erős ez a törekvés, amellyel egyrészt számolnunk kell, másrészt mindent meg kell tennünk visszaszorítására. Amennyire helytelen elzárkózni a paraszti gondolkozást figyelembe vevő módszerektől, annyira káros és helytelen az elvtelen engedmények politikája is.

Termelőszövetkezeteinkben ma legfontosabb a közös nagyüzemi termelés gyorsütemű fejlesztése. *Ezért mindazok a gazdasági és politikai módszerek, amelyek úgy alkalmazkodnak a paraszti gondolkozáshoz, szokásokhoz, hogy együttal a közös nagyüzemi gazdálkodás mielőbbi kiépítését és megerősítését segítik, helyes módszerek, a szocializmus győzelmét szolgáló megoldások.* Mindennek természetesen a szövetkezeti parasztság szocialista tu-

Digitized by Google

datát és erkölcsét formáló következetes, türelmes politikai nevelőmunkával kell párosulnia.

4.

A hazánkban végbemenő gazdasági és társadalmi átalakulás népünk osztályszerkezetének megváltozását és új osztályviszonyok kialakulását eredményezi. Teljesen megszűnnek a kizsákmányoló osztályok, s társadalmunk a munkások, a parasztok, az értelmiségiek, egyszóval a dolgozók társadalma lesz. A szocialista átalakulás egyszer s mindenkorra megszünteti az évszázados osztályhierarchiát. Az élet minden területén kialakulnak a társadalmi egyenlőség és igazságosság szilárd alapjai, senki sem sajátíthatja ki többé és nem használhatja mások kizsákmányolására a termelőeszközöket.

Bizonyos különbségek természetesen továbbra is fennmaradnak az egyes dolgozó osztályok és rétegek között. A szocialista viszonyok között fennmaradó társadalmi különbségek jellege azonban gyökeresen más, mint a kapitalizmusban volt: az egyre jobban kiépülő szocialista társadalomban még fennmaradó osztálykülönbségek nem antagonisztikus jellegűek, hanem a szocialista tulajdon különböző formáin alapulnak. A szocializmus fejlődésével, a kommunizmusba való átmenet feltételeinek kialakulásával fokozatosan ezek a különbségek is csökkennek, végül pedig a kommunizmusban teljesen megszűnnek.

Ezt a küzdelmet, a szocialista társadalom teljes felépítéséért, majd a kommunizmus, az osztálynélküli társadalom felépítéséért folyó harcot hazánkban is a munkásosztály vezeti. *A munkásosztály a szocializmusban is a társadalom leghaladóbb osztálya.*

A munkásosztály vezetőszerepére nem valamiféle kizárólagos, más osztályok és rétegek rovására szerzett és fenntartott jogok szolgáltatnak alapot. A munkásosztály objektív társadalmi, gazdasági, politikai helyzeténél fogva tölt be vezetőszerepet az épülő szocialista társadalomban egészen a kommunizmus győzelméig. Ez azzal függ össze, hogy a munkásosztály létének gazdasági alapja a szocialista társadalmasítás magasabb színvonalán álló, össznépi tulajdonban levő termelőeszközökkel végzett munka. De szorosan összefügg azzal is, hogy ez az osztály egyben a kommunista eszmeiség legfőbb hordozója. A munkásság a szocialista öntudat, a politikai tapasztalat, a szervezettség foka tekintetében is a szövetkezeti parasztság előtt jár. Ez az az osztály, amely elsajátította a városi, az ipari kultúrát, amely képes arra, hogy továbbfejlessze és hozzáférhetővé tegye azt az egész nép számára. A ipari munkásság a legfejlettebb nagyüzemi viszonyok között él, olyan közösségben, amelyben megedzi a közös érdekekért folyó harc, és meg-

Digitized by Google

tanulja az egyéni szempontokat alárendelni a közösség, a társadalmi haladás nagy céljainak.

A munkásosztály vezető szerepe pártunk, a Magyar Szocialista Munkáspárt politikája, vezető tevékenysége útján valósul meg. Pártunkat marxista—leninista elmélet vezeti; harcaiban, munkájában a dolgozó tömegek akarata öltött testet. A párt irányítja népi demokratikus államunk szerveinek és a dolgozók valamennyi társadalmi szervezetének tevékenységét is.

Hazánkban a termelőszövetkezeti rendszer győzelme nyomán kialakuló új helyzetben *a munkásosztály vezető szerepe is tovább erősödik és új vonásokkal gazdagodik.* Ez kifejezésre jut már ma is abban, hogy a párt és az állam tevékenységének homlokterébe újabb feladatok kerülnek, az új feltételeknek megfelelően változik az állami irányítás, tovább erősödik és fejlődik a szocialista demokrácia.

A termelőszövetkezeti rendszer győzelmével jelentősen megnövekszik népi demokratikus államunk *gazdasági* szerepe. A kisárutermelés túlsúlya idején, addig, amíg a mezőgazdasági termelés a termelőeszközök magántulajdonára és a kisárutermelő parasztok egyéni munkájára épült, a szocializmus gazdasági alaptörvényének és más gazdasági törvényeinek hatóköre a mezőgazdaságban korlátozott volt: az állam ellenőrző, tervező és közvetlen irányító tevékenysége nem foghatta át teljesen az egész mezőgazdaságot. Most pedig, a szövetkezeti rendszer győzelmével, a gazdasági törvények tudományos megismerése és hozzáértő alkalmazása alapján — figyelembevéve a mezőgazdaság és a szövetkezeti üzemek sajátosságait — a tervszerű állami vezetés az egész mezőgazdaságban sokkal nagyobb hatékonysággal érvényesülhet.

Kiterebélyesedik az állam kulturális-nevelő funkciója, a szövetkezeti parasztság szocialista nevelése és kulturális színvonalának emelésére irányuló tevékenysége is.

Mindez megkívánja az állami vezetés módszereinek tökéletesítését, az állami irányítás olyan módszereinek és formáinak a kiválasztását és alkalmazását, amelyek megfelelnek az új osztályviszonyoknak és a gazdasági élet új típusának.

A szocializmus teljes győzelmével létrejönnek hazánkban a szocialista demokrácia továbbfejlesztésének gazdasági, társadalmi és politikai feltételei is. Létrejönnek a munkásosztály és a szocialista parasztság, valamint a többi dolgozó réteg erkölcsi, politikai egységének szilárd alapjai. Az egymással szemben álló osztályok harcát felváltja az osztályoknak a célok, az ideológia és az erkölcs közösségéből fakadó szolidaritása és egysége.

Munkásosztályunk már a szocialista építés elmúlt éveiben is számos bizonyítékát adta annak, hogy testvéri szövetséges módjára törődik a falu sorsával és maga is részt vállal a mezőgazdaság

Digitized by Google

szocialista nagyüzemi rendszerének felépítésében. Az utóbbi években az ipari munkások ezrei vettek részt a szövetkezet-szervező munkában és segítettek leküzdeni a dolgozó parasztok kételyeit, bátorították őket elhatározásukban, később pedig a közös munka megszervezésében, az új élet formálásában.

Szövetkezeti parasztságunk a néphatalom anyagi segítsége nélkül, saját erejéből nem tudná felépíteni a korszerű szövetkezeti nagyüzemeket. Hogy ez a folyamat az utóbbi években meggyorsult, abban döntő része van a szövetkezeti parasztság erőfeszítéseit kiegészítő állami támogatásnak, amelyet jelentős mértékben munkásosztályunk áldozatos munkája tett lehetővé. A hároméves tervben mezőgazdasági beruházásokra 16 milliárd forintot fordítottunk, 75 százalékkal többet az eredeti előirányzatnál. Három év alatt 19 ezer traktort, 2100 gabonakombájnt és sok ezer munkagépet (19 ezer traktorekét, 9 ezer vetőgépet stb.) kapott a mezőgazdaság. A felhasznált műtrágya mennyisége 1958-ban 2 millió tonna volt, vagyis több mint kétszer annyi, mint az 1957 előtti években. 1960-ban az egy kat. hold szántóra, szőlőre és kertre jutó műtrágya mennyisége meghaladta a 75 kg-ot, a tervezett 60 kg-mal szemben. Három év alatt a termelőszövetkezetek mintegy félmillió sertés- és 350 ezer szarvasmarha-férőhelyet építettek. Az eddigieket is felülmúlják a második ötéves terv mezőgazdaságfejlesztési célkitűzései.

Munkásosztályunk tehát eddig is vállalta, és a jövőben is vállalja a mezőgazdaság szocialista nagyüzemi rendszerének kiépítéséhez szükséges befektetéseket. Teljes tudatában van annak, hogy *a termelőszövetkezeti közös nagyüzemek fejlesztése, a mezőgazdasági termelés fellendítése nem pusztán paraszti érdek, hanem a munkásosztály, egész dolgozó népünk érdeke,* az életszínvonal általános emelkedésének fontos feltétele.

Munkásosztályunk vállalja, hogy a patronázs-mozgalom keretében az anyagi segítségnyújtás mellett okos tanáccsal, meggyőző szóval a gyakorlatban is támogatja a termelőszövetkezetek szervezeti, politikai megerősítését. A műveltebb, politikailag képzettebb városi munkások sokat tehetnek szövetkezeti parasztságunk magánparaszti gondolkozásának megváltoztatásáért, közösségi érzésük fejlesztéséért, szocialista tudatuk kiformálásáért.

A munkásosztály vezető szerepe falvainkban mindenekelőtt pártszervezeteink vezető tevékenységében valósul meg. A mezőgazdaság szocialista nagyüzemi rendszerének teljes kiépítése döntő mértékben a pártszervezetektől, a kommunistáktól függ. Elsősorban rájuk hárul az a feladat, hogy a termelőszövetkezetek gazdasági megszilárdításával egy időben, alaposan átgondolt, következetes politikai nevelőmunkát végezzenek a szövetkezeti parasztság

Digitized by Google

között, a termelés szocialista átalakítása mellett törődjenek az emberek, a szövetkezeti parasztság szocialista nevelésével is.

* * *

Ha napjainkban a termelőszövetkezetek megszilárdításáról van szó, nagyon sokan csak gazdasági kérdésekre gondolnak, szinte kizárólag a gazdasági feladatokra összpontosítják figyelmüket. Pedig a paraszti termelés szocialista átszervezése csak egyik oldala a mezőgazdaság szocialista átalakításának. A szocialista építés során nemcsak a termelés, *hanem a dolgozó parasztság tudatának szocialista átalakítása is elengedhetetlen.* Ezért fokoznunk kell a munkás-paraszt szövetség megerősítését előmozdító politikai, ideológiai munkát, kulturális-nevelő tevékenységet. A termelőszövetkezeti tagok tudatának átformálása, a szövetkezeti parasztság szocialista nevelése jelentős mértékben előbbre viszi a gazdasági feladatok megoldását is.

Digitized by Google

A munka termelékenysége és az átlagbérek

Írta KANULITS LÁSZLÓ

Második ötéves tervünk teljesítésének fontos feltétele, az iparfejlesztés fő célkitűzése: a munkatermelékenység fokozása. Pártunk VII. kongresszusának határozata előírja, hogy gyorsítsuk meg az ipari munka termelékenységének növekedését és érjük el, hogy az ipari termelésnek a tervidőszakra előirányzott növekedése nagyobb részben származzék a munkatermelékenység fokozódásából és csak kisebb részben a munkaerő létszám emelkedéséből, mert csak így növelhetjük megfelelően a dolgozók életszínvonalát.

Ezzel a főfeladattal összhangban célul tűzi ki a határozat az ipar műszaki színvonalának jelentős emelését, kevés új nagytermelékenységű gyár építése mellett a meglevő üzemek tömeges rekonstrukcióját, a szakképzettség fokozását, a munka jobb megszervezését az üzemekben és az egész népgazdaságban; ezek a munkatermelékenység növekedésének a fő feltételei.

Nagy jelentősége van azonban a munkatermelékenység növelésében a dolgozók anyagi érdekeltségének is. Az anyagi érdekeltség érvényesülésének legfőbb formája a munka szerinti elosztás, az ipari munkásoknál a teljesítménybér-rendszer. A munka termelékenysége és az átlagbérek közötti összefüggés egyik oldala az, hogy ha nőnek a munkások teljesítményei, általában emelni kell az átlagbéreket is, hiszen ez serkenti a dolgozókat a munka termelőerejének a fokozására. Nem szabad azonban lebecsülnünk a dolgozók öntudatának szerepét sem, ami a munkatermelékenység növekedésének szintén fontos mozgatórugója. A dolgozó tömegek öntudatának a fejlődése pedig alapvetően attól függ, hogyan tudjuk egyre szélesebb rétegeknek megmagyarázni azokat az objektív, szükségszerű összefüggéseket népgazdaságunk fejlődésében, amelyek meghatározzák a párt és a szocialista állam gazdaságpolitikáját.

A munkatermelékenység növekedése szempontjából fontos megértetni a dolgozókkal azt a tendenciát, hogy a munka termelőereje szükségszerűen nagyobb ütemben nő az átlagbérek emelke-

Digitized by Google

désénél. Ez a munka termelékenysége és az átlagbérek növekedése közötti összefüggés másik oldala. Mennél jobban megismerik a munkások az objektív összefüggéseket (például a munka termelékenysége és az átlagbérek növekedése közötti törvényszerű ütemkülönbség tendenciáját), annál hatékonyabbá válnak az anyagi ösztönzők is (például a teljesítménybér-rendszer), mert egyre inkább meggyőződnek arról, hogy az egyéni és a társadalmi érdekek a szocializmusban alapvetően megegyeznek.

A munkatermelékenység növekedése és az átlagbérek emelkedése között jelentős ütemkülönbségre van szükség a második ötéves tervben. Ahhoz, hogy a dolgozókkal megértessük, miért van szükség erre az ütemkülönbségre, meg kell vizsgálnunk azokat az összefüggéseket, amelyek meghatározzák a termelékenység és az átlagbérek kapcsolatát általában és konkrétan népgazdaságunk fejlődésében.

*

Az életszínvonal emelésének általában két fő forrása van: a foglalkoztatottság kiszélesítése és a társadalmi munka termelékenységének növelése; ezek közül a munkatermelékenység növelésének van elsőrendű szerepe. A foglalkoztatottság kiszélesítése a termelés, illetve a nemzeti jövedelem növelésének egyik eszköze, vagyis az életszínvonal emelkedésének is feltétele. Ha ugyanis a népgazdaságban foglalkoztatottak száma gyorsabban növekszik, mint a lakosság, vagyis emelkedik a munkaerőforrások kihasználásának a foka — ezzel együtt eltolódik a keresők és eltartottak aránya a keresők javára, ami a családi jövedelmek emelkedésének jelentős tényezője.

Meg kell azonban jegyezni, hogy a foglalkoztatottság kiszélesítése során csak azoknak a családoknak a jövedelmi színvonala emelkedik, amelyekben a keresők száma nő, vagyis az életszínvonal ebben az esetben nem emelkedik általánosan, társadalmi méretekben. Másrészt a foglalkoztatottság nem szélesíthető korlátlanul, mert a fejlődés során általában csökkennek a munkaerőforrások, és adott időszakban a beruházások nagysága is meghatározza a létszámnövelés mértékét.

Az életszínvonal emelésének a munkatermelékenység fokozása az alapvető forrása, mert a munka termelőereje korlátlanul növelhető, másrészt a termelékenység fokozódása — amely legáltalánosabban abban fejeződik ki, hogy nemcsak a nemzeti jövedelem abszolút nagysága, hanem az egy dolgozóra eső nemzeti jövedelem is nő —, lehetőséget teremt arra, hogy minden foglalkoztatott jövedelme emelkedjék.

Az ipari munkások életszínvonalának, illetve jövedelmének emelkedésében az átlagbéreknek van alapvető szerepe. A növekvő

Digitized by Google

termelékenységi színvonal nagyobb átlagbérfizetés alapját hozza létre.

A munkatermelékenység és az átlagbérek változásának azonban csak az iránya esik és eshet szükségszerűen egybe, a növekedés mértéke, üteme eltérő. *Az ipari munka termelékenységének általában gyorsabban kell nőnie, mint ahogyan az átlagbérek emelkednek.*

A munkatermelékenység növekedésének az az eredménye, hogy emelkedik a társadalom rendelkezésére álló termékek mennyisége, a társadalmi össztermék, sőt az egy főre eső társadalmi termék is. A szocialista újratermelés során azonban nem lehet az egész társadalmi összterméket elfogyasztani, hanem annak csak egy részét, az újonnan előállított értéknek megfelelő terméktömeget, vagyis a nemzeti jövedelmet, mert pótolni kell az elhasználódott termelési eszközöket. Sőt, ezen túlmenően a bővített újratermelés körülményei között — márpedig a szocializmusban mindig bővített újratermelés folyik — a nemzeti jövedelemnek egy részét felhalmozásra kell fordítani.

Ezenkívül a nemzeti jövedelemből kell fedezni az esetleges külföldi adósságok törlesztését és az egyes országoknak nyújtandó kölcsönöket is. Természetesen ezek a tényezők egyes időszakokban csökkentik a belföldön felhalmozásra és fogyasztásra felhasználható nemzeti jövedelem nagyságát, más időszakokban pedig (amikor kapunk kölcsönöket, vagy más országok törlesztik adósságaikat) növelik azt. A nemzeti jövedelem felhasználási arányainak változatlansága mellett tehát a fogyasztási színvonal emelkedésének mértéke a nemzeti jövedelem növekedési ütemétől függ.

A bővített szocialista újratermelésben azonban szükségszerű tendencia az, hogy a társadalmi összterméken belül általában csökken a nemzeti jövedelem részaránya, vagyis a nemzeti jövedelem lassabban nő, mint a társadalmi össztermék. Ez azzal magyarázható, hogy: „A munka termelékenységének emelkedése — Marx szavaival — éppen abban áll, hogy az eleven munka részesedése csökken, a múltbeli munkáé növekszik, de úgy, hogy az áruban rejlő összmunkamennyiség csökken; hogy tehát az eleven munka többel csökken, mint amennyivel a múltbeli munka nő."[1]

A nemzeti jövedelem viszont csak az eleven munka eredménye. A szocialista újratermelésben érvényesül a munkatermelékenység szakadatlan növekedésének törvénye. Ez váltja ki azt a szükségszerű tendenciát, hogy a nemzeti jövedelem általában lassabban nő, mint a társadalmi össztermék. Ezt a tendenciát mutatja a magyar ipar fejlődése is.

[1] Marx: A tőke III. kötete. Kossuth Könyvkiadó, 1956. 266. old.

Digitized by Google

A társadalmi termék és a nemzeti jövedelem volumene a magyar iparban[2]

1949 = 100

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
A társadalmi termék volumenindexe	126	160	195	217	226	244	216	253	272	294
A nemzeti jövedelem volumenindexe	125	147	174	194	188	210	178	216	243	263

Az adatokból világosan látható, hogy ez az ütemkülönbség nem érvényesül állandóan. 1949 és 1954 között évenkint lassabban nőtt a nemzeti jövedelem, mint a társadalmi össztermék, de 1954 után egészen 1959-ig (kivéve az 1956-os évet, amikor a nemzeti jövedelem nagyobb mértékben csökkent, mint a társadalmi össztermék) a nemzeti jövedelem növekedése volt gyorsabb. Ez azonban nem cáfolja az általános tendencia létezését.

Ha tehát a munka termelékenységének növekedését az egy főre eső teljes termeléssel mérjük, akkor általában az átlagbérek csak kisebb mértékben nőhetnek, mint a munka termelékenysége. Mi történne, ha az átlagbérek az egy főre eső teljes termelés növekedése arányában, vagy annál gyorsabban emelkednének? Mivel a nemzeti jövedelem lassabban nő, mint a teljes termelés, csökkenteni kellene a nemzeti jövedelemben a felhalmozás részarányát, hiszen a fogyasztást alapvetően meghatározó béreket az egy főre jutó nemzeti jövedelem növekedési üteménél gyorsabban emelnénk. A felhalmozás arányának huzamosabb ideig tartó csökkenése azonban a termelés bővülésének lelassulásához, tendenciában megszűnéséhez vezetne. Végsősoron ilyen arányok mellett tehát fölélnénk az életszínvonal fokozásának, sőt megtartásának az alapját; a nemzeti jövedelem növelésének lehetősége megszűnne. Természetesen olyan időszakban, amikor a nemzeti jövedelem gyorsabban nő, mint a társadalmi termék, ideiglenesen az átlagbéreket is gyorsabban lehet emelni, mint ahogyan az egy főre eső teljes termelés nő.

Pár éve azonban népgazdaságunkban az ipari munka termelékenységét a nettó termelés alapján is mérjük. A nettó termelés alakulása pedig lényegében megfelel a nemzeti jövedelem változásainak. Ezt bizonyítják az adatok a magyar ipar eddigi fejlődésében.

[2] Magyar Statisztikai Zsebkönyv és a KSH adatai alapján.

Digitized by Google

A nemzeti jövedelem és a nettó termelés alakulása az egész iparban[3]

1949 = 100

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959
Az ipari nettó termelés indexe	120	146	172	189	189	204	185	214	243	264
Az ipari nemzeti jövedelem indexe	125	147	174	194	188	210	178	216	243	263

Ennek alapján felvetődhet, nem lehet-e az egy főre eső fogyasztást és a munkásoknál ezt alapvetően meghatározó átlagbéreket az egy főre eső nettó termelés növekedési ütemének, vagyis az eleven munkatermelékenység fokozódásának arányában emelni, hiszen ez megfelel az egy főre eső nemzeti jövedelem felfutási ütemének. Az a tendencia tehát, hogy a nemzeti jövedelem részaránya csökken a társadalmi összterméken belül, nem játszik szerepet a nettó termelés alapján mért termelékenység és az átlagbér alakulásának összefüggésében. Ez kétségtelenül igaz. Az egy főre eső fogyasztás és ezen belül az átlagbérek tehát nőhetnek az egy főre eső nettó termelés (termelékenységmutató) emelkedésének arányában, de csak abban az esetben, ha a nemzeti jövedelem belső arányai változatlanok. A nemzeti jövedelem felhasználási arányainak változása azonban a szocialista gazdasági fejlődésben általában szükségszerűvé teszi, hogy az *iparban létrehozott egy főre eső nemzeti jövedelem, illetve a nettó termelés alapján mért termelékenység gyorsabban nőjjön, mint az ipari munkások átlagbére.*

Mindenekelőtt változik a felhalmozás és a fogyasztás aránya a nemzeti jövedelemben. A szocializmus alapjai lerakásának időszakában, amikor meg kell teremteni a modern nagyipari termelés termelőapparátusát — s ezzel párhuzamosan általában sorra kerül a mezőgazdaság szocialista átszervezése is —, általában növelni kell a felhalmozás részarányát a nemzeti jövedelemben és a felhalmozásnak egy magasabb színvonala alakul ki.

Így például a felhalmozás részaránya a nemzeti jövedelemben Lengyelországban 1949-ben 16 százalék volt és ez 1950—51-ben 20, 1952-ben 22, 1953-ban 27 százalékra emelkedett. Hasonlóképpen hazánkban a nemzeti jövedelemnek 1949-ben 21 százalékát, 1950-ben 27, 1951-ben 34 százalékát fordítottuk felhalmozásra és 1952—53-ban is 30 százalék körül alakult ez az arány.

Ez a tendencia azonban nemcsak az iparosítás kezdetén figyel-

[3] Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 1960. alapján.

Digitized by Google

hető meg. Jelenleg, amikor a szocialista országokban a fejlődés meggyorsítása került előtérbe, hogy időt nyerjünk a kapitalizmussal folytatott békés gazdasági versenyben, a felhalmozás súlya ismét emelkedik a nemzeti jövedelemben. A Szovjetunióban például a hétéves terv előirányzatai szerint a nemzeti jövedelem 62—65 százalékos növekedése mellett a felhalmozási alap 1958—1965 között 70 százalékkal emelkedik, vagyis nő a felhalmozás részaránya is a nemzeti jövedelemben. Csehszlovákiában is gyorsabban nő a felhalmozás a nemzeti jövedelemnél, mivel a nemzeti jövedelem több mint 40 százalékos emelkedése mellett a fogyasztást csak több mint 30 százalékkal tervezik növelni.

A felhalmozási alap részarányának emelkedése azonban nem állandó tendencia a szocializmusban. Sőt egyes időszakokban csökken is a felhalmozás részaránya. 1953—54-ben például a szocialista tábor legtöbb országában csökkentették a felhalmozás részesedését a nemzeti jövedelemből. Természetesen világosan kell látni, hogy ez nem lehet hosszantartó folyamat, sőt általános tendencia sem, mert mint már írtam ez a fejlődés ütemének csökkenéséhez vezet, sőt végsősoron előidézheti a szocialista termelés visszaesését is.

Felmerül ismételten az a kérdés, hogy a felhalmozás és a fogyasztás arányának változatlansága esetén lehetséges-e, hogy az átlagbérek a nettó termelés alapján mért termelékenységnövekedés, tehát az egy munkásra eső nemzeti jövedelem emelkedése arányában nőjjenek?

Ha nem változik a felhalmozási alap és a fogyasztási alap részaránya a nemzeti jövedelemben (eltekintve a belföldön felhasználható nemzeti jövedelmet meghatározó egyéb, már említett tényezőktől), akkor az egy dolgozóra jutó fogyasztás valóban az egy foglalkoztatottra eső nemzeti jövedelem változásának üteme szerint alakulhat. A termelésben dolgozók bérben elosztott fogyasztási alapja azonban nem azonos az egész fogyasztási alappal. A fogyasztási alapnak csak egy részét lehet a termelésben résztvevők között közvetlenül munka szerint elosztani — ez a közvetlen fogyasztási alap — s ennek növekedése határozza meg az átlagbérek emelésének mértékét. A fogyasztási alap másik része a közvetett, társadalmi fogyasztási alap, ami három részre oszlik: a béren felüli, úgynevezett „közvetett juttatási" alapra, az improduktív dolgozók fogyasztási alapjára és az oszthatatlan társadalmi fogyasztási alapra (honvédelem, államvédelem, közigazgatás, városok közvilágítása, tisztántartása stb.). A termelésben dolgozók béralapja, illetve az átlagbérek növekedésének üteme tehát attól is függ, hogyan változik a „közvetett juttatások" aránya a fogyasztási alapban, hogyan alakul az improduktív dolgozók aránya a foglalkoztatottak

Digitized by Google

között, s végül növekszik-e, vagy pedig csökken az oszthatatlan társadalmi fogyasztási alap súlya.

A szocializmus fejlődése során, a termelőerők színvonalának emelkedésével, a nemzeti jövedelem termelésének növekedésével párhuzamosan tendenciában növekszik a „közvetett juttatások" aránya is a fogyasztási alapban. A szocializmusban az elosztás alapvető formája a munka szerinti elosztás, de emellett szükségszerű, hogy a dolgozók bizonyos szükségleteit a közös társadalmi alapból a szükségletek felmerülésének arányában (a lehetőségekhez mérten) elégítsük ki.

Az elosztást mindig a termelés határozza meg, de az elosztás visszahat a termelésre. „Amikor a fogyasztási cikkek elosztásáról van szó — írta Lenin — nem szabad csak igazságos elosztást tekintetbe venni, hanem gondolni kell arra is, hogy az elosztás a termelés emelésének módszere, fegyvere és eszköze.[4]

A munka szerinti elosztás valóban ösztönzi a dolgozókat a termelés és a munka termelékenységének a fokozására. A munka szerinti elosztás azonban önmagában nem biztosítja a munkaerő zavartalan újratermelését, nem teszi lehetővé, hogy a társadalom tagjai képességeiket a lehető legsokoldalúbban képezzék ki és gyümölcsöztessék a társadalom fejlődése érdekében. A munka szerinti elosztásban csak azt lehet figyelembe venni, hogy ki milyen mértékben veszi ki a részét a társadalmi termelésből (s ennek arányában részesül a fogyasztási alapból), de azt már nem, hogy az egyes dolgozóknak milyen szükségleteket kell kielégíteni annak érdekében, hogy munkaerejüket az egész társadalom számára legjobban hasznosíthassák. A munka szerinti elosztás éppen lényege miatt nem differenciálhatja a dolgozók jövedelmeit aszerint, hogy milyen nagy az egyes dolgozók családja (hány gyermeket kell nevelni, hány munkából kiöregedett hozzátartozót kell eltartani), mennyit kell jövedelmükből egészségvédelemre, illetve az egészség helyreállítására, a szakképzettség fokozására fordítani. Ezek a kiadások azonban a munkaerő újratermelésének elengedhetetlen feltételei, s kielégítésük mértéke jelentősen befolyásolja a dolgozók munkaképességét.

Bizonyos szükségletek társadalmi alapból való kielégítését indokolja az is, hogy nem lehet teljesen a dolgozókra bízni a munkaerő újratermelését azért, mert nem föltétlenül azt az arányt és rangsort tartanák be a különféle szükségletek kielégítésében, ami a társadalmi érdekeknek megfelel. Elegendő csak arra utalni, hogy az emberek általában mindaddig kevés gondot fordítanak egészségük védelmére, míg meg nem betegszenek, ezért helyes az egészségvédelemről társadalmi úton gondoskodni.

[4] Lenin Művei 32. kötet. Szikra, 1953. 483. old.

Digitized by Google

Ezek az alapvető okai annak, hogy a munka szerinti elosztás elsődlegességének fenntartása mellett az állam a fogyasztási alap egy részét „közvetett juttatások" formájában, szükségletek szerint osztja el.

A „közvetett juttatások" aránya, a szükségletek szerint elosztott rész a fogyasztási alapban tendenciaszerűen emelkedik a szocializmus fejlődése során. Ez az aránynövekedés történelmileg legáltalánosabban abból fakad, hogy a szocializmus a kommunizmus felé halad, amelyben az elosztás szükségletek szerint történik majd. A szükségletek szerinti elosztás pedig nem egyszerre valósul meg, hanem fokozatosan szélesedik ki, ahogyan fejlődnek a termelőerők, s ezzel párhuzamosan tökéletesednek a termelési viszonyok is. Másrészt a dolgozók egyes szükségleteinek „közvetett juttatások" formájában történő kielégítése nem jelenti azt, hogy a fejlődés kezdetétől ezeket teljes mértékben kielégíthetjük, bár ez kívánatos lenne. A termelőerők fejlődése fokozatosan lehetővé teszi, hogy egyre teljesebb mértékben elégítsük ki ezeket a szükségleteket társadalmi alapokból.

A szocialista társadalom fejlődése során nemcsak lehetővé, hanem szükségessé is válik a „közvetett juttatások" arányának növekedése. Nem térhetek ki itt valamennyi okra, csak a két legfontosabbat említem. Az előrehaladással párhuzamosan átlagosan meghosszabbodik a fiatalok tanulási ideje, növekszik azoknak a munkaképes ifjaknak a százaléka, akik közép-, illetve felsőfokú oktatásban részesülnek. Ez a termelőerők fejlődésének szükségszerű következménye. Ugyanakkor itt is érvényesül az a tendencia, hogy az állam egyre teljesebben magára vállalja a képzés költségeit. De nemcsak a fiatalok, hanem a foglalkoztatottak közül is egyre többen tanulnak, s oktatásuk feltételeit is döntően társadalmi alapokból kell megteremteni.

Hasonlóan nő a munkából kiöregedett dolgozók aránya is, mert a társadalom fejlődésével az átlagos élettartam is egyre hosszabb lesz. Az 1960. évi népszámlálás képviseleti minta szerinti adatai azt mutatják, hogy az elmúlt évtizedben a produktív korúak száma 4, az öregkorúak száma pedig 27 százalékkal emelkedett. ennek következtében a 60 évesnél idősebb népesség aránya az össznépességen belül 11,6 százalékról 13,7 százalékra emelkedett. A munkaképtelen öregek eltartását is fokozódó mértékben a társadalmi alapokból kell biztosítani. Hazánkban 1950-ben 595 ezer ember részesült nyugdíjban és állami segélyben, 1960-ban ezek száma 750 ezerre emelkedett, miközben a nyugdíjak átlagos nagysága is jelentősen nőtt. Ez a tendencia tovább érvényesül az elkövetkező években is.

A „közvetett juttatások" arányának növekedése tendencia a szocializmus építésének kezdetétől fogva, de nem állandóan szük-

Digitized by Google

ségszerű. Lehetnek olyan időszakok, évek, amikor a „közvetett juttatásokra" fordított fogyasztási alap azonos mértékben vagy lassabban nő, mint a béralap. Másrészt ez a tendencia erőteljesebben a szocializmus teljes kibontakozása és a szocializmusból a kommunizmusba való áttérés időszakában érvényesül, amikor azt a fejlett termelőerők és a kommunista formához mind jobban közeledő termelési viszonyok lehetővé és egyben szükségessé is teszik.

A Szovjetunióban is az utóbbi években és különösen jelenleg a hétéves terv időszakában érvényesül erőteljesebben a „közvetett juttatások" arányának növekedési tendenciája.

A munkások és parasztok reáljövedelmének, valamint a lakosság számára a költségvetésből és a vállalati alapokból folyósított pénzbeli juttatásoknak és kedvezményeknek az alakulása a Szovjetunióban[5]

(Régi rubelben számolva)

	1950	1955	1957	1958	1965 (terv)
A béren felüli juttatások és kedvezmények (milliárd rubel)	122	154	192	215	360
A béren felüli juttatások és kedvezmények (százalékban 1950=100)	100	126	157	176	295
A munkások és alkalmazottak reáljövedelme 1 dolgozóra számítva (százalékban 1950=100)	100	138	152	155	217
A parasztok pénzbeli és természetbeli jövedelme 1 dolgozóra számítva (százalékban 1950=100)	100	150	172	185	259

A béren felüli, „közvetett juttatások" abszolút növekedését a dolgozók (munkások és parasztok) egy főre eső jövedelmével hasonlítottam össze. Bár a foglalkoztatottság közben nőtt és ennek következtében a munkásoknak kifizetett bérek és a parasztok jövedelmei abszolút mértékben gyorsabban nőttek, mint az egy főre eső jövedelmek, a közvetett juttatások azonban az egész lakosságra kiterjedtek 1950-ben csakúgy, mint 1965-ben fognak. Vagyis, ha a béren felüli juttatásoknál és kedvezményeknél is az 1 főre eső összeg növekedését akarjuk kimutatni, a korrekciót csak a lakosság szaporulatával kell végrehajtani. Ezt elvégezve, 1965-ben a „köz-

[5] A Szovjetunió népgazdasága 1958-ban. Statisztikai Évkönyv. Goszpolitizdat Moszkva. 1959. 100., 108. old.

Digitized by Google

vetett juttatások" indexe 268-ra emelkedik, vagyis érvényesül a „közvetett juttatások" arányának növekedési tendenciája. Ezt bizonyítja az is, hogy a 7 éves terv szerint 1965-ben a társadalmi fogyasztási alapnak 1,7-szer, a béralapnak csak 1,5-ször kell meghaladnia az 1958-as színvonalat. A reálbérek a hétéves tervben 26, a reáljövedelmek 40 százalékkal emelkednek, vagyis még nagyobb lesz a különbség a reálbérek és a „közvetett juttatások" emelkedése között, mint a reáljövedelmek és a „közvetett juttatások" között.

Az adatok arra is fényt derítenek, hogy a szükségletek szerinti elosztás aránya gyorsabban nő a hétéves tervben, mint a megelőző időszakban. A társadalmi fogyasztási alapok növekedésének viszonya a reáljövedelmek növekedéséhez 1951—58-ban 1,16 volt, 1959—65-ben 1,21 lesz.

Ha azonban a nemzeti jövedelem fogyasztási alapjának felosztása tendenciában a közvetett fogyasztási alap javára tolódik el, s ez a tendencia általános, akkor a közvetlen fogyasztásra szolgáló rész, vagyis, amelyet kizárólag munka szerint, az iparban bérformában osztanak szét, lassabban nőhet, mint ahogyan az egész fogyasztási alap nő. Tehát *a felhalmozási alap részarányának változatlansága mellett is szükségszerű tendencia, hogy az egy munkásra jutó bér (átlagbér) lassabban nőjjön, mint az egy munkásra jutó nettó termelés (nemzeti jövedelem), mert a fogyasztáson belül emelkedik a „közvetett juttatások" aránya.*

A szocializmus fejlődése során növekszik a társadalmi fogyasztási alap másik részének, az improduktív dolgozók fogyasztási alapjának részaránya is az egész fogyasztási alapban. Ez az aránynövekedés azért érvényesül, mert emelkedik az improduktív dolgozók aránya is a foglalkoztatottak között: ez a tendencia a szocializmus fejlődésében is szükségszerű. Egyrészt a „közvetett juttatások" arányának emelkedése azt is jelenti, hogy növekszik az egészségügyi dolgozók, az oktatók, nevelők és gyermekgondozók, a munkásjóléti intézményekben dolgozók a kulturális élet különböző területein tevékenykedők (művészek, írók stb.) aránya. Másrészt a termelőerők fejlődésével emelkedik a tudományos dolgozók aránya is éppen annak érdekében, hogy megteremtsék a termelőerők tökéletesítésének alapjait, elősegítsék az egész társadalom fejlődését.

Az improduktív dolgozók arányának növekedése tehát a dolgozók érdekeivel megegyezik, mert vagy jólétük növekedésével közvetlenül kapcsolatos, vagy a termelőerők fejlődését szolgálja s ez is végsősoron az életszínvonal emelkedésére vezet. *Ugyanakkor azonban az improduktív dolgozók fogyasztási alapjának aránya emelkedik az összfogyasztási alapon belül és ez is azt a tendenciát teszi szükségessé, hogy a munka termelékenysége (az egy mun-*

Digitized by Google

kásra eső nettó termelés) gyorsabban nőjjön, mint a termelésben dolgozók átlagbére.

Végül a társadalmi fogyasztási alapból kell fedezni a honvédelem, rendfenntartás, államigazgatás kiadásait és a csak közösen kielégíthető egyéb szükségleteket, mint például a közvilágítás, köztisztaság stb. A honvédelemre fordított fogyasztási alap a mindenkori nemzetközi helyzettől függ, azaz nőhet is, csökkenhet is. A rendfenntartás és az államigazgatásra szükséges alapok a szocializmus építésének idején növekednek, mert ekkor kell kiépíteni a proletárdiktatúra hatalmi, gazdasági irányító és szervező apparátusát. A szocializmus fejlődésében azonban a lakosság társadalmi szervezetei fokozatosan helyettesítenek sok állami funkciót, másrészt a tervezés, irányítás tökéletesítése lehetővé teszi, hogy csökkenjen az ezen a területen foglalkoztatottak aránya is. A csak közösen kielégíthető egyéb szükségletekre (közvilágítás, köztisztaság, stb.) viszonylag egyre többet kell fordítani, mert ez is a dolgozók életkörülményeit javítja. *Végsősoron tehát a társadalmi fogyasztási alapnak ez a része nőhet lassabban is, meg gyorsabban is, mint az egész fogyasztási alap, ezért ellentétesen hat a termelésben dolgozók béralapjának alakulására.*

A nemzeti jövedelem fogyasztási alapjának és az átlagbéreknek az összefüggését a fogyasztói alap előbbiekben kifejtett belső megoszlási arányain kívül az is meghatározza, hogyan alakul a fogyasztási cikkek és a szolgáltatások árszínvonala. Az elmúlt évtizedben a fogyasztói árak színvonala hazánkban és más szocialista országban is emelkedett. A Szovjetunióban az árak csökkentése az életszínvonal emelésének fő eszköze volt a második világháború után. 1954-ben a fogyasztói árak színvonala 2,3-szer alacsonyabb volt, mint 1947-ben. Az utóbbi években más szocialista országokban is (Bulgáriában, Romániában, Csehszlovákiában, a Német Demokratikus Köztársaságban) jelentősen csökkentették a fogyasztási cikkek árait.

Az árleszállítás általában egyik fontos eszköze a reálbéremelésnek. Az árleszállítás mértéke adott időszakban a szocialista állam gazdaságpolitikájától függ. A Szovjetunióban például, ellentétben a korábbi évtizeddel, a hétéves terv idején csak kisebb árleszállítást terveznek és a reálbérek emelésének alapvető módja a nominálbér emelése lesz.

Ha azonban a társadalmi munka termelékenységének fokozásával megteremtett életszínvonalemelési lehetőségek egy részét a fogyasztói árak csökkentésével realizáljuk, akkor kevesebb marad az átlagbérek emelésére.

Ezt a tényezőt azzal szoktuk kikapcsolni a termelékenység és az átlagbérek növekedése közötti összefüggés vizsgálatából, hogy a munka termelőereje növekedésének ütemét a reálbérek emelke-

Digitized by Google

désének mértékével vetjük össze. Hasonlóan ki lehet kapcsolni az elemzésnél a produktív és improduktív dolgozók arányának változását a termelésen belül, ha a termelékenységet nem a produktív dolgozókra, hanem az összes foglalkoztatottakra számítjuk. A fejlődés során ugyanis nemcsak az egész társadalomban, hanem a termelésben is emelkedik az improduktív dolgozók aránya, mert viszonylag egyre több műszaki vezetőre, konstruktőrre stb. van szükség. Ezért az egy munkásra eső termelékenység gyorsabban emelkedik, mintha azt egy foglalkoztatottra számítjuk.

Végül befolyásolja a munkatermelékenység növekedése és az ipari munkások átlagbérének emelkedése közötti ütemkülönbséget az is, milyen irányban akarjuk megváltoztatni az ipari munkások és alkalmazottak, illetve más rétegek, például a parasztok jövedelmi színvonala közötti arányt. A szocializmus építésének időszakában általában párhuzamosan, körülbelül azonos ütemben emelkedik a két legnagyobb társadalmi réteg jövedelmi színvonala, miközben a munkások életszínvonala magasabb, mint a parasztságé. A szocializmus fejlődésében, különösen a kommunizmusra való áttérés időszakában viszont célkitűzés, hogy csökkenjen a különbség a munkások és a parasztok átlagos jövedelmi színvonala között. Ez feltétele és egyben következménye is az osztálynélküli társadalom kialakulásának. Amikor tehát a mezőgazdaság vagy az iparon kívül egyéb népgazdasági termelő ágazat (például közlekedés) dolgozóinak a jövedelmét gyorsabban akarjuk emelni, mint a munkásokét, hogy csökkenjenek a különbségek — egyéb tényezőktől eltekintve —, ez szintén azt követeli meg, hogy a munka termelékenység növekedésének üteme az iparban meghaladja a munkások átlagbére emelkedésének mértékét.

Az ismertetett legfontosabb tényezők alapján megállapíthatjuk, hogy a szocializmusban objektív, szükségszerű tendencia az, hogy az iparban a munka termelékenységének — akár az egy munkásra eső teljes termeléssel, akár az egy munkásra jutó nettó termeléssel (nemzeti jövedelem) mérjük azt — gyorsabban kell nőnie, mint ahogyan a munkások átlagbére emelkedik.

Ez a szükségszerű tendencia természetesen nem jelenti azt, hogy állandóan gyorsabban kell nőni a termelékenységnek az átlagbéreknél. Esetenkint, rövidebb időszakokban (amikor például változatlan marad vagy csökken a felhalmozás részaránya a nemzeti jövedelemben, változatlan marad vagy csökken a közös társadalmi fogyasztási alap aránya az összfogyasztási alapban stb.) a munkások átlagbérei nőhetnek ugyanolyan mértékben, sőt gyorsabban, mint ahogyan fokozódik a munka termelékenysége. Az ütemkülönbség mértékét mindig az adott fejlődési szakasz sajátos viszonyai határozzák meg.

Digitized by Google

Népgazdaságunk fejlődésében, az elmúlt évtizedben szinte mindenféle speciális helyzet előfordult a termelékenység és az átlagbérek növekedési ütemkülönbségében. (Ezt szemlélteti a következő oldalon található grafikon.)

Az első ötéves terv kezdetén — 1950-ben — nagy ütemben nőtt a munka termelékenysége és ugyanakkor jelentősen emelkedett a munkások reálbére is. Az ipari munka termelőereje még 1951—52-ben is tovább fokozódott és 1952-ben 29 százalékkal haladta meg az 1949-es színvonalat. Az egy munkásra jutó netto termelés évente átlagosan több mint 8,5 százalékkal nőtt, ami lehetővé tette volna, hogy emelkedjenek a reálbérek is.

A reálbérek azonban már 1951-ben csökkentek és 1952-ben csak 85 százalékát tették ki az 1949-es színvonalnak. Miért következett be ez az ellentétes tendencia? Ez alapvetően abból fakadt, hogy a felhalmozást sokkal gyorsabban növeltük, mint ahogyan a nemzeti jövedelem emelkedett. Nem vettük kellően figyelembe, hogy az ipari termelés és a termelékenység is azért nőtt az első években gyorsan, mert voltak olyan ideiglenes tényezők (specializáció, koncentráció, kapacitástartalék kihasználása stb.), amelyek kedvező helyzetet teremtettek a fejlődés számára, de amelyek hamarosan kimerültek. Súlyosbította az aránytalanságot az, hogy számbavéve a fenyegetőnek látszó háborús veszélyt, igen nagy részt vontunk el a nemzeti jövedelemből védelmi, improduktív kiadásokra. Ezért jutott egyre kevesebb fogyasztásra, ami elsősorban a reálbérek visszaesésében nyilvánult meg.

A felhalmozás részarányát természetesen növelnünk kellett a szocialista iparosítás kezdeti időszakában. Ott követtünk el azonban hibát, hogy figyelmen kívül hagytuk a szocializmus gazdasági alaptörvényét, amely szerint a szocializmusban az életszínvonalnak állandóan emelkednie kell. A felhalmozás növekedési ütemének tehát általában az a felső határa, amely még lehetővé teszi, hogy az életszínvonal is nőjjön. Csak rendkívüli esetben engedhető meg (háború, természeti csapás stb.), hogy a nemzeti jövedelemből annyit vonjunk el felhalmozásra, illetve improduktív fogyasztásra, hogy az szükségessé teszi az életszínvonal csökkenését.

Az életszínvonal csökkenése elsősorban abban fejeződött ki, hogy csökkentek a reálbérek. A reálbérek süllyedésének azonban nem kizárólag az volt az oka, hogy a nemzeti jövedelemben lényegesen csökkent a fogyasztási alap aránya, hanem az is, hogy a fogyasztási alapon belül emelkedett a „közvetett juttatások" súlya és a szabadpiaci árak is nagymértékben emelkedtek.

A „közvetett juttatások" arányának emelkedését bizonyítja az, hogy miközben az egy keresőre jutó reálbér 1949 és 1955 között csak 6 százalékkal emelkedett, az egy keresőre jutó béren fe-

Digitized by Google

Az egy munkásra jutó nettó termelés és a gyáripari munkások reálbérének alakulása

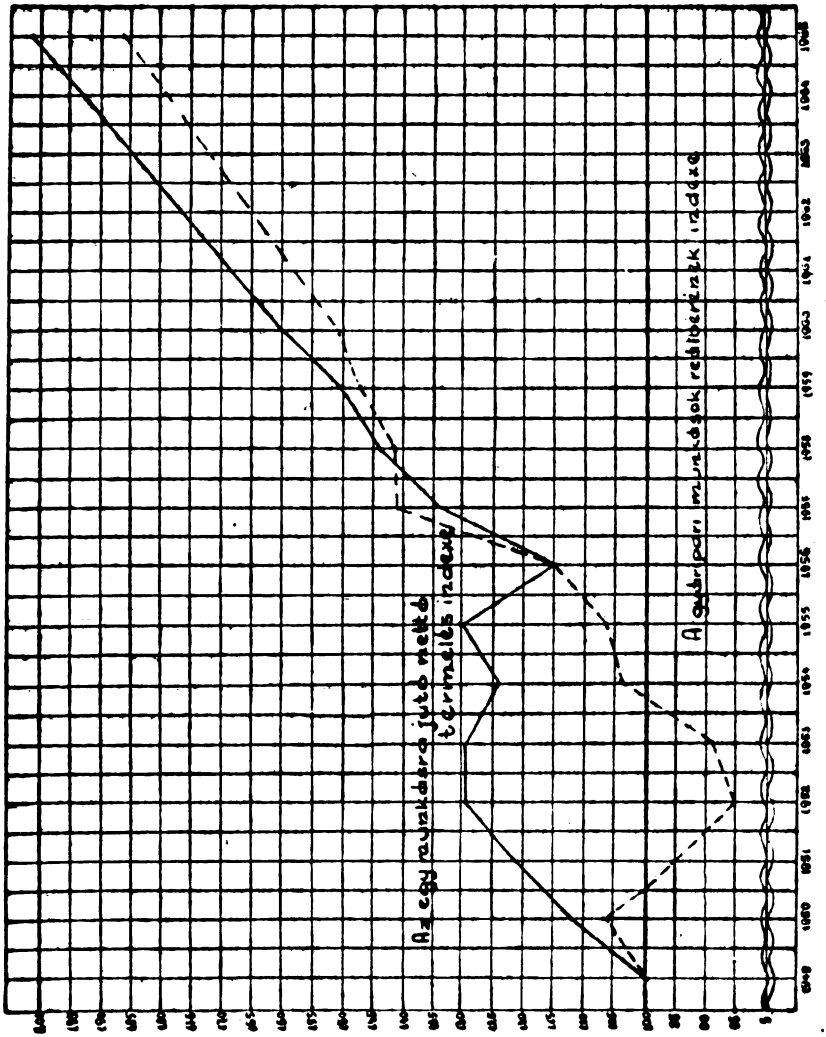

Digitized by Google

lüli juttatások reálértéke 1955-ben 10,4 százalékkal volt nagyobb, mint 1949-ben.

A „közvetett juttatások" aránya általában szabályszerűen emelkedik akkor, ha különböző okok miatt jelentősen csökken az egy főre eső fogyasztási alap. Ez azért következik be, mert a „közvetett juttatások" nagy része szorosan kapcsolódik a munkaerő újratermeléséhez, s a csökkenő életszínvonal még fontosabbá teszi, hogy a munkaerő újratermelésének feltételeit biztosítsuk. Népgazdaságunkban ezen kívül növelte a „közvetett juttatások" részarányát az első ötéves terv kezdeti éveiben az is, hogy a vállalatok a nagy munkaerőhiány idején bizonyos béren felüli juttatások bevezetésével és növelésével csalogatták magukhoz más területekről a dolgozókat. Erre az akkori irányítási rendszer biztosított lehetőséget.

A szabadpiaci árak 1950—51-ben azért nőttek gyorsan, mert a jegyrendszerben juttatott fogyasztási cikkek nem elégitették ki a lakosság szükségleteit. A jegyrendszer megszüntetése sem oldotta azonban meg a problémát. A mezőgazdasági termelés stagnált, illetve visszaesett és nem biztosított elég árualapot a dolgozók keresletének kielégítésére, ezért az árak tovább emelkedtek.

A munka termelékenysége és az átlagbérek indexe között 1952-ben volt a legnagyobb a szakadék. A reálbérek jelentős csökkenése 1951-ben és 1952-ben fékezte a munka termelékenységének a felfutását, hiszen a dolgozók nem voltak érdekeltek a munka termelőerejének fokozásában.

1953—54-ben ellentétes tendencia keletkezett. Miközben — a beruházások nem kellően átgondolt leállítása, az iparban végrehajtott ésszerűtlen átcsoportosítások és a munkafegyelem jelentős fellazulása következtében — a munka termelékenysége az iparban 1953-ban stagnált, 1954-ben pedig csaknem 5 százalékkal csökkent, a munkások reálbére két év alatt közel 20 százalékkal emelkedett. Ez a jelentős eltérés megsértette a munkatermelékenység növekedése és az átlagbérek emelkedése közötti törvényszerű ütemkülömbség tendenciáját: feszültségek keletkeztek népgazdaságunkban.

Megbomlott a vásárlóerő és az árualap egyensúlya. Bár a megnövelt vásárlóerő fedezésére árualapot is teremtettünk azzal, hogy jelentősen csökkentettük a felhalmozás részarányát és a nemzeti jövedelem improduktív célokra történő felhasználását, ez azonban nem volt elegendő, mert közben a már említett hibák miatt nem nőtt, hanem csökkent a munka termelékenysége és a nemzeti jövedelem is. Ez tette szükségessé, hogy jelentős külföldi kölcsönöket vegyünk fel, ami a fizetési mérlegben fokozta a feszültséget.

Kétségtelen, hogy 1953-ban az életszínvonalat szükségszerűen emelni kellett, de ugyanakkor arról is gondoskodni kellett volna,

Digitized by Google

hogy kiszélesítsük a magasabb jövedelmi színvonal alapját, hogy tehát emelkedjék a munka termelékenysége is. A termelékenység és a reálbérek között kiéleződött ellentmondás a későbbi években is éreztette hatását a népgazdaság fejlődésében.

1955-ben és 1956 első felében egészséges fejlődés indult meg és helyes arány alakult ki iparunkban a munka termelékenysége és az átlagbérek növekedése között. Az egy munkásra jutó nettó termelés 1955-ben 5,6 százalékkal nőtt, a munkások reálbére pedig 3 százalékkal emelkedett. Megindultunk tehát azon az úton, hogy megteremtsük az életszínvonalemelés szilárd alapjait. Az ütemkülönbség 1956 első felében is fönnállt, de az ellenforradalom ezt az arányt is teljesen fölborította.

Az ellenforradalom után — bár az ipari munka termelőereje jelentősen fokozódott (természetesen csak az ellenforradalmi mélyponthoz viszonyítva), mégsem tudtuk biztosítani a termelékenység növekedése és az átlagbérek emelkedése közötti helyes arányt, mert 1957-ben az ipari munkások reálbérét a termelékenység fokozódásánál nagyobb ütemben, több mint 20 százalékkal emeltük. Az arány megbomlása ismét ellentmondásokat szült. Csökkent a felhalmozás részaránya a nemzeti jövedelemben, meglassult az ipari termelés növekedése. Az ipari termelés 1957-ben csak 3,5 százalékkal volt nagyobb, mint 1955-ben. Fokozta az ellentmondásokat az, hogy az ellenforradalomban sok milliárd forint értékű kár keletkezett és jelentős volt a termeléskiesés is. Ezért a népgazdaság egyensúlyát csak úgy tudtuk megőrizni, hogy a szocialista országok — elsősorban a Szovjetunió — nagy gazdasági segélyt nyújtottak.

A baráti segítség és a munkások reálbérének jelentős emelése következtében kialakult munkalendület viszont lehetővé tette, hogy rövid idő alatt konszolidálódjon gazdasági életünk és népgazdaságunk az újabb felemelkedés útjára jusson. Az alacsony felhalmozási színvonal azonban továbbra is gátolta a termelés nagyobb ütemű növekedését. Ezért a hároméves tervben célul tűztük ki, hogy emeljük a felhalmozás részarányát a nemzeti jövedelemben. Ezt azonban csak úgy lehetett megvalósítani, ha a munka termelékenysége sokkal gyorsabban nő, mint ahogy a reálbérek emelkednek.

A hároméves terv során, miközben a munka termelékenysége az iparban 20 százalékkal emelkedett, a reálbérek körülbelül 10 százalékkal nőttek. Ez tette lehetővé, hogy emeljük a felhalmozás részarányát, hogy a reálbéreknél gyorsabban növeljük a közvetett juttatásokat a gyermekekről és a munkából kiöregedettekről való fokozottabb társadalmi gondoskodás érdekében és az oktatás, művelődés feltételeinek javítására. Ugyancsak ez az ütemkülönbség

Digitized by Google

tette lehetővé, hogy megszilárdítsuk az életszínvonalemelés alapját, megfelelő készleteket gyűjtsünk, megjavuljon az áruellátás.

Az 1961—65-ös években szintén lényegesen meg kell haladni a termelékenység növekedési ütemének a reálbérek emelkedésének mértékét. A számítások szerint a társadalmi össztermék és a nemzeti jövedelem körülbelül azonos ütemben növekszik. Az első ötéves terv idején nagy volt az ütemkülönbség. 1954-ben a társadalmi össztermék 54,3 százalékkal volt nagyobb, mint 1950-ben, a nemzeti jövedelem azonban csak 23,9 százalékkal.

A következő öt évben a társadalmi össztermék és a nemzeti jövedelem felfutásának azonos ütemét az teszi lehetővé, hogy bár a termelékenységet jelentősen fokozzuk, az ipar termelésének szerkezetét úgy változtatjuk meg, hogy gyorsabban nőjjön azoknak az iparágaknak a termelése, ahol az anyaghányad a termelési értékben alacsony. Másrészt jelentősen csökkenteni akarjuk a fajlagos anyagfelhasználást is. A társadalmi össztermék és a nemzeti jövedelem növekedése közötti ütemkülönbség csökkenése természetesen kifejezést nyer az eleven munka termelékenységének mutatóiban. Ha tehát a termelékenység növekedését az egy dolgozóra eső nettó termelésben (nemzeti jövedelemben) fejezzük ki, ez a tényező nem befolyásolja a munka termelékenysége és a reálbérek növekedése közötti helyes ütemkülönbség megállapítását.

A felhalmozás részarányát a nemzeti jövedelemben tovább kell növelnünk. A második ötéves tervben be kell fejeznünk a szocializmus alapjainak lerakását és meg kell gyorsítanunk egész népgazdaságunk fejlődését. Ehhez azonban jelentős beruházásokra van szükség az iparban és a mezőgazdaságban egyaránt. Az iparban széleskörű rekonstrukciót kell végrehajtanunk, ugyanakkor tovább kell javítanunk az ipar szerkezetét, és jelentősen kell bővítenünk a termelés anyag- és energiaellátásának bázisát.

A mezőgazdaságban 1961 tavaszán befejeztük a tömeges átszervezést és a földterület 90 százalékán már szocialista viszonyok között dolgoznak a parasztok. A szocialista nagyüzemi termelés feltételeit azonban még csak az elkövetkező években fogjuk megteremteni. Kétségtelen, hogy a modern nagyüzemet alapvetően a szövetkezeti parasztságnak saját erejére támaszkodva kell építenie, de az állam jelentős anyagi támogatására is szükség van. (Gépek, műtrágya, talajjavítás, öntözés, hitelek, szakképzés, szakemberek stb.)

Végül a felhalmozási alapból jelentős részt kell fordítanunk a 15 éves lakásépítési terv első ötéves programjának megvalósítására és az iskolareformmal kapcsolatos beruházásokra.

A felhasználható nemzeti jövedelem nagyságát az elkövetkező öt évben csökkenti az is, hogy meg kell kezdenünk a baráti országoktól kapott kölcsönök törlesztését. Bár ennek összege a nemzeti

Digitized by Google

jövedelem százalékában évenkint nem sok, mégis az átlagbérek és a termelékenység növekedése közötti ütemkülönbség fokozása irányában hat.

A második ötéves tervben nem csökkenthetjük a „közvetett juttatások" részarányát sem. A közvetett juttatásokkal mi az elmúlt évtizedben nagyon előreszaladtunk, részarányuk a fogyasztási alapból elég nagy. Ez önmagában nem rossz. Kedvezőtlen viszont az, hogy a „közvetetett juttatások" olyan elemei is kibővültek, amelyek a dolgozók egy részét igazságtalan előnyökhöz juttatják. Ugyanakkor éppen emiatt sokkal fontosabb szükségletek társadalmi kielégítésének mértékét nem tudjuk megfelelően emelni. Ezért ezeknek az elemeknek a bővítése nem célszerű, sőt egyes juttatásokat csökkenteni kell; így került sor a gyermek-intézmények és a munkásszállások díjainak felemelésére. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a közvetett juttatások egészét vagy részarányát is csökkentjük, illetve csökkenthetjük.

Tovább kell növelnünk a nyugdíjakat, miközben a nyugdíjasok aránya is jelentősen nő. A szocialista termelési viszonyok uralomrajutása a mezőgazdaságban azt jelenti, hogy a mezőgazdaság munkaképtelen öregjeit is részben az államnak, részben a termelőszövetkezeteknek kell eltartania. Ugyanakkor nagy mértékben kiszélesül a társadalombiztosításba bevontak köre, s az ötéves terv végére lényegében az egész lakosság ingyenes orvosi ellátásban, kórházi kezelésben részesül. Az oktatás, a szakképzés kiszélesítése és magasabb színvonalra emelése is jelentős társadalmi kiadásokkal jár. Egyre nő a középiskolások és egyetemi hallgatók száma, de a szakmunkás-képzés is nagyobb társadalmi alapokat köt le. Az iskolareform megvalósítása tehát nemcsak a felhalmozási alapból, hanem a fogyasztási alapból is növekvő részt von el.

A második ötéves tervben még nem történik lényeges változás a munkások és parasztok jövedelmének egymáshoz való viszonyában. Lényegében azonos ütemben fog növekedni a munkásság és a parasztság jövedelmi színvonala. Nem tervezünk jelentősebb árleszállítást sem. Azonban célunk, hogy meggátoljunk minden burkolt áremelést, hogy a mezőgazdasági termelés fellendítésével elejét vegyük egyes mezőgazdasági termékek (zöldség, gyümölcs stb.) áremelkedésének, sőt a fogyasztási cikkek árarányainak javítása céljából, csökkentjük egyes cikkek árát.

A különféle tényezők összhatását figyelembe véve indokolt, hogy a második ötéves tervben is lényegesen gyorsabban nőjjön a munka termelékenysége az iparban, mint ahogyan az átlagbérek emelkednek. A jelentős ütemkülönbségre tehát végső soron azért van szükség, hogy kiszélesíthessük a termelőerők fejlesztésére fordítandó alapokat, meggyorsuljon a munkatermelékenység növeke-

Digitized by Google

dése, a dolgozók jólétének emelkedése, szélesebb alapot biztosítsunk a társadalom tagjainak ahhoz, hogy képességeiket szabadon kifejleszthessék.

•

Jelenleg ipari üzemeinkben hozzáigazítják a normákat a megváltozott technikai és üzemszervezési feltételekhez. A normák korszerűsítésének célja az, hogy meggyorsuljon a munkatermelékenység növekedése és ugyanakkor biztosítsuk a különbséget a termelékenység és az átlagbérek növekedési üteme között. A normák korszerűsítése azonban csak akkor vezet jobb munkateljesítményekre, ha a munkásokkal megértetjük annak szükségességét és helyes normákat állapítunk meg.

A régi normák akadályozzák a munkatermelékenység növekedését. A munkások túlnyomó többsége a megváltozott termelési feltételek között (új technika, jobb munkaszervezés stb.) teljesítményét olyan színvonalra emelte, amely elérte a maximális átlagbért; vagyis a további teljesítménynövelésért már nem kap több bért. Ezért a munkás a teljesítmények fokozásának lehetőségeit már nem használja ki, nem érdekelt abban.

Miért alkalmazzuk a bérplafon rendszerét, ha ez akadályozza a teljesítmény növekedését. Alapvetően éppen a normarendszer hiányosságai teszik szükségessé az átlagbérek felső határának megállapítását. 1960-ban a teljesítménybérben dolgozóknak csak mintegy 14—20, az összdolgozóknak pedig csupán 7—10 százalékát bérezték műszakilag megalapozott normák alapján. Ha tehát ilyen alapon szabadon nőhetnének az átlagbérek, egyrészt csökkenne a termelékenység és az átlagbérek növekedési ütemkülönbsége, másrészt fokozódnának a kereseti aránytalanságok, hiszen nem egyformán változnak a teljesítmény növelésének feltételei és eltérő a normák megalapozottsága az egyes területeken. Ha a normákat műszakilag megalapozzuk és a feltételektől függően rendszeresen változtatjuk, nincs is szükség bérplafonra, nem kell tartani a keresetaránytalanságok fokozódásától sem.

A munkások többsége megérti a normák megváltoztatásának a szükségességét. Kevesen vannak, akik úgy érvelnek, hogy csak akkor fokozzák teljesítményüket, ha annak arányában több bért is kapnak. Ezek csak a saját, egyéni érdekeiket látják és megfeledkeznek a társadalom közös érdekeiről, a társadalmi szükségletek kielégítéséről, ami végső soron az egyének jólétének is alapja.

A teljesítmények növekedésével együtt emelni kell az átlagbéreket is úgy, hogy közben a szükséges ütemkülönbség fennmaradjon. A normarendezésnél azonban nem globálisan kell megítélni a teljesítmények növekedése és az átlagbérek emelkedése kö-

Digitized by Google

zötti összefüggést. Elemezni kell azt is, mi a termelékenység fokozódásának a forrása.

Az egyes munkás teljesítménye vagy azért emelkedik, mert a munkás intenzívebben dolgozik, jobban kihasználja a munkaidőt, emeli szakképzettségének színvonalát, újít, ésszerűsít, jobban megszervezi munkáját, vagy pedig azért, mert nagyobb teljesítőképességű, modernebb termelőberendezést bíztak rá, jobban megszervezik a munkát az üzemben és az egész népgazdaságban.

Az előbbi esetben tehát alapvetően a munkás érdeme a nagyobb teljesítmény, ezért az az igazságos és a helyes ösztönzés is, ha bére ugyanolyan, vagy megközelítően ugyanolyan mértékben nő, mint a teljesítménye. Ha azonban a teljesítmény azért fokozódik, mert a társadalom biztosította alapvetően ennek előfeltételeit (tehát korszerűsítették a termelőberendezéseket és a technológiát, fejlettebb munkaszervezési formákat vezettek be stb.), akkor nem lenne igazságos, hogy az ebből származó előnyöket kizárólag vagy döntően azok a munkások élveznék, akiket a társadalom ellátott jobb gépekkel, berendezésekkel. Ilyen esetben tehát olyan degreszsziót kell alkalmazni, amely lehetővé teszi, hogy a termelékenység növekedésének eredményeiből az egész társadalom részesedjék. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy ilyen teljesítménynövekedésnél nem emelkedhetnek az átlagbérek. Egyrészt a technika fejlődése szükségszerűen maga után vonja a szakképzettség növekedését is. Másrészt az új, korszerűbb gépen dolgozó munkást érdekeltté is kell tenni az új technika alkalmazásában. S végül a technika fejlődése alapján emelkedő munkatermelékenység éppúgy lehetőséget teremt a munkás bérének emelkedéséhez, mint a társadalom minden egyes tagjának életszínvonal-növekedéséhez.

Ipari bérrendszerünkben jelenleg nincs közvetlenül összekapcsolva az átlagbérek növekedése a munka termelékenységének emelkedésével. Csupán két iparágban, a szénbányászatban és az építőanyagiparban emelkedhetnek az átlagbérek a természetes mutatókban mért termelékenység-növekedés alapján jelentős degresszivitással. Az átlagbérmeghatározásnak ez a merev rendszere természetesen korlátozza a munka szerinti elosztás ösztönző hatását a munka termelőerejének a növelésére. Az a feladat tehát, hogy megteremtsük az átlagbéreknek a termelékenység növekedésétől függő változásának rendszerét. Ennek az a feltétele, hogy tökéletesítsük a munkatermelékenység mérésének módszereit, kidolgozzunk olyan statisztikai módszereket, amelyek alapján kielégítően megállapítható a termelékenység növekedésének üteme az egyes üzemekben, de meghatározható az is, milyen forrásból származott a termelékenység emelkedése.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy ha agitációnkban igényesebbek leszünk és a gazdasági fejlődésnek e cikkben felvázolt

Digitized by Google

objektív összefüggéseit feltárjuk, megmagyarázzuk a dolgozóknak, akkor egyrészt sok kétkedést eloszlatunk, másrészt kiszélesítjük azoknak a körét, akik öntudatosan munkálkodnak népgazdasági terveink teljesítésén, mert meggyőződtek arról, hogy a termelékenység és az átlagbérek növekedése közötti ütemkülönbség és a normarendezés is szükségszerű. De meggyőződnek arról is, hogy az ütemkülönbség s ennek fenntartása érdekében a normák korszerűsítése nem ellentétes egyéni érdekeikkel sem Ha pedig egyre többen dolgoznak ennek tudatában, meggyorsul a munka termelékenységének a fokozódása és lehetővé válik, hogy a reálbérek növekedésének tervét is túlteljesítsük.

Digitized by Google

A nyugat-európai munkásság a német militarizmus ellen

Írta KEPES IMRE

Mintha a nyugatnémet militarizmus háborús kardcsörtetése az utóbbi időben lekerült volna a napi sajtó első oldalairól. Talán Kongó, Laosz, Algéria és legutóbb Kuba, az imperialistáknak a gyarmati rendszer szétesésének megakadályozására elkövetett elkeseredett katonai akciói és gaztettei kötötték volna le a világközvélemény figyelmét. Pedig most, amikor a világon a nemzetközi feszültség enyhülésének reménye éled, a béke szent ügyének szolgálatában éppen arra van szükség, hogy az Eisenhower—Dulles-i korszak hidegháborús politikáját átmenteni igyekvő bonni katonai klikk és a mögötte álló monopóliumok hideg- és melegháborús törekvéseit kíméletlenül leleplezzük, a békés egymás mellett élésnek és a leszerelésnek fő ellenségét Európában a népek leghőbb óhajának teljesítésére kényszerítsük.

*

Európában ma egyetlen olyan állam van, amely nem nyugodott bele a hitleri Németország katonai vereségébe, és nyíltan a második világháború befejezésével kialakult országhatárok megváltoztatására törekszik: a Német Szövetségi Köztársaság. A Nyugat-Németországban uralkodó, revansista ábrándokban élő militarista körök: a nagy monopóliumok, a náci-junker tábornokok és katonatisztek, valamint a volt hitleri bürokrácia maradványai — nem ismerik el a szocialista Német Demokratikus Köztársaság, az első német békeállam létezését és katonai támadással akarják azt „visszacsatolni". Területi igényeket támasztanak Lengyelországgal, Csehszlovákiával szemben, újból annektálni kívánják Ausztriát, és végső soron a Szovjetunió és az európai szocialista országok megtámadására készülnek. Szembefordulnak a Szovjetunió javaslatával, amely az Európában kialakult tényleges helyzetet figyelembe véve a két német állammal kötendő békeszerződést és Nyugat-Berlin szabad várossá nyilvánítását ajánlja. A szovjet kor-

Digitized by Google

mánynak a bonni kormányhoz intézett február 17-i emlékiratát Adenauer, kölni választási beszédében „elfogadhatatlannak" minősítette.[1] A nyugatnémet militaristák folytatni akarják a hidegháborút", és ellenségei a békés egymás mellett élésnek, halálos ellenségei a békének. Amikor Strauss nyugatnémet hadügyminiszter ez év elején, Kennedy hivatalba lépése után az Egyesült Államokban járt, az US News and World Report tudósítójának kérdésére, hogy „szükséges-e a »hidegháború« folytatása?", így válaszolt: „Igen. Sajnos, nem felelhetek másképp..." Egy további kérdésre pedig, a békés egymás mellett éléssel kapcsolatban fejtette ki a véleményét: „Egyesek végleges megoldást, hogy úgy mondjam, végleges megállapodást akarnak Kelet és Nyugat között. Nincs végleges megoldás mindaddig, míg Eurázsia a világforradalmárok kezében van."

A nyugati polgári sajtó nyíltan ír arról, hogy az 1955 májusában hatályba lépett párizsi szerződés óta, amellyel az USA, Nagy-Britannia és Franciaország kormányának bűnös elhatározásából a Német Szövetségi Köztársaságot a NATO-ba felvették, a nyugatnémet hadsereg 12 hadosztályának, azaz 350 000 embernek és a mintegy 150 000 főből álló segéderőnek felállítása, a legmodernebb fegyverekkel való felszerelése és kiképzése tervszerűen folyik. Ez a *káder*hadsereg, amelyben négyszer annyi a tisztek száma, mint az 1932. évi Reichswehrben volt — köztük 139 tábornok —, a páncélosok, a tüzérség és a légierők „hagyományos" fegyverein kívül ma már rendelkezik többféle legmodernebb rakétafegyverrel is, és tárgyalások folynak a nagyhatósugarú Polaris rakétákkal való felfegyverzéséről.[2] Nyugat-Németország területén atomrakéta-kilövőpályák egész hálózatát építették ki. Már a múlt év tavaszáig több mint 300 atomágyú és irányított lövedék-kilövőteret létesítettek, és körülbelül 400, légi fegyverekhez szükséges rakétakilövő berendezést állítottak fel.[3] Ha mindehhez hozzátesszük, hogy az Euratom (Európai Atomközösség) megállapodása alapján Nyugat-Németországban megkezdik az első atommeghajtású hajó építését, hogy a Bundeswehr részére az USA-ból vásárolt fegyverszállítások évi összegét 1961-ben 250 millió dollárról 350 millióra emelték, továbbá, hogy a nyugatnémet ipar nagy része: a Heinkel-Messerschmitt, Bayerische Motoren-Werke, Klöckner, Daimler-Benz, stb. különböző katonai felszerelések gyártásával van elhalmozva, és az 1961. évi bonni költségvetés 50 milliárd márkás kiadásaiban a hadikiadá-

[1] A TASZSZ 1961. március 5-i jelentése.

[2] Démocratie Nouvelle, 1960. október, 22. oldal. Cahiers du Communisme, 1960. december, 1955—1956. oldal és a nyugati polgári napi sajtó.

[3] Weissbuch über die Politik der beiden deutschen Staaten. Az NDK külügyminisztériumának kiadványa, 1960. május, 31—32. oldal.

Digitized by Google

sok 23 milliárdos összeggel szerepelnek, az NSZK külpolitikai vonala világosan kirajzolódik.

A potsdami egyezmény felrúgásával létrehozott militarista bonni államnak ez az arzenálja — bármennyire szörnyű így egymagában is — még nem meríti ki a nyugatnémet militarizmus katonai potenciálját. Amikor ez év januárjában Strauss, bonni hadügyminiszter a Bundeswehr kiépítésének főfelügyelői tisztségére a háborús bűnös Foertsch tábornokot ajánlotta, arról is beszámolt, hogy folyamatban van a Bundeswehr kiépítésének utolsó szakasza. Miből áll ez az utolsó szakasz? Múlt év augusztus 19-én a Bundeswehr náci-tábornokainak csoportja „A hatásos védelem feltételei" címmel egy, a bonni hadügyminisztérium által előzetesen jóváhagyott *emlékiratot* hozott nyilvánosságra, amely három főkövetelést tartalmazott: 1. Vezessék be Nyugat-Németországban a bonni törvények szerint már elfogadott, de a NATO 1954. évi londoni és párizsi szerződéseibe ütköző általános hadkötelezettséget, 2. a Bundeswehr épüljön a NATO-ra, a NATO-országok legyenek a Bundeswehr hadtápterülete és katonai támaszpontjai, 3. Szereljék fel a Bundeswehrt atomfegyverekkel. Mindhárom követelés végrehajtása — ha nem is zökkenőmentesen — folyamatban van.

Szükséges az „utolsó szakasz" néhány olyan vonására rámutatni, amely lényeges a nyugatnémet militarizmus elleni harc szempontjából.

Kezdjük a támaszpontokkal. Amit Hitlernek csak részben, a villámháború minden eszközével és csak rövid időre sikerült elérnie, azt most Adenauerék kardcsapás nélkül kezdik megvalósítani. Az érintett nyugat-európai országok kormányainak beleegyezésével Franciaországban, Portugáliában, Spanyolországban, Görögországban és Törökországban, Norvégiában, Belgiumban, Hollandiában, és most már Angliában is, megjelentek a Bundeswehr egységei, vagy tárgyalások folynak arról, hogy a közeljövőben megjelenjenek. Gyakorlótereket, katonai szertárakat, raktárakat létesítenek, repülőtereket, rakéta-kilövőpályákat állítanak fel. Franciaországgal 1961-re 35 000 nyugatnémet katona bevonulásáról történt megállapodás és a Bundeswehr hadianyagát és egyéb készleteit főleg Franciaország területén helyezik el. A náci-generálisok említett memoranduma szerint: „A NATO-hoz való tartozás lehetővé teszi a Bundeswehrnek, hogy polgári és katonai utánpótlását elhelyezze és a védelemhez szükséges teret és elrendezést biztosítsa". Ma már a Bundeswehr hadtápterülete és támadási támaszpontrendszere Nyugat-Európa legtöbb országára kiterjed.

A hátország és felvonulási terület ily módon való kiszélesítésével egyidejűleg, a nyugatnémet militaristák arra törekszenek, hogy a NATO-haderőkön belül az európai NATO-csapatok vezeté-

Digitized by Google

sét magukhoz ragadják. Heusinger, a Bundeswehr volt főinspektora, máris a NATO állandó katonai bizottságának elnöke lett; Speidel tábornok már 1957 óta a NATO középeurópai szárazföldi erőinek főparancsnoka; a nyugatnémet tisztek száma a NATO különböző katonai parancsnoki posztjain az 1959. évi 230-ról 1960-ban 650-re emelkedett.[4]

A nyugatnémet militaristáknak az atomfegyver megszerzésére irányuló makacs igyekezete elsősorban a népek ellenállásába ütközik és mindeddig ezen hiusult meg. Azonban a versengő imperialisták hatalmi kérdése is ez, különösen az Amerikai Egyesült Államok és Nyugat-Németország között. Az USA mindent elkövet, hogy az atomfejek megtartásával monopóliumát partnerével szemben megőrizze, mivel attól tart, hogy a Bundeswehr a nukleáris fegyvert — legalábbis zsarolásra —, ellene is felhasználhatja. Bonn pedig a továbbító eszközök, a kilövő pályák, rakéták stb. megszerzésével és a NATO katonai vezetésére törekedve továbbra is azon igyekszik, hogy a nukleáris fegyver birtokába jusson.

A militarizmusnak, mint az elnyomó osztály eszközének jellemzője, hogy *minden* fajta politikai kérdést a fegyverek hatalmára támaszkodva kíván megoldani, mind a külpolitikában, mind a belpolitikában. Ezért mondta Lenin, hogy a militarizmus *„mindkét formájában* nem egyéb, mint a kapitalizmus ‚életmegnyilvánulása': úgy is, mint katonai erő, amelyet a kapitalista államok *külső összeütközéseik során* használnak fel . . . s úgy is, mint az uralkodó osztályok fegyvere a *proletariátus mindennemű (gazdasági és politikai) mozgalmainak letörésére* . . ."[5] (Aláhúzás tőlem. K. I.) nem nehéz bebizonyítani, hogy a bonni militarizmus „belső" megnyilvánulásában is ugyanolyan agresszív, mint kifelé.

A németországi osztályharc fő jellegzetessége ma az, hogy az egymással szembenálló két alapvető osztály: a munkásosztály és a burzsoázia, egy nemzeten, egy országon belül két, különböző társadalmi rendszerű, területileg is elhatárolt *államra* támaszkodik. A Német Demokratikus Köztársaságnak, a munkásosztály, a dolgozók államának létrejötte és erősödése következtében a bonni militarizmus ma már nem képes arra, hogy egész Németországban érvényesítse a monopoltőke érdekeit, sőt magában Nyugat-Németországban is számolnia kell a szocialista világrendszernek és az NDK-nak a lakosságára gyakorolt befolyásával.[6] Ezért osztályuralmának megszilárdítása és hódító törekvései érdekében is fokozza provokációit

[4] Militärpolitischer Rückblick 1960. Neues Deutschland, 1960. dec. 30.

[5] Lenin: A harcos militarizmus és a szocialdemokrácia antimilitarista taktikája. Megírásának ideje: 1908. Lenin Művei 15. kötet, Szikra 1955. 190. oldal.

[6] Ezzel összefüggésben lásd: A Moszkvai Nyilatkozat és a német kérdés. Társadalmi Szemle 1961. március 58—60. oldal.

Digitized by Google

az NDK ellen, és növeli az elnyomást és a terrort befelé. Az általános hadkötelezettségi törvény elfogadásának, a volt náci funkcionáriusoknak a Bundeswehrbe való felvételének az előjátéka 1956-ban a kommunista párt betiltása volt. Úgy vélték, ha illegalitásba kényszerítették a nyugatnémet dolgozók harcának vezetőjét, úgy megnyitották a sorompót Nyugat-Németország teljes militarizálása előtt. Azóta százakat, sőt ezreket börtönöztek be úgynevezett „keleti kapcsolatok" miatt. Most egy olyan „szükségállapot- és szükségszolgálat-törvényt" akarnak keresztülhajszolni, melyről a Marburg-i egyetem professzora, Wolfgang Abendroth úgy nyilatkozott, hogy „a szövetségi kormány ezen terveivel feltámadását ünnepelné a Todt-szervezet."[7] Hogy Hitler kényszermunka szervezete, a „Todt" mi volt — nem kell magyarázni. Mennyire helytállóak a militarista bonni államra vonatkozólag Engels szavai: „A hadsereg lett az állam főcélja, öncél lett; a népek még csak arra valók, hogy a katonákat szolgáltassák és etessék."[8]

E néhány példából is — úgy véljük — világosan kibontakozik a nyugatnémet militarizmusnak a társadalmi élet minden területét átfogni törekvő igyekezete. A nyugatnémet monopoltőkének a Közös Piacon keresztül és egyéb úton más országokba való behatolásával és a katonai támaszpontok megszálló rendszerének kiépítésével pedig felkészül arra is, hogy Franciaországban és más országokban is zsandár legyen.

A bonni militarizmus azonban, miközben katonai potenciálját, akcióképességét és bázisait növeli, az ellene vívott harc alapjait is szélesíti és mélyíti. *Erősíti az objektív feltételeit annak, hogy a dolgozók gazdasági és politikai küzdelmei mindinkább összefonódjanak a békeharccal egy országon belül és nemzetközileg is, hogy a háború elhárításáért harcoló európai erők egyre szervezettebben a szocializmus erőire támaszkodjanak.*

*

A világban kialakult új erőviszonyok lehetővé teszik, hogy akadályokat állítsunk a német militarizmus háborús törekvései útjába és meggátoljuk, hogy — minden eddiginél nagyobb pusztítást okozva — harmadszor is lángba borítsa Európát és az egész világot.

Az új világháborút előkészítő erők elleni harc legkövetkezetesebb szervezője és folytatója a nemzetközi munkásosztály, amely természetes ellensége a háborúnak , amely a kapitalizmusnak — a kizsákmányolás és egyben az ember ember által való pusztítása rendszerének megszüntetésére hivatott. Ebből fa-

[7] Frankfurter Rundschau, 1961. január 30.
[8] F. Engels: Anti-Dühring. Szikra 1948. 161. oldal.

Digitized by Google

kad az is, hogy ennek, az emberiség létét érintő küzdelemnek a munkásosztály által már megteremtett új társadalmi rendszer a fő bázisa és döntő tényezője.

A Szovjetunió és az európai szocialista országok sokoldalúan harcolnak a német militarizmus ellen. Küzdenek a két német állammal kötendő békeszerződésért, Nyugat-Berlinnek szabad várossá nyilvánításáért, a „frontváros" hidegháborús tűzfészkének megszüntetéséért. A második világháború maradványaként még ma is meglevő háborús állapot megszüntetése azért a legfontosabb feladat, mert a hidegháború fenntartását és az atomháborúra való készülődést éppúgy, mint a belső militarizálást a háborús provokációs légkör éleszti és ez szolgál a bonni terjeszkedések leplezéséül is.

A Szovjetunió, a potsdami szerződésnek megfelelően segítette Németország békés, demokratikus fejlődését és arra törekedett, hogy ne engedje meg a militarizmus újjáéledését. A német munkásosztály, a német nép a Szovjetunió és a többi szocialista ország támogatásával felépítette első békeszerető szocialista államát, az NDK-t. Nyugat-Németországban viszont az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország vezetőinek jóvoltából ellenkező fejlődés ment végbe. A fenyegető veszély láttán a Szovjetunió számos javaslatot dolgozott ki, s az utolsó mintegy három évben több ízben megkísérelte, hogy a német békeszerződést létrehozza és a nyugat-berlini kérdést rendezze. Az érdekelt kormányokhoz és az ENSZ-hez intézett felhívásában azt is közölte, hogy közös megegyezés hiányában kész arra is, hogy a vele egyetértő kormányokkal együtt *egyoldalúan* kösse meg a békét a Német Demokratikus Köztársasággal.

A szocialista országok a legmesszebbmenően támogatják a szovjet diplomácia erőfeszítéseit a német kérdés megoldására és az általános és teljes leszerelésre vonatkozó javaslatát. A Lengyel Népköztársaság 1957 októberében terjesztette az ENSZ elé az úgynevezett Rapaczki-tervet egy közép-európai atommentes övezetre vonatkozólag, mely magába foglalná Lengyelország, Csehszlovákia, az NDK és Nyugat-Németország területeit. Ehhez a tervhez a Magyar Népköztársaság is csatlakozott. Az NDK kormánya arra szólította fel a bonni kormányt, hogy a két német állam kössön egymással 10 évre szóló békemegállapodást, szüntesse meg a fegyverkezést, kezdje meg a leszerelést és egyesüljön konföderációs alapon egy egységes békeszerető német államban. A Varsói Szerződés tagállamainak politikai tanácskozó testülete pedig ez év március végén hozott határozatában foglalt állást a német békeszerződés és Nyugat-Berlin szabad várossá nyilvánítása mellett.

Digitized by Google

Az európai tőkés országok munkásosztályának és népeinek a nyugatnémet militarizmus ellen vivott küzdelme szoros kapcsolatban áll a szocialista országok harcával, abból merít fokozott erőt, szilárdságot és perspektívát a győzelemre. Ezt fejezte ki az a felhívás, melyet Európa tőkés országainak kommunista pártjai intéztek ezen országok összes dolgozóihoz, összes demokratáihoz 1959 novemberében, Rómában megtartott értekezletükről. A kommunista és munkáspártok 1960 novemberi moszkvai nyilatkozata megerősítette és kiterjesztette ennek gondolatait.

A bonni militarizmus ellen a szocialista országok részéről és az európai tőkés országokban folytatott küzdelem belső összefüggéséből következik, hogy a nyugat-európai dolgozók harci erejét is növeli a *szocializmus fejlődése és a nemzetközi munkásmozgalom egysége.* Azonban a nyugatnémet militarizmus elleni harc sikeréhez elengedhetetlen, hogy a *kommunizmus erői magukkal ragadják a békéért küzdeni vágyó többi erőt is.*

A nyugatnémet militarizmus *fő propaganda fegyvere* az *antikommunizmus,* amelynek segítségével a *békeharc erőinek megbontására törekszik* és „indokolja" fegyverkezését. Antikommunizmusának konkrét tartalma a Német Demokratikus Köztársaság elleni testvérháborúra uszítás, s a Szovjetunió, a Lengyel Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság elleni revansista, soviniszta hajsza. S míg a nemzetközi erőviszonyok eltolódása a kommunizmus javára egyre kilátástalanabbá teszi a nyugatnémet militarizmus terveit, az Adenauer-kormány gyűjti, ösztönzi, felhasználja a hitleri nácizmus megmaradt erőit. Az NSZK kereszténydemokrata és keresztényszocialista mezben játssza ki magát „jogállamnak" a „demokrácia", a „szabad világ", a „keresztény hit", az „erkölcs" védelmezőjének és így kínálja fel magát a nemzetközi, főleg az amerikai monopoltőkének a kommunizmus elleni harcra.

Persze az antikommunizmus így, ebben a lepelben inkább hat a tömegekre, mint a hitleri tábornokok és a Bonnba átmentett náci funkcionáriusok szájából. De még ennél is hatásosabb — legalábbis úgy vélik — az, ha „a munkásosztály nevében" támadják a kommunizmust, s *a jobboldali szociáldemokrata vezérek segítségével törekednek a békeharc szövetségeseit a kommunizmustól, a szocialista országoktól elriasztani, azokkal szembeállítani, a nem proletár szövetségeseket a szocializmusról leválasztani és magának a munkásosztálynak a sorait is megbontani.* Az SDP olyan hétpróbás munkásárulói, mint Willy Brandt, a nyugat-berlini polgármester, aki az SDP kancellárjelöltje az ez évi választásokon, vagy Erler, Wehner és társaik, miután 1945—46-ban megakadályozták, hogy létrejöjjön a munkásosztály egysége egész Németországban,

Digitized by Google

azóta és most különösen, a kommunistaellenesség, a testvérgyűlölet és szovjetellenesség makacs hirdetői.

Az SDP godesbergi programjának mellékleteként „A kommunizmussal való szembenállás dokumentációja" címmel „antikommunista kiáltványt" adtak ki és fenntartás nélkül átvéve a bonni háborús uszítók szólamait, kijelentették, hogy engesztelhetetlen ellentétben állnak a „totalitarizmus jelenleg legfenyegetőbb formájával, a kommunizmussal."[9]

A jobboldali szociáldemokraták nyíltan támogatják a NATO-fegyverkezést és ma már közvetlenül a Bundeswehr revansista atomőrültjeinek programját is. Míg az SDP 1958. évi stuttgarti kongresszusa még a hadkötelezettség ellen foglalt állást, 1959-ben, Godesbergben már feladták ezt az ellenállást: 1960-ban Hannoverben pedig már nemcsak az általános hadkötelezettséget hagyták jóvá, hanem „visszaélések elleni biztosíték esetén" a bonni militaristák „szükségtörvényeit" is, sőt — a küldöttek jelentős részének tiltakozása ellenére — egyetértettek a NATO-n belül a Bundeswehr atomfegyverkezésével is. Ezek után írta a nyugatnémet Die Welt: „Sok mindent Adenauer sem mondhatott volna másképpen, mint ahogy ezen a kongresszuson elhangzott." Amilyen mértékben a militarizmus megvalósítja terveit, a jobboldali szociáldemokrata vezetők a nyugat-német militarizmus *közvetett támogatóiból*, mindinkább annak *közvetlen kiszolgálóivá* süllyednek. Túltéve a munkásárulásban történelmi elődeiken, a Scheidemannokon, Noskékon is, nemcsak a háború kitörésekor és alatt, hanem már az agresszió *előkészítésénél* nyújtanak közvetlen segítséget a német militarizmusnak.

A nyugat-német munkásárulókhoz többé-kevésbé azonos hangnemben csatlakoznak a többi nyugat-európai szociáldemokrata vagy szocialista pártok, valamint az Angol Munkáspárt jobboldali vezetői. Ők is törlik pártjaik programjából mindazt, ami, hacsak szavakban is, a marxizmusra, az osztályharcra emlékeztet. Így az osztrák, a dán szociáldemokrata párt, az Angol Munkáspárt stb. munkásárulói, a szociáldemokrata tömegek jelentős részének ellenállása ellenére, új, a marxizmustól idegen programokat fogadnak el. Ezekben a programokban és programtervezetekben a „modern", a „népi" kapitalizmusról fecsegnek vagy — mint a francia szocialista párt új programtervezete — olyan kapitalizmusról, amely az állam beavatkozásával „elkerüli a válságok végzetszerűségét",[10] legjobb esetben pedig egy úgynevezett „demokratikus

[9] Die Psychologische Kriegsführung der westdeutschen Militaristen und der Antikommunismus rechter sozialdemokratischer Führer. Einheit, 1960. május. Melléklet 17. old.

[10] J. Moch. Revue Socialiste No 128, déc, 1960. (Idézve France Nouvelle, 1961. márc. 29. alapján.)

Digitized by Google

szocializmusáról". Ezzel próbálják leszerelni az osztályharcot. A monopoltőke osztályuralmát elfedve, a „demokrácia védelmével" indokolják a kapitalista „honvédelmet" is. Az antikommunizmus és burzsoá nacionalista „honvédelem" eképpen kapcsolódik össze a jobboldali szociáldemokrata ideológiában.

A bonni szociáldemokrata vezérek „a meghitt együttműködés elmélyítésére" megállapodást kötnek a legsovinisztább fasiszta csoportokkal, az úgynevezett „Előzöttek Szervezetével". „Saját" országuk monopoltőkéseinek érdekeit képviselve pedig „nemzeti" alapon szembeállítják egymással az egyes országok munkásságát, azon imperialista ellentéteknek megfelelően, melyek a NATO szövetségen belül vannak.

Mindennek ellenére tömörülnek, szervezettebbekké és harcosabbakká válnak az európai tőkés országokban azok az erők, melyeket felrázott a német militarizmus előretörése, a külföldi támaszpontokon való megjelenése és az atomháborús kardcsörtetés, a melyekben mind jobban erősödik a Szovjetunió és a többi szocialista ország iránti bizalom. *Áttörik a kommunistaellenességgel és a nacionalizmussal támasztott korlátokat* és az európai tőkés országokban fejlődik a bonni militarizmus elleni harc.

• • •

Ma már egyre gyakrabban hangzik fel a tiltakozó kiáltás Európa tőkés országaiban: „Ne adjanak atomfegyvert a hitleri generálisok kezébe! Ne engedjék meg, hogy katonai támaszpontokat létesítsenek! Számolják fel a meglevőket! Szerelják le és semlegesítsék Nyugat-Németországot! Oszlassák fel a katonai és új SS alakulatokat!".

Franciaországban, különösen a nyugat-német határon és azokban a helységekben, ahova a Bundeswehr egységei megérkeztek, (Mourmelonban, Sisonneban) tömegtüntetésekkel tiltakoztak a német csapatok bevonulása ellen. A náci haláltáborokból megmenekült francia hazafiak felöltötték a koncentrációs táborban viselt csíkos rabruhájukat és így, röpcédulákat osztogatva tüntettek. Ezrek emelték fel szavukat a nácik által kivégzett hősök emlékműveinél, s megesküdtek, hogy nem tűrik el a kivégzettek emlékének meggyalázását. A párizsi Sorbonne professzorai, oktatói és diákjai, az első világháború fegyverszünetének tavalyi évfordulóján, november 11-én tiltakozó gyűlést tartottak. Olyan személyiségek, mint Paul Boncourt, volt miniszterelnök, Paul Bastien, Pierre Cot volt miniszterek, Tubert és Le Corguille tábornokok nyilatkozatban ítélték el a német támaszpontok létesítését, a Bundeswehr atomfegyverekkel való felszerelését, a revansista törekvéseket és a nyugat-német új nácizmust.

Digitized by Google

Amikor ez év elején Heusinger Londonba érkezett, hogy tárgyalásokat folytasson a német kiképzőtáborok létesítéséről, a Daily Telegraph is így írt: „Az angol átlagpolgár nem lehet közömbös az iránt, hogy a brit tisztek egy volt náci tábornokkal ülnek egy asztalnál és arról tárgyalnak, hogy Anglia területén adjanak segítséget a német csapatok kiképzéséhez." Majd, mikor köztudomásúvá vált, hogy az angol kormány jóváhagyta ezen kiképző táborok létesítését, a News of the World hetilap evvel a fejléccel jelent meg: „Vigyázat, jönnek!". Tüntetések az utcákon és a mozikban, a kiképzőtáborok helyén; interpellációk az alsóházban stb.: így fogadta Anglia népe a Bundeswehrt. A belgiumi Arendonkba, ahol a német támaszpontot felállították, a teherautók és személykocsik egész karavánja szállította a tüntetőket, akik a nácik által a múlt világháborúban itt kivégzett hősök emlékművénél fogadtak hűséget az ellenállás harcosainak emlékéhez. Dániában, a NATO-haderők Hold Fast néven szervezett hadgyakorlata idején, a dán tartalékosok egyharmada kérte felmentését e gyakorlatok alól, peticiók tömegével fordultak a dán kormányhoz és röpcédulákkal tiltakoztak az ellen, hogy német parancsnokság alá helyezzék a dán csapatokat. Maga Christensen dán tábornok is megtagadta, hogy Jütlandban és Schleswig-Holsteinben állomásozó egységeit a Bundeswehr tisztjei parancsnokolják. Norvégiában többek között a szociáldemokrata párt ifjúsági szervezete követelte, hogy a kormány változtasson politikáján és ne engedje meg német támaszpontok létesítését. Olaszországban tiltakozó tömeggyűlések és tüntetések voltak. Velio Spano kommunista szenátor interpellációjában követelte, hogy az olasz kormány adjon felvilágosítást a Szardíniában felállított nyugat-német támaszpontokról. Alberto Moravia és Pier-Paolo Pasolini neves írók, Luchino Visconti filmrendező és mások felemelték szavukat. Görögországban a Manolisz Glezosz kiszabadításáért folyó szakadatlan harc a német militarizmust és görög híveit veszi célba. Hiszen, Glezosz volt az, aki az Akropoliszról letépte a horogkeresztes zászlót. A Merten-ügy leleplezései nyomán fellángolt a tiltakozás: Athén és Pireus kerületeinek összes demokrata aktivistái közös nyilatkozatban tiltakoztak a nácikkal kollaborált Karamanlisz miniszterelnök jelenlegi hazaáruló, hidegháborús politikája ellen.

Magában Nyugat-Németországban is, ahol a világbéke európai főellensége „otthon" van, jelentős tömegmozgalom bontakozott ki az atomfegyverkezés ellen, különösen a Ruhr-vidéken. Dortmund és Essen vasmunkásai, Gelsenkirchen és Recklinghausen bányászai, Velbert lakossága ilyen jelszavak alatt vonult fel: „Halál az atomhalálra! Gondoljatok Hirosimára és Nagaszakira! Az atom-

Digitized by Google

fegyverkezés: öngyilkosság!". Baden-Württemberg tartományban a katonai behívó ellen tüntettek a múlt világháborúban is részt vett 1922-es évfolyambeliek. Sok fiatal az NDK-ba települ át, hogy kivonja magát a katonai szolgálat alól. Közismert a göttingeni egyetemi tanárok atomháború-ellenes felhívása. Múlt év áprilisában Hamburgból és Brémából fekete zászlók alatt vonult a békeharcosok menete Bergen-Hohneba, a NATO nyugat-németországi atomkísérleti központjához. Gyarapodik a száma azoknak, akik „lelkiismereti okokból" kérik katonai felmentésüket: az utolsó hónapokban 9000 ilyen kérelmet nyújtottak be. Ez évben, húsvétkor ismét jelentős „atombomba-ellenes menetelést" szerveztek Frankfurt környékén.

A különböző országokban lefolyt tömegakciókhoz, tiltakozó demonstrációkhoz tartoznak a volt náci koncentrációs táborok helyén szervezett hatalmas nemzetközi tömeggyűlések; így az, amelyet ez év áprilisában Sachsenhausenban tartottak, melyen a delegáltak ezrei tüntettek a nyugat-európai országokból is, a nácizmus újjáéledése és a bonni militarizmus atomhalállal fenyegető készülődései ellen. Mind erősebb a nemzetközi visszhangja a leleplezéseknek, melyek az NSZK-ban, a Bundeswehrben és a NATO vezérkarban is fontos szerephez jutott nácik bűneit tárják fel. Az Oberländerek, Globkék, Heusingerek, Speidelek, Foertschök és társaik eltávolításának és felelősségrevonásának követelésére Oberländert kénytelenek voltak eltávolítani a miniszteri székből, Globke, Adenauer bizalmi embere pedig a napokban jelentette be, hogy még ez évben „nyugdíjba megy". Az Eichmann per kapcsán annyira nő a nemzetközi felháborodás, hogy egyre csökken a bonni urak azon reménye, hogy elhatárolva magukat a nácizmustól, megakadályozhatják a jelenleg funkcióban levő cinkosok felelősségének megállapítását, a *mai* bonni militarista rendszer leleplezését.

Ezek csak kiragadott példák arra, hogyan bontakozik ki egyre jobban a *tömegharc* a német militarizmus ellen. *Ereje nagyrészt attól függ, mennyire kapcsolódik össze ez a szorosan vett antimilitarista küzdelem a demokrácia védelméért és kiszélesítéséért, valamint a dolgozók mindennapi követeléseiért vívott harccal.*

Nyugat-Németországban a militarizmus elleni harc főleg „belső" harc, melyet a dolgozók a német imperialista, militarista klikk ellen vívnak, bár a harc éle az amerikai imperializmus és a NATO ellen is irányul. A többi európai tőkés országban, *a nép harca „saját" elnyomói ellen gyöngíti a német militarizmust is, hiszen annak szövetségeseit támadja és esetleg el is szakítja.* Így amikor a múlt év közepén Olaszországban a munkásosztály és a demokratikus erők az OKP vezetésével visszaverték az újjászülető olasz

Digitized by Google

fasizmus támadását a demokrácia ellen és megbuktatták a Tambroni-kormányt, ezzel gátat emeltek a német militarizmus olaszországi terjeszkedési törekvéseinek. Eredményesen kapcsolták össze az újra támadó olasz fasizmus elleni harcot a horogkeresztes mázolások és az Adenauer-barát kormánypolitika elleni küzdelemmel. Belgiumban pedig a közelmúltban a hatalmas általános sztrájkban a munkásosztály akcióegysége arra kényszerítette a belga uralkodó köröket, hogy csapataikat Nyugat-Németországból *visszarendeljék*, gyengítsék a „NATO-pajzsot". A belgiumi harc hatása a *nyugatnémet* munkásmozgalomra is érezhetővé vált: a nyugatnémet szakszervezetek aktív szolidaritásukat fejezték ki a belga dolgozókkal. Legutóbb az ultrák puccsát meghiúsító franciaországi hatalmas tömegmegmozdulás mért csapást a nyugatnémet militarizmus kolonialista törekvéseire. Hiszen a nyugatnémet monopóliumok érdekeltek Észak-Afrikában a szaharai olajforrásokban és ezenfelül stratégiailag is. Adenauer nem akarja, hogy De Gaulle megkezdje az algériai ideiglenes kormánnyal a tárgyalásokat, hanem azt, hogy a francia gyarmattartók folytassák kilátástalan katonai kalandjukat az algériai nép ellen.

A militarizmus elleni harcnak és a kapitalista kizsákmányolás ellen vívott küzdelemnek összefüggését domborította ki az európai tőkés országok kommunista pártjai 1959. évi római értekezletének már említett felhívása: „A békéért folyó harc, az akció a demokratikus megújulásért belső kapcsolatban áll azzal a mindennapi küzdelemmel, melyet a munkásosztály vív közvetlen érdekeinek védelméért, a nagytőke politikája által sújtott dolgozó parasztság, értelmiség, kisiparosok, kiskereskedők, kisebb vállalkozók és egyéb középrétegek pedig jogos követeléseikért."

A demokráciáért és a napi követelésekért folyó akciókban erősödik a munkásegység, gyarapodnak a szocializmus erői. Az antimilitarista harc forrásából is erősödik a munkásegység és így növekszenek mind a békeharc, mind a „belső" harc sikerének esélyei. Különösen az atomhalál és a támaszpontok elleni harc táplálja azokat az áramlatokat a szociáldemokrácia soraiban, melyek a jobboldali vezetéssel szemben lépnek fel. Scarboroughban például a munkáspárti ellenzék főleg ezekben a kérdésekben fordult szembe Gaitskell politikájával. A közelmúltban a 80 000 dél-walesi bányász képviseletében Cardiffban összegyűlt küldöttek a német kiképzőtáborok angliai felállítása ellen szavazva szembefordultak a Munkáspárt vezetésével. Ausztriában 1959 őszén a „Schiller-ünnepségek" „alkalmából" rendezett neofasiszta tüntetések ellen, az osztrák jobboldali szociáldemokrata vezérek egységellenes magatartása ellenére megszületett a kommunista és

Digitized by Google

szociáldemokrata munkások helyi akcióegysége, amely megújult múlt év elején, a horogkeresztes mázolások és antiszemita hajszával szemben. Számos példát hozhatnánk fel Franciaországból, Olaszországból és máshonnan. Ki kell azonban emelnünk Nyugat-Németországot, ahol az SDP hannoveri kongresszusán a Brandt—Erler—Wehner-csoport antikommunista, a militarizmust közvetlenül kiszolgáló vonalával szemben, különösen az atomfegyverkezés kérdésében jelentős ellenzék alakult ki. Hannover után pedig a fémmunkások és bányászok hatalmas szakszervezetei, az IG Metall és az IG Bergbau, megismételték a pártvezetéssel szembehelyezkedő határozatukat és akcióikat az atomhalál, a „szükségtörvények" ellen és a társadalombiztosítás védelméért. Ugyanezt tette Ludwigshafenben a vegyipari dolgozók szakszervezetének konferenciája. S ami különösen fontos, a munkásosztály akcióegységének kibontakozásával erősödik a törekvés az NDK-val való kapcsolatok javítására, a német kérdés demokratikus rendezésére. Mind számosabb nyugatnémet küldött vesz részt az NDK-ban rendezett békedemonstrációkon: így az ez év januári weimari békekongresszus 1700 delegáltja közül több mint 800 az NSZK-ból jött.

A kommunisták a nemzetközi békeharc és a belső elnyomók elleni küzdelem tudatos összekapcsolásával mindkét irányban támogatják a harcot. Ez hozzájárul a baloldali erők gyarapodásához, s a kommunisták iránti bizalom és megbecsülés növekedéséhez, maguknak a kommunista pártoknak az erősödéséhez. Franciaországban például az FKP. Politikai Bizottságának 1960. november 3-i határozata szólította egységes akcióra a francia hazafiakat a német támaszpontok létesítése és az atomfegyverkezés ellen. A határozat nyomán az ország 30 városában szervezett tüntetéseken megnyilatkozott a párt befolyása és az iránta való bizalom. Olyan országokban is érződik ez, melyekben a szociáldemokratizmus a legmélyebben vert gyökeret, mint Belgiumban és Svédországban. Ausztriában a múlt év második felében a párt taglétszáma 3000 fővel növekedett. Nyugat-Németországban is növekszik a hős, illegális kommunista párt befolyása. A monopoltőke sajtójából idézzük a következő adatokat: „Míg a Szövetségi Köztársaságban a kommunista üzemi csoportok száma 1958-ban 101 volt, ez a szám 1959-ben 164-re, 1960-ban pedig kereken 200-ra emelkedett... Az 1959-ben megválasztott összesen 6760 üzemi bizottsági tag közül 1005 kommunista... Az NKP betiltása óta 180 illegális üzemi újságról tudunk."[11]

Az egységakciók, az egyre szélesebb tömegmozgalom hatással van azokra a ingadozó nem-munkás rétegekre is, melyek mindinkább félnek a militarizmus következményeitől, részben maguk

[11] Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1961. január 28.

Digitized by Google

is érzik a monopoltőke nyomását, hazafiságuk pedig a hazájuk függetlenségét sértő nyugatnémet behatolással szembe állítja őket. Így van ez Franciaországban, Olaszországban, Angliában, az északi országokban és másutt. A szervezett békeharcban egyre számosabban vesznek részt a szocializmus közvetlen szövetségesein kívül egyéb rétegek is: neves személyiségek, tudósok, írók, művészek, politikusok és a különböző egyházak egyes papjai. Kevéssé ismert, hogy Nyugat-Németországban, ahol a két német állam létezése következtében élesen merül fel a nemzeti kérdés, szintén növekszik a szervezett békeharcban részt vevő ismert személyiségek száma. A göttingeni egyetemi professzorok atomfegyverkezés elleni felhívását már említettük. S például Baden-Württemberg tartomány békebizottságában olyan nevekkel találkozunk, mint Moritz von Frankenberg-Proschlitz, volt katonatiszt író, Heintzeller lelkész, Fassbinder asszony, a bonni egyetem volt tanára stb. *A munkásmozgalom forradalmi szárnyának és osztálytudatos tömegeinek küzdelme akcióegységben kezd összeforrni a többi dolgozó erejével és a béke védelmében összetalálkozik azokkal a hazafias elemekkel is, melyek nem hívei ugyan a szocializmusnak, de a békét és hazájuk függetlenségét akarják.*

A nyugatnémet militarizmus elleni harc az európai országok munkásosztályának és népeinek közös küzdelme a közös ellenség ellen. *Nemzetközi harc, melyet egyesít a proletár nemzetköziség.* A proletár nemzetköziség hősi tradícióit a kommunisták képviselik, akik szemben a jobboldali szociáldemokraták nacionalista osztályárulásával, erősítik a munkásosztály szolidaritását, s így a nemzetközi békeharcot. A kommunisták arra törekszenek, hogy a német militarizmus elleni küzdelemben megértessék a tömegekkel, a szocialista országok példája nyomán, hogy *gyűlöletük nem a német nép, hanem az imperializmus és militarizmus ellen irányul.*

1959. március 7-én Hruscsov elvtárs Lipcsében, a IX. Össznémet Munkáskonferencián elhangzott felszólalásában kifejtette, hogy a német kérdést elsősorban *osztályszempontból* kell nézni. A Szovjetunió, mely annyit szenvedett a nácifasizmus barbár támadásától, baráti együttműködéssel segíti az NDK-t a szocialista országok közötti egység és testvériség alapján. Hasonló barátság és testvéri együttműködés alakult ki a többi szocialista ország, így hazánk és a német nép első békeszerető szocialista állama között. S amikor most a közelmúltban a nyugatnémet militaristák ismét gazdasági blokáddal akarták megfojtani a Német Demokratikus Köztársaságot, a Szovjetunió és a szocialista országok egész családja sietett a segítségére.

Ami a proletár nemzetköziségből kifolyólag természetes a szocialista országoknál, ugyanaz természetes a tőkés országok kommunistáinál is. A francia kommunisták követik az internaciona-

Digitized by Google

lizmus 1923. évi példáját, amikor a német proletariátus Ruhr-vidéki felkelése idején Marcel Cachin Essenben tiltakozott a francia csapatoknak a német proletariátus elnyomására való felhasználása ellen; követik az 1932—33. évit ,amikor Ernst Thälmann Párizsban, Maurice Thorez pedig Berlinben szólalt fel a német és a francia munkásosztály közös ügyéért, a német és francia monopolisták ellen, valamint a proletár nemzetköziség második világháború alatti és utáni gyönyörű szolidaritási megnyilvánulásait. „A pártunk által annyira óhajtott francia—német kibékülés — mondotta a FKP múltévi felhívása — és a két nép barátságának útja nem a német militarizmus és imperializmus újjáéledésén és a revansista erőkkel kötött szövetségen át vezet. Egyetlen útja van csupán a két nép kibékülésének, barátsága biztosításának és megszilárdításának: a diplomáciai, kereskedelmi és kulturális kapcsolatok felvétele avval az NDK-val, mely területén örökre megszüntette az imperializmus bázisait és azoknak a munkás és egyéb demokratikus erőknek a támogatása, melyek Nyugat-Németországban küzdenek a békéért, a leszerelésért és egy békeszerető Németországért."[12]

Ebben a szellemben folytak és folynak le Franciaország keleti megyéiben és Nyugat-Németország nyugati tartományaiban a franciák és németek közös békegyűlései. A két nép barátsága jegyében együtt tiltakoznak a Bundeswehr nukleáris fegyverkezése és franciaországi támaszpontjai ellen. Legutóbb ez év április 15—16-án Strasbourgban tartottak közös békegyűléseket és felvonulásokat, melyeken Franciaország 20 megyéjéből, német részről pedig Baden-Württemberg tartományból gyűltek össze a delegációk. Más országokban is vannak hasonló megnyilvánulások. Belgiumban, Liègeben például múlt év októberében az ellenállás harcosainak nemzetközi találkozóján az összegyűlt 900 küldött között a belgák, franciák, hollandok, luxemburgiak mellett 100 nyugatnémet delegált vett részt. Mindez azt mutatja, hogyan *fejlődik a kommunisták következetes, a proletárszolidaritást erősítő munkájával a munkásosztály nemzetközi egysége, a népek barátsága és egyetértése.*

Az egyes országok kommunista pártjai országaik sajátosságának megfelelő kezdeményezésekkel támogatják a szocialista országok békeindítványait. Az olasz kommunista parlamenti frakció 1958 júniusában törvényjavaslatot nyújtott be a római parlamentben arról, hogy Olaszország területén ne lehessen atomfegyvereket tárolni. A Holland Kommunista Párt „a német Bundeswehrtől elszakadt atommentes Hollandia" jelszavát adta ki, Auszt-

[12] France Nouvelle, 1961. január 18.

Digitized by Google

riában a KP ez év tavaszán megtartott XVIII. kongresszusán megállapította, hogy „a harc a semlegesség megőrzéséért és megvédéséért — az a legfontosabb hozzájárulás, amelyet mi, osztrákok a béke biztosításához adhatunk".[13]

A szocialista országok békeharca és az európai tőkésországok népeinek a német militarizmus elleni küzdelme mind mélyebben kapcsolódik össze. Erősödik a szocialista országokat és az európai tőkésországok munkásságát összeforrasztó proletár nemzetköziség. Ez a folyamat érleli legjobban azokat a feltételeket, amelyek közt a békeerők meg tudják akadályozni a német militaristáka háborús terveik végrehajtásában.

[13] Weg und Ziel. 1961. 4. 220. oldal.

Digitized by Google

A „bőség társadalma" és a koegzisztencia ideológiai problémái

Írta RIPP GÉZA

Az elmúlt években kevés közgazdasági munka váltott ki olyan széleskörű hatást a kapitalista országokban, mint J. K. Galbraithnek, a Harvard-egyetem professzorának, Kennedy elnök gazdasági tanácsadójának, az Egyesült Államok új indiai nagykövetének „A bőség társadalma" című műve. Galbraith könyve igazi közgazdasági bestseller az Egyesült Államok és általában a fejlett tőkés országok értelmiségének a mai kor feltételeinek megfelelő ideológia iránti szükségletét igyekszik kielégíteni, gondosan ügyelve arra, hogy az általa kínált új eszmék elterjedését a tudományos ismeretek elsajátításának szokásos fáradságával járó erőfeszítés ne akadályozza. Egyes igényesebb burzsoá közgazdászok ugyan kissé fanyalogva fogadták azt a könnyedséget, amellyel Galbraith állításainak alaposabb bizonyítása elől következetesen kitér, ez azonban egyáltalán nem gátolta a könyv népszerűségének gyors növekedését. K. E. Boulding, a michigani egyetem professzora például azt a réményét fejezte ki, hogy Galbraith könyvének hatása éppoly hagy lesz, mint amilyen a népszerűsége. Richard Crossman, az Angol Munkáspárt elnöke pedig „keresztül-kasul Galbraith hívének" nevezte magát. Egy másik ismert munkáspárti ideológus, John Strachey egyenesen kijelentette, hogy Galbraith műve a legközelebbi évtizedekben olyan hatást fog gyakorolni, amelyet csak Keynes fő művéhez lehet hasonlítani. Galbraith könyve ideológiai szempontból kétségtelenül egyike a legérdekesebb műveknek, amelyek a fejlett tőkés országok problémáinak felvetésére és megválaszolására törekednek, különös tekintettel arra, milyen hatása van a két társadalmi rendszer egymás melletti létezésének a kapitalizmus problémáira.

I

A kapitalizmus általános válságának egyik legjellegzetesebb megnyilvánulása, hogy a jelenkori burzsoá politikai gazdaságtan — és ezen túl az egész mai burzsoá ideológia — központi kérdésévé válik a kapitalizmus fennmaradásának és normális működé-

Digitized by Google

sének a problémája. Az erőviszonyokban bekövetkezett történelmi változást jelzi, hogy a burzsoá közgazdászok feladatuknak már nem azt tartják, hogy a szocializmus lehetetlenségét, hanem hogy a kapitalizmus fennmaradásának *lehetőségét* bizonyítsák. A kapitalizmus általános válsága a burzsoá ideológusok tudatában mint a régi elméletek válsága jelenik meg. Társadalmi helyzetükből szükségszerűen következik, hogy képtelenek felismerni: a burzsoá ideológia válsága a tőkés társadalmi rendszer válságának a kifejezése. Ennek megfelelően a válság megoldását nem annyira a kapitalista valóság, mint inkább az ideológia megváltoztatásában keresik. Ezért lett a „dogmák elleni harc" a jelenkori burzsoá politikai gazdaságtan egyik fő jelszava.

A tőkés társadalom válságának elmélyülésével a politikai gazdaságtan jelentősége a burzsoázia számára nem csökken, hanem annak arányában növekszik. Ebben a burzsoáziának a kapitalizmus életképességével szembeni bizalmatlansága mutatkozik meg. Marx hangoztatta, hogy a laissez-faire a kapitalizmus adekvát formája és az attól való eltérésben a tőkés rendszer belső erőinek a gyengülése tükröződik. Amilyen mértékben a kapitalizmus belső erői gyengülésének következményeként egyre inkább kérdésessé válik a tőkés rendszer funkcióképessége, olyan mértékben növekszik azoknak a gazdasági elméleteknek a jelentősége, amelyek a természetes gyógyulás bevárása helyett mesterséges beavatkozással javasolják orvosolni a kapitalizmus bajait. Ennek a megváltozott magatartásnak legjelentősebb és legnagyobb hatású képviselője, Keynes angol közgazdász fellépése óta, fő irányzattá vált a burzsoá politikai gazdaságtanban az a felfogás, hogy a kapitalizmus működő-képessége és fejlődő képessége nem elsősorban a kapitalizmus automatikusan működő belső erőin, hanem a burzsoá közgazdászok által kidolgozott gazdasági elméleteken és azoknak a burzsoá állam által való gazdaságpolitikai alkalmazásán múlik.

A fentieknek megfelelően Galbraith is a régi dogmák és az azoknak megfelelő gazdaságpolitika hatástalanságában látja annak okát, hogy az Egyesült Államok nem tud megfelelően élni a rendelkezésére álló hatalmas anyagi gazdagsággal és hogy a Szovjetunióval folytatott verseny döntő területein egyre nyilvánvalóbbá válik elmaradása.

Galbraith könyvének alapgondolata: az Egyesült Államok jelenlegi helyzete új korszak a gazdasági fejlődés történetében, a „bőség társadalmának" korszaka, viszont a jelenleg uralkodó gazdasági elméletek egy már túlhaladott korszak termékei, és ennek következtében „olyan eszmék vezérelnek bennünket, amelyek egy más világra érvényesek".[1] Mivel szerinte a jelenlegi eszmék olyan

[1] J. K. Galbraith: The Affluent Society. Boston. 1958. 3. l.

Digitized by Google

korból származnak, amelyben a szegénység az emberek nagy többsége számára általános és egyedül lehetséges állapot volt, ezért ellentmondás keletkezett a megkövesedett eszmék és az új valóság között. Galbraith lényegében az egész őt megelőző politikai gazdaságtant „konvencionális bölcsességnek" nevezi, amely ellentétes a „bőség társadalmának" valóságos követelményeivel és ezzel saját elméletét úgy tünteti fel, mint új szakaszt a politikai gazdaságtan történetében.

Galbraith tényleges szembenállása az őt megelőző politikai gazdaságtannal nagyonis relatív: a gazdasági folyamatok értelmezésében, a feladatok meghatározásában rendszerint egyáltalán nem olyan eredeti, mint ahogy azt ígéri. De ez a *relatív* szembenállás, bizonyos vonatkozásban valóban fennáll: Galbraith művében egyrészt kifejezésre jut az a felismerés, hogy a keynesizmus korántsem bizonyult olyan teljes és végleges receptnek a kapitalizmus bajainak orvoslására, mint ahogy ezt az elmúlt időszakban a tőkés országokban általában feltüntették, másrészt pedig megkísérli — gyakran nem is egészen tudatosan — felvetni azokat a problémákat, amelyekkel a mai kapitalizmusnak szembe kell néznie a két társadalmi rendszer egymás melletti létezése következtében.

Galbraith megállapítja, hogy az elmúlt időszakban „a keynesi magatartás vált az új konvencionális bölcsességgé"[2] és kihívást intéz a modern burzsoá politikai gazdaságtan uralkodó irányzatának olyan „szent" kategóriái ellen, mint amilyenek például a „teljes foglalkoztatottság", a „gazdasági növekedés", valamint a keynesi pénzügyi politika alapelvei. A keynesizmus bírálata Galbraith könyvében azonban egyáltalán nem mélyreható, nem a keynesizmus kiszorítására, hanem inkább annak kiegészítésére törekszik és a legfontosabb kérdésben, a burzsoá állam szerepének értékelésében lényegesen túl is megy Keynesen. Emellett a keynesizmus dogmáit igen gyakran a burzsoá politikai gazdaságtan sokkal régebbi dogmáival igyekszik helyettesíteni.

Galbraith könyvének egyik legfontosabb vonása, hogy benne bizonyos tekintetben az a hatás tükröződik, amelyet a szocialista világrendszer létrejötte és fejlődése a jelenkori burzsoá ideológiára gyakorol. Az adott helyzetben a burzsoá közgazdaságtan fő feladatává válik, hogy kidolgozza a kapitalizmus apologetikájának új érveit a két rendszer gazdasági versenyének feltételei között. Csak ebből az aspektusból lehet Galbraith könyvének jelentőségét helyesen megítélni. Galbraith természetesen képtelen arra, hogy a koegzisztencia igazi problémáit felvesse, még inkább, hogy azokat megválaszolja.

A két rendszer egymás melletti létezése és versenye a bur-

[2] I. m. 192. l.

Digitized by Google

zsoá közgazdaságtanban szükségképpen előtérbe állítja a társadalom rendelkezésére álló erőforrások leghatékonyabb felhasználásának, és ezzel összefüggésben a társadalom céljainak problémáját. „A legutóbbi időben — írja Galbraith —, egyetlen probléma sem volt annyira zavaró, a gondolkodó emberek számára, mint az, hogy miért használjuk fel olyan rosszul gazdagságunkat. Az államférfiúi képesség bizonyos hiányát rendszerint feltételezték. Ma már világos, hogy a baj mélyebben fekszik. Ez a mi gazdasági magatartásunk nézőpontja."[3] A burzsoá politikai gazdaságtan legutóbbi fejlődésének kétségkívül egyik legjellemzőbb vonása, hogy egyre inkább háttérbe szorul az a felfogás, amely a közgazdaságtant mint valamilyen technikai tudományt kezeli, amely a társadalom céljának kérdésével nem foglalkozik. Ennek megfelelően egyre jobban hangsúlyozzák a közgazdaságtan világnézeti, ideológiai vonatkozásait. Ez a szemlélet jut kifejezésre például J. R. Hicksnek, az oxfordi egyetem politikai gazdaságtan professzorának nemrégiben megjelent tanulmánygyűjteményéhez írt előszavában is. Hicks hangsúlyozza: „Lehetetlen olyan gazdasági javaslatokat készíteni, amelyeknek nincs ‚nem-gazdasági' vonatkozásuk..." „Ahogy a gazdagság növekszik, úgy válik (vagy kell válnia) maga a gazdagság kevésbé fontossá... Nem vagyunk olyan „bőségesek", hogy a nagyobb gazdagság iránti szükséglet eltűnt; de viszonylagosan kevésbé sürgős lett"... „Lehetséges úgy növelni a gazdagságot, hogy egyúttal csökken a szabadság."[4] (Ez utóbbi megállapításánál Hicks a nagy monopóliumok hatalmának állandó fokozódására utal, amit ő a szabadság legnagyobb fenyegetésének tekint a nyugati társadalmakban.)

Ez a megváltozott magatartás kétségkívül a legszorosabb összefüggésben van azokkal a hatalmas eredményekkel, amelyeket a Szovjetunió a legutóbbi években elért, amelyeknek ideológiai kihatásaival a burzsoá politikai gazdaságtan is kénytelen szembenézni. Galbraith ezt egészen nyíltan elismeri: „Azóta a Szovjetunió nyilvánvalóvá tette a tudományos és technológiai haladásnak egy lélegzetelállító sorozatát... Nyilvánvalóvá vált, azért vallottunk kudarcot abban, hogy ennek a haladásnak megfeleljünk, mert kudarcot vallottunk abban, hogy a szükséges eszközöket a kívánt célokra összpontosítsuk. Egyesek kimutatták, hogy azon a héten, amikor az oroszok elindították első mesterséges holdjukat, mi a gépkocsi modelleknek egy nagyszerű választékát bocsátottuk ki. ... A leckét nem tanultuk meg teljesen... Nem láttuk, hogy a probléma sokkal több, mint egy nagyobb költségvetés — ez a mi magatartásunk magával a társadalom céljával szemben."[5] Egy tár-

[3] I. m. 180. l.
[4] J. R. Hicks: Essays in World Economics. Oxford. 1959. X., XIII., XIV. l.
[5] J. K. Galbraith: The Affluent Society. 352. l.

Digitized by Google

sadalmi cél, amely képes lenne mozgósítani az Egyesül Államok összes erőforrásait és kellő vonzóerőt tudna gyakorolni azokra a népekre, amelyek jelenleg nem tartoznak sem a szocialista, sem az imperialista országokhoz — ez az a koegzisztencia által felvetett probléma, amely egyre jobban foglalkoztatja a burzsoázia ideológusait és politikusait, és amelynek mind élesebb formában való felvetése mutatja az imperialista országok pozícióinak gyengeségét a szocialista világrendszerrel való versenyben. Nem véletlen, hogy a „Life" c. amerikai folyóirat szerkesztésében a közelmultban egy tanulmánygyűjtemény jelent meg, amely kizárólag ezzel a kérdéssel foglalkozik. Adlai Stevenson itt megjelent írásában például a kérdést ilyen élesen tette fel: „... valószínű-e, hogy a szupermarkettel, mint templomunkkal és a fizetett rádióreklámmal, mint litániánkkal a világot Amerika emelkedett céljainak és ösztönző életmódjának ellenállhatatlan víziójával lelkesítjük?"[6] Ugyanitt Walter Lippmann az egész amerikai társadalmi magatartás megváltoztatását követeli, hogy megfelelhessen a Szovjetunió „kihívásának". „Nincs más választásunk, minthogy megfeleljünk ennek a kihívásnak, mégha ez megköveteli is sok kedvelt dogmánk megváltoztatását, és azt, hogy megedzzük magunkat egy keményebb életmódra."[7]

A koegzisztencia problémájának felvetése a burzsoázia vezető ideológusai és politikusai részéről a ténylegesen alapvető problémának szükségképpen torzított beállításához vezet: a két rendszer versenyében a kapitalizmus lemaradásának fő okait nem a tőkés gazdasági rendszerben keresik, hanem a megfelelő eszmék hiányában, amelyek alkalmasak volnának arra, hogy a kapitalizmus vonzóerejét növeljék. Ennek az alapállásnak megfelelően Galbraith könyve egyszerre dicsőítése is és „önkritikája" is a mai amerikai társadalomnak: dicsőítése annak az anyagi haladásnak, amely — Galbraith szerint — a történelemben először az Egyesült Államokban elvezetett a „bőség társadalmának" létrejöttéhez és bírálata annak a magatartásnak, amely — a megfelelő eszmék hiányában — kudarcot vall abban, hogy ezt a gazdagságot eredményesen használja fel.

II

Galbraith egész művének a megítélése szempontjából perdöntő jelentősége van kiinduló tétele helyességének: igaz-e az, hogy az Egyesült Államok fejlődésének jelenlegi szakasza új korszak a társadalom fejlődésének történetében. A „bőség társadal-

[6] The National Purpose. America in crisis; an urgent summons. New York, 1960, 29. l.

[7] L. m. 133. l.

Digitized by Google

mának" létrejöttére hivatkozva állítja Galbraith és követőinek serege, hogy a mai Amerikának már nem kell szembenéznie a tőkés társadalmak hagyományos problémáival, és erre hivatkozva jelenti ki, hogy a marxizmus is a „konvencionális bölcsesség" részévé vált, mivel a kapitalizmusnak a marxizmus által feltárt problémái az Egyesült Államok jelenlegi fejlettelei között már megoldódtak. Ebből következően szerintük a szocializmus szükségszerűsége sem bizonyítható a marxizmus alapján, hiszen, mint Galbraith egyik leglelkesebb követője, Strachey állítja: „A gazdaság területén az állandóan növekvő nyomor marxista jóslata az igazság ellentétének bizonyult. Az állandóan növekvő bőség az, ami Amerikában egyre inkább összeférhetetlenné válik egy nem-módosított kapitalizmussal."[8] A „bőség társadalma" követelményeinek megfelelően átformált kapitalizmus, mint a szocializmus alternatívája; Galbraith műve, mint a marxizmus—leninizmus alternatívája — ez az a következtetés, amelyet a burzsoá és reformista ideológusok jelentős része a fejlett kapitalista országok problémáinak megoldására kínál.

Galbraith gondosan óvakodott ugyan attól, hogy valamelyes pontos meghatározását is adja annak, amit ő a „bőség társadalmának" nevez, erről szóló főbb megállapításait mégis a következőkben lehet összefoglalni:

1. Az Egyesült Államokban a fogyasztás színvonala a történelemben eddig ismeretlen fokot ért el. Olyan fogyasztási cikkek váltak elérhetővé a társadalom többsége számára, amelyek eddig csak egy szűk kiváltságos réteg monopóliumát képezték.

2. Az osztályok közötti egyenlőtlenség csökkent és jelentősége többé már nem tekinthető elsőrangúnak a társadalmi kapcsolatok megítélésében. Emelkedő reálbérek esetén a vagyon szerepe másodrangúvá válik. A XIX. században a társadalmi feszültségek megoldásának egyedüli lehetősége a vagyon és a jövedelmek újraelosztása volt, jelenleg viszont a megnövekedett termelés helyettesíti az újraelosztást.

3. Az egyenlőtlenséget csökkentette, hogy megváltozott a vagyon felhasználásának módja. A gazdagok már nem viselkednek olyan kihívóan, mint régen.

4. Gyökeresen megváltozott a gazdagok társadalmi és politikai helyzete, mivel megnőtt a szövetségi kormány tekintélye, a szakszervezetek befolyása és ami a legfontosabb: rendkívül fokozódott a vállalati igazgatási apparátus vezetőinek, az úgynevezett menedzsereknek a szerepe.

5. A „teljes foglalkoztatottság" kivívása, a munkanélküli segély kiterjesztése, a nyugdíjrendszer, a mezőgazdasági termékek

[8] John Strachey: The End of Empire. London, 1959. 224. l.

Digitized by Google

ártámogatása stb. következtében megszűnt a kapitalizmussal régebben együttjáró létbizonytalanság.

A jelenkori burzsoá politikai gazdaságtan egyik fő vonása a politikai gazdaságtan kategóriáinak szubjektív értékelése. Ennek megfelelően Galbraithnél a politikai gazdaságtan kategóriái nem termelési-társadalmi viszonyoknak, összefüggéseknek a kifejezői, hanem általában csak mennyiségi kapcsolatok megjelölésére szolgálnak. Ezzel a jelenségeket társadalmi összefüggéseikből kiszakítja, az egyes kategóriákat megfosztja konkrét társadalmi meghatározottságuktól és önkényes konstrukciókat hoz létre. Galbraith a társadalmi problémáknak csak a mennyiségi vonatkozásait képes felismerni, és így nála a bőség és a nyomor problémája mint valamennyi társadalmi alakulatban azonos probléma jelenik meg. Mivel ez a felfogás semmiféle objektív kritériumot sem ismer el, ezért ennek alapján bármely társadalmi alakulatot a „bőség társadalmának" lehet nevezni — a megelőzőhöz képest, hiszen minden új társadalmi rendszer, a megelőzőhöz viszonyítva, az anyagi javak nagyobb bőségét állítja elő.

Mivel Galbraith a tömegek nyomorát kizárólag a termelőerők viszonylagos fejletlenségére vezeti vissza, ezért számára a szegénység felszámolása olyan probléma, amelynek megoldása független a fennálló társadalmi-termelési viszonyoktól. Ezzel szemben Marx hangoztatta, hogy míg a kapitalizmus előtti *valamennyi* társadalmi alakulatban a dolgozók tömegeinek nyomorúságos helyzete szükségszerűen következett az ember természetfölötti hatalmának elégtelenségből, addig a kifejlett tőkés országokban a tömegek nyomorának *kizárólag* társadalmi, a kapitalista rendszerben gyökerező okai vannak. Teljesen ellenkezik az igazsággal Galbraithnak az az állítása, amely szerint Marx nem tudta felismerni, hogy a kapitalizmus fejlődése során a termelőerők fejlettsége olyan fokot érhet el, amely lehetővé teheti a szegénység teljes és végleges felszámolását. Ellenkezőleg: a marxizmus a szocializmus lehetőségét, objektív feltételét éppen ebben jelölte meg, kiegészítve azonban azzal, hogy a nyomor felszámolása nem valósulhat meg a termelőerők fejlődésének automatikus következményeként, ehhez szükség van a társadalmi okoknak — a kapitalizmusnak — a felszámolására is. Ehhez még hozzá kell tenni, hogy a nyomor felszámolásán a marxizmus nem pusztán a fizikai létfenntartás biztosítását érti, hanem a dolgozó tömegek egész társadalmi helyzetének a gyökeres megváltoztatását is.

A dolgozó tömegek helyzete a tőkés országokban nem ítélhető meg közvetlenül a fogyasztás általános színvonalából, még kevésbé a fogyasztási struktúrában bekövetkezett változásokból. Kétségtelen, hogy pillanatnyilag a fogyasztás általános színvonala az Egyesült Államokban a legmagasabb a világon és hogy a fogyasztás szer-

Digitized by Google

kezete *általában* leginkább itt alkalmazkodott a korunkban végbemenő technikai forradalom követelményeihez. De a dolgozó tömegek helyzetének megítélése szempontjából nem az az alapvető szempont, hogy mekkora az Egyesült Államokban a megtermelt javak mennyisége, hanem az, hogyan használják fel azokat, milyen a dolgozó osztályok fogyasztási színvonala és részesedése a nemzeti jövedelemben, valamint hogy szükségleteik kielégítési színvonala milyen arányban van a társadalmi fejlődés által létrehozott szükségletekkel. Csak az utóbbi szempontok alapján dönthető el: igaz-e az, hogy az amerikai dolgozók megszabadultak a kapitalizmus törvényszerűségeitől, hogy az Egyesült Államok a *dolgozók tömegei számára is* a „bőség társadalma?"

A jövedelmek megoszlásáról, a különböző jövedelmű kategóriáknak a teljes jövedelemből való részesedéséről az Egyesült Államokban megközelítőleg pontos képet ad a következő táblázat, amely a családoknak a teljes jövedelem alapján való megoszlását mutatja.

A családok megoszlása a teljes évi jövedelem alapján (1957-ben)[9]

Családi jövedelem	A családok száma	A csoportok százalékaránya	Összesített százalékarány
Összes	43 714 000	100,0	100,0
Kevesebb mint 1000 dollár	2 823 ezer	6,4	6,4
1000— 1999 dollár	3 712 ezer	8,5	14,9
2000— 2999 dollár	4 206 ezer	9,6	24,5
3000— 3999 dollár	5 160 ezer	11,8	36,3
4000— 4999 dollár	6 158 ezer	14,1	50,4
5000— 5999 dollár	6 352 ezer	14,5	64,9
6000— 6999 dollár	4 509 ezer	10,3	75,2
7000— 9999 dollár	7 126 ezer	16,3	91,5
10 000—14 999 dollár	2 856 ezer	6,5	98,0
15 000 dollár fölött	812 ezer	1,9	99,9

Átlagos jövedelem: 4971 dollár

Az Egyesült Államokban a legkülönfélébb ún. családi költségvetések készülnek, azzal a céllal, hogy kimutassák: melyik az a legkisebb összeg, amelyből egy átlagos család létfenntartása biztosítható. Ezek közül a legkisebb a Heller-költségvetés, amelyre a szakszervezetek is elsősorban szoktak hivatkozni a kollektív szerződések tárgyalásánál. A Heller-költségvetés egy átlagos család

9 L. Huberman: La distribution du revenu aux U. S. A. Cahiers Internationaux 1959. nov. 80. l.

Digitized by Google

normális létfenntartási minimumát 1957-ben 5832 dollárban jelölte meg. 1957-ben Federal Reserve Board jelentése szerint az összes fogyasztói egység 66 százalékának jövedelme maradt alatta a Heller-költségvetés előirányzatainak.

Vannak olyan vélemények, hogy a Heller-költségvetés előirányzatai „túl magasak", ezért nem felesleges összehasonlítani a családok tényleges jövedelmét az Egyesült Államokban az egyéb számítások követelményeivel, tudva azt, hogy ez utóbbiak a dolgozók szükségleteit nagyjában a fizikai létfenntartás színvonalán igyekeznek meghatározni. Eisenhower elnök hivatalbalépésekor, 1953-ban 4000 dollárban jelölte meg azt az összeget, amelynek elérésével valamennyi amerikai család megszabadulhatna a szegénységtől és e feladat végrehajtásához 10 évet tartott szükségesnek. 1953 óta a létfenntartási költségek az Egyesült Államokban jelentősen emelkedtek, úgy hogy ennek megfelelően nőtt az az összeg is, amely Eisenhower szerint szükséges ahhoz, hogy a szegénységet véglegesen leküzdjék. New York városi tanácsa által közzétett adatok szerint egy átlagos család költségvetéséhez szükséges minimum 1957-ben 4072 dollár volt, ami 4511 dolláros jövedelmet igényelt az adók levonása előtt. Ehhez egészen hasonló a Fortune c. amerikai folyóirat megállapítása: „... azok a családok, amelyeknek jövedelme az adók levonása után 4000 dollár alatt van, arra vannak kényszerítve, hogy csaknem mindent élelemre, ruházkodásra, lakásra, közlekedésre és orvosi ellátásra költsenek".[10] Az amerikai Munkaügyi Minisztériumnak a városi családokra vonatkozó „szerény, de megfelelő" költségvetése — amelyet az AFL—CIO szakszervezet „igazán szerény"-nek nevezett — 1958-ban az átlagos létminimumot 4656 dollárban, azaz körülbelül heti 90 dollárban jelölte meg. A Gallup intézet 1960-ban közvéleménykutatást rendezett azzal a kérdéssel, hogy melyik az a hangsúlyozottan *legkisebb* összeg, amely egy átlagos amerikai család még *elviselhető* létfenntartását biztosítja. A közvéleménykutatás alapján az intézet megállapította, hogy ehhez az Egyesült Államok átlagában heti 84, vagyis körülbelül évi 4400 dollárra van szükség.

Ha ezeknek a különféle számításoknak az eredményeit összehasonlítjuk az előbb közölt táblázat adataival, akkor kiderül, hogy az amerikai családoknak igen nagy százaléka keres kevesebbet a legalacsonyabb költségvetések előirásainál is. Átlagos jövedelemmel (4—7 ezer dollár) 1957-ben a családok 38,9 százaléka rendelkezett, ennél többet a családoknak 24,7, kevesebbet viszont 36,3 százaléka keresett, vagyis az Egyesült Államokban az összes családoknak több mint egyharmada a normális létfenntartásnak a *legalacsonyabban megállapított* jövedelmi szintjét sem érte el. Ezen

[10] Fortune. 1959. június. 136. l.

Digitized by Google

belül a fehér családoknak 33,1 százaléka keresett kevesebbet 4000 dollárnál, a négerekének viszont 68,1 százaléka. Ez az Egyesült Államokban meglévő faji megkülönböztetésnek talán a legfontosabb — ha nem is a legszembetűnőbb — vonása. Az Egyesült Államokban a családok 24,5 százalékának a teljes jövedelme kevesebb volt a 3000 dollárnál is, vagyis nem érte el a heti 60 dollárt sem, ami pedig a fizikai létfenntartás legelemibb követelményeinek kielégítéséhez sem elegendő. „1957-ben az Egyesült Államokban heti 60 dollár jövedelem a szegénységet jelentette. Azt jelentette, hogy ezek a családok rosszul táplálkoztak, rossz lakásviszonyok között éltek, rosszul öltözködtek. Azt jelentette, hogy az egészséges és tisztességes élethez szükséges minimum alatt éltek."[11] Roosevelt elnök 1933-ban, a nagy gazdasági válság végén jelentette ki, hogy a nemzet egyharmadának a legelemibb létfenntartási szükségleteit sincs módjában kielégítenie. És 1957-ben, a „bőség társadalmának" korszakában, a gazdasági konjunktúra évében az Egyesült Államok lakosságának legalább egynegyedére még mindig érvényesek voltak ezek a kijelentések.

A mai kapitalizmus különféle védelmezőinek azokkal az állításaival szemben, melyek szerint az Egyesült Államokban a jövedelmek már olyan nagymértékben kiegyenlítődtek, hogy a jövedelmi eltéréseknek többé nincs jelentősebb szerepük az egyes osztályok, rétegek társadalmi helyzetének meghatározásában, a hivatalos amerikai statisztika jócskán szépített adatai is bőséges bizonyítékokat szolgáltatnak. Az Egyesült Államokban a családokat jövedelmeik nagysága szerint tíz egyenlő, a családoknak egyenként 10 százalékát magába foglaló csoportra osztva, az egyes jövedelmi csoportok 1957-ben a következő arányban részesedtek az összes pénzjövedelemből:[12]

Legalsó tized	1%	Hatodik tized	9%
Második tized	3%	Hetedik tized	11%
Harmadik tized	4%	Nyolcadik tized	13%
Negyedik tized	6%	Kilencedik tized	16%
Ötödik tized	8%	Legfelső tized	29%

Az adatokból kiderül, hogy a legfelső jövedelmi csoportba tartozók átlagos jövedelme 29-szeresen múlta felül a legalsó jövedelmi csoport tagjaiét, s részesedésük csaknem egyenlő volt a legalsó *hat* jövedelmi csoport — a családok 60 százalékának — egyesített jövedelmével. Az összes családok fele az összes jövedelem 22, a másik fele pedig 78 százalékával rendelkezett. Az ed-

[11] L. Hubermann: La distribution du revenu aux U. S. A. Cahiers Internationaux. 1959. nov. 82. l.
[12] Federal Reserve Bulletin. 1958. szept. 1053. l.

Digitized by Google

digi adatokból is kitűnik, hogy a jövedelemkülönbségek az Egyesült Államokban továbbra is rendkívül nagyok, és hogy az alsó jövedelmi kategóriákba tartozók helyzete lényegesen alatta marad a legalacsonyabban megállapított létfenntartási előirányzatoknak is, vagyis a termelés növekedése korántsem oldotta meg az újraelosztás problémáját, mint ahogy azt Galbraith állította.

Galbraithnak az az „érvelése", mely szerint az egyenlőtlenség kiküszöbölésének egyik tényezője, hogy a gazdagok kevésbé „tüntetően" költik el jövedelmüket, aligha érdemel komolyabb figyelmet. Ez csak arra példa, hogyan próbálja a modern burzsoá politikai gazdaságtan az osztályellentétek társadalmi-gazdasági elemzését „pszichológiai elemzéssel" helyettesíteni, és az osztályellentétek okait a társadalmi viszonyok helyett az egyéni tudatra visszavezetni. Mégha Galbraith állítása helyes volna is, abból legfeljebb az egyenlőtlenség külső megnyilvánulásaira, de semmiként sem a mértékére lehetne következtetni.

A magas fogyasztói színvonal, az egyenlőtlenség jelentőségének csökkenése mellett Galbraith a létbizonytalanság megszűnését tekinti a „bőség társadalma" legfontosabb jellemzőjének. A keynesizmussal való részleges szembenállását többek között éppen azzal indokolja, hogy a mai Amerikának már nem kell szembenéznie a létbizonytalanság problémájával és így a „teljes foglalkoztatottság" keynesi koncepciója elvesztette jelentőségét. Mint Galbraith írja: „... míg a valóságban a létbizonytalanság kiküszöbölődött, többé-kevésbé érintetlenül fennmaradt mint a konvencionális bölcsesség ideológiai támasza..."[13] Galbraith állításai azonban most sincsenek jobban összhangban a tényekkel, mint az előző esetekben. 1958-ban, Galbraiht könyve megjelenésének évében, a munkanélküliek száma a második világháború utáni legmagasabb színvonalat érte el. 1958 júniusában az Egyesült Államokban a munkanélküliek száma — 5,4 millió nyilvántartott, 1,1 millió rejtett és 1,7 millió teljes munkanélkülivel egyenértékű részleges munkanélküli[14] — 8,2 millió volt, az összes munkavállalóknak 11,6 százaléka. A munkanélküliség nemcsak a gazdasági válságok idején, hanem — mint azt az USA Munkaügyi Minisztériumának folyóirata megállapítja — állandóan jelenlevő probléma az Egyesült Államokban. „A magas munkanélküliség az ország számos körzetében viszonylagosan állandó probléma mind a fellendülés periódusaiban, mind a gazdasági visszaesés idején."[15] Az irányzat az Egyesült Államokban — Galbraith állításaival szemben — az, hogy a munkanélküliek száma nem csök-

[13] J. K. Galbraith: The Affluent Society. 100. l.
[14] Fakti o polozsenyija trugyascsihszja v Sz. S. A. (Labor Fact Book. 14.) Moszkva. 1960. 67. l.
[15] Monthly Labor Review. 1959. nov. 1211. l.

Digitized by Google

ken, hanem növekszik. „A második világháború óta minden recesszió után megnőtt a munkanélkülieknek az a száma, amelyet normálisnak tekintünk. Régebben az volt az álláspontunk, hogy a prosperitás időszakában a munkaerő 3 százalékánál többen nem lehetnek munkanélküliek, most már ott tartunk, hogy az 5,5 százalékot is normálisnak tekintjük."[16] Kennedy elnök ez év eleji kongresszusi üzenetében erről a kérdésről így nyilatkozott. „A bejelentett csődök száma az üzleti életben a legmagasabb szintet érte el a nagy gazdasági depresszió óta. 1951 óta a gazdálkodók jövedelme 25 százalékkal csökkent. A munkanélküliség mértéke — az 1958. évi rövid időszakot kivéve — elérte az eddig tapasztalt maximumot. Mintegy 5 és fél millió amerikai munkanélküli közül több mint egy milliónak több mint négy hónapon át kellett várakoznia, míg munkát talált... A munkanélkülieknek közel egynyolcada mintegy száz olyan körzetben, ahol különösen nagy a depresszió, majdnem minden remény nélkül él."[17]

Galbraith állításai — amelyek szerint a burzsoázia társadalmi szerepe azért csökkent, mert egyrészt nagymértékben fokozódott az állam beavatkozása a gazdaság irányításába, másrészt pedig a vállalatok vezetésében az ún. menedzsereké lett a döntő szerep — a mai kapitalizmus egyes valóságos folyamatait teljesen eltorzítják, tényleges szerepüket gyökeresen félremagyarázzák. A *burzsoá* állam megnövekedett gazdasági tevékenysége nem csökkentette, hanem növelte a nagy monopóliumok befolyását és hatalmát. Az ún. menedzserek pedig egyrészt egyáltalán nem szorították háttérbe a *nagy* részvénytulajdonosokat a gazdasági élet irányításában, másrészt pedig nem képeznek egy külön osztályt, mint azt a burzsoá ideológusok elhitetni szeretnék, hanem a burzsoázia részét alkotják. Amennyiben a részvénytulajdonosok és az ún. menedzserek közti ellentétről egyáltalán szó lehet, úgy ez esetben nem két társadalmi osztály, hanem a burzsoázia két csoportja közti ellentétről van szó.

III.

A szocializmus pozícióinak állandó erősödése a két rendszer versenyében azt a sürgető feladatot állítja a burzsoázia ideológusai elé, hogy megkíséreljék kidolgozni a kapitalizmusnak egy olyan „modelljét", amely alkalmas lehet arra, hogy ellensúlyozza a szocializmus egyre növekvő vonzóerejét. Amint Stevenson megfogalmazta: „Nem feltételezem, hogy volna ma valaki, aki tagadná, hogy egy szabad társadalom meggyőző működő modell-

[16] New York Times, 1961. febr. 6.
[17] New York Herald Tribune. 1961. jan. 31.

Digitized by Google

jének kialakítása az emberiség akut szükséglete... Az emberi energiák mindenfelé új formák felé törnek és a kommunisták általánosan azt állítják, hogy egyedül az övéké az igazán hatékony rendszer."[18] Galbraith könyve az egyik első kísérletnek tekinthető arra, hogy e nagyigényű feladatot megoldja. A Galbraith által kidolgozott „modell": a „bőség társadalma" követelményeinek megfelelően módosított kapitalizmus, amely képes szembenézni a koegzisztencia kihívásával. Ennek a „modell"-nek alapja az a feltételezés, hogy a „bőség társadalmában" a kapitalizmus hagyományos problémái már nem léteznek. Ez egyúttal a „modell" alapvető hibája is: eltekint a kapitalizmus általános törvényszerűségeitől, és ennek következtében szügségképpen megragad a mai kapitalizmus egyes sajátos problémáinak felszini vonatkozásainál, és így lehetetlenné válik számára, hogy a problémák gyökereit feltárja.

Galbraith szerint az új valóság és a régi elméletek által formált magatartás közti ellentmondás az oka annak, amit ő a társadalmi egyensúly hiányának nevez. A társadalmi egyensúly hiánya miatt képtelen az Egyesült Államok arrra, hogy a Szovjetunióval szembeni gazdasági, tudományos és ideológiai küzdelemben eredményesen megállja a helyét. A társadalmi egyensúly hiányának fő okai: az infláció és különösen az egyéni fogyasztás elsőbbsége a közületi kiadásokkal szemben. Ennek megfelelően Galbraith fő feladatának azt tekinti, hogy harcoljon azon felfogások ellen, amelyek szerinte akadályozzák a „bőség társadalmának" megfelelő „modell" kialakulását, hogy elérje a társadalom céljával szembeni magatartás gyökeres megváltozását. Galbraithnak ezzel kapcsolatos megállapításai azért is figyelmet érdemelnek, mert sok tekintetben ideológiai alapját képezik a Kennedy-kormányzat által meghirdetett programnak.

Galbraith támadása mindenekelőtt a társadalmi egyensúlynak az ellen a koncepciója ellen, a kapitalizmusnak az ellen a „modellje" ellen irányul, amely a nagy gazdasági válság után a 30-as évek második felében kezdett kialakulni, Keynesnek és követőinek hatására. Galbraith szerint az e koncepció alapján kialakított magatartás a társadalom céljával szemben megfelelt az adott időszak feltételeinek, de egyáltalán nem felel meg a „bőség társadalma" követelményeinek, nem alkalmas arra, hogy szembenézzen a koegzisztencia kihívásával, mégha e koncepció egyes vonásai fel is használhatók az új „modell" megalkotásához és annak fontos részét alkotják is. A társadalmi célnak, annak az irányelvnek, amely az új „modell" felépítését meghatározza, gyöke-

[18] The National Purpose. 26. l.

Digitized by Google

resen újnak kell lennie, a társadalmi egyensúly új követelményeinek kell megfelelnie.

Galbraith koncepciója az Egyesült Államok rendelkezésére álló erőforrások lényegbevágó átcsoportosítását követeli meg, s ezért szükségesnek tartja, hogy felülvizsgálják azokat az elveket, amelyek — szerinte — a termelés célját, méretét, a megtermelt javak elosztását az Egyesült Államokban jelenleg meghatározzák.

Stevenson, Galbraith, Lippmann és követőik szerint a társadalmi kiegyensúlyozatlanságnak az a magatartás a fő oka, amely a személyes fogyasztásra szolgáló javak termelésének mindenekfelettiségét tartja a gazdasági tevékenység egyedül elfogadható céljának. Ebből következik Galbraith szerint az az elmélet, amely a gazdasági tevékenység hatékonyságának fokmérőjéül csak a termelés növekedését, a kapacitások kihasználását, a „teljes foglalkoztatottságot" hajlandó elismerni. Már pedig az ő felfogásában ezeknek a követelményeknek az előtérbe állítása nem stabilizálja a jelenkori kapitalizmust, hanem inkább az ingatagságát fokozza.

Galbraith ezt az állásfoglalását, amely a személyes fogyasztás részarányának csökkentésére, valamint az erőforrásoknak a társadalmi kiadások fokozása érdekében való átcsoportosítására és az infláció leküzdésére irányul, két érvvel igyekszik alátámasztani. Az egyik szerinte az a szerep, amelyet az Egyesült Államokban a reklám tölt be. Galbraith szerint a „bőség társadalmában" a személyes fogyasztás lényegében telített és a reklám szerepe abban áll, hogy mesterségesen új szükségleteket keltsen, hogy a fogyasztókat arra „kényszerítse", minél több olyan árut vásároljanak, amelyre tulajdonképpen nincs is szükségük. A termelés így egy saját maga által létrehozott űrt tölt be, s nem valóságos szükségleteket elégít ki.

Galbraith ezzel a nyakatekert érveléssel azt igyekszik bizonygatni, hogy a reklámnak az a hatalmas szerepe, amelyet az Egyesült Államok gazdasági életében játszik, a „bőség társadalmának" egyik legfőbb bizonyítéka, mivel a reklám — szerinte — a mesterséges kereslet keltésének eszköze, amely csak akkor kerül előtérbe, ha a valóságos szükségletek már telítettek. Kétségtelen, hogy különösen az Egyesült Államokban a reklám legkülönfélébb fajtáit használják fel annak érdekében, hogy a fogyasztási cikkek — különösen az ún. tartós fogyasztási cikkek — erkölcsi elavulását mesterségesen meggyorsítsák. Ez azonban egyáltalán nem a fogyasztás telítettségét, hanem a kapitalizmus pazarló természetét bizonyítja, azt, hogy képtelen tervszerűen, a társadalom érdekében felhasználni a megtermelt anyagi javakat. A reklámnak az Egyesült Államok életében játszott hatalmas szerepe a valóságban a kapitalista vállalatok közti konkurrencia-

Digitized by Google

harc rendkívüli kiéleződésének, a termelés és a fogyasztás közti ellentmondás elmélyülésének a bizonyítéka.

Egy szempontból azért mégis figyelmet érdemel Galbraithnek a reklám szerepéről szóló állásfoglalása. Azzal, hogy a reklám szerepével kapcsolatban kimutatja, mennyire képtelenség a burzsoá közgazdaságtan azon hagyományos felfogása, amely szerint a fogyasztói ízlés lényegében független, adott jelenség, egyben — ha akaratlanul is — leleplezi a burzsoá közgazdászoknak az egyik leggyakrabban hangoztatott rágalmát a szocializmus ellen. A burzsoá közgazdászok szerint ugyanis a szocialista állam azzal, hogy beleszól a kereslet-kínálat alakulásába, megsérti a „fogyasztói szuverénitást", aminek biztosítása szerintük a legfőbb társadalmi célok közé kellene, hogy tartozzon. Nos, Galbraith — minden bizonnyal szándéka ellenére — tökéletesen bebizonyítja, hogy a „fogyasztói szuverénitás" a mai kapitalizmusban üres frázis, éppúgy, mint az az állítás, hogy a fogyasztás elsődlegessége a tőkés társadalom kétségbevonhatatlan célja. A különbség a szocializmussal szemben „csak" az, hogy míg a szocialista állam az egész társadalom érdekében avatkozik be a kereslet-kínálat viszonyának alakulásába, addig a kapitalizmusban a fogyasztók a nagy monopóliumok befolyásának vannak kiszolgáltatva, amelyeknek egyedüli célja a minél nagyobb profit.

A másik érv, amellyel Galbraith álláspontját indokolni próbálja, a „szükségletek csökkenő határszükségességének" általa felfedezett „törvénye". Ez az állítólagos „törvény" a burzsoá politikai gazdaságtan terminológiájában azt akarja bizonyítani, hogy az Egyesült Államokban a szükségletek jelenlegi kielégítettségi foka mellett a további szükségletek kielégítése mind kevésbé fontossá válik, sőt, ma már a fogyasztás „határhasznossága" teljesen elhanyagolható, vagyis eszerint a szükségletek kielégítési színvonalának bizonyos csökkenése sem okozna kárt az Egyesült Államok lakosságának, mivel jövedelmük egy részét már olyan dolgokra költik, amelyekre tulajdonképpen nincs is szükségük. Ebből azt a következtetést vonja le, hogy a termelés „határhozadékának" fontossága is alacsony és csökken, vagyis a személyes fogyasztás igényeivel nem indokolható a termelés növelése sem. „A növekvő bőség hatása, hogy minimálissá teszi a gazdasági célok fontosságát. A termelés és a termelékenység mind kevésbé fontos lesz."[19]

Galbraith állásfoglalása tipikus példája az emberi szükségletek statikus szemléletének, a változatlan emberi természetről szóló idealista felfogásnak. Galbraith az emberi szükségleteket, a fogyasztás struktúráját elszakítja a konkrét történelmi adottsá-

[19] J. K. Galbraith: The Affluent Society. 146. l.

Digitized by Google

goktól, és így jut arra a képtelen következtetésre, hogy az Egyesült Államokban a termelés növekedése megelőzi — nem a lakosság vásárlóképességének —, hanem a szükségleteknek a növekedését.

Ezekkel az állításokkal szemben először is figyelembe kell venni, hogy az Egyesült Államok lakosságának igen tekintélyes hányada még a legalapvetőbb létfenntartási szükségleteit sem tudja megfelelően kielégíteni. Ezt a tényt egyébként a Kennedy-kormányzat is elismerte azzal, hogy felhatalmazást kért a kongresszustól: engedélyezze, hogy az Egyesült Államok felhalmozott élelmiszerkészletének egy részét az ínségtől legjobban sújtott körzetek éhező lakosságának megsegítésére használja fel. Íme, az amerikai kapitalizmus legújabb vívmánya: a „bőség társadalma" — ínségakciókkal. Emellett másrészt azt is számításba kell venni, hogy a termelés és a technika fejlődésével, az életkörülmények változásával a fogyasztás szerkezete is átalakul és újabb és újabb szükségletek keletkeznek, amelyek a ma embere számára nem kevésbé fontosak és reálisak, mint a régebben természetesnek vett szükségletek voltak. Éppen ezért teljes képtelenség az állandóan változó és fejlődő szükségletek teljes kielégítettségéről beszélni. Legfeljebb arról lehet szó, hogy a lakosság egy részének *egyes meghatározott szükségletei* telítettek, és ez változást idéz elő a fogyasztási cikkek keresletében.

Galbraith szerint az a magatartás vezetett a társadalmi egyensúly hiányát előidéző legfőbb okokhoz, mindenekelőtt az inflációhoz, amely a személyes fogyasztásra szolgáló javak termelésének fokozását tekintette az egyedül elfogadható társadalmi célnak. „Kudarcunk az infláció problémájának megoldásában szintén az áruk termelésével szembeni jelenlegi magatartásunknak az eredménye."[20] Az infláció okát Galbraith abban a gazdasági magatartásban látja, amely a termelés magas színvonalában, a kapacitások csaknem teljes kihasználásában, a „teljes foglalkoztatottságban" véli biztosítani a társadalmi egyensúlyt. Az infláció szerepének megítélésében a legnyilvánvalóbb Galbraith szembenállása Keynes-szel. Keynes és követői a társadalmi egyensúly alapjának a „teljes foglalkoztatottságot", a termelőerők legracionálisabb felhasználását, a „gazdasági növekedést" tekintették és ezzel együtt elvetették a pénzügyi-költségvetési egyensúly évszázados dogmáját, amivel elméletileg igazolták az inflációs pénzpolitikát. Galbraith viszont a modern neoliberalizmus álláspontjához közeledik, a társadalmi egyensúly alapkövetelményének az infláció kiküszöbölését jelöli meg és a „teljes foglalkoztatottság" követelésében a gazdasági ingatagság igazolását látja. Kétségtelen, hogy egy olyan országban, amelyben a fizetési mérleg hiánya immár krónikus jel-

[20] I. m. 199. l.

Digitized by Google

legű, az inflációs áremelkedés semmiként sem könnyíti meg e probléma megoldását — hogy az infláció által előidézett egyéb problémákról ne is beszéljünk. De még inkább kétségtelen, hogy a Galbraith által javasolt orvosság sokkal rosszabb a betegségnél is.

Galbraith a burzsoá közgazdászok zömével egyetemben az Egyesült Államokban a második világháború óta érvényesülő inflációs folyamatot lényegében az újratermelési ciklus fellendülési periódusa szokásos áremelkedésének okaival magyarázza, noha ezt az áremelkedést a szó politikai gazdaságtani értelmében nem is lehet inflációnak nevezni, mivel nem a pénzforgalom törvényszerűségei idézik elő. Ha az infláció okai valóban a termelés gyors növekedése, a kapacitások magas kihasználása, és a „teljes foglalkoztatottság" volnának, akkor az Egyesült Államokban aligha kellene félni tőle. Köztudomású, hogy a termelés növekedési üteme az Egyesült Államokban az utóbbi években a legalacsonyabbak közé tartozott, hogy a kapacitásoknak 20—30 százaléka rendszeresen kihasználatlan maradt és hogy a munkanélküliek száma végig magas és növekvő irányzatú volt. Az infláció valóságos okait az Egyesült Államokban abban kell keresni, hogy a nemzeti jövedelem hatalmas részét fordították improduktív célokra, főként fegyverkezésre, és hogy ez az inflációs pénzpolitika összhangban volt a nagy monopóliumok érdekeivel.

Amikor Galbraith a társadalmi egyensúly feltételeként a termelés elsődlegességéről való lemondást követeli, csak azt bizonyítja, hogy a burzsoá közgazdászok, bármely oldalról is próbálják megközelíteni a koegzisztencia problémáját, kielégítő feleletet nem tudnak adni. Míg Galbraith egyrészt rendkívül eltúlozta a termelés jelentőségét a társadalmi egyenlőtlenség megoldásában, addig másrészt nem képes meglátni döntő szerepét a két rendszer versenyében. Szerinte a hangsúlyt a termelés növeléséről a megtermelt javak felhasználására kell áthelyezni. De amint a kapitalizmus ingatagságát nem az okozta, hogy a termelést előtérbe helyezték, ugyanígy az erről való lemondás sem oldhat meg semmit — ellenkezőleg, csak elmélyítheti azokat a nehézségeket, amelyekkel a kapitalizmusnak szembe kell néznie. Az Egyesült Államok Országos Tervbizottsága például kijelentette, hogy „a gazdasági növekedés jelenlegi üteme, évi 2.6 százalék az utolsó öt év átlagában, nem elegendő, ha a hazai keresletet ki akarják elégíteni és ha szűkíteni akarják a különbséget az élenjáró és az elmaradott országok életszínvonala között. Ha a jelenlegi ütem folytatódik, a munkanélküliség 1963-ra eléri a 10, 1965-re pedig a 13 százalékot. Ez a jelenlegi aránynak több mint kétszerese volna és politikai katasztrófát jelentene."[21]

[21] The Times. 1961. jan. 11.

Digitized by Google

Stevenson, Galbraith, Lippmann és követőik a társadalmi egyensúly hiányának, a két rendszer versenyében való elmaradásnak a legfőbb okát abban látják, hogy az Egyesült Államokban nincs meg a megfelelő arány az egyéni fogyasztás és a közületi kiadások között és ennek megfelelően azt tekintik a legfőbb feladatnak, hogy — Stevenson szavaival — megszüntessék az egyéni bőség és a társadalmi szolgáltatások nyomorúságos helyzete közti ellentmondást. Az a körülmény, hogy a Szovjetunió az elmúlt években a jelentékenyen alacsonyabb nemzeti jövedelem mellett is sokkal nagyobb eredményeket tudott elérni a két rendszer versenyének fő területein, arra indítja a burzsoázia ideológusait, hogy megkíséreljék megindokolni az USA rendelkezésére álló erőforrások felhasználásának gyökeres megváltoztatását. Mint Galbraith írja: „... a szovjet tudományos vívmányok hatása alatt jelentős vita indult meg a tudományos nevelésre irányuló *beruházások* elmaradásáról. Viszont ezt úgy kezelték, mint az eltévelyedés egy fajtáját, s nem úgy, mint egy alapvető hibát erőforrásaink elosztásának mechanizmusában."[22] A két rendszer versenyében döntő helyet foglal el az iskolai nevelés, a tudományos képzés, a technológiai haladás, a tudományos fejlődés lehetőségeinek megteremtése, a gazdasági segélynyújtás stb., viszont az erőforrások elosztásának jelenlegi mechanizmusa ezeket a területeket háttérbe szorítja, ezért az erőforrások elosztásának egy újfajta mechanizmusát kell kidolgozni — ez a Kennedy-kormányzat vezető ideológusainak következtetése.

Galbraith könyvében tükröződik, hogy a kapitalizmus nem alkalmas arra, hogy termelőerők korunkbeli fejlődése leghatalmasabb hajtóerejének, a tudományos nevelésnek, kiképzésnek, kutatásnak a megfelelő feltételeit biztosítsa. Mivel a kapitalizmusban a beruházásokat a profit szabályozza, ezért a tudományos haladásnak mindazok a területei, amelyek nincsenek közvetlen kapcsolatban a vállalatok profit-érdekeivel szügségképpen háttérbe szorulnak. Mint Galbraith megjegyzi: „Nem valószínű, hogy a tőke a kőolajfinomítók építéséből a tudósok neveléséhez áramlik át."[23] A megoldást Galbraith és társai abban látják, hogy a nemzeti jövedelem nagyobb részével kell az államnak rendelkeznie, mivel szerinte a közületi beruházások kívül esnek a piac hatáskörén és ily módon kellene biztosítani az Egyesült Államok helytállását a két rendszer versenyében.

Galbraith állításával szemben az igazság az, hogy az állami költségvetés részarányának növekedése a nemzeti jövedelem felhasználásában és újraelosztásában egyáltalán nem vezetett oda,

[22] J. K. Galbraith: The Affluent Society. 274. l.
[23] I. m. 273. l.

Digitized by Google

hogy az Egyesült Államok a rendelkezésére álló erőforrásokat racionálisabban használja fel. A monopolkapitalizmus korszakában az Egyesült Államok állami kiadásainak összege állandóan nő, s az 1900-as 0,5 milliárd dollárról 1958-ig 75 milliárd dollárra emelkedett. De ennek a hatalmas növekedésnek a túlnyomó részét a hadi kiadások és részben az állami bürokrácia költségei teszik ki. Stevenson is kénytelen beismerni, hogy az állami költségvetés rendkívüli megnövekedése ellenére jelenleg — a katonai kiadásokat leszámítva — az egy főre jutó közületi kiadások összege viszonylagosan *alacsonyabb,* mint a második világháború előtt volt. Vagyis az állam szerepének növekedése a nemzeti jövedelem felhasználásában inkább gátolta, mint segítette az Egyesült Államok számára rendelkezésre álló erőforrások valóban hatékony felhasználását.

Galbraithnek a keynesizmussal való részleges szembenállása tehát egyáltalán nem érinti annak fő tendenciáját: az állammonopolista kapitalizmus védelmezését és igazolását. Ellenkezőleg: fellépése új irányzatnak tekinthető a burzsoá állam szerepének értékelésében. Keynes a burzsoá állam időszakos beavatkozása mellett szállt síkra, az 50-es években fellépő „növekedési elmélet" az állandó beavatkozást igényelte a kiegyensúlyozott növekedés biztosítása érdekében, a keynesi technika felhasználásával, Galbraith pedig a burzsoá állam szerepének további kiszélesítését sürgeti azért, hogy az Egyesült Államok eredményesebben tudjon versenyezni a Szovjetunióval.

Galbraith gyakorlati javaslatai részben utópisztikusak, részben reakciósak. Utópisztikusak azért, mert a kapitalizmusnak egy olyan „modelljét" akarják kialakítani, amelyben a nemzeti jövedelem felhasználását nem a tőkés társadalom törvényszerűségei határozzák meg, amelyben a tőkeberuházásokat nem a nagyobb profitért való harc irányítja. Reakciósak azért, mert az erőforrások átcsoportosítását az egyéni fogyasztás — mégpedig elsősorban a dolgozók fogyasztásának — csökkentésével akarják megvalósítani. A társadalmi szolgáltatások növelése eszközének az adók fokozását tekinti, mégpedig nem a gazdagokat sújtó egyenes adókét, hanem az elsősorban a lakosság dolgozó osztályait érintő forgalmi adókét, mivel — Galbraith szerint — a „bőség társadalmának" nem a kisebbség, hanem az állítólagos többség — a gazdagok — érdekeihez kell igazodnia. Galbraith tehát a mai kapitalizmus egyik szembetűnő gyengeségét úgy próbálja orvosolni, hogy azzal a tőkés társadalom akut betegségét mélyítené el. Igaz, Galbraith könyvének egyik fő célja, hogy bebizonyítsa: a kapitalizmusnak ez a betegsége már nem létezik. De a kapitalizmus ellentmondásai nem tűnnek el azzal, ha nem vesznek róluk tudomást.

Digitized by Google

A tudomány a haladás és a szocializmus nagy győzelme

A Szovjetunióban 1961. április 12-én megvalósították az ember első űrutazását. Az emberiség hosszú időn keresztül úgy fogja nyilvántartani ezt a napot, mint az élenjáró szovjet tudomány, az emberi alkotóerő, a szocializmus nagy győzelmét, mint az ember döntő lépését a világűr meghódításában. Ma még alig tudjuk a maga teljességében felmérni ennek a nagy eseménynek technikai, tudományos, társadalmi és világnézeti jelentőségét. Az alábbiakban olyan írásokból közlünk részleteket, amelyek a világűrkutatás fejlődésének, a világűr meghódítása első sikereinek társadalmi és világnézeti jelentőségével foglalkoznak.

J. FRANCEV:

A szocializmus és a haladás

Ma az egész világ az emberiség tavaszát, férfiasságát és merészségét ünnepli. Mindenki ajkára veszi ezt a rövidke szót: haladás. „Fehérhéhális haladás" — határozza meg ezt szabatosabban a japán sajtó. Minden túlzás nélkül mondhatjuk, hogy az emberi társadalom haladásának eszméje néhány nap alatt óriási győzelmet aratott az emberek elméjében, mert teljesen nyilvánvalókká váltak a feltáruló nagy perspektívák.

Hiszen a haladás eszméje, ha értelmét röviden akarjuk meghatározni, azt jelenti, hogy az emberiség bízik a jövőjében. Ez a bizakodás a társadalom fejlődéstörvényeinek ismeretéből, az ember erejének felismeréséből és a történelmi helyzetben rejlő lehetőségek megértéséből

Digitized by Google

táplálkozik. S az emberiség ma már jobban bízik a maga erejében. Az emberek világosabban látják azokat az óriási lehetőségeket, amelyeket korunk magában rejt. S ez nagy szó.

A marxisták—leninisták sohasem tekintették a haladást holmi teljesen automatikus előremozgásnak, valami végzetszerű, mechanikus folyamatnak. A haladás — az emberek, a néptömegek tevékenysége, amellyel leküzdik az útjukba álló akadályokat, nehézségeket. A haladás annak a harcnak az eredménye, amelyet az új vív az elavult, a reakciós, az elhaló ellen. Ezért kapcsolódott a haladás mindig azoknak a nevéhez, akik elsőkként fedeztek fel új utakat, akik nagy hőstetteket hajtottak végre.

•

A legnagyobb felfedezések mindig új korok előhírnökei voltak az emberiség történetében, mérföldkövei a társadalmi haladásnak. Nem véletlen, hogy a nyugati lapok hasábjain ma fel-felvillan Kolumbusz, Galilei, Giordano Bruno neve. A „Times" című angol konzervatív lap ezt írja: „Dicsőség az oroszoknak, akik a XV. századi hajósokhoz, az új földek felfedezőihez hasonlóan felkeltették az emberi képzeletet."

A kapitalizmus új földrajzi felfedezésekkel, a Föld új térképével, a föld szunnyadó erőinek felébresztésével, a világmindenség végtelenségének és a világok sokaságának szenvedélyes hirdetésével jelentette be létrejöttét. A merész gondolat felvázolta az új tudomány, az égi mechanika körvonalait és fényével villámként behasított a középkor sötétségébe. A középkornak megvolt a maga ege és a maga földje. A gótikus székesegyházak és bástyák kecses tornyai mintha a mennyboltot tartották volna, amely mozdulatlan tetőül hivatott szolgálni a jobbágyok vérével és verítékével bőségesen áztatott bűnös világnak. Az eget a földhöz hasonlónak rajzolták meg, aranykoronás uralkodóval. S az emberi gondolatnak meg volt tiltva, hogy e díszes ernyő mögé kukkantson.

Azóta évszázadok teltek el, más a föld az ember lába alatt és az ember más szemmel tekint az égre. Az ember nemcsak gondolatával érte el az eget, hanem maga is magasra emelkedett a föld fölé. A szovjet föld szerelte fel az embert erre az útra, és az utat szovjet ember tette meg. Ez az egy mondat egy matematikai képlethez hasonlóan magában foglalja az emberi társadalom előző történetének, a hatalmas természeti erők leigázásának és az ember fejlődésének fontos eredményét. Ebben a mondatban benne rejlik korunk nagysága. Ez az esemény előhírnöke az új rendszer és az új világszemlélet végső győzelmének. Ezt messze a szocialista világ határain túl is megértik. A Nílus partjain azt mondják, hogy a Szovjetunió nagy győzelmének „hallatlanul nagy változásokat kell majd előidéznie a világ népeinek gazdasági, szociális és kulturális életében. A szovjet népnek ez a győzelme nemcsak új korszakot nyit meg az emberiség történetében, hanem egyben annak az új világnak a kezdetét is jelzi, amelyet semmiféle kötelék sem köt a régi világhoz." Így ír az „Al-Ahbar" című egyiptomi lap.

Nem véletlen, hogy a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet korszaka valósította meg ezt a repülést. Kommunizmust építő országunk tette lehetővé, hogy az ember a kozmoszba ugorjék. Ehhez magá-

Digitized by Google

nak az embernek is meg kellett nőnie, ki kellett egyenesednie, egész emberré kellett válnia.

Akik az „antikommunizmusnak" az egyes reakciós lapok hasábjain megjelenő vad meséit költik, azoknak nyugodtan mondhatjuk: ha tudni kívánják uraim, mi is az a kommunizmus, ám nézzék csak meg — a földkerekség jelentős részén már a munka az úr, és lám, mit produkál! S utolérni bennünket egyre nehezebb, antikommunista urak, mert szüntelenül haladunk előre. Íme, ilyenek a „kommunizmus rabszolgái"! Marx nagyon szerette az ókori mondát Prometeusz titánról, aki ellopta a tüzet az istenektől az emberek számára. Ám az istenek a mondabeli Prometeuszt kősziklához láncolták: Micsoda óriássá válik ezzel szemben a mai ember! Láncaitól megszabadult Prometeusz ő! S ugyan miféle láncokkal lehetne újból vasba verni? Ahol a földön még maradtak láncok, ott is elkerülhetetlenül le fognak hullani!

*

A két nagy erő, a nép és a tudomány, évszázadokon át el volt szakadva egymástól. Az emberiség életének új korszaka akkor kezdődött meg, amikor a tömegek nagy forradalmi energiája és a tudományos gondolat egybeolvadt. A bolsevik szervezettség megsokszorozta ezeket az erőket. S éppen ez volt az, ami a régi Oroszországot, ezt a félig írástudatlan, nyomorban tengődő országot a kultúra igazi csúcsaira emelte. Ez volt az, ami a szovjet embert is bolygónk fölé emelte.

Nagyon jól megértjük, hogy a Forrestalhoz hasonló megrögzött agresszorok egy évtizeddel ezelőtt még arról álmodoztak: monopolizálják a „mesterséges holdat", s az az ő agresszív céljaikat fogja szolgálni. De nem így lett. A Szovjetunió, a szocializmus, amely megváltoztatta a Föld jelentős részének arculatát, amely nagyszerű tudományt és technikát hozott létre, amely a Föld büszke és merész fiait szülte, gátat vet annak, hogy az ég meghódítása a Föld pusztításának eszközévé váljék, hogy a tudomány nagy vívmányai szörnyű rombolóerővé váljanak. Az SZKP Központi Bizottságának, a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének és a Szovjetunió Minisztertanácsának felhívásában ez olvasható:

„Ezzel az ünnepélyes alkalommal ismét békefelhívással fordulunk a világ népeihez és kormányaihoz.

Küzdjön teljes erejéből, fajra és nemzetiségre, bőrszínre, vallásra és társadalmi hovátartozásra való tekintet nélkül minden ember a tartós világbékéért. Vessünk véget a fegyverkezési hajszának. Valósítsuk meg az általános és teljes leszerelést, szigorú nemzetközi ellenőrzés alatt! Ezzel döntő mértékben előmozdítjuk a béke védelmének szent ügyét."

Ma mindenki az emberi ész győzelméről beszél. S mindenki azt reméli, hogy az észhez való apellálás meghallgatásra talál. Mélyenszántó átalakulás megy végbe az emberek tudatában, s ez nemcsak politikai gondolkodásukat, hanem világnézetük más oldalait is érinti. A szocializmus és a haladás, a tudomány és az ész tekintélye soha nem látott mértékben növekszik.

(Pravda, 1961. április 17.)

Digitized by Google

LUCA PAVOLINI

Kozmosz és társadalom

Ez nem valamiféle sportverseny. Itt nem lehet azzal vigasztalódni — ahogy egyesek gondolnák —, hogy lovagiasan megszorítják az ellenfél kezét, aki megnyert egy menetet. Ehhez nincs köze de Coubertin bárónak. Akárcsak minden más nagy felfedezés — a tűztől a kerékig, a nyomtatástól a villamosságig, a rádiótól az atommaghasításig — a kozmikus repülés is arra hivatott, hogy megváltoztassa az emberek életét és gondolkozását. A rendkívüli eseményt tehát a történelem és a társadalom szempontjából kell tekintenünk. Nem egyszerűen egy „jól megcélozott ütésről" van szó. Ez annak a tudatos eredménye, ami ma a világon a legmodernebb: a szocializmusé. A Szovjetunió nem egyszerűen „elsőként futott be". Az a fontos, hogy éppen a szocializmus az, amely megjelölli az irányt, meghatározza azt a területet, amelyen előre kell haladni és megszabja az új értékrendet.

Sok beismerést olvastunk a legutóbbi napokban és meg kell mondani, hogy nem mindegyikük csupán formális. Azokat az érdekes beismeréseket azonban, amelyek a Szovjetunió hatalmas erőfeszítéseiről számolnak be az iskola és a művelődés terjesztésében, a tudomány felemelésében, a technika előrevitelében, nem követte a *miértek* felkutatása, ami még érdekesebb lett volna. Úgy látszik, nem volt vagy még nem volt rá senkinek bátorsága, hogy a legfontosabb kérdést feszegesse: hogyan lehetséges, hogy a szocialista társadalom ilyen szédítő iramban hagyta maga után a haladás mérföldköveit, hogyan lehetséges, hogy negyven év alatt az elmaradottságból a szputnyikig érkezett el és három év alatt a szputnyiktól az űrhajóig, hogyan lehetséges, hogy a jelek szerint még a legfejlettebb kapitalista társadalmak sem tudnak lépést tartani vele. Mi éppen erről szeretnénk most vitatkozni.

Több mint huszonöt évvel ezelőtt két angol kutató, a Webb-házaspár, így írt a Szovjetunióról: „Nincs még egy ország, ahol a társadalom költségére ilyen széles és sokoldalú tudományos kutatási programot valósítanának meg, az elvont elmélet és a technológia területén egyaránt. Egészen bizonyos, hogy hasonlóképpen nincs még egy ország, ahol enynyire kizárt dolog volna a tudománynak a profitéhség által való elnyomása, amiről az angol és amerikai tudósok ma panaszkodnak." A profitéhség — ez itt a kérdés veleje. A kapitalista rendszer, különösen mióta szélsőséges szakaszába, a nagy monopóliumok időszakába érkezett, nem képes arra, hogy egyetlen cél érdekében szervezze meg és e cél felé irányítsa a társadalmat, nem képes erre, mert belső törvénye: a magánprofit anarchiája. Ez az anarchia, amely egyáltalán nem szűnik meg a szabadverseny szakaszának lezárulásával és a monopóliumok feltűnésével, magasabb fokra lép a monopóliumok és az állam szoros összefonódásának időszakában.

Azt vetik ez ellen, hogy a modern kapitalizmus megtalálta a lehetőségeket saját ellentmondásainak legyűrésére. A neokeynesista és Kennedy-féle irányzatok, beleértve olasz megfelelőiket is, azt vélik, hogy

Digitized by Google

még a jelenlegi gazdasági szerkezet keretében is megvan a lehetőség egy szerves tervezés megvalósítására, megvan a lehetőség arra, hogy megszüntessék az egyenlőtlenségeket, megoldják a jelenkor óriási emberi és társadalmi problémáit. Aki azonban hagyja, hogy a monopóliumok korszerűsége elvakítsa őt, az, véleményünk szerint, szem elől téveszti a rendszer áttörhetetlen korlátait. Bármekkorák is egy vállalatnak vagy a vállalatok egy csoportjának méretei, sohasem érik el az egész társadalom arányait. Bármilyen gyorsan halad is előre a tervezés, a racionalizálás, mindig megmarad a monopolisztikus vállalkozás keretein belül, s e vállalkozás „saját" törvényeinek engedelmeskedik, márpedig ezek a maximális profit, nem pedig a kollektív jólét és a kollektív haladás törvényei. Sőt, éppen az a monopolisztikus „korszerűség" másik és kiküszöbölhetetlen oldala, hogy egész szektorok (például a mezőgazdaság), egész kerületek, a fejlődésben elmaradt területek, vagy egész országok sínylődnek válságban.

Az antitézist, a monopóliumok tagadását, az egész gazdasági és szociális struktúra tényleges tervezése és racionalizálása jelenti, mert ez megsemmisíti a magáncélokat szolgáló maximális profitot. Elég, ha a fogyasztás irányításának döntő kérdésére gondolunk. A monopolisztikus gazdaság a tömegek fogyasztását saját képére és hasonlatosságára formálja, vagyis a legmagasabb elérhető haszon vonalán, és ugyane cél felé irányítja a politikai döntéseket és a kormányok költségvetését is. Ennek rendeli alá azt a lényeges „fogyasztást" is, amelyet az oktatás, a művelődés, a tudomány jelent. A monopólium olyan iskolát teremt meg, amely megegyezik alapvető érdekeivel, korlátozza a tudományos célokat szolgáló közkiadásokat, máskor meg figyelemreméltó összegeket fordít ugyan bizonyos kutatásokra, de mindig a maga termelési terveinek szem előtt tartásával, saját haszna, vagy éppen háborús eltévelyedései érdekében...

Ezeket a megjegyzéseket annak tudatában tesszük, hogy megszűnt már a szegény Olaszország mítosza is — a szegény Olaszországé, amelynek nincs tőkéje és nincsenek erőforrásai — mivel uralkodó körei és uralkodó csoportjai maguk is a „korszerűség"-ről kezdenek beszélni. De vajon ez a korszerűség abból áll-e, hogy milliárdokat juttatnak az egyházi iskoláknak és cserben hagyják az állami iskolákat? Abból-e, hogy a tudósoknak végül még azért is sztrájkolniok kell, hogy három garast kapjanak laboratóriumaik számára? A spekulációknak és rablásoknak abból az orgiájából-e, amelynek most lehet tanúja az ország, és abból, hogy az űrproblémákat csupán úgy közelítik meg, hogy atomtámaszpontokat nyújtanak a NATO-nak? Olaszország, az olasz géniusz, az olasz tudósok és fiatalok nem ezt érdemlik.

Íme, ez a mi alternatívánk mély értelme. A termelőerők jelenlegi színvonalán, a technika mai fokán az olyan területeken, mint a tudományos hódítások, vagy mint a társadalmi és gazdasági fejlődés szélesebb frontja, már nem csupán a felhasznált pénzügyi eszközökről, vagy irányítóképességről van szó.

Arról van szó, hogy túlhaladjuk az osztályuralmat, amely nem lehet modern, mert nem hordozza magában a jövőt. Az egész társadalom

Digitized by Google

céltudatos irányítása az emberi haladás általános céljai felé csupán a *belsőleg egységesen megszervezett társadalomban* történhet meg. Ahhoz, hogy eljussunk ide, demokratikus harccal meg kell dönteni a monopóliumok rendszerét. Jurij Gagarin ezt is elmondta nekünk, amikor onnan a magasból nézte ezt a hatalmas, azúr színű földet, amelyet narancs színű horizont vesz körül a csillagokkal fényes kozmoszban.

(Unita, 1961. április 16.)

G. NAAN:

Ember, isten és kozmosz*

A csillagászat egész története nem más, mint isten szüntelen, szégyenletes kapitulálása a tudomány előtt. Ám az egyházi emberek, mit sem törődve a tényekkel és fittyet hányva a logikának, továbbra is azt állítják, hogy „minél messzebbre halad a tudomány, annál inkább felfedezi istent".

Az egyház változatlanul isten mindenhatóságát és az emberi ész gyengeségét hirdeti. Csakhogy az emberi ész és a tudomány rég túlhaladta mindazt, amit tudatlan őseink fantáziája a történelem hajnalán képes volt istennek tulajdonítani és amit az egyház mind a mai napig a legmélyebb igazságnak próbál feltüntetni.

Csak két példára hivatkozunk. Az első: A kémikusok hasonlíthatatlanul több szerves vegyületet alkottak, mint amennyi a természetben létezik, tehát jóval többet, mint amennyit — ha hitelt adunk a vallási mítoszoknak — isten teremteni tudott. A kémikusok most évente tízezrével alkotnak szintézis útján olyan új vegyületeket, amelyek a természetben nem léteztek és nem léteznek.

A második példa: 1956 áprilisában 1198 izotóp (az atommagok változata) volt ismeretes. Ezek közül csak 327 természetes, a többi 871-et fizikusok hozták létre. Ha tehát elhisszük a teológusoknak, hogy a természetben mindent isten teremtett, kitűnik, hogy az ember már ma is csaknem háromszor olyan hatalmas, mint az úgynevezett legfelső teremtő.

Mindazok közül a merész következtetések közül, amelyeket a tudomány szembeállít istennel, a legvakmerőbb az, hogy az ember nemrég hozzáfogott égitestek alkotásához és így közvetlenül betör isten szuverén birodalmába: az égbe. S ez elsőként éppen következetes istentagadó ateistáknak sikerült, a mi országunknak, amelyben ateista világszemlélet uralkodik. A Szovjetunió ma is az élen jár a mesterséges holdak és az űrrakéták készítésében. S ez nem a véletlenek összejátszása: szo-

* Részlet a „Nauka i religia" című folyóirat 1961. évi 2. számában megjelent cikkből. A cikk még az ember első űrrepülése előtt jelent meg. Gagarin útja azonban csak fokozza mondanivalójának időszerűségét.

Digitized by Google

ros összefüggés áll fenn következetesen tudományos, tehát egyben következetesen ateista világnézetünk és nagyszerű tudományos eredményeink között. Ezzel tisztában is van minden józanul gondolkodó ember, még külföldön is, s ezt sokan nyíltan meg is vallják. Például F. Ridley a „Freethinker" című folyóiratban „Kozmikus utazás" címmel megjelent cikkében ezt írja: „Szinte bizonyosra vehető, hogy az orosz társadalomnak mind a vallás, mind a tudomány tekintetében elfoglalt hivatalos materialista álláspontja fontos, sőt minden valószínűség szerint döntő szerepet játszott az oroszok legutóbbi lenyűgöző diadalaiban. Tudományos hőstettük mindenesetre vitathatatlan bizonyítéka az emberi szellem képességeinek."

Az első mesterséges hold felbocsátásával új korszak kezdődött meg a természet erői fölötti emberi hatalom fejlődéstörténetében és új korszak a tudomány történetében: a kísérleti csillagászat korszaka. Már az első mesterséges holdak és űrrakéták is lehetővé tették az embernek, hogy lényegesen bővítse a bolygójára és annak közvetlen kozmikus környezetére vonatkozó ismereteit. Felfedezték a Föld mágneses mezeje által lekötött nagy energiájú részecskék övezeteit; fontos következtetésekre jutottak a légkör legfelső rétegeit illetően; felfedezték a Napból kiinduló hatalmas részecskeáramlásokat; lefényképezték a Hold túlsó oldalát, amelynek a világmindenség „isteni rendje" szerint az ember számára örökre hozzáférhetetlennek kellett volna maradnia.

Az egyetlen dolog, amelyről a mesterséges holdak és űrrakéták okos készülékei nem számoltak be — ez istennek és nagy létszámú égi hadának bármilyen jele...

Az ateizmus szempontjából az űrrepüléseknek olyan sokrétű a jelentőségük, hogy annak vázolása nem is könnyű feladat. Azt mondhatjuk, hogy ezek a repülések végleg eltörölték a határvonalat égi és földi között. A mesterséges holdak és az űrrakéták földi testek, amelyek égi testekké válnak, de nem mint isten, hanem mint az ember teremtményei. Ezek olyan testek, amelyek a Földről kapott utasítások szerint járják égi útjaikat.

Newton fizikája elmosta a határt az állítólag tökéletlen földi és a tökéletes égi mozgás között. De a legutóbbi időkig az emberek, hogy úgy mondjuk, csak külső megfigyelői lehettek az égi mozgásnak. Ma az ember maga valósítja meg ezeket a mozgásokat, a tudósok által előre kiszámított pályán járatja a mesterséges égitesteket. Megadnak bizonyos sebességet a rakétának, s az meteor módjára repül; ha fokozzák a sebességét, engedelmesen köröket rajzol a Föld köré, akár a Hold; ismét egy másik sebesség —ts ez a mesterséges égitest üstökös módjára megkerül több égitestet (például a Földet és a Holdat); még nagyobb sebesség esetén pedig a naprendszerben egy új, mesterséges bolygó jelenik meg, amely gyakorlatilag ugyanolyan örök, mint bármelyik természetes bolygó.

Tudjuk, hogy a múltban az üstökösök mint „isten haragjának jelei", rémületet keltettek a hivőkben. A szovjet tudósok sajátkezűleg készítettek ilyen üstököst, megszabták, hol és mikor kell megjelennie, s másodpercnyi pontossággal közölték, mikor kell ennek megtörténnie és honnan lesz megfigyelhető.

Digitized by Google

A mesterséges égitestek ragyogó bizonyítékai annak, hogy a tudományos materialista, ateista világnézet győzelmet aratott a vallásos világnézet fölött. Ehhez az kellett, hogy az ember bátran félredobja az egyház tanításait, amelyek a tudás gyengeségét és tehetetlenségét, a vakbuzgó hit és a feltétlen engedelmesség mindent legyőző erejét hirdetik. Alapjaiig le kellett rombolni a hamis vallási világképet, és nem riadva meg sem a kitagadástól, sem a kínzásoktól, sem a máglyától, helyébe a világmindenség felépítésének igazi képét kellett tennie, meg kellett ismernie a világmindenségben ható természeti, nem pedig isteni törvényeket. Végül pedig le kellett törnie az egyháznak a tudomány feletti hatalmát. Enélkül gondolni sem lehetett volna mesterséges égitestek felbocsátására.

Nincs messze az az idő, amikor az ember maga is meglátogatja majd az eget és az égitesteket. A vallás azt tanítja, hogy az ember — persze nem minden ember, hanem csak a mélységesen hivő, jámbor, bűntelen ember — eljuthat az égbe, de az ilyen is csak halála után. Valójában azonban kortársaink már életükben oda fognak repülni, s aligha fér kétség ahhoz, hogy az első űrutasok istentagadók lesznek, ugyanebből az istentagadó környezetből — szovjet emberek.

Valamikor Marx a kommünárok példátlan hősiességéről szólva azt mondotta róluk, hogy „az eget ostromolják". Az ég ostromlásáról átvitt értelemben beszélt. Most elérkezett az az idő, amikor a kommunisták a szó szoros értelmében is ostromolják az eget.

Naivitás volna persze azt hinni, hogy az egyházi vezetők a tudomány viharos fejlődésének és kolosszális hatalmának láttán maguk is beismerik vereségüket. Minthogy kénytelenek számba venni a tudomány tekintélyét és befolyását, már nem próbálják ugyan, hogy egy kézlegyintéssel elintézzék ezt, mint egykor, hanem minden igyekezetükkel azon vannak, hogy bebizonyítsák a tudomány és a vallás összeegyeztethetőségét. Tipikus ebben a tekintetben J. Finegun amerikai lelkipásztor tavaly megjelent könyve: „A kozmosz, az atomok és Isten. A keresztyén vallás és az atomenergia, az űrrepülések százada". Finegun azt bizonygatja, hogy „az ember a kozmikus térségben mégiscsak teremtmény lesz, nem pedig teremtő", hogy ott is él majd benne remény és félelem, tehát (!) ott is szüksége lesz istenre. Sőt a lelkész véleménye szerint az atomenergia és a kozmikus repülések korában az embernek az a kötelessége, hogy az egész világmindenséget illetően gondolkodjék el a Krisztusban való üdvözülésen. A hit gyengeségét tehát az ember gyengeségéről való fecsegéssel takargatják.

A „Messaggero Italiano" még azt sem átallotta kijelenteni, hogy a mesterséges holdak felbocsátása „igazolja az anyaszentegyháznak azt a dogmáját, amely szerint az égitesteket Isten teremtette. Ha szovjet emberek laboratóriumaikban mesterséges égitestet tudtak létrehozni, akkor annál inkább megtehette ezt a mindenható Isten". Látjuk hát, hogy az egyházfők győzelemnek próbálják feltüntetni legsúlyosabb vereségüket. De vajon nem cseng-e ki a katolikus lapnak ebből a kijelentéséből is a hit gyengeségének akaratlan elismerése? Ki hallott már olyat, hogy az isten hatalmát — a szovjet tudósok hatalmára próbálják alapozni?!

Digitized by Google

Mint látjuk, a vallásos nézetek igazolását nem viszik előbbre az egyházi vezetőknek azok a kísérletei, hogy a maguk módján magyarázzák az embernek a természet elleni harcban kivívott győzelmeit és többek között a világűr meghódításában elért eredményeit. Ellenkezőleg — ezek a kísérletek egyre világosabban feltárják a vallásos világnézet mély, megoldhatatlan ellentmondásait, tarthatatlanságát és hamis voltát.

Az emberiség történetének most kezdődő kozmikus korszaka, amelyet a mesterséges holdak és bolygók fellövése nyitott meg, újabb megsemmisítő csapást mér a vallásos nézetek egész rendszerére, magára az isten-eszmére.

Digitized by Google

ESZMECSERE

Gondolatok a marxista esztétika és kritika viszonyáról

Írta SZIGETI JÓZSEF

Sokan érezzük időszerűnek a párt kulturális elméleti munkaközösségének téziseit irodalomkritikánk fogyatékosságairól. Részben azért, mert akkor jött, amikor komoly szükség van arra, hogy felszámoljuk azokat a jellemzően polgári és kispolgári nézeteket, elképzeléseket és nézőpontokat, amelyek az irodalommal, s a többi művészettel kapcsolatban is nehezítik a valódi helyzet felmérését, a különböző művészeti törekvések esztétikai értékének és társadalmi jelentőségének marxista értékelését, s ezzel szocialista művészetünk születési fájdalmainak enyhítését, s a folyamat meggyorsítását. S időszerű részben azért is, mert az elmúlt néhány év alatt kiszélesedett, és egyben tevékenyebbé vált az az „öregekből" és fiatalokból álló marxista kritikusi gárda, amely egyre avatottabban tud hozzányúlni bonyolult művészeti kérdésekhez is az egyes művek és áramlatok megítélésénél. Így ma már megvan a sikeres előretörés szubjektív feltétele. Ilyen körülmények között pedig igen nagy jelentősége van az egységes és átfogó marxista célkitűzésnek, amely összefogja és mozgósítja a meglevő erőket, egy, a művészeten túlmenően jelentős feladat megoldására. A feladat mindkét része, a „modernség" köntösében tetszelgő polgári dekadencia leküzdése (mily végtelen nagy a különbség a valódi modernség, korszerűség, s a modernizmus között!) s a formailag is magasszínvonalú szocialista művészet fejlődésének támogatása, bizonyára vonzólag hat azokra a polgári eredetüket és gondolkodásukat teljesen le nem vetkőzött kritikusokra is, akik valódi fogékonysággal rendelkeznek az igazi művészeti értékek iránt, s elutasítják a felfújt álértékeket. De ahhoz, hogy kritikánk valóban betölthesse feladatait, s egy, a szokrateszinél magasabb értelemben bábáskodjék új szocialista művészetünk és közönsége születésénél és izmosodásánál, meg kell szabadulni jó néhány hamis illúziótól és elavult magatartásmódtól, amelyek semmiképpen sem egyeztethetők össze a marxista—leninista esztétika felfogásával és szellemével.

*

Ilyen káros, sokszor felbukkanó hamis illúziónak tartom azt a nézetet, hogy az irodalom és a művészetkritika maga is művészet, amely egyenrangú, egyenértékű műként társul a műalkotás mellé, s éppoly

Digitized by Google

tartós és maradandó esztétikai hatás kiváltója, mint az a mű, amelyről történetesen szól.

Mégcsak azt sem mondhatni, hogy ez a felfogás pusztán a sznobok körében hódít. Csak nemrég olvastam meglepődéssel egy marxista igényű nekrológban a következőket: „Azt, amire elődeink — így elsősorban Gyulai Pál — oly tudatosan törekedtek, vagyis az irodalomtörténetírás művészi szintű művelése: legmagasabb és legteljesebb igénnyel Horváth János valósította meg... tudósi látásmódja némiképp költői látásmód is volt, a szónak egy igen sajátos értelmében. Vagyis: a megértés, a témával való belső azonosulás, a szemléleti összhang látásmódja ... Verselemzései valódi újra-teremtések, a költemény ihletének valóságos megismétlései stb."[1] A kritika mint művészet, művészi szintű irodalomtörténetírás stb. — látszólag ártatlan, sőt kifejezetten pozitív eszménykép. Abból a törekvésből fakad, hogy esztétika, irodalomtörténet és kritika, esztétikai fogékonysággal nyúljon hozzá a művekhez, s színesen és elevenen, mintegy kedvcsinálva adjon számot róluk. Ha azonban ez önmagukban helyes követelményeket abban általánosítják, hogy a művészet szintjén műveljék a kritikát, irodalomtörténetírást és esztétikát, akkor menthetetlenül elmossák azokat a viszonylagos, de mégiscsak meglevő határokat, amelyek a művészeteket és a tudományt elválasztják egymástól.

Az esztétikailag fogékony átélés kiindulópont, de csak kiindulópont egy-egy mű elméleti elemzésében, s nem több. Aki megragad ezen a fokon, s olvasmány- élményéről ad számot a mű objektív értékelése helyett, eleve lemondott azokról a közvetítésekről, arról a fogalmi elemzésről, amely az ábrázolást a valósággal összehasonlítva tudja megindokolni a mű értékeit, s feltárni hiányosságait. Az elemzés szükséges fogalmi élessége viszont — nem holmi intellektuális tolvajnyelvre gondolok! — feltétlenül mérsékelni fogja a műélmény leírásának „művészi" jellegét.

Horváth életművét a hamisan megválasztott eszményen mérve Horváthból, a tudósból a világon semmi sem marad. „Horváth János elsősorban írói, művészi eszközeivel, ábrázoló erejével, s a bemutatott irodalomhoz való bensőséges viszonyával válik az utókor tanítómesterévé."[2] Bensőséges viszonyt az irodalomhoz nemcsak a tudomány művelőinél találunk, ezért aligha kell hozzájuk fordulnunk. Az értekező próza stilisztikai eszközei viszont — mert józanul nézve erre zsugorodik a művészieség igénye — olyan értékek, amelyek nagyonis összefüggnek a tudományos szemléleti móddal, s legalábbis kétséges, hogy a marxista tudományos szempontok és felismerések kifejezésének megfelelő eszközeit éppen a Horváth-féle értekező prózában találjuk-e meg. A nekrológ írója igen helyesen hangsúlyozza Horváth polgári irodalomszemléletének használhatatlanságát, s a magyar irodalmi fejlődést illető összkoncepciójának hamisságát. Ennek alapján jut az idézett megállapításra. De közben megfeledkezik arról, hogy egy tudós tudományos értékű felismerésekben él tovább. Azokból az összkoncepción belül meg-

[1] Élet és Irodalom, 1961. márc. 17.
[2] Kortárs, 1961. 4. sz. 638. l.

Digitized by Google

levő részigazságokból húz hasznot a marxista tudomány is, amelyek tényleges, habár pusztán részigazságokat fejeztek ki. Csak a példa kedvéért: kódexirodalmunk fellendülésének okaival kapcsolatban tett egyes megállapításai, Petőfivel, Berzsenyivel, másokkal kapcsolatos részletmegfigyelései bizonyára kioldhatók eredeti hamis összefüggéseikből, és beilleszthetők a marxista irodalomtörténetírás által feltárt átfogóbb és mélyebb, a magyar irodalmi fejlődés egészét szem előtt tartó megállapításokba. A relatív és abszolút igazság viszonyának dialektikája itt a tudományon belül merül fel, s így a használhatóság és továbbélés kérdését nem lehet a tudományon kívüli, egy állítólag művészi szintű és igényű irodalomtörténetírás területére áttólni.

Már a formális logikából ismert követelmény, hogy bármely fogalmat csak olyan általánosabb fogalomnak rendelhetek alá, amelynek minden jegye megilleti az alárendelt szűkebbkörű fogalmat is. Ha a szűkebbkörű fogalmat olyan általános fogalomnak rendelem alá, amelynek jegyei nem illetik meg, ez különböző zavarok forrásává válik. Ha a kritikát a művészet egyik fajtájának tartom, ettől még éppúgy nem válik művészetté, mint ahogyan — hogy Engels tréfáját idézzem — a fogkefének sem nőnek tejmirigyei azért, mert tévesen az emlős állatok osztályába sorolom. De ha a fogkefének nem is nőnek tejmirigyei, a hamis kritikai ideál mégis szükségszerűen rossz következményekkel jár, mert minél eltökéltebben törekszik arra a kritikus vagy irodalomtörténész, hogy kritikája maga is műalkotássá változzon, annál inkább megszűnik írása kritika lenni, anélkül, hogy azért műalkotássá változna. A művészi visszatükrözés érzékletes, szemléletes ábrázolásón alapszik: akár egy lelki folyamat, lélekállapot, akár emberek cselekvései bontakoznak ki előttünk, mindez csak a képeken keresztül telítődik meg szuggesztív hangulati elemekkel, s kelti az eleven élet benyomását a felvevőkben. Még a műalkotás kifejezetten gondolati-reflexív elemei is csak annak következtében élnek költői életet, csak azért hatnak esztétikailag, mert az eszméket egy — legalább alapjaiban — megrajzolt élethelyzet gondolati kifejezéseként fogalmazza meg a költő, mint József Attila tette a A város peremén-ben, a magyar filozófiai gondolati költészet páratlan remekében, a munkásosztály forradalmi világnézetének költői megfogalmazásában. Tudományos műben, tanulmányban, esszében viszont minden a fogalmak, ítéletek és következtetések objektív helyességén múlik. Kép és hasonlat itt csak illusztráció lehet egy-egy megállapításhoz, gondolatmenethez, tételhez; az elméletben kimondott igazság szemléletessé tevésének eszköze. Maguk a nagy költő-kritikusok, Goethe, Schiller, Gorkij, a mi Aranyunk, Adynk, s akiről mint kritikusról gyakran megfeledkezünk, pedig e téren is van mit tanulni tőle, József Attilánk, sohasem törekedtek másra, mint gondolataik világos, érthető és plasztikus kifejtésére. Eszük ágában sem volt, hogy versenyre keljenek a maguk vagy mások verseivel, reménytelenül és hasztalanul igyekezve olyan szuggesztív hatást kelteni az értekező próza eszközeivel, amit egyedül a művészet érhet el sajátos ábrázolási eszközeivel. Jól tudták, hogy — mint a világon mindennek — az értekező prózának is megvan a maga esztétikai oldala,

Digitized by Google

színe és árnyalata, levegője, de alá van rendelve az elméleti szféra törvényszerűségeinek. s írásuk ettől még nem lesz műalkotássá. Marx közismert törekvése, hogy műveinek esztétikai befejezettséget adjon, nem választható el a tárgy mindenoldalú megragadásának és konkrétan teljes kifejtésének igényétől, az igazság megragadásának van alárendelve.

Vitathatatlan, hogy az az irodalmi égtáj, amelyről e hamis felfogás ered, a polgári dekadencia élettől, társadalmi valóságtól elfordult esztéticizmusa. Elég ha sok más forrás helyett csak Oscar Wilde dialógusára utalok, The critic as artist-re (A kritikus mint művész), amely alighanem a legvégletesebben propagálja ezt az eszményt, mely belső jogosultsággal egybekapcsolva a semmittevés, a társadalmi-kulturális parazitizmus védelmével. (Innen az első esszé alcíme: „Néhány megjegyzés a semmittevés fontosságáról".) Az ilyen eszmények persze kézen-közön módosulnak, s alig hinném, hogy ma valaki nálunk Wilde nézetének dogmatikus védelmezésére vállalkoznék. Egy valami azonban nem módosul bennük, az, hogy lényegükben hamisak maradnak.

A kritika mint művészet hamis elképzelése — eszmei melegágya és elméleti igazolása annak a szubjektív bírálói módszernek, s meddő esztétizáló lelkendezésnek, kritikai impresszionizmusnak és impresszionista kritikának, amellyel a tézisek méltán állítják szembe az egyedüli marxista bírálói módszert, „a tudományosan elemző, elvi kritikát". Az élményeit, benyomásait több-kevesebb hűséggel és pszichológiai árnyaltsággal leíró kritikus észrevétlenül csúszik le a mű objektivitásáról saját szubjektivitásának a színvonalára, s igazi állásfoglalás eleve nem jöhet létre, hiszen kikapcsolódik a mű és valóság viszonyának kérdése, tehát az egyetlen lehetséges objektív mérték, amellyel nemcsak a mű helyességét, de saját benyomásainak helyességét vagy helytelenségét is ellenőrizheti.

Belinszkij az irodalomkritikát valaha „mozgó esztétikának" nevezte. S ez mindenesetre találóbb meghatározása a kritikának az előbbinél. Igaz, ma sokan az irodalomtudomány, illetve a művészettudományok napi kérdésekig elhatoló, az eleven művészeti fejlődést megragadó szervének tartják a bírálatot. Tekintve az irodalomtudomány és a művészettudomány felbomlását differenciált szakágakra, a kritika hovatartozásának ez a meghatározása így semmitmondó. Esztétika és művészettudomány ott kapcsolódnak közvetlenül egymásba, ahol az általános esztétika területét elhagyva a művészet egyes ágainak és műfajainak történeti és rendszertani problémái kerülnek az előtérbe. A kettő határán áll a kritika, amely a művészeti ágak esztétikájának rendszerező szempontja felől nézve, a történelmiséget képviseli, az irodalomtörténet konkrét történelmisége felől viszont a szisztematikus értékelés igényét testesíti meg. Csak így tudja a művek értékét a közönséghez, a közönség — a népi tömegek — életéből és kulturális igényeiből fakadó feladatokat a művészetekhez közvetíteni.

Marxista esztétika nélkül nincs marxista kritika. Ezt az elemi igazságot ma nemcsak a kritikusoknak, az esztétikusoknak is meg kell szívlelniök. Minden történelmileg jelentős esztétika saját korának és osztályának művészeti alkotásain tájékozódott, Aristotelestől Hegelig. Igye-

Digitized by Google

kezett választ találni a művészi gyakorlatban felmerülő nagy elvi kérdésekre, s válaszaival befolyásolni a művészeti fejlődés menetét, mint ez a Marx előtti esztétikában, az orosz forradalmi demokraták tevékenységében, viszonyában az orosz kritikai realizmushoz oly mintaszerűen valósult meg. A marxista esztétikát magasabb fokú társadalmi tudatossága, pártos elkötelezettsége a szocialista irodalom és művészet felvirágoztatásában még sokkal messzebbmenően ösztönzi arra, hogy útegyengetője legyen az előremutató művészi törekvéseknek, s átfogó elméleti alapot adjon a napi kritika számára. Receptet természetesen nem adhat sem a művészi alkotás, sem a kritikai tevékenység számára. (Marx nagyonis élesen fejezte ki a marxizmus receptellenes magatartását.) Az általánosabb érvényű esztétikai szempontok, s az egyedi művek és irányzatok összekapcsolása, konkrét viszonyuk megállapítása olyan önállóságot kíván meg a kritikus részéről (akkor is, ha a kritikus történetesen azonos az esztétikussal), amely az igazság megtalálása mellett a tévedés kockázatát is magában foglalja. De a marxista esztétika elméleti általánosításával mégiscsak csökkenti a tévedés kockázatát és növeli az igazság konkrét megragadásának esélyeit. Minél mélyebben és szélesebben dolgozza ki a művészet általános, s az egyes művészeti ágak speciális elméletét (képzőművészetét, zenéét, irodalomét, az ún. gépi művészetekét, s a reproduktív művészetekét is), minél konkrétabban dolgozza fel korunk művészetének, a szocialista realizmus, s a haladó realisztikus törekvések esztétikai problémáit, egybekapcsolva a polgári dekadencia kritikájával, annál inkább csökkenti az általános és az egyes távolságát, annál jobban betölti társadalmi és tudományos hivatását. Olyan feladatok ezek, amelyek megoldására érdemes volna esztétikusoknak, irodalom- és művészettudósoknak, kritikusoknak és elméleti érdeklődésű művészeknek is szervezetten összefogniuk.

•

A marxista kritika megerősödése mellett tanúi vagyunk annak is, hogyan válnak a marxista esztétika már elért és az egész művészetelméletet a szó legszorosabb értelmében forradalmian megújító szempontjai elfelejtett szavakká. Elfelejtett szavakká, sokszor még akkor is, ha alkalmazzák őket, de ott és úgy, ahogyan nem kell és nem lehet, kritikai fegyverekből a kritikátlanul elfogadott dekadencia igazolóivá változtatván át őket.

Irodalmi művészeti fejlődésünk olyan szakaszában vagyunk, amelyet a keresés, az életteljes tájékozódás vágya jellemez. A legkülönbözőbb művészeti ágak és műfajok lehetőségeit és határait feszegetik és próbálgatják művészi gyakorlatban és művészi elméletben is. S bizony megtörténik eközben, hogy a marxista esztétika olyan igazságai mennek feledésbe, amelyek pedig egyedül szilárd alapjai a ténylegesen felmerülő új kérdések megoldásának. Legalább ilyesmivel találkozunk abban a vitában, amely Barta János és Kiss Lajos között folyik a Kortárs lapjain. Barta sok valóságos problémát vet fel, de mert megoldásukat nem eltökélten a marxizmus szellemében keresi, azért akarva-akaratlanul olyan nézeteket elevenít fel, amelyeket a marxista esztétika túlhaladott.

Digitized by Google

Barta kifogásolja, hogy Kiss Lajos az ő elméleti megállapításait cáfolva nem azzal vitatkozik, amit ő mondott, hanem „továbbgondolva" megállapításait a vitatkozás megengedhetetlen és tudományosan káros eszközeivel él. Nem hiszem, hogy végig nem gondolt gondolatok végiggondolása tudománytalan és káros lenne az igazság felderítése szempontjából. A gondolatok végiggondolása minden tudományban kötelező, s ha a vita kezdeményezője nem teszi meg ezt, megteszi vitapartnere. Gondolatok és álláspontok végiggondolásán persze nem azt a rossz vitamódszert értem, amely egy meghatározott körön belül érvényes eszmét túlfeszít, s a képtelenségig csigáz, s az ellenfele által kimondott igazságot önmaga által gyártott hamisságggá változtatva, ellenfelén veri el. érte a port. A végiggondolás minden esetben kötelező, valahányszor egymással összeegyeztethetetlen felfogások, marxista és polgári eszmék eklektikus egyeztetéséről van szó. S Barta nézeteiben sajnos ilyenfajta — régi típusú professzori — eklekticizmussal találkozunk.

Vitaindító cikkében (Alföld, 1960. 3. sz.), amelyet Kiss Lajos egészében helyesen bírált, a művészi visszatükrözésnek azokat a „szűrőit", „prizmáit" keresi, amelyek a művészi alkotást eltávolítják a valóságtól. (Ilyenek szerinte: személyes élmény, az osztályhelyzetből származó világnézet, adott művészeti ág és műfaji törvényszerűségek, stb.) Ez az eltávolodás olymértékű lehet, hogy egyes művészeti ágakban, sőt az irodalom egyes műfajaiban értelmetlenség immár tükrözésről, illetve ábrázolásról beszélni. (Ez utóbbi két fogalom viszonyát nem határozza meg.) A tükrözés mellé fel kell venni az esztétika elméletébe a kifejezés fogalmát is. A tulajdonképpeni esztétikai valóság, az a szféra tehát, amelyből a művészet alkotásai származnak, az alkotó, a korok és népek élményvilága a művészet közvetlen valóságalapja. Ez Barta elgondolása dióhéjban.

Kiss Lajos válaszcikkében azzal érvel, hogy a marxista esztétika álláspontjáról műfajok, világnézet, sőt maga az alkotó szubjektum nem végső, tovább már elemezhetetlen és felbonthatatlan adottság, amelyet el kell fogadni kész és befejezett tényként. S ez teljesen helyes is. Miféle materializmus és miféle dialektika lenne az, amely, teszem, a dráma formáját, vagy a festészet sajátos eszközeit nem volna képes, mint a valóság egyik vagy másik — törvényszerű — oldalának és összefüggésének különleges tükrözési módját felfogni. A drámát, teszem, mint konkrét emberek olyan kiélezett konfliktusát, amelyben osztályok közötti vagy osztályokon belüli tendenciák ütköznek meg, s amelyben minden az alapvető konfliktus köré sűrűsödik, ellentétben pl. az epikai ábrázolással, amelyben a konfliktusok érlelődésének és elhúzódó megoldásának lassú folyamatát kapjuk. A különböző prizmák fénytörésében nem módosul a valóságábrázolás, nem távolodunk el a valóságtól, mint Barta gondolja — maguk e prizmák már a valóság lényeges visszatükrözései. Kiss Lajos érveit csak azzal a gondolattal kell megtoldani, hogy a Barta emlegette prizmák, művészeti formák, vagy — haladó — osztályszemlélet nemcsak a valóságot tükrözik vissza, hanem a valóság tudati elsajátításának olyan csomópontjai, amelyek az egyes élettények mélyebb és szélesebb művészi megragadását teszik lehetővé. Nem arról

Digitized by Google

van szó, hogy e prizmák fénytörésében eltávolodtunk a valóságtól, sokkal inkább arról, hogy az eltávolodás a valóság felszínétől közelebb visz bennünket a valósághoz, a valóság lényegéhez.

Az irodalom nagy kanonikus műfajai: líra, epika, dráma, ha egyszer létrejöttek, s mint szemléleti formák öröklődnek, már eleve aszerint válogatnak az élettények között, hogy e tények objektív jellege milyen formába kívánkozik. Az életdarab jellegének megfelelő elvont művészeti formák kiemelik és körülhatárolják a feldolgozott élettény sajátosságát, s egész felvevőkészségünket, érzelmünket és értelmünket lényeges vonásaira összpontosítják. Keleti kultúrákban, ahol — a társadalmi fejlődés különleges vonásai következtében — a műfaji formák nem differenciálódtak elég messzemenően, az új szocialista valóság művészi ábrázolásának komoly gátja a határozott műfaji formák hiánya. Aligha érv ezzel szemben az a tény, hogy bizonyos műfajok eltolódnak más műfajok felé, hogy Brecht színpada epikus, Csehové lírai stb. Mert az ilyenfajta formaeltolódások nem bontják fel az eredeti formát; az ábrázolás alapjául szolgáló élettények összetettsége teszi ezeket az eltolódásokat szükségszerűvé. Mint a művészi forma életteljességének megmentésére irányuló törekvést áthidalhatatlan távolság választja el a formabomlasztásnak és formakeverésnek a polgári dekadenciára jellemző tényeitől, amelyek nem a tartalom komplex mivoltának érvényesítését, hanem — az osztályszempontból kellemetlen — tények elmosását szolgálják.

Bármennyire is visszahatnak a már kialakult műfaji formák az élettények ábrázolására, mégis a tartalom az, amely formába szökik, s nem megfordítva. Maguk a műfaji formák csupán az egyes konkrét megformált tartalmakban, az egyes műalkotásokban élnek és hatnak esztétikailag. Az elvont drámaforma csak dramaturgiai tankönyvekben él, mint meghatározott technikai szabályok összesége, s a drámaírók fejében, mint szabályok és szemléleti mód. Esztétikai életre csak akkor ébred, amikor érintkezésbe kerül a megformálandó témával. De ekkor meg is változik, mert a konkrét tartalom konkrét formájává válva, a költő ott és annyiszor szegi meg az általános szabályt, ahol és ahányszor a tartalom drámai megformálásának érdeke megkívánja tőle.

Hasonlóképpen áll a helyzet Barta János „toposz"-aival, azokkal a poétikai és retorikai szóképekkel és hasonlatokkal, melyekhez minden költő aszerint nyúl vagy nem nyúl, hogy alkalmasnak érzi-e e képeket és hasonlatokat mondandója kifejezésére, vagy sem. A külső forma elemeinek predeterminálo, a látást eleve meghatározó szerepéről még sokkal kevésbé lehet szó, mint a nagyobb konstanciával, viszonylagos szilárdsággal és állandósággal rendelkező műfaji formák, a belső forma elvont elemeinél. Csupán a javíthatatlan epigonok vagy induló költők szűrik át a valóságot az öröklött toposzokon, s éppen ezért vannak verseik gyors feledésre ítélve. Alapvető esztétikai tényállásokat azonban nem az epigonok, hanem a nagy művészek elemzése alapján tisztázhatunk. S akkor sem azzal a módszerrel, amit itt Barta használ. Mert ahogyan a fogalmat nem lehet elvonatkoztatni a valóságtól, s aztán a valóság tükörképéből ennek teremtőjévé, demiurgosává átváltoztatni, anélkül, hogy az idealizmus tudománytalanságába esnénk, azon-

Digitized by Google

képpen nem lehet a költői képeket elvonatkoztatni azoktól a tartalmaktól, amelyeket megjelenítettek, s azután a valóságos élettartalmak szűrőivé átváltoztatni őket.

A külső forma eszközeinek termékeny marxista vizsgálata éppen ott kezdődik, ahol tartalom és forma kölcsönhatásában a tartalom elsődlegességéből indulunk ki, s megmutatjuk, hogyan rendelődnek alá a meglevő eszközök is a mindenkori mondanivalónak. (Ebből érthető meg az epigonok fordított esete is.) Az ilyen, a szó közvetlen és átvitt értelmében is tartalmas vizsgálat szép példáját látom Kardos László tanulmányában A rímről. Kardos felismeri, hogy „a rím értékét nem a hangrokonság, a szótag-terjedelem, a mérték és a szófaj-ellentét alapján kell meghatároznunk, hanem abból kiindulva, hogy a vers egészéből rábízott mondanivaló-részt kifejezi-e valóban vagy sem, abból kiindulva, hogy a megbírált rím szolgálja-e és milyen mértékben a vers eszmei érdekeit, hangulati tónusának mennél teljesebb kiérlelését."[3]

Az ilyen esztétikai felismerések — amelyek a marxista esztétika alaptételeinek komolyan vevéséből származnak, még akkor is, ha az elvont alapgondolat már korábban is megvolt — nyilván hatásosan segítik elő a kritika munkáját is, mert szinte kényszerítik a kritikust, hogy túlmenjen a költői kifejezőeszközök empirikus leltározásán, s az eszközök használatát a belső forma alaptényeivel, a tartalom meghatározta tipizálással és kompozícióval — a lírában a vers belső egységével — hozza kapcsolatba.

A stílus-eszközök merőben empirikus megfigyelése, egy-egy jelenség találó — fenomenológiai — leírása legfeljebb a bölcsesség kezdete, s nem maga a bölcsesség. Mert ha nem hozzuk e megfigyeléseket kapcsolatba a művészet által kifejezett társadalmi és társadalmilag meghatározott pszichológiai tartalmakkal, akkor mindig fennáll az a veszély, ami az egész mai polgári művészettudományt zsákutcába juttatta (zsákutcába juttatta a Barta emlegette Wölfflin képzőművészeti alapfogalmaknak szánt stíluskategóriáit is), hogy végső adottságnak tekintik, ami maga is magyarázatra szorul, a formát tartják tartalomnak, a jelenséget lényegnek, a polgári szemléletet marxistának.

Barta válaszcikkében furcsálja, hogy Kiss Lajos nem látja: az elvont forma valóságtükröző jellege beleilleszthető az ő gondolatmenetébe is. A kérdés csak az, hogy *szervesen* illeszthető-e bele? Nyilvánvalóan nem! Szervesen csak akkor illeszthető bele, ha gondolatmenetének irányát megváltoztatjuk, s valóság-szűrő prizmáit a valóság mélyebb tükrözésének eszközeiként vezetjük be. Ehhez azonban a lényeg és jelenség materialista dialektikájának határozott felismerésére és alkalmazására lenne szükség, ami némileg Kiss Lajos válaszából is kimaradt. A marxista esztétika Marx és Lenin által lefektetett alapjai olyan egységes és átfogó elméletet jelentenek, hogy bármely alapvető tételének figyelmen kívül hagyása megbosszulja magát.

Kiss elvtárs szemére veti Bartának, hogy a tudatot is valóságosnak tekinti, s ezzel elmossa az idealizmus és a materializmus között az ismeretelméleti határt. Barta azonban általános elméleti síkon elismeri

[3] Kortárs, 1961. 1. szám. 38. oldal.

Digitized by Google

az anyag elsődlegességét, az pedig nem hiba, hogy a tudatot is valóságosnak tartja. A marxizmus nemcsak az anyagi világot tekinti valóságosnak, hanem a tudatot is. Éppen a világ anyagi egységének követelménye, hogy a tudatot ne rekesszük kívül a valóságon, hanem a valóság egyik mozzanatának, az anyag fejlődése termékének tekintsük. Ha a tudattól független objektív valóságról beszélek — tehát általában minden tudattól, nemcsak az egyes munkás, tudós, művész tudattól független valóságról, amely munkája vagy vizsgálódása tárgyát képezi —, akkor magát az anyagot, az anyagi világot határoztam meg. Ha arról beszélek viszont, hogy tudománynak és művészetnek a valóságot kell megragadnia, akkor ebbe beleértendő a tudati folyamat is, mint az anyag terméke és tükröződése.[4] Sem a materialista tudomány, sem a realista művészet nem mond le természetesen a tudat megragadásáról, ellenkezőleg, anyagi alapjaiból kiindulva ragadja meg. Egyes műfajok, pl. a líra sajátos mélysége és intenzitása éppen onnan ered, hogy egy lelki folyamat ábrázolásánál a háttérben tartva is éreztetni tudja a lelki folyamatot meghatározó egész emberi, társadalmi szituációt. A valóság dialektikus materialista fogalmába beletartozik az anyagi lét elsődlegessége, és a tudat másodlagossága is. Mert valóságon Marx és Lenin nem a valóság egyik vagy másik lényegtelen részletét értették, hanem a valóság egészét, illetve egy-egy viszonylag önálló darabját, valamennyi mozzanatának egymáshoz való viszonyában, törvényszerű, lényegi meghatározottságában. Lenin az ismeretelmélet oldaláról vizsgálva a kérdést „a dialektikus megismerés lényegének" — „a valóság mozzanatainak egész összességükben való kibontakozását" tartja.[5]

Barta valamennyi hibájának gyökere, hogy sem a valóság kategóriájának marxista értelmét, lényeg és jelenség objektív egységét és dialektikáját, sem a materialista visszatükrözés-elmélet dialektikus jellegét, a jelenségtől a lényegig vezető út természetét nem ismeri és nem érti meg. Ezért — úgy látom — két rossz metafizikus véglet között vergődik reménytelenül: a tükrözés-gondolatot túl szűknek és ugyanakkor túl tágnak érzi. Túl szűknek, mert a „tükör", illetve a „kép" szó szemléleti tartalmából és nem elméletileg meghatározott fogalmi tartalmából indul ki. Ezért a művészet vonatkozásában attól fél, hogy a tükrözés-gondolat a valóság felszínének mechanikus visszaadását kívánja meg úgy, ahogyan a valódi tükörben a tárgy képe megjelenik. Másrészt túl tágnak veszi, a semmitmondásig általánosnak tartja, mert, ha elveti a mechanikus tükrözést, akkor az említett alapvető elméleti tételek híján nem értheti meg, hogy a különböző tudatformák vonatkozásában milyen sajátos tartalmat kap a tükrözés fogalma. Ezért nem elégíti ki az a felfogás sem, hogy a művészi visszatükrözés képszerű, a tu-

[4] „A pszichikum, a tudat, az objektív realitást tükrözi vissza, amely rajta kívül és tőle függetlenül létezik; a tudat tudatossá vált lét. Ám értelmetlenség volna visszatükrözésről beszélni, ha az, ami arra hivatott, hogy a valóságot visszatükrözze, maga nem létezne a valóságban. Minden pszichikai tény *egy darab reális valóság és a valóság visszatükrözése* (Rubinstejn aláhúzása, — Sz. J.) Nem vagy az egyik, vagy a másik, hanem mind a kettő egyszerre" — mondja helyesen a nemrég elhunyt neves szovjet pszichológus S. L. Rubinstejn Az általános pszichológia alapjai c. könyvének bevezető fejtegetésében.

[5] Filozófia Füzetek, 134. lap.

Digitized by Google

dományos fogalmi. Szerinte az legfeljebb közhely. De teljesen helytelen egy tudományos igazságot közhellyé laposodott formájában felfogni. Ha a valóságtükrözésben, az ábrázolásban, a lényeges jelenségnek s a megjelenő lényegnek visszaadását látná, egyszerűbe eltűnne e laposság.

Ezért gondolja azt is, hogy a művészet kikristályosodott formái olyan szűrők és prizmák, amelyek „átalakítják", „átformálják" a valóságot, tehát nem közelebb visznek hozzá, hanem eltávolítanak tőle. A tudományos megismerés vonatkozásában Lenin kimutatta, hogy az eltávolodás a közvetlenül adott jelenségtől egyben felemelkedés az egyre átfogóbb lényegi összefüggésekig, törvényszerűségekig. Nem eltávolodás a valóságtól, hanem a valóság egyre átfogóbb megismerése, amely kezünkbe adja a közvetlenül adott jelenség megértésének és gyakorlati felhasználásának kulcsát is. Megváltoztatva a megváltoztatandókat ez érvényes a művészetre is. Megváltoztatni itt csupán két mozzanatot kell. Először: a művészet annyiban kötve marad a közvetlenül adott jelenséghez, s a megismerés érzéki szakaszához, hogy az általa (gondolatilag is) megértett lényeget, szemléletes képekben fejezi ki, a megfelelően megválogatott és sűrített, a lényeg visszaadására koncentrált érzéki jelenségen keresztül. Az ábrázolás, mint a művészi visszatükrözés sajátosságának megjelölésére használt fogalom, pontosan ezt fejezi ki: a lényeg érzéki megjelenítését. Másodszor: kötve marad a társadalmilag-emberileg jelentős tartalmakhoz, mivel sajátos szerepe az ember társadalmi tudatának, s ezen keresztül magatartásának és állásfoglalásának formálása az érzelemvilágtól a gondolkodásig. Az „emberileg jelentős" tartalmak kifejezésének gondolatát Barta is megpendíti, de dialektikátlan szemlélete következtében — Kiss módszertani kritikája ellenére — ismét csak tovább már elemezhetetlen ősadottságnak fogja fel. S ebből az ősadottságként való felfogásból az következik, hogy a művészetet, vagy legalábbis egyes ágait az ember, vagyis az egyes ember lelki tartalmainak kifejezéseként, objektivációjaként fogja fel. S itt lép át végleg a marxista esztétika talajáról a polgári kifejezés-esztétika talajára.

A polgári esztétika a XIX. század második felétől kezdve egyre határozottabban és tudatosabban számolja fel a művészi ábrázolás materialista elméletét, helyébe állítva azt a felfogást, hogy a művészet pusztán belső élmények kifejezése, amelynek semmi köze az objektív valósághoz. Viszonylag könnyű dolga volt, mert a régi materialista esztétika, nem tudván alkalmazni a dialektikát a tükrözés-elméletben, a közvetlenül adott valóság jelenségeinek a lényeg kifejezése érdekében történő sűrítését, szelektálását stb. nem volt képes megmagyarázni. Amikor viszont ugyanez az esztétika már a marxizmus ellen harcolt, egyik fő harci módszerévé vált a dialektikus materialista ismeretelmélet teljes azonosítása a mechanikus materializmussal. Kezdetben csak a képzőművészetre és a zenére, majd minden művészeti ágra és műfajra kiterjesztették a kifejezésesztétika szubjektív idealista elméletét, amelynek egyik következetes általánosítója és leghatásosabb összefoglalója Benedetto Croce lett. Ő az esztétikát mint a kifejezés és általános nyelvészet tudományát fogalmazza meg, általános nyelvészeten a mű-

Digitized by Google

vázi intuició kifejezésére szolgáló művészeti formanyelvet értve. Kifejezés és ábrázolás persze egymással felcserélhető szavak, s cikkemben bizonyára sok helyen említettem kifejezést, ahol ábrázolást is mondhattam volna. De az elmondottakból látható, hogy itt nem puszta szavakról, hétköznapi fogalmakról, hanem két egymást kizáró, egymással sziges ellentétben álló felfogásról van szó, a dialektikus materialista és a metafizikus idealista elmélet ellentétéről az esztétikában.

Nagyon valószínű, hogy Barta János az esztétika történeti fejlődésének ezeket a tényeit, szereplőit, a polgári esztétika — döntő aspektusaiban való — visszafejlődésének egész folyamatát nem ismeri. De mivel egy egzisztencialista színezetű szellemtörténeten keresztül valaha ezzel ismerkedett meg, mivel a marxizmus elsajátításában még lényeges hiányosságai vannak s a marxista elmélet és módszer páratlan tudományos teljesítőképességéről nincs teljesen meggyőződve, azért bizonyos feltételek mellett szükségszerűen létrejön az eklektikus egyeztetés a marxizmus s az újnak tartott, de valójában réges-rég elkopott, tudományosan mindig is hamis polgári felfogás között, — talán mondanom sem kell, hogy az utóbbi javára.

Barta elméletileg nem megy el addig, hogy az egyén élményeit pusztán a belső világ termékeinek tartsa, legalábbis többször emlegeti Marx megfogalmazását, hogy az egyén társadalmi viszonyainak összessége. De hogy minden fenntartása ellenére mégis az az ősadottság, az alapvető elméleti meggondolás, hogy mennyire kizárólag a szubjektív élményt tekinti egyedül lényegesnek, azt világosan megmutatják a következő sorai: „Nem volna helyes, ha csak reaktív élményeket ismernénk s egyáltalán nem idealizmus az, ha a teremtő művészegyéniségnek több-kevesebb spontaneitást is tulajdonítunk. A spontán élménynek nem tartalma és megteremtője, hanem csak kirobbantója a külső, konkrét alkalom; Petőfi szabadságvágya veleszületett, egyéniségében eleve adott ösztön és törekvés, amely még a tudatosodás előtt megvan benne, a maga belső energiájával minden kis rést elönt, hogy kitörhessen. Megfelelő kor, alkalmas társadalmi körülmények s nem utolsósorban az egyéniség egésze szárnyat adnak neki s a közélet legszélesebb tereit nyitják meg előtte..."[6] Önkéntelenül is a Marx idézte Dogberry bölcsességére kell emlékeznünk: „Jóvágású embernek lenni a *körülmények adománya, hanem az írás-olvasás a természettől* jön" (Shakespeare: Sok hűhó semmiért). Petőfi bizonyára sokféle rátermettséget és adottságot kapott ajándékba a természettől, de sajátosan társadalmi képződményt, szabadságvágyat és szabadságeszményt aligha. Ha ez is beleérthető egy ember veleszületett adottságaiba, akkor mi nem? Az egyén állítólag természettől adott társadalmi vágyainak és törekvéseinek a tényleges társadalmi viszonyok így nem kialakítói, hanem megvalósításuk pusztán külső feltételei lesznek. Ezzel azonban visszajutottunk a polgári ideológiában meglevő örök emberi természethez, amely önmagából hozza létre a társadalmi tartalmakat.

Miben különbözik ez attól a teljes szubjektivizmustól, amelytől Barta Marx idézésével igyekezett mentesülni? Miben különbözik attól

[6] Kortárs, 1961. 4. sz. 605. lap.

Digitized by Google

a kifejezéselmélettől, amely a társadalomtól elszigetelt ember spontán belső élményeiből, intuicióiból, vagy ha tetszik, egzisztencia-megvilágosodásaiból vezeti le a műalkotást.

A kifejezéselmélet legalábbis két okból alkalmatlan az esztétikai tényállás megvilágítására. Egyfelől mert szükségképpen az elszigetelt szubjektumból indul ki, vagy legalábbis erre összpontosítja figyelmét. Hiszen a művészi alkotás, mint kifejezés, a belső külsővé tétele, az élmény művé való tárgyiasítása, s az esztétikust, irodalomtörténészt vagy kritikust ez elmélet talaján álva már eleve kevéssé érdekli az, hogy hogyan lett a külső belsővé, hogyan jött létre az élmény mint a műalkotás feltétele. Másfelől ha valaki, mint ezt Barta teszi, az elméletben, de a példa tanulsága szerint nem a gyakorlatban, nyomon követi az élmény társadalmi kialakulását, a kifejezéselméletből akkor is az következik, hogy a művészi alkotást a közvetlen élmény eruptív-expresszív kitörésének tartsa. Ez esetben is le kell mondania a visszatükrözés dialektikus materialista elméletéről, amely az alkotást az elrejtett lényeg felkutatásának és megérzékítésének hosszú, fáradságos és tevékeny folyamataként fogja fel. Mert a kifejezéselmélet nem a művészi tevékenység tényleges alkotójellegét, nem a művész aktivitását fogalmazza meg, hanem az alkotás leszűkítését a közvetlen élmény közvetlen kifejezésének színvonalára. Nem más, mint a művészi spontaneitás elméleti megszentelése.

Barta írásai alapján még azt is nehéz eldönteni, hogy a művészet mely ágait és műfajait sorolja azok közé, amelyekre nézve „túl durvának és általánosnak érzi a ‚tükrözés' megjelölését." Így felesleges tovább követnünk problémáit. A közvetlen valóság formáihoz való viszony tekintetében nagy különbségek vannak művészeti ágak és műfajok között, ami nem változtat azon, hogy egyképpen a Bartánál mutatkozó kifejezés-esztétika félretolásával, a dialektikus materializmus következetes alkalmazásával adhatunk számot ezekről.

•

Az esztétikai elméletek, mint mondottam, koruk, osztályuk művészeti fejlődésének különböző törekvései felé orientálódnak, s maguk is visszahatnak ezekre. A kifejezéselmélet a dekadencia védelme volt, hiszen logikusan és szükségszerűen vezeti el a modernista áramlatok legnagyobb túlzásainak teljes igazolásáig, magának a modernizmusnak igazolásáig, ami túlzásai nélkül, önmagában véve jelenti a legnagyobb túlzást. Két elgondolást vettünk szemügyre, mindkettő a spontaneitás esztétikai kultuszának megnyilvánulása volt. Azt hiszem, már ennyiből is levonhatjuk azt a következtetést, milyen óriási szerepe van a társadalmi tudatosságnak, a valóság végtelen gazdag mozgását, a maga bonyolultságában visszatükrözni képes szocialista realizmusban.

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Az Osztrák Kommunista Párt XVIII. kongresszusa

Ausztriának, ennek az Európa szívében, a szocialista világ és a NATO-blokk határán fekvő semleges országnak sok sajátos problémája van. Ez már földrajzi helyzetéből is következik, hiszen nemcsak semleges terület a varsói egyezménynek vele határos országai, meg a NATO-tömb legagresszívabb része, Nyugat-Németország között, hanem bizonyos mértékig retesz is NATO-Nyugat-Németország és a NATO olaszországi Földközi-tengeri pozíciói között.

Ilyen körülmények között teljesen érthető, ha a NATO-stratégák nagy erőfeszítéseket tesznek azért, hogy aláaknázzák Ausztria semlegességét s főleg, hogy Ausztriát szövetségesül nyerjék meg egy olyan politika számára, amely a kis, semleges országot a szocialista tábor elleni hídfőállássá tehetné. Emellett a terjeszkedésre törekvő nyugatnémet monopoltőke korántsem törődött bele abba, hogy a német imperializmusnak a második világháborúban elszenvedett veresége következtében kiűzték az osztrák gazdasági életben elfoglalt kulcsállásaiból, és hogy Ausztria legfőbb gazdagságát, legfontosabb ásványi kincseit — beleértve az olajat, a földgázt, a „fehér szenet", a vízierőt is — éppúgy államosították, mint a kohókat és nagybankokat meg számos fontos gépgyárat.

Felületesen tekintve tehát Ausztriában nagyon leszűkült a kapitalista monopóliumok talaja, s főleg nem rendelkezhetik a monopoltőke közvetlenül a föld méhének kincseivel és a kulcsiparágak döntő fontosságú termelőüzemeivel. Ausztria munkásosztálya ma erősebb, mint valaha. Az Osztrák Szakszervezeti Szövetség hivatalos lapjának, a „Gewerkschaftliche Rundschau"-nak (Szakszervezeti Szemle) áprilisi száma szerint az ausztriai munkások és alkalmazottak száma 2 227 149 (1961. március 1-i adat). Ennek 63 százaléka munkás, 26 százaléka alkalmazott, 11 százaléka tisztviselő. Ezen a napon 141 120 férfi és női munkanélküli volt nyilvántartva, közülük 80 ezer építő- és mezőgazdasági munkás, akiknek munkanélküliségét a tél okozta, és több ezer női kereskedelmi és irodai munkaerő, akiket nem mindenütt lehet felhasználni, mert családjuk egy városhoz, vagy éppen egy kerülethez köti őket, vagy akik ko-

Digitized by Google

ruk miatt már nehezen találhatnak munkát.

A kapitalista gazdaság fogalmai szerint tehát Ausztriában megvan a teljes foglalkoztatottság, sőt a foglalkoztatottak száma évről-évre növekszik. A bécsi munkakamara legutóbbi gazdaságstatisztikai kézikönyve megállapítja, hogy az ipar, a bányászat és a kereskedelem dolgozóinak száma az 1937-es 897 070-ről az 1959-es év átlagában 1 777 672-re emelkedett, ugyanakkor a mezőgazdasági munkások száma az 1937-es 275 574-ről 138 200-ra, és az utolsó 9 évben egymagában 40 százalékkal csökkent. Emellett ez idő alatt egyáltalán nem csökkent a mezőgazdasági termelés, sőt csekély mértékben emelkedett is, mert növekedett a gépek alkalmazása.

Jellemző az ausztriai fejlődésre, hogy az ipari munkásság számszerű növekedésével különösen erősen emelkedik a dolgozó nők száma, mindenekelőtt a ruházati ipar és az idegenforgalom kisebb fizetésű munkahelyein. Az ipari termelés gyorsabban nő, mint a munkások száma s a háború előtti színvonal háromszorosához közeledik.

Mint ez a néhány adat mutatja, nagyon is érthető, hogy Ausztriában még a munkásosztályban is erős illúziók élnek arról, hogy a kapitalista gazdaság szilárd és hogy helyes a tőkésekkel való szoros együttműködésnek a jobboldali szocialista pártvezetés által képviselt politikája. A naiv ember számára van valami meggyőző abban az illúzióban, amelyet a szocialista párt terjeszt: hogy elmúlt az osztályharc ideje és most „szociális társas viszony" uralkodik, békés kiegyezés tőke és munka között.

Nem szabad azonban teljesen a statisztikai adatokra bíznunk magunkat. Igaz, hogy a termelés és a termelékenység hatalmas mértékben emelkedett. Igaz, hogy sokkal több ember és főleg asszony van foglalkoztatva az ipari termelésben és más üzemekben. Érdemes azonban közelebbről is megvizsgálni a helyzetet.

Egy szociáldemokrata közgazdász, dr. Karl Rainer, a Szakszervezeti Szövetség tájékoztató értekezletén Tirolban kifejtette: „Az 1958-as amerikai recesszió hatása Ausztriában kiegyenlítődött. Az ipari termelés 1959-hez képest 8—9 százalékkal nőtt, s ezen belül a beruházási javak gyártása felülmúlja a fogyasztási javakét. A mezőgazdasági termelés is 9 százalékkal nagyobb, mint 1959-ben volt. 1960-ban 45 ezerrel több volt a munkahely, mint 1959-ben." És a kedvező gazdasági helyzetnek ezt a képét a következőkkel egészítette ki dr. Rainer: „A kedvező gazdasági helyzet ellenére a családfenntartók jövedelme sok esetben nem elég arra, hogy a család kielégítse szükségleteit, gyakran szükség van rá, hogy az aszony is dolgozzék, jólétünk tehát nem valódi, hanem csak látszólagos."

Ehhez a megállapításhoz legfeljebb azt fűzhetjük hozzá, hogy a jólét látszatát nagymértékben a rendszeresen végzett túlórák okozzák, hogy vidéken sok munkás munkaideje után még parasztoknál is dolgozik, s az sem ritkaság, hogy a munkás szabadsága alatt építkezésnél vagy mezőgazdasági munkában kimeríti munkaerejét, ahelyett, hogy felfrissítené.

Tegyük még hozzá, hogy — különösen ez év eleje óta — egyre erősebb a drágulás, amelynek előidézésében — a vasúti és villa-

Digitized by Google

mostarifa emelésével — az állam és a községek közvetlenül részt vesznek. A kétségtelenül kedvező gazdasági konjunktúra tehát a dolgozók számára megterhelésekkel van egybekötve.

A munkások és alkalmazottak széles rétegei bérkövetelésekkel válaszoltak erre, de a követelések csak igen csekély részben teljesültek. Ebben a helyzetben lépett hivatalába az új, a Gorbach—Pittermann-kormány. Ebben csak az Osztrák Néppárt részéről van változás az előző, a Raab-kormányhoz képest; a szocialista párt ugyanis egyetlen miniszterét sem cserélte ki. Ezt azzal indokolta, hogy már az 1959-es választás utáni kormányátalakításnál „megfiatalította" miniszterei-nek listáját. A Néppárt a kormány mostani átalakításakor szövetségi kancellárrá elnökét, dr. Gorbachot tette meg, akinek parlamenti tevékenysége alatt az volt a szembeötlő politikai akció-ja, hogy az egykori nácik „megnyugtatására" törekedett és leplezetlenül udvarolt a háborús tradíciók és a nagynémet szellem hordozóinak. Nem tartozik ugyan pártja legszélsőbb jobboldali csoportjához, az úgynevezett reformerekhez, de ezek mindig is barátságosan kezelték őt. Az új pénzügyminiszter az eddigi salzburgi tartományi elnök, dr. Klaus, aki a reform-csoporthoz tartozik. A honvédelmet a fiatal karintiai dr. Schleinzerre bízták, aki Hitler idejében az úgynevezett Langemarck-iskolák egyikén kapott különleges kiképzést, mint ifjúsági vezető. Ő a semmiképpen sem haladó gondolkozású Graf helyébe lépett, aki azonban reakciós támadások célpontja volt, mert a hitleri időkben koncentrációs táborban internálták. Kivált a kormányból Grubhofer belügyi államtitkár is, aki a semlegességért való erélyes fellépésével hívta ki maga ellen a Néppárt jobbszárnyának nemtetszését.

Az OKP XVIII. kongresszusa akkor ült össze, amikor a Gorbach—Pittermann kormány hivatalosan még nem alakult meg, de összetétele már ismeretes volt, s a kongresszusnak a kormány reakciós szárnyának megerősödése által kialakult helyzettel kellett szembenéznie.

Az OKP 1957 márciusában tartotta XVII. kongresszusát. Akkor még frissek voltak a sebek, amelyeket a magyarországi ellenforradalom nemcsak a Magyar Népköztársaságon, hanem az ausztriai munkásmozgalmon is ütött. A „menekültek" áradata ellepte Ausztriát s egyesülve a Nyugat ellenforradalmi csőcselékével, amely Ausztriába özönlött, hogy innen törjön Magyarországra, forrpontra hevítette a kommunistaellenes hisztériát és sorainkban is megingatta egyes gyenge elemek lelki egyensúlyát. A párt szíve ellen, a pártvezetés ellen irányították ütéseiket az ellenforradalomnak sorainkban megbúvó szövetségesei. Ilyen körülmények között a XVII. pártkongresszus az ellenforradalmi támadások elhárításának, a pártegység megvédéséért való kemény küzdelemnek a kongresszusa volt.

De azok a változások, amelyek 1957 óta a világban végbementek, Ausztria fölött sem múltak el nyomtalanul. Igaz, az 1959. évi parlamenti választásokon a pártot érzékeny csapás érte; bár 142 000 szavazatot kapott, a választási törvény cselfogásai megfosztották parlamenti képviseletétől. Közvetlenül a XVIII. kongresszus előtt azonban a steier-

Digitized by Google

országi helyi választásokon jelentékeny sikert aratott: képviselői helyet szerzett magának a tartományi gyűlésben, mégpedig Ausztria legfontosabb iparvidéke, a nehézipari Felső-Steierország munkásainak szavazatai révén. Egyúttal — hosszú és kitartó toborzó munka után — a párt 4239 új párttag belépéséről számolhatott be, s közülük a legtöbben a fiatalabb nemzedékhez tartoznak.

Ezekben a tényekben az osztrák kommunisták joggal látják annak a bizonyítékát, hogy a világ fejlődésének új, nagy tényeit nem takarhatja és nem rejtheti el tartósan az a kormánypolitika, amely Ausztriát el akarja határolni a világtól és valami konzervativizmusban szunnyadó szigetté akarja tenni. A koalíció sajtójában, meg az úgynevezett független lapokban és különösen az állami rádióban lehet ugyan rendszeresen kommunistaellenes hazugságokat kiagyalni, megkísérelhetik azt is, hogy az osztrákokat bizalmatlansággal töltsék el a szomszédos szocialista országok lakosaival szemben — de azokat a nagy eseményeket, amelyek a szocialista világ fölényét mutatják, nem lehet eltitkolni.

Természetes, hogy az OKP XVIII. kongresszusa nagy teret szentelt tanácskozásain a nemzetközi fejlődésnek. Másként ez nem is lehet. A küldöttek nagy figyelemmel hallgatták Gaston Moulin-nek, a bátor Belga Kommunista Párt képviselőjének beszámolóját a legutóbbi nagy sztrájk tanulságairól és azokról a tapasztalatokról, amelyeket a belga testvérpárt szerzett ezekben a harcokban, amelyekben vezető szerepe volt. Élénk érdeklődéssel követték a küldöttek számos külföldi delegátusnak a maguk harci tapasztalatairól szóló beszámolóját; hiszen az osztrák munkások előtt álló problémák nagyon hasonlók azokhoz, amelyek a belga vagy a dán munkások előtt állottak, hogy csak azokat az országokat említsük, amelyekben a munkásság az utóbbi időkben különösen nagy harcokat vívott.

A kongresszust a 81 párt Moszkvai Értekezletén elfogadott nyilatkozatnak az összes pártszervezetekben való megvitatása előzte meg, s a kongresszus igyekezett a kommunista világmozgalom e történelmi jelentőségű tanácskozásának határozatát az osztrák munkásosztály harcára alkalmazni. A békének és a világbéke biztosításának a kérdését a kongresszus sajátos módon tette fel. Nem elégedett meg annak egyszerű megállapításával, hogy a világ erőviszonyainak hatalmas arányú megváltozása megteremtette a háború megakadályozásának lehetőségét. Meg kellett találni azokat a konkrét feladatokat, amelyeket a béke ausztriai híveinek kell megoldaniuk. A kongresszuson nyomatékosan volt szó arról, hogy eddig túl kevés történt Ausztria közvéleményének mozgósítására a világ békéje és lefegyverzése érdekében.

„Jelenleg pártunk egyik fő feladata az — mondta a Központi Bizottság beszámolójában Koplenig elvtárs, a párt elnöke —, hogy mutassuk meg a tömegeknek és leplezzük le előttük a bel- és külföldi tőkének a terveit és céljait, amelyek a dolgozó tömegek és országunk nemzeti érdekei ellen irányulnak, s szervezzük meg az egységes harcot e tervek megakadályozására."

Koplenig elvtárs rámutatott, hogy a nyugatnémet monopoltőke kísérletei ausztriai pozíciói-

Digitized by Google

nak erősítésére szorosan összefüggenek a német militarizmus soviniszta és agresszív revanspolitikájával, s így a munkásság napi érdekeiért folyó harc is összefonódik az ellen a veszély ellen vívott harccal, amelyet az újra feltámadt német militarizmus jelent a béke számára.

„Az osztrák nép és az osztrák munkásosztály — mondotta — mélységesen érdekelt abban, hogy megszűnjék a fegyverkezési verseny. Ezért a kommunisták azt követelik, hogy Ausztria támogassa aktívan a Szovjetuniónak az általános és teljes leszerelésre tett javaslatait."

Ez azonban semmiképpen sem maradhat a kormányhoz intézett felhívás. Magának a népnek és elsősorban a munkásság szervezeteinek a feladata az, hogy állandó felvilágosító munkát végezzenek a békés egymás mellett élés szükségességéről és mindenekelőtt kitartóan harcoljanak az Ausztria szocialista szomszédaival való baráti kapcsolatok megteremtéséért.

A kongresszusnak „A békéért, a demokratizálásért és a szocializmusért" című határozata kiemeli, hogy a békéért folyó harcnak Ausztriában megvan a maga sajátos formája: „Ausztriában a békéért tevékenykedni mindenekelőtt azt jelenti, hogy minden erővel védjük a semlegességet, népünknek ezt a legdrágább kincsét." De nem lehet védelmezni a semlegességet, ha nem vesszük figyelembe azt a tényt, hogy elsősorban a nyugatnémet militarizmus fenyegeti azt.

Ez a felismerés nem új. Az osztrák kommunisták — mondhatjuk — naponta beszélnek erről. De a tények elemzésében a kongresszus messzebb ment, mint ez a megállapítás. Kimutatta az osztrák és a nyugatnémet nagytőke bizonyos reakciós rétegeinek kapcsolatát és ezzel azt a szükségességet, hogy össze kell kötni a munkásoknak a monopoltőke előretörése elleni harcát az Európát fenyegető halálos veszély, a nyugatnémet militarizmus elleni harccal.

Az osztrák semlegességre — amelynek jelentősége korántsem korlátozódik erre a kis országra — az „európai integrációra" irányuló különféle törekvések a legveszélyesebbek. Ezért mondja a kongresszus már idézett határozata:

„Az osztrák semlegesség aláaknázásának legveszedelmesebb formái jelenleg azok a törekvések, amelyek Ausztriát csatlakoztatni akarják az Európai Gazdasági Közösséghez, amelyben a német militarizmusé a vezető szerep."

Ausztriában hivatalosan elutasítják az EGK-hoz való csatlakozás gondolatát. Tény azonban, hogy a kis szabadkereskedelmi övezetben tömörült országok nagyonis szerény szerepet játszanak az osztrák piacon, úgy is, mint szállítók, és különösen mint osztrák áruk vásárlói. Ehhez járul még, hogy a világpiacon Ausztria közvetlenül versenyben áll az EFTA (Európai Szabadkereskedelmi Egyesülés) számos országával, különösen Svédországgal és az újabban csatlakozott Finnországgal a fakivitelben, amely az osztrák export egyik legjelentősebb tétele.

Nyíltan csak a nyugatnémet elemek (különösen az újfasiszta jellegű úgynevezett Független Párt) lépnek fel Ausztriának az EGK-ba való bekebelezéséért. Kétségtelen azonban, hogy rajtuk kívül is vannak olyan osztrák

Digitized by Google

tőkések, akiknek véleménye szerint érdemes volna Ausztriát bekapcsolni az EGK-ba. Ebben nem annyira annak a mérlegelése az irányadó, hogy mit jelentene ez az osztrák termékek elhelyezése szempontjából, mint inkább az a törekvés, hogy tovább erősítsék Ausztriában a tőke osztálypozícióit.

Ez rendkívül időszerű osztrák belpolitikai problémává teszi a NATO gazdaságához való kapcsolatokat (mert az EGK a NATO szerve). Minden olyan lépés, amely erősíti a kapcsolatokat Ausztria és az EGK, elsősorban pedig Nyugat-Németország között — egyben a tőke pozícióit is erősíti és a munkásosztályt, annak vívmányait fenyegeti.

Ezenkívül az EGK-hoz való tartozás összeegyeztethetetlen a semlegességgel, amelyet Ausztria önként vállalt örök időkre. És éppen a munkásosztály a hivatott hordozója a más népekkel való békés együttélés politikájának, amelynek sajátos formája Ausztriában a semlegesség védelme. Így a békéért, és a semlegességért folyó küzdelem a legszorosabban összekapcsolódik az osztrák munkásság napi harcával.

Az OKP kongresszusa egyik feladatául azt tűzte ki, hogy megmagyarázza a dolgozóknak ezt az összefüggést. Kétségtelen tény ugyanis, hogy az osztrák nép legszélesebb köreiben a háborús veszélynek, különösen pedig a nyugatnémet imperializmus részéről fenyegető veszélynek veszedelmes lebecsülése tapasztalható.

Pedig nem is kevés tény figyelmeztet erre a veszélyre. Eichmann perével kapcsolatban kitűnt, hogy ennek a legnagyobb háborús bűnösnek a cinkosai, mint Szálasi szövetségese, Höttl — akinek kiadását Magyarország követelte — háborítatlanul élnek Ausztriában, hogy tömeggyilkosok, mint Nowak és Höfle jámbor kereskedőkként élnek vagy éltek itt. Legálisan és legfőbb hatósági engedéllyel ágálnak a katona-szövetségek; ezeknek egyike most emelt közvetlenül a magyar határon egy „intő emlékművet", a másik pedig, a „Kameradschaft IV." (Bajtársi Szövetség IV.) nevezetű, nyíltan és leplezetlenül az ausztriai volt SS-ek ügyét képviseli. Számos szál köti össze az osztrák háborús veteránok szervezeteit a nyugatnémet katona-szövetségekkel. A nagynémet propaganda két hírhedt szervezete, a német tornászegyesületek és az Alpes-egyesület veszélyesen törekszik arra, hogy a fiatal nemzedéket a maga befolyása alá vonja; Karintia vegyesnyelvű területén pedig újra tevékenykedni kezd a szlávellenességéről hírhedt „Schulverein Südmark" (Délvidéki iskolaegylet).

Ilyen körülmények között nagyon érthető, hogy a „Furche" (Barázda) című katolikus hetilap, amely a „nagynémet eszme" elleni következetes fellépésével már eddig is szerzett magának ellenségeket, most nyomatékosan figyelmeztette az új honvédelmi minisztert: a szövetségi hadsereget tisztán kell tartani minden nagynémet befolyástól; ez azonban a miniszternek — már említett múltja folytán — meglehetősen nehezére eshetik.

Ezeket az Ausztriában mutatkozó jelenségeket sem eltúlozni, sem lebecsülni nem szabad. Kétségtelen, hogy az osztrák nép túlnyomó többsége nagyon jól tudja,

Digitized by Google

milyen rendkívüli előnyöket nyújt a kis országnak a semlegesség, mind gazdasági, mind politikai tekintetben. De azt sem szabad elfelejteni, hogy ha Ausztria semlegességének és a német monopoltőkétől való függetlenségének ellenségei (ez a két dolog elválaszthatatlan egymástól) ninosenek is sokan, hatalmuk igen számottevő.

„Az osztrák és a nyugatnémet monopoltőke áll azok mögött a körök mögött, amelyek országunkra élesebb antiszociális irányt szeretnének rákényszeríteni" — mondta a kongresszuson Koplenig elvtárs, a Központi Bizottság beszámolójában, s hozzátette, hogy éppen ezek a körök követelik Ausztriának az EGK-ba való belépését, mert ezt hatásos eszköznek tartják arra, hogy Ausztria semlegességét fellazítsák és aláássák. „Az EGK-t ezek a munkásság elleni védekezésükre akarják."

Kiindulva az osztrák monopoltőke külpolitikai és munkásellenes belpolitikai céljainak ezen összefüggéséből, a Központi Bizottság kongresszusi beszámolója elemezte az osztrák munkásosztály harcának feltételeit. Ebben támaszkodhatott mind a moszkvai nyilatkozatra, mind az európai kapitalista országok kommunista pártjainak római értekezletén hozott határozatokra, és felhasználhatta az ott megállapított alapgondolatokat.

Szükségszerűen döntő helyet kellett ebben az elemzésben kapnia a jobboldali szociáldemokrácia kérdésének. Tény az, hogy az Osztrák Szocialista Párt már évek óta letért az ausztromarxizmus álradikális talajáról. Tény azonban az is, hogy az OSZP-nek ma is, mint az előtt megvan a tömegbefolyása és ezt nem csorbította lényegesen a Katolikus Néppárttal való 15 esztendős együttműködése sem.

Ebből a Szocialista Párt jobboldali vezetősége azt a felfogást szűrte le, hogy az ő politikájuk szolgálja a munkások érdekeit. Különösen 1934. február 12-ének, az osztrák munkásság és a nagytőke reakciós zsoldosai, a Starhemberg herceg vezette Heimwehr közötti fegyveres összecsapásnak az évfordulóján olvashattuk újra meg újra azt, hogy az 1945 óta folytatott koalíciós politika kímélte meg a munkásosztályt az ilyen súlyos harcoktól. Az OKP XVIII. kongresszusa feladatának tartotta, hogy megmutassa a munkásságnak: mi volt az ára ennek a békének. Megmutatta a monopoltőke állandó előretörését, a klerikalizmusnak az iskola és a családi jog elleni offenzíváját, amit a Szocialista Párt vezetőségének a tőke és az egyház követelései előli folytonos meghátrálása kísér. A kongresszus itt emlékeztetett arra, hogy éppen a Kommunista Párt és sajtója mozgósította a tömegeket például Habsburg Ottónak Ausztriába való visszatérése ellen s ez kényszerítette végül a szociáldemokráciát is arra, hogy maga is így foglaljon állást.

„Ellentétben a Szocialista Párt vezetőségével, amely az egyházhoz való törleszkedésével megkönnyíti a klerikalizmusnak, hogy behatoljon a munkásosztály soraiba — a Kommunista Párt keményen harcol a klerikális reakció ellen, s ebben a harcában a szocialista munkások széles rétegei is támogatják" — mondotta Koplenig elvtárs.

Az OKP összeköti a szocialista

Digitized by Google

pártvezetőség osztályegyüttműködési politikájának bírálatával a munkásosztály akcióegységéért folytatott szívós harcot. E harc sikeres vezetésének az a feltétele, hogy szűnjék meg a párt feladatainak kétféle hamis értelmezése: az, amely szektás módon lebecsüli a tömegmunkát, és különösen az a revizionista felfogás, amely a kommunista párt saját harci tevékenységét alá akarja rendelni a szociáldemokrácia politikájának. A XVIII. kongresszus „Az akarat és a cselekvés egysége a pártban" című külön határozatában egyhangúlag elítélte a revizionista elemeknek azt a felfogását, amely szerint a Kommunista Pártnak a feladata az, hogy a Szocialista Párt vezetőségét akciókra ösztönözze, önálló kommunista akciókról tehát le kell mondania. A kommunisták azonban nem hagyhatják figyelmen kívül, hogy az OSZP vezetése a monopoltőke erőivel való szövetségre alapozza egész politikáját, és csak ott hajlandó munkásérdekekért fellépni, ahol a tömegnyomás már olyan erős, hogy nem merhet többé nyíltan szembeszállni vele. Ha a Kommunista Párt lemondana arról, hogy a békéért, a semlegességért és a kommunisták napi követeléseiért harcra mozgósítsa a tömegeket, akkor ezzel teljesen lemondana arról, hogy önálló politikát folytasson.

Csak a Kommunista Párt önálló fellépése adhat bátorítást a Szocialista Párt azon erőinek, amelyek elégedetlenek jobboldali vezetőik politikájával. Minden egyéb politika aláásná a kommunistáknak pártjuk saját erejébe vetett bizalmát és ezzel ártana az ország munkásosztályának.

Világos, hogy a kongresszus alaposan megvitatta és teljesen egyhangúan utasította el azt a revizionista elméletet, hogy a párt a maga tevékenységét rendelje alá a szocialista pártvezetőség politikájának.

A legközelebbi időre a kongresszus központi akció-jelszóként a közélet demokratizálásának és különösen a választójog' antidemokratikus korlátozásai megszüntetésének a követelését állította fel. Az a jelszó, hogy „Újra kommunistákat a parlamentbe!", az összefoglaló jelszava ennek a harcnak, amely a demokrácia kiszélesítéséért, a monopoltőke és a reakció befolyásának visszaszorításáért folyik. Korántsem csupán a jövőre esedékes választás előkészítéséről van itt szó. A párt már most országszerte megkezdte az aláírások gyűjtését, amelyek azt követelik, hogy a parlamentben minden szavazatnak ugyanakkora legyen a súlya, szűnjék meg tehát a munkáskerületeknek a parlamenti képviselet tekintetében hátrányos helyzete. Jelenleg csak a szövetségi elnök választásán egyenlő súlyú minden szavazat. Az összes többi választásokon — egy ravaszul kifundált választási aritmetika szerint — az ipari területeken egy képviselő megválasztásához több szavazat szükséges, mint falun, ahol az egyház uralkodó befolyása eddig még mindig biztosította a reakciónak a többséget. A kongresszus határozata erre vonatkozólag így hangzik:

„Olyan kormányért küzdünk, amelynek politikája a bel- és külföldi monopoltőke ellen irányul, s amely a demokrácia és a béke erőire támaszkodik, köztük a kommunistákra és a szocializmus nemzetközi erejére... Ilyen kor-

Digitized by Google

mányt csak a kommunistáknak, a szocialistáknak és a Néppárt demokratikus erőinek együttes erőfeszítése vívhat ki."

Nagy feladatok ezek, sok erőt követelnek, olyan erőt, amelyet teljesen a szocializmusba való békés átmenet ügyének szolgálatába kell állítani. Nem kis feladat ez, egy kis párt számára, de méltó feladata egy olyan pártnak, amely egyik láncszeme a ma már egész világot átfogó és győzelemről győzelemre haladó kommunista mozgalomnak.

Fritz Glaubauf

E SZÁM SZERZŐI

PÉCSI FERENC: a Magyar Távirati Iroda vezérigazgatóhelyettese, CSIZMADIA ERNŐ, KAHULITS LÁSZLÓ, KEPES IMRE: a Társadalmi Szemle munkatársai, RIPP GÉZA: a Közgazdasági Szemle főszerkesztője, SZIGETI JÓZSEF: a Filozófiai Intézet igazgatója, FRITZ GLAUBAUF: újságíró.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

FEHÉR LAJOS, FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KÁLLAI GYULA (főszerkesztő), KISS KÁROLY, KOMJÁT IRÉN (felelős szerkesztő), MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ORBÁN LÁSZLÓ, SZIGETI JÓZSEF, SZIRMAI ISTVÁN.

Digitized by Google

A Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetének kiadott közleményei 1960-ban

Csendes Béla—Vági Ferenc:

A jövedelmezőség hatása a kukorica- és a cukorrépa termelésre

A jövedelmezőségnek a mezőgazdasági termelésre gyakorolt hatását az Intézet 1958 óta vizsgálja behatóbban. Az azóta elért eredmények összegezhető, értékelhető részét közlik a szerzők a fenti tanulmányban. Az úttörő munka jelentőségét a mezőgazdaság szocialista átszervezésében elért döntő sikerek tovább növelik. A termelőszövetkezetek megszilárdításának, termelésük megszervezésének nagy munkájában, mind elméleti, mind gyakorlati vonatkozásban nagy segítséget nyújthat a jövedelmezőség és a termelés alakulása közti összefüggés elmélyült vizsgálata.

A tanulmány első fejezete a termelés és jövedelmezőség kölcsönhatásának néhány, az eddigi vizsgálatok alapján is, általánosítható kérdését tárgyalja. Kifejti, hogy a termelőszövetkezetek és az egyéni gazdaságok termelésük szervezése során egyaránt a rendelkezésükre álló munkaerő ésszerű és teljes foglalkoztatásával a gazdaságokban elérhető legnagyobb jövedelem elérésére törekszenek. A különbség azonban az, hogy az egyéni gazdaságok törekvése — különböző anyagi helyzetük következtében — nem egységes, ugyanakkor lehetőségeik a termelés fejlesztésében és a költségek csökkentésében rendkívül korlátozottak. A közös gazdaságok éppen nagyobb lehetőségeik következtében érzékenyebben reagálnak a jövedelmezőségben beállott minden változásra. A termelés szerkezetének kialakítása során elsősorban az egy munkanapra és az egy kh-ra jutó jövedelem alapján döntenek, amelyek tudvalevőleg a különböző kultúrák esetén rendkívül eltérő eredményt adnak. Természetesen döntésüket más tényezők is — a rendelkezésükre álló anyagi lehetőségek, az állandó foglalkoztatásra való törekvés, a tagok fogyasztási igényeinek kielégítése stb., s nem utolsósorban a vezetés színvonala — erősen befolyásolják. Helyes többek között az a megállapítás is, hogy a takarmánytermelés és az állattenyésztés jövedelmezőségét, mind a termelőszövetkezetekben, mind az egyéni gazdaságokban általában együttesen értékelik és az együttesen elérhető jövedelmet vetik össze az ipari- és egyéb közvetlen értékesíthető növények termelése során elérhető jövedelemmel.

A kukoricatermelés, valamint a kukoricatermelés és a sertéshizlalás együttes jövedelmének és a cukorrépatermelés jövedelmezőségének hatása a vetésterület alakulására — szerencsés témaválasztás, aligha lehetne más kultúrákat kiválasztani, amelyeknek vetésterület alakulását az adott időszakban (1949—1957) a jövedelmezőség változása alapján egymással összefüggésében megfelelően értékelni lehetne. Egyébként is a kukorica és a cukorrépa — a je-

Digitized by Google

lenlegi technikai színvonal mellett — üzemi igényeit tekintve, bizonyos fokig „verseny növénynek' tekinthetők.

A tanulmány sokoldalúan foglalkozik mindazokkal a tényezőkkel, amelyek az adott időszakban a jövedelmezőség mellett erősen befolyásolták a mezőgazdasági termelés alakulását (gazdaságpolitikai intézkedések, a technika fejlődése, a termelőszövetkezetek munkaerő helyzete, időjárási viszonyok stb.).

A tanulmányban feldolgozott, sokrétűen elemzett anyag összefoglalását talán az alábbi idézettel lehet legjobban jellemezni: „A jövedelmezőségnek már a kukorica- és cukorrépatermelésre gyakorolt hatását tanulmányozva is kitűnt, hogy a termékek jövedelmezőségének, jövedelem-arányainak változására vetésszerkezetük megválasztásakor a termelőszövetkezeti és az egyéni gazdaságok egyaránt viszonylag hamar és élénken reagálnak. Ezt megerősíti a legutóbbi évek közvetlen tapasztalata: a termékek jövedelemarányainak és mezőgazdaságunk termelési struktúrájának egyidejű megváltoztatása a kötelező beadás megszüntetése után. S a jövedelmezőség hatása a termelésre — amint azt e tanulmány bizonyítja — a kötelező beadás idején is kimutatható, noha abban az időben számos tényező, — köztük leginkább a kötelező beadás — korlátozta a jövedelmezőség hatásának érvényesülését".

Reálisan értékeli a jövedelmezőségi arányok és az árak alakulásának hatását a termelésre, megállapítja, hogy „A mezőgazdaság szocialista átszervezése után az árpolitika továbbra is a mezőgazdasági termelés tervszerű irányításának igen fontos eszköze marad. A szocialista népgazdaság tervszerű irányítása (és ez a kolhoz mezőgazdaságra is vonatkozik) a közvetlen és a közvetett szabályozás eszközeinek helyes kombinációjával történik. Noha az elsődleges és alapvető a közvetlen szabályozás lesz, a mezőgazdasági termelés és a jövedelmezőség kölcsönhatásának további tanulmányozása nemcsak indokolt, hanem szükséges is". K. J.

Kelemen Zoltán:

A gépállomások gazdasági tevékenysége (1950—1955).

A tanulmány azt elemzi, hogy az első ötéves terv időszakában menynyit fordítottunk gépállomási beruházásokra; hogyan alakult ezek összetétele és kihasználása; hogyan változott a gépállomáson végzett munka önköltsége, milyen tényezők hatottak az önköltség egyes elemeinek változására.

A tanulmány, noha az elmúlt időszak problémáit tárgyalja, mégis gyakorlati szakembereink között és tudományos körökben is bizonyos érdeklődésre számíthat, mert egyes következtetései ma is aktuális kérdésekre adnak választ. A mezőgazdasági munkák idényszerűségéből kifolyólag például ma is mezőgazdasági üzemeink egyik megoldatlan kérdése a traktorvezetők állandó foglalkoztatottsága. A szerző által javasolt út, — mely szerint traktorvezetőink szakképzettségét többoldalúvá kell tenni, hogy a mezőgazdasági gépi munkák szünetelése esetén, más a mezőgazdasági üzemeinkben adódó műszaki képzettséget, vagy szakmát igénylő munkák végzésére állíthassuk be őket — feltétlen járható út.

Az 1 n/h.-ra jutó javítási költségek mértékét jelentősen befolyásolja a fő javítások között eltelt időszak, illetve az elvégzett munka mennyisége. 1954-ben két főjavítás közötti tervezett munkamennyiség — norma szerinti 900 n/h-al szemben — 717 n/h volt. A tényleges teljesítmény viszont 576 n/h volt. Ma is találkozhatunk hasonló jelenségekkel, vagy a javítási tervek teljesítésének mechanikus szorgalmazásával, pedig a javítási költségek csökkentése szempontjából feltétlen figyelmet érdemelne a fő javítások közötti munkamennyiség elvégzésének normaszerinti betartása.

A gépi munka önköltségének csökkentése ma is fontos kérdés mezőgazdasági üzemeinkben, nemcsak gépállomásainkon, hanem állami

Digitized by Google

gazdaságainkban és az utóbbi években — amióta termelőszövetkezeteink is vásárolhatnak mezőgazdasági erő- és munkagépeket — termelőszövetkezeteinkben is. Ezért a tanulmány annak ellenére, hogy a gépállomások gazdasági tevékenységét teszi elemzés tárgyává, valamennyi mezőgazdasági üzemünkben a gépi munka önköltségének gazdasági elemzésében bizonyos mértékig metodikai segítséget is nyújthat.

Az elmondottakon kívül, a tanulmány tudományos értékét, néhány hiányosság csökkenti.

Helyes lett volna az ország általános politikai és gazdasági életét röviden jellemezni az 5 éves terv időszakában, különös tekintettel a mezőgazdaság helyzetére.

A vizsgált időszakban a mezőgazdaság szocialista átszervezésében a gépállomások előtt konkrét politikai, gazdasági és szervezeti feladatok megvalósítása állott. E kérdések rövid értékelése, jellemzése — például a gépállomások gazdasági tevékenysége hogyan segítette elő a mezőgazdaság szocialista átszervezését, a mezőgazdasági termelés feilődését stb. — emelte volna a tanulmány tudományos értékét. **P. Gy.**

Cukor György és Román Zoltán:

Az ágazati kapcsolatok mérlegének felhasználása az ipar ágazati szerkezetének vizsgálatára és tervezésére.

A szerzők konkrét formában, részletesen és a gyakorlat számára felhasználhatóan kidolgozzák, az ágazati kapcsolatok mérlegét, az ipar ágazati szerkezetének vizsgálatára és tervezésére. A tanulmány nemcsak összefoglalja és rendszerezi a szétszórt kutatási eredményeket, de a felhasználás meghatározott, konkrét módszerére tesz javaslatot, az alkalmazás módszerében, szemléletében, az alkalmazott mutatószámok tekintetében és alkalmazásuk módját illetően újat is ad.

A tanulmány kiinduló alapja az a gondolat, hogy az ipar ágazati szerkezetének tervezésében olyan módszerre van szükség, amely egyidejűleg biztosítja a belső arányosságot, a népgazdasági egyensúlyt és a gazdaságosság követelményeinek érvényesülését a fejlődés többféle lehetséges változatát illetően. Az ismert külkereskedelmi és beruházási gazdaságossági számítások csak termékek, illetve létesítmények szerint készülnek, az ágazati kapcsolatok mérlege azonban lehetőséget nyújt egész iparágak átlagos gazdaságossági mutatóinak kiszámítására és vizsgálatára. A modern matematikai eljárások (az inverzmátrix) felhasználásával az alapul szolgáló mérleg részletességében kiszámíthatók az igarágak úgynevezett teljes ráfordítási mutatói, amelyek az egyes iparágakban közvetlenül felhasznált ráfordításokon túl, a megelőző termelési fázisokban szükséges ráfordításokat is tartalmazzák, összegezik és ezért az ágazatok fejlesztésének, az iparági szerkezet változásának kihatásait minden további számításnál teljesebben és pontosabban mutatják ki. A teljes ráfordítási mutatókból az egyes iparágakra jellemző viszonyszámok sora képezhető, amelyek lehetővé teszik az iparágak rangsorolását termelékenység és munkaigényesség import ráfordítási igény és devizahozam, állóeszköz- és beruházás igény, eszközlekötés, stb. szempontjából. A javasolt mutatószámok rendszere rugalmas és szükség szerint bővíthető, esetleg szűkíthető, mégis az eddigi vizsgálati módszerekkel szemben azzal az előnnyel is jár, hogy rendszeres és sokoldalú, átfogó értékelésre ad lehetőséget.

A tanulmány foglalkozik a javasolt számításoknak a tervezés rendjébe való beillesztésének kérdéseivel is. Az ágazati kapcsolatok mérlegének felhasználásával kidolgozható termelési program, a különböző kiinduló elgondolások alapján nyerhető terv-változatok kidolgozása és vizsgálata a nem távoli jövőben a tervezés lényeges részévé válhat. Ezzel kapcsolatban azonban rá kell mutatni a tanulmány egy fogyatékosságára is. Ez a tanul-

Digitized by Google

mány sem jutott előbbre annak a kérdésnek a kidolgozásában, hogyan történjék a számítások kiinduló adatainak, a végső felhasználás, a fogyasztás és felhalmozás szintjének megtervezése és főleg a számítások alapjául szolgáló közvetlen ráfordítási koefficiensek tervezése. Az világos, hogy valamely tényidőszak mérlege alapján hogyan végezhetők el a számítások, és a tervezés szempontjából ez is felhasználható. A szerzők is hangsúlyozzák azonban, hogy a közvetlen ráfordítási együtthatók megtervezésére volna szükség, de ennek konkrét megoldási módozataival nem foglalkoznak.

A tanulmány az ágazati kapcsolatok mérlegének irodalmában nem tájékozott olvasó számára is érthető. Részletesen ismerteti a felhasznált ágazati kapcsolatok mérlegének felépítését, egyszerű és közérthető módon tárgyalja a mérleg alapján végzett matematikai eljárások lényegét, a mutatószámok kiszámításának képleteit és a mutatószámok által kifejezett tartalmat. A tanulmány meggyőző erejét, nagy mértékben fokozza, hogy a javasolt módszert részletesen be is mutatja, a KSH 1957. évi mérlegéből nyert adatokkal. A tanulmány V. fejezete néhány gazdaságpolitikai problémára vonatkozó alkalmazást mutat be, amelynek következtetései rendkívül érdekesek és figyelemreméltóak. A téma irodalmával bővebben foglalkozni kívánó olvasó részére az irodalmi forrásmukákra vonatkozó utalások és a kötet végén található bibliográfia nyújt segítséget. **M. T.**

Timár János:

Az ipari szakmunkások és a tervszerű munkaerőgazdálkodás.

Timár János tanulmánya hazánkban az első olyan mű, amely összefoglalóan tárgyalja a szakmunkaerővel kapcsolatos közgazdasági problémákat. A tanulmányban a szerző sokoldalú, alapos, és elméletileg igényes elemzés alá veszi általában a munkaerő gazdálkodást és különösen a szakmunkaerő tervezés és gazdálkodás bonyolult kérdéseit. A tervszerűség általános elméleti kérdéseinek konkretizálása a szakmunkaerőre, szocialista szakmunkás képzésünk fejlődésének és munkaerő gazdálkodásunknak kritikai elemzése, a szakmunkaerő szükséglet és utánpótlás tervezésével kapcsolatos legfontosabb elméleti és metodikai problémák kidolgozása, stb. — a szerző érdeme és ezekkel komoly mértékben hozzájárul a munkagazdaságtan továbbfejlesztéséhez.

A szakmunkaerő helyzet terén végbement fejlődés értékelése során számos olyan okra hívja fel a figyelmet, amelyekre a munkaerő tervezés során tekintettel kell lenni. Példaként itt csak az ipari szakmunkások elvándorlását emeljük ki. Az elmúlt évtizedben sok tízezer szakmunkás vált meg képesítés szerinti szakmájától. Ezt részben olyan okok idézték elő, amelyek mindenképpen hasznosnak tekintendők. Például: munkás káderek kiemelése, továbbtanulás, stb. és részben olyanok, amelyek helyes gazdálkodás esetén elkerülhetők, például a szakmunkásszükséglet és szakmunkás utánpótlás közötti egyensúly hiánya, alacsony színvonalú szakképzés, a bürokratikus-adminisztratív jellegű iskolai felvételi rendszer, stb.

Egész a legutóbbi időkig ipari szakmunkás-létszámterv nem készült. Az iparitanuló képzés szakmai struktúráját és számszerű kereteit a vállalatok igénybejelentésének egyszerű, mechanikus összesítése (az igényeket senki sem ellenőrizte) határozza meg. A vállalati igénylés — a tervezési módszerek tisztázatlansága miatt — nem elégíti ki a tervgazdálkodás követelményeit. Fővészt a vállalati igények megállapítása pontatlan, másrészt a vállalat, még pontosabb számítások esetén is, csak saját belső szükségletét tudja megállapítani. A népgazdaság szakmunkás szükséglete — az új létesítmények és a kiképzési lehetőséggel nem rendelkező vállalatok szükséglete miatt — nagyobb mint a szakmunkás képzési lehetőséggel

Digitized by Google

rendelkező vállalatok összesített igénye.

A tanulmány nagy gondot fordít a szakmunkás szükséglet és utánpótlás tervezése problémáinak elemzésére és javaslatot tesz a tervezés módszerére. Az egyértelműség biztosítása érdekében mindenekelőtt a problémakörrel kapcsolatos legfontosabb fogalmak meghatározására volt szükség, amelyeket a szerző nagy körültekintéssel és megítélésem szerint helyesen végzett el.

A szakmunkaerő tervezés módszerére vonatkozó javaslat az elméleti kérdések tisztázásán túl, sok, a gyakorlat számára hasznos útmutatást tartalmaz. A szerző több példával alátámasztva határozottan rámutat a vállalatok és központi szervek feladataira is.

A tanulmány elméleti megállapításai, gyakorlati útmutatásai a munkaerő tervezés és gazdálkodás kérdéseiben sok segítséget adhatnak mind a vállalati, mind a központi intézményeknél dolgozó közgazdasági, munkaügyi szakembereknek.

B. L.

Schmidt Ádám:

A nettó forgalmi adó.

A marxista közgazdasági irodalom és ezen belül különösen a magyar pénzügyi irodalom egyik nem kis adóssága a nyugati országokban alkalmazott egyes adónemek belső tartalmának elemzése, a gazdasági életre gyakorolt hatásának kimutatása, hogy megérthessük és mások számára is érthetővé tehessük a társadalom egyes csoportjainak ragaszkodását egy adott adónemhez és annak alkalmazott formájához, míg más csoportok követelik annak megszüntetését, vagy más formában való alkalmazását. „A nettó forgalmi adó" című tanulmány legnagyobb érdeme éppen az, hogy ilyen irányban tesz egy lépést előre. A szerző mindenekelőtt foglalkozik az általános forgalmi adóval, megmutatja annak a társadalmi fejlődés különböző szakaszaiban megtalálható formáit. Rámutat az általános forgalmi adó előnyeire, amelyek jellegéből származnak: jelentős a hozama, megvalósítja az önadóztatást, a jövedelmek alakulásától is viszonylag független stb. Ugyanakkor azt is feltárja, hogy ez az adóforma is ellentmondásos (halmozódás) volt, és az ebből fakadó problémákat először a fázis-adóval, az utóbbi évtizedekben pedig a nettó fogalmi adóval próbálták megoldani.

Az általános forgalmi adónál, és a fázisadónál is, adóalapot képez az ár egésze, addig a nettó forgalmi adó csak az *értéknövekedést* ragadja meg. Innen ered az elnevezése is: nettó forgalmi adó, vagy „új érték"-adó.

A tanulmány foglalkozik azzal, hogy hol folytak és folynak viták a nettó forgalmi adó bevezetéséről, és hol került már eddig bevezetésre, milyen elméleti kérdések merülnek fel a nettó forgalmi adóval kapcsolatban.

Nem kívánjuk itt felsorolni a nettó forgalmi adó mellett felhozott érvek tömegét, csak azt a jellemzőjét szeretnénk hangsúlyozni, hogy az új értékhez való kapcsolódásával megszünteti a vertikálisan szervezett vállalatok előnyét, és ezzel megváltoztatja a forgalmi adóból eredő bevételek megoszlását a gazdasági élet különböző egyedei között. Ez önmagában is elégséges magyarázatul szolgál ahhoz, hogy miért viszolyognak a forgalmi adónak ettől a formájától, például a nyugatnémet monopóliumok. Érthetővé teszi azt, hogy Nyugat-Németországban, ahol talán a legélesebb erről a kérdésről a vita, miért maradtak meg mind a mai napig csak az elméleti viták síkján, és miért nem vezették be a gyakorlatban is.

Összefoglalva azért tarthatjuk különösen értékesnek a tanulmányt, mert a nevezett adófajtát, mint a tőkésállam adópolitikájának egy elemét vizsgálja, és a legkülönbözőbb nézetekből kiemeli a mélyebben fekvőt, a tulajdon által részekre szabdalt társadalom különféle érdekcsoportjainak hangját.

B. T.

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ФЕРЕНЦ ПЕЧИ: Большие возможности укрепления антимонополистического рабочего единого фронта — — — — — — — — — 1

ЭРНЕ ЧИЗМАДИЯ: Новые проблемы союза рабочего класса и крестьянства — — — — — — — — — — — — — 18

ЛАСЛО КАХУЛИЧ: Производительность труда и средняя заработная плата — — — — — — — — — — — — — — 34

ИМРЕ КЕПЕШ: Рабочий класс Западной Европы против немецкого милитаризма — — — — — — — — — — — — 55

ГЕЗА РИПП: «Общество обилия» и идеологические проблемы конвистенции — — — — — — — — — — — — — 71

Большая победа науки, прогресса и социализма — — — — — — 90

ДИСКУССИЯ

ЙОЖЕФ СИГЕТИ: К вопросу о соотношении марксистской эстетики и критики — — — — — — — — — — — — — 99

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

XVIII съезд Австрийской Коммунистической Партии (ФРИЦ ГЛАУБАУФ) — — — — — — — — — — — 111

ЗАМЕТКИ О КНИГАХ

Digitized by Google

INHALT

FERENC PÉCSI: Die grössen Möglichkeiten zur Stärkung der antimonopolistischen Arbeiter-Einheitsfront — — — — — —

ERNŐ CSIZMADIA: Einige neue Probleme des Arbeiter-Bauernbündnisses — — — — — — — — — — — — 18

LÁSZLÓ KAHULITS: Die Arbeitsproduktivität und die Durchschnittslöhne — — — — — — — — — — — — — — — — — 34

IMRE KEPES: Die westeuropäische Arbeiterschaft gegen den deutschen Militarismus — — — — — — — — — — — — — — 55

GÉZA RIPP: Die „Gesellschaft der Fülle" und die ideologischen Probleme der Koexistenz — — — — — — — — — — — — 71

Der grosse Sieg der Wissenschaft, des Fortschrittes und des Sozialismus — — — — — — — — — — — — — — 90

MEINUNGSAUSTAUSCH

JÓZSEF SZIGETI: Notizen über das Verhältnis zwischen marxistischer Ästhetik und Kritik — — — — — — — — — — 99

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Der XVIII. Parteitag der Kommunistischen Partei Österreichs (FRITZ GLAUBAUF) — — — — — — — — — — — — — 111

ANMERKUNGEN ÜBER NEUERSCHEINUNGEN

Digitized by Google

CONTENTS

ERENC PÉCSI: *The immense possibilities of strengthening the workers unity against the monopolies* — — — — — — — — 1

ERNO CSIZMADIA: *Some new problems of the Worker-Peasant Alliance* — — — — — — — — — — — — — — — — 18

LASZLO KAHULITS: *Labour productivity and average wages* — 34

IMRE KEPES: *West-European Workers against German militarism* 55

GEZA RIPP: *The „Affluent Society" and the ideological problems of Coexistence* — — — — — — — — — — — — — 71

The great victory of Science, Progress and Socialism — — — — 90

EXHANGE OF VIEWS

JOZSEF SZIGETI: *On the relationship of Marxist aesthetics and critism* — — — — — — — — — — — — — — 99

INTERNATIONAL REVIEW

The XVIII. Congress of the Autsrian Communist Party (FRITZ GLAUBAUF) — — — — — — — — — — 111

NOTES ON NEW BOOKS

Digitized by Google

SOMMAIRE

FERENC PÉCSI: Les grandes possibilités de renforcement du front uni ouvrier antimonopoliste — — — — — — — — — — 1

ERNŐ CSIZMADIA: Quelques nouveaux problèmes de l'alliance ouvriere-paysanne — — — — — — — — — — — — 18

LÁSZLÓ KAHULITS: La productivité du travail et les salaires moyens 34

IMRE KEPES: La classe ouvrière d'Europe Occidentale contre le militarisme allemand — — — — — — — — — — — — — 55

GÉZA RIPP: „La société de l'abondance" et les problèmes idéologiques de la coexistence — — — — — — — — — — — — — 71

Une grande victoire de la science, du progrès et du socialisme — — 90

ECHANGE DE IDÉES

JÓZSEF SZIGETI: Notes sur les rapports de l'esthétique et de la critique marxistes — — — — — — — — — — — — — 99

REVUE INTERNATIONALE

Le XVIIIème congrès du Parti Communiste Autrichien (FRITZ GLAUBAUF) — — — — — — — — — — — 111

NOTES SUR QUELQUES LIVRES RECENTS

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

6

XVI. ÉVFOLYAM 1961 JÚNIUS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

N. SZ. HRUSCSOV: Az irodalom és a művészet új sikereihez — — 1
NEMES DEZSŐ: Az osztályharc — fejlődésünk jelenlegi szakaszán — 18
SÁNDOR JÓZSEF: Pártunk szervezeti fejlődésének néhány kérdése 37
CSAPÓ LÁSZLÓ: A kapitalizmus általános válságának új szakasza 48

SZEMLE

A szövetkezeti gazdálkodás megszilárdulása első szövetkezeti megyénkben (DR. MARKÓ LAJOS) — — — — — — — — — — 68
Család és iskola együttműködése a nevelésben (ORTUTAY ZSUZSA) 78

NEMZETKÖZI SZEMLE

A Francia Kommunista Párt XVI. kongresszusa (BERNARD COURET) 86
Új viszonyok, új emberek teremtője (VADÁSZ FERENC) — — — 96
A román kommunisták négy évtizedes harca (SZÁNTÓ JENŐ) — — 104

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A magyar Tanácsköztársaság állama és joga (DR. ANTALFFY GYÖRGY) — — — — — — — — — 114
S. Vincze Edit: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása és tevékenységének első évei (SIMON PÉTER) — — — — — 121

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660*

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. június 5.
Megjelent 34.100 példányban Felelős kiadó: Vass Henrik

613246/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 6 SZ. BUDAPEST 1961. JÚNIUS HÓ

Az irodalom és a művészet új sikereihez

N. SZ. HRUSCSOV

Rövidített összefoglalás a szovjet értelmiség képviselőivel 1960. július 17-én rendezett találkozón, az OSZFSZK íróinak és zeneszerzőinek tiszteletére rendezett fogadásokon elhangzott beszédekből.

Kedves barátaim! Találkozóink jó hagyománnyá válnak. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy találkozónkon itt láthatjuk valamennyi szövetségi és autonóm köztársaság népeinek képviselőit, a szovjet értelmiség színe-javát.

Sok beszéd, felköszöntés, jókívánság hangzott el ma már itt körünkben. S mindezekből a beszédekből egy motívum csendült ki: mindannyiunknak úgy kell dolgoznunk, hogy minél nagyobb eredményeket érjünk el. Ez a legfontosabb. Az elvtársak közül néhányan emlékeztettek három évvel ezelőtt itt lezajlott találkozónkra.

Emlékeznek még arra, hogy milyen idő volt akkor: villámlott, dörgött, zuhogott az eső. Amikor az elvtársak ezt most szóvá tették, nyilván arra céloztak, hogy nemcsak odakint villámlott, nemcsak az ég dörgött. Akkoriban hosszas, nyílt és — mi tagadás — éles vitákat folytattunk az irodalom és a művészet fejlesztésének legégetőbb problémáiról.

S jó is, hogy villámlott. Egy-egy villám fényt derített mindazokba a zugokba és zugolyokba, amelyektől az ijedősek annyira rettegtek. A dörgéstől felocsúdott egyik-másik nagyothalló, s így meglátta és megértette az országunk életében az SZKP XX. kongresszusa után végbement nagyszerű új átalakulásokat. A zuhogó eső elmosta mindazt a hordalékot, amely egyes eszmeileg éretlen embereket gátolt a valóság helyes meglátásában. Mindez felfrissítette az embereket, fellélegezhettek, s így zavartalanabbul alkothattak és harcolhattak.

Az emberek élete általában harc; harc nélkül nincsen élet. Az embernek, amint megjelent a földön, harcolnia kellett a létéért.

Digitized by Google

A bibliai legendák szerint Ádám és Éva voltak az első emberek, akiket Isten arra kárhoztatott, hogy harccal szerezzék meg mindennapi kenyerüket. S ebben a tekintetben, mondhatni, folytatjuk Ádám és Éva művét. *(Vidám élénkség. Taps.)*

A napjainkban, a történelem mai szakaszában ránk háruló feladatokról szólva elmondhatjuk, hogy feladatunk: harcolni az emberek boldogságáért, anyagi és szellemi életük feltételeinek megjavításáért, az ember minden adottságának és képességének kifejlesztéséért.

Nem tudom, mennyire fejezi ki pontosan gondolatomat, de azt mondanám, hogy most egy nagy hadjáratban vagyunk, előrenyomulunk a kommunizmus felé. Ez a nagy hadjárat Lenin korában indult meg. Ő, a mi nagy tanítónk, bontotta ki az új társadalomért vívandó harc zászlaját, ő mozgósította a népet a szocialista forradalomra, ő alakította meg és nevelte a kommunista pártot, amely aztán magára vállalta a nép szervezésének feladatát, hogy ez az új társadalom diadalra jusson. A mi felfogásunk, az egész nép felfogása szerint a kommunista társadalom minden ember jobb életével egyértelmű. Hiszen mindenki jobb életre vágyik. A madár is ízletes falatot keres fiókáinak. Nála ez az önfenntartás ösztöne, az utódokról való gondoskodás. Ám az emberek éppen abban különböznek a madaraktól és az állatoktól, hogy tudatos munkával maguk teremtik meg jobb életük feltételeit. Az emberek rendelkeznek azzal a képességgel, hogy megismerjék a társadalmi fejlődés törvényeit, s ezek alapján előre lássák a jövőt, kidolgozzák és végrehajtsák a társadalom átalakításának terveit. Ezt nevezzük a jövőért folytatott harcnak.

A kommunizmus olyan társadalom, amelyben valamennyi ember szabad és egyenlő. De hogy ezt az egyenlőséget megvalósíthassuk, meg kell teremtenünk hozzá a szükséges feltételeket. Mit is jelent tulajdonképpen az emberek egyenlősége? Annak idején a burzsoázia a feudalizmus elleni harcában kitűzte a szabadság, egyenlőség és testvériség jelszavát. S hogy festett ez a valóságban? Úgy, hogy a nem nemesek harcoltak a nemesek ellen a jogegyenlőségért, hogy a kereskedők és iparosok harcoltak a bárók, a grófok és a hercegek ellen. Ez a harc nem a dolgozók jogaiért folyt. Mi, kommunisták valódi egyenlőséget akarunk a dolgozók számára, valamennyi ember számára. Az emberek igazi egyenlősége és igazi szabadsága el sem képzelhető olyan társadalomban, amelyben a termelési eszközök magántulajdonban vannak, ahol gazdagok és szegények, munkáltatók és dolgozók, kizsákmányolók és kizsákmányoltak vannak. Ezért harcolunk a kommunizmusért, egy olyan társadalomért, amelyben minden termelési eszköz össznépi tulajdonban van, amelyben az emberek képességeik szerint fognak dol-

Digitized by Google

gozni és szükségleteik szerint részesülnek a javakból. Csak ebben a társadalomban lehetséges tényleges szabadság, az összes emberek boldog élete. A kommunizmus a legjobb, a legnemesebb társadalom, amelyet ember megalkothat. Az ilyen társadalom megteremtése az a nagy cél, amelyért Kommunista Pártunk egész tevékenysége során harcol, ez az értelme egész életünknek. *(Taps.)*

Elvtársak! Nézetünk szerint belpolitikailag és nemzetközileg jól állunk. Képletesen szólva országunk, fejlődése során, meredek hegyeket mászott meg és nagy magasságba ért. De ez, úgy mondhatnám, nem az utolsó magaslat utunkban: még feljebb kell jutnunk. Ám az, amit a szovjet nép eddig kivívott, létrehozott, nagyságával máris lenyűgözi a becsületes embereket az egész világon.

Hivatalból gyakran akad dolgom külföldiekkel. Nemrégiben elbeszélgettem az amerikai kereskedelmi flotta tengerészeinek szakszervezeti küldöttségével, amelyet Curran úr vezetett. Annak idején találkoztam vele San-Franciscóban. A beszélgetés során elmondtam a küldöttségnek, milyen ütemben fejlődik gazdaságunk. A többi között utaltam arra, hogy ebben az évben 65 millió tonna acélt termelünk, a jövő évben pedig körülbelül 71 millió tonnát. Az Egyesült Államok acéltermelése az idén mintegy 85—90 millió tonna lesz. Ez azt jelenti, hogy az acéltermelés tekintetében a legközelebbi jövőben utólérjük, sőt talán túl is szárnyaljuk az amerikaiakat. *(Viharos taps.)* Az Egyesült Államokban az acélkohók kapacitása módot ad évi 120 millió tonna acél termelésére, mégis sokkal kevesebbet termelnek. Ime a kapitalizmus egyik jellegzetes vonása: nem tudja a társadalom érdekében kihasználni a munkásosztály által létrehozott termelőerőket. Más a helyzet a szocialista gazdaságban, amely tervszerűen fejlődik a dolgozók javára.

Curran azt kérdezte tőlem, minek nekünk az a sok acél. Azt válaszoltam, hogy csakugyan rengeteg acélra van szükségünk. Az acélból még több gépet gyártunk az ember munkájának megkönnyítésére, hogy ezáltal rövidebb legyen a munkanap, s több szabad idejük maradjon a pihenésre és a kulturális fejlődésre. Mi nem félünk a gépgyártás fokozásától, mert szocialista társadalmunkban a gép nem fenyegeti munkanélküliséggel a dolgozókat.

Önök, elvtársak, minden bizonnyal tudják, hogy az SZKP Központi Bizottsága és a szovjet kormány most a legközelebbi húsz évre kidolgozza a szocialista gazdaság és kultúra fejlesztésének programját. Ezt a programot megvitatás céljából az SZKP XXII. kongresszusa elé terjesztjük. Országunk kommunista építésének nagyszabású programja lesz ez. E program alapja az egész ország villamosítására vonatkozó lenini terv megvalósítása. A kommunizmus — mondotta Vlagyimir Iljics — annyi, mint szovjethatalom plusz az egész ország villamosítása. *(Viharos taps.)* A szovjethatalom országunkban hatalmas és legyűrhetetlen erővé vált, amely

Digitized by Google

győztesen kiállt nagy történelmi megpróbáltatásokat. A szovjethatalom éveiben országunk ragyogó sikereket ért el a gazdasági fejlesztés minden területén. Most megvannak a lehetőségeink ahhoz, hogy befejezzük az egész ország villamosítását, hogy megteremtsük a kommunizmus anyagi-technikai bázisát. Az ország villamosítása hatalmas termelőerők minden irányú fejlődését biztosítja majd, s ez lehetővé teszi, hogy bőségben hozzuk létre mindazt, ami az emberek boldog életéhez szükséges. S ez lesz majd a kommunizmus! *(Viharos taps.)*

Micsoda bámulatos, lenyügöző program ez! Hisszük és bízunk benne, hogy megvalósul. Ezzel aztán valóra válik a szovjet nép leghőbb vágya.

Elvtársak! Valamennyien, akik itt egybegyűltünk, a Lenin által megindított nagy hadjárat részvevőinek tekinthetjük magunkat. A kommunizmus felé való előrehaladásunk üteme, nézetem szerint, kielégítő. Nem tudom önöknek hogy tetszik, nekem módfelett tetszik. *(Vidám élénkség. Taps.)* Nagyszerű ütem ez. Ám nem elégedhetünk meg azzal, amit már elértünk. Szüntelenül fokoznunk kell a kommunista építés ütemét és lendületét.

Ebben a hadjáratunkban, akárcsak a hadseregnél is, valamennyi fegyvernem szükséges és fontos. Nem nyomulhatunk előre és még kevésbé nyerhetjük meg a háborút utászok, tüzérek, gyalogosok és a többi fegyvernem nélkül. Ezért nem is vitatkozhatunk azon, hogy ki fontosabb közülünk és ki tölti be a legfőbb szerepet. Ez hiábavaló és oktalan vita volna. Mindenki fontos a maga helyén, ha jól látja el funkcióját, s az a fontos, hogy mindegyikünknek éles legyen a fegyvere és célba találjon vele.

Éles fegyvert veszélyes gyermek kezébe adni, aki nincs tisztában azzal, hogy a fegyver éles, s ezért kárt tehet vele magában és másokban. De mi nem vagyunk gyerekek, nekünk lehet éles fegyverünk és szükségünk is van rá. Ám ha fegyverünk van, helyes alkalmazásához is értenünk kell, értenünk kell ahhoz, hogy az egész kollektíva erőit megszervezzük, s azonos irányba tereljük.

Elvtársak! Megvallom, mai találkozónk jobban tetszik, mint a múltkori. *(Vidám élénkség. Taps.)* Úgy látom, hogy a jelenlevők is mind egyetértenek ezzel. Miről is van hát szó, mi történt azóta? Mi a magyarázata annak, hogy így beszélünk, dörgések és villámlások nélkül, s jól érezzük magunkat? Nem mesterségesen alakítottuk ki ezt a légkört? Nem. A kommunizmus felé való történelmi haladásunkban vannak olyan időszakok, amikor körül kell néznünk, amikor végig kell tekintenünk a megtett úton és az újabb támadás előtt szemlét kell tartanunk erőink, összes fegyverfajtáink fölött, hogy kidobhassuk mindazt, ami elavult és megrozsdásodott, hogy új, korszerűbb harci eszközöket vehessünk fel fegyverze-

Digitized by Google

tünkbe, hogy megtisztíthassuk az utat minden torlasztól, eltakaríthassunk mindent, ami elavult és feleslegessé vált. Szovjet államunk életében a rendezésnek és tisztogatásnak egy ilyen időszaka volt a Sztálin halála utáni időszak.

Önök nagyon jól emlékeznek rá, milyen izgalom fogta el a szovjet állam ellenségeit, mennyire örültek, amikor pártunk elvi módon felvetette és élesen elítélte a munkájában mutatkozó súlyos fogyatékosságokat és hiányosságokat. Micsoda vad üvöltéssel rontott nekünk akkor a burzsoá propaganda a sajtóban, a rádióban, a filmművészetben, az irodalomban. A párt nem rettent vissza attól, hogy az egész világ előtt feltárja azokat a fogyatékosságokat, hibákat, sőt torzításokat, amelyek a személyi kultusz időszakában előfordultak. Ezt azért tettük, hogy megszabaduljunk a múlt beteges és veszedelmes jelenségeitől, mindattól, ami béklyóba verte a párt és a nép alkotó erőit, gátolta előrehaladásunkat.

Az éles kritika és önkritika kibontakozásakor a párt előre tekintett és tudta, hogy minél következetesebben és nyíltabban tárja fel a fogyatékosságokat, annál sikeresebben halad majd országunk tovább a kommunizmus építésének útján.

Bátran nézünk a nép szemébe. Nemcsak, hogy feltártuk a múlt hibáit, de a gazdasági és kulturális építés valamennyi területének irányításában és vezetésében olyan gyökeres átszervezést hajtottunk végre, amelyet minden túlzás nélkül forradalminak nevezhetünk.

Ma már mindenki látja és elismeri, hogy mindez kitűnően bevált a gyakorlatban és hogy nagyszerű eredményeket értünk el az élet minden területén. *(Taps.)*

Ilyen körülmények között ideológiai szilárdságra, megingathatatlan kommunista meggyőződésre, józan és tiszta fejre, kipróbált pártosságra volt szükség, hogy világosan lássuk a helyzetet, megértsük az ellenséges erők taktikáját, leleplezzük és megvetéssel kiseprűzzük a hazugságokat és a rágalmakat.

De akadtak ebben az időben olyanok is, akik nem értették meg a párt által foganatosított rendszabályok jelentőségét. Egyesek közülük még fel is ültek a burzsoá propagandának. Elvétették a lépést, a múlt törmelékein botladoztak, le-letévedtek az útról és gáncsolták a többieket. Akadtak ilyenek a tudomány, az irodalom, a művészet képviselői között is. Kénytelenek voltunk ezeknek az embereknek a figyelmét nyíltan és éles szavakkal felhívni hibáikra. Jobb, ha az embert szigorúan, de idejében figyelmeztetik, mint ha elnézik hibás nézeteit és helytelen tetteit, amelyek — ha liberálisan kezelik őket — komoly következményekkel járhatnak. Lehet, hogy ez durván hangzik, de szerintem mégis csak jobb, ha az embert a fülénél fogva visszarántják a szakadék széléről, mintsem ha hagyják, hogy belezuhanjon. *(Taps.)*

Digitized by Google

Eszembe jut egy beszélgetésem egyik jónevű akadémikusunkkal. Egyik tudományos intézetünk pártszervezete az intézet három fiatal munkatársát kizárta a pártból pártellenes magatartásukért. A szóban forgó akadémikus a fiatalok védelmére kelt. Felhívott engem telefonon és közölte, hogy ő ugyan pártonkívüli, de helytelennek tartja, hogy kizárják a pártból a három tehetséges „fiút", akik intézetének tudományos munkatársai, és támogatásomat kérte.

Kénytelen voltam azt válaszolni az akadémikusnak, hogy ezek a „fiúk" a párttagsággal teljesen összeegyeztethetetlen, egyáltalán nem gyermekded dolgokkal foglalatoskodnak; s mi ezt nem tűrhetjük el. S ha a komoly figyelmeztetésből sem értenek, kénytelenek leszünk a ráhatás szigorúbb eszközeihez nyúlni. Meg kell mondanom, hogy ilyen rendszabályokra nem került sor, mert nem volt szükség rájuk. A mi viszonyaink között minden lehetőség megvan arra, hogy a hibák elkövetőit a végső eszközök alkalmazása nélkül is visszatérítsük a helyes útra. *(Taps.)*

Aki hibát követ el, azt még nem szabad a javíthatatlanok közé sorolnunk, hiszen derék emberek is követnek el hibákat. De amikor az ügy érdeke úgy kívánja, szilárd jellemről és megingathatatlanságról kell tanúságot adni.

Ma már mindenki látja, hogy pártunk Központi Bizottsága helyesen járt el, amikor élesen megbírálta azokat, akik nem értették meg pártunk lenini irányvonalát és mindinkább letértek az elvi álláspontról. Akkoriban nem mindenkinek volt ínyére ez a szigor, amelyet az ingadozókkal és tévelygőkkel szemben tanúsítottunk. Felvetődhet, hogy tulajdonképpen milyen alapon, jogon vetjük fel és oldjuk meg így a kérdéseket. Erre az a válaszunk, a vezetés jogán. Ha a párt, a kormány valakit vezető posztra állít, annak helyzete magaslatán kell állnia és mindent el kell követnie, hogy biztosítsa a párt politikájának végrehajtását, hogy igazolja a pártnak, a népnek iránta tanúsított bizalmát. *(Viharos taps.)*

Kedves barátaim, az olyan találkozók, mint a mai, szükségesek és hasznosak nekünk, az SZKP Központi Bizottsága elnökségi tagjainak is, és remélem önöknek, a tudomány, az irodalom és a művészet képviselőinek is. Minden embernek szüksége van arra, hogy másokkal érintkezzen, márpedig mi is, önök is emberek vagyunk. *(Vidám élénkség. Viharos taps.)* Amikor a Központi Bizottság elnökségében erről a találkozóról tanácskoztunk, valamennyien egyetértettünk abban, hogy az ilyen találkozó valóban szükséges. Szükséges azért, hogy eszmecserét folytassunk az élet, a tudomány, a kultúra, a művészet fejlődésének legfontosabb kérdéseiről, hogy kölcsönösen véleményt cseréljünk erről, s ami a legfontosabb, meg akartuk hallgatni önöket. Az emberek érintkezésében nemcsak a szavaknak van szerepe. Sok más módja is van annak, hogy e ta-

Digitized by Google

lálkozásokon megértsük egymást. Olykor valakinek a szemébe nézünk és látjuk, miféle ember, hogyan érez, velünk tart-e vagy távol áll tőlünk. *(Viharos taps.)*

Már mondottam, hogy a Központi Bizottság elnöksége nagyon elégedett a pártban és az országban most kialakult helyzettel! Minden szovjet emberrel együtt mi is büszkék vagyunk azokra a nagy sikerekre, amelyeket titán-népünk elért. Azt hiszem, nem tévedek, ha azt mondom, hogy népünk annyira egységes, a Szovjetunió szocialista nemzetei annyira szorosan felzárkóznak a Kommunista Párt mögé, mint még soha a szovjet állam egész történetében. *(Viharos taps.)*

Az SZKP Központi Bizottsága megelégedéssel szögezi le, hogy e sikerek elérésében nagy szerepe volt népi szovjet értelmiségünknek, a tudósoknak, az íróknak és a művészeknek. Elégedettek vagyunk az önök munkájával, elvtársak! Azt hiszem igazunk van, amikor a Központi Bizottságban, a kormányban úgy vélekedünk, hogy céljainkat és feladatainkat illetően most teljesen egységben és egyetértésben vagyunk önökkel. *(Viharos taps.)*

Mindannyian tiszta szívből óhajtjuk, hogy zárt sorokban, egységes fronttal, a marxizmus—leninizmus győzelmes zászlaja alatt haladjunk előre a kommunizmus felépítésének magasztos célja felé. *(Viharos taps.)*

Évszázadokon át álmodott az emberiség egy igazságos társadalomról, a kommunizmusról. De csak mi, szovjet emberek jutottunk abba a szerencsés helyzetbe, hogy a világon elsőkként fogjunk hozzá ennek az álomnak a valóra váltásához. A kommunizmus építése során, amellett, hogy hatalmas arányokban fejlesztjük a termelőerőket, amelyek a nép számára biztosítják az anyagi javak bőségét, rendkívül fontos feladatok megoldásán is munkálkodunk, mint a kommunista társadalmi viszonyok fejlesztése és az új ember formálása. Nagy megelégedéssel mondhatjuk, hogy a kommunista párt vezetésével a szovjet emberek olyan nemzedékeit neveltük fel, amelyek határtalan odaadással szolgálják a kommunizmus ügyét, nagyszerű erkölcsi tulajdonságaik vannak és hősies tetteik fellelkesítik az egész világ dolgozóit, mély tiszteletet keltenek bennük.

Országunk leghaladóbb embereiben már ma is kirajzolódnak a kommunista holnap emberének vonásai. Ezek a vonások egyre jobban megmutatkoznak és feltárulnak világnézetükben, mindennapi munkájukban, társadalmi életükben, magánéletükben. A társadalom javát szolgáló munka számukra elsőrendű létszükségletté vált; a társadalom érdekeit helyezik mindenek fölé.

A kommunista párt ideológiai munkája most arra irányul, hogy valamennyi szovjet emberben kifejlesszük az új kommunista er-

Digitized by Google

kölcsi tulajdonságokat és jellemvonásokat, hogy teljesen kiirtsuk az emberek tudatából a régi kizsákmányolói világ csökevényeit. Azt hiszem, nem is kell külön hangsúlyoznom, hogy ez bonyolult, nehéz, de rendkívül hálás feladat.

Az irodalom és a művészet munkásai mindig is hű segítőtársai voltak a kommunista pártnak. Alkotó tevékenységük jelentősége különösen nagy mértékben megnövekedett ma, amikor a dolgozók kommunista nevelése, az új ember formálása a párt egyik legaktuálisabb feladata. Az ideológiai munkában a párt rendelkezésére álló sok eszköz közül szeretném itt kiemelni az irodalom és a művészet jelentőségét, minthogy ezek nagy emocionális hatással vannak az emberek érzelmeire és tudatára. Szeretnék néhány jó szót szólni munkájukról, kedves elvtársak. *(Hosszantartó taps.)*

A legjobb irodalmi és művészeti alkotások révén az emberek megtanulják az életet helyesen értelmezni és megváltoztatni, magukévá teszik a haladó eszméket, jellemüket és meggyőződésüket ugyanolyan természetességgel és ugyanolyan észrevétlenül formálják, mint a gyermek, amikor beszélni tanul.

Olyan könyvekre, filmekre, színdarabokra, zeneművekre, festményekre és szobrokra van szükségünk, amelyek a kommunista eszmények szellemében nevelik az embereket, az elragadtatás érzését ébresztik fel bennük mindaz iránt, ami szocialista valóságunkban oly nagyszerű és szép. Kifejlesztik bennük azt a készséget, hogy minden erejükkel, tudásukkal és képességükkel odaadóan szolgálják népünket, azt a vágyat keltik fel bennük, hogy a művészeti alkotások pozitív hőseinek példáját kövessék, és engesztelhetetlenekké teszik őket mindazzal szemben, ami társadalomellenes, ami az életben negatív. Olyan tehetséggel megírt, remek könyvek kellenek, amelyekbe az emberek szívesen beletemetkeznek, olyan filmek kellenek, amelyeket örömest megnéznek, olyan zene kell, amelyet élvezettel hallgatnak. *(Hosszantartó taps.)*

Elvtársak! Elképzelhető-e megtisztelőbb és vonzóbb feladat, mint az, hogy műveinkkel részt vegyünk egy olyan nagy feladat végrehajtásában, mint a kommunista társadalom meggyőződéses és állhatatos építőinek a nevelése, akiket semmilyen ellenséges erő semmilyen körülmények között sem tud majd letéríteni az emberiség fényes jövőjéért, az emberek földi boldogságáért vívandó harc általuk választott útjáról. *(Taps.)*

Előző találkozóinkon már volt alkalmunk beszélni az irodalom pártosságáról, a pártvezetésről és az alkotás szabadságáról. Minthogy azonban, ahogy mondják, az önök körében nem minden elvtárs igazodott el teljesen ezekben a kérdésekben, szeretnék erről is egyet-mást elmondani. Legelőször is: a művészi alkotásban pártosnak lenni annyit jelent, mint teljes odaadással, minden erő-

Digitized by Google

vel, minden képességgel a kommunizmusért, a Kommunista Párt politikájának megvalósításáért harcolni, tehát végső soron a nép ügyét szolgálni. Ez a lényeg, nem pedig az, hogy az illetőnek van-e a zsebében párttagsági igazolvány, avagy sem.

A Kommunista Párt politikájában az emberiség legnemesebb eszményei öltenek testet. Erről a politikáról elmondhatjuk, hogy ez a legemberibb politika. Pártunknak nincsen magasztosabb célja, mint a szovjet emberekről, jólétükről, boldogságukról, fizikai és szellemi erőik felvirágoztatásáról való szüntelen gondoskodás. Valóban értékeset csak az a művész alkothat, a nép elismerését csak az szerezheti meg, aki eszmeileg egybeolvadt a párttal, az emberiség e nagyszerű eszményeinek és céljainak megvalósításáért vívott harcával.

A burzsoá országokban ellenségeink azt próbálják elhitetni, hogy a pártosság a művészi alkotásban az irodalmároknak és művészeknek megköti a kezét, korlátozza alkotói szabadságukat, gátolja őket nézeteik és meggyőződésük szabad kifejtésében. Az ilyen ellenfeleinkről csak azt mondhatjuk, hogy egyszerűen képtelenek felfogni társadalmi rendünk lényegét, azokat a szocializmus szülte új viszonyokat, amelyek egységes egésszé forrasztották össze a Kommunista Pártot, a szovjet kormányt, a munkásosztályt, a kolhozparasztságot és a népi értelmiséget; képtelenek megérteni azt a megdönthetetlen igazságot, hogy a Kommunista Párt társadalmunk vezető ereje, a nép akaratának és törekvéseinek megtestesítője, hogy országunk valamennyi nemzetének nagy családja határtalan bizalommal és elismeréssel tekint erre a pártra. *(Hosszantartó taps.)*

A párt politikájában, ideológiájában a szovjet írók, zeneszerzők, színházi és filmemberek az alkotói ihlet kiapadhatatlan forrását találják. A párt eszméit saját eszméikként fogják fel. Egész munkásságukkal nem a látszat kedvéért, hanem teljes meggyőződéssel védelmezik a marxista—leninista eszméket, harcolnak azok megvalósításáért. Ebben látják igazi hivatásukat és semmi által nem korlátozott alkotói szabadságukat, amikor a szocialista realizmus szellemétől áthatott műremekeket alkotnak. Az alkotói szabadság Lenin értelmezésében abban rejlik, hogy a művész együtt halad a néppel, a nép számára, a nép javára szellemi kincseket teremt.

A kommunizmus felé való nagy történelmi haladás során működésbe kell hozni minden rugót és hajtószíjat, fel kell használni minden eszközt és minden szellemi fegyvert, mégpedig úgy, hogy ezek zavartalanul, pontosan működjenek, mint egy jól összehangolt, egységes gépezet. S ez a szovjet állam fejlődésének törvényszerűsége. Az irodalom és a művészet fejlődése a szocialista

Digitized by Google

társadalomban nem spontán folyamat, nem anarchikusan megy végbe, ez a párt tervszerű irányítása alatt áll és az össznépi ügy rendkívül fontos alkatelemének tekintendő.

Hogy a pártvezetés milyen jótékony hatással van a művészi alkotás fejlődésére, ezt országunk valamennyi testvéri népe irodalmának és művészetének története igazolja. *(Taps.)*

Minek is titkolnánk, hogy elvétve még ma is akadnak nálunk olyanok, akiknek nincs ínyére, amikor a kiadók vagy a folyóiratok, a színházak vagy a filmstúdiók kimondják jogos bíráló megjegyzéseiket a sajtóban való közlés vagy előadás céljából benyújtott művekről. Az ilyen emberek hajlanak arra, hogy munkatársaik jogos tanácsaiban és megjegyzéseiben szabadságukat korlátozó szabályokat lássanak. De vajon elképzelhető-e szervezett emberi társadalom úgy, hogy abban ne legyenek valamennyi tagjára kötelező együttélési normák és szabályok! Ha mindenkinek az volna a vágya, hogy a maga szubjektív felfogásait, egyéni ízlését és szokásait általánosan kötelezővé tegye, az emberek élete egy ilyen társadalomban egyszerűen elviselhetetlenné válnék és a bábeli zűrzavarra hasonlítana. *(Vidám élénkség. Taps.)* Szovjet szocialista társadalomban élni annyit jelent, hogy elfogadjuk és magunkévá tesszük kommunista eszméit, hogy tevékenyen harcolunk azok valóraváltásáért és győzelemre juttatásáért, hogy lelkiismeretesen megtartjuk a társadalom által megállapított szabályokat, szem előtt tartjuk a köz érdekeit, hogy figyelembe vesszük, hogyan fogadják a környezetükhöz tartozó elvtársak tetteinket és hogyan vélekednek róluk.

Míg a burzsoá világban az értelmiség az uralkodó osztály tagjainak vagy azok csoportjainak a szolgálatában áll, s mind anyagilag, mind szellemileg teljesen tőlük függ, addig a szocialista társadalomban mindenki, bármilyen pozíciót foglal is el és bármilyen munkával foglalkozik is, arra fordítja erejét és tudását, hogy az egész társadalom érdekeit és következésképpen — mint e társadalom tagja — a maga egyéni érdekeit szolgálja. Éppen ezért nálunk a kollektíva érdekei és az egyén érdekei egybeesnek, nincs köztük elvi ellentmondás; az ember könnyen megtalálja a helyét a kollektívában, a nép közös építőmunkájában, s szabadságát nem korlátozzák semmiféle társadalmi szabályok és normák, mint ahogy az igazi kommunistát nem zavarják a pártfegyelem, a pártban érvényes szervezeti szabályzat előírásai, amelyeket — az azonos gondolkodású kommunisták önkéntes szövetségének tagja lévén — szívesen teljesít és betart. A mi szemünkben természetesnek tűnik, hogy a társadalom mindenkitől megköveteli a megállapított szabályok betartását és felelősségre vonja azokat, akik megszegik a kollektíva életének rendjét.

Digitized by Google

Önök persze tudják, hogy nem vagyok sem író, sem kritikus, s ezért nem is kívánom taglalni munkáikat. Olvasni műveiket szórakozás, élvezet. Én azonban sajnos sokszor meg vagyok fosztva ettől az élvezettől. Mégpedig nem azért, mert nem vonzanak a könyvek. Ott voltak azok a forradalom előtti „szép" idők. *(Vidám élénkség. Nevetés.)* Akkor többet olvastam, mert 12 órát dolgoztam, utána meg szabadon rendelkeztem az időmmel. Most azonban egyszerűen nem tudom, napi hány órát kell dolgozni. *(Vidám élénkség. Taps.)*

Sajnos nemigen jutok hozzá szépirodalom olvasásához, ámbár ez hasznos volna és fel is üdítene. Mindamellett, úgy látszik, mégiscsak jóval többet olvasok, mint sokan azok közül, akik könyveket írnak. Sajnos nem mindig magam választhatom meg olvasnivalómat, nem azt olvashatom, amit a legszívesebben olvasnék. Gyakran olyan olvasnivaló foglal le, amelyre a pártban és az államban elfoglalt pozíciómnál fogva szükségem van.

Nálunk sok a könyv. S ez jó. Magától értetődik, hogy írnak jó, és rossz könyveket. Gondolom, az író elvtársak nem haragszanak meg rám, ha a rossz művekről is beszélek. Többnyire csak munka után, fáradtan jutok hozzá az olvasáshoz. S akkor el kell döntenem, mit is vegyek a kezembe: ha másnap sok a tennivalóm és hamar kellene elaludnom, olyan könyvet veszek elő, amely fölött rögvest elalszom. *(Vidám élénkség.)* Máskor azonban amikor tudom, hogy másnap nem leszek annyira befogva, olyan könyvet választok, amely leköt, amelyet szeretnék végigolvasni. Hogy ki milyen könyveket ír, azon önöknek maguknak kell elgondolkozniuk, én nem szándékszom ujjal senkire sem rámutatni. *(Vidám élénkség. Taps.)* Csak azt szeretném, hogy minél több olyan könyv legyen, amelyet az ember nem tud letenni. *(Hosszantartó taps.)*

Kedves barátaim! Szeretnénk az értelmiség képviselőivel gyakrabban ilyen találkozókat rendezni, esetleg úgy is, hogy nem valamennyien egyszerre gyűlünk össze, hanem csoportonként. Csakhogy erre sajnos nem nagyon jut idő. Oly kevés az idő, hogy az ember még az unokáit is alig láthatja. *(Vidám élénkség.)*

Mégis úgy gondolom, hogy találunk majd rá időt és találkozunk. Az eszmecserére mindnyájunknak szüksége van. Az irodalom és a művészet fejlődése megkívánja, hogy időben felkaroljuk azt, ami jó, és megbíráljuk a fogyatékosságokat, segítségére legyünk a helyzet tisztázásában azoknak, akik hibákat követnek el. *(Taps.)*

A múlt találkozás idején elvi, eszmei tisztázásra volt szükség. Lehet, hogy azért is dörgött, villámlott, zuhogott az eső. Nyílt beszélgetéssel tisztáztuk a művészeti alkotás perspektíváit, s ez

Digitized by Google

elősegítette az irodalom és a művészet összes erőinek elvi alapon való tömörülését.

Nem nevezzük most meg azokat az elvtársakat, akiket bíráltunk, már nagyon későre jár, de nincs is szükség az ilyen visszaemlékezésre. *(Vidám élénkség.)*

A gyakorlati bírálat a hasznukra vált, s mást nem is óhajtottunk.

Ebből nem szabad azt a következtetést levonni, hogy a Központi Bizottság szeretne amolyan nyugodt, kritikamentes életet teremteni. Szó sincs róla. Pártunk nem egyszer mutatott már példát munkája fogyatékosságainak éles, elvi bírálatában. Az ilyen kíméletlen bírálat és önbírálat mintaképét mutatta a párt a XX. kongresszusán.

Az emberek munkájában és életében mutatkozó fogyatékosságok elleni harcban a Kommunista Párt kipróbált fegyvert alkalmaz: az elvi pártos bírálat és önbírálat fegyverét. Az új, kommunista társadalom építése sokrétű, bonyolult történelmi folyamat. Ez nem is képzelhető el anélkül, hogy ne harcolna az új a régi ellen, a haladó, a progresszív az elavult, a konzervatív ellen a társadalmi élet minden szférájában, az emberek közötti viszonyt illetően éppúgy, mint az ideológiában, a kultúrában, az emberek mindennapi életében. A társadalom forradalmi átalakulásának ezt a folyamatát vezetni annyit jelent, mint befolyásolni fejlődésének menetét, mindig a haladó mellett állni és azt támogatni, elősegíteni a réginek a legyőzését, engesztelhetetlennek lenni mindennel szemben, ami elavult és maradi.

Az elvi bírálat felrázza a tömegeket, gyarapítja energiájukat, aktivizálja alkotó tevékenységüket. Szívből üdvözöljük az ilyen megtisztító bírálatot. *(Viharos taps.)*

S minél több az ilyen bírálat, annál jobb. Minél gyakrabban csutakolja végig az ember a testét, annál frissebbnek érzi magát. A kritika is egyszerűen afféle mosdatás. Nem véletlen, hogy azokról, akiket megbíráltak, gyakran azt mondják: no, jól megmosták a fejét! Mi helyeseljük az ilyen felfrissítő „fejmosást", mert ez elősegíti az emberek tisztaságát. *(Derült élénkség. Taps.)*

Itt van körünkben Leonov elvtárs, az orosz erdők dalnoka. Ő nagyon jól tudja, hogy az erdőt sem lehet úgy megénekelni, ahogy van. Az erdőben sok a gally, vannak haszontalan fák, mint például az égerfa is. Én az égerfát sokhelyütt kivágnám, mert semmi haszon nem származik belőle, csak helyet foglal, elszívja a talaj nedveit és elfojtja a hasznos növényeket. Időnként meg kell tisztítani az erdőt. Nem igaz, Leonov elvtárs? *(Vidám élénkség. Taps.)*

Csakhogy tisztogatás és tisztogatás között is van különbség, ezt a munkát ésszerűen kell elvégezni. Tegyük fel, hogy valaki

Digitized by Google

fogja a szekercéjét és elmegy az erdőbe, sőt a kertbe, de ahelyett, hogy az elszáradt, felesleges ágakat és fákat vágná ki, amelyek gátolják az erdő vagy kert fejlődését, ostobaságból minden válogatás nélkül vágni kezdi a hasznos, gyümölcstermő fákat. Ez már aztán, bocsánatot kérek, nem tisztogatás, hanem az erdő vagy kert kiirtása. Márpedig vannak olyan bölcsek, akik fogják a baltát és gyökerestül kivágják az almafát. Az ilyen — tisztesség ne essék szólván — erdészekre és kertészekre aztán igazán nincs szükségünk. Ezektől semmi jót nem várhatunk. Mi fejleszteni szeretnénk a kerteket, nem pedig kiirtani. *(Viharos taps.)* Így vagyunk a kritikával is. Az olyan bírálatot pártoljuk, amely bátorítja az embert, gyarapítja erejét.

A művészeti kritikának, nézetem szerint, az a hivatása, hogy segítségére legyen az íróknak és művészeknek szocialista valóságunkkal foglalkozó remekművek alkotásában, hogy minden eszközzel támogassa azt a törekvésüket, hogy művészi ábrázolással megörökítsék a szovjet embereknek — a kommunizmus építőinek — nagy tetteit, hősiességét és férfiasságát, nemes erkölcsi és szellemi arculatát. Mindannyian nagyon jól tudjuk, hogy ilyen műveket alkotni nem könnyű dolog. A művésznek, hogy műveiben teljes nagyságában helyesen ábrázolhassa jelenünket, ott kell lennie az élet sűrűjében, jó érzékkel meg kell ragadnia és helyesen kell értelmeznie azt, ami valóságunkban új, meghatározó jellegű, jól kell ismernie a szovjet embert, annak gondolatait és vágyait, érzelmeit és törekvéseit. Más szavakkal: a művésznek tevékenyen részt kell vennie a kommunista társadalom építésében.

A kritika akkor teljesíti társadalmi hivatását, ha minden tekintetben támogatja az írókat és a művészeket az előttünk álló nagy és fontos alkotói feladatok megoldásában, a nép által igényelt, mély eszmei tartalommal áthatott és remek tudással megalkotott művek létrehozásában. Ezzel korántsem arra kívánjuk buzdítani a kritikát, hogy ne legyen olyan igényes az irodalmi és művészi alkotások művészi színvonala tekintetében. Ellenkezőleg, a kritikának igenis igényesnek kell lennie. Szeretnék azonban hangot adni ama kívánságomnak, hogy a kritikából teljesen ki kellene küszöbölni azt az elfogultságot, amely könyvek, színművek, filmek, zeneművek, festmények és szobrok megítélésében immittamott még tapasztalható.

Nem tekinthető normális jelenségnek, hogy az irodalmi-művészeti lapokban még mindig eléggé gyakoriak az olyan cikkek, amelyek egy-egy könyvet, filmet és színdarabot mindenestől elmarasztalnak, nem mutatva rá az illető mű erős és gyenge oldalaira. A nem sikerült alkotásról persze meg kell mondani az igazat, de éppen hogy az igazat kell elmondani róla, minden túlzás és rosszindulat nélkül.

Digitized by Google

A kommunista párt abból indul ki, hogy a bírálatnak kíméletlennek és engesztelhetetlennek kell lennie, amikor eszmei és politikai elveink védelméről van szó, amikor egyesek tőlünk idegen burzsoá nézeteket és felfogásokat próbálnak becsempészni. De szem előtt kell tartanunk azt is, hogy a munkában, különösen a művészi alkotásban érhetik kudarcok az olyan embereket is, akik híven és odaadóan szolgálják a népet. Az ilyen emberekkel szemben a bírálatnak kíméletesnek és jóindulatúnak kell lennie. Tűrhetetlen dolog az, hogy az irodalmi és művészeti alkotásokból szántszándékkal kipécézzék annak gyengéit és ezek alapján teljesen elvessék az illető alkotást.

Az írók, a festőművészek, a zeneszerzők, a filmművészek és a színházi emberek munkájáról alkotott elfogult, nem objektív ítélet elkerülhetetlenül oda vezet, hogy ezek az emberek elvesztik önbizalmukat, elcsüggednek, hogy lelohad alkotóvágyuk. A kritikának arra kell törekednie, hogy segítségére legyen a szerzőnek a valóság jelenségeinek helyes értelmezésében, kudarcai okainak megértésében. Azok a tapasztalatok, amelyeket pártunk az írók és művészek körében végzett munkája során szerzett, arról tanúskodnak, hogy az elvtársi bírálat, a hibákat elkövető szerzők támogatása segítségükre volt hibáik leküzdésében és olyan művek megalkotásában, amelyek aztán nagy elismerésre találtak.

Azoknak a művészeknek pedig, akiket kudarc ért és akiket ezért megbírálnak, nem szabad elcsüggedniük, hanem kitartó munkával a sikerre kell törekedniük, nem tévesztve szem elől, hogy ami ma balul ütött ki, holnap még nagyszerűen sikerülhet. *(Vidám élénkség. Taps.)*

Drága barátaim! Most előttünk van az SZKP XXII. kongresszusa, amely a jövő évben ül össze. Összegezni fogja pártunknak, az egész szovjet népnek azt a tevékenységét, amelyet a kommunizmus általánosan kibontakozó építésére vonatkozó program teljesítésére a hétéves terv első két éve alatt kifejtett. Már most nagy megelégedéssel állapíthatjuk meg, hogy a dolgok nagyszerűen mennek és, hogy a hétéves tervet minden bizonnyal határidő előtt teljesítjük. *(Taps.)* A kommunista párt a Lenin kijelölte egyetlen helyes úton vezeti előre az országot. Mindannyiunknak — párttagoknak és pártonkívülieknek egyaránt — az a feladatunk, hogy teljes odaadással a kommunizmus diadaláért folyó össznépi harc nagy ügyének szenteljük magunkat.

Sokszor elmondtam már, hogy nálunk ma nehéz különbséget tenni párttag és pártonkívüli között. Az ember egy-egy gyűlésen olykor hallgatja az előadót és nemigen tudja eldönteni, vajon párttag-e vagy pártonkívüli az illető, — olyan mély meggyőződéssel és szenvedélyességgel száll síkra a párt ügye mellett. Csodálatos jelensége ez életünknek, elvtársak. Ez azt tanúsítja, hogy a

Digitized by Google

szovjet nép egyöntetűen kész harcolni a kommunista párt ügyéért, eszméiért.

Nálunk igen sok az olyan ember, akinek nincs a zsebében a párttagsági igazolvány, de egész lényével, a társadalom javára végzett odaadó munkájával bolsevik pártosságot tanúsít. Sajnos akadnak olyanok is, akiknek van párttagsági igazolványuk, bár nem érdemesek rá. Kereken meg kell azonban mondanom, hogy ilyenek nem sokan vannak, bár sajnos még mindig akadnak.

Mindazt, amit országunk elért, hős, soknemzetiségű szovjet népünknek köszönhetjük. Különösen jó érzéssel tölt el bennünket az, hogy a nagy Szovjetunió népei rendkívül nagy barátságban élnek együtt egy nagy család tagjaiként. S ez a szocialista társadalmi rend egyik legfőbb vívmánya. *(Taps.)*

A Szovjetunió népeinek barátságáról és sikereiről nagy tisztelettel nyilatkoznak a hozzánk ellátogató külföldiek. Ez örvendetes. Nemrégiben Szovjet Üzbegisztánba látogatott Chaban-Delmasse úr, Bordeux polgármestere. Már korábban is találkoztam vele franciaországi utazásom során. Azért jött el hozzánk, hogy — mint maga mondotta — tanulmányozza a szovjet alkotmányt, és a szövetségi köztársaságok népeinek életkörülményeit. Arra a kérdésre, hogy hogyan tetszett neki az emberek élete Üzbegisztánban, Chaban-Delmasse úr azt válaszolta, hogy minden nagyon tetszett és szeretné, ha Franciaországban is így volna. Lehet, hogy csakugyan azt szeretné, ha náluk is olyan volna az élet, mint a szocialista Üzbegisztánban. Ehhez azonban először is véget kell vetni a burzsoá rendszernek, ám Bordeaux polgármestere meggyőződéses híve a kapitalista rendszernek. *(Vidám élénkség.)*

Elvtársak! Minden sikerünkkel, a szocialista társadalom létének és fejlődésének a tényeivel napról napra mind jobban megszilárdítjuk a világ népeiben azt a hitet, hogy a földön győzelemre jut majd a kommunizmus, a kommunista eszmék követőinek egyre újabb és újabb millióit vonjuk a magunk oldalára. A szovjet emberek életkörülményeinek szüntelen javulása, a világtörténelmi jelentőségű tudományos felfedezések, a szocialista kultúra rohamos felvirágzása, a szovjet állam békeszerető politikája szimpátiákat ébreszt, tiszteletet kelt irányunkban az olyan emberek körében is, akik nem hívei a kommunista eszményeknek. Az ilyen emberek sokszor azt mondják: mi nem ismerjük el a kommunizmust, de a dolgok önöknél a Szovjetunióban jól mennek. Ez lényegében nem más, mint a kommunista eszmék diadalának elismerése, ha nincs is nyíltan kimondva. Ez a helyzet ma. Szocialista hazánk előrehaladásával, gazdagságának és hatalmának gyarapodásával mind nagyobb és nagyobb a vonzóereje a kommunizmus eszméinek. Szilárd meggyőződésünk, hogy már nincs is olyan messze az

Digitized by Google

az idő, amikor a marxizmus—leninizmus eszméi világszerte győzelemre jutnak. *(Viharos taps.)*

A marxista—leninista eszmék világméretű diadalát most a szocialista világrendszer megszilárdulása, a társadalmi élet valamennyi területén elért sikerei biztosítják.

Az újnak a régivel vívott nagy csatája most nem elvont kabinetvitában dől el, hanem a gyárakban és a mezőkön, a tudósok és a kultúrmunkások tevékenységében, az emberek millióinak munkájában, akik a világ legtökéletesebb társadalmát, a kommunizmust építik.

A nagy Lenin már a szovjet szocialista állam első hónapjaiban azt mondotta, hogy „visszahozhatatlanul elmúltak azok az idők, amikor könyvek alapján vitatkoztak a szocialista programokról. Ma csakis a tapasztalat alapján lehet beszélni szocializmusról".[1]

Ezek a bölcs szavak akkor hangzottak el, amikor a szovjet nép még csak az első lépéseket tette a szocialista építés területén. Ma egészen más időket élünk. Országunk szocialista nagyhatalommá változott. A marxista—leninista lobogó alatt velünk egy sorban haladnak a szocialista tábor valamennyi országának népei, amelyek a világ lakosságának egyharmadát alkotják. A Szovjetunió és az összes szocialista országok példáján, tapasztalatain világosan látják a világ népei, milyen óriási előnyei vannak a szocializmusnak a kapitalizmussal szemben, milyen jólétet nyújt a dolgozóknak a marxizmus—leninizmus győzelme. A szocialista országok sikerei, gazdaságuk és kultúrájuk fejlődése, dolgozóik anyagi jólétének szüntelen emelkedése — ezek a legmeggyőzőbb, megcáfolhatatlan érvek a marxizmus—leninizmus eszméinek életereje mellett. Ezt jegyezzék meg egyes dogmatikusok, akik annyira szeretnek elvont elméleti vitákat folytatni. Emellett ezek a viták olykor fabatkát sem érnek.

Ezzel kapcsolatban eszembe jut egy eset. A jelenlevő ukránok közül az idősebbek nyilván emlékeznek rá. Az eset valahol Poltavában vagy Prilukiban történt egy kerületi pártkonferencian. Önök tudják, hogy a pártbizottság beszámolója alapján határozatot terjesztenek elő: hagyják jóvá a politikai irányvonalat, ismerjék el kielégítőnek a gyakorlati munkát. A javaslat vitát váltott ki. Egyesek azt állították, hogy a kerületi pártbizottságnak se politikai irányvonala nem volt, se gyakorlati munkát nem végzett. Mások az ellenkezőjét bizonygatták. Sehogy sem tudtak közös nevezőre jutni. A konferencia egyik részvevője szerette volna megmutatni a nehéz helyzetből kivezető utat. Hozzászólt és azt mondotta: miért vitatkozunk? Irányvonala volt a kerületi pártbizottságnak, de az is igaz, hogy munkát nem végzett. *(Vidám élénkség.)*

[1] *Lenin* Művei 27. kötet, Budapest, Szikra 1952. 527. oldal.

Digitized by Google

A politikai pártokat a néptömegek nem aszerint ítélik meg, hogy milyen eszméket hirdetnek, hanem főleg aszerint, hogy miképpen váltják valóra ezeket az eszméket. Ha pártunk csak azzal foglalkozna, hogy bebizonyítsa, milyen kitűnő eszméket képvisel, s nem gondolkodna ezeknek az eszméknek az alapján az emberek életének megjavításáról, a nép nem követné.

Kommunista pártunk ereje éppen abban rejlik, hogy egész tevékenysége a marxizmus—leninizmus nagy forradalmi eszméinek megvalósítására irányul. Ezek az éltető eszmék hatják át a párt egész gyakorlati munkáját, a kommunista építés nagy programját: a népgazdaság fejlesztésének hétéves tervét. A legégetőbb feladatunk ma az, hogy megszervezzük a szovjet nép alkotó erőit a hétéves terv határidő előtti teljesítésére, hogy létrehozza az anyagi és szellemi javak bőségét. Ez ma a legfontosabb. *(Viharos taps.*

Engedjék meg, hogy dicső szovjet népünkre, népünk megbonthatatlan egységére emeljem poharam. Éljen kommunista pártunk, amely a szovjet társadalom tengelye, vezető ereje! Éljen Kommunista Ifjúsági Szövetségünk, pártunk ifjú tartaléka! Győzelmünkre! A kommunizmusra! A szocialista kultúra frontjának harcosaira, az önök egészségére, elvtársak! *(Viharos taps.)*

Digitized by Google

Az osztályharc fejlődésünk jelenlegi szakaszán

Írta NEMES DEZSŐ

A munkásosztály hatalmának kivívásáért, majd pedig a szocialista társadalom felépítéséért folyó küzdelem — osztályok harca. Ez az általánosan ismert tétel a társadalom alapvető fejlődési törvényeinek felismerését fejezi ki. E cikk célja nem az, hogy a marxizmus—leninizmus eme tételének helyességét magyarázza, hanem az, hogy megvizsgálja: hogyan érvényesül, milyen harci formákat és módszereket követel meg a társadalmi fejlődésnek ez a törvénye hazánk szocialista építésének jelenlegi szakaszában.

Az osztályharc konkrét körülményeit nemzetközi és hazai tényezők szabják meg. E tényezők egy része meghatározott történelmi időszakon belül állandó jellegű, más részük viszonylag gyorsan változhat és változik is az adott történelmi korszakon belül. Az osztályharc legfontosabb nemzetközi tényezője ma: *a két világrendszer léte és harca.* Ismeretes, hogy a *szocialista világrendszer* — melyhez ma már a föld lakosságának egyharmada tartozik — gyorsan fejlődik, *hatóereje napról napra növekszik,* s ma már mindinkább *döntő befolyást gyakorol az emberiség életére.* A kapitalista világrendszer viszont hanyatlik, majd fél évszázada általános válságban van, de még uralkodik a föld lakosságának kétharmada felett. A kapitalista világrendszer jövője a teljes pusztulás. Amikor ez bekövetkezik, túljutunk a két világrendszer küzdelmének történelmi korszakán és új időszak kezdődik majd az emberiség történetében: az egész földön uralomra jutó szocialista világ korszaka.

Fejlődésünk elválaszthatatlanul összefügg a nemzetközi körülményekkel, de itt most nem a nemzetközi tényezők vizsgálatával foglalkozunk, hanem belső fejlődésünkkel. Országunk nemzetközi helyzetének csupán egyetlen, azonban legfontosabb tényezőjére utalunk, s ez az, hogy *Magyarország a szocialista tábor*

Digitized by Google

tagja és szomszédos a Szovjetunióval, amelynek felszabadulását köszönheti. Tudjuk mennyit keseregnek ezen a bukott földbirtokosok, a tőkések, valamint nyugati patronusaik és azoknak különféle emberei. A történelmi tények azonban tények maradnak. Népünk tudatába már mélyen beivódott az a nagy felismerés, hogy a szovjet—magyar kapcsolatok jelentősége hazánk fejlődésének, békénk és függetlenségünk védelmének szempontjából felbecsülhetetlen. A szomszédos Csehszlovákiával, Romániával és a szocialista tábor többi országával való testvéri viszony rendkívüli fontossága is olyan igazság, amely mélyen behatolt a köztudatba és fontos szerepet játszik népünk politikai gondolkodásában.

A szocialista világrendszer létrejöttével új történelmi szakasz kezdődött a népek testvériségének fejlődésében. Ennek lényege mindenekelőtt abban van, hogy a nép morális és politikai egységének kifejlesztése és megszilárdítása ma már nem *egy államon* belüli feladat csupán, mint korábban, amikor csak egyetlen szocialista állam létezett. A szocialista világrendszer létrejötte lehetővé és szükségessé teszi e feladat nemzetközi megoldását, az új világrendszer egészében is. *A szocialista világrendszer népeinek erkölcsi-politikai egységét is mind magasabb színvonalra kell emelni.* Az ország és az egész szocialista világ látja kárát, ha nacionalista szűklátókörűség fékezi a testvéri országok együttműködésének fejlődését. Le kell győzni tehát minden eszmei akadályt, amely fékezi a szocialista országok testvéri együttműködésének fejlődését.

•

Az osztályharc belső tényezőinek és körülményeinek a vizsgálatát egy elméleti kérdés tisztázásával kezdjük.

Ismeretes Lenin ama megállapítása, amelyet éppen a magyar munkásokhoz 1919 májusában küldött üzenetében hangsulyozott, hogy a proletárdiktatúra megteremtése után az osztályharc nem szűnik meg, hanem „sok vonatkozásban még élesedik". A sztálini dogmatikus felfogás Lenin e tételét — amely az oroszországi ellenforradalmi felkelések, a polgárháború és az antant intervenció időszakából származik (mind Szovjet-Oroszország, mind pedig a Magyar Tanácsköztársaság elleni antant intervenció idejéből) — olyannyira általánosította, hogy a szocializmus felépítését követő időszakra, tehát az összes kizsákmányoló osztályok felszámolását követő időszakra is érvényesnek deklarálta. Ismeretes, hogy a lenini tétel ilyen eltorzítása a személyi kultusz kifejlesztésének és kormányzati módszereinek ideológiai „megalapozását" szolgálta.

Digitized by Google

Az SZKP XX. kongresszusa a személyi kultusz elítélésével együtt elvetette ennek az osztályharcról szóló lenini tételnek a dogmatikus általánosítását és megállapította, hogy a felépült szocializmus időszakában az már nem helytálló. Az osztályharc nem élesedhet a végtelenségig, különösen azután, hogy a kizsákmányoló osztályok megsemmisültek.

1956-ban a XX. kongresszus nyomán mi itt, Magyarországon, azzal a kérdéssel kerültünk szembe, vajon nálunk is elvesztette-e érvényét Lenin 1919-es tétele? Hiszen itt még a szocializmus alapjait sem raktuk le, s nem beszélhetünk a felépült szocializmus időszakáról. Arra a következtetésre jutottunk, hogy a mi viszonyaink között is hiba az osztályharc állandó élesedésének tétele. Lenin sem azt mondta, hogy a proletárdiktatúra *egész történelmi időszakában* élesedik az osztályharc „sok vonatkozásban", hanem a szocialista forradalmat közvetlenül követő időszakról szólva tette a fenti megállapítást, amit az élet igazolt. Az élet azonban nem állt meg a proletárdiktatúra *kezdeti* időszakánál, hanem tovább haladt.

A mi fejlődésünk is túlhaladt a proletárdiktatúra kezdeti szakaszán; a szocialista tervgazdálkodás és a kulturális fejlődés széleskörű kibontakozásának éveiben voltunk. Az osztályharc további menetét a helyzet konkrét elemzésével kellett volna tisztázni. Ezt azonban meggátolta az említett lenini tétel dogmatikus elferdítése. Súlyos hiba volt ez, amit sürgősen ki kellett volna javítani. Ugyanakkor nyomban szembe kellett fordulni a revizionista zavarkeltéssel is, amely úgy akarta „korrigálni" az osztályharc élesedéséről szóló tétel dogmatikus eltorzítását, hogy revizionista ellentételt állított vele szembe, amely így hangzott: a szocialista forradalom győzelme után „az osztályharc állandóan csökken". Ez a revizionista tétel veszedelmes volt, a politikai éberség elaltatását szolgálta, amit az 1956-os ellenforradalmi lázadás kirobbantása mindenki számára világossá tett, aki világosan akart látni. Az ellenforradalmi lázadás ténye sem indokolhatta azonban a visszatérést az osztályharc élesedéséről szóló lenini tétel dogmatikus értelmezéséhez.

Amikor a XX. kongresszus tanulságai alapján vizsgáltuk e kérdést, arra a következtetésre kellett jutnunk, hogy *az osztályharc a szocializmus építésének időszakában különböző körülményektől függően élesedik vagy csökken.* Nem élesedik állandóan, de nem is csökkenhet állandóan, legalábbis mindaddig, amíg a szocializmus alapjait le nem raktuk, illetve a szocialista társadalmat fel nem építettük.

Az osztályharc élesedése vagy csökkenése *objektíve* elsősorban attól függ, hogy a szocializmus építésében *milyen feladat* kerül előtérbe és *milyen körülmények között* kell azt megoldani.

Digitized by Google

A munkásosztálynak, a népnek nem érdeke az, hogy az osztályharc élesebb legyen, mint amit a szocialista építés feladatainak megoldása az adott körülmények között objektíve megkövetel. Az osztályharc élesebbé válhat az objektíven elkerülhetetlennél, ha a párt politikájában akár „baloldali", akár jobboldali elhajlások mutatkoznak. 1951—52-ben a falusi osztályharc és a városi osztályharc is élesebbé vált a szükségszerűnél, mert a pártvezetőség és a kormányzat az egyéni parasztokkal való szövetségi politika megsértésének és a NEP-politika erőltetett zsugorításának „balos" útjára tért. 1953 őszén az osztályharc ismét élesebbé vált, mert a Nagy Imre-féle jobboldali politika általános támadásra ösztönözte a kulákságot a termelőszövetkezetek ellen, s ennek nyomán olyan kulákroham bontakozott ki, amely helyes politika mellett lehetetlen lett volna. Az 1956-os ellenforradalom kitörésében a dogmatikus hibáknak is megvolt a maguk súlyos része, s ugyanakkor az osztályharc „állandó csökkenését" hirdető revizionista összeesküvők „gyakorlati példával" szemléltették, mit szolgál, kinek szolgál az ő elméletük.

Az ellenforradalom leverése természetesen igen éles osztályharc volt, hiszen a fegyveres lázadást fegyverrel kellett leverni. Ugyanakkor a népköztársaság törvényes rendjének helyreállítása és az ország normális életének biztosítása, a szocialista építés folytatása éles politikai és eszmei harcot követelt, de emellett bűnüldöző rendszabályokat is — az ellenforradalmi lázadás szervezői és vezetői, úgyszintén a gyilkosok, a fosztogatók és más bűnözők bíróság elé állítását, vagy enyhébb esetekben átmeneti internálását.

A munkáshatalom megszilárdulása, a hatásos eszmei-politikai harc, amely pártunk új vezetésének marxi—lenini irányvonala alapján kibontakozott, azt eredményezte, hogy a konszolidáció gyorsabban és magasabb fokon következett be, mintsem ezt sokan várták. A helyes politika eredményeként a munkásság forradalmi erői szervezetileg gyorsan megszilárdultak, a munkáshatalom megerősödött. A szocialista ipar gyorsan kiheverte az ellenforradalom okozta igen súlyos károkat és csakhamar új fellendülés bontakozott ki. Ebben, mint ismeretes, nagyon jelentős szerepet játszott a kapott testvéri segítség. A döntő tényező azonban a magyar munkásság és a vele vállvetve dolgozók akarata, szervezettsége és teremtő ereje, amelynek pártunk új vezetése helyes irányt adott.

Megerősödött a munkás-paraszt szövetség. Kormányzatunk hatékony védelmet és támogatást biztosított a megmaradt termelőszövetkezeteknek, de az egyéni parasztságnak is *termelő* tevékenységének folytatásához. A korábban adminisztratív eszközökkel összezsugorított NEP-politika kellő teret kapott. Ennek következtében a magánkisipar és kiskereskedelem is felélénkült.

Digitized by Google

amire az országnak szüksége volt és ami szintén segítette a konszolidációt. A NEP-politika — a kisárutermelőkkel való gazdasági együttműködés politikája — tudvalevően bizonyos negatív vonásokat is magával hoz, mégpedig a spekulációs törekvések és lehetőségek megnövekedését városban és falun egyaránt. Ezt korlátozni kellett és korlátoztuk is, de nem a NEP-politika felszámolásával, hanem annak talaján.

A munkáshatalom erősödése és a szocialista építés ismételt fellendülése jelentős változást idézett elő az értelmiségben is, amelynek tudatát a revizionista és nacionalista zavarkeltés különösen mélyen megzavarta. Az ellenforradalmi elemek szétszóródtak és elszigetelődtek.

Mindez együttesen az *osztályharc csökkenését* is eredményezte. A nyugati propaganda minden tőle telhetőt elkövetett, hogy ne így legyen, hogy az osztályharc minél élesebb maradjon. A nyugati hatalmak ugyanis az ENSZ-ben, meg egyebütt is, zsarolni akartak az úgynevezett „magyar kérdéssel". De ettől függetlenül is azt szeretnék a nyugati urak, hogy az osztályharc a mi országainkban minél élesebb, náluk viszont minél enyhébb legyen. Vagyis, hogy itt a reakciós erők ellenállása a szocialista építéssel szemben minél erősebb, míg ott a dolgozó nép ellenállása és harca a tőkés kizsákmányolás ellen minél kisebb legyen. Dehát a dolgok másképp történtek, amit itt most nem részletezünk, hiszen mindez közismert.

1958 végén napirendre került egy olyan feladat, melynek megoldása szükségszerűen az osztályharc bizonyos élesedésével jár: *a termelőszövetkezeti mozgalom győzelemre vitele.* A nyugati urak persze inkább lemondtak volna az osztályharc élesedésének arról a lehetőségéről, ami a falu szocialista átalakításának megoldásával jár, s jobban szerették volna, hogy ha mi nem merjük ezt a feladatot napirendre tűzni. Hogy miért, azt ugyancsak nem kell bővebben indokolni. Elég arra utalni, hogy a tőkés kizsákmányolás szószólói a „magántulajdon szentsége" jegyében óhajtják a kapitalizmust restaurálni és számukra az egyéni gazdaság fennmaradása a „magántulajdon szentségét" őrző társadalmi erő, amelyet a munkáshatalomtól elszakítani és azzal szembeállítani reméltek. A szocialista forradalom győzelme a falun kihúzza a talajt e remények alól. Annál keservesebb az ő részükre, hogy pártunk helyes politikájának eredményeként megérlelődtek a tsz-mozgalom nagy fellendülésének feltételei.

Az ellenséges rádiópropaganda és a hazai ellenforradalmi elemek arra törekedtek, hogy ha már meggátlásához nincs erejük, legalább minél jobban megnehezítsék a magyar nép számára e nagy feladat megoldását. Arra törekedtek, hogy az átalakulás kapcsán az osztályharc minél élesebbé váljon, összeütközéseket idéz-

Digitized by Google

zenek elő, gyújtogatásokat, merényleteket szervezzenek. Ilyen esetek elő is fordultak, de a nagy átalakuláshoz mérten olyan kis számban, hogy nyugodtan állíthatjuk: az ellenforradalmi zavarkeltő kísérletek csődöt mondtak és a reakciós erők további elszigetelődéséhez vezettek.

A falu nagy átalakulása nem volt és nem is lehetett mentes az osztályharc bizonyos fokú élesedésétől. Azonban pártunk helyes politikája és az átszervezés végrehajtásának helyes módja azt eredményezte, hogy az osztályharc élesedése kisméretű volt ahhoz a nagy feladathoz viszonyítva, amelyet a parasztság szocialista útra térése jelentett. Mindenekelőtt eszmei-politikai harcot kellett vívni az egyéni parasztság szövetkezeti osztállyá válásáért, a mezőgazdaság továbbfejlődésének szocialista alapjaiért, a munkás-paraszt szövetségnek magasabb színvonalra emeléséért. Osztályharc volt ez a javából a szocializmus felépítéséért, a kommunizmushoz vezető út biztosításáért, s ez a harc elsősorban eszmei-politikai küzdelem volt.

Osztályharc volt ez a belső és külső ellenforradalmi erők, valamint a kisparaszti, kistulajdonosi visszahúzó erők ellen. S habár az ellenforradalmi erők minden tőlük telhetőt megtettek, hogy ezek összefonódjanak — nekünk sikerült határozottan elválasztani a két tényezőt. *Az ellenforradalmi erőkre a politikai leleplezés* mellett a *hatalom erejével*, a bűnüldöző szervek útján is csapást mértünk, viszont *a kistulajdonosi visszahúzó erőket az eszmei-politikai meggyőzés eszközével győztük le és a paraszti erőt átváltoztattuk — a szövetkezeti gazdálkodást vállaló, szövetkezeti útra térő erővé fejlesztettük.*

A két szövetséges: a munkásság és a dolgozó parasztság szemléletében azonos volt a *néphatalom közös védelme.* Egyetértett a parasztság *a szocialista iparosítással.* Lelkesen fogadta a *mezőgazdaság gépesítésében és egyéb irányú fejlesztésében nyújtott állami támogatást,* amit a munkáshatalomtól kapott. Lelkesedéssel töltötte el az a mind nagyobb *kulturális fellendülés,* amely megáradt folyamként terjedt el falvainkban is, az iskolák, a mozik, a könyvtárak, a kultúrházak hálózatainak országos fejlődésével. Azonban a munkásság és a parasztság gondolkodásában ellentétek is voltak, amelyek a munkásság *szocialista* szemléletéből és az egyéni parasztok kistulajdonosi szemléletéből fakadtak. A munkásosztály szemlélete is és a kisárutermelő dolgozó parasztság *szemlélete is* demokratikus — de egyáltalán nem egyformán. A munkásosztályé *demokratikus és egyben szocialista,* a kisárutermelő parasztságé *demokratikus, de nem szocialista* szemlélet. A szocialista forradalom falusi győzelméhez tehát nélkülözhetetlen volt a *két szövetséges osztály szemléletének eszmei összecsapása, vagyis az egyéni parasztság meggyőzése.*

Digitized by Google

Ismeretes, hogy ez az országszerte lefolytatott mélyreható egyéni és csoportos beszélgetésekben, - értekezleteken, vitákban ment végbe, s nagy szerepet játszott benne a parasztságnak az a része, amely már korábban termelőszövetkezetekbe tömörülve dolgozott az új világért. Igen aktívan részt vettek a meggyőző munkában sokan azok közül is, akik éppenhogy ráléptek a közös útra (amelyre egyébként már készültek, és a beszélgetésre már csak a végső elhatározáshoz volt szükségük, meg ahhoz, hogy meglegyen a kellő tisztességadás a nagy lépés megtételében). *Ez az eszmei harc a parasztság zömének a tudatában már forrt;* éppen ez volt az, ami a szövetkezés új, nagy fellendülését és győzelmét *megérlelte.*

A kisárutermelő parasztság a szövetkezetbe lépve *a kistulajdonosi álláspontról átlépett a szövetkezeti álláspontra, a szocializmushoz vezető útra.* Eszmei harcban ment ez végbe, amelynek eredményeként *a kisárutermelők osztálya átalakul, termelőszövetkezeti osztállyá változik.* A tudat mélyére ható eszmei harc, szívós felvilágosító munka kellett ahhoz, hogy a kisárutermelők paraszti osztálya feladja kistulajdonosi álláspontját és elfogadja a szocialista munkásosztály, s egyben a már korábban tsz-ekbe tömörült szövetkezeti parasztság álláspontját a termelési viszonyok megváltoztatásáról, a közös nagyüzemi gazdálkodás létrehozásáról.

Világos tehát, hogy *egy dolog* az az osztályharc, amit a munkásosztálynak az *ellenforradalmi erők ellen* kellett és kell folytatnia a falu szocialista átalakulása során is; itt ugyanis *antagonisztikusan szembenálló erők* harcáról van szó, amikor a *szocialista erő legyőzi és megsemmisíti a vele szemben álló ellenforradalmi erőt.* Viszont *más dolog* az az osztályharc, amelyet a szocialista munkásosztály és vele a már szövetkezetivé vált parasztság folytat a szövetséges kisárutermelők osztálya kistulajdonosi felfogásának, *a kistulajdonosi szemlélet visszahúzó erőinek legyőzéséért* és egyben a parasztság egészének *felemelkedéséért, szövetkezeti parasztsággá, szocialista osztállyá változtatásáért.*

A termelőszövetkezeti mozgalom nagy fellendülésével a kistulajdonosi visszahúzó erő fokról fokra gyöngült. Ez a kistulajdonosi erő is kitermel magából tsz-ellenes izgatásokat, államellenes fellépéseket, ami szintén megsértése törvényes rendünknek, s ez senki számára nincs megengedve. De *más* az indítéka az ilyen erők szülte reakciós fellépéseknek, mint az ellenforradalmi erők céltudatos aknamunkájának. S miután más az indítéka, szükséges a különbségtétel és lehetséges a leküzdés különféle módja. Az előbbi esetben az *elsődleges* a további *eszmei meggyőzés,* a törvényes rend és az állampolgári fegyelem tudatosítása és indokolt esetben a megbocsátás is a törvény ellen vétőkkel szemben, a törvényes büntetés mellőzésével.

Digitized by Google

Céltudatos reakciós aknamunka esetében viszont az elsődleges a *politikai leleplezés és törvényes büntetés.* S miután a tsz-ellenes fellépések megítélésében a szükséges különbségtétel általában megvolt, ez is hozzájárult ahhoz, hogy az ellenforradalmi erők számára nehezebbé vált a kistulajdonosi visszahúzó erőkkel való összefonódás és ez utóbbiak megnyergelése reakciós aknamunkájuk számára. Ilyen módon az ellenforradalmi erőknek nem sikerült kitörniük elszigeteltségükből, s így az osztályharc nagyfokú kiélezésére irányuló törekvéseik alapjában véve kudarcba fulladtak.

1960-ban általában megélénkült a tsz elleni ellenséges aknamunka. A tsz-szervezés első hulláma — 1959 elején — váratlan és meglepő volt mind a hazai reakciós erők, mind pedig az ellenséges rádiópropagandaszervek számára. (A Központi Bizottság 1958 decemberi határozatát nem vették elég komolyan, mert a tsz-fejlesztés lehetőségében egyáltalán nem hittek. Saját propagandájuk csapdájába estek.) Mire magukhoz tértek elképedésükből, a tömeges szervezés első hulláma már lényegében be is fejeződött, az ismert szép sikerrel. A tömeges szervezés második hulláma idejére az ellenséges elemek idehaza is és a nyugati rádiópropagandaszervek is felkészültebb és aktívabb tevékenységbe fogtak. Ez megmutatkozik az ellenforradalmi bűncselekmények számának a növekedésében is. Ilyen bűncselekményekért a falvakban 1959-ben 126 fő ellen indult eljárás, zömükben izgatásért és rémhírterjesztésért. Ugyanebben az évben 29 esetben indult eljárás terrorcselekmény elkövetése, valamint gyújtogatási gyanú miatt. 1960-ban viszont több mint 700 fő ellen kellett eljárást indítani, s közülük 203-at vettek őrizetbe; zömét megint csak izgatásért és rémhírterjesztésért. De a terrorcselekmények száma 52-re, a gyújtogatási eseteké 15-re, a kettő együtt tehát 67-re nőtt, az előző évi 29-cel szemben. A tsz-ellenes izgatások során egyes esetekben kisebb-nagyobb csoportot is össze tudtak csődíteni a tsz vezetősége ellen, kilépési lármát csaptak.

A hétszázon felüli ilyen jellegű törvénysértés jelzi, hogy 1960-ban az osztályharc a falun a szocialista átszervezés folyamán élesebbé vált. Az átszervezés rendkívüli jelentősége mellett azonban ez a szám minimális. E törvénysértések az esetek legnagyobb részében a falu népétől elszigetelődött kísérletek voltak a tsz-fejlődés meggátlására. Ahol a zavarkeltőknek ideig-óráig sikerült kisebb-nagyobb csoportosulásokat elérniük, lelepleződésük nyomán ott is elszigetelődtek. Az ország községei közül minden negyedikre esett egy-egy eljárás a fenti több mint 700-ból, és minden 15-re esett egy-egy őrizetbevétel a fenti 203-ból. Ez a falusi ellenforradalmi elemek elszigeteltségét és szétszórtságát tanúsítja, de természetesen így is kellő figyelmet követel.

Digitized by Google

Mindenesetre rendkívül tanulságos, hogy *hazánkban, ahol a felszabadulás előtt mintegy 70—80 ezer kulákgazdaság volt, a tszátszervezés legdöntőbb évében alig több mint hétszáz fő ellen kellett a falun izgatás, rémhírterjesztés és más törvényellenes cselekmények miatt büntető eljárást indítani.*

A mezőgazdaság szocialista átszervezése folyamán tehát az osztályharc a munkásosztály és az ellenforradalmi erők között elesedett, de ez az élesedés minimális. Ebben döntő szerepe annak volt, hogy *a tsz-szervezésben helyes politikát követtünk,* amellyel egyetértett a parasztság alapvető tömege és amely magával hozta a reakciós elemek fokozódó elszigetelődését. Jelentős szerepet játszott az is, hogy felhagytunk a volt kulákok, s általában az osztályidegen származásúakkal szembeni korábbi merev, dogmatikus politikával.

Az osztályidegen származásúaknak, a volt kizsákmányolóknak is lehetővé tettük a szocialista rendbe való normális beleilleszkedést, ha becsületes munkával és magatartással tanúsították, hogy a Magyar Népköztársaság hű állampolgárai akarnak és tudnak lenni. Ez a politika arra a marxista megyőződésre épül, hogy a munkának és a munka társadalmának nagy átnevelő ereje a volt kizsákmányolókat becsületes dolgozókká alakíthatja át, és bizonyos, hogy jelentős részüket már át is alakította. Ez a politika elősegítette, hogy az osztályidegen származásúaknak a rendszerünkbe beilleszkedő része növekedjék, az aktív ellenforradalmi elemek egy része passzivitásba vonuljon, a céltudatos ellenforradalmi tevékenységet folytató rész csökkenjen és elszigeteltsége fokozódjék.

Az a nagy átalakulás, amely falvainkban 1959—61-ben végbement, világosan tanúsítja, hogy *hazánkban az osztályharc fő formája az eszmei-politikai harc* az emberek tudatában és magatartásában levő polgári és kispolgári maradványok legyőzéséért, a nép szocialista átneveléséért. Az eszmei-politikai harcban aratott győzelem és a gyakorlati szervező munka magával hozta az új termelőszövetkezetek létrehozását és elindítását a szocialista fejlődés útján.

Közismert, hogy a gyárak és bankok államosítása a hatalomért való harc része, a szocialista forradalom győzelmének alapvető feltétele, amit a munkásosztály nem az ipari és pénzügyi burzsoázia eszmei meggyőzésével, hanem gazdasági-társadalmi *megsemmisítésével* oldott meg, a politikai hatalom, a politikai küzdelem fegyverével. (A polgárháborút sikerült elkerülnünk.) A falu szocialista átalakítása mindenekelőtt az *eszmei meggyőzést* követelte, eszmei harcot a kispolgári szemlélet, a kisárutermelői létforma ellen, *az egész parasztság társadalmi és gazdasági felemelkedéséért,* s egyben az egész ország szocialista fejlődésének meggyorsításáért.

Digitized by Google

Az a tény, hogy az eszmei-politikai harc vált az osztályharc fő formájává, nem jelenti azt, hogy az osztályharc más formáit semmibe vehetjük. Ez veszélyes lenne. Jelentőségükhöz mérten kell számba venni az osztályharc egyéb formáit is és foganatosítani minden szükséges rendszabályt a szocialista építés zavartalan fejlődése számára.

Az osztályharc legfontosabb belső tényezője az, hogy hazánkban *a néphatalom szilárdabb, mint bármikor volt, a szocialista termelési viszonyok egyeduralkodóvá váltak a mezőgazdaságban is.* A népgazdaság alapjában véve egységes szocialista gazdasággá válik. Ez kedvezően hat egész gazdasági életünk további fejlődésére, de természetesen számos új feladat megoldását igényli. Ezeket itt részletezni nem fogjuk, legfeljebb érintjük közülük egyiket-másikat.

Az osztályharc tényezőinek vizsgálata a *hatalom osztályjellege* mellett mindenekelőtt a *társadalom osztályszerkezetének* vizsgálatát követeli meg.

A hatalom osztályjellege különösebb vizsgálatot nem igényel. Hazánkban *proletárdiktatúra* van, amelynek *legfontosabb politikai támasza a munkás-paraszt szövetség.* A mezőgazdaság szocialista átalakulásával a proletárdiktatúra társadalmi bázisa erősebb lett, mint valaha. *A munkás-paraszt szövetség politikai tartalma* a néphatalom közös védelmén és a gazdasági együttműködésen túlmenően *az ország közös szocialista építésében való összefogássá fejlődött.* A mezőgazdaság szocialista átszervezésével tovább fejlődik *társadalmunk osztályszerkezete.* Mindenekelőtt azért, mert a parasztságnak kisárutermelő osztályból szövetkezeti osztállyá való átalakulása ment végbe, bár természetesen még nem teljes mértékben.

Milyen is *társadalmunk osztályösszetétele* és milyen további tendenciákkal kell számolnunk az új helyzetben?

a) Társadalmunk vezető osztálya a *munkásosztály.* A népi hatalom megteremtésével és a szocialista építés évtizedes munkájában növelte meg erejét és bizonyította be elhivatottságát a nemzet vezetésére. A szocialista iparosítás velejárójaként számszerűen is tovább erősödik, politikai öntudata és befolyása a mezőgazdaság szocialista átszervezésével még inkább megnövekedett. A munkásosztály állította — forradalmi pártja útján — küzdőtársa, a parasztság elé, és egyben az egész nemzet elé a mezőgazdaság szocialista átalakításának nagy feladatát, melynek megoldásáért szívósan dolgozott és jelentős áldozatot vállalt érte. S e nagy feladat megoldása a szocialista munkásosztály nagy győzelme, amelyet természetesen a parasztsággal együtt vívott ki.

Digitized by Google

A nagy társadalomátalakító munkában a munkásosztálynak — a munka társadalmi építőjének — sikerült fegyvertársául megnyernie az értelmiséget. Megteremtette a munka és a tudomány összefogásának minden feltételét, biztosította eme összefogás valóraváltását és további fejlődését. Megnyitotta a szocialista kulturális forradalom útjait és az értelmiséggel összefogva biztosítja egyre gyorsabb fejlődését.

A munkásosztály a társadalom olyan vezető osztálya, amely a szocializmus építése során maga is átalakul, tudásban gyarapszik, eszmei-politikai színvonala évről évre emelkedik. Hősi múltra tekint vissza és további nagy feladatok megoldására hivatott. Ez a felismerés a hajtóereje a szocialista munkaversenynek is, a szocialista brigádok szerveződésének és fejlődésének, s annak a szép munkának, amit a brigádok tagjai önmaguk és munkatársaik további nevelésében már eddig is végeztek.

A munkásság legfejlettebb, legöntudatosabb rétegei az egész munkásság vezető részét alkotják. Tudjuk azonban, hogy a munkásosztálynak kevésbé fejlett, kevésbé öntudatos rétegei is vannak, amelyeknek soraiban ma még erős a kispolgári szemlélet, ami az élet sok jelenségével szemben és a munkához való viszonyban is mutatkozik. Ezt politikai és kulturális felvilágosító munkával kell leküzdeni. A munkások soraiba került és kerülő, részben faluról jövő kispolgári mentalitású rétegek politikai és kulturális nevelése ugyancsak szívós munkát követel. Itt vannak azután a munkásság soraiba került osztályidegen származású emberek is, akiknek átnevelése szintén megköveteli az eszmei harcot, a politikai nevelést. Harci feladat az üzemi munkások vagy más munkásrétegek közé került reakciós elemek zavarkeltő kísérleteinek leleplezése és ártalmatlanná tétele; ez is még hosszabb ideig napirenden marad, és megoldása határozottságot, szívósságot, körültekintést igényel. A szocialista építés megnövekedett feladatai tehát az eszmei harc, a politikai és kulturális nevelés továbbfejlesztését követelik meg. A munkások ezt igénylik pártunktól és államunktól, s cselekvően részt vesznek benne.

A magyar munkásosztály társadalmi hivatásának magaslatán áll, vállalja a reá háruló feladatokat, de természetesen igényli, hogy vezető pártja az ország fejlődésének kérdéseit eléje tárja és megmagyarázza.

A munkásság létszáma megközelíti a kétmilliót. Az iparban, az építőiparban és a közlekedésben (ipari tanulókkal együtt) a munkáslétszám meghaladja az 1,4 milliót, a mező- és erdőgazdaságban a 250 000 főt, a többi kereskedelemben, a szolgáltató vállalatoknál, az egészségügyi és kulturális intézményekben és különféle más területeken dolgozik. *A munkásosztály Magyarországon ma már számszerűleg is a társadalom legjelentősebb osztálya.* To-

Digitized by Google

vábbi számszerű növekedése lassabb lesz. Viszont műszaki-kulturális színvonala gyors ütemben emelkedik, s egyre nagyobb a középiskolai végzettségűek részaránya. Ez azt jelenti, hogy a fizikai és a szellemi munka közötti különbség-csökkenés ma már számottevő tendencia az osztályviszonyok fejlődésében, a dolgozó osztályok közötti különbség csökkenésében.

b) Társadalmunk másik alapvető osztálya a *szövetkezeti parasztság*, amelynek politikai fejlődését éppen az a körülmény határozza meg, hogy a szocialista útra lépett. Természetesen a szövetkezeti parasztok tudatában még keveredik a szövetkezeti, a közösségi tudat a kistulajdonosival, de az előbbi növekszik, az utóbbi csökken. A kistulajdonosi gondolkodásmód jelentős maradványainak leküzdése hosszú folyamat. Bonyolítja ezt az a körülmény, hogy a szövetkezeti parasztság soraiban az egyes rétegek között még meglevő különbséget is fokozatosan meg kell szüntetni. A régi és új szövetkezeti tagok, volt szegényparasztok és középparasztok egybeolvadásának a folyamatát kell a jó felvilágosító munkával, eszmei-politikai meggyőzéssel gyorsítani. Emellett a szövetkezeti parasztokká vált kulákok átnevelése külön gondot is jelent, s a lelkükben ellenséges érzelműek bomlasztási kísérleteinek, kártevő ténykedésének meghiúsítása további politikai harcot, esetleg büntető rendszabályokat követel.

Létszámban a szövetkezeti parasztság társadalmunk második legnagyobb osztálya. A szövetkezetbe lépett családok száma 1,1 millió, s a tagok száma 1 250 000 (a szakcsoportokkal együtt). A szövetkezetben dolgozó, bár a szövetkezetbe rendes tagként be nem lépett családtagokkal együtt, a szövetkezeti parasztok létszáma eléri az 1,5—1,6 milliót.

A szövetkezeti parasztság létszáma növekedni fog, de csak egy ideig. Amellett, hogy rendes tagnak belépnek a ténylegesen *ott dolgozó* családtagok, fokozatosan belépnek a még kívülmaradt egyéni parasztok is. Ugyanakkor a mezőgazdaság gépesítése csökkenti a mezőgazdaság munkaerőszükségletét. S bár a gépesítés eme velejáróját részben ellensúlyozza a belterjes gazdálkodás fejlődése, a későbbi évek folyamán mégis erősebbé válik a gépesítés és a művelési technológia fejlődésének munkaerőt megtakarító hatása.

c) Társadalmunknak létszámban harmadik legszámottevőbb részét alkotják a különböző *alkalmazotti rétegek:* ipari, mezőgazdasági, közlekedési, kereskedelmi, közigazgatási, kulturális, egészségügyi és egyéb alkalmazottak. Létszámuk meghaladja a 900 000 főt. E létszám a továbbiak folyamán általában növekedni fog, de az egyes rétegek aránya módosul.

Az alkalmazottak túlnyomó része a szocialista állam szerveinek, vállalatainak, intézményeinek dolgozója, a szocialista társa-

Digitized by Google

dalom építését segíti, tevékenységüket a munkásállam irányítja és eszmei, politikai fejlődésükben ez a tény a döntő. Ez abban is megmutatkozik, hogy e rétegek vezető karába nagy számban kerültek egykori munkások, s velük együtt ott vannak a vezető karban a munkásság álláspontját hűen képviselő kommunisták és pártonkívüliek az alkalmazotti rétegekből. Ugyanakkor az alkalmazotti rétegekben igen erős a kispolgári szemlélet.

Az alkalmazotti rétegek között viszonylag nagy számú az osztályidegen származású. Egyik részük becsületesen dolgozik és őszintén beilleszkedik társadalmunkba, másik részük viszont továbbra is a régi világot siratja, szemben áll az új renddel, s ha munkáját el is végzi, igyekszik mérgezni a levegőt, rontani a hangulatot maga körül. Előrehaladásunkkal az utóbbi réteg szűkül, részben jobb belátásra jut, részben a természet rendje szerint kihal. (Ez természetesen a beilleszkedőkre is vonatkozik.) Az új korosztályok összetétele mindinkább kedvező, de ezekben is megvan az osztályidegen szemlélet és magatartás terhes öröksége.

Az eszmei-politikai harcot tehát az alkalmazotti rétegekben is igen erőteljesen folytatni kell. Szocialista átnevelésük sok tekintetben nehezebb feladat, mert olyan rétegekről van szó, amelyeknek nagy része nem ismeri a fizikai munkát, lebecsüli azt és így lebecsüli magát a munkásosztályt. Az a körülmény is komoly mértékben elősegíti e rétegek átnevelését, hogy olyan fiatalokból nyernek utánpótlást, akik az iskolákban, az üzemekben és a földeken megismerkedtek a fizikai munkával és megtanulták becsülni azt.

d) Az alkalmazottak külön rétegeként említem a *főiskolai végzettségű értelmiségieket.* Ennek a rétegnek a jelentősége társadalmunkban nagy és egyre növekszik. A pedagógusok nevelik ifjúságunkat; a mérnökök, az agrármérnökök, az állatorvosok, a tudományos kutatók nagyon fontos szerepet töltenek be népgazdaságunk fejlesztésében. Egészségügyi ellátásunk fejlődése döntően az orvosokon nyugszik és igen fontos más főiskolát végzett értelmiségi rétegek munkája is. A főiskolai végzettségűek száma — az alkalmazotti rétegek fenti létszámán belül, és nem azon felül — meghaladja a 175—180 ezret. Ez társadalmunknak az a rétege, amely számbelileg a leggyorsabb ütemben növekszik. Ez társadalmunk szocialista jellegéből, a szocialista építés előrehaladásából következik.

e) Társadalmunknak számottevő rétegét alkotják a *szövetkezeti kisiparosok.* Létszámuk meghaladja a 150 ezret. E létszám bizonyos ideig növekedni fog. A szövetkezeti kisipar egyrészt a gyáriparral, nagyobbrészt azonban a tanácsi helyiiparral fog valószínűleg szorosabban együttműködni, szervesen hozzákapcsolódni. Létszámuk növekszik a magánkisiparosok egy részének a csatla-

Digitized by Google

kozásával, másrészt különféle elemek idekerülésével. Ismeretes, hogy osztályidegen és más spekuláns elemek is igyekeznek a kisipari szövetkezetekben új lehetőségeket teremteni a maguk számára. (Időnként olyan jelenségek mutatkoznak, hogy az állami iparból is elcsábítanak munkásokat.)

A kisipari szövetkezetek alapvető funkciója a *magánkisipar kollektivizálása, és a tanácsi helyiipar segítése a lakosság szükségleteinek kielégítésében.* S erről nem szabad lemondani a ktsz-ekbe behatoló, vagy ott kitermelődő spekulatív tendenciák miatt. Gátat kell vetni a káros tendenciáknak, de nem a ktsz-ek ellen, hanem a ktsz-ek és mindenekelőtt a lakosság érdekében. A ktsz-ek betölthetnek bizonyos kisegítő szerepet osztályidegen elemek átnevelésében is.

Tudjuk, hogy a jövő kommunista társadalmában a munkásság, a szövetkezeti parasztság, az alkalmazotti-értelmiségi rétegek, úgyszintén a ktsz-ek dolgozói közötti különbségek megszűnnek, s belőlük a kommunista társadalom egységes dolgozó népe alakul majd ki. Társadalmunknak azonban van néhány olyan rétege is, amely már előbb, a szocializmus felépítése során, vagy azt követően fog megszűnni. Vegyük számba ezeket.

f) *Az egyéni parasztság.* A falusi kisárutermelő osztály maradványa, amely a szántóföld 4—5 százalékával, a szőlő- és gyümölcstermelő terület 30—35 százalékával rendelkezik. (A szántóföld 4—5 százaléka, valamint a szőlők és gyümölcsösök néhány százaléka kétlaki munkásoké és alkalmazottaké.) Az egyéni parasztság létszáma mintegy 160 ezer család, s 220—230 ezer tényleges mezőgazdasági dolgozó. (Az 1 kat. holdnál nagyobb egyéni gazdaságok száma 152 ezer.) Ez a réteg a további évek folyamán alapjában véve a szövetkezeti parasztságba fog beolvadni.

g) *A magánkisiparosok.* Létszámuk körülbelül 80 ezer, s jelenleg lassan csökken. 1959—61-ben a csökkenést jórészt az idézte elő, hogy a falusi kisiparosok nagy része belépett a termelőszövetkezetekbe. A magánkisipar ma még fontos szerepet tölt be a lakosság szükségleteinek kielégítésében s munkája mindaddig szükséges, amíg az állami könnyűipar, a tanácsi helyiipar és a ktsz-ek fejlődése feleslegessé nem teszi. A magánkisiparosok egy része, amikor látja, hogy az adókötelezettség teljesítése mellett nem bírja az állami ipar és a ktsz-vállalatok konkurrenciáját, átmegy a ktsz-ekbe vagy más területre. Kisebb része fennmaradhat a felépült szocialista társadalomban is, s így teljes eltűnése csak a kommunizmus kibontakozó építése idején fog bekövetkezni.

h) *A magánkiskereskedők.* Létszámuk körülbelül 8—10 ezer fő. Ez a réteg a mezőgazdaság szocialista átalakulása következtében erősen zsugorodik. Az állami és szövetkezeti kereskedelem

Digitized by Google

továbbfejlődésével a magánkiskereskedelem *feleslegessé* válik, s a *fejlett szocialista társadalom építése során megszűnik.* Ez a réteg nem *saját* termékeit viszi piacra, mint az egyéni paraszt vagy kisiparos. Tevékenységének fő jellemzője: *azért vesz, hogy eladjon és az üzleten keressen.* Arra törekszik, hogy az áruforgalom lebonyolításában kifejtett hasznos munkájának ellenértékén lehetőleg túlmenő haszonra tegyen szert. A törekvést rendszerünk hatékonyan korlátozza, s *amikor ez célszerű és egyben szükségszerű lesz,* a spekulatív kereskedelem törvényes lehetőségét teljesen megszünteti. *A megszüntetés* mindenekelőtt *kormányzati döntés* feladata, míg a spekulációs tendenciák *törvényes korlátozásáról* szabálysértés, illetve bűncselekmény esetén a közigazgatási, rendőri és igazságügyi hatóságoknak kell gondoskodniok.

A még egyéni parasztok előtt és a magánkisiparosok előtt is nyitva áll a szövetkezetbe lépés útja. A kiskereskedők előtt ilyen út nincs; más módon kell megtalálniok a beilleszkedést a fejlett szocialista társadalomba. Részben az állami és szövetkezeti kereskedelemben, részben a társadalmi élet más területén fognak majd munkát találni.

Társadalmunk osztályösszetételének vizsgálata mutatja, hogy lényegében véve *hazánkban megszűnt az embernek ember általi kizsákmányolása;* a kizsákmányolás maradványa oly csekély, hogy nem módosítja ezt az általános tételt. A falu szocialista átalakításával rendkívül összezsugorodott az a kisárutermelés, amely kapitalizmust szül. Az ilyen tendenciák korlátozottan még megvannak a magán-kisiparban, még korlátozottabban a megmaradt egyéni parasztságban. E lehetőség azonban annyira leszűkült, hogy teljes határozottsággal megállapítható: *hazánkban a kapitalizmus restaurálásának társadalmi-gazdasági lehetőségei véglegesen megszűntek.*

*

A felszabadulás előtt Magyarországon hozzávetőleg negyedmillióra rúgott a tőkés vállalkozók, a földbirtokosok, a bérháztulajdonosok, a kulákok, a rendszeresen idegen munkaerőt foglalkoztató kisiparosok és kereskedők, valamint a fasiszta főtisztviselők, a rendőr-, csendőr- és katonatisztek együttes létszáma. Ezeknek egy része 1944—45-ben és a későbbi években kikerült az országból, egy része itt él ma is és a szocialista Magyarországon fogja leélni az életét.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy az osztályidegen származásúak egy része lojálisan beilleszkedett az új rendszerbe, talált megfelelő munkát; ez a rész növekvőben van, különösen a falun, a tsz-átszervezés következtében. Egy másik részük tudomásul

Digitized by Google

veszi, hogy dolgoznia kell, ha létét biztosítani akarja, de a rendszer ellensége maradt, bár aktív ellenforradalmi cselekményektől tartózkodik, mert azt irreálisnak tartja, vagy egyszerűen fél a néphatalom erejétől. Talán úgy jellemezhetjük őket, hogy megalkudtak a rendszerrel. Soraikban kétféle változás lehetséges: egyesek bizonyos körülmények és az aktív ellenséges személyek hatására feladják passzivitásukat és aktív ellenforradalmárokká lesznek; mások viszont feladják ellenséges magatartásukat és lojálissá válnak a népköztársaság iránt. A volt osztályidegen elemekkel szembeni rugalmasabb politikánk, a szocialista építés sikerei, a nemzetközi helyzet kedvező alakulása, s nem utolsósorban a munka nevelő hatása elősegíti, hogy a passzív ellenséges réteg szűküljön, pozitív irányú változás következtében. Végül itt van a harmadik rész, amely aktív ellenforradalmi tevékenységet folytat, részben szervezeti kapcsolatok fenntartásával, részben ilyen kapcsolatok nélkül, elszigetelten is. Ez a réteg sikereink hatására elkeseredik és demoralizálódik. A külső reakció azonban támogatást biztosít a számára.

Az ellenséges tevékenység fő formája a *rémhírterjesztés*, amely elég változatos, a körmönfont hamisításoktól a legostobább koholmányokig. A nyugati propagandakonyhákon főzött rémhírtápanyagot főleg a nyugati rádiók sugározzák és a hazai ellenforradalmi elemek, különösen az izoláltan reménykedők és tevékenykedők innen merítik fő szellemi táplálékukat. Emellett a belső reakciós elemek „sajátkészítményű" rémhíreket is igyekeznek terjeszteni. A rémhírterjesztést kiegészítik izgatási kísérletekkel, bár ez ritkább, mert izoláltságuk következtében egyre veszélyesebb a számukra, egyre nehezebben tudják lelepleződésüket elkerülni. A rémhírterjesztéssel szemben fő fegyverünk a politikai felvilágosítás, a rémhírek és rémhírterjesztők politikai és eszmei leleplezése. A felvilágosító munkát természetesen elősegíti a céltudatos rémhírterjesztők felderítése és ellenük a törvényes büntetőeljárás megindítása és lefolytatása.

Az ellenforradalmi aknamunka egyik veszélyes formája a *társadalmi tulajdon* elleni bűncselekmények. Az ellenséges elemeknek ilyen bűncselekmények elkövetésében „szövetségeseik" a közönséges bűnözők, akiknek sorait különben is jórészt a volt kizsákmányolók lezüllött része egészíti ki. A társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények bizonyos fajtáinak elkövetésére laza erkölcsű dolgozó embereket is ösztönöznek. Ez utóbbiak azonban „saját" kezdeményezésre is próbálnak lopni, csalni, sikkasztani. A társadalmi tulajdon védelme a nép érdekeinek, a szocialista fejlődés ügyének a védelme, ami az osztályharc fontos feladata és igényli a dolgozók széleskörű közreműködését. Ez kapcsolódik a bűnözés elleni általános küzdelemhez, hiszen annak talán éppen a legfon-

Digitized by Google

tosabb része. A feladat azonban nemcsak a bűncselekmények meggátlása, elkövetésük esetén felderítése és törvényes megtorlása. A bűnözők átnevelése is feladatunk, amihez hozzátartozik az is, hogy segítsük a büntetésüket kitöltő és a továbbiak folyamán rendesen dolgozni akaró embereket abban, hogy a társadalomnak hasznos tagjaivá váljanak.

Az ellenforradalmi elemek növekvő mértékben foglalkoznak *gazdasági kártevéssel.* Ehhez nem annyira propaganda-tevékenységre van szükségük, hanem sokkal inkább ügyes meglapulásra. A gazdasági kártevés veszélye a népgazdaság minden területén fennáll, tehát erre mindenütt vigyázni kell. Jelenleg növekedett ez a veszély a termelőszövetkezetekben. A tsz-be lépett volt kulákok egy része lelkében ellenséges maradt, szabotáláson töri a fejét. Ilyen szabotázs-cselekmények már történtek. Arra azonban nagyon kell vigyázni, hogy a szándékos kártevők elleni szükséges fellépésnek ne legyen olyan politikai visszahatása, hogy általánosító hangulat üsse fel a fejét a tsz-ekbe belépett volt kulákokkal szemben, mert ezeknek nagyobb része valóban rendesen dolgozik és csak kis hányada vetemedik bűncselekményre.

Az ellenforradalmi elemek ravasz módszereihez tartozik a bérdemagógia, a normaszigorítás elleni áskálódás, s általában a *munkafegyelem lazítása.* Súlyos hiba lenne azonban minden ilyen jelenséget ellenséges akciónak nyilvánítani. A reakciós elemek szeretnék azt, hogy zavarkeltő kísérleteik egybeolvadjanak a kevésbé öntudatos munkások hasonló jellegű megnyilatkozásaival. Rendkívül fontos feladat viszont, hogy *gondosan elválasszuk a céltudatos zavarkeltő törekvéseket a kevésbé öntudatos munkások káros fellépéseitől,* mert ismét egészen más az indítéka az előbbinek és más az utóbbinak. A kevésbé öntudatos dolgozók káros megnyilatkozásait nem ellenséges szándék vezérli, hanem az általános érdekekkel nemtörődő kereseti szemlélet. Az ilyen szemlélet nem látja, vagy nem törődik vele, hogy egész előrehaladásunknak és az életszínvonal általános emelkedésének komoly akadálya, ha szabad utat kap az a törekvés, hogy a szükségesnél kevesebbet dolgozzanak és a megérdemeltnél több pénzt vigyenek haza. A munkafegyelem szigorú betartatásával, s egyben az állam és a nép általános érdekeinek megvilágításával kell ezeket a káros jelenségeket legyőzni és az ellenséges, zavarkeltő kísérleteket elszigetelni. A most folyó normarendezés eddigi tapasztalatai ismét azt mutatják, hogy az őszinte felvilágosító szó ereje nagy; a munkástömegek megértik a rendelkezés fontosságát, s ha itt-ott tapasztalható is bizonyos békétlenkedés, az ellenforradalmi elemek nem tudták komolyan gátolni ezt a nagyon fontos munkát.

Digitized by Google

A hazai osztályharc menete, élesebb vagy kevésbé éles lefolyása az osztályviszonyok általános változása mellett, illetve annak folyamán — természetesen *függ a párt és a kormányzat politikai irányvonalától és e politikai irányvonal gyakorlati érvényesítésének mikéntjétől, függ a szocialista építés eredményeitől* a társadalmi élet különböző területein, *függ a politikai felvilágosító munka hatékonyságától,* a tömegekért folyó mindennapi harc eredményességétől. Az osztályharc élessége függ a szocialista építés *napirendre kerülő feladatainak* milyenségétől; e tekintetben megállapíthatjuk, hogy az utolsó nagy feladat, aminek szükségszerű velejárója az osztályharc élesedése — belső fejlődésünkben a mezőgazdaság szocialista átszervezése volt, amelyet sikerrel megoldottunk.

Az osztályharc menete természetesen függ az *osztályellenség ellenállásának fokától,* szervezettségétől, az imperialista szervekkel való kapcsolatuk milyenségétől, az imperialista hatalmak részéről számukra nyújtott támogatástól. Ebből az is következik, hogy az osztályharc enyhébb lefolyású akkor, ha az állambiztonsági szervek munkája megfelelő színvonalú, elég hatékony az ellenforradalmi elemek illegális szervezkedésének felderítésében és felszámolásában, a zavarkeltő kísérletek elszigetelésében és meghiúsításában. Mindez természetesen nem csupán az állambiztonsági szervek gondja, hanem az egész népünké, amelynek támogatására feladataik ellátásában az állambiztonsági szerveknek is nagy mértékben támaszkodniok kell.

Hazánkban *az osztályharc közvetlen célja a szocializmus továbbépítése,* a testvéri országokkal való összefogás és gyümölcsöző együttműködés továbbfejlesztése, a béke védelmében reánk háruló feladatok minél hatékonyabb megoldása. E küzdelemnek *legfontosabb területe a gazdasági építő munka,* amely a felvirágzás anyagi alapjait biztosítja. Arról sem szabad egy percre sem megfeledkeznünk, hogy a szocialista országok mindenekelőtt gazdasági építőmunkájuk sikereivel gyakorolnak hatást a tőkés országok népeinek tudatára. Ezt a múlt évi moszkvai nyilatkozat is nyomatékosan hangsúlyozza. *Gazdasági építőmunkánk a nemzetközi osztályharcnak alapvető fontosságú fegyvere, a két világrendszer közötti verseny döntő fontosságú területe.*

A gazdasági építőmunka is megköveteli az eszmei-politikai harc színvonalának emelését és a kulturális forradalom fejlődésének gyorsítását is. Hiszen e tényezők együttesen biztosítják a nép életszínvonalának további emelkedését és tudatának szocialista átformálódását. Nagy feladat a polgári és kispolgári életfelfogás és gondolkodásmód káros örökségének a legyőzése, hosszú és szívós eszmei felvilágosító munkát, türelmet és következetességet igé-

Digitized by Google

nyel. Itt nincs helye a kapkodásnak, de annak sem, hogy megelégedjünk az eddigi eredményekkel.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének nagy sikere új lehetőségeket teremt az ország szocialista építésében s új szakaszt nyit fejlődésünkben. E lehetőségek valóraváltásához az is szükséges, hogy levonjuk a tanulságokat az eddigi tapasztalatokból. S miután arra a következtetésre jutottunk, hogy hazánkban az osztályharc fő formája az eszmei-politikai harc, ebből az is következik, hogy az eszmei-politikai nevelőmunka feladatai társadalmunk minden területén megnőttek. Az eszmei-politikai felvilágosító munka színvonalának emelése szükséges a nép alkotó erőinek további kibontakoztatásához, a szocialista építés sokrétű feladatainak megoldásához, de ahhoz is, hogy az osztályharc más területén is megoldjunk minden feladatot és elhárítsunk minden akadályt a nemzet szocialista felvirágzásának útjából.

Digitized by Google

Pártunk szervezeti fejlődésének néhány kérdése

Írta SÁNDOR JÓZSEF

A párttagság összetételének vizsgálatánál abból az alapvető marxista—leninista tanításból kell kiindulnunk, hogy párt nélkül, a párt vezetése, politikai szervező, irányító és nevelő tevékenysége, tömegmozgósító munkája nélkül a munkásosztály nem vívhatja ki, de nem is tarthatja meg véglegesen a politikai hatalmat, nem lehet felépíteni a szocialista társadalmat. Mindjárt elöljáróban le kell szögezni: e tekintetben nem a párttagság szociális összetétele, létszámának nagysága a legfőbb tényező. Elsődleges mindenkor a párt politikája, amely a marxizmus—leninizmus segítségével, a hazai viszonyok tudományos elemzése alapján kitűzi azokat a feladatokat, amelyeket a fejlődés objektíve napirendre tűz. A párt tömegbefolyásának alakulásában is a helyes politikai vonal, az elvi alap a döntő. *Ám a párt összetételét és politikáját elválasztani sem lehet élesen egymástól. A helyes marxista—leninista politika mondhatni meghatározza a párt összetételét, létszámát, s viszont: a párt összetétele is befolyással van a párt politikájára és még inkább annak megvalósulására.*

Nem véletlen, hogy a kommunista- és munkáspártok mindig nagy figyelmet fordítottak és fordítanak ma is a szervezeti kérdésekre, a párt szociális összetételére, arra, hogy kik lehetnek a párt tagjai. Tudatosan igyekeznek kialakítani a legmegfelelőbb arányokat a pártban, valamint a párt és a dolgozó osztályok viszonylatában is. Persze itt elsősorban nem számarányokról van szó! Amikor a párttagságon belüli, valamint a párttagság és az egyes dolgozó osztályok közötti arányokról beszélünk, akkor lényegében a minőség kérdésére gondolunk.

Ennek figyelmen kívül hagyása, vagy lebecsülése elkerülhetetlenül tévedéseket szül. A pártépítésben elkövetett hibák vagy arra vezetnek, hogy a párt szűk szektává válik, vagy arra, hogy élcsapat-jellege meggyengül, politikai irányvonala, s még inkább

Digitized by Google

gyakorlati tevékenysége eltorzul — következésképpen a szocializmus építésének sikerei veszélybe kerülnek. E tekintetben tanulságos néhány vonatkozásban szemügyre venni pártunk fejlődésének felszabadulásunk utáni időszakát.

I.

Pártunk felszabadulás utáni fejlődésében volt olyan szakasz — 1945 első hónapjaiban —, amikor kis taglétszámmal rendelkezett. Ez még az illegális pártszervezés vonásaiból következett. Rövid ideig éltek olyan nézetek is, hogy a párt maradjon szűk, kis taglétszámú, csak „káderekét" tömörítő párt. Ezt a helytelen nézetet azonban a párt leküzdötte, s az élet hamar elsodorta. 1945 márciusában a Magyar Kommunista Pártnak mintegy 30 000, az 1945 májusi pártértekezlet idején már 160 000 tagja volt.

Ebben az időszakban a feudális, burzsoá, és klerikális reakció még erős politikai befolyást gyakorolt a tömegekre, különösen a falun, de a városi kispolgári és értelmiségi rétegre is. A párt tagsága ekkor elsősorban a fasizmus és a háború elleni harc vezető magját képező, volt illegális kommunistákból, a szakszervezetekben dolgozó baloldali munkásokból, volt baloldali szociáldemokratákból, a forradalmi ifjúmunkás mozgalom legjobbjaiból, a falvak legelnyomottabb, legharcosabb elemeiből, agrárproletárokból, földmunkásokból tevődött össze. A hatalom kérdése még nem dőlt el, ezért kispolgári, ingadozó elemek, karrieristák beözönlésükkel akkor még nem igen veszélyeztették pártunkat. A kispolgári ingadozó rétegekre viszont az a jellemző, hogy oda húznak, ahol a nagyobb erőt látják.

A munkásosztály legjobbjai, a párt igazának tudatában léptek be a nemzeti függetlenségért, az ország újjáépítéséért, majd a proletárhatalom kivívásáért, a szocializmusért küzdő párt soraiba. S jóllehet a párt nem rendelkezett nagy taglétszámmal, a dolgozók érdekeit kifejező helyes politikája és a tömegek közötti szívós munkája egyre több becsületes ember támogatását, szimpátiáját nyerte meg. A párt az 1945-ös őszi országos választáson a szavazatoknak csak 17 százalékát kapta ugyan meg és ennek megfelelő képviselettel rendelkezett az országgyűlésben, *de az üzemekben, a falvakban, az utcán ennél nagyobb és egyre növekvő erőt jelentett. S ez megsokszorozta a párt súlyát a parlamentben és a kormányban is.*

Mit bizonyít ez? Világosan példázza, hogy a *párt tömegbefolyása, politikai súlya, ereje elsődlegesen a helyes marxista—leninista politikai vonaltól, a párttagság odaadásától, aktivitásától függ.*

Digitized by Google

Pártunk akkori vezetői a párt politikai súlyának, tömegbefolyásának gyors növekedéséből, sajnos, téves következtetéseket is vontak le. A hatalomért folyó sikeres harc egyik fő feltételének a párttagság létszámának nagyarányú növelését tartották. A koalíciós pártok és ezen belül a két munkáspárt közötti versengés időszakában minden pártszervezet főfeladatává a tagtoborzást tették. Az osztályidegenek kivételével szinte minden jelentkező ajánlás nélkül bekerülhetett a pártba, sőt bizonyos érvényesülési lehetőségek igérgetésével, egyébként a pártba belépni nem szándékozók közül is sok embert „beagitáltak". A párt befolyása az ország politikai és gazdasági életére egyre növekedett. Ezért karrieristák, pozíciókra pályázók is igyekeztek belépni a pártba — sok esetben nem sikertelenül. Súlyos hiba volt, hogy a párt kapui nyitva álltak nemcsak az arra érdemes munkások, parasztok és értelmiségiek, hanem szimpatizánsok, karrieristák, sőt beférkőzni szándékozó, magukat ügyesen álcázó ellenséges elemek előtt is. Ennek következtében a párt taglétszáma 1945 augusztusában 300 000, 1946 januárjában mintegy 600 000, 1946 júliusában, az MKP III. kongresszusa idején már 620 000 volt.

Az 1947-es választások eredményei már figyelmeztettek a pártépítésben elkövetett politikai hibákra, így például arra, hogy a párt taglétszámának emelkedésével nem arányos tömegbefolyásának növekedése. Jóllehet a választásokon a Balodali Blokk jelentős győzelmet aratott, s nőtt az MKP-re szavazók száma is, sőt a választási küzdelemből a párt a népi demokrácia legnagyobb, vezető pártjaként került ki, de csak egyhatoddal kapott több szavazatot, mint amennyi a taglétszáma volt. Egyes helyeken pedig még ennél is kisebb volt az arány, sőt helyenként annyi szavazatot sem kapott a párt, ahány taggal rendelkezett.

A párt központi szervei időnként felléptek a tagtoborzás adminisztratív módszerei ellen, de a tagfelvételi kampányt továbbra is a politikai befolyás szélesítésének fő eszközeként kezelték. Olyan embereket, akiket mint szimpatizánsokat elsősorban a tömegszervezetekben kellett volna aktivizálni, egyre nagyobb számban vont be a párt saját soraiba. Még a koalíciós pártok közötti versengés körülményeit figyelembevéve is hibásnak kell minősíteni a mi viszonyaink között azt az elképzelést, amely szerint az ipari munkásság döntő többségét be kell vonni a párt soraiba. A 25 éves Horthy-reakció, s az úri Magyarország bukása óta akkor még alig néhány küzdelmes esztendő telt el. Irreális dolog volt tehát feltételezni, hogy a munkások többségének politikai öntudata (más dolgozó rétegekről nem is szólva) elérte az élcsapat színvonalát.

Digitized by Google

Mindent összevetve, ez a pártépítési gyakorlat törvényszerűen a párt összetételének felhígulásához vezetett.

Ilyen körülmények között került sor a két munkáspárt történelmi jelentőségű és politikailag teljesen megérett egyesülésére. Az egyesülés előtt a Magyar Kommunista Pártnak már 886 000 tagja volt. Az egyesülés után pedig a Magyar Dolgozók Pártjának tagsága több mint 1 100 000 főtt tett ki. A sok tízezer becsületes szociáldemokrata párttaggal együtt az egyesült pártba olyan ingatag kispolgári, sőt nagypolgári elemek is bekerültek, akik a szociáldemokrata pártban a jobboldal bázisát képezték. Az 1949-es tagfelülvizsgálat ezért szükséges intézkedés volt. Ha csak azt vesszük, hogy a felülvizsgálaton mintegy 100 000 párttag meg sem jelent, tehát eleve kirekesztette magát a pártból, már ez is jelentősen befolyásolta — s hozzátehetjük: pozitív irányban — a párttagság létszámát, politikai és szociális összetételét. A kizárásokat azonban (178 000 fő) már nem lehet ilyen egyértelműen értékelni. Igaz, hogy kikerült a pártból sok olyan ember, aki érdemtelen, vagy alkalmatlan volt a párttagságra, de a felülvizsgálat során számos helyen olyan magas politikai és elméleti követelményeket állítottak egyszerű üzemi munkások és dolgozó parasztok elé, amelyeknek azok nem tudtak megfelelni, s ezért tömegesen zárták ki, vagy tagjelöltté minősítették vissza őket. Ezzel megsértettek sok, a párt politikájáért őszintén küzdő, de elméletileg és politikailag még nem eléggé felkészült munkást és dolgozó parasztot. Így a tagfelülvizsgálat végülis nem hozta meg a kívánt eredményt.

Az 1949-es évben s az azt követő időszakban a személyi kultusz kiteljesedése és a pártvezetés által a párt politikájában és gyakorlati tevékenységében elkövetett súlyos hibák jelentős mértékben meggyengítették pártunk egységét, ütőképességét, élcsapat-jellegét.

Az összetételében felhígult, aránytalanul magas taglétszámú pártot egyrészről a jobboldali revizionista, másrészről a szektás, dogmatikus irányzat bontotta frakciókra. „Véletlen elemek", ingadozó kispolgárok és értelmiségiek, akik besodródtak, vagy számításból jöttek a pártba, s mások, akik esetleg jószándékkal, de szilárd meggyőződés nélkül léptek be, hol a szektás, hol pedig a revizionista nézetek, követőivé váltak. Ennek a helyzetnek egyenes következménye volt, hogy 1949 és 1956 között a párt egysége felbomlott, s 1956-ban az ellenforradalmi támadás idején a kommunisták és a szocialista építés őszinte hívei, a harcra kész munkás és paraszt tömegek a döntő pillanatokban nélkülözték a nélkülözhetetlent, a párt vezetését.

A magyarországi ellenforradalmi lázadás előkészítése és ki-

Digitized by Google

robbantása, a régi pártvezetés súlyos hibái, s a pártot szétbomlasztó áruló csoportok tevékenysége, intő tanúságul szolgált pártunknak. „A magunk kárán ugyan, de megtanultuk — mondotta Kádár János elvtárs előadói beszédében a párt VII. kongresszusán —, hogy *az osztályellenség a nép hatalmát csak akkor tudja komolyan veszélyeztetni: ha a párt vezetése sorozatosan és hosszabb időn keresztül olyan hibákat követ el, amelyek megrontják tömegkapcsolatait, zavart okoznak a párttagság és a tömegek soraiban és az osztályellenségnek, — ha átmenetileg is — sikerül a becsületes dolgozók egy részét a maga oldalára vonni; ha az osztályellenség fellépésének kezdetén álcázni tudja magát; ha az osztályellenség magában a munkásosztály forradalmi pártjában tudja megvetni lábát és azt használja fel támadási bázisként; ha az osztályellenségnek sikerül a párt akcióképességét megbénítania és a pártot képtelenné tennie a vezetésre.*"[1]

E tanulságokból okulva kezdtünk hozzá 1956. november 1-évél a párt újjászervezéséhez. Pártunk forradalmi harcban született újjá. Csak szigorú elvi követelmények, a lenini elvek alapján lehetett bárki is a párt tagja. A legfontosabb követelmény volt: *az ellenforradalom nyílt félreérthetetlen elítélése s az ellene való harc vállalása; a párt forradalmi, internacionalista politikájának ingadozás nélküli elfogadása és végrehajtása, mind az áruló revizionista, mind pedig a szektás, dogmatikus nézetek elítélése.* Pártszervezeteink 1957. május 1-ig egyéni elbírálás alapján igazolták át az újjászervezett pártba mindazokat a volt MDP-tagokat, akik önként jelentkeztek és megfeleltek a fenti követelményeknek. A munkásosztály, a dolgozó parasztság és az értelmiség legjobbjai, a párthoz, a marxizmus—leninizmushoz ingadozás nélkül hű kommunisták tízezrei csakhamar a párt Központi Bizottsága köré tömörültek s vállalták az ellenforradalmárok elleni küzdelmet, a harcot a népi hatalom vívmányainak megvédéséért, a politikai és gazdasági élet normalizálásáért.

1957. május elsején a párt taglétszáma 283 000 fő volt. A júniusi országos pártértekezlet időpontjában ez a szám 346 000-re, a VII. pártkongresszus idejére, 1959. decemberére 402 000 főre, 1960. januárjára pedig 449 000-re emelkedett.

A párt szociális összetétele 1960. januárjában a következő képet mutatja: eredeti foglalkozás szerint munkás volt 59,3 százalék, dolgozó paraszt 14,2 százalék. Ha a párttagság létszámának és összetételének 1961. I. 1-i állapotát tekintjük is (478 000 tag, ebből eredeti foglalkozás szerint munkás 58,8 százalék, paraszt 15 százalék, értelmiség 9,1 százalék) ez is jóval kisebb a MDP csak-

[1] A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. kongresszusának jegyzőkönyve. Budapest, Kossuth 1960. 69. oldal.

Digitized by Google

nem 900 000 taglétszámánál és szociális összetétele is egészségesebb, mint az MDP-é volt.

Az MSZMP ezért is összehasonlíthatatlanul nagyobb erőt képvisel, mint annakidején a Magyar Dolgozók Pártja. Mindenekelőtt azért, mert a párt politikai irányvonala helyes, mert a párt ma ténylegesen az azonos, marxista—leninista elveket valló dolgozók önkéntes harci szövetsége, politikailag egységes harci szervezet. Megszabadult a revizionista árulóktól, akik 1956 előtt furakodtak be a pártba. Alapjában megszabadult azoktól a karrierista elemektől is, akiket korábban csak személyes érdekeik és ambicióik vittek a pártba. Előnyös az is, hogy kívül maradtak a párt kapuin azok a becsületes, de politikailag ingadozó, bizonytalan tízezrek, akikkel pártunk egyébként jó, baráti viszonyt teremtett, akik ma is támogatják politikánkat, de a pártba ingadozást, bizonytalanságot hoznának.

A párt eszmei-politikai és szervezeti egysége napjainkban szilárd. Ez annak a következménye, hogy a marxizmus—leninizmus talajáról két fronton küzdöttünk egyszerre, mind a revizionizmus maradványai, mind a szektás, dogmatikus nézetek és módszerek ellen. Megszűnt a párt megosztottsága a tekintetben is, hogy ma már sehol sem aszerint ítélik meg a párttagokat, hogy korábban szociáldemokraták, vagy kommunisták voltak-e, hanem aszerint, hogy az ellenforradalom elleni harc időszakában s azóta is hűek maradtak-e a munkásosztály ügyéhez, a szocializmus építéséhez, s hogyan veszik ki részüket a mindennapi munkából.

Pártunk ma minden vonatkozásban betölti élcsapat szerepét, s szocialista hazánk építésének szilárd, egységes vezető ereje. Ennek alapja: helyes, marxista—leninista politikája és e politika következetes megvalósítása; a párt egybeforrottsága a dolgozó néppel, a szocializmus építésének platformján, a párt és a tömegek egymás iránti kölcsönös bizalma. Betölti pártunk az élcsapat szerepét taglétszáma és szociális összetétele tekintetében is, hiszen a dolgozók legjobb, legrátermettebb tagjait tömöríti.

Szocialista gazdaságunk, kultúránk egészségesen fejlődik. Alapjában végrehajtottuk a mezőgazdaság szocialista átszervezését, népünk életkörülményei állandóan javulnak. E sikerek elérésében pártunk — amely mintegy feleannyi tagot és tagjelöltet tömörít soraiban, mint az ellenforradalom előtt — hozzáértő vezetőnek, kiváló szervezőnek bizonyult. Az 1957-es országos pártértekezlet joggal állapította meg — s a VII. pártkongresszus ezt a megállapítást megerősítette —, hogy *pártunk egészségesen fejlődik, összetétele jónak mondható. Egyszersmind azt is kimondta a pártértekezlet, hogy a pártépítő munka tengelyébe most elsősorban nem a párt számszerű növelését, hanem a párttagok és a tagjelöltek politikai,*

Digitized by Google

elméleti nevelését, aktivitásuk, példamutatásuk fokozását kell állítani. Ez a fontos elvi álláspont határozta meg a kongresszus óta eltelt időben is pártépítő munkánkat. Érdemes elemezni e határozat végrehajtásának tapasztalatait, s főleg szükséges szólni pártszervezeteink további teendőiről, feladatairól.

II.

A kongresszus óta eltelt 16 hónap alatt tovább javult pártszervezeteink tag- és tagjelöltfelvételi munkája. A legjelentősebb eredményt e téren falun értük el. A kongresszus óta több mint 17 000 új párttaggal és tagjelölttel erősödtek a termelőszövetkezeti pártszervezetek. Ennek jelentősége két szempontból is fontos. Egyrészt lényeges változás állt be a falusi párttagság összetételében. Korábban a falusi pártszervezetek tekintélyes részében kevés dolgozó paraszt volt, most azonban a falusi pártszervezetek paraszti jellegűvé váltak, a párt még mélyebb gyökeret eresztett a parasztságban azzal, hogy paraszti bázisa szélesedett. Másrészt a termelőszövetkezeti pártszervezetek sok olyan becsületes parasztembert vonzottak soraikba, akik őszinte, lelkes hívei a szocialista mezőgazdaságnak. Olyanokat, akik nemcsak a termelőszövetkezetek felvirágzásáért, hanem az egész falu gazdasági, politikai és kulturális felemelkedéséért is hajlandók aktívan dolgozni. További eredménye a pártépítő munkának, hogy a minőségi követelmények a párttagsággal szemben — bár vannak e téren még problémák — megnőttek.

A pártbizottságok és a pártszervezetek a párt további erősítésével kapcsolatos teendőiket mindenkor területük helyzetének alapos ismerete és elemzése alapján határozzák meg. A feladat továbbra is kettős: *egyrészt a párttagság nevelése, aktivizálása, másrészt az utánpótlás biztosítása tag- és tagjelöltfelvétel útján, a korábbinál magasabb követelmények következetes érvényesítésével.* A hazánkban végbement történelmi jelentőségű társadalmi átalakulás, szocialista fejlődésünk sikerei következtében egyre növekszik pártunk vonzóereje. S ha nem növeljük a belépőkkel és a tagsággal szemben támasztott politikai és morális követelményeket, akkor ismét oda juthatunk, hogy a szimpatizánsok tömegei, sőt karrierista, ingatag, politikánkkal szemben fenntartásokkal élő elemek is bekerülnek a párt kapuján és ismét megromlik pártunk összetétele. Mi ilyen körülmények között a teendő, milyen eszközökkel lehet és szükséges gátat emelni az ilyen veszélyeknek?

Mindenekelőtt az eddiginél sokkal következetesebben meg kell követelni a párttagságtól a szervezeti szabályzatban rögzített

Digitized by Google

eszmei-politikai és erkölcsi feltételek teljesítését. Több időt, nagyobb energiát kell fordítanunk a tagság politikai és ideológiai továbbképzésére, harcedzettségének növelésére.

Pártszervezeteink előtt olyan bonyolult, minőségileg új feladatok állanak, mint például a termelőszövetkezetek politikai és gazdasági megerősítése, a nagyüzemi árutermelés növelése, a termelékenyebb, gazdaságosabb termelés, a dolgozók politikai és kulturális színvonalának emelése, a szocializmus teljes győzelmének kivívása. *Ezért pártépítő munkánknak is arra kell irányulnia, hogy a párttagságot az iparban és a mezőgazdaságban a termelésben való helytállásra nevelje.* A kommunistáknak a párthatározatok szellemében kell dolgozniok, ostorozniok kell a pazarlást, a népgazdasági érdekeket semmibevevő szemléletet és gyakorlatot. Élen kell járniok a munkában, s a személyes példamutatáson kívül felvilágosító szóval, a párt határozatait türelmesen megmagyarázva kell mozgósítaniok a pártonkívüli dolgozók nagy tömegeit. Nap mint nap ápolniok kell azt a jó viszonyt, amely ma pártunk és a tömegek kapcsolatát jellemzi.

Az a körülmény, hogy a párttagok száma ma sokkal alacsonyabb, mint korábban volt — és előreláthatóan a közeljövőben nem is fog számottevően emelkedni —, még inkább felveti, hogy a párt helyes viszonyt alakítson ki a pártonkívüliekkel. Ha a pártonkívüli tömegeket megnyerjük a párt szövetségeseinek és azok támogatnak bennünket, ez egyben a párt vezető szerepének érvényesülését is jelenti. A pártmunka e nagy fontosságú kérdéséről Lenin a következőket tanította: „A kommunistáknak . . . egyik legnagyobb és legveszedelmesebb hibája az az elképzelés, hogy a forradalmat meg lehet valósítani egyedül a forradalmárok munkájával. Ellenkezőleg, ahhoz, hogy bármely komoly forradalmi munka sikerrel járjon, meg kell érteni és át kell vinni az életbe, hogy a forradalmárok csakis mint egy valóban életképes és haladó osztály élcsapata játszhatnak szerepet. Az élcsapat csak akkor teljesíti az élcsapat feladatait, ha nem szakad el az általa vezetett tömegektől, hanem valóban viszi magával előre az egész tömeget. Szó sem lehet semmiféle eredményes kommunista építésről, ha a legkülönbözőbb munkaterületeken szövetségre nem lépünk a nem kommunistákkal!"

Nálunk e tanítással szemben — ha szóban nem is, de a gyakorlati munka során — számos helyen még mindig értetlenség és idegenkedés tapasztalható. Mi másnak lehet nevezni például a pártonkívüliek funkcióba állításával szemben mutatkozó értetlenséget, mint a pártonkívüliek lebecsülésének, a kommunista gőg megnyilvánulásának? S hogy e kérdésben eddig a javulás lassú, annak oka az, hogy a párttagok egy része sem érti

Digitized by Google

még a párt szövetségi politikájának lényegét. Nem szabad szem elől téveszteni, hogy a párt és a nép közötti kölcsönös bizalom és eleven kapcsolat nélkül a párt nem élhet és nem dolgozhat sikerrel, a nép nem boldogulhat.

A párttagság számszerű növekedése szorosan összefügg a párt szövetségi politikájának érvényesítésével is. A párt sikerei elsősorban a marxizmus—leninizmusra épülő helyes politikától függnek, attól, hogy miként tudja egyrészt az osztályellenséget politikailag elszigetelni, másrészt a tömegeket felsorakoztatni a politika megvalósítására. Ezért a párt elsőrendű feladata, hogy a pártonkívülieket türelmes, meggyőző munkával vezesse, közülük azokat pedig, akik megfelelő képességekkel, tudással és tehetséggel rendelkeznek, olyan posztra állítsa, ahol a legtöbbet tudják nyújtani a társadalomnak.

Ha ezt a fontos elvet nem helyesen értelmezzük, torzulás következik be a párt szervezeti építésében. Így például, ha vezető állami, gazdasági, tömegszervezeti stb. funkciók betöltését párttagsághoz kötjük, akkor sok olyan ember, aki alkalmas vagy alkalmasnak tartja magát e funkciók betöltésére — bár egyébként nem érzi a párthoz tartozónak magát — előrehaladása érdekében felvételét kéri a pártba. Egészségtelen jelenség az is, hogy egyes területeken az igazgatókat, a termelőszövetkezeti elnököket, a könyvelőket, a tanácselnököket stb. funkcióba állításuk után szinte kivétel nélkül felveszik a pártba. Ilyen helyzetet azonban még egyszer nem szabad teremtenünk a pártban. Teremtsünk olyan légkört, amelyben a közfunkciókat viselőket és általában minden olyan embert, aki tisztességesen, képességeinek megfelelően hajtja végre a rábízott feladatokat, éppen olyan megbecsülésben részesítjük, mint a párttagokat. Ellenkező esetben újra számolhatunk azzal, hogy a törtetők is tömegesen kopogtatnak a párt kapuján.

Általában szélesítsük tovább a pártonkívüli aktivisták szerepét közéletünkben, a tömegszervezetekben, a tömegmozgalmakban, becsüljük meg jobban munkájukat. *Ilyen légkörben őszinte szándék, nem pedig pozícióhajhászás vezeti a pártba belépőket.*

Az eddiginél is nagyobb szerepet kell biztosítani a tömegszervezeteknek és a tömegmozgalmaknak, amelyek átfogják a felnőtt lakosság nagy többségét, és száz és százezreket mozgósítanak a párt politikájának végrehajtására, a szocializmus építésére.

A tömegszervezetekben és a tömegmozgalmakban a kommunisták és a pártonkívüliek közös munkában összeforrva erősítik a párt tömegkapcsolatát, a párttagok és pártonkívüliek barátságát.

Ami a párt természetes utánpótlását illeti: pártunk megköze-

Digitized by Google

lítően elérte a jelenlegi helyzetben kívánatos taglétszámot. Mit jelent ez elvileg? Vajon azt-e, hogy a továbbiakban már nem kell felvenni a párt soraiba a legjobb munkásokat, parasztokat, értelmiségieket? Semmiesetre sem! *Sőt, ellenkezőleg, úgy kell dolgoznunk a tömegek körében, hogy a dolgozók legjobbjai kérjék felvételüket a pártba.* De ugyanakkor az eddiginél nagyobb figyelmet kell fordítanunk a minőségi követelményekre, arra, hogy valóban a dolgozók legjobbjai kerüljenek a pártba. Most elsősorban a termelésben közvetlenül résztvevő munkásokkal, termelőszövetkezeti parasztokkal és értelmiségiekkel, a termelésben élenjáró szocialista brigádokból, a tömegszervezetekben és a tömegmozgalmakban aktívan tevékenykedőkkel kell erősíteni a pártot. A tömegszervezetekben és a tömegmozgalmakban a dolgozók megismerkednek a párt célkitűzéseivel, a szocializmus építésének feladataival, közülük a legjobbak, a köz érdekében végzett áldozatos tevékenységük során éretté és alkalmassá válnak a párttagságra. *Egy-egy pártszervezet pártépítő munkáját nem aszerint kell elbírálni, hogy hány tagot, illetve tagjelöltet, hanem, hogy milyen embereket vesz fel soraiba, és milyen színvonalon folyik a párttagság nevelése, elméleti-politikai képzése, irányítása.*

Helytelen lenne azonban a tag- és tagjelöltfelvételi munkában sablonokat alkalmazni. Falusi szervezeteinknek például nagyon ügyelniök kell arra, hogy a felvételi kérelmek elbírálásánál ne sértsék meg a párthoz közelálló és belépni szándékozó termelőszövetkezeti tagokat, s *ne állítsanak túlzott követelményeket a párt politikájával egyetértő, egyszerű, becsületes termelőszövetkezeti tagokkal szemben.* A mezőgazdaság átszervezésével beállott új helyzetben megnövekedett a falusi pedagógusok, az orvosok, az agronómusok, általában a falusi értelmiség szerepe is. Ezért kívánatos, hogy falusi pártszervezeteink e rétegek szocialista nevelését az eddiginél jobban, jelentőségének megfelelően végezzék.

Külön kell szólni a nőkről, akiknek aktív részvétele a párt politikájának megvalósításában elsőrendű politikai kérdés. Sajnos, még a párttagság körében is található számos, maradi előítélet a nőkkel szemben, az üzemekben is, de főképpen a falun. Erre mutat az is, hogy párttagjaink között a nők aránya bizonyos mértékben csökkenő tendenciát mutat. (Az 1957-es pártértekezet idején a nők aránya 22,6 százalék volt, a kongresszus idejére ez a szám 22,1 százalékra csökkent, jelenleg pedig 22 százalék. A termelőszövetkezeti pártszervezetekben a nők aránya még ennél is alacsonyabb.)

Pártbizottságainknak, elsősorban az alapszervezetek vezetősé-

Digitized by Google

geiben kell leküzdeniök a nőkkel szembeni előítéletet. Falun igen kevés pártvezetőségben kapott helyet nő, a termelőszövetkezetek vezetéséből is csaknem kirekesztették őket, emellett a pártba is keveset vesznek fel közülük.

Pedig a szövetkezetek munkájában egyre nagyobb szerepet játszanak a nők. Kézenfekvő tehát, hogy növekvő szerepet kapjanak a vezetésben is és szükséges, hogy legjobbjaikat a pártba is felvegyék. Egy falusi pártvezetőség, ha jól politizál, feltétlenül rájön: politikai befolyása szélesítésének egyik feltétele az, hogy támaszkodjék a nőkre, a nők legjobbjait a párt agitátorává, harcosává nevelje. Jelenleg viszont az a helyzet, hogy 800 olyan termelőszövetkezeti pártszervezetünk van, amelyben egyetlen nő sincs, s 650 olyan termelőszövetkezeti pártszervezet, amelyben csupán egy női tag van.

Sajnos, vannak olyan üzemi pártszervezeteink is, ahol ugyancsak konzervatívan ítélik meg a nőket. Ez különösen szembetűnő az olyan üzemekben, ahol többségükben nők dolgoznak, de a párttagság nagyobbrészt mégis férfiakból áll. Jó lenne, ha az ilyen pártszervezetek vezetői is észrevennék ezt a természetellenes állapotot és változtatnának rajta. Gondolnunk kell Lenin tanítására, aki arra hívta fel a figyelmet, hogy: *„A tömegeket... nem lehet bevonni a politikába, ha nem vonjuk be a politikába a nőket!"*

•

E cikkben nem térhettünk ki a pártépítő munka minden vonatkozására, csupán a legfontosabb, legidőszerűbb tanulságokra és a teendőkre kívántunk utalni. Ha összegezni akarjuk a pártépítés négy és fél esztendő alatt elért eredményeit, túlzás nélkül mondhatjuk: *ez a munka sikeres volt. Pártunk ma valóban a munkásosztály, a parasztság, az értelmiség és más dolgozó rétegek legjobbjait tömöríti soraiban. Ez — a párt helyes politikai irányvonalával párosulva — jó feltételt teremtett a párt eszmei-politikai és szervezeti egységének, s szilárdan biztosítja a párt élcsapat szerepének érvényesülését.* A párt helyes marxista—leninista politikája egyre szilárdabb bázisra épül — *a párt forradalmi tagságára,* amely odaadóan, lelkesen küzd szocialista hazánk felépítéséért. Az előttünk álló nagy építőmunka azonban megköveteli, hogy még jobban erősítsük a párt élcsapat-jellegét, és valóban a dolgozók legjobbjait vegyük fel a pártba. Olyan emberek legyenek a Magyar Szocialista Munkáspárt tagjai, akik nemcsak a napsütésben, hanem a viharban is helytállnak és együtt a dolgozó néppel, képesek győzelemre vinni a párt politikáját!

Digitized by Google

A kapitalizmus általános válságának új szakasza

Írta CSAPÓ LÁSZLÓ

A közgazdaságtan bármely kérdésének tanulmányozásánál az egyik fő nehézséget az okozza, hogy igen sok, egy időben érvényesülő, egymásra kölcsönösen ható összefüggést kell szem előtt tartani. Noha a fentebb említett nehézség bármely kérdés tanulmányozásánál felmerül, talán egyiknél sem oly mértékben, mint a kapitalizmus általános válsága problémakörénél. Az ok-okozati összefüggések és a visszahatások olyan hálózatáról van szó, amely a tőkés társadalom gazdaságát-politikáját-ideológiáját, valamenynyi belső és külső vonatkozását érinti. Éppen ezért e viszonylag rövid cikk keretében csak a leglényegesebb, főként gazdasági összefüggések kiemelésére vállalkozhatunk.

I.

A kapitalizmus általános válságának oka, lényege és tartalma

A kapitalizmus általános válsága *történelmi folyamat,* melynek tartalma a kapitalizmusnak, mint társadalmi-gazdasági rendszernek *fokozatos* hanyatlása, illetve végleges pusztulása. Eközben a szocializmus *fokozatosan* váltja fel a kapitalizmust, tehát *szükségszerűen egymás mellett léteznek.* A kapitalizmus általános válságát, a kapitalizmus összes *belső ellentmondásainak* végső kiéleződése okozza a monopolkapitalizmusban. Történelmileg ez a folyamat az első világháború időszakával kezdődött és a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmével vált *különösképpen nyilvánvalóvá.*

A kapitalizmus általános válsága tehát már akkor elkezdődött, amikor szocializmus még nem is volt a világon. A szocialista forradalom győzelme egyrészt nyilvánvalóvá tette, hogy a kapitalizmus nem képes többé úrrá lenni a modern termelőerőkön. Más-

Digitized by Google

részt, noha a kapitalizmus általános válságának *nem a szocialista forradalom győzelme az oka,* a szocializmus győzelmei visszahatnak a kapitalizmus belső ellentmondásaira és elmélyítik azokat.

A szocializmus győzelme először a Szovjetunióban, majd a szocialista világrendszer létrejötte gazdasági-politikai-ideológiai hatásuknál fogva *meggyorsítják* a kapitalizmus pusztulásának e történelmi folyamatát, mert a kapitalista világrendszer szűkülésével csökken az imperializmus lavírozási lehetősége, kiéleződnek az imperialista országok közötti külső feszültségek, mert az állandóan erősödő szocialista világ forradalmi bázist teremt a világ dolgozó tömegei számára, mert példát és segélyforrást jelent a nemzeti függetlenségükért küzdő gyarmati és függő országoknak az imperializmus elleni küzdelmükben. A két rendszer léte és harcuk a kapitalizmus általános válságának *legfontosabb jellemvonása.*

Az Októberi Szocialista Forradalom győzelme elősegítette a gyarmati rendszer válságának kirobbanását, a gyarmati népek harcát függetlenségükért, de alapjában véve a gyarmati rendszer válságát, majd szétbullását nem a Szovjetunió, vagy pedig a második világháború után a szocialista tábor léte okozza, illetve teszi szükségessé, hanem végsősoron az imperializmus világrendszerében meglevő *belső ellentmondások kiéleződésének következménye.* Ugyanez áll a kapitalizmus általános válságának más jellemvonásaira is. Ma is gyakorta felbukkan az a téves álláspont, hogy a kapitalizmus általános válságát lényegében a szocializmus sikerei *okozták,* vagy okozzák. A polgári ideológia és propaganda az Októberi Szocialista Forradalom győzelme óta kitartóan hangoztatja — minél erősebb a szocializmus, annál inkább —, hogy a kapitalizmus erős, egészséges, „az emberi természetnek legjobban megfelelő társadalmi rend", s ha nehézségekkel küzd, úgy ennek „a kommunisták világfelforgató politikája", a Szovjetunió és a szocialista világrendszer „agresszivitása", „a forradalom exportja" stb. az oka. Éppen ezért hangsúlyozni kell; a kapitalizmus pusztulását alapvetően nem a szocialista rendszer léte okozza, hanem *az imperializmus rendszerének belső ellentmondásai.* A szocialista világrendszer jelenlétének és erősödésének szerepe e történelmi folyamatban az, hogy közvetve, példájánál és hatásánál fogva meggyorsítja, elősegíti a folyamat lezajlását. Ebben az értelemben, az *okozat okká válik, s a szocializmus terjedése nemcsak egyszerűen megnyilvánulása annak, hogy az imperializmus pusztulása előrehaladt, hanem ugyanakkor tényezője a pusztulási folyamat meggyorsulásának.*

Minthogy a kapitalizmus általános válságának nem a szocializmus az oka, lehetséges a kapitalista és szocialista rendszerű ál-

Digitized by Google

lamok békés együttélése és versenye, annak ellenére, hogy az imperializmus belső ellentmondásainak éleződése fokozatosan, de elkerülhetetlenül a szocializmus világméretű győzelméhez vezet.

II.

A kapitalizmus általános válságának új szakasza

A kapitalizmus általános válságának eddig két szakasza volt. Az első szakasz az első világháborúval és az Októberi Szocialista Forradalommal kezdődött és a második világháborúig tartott. A második szakasz a második világháborúval kezdődött. A kommunista és munkáspártok 1960 novemberében megtartott Moszkvai Értekezlete leszögezte, hogy új szakasz következett be a kapitalizmus általános válságának fejlődésében.

Milyen objektív, tudományos ismérvek alapján lehet egymást követő szakaszokról beszélni? A kapitalizmus pusztulásának folyamatában vannak ugrópontok. Ezek sokszor hosszú ideig láthatatlanul, az imperializmus világrendszerében végbemenő változások, a belső ellentmondások *mennyiségi növekedésének* következtében keletkező történelmi fordulópontok, amelyek a *felhalmozódott mennyiségi változásoknak minőségi ugrásokba való átcsapását jelzik.*

Az imperializmus bomlásának ezek a fordulópontjai *objektív* társadalmi-gazdasági folyamatokban mutatkoznak. Ezek közül a legfontosabb *a két rendszer erőviszonyaiban bekövetkező változás, eltolódás, mivel* egyrészt a kapitalizmus fokozódó bomlása *külsőleg, tehát a legnyilvánvalóbban ebben mutatkozik meg,* másrészt az erőviszonyoknak a szocializmus javára történő eltolódása *a legerősebben visszaható tényező,* amely a kapitalizmus végleges és teljes pusztulását sietteti.

1. A kapitalizmus és a szocializmus közötti erőviszonyok alakulása

A két rendszer közötti gazdasági versenyt a kapitalizmus általános válságának első szakaszában az jellemezte, hogy a Szovjetunióban sokkal gyorsabb *ütemben* fejlődtek a termelőerők mint bármely tőkés országban. 1937-ben a Szovjetunió az ipari termelés tekintetében a világon az ötödik helyről a második helyre, Európában pedig az első helyre került. Azonban ez az európai elsőbbség még igen kisméretű volt (alig termelt többet az alapvető ipari termékekből, mint Németország), az Egyesült Államokhoz képest pedig még nagy volt az elmaradás. Végül az *egy főre eső ipari termelés volumenét tekintve* a Szovjetunió nemcsak az Egyesült Államokhoz, hanem a vezető európai nagyhatalmakhoz képest is

Digitized by Google

még mindig erősen elmaradt. Ez nem is lehetett másként. Hiába haladta meg ugyanis a szovjet ipar *növekedési üteme* az Egyesült államok és a többi imperialista ország iparának növekedési ütemét sokszorosan, a Szovjetunió *olyan alacsony bázisról* indult a versenyben, hogy *a sokszorosan gyorsabb fejlődési ütem ellenére is,* az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti távolság *abszolút mértékben* nem csökkent, hanem még növekedett is. Természetesen az ipari termelés évi növekményének az Egyesült Államok javára mutatkozó százalékos többlete csökkent.

A kapitalizmus általános válságának második szakaszában a szocializmus *világrendszerré* válik. A második szakasz végén, az 50-es évek derekán a szocialista világrendszer a föld területének 26 százalékán uralkodik, magában foglalja a föld lakosságának körülbelül egyharmadát. 1959-ben a szocialista világrendszer országai adták a világ összipari termelésének több mint 33 százalékát és a világ gabonatermelésének körülbelül a felét.[1] Ezek a sikerek azonban *minőségi* változásokat is tükröznek. Mégpedig azt, hogy az imperializmus rendszeréből kiszakadt népi demokratikus országokban a szocialista rendszer nagyon gyors ütemben fejlődött ki és az 50-es évek közepére teljesen megszilárdult.

A szocialista rendszer e nagyarányú térhódítása egyrészt a legszembetűnőbb megnyilvánulása másrészt hatótényezője is annak, hogy az imperializmus bomlása új fejlődési fokot ért el. A Szovjetunió a háborúban elszenvedett óriási anyagi károk ellenére 1957-ben az alapvető ipari termékek volumene tekintetében (szén, acél, vas, energia) lényegében elérte vagy igen szorosan megközelítette a három legerősebb európai tőkés ország: Anglia, Nyugat-Németország, Franciaország együttes termelési színvonalát. *Európa történetében első ízben fordul elő, hogy egyetlen ország egyedül annyit termel, mint az összes legerősebb ipari ország együttvéve.*

Emellett a második szakaszban a szocializmus gazdasági fölénye még mindig elsősorban abban mutatkozott, hogy a *fejlődés üteme* sokszorosan meghaladta a szocialista országokban a vezető tőkés hatalmak által elért fejlődési ütemet. 1951—1959 között a szocialista országokban az ipari termelés növekedésének évi átlagos üteme 13,7 százalékos volt, míg a kapitalista országokban mindössze 4,8 százalékos. Mégis 1957-ben, a Szovjetunió ipari termelése az Egyesült Államokénak körülbelül még csak 50—55 százalékát érte el.[2]

[1] Béke és Szocializmus kérdései 1960. 12. szám statisztikai melléklet.
[2] Leontyev: Der ökonomische Wettbewerb der beiden Systeme. Wirtschaftwissenschaft. Sonderheft 4. 1957.

Digitized by Google

A *harmadik szakaszban* — amelynek kezdetét történelmileg az 50-es évek derekára tehetjük — e tekintetben nagy jelentőségű *minőségi változás* következik be. A Szovjetunió és az Egyesült Államok termelési színvonala közötti különbség nagymértékben csökkent. Jelenleg a Szovjetunió az Egyesült Államok ipari termelésének körülbelül 65—70 százalékát éri el. Ezen a magasabb bázison a termelés gyorsabb ütemű növekedése a Szovjetunióban azt eredményezi, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti évi termelési különbség *abszolút mértékben is csökken.* Ezt mutatják a következő adatok.

A termelés növekedése abszolút mértékben a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban

1951—1955-ig[3]

	Egyesült Államok növekedés:	*Szovjetunió növekedés:*
acél	18,0 millió tonna	18,3 millió tonna
nyersvas	14,0 millió tonna	11,2 millió tonna
cement	12,3 millió tonna	12,9 millió tonna

Itt figyelembe kell venni, hogy gyorsuló mozgásról van szó. Minél jobban megközelíti a Szovjetunió az Egyesült Államokat az ipari termelés abszolút volumene tekintetében, annál gyorsabb ütemben csökken a közöttük levő különbség az egy főre eső ipari termékek tekintetében is. A szovjet közgazdák számításai szerint figyelembe véve, hogy 1954 és 1960 között az ipari termelés növekedésének évi átlagos üteme az Egyesült Államokban 2,4 százalék a Szovjetunióban pedig 11 százalék volt, s minden valószínűség szerint a következő évtizedben az ütemkülönbség megközelítően azonos lesz, a Szovjetunió 1965-re behozza, illetve néhány fontos termék tekintetében el is hagyja az Egyesült Államokat, a termelés abszolút volumenét illetőleg, az 1970-es évek elejére pedig túlszárnyalja az egy főre eső ipari termelés tekintetében is. Továbbá, figyelembe véve a szocialista világrendszer együttes termelésének alakulását, 1965-re a szocialista országok együttes ipari termelésének volumene valószínűleg eléri vagy némileg meghaladja majd a tőkés országok együttes termelésének volumenét.

A kapitalizmus és a szocializmus versenyében és a közöttük levő erőviszonyok alakulása tekintetében kétségtelenül az *egyik*

[3] Idézett mű.

Digitized by Google

legfontosabb tényező a gazdasági potenciál alakulása. Teljesen hibás eljárás lenne azonban a két rendszer erőviszonyainak alakulását pusztán a termelési adatok mechanikus összehasonlítása alapján elemezni. Figyelembe kell venni a tudományos és a technikai fejlődés ütemét, irányát, minthogy ezek döntően közrejátszanak a termelőerők fejlődésében. E tekintetben az 50-es évek közepe óta szemmel látható *ugrás következett be a szocializmus javára.* A legmodernebb technika, valamint a tudományos kutatás számos területén a Szovjetunió *elhagyta a legfejlettebb tőkés országokat.* Ez olyan óriási jelentőségű mozzanat, amely a termelés fejlődésére gyakorolt hatásán túl, politikai és ideológiai téren is a szocializmus erőinek nagymértékű növekedéséhez vezetett. Ez mindenekelőtt a Szovjetuniónak az űrkutatás és a rakétatechnika terén felmutatott sikereiben mutatkozik meg. A Szovjetunió fölényre tett szert a jelenkori termelőerők fejlődését befolyásoló egyik legfontosabb tudományág, az automatika és a technikai fejlődés legfontosabb irányzata, az automatizálás terén. Véglegesen összeomlottak azok a burzsoá propagandamesék, hogy a szocializmus „lefékezi" az emberek alkotókészségét, gátolja a tudományos haladást, velejárója az elmaradottság, nem fejlődőképes stb. Ezek az eredmények nemcsak a tőkés országok dolgozó tömegei előtt, hanem különösen az értelmiség széles rétegei előtt is megnövelték a szocializmus vonzóerejét.

Végül, de nem utolsósorban: a szocialista országoknak, elsősorban a Szovjetuniónak a gazdaság, a technika és a tudomány területén elért eredményei odavezettek, hogy *katonai-stratégiai* szempontból, a szocialista világrendszer *erői fölénybe kerültek az imperialista országok erői felett.* Ez elsősorban *a rakétatechnikában mutatkozó tartós fölényben nyilvánul meg,* amelyet az imperialista hatalmak minden erőfeszítésük dacára sem tudnak behozni.

Ha a kapitalizmus és a szocializmus közötti erőviszonyok alakulását az összes (gazdasági, politikai, stratégiai-katonai) tényezők figyelembevételével vizsgáljuk, akkor azt mondhatjuk, *hogy a kapitalizmus általános válságának harmadik szakaszában a szocializmus erői túlsúlyba jutottak az imperialista nagyhatalmak erői fölött.* A második szakaszban egészen az 1948—49-es évekig, amikor a népi demokratikus országokban még nem dőlt el véglegesen a hatalom kérdése és a szocialista világrendszer még csak kialakulóban volt, *még mindig nagy volt a kapitalista restauráció veszélye. A harmadik szakaszban,* amikor a szocialista világrendszer lakosságának számát, a világ összterületében való részesedését, potenciális gazdasági, politikai, katonai erőit tekintve fölénybe került *az imperialista nagyhatalmakkal szemben —*

Digitized by Google

nincs meg többé egyetlen szocialista országban sem a kapitalista restauráció lehetősége.

Végül a szocializmus erőinek mérlegelésénél figyelembe kell venni a kapitalista országok dolgozó tömegeinek egyre erőteljesebb harcát a szocializmusért.

A szocializmus erőinek ez az óriási növekedése — amelyben *visszatükröződik,* hogy a kapitalizmus bomlása, pusztulása *új stádiumba jutott* — oda vezetett, hogy *a szocializmus vált a történelmi fejlődés döntő, meghatározó erejévé.* Ez azt jelenti, hogy olyan szakaszba értünk, amelyben a társadalmi fejlődésnek, a szocializmus világméretű győzelme irányában való előrehaladása *meggyorsul,* vagy ami ennek csak más kifejezése: az imperializmus mint világrendszer a *teljes felbomlás* állapotába került.

2. A gyarmati rendszer teljes felbomlása

A kapitalizmus általános válságának másik jellemző vonása, hogy kiéleződnek az ún. anyaországok és a gyarmatok, illetve az erősen fejlett imperialista országok, valamint a gyengén fejlett függő és félfüggő országok közötti ellentétek. Az első világháború és különösen a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme ütötte az első nagy sebet az imperializmus gyarmati rendszerén, amelyet azóta sem tudott kiheverni. A kapitalizmus általános válságának első szakaszában *megkezdődött a gyarmati rendszer válsága.* A második szakaszban a *gyarmati rendszer válsága elmélyült.* Ez a folyamat szorosan kapcsolódik a második világháború gazdasági, politikai, katonai következményeihez, a világimperializmusnak a második világháború alatt és következtében előrehaladó gyengüléséhez. A gyarmati rendszer válságának elmélyülésében különösen jelentős szerepet játszott a kínai forradalom győzelme, amely — egyrészt a gyarmati uralom teljes felszámolását jelentette Ázsia legnagyobb országában, másrészt forradalmasítólag hatott nemcsak a többi ázsiai népre, hanem a világ gyarmati sorban levő népeire általában is. *Megkezdődött a gyarmati rendszer széthullása.*

Az 1950-es évek közepe óta szemmel láthatóan *új szakasz* következett be a gyarmati rendszer válságában is. Ebben a szakaszban az a jellemző, hogy a *gyarmati rendszer a teljes felbomlás állapotába került.*

Az ötvenes évek közepe óta a *világ minden táján* megindult a gyarmati rendszer felszámolása és a volt gyarmati országok gyors ütemben egymás után nyerték el politikai függetlenségüket. Ennek a folyamatnak egyik világos mérföldkövét jelzi az ENSZ-nek a gyarmati rendszer megszüntetéséről elfogadott határozata,

Digitized by Google

amelyet — a Szovjetunió kezdeményezésére támaszkodva —, a volt gyarmati országoknak sikerült kiharcolniuk.

A jelenlegi szakaszban — különösen azokban a volt gyarmati országokban, ahol a politikai függetlenséget már régebben kivívták — mindinkább az a jellemző, hogy megkezdődött a *teljes függetlenség* kivívásáért folyó küzdelem, a gyarmati rendszer felszámolása *gazdasági* értelemben is, az önálló iparfejlesztés és gazdaságpolitika útján. Itt is figyelembe kell venni, hogy gyorsuló mozgásról van szó. Minél inkább nyerik el a volt gyarmati népek a politikai függetlenséget, annál erősebben jelentkezik a *gazdasági függetlenség megszerzésének* szükségessége is, minthogy gazdasági függetlenség nélkül a politikai függetlenség megtartása nem lehet tartós, és az évszázados elmaradottság sem számolható fel. Ugyanakkor a fejlett tőkés országok és a gazdaságilag elmaradott országok között igen nagy a gazdasági szakadék.

Ezek a körülmények még viszonylag hosszú ideig egyrészt lehetővé teszik az imperializmus számára a gyarmatosítás új módszereinek, főleg a gazdasági behatolásnak és függésbentartásnak az alkalmazását, másrészt a gyengén fejlett országokat politikai függetlenségük megőrzése érdekében az önálló gazdasági potenciál megteremtésére *kényszerítik*.

A harmadik szakaszban nemcsak *szükséges* az önálló gazdasági fejlődés meggyorsítása, hanem *objektíve lehetséges is*. Ez utóbbi szoros összefüggésben van a szocialista világrendszer erőinek növekedésével.

Először is: a szocialista világrendszer egyre növekvő erőtúlsúlya a tulajdonképpeni imperialista rendszerhez tartozó országok erői felett megakadályozza, hogy a gyengén fejlett országokat megfosszák a már elnyert politikai függetlenségtől (erre példa az Egyiptom elleni agresszió összeomlása, a kubai forradalom fejlődése), illetve meggyorsítja a még gyarmati sorban élő országok számára a politikai függetlenség kivívását.

Másodszor: a szocialista világrendszer az 1950-es évek közepe óta egyre nagyobb technikai-gazdasági segítséget képes nyújtani a gyengén fejlett országoknak politikai feltételek nélkül. Ez utóbbi körülmény objektíve, már pusztán politikai meggondolásból is, egyre inkább kényszeríteni fogja a vezető tőkés országokat, hogy — sokszor akaratuk ellenére is — a gyengén fejlett országoknak segítséget nyújtsanak önálló gazdasági fejlődésükhöz. A Szovjetunió és a népi demokratikus országok már a háború óta, lehetőségeikhez képest a maximális technikai-gazdasági segítséget nyújtották. Azonban a második szakaszban a gazdasági-technikai segítségnyújtás lehetőségei *még viszonylag korlátozottak voltak*.

Digitized by Google

A jelenlegi szakaszban e tekintetben is *minőségi változás* következett be. A szocialista világrendszer gazdasági potenciáljának növekedése lehetővé teszi, hogy a teljes függetlenség megteremtéséért harcoló gyengén fejlett országok *minden technikai-gazdasági segítséget megkapjanak, amire szükségük van.* Ezt nagyon szépen mutatja például a Kuba ellen szervezett amerikai gazdasági blokád kudarca. A blokádot Kuba a szocialista világrendszer segítségével el tudta hárítani. A politikai függetlenségüket elnyert, gyengén fejlett országok gazdasági és politikai létérdekeiknél fogva (akkor is, ha egyes politikusaik a belpolitikában nem tudják megtagadni burzsoá mivoltukat), természetes szövetségesei a szocialista tábornak. Ezek a létérdekek előbb-utóbb minden gyarmati országban keresztül törnek. Kialakult az országoknak egy harmadik csoportja, a „harmadik erő", amely belső törvényeinél fogva antiimperialista, amelynek létérdeke támogatni a leszerelést, a békés egymás mellett élést és a versenyt, tehát a szocialista tábor külpolitikai törekvéseit. Mindebből következik, hogy a szocialista világrendszer népeinek forradalmi áradata és a gyengén fejlett gyarmati, volt gyarmati népeknek *teljes függetlenségük kivívásáért folyó harca a jelenlegi szakaszban, egyre szorosabb és erősebb antiimperialista frontban egyesül.* Ez kedvező a szocializmus világméretű győzelme szempontjából, visszahat a kapitalizmus valamennyi belső ellentmondásának fejlődésére és meggyorsítja pusztulását. Ezért is lehet most a kapitalizmus általános válságának új szakaszáról beszélni.

3. A piacprobléma éleződése

A piacprobléma nem kizárólag a jelenkori kapitalizmus sajátja. Ismeretes, hogy bizonyos fejlettségi színvonalat elért kapitalizmus számára az áruk maradéktalan realizálása már az imperializmus előtt is problémát okoz. Az imperializmus időszakában, különösen amikor a monopóliumos viszonyok bizonyos fejlettségi színvonalat már elértek — a piacprobléma rendkívül kiéleződik. A kiéleződés elsősorban *a monopóliumoknak a tőkés fejlődésre gyakorolt hatásából ered, ez azonban nem a piacok abszolút, hanem relatív szűkülését jelenti.*

Az általános válság első szakaszában a piacprobléma rendkívüli kiéleződése megmutatkozott az 1929—33-as világgazdasági válság, majd az azt követő hosszan elhúzódó, különleges depresszió idején. Az előbb említett alapvető okok mellett a piacprobléma súlyosbodását egy sor egyéb tényező is okozta. Azok a piacot bővítő speciális tényezők, amelyek a XIX. század második felében a termelés és a piacok közötti feszültség növekedését valamelyest

Digitized by Google

enyhítették (új gyarmati piacok szerzése, vasútépítés, a főként önellátó paraszti gazdaságok proletarizálása, a tőkeexport növelésével történő piac bővítés stb.), az első világháború után nagymértékben kimerültek.

A *második szakaszban* a piacprobléma *ideiglenes, rövid ideig tartó átmeneti enyhülése következett be.* Ez szoros kapcsolatban van a második világháború gazdasági következményeivel. A háborús károk helyreállítása, a háború alatt elhalasztott kereslet kielégítése, az 1929—39-es időszakban, majd az azt követő háborús években elhalasztott felújítás és modernizálás végrehajtása a háború után, valamint a nagyarányú fegyverkezés kezdetben egy időre enyhítették a termelés növekedése és a felvevőpiacok bővülése közötti feszültséget. Az ötvenes évek közepe óta azonban láthatóan megváltozott a helyzet *és a piacprobléma éleződése következett be.* Ebben szerepet játszik az, hogy; a háborúnak a fizetőképes fogyasztás átmeneti emelkedését előidéző utóhatásai jórészt kimerültek, a háborúban meggyengült imperialista hatalmak helyreállították gazdaságukat és versenyre kelnek a piacokért az Egyesült Államokkal. Az állandósult fegyverkezés élénkítő konjunkturális hatásai kimerülőben vannak, sőt ellentétükbe csapnak át és a vezető tőkés országokban a jelentkező gazdasági problémák egyik fő okává válnak.

Az állandósult fegyverkezés és az ettől elválaszthatatlan állandósult infláció valamennyi vezető tőkés országban megnöveli a termelőkapacitások és a belső piacok felvevőképessége közötti feszültséget. Ugyanakkor az egyes vezető tőkés országok fejlődésének egyenlőtlensége kiélezi a külső piacok problémáját. Az 50-es évek óta a fejlődés egyenlőtlensége szemmelláthatóan növekedett, ami megmutatkozik abban, hogy jelentősen megváltozott az egyes országok részesedése a tőkés világ összipari termeléséből.

Az egyes tőkés országok százalékos részesedése a tőkés világ termeléséből[4]

Országok:	1925—28	1937	1948	1953	1956	1958
Egyesült Államok	44,4	41,4	56,4	53,3	49,7	46,9
Anglia	9,9	12,5	11,7	8,3	8,1	8,3
Nyugat-Németország	12,0	9,0	4,3	7,8	9,6	10,5
Franciaország	6,9	6,0	4,1	4,0	4,7	5,4

[4] Béke és szocializmus 1960. 12. szám 53. oldal.

Digitized by Google

A piacprobléma kiéleződését mutatja, hogy míg 1937-hez képest a tőkés világ ipari termelésének indexe 1959-ben 230-ra emelkedik, azaz több mint kétszeresen haladja meg a háború előtti szintet, *addig a világkereskedelem volumene lényegében ugyanazon a szinten van, mint 1937-ben volt.*

Miközben a tőkés világ kereskedelmének az ipari termeléshez viszonyított aránya csökkenő tendenciát mutat, a fejlődés egyenlőtlenségének megfelelően megváltozott az egyes tőkés országok részesedése a világkereskedelemből. Nyugat-Németország és Japán jelentősen, Olaszország és Franciaország kisebb mértékben előretörtek az Egyesült Államokkal és Angliával szemben.

A piacprobléma éleződése az Egyesült Államokat az export növelésére kényszeríti. Ahhoz azonban, hogy az USA óriási termelési apparátusának megfelelő mértékben részesedjék a tőkés világ kereskedelmében, exportkvótáját legalább négyszeresére kellene emelnie. Ez azonban a többi tőkés ország éles ellenállásába ütközik. A második világháborúban meggyengült imperialista országok előretörése mellett, ami a külső piacok problémájának kiéleződését eredményezi, a belső piacok viszonylagos szűkülése irányába hat a *technikai fejlődés* is. A konkurrencia éleződése az egyes tőkéseket arra kényszeríti, hogy különösen a költségmegtakarító technikai újításokat hasznosítsák. Előrehaladt az automatizálás. Amíg az új technikai bázisra való áttérés a vezető tőkés országokban a kezdet kezdetén volt, az új felszerelések iránti növekvő kereslet, a beruházások, a termelés és a foglalkoztatottság növelése irányában hatott. Az 50-es évek vége felé azonban egyre inkább üzembe lépnek az újonnan felszerelt félautomata vagy automata üzemek és kezdik tömegesen piacra dobni termékeiket. A jelenlegi munkanélküliség növekvő irányzatában és a termelőkapacitások kihasználatlanságának növekedésében már ennek hatása kezd jelentkezni.

A piacproblémával kapcsolatban ki kell térnünk egy elég gyakran felbukkanó téves felfogásra. Ez a téves felfogás abban áll, hogy sokan azt képzelik: a szocialista világrendszer kialakulása és a gyarmati rendszer széthullása már a *jelenlegi szakaszban a piacprobléma éleződésének közvetlen és fő oka.* Ez a nézet helytelen. Az első szakaszban az orosz piacok kiesése kétségtelenül érintette a tőkés országok piaci lehetőségeit. De Oroszország a világ importjából igen kis százalékban részesedett. A Szovjetunió ipara egyáltalán nem jelentett számottevő konkurrenciát a tőkés országoknak. A két világháború között a Szovjetunió nemzeti jövedelmének körülbelül 1 százaléka került a világkereskedelmi forgalomba.

Ez a helyzet ma sem változott lényegesen. A főbb tőkésország-

Digitized by Google

gok exportjának és importjának 2—5 százaléka bonyolódik le a szocialista országokkal.

A főbb tőkés országoknak a szocialista országokkal való kereskedelme tehát rendkívül csekély és messze elmarad a lehetőségek mögött. A valóságban a fő tőkés országoknak a szocialista országokkal való fokozott kereskedelme, és a szocialista országok fokozottabb részvétele a világkereskedelemben *enyhítené a vezető tőkés országok számára a piacproblémát.* Itt szemmelláthatóan ellentmondás van a vezető tőkés országok gazdasági és politikai érdekei között s gazdaságilag közvetlenül ártanak maguknak, amikor az előbbit az utóbbinak rendelik alá. A diszkriminációs politika piacszűkítő hatású. Noha a második világháború után a *tőkés világpiac területileg jelentősen összeszűkült, abszolút felvevőképessége nem csökkent, hanem jelentősen növekedett.* Következésképpen: a szocialista világrendszer kifejlődése nem lehet a piacprobléma éleződésének alapvető oka. Éppen a fentiekből adódik, hogy a vezető tőkés országokban a fegyverkezésben leginkább érdekelt nagy monopolista csoportokat kivéve, ma már a burzsoázia széles rétegei is kívánják a szocialista országokkal való kereskedelem fokozását.

Ugyancsak hibás az az elképzelés is, hogy a gyarmati rendszer széthullása már a *jelenlegi időszakban* a piacprobléma éleződéséhez vezet, mivel a volt gyarmatokon kifejlődő kapitalizmus sikerrel versenyezhet a régi tőkés országokkal a piacokon. A fejlődés jelenlegi szakaszában ez nincs így. Az elmaradott országokban kifejlődő árutermelés és kapitalizmus nem szűkíti, hanem *bővíti a piacot a világkapitalizmus számára.* Azokban az országokban, ahol az árutermelés és a kapitalizmus fejlődése előrehalad — a munkamegosztás, mind a belső, mind a nemzetközi munkamegosztás bővülése folytán —, sokkal nagyobb a piacok felvevőképessége, mint ahol ezek a folyamatok még csak a kezdetén tartanak. A jelenlegi szakaszban a gyengén fejlett országok önálló iparfejlesztése során növekszik a vezető tőkés országok árui iránti keresletük, még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy ezek az országok keresletük jelentős részét a szocialista országok felé irányítják. Ennek lehet valamelyes szerepe, de a jelenlegi szakaszban még nem tekinthető a piacokat komolyabban szűkítő tényezőnek.

Ami versenyképességüket illeti; elmaradásuk technikai színvonal, termelékenység és minőség tekintetében még olyan nagy, hogy nem versenyképesek a világpiacokon. A gyengén fejlett országok világpiaci konkurrenciájának *későbbi időpontban valóban lehet majd jelentősége.*

Meg kell jegyezni, hogy az egyes országoknak a kapitalista világrendszerből való kiválása a *tőkés világpiac abszolút szűkü-*

Digitized by Google

lésének tendenciáját jelenti, azonban mint fentebb láttuk, ebből semmiesetre sem következik, hogy a megmaradó tőkés országok számára *a felvevőpiacnak abszolúte szűkülnie kell.* A valóságban a második világháború után a piacot bővítő tényezők a szocialista országok kiesése által előidézett abszolút csökkenést messze túlkompenzálták. A piacprobléma kiéleződése az 50-es évek közepére, a bevezetőben felsorolt okok miatt (a háború utóhatásainak kimerülése, a nagyarányú állandósult fegyverkezés konjunktúra élénkítő hatásának kimerülése, a technikai fejlődés, az állandósult infláció, az európai tőkés országok előretörése stb.) következett be.

4. Az élősdiség és a rothadás tendenciájának erősödése

A monopóliumoknak a gazdaságban való térhódításával együtt és ami ebből ered, a piacprobléma növekedésével, szükségszerűen együttjár a *termelőkapacitások nagyfokú krónikus kihasználatlanságának és a nagyarányú krónikus munkanélküliség létrejöttének tendenciája.* Bizonyos kapacitáskihasználatlanság és munkanélküliség átmenetileg már a monopóliumok előtt is fellépett, a ciklus alakulásától függően. Az általános válság időszakában — ha ellentétes hatású tendenciák nem akadályozzák meg —, a termelési kapacitások kihasználatlansága és a munkanélküliség nemcsak depresszió és válság, hanem a megélénkülés és fellendülés idején is magas fokon állandósulnak. Az első szakaszban a piacprobléma rendkívüli kiéleződése folytán a termelőerők krónikus kihasználatlanságának olyan foka következett be, amely szociális következményeinél fogva nemcsak a kapitalista újratermelés normális menetét, hanem a tőkés rendszer alapjait is veszélyeztette. Az Egyesült Államokban például az 1929-ben kitört válság után a feldolgozóipar kapacitáskihasználatlansága átlag 50 százalékot ért el, a rendelkezésre álló munkaerőnek pedig több mint 25 százaléka kihasználatlan volt, Németországban 1932-ben a munkásoknak több mint 30 százaléka vált munkanélkülivé. A kapacitáskihasználatlanság és a tömeges munkanélküliség, bár 1933 után valamit enyhült, a 30-as évek végéig magas színvonalon állandósult. Ebben az időszakban a *rothadás és veszteglés tendenciája felülkerekedett az ellene ható erőkön.*

A második szakaszban a piacprobléma ideiglenes, átmeneti enyhülésének megfelelően (a 30-as évekhez képest) a rothadásra és veszteglésre irányuló tendencia nem jelentkezett olyan élesen és nem olyan nyílt formákban, mint a második világháború előtt. A termelő berendezések kihasználatlansága és a munkanélküliség viszonylag alacsony színvonalú volt (a 30-as évekhez képest) és nem voltak mély túltermelési világválságok.

Digitized by Google

Noha a felszínen az ellenkezője látszott, a valóságban a *rothadási tendencia a második szakaszban is erősödött.*

A viszonylag kedvező konjunktúra körülményei között is jelentős volt a termelőberendezések kihasználatlansága. (Az Egyesült Államok iparában átlag 15—20 százalékos.) Ugyancsak jelentős volt a munkanélküliség is (a vezető tőkés országokban 3—10 százalék között ingadozott).[5] Ez természetesen jóval alacsonyabb, mint a második világháború előtt.

A második szakasz sajátossága, hogy ekkor alakul *ki az állandósult hadigazdaság.* Amikor a nagyméretű állandósult fegyverkezés megkezdődött, erős konjunktúra-élénkítő hatása volt (amelyet még csak erősítettek a háború utóhatásai, amelyekre előbb utaltunk), és ez csökkentette a termelőberendezések kihasználatlanságát, valamint a munkanélküliséget. A fegyverkezési hajsza egyidejűleg gyors technikai fejlődéssel járhat együtt. Mindezekből olyan látszat keletkezik, mintha rothadásról beszélni értelmetlenség volna. Valójában a *fegyverkezés, a nemzeti jövedelem egyre nagyobb részének improduktív felhasználása, a rothadási tendencia legfontosabb megnyilvánulási formája a második szakaszban.* A vezető tőkés országok a második világháború után termelésük 7—15 százalékát fegyverkezésre fordítják. Ebben tulajdonképpen az a körülmény jut kifejezésre, hogy a kapitalizmus nem képes többé produktívan felhasználni a rendelkezésre álló termelőerőket.

Az 1950-es évek közepe óta azonban a helyzet megváltozott. A jelenlegi harmadik szakaszra az a jellemző, hogy a háború utóhatásai, amelyek a piacprobléma éleződése ellen hatottak és a nagyméretű fegyverkezés kezdetben konjunktúra-élénkítő hatásai kimerülőben vannak. Ezért most a nagyarányú állandósult fegyverkezés és a nagyarányú krónikus kapacitáskihasználatlanság, valamint a tömeges munkanélküliség *együttesen* jelentkeznek. Az utóbbiak erősen növekvő tendenciát mutatnak a fegyverkezés ellenére. Természetesen ez a sajátosság a különböző tőkés országokban különböző élességgel mutatkozik, attól függően, hogy hol tartanak a fegyverkezés terén.

Pillanatnyilag a legjobban az Egyesült Államokra és talán legkevésbé Nyugat-Németországra jellemző. Minthogy a vezető tőkés országokban, ha kisebb mértékben is, ugyanaz az irányzat érvényesül, mint az USA-ban, előbb-utóbb ezekben az országokban is hasonló helyzet alakul ki. Ha az Egyesült Államok helyzetét vizsgáljuk — és itt sohasem szabad elfelejteni, hogy a tőkés világ ipari termelésének 47 százalékát az USA adja, Kanadával együtt pedig több mint a felét, ezért a tőkés világ fejlődése szempontjából *döntő,* hogy mi történik az USA-ban —, a rothadási és

[5] Deutsches Wirtschaftsinstitut. 1961 január.

Digitized by Google

veszteglési tendencia határozott erősödését figyelhetjük meg az ötvenes évek közepe óta.

Az Egyesült Államok bruttó termelése évi átlagban 1889—1929-ben 3,7 százalékkal, 1947—1954-ben 3,9 százalékkal, 1954—1960-ban pedig csak 2,4 százalékkal nőtt. Ugyanebben az időszakban a lakosság évi növekedése 1,7 százalékos volt. Vagyis a termelés növekedési üteme alig haladja meg a lakosság növekedési ütemét.[6]

Tendenciálisan növekszik a termelőberendezések kihasználatlansága és a munkanélküliség is, különösen az alapvető iparágakban. A McGraw—Hill Corporation becslései szerint 1953—1960 végéig az USA feldolgozó iparának kapacitásai mintegy 50 százalékkal növekedtek, ezzel szemben a termelés mindössze kb. 20 százalékkal. A feldolgozó iparban az átlagos kihasználatlanság 1954-től 1960-ig évenkint, százalékban a következőképpen alakult: 16, 8, 14, 22, 20, 15 és 20—25 százalék. Emellett figyelembe kell venni, hogy két olyan fontos iparágban, mint az acél- és a gépkocsiipar, 1960-ban a kapacitások kihasználása mindössze 50—60 százalékos volt.

1961-ben a munkanélküliség mértéke jelentősen meghaladja az 50-es évek közepéig bármikor tapasztalt szintet. A teljes munkanélküliek aránya a dolgozók összlétszámában 7,6 százalék (január) s ehhez hozzá számítva a nem teljes időben dolgozókat (számuk mintegy 1,5 millió), meghaladja a 8 százalékot is.

Mindez annak ellenére következik be, hogy a fegyverkezési kiadások rekordmagasságot érnek el. Az 1961/62-es költségvetési évben a szövetségi kiadások 80.9 milliárdos összegéből 47,4 milliárd dollár, vagyis 58 százalék *közvetlen katonai kiadás.* Az állami vásárlásoknak mintegy 82—85 százaléka hadianyagvásárlásból áll. Az Egyesült Államokban a hadigazdálkodás 5 millió embert köt le. A mérnökök és tudósok kb. 30—32 százaléka a hadiiparban dolgozik.[7] Az a körülmény, hogy a rothadás egyéb tünetei a *nagyarányú fegyverkezés ellenére* fokozódnak, megmutatja, hogy a fegyverkezés nem *enyhíti,* hanem *súlyosbítja* egy tőkés ország gazdasági-konjunkturális helyzetét.

A második világháború után tapasztalt viszonylag gyorsütemű technikai fejlődés ellentmondani látszik a rothadási tendencia erősödésének. Ez azonban csak látszat. Itt figyelembe kell venni a következőket: a technikai fejlődés jórészt a hadiiparral kapcsolatos, közvetlenül a fegyverkezést szolgálja; a mai technikai fejlődés kiélezi az egyes termelési ágak közötti aránytalanságot és gyakoribbá teszi, illetve elmélyíti a részleges válságokat, végül; a tech-

6 Mirovaja Ekonomika i Mezsdunarodnie otnosenyija, 1961. 1. szám.
7 Kommunyiszt, 1961. 2. szám.

Digitized by Google

nika gyors fejlődése egyes területeken, egyes időszakokban semmiképpen nem mond ellent annak a ténynek, hogy a termelőerők további fejlődése az egész gazdaságban egyre nagyobb akadályokba ütközik. A rothadás tendenciájának erősödése megmutatkozik abban is, hogy egyrészt jelentkezik a túltermelési válságok mélyülésére irányuló tendencia, másrészt 1948—49 óta *gyakoriabbakká váltak a túltermelési válságok és a ciklus időtartama lerövidült.* Az egymást követő válságokban a termelés visszaesésének mértéke a következő volt: 1948/49-ben 8 százalékos, 1953/54-ben 10 százalékos, 1957/58-ban 14 százalékos és 1960 második felében 8 százalékos. Mindez annak ellenére történik, hogy a termelés növekedési üteme erősen lelassult.

A nyugat-európai tőkés országokban, ahol a háború utóhatásai sokkal tartósabbak voltak, a fejlődés másként alakult. Miután azonban a világháború következményeit kiheverték és *az egységes világciklus deszinkronizálódására irányuló tendencia* — amely a háború következménye volt — lassan megszűnik hatni, ezekben az országokban is megfigyelhető egy lassulási tendencia, s minden valószínűség szerint a következő évtizedben fejlődésük az USA-éhoz inkább hasonló képet fog mutatni. Ez jelenleg leginkább Angliában és Belgiumban mutatkozik.

Növekszik az élősdiség is. Ez szoros kapcsolatban van a tőkés gazdaság strukturális változásaival. A második világháború óta a tőkekoncentráció és centralizáció előrehaladásával együtt erősödött a tőketulajdon és a tőkefunkció különválása, erősödött az állami monopolkapitalizmus, rendkívül megerősödött a militarizmus, növekedett a járadékos rétegek súlya és jelentősen emelkedtek a járadékos jövedelmek is.

Az élősdiség növekedése visszatükröződik a termelő és nem termelő tevékenységet folytatók arányszámának alakulásában. Míg az Egyesült Államokban 1929-ben produktív nemzetgazdasági ágakban volt lekötve a foglalkoztatottak 58,7 százaléka, addig 1959-ben már csak 46,3 százaléka. Míg 1929-ben az összes foglalkoztatottaknak csak 6,9 százaléka dolgozott az államapparátusban, addig 1959-ben 15,2 százaléka.[8]

5. A magánmonopolisztikus kapitalizmus átalakulása állami monopolkapitalizmussá

Az imperializmusnak azt a fejlődési fokát, amelyet Lenin elemzett — figyelembe véve az azóta bekövetkezett változásokat és módosulásokat — *korai imperializmusnak*, a jelenlegi fejlődési

[8] Survay of Current Business 1960 július, US Dep. of Commerce National Income 1954 és US Income and Output (1958).

Digitized by Google

fokot pedig *késői vagy teljesen kifejlett imperializmusnak* kell neveznünk. Ez teljesen megfelel az imperializmus lenini elmélete szellemének. Lenin — bár az éppen kialakulóban levő imperializmus sajátosságait vizsgálta — már akkor rámutatott arra, hogy a fejlődés előrehaladt a kapitalizmustól az imperializmusig, a monopóliumtól az államosításig. *Míg a korai imperializmus magánmonopolisztikus kapitalizmus volt, addig a jelenlegi, késői vagy teljesen kifejlett imperializmus állami monopolkapitalizmus.* Történelmileg az átalakulásnak ez az irányzata az általános válság első szakaszában lép fel, először az első világháború idején. Ugrásszerűen halad előre az imperializmus ellentmondásai különös kiéleződésének periódusaiban; az 1929—33-as világválság után, majd a második világháború alatt és után.

A második szakaszban, a második világháború után — eltérőleg az első világháború utáni helyzettől — *a kapitalizmusnak nem volt ideiglenes, részleges stabilizációja sem,* s az imperializmus világrendszerének felbomlása gyors ütemben haladt előre. Ez az oka annak, hogy a második szakaszban az állami monopolkapitalizmus fejlődése *meggyorsult.*

A harmadik szakaszra — az 50-es évek közepe óta — *az a jellemző, hogy a fejlett tőkésországokban az előzőleg végbement fejlődés eredményeként az állami monopolkapitalizmus teljes rendszerré fejlődött, s a monopoltőkés termelési viszonyok uralkodó formájává vált.* Az állami monopolkapitalizmus abban különbözik a monopolkapitalizmus korábbi formájától, hogy az állami monopolkapitalizmusban megvalósul *a monopolszervezetek* (a finánccoligarchia szerveinek) és *az államapparátus teljes és közvetlen funkcionális gazdasági-politikai, személyi összefonódása, egyesülése, összeolvadása.* Ez azt jelenti, hogy az állam apparátusát közvetlenül a legerősebb finánctőkés csoportok veszik kézbe, tartják ellenőrzésük alatt. Ma már olyan helyzet alakult ki, hogy a legfelsőbb állami szervektől kezdve az alsóbb szervekig meghatározott összefüggés van a gazdasági életben betöltött hely és az ennek megfelelő államapparátusi tisztség között. Az Egyesült Államok jelenlegi kormánya, sokkal inkább mint elődei, közvetlenül a finánctőke képviselőiből áll. Az elnök Kennedy milliomos családból származik, maga is milliomos. Az igazságügyminiszter; az elnök fivére, Robert Kennedy. Robert McNamara honvédelmi miniszter, a „Ford Motor Co." elnöke volt. Pénzügyminiszter Dillon, a „Dillon, Read and Company", egyik legnagyobb Wall Street-i értékpapírügyletekkel foglalkozó pénzintézet elnöke. Dean Rusk külügyminiszter: a Rockefeller-csoport embere, korábban a „Rockefeller-alap" igazgatója volt. A kereskedelemügyi miniszter, Hodges, pedig a „Marshall-Field" textilipari tröszt alelnöke.

Digitized by Google

Ma az állam olyan gazdasági funkciókat tölt be, amelyeket régebben csak a magánmonopóliumok gyakoroltak. A monopolista szervezetek viszont sok esetben mint állami szervek lépnek fel, vagy olyan funkciókat töltenek be, amelyeket azelőtt csak az állam láthatott el. Ez a változás kifejezésre jut abban, hogy *az állam közvetlen gazdasági-szervező funkcióra tett szert,* hogy a tőkefunkciót egyre inkább az állam tölti be, míg éppen ezáltal a tőketulajdon az államhatalmat ellenőrző legerősebb finánctőkés csoportok kezében egyre jobban összpontosul.

Ez a funkcionális gazdasági összefonódás *ma már teljes rendszerré* fejlődött. A vezető tőkésországokban a termelési eszközök 10—30 százaléka van állami tulajdonban. Az USA-ban ezek főként katonai vállalatok, mintegy 20 000 vállalat, kb. 12 milliárd dollár tőkeberuházással. (A formák igen változatosak: az állami ellenőrzéstől — vegyes állami-magán részvénytársaságoktól, egészen a „tiszta" állami tulajdonig.)

A nemzeti jövedelem egyre nagyobb részét — főként az adórendszer segítségével — a költségvetésben (ideértve a központi és helyi állami költségvetéseket is) koncentrálják. A vezető tőkés országokban ennek a koncentrációnak a foka 25—45 százalékos. A nemzeti jövedelem 25—45 százalékának az állami költségvetésben történő koncentrációja lehetővé teszi, hogy az állam mint a legnagyobb vásárló lépjen fel. Az Egyesült Államokban például az állami vásárlások a nemzeti jövedelemnek több mint 20 százalékát teszik ki. Mindezekből következik az államnak az ipari beruházásokban való nagyarányú részvétele. Az állami beruházások az összes beruházásoknak Angliában 21, Nyugat-Németországban 14, Franciaországban 30, Olaszországban pedig 36,1 százalékát teszik ki.[9] Egész rendszerré fejlődött egyes területeknek a költségvetésből való szubvencionálása (exporttámogatás, mezőgazdaság, tőkekivitel stb.), amelyek csökkentik a magánmonopolista tőkebefektetés rizikóját.

Ennek a rendszernek kettős funkciója van; az értéktöbblet termelésének, realizálásának megkönnyítése a munkásosztály fokozott kizsákmányolása útján és a monopoltőkés termelési viszonyok ingatagságának ellensúlyozása. Itt tehát nem csupán az állam gazdaságpolitikájáról, hanem a monopolista termelési viszonyok formaváltozásáról van szó.

Az állami monopolkapitalizmus eluralkodása valójában annak a tünete, hogy a termelőerők és a termelési viszonyok közötti konfliktus igen magas fokra jutott, hogy a termelés társadalmasítása olyan méreteket öltött, hogy a tőkés termelési viszonyoktól

[9] Economic Survay of Europa in 1959 U. N. Genf.

Digitized by Google

való megszabadítása *közvetlen és elkerülhetetlen* feladattá vált. Noha az állami monopolkapitalizmus azért válik uralkodóvá, hogy az ellentmondások ideiglenes, átmeneti enyhítésével ellensúlyozza a tőke meggyengült funkcióképességét, biztosítsa a felhalmozás zavartalanságát, ezzel *éppen ellenkezőleg csak még jobban elmélyíti a bajokat, s objektíve fokozza a forradalom feltételeinek érlelődését.*

Az állami monopolkapitalizmus azáltal, hogy a monopóliumok és az államapparátus erejét egységes mechanizmusba egyesíti, megnöveli a legerősebb, legagresszívebb finánctőkés csoportok gazdasági és politikai hatalmát. Ezért kiélezi mindenekelőtt a munka és a tőke közötti ellentétet. De kiélezi a burzsoázia legfelsőbb rétege és a burzsoázia alsóbb rétegei közötti ellentéteket is. Most megfigyelhető az a tendencia, hogy az egyes országok lakosságának többsége (munkásosztály, alkalmazottak, értelmiség, parasztság, kisburzsoázia) a finánctőke e megnövekedett nyomása alatt és ellene *antimonopolista* egységbe tömörüljön.

Kiéleződnek az egyes nemzeti finánctőkék közötti ellentétek, mert az egyes nemzeti finánctőkék az államapparátus segítségével akarják megoldani belső nehézségeiket a többiek rovására. A legerősebb tőkésállamok vezetése alatt államközi csoportosulásokat hoznak létre (integrációs törekvések), hogy a gyengébb tőkésállamok rovására a világ gazdasági felosztását ezekkel az állammonopolista formákkal oldják meg.

Kiéleződnek az erősen és gyengén fejlett tőkés országok, illetve volt gyarmati országok közötti ellentétek, mert az államapparátussal összeolvadt finánctőke ezen országok rovására a világ erőszakos területi felosztására is törekszik.

Mindezek alapján lehet azt mondani, hogy az állami monopolkapitalizmus eluralkodása — amely különösen az 1950-es évek közepe óta nyilvánvaló — *egyrészt tünete annak,* hogy a kapitalizmus általános válsága elmélyült, hogy a kapitalizmus belső ellentmondásai új fejlődési fokra jutottak, másrészt mint *visszaható tényező oka* annak, hogy az ellentmondások közelebb kerülnek végső kiéleződésük és végleges megoldásuk stádiumához.

*

Az előbbiek alapján azt mondhatjuk: a kapitalizmus hanyatlási folyamatában olyan szakaszhoz érkezett, amelyben megkezdődött az imperializmusnak mint világrendszernek a *teljes felbomlása, szétesése.* A történelmi fejlődés menete láthatólag meggyorsult. A szocializmus világméretű győzelme közvetlen történelmi szükségszerűségként jelentkezik. A kapitalizmus agóniája új

Digitized by Google

stádiumba jutott. De mint ahogy a bomlásnak induló élő szervezet káros anyagokat termel, amelyek megfertőzik a környezetet, ugyanúgy megvannak a kapitalizmusnak, mint eddig minden bomlóban levő társadalmi szervezetnek fertőző és veszélyes melléktermékei, amelyek megfelelő védelem hiánya esetén fenyegetik környezetüket. Ezek közül legveszélyesebbek a militarizálás és a háború. Míg a világimperializmus viszonylag nagy ereje alapján, az általános válság első és második szakaszában az *egyenlőtlen fejlődés törvénye*, a világháborúk és háborúk formájában törte magát keresztül, addig *a jelenlegi harmadik szakasznak az a sajátossága, hogy az antiimperialista erők alapján megvan a lehetőség arra, hogy az egyenlőtlen fejlődés törvényének ilyen formában való érvényesülését meggátoljuk.* S ez ma már nemcsak a világháborúkra, hanem egyre inkább „a kisebb" háborúkra is vonatkozik. Minél erőteljesebben változnak meg az erőviszonyok a szocializmus és az antiimperialista erők javára, annál inkább. Éppen ezért a kapitalizmus általános válságának körülbelül az 50-es évek közepe óta kialakuló új szakasza — amelynek az előbbiekből kifolyólag fő jellemvonása, hogy *nem világháborúval kapcsolatban alakult ki, mint az első kettő — megmutatja,* hogy a szocializmus győzelme és az imperializmus pusztulása a *békés verseny* körülményei között is elkerülhetetlen történelmi szükségszerűség.

Az imperializmus bomlási folyamatának jelei nemcsak a gazdaságban, hanem a politikában és az ideológiában is megmutatkoznak, s ez *utóbbiak hatnak egymásra és közvetett úton a gazdaságra is.*

A közgazdaságtan területén az állami monopolkapitalizmusnak megfelelően uralkodóvá vált az improduktív fogyasztás dicsőítése, a filozófiában az irracionalista áramlatok előretörése, a művészetben a dekadencia. A polgári ideológia ma már nem képes a társadalom tagjai elé előrevivő eszményeket állítani. Tulajdonképpen a polgári ideológia válsága nyilvánul meg abban az irányzatban, amely saját tehetetlenségét szociális demagógiával, a szocializmus valóságából vett jelszavak felhasználásával igyekszik elkendőzni. „Kapitalista tervgazdálkodás", „demokratikus szocializmus", a „népi kapitalizmus", a „jóléti állam" jelszavai a propagandában mindmegannyi jele annak, hogy már az illúziókeltés „nyersanyagát" is a szocializmustól kell kölcsönözni. A világ dolgozó emberei egyre inkább a szocializmusban látják nagy társadalmi céljaik és eszményeik megvalósulásának lehetőségét. A kapitalizmus általános válságának új szakasza azt mutatja, hogy megnövekedett a dolgozó emberek reményei valóraváltásának a lehetősége.

Digitized by Google

SZEMLE

A szövetkezeti gazdálkodás megszilárdulása első szövetkezeti megyénkben

Hazánkban Győr-Sopron megye volt az első, amelynek parasztsága együttesen a szocialista mezőgazdaság útjára lépett. Azóta követte példáját az ország valamennyi megyéje; egész mezőgazdaságunkban győzelemre jutottak a szocialista termelési viszonyok.

Termelőszövetkezeteinkben ma a legnagyobb gond: a közös nagyüzemi gazdálkodás kialakítása és megszilárdítása. A Győr megyei tapasztalatok megismerése sok segítséget nyújthat a többi megye szövetkezeteinek. Ezért — amennyire egy szűkre szabott cikk keretei megengedik, rövid áttekintést adunk hazánk első szövetkezeti megyéje mezőgazdaságának 1959. és 1960. évi fejlődéséről.

I.

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének az a célja, hogy a létrehozott szövetkezeti nagyüzemek mind nagyobb mértékben elégítsék ki a társadalomnak a mezőgazdasági termékek iránti szükségletét, a ezzel egyidőben egyre magasabbra emeljék a szövetkezeti tagság életszínvonalát. A termelési eredményekből kitűnik, hogy e cél megvalósításában a Győr megyei szövetkezeti mozgalom jó úton jár.

Erre mutat mindenekelőtt a szövetkezeti termelés értékének alakulása az elmúlt két évben. 1959-ben több mint 850 millió, 1960-ban pedig több mint 1,1 milliárd forint értékű mezőgazdasági terméket állítottak elő a Győr megyei termelőszövetkezetek. A szövetkezeti termelés volumenének ez a csaknem 30 százalékos évi növekedése főként a földterület hatékonyabb kihasználásából fakad és kisebb mértékben a szövetkezeti szektor területi növekedéséből. 1960-ban a közös gazdálkodásba vont összes terület nem is egészen 6 és fél ezer kh-dal volt nagyobb az előző évinél, de jelentősen emelkedett a területegységre jutó termelés színvonala: a teljes termelés egy szántóegységre jutó értéke 1959-ben 2 835 Ft-ot, 1960-ban pedig 3 290 Ft-ot tett ki.

Ez, a megyei átlagban kifejezett termelési színvonal-növekedés azért is jelentős, mert nemcsak a

Digitized by Google

megye jól gazdálkodó, hanem a közepes és gyenge termelőszövetkezetekre is kiterjedt. Bizonyítják ezt az alábbi adatok:

A termelési színvonal alakulása a Győr megyei tsz-ekben
(Ft-ban)

Év	Egy szántóegységre jutó teljes termelési érték a		
	jól	közepesen	gyengén
	gazdálkodó termelőszövetkezetekben		
1959	3666	2405	1624
1960	3877	2762	2047

A gazdasági és szervezeti megszilárdulás általános a megyében és a gyengébb termelőszövetkezetek nagyobb ütemű fejlődése révén a kiegyenlítődés irányában hat. A jól gazdálkodó tsz-ek csoportjában ugyanis 211 Ft volt a szántóegységre jutó termelési érték évi növekedése, a közepesen gazdálkodókéban 357 Ft, a gyengén gazdálkodó tsz-ek csoportjában pedig 423 Ft. A megye átlagában ez a növekedés 455 Ft-ot tett ki. Ez igen kedvező jelenség. A jól gazdálkodó tsz-ek termelése azért növekedett kisebb ütemben, mert 1960-ban igen sok termelőszövetkezet érte el az élenjárók színvonalát; ezek aránya a megyében az 1959. évi 43 százalékról 60 százalékra emelkedett. Az élenjárókhoz felzárkózott termelőszövetkezetek pedig jelentősen meghaladták előző évi termelésük színvonalát, de még nem érték el azt a szintet, mint az előző évben is jól gazdálkodók.

A területegységre eső termelés bemutatott növekedése a növénytermelést vizsgálva két forrásból fakadt: az egyes növények átlaghozamának az emelkedéséből, és a nagyobb értéket adó kultúrák területének kiterjesztéséből.

A főbb növények termésátlagának és vetésterületi arányának alakulása

Megnevezés	Év	Kenyérgabona	Kalászos takarmány	Kukorica	Burgonya	Cukorrépa
Terméshozam	1959	10,4	—	12,3	45,7	96,2
	1960	10,7	—	16,4	67,0	152,2
Vetésterület %-os aránya	1959	25,7	29,4	11,2	2,1	5,5
	1960	28,6	16,1	13,1	3,0	5,6

Digitized by Google

Az állati termékhozamok növekedése is jelentős mértékben hozzájárult a holdankénti termelési érték vázolt emelkedéséhez.

Az állati termékhozamok alakulása

Év	100 szántóegységre jutó			
	tehéntej (liter)	juhtej	tyúktojas (db)	gyapjú (kg)
1959	7063	11	87	7
1960	9819	13	295	17

A népgazdaság szükségleteinek fokozott kielégítése szempontjából a „több termék — több áru" általános érvényű összefüggéséből adódóan a mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek az a legfőbb feladatuk, hogy fokozzák árutermelésüket. Hogy megvilágítsuk az árutermelés fontosságát és feltárjuk az okát annak: miért nincs mindig „szabályos" kapcsolat az átszervezés és az árutermelés alakulása között — meg kell vizsgálnunk a Győr megyei termelőszövetkezetek megszilárdulási folyamatát az árutermelési mutatók tükrében.

Egészében véve az árutermelés mind összvolumenében, mind az egy területegységre eső termelési érték alapján növekvő tendenciát mutatott az elmúlt két évben.

Az áruvolumen alakulása

Év	Az államnak átadott áruk volumenértéke			
	összesen		1 kh szántóra	
	1000 Ft-ban	Index	Ft-ban	Index
1958	641,699	100,0	1,790	100,0
1959	670,516	104,4	1,898	106,6
1960	704,657	109,6	2,008	112,2

Nem ilyen kedvező azonban a kép akkor, ha főágazatonként vizsgáljuk, hogyan alakult a megyében az áruértékesítés legfőbb csatornáját képező felvásárlás volumene. A növénytermeléssel ellentétben ugyanis az állattenyésztésből eredő áruátadás volumenértéke 1960-ban kisebb volt, mint a megelőző két évben. 1958-hoz képest az 1960. évi elmaradás 3,6, a megelőző évhez viszonyítva pedig 9,6 százalék volt. Az 1959. évi felvásárlás azonban, amely jelentősen meghaladta az 1958. évit, szorosan összefüggött a megye állatállományának kedvező alakulásával. Az állattenyésztési felvásárláson belül 1958-hoz, a szocialista átszervezést megelőző év-

Digitized by Google

hez képest 1960-ban előnyösen alakult a tenyészállatfelvásárlás és — a vágóállat és baromfi kivételével — az egyéb állati termékek felvásárlása. Az állatállomány 1960. évi fejlődése az idei évre áruértékesítés szempontjából az előző évinél kedvezőbb feltételeket teremtett meg.

A növénytermelésből eredő felvásárlás az utóbbi két évben kedvezőbben alakult, jelezve, hogy e téren a termelőszövetkezetek megszilárdítása gyorsabban és erőteljesebben ment végbe.

A tanácsi területről származó növénytermelési felvásárlás volumenének alakulása

Megnevezés	1959.	1960.	
	1000 Ft-ban	1000 Ft-ban	Index (1959 = 100)
Kenyérgabona	71 284	85 691	102,2
Kukorica	5 207	10 494	201,5
Burgonya	5 354	16 872	315,1
Ipari növények	85 069	125 306	147,3
Hüvelyesek	1 215	5 000	411,5
Zöldségtermelés	18 010	26 299	146,0
Gyümölcs, szőlő	7 829	12 762	163,1
Növénytermelés összesen:	228 942	308 013	134,5

Győr-Sopron megyében tehát a mezőgazdaság szocialista átszervezése a társadalom növekvő szükségleteinek kielégítésére hivatott mezőgazdasági össztermelés és árutermelés növekedésének a jegyében valósult meg. Ez a növekedés a szövetkezeti gazdaságoknak saját erejükből való bővítéséhez is mind kedvezőbb lehetőségeket teremtett. A Győr megyei termelőszövetkezetek a gyakorlatban bizonyították be annak az elméleti tételnek az igazságát, hogy — szemben a kisparaszti gazdaságokkal, amelyek fő tömegeikben képtelenek a rendszeres bővített újratermelésre — a szocialista nagyüzemek a belső üzemi felhalmozásnak nagy lehetőségeivel rendelkeznek. A termelés bővítésére fordított eszközök értéke a tsz-ekben szántóegységenként megyei átlagban 1959-ben 811 Ft-ot, 1960-ban pedi 913 Ft-ot tett ki. A termelés bővítését szolgáló felhalmozási alapnak ez a növekvő tendenciája egyaránt jellemző a gyengén, a közepesen és a jól gazdálkodó termelőszövetkezetekre.

A jó gazdára jellemző előrelátásnak, a jövő megalapozásának a bizonyítéka, hogy nemcsak területegységenként, hanem a termelési értéken belüli részarányában is növekedett a felhalmozást szolgáló értékrész. 1959-ben a termelési érték 28,6, 1960-ban pedig 31,3 százalékát fordították a termelés bővítésére a Győr megyei tsz-ek. A felhalmozási alapnak az üzemi bruttó jövedelemben kifejezett aránya 1959-ben 40,8, 1960-ban 44.4 százalék volt. Mindez arra mutat, hogy nem-

Digitized by Google

csak a város mezőgazdasági termékekkel való ellátásának, hanem a szocialista bővített újratermelés feltételei megteremtésének az ügye is jó kezekben van a termelőszövetkezetekben.

Mindezeken túlmenően azonban az sem közömbös a szocializmus építése és ezen belül a mezőgazdaság szocialista átszervezésének említett fő céljai szempontjából, hogy az elmúlt két évben, a gazdasági megszilárdítás során hogyan alakultak Győr megyében a termelőszövetkezeti tagok anyagi körülményei. Ennek legfőbb kifejezője a közös gazdaságból eredő összes jövedelem egy főre eső nagyságának fejlődése. 1959-ben a közös munkában részt vett egy-egy szövetkezeti tagra megyei átlagban 8 819 Ft összes jövedelem jutott. 1960-ban ez az összeg már 11,410 Ft-ra emelkedett, a jövedelem évi növekedése tehát majdnem 30 százalék. A személyes fogyasztást szolgáló jövedelem egy főre jutó nagyságának az emelkedése kiterjedt a különböző gazdasági színvonalú termelőszövetkezetek valamennyi kategóriájára, sőt az alsóbb kategóriákban nagyobb arányú volt a növekedés. A gyengén gazdálkodó tsz-ekben 27 százalékkal, a közepes színvonalú tsz-ekben 29,8 százalékkal, a jól gazdálkodó tsz-ekben pedig 18,7 százalékkal több jövedelemhez jutott tavaly a közös munkában résztvevő átlagos szövetkezeti tag. Ez a jelenség közvetlenül összefügg a különböző fejlettségű termelőszövetkezetek termelésszínvonalának kiegyenlítődési folyamatával, melyről az előbbiekben szó volt. Erre mutat az is, hogy 1959-ben a közös munkában részt vevő szövetkezeti tagra a közös gazdaságból átlagosan jutó összes jövedelem a gyenge tsz-ekben a jól gazdálkodók egy tagra jutó jövedelmének 51,2 százalékát, 1960-ban pedig 54,8 százalékát tette ki. A közepes és a jó termelőszövetkezetekben pedig ez az arány 74 százalékról 80,6 százalékra emelkedett. Világosan megmutatkozik tehát a jövedelmek kiegyenlítődésének tendenciája, amely — mint láttuk — a gyenge és közepes tsz-ek hozamszínvonalának a legfejlettebb tsz-eknél nagyobb mérvű növekedésén alapszik, s ennyiben kedvező jelenség. Ugyanakkor magában foglalja ez az élenjáró tsz-ek viszonylagos elmaradását is, melyet még részletesen meg kell vizsgálni, s szövetkezetenként ki kell tűzni és végre kell hajtani az ebből adódó feladatokat. Ugyanígy meg kell vizsgálni azt is, hogy a jellemzett tendencia ellenére túl nagy a fejenkénti jövedelem-különbség a nem nagy számú gyenge tsz-ek rovására.

Megállapíthatjuk, hogy a Győr megyei termelőszövetkezetek a megye mezőgazdaságának szocialista átszervezése óta határozottan és egyértelműen fejlődtek mind a népgazdaság szükségleteinek kielégítése, mind a szocialista bővített újratermelés belső feltételeinek megteremtése, mind pedig a személyes jövedelem biztosítása tekintetében. Egy egész megye kétéves gyakorlati eredményei tehát a legmesszebbmenően igazolják azt, hogy helyes a pártnak a mezőgazdaság szocialista átszervezésére és a termelőszövetkezetek gazdasági és szervezeti megszilárdítására irányuló politikája. Ebben a nagysikerű munkában a párt és a kormány politikai és anyagi támogatása

Digitized by Google

mellett döntő szerepe van a helyi párt- és tanácsi dolgozók és a szövetkezeti parasztok odaadó, szívós munkájának.

II.

Milyen úton érték el eredményeiket a Győr megyei termelőszövetkezetek, melyek megszilárdulásuknak azok a jellemző vonásai, amelyeknek ismerete gyakorlati tanáccsal szolgálhat a megszilárdítás munkája előtt álló termelőszövetkezeteknek és irányító szerveiknek?

Ennek a folyamatnak az első és legfőbb ismérve az, hogy az élő- és holtmunka-befektetések mind tömegükben, mind területegységnyi nagyságukban erőteljesen növekedtek. Másszóval: a Győr megyei termelőszövetkezetek megszilárdítása a *belterjesség fokozása útján ment végbe.* Ezen az általános folyamaton belül növekedett a termelőeszközökkel való ellátottság, amit a szántóegységre jutó beruházott vagyon és termelési tartalékolás nagyságának alakulása mutat. Megyei átlagban a beruházott vagyonnak a szántóterület egységére eső értéke az 1959. évi 1860 Ft-ról 1960-ban 2605 Ft-ra emelkedett. Az állóeszközállomány e 40 százalékos növekedésével együtt a forgóeszközként működő termelőeszközök értéke is 855 Ft-ról 1183 Ft-ra emelkedett területegységenként. Az álló- és forgóeszköz-befektetéseknek ez a jelentős növekedése volt az egyik fő alapja a hozamok emelkedésének a vizsgált két évben. Ugyanígy az álló- és forgóeszköz-befektetés növekvő színvonala egy adott éven belül is növeli az eredményesség színvonalát. A beruházott vagyonnak és a termelésre tartalékolt forgóeszközöknek a szántóterület egységére jutó értéke 1960-ban a megye gyenge termelőszövetkezeteiben 2750 Ft, a közepes termelőszövetkezetekben 3314 Ft, a jól gazdálkodó termelőszövetkezetekben 4290 Ft volt. Az előzőkben láttuk, hogy a befektetéseknek ez a növekvő sora a termelési értéknek is egyre növekvő színvonalát hozta létre.

A befektetések fokozása révén végbemenő megszilárdulási folyamat sokoldalúságáról tanúskodik az a tény, hogy a területegységnyi befektetés-koncentráció valamennyi főbb álló- és forgóeszköz növekedését magába foglalja. Ez a komplex bővülési folyamat egyaránt érvényesül a két évben, valamint egy adott éven belül a gyenge, a közepes és a jó termelőszövetkeztek közötti viszonylatban.

A beruházott vagyon szántóegységre jutó nagysága és %-os megoszlása

Megnevezés	Épületek, gépek és egyéb beruházások		Igás- és tenyészállatok		Továbbtartásra szolgáló növ. állatok		Beruházás, pénzforg. eszközök	Összesen	
	Ft	%	Ft	%	Ft	%	Ft	Ft	Ft
1959 Megyei	1288	69,3	429	23,0	110	5,9	33	1,8	1860
1960 átl.	1761	74,6	438	18,6	117	5,0	43	1,8	2359
gyenge	1235	70,0	400	22,8	113	6,4	14	0,8	1762
1960 közepes	1647	74,1	430	19,3	114	5,1	32	1,5	2223
jó	1898	75,3	448	17,8	210	4,8	54	2,1	2610

Digitized by Google

Valamennyi tényező egyidejű növekedésén belül kiemelkedik az épületek, gépek és egyéb beruházások területegységnyi értékének abszolút és százalékos növekedése mindkét viszonylatban. Ezek az eredmények a nagyüzemi állatférőhelyek létrehozásával és a gépesítés erőteljes ütemével függnek össze, s a gazdasági megszilárdítást bizonyítják. A közös állatállományból 1959-ben 11,8, 1960-ban pedig 18,6 számosállat jutott 100 holdra, s ez az emelkedés a nagyüzemi férőhelyek biztosítását tette a megszilárdítás egyik központi feladatává.

A fő feladatok elsődleges megoldásával egyidőben — a bemutatott állóeszköz-alakuláshoz hasonlóan — az egész termelőeszköz-ellátottság a sokoldalú fejlesztés jegyében ment végbe. Ezzel összefüggésben hangsúlyoznunk kell ezt az objektív követelményt, amelyet a Győr megyei termelőszövetkezetek gyakorlati tapasztalata is igazol, hogy az eredményességet *csak a sokoldalúan végbemenő befektetés-koncentráció* növeli, mely a társadalmi munka különböző tényezői közötti, technikailag meghatározott arányok érvényesülésén alapszik.

A Győr megyei szövetkezeti gazdálkodás megszilárdulása a belső szövetkezeti erők fokozottabb felhasználásán alapszik. Ezt fejezi ki többek között az, hogy a szántóegységenkénti tiszta vagyon értéke egy év alatt 1214 Ft-ról 2233 Ft-ra növekedett. A szövetkezeti alapnak a beruházott vagyonon belüli részaránya 1959 és 1960 között csaknem 24 százalékkal emelkedett. A következő évre forgóalap céljaira tartalékolt eszközök értékéből a saját források aránya 1959-ben 67 százalék volt, 1960-ban 72 százalék. A saját erő fokozott bekapcsolása a gazdasági megszilárdításba az álló- és a forgóeszközök területén egyaránt érvényesült.

A saját szövetkezeti erőforrások fokozott hasznosítása nemcsak a megszilárdítás időbeni alakulására jellemző, hanem a megszilárdulás előrehaladottabb stádiumában lévő termelőszövetkezetek vonatkozásában is. A gazdálkodási színvonal növekedésével ugyanis mind az álló-, mind a forgóalapon belül nő a saját erő részaránya. A beruházott vagyon tehermentes része 1960-ban a gyenge termelőszövetkezetekben 42 százalék, a közepesekben 47,7 százalék, a jókban 51,1 százalék; ugyancsak a tehermentes rész aránya a következő évre tartalékolt eszközök értékében az előbbi sorrendben: 42, 63 és 74 százalék.

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy az állami támogatás mértéke csökkent. Ellenkezőleg, Győr megyében a termelőszövetkezeti gazdálkodás megszilárdulását a saját erőnek és az állami támogatásnak egyidejűleg végbemenő fokozott igénybevétele jellemzi mégpedig úgy, hogy az előbbinek a mértéke az utóbbiét meghaladja. A szövetkezeti alap évi növekedése 50,3 százalékos volt, a beruházási hitelállomány szántóegységre jutó nagysága pedig csak 18,6 százalékkal növekedett. S viszonylagos csökkenés ellenére az állami támogatás a Győr megyei termelőszövetkezetek eredményes megszilárdulásának egyik döntő tényezője volt az elmúlt két év során.

Ez ékes bizonyítéka annak,

Digitized by Google

hogy szocialista államunk a szövetkezetbe való belépés után sem hagyja magukra a dolgozó parasztokat; a rendelkezésre álló anyagi és egyéb eszközökkel segíti a termelőszövetkezetek gazdasági és szervezeti megszilárdulását, hogy azok minél előbb sok árut adó, tagjainak magas életszínvonalat biztosító, fejlett nagyüzemi gazdaságokká váljanak.

Az ország többi megyéjében és termelőszövetkezetében sem lehet más a megszilárdulás útja, mint Győr megyében: a *szövetkezeti és állami erőforrások fokozott hasznosítása az eredményes gazdálkodás érdekében.* A beruházások nem azonnal, hanem hosszú évek során keresztül érvényesítik termelést növelő hatásukat. Ezért káros az, ha — mint az több helyütt tapasztalható — a termelőszövetkezet helytelenül felfogott napi érdekből, azért, hogy bármi áron minél többet oszthasson ki, a beruházások érdekében nem használja ki sem saját erőforrásait, sem az állam támogatását. A Győr megyei termelőszövetkezetek nem ezt teszik. Nagymérvű beruházásokat hajtottak végre, mint azt a beruházott vagyon területegységnyi nagyságának növekedéséből láttuk, jóllehet — a dolog természetéből adódóan, — a termelési érték színvonala a beruházás éveiben nem növekedett rögtön a beruházásokkal egyenlő arányban. Így a 100 Ft beruházási vagyonra jutó termelési érték 1959-ben 152,4 Ft volt, 1960-ban pedig 126,2 Ft-ra csökkent. Nem kétséges azonban, hogy a jelentős mértékű és rendszeres beruházás a későbbi években hatványozottan megtérül a gazdálkodás eredményességének az emelkedésében, mint ahogy a jobban megszilárdult Győr megyei termelőszövetkezetek ma is, éppen magas állóeszköz-ellátottságuk révén, többet és hatékonyabban produkálnak, mint a fejletlenebbek, a termelőeszközökkel kevésbé ellátottak. Ezt igazolja az a tény, hogy a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetekben, amelyekben — mint láttuk — a beruházott vagyon szántóegységnyi nagysága a legkisebb, 100 Ft, beruházott vagyonra 109,1 Ft termelési érték jut, a közepesen gazdálkodókban már 122,3 Ft, jól gazdálkodó termelőszövetkezetekben pedig 130,5 Ft. Itt tehát lényegében a korábbi nagyobb beruházások hatékonyságnövelő szerepe érvényesül, szemben az egyik évről a másikra átkerülő, döntően új, a termelésben csak részben bevont beruházás-többlettel.

A beruházott vagyon hatékonyságának csökkenésében (az elmondottakon kívül) valószínűleg szerepet játszott az is, hogy egyes forgóeszközök növekedése — bár abszolút mértékben jelentős volt — elmarad az állóeszközök növekedésének ütemétől. Ezt látszik igazolni pl. az a tény, hogy 100 Ft beruházott vagyonra jutó forgóeszköz-tartalékolás nagysága a két év viszonylatában valamelyest csökkent. Ezen belül különösen nagy az eltérés az állatsűrűség és a takarmányalap-képzés növekedésének üteme között, az utóbbi rovására. Hangsúlyozzuk azonban, hogy itt csak a takarmánytartalékolásról beszélünk, mert az adott évi termelésből történő takarmány-felhasználásra nincs adatunk.

A Győr megyei megszilárdulás egyik tényezője volt a szövetke-

Digitized by Google

zeti gazdaságok átlagos nagyságának növekedése is. A termelőszövetkezetek területe megyei átlagban az 1959. évi 1167-ről 1960-ban 1283 szántóegységre emelkedett. Mint láttuk, ezzel a területi koncentrációval együttjárt a termelés valamennyi fő tényezőjének a területegységre eső koncentrációja. A belterjesség fokozása alátámasztotta az átlagos terület növekedését, s annak gazdasági alapjául szolgált. A földterületnek és a befektetéseknek ez a kettős, összpontosított folyamata törvényszerűen a gazdálkodás eredményességének fokozásával járt. A megye egészén belül ez az összefüggés a gyenge, a közepes és a jó termelőszövetkezetek csoportjaiban is érvényesült. 1959 és 1960 között a gazdálkodás mindhárom fokozatában nőtt az átlagterület és a belterjesség színvonala, következésképpen kedvezően alakult az eredményesség valamennyi mutatószáma.

Nem ilyen pozitív azonban a szövetkezetek átlagos földterülete növekedésének az eredménye akkor, ha romlik a termelőeszköz-ellátottság. Ha a területnagyság szerint csoportosítjuk Győr-megye termelőszövetkezeteit, akkor kitűnik, hogy az eredményességi mutatószámok a terület növekedésével együtt csökkentek, mert ezzel párhuzamosan csökkent a belterjesség színvonala is. Nem önmagában a területnövekedés, hanem annak gazdasági megalapozatlansága okozta ezt. A Győr megyei gyenge termelőszövetkezetek 1803 szántóegységnyi átlagos területükkel 58,8 százalékkal nagyobb területen gazdálkodnak, mint a jó termelőszövetkezetek, de szántóegységenként 35,9 százalékkal alacsonyabb az állló- és forgóeszközzel való ellátottságuk. Ebből ered, hogy a területegységre jutó termelési értékük is 47,4 százalékkal marad el a jó termelőszövetkezetekétől.

A Győr megyei termelőszövetkezetek tapasztalatai is egyértelműen azt mutatják, hogy ha gazdaságilag megalapozott a földterület üzemi koncentrációja, akkor elősegíti a gazdálkodás megszilárdulását és ezen keresztül eredményességét; ellenkező esetben viszont hátráltatja.

Munkaegységek felhasználásának alakulása a Győr megyei tsz-ekben

Év	Egy szántóegységre jutó munkaegységek száma		
	gyengén,	közepesen	jól
	gazdálkodó termelőszövetkezetekben		
1959.	30,2	33,1	40,9
1960.	32,7	36,9	47,3

A termelőszövetkezetek gazdasági és szervezeti megszilárdításának egyik legfőbb tényezője a munkaerő-gazdálkodás megszilárdítása. E tekintetben az elmúlt két évben a Győr megyei gyakorlatban pozitív és negatív vonásokat is találunk. Kedvező volt

Digitized by Google

az. hogy több élőmunkát használtak fel. Megyei átlagban 1959-ben 35,8, 1960-ban 42,4 munkaegységet fordítottak egy szántóegységre a termelőszövetkezetek. A holtmunka fokozott felhasználásával együtt ez jelentős forrása volt az eredményesség bemutatott növekedésének. Hasonló irányú és hatású volt az élőmunka-ráfordítás alakulása 1959 és 1960 között, és mindkét évben a különböző színvonalon gazdálkodó termelőszövetkezetek összehasonlításában is.

A megyében ez az általános folyamat annál is inkább kedvező jelenség, mert vele egyidejűleg csökkent a munkában résztvevők száma. Megyei átlagban a közös munkában résztvevő egy-egy tagra 1959-ben 8,6 kh, 1960-ban pedig 9,6 kh összes terület jutott. A munkában részt vevő tagok tehát a terület ellátottság növekedésével egyidőben fokozták az egységnyi területen az élőmunka-ráfordítást. Ez természetesen csak úgy valósulhatott meg, hogy jelentősen nőtt az egy szövetkezeti tag által a közös munkában teljesített munkaegységek száma. Megyei átlagban ez a szám 1959-ben 251, 1960-ban 332 munkaegység volt.

Nem ilyen kedvező a kép, ha a munkaerőgazdálkodást nemcsak a munkában részt vevő tagok, hanem valamennyi szövetkezeti tag bekapcsolásával vizsgáljuk, ez a kettő ugyanis jelentősen eltér egymástól. Különösen kedvezőtlen jelenség, hogy ez az eltérés növekvő tendenciájú. A közös munkában részt vevő tagoknak az össztagságon belüli aránya az 1959. évi 93,4 százalékról 1960-ban 82,4 százalékra csökkent. Súlyosbítja a helyzetet, hogy a ténylegesen dolgozó tagok száma 1960-ban nemcsak relatíve, hanem abszolút mennyiségben is csökkent, miközben az összes tagok száma abszolút mértékben nőtt. Ez több okból eredt: idős termelőszövetkezeti tagok nyugdíjba mentek, idős, munkaképtelen egyéni termelők léptek be a szövetkezetekbe, s nem utolsó sorban: a fiatalok egy része elvándorolt a mezőgazdaságból.

Bár a munkában résztvevő tagok számának relatív és abszolút csökkenése kedvezőtlenül befolyásolta az élőmunka-ráfordítást, ezt tavaly részben ellensúlyozta az, hogy a munkában résztvevők több munkát végeztek. Mert tavaly növekedett ugyan a szántóegységre jutó, munkaegységben kifejezett élőmunka-ráfordítás, de ez a 17,3 százalékos növekedés messze elmaradt a termelőeszköz-ellátottságban végbement területegységnyi koncentrációtól.

Az elmondottakon kívül nem kis részben ez magyarázza a holtmunkabefektetések csökkenő hatékonyságát. Kétségtelen, hogy a megyében végbemenő nagyarányú belterjes fejlődés a továbbiakban az élőmunka-felhasználás elé is nagyobb követelményeket állít. E követelmények — az évi munkaegység-teljesítménnyel kifejezett munkaintenzitás indokolt növelése mellett — elsősorban azzal valósulhatnak meg, hogy többen vesznek részt a munkában. Erre a legnagyobb lehetőséget az nyújtja, ha a családtagok az eddiginél sokkal erőteljesebben állnak be a közös munkába. Győr megye átlagában 1959-ben családonként 1,03, 1960-

Digitized by Google

ban 0,94 tag vett részt a közös munkában. Az igen kedvezőtlen 1959. évi helyzet tehát 1960-ban még tovább romlott. Ennek a csökkenő tendenciának a megváltoztatása a szövetkezeti családoknak is legközvetlenebb érdekük. Látható ez abból, hogy tavaly — minthogy egy-egy családból kevesebben vettek részt a közös munkában — az egy családra jutó közös jövedelem alig 18 százalékkal növekedett, holott az egy dolgozó tagra jutó jövedelem ugyanakkor 30 százalékkal emelkedett. A gyenge termelőszövetkezetekben pedig, ahol a közös munkában részt vett tagok családonkénti száma a leginkább csökkent (1,01-ről 0,79-re), a családonkénti közös jövedelem 1959 és 1960 között már 46 Ft-tal csökkent is, bár a munkában részt vett tagokra jutó jövedelem ebben a csoportban 27 százalékkal növekedett.

A munkaerőgazdálkodás megjavítására hasznosítani kell az anyagi érdekeltség, a munkaszervezés és a politikai nevelőmunka valamennyi eszközét, s így minden termelőszövetkezetnek az összes rendelkezésére álló munkaerőt úgy kell kiaknáznia, hogy az élőmunka-ráfordítások és holtmunka-befektetések harmonikusan kapcsolódjanak egymáshoz a belterjes fejlesztés során. Így válnak a termelőszövetkezetek a népgazdaságnak sok árut, a közös gazdaságnak nagy felhalmozási alapot, a tagoknak magas életszínvonalat biztosító, fejlett nagyüzemi gazdaságokká. A Győr megyei termelőszövetkezetek gazdasági és szervezeti megszilárdulásuk révén erre az útra tértek, s eddigi eredményeik alapján bízvást állíthatjuk, hogy viszonylag rövid időn belül még is valósítják ezt a fő célt.

Dr. Markó Lajos

Család és iskola együttműködése a nevelésben

A SZÜLŐI MUNKAKÖZÖSSÉGEK FELADATAIHOZ

Szocialista fejlődésünk jelenlegi szakaszában a gazdasági építőmunka feladatai mellett és azokkal kapcsolatban egyre jobban előtérbe kerülnek az oktatás-nevelés feladatai. E szükségszerűségnek megfelelően az utóbbi 3—4 évben elemi erővel lépett fel a társadalmi igény és érdeklődés a nevelés kérdései iránt. Ezt az érdeklődést tükrözi az elmúlt évek széleskörű pedagógiai propagandája: pedagógiai kiadványok és előadások, a folyóiratok és napilapok népszerű cikkei, a rádió és a televízió nevelési tárgyú adásai. Szorosabbá vált a család és iskola kapcsolata, s megújult a szülők és pedagógusok együttműködésének a tartalma is. Az iskolákban a szülők és pedagógusok munkaközösségei — népszerű nevükön *szülői munkaközösségek* — jelentős szerepet töltenek be a nevelési kultúra fejlesztésében és az egységes nevelés kialakításában. A Művelődésügyi Minisztérium és a Magyar Nők Országos Tanácsa 1959-ben adta ki az „Új utakon a szü-

Digitized by Google

lői munkaközösségek" c. útmutatóját és azóta figyelemre méltó fejlődés ment végbe ezen a téren.

Melyek e munka irányelvei? A szülők különböző támogató mozgalmai 1945 óta nagy jelentőségű szerepet töltöttek be a társadalmi átalakulásunkkal együtt fejlődő iskoláink kibontakoztatásában. Az iskolák újjáépítésének, felszerelésének, a kötelező beiskolázásnak, a fegyelem megszilárdításának, a tanulmányi eredmények megjavításának fontos támaszai voltak, aszerint, hogy mely korszakban milyen feladatok kerültek előtérbe. Az Útmutató — és az azóta megjelent többi tájékoztató kiadvány — a jelenleg adódó feladatok közül első és legfontosabbként a *szülők és pedagógusok szoros együttműködését* jelölte meg. Leszögezte, hogy az iskola és a család egymás nélkül, őszinte, kölcsönös bizalom nélkül eredményesen nem nevelhet. Hangsúlyozta, hogy az egységes nevelés érdekében meg kell erősíteni a tantestületi egységet, szorosabbá kell tenni *a szülők egymás közötti kapcsolatát is.* A szülők közösségét nem iskolaméretekben, hanem osztályonként kell kialakítani. A szülői munkaközösség munkája az egyes osztályokhoz kapcsolódik, így erősebben érvényre juthat az a közös érdeklődés, amely az egy osztályba járó, egy korú gyermekek szülőit *azonos nevelési problémáikkal* összefűzi. A szülők azáltal, hogy egymással is jó kapcsolatot teremtenek, közösséget alkotnak, összehangolják a nevelési követelményeket és módszereiket. Nem mindegy, hogy mit enged, mit tilt, miben segít a gyermekeknek az osztálytárs szülője, pl. szórakozás, öltözködés, magatartás terén. Megnehezíti vagy megkönnyíti egymás számára a nevelést az eltérés, illetve egyeztetés. Az azonos életkori sajátosságokból adódó kérdések konkrétabbá teszik a nevelési megbeszéléseket, közelebb kerülnek a szülők aktuális gondjaihoz. (Ez a felismerés vezette a MNOT Pedagógiai Bizottságát, amikor 1957-től életkorok szerint dolgozta fel és jelentette meg a Szülők Könyvtára sorozat köteteit. Ez a pedagógiai ismeretterjesztésben úttörő kezdeményezés volt. A Szülők Könyvtára sorozat köteteinek egy-egy fejezete gyakran szerepel a szülői értekezletek nevelési tárgyú vitáiban.)

Az osztályban így létrejött szülői közösségek egyik fontos törekvése az volt, hogy egy-egy szülőt ne csak a saját gyermekének elszigetelten szemlélt fejlődése érdekelje, hanem az egész osztályközösségé együtt. Ne csak az vigye az iskolába, hogy mit ért el az én fiam, hanem az is, hogy mit ért el az egész osztály. Lássa világosan a szülő, hogy egyrészt gyermekét csak a közösségen belül, és csak azzal együtt nevelheti, másrészt, hogy *felelős a saját gyermekén kívül annak iskolatársaiért is.* Lássa, hogy társadalmi feladatot teljesít, egy mozgalom tagja, amely azt akarja megvalósítani, hogy az egész társadalom jobban nevelje a felnövekvő nemzedéket. Egy osztály keretében így alakítható ki az a szemlélet, amelyet társadalmi méretekben hirdetünk: az egész felnőtt társadalom felelős az egész felnövekvő ifjú nemzedékért.

A nevelés célját, tartalmát a társadalom céljai, eszményei, ha-

Digitized by Google

ladó szemlélete szabja meg. Tehát pedagógusnak és szülőnek mindenekelőtt az a feladata, hogy ismerje, s mint nevelő elfogadja, magáévá tegye a társadalom céljait, eszményeit, szemléletét és nevelőmunkájában ezek vezessék. A nevelés tehát nem csupán szakmai hozzáértést kíván, nemcsak szeretetet, jószándékot, hanem széles társadalmi, politikai látókört a jelen és jövő feladatainak áttekintését és azokkal való azonosulást. A szülői munkaközösségeknek ma az az alapvető, a korszerű — és hosszú időre szóló — feladata, hogy *segítsék a nevelésnek ezt a magasrendű értelmezését elfogadtatni, végrehajtani.*

Az oktatási rendszerünk továbbfejlesztéséről szóló irányelvek megállapítják: „A gyors társadalmi haladás szükségessé teszi, hogy jobban készítsük fel ifjúságunkat az életre, a szocialista építés gazdasági és kulturális feladatainak megoldására. A ma iskolába kerülő fiatalokat úgy kell nevelni, tanítani, hogy az iskolából kilépve (10—15 év múlva) meg tudjanak felelni a felépült szocialista társadalom igényeinek."

Az ifjúság nevelőinek — tehát a szülőknek is — ahhoz, hogy a célt elérjék —, *világosan kell látniok a szocialista embereszményt.*

Az eszményi, szocialista ember sokoldalúan képzett, tudományos világnézettel, elméleti és gyakorlati tudással, fejlett esztétikai érzékkel, vagyis korszerű műveltséggel rendelkezik. Munkáját hivatásnak tekinti és minden tehetségét beleveti. Egyéni érdeke, egyéni boldogsága összhangban van a társadalom érdekeivel; tud másokért, a közösségért élni és dolgozni. Alkotó, teremtő ember.

E fő vonásokkal jelölt embereszmény formálására kell törekedni mind a családban, mind az iskolában. Ebben az irányban kell hatnia minden nevelő tényezőnek.

A szülői munkaközösségek, az iskola és a társadalom, szülők és pedagógusok ezeket a célkitűzéseket beszéljék meg, hangolják össze ismereteiket és elképzeléseiket, bontsák le a nevelés, oktatás mindennapi, konkrét feladataira is. Együtt vitassák meg, hogy egyéni nevelési céljuk hogyan kerül összhangba a társadalom céljaival és hogyan biztosítják ezáltal a felnövekvő gyermek boldogságát. Együtt alakítsák ki a nevelés legkorszerűbb formáit és módszereit iskolában és családban egyaránt.

Ezért a *szülők és pedagógusok munkaközösségeiben folyó munka* a szó legnemesebb értelmében *társadalomalakító munka.* Makarenkó szavaival élve: „Aki gyermeket nevel, történelmet formál."

Különösen kidomborodik ennek a társadalomalakító munkának a jelentősége, ha végiggondoljuk, hogy a szocialista nevelés céljának, elveinek elfogadtatásához lényegében a felnőttek, elsősorban a *szülők tudatának alakítása* szükséges. Az egységes nevelési célkitűzések és módszerek kialakítása nem könnyű feladat annak ellenére sem, hogy a szocialista embereszmény ilyen határozottan megfogalmazható. A nehézségek fő forrása az a körülmény, hogy rövid idő alatt következett be igen éles fordulat a világnézet, a szemlélet, az erkölcsi követelmények terén; gyors változás követ-

Digitized by Google

kezett be életmód, szokások, igények, ízlés tekintetében; rohamos gyorsasággal fejlődik, növekszik az elsajátítandó új ismeretanyag.

A nevelés az elvek elfogadása, megértése mellett megköveteli az érzelmi melléállást, a szenvedélyt, a hitet is! A nevelőnek, a szülőnek meg kell küzdenie mindazzal, ami érzelmileg, megszokottságával a múlthoz köti és akadályozza a korszerű haladásban. Az ifjúság nevelésében — a tudat formálása összefonódik az érzelmi neveléssel. Ez pedig nem lehet hatásos, ha a nevelőt nem kötik érzelmek mindahhoz, amire nevelni akar. Ha a szülőt és pedagógust élmény, érzelem köti a mi társadalmunkhoz, a mi harcunkhoz, a mi életünkhöz, akkor neveltje, gyermeke hatványozottan kötődik érzelmileg mindehhez. Hisz számára a leghatékonyabb, a minden tekintetben követendő példa: a szülő, a nevelő. Ez a tény fokozott nevelési erőt kölcsönöz, de egyben nagy felelősséget hárít a szülőkre és pedagógusokra. Ma és még hosszú ideig társadalmunk fejlődése, átalakulása küzdelmeken keresztül megy végbe. A múlt és a jelen eszményei, szemlélete harcolnak egymással az egyes emberekben is, társadalmi méretekben is. Ebben a történelmi folyamatban a gyermeknek nem könnyű megtalálnia a helyes utat, az igazi eszményeket, a saját helyét és feladatait az életben. Egyedül a hideg érvek nem hatnak rá, ha nem párosulnak a nevelők: a szülő és a pedagógus érzelmi melléállásával, személyes, őszinte példaadásával. Ezért is fontos, hogy a szülői munkaközösségekben épp a gyermeke iránti szeretetére építve győzzük meg a szülőt a gyermek igazi érdekeiről, a nevelés céltudatosságának jelentőségéről és — ahol kell — társadalmunk igaz célkitűzéseiről.

Alapvető, és a *ma* feladataiból adódó követelmény, hogy a szülőket és pedagógusokat a munkaközösségekben egyenrangú, egyenlő felelősségű nevelőtársaknak tekintsük. Felelősségük a gyermek iránt oszthatatlan. Az elmúlt években gyakran tapasztalt jelenség volt, hogy sok szülő, ha óvodába, vagy iskolába adta a gyermekét, úgy érezte, hogy ezzel együtt átadta a nevelés felelősségét is. Előfordult a másik véglet is. Iskoláinkban egy időben annyira csak az oktatás feladatai uralkodtak, hogy a nevelésért csak a családot tekintették felelősnek. Mindkét álláspont természetesen helytelen. A szülő felelőssége semmit sem csökken a gyermek neveléséért, *teljes* felelősség marad, ha óvodába, vagy iskolába adta, sőt kiegészül azzal a kötelességével, hogy összehangolja a nevelő munkáját az óvoda, illetve iskola munkájával. Az iskola sem tekintheti magát *csak oktató* intézménynek. A pedagógusnak is vállalnia kell a gyermek egész személyisége, tudata, magatartása fejlesztésének, erkölcsi, jellembeli fejlesztésének a feladatát, összehangolva a szülőkkel, támaszkodva a családi nevelésre, s ha kell, befolyásolva azt. Így értendő az egyenlő rangú nevelőtárs.

A szülői munkaközösségekben kialakuló munka színvonala, hatásfoka, jellege mégis erősen függ a pedagógustól, ezért egyenlők között is első az ő felelőssége. Miért? A pedagógus feladata az iskola haladó, szocialista világné-

Digitized by Google

zetét, materialista nevelési elveit hirdetni, a közösségben ezeket az elveket képviselni, a szülőknek szakmai ismereteket, segítséget adni a neveléshez, ismertetni az iskola követelményeit, módszereit. Ha ezt jó felkészültséggel, színvonalasan, és főleg őszinte érzéssel teszi, akkor megadta a jó alapot a munkaközösség helyes, célratörő munkájához. Akkor magával tudja ragadni a szülőket egyrészt arra, hogy az iskola egészének nevelőmunkáját tevékenyen támogassák, másrészt — és ez nem kevésbé fontos —, hogy a családon belül ugyanazokat az elveket és módszereket követve neveljék gyermeküket.

Felbecsülhetetlen jelentőségű a szülők és pedagógusok erős, aktív közösségének hatása a családra. A szülő szaktanácsokat kap nevelési gondjai megoldásához, s ezzel segítséget ahhoz, hogy a gyakran ösztönös nevelési tevékenységet következetes, tudatos módszerekkel váltsa fel. A közösségben egyszerre felismeri, hogy a gyermeke nevelésében tapasztalt problémákra, a gyermek korával járó, tipikusan fellépő nehézségekre közösen könnyebb megtalálni a megoldást. A család befelé fordulását, azt a helyzetet, hogy a gyermek nevelését csak belső ügyének tekinti, feloldja a közösség hatása. A látókör kitágul, társadalmivá szélesedik. A szülő megérti, hogy gyermeke épp annyira a társadalomé is, mint amennyire az övé, megérti, hogy szülői felelőssége egyben a társadalom iránti felelősség is, amelynek fejlődésével, igényeivel saját magának, családi életének és nevelői tevékenységének lépést kell tartania.

A szülők és pedagógusok együttműködésének azonban csak egyik terepe, színhelye a család, csak egyik feladata a család nevelőmunkájának befolyásolása. Másik feladatkör: a szülők közösségének kell az iskolára hatnia, ott a társadalom támogatását és ellenőrzését érvényesítenie.

A szülő az iskolában a társadalmat képviseli. Nem az egyes szülő, hanem a szülők kollektívája, az osztály, vagy adott esetben az iskola összes szülői. Ez a kollektíva, a legnagyobb valószínűség szerint, helyesen befolyásolja az iskola munkáját és a szó legjobb értelmében érvényesíti a társadalom ellenőrzését az iskola felett. Ez nem más, mint hogy az iskolát a társadalom a magáénak érzi, figyel rá, a maga céljainak megfelelően fejleszti és támogatja. Csak a társadalom segíthet a maga képére formálni az iskolát, de a szülő csak akkor támogathatja igazán az iskola munkáját, ha elsőrendű társadalmi kötelességének azt látja, hogy az iskolával összehangolva nevelje otthon a gyermekét.

Különösen világossá válik a *szülői munkaközösségek e feladata most, az iskolareform megvalósításának időszakában.* A reform célkitűzése ismeretes: kerüljön közelebb az iskola a gyakorlathoz, a termeléshez; igazítsa tantervét a korszerű műveltség követelményeihez, szolgálja tervszerűen a szocialista világnézet és erkölcs kialakítását.

Hruscsov elvtárs a Szovjetunió pedagógusainak legutóbbi kongresszusán igen tömören fogalmazta meg a nevelés jelenlegi feladatát: „A társadalom átalakításának hatalmas feladatai kiterjedt ismereteket, ezermester ke-

Digitized by Google

zet és forró szívet kívánnak az ifjúságtól".

A szocializmust építő társadalom tagja elé állított követelmények: a korszerű, sokoldalú műveltség, a jártasság a gyakorlati munkában, és a „forró szív", az új erkölcs és világnézet —, tehát egységben vannak a társadalom átalakításának a feladatával, annak feltételei s egyben következményei is.

Ma világosabb mint valaha, hogy a nevelés a jövőjét alakító egész társadalom közös ügye, s fejlődésünk olyan szakaszához értünk, amikor szorosabb összhangba kell hozni a nevelést és a szocializmus építésének a feladatait.

A szülői munkaközösségek tevékenységén belül a mostani szakaszban a legfontosabbak a szülők és pedagógusok értekezletei, megbeszélései, azok az alkalmak tehát, ahol a korszerű családi és iskolai nevelés összhangja kialakítható.

A család és iskola kapcsolatának követelményét és az ezen belül adódó feladatokat közvéleményünk igen széles körben megértette. Ezt bizonyítja a szülői értekezleteken megjelent szülők számának nagy emelkedése, amely az iskolareformot tárgyaló értekezleteken érte el a csúcsot. Megmutatkozott ez a szülők iskolát, nevelést támogató aktív tevékenységében, a családlátogatások számának növekedésében és abban is, hogy egyre több olyan szülő—pedagógus osztályértekezletről van tudomásunk, ahol a nevelés kérdéseit igen konkréten, az őszinte bizalom légkörében tárgyalják. A témaválasztás sokrétű lett. Egyre gyakoribb, hogy a pedagógus ismertette az adott osztály, illetve csoport követelményeit a tanulás és a magatartás terén. A követelmények egyeztetése, az elismerés, jutalmazás, büntetés módszereinek összehangolása is témája a szülői értekezleteknek. Segíti a szülőket abban, hogy felismerjék az esetleg túlzott engedékenységből, vagy túlzott szigorúságból származó nevelési hibákat. A büntetés régi helytelen módszerei helyett (mint pl. a verés) megismerik a modern pedagógia eszközeit. Beszél a pedagógus az elért eredményekről, az ifjúsági szervezet munkájának pedagógiai jelentőségéről. Sorra veszik az értekezletek a gyermekek életkori sajátosságait, a világnézeti, erkölcsi, esztétikai, testi nevelés kérdéseit. Fontos témái a szülők és pedagógusok megbeszéléseinek a munkára nevelés, a pályaválasztás, a korszerű műveltség követelményei. Igyekeznek kialakítani, hogy a gyermek képességeit, tudását, tulajdonságait egyformán lássa és értékelje szülő és pedagógus, összehangoltan segítsék és indítsák el az életbe. Nagy szerepük van a szülői értekezleteknek abban, hogy a társadalom olyan gyorsan megértette a munkára nevelés jelentőségét, mind a gyermekek, mind az egész társadalom szempontjából. Segítenek abban is, hogy az idealista világnézetű szülő megismerje az iskola tudományos materialista szellemű oktató-nevelő munkáját és gyermeke érdekében ezen a téren is igyekezzék csökkenteni az ellentmondásokat.

A szülők egyre bátrabban, nyíltabban, egyre nagyobb bizalommal beszélnek a családban felmerülő nevelési gondjaikról. Erősödik a felismerés, hogy a

Digitized by Google

problémák őszinte feltárása nem árt, hanem segít a gyermekeknek.

Úgy értékelhetjük, hogy a munkaközösségekben, ha még nem is mindenütt, de az ország igen sok iskolájában, óvodájában alapvető változás ment végbe és a további fejlődés is biztatónak látszik.

Vannak azonban hátráltató jelenségek is. Az egyik, hogy nem egy helyen, a szülők összejönnek ugyan, de az osztályértekezlet tartalma felszínes, csak az egyéni osztályzatok, néhány anyagi kérdés merül fel, esetleg bizonyos irányelveket formálisan ismertetnek. Ilyen helyen a pedagógus még nem ismerte fel, sőt, lebecsüli a szülőkkel való együttműködés jelentőségét. Ilyenkor természetesen a szülők is passzivitással, közönnyel reagálnak.

Előfordul az is, hogy a jól felkészült osztályfőnök, vagy óvónő elmélyült bevezetője után mégsem alakul ki eleven vita a szülők részéről. Itt még nem alakulhatott ki a bizalom légköre, a szülők tartózkodnak az őszinte vélemény nyilvánításától, nem érdeklődnek a közösség kérdései iránt. Az osztályelnök ezekben az esetekben rendszerint még nem tudta megfelelően előkészíteni a vitát, nem ismeri annyira a szülőket, a felmerült problémákat, hogy biztosíthatná azok feltárását, megvitatását is.

Az összeforrott osztályközösség kialakításának egyik objektív nehézsége az, hogy egy iskolai évadban meglehetősen korlátozott lehet csak az összejövetelek száma (4—8 alkalom), egy év alatt tehát valóban nehéz kialakítani a szülők és pedagógusok összehangolt együttműködését. De ha ennek a munkának a folyamatát az óvodától a középiskola végéig egységben tekintjük, vagy legalább a nyolc általános osztályt és a négy középiskolát egy-egy egységként fogjuk fel, ezalatt már jól elképzelhető mind a jól felépített nevelési ismeretterjesztés a szülők között, mind pedig a jól összehangolt, őszinte osztályközösség kialakítása. Ennyi idő alatt megvalósítható, hogy a szülők megismerjék egymást és a pedagógust, a pedagógus eljusson a családi környezetbe is, a szülők megismerjék az iskola nevelőtestületét, sorra napirendre kerüljenek az osztály tanulóközössége és a családi nevelés problémái, feloldódjék a tartózkodás, az álszemérem, a „kényes" kérdésektől való félelem, a szülők túljussanak a „mi közünk az én gyermekemhez" magatartáson és a munkaközösség megtalálja az oktatás-nevelés támogatásának jó és szükséges formáit is.

Iskoláink fejlődése, az új nemzedék nevelése szempontjából hatalmas lehetőségek rejlenek a szülői munkaközösségek hálózatában. De nem lebecsülendő ez a lehetőség a felnőtt társadalom tudatának alakítása és pedagógiai kultúrájának emelése szempontjából sem.

A szülői munkaközösségek nemcsak a magyar iskolákban működnek. Nagy jelentőséget tulajdonítanak a Szovjetunióban az iskolákban működő szülőbizottságoknak, amelyek célkitűzései, s munkájuk jellege hasonlóságot mutat a miénkkel. A többi szocialista országban is működnek hasonló intézmények, lényegében azonos, legfeljebb részleteiben eltérő sa-

Digitized by Google

játos feladatokkal. A nyugati országok természetesen más tartalommal, de ugyancsak a nevelési célkitűzések érdekében működtetik a szülői munkaközösségeknek megfelelő bizottságokat, amint erről a Családvédelmi Szervek Nemzetközi Uniójának Tanár—Szülő Kapcsolatok Bizottsága által 1959 novemberében Párizsban megtartott európai konferenciája jegyzőkönyvéből értesülhettünk.

Talán nem érdektelen kitérnünk a szülői munkaközösségek irányításának a kérdéseire. A munkaközösségekben megtestesül az állami irányítás alatt levő iskola és a társadalom képviselőinek, a szülőknek az együttműködése. A pedagógusoknak az államtól kapott feladata tehát a társadalommal való szoros együttműködés. A szülők viszont, mint az iskola mellett működő társadalmi mozgalom képviselői vesznek részt ebben a munkában. Nem véletlen tehát, hogy az állam (Művelődési Minisztérium) és a társadalmi mozgalom (Magyar Nők Országos Tanácsa) összehangolt irányítása érvényesül a munkaközösségekben. Mivel a cél azonos, az állami utasításnak és a társadalmi irányelveknek, propagandának teljesen összehangoltan, egy ütemben kell elindulniuk és lejutniuk egészen az osztályokig. Ezt nevezzük a szülői munkaközösségek összehangolt, összefonódott irányításának, melyet a Művelődési Minisztérium és a Magyar Nők Országos Tanácsa, az osztályfőnökök és az osztályelnökök közösen valósítanak meg.

De ha az irányításnak van is egy bizonyos laza szervezeti hálózata, a szülői munkaközösségeket mindig *mozgalomnak* kell tekintenünk. Mozgalomnak, amely azt hirdeti, hogy az egységes szocialista nevelést csak az egész társadalom együtt valósíthatja meg, azáltal, hogy fokról fokra olyan feltételeket, olyan iskolákat, olyan családokig hatoló pedagógiai kultúrát teremt, amelyek elősegítik, biztosítják nevelési célkitűzéseink megvalósítását.

Ortutay Zsuzsa

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

A Francia Kommunista Párt XVI. kongresszusa

A Francia Kommunista Párt Saint-Denis-ben, a francia királyok volt székhelyén tartotta XVI. kongresszusát. De ebben a városban már régóta a nép a „király", a nép az úr. Talán sehol sem oly kiáltóak a társadalmi ellentétek, mint Saint-Denisben, amely egyrészt az uralkodó osztályok — tegnap a feudális urak, ma a monopóliumok — szimbóluma, másrészt a nagy munkásharcok fellegvára. Maurice Thorez joggal mondhatta, amikor ebben a városban ünnepelték a Francia Kommunista Párt 40. évfordulóját: „Pártunk legszebb virága, a vörösövezet virága ez a város, amelyet meghódítottak a kommunizmus eszméi."

Saint-Denis... Ez az a város, amelyben Paul Eluard, a költő született, s ahol életének utolsó éveiben otthonra talált Degeyter, az Internacionálénak, annak a dalnak a szerzője, amely ma végig visszhangzik a világon. Jelkép, hogy a Francia Kommunista Párt XVI. kongresszusa ebben a lelkes, bátor városban ülésezett, amely a jövőbe mutató legrégebbi és legmélyebben gyökerező hagyományaink letéteményese. Igaz, a háború és az elnyomás erői még léteznek, de éppen Saint-Denis egyik lakója, Paul Eluard elvtárs mondotta: „Legyűrjük őket". Bizonyos, hogy a francia munkásosztály legyőzi őket. A XVI. kongresszust áthatotta ez a bizakodás.

A kongresszus néhány nappal a pártütő tábornokok lázadása után ült össze, azután hogy Franciaország dolgozóinak a fasizmus útját álló fellépése eredményeként e lázadás vereséget szenvedett.

E tények igazolását adták annak, hogy helyes volt a Francia Kommunista Párt értékelése, amely szerint a gaullista hatalom a tőkés monopóliumok fokozott uralmának kifejezője. A helyzet további alakulása pedig ismét bizonyítja, hogy a demokrácia megujhodásának, fejlesztésének programja — amelyet az 1959-es XV. pártkongresszus fogadott el — mennyire időszerű, mennyire megfelel annak a véleménynek és igénynek, amelyet a franciák egyre növekvő számban tesznek magukévá.

Franciaország demokratikus jövőjének problémája egyre élesebben vetődik fel. De Gaulle ugyanis az áruló tábornokok által kirobbantott algériai puccsot személyes hatalmának növelésére használja fel. Az alkotmánynak — a teljhatalmat jelentő — 16. cikkelyét alkalmazza úgy, ahogy ezt az 1960 januári lázadás idején tette. A francia munkásosztály számára tehát változatlan a fő célkitűzés: harc a személyi ha-

Digitized by Google

talom ellen, harc a demokrácia megújhodásáért, illetve továbbfejlesztéséért.

A Központi Bizottság beszámolója, amelyet Waldeck Rochet adott elő, s amely a kongresszus munkájának alapjául szolgált, a pártszervezetek tapasztalatainak összegezése, a problémák tudományos elemzése volt.

Waldeck Rochet a beszámoló során ismételten aláhúzta, hogy a legutóbbi időszak egyik legjellemzőbb eseménye az algíri fasiszta katonai lázadás, illetve annak gyors összeomlása volt. Hangsúlyozta, hogy a puccs veresége a francia munkásosztály, a nép harcának köszönhető. A francia nép átütő erejű mozgósítása — amelyben a kommunista párt tevékenyen közreműködött — eredményezte a fasiszta lázadás gyors összeomlását, minthogy a pártütők nem találtak támaszra a népnél, el voltak szigetelve. Döntő jelentőségű volt a kommunista párt szerepe. Április 22-én, szombaton az első óráktól kezdve a párt Politikai Bizottsága riadóztatta a munkásosztályt, arra biztatta, hogy mindenekelőtt saját erejére számítson. A párt felhívta a munkásságot az azonnali válaszadásra, a harci módszerek valamennyi formáját igénybevevő, egységes akcióra, hogy követeljék a lázadás felszámolását, szervezőinek és értelmi szerzőinek szigorú megbüntetését.

A Központi Bizottság beszámolója joggal húzta alá, hogy a legutóbbi események teljes mértékben igazolták a kommunista párt régebben kidolgozott elemzéseit. Már a XIV. kongresszus kimutatta, hogy az algériai háború fő oka: a nagyburzsoázia képtelensége arra, hogy felszámolja a legfőbb kórokozót, a gyarmatosítást. A kongresszus elemzése szerint a francia gyarmatosításnak két tendenciájával állunk szemben.

1. Az ultrák segítségével fenntartani a gyarmatosítás régi formáit a „Francia-Algéria" keretében.

2. De Gaulle segítségével olyan kiutat találni a háborúból, amely előnyös a szaharai kőolaj és Algéria más természeti kincseinek kiaknázásában érdekelt tőkés monopóliumok számára.

A kommunista párt ennek az elemzésnek az alapján állapította meg, hogy ha a gaullista hatalom politikája különbözik is az ultrákétól, e politika szintén a háború továbbfolytatását célozza, mert — szembeszegülve az algériai nép nemzeti követeléseivel, a függetlenséggel — kedvez a gyarmati háborúból táplálkozó fasiszta tevékenységnek. Emlékeztetni kell arra, hogy 1960 januárjában — a második fasiszta puccs idején — a kommunista párt a fasiszta felforgatás fenyegetése ellen mozgósítva a néptömegeket, egyidejűleg leleplezte a gaullista hatalomnak az ultrákkal cinkosságot vállaló rokonszenvező tevékenységét, nem tévesztette szem elől azt, hogy a gaullista hatalom — állam-monopolista jellegéből és politikájából kifolyólag — kedvez a pártütőknek, a fasizmusnak nyit kaput. Mindezt megerősítették az utóbbi esztendő tényei: a kormány cinkos tevékenysége volt ismét az, amely lehetővé tette, hogy a pártütők immár a harmadik puccsot robbantsák ki. Az események azonban nem ismétlődnek meg teljesen azonos formában. Ezért a legutóbbi idők küzdelmeiből új tanulságok vonhatók le.

Digitized by Google

A kongresszus tanácskozásai, a küldöttek felszólalásai ebben a vonatkozásban számos példával szolgálnak. Az áprilisi nagy napok egyik tanulsága az volt, hogy amikor a széles tömegek egységre lépve indulnak harcba, akkor a tömegmozgalom elsöpri azt az ellenállást, amelyet egyes politikai szervezetek vezetőségei tanúsítanak az egységfronttal szemben. Ez a tény pedig ismét megerősíti a kommunista párt egységfrontpolitikájának helyes vonalát.

Egy másik tanulság az, hogy a dolgozók újabb rétegei ismerték fel saját szerepüket. Naiv, sőt veszélyes lenne természetesen azt hinni, hogy a De Gaulle iránt táplált illúziók már teljesen szertefoszlottak. Ez a tévedés akadályozná a kommunistákat abban, hogy felmérjék a további erőfeszítések fontosságát. De meg kell állapítani, hogy újabb dolgozó rétegek ismerték fel: nem helyes, hogy egyetlen emberre bízzák magukat, illetve az országos problémák megoldását. Megértették, hogy a munkásosztálynak, a népnek mindenekelőtt saját erejére kell támaszkodnia.

Az utóbbi események harmadik nagy tanulsága az a fontos szerep, amelyet a behívott katonák töltöttek be a pártütő tisztek elleni harcban. Ez is teljes mértékben igazolja a kommunista állásfoglalást a hadseregben végzett tömegmunka fontosságáról. A kongresszuson felolvasott megható levelek tanúsága szerint is a fiatal kommunista katonák bajtársaik között jó munkát végeztek, nemcsak egyszerűen a pártütő tisztek elleni harcban, de a béke javára is. A küzdelem az ultra-fisztek ellen — tehát a háború mindenáron való folytatásának hívei ellen — szükségszerűen elvezet ugyanis a béketárgyalásokat követelő akciókhoz.

A fasiszta lázadás összeomlása után a párt Politikai Bizottsága, majd a Központi Bizottság levonta az eseményekből a tanulságokat és felhívásában meghatározta a következő azonnali követeléseket:

1. Szigorúan megbüntetni a puccs szervezőit és cinkostársaikat, határozottan megtisztítani a hadsereget és a rendőrséget, megvédeni a demokratikus szabadságjogokat;

2. Időhúzás nélkül tárgyalásokat kezdeni az Algériai Köztársaság ideiglenes kormányával az algériai nép szabad önrendelkezési jogának elismerése alapján.

A megismétlődő algériai lázadások azt bizonyítják, hogy a gyarmati hadsereg természetszerűleg a polgárháború hadseregévé, népellenes hadsereggé változik át. Ez a tény adja meg a teljes értékét annak a jelszónak, hogy meg kell szüntetni a hadsereg zsoldos-jellegét úgy, ahogy azt a kommunista párt a demokratikus és nemzeti megújhodás programjában követeli.

Waldeck Rochet, a Központi Bizottság beszámolójában hangsúlyozta, hogy a béke kikényszerítésének lehetőségei növekedtek. Ha De Gaulle harmadik éve folytatja is a háborút, nem volt képes fenntartani kezdetben hangoztatott álláspontját. Míg 1958-ban ő maga beszélt a „Francia-Algériáról", kijelentve, hogy a pacifikálást (katonai tisztogató hadműveletek. — A szerk.) a végsőkig folytatják, 1959 szeptemberében — ha csak szavak-

Digitized by Google

ban is — de már elismerte az algériaiak önrendelkezési jogát. A múlt év márciusában pedig kénytelen volt elvben elfogadni az Algériai Köztársaság ideiglenes kormányával való tárgyalást. A kommunista párt ezt a tényt a béke kétségtelen sikereként értékelte. Bizonyos, hogy ezek az első lényeges sikerek az algériai nép hősi harcának és az ideiglenes kormány körüli felzárkózásnak voltak köszönhetők. E sikerekben egyúttal része van annak a széleskörű nemzetközi támogatásnak, amelyet a szocialista tábor, Afrika és Ázsia független országai, a nemzetközi munkásmozgalom és a világ haladó közvéleménye nyújtott az algériai függetlenség ügyének. Ez a támogatás kifejezésre jutott az ENSZ-ben elfogadott határozatban is, amely 63 ország szavazatával, tehát a tagállamok döntő többségének akaratára jött létre. E sikerek végül annak a növekvő ellenállásnak köszönhetők, amelyet Franciaország népe tanúsít a háborúval szemben, a néptömegek egységes harca fejlődésének, hogy kikényszerítse a tárgyalásokon alapuló békét.

Ha e három tényező minden kétséget kizáróan rá is kényszerítette De Gaullet, hogy elfogadja a tárgyalások elvét, s hogy beleegyezzék bizonyos változásokba, a tábornok tovább ravaszkodik. Miután 1960 júniusában megbuktatta a Melun-i tárgyalásokat, megtorpedózta az eredetileg április 7-re tervezett eviani találkozót is, azzal a bejelentésével, hogy az Algériai Köztársaság ideiglenes kormányával egyidejűleg más algériai irányzatok képviselőivel is tárgyalni akar, beleértve Messali Hadj-ot, a francia gyarmatosítók kiszolgálóját.

A tárgyalások Evianban mégis megindultak. Szükséges e tény fontosságát aláhúzni, bármit hozzon is a jövő. Természetesen még túl korai lenne e tárgyalásokról véleményt mondani. A legkomolyabb megfigyelők pillanatnyilag nagyon óvatosak. Az algériaiak — a maguk részéről — kétségtelenül elégedettek, hiszen nagyon régen várták a tárgyalások megindulásának pillanatát, hogy a nemzetközi közvélemény előtt vitathassák meg népük nagy problémáit. A tárgyalásra irányuló erős szándékuk magyarázza azt, hogy bármennyire is meg lett volna az okuk élesen reagálni De Gaulle tábornok legutóbbi kijelentéseire — inkább hallgattak. Minden kérdésre, amelyet ebben a tárgykörben hozzájuk intéztek — még mielőtt a tárgyalások megindulásának időpontja ismertté vált — azt felelték: „Mindezt majd meglátjuk Evianban".

Hivatalosan a két fél Evianban az önrendelkezési jogról tárgyal. Immár két éve, hogy De Gaulle tábornok bevetette a köztudatba az önrendelkezés formuláját. Annakidején ezt a tényt pozitívan értékelték. S az elmúlt két esztendő alatt a francia kormány részéről valóban szüntelenül az önrendelkezésről beszéltek. Amikor azonban már Evianba készültek, francia részről új formulát dobtak be a köztudatban: a társulást.

Mit jelent ez? Boumendjel—Pompidou között lezajlott előzetes megbeszélések során erről nem volt szó. Ezeken a megbeszéléseken csak a jövőbeli francia—algériai gazdasági, p[illegible]

Digitized by Google

és kulturális kapcsolatok kérdéseit érintették. Ma pedig az eviani konferencia Párizsban szűkreszabott lehetőségeit a társulás elfogadásában, vagy visszautasításában összegezik. Társulás, vagy Algéria felosztása, illetve Algéria Ferhat Abbasz kormánya nélkül, vagy pedig egy harmadik erő közreműködésével. Ezek az alternatívák — s ezt szükséges hangsúlyozni — nem újak. Csak persze találni kell olyan arab politikai vezetőket, akik ilyen politikával meg tudják nyerni a lakosság bizalmát. Elképzelheti-e De Gaulle, hogy Algéria casbah-i (arab negyedei. A szerk.) készek arra, hogy őt éltessék? Hiszen Algériában az egyre ismétlődő tüntetések során a „Függetlenséget!" és „Az Algériai Köztársaság ideiglenes kormányát a hatalomra!" kiáltásoktól visszhangoznak a falak. Ez arra kellene, hogy vezesse a francia kormánykörököt: hagyjanak fel ábrándjaikkal.

Tulajdonképpen miben is állna a „társulás?" Az algériaiak, maguk nem tudnak róla semmit. Ami De Gaulle tábornok nyilatkozataiból kivehető, az a következőkben foglalható össze:

1. Elnöki rendszer, amely nemcsak hogy fenntartaná a francia uralmat a gazdasági élet és a közoktatás nagy része felett, de olyan közös honvédelmet hozna létre, amely véglegesítené Algériában a francia csapatok jelenlétét.

2. Katonai támaszpontok fenntartása.

3. Az Algériában élő népközösségek szerves együttműködése. Ez utóbbi a gyakorlatban azt jelentené, hogy mindazok az európai származású lakosok, akik nem hajlandók felvenni az algériai állampolgárságot, ugyanolyan politikai és gazdasági jogokkal rendelkeznének, mint az algériaiak, tekintve, hogy ők egy külön közösséget alkotnak. Ezeket a terveket természetesen még a tárgyalások előtt kidolgozták. Ami azonban súlyosbítja a helyzetet, az az, hogy a francia küldöttség követelheti, hogy a tárgyalások ebben az értelemben folyjanak.

Az egyoldalú „fegyverszünet" látványos párizsi bejelentése azt a célt szolgálta, hogy elkápráztassa a francia és a nemzetközi közvéleményt. Vajon e lépés nem azt volt hivatva elhitetni, hogy az olyannyira kívánt békét már elérték, mielőtt még az egyezményt megkötötték volna? Az algériai vezetők azt mondják, provokációról van szó, mivelhogy a francia kormány tökéletesen ismerte az algériai álláspontot ebben a kérdésben. A Pompidou—Boumendjel között lezajlott előzetes megbeszélések óta a francia kormány tudta, hogy akár csak egyoldalú tűzszünet is kizárólag a politikai megegyezés eredményeként jöhet létre. De hát ha ismerték az algériai álláspontot, miért manővereznek így? „Mi azért jöttünk Evianba, hogy az önrendelkezésről tárgyaljunk" — mondják az algériai vezetők. Ezt az elvet mindkét fél elfogadta, miért nem azzal kezdjük tehát, hogy megvizsgáljuk, ki mit ért az algériai nép önrendelkezési jogán? A francia körök Evianban mégis azt mondják, hogy „nem folytathatjuk a tárgyalásokat, ha nem vetünk véget a hadműveleteknek". Másszóval: a tűzszünet az, amiről tárgyalni kell, tekintve, hogy ez nem választható el a

Digitized by Google

probléma egészétől. De a francia delegáció tehát úgy tesz, mintha elfelejtené, hogy a tárgyalások az önrendelkezés elvének alkalmazásán kezdődtek, azon az elven, amelyet lojálisan kell megvalósítani.

Az FKP XVI. kongresszusának beszámolója hangsúlyozta: hét évi háború után a tapasztalat megmutatta, hogy csakis a szabad önrendelkezésre és a függetlenségre épülhetnek Franciaország és a független Algériai Köztársaság kapcsolatai, az együttműködés olyan új kapcsolatai tehát, amelyek a két ország jogegyenlőségén és kölcsönös előnyén alapulnak.

A kongresszus munkája során nagy helyet szentelt a gaulleista rendszer, vagyis a nagymonopóliumok uralma elemzésének. De Gaulle kormánya, s azok a „szakértői csoportok", amelyekkel körülveszi magát, a nagy finánctőke közvetlen képviselői. Gazdasági politikájuk a nagy részvénytársaságoknak és a monopóliumoknak kedvez. A kongresszus számos küldöttje beszélt hozzászólásában azokról a kedvezményekről, amelyeket az állam adott a nagytőkének adómentesség, szubvenciók és vámkedvezmények formájában. Az ipari termelés növekedése is, amely helyenként látványos méreteket öltött — csupán a monopolista iparvállalatokra jellemző. Ugyanakkor a monopóliumokhoz nem tartozó gyárak termelése vagy stagnál, vagy éppen visszaesik. A széntermelés szüntelenül csökken, egyre újabb aknákat zárnak be, a bányászok létszámát csökkentik. Mind nagyobb méreteket ölt a hajóépítő ipar válsága, s tanúi vagyunk a repülőgépipar felszámolására irányuló politikának. A nagy vállalatok tőkevolumene 1960-ban, 1959-hez képest, átlagosan 14 százalékkal növekedett, míg a kis vállalatoké ugyanezen idő alatt csak 4—5 százalékkal. A profit emelkedésének ugyanez a tendenciája. Másrészt Franciaország belépése az Európai Közös Piacba — amelynek káros következményeit Franciaország számára a XV. kongresszus leplezte le — még jobban fokozta a koncentrációt és a vállalatok fúziójának folyamatát. A gaulleista hatalom létrejötte előtt évente átlagban hatvanra becsülhető a fúziók száma. 1958-ban számuk már 541, 1959-ben és 1960-ban 931 volt. A XVI. kongresszus joggal állapította meg, hogy a monopóliumok hatalma aláássa a francia gazdaság jövőjét; kedvez a külföldről jövő tőkebefektetéseknek: De Gaulle hatalomrajutása óta az amerikai befektetések volumene csaknem megkétszereződött.

A káros következmények megmutatkoznak szociális téren is. A viszonylag legkedvezőbb helyzetben lévő iparvidékek kongresszusi küldöttei is megállapították, hogy két év óta egyre fokozódott a gaulleista offenzíva abból a célból, hogy a munkásosztállyal, továbbá a városok és falvak középrétegeivel fizettessék meg a kormánypolitika költségeit, amelyre az algériai háború folytatása és fokozása, az atom-ütőerővel súlyosbított, végletekig menő fegyverkezés és a tőkés profitok megsokszorozása a jellemző.

Az a politika, amelyet a „takarékosság, az áldozathozatal" politikájának kereszteltek el, lényegében a dolgozókat sújtotta, mint ahogy ezt nemrégiben egy U. N. R.-párti (gaulleista párt. —

Digitized by Google

A szerk.) miniszter is bevallotta. Két év óta mindent megtettek, hogy rögzítsék a béreket, s hogy — az árak és a lakbérek állandó emelése útján is — csökkentsék a vásárlóerőt. A harcok során kivívott béremelések ellenére, ma a dolgozók vásárlóereje 8—12 százalékkal alacsonyabb, mint 1957-ben, a kiöregedett dolgozók helyzete pedig szintén egyre súlyosabb. Rosszabbodtak az állami tisztviselők életfeltételei. Ami a kisparaszti gazdaságokat illeti — azokat tehát, amelyek termelékenységüket nem tudták a kapitalista mezőgazdasági nagyüzemekéhez hasonló ütemben növelni — vásárlóerejük 1959-ben szintén fokozott mértékben csökkent. Ennek oka bizonyos mezőgazdasági termékek árának csökkentése, illetve az iparcikkek árának emelése. Ezenkívül a monopóliumok egyetértésben a nagybirtokosokkal, fokozták a gazdasági nyomást, hogy a következő években több mint 800 000 kis- és középgazdaságot sajátíthassanak ki.

A gaulleista hatalom nagy mértékben emelte az adókat, sújtva ezzel a munkásosztályt és a középrétegeket. Az adók teljes összegének 66 százaléka közvetett adókból, 30 százaléka közvetlen adókból származik, és csupán 4 százaléka a vagyonra kivetett adó. 1961-ben 1959-hez képest az adók globális összege több mint 25 százalékkal növekedett.

A kommunista párt XVI. kongresszusa bebizonyította, hogy gaulleista politika minden vonatkozásában a monopóliumok politikája. Reakciós politika ez teljes egészében és ellentétes a francia érdekekkel.

A gaulleista kormány nacionalista demagógiájának az a célja, hogy leplezze politikájának nemzetellenes jellegét. Az a nyilvános megvetés, amelyet a gaulleista kormány tanúsít az ENSZ-szel szemben, tovább súlyosbítja Franciaország elszigeteltségét. A kormány algériai politikáját az ENSZ közgyűlésének többsége elítélte. Az atomütőerő létrehozása, a bonni Németország revansistáival való szövetség, az amerikai katonai támaszpontok fenntartása francia földön: mindez ellentétes Franciaország érdekeivel. De Gaulle külpolitikája elfordul azoktól a jelenlegi lehetőségektől, amelyeket a leszerelés s a nemzetközi enyhülés nyújthatna. A gaulleista kormány eltökélten megmarad az Atlanti Szövetség, s az Adenauer-féle Európa kötelékében. Az Egyesült Államok uszályában haladva a francia kormány is vonakodik elismerni a népi Kínát, s változatlanul részt vesz a SEATO tevékenységében. E politika nemzetellenes jellege világosan megmutatkozott akkor is, amikor De Gaulle segített Eisenhowernak 1960. májusában a csúcsértekezlet megtorpedózásában, s amikor a legaktívabban támogatta Kongóban a gyarmatosító, haladásellenes erőket.

Waldeck Rochet beszámolójában kimutatta, hogy a gaulleista kormány abban a törekvésében, hogy letörje az osztálypolitikájával szemben fellépő ellenállást — még jobban fokozta hatalmának önkényes jellegét: a köztársaságellenes alkotmány minden hatalmat egy ember kezébe helyezett. Az alkotmány elfogadtatása óta újabb önkényes intézkedésekkel növelte az egyszemélyi hatalmat. 1960. februárjában — az algériai fasiszta lázadás ürügyén — a kor-

Digitized by Google

mány teljhatalmat adott önmagának és nyíltan kijelentette, hogy a demokratikus jogok ártanak a rendszernek. Az újságok elkobzásának eseteit már föl sem lehet sorolni, éppúgy, mint a gyűlések és felvonulások betiltását, nem is beszélve a rendőrségi és bírósági eljárások sorozatáról. A sztrájkjog és a szakszervezeti jogok megsértése szintén általános. Az úgynevezett „igazságügyi reform" és más, kivételes bírósági intézkedések lényegesen megnyirbálták a védelem jogait, s még jobban aláhúzták az igazságügy függőségét a gaulleista hatalomtól. Az állásuktól való felfüggesztés, a működési jog megvonása, s a cenzura intézkedései sújtják azokat az állami tisztviselőket, művészeket és írókat, akik szembefordulnak a gaulleista politikával. De Gaulle kormánya arra törekszik, hogy megsemmisítse a községi közigazgatás autonómiáját. Az a célja, hogy városi és falusi körzetek létesítésével kiküszöbölje az általános választásból létrejött községtanácsokat. Ugyanez a célja egyes községek önkényes egyesülésének is.

A gaulleista hatalom politikája engedményeket tesz a pártütőknek, s ezzel lehetővé teszi, hogy évente megismétlődjenek a fasiszta lázadások, amelyeket a kormány „incidenseknek" nevez. Az összeesküvők, az áruló tábornokok nem alaptalanul várnak újabb elnézést és engedményeket. Ugyanakkor a kormány egyik legfontosabb feladatának tekinti, hogy a demokratikus mozgalomra mérjen csapásokat. A hatalom tehát a nyílt diktatúra felé halad.

Mindezen módszerekkel sem tudja azonban megakadályozni a kormány sem a bérharcok, sem a politikai harcok továbbfejlődését. 1959 óta a sztrájkok figyelemre méltó lendületet vettek és folytatódtak az 1960-as esztendő folyamán is, igen változatos formában, amiről tanúskodtak a kongresszusi küldöttek hozzászólásai. A parasztság tiltakozó mozgalmának kiterjedésére jellemző, hogy a különböző mozgalmakban több mint 700 000 gazdálkodó vett részt. Mindezen akciók azt eredményezték, hogy a gaulleista hatalom kénytelen volt több kérdésben visszavonulni. E mozgalmak együttvéve tették lehetővé, hogy a dolgozók elnyomorodásának üteme nem volt oly gyors, mint ahogy azt a tőkések és „szakértőik" előirányozták.

Az FKP XV. kongresszusa azt a döntő feladatot tűzte a párt elé, hogy harcoljon a demokrácia megújhodásáért és továbbfejlesztéséért. A kongresszus éles fényt vetett azokra a tézisekre, amelyek bizonyítják, hogy az egyszemélyi hatalom a nemzet életének minden területén akadályozza a haladást. Ugyanakkor az is megmutatkozott, hogy érlelődnek azok az erők, amelyek ezt a rendszert fel fogják számolni. Az egyszemélyi hatalom a kapitalizmus gyengeségének a jele: másrészt a nemzetközi helyzet is kedvez a demokrácia megújhódásának, továbbfejlesztésének, mint azt a 81 kommunista és munkáspárt Moszkvai Értekezlete megállapította.

Ellentétben a jelenlegi rendszer bizonyos dicsőítőivel, Franciaország nem „csünghet" egy ember szaván, egy, a történelem által elítélt öreg emberén, kivált, ha ez az ember a nagy kapitalista monopóliumok politikájának kifejezője. A nemzet sorsának irányí-

Digitized by Google

tását Franciaország népének kell kézbevennie. A kommunista párt XV. kongresszusa ebben az értelemben dolgozta ki a demokrácia megújhodását és továbbfejlesztését célzó javaslatait, amelyek a következők:

— A kormányt egykamarás nemzetgyűlés választja, s annak tartozik felelősséggel. A képviselők visszahívhatók, s az arányos képviseleti rendszer szerint választhatók. A szélsőjobboldali, pártütő szervezeteket fel kell oszlatni, a zsoldoshadsereget meg kell szüntetni, a katonai alakulatokat kizárólagosan a nemzet szolgálatába kell állítani, a rendőrséget meg kell tisztítani és demokratizálni. A helyi önkormányzat tiszteletben tartandó és kiterjesztendő. A prefektusi intézményt meg kell szüntetni. A bírák választás útján kerüljenek hivatalba;

— A nagy monopóliumokat — így az atomerő felhasználást, a kőolaj- és a földgáz kiaknázását, illetve feldolgozását, a nagy kohászati és vegyipari vállalatokat, a nagy hajótársaságokat, valamint a nagybankokat stb. — államosítani kell. Az államosított iparágakban alapvetően demokratikus igazgatást kell bevezetni. A gazdasági élet fő ágazataiban erőteljes fellendülést kell kiváltani;

— Emelni kell a dolgozók és valamennyi olyan réteg életszínvonalát, amelyek a monopóliumok áldozatai voltak és égető követeléseik városban, falun egyaránt teljesítendők. A kultúra és a közoktatás területén demokratikus reformokra van szükség. Az ifjúság számára biztosítani kell a tanulás, a szakképzés, a szórakozás és a sport jó lehetőségeit;

— Végül az új Franciaország be fogja tiltani az atomfegyvereket, szorgalmazni a tényleges és ellenőrzött leszerelést, a békés együttélés elvei szerint együtt fog működni kivétel nélkül minden néppel.

Ime nagy vonalakban az a program, amelyet a kommunista párt megvitatásra javasol a köztársaság minden hivének. A párt kész a vitára, s arra, hogy a köztársaság minden hivével együtt a gyakorlatba ültesse át ezeket az elveket.

E program — amely minden területen merész, demokratikus intézkedéseket tartalmaz — a megújhodás programja. Nem foglalja magában a kizsákmányolás megszüntetését, tehát *nem szocialista* jellegű. Alkalmazása azonban csökkentené a monopóliumok hatalmát, növelné az ország életében a munkásosztály tekintélyét és politikai súlyát, hozzájárulna a legreakciósabb erők elszigeteléséhez és meggyengítéséhez, ahhoz, hogy egyesítse a haladás összes erőit. E program megvalósítása a társadalom fejlődése szempontjából a legjobb feltételeket hozná létre ahhoz, hogy a munkásosztály a szocializmus felé haladjon.

A nagy feladatok maradéktalan végrehajtásához szükséges azonban, hogy a párt megerősödjön. Ahhoz pedig, hogy a párt növelhesse tetterejét, *biztosítania kell egységét.* A kommunista pártnak ugyanis — ha egészében szilárdan is harcolt a XV. kongresszus vonalának alkalmazásáért — meg kellett küzdenie azokkal az opportunista nézetekkel, amelyeket a többi között Marcel Servin, Laurent Casanova és Kriegel-Valrimont képviseltek. A Köz-

Digitized by Google

ponti Bizottság februári ülésén kénytelen volt felmenteni Servin és Casanova elvtársakat a Politikai Bizottságban és a Titkárságban viselt tisztségük alól, mivel megállapítást nyert, hogy nem tettek eleget a párt egyöntetű kérésének, hogy felismerjék s kijavítsák hibáikat. A Központi Bizottság továbbá elítélte Kriegel-Valrimont mélységesen opportunista nézeteit, s leleplezte kétkulacsosságát. Kriegel-Valrimont ugyanis kijelentette, hogy már öt év óta nem ért egyet a párt politikájával. Közben azonban mindeddig hallgatott nézeteiről, sőt eltitkolva véleményét, a XIV. és a XV. kongresszuson is hagyta, hogy beválasszák a Központi Bizottságba.

Ezeknek az elvtársaknak az opportunista nézetei revízió alá vették a XV. kongresszus elemzését a gaullista hatalom osztályjellegéről. Ugyanakkor támadták a párt egységfront-politikáját, a párt szerepét és tevékenységét a tömegmozgalomban, valamint a pártegységnek a gondolat és cselekvés egységén alapuló elveit, továbbá a demokratikus centralizmus szabályainak tiszteletben tartását. Marcel Servin hajlott arra, hogy lebecsülje a párt szervező munkáját is, vagyis a tudatos elem szerepét a tömegek harcában. A Központi Bizottság ülésén Maurice Thorez elvtárs feltárta e téves nézetek gyökerét: „Ez az irányzat annyit jelent, mint túlbecsülni az ellenség erejét, lebecsülni a munkásosztály és tényleges szövetségeseinek erejét, másszóval engedni az ellenség nyomásának, letérni a párt proletárvonaláról, a kispolgári és szociáldemokrata nézetek irányában."

Az a vita, amely valamennyi pártszervezetben lezajlott, megmutatta a párttagok tömegének mélységes egyetértését a párt helyes politikai vonalával és elveivel. A párt győzelmet aratott a Servin—Casanova—Kriegel-Valrimont csoport felett, visszaverve opportunista elhajlásaikat. A vitából a párt ideológiailag megerősödve, egységben megszilárdulva került ki.

A Francia Kommunista Párt nagyszerű XVI. kongresszusa tanúságát adta sorai egységének, emelkedett ideológiai színvonalának és harckészségének. Ez a kongresszus úgy kerül be Franciaország történetébe, mint fontos szakasz a demokrácia megújhódásának és továbbfejlesztésének útján, a szocializmus útján. A XVI. kongresszus nagy nyomatékkal erősítette meg a 81 kommunista és munkáspárt Moszkvai Értekezletének tézisét: „a marxizmus—leninizmus egységes, nagy forradalmi tanítás, a világ munkásosztályának és dolgozóinak vezérlő csillaga, annak a nagyszerű harcnak minden szakaszában, amelyet a békéért, a szabadságért és a jobb életért, a legigazságosabb társadalom, a kommunizmus megteremtéséért folytatnak".

Bernard Couret

Digitized by Google

Új viszonyok, új emberek teremtője*

Negyven évvel ezelőtt, 1921 májusában Prágában összeült Csehszlovákia forradalmi munkásosztályának 569 küldötte, hogy megalakítsa Csehszlovákia Kommunista Pártját. Az általuk kibocsátott kongresszusi kiáltvány a nép tudtára adta: *„Többek vagyunk csupán politikai pártnál. Az új élet élcsapata vagyunk. Új viszonyokat alkotva, új embereket akarunk teremteni."* Négy évtized harcai és eredményei, a csehszlovák munkásosztály új korszak kezdetét jelentő győzelme, a köztársaság népeinek odaadó, nagyszerű munkája beváltotta a karlini kerület Nemzeti Házában 1921-ben elhangzott történelmi ígéretet.

A CSKP a burzsoá köztársaság idején a nép forradalmi harcait vezette a felszabadulásért, a kapitalista elnyomás, a fasizmus és a reakció ellen, a dolgozók gazdasági, szociális, kulturális és nemzeti jogaiért, a csehszlovák és a szovjet nép testvériségéért. A második világháború idején a náci megszállók és támogatóik elleni népi élet-halál küzdelem élén állott. Most — a felszabadulás óta eltelt alig több, mint másfél évtized múltán — mint a munkásosztály vérontás nélküli, békés úton megteremtett hatalmának szervezője — ünnepi számvetésében bízvást elmondhatta, hogy az országban a gazdaság, a kultúra és a dolgozó nép életkörülményei soha nem látott színvonalra emelkedtek. A Csehszlovák Szocialista Köztársaság építő munkájának sikereivel jelentősen hozzájárul a szocializmus győzelméhez a kapitalizmussal folytatott világméretű gazdasági versenyben, fontos tényezője annak a harcnak, amely száz és százmilliók részvételével a béke megőrzéséért és megszilárdításáért az egész földön folyik. Ilyképpen a negyvenedik évforduló nemcsak Csehszlovákia Kommunista Pártjának ünnepe, hanem ünnepe a többi kommunista és munkáspártnak is, valamennyi szabadságszerető népnek és embernek: a Magyar Népköztársaságnak, a magyar kommunistáknak, népünk minden becsületes fiának.

•

Hogyan született a testvéri Csehszlovákia munkásosztályát győzelemre vivő forradalmi párt? A hagyományok nem hiányoztak: Prágában tartották meg a forradalmi cseh munkásosztály legjobbjainak segítségével 1912 januárjában az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt történelmi jelentőségű VI. konferenciáját, amely fontos intézkedéseket határozott el a bolsevikok pártjának előkészítésére. A konferencia harcot indított, hogy a pártot megtisztítsa a likvidátorok különböző ingadozó, elvtelen csoportjaitól, a forradalmi munkát dezorganizáló mensevikek, trockisták opportunista irányzataitól, kidolgozta a párt taktikájának módszereit és megválasztotta a forradalmi Központi Bizottságot. Az eredményt Lenin egy Gorkijhoz intézett levelében így foglalta össze: *„Végre sikerült — a*

* Csehszlovákia Kommunista Pártja 40 éves fennállásának alkalmából.

Digitized by Google

likvidátor söpredék ellenére — ujjáteremteni a pártot és Központi Bizottságát."

— Lenin jól tudta, hogy Prágában sok hű barátjuk van a bolsevikoknak — mondotta L. I. Brezsnyev elvtárs, az SZKP Központi Bizottsága nevében, Prágában a CSKP jubileumi ülésén.

A csehszlovák proletariátus testvéri együttérzéssel figyelte és cselekvően támogatta Oroszország munkásosztályának új világot teremtő gigászi küzdelmét. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hatására Csehszlovákia ipari munkássága azonnal támadásba kezdett saját burzsoáziája ellen. Követelte, hogy az összeomlott Osztrák—Magyar Monarchiából kivált, önállóvá lett országban a nép javát szolgáló törvényeket hozzanak, adják a dolgozók kezébe a gyárakat, a parasztoknak a földet, a munkásosztály képviseltethesse magát a béketárgyalásokon. Kiadták a jelszót: a munkásosztály egyesítse erejét az új országban, jogainak kivívásáért. A sztrájkok és a tüntetések egymást követték, mignem a tőkések és földbirtokosok — megrettenve a nép fenyegető erejétől — a jobboldali szociáldemokraták segítségével, a köztársaság kikiáltása napján, 1918. október 28-án magukhoz ragadták a hatalmat.

A dolgozó nép nem nyugodott bele ebbe a helyzetbe, elnyomóinak győzelmét sose tartotta véglegesnek és megdönthetetlennek. Már néhány hét múlva, a XII. szociáldemokrata pártkongresszuson megkezdődött a baloldali erők tömörülése. Egy évvel később programnyilatkozatot is szerkesztettek, amelynek szellemében előbb a „*Socialni-demokrat*" című lapban, később — 1920 szeptember 21-től — a „*Rudé Právo*"-ban nyíltan hirdették, hogy a munkásosztály felszabadítása csak proletárforradalom és proletárdiktatúra útján lehetséges. A XIII. kongresszuson — még ugyanebben az évben — többséghez jutott, kivált és önálló pártot alakított a marxista baloldal, Csehszlovák Baloldali Szociáldemokrata Munkáspárt néven. Ez a párt a Kommunista Internacionáléhoz csatlakozott, és megkezdte az országban — Szlovákiában és Kárpátukrajnában is — a következetes forradalmi erők tömörítését. Mindenütt akcióbizottságok alakultak. Ezek a pártszervezés munkáján kívül a munkásosztály napi küzdelmeinek vezetésére is vállalkoztak. Akkoriban — 1920 végén — az új állam proletariátusa átesett a forradalmi tűzkeresztségen. T. G. Masaryk köztársasági elnök a szociáldemokrata jobboldal támogatásával reakciós kormányt nezetett ki, amely brutális eszközökkel megkísérelte a forradalmi szervezetek szétverését. A provokációkra — amelyek egyike a prágai Népház 1920. december 9-i erőszakos megszállása volt — a munkások általános sztrájkkal válaszoltak. Az elkeseredett küzdelem vereséggel végződött, de okulásul szolgált: erősítette a forradalmi elszántságot és siettette az osztályharc biztoskezű szervezőjének, élcsapatának, a Kommunista Pártnak a létrejöttét. Újra összegyűltek a Baloldali Szociáldemokrata Munkáspárt küldöttei — csehek, szlovákok, németek, kárpátukránok, magyarok —, hogy megvitassák a Kommunista Internacionáléba való felvétel 21 feltételét. A Kommu-

Digitized by Google

nista Párt megalakításához szükséges feltételeket a konferencia elfogadta. Megszavazta a feltételek elfogadását a szlovákiai szociáldemokrata balszárny, majd a haladó ifjúságot tömörítő Marxista Szövetség, a forradalmi ifjúmunkás szervezet és a csehszlovákiai német szociáldemokrata csoportok öntudatos része is. Így jöttek létre a pártalapítás feltételei. Negyven esztendeje a Prága-karlini községházán zászlót bontott a cseh, a szlovák, a magyar, az ukrán, a német és a lengyel kommunistákat közös harci frontba tömörítő élcsapat, az újtípusú párt, Csehszlovákia Kommunista Pártja. Bölcsőjénél a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom olyan harcosai álltak, mint B. Smerál, J. Sverma, Steiner Gábor, A. Zápotocky és mások.

A burzsoá demokratikus köztársaság idején 18 évig vezette megalkuvást nem ismerő következetességgel a munkásság és a dolgozó parasztság harcát a kizsákmányolókkal szemben, a nép küzdelmét a fasizmus és a nyomor ellen, a háború veszélyének elhárításáért. A párt sorainak megerősítésére, a munkásosztály egységének létrehozására irányuló törekvés egybeesik azzal az erőfeszítéssel, amelyet a föld egyhatodán létrejött első munkásállam, Szovjetoroszország támogatásában és védelmében kifejtett. 1921—22-ben a burzsoá és revizionista sajtóban hatalmas méreteket öltött a szovjetellenes uszítás. A CSKP mindent megtett, hogy a szakszervezetekben tömörült munkástömegeket felvilágosítsa, hogy mind a belpolitikai, mind a nemzetközi kérdésekben eligazodjanak, hogy a munkásosztályt a proletár nemzetköziség szellemében, a föld első munkásállama iránti odaadásra és szeretetre nevelje.

A munkát megnehezítette a reformisták megalkuvása és a baloldali szektás elemek magatartása. Az előbbiek mindent elkövettek, hogy a legjobb harcosokat eltávolítsák a szakszervezetekből, az utóbbiak önálló „kommunista" szakszervezetek követelésével akadályozták a szilárd elvi és szervezeti egység létrejöttét. A jobboldali szakszervezeti vezetőknek sikerült több szakcsoportot és helyi szervezetet kirekeszteni a Csehszlovák Szakszervezeti Szövetségből. Ezek a kizárt csoportok 1922 októberi kongresszusukon egyesültek a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetségben, az pedig belépett a Forradalmi Szakszervezeti Internacionáléba. A szakszervezetekben bekövetkezett szakadás elmélyítette a munkásmozgalom megosztottságát. Ilyen körülmények között a munkásosztály — jóllehet a kommunisták szüntelenül fáradoztak az egység helyreállításán — nehéz feltételek mellett vívta védelmi harcait a tőkés támadások ellen.

Akárcsak Magyarországon, az 1922-es év Csehszlovákiában is nagy bérharcok esztendeje volt: kezdődött a bányászok februári sztrájkjával, folytatódott májusban a közép-csehországi vasasok nagykiterjedésű bérmozgalmával, amely őszre átterjedt Bratislavára és a szlovákiai üzemekre. A harcot mindenütt a kommunisták vezették, de a harcok kimenetelét hátrányosan befolyásolta az a körülmény, hogy a munkásosztály zöme még nem szabadult meg a szociáldemokrata ideoló-

Digitized by Google

giától. Harcot kellett indítani azért, hogy a CSKP-ban fokozatosan érvényesüljenek a lenini elvek, meghonosodjanak a bolsevik módszerek — a párt következetes forradalmi párttá váljék. A bolsevizálásért indított harc egyik legfontosabb és legsürgősebb célja az volt, hogy a pártmunka dandárja az ipari üzemekben folyjék a proletariátus legerősebb osztagaiban. A CSKP e harcában jól hasznosította az SZKP és a többi kommunista párt tapasztalatait, a Kommunista Internacionálé segítségét.

A párt második kongresszusán felülkerekedtek a forradalmi erők. Vezetésükkel tömegharc kezdődött országszerte a drágaság és a burzsoázia munkásellenes intézkedései ellen. A tömegek küzdelmét a párt vezetésében megbújt jobboldaliak szabotálták. De 1925-ben sikerült megfékezni a pártot súlyosan veszélyeztető válság terjedését. Ennek volt köszönhető, hogy az 1925. novemberi választásokon a CSKP 940 ezer szavazattal 41 mandátumhoz jutott s az ország második legerősebb pártja lett.

A parlamenti fellépés és a tömegharcok kombinálásával folytatódott az áldozatos munka a dolgozók jobb megélhetéséért, több jogáért. A következő években a burzsoá rendnek a magyarországiéval nagyjából egybeeső stabilizálódását az opportunisták kihasználták nézeteik terjesztésére. A párt vezetőségében is akadtak ilyenek. A legjelentősebbek Jilek és Bolen csoportjai voltak, amelyek álbaloldali jelszavakkal, megalkuvó, áruló politikát folytattak, együttműködésre törekedtek a reformista vezetőkkel, elszakadtak a tömegektől. A párt lenini vonalának érvényesítéséért a Központi Bizottságban Klement Gottwald elvtárs vezetésével nagy ellentámadás bontakozott ki. 1929 februárjában az V. kongresszuson a Gottwald elvtárs előadói beszédében foglalt elveket és javaslatokat fogadta el a küldöttek döntő többsége. Jilek és a likvidátorok csoportja vereséget szenvedett. A kongresszus az objektív helyzet marxista—leninista elemzése alapján határozta meg a CSKP stratégiáját és taktikáját. A határozat kimondta, hogy a párt csak a kapitalista rendszer megdöntésével, proletárdiktatúra útján érheti el célját. Feltétele a proletariátus egységfrontja, a munkások és parasztok forradalmi szövetsége. A párt kötelessége, hogy vezesse a munkások gazdasági követeléseiért vívott harcot, szervezze a dolgozókat, s leplezze le a munkásosztály árulóit. Ezek a tennivalók elválaszthatatlanok voltak a nemzetközi munkásmozgalom fő feladataitól: az imperialista háború elleni fellépésektől s attól a fáradhatatlan küzdelemtől, amelyet a világ munkássága a Szovjetunió megvédéséért folytatott. Az opportunisták fölötti győzelem után a párt 1931-es, VI. kongresszusán került sor a korábban megszabott fő irányvonal kidolgozására.

A következő években Csehszlovákiában is kibontakozott a mélyreható gazdasági válság. Következményeit a burzsoázia áthárította a dolgozókra. 1933-ra a munkanélküliek száma elérte az egymilliót, a kisemberek tömegesen tönkrementek, a bérek csökkentek, a monopóliumok gazdagodtak. A párt támadásba vezette a munkanélkülieket, sztrájkok és nyomorellenes paraszt-tüntetések

Digitized by Google

követték egymást. A burzsoá köztársaság „demokratikus" kormánya börtönbe vetette azokat, akik kiálltak a nép igazáért, s attól sem riadt vissza, hogy csendőrökkel lövessen a tüntetőkre. Különösen a gazdaságilag és nemzeti jogok tekintetében hátrányos helyzetben lévő Szlovákiában és Kárpátukrajnában léptek fel terrorisztikus eszközökkel a nép ellen. A duchcovi, a radotini, a fryvaldovi, a nemeskossuthi vérengzések a csehszlovák munkásosztály történetének gyászos lapjai. De fényes fejezete a Most-vidéki sztrájk, ahol a bányászok a CSKP vezetésével pártállásukra és nemzetiségükre való tekintet nélkül egységbe zárkóztak fel s magukkal ragadva Észak-Csehország egész munkásságát, a munkanélkülieket és a haladó erőket az egész országban, olyan erővel léptek fel a kapitalisták ellen, hogy azokat meghátrálásra kényszerítették. Ennek a sztrájkmozgalomnak nemzetközi visszhangja támadt: Európa sok országában szolidaritási akciókat szerveztek a küzdő csehszlovák munkások támogatására.

Amikor 1933 januárjában a náci fasizmus uralomra jutott Németországban, Csehszlovákiában is megélénkült a fasiszták tevékenysége. A különböző demokratikus pártok nyilatkozataikban elítélték Hitler véres, terrorista diktatúráját, de egyedül a CSKP volt az a politikai erő a köztársaságban, amely valóban következetesen harcolt a fasizmus ellen. Csehszlovákia Kommunista Pártja állt ki nyíltan és fenntartás nélkül 1934 februárjában: az osztrák munkásság mellett, amikor intézményeit és illúzióit halomra lőtték a Heimwehr ágyúi, és a francia munkásosztály mellett, amikor az fasiszta puccsisták ellen csatázott a demokrácia védelmében. A csehszlovák kommunisták ismerték fel a „benemavatkozás" politikáját támogató kormánnyal ellentétben, hogy a Pireneusokon túl a Csehszlovák Köztársaság védelmében is folyik az a harc, melyben a spanyol nép és a segítségére sietett nemzetközi brigádok véreznek. A csehszlovák kommunisták ott voltak a Dimitrov és Thälmann megmentéséért vívott kampányok első vonalában, magukkal ragadták a köztársaság becsületes, haladó erőit. E harcokban beváltak azok a módszerek, amelyeknek alkalmazását 1935-ben a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa ajánlott a pártoknak.

A csehszlovák nagyburzsoázia, a finánctőke legreakciósabb körei igyekeztek megnyerni Hitler rokonszenvét, fasiszta diktatúrát akartak bevezetni Csehszlovákiában is. E törekvésük találkozott a különféle nemzeti kisebbségek fasiszta csoportosulásainak céljaival. A németlakta északnyugatcsehországi területeken a Henlein mozgalom a nácik csehszlovákiai rohamcsapatává szerveződött. Hlinka szlovákiai Néppártja a soviniszta, klerikális-fasiszta elemek irányításával a köztársaság egységének aláásásán fáradozott. Csatlakoztak a köztársaság egyéb ellenségeihez a Horthyék szolgálatában álló reakciós magyar elemek, amelyeket a nyilas-fasiszta Jaross és társai irányítottak.

A CSKP ebben az időszakban nehéz helyzetbe került, fél-illegalitásban dolgozott, lapjait részben betiltották, részben a cenzú-

Digitized by Google

ra béklyóival igyekeztek megbénítani. De a CSKP sok éves munkáját a Szovjetuniónak és békepolitikájának népszerűsítéséért, siker koronázta. Csehszlovákia kormánya 1934-ben diplomáciai kapcsolatot létesített a Szovjetunióval, 1935-ben szövetségi szerződést kötött vele. Erre szorongatottsága, kedvezőtlen nemzetközi helyzete is kényszerítette.

A párt VII. kongresszusán, 1936 áprilisában programot dolgozott ki a demokrácia és a köztársaság védelmére. Ennek lényege az volt, hogy az országban össze kell fogni minden erőt Hitler és a vele szövetkezett fasiszta pártok fokozódó támadásainak kivédésére. Ezt a politikát a CSKP következetesen végrehajtotta. Nagy tömegeket mozgatott meg, ébren tartotta az ellenállás szellemét a köztársaság demokratikus, antifasiszta érzelmű lakosságában.

Az osztályérdekeit a nemzeti érdekek fölé helyező burzsoázia árulása hiúsította meg a népi ellenállás kibontakozását Csehszlovákiában. A burzsoá kormány elvtelen engedékenysége és a nyugati hatalmak — Anglia, Franciaország — vezetőköreinek kapituláns, kétszínű politikája, amely megnyitotta az utat a nácik rabló terjeszkedése előtt, Münchenben Csehszlovákia kiszolgáltatásához vezetett. A szégyenteljes müncheni négyhatalmi paktumot követő bécsi döntés a hitlerista Németországnak, a horthysta Magyarországnak, Pilsudsky és Beck reakciós Lengyelországának juttatta a Csehszlovák Köztársaság területének egyharmadát. Csehszlovákia elveszítette ipari termelésének negyven százalékát.

Az így előállt válságos helyzetben a fasiszta burzsoázia szigorított diktatúrát vezetett be: 1938 októberében a CSKP-ot betiltották, képviselőit kizárták a parlamentből, a párt tagjait és funkcionáriusait kíméletlenül üldözték. Tiso fasisztái Szlovákiában nácí módszerekkel kormányoztak. Mind Csehországban, mind Szlovákiában olyan kormány alakult, amely játékszere lett Hitlernek, s alkalmas volt arra, hogy Csehszlovákiát a fasiszta Németország vazallusává tegye.

•

Ezután Csehszlovákia történetének legtragikusabb korszaka következett. Az ország náci megszállásának éveiben 25 ezer kommunistát gyilkoltak meg. A súlyos letartóztatások következtében a CSKP illegális Központi Bizottságát négyszer kellett újjáalakítani. Az ádáz küzdelemben olyan hősök emelkedtek ki, mint a halhatatlan Julius Fučik, aki a világ minden szabadságszerető emberének szemében a hazaszeretet, a tiszta emberség, a becsületet az életnél is többre tartó kommunista helytállás örök jelképévé magasodott. A CSKP külföldi, moszkvai vezetősége a nemzeti ellenállás proletár vonalát képviselte. A nép akaratával egybehangzóan azt vallotta, hogy a fasizmus bukása után a felszabaduló országot új alapokra kell helyezni, hogy nem vehetnek részt a hatalom gyakorlásában azok az osztályok, amelyek az országot elárulták. A burzsoá emigráció ezzel szemben a München előtti köztársaság feltámasztására, a régi nyugatbarát, népellenes politika folytatására spekulált. Ez az emigráns poli-

Digitized by Google

tika a nácik előtt hajlongó Hácha-kormányt is hajlandó volt segíteni. A CSKP egyetlen célt ismert: siettetni a fasizmus végső vereségét. Szabotázs-akciókat, partizáncsapatokat szervezett, a hazafiak nagy tömegét lelkesítette és szervezte harcra a náci megszállók ellen. Csehszlovák katonai egységek alakultak, amelyek a Szovjet Hadsereg oldalán küzdöttek hazájuk felszabadításáért. A párt szervezőmunkájának sikere a nemzeti felszabadító felkelésben csúcsosodott ki. Nemzeti és demokratikus forradalom volt ez, amely a Szlovák Nemzeti Felkeléssel kezdődött, a prágai és csehországi májusi forradalommal, illetőleg Csehszlovákiának a Szovjet Hadsereg által történt dicsőséges felszabadításával fejeződött be.

•

A felszabadított országban megalakult a Nemzeti Front kormánya, a községekben a nemzeti bizottságok vették át a régi államhatalmi szervek munkakörét. Betiltották a reakciós pártokat, a hazaárulók vagyonát elkobozták, 1945 októberében a párt tervei szerint államosították a kulcsfontosságú ipart, a bankokat, a nagyüzemeket. A CSKP, mint a népi demokratikus hatalom vezető ereje, proletár osztálypolitikát folytatott, amelynek megnyerte a munkásosztály és a dolgozó tömegek támogatását, s ezzel gyengítette és elszigetelte a burzsoáziát.

1946 márciusában a párt VIII. kongresszusa megjelölte a célt: átmenetet a nemzeti és demokratikus forradalomból a szocialista forradalomba. Megerősödött a munkásosztály szövetsége a parasztsággal és a többi dolgozó réteggel. A burzsoázia sorozatos kísérleteket tett, hogy ezt az egységet megbontsa, hátráltassa a gazdasági építőmunkát, megzavarja a Szovjetunióval kialakult testvéri szövetséget. 1948 februárjában a burzsoázia puccskísérletet hajtott végre, amelyet a párt a dolgozó nép támogatásával meghiúsított. A munkásosztály a további fejlődés biztosításáért kezébe ragadta a hatalmat az országban. E nagy győzelem után került sor az államosítás második szakaszára, s a földreformra, amely a nagybirtokosoktól és a spekulánsoktól 4 millió 400 ezer hektár földet vett el, s ezt a dolgozó parasztságnak adta. Egyesült a két munkáspárt, helyreállt a munkásosztály egysége. A bekövetkezett változásokat új, népi demokratikus alkotmány rögzítette.

A májusi nemzetgyűlési választások a hazafias erők teljes győzelmével végződtek: Klement Gottwald miniszterelnököt, a CSKP elnökét a köztársaság elnökévé választották.

A további feladatokat a párt IX. kongresszusa jelölte ki. Végre kellett hajtani az első ötéves tervet olyan helyzetben, amikor a reakció 1948 februári veresége után állandóan fokozódtak Csehszlovákia ellen az imperialisták békebontó, zavartkeltő provokációi. A párt gondoskodott az építés békés feltételeinek biztosításáról, megbonthatatlanná kovácsolta a Szovjetunióhoz és a szocialista tábor többi országához fűződő baráti kapcsolatokat. Az első ötéves tervet Csehszlovákia népei sikeresen megvalósították. Az ipar termelése ebben az idő-

Digitized by Google

szakban 1937-hez képest két és félszeresére emelkedett. A mezőgazdaságban már ebben az időben 44 százalékra nőtt a szocialista szektor részaránya. Fokozatosan javultak a dolgozók életkörülményei, a foglalkoztatottság egyharmaddal nőtt, az átlagbérek 34 százalékkal emelkedtek. A sikerek ellenére a népgazdaságban bizonyos aránytalanságok is keletkeztek, különösen az ipar és a mezőgazdaság között. 1954 júniusában a párt X. kongresszusa nyomatékosan aláhúzta a pártélet lenini elvei betartásának, a helyes káderpolitikának, a kollektív vezetés megszilárdításának, a párt vezető szerepe következetes érvényesítésének fontosságát.

A X. kongresszussal a CSKP történetének új szakasza kezdődött. Ez Csehszlovákia Kommunista Pártja nagy győzelmeinek, a szocializmus megvalósításának időszaka Csehszlovákiában.

A párt féltve óvja tagjait az önelégültségtől, a tömegekhez fűződő kapcsolat elhanyagolásától. Politikájában alkotó módon érvényesül a marxizmus—leninizmus, a társadalom valamennyi problémájának megoldásánál. A második ötéves terv a szocializmus anyagi-műszaki bázisának kiépítését, a szocialista szektor döntő túlsúlyának elérését tűzi ki célul a mezőgazdaságban is, valamint a lakosság anyagi és kulturális gyarapodásának további fokozását. 1958 júniusában a XI. pártkongresszus már a szocialista építés befejezésére szólíthatta fel az ország dolgozóit, minthogy a tervbevett anyagi-műszaki bázis 1958-ig lényegében kiépült.

A Csehszlovák Szocialista Köztársaságban a cseh és a szlovák nép legteljesebb egyenjogúsága érvényesül. Ugyanilyen egyenjogúságot biztosítanak a köztársaságban élő magyar, lengyel és ukrán nemzetiségnek. A marxista—leninista nemzetiségi politika szellemében nagy lehetőséget teremtenek a kulturális fejlődéshez.

Csehszlovákiában mintegy 410 ezer magyar él, zömükben Szlovákia déli és keleti vidékein. Szlovákiában több mint 70 ezer fiatal tanul a 440 ötosztályos, a 120 nyolcosztályos, a 12 tizenegy osztályos és a 29 középfokú magyar iskolában. Egy napilap, tizennyolc folyóirat jelenik meg és magyar könyvkiadás működik. A magyar dolgozók kulturális egyesületének több mint 40 ezer tagja van, népi tánc- és énekegyüttesei a múlt nyáron csaknem 2 ezer előadást tartottak. Mintegy 150 szervezetben működik magyar színjátszócsoport, amelynek mindegyike 4—5 színdarabot mutat be évenként. Komáromban állandó Magyar Területi Színház játszik, amely a falvakban is tart előadásokat.

A magyar lakosság többsége a mezőgazdaságban dolgozik, de Szlovákia erőteljes iparosítása következtében az utóbbi években gyors ütemben nőtt a magyar ipari munkások száma. A kassai gyárak, az érsekújvári gépipari üzemek, a komáromi hajógyár, a füleki zománcgyár, a kékkői bányák sok ezer magyar munkást és műszaki szakembert foglalkoztatnak. Mint ahogyan Csehszlovákia Kommunista Pártja fennállásának dicsőséges négy évtizedében mindig — a magyar dolgozók legöntudatosabbjai ma

Digitized by Google

is tevékenyen kiveszik részüket a pártmunkából. A gazdasági építőmunkában helytállásukkal erősítik Csehszlovákia népeinek szoros és széttéphetetlen egységét.

Ma — a második ötéves terv sikerei folytán — Csehszlovákia világviszonyatban is tekintélyes ipari ország. A termelés 1937-hez képest csaknem négyszeresére, a termelőeszközök termelése 372 százalékkal, a fogyasztási cikkek gyártása 222 százalékkal emelkedett. A múlt év végén a mezőgazdaság szocialista szektora a mezőgazdasági földterület 90 százalékára terjedt ki.

Négy évtized tapasztalatai bizonyítják, hogy Csehszlovákia Kommunista Pártja teljességgel megfelelt nagyszerű történelmi küldetésének: új viszonyok, új emberek teremtője lett. Vezetésével a dolgozó nép győzelemre vitte a szocializmus ügyét, megteremtette a Csehszlovák Szocialista Köztársaság alkotmányát, s ma harmadik ötéves tervének megvalósításán dolgozik, amely már a kommunizmus építéséhez való átmenet feltételeit hivatott megteremteni.

Valamennyi testvérpárt, a világ kommunista- és munkáspártjai, köztük a Magyar Szocialista Munkáspárt is, büszke Csehszlovákia Kommunista Pártjának sikereire, történelmi győzelmeire; tapasztalatait a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom becses közkincsének tekinti.

Vadász Ferenc

A román kommunisták négy évtizedes harca

Május 8-án az egész nemzetközi kommunista mozgalom megemlékezett a Román Kommunista Párt megalakulásának 40. évfordulójáról. A magyar kommunisták, akiknek testvéri jókívánságait pártunk Központi Bizottságának távirata fejezte ki, mindenkor nagy figyelemmel és teljes szolidaritással kísérték a szomszéd ország forradalmi munkásmozgalmának fejlődését, s a két párt kölcsönösen merített egymás tapasztalataiból.

A Román Munkáspárt — a kommunista párt harcainak hűséges folytatója — ma a nemzetközi kommunista mozgalomnak egyik, szervezetileg erős és szilárd osztaga. Mint a pártnak a jubileumon közzétett jelentése ismertette, a RMP-nak 1961. március 31-én 868 759 tagja és tagjelöltje volt; a tagság 51,09 százaléka fizikai munkás, rajtuk kívül a párt soraiban tömöríti a legöntudatosabb parasztokat, értelmiségieket és más dolgozókat.

A párt vezetésével gyorsan fejlődik és a szocialista táborban, az egész nemzetközi életben mind nagyobb szerepet tölt be a Román Népköztársaság, amely az alig másfél évtizeddel ezelőtt oly elmaradott feudális-kapitalista agrárországból fejlett ipari országgá lett. Az ipar csupán a legutóbbi évtizedben 3,5-szeresére nőtt, s az építőiparral és a közlekedéssel együtt 57 százalékkal

Digitized by Google

járul hozzá a nemzeti jövedelemhez. Ugyanakkor tanúi vagyunk a szocialista útra tért mezőgazdaság fellendülésének is.

Ez a szocializmus nagy győzelme az egykor fejletlen és a nyugati monopóliumok, valamint a bojárok és a tőkések által uralt országban.

Az évforduló alkalmából tekintsük át román testvérpártunk történetének legfőbb mozzanatait.

*

A romániai munkásmozgalom kezdeti fejlődésének eredményeként 1893-ban megalakult a Romániai Munkások Szociáldemokrata Pártja. A pártot azonban csakhamar feloszlatták a vezetésébe bekerült burzsoá-liberális elemek. 1905-től erőteljesen fejlődtek az osztályharcos szakszervezetek, s a szociáldemokrata párt 1910-ben újjáalakult. Ez a párt azonban — bár jelentős szerepe volt a munkástömegek szervezésében — a II. Internacionálé reformista ideológiáját képviselte. Vezető teoretikusa, Dobrogeanu-Gherea, lényegében mensevik álláspontot foglalt el, amikor — szemben a leninizmussal — azt állította, hogy a megvívandó burzsoá-demokratikus forradalom vezetője a burzsoázia lesz, és az elmaradott agrárország proletariátusa még nem léphet fel önálló osztályerőként, hanem a forradalom élén járó burzsoáziát kell támogatnia. Ez a nézet lefegyverezte a munkásosztályt, amely ennek alapján számot sem vethetett a parasztság forradalmi erőivel, a munkás-paraszt szövetséggel.

Márpedig a parasztságban erős volt a forradalmi lendület. Ennek megnyilvánulása volt az 1907-es, rendkívül éles és elkeseredett felkelés, amely — Lenin szerint — Romániában hasonló szerepet játszott, mint Oroszországban az 1905—1907-es forradalom. A helyi szocialista szervezetek — szemben az opportunista felső vezetéssel — támogatták a nagy parasztmozgalmat; sztrájkokat, tüntetéseket szerveztek, megütköztek a terrorral. A felkelés, majd annak szörnyű vérbefojtása a marxizmusban még járatlan tömegek előtt is megvilágította: munkásnak és parasztnak közös az ellensége, közös a sorsa, közös tehát a harcuk is.

A forradalmi marxizmus és az opportunizmus ellentéte a Balkán-háború és az első imperialista világháború megítélésében is kivilággott. Az SZDP képviselői részt vettek ugyan a baloldali zimmerwaldiak csoportjában, de odáig nem jutottak el, hogy megértsék az imperialista háború polgárháborúvá átváltoztatásának lenini jelszavát. A reformista vezetők csak az imperialista háború formális elítélésére, passzív „semlegességre" szólították fel a munkástömegeket; ezzel szemben Stefan Georghiu, I. C. Frimu, A. Constantinescu és más leninisták politikai demonstrációkat, sztrájkokat és utcai tüntetéseket szerveztek. Ezek a mozgalmak az 1916. június 13-i, a kormány által vérbefojtott, galaci tüntetésben érték el csúcspontjukat. Románia hadbalépése — több mint 800 ezer ember esett el a frontokon! —, majd a Nagy Októberi Szocialista Forradalom meggyorsította a tömegek radikalizálódásának folyamatát. Rádöbbentek, hogy „semlegességgel" semmit sem érnek el, míg harci elszántsággal,

Digitized by Google

összefogással megrendíthetik az osztályellenséget. A bányászok, a kőolajipari és a faipari munkások nagy sztrájkjainak, majd a földet követelő parasztmozgalmaknak már ez volt a fő jelszavuk: „Amit mi kérünk, az Oroszországban már valóra is vált. Harcra fel! A kapitalista társadalomnak el kell tűnnie... Csak oda nézzetek, csak oda menjetek, ahol a vörös lobogó leng." (A román szocialisták 1917-es kiáltványából.)

A háborúban meggyengült burzsoázia és a földesurak megrémültek a mind radikálisabb tömegmozgalmaktól, amelyekhez a hadsereg és a flotta egyes alakulatai is csatlakoztak. Hogy leszereljék a harci lendületet, teljesítették néhány munkáskövetelést, s megígérték a földreformot. (1921-ben ezt részlegesen meg is valósították, de a földesúri nagybirtok épségben hagyásával.)

A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása, majd az 1920 októberi nagy általános sztrájk tovább erősítette a szocialista párt forradalmi szárnyát. 1921. május 8-án a párt kongresszusa nagy szavazattöbbséggel úgy döntött, hogy átalakul kommunista párttá és csatlakozik a III. Internacionáléhoz. Ezzel a leninizmus a romániai munkásmozgalomban az opportunizmuson és a reformizmuson történelmi jelentőségű győzelmet aratott.

A kommunista párt azonnal nagyszabású tevékenységbe kezdett a szakszervezetekben és más tömegszervezetekben, s kezdettől fogva a munkásosztály szervezeti, politikai és ideológiai egységének megteremtésére törekedett. Céltudatosan leleplezte az uralkodó osztályok nép- és nemzetellenes politikáját, s bátran küzdött a burzsoázia és a földbirtokos osztály hatalmának megdöntéséért. A nyugati entente hatalmak segítségével konszolidálódó királyi Románia 1924-ben illegalitásba kényszerítette a kommunista pártot. A párt azonban a legvadabb üldözés közepette is szervezte a munkásság sztrájkjait, vezette a parasztok akcióit a súlyos adóterhek és a végrehajtások ellen. E harcokban a szakszervezetekre és más forradalmi, de legális tömegszervezetekre támaszkodott. A párt a Komintern végrehajtó bizottságának elvi-politikai segítségével szétzúzta a soraiban jelentkező pártellenes frakciós áramlatokat, s ezzel megerősítette sorainak egységét.

•

1931-ben a RKP V. kongresszusa egységbe tömörítve a párt harcedzett erőit, rámutatott: a pártnak és a munkásosztálynak a *közvetlen* feladata az, hogy minden haladó erővel együtt a *polgári demokratikus* forradalom végigviteléért küzdjön, a *szocialista* forradalomra való gyors áttérés érdekében. Ezt a harcot a munkásosztálynak kell vezetnie, amely megteremti a munkásság és parasztság harci szövetségét. A párt tömegbefolyása az V. kongresszus után tovább növekedett. Ezt mutatta egyebek közt az, hogy az 1931-es parlamenti választáson a Városi és Falusi Dolgozók Blokkjának képviselői jelentős számú szavazatot szereztek, erősödött továbbá a munkásosztály harca, főleg a kőolajipari és a vasúti munkásoké, amely 1933 január—februárban érte el tetőpontját. Ez a forradalmi jel-

Digitized by Google

legű harc, amelynek élén Gheorghiu-Dej elvtárs állott, egy időre megfékezte a reakciós köröknek az ország fasizálására irányuló törekvéseit.

Németországban ekkor már Hitler került hatalomra, s a német függőségben élő országok kormányai egyre fokozták a terrort. Ebben a helyzetben a román munkások 1933-as antifasiszta harcainak nemcsak országos, de nagy nemzetközi jelentőségük is volt.

A Román Kommunista Párt tömegmunkájának nagy ösztönzője volt a Komintern történelmi jelentőségű VII. kongresszusa. A párt jelentős sikereket ért el a munkásosztály akcióegységének szervezésében és a munkásosztály vezette antifasiszta népfront megteremtésében. A párt ott volt a legális tömegszervezetekben — mint a Munka Ligája, a Szovjetunió Barátainak Egyesülete, a Demokratikus Blokk, az Országos Antifasiszta Bizottság —, egyúttal legális és illegális kiadványokkal terjesztette a nemzeti haladó erők összefogásának gondolatát. E széleskörű tevékenység élesen összeütközött a tőkés-földesúri pártok és a nekik gyászosan szekundáló opportunista szociáldemokrata vezetők politikájával. Az RKP-nak mégis sikerült az 1936-os és 1937-es részleges parlamenti és községi választásra sok demokratikus szervezetet — a Demokratikus Blokkot, a falun igen befolyásos Ekés Frontot, a Magyar Dolgozók Demokratikus Szövetségét és a baloldal által vezetett helyi szociáldemokrata pártszervezeteket — közös frontba tömörítenie, s több megyében legyőznie a fasiszta erők koalícióját. A párt növekvő befolyásáról tanúskodtak a nagy tömegakciók is, amelyek közt emlékezetesek az 1939. május 1-én Bukarestben és az ország más ipari központjaiban a királyi diktatúra ellen szervezett hatalmas tüntetések.

Az 1938 februárjában bevezetett fasiszta típusú királyi diktatúra kíméletlen terrort alkalmazott a kommunisták ellen, s Romániát a náci Németország oldalán belesodorta a szovjetellenes háborúba. De hiába vetette tömegesen börtönbe a kommunistákat, a pártot elpusztítani nem tudta. A párt hazafias, antifasiszta eszméi mély gyökeret eresztettek a népben. A kommunisták a háború éveiben is hősiesen küzdöttek a tömegek élén, a fasiszta diktatúra és a hitlerista megszállók ellen, s a demokratikus pártokkal és tömegszervezetekkel együtt megalakították a hitlerellenes Hazafias Arcvonalat.

1943 augusztusában az RKP vezetői — bár közülük sokan börtönben voltak — tervet dolgoztak ki a katonai-fasiszta diktatúra megdöntésére és Romániának a szovjetellenes háborúból való kiragadására. A legszigorúbb konspiráció módszereivel fegyverezték fel és képezték ki a kommunistákból, pártonkívüli munkásokból, KISZ-tagokból és más hazafiakból álló alakulatokat. A tomboló fasiszta terror ekkor már a szociáldemokrata vezetőket is ráébresztette a kommunista párttal való akcióegység szükségességére. 1944. május 1-én megalakult a Munkás Egységfront. Júniusban pedig, amikor a Szovjet Hadsereg részben már felszabadította Észak-Romániát,

Digitized by Google

az RKP, az SZDP, a Nemzeti Parasztpárt és a Nemzeti Liberális Párt részvételével létrejött a Nemzeti Demokratikus Blokk. A Szovjet Hadsereg nagy győzelmeinek hatására az Antonescu és az udvar között fennálló ellentétek is elmélyültek. A király, látva a német haderő vereségeit, egy ideig a színfalak mögött manőverezett, hogy megvalósítsa a Churchill-féle „balkáni változatot", vagyis azt, hogy Délkelet-Európát az angolszász csapatok kezére játssza; később — más esthetőség híján — a polgári pártokkal együtt csatlakozott a KP által vezetett felkelés tervéhez.

1944. augusztus 23-án kitört az országos fegyveres felkelés. A román haderők a Szovjet Hadsereg oldalán harcbaléptek a náci Németország ellen, s mint ismeretes, hazánk felszabadításában is részt vettek. Magyarországon a román csapatok 1237 helység felszabadításában vettek részt. A felszabadító harcokban összesen csaknem 170 ezer román katona áldozta életét. Román hősi sírok tízezrei, román katonák tízezreinek román, szovjet, magyar és más országbeli rendjelei emlékeztetnek a kommunista párt által vezetett négy évtizedes harcnak ezen dicső fejezetére.

*

Két évtizedes illegalitás után a párt a néptömegek elismert vezetőjeként lépett a nyílt politikai porondra: tekintélyét és a feléje áradó bizalmat hazafias politikájával és véráldozataival érdemelte ki. A munkások és más dolgozók tízezrei léptek be a pártba; gyorsan erősödtek a szakszervezetek, újjászerveződött a KISZ. Ezekkel az erőkkel vívta a párt harcát a reakció ellen, a földosztásért; a fasiszta államapparátus megtisztításáért. A tömegekre támaszkodva megbuktatta a régi hatalmi rendszer átmentésén buzgólkodó burzsoá-reakciós kormányokat. 1945. március 6-án az Ekésfront népszerű vezetője, dr. Petru Groza, az országosan tisztelt antifasiszta, alakított demokratikus kormányt. Ugyanennek az évnek októberében a Román Kommunista Párt országos konferenciája megválasztotta az új Központi Bizottságot és főtitkárává Gheorghe Gheorghiu-Dej elvtársat. Ez a konferencia már azt a nagy horderejű megállapítást tehette, hogy lényegében megvalósult a proletariátus és a parasztság forradalmi demokratikus diktatúrája; az 1944. augusztus 23. és 1945. március 6. között lefolyt felszabadító harc és az éles osztályösszeütközés *alulról* már döntő csapást mért a kizsákmányoló osztályok hadállásaira.

Az újfajta, munkás-paraszt hatalom erejét, a tömegek hangulatát, s a polgári pártok gyökértelenségét mutatták az 1946-os országos választások, amikor a régi polgári pártok megsemmisítő vereséget szenvedtek, széthullottak, s most már csakugyan „történelmi" pártok lettek: múltjuk a földesúri-tőkés román történelem. A forradalom *első* szakasza felszámolta a királyságot és az egyéb hűbéri maradványokat, valamint a földbirtokos osztályt és demokratikus reformokat hajtott végre. Szétzúzta a burzsoázia és a földbirtokosok szervezett politikai erőit; az ország megszűnt az imperializmus vadászterülete lenni, s függő országból szuverén, szabad országgá vált. 1947 de-

Digitized by Google

cemberében kikiáltották a népköztársaságot.

A politikai győzelmeket megszilárdították az ország gazdasági helyreállítása terén elért eredmények: a munkásosztály és a dolgozó parasztság tömegei a párt vezetésével hősiesen néztek szembe a nehézségekkel, megszüntették a gazdasági zűrzavart és az inflációt és lelkes munkával növelték az ipari és mezőgazdasági termelést.

A párt által vezetett munkásosztálynak a forradalom első szakaszában kivívott hegemóniája lehetővé tette a gyors áttérést a forradalom *második* szakaszára, amelyben a népi demokratikus állam már a proletariátus diktatúrája lett.

1948 februárjában egyesült a Román Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt, s a marxizmus—leninizmus ideológiai, politikai és szervezeti elvei alapján létrejött a Román Munkáspárt. Az egyesüléssel lezárult a munkásosztály megosztottságának hosszú és tragikus időszaka. A forradalmi munkásosztály megragadhatta legerősebb fegyverét: az egységet. A fő ipari termelési eszközök 1948 júniusában történt államosítása megteremtette a döntő tárgyi feltételt ahhoz, hogy a Román Népköztársaság dolgozó népe megkezdje a szocializmus alapjainak lerakását. A súlyos osztályösszeütközések elültével a gazdasági kérdések megoldása került a párt erőfeszítéseinek központjába. A Román Munkáspárt 1952-ben éles elvi harcban leleplezte a munkát akadályozó párt- és államellenes frakciót, s megszilárdult egységben, vezető szerepét a társadalmi élet minden területén erőteljesen gyakorolva, a szocialista építés irányítására összpontosította minden erejét.

•

A népgazdaság gyors fellendítésének alapja és kulcskérdése Romániában is a szocialista iparosítás volt.

Az RMP felismerte, hogy a Szovjetunió és a többi szocialista testvérország önzetlen támogatásával a népgazdaság fejlesztésében a hazai nyersanyagok komplex feldolgozására kell fordítania a fő figyelmet. Románia fő nyersanyag-kincse az olaj, a földgáz és a fa. A felszabadulás előtt Románia jórészt a nyugati nagy monopóliumok függvénye, ezek nyersanyagszállítója volt, a Nyugattól pedig készárukat vásárolt. Az ipar 1929—38 között évi átlagban mindössze 4 százalékkal fejlődött. A szocialista tervgazdálkodás a Román Népköztársaságban fejlett gépipart, petrokémiai és általában vegyipart, valamint fafeldolgozó ipart fejlesztett ki. Románia ma már maga gyárt olajfúró berendezéseket, tankvagonokat, a földgázvezeték számára csöveket és faipari kombinátok felszerelésére szolgáló gépeket. E legmodernebb, részben automata és félautomata berendezettségű gyárakban ott láthatjuk a szovjet, a csehszlovák, az NDK-beli és a magyar gépeket és berendezéseket is — Románia ma így értékesíti kincseit. Köztudomású például, hogy a mi Tiszamenti Vegyiműveinket is Románia látja el földgázzal.

A román ipar termelésének volumene 1960-ban az 1938. évinek ötszöröse volt. 1951—60 között az ipari termelés évente átlag 13 százalékkal növekedett; tavaly a

Digitized by Google

román ipar 11 hét alatt termelt annyit, mint az egész 1938-as évben. A gépgyártó ipar termelése tíz év alatt meghétszereződött. Románia ma már gyárt fémmegmunkáló szerszámgépeket, belső égésű motorokat, elektrotechnikai gépeket, Diesel-elektromos mozdonyokat, sokfajta mezőgazdasági gépet stb. Az ország tíz év alatt megduplázta a villamos- és hőenergiatermelést; az egy munkásra jutó villamosenergia-fogyasztás az 1950. évi 2323 kilowatt-óráról 1960-ban már 4924 kilowatt-órára nőtt. Az utolsó évtizedben az ipari munka termelékenysége 2,2-szeresére növekedett.

Minthogy az országnak úgyszólván minden táján vannak nyersanyagforrások, az RMP következetesen alkalmazza a termelőerők ésszerű elosztásának elvét. Nagy ipari objektumok épültek és épülnek Moldvában, Dobrudzsában, Olténiában, a Maros-Magyar Autonóm Tartományban.

Román testvérpártunk eredményesen oldotta és oldja meg a szocialista építés egyik legbonyolultabb feladatát, a mezőgazdaság szocialista átszervezését. Miután gyorsan erősödött az ipar, a párt 1955-ös decemberi konferenciája célul tűzhette ki a mezőgazdaság szocialista átszervezésének meggyorsítását. A párt tanácsára a román parasztság túlnyomó többsége már áttért a nagyüzemi társas gazdálkodásra s 1961. április 1-én az ország szántóterületének 84,9 százalékán szocialista gazdaságok termeltek. A szövetkezeti gazdaságok egyre inkább szocialista jellegűek, emelkedik műszaki színvonaluk, meghonosodnak az élenjáró termelési és tenyésztési eljárások.

1938-ban Romániában 100 hektár szántóföldre 0,72 lóerőnek megfelelő gépi vontatóerő jutott, 1960-ban pedig már 15-ször annyi, mintegy 10 lóerő. A szántóföldeken ez idő szerint 44 ezer traktor, 17 és félezer kombájn, 34 ezer vetőgép dolgozik. A mezőgazdaságban több mint 30 ezer közép- és felsőfokú végzettségű szakember tevékenykedik. A pártszervezetek erőteljes munkát végeznek azért, hogy növeljék a kollektív gazdaságok tagjainak politikai öntudatát. Romániában is beigazolódott, hogy a mezőgazdasági termelés fellendítésének legjobb, a szocialista viszonyok közt egyetlen lehetséges útja a társadalmi tulajdonban levő nagyüzem.

A legutóbbi öt évben, 1956 és 1960 között a búzatermelés 26, a kukoricatermelés 24 százalékkal volt nagyobb, mint 1934—38-ban. A mezőgazdasági termelés 1959-ben 23 százalékkal volt nagyobb az 1938. évinél. 1960-ban 2,3-szor annyi burgonya, 3,8-szor annyi zöldség, kilencszer annyi napraforgómag és hétszerannyi cukorrépa termett, mint 1938-ban. A növénytermelés ilyen nagy fejlődése lehetővé teszi, hogy az állatállomány is az eddiginél gyorsabban gyarapodjék.

A román mezőgazdaság ma fedezi a lakosság élelmiszerszükségletét.

A népgazdaság fent vázolt sikerei alapozzák meg a román dolgozó nép életviszonyainak gyökeres megjavulását, az anyagi, kulturális és szociális életszínvonal szüntelen emelkedését. A nemzeti jövedelem 1960-ban az 1950. évinek 262 százalékára rúgott. A bérből és fizetésből élők reálkeresete az utolsó évtizedben

Digitized by Google

mintegy 85 százalékkal, s 1955 óta 47 százalékkal emelkedett, s szakadatlanul javulnak a parasztság életkörülményei. Elég megjegyezni, hogy a falvakban tíz év alatt 700 ezer új lakóház épült. A falvak képéhez ma már hozzátartozik az iskola, a művelődési otthon, az orvosi rendelő és sok helyen a szülőotthon.

1960-ban a népi demokratikus állam kulturális kiadásai négyszeresen túlhaladták az 1950. évit, s a költségvetés egynegyedét tették ki. Ehhez természetesen hozzá kell számítani a szakszervezetek igen kiterjedt kulturális szolgáltatásait.

A hajdani Románia — akárcsak az egykori Magyarország — néhány fájó „világrekordról" volt hírhedt a népbetegségek és a halandóság tekintetében. Ez érthető is: 1938-ban csak minden 1895 lakosra jutott egy-egy orvos, ma 780 lakosra jut egy, s a Román Népköztársaság e vonatkozásban a világ első tíz országa közé küzdötte fel magát.

A megváltozott munka- és életkörülmények, a társadalombiztosítás, a fizetett szabadság, az üdülés stb. együttes eredményeként az általános halandóság ma az 1938. évinek a felénél is kevesebb, a csecsemő- és gyermekhalandóság pedig az 1938-asnak kb. egyharmada.

Íme: a kommunista politika, a nemzet igazi létérdekének kifejezője és védelmezője!

Az országban teljesen megszűnt az egykor nagyon elterjedt analfabétizmus. Bevezették az (egyelőre) hétosztályos általános iskolát s abban a díjmentes tankönyvellátást; széles méretekben kiépült a középiskolák hálózata. Az általános iskolákba ma 2 300 000-en járnak, míg 1938-ban a megfelelő évjáratú tanuló fiatalok száma 1 600 000 volt. Az egyetemi hallgatók száma csaknem megháromszorozódott; kétharmaduk ösztöndíjat és állami ellátást élvez.

Íme, a nemzet szellemi erői felkarolásának és kibontakoztatásának kommunista politikája!

A régi Romániának megoldatlan problémája volt *a nemzetiségi kérdés.* A királyi Románia az „oszd meg és uralkodjál!" elvét alkalmazta. A felszabadulás után azonban — a már korábbi együtt vívott forradalmi harcok gyümölcseként — létrejöttek a nemzeti kérdés marxista—leninista alapon történő gyökeres megoldásának a feltételei.

Az ország lakossága ma mintegy 18 millió, s ebből több mint 2,5 millió nem román nemzetiségű: magyar, német, orosz, ukrán, szerb stb. A romániai nemzetiségek demokratikus szervezetei — köztük a legnagyobb létszámú a magyar nemzetiségé — kezdettől fogva együttműködtek a kommunista párttal. A felszabadulást követő időkben is a párt oltalmazta az elnyomott kisebbségeket a reakcióval szemben, s ő hirdette meg az egyetlen demokratikus megoldást: a teljes egyenlőséget. A „ki kit győz le" eldőlte után már az 1948-as, majd még erőteljesebben az 1952-es, népi demokratikus alkotmány alaptörvénybe foglalta az állampolgárok teljes jogegyenlőségét a politikai, a gazdasági és a kulturális élet minden területén, fajra és nemzeti hovatartozásra való tekintet nélkül. A népi demokratikus alkotmány biztosítja a nemzetiségeknek az anyanyelv szabad használatát, az ezen való

Digitized by Google

oktatást minden iskoláztatási fokon. A nemzetiségek nyelvén könyvek, újságok jelennek meg és színházak játszanak. Az alkotmány súlyos bűncselekménynek minősíti a soviniszta-nacionalista izgatást, a fajgyűlöletet és az ilyen irányú propagandát. Az állam biztosítja ezeknek a jogoknak a gyakorlását, megadja gyakorlásuk gazdasági és egyéb feltételeit.

Románia magyarok által legsűrűbben lakott vidékén létrehozták a Magyar Autonóm Tartományt, Marosvásárhely székhellyel. Ezt a Nagy Nemzetgyűlés 1960 decemberében területileg kibővítette, s nevét Maros—Magyar Autonóm Tartományra változtatta. A tartomány lakossága több mint 800 ezer fő, ipari össztermelésének értéke (1960-ban) meghaladta a 2 és félmilliárd lejt; mezőgazdasági területe 760 ezer hektár. Jellemző a tartomány gyors fejlődésére, hogy a romániai ipar fejlődésének évi 13 százalékos országos átlagával szemben itt évi 16 százalék a növekedés.

A romániai magyarság sok iskolát, köztük közép- és felsőfokúakat tart fenn, sok tudományos és kulturális intézménye van. Legkiválóbb színházának, a Marosvásárhelyi Székely Színháznak az együttesét Budapesten is több, nagysikerű előadáson láttuk. A párt- és állami, valamint a helyi tanácsi szervekben és a gazdasági életben sok ezer magyar tölt be vezető tisztséget.

A Román Népköztársaság területén élő nemzetiségek hű és építő hazafiai annak az országnak, amelyben az osztályelnyomással és a kizsákmányolással együtt megszűnt a nemzeti elnyomás gazdasági alapja, s amelyben a boldogulás útja egyedül az, ami a szocialista társadalmi rend alapja: a munka.

•

A Román Munkáspárt 1960 júniusában tartott III. kongresszusa megállapította: az országban lerakták a szocializmus alapjait, s Románia a szocialista építés *kiteljesítésének* szakaszába lépett. A kongresszus 1960—65-re hatéves és 1960—75-re tizenötéves távlati népgazdaságfejlesztési tervet fogadott el.

A tervek a termelőerők további nagy fejlődését irányozzák elő, a legmodernebb műszaki és technológiai színvonalon. Az ipari termelés évi átlagos növekedése 13 százalékos lesz, s 1965-ben 2,1-szer, 1975-ben hatszorosan lesz nagyobb az 1959. évinél. Megjegyzendő, hogy 1960-ban 17 százalék volt a növekedés, 1961 első negyedében pedig a múlt év hasonló időszakához mérten 18 százalék. Látnivaló tehát, hogy a román munkások és műszakiak túlteljesítik az előirányzatokat. A tervidőszakban új fém- és vegyipari kombinátok, valamint villanyerőművek épülnek. Egyre bővebben látják el a falut a modern gépipar és vegyipar vívmányaival; 1965 végén például 100 ezer traktor, több mint 70 ezer vetőgép, több mint 51 ezer kombájn dolgozik majd a mezőgazdaságban, s több mint 2 millió tonna műtrágyát adnak a falunak. A termelés bővülésének folyományaképpen a reálbér, illetve a reáljövedelem 1965-ben 40—45 százalékkal lesz magasabb, mint 1959-ben volt. A terv 1965-ig a városokban 300 ezer lakás építését, 1975-ig pedig a

Digitized by Google

lakáskérdés végleges megoldását irányozza elő.

A Román Munkáspártot a román dolgozó nép forró szeretete és ragaszkodása veszi körül, nemzetközileg pedig nagy és elismert tekintélynek örvend. Ugyancsak növekszik a békeszerető Román Népköztársaság nemzetközi szerepe és megbecsülése, minthogy a szocialista tábor hű tagjaként, az 1957-es és 1960-as moszkvai nyilatkozat szellemében szilárd békepolitikát folytat, s új meg új, a világpolitikára vonatkozó egyetemes és a Balkánt érintő javaslataival állandóan erősíti az őt övező bizalmat.

A Magyar Szocialista Munkáspárt és az egész magyar dolgozó nép úgy örül az RMP és a Román Népköztársaság történelemformáló sikereinek, mint saját előmenetelének. A magyar dolgozó nép testvérének érzi a Román Népköztársaságot, amelynek népe velünk szoros barátságban és egy sorban. győzelmesen építi a szocialista társadalmat.

Szántó Jenő

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A Magyar Tanácsköztársaság állama és joga*

A Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából jogi életünk ismert képviselői tanulmánygyűjteményben adtak átfogó képet arról a hatalmas jogalkotó és jogalkalmazó munkáról, amelyet rövid fennállása alatt az első magyar proletárdiktatúra kifejtett. Ez a tanulmánykötet — mint bevezetőjében *Réczei László* megállapítja — adóssága volt a magyar jogtudománynak. Hiszen a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének elsősorban e korszak jogforrásait publikáló kiadványa mellett ez a kötet ad első ízben összefoglaló képet arról, hogy milyen nagy szakértelemmel láttak hozzá 1919-ben az új állam megszervezéséhez, s a jog eszközeivel is milyen magas színvonalon szabályozták az állami élet sokágú területét. A tanulmánykötet nemcsak abban a tekintetben tesz sokat, hogy megtisztítja az első magyar proletárdiktatúra emlékét az ellenforradalom jogászai által is rászórt rágalmak szennyétől, hanem abban is úttörő munkát végez, hogy éppen jogalkotásán és jogalkalmazásán keresztül is bizonyítja: a *Magyar Tanácsköztársaság nem egyik hadó, forradalmi hagyományunk a többi között, hanem múltunk legnagyobb, legmagasabbrendű* alkotása, s ezért tisztelet és elismerés illeti azon jogintézmények létrehozataláért is, melyek 40 esztendő múltán is nem egy vonatkozásban példát mutatnak a szocialista jogalkotónak és jogalkalmazónak.

A kötetnek terjedelemre is legjelentősebb és mintegy a kötet mondanivalóját is megalapozó tanulmánya: „Az első szocialista alkotmány Magyarországon" című értekezés, *Rákos Ferenc* tollából. A szerző büszkén állapítja meg, hogy a magyar proletariátus az első szovjet alkotmány után alig egy évvel alaptörvénybe rögzítette forradalma során elért eredményeit. A Tanácsköztársaság alkotmányát megelőző fontosabb jogi produktumok közül, amelyek mintegy az alkotmány építőköveiként foghatók fel, mindenekelőtt ismerteti a két munkáspárt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Kommunisták Magyarországi Pártja megegyezéseként közzétett deklarációt, a proletárdiktatúra és a Tanácsköztársaság kikáltását, majd a Forradalmi Kormányzótanács által kibocsátott úgynevezett ideiglenes alkotmányt, továbbá a Forradalmi Kormányzótanács által a végle-

* Tanulmánygyűjtemény. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1959. Szerkesztette: Sarlós Márton.

Digitized by Google

ges alkotmány kibocsátásáig kiadott, s az állami és társadalmi rendet lényeges vonatkozásban érintő fontosabb jogszabályokat.

Jelentős érdeme ennek az értekezésnek, hogy kimutatja azt a jogirodalomban eddig még kellőképpen fel nem dolgozott tényt, mely szerint a Tanácsköztársaság alkotmányának kidolgozása és elfogadása körül a kommunista, másrészről a centrista és jobboldali szociáldemokrata erők között éles vita folyt. Az első alkotmánytervezetet elkészítő igazságügyi népbiztosság erősen nyugati polgári demokrata hatások alatt állott, s a tervezetbe is az angol típusú polgári parlamentáris demokráciát szerette volna rögzíteni. Ebben a törekvésében támogatták a volt igazszágügyminisztérium helyükön maradt főtisztviselői is. Az alkotmánytervezet körüli további vita kiéleződött a Tanácsok Országos Gyűlésnek napjaiban. A kommunista erők erősödő befolyásának köszönhető, hogy az alkotmány a benne levő fogyatékosságok ellenére is, alapjában véve helyesen rögzítette a szocialista átalakulásban elért eredményeket és az állampítés további követelményeit is. A továbbiakban foglalkozik a tanulmány a Tanácsköztársaság alkotmányának tételes szabályaival, feldolgozva a marxizmus—leninizmus klasszikusainak az alkotmányban szabályozott intézményekre vonatkozó útmutatásait. A szokványos rendszert áttöri azzal, hogy külön pontokként tárgyalja a Tanácsköztársaság külpolitikáját és védelmét, valamint népgazdasági rendszerét.

„A szocialista állam néhány kérdése a Magyar Tanácsköztársaság tanulságai tükrében" címmel *Vas Tibor* jelentős elvi kérdéseket vet fel. A Magyar Tanácsköztársaság létrejöttének körülményeivel foglalkozva, a szerző hangsúlyozza az orosz szocialista állam megalakulásának döntő szerepét. Helyesen mutat rá a formákban megmutatkozó eltérésekre, melyek a két állam szervezetéből, területi adottságaiból, gazdasági, társadalmi viszonyaiból és eltérő nemzetiségi politikájukból adódtak. Tévesnek tartjuk azonban a szerzőnek azt az állítását, amely szerint nálunk a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos állásfoglalásokban erősen érezhető volt az ausztromarxizmus hatása és emiatt nem alkalmazták következetesen a marxizmus—leninizmust. (57. old.) A Tanácsköztársaság nemzetiségi politikája annyiban nem volt következetes, hogy a marxizmus—leninizmus tanítását a nemzetek teljes, a kiválást és önálló állam alapítását is magában foglaló önrendelkezési jogát, ezt a szélesebb fogalomkört leszűkítette a proletárönrendelkezési jogra, ami nem ausztromarxista nézet, hanem baloldali elhajlás, amely azonban a kulturális autonómia kérdésében találkozik a szociáldemokrata állásfoglalással. Azt persze felesleges hangsúlyozni, hogy a tanácskormány nemzetiségi politikája még ezzel a hibával együtt is sokkal demokratikusabb volt, mint a Károlyi-kormányé, és valamennyi polgári demokratikus államé.

Helytelenül tárgyalja Vas Tibor tanulmánya az élcsapat és munkáspárt kérdését. A proletárdiktatúrának kezdettől fogva volt munkáspártja, a kispolgári, sőt polgári elemekkel erősen felduz-

Digitized by Google

zadt Magyarországi Szocialista Párt. De nem volt élcsapata, forradalmi vezetésre alkalmas marxista elméleten álló élcsapata. Helytelen megállapítás, hogy a pártnak nem volt vezetősége. Volt, már kezdettől fogva. De ez a vezetőség, személyileg csaknem egészen a Kormányzótanácsban is benn volt. Ezért a párt szerepe háttérbe szorult.

A tanulmánynak jelentős érdeme, hogy rámutat arra, miként szakított a Magyar Tanácsköztársaság az államhatalmi ágakat szétválasztó burzsoá koncepcióval, az egységes államhatalom elvét kívánta megvalósítani. Felhívja a figyelmet arra is, hogy a demokratikus centralizmus alapján működő, s minden hatalmat gyakorló tanácsok működése közepette milyen károsan hatott az a helytelen gyakorlat, hogy tanácsi szervek (direktóriumok) háttérbe szorították a pártot. Vas Tibor tanulmánya a fontosabb jogszabályokat is megemlítve, hangsúlyozza, hogy a magyar szocialista jog ezen első megjelenéseinek milyen fontos szerepük van az állami funkció elősegítése, a proletárdiktatúra és a polgárok védelme terén.

Pecze Ferenc „Az Országos Gyűlés tárgyalási rendje különös tekintettel a küldöttek jogállására" című ugyancsak kitűnő tanulmánya az Országos Gyűlés szervezeti felépítését, annak az államaparátusban elfoglalt helyét és tevékenységét elemzi, s kiemeli, hogy az Országos Gyülés a szocialista demokratizmus elvén alapult. Tárgyalási szabályainak elvi jelentőségét a szerző abban látja, hogy a küldötti beadványok kollektív kezdeményezéssé alakultak át. Az ügyrend értelmében az elfogadott indítványt mindenképp tárgyalni kellett. Az Országos Gyülésnek a kormány felett gyakorolt ellenőrzésében fontos eszköze volt az interpelláció, melyet a helyi tanácsok tagjait is megillető jogként értelmeztek.

Az ügyrend széleskörű szólásjogot biztosított, de a véleménynyilvánítás joga nem jelentette a felelőtlen beszéd jogát. A munkamegosztás céljából állandó, szakosított bizottságok rendszere valósult meg, kiegészítve alkalmi bizottságokkal. Az ülések alapelvéül a nyilvánosság elvét tekintették, mely jelentkezett egyrészt abban az irányban, hogy a dolgozók szüntelen felvilágosítását mindig szem előtt tartották, másrészt pedig abban, hogy a legfelsőbb államhatalmi szervnek a választó testületek, illetőleg a nép szakadatlan ellenőrzése alatt kell állnia.

Beér János „A helyi tanácsok a Magyar Tanácsköztársaságban" című munkája a helyi tanácsok megalakulását, működésének, szervezeti és felépítési elveinek fő kérdéseit tárgyalja széles és eredeti joganyagra, bőséges irodalmi apparátusra támaszkodva. Kiemeli, hogy a tanácsi szervezet strukturális felépítése milyen kedvező kereteket biztosított a tanácsnak és a tömegeknek a folyamatos együttműködésre. A szorosan vett tanácsi szervek, (a tanács mint testület), annak végrehajtó szervei, a legkülönbözőbb bizottságok olyan mechanizmust teremtettek az új állam számára, amely a helyi kezdeményezés legsokrétűbb támogatását tette lehetővé.

A ma számára különösen hasznosak és tanulságosak azok a fejtegetések, amelyek a tanácsok

Digitized by Google

alá- és fölérendeltségéről szólnak, s lényegében a demokratikus centralizmus érvényesülését vizsgálják, a tanácsállam helyi szerveinek rendszerében. A szerző rámutat a Tanácsköztársaságnak arra a hibájára, hogy a régi apparátus tisztviselőinek zömét átvette a tanácsi apparátusba. Ezzel lehetőséget nyitott ellenforradalmi elemek számára, hogy a helyi apparátusban is bázisokat teremtsenek. A régi hivatalnokok köréből több esetben mozgalmak indultak el egyes intézkedések szabotálására, ezeket a tanácsállam egyes vezetői már májusban és júniusban észrevették, de átfogó ellenintézkedéseket ellenük mégsem tettek.

Az értekezés jó példa az olyan gyakorlati célú elméleti munkára, amely mai tanácsaink szemszögéből vizsgálja a múlt eseményeit is, hogy azok tanulságait felhasználjuk.

Szamel Lajos „Kulturális igazgatás a Magyar Tanácsköztársaságban" című dolgozata megállapítja, hogy a tanácshatalom kulturális igazgatása erősen centralizált volt. Ez az adott forradalmi helyzetben helyes, de átmeneti jellegű felépítés volt, amelyet az alkotmánynak a demokratikus centralizmus jegyében való rendezése is mutat. Kritikai fenntartással kezeli a szerző azt a kérdést, hogy az adott időszakban a testületi vezetést az egyszemélyes felelős vezetés elé helyezték, bár elismeri, hogy a fejlődés iránya az egyszemélyes vezetés megerősödése felé mutat.

Helyteleníti, hogy a Tanácsköztársaság kulturális politikája nem fordult kellőképpen a parasztság felé. E hiányosságok ellenére azonban a szerző végkonklúziója az, hogy a négyhónapos uralom kulturális eredményei és nagy szerű tervei megmutatták, mire volt és lett volna képes a dolgozó nép kulturális forradalma, ha a tanácshatalmat a külső és belső ellenforradalom túlnyomó ereje meg nem dönti. A Tanácskormány szocialista művelődéspolitikájával valóban megtörte a burzsoázia kulturális monopóliumát: nagyvonalú, gyors intézkedések sorával lehetővé tette, hogy a munkásosztály, a dolgozó nép elindulhasson a kultúra magaslatainak meghódítására. Elválasztotta az egyházat az államtól és az ingyenes oktatás bevezetésével megnyitotta a dolgozók gyermekei számára az iskolák kapuit, széleskörű iskolánkívüli ismeretterjesztő mozgalmat szervezett a felnőtt munkások, parasztok művelésére, létrehozta a munkás egyetemet, hozzáfogott a marxizmus—leninizmus eszméinek, intézmények terjesztéséhez. A tanácshatalom nagy megbecsülésben részesítette az értelmiséget, különösen a tudósokat és művészeket; biztosította számukra a zavartalan alkotómunka anyagi és erkölcsi feltételeit. A haladó írók, költők forró lelkesedéssel szolgálták a proletárhatalmat.

Névai László „A magyar Tanácsköztársaság törvénykezési szervezete" c. értekezése meggyőzően bizonyítja, hogy a jogélet demokratizálása terén forradalmi újat — szemben a Károlyi-kormány meddő próbálkozásaival — csak a Tanácsköztársaság adhatott, szétzúzva a régi igazságügyi szervezetet és kiépítve az új típusú szocialista törvénykezési szervezetet. Foglalkozik Névai László az igazságügyi szervezet egyik alapprincipiumával, a népi

Digitized by Google

bíráskodás elvével, s felveti, hogy bár az oroszországi kommunista pártprogram szerint „a bíráskodás is a tanácsok feladata, ez sem a Szovjetunióban, sem pedig a Tanácsköztársaságban intézményesen nem valósult meg. Az új bírósági szervezetnek megvolt ugyan a kapcsolata a tanáccsal, de nem olvadt egybe vele.

A forradalmi törvényszékek, a forradalmi katonai törvényszékek, a munkaügyi bíráskodás, az ügyészi munka elemzése után megállapítja, hogy a szocialista igazságszolgáltatás új szervezetének teljes kiépítését az ismert okok miatt nem sikerült elvégeznie a Magyar Tanácsköztársaságnak. A munkáshatalom átmeneti jellegűnek tekintette a forradalmi büntetőbíráskodást és a sürgősségi rendszerű polgári ítélkezést. A végleges törvénykezési tervezetet az alkotmány szerint a Szövetséges Tanácsok Országos Gyűlésének kellett volna megállapítania. Erre azonban már nem került sor, bár több tervezet is készült. Az egyik 1919. június 4-én kelt; erről a jogirodalom mind ez ideig nem vett tudomást. E tanulmány érdeme, hogy — ha röviden is — ismerteti az igazságszolgáltatás egységéből és a bíróságok útján történő igazságszolgáltatás kizárólagosságának elvéből kiinduló, hármas lépcsőzetű bírósági szervezet felépítését. A tervből egyébként szintén kitűnik, hogy a bírói szervezet szoros kapcsolatban állott a tanácsokkal és felépítése következetes szocialista megoldások felé mutatott.

Sarlós Béla „A Landler-hadtest forradalmi törvényszéke" című tanulmánya értékes és új forrásanyag alapján ad képet a katonai forradalmi törvényszékek ítélkezéséről. Erről a felszabadulás óta sem esett sok szó; mert a bíróságok anyagát túlnyomórészt megsemmisültnek tekintették. Sarlós Béla a Horthy-rendszer által a forradalmi törvényszékek bírái és vádbiztosai ellen indított perek iratainak megmaradt mellékleteiből merít. Az egész iratanyag kritikai feldolgozása külön monográfiát igényelne; a szerző csak az egyik legfontosabb, a Landler Jenő parancsnoksága alatt álló III. hadtest forradalmi törvényszéke működésének bemutatását vállalta. A legfontosabb ítéletek ismertetése és a bíróság működését legjobban visszaadó okmányok közlése minden kommentár nélkül igazolja a törvényszéknek és vádbiztosának helyes irányú működését.

Medve Zsigmond „A földjogi jogalkotás és a mezőgazdasági termelőszövetkezetek jogállása a Tanácsköztársaságban" című tanulmánya szélesebb értelemben fogva fel tárgykörét — a Károlyi-kormány intézkedéseivel is foglalkozik és megfelelő értékelését adja e korszaknak. A Tanácsköztársaság legjelentősebb földjogi alkotása a Forradalmi Kormányzótanács április 3-án közzétett „A földbirtokok szocializálásá"-ról szóló XXXVIII. számú rendelete volt, amely először foglalja jogszabályba, hogy Magyarország földje a dolgozók társadalmáé és aki nem dolgozik, annak tulajdonában föld nem maradhat. A rendelet helyes értelmezése szerint a 100 kat. holdon felüli földbirtokra kiterjedő határt azzal a feltételezéssel állapították meg, hogy az ennél kisebb birtokok tulajdonosait, az eredményesebb belterjes gazdálkodás, a magas mun-

Digitized by Google

kabérek és mezőgazdasági gépek szükséglete szövetkezesre késztetik majd. A szerző helytelenül állítja, hogy a kisebb birtokok tulajdonosait majd a rájuk kivetett terhek kényszerítik a szövetkezésre. A mai olvasó jobb tájékoztatása végett kívánatos lett volna azonban megemlíteni, hogy a Tanácsköztársaság termelőszövetkezetei nem azonosak a maiakkal, sok tekintetben inkább a mai állami gazdaságokhoz hasonlítottak.

A termelőszövetkezetekkel a kormány főként a termelés folyamatosságát akarta biztosítani, s megalakításukat azzal indokolta, hogy nem akarja a parasztságot „nyomorgó kisbirtokossá" tenni, megelőzni kívánja a földosztással járó terméskiesést. A földosztás elmaradása azonban a parasztok elégedetlenségére vezetett.

A Tanácsköztársaság megszüntette a parasztság sok százéves elnyomatását és kizsákmányoltságát. A nagybirtokok megváltás nélkül mentek át a dolgozó nép tulajdonába. A Tanácsköztársaság vezetőinek azonban meg kellett volna érteniök, hogy a magyar falunak hosszú időre van szüksége a szocializmus felépítéséhez és a szocialista fejlődést demokratikus reformokkal kell kezdeni, melyek közül a legfontosabb a földosztás.

Weltner Andor „A Magyar Tanácsköztársaság munkajoga" című munkájában történelmi visszapillantást nyújtva az előzményekről, ismerteti az ellenőrző munkástanács intézményét, majd a munkajogviszony szabályozását vizsgálva, a munkaidő és pihenő idő, a munka díjazása, a felmondási idő és végkielégítés, a találmányok, a munkavédelem, a munkafegyelem, a dolgozók anyagi ellátásának kérdéseivel foglalkozik. Megállapítja, hogy a Tanácsköztársaság rövid fennállása alatt, a termelési eszközök társadalmi tulajdona alapján, az objektív törvényszerűség erejével bontakoztak ki a szocialista munkajog alapelvei, s váltak a szocialista jogi felépítmény lényeges elemeivé. Ezzel nálunk is megkezdődött a szocialista munkajognak, mint önálló jogágazatnak a kialakulása.

Hajdu Gyula „A Magyar Tanácsköztársaság nemzetközi kapcsolatairól" értekezik. Kifejti: a Magyar Tanácsköztársaság vezetői meg voltak győződve arról, hogy a proletariátus forradalma hamarosan világméreteket ölt. Ez a felfogás az Alkotmányban is kifejezésre jutott. „A Tanácsköztársaság külpolitikája a világforradalom segítségével el akarja érni a dolgozók világának békéjét. Békét akar minden hódítás és hadikárpótlás nélkül, a dolgozók önrendelkezési joga alapján." (3. §.) Ebből a feltételezésből kiindulva különösen a volt monarchia országaival igyekeztek kapcsolatot teremteni. Nem egyszer hangsúlyozták, hogy a proletárdiktatúra teljesen antimilitarista és békét akar. A fegyveres harcok idején is az volt a cél, hogy megértessék a cseh, a román, a délszláv népekkel az együttélés szükségességét és azt, hogy fel kell szabadítaniuk magukat az imperialisták jármából. Az antant hatalmak megbízottjának, aki tájékozódás céljából Budapestre érkezett, Kun Béla külügyi népbiztos kifejtette: a Forradalmi Kormányzótanács nem a területi integritás alapján áll, csupán annak van ellene, hogy bármily kérdés is a hódító imperialista politika értelmében oldassék meg. A Tanácsköztársaság a nemzetiségi kérdést is a

Digitized by Google

nemzetiségek jogainak tiszteletben tartásával kívánta megoldani, elvetve a területi integritás elvét.

Hajdu Gyula rámutat, hogy Ausztria szociáldemokrata vezetői őszinteség híján tárgyaltak a Tanácsköztársaság képviselőivel. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni: bár a munkásosztály forradalmi pártja még fiatal, tapasztalatlan és gyengén szervezett volt, a magyar munkásosztály érett volt a hatalom átvételére, s mint a nemzet vezetésére egyedül képes osztály, kész volt arra, hogy megvédje az ország nemzeti függetlenségét. A burzsoázia ugyanakkor már a jobboldali és centrista szociáldemokrácia mankójára támaszkodva sem tudta tartani magát. A Vyx-jegyzék nemcsak egyik oka, hanem végső kiáltó jelzése volt annak, hogy az elszigetelt magyar burzsoázia képtelen a kormányzásra, de készült arra, hogy imperialista segítséggel, erőit összeszedve feltartóztassa a forradalom sodrát. Az is meggyőző, és leleplező erővel bír, amit a szerző Smuts tábornok tevékenységéről ír, aki az antant megbízásából félrevezette a Forradalmi Kormányzótanácsot azzal az ígérettel, hogy a párizsi konferenciára meghívják majd a Magyar Tanácsköztársaságot.

Sarlós Márton „A kommunista elítélteket kiszabadító szovjet akciók" című tanulmánya a kötetnek mintegy záróköve. A tárgyalt kérdés már az ellenforradalom időszakában zajlik le és a Horthy-rendszer által halálra vagy börtönre ítélt kommunistáknak és a Szovjetunióban levő magyar hadifoglyoknak a kicserélése ügyében kötött 1921-es magyar—szovjet egyezmény előzményeiről szól. Történelmi és jogi dokumentumok, bőséges irattári anyag alapján tárul az olvasó elé az a tény, hogy milyen rettegéssel fogadta az ellenforradalmi rendszer a hazatérő hadifoglyokat, félve kommunista propagandájuktól. Elénk tárul a Horthy-hatóságok halogatása, a kicserélés szabotálása a magyar közvélemény félrevezetése is, de a Szovjetunió kitartó harca is, a szocialista humanizmus e nagyszerű megnyilatkozása.

•

Összegezve megállapíthatjuk, hogy az Akadémiai Kiadó gondos és ünnepélyes kiadásában megjelent kötet igen hasznos szolgálatokat tesz azzal, hogy legnagyobb forradalmi hagyományunk, a Magyar Tanácsköztársaság államát és jogát a jogalkotás és jogalkalmazás oldaláról bemutatja a mának, s elsősorban a ma új jogásznemzedékének. A kötet tanulmányai olyan új eredményeket is feltáró, értékes tudományos munkák, amelynek értékeiből mitsem vonnak le az említett kisebb-nagyobb hiányosságok sem. Az sem von le értékéből, hogy a dicső múlt iránti lelkesedéstől vezetve, itt-ott egyes túlzó szuperlativuszokkal is találkozunk. Sajnáljuk, hogy önálló tanulmány nem foglalkozik a Tanácsköztársaság büntetőjogával.

Az egyes tanulmányok logikus egymásra építése Sarlós Márton gondos szerkesztői kezét dicséri, a nagy évfordulóhoz méltó szép kiállítás pedig az Akadémia Kiadó érdeme.

Dr. Antalffy György

Digitized by Google

S. Vincze Edit: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulása és tevékenységének első évei (1890—1896)*

Párttörténészeink legfontosabb feladata a magyar kommunista mozgalom, s ezen belül is a közelebbi múlt történetének feldolgozása. S. Vincze Edit témaválasztása mégis figyelmet érdemel, mert a múlt század végi szociáldemokrata mozgalom hiteles történetének ismerete nélkül nem lehet elég mélyen megérteni az 1918 utáni magyar munkásmozgalmat sem.

Eddig is tudtuk, hogy a forradalmi munkásmozgalom kialakulása Magyarországon is a jobb- és „baloldali" opportunizmus elleni harcban ment végbe. E harc több fontos mozzanatáról azonban, az adatfeltárás korábbi hiányosságai következtében, helytelen ítéletet alkottunk. Nem ismertük az 1880-as évek második felében a magyar munkásmozgalomban megerősödő osztályharcos irányzatot, s képviselőinek az osztrák és a német munkásmozgalom vezetőivel való kapcsolatát. Nem tudtuk pontosan, hogy miként következett be a Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakulását eredményező 1889—1890-es fordulat. Pontatlanul értékeltük a 90-es évek első felének szociáldemokrata programját és határozatait. Nem tudtuk, milyen eszközökkel, mikor, s miért kerekedhetett felül az opportunista szárny a szociáldemokrata mozgalomban. E kérdések megoldását kísérelte meg S. Vincze Edit. S ez általában sikerült is neki.

A szerző kimutatja, hogy a marxizmus megjelenését megelőzően a munkásmozgalomban tért hódító kispolgári-szocialista áramlatok közül Magyarországon — Ausztriához hasonlóan — a lassalleanizmus volt a legjelentősebb. Csakhamar azonban a lassalleánus nézetekkel együtt, illetve azok mellett terjedni kezdtek a munkásmozgalomban egyes marxista tanítások is. 1869-ben az első Internacionálénak már két szekciója működött Magyarországon. A Párizsi Kommün leverése után megindult üldöztetések csak néhány évre tudták visszavetni a munkások szervezkedését. A hetvenes évek második felében a Frankel Leó vezetésével folyó pártalakító küzdelmek eredményeként 1880-ban létrejött az Általános Munkáspárt. Marxista párttá fejlesztésére azonban hosszabb időn keresztül nem kerülhetett sor. Vezetésében, Frankel 1881-es bebörtönzése után, a lassalleánus-kispolgári demokrata csoport tett szert kizárólagos befolyásra (Ihrlinger Antal, dr. Csillag Zsigmond, Kürschner Jakab és mások, az Általános Munkás Beteg- és Rokkantpénztár vezetői és tisztviselői). Kezükben tartva a Betegpénztárt, az egyetlen anyagi forrást, amelyre a párt akkor agitációs- és propagandatevékenységében támaszkodhatott,

* Az MSZMP Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete és a Kossuth Könyvkiadó kiadása, 1960.

Digitized by Google

éveken keresztül sikerrel akadályoztak meg a párton belül minden olyan törekvést, amely a munkások forradalmi nevelésére irányult. Az alapvető kérdésekben az osztrák munkásmozgalom „mérsékelt" irányzatának álláspontját vallották magukénak. A munkásmozgalom feladatának a polgári demokratikus szabadságjogok kivívását tekintették, anélkül azonban, hogy ezt alárendelték volna a szocialista forradalomra való felkészülésnek. A polgári demokrácia megteremtését hol az ellenzéki pártoktól, hol magától a reakciós kormánytól várták. E csoport magatartásának nagy szerepe volt abban, hogy Frankel Leó, kiszabadulása után távozni kényszerült Magyarországról, s az Általános Munkáspárt átmenetileg a burzsoázia uszályába került.

A pártvezetőség opportunizmusával szembenálló radikális ellenzék, amely a forradalmat túl közelinek tartotta ugyan, de alapjában véve a marxizmus talaján állott, 1881-ben kivált a pártból, s Szalay András és Essl András vezetésével külön csoporttá szerveződött. A nyolcvanas évek végén legerősebb bázisuk a cipészek önképző és munkaközvetítő egylete volt.

A radikálisok csak illegálisan dolgozhattak. Részben ezért, főként azonban a magyarországi társadalmi viszonyok viszonylagos fejletlenségénél fogva nem volt akkora befolyásuk a munkásmozgalomban, hogy egymaguk keresztülvigyék a megalkuvó pártvezetők leváltását. Megkísérelték az összefogást más, a betegpénztári csoporttal szembenálló ellenzéki mozgalmakkal. Ez a lépésük azonban zsákutcába vezetett, mert a többi ellenzéki csoport vezetőinek többsége nemcsak a betegpénztáriakkal állott szemben, hanem a marxizmussal is.

1889-ben, a II. Internacionálé alakuló kongresszusa során a magyarországi radikális szocialisták a nemzetközi munkásmozgalom segítségét kérték a magyarországi munkásmozgalomban kialakult helyzet megváltoztatásához. Frankel Leó, Viktor Adler és Wilhelm Liebknecht — a rendelkezésünkre álló adatok szerint — maguk is szorgalmazták a magyarországi vitás kérdések megoldását. Ennek eredményeként 1889 őszén az Általános Munkáspárt vezetőségi ülése Ihrlingert leváltotta a pártban viselt funkcióiról és a radikális szocialista Engelmann Pált állította a párt élére.

Engelmann vezetésével kiszélesült a párt propagandatevékenysége, megindult a közvetlen kapcsolatok kiépítése az üzemekkel, s a párt vezetése alatt álló szakszervezetek szervezése. 1890-ben az első május elseji nagygyűlésen Budapesten 60 000 munkás vett részt, és a nagyobb vidéki városokban is több ezer dolgozó tüntetett a párt követelései mellett. Engelmann sikerrel kísérelte meg, hogy eloszlassa a korábbi párvezetéssel szemben létrejött ellenzéki csoportok becsületes erőinek bizalmatlanságát, bevonja őket a pártmunkába, s elszigetelje az ellenzék jobboldali elemeit. Az új pártvezetés kiterjesztette tevékenységét a vidéki ipari központokra is, emellett egyik fontos feladatának azt tartotta, hogy az ipari munkások mellett a mezőgazdasági proletariátust is megnyerje a szocializmus eszméinek.

E gyors fejlődés teremtette meg a feltételeit a Magyarországi

Digitized by Google

Szociáldemokrata Párt 1890-es megalakulásának. Az 1890-es kongresszuson a magyarországi munkásmozgalom nyíltan csatlakozott a nemzetközi szociáldemokrácia táborához. A kongresszuson elfogadott pártprogram, az 1890-es „Elvi nyilatkozat", nem mondta ki ugyan félreérthetetlenül, hogy a végcélt csak forradalom révén lehet elérni, s követeléseiben sem vette eléggé figyelembe a magyarországi viszonyok sajátosságait, de az osztályellentétek leplezgetése, a mindenáron való törvényesség és a parlamentarizmus szerepének túlértékelése ellen lépett fel, s alapjában véve marxista módon határozta meg a magyarországi proletariátus feladatait. Az MSZDP 1890-es megalakulása azt jelzi, hogy 1889—90-ben a magyar munkásmozgalomban *fordulat* kezdődött — a marxista köntösben' fellépő kispolgári reformizmustól a valóságos marxizmus, a forradalmi munkáspolitika irányába. Ez a fordulat azonban 1890-ben még *nem vált teljessé.*

Az 1890-es kongresszus után tovább folytatódott a párt tevékenységének fellendülése. Különösen nagy sikereket ért el a párt a Békés megyei agrárproletariátus körében. A munkásmozgalom fellendülését a kormány részben a munkások elleni terrorintézkedésekkel, részben a betegpénztár állami fennhatóság alá vonásával igyekezett meggátolni. A kormány e lépései láttán Csillag Zsigmondék csoportja előbb arra akarta rávenni a pártot, hogy mérsékelje tevékenységét, majd a viharsarki megmozdulások után — a következményektől félve — a betegpénztári tisztviselők lemondtak pártvezetőségi tagságukról. A pártvezetőségből való kiválásuk, vagyis a párt és a betegpénztár vezetésének kettéválása kedvező helyzetet teremthetett volna az osztályharcos irányzat számára. Az a mód azonban, ahogy a kettéválás történt, mégsem volt szerencsés. A betegpénztáriak nem voltak hajlandók feladni a pártvezetésre gyakorolt befolyásukat. Kikényszerítették, hogy visszalépésük ellenére is beleszóljanak a pártvezetőség tanácskozásaiba, s részben a pártlapoknál is megtartották funkcióikat. Kezükben maradt a párt vagyonának kezelése is. Ennek ellenére a betegpénztáriak kiválása folytán tovább erősödött Engelmann és a mögötte álló osztályharcos erők befolyása a pártban.

Engelmann felszólítására a radikálisoknak még különálló, főleg gyári munkásokból álló csoportja is csatlakozott a párthoz. Engelmannék nagy gondot fordítottak a fiatal, tehetséges munkások felkutatására, azért, hogy megfelelő elméleti képzés után belőlük egészítsék ki a párt vezető gárdáját. Hozzáfogtak, hogy a párt befolyását új munkásrétegekre terjesszék ki. Engelmann Pál a gyári munkások, a bányászok és a földmunkások szervezését tartotta a legfontosabbnak. A földmunkásokat — ott, ahol másképp nem lehetett — illegális szervezkedésre szólították fel. A szakszervezeteken belül félillegális „ellenállási pénztárak" létrehozásán munkálkodtak, a szakszervezeti mozgalom irányítására pedig létrehozták a Szakszervezeti Tanácsot. A mozgalom megerősödését nagyobb politikai akciók megindítására kívánták felhasználni.

A betegpénztári vezetőgárdának

Digitized by Google

— amely ekkor már sokkal inkább a kormánytól, mint a munkásoktól függött — nagy gondot okozott a párt osztályharcos irányú fejlődése. Válaszút elé került: vagy teljesen megszakítja kapcsolatait a párttal, vagy megváltoztatja a párton belüli helyzetet. Mivel az előbbit nem akarta, támadásba ment át a radikális szocialisták vezetőszerepe ellen. A fő tüzet eleinte Engelmannra irányították. 1892 augusztusában pedig pucccsszerűen leváltották az egész régi vezetőséget, s a párt lapjait a betegpénztáriak által támogatott csoportnak adták át. Az 1893 januárjában összeült kongresszuson a régi vezetőséget nem engedték szóhoz jutni. Engels Frigyesnek a kongresszushoz intézett levelét, amelyben a marxizmus nagy tanítómestere szót emelt Engelmann Pál mellett, a betegpénztáriak emberei eltitkolták a küldöttek előtt. A pártvisszály ügyét nem engedték tárgyalni, nehogy az osztályharcos erők feltárják a tájékozatlan vidéki küldöttek előtt a való helyzetet. Emiatt az osztályharcos csoport kivonult a kongresszusról, arra számítva, hogy az távozásukkal határozatképtelenné válik és berekeszti ülését. Számításuk azonban nem vált be. A csonka kongresszus megszavazta a régi vezetők eltávolítását és megerősítette az új, pucccsszerűen hatalomra került vezetőséget. A betegpénztári gárda egyelőre háttérben maradt, a megválasztottak többsége azonban átmenetileg a Csillag—Kürschner-csoport politikai irányvonalát tette magáévá.

A kormány, látva a betegpénztáriak lojalitását és az Engelmann-csoporttal szembeni fellépését, nem kifogásolta a pártvezetés és a betegpénztár összefonódását.

Az osztályharcos irányzat veresége azonban egyelőre átmenetinek bizonyult. Számos szakma munkásaitól támogatva, az osztályharcos csoport „A munkás" című lap köré tömörült, s 1894 januárjában, az aradi kongresszuson megalapította a Magyarországi Szociáldemokrata Munkáspártot. S. Vincze Edit könyvének jelentős érdeme, hogy feltárja és részletesen elemzi az Engelmann által vezetett „Munkás"-csoport tevékenységét és a magyarországi problémák marxista megoldására irányuló politikáját. Ugyanakkor szembeállítja vele a betegpénztáriakkal szövetséges MSzDP vezetők helytelen, az élesebb osztályösszeütközéseket kerülő, a „kényesebb" területekről visszahúzódó, megalkuvó irányvonalát. Kimutatja, hogy opportunista politikájuk kudarca, a „Munkás"-csoport sikerei, a munkástömegeknek a betegpénztári csoport iránti ellenszenve az MSzDP vezetőségének bomlását vonta maga után. Az MSzDP-ben még az aradi kongresszus előtt új radikális irányzat keletkezett, amely ismét keresztülvitte a pártvezetés és a betegpénztár kettéválasztását, s 1894 tavaszán megegyezett a „Munkás"-csoporttal a két párt egyesítésében.

A két párt egyesítése az 1894-es MSzDP kongresszuson történt meg. Az Engelmannra vonatkozó korábbi kizárási határozatot azonban a radikálisok ekkor sem tudták megváltoztatni. Engelmann Pál kizárása ezzel véglegessé vált. Az új vezetőség élére a Magyarországról származó Silberberg Ignác nyomdászt, az

Digitized by Google

osztrák szociáldemokrata párt volt vezetőségi tagját állították.

Az egyesült párt vezetésével rövidesen újból fellendült a szocialista agitáció mind az ipari munkások, mind pedig a földmunkások körében. Tömegmozgalom bontakozott ki az általános választójogért, a gyülekezési és szervezkedési szabadságért. Tüntetések voltak az alföldi kivételes állapotok ellen. A Népszava és az agitáció élesen bírálta a kormányszervek és a tőkések tevékenységét.

A kormány a párt harcos tevékenységére egyrészt a terror fokozásával válaszolt, másrészt megpróbálta aktivizálni a nacionalista alapon álló „Nemzeti Demokrata Munkáspárt"-ot a szociáldemokraták ellen. Ez utóbbi kísérlete kudarcba fulladt. Ámde a munkásmozgalom egységének megbontását a nemzeti demokraták helyett elvégezték a betegpénztáriak.

Alig pár hónappal az egyesülés után Kiss Adolf, Kürschner Jakab és Csillag Zsigmond kezdtek híveket toborozni az új pártvezetőség, különösen pedig Silberberg ellen. Taktikájuk hasonló volt az Engelmann ellen alkalmazott taktikához. Tervük végrehajtását megkönnyítette, hogy a vezetőség radikális szárnya időközben — részben a hatósági önkény, részben más okok következtében — meggyengült. Silberberget letartóztatták. Az általa szerkesztett Népszava 1896 február végén megszünt. Az osztályharcos irányzat újabb vereségéhez az is hozzájárult, hogy az osztrák szociáldemokrata párt — nem értve a két frakció közötti harc jelentőségét — végképp megvonta tőle támogatását.

A betegpénztárral szövetkezett pártvezetők a munkásosztály harcának forradalmi irányba való fejlesztése helyett egyre nyíltabban a „békés" szervezkedés szószólóivá lettek. 1896-ban ígéretet tettek a kormánynak, hogy a millenniumi ünnepségeket nem fogják tüntetésekkel „megzavarni". Az MSzDP ettől az időtől kezdve a következő két évtized folyamán *gyakorlatilag* a fennálló politikai rendszer talaján álló ellenzéki párt lett, bár szavakban szocialistának és nem egyszer forradalminak is vallotta magát.

A könyv utolsó fejezete az MSzDP 1896-os IV. kongresszusával, az opportunizmus megszilárdulásával, a kialakulóban levő munkás-paraszt szövetség megbomlásával, az osztályharcos erők vereségének okaival és a korszak eddigi marxista irodalmának bírálatával foglalkozik.

S. Vincze Editnek igaza van, amikor az eddigi álláspontokkal ellentétben, az 1896-os esztendőt jelöli meg az opportunizmus irányába történt *döntő fordulat* évének. Helyes, hogy az osztályharcos erőknek a betegpénztáriak és szövetségeseik elleni századvégi küzdelmeit már csak utóharcoknak nevezi. (Tegyük hozzá: ezek az utóharcok a kommunista párt létrejöttét megelőző századeleji új baloldali csoportosulások előzményeinek tekinthetők.) Téved azonban akkor, amikor az 1896-os eseményeket egyúttal az opportunista szárny vezetőszerepe megszilárdulásának is tartja. Az opportunista vezetés ellen fellépő — a szerző által is említett — 1898—99-es pártellenzék, megosztottsága ellenére elérte, hogy 1899-ben még egyszer leváltsa a betegpénztáriak szövetségeseit a

Digitized by Google

pártvezetésből. Igaz ugyan, hogy az opportunista szárny, ma még ismeretlen módon, néhány hónap múlva visszaszerezte pozícióit, az előbbi tény mégis azt mutatja, hogy a „megszilárdulás" nem 1896-ban, hanem 1899 után, a századforduló idején következett be.

Az 1898—99-es pártellenzékről S. Vincze Edit csak azt jegyzi meg, hogy ebben nagyjából ugyanazok a szervezetek vettek részt, amelyek korábban Engelmannt és Silberberget támogatták. Engelmannról pedig azt írja, hogy 1894 után az osztrák és német szociáldemokrata lapok magyarországi tudósítójaként dolgozott; a magyarországi munkásmozgalomban nem vett részt, csupán a radikálisok egy szűk csoportjával, később pedig valószínűleg Alpári Gyulával volt kapcsolata. Az 1898—99-es pártellenzék soraiban azonban nemcsak a korábban Engelmannt támogató szervezetek vettek részt, hanem maga Engelmann is. Egyes dokumentumok az ellenzék vezetői között elsőként Engelmann Pált említik meg. Az ellenzék 1899-es kettészakadása után Engelmann azokkal tartott, akik megalapították a Mezőfi-féle Újjászervezett Szociáldemokrata Pártot.

Az események tárgyalásának korai lezárása miatt a szerző nem elemzi azt, hogy miben különbözött a kilencvenes évek második felének opportunizmusa a nyolcvanas évek marxista mezben fellépő kispolgári reformizmusától. Pedig volt különbség a két évtized opportunizmusa között, s a kispolgári reformizmusnak egy burkoltabb opportunista irányzattá való átalakulása kétségtelenül megkönnyítette a kialakuló munkásarisztokráciának a betegpénztár kispolgári elemeivel való összefogását.

Nem kielégítő az osztályharcos csoport vereségének indokolása során azon tény magyarázata, hogy mi tartotta távol a magyarországi „értelmiség zömét" a szocialista eszméktől? (I. m. 253. o.) A szerző szerint az ok: a magyarországi kapitalista fejlődés korlátozottsága és hazánk függő helyzete, vagyis az, hogy a polgári demokratikus átalakulás befejezése, s nem a szocialista forradalom volt napirenden. Ha ez igaz lenne, akkor mi az oka annak, hogy a cári Oroszországban — ahol a polgári demokratikus átalakulás még „befejezetlenebb" volt, mint Magyarországon — az értelmiség forradalmár csoportjainak jelentékeny része csatlakozott a szocialista mozgalomhoz? (Persze, itt sem az értelmiség „zöme", mert a régi polgári értelmiség többségének megnyerésére ekkor még nem volt lehetőség.)

A szocialista magyar értelmiség hiányának véleményem szerint inkább az volt az oka, hogy Magyarországon 1848—49-ben *volt* polgári forradalom, s ennek befejezetlenségét a túlnyomórészt nemesi és polgári származású értelmiség nem érezte annyira nyomasztónak, mint az orosz értelmiség java a cári zsarnokságot. (Egy-két évtized múlva természetesen Magyarországon is új helyzet alakult ki, s ennek hatására létrejött a magyar értelmiség szocialista szárnya is.)

E hiányosságok ellenére S. Vincze Edit tanulmánya értékes és maradandó munka, amely sokat nyújt a párttörténet művelőinek, olvasóinak.

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Н. С. ХРУЩЕВ: К новыми успехам литературы и искусства 1
ДЕЖЕ НЕМЕШ: Классовая борьба на настоящем этапе нашего развития 18
ЙОЖЕФ ШАНДОР: Некоторые вопросы организационного развития нашей партии 37
ЛАСЛО ЧАПО: Новый этап общего кризиса капитализма 48

ОБЗОР

Укрепление кооперативного хозяйства в первой кооперативной области страны (ЛАЙОШ МАРКО) 68
Совместная работа семьи и школы (ЖУЖА ОРТУТАЙ) 78

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

XVI. съезд Французской Коммунистической Партии (БЕРНАРД КУРЕ) 86
Создатель новых отношений, новых людей (ФЕРЕНЦ ВАДАС) 96
Сорокалетняя борьба румынских коммунистов (ЕНЕ САНТО) 104

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Государство и право Венгерской Советской Республики (ДЬЕРДЬ АНТАЛФИ) 114
Эдит Винце: Первые годы деятельности Социалдемократической Партии Венгрии (ПЕТЕР ШИМОН) 121

INHALT

N. S. HRUSCHTSCHOW: Zu neuen Erfolgen der Literatur und der Kunst — — — — — — — — — — — — — — — — 1
DEZSÖ NEMES: Der Klassenkampf in der gegenwärtigen Fase unserer Entwicklung — — — — — — — — — — — — 18
JÓZSEF SÁNDOR: Einige Fragen der Zusammensetzung unserer Partei 37
LÁSZLÓ CSAPÓ: Die neue Etappe der allgemeinen Krise des Kapitalismus — — — — — — — — — — — — — — — 48

RUNDSCHAU

Die Konsolidierung der LPG-s in unserem ersten kollektivieren Komitat (LAJOS MARKÓ) — — — — — — — — — — — 68
Zusammenarbeit von Schule und Familie in der Erziehung der Kinder (ZSUZSA ORTUTAY) — — — — — — — — — — — 78

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Der XVI. Parteitag der Kommunistischen Partei Frankreichs (BERNARD COURET) — — — — — — — — — — — — 86
Schöpfer neuer Verhältnisse neuer Menschen (Zum 40-sten jahrestag des Kommunistischen Partei der Tchechoslowakei) (FERENC VADÁSZ) — — — — — — — — — — — — 96
Vierzig Jahre Kampf der rumänischen Kommunisten (JENÓ SZÁNTÓ) 104

BUCHBESPRECHUNGEN

Staat und Recht in der Ungarischen Räterepublik (GYÖRGY ANTALFFY) — — — — — — — — — — — 114
Edit Vincze: Gründung und Anfangstätigkeit der Sozialdemokratischen Partei Ungarns (PÉTER SIMON) — — — — — — — — 121

Digitized by Google

SOMMAIRE

N. S. CHROUCHTCHOV: Aux nouveaux succès de la litterature et des arts — — — — — — — — — — — — — — — — 1
DEZSÖ NEMES: La lutte de classe dans l'étape actuelle de notre développement — — — — — — — — — — — — — — — 18
JÓZSEF SÁNDOR: Quelques problèmes du développement de la composition du Parti — — — — — — — — — — — — — — 37
LÁSZLÓ CSAPÓ: Nouveau phase de la crise générale du capitalisme 48

REVUES

Consolidation des cooperatives agricoles dans le premier département entièrement collectivisé (LAJOS MARKÓ) — — — — — — — 68
Coopération de l'école et de la famille dans l'éducation (ZSUZSA ORTUTAY) — — — — — — — — — — — — — 78

REVUE INTERNATIONALE

Le XVI-ème Congrès de Parti Communiste Français (BERNARD COURET) — — — — — — — — — — — — — — — 86
Créateur de conditions nouvelles et d'hommes nouvaux (Le 40 ème anniversaire du Parti Communiste Tchecoslovaque) (FERENC VADÁSZ) — — — — — — — — — — — — — — — 96
40 ans de luttes des communistes roumains (JENÖ SZÁNTÓ) — — 104

COMPTS-RENDUS

État et droit dans la République des Soviets Hongrois (GYÖRGY ANTALFFY) — — — — — — — — — — — — — — 114
Edit Vincze: Fondation et premières activités du Parti Social-démocrate Hongrois (PÉTER SIMON) — — — — — — — — — — 121

CONTENTS

N. S. KHRUSHCHEV: Towards new successes in literature and art — 1
DEZSÖ NEMES: The class struggle in the present stage of our development — — — — — — — — — — — — — — — 18
JÓZSEF SÁNDOR: Some questions relating to the composition of our Party — — — — — — — — — — — — — — — — 37
LÁSZLÓ CSAPÓ: New phase of the general crisis of capitalism — — 48

REVIEW

Consolidation of the cooperative farms in our first cooperative county (LAJOS MARKÓ) — — — — — — — — — — — — — 68
Collaboration of school and family in the field of education (ZSUZSA ORTUTAY) — — — — — — — — — — — — — 78

INTERNATIONAL REVIEW

The 16th Congress of the Communist Party of France (BERNARD COURET) — — — — — — — — — — — — — — — 86
Creator of new relations, new human beings; on the 40th anniversary of the founding of the Communist Party of Czechoslovakia (FERENC VADÁSZ) — — — — — — — — — — — — — — — 96
The Rumanian Communists' forty years of struggle (JENÖ SZÁNTÓ) 104

BOOK REVIEWS

The Hungarian Soviet Republic — State and Law (GYÖRGY ANTALFFY) — — — — — — — — — — — — — — — 114
Edit S. Vincze: Foundation and initial period of the Social Democratic Party of Hungary (PÉTER SIMON) — — — — — — — — 121

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

7

XVI. ÉVFOLYAM 1961 JÚLIUS

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

HÁY LÁSZLÓ: A szocialista országok gazdasági színvonalának kiegyenlítődése és Magyarország fejlődése — — — — — — — 1

NÉVAI LÁSZLÓ: Igazságszolgáltatási szerveink szocialista fejlődése 19

DR. ELEK TIBOR: A fizikai tudományok egyetemi oktatásának néhány világnézeti problémájáról — — — — — — — — — 31

SALGÓ LÁSZLÓ: Negyven éves a Kínai Kommunista Párt — — — 46

SZEMLE

Vita a munkásosztály elnyomorodásának kérdéseiről (KAHULITS LÁSZLÓ) — — — — — — — — — — — — 59

A szövetkezeti parasztság szocialista nevelése (GOSZTONYI JÁNOS) 74

NEMZETKÖZI SZEMLE

Hősi út (DOLORES IBARRURI) — — — — — — — — — — 83

Algéria, Szahara és kőolaj (ANDRE GOUILLOU) — — — — — 94

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Marx—Engels összes művei 3. kötete (FUKÁSZ GYÖRGY) — — — 101

Szabó Kálmán: A szocialista tervszerűség elméleti kérdései (GERŐ TAMÁSNÉ) — — — — — — — — — — — — 109

A Párttörténeti Közlemények négy évfolyama (MÉREI GYULA) — 118

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.

Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: **1961. július 4.**

Megjelent 34 000 példányban Felelős kiadó: **Vass Henrik**

613718/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 7. SZ. BUDAPEST 1961. JÚLIUS HÓ

A szocialista országok gazdasági színvonalának kiegyenlítődése és Magyarország fejlődése

Írta HÁY LÁSZLÓ

A 20 évre szóló népgazdasági tervünk kidolgozása során felmerült az akérdés, hogy az 1980-nal záruló 2 évtizedben hazánk gazdasági és kulturális fejlettségének színvonala el fogja-e érni a szocialista tábor jelenlegi legfejlettebb országainak színvonalát, vagy milyen mértékben fog ahhoz közeledni.

Ez az írás, bár elvi kérdéseket is felvet, nem tűzi ki feladatául a kiegyenlítődés törvényének elméleti kifejtését. Azt azonban meg kell említenünk, hogy e törvény érvényesülésének kibontakozását a szocialista országokban a tapasztalat bizonyítja. A Szovjetuniónak a múltban elmaradott középázsiai és kaukázusi köztársaságai pl. gyors léptekkel közelednek az egész ország legfejlettebb ipari területeinek gazdasági és kultúrális színvonalához, de arra is hivatkozhatunk, hogy jelenleg a kiegyenlítődés folyamata az egész szocialista világrendszer méreteiben megy végbe. Ezzel összefüggésben tisztázást érdemel, hogy mit kell a gazdasági színvonal kiegyenlítődése alatt értenünk. A kiegyenlítődés fő vonásai a következők:

1. szocialista termelési viszonyok uralkodnak a népgazdaság minden területén,

2. a szocialista országok egy főre (illetve egy foglalkoztatottra) eső nemzeti jövedelmének meg kell közelíteniök egymást; a munka termelékenységének foka közeledik egymáshoz az egyes országokban.

3. a szocialista országok ipari (fejlett iparral rendelkező) országokká válnak és szervesen beilleszkednek a szocialista nemzetközi munkamegosztásba,

4. az életszínvonal főbb mutatóinak meg kell közelíteniök egymást.

Digitized by Google

A gazdasági kiegyenlítődés tehát a termelési viszonyok, a termelőerők fejlettsége és az életszínvonal alakulásában nyilvánul meg.

Az egységes társadalmi-gazdasági bázis kialakítása irányában máris nagy lépés történt a szocialista tábor országaiban. Az előrehaladást mutatja a szocialista szektor jelentőségének emelkedése a nemzeti jövedelem termelésében, a szocialista szektor súlyának növekedése az iparban és a mezőgazdaságban. A mezőgazdaság szocialista átszervezése a népi demokráciákban hatalmas előrelendítője a kiegyenlítődés folyamatának. A kiegyenlítődés tendenciája kifejezésre jut abban is, hogy az ipar súlya növekvőben van a szocialista országok népgazdaságában. Az agrár-országok agrár-ipari országokká, az agrár-ipari országok ipari-agrár országokká, az ipari országok iparilag magasan fejlett országokká lettek. A kiegyenlítődés irányába hat az ipari struktúrának olyan változása, hogy a nehézipar, a termelőeszközöket gyártó iparágak részesedése az egész ipari termelésben egyre növekszik. A kiegyenlítődés tendenciáját tükrözi az is, hogy több, gazdaságilag kevésbé fejlett szocialista ország fejlődésének üteme gyorsabb, mint a fejlettebbeké.

Ha a fentebb felsorolt ismérvek szempontjából még igen nagyok is a különbségek a szocialista országok között a kiegyenlítődés feltételeinek megteremtése tekintetében, máris jelentős előrehaladás állapítható meg a szocialista világrendszeren belül. A legutóbbi évtizedben az említett előfeltételek nagy része hazánkban is létrejött.

Tévedés azt hinni, hogy a kiegyenlítődés gyorsan lezajló folyamat, hogy Magyarország pl. egy ötéves terv során utólérheti a gazdasági vonatkozásban élenjáró szocialista országokat. Amint látni fogjuk, erről szó sem lehet, ennél jóval hosszabb időre van szükség. Hogy mennyire, azt elsősorban saját erőfeszítésünk határozza meg, bár a szocialista világrendszer fejlődésének is döntő szerepe van ebben, és emellett az egész nemzetközi helyzet alakulása sem mellékes. Saját erőfeszítéseinket azért hangsúlyozom, hogy elkerüljük azt a tévedést, mintha a kiegyenlítődés elsősorban más országok terhére mehetne végbe. A saját erőre való hivatkozás nem kisebbíti a szocialista országok legszorosabb együttműködésének jelentőségét. A kiegyenlítődés ugyanis csak minden szocialista ország közös erőfeszítésének lehet az eredménye és minden szocialista ország termelőerőinek gyors fejlődése közepette mehet csak végbe. Kiegyenlítődés természetesen csak úgy történhet, ha az alacsonyabb gazdasági színvonalon álló országok a magasabb színvonalon állókhoz képest gyorsabban fejlődnek. Miért érhető el ez a gyorsabb fejlődés? Azért,

1. mert a kevéssé fejlett országok gazdasági tartalékaikat

Digitized by Google

(többek közt természeti kincseiket) gyengén használják ki és a kihasználást erősíthetik, meggyorsíthatják,

2. mert miután szerény, de elviselhető életszínvonalat értek el, az alacsony felhalmozási rátát emelhetik és ebben a vonatkozásban utólérhetik, sőt el is hagyhatják a fejlettebb országokat,

3. mert — végül, de nem utolsó sorban — különböző formában a fejlett szocialista országok segítségét élvezik és ezért nem kell lassú ütemben mindazon a fejlődési fokon áthaladniok, amelyen a ma már magasabb színvonalon álló országok áthaladtak.

Abban a történeti periódusban, amelyben a szocialista országok gazdasági (és kulturális) színvonalának kiegyenlítődése egyre inkább előrehalad, a szocialista országok társadalmi viszonyaiban, termelőerőinek fejlődésében, továbbá a tudományok és a technika területén nagy változások várhatók. Ebből következik, hogy a különböző, a kiegyenlítődést előrelendítő egyes tényezők jelentősége nem minden időpontban azonos. Ezért sem lehetséges (amint ezt a későbbiekben látni fogjuk) ezeket a tényezőket rangsorolni, hanem a fejlődés során mindig a konkrét helyzetből kiindulva kell megkeresni a döntő láncszemet.

A kiegyenlítődés nem eredményezhet teljesen hasonló gazdasági felépítést, azonos ipari vagy mezőgazdasági struktúrát. Ellenkezőleg: a kiegyenlítődés egyik legerősebb előrelendítője a szocialista nemzetközi munkamegosztás, ennek következtében pedig elmélyülnek a különbségek az egyes országok termelésének felépítésében, hiszen nem egyformák nyersanyag-tartalékaik; nem azonosak termelési feltételeik; a különböző életkörülményekből, életmódból és nemzeti sajátosságokból eredő fogyasztási struktúrájuk.

Felmerül az a kérdés, hogy a kiegyenlítődés folyamatának vizsgálatánál az egész szocialista tábort vegyük-e szemügyre, vagy néhány ország helyzetét hasonlítsuk össze, illetve szorítkozzunk-e csak két ország összehasonlítására. A kiegyenlítődés problémájának elvi kifejtése csak az egész szocialista világrendszer tapasztalatainak és jelenségeinek figyelembevételével lehetséges, hiszen a kiegyenlítődés törvénye az egész szocialista világrendszerre vonatkozik. Más azonban a helyzet, ha Magyarország helyét keressük a kiegyenlítődés folyamatában. Ebben az esetben kívánatos több olyan szocialista országgal az összehasonlítás, ahol a társadalmi-, a munka- és az életfeltételek a mienkhez többé-kevésbé hasonlatosak. Egy ilyen összehasonlítás is igen komoly akadályokba ütközik, mert a különböző metodikával kiszámított adatok egy nevezőre hozása rendkívül nehéz (a KGST keretében jelentősen előrehaladt a módszerek kidolgozása, de alkalmazásuktól még mindig meglehetősen távol vagyunk). Ha az adatok összemérhetők, akkor több országgal kell a hazánkra vonatkozó tényeket összeha-

Digitized by Google

szolítanunk, de egyelőre nagyon sok esetben meg kell elégednünk azzal, hogy egyetlen másik országhoz hasonlítjuk magunkat. Melyik ország legyen ez?

A kiegyenlítődés során valamelyik gazdaságilag fejlett szocialista országot kívánjuk utólérni. A szocialista országok közül a gazdasági színvonal tekintetében legfejlettebb Csehszlovákia, csaknem egy színvonalon áll vele az NDK, nagy léptekkel közeledik feléje és rövidesen utól is fogja érni a Szovjetunió. Az NDK Németország szétszakítottsága és az egyesítésért vívott harc következtében egészen különleges helyzetben van. A Szovjetunió a társadalmi fejlődésnek sokkal magasabb színvonalára jutott már, a kommunizmus építésének korszakához érkezett. Csehszlovákia társadalmi és gazdasági viszonyai is lényegesen eltérnek a miénktől, mégis az iparilag fejlett szocialista országok közül legközelebb áll hozzánk. Ezért Magyarország gazdasági fejlettségének színvonalát véleményem szerint leghelyesebb Csehszlovákiáéval összehasonlítani és további fejlődésünket legcélszerűbb ezen összehasonlítás segítségével mérni. A két ország statisztikai hivatalai néhány közös számítással már rá is tértek erre az útra és az első próbálkozások igen hasznos eredményeket adtak. A továbbiakban tehát a Csehszlovákiával való összehasonlításra helyezzük a hangsúlyt.

Magyarország előrehaladása a kiegyenlítődés útján

A gazdasági színvonal fejlődésének egyik legátfogóbb mutatója az egy főre eső nemzeti jövedelem alakulása. Mit látunk, ha ebben a vonatkozásban hasonlítjuk össze Magyarországot és Csehszlovákiát? Az *1949—1959-es* időszakban az egy lakosra jutó nemzeti jövedelem növekedési üteme majdnem azonos volt a két országban. Ebben az időszakban tehát Magyarországnak Csehszlovákiával szemben fennálló gazdasági elmaradottsága az egy főre eső nemzeti jövedelem alapján ítélve nem csökkent, de jelentékenyen nem is növekedett.

Az iparban elért termelékenység tekintetében azonban Magyarország elmaradása az 1949—1959-es időszakban még fokozódott Csehszlovákiához viszonyítva. Ez a folyamat 1959-ben és 1960-ban is folytatódott.

Az 1949—1959-es időszakban bekövetkezett változások nem mutatják azt, hogy az egyes szocialista országok fejlettségi színvonala hogyan viszonylik egymáshoz. A nemzeti jövedelmek színvonalát még nem tudjuk összehasonlítani: összehasonlíthatóságuk metodikája most van kidolgozás alatt és a számítások elvégzéséhez még sok időre van szükség. Az ipari színvonal meghatározására azonban történtek becslések, márpedig az ipari színvonal

Digitized by Google

nagy mértékben jellemző a gazdasági fejlettségre. Kiszámították, hogy az egyes országok lakossága a KGST országok összes lakosságának hányad-részét teszi ki, kiszámították továbbá kiemelt iparcikkeket figyelembe véve, hogy ezen országok ipari termelése az egésznek hányad-részét adja. Ezt a két tényezőt összevetve megkapták az úgynevezett ipari „intenzitást", vagyis, hogy egy főre országonként mennyi ipari termék esik és ennek alapján jutottak ahhoz az eredményez, hogy Magyarországon az egy főre eső ipari termelés jelenleg kb. fele a Csehszlovákiában elértnek. Ugyanehhez az eredményhez jutunk akkor is, ha az egy főre eső termelés mutatóját az iparban foglalkoztatottak létszámának és az iparban elért termelékenységnek figyelembevételével számítjuk ki.

A „Népszabadság" 1961. jún. 1-i közlése szerint, amely a magyar és csehszlovák statisztikai hivatal számításain alapul, a csehszlovák feldolgozó ipar termelékenysége átlagban 50 százalékkal haladja meg a magyarét. Iparágak szerint azonban igen nagy a különbség, pl. a csehszlovák textiliparban 25 százalékkal magasabb a termelékenység.

A munka gépesítésének mértékére a villamosenergia felhasználásából lehet következtetni. Az egy ipari munkásra jutó villamosenergia felhasználását figyelembe véve, azt lehet megállapítani, hogy a munka gépesítésének színvonala Csehszlovákiában kb. ugyanannyival magasabb, mint a termelékenységé. Tehát még hosszú utat kell megtennünk, amíg a csehszlovák iparhoz viszonyítva a kiegyenlítődéshez eljutunk.

Ezek után nézzük meg, hogy a KGST országok *1965-ig* terjedő terveiből milyen következtetésekre juthatunk a kiegyenlítődés vonatkozásában? Ha az előzetes adatok alapján, amelyek még módosulhatnak, a nemzeti jövedelem és a fogyasztási alap növekedését hasonlítjuk össze, akkor az tűnik ki, hogy a nemzeti jövedelem Csehszlovákiában nagyobb mértékben növekszik, mint Magyarországon és mégis a lassabban növekvő nemzeti jövedelemből mi a fogyasztási alapra viszonylag többet veszünk igénybe, vagyis a felhalmozási alapra viszonylag kevesebbet fordítunk. Ez természetesen nem a kiegyenlítődés irányába hat Csehszlovákiához viszonyítva.

Ha az ipari és mezőgazdasági termelés, valamint a termelékenység 1965-ig várható növekedését tekintjük, akkor a következő a kép: ipari termelésünk lassabban növekszik, mint a fejlettebb szocialista ipari országoké (Szovjetunió, Csehszlovákia, NDK), a munka termelékenységének növekedése is kisebb nálunk, mezőgazdasági termelésünk tervezett növekedése kb. ugyanolyan mint Csehszlovákiában, vagy az NDK-ban. Lehetséges, hogy az átdolgozás alatt levő ötéves tervünk bizonyos eltolódást hoz

Digitized by Google

javunkra, de már most arra a következtetésre juthatunk, hogy az 1965-ig terjedő időszak nem visz bennünket lényegesen közelebb Csehszlovákia, vagy az NDK gazdasági színvonalához, legfeljebb arról lehet szó, hogy a távolság kb. változatlan marad. Magyarország és a Szovjetunió között pedig növekszik a távolság, elsősorban a szovjet mezőgazdaság rendkívül gyors fejlődése folytán.

Ez a megállapítás nem szabad, hogy letérítsen bennünket a reális tervezés vonaláról. Annyi világos, hogy több ötéves terv megvalósítására van ahhoz szükség, hogy a legfejlettebb szocialista országokhoz képest elérhessük a gazdasági kiegyenlítődést.

Második ötéves tervünk idején — amint említettem — legfeljebb azt tudjuk elérni, hogy Magyarország és Csehszlovákia gazdasági színvonala között nem növekszik a különbség. Ez nem mond ellent a kiegyenlítődés törvényének (hiszen a kiegyenlítődés menetének történeti, illetve gazdasági feltételei országonként különbözőek) és ebből nem következik az, hogy a következő ötéves tervek során sem változnék a helyzet. Második ötéves tervünk adottságait nem lehet állandónak és az egész 20 esztendős időszakra érvényesnek tekinteni. Két évtized alatt népgazdaságunk színvonalának lényegesen közelednie kell a fejlettebb szocialista országokéhoz és ennek tükröződnie kell a 20 esztendős népgazdasági tervünkre vonatkozó elgondolásainkban.

A húszéves tervet illetően még nagyon gyérek és bizonytalanok az adatok.

Mindenekelőtt feltűnik az, hogy a lakosság létszámának emelkedését húszéves tervünk nagyon alacsonyra becsli az utóbbi évek tapasztalatára hivatkozva. A népesség szaporodásának üteme magának a 20 éves időszaknak a munkaerőgazdálkodását nem befolyásolja lényegesen és ebből a szempontból a kérdést el is lehetne hanyagolni. De a fogyasztási szükséglet megítélésének szempontjából igen fontos annak az eldöntése, hogy reális-e 20 évre a lakosság növekedését alacsonyan előirányozni. Ennek mérlegelése azért is fontos, mert a kiegyenlítődés mutatói közt szerepel az egy főre eső nemzeti jövedelem, az egy főre eső termelés és fogyasztás. Nem mindegy, hogy az egy főre eső termelés növekedését úgy érjük-e el, hogy a lakosság kevéssé szaporodik, vagy pedig úgy, hogy az ország népessége jelentősen növekszik. Ha a lakosság növekedését alacsonyra tervezzük, akkor olyan képet kaphatunk, hogy a kiegyenlítődés felé haladunk, de kiderülhet ennek az ellenkezője, ha a népesség létszámának alakulására vonatkozó feltételezésünk hibás.

Feltételezhető, hogy második ötéves tervünk időszakában a távolság köztünk és a fejlettebb szocialista országok között nem növekszik, esetleg csökkenni fog, de a színvonalbeli különbség eb-

Digitized by Google

ben az esetben is igen jelentős marad. Tehát a 20 esztendős időszaknak 1965-öt követő évei során kell utólérnünk, illetve megközelítenünk a fejlettebb szocialista országokat, amelyek maguk is gyors ütemben fejlődnek. Éppen ezért alaposan szemügyre kell vennünk azokat a tényezőket, fel kell tárnunk azokat a tartalékainkat, amelyek lehetővé teszik, hogy fejlődésünk üteme meghaladja a legfejlettebb szocialista országok fejlődési ütemét.

A kiegyenlítődést előmozdító tényezők

A kiegyenlítődés folyamata csak a termelés és a termelékenység fokozása alapján mehet végbe. A termelés növelése a mi adottságaink mellett a behozatal fokozását követeli meg. Termelésünk szerkezete és műszaki színvonala azonban eddig nem változott meg olyan mértékben, hogy a növekvő importszükséglettel megfelelő exportot lehetne szembeállítani. Tehát termelő apparátusunk struktúráját (azért használom a termelő apparátus kifejezést, hogy össze ne tévesszük ezt a fogalmat a termelés, a gyártás struktúrájával) és a műszaki színvonalat kell megfelelően és minél gyorsabban megváltoztatnunk. Ez a kiegyenlítődés alapfeltétele hazánkban. Népgazdaságunk ki nem használt tartalékait erre a célra kell bevetnünk. E tartalékok feltárása és mozgósítása abban az esetben mozdítja elő hatékonyan a kiegyenlítődést, ha az említett alapvető célokat nem tévesztjük szem elől.

A termelő apparátus struktúrájának alakulását, a műszaki színvonal fejlődését, a munka termelékenységének emelését elsősorban a produktív beruházások mennyisége és elosztásuk helyes arányai döntik el. A beruházások emelése viszont a felhalmozás mértékétől, a felhalmozás mértéke a fogyasztás színvonalától és a nemzeti jövedelem nagyságától, az utóbbi nem utolsó sorban a meglévő termelő apparátus kihasználásától, ez megint messzemenően a nyersanyag ellátástól függ. Ezek a tényezők egymástól nem különíthetők el, egymással szorosan összefonódnak.

Belefűződik ebbe a láncolatba a tartalékok kihasználása, amelyek közül leglényegesebbek: a parlagon fekvő és ésszerűen kihasználható termelőkapacitásoknak a termelés szolgálatába való bekapcsolása; a gyártási struktúra változtatása; természeti kincseink további feltárása, kiaknázásuk fokozása; talaj és éghajlati viszonyaink legelőnyösebb gyümölcsöztetése; munkaerő-tartalékaink felhasználása, a termelékenység növelésével egyidejűleg a foglalkoztatottak számának növelése, szakmunkásaink legmegfelelőbb alkalmazása.

A fő cél, amint ezt hangsúlyoztuk, a termelő apparátus struktúrájának megjavítása és a műszaki színvonal emelése. De hogy a számos tényező közül melyik a döntő láncszem, az nem minden

Digitized by Google

időben és nem minden országban ugyanaz. A népgazdasági tervek tükrözik az erre vonatkozó döntést.

A kiegyenlítődés folyamatát tervszerűen kell irányítani nemzeti méretekben és nemzetközi vonatkozásban. A kérdést nem lehet megoldani egy-egy országon belül, hanem csak tervszerűen a szocialista országok keretében. Ezért a szocialista országokkal kialakult gazdasági kapcsolataink, együttműködésünk bővítése, a szocialista nemzetközi munkamegosztás erősítése — a kiegyenlítődés döntő tényezői közé tartozik. A szocialista országok terveinek koordinálásához hozzátartoznak a kiegyenlítődés problémái is és többek között emiatt is egyre inkább felmerül a tervek többoldalú koordinálásának szükségessége.

A fentebb említett tényezőket minden részterületre vonatkozóan konkrétan meg kell vizsgálni a kiegyenlítődés szempontjából. Ez egy készülő szélesebb tanulmány feladata; ennek bevezetőjéül szolgál a jelen dolgozat, amelynek keretében csak néhány kérdés felvetésére vállalkozhatom.

Az ipari struktúra változása, a műszaki fejlődés, termelékenység. Iparunk struktúrális változását mutatja, hogy 1949-ben az egész iparban foglalkoztatottak 37 százaléka, 1958-ban pedig csak 23 százaléka dolgozott a könnyűiparban (a helyi-ipart is beleszámítva) és az élelmiszeriparban. Az ipari munkásoknak kereken háromnegyed része tehát a nehéziparban dolgozik (a bányászatot is beleszámítva). Az ipari termelésben végbemenő eltolódásokra jellemző, hogy milyen iparágakban mutatkozik kiemelkedően gyors fejlődés. Erre vonatkoznak a következő számok:

(Az adatokat a KSH igen értékes, nemrég megjelent munkájából, „A magyar ipar"-ból vesszük.)

A TELJES TERMELÉS INDEX-SZÁMAI VÁLTOZATLAN ÁRON SZÁMÍTVA (1958)

(1949=100)

Az egész szocialista ipar	296
ezen belül	
nehézipar	323
könnyűipar	286
élelmiszeripar	252
villamosgép ipar egészben	399
híradási gépek és készülékek	517
vákumtechnikai termékek	540
műszeripar	1158
vegyipar	451
gyógyszeripar	1184
ruházati ipar	587

Digitized by Google

A nehézipar ágai közül tehát a műszeripar, gyógyszeripar, híradás- és vákumtechnikai ipar fejlődött leggyorsabban és ezen ágazatok fejlődése éppen a legutóbbi években gyorsult meg nagy lendülettel, mint ez az alábbi index-számokból is látható (1949=100):

	1955	1956	1957	1958
híradástechnikai gépek és készülékek	321	287	400	517
vákumtechnikai termékek	396	385	449	540
műszeripar	829	740	992	1158
gyógyszeripar	587	639	887	1184

Ez a folyamat folytatódott a legutóbbi években is ezekben az iparágakban és 1958 óta más korszerű gyártási ágak is csatlakoztak hozzájuk. Tehát iparunkban (de mezőgazdaságunkban is) megindult egy struktúrális változás, ez azonban még nem elegendő ahhoz, hogy a belföld szükségleteinek levonása után az exportszükségletet is teljesen fedezze a nemzetközi piacokon kelendő korszerű gyártmányokkal.

Ami iparunk műszaki fejlődését illeti, ezen a téren is előreléptünk. Ennek egyik átfogó mutatója a felszerelt villamos motorok teljesítőképességének igen jelentős növekedése a legutóbbi években. De ehhez a KSH vizsgálata alapján hozzá kell fűznünk, hogy míg Csehszlovákiában az ipar gépi berendezéseinek aránya 1948 óta mindig gyorsabb ütemben növekedett, mint az összes állóeszközök aránya, addig Magyarországon ez a jelenség csak az utóbbi két évben (1959—1960) következett be.

A közelmúlt években gépparkunk jelentős részét megújítottuk; az 1959-es év végén iparunk gépeinek és berendezéseinek 30—35 százaléka (értékben számítva) 5 évnél fiatalabb volt. Ennek ellenére a termelékenység színvonala nem emelkedik a kívánt mértékben. A termelés növekedéséből a termelékenység növelésével fedezett hányad 1949—59-ben 48, 1957—59-ben 62 százalék volt, 1960-ban a termelékenység növekedése megállt, de 1961 első felében kedvezően alakult. A termelés növekedésében a termelékenységre eső hányad azonban most is kisebb, mint Csehszlovákiában.

A két ország beruházásait és az egy munkásra jutó villamosenergia felhasználását vizsgálva, a Központi Statisztikai Hivatal ahhoz a megállapításhoz jut, hogy „a termelékenység kisebb növekedésének okát a magyar iparban ne elsősorban a beruházások, a munka gépesítésére fordított költségek kisebb volumenében, hanem a befektetések alacsonyabb hatékonyságában, a munka alacsonyabb szervezettségében, a munkaerővel és a munkaidővel való nem eléggé takarékos gazdálkodásban keressük". Iparunkban

Digitized by Google

tehát a termelékenység növekedésének olyan tartalékai vannak, amelyek kihasználásához nem kell újabb beruházás.

A műszaki fejlesztés és a termelékenységnek ezzel együttjáró növekedése tekintetében komoly előrehaladás várható hazánkban, hiszen iparunk továbbfejlődése során nem kell végigjárnunk az előbbi fejlődési fokokat, hanem az iparilag haladottabb baráti országokból és elsősorban a Szovjetuniótól a legmodernebb technikai berendezéseket kaphatjuk meg. A műszaki fejlődésnek ez az ugrásszerű lehetősége igen fontos helyet foglal el a gazdasági kiegyenlítődést meggyorsító tényezők között.

A gyors technikai előrehaladás megköveteli az ipar szakosítását a szocialista országok között, mert specializálódás esetén lehet rátérni a nagy sorozatban való termelésre. A magasan fejlett technikára való áttérés természetesen nem minden esetben történhet ugrásszerűen. Pl. a 32 ezer lóerős turbina gyártásáról nem térhetünk át azonnal az 500 ezer lóerősre. A legmodernebb technikára való áttérés nemcsak gépi berendezés kérdése, hanem ehhez megfelelő szakmunkások és műszaki vezetők előzetes kiképzése is szükséges.

A műszaki fejlődés olyan gyors, hogy következményeit hosszabb időszakra nem is lehet áttekinteni. „1970-ig a tudománynak és technikának olyan vívmányait lehet felhasználni, amelyek ma már nemcsak ismeretesek, hanem a gyakorlatban ki is vannak próbálva. Az új, nagy, tudományos és technikai felfedezések ebben az időszakban csak kis mértékben lehetnek hatással a népgazdasági fejlődés főbb arányainak kialakulására. 1970 után azonban, és különösen 1975 után a tudományos felfedezések és a technikai haladás már jelentős változásokat eredményezhet a főbb gazdasági arányokban és felmerülhet az országok természeti kincseinek az eddigitől eltérő megítélése, illetve felhasználása is."[1]

A felhalmozás és a külföldi hitelek kérdése: Az imént szóltunk a termelékenység kiegyenlítődéséről. Enélkül nem lehetséges az életszínvonal kiegyenlítődése, ami pedig a nivellálódás egyik legdöntőbb követelménye.[2] A termelékenység fokozásához a műszaki színvonal emelése szükséges, az utóbbi eléréséhez pedig beruházások kellenek. A beruházások mértéke a felhalmozás mértékétől függ. A kevésbé fejlett országok felhalmozási rátájának tehát meg kellene haladnia a fejlett országokét. A kevésbé fejlett országokban azonban nem lehet és nem szabad a felhalmozást olyan

[1] A KGST gazdasági tájékoztatója, 1961. 1. szám, 72. oldal.

[2] A történeti fejlődés magával hozhatja, hogy gyengébb termelőerővel rendelkező országban alacsonyabb termelékenység ellenére magasabb az életszínvonal, mint valamely fejlettebb országban, de ez az állapot természetesen nem gyorsítja meg, hanem hátráltatja a kiegyenlítődés folyamatát. Gyorsabban ér célhoz az az ország, amelyben a termelőerők és termelékenység fejlődését követi, bétetőzi az életszínvonal kiegyenlítődése.

Digitized by Google

mértékben erőltetni, hogy lehetetlenné váljék az életszínvonal bár fokozatos, de folytonos emelkedése.

Miután a gyengén fejlett országok elviselhető életszínvonalat elértek, a fejlődésnek olyan szakasza következik, amikor a gyengébben fejlett országokban az életszínvonal csak lassabban emelkedhet, mint a magasabb gazdasági színvonalat elért országokban. Nem a nadrágszíj összehúzásáról van szó, hanem a nadrágszíj lassúbb tágításáról.

Magyarországon a nemzeti jövedelemnek felhalmozásra fordított hányada meglehetősen lassan növekszik. Ez a hányad a Szovjetunióban is, Csehszlovákiában is magasabb, mint nálunk. Ennek az az oka, hogy a Szovjetunióban a termelékenység jóval magasabb, mint nálunk, ezzel szemben az életszínvonal lényegében nem magasabb, Csehszlovákiában pedig magasabb az életszínvonal, mint nálunk, de közel sem annyival, mint a termelékenység, ezt ma már részletekbe menő vizsgálatokból tudjuk.

Előre látható, hogy legalábbis a legközelebbi 5 évben legkomolyabb erőfeszítéseink ellenére a felhalmozási ráta nálunk viszonylag alacsony marad. Éppen ezért nagy körültekintéssel kell eljárnunk, hogy a nemzeti jövedelemnek felhalmozásra fordított részéből a maximumot produktív célokra, éspedig a leghatékonyabb módon ruházzuk be; felesleges beruházásokat ne eszközöljünk, a meglévő kapacitásokat pedig — amire az előbbiekben már utaltunk — jobban használjuk ki, mint eddig.

Kívánatos, hogy a saját erőforrásainkból eredő felhalmozásunk mellett külföldi hiteleket is igénybe vegyünk beruházási célokra. Nem hiszem, hogy tőkés országoktól a legközelebbi években számottevő hosszúlejáratú hiteleket kapunk. Tehát a baráti országok nyújtotta beruházási hitelekre gondolok. Ezek a hitelek még kedvező esetben is a saját erőnkből elérendő felhalmozáshoz viszonyítva összegszerűen nem nagyok. De éppen a termelési struktúra megjavítását és a műszaki színvonal emelését nagymértékben meggyorsíthatják és ezért nagy jelentőségűek a gazdasági színvonal kiegyenlítődése tekintetében.

Számos példa van már a hitelnyújtásnak olyan módjára, hogy több szocialista ország együttes beruházást eszközöl valamely nyersanyag-lelőhely feltárására és kihasználására, illetve nyersanyag termelés fokozására, vagy pedig valamely műanyag termelésének nagyarányú kifejlesztésére közösen épített üzemben. (Az együttműködésnek ennél egyszerűbb módja, ha a szocialista országok kölcsönös beruházásokat vállalnak saját területükön a többiek szükségleteinek kielégítésére.)

A fejlődés meggyorsításához tartozik, hogy a Szovjetunió hiteleket és más segítséget nyújt a szocialista országoknak iparosí-

Digitized by Google

tásuk érdekében — írta Mikojan elvtárs[1] és azután hozzáfűzte: „Bár meg kell mondani, hogy a szocialista országok többségükben most már úgy rendezték el saját népgazdaságukat, hogy inkább nem hitelre szorulnak, hanem támogatásra a tudomány és a technika területén". Ez az álláspont nem zárja ki a hitelnyújtást, de nem tekinti a támogatás legfőbb eszközének. Annál is inkább ez a helyzet, mert a volt gyarmati és gazdasági függetlenségükért küzdő országok gazdasági megsegítése fokozódó hitelnyújtással jár a szocialista országok részéről. Nem volna tehát reális a kiegyenlítődés folyamatát baráti hitelekre tervezni. A helyes eljárás, ha a felhalmozás növekedésének feltételeit teremtjük meg saját erőnkből. Bár emellett a 20 éves periódus későbbi szakaszában jelentősebb baráti hitelek is szóbajöhetnek.

A szocialista országok gazdasági együttműködése és nyersanyag termelésük problémája. Az elmondottakból levonhatjuk azt a következtetést, hogy a kiegyenlítődés legfőbb eszköze az ország iparának további fejlesztése és ezzel összefüggésben a műszaki színvonal további jelentős emelése. Rámutattunk arra, hogy ehhez beruházásra van szükség, magas felhalmozásra, a nemzeti jövedelem felhalmozásra fordított részének maximálisan produktív felhasználására. De az akkumuláció magas színvonala anélkül, hogy a fogyasztást csökkentsük, hogy az életszínvonalat leszorítsuk, csak úgy lehetséges, ha a nemzeti jövedelmet erőteljesen emeljük. Ebből a célból pedig a meglevő termelő apparátust a legésszerűbben, a leggazdaságosabban, a legteljesebben ki kell használnunk. Ehhez azonban a nyersanyag biztosítása szükséges, ami magában foglalja azt a kérdést is, hogy mivel fizetünk a nyersanyagért. Nyersanyag és energia problémáink csak a szocialista országokkal való együttműködés alapján oldhatók meg.

A szocialista országok együttműködésének különbözőek a formái, különböző módon nyújtanak segítséget egymásnak; a termelés szakosítása és összehangolása révén, műszaki segítséggel, hitel biztosításával, nyersanyag problémák megoldásával stb. A kommunista és munkáspártok 1960. novemberi moszkvai nyilatkozata is kiemeli, hogy „ezen az alapon", vagyis az együttműködés különböző eszközeinek alkalmazása útján jön létre a gazdasági színvonal különbségeinek fokozatos kiküszöbölése.

A gazdasági színvonal kiegyenlítődésének egyik legdöntőbb feltétele a szocialista országok gazdasági együttműködése, de hogy a segítség melyik területen a legszükségesebb — ez országokként és időről időre változik. Magyarország helyzetét most az jellemzi, hogy ipari tekintetben közepesen fejlett, felhalmozása nem áll nagyon magas szinten és nyersanyagokban szegény. A nyersanyaghiány miatt a termelést alacsonyabban kell terveznünk, mint

[1] Mirovaja Ekonomika i Mezsdunarodnije Otnosenyija, 1960. 6. szám. 9. oldal.

Digitized by Google

amennyi lehetséges volna kielégítő nyersanyagellátás esetén. Ilyen körülmények között Magyarországon a többi szocialista ország segítségének döntő elemeihez tartozik nyersanyag-ellátásunk biztosítása. Ha elegendő nyersanyagot kapunk, akkor jelenlegi termelő apparátusunkból kiindulva képesek vagyunk magasabb nemzeti jövedelem termelésére, amiből beruházásra annyit fordíthatunk, hogy termelő apparátusunk struktúráját tovább javíthatjuk, a műszaki színvonalat emelhetjük és így gazdasági színvonalunk kiegyenlítődésének folyamatát előrelendíthetjük.

Fejlődésünk jelen szakaszában a népgazdasági tervek összehangolása és ezzel összefüggésben a termelés specializációjának és kooperációjának fejlesztése az együttműködés legfontosabb formája. A specializáció és kooperáció meghatározza a meglévő termelő apparátus korszerűsítését, leggazdaságosabb kihasználását és legésszerűbb továbbfejlesztését.

A szakosítás és kooperáció követelménye azonban nemcsak az iparra vonatkozik, hanem az energia és nyersanyag ellátás maximális biztosítására is.

„Nem minden szocialista ország rendelkezik egy modern feldolgozó ipar fejlesztéséhez elegendő nyersanyag-forrással. De a szocialista világrendszernek a maga egészében kimeríthetetlen természeti kincsei vannak, amelyek minden szükséges nyersanyag termelését lehetővé teszik. Ezért a munkamegosztás és kooperáció a szocialista országok között azzal a céllal, hogy mindannyiok nyersanyag szükséglete kielégítést nyerjen, — elsőrangú szükségességgé és az általános gazdasági fejlődés feltételévé vált."[4]

Döntő kérdés számunkra a további fejlődésünkhöz szükséges energia biztosítása. Húszéves tervünk elgondolásai során az tűnt ki, hogy Magyarország teljes fűtőanyag szükségletének egyre csökkenő részét fedezheti hazai forrásból. Valószínű azonban, hogy földgáz és nyersolaj készleteink kihasználásának fokozásával az arányt javítani lehet, az azonban kétségtelen, hogy nagymennyiségű nyersolajat, szenet, villamosenergiát kell majd importálnunk. A húszéves terv nyersanyagokra vonatkozó előirányzatai azt mutatják, hogy bár nyersanyagtermelésünk jelentősen emelkedik, mégis igen nagy behozatalra leszünk ráutalva, vagyis nyersanyagproblémáink nem csökkennek és csak a szocialista országokkal való együttműködés keretében oldhatók meg.[5]

Fokozott figyelmet kell fordítanunk nyersanyag problémáink

[4] Bogomolov cikkéből, amely az „Einheit" 1960. szeptemberi füzetének mellékletében jelent meg. 30. oldal.

[5] Ennek az együttműködésnek egyik kiemelkedő példája a nagy olajvezeték megépítése. Az amerikai „Big Inch" fővezeték 2190 km, a trans-szibériai olajvezeték 1860 km hosszú. A szocialista országok által építendő fővezeték hossza pedig eléri a 4500 km-t. Az olajvezetéken történő szállítás költsége tonnánként csupán 20—25%-a a vasúti szállítás költségeinek, így tehát a vezeték építésére fordított összeg rövid időn belül megtérül. (A KGST gazdasági tájékoztatója, 1961. 1. szám, 1—8. oldal.)

Digitized by Google

megoldása szempontjából a gazdaságilag elmaradott, nem szocialista országokkal való kapcsolatainkra is. Mi előmozdítjuk az ő fejlődésüket, ők segíthetnek a mi nyersanyag ellátásunk biztosításában. A kölcsönös segítség elvét ezeknek az országoknak viszonylatában is érvényesítenünk kell, természetesen a különleges feltételekhez alkalmazkodva. Ez is a nivellálódás tartaléka az ő számukra is és a mi számunkra is. Tehát az elmaradott, nem szocialista országokkal való kapcsolataink fejlődését a szocialista országokkal egybehangolva tervszerűen kell alakítanunk.

Tartalékaink az ipari termelésben: Iparunk számos területén a gépek kihasználása nem kielégítő és ezt a fogyatékosságot még csak fokozzák a munkaidő kihasználásának lazaságai. Az utóbbi másfél év alatt erre vonatkozóan nagyon sok részletadat látott napvilágot, amit nem kívánok megismételni. Érdemes azonban visszatérni azokra az egész ipart átfogó megállapításokra, amelyekről a KSH számolt be és, amelyek azt mutatják, hogy üzemeink túlnyomó része egy műszakban dolgozik és még ebben az egy műszakban sem dolgozik a gépek optimális kapacitásának kihasználásával.

1959-ben iparunk fele egy műszakban dolgozott. Ez is csak az átlag, amely úgy adódik, hogy vannak iparágak, amelyek folyamatosan dolgoznak (vegyipar, villamosenergia ipar), vagy ahol elterjedt a több műszakban való munka (textilipar, szénbányászat). A legtöbb iparágban a dolgozóknak jóval több, mint a fele egy műszakban dolgozik, pl. a gépgyártásban, a műszeriparban, az építőanyag-iparban, a faiparban, a bőr és szőrmeiparban. Ipari kapacitásunk igen jelentős része tehát nincs kihasználva; az új, egészen korszerű gépek kapacitása sem. Tehát széles területen lehetséges volna az ipari kapacitások fokozott kihasználása és ilyen módon növelhető lenne a termelés újabb beruházások, újabb kapacitások, újabb gépek beállítása nélkül.

A KGM már tett intézkedéseket a többműszakos munkarend megvalósítására, aminek bevezetését 1962-ig kell befejezni. Az új munkarend bevezetése után a számítások szerint a második műszak kihasználása el fogja érni az első műszak kihasználásának 60—90 százalékát és a harmadik műszakban is erősebben ki fogják használni a termelő berendezéseket[6]

Az iparban tehát nagyok a termelés növekedésére és így a gazdasági színvonal emelésének meggyorsítására felhasználható tartalékaink. A termelési kapacitások lehetőleg teljes kihasználása alatt nem azt értjük, hogy a gazdaságtalanul működő berendezéseket is működtessük, ellenkezőleg, ezeket kapcsoljuk ki, viszont a gazdaságosan dolgozó berendezéseket, különösen pedig a leggazdaságosabb termelési ágakat teljes mértékben használjuk ki.

[6] Népszabadság, 1961. VI. 1. 7. oldal.

Digitized by Google

Jelenleg ez egyik előtérben álló feladatunk a kiegyenlítődés előmozdítása érdekében. A helyzet gyorsan változik, mégis mindig a meglévő adottságokból kell kiindulnunk. Most az a kérdés számunkra, hogy milyen emelőket hozzunk mozgásba és kétségtelen, hogy tartalékaink kihasználása a legközelebb fekvő lehetőség. Természetesen a 20 év előrehaladtával, amikor termelésünk 1960-hoz képest közel hatszorosára emelkedik, nem az a probléma, hogy a termelő apparátusnak egyhatodát, amely még 1961-ből származik, hogyan használjuk ki legteljesebben, hanem az, hogy a termelőapparátusnak közben felépülő öthatoda műszakilag minél fejlettebb és struktúrájában népgazdaságunk követelményeinek minél megfelelőbb legyen.

Tartalékaink a mezőgazdasági termelésben: A szocialista mezőgazdasági nagyüzem előnyeinek kihasználása, a belterjes gazdálkodás elterjedése, a hozamok növelése mezőgazdaságunkban — gazdasági fejlődésünk igen jelentős tartaléka. A növénytermesztés hozamai nálunk alacsonyak.

ÁTLAGOS TERMÉSHOZAM, 1956—1958
mázsa hektáronként

Ország	Gabonafélék	Cukorrépa	Burgonya
Magyarország	17,9	191	105
NDK	23,3	257	165
Csehszlovákia	19,4	261	134
Ausztria	25,0	322	200
Német Szöv. Közt.	26,3	385	228
Hollandia	34,2	421	266

El vagyunk tehát maradva a növénytermelésben az NDK és Csehszlovákiához képest, de egyes tőkés országokhoz viszonyítva is. Nincs abban semmi lehetetlenség, hogy utólérjük őket. Az állatsűrűség nálunk lényegesen alacsonyabb, mint pl. Csehszlovákiában.

1980-ra 1960-hoz viszonyítva mezőgazdasági termelésünk komoly emelkedését irányozza elő előzetes tervünk. Mégis érdemes megvizsgálnunk, hogy más szocialista országok, pl. a Szovjetunió, Csehszlovákia, Románia tervezett előhaladása nem nagyobb-e a mienknél. És ha igen, akkor miért?

Azért szükséges mezőgazdasági termelésünk tervezésének sokoldalú ellenőrzése, mert belföldi szükségletünk erőteljesen növekszik, a szocialista országokban (pl. a Szovjetunióban, Lengyelországban, NDK-ban) előreláthatóan növelni lehet egyes mezőgazdasági cikkeink elhelyezését és Nyugat-Európa országai is vásárolják agrártermékeinket. Tehát lakosságunk bőséges ellátásán kí-

Digitized by Google

vül, azzal is számolnunk kell, hogy jövendő exportunk szempontjából mezőgazdasági cikkeink fontos szerepet fognak játszani, márpedig kivitelünk alakulása döntő módon befolyásolja gazdasági fejlődésünk és gazdasági színvonalunk emelkedésének ütemét.

Munkaerő-tartalékaink: Amelyik országnak nagyobb a munkaerő-tartaléka, annak nagyobb az esélye a gazdasági fejlődés meggyorsítására, a munkaerő-hiány pedig nagymértékben megnehezítheti ezt a folyamatot. A munkaerő-tartalék a gazdasági kiegyenlítődés egyik döntő tényezője.

Rámutattam már arra, hogy a születések számának alakulása a 20 éves periódus folyamán döntő módon nem befolyásolja ennek az időszaknak munkaerő-tartalékát. Hatása a munkaerő mennyiségére csak a 20 évet követő időszakban jelentkezik erőteljesen.

A nyugati országok sajtója azzal vigasztalja, illetve áltatja olvasóit, hogy egyes szocialista országok további gyors gazdasági felemelkedése a munkaerő-hiány következtében fog megakadni. A fejlődés meg fogja cáfolni ezt az állítást is; minden szocialista országnak (átmenetileg az NDK kivételével) még igen nagyok a mozgósítható munkaerő-tartalékai. Hazánkban különösen nagyok, mert a mezőgazdaságban még sok munkaerő fog felszabadulni és a nők közül még sokan vonhatók be a szervezett termelőmunkába.

Nálunk a mezőgazdaságban dolgozik a kereső lakosság 35,2 százaléka (1960), Csehszlovákiában 30,0 százalék, az Egyesült Államokban kereken 11 százalék. Ez a 11 százalék az Egyesült Államokban jóval többet termel, mint amennyi a lakosság élelmezéséhez és a hazai ipar nyersanyag-ellátáshoz szükséges és még lényegesen többet tudna termelni, ha nem foganatosítanának termelést korlátozó rendszabályokat. Igaz, hogy az Egyesült Államok mezőgazdasága sokkal több holtmunkát (gép, műtrágya, vegyianyagok, iparban gyártott takarmány stb.) használ fel, mint más országoké. Az említett számokból tehát nem lehet egyszerűen a mezőgazdasági munka termelékenységére következtetni. Ha belátható időn belül nem is fog hazánkban a mezőgazdaságban dolgozók száma a keresők 11 százalékára csökkenni, az kétségtelen, hogy nálunk még a mezőgazdaságban nagy, más népgazdasági ágban felhasználható munkaerő tartalékok vannak.

1958-ban az iparban foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatottak számához viszonyítva Csehszlovákiában 35, Magyarországon 27 százalék volt (nálunk 1960. I. 1-én a népszámlálás adatai szerint a keresők közül 31,4 százalék). Az iparban foglalkoztatottak aránya előreláthatóan tovább fog emelkedni hazánkban akkor is, ha a termelékenység jelentősen növekszik. De van elegendő tartalék az ipar szükségletének fedezésére.

Ha a munkaerő-tartalékok kérdését a gazdasági színvonal kiegyenlítődése szempontjából vizsgáljuk, nem elégedhetünk meg a

Digitized by Google

munkaerő számbeli alakulásának áttekintésével, hanem tekintettel kell lennünk a munkaerő minőségbeli fejlődésére is: az emberek iskolázottságára, a szakemberek képzésére, a munkához való hozzáállásra. Mindez a tényező befolyásolja a modern műszaki eredmények, az adott műszaki lehetőségek felhasználását, a teljesítményt, a munka termelékenységét. A szakképzést természetesen néhány évvel a szükséglet felmerülésének időpontja előtt kell elkezdeni.

• • •

A szocialista országok gazdasági nivellálódása ugyanabban a történeti időszakban játszódik le, amelyben a két rendszer versenye is döntő szakaszába érkezett, amikor szocialista országok utólérik és túlszárnyalják a legfejlettebb tőkés országokat az egy főre eső termelés és az életszínvonal tekintetében. A tőkés országokkal szemben azért nyerjük meg a versenyt, mert a szocializmusban a gazdasági fejlődés üteme gyorsabb, mint a kapitalizmusban. A nivellálódás a szocialista országok között pedig azért jön létre, mert a szocialista országok az együttműködés útján elérik, hogy a fejletlenebbek fejlődése gyorsabbá válik a fejlettebbekénél.

A proletár internacionalizmus eszméje támasztja alá ezt az együttműködést: a fejletlenebb országok saját erőforrásaikat tárják fel és vetik be a szocialista tábor érdekeit is szem előtt tartva, a fejlettebb országok pedig a segítség különböző eszközeivel támogatják a fejletlenebbeket. Minél erőteljesebb a szocialista országok együttműködése, annál gyorsabb gazdasági fejlődésük és minél gyorsabb a fejlődés, annál gyorsabban mehet végbe a gazdasági színvonal nivellálódása.

A szocialista világrendszer fejlődése során az együttműködésnek új és magasabb formái alakulnak ki.

E. Szyr elvtárs, a Lengyel Népköztársaság Minisztertanácsának elnökhelyettese írja a „Béke és szocializmus"-ban[7] megjelent cikkében: „A gazdasági együttműködés különféle formáira nézve különösen kedvező feltételek vannak Lengyelország és az NDK, Lengyelország és Csehszlovákia viszonylatában. Az említett országok közötti együttműködés fejlődése a jövőben mintegy különálló komplex nemzetközi gazdasági terület megteremtéséhez vezethet. Az ilyen kölcsönös gazdasági vonzási területek vagy övezetek a földrajzi közelség természetes eredményeként fognak keletkezni és fejlődni; ez a közelség a termelés gyorsan fejlődő nemzetközi specializációjának és kooperálásának körülményei között lényeges tényezővé válik, amely meghatározza a munkamegosztás irányát és a beruházások hatékonyságát." Kétségtelen, hogy a határokon

[7] „Béke és szocializmus" 1961. 4. száma, 7—8. oldal.

Digitized by Google

túlnyúló gazdasági komplexumok kialakulása már a közeljövőben napirendre kerülhet. A földrajzi közelségnek ez a hatása természetesen nemcsak a három ország viszonylatában érvényesül. Minden esetre keresnünk kell az együttműködésnek minden formáját, ami az egyes szocialista országok és az egész szocialista tábor fejlődésének és a gazdasági színvonalbeli különbségek kiegyenlítődésének meggyorsítását szolgálja.

A gazdasági kiegyenlítődést kulturális kiegyenlítődés kíséri és a nivellálódás teszi lehetővé, hogy a szocialista országok történetileg tekintve ugyanabban az időszakban jutnak el a kommunizmushoz. Óriási arányú és megszokott mértékkel alig felmérhető világtörténeti folyamat egyik jelentős része a szocialista országok gazdasági és kulturális színvonalbeli kiegyenlítődése, amely a tőkés országok utólérésével és túlszárnyalásával párhuzamosan valósul meg.

E két folyamat közül az egyik: a legfejlettebb tőkés országok utólérése és túlszárnyalása az egy főre eső termelésben és az életszínvonal tekintetében, a fejlett tőkés országok dolgozó tömegeit győzi meg arról, hogy a szocializmus jobb rendszer, mint a kapitalizmus. A másik folyamat: a gazdasági tekintetben haladottabb és elmaradottabb szocialista országok színvonalának kiegyenlítődése pedig az elmaradott kapitalista országok népeit győzi meg arról, hogy a szocializmus az az út, amely felemelkedésükhöz vezet. Ezeket az országokat a kapitalizmus törvényszerűen egyenlőtlen fejlődése nyomorba döntötte, a szocialista országok fejlődése pedig most megmutatja nekik, hogy milyen úton járhatnak. „Ha megoldjuk a gazdasági fejlettség színvonala tekintetében történelmileg kialakult különbségek fokozatos leküzdésének feladatát — mondja Hruscsov elvtárs —, ezzel a világ népeinek megmutatjuk a kommunista utat, amelyen megszüntethetik az imperializmus által rájuk kényszerített gazdasági és kulturális elmaradottságot."

A szocialista országok kommunista pártjai és kormányai, felismerve a kiegyenlítődés törvényét, tudatosan és tervszerűen mozdítják elő ezt a történelmi jelentőségű folyamatot. Ezért kell közösen a szocialista tábor országaival, sokoldalúan és igen részletesen megvizsgálni ezt a problémát húszéves tervünk megalkotása során.

Digitized by Google

Igazságszolgáltatási szerveink szocialista fejlődése

Írta NÉVAI LÁSZLÓ

A szocialista állam igazságszolgáltatási szervei igen fontos szerepet töltenek be a proletárdiktatúra vívmányainak védelmében, a szocialista építés előmozdításában, a dolgozók jogainak érvényrejuttatásában, a gazdasági és kulturális munka zavartalanságának biztosításában, valamint a szocialista társadalmi tudat közvetlen alakításában, fejlesztésében is.

A felszabadulás után forradalmi átalakuláson ment át egész államiságunk s ennek keretében igazságszolgáltatásunk is. Az átalakulás legfőbb irányelve a lenini tanítás volt: „Magunknak kell ítélkeznünk. Az állampolgároknak egytől-egyig részt kell venniük az igazságszolgáltatásban és az ország kormányzásában."[1]

A néphatalom rendszere az igazságszolgáltatás terén is folytatója a magyar múlt, elsősorban 1848—49. és 1919. forradalmi, haladó hagyományainak; tapasztalataikat felhasználta és továbbfejlesztette a törvénykezés újjászervezése során. Igen sokat merítettünk a szocialista építés nemzetközi tapasztalataiból is, elsősorban a legfejlettebb szocialista ország, a Szovjetunió több évtizedes államszervezési, jogalkotási és jogalkalmazási tanulságaiból.

A végrehajtott intézkedések eredményeként igazságszolgáltatásunknak nemcsak *osztálytartalma* változott meg teljesen (a néphatalom rendszerének védelmezőjévé vált), hanem *társadalomfejlődési jellege* is: állami-bürokratikus, a néptől elidegenedett tevékenységből a nép részvételével folyó, a dolgozók érdekeit érvényrejuttató, társadalmi elemeket egyre fokozódó mértékben tartalmazó állami funkcióvá alakult át.

E folyamatot azok a *törvényszerűségek* határozták meg, amelyek irányadóak minden szocialista állam törvénykezési szerveinek és intézményeinek (a bíróságnak, ügyészségnek, ügyvédség-

1 Lenin Művei, 27. kötet. Szikra, Budapest, 1952. 124. oldal.

Digitized by Google

nek) a fejlődése során. A szocialista forradalom győzelme és a szocialista építés eredményessége igazságszolgáltatási vonalon megköveteli: *a)* a régi típusú törvénykezési szervezet felszámolását és új típusú bíróság, ügyészség, ügyvédség kialakítását, *b)* a törvénykezési szervezet szocialista demokratizmusának állandó fejlesztését, *c)* a szocialista törvényesség érvényesülését szolgáló törvénykezési formák és módszerek állandó tökéletesítését.

•

A magyar népi demokrácia fejlődésének kezdeti időszakában, a munkásság és parasztság forradalmi demokratikus diktatúrája idején, a magyar nép a munkásosztály vezetésével és forradalmi marxista pártja, a Magyar Kommunista Párt irányítása mellett hajtotta végre azokat az igazságügyi reformokat is, amelyek a szocialista átalakulás első szakaszának a követelményeiből folytak. Mindenekelőtt el kellett törölni az igazságszolgáltatás feudális maradványait, meg kellett semmisíteni a fasiszta törvénykezési intézményeket és fel kellett számolni a Horthy-féle ellenforradalmi korszak antidemokratikus rendszabályait. Ezekkel az intézkedésekkel párhuzamosan meg kellett tenni az első lépéseket az új, népi demokratikus törvénykezési szervezet, ezen belül mindenekelőtt az új típusú bíróság kiépítésére.

Az új törvénykezési szervezet kialakításához le kellett győzni, meg kellett törni az osztályellenségnek és támogatóinak szívós ellenállását.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány már 1945. január 25-én kiadta Debrecenben a *népbíráskodásról* szóló rendeletét. Az ország felszabadított területeinek lakossága számos helyen már korábban is követelte a háborús bűnösök, fasiszták stb. felelősségre vonását és a népbíróságok haladéktalan megalakítását (Hajdúsámson dolgozói például 1944. december 17-i gyűlésükön, a szegedi szakszervezeti bizottság 1944. december 13-i határozatával stb.), sőt a Szegedi Nemzeti Bizottság 1945. január 9-én közzé is tette a kilenctagú helyi népbíróság felállításáról szóló rendeletét.[2] A népbíróságok és fellebbviteli fórumuk, a Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) hatáskörébe tartozott a háborús bűneselekményeken kívül a népellenes és egyéb politikai bűntettek, majd később a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. törvénybe ütköző bűneselekmények elbírálása is. A népbíróság, amely a koalíciós pártok által delegált tagokból állt, forradalmi demokratikus jellegű, rendkívüli bíróság volt, de egy-

[2] „Felszabadulás 1944. szeptember 28—1945. április 4." Dokumentumok hazánk felszabadulásának és a magyar népi demokrácia megszületésének történetéből. Budapest, 1955. 191. old.

Digitized by Google

ben az első lépést is jelentette a szocialista típusú új általános bírósági szervezet kiépítése felé.

A népbíróságok mellett *népügyészségek* (a NOT-nál népfőügyészség) működtek. Egyes kiemelkedő népbírósági ügyekben (például a Szálasi-perben, a Bárdossy-perben, Endre—Baky—Jaross-perében) szerepelt úgynevezett politikai ügyész is.

A népbíróságok és a népügyészségek éles politikai harc közepette születtek meg. További sorsukat is a szocialista átalakulás kezdeti szakaszának társadalmi-politikai küzdelmei és az akkori koalíciós kormányzati rendszer belső ellentmondásai határozták meg. Működésük ellen az első időkben sok jogos kifogás merült fel. A reakciós burzsoá befolyás következtében — a nemzeti katasztrófa okozóinak gyors megbüntetése helyett — az eljárás gyakran hosszú hónapokig elhúzódott és egyes ügyekben felháborítóan enyhe ítéletek születtek. A munkásosztály és a párt vezető szerepének erősödésével együtt a későbbiek folyamán a népbíróságok működése megjavult: ítélkezésüknek nagy szerepe volt a fasiszta bűncselekmények elleni küzdelemben, később pedig a megdöntött uralkodó osztályok restaurációs kísérleteinek, a néphatalom ellen irányuló különféle összeesküvéseknek („Magyar Közösség" stb.) a felszámolásában. A népbíróságok révén — a demokratikus pártok haladó képviselőinek személyében — a dolgozó nép benyomult az igazságszolgáltatásba.

A rendkívüli jellegű népbíráskodás kérdései mellett a felszabadulást követő időben egyre élesebben jelentkeztek az *általános bíróságokkal* kapcsolatos problémák is. A népi demokrácia a változott történelmi és osztályviszonyok között nem hajtott végre olyan gyökeres változtatást, mint annak idején az 1919. évi Magyar Tanácsköztársaság: nem függesztette fel egyetemes rendelkezéssel a régebbi általános bíróságok működését. Hazánkban a felszabadulás után — az ellenforradalmi rendszer legfontosabb erőszakszervének, a csendőrségnek azonnali megsemmisítése, a hadseregnek és a rendőrségnek pedig gyorsütemű és gyökeres újjászervezése mellett — az egész államszervezetet, ideértve a bíróságokat is, *fokozatosan* alakították át. A régi szervezetű általános bíróságok (járásbíróság, törvényszék, ítélőtábla, kúria), sőt egyes különbíróságok is (honvédbíróságok, Közigazgatási Bíróság, Hatásköri Bíróság stb.) hosszabb-rövidebb ideig változatlan formák között folytatták működésüket, sőt személyi összetételük is viszonylag lassan változott. Ebből a körülményből számtalan olyan nehézség adódott, amely hátrányosan befolyásolta az igazságszolgáltatás fejlődését.

Az ország gazdasági és politikai életének alakulása, az inflációs válság, a spekulánsok, üzérek gazdaságromboló tevékenysége,

Digitized by Google

a közellátás rendszere elleni támadások, a földreform eredményeinek meghiúsítására irányuló törekvések, a demokratikus államrend és a köztársaság védelme stb. rendkívül jelentős feladatok megoldását követelték meg bíróságainktól. Az általános bíróságok azonban már személyi összetételüknél fogva is rendszerint alkalmatlanoknak bizonyultak e feladatok elvégzésére, sőt nemegyszer egyenesen szembeszegültek a népi demokrácia politikájával és az ellenséges elemeket támogatták ítélkezésükkel. A *bírósági szabotázs* gyakran egészen határozott formákat öltött a földvisszaítélések, az adócsalóknak, a gazdasági kártevőknek a felmentése stb. formájában. A népi demokrácia új jogszabályainak a valóságos érvényesülését is gyakran meghiúsította a reakciós szellemű bírói jogalkalmazás. A párt világosan látta, hogy az új jogszabályi intézkedések magukban véve még nem nyújtanak kellő garanciát a népi demokratikus állami, társadalmi és gazdasági rend védelmére.

Gyökeres és gyors változásokra volt szükség annak érdekében, hogy a népi demokrácia jogszabályai ne maradjanak papíron. A reakciós bírák és ügyészek eltávolítása, helyükre politikailag megbízható és szakmailag képzett új káderek állítása természetesen hosszú folyamat volt, amelynek jelentős része a fordulat éve után zajlott le. Az igazságügyi apparátusban megmaradt régi bírák és ügyészek jelentős része viszont a felszabadulás után nagy politikai-ideológiai fejlődésen ment keresztül és becsületesen teljesíti hivatását.

A forint megteremtése, a gazdasági stabilizáció után tovább kellett fokozni a népi demokrácia gazdasági rendjének védelmét a forintrontókkal, az újjáépítés szabotálóival, az árdrágítókkal és egyéb gazdasági bűnözőkkel szemben. Az általános bíróságok tehetetlensége és ellenállása következtében vált szükségessé 1947-ben egy újfajta bíróság, a *munkásbíróság* felállítása. A munkásbíróságok négy nagyüzemi munkásból és egy ítélőbíróból mint elnökből álló öttagú tanácsban példás szigorral sújtottak le a nagy gazdasági bűnözőkre. A munkásbíróság az állam szocialista-irányú fejlődését tükrözte az igazságszolgáltatásban, és *szervezetileg* is igen fontos további lépés volt a néprészvétel elvén felépülő új, szocialista típusú bíróság kialakítása útján.

A népi demokratikus fejlődés első szakaszának főbb *eredményei* az igazságszolgáltatás átalakításában: *a)* a feudális és fasiszta maradványok eltakarítása, egyben a fasizmus elleni igazságszolgáltatási harc megszervezése; *b)* az igazságszolgáltatás mélyreható demokratizálásának megindítása, a polgári demokratikus reformokon túlmutató és a szocialista irányú fejlődést előmozdító igazságügyi szervezeti változások végrehajtása.

•

Digitized by Google

A népi demokratikus fejlődés második szakaszán a legfontosabb termelőeszközök államosítása, a munkásosztály politikai egységének megteremtése, a proletárdiktatúra létrejötte után igazságszolgáltatásunk megnövekedett követelményekkel találta szemben magát. A volt uralkodó osztályok, illetőleg maradványaik népellenes szervezkedéseinek a meghiúsításában, valamint az erőteljesen megindult szocialista építés támogatásában, az egész népi demokratikus rend erősítésében, a dolgozók jogainak és törvényes érdekeinek védelmében jelentkező fontos feladatok betöltésére bíróságainkat szervezeti változások útján is alkalmasabbá kellett tenni. Az első lépést ezen az úton „a népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről" szóló 1949. évi XI. törvény tette meg. E törvény a büntető eljárásban megszüntette az egyes-bíráskodást és az ítélkezésbe ülnökökként bevonta a dolgozó nép képviselőit.

Az igazságszolgáltatás általános és elvi természetű szocialista átalakítása az 1949. évi XX. törvénybe foglalt *Népköztársasági Alkotmányhoz* fűződik. Az Alkotmány jogi formában fejezte ki a termelési viszonyokban, a társadalom osztályszerkezetében, az államhatalom jellegében, osztálytartalmában végbement történelmi fordulatot.

Az Alkotmány VI. fejezete kialakította új *bírósági rendszerünket* (járásbíróság, megyei bíróság, Legfelsőbb Bíróság, különbíróságok), és leszögezte az igazságszolgáltatásnak azokat a szervezeti és működési szocialista *alapelveit*, amelyek alapján fokozatosan kiépültek szocialista igazságszolgáltatásunk új *szervezeti formái*, és tevékenységük új *tartalommal* telítődött. Így többek között az Alkotmány kinyilvánította az igazságszolgáltatás egységének, a társasbíráskodásnak, a nép részvételének, a bírák és népi ülnökök választásának és függetlenségének, a tárgyalások nyilvánosságának az elvét és a védelem jogát. Az Alkotmány szerint különleges jogkör illeti meg a *Legfelsőbb Bíróságot*, amely elvi irányítást gyakorol az összes bíróságok ítélkezése fölött, a bírói szervekre kötelező irányelveket állapíthat meg és elvi döntéseket hozhat.

Az Alkotmány VII. fejezete leszögezte az *ügyészség* szervezetének és működésének azokat az új, szocialista alapelveit is, amelyek a továbbiak során fokozatosan megvalósultak. Az Alkotmány — egyelőre ugyan csupán elvi jelentőséggel — új *feladatot* tűzött az ügyészség elé és ezzel jelezte új *funkcióit* is, egyben újszerűen határozta meg az ügyészség *helyét* a Magyar Népköztársaság államszervezetében.

A tőkés államok többségében (és így volt Horthy-Magyarországon is) az ügyészség olyan közigazgatási kormányszerv, amely az igazságügyminiszternek van alárendelve, annak utasításait

Digitized by Google

hajtja végre, csak bűnüldözési jellegű teendőket lát el, de törvényességi felügyeletet nem végez.

A Magyar Népköztársaság Alkotmánya — a szocializmus elveinek megfelelően — teljesen új arcélt adott az ügyészségnek: szervezetileg önállósította, kiemelte az igazságügyminisztérium apparátusából, közvetlenül az Országgyűlés alá rendelte, függetlenítette az államigazgatási és a helyi államhatalmi szervektől és a törvényesség megtartása feletti felügyeletet bízta rá.

Az új típusú ügyészségre vonatkozó alkotmányi elvek gyakorlati végrehajtása csupán 1953. nyarán következett be (1953. évi 13. tvr., amelyet az 1959. évi 9. tvr. módosított). Időközben napvilágott látott új, szocialista Büntető perrendtartásunk (1951) és Polgári perrendtartásunk (1952) is. Nagy jelentőségű szocialista kódexek ezek, amelyek a leghaladóbb elvek alapján szervezik meg a bíróságok működését.

1954-ben az Országgyűlés végül megalkotta, először az ország igazságszolgáltatásának történetében, az egységes magyar *bírósági szervezeti törvényt*. A Magyar Népköztársaság bírósági szervezetéről szóló 1954. évi II. törvény tovább fejlesztette a népi demokratikus magyar bírósági szervezet addig kialakult rendszerét és számos új rendelkezésével tökéletesítette igazságszolgáltatásunk szocialista demokratizmusát. Hátra volt még az ügyvédség szocialista átalakítását biztosító új *ügyvédi rendtartás* kibocsátása. Ez csupán 1958-ban történt meg (1958. évi 12. tvr.).

Az időközi jogszabályi intézkedések részben az igazságszolgáltatási szervezet egyszerűsítését és további demokratizálását szolgálták (a közlekedési bíróságok és ügyészségek megszüntetése, társadalmi bíróságok szervezése stb.), részben az 1956. őszi ellenforradalom előidézte rendkívüli helyzettel függöttek össze (népbírósági tanácsok felállítása). 1960 tavaszán megtartották a bírósági népi ülnökök újrendszerű választását is.

Az ellenforradalom utáni gyors politikai és gazdasági konszolidáció egyébként közvetlen módon is kihatott az igazságszolgáltatási szervezet fejlődésére. Már 1958 tavaszán meg lehetett szüntetni a vidéki megyei bíróságok népbírósági tanácsainak a működését; 1961 áprilisában pedig a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa teljes terjedelmükben hatályon kívül helyezte az eredetileg is csak átmeneti időre létrehozott népbírósági tanácsokra vonatkozó rendelkezéseket.

•

Milyen következtetéseket lehet levonni igazságszolgáltatási szerveink vázolt fejlődéséből? Miképpen érvényesültek nálunk a valóságban a szocialista igazságszolgáltatás fejlődési törvényszerűségei?

A felszabadulás utáni magyar igazságszolgáltatás fejlődésének

Digitized by Google

fő vonala: a demokratizálódás megindulásának, majd pedig (különösen a fordulat éve után) a *szocialista demokratizmus* kibontakozásának és egyre tökéletesebb megvalósulásának folyamata. A fejlődésnek e fő vonala mellett mutatkoztak átmeneti törések is. A proletárdiktatúra kivívása után bekövetkezett törvénysértések ellentétben állottak a szocialista demokratizmus követelményeivel is, és súlyos károkat okoztak a szocializmus ügyének. Egyébként bíróságaink még ezekben az években is általában helyes ítélkezési gyakorlatot folytattak. Az 1956 őszi ellenforradalmi felkelés alapjaiban támadta meg a szocialista törvényességet. A dolgozó magyar nép azonban a párt vezetésével és a baráti országok támogatásával visszaverte a szocializmus rendszere ellen intézett ellenforradalmi támadást, kijavította a régi hibákat. A szocialista törvényesség teljesen helyreállt hazánkban: bűntett ma megtorlatlanul nem marad, de ártatlan embert büntetés nem sújt. A szocialista törvényesség fejlődésében megmutatkozott átmeneti törések és az ellenforradalmi rombolás gyorsan leküzdött megnyilvánulásai nem változtatnak azon az alapvető tényen, hogy igazságszolgáltatásunk egyre fokozódó mértékben öltötte magára a szocialista demokratizmus lényeges jellemvonásait. Az elkövetett hibák nem népi demokratikus rendszerünk lényegéből fakadtak: a személyi kultusz rendszeréből, egyes kérdések dogmatikus kezeléséből vagy revizionista torzításból származtak.

Igazságszolgáltatásunk szocialista demokratizmusa legjellegzetesebben a *néprészvétel* elvében fejeződik ki. A dolgozó nép részvétele a bíráskodásban: a proletárdiktatúra elveinek alapvető érvényesülési módja a szocialista igazságszolgáltatásban. Ennek az elvnek az érvényesülése fontos eleme annak a folyamatnak is, amelynek során megszűnik az állam „elidegenedése" a társadalomtól. Egyben ez az elv az állam igazságszolgáltatási tevékenységének fokozódó társadalmasodását jelzi. Főbb megjelenési formái bírósági szervezetünk fejlődése során: a népbíróságok, a munkásbíróságok, a népi ülnöki rendszer, a társadalmi bíróságok.

A néprészvétel elve mellett igazságszolgáltatásunk szocialista jellege és demokratizmusa jelentős mértékben mutatkozik meg az *igazságszolgáltatás egységének* az elvében. Ennek az elvnek kettős tartalma van: egységes bíróság és egységes jog.

Az *egységes bíróság* tételénél fogva nálunk minden állampolgár ügyében — társadalmi és vagyoni helyzetére, nemzetiségére tekintet nélkül — ugyanazok a bíróságok ítélkeznek.

Az egységes bíróság követelményének tettünk eleget akkor, amikor megszüntettük a Horthy-rendszer idején elburjánzott nagyszámú különbíróságot (az Országos Földbirtokrendező Bíróságot, a kartellbíróságot, a Főudvarnagyi Bíróságot stb., majd a Közigazgatási Bíróságot és a Hatásköri Bíróságot). Hasonlóképpen

Digitized by Google

megszüntettük később azokat a különbíróságokat is, amelyek a felszabadulás után, a népi demokratikus fejlődés során átmenetileg szükségessé váltak: így a választási bíróságot, a népbíróságokat és a NOT-ot, a munkásbíróságokat és a közlekedési bíróságokat. A különbírósági rendszer csaknem teljes felszámolása tökéletesítette igazságszolgáltatásunk szocialista demokratizmusát és fokozottabban biztosította a törvényesség egységét is. Az egységes bíróság elvének egyre erőteljesebb érvényesülésére jellemző az a körülmény, hogy még az 1956. évi ellenforradalmat követő rendkívüli törvénykezési intézkedések sem különbíróságokként szervezték meg a népbírósági tanácsokat, hanem különtanácsokként beépítették őket a Legfelsőbb Bíróságba és egyes megyei bíróságokba. Hatályos törvényeink szerint egyedül a katonai bíróságok maradtak meg különbíróságokként, de másodfokon (a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma révén) ezek is beolvadnak az általános bíróságok szervezetébe.

Az egységes bíróság követelményéből folyik az is, hogy — a burzsoá bírósági szervezet rendszerétől eltérően — nálunk nincs külön büntető és polgári bíróság sem. A bíróság mindkét funkcióját, a polgári és a büntető eljárást egyaránt, egységes szervezet keretében végzi. Az egységesen megszervezett bíróságok keretében azonban intézményesítettük az ügycsoportok szerinti szakosítást kollégiumok és szaktanácsok formájában — a területi bíráskodás rendszerének egyidejű alkalmazása mellett.

Az *egységes jog* követelményében a jogszabályok egységes osztálytartalmáról, általánosan kötelező jellegéről és az egységes jogalkalmazás bírósági kötelezettségéről van szó. Jogunk egységes abban az értelemben is, hogy nincsenek az állampolgárok egyes csoportjainak kiváltságokat nyújtó (privilegizáló), vagy másokra nézve hátrányos (diszkriminációs) jogszabályaink. Megvalósul a jogszabályok egységes értelmezése is. Megjelenik ilyenformán az egységes jog követelményében mind a szocialista demokratizmus, mind a szocialista törvényesség egysége.

E törvényszerűségek valóságos érvényesülése harc során ment végbe. Le kellett küzdeni azokat az erőket, amelyek hátráltatni vagy akadályozni akarták bírósági szervezetünk szocialista irányú fejlődését.

Ilyen volt mindenekelőtt azoknak a burzsoá és jobboldali reformista elemeknek az ellenállása, akik vagy teljesen szembeszálltak bírósági szervezetünk haladó szellemű átalakításának a terveivel, vagy pedig csupán bizonyos polgári demokratikus reformokat voltak hajlandók megvalósítani. Ismeretes például a Közigazgatási Bíróság fenntartására annak idején csatasorba állt erők elszánt harca az egységes igazságügyi bíráskodás megteremtésével szemben, de közismert a népbíróság időelőtti megszüntetésére és

Digitized by Google

az esküdtbíráskodás visszaállítására irányuló törekvés is.

Volt emellett néhány olyan intézkedés, amely egyes szovjet jogszabályok gépies másolásán, illetőleg bizonyos jogi-közigazgatási sematizmuson alapult. Ezeket a hibákat az 1957. évi 34. tvr. orvosolta. A közlekedési különbíróság intézményének bírósági szervezetünkben való meghonosítását sem indokolták különösképpen a hazai szükségletek, bár az általános bíróságok keretében egyes helyeken — az ügyek gyakoriságához képest — helyénvalónak mutatkozott közlekedési szaktanács létesítése.

Az igazságszolgáltatás szocialista törvényszerűségeinek érvényesülését gátolta bírósági szervezetünkben a bírói függetlenségnek az az antimarxista-revizionista értelmezése, amely az 1956. évi ellenforradalmat közvetlenül megelőző és követő időkben a dolgozó néptől és a szocializmus világnézetétől akarta „függetleníteni" bíróságainkat. Az efféle felfogások az ellenforradalom idején a haladásellenes nacionalista hagyományok felújításának a törekvéseibe torkolltak: a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága helyett a Kúria visszaállítását és a Közigazgatási Bíróság újbóli felállítását követelték. Az ellenforradalom eszmei hagyatékának a felszámolása tisztázódást eredményezett valamennyi ilyen kérdés tekintetében is.

Új típusú *ügyészségünk* szervezetében és tevékenységében is megmutatkozik ezeknek a törvényszerűségeknek a hatása. A szocialista ügyészség *funkcióinak* (általános törvényességi felügyelet, nyomozás feletti felügyelet, bírósági felügyelet, büntetésvégrehajtási felügyelet) rendszere a törvényesség érvényesülésének sokoldalú biztosítását szolgálja.

Erre a célra irányulnak ügyészségünk *szervezeti alapelvei* is, közülük elsősorban a *központosítottság* és a *függetlenség*.

Az ügyészi szervezeten *belüli* szigorú központosítottság, alá- és fölérendeltségi rendszer, valamint *kifelé* az államigazgatási és a helyi államhatalmi szervektől való függetlenség (kettős alárendeltség hiánya) nélkül megoldhatatlan lenne a törvényesség feletti felügyelet feladatának ellátása. Ezekben az elvekben emellett jelentkezik a szocialista demokratizmus törvényszerűsége is — nem csupán azoknak az általános jellegű mozzanatoknak a következtében, hogy a legmagasabb fokú demokratizmust megvalósító szocialista állam szerve az ügyészség, és a dolgozó tömegek érdekeit, jogait védi, hanem annak folytán is, hogy a szocialista demokratizmus tartalmában benne rejlő *demokratikus centralizmus* hatékonyabb megvalósulását szolgálja. A szocialista fejlődés jelenlegi állapotában, amidőn egyre növekszik a helyi szervek hatásköre és a vállalatok önállósága, fokozódik a törvényesség egységét biztosító és az összállami szempontokat érvényesítő ügyészi tevékenység jelentősége is.

Digitized by Google

Azok a tényezők, amelyek hátráltatták a szocialista törvénykezési szervezet fejlődését, megjelentek az ügyészségi szervezet vonatkozásban is. Le kellett küzdeni a reakciós erők ellenállását, majd befurakodási és befolyásolási kísérleteiket. Visszavetették a tartalmában és formájában egyaránt új típusú ügyészség végleges kialakítását az 1949—1953 között előfordult törvénysértések. Ez egyik magyarázatát adja az Alkotmányban előirányzott új ügyészségi intézmény viszonylag későn (csupán 1953-ban) történt megszervezésének is.

Szocialista törvénykezési szervezetünk harmadik fő intézményének, az új típusú *ügyvédségnek* az átalakulását is megszabták ezek a fejlődési törvényszerűségek.

A szocialista ügyvédség *feladata:* jogi segítség nyújtása a dolgozóknak és szervezeteiknek jogaik és törvényes érdekeik érvényesítéséhez. Ennek a feladatnak a tartalmában alapvetően újszerű az a mozzanat, hogy a dolgozó tömegek jogvédelme révén a szocialista demokratizmus megvalósulását és a szocialista törvényesség biztosítását szolgálja.

A szocialista ügyvédség szervezeti alapelvei közül legnagyobb jelentősége az ügyvédi munka közösségi jellegének és az ügyvédi jogsegély általánosságának van.

Az ügyvédi munka közösségi jellegében a szocialista munkaszervezés és elosztás elvei jutnak kifejezésre. Ezek nyomán alakult ki nálunk az ügyvédi tevékenység szocialista formája: az ügyvédi munkaközösség. A sok éves tapasztalat bebizonyította, hogy az ügyvédi tevékenység magas színvonala, az alaposabb szakszerűség, a kölcsönös bírálat és ellenőrzés, az egyenletesebb jövedelemelosztás feltételeit egyedül a munkaközösségi rendszer képes megteremteni.

Az ügyvédi jogsegély általánossága mélységesen demokratikus tartalmú elv. Kifejezésre jut benne, hogy a szocializmus viszonyai között az ügyvédi segítség mindenki számára hozzáférhető s nem csupán a vagyonosok előjoga, mint a tőkés országokban.

Ügyvédségünk fejlődését, szocialista intézménnyé való átalakulását elsősorban a kapitalista tudati maradványok hátráltatták, melyek viszonylag hosszú ideig erősen éltek az ügyvédség körében. Nem segítette kellőképpen a szocialista fejlődés folyamatát a jogalkotás sem: aránytalanul hosszú ideig maradt hatályban a sok részletrendelkezéssel toldozott-foldozott 1937. évi ügyvédi rendtartás, és viszonylag későn született meg szocialista ügyvédi szervezetünk új, átfogó jogszabálya. Nem utolsósorban éppen az ellenforradalom tapasztalatai bizonyították be, hogy az ügyvédség sorainak a megtisztítása és az új szervezeti keretek kiépítése már halaszthatatlan feladattá vált.

Digitized by Google

Igazságszolgáltatási szerveink *további fejlődése* annak a történelmi jelentőségű ténynek a jegyében fog végbemenni, hogy hazánkban — a mezőgazdaság szocialista átszervezésében elért eredmények következtében — az egész népgazdaságban uralkodóvá váltak a szocialista termelési viszonyok. Megszilárdulásukhoz a törvénykezési szervezet is hozzá fog járulni a maga munkájával. Segítségére lesz ebben — egyéb új, szocialista jogszabályaink mellett — az elmúlt évben hatályba lépett Polgári Törvénykönyv és a közeljövőben tető alá kerülő új Büntető Törvénykönyv is.

Bírósági, ügyészségi és ügyvédségi szervezetünkben tovább kell erősödniük a *szocialista demokratizmus* elemeinek, fejlődniük kell a *szocialista törvényesség* érvényrejuttatását szolgáló eszközöknek és módszereknek. Ezek körébe tartozik — egyebek között — az Alkotmányban előirányzott *hivatásos bíró-választás* lebonyolítása is. Az igazságszolgáltatás *színvonalának emelkedése* megköveteli a bírák, ügyészek és ügyvédek politikai tájékozottságának és szaktudásának a fokozását, a párt politikájának és az időszerű igazságügyi feladatoknak az alapos ismeretét, a bírósági népi ülnöki munka további javítását.

Nagy jelentőségű feladat a *társadalmi bíráskodás* rendszerének továbbfejlesztése. Ezáltal fontos lépést teszünk előre rendszerünk demokratizmusának kiszélesítésében, a dolgozók aktivitásának fokozásában, a társadalmi tudatformáló, nevelő munka hatékonyságának növelésében.

A társadalmi bíráskodás fejlesztése megfelel a szocialista államfejlődés azon irányvonalának, amelynél fogva egyes állami feladatok ellátását társadalmi szervek veszik át. Ezen a téren elsősorban az a teendő, hogy tökéletesítsük az üzemi társadalmi bíráskodás mai rendszerét. Lehetővé kellene tenni társadalmi bíróság létesítését — a jelenlegi létszámkorlátozás (legalább 300 dolgozó) mellőzésével — az állami és szövetkezeti vállalatoknál, az állami intézményekben és hivatalokban egyaránt. Későbbi feladat lesz a városi lakóterületi, majd — az új termelőszövetkezetek megerősödése után — a falusi társadalmi bíráskodás megszervezése. Újszerűen kell meghatározni a társadalmi bíróságok hatáskörét is. Az eddigi, kizárólag munkafegyelmi ügyekre kiterjedő hatáskör bővitendő: fel kellene jogosítani a társadalmi bíróságot a szocialista együttélés szabályaiba ütköző magatartások (botrányokozás, iszákos életmód, családi kötelességek elhanyagolása stb.), egyes kisebb súlyú bűncselekmények és kisebb ügyértékű (például 500 forinton aluli) polgári jogviták elbírálására. A társadalmi bíróság eljárási szabályainak, intézkedési jogkörének és a jogorvoslati rendszernek a célszerű kialakítása nagymértékben hozzájárul

Digitized by Google

majd ennek a nagy jelentőségű intézménynek a meggyökeresedéséhez, a közösségben rejlő nevelő erő jobb felhasználásához.

Az *ügyészségnek* a jövőben fokozott mértékben kell alátámasztania állami szerveink gazdasági-szervező és kulturális-nevelő munkáját, és még eredményesebben kell védenie a dolgozók jogait. Különös fontossága van a gazdálkodó szervek működése feletti törvényességi felügyeletnek, a népvagyon kezelése és a tervfegyelem ellenőrzésének, továbbá a tanácsi szervek munkájában a törvényesség biztosításának. Fokozott figyelmet kell fordítani az állampolgári kötelezettségek teljesítésére. Tovább kell finomítani a bűnüldözési tevékenység módszereit is. A törvényességi felügyeleti munka hatékonyságához szükség van arra, hogy az ügyészség szélesítse tevékenységének tömegbázisát, fejlessze kapcsolatait a dolgozókkal, még jobban támaszkodjék a tanácsokra és a társadalmi szervezetekre.

Az *ügyvédség* további fejlődésének feltétele az ügyvédi munkaközösségi rendszer belső megerősödése, a benne megtestesülő elvek gyakorlati valóra váltása, a magánügyvédkedési tendenciák felszámolása. Fontos időszerű teendő a mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek nyújtandó sokoldalú jogi segítség.

A második ötéves terv időszakában egész államszervezetünkkel együtt igazságszolgáltatási szerveink is a *szocialista államfejlődés második főszakaszába* lépnek át, és jövőbeli feladataikat már nem a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenetnek, hanem a szocialista építés betetőzésének, a fejlett szocialista társadalom felépítésének a követelményei szabják meg.

Digitized by Google

A fizikai tudományok egyetemi oktatásának néhány világnézeti problémájáról

Írta DR. ELEK TIBOR

A fizika múlt század végén megindult forradalmi átalakulása — mutatott rá Lenin már egy fél évszázaddal ezelőtt — filozófiailag a dialektikus materializmust szüli a fizikában, a vajúdás melléktermékeiként jelentkező idealista nézeteket pedig kiveti magából. Ez a folyamat máig sem záródott le. A modern fizika olyan bonyolult jelenségeket és összefüggéseket tárt fel, amelyek materialista filozófiai interpretációja a régi mechanikus szemlélet talaján már lehetetlenné vált és ezért a fizika fejlődése objektív szükségszerűséggel vezet a dialektikus szemléleti mód terjedéséhez és továbbfejlődéséhez.

Ugyanakkor azonban a modern fizika — éppen a feltárt jelenségek bonyolultsága és a szemléletesség hiánya miatt — idealista nézetek kialakulására is lehetőséget adott és a burzsoázia ideológusai nem tétováztak kihasználni ezeket a lehetőségeket. Lenin ezért nagy jelentőséget tulajdonított a „fizikai" idealizmus leküzdésének, mivel ez az irányzat a munkásmozgalomhoz csatlakozó értelmiségiek közé is behatolt és veszélyeztette a párt elméleti alapjait. *„Materializmus és empiriokriticizmus"* című művében 1908—1909-ben ennek a feladatnak igen nagy részét el is végezte, irányt mutatva a marxista filozófusok számára a harc folytatásához. *„A harcos materializmus jelentőségéről"* című cikkében 1922 tavaszán, Lenin visszatért erre a kérdésre, sürgette a természettudomány és a dialektikus materialista filozófia művelői között a harci szövetség megteremtését és kibontakoztatását. Alátúzta, hogy szilárd dialektikus materialista filozófiai megalapozás nélkül semmiféle természettudomány sem állhatja meg a helyét a polgári eszmék támadása ellen folytatott harcban.[1] Azok

[1] Lenin, Művei, 33. kötet. Szikra 1953. 225. oldal.

Digitized by Google

a nagy sikerek, amelyeket a természettudomány és a filozófia a Szovjetunióban elértek, kétségtelenül összefüggnek a két terület tudósainak egyre szilárdabb és ütőképesebb szövetségével.

Hazánkban csak a felszabadulás után indulhatott meg és az elmúlt néhány évben vett nagyobb lendületet ez a folyamat. A felszabadulás előtt az uralkodó osztályok ideológusai megpróbáltak valamiféle „szövetséget" összekovácsolni a természettudomány és az idealista filozófia, valamint a vallás között. A Horthy-fasizmus idején a hivatalos kultuszkormányzat nyíltan megkövetelte például, hogy a fizika oktatását is állítsák a vallásos világnézeti nevelés szolgálatába. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által a gimnáziumi tantervhez 1941-ben kiadott „Általános és részletes utasítások" előírták a következőket:

„A fizikai tünemények ismertetésébe is vigyük bele Isten fogalmát és létének bizonyítását... A természettan a maga szigorú törvényszerűségeivel, tárgyainak következetességével a vallásos nevelésnek hatalmas közvetítője." (104. old.)

Ezt a szemléletet az egyetemi és főiskolai fizikai oktatásban is érvényesíteni igyekeztek. Mint ennek a felfogásnak egyik szélsőséges képviselőjét, említjük meg a Bányászati és Erdészeti Főiskolán használt „Elektrotechnika" című tankönyv szerzőjét: Boleman Gézát, aki művének 1. és 2. kiadásában a következő mottókat alkalmazta: „Az én segítségem az Úrtól van, ki teremtette a mennyet és a földet." (121. zsoltár, 2. vers) „A bölcsesség kezdete az Úrnak félelme." (111. zsoltár, 10. vers.)

A Horthy-fasizmus könyvkiadási politikája szintén a vallásos és idealista természetfilozófiai nézetek terjesztését célozta — olyanfajta művek kiadásával, mint Bergson: „Tartam és egyidejűség" (1923), Eddington: „A természettudomány új útjai" (1934), vagy Jeans: „Az új világkép" (1942) című könyvei.

A természettudomány hazai művelői csak a felszabadulás utáni években ismerkedhettek meg olyan alapvető marxista klaszszikus művekkel, mint Engels „Anti-Dühring"-je, „A természet dialektikája", vagy Lenin „Materializmus és empiriokriticizmus" c. műve. A hazai marxista filozófusok közül jelentősek Rudas László és Fogarasi Béla elvtársaknak a munkái, amelyekkel a természettudományokba behatolt idealizmus ellen harcoltak és az új eredmények dialektikus materialista filozófiai általánosítását célozták. Az ő vezetésükkel működött négy éven keresztül a párt filozófiai-természettudományi munkaközössége is, igen neves tudósok részvételével.

1956 után, — az ellenforradalom és a vele szorosan összefüggő filozófiai revizionizmus súlyos veresége, a dogmatikus hibáktól megszabadított marxista—leninista filozófia fényes győzelme eredményeképpen —, a természettudósok és a marxista

Digitized by Google

filozófusok szoros együttműködésének további kedvező feltételei jöttek létre. Az ellenforradalom előtt a természettudományos jellegű egyetemek és főiskolák hallgatóinak csak egy töredéke részesült marxista filozófiai oktatásban. 1957. őszén az ország minden műszaki egyetemén és főiskoláján megindult a filozófiai oktatás. Így létrejöttek a műszaki egyetemeken is a marxizmus—leninizmus tanszékek filozófiai szakcsoportjai, amelyek vezetésével többezer műegyetemi hallgató, valamint sokszáz egyetemi oktató, aspiráns és tudományos munkatárs filozófiai alapképzése folyik. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Természettudományi Karán, a Budapesti Műszaki Egyetemen, a Kossuth-klubban és máshol megindultak a szakmai-ideológiai viták, amelyeken olyan problémákat vitatnak, mint például a determinizmus érvényesülése a modern fizikában, a tér és az idő, a változás és a megmaradás problémája stb. A Központi Fizikai Kutató Intézetben is megindult egy filozófiai tanfolyam és filozófiai munkaközösség létesült. A filozófia-szakos egyetemi hallgatók számára kollégiumokat tartanak a modern fizika filozófiai kérdéseiről. Fellendülőben van a természettudományok filozófiai kérdéseivel kapcsolatos publikációs tevékenység is. Az országos távlati kutatási terv az elvi jelentőségű fizikai alapkutatások filozófiai vonatkozásainak vizsgálatát is előírja.

A természettudományok és a marxista filozófia szövetségének előrehaladása lehetővé teszi, hogy magasabb világnézeti követelményeket állítsunk az egyetemi természettudományos oktatás elé is, és megvizsgáljuk például, hogy miként lehet fokozni az egyetemeken folyó fizikai oktatás világnézetformáló hatását. Ez egyébként az oktatási reform, a kommunista szakemberképzés szakmai és ideológiai korszerűsítésének is egyik központi feladata. Elérkezett tehát az ideje annak, hogy megvizsgáljuk: milyen világnézeti hatások érik egyetemi hallgatóinkat a fizika tanulmányozása során, elősegítjük-e ezen keresztül kommunista szakemberré fejlődésüket és ha igen, mennyire céltudatos ez a munka?

II.

A Budapesti Műszaki Egyetem Világnézeti Nevelési Bizottsága felismerte ennek a kérdésnek a fontosságát és olyan határozatot hozott, hogy világnézeti tartalmuk szempontjából felül kell vizsgálni az egyetem Fizikai Tanszéke által szerkesztett jegyzeteket. Hangsúlyozni kell, hogy nem arról van szó, mintha más egyetemek fizikai tananyagához képest ezen a tanszéken különös okok tették volna szükségessé a vizsgálatot. A Budapesti Műszaki Egyetemen egy olyan munka kezdődött meg, amelyet a felsőok-

Digitized by Google

tatási reform irányelveinek értelmében más egyetemeken és főiskolákon is el kell végezni.

Pártunk Központi Bizottsága mellett működő Filozófiai Munkaközösség napirendre tűzte és megvitatta a Budapesti Műszaki Egyetem fizikai tananyagának világnézeti tartalmáról összeállított értékelést. A vitában a műszaki- és természettudományok számos meghívott képviselője, köztük több neves fizikus is részt vett. A tanácskozás valóban *szövetségesek* tanácskozása volt és nem valamiféle „filozófia kontra fizika" perlekedés. Fizikusok és filozófusok vitatkoztak, de sok esetben fizikus a fizikussal, filozófus a filozófussal szállt vitába. Ez is tükrözte a kérdés bonyolultságát — hiszen a természettudományok rohamos fejlődése sok új filozófiai kérdést is felvet, amelyek megoldása még előttünk álló feladat. A vita azt eredményezte, amit joggal vártunk tőle: egy lépést előre a materialista fizikusok és filozófusok szövetségének megerősítésében. Főleg az tisztázódott, hogy melyek azok a kérdések, amelyek megválaszolásában máris egy nyelven beszélünk és mely kérdéseket kell még egymás között alaposabb vita tárgyává tennünk.

A munkaközösségi vita még az eddiginél is nyilvánvalóbbá tette, hogy mind a fizikusoknak, mind a filozófusoknak bőven van még tennivalójuk egymás tudományterületének megismerésében és alkalmazásában, amihez természetesen szükség van egymás kölcsönös támogatására. Szó sem volt arról, mintha a filozófusok a „tudományok tudománya" hamis pozíciójából akartak volna vitatkozni, vagy mintha egyetértenének az olyan túlzó, maximalista igénnyel, hogy a fizikusok saját tananyaguknak csaknem minden fejezetét részletes filozófiai kommentárral lássák el. A vitában sok példát említettek arra, hogy milyen dialektikus materialista filozófiai következtetéseket lehet levonni a fizika oktatása során. A munkaközösség azonban ezeket csak a *lehetőségek* feltüntetéseként fogadta el, de nem lehet a fizikai oktatás hibájául felróni, ha nem százszázalékosan használja fel ezeket a lehetőségeket. Ugyanakkor természetesen azt is le kell szögezni, hogy nem érthetünk egyet azzal a koncepcióval, — amely kimondatlanul végigvonul a jegyzeteken, és amelyet egyes fizikusaink sok esetben világosan ki is mondanak —, hogy a fizikusoknak nem kell filozófálniok, mert a fizika önmagában is helyes világnézetre nevel. Vonja le tehát mindenki — az egyetemi hallgató is — saját maga ezeket a világnézeti következtetéseket. Ez a koncepció kétségtelenül egyik forrása a jegyzetekben fellelhető világnézeti következetlenségnek, a dialektikus materialista nézetek keveredésének idealista, vagy metafizikus nézetekkel.

Ez az álláspont már azért sem tartható, mert hiszen a modern fizika meglepő, újszerű eredményei nagy erővel terelik az emberek

Digitized by Google

figyelmét a fizikai megismerés bonyolultságára és ellentmondásosságára. Számos „megszokott" fizikai fogalmunk alapos revíziója vált szükségessé és a modern fizika a korábbi fizikához hasonlítva sokkal absztraktabb tárgyalási módot igényel, ami ismeretelméleti forrása lehet torz idealista filozófiai következtetéseknek is. Ezért például az atomfizikának vagy a modern fizika más fejezeteinek kifejtésénél a hallgatók világnézeti nevelése érdekében határozott dialektikus materialista állásfoglalásra, az idealista, fideista vagy mechanikus materialista nézetek világosan megfogalmazott elutasítására van szükség.

A vita folyamán szóba kerültek a terminológiai eltérések is. Jelenleg a fizikusok pl. az anyag és a mozgás fogalmát nem mindig abban az értelemben használják, mint azt a dialektikus materialista filozófia — *valamennyi* szaktudomány eredményeinek általánosítása alapján — teszi. Ebben a kérdésben olyan álláspont alakult ki, hogy az ilyen fogalmak *bevezetésekor* a fizikus helyesen teszi, ha világosan megmagyarázza az adott fizikai kategória viszonyát a filozófia megfelelő, de általánosabb kategóriájához és egy-két esetben később is utal erre a magyarázatra. Enélkül ugyanis fennáll az a veszély, hogy az anyag fogalmát a fizikában a nyugalmi tömeggel rendelkező fizikai testekre, a mozgás fogalmát pedig a térbeli helyváltoztatás mechanikai jelenségeire leszűkített értelemben használják. A fizikus azonban nem kerülheti el az állásfoglalást abban a kérdésben, hogy a fizikai mező sem „szellemi realitás", hanem *anyagi* objektum és hogy az anyagi objektumok termodinamikai, optikai, elektrodinamikai, mikrofizikai *állapotváltozásai* is anyagi *mozgásjelenségek*, amelyeknek a mechanikai mozgáshoz való viszonyát nemcsak az azonosság, hanem a *minőségi különbözőség* momentuma is jellemzi.

Nem térhet ki a fizikus az elől sem, hogy a maga fogalmi definícióiban kidomborítsa azt, hogy a definiált fogalom objektív és materiális valóságtartalmat tükröz. Enélkül egyes fogalmak bevezetése szubjektív önkénynek tűnhetik és ilyen hiba elő is fordul pl. a „valódi mágnesség", az „eltolási áram" vagy az „elektronspin" fogalmainak bevezetésekor. Nem lehet pl. egyetérteni azzal az állítással, hogy *„valódi mágnesség a természetben nincs"*.

Ebben az esetben annak az objektív ténynek a megtévesztő megfogalmazásáról van szó, hogy külön északi és külön déli mágneses pólus a természetben nem fordul elő szabadon, egymástól különválva. A *mágneses mező azonban objektív anyagi valóság*, amelynek megvan az a sajátos, az elektromos mezőtől eltérő, *objektív* tulajdonsága, hogy *mindig* örvénytérjellegű és *mindig* forrásmentes, vagyis erővonalai sehol sem kezdődnek és sehol sem végződnek, hanem mindig zárt görbék. Amit mi makroszkópikusan északi és déli mágneses pólusként észlelünk, az tehát nem valódi

Digitized by Google

erővonalvégződés, hanem a mágneses mező, valamint az őt gerjesztő és általa gerjesztett mágneses test kölcsönhatásának kitüntetett és egymástól elválaszthatatlan pontjai — de mint ilyenek, objektívek, „*valódiak*" és nem a mi szubjektív tudatunk önkényes alkotásai.

Hasonló kifogást kell emelnünk az *eltolási áram* fogalmi meghatározásának szubjektív vonásai ellen is. A jegyzet szerint ennek a fogalomnak a bevezetésére *nekünk van szükségünk* — azért, hogy a kondenzátor kisülésének folyamatát zárt áramként *foghassuk fel*. Az első Maxwell-egyenlet felírásakor is úgy fogalmaz a jegyzet, hogy a *logikai* szükségszerűség követeli meg, hogy alkalmazzuk az eltolási áram és a tőle származó mágneses hatás fogalmát és erre hivatkozva vezeti be azt az egyenlet jobboldalára a vezetési áramot kifejező tag mellé. Mindez úgy hangzik, mintha az eltolási áram fogalma csak a magyarázathoz logikailag szükséges fogalom lenne és nem valamilyen objektív folyamatot tükrözne. A jegyzetnek azok a fejezetei, amelyek az elektromágneses hullámokkal szerzett tapasztalatainkat írják le, azután persze világossá teszik, hogy a változó erősségű elektromos mező (tehát az eltolási áram) *objektív* folyamat, amely elválaszthatatlan kölcsönhatásban van a mágneses mezővel. Nem azért használjuk tehát az eltolási áram fogalmát, mert enélkül „nem tudnánk értelmezni az elektromágneses hullámokat", hanem azért, mert ebben a fogalomban egy objektív anyagi folyamat: a változó mágneses mezőt létesítő és egyben általa létesített változó elektromos mező léte tükröződik.

Az atomfizikai jegyzetben az *elektronspin* meghatározása körül van hasonló probléma. A spinnel kapcsolatos korábbi mechanisztikus elképzelések sikertelensége után — mint azt a jegyzet kiemeli — *Diracnak* sikerült számot adnia a spinről. „*Az ő elméletében a forgó elektron mechanikus képe azonban teljesen elveszett és helyébe egy differenciálegyenlet relativisztikus tulajdonságai léptek*" — állapítja meg a jegyzet. Ha azonban ehhez nem tesszük hozzá, hogy ez a differenciálegyenlet az elektron és a spin *objektív* létét tükrözi —, bár nem a klasszikus mechanikában megszokott szemléletességgel — akkor bizonytalanságban hagyjuk a hallgatót a fizika egyenleteinek valóságtartalma tekintetében. Teljesség kedvéért meg kell mondani: a jegyzet egész tárgyalásmódjából kiderül, hogy az elektron és olyan tulajdonságai, mint a tömeg, a töltés, a spin, stb. — objektív realitások, amelyeket a kísérleti eredmények sokasága igazol. Éppen ezért kell elkerülni a félreérthető definíciókat!

Digitized by Google

III.

A munkaközösségi vitában a fizikának sok olyan fontos filozófiai problémája került szóba, amely a materializmus és az idealizmus éles harcának tárgya és ezért tisztázásuk különösen jelentős a hallgatók világnézeti nevelése szempontjából. Ilyen kérdések többek között: a változás és megmaradás dialektikája a fizikai jelenségekben, a determinizmus és indeterminizmus problematikája, a tér és az idő problémája a tömeg és az energia ekvivalenciájával kapcsolatos kérdések és a fizika legfontosabb ismeretelméleti kérdései, különösen a kísérletezés, a műszeres megfigyelés és mérés induktív módszerének viszonya a matematikai apparátushoz, valamint az azzal kapcsolatos axiomatikus, deduktív módszerhez.

Nem feladatom ebben a cikkben részletesen kitérni valamennyi felmerült problémára, hiszen ezeket a kérdéseket még külön-külön is alaposan meg kell vitatnunk. Csak utalni szeretnék néhány olyan kérdésre, amelyek tisztázatlansága, vagy helytelen magyarázata a fizika oktatásában akadályozza, vagy megnehezíti a hallgatók helyes világnézeti nevelését.

A fizikai tananyagban sokszor esik szó a *megmaradási törvényekről:* a tömeg, az energia, az elektromos töltés és más mennyiségek megmaradásáról. Ezeknek a megmaradási törvényeknek mélységesen antikreacionista, vallásellenes tartalmuk van. A műegyetemi Elektrodinamika-jegyzetnek pl. az elektromosság mibenlétét tárgyaló fejezete helyesen hangsúlyozza, hogy az elektromosság nem létezik az anyagtól függetlenül és hogy elektromosságot nem lehet „teremteni". A megmaradás tényének a hangsúlyozása azonban nem elegendő a változás, a folyamatszerűség hangsúlyozása nélkül. A megmaradási törvényeket éppen az óvja meg a trivialitástól, hogy feltárják a minőségileg egymástól különböző s egymásba mégis átalakulni képes jelenségekben az egyes lényeges oldalak *azonosságát.* Fizikusaink sokat tehetnek tehát a hallgatók dialektikus materialista nevelése érdekében, ha többször is felhívják a figyelmüket arra, hogy a fizikában tanulmányozott jelenségek nem ellentmondásmentes egységek, hanem a statikus és dinamikus elemeket egyesítő *folyamatok,* amelyeken belül ellentendenciák küzdenek egymással és ez a küzdelem vezet előbb vagy utóbb a régi jelenség megszűnéséhez és egy új minőség kialakulásához.

Az oksági elv körüli vitákban kialakult két ellentétes koncepció közül a jegyzet határozottan a determinizmus álláspontját képviseli. Állásfoglalása azonban mégsem egyértelműen pozitív, mert sok tekintetében a *Laplace*-féle mechanikus determinizmusra emlékeztet és emiatt ez az állásfoglalás nem elég hatékony az indeterminizmussal szemben. Hiányzik pl. a termodinamika, vagy az atomfizika tárgyalásából annak határozott kiemelése, hogy azok

Digitized by Google

a *statisztikus* törvények, amelyek a molekulák, illetve a mikrorészecskék nagyszámú kölcsönhatásaiból eredő fő tendenciákat írják le, szintén *az adott folyamat objektív determináltságát fejezik ki* — csak a determináltságnak egy sokkal bonyolultabb formáját, mint a klasszikus dinamika alaposan leegyszerűsített határesetekre vonatkozó kauzális törvényei.

A *tér és az idő* kérdésében is világosabb állásfoglalásra volna szükség. Határozottan szembe kellene fordulni a „kváziszférikus tér", a „véges, de határtalan világ" és a vele szorosan összefüggő „tágúló világegyetem" koncepcióival, amelyek szélesre tárják a tudomány kapuit az idealista misztifikáció és a fideizmus behatolási kísérletei számára. Ezekben a kérdésekben következetesen el kell választani egymástól a fizikai tényeket és azok hamis idealista magyarázatát. A kozmikus objektumoknak az általunk megfigyelhető térbeli tartományban mutatkozó távolodó mozgása például — *fizikai tény*. Ennek olyanfajta értelmezése azonban, hogy maga a háromdimenziós tér, mint önálló kontinuum van az állandó tágulás állapotában és ő „ragadja magával" az égitesteket — idealista misztifikáció, amely olyan fiktív mennyiségi fogalmak használatával akarja az exaktság benyomását kelteni, mint amilyenek: a világegyetem „átlagos sűrűsége", a „kozmosz sugara" és a „tágulásának kezdetétől eltelt idő". Amíg a fizikusok nem értik meg, hogy az ilyen divatos misztifikáció világosan megfogalmazott elutasítása magának a tudománynak is elemi érdeke, addig világnézeti nevelőmunkájuk sem lesz következetes.

Fontos világnézeti kérdése a jelenkori fizikának a *tömeg és az energia egyenértékűségének* következetesen materialista értelmezése. A jegyzetek tárgyalási módja ebben a kérdésben kaput nyit az idealista felfogásnak; a tömeget és az energiát is fizikai tartalom nélkül való matematikai kifejezésekként vezetik be, amelyek, mint elvont szellemi lényegek, könnyűszerrel átalakulhatnak egymásba. A tömeg és az energia azonban nem elvont szellemi lényegek, hanem a fizikai objektumok *anyagi* tulajdonságai. Az energetizmus hamis koncepciójával éppen olyan bátran kell szakítani és szembefordulni vele a Budapesti Műszaki Egyetem Fizikai Tanszékén is, mint ezt Erdey-Grúz Tibor akadémikus tette a Magyar Tudomány 1959. évi 9 számában (463. old.), vagy az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Elméleti Fizikai Intézetének kollektívája tette a „Valóság" című folyóirat 1960. évi 3. számában (9. old.).

Részletesebben akarom szóvátenni a *fizikai oktatás néhány ismeretelméleti kérdését*. Az ismeretelméleti kérdések tisztázása döntő jelentőségű az oktatás világnézeti nevelő hatása szempontjából. A fizikai tudományok helyesen irányított tanulmányozásának meg kell ugyanis erősítenie azt az álláspontot, hogy a világ

Digitized by Google

nem „magukbanvaló" dolgokból áll, hanem legmélyebb lényegében is megismerhető, hogy tehát semmi sincsen a világban, ami az ember számára elvileg megismerhetetlen lenne. Világossá kell válnia azonban annak is, hogy a világ megismerése rendkívül *bonyolult, ellentmondásos folyamat,* amelyben *az érzékelés és a gondolkodás* dialektikus egységet alkot és, amely a *relatív igazságokon* keresztül aszimptotikusan tendál az *abszolút, teljes igazság felé.* Annak is fel kell tárulnia a fizika tanulmányozása közben, hogy ismereteink — forrásukat tekintve — nem apriorisztikus, szubjektív észkonstrukciók, nem is misztikus természetfölötti erők által tudatunkba csempészett eszmék, hanem az objektív, *anyagi valóság által kiváltott és azt visszatükröző* tudattartalmak, még ha bármennyire absztrakt matematikai formában jelennek is meg. Afelől sem maradhat kétség, hogy fizikai ismereteink fejlődésében is a gyakorlat és az elmélet kölcsönhatása érvényesül: a gyakorlat igényei hívják létre az elméletet, amely ismét visszahat a gyakorlatra, a ma fizikája a holnap technikájává válik.

Ezeknek az ismeretelméleti nézeteknek a kialakítását és megerősítését joggal várhatjuk el a műegyetemi fizikai oktatástól is, hiszen a jelenkori agnoszticizmus hirdetői nagy előszeretettel hivatkoznak a modern fizikára, amely szerintük a világ megismerhetetlenségét bizonyítja.

Egyik gyakran használt érvük az, hogy érzékszerveink igen tökéletlen berendezések, egyrészt azért, mert az anyagi világ jelenségeinek viszonylag csak egy szűk tartományáról adnak hírt, másrészt pedig azért, mert működésük még e szűk tartomány jelenségeinek tekintetében is igen korlátozott és sok esetben megtévesztő is.

A fizika erre az érvre konkrét cáfolatot tud adni. A termodinamikai jegyzetnek a hőmérséklet mérésével foglalkozó fejezete pl. nagyon helyesen jár el, amikor megmagyarázza, hogy a hőjelenségek tapintás útján csak nagyon pontatlanul és korlátozottan érzékelhetők ugyan, de a hőjelenségeket mégis meg tudjuk ismerni olyan objektív kölcsönhatások felhasználásával, amelyek — mint pl. a hő okozta tágulás — jól érzékelhető és mérhető változásokat idéznek elő.

A tananyagban egyébként is igen sok olyan mérőműszer és egyéb készülék működése van leírva, amelyek bizonyos, közvetlenül nem érzékelhető jelenségek érzékelhető kölcsönhatásait teszik megfigyelhetőkké. Ilyen többek között az optikai jegyzetben az ultramikroszkóp, a kristályrács és a fotocella: az elektrodinamikai jegyzetben a Braun-féle cső, az elektronmikroszkóp, a különféle galvanométerek, volt- és wattmérők, az atomfizikai jegyzetben a szcintillációs ernyő, a Franck—Hertz-féle kísérleti berendezés, a Wilson-féle ködkamra stb. Igen hasznos lenne, ha a jegy-

Digitized by Google

zetek néhány fontosabb műszer ismertetésénél ismételten kiemelnék, hogy a fizika és a műszertechnika fejlődése egyre jobban kiküszöböli azokat a nehézségeket, amelyeket a világ megismerésében érzékszerveink korlátozottsága valóban okoz.

A koppenhágai iskola pozitivistái erre azt az ellenérvet szokták felhozni, hogy a kölcsönhatások észlelése nem azonos magának az *eredeti* folyamatnak a megfigyelésével. Legalábbis a mikrofizika makroszkopikus műszerei durva és ellenőrizhetetlen módon megzavarják a mérni kívánt folyamatot, amelyet ezért a maga „tisztaságában", mint „magára hagyott", vagy „önmagában vett" folyamatot elvileg soha sem ismerhetjük meg. Eszerint a műszerek nem elősegítői, hanem meghiúsítói a világ megismerésének és megváltoztatásának. Ezt az agnosztikus téveszmét elsősorban persze maga a gyakorlati élet cáfolja meg. Az elektronikus és magenergetikai ipar, az automatizálás, az izotóptechnika laboratóriumi és üzemi eredményei többek között azért jöhettek létre, mert műszereink segítségével helyesen ismertük fel a mikrofizika objektív törvényszerűségeit és megtanultuk alkalmazásuk módját.

De elméleti meggondolások útján is világosan kimutatható és ki is kell mutatni a fenti koncepció tarthatatlanságát.

Először is a mikrofizikában tarthatatlan az „önmagában vett", minden kölcsönhatástól mentes, tiszta, egyedi folyamat absztrakciója. Ez az absztrakció hasznosnak bizonyult a klasszikus mechanikában, ahol a kölcsönhatások zavaró hatását viszonylag nagy pontossággal figyelembe lehet venni és egyes esetekben ki is lehet küszöbölni. Galilei is úgy állapította meg a szabadesés törvényeit, hogy kiküszöbölte a levegő ellenállásának zavaró hatását. A Kepler-törvények a bolygók mozgását úgy írják le, hogy nem veszik figyelembe a bolygók egymásközötti kölcsönhatásait. A molekuláris fizikában és a mikrofizikában azonban az objektumok önmagában vett egyedi léte és egyedi mozgása a jelenségek túlnyomó többségének esetében olyan absztrakciónak bizonyul, amely túl messze visz a valóságtól, hiszen a valóság éppen az objektumok szakadatlan és tömeges kölcsönhatásából származó, statisztikai törvényszerűségek által determinált folyamatokban nyilvánul meg.

Másodszor: a fizikai megismerésen belül már az egyszerű érzéki megfigyelés is csak azáltal válik lehetővé, hogy érzékelő apparátusunk és a megfigyelt anyagi folyamat *kölcsönhatásba* kerül egymással és ezen a kölcsönhatáson belül elsődlegesen a mechanikai és fizikai jellegű kölcsönhatások mennek végbe. Kísérleti berendezéseinkkel és mérőműszereinkkel éppen ezeket a kölcsönhatásokat kell közvetett formában kikényszerítenünk — olyan esetekben, amikor eredeti formájában a kölcsönhatás egyáltalán nem, vagy pedig csak gyengén és pontatlanul érzékelhető. A műszer és

Digitized by Google

az eredeti folyamat kölcsnöhatása természetesen *minden esetben* az eredeti folyamat *megzavarását* jelenti, de itt nem az történik, hogy a tudat, a szellem teremti (vagy formálja a maga képére) a külvilágot, hanem a külvilág egyik objektuma formálja a külvilág másik objektumát, a tudat pedig *visszatükrözi* ezt az *objektív* kölcsönhatást. *A folyamat megzavarása tehát elengedhetetlen feltétele a folyamat megismerésének,* bár bizonyos szempontból kétségtelenül meg is nehezíti a folyamat megismerését, a makrofizikában kisebb, a molekuláris- és mikrofizikában nagyobb mértékben.

Harmadszor: a fizikai megismerés természetesen nem szorítkozik a *jelenségek érzékelésére,* hanem a fizikai elméletek útján a jelenség mögött rejlő *lényeget* is feltárja. Az elméleti gondolkodás segítségével a műszer és a megismerendő folyamat kölcsönhatásából következtetni tudunk arra is, hogy a műszer zavaró hatása nélkül hogyan játszódik le az eredeti folyamat, milyen *dinamikus* törvényszerűségek determinálják a lefolyását, ha *egy* meghatározott kölcsönhatás dominál benne, a többi kölcsönhatás pedig — beleértve a műszer zavaró hatását is —, gyenge, és milyen *statisztikus* törvényszerűségek determinálják a lefolyását, ha az ellenkező eset áll fenn.

A mikrofizikai megismerés problémáival kapcsolatban beszélnünk kell a Heisenberg-féle határozatlansági relációról, amely objektív összefüggést fejez ki és lényegében a korpuszkulaszerűség és a hullámszerűség dualitását tükrözi vissza. Minél kisebb mértékű térbeli tartományban tartózkodik a mikrorészecske egy adott időpontban (pl. keskeny résen halad át), annál határozatlanabb lesz a sebessége (elhajlási jelenség következik be). Megfordítva: minél meghatározottabb értékű a sebessége (pl. meghatározott színű fénysugárnyaláb által a fotocella katódjáról kilökött elektronról van szó), annál határozatlanabb a kilökés helye. Ezt az objektív összefüggést azonban Heisenberg *úgy fogalmazza, hogy a megfigyelő nem mérheti* egyidejűleg a részecske helykoordinátáit, valamint a sebességét, és úgy *értelmezi,* hogy ezt a részecskének a műszerrel-való ellenőrizhetetlen kölcsönhatása, vagyis a *folyamat durva megzavarása okozza.* A részecske kettős természete azonban attól teljesen függetlenül létezik, hogy milyen műszerrel hozzuk kölcsönhatásba és melyik tulajdonságát mérjük. Éppen magának a határozatlansági relációnak a felismerése is azt bizonyítja, hogy az *érzéki* megfigyelések *elméleti* feldolgozása a mikrofizikában is *objektív* törvényszerűségeket tár fel, amelyek a legkülönbözőbb kísérletek és mérések sokaságával igazolhatók. Az a nagymérvű zavaró hatás, amelyet a makroszkopikus műszer gyakorol a mikrofizikai folyamatra, ebben az esetben is *mint a folyamat megismerésének elengedhetetlen feltétele* jelentkezik.

Digitized by Google

Ezekkel az erősen zavaró mérésekkel és azok elméleti feldolgozásával tárták fel a fizikusok, hogy a mikrofizikai objektum még kevésbbé „Ding an sich", mint a makrofizikai objektum, hogy tehát nincsen más léte, mint az önmagával és más objektumokkal folytatott kölcsönhatásaiból fakadó szakadatlan változás és átalakulás. A mikrofizikában fokozott jelentőséget nyernek Max Planck híres szavai: ahhoz, hogy sikereket érjünk el az anyagi világ megismerésében, arra van szükség, hogy kísérleteinkben *értelmes* kérdéseket intézzünk a természethez és elméleteinkben *helyesen* értelmezzük azt az *objektív* választ, amelyet a természet ad a kérdéseinkre. A kísérleti és elméleti fizika egész fejlődéstörténete nem hagy kétséget a világ megismerhetősége felől.

A műegyetemi fizika-jegyzetek nagyjában és egészében ezt a felfogást képviselik, de nem teszik a hallgatók számára eléggé nyilvánvalóvá és tudatossá. Pl. az atomfizikai jegyzet és az optikai jegyzetnek a hullámoptikával és a fotonelmélettel foglalkozó fejezetei igen jól demonstrálják az *érzékelhető kísérleti eredmények és az elméleti gondolkodás egységét* a mikrofizikai megismerésben. Még pozitívabb világnézeti nevelőhatása lenne azonban annak, ha a jegyzet ezt világosan megfogalmazná és visszautasítaná Machnak az atomelmélet jogosultságát tagadó álláspontját, amelyet éppen arra alapozott, hogy az atomok *közvetlenül* nem érzékelhetők és ezért szerinte nem lehetnek a fizikai kutatás tárgyai. A katód-, röntgen- és rádióaktív sugárzás érzékelhető hatásainak, a fotoelektromos hatásnak és más érzékelhető hatásoknak a leírása és a belőlük levont elméleti következtetések, amelyek a gyakorlatban ismét igazolást nyernek, világos cáfolatát adják Mach agnosztikus koncepciójának. Ez a cáfolat arra vár, hogy a fizikusok — Planckot követve — maguk is megfogalmazzák!

Az érzékelhetőség ismeretelméleti jelentőségével kapcsolatban azt is alá kell húzni — és ezt meg lehet tenni az optikai és az elektrodinamikai jegyzet több helyén is —, hogy a *folyamatba való beavatkozás döntő feltétele a folyamat sokoldalú megismerésének.* Ahhoz, hogy például megismerhessem a fény vagy a Röntgen-sugár hullámtermészetét, megfelelő berendezések segítségével interferenciára, diffrakcióra, polarizációra kell kényszerítenem, ha viszont fotocellába küldöm, korpuszkuláris természetét ismerem meg. Az elektromos vezetők olyan tulajdonságainak a megismeréséhez, mint például kapacitásuk, ohmikus ellenállásuk, vagy önindukciós együtthatójuk — ismét csak arra van szükség, hogy megfelelő áramforrás alkalmazásával megváltoztassam eredeti elektromos állapotukat és ezt a változást alkalmas műszerrel regisztráljam, többnyire mechanikai munka végzésére kényszerítve a műszerbe terelt elektromos áramot. Ez természetesen a folyamatba való „beavatkozást", a folyamat „megzavarását" je-

Digitized by Google

lenti, de egyetlen ilyen „beavatkozás" sem más, mint anyagi objektumok között minden megfigyelőtől függetlenül is végbemenő kölcsönhatás *objektív* törvényszerűségeinek a felhasználása! Ha pedig sokoldalúan megismerem az adott dolog kölcsönhatásait más dolgokkal, akkor magát az illető dolgot is egyre jobban megismerem és nem marad benne semmiféle „Ding an sich", amely *elvileg* megismerhetetlen lenne. Ha tudom, hogy az elektromos töltés hogyan viselkedik statikusan és áramlása közben, milyen mechanikai, termodinamikai, mágneses és kémiai hatásokat vált ki, milyen kapcsolatban van az anyag korpuszkuláris- és mezőformájával stb. — akkor indokolatlan az olyan agnosztikus sóhaj, hogy „még mindig nem tudjuk: mi az elektromosság?".

A fizika oktatása során a tudomány legújabb eredményeire és kutatási irányaira való rövid utalásokkal is meg kell erősíteni a marxista ismeretelméletnek azt a tételét, hogy nincsenek számunkra elvileg megismerhetetlen dolgok, csak olyan dolgok, amelyeket *még* nem ismertünk meg, de amelyeket a tudomány további fejlődése során szintén meg fogunk ismerni. Itt elsősorban a nukleonok strukturális vizsgálatairól és általában a nagy energiák fizikájáról, továbbá a kozmikus térség és a kozmikus objektumok (pl. a Hold) megismerésében elért új eredményekről van szó, amelyek egyrészt az űrhajók műszerei, televíziós készülékei és a velük fenntartott elektromágneses összeköttetés segítségével, másrészt a rádiócsillagászat módszereivel jutottak birtokunkba. Természetesen ma még nem ezeknek az eredményeknek a részletes ismertetése a feladat, de alá kell húzni *ismeretelméleti* jelentőségüket, hangsúlyozni a tudomány és a technika le nem záruló fejlődését és azokat az óriási lehetőségeket, amelyeket a szocialista és kommunista társadalmi rend biztosít a tudomány fejlődése számára. Mindez nagy mértékben elősegítheti a fizika-oktatás világnézeti nevelőhatását.

Az érzékelhető kísérleti eredmények és az elméleti gondolkodás egységének bemutatása terén a műegyetemi fizika-jegyzetek sajnos nem teljesen következetesek: a helyes módszereket egyes esetekben kifogásolható módszerek váltják fel. A jegyzetek számos pontján az a koncepció húzódik meg, hogy a fizika csak ott kezd igazán tudomány lenni, ahol tárgyalási módját már az axiomatika és a matematikai dedukció jellemzi: a kísérleti tapasztalatok induktív feldolgozása még nem „igazi tudomány".

Külön kell foglalkoznunk ezzel a problémával, mert a vele kapcsolatos helytelen, vagy következetlen állásfoglalás szubjektív, vagy objektív idealista nézetek ismeretelméleti forrásává válhat. Lényegében ugyanis itt arról van szó, hogy *honnan erednek és mit fejeznek ki az elméleti fizika kategóriái és egyenletei.* Erre

Digitized by Google

a kérdésre sajnos számos kiváló fizikus is hamis választ adott és ezek a válaszok több esetben a jegyzetekben is tükröződnek.

A koppenhágai iskola, élén *Bohrral* és *Heisenberggel* évtizedeken keresztül Kant és Mach nyomán az elméleti fizika matematikai apparátusát apriorisztikus, szubjektív észkonstrukciónak tekintette, amely kizárólag a mérési eredmények rendezésére szolgál, de objektív tartalma nincs. Az utolsó években ezek a fizikusok némileg eltávolodva a machizmustól, az objektív idealizmus álláspontjára kezdenek áttérni. Így Heisenberg, azt a platoni ideát, azt a „kristálytiszta matematikai struktúrát" keresi, amely a mikrokozmosz legbelsőbb, elsődleges lényegét rejti magába.

Idealista jellegű *Einstein* ismeretelméleti koncepciója is, amely szerint az észleletektől semmiféle logikai út nem vezet az elmélethez, a „deduktív fizika" hiába tesz fel kérdéseket az „induktív fizikának". Ilyen feltételek mellett, ha az elmélet mégis összhangban van az észleletekkel, ez csak a Leibniz-féle, misztikus erők által „előre megállapított harmónia" kifejeződése lehet.

A dialektikus materializmus elméletéhez legközelebb *Max Planck* ismeretelméleti koncepciója áll: a fizikai megismerés kiindulópontja nála a látható, hallható és tapintható világ. Ennek objektív menyiségi meghatározottságait mérni tudjuk, s így a kísérleti fizika *nyersanyagot* szolgáltat az elméleti fizika számára, amely ezt a nyersanyagot a logikailag, matematikailag és filozófiailag iskolázott gondolkodás segítségével *feldolgozza*, majd a dedukció eredményét ismét mérésekkel ellenőrzi. Planck ismeretelméleti koncepcióját azonban következetlenné teszi egy elképzelt „metafizikai realitás" feltételezése, amely felé szerinte a fizikai megismerés halad.

A dialektikus materialista ismeretelmélet elutasítja az axiomatika és a matematikai dedukció racionalista jellegű, mértéktelen előtérbehelyezését és elutasítja azt a pozitivista-empirista koncepciót is, amely a műszeres megfigyelések és mérések eredményeinek fenomenológikus leírásában akarja megszabni a fizikai megismerés határait. Az elméleti fizika matematikai apparátusa nem apriorisztikus, objektív tartalom nélküli önkényes észkonstrukció, nem bújócskát játszó platoni idea, nem is a zseniális intuícióval megragadott misztikus, előre megállapított leibnizi harmónia kifejeződése, hanem sajátos, bonyolult és absztrakt terminológiája annak a válasznak, amelyet a természet ad a mérések alkalmával hozzá intézett kérdéseinkre. A természeti jelenség *a visszatükrözött tárgy*, a mérendő fizikai mennyiség fogalma, a mérési eredmény és a matematikai egyenlet pedig a *visszatükröző kép* egy-egy sajátos mozzanata. A fizikai megismerés szerteágazó, dialektikus folyamata biztosan halad előre a megfigyelés, kísérletezés, mérés, fenomenológikus elmélet lépcsőfokain keresztül az

Digitized by Google

egyre bonyolultabb jelenségek belső mechanizmusát feltáró dinamikus, vagy statisztikus elméletek kidolgozása, laboratóriumi igazolása és a termelésben való gyakorlati alkalmazása, a világ megváltoztatása felé.

Ahhoz, hogy a fizikai tananyag a kívánt világnézeti nevelőhatást érje el, egész felépítésének és kifejtési módjának ezt az ismeretelméleti koncepciót kellene sugároznia. Leginkább az elektrodinamikai jegyzet érvényesíti ezt a koncepciót, bár nem elég következetesen. Sok esetben a jegyzet az elméleti fizika *nyersanyagaiként* nem a valóságos kísérleti és mérési tapasztalatokat szerepelteti, hanem azokat a logikai indukció útján nyert matematikai absztrakciókat, amelyek már a tapasztalati tényanyag fenomenologikus *elméleti feldolgozásának eredményei.*

Félreértés ne essék: nem azt kifogásoljuk, hogy egy kísérletileg már ismert összefüggést a jegyzet elméletileg levezethető következményként mutat be. Ez természetes vonása a fizikában is érvényesülő tagadás törvényének, az egyszer már elért fejlődési eredményt magasabb szinten reprodukáló spirális fejlődésnek.

A jegyzet jelenlegi módszere azonban egyes esetekben olyan látszatot kelt, mintha a matematika lenne az elsődleges a természettel szemben, méréseink pedig csak arra valók, hogy igazolják a valóság csodálatos egyezését az előre felírt egyenletekkel, amelyek tőlünk függetlenül léteznek.

Ennek a módszernek a megváltoztatása a leendő mérnökök szakmai nevelése szempontjából is fontos. Ha a mérnök munkájában minőségileg új jelenséggel találkozik, akkor az az első feladata, hogy megállapítsa: mit és hogyan kell *megmérnie*, hogy megismerhesse és alkalmazhassa az illető jelenség mélyén ható lényeges összefüggéseket. Csak a mérési adatok birtokában gondolhat a folyamat matematikai leírására. Most azonban az a koncepció sugárzik feléje, hogy bízza az egészet nála okosabb személyekre, akik majd megtalálják a bujkáló matematikai szimmetriát és megmondják neki: mit kell mérnie és milyen eredménynek kell kijönnie.

A fizikai oktatás néhány világnézeti problémájának ez a rövid áttekintése is azt bizonyítja, hogy a fizikai tudományok egyetemi oktatása során sok olyan probléma merül fel, amelyek helyes megoldásához a fizikusok és a marxista filozófusok közös erőfeszítése szükséges. Ez a közös erőfeszítés azonban csak akkor lehet eredményes, ha fizikusaink az eddiginél jobban megismerkednek a marxista filozófiával, a filozófusok pedig alaposabban tanulmányozzák és világnézetileg általánosítják a modern fizika fejlődését és legújabb eredményeit.

Digitized by Google

Negyven éves a Kínai Kommunista Párt

Írta SALGÓ LÁSZLÓ

Négy évtizeddel ezelőtt, 1921. július elején Sanghái francia koncessziós negyedének, egy kis házacskája történelmi jelentőségű esemény színhelye volt: kongresszusra gyűltek ott össze az ország marxista köreinek képviselői, hogy megalakítsák a Kínai Kommunista Pártot.

Harcokban mindig gazdag volt a kínai nép története. Az ópiumháborúk bátor harcosai és a rettenthetetlen tajping felkelők, a boxer-lázadás titkos szervezői és az 1911-es forradalom hősei megmutatták, hogy a kínai nép akar és tud harcolni a külföldi gyarmatosítók és a hazai feudális reakció ellen.

A hősiesség azonban nem volt elég a győzelemhez; az elszántság nem akadályozhatta meg, hogy a nép a túlerővel szemben ismételten vereséget szenvedjen. A századforduló idejére a hatalmas ország a vezető gyarmatosító hatalmak közös félgyarmati zsákmányterületévé lett. A természeti kincsekben mérhetetlenül gazdag, sokszázmilliós lakosú Kínát — Lenin szavaival — olyan „ínyencfalatnak" tekintették, amelybe minden imperialista ragadozó igyekezett beleharapni. A polgári közgazdászok a világ leghatalmasabb profitforrását vélték itt felfedezni, ahol a nyereséget pumpáló szivattyúk üzemeltetése — számításuk szerint — egyszer és mindenkorra biztosított.

Kína haladószellemű emberein az ismételt vereségek és a kilátástalan jövő miatt kétkedés és csüggedés vett erőt. Szun Jat-szen jó helyen kereste Kína megújhodásának útját, amikor a hatalmas paraszti tömegek forradalmi öntevékenységét igyekezett kifejleszteni. De az 1911-es forradalom idején még a polgári demokrácia e kimagasló képviselője sem látta meg Kínában a kapitalista fejlődés azon gazdasági és társadalmi következményeit, amelyekre Lenin a távolból felfigyelt.

Minél több gyárat, minél több Sanghájhoz hasonló ipari központot építettek a külföldi gyarmatosítók és a hazai tőkések — annál inkább nőtt Kínában is a gyarmati uralom sírásóinak a

Digitized by Google

száma. „... Ha Kínában növekedni fog a Sanghájok száma — írta Lenin 1912-ben — növekedni fog a kínai proletariátus is. És a kínai proletariátus minden bizonnyal meg fog alakítani valamilyen kínai szociáldemokrata munkáspártot..."[1]

Az első világháború idején — mivel az imperialista hatalmak az egymás elleni harccal voltak elfoglalva — kínai terjeszkedésük ideiglenesen alábbhagyott. A nemzeti ipar, amelyet addig könyörtelenül fojtogatott a külföldi tőke, lélegzetvételhez jutott és viszonylag gyors fejlődésnek indult. 1913-ban a széntermelés az 1912. évi 8 886 000 tonnáról 20 055 000 tonnára, a vasérctermelés ugyanezen idő alatt 721 000 tonnáról 1 861 000 tonnára, a pamutiparban az orsók száma 855 146-ról 2 366 722-re növekedett. Az ipari munkások száma — 1914-hez képest — a háború végére megkétszereződött, egy millióról több mint két millióra növekedett.

A háromszoros elnyomás: az imperializmus, a feudalizmus és a kapitalizmus jármában sínylődő munkásosztály keserves sorsában osztoztak a félproletár rétegek és a falusi proletárok nagy tömegei: a több mint tízmillió kézműves, a több százmillió zsellér és szegényparaszt.

A proletariátus növekedésével a munkásmozgalom is kibontakozott s Kína nagy városaiban a nyomorúságos bérek emelésének, a súlyos munkafeltételek javításának jelszavával tesz meg az első lépéseket. Tjencsinben 1916-ban fél évig tart a sztrájkmozgalom, Sanghái üzemi munkásai 1918-ban 21 esetben szüntették be a munkát.

A kínai proletariátus, a leghaladóbb osztály gyors növekedése és ennek alapján a munkásmozgalom kibontakozása — ezek voltak az alapvető előfeltételei a proletariátus forradalmi pártja megalakulásának.

Az országban végbemenő változásokkal egyidőben Kína körül is gyökeresen megváltozott a világ. A Nagy Falon túl, a hatalmas Oroszországban a munkások és parasztok 1917 októberében megdöntötték a földbirtokosok és a tőkések uralmát. Kína északi határain a cárok birodalma helyén — amely a többi imperialista hatalommal való osztozkodás során „Sárga Oroszországgá" akarta változtatni Mandzsuriát — megjelentek az egyenlőtlen szerződéseket és a gyarmati kiváltságokat eltörlő szovjetek. A kínai haladó értelmiség — a munkásosztály legnagyobb része analfabéta volt — mohó érdeklődéssel olvasta a Szovjet-Oroszországból érkező híreket, a forradalmi elmélettel foglalkozó első könyveket.

Azok is, akik kezdetben a fejlett nyugati demokráciákat tekintették példaképnek — az elmaradottnak mondott Moszkvára

1 Lenin Művei, 18. kötet, Szikra, 1960. 160. oldal.

Digitized by Google

kezdtek figyelni. Amott azt tapasztalták, hogy a nyugati tanítók minden esetben rátámadnak a tanítványra. Itt az első perctől kezdve azt érezték, hogy barát nyújt jobbot és mutat követendő utat.

Érthető, hogy a Nagy Októberi Szocialista Forradalom új hitet, bátorítást kölcsönzött a kínai népnek. „Az orosz forradalom — írta Li Ta-csao professzor, a párt egyik alapítója, — a XX. század világforradalmának előhírnöke. A „bolsevizmus" szó, ez az orosz szó, szelleménél fogva a XX. század minden embere szívének kedves." E szavak arról tanúskodnak, hogy a haladó értelmiségiek legkiválóbb képviselői hamar felismerték: a kínai forradalomnak a bolsevizmust, vagyis — *a marxizmus—leninizmus elméletét* kell magáévá tennie.

A háborút követő években drámai gyorsasággal peregtek az események Kínában. A forradalom gyakorlata segített igazán megértetni a bolsevizmus lényegét: *a tudományos elmélet és a forradalmi* munkásmozgalom egyesítésének feltétlen szükségességét.

1919 tavaszán kibontakozó „május 4-i mozgalom" fordulatot jelentett, új szakaszt nyitott a kínai nép harcában. Közvetlen indító oka a párizsi békekonferencia igazságtalan határozata volt. Annak ellenére, hogy Kína az első világháborút a győztes entente oldalán fejezte be, a nyugati imperialista hatalmak az előzőleg német tulajdonban lévő santungi koncessziós területet nem a jogos tulajdonosnak: Kínának, hanem Japánnak ítélték oda.

De ezzel az imperialista hatalmak Párizsban olyan szelet vetettek, amelynek eredményeként Pekingben arattak vihart. „Inkább meghalunk — de Santungot nem adjuk", — hangzottak a Mennyei Béke kapujánál a „május 4-i mozgalom" harcos jelszavai.

Ilyen következetesség és engesztelhetetlenség sohasem áradt azelőtt az imperialistaellenes hagyományokban gazdag kínai történelem lapjairól.

1919 tavaszán már Kínában is az Oroszország felől jövő új tavaszt hirdető szelek fújtak. Az orosz munkások és parasztok üzenetét hozták kínai testvéreiknek. *Az oroszok útján kell járni* — ezt a következtetést vonták le a Nagy Faltól a Dél-Kínai tenger partjáig. „A május 4-i mozgalom — mondta Mao Ce-tung — válasz volt a világforradalom, az orosz forradalom, Lenin hívására. A proletár világforradalom része volt."

Igaz, a mozgalom kezdetben döntően a forradalmi kispolgári és a burzsoá értelmiség egységfrontjának mozgalma volt. De alig egy hónappal később, június 3-án megmozdul a kínai proletariátus is. Egyetlen év alatt, 1918-tól 1919-ig a sztrájkoló munkások száma 6500-ról 91 000-re emelkedik. A mozgalom, amelyet az értelmiség indított el — országos méretű mozgalommá terebélyesedett.

Digitized by Google

Az a körülmény, hogy a munkások politikai sztrájkja és „a május 4-i" mozgalom meghátrálása: a versaillesi szerződés aláírásának megtagadására, a bebörtönzöttek szabadonbocsátására kényszerítette a pekingi kormányt, a forradalmi értelmiségnél elősegítette a proletariátus nagy erejének a felismerését, annak megértését, hogy — Oroszországhoz hasonlóan — csak a munkás és paraszt tömegekkel együtt lehet győzelemre vinni a forradalmat.

Egy feltétel azonban — ami Szovjet-Oroszországban már meg volt — Kínában még hiányzott: a kínai proletariátus még nem rendelkezett politikai párttal, harci vezérkarral. De azok a kommunisták, akik 1919-ben az imperializmus és a feudalizmus elleni küzdelem legelső soraiban harcoltak, hamarosan létrehozták Kína nagyvárosaiban, Pekingben és Sanghájban, Csangsában és Kantonban az első marxista köröket. A „május 4-i mozgalom" tehát mind ideológiailag, mind a káderek tekintetében előkészítette a Kínai Kommunista Párt megalakulását.

Az Auróra ágyúinak dörgését Kínában is milliók hallották, de ekkor még csak kevesen értették meg belőle azt, amiről Lenin majd egy évtizeddel előbb beszélt: *a győzelemhez vezető út első lépése Kínában is a forradalmi munkáspárt megalakulása.*

1921. július 1-én, azon a forró nyári napon mindössze 57 kommunista küldte el képviselőjét a párt alakuló kongresszusára.

Sanghájban, a francia koncessziós negyedben ez a 12 küldött kezdett el tanácskozni — a jövőről. A kongresszus munkájának befejezésére — a gyarmati rendőrség várható rajtaütése miatt — a Csiahsziang tó ringatta csónakban került sor. A szampanon, a fedett csónakban is elfért még a párttagság 12 küldötte... Jelentéktelen erőnek tűnt akkor a kicsiny párt a sokszáz milliós országban, a külföldi gyarmatosítók által támogatott reakciós erők tengerében. És mégis ez a parányi mag képezte az igazi erőt. Ez képviselte Kínában is a születő, a legyőzhetetlen újat.

Tíz év sem telt el és Lenin zseniális előrelátása — a párt létrejöttét elősegítő belső és külső feltételek létrejöttével — éppen Sanghájban vált valósággá.

•

A fiatal párt — különösen fejlődésének első szakaszában — természetszerűleg nem kerülhette el azokat a gyermekbetegségeket, amelyeken a nemzetközi munkásmozgalom majd minden osztaga átesett. A marxizmus—leninizmus elsajátítása, alkotó alkalmazása olyan országokban is bonyolult, nehéz feladatot jelentett, amelyek a munkásmozgalom hosszabb előtörténetére tekintettek vissza és kijárták a századforduló előtti időszak osztályharcainak eszmei-politikai nevelőiskoláját. A kínai forradalmárokhoz azonban az első világháborút megelőző időszakban — a feudalizmus szellemi béklyójába vert, jelentéktelen iparral, kisszámú munkás-

Digitized by Google

osztállyal rendelkező félgyarmati országba sem Lenin, sem Marx és Engels művei nem jutottak el. A kínai munkásmozgalom nélkülözte a századforduló előtti szociáldemokrácia harcos hagyományait.

A „május 4-i mozgalom" forradalmi fellendülése, a szellemi, irodalmi megélénkülés teszi csak lehetővé, hogy megismerjék Marxot, a Kommunista Kiáltványt és kínai nyelven olvashassák Engels művéből, hogyan jutott el a szocializmus az utópiától a tudományig. A kínai munkásmozgalom Marxot és Engelst — a II. Internacionálé reformista torzításai nélkül — a leninizmussal együtt ismerte meg — a bolsevik párt, a Kommunista Internacionálé közvetítésével.

Ahhoz azonban, hogy a K. K. P maga is bolsevik típusú párttá váljék, hogy a kínai viszonyok között alkalmazni tudja a leninizmus stratégiáját és taktikáját —, a bolsevizmus lényegét eltorzító irányzatok elleni eszmei-politikai harc több szakaszán is át kellett mennie.

A kínai kommunisták forradalmi harcaikat az alakuló kongresszustól kezdve a Nagy Október Szocialista Forradalom folytatásának tekintették. Világosan felismerték azokat a *közös vonásokat* és hasonlóságokat, amelyek Kína és az 1917 előtti Oroszország helyzetét jellemezték: hűbéri elnyomás, gazdasági és kulturális elmaradottság itt is — ott is. Ezért a párt kezdettől fogva küzdött azon nézetek ellen, amelyek — Kína tagadhatatlan sajátosságait túlhangsúlyozva — kétségbe vonták az orosz forradalom alapvető vonásainak és egyetemes érvényű tapasztalatainak Kínára is vonatkozó nemzetközi jelentőségét.

A K. K. P. programja — Lenin, a Kommunista Internacionálé útmutatásai alapján, figyelembevéve a kínai társadalom félgyarmati, félfeudális jellegét — világosan leszögezte azt, hogy a szocialista forradalom megvalósítása előtt Kínának is végig kell járnia a polgári demokratikus foradalom szakaszát. Azonban a párt első főtitkára, Csen Tu-hsziu köré csoportosult jobboldali elemek a továbbiakban antimarxista taktikai következtetésre jutottak. Ha polgári demokratikus forradalom van napirenden — mondották —, vezesse akkor a feudalizmus és az imperializmus elleni harcban ugyancsak érdekelt nemzeti burzsoázia. A szerintük „gyenge" proletariátusnak pedig csak kisegítő szerepet szántak, nehogy túlzott aktivitásával elriassza a burzsoáziát a forradalomtól. A munkásosztályt — akárcsak az orosz mensevikek —, csak számszerű adatok alapján ítélték meg, s teljesen figyelmen kívül hagyták az ipari proletariátus számokkal ki nem fejezhető, osztályhelyzetéből fakadó forradalmi szerepét. A nemzeti burzsoázia magatartásának elemzésekor pedig csak a földesurakkal és a külföldi monopóliumokkal szemben fennálló érdekellentétét és az ebből fa-

Digitized by Google

kadó harckészséget látták, de figyelmen kívül hagyták kizsákmányoló tevékenységéből következő ingadozását, kompromisszumra, sőt nyílt árulásra való hajlandóságát.

Az Első Forradalmi Polgárháború (1924—1927) egész menete igazolta az egyes osztályok vezető készségéről és képességéről adott egyetemes érvényű marxista—leninista tanítás helyességét. A Kuomintang árulása, a nemzeti egységfrontot imperialista szövetséggel felváltó politikája — ugyanakkor pedig Sanghái, Nanking, Peking, Tiencsin, Kanton, Hongkong stb. munkásainak hősiessége, a parasztság agrárforradalmának kibontakozása Kínában is bebizonyította a jobboldali opportunista felfogás tarthatatlanságát.

1927 nyarán a kedvezőtlen erőviszonyok, az angol, amerikai imperialisták közvetlen katonai beavatkozása, a párt gyengesége következtében a kínai forradalom ideiglenes vereséget szenvedett. A Kuomintang hivatalos adatai szerint 1927-től 1929-ig 300 000 forradalmár munkás és paraszt esett áldozatul a fehér terrornak. De a kudarcot követő új győzelem feltételeinek érlelődését a tobzódó Csang Kai-sekista ellenforradalom és a külföldi gyarmatosítók rémuralma sem tudta megakadályozni.

A vereség tanulságai még érthetőbbé tették a kommunisták számára Leninnek a párt önállóságára, a munkásosztály vezetőszerepére vonatkozó tanításait. A Kommunista Internacionáléhoz tartozó minden pártnak — hangsúlyozta Lenin —, amellett, hogy szövetségre kell lépnie a gyarmatok és elmaradott országok burzsoá elemeivel — „feltétlenül meg kell őriznie a proletármozgalom önállóságát, még annak legkezdetlegesebb formájában is."[2] A forradalmárok sorait megtizedelhették — de a kommunista pártot többé semmilyen erő sem tudta elpusztítani.

Mao Ce-tung — a kínai foradalom konkrét tapasztalatai és a leninizmus általános érvényű tanításai alapján — az új forradalmi fellendülés eljövetelébe vetett hitet szegezte szembe a kishitűek, a pesszimisták kétkedéseivel. „A forradalom fellendülése olyan, mint a közeledő hajó, melynek árboccsúcsát már látni a távoli horizonton; olyan, mint a napkorong, melynek ragyogó sugarai már előtörnek, beragyogják a ködös keleti eget, s már látni a magas hegy csúcsait; olyan, mint a magzat, mely már mozog az anya méhében és hamarosan világra jön."[3]

*

De hol, milyen területen fog kibontakozni az új forradalmi fellendülés? Erre is választ kellett adnia a fiatal kommunista pártnak.

Nem kevesen voltak a jószándékú harcosok között olyanok,

[2] Lenin Művei. 31. kötet. Szikra 1951. 144. oldal.
[3] Mao Ce-tung Válogatott Művei 1. kötet. Szikra, 1952. 229. old.

Digitized by Google

akik az orosz példát, az orosz forradalom általános érvényű tapasztalatait, minden *részletükben* is kötelezően követendőnek tekintették. A Nagy Októberi Szocialista Foradalom — mondották — az orosz munkásosztály fegyveres felkelése a fővárosban kezdődött, majd a nagyvárosokból terjedt át a falura. Kínában is ezt az utat kell követni.

A dicsőséges kantoni kommün[4] vereségének tapasztalatai sem bizonyultak elégségesnek a dogmatikus szemlélet megváltoztatásához, a mechanikus párhuzam elvetéséhez. E nézetek képviselői továbbra is a nagyvárosokat tekintették a forradalom bázisának és, a kedvezőtlen erőviszonyokkal mit sem törődve, erőltették a gyenge városi szervezetek tömegsztrájkjait és fegyveres felkeléseit.

Sehogysem értették meg, hogy az 1917-es cári Oroszország és a 20-as évek Kínája között — az alapvető hasonlóságok mellett — van egy lényeges *különbség* is: a cári Oroszország gyarmatosító hatalom, Kína pedig az imperialista nagyhatalmak közös félgyarmata volt. A kisszámú kínai proletariátus a városokban nemcsak az ellenforradalmi burzsoáziával és a hazai feudális reakcióval állt szemben, hanem a városok kikötőiben horgonyzó amerikai, angol, japán stb. csatahajókkal és az idegen tengerészgyalogság túlerejével is.

Míg tehát a jobboldali elhajlók túlhangsúlyozták a nemzeti sajátosságok szerepét, a „baloldali" túlzók semmibe vették azokat.

Lenin kezdettől fogva óvta a Kelet fiatal kommunista szervezeteit az orosz tapasztalatok mechanikus átvételétől, a sablonokban való gondolkodás veszélyétől. A keleti népek kommunista szervezeteinek kongresszusán többek között éppen azt hangsúlyozta, hogy a Kelet valamennyi elmaradott népére olyan új feladatok várnak, amelyek régebben nem állottak a világ kommunistái előtt. Olyan új viszonyokra kell alkalmazniok a kommunizmus általános elméletét és gyakorlatát, amikor nem a tőke, hanem a középkori maradványok és a gyarmati uralom felszámolását együtt kell végrehajtaniuk. „Ezeknek a feladatoknak a megoldását — teszi hozzá Lenin — egyetlen kommunista könyvben sem találják meg, de megtalálják abban a közös harcban, amelyet Oroszország megkezdett. Ezt a feladatot kell kitűzniök és azt önállóan, saját tapasztalatuk alapján kell megoldaniok."[5]

A fiatal Kínai Kommunista Párt — a gyarmati-félgyarmati országok között — elsőnek találta meg az orosz forradalommal *azonos célhoz* vezető utat.

[4] 1927. december 15-én Kanton forradalmi munkásai, a Kuomintang hadsereg fellázadt egységei kitűzik a városra a vörös zászlót, kikiáltják a kantoni kommünt. A sokszoros túlerő, a várost szorító Kuomintang-gyűrű, az angol-amerikai hadihajók ágyúi 57 órás harcban vérbe fojtották a kínai és a nemzetközi munkásmozgalom kantoni osztagának hősi vállalkozását.

[5] Lenin Művei. 30. kötet. Szikra 1953. 149. oldal.

Digitized by Google

Ez az út azonban — éppen a sajátos körülmények következtében — nem a városokból haladt a falura, hanem ellenkezőleg: *a vidéki területek agrárforradalmának kibontakozása után győzedelmeskedett a városokban.*

A párt az ország sajátos viszonyainak marxista elemzése alapján jutott arra a következtetésre, hogy Kínában a falusi forradalmi támaszpontok állandóan fennmaradhatnak.

Az országban ugyanis egyrészt gyenge volt a kapitalista ipar, másrészt hatalmas területek lakossága élt elmaradottságban. A kevés vasútvonal, a rendkívül rossz utak megnehezítették a hazai reakció és a gyarmatosítók katonai alakulatainak mozgását, de nem akadályozták a proletariátus vidékre küldött élcsapatának szervező munkáját: a parasztok agrárforradalmának kibontakoztatását, a forradalom fegyveres erejének, a Vörös Hadseregnek a megteremtését. Ez a helyzet vezette a kommunistákat arra a következtetésre, hogy a forradalom kimeríthetetlen tartalékai éppen a lényegében önellátásra berendezkedett falvakban, nem pedig a városban vannak.

Kína vidékeinek egyenlőtlen gazdasági fejlődése folytán azok politikai fejlődése is egyenlőtlen volt. A feudális széttagoltságban élő országban a központi kormány nagy-militarista klikkjével számtalan kis-militarista állott szemben és ezek — amerikai, angol, japán stb. gazdáik érdekeinek megfelelően — egymás ellen is harcoltak az érdekszférák kiszélesítéséért, a hatalomért. A szüntelen belháborúk gyengítették az ellenforradalom erejét és megnehezítették számára a falusi forradalmi támaszpontok, a Vörös Hadsereg elleni reakciós egységfront létrehozását.

A Vörös Hadsereg viszont összeforrott a falusi lakossággal. A felszabadult körzetekben földosztást hajtott végre, biztonságot, emberi életet adott a parasztnak; a forradalmi hadsereg viszont katonát, élelmet, ruhát kapott a falutól. A kommunisták vezette paraszti hadsereg a falusi forradalmi támaszpontokon — csak a lakosság teljes támogatásával alkalmazhatta oly nagy sikerrel a partizán hadviselés, a mozgó háború rugalmas taktikáját. Elve így hangzott: „Ellenségünk támad — mi visszavonulunk, ellenségünk megállt — mi nyugtalanítjuk, ellenségünk kimerült — mi megverjük, ellenségünk visszavonul — mi üldözzük."[6]

A hatalmas kiterjedésű ország megkönnyítette az ellenség felmorzsolását célzó mozgó háború taktikájának sikeres alkalmazását. Ha sötét van Napkeleten — mondották —, akkor világos a Napnyugat, Délen az ég elsötétült, de még ott van Észak.

És amikor Csang Kai-sekék ismételt támadásai, a pártvezetés által elkövetett súlyos „baloldali" hibák lehetetlenné tették a déli

[6] Mao Ce-tung Válogatott Művei 1. kötet. Szikra 1952. 389. oldal.

Digitized by Google

támaszpontok, a Vörös tanácsterületek megtartását, a Mandzsúria elleni japán agresszió pedig mindenekelőtt a nemzeti függetlenség védelmét követelte meg — a Vörös Hadsereg 1934 őszén északra vonult. Ez volt a legendáshírű Hosszú Menetelés: az osztályellenség, a természet erői és a fiatal kommunista mozgalom saját hibái ellen folytatott harc, a nagy próbatétel időszaka. Az a körülmény, hogy a párt képes volt mindenekelőtt saját hibáival szembenézni, képes volt mind a jobboldali árulókat, mind a rendkívül súlyos „baloldali" hibákat elkövető elvtársakat eltávolítani a vezetésből — a győzelem legfőbb zálogának bizonyult. *A párt* — állapítja meg a KKP történetéről szóló határozat — *éppen a hibák elleni harcban vált még erősebbé, vált képessé arra, hogy a minden forradalom legfőbb kérdését jelentő hatalomért vívott harcot is teljes győzelemre vigye.*

•

A munkásosztály a nyugati kapitalista országokban, sőt még a cári Oroszországban is felhasználhatta a hatalomért folytatott harc legális eszközeit, így a parlamentet, hogy a nevelő, felvilágosító munkával felkészüljön a régi rendszer megdöntésére, az új, népi hatalom megteremtésére. A félgyarmati, félfeudális Kínában azonban teljesen hiányzott minden parlamentáris lehetőség.

Az utcákon pedig a kínai militaristák és a gyarmati rendőrség sortüze válaszolt minden legszerényebb követelésre is. A kínai munkásosztály pártja számára a legális harc lehetősége — egy rövid átmeneti időszakot leszámítva — egyáltalán nem létezett.

Ezért 1927 után nem volt más lehetősége, mint a fegyveres ellenforradalmi erőkkel szemben megszervezni és felvonultatni a forradalom fegyveres erejét. A kínai forradalom egyik jellemzője éppen az, hogy a harc fő formája a háború és a szervezet fő bázisa a hadsereg volt. Az erőszakkal erőszakot kellett szembehelyezni, hogy szétzúzzák a reakciós államgépezetet és romjain új, népi hatalmat teremtsenek.

A reakciós államgépezet felszámolása nélkül lehetetlen lett volna az 1927 után létrehozott felszabadított falusi körzetekben a munkásosztály vezette és a munkás-paraszt szövetségen alapuló demokratikus diktatúra megteremtése, a szociális és politikai reformok végrehajtása.

Az a körülmény, hogy a felszabadított körzeteket a reakció sohasem tudta teljesen felszámolni, hogy az ellenforradalmi erők tengerében szigetként fenn tudtak maradni — meggyőzően bizonyítja: itt a munkások és parasztok diktatúráját a nép saját demokratikus hatalmának tekintette. A vörös szigetek pedig — a Csang Kai-sek klikk „megsemmisítő" hadjáratai, a japán agresszió ellenére — állandóan nőttek.

A második világháború végén a párt által vezetett fegyveres

Digitized by Google

erő mintegy 100 millió lakosú területet szabadított fel és ezen lehetővé tette a munkások és parasztok demokratikus hatalmának megteremtését.

Ilyen helyzetben ült össze 1945. április 24-én Jenanban a Kínai Kommunista Párt VII. kongresszusa. A Központi Bizottságnak „A koalíciós kormányról" című beszámolója a kínai kommunisták mély felelősségérzetét, a forradalom békés, polgárháború nélküli útjának megkeresésére irányuló erőfeszítését mutatta: „... Kínának égető szüksége van olyan ideiglenes, demokratikus, koalíciós kormányra — állapította meg a beszámoló —, amelyben összefognak valamennyi párt és csoport képviselői, valamint a pártonkívüli személyiségek, hogy végrehajtsák a demokratikus reformokat... Ezután széles demokratikus alapon Nemzetgyűlést kell összehívni, hogy ugyancsak koalíciós jellegű, állandó demokratikus kormányt alakítson... amely vezetné a felszabadult népet a független, szabad, demokratikus, egységes, gazdag és hatalmas új Kína felépítésében."[7]

A párt kompromisszumos javaslata nem a gyengeség jele volt, hiszen a mintegy 100 millió lakost számláló felszabadított terület birtokában tette azokat. A kínai kommunisták marxista—leninista felfogása diktálta, hogy messzemenően figyelembe vegyék az országban immár húsz éve tartó fegyveres harc miatt uralkodó hő békevágyat.

De a forradalmi szemlélet, az élet, a kínai történelem tapasztalatai azt is megkövetelték, hogy a kommunisták éberen figyeljék és elemezzék a céljairól le nem mondó ellenséget: az amerikai imperialistákat és Csang Kai-sekista bérenceiket.

Mint ismeretes, a militarista Japán veresége után az amerikai imperializmus elérkezettnek látta az időt, hogy magához ragadja vetélytársainak kínai befolyási övezeteit, nyersanyagforrásait, felvevő piacait. E cél megvalósításának egyetlen elképzelhető módja azonban csak az Egyesült Államok és a Kuomintang által újból kirobbantott polgárháború lehetett. 1945 októberében az Egyesült Államok nyílt beavatkozásával ismét megkezdődött a fegyveres harc.

A kínai nép előtt két lehetőség állott: vagy lemond két évtizedes harcának és mérhetetlen áldozatának minden eredményéről, és a béke kedvéért elfogadja az amerikai imperialisták és a Csang Kai-sek klikk népellenes diktátumait; vagy a forradalom teljes győzelméért folytatja a harcot — további áldozatokat vállalva a polgárháborúban.

A Kínai Kommunista Párt nem vetette el a forradalom békés megoldásának lehetőségét, de az ismételt, türelmes tárgyalásokkal

[7] Mao Ce-tung Válogatott Művei 4. kötet. Szikra 1954. 495—496. oldal.

Digitized by Google

párhuzamosan felkészült a fegyveres polgárháborúra, jóllehet az erőviszonyok kezdetben a forradalmi erők szempontjából nagyon kedvezőtlenek voltak.

A párt vezette kínai nép végső győzelmét azonban az amerikai imperialisták nyílt katonai beavatkozása, a Csang Kai-sek klikknek nyújtott sokmilliárdos anyagi segítség sem tudta megakadályozni.

1956-ban a VIII. kongresszuson Liu Sao-csi a Központi Bizottság beszámolójában a következőkben összegezte a kínai kommunisták hatalomért folytatott harcának tapasztalatait:

„Pártunk az ország békés úton való átalakítására törekedett, de nem engedte elaltatni éberségét és nem hagyta kicsavarni a nép kezéből a fegyvereket. Ha a kuomintangisták a békét kívánták volna és békés úton kívánták volna véghezvinni az átalakítást, ez megfelelt volna a nép érdekeinek. Ez volt a mi politikánk is, erre törekedtünk mi is. Természetesen tudatában voltunk annak, hogy békés reményeink megvalósulása nem tőlünk, hanem az uralkodó osztályoktól függ. Ezért teljesen felkészültünk arra, hogy mozgósítjuk a nép erőit a kuomintangista reakciós klikk szétzúzására, ha az ránk kényszeríti a háborút, s hogy a háborús gyújtogatókkal etetjük meg azt, amit maguk főztek. S mint a történelem mutatja, így is történt: azok váltak semmivé, akik semmivé akarták tenni a nép erejét.

Ellentétben a reakciós klikkel, a nép sohasem volt a háború mellett... Ha azonban a népet rákényszerítik, hogy fegyvert ragadjon, akkor a nép helyesen jár el, amikor fegyvert ragad. Opportunizmus az ellen hadakozni, hogy a nép így cselekedjék, s azt követelni a néptől, hogy tegye le a fegyvert a támadó ellenség előtt. Az a nagy kérdés, hogy a forradalom irányvonalához, vagy az opportunizmus irányvonalához tartsuk-e magunkat, másképp így hangzik: kezébe vegye-e egy hatszázmilliós nép a hatalmat, amikor erre megértek a feltételek vagy sem. Pártunk a forradalom útjára lépett, s ma fennáll a Kínai Népköztársaság."[8]

*

Az a kicsiny, mindössze 57 tagot számláló szervezet, amelynek kongresszusi küldöttei 40 évvel ezelőtt még elfértek a Csiahsziangtó gyékénnyel fedett szampánján, napjainkig a hatalmas szocialista országot vezető nagy marxista—leninista párttá növekedett.

A kínai kommunisták vezette nép győzelme, a marxizmus—leninizmus eszméinek diadala, nagyszerű bizonyítéka a tudományos elmélet nemzetközi jellegének. A KKP — mivel a marxizmus—leninizmus osztatlan győzelmet aratott a kínai munkás-

[8] Kína Kommunista Pártjának VIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó, 1956. 18. oldal.

Digitized by Google

mozgalomban — sikeresen oldja meg mind a demokratikus, mind a szocialista forradalom bonyolult feladatait.

Amikor 1949 után a kínai nép pártja vezetésével hozzálátott az évszázados gyarmati uralom következtében elmaradott, a hosszú háború és polgárháború alatt lerombolt ország átalakításához — a nyugati propaganda a „kísérlet" kudarcát jósolta. Azt állították, hogy a kommunista „doktrinák" megvalósíthatatlanok egy ilyen hatalmas paraszti országban. Ázsiára, a Keletre — hangoztatták az imperializmus és reformizmus ideológusai — „nem alkalmazható Marx és Lenin tanítása".

A kudarcra számító jóslatok azon alapultak, hogy Kína felszabadulásakor 100—150 évvel el volt maradva az élvonalbeli tőkés országoktól. A gyáripar az ország termelésének alig 10 százalékát szolgáltatta. Az ország acélszükségletének 95, gépszükségletének 76, ásványolaj-szükségletének 99,6 százalékát behozatalból fedezte.

A népi Kína hatalmas eredményei azonban nem a nyugati jósokat, hanem a marxizmus—leninizmus tudományos elméletét és a hős pártot igazolta. A Kínai Kommunista Párt, a Kínai Népköztársaság kormánya éppen abból indult ki, hogy a súlyos gyarmati örökség felszámolását, az ország szocialista átalakítását csakis a Szovjetunió gyakorlata által igazolt lenini tanítások alapján, a Szovjetunió vezette szocialista tábor internacionalista segítségével lehet megoldani. Kína példája nagyszerűen bizonyítja Leninnek azon tudományos előrelátását, amely szerint az előrehaladott ország proletariátusának segítségével az elmaradott országok áttérhetnek a szocialista rendre, — a tőkés fejlődési szakasz elkerülésével.

A kínai népi hatalom — amely 1949 után lényegében a proletariátus diktatúrájává vált — a demokratikus agrárreform és az ipar helyreállításának befejezésével párhuzamosan sikerrel látott hozzá a szocialista forradalom feladatainak megoldásához. A külföldi és a bürokratikus tőke kisajátítása, a kis- és középburzsoázia üzemeinek fokozatos szocialista átalakítása, az új, korszerű ipari bázis megteremtése a világ legnagyobb paraszti országa mezőgazdaságának szocialista átszervezése nyomán a szocialista forradalom már 1955—56-ban döntő győzelmet aratott.

A kínai forradalom tehát a nemzeti függetlenség kivívása, a gyarmati uralom felszámolása után nyomban hozzálátott az osztályelnyomás, a kizsákmányolás megszüntetéséhez. Ázsia, Afrika, Latin-Amerika népei ezért tekintik a kínai forradalmat a győzelmes imperialistaellenes forradalom klasszikus típusának. A kommunista párt vezette kínai nép az imperializmus feletti győzelmével nemcsak meggyorsította a gyarmati rendszer teljes összeomlásának új történelmi korszakát, hanem rendkívüli nehézségei leküzdésével és sikerekben gazdag példájával hozzásegíti őket annak

Digitized by Google

felismeréséhez, hogy az évszázados elmaradottság felszámolásának és életkörülményeik megjavításának legjobb útja — a nem-kapitalista fejlődés útja.

Az elmaradott ipar, amely 1949 előtt körülbelül annyi acélt termelt, mint a Horthy-Magyarország — 1960-ban az acéltermelésben az ötödik, széntermelésben a második helyre került a világ össztermelésében.

A Kínai Kommunista Párt négy évtizedes harcának nagy nemzetközi jelentőségét összegezi, a nemzetközi munkásmozgalom elismerését fejezi ki a kommunista és munkáspártok 1960 évi moszkvai nyilatkozata is: *„A kínai népi forradalom megsemmisítő csapást mért az imperializmus állásaira Ázsiában, nagymértékben előmozdította a nemzetközi erőviszonyok megváltozását a szocializmus javára. Újabb hatalmas lökést adva a nemzeti felszabadító mozgalomnak, óriási befolyást gyakorolt a népekre, különösen Ázsia, Afrika és Latin-Amerika népeire."*[9]

Negyven év nem sok idő a történelemben. És ebből is alig egy évtized volt a teremtő béke és a szabadság időszaka. Az elmúlt évszázadok távlatában különösen hatalmasak az eredmények. Az új Kína építése során elkerülhetetlenül jelentkező nehézségek, akadályok pedig elenyészőek négy évtized megpróbáltatásaihoz és győzelmeihez képest. A Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága irányításával *egy szocialista nagyhatalom biztosként, a nép által elismert vezetőjévé lett.*

Korunkban, a szocialista világrendszer létezésekor sem a nemzeti, sem a nemzetközi méretekben folyó osztályharcban nem lehetnek olyan problémák, amelyeket a nagy Kínai Kommunista Párt a nemzetközi munkásmozgalommal együttesen le ne tudna küzdeni. „A szocialista tábor és a nemzetközi kommunista mozgalom szolidaritása — hangsúlyozta a KKP Központi Bizottságának az 1960. évi Moszkvai Értekezlettel foglalkozó határozata — a legfőbb biztosítéka annak, hogy a népek harca a világbékéért, a nemzeti felszabadulásért, a demokráciáért és szocializmusért győzelmet arat. Ez a hatalmas szolidaritás a közös eszmékben és közös ügyben kovácsolódott és a közös ellenséggel szemben vívott harcban fejlődött tovább és erősödött meg."[10]

A testvérpártok, az egész nemzetközi kommunista mozgalom a közös ügyért folytatott harcban további sikereket kíván a győzelmes kínai forradalom szervezőjének: a megalakulása 40-ik évfordulóját ünneplő Kínai Kommunista Pártnak.

[9] A békéért, a nemzeti függetlenségért, a demokráciáért, a szocializmusért. Kossuth 1961. 24. oldal.

[10] Mai Kína. 1960. február 7. 3. old.

Digitized by Google

SZEMLE

Vita a munkásosztály elnyomorodásának kérdéseiről

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága mellett működő Közgazdasági Elméleti Munkaközösség áprilisban vitát rendezett a munkásosztály elnyomorodásának problémáiról. A vita alapja Haász Árpád és Ripp Géza elvtársak közös tanulmánya volt, amely a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadónál megjelent „Korunk kapitalizmusa" című könyv negyedik része. Ezért csak röviden ismertetem a tanulmány tartalmát.

A szerzők mindenekelőtt meghatározzák a munkásosztály elnyomorodásáról szóló tanítás helyét a marxizmusban. Rámutatnak arra, hogy az elnyomorodás elmélete a marxi újratermelési elmélet, a tőkés felhalmozásról szóló tanítás szerves része. A munkásosztály helyzete alapvetően a kapitalizmus objektív viszonyaitól függ, gyökeres változást a munkásosztály csak a kapitalizmus megdöntésével érhet el. Ezért az elnyomorodás kérdésében lényeges ellentét van a marxizmus és a reformizmus között.

Vizsgálati módszerükkel kapcsolatban a szerzők megjegyzik, hogy a jelenkori kapitalizmus minden összefüggését a tőkés világrendszer egészében végbemenő folyamatok elemzése alapján kell vizsgálni, a kutatás azonban szorítkozhat egy-egy ország helyzetének konkrét vizsgálatára is, minthogy a törvényszerűségek érvényesek minden országra a fejlődési foktól eltekintve. Lényegében az Egyesült Államok, Anglia és a Német Szövetségi Köztársaság munkásosztályának helyzetét elemzik.

A tanulmány felhívja a figyelmet arra is, hogy az elnyomorodás komplex folyamat, ezért nem lehet egy-egy alkotóelemét kiragadni, mint ahogy azt a dogmatikusok és a reformisták egyaránt teszik. A munkásosztály elnyomorodásának folyamatában a következő fő elemeket különböztetik meg: a) A munkásosztály anyagi helyzetének romlása, az úgynevezett fizikai nyomor növekedése, ami időnkint uralkodó tendenciává is válik. Ez a „fizikai nyomor" is komplex kategória. b) A kapitalizmus fejlődésével állandóan fokozódik az ellentmondás a munkásosztály helyzete és a társadalmi szükségletek színvonala között. c) A kapitalizmus fejlődésével a nemzeti jövedelem egyre aránytalanabbul oszlik meg a munkásosztály kárára és a burzsoázia javára (relatív elnyomorodás).

A munkásosztály abszolút és relatív elnyomorodása tehát nem tekinthető két különálló folyamatnak. Ez egy azonos folyamatnak a két oldala. „Összegezve tehát — foglalják össze —, az abszolút elnyomorodás, a proletariátus életviszonyainak a megelőző időszakhoz viszonyított rosszabbodását jelenti. Nézetünk szerint azonban a szükségleti színvonal kielégítése tekintetében beálló rosszabbodás is fontos tényezője az abszolút elnyomorodásnak."[1]

Az abszolút elnyomorodásnak ezzel a meghatározásával kapcsolatban kifejtik, hogyan kell értelmezni a munkaerő értéke, ára és az elnyomorodás kapcsolatát és az életszükségleti színvonalat. Téziseik a következők: a) A

[1] Haász Árpád: Korunk kapitalizmusa. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1961. 187. oldal.

Digitized by Google

munkásosztály helyzetét alapvetően nem az határozza meg, hogy a munkaerő értékesítésének feltételei kedvezőek-e, vagy kedvezőtlenek, hanem az, hogy a munkaerő szükségszerűen áruvá válik a kapitalizmusban. b) A munkabér alapja a munkaerő értéke; de mivel tendencia a növekvő relatív túlnépesedés, az újratermelési ciklus átlagában a munkabér alatta marad a munkaerő értékének. c) A szükségleti színvonal nő a kapitalizmusban. d) A reálbérek időszakonkint nőnek, más időszakokban csökkennek. Nincs olyan általános törvényszerűség, hogy hosszabb időszakot tekintve, a reálbéreknek feltétlenül csökkenniök kell. Ez ellentmondana a szükségleti színvonal emelkedésének is.

Az általános tételek érvényességét részletesen vizsgálják. Először feltárják azokat a változásokat, amelyek a kapitalizmus társadalmi szerkezetében végbemennek. Ezek a változások a három legfejlettebb tőkésországban a következők: 1. Csökkent a tulajdonosok aránya a keresőkhöz viszonyítva. 2. Jelentősen emelkedett a munkások aránya az önálló keresőkön belül. (Az alkalmazottak aránya még nagyobb ütemben fokozódott.) 3. Fokozódott az improduktív dolgozók aránya (elsősorban az államapparátus és a forgalom dolgozói). 4. Csökkent a munkásokon belül a kitermelő iparban foglalkoztatottak aránya. 5. Hasonlóan csökkent a mezőgazdasági lakosság aránya. Mindezek bizonyítják, hogy a tőkefelhalmozás jelenségei ma is ugyanúgy megtalálhatók, mint a kapitalizmus korábbi szakaszában.

A munkások és alkalmazottak anyagi helyzetének alakulásában részletes statisztikai anyag alapján a következő tendenciákat mutatják ki: a) A reálbérek az Egyesült Államokban és Angliában az utóbbi 30 évben nem nagy mértékben, de emelkedtek. Ez a felfutás elsősorban 1950—1960 között következett be. b) A második világháború után ugyanakkor csökkentek a relatív bérek. c) 1959-ben az amerikai családoknak több mint a fele a Heller-féle létminimum alatt élt. Különösen súlyos a négerek helyzete.

A munkanélküliség is fontos meghatározója a munkások mindenkori helyzetének. Az Egyesült Államokban az állandó munkanélküliség eléggé nagyméretű már hosszú idők óta, Angliában és a Német Szövetségi Köztársaságban viszont a második világháború után minimális volt, de hozzáfűzik: számos jel arra mutat, hogy a munkanélküliség alacsony szintjének időszaka az európai tőkésországokban is vége felé közeledik.

A szerzők rámutatnak, hogy nem mellékes a munkásosztály helyzetének megítélése szempontjából, milyen a differenciálódás és az átrétegeződés a munkásosztályon belül. Angliában és az Egyesült Államokban fokozódott a munkásosztály differenciálódása. (Megnőtt az átlag felett keresők részaránya, nőtt a betanított munkások, a nők részaránya, nagyobb a munkásarisztokrácia is. Ugyanakkor egyre közelebb kerülnek az alkalmazottak a munkásokhoz.)

Összefoglalva leszögezik, hogy a tömegek életszínvonala az utóbbi időszakban javult, ez azonban nem mond ellent annak, hogy az elnyomorodás érvényesül. A nyomor különböző formái ma is megtalálhatók a legfejlettebb országokban is. Igaz, ezek a formák mások, mint amelyeket Marx leírt, de egyáltalán nem enyhébbek. Nincsenek például dologházak, de a nők bére lényegesen alacsonyabb, mint a férfiaké; nincs az a kínzó munka, mint a XIX. században, de az Egyesült Államokban 1957-ben is 3,7 millió dolgozó kétfoglalkozású, úgynevezett „holdkóros" volt, akik két műszakot dolgoztak egy nap, hogy családjaikat jól eltarthassák. Óriási fejlődést ért el az orvostudomány is, eredményeiből azonban a nép széles tömegei nem részesülhetnek, és emelkedik a balesetek száma is. Nincs szolgaság régi formában, de van „Betriebs-feudalizmus". Jobbak a lakásviszonyok, de az Egyesült Államokban még jelenleg is 25 millió család él előírásoknak meg nem felelő lakásokban. Kisebb az analfabéták aránya, de a dolgozók gyermekei ma sem

Digitized by Google

tudják tehetségüket kifejleszteni. Van erkölcsi züllés, pauperizmus is, a gengszterizmus, prostitúció, alkoholizmus és gyermekkori bűnözés formájában. „A munkásosztály elnyomorodása a tőkés társadalom velejárója, a állandóan ható tendenciaként érvényesül... A kapitalizmusban a szociális problémát megoldani, a nyomor folyamatát megállítani, a gazdagok és szegények közötti szakadék elmélyülését feltartóztatni nem lehet!"[1]

•

A tanulmány alapján széleskörű vita alakult ki az elméleti munkaközösség ülésén, amelyben a tudományos élet, a párt- és egyetemi oktatás, és különböző gazdasági szervek képviselői vettek részt. Nincs lehetőségünk arra, hogy a vita minden részét és az egyes felszólalásokat részletesen ismertessük. Ezért arra szorítkozunk, hogy az egyes legfontosabb problémákban kialakult vitát összefoglaljuk.

A felszólalók többsége hasznos, igényes, jó anyagnak tartja a vita alapjául szolgáló tanulmányt. A dolgozat, tehát a könyv elnyomorodásról szóló fejezetének is az a fő érdeme, hogy bő tényanyagot gyűjtött össze, a tényleges fejlődés elemzését tűzi ki célul, a tényeket tükröző álláspont kialakítására törekszik. Többen kiemelték azt is, hogy a szerzők kétoldalú harcot folytatnak, elhatárolják magukat a revizionizmustól is és a dogmatizmustól is. Néhány elvtárs azt is megemlítette, hogy a társadalmi szerkezet változásának vizsgálata is rendkívül hasznos az anyagban, mert egyrészt ez nálunk eléggé ismeretlen, másrészt a munkásosztály helyzetének alakulását ennek ismeretében jobban meg lehet ítélni.

Érdemei mellett megemlítették a tanulmány néhány legfontosabb általános hiányosságát is. Többen rámutattak arra, hogy — bár gazdag anyagot gyűjtöttek össze a szerzők, nincs kellő összhang az elméleti fejtegetés és a tételek alátámasztására szolgáló konkrét tényanyag között, illeve több elméleti tételük alátámasztása a konkrét fejlődés ismertetésével hiányzik. Különösen szegényes a relatív elnyomorodás bemutatása — mondotta Nagy Tamás és Gönczöl György —, pedig erre bőven található statisztikai anyag és nem fölösleges ezzel foglalkozni, mert egyre több burzsoá közgazdász próbálja megcáfolni a kapitalizmusnak ezt a törvényszerű tendenciáját. Ezenkívül lazán kapcsolódik az anyaghoz a társadalom szerkezetére vonatkozó fejtegetés, mert ebből a szerzők nem vonnak le jelentősebb következtetést az elnyomorodás legfőbb összefüggéseire.

A tanulmányban azonos kérdésekről, az elnyomorodás több problémájáról ellentmondó megfogalmazások, félreérthető, nem egyértelmű meghatározások is szerepelnek. Vörös Gyula például kifogásolta, hogy a szerzők nem foglalnak határozottan állást abban a kérdésben, hogy a szükségleti színvonal kielégítésében mutatkozó rosszabbodás abszolút vagy relatív elnyomorodás-e; hogy mi a törvényszerű a munkásosztály, a dolgozók helyzetének rosszabbodása, vagy javulása? Ripp elvtárs a szükségleti színvonal kielégítési fokának rosszabbodását az abszolút és a relatív elnyomorodás elemének is tekinti, Haász elvtárs egyértelműen az abszolút elnyomorodás tényezőjének.

Az egyértelműség, a határozott állásfoglalás hiányának oka abban keresendő, hogy az anyagot két szerző készítette, akik bizonyos kérdésekben nem vallanak teljesen azonos nézetet (például a tanulmány elején azt olvashatjuk — ezt Ripp elvtárs írta —, hogy állandóan fokozódik az ellentmondás a munkásosztály szükségletei és ezek kielégítése között, a tanulmány végén pedig Haász elvtárs helyesen leszögezi, hogy a munkaerő értéke és ára között mély szakadék tátongott az utóbbi évtizedben, de nem

[1] Haász Árpád: Korunk kapitalizmusa. 256—257. oldal.

Digitized by Google

nőtt állandóan), másrészt egyes összefüggések felderítése korántsem érte el azt a mélységet, hogy határozottan állást foglalhattak volna. Meg kell természetesen jegyezni, hogy ezeknek az ellentmondásoknak a nagy részét a megjelent könyvben már kiküszöbölték.

A tanulmány általános értékelésén kívül a vita a következő kérdésekre összpontosult: mi az elnyomorodás elméletének helye a marxizmusban; az elnyomorodás értelmezése marxisták között (terminológiai kérdések); mi a kapcsolat a munkaerő ára és értéke között, hogyan alakulnak a reálbérek, mi határozza meg a munkásosztály szükségleteinek színvonalát; az egyes folyamatok törvényszerű tendenciák-e, vagy csak időnkint fellépő tendenciák; hogyan hat a szocialista világrendszer a tőkésországok munkásosztályának helyzetére; s végül, hogyan kell a munkásosztály helyzetét helyesen vizsgálni, melyek ennek a vizsgálódásnak a legfontosabb módszertani elvei.

Az elnyomorodás elméletének helye a marxizmusban

Általában egyetértés alakult ki abban a kérdésben, hogy *mi az elnyomorodás elméletének helye a marxizmusban.* Hoch Róbert elvtárs például rámutatott arra, hogy az elnyomorodás elmélete szoros kapcsolatban van a kapitalizmusról szóló egész marxi elmélettel. Marx nem elszigetelten, önmagában vizsgálta az elnyomorodás folyamatát, hanem abból a szempontból, hogy mi a fejlődés perspektívája, hogyan hat ez a tendencia az egész kapitalizmus sorsára. Ehhez hasonlóan Vörös Gyula elvtárs arra hívta fel a figyelmet, hogy a munkásosztály elnyomorodása nem részletjelensége a kapitalizmusnak. Ha az elnyomorodást vizsgáljuk, az egész kapitalizmust kell értékelnünk, a tőkés termelési mód egészének természetét, minőségi oldalainak hatását kell figyelembe vennünk. Központi kérdése ez tehát a marxizmusnak, ezért irányul a revizionizmus egyik fő támadása éppen ez ellen, mint erre már Haász és Ripp elvtársak is rámutattak.

Többen — így például Luca Márta és Földes Károly — kiemelték az elnyomorodás, a munkásosztály helyzetének alakulása és a tőkefelhalmozás folyamatának a szerves kapcsolatát; ez a felfogás szintén megtalálható a vitatott tanulmányban.

A munkásosztály elnyomorodásának folyamatával kapcsolatban vita alakult ki arról, *mi a szerepe ennek a tendenciának a kapitalizmus megdöntésében.* A tanulmány is megemlíti, hogy Molnár Erik elvtárs korábban, könyvében túlzott jelentőséget tulajdonított a munkásosztály anyagi helyzete romlásának a kapitalizmus megdöntésében. Luca Márta ellenvéleménye szerint a szocialista forradalom szükségességét elsősorban a termelőerők és a termelési viszonyok összeütközéséből kell levezetni, mint ahogy azt Marx és Engels is tette. Hangsúlyozta ugyanakkor, hogy helytelen lenne figyelmen kívül hagyni az ellentmondások kiéleződésében, a forradalmi helyzet megérlelődésében a munkásosztály helyzetének alakulását. „A munkásosztály abszolút elnyomorodásáról szóló elmélet feltétlenül része a szocialista forradalomról szóló tanításnak is, de nem szabad a kettőt egymással azonosítani." (Jegyzőkönyv 107. old.)

Molnár Erik elvtárs Marx- és Engels-idézetekkel érvelt annak bizonyítására, hogy az abszolút elnyomorodás döntő jelentőségű a kapitalizmus megdöntésében. Felfogását bizonyos mértékig korrigálta, amikor összefoglalóan kijelentette: „természetesen a termelőerők és a termelési viszonyok közötti ellentmondás az alapja a kapitalizmus meghaladásának, de kérdés az, hogy melyik az a politikai erő, amely megoldja ezt az ellentmondást és összhangot teremt a termelőerők és a termelési viszonyok között. Ez az erő a proletariátus, s az a folyamat, amely a proletariátust kényszeríti a

Digitized by Google

kapitalizmus megdöntésére és az ellentmondás megoldására — ebben az összefüggésben az abszolút elnyomorodás." (Jegyzőkönyv. 115. old.)

Úgy gondolom, helyes volt arra rámutatni, hogy nem a munkásosztály elnyomorodása az általános feltétele a szocialista forradalmaknak, mint ezt Molnár Erik elvtárs is elismerte. Az is igaz, hogy a szocialista forradalomról szóló tanítást nem szabad a munkásosztály abszolút elnyomorodásának elméletével azonosítani. Utaltak a felszólalók arra is, hogy a munkásosztály elnyomorodása kiélezi az ellentmondásokat és érleli a forradalmat, de ezt nem fejtették ki. Valóban szoros kapcsolat van a munkásosztály helyzetének romlása, valamint a termelőerők és a termelési viszonyok közötti ellentmondás kiéleződése között.

Anélkül, hogy ezt részletesen kifejteném, szeretném saját véleményemet nyilvánítani néhány összefüggésben. Egyrészt a munkásosztály abszolút elnyomorodása arra vezet, hogy romlanak a munkaerő újratermelésének (táplálkozás, de elsősorban képzés) feltételei. Ez pedig gátolja a termelőerők fejlődését. Másrészt az elnyomorodás fokozza az ellentmondást a termelés és a fogyasztás között, ami szintén fékezője a termelőerők tökéletesítésének és kihasználásának. Végül minél erősebben érvényesül az abszolút elnyomorodás törvényszerű tendenciája, annál inkább csökken a munkások érdekeltsége a termelőerők fejlesztésében, annál inkább tudatára ébrednek annak, hogy képességeik kifejtésére és tevékenységük gyümölcseinek élvezése érdekében szét kell feszíteni a fennálló termelési viszonyokat. A munkásosztály helyzetének alakulása tehát fontos tényezője a termelési viszonyok mindenkori állapotának s ezért az abszolút elnyomorodás nemcsak a szocialista forradalom szubjektív erőit viszi közelebb a konfliktus kirobbantásához, hanem meggyorsítja a forradalom alapvető objektív okának érlelődését, kiélezi a termelőerők és a termelési viszonyok közötti ellentmondást is.

Az elnyomorodás fogalma

Sokféle vélemény hangzott el arról, *hogyan kell helyesen értelmezni az elnyomorodás fogalmát, és a munkásosztály helyzetének alakulását meghatározó egyes objektív összefüggéseket milyen fogalomba kell sorolni.*

A terminológiai kérdésekben a vitázók többsége egyet értett azzal, hogy a munkásosztály elnyomorodásának objektív folyamatában megtalálható az a három elem, amelyet a tanulmány szerzői megfogalmaztak s amelyek általában a nemzetközi vitákban is napirenden vannak.

A munkásosztály relatív elnyomorodása, vagyis az a tendencia, hogy a munkásosztály helyzete a tőkések helyzetéhez viszonyítva a kapitalizmus fejlődésében állandóan romlik, nem szerepelt a vitában, ezzel a felszólalók, mint általában a marxista közgazdászok, egyetértettek. A vita résztvevői elsősorban az elnyomorodás másik két elemével foglalkoztak. Érdekes volt Friss István elvtárs fejtegetése arról, hogyan szabadult meg a marxistáknak az abszolút elnyomorodásról való felfogása a korábbi dogmatikus rárakódásoktól. „Aránylag rövid idővel ezelőtt — mondotta — hittünk még abban, hogy a munkásosztály abszolút elnyomorodása azt jelenti, hogy a munkásosztálynak egyre rosszabbul megy a sora. Amikor láttuk, hogy legalább egynéhány fejlett tőkésországban a fejlődés nem felel meg ennek a dogmának, akkor egy ideig azt a pótelméletet állítottuk a helyébe, hogy együtt kell nézni a világot, és igaz, hogy a fejlett tőkésországokban előfordul a munkásosztály életszínvonalának emelkedése, de ez a gyarmatokban élő óriási néptömegek elnyomorodása árán megy végbe... A tankönyv (A politikai gazdaságtan tankönyvéről van szó. K. L.) első kiadásából körülbelül az derült ki, hogy a munkásosztály életszínvonala ciklusról ciklusra csök-

Digitized by Google

ken, . . . fenntartható-e az az állítás, hogy ma a munkásosztály helyzete Angliában rosszabb, mint az 1830-as és 1840-es években volt? Nyilvánvalóan nem. Fenntartható-e az az állítás, hogy a legfejlettebb kapitalista országokban rosszabb a munkásosztály helyzete, mint a kezdetleges kapitalizmus országaiban? Nyilvánvalóan nem.

Azt hiszem Molnár Erik elvtárs könyvének egyik igen nagy érdeme, hogy itt egy lényeges lépéssel tovább ment... a kutatásban eljutott addig az eredményig, hogy a haladó kapitalista országokban a munkásosztály reálbére ma általában magasabb, mint néhány évtizeddel vagy száz, vagy százhúsz évvel ezelőtt. ... Eléggé általánossá vált és Haász és Ripp elvtárs anyaga további adatokkal és adatsorokkal igazolja, hogy ilyen értelemben véve abszolút elnyomorodás nincs. ... Molnár Erik könyvéből szintén nemcsak az derül ki, hogy nincs abszolút elnyomorodás ebben a naiv, primitív és Marx által soha nem osztott értelemben, ... hanem az is kitűnik, hogy ugyanúgy nincs alapja, vagy ha úgy tetszik, még sokkal kevésbé van alapja annak a revizionista felfogásnak, mely szerint a kapitalizmus törvénye az, hogy a munkásosztálynak egyre jobban megy sora...

Azt gondolom, hogy az alapvető választóvonal a marxisták és a revizionisták között éppen itt húzódik: a revizionisták szerint a kapitalizmusnak általános tendenciája és törvénye a munkásosztály életszínvonalának állandó emelkedése, amivel szemben mi jó lelkiismerettel állíthatjuk, hogy a marxizmus alaptanításai a munkásosztály életszínvonalának alakulására vonatkozóan feltétlenül helyeseknek és igazaknak bizonyultak annak ellenére, hogy Marx egyes leírt mondatait ma nem írhatjuk alá." (Jegyzőkönyv 121—124. old.)

Az elnyomorodás különböző elemeinek kategórizálásával kapcsolatban többen fölvetették, hogy az abszolút és relatív elnyomorodás fogalma nem a marxizmus klasszikusaitól származik. Gönczöl elvtárs arról beszélt, hogy bár Marx hitt az abszolút elnyomorodásban, noha műveiben nem található meg az abszolút és relatív elnyomorodás terminológiája. Nagy Tamás azt említette, hogy a fizikai nyomor kifejezést Kautsky használta Bernstein elleni vitájában, s a fiatal Lenin átvette a Kautsky könyvéről írott recenziójában. Vörös elvtárs viszont arra hívta fel a figyelmet: tévedés azt mondani, hogy csak a Bernstein—Kautsky-vitában vetődött fel először az „abszolút és a relatív elnyomorodás" kifejezés. Ezeket a kifejezéseket először Plehanov használta a „Szocializmus és az osztályharc" című könyvében.

Ennek alapján Hoch Róbert azt vetette fel, ha nem mi kreáltuk ezeket a kategóriákat, érdemes-e ragaszkodni hozzájuk. Elegendő lenne csak az elnyomorodás különböző tényezőiről beszélni. Ripp Géza bevezető felszólalásában és válaszában is azt hangsúlyozta: nem a terminológiának, hanem maguknak a folyamatok elemzésének kell jelentőséget tulajdonítani. Pedagógiai szempontból — és bizonyos vonatkozásban tudományos szempontból is — persze fontos, hogy fogalmakat alkossunk és pontosan elhatároljuk az egyes folyamatokat. Az természetesen nem mellékes, hogy valamilyen folyamatnak milyen nevet adunk, de ha valamilyen állásfoglalás helyességét vagy helytelenségét a használt elnevezéssel akarjuk bizonyítani, akkor az skolasztika. Ezért nem értett egyet Vörös elvtárssal, aki kifogásolta, hogy az anyag első része megkerüli az abszolút és a relatív elnyomorodás kérdését. „Valójában ez nincs megkerülve — mondotta Ripp elvtárs —, hogy ha a dolog érdemi részét nézzük, s ha nem az elnevezést, mert tartalmilag benne van mindaz, amit abszolút és relatív elnyomorodáson érteni szoktak." (Jegyzőkönyv, 173. old.)

Más elvtársak, elsősorban az oktatók (Luca, Gulyás, Szabó József, Vörös) azonban azt hangoztatták, hogy az oktatásban nem lehet megkerülni a

Digitized by Google

terminológiai kérdéseket, meg kell fogalmazni, hogy mi az abszolút elnyomorodás.

Egyetértés alakult ki abban, hogy az abszolút elnyomorodás egyik eleme az az időnként érvényesülő tendencia, amely szerint rosszabbodnak a munkásosztály élet- és munkaviszonyai egy már elért színvonalhoz képest. Ez a tendencia csak időről időre érvényesül, s ebben nem merülhet ki az abszolút elnyomorodás.

Nagy véleményeltérés nyilvánult meg azonban a munkásosztály elnyomorodási folyamatának másik elemét illetően. A kérdés az, hogy a szükségleti színvonal kielégítési fokának csökkenő tendenciáját az abszolút vagy a relatív elnyomorodás fogalmába kell-e sorolni? Egyesek szerint ez egyértelműen a relatív elnyomorodás egyik mozzanata (Ajtai, Molnár Erik), mások egyértelműen az abszolút elnyomorodás fogalmába sorolták (Szabó Kálmán, Szabó József, Luca Márta, Vörös Gyula, Háy László), egy harmadik csoport véleménye szerint ez a folyamat az abszolút és a relatív elnyomorodás fogalmába egyaránt besorolható, illetve helyesebb lenne ezt harmadik, önálló tényezőként kezelni. (Nagy Tamás, Hoch Róbert, Ripp Géza.) Ripp Géza és Nagy Tamás is azzal érvelt, hogy nem helyes két különböző összefüggést, különnemű folyamatot — amelyek közül az egyik olykor-olykor, a másik viszonylag állandóbban érvényesül — azonos elnevezéssel illetni, ami helytelen következtetésre vezethet, mert a két folyamatnak különböző politikai hatása is van.

„Ripp elvtárs a kérdést megkerüli — mondotta Haász elvtárs — éspedig azzal az indokolással, hogy e kérdés mögött csupán »célszerűségi« és nem elvi szempont húzódik meg és ez tükröződik a kettőnk között mutatkozó terminológiai eltérésben is." (Jegyzőkönyv, 185. old.) ... Helyes az, mutatott rá, hogy alapvetően azt nézzük, hogy az elemzés összhangban van-e a valósággal és a marxizmus állásfoglalásával, de hogy mi tartozik az abszolút és mi a relatív elnyomorodáshoz, az fontos elméleti kérdés. Haász elvtárs azt az álláspontot képviseli — amit már a könyvében is megfogalmazott —, hogy a szükségleti színvonal kielégítési fokában beálló rosszabbodás az abszolút elnyomorodás eleme.

Úgy gondolom, hogy Szabó Kálmán és Vörös Gyula elvtársak helyesen érveltek abban, hogy az abszolút elnyomorodás nem lehet más, mint a munkásosztály helyzetének alakulása önmagában véve, vagyis, „azon feltételek összességének egy előző időszakhoz viszonyított romlása, amelyek a munkásosztály, mint osztály életét meghatározzák". (Szabó Kálmán.) Tehát figyelembe kell venni a munkásosztály szükségleteinek kielégítési fokát is. Ugyanakkor azonban, amikor ezt megállapítjuk, azt is le kell szögezni, hogy célszerű a különböző folyamatokat önmagukban vizsgálni és abból levonni következtetéseket a munkásosztály helyzetének alakulására.

A munkaerő értéke és ára, valamint a szükségleti színvonal és az életszínvonal viszonya

A terminológiai vitához hasonlóan a részletkérdések vitájában is alapvető kérdésként szerepelt az, *hogyan alakul a kapitalizmus fejlődése során a munkaerő ára és értéke, illetve a szükségleti szinvonal és az életszínvonal viszonya, mi határozza meg a munkásosztály szükségleti színvonalát.*

Mindenekelőtt abból kell kiindulni, hogy nem lehet különböző síkú dolgokat azonosítani, illetve összekeverni. Hoch Róbert elvtárs például megemlítette, „hogy nem szabad összekevernünk a munkaerő értékét azzal a termékvolumennel, amelyben a munkaerő értéke megtestesül", hiszen a két kategória mennyiségének változása a fejlődés során általában ellentétes irányú.

Digitized by Google

„Ha tehát összehasonlítást akarunk végezni — mondotta Földes Károly elvtárs —, akkor be kell tartani a dimenziókat. Nem lehet összehasonlítani a reálbért és a munkaerő értékét. A reálbér például növekszik, a munkaerő értéke viszont akkor is csökken. Hanem össze lehet hasonlítani a nominálbért a nemzeti valutában kifejezett létminimummal, illetve össze lehet hasonlítani ezek indexét, azután össze lehet hasonlítani a reálbért a szükséges termék indexével és össze lehet hasonlítani a munkaerő értékét a szükséges munka indexével." (Jegyzőkönyv, 61. old.) Valóban az a helyes, ha azonos dimenziójú dolgokat vetünk össze, tehát értéket értékkel, árat árral, illetve volument volumennel, akkor is, ha statikusan és akkor is, ha dinamikusan vizsgáljuk az összefüggést.

Az elnyomorodás vitájában dominált az a kérdés, hogy az egyes összefüggések hogyan változnak. A hozzászólók teljesen egyetértettek abban, hogy *a munkaerő értéke a fejlődés során csökken.* Ez abból fakad, hogy a munkaerő értékének alakulására alapvetően a munka termelékenységének emelkedése hat. Fokozza a munkaerő értékének csökkenését az is — mutatott rá Szabó József elvtárs —, hogy a kapitalizmusban tendencia van a női munka részarányának növelésére és a tanulatlan munkások egyre nagyobb számban való alkalmazására. Vannak a munkaerő értékcsökkenése ellen ható tényezők is, így például a szükségleti színvonal emelkedése. Ez a folyamat tehát arra vezet — mondotta Szabó Kálmán elvtárs —, „hogy a munkaerő értéke lassabban csökken, mint ahogyan növekszik a közszükségleti cikkek előállításának termelékenysége. A fogyasztásra kerülő használati érték-többletben rejlő plusz-munka persze nem kompenzálhatja a munkaerőérték csökkenő tendenciáját, hanem csak lassítja azt." (Jegyzőkönyv, 22. old.)

Teljes egyetértés alakult ki abban is, hogy *nincs olyan törvény a kapitalizmusban, amely szerint a reálbéreknek állandóan vagy általában tendenciában csökkenniök kellene.* Többen azt is megállapították, hogy nincs olyan törvényszerűség sem, hogy a reálbérek mindenütt és mindenkor növekednek. Bár ilyen nézetet senki nem hangoztatott, bizonyos mértékig eltérés mutatkozott a reálbérek alakulásának megítélésében az egyes felszólalók között. Szabó Kálmán elvtárs a következőket mondotta: „Így tehát, ha az értéktörvényt a munkabérek törvényének ismerjük el, és ha a munkásosztály életszükségleti színvonalának történelmileg lassú növekedését többé-kevésbé szükségszerűnek tekintjük, akkor egy cseppet sem lephetnek meg bennünket az olyan statisztikák, amelyek a kritikát kibírva tanúsítják, hogy egyes fejlett tőkésországokban a munkások reáljövedelmének, reálbérének színvonala nem csökkent, hanem — nagy bukdácsolásokon keresztül, időnként — országonkint igen eltérő mértékben — emelkedett évszázad átlagában. Az idevágó tények tehát nem mondanak ellent a marxi elméletnek. Ellenkezőleg, *a reálbérek lassú történelmi növekedését a munkaerő érték marxi törvényéből következő objektív, szükségszerű tendenciának kell szerintem tekinteni.*" (Sz. K. kiemelése.) (Jegyzőkönyv, 22—23. old.)

Ezzel szemben Földes Károly elvtárs azt mondotta: „Nem érthetek egyet azzal, hogy a kapitalizmusban valamiféle objektív belső tendencia volna a reálbér növelésére. A kapitalizmus belső törvénye az, hogy törekszik lefölözni — és törvényszerű, a kapitalista tulajdonviszonyokból fakadó uralkodó tendencia, hogy általában lefölözi — a termelékenység egész növekedését." (Jegyzőkönyv, 54. old.)

Ennél is tovább ment Vörös Gyula elvtárs. „Nincs azonban a tanulmányban elhatárolás attól az ellenkező, a revizionisták által hirdetett, nálunk is sokak által elfogadott felfogástól — mondotta —, amely szerint az lenne a törvényszerűség, hogy a kapitalizmusban hosszabb időszakot te-

Digitized by Google

kintve, a reálbérek feltétlenül emelkednek. Ez nem helyes... Az egymással ellentétes objektív tényezők — ide tartozik a történelmileg kialakuló hagyományos szükségleti színvonal-változás, valamint ilyenek az osztályharc különböző eredményei —, mindezek hatására végső soron egyes időszakokban nő, más időszakokban csökken a reálbér; mégpedig azon az alapon, hogy a kapitalizmusban megvan a tendencia a reálbérek leszorítására." (Jegyzőkönyv, 51—52. old.)

Vörös elvtárs szerint tehát időnkint csökken, más időszakban emelkedik a munkások reálbére, de hosszabb időszakot tekintve, végső soron csökken. Ezt a helytelen, a tényeknek ellentmondó felfogást sokan bírálták. Vörös elvtárssal ellentétben megközelítőleg Szabó Kálmán nézetét osztja Nagy Tamás is, a következőkben: „A kapitalizmusban persze igen erős tendencia érvényesül a reálbérek csökkentésére. Ez azonban ugyancsak erős ellentendenciákba ütközik. A tények azt mutatják, hogy e különböző tendenciák ütközéseként végsősoron a reálbérek igen lassú és viszszaesésekkel megszakított emelkedése megy végbe." (Jegyzőkönyv, 14—15. oldal.)

A reálbérek alakulásáról alkotott különböző véleményekben is közös tehát, hogy a kapitalizmusban van egy erős tendencia a reálbérek leszorítására és egyes időszakokban és egyes országokban jelentősen csökkennek is a reálbérek. A reálbérek hosszú időszakban bekövetkező változását tekintve pedig úgy gondolom, az a helyes álláspont — amit Ripp elvtárs válaszában is kifejtett, ami egyaránt összhangban van a kapitalizmus valóságos fejlődésének tényével és a marxizmus bérelméletével —, hogy a reálbérek a vezető tőkésországokban emelkedtek. Ez nincs ellentmondásban azzal, hogy a kapitalizmusnak a természetéből fakad a bérek leszorítására való törekvés és természetesen nem is jelent egy olyan objektív törvényszerűséget, hogy a reálbérek mindenütt és állandóan emelkednek.

A fő probléma azonban, hogy hogyan függ össze a munkaerő árának és értékének változása. *Van-e olyan tendencia a kapitalizmusban, hogy nő a szakadék a munkaerő ára és értéke, illetve a munkásosztály szükségletei és azok kielégítése között és milyen jelleqűek ezek a tendenciák.*

A vitában mindenki vallotta azt, hogy a munkaerő ára a fejlődés során az értéke alá csökkenhet. De hogy ez az eltérés milyen tendencia, abban már jelentős eltérések voltak. Az oktatásban előfordul olyan felfogás, amely szerint a munkaerő értéke és ára közötti szakadék állandóan nő. A vitában ilyen álláspontot senki sem képviselt, de többen hangoztatták ennek helytelenségét. Haász elvtárs válaszában is leszögezte: ...a tények alapján bizonyítom, hogy helytelenek az olyan állítások, amelyek szerint a jelenkori kapitalizmusban a munkaerő ára és értéke közötti szakadéknak állandóan növekedni kell és hogy az ilyen felfogás logikailag sem egyeztethető össze a marxizmus—leninizmus idevonatkozó tanításaival." (Jegyzőkönyv, 186. old.) A vitázók között viszont egészen egyedülálló álláspontot képviselt Nagy Tamás. Azt állította, hogy a munkabér ciklusátlagban általában nincs a munkaerő értéke alatt. Hivatkozott Marxra, aki a „Bér, ár, haszon" című művében azt írta: „Ha a virágzás szakaszában... (a munkás) nem harcolna a bérek emeléséért, úgy egy ipari körforgás átlagában az átlagos bért, vagy munkája (munkaereje) értékét sem kapná meg."[3]

„El kell tehát vetni azt a gondolatot — ezt már Nagy Tamás mondotta —, amely az irodalomban minduntalan felbukkan —, hogy a munkaerő olyan áru, amelynek ára állandóan, vagy akárcsak általában értéke alatt

[3] Marx—Engels Válogatott Művek I. kötet 430. oldal.

Digitized by Google

van, és még inkább azt a másikat, hogy a munkaerő ára és értéke közötti egyre nő a szakadék." (Jegyzőkönyv, 12. old.)

Nagy Tamás Marxra hivatkozik: a munkaerő is csak olyan áru, mint minden más áru, ezért megvan az a tendenciája, hogy az értékének megfelelő átlagos árat érjen el; az értéktöbblet termelésénél Marx azt tételezte fel, hogy a munkabér legalábbis egyenlő a munkaerő értékével; a tőke a bérek leszorítására, a munkásosztály a bérek emelésére törekszik, a kérdés tehát visszavezethető a két osztály erőviszonyaira.

Érvelésének sarkalatos pontja az, hogy a munkaerő értékébe a munkások megszokott szükségletei sorolhatók, vagyis azok, amelyek a munkásosztály nagy részének életmódjába már beletartoznak. Ha pedig a reálbérek ciklusról ciklusra általában emelkednek, logikai képtelenség azt állítani, hogy a munkaerő ára ciklusátlagban a munkaerő értéke alatt marad.

Sokan bírálták Nagy Tamásnak ezt a nézetét. Elsősorban Ripp elvtárs mutatott rá arra, hogy Marx műveiből sok olyan idézetet emelhetünk ki, amelyből kitűnik az az álláspontja, hogy a kapitalizmusban a munkaerő ára tartósan a munkaerő értéke alá szorul. Nagy Tamás is hivatkozik arra, hogy amikor Marx feltételezte, hogy a munkaerő ára egyenlő a munkaerő értékével, akkor megemlítette, hogy a munkabérnek a munkaerő értéke alá való erőszakos leszorítása fontos szerepet játszik a valóságos mozgásban. Ebből azonban csak azt vonja le Nagy Tamás, hogy van ilyen is, de ez nem általános. Így azonban nem lehet ezt értelmezni, ez kiderül a következő Marx-idézetből: „az első kötetben feltételeztük azt, hogy a munkaerő valóságos értékét megfizetik, ez azonban túlnyomórészt nem történik meg." (V. ö. Marx: A tőke II. kötet. Szikra, 1955. 519. oldal.)

Nem helyes Nagy Tamásnak az a felfogása sem, hogy a munkaerő áru is olyan áru, mint minden más áru — mutatott rá Vörös Gyula elvtárs. A munkaerő áru esetében az értéktörvény módosult formában érvényesül. Bár a munkaerő árának is centruma az érték, de az ár tartósan az érték alatt alakulhat, mert egyrészt a munkanélküliség növekedésének tendenciája miatt viszonylag állandó túlkínálat lép föl, másrészt a munkaerő olyan sajátos áru, amit nem lehet visszatartani, a munkás mindig kénytelen áruba bocsátani munkaerejét. A kereslet és kínálat tehát nem úgy ingadoztatja az érték körül az árakat, mint más áruknál, hanem van egy általános tendencia arra, hogy az árak az érték alá szoruljanak. Ripp elvtárs ezt az állítást Marx-idézettel is alátámasztotta: „Az ipari tartalékshereg — írta Marx — a pangás és a közepes fellendülés periódusában nyomást gyakorol az aktív munkásseregre, és a túltermelés és a lázas tevékenység periódusában fékentartja igényeit. *A viszonylagos túlnépesség tehát az a mögöttes alap, amelyen a munka keresletének és kínálatának törvénye mozog.*" (Marx: A tőke. I. kötet. Szikra 1955. 593. oldal.)

Nagy Tamás is elismeri, hogy van tendencia a munkanélküliség növekedésére, de szerinte ennek bércsökkentő hatását ellensúlyozza a munkásosztály szervezett ellenállása (visszatartják a munkaerőkínálatot), a szocialista világrendszer hatása, és az a tény, hogy a tőkéseknek is fokozniuk kell a tömegek vásárlóképességét, hogy a profitot realizálhassák.

Bármennyire hatnak is ezek az ellentendenciák — mondotta Vörös Gyula —, nem ellensúlyozhatják tartósan a béreknek a munkaerő értéke alá való csökkenését, mert a két osztály közötti harc nem egyenlő pozíciókból történik. Marx is utalt arra, hogy a munkásnak 100 esetből 99 esetben azért kell harcolnia, hogy a bérét ne szorítsák a munkaerő értéke alá és nem azért, hogy a bért annak értéke fölé emelhesse.

Hasonlóan nyilatkozott válaszában Haász elvtárs is. „Egyetértek mindazokkal — mondotta —, akik a munkaerő áru speciális jellegét kihangsúlyozták. A könyv 233. oldalán is ez olvasható. (A jelenkori kapitalizmus

Digitized by Google

valósága is igazolja tehát a marxista munkaérték-elmélet ama tételét, amely szerint az áruk ára általában értékük körül mozog, a munkaerő azonban különös fajta áru, ami megnyilvánul a kapitalisták ama állandó törekvésében is, hogy a munkaerő árát — amennyiben erre lehetőségük nyílik — értéke alá szorítsák.)" (Jegyzőkönyv. 190. old.)

Nem helyes az az állítása sem Nagy Tamásnak, amellyel tételét szintén bizonyítani igyekszik — mondotta Ripp Géza —, hogy a munkaerő értékébe a megszokott, általánossá vált szükségletek tartoznak. Ez az állásfoglalás nem a munkaerő értéke alapján akarja meghatározni az ennek megfelelő reálbérszínvonalat, hanem fordítva, vagyis az elért fogyasztási színvonalat tekinti egyenlőnek a munkaerő értékével. Így természetesen nem is lehetne szakadék a munkaerő értéke és ára között. A szükségleti színvonalba azonban nemcsak a már általánosan elért, megszokott szükségletek tartoznak bele (amelyek a munkásosztály 80—90 százalékában elterjedtek), hanem a megszokottá váló (jelenleg még csak mondjuk a munkásosztály 30—40 százalékában elterjedt) szükségletek is. A kérdésnek ezt az empirikus megközelítését Ripp elvtárs sem tartja kielégítőnek, de hangoztatja, hogy Nagy Tamás statikus felfogásával szemben a szükségletek dinamikus felfogását kell állítani.

Haász elvtárs is ezt hangsúlyozta: „Nézetem szerint — válaszolt Nagy Tamásnak — nemcsak a megszokott szükségletek kielégítése alkotja a munkaerő értékének történi elemét, hanem azoké is, amelyeknek kielégítésére a munkásosztály a társadalmi és gazdasági fejlődés nyomán igényt tart.

Nagy elvtárs és mások viszont úgy vélik, hogy ez a munkaerő értékének szubjektivizálását jelenti és ellenkezik a munkaerő értékének objektív ismérveken nyugvó marxista felfogásával. A szükségletek azonban nem az „égből pottyannak", hanem éppen az objektív anyagi feltételek megérlelődése nyomán alakulnak ki, ezek hívják életre a kielégítésükre támasztott igényt. Az általam képviselt álláspont, véleményem szerint, nem jelenti a munkaerő értékének szubjektivizálását, ennek alátámasztására hivatkozom az anyagban Marxra: „az emberiség mindig csak olyan feladatokat tűzött maga elé, amelyeket meg is tud oldani, mert jobban szemügyre véve, mindig azt látjuk, hogy maga a feladat is csak ott merül fel, ahol megoldásának anyagi feltételei már megvannak, vagy *legalább is keletkezőben vannak.*" (Kiemelés — H. Á.-tól.) (Jegyzőkönyv 187. old.)

A szükségleti színvonal meghatározásával kapcsolatban ki kell térni arra is, hogyan értelmezték egyesek ezt a problémát. A vitában kiderült, hogy ez még nagyon tisztázatlan, kidolgozatlan kérdés. Péter György, Gönczöl György és mások is hivatkoztak arra, hogy a szükségleti színvonal és változásának mérése rendkívül nehéz. Mások csak utaltak arra, mit értenek szükségleti színvonalon. (Ajtai: „Ami már, mint konkrét fogyasztás megjelent." — Vörös: A termelőerők fejlődése ad bizonyos objektív alapot a szükségleti színvonal meghatározásához. Szabó József: Létminimum az, ami a dolgozók vagy a lakosság normális szükségleti színvonalának kielégítéséhez szükséges. Luca Márta: A Heller-féle költségvetést nagyjából egészében elfogadhatjuk szükségleti színvonalnak. Háy: A szükségleti színvonal megítélésének objektív kritériumai vannak, pl. a munkaerő értéke. Nagy Tamás, Haász és Ripp elvtársak előzőekben ismertetett nézete.)

A szükségleti színvonal meghatározásával részletesen Szabó Kálmán elvtárs foglalkozott. Véleménye szerint meg kell különböztetni a szükségleti színvonal szélesebb fogalmát „a munkásosztály teljes szükségleti színvonalát" a szűkebb fogalmától, az „életszükségleti színvonaltól", amely kapcsolatban van a munkaerő értéknagyságával.

A teljes szükségleti színvonalon azt érti, hogy a termelőerők fejlődése

Digitized by Google

új szükségleteket szül, amelyek automatikusan belekerülnek a módosabb rétegek fogyasztásába, ez emeli a tömegek szükségleteinek színvonalát. Ez a magasabb fogyasztás, illetve ennek egyes elemei valamennyire behatolnak a munkásosztály egyes rétegeinek életszükségletei közé. Fokozódik tehát a szakadék a teljes szükségleti színvonal és az életszükségleti színvonal között. Ez a relatív elnyomorodás egyik megnyilvánulása.

Ha azonban az „életszükségleti színvonal" kielégítésében áll be rosszabbodás, akkor abszolút elnyomorodásról van szó. Mi szerinte ez az „életszükségleti színvonal? „A munkaerő mindenkori *értékének* megfelelő életszükségleti színvonal mennyiségi megközelítése pedig leginkább úgy történhetne meg, ha vesszük a foglalkoztatottaknak az adott ciklus konjunktúra-szakasza átlagában a kialakult átlagos reáljövedelem-színvonalát. A reáljövedelem színvonala és az életszükségleti (munkaerőérték) színvonal közötti különbség konstatálása végett pedig azt kell tenni, hogy a *foglalkoztatottaknak* az illető ciklus konjunktúra szakaszán kialakult átlag-reáljövedelem-szintjéhez viszonyítjuk az *egész* munkásosztály (benne a munkanélküliek) egy főre eső reáljövedelmét, mégpedig ciklusátlagban." (Jegyzőkönyv, 26—27. old.) Hozzáteszi ehhez, hogy hosszabb időszakban ezt ciklusról ciklusra kell vizsgálni.

Nagy Tamás bírálta Szabó Kálmán felfogását. Igaza van Szabó Kálmánnak akkor — mondotta —, ha a reálbérek ciklusátlaga ciklusról ciklusra csökken. Ilyen időszak volt a XIX. század első harmada. De Szabó Kálmán azt is vallja, hogy a reálbérek hosszú időszakban törvényszerűen nőnek. Még egy esetben lehetne igaz ez a nézet, ha a ciklus fellendülő szakaszában a reálbér-kiugrások a ciklusátlagból fokozódnának ciklusról ciklusra. Ez azonban a kapitalizmus tényeivel nem bizonyítható. „Fel kell tehát adni azt a tételt — mondotta Nagy Tamás —, hogy a munkaerő értékét az elmúlt fellendülés szakaszában érvényesülő reálbérek határozzák meg, mert ez a tétel csak arra jó, hogy menedéket adjon annak a dogmatizmusnak, amely szükségszerűen növekvő szakadékot akar konstruálni a munkabér (reálbér) és a munkaerő értéke között." (Jegyzőkönyv, 127. old.)

Mit sikerült tisztázni a szükségleti színvonallal kapcsolatban? Mindenekelőtt azt, hogy a szükségleti színvonal objektív kategória, nem az emberek szubjektív kívánságaitól függ. Másrészt nem azonosítható a munkaerő értékével, de szoros kapcsolat van közöttük. Nem azonosítható a munkásosztály már elért fogyasztásával sem, de csak olyan dolgok tartozhatnak a szükségleti színvonalba, amelyet a munkások már elég nagy mértékben fogyasztanak. A szükségleti színvonal a kapitalizmus fejlődésével nő. S végül megállapítást nyert, hogy egyelőre nem tudjuk mérni a szükségleti színvonalat; bizonyos fenntartásokkal használhatjuk a különféle létminimum-statisztikákat.

Mielőtt összegeznénk a munkaerő ára és értéke, illetve a szükségleti színvonal és életszínvonal közötti viszonyról szóló nézeteket, utalnunk kell a munkanélküliség alakulásáról elhangzott nézetekre, hiszen ez kulcskérdése annak, hogy lehet-e a munkaerő ára és értéke közötti szakadékról beszélni.

Luca Márta elvtársnő azt mondotta, hogy a krónikus munkanélküliség a mai kapitalizmus jelensége, állandó munkaerő-túlkínálat van. Nem foglalt azonban állást abban, hogy növekszik-e a munkanélküliség. Nagy Tamás nagy általánosságban Marxra hivatkozott, aki kimutatta, hogy a munkanélküliség a tőkés felhalmozás szükségszerű velejárója és növekvő tendenciájú. Szabó Kálmán, Vajda Imre szintén ezt állította, de hozzátették, hogy a most kibontakozó automatizálás ezt erősíteni fogja, különösen Nyugat-Európában. Molnár Erik is ezt vallja, de ő a növekedés tendenciáját két, általa felállított törvényből — a lassuló tőkefelhalmozás és a techni-

Digitized by Google

kai fejlődés meggyorsulásának törvénye — vezeti le. Ajtai elvtárs az adatokat vizsgálva azt mondotta, hogy hosszabb időszakban a munkanélküliség nem nő. Ezzel szemben Vörös Gyula elvtárs Kuczynskire hivatkozva azt a tételt hangoztatta, hogy a kapitalizmus fejlődését a munkanélküliség növekedése jellemzi. Nem egyenletesen és nem feltétlenül nő, de történelmileg föltétlen emelkedik.

Ripp elvtárs válaszában bírálta Vörös elvtársat, aki azt állította, hogy a második világháború után általánosan tömeges és krónikus munkanélküliség volt, és ez törvényszerű. Angliában, Franciaországban, Nyugat-Németországban lényegében teljes foglalkoztatottság van. Ez természetesen nem jelenti, hogy nincs tendencia a munkanélküliség növekedésére, de ez nem mindenütt és nem mindenkor valósul meg. A kapitalizmus jelenleg már nem tudna elviselni olyan munkanélküliséget, mint amilyen a két világháború között volt.

Végsősoron, összefoglalva megállapíthatjuk, hogy mindenki elismerte azt, *lehetséges és van olyan tendencia, hogy a munkaerő ára az értéke alá szorul, illetve, hogy romlik a szükségleti színvonal kielégítési foka.* Kiindulásként természetesen le kell szögezni, hogy nem az a vita probléma, hogy van-e, lehetséges-e, hogy a munkaerő ára alacsonyabb a munkaerő értékénél, illetve a szükségleteket nem elégítik ki teljesen, hanem az, hogy ez a szakadék nő-e vagy sem és ez a tendencia általános-e, vagy csak olykor-olykor érvényesül.

Abban is egyetértés alakult ki: helytelen lenne azt állítani, hogy a munkaerő ára és értéke közötti szakadék állandóan nő, illetve, hogy a szükségletkielégítési fok állandóan csökken. Nagy Tamást kivéve abban is többé-kevésbé megegyeztek a vitázók, hogy általános tendencia van az említett szakadék növekedésére — a vitázók többsége szerint ciklusról ciklusra.

Törvény-e az abszolút elnyomorodás vagy csak tendencia?

A munkásosztály helyzetének alakulásában érvényesülő folyamatok és összefüggések körül kialakult vita mellett abban is állást foglaltak a felszólalók, hogy összefoglalva, *az abszolút elnyomorodás a kapitalizmus törvénye-e, vagy csak időnkint érvényesülő tendenciája.*

Nagy Tamás elvtárs az egyes folyamatok időleges érvényesülését elismerte, azonban kijelentette, hogy az abszolút elnyomorodás nem törvénye a kapitalizmusnak, csak a relatív. „A munkásosztály helyzetének rosszabbodása (persze nem abszolút rosszabbodása) törvénye a tőkés rendszernek" mondotta felszólalásában. (Jegyzőkönyv, 42. old.)

Vajda elvtárs úgy foglalt állást, hogy az elnyomorodás állandóan ható tendencia a kapitalizmusban. A felszólalók többsége azonban határozottan azt vallotta, hogy a munkásosztály abszolút elnyomorodása objektív törvényszerűség, annak ellenére, hogy ellentendenciák gátolhatják érvényesülését. Molnár Endre elvtárs szerint az abszolút elnyomorodás olyan törvényszerű tendencia, amely a marxizmus egész elméletében benne van, és ezt a tendenciát a kapitalizmusban semmi sem szüntetheti meg. Ő is és mások is bírálták Molnár Erik elvtárs tételét — melyet „A jelenkori kapitalizmus néhány gazdasági problémája" című könyvében fejtett ki —, amely szerint a munkásosztály abszolút elnyomorodásának törvényét a kapitalizmusban hatályon kívül lehet helyezni. Rámutattak a vitázók arra, hogy az ellentendenciák (a munkásosztály szervezett harca, a szocializmus hatása stb.) csak fékezhetik e törvény érvényesülését, a törvény azonban csak akkor veszíti el érvényét, ha a kapitalizmust felszámolják. A vitában Molnár Erik elvtárs is korrigálta tételét: „Nem azt állítottam — mondotta —, hogy a munkásosztály harca hatályon kívül helyezi az abszolút elnyo-

Digitized by Google

morodás törvényét, hanem azt, hogy meghatározott körülmények között módosíthatja ennek a törvénynek az érvényesülését." (Jegyzőkönyv, 113. oldal.)

A szocialista világrendszer hatása a munkásosztály helyzetének alakulására

Végül felmerült a vitában az is, *hogyan hat a szocialista világrendszer léte és fejlődése a munkásosztály helyzetének alakulására?* Bár ez az összefüggés szinte teljesen hiányzott a vitaanyagból — amit bíráltak is a felszólalók —, a vitában is csak rövid utalások történtek a szocialista világrendszer hatására. Ajtai elvtárs például arra hívta fel a figyelmet, hogy a nagy ütemkülönbség, és az a tény, hogy a szocializmus azonos termelőerők színvonalán magasabb életszínvonalat tud biztosítani a dolgozó tömegeknek, rendkívül fontos érv, s erről nem szabad elfeledkezni. Hoch elvtárs is arra utalt, hogy a szocializmus erősödésének hatását nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Úgy vélem, fontos azonban az, amire Vörös és Luca elvtársak utaltak, hogy a kapitalizmusnak a szocializmus létezésétől független törvényei vannak. A szocializmus léte azért fontos tényező, mert megkönnyíti a munkásosztály harcát, a tőkéseket engedményekre kényszeríti a rendszer fenntartása érdekében. Azonban a szocializmus léte és erősödése sem nem módosíthatja, sem nem szüntetheti meg a munkásosztály elnyomorodásának objektív gazdasági törvényét.

Molnár Erik elvtárs ezzel kapcsolatban azt jegyezte még meg, hogy a kapitalizmus jövőjét illetően már nem is a kapitalizmus belső ellentmondásainak van döntő szerepe, hanem a két rendszer közötti ellentmondásnak, annak a hatásnak, amelyet ez az ellentmondás a kapitalizmus belső ellentmondásainak fejlődésére gyakorol. Gönczöl elvtárs is azt húzta alá, hogy az elkövetkező időben már alapvetően a szocializmus fejlődése fogja forradalmasítani a munkásosztályt.

A szocialista világrendszer hatását azonban nem elemezték még eddig. Rendkívül fontos — és ez az igény a vitázók részéről is hangsúlyozottan felmerült —, hogy a munkásosztály helyzetének vizsgálatánál sokoldalúan vizsgáljuk meg a szocializmus fejlődésének hatását a tőkésországok munkásosztálya helyzetének alakulására. Ezt emelte ki Fock elvtárs is, aki ehhez még hozzáfűzte: „sok mindent nem tudunk megmagyarázni, ha ezt a tényt nem vesszük figyelembe. Sokszor azt hiszem, hogy a szocialista világrendszer létét, szerepét, hatását az egész világgazdaság alakulására a kapitalisták talán sokkal jobban érzik, mint amennyire mi figyelembe vesszük. (Jegyzőkönyv, 2. old.) ... Gondolkozunk-e azon, hogy a szocialista tábor létezik, hogy egymilliárd ember szocialista társadalomban él; hogy a világ össztermelésének több mint egyharmadát a szocialista országok adják, s mi lesz, ha a felét vagy a kétharmadát termelik; akkor is ugyanúgy hatnak majd ezek a kapitalista törvények? Azt hiszem, hogy az utóbbi évtizedben nem tudnak már úgy hatni. Nem azért, mert a kapitalisták tudják, hogy mi a szocializmus és tanulnak belőle, és szocialistákká válnak, hanem mert a munkásosztály hatványozott mértékben tudatosítja azt, amit mi elérünk, a kapitalisták pedig kényszerülnek velünk számolni és nem tudnak mindig olyan durván nyúlni a munkásosztály életszínvonalához, ahogyan a szívük szerint megtenni szeretnék." (Jegyzőkönyv, 232. old.)

Módszertani elvek a munkásosztály helyzetének vizsgálatában

A szocializmus létének és fejlődésének vizsgálata a munkásosztály elnyomorodásával kapcsolatban fontos elméleti kérdés, de egyben elengedhe-

Digitized by Google

tetlen módszertani elv is. A vitában többen foglalkoztak azzal, *hogyan helyes a munkásosztály helyzetének alakulását vizsgálni*, még akkor is, ha egy-egy ország munkásosztályának helyzetét akarjuk elemezni. Nem lehet helyes eredményre jutni, ha nem vesszük figyelembe, hogy az adott országnak mi a helye, szerepe a kapitalizmus világrendszerében. Lehet tehát országonkint is vizsgálni a munkásosztály helyzetének alakulását, de általánosítani, politikai gazdaságtani következtetéseket levonni csak az egész kapitalista rendszer elemzéséből lehet. Ezzel kapcsolatban Gönczöl elvtárs azt is megemlítette, nem lehet leszűkíteni 3 országra az elnyomorodás vizsgálatát, másrészt nem lehet egy kalap alá venni három olyan kapitalista országot, mint amilyen az Egyesült Államok, Anglia és Nyugat-Németország.

A helyes vizsgálat egy további elve, hogy a munkásosztály helyzetének alakulását *az újratermeléssel, a ciklussal, a válságokkal, a piacproblémával, a profitért folyó harccal, a technikai fejlődéssel szoros összefüggésben elemezzük*, hiszen ezek a folyamatok és összefüggések végső soron alapjai a munkásosztály elnyomorodásának.

Nagyon fontos, hogy *komplexen, sokoldalúan elemezzük az egyes összefüggéseket*. „Amikor egy osztály *gazdasági* helyzetéről akarunk reális képet kapni — mondotta Szabó Kálmán elvtárs —, akkor azoknak a feltételeknek az összességét kell szem előtt tartani, amelyek az osztály létét meghatározzák. A proletariátus esetében tehát nem hagyható figyelmen kívül semmi olyan tényező, amelyet a tőke igénybe vesz uralmának fenntartására, kizsákmányolási funkciójának növelésére, vagyis a munkásosztály kiszolgáltatottságának, bérrabszolga helyzetének fokozására." (Jegyzőkönyv, 32. old.)

Vörös Gyula elvtárs is hangoztatta, hogy harcolni kell az empirizmus ellen, de bő tényanyag alapján sokoldalúan kell elemezni a munkásosztály helyzetének alakulását. A komplexség elve természetesen nemcsak akkor érvényesülhet, említette, ha egyetlen mutatóban összegezni lehet a különböző tényezők hatását. Ezt sok más esetben sem lehet megtenni (például a beruházások gazdaságossága), de értékelést lehet adni, az általános tendenciát meg lehet határozni.

Kenessey elvtárs ezzel kapcsolatban arra is utalt, hogy mennyiségi elemzés nélkül nincs jó elméleti következtetés sem. Bár sok mindent nem tudunk pontosan mérni, de a megközelítő számítások is sokban segíthetnek.

Molnár Endre elvtárs felhívta a figyelmet a helyes anyagválogatásra, kritikai értékelésre és arra, hogy elemezni kell az egyes részjelenségeket és összefüggéseket akkor is, ha azok nem összesíthetők. A komplexségnek abban is meg kell nyilvánulnia — mondotta —, hogy ne csak hosszú időszakokat vegyünk alapul és ciklusokra vonatkozó indexsorokat elemezzünk, hanem a rövidebb időszakok változásait is kimutassuk. A vizsgálatot ugyanakkor nem szabad leszűkíteni a foglalkoztatott férfi dolgozókra, ellenkezőleg, ki kell terjeszteni az egész munkásosztályra, a férfi és női dolgozókra, a fehérekre és négerekre, az iparban, mezőgazdaságban és más ágakban foglalkoztatottakra egyaránt.

A komplex vizsgálati módszerrel függ össze az is, hogy az *elemzésnek nemcsak a munkásosztály gazdasági, hanem politikai és társadalmi helyzetére is ki kell terjednie*. Nem akarunk az elnyomorodásból politikai elméletet csinálni — mutatott rá Vörös Gyula elvtárs —, de a munkásosztály gazdasági helyzetéhez sok társadalmi jelenség is tapad, mint például a fasizálódás, a militarizálás, világháborúk stb.

Nagyon lényeges, hogy *a munkásosztály helyzetének elemzését polemikusan fejtsük ki*, hiszen a vitában is szóba került, hogy ez a terület a

Digitized by Google

burzoázia fő támadási területe és számtalan polgári és revizionista nézet próbálja a marxizmus igazságait elferdíteni vagy megcáfolni.

S végül a *marxista vizsgálatnak a jövőre kell következtetnie.* „A marxista analízisnek azt hiszem — mondotta Molnár Endre elvárs — ha van értelme — és óriási értelme és jelentősége van —, éppen az, hogy megpróbáljuk felderíteni már a jelenben azokat a hatóerőket és tendenciákat, amelyek a jövő alakulását meg fogják határozni." (Jegyzőkönyv 211. old.)

•

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy ha sok kérdésben nem is alakult ki egyetértés, ha egyes problémák még igen tisztázatlanok maradtak is, a vita hasznos volt. Hasznos volt mindenekelőtt azért, mert fölfedte a helyzetet, ráirányította a figyelmet azokra a kérdésekre, amelyeket a marxista kutatóknak alapos elemző munkával ki kell dolgozniok. Hasznos volt azért is, mert néhány kérdésben közelebb kerültek egymáshoz az álláspontok és ezt a propaganda munkában is fel lehet használni. Hasznos volt, mert bár jelentős kérdésekben is szenvedélyesen csaptak össze a különféle álláspontok, — az egész vita azt bizonyította, hogy a marxizmus elmélete a kapitalizmus természetéről, a munkásosztály helyzetének alakulásáról igaz elmélet és kiállja a jelenkori kapitalizmus gyakorlatának próbáját is.

Természetesen a munkaközösség vitája csak szerény hozzájárulás volt az elnyomorodás problémájának nemzetközi méretekben folyó szélesköru vitájához és rámutatott arra, hogy szélesebb mértékben, alaposabb elemzéssel kell tovább kutatnunk a kapitalizmus fejlődésének összefüggéseit, hogy közelebb kerüljünk a valóság megismeréséhez és alaposabb választ tudjunk adni a tömegnek ebben a kérdésben is.

Kahulits László

A szövetkezeti parasztság szocialista nevelése

VAS MEGYEI TAPASZTALATOK

Közel egy esztendeje, hogy Vas megyében befejeztük a termelőszövetkezetek tömeges fejlesztését. Az átszervezést, a Központi Bizottság 1958 decemberi határozata alapján, szem előtt tartva a megye sajátosságait, három szakaszban hajtottuk végre. 1959 tavaszán a sík vidéken szerveztük meg a szövetkezeteket, — ekkor 76 falu vált szövetkezeti községgé. 1959/60 telén újabb 106 község parasztsága lépett a szövetkezeti gazdálkodás útjára. 1960 nyarán Szombathelyen és további 18 faluban fejeztük be az átszervezést. Jelenleg mindössze néhány olyan falu van a megyében (az Őrségben és a Vend-vidéken) — ahol még hiányoznak a szövetkezetek megalakításának gazdasági feltételei. Ezekben a községekben szakcsoportokat hoztunk létre.

Az elmúlt években a szövetkezetek gazdasági megszilárdításában is értünk el eredményeket. A szocialista nagyüzemek kialakítása nálunk is megteremtette a feltételeit annak, hogy a mezőgazdaságban is növekedjen a munka termelékenysége. Megyénk az elmúlt négy esztendőben forintértékben évről-évre egyre több mezőgazdasági árut adott az államnak, 242 termelőszövetkeze-

Digitized by Google

tünk közül mindössze kettő zárt mérleghiánnyal. Szövetkezeteink 39,3 százalékában az egy szántóegységre jutó gazdálkodási eredmény[1] 2200 forint felett volt, és mindössze 5,8 százalékuk tartozott — 1200 forinton aluli gazdálkodási eredménnyel — a gyenge termelőszövetkezetek kategóriájába. A jól gazdálkodó szövetkezetekben, egyedül a közös gazdaságból, közel ezer forint jövedelem jutott havonta egy-egy tagra. Előbbre jutottunk a vetésszerkezet javításában is. A kukorica vetésterülete például két esztendő alatt 43 százalékkal nőtt a megyében.

E kezdeti eredmények is bizonyítják, hogy a szocialista nagyüzemek lényegesen többet tudnak termelni, mint az elaprózott kisgazdaságok. Persze a termelőszövetkezetek megszilárdításának bonyolult feladatát még nem tudtuk teljesen megoldani. Különösen sok gondot okoz még a nagyüzemi állattenyésztés kialakítása és fellendítése. Szövetkezeteink azonban csak akkor válhatnak korszerű, stabil szocialista nagyüzemekké, ha nemcsak gazdasági megszilárdításukra törekszünk, hanem céltudatosan munkálkodunk a szövetkezeti parasztság szocialista tudatának és egységének kialakításán.

*

Parasztságunk életszemlélete, gondolkodásmódja az elmúlt 16 év alatt sokat fejlődött. Ezt mindenekelőtt a helyzetében beállott változások idézték elő. A felszabadulás előtt Vas megyében is a szántóterületnek mintegy 50 százaléka a nagybirtokosok és a kulákok kezében volt. Ezrével éltek megyénkben olyan családok, (gazdasági cselédek, aratók, sommások) amelyeknek mindennapi kenyérgondjaik voltak. A népi demokrácia létrejötte, majd a proletárdiktatúra győzelme felemelte a parasztságot társadalmi-milag, továbbá anyagi és kulturális tekintetben is. A dolgozó parasztság földhöz jutott, megszabadult a nagybirtok és a bankok nyomásától, a kizsákmányolók önkényétől. A proletárdiktatúra győzelmével a munkásosztály a parasztságot bevonta a hatalom gyakorlásába. A dolgozó parasztok kiegyenesítették derekukat, életviszonyaik jelentősen megjavultak. Igaz, hogy a parasztság reáljövedelme 1951—1953 között az ismert okok miatt nálunk sem emelkedett megfelelően. Az MSZMP helyes politikai irányvonala és gazdaságpolitikája alapján azonban a parasztok életszínvonala egyenletesen nőtt tovább. Jellemző, hogy a téli átszervezés során, — amikor arról beszéltünk a parasztokkal, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakítása lehetővé teszi életkörülményeik jelentős javulását, — sokan azt válaszolták: helyzetükkel így is elégedettek, jól élnek, sőt magasabb adóterheket is kibírnának. Ezt az ellenérvet nemcsak a régi életforma konzerválására irányuló szándék inspirálta, hanem a parasztok valóban jó gazdasági helyzete is.

Megyénk parasztsága sokat fejlődött politikailag is. A múltban nálunk a falusi lakosság nagy tömegei éltek abban a tévhitben, hogy a fennálló társadalmi rend, az úri Magyarország megdönthetetlen, s nem tudtak olyan társadalmat elképzelni, amelyben nincs úr és szolga, gazdag és

[1] Gazdálkodási eredményen a szövetkezeti tagok összes jövedelmét (földjáradékot is beleértve) és az évi szövetkezeti tiszta vagyongyarapodást értjük.

Digitized by Google

szegény. A földosztáskor például sok cselédember nem akart földet íratni magának, mert attól félt, hogy visszajön az uraság.

A párt, a munkásosztály harca, a népi hatalom létrejötte, a földosztás, a bankok, a bányák, az üzemek köztulajdonbavétele, stb. még a parasztság elmaradottabb, konzervatívabb rétegeiben is kialakította a világ megváltoztathatóságának tudatát.

Azelőtt a dolgozó parasztok nagy tömegei nálunk is úri huncutságnak tartották a politikát, a közügyekben való részvételt. A népi demokrácia fejlődése, a munkás-paraszt szövetség erősödése nálunk is megnövelte a parasztok érdeklődését a közügyek iránt. Ma a falusi tanácsokban, a szövetkezeti vezetőségekben, a népfront bizottságaiban, a nőtanácsokban és más társadalmi szervezetekben és mozgalmakban tömegével dolgoznak olyan parasztok és parasztasszonyok, akik azelőtt még gyűlésen sem igen vettek részt.

Parasztságunk tudatának fejlődését előmozdítják a világban végbemenő változások, mindenekelőtt a szocialista világrendszer erősödése. Hajdan a falun az ország dolgairól sem tudtak sokat. Rádiója csak a gazdagoknak volt, újság csak az urakhoz járt. Ma az újság, a rádió, a filmhíradó, a televízió naponta tájékoztatja a parasztokat az ország, a világ eseményeiről. Ma már Vas megyében is kevés olyan paraszthá van, ahol ne lenne rádió. A rádió és általában a kultúra terjedését elősegíti az is, hogy az idén megyénkben befejezzük a falvak villamosítását. Az elmúlt évben 182 ezerrel nőtt megyénkben a mozilátogatók száma és amióta a budapesti műsort lehet venni, — egyre inkább terjed a televízió is.

A dolgozó parasztok gondolkodásának átformálását, műveltségi színvonalának emelkedését nagymértékben elősegítette a régi uralkodó osztályok műveltségi monopóliumának megszüntetése. A felszabadulás előtt nálunk is szokás volt arról élcelődni, hogy „a parasztnak elég annyi ész, hogy a pénzét meg tudja számolni és az eresz alá álljon, ha esik az eső." Ma már ez a felfogás is a múlté. Az állam hatalmas anyagi támogatásával megyénkben is kiépültek az alapvető művelődési intézmények, a 8 osztályos általános iskola, a közművelődési könyvtárak, a falusi mozik, a községi művelődési otthonok hálózata. 1945 előtt falusi népkönyvtárainkban 14 564 könyv volt, ma közel negyedmillió. Akkor csak néhány faluban volt kultúrház — az is egyházi kezelésben —, ma már több mint száz faluban van művelődési otthon. A változást ezen a téren szemléltetően mutatja a falusi lakosságnak az az igyekezete, hogy saját anyagi erőforrásaival és társadalmi munkával is hozzájáruljon ezeknek az intézményeknek a gyarapításához.

A fejlődést mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy ugyanaz a parasztság, amelynek jelentős része a felszabadulás utáni első esztendőkben még az akkori burzsoá- kispolgári pártok befolyása alatt állott, az 1956-os ellenforradalmi támadás idején a munkásosztály hű szövetségesének bizonyult. A népi hatalom nagy vívmányai és az MSZMP céltudatos politikája tette lehetővé, hogy a parasztság túlnyomó többsége a mi megyénkben is viszonylag rövid idő alatt szakítson a kis-

Digitized by Google

paraszti gazdálkodással, az ahhoz fűződő vágyakkal és illúziókkal, és belépjen a szövetkezetbe.

•

A mezőgazdaság szocialista átszervezése meggyorsította a parasztság fejlődését. A szövetkezetbe való belépés, a közös gazdálkodás melletti döntés már önmagában is nagy átalakító hatást gyakorol a parasztemberre. Különösen a szervezés első szakaszában, de természetesen később is, majd minden faluban akadtak olyan parasztok, akik makacsul vitatkoztak népnevelőinkkel. (sokszor képtelennél képtelenebb érveket hoztak fel a szövetkezés ellen). A múlt év nyarán, az utolsó szervezési szakaszban azonban csodálkozva tapasztaltuk, hogy olyan parasztok is bekapcsolódtak az agitációba, akik azelőtt makacsul ellenezték a szövetkezést, de egy-két esztendei közös munka után lelkes, meggyőződéses híveivé lettek a közös gazdálkodásnak. Van olyan termelőszövetkezeti elnökünk, aki az alakuló közgyűlésen még vonakodott az elnöki tisztséget elvállalni, de mindenkinek nagy meglepetésére már a megválasztása utáni első napon igen erélyesen kézbevette az ügyek intézését, így pl. nem igazolta a gépállomás traktorosainak rosszminőségű munkáját.

A szövetkezetek működésének első évében a fogatosok, amikor a határban dolgoztak még megmegjegyezték, hogy az a földdarab, amelyen éppen szántanak, vagy vetnek, kié volt azelőtt. Ma már ez nem igen kerül szóba, vagy ha igen, akkor is csak abból a szempontból, hogy a régi tulajdonos most milyen ember, hogyan dolgozik.

Az átszervezés óta jelentősen megnövekedett a szövetkezeti parasztok politikai és kulturális érdeklődése, aktivitása. A politikai rendezvények, gyűlések, ismeretterjesztő előadások jóval látogatottabbak, mint azelőtt. Az átszervezés előtt sokan még a Vöröskereszt előadásaira sem mentek el, mert „hátha" ott is a szövetkezetről lesz szó". Ma, ha valamilyen falusi rendezvény nem sikerül, annak oka az esetek többségében a rossz szervezés.

Természetesen súlyos hiba lenne mindebből azt a következtetést levonni, hogy a szövetkezeti útra térés önmagában és automatikusan kialakítja a parasztság szocialista életszemléletét, gondolkodásmódját. Ellenkezőleg. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a termelési viszonyokban beállt változás önmagában nem biztosítja a szocialista tudat győzelmét. Ez bonyolult és hosszantartó folyamat, s ehhez sokoldalú és céltudatos nevelői ráhatás, befolyásolás is szükséges.

A számottevő fejlődés ellenére ma még szövetkezeti parasztságunk jelentős részére is az jellemző, hogy a régi kisparaszti szemlélet számos kölöncét cipeli magában. Egy részük nem, vagy nem eléggé érzi még magáénak a szövetkezeti vagyont. Jövedelme fő forrásának nem a közös gazdaságot, annak gyarapítását, hanem a háztáji gazdaság erősítését, a kupeckedést, spekulációt tekinti. Az elmúlt évben a termelőszövetkezeti tagoknak még mintegy 14 százaléka nem vett részt a közös munkában.

A régi korlátolt kistulajdonosi szemlélet maradványa az a törekvés is, hogy a közös jövedelmet az utolsó fillérig összák fel, a közös gazdaságot pedig állami hitelekből fejlesszék tovább. A parasztokban meggyökeresedett bi-

Digitized by Google

zalmatlanság, évszázadok osztályélményeinek hatása mutatkozik még abban a felfogásban, hogy „csak az a biztos, ami a saját kamrában és a saját padláson van."

Vannak még megyénkben olyan szövetkezetek, ahol ma is „Csáki szalmájának" tekintik a közös vagyont, eltűrik a lopást, hagyják, hogy a termés egy része elpusztuljon.

Mindebből azt a következtetést vontuk le, hogy a politikai nevelőmunkát elsősorban a kispolgári önzés, az egoista szokások és nézetek leküzdésére, a közösségi felelősségérzet kialakítására kell irányítanunk.

Ezzel általában egyetértenek mindazok, akik a parasztság körében különböző beosztásban dolgoznak. Egyes elvtársak azonban helytelen nézeteket vallanak a nevelés konkrét eszközeit, lehetőségeit illetően. A közösségi tudat kialakítását gyakran kizárólag agitációs, vagy kulturális reszortfeladatnak tekintik, és elszakítják a szövetkezetek mindennapi életétől. Pontosabban: egymástól független, külön feladatnak tekintik a szövetkezetek belső életének, munkaszervezetének kialakítását, a gazdaság megszilárdítását és a tagok szocialista nevelését. Pedig ezek a feladatok szorosan összefüggenek egymással. A parasztok gondolkodásmódját, érzelemvilágát, tulajdonságait alapvetően befolyásolják a szövetkezetben, a munka során szerzett tapasztalatok, élmények, benyomások.

Nevelési szempontból is nagy jelentősége van tehát a közös munka jó megszervezésének. Közösségi tudat csak jól működő, egészséges, összeforrott közösségekben alakulhat ki. Ezért nagy gondot fordítunk a munkacsapatok és brigádok helyes kialakítására, azok stabilizálására és megfelelő vezetésük biztosítására. A jól összeszokott, jól vezetett brigád, vagy munkacsapat jól dolgozik és megbecsüli a társadalmi tulajdont.

Nevelési szempontból ugyancsak fontos az alapszabály helyes értelmezése és betartása. Kollektív, szocialista szellem csak olyan szövetkezetben alakul ki, ahol érvényesül a demokrácia, ahol a tagok élnek jogaikkal, törődnek a közösség ügyével. Ahol egyesek kiskirálykodnak, basáskodnak, ahol a vezetők semmibe veszik a tagok véleményét, ott a tagság lemarad a fejlődésben és nem alakul ki szilárd, szocialista kollektíva. Vas megyében is előfordul egyik-másik termelőszövetkezetben, hogy hosszú ideig nem tartanak közgyűlést. Egyes vezetők arra hivatkoznak, hogy a tagok a gyűlésen mindig csak veszekszenek. Mások úgy gondolják, hogy a tagság nem ért a vezetéshez, s ők jobban tudják, hogy mi a közösség érdeke.

A közgyűléseken természetesen ma még sok a vita, hisz sokféle, ember került most össze a szövetkezetekben, akiknek gondolkodása, embertársaikhoz és a munkához való viszonya stb. különböző. Ebből is adódik, hogy egyes közgyűlések légköre rendkívül szenvedélyes, és hogy sokszor szóhoz jut a demagógia is. Ezt azonban nem úgy győzzük le, hogy lemondunk a közgyűlések megtartásáról. Ellenkezőleg. Éppen a nyílt vita — amelynek során győz a helyes álláspont és lelepleződnek a téves nézetek és helytelen törekvések, — formálja a közösség tagjait. A vitában kialakított helyes többségi hatá-

Digitized by Google

rasztok alkalmasak arra, hogy összekovácsolják a kollektívát. Másrészt aki nem adhat hangot véleményének, az nem is érezhet felelősséget a közösség dolgaiért. Megyénk legjobb szövetkezeteinek példája is igazolja azt, hogy ott mennek jól az ügyek minden tekintetben, ahol a termelőszövetkezet vezetői bátran és nyíltan szembefordulnak a demagógiával és helyes törekvéseiket nem suba alatt, a közösséget megkerülve, hanem a közösségre támaszkodva érvényesítik.

Bár a közgyűlés a legfőbb, de nem az egyetlen fórum, ahol a termelőszövetkezeti demokráciának érvényesülnie kell. A szövetkezeti demokrácia eszközeihez tartoznak: a brigád és munkacsapat-megbeszélések, a termelőszövetkezet alapszabályában meghatározott bizottságok, (ellenőrző, szociális, fegyelmi bizottság, stb.) is. Érvényesülnie kell a demokráciának természetesen maguknak a vezetőségeknek a munkájában, a munka kollektív vitelében is. Ma még sok termelőszövetkezetünkben a különböző bizottságok csak formálisan léteznek, vagy még meg sem alakultak. Pedig, túl azon, hogy milyen nagy szerepük lehet a szocialista közösség kialakulásában, sok jó szándékot és helyes javaslatot realizálhatnak a közös gazdálkodás fellendítése érdekében.

Erősíti a termelőszövetkezeti demokráciát, növeli a tagság felelősségtudatát az is, ha a vezetőség a saját hatáskörébe tartozó, vagy a közgyűlés elé terjesztendő kérdésekben előzőleg kikéri legalább a tagság egy részének véleményét. Gyakran mondjuk, hogy akkor lesznek jók a szövetkezetek, ha a parasztok nemcsak földjüket, állataikat, munkaeszközeiket, hanem a szívüket is a közösbe hozzák. Ehhez pedig csak a szövetkezeti demokrácia vezeti el őket. Csak a szövetkezeti demokrácia érvényesítésével és szélesítésével lehet elérni, hogy a szövetkezetbe belépett parasztság elsajátítsa a szükséges szövetkezeti ismereteket, megszabaduljon kistulajdonosi kötöttségeitől és kifejlődjön szocialista felelősségtudata.

Szövetkezeteinkben megnőtt a munkakedv, az emberek szívesen dolgoznak. De ahol a munkák kijelölésénél, a szövetkezeti posztok betöltésénél protekció, sógor-komaság érvényesül, ott természetesen meglazul a munkafegyelem, egészségtelen légkör alakul ki. Nemcsak a termelés, hanem a parasztok szocialista nevelése szempontjából is alapvető feladat, hogy minden beosztásba az arra legalkalmasabb emberek kerüljenek.

A jövedelemelosztás szocialista elvének betartása is hatékony nevelési tényező. Alapvető szerepe van abban, hogy a parasztok meggyőződjenek róla: „Aki a munkát nem kerüli és embertársaival összefog, az az élet urává, boldog, jómódú emberré válik a termelőszövetkezetekben." (Kádár János elvtárs kongresszusi beszámolójából.)

Ehhez azonban szükséges, hogy a jövedelemelosztás módja valóban igazságos legyen. Ha például a munkaegységet részrehajlóan írják jóvá, úgy a tagság szorgalmasan dolgozó, becsületes többsége joggal lesz elégedetlen. A szocialista munkaerkölcs kialakításához jelentősen hozzájárul az anyagi érdekeltség elvének alkalmazása, a helyes premizálási rendszerek bevezetése is.

Ugyanakkor a rosszul értelme-

Digitized by Google

zett „premizálás", a „laza normák" nemcsak gazdaságilag gyengítik a szövetkezetet, hanem politikailag és morálisan is, mivel konzerválják a parasztok múltból magukkal hozott kistulajdonosi beállítottságát.

Több szövetkezetünkben sok gondot okoz a fegyelmezés. Kétféle véglettel is találkozunk ezzel kapcsolatban. Az egyik, amikor a szövetkezeti elnökök, vagy vezetőségek kizárólag adminisztratív eszközökkel (munkaegység levonással, kártérítés megállapításával) akarnak rendet teremteni. Ilyenkor gyakran megsértik a szövetkezeti tagság alapszabályban biztosított jogait. A másik véglet, amikor az elnökök és vezetőségek kényelemszeretetből, opportunizmusból eltűrik, hogy egyesek renitenskedjenek, lopjanak, herdálják a közös vagyont. Ez is sérti a szövetkezeti demokráciát, mivel a felelőtlen elemek az egész kollektívát megkárosítják.

Szövetkezeteinkben a becsületes többség mellett akadnak naplopók, kötekedők, spekulánsok, enyveskezűek is. Nyilvánvaló, hogy a közösség érdeke megköveteli az erélyes fellépést velük szemben. A lényeg abban van, hogy ez az erre hivatott szervek (közgyűlés, vezetőség, vagy fegyelmi bizottság) döntése alapján, a tagság tudtával, a közösség nyilvánossága előtt történjék. Másrészt az is fontos, hogy az illetékes szervek ne egyszerűen büntessenek. Legjobb szövetkezeteinkben a vezetőségi tagok, a fegyelmi bizottságok tagjai nem sajnálják az időt és a fáradságot arra hogy elbeszélgessenek a megtévedtekkel, megmagyarázzák nekik, hogy mit vétettek a közösség és önmaguk ellen és a fegyelmezést rendszerint szóbeli, vagy írásbeli figyelmeztetéssel kezdik.

A közösségi szellem kialakításában sokat segít, ha a szövetkezeti parasztok megszokják, hogy segítsenek egymáson, a rászorulókon. A parasztság legjobbjaiban még a kapitalista világban is élt a szolidaritás dolgozó társaik iránt. Ez a szolidaritás azonban akkor nem volt, nem lehetett elég hatékony. Ma a szövetkezet kollektívája megszüntetheti a személyi tragédiákból, az anyagi csapásokból származó kiszolgáltatottságot, a bizonytalanságot, a magárahagyottságtól való nyomasztó félelmet. Az egyes emberekről való gondoskodás nemcsak a kollektíva felelősségérzetét növeli, hanem az egyén felelősségét is a kollektíva iránt.

Mindez megkönnyíti a különböző paraszti rétegek régi ellentéteinek leküzdését is. Amilyen mértékben erősödnek, szilárd kollektívákká kovácsolódnak össze a szövetkezetek, olyan mértékben szűnik meg az embereknek régi vagyoni helyzetük alapján történő kategórizálása és megítélése. És viszont: ahol az embereket nem régi helyzetük, hanem a közösség érdekében végzett munkájuk és magatartásuk szerint ítélik meg, ott könnyebben alakul ki a szövetkezet egysége, a parasztok szocialista kollektívája. Természetesen ma még jócskán van szövetkezeteinkben olyan rátarti volt középparaszt vagy volt kulák, aki nehezen viseli el, hogy most „mások parancsolnak" neki. Az átszervezés során egyik-másik faluban, a középparasztok külön termelőszövetkezetet alakítottak, azzal, hogy ők nem mennek a „kódisok" közé. Volt olyan falu is, ahol három szövetkezetet kellett alakítani, mert a falu pa-

Digitized by Google

rasztsága nem akart egy szövetkezetben dolgozni. Azóta azonban több olyan szövetkezet, amelyeknek az összehozása egy-két évvel ezelőtt még lehetetlen volt — önszántából egyesült. Szövetkezeteink tagságának jórésze pedig már kezdi megérteni, hogy elavult a parasztok régi kategorizálása, s hogy most az egyik alapvető feladat a szövetkezetben: a parasztság egységének megteremtése.

•

A szocialista magatartás és gondolkodás kialakításában rendkívüli jelentősége van a politikai felvilágosító, nevelő munkánknak. Parasztságunk látóköre az elmúlt 16 év során hallatlan mértékben kitágult. Szeme előtt zajlott le a régi társadalmi rendszer összeomlása, s maga is részese volt az új társadalom megszületésének. Nap mint nap saját tapasztalatai alapján győződik meg a szocializmus, a haladás, a béke erőinek igazáról és fölényéről. Azonban a kisebb nagyobb helyi nehézségek, vagy a nemzetközi helyzet éleződésének hatására a szövetkezeti tagság egy részében időnkint ingadozás lép fel. Bár a többség mindinkább megszokja és megszereti az új életformát, — de él még a kétely is: hátha háború lesz és megváltozik a rendszer.

Politikai felvilágosító munkánkban ezért arra kell törekednünk, hogy parasztságunkkal megismertessük az országunkban és a világon végbemenő változásokat, hogy sokoldalúan mutassuk meg neki az események összefüggéseit, törvényszerűségeit, a szocialista világrendszer elkerülhetetlen győzelmét.

Eddig a politikai meggyőzést a hagyományos módszerekkel: politikai tárgyú előadások, nyilvános pártnapok, politikai tájékoztatók, konzultációk, csoportos beszélgetések szervezésével és kereteiben folytattuk. Nem vettük azonban eléggé figyelembe a szövetkezet teremtette új lehetőségeket és formákat. Amíg a parasztok saját parcellájukon dolgoztak, legfeljebb szomszédjaikkal, vagy rokonaikkal jöttek össze. Most nap, mint nap együtt dolgoznak, beszélgetnek, vitatkoznak egymással. Ezt szem előtt tartva arra törekszünk, hogy a jövőben a szövetkezeti közgyűlések, a brigád- és munkacsapatmegbeszélések, a közös munka szervezeti keretei is a politikai tájékoztatás, a politikai viták fórumaivá váljanak.

Szövetkezeti parasztságunk egy részében ma még él a konzervativizmus, az újtól való félelem, az a régi világból megmaradt szemlélet, hogy „ami jó volt az öregapámnak, jó lesz az nekem is". A konzervativizmus leküzdése mindenekelőtt politikai munkát igényel. De nélkülözhetetlen a modern agro- és zootechnikai alapismeretek elterjesztése is a parasztok körében.

A dolgozó parasztok — főleg az idősebbek — sok tapasztalatot halmoztak fel az egyéni gazdálkodás sokszor keserves esztendőiben. Vas megyében az egyéni gazdák különösen az állattenyésztés, s főleg a szarvasmarhatenyésztés terén értek el jó eredményeket. Ez általában előnyös. Egyes állattenyésztők azonban úgy vélekednek, hogy ők már mindent tudnak, nincs mit tanulniok. Ez sajnos gyakran gátolja a többtermelést előmozdító új eljárások módszeres elterjesztését. Ezért szorgalmazzuk a tapasztalatcseréket, a gyakorlati „bemu-

Digitized by Google

latókat". A modern állattenyésztés kiváló eredményei felkeltik a már „mindenttudó" szakemberek becsvágyát is és tanulásra, az új módszerek alkalmazására ösztönzik őket.

A szocialista nagyüzemi mezőgazdaság megszilárdulása és fejlődése egyebek között azt is lehetővé teszi, hogy a parasztoknak több idejük legyen tanulásra, pihenésre, szórakozásra. Bár mindenekelőtt a közös munka jó megszervezése fontos, arra is gondot kell fordítani, hogy mit csinálnak az emberek munka után. Ha azt akarjuk, hogy falun ne a koesmázás legyen a főszórakozás, akkor értékes, kulturált szórakozási lehetőségeket kell helyette nyújtani. Ezért ösztönözzük a falusi könyvtárak és mozik fejlesztését, öntevékeny kultúrcsoportok, ének- és zenekarok, színjátszó együttesek alakítását, azt, hogy a falusi művelődési otthonok a tanulás és az egészséges szórakozás központjaivá váljanak.

Szövetkezeteink, különösen amelyek eredményesen gazdálkodnak, gyakran bérelnek autóbuszt az IBUSZ szombathelyi kirendeltségétől és leviszik a tagságot Hévízre, a Balatonra. Egyegy ilyen kirándulást szinte ünnepi készülődés előz meg. A szocialista nevelés szempontjából nem elhanyagolható a haladó népszokások, hagyományok, ápolása, a családi események, a népi ünnepek megtartása, megünneplése sem. Ahol a fiatalok esküvőjét a szövetkezet rendezi, a katonának bevonuló fiatalokat a szövetkezet is elbúcsúztatja, ahol az elhúnyt termelőszövetkezeti tagokat a szövetkezet temetteti el, ahol a majálisok, szüreti bálok, farsangolások megrendezéséből a termelőszövetkezet is kiveszi a részét — egyszóval, ahol a személyi, családi örömök és gondok a közösség örömévé vagy gondjává is válnak, ott a tagság nemcsak munkahelyének, hanem második otthonának is érzi a szövetkezetet, s ott az ünnepi alkalmakat és formákat szocialista szellemmel lehet telíteni.

A szövetkezeti parasztság szocialista tudatának kialakítása hosszú időt és tudatos, tervszerű munkát igénylő feladat. Megvalósítása csak a párt irányításával lehetséges. Különösen nagy szerepük van e feladat megoldásában a szövetkezeti pártszervezeteknek. Ma még ezen a téren el vagyunk maradva. Igaz, hogy a szövetkezeti pártszervezetek kialakultak már — megyénkben már csak 8 szövetkezetben nincs pártszervezet. De ezekben kevés a tsz-tag (nem teszi ki még a tagság felét sem) s a szervezetek munkája még alacsony színvonalon folyik. Márpedig nyilvánvaló, hogy csak jól működő pártszervezetekkel lehet jelentősen előrelépni a szövetkezeti parasztok szocialista nevelése terén.

A szövetkezeti pártszervezetek munkájukban abból indulnak ki, hogy a parasztság szocialista nevelése, és a szövetkezetek gazdasági megszilárdítása, kettős, de mégis egységes, egymástól elválaszthatatlan feladat. A szövetkezet tagságának formálódó szocialista szemlélete kihat a szocialista termelési viszonyok megszilárdítására, és gazdasági alapjának megerősödésére. Ugyanakkor a jó termelési eredmények, s az ennek nyomán növekvő életszínvonal elmélyíti a tagságban azt a meggyőződést, hogy helyes úton jár, meggyorsítja szocialista fejlődését, s a szövetkezet politikai megszilárdulását.

Gosztonyi János

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Hősi út

Spanyolország Kommunista Pártja történetének megjelenése alkalmából
*írta: DOLORES IBARRURI**

Spanyolország Kommunista Pártjának 40 esztendős tevékenysége egy a spanyol munkásosztály, a spanyol nép küzdelmeivel: nagy osztálycsaták, forradalmak és háborúk, győzelmek és vereségek sorának története. Megalakulása — miután a spanyol munkásmozgalomban hosszú ideig az anarchizmus és a reformizmus volt uralkodó — döntő láncszem a munkásosztály forradalmi hagyományainak állandóan új elemekkel gazdagodó folyamatában, abban az új időszakban, amikor az 1917-es Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelmével megnyílt az emberiség előtt a kommunizmus korszaka.

A kommunista párt le tudta győzni az anarchista-nihilista lázongást, a szociáldemokrata megalkuvást, és a munkásosztály tudatába bevitte a proletár szocializmus forradalmi eszméit, a marxizmus—leninizmust.

Spanyolország Kommunista Pártja negyvenesztendős szakadatlan küzdelemben fáradságos, nehéz utat tett meg. S bár olykor gyengeség és tévedések akadályozták, mindig telve volt hősiességgel és következetesen arra törekedett, hogy valóban betöltse a munkásosztály és a haladó erők irányító élcsapatának szerepét, küzdött azért a programért amely kifejezte a proletariátus és az egész spanyol nép létszükségletét és érdekeit, szilárdan kitartott a nagy szovjetország mellett és hű maradt a marxizmus—leninizmushoz.

A spanyol munkásmozgalom Európa egyik legelmaradottabb országában, egy olyan országban fejlődött ki, mely bár ásványi kincsekben gazdag, iparilag gyenge volt és a meglevő iparból is főleg idegen tőkések húzták a hasznot, félgyarmati kizsákmányolásnak vetve alá a dolgozókat; egy olyan agrárországban, melynek mezőgazdaságában még erősen éltek a feudalizmus maradványai.

A termelőerőknek az 1914—18-as első világháború konjunktúrája alatt bekövetkezett fejlődése rendkívüli módon kiélezte az ellentmondásokat a spanyol társadalomban.

A munkásosztálynak módja lett volna előrelendíteni és vezetni azt a polgári demokratikus forradalmat, amelyet magának a spanyol társadalomnak a fejlődése tett időszerűvé. Az anarchista apolitikusság és a Szocialista Párt kispolgári liberalizmusának hatása alatt azonban olyan helyzetbe került, hogy vezetett erővé, segéderővé vált, amelyet főként a Szocialista Párt felhasználásával a burzsoázia eszközül használt fel arra, hogy nyomást gyakoroljon a

* Kis rövidítéssel átvéve a Boletin de Informacion 1961. febr. 15-i számából.

Digitized by Google

monarchiára, politikai és gazdasági engedményeket csikarjon ki a maga számára.

Ezért kellett a munkásosztálynak fájdalmas vereségeket elszenvednie azokban a nagy harcokban, amelyek 1916—1920 között folytak le Spanyolországban.

A közvetlen történelmi távlatot tekintve, az oroszországi 1917. évi Nagy Októberi Szocialista Forradalom után nem volt utópia a demokratikus forradalom gyors összekapcsolása a szocialista forradalommal abban a Spanyolországban, ahol izzottak az osztályellentétek és mozgásban voltak mindazok a társadalmi erők, amelyek forradalmi változásokat képesek végrehajtani.

Ezt nem értették meg és nem is érthették meg sem az anarchista vezetők, akik mindig az eszményi és a lehetetlen között tévelygtek, sem a szocialista vezetők, akik a forradalomról továbbra is csak azért fecsegtek, hogy politikai híveket szerezzenek maguknak, míg a forradalom, amelynek eleven valóságát képtelenek voltak megérteni, már erősen döngette Spanyolország kapuit.

A harc folyamán parancsolóan jelentkezett annak a szükségessége, hogy a munkásosztálynak olyan független, forradalmi osztálypártja legyen, amelynek saját programja, saját célkitűzései vannak és, amely fel tudja kelteni a spanyol proletariátusban erejének és történelmi küldetésének tudatát, s alkalmas arra, hogy vezesse a munkások és a parasztok, az összes spanyol haladó erők forradalmi harcát.

•

Szét kell zúzni azokat a rágalmakat, amelyek hazánkról és munkásosztályunkról elterjedtek és amelyek szerint a spanyol nép szélsőségesen individualista, anarchizmusra hajló nép.

Pedig az anarchizmus sehol sem jelentkezik azokban a paraszti megmozdulásokban, sem azokban a munkásmozgalmakban, amelyek 1868 előtt[1] bontakoztak ki Spanyolországban. A spanyol dolgozók lázadó lelkületét Fourier szocializmusa, Cabet kommunizmusa s olykor a proudhonizmus szítja és táplálja, a radikális burzsoáziának azok az eszméi, amelyek a francia forradalom nyomán hatnak.

És amikor a spanyol társadalom legjobb képviselői állnak a kivégzőosztag elé, mert a politikai szabadságjogokért harcoltak, amikor a munkás- és parasztharcok legkiemelkedőbb harcosait deportálták a Fülöp-szigetekre, vagy életfogytiglani kényszermunkára ítélték a gályákra, vagy gyalázatos módon megfojtották őket, a munkások kötözni való bolondnak, ellenségnek tekintettek volna bárkit, aki a spanyol munkásoknak anarchista apolitikusságáról, arról beszélt volna, hogy a politikai szabadságjogok nem fontosak, a politikai harcnak nincs jelentősége. A dolgozók nem azt ellenezték, hogy a munkásosztály részt vegyen a politikában, hanem az ellen tiltakoztak, hogy a munkásosztályt alávessék a burzsoázia pártjainak, a burzsoá politikának.

Marx—Engels A Kommunista Párt Kiáltványa című művét széles körben terjesztették és belőle sajátították el az első spanyol marxista szocialisták a proletárszocializmus alapvető elveit. Azonban már az Internacionálé hívei 1870-ben Barcelonában

[1] 1868-ban alakult meg az I. Internacionálé spanyol szekciója. (A szerk.)

Digitized by Google

megtartott első kongresszusán jelentkeztek azok a nézeteltérések, amelyek az idők folyamán elmélyültek és, Bakunyin híveinek álnoksága következtében a spanyol munkásmozgalom szakadására vezettek. Elvált egymástól az anarchisták és a marxisták irányzata. Ennek a kettészakadásnak a következtében több mint fél évszázadra meggyengült a munkásosztály befolyása az ország politikai és társadalmi életére.

Nagy haladást jelentett a Spanyol Szocialista Munkáspárt megalakulása 1879-ben. E párt vezetői azonban nem értették meg, hogy a munkásosztály pártjának szerepe sokkal szélesebb és sokrétűbb, mint a szakszervezeti tevékenység; hogy a munkásosztály pártjának politikai tevékenysége mindig továbbterjed a gazdasági harc korlátain és túlmegy a dolgozók gazdasági követeléseinek szorosan vett védelmezésén. Így, bár a Spanyol Szocialista Munkáspárt alapítóinak voltak ugyan tagadhatatlan érdemei abban, hogy az anarchizmus ellenére megszervezték a munkásosztályt a dolgozók gazdasági követeléseinek megvédéséért folyó harcban, politikai pályafutásuk alatt mégis olyan mélyreható tévedéseket, illetve olyan marxizmus-ellenes elhajlásokat követtek el, amelyek idővel ezt a pártot a demokráciáért és a szocializmusért folyó harc vezetésére képtelen reformista párttá tették.

A szocialista vezetők hosszú éveken át hallgattak a proletariátus diktatúrájának szükségességéről. A tudományos szocializmusnak ezt az alapvető fontosságú elvét eltitkolták a dolgozók előtt, sőt ami még rosszabb, elferdítették. Az anarchisták nyomdokain haladtak: a legreakciósabb burzsoáziával kórusban ítélték el a proletariátus diktatúráját; megzavarták a szocialista dolgozókat a szocialista elméletként álmarxista frazeológiával kendőzött kispolgári-liberális elvek zagyvalékával, cégérnek használva fel Marx nevét ehhez a kispolgári-szociáldemokrata egyveleghez.

Arisztokratikusan megvetették a tömegeket, nem értették meg a munkásosztály szerepét a demokratikus forradalomban, nem akarták elfogadni a parasztokat, mint a munkásosztály szövetségeseit, mint a demokratikus forradalom egyik hajtóerejét, nem ismerték fel a nemzeti mozgalom jelentőségét. Ez a forrása számos politikai tévedésnek, amelyet a Szocialista Párt, a nép több mint 40 éven át a spanyol reakció ellen vívott harca során, különösen pedig az 1916—1920 között kibontakozott nagyarányú harcokban elkövetett.

Az 1917-es Nagy Októberi Szocialista Forradalom felrázta a munkásosztályt és a spanyol népi tömegeket, amelyek az 1917 augusztusában elszenvedett véres vereség elkeserítő hatása alatt állottak. A spanyol uralkodó osztályok, amelyek azt hitték, hogy megsemmisítő csapást mértek a munkásmozgalomra, kénytelenek voltak szembenézni a dolgozók harcának újabb fellendülésével. 1917. november 25-én, szinte csak napokkal az orosz forradalom után, egész Spanyolországban tömegek tüntetnek és amnesztiát követelnek az 1917 augusztusában lezajlott megmozdulás börtönbe vetett résztvevői számára. 1918 elején a forradalmi erjedés eléri az állami tisztviselőket is, akik sztrájkba lépve válságot idéznek elő és lemondásra kényszerítenek néhány hírhedt reakciós minisztert.

Digitized by Google

Az imperialista háború befejezésekor Spanyolországban heves harcok, munkássztrájkok, parasztmozgalmak dúltak, és rohamosan fellendült a nemzeti mozgalom. A dolgozók forradalmi mozgalma átterjedt a hadseregre is és a monarchia lába alatt megrendült a talaj. Olyan helyzet alakult ki, hogy ha lett volna valóban forradalmi szocialista párt, akkor a monarchista rend válsága nem a katonai fasiszta diktatúra megalakulásához vezetett volna, mint ahogy ez 1923-ban történt, hanem a monarchia megdöntéséhez és a köztársaság kikiáltásához.

A forradalmi proletár párt megalakulásának megvoltak a feltételei. A Szocialista Ifjúság Országos Szövetsége 1920-ban Madridban megtartott rendkívüli kongresszusán elsöprő szavazattöbbséggel úgy határozott, hogy Spanyol Kommunista Párttá alakul. Nem sokkal később a Szocialista Pártból kivált a balszárny, melyhez a párt alapítóinak egy csoportja is tartozott, és megalakította a Spanyol Kommunista Munkáspártot. Ezután hamarosan létrejött az egységes kommunista párt: Spanyolország Kommunista Pártja néven.

Ezek nagy vonalakban Spanyolország Kommunista Pártja megalakulásának közvetlen előzményei. Mélyebb gyökerei az I. Internacionálé spanyol szekciójának ahhoz a csoportjához nyúlnak vissza, amely 1868-ban a marxizmus elméleti alapjain jött létre Spanyolországban.

*

Spanyolország Kommunista Pártjának története három nagy szakaszra oszlik. Az első: a párt megalapításától a monarchia megdöntéséig (1920—1930-ig) terjed. A második: a burzsoá köztársaság szakasza, amelyben a párt a burzsoá demokratikus forradalom célkitűzéseiért harcolt. Ez a szakasz magában foglalja az 1931—1939-ig terjedő esztendőket, különösen fontos az 1936—1939-es forradalmi nemzeti háború. Végül a harmadik szakasz: Franco tábornok fasiszta diktatúrájának ideje.

Ez a periodizálás, Spanyolország történetének főbb eseményeit veszi alapul, nempedig a párt belső életének tényeit, kidomborítja azt a szükségszerű objektív kapcsolatot, amely a spanyol társadalom fejlődése és a párt politikája között fennáll. Ez a korszakolás segítségünkre van abban is, hogy megismerjük a párt belső fejlődésének gyökereit: mivel a fejlődés mozzanatait azok közt az objektív gazdasági, társadalmi, politikai feltételek közt vizsgálja, amelyek között azok végbementek.

A kezdeti időszakban Spanyolország Kommunista Pártjának munkája nehéz és rendkívül bonyolult volt. Alighogy kialakította szervezetét, a rendőri üldözés máris arra kényszerítette, hogy fél-illegalitásban végezze munkáját. A Kommunista Pártra összpontosította az elnyomás tüzét a spanyol reakció, amely gyorsan megértette, milyen veszélyt jelent ránézve e párt léte abban az országban, ahol annyi forradalmi robbanóerő halmozódott fel. Sem a Szocialista Párt, sem az anarchizmus nem jelentett komoly veszélyt a rendszerre. A Kommunista Párt fel tudta borítani azt a *modus vivendit*, amely hallgatólagosan, vagy nyíltan kialakult a „forradalmárok" és a hatalom között; meg tudta akadályozni annak a

Digitized by Google

tragikus forradalmi játéknak a folytatását, amelynek leple alatt olyan kétes eredetű és még zavarosabb politikájú emberek kerültek felszínre, mint Lerrux, Emiliano Iglesias és a velük hasonszőrűek, akik „forradalmár" tekintélyre tettek szert, a valóságban azonban a forradalom és a munkásosztály legmegrögzöttebb ellenségei voltak. Ez magyarázza azt, hogy a Kommunista Párt a hatalom által elismert baloldali politikai és apolitikus vezetőknél ellenséges fogadtatásra talált.

A legkülönbözőbb nehézségek ellenére is — amelyekkel a fejlődés során a pártnak meg kellett küzdenie — ott, ahol a kommunisták befolyása érvényesült, különösen az asturiai bányavidékeken és a Baszkföld bányászlakta területein, a munkáshar cok konkrét, szervezett formát öltöttek. A kommunisták munkastílusához sem a reformista vezetők siránkozásának, sem az anarchisták vezette „lesz ahogy lesz" harcoknak nem volt köze.

Amikor 1923-ban Primo de Rivera tábornok jutott hatalomra és olasz fasiszta módszereket követő katonai diktatúrát vezetett be, bebizonyosodott, hogy az anarchizmus mint forradalmi erő mitsem ér, és hogy milyen nagy a Szocialista Párt reformista vezetőinek politikai elfajulása.

A diktatúra időszakában, amelyet a spanyol nép a „hét szégyenteljes esztendő" időszakának nevezett, a Kommunista Párt volt az egyetlen politikai erő, amely következetesen harcolt a diktatórikus rendszer ellen. Az anarchisták feloszlatták a maguk szervezeteit, hogy ne okozzanak nehézségeket a diktatúrának, a Szocialista Párt pedig felhatalmazta legtekintélyesebb képviselőit, hogy működjenek együtt Primo de Riverával.

Ezt a behódoló és kollaboráns magatartást elutasították a munkásosztály és a nép nagy tömegei, amelyek határozottan a harc útjára léptek. Így történt, hogy főként a munkások sztrájkjai és harcai, a parasztok tiltakozó megmozdulásai, valamint az értelmiség és a burzsoázia egy részének ellenzéki magatartása végül is 1930-ban elsöpörte a diktatúrát, a százados spanyol monarchia pedig 1931 áprilisában megdőlt.

A köztársaság kikiáltása a spanyol nép nagy diadala volt. A Szocialista Párt azonban a munkásosztályt, a monarchia elleni harc főszereplőjét megint csak a burzsoázia politikai vezetésének rendelte alá. A Spanyol Köztársaság a burzsoázia és a kispolgárság vezetése alatt és a Szocialista Párt közreműködésével nem zúzta szét a feudális maradványokat, nem távolította el a politikai küzdőtérről a reakció és a fasizmus sötét erőit, hanem érintetlenül hagyta azokat és lehetővé tette számukra, hogy előkészítsék a véres megtorlást. Spanyolország tragikus tapasztalata ismételten megerősítette annak a lenini tételnek a helyességét, hogy a burzsoázia a jelenlegi történelmi korszakban nem képes vezetni a burzsoá demokratikus forradalmat.

A köztársaság megalakulásakor a Kommunista Párt kilépett 11 esztendeig tartó illegalitásából és fél-illegalitásából, amely alatt az állandó durva elnyomás következtében ereje komoly mértékben megrendült. Ezenfelül a párt akkori vezetőinek szektás magatartása megnehezítette a

Digitized by Google

párt és a tömegek kapcsolatát s ezzel fokozta a párt gyengeségét.

A kenyérért és a földért, a demokratikus forradalom valóra váltásáért és a köztársasági kormány ingadozó politikája ellen vívott nagy munkás- és parasztsztrájkok és harcok folyamán egyre nagyobb erővel nyilvánult meg az ellentmondás a párt vezetőségének szektás, kicsinyes módszerei és a helyzet által felvetett új követelmények között.

Az 1933-as esztendő nagy fordulatot hozott Spanyolország Kommunista Pártja történetében. A párt márciusban Sevillában megtartott IV. kongresszusa mélyreható változást idézett elő a párt egész tevékenységében, lényeges feladatává tette a harcot a szektás módszerek felszámolásáért, azért, hogy valóban kommunista tömegpárt legyen. Nem sokkal a kongresszus után a szektás csoportot leváltották a párt vezetéséből és José Diaz-zal az élen biztosították leninista irányítását. Azóta Spanyolország Kommunista Pártja alapvető kérdésekben a marxizmus—leninizmus alapvető elveinek a spanyol viszonyokra való alkalmazásával helyes politikai vonalat követ. A Kommunista Párt kiterjesztette és elmélyítette kapcsolatait a széles tömegekkel és valóban a munkásosztály és az összes haladó erők vezető élcsapata lett.

Az egységpolitika úgy vonul végig Spanyolország Kommunista Pártja történetén, mint elszakíthatatlan vörös fonal. Már a monarchia idején a párt nagy erőfeszítéseket tett, hogy megteremtse a munkásosztály egységfrontját a harcban a reakció, mindenekelőtt pedig Primo de Rivera diktatúrája ellen. Az 1932. évi fordulat után a párt egységvonala megerősödött, kiterjedt, eredményesebb lett. A munkásegységnek ezt a politikáját folytatta a Kommunista Párt akkor is, amikor a köztársasági kormányokban részt vevő Szocialista Párt ezeket a kormányokat kommunistaellenes magatartásra biztatta.

A Kommunista Párt egyrészt elítélte és támadta a Szocialista Párt reformista vezetőinek munkás- és demokráciaellenes politikáját — rámutatva azokra a veszélyekre, amelyekkel az ilyen politika jár abban az országban, ahol még él a feudális és kapitalista reakció ereje — másrészt igyekezett megegyezni a szocialistákkal, hogy fékezze a legreakciósabb erőket, amelyek Hitler hatalomra jutása után különösen agresszív, kihívó magatartást tanúsítottak.

A Kommunista Párt politikájának eredményeként lehetővé vált a szocialisták és a kommunisták megegyezése és a munkás, demokratikus ellenállás azokkal az első próbálkozásokkal szemben, amelyekkel a fasiszták 1934-ben meg akarták szerezni maguknak a hatalmat.

A szocialistáknak és a kommunistáknak ez a közös fellépése Asturiában, Vizcayában, Madridban és egyebütt, ahol a harc kibontakozott, kedvező feltételeket teremtett még szélesebb összefogás számára. Ez történt 1935-ben az Antifasiszta Tömb megalakulásával, 1936-ban pedig a Népfrontban, amelynek olyan nagy visszhangja lett országos és nemzetközi viszonylatban egyaránt.

Ebből következik Spanyolország Kommunista Pártja történetének egyik nagy tanulsága: a kommunisták következetesek

Digitized by Google

egységpolitikájukban, rugalmasak a más politikai erőkkel fennálló politikai kapcsolatukban, ami nem zárja ki a helytelen álláspontok bírálatát és nem jelent elvi engedményeket; híven megtartják vállalt kötelezettségeiket és elszántan vesznek részt a harcban akkor is, ha annak előkészítése nem volt megfelelő, mint például 1934-ben[1] és fenntartás nélkül mennek harcba, készek bármilyen áldozat árán is győzelemre vinni a tömegeket.

A fasiszta reakció ellen vívott harcban a tömegek saját tapasztalatukból megismerték az egység értékét és erejét. A tömegeknek ez az egységes fellépése, amely az 1934. évi vereség után sem roppant meg, forgácsolta szét a népellenes erők diktatúráját és törte meg végül a reakciós tömböt, utat nyitva annak a hatalmas demokratikus hullámnak, amely tetőpontját a Népfrontban és a demokratikus kormány megalakulásában érte el. Amikor pedig a hadseregre támaszkodó, Hitler és Mussolini által támogatott spanyol reakció fegyvert fogott, hogy ismét szembehelyezkedjen Spanyolország békés, demokratikus fejlődésével, mindenekelőtt a Kommunista Párt állt úgy a nép előtt, mint az a nagy nemzeti erő, amely a munkásosztály, a nép és a haza érdekeinek igaz védelmezője, mint a köztársasági Spanyolország egységének döntő tényezője. Ennek köszönhető, hogy létrejöttek a feltételek a spanyol népnek a fasiszta agresszorokkal szemben tanúsított hosszú, hősi ellenállására.

A háború hosszú hónapjaiban a Kommunista Párt nagy katonai szervező és politikai nevelőmunkát végzett a tömegek között, felkeltette a spanyol népben a céltudatos hősi szellemet, amely kifejezésre jutott a belső reakció támadásával és a két fasiszta hatalom nyílt intervenciójával szemben tanúsított dicsőséges ellenállásában. A spanyol nép alkotó ereje megnyilatkozott azokban a nagy demokratikus vívmányokban, amelyek a nemzeti forradalmi háború folyamán Spanyolországot újtípusú demokratikus köztársasággá tették, amely ugyan nem volt szocialista köztársaság, de nem volt az 1931-es típusú köztársaság sem.

A Kommunista Párt olyan tapasztalatokon ment keresztül, amelyekhez nem volt hasonló egyetlen más országban sem: más pártokkal együtt a kormányban való részvételtől olyan háború vezetéséig, amely a nemzeti kereteken túllépve, nemzetközi jelentőségű háborúvá vált. Ebben a küzdelemben mindent rögtönözni kellett és minden hiányzott, kivéve a nép harci akaratát és a tömegek áldozatkészségét. Ennek folyamán megmutatkozott az is, hogy a demokrácia fejlődése szempontjából Spanyolországban milyen nagy jelentősége van a Kommunista Párt létezésének.

A Kommunista Párt megalakulása előtt, majd később is, a „balos" gyermekbetegség idején, a spanyol szocializmus teoretikusai a dolgokat rendkívül leegyszerűsítve és sematizálva csak kétféle forradalmat, polgári és proletár-forradalmat tartottak lehetségesnek, míg az anarchisták a maguk részéről — és még az anarchoszindikalisták is — csak

[1] 1934-ben az asztúriai bányászok felkelése véreséget szenvedett, az anarchista vezetők egységellenes magatartása és a szocialista párt vezetőinek mulasztásai miatt. (A szerk.)

Digitized by Google

saját forradalmuk típusát ismerték el: „a felszabadító kommunizmust" és a föderalizmust.

Velük szemben állt a kommunisták tanítása a forradalom népi, demokratikus jellegéről, abban az országban, amely a XX. század derekán viszonylagos tőkés fejlettsége ellenére még nem valósította meg a polgári forradalmat és amelyben még fennállt a feudális nagybirtok. Elnyomta Katalóniát, Baszk-földet és Galíciát, Marokkóban pedig gyűlöletes, kilátástalan gyarmati politikát gyakorolt.

A spanyol forradalom jellegének a kommunisták által adott meghatározása nyílt szakítást jelentett a munkás és demokratikus mozgalom más szektoraiban megnyilvánuló hamis elképzelésekkel és új távlatokat tárt fel a forradalom továbbfejlesztése számára, megtisztította az utat azoknak az erőknek az átcsoportosítására, amelyek a Spanyolország szabadságáért és függetlenségéért vívott harcban később együtt meneteltek.

Bizonyos szocialista vezetők és a fasiszta anarchisták azonban mégsem szálltak le álforradalmi vesszőparipájukról és megpróbálták ezt kísérletképpen becsempészni a háború ütötte ezer sebből vérző Spanyolországba. A Kommunista Párt szilárdan és határozottan szembeszállt ezzel, mert ez az állítólagos forradalmiság találkozott a lázadó fasisták óhajaival, megrendítette a köztársasági Spanyolország egységét és eltávolította az ellenállástól és a köztársaságtól a parasztságot, a néphadsereg alapját, a spanyol forradalom egyik hajtóerejét.

Spanyolország Kommunista Pártja történetének ez egy másik jellemző vonása: a köztársasághoz hű összes erők és rétegek, mindazon spanyolok érdekeinek védelme, akik szervezetten, vagy szervezetlenül részt vettek a nagy harci frontban, hogy megvédjék a demokráciát és a haza hemzeti függetlenségét a fasiszta agresszióval szemben.

A Kommunista Párt ugyanolyan határozottan védelmezte a lelkiismereti és a vallásszabadságot, mint ahogyan védte a parasztokat, a kereskedőket és a kisbirtokosokat a felelőtlenek könnyelműségeitől és erőszakosságaitól, védelmezte következetesen a demokráciát. „A Kommunista Párt — mondotta egyik beszédében José Diaz — tiszteletben tartja, jóllehet maga nem vallja, a vallást. Spanyolországban a templomok ezrei működnek, s távol áll tőlünk az a szándék, hogy ezeket leromboljuk és elpusztítsuk azt, ami bennük van. Ha a hívők templomba kívánnak menni, hogy hitet tegyenek vallási meggyőződésükről, csak tegyék. Mi nem fogjuk zaklatni őket."

A maga demokratikus elveihez híven a Kommunista Párt 1937-ben javasolta, hogy általános választások útján kérjék ki az ország véleményét. És ezt a javaslatot, amellyel a párt elébe ment olyan emberek elégedetlenségének és kívánságának, akiket aggasztott a kommunisták befolyása, nem fogadták el sem azok, akik magukat a legtisztább demokrácia képviselőinek nevezték, sem azok a szélsőséges forradalmárok, akik féltek a nép véleményének megnyilvánulásától.

A tömegek hittek a Kommunista Pártban, támogatták politikáját. 1936 januárjától júniusáig a Kommunista Párt tagjainak

Digitized by Google

száma harmincezerről százezerre emelkedett, 1937 márciusban már elérte a 248 180-at. Szociális összetétele a következő volt: 87 000 ipari-, 62 250 mezőgazdasági munkás, 76 700 paraszt, 15 485 középosztálybeli, 7045 értelmiségi és szabadfoglalkozású. Ezek a számok nem foglalják magukban a Katalán Egységes Szocialista Párt 45 000 tagját, jóllehet ezt a pártot is ugyanazok a marxista—leninista elvek vezették, mint Spanyolország Kommunista Pártját és a sajátos katalóniai viszonyoknak megfelelően, ugyanolyan politikát folytatott az izzó nacionalista problémával, mint Spanyolország Kommunista Pártja.

A fasiszta katonai lázadás ellen vívott háború nehéz időszakában a Kommunista Pártnak meg kellett szerveznie a hadsereget, megteremtenie a hadiipart, biztosítania a lakosság ellátását, végrehajtania az agrárreformot, amely a dolgozó parasztok között kiosztotta a lázadásban részt vett nagybirtokosok földjét, a nemzeti kérdés helyes megoldásának útját meg kellett találni, bekapcsolnia az iparba a női munkát, főiskolákat és egyetemeket kellett megnyitnia a dolgozók számára. És amikor megvonjuk a Kommunista Párt ebben az időszakban végzett tevékenységének történelmi mérlegét, akkor a párt munkája és tevékenysége, szervező ereje és szilárdsága világosan előttünk áll és messze kiemelkedik azoknak a zavarossága, bizonytalansága, ingadozása és elkedvetlenedése felett, akik a békés időszakokban nagyhangúan a köztársaság és a munkásmozgalom élharcosainak tüntették fel magukat.

Spanyolország Kommunista Pártjának óriási nehézségekkel szemben, rendkívül bonyolult problémákat kellett megoldania és megküzdénie a köztársaság és a demokrácia ellenségeinek mindenféle mesterkedéseivel. De megőrizte belső egységét, politikai egységét, az akarat, a gondolat és a cselekvés egységét. Ebben volt ereje.

A párt ennek a rendíthetetlen belső egységének köszönheti, hogy vállalni tudta a gigászi munkát, a harc által megkövetelt óriási erőfeszítést.

A Kommunista Pártnak e különösen jelentős, nehéz helyzetben kifejtett rendkívül sokrétű tevékenységében vannak elkerülhetetlen fogyatékosságok és gyengeségek is, de ezek nem olyan természetűek, hogy hatással lettek volna a háború lefolyására és végső kimenetelére.

A háború 32 hónapjában a Kommunista Párt a tűzvonalban harcolt. Első volt az ellenállásban, utolsónak hagyta ott a harcteret. Ezt is csak akkor tette meg, amikor volt szövetségeseinek egy része, Casado ezredes kapituláns juntáján keresztül, orvul hátbatámadta a köztársaságot és a népet, megalkudott Francóval és kiszolgáltatta Spanyolországot a lázadóknak.

A Hitler és Mussolini fegyveres intervenciójával népünkre kényszerített francoista diktatúra Spanyolország Kommunista Pártjára történetének legkeményebb megpróbáltatásait hárította. A kommunisták és az antifrancoisták százezreit vetették börtönbe, ítélték kényszermunkára, kínozták halálra.

Amikor a második világháborúban a fasizmus általános hajótörést szenvedett, az angol és az észak-amerikai imperialisták mentőakciója felszínen tartotta a

Digitized by Google

Franco-rendszert. Spanyolország Kommunista Pártjának, a spanyol munkásosztálynak és az egész népnek tehát szembe kellett néznie azzal a perspektívával, hogy a fasiszta rendszert saját belső erőivel kell megdöntenie, olyan kedvezőtlen nemzetközi viszonyok között, amikor a hidegháború is kiéleződött.

Ehhez a helyzethez igazodott Spanyolország Kommunista Pártja az 1948-ban kidolgozott szakszervezeti taktikájával, amely arra a lenini tanításra épült, hogy össze kell kapcsolni az illegális harc módszereit a törvényes lehetőségek felhasználásával; ennek felelt meg a Nemzeti Egység 1942-ben megszövegezett politikája és a nemzeti megbékélés politikája, amelyet a központi bizottság kezdeményezett 1956-ban és a párt 1960 januárjában megtartott VI. kongresszusa megerősített.

A nemzeti megbékélés politikája szervesen összefügg általános demokratikus vonalvezetésünkkel. Pártunk sohasem titkolta, hogy végső célunk a kommunista társadalom felépítése, és mindig azt hirdette, hogy ehhez a célhoz a demokrácián keresztül fog eljutni. Spanyolország Kommunista Pártjának harca, a párt fennállásának 40 esztendején keresztül annak a demokratikus vonalnak felelt meg, amely Spanyolországban oly ragyogóan érvényesült a Népfrontban és amely bizonyítja általános vonalvezetésének rugalmasságát, megegyezésre és szövetségre törekvő politikájának nagy hatósugarát.

A nemzeti megbékélés politikája megkívánja, hogy a munkásosztály és a többi társadalmi erő között az egyezségek és megállapodások olyan széles láncolata jöjjön létre, hogy ennek segítségével úgy lehessen véget vetni a francoista diktatúrának és létrehozni a demokratikus rendszert, hogy elkerüljük a véres harcok és a polgárháborúk újabb szakaszát.

A megállapodások és egyezségek reális alapja Spanyolország jelenlegi sajátos viszonyaiban található meg, abban, hogy egyfelől meg kell szüntetni a polgárháború által a népben támadt szakadást, másfelől pedig megvan a lehetősége annak, hogy a proletariátustól a nem monopolista burzsoáziáig az összes osztályok összefogjanak a fasiszta rendszer ellen, amely a finánc- és földbirtokos oligarchia diktatúrája.

A nemzeti megbékélés zászlaja alatt a párt hatalmas arányú tiltakozó akciókat szervezett, mint például 1958. május 5-én és az 1959 júniusában megtartott országos békés sztrájk alkalmával. Ezekben a tömegek edződnek a további harcokra, a többi francoellenes erők pedig kilépni kényszerülnek passzivitásukból és az egység, a harc útjára lépnek.

Míg ezeknek az erőknek a többsége, a köztük a Szocialista Párt is olyan megoldást keresnek, amely *megkerüli a tömegeket* (például vissza akarják állítani a monarchiát úgy, hogy Franco a hatalmat önként átadja a monarchistáknak), a Kommunista Párt a *tömegekkel* akarja megoldani a helyzetet, s a megoldást abban látja, hogy Francót az összes ellenzéki erők egységes harcára épülő békés népi mozgalom kényszerítse a hatalom elhagyására.

Persze az, hogy Franco táboronok fasiszta diktatúrájából az át-

Digitized by Google

menet egy demokratikus rendszerbe békés úton következzék be, nemcsak a népi tömegektől és tőlünk kommunistáktól függ — akik a demokrácia békés fejlődésének a hívei vagyunk, hogy megkíméljük a népet a szenvedésektől —, hanem függ a burzsoázia magatartásától és a harcban álló erők konkrét helyzetétől is. 1936-ban a Népfront volt a legmegfelelőbb forma a demokrácia békés fejlődésének fellendítésére. Ezért volt a Kommunista Párt mindvégig a Népfront legkövetkezetesebb védelmezője. Amikor pedig a spanyol reakció fegyveres harcot kezdett a köztársaság és a nép ellen, akkor is a Kommunista Párt volt az első az ellenállásban, a legszilárdabb a harcban. A tegnapi tapasztalat szolgáljon tanulsággal ma és holnap is.

A Kommunista Párt inkább a békés utat választja a francoista diktatúrával való leszámolásra. De senki ne ringassa magát ábrándokban. Ha a körülmények az erőszakos megoldást tennék szükségessé, a Kommunista Párt — mint eddig — a harc első soraiban lenne és újra megmutatná, hogy a demokráciának, a tömegek érdekeinek és Spanyolország szuverenitásának és függetlenségének megvédéséért nem mond le egyetlen hatékony harci módszerről sem.

*

Spanyolország Kommunista Pártja kezdettől fogva súlyos üldözéseknek volt kitéve, fennállásának 40 esztendejéből több mint 30-at kénytelen volt illegalitásban dolgozni. Primo de Rivera diktatúrája törvényen kívül helyezte akkor, amikor még csak az első lépésekkel próbálkozott: állandó megkülönböztetések és elnyomó intézkedések tárgya lett a köztársaság idején; végül véres üldözésben volt része a fasiszta diktatúra részéről, amely 21 esztendeje elnyomás alatt tartja népünket. De pártunk kiállt minden megpróbáltatást.

„Azért jöttem, hogy harcoljak a kommunizmus ellen" — jelentette ki Primo de Rivera államcsínye idején, 1923-ban. Hét esztendővel később azonban rendszere összeomlott és bukásában magával sodorta a Bourbon monarchiát, miközben a Kommunista Párt továbbra is szilárdan kitartott harci őrhelyén.

„Végeztem a kommunizmussal Spanyolországban" — mondotta százszor is a diktátor Franco, aki a nép lelkéből ki akarta ölni a kommunisták tevékenységének, önfeláldozásának, nemeslelkűségének és hazafiságának még az emlékét is. És mi történt? Ma kívülállók is elismerik a Kommunista Párt erejének és befolyásának növekedését, mint a jelenlegi spanyol politikai helyzet egyik legkiemelkedőbb tényét, szembeállítva Franco tábornok fasiszta rendszerének mélyreható politikai válságával és nagymértékű bomlásával.

Az elmúlt 40 év alatt összeomlottak valamikor örökösnek látszó intézmények, letűntek olyan személyiségek és politikai pártok, amelyek bizonyos pillanatokban megrendíthetetlen nagyságoknak látszottak, elbuknak kormányférfiak és diktátorok... A Kommunista Párt azonban megmaradt, sőt nemcsak megmaradt, hanem elpusztíthatatlanul a tömegekben gyökeredzik.

Hiven tükrözi a valóságot az a határozat, amelyet Spanyolország Kommunista Pártja Végrehajtó Bizottsága hozott a párt

Digitized by Google

40. évfordulójára vonatkozóan: „pártunk története az elmúlt 40 esztendőben a munkásosztály felemelkedésének története a politikai és társadalmi harc élvonala, annak a története, hogy a munkásosztály hogyan ébredt tudatára történelmi hivatásának és vált gyakorlatilag vezetőjévé a demokrácia után vágyakozó és a szocializmusra tekintő összes társadalmi erőknek".

A Spanyol Kommunista Párt továbbra is rendíthetetlen erő. Él és küzd, a múlt tapasztalataira támaszkodva mind határozottabban lép fel, csoportosítja erőit, szervezi a népi ellenállást és harcot a fasiszta diktatúra ellen. Miként a múltban, a párt ma is az az erő, amely fenntartja a nép hitét és bizalmát abban, hogy nincs már messze a szabadság, a demokrácia, a béke, a szocializmus. Ez a nagy tanulság Spanyolország Kommunista Pártjának rövid történetéből, amelyet a párt megalakulásának 40. évfordulója alkalmából adott ki.

Algéria, Szahara és kőolaj

Franciaország népe április 24-én tömegesen mozdult meg, hogy elnyomja az algíri katonai és fasiszta lázadást, hogy követelje a békét Algériában, az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormányával való tárgyalások útján.

Ezen a napon a baloldali pártok támogatását élvező szakszervezetek felhívására 12 000 000 dolgozó sztrájkolt és tüntetett az utcákon a hatósági tilalmak ellenére is, hogy követelje a De Gaulle-ista hatalomtól a lázadók megbüntetését, a szabadságjogok biztosítását, a tárgyalások megkezdését.

A dolgozók újabb tömegei ébredtek annak tudatára, hogy az algériai háború, mint minden gyarmati háború, a fasiszta érzelmeket táplálja, és ha De Gaulle tábornokkal kapcsolatban maradtak is még illúziók, e válságért való felelősségének, valamint a korábbi erőszakos megmozdulások szervezői iránt tanúsított elnézésének elítélése határozottabb volt. Ez kifejezésre jutott a jelszavakban és a harcban álló dolgozók által egységesen megszavazott határozatokban, melyek mutatják: a tömegek egyre tudatosabban látják, hogy mindenekelőtt saját erejükre kell támaszkodniok.

„A személyi hatalom három esztendeje nem csökkentette a nép köztársasági és demokratikus érzelmeit", állapítja meg számos külföldi megfigyelő, aki az utóbbi hetekben tanúja volt a nép megmozdulásának, eltökéltségének, hogy nem bízza egy emberre a sorsdöntő problémák rendezését.

A De Gaulle-ista hatalom értékelése, melyet annak születésekor, 1958-ban, a Francia Kommunista Párt adott, a közelmúlt eseményei során teljes mértékben beigazolódott.

Ez a kormány az 1958. május 13-i algériai puccsból került ki. Challe, Salan, Massu, Jouhaud stb. tábornokok olyan polgári ultrákkal, mint Lagaillarde, Ortiz, Martel, stb. a köztársaság ellen

Digitized by Google

keltek fel. A demokratikus erők megosztottsága és az elterjesztett illúziók tették lehetővé De Gaulle tábornok személyi hatalmát, amely megszüntette a demokráciát, mert a monopolitőkét képviseli, tehát mindenekelőtt a tömegek, a munkásosztály és szervezeteinek mozgalmától tart.

Három további éven át a kormány folytatta az algériai háborút, hogy keresztülvigye a kozmopolita monopóliumok és az azokat támogató nemzetközi bankok akaratát. E célból korlátozta a szabadságjogokat és a dolgozó tömegekre hárította politikájának és gyarmati háborújának következményeit.

A fasiszta tábornokokat előléptette, kitüntette. (Massu harmadik tábornoki csillagát kapta meg, Salan a becsületrendet, Challe NATO-parancsnoki kinevezést, stb.) De az algériai nép harcának erősödése, e harc növekvő nemzetközi támogatása, és a francia tömegek akcióinak fejlődése olyan nagy nyomást gyakorolt a francia kormányra, hogy végül is 1959 szeptemberében el kellett ismernie az „önrendelkezés" elvét és később az „Algériai Algéria" fogalmát, és már nem térhetett ki az elől, hogy a tárgyalások felvételét megígérje.

A reakció azonban nem maradt tétlen. Kirobbantotta 1960 januárjában az algériai barrikádharcokat, melyekből a kormánynak meg kellett volna értenie, hogy nem szabad szövetkeznie a katonai és fasiszta klikkel, hanem meg kell semmisítenie azt. Ahelyett, hogy így járt volna el, a kormány szószékét bocsátott az ultrák rendelkezésére „a barrikádok perében", mely felmentő ítélettel zárult, s csak a szökésben levő Salant és Lagaillarde-ot ítélte el. S ha keletkeztek, sőt éleződtek is az ellentmondások a burzsoázia e két csoportja között, abban egyetértettek, hogy nem tárgyalnak az algériai harcosok képviselőivel.

A monopóliumok azonban hajlanak arra, hogy a klasszikus gyarmatosítás bizonyos formáit részben feláldozzák, hogy megtarthassák legfőbb kiváltságaikat, a nagy profitok forrásainak birtoklását, többek között a szaharai ásványkincseket, a szaharai kőolajat. Az ennek fejében kínált engedmények bejelentése a fasiszta merényletek sorozatát váltotta ki Franciaországban (az eviani polgármester meggyilkolása és számos egyéb áldozat), valamint az április 22-i fasiszta lázadást. Ez arra is „jó volt", hogy liberális színben tüntesse fel De Gaulle hatalmát.

A De Gaulle-ista kormány osztályjellege ad magyarázatot arra, hogy miért cselekedett oly lassan, miért alkalmazott olyan gyenge eszközöket a lázadókkal szemben, miért nem akart a népre támaszkodni, a munkásokat felfegyverezni. De Gaulle következetesen képviselte a monopolistákat, és a lázadás elnyomásához ürügyével még különleges teljhatalmat is biztosított magának, s azt a nép ellen használja fel. (A demokratikus lapok elkobzása, tüntetések és gyűlések betiltása.) Azonban a népi tömegek harca, a tényleges szolgálatra behívott katonák egészséges reagálása és az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormányának utasításait követő algériaiak fegyelmezett magatartása a lázadás összeomlásához vezetett. A katonák megtagadták a hitszegő tábornokok parancsainak teljesítését, a katonai szolgálati idő csökkentéséről szóló de-

Digitized by Google

magóg ígéreteik ellenére. Egyes alakulatokban — a 30 000 főnyi idegenlégió ellenére, mely 45 százalékban volt nácikból, 45 százalékban magyar fasisztákból és néhány ejtőernyős zászlóaljból áll —, „a nép egyenruhát viselő fiai" kifejezésre juttatták szembenállásukat a fasizmussal.

Támadó és döntő jelentőségű akciókat kezdtek, különösen, amikor tranzisztoros rádióik segítségével megtudták, hogy a szakszervezetek április 24-re általános sztrájkra szólították fel a dolgozókat. A legöntudatosabbak magukkal ragadták a többieket, munkásokat, parasztokat vagy munkások gyermekeit, azzal, hogy kötelességük barátaik oldalára állni. A katonai táborokban, a támaszpontokon és laktanyákban egymást követték a röpgyűlések, a tisztekhez menesztett küldöttségek, hogy határozott állásfoglalást, tüntetéseket, sőt fegyveres akciókat követeljenek. Többek között megemlíthetők az orleans-i laktanya zuávjai, a benimessous-i huszárok, a Maison Blanche-i repülők, akik megakadályozták 30 repülőgép felszállását, amelyeken az ejtőernyősök akartak Párizsba repülni, a Redoute-ban, Boufarikban, Hussein—Dey-ben állomásozó alakulatok, a Constantine-i karbantartó alakulatok három századának katonái, akik az ejtőernyősök laktanyájukból való kikergetése után fegyvert ragadtak, barrikádokat emeltek és letartóztattak egy szökni próbáló ezredest. Constantine-ban az egyik támaszpont katonái nem voltak hajlandók visszaindulni a hegyekbe és elérték céljukat. Az Ain—Amat-i és telergmai repülők sztrájkba léptek és elkergették az ejtőernyősöket.

A behívott katonáknak és tisztjeiknek ez a bátor magatartása sokakat meglepett és egyeseket nyugtalanított. Mindenekelőtt az ultrákat, akik nem számítottak ilyen hatásra, és azt hitték, hogy a lázadó tábornokoknak a sorkatonák idő előtti hazaengedésére tett demagóg ígéretei elegendők lesznek ahhoz, hogy az egész hadsereget maguk mellé állítsák. A meglepetés gyűlöletté változott: az ultrák katonákat követtek meg, úszító röpcédulákat szórtak és feliratokat mázoltattak.

A katonák magatartása a burzsoá politikai csoportokat is meglepte, és megcáfolta azokat, akik azt hitték, hogy ha már a hadsereg kötelékében vannak, a fiatal dolgozók nem folytathatják háborúellenes harcukat.

A szintén meglepett kormányt megijesztette ez a jelenség, s intézkedéseket tett legfőbb támasza, a hivatásos hadsereg egységének helyreállítására.

Egyedül a francia kommunisták nem lepődtek meg: e magatartásban a lenini tanítások igazolását látják. Nehéz nem meglátni a katonák akcióinak az összefüggését azzal a harccal, amelyet a munkásosztály, a Kommunista Párt és az ifjúság már korábban és különösen 1960 őszén az újabban sorozott katonák Algériába küldése ellen folytattak. Pedig akkor ezt a politikai munkát a baloldali szociáldemokraták (PSU) is haszontalannak tartották.

A behívott katonák tudatos és szervezett ellenállását, mely április 23-án, tehát még De Gaulle tábornok felhívása előtt kezdődött, franciaországi széles népi megmozdulások tették lehetővé.

Nem kétséges, hogy a négy algériai tábornok, Challe, Salan, Zeller, Jouhaud, akik a közel-

Digitized by Google

múltban történt nyugdíjazásuk előtt kulcsbeosztásokat töltöttek be a francia és a NATO vezérkarban, nem ugrottak volna bele egy ilyen kalandba, ha nem lettek volna támaszaik a kormánykörökben és a spanyolországi, valamint a portugáliai diktátoroknál, akik szállást adtak a lázadóknak és minden vonatkozásban gondoskodtak róluk.

A franciaországi népi tömegek harcát a fasiszta veszély ellen, a burzsoá propaganda úgy akarta feltüntetni, mintha ez a De Gaulle-kormányt vakon támogató mozgalom lett volna. Ez nem igaz. Az akciót nagy lelkesedéssel folytatták azért, hogy De Gaulle kormányától kierőszakolják a lázadók megbüntetését, a szabadságjogok védelmét és a tárgyalások útján biztosítandó békét Algériában.

A szociáldemokrata vezetőknek az egységakcióktól való húzódása, szakadár mesterkedéseik ellenére a Kommunista Párt és a CGT egységpolitikája meghozta gyümölcseit: 12 millió sztrájkoló rendkívüli erejű mozgalma fejlődött ki a bázison megvalósult egységgel. Így igazolódott az egységfront-taktika helyessége és jött létre számtalan antifasiszta akcióbizottság. Ezek most tovább dolgoznak, hogy elérjék célkitűzéseiket, és különösen az eviani tárgyalások újrafelvételét és sikeres befejezését.

Mivel tudta De Gaulle az Algériai Ideiglenes Kormánnyal való tárgyalásokat ennyi ideig kitolni? De Gaulle tábornok eleinte az algériai harcosok teljes kapitulációját követelte. Később, az úgynevezett Constantine-i tervvel megkísérelte az algériai magántőkebefektetések növelésével az elavult gyarmati kizsákmányolást modernizálni. Mivel a tőke áramlása a hatalmas adókedvezmények ellenére is elmaradt és az algériaiak is elvetették ezt a tervet, De Gaulle tábornok megpróbálta, hogy választások útján szolgálatkész algériai végrehajtó szervet hozzon létre. Ez a kísérlet különösen súlyos kudarccal végződött, mivel az „előregyártott" algériai választottak egy része is az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormányával való tárgyalásokat követelte.

Ekkor a De Gaulle-ista kormány a „kerek asztal" gondolatát vetette fel, amelyet a szociáldemokraták és a reformista szakszervezetek is támogattak. E szervezetek kiáltványt adtak ki, melyben hangsúlyozzák az összes algériai irányzatokkal való egyidejű tárgyalások megkezdésének szükségességét. Ez azt jelentette, hogy nem tekintik az Ideiglenes Kormányt az egész algériai nép képviselőjének, és azt kívánják tőle, hogy egyazon asztalhoz üljön az ultrák és az áruló Harkik[1] képviselőivel.

Az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormánya ezt elutasította; az algériai tömegek csodálatos tüntetései a városokban, különösen 1960 decemberében, elsöpörték ezt a fantomszerű „harmadik erőt". Így aztán a De Gaulle-ista hatalom kénytelen volt az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormányával való tárgyalásokba beleegyezni. Az április 7-re Evianban kitűzött találkozás híre a béke híveiben nagy reményeket ébresztett a csaknem 7 éve tartó gyilkos háború befejezésére.

1 Harkik — algériai bennszülöttekből álló fegyveres alakulatok, amelyek a franciák oldalán vesznek részt az algériai harcokban.

Digitized by Google

Ekkor Louis Joxe, az algériai ügyek francia minisztere bejelentette, hogy szándékában áll egyidejűleg tárgyalásokat folytatni az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormányával és Messali Hadj úgynevezett Algériai Nacionalista Mozgalmával (MNA). A De Gaulle-ista kormány e mesterkedése váltotta ki az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormányának jogos felháborodását, és elhatározását, hogy nem küldi el képviselőit Evianba. Messali Hadj Algériai Nacionalista Mozgalma ugyanis már nem képvisel semmiféle erőt a gyarmatosítás elleni harcban. (Ezt egyébként Georges Pompidou elismerte, aki az előzetes titkos tárgyalásokra kapott megbízást.) A De Gaulle-ista kormány ebben az emberben vélte megtalálni a tartalék Bao Daj-t, akit a tárgyalások kudarca esetén felhasználhat. Messali Hadj ugyanis már régóta a gyarmatosítók szolgálatába állt. Párizs környékén, a Chantilly-i kastélyban rendezkedett be, ahol a francia rendőrség védelme alatt tart gyűléseket.

De Gaulle tábornok április 11-i sajtóértekezletén, miközben a majdani Algériai Köztársaságot Franciaországtól való elszakadása esetére megfenyegette, éreztette az általa képviselt monopóliumok szándékát Algéria felosztására. Elgondolásuk szerint a felosztás biztosítaná számukra mindenekelőtt a kőolajkincsek ellenőrzését, s az atlanti stratégia számára a katonai támaszpontokat. Nyilvánvaló, hogy a francia kormány mindent megtesz, hogy lehetőségeihez mérten megakadályozza egy valóban független algériai állam kialakulását és területi integritását.

A Szaharából Franciaország 1960-ban 7 millió tonna nyersolajat kapott, olajbehozatalának 22,5 százalékát. 1961-ben már 16—17 millió tonnát fog behozni.

A szaharai kőolaj feltárására, kitermelésére és finomítására, olajvezetékek építésére számos társaságot hoztak létre. E társaságokban megtaláljuk a nagybankokat, az ipari monopóliumokat, az amerikai, angol, német holland és olasz tőkét. Ezt szemléltetik az alábbiak:

A kutatást vagy kitermelést végző társaság neve	A lelőhely területe	Résztvevő társaságok
S. N. REPAL (Algériai Kőolajkutatási Nemzeti Társaság)	198 000 km² Hassi-Messaoud Hassi R'Mel	COFIREP RINAREP—GENAREP REP—France
CFPA (Algériai Kőolajipari Francia Társaság)	124 000 km² Hassi-Messaoud Hassi R'Mel	FOCIREP FINAREP
CPA (Algériai Kőolaj Társaság)	170 000 km²	Royal Dutch Shell COFIREP FINAREP

Digitized by Google

A kutatást vagy kitermelést végző társaság neve	A lelőhely területe	Résztvevő társaságok
CREPS (Szaharai Kőolajkutató és Kitermelő Társaság)	170 000 km² Edjelé Tiguentourine Zarzaitine	Royal Dutch Shell COFIREP FINAREP
CEP (Kőolajkitermelő Társaság)	35 000 km²	FINAREP COFIREP British Petroleum REP—France Banque de Paris

FRANCAREP COFIREP	— Banque Rotschild (Georges Pompidou, tanácsos)
EURAFREP	— Banque Lazard (Louis Jacquinot, miniszter)
REP—FRANCE	— Banque d'Indochine (Valéry—Giscard d'Estaing, pénzügyi államtitkár)
COFAREP FINAREP GENAREP	— Banque de Paris et des Pays Bas (Jean Berthoin, volt miniszter) — Banque de l'Union Parisienne (Maurice Couve de Murville — külügyminiszter)

Mint látható, De Gaulle több minisztere e bankok közvetlen képviselője. De az is látható, hogy a Szahara kizsákmányolásának kérdése már nemcsak a francia imperializmus problémája, hanem a nemzetközi monopoltőkéé is. A gyarmattartó hatalmak „általában" érdekeltek abban, hogy a Szahara kifosztása biztosítva legyen.

Érthető, miért akadályozzák a monopóliumok az algériai probléma tárgyalások útján való rendezését, s miért igyekeznek különválasztani a Szaharát Algéria többi részétől. Michel Debré miniszterelnök február 24-én Gardaiaban kijelentette: „A Szaharára nagy jövő vár, s az itt jelenlevő Franciaország elhatározása, hogy itt is marad." Az algériai nép számára azonban a szaharai olaj jelenti az iparosítás, a fejlődés legfontosabb anyagi bázisát, amelyről nem fog lemondani.

Az eviani tárgyalások egyszer már megszakadtak, mivel a francia tárgyalófél az algériai Ideiglenes Kormány számára elfogadhatatlan követeléseket támaszt. Az új tárgyalások megkezdésének és eredményességének biztosításához szükséges, hogy az algériai és a francia nép nyomása növekedjék és elsöpörje a nehézségeket, amelyeket a monopóliumok érdekeit szolgáló kormány továbbra is támasztani fog. A monopolisták ellentmondáso-

Digitized by Google

összefogásával szemben érvényesülnie kell a szabadság- és békeszerető népek szolidaritásának. De Gaulle tábornok május 8-i televíziós beszédében az algíri puccsot már csak „incidens"-nek nevezte. De Gaulle tábornok nem tud elszakadni azoktól, akik segítségével hatalomra jutott. Beszédében egyetlenegy új elemet sem hozott, csupán felújította a „kerek asztal", a különféle irányzatok megkérdezésének régi gondolatát. Még a júniusi országjáró körútján is Algéria „társulásának" vagy „felosztásának" változatait vetette fel. Szólt arról is, hogy francia részről követelni fogják: az első megtárgyalandó kérdés a tűzszünet legyen. Ismeretes e tekintetben az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormányának jogos válasza, mely szerint az algériaiak hét évi háború után nem hajlandók biztosítékok nélküli fegyverletételre.

Ilyen körülmények között kezdődtek meg május 20-án Evianban a tárgyalások, melyeknek során francia részről egyoldalúan bejelentették az úgynevezett tűzszünetet. Az Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormánya tartózkodott mindenfajta kommentártól De Gaulle tábornok két legutóbbi beszédét illetően. Ez az algériaiak jóindulatát bizonyítja, mivel a francia részről tett nyilatkozatok számos megjegyzésre adtak okot.

A népi tömegmozgalmak Algériában és Franciaországban döntő szerepet játszanak majd a tárgyalások kimenetelében. Az FLN-szervezte tüntetések Algéria feldarabolásával való fenyegetőzések ellen és a franciaországi számtalan megmozdulás (munkabeszüntetések, gyűlések, tüntetések, minden bizonnyal jelentős erőt képviselnek, és az egyenlő jogú felek tárgyalását és megegyezését követelik. Ezek az egyidőben lezajló megmozdulások szemléltetik a gyarmati ország és az anyaország proletárjainak harci szolidaritását közös ellenségeikkel, a vérszopó monopóliumokkal szemben.

A Francia Kommunista Párt sokéves politikai és ideológiai harcot folytatott már eddig is az algériai nép szabadságáért. Propagandája szembeszállt a francia nagyhatalmi sovinizmussal, a fajgyűlölettel; kimutatta az igazságtalan, gyarmati háború jellegét és az algériai szabadságharc nemzeti és haladó céljait. Mindezt nemcsak a francia burzsoázia népbutító „tanításai" ellen, de a szociáldemokrata „ideológusok" ködösítő elméleteivel szemben is hirdetnie kellett. És ma is a kommunista párt az egyetlen párt, amely Franciaországban Algéria ügyét becsülettel és áldozatok árán is képviseli.

André Gouilleu

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Marx és Engels összes művei 3. kötete*

Marx és Engels összes műveinek 3. kötete azokat az írásokat tartalmazza, amelyek 1845—46-ban születtek. Németországban ezekben az években az érlelődő forradalom, s az éleződő ellentmondások fényében egyre világosabban kirajzolódnak az osztályfrontok és kezd kialakulni a német proletariátus önálló arculata is. Mindez tükröződik az ideológiai harcokban is. A hegeli filozófia, s e filozófia felbomlásának, az ifjúhegeliánizmusnak a kora — amikor a politikai-ideológiai harcok főleg a valláskritika szféráiban mozogtak, — már a múlté. Megérett a helyzet a munkásosztály önálló világnézetének kidolgozásához, s Marx és Engels ezekben a munkákban már valóban a proletárszocializmust, a tudományos kommunizmust állítják szembe a vizenyős kispolgári-polgári „szocializmussal".

A kötet legterjedelmesebb munkája az 1846-ban elkészült *Német ideológia*, amely az érett maxizmus kialakulásának egyik legfontosabb állomása. *A német ideológia* mellett e kötetben kapott helyet Marx nagyjelentőségű írása: *Tézisek Feuerbachról.*

A német ideológia megírásának körülményeit, Marx és Engels fejlődésében játszott szerepét Marx 1859-ben „A politikai gazdaságtan bírálatához" előszavában így jellemzi: „... elhatároztuk, hogy a német filozófia ideológikus felfogásával szemben a magunk ellentétes felfogását együttesen kidolgozzuk, valójában hogy egykori filozófiai lelkiismeretünkkel leszámoljunk. Szándékunkat a Hegel-utáni filozófia bírálatának formájában hajtottuk végre."[1] E mű funkciója tehát elsősorban a kritikai tisztázás volt, s ezért mondta Marx *A német ideológia* megjelenésének elmaradására utalva (*A német ideológiát* először 1932-ben Moszkvában adták ki): „A kéziratot annál szívesebben engedtük át az egerek rágcsáló bírálatának, mert elértük fő célunkat — saját nézeteink tisztázását."[2]

*

Marx Feuerbach-tézisei vázlat jellege ellenére a marxista filozófia tanulmányozásának egyik legfontosabb forrása. Marx a 11 tézisben Feuerbach kritikáján keresztül — ez egyben a marxizmust megelőző egész polgári materializmus bírálatának is kulcsa — megalapozza a marxista materializmust. A tézisek gazdag tartalmából itt csak azt a vezérgondolatot akarjuk kiemelni,

* Kossuth Kiadó, Budapest, 1960.

[1] Marx—Engels: Válogatott Művek I. kötet. Szikra, 1949. 341. oldal.
[2] Ugyanott.

Digitized by Google

hogy Marx szerint a filozófiának a gyakorlathoz kell fordulnia, a gyakorlat a modern materialista filozófia legdöntőbb kérdése. A gyakorlat jelentőségének, mint a megismerés alapjának, mint a megismerés igazsága kritériumának — tehát, mint ismeretelméleti kategóriának — a felismerése: választóvíz a marxista materializmus és azt megelőző szemlélődő, passzív jellegű, polgári materializmus között, amely nem volt képes az idealizmussal következetesen szakítani. Feuerbach is „csak az elméleti viszonyulást tekinti igazán emberinek", s „ennélfogva nem érti meg a »forradalmi«, a »gyakorlati-kritikai« tevékenység jelentőségét". Ezzel kapcsolatban írta le Marx azóta világhírűvé vált tizenegyedik tézisét: „A filozófusok a világot csak különbözőképpen *értelmezték;* a feladat az, hogy *megváltoztassuk.*" Ez a mondat — amely kifejezi a marxista filozófia forradalmi lényegét, — olvasható a highgate-i temetőben Marx sírján is.

A gyakorlat kategóriája ma is a marxista és a polgári filozófia harcának egyik fő kérdése. A mai burzsoá filozófusok többsége rettegve fordul el a gyakorlattól, amelynek forradalmi tartalma napjainkban egyre világosabban feltárul. Ugyanakkor a különböző polgári filozófiai irányzatok mindent elkövetnek, hogy összezavarják és meghamisítsák a gyakorlat fogalmát. A XX. század polgári filozófiájában például a pragmatizmus igyekezett eltorzítva felhasználni a gyakorlat fogalmát is: — azt objektív tartalmától megfosztva, a burzsoázia szempontjából tekintett *hasznosságra* változtatta.

Egyes polgári filozófusok a marxizmus és pragmatizmus összekeverésében odáig mennek, hogy párhuzamot vonnak a marxizmus és pragmatizmus gyakorlat-felfogása között, azt állítják, hogy a pragmatizmus „megközelíti" a marxista filozófiát. Úgy vélik, hogy Dewey felfogása és a marxizmus között nincsen lényeges különbség. 1950-ben Dewey 90. születésnapján Sidney Hook szerkesztésében New Yorkban cikkgyűjtemény jelent meg, amelyben Jim Cork „John Dewey és Karl Marx" címmel írt cikket. Ebben azt állítja, hogy „ha figyelmen kívül hagyjuk Marx és Dewey nyelvének és terminológiájának különbözőségét, akkor tág értelemben véve filozófiai álláspontjaik alapjában megegyeznek".

A pragmatizmus azonban a gyakorlat fogalmát a marxizmus gyakorlatfelfogásával homlokegyenest ellentétes módon értelmezi, s csak felületes látszatra lehet köztük hasonlóságot megállapítani. A pragmatizmus szerint a gyakorlat lényege a haszon, a siker, a kényelem. „Az az igaz, ami hasznos" — ez a szubjektív idealista nézet a pragmatizmus gyakorlat-felfogásának a tartalma. „Az a kötelességünk, hogy az igazságot keressük, része annak a kötelességnek, hogy azt tegyük, ami kifizetődik", — írta William James Pragmatism c. könyvében.

A pragmatizmus a burzsoázia érdekeit fejezi ki. Ezt szolgálja a gyakorlat fogalmának idealista, reakciós eltorzítása is. Ez a filozófia a kapitalizmus apológiájának eszköze, az individualizmus sikerkultuszának filozófiai kifejeződése: az az igaz, ami a kapitalizmus számára hasznos.

A pragmatizmusnak a gyakor-

Digitized by Google

lat fogalmával ügyött családd machinációi emlékeztetnek arra: hogyan bántak a machisták a tapasztalat fogalmával. Lenin figyelmeztet arra — és ez a pragmatizmus kritikája szempontjából is irányadó —, hogy „az egész machizmus... nem egyéb, mint a »tapasztalat« azó igazi értelmének észrevehetetlen árnyalatok útján való elferdítése".[3]

Marx a tézisekben következetesen végigviszi a gyakorlat materialista felfogását és a gyakorlat vizsgálatát helyezi előtérbe az *ember* lényegének megítélésében, valamint a *vallás* megítélésében is. Az *ember* antropológiai, biológiai magyarázatával szemben Marx az embert a társadalomba beágyazva, a társadalmi gyakorlat kereteiben mutatja be, feltárva az ember társadalmi meghatározottságát. „De az emberi lényeg nem valami az egyes egyénben benne lakozó elvontság. Az emberi lényeg a maga valóságában a társadalmi viszonyok összessége." (9. oldal.) Az ember lényegének antropológiai, biológiai felfogása Feuerbachnál eltorzítja az ember lényegét, ignorálja a gyakorlatot, a társadalmi tevékenységet és ez végső soron megfelel annak a burzsoá szemléletnek, amely lebecsüli a termelő tevékenységet, az egész társadalmat megalapozó termelést.

A *vallás* lényegének magyarázatához sem elégséges ismeretelméleti okokat keresni. „Feuerbach a vallási önelidegenülésnek, a világ egy vallási és egy világi világra való (vagy ahogyan Engels írja: egy vallási, elképzelt és egy valóságos világra) megkettőződésének tényéből indul ki. Munkája abban áll, hogy a vallási világot feloldja világi alapzatában" (8. oldal). Feuerbach azonban itt megáll és szem elől téveszti, hogy ennek a munkának elvégzése után a fődolog még hátra van. Ez a fődolog: a vallást a társadalmi gyakorlat szemszögéből megítélni, feltárni a vallás társadalmi alapjait, gyökereit.

A gyakorlatban oldódik fel minden elméleti kérdés, a gyakorlat a kulcsa ezek megértésének. „Minden társadalmi élet lényegileg *gyakorlati*. Mindazok a misztériumok, amelyek az elméletet miszticizmusra indítják, az emberi gyakorlatban és e gyakorlat megértésében találják racionális megoldásukat" (9. oldal).

Korunkban a gyakorlat és a marxista filozófia egysége különösen jelentős. Egyre inkább megvalósul a marxi program: a marxisták nemcsak *magyarázzák* a világot, de a marxista eszmék szellemében *meg is változtatják* azt. A marxista elméleti gondolkodás továbbfejlődésének pedig alapvető forrása a forradalmi gyakorlat. Ezért tekintik a marxista filozófusok munkájuk alapelvének a Feuerbach-tézisek fő gondolatát: a gyakorlat meghatározó szerepét a filozófia fejlődésében.

*

A német ideológia tanulmányozása — amire a magyar olvasóknak most lehetőségük nyílik (Marx és Engels közös munkája most jelent meg először teljes terjedelmében magyarul, a megelőző 1952-es kiadás csak egyes részeket tartalmazott szemelvényes formában) — elősegíti a marxista filozófia alapproblémáinak, a dialektikus és történelmi materializmus kialakulásának és lényegének mélyebb megértését.

[3] Lenin: Materializmus és empiriokriticizmus. Szikra, 1948. 300 old.

Digitized by Google

Ez a cikk természetesen nem vállalkozhat arra, hogy ennek a műnek a gazdag tartalmát akár csak vázlatosan is ismertesse. Érdemes azonban felhívni a figyelmet néhány kérdésre, amelynek helyes megvilágításában *A német ideológia* felhasználása fontos szerepet játszhat.

Az első kérdés: a filozófia alapkérdésének felvetése és ennek viszonya a történelmi materializmus kidolgozásához. Engels 40 évvel később „Ludwig Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása" című munkájában foglalta össze a filozófia alapkérdését: „Minden de különösen az újabb filozófia alapvető, nagy kérdése a gondolkodás és a lét viszonyának kérdése... A gondolkodás és a lét, a szellem és a természet viszonyának kérdése, az egész filozófia legfőbb kérdése... A filozófusok aszerint, hogy milyen választ adtak erre a kérdésre, két nagy táborra szakadtak. Azok, akik azt állították, hogy a szellem az eredendő a természettel szemben, tehát végső fokon a világ valamilyen teremtését tételezik fel... az idealizmus táborát alkották. A filozófusok másik része, amely a természetet tekinti eredendőnek, a materializmus különböző iskoláihoz tartozik."[4]

Marx és Engels a materializmus és az idealizmus szembenállását először az ifjú-hegeliánusok kritikájával kapcsolatban fejtik ki részletesen. *A német ideológia* első fejezetének, a Feuerbach című részének alcíme: „A materialista és az idealista szemlélet ellentéte". A „német ideológia" idealizmusának kritikája vezeti el őket arra az alapvető megállapításra, hogy: „Nem a tudat határozza meg az életet, hanem az élet határozza meg a tudatot. Az első szemléleti módban, a tudatból indulnak ki, mint az eleven egyénből, a másodikban, amely megfelel a valóságos életnek, magukból a valóságos, eleven egyénekből és a tudatot csakis mint az ő tudatukat szemlélik." (25. oldal.)

Marx és Engels materializmusának kialakulásában igen nagy szerepe volt a *társadalom története* mélyreható elemzésének. *A társadalom történetét meghatározó tényezőket* elemezve a társadalom történetének reális — tapasztalati úton megállapítható — feltételeiből indultak ki és arra a következtetésre jutottak, hogy „... az embereknek ahhoz, hogy »történelmet csinálhassanak«, meg kell élniök. Az élethez azonban mindenekelőtt evés és ivás, lakás, ruházat és még egy és más szükséges." (29. oldal.)

A társadalom tudatát a társadalom léte határozza meg, a társadalom tudata csak a lét tudatosulása. „A tudat sohasem lehet más, mint a tudatos lét, az emberek léte pedig az ő tényleges életfolyamatuk." (24. oldal.) A tudat termelése a társadalom anyagi viszonyaiba szövődik bele, az emberek anyagi tevékenységében találja reális forrásait.

A társadalom tudatát meghatározó *társadalmi lét* tartalmát Marx és Engels tudományos sokoldalúsággal, mélységgel foglalták össze. Kimutatták, hogy minden emberi történelem előfeltételei: „a valóságos egyének, cselekvésük és anyagi életfeltételeik... Ezek az előfeltételek tehát tisztán tapasztalati úton megállapíthatók." (23. oldal.)

[4] Marx–Engels: Válogatott Művek II. kötet, Szikra, 1949. 364—365. oldal.

Digitized by Google

Az ember emberréválásának alapvető indítéka, az ember embervoltának differencia specifikája: az anyagi termelés. „Az embereket az állatoktól megkülönböztethetjük a tudattal, a vallással, vagy amivel akarjuk. Ők maguk akkor kezdik magukat az állatoktól megkülönböztetni, amikor *termelni* kezdik létfenntartási eszközeiket." (23. oldal.)

A társadalom termelési módja ezért a társadalom anyagi életfeltételeinek legdöntőbb eleme. „Az tehát, hogy mik, — állapítják meg az emberekről, az egyének életéről — egybevág termelésükkel, mind azzal, *amit* termelnek, mind pedig azzal, *ahogy* termelnek. Hogy tehát az egyének mik, az termelésük anyagi feltételeitől függ." (23. old.) (Engels ezt a szöveget azzal módosította, hogy a termelés fogalmát a termelési móddal helyettesítette be.) Emellett azonban számbaveszik a társadalom egyéb materiális feltételeit is — az ember biológiai létezését és szaporodását, az úgynevezett népsűrűséget, a társadalmat övező természetet, a társadalomhoz kapcsolódó, a társadalmat tartalmazó, s azt megalapozó földrajzi környezetet is.

A „történelem előfeltételei" fogalmazás tehát lényegében a *társadalmi lét* fogalmát tartalmazza, amely e felfogásban a maga teljességében és sokoldalúságában jelenik meg. A társadalmi lét fogalmában legközvetlenebb jelentőségű és a társadalmi fejlődést legközvetlenebbül meghatározó tényező a termelési mód. De nem szabad elhanyagolni a társadalom történetét alakító, meghatározó egyéb mozzanatokat sem. A társadalmi lét meghatározása *A német ideológiában* figyelemreméltó a társadalmi lét fogalma körül folyó viták szempontjából is. E viták azt mutatják, hogy vannak, akik leszűkítik a társadalmi lét fogalmát a társadalom termelési módjára (sőt ezen belül a termelési viszonyokra), s emellett elhanyagolják az egyéb materiális (természeti, földrajzi, biológiai, stb.) viszonyok szerepét, amelyek a társadalom termeléséhez kapcsolódnak. Amennyire helytelen azonban a társadalmi lét ilyen leszűkített értelmezése, annyira hibás az a felfogás is, amely nem emeli ki a társadalom sokrétű anyagi feltételei közül a leglényegesebbet: :a társadalom anyagi termelését. Ez a hibás felfogás, elmossa a különbséget a társadalom fejlődését meghatározó tényezők, a társadalom gazdasági viszonyai, valamint az egyéb materiális létfeltételek között.

A történelmi fejlődésben Marx és Engels kiemelték a termelési mód objektív jellegét: a termelőerőket az előző nemzedékektől az emberek készen kapják. A termelőerők tömege készen található — s ez határozza meg a társadalom fejlődését: „... minden fokon készen található... egy anyagi eredmény, a termelőerők egy összege, egy történelmileg megteremtett viszony a természethez és az egyének közt egymáshoz, amelyet minden nemzedék az előtte járótól örököl; a termelőerőknek, tőkéknek és körülményeknek egy tömege, amelyet egyfelől az új nemzedék módosít ugyan, de amely másfelől elő is írja az új nemzedék életfeltételeit és meghatározott fejlődést, sajátlagos jelleget ad neki." (41. oldal)

A termelési módon belül Marx és Engels a termelőerők és ter-

Digitized by Google

melési viszonyok fejlődésének folyamatát, mint dialektikus folyamatot ábrázolták. Kimutatták, hogy a termelőerők fejlődését hogyan segítik elő a termelőerők jellegének megfelelő termelési viszonyok, illetve az elavult termelési viszonyok hogyan változnak a termelőerők fejlődését segítő tényezőből a termelés fejlődésének akadályává, béklyójává. „E különböző feltételek, amelyek először az öntevékenység feltételeiként, később annak béklyóiként jelennek meg, az egész történelmi fejlődésben érintkezési formák összefüggő sorát alkotják, amelynek összefüggése abban áll, hogy a korábbi, béklyóvá vált érintkezési forma helyébe, új, a fejlettebb termelőerőknek és ezzel az egyének haladott öntevékenységi módjának megfelelő érintkezési formát állítanak, amely a maga részéről megint béklyóvá válik és akkor másik lép helyébe." (67. oldal) A termelőerők és termelési viszonyok összeütközésének jelentőségét később Marx „A politikai gazdaságtan bírálatához" írt előszavában fejtette ki: „A társadalom anyagi termelőerői, fejlődésük bizonyos fokán ellentmondásba jutnak a meglévő termelési viszonyokkal..., melyek között eddig mozogtak. Ezek a viszonyok a termelőerők fejlődési formáiból a termelőerők béklyóivá csapnak át. Ekkor a társadalmi forradalom korszaka következik be."[5]

Marx és Engels már *A német ideológiában* kifejtik, hogy a termelőerők és termelési viszonyok konfliktusa megoldásának útja a *szocialista forradalom*. Az elavult termelési viszonyok nem tűnnek le önként, automatikusan, *el kell azokat távolítani*. Ennek útja a forradalom. A mai revizionisták a szocializmusért vívott harcot akarják keresztezni amikor azt hirdetik, hogy a szocializmus automatikusan spontán módon győzhet a tőkés országok körülményei között. Így hamisítja meg a mai történelmi folyamatot a JKSz programja, amikor azt állítja, hogy a tőkés országokban megtalálhatók a szocialista fejlődés elemei.

A szocialista forradalom Marx és Engels szerint „a tevékenység eddigi módja ellen irányul". A szocialista forradalom, a világtörténelem e nagy fordulata alapvető változásokat hoz a történelemben. Gyökeresen különbözik minden megelőző forradalomtól is: a korábbi forradalmakban a kizsákmányolás lényege érintetlenül maradt, csupán a kizsákmányoló osztályok váltogatták egymást a hatalomban, a szocialista forradalom pedig a kizsákmányolás egész rendszerét megsemmisíti. A szocialista forradalom a proletariátust emeli hatalomra, de ez a hatalom átmeneti, mert a proletariátus önmaga felszámolására is törekszik a szocialista forradalom győzelemrevitelével. Ez a forradalom „az összes osztályok uralmát magukkal az osztályokkal együtt megszünteti, mert ezt a forradalmat az az osztály viszi végbe, amely a társadalomban már nem számít osztálynak... amely már kifejezője minden osztály, nemzetiség, stb. felbomlásának a mai társadalmon belül." (39. oldal) A proletariátus történelmi hivatása tehát abban van, hogy harcolva saját osztályérdekeiért, egyben az egész emberi-

[5] Marx–Engels Válogatott művei I. kötet, Szikra, 1949. 340. oldal.

Digitized by Google

ség felemelkedéséért, az emberi haladásért harcol.

A szocialista forradalom jelentősége nemcsak a régi uralkodó osztály megdöntésében van, a szocialista forradalom emellett a társadalom erkölcsi fejlődésének is alapvető összetevője, a kommunista erkölcsiség kialakításának is fontos eszköze. „E kommunista tudat tömeges létrehozásához... az emberek tömeges megváltozása szükséges, ami csakis gyakorlati mozgalomban, *forradalomban* mehet végbe; a forradalom tehát nemcsak azért szükséges, mert az *uralkodó* osztályt nem lehet más módon megdönteni, hanem azért is, mert a *megdöntő* osztály csak forradalomban juthat el odáig, hogy lerázza nyakáról a múlt egész szennyét és képessé váljék a társadalom új megalapozására" (39—40 oldal).

A német ideológia betekintést ad a marxi filozófia kialakulásába, s ezzel sok alapvető elméleti kérdés megértését is elősegíti. Ilyen kérdés: a *történelmi materializmus* helye a marxista filozófiában. Ismeretes, hogy még a múlt század végén voltak revizionista kísérletek a dialektikus materializmus és a történelmi materializmus szétválasztására és szembeállítására. Ez lényegében a marxista filozófia revíziója volt, kísérlet arra, hogy a dialektikus materializmust neo-kantiánus filozófiával váltsák fel. Ma is találkozunk olyan kísérletekkel, amelyek a marxista filozófia ellen azzal támadnak, hogy megbontják egységét és például a történelmi materializmust elválasztva a dialektikus materializmustól, más filozófiai nézetekkel akarják összegyeztetni. Így az egzisztenciálista Sartre — legalább is szavakban — hajlandó elismerni a történelmi materializmus jelentőségét, de azt nem a dialektikus materializmussal, hanem az egzisztencializmus idealista filozófiájával akarja egybekapcsolni. Nem nehéz felismerni, hogy az ilyen kísérletek a valóságban a marxista filozófia egészét teszik kétségessé és lényegében az antimarxizmus burkolt formái. A dialektikus és történelmi materializmus kapcsolatáról azonban nemcsak a revizionistákkal és az antimarxizmus különböző mai képviselőivel van vitánk. Időnként viták keletkeznek ebben a kérdésben marxista filozófusok körében is. Akadnak, akik elismerik, hogy a történelmi materializmus filozófiai alapja a dialektikus materializmus, de a történelmi materializmust mégsem tekintik a marxista filozófia szerves részének, nem tekintik filozófiai tudománynak, csak általános társadalomelméletnek, „szociológiának". *A német ideológia* perdöntő lehet ebben a vitában is.

A német ideológia azt bizonyítja, hogy csak a történelmi materializmus felfedezésével lett teljes, következetes a filozófiai materializmus, a materialista filozófia. A Marx előtti, polgári materialisták — bármily haladó nézeteket hirdettek is a természetről — képtelenek voltak a társadalom tudományos, materialista felfogására, s ezért materializmusuk nem volt teljes, s nem lehetett következetes egészében sem. Marx materializmusa kiterjed a történelemre is, s a történelmi materializmus tetőzi be a materializmus épületét. Feltétele ez a filozófia alapkérdése következetes megoldásának, s a materialista ismeretelmélet sok más

Digitized by Google

kérdése megválaszolásának is. Ezért Marx filozófiája „egy acéldarabból öntött", melynek egy részecskéjét sem lehet elvenni anélkül, hogy egyben az egész marxi filozófiát ne vonnák kétségbe.

A német ideológia tanulmányozása segít megérteni egy másik sokszor félretett és sokat vitatott kérdését is: mit értünk azon, hogy *a történelmi materializmus a dialektikus materializmus alkalmazása a történelemre?* Kettős természetű félreértésekbe ütközünk e gondolat interpretálásában. Voltak, akik ezt az „alkalmazást" *vulgárisan* úgy értelmezték, hogy a történelmi materializmus nem más, mint „alkalmazott dialektikus materializmus", amelyet Marx és Engels átvittek a történelem vizsgálatára. Tehát kész a következtetés: előbb jött létre a dialektikus materializmus, s a következő lépés volt a kész filozófiai elvek alkalmazása a társadalomra.

Jogos a kritika ezen vulgáris felfogással szemben. De a kritika gyakran maga is egyoldalú, eltorzult álláspontot eredményezett, amely szerint *először a történelmi materializmus* jött létre (Marx és Engels korai műveiben csak ezt fejtik ki), s csak ezután a dialektikus materializmus. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni — és *A német ideológia* erre hívja fel a figyelmet — hogy a dialektikus és történelmi materializmus *együtt* született. Marx és Engels a társadalom ideológiai-politikai struktúrájának, tudatának vizsgálatát visszavezeti a társadalom létére — s összekapcsolja ezzel a lét és tudat általános problémájának a materialista megoldását. A társadalom tudatát, annak összetevőit vizsgálja — s nem mulasztja el feltárni a tudat és nyelv, a beszéd és gondolkodás alapvető ismeretelméleti összefüggéseit. A dialektikus materializmus kifejtését elvezeti a történelmi materializmusig, a történelem materialista vizsgálatát megalapozza, összekapcsolja a dialektikus materializmus alapjainak kidolgozásával. A dialektikus és történelmi materializmus tehát szerves egység, megbonthatatlan belső kapcsolatuk kifejezi a történelmi materializmus filozófiai jellegét.

Marx és Engels az ifjú-hegeliánusok filozófiai felfogásának bírálata során kifejtik a filozófia lényegéről, tárgyáról vallott felfogásukat is. Megmutatják, hogy a régi spekulatív filozófiának beálkonyult, véget értek a tudatról szóló frázisok, helyükre valódi tudásnak kell lépnie. „A valóság ábrázolásával az önálló filozófia elveszti létezési közegét. Helyére legfeljebb a legáltalánosabb eredmények összefoglalása léphet, amelyek az emberek történeti fejlődésének szemléletéből vonhatók el." (25. oldal.) *A német ideológia* ezzel előlegezi a marxista filozófia, a dialektikus materializmus tárgyának azt a meghatározását, amelyet Engels a „Ludwig Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása" című munkájában adott: „A dialektika a külső világ és az emberi gondolkodás mozgásának általános törvényeiről szóló tudományra korlátozódott."[6] A marxista filozófia tehát a természet, a társadalom és a megismerés legáltalánosabb törvényeivel foglalkozik, amelyek a valóságos történelemre, társadalomra, illetve

[6] Marx–Engels Válogatott Művek II. kötet, Szikra, 1949. 382. oldal.

Digitized by Google

természetre épülnek, a ezek nélkül „egyáltalán nincs értékük".

Mi a funkciója a marxista filozófiának, ezek után, milyen feladatai vannak az új filozófiának? Az új filozófia elvonatkoztatásai, általános törvényszerűségei csak az általános tájékoztatást segítik, de olyan receptet semmiképp sem adhatnak, amely pótolhatná a konkrét vizsgálatot. „Csak arra szolgálhatnak, hogy a történeti anyag rendezését megkönnyítsék, egyes rétegeinek egymásutánját jelezzék. De semmiképpen sem adnak — a filozófia modjára — (itt természetesen Marx és Engels a régi filozófiára gondolnak. — F. Gy.) receptet, vagy szkémát, amelyhez a történelmi korszakot hozzá lehet nyesegetni." (25—26. oldal.)

Marx és Engels tehát határozottan felléptek a régi spekulatív filozófia ellen. Vannak, akik erre hivatkozva megpróbálják Marx és Engels megállapításait pozitivista módon eltorzítani, — tagadva általában a filozófia önálló létét, létjogosultságát. Marx és Engels a régi filozófia fölöslegessé válásáról beszél, a pozitivisták pedig minden filozófia — főként a marxista filozófia — létjogosultságát tagadják, a valóságban azonban a tudományba becsempészik azokat az idealista előfeltevéseket, amelyekkel a tényeket magyarázzák. A marxista filozófia tárgyának felfogása „A német ideológiában" élesen megkülönbözteti Marx és Engels nézeteit nemcsak a régi spekulatív metafizikától, de a pozitivizmustól is.

Marx és Engels műveinek 3. kötete, annak ellenére, hogy a bennefoglalt művek még nem az érett marxizmus korszakából valók — gazdag kincsestára a marxista filozófiának, s tanulmányozása az elméleti munkások és propagandisták széles körében az elméleti és propagandamunka fellendítésének fontos eszköze.

Fukász György

SZABÓ KÁLMÁN:

A szocialista tervszerűség elméleti kérdései

A népgazdaság hosszú távlatokra történő tervezése, a szocialista országok közötti gazdasági munkamegosztás kialakítása, az operatív gazdasági irányítás tervszerűségének fokozása, korszerű új módszerek alkalmazása a tervezésben — a tervgazdálkodás hatókörének bővülését, feladatainak növekedését jelentik. A szocializmus gyarapodó gazdasági sikereinek hatása alatt az imperializmus ideológusai — polgári közgazdászok és reformisták egyaránt — a „kapitalizmus tervszerűsítésének" jelszavát hangosabban hirdetik, mint valaha. A gyarmati elnyomás alól újonnan felszabadult országok egész sora törekszik a gazdasági élet részleges tervszerűsítésére. Kevés időszerűbb — a szocialista építés gyakorlata és az ideológiai harc szempontjából egyaránt alapvető

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1960.

Digitized by Google

fontosságú — feladatot tűzhet tehát maga elé marxista közgazdász, minthogy megkísérelje a tervszerűség elméleti kérdéseinek tisztázását.

•

Szabó Kálmán mindenekelőtt abból indul ki, hogy a *tervszerűség* nem egyszerűen a gazdasági irányítás meghatározott módja, hanem maguknak az objektív gazdasági folyamatoknak *objektív* tulajdonsága, külső, tárgyias *formája*, amely „a szocialista gazdasági viszonyokat általánosan és eltörölhetetlenül jellemzi". A tervszerűség tartalma pedig egy objektív és egy szubjektív mozzanat, *az arányosság és a tudatosság ellentmondásos egysége*. Részletesen vizsgálja először az objektív pólust, az arányosságot és az arányos fejlődés törvényét; azután a szubjektív pólust, a tudatosságot; végül rátér e kettő egymáshoz való viszonyának, magának a tervszerűségnek a vizsgálatára.

Az *arányosság* nem mennyiségi, hanem *minőségi* kategória. Akkor jellemzi két egymással kapcsolatban levő gazdasági jelenség *viszonyát* (mennyiségi arányát), ha ezek éppen megfelelnek egymásnak, kölcsönösen kielégítik egymást. Akkor jellemzi általánosságban az újratermelési folyamat egészét, ha annak két fő pólusa, *a termelés és a szükségletek* megfelelnek egymásnak, *egyensúlyban* vannak. A termelés színvonala, lehetséges vagy tényleges terjedelme adott és mérhető. Mit értsünk azonban ebben az összefüggésben szükségleten? A tényleges szükségletek *mindig* meghaladják a termelést, sohasem lehetnek egyensúlyban vele. A fizetőképes kereslet *nem mindig* fejezi ki a szükségleteket, pl. mesterségesen magas árak esetén kisebb, mesterségesen alacsony árak esetén nagyobb lehet annál. Szükséges tehát ebben az összefüggésben egy új fogalom, a *mérlegelt szükségletek* fogalma, amely elnevezés a társadalmi termelés adott színvonalán kielégítendő szükségleteket jelöli. Ezeknek és a termelésnek (azaz tényleges kielégítésüknek) egymáshoz való viszonya: arányosság vagy aránytalanság.

Az újratermelés bővülésével azonban mindig újabb és újabb szükségletek válnak mérlegeltté. A tegnapi arányosságot kifejező mennyiségi arányok ma már aránytalanságot fejeznének ki; a mai arányosság kereteit már feszegetik a mai termelést még meghaladó, de holnap már mérlegeltté váló szükségletek. Ily módon az arányosság mindig *viszonylagos*, azaz részleges és ideiglenes. *Ellentmondást* rejt önmagában is: belső ellentmondásának egyik pólusa a mérlegelt szükségletek és a termelés egyensúlya, másik pólusa a tényleges szükségletek és a termelés egyensúlyának hiánya. Ezért az arányos fejlődés törvénye nem abszolút módon, hanem *tendenciaként* érvényesül. Ez a tendencia azonban — ellentétben a kapitalizmus gazdasági törvényeivel — nem önmaga követelményeinek megsértésén keresztül, nem állandó megszakításokkal, nemcsak hosszabb időszak átlagaként érvényesül, hanem *mindig uralkodó* tendenciaként, *folyamatosan* hat. Az ellene ható tényezők szükségképpen léteznek; de hatásukat a társadalom leküzdheti, mielőtt az ellentmondás nyílt konfliktussá fejlődne és szétfeszítené az egységet, azaz mielőtt az arányosság aránytalansággá válna. Az arányos fej-

Digitized by Google

lődés törvénye tehát — mint általában a szocializmus gazdasági törvényei — nem konfliktusos, hanem *harmonikus tendenciaként* érvényesül.

Az arányosság, a tervszerűségkategória objektív mozzanata, feltételezi a magasfokú társadalmi *tudatosságot*, a tervszerűség szubjektív mozzanatát. A magasfokú társadalmi tudatosság lényege a fő objektív összefüggések *megértése*, a fejlődés tudományos *előrelátása* és *aktív ráhatás* a társadalmi-gazdasági élet egészére, azaz a társadalom *uralma* saját viszonyai felett. A tudatosság nem pusztán az emberek tudati állapota; a társadalmi tudatosság *viszony* az objektív fejlődési folyamatok és a társadalom velük kapcsolatos magatartása között. E viszonynak másik lehetséges — a tudatossággal ellentétes — formája a *spontaneitás*, amikor „elégtelen, vagy hiányzik az objektív törvények megértése, a fejlődés megfelelő előrelátása és a gazdasági tevékenységnek a *közös* célok szerinti társadalmi szervezése". (253. oldal.)

A szocializmusban a társadalom és az objektív folyamatok közötti viszony *uralkodó* formája a társadalmi tudatosság. Következetes képviselője a munkásosztály *pártja; mindinkább részesévé válnak maguk a dolgozó tömegek is.* Az egyes részfolyamatok tudatos vagy spontán mivolta azonban nem a résztvevő egyének tudatosságától függ, hanem attól, hogy ezek a folyamatok a fejlődés egészén érvényesülő tudatosság uralma alatt állnak-e, vagy sem. *„Amennyiben a társadalom él tudja érni azt, hogy valamely folyamat az összfejlődés elhatározott változásaival összehangzóan alakuljon, akkor ez a folyamat — függetlenül közvetlen résztvevőinek egyéni tudatától — tudatosan szabályozott folyamat."* (256. oldal.)

A társadalmi tudatosság annyiban válik a tervszerűség mozzanatává, amennyiben a *gazdasági* élet előrelátását és aktív szabályozását jelenti. A tervszerűség tudatosság-pólusának láncszemei a *gazdaságpolitika*, a *tervezés* és a terv megvalósítását biztosító *szabályozás* (közvetlen, azaz tervutasításokkal, vagy közvetett, azaz anyagi és erkölcsi ösztönzéssel történő irányítás). Ez a pólus is *ellentmondásokat* tartalmaz: a gazdasági törvények megértése és alkalmazása között, a tervezés és a szabályozás között, a szabályozás közvetlen és közvetett módja között, a centrális és a decentralizált mozzanatok között ellentmondás, azaz különbség, eltérés áll fenn. Természetesen ezek az ellentmondások sem antagonisztikusak: kellő időben és módon megoldódhatnak, mielőtt nyílt konfliktussá fejlődnének, mielőtt szétfeszítenék az egységet, azaz mielőtt a tudatosság spontaneitássá válna.

Maga a *tervszerűség* végül az arányosság és a tudatosság ellentmondásos egysége. *Egységük* abban áll, hogy kölcsönösen feltételezik és áthatják egymást (a tudatosság a gazdasági folyamatok *tárgyi* tulajdonságává válik, az arányosság viszont, mint felismert szükségesség, a haladás *eszmei* tartalmává lesz); hogy mindkettő a gazdasági folyamatok *formája* és ugyanakkor mindkettő a szocialista termelési viszonyokból fakadó mély *tartalmi* szükségesség; hogy a szubjektív

Digitized by Google

tényezőknek *összhangban* kell lenniök az objektív fejlődés arányosságának követelményével. Ez az összhang azonban mindig viszonylagos: a megértés, a tervezés és szabályozás „sohasem tudja átfogni az életet a maga teljes gazdagságában, állandó változásában". (337. oldal.) Éppen ez a lényege egységük *ellentmondásos* voltának. Ha ez az ellentmondás valamely ponton kiéleződik, ha a szubjektív tényezők és az objektív gazdasági fejlődés követelményei között valahol szakadás keletkezik, akkor egységük — a tervszerűség — megszűnik és az adott gazdasági folyamat *tervszerűtlenné* válik. A tervszerűtlenség a tervszerűség *kizárólagos ellentéte*, az aránytalanság és a spontaneitás bizonyos elemeinek egysége.

A szocializmusban — mint már láttuk — az objektív gazdasági fejlődés *uralkodó* formája az arányosság; az objektív folyamatok és a társadalom magatartása közötti viszony *uralkodó* formája a tudatosság. Az aránytalanság és a spontaneitás mindig csak részlegesen és ideiglenesen fejlődhet ki; következésképpen egységük, a tervszerűtlenség, csak részfolyamatok esetleges formája lehet. A szocialista tulajdonviszonyok talaján, amikor a termelés közvetlenül a szükségleteket szolgálja, a szubjektív tudatosság és az objektív arányosság követelménye közötti ellentét — a társadalmi-gazdasági fejlődés egészét tekintve — *„még azelőtt feloldódhat, mielőtt harcuk széttörné a tervszerűség keretét, vagyis mielőtt a fejlődést tervszerűtlenné változtatná"*. (342. oldal.) A tervszerűtlenség tehát, mint ellenható tényező, lehetetlenné teszi, hogy a tervszerűség abszolút módon érvényesüljön: de nem foszthatja meg *uralkodó* és *átfogó* jellegétől a *tervszerű, arányos fejlődés törvényét*.

„Ha ezek után meg akarjuk fogalmazni a *tervszerűség mint közgazdasági kategória lényegét*, akkor azt kell mondanunk: *a tervszerűség a szocialista termelési viszonyoknak olyan új (az előző társadalmakban csak egyes elemei tekintetében létező) kategóriája, amelyet az objektív törvényszerűségek ismeretében folytatott, az egész gazdasági életre kiterjedő tervezés és szabályozás egysége alkot és amely a növekvő társadalmi szükségletek mind teljesebb kielégítésére irányuló termelés gyors ütemű, arányos fejlődésében valósul meg.* Fogalma szerint tehát a tervszerűség a *szocializmus* belső *természete*." (334. oldal.)

Ez a puszta váza, végsőkig leegyszerűsített szerkezete Szabó Kálmán tervszerűség-koncepciójának. Pontosabban szólva, ez a koncepció nem csupán magára a tervszerűség kategóriájára vonatkozik. Pusztán az utóbbi szempontjából ugyanis csak előfeltétel, hogy tisztázva legyenek olyan kérdések, mint a gazdasági ellentmondások sajátos jellege, a gazdasági törvények tendenciavolta és ennek sajátosságai a szocializmusban, a spontaneitás szerepe és jellege, stb. Ezeket a feltételeket azonban a szerző nem találhatta készen; ezekben a kérdésekben — különböző érettségi fokon levő, de semmiképpen sem lezárt — vitákba kellett belekapcsolódnia; e viták kritikáját is megadva kellett saját nézeteit kialakítania. Valójában tehát a marxista *politikai gazdaságtannak számos alapvető* — még a tervszerűség kategóriá-

Digitized by Google

jánál is átfogóbb, általánosabb jelentőségű — *kérdésében kifejtett önálló koncepcióról* van itt szó. Maga a tervszerűség elmélete — ezekben a vonatkozásokban — már az általános tézisek konkrét alkalmazásaként jelenik meg.

•

A kifejtés *módszere* ebben a műben legalább annyi figyelmet érdemel, mint maga a koncepció. Mélyebb elemzése, sokoldalúbb érvelése bizonyára sok kérdést megoldott; de nyilvánvalóan nem tesz pontot mindazokra a vitákra, amelyekben állást foglalt. Módszerének mélyen tudományos voltát, számos pozitív és előremutató vonását azonban véleményem szerint nehéz lenne vitatni.

A politikai gazdaságtan és a *filozófia* szerves egysége, termékeny kölcsönhatása, amely annyira jellemző a marxizmus klasszikusainak elméleti tevékenységére, mai közgazdasági irodalmunkban még csak gyengén mutatkozik meg. Pedig lehetetlen feltárni a gazdasági fejlődés objektív dialektikáját a gondolkodás, az elemzés és kifejtés tudatosan alkalmazott *szubjektív dialektikája* nélkül; lehetetlen feltárni a szocialista gazdaságban oly nagy szerepet játszó szubjektív tényezők reális helyét és szerepét szilárd *ismeretelméleti* megalapozás nélkül. Szabó Kálmán könyve ebben a vonatkozásban példamutató és bizonyos mértékben úttörő. Tudatosan törekszik a marxi—lenini módszer alkalmazására, amikor figyelmét nem kizárólagosan a gazdasági folyamatok formájára vagy tartalmára, hanem forma és tartalom egységére, viszonyára fordítja; amikor a gazdasági kategóriák és folyamatok jellegét, mozgásformáik sajátosságait belső ellentmondásaik jellegéből és sajátosságaiból vezeti le; amikor nagy figyelmet szentel az objektív és a szubjektív egymástól való elhatárolására, de ugyanakkor egymáshoz való viszonyuk, kölcsönhatásuk feltárására. A marxista filozófia újabb kutatásait is felhasználja: az antagonisztikus és nem antagonisztikus ellentmondások sajátosságaira, az ellentétek harmonikus egységére vonatkozó filozófiai eredmények itt a politikai gazdaságtani elmélet szerves alkotórészévé, építőköveivé válnak.

A következetesen alkalmazott szubjektív dialektika természetesen nem könnyű olvasmány. A szerző — teljességre való törekvésében — kissé túl is hajtja ezt a nehézséget; egy későbbi, kiforrottabb fogalmazásban feltétlenül csiszolnia kell majd a szöveg szükségtelen bonyodalmaiból. Ez azonban nem változtat a lényegen: a *marxizmus klasszikus elemzési módszerének* elmélyült, igényes alkalmazására való törekvés Szabó Kálmán könyvének egyik fő érdeme.

Ebből következik az is, hogy ez a mű *pártos* elméleti alkotás, a szó igazi értelmében. Pártossága nem rokon- és ellenszenvek nyilvánításában áll; hanem abban, hogy vizsgált tárgya tekintetében képes a kapitalizmus és a szocializmus *minőségi* különbözőségének feltárására, a szocializmus történelmileg adott *objektív fölényének* elméleti bizonyítására; hogy aktív részt vállal az ideológiai síkon folyó osztályharcban.

A tervszerűségnek kizárólag a szocializmusra jellemző volta Szabó Kálmán könyvében nem általános kijelentés, hanem az

Digitized by Google

egész koncepció lényegéből fakadó, mélyen elemzett, meggyőzően bizonyított tudományos igazság. A társadalmi-gazdasági jelenségek, törvények és kategóriák között sok olyan van, amely közös, általános a különböző termelési módokban. A történelmi ellentét feltárása nem az általános tagadását jelenti, hanem specifikus érvényesülésének, specifikus tartalmának és jelentőségének kimutatását. A *kapitalizmus alapvető ellentmondása* például — a termelés társadalmi jellege és a kisajátítás egyéni (tőkés) formája közötti ellentmondás — specifikus, mert csak a kapitalizmust jellemzi; de valójában mégsem más, mint a termelőerők és a termelési viszonyok általános ellentmondásának történelmileg konkrét megnyilvánulási formája. A *szocializmusban* ezzel szemben egy másik, ugyancsak általános ellentmondás válik alapvetővé: *a termelés és a társadalom tényleges (teljes) fogyasztási szükséglete közötti ellentmondás.* Ebben éppen „... a szocialista rendszer egyik nagy fontosságú *specifikuma* domborodik ki: ez a rendszer a munkának és termékeinek *emberhez* méltó felhasználását valósítja meg." (150. oldal.) A termelési viszonyok által meghatározott alapvető ellentmondásból bizonyítja a szerző, hogy mind az arányosság, mind a társadalmi tudatosság — amelyeknek elemi és részleges formái léteztek és léteznek a kizsákmányoló társadalmakban is — csak a szocialista termelési módban rendelkeznek azokkal a specifikus vonásokkal, olyan átfogó *érvénnyel* és *érettséggel*, hogy egységük *tervszerűséget* alkothasson. „... a tervszerűség történeti-gazdasági jelenség, amelynek egyik mozzanata csakugyan a tudat társadalmi színvonala, de *az uralomrajutott dolgozó tömegek érdekeit kifejező tudaté;* s amelynek másik mozzanata csakugyan az arányosság, de *a termelési viszonyok sajátos, szocialista szerkezetét kifejező és állandóan megvalósítható arányosságé.*" (333. oldal.) A tervszerűség kategóriájának tehát konkrét *társadalmi* tartalma van: „... a szocialista gazdaság legfőbb feltétele (a termelőeszközök köztulajdona) és legmélyebb lényege (a növekvő fogyasztási szükségletek mind teljesebb mértékű kielégítése az állandóan bővülő termelés útján) jut benne kifejezésre. Csak ilyen feltétel esetén lehetséges egyáltalán tervszerű fejlődés, mert ez jelenti azt, hogy nincsenek ellentétes érdekű osztályok. A tervszerűség a szocializmus legmélyebb lényegének felel meg, mert ez a lényeg azt jelenti, hogy a fogyasztási szükséglet és a mindenkori termelési lehetőségek közti ellentmondás vált alapvetővé, és hogy az uralkodó ellentmondások jellege nem antagonisztikus. *A tervszerűség éppen ezen társadalmi tartalmánál fogva képezi a szocializmus sajátos közgazdasági kategóriáját.*" (316—317. oldal).

Ugyancsak a közgazdasági koncepció szilárd ideológiai (ismeretelméleti) megalapozásának tulajdonítható, hogy az eleven polémiá, amelyet a szerző a magától értető nézetekkel folytat, valóban kétfrontos és valóban meggyőző. A dogmatizmus és a revizionizmus tervszerűség-felfogását egyaránt élesen bírálja, gyakran rámutatva közös ismeretelméleti alapjaikra. „A szocializmusbeli törvények *tudatos alkalmazás* formájában történő ér-

Digitized by Google

vényrejutásának *szükségszerűségét lehetőségként feltüntetni annyi, mint tagadni az arányos fejlődésnek — ennek az igen mély és a szocializmusra jellemző specifikus szükségszerűségnek — objektív jellegét és létezését.* (Éppen ezen a ponton érintkezik a — gyakran szektás köntösben jelentkező — voluntarizmus és a spontaneitásra irányt vevő — legtöbbször revizionista jellegű — fatalizmus. Ez a két ellentétes felfogás a tervszerűség, mint törvénykategória objektív jellegének tagadásában leli közös elméleti alapját.)" (273—274. oldal) A tervszerű irányítás, a szabályozás kérdésében is milyen végletes eltérés látszik egyfelől a túlzott centralizmus, másfelől a központi irányítás elleni támadás között, pedig ezeknek is egy a kiindulópontjuk: a tervszerűség bürokratikus értelmezése, amely a tervszerűséget egyszerűen azonosítja a tervutasításokkal, az anyagi érdekeltséget és a helyi, alulról jövő kezdeményezést a spontaneitással. Az egyik ezért elveti az anyagi ösztönzést, a másik elméletileg igazolni próbálja a spontaneitást. A szerző részletesen elemzi és cáfolja különösen a revizionizmus tervszerűség-felfogásának elméleti alapjait. Rámutat arra az érdekes jelenségre is, hogy míg a revizionizmus a spontaneitásra építő, azaz részleges tervszerűségre vesz irányt szocialista viszonyok között, addig a teljes tervszerűség lehetőségét hirdeti kapitalista viszonyok között. „E látszólag ellentétes irányzatoknak közös elméleti alapja: annak tagadása, hogy a tervszerűség a szocialista viszonyok lényegéből következik." (412. oldal) „A revizionista tervszerűség-felfogás *elméletileg* a szocialista gazdaság *tervszerű arányos fejlődése törvényének, s végeredményben a szocializmus összes specifikus törvényének a tagadásában gyökerezik.*" (414. oldal)

*

Ma már általánosan elismert, hogy a közgazdaságtudománynak *exakt* tudománnyá kell válnia abban az értelemben, hogy tudnia kell számot adni a gazdasági összefüggések *mennyiségi* vonatkozásairól is. Fejlődése az utóbbi időben főként ebben az irányban halad. Szabó Kálmán könyve arra figyelmeztet, hogy van még bőven teendő a gazdasági folyamatok és kategóriák *minőségi* elemzése terén is; hogy a közgazdaságtudománynak ebben az irányban *is* kell haladnia. Persze, sokáig nem járhat ennyire külön utakon a kutatás e két formája; előbb-utóbb létre kell jönnie a mennyiség és minőség *szintézisének.*

Ebből a szempontból komoly hiányosságnak kell tekintenünk, hogy egy műben, amely teljes részletességgel tárgyalja az arányosság minőségi kategóriáját, igen kevés szó esik a konkrét arányokról, amelyekben ez a minőségi viszony mégiscsak testet ölt. (A könyvben szereplő adatok kizárólag illusztratív szerepet töltenek be, a szerzőnek nincs is más szándéka velük.) Egy könyvben, amely a gazdasági lét valamennyi felvonultatott kategóriáját és folyamatát ellentmondásos egységként mutatja be, és tárgyalja az ellentétek kiéleződésének, a minőségi egység megszűnésének lehetőségeit — alig találunk utalást arra, hogy vajon hol és hogyan keressük az egység konkrét *mértékét?* Az ellentmondásos oldalak összhangja nem ab-

Digitized by Google

szolút, mindig csak bizonyos határok között érvényesül — hol keressük a határt, ameddig még összhang, és amelyen túl már összhanghiány uralkodik? Természetesen, a határok sem abszolútak. Természetesen, a politikai gazdaságtan nem adhat receptet, még kevésbé egyszeregy-táblázatot a gyakorlati tervezés számára. De igenis adnia kell *elméleti* támpontokat ahhoz, hogy *konkrétan orientálódni* tudjon a konkrét mennyiségi összefüggések között. A tervszerűséget és az arányosságot nem lehet tonnákban és kilowattórákban, de még forintokban sem kifejezni — ebben Szabó Kálmánnak igaza van. De a tonnák, kilowattórák és forintok konkrét arányairól tudni kell *minőségi* ítéletet formálni, ehhez pedig *mértékre* van szükség!

Mindezek ellenére nem lenne helyes, ha valaki — prakticista módon — úgy ítélné meg Szabó Kálmán könyvét, hogy az visszatérés az idejétmúlt skolasztikához. Ellenkezőleg. Amennyiben *visszatérés*, annyiban a marxista—leninista politikai gazdaságtan klasszikus hagyományaihoz, *alkotó* módszeréhez kíván visszatérni, amennyiben pedig *új* elméleti eredményeket nyújt, annyiban *előrelépés*. A minőségi elemzésnek legalábbis lépést kell tartani a mennyiségi kutatásokkal, ha ugyan nem *előttük* kell járnia. Ezért Szabó Kálmán művében a mennyiségi vonatkozások hiányának, a konkrét mértékdefiníció hiányának időhatározója semmiképpen sem a „már megint", hanem legfeljebb a „még mindig".

Részben ezzel összefüggő, részben azonban különálló kérdés a könyvnek a *gyakorlathoz* való viszonya. A szerző a valóság jelenségeinek, a gazdasági élet tényeinek — nem utolsósorban éppen a magyar gazdasági fejlődés tapasztalatainak — általánosításával jut el elméleti koncepciójának kialakításához. Kiindulása tehát a gyakorlat; útja a konkrét valóságtól vezet az absztrakt fogalomig. A visszafelé vezető utat is — amelynek eredménye, hogy a gyakorlat többet kap vissza az elmélettől, mint amennyit az elmélet a gyakorlatból absztrahált — megmutatja, bár nem járja végig.

Az elméleti általánosításból *minőségi, elvi* jellegű gyakorlati következtetéseket von le, azaz levonja a gyakorlati következtetéseket a *gazdaságpolitika* számára. Értékes útmutatást ad például a döntő láncszem megragadása és a különböző területek egyidejű fejlesztése összehangolására. Vagy például itt van az a kérdés, hogy a gyakorlatban mit is tekintünk *tervnek*? Vajon a gyakorlatban nem érvényesül-e kissé a tervszerűségnek az a bürokratikus értelmezése, amely a tervet egyszerűen mutatószámokkal azonosítja? Holott Szabó Kálmánnak nyilvánvalóan igaza van abban, hogy a magasfokú társadalmi tudatosság nem bizonyos mennyiségek alakulásának kijelölésében áll, hanem az adott időszak fő ellentmondásának felismerésében és leküzdésében; hogy a tervszerűség objektív oldala az arányosság. Ebből pedig egyértelműen következik, hogy egy adott időszak népgazdasági tervének lényege nem néhány mutatószám, hanem az a *koncepció*, amelyre a terv épül; hogy a terv teljesítésének *kritériuma* nem bizonyos indexszámok alakulása, hanem a terv fő koncepcióinak, a tervben ki-

Digitized by Google

tűzött fő minőségi feladatoknak a megvalósulása; hogy nem tekinthetjük ténylegesen tervszerűnek a fejlődést, ha egyes mutatóknak terv szerinti, másoknak terv feletti alakulása következtében sérelmet szenved az *arányosság*, az újratermelés különböző oldalainak harmonikus egyensúlya. Nyilvánvalóan igaz az is, hogy a tudatosság nemcsak tisztánlátás, hanem *aktív* ráhatás a gazdasági folyamatokra, hogy a tudatosság magában foglalja nemcsak a tervezést, hanem a szabályozást is. Elegendő-e akkor vajon, hogy népgazdasági terveinkben rögzítjük az óhajtott célt, de nem dolgozzuk ki a megvalósítás feltételeit, a végrehajtáshoz szükséges konkrét *intézkedéseket*? A „terv" és a „mechanizmus" szembeállítása az elméleti viták porondjáról szerencsére eltűnt; de merev szétválasztásuk vajon nem él-e tovább gyakorlatunkban? Nem kellene-e vajon a népgazdasági terv és tervezés fogalmát kiterjesztenünk a *szabályozás*, az aktív ráhatás fő irányának és fő módszereinek — a terv fő koncepcióival összhangban levő — megtervezésére?

Még egy példa: a *mérlegelt szükségletek* kérdése. Az elnevezéstől függetlenül, ilyen fogalomnak valóban léteznie kell. Nyilvánvalóan helyes Szabó Kálmánnak az a megállapítása, hogy a kereslet-kínálat felszíni egyensúlya nem okvetlenül fejezi ki — a szocializmusban sem — az arányosságot, hiszen a kereslet-kínálat egyensúlyát néha erőszakos eszközökkel is helyre lehet állítani, miközben egyes szükségletek kielégítetlenül maradnak. Másrészt a tényleges, teljes szükségletet sohasem lehet kielégíteni. Valóban szükség van tehát a közbenső kategóriára, a termelés adott színvonalán kielégítendő, a mérlegelt szükségletek fogalmára. Ebből egyértelműen következik, hogy a gazdaságpolitika és a tervezés *nem elégedhet meg* a kereslet-kínálat felszíni egyensúlyának fenntartásával, hogy ennél mélyebbre kell néznie; hogy ismernie kell a kereslet eltérését a mérlegelt szükséglettől; hogy tudnia kell *rangsorolni* a mai és holnapi szükségleteket, tudnia kell *előrelátni* a szükségletek mérlegeltté válásának folyamatát.

Itt azonban már rendkívül követelőzően lép fel a kérdés: *hogyan*? Le kellene vonni a gyakorlati következtetéseket, nemcsak a gazdaságpolitika, hanem a *népgazdasági tervezés* számára is! A politikai gazdaságtan természetesen nem mondhatja meg, hogy teszem azt, huta—alumíniumból a harmadik negyedévben mennyi lesz a mérlegelt szükséglet. Ez a tervezés dolga. De hogy hogyan, milyen ismérvek alapján, milyen mérték figyelembevételével lehet és kell meghatározni a mérlegelt szükségletet, rangsorolni a szükségleteket, hogyan kell arányosságot tervezni — ezt az elméletnek kell megmondania. Az absztrakttól a *konkréthoz*, az általános fogalomtól a *gyakorlati tevékenységhez* visszafelé vezető utat, ha nem is végig, de nagyobbik részében az elméletnek kell bejárnia; önmaga konkrét gyakorlati *alkalmazásának* általános vonásait magának kell kidolgoznia. Ez az, amivel Szabó Kálmán könyve még adós marad; ez az, ami összefügg a *mennyiségi* vonatkozások hiányával, a konkrét *mérték*-fogalom hiányával. Gazdaságpolitikai következtetései alapvetően fontosak, de egyelőre igencsak általánosak ahhoz, hogy

Digitized by Google

közvetlen segítségére legyenek a népgazdasági tervezés gyakorlatának. Pedig erre szükség van. Az elméleti eredmények gyakorlati hasznosítása ezért megkívánja és megéri a további elmélyült kutatást, mégpedig az elmélet és a gyakorlat területén dolgozó közgazdászok együttes erőfeszítéseit.

Mindent egybevetve, Szabó Kálmán „A szocialista tervszerűség elméleti kérdései" című munkája az utóbbi évek közgazdasági irodalmának kiemelkedő alkotása. A gazdasági élet valóságos tényeinek magasszínvonalú *elméleti általánosítása* olyan követelmény, amelyet a szocialista építés gyakorlata támaszt a marxista közgazdászokkal szemben. Szabó Kálmán könyve ennek a követelménynek felel meg. Tárgyának időszerűsége és fontossága, önálló elméleti eredményei, dialektikus módszere és tudományosan megalapozott pártos állásfoglalása következtében komolyan hozzájárul a szocializmus politikai gazdaságtanának fejlődéséhez.

Gerő Tamásné

A Párttörténeti Közlemények négy évfolyama

Négy év telt el azóta, hogy — az 1956. évi ellenforradalom megrázkódtatásai után a lassan eszmei téren is elkezdődő konszolidáció egyik tüneteként — 1957. szeptemberében újra megjelent a Pártörténeti Intézet folyóirata, a *Párttörténeti Közlemények*, amely azóta történettudományunk jelentős tényezőjévé vált. E folyóirat négy évi munkájára azért is érdemes visszatekinteni, mert a lap szerkesztése, cikkeinek eszmei tartalma nagyjában és egészében véve híven tükrözi azt a nagyarányú fejlődési folyamatot, amely párttörténetírásunkban végbement. A folyóirat négyéves termésének fényében kidomborodnak az 1956. évi ellenforradalom utáni időben egész történetírásunkra, és ezen belül a párttörténetírásra is jellemző erények és fogyatékosságok.

A Párttörténeti Közlemények 1957 és 1960 között 36 tanulmányt és 16 közleményt jelentetett meg. Ezenkívül 10 dokumentumot és 13 visszaemlékezést is közölt. A tanulmányok többsége, 15, az 1917 és 1919 közötti idők problémáival foglalkozik, 7 cikk a Horthy-fasizmus korszakából választotta témáját, 6 pedig felszabadulásunk utáni kérdéseket taglal. Hasonló arányban vannak a közzétett dokumentumok is. A Közlemények rovatában az 1917—1919. évi és a Horthy-fasizmus korabeli párttörténet egyes kérdéseiről szóló írások száma azonos. A visszaemlékezések túlnyomó része az 1917—1919-es időket idézi fel, ezen belül is elsősorban 1919 napjait. Emellett azonban a szerkesztőség gondot fordított arra is, hogy a folyóiratban a lehetőségekhez képest minél több, a Horthy-fasizmus és az 1945 utáni idők párttörténetével foglalkozó írás lásson napvilágot. De bizonyára maga a szerkesztőség sincs megelégedve azzal, hogy míg az 1868—1917 közötti idővel 8, az 1919—

Digitized by Google

1945 közé eső korszak bonyolult és súlyos párttörténeti kérdéseivel csupán 7, a felszabadulás utániakkal pedig mindössze 6 tanulmány foglalkozik. Persze el kell ismerni, hogy párttörténetünk feldolgozását mégiscsak az elején kellett kezdeni, másrészt, hogy egy évtized alatt a gyakorlatban kevés történt annak érdekében, hogy szakembereket képezzünk. A teljes igazság megkívánja annak a megemlítését is, hogy e feladat megoldása nem kis nehézségekbe ütközött, minthogy kevés volt a Horthy-fasizmus éveinek a történetében jártas, és ugyanakkor a történettudomány művelésére szakszerűen felkészült kutatók száma. Az utóbbi években azonban ezen a területen is komoly változás észlelhető. Ennek első gyümölcseit szüretelte le a folyóirat utolsó négy évfolyama.

A szerkesztőbizottságnak az 1957. szeptemberi számban az olvasókhoz intézett nyilatkozata — ha bizonytalanul is —, de utalt arra, hogy az 1956. évi 3. szám vezércikkében megjelölt feladatokon túl kell menni és szükséges elemezni az ellenforradalom okait is. Bár az Intézet ezen a téren kétségkívül tett egyet-mást, magában a folyóiratban, annak négy évfolyamában mindössze Nemes Dezső elvtársnak az 1957 szeptemberi számban közzétett tanulmánya, továbbá egyetlen dokumentum közlése jelezte a kitűzött feladat megoldására irányuló törekvést.

Azonban ennek az egy tanulmánynak a kivételével a folyóirat szerkesztőségének általános gyakorlata lényegesen jobbnak bizonyult. A közrebocsátott írások bizonyítják, hogy a szerkesztőséget a válogatásban egyre határozottabban a kétfrontos harc szükségessége irányította, a tanulmányokat általában úgy szemelték ki, hogy azok alkalmasaknak bizonyultak mind a revizionista, mind a dogmatikus, szektás és a személyi kultusszal összefüggő nézetek leküzdésére.

Párttörténetírásunkra 1956 előtt általában jellemző volt a dogmatikus, szektás, kinyilatkoztató, a személyi kultuszból eredően is hibás szemlélet. Ez leginkább az 1919 történetéről szóló művekben érvényesült. Már magábanvéve ez a körülmény is, de még inkább a Tanácsköztársaság 40. évfordulójára való készülődés indokolja azt, hogy a szerkesztőség — nagyon helyesen — elsősorban 1919 történetével kapcsolatos cikkekből igyekezett minél többet megjelentetni. Ilyen módon kívánt minél hatékonyabb segítséget nyújtani ahhoz, hogy a dogmatikus, szubjektív megállapítások kiszoruljanak párttörténetünknek arról a területéről, ahova leginkább beférkőztek. E törekvést általában siker koronázta.

A KMP megalakulásának történetéről, a KMP és MSZDP egyesüléséről 1919-ben, az IOSZ megalakulásáról írt tanulmányok[1] mintaszerűek abban a tekintetben, hogyan kell sematizálás nélkül gazdag anyaggyűjtésre alapozott, jobb- és baloldali torzításoktól mentes, és így a valóságot híven tükröző, az elvi kérdéseket alaposan elemző értekezést készíteni. Hasznosak voltak az 1919. évi agrárpolitika egyes kérdéseiben az 50-es évek torzításait helyreigazító cikkek is.[2] A Nemzetközi Szocialista Szövetség délszláv frakciójának tevékenységét vázoló írás eddig ismeretlen te-

[1] 1958. 4. sz. 1960. 3. sz. 1960. 3–4. sz.
[2] 1959. 1. sz. és 1959. 2. sz.

Digitized by Google

rületen tört új csapást.[3] Figyelemre méltó az 1918—1919. évi forradalmak történetének historiográfiájával foglalkozó, mind témaválasztásában, mind módszerében, mind elvi állásfoglalását tekintve követésre ösztönző munka.[4] Ez, a távolról sem teljes, és mindössze a feldolgozott elvi kérdések irányának jelzésére szolgáló felsorolás csupán ízelítőt kíván adni abból a gondos válogató munkából, amelyet a szerkesztőség a fontos politikai és tudományos feladat megoldása: 1919 méltó megünneplése és a helytelen nézetek elleni harc érdekében kifejtett.

A Horthy-fasizmus idejére eső párttörténetnek egyes fontos problémáit elemző írások mind elvi, mind tárgyi szempontból általában véve lényegesen jobbak, megalapozottabbak, mint az előző évtized hasonló tárgyú írásai. Teljes felsorolás helyett itt is célravezetőbbnek látszik a leginkább követésre méltó értekezésekre hivatkozni. A KMP parasztpolitikájának néhány kérdésével foglalkozó vitacikk — néhány valóban vitatható állítása ellenére is — figyelmet érdemel elvi bátorsága miatt amellyel — az eddigi „gyakorlattól" eltérően — nem kerülgeti többé, hanem merészen hozzálát a KMP stratégiájának és taktikájának boncolgatásához, hogy az eddiginél helyesebben értékelhesse a KMP parasztpolitikáját.[5] Módszerében is, anyagában is, rendkívül hasznos a KMP 1936 és 1942 között végbement szervezeti fejlődésének némely kérdését tárgyaló értekezés[6], valamint a magyar antifasisztáknak a szlovákiai partizánharcokban való részvételét ismertető tanulmány.[7]

A felszabadulás utáni évek történetével foglalkozó cikkek közül a két munkáspárt egyesüléséről szóló és a népi demokratikus forradalmunk néhány alapvető elvi problémáját tárgyaló értekezés emelkedik ki mélyreható elvi elemzésével.[8] Előbbi tanulmányt gazdag anyaga is, utóbbit néhány — és az alapkérdéseket illető — vitatható elvi megállapítása ellenére éppen az elvi összefüggések elmélyült taglalására irányuló hajlama és készsége dicséri. Különösen gazdag tárgyi anyaga és a leírt események politikailag helyes értékelése miatt érdemel említést az 1945. és az 1947. évi választásokról írt két tanulmány.[9] Kár, hogy e két — utóbb említett — írás inkább leíró jellegű. Kívánatos lett volna az olyan kérdések elvi megvitatása, mint például a munkás-paraszt demokratikus diktatúra jellegének problémája, a szociáldemokrata jobboldal revizionista nézeteinek, a baloldal illúzióinak és a leninizmussal szemben táplált fenntartásai eszmei rugóinak a feltárása, stb. A két tanulmány azonban így is értékes, és sikeresen cáfol meg számos *dogmatikus, sematikus nézetet*, közte Rákosi Mátyás felfogását is. Adatai miatt hasznos az MKP szervezeteinek létrejöttével (1944. október—1945. május) foglalkozó tanulmány.[10]

Mintaszerűek a Magyarországi Szociáldemokrata Párt működése első évtizedének néhány kérdését tárgyaló cikkek.[11]

[3] 1959. 3—4. sz.
[4] 1960. 4. sz.
[5] 1959. 3—4. sz.
[6] 1958. 3. sz.
[7] 1959. 3—4. sz.
[8] 1958. 3. sz. és 1960. 1—2. sz.
[9] 1959. 3—4. sz. és 1960. 3. sz.
[10] 1960. 1—2. sz.
[11] 1958. 2. sz. és 1960. 4. sz.

Digitized by Google

A jobboldali nézetek elleni elvi harcot szolgáló értekezésekhez tartoznak az 1956-ban felmerült hibás nézetekre válaszoló írások. Például az 1945. évi választásokról szóló tanulmány és *„A polgári »radikális« ideológia és a magyar osztályharcok valósága"* című értekezés.[12] Hasonlóképpen a revizionista nézetek elleni harc szükségletei ösztönöztek *„Az osztrák szociáldemokrácia és a Habsburg-monarchia fenntartásának kérdése"* című cikk megírására.[13] A kétfrontos eszmei harcot azonban a cikkek íróinak nem sikerült egyforma ütőerővel megvalósítaniok. Így például a polgári radikális ideológiáról szóló, egyébként kitűnő tanulmány bevezetőjében helyesen tűzi ki azt a célt, hogy megmutassa a polgári radikális eszmék és a revizionisták „tiszta demokrácia", „nemzeti demokrácia" elmélete közötti eszmei rokonságot, de valójában a polgári „radikális" ideológia cáfolatára szorítkozik. „Az osztrák szociáldemokrácia és a Habsburg-monarchia fenntartásának kérdése" című értekezés, gazdag történeti tényanyagra támaszkodva, a konkrét történet valóságával szembesíti Bauer és Renner revizionista nézeteit, és cáfolja meg azokat. Nem mutat rá azonban konkrét egybevetés segítségével, hogy ezek a nézetek miként élnek tovább napjainkban az osztrák és nyugatnémet jobboldali szociáldemokrácia történeti és publicisztikai irodalmában. Arról sem világosítja fel olvasóit, hogy a „nemzetekfölötti állam" imperialista-kozmopolita elméletét hirdető osztrák és nyugatnémet történészek, köztük elsősorban a Habsburg-monarchia helyreállításának szószólói, az osztrák Hugo Hantsch, és a Wiener Historische Studien sorozat egyes köteteinek többi írója, továbbá a nyugatnémet Wenzel Jaksch, Emil Franzel, valamint Hans Rothfels, Theodor Schieder és mások, valamennyien elismeréssel adóznak írásaikban Bauer és Renner osztályáruló elméletének, amely a Habsburgok „nemzetekfölötti államá"-t védelmező koncepció.

Középiskolai, egyetemi oktatóknak, propagandistáknak nagy hasznára vannak a *dokumentumok* és visszaemlékezések. Ezek a publikációk egyrészt az olvasók számára nehezen vagy egyáltalán nem hozzáférhető, nagyfontosságú források megismerését és felhasználását teszik lehetővé. A visszaemlékezések pedig ezenkívül még számos olyan fontos tényről is felvilágosítanak, olyan elvi kérdések megoldásához segítenek hozzá, amelyeket pusztán a levéltári vagy egyéb források alapján nem tudnánk megfejteni, illetve — elvi kérdés esetén — ezeket az összefüggéseket az utóbbi források segítsége nélkül nem tudnánk a valóságot megközelítően és így a lehető leghívebben feltárni. A források közlésével kapcsolatban ki kell emelnünk azokat a módszertani tanulságokat, amelyek bizonyos forrástípusok felhasználásából levonhatók.[14] Egyes mintaszerű forrásközlések[15] pedig a do-

[12] 1959. 2. sz.
[13] 1960. 3. sz.

[14] A visszaemlékezések felhasználásának fontosságára maguknak a visszaemlékezéseknek puszta olvasása is felhívja az olvasó figyelmét. *Balázs Béla: „Adalékok a Viharsarok baloldali mozgalmainak történetéhez az ellenforradalom korszakában"* (1959. 3—4. sz.) című tanulmánya még külön is útbaigazít a visszaemlékezések felhasználásának módszertani és forráskritikai kérdéseiben.

[15] Ilyen például a korai magyar szocialista mozgalom nemzetközi kapcsolatai (Aranyossi Magda közlése) 1960. 3. sz. Két

Digitized by Google

kumentum-kiadás módszereibe avatják be a kezdő kutatót, az ezen a téren még járatlan érdeklődőt.

A folyóirat négy évfolyamát áttekintve, az olvasó általános benyomása csak kedvező lehet. A szerkesztés minden igyekezetével iparkodott pártunk vezetésének elvi útmutatásait érvényesíteni, és ideológiai harcunkhoz minél több konkrét segítséget nyújtani. Érdemei azonban nem feledtethetik el a folyóirat egyes hiányosságait: elsősorban azt, hogy kevés elvi cikket tartalmaz, továbbá az elvi viták hiányát.[16] Bár a szerkesztőség több kísérletet tett arra, hogy vitákkal felpezsdítve a párttörténeti irodalom vérkeringését, előmozdítsa lényeges elméleti kérdések tisztázását, de a vitairatként közölt tanulmányokra nem érkezett visszhang.

Bírálnunk kell a nemzetközi munkásmozgalom történetével foglalkozó olyan cikkek hiányát, amelyek a hazai mozgalom fejlődésére is hatást gyakorló irányzatokról, elvi kérdésekről szólnának. A Komintern VII. kongresszusának évfordulójára írt cikket[17] és a nemzetközi szakszervezeti mozgalom 1905—1907 közötti problémáival foglalkozó tanulmányt[18] kivéve, magyar szerző tollából nem olvashatunk a négy évfolyamban ilyen jellegű írásművet. Nemzetközi párttörténeti konferenciákról szóló beszámolók, az SZKP és más szocialista országok párttörténeti tankönyveinek ismertetése, vagy megíratnak munkaproblémáiról szóló tájékoztatók, évfordulókról való megemlékezések stb. bármilyen jók legyenek is, a maguk nemében, ha érintenek is elvi kérdéseket — nem alkalmasak döntő fontosságú elméleti problémák sokoldalú megvilágítására. Pedig — többek között a revizionizmus elleni sikeres harc érdekében — lényeges lenne a tőkés országok második világháború utáni nemzetközi munkásmozgalmában szerepet játszó ellenséges elméletek ismertetése. Hozzájárulna szocialista építésünk meggyorsításához, ha elemezve ismertetnék a szocializmus építésében előttünk járó testvérnépeknél, a Szovjetunión kívül például Csehszlovákiában, Bulgáriában, stb. az építés során felmerült elméleti kérdéseket és azok megoldását. Helyes lenne továbbá, ha a lap foglalkozna a pártnak a propaganda, az agitáció, a kultúra és egyéb ideológiai területeken végzett munkájával, így például a klerikális, a nacionalista, a narodnyik, a proletkultos stb. nézetek elleni küzdelmével.

Érdemes kísérletet tenni annak tisztázására, vajon milyen jellegű írások felelnek meg legjobban a *Párttörténeti Közlemények* rendeltetésének? Úgy tűnik, hogy a folyóiratnak még az eddiginél is jobban kellene törekednie arra, hogy cikkei az elvi kérdéseket és különösen a tisztázatlan vagy még nem eléggé tisztázott elvi kérdéseket bátran, elmélyülten tárgyalják. Ez az igény azonban semmiképpen sem teszi nélkülözhetővé az eddig is szép számban publikált, elsősorban tényleíró, de egyébként pártos, helyes elvi álláspontot képviselő tanulmányokat. Több teret kellene szentelni a folyóiratban a kommunista testvér-

dokumentum a Tanácsköztársaság előzményeiről (B. Sinkovich Márta közlése) 1969. 1. sz. Az 1919. június 24-i ellenforradalmi lázadás történetéhez (Hajdú Tibor közlése) 1969. 2. sz.

16 Hajdú Tibort „Legyünk következetesek" c. vitacikke kivétel.

17 1969. 3. sz.

18 1969. 4. sz.

Digitized by Google

pártok stratégiáját és taktikáját ismertető cikkeknek, a jobb- és baloldali szociáldemokrácia stratégiai és taktikai célkitűzéseit, ideológiáját, propaganda, agitációs és egyéb területeken folytatott munkáját elemző írásoknak.

A folyóirat négy évfolyamát és a szerkesztés munkáját azonban nem a hibák vagy hiányosságok, hanem elsősorban az erények jellemzik. Ezek a jó tulajdonságok (például a tanulmányok döntő többségének jó tárgyi megalapozottsága, a szólamszerű általánosítások kerülése stb.) részben történettudományunk egészséges irányú általános fejlődésének köszönhetők, mint ahogyan az elvi természetű fogyatékosságok is részben csak történettudományunk általános fejlődésével párhuzamosan lesznek orvosolhatók (például a vitakészség növekedése, helytelen nézetek bátor elvi bírálata stb.). Számos hiányosság azonban már most is kiküszöbölhető. A *Párttörténeti Közlemények* szerkesztőségének eddig végzett jó munkája biztosítékot nyújt arra, hogy az ezután megjelenő évfolyamok még az eddigieknél is jobb eredményeket fognak felmutatni.

Mérei Gyula

E SZÁM SZERZŐI:

HÁY LÁSZLÓ: a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem rektora. **NÉVAI LÁSZLÓ:** a jogtudományok kandidátusa, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Polgári jogi tanszékének vezetője, **DR. ELEK TIBOR:** a Budapesti Műszaki Egyetem rektorhelyettese, és Marxizmus—Leninizmus tanszékének vezetője, **SALGÓ LÁSZLÓ:** újságíró, **KAHULITS LÁSZLÓ:** a Társadalmi Szemle munkatársa, **GOSZTONYI JÁNOS:** az MSZMP Vas megyei bizottságának első titkára, **ANDRE GUILLOU:** újságíró, **FUKÁSZ GYÖRGY:** a filozófiai tudományok kandidátusa, **GERŐ TAMÁSNÉ:** a közgazdasági tudományok kandidátusa, az Országos Tervhivatal munkatársa, **MÉREI GYULA:** kandidátus, a szegedi Tudományegyetem dékánja.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

Fehér Lajos, Friss István, Háy László, Kállai Gyula (főszerkesztő), **Kiss Károly, Komját Irén** (felelős szerkesztő), **Molnár Erik, Nemes Dezső, Németh Károly, Orbán László, Szigeti József, Szirmai István.**

Digitized by Google

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

AKADÉMIAI

M. Zemplényi Jolán: A magyarországi fizika története (317 old.)
Studien zur Geschichte der Österreichisch—Ungarischen Monarchie (516 old.)

EURÓPA

Solohov: Feltört ugar (427 old.)
Gorkij: Elbeszélések 1895—1896. (580 old.)
Pirandello: Mattia Pascal két élete (290 old.)
Mérimée: Szent Bertalan éjszakája — Colomba (324 old.)
Askenazy: Kutyaélet (132 old.)
Visnyevszkij: Első lovashadsereg (121 old.)
Monód: Dicsőséges szárnyak (187 old.)

GONDOLAT

E. Hartenstein: Évezredek homályában (170 old.)
Réz Pál: Proust (187 old.)
Hegedüs Géza: Byron (140 old.)
Deákok és lovagok (versek a XI—XIII. szd.-ból (193 old.)
G. Piazzini: Akik túlélték a vízözönt (147 old.)
Hans Damm: Kanaka (365 old.)
Róna-Tas András: Nomádok nyomában (270 old.)
Maksai László: Műalkotás, kompozíció, stílus (133 old.)
Jóború Magda: Élet és iskola (150 old.)
Csabai Tibor: Kossuth Lajos és az irodalom (317 old.)
L. H. Morgan: Az ősi társadalom (450 old.)
Takáts Sándor: Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI—XVII. századból (420 old.)
Szabadváry Ferenc: Az elemek nyomában (276 old.)
Balázs Béla: A film (270 old.)
Ernst Bartsch: A rabszolgaparttól Harlemig (246 old.)
Ambrogio Donini: Korok, vallások, istenek (348 old.)
A magyar stilisztika útja (700 old.)
A. Balogh Pál: Sibelius (150 old.)
Iszajev-Galics: Nem magánügy (68 old.)
Macaulay: Esszék (336 old.)
Marx György: Túl az atomfizikán (377 old.)
Benedek Marcell: Romain Rolland (190 old.)
Harold Lamb: Világhódító Nagy Sándor (370 old.)

KÉPZŐMŰVÉSZETI ALAP

Canaletto (A művészet kiskönyvtára)
Czeizing Lajos: Budapesti éjszaka
Emile Zola Válogatott művészi írásai (190 old.)
Debrovszky Ida: Kovács Margit (30 old.)

KOSSUTH

L. Mnacko: Az ítélet éjszakája (320 old.)
Bruno Frei: Vietnami tavasz (113 old.)
G. Mencser—Z. J. Slavik: Az Antarktisz (138 old.)
Nemes György: Kilenc hónap (422 old.)
H. Barta Lajos: Munkásarcok (119 old.)
Kalmár György: A Bécsi Kapu (183 old.)
Karl Marx: A polgárháború Franciaországban (114 old.)
Csapó György: Naplemente előtt (143 old.)
Kende István: A gyarmati rendszer felbomlása (75 old.)
Kőműves Imre: Mielőtt elfelejteném (261 old.)
A moszkvai nyilatkozat a számok tükrében (117 old.)
José Pardó Llada: Castro táborában (167 old.)
Ota Kraus—Erich Kulka: Éjszaka és köd (423 old.)
V. G. Ivanov-Leonov: „Afrika" tábornok (236 old.)
Gyulai István: Kétféle segély (128 old.)
Makai György: Portugál-Afrika a rabszolgák földje (149. old).
L. Nagy Zsuzsa: Forradalom és ellenforradalom a Dunántúlon 1919. (200 old.)
Tóth István: 23 év Kanadában (206 old.)
F. Taurin: Angara (564 old.)
Manfred Künne: Kaucsuk (437 old.)
Gedő András: A modern revizionizmus filozófiai bírálatához (369 old.)
Marcel Egretaud: A szovjet Kelet (369 old.)
Révész Gy. István: Nem magánügy (76 old.)
Z. Fierlinger: A mai imperializmus és a szociáldemokrácia néhány problémája (86 old.)
Fábián Ferenc: Tibet újjászületése (177 old.)
Marx—Engels: A vallásról (313 old.)
Clara Zetkin: Válogatott beszédek és írások (438 old.)
Korom Mihály: A fasizmus bukása Magyarországon (266 old.)

KÖZGAZDASÁGI ÉS JOGI

Orosz külkereskedelmi nyelvkönyv (327 old.)
Német külkereskedelmi nyelvkönyv (317 old.)
Dr. Csikós Nagy Béla: A szocialista árképzés (790 old.)

MAGYAR HELIKON /

Párizsi esatadal (209 old.)

SZÉPIRODALMI

Nagy Lajos: Képtelen természetrajz (188 old.)
Goda Gábor: Fontos történetek (265 old.)
Dienes András: Négy nap (486 old.)
Kónya Lajos: Hazai táj (114 old.)
Kárpáti Aurél: Tegnaptól máig (626 old.)
Nádass József: Láng és korom (590 old.)
Tamási Áron: Játszi remény (373 old.)
Fülöp János: Tövis (213 old.)
Hatvany Lajos: Öt évtized (628 old.)

ZRÍNYI

Szabó Miklós: A 117-es ügynök (197 old.)

EGYÉB KIADÓK

M. Kriezsa: Bankett Blitvában (404 old.)
Z. Zguriska: Kettős lakodalom (294 old.)
Ion Luca: Caragiale válogatott művei I—II. (205—185 old.)

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ЛАСЛО ХАЙ: Выравнивание экономического уровня социалистических стран и развитие Венгрии 1

ЛАСЛО НЕВАИ: Социалистическое развитие правоведения 19

ТИБОР ЭЛЕК: Проблемы мировоззрения в обучении физических наук в университетах 31

ЛАСЛО ШАЛГО: К сорокалетию Китайской Коммунистической Партии 46

ОБЗОР

Дискуссия по вопросу обнищания рабочего класса (ЛАСЛО КАХУЛИЧ) 59

Социалистическое воспитание кооперативного крестьянства (опыты комитата Ваш) (ЯНОШ ГОСТОНИ) 74

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Героический путь (ДОЛОРЕС ИБАРРУРИ) 83

Алжирия, Сахара и нефть (АНДРЕ ГУЮ) 94

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

3-й том Полного собрания сочинений Маркса—Энгельса (ДЕРДЬ ФУКАС) 101

Калман Сабо: Теоретические вопросы социалистического планомерности (ГЕРЕ ТАМАШНЕ) 109

Вестник истории партии за четыре года (ДЮЛА МЕРЕИ) 118

Digitized by Google

INHALT

LÁSZLÓ HÁY: Der Ausgleich des wirtschaftlichen Niveaus der sozialistischen Länder und die Entwicklung Ungarns — — — — 1

LÁSZLÓ NÉVAI: Die sozialistische Entwicklung des Gerichtswesens 19

TIBOR ELEK: Zu einigen weltanschaulichen Problemen des Physikunterrichts an den Hochschulen — — — — — — — — — 31

LÁSZLÓ SALGÓ: Zum vierzigsten Jahrestag der Gründung der Kommunistischen Partei Chinas — — — — — — — — — — 46

RUNDSCHAU

Diskussion über Fragen der Verelendung der Arbeiterklasse (LÁSZLÓ KAHULITS) — — — — — — — — — — — 59

Die sozialistische Erziehung der Genossenschaftsbauern (Erfahrungen aus dem Komitat Vas) (JÁNOS GOSZTONYI) — 74

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Weg der Helden (DOLORES IBARRURI) — — — — — — — 83

Algerien, die Sahara und das Öl (ANDRÉ GOUILLOU) — — — — 94

BUCHBESPRECHUNGEN

Marx—Engels Sämtliche Werke Band III. (GYÖRGY FUKÁSZ) — — 101

Kálmán Szabó: Theoretische Fragen der sozialistischen Planmässigkeit (GERŐ TAMÁSNÉ) — — — — — — — — — — 109

Vier Jahrgänge der Parteigeschichtlichen Mitteilungen (GYULA MÉREI) — — — — — — — — — — — 118

Digitized by Google

SOMMAIRE

LÁSZLÓ HÁY: Égalisation des niveaux économiques des pays socialistes et le développement hongrois — — — — — — 2

LÁSZLÓ NÉVAI: Développement socialiste de notre système juridique — — — — — — — — — — — — 19

TIBOR ELEK: A propos de certains problèmes philosophiques de l'enseignement de la physique aux écoles supérieures — — — 31

LÁSZLÓ SALGÓ: Le 40-ième anniversaire du Parti Communiste de Chine — — — — — — — — — — — — — — 46

REVUES

Échange d'idées sur les questions de la pauperisation (LÁSZLÓ KAHULITS) — — — — — — — — — — — 59

Pour l'éducation socialiste de la paysannerie des coopératives. — Expériences du département de Vas (JÁNOS GOSZTONYI) — 74

REVUE INTERNATIONALE

Chemin d'héros (DOLORES IBARRURI) — — — — — — — 89

Algérie, Sahara et pétrole (ANDRÉ GOUILLOU) — — — — — 94

COMPT-RENDUS

Marx—Engels: Oeuvres Complètes Tom III. (GYÖRGY FUKÁSZ) — 101

Kálmán Szabó: Problèmes théoriques de la planification socialiste (GERŐ TAMÁSNÉ) — — — — — — — — — — — 109

Bulletin d'Information d'Histoire du Parti (GYULA MÉREI) — — 118

Digitized by Google

CONTENTS

LÁSZLÓ HÁY: The equalization of the economic level of the Socialist countries and Hungary's progress — — — — — — — — — 1

LÁSZLÓ NÉVAI: Socialist development of the Judiciary — — — 19

TIBOR ELEK: Ideological problems in the teaching of physics at the universities — — — — — — — — — — — — — — — 31

LÁSZLÓ SALGÓ: Fortieth anniversary of the foundation of the Communist Party of China — — — — — — — — — — — — 46

REVIEW

Debate on the question of the pauperization of the working class (LÁSZLÓ KAHULITS) — — — — — — — — — — — — 59

The socialist education of cooperative farmers — Experiences in Vas County (JÁNOS GOSZTONYI) — — — 74

INTERNATIONAL REVIEW

Heroes' Road (DOLORES IBARRURI) — — — — — — — — — 83

Algeria, the Sahara and Oil (ANDRÉ GOUILLOU) — — — — — 94

BOOK REVIEWS

Marx—Engels: Collected Works, Vol. III. (GYÖRGY FUKÁSZ) — — 101

Kálmán Szabó: Theoretical questions of socialist planning (GERŐ TAMÁSNÉ) — — — — — — — — — — — — 109

Four annual volumes of Information on Party History (GYULA MÉREI) — — — — — — — — — — — — — — 118

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPART ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

8—9

XVI. ÉVFOLYAM 1961 AUG.—SZEPT.

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

KALMAN ENDRE: A pártprogramok lenini útján — — — — — 1
CSENDES BÉLA: A termelőszövetkezetek jövedelmezősége és az árarányok — — — — — — — — — — — — — — 22
HUSZAR ISTVAN: Hazánk népességi viszonyainak alakulása — — 34
SIPOS ALADAR: A monopolista fejlődés újabb jelenségei az USA mezőgazdaságában — — — — — — — — — — — — 52
AVAR JÁNOS: Változások az elmaradott országok nyugati „segélyezésében" — — — — — — — — — — — — — 67
RENYI PETER: Társadalom és egyén mai tárgyú filmdrámáinkban — 84

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A legagresszívabb nyugatnémet monopóliumok — — — — — 104
Összefoglaló az Einheit cikksorozatából (PINCZÉSI PÁL)

SZEMLE

Harcban az irodalom korszerűségéért és a művészi újításért (NYÍRŐ LAJOS) — — — — — — — — — — — — 120
Hogyan emelhetjük a munka termelékenységét üzemünkben (SZABÓ BÉLA) — — — — — — — — — — — — 135

NEMZETKÖZI SZEMLE

Hetven éves a bolgár munkásosztály marxista pártja (PAVEL KOSZTOV) — — — — — — — — — — — — 147
A vietnami forradalom három évtizede (ZILAHI JUDIT) — — — 155

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Balázs Béla: Népmozgalom és nemzeti bizottságok 1945—1946. (AMBRUS ANNA) — — — — — — — — — — — — 165
Szabó Imre: A jogszabályok értelmezése (BIHARI OTTO) — — 171

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.

Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660*

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. augusztus 19.

Megjelent 34 900 példányban Felelős kiadó: Vass Henrik

614215/2 — Zrínyi Nyomda, Bp.

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 8—9. SZ. BUDAPEST 1961. AUG.—SZEPT. HÓ

A pártprogramok lenini útján

Írta KÁLMÁN ENDRE

Vannak olyan nagy események, amelyeket a világon mindenkinek tudomásul kell vennie, amelyekben állást kell foglalnia, s állásfoglalásával akarva-akaratlanul színt kell vallania. Ilyen világtörténelmi jelentőségű esemény a Szovjetunió Kommunista Pártja programtervezetének megjelenése is. A tervezet világosan meghúzta a választóvonalat: ki áll a szocializmus, a béke, a haladás oldalán, s ki vele szemben.

Az új program rendkívül magvas, gondolatokban gazdag és ezért gondolat-ébresztő dokumentum; egy cikkben nem is lehet a benne levő sok fontos megállapítást és mély összefüggést részletesen kibontani. Most csak arra igyekszünk feleletet adni: hogyan valósulnak meg és fejlődnek tovább a programtervezetben a marxista—leninista pártprogramok legfőbb jellemző vonásai, s legáltalánosabb vonatkozásait tekintve hogyan ment végbe az a fejlődés, amely az első lenini pártprogram-fogalmazványtól a kommunizmus építésének programjáig vezet.

Lenin tanítása a pártprogramról

„A program — rövid, világos és pontos összefoglalása *mindannak, amire a párt törekszik és amiért harcol.* A szociáldemokrata párt az egyetlen párt, amely világos és pontos programot állít fel, hogy az egész nép lássa és megismerje a pártot, hogy a pártban csak olyan emberek lehessenek, akik valóban harcolni kívánnak azért, hogy az egész dolgozó nép felszabaduljon a burzsoázia járma alól, emellett olyan emberek, akik tisztában vannak azzal, hogy kiknek kell e harc érdekében szövetkezniök és hogyan kell folytatni ezt a harcot."[1] Leninnek ezek a szavai közvetlenül a bolsevik párt első programjára vonatkoznak, de lényegében a kom-

[1] Lenin Művei, 6. kötet, Szikra 1953. 411. oldal.

Digitized by Google

munista pártprogramok általános jellemzését is magukban foglalják.

A pártprogram egyik fő feladata az, hogy *egységessé, szervezetté, összehangolttá* tegye az összes párttagok munkáját, s ezzel biztosítsa azt, hogy bármiként alakul is a politikai helyzet, a párt mindig egyöntetűen és céltudatosan tud fellépni. „Program nélkül nincs párt, mint valamelyest is teljes értékű politikai szervezet, mely az események minden fordulatánál mindig következetesen tudja érvényesíteni vonalát."[2] A kommunista pártnak ezt a fegyelmezett egységét — amelyet más pártok soha el nem érhetnek — az teremti meg, hogy minden párttag elfogadja és magára nézve kötelezőnek ismeri el a közösen megvitatott pártprogramban kifejtett nézeteket. Természetes azonban, hogy a program nem adhat minden kérdésre, a legkisebbekre is, kész választ; szelleméhez híven, de alkotó módon kell alkalmazni tételeit. „Hiszen a program nem instrukció: a programnak fel kell ölelnie az *egész* mozgalmat, a gyakorlatban azonban a mozgalomnak hol az egyik, hol a másik oldalát kell előtérbe helyezni."[3]

A programnak a párttagokon kívül is *a dolgozók minél szélesebb tömegét* kell megismertetnie a párt céljaival. Már Marx figyelmeztette a német szociáldemokratákat, hogy „ha elvi programot csinálnak . . . , határkövet állítanak fel, amelyen az egész világ megmérheti a pártmozgalom színvonalát".[4] Lenin pedig helyeslően idézte Kautsky szavait arról, hogy a pártprogramnak „nemcsak a gyakorlati tevékenységet, hanem a propagandát is kell szolgálnia, konkrét követelések formájában minden elvont fejtegetésnél szemléltetőbben meg kell határoznia azt az irányt, amelyben haladni akarunk".[5] Ellenségeink gyakran olvassák vádként a kommunista pártok fejére, hogy dokumentumai „propagandacélt szolgálnak". Érthető, hogy bűnnek tartják ezt azok, akik számára a „propaganda" fogalmilag is, gyakorlatilag is a felelőtlen és megalapozatlan ígérgetéssel, a népbolondítással és igazi céljaik leplezésével egyértelmű. De a kommunista pártoknak, amelyek minden lépésüket a dolgozó tömegekkel együtt és ezek érdekében teszik, nincs miért tagadniuk és nincs miért szégyellniük, hogy programjuk közzétételével eszméiket is terjeszteni akarják — hadd lássa mindenki: ezt akarják a kommunisták és így akarják elérni.

A kommunista programnak *tudományosan szilárdan megalapozottnak* kell lennie; ez vele szemben az egyik fő követelmény, s ez nem ellentétben áll *népszerűségével*, hanem feltétele ennek.

2 Lenin Művei, 17. kötet, Szikra 1955. 269. oldal.
3 Lenin Művei, 4. kötet, Szikra 1953. 258. oldal.
4 Marx–Engels: Válogatott Művek, II. kötet, Szikra 1953. 16. oldal.
5 Lenin Művei, 6. kötet, Szikra 1953. 116. oldal.

Digitized by Google

Mikor az OSZDMP II. kongresszusán egyik küldött megkérdezte: a politikai átalakulások eredményének tudományos előrelátása-e a program, vagy pedig agitációs jelszó — Lenin így felelt neki: „Ha programunk nem tenne eleget az első követelménynek, nem volna helyes és nem fogadhatnók el. Ha viszont a program helyes, akkor feltétlenül gyakorlatilag alkalmas jelszót ad az agitációhoz."[6] A kommunista párt nem kívánságait, reményeit vagy vágyait foglalja programjába, nem az elképzelt jövő ábrándképeit rajzolja meg benne, hanem tudományos pontossággal és tárgyilagossággal megvizsgálja a hazai és nemzetközi gazdasági és politikai helyzetet, az osztályok erőviszonyait, levonja a következtetéseket a munkásosztály harcaiból, s az összes tények és körülmények mérlegelésével állapítja meg, hogy az adott időszakban mit kell a dolgozó nép érdekében tenni. Az első orosz pártprogram sikeres megvalósításának egyik tanulsága — mint Lenin mondta — az volt, hogy „a marxista párt programjának abszolút pontosan megállapított tényekből kell kiindulnia. Csakis ez teszi erőssé programunkat, amely a forradalom valamennyi fordulatában beigazolódott. A marxistáknak csakis erre az alapra szabad programjukat felépíteniök."[7]

A szigorú tudományosság természetesen nem fajulhat száraz tudálékossággá; éppen e tények reális számbavétele adja meg a kommunista program *lendületét*. Programkritikáiban Lenin mindig a legkíméletlenebbül bírálta azokat a vonásokat, amelyek egy programot megfosztanak a szó igazi értelmében vett tudományos és *ennélfogva* harcos jellegétől: bírálta az elvontságot, a doktrinerséget, a frázisszerűséget. Plehanov programtervezetéről Lenin azt mondta, hogy ez „nem egy gyakorlatilag harcoló párt programja, hanem Prinzipienerklärung [elvi nyilatkozat], inkább program *tanulók számára*... mégpedig az első évfolyam tanulói számára, amelyen általánosságban foglalkoznak a kapitalizmussal, de nem beszélnek még az orosz kapitalizmusról".[8] Hasonló véleménye volt a „Munka Felszabadítása" csoport és az „Északi Szövetség" programjáról is, Szokolnyikov 1917-es tervezetéről pedig azt írta: „Úgy vélem, itt túlságosan sok az »agitáció«, azaz a programba »a népszerűség kedvéért« olyasmi van betoldva, aminek a programban nincs helye... A pártprogramnak ökonómiai pontossággal kell kitűnnie és semmi fölöslegeset sem szabad tartalmaznia."[9]

Mit tartalmazzon a pártprogram? „A programnak — mondta Lenin — meg kell fogalmaznia alapvető nézeteinket, pontosan

[6] Lenin Művei 6. kötet, Szikra 1953. 513—514. oldal.
[7] Lenin Művei 27. kötet, Szikra 1952. 119. oldal.
[8] Lenin Művei 6. kötet, Szikra 1953. 23. oldal.
[9] Lenin Művei 26. kötet, Szikra 1952. 56 oldal.

Digitized by Google

meg kell állapítania legközelebbi politikai feladatainkat, rá kell mutatnia azokra a legközelebbi követelésekre, amelyeknek ki kell jelölniök az agitációs tevékenység körét."[10] A kommunista pártok hagyományos felépítésű programjai két részre oszlanak: *általános elvi és gyakorlati részre.* Az általános elvi részben a program elemzi a társadalom helyzetét az adott időszakban, fejlődésének fő tendenciáit és mozgatóerőit, értékeli a legfontosabb új jelenségeket, megszabja a párt vezette munkásosztály harcának fő irányát és végső célját. Ez a cél — természetesen — minden programban ugyanaz: a szabadságban és békében élő, mindenféle kizsákmányolástól mentes, osztálynélküli társadalom megteremtése, a kommunizmus. Megszabja az általános elvi rész azt a fő feladatot is, amelyet az ország munkásosztályának az adott időszakban meg kell oldania ahhoz, hogy közelebb jusson a végcélhoz, s megállapítja, hogy milyen osztályokkal kell e harcban szövetséget kötnie. A program az ezen fő feladatért folyó harc egész időszakára szól, viszonylag tehát hosszú időre (hosszabb időre, mint a párt szervezeti szabályzata).

A program gyakorlati része az általános elvi részben kitűzött fő feladatok keretein belül marad, s konkrétan kijelöli azokat a részletcélokat, amelyekért a fő feladat megvalósítása során és annak érdekében, s egyúttal a dolgozók égető napi problémáinak megoldása érdekében is harcolni kell. E rész elkészítésénél — mondotta Lenin — el kell kerülni két szélsőséget: „egyrészt, nem szabad kihagynunk egyetlenegyet sem a fő, alapvető követelések közül, amelyeknek lényegbevágó jelentőségük van az *egész* munkásosztály számára; másrészt, nem szabad túlságosan belemerülnünk a részletekbe, mert nem volna ésszerű, ha ilyen részletekkel túlterhelnők a programot."[11] A gyakorlati részben, a közvetlen célok, részfeladatok kitűzésénél a párt a dolgozó tömegek meglevő szükségleteinek, igényeinek, követeléseinek megvalósítására törekszik, de úgy, hogy a néptömegek a részletkövetelésekért folyó harc során saját tapasztalatukból felismerjék a fő követelésért való küzdelem szükségességét is, s e küzdelem tudatos harcosaivá váljanak. Az általános elvi program és a gyakorlati program, a fő követelés és a részletkövetelések összekapcsolása igen bonyolult politikai és elméleti feladat, s megoldása a legfőbb mértéke annak, hogy milyen fokot ért el a pártban a dolgozó tömegek vezetésének tudománya és művészete.

Kapitalista körülmények között az általános elvi részt maximális programnak, a gyakorlati részt minimális programnak szokták nevezni. „A marxizmus megköveteli — mondotta Lenin —,

[10] Lenin Művei, 4. kötet, Szikra 1953. 234. oldal.
[11] Lenin Művei, 4. kötet, Szikra 1953. 246. oldal.

Digitized by Google

hogy éles határt vonjunk a maximális program és a minimális program között. A maximum — a társadalom szocialista átalakítása, amely az árutermelés megszüntetése nélkül *lehetetlen*. A minimum — olyan átalakítások, amelyek még az árutermelés keretei között lehetségesek. Ennek a kettőnek az összezavarása elkerülhetetlenül a proletár szocializmus mindenféle kispolgári és opportunista vagy anarchista meghamisítására vezet."[12] Opportunizmus volna az, ha a párt — a program „realitása" kedvéért — csak olyan követeléseket állítana fel, amelyeket könnyen kivívhat, de amelyek a kizsákmányolás fennálló rendszerének csak egyes legszembetűnőbb kinövéseit nyesik le, lényegét pedig változatlanul hagyják. „Noha a proletariátus képviselői vagyunk — mondta Lenin —, mégis határozottan elítéljük a felvilágosulatlan proletároknak azt az előítéletét, hogy csak »kézzelfogható eredményekkel kecsegtető« követelésekért kell harcolni."[13] Lenin teljesen egyetértett Kautsky e szavaival: „A programnak meg kell mutatnia, mit *követelünk* a mai társadalomtól vagy a mai államtól, nempedig azt, hogy mit *várunk* tőle."[14] De olyan részletköveteléseket sem állíthatunk fel, amelyek már túlmennek a fő követelésért folyó harc keretein, amelyeket tehát csak a fennállónál haladottabb politikai rendszer valósíthat meg. Így Lenin rámutatott arra, hogy amíg szilárd az orosz önkényuralom rendszere, addig megvalósíthatatlan a „népi törvényhozásnak" vagy a föld nacionalizálásának a követelése, s még ha megvalósulna is, csak a cárizmus malmára hajtaná a vizet.[15]

A program „megvalósíthatóságának" igen bonyolult kérdésében Leninnek az volt az álláspontja: „Programunknak csak abban a tág, filozófiai értelemben kell megvalósíthatónak lennie, hogy egyetlen betűje se legyen ellentétben az egész társadalmi-gazdasági fejlődés irányával. S ha már egyszer (általánosságban és részleteiben) helyesen határoztuk meg ezt az irányt, akkor — forradalmi elveink és forradalmi kötelességünk nevében — *minden erőnkből* mindig és feltétlenül harcolnunk kell követeléseink *maximumáért*."[16] Hogy azonban mi a maximum, azt csak a politikai és gazdasági körülmények nagyon gondos elemzése döntheti el, nempedig szubjektív véleményünk.

Forradalmian merésznek és egyben reálisan megalapozottnak kell tehát lennie a programnak. A tömegek harci lendületének

[12] Lenin Művei, 11. kötet, Szikra 1954. 189. oldal.
[13] Lenin Művei, 6. kötet, Szikra 1953. 133. oldal
[14] Lenin Művei, 6. kötet, Szikra 1953. 116. oldal.
[15] Marx is azt mondotta: a német szociáldemokratáknak „nem kellett volna ahhoz a se nem »becsületes«, se nem méltó cselhez folyamodniuk, hogy dolgokat, amiknek csak demokratikus köztársaságban van értelmük, oly államtól követeljenek, amely nem egyéb, mint parlamenti formákkal szegélyezett... önkényuralom". („A gothai program kritikája", Marx—Engels: Válogatott Művek, II. kötet, 26. oldal.)
[16] Lenin Művei, 6. kötet, Szikra 1953. 112. oldal.

Digitized by Google

emelkedése idején figyelembe kell vennie ezt a felfelé ívelő irányzatot, de számolnia kell a hanyatlással is. „Úgy kell összeállítanunk programunkat, hogy a legrosszabbra is fel legyünk készülve, a kedvezőbb kombinációk megvalósulása pedig csak megkönnyíti munkánkat, és új lendületet ad neki."[17] A helyzet mindenféle alakulását számításba kell venni, s bármennyire az adott körülmények szabatos vizsgálatából indul is ki a program, ezen belül bizonyos mozgási lehetőséget kell hogy adjon a pártnak. Ezért mondotta Lenin, hogy „a *taktika* kérdéseit... nemigen lehet bevenni a programba (a leglényegesebb és *elvi* kérdések kivételével...)"[18] És bár a program egy egész történelmi időszakra szól, ezen az időszakon belül is szükségessé válhatik a programnak, s elsősorban a gyakorlati résznek a módosítása. „Szóval nem kell olyan nagyon igyekeznünk házunkat úgy felépíteni, hogy az örök időkre fennmaradhasson."[19]

A párt programját az élet diktálja. Változásai a munkásmozgalom fejlődését, az egész társadalom haladását tükrözik vissza, s a pártprogram maga is fontos előmozdítója ennek a haladásnak.

A proletariátus öntudatra ébresztésének programjától a győzelmes munkásosztály programjáig

Az oroszországi szocialisták első programtervezetét a „Munka Felszabadítása" csoport dolgozta ki és tette 1885-ben közzé. A külföldön élő forradalmároknak ez a csoportja azonban nem ismerhette eléggé az oroszországi társadalmi, gazdasági és politikai viszonyokat, s ebből eredt programjuk alapvető fogyatékossága is. Lenin, amikor 1895—96-ban a pétervári börtönben megírta *első programtervezetét*,[20] az oroszországi viszonyoknak abból az elemzéséből indult ki, amelyet előző munkáiban elvégzett. Irányt mutattak neki a marxizmus klasszikusainak művei, mindenekelőtt a Kommunista Kiáltvány, a forradalmi munkáspárt programjának ez az örökéletű mintaképe, valamint Marxnak a gothai és Engelsnek az erfurti program tervezetéről írt bírálata.

De figyelembe kellett vennie Leninnek, hogy Németország akkor gazdaságilag és politikailag lényegesen fejlettebb volt, mint Oroszország. A német szocialisták már másfél évvel az erfurti

[17] Lenin Művei, 8. kötet, Szikra 1953. 464. oldal. („Válasz programtervezetünk bírálatára". 1908 június). — Amikor az októberi forradalom győzelme után a párt VII. kongresszusa határozatot hozott a pártprogram módosításáról, ebben kimondta: „A programnak rá kell mutatnia arra, hogy pártunk nem mond le a burzsoá parlamentarizmus felhasználásáról sem, ha a harc menete bizonyos időre visszavet bennünket erre a forradalmunk által most már túlhaladott történelmi fokra." („Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak és KB-plénumainak határozatai." Szikra, 1954. I. rész. 472. oldal.)

[18] Lenin Művei, 4. kötet, Szikra 1953. 342. oldal.

[19] Lenin Művei, 10. kötet, Szikra 1954. 175. oldal.

[20] „A szociáldemokrata párt programtervezete és annak magyarázata." Lenin Művei, 2. kötet, Szikra 1951.

Digitized by Google

kongresszus előtt csaknem másfél millió szavazatot kaptak a választáson — az összes szavazatoknak mintegy 20 százalékát —, s hatalmas gazdasági és politikai harcokat vezettek. Oroszországban viszont akkor még nem is volt szocialista párt; a marxista körök ez időben tértek át a propagandáról a politikai agitációra. A munkások ösztönösen már kezdtek gazdasági harcokat, de a politikai harc szükségességét még meg kellett értetni velük. Ilyen körülmények között az volt a pártnak a lenini programban kitűzött fő feladata, hogy segítse a munkások öntudatának fejlődését és szervezkedésüket, támogassa harcaikat, s tegye világossá előttük, hogy küzdelmük legközelebbi céljául a *cári önkényuralom megdöntését* kell kitűzniük.

A következő években megélénkült az orosz munkásmozgalom, s 1898 márciusában forma szerint megalakult az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt. De a szervezetek továbbra is szétforgácsoltan, szűklátókörűen dolgoztak, mindegyikük a maga módján. Egyre érezhetőbbé vált, hogy pártprogramra van szükség, amely egységessé, szervezetté és szélesebbkörűvé teszi a pártszervezetek tevékenységét. Ezért írta meg Lenin 1899-ben, szibériai száműzetésében, *„Pártunk programjának tervezete"* című cikkét, amelyben az első tervezetnél részletesebben és pontosabban kifejtette, milyennek kell lennie és mit kell tartalmaznia a pártprogramnak. Rámutatott arra, hogy tanulni kell ugyan az erfurti programból, de nem szabad utánozni azt; az oroszországi sajátosságok miatt itt másként kell kitűzni a politikai feladatokat. Az erfurti program egyáltalán nem tartalmazott külön paraszti követeléseket; Lenin viszont kifejtette, hogy bármennyire elmaradott is még politikailag az orosz parasztság, vannak benne forradalmi elemek, s ezért a munkáspártnak támogatnia kell, olyan mértékben, amennyire a parasztság forradalmi harcot képes vívni a feudalizmus maradványai ellen.

A párt *első programjának* tervezetét hároméves munkával dolgozta ki a lenini Iszkra szerkesztősége, s Leninnek ebben a munkában kiemelkedő szerepe volt. A programot a párt II. kongresszusa fogadta el, 1903-ban. Ez a program — mint Lenin mondta — „abban a korszakban, mikor a nemzetközi opportunizmus erősödik, s közeledik az opportunizmus és a forradalmi szociáldemokrácia döntő harca, pontosan, világosan, sziklaszilárdan tűzte ki a szocializmus forradalmi *végcélját*, jelölte ki megvalósítása útját: a proletariátus diktatúráját, — és az oroszországi szociáldemokrácia legközelebbi célját: a cárizmus megdöntését és a demokratikus köztársaság kivívását."[21] E tekintetben a program egyedülállt a többi szocialista párt programjai között, s ezért nemcsak az orosz-

[21] Lenin Művei, 17. kötet, Szikra 1955. 208. oldal.

Digitized by Google

országi munkásmozgalomnak volt alapvető fontosságú dokumentuma, hanem nemzetközi jelentősége is nagy volt. A program határozottan rámutatott a párt proletár jellegére és a munkásosztály vezető szerepére, s kidolgozta a parasztság alapvető követeléseit is.

Kisparaszti országban — amilyen a cári Oroszország is volt — és abban az időszakban, amikor a munkásosztály vezette nép harca közvetlenül még csak az abszolutizmus ellen, a feudális maradványok megszüntetéséért folyik, különösen nagy a paraszti követelések, az *agrárprogram* jelentősége, mert éppen a falun tartja magát legszívósabban és legtovább a feudalizmus. Ilyenkor tehát a minimális program munkáskövetelései lényegükben különböznek paraszti követeléseitől. „A munkásokkal foglalkozó részben — mondotta Lenin — a szociális reform talaján... maradunk, mert ebben a részben csak azt követeljük, amit a burzsoázia (elvben) uralmának elvesztése nélkül megadhat nekünk... A parasztokkal foglalkozó részben viszont, a *szociálreformátoroktól eltérően*, azt is kell követelnünk, amit a jobbágytartó földesurak nekünk (vagyis a parasztoknak) sohasem adnak és nem is adhatnak meg — azt, amit csak erőszakkal vehet el magának a parasztság forradalmi mozgalma."[22]

Lenin a II. kongresszuson és már előtte is éles vitát folytatott az opportunistákkal, akik nem ismerték el a parasztságban rejlő forradalmi erőt. „A paraszti követelések tekintetében is az a dolgunk, hogy tudományos adatok alapján meghatározzuk a követeléseknek a *maximumát*" — mondotta Lenin, és úgy vélte, „hogy a »lehasított földek visszaadása« a maximuma annak, amit agrárprogramunkban már most kitűzhetünk."[23] Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy ez a követelés nem *kerítés* a parasztmozgalom számára, amelynél meg kell állnia, hanem *kapu*, amelyen át tovább kell mennie, a parasztság teljes felszabadításáig.

A kongresszus elfogadta a lenini agrárprogramot, de a tények, az 1905-ös forradalom eseményei, a parasztfelkelések megmutatták, hogy máris meg kell tenni a következő lépést. „Amikor a lehasított földek visszaadásának követelését kitűztük — ismerte el Lenin —, elkövettük azt a hibát, hogy nem értékeltük eléggé a parasztság demokratikus, mégpedig polgári-demokratikus mozgalmának szélességét és mélységét."[24] Ezt felismerve, Lenin azt javasolta a III. kongresszusnak, hogy a régi követelés helyett újat állítson fel: forradalmi parasztbizottságok alakítását, ame-

[22] Lenin Művei, 6. kötet, Szikra 1953. 112. oldal.
[23] Lenin Művei, 6. kötet, Szikra 1953. 115. oldal és 110. oldal jegyzet. („Az orosz szociáldemokrácia agrárprogramja.") — „Lehasított földek"-nek azokat a földeket nevezték, amelyeket a jobbágyok „felszabadításakor". 1861-ben, a földesurak a parasztok által megművelt földekből lehasítottak maguknak.
[24] Lenin Művei, 10. kötet, Szikra 1954. 174. oldal.

Digitized by Google

lyek demokratikusan alakítják át az agrárviszonyokat, nem riadva vissza a földesúri föld elkobzásától. Hozzátette, hogy ha a forradalmi mozgalom kivívja a demokratikus köztársaságot és megteremti az egyéb szükséges feltételeket is hozzá, akkor az egész földet nacionalizálni kell, mert az agrárviszonyok területén ez a lehető legmesszebbmenő burzsoá-demokratikus reform. A III. kongresszus (1905) el is fogadta Lenin javaslatát, nem a program módosításaként ugyan, hanem külön határozatként. A programot csak a IV. (egyesítő) kongresszus változtatta meg, 1906-ban, de — minthogy a mensevikek voltak többségben — felemás módon: Lenin javaslatára elfogadták a földesúri földek elkobzásának követelését, de azzal, hogy az elfoglalt földek nagyobb részével ne a nép rendelkezzék — mint Lenin akarta —, hanem a helyi önkormányzat. A bolsevikok azonban a Nagy Októberi Forradalomban lényegében véve a lenini agrárköveteléseket valósították meg.

Szükségessé vált a *nemzetiségi program* pontosabbá tétele is. Az opportunisták ugyanis az 1905-ös forradalmat követő reakció éveiben szembefordultak a programnak ezzel a pontjával; ezért a Központi Bizottságnak 1913-ban a pártfunkcionáriusokkal folytatott poroninói tanácskozása világosan megállapította, hogy a nemzeti önrendelkezésnek a programban megkövetelt joga magában foglalja az elszakadás jogát is; hogy azonban mikor célszerű valamely nemzet különválása, azt esetenként, a társadalmi fejlődés és a szocializmusért folyó harc érdekeinek szempontjából kell eldönteni.

Oroszország népe a lenini pártprogram zászlaja alatt küzdő bolsevik párt vezetésével 1917 februárjában megdöntötte a cárizmust és győzelemre vitte a *polgári demokratikus forradalmat.* Beteljesült az, amit Lenin 1899-ben mondott: „Az abszolutizmus bukása szükségszerűen olyannyira megváltoztatja a politikai feltételeket, hogy a munkáspártnak lényegesen meg kell majd változtatnia legközelebbi politikai feladatainak megfogalmazását."[25] Lenin már az Áprilisi Tézisekben rámutatott a program átdolgozásának szükségességére és fő szempontjaira, a VII. (áprilisi) konferencia pedig határozatot hozott a pártprogram felülvizsgálásáról. Egyben — ennek egyik előmunkálataként — határozatot hozott az agrárkérdésről és a nemzeti kérdésről is: kimondta, hogy a párt harcol minden földesúri föld azonnali elkobzásáért, a szovjetekben tömörült parasztság kezébe való átadásáért és minden föld nacionalizálásáért; a nemzeti kérdésben pedig a poroninói konferencia szellemében hozott határozatot.

Lenin 1917 április—májusában megírta „Anyag a pártprogram felülvizsgálásához" című füzetét. Az *új lenini tervezet* a prog-

[25] Lenin Művei, 4. kötet, Szikra 1953. 241. oldal.

Digitized by Google

ram általános elvi részét kiegészítette az imperializmusnak és az imperialista háborúk korszakának jellemzésével, valamint a szociálsovinizmus megbélyegzésével. Új közvetlen harci célt tűzött ki: burzsoá-parlamentáris köztársaság helyett annál demokratikusabb, *proletár-paraszt köztársaságot* követelt, *Párizsi Kommün típusú államot*, amelyben a rendőrség és az állandó hadsereg helyébe általános népfelfegyverzés lép, a kiváltságokkal felruházott hivatalnoki kar helyébe bármikor leváltható tisztviselők lépnek, ahol a törvényhozó és a végrehajtó hatalom egyesül a népet képviselő tanácsok kezében, s amely „a legjobban biztosítja mind a nép gazdasági fejlődését és jogait általában, mind pedig különösen a szocializmushoz a lehető legkevesebb megrázkódtatással való átmenet lehetőségét."[26] Ezidőtájt ugyanis még lehetségesnek látszott, hogy a szovjetek békés úton szerzik meg a hatalmat. Ez a tervezet lényegét tekintve hasonló azoknak a kommunista pártoknak a programjához, amelyek ma a munkásság és a parasztság demokratikus diktatúrájának valamilyen formáján keresztül az államhatalom békés úton való meghódítására törekszenek. Az új fő célnak megfelelően módosította a tervezet a minimális program követeléseit, következetesebben demokratikussá téve őket. A nemzetiségi és agrárpontokat az áprilisi konferencia határozatai alapján változtatta meg; ezenkívül a legfontosabb módosítása az volt, hogy kiadta a bankok és a trösztök államosításának követelését.

A program felülvizsgálásának vitájában Buharin kifejtette azt a nézetét, hogy nem kell maximális és minimális részre osztani a programot; nincs is szükség részletkövetelésekre, hanem közvetlenül a szocializmusba való átmenet rendszabályait kell programba foglalni. Vele szemben Lenin kifejtette, hogy amíg a proletariátus meg nem hódította a hatalmat, addig szükség van minimális programra is. Hiszen lehet, hogy gyorsan győz a munkásosztály, de vereségekre és visszaesésekre is fel kell készülnünk, s nem juthatunk el a végcélhoz, ha nem ismerjük az oda vezető első lépéseket. Valósítsuk csak meg a bankok és szindikátusok államosítását és más hasonló rendszabályokat — mondotta —, „*s akkor majd meglátjuk.* Akkor majd *tisztábban* fogunk látni, mert a gyakorlati tapasztalat, ami milliószorta többet ér a legjobb programoknál is, mérhetetlenül kibővíti látókörünket."[27]

Amikor a VI. kongresszus összeült, már megszűnt a kettőshatalom és vele a békés átmenet lehetősége. A kongresszus illegalitásban, Lenin nélkül tanácskozott, s nem tudott a program új szövegének megfogalmazásával foglalkozni, hanem úgy határo-

[26] Lenin Művei, 24. kötet, Szikra 1952. 192. oldal.
[27] Lenin Művei, 26. kötet, Szikra 1952. 167. oldal.

Digitized by Google

zott, hogy rendkívüli kongresszust kell összehívni az új program kidolgozása végett. De még mielőtt a kongresszus összeülhetett volna, győzött a *Nagy Októberi Szocialista Forradalom.*

Az Októberi Forradalom az emberiség eddigi történetének legnagyobb jelentőségű fordulópontja, s ezért a programnak sokkal mélyrehatóbb átdolgozását követelte meg, mint a februári forradalom. A VII. kongresszus elé azonban Lenin csak vázlatos fogalmazványt terjeszthetett.[28] A kongresszus, amelynek legfőbb kérdése a breszti békekötés volt, megváltoztatta a párt nevét — ettől fogva nevezte magát a párt kommunista (bolsevik) pártnak —, de a program kidolgozását a következő kongresszusra halasztotta. A vitában Buharin azt javasolta, hogy a program határozza meg közelebbről a végcélt, ilyenformán: „A termelés meghatározott rendjének, az elosztás meghatározott rendjének megsemmisítése, plusz a politikai hatalomnak mint olyannak a megsemmisítése."[29] Válaszában Lenin óvta a pártot attól, hogy elhamarkodva kiáltsa ki az állam elhalását, hogy elszakítsa a programot a valóságtól: „A szocializmust jellemezni nem tudjuk; milyen lesz a szocializmus, amikor eléri kész formáit — ezt nem tudjuk, ezt nem tudjuk megmondani... Még nem gyártottuk le azokat a téglákat, amelyekből a szocializmus összetevődik majd. Ennél többet nem tudunk mondani, és minél óvatosabbnak, minél szabatosabbnak kell lennünk. Ez és csakis ez lesz programunk vonzóereje."[30]

A *második lenini pártprogram* (amelyet a VIII. kongresszus fogadott el, 1919 márciusában) a győzelmes, a hatalmon levő munkásosztály programja, s ezért jellege is sok tekintetben eltér az első pártprogramétól. Mindenekelőtt: megnövekedett a program nemzetközi jelentősége. Ez a program egyben más országok munkásosztálya számára is útmutató közös céljukhoz, a szocializmus megteremtéséhez. „Konkrétan meg kell mutatnunk az európai munkásoknak, hogy mit kezdtünk el, hogyan kezdtük el, hogyan értsék ezt, ez konkrétan elvezeti őket ahhoz a kérdéshez, hogy hogyan lehet kivívni a szocializmust... Ehhez minél több konkrét anyagot kell adnunk" — mondta Lenin.[31]

Lehet-e a második program „maximális" és „minimális" követeléseiről beszélni? Igen is, nem is, mondta Lenin. A régi értelmű kettéosztás természetesen megszűnt: nincs már szocialista maximális program és demokratikus minimális program, a harc már a proletárdiktatúra talaján folyik tovább. De továbbra is szükség van általános elvi részre, amely a párt legfőbb nézeteit, a hely-

[28] Lenin Művei, 27. kötet. Szikra 1952. „A programtervezet vázlatos fogalmazványa."

[29] VII. Szjezd RKP. Sztyenograficseszkij otcsot, 6–8. marta, 1918 g., Goszudarsztvennoje Izdatyelsztvo, 1923. Moszkva — Petrograd, 184. oldal.

[30] Lenin Művei, 27. kötet, 1952. 136–137. oldal.

[31] Lenin Művei, 27. kötet, Szikra 1952. 122. oldal.

Digitized by Google

zet elemzését foglalja magában és megmutatja a harc végcélját; s szükség van a gyakorlatban azonnal végrehajtandó feladatokat tartalmazó részre is. Ebbe a részbe azonban most már fontos elvi megállapítások is kerülnek, így például az általános politikai feladatok közé a burzsoá demokráciának és — vele szembeállítva — a szovjethatalomnak a jellemzése. Továbbá: a részletfeladatok most már nem *követelések*, amelyeket ellenséges államhatalommal szemben kell kivívni, hanem a hatalmon levő munkásosztály *munkaprogramjának* pontjai. Megvalósításuk sem ellenséges társadalmi erők ellenállásától függ, hanem (a nemzetközi helyzeten kívül) kizárólag a dolgozó nép erejétől és öntudatától. Végül: az uralkodó osztállyá lett proletariátus feladatai hatalmas mértékben kibővülnek, s a pártnak olyan munkaterületekre vonatkozólag is meg kell jelölnie fő tennivalóit, amelyeket az első program csak röviden vagy egyáltalán nem érintett (ennélfogva a program terjedelme is megnő).

Ma már világosan látható, hogy a második pártprogram (amelynek egyes tartalmi vonatkozásaira később még visszatérünk) lényegét tekintve — ha nem mondja is ki ezt — a szocialista állami, gazdasági és kulturális élet megszervezésének programja. Lenin és a párt az imperialista blokád, az intervenció és a polgárháború igen nehéz viszonyai között dolgozta ki ezt a programot, s a szovjet dolgozó nép nehéz harcokban, kemény munkával, sok áldozat árán valósította meg. A szocializmus építésében elért eredmények alapján már a párt XVI. kongresszusa (1930-ban) rámutatott arra, hogy át kell dolgozni a pártprogramot, a XX. kongresszus pedig kimondta, hogy új pártprogramot kell kidolgozni; ennek tervezete kerül most a XXII. kongresszus elé.

De az SZKP és a szovjet nép a második pártprogram megvalósítása után is mindig egységesen és céltudatosan követte a szocializmus építésének fő irányvonalát, amelyet ez a program alapozott meg. Ezt az irányvonalat a kongresszusoknak és a Központi Bizottság, illetve Elnökség plénumainak határozatai jelölték ki — amelyek közül soknak programatikus jelentősége is van —, valamint a népgazdaság szocialista építésének ezeken alapuló tervei. A VIII. szovjetkongresszuson Lenin azt mondotta: „A mi pártprogramunk nem maradhat csupán a párt programja. Ennek a programnak gazdasági építésünk programjává kell válnia, mert különben mint pártprogram is rossz. Ezt a programot ki kell egészíteni egy másik pártprogrammal, az egész népgazdaság újjáteremtésének és modern technikai színvonalra emelésének a munkatervével... Ez a pártprogram nem lesz olyan változatlan, mint igazi programunk, amelyet csak pártkongresszusokon lehet megváltoztatni. Nem, ezt a programot minden nap, minden műhely-

Digitized by Google

ben, minden egyes járásban javítani, csiszolni, tökéletesíteni és módosítani fogják."[32]

Ezen az alapon: a népgazdaság fejlesztésének gyakorlatán, ennek hatalmas eredményén: a szocializmus felépítésén, a nemzetközi forradalmi mozgalom gazdag tapasztalatain épül fel az új pártprogram — és különösen a párt XX. és XXI. kongresszusának, valamint a 81 kommunista és munkáspárt Moszkvai Értekezletének az elmélet és a gyakorlat szempontjából egyaránt nagyjelentőségű határozatain, amelyeket a tervezet nemcsak megismétel, hanem sok tekintetben tovább is fejleszt.

A kommunizmus építésének programja

Az eddigiekből láttuk, hogy az SZKP programjai mindig is az élet megoldásra érett problémáira adtak jól átgondolt feleletet, és soha semmi közük nem volt az utópiához és az üres ígérgetéshez. Az új program tervezete is minden részletében és minden vonatkozásában *hű marad a lenini hagyományokhoz.* Merész, lendületes, harcos program ez, s ugyanakkor szilárd tudományos alapokon nyugszik. A mai társadalom nyújtotta lehetőségek maximális kiaknázását irányozza elő, de nagyon reálisan méri fel ezeket a lehetőségeket, s inkább az elérhetőnél kevesebbet mond, mint többet. A program minden egyes tételét tudományos kutatások, cikkek, könyvek, viták egész könyvtárra menő anyaga támasztja alá, ez és a mindennapos tapasztalat teszi meggyőzővé. Lenin azt mondta, hogy az erfurti programnak „minden pontja az agitátorok száz- meg százezer beszédét és cikkét tartalmazta", s hozzátette, hogy a második szovjet pártprogramban is „minden egyes pont azt tartalmazza, amit minden dolgozónak tudnia kell, meg kell tanulnia és meg kell értenie".[33] Ugyanez a harmadik programra is áll, s a program úgy van megszövegezve, hogy valóban könnyen érthető minden dolgozó számára: nagy terjedelme ellenére rendkívül tömör és mégis világos.

Melyek a tervezetnek azok a legfőbb vonásai, amelyek *újak* az előző programokhoz és főként a második pártprogramhoz képest?

Mindenekelőtt *a párt végső céljának közvetlen fő feladatként való meghatározása.* A tervezet kimondja: „A párt legfőbb célja, hogy felépítse a kommunista társadalmat, amelynek zászlaján ez áll: »Mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint.«" És húsz év múlva, a most közvetlenül napirenden levő feladatok elvégzése után, elérünk oda, hogy a *Szovjetunióban lé-*

[32] Lenin Művei, 31. kötet, Szikra 1951. 531—532. oldal.
[33] Lenin Művei, 29. kötet, Szikra 1953. 187. oldal.

Digitized by Google

nyegében felépült a kommunista társadalom. Természetesen ez a program sem lép fel azzal az igénnyel, hogy örökéletű legyen — a kommunista társadalom teljes felépítése csak a következő időszakban fejeződik be —, de már most megkezdődik a munkásmozgalom mindenkori végső céljának, a kommunizmusnak a megvalósítása. Ezért most eljött az ideje annak (ami 1918-ban még korai lett volna), hogy a párt pontosabban jelölje meg végcélját. Az első és a második programban csak annyi volt erről, hogy a szocialista forradalom a termelési és forgalmi eszközök társadalmi tulajdonba vételével, a társadalmi termelés tervszerűvé tételével, az emberek általános jólétének és mindenirányú fejlődésének biztosításával „megszünteti a társadalom osztályokra tagozódását, s ezzel felszabadítja az egész elnyomott emberiséget".[34] Az új program már pontosan meghatározza: mi a kommunizmus és mi jellemzi a kommunista társadalmat, azt a társadalmat, amelyben első ízben válik a szó legszebb értelmében emberré az ember, s amelyet már a szovjet nép mai nemzedéke is meg fog érni.

A második pártprogramhoz képest is hatalmas mértékben megnőtt a program *nemzetközi jelentősége* és kiszélesedett *nemzetközi érvényessége.* Igaz, hogy a második pártprogram is világszerte hatott, de Lenin — mint láttuk — mégis *európai* hatását húzta alá, mert kommunista pártok akkor még csak európai országokban léteztek, s ezek közül sem mindegyikben; a többi világrész elnyomott népeinek legtöbbje még nemzeti létének tudatára sem ébredt. Az új programnak viszont a *világ minden nemzete számára* van mondanivalója.

Szól mindenekelőtt a szocialista országokról. A legfontosabb változás 1919 óta az, hogy létrejött és a világ fejlődésének döntő tényezőjévé válik a *szocialista világrendszer.* A szocialista tábor országai újfajta államközi kapcsolatokba léptek egymással, olyan kapcsolatokba, amelyek kapitalista országok között elképzelhetetlenek: kialakult a szocialista országok szoros baráti, testvéri egysége, s a reakció hiába igyekszik, hogy a burzsoá nacionalizmus eszközével és más módon megbontsa ezt. A szocialista országok között létrejött a nemzetközi munkamegosztás új típusa, amelynek segítségével a szocialista világrendszer biztosan halad a győzelem felé a kapitalizmussal folytatott gazdasági versenyben. Kulturális együttműködésük gazdagítja a szocialista országok nemzeti kultúráját, s elmélyíti testvéri egységüket, amely mindannyiuk nemzeti érdekeinek megfelel. A szocialista országok nemzetközi közösségétől elkülönülve nem lehet szocializmust építeni, e közösség erejére támaszkodva viszont ezek az országok megrövidíthetik szocialista építésük időtartamát, s így lehetővé válik,

[34] Az SZKP határozatai, I. rész, Szikra 1954. 41. és 478. oldal.

Digitized by Google

hogy egyazon történelmi időszakban térjenek át a kommunizmusra.

Szól a program a *munkásosztály nemzetközi forradalmi mozgalmáról*, amely hatalmas erővé nőtt 1919 óta. A kommunista pártok mindegyike önállóan, a hazai feltételeknek megfelelően dolgozza ki politikáját, s akcióikat önkéntesen és tudatosan összehangolják. Igyekeznek együttműködést teremteni a szociáldemokrata pártokkal, s megszüntetni a munkásmozgalomban levő szakadást, bírálva egyúttal a szociáldemokratizmus ideológiáját. Harcolnak az imperializmusnak a kizsákmányolást szépítő régi és új „elméletei" ellen, s e harc eredményeképpen a marxizmus—leninizmus ma már meghódította a haladó emberiség elméjét. A kommunista pártok küzdenek saját soraikon belül a revizionizmus ellen, amely ma a fő veszély a kommunista mozgalomban, valamint a dogmatizmus és a szektásság ellen, amely szintén fő veszéllyé válhatik egyik-másik pártban. Ez a harc a feltétele annak, hogy tovább szilárduljon a nemzetközi kommunista mozgalom egysége.

A *kapitalista országokban* is nagyjelentőségű változások mentek végbe. Megkezdődött a kapitalizmus általános válságának új szakasza. Az Egyesült Államok lett az imperializmus vezető ereje, s egyúttal a nemzetközi reakció fő támasza, a kapitalista világ csendőre. Az imperialisták segítik a nyugatnémet imperializmus újjáéledését, s a világ más pontjain is veszedelmes háborús tűzfészkeket hoznak létre. A tőkés világot azonban mély belső ellentétek marcangolják, s ezeket nem oldja fel a kapitalista és a szocialista világrendszer közötti ellentét, a mai világ fő ellentéte. Ma már egyes fejlett kapitalista országok népei is hazájuk függetlenségének és szuverenitásának megvédéséért kell hogy harcoljanak az USA monopolista burzsoáziájával szemben. Az egyes kapitalista országokban is a monopóliumok a fő ellenségei a munkásosztálynak, amely más néprétegekkel együtt erélyes harcot vív ellenük a széleskörű demokráciáért. Ez a harc a szocializmusért folytatott harc alkotórésze, s e harcban ma már sok országban még a kapitalizmus megdöntése előtt elérhet a munkásosztály olyan vívmányokat is, amelyek túlmennek a szokványos reformokon. Arra is van lehetősége — ha ezt a lehetőséget a kizsákmányoló osztályok által alkalmazott erőszak meg nem hiúsítja —, hogy békés úton végbemenő forradalommal valósítsa meg a szocializmust.

Szól a tervezet a *nemzeti felszabadító mozgalomról* is, amelyről a második program még nem szólhatott, mert ez éppen korszakunk egyik legnagyobb fontosságú új jelensége. A mi korunk — a gyarmati rendszer felbomlásának, az elnyomott népek felszabadulásának a kora. A szocialista országok minden lehető támogatást megadnak a fiatal, most függetlenné vált országoknak; ezek azonban csak akkor válhatnak virágzó és valóban független álla-

Digitized by Google

mokká, ha népük minden haladó erejét összefogva, megszabadítják magukat a gyarmati rendszer és a kiszolgáltatottság minden maradványától. Ehhez pedig következetesen harcolniuk kell az imperializmus ellen, s főként az USA imperializmusa ellen, amely a fő támasza a mai kolonializmusnak. A város és a falu közötti ellentét (amely a Szovjetunióban már megszűnt) a kapitalista világban magasabb szinten is megjelenik: a formálisan önállóvá vált, a valóságban azonban az imperializmustól függő országok „a kapitalista világ falujának" szerepét játsszák. Teljes függetlenségük kivívása (éppúgy, mint a feudális agrárviszonyok megszüntetése) nem szocialista, hanem polgári-demokratikus feladat, amelyben a nemzeti burzsoázia is pozitív szerepet vihet, de amely közös érdeke az egész népnek. A legkövetkezetesebben természetesen a munkásosztály harcol a nemzeti felszabadító forradalom végigviteléért. S a felszabadult országoknak ma már nem kell feltétlenül a kapitalista fejlődés szenvedésekkel terhes útjára lépniük; választhatják a szocializmus útját is, amely az országnak sokkal gyorsabb fejlődést, a népnek egyre növekvő életszínvonalat biztosít. Ilyen irányba vezethet a nemzeti demokratikus állam megteremtése és fejlesztése is, az olyan államé, amelynek politikai alapja az ország összes haladó erőinek a teljes nemzeti függetlenség biztosítására, az antiimperialista, antifeudális, demokratikus forradalom végigvitelére kötött szövetsége.

A második pártprogramnak még azt kellett megállapítania, hogy az imperializmus korában elkerülhetetlenek az imperialista háborúk. Kapitalista országokkal való diplomáciai vagy kereskedelmi kapcsolatokról még nem lehetett szó benne, hiszen Szovjet-Oroszország még fegyveres harcban állt az imperialisták intervenciójával. Az új program viszont azt a feladatot adja korunk fő kérdésére, a „háború, vagy béke" kérdésére, hogy *el lehet hárítani a háborút, meg lehet védeni a békét.* Ez azoknak a mélyreható változásoknak az eredménye, amelyeket itt felsoroltunk. A hatalmas szocialista tábornak, a békeszerető nem szocialista országoknak, a nemzetközi munkásosztálynak és a béke minden más hívének együttes ereje megfékezheti az imperialistákat. Az atomkorszakban a szocialista és a kapitalista országok békés egymás mellett élése az emberi társadalom fejlődésének objektív szükségszerűsége; alapja ez a szocializmus és a kapitalizmus békés versenyének, s különleges formája a köztük folyó osztályharcnak. Ennek a politikának a jegyében tűzi ki a program a nemzetközi kapcsolatok terén megvalósítandó feladatokat, amelyekért a Szovjetunió — mint eddig — ezután is következetesen küzd. Ennek a politikának a szelleme hatja át a programot elejétől végéig, s teszi a *béke programjává,* amely nagy súlyával maga is sokat nyom a nagy kérdés mérlegén.

Digitized by Google

Az új program jellemzi a *Szovjetunió fejlődését* és levonja ennek tanulságait. Valóban, szédületes ez a fejlődés. A VIII. pártkongresszus idején W. C. Bullit, amerikai diplomata még ezt írta jelentésében: „Oroszország jelenleg súlyos gazdasági válságban van. A válság oka a szárazföldi és tengeri blokád, és legsúlyosabb tünete a szállítási eszközök hiánya. Azoknak a mozdonyoknak, amelyek az orosz vasútvonalakon a háború előtt futottak, ez idő szerint csak egynegyede használható... A szállítás ezen akadályai következtében a gabonaközpontokból Moszkvába naponként csak 25 vagon élelmet lehet hozni a 100 vagonrakomány helyett, amennyire szükség van, és Petrográdra csak 15 vagonrakományt, a szükségelt 50 helyett."[35] Sok munka kellett ahhoz, hogy a legfőbb szállító eszközök hiányától a Föld körül keringő űrhajókig eljusson a Szovjetunió, s e munka eredményeként tűzi ki most a kommunizmus építésének napi feladatait.

Az új programnak a kommunista építés feladatairól szóló része jellegét tekintve is különbözik az első programnak a közvetlen célokat megjelölő részétől. Először is: még jóval több általános elvi kérdést tárgyal ez a rész; így a program két felének nemcsak „maximális" és „minimális", de „általános elvi" és „gyakorlati" névvel való megkülönböztetése is túlhaladottá vált. Az ilyen jellegbeli különbség úgy halványodik el közöttük, ahogyan a végcél egybeesik a közvetlen fő feladattal; az egész program *általánosan elvibbé* válik. Ugyanakkor pedig — és ez a második különbség — a közvetlen feladatok kitűzése jóval *konkrétabb* is, mint eddig. A tervezet a következő húsz év népgazdasági terveinek fő vonalát is megadja — az előző program nem tehette meg ezt, hiszen akkor még a tervgazdálkodás megvalósítása is csak feladat volt. Az a „második pártprogram", amelyről 1920-ban Lenin azt mondta, hogy ki kell vele egészíteni az igazi programot: a népgazdaság építésének terve — most a program szerves részévé lett. A program nem „csupán a párt programja", még sokkal kevésbé, mint eddig, hanem az egész szovjet népé.

A második pártprogram így jelölte meg a legfőbb *gazdasági feladatokat:* be kell fejezni a burzsoázia kisajátítását; minél jobban növelni kell az ország termelőerőit, felhasználva a kisipart és a kézműipart is, és növelve mindenekelőtt a legszükségesebb élelmiszerek mennyiségét; meg kell teremteni a tervszerű termelés alapjait és felhasználni minden meglevő munkaerőt. Nagy feladatok voltak ezek és a programban kitűzött más feladatok is: akik nem hisznek a szovjet nép alkotóerejében és a párt vezetői képességében, azok ezt a programot ugyanúgy megvalósíthatatlan

[35] A Szovjetunió története, III/1. (1917–1926). Válogatott dokumentumok. Tankönyvkiadó, 1961. 372–373. oldal.

Digitized by Google

utópiának tartották, mint most az új programot. Mert a tervezet valóban nagy célokat tűz ki, olyanokat, amelyek az egyszerű olvasó számára szemkápráztatóan nagyok, de amelyekről a szakember tudja, hogy megalapozottak és reálisak. Tíz év alatt az ipari termelés mintegy két és félszeresére, az ipari munka termelékenysége több mint kétszeresére nő; húsz év múlva a termelés a mainak hatszorosa lesz (jóval nagyobb, mint az Egyesült Államok mai termelése), a termelékenység pedig a mainak négy, négy és félszerese (az USA jelenlegi színvonalának körülbelül a duplája). A program kidolgozza: az iparnak milyen szerkezeti átalakítását követeli meg ezeknek a feladatoknak a megvalósítása, hogyan kell fejlődniük a fő iparágaknak, milyen irányban kell tökéletesíteni a gyártás technikáját és technológiáját, a munka megszervezését a vállalatokban és azok között, sőt megjelöli az országoknak azokat a területeit is, amelyeken új ipari központokat és nagyszabású létesítményeket kell létrehozni.

Hatalmasak a *mezőgazdaság és a falu* fejlesztésének a feladatai is. A második program célul tűzte ki a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek megszervezését, a szövetkezetek felkarolását, de azzal is számolnia kellett, hogy még sokáig fennállanak a kisparaszti gazdaságok, s ezek termelékenységének növelésére nem irányozhatott elő többet, mint azt, hogy nemesített vetőmaggal, műtrágyával, a jószágállomány nemesítésével, talajjavítással, az agronómiai ismeretek terjesztésével, mezőgazdasági eszközeik megjavításával stb. segíti őket. Célul tűzte ki a falu és a város közötti ellentét megszüntetését, de ennek érdekében csak azt jelölhette ki feladatul, hogy minél több munkást vonjanak be a falu szocialista építésébe. A szocializmus azóta a Szovjetunió mezőgazdaságában is teljes győzelmet aratott. A feladat most már az, hogy húsz év múlva a szocialista mezőgazdaság bőven ontsa a legjobb minőségű mezőgazdasági termékeket. Ezért a mezőgazdaságban tíz év alatt mintegy két és félszeresére emelkedik a termelés és legalább ugyanilyen mértékben a termelékenység, húsz év alatt pedig három és félszeresére nő a termelés és öt-hatszorosára (tehát az ipart jóval meghaladó mértékben) nő a termelékenység. A termelékenység növelésének legfőbb módszerei: a mezőgazdaság teljes gépesítése, villamosítása, belterjesítése és a mezőgazdasági üzemek specializálása. A program megjelöli azokat a feladatokat, amelyeknek teljesítésével a szovjet mezőgazdaság lényegében függetlenné válik a természet vak erőitől, az időjárás szeszélyeitől. A kolhozok és az állami gazdaságok egyre inkább kommunista típusú vállalatokká fejlődnek, mind termelési viszonyaikat, mind munkájuk jellegét, mind pedig dolgozóik jólétét és műveltségi színvonalát tekintve, s a szövetkezeti tulajdon fokozatosan köztulajdon-jellegűvé válik. A város és a falu közötti ellentét már ré-

Digitized by Google

gen eltűnt a Szovjetunióban; most lassan megszűnik köztük minden lényeges különbség is, s ez lesz egyik legnagyobb eredménye a kommunizmus építésének.

A második pártprogram is nagy gondot fordít arra, hogy növekedjék a *nép anyagi jóléte*. Kimondta, hogy meg kell javítani a munkások súlyos lakásviszonyait, s számos, az akkori viszonyok között merésznek látszó munka- és egészségvédelmi feladatot tűzött ki. Gondoljunk azonban arra, hogy a már idézett Bullitt akkoriban azt írta: „Moszkvában és Petrográdon mindenki éhes, beleértve a népbiztosokat is. Leninnek és a többi népbiztosnak a napi élelemadagja ugyanaz, mint a hadseregben szolgáló katonának, vagy a nehéz munkát végző dolgozónak. Abban a szállodában, amely a kormányzati tisztviselők számára van fenntartva, a napi étrend a következő: reggeli — negyed, legfeljebb fél font fekete kenyér, amelynek elégnek kell lenni egész napra, és tea cukor nélkül. Ebéd — egy jó leves, egy kis darab hal, ami helyett olykor egy piciny darab húst adnak, valami főzelék, vagy burgonya, vagy egy harapás kelkáposzta és ismét tea cukor nélkül. Vacsora — ami megmaradt a reggeli kenyéradagból és ismét tea cukor nélkül."[36] Most pedig azt a célt tűzi ki a tervezet, hogy húsz év múlva a Szovjetunióban magasabb legyen az életszínvonal, mint bármelyik tőkésországban. Húsz év múlva minden szovjet polgárra három és félszer annyi reáljövedelem jut, mint ma, s megvalósul az anyagi és kulturális javak bősége. Minden családnak jó, komfortos lakása lesz, a régimódi parasztházak legtöbbje helyett új épül. Már tíz év múlva heti 34—36 órára, később pedig még kevesebbre csökken a heti munkaidő, s a legtöbb helyen fokozatosan megszűnik az éjszakai munka. Tovább javul az egészségügyi ellátás, meghosszabbodik a fizetett szabadság és a nők szülési szabadsága. Minden eszközzel, s különösen a közétkeztetés fejlesztésével csökkentik és könnyítik a nők háztartási munkáját. Húsz év múlva teljesen ingyenes lesz a lakás, mindenféle közszolgáltatás, a városi közlekedés, az oktatás, a gyermekintézményekben lakó gyermekek ellátása, a gyógyszerellátás és a szanatóriumi kezelés és fokozatosan a közétkeztetés is.

A második pártprogram megállapította, hogy a tanácshatalom sokkal szélesebb demokráciát biztosít a dolgozó tömegeknek, mint a burzsoá demokrácia. Azóta a proletárdemokrácia kiszélesedett és mindjobban átalakult az egész nép szocialista demokráciájává. Fejlődésének új szakaszába lépett *a szocialista állam* is: a proletárdiktatúra államából népi állammá, az egész nép érdekeit és akaratát kifejező szervvé vált. A fő feladat most: a szocialista demokrácia tökéletesítése, az államapparátus munkájának meg-

[36] Id. mű, 377. oldal.

Digitized by Google

javítása. Ez megköveteli, hogy rendszeresen és meghatározott, jelentős arányban kerüljenek be új meg új emberek a tanácsszervekbe, s hogy minden állampolgár részt vegyen az állami, gazdasági és kulturális építés vezetésében és ellenőrzésében. Ezért a tömegszervezetek, különösen a szakszervezetek, valamint a Komszomol és a szövetkezetek új, minden eddiginél nagyobb feladatokat kapnak, s a tömegek aktivitásának eredményeként a kommunista államiság fokozatosan társadalmi kommunista önigazgatássá alakul át. A fejlődés az állam elhalálásához vezet, ez azonban csak akkor következik be, amikor már felépült a fejlett kommunista társadalom és a kommunizmus javára eldőlt a kapitalizmus és kommunizmus ellentéte. A Szovjetuniónak már ma is csak azért van szüksége hadseregre — mégpedig erős, ütőképes, kommunista szellemű hadseregre —, mert fennáll még az agresszív imperialista háború veszélye.

Már a második pártprogram is nagy súlyt helyezett az *ideológiai és kulturális élet* fejlesztésére, s a közoktatás és a tudomány területére szóló pontjai meg is hozták gyümölcsüket. A párt most már olyan feladatokat tűzhet ki, mint a középiskolai oktatás általánosan kötelezővé tétele, vagy az iskolaköteles és ennél fiatalabb gyermekek társadalmi nevelésének megvalósítása. Megjelöli a tudományos elméleti kutatások fejlesztésének fő területeit, mert a szocializmus viszonyai között a tudomány alkalmazása vált a termelőerők növekedésének legfontosabb tényezőjévé. Olyan területekre is kiterjed a tervezet, amelyekről az előző program nem szólt: arra, hogy az egész társadalmat kommunista öntudatra, kommunista erkölcsre, kommunista magatartásra kell nevelni, arra, hogy sokoldalúan és harmónikusan fejleszteni kell az emberi személyiséget, arra, hogy növelni kell az irodalom és a művészet széles értelemben vett nevelő hatását.

Végül — az előzőktől eltérően — az új program egyik fejezete *a párt* belső feladatairól szól. A szovjet társadalom egységének növekedésével a Szovjetunió Kommunista Pártja a munkásosztály élcsapatából az egész szovjet nép élcsapatává, az egész szovjet nép pártjává vált. A kommunizmus általánosan kibontakozó építésének időszakában még nagyobb a párt jelentősége és nagyobbak a feladatai, mint azelőtt. A párt a maga belső életének megszervezésével is példát kell hogy mutasson; ezért feltétlenül meg kell tartania a pártélet lenini normáit és a kollektív vezetés elvét. Fontos biztosíték a személyi kultusz újjáéledése ellen és egyúttal nagy eredménye a párttagság fejlődésének az, hogy az új program értelmében a jövőben a párt összes választott szerveit rendszeresen és meghatározott arányban felfrissítik új párttagok beválasztásával. A programban kitűzött feladatok vég-

Digitized by Google

rehajtásával még magasabb színvonalra emelkedik a pártélet demokratizmusa és a párt egész politikai, ideológiai és szervezeti munkája.

*

A második pártprogram elfogadása után Lenin azt mondotta, hogy külföldön ez a program „az a dokumentum lesz, amelynek alapján a munkások azt mondják: »Ezek a mi elvtársaink, ezek a mi testvéreink, ott a mi közös ügyünkön munkálkodnak.«"[36] S a harmadik, az új programról még sokkal inkább elmondhatjuk ezt. Igen, a mi közös ügyünkön munkálkodnak, mert a program mai feladatainkhoz, a szocializmus felépítéséhez is sok fontos útmutatást ad, de megmutatja jövőnket is, amely talán nincs is olyan nagyon távol, s megmutatja — nem részleteiben, de fő vonásaiban — oda vezető utunkat is.

Az új program minden kommunista pártnak hatalmas ideológiai és politikai fegyvere lesz. Előreviszi az alkotó marxizmus zászlaját, amely alatt a szovjet nép már a kommunizmust építi, s amely alatt a nemzetközi proletariátus világszerte ki fogja vívni az emberiség legmagasabbrendű társadalmát. Amikor kommunista pártja vezetésével a szovjet nép a kommunizmus megvalósításához kezd, akkor a világ minden dolgozójának közös, legfőbb célját váltja valóra, a világ minden dolgozójának javára. Minden kommunista ügye ez, s nem is csak a kommunistáké: hiszen a kommunizmus a földkerekség minden népének a békét, a munkát, a szabadságot, az egyenlőséget és a boldogságot hozza meg. Ezért a Szovjetunió Kommunista Pártjának új programja *nemcsak a kommunisták programja a kommunizmus felépítésére, hanem egyben az emberiség programja is az emberség győzelmére.*

[36] Lenin Művei, 29. kötet, Szikra 1953. 220. oldal.

Digitized by Google

A termelőszövetkezeti jövedelmezőség és az árarányok néhány problémája*

Írta CSENDES BÉLA

A mezőgazdaság tervszerű irányításának rendszerében fontos helyet foglal el a mezőgazdasági árpolitika. A termelési struktúra kívánt irányú és arányú formálásában különösen nagy szerepe van a mezőgazdasági árak által kialakított jövedelemarányoknak. Az a tény, hogy szántóterületünk túlnyomó többségén már termelőszövetkezetek gazdálkodnak, még fontosabbá teszi a termelőszövetkezeti jövedelmezőség és az árarányok összefüggésének vizsgálatát.[1]

A termelendő cikkek megválasztásában a mezőgazdasági üzem tágabb keretekkel rendelkezik, mint az ipari. A mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek a tervszerű irányítás rendszere nagyobb döntési szabadságot ad, azonfelül a mezőgazdaság termelőerőinek jelenlegi fejlettségi foka, s az ebből eredő viszonylag alacsonyfokú specializáció szélesebb teret nyújt arra, hogy a szövetkezetek egyes termékek termelését mással helyettesítsék.

Amikor a mezőgazdasági termelőszövetkezetek abban a kérdésben döntenek, hogy *mit* és az egyes cikkekből *mennyit* termeljenek, mérlegelik az egyes cikkek termelésével elérhető jövedelmet. Döntéseiket a termelési kérdésekben nagymértékben befolyásolja az egyes cikkek termelésével elérhető jövedelem.

Ezért igen gondos, körültekintő, elméleti és gyakorlati elemző munkát követel meg annak eldöntése, hogy a mezőgazdasági árak

* A termelőszövetkezeti rendszer győzelmével hazánkban kialakuló új helyzetben tovább kell fejlesztenünk mezőgazdasági árpolitikánkat is. Ennek fontos feltétele a legalapvetőbb elméleti kérdések megoldása, tisztázása. Folyóiratunk ezért a termelőszövetkezeti jövedelmezőség és az árarányok problémái tisztázása, az alkotó vita előmozdítása érdekében teret ad a közgazdák és a mezőgazdasági szakemberek állásfoglalásainak, véleményeinek.

[1] Ha eltekintünk a beruházás és hitelnyújtás, az adópolitika, a termelőeszközellátás stb. rendszerének a termelési struktúrára gyakorolt hatásától, és adottnak vesszük a saját fogyasztásra szolgáló termelést, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy az árarányok által meghatározott jövedelemarányok döntően befolyásolják a termelési struktúrát. E kérdés elvont vizsgálatánál mellőznünk kell a felsorolt és más, esetleges tényezők szerepét. Ez azonban nem jelenti azt, hogy jelentőségüket lebecsüljük, vagy ésszerű, hozzáértő alkalmazásuk szükségességét tagadjuk. A gyakorlatban ugyanis a jövedelemarányok az egyéb tényezőkkel együtt hatnak, ezek maguk is hozzájárulnak a konkrét jövedelemarányok kialakulásához, és ugyanakkor a jövedelemarányok visszahatnak ezekre a tényezőkre.

Digitized by Google

kialakításakor az egyes mezőgazdasági termékek áraiban mekkora jövedelmet kell biztosítani a termelők számára, és az egyes termékek termelésével elérhető jövedelmek között milyen arányok legyenek.

Nyilvánvaló, hogy az árakban realizált jövedelmek és ezek egymás közötti arányai egy adott mezőgazdasági árrendszer mellett is szüntelenül változnak. Az egyes termékek termelési költségei ugyanis a termelési viszonyok és a termelőerők fejlődésével igen gyakran nem azonos mértékben módosulnak. Sőt az egyes termékek áraiban realizált jövedelem, a különböző termékek jövedelemarányai még ha változatlanok maradnak is, igen eltérően befolyásolhatják a termelést bizonyos körülmények fellépése folytán. Így pl. a munkaerőhelyzet megváltozásával. A helyes — a kívánt termelési struktúra megvalósítását elősegítő — jövedelemarányok vizsgálata napjainkban különösen nagy jelentőségű.

1. A mezőgazdasági termékek társadalmi önköltsége

Az ár kialakításának alapvető követelménye, hogy ismerjük a termékek társadalmilag szükséges önköltségét. A társadalmilag szükséges önköltség egyenlő: a társadalmilag szükséges (indokolt) holtmunka-ráfordítás (a társadalmilag szükséges állóeszközmennyiség utáni amortizáció és a társadalmilag szükséges forgóeszköz jellegű holtmunka-ráfordítás), plusz a társadalmilag szükséges élőmunka-ráfordításnak az a része, amely a saját szükségletre végzett munkát testesíti meg. Ez utóbbit az árpolitika céljait szolgáló önköltségszámításkor az állami gazdasági bérszínvonal alapján kell kiszámítani. (Ha a felsoroltakon kívül a társadalom számára végzett munkát is hozzászámítjuk a társadalmilag szükséges önköltséghez, megkapjuk a termékek társadalmi termelési költségét.)

A társadalmilag szükséges önköltség kiszámítása igen nehéz, mert a mezőgazdasági termékeket különböző minőségű földeken, nagyszámú és különböző típusú üzemben termelik. Ilyen körülmények között célszerű, ha az ország különböző vidékeire, különböző föld-minőségeire és a különböző típusú üzemekre modelleket készítünk. Ha ismerjük azt a súlyt, amelyet az egyes modellek az ország mezőgazdasági termelésében elfoglalnak, a rajtuk végzett önköltségszámítás alapján megközelítően pontos eredményeket kaphatunk. (Ilyen irányú munkálatokat jelenleg a MTA Mezőgazdasági Üzemtani Intézete végez.)

A valóban reprezentatív modellek vizsgálata során igen lényeges probléma az, hogy a társadalmilag szükséges önköltség megállapításakor *milyen talajadottságot* (és milyen fekvésű földeket) *kell figyelembe venni.* Erről a kérdésről széleskörű vita fo-

Digitized by Google

egyik (elsősorban a Szovjetunióban). A vitában két álláspont alakult ki. Az egyik szerint a mezőgazdaságban a társadalmilag szükséges önköltséget a rosszabb földek (amelyek művelésére még szükség van) önköltségének figyelembevételével kell megállapítani. A másik álláspont azt vallja, hogy a társadalmilag szükséges önköltséget az átlagos minőségű és fekvésű földek termelési feltételei határozzák meg. Megítélésem szerint a kérdés eldöntéséhez a rosszabb földeken gazdálkodó termelőszövetkezetek adottságait is számításba kell vennünk. A jobb földek használatából, és az ily módon megállapított társadalmilag szükséges önköltségre felépülő mezőgazdasági árrendszerből adódó tiszta jövedelemtöbbletet, egyéb eszközökkel (pl. adóval) célszerű elvonni.

Az egyes szövetkezetekben nemcsak azért alakulnak eltérően a termékek önköltségei, mert különböző minőségű földeken gazdálkodnak, hanem azért is, mert *a szövetkezetek a felszereltség és a gazdálkodás színvonalában* is eltérnek egymástól. Ebben a tekintetben egységes a közgazdászok álláspontja: a társadalmilag szükséges önköltségen azoknak a termelőszövetkezeteknek az önköltsége értendő, amelyek a felszereltség és a gazdálkodás színvonalában átlagosak.

2. A jövedelemarányok kialakítása

A társadalmilag szükséges önköltségek azonban önmagukban nem adnak helyes árarányokat. Felmerül a kérdés: hogyan kell az árarányokat kialakítani, mekkora tiszta jövedelmet kell az egyes termékek árainak tartalmazniok, mivel legyen arányos a tiszta jövedelem?

A tőkés gazdaságban „az azonos tőkére azonos profit" elve érvényesül. A tőkés mezőgazdasági üzemek azoknak a termékeknek a termelését részesítik előnyben, amelyek a befektetett tőke után a földtulajdonosnak fizetett földjáradékon felül a legnagyobb profitot hozzák. *Ez elvileg a szabadverseny esetén* a kereslet-kínálat törvényén keresztül végül is olyan mezőgazdasági árak kialakulásához vezet, amelyek lényegileg megvalósítják „az azonos tőkére azonos profit" elvét.

Ezzel szemben népi demokráciánkban az egyéni gazdaságok és a termelőszövetkezetek — ellentétben a tőkés gazdaságokkal — természetüknél fogva *az azonos élő munka után* várnak azonos jövedelmet. Ebből első pillantásra az következik, hogy olyan mezőgazdasági árakat kell megállapítani, amelyek az azonos élőmunka-ráfordítás után azonos tiszta jövedelmet tartalmaznak.[2]

[2] Ezt Dr. Csikós Nagy Béla az átlagjövedelmezőség elvének nevezi. (Dr. Csikós Nagy Béla: A szocialista árképzés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1961. 455. old.)

Digitized by Google

Nézzük meg, milyen mezőgazdasági árakat kapnánk, ha az átlagjövedelmezőségi elv érvényesülne. Ezt a következő táblázat adatai szemléltetik.

Megnevezés	Üzemi önköltség**	Árak az átlagjövedelmezőség szerint***	Tényleges árak az átlagjövedelmezőség szerinti árak %-ában****
Búza (q)	97,82	108,19	207
Őszi árpa (q)	86,32	95,47	214
Tavaszi árpa (q)	90,80	103,42	268
Kukorica (q)	117,97	144,70	121
Cukorrépa (q)	39,10	37,48	120
Burgonya (q)	74,59	87,97	148
Napraforgó (q)	193,07	236,13	117
Dohány (q)	1381,10	1885,89	69
Rostkender (q)	69,34	84,—	166
Tej (l)	2,79	3,27	71
Növendékmarha* (kg)	14,84	17,—	58
Hízott marha* (kg)	14,25	15,87	69
Választott malac (kg)	24,16	27,64	53
Süldő (kg)	11,73	12,96	113
Hízott sertés* (kg)	12,14	13,18	112

* Ráhizlalt, illetve ránevelt súly önköltsége.

** Az üzemi önköltségre vonatkozó adatokat az MTA Mezőgazdasági Üzemtani Intézetének 22. sz. „Termelőszövetkezeti termelési költségek az 1958/1959. gazdasági évben" c. kiadványából állítottam össze. Az üzemi önköltség = holtmunka-ráfordítás + élőmunka-ráfordítás (állami gazdasági bérszinten számítva) + a ténylegesen fizetett kamatok, haszonbér és biztosítási díj. Az üzemi önköltségre vonatkozó adatok 25 termelőszövetkezet önköltségét mutatják, ezért nem reprezentatívak. Az itt tárgyalt kérdés szemléltetésére azonban teljesen kielégítőek

*** Az átlagjövedelmezőség szerinti árakat a következőképpen számítottam: üzemi önköltség + az állami gazdasági bérszinten számított élőmunka költség 50 százaléka (vagyis az élőmunka után 50 százalékos tiszta jövedelem) minden egyes cikknél.

**** A tényleges árakat a KSH „A mezőgazdaság eredményei 1959-ben" c. kiadványából vettem. (A tsz-ek és az egyéni gazdaságok szerződéses és szabadfelvásárlási átlagárai.) A cukorrépa a tsz-ek 1959. évi tényleges (nagyüzemi felárral számított) átvételi árával szerepel.

Az átlagjövedelmezőség elve alapján képzett árak jelentősen eltérnek a jelenlegi áraktól. A kevésbé munkaigényes termékek — mint pl. a búza, az árpa — ára a jelenleginél jóval alacsonyabb, a munkaigényes cikkeké azonban — pl. a dohányé, a tejé és még néhány más állattenyésztési terméké — lényegesen magasabb lenne.

Annak ellenére, hogy a jelenlegi árak eltérnek az átlagjövedelmezőség alapján alkotott áraktól, a termelőszövetkezetek nem szüntetik be azoknak a termékeknek a termelését, amelyek ára az átlagjövedelmezőség elve alapján indokoltnál alacsonyabb. Ugyanakkor a termelők az átlagjövedelmezőség által indokolt árnál kétszerte nagyobb búzaár mellett is vonakodnak a búzater-

Digitized by Google

meléstől. Ezek a tények azt mutatják, hogy az átlagjövedelmezőség elve alapján nem lehet a helyes árarányokat megközelíteni.

Amennyiben „arányos jövedelmezőségen" olyan termékenkénti jövedelmezőséget — jövedelemarányokat — értünk, amely biztosítja a kitűzött termeléspolitikai célkitűzések megvalósulását — az arányos jövedelmezőségnek pedig csak így van értelme —, az átlagjövedelmezőség elve ennek nem felel meg. Ezért az átlagjövedelmezőség elve és az arányos jövedelmezőség közé nem lehet egyenlőségi jelet tenni.

Ezek után felmerülhet az a kérdés, hogy a termelőszövetkezetek esetleg az azonos önköltségráfordítás után várnak azonos jövedelmet, vagyis a realizált tiszta jövedelemnek az önköltséggel kell arányosnak lennie. Az ily módon képzett árakat önköltség típusú áraknak lehet nevezni, szemben az előzőkben tárgyalt érték típusú árakkal.

Milyen árakat kapnánk akkor, ha az árakban realizált tiszta jövedelem az önköltséggel lenne arányos? Hogy viszonylanának ezek az árak a jelenlegi árakhoz? Erre a következő adatok adnak választ.

Megnevezés	Üzemi önköltség**	Az önköltséggel arányos tiszta jövedelem szerint képzett árak***	Tényleges árak az önköltségtípusú árak %-ában****
Búza	97,82	115,04	195
Őszi árpa	86,32	101,51	201
Tavaszi árpa	90,80	106,78	259
Kukorica	117,97	138,73	126
Cukorrépa	39,10	34,22	131
Burgonya	74,59	87,72	148
Napraforgó	193,07	227,05	122
Dohány	1381,10	1624,17	80
Rostkender	69,54	81,54	172
Tej	2,79	3,28	70
Növendékmarha*	14,84	17,45	56
Hízott marha*	14,25	16,76	66
Választott malac	24,16	28,41	51
Süldő	11,73	13,79	106
Hízott sertés*	12,14	14,28	103

* Ráhizlalt, illetve ránevelt súly önköltsége.

** Lásd az előző táblázat második lábjegyzetét.

*** Az árakat úgy számítottam, hogy az üzemi önköltséghez minden cikknél 17,6 százalék tiszta jövedelmet adtam hozzá. Ezt úgy kaptam meg, hogy az élőmunkaköltség 50 százalékát (figyelmen kívül hagyva a dohány élőmunkaköltségét, ami jelentős torzulást vinne a számításba) kitevő tiszta jövedelem volument a táblázatban szereplő (dohány nélküli) cikkek üzemi önköltségének összegével elosztottam.

**** Lásd az előző táblázat negyedik lábjegyzetét.

Feltéve, hogy a termelőszövetkezeti szektor azonos nagyságú tiszta jövedelemhez jut, csak egyik esetben az élőmunka, másik

Digitized by Google

esetben pedig az önköltség arányában osztják fel azt: az önköltség típusú és az érték típusú árak között nincs gyökeres különbség. Azoknál a termékeknél, amelyek termelési költségében az élőmunka aránya viszonylag kicsi, az önköltség típusú ár valamivel magasabb, mint az érték típusú, és megfordítva.

Figyelemre méltó azonban, hogy az állattenyésztési termékek ára az önköltség típusú árkonstrukcióban emelkedést mutat az érték típusúval szemben. Egy termelési ár típusú árrendszerben — amelyben a lekötött eszközöket is figyelembe vennénk — ez az emelkedés az érték típusú árakhoz képest még számottevőbb lenne.

Ha az érték típusú és az önköltség típusú árakat egybevetjük a tényleges árakkal azt tapasztaljuk, hogy mindkettő lényegesen eltér azoktól. Ezért megállapíthatjuk, hogy sem az önköltség típusú árak — az önköltséggel arányos tiszta jövedelmet tartalmazó árak —, sem az érték típusú árak alapján nem lehet a mezőgazdasági árakat megállapítani.

A termelőszövetkezetek termelési viszonyaiból következik, hogy alapvető érdekük nem a tiszta, hanem a bruttó jövedelem (v + m) növeléséhez fűződik. Nemcsak az egyéni gazdaságokban, de a termelőszövetkezetekben is tarthatatlan az a képlet, amely a jövedelmezőséget a nyereség alapján vizsgálja. A termelőszövetkezetek elsődlegesen nem a jövedelmezőséget nézik, hanem azt vizsgálják, hogy költségeik levonása után (árbevétel mínusz holtmunka-ráfordítás) megfelelő egyenértéket kapnak-e munkájukért.

Ezért elvontan nézve, a termelőszövetkezet jellegének valóban egy olyan árrendszer felel meg leginkább, amelyben a tiszta jövedelem az élőmunkával arányos. Ez ugyanis minden termékre egyenlő tiszta jövedelmet tesz lehetővé az azonos nagyságú — társadalmilag indokolt — élőmunka-ráfordítások után. Az élőmunka-ráfordításokkal következetesen arányos tiszta jövedelmet biztosító árrendszerben ugyanis minden azonos élőmunka-ráfordítást igénylő termékre — társadalmilag szükséges élőmunka-ráfordításokat tételezve fel — azonos bruttó jövedelem jutna. Az önköltség típusú árrendszerben már nem ez a helyzet. Itt az azonos nagyságú — társadalmilag indokolt — élőmunka-ráfordításokra különböző nagyságú tiszta jövedelem esne, következésképpen az azonos élőmunka-ráfordítást igénylő termékek eltérő bruttó jövedelmet eredményeznének, amennyiben az önköltségen belül eltérő az élő- és a holtmunka aránya.

Milyen termelési struktúrát kapnánk akkor, ha az árak az élőmunka-ráfordítással következetesen arányos tiszta jövedelmet nyújtanának minden termék után? Biztosítanák-e ezek az árak a termelés megfelelő területi elhelyezését, a helyes, ésszerű speciali-

Digitized by Google

zációt? Lehetővé tennék-e a kívánt termékek kielégítő arányú termelését?

Az egyes termékek termelése 1 kh-ra számítva igen eltérő élőmunka-mennyiséget követel.[3] Ez az élőmunka-ráfordítással arányos tiszta jövedelmet eredményező árrendszerben oda vezetne, hogy az 1 kh-on elérhető bruttó jövedelem az adott termék élőmunka-ráfordításával arányosan emelkedne. Az ilyen árrendszerben — a jelenleghez viszonyítva — csökkenne az élőmunka-extenzív termékek ára és termelése, néhány kiugróan kis élőmunka-igényű terméké pedig esetleg teljesen háttérbe szorulna. Mivel a termelőszövetkezetekben a rendelkezésre álló munkaerőt foglalkoztatni kell, és ezt csupán olyan növény termelésével, mint pl. a búza, nem lehetne megvalósítani. (A búza ára ebben az árrendszerben mintegy a fele lenne a jelenleginek.) Ugyanakkor a munkaigényes cikkek termelése — ahol a rendelkezésre álló munkaerő azt lehetővé tenné — áremelésük következtében számottevően emelkedne, és az intenzív növények termelése a gyengébb földeken is nagyobb tért hódítana. Ha azonban a jobb földeken gazdálkodó termelőszövetkezetekben a rendelkezésre álló munkaerő viszonylag kevés, ez az intenzív termékek termelését — a magasabb árak mellett is — gátolná.

Mindez azt mutatja, hogy az élőmunka-ráfordítással következetesen arányos tiszta jövedelmet létrehozó árrendszer a jelenlegi adottságok között más termelési struktúrához vezetne, és fontos, népgazdaságilag szükséges cikkek termelését vetné vissza. Egy ilyen árrendszer az ésszerű specializációt sem segítené elő. Ezt ugyanis jelenleg elsősorban a munkaerőhelyzet akadályozza, s az árrendszer — a munkaintenzív termékek áremelésével — egyenesen konzerválná a meglevő munkaerőadottságokat.

3. Az átlagjövedelmezőségtől való eltérések okai

Az élőmunkával arányos tiszta jövedelmet nyújtó árrendszer csak akkor segítené elő a termelés ésszerű elhelyezését és specializációját, ha a munkaerő a mezőgazdaság egészében és az egyes üzemekben is változtatható lenne. Ez azonban a termelőszövetkezeti szektorban nem valósítható meg. Termeléspolitikai okokból az élőmunkával arányos tisztajövedelmet biztosító árrendszerben is

[3] A MTA Mezőgazdasági Üzemtani Intézetének adatai szerint azokban a termelőszövetkezetekben, amelyekben az Intézet önköltségszámítási adatgyűjtést végzett (mintegy 25 termelőszövetkezet), 1957—1959 között az egyes években (a vizsgált szövetkezetek átlagában) az alábbiak szerint alakult az egyes termékek termelési egységére eső élőmunkafelhasználás: búza 6,3—6, őszi árpa 5,3—7,8, tavaszi árpa 6,5—9,4, kukorica 22,77—25,9, burgonya 37,5—50,—, cukorrepa 64—71, napraforgó 18,9—21,8, rozskender 17,1—22,7, dohány 203—212,4 munkanap (kat. holdanként). Egy tehénre az egyes években 46,2—59,2, egy kocára pedig 20,1—23,7 munkanapot fordítottak.

Digitized by Google

szükség lenne az átlagos jövedelmezőségtől való kisebb arányú eltérésre. A jelenlegi viszonyok között azonban az átlagjövedelmezőségtől való eltérést *nemcsak, és elsősorban nem ilyen termeléspolitikai okok teszik szükségessé*, hanem egyéb objektív körülmények.

Ezek közül legfontosabb a csoporttulajdon léte, és ezzel kapcsolatban a munkaerő egyenlőtlen — a kisparaszti viszonyok idején kialakult — megoszlása a termelőszövetkezetek között, valamint az a tény, hogy a munkaerő átcsoportosítása az egyes termelőszövetkezetek között gyakorlatilag nem valósítható meg. A termelőszövetkezeti szektorban a rendelkezésre álló munkaerőt csak úgy lehet csökkenteni, hogy ez a kívánt termelési cél megvalósítását ne tegye lehetetlenné. Ennek egyébként más népgazdasági ágak munkaerőfelszívó képessége is határt szab.

Az egyes szövetkezetek eltérő munkaerőhelyzetét jól szemléltetik a következő táblázat adatai.

AZ EGY TAGRA JUTÓ KÖZÖS REDUKÁLT SZÁNTÓFÖLD (KH-BAN)*

(az 1800 Ft-nál kevesebb 1 kh termőterületre jutó termelési volumenértéket elérő szövetkezetek csoportja = 100)

Azokban a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben, ahol az 1 kh. termőterületre jutó termelési volumen-érték							
1500 Ft-nál kevesebb	1501—2000	2001—2500	2501—3000	3001—3500	3501—4000	4001—4500	4501—5000	5000 Ft-nál több
Forint								
100	87	76	73	69	63	58	56	99

* KSH: A mezőgazdaság eredményei 1958-ban.

Az egyes szövetkezetek tagsűrűsége számottevően különbözik egymástól. Az adatok jól tükrözik a munkaerőhelyzetben meglevő eltéréseket.

Nyilvánvaló, hogy más termelési struktúrát követel a munkaerő kihasználása, a tagság megélhetésének biztosítása a nagy tagsűrűségű szövetkezetekben, mint azokban, ahol a létszám kicsi. Ezt a következő oldalon levő táblázat adatai is mutatják.

A kisebb tagsűrűségű szövetkezetekben a munkaerőhelyzet a kh-anként kisebb élőmunka-igényű cikkek viszonylag nagyobb arányú termelését, a nagyobb tagsűrűségű szövetkezetekben pedig a kh-anként nagyobb munkaigényű termékek kiterjedtebb termelését követeli meg.

Az élőmunka-ráfordítással következetesen arányos tiszta jövedelmet biztosító árrendszerben pl. a kalászosok termelésével

Digitized by Google

A MŰVELÉSI ÁG, A VETÉSTERÜLET ÉS A HASZONÁLLAT-ÁLLOMÁNY ALAKULÁSA A KSH ÁLTAL VIZSGÁLT TSZ-EKBEN, 1958*

Megnevezés	Az 1500 Ft-nál kisebb	1501—2000	2001—2500	2501—3000	3001—3500	3501—4000	4001—4500	4501—5000	5000 Ft-nál több
	Ft holdankénti termelési volumentértéket elérő gazdaságokban								
	A művelési ágak megoszlása								
Szántó	58,0	64,6	73,1	78,1	82,6	83,3	86,7	86,7	83,1
Gyümölcsös és szőlő	1,5	1,7	1,8	2,1	2,5	2,8	2,9	3,6	5,4
Rét, legelő, erdő, nádas	40,5	33,7	25,1	19,8	14,9	13,9	10,4	9,7	11,5
Termőterület	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	A vetésterület megoszlása								
Kalászosok	49,1	50,2	48,4	47,8	48,1	47,1	46,1	46,8	44,3
Kapások	18,4	21,2	22,3	23,2	23,2	26,3	27,0	25,9	28,4
Szálastakarm.	20,3	19,5	20,7	20,9	21,0	20,0	20,4	20,9	22,1
Egyéb	12,2	9,1	8,6	8,1	7,7	6,6	6,5	6,4	5,2
Szántóterület összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
100 kh. mg-i területre jutó állatállomány (számosállat)	10,0	11,6	13,7	15,4	16,7	18,8	19,5	19,5	21,7

* KSH: A mezőgazdaság eredményei 1958-ban.

1 kh-on elérhető bruttó jövedelem olyan alacsony lenne (a jelenleginek mintegy egynegyede-egyötöde), hogy még a legkisebb tagsűrűségű szövetkezetekből is kiszorítaná azok termelését. Az ilyen cikkek viszonylag nagyobb arányú termelésével ugyanis nem lehetne biztosítani a tagok megélhetését (eltekintve az önellátást szolgáló termeléstől). Ugyanakkor a munkaintenzív növények termelése megnövelné az 1 kh-on elérhető bruttó jövedelmet s ez azokat a szövetkezeteket is érdekeltté tenné e növények termelésében, amelyek jelenleg (talajadottságok, munkaerőproblémák miatt) nem foglalkoznak velük.

Azt mondhatjuk, hogy mivel a szövetkezeti gazdaság a tagság (a szövetkezeti családok) munkájának munkatárgya, az 1 kh-ra jutó jövedelem tehát a munkabér átalakult formája (a munkáért való fizetés változott formája). Ebből következik, hogy a termelők a búzáért többet várnak, mint egyéb munkaigényes termékekért, mivel termelésével a tagság munkaerejének kihasználási lehetősége kisebb. A munkaintenzív termékek viszont a rendelkezésre

Digitized by Google

álló munkaerő jó kihasználására adnak módot, ezért termelésük esetén a termelők megelégszenek az 1 munkanapra jutó kisebb jövedelemmel is. Hasonló a helyzet az állattenyésztésben. Az állattenyésztés a munkaerő számára egyenletes foglalkoztatást jelent, azonfelül a növénytermesztésben is növeli a munka hatékonyságát (trágya, takarmányfelhasználás stb.). A termelők tehát itt is megelégszenek az 1 munkanapra jutó kisebb bruttó jövedelemmel.

A földterület és a rendelkezésre álló munkaerő, valamint a termelőszövetkezetek jövedelemszemlélete között szoros kapcsolat áll fenn. Ha kevés a földterülethez képest rendelkezésre álló munkaerő, a termelők az 1 munkanapra jutó több jövedelemre törekednek. Ha viszont a földterület kicsi és a munkaerő ehhez képest sok, a termelők az 1 munkanapra jutó kisebb jövedelmet is elégnek tartják, ha ugyanakkor nő az 1 kh-on elérhető jövedelem.

Az eltérés az élőmunka-ráfordítással arányos tiszta jövedelmet biztosító árrendszertől tehát egybevág a termelők objektív — termelési viszonyaikon alapuló — értékítéletével. De egybevág ez a társadalom objektív értékítéletével is! Az élőmunkával következetesen arányos tiszta jövedelmet adó áraktól való eltérítést objektív okok teszik szükségessé. Melyek ezek az objektív okok? Mindenekelőtt a népgazdaság adott szükségletei — mezőgazdasági termékekben — és a népgazdaság — ezen belül elsősorban a mezőgazdaság — termelőerői közötti viszony. A népgazdaságnak meghatározott — a tervekben előírt — *volumenű és összetételű* mezőgazdasági termékre van szüksége a lakosság élelmiszerellátása, az ipari nyersanyagok előállítása és az előirányzott export lebonyolítása céljából. Ezt a szükségletet — eltekintve a mezőgazdasági termékek importjától — a mezőgazdasági termelésnek ki kell elégítenie. Ugyanakkor adott a társadalom termelőerőinek állapota is. Adott az ipar termelőkapacitása, ennek bővítési lehetősége, az ipar munkaerő-szükséglete stb. Adott a mezőgazdasági terület, adottak a mezőgazdaság álló- és forgóeszközei, ezek bővítési lehetőségei és a mezőgazdaság munkaerő-potenciálja is. Nálunk az agrár népsűrűség — annak ellenére, hogy az elmúlt évtized során számottevően csökkent — még ma is nagy (100 kh művelt területre 1960-ban 18,4 mezőgazdasági kereső jutott). A mezőgazdaságban a *rendelkezésre álló* munkaerőt foglalkoztatni kell. (Eltekintünk most attól, hogy az egyéb népgazdasági ágak munkaerőt szívnak fel a mezőgazdaságból. Ez a felszívó-képesség szigorúan körülhatárolt, a népgazdasági terv irányozza elő. A következőkben csak arról a mezőgazdasági munkaerőmennyiségről beszélek, amely a népgazdasági tervek szerint a mezőgazdaság rendelkezésére áll.) Népgazdasági szempontból nem közömbös, hogy a rendelkezésre álló munkaerő hogyan használódik ki. Nyilvánvaló, hogy az adott munkaerőt olyan cikkek termelésével nem

Digitized by Google

lehet gazdaságosan foglalkoztatni, amelyek 1 kh-ra számítva kevés munkaerőt kötnek le. A munkaerő jó kihasználásához olyan termékeket kell termelni, amelyeknek nagy az élőmunkaigénye. A népgazdaságnak azonban arra is szüksége van, hogy a mezőgazdaság a kívánt mennyiségben olyan termékeket is megtermeljen, amelyek csak kis foglalkoztatási lehetőséget biztosítanak 1 kh-nyi területen. Ez — adott földterületet és munkaerőt tételezve fel — népgazdaságilag is többe kerül, mint a munkaigényesebb termék termelése, tehát többre is értékelendő. Más oldalról megvilágítva a kérdést, azt mondhatnánk: az államnak alapvető érdeke, hogy biztosítsa a mezőgazdasági lakosság megélhetését. Ehhez egy adott volumenű nemzeti jövedelem szükséges. Ha a népgazdaság olyan termékeket kíván a mezőgazdaságtól, amelyek 1 kh-on csak kevés munkaerő foglalkoztatását teszik lehetővé, akkor ezt a nemzeti jövedelemrészt a kevesebb munka arányában is biztosítani kell a mezőgazdaságnak. A munkaigényes cikkek esetében mindez fordítva áll. Minél nagyobb a mezőgazdaság rendelkezésére álló munkaerő a földterülethez viszonyítva, és a csoporttulajdon fennállása mellett ez a munkaerő minél egyenlőtlenebbül oszlik meg az egyes termelőszövetkezetek között —itt most eltekintünk a gépesítéstől —, annál nagyobb különbségnek kell lennie az 1 munkanapra jutó bruttó jövedelemben az 1 kh-on nagyobb és kisebb foglalkoztatottságot biztosító termékek tekintetében.

A mezőgazdasági munkaerők számának alakulása a mezőgazdaság egészében és megoszlása az üzemek között, valamint ezzel együtt a népgazdaság szükségletei döntő hatást gyakorolnak az árpolitikára.

Ezek után azt mondhatnák egyesek, hogy ha ilyen jelentős eltérések vannak a tényleges árak és az átlag-jövedelmezőség után számított árak között, akkor nem marad más hátra, mint az, hogy az árak és a termelés elemzése alapján kell a megfelelő árakat „kitapogatni". Ebben sok igazság van. Azonban egy szocialista gazdaságban, ahol tervgazdálkodás folyik, a helyes gazdaságpolitikához ennél több szükséges. Előre kell látnunk, ismernünk kell a várható fejlődés főbb tendenciáit, mert csak így lehet kellő időben helyes intézkedéseket foganatosítani.

Ezért mindenekelőtt rendkívül fontos a mezőgazdasági önköltségszámítás tökéletesítése (pontosabbá tétele), és a mezőgazdasági termelési költségek alakulásának a nyomon követése a rendszeres önköltségszámítás alapján. Azonban ez a helyes árpolitika kialakításának csak egyik, önmagában még nem elégséges feltétele. Legalább ilyen lényeges azoknak a tényezőknek a tanulmányozása és elemzése, amelyek meghatározóan hatnak a termelőszövetkezetek jövedelmezőségi szemléletére.

Nyilvánvaló, hogy a termelőszövetkezetek igyekeznek tagjai-

Digitized by Google

kat minél nagyobb jövedelemhez juttatni. Ezt akkor érik el, ha figyelembe véve a termelőszövetkezet földterületét, termelési eszközeit, a rendelkezésre álló munkaerőt, olyan termékek termelésével foglalkoznak, amelyek ezek legteljesebb kihasználását teszik lehetővé. A nagy tagsűrűségű szövetkezetek tehát a munkaintenzív, a kisebb tagsűrűségűek pedig a kevésbé munkaintenzív növények termelését fokozzák. Első esetben a szövetkezetek az 1 kh területre jutó nagyobb bruttó jövedelmet helyezik előtérbe, a másodikban viszont a munkanap minél jobb értékesülését tekintik fő céljuknak. Ha tehát a termelőszövetkezetekben általánosan csökken a tagsűrűség, ezzel együtt fokozódik a törekvés az 1 munkanapra jutó nagyobb bruttó jövedelmet biztosító termékek termelésére, és fordítva.

A mezőgazdasági munkaerők számának csökkenése — ami önmagában véve természetes folyamat — minden bizonnyal egyidejűleg azzal jár majd, hogy az egyes szövetkezetek között csökken a munkaerőhelyzet különbsége. Ez a folyamat végső fokon egyre inkább olyan mezőgazdasági árakat tesz szükségessé, amelyek egyre közelebb kerülnek az élőmunkával arányos tiszta jövedelmet nyújtó árakhoz.

*

A mezőgazdaság szocialista átszervezésének az utóbbi években elért jelentős eredményei fokozott követelményeket támasztanak gazdasági irányító szerveink munkájával szemben. A gazdasági fejlődés törvényeinek mély elemzésére van szükség ahhoz, hogy a szocialista mezőgazdaság mielőbbi gyorsütemű fejlődését hatékony gazdaságpolitikai intézkedésekkel elősegíthessük. A szövetkezetek gyors fejlesztését serkentő gazdaságpolitikai tényezők között különösen fontos az árpolitika. A helyes árpolitikai intézkedések, mezőgazdaságunk új viszonyai között különösen alapos elméleti és gyakorlati elemzőmunkát követelnek. A mezőgazdaság szocialista átszervezésével lehetővé válik, hogy maguk az egyes mezőgazdasági üzemek — a termelőszövetkezetek is — ésszerű gazdálkodást folytassanak, hogy számba vegyék erőforrásaikat és ezekkel hozzáértően gazdálkodjanak. Ehhez azonban az kell, hogy minden egyes termelőszövetkezet vezetősége és egész tagsága keresse, kutassa azokat az utakat, módokat, amelyek lehetővé teszik a termelési költségek csökkentését, a termelés növelését, az előállított termékek minőségének javítását. Csak így érhető el a népgazdasági szükségletek kielégítése és a szövetkezeti parasztság életszínvonalának az emelése.

Digitized by Google

Hazánk népességi viszonyainak alakulása

Írta HUSZÁR ISTVÁN

1960. január 1-én a Központi Statisztikai Hivatal irányításával népszámlálást hajtottak végre hazánkban. Ez volt a felszabadulás óta a második, a hivatalos magyar statisztikai szolgálat megszervezése óta pedig a tizedik népszámlálás. (Az elsőt 1869-ben végezték.)[1]

A népszámlálás az ország területén élő embereknek, a lakosságnak mintegy sokoldalú felmérése. Részletes, s az ország vezetése számára is sok nélkülözhetetlen adatot nyújt a népességről, s olyan összefüggések feltárását teszi lehetővé, amelyeket aligha lehetne más módon napfényre hozni. Az 1960. évi népszámlálás adatai az előző, az 1949. évi népszámlálás adataival összevetve megmutatják azokat a változásokat, amelyek a szocialista építés eredményeként hazánk társadalmában, népességének számában és összetételében, lakosságának műveltségi viszonyaiban, a foglalkozási és osztályviszonyokban s még sok egyéb tekintetben végbementek.

A Központi Statisztikai Hivatal a gondosan előkészített, pontosan, korszerűen végrehajtott tavalyi népszámlálás előzetes adatait lebonyolítása után nem egészen félévvel már publikálta, s még a népszámlálás évében a legfontosabb személyi, foglalkozásbeli és családstatisztikai adatokat is. Ezt elsősorban az tette lehetővé, hogy a feldolgozáshoz a legkorszerűbb elektronikus statisztikai adatfeldolgozó gépet használták fel és sokoldalúan hasznosították az utóbbi évtizedben külföldön végrehajtott népszámlálások feldolgozásának tapasztalatait. Ily módon a tervező szervek már a második ötéves terv véglegesítéséhez is felhasználhatják a tavalyi népszámlálás adatait és a belőlük kiolvasható legfőbb összefüggéseket. Ezek az adatok nagy segítséget nyújtanak készülő húsz

[1] Az 1848-ban megszervezett Magyar Statisztikai Hivatalt a szabadságharc leverése után megszüntették s a kiegyezés után, 1867-ben állították fel újra. Első nagyobbszabású tevékenysége éppen az 1869-es népszámlálás lebonyolítása volt. Az első népszámlálást Magyarországon II. József rendeletére, 1784—1787-ben tartották. Ennek az adatait sok évi fáradságos munkával felkutatták és a közelmúltban közzétették. Hazánk legfőbb népesedési viszonyainak változását tehát csaknem 200 évre visszamenőleg tudjuk figyelemmel kísérni.

Digitized by Google

éves népgazdasági tervünk kidolgozásához is. Természetes azonban, hogy a népszámlálási adatok végleges és teljes feldolgozása hosszabb időt vesz igénybe, s így ma még a belőlük levonható következtetések sem lehetnek teljesek és véglegesek. Ehhez további sokéves tudományos kutatómunkára van szükség, hiszen a népszámlálás valóságos kincsesbánya[2] a legkülönbözőbb irányú tudományos kutatások számára.

I. A népesség száma

Magyarország népessége 1960. január 1-én 9 976 530 fő volt. A lakosság száma az előző népszámlálás óta eltelt 11 év alatt 8,4 százalékkal, az évszázad kezdetétől számítva 46 százalékkal nőtt, 1869 óta pedig kereken kétszeresére emelkedett.[3] Az ötéves terv kezdetekor, ez év elején a lakosság száma már 21 000 fővel meghaladta a 10 milliót. A két népszámlálás között eltelt 11 év alatt évente átlagosan 70 157 fő (0,8 százalék) volt a népesség számának emelkedése. Az emelkedés azonban nem volt egyenletes, e 11 évben a lakosság száma 1954-ben emelkedett a legnagyobb mértékben, 124 000 fővel, 1956-ban viszont — az ellenforradalommal kapcsolatos távozások következtében — 52 000 fővel csökkent. A népszámlálást megelőző utolsó évben, 1959-ben a népesség száma 48 000 fővel növekedett. 1960-ban az emelkedés ennél valamivel kisebb volt, 44 000 főt tett ki.

A népesség számának ilyen változását a következő főbb — részben egymással ellentétes — tényezők magyarázzák:

1. A két népszámlálás között 144 000 emberrel több hagyta el az ország területét, mint ahányan hazatértek és bevándoroltak. E nélkül az úgynevezett külső vándorlási veszteség nélkül a lakosság száma 8,4 százalék helyett 10 százalékkal nőtt volna. A vándorlási veszteséget az okozta, hogy az ellenforradalom alatt, s ezt követően eltávozottaknak a népszámlálás időpontjáig csak kisebb része tért vissza. Az ellenforradalommal kapcsolatos eltávozásokat és hazatéréseket figyelmen kívül hagyva, 11 év alatt 24 500-zal többen tértek haza, illetve vándoroltak be és települtek át Magyarországra, mint amennyien eltávoztak.

2. Ily módon tehát a két népszámlálás közötti időszakban a lakosság természetes szaporodása — az élveszületések és a halálozások különbsége — nagyobb volt, mint amennyivel a népesség száma ténylegesen emelkedett. A népesség számának egyenlőtlen

[2] Az 1960. évi népszámlálás adatait eddig a Központi Statisztikai Hivatal két kötetben tette közzé: 1. Előzetes adatok, 2. Személyi és családi adatok, képviseleti minta alapján. A népszámlálás anyagait előreláthatóan kb. 35 kötetben teszik majd közzé. Az e cikkben közölt adatok elsősorban a népszámlálási sorozat 2. kötetéből származnak.

[3] Az adatok mindenkor az ország jelenlegi területére (93 030 km²) vonatkoznak.

Digitized by Google

növekedését, illetve változását azonban korántsem csupán az úgynevezett külső vándorlásnak a népesség számának alakulására gyakorolt hatása magyarázza. A természetes szaporodásban is számottevő egyenlőtlenségek voltak. Természetes szaporodás révén is 1954-ben nőtt a legnagyobb mértékben, 117 000 fővel, a lakosság száma. Azóta a természetes szaporodás évről évre csökken; a népszámlálás előtti utolsó évben, 1959-ben csupán 47 000 fő volt, tehát jóval kevesebb, mint az 1954. évinek a fele. Az 1000 lakosra jutó természetes szaporodás 1949 és 1952 között 8,2—9,5 volt. Ettől kezdve két évig emelkedett, 1954-ben elérte a már említett legmagasabb fokot, 12 ezreléket, 1959-ben pedig 4,8 ezrelékre csökkent.

A természetes szaporodás arányszáma csökkenésének alapvető okát az élveszületések számának alakulásában kell keresnünk. 1949-ben az 1000 lakosra jutó élveszületések száma 20,5 volt, s ez 1952-ig lényegében nem változott; 1953-ban azonban — feltehetően elsősorban az ezen év elején hozott népesedéspolitikai rendszabályok hatására[4] — 21 ezrelékre, majd 1954-ben 23 ezrelékre, 1932 óta a legmagasabb színvonalra emelkedett. 1954 óta a születési arányszám évről évre csökken, 1959-ben 15,2 ezrelék, tavaly még ennél is alacsonyabb, 14,6 ezrelék volt.

Minden országban megfigyelhető, hogy hosszabb időszakot tekintve csökken a születések arányszáma. Hazánkban az 1000 lakosra jutó élveszületés a század első évtizedeiben 30 körül volt, a felszabadulás előtti másfél évtizedben pedig 20. A felszabadulás után emelkedett a születési arányszám, amiben minden bizonnyal közrejátszott az, hogy a háború évei alatt érzékenyen csökkent, majd a háború befejezése után viszonylag gyorsan emelkedett a házasságkötések száma. De az élveszületések arányszámának 1953—1954-es és részben 1955-ös magas szintjét már aligha lehet ezzel magyarázni; ebben nagy része van a már említett, a születések számának növelését célzó, nagyrészt adminisztratív rendszabályoknak. Részben ennek reakciójaként a rendszabályok megszüntével 1955 után csökkent a születési arányszám. Ez a csökkenés azonban tartósnak bizonyult és már nem magyarázható csupán az előbbi tényezővel.

A jelenlegi születési arányszám más országokéhoz képest is alacsony (az európai országok közül csak Svédországénál magasabb, ahol 1959-ben 14,1 ezrelék volt az élveszületések aránya).

A rendelkezésünkre álló utolsó adatok szerint az európai szocialista országok születési arányszámai a következők voltak:

[4] Az 1004/1953. (febr. 8.) számú M. T. határozat az anya- és gyermekvédelem továbbfejlesztéséről.

Digitized by Google

Ország	Év	1000 lakosra jutó élveszületések száma
Albánia	1957	39,1
Szovjetunió	1957	25,3
Lengyelország	1959	24,9
Románia	1958	21,6
Bulgária	1959	17,6
NDK	1959	16,9
Csehszlovákia	1959	16,0
Magyarország	1959	15,2
„	1960	14,6

Ma még jórészt feltáratlanok az élveszületések csökkenő számának társadalmi, gazdasági és egyéb okai. Csak gondos kutatómunka alapján lehet majd kidolgozni olyan összehangolt társadalmi, gazdasági, egészségügyi (nem pedig adminisztratív) intézkedéseket, amelyek mérsékelik, vagy éppen megszüntetik ezt a tendenciát.

A halálozások abszolút száma és a lakosság számához viszonyított arányszáma a két népszámlálás között enyhén csökkenő irányzatot mutatott. 1949-ben 11,4, 1959-ben pedig 10,4 volt az 1000 lakosra jutó halálozás. Ez is azt mutatja, hogy 11 év alatt javultak a lakosság egészségügyi viszonyai. Ismeretes, hogy 1949 és 1959 között — a szocialista szektorban dolgozók növekvő arányának hatására — nagymértékben nőtt a társadalombiztosításban részesülők száma. 1949-ben még csak 3,8 millió fő, a lakosságnak 41 százaléka részesült társadalombiztosításban, 1959-ben pedig már 7,2 millió fő, a lakosságnak 72 százaléka (a mezőgazdaság szocialista átszervezésében azóta elért eredményeink következtében ma ez az arányszám már meghaladja a 90 százalékot).

A halálozások aránya attól is függ, hogy milyen a lakosság életkor szerinti összetétele. A halálozások arányszáma a csecsemőkorban és az idős korban a legmagasabb. Ha tehát az egészségügyi viszonyok javulása folytán növekszik a lakosságon belül az öregkorúak aránya, ez növelheti a halálozási arányszámot. Ezért a halálozási arányszámot oly módon is kiszámítják, hogy eltekintenek a lakosság korévenkénti összetételének változásától. Az ilyen módon számított, úgynevezett standard halálozási arányszámok szerint a két népszámlálás közötti időszakban az 1000 lakosra jutó halálozás az 1949. évi 10 főről 1959-ben 7 főre csökkent. Ebben a 30 százalékos csökkenésben még hívebben fejeződik ki az egészségügyi viszonyok javulása. Különösen jelentősen csökkent a csecsemőhalandóság. 1949-ben még minden 1000 élveszületett közül 91 csecsemő 1 éves korának elérése előtt meghalt. Ez az arány-

Digitized by Google

szám 1960-ig 52,4 ezrelékre csökkent. Hazánkban a csecsemővédelem, a csecsemőgondozás sokat fejlődött. Az intézeti születések aránya az 1949. évi körülbelül 30 százalékról 1959-ig a 76 százalékot meghaladó színvonalra emelkedett.

A születések és a halálozások alakulása — a külső vándorlás figyelembevétele nélkül — egyben a népesség életkor szerinti összetételének változását is meghatározza. A két népszámlálás közötti időszakban bekövetkezett változások összességükben azt eredményezték, hogy a lakosság „öregedik", vagyis az emberek ma magasabb kort érnek el, mint azelőtt. Az 1960. január 1-én összeírt lakosság átlagos életkora 33,6 év volt, a 11 évvel ezelőttinél 1,2 évvel nagyobb. Nőtt az összeírt lakosság átlagos életkora, jóllehet a két népszámlálás között — alapjában az 1952—1954-es évek magas születési arányszámának a hatására — az átlagosnál gyorsabban emelkedett a fiatalkorúak, 14 évesek és ennél fiatalabbak száma, és így a népesség egészéhez viszonyítva, aránya is nőtt. A fiatalkorúak száma 1949-ben az összes lakosságnak 24,9 százalékát tette ki, most pedig 25,4 százalék az arányszámuk.

Az elmúlt két népszámlálás közötti időszakban tehát alapvetően még nem azért hosszabbodott meg a lakosság átlagos életkora, mert a születési arányszám az utóbbi években a korábbinál alacsonyabb lett, hanem sokkal inkább azért, mert az általános halandóság csökkent. Ezt bizonyítja, hogy a két népszámlálás közötti időszakban az öregkorúak — a 60 évesek és az ennél idősebbek — száma 27,3 százalékkal nőtt, arányszámuk az 1949. évi 11,6 százalékról 1960-ra 13,7 százalékra emelkedett.[5]

Az öregkorúak hazai aránya európai mértékkel mérve közepesnek mondható. A magyarországinál lényegesen magasabb az arányszám Belgiumban (16,5 százalék), Ausztriában (16,6 százalék), az Egyesült Királyságban (16,1 százalék), Franciaországban (16,1 százalék), a Német Demokratikus Köztársaságban (18,3 százalék) és Svédországban (15,8 százalék), lényegesen alacsonyabb viszont Romániában (9,9 százalék), a Szovjetunióban (9,4 százalék), Jugoszláviában (8,8 százalék) és Lengyelországban (8,6 százalék).

Nőtt tehát a fiatalkorúak és az öregkorúak aránya az összes népességben. Következésképpen a munkabíró korban levők aránya

[5] A halandóság csökkenésének a lakosság életkorának emelkedésére való gyorsabb hatását olyan módon vizsgálják, hogy kiszámítják a születéskor várható átlagos élettartamot, annak alapján, hogy a jelenlegi halálozási arányok mellett az élveszületettek átlagosan hány évig élnek. Ha egy adott évre elvégezzük ezt a számítást és a kapott eredményt összehasonlítjuk a korábbi évek adataival, lemérhetjük a halálozási (vagy másképpen szólva az egészségi) viszonyok hatását az átlagos életkor emelkedésére. 1958-ban a születéskor várható átlagos élettartam férfiaknál 65, nőknél pedig 69 év volt, 1948—1949-ben csak 59, illetve 63 év. A születéskor várható életkor tehát 9 év alatt mindkét nemnél 6 évvel emelkedett.

Digitized by Google

az 1949. évi 63,5 százalékról 60,9 százalékra csökkent.[6] A munkabíró korban levőkön belül is végbement bizonyos „öregedés": a 15—39 évesek aránya 38,8 százalékról 36,8 százalékra csökkent, a 40—59 éves munkabíróké pedig 24,7 százalékról csak 24,1 százalékra.

A népesség „öregedésének" ezt a folyamatát szemlélteti az is, hogy az emberek elhalálozásának korhatára kitolódik. Az 1949-ben meghalt férfiak átlagos életkora 48, a meghalt nőké 52 év volt — 1958-ban a meghalt férfiak átlagosan 57, a nők pedig 62 évesek voltak.

A népességnek a népszámlálás időpontjában való kormegoszlását — ötéves korcsoportonként — a következő grafikon szemlélteti (1. sz. grafikon).

A népesség száma, illetve aránya az életkor emelkedésével általában csökken. Magyarországon azonban az 1960-ban összeírt népesség korösszetételében három helyen bizonyos betüremlés szakítja meg, ezt a természetes, enyhén csökkenő tendenciát. Az elsőt az öt éven aluliak csoportjában látjuk. Az 5—9 évesek a lakosság 9,1 százalékát alkotják, az ezt megelőző korcsoportban, az öt éven aluliaknál azonban az arányszám csak 8,2. Ez az utóbbi években nagymértékben lecsökkent születési arányszámnak, illetve az 1953—1954-es évek magas születési arányszámának a következménye. Ha a születési arányszám alakulásának tendenciája meg nem változik, akkor a népességnek ez a sajátos alakulása azzal a következménnyel jár, hogy csökkenni fog a fiatalkorúak aránya, s tíz év perspektívájában tovább csökken a munkaképes korúak aránya is, fokozódik tehát a népesség „öregedése". A második betüremlés a 20—24 évesek korcsoportjában látható. Ebben alapjában véve a második világháborúnak a születések számának alakulására gyakorolt hatása érződik. A harmadik, legnagyobb betüremlés a 40—44 évesek korcsoportjában van. Ezt egyrészt az első világháború miatt kiesett születések okozzák, másrészt az, hogy a második világháborúban igen sokan pusztultak el ebből a korcsoportból. Itt tehát mintegy összegeződik a két világháborúnak a népességszámra gyakorolt hatása.

A lakosság száma, a születési és halálozási arányszám, a kormegoszlás, tehát az eddig tárgyalt valamennyi adat valamelyest másképpen alakult a férfiaknál, mint a nőknél. A két népszámlálás közötti időszakban a férfiak száma 8,9 százalékkal, a nőké pedig csak 7,9 százalékkal nőtt. A második világháború hatására különösen megemelkedett női létszámtöbblet tehát valamennyire

[6] A népszámlálás kategóriái eltérnek a munkaerőgazdálkodásban használtaktól. A népszámlálás ugyanis a 15—59 éveseket sorolja a munkabíró korban levőkhöz, a munkaerőgazdálkodás szempontjából pedig a 14—59 éves korú férfiakat és a 14—54 éves korú nőket számítják munkaképes korúnak. E cikk a népszámlálási kategóriákat alkalmazza.

Digitized by Google

A NÉPESSÉG MEGOSZLÁSA %-BAN

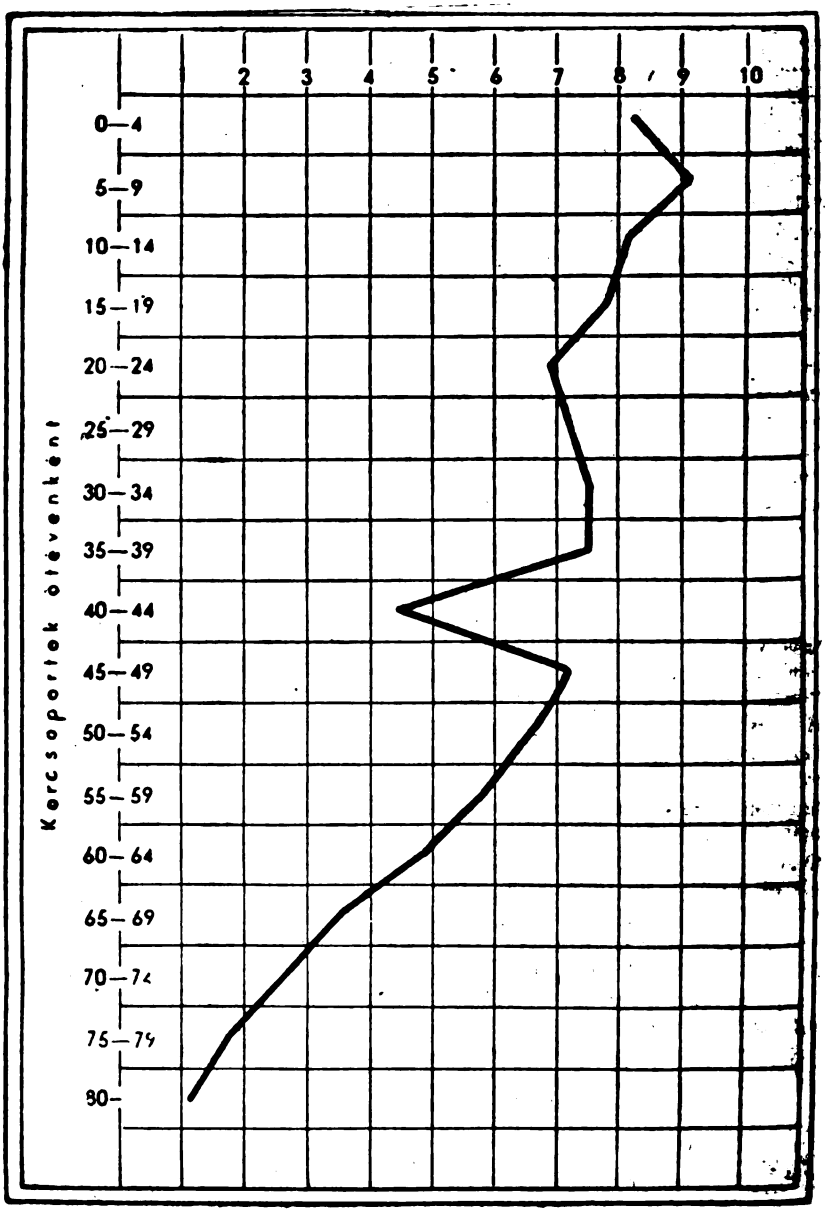

Digitized by Google

csökkent. A nők aránya 1949-ben az összes népesség 51,9 százaléka, 1960-ban pedig 51,7 százaléka volt, vagyis az 1000 férfira jutó nők száma az 1949. évi 1081-ről 11 év alatt 1071-re csökkent. Általában Magyarországon 100 élveszületett közül 52 a fiúgyermek és 48 a leány. A nőknek viszont alacsonyabb a halálozási arányszámuk. Erre mutat az a fentebb említett adat is, hogy a születéskor várható átlagos élettartam a nőknél 4—5 évvel nagyobb, mint a férfiaknál. Ebből az is következik, hogy a születéskori fiútöbblet az életkor növekedésével megszűnik, s fokozatosan nőtöbblet keletkezik. Ezt a folyamatot a két világháború nagy férfivesztesége nagymértékben fokozta. 1960. január 1-én a 15 éven aluliaknál 1000 férfira 944 nő jutott (tehát határozott és elég tekintélyes volt a férfitöbblet), de a 15—39 éveseknél 1000 férfira már 1049 nő jutott. A 40—59 éveseknél nagyarányú volt a nőtöbblet, 1000 férfira 1124 nő jutott. Az idős korban még nagyobb arányú a két nem közötti különbség: 1000 férfira 1315 nő jutott. A nők között tehát több az öregkorú, mint a férfiak között. A férfiaknak 12,2 százaléka, a nőknek pedig 15 százaléka volt 60 éves, vagy ennél idősebb. A két népszámlálás között az öregkorú nők száma 29 százalékkal, a férfiaké 25 százalékkal nőtt.

II. Foglalkozási viszonyok

A két népszámlálás között eltelt 11 év hazánkban a szocialista építés időszakának nagyon fontos, mondhatnánk döntő, hősi korszaka volt. A szocialista építés, az ország szocialista iparosítása, a népgazdaság fejlesztését szolgáló nagyösszegű beruházások emelték a műszaki színvonalat, növelték a munka termelékenységét, s egyidejűleg új munkahelyeket is teremtettek. Ily módon — mivel hazánkban lényegében már 1949-ben örökre megszűnt a munkanélküliség, a kapitalizmusnak ez az elengedhetetlen tartozéka, a munkásélet legnagyobb átka — a népesség foglalkoztatottsága állandóan javult. 1949-ben a népesség 47,9 százaléka tartozott a keresőkhöz, 1960-ban pedig arányszámuk elérte az 53,1 százalékot.[7] Miközben a lakosság száma 8,4 százalékkal, 772 000 fővel emelkedett, a keresők száma 20,1 százalékkal, 886 000 fővel lett nagyobb s az eltartottaké 2,4 százalékkal, 115 000 fővel csökkent.

A keresők számának ez a növekedése számottevően hozzájárult az egy lakosra jutó nemzeti jövedelem termelésének emelkedéséhez, igen lényeges eleme volt annak, hogy az elmúlt 11 év

[7] A népszámlálási adatok a keresők közé sorolják mindazokat, akiknek saját fizetésük, jövedelmük van, tehát a munkásokat, az alkalmazottakat, a termelőszövetkezeti tagokat, az önállóakat és segítő családtagjaikat. Ezek az ún. aktív keresők. De ide tartoznak az inaktív keresők is: azok, akik nem folytatnak ugyan kereső foglalkozást, de van keresetük, jövedelmük. Ilyenek mindenekelőtt a nyugdíjasok és a járadékosok.

Digitized by Google

alatt megnőtt a lakosság életszínvonala. Közismert dolog, hogy az életszínvonalat — az egy főre jutó fogyasztást, vagy jövedelmet — emelheti az is, hogy nő a keresők bére, jövedelme, s emelheti az is, hogy csökken az egy keresőre jutó eltartottak száma, ugyanannyi ember keresetéből tehát kevesebbnek kell megélnie. 1949-ben még 109 eltartott jutott minden 100 keresőre, a legutóbbi népszámlálás időpontjában pedig már csak 88. A két népszámlálás között tehát a foglalkoztatottságnak, a keresők számának és arányának említett mértékű emelkedése önmagában is átlag csaknem 24 százalékkal növelte az egy főre jutó fogyasztást.

A kereső férfiak száma alig valamivel nőtt gyorsabban, mint az összes férfiaké, a kereső nők számának emelkedése viszont lényegesen meghaladta a női népesség számának növekedését. A kereső férfiak 1949-ben az összes férfiak számának 69,6 százalékát tették ki, s arányszámuk 1960-ban 70,1 százalékra, tehát csak nagyon csekély mértékben emelkedett. Ez arra mutat, hogy a férfiak körében nincs számottevő munkaerőtartalék. A kereső nők aránya 1949-ben 27,8 százalék volt. 11 év alatt a női keresők száma mintegy 44 százalékkal emelkedett, s így az összes nőkhöz viszonyított arányszámuk 37,2 százalékra nőtt.[8]

Ez a két arányszám önmagáért beszél, s arról szól, hogy mennyit tett népi demokratikus államunk a nők társadalmi helyzetének megváltoztatásáért. Csak úgy lehetett ilyen mértékben bevonni a nőket a társadalmi termelésbe, hogy az új munkahelyek nagyobb részét és részben a régi munkahelyeket is alkalmassá tettük a nők számára, továbbá bizonyos mértékig csökkentettük a háztartás és a gyermeknevelés gondját. A bölcsődék és csecsemőotthonok férőhelyeinek a számát ötszörösére, az óvodákét kétszeresére növeltük. A közétkeztetést, az üzemi étkeztetést nagymértékben fejlesztettük, és az ipar egyre több olyan gépet gyárt, amely megkönnyíti a háztartási munkát. Fejlődött a szolgáltatási hálózat is. Még korántsem oldottunk meg minden problémát ezeken a területeken, még nem tekinthetjük kielégítőnek az ellátási színvonalat. A dolgozó nőnek gyakran igen nagy erőfeszítésébe kerül, hogy a háztartás gondjai mellett a munkahelyén is megállja a helyét, s néha szinte lehetetlen, hogy bekapcsolódjék a társadalmi termelésbe. Egyes területeken nagyobb számban szeretnének elhelyezkedni olyan asszonyok, akik jelenleg háztartásban dolgoznak, de erre még nincsenek megfelelő munkahelyek. Összehangolt, a foglalkoztatottság és különösen a női munkaerőforrások jelenlegi kiaknázása szempontjából is átgondolt iparfejlesztési, beruházási, népgazdaságfejlesztési politika is csak hosz-

[8] A munkaképes korban levő kereső férfiak 1960-ban az összes férfiaknak 93,1 százalékát tették ki, tehát gyakorlatilag teljes volt a foglalkoztatottságuk. A nőknél a megfelelő arányszám 50,6 százalék.

Digitized by Google

szabb idő alatt oldhatja meg ezeket a problémákat. Kétségtelen azonban, hogy a két népszámlálás között eltelt 11 év alatt ebben a tekintetben nagyon sokat haladtunk.

1949 és 1960 között hazánkban végbement nagyhorderejű társadalmi átalakulás talán abban tükröződik legjobban, hogy miféle átrétegeződések következtek be a népesség foglalkozási viszonyaiban: hogyan változott a keresők és eltartottak aránya, milyen népgazdasági ágakban dolgoznak a keresők és milyen a termelőeszközökhöz való viszonyuk. Érdemes a két utóbbit is áttekinteni.

A keresők számának említett emelkedése korántsem jellemző valamennyi népgazdasági ágra. A 886 000 főnyi emelkedés oly módon következett be, hogy az iparban és az építőiparban kereken 700 000 fővel, a mezőgazdaságon kívüli egyéb népgazdasági ágakban pedig 515 000 fővel nőtt a keresők száma. A mezőgazdasági keresők száma viszont 1960-ban mintegy 330 000 fővel kisebb volt, mint 1949-ben. Vagyis: ebben a népgazdasági ágban a keresők számának változása eltér a természetes szaporodás mértékétől — amely egyébként a mezőgazdasági lakosság körében nagyobb, mint az egész népességnél —, sőt abszolút csökkenés következett be. Más oldalról ez azt jelenti, hogy a mezőgazdaságon kívüli népgazdasági ágak — különösen az ipar és az építőipar — keresőinek gyors növekedése nemcsak az úgynevezett természetes forrásokból táplálkozott, hanem ezeken túl a mezőgazdasági lakosság egy részét is elszívta. Ennek következtében a mezőgazdasági keresők aránya 11 év alatt az 1949. évi 49,8 százalékról 35,2 százalékra csökkent, az ipari és építőipari keresőké 21,8 százalékról 31,4 százalékra, az egyéb népgazdasági ágakban dolgozó keresőké pedig 28,4 százalékról 33,4 százalékra nőtt.

A mezőgazdasági keresők átáramlása a népgazdaság más ágazataiba valamennyi országban általánosan megfigyelhető jelenség. Nálunk a két népszámlálás közötti időszakban számos sajátos vonást tükrözött ez a folyamat, egyenlőtlenül, összességében pedig meglehetősen gyorsan ment végbe. A folyamat meghatározó vonásai közül mindenekelőtt azt kell kiemelni, hogy az elmúlt években az ipari termelés emelkedésének nagyobb hányadát nem a termelékenységnek, hanem az ipari dolgozók számának növekedése révén biztosítottuk. E létszámnövelés munkaerőforrása elsősorban a mezőgazdaság volt, s az agrárpolitikának az ellenforradalom előtti hibái csak segítették az átrétegződésnek ezt a folyamatát. Bár a mezőgazdasági munkák fokozott gépesítése, a korszerű agrotechnikai eljárások alkalmazása számottevő munkaerőmegtakarítással jár, a mezőgazdasági dolgozóknak más népgazdasági ágakba való átáramlása gyakran meghaladta ezt a mértéket.

Az iparban az egy keresőre jutó nettó termelés — a nemzeti jövedelemhez való hozzájárulás — az adott árviszonyok és terme-

Digitized by Google

lési struktúra mellett átlagosan háromszor akkora, mint a mezőgazdaságban. Ezért ez az átáramlás végeredményben népgazdasági méretekben a munka termelékenységének növelése irányába hatott, még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy a mezőgazdaságból az iparba került dolgozók jó része — legalábbis kezdetben — szakképzetlen munkaerő, s kevés a gyakorlati tapasztalata.

Az átáramlás — sajátos módon — a mezőgazdaságban is növelte a munka termelékenységét, hiszen a termelés emelkedését — bár az korántsem volt kielégítő ütemű — egyre kevesebb kereső biztosította. A mezőgazdaság bruttó termelése 1959-ben 41,5 százalékkal volt magasabb, mint 1949-ben, s a mezőgazdasági keresők száma 11 év alatt 15 százalékkal csökkent. 1949-ben 100 kat. hold megművelt területre (szántó, kert, szőlő) átlag 21,5 kereső jutott, 1960-ban pedig csak 18,8.

A mezőgazdasági keresők átáramlása a népgazdaság más ágazataiba lényegesen módosította a mezőgazdasági és az egyéb kereső népesség kormegoszlását is, mert elsősorban a fiatalabb emberek hagyták el a mezőgazdaságot. Az összes keresőknek 50,5 százalékát teszik ki 40 évesnél fiatalabbak, de az iparban a keresőknek 64,7 százaléka, a mezőgazdaságban pedig csak 42 százaléka 40 éven aluli. Ennek megfelelően a 40—59 évesek aránya az iparban 31,1 százalékot, a mezőgazdaságban pedig 37,1 százalékot tesz ki. Ebből már kitűnik, hogy a 60 évesek és ennél idősebbek az iparban a keresőknek mindössze 4,2 százalékát teszik ki, a mezőgazdaságban azonban 20,9 százalékot ér el arányszámuk. A lakosságnak a népgazdaság egyes ágazatai közötti átrétegeződése tehát a mezőgazdaságban igen határozottan fokozta az „öregedés"-nek az előbb tárgyalt folyamatát. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése után természetesen várható, hogy az aktív mezőgazdasági keresők számának csökkenésével együtt csökkenni fog a mezőgazdaságban az idősebb keresők aránya is, mert a termelőszövetkezeti tagok idős korukban nyugdíjba mehetnek, amire az egyéni gazdálkodás viszonyai között nem volt lehetőségük.

A mezőgazdasági kereső népességnek ez a kormegoszlása problémákat is okoz. Csak három összefüggésre utalunk itt: a) A népességi előrebecslések szerint a mezőgazdasági népességnél a következő időszakban nem számíthatunk természetes szaporodásra. Az idős korúak magas és a fiatalabb korban levők alacsony aránya következtében a halálozások száma előreláthatóan meghaladja majd a születésekét s így a népgazdaság más ágazatainak fejlesztéséhez a mezőgazdasági népesség a korábbinál csak lényegesen kisebb mértékben vehető munkaerőforrásként számításba. Ez aláhúzza a fontosságát annak, hogy a népgazdaság valamenynyi ágazatában növelni kell a termelékenységet. b) Éppen a na-

Digitized by Google

gyobb munkabírású emberek távoztak el a mezőgazdaságból, s ebben a tekintetben számos körzetben időlegesen — különösen egyes munkacsúcsok idején — már most is munkaerőhiány érezhető. c) A mezőgazdasági népesség idősebb tagjai kevésbé fogékonyak az új mezőgazdasági termelési eljárások elsajátítása iránt. A mezőgazdasági termelésben is nagyfokú specializálás indult meg, s ez sajátos szakemberigényt is támaszt, ennek az igénynek a kielégítése azonban munkaerő tekintetében nem lebecsülendő nehézségekbe ütközik.

Lényegesen változott — alapvetően szintén a népgazdasági ágak közötti átrétegződés hatására — a lakosság területi megoszlása is. A lakosság számának a két népszámlálás közötti 8,4 százalékos emelkedése úgy jött létre, hogy egyes megyéknek, a fővárosnak és a megyei jogú városoknak a népessége ennél jóval gyorsabban nőtt, más megyéké és egyes járási jogú városoké pedig stagnált, vagy éppen csökkent. Azok a megyék, emelyekben a népességszám csökkent (Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Tolna) vagy stagnált (Hajdú-Bihar, Somogy, Szolnok, Vas) jellegzetesen mezőgazdasági megyék; amelyekben viszont a népességszám növekedése meghaladja az országos átlagot (Borsod-Abaúj-Zemplén, Fejér, Heves, Komárom, Nógrád, Pest, Veszprém), azok iparilag fejlettebbek, illetve ezekben a megyékben az ipar gyorsabban fejlődött. Budapest lakossága 13,6 százalékkal nőtt, a megyei jogú városoké pedig 23,2 százalékkal. A négy megyei jogú város — Debrecen, Miskolc, Pécs, Szeged — közül leggyorsabban Miskolcon (31,4 százalékkal) és Pécsett (29,9 százalékkal) nőtt a lakosság száma. A járási jogú városok népessége 21 százalékkal lett nagyobb 11 év alatt. Ily módon a városi[9] lakosság száma 17,8 százalékkal emelkedett. A községek lakossága ennélfogva csak 3 százalékkal nőtt.

A két népszámlálás közötti időszakban tehát Magyarországon jelentékeny városiasodási folyamat ment végbe. 1949-ben a lakosság 36,5 százaléka, 1960-ban pedig 39,7 százaléka élt városban. Ezek az arányszámok azonban még nem is fejezik ki híven a városiasodási folyamat mértékét. A városiasodás — amelynek a szocializmusban alapvető vonása a falu és a város közötti lényeges különbségek fokozatos csökkenése, miközben az egész lakosság életkörülményei javulnak, s kulturális színvonala emelkedik — alapjában három módon megy végbe: a) A meglevő városok gyorsan fejlődnek; lakosságuk növekszik részben a környező községek népessége egy részének áttelepülése révén. b) Új, szocialista vá-

[9] Jelenlegi közigazgatási jogszabályaink szerint 63 helységet tekintünk városnak. Közülük Budapest lakosainak száma a népszámlálás időpontjában 1 807 299 fő volt. Második legnagyobb városunk, Miskolc lakosainak száma 143 364 fő volt. Legkisebb járási jogú városunk Kőszeg, 9818 lakossal.

Digitized by Google

lési struktúra mellett átlagosan háromszor akkora, mint a mezőgazdaságban. Ezért ez az átáramlás végeredményben népgazdasági méretekben a munka termelékenységének növelése irányába hatott, még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy a mezőgazdaságból az iparba került dolgozók jó része — legalábbis kezdetben — szakképzetlen munkaerő, s kevés a gyakorlati tapasztalata.

Az átáramlás — sajátos módon — a mezőgazdaságban is növelte a munka termelékenységét, hiszen a termelés emelkedését — bár az korántsem volt kielégítő ütemű — egyre kevesebb kereső biztosította. A mezőgazdaság bruttó termelése 1959-ben 41,5 százalékkal volt magasabb, mint 1949-ben, s a mezőgazdasági keresők száma 11 év alatt 15 százalékkal csökkent. 1949-ben 100 kat. hold megművelt területre (szántó, kert, szőlő) átlag 21,5 kereső jutott, 1960-ban pedig csak 18,8.

A mezőgazdasági keresők átáramlása a népgazdaság más ágazataiba lényegesen módosította a mezőgazdasági és az egyéb kereső népesség kormegoszlását is, mert elsősorban a fiatalabb emberek hagyták el a mezőgazdaságot. Az összes keresőknek 50,5 százalékát teszik ki 40 évesnél fiatalabbak, de az iparban a keresőknek 64,7 százaléka, a mezőgazdaságban pedig csak 42 százaléka 40 éven aluli. Ennek megfelelően a 40—59 évesek aránya az iparban 31,1 százalékot, a mezőgazdaságban pedig 37,1 százalékot tesz ki. Ebből már kitűnik, hogy a 60 évesek és ennél idősebbek az iparban a keresőknek mindössze 4,2 százalékát teszik ki, a mezőgazdaságban azonban 20,9 százalékot ér el arányszámuk. A lakosságnak a népgazdaság egyes ágazatai közötti átrétegeződése tehát a mezőgazdaságban igen határozottan fokozta az „öregedés"-nek az előbb tárgyalt folyamatát. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése után természetesen várható, hogy az aktív mezőgazdasági keresők számának csökkenésével együtt csökkenni fog a mezőgazdaságban az idősebb keresők aránya is, mert a termelőszövetkezeti tagok idős korukban nyugdíjba mehetnek, amire az egyéni gazdálkodás viszonyai között nem volt lehetőségük.

A mezőgazdasági kereső népességnek ez a kormegoszlása problémákat is okoz. Csak három összefüggésre utalunk itt: a) A népességi előrebecslések szerint a mezőgazdasági népességnél a következő időszakban nem számíthatunk természetes szaporodásra. Az idős korúak magas és a fiatalabb korban levők alacsony aránya következtében a halálozások száma előreláthatóan meghaladja majd a születésekét s így a népgazdaság más ágazatainak fejlesztéséhez a mezőgazdasági népesség a korábbinál csak lényegesen kisebb mértékben vehető munkaerőforrásként számításba. Ez aláhúzza a fontosságát annak, hogy a népgazdaság valamenynyi ágazatában növelni kell a termelékenységet. b) Éppen a na-

Digitized by Google

gyobb munkabírású emberek távoztak el a mezőgazdaságból, s ebben a tekintetben számos körzetben időlegesen — különösen egyes munkacsúcsok idején — már most is munkaerőhiány érezhető. c) A mezőgazdasági népesség idősebb tagjai kevésbé fogékonyak az új mezőgazdasági termelési eljárások elsajátítása iránt. A mezőgazdasági termelésben is nagyfokú specializálás indult meg, s ez sajátos szakemberigényt is támaszt, ennek az igénynek a kielégítése azonban munkaerő tekintetében nem lebecsülendő nehézségekbe ütközik.

Lényegesen változott — alapvetően szintén a népgazdasági ágak közötti átrétegződés hatására — a lakosság területi megoszlása is. A lakosság számának a két népszámlálás közötti 8,4 százalékos emelkedése úgy jött létre, hogy egyes megyéknek, a fővárosnak és a megyei jogú városoknak a népessége ennél jóval gyorsabban nőtt, más megyéké és egyes járási jogú városoké pedig stagnált, vagy éppen csökkent. Azok a megyék, emelyekben a népességszám csökkent (Bács-Kiskun, Békés, Csongrád, Tolna) vagy stagnált (Hajdú-Bihar, Somogy, Szolnok, Vas) jellegzetesen mezőgazdasági megyék; amelyekben viszont a népességszám növekedése meghaladja az országos átlagot (Borsod-Abaúj-Zemplén, Fejér, Heves, Komárom, Nógrád, Pest, Veszprém), azok iparilag fejlettebbek, illetve ezekben a megyékben az ipar gyorsabban fejlődött. Budapest lakossága 13,6 százalékkal nőtt, a megyei jogú városoké pedig 23,2 százalékkal. A négy megyei jogú város — Debrecen, Miskolc, Pécs, Szeged — közül leggyorsabban Miskolcon (31,4 százalékkal) és Pécsett (29,9 százalékkal) nőtt a lakosság száma. A járási jogú városok népessége 21 százalékkal lett nagyobb 11 év alatt. Ily módon a városi[9] lakosság száma 17,8 százalékkal emelkedett. A községek lakossága ennélfogva csak 3 százalékkal nőtt.

A két népszámlálás közötti időszakban tehát Magyarországon jelentékeny városiasodási folyamat ment végbe. 1949-ben a lakosság 36,5 százaléka, 1960-ban pedig 39,7 százaléka élt városban. Ezek az arányszámok azonban még nem is fejezik ki híven a városiasodási folyamat mértékét. A városiasodás — amelynek a szocializmusban alapvető vonása a falu és a város közötti lényeges különbségek fokozatos csökkenése, miközben az egész lakosság életkörülményei javulnak, s kulturális színvonala emelkedik — alapjában három módon megy végbe: a) A meglevő városok gyorsan fejlődnek; lakosságuk növekszik részben a környező községek népessége egy részének áttelepülése révén. b) Új, szocialista vá-

[9] Jelenlegi közigazgatási jogszabályaink szerint 63 helységet tekintünk városnak. Közülük Budapest lakosainak száma a népszámlálás időpontjában 1 807 299 fő volt. Második legnagyobb városunk, Miskolc lakosainak száma 143 364 fő volt. Legkisebb járási jogú városunk Kőszeg, 9818 lakossal.

Digitized by Google

rosok épülnek, részben úgy, hogy valamely községben nagyipari létesítmény épül, s ezzel az egész település városi színvonalra emelkedik. c) A községek szociális, kulturális, egészségügyi és lakásviszonyai a városokénál is gyorsabban javulnak. Az említett arányszám lényegében csak az első két folyamat eredményét tükrözi vissza, mert csak azt mutatja, hogyan változott 11 év alatt a *jelenleg* városi jogú települések népessége. Jelenlegi városaink egy része 1949-ben még község volt. Így például Sztálinváros lakosainak a száma 1960-ban 31 000 volt, csaknem nyolcszor annyi, mint 1949-ben Dunapenteléé. Komló és Oroszlány lakossága három és félszeresére, Kazincbarcikáé hárpmszorosára, Várpalotáé majdnem kétszeresére nőtt. Akad azonban néhány olyan város is — Kisújszállás, Makó, Túrkeve —, ahol csökkent a lakosok száma.

A lakosság területi arányaiban létrejött változások oka részben a természetes szaporodás eltérő aránya, nagyrészt azonban az országon belüli áttelepülés, az úgynevezett belső vándorlás. Budapesten, egyes megyékben és a megyei jogú városokban lényegesen különbözik a természetes szaporodás aránya. A két népszámlálás között Szegeden 4,6, Budapesten 5,3, Csongrád megyében 6,4, de Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 15, Szabolcs-Szatmár megyében pedig 18,8 százalék volt ez az arány. A természetes szaporodás legnagyobb arányszáma tehát négyszerese a legkisebbnek. De nem feltétlenül ott nőtt leggyorsabban a népesség, ahol legmagasabb a természetes szaporodás arányszáma, hiszen ezt módosítja a külső, de főként a belső vándorlás. A belső vándorlás irányára jellemző, hogy Budapest és a négy megyei jogú város népessége belső vándorlás révén lényegesen nőtt, rajtuk kívül öt megyében (Fejér, Heves, Komárom, Pest, Veszpém) emelkedett ilyen módon a lakosság száma.

A népességnek a társadalmi-gazdasági folyamatok hatására végbement mozgása végül is azt eredményezte, hogy a termelőeszközökhöz való viszony szempontjából is megváltozott a népességnek és benne a kereső népességnek az összetétele. Közkeletű szóhasználattal: megváltozott a társadalmi szektorok szerinti összetétel, megváltoztak az osztályviszonyok. 1949-ben a keresők legnagyobb csoportját — 51,3 százalékát — az önállók és segítő családtagjaik[10] adták, azóta azonban lényegesen csökkent a számuk, s arányszámuk 1960-ban már csak 21,2 százalék volt. A termelőszövetkezeti tagok száma 1949-ben még elenyésző volt, 1960.

10 Ez a csoport osztályszempontból meglehetősen vegyes. Tartalmazza az egyéni leg dolgozó parasztokat (földjük nagyságától függetlenül), a kisiparosokat, a kiskereskedőket, a fuvarosokat, a szabadfoglalkozású értelmiségieket stb. Érthető tehát, hogy az önállóakon belül is lényegesen változtak az arányok 11 év alatt. Így például a 25 vagy több katasztrális holdon gazdálkodókhoz 1949-ben a népesség 1,4 százaléka, 1960-ra pedig csak 0,1 százaléka tartozott.

Digitized by Google

január 1-én már 12,2 százalék.[11] Ennek megfelelően 1960-ban — lényegében kizárólag a szocialista szektorban — az alkalmazásban állók aránya az 1949. évi 43,2 százalékról 58,6 százalékra nőtt. Végül a nyugdíjasok száma és aránya is megnőtt, 5,5 százalékról 8 százalékra.[12] Ezek az arányszámok más oldalról — a változás két legfontosabb irányát kiemelve — azt jelentik, hogy míg a két népszámlálás közötti időszakban a keresők száma összesen 20,1 százalékkal emelkedett, az alkalmazásban állók száma 62,8 százalékkal nőtt, az önállóké és segítő családtagjaiké együttesen pedig 49,6 százalékkal csökkent.

Az alkalmazásban álló keresőkön belül is figyelemre méltó változás következett be, a foglalkozás jellege szerint. A szellemi dolgozók száma csaknem kétszeresére emelkedett, az alkalmazásban álló fizikai dolgozók száma viszont csak lassabban, 53,8 százalékkal nőtt. Mint az említett adatok mutatják, a keresők számához viszonyítva mind az alkalmazásban álló fizikai dolgozók, mind pedig a szellemi dolgozók aránya emelkedett, az utóbbinak az emelkedése azonban gyorsabb volt. Ez a folyamat megfelel annak a tendenciának, amely nemzetközileg tapasztalható a munkaerő összetételének alakulásában, s összhangban van a társadalmi fejlődéssel. A szellemi munka arányának növekedése nagy követelményeket támaszt az oktatás, a képzés iránt. De a fizikai munka színvonala is egyre inkább közeledik a szellemi munkához, s ez ismét magasabb képzettséget, nagyobb műveltséget feltételez. A két népszámlálás közötti időszakban tanúi voltunk annak, hogy népünk műveltségi színvonala soha nem látott ütemben emelkedett. Így 1949-ben a 15 éves és ennél idősebb lakosságnak 20,6 százaléka, 1960-ban pedig 33 százaléka rendelkezett legalábbis az általános iskola 8 osztályának megfelelő iskolai végzettséggel. Még nagyobb arányban emelkedett a magasabb iskolát végzettek száma. 1960-ban a 18 éves és idősebb népességnek 8,8 százaléka legalábbis érettségizett (1949-ben ez az arányszám még csak 5,5 százalék volt). 1949-ben a 25 éves és idősebb népesség 1,7 százalékának, 1960-ban pedig már 2,7 százalékának volt egyetemi vagy főiskolai oklevele. Érthető, hogy a kereső népesség körében még gyorsabban nőtt a magasabb iskolai végzettségűek aránya.

III. A családok száma és összetétele

1960. január 1-én az ország lakosságának 96 százaléka élt csa-

[11] Ebben a tekintetben 1960-ban és 1961 első negyedévében további jelentős változás ment végbe. A termelőszövetkezeti tagok száma összességében lényegesen növekedett az önállók rovására, az utóbbiak és segítő családtagjaik aránya hozzávetőleg a felére csökkent.

[12] Az ismeretlen foglalkozási viszonyúakkal (0,1 százalék) együtt.

Digitized by Google

ládokban és családtöredékekben.[13] A családok és családtöredékek száma a népszámlálás időpontjában 3 278 100 volt, s a két népszámlálás közötti időszakban 15 százalékkal emelkedett, a családokban és családtöredékekben élők száma viszont csak 6 százalékkal nőtt. A családok tehát kisebbek lettek, az átlagos családlétszám — a családtöredékeket is figyelembe véve — 3,2 főről 2,9 főre csökkent.

A családok és családtöredékek számának alakulása — összevetve a népesség számának alakulásával — számos gazdasági, társadalmi összefüggésre figyelmeztet. Itt csupán egyről emlékezünk meg. A lakásszükséglet megállapításánál, a távlati lakásépítési tervek készítésénél nem egyszerűen a népesség számából és ennek változásából kell kiindulni, hanem emellett figyelembe kell venni a családok számának és nagyságának a változását is. Ha a családok átlagos lélekszáma csökken — mint az utóbbi 11 évben — vagyis ha a családok száma gyorsabban nő, mint a népesség létszáma, akkor a lakáshelyzet javításához több lakás építésére van szükség, mint ellenkező esetben, hiszen a cél az, hogy minden önálló család és családtöredék önálló lakásban lakjon.

Az említett 3,3 milliónyi család és családtöredék közül 507 500 (15,5 százalék) volt a családtöredékek és 84,5 százalék a családok száma. Családtöredékben a lakosság mintegy 6 százaléka élt.

A családok és családtöredékek aránya területileg igen különböző képet mutat. A városok és községek között a családok aránya megközelítően azonos a népesség arányával. A családoknak 40 százaléka él városban. Családtöredékeknél ez az arányszám a következő: a részcsaládoknak 59 százaléka, az egyedülállóknak 57 százaléka él városban. Feltehetően ez összefügg azzal, hogy a belső vándorlás éppen a városokba irányul, s ez a folyamat úgy ment végbe, hogy először egy-egy munkaképes korú kereső költözik el a községből. Ezt támasztja alá az a körülmény is, hogy viszonylag sok az egyedülálló (a családtagok és családtöredékek mintegy 14 százaléka) azokban a megyékben, amelyekben az elmúlt 11 év alatt meglehetősen nagyarányú volt az elvándorlás (így Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megyében).

A két népszámlálás közötti időszakban számottevően megváltozott a családok összetétele, részben a családok elaprózódásának már említett folyamatával összefüggésben: csökkent a nagyobb és növekedett a kisebb létszámú családok aránya. 1949-ben még a családok 22,2 százaléka, 1960-ban pedig csak 15,2 százalékuk volt 5 és ennél több tagú. A kéttagú családok aránya 1949-ben 28,4

[13] Családtöredékeknek nevezzük az ún. részcsaládokat (amelyekben az együttélő rokon személyek között nincs házastársi, vagy vérszerinti fel- és lemenőségi kapcsolat), továbbá az egyedülállókat. A lakosság 4 százaléka intézeti háztartásokban — kollégiumok, diákotthonok stb. kötelékében — élt.

Digitized by Google

százalék volt, 1960-ban pedig 34,9 százalékra emelkedett. Ez az arányeltolódás részben azért állt elő, mert csökkent azoknak a családoknak az aránya, amelyekben a házastársakon és gyermekeken kívül egyéb felmenő vagy lemenőági rokon is van, részben pedig azért, mert növekedett a gyermektelen s az egygyermekes családok aránya. 1949-ben a családok 26,8 százalékában nem volt gyermek, most 30,6 százalékukban nincs. Az egygyermekes családok aránya 1949-ben 31,7 százalék volt, most 34,8 százalék. Ennek megfelelően a három, vagy ennél több gyermekes családok aránya 1949-ben 19,7 százalék volt, 1960-ban pedig 13 százalék. Összességében tehát az egy családra jutó gyermekek száma 1960-ban 1,3 volt, 17 százalékkal kisebb, mint az előző népszámláláskor.

A foglalkoztatottság nagymértékű emelkedése azon is lemérhető, hogy lényegesen csökkent a kereső családtagokra jutó eltartott családtagok száma. 1949-ben 100 kereső családtagra 132 eltartott családtag jutott. 1960-ban pedig mindössze 100. Figyelembe véve a családok számát és átlagos nagyságát, a népszámlálás időpontjában — az egyedülállókat figyelmen kívül hagyva — minden 100 családra 162,1 kereső jutott. A 100 családra jutó keresők száma Budapesten a legmagasabb (184,6) és a községekben a legalacsonyabb. (154,5). Ez részben azzal függ össze, hogy a családok átlagos létszáma Budapesten a legkisebb, itt van egy családon belül a legkevesebb gyermek, részben pedig azzal, hogy viszonylag itt a legkedvezőbbek a munkaalkalmak, s különösen kedvezőek voltak a népszámlálás időpontjában, január 1-én. Ezek az arányszámok más oldalról azt mutatják, hogy Budapesten a 100 kereső családtagra jutó eltartottak száma csak 62,4 fő volt, a községekben pedig 115,1 fő.

A keresőknek és eltartottaknak a családon belüli aránya nemcsak aszerint különbözik, hogy az illető család községben, vagy városban, illetve ezen belül Budapesten él-e, hanem aszerint is — és itt a különbségek még nagyobbak —, hogy milyen nagy a család. A népszámlálás időpontjában a kéttagú családoknál minden 100 családra 133,3 kereső illetve minden 100 kereső családtagra 50,1 eltartott jutott. A 7 és többtagú családokban lényegesen magasabb (223,8 fő) volt ugyan a 100 családra jutó keresők száma, mégis 239,6 eltartott jutott minden 100 kereső családtagra. A kéttagú családokban tehát 1,5 ember él egy kereső jövedelméből, a 7 és többtagú családokban viszont egy ember keresetéből csaknem 3,5 főnek kell megélnie. A család nagysága szerint igen számottevő különbségek mutatkoznak tehát a lakosság életszínvonalában.[14]

[14] A Központi Statisztikai Hivatal 1960 márciusában — a népszámláláshoz kapcsolódva — megvizsgálta 18 000 munkás és alkalmazotti háztartás (tehát nem család) jövedelmi viszonyait. E felvétel előzetes adatai szerint a 6 és ennél nagyobb taglétszámú háztartásokban az egy főre jutó átlagos havi jövedelem 53,7 százalékkal volt alacsonyabb, mint a kéttagú háztartásokban.

Digitized by Google

A keresők és eltartók aránya aszerint is különbözik, hogy milyen a család társadalmi, gazdasági helyzete. Az alkalmazásban állóknál 100 keresőre 114,4 eltartott jutott, holott az átlagos arányszám 100. A 100 keresőre jutó eltartottak száma — érthetően — a nyugdíjasoknál a legalacsonyabb (52,6 fő), utánuk következnek a mezőgazdasági önállóak és segítő családtagjaik (66,3 fő). Itt azonban figyelembe kell venni, hogy a segítő családtagok foglalkoztatottsága és jövedelme korántsem hasonlítható az alkalmazásban állók foglalkoztatottságához és jövedelméhez. A segítő családtagok nincsenek egész éven keresztül foglalkoztatva, munkájukban sok az idényszerűség.

A szellemi dolgozóknál kedvezőbb a keresők és eltartottak aránya, mint a fizikai dolgozóknál. Ez részben az előbbiek nagyobb foglalkoztatottságával, részben pedig családjuk kisebb létszámával függ össze. A fizikai dolgozóknál — az egyedülállók nélkül — 3,3, a szellemi dolgozóknál pedig 3,2 családtag jut egy-egy családra. A nagyobb foglalkoztatottságot az mutatja, hogy 100 családra a fizikai dolgozóknál 155,6, a szellemi dolgozóknál 168,4 kereső jut. E két tényező együttes hatására a fizikai dolgozóknál minden 100 kereső családtagra 112,2 eltartott jut, a szellemi dolgozóknál viszont csak 90,3.

A családi viszonyok ismertetése során érdemes megemlíteni — hiszen sokban összefüggő jelenségekről van szó — a népesség családi állapotára vonatkozó adatokat is. A 15 éves és idősebb népességnek növekvő hányada házas: 1949-ben a népességnek ebből a csoportjából 61,7 százalék, 1960-ban pedig 67,6 százalék volt házas. A házasok magasabb aránya is magyarázza a családok átlagos lélekszámának csökkenését. 1949-ben a 15 éves és idősebb népesség 26,4 százaléka volt nőtlen, illetve hajadon, 1960-ban ennél lényegesen kevesebb, 20,3 százalék. Meglehetősen magas — bár az előző népszámláláshoz képest némileg csökkent — az özvegyek aránya (kereken 10 százalék). Határozottan emelkedett — 1,3 százalékról 2,1 százalékra — az elváltak aránya.

A népesség családi állapot szerinti aránya a férfiaknál lényegesen más, mint a nőknél. A házas férfiak aránya 71,5 százalék, a férjezett nőké pedig csak 64,1 százalék. Ugyanakkor azonban a nőtlen férfiak aránya (23,6 százalék), lényegesen magasabb, mint a hajadon nőké (17,2 százalék). Ebből tehát az következik, hogy a férfiaknál lényegesebb kisebb az özvegyek és az elváltak aránya, mint a nőknél. A 15 éves és idősebb férfiak közül 3,5 százalék volt özvegy és 1,4 százalék elvált, a nők közül 15,8 százalék, illetve 2,9 százalék. Az elvált nők aránya az európai országok közül csak Angliában magasabb, mint Magyarországon. A népszámlálás időszakában 620 000 nő volt özvegy és 112 000 elvált. Ezek az eltérő

Digitized by Google

arányszámok részben a nőtöbblettel, részben azzal függnek össze, hogy több elvált, illetve özvegyen maradt férfi, mint nő köt új házasságot. Összefügg továbbá azzal, hogy a nők halálozási aránya — mint említettük — alacsonyabb, mint a férfiaké.

Az elmondottak korántsem merítik ki a népszámlálási adatok körét, inkább csak ízelítőt adnak a népszámlálás során szerzett ismeretek gazdagságából és sokoldalúságából. A népszámlálási adatok feldolgozásából még ezenkívül is számos összefüggés következik. Ezeknek az összefüggéseknek a feltárása, megismerése nagyon nagy segítséget ad mind gazdasági, mind társadalmi és politikai feladataink jobb megfogalmazásához, sikeresebb megoldásához, a hazánkban végbement fejlődés tényezőinek és eredményeinek alaposabb megismeréséhez. Ezeknek az összefüggéseknek az ismeretében minden területen hatékonyabbá tehetjük munkánkat és végeredményben gyorsabban emelhetjük népünk anyagi jólétét, gyorsabban javíthatjuk szociális, kulturális és egészségügyi helyzetét.

Digitized by Google

A monopolista fejlődés újabb jelenségei az USA mezőgazdaságában

Írta SIPOS ALADÁR

1. A monopolista fejlődés sajátossága a tőkés mezőgazdaságban.

Az utóbbi húsz évben az USA mezőgazdaságának termelőerői igen gyorsan fejlődtek. Meggyorsult a kis farmok felszámolódásának folyamata is; 1950—54 között 600 ezer kis- és középfarm ment tönkre. Ennek ellenére a mezőgazdasági termelés és tőke koncentrációja az iparihoz képest továbbra is alacsony fokú; a mezőgazdaságban még nem alakultak ki monopóliumok.

Bizonyos mértékig kivételt képez Kalifornia ahol a mezőgazdasági termelés koncentrációja már igen nagy fokot ért el. Kaliforniában az 1954. évi mezőgazdasági összeírás szerint a legnagyobb kapitalista farmok csoportja — amelyeknek évi árutermelése egyenként meghaladja a 25 ezer dollárt — az összes farmok 14,8 százalékát tette ki, a mezőgazdaság árutermelésének azonban 74,7 százalékát adta. (Az USA egészét tekintve a farmok 2,8 százaléka tartozott ebbe a csoportba és ezek szolgáltatták az árutermelés 31,3 százalékát.)[1] E tőkés nagygazdaságok tulajdonosai Kaliforniában értékesítési társaságokat szerveztek, amelyeket „szövetkezetek"-nek neveznek. Ezek a társaságok szabályozzák a mezőgazdasági termékek értékesítését, meghatározzák, hogy egy adott termékből bizonyos időpontban mennyi kerüljön piacra, tagjaik számára megszabják a vetésterület nagyságát, sőt még azt is, hogy a termésből mennyit takarítsanak be. Látható ebből, hogy ezek a társaságok sokkal inkább kartellek, mint szövetkezetek. Nem véletlen, hogy a Bank of America, Kalifornia egyik legnagyobb földbirtokosa és mezőgazdasági árutermelője, támogatja e „szövetkezeteket", hiszen a monopólium egyik formájának tekinti őket.[2] Ez a forma ma még nem jellemző az Egyesült Államok mezőgazdaságára, ami azonban nem jelenti azt, hogy a mezőgazdaság mentes a monopóliumok kizsákmányolásától.

[1] U. S. Census of Agriculture 1954., II. kötet, 1167. és 1227. oldal.
[2] V. ö. G. H. Wheeler: Az Amerikai Egyesült Államok mezőgazdasága. Kossuth 1959. 239—240. oldal.

Digitized by Google

A mezőgazdaságban a termelés és piac monopolizálása nem úgy megy végbe, mint az iparban. Ez valamennyi fejlett tőkés országban megfigyelhető, de különösen jól tanulmányozható az USA-ban, ahol a mezőgazdaság monopolizálása előbbre tart, mint pl. Nyugat-Európában. Egyik legfontosabb sajátossága ennek a folyamatnak az, hogy az ipari-, a bank- és a kereskedelmi tőke összefonódásából kialakult finánctőke „kívülről" igázza le a mezőgazdaságot, s teremti meg ott is a neki megfelelő viszonyokat és gazdasági formákat. Ez persze lökést ad a mezőgazdaság monopolista fejlődésének „belülről" is. Mindez azzal függ össze, hogy a mezőgazdaságban végbemenő koncentrációs folyamatnak az ipartól eltérő sajátos vonásai vannak. Ez főleg abban nyilvánul meg, hogy *a földterület (a termelő helyek) koncentrációja a mezőgazdaságban lassabban megy végbe, mint a munkaeszközök és a munkatermékek koncentrációja, a forgalom koncentrációja pedig megelőzi a termelés koncentrációját.*[3]

E „külső" behatolásnak fő jellemzője a fejlett tőkés országokban az, hogy a finánctőke a mezőgazdaság termelőerőinek fejlesztésével és a monopolista fejlődés elősegítésével egyidőben részben konzerválni is igyekszik a fennmaradt nem-tőkés viszonyokat. A tőkés fejlődésre ugyanis általában jellemző, hogy a finánctőke uralomra jutása idején a mezőgazdaságban még szinte mindenütt megtalálhatók a kisárutermelő gazdaságok milliói, és sok helyen a feudális vagy félfeudális nagybirtokok is. (Egyes helyeken a tőke még ennél is régebbi viszonyokba ütközik: a gyarmatokon pl. patriarchális parasztgazdaságokba, ősi termelőközösségekbe.) Tekintve, hogy ezeket a formákat a tőke nem tudja egyszerre felszámolni, rájuk telepszik és maga alá rendeli őket. Szövetséget köt a régi uralkodó osztályok maradványaival, majd később mint a finánctőke tartozékát, „annektálja" és saját uralmának erősítésére használja fel őket. Kiterjeszti hatalmát a parasztgazdaságokra is. A finánctőke gazdasági, adminisztratív hálójában vergődő parasztgazdaság látszólag még önálló, de valójában már régen átváltozott a finánctőke profitjának, e profit növelésének forrásává.

Ebben igen jelentős szerepe van a bank- és kereskedelmi tőkének. A termelőerők fejlődésével ugyanis a mezőgazdaságban is jelentősen növekszik a tőke szerves összetétele, és ma már a mezőgazdaság sem olyan termelési ág, amely csak jelentéktelen

[3] Ez persze korántsem jelenti azt, hogy a földkoncentráció nem halad állandóan előre. Jellemzésül elegendő a következő adatokat említeni: 1920-ban az USA-ban még 6 448 343 farm volt, 1954-ben pedig már csak 4 783 021. 1945 és 1954 között a 40 ha alatti kisfarmok száma és területe 25 százalékkal, a 40—72 ha közötti középfarmoké mintegy 20 százalékkal csökkent, miközben a 400 ha-nál nagyobb farmok száma 5,5, területük pedig 15,5 százalékkal növekedett.

Digitized by Google

tőkebefektetést igényel. Ezért a létük fenntartásáért küzdő kis- és középfarmerek kénytelenek hitelt felvenni. A hitelt bankok folyósítják, a termékeket pedig a mezőgazdasági cikkek felvásárlásával és feldolgozásával foglalkozó monopóliumok vásárolják meg. Az árviszonyok kialakításában a monopóliumok igen jelentős szerepet játszanak, s a szétforgácsolt kistulajdon nem képes arra, hogy eredményes harcot folytasson ellenük a piacon. Sok farmer, ha nem is a többség, csak egyetlen monopóliumnak adhatja el termékét. 1947—48-ban az USA-ban megvizsgáltak például 98 helyi gyapotpiacot. Kiderült, hogy a piacok 12 százalékát egy, 20 százalékát kettő, 24 százalékát három, 20 százalékát négy felvásárló tartotta kezében, s a piacoknak mindössze 2 százalékán volt több 11 felvásárlónál. A gyapot 57 százalékát egyetlen felvásárlónak adták el és csak 8 százalékát négy felvásárlónak.[4] De még ha a helyi piacon egynél több felvásárló jelentkezik, akkor is megvan annak a lehetősége, hogy ezek megegyezzenek. Ez a megegyezés többnyire a ring formáját veszi fel, vagyis a mezőgazdasági termékek felvásárlói titokban megállapodnak a felvásárlási árakban és azokban az eszközökben, amelyekkel megakadályozzák új felvásárlók betörését az adott piacra.[5]

A látszat az, hogy a termelők szabadon választják meg a felvásárlót és az utóbbiak közötti verseny megvédi őket attól, hogy alacsony árat kapjanak termékeikért. Valójában azonban a *felvásárló diktálja* a piaci feltételeket, akár különböző monopolisztikus jellegű nyílt felvásárlási szervezetek, akár ring, vagy egyéb titkos felvásárlási szerződések alapján. Hogy ezek a monopóliumok mennyire kezükben tartják a farmereket, az kitűnik a következő esetből is. Amikor az amerikai szenátus speciális albizottsága azzal a kéréssel fordult a farmerekhez, hogy közöljék a tejtársaságok által megállapított árakat, *a farmerek közül* sokan nem válaszoltak, vagy névtelen levelet küldtek. „Ha aláírnám ezt a levelet — írta egyikük — tejem számára nem lenne piac."[6] Nyilvánvaló, hogy ilyen viszonyok között a farmerek által megtermelt új érték egy része az alacsony felvásárlási árak révén a monopóliumok páncélszekrényébe, a monopoltőkések zsebébe vándorol. Ugyanakkor a banktőke megköveteli a maga hasznát, a kamatot. A kistermelő tehát kétoldalú nyomás alatt áll, s a valóságban már a finánctőke számára dolgozó munkássá vált, akinek viszont semmiféle minimális munkabért nem garantálnak. Ez a folyamat növeli a kistermelő eladósodását, s végső soron az alapvető termelési eszköz, a föld tulajdonának elvesztésére vezet.

[4] Sifrin: Az Amerikai Egyesült Államok mezőgazdasága a második világháború után. Moszkva, 1956. 210 oldal (oroszul).
[5] E. Thomas: An Introduction to Agricultural Economics, London, 1948.
[6] Congressional Record 1949. X. 11. A. 6490 oldal.

Digitized by Google

A finánctőke behatolása az USA mezőgazdaságába az első világháborúval kezdődött meg, de igazán csak az 1929—33. évi világgazdasági válság, és különösen a második világháború után bontakozott ki. A mezőgazdasági termékek felvásárlásának monopolizálásában kezdettől fogva nagy szerepet játszik a monopolista államkapitalizmus is.

A burzsoá közgazdászok azt állítják, hogy az élelmiszeripari, kereskedelmi és egyéb mezőgazdasági termékek felvásárlásával és feldolgozásával foglalkozó társaságok kezében levő tőke koncentrációja nagyon alacsony fokú. Rendszerint arra hivatkoznak, hogy ezen a területen sok vállalat működik, ezért szerintük itt „korlátlan konkurrencia" uralkodik. Az Egyesült Államok Húsintézetének egyik közgazdásza pl. kijelentette, hogy „a húsiparban nincsenek monopóliumok". Szerinte ennek az iparágnak olyan a természete, hogy kizárja monopóliumok létezését.[7] A tények azonban teljesen megcáfolják a kapitalizmus védelmezőinek állításait.

AZ ÉLELMISZERIPAR KONCENTRÁCIÓJA AZ USA-BAN 1954-BEN[8]

Iparág	A vállalatok száma	Termelési érték (milliárd dollárban)	A legnagyobb vállalatok %-os részesedése a termelésben		
			a 3 legnagyobb társaság	a 8 legnagyobb társaság	a 20 legnagyobb társaság
hús	2228	1394	39	51	60
vaj	1172	926	16	24	34
sajt	1120	551	25	30	39
sűrített tej	166	686	55	68	80
teljes tej	4572	4234	23	29	36
konzerv gyümölcs és zöldség	1461	2229	28	39	52
hűtött zöldség és gyümölcs	215	417	39	55	71
malomipar	692	1859	40	52	68
sütőipar	5470	3067	20	31	40
dohányipar					
a) cigaretta	12	1641	82	99	100
b) pipadohány	72	1043	79	91	96

Ezekből az adatokból kitűnik, hogy az amerikai élelmezési ipar legfontosabb ágaiban (húsipar, sűrített tej előállítása, hűtött

[7] Idézi Martinov: Az USA monopóliumai és a mezőgazdaság c. cikkben. Mirovaja Ekonomika i Mezsdunarodnije Otnosenyija. 1960. 3. sz. 74. oldal.
[8] Concentration in American Industry. Washington 1957. 186—188. oldal. Idézi: Martinov, u. o.

Digitized by Google

zöldség és gyümölcs előállítása, malomipar) valamint a dohányiparban 3—8 társaság uralkodik, s ezek az összes termelésben 51—99 százalékkal részesednek. Mivel a termelők nagyon szét vannak szórva és nem tudnak egységesen fellépni, a legnagyobb társaságok önkényesen állapítják meg az árakat.

Egyes területeken a mammutvállalatok hatalma még nagyobb is, mint azt az előző táblázat mutatja. A tejiparban két nagy társaság, a National Dairy Products Corporation és a Borden Co. ellenőrzi az USA tejtermelésének csaknem felét. A két társaság aktívája 1957-ben majdnem 850 millió dollárt tett ki, vagyis a 17 legnagyobb társaság összes aktívájának 3/4 részét.[9] E két társaság a kis segédüzemek ezreit tartja kezében, hogy a könnyen romlandó termékeket gyorsan el tudja juttatni a fogyasztókhoz. A National Dairy-t 1923-ban alapították és rendkívül gyors ütemben terjeszkedett: 1923 és 1954 között 420 olyan társaságot olvasztott magába, amely tejfeldolgozással és felvásárlással, sajt, vaj, tejpor stb. előállításával foglalkozott. A Borden 1927 és 1954 között 556 társaságot vásárolt meg.[10] A tőkekoncentráció előrehaladása kisebb-nagyobb mértékben az élelmezési ipar más ágaira is jellemző. Természetes, hogy ezek a hatalmas társaságok más országokra is kivetették hálójukat. Közülük a legnagyobbak — a termelés és a tőke hatalmas koncentrációja alapján — még a második világháború előtt nemzetközi monopóliumokká váltak.

E nagy monopolista egyesülések hatalma a mezőgazdasági termékek piacán a széles kartellkapcsolatokon és a finánctőke óriási támogatásán nyugszik. A legnagyobb élelmiszeripari társaságok vagy közvetlenül a fő finánctőkecsoportok érdekkörébe tartoznak, vagy közvetett kapcsolatban állnak velük. A nyolc legnagyobb húsipari vállalat közül pl. hat — köztük a Swift and Co., az Armour and Co. és a Wilson and Co. — a chicagói finánctőkés csoporthoz, a tejiparban a National Dairy a Morgan csoporthoz, a Borden a Rockefeller csoporthoz tartozik. Emellett az egyes iparágak legnagyobb társaságai között is szoros a kapcsolat.

2. A mezőgazdasági termékek alacsony monopolára — a farmerek kizsákmányolásának eszköze

A mezőgazdasági termékek feldolgozásával és felvásárlásával foglalkozó monopóliumok elsősorban a farmerek termékeire megállapított alacsony árakkal érvényesítik gazdasági hatalmukat.

9 Moody's Industrials, 1957. 2163. és 2335. oldal.
10 Report of the Federal Trade Commission on the Merger Movement, Washington. 1950. 37—40. Federal Trade Commission. Report on Corporate Mergers and Acquisitions, Washington, 1956. 4. oldal.

Digitized by Google

A monopolista államkapitalizmus előretöréséből — amely a mezőgazdasági termékek állami felvásárlásában is kifejezésre jut — a burzsoá közgazdászok azt a következtetést vonják le, hogy a farmerek megszabadultak a monopóliumoktól. John Strachey angol munkáspárti teoretikus azt állítja, hogy a múltban ténylegesen a monopóliumok uralkodtak az amerikai mezőgazdaságban, a XX. század közepére azonban a farmereknek sikerült leszámolniok a monopóliumok uralmával. Szerinte az ártámogatás megakadályozza, hogy a mezőgazdasági termékek ára a farmerek által vásárolt termékek árához képest jelentékenyen csökkenjen.[11]

Az állami vásárlások bizonyos mértékig valóban akadályozzák az árak esését. Ez azonban semmiképpen sem jelenti azt, hogy a dolgozó farmerek megszabadultak volna a monopóliumoktól. Az ártámogatás rendszere csak kis mértékben korlátozza a monopóliumoknak a mezőgazdasági termékek árcsökkenésére irányuló törekvéseit. Először is garantált árat csak a mezőgazdasági termékek kisebb részéért fizetnek, ezért a legtöbb mezőgazdasági termék árát csak kis mértékben befolyásolja az állam tevékenysége. Másrészt az ártámogatás feltételei a kis- és középfarmereket ténylegesen megfosztják attól a lehetőségtől, hogy termékeiket garantált áron realizálják (az előírt feltételek szerinti mennyiséget kell termelniök, speciális raktárakkal kell rendelkezniök stb.). A kis- és középfarmereknek nincsenek előírásszerű raktáraik. Itt kapcsolódnak be a kereskedelmi monopóliumok. Ezek elvállalják a raktározást, ennek fejében azonban a meghitelezett árura kapott pénz egy részét raktározási díj címén levonják a farmerektől. Vagy pedig a monopóliumok átveszik a farmerektől a terméket, felveszik az állami kölcsönt, s annak egy részét kifizetik a farmereknek. Ezután az áruval már a monopólium rendelkezik, s ebből igen nagy hasznot zsebel be, mert kihasználja a szezonszerű áringadozásokat. A gabona őszi és tavaszi ára között pl. 5—15 százalékos különbség van, a gyapot ára pedig még nagyobb mértékben ingadozik. Az ebből származó haszon nagyságát mutatja az, hogy 1952-ben 8 nagy raktározási részvénytársaság 16,5 millió dollár haszonra tett szert, ami 34 százalékkal több, mint az előző évi.

Az állami ártámogatás a második világháború utáni agrárválság idején nem akadályozta meg a mezőgazdasági árak esését és a monopóliumok hasznának növekedését (az utóbbi nyilván nem is volt célja). A farmerek eladási árai 1948-tól 1959 szeptemberéig 17 százalékkal csökkentek. A monopóliumok hasznát ezenkívül nagy mértékben növelte az is, hogy termékeiket magas áron adták

[11] John Strachey: Contemporary Capitalism. London, 1956. 31. oldal.

Digitized by Google

tovább a fogyasztóknak. A búza árát — mint ismeretes — az állam támogatja, a farmerek 1959-ben mégis 24 százalékkal alacsonyabb áron adták el a búzát, mint 1947-ben. Ugyanakkor a malomipari és a sütőipari társaságok ez alatt az idő alatt a fehér liszt árát bushelenként csaknem 15 százalékkal, a fehér kenyér árát pedig több mint 56 százalékkal emelték.[12]

Az USA-ban kb. 1 millió farmer termel búzát, a haszon oroszlánrészét azonban a malomipari és a gabonakereskedő monopóliumok fölözik le. 1937-ben három malomipari társaság ellenőrizte Chicagóban az összes gabonaraktárak térfogatának 85 százalékát. Egyedül a General Mills tároló helyiségeinek térfogata 46 millió bushel volt. A társaság malmai naponta 6115 tonna lisztet termelnek.[13] Érthető, hogy a raktárházakkal rendelkező nagy gabonakereskedőknek és malomtulajdonosoknak lehetőségük van arra, hogy akkor, amikor a farmerek tömegesen adják el gabonájukat, csökkentsék az árakat. Mindez érthetővé teszi, hogy a háború után miért növekedett olyan jelentősen a nagy monopoliumok profitja (a General Mills haszna pl. kétszeresére, a Pillsbury Mills-é pedig csaknem ötszörösére).[14]

Mint említettük, a nagy trösztök uralkodnak a tej- és tejtermékek piacán is. A monopóliumok nyomására az Egyesült Államok különböző államaiban törvényt hoztak arról, hogy a tej felvásárlási árát a felhasználástól függően állapítsák meg, magasabb az ár, ha a tej természetes állapotban fogyasztható, alacsonyabb, ha előbb fel kell dolgozni. Az árat nem előre határozzák meg, hanem utólag úgy, hogy a farmer a hónap végén átlagos árat kap. A tejtörvény alapján a tejet A és B kategóriába osztják, a két osztály közötti árkülönbség 50—100 százalék. A tejet aszerint osztályozzák, hogy milyen az istálló felszerelése, a tehenek takarmányozása stb. Ennek ellenőrzését állami felügyelő végzi, aki a nagy farmerek és monopóliumok érdekében jár el. A tőkeszegény kis- és középfarmerek nem tudják beszerezni a szükséges berendezéseket, ezért nincs lehetőségük rá, hogy tejüket magas, elsőosztályú áron adják el. A tej felvásárlásakor a tejipari trösztök a tejet az alsó kategóriába igyekeznek sorolni. A feldolgozásra kerülő tej ára 1948-ban 77 százaléka volt a természetes állapotban fogyasztható tejének, 1956-ban már csak 61 százaléka. Ebben az időszakban az elsőosztályú tej ára is csökkent 4 százalékkal, s ennek következtében a farmereknek fizetett átlagos ár 16 százalékkal esett. A tejnek egyre növekvő részét sorolják a B. kategóriába. New-Yorkban 1948 júliusában a farmerek által el-

[12] The Agricultural Situation. 1959. aug.
[13] Moody's Industrial, 1955. 2550. oldal.
[14] Moody's Industrial, 1955. 9—10. 109. 2550—51. 2572. oldal.

Digitized by Google

adott összes tej 46,2 százaléka tartozott az A kategóriába, 1953 júliusában csak 39,9 százaléka. A tejtársaságok hasznának növekedését bizonyítja az a tény is, hogy a fogyasztó dollárjából a farmer részesedése az 1946. évi 54 centről 1956-ig 45 centre csökkent.[15]

Hasonlóképpen erősen monopolizált az USA-ban a húspiac is, amelyet négy húsipari vállalat ellenőriz. A farmerek a húsipari trösztöktől függő közvetítő cégeknek adják el állataikat. Nevada állam farmerei pl. csupán akkor szereznek tudomást az állatárakról, amikor a közvetítőknek átadott állatokat már Chicagóba szállították az állatvásártérre és eladták az árverésen a húsipari vállalatok által megállapított alacsony árakon. A farmernek az állatvásártéren, élősúly szerint fizetnek, következésképpen kevesebbet kap, mint ha a vagonbarakás előtti súly után fizetnének neki. A helyi piac és a chicagói árak között sok esetben igen jelentős a különbség; 1949-ben pl. a marháknál 23,3 százalék, a borjúhúsnál 17,9 százalék, a juhhúsnál 12,3 százalék volt.[16] Így a kis- és középfarmerek sok esetben még termelési költségeiket sem tudják fedezni az állatokért kapott árakból. A húsfeldolgozó üzemek azonban maguk is sok állatot nevelnek és így mint konkurrensek is fellépnek a piacon.

A nagy monopóliumok óriási hasznot vágnak zsebre a természeti csapásokat elszenvedett farmerek megrablásából is. Például 1953. nyarán a déli és a délnyugati államokban a nagy szárazság és vihar következtében a farmerek ezreit tönkremenés fenyegette. A húsipari monopóliumok kihasználták a farmerek nehéz helyzetét, potom pénzért felvásárolták állataikat.

Az Egyesült Államokban a termelés és a fogyasztás centrumai igen nagy távolságra fekszenek egymástól. Az áruk felvásárlását viszont centralizált monopolista társaságok végzik, amelyek elvágják a termelőket a piactól. E monopóliumok gyakran közvetítőkkel dolgoznak, akik olykor a bankár szerepét is betöltik: kölcsönt folyósítanak a kis- és középfarmereknek a termékek betakarításáig. Ennek következtében a farmerek kénytelenek nekik adni el termékeiket. Miután terméküket eladták és kifizették adósságukat, újabb hiteleket kénytelenek felvenni, hogy a termelést folytatni tudják. Eközben és ennek következtében a monopóliumok egyre gazdagabbak lesznek.

A mezőgazdasági termékek termelői árának esése azonban nem jelenti azt, hogy az élelmiszerek fogyasztói ára is csökken. Éppen az a jellemző, hogy az élelmiszerek fogyasztói ára határozott emelkedést mutat, s ha egyes években némileg csökkent is, a

[15] Martinov id. cikke, 78. oldal.
[16] Statistical Abstract of the United States 1952. 647. old.

Digitized by Google

termelői ár ennél mindig nagyobb mértékben esett. Ezzel egyidőben a monopóliumok haszna növekedett. A 25 legnagyobb élelmiszeripari monopólium kimutatott haszna az 1954. évi 388 millió dollárról 1958-ig 555 millió dollárra emelkedett.[17] Így fest a gyakorlatban a burzsoá közgazdászoknak az az állítása, hogy az élelmiszerfogyasztás és az ellátás a kereslet és kínálat törvénye alapján igazodik egymáshoz.

Mindez azt jelenti, hogy az élelmiszerfogyasztás emelkedése beleütközik a lakosság fizetőképes keresletének korlátjába. A farmerek és a fogyasztók közé beékelődött különböző ipari és kereskedelmi monopóliumok ragadják magukhoz a fogyasztók által az élelmiszerre költött pénz jelentős részét. A fogyasztók kiadásainak elemzéséből világosan kiderül ez.

A FOGYASZTÓK KIADÁSAINAK MEGOSZLÁSA 1955-BEN[18]

Megnevezés	Fogyasztói kiadás (milliárd dollárban)	A kiadásból		Forgalmi adók
		a farmerek részesedése	ipari és kereskedelmi árrés	
Élelmiszerek	49,4	18,7	30,7	
Nem élelmiszerek ebből:	25,8	2,6	18,0	
textíláruk	10,0	1,4	8,6	
alkohol, italok	8,0	0,3	4,5	3,2
dohánytermékek	4,8	0,7	2,1	2,0
sörtermékek	3,0	0,2	2,8	
Összes termék	75,2	21,3	48,7	5,2

A farmerek a fogyasztók összes kiadásából csak 28,4 százalékot kaptak, ezzel szemben az ipari és kereskedelmi árrés 64,7 százalék. Meg kell jegyezni, hogy a magas ipari és kereskedelmi árrés bizonyos fokig érthető akkor, ha az az áruforgalom magas kulturájából fakad, ha jól feldolgozott, jól előkészített és csomagolt árukat technikailag jól felszerelt üzletekben vásárolhatnak a fogyasztók. A 64,7 százalékos árrés azonban aránytalanul magas és *elsősorban nem* az említett kedvező körülményekre, hanem a magas tiszta forgalmi költségekre és monopolprofitokra vezethető

[17] Federal Reserve Bulletin 1960. márc. 299. oldal
A társaságok által kimutatott haszon az adók levonása után.
[18] K. P. Ogren: The Marketing Bill for Agr. Prod. Agricultural Economics Research 1955. okt. 102. oldal. Idézve: Közgazdasági Szemle 1957. márciusi számából 311. oldal

Digitized by Google

vissza. A 48,7 milliárd dollár ipari és kereskedelmi árrés 32,9 százaléka jutott az iparnak és 67,1 százaléka az elosztó szerveknek.[19] Az elosztás a szállítást is magában foglalja az ezzel kapcsolatos kiadások azonban 10 százalékát sem érik el az összes költségeknek. A kereskedelem magas improduktív költségei akadályozzák a fogyasztás emelkedését. Ha pl. az USA-ban 50 százalékkal csökkennének az elosztószervek költségei, a fogyasztók ugyanazon pénzösszegből 25 százalékkal több árut vásárolhatnának. 1945 óta csökken a farmerek részesedése a fogyasztóknak élelmiszerre fordított egy-egy dollárjából.

A FARMEREK RÉSZESEDÉSE AZ USA-BAN AZ ÉLELMISZERRE FORDÍTOTT KIADÁSOK EGY DOLLÁRJÁBÓL (CENT)[20]

1945	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
53	49	47	44	43	41	40	40	40	38	37

A kiskereskedelmi árak növekedése rontja a farmernek mint fogyasztónak a helyzetét is, hiszen az erősen specializált amerikai mezőgazdaságban sok farmer vásárolja az élelmiszereket, illetve az élelmiszerek egy jelentős hányadát. Illinois államban például 1951-ben a farmerek által fogyasztott élelmiszereknek csak 52 százaléka került ki saját gazdaságukból. Sok farmer üzletben vásárolja a kenyeret, a húst, a tejterméket, a zöldséget stb.[21] Különösen súlyosan érinti ez az élelmiszervásárlásra kényszerülő kis- és középfarmereket, akik jövedelmüknek mind nagyobb részét kénytelenek e célra fordítani.

A monopóliumok a maximális hasznot hajszolva nem riadnak vissza olyan bűnös machinációktól sem, amelyek hatalmas károkat okoznak a lakosság egészségének. A malmok például őrlés közben kivonják a búzából a legtáplálóbb anyagokat és más célra használják fel. Sifrin szovjet közgazdász az Egyesült Államok mezőgazdaságáról szóló könyvében beszámol arról, hogy egy angol tudós kísérleteivel bebizonyította: a tápértékétől megfosztott fehér búzakenyérrel táplált kutyák 2—6 hét után az epilepsziához hasonló rohamokat kapnak. Hasonló tapasztalatokat szereztek az USA-ban más állatokon végzett kísérletek során is. Másrészt évente milliónyi tonna különféle vegyianyagot kevernek a kenyérbe, olyanokat is, amelyek rendkívül károsak az emberi szervezetre. Mint a Facts for Farmers című amerikai lap írja, 1951 no-

[19] Ugyanott.
[20] The agricultural Situation, 1960. febr., 13. oldal. Az 1959. és az 1960. évi adat előzetes.
[21] Neue Zürcher Zeitung, 1951. aug. 20.

Digitized by Google

vemberében az USA kongresszusa e kérdéssel foglalkozva, egy évi ülésezés és vizsgálat után sem fogadott el semmilyen határozatot.[22] A monopóliumok hatalmas kampányt folytattak azért, hogy a tevékenységüket gátló törvény elfogadását megakadályozzák. Ezek a tények élesen megvilágítják a mezőgazdasági termékek felvásárlását és feldolgozását kezükben tartó monopóliumok igazi természetét.

3. A termelési eszközök magas monopolára

A farmerek nemcsak eladók, hanem mint vásárlók is összeütköznek a monopóliumokkal. Termékeiket alacsony áron adják el és magas kiskereskedelmi áron vásárolnak. Különösen érzékenyen sújtja a mezőgazdaságot a termelési eszközök magas monopolára, elsősorban a gépek, a berendezések, az üzemanyagok, a műtrágya magas ára. Az e termékeket előállító iparágak erősen monopolizálva vannak, s ez lehetővé teszi, hogy a monopoltőkések az árakat a mezőgazdasági termékek áringadozásától függetlenül emeljék.

Az Egyesült Államokban a mezőgazdasági gépipar az ipar egyik leginkább monopolizált ága. 1954-ben négy monopólium állította elő a mezőgazdasági gépek és felszerelések 38 százalékát. Egyes termékek területén azonban a „négy nagy" részesedése még ennél is jóval nagyobb. Például a traktorok 73 százalékát ők gyártják. A legnagyobb mezőgazdasági gépipari vállalat, az International Harvester összpontosította kezében az iparág alaptőkéjének 45,3 százalékát. Aktívája 1947—1958 között 620 millió dollárról 1 milliárd dollárra emelkedett,[23] dolgozóinak létszáma 1958-ban 63,2 ezer fő volt.[24] A termelés és a tőke magasfokú koncentrációját a mezőgazdasági gépgyártás vezető vállalatainak a finánctőkével való sokoldalú kapcsolatai egészítik ki. Az International Harvester például 1957-ben egyedül az összefonódott igazgatóságok révén 11 bankkal, 9 biztosító társasággal, 7 nagy vasúttársasággal és több mint 40 ipari és kereskedelmi vállalattal volt kapcsolatban. Az International Harvester állapítja meg az árakat, a többiek pedig őt követik. Ilyen viszonyok között nem csoda, hogy a farmerek termelési költségei a háború utáni években nagy mértékben emelkedtek. A farmerek által vásárolt termelési eszközök és létfenntartási cikkek kiskereskedelmi ára a következőképpen alakult:

[22] Sifrin id. műve, 217. oldal.
[23] Martinov, id. cikke, 81. oldal.
[24] Nemzetközi Almanach 1960. Kossuth Kiadó 1203. oldal.

Digitized by Google

A FARMEREK ÁLTAL VÁSÁROLT TERMÉKEK KISKERESKEDELMI ÁRÁNAK ALAKULÁSA[25]
(1910—1914 = 100)

Megnevezés	1945	1950	1951	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Termelési eszközök	176	246	275	253	252	251	250	257	264
Létfenntartási cikkek	182	246	268	270	274	270	274	282	287

A termelési eszközök ára a koreai háború után csökkent. 1953-tól 1957-ig lényegében azonos színvonalon mozgott, 1957-től azonban újból emelkedett. Merőben más képet mutat a létfenntartási cikkek áralakulása. E termékek ára úgyszólván állandóan emelkedik. Ebben — az infláción kívül — lényegében a monopóliumok áremelő tevékenysége mutatkozik meg. A mezőgazdasági termékek termelői árának csökkenése és a farmerek által vásárolt létfenntartási és termelési eszközök árának emelkedése miatt a farmereket egyre erősebben sújtja az agrárolló. A monopoltőke nyomása megnehezíti, hogy a farmerek alkalmazkodjanak az árviszonyokhoz.

A mezőgazdasági termékek alacsony felvásárlási monopolára és az ipari termékeik magas ára révén a monopóliumok a mezőgazdaságban létrehozott érték jelentős részét kisajátítják, s gyakran még a létfenntartáshoz szükséges munkabér egy részét is elrabolják a kis- és középfarmerektől. Másfajta viszony alakul ki a monopoltőke és a kapitalista farmergazdaságok között (ez esetben a mezőgazdasági munkások által létrehozott értéktöbblet megosztásáról van szó). A monopoltőke kisajátítva a mezőgazdaságban keletkezett értéktöbblet jelentős részét, a tőkés farmerek számlájára is gazdagszik. Így sok esetben a farmerek akkor sem juthatnak abszolút földjáradékhoz, ha a termék értéke ezt tartalmazza is, mert az alacsony felvásárlási árak révén a monopóliumok lefölözik azt. A gyengébb kapitalista ragadozót, a mezőgazdasági tőkést megrabolja az erősebb, az ipari monopoltőke. Ezen az alapon ellentmondás van köztük, harcolnak az értéktöbblet megszerzéséért. Ez a harc azonban olyan osztályok között folyik, amelyek együttesen is érdekeltek a munkásosztály egészének kizsákmányolásában.

[25] Statistical Abstract of the US. 1957. 635. oldal. 1959. 631.

Digitized by Google

4. A vertikális integráció, a monopóliumok terjeszkedésének újabb eszköze

A monopoltőke hosszú ideig főleg a forgalom, a mezőgazdasági termékek felvásárlása révén uralta a mezőgazdaságot. A második világháború utáni években azonban az Egyesült Államok mezőgazdaságában a monopóliumok uralma új formát öltött. A konzerv-társaságok — elsősorban a „négy nagy" — még a második világháború előtt beindították a zöldség- és gyümölcstermesztés szerződéses rendszerét. A szerződésben meghatározták a termelés méreteit, az árakat, sőt nemritkán a farmerek által alkalmazott munkásoknak fizetendő béreket is, s így a farmerek gazdaságilag teljesen a konzerv-társaságok fennhatósága alá kerültek. Néhány év óta ennek mintájára az amerikai mezőgazdaság monopolizálásának új, sajátos útját figyelhetjük meg. Úgynevezett mezőgazdasági társaságok alakulnak, amelyek *egyesítik a termelést, a feldolgozást és az értékesítést.* Az amerikai közgazdasági irodalomban ezt vertikális integrációnak nevezik. A vertikális integráció lényege a következő: a nagykereskedelmi, vagy élelmiszeripari monopólium szerződést köt a farmerekkel, s ebben előírja meghatározott mennyiségű és minőségű termék termelését. A szerződésben kiköti, hogy a farmer köteles a megfelelő mennyiségű terméket az előírt minőségben, a megállapított áron és időben leszállítani. Hitelt folyósít, hogy a farmerek a szükséges termelési eszközöket beszerezzék, de csak a számukra kijelölt társaságoknál szerezhetik be ezeket.

A vertikális integráció különösen a mezőgazdasági termelés erősen specializált területein hódít tért. Jelenleg például a baromfitenyésztő farmok 90—95 százalékán már uralkodóvá vált ez a szervezeti forma, s a sertés- és szarvasmarha-tenyésztésbe, valamint a mezőgazdaság más területeire is gyorsan behatol. A General Mills — a legnagyobb malomipari társaság — például azt ajánlja a farmereknek, hogy „tojásgyárakat" alapítsanak (a tőke egyharmadát ők fektetik be, a többi összeget pedig hitel útján szerzik meg). A farmereknek az „A" minőségű tojásokért tucatonként 37 centes árat garantálnak, ha a takarmányt a General Mills társaságtól szerzik be és az „üzemet" a tröszt által előírt gépekkel szerelik fel.

A vertikális integráció valóságos forradalmat hozott a pecsenyecsirke (broiler) termelésében, a termelést csaknem teljesen automatizált „baromfigyárak" végzik. A broiler-termelés elég jelentős része (egyötöde) a déli államokra jut, ahol a gyapottermelésből kieső tőkeszegény kisfarmereket a monopoltőke ilyen módon vetette uralma alá. Georgia államban — ez az állam valami-

Digitized by Google

kor a gyapottermelés központja volt — a broiler termelési értéke meghaladja a gyapottermelés értékét.

A pecsenyebaromfi-termelésnek ez a formája lényegesen növelte a takarmányfelhasználás hatékonyságát és a munka termelékenységét. 25 évvel ezelőtt 5,45 kg takarmánnyal állítottak elő 1,36 kg baromfihúst, 1959-ben 3,62 kg-mal. Néhány évvel ezelőtt egy dolgozó 3—8000 darab baromfit kezelt, ma 4—10 000 darabot. Van olyan üzem, amelyben egy dolgozó 30 000 baromfit lát el.[26] Mindennek következtében a pecsenyecsirke termelése 1939—1958 között 16-szorosára emelkedett.[27] Ez azonban nem eredményezte a kisfarmerek felvirágzását. A nagyüzemi baromfitartás hatalmas piaci fölösleget hozott létre és ez lenyomta az árakat. A kereskedelmi broiler fontonkénti ára 1948—1956 között csaknem 50 százalékkal esett. Ez a termeléshez képest erősen leszorította a jövedelmet és sok farmer tönkremenését okozta.

A baromfitenyésztő farmok száma a második világháború után csökkent. Az 1954. évi mezőgazdasági összeírás szerint az USA-ban 154,257 baromfitenyésztő farm volt. Ez mintegy 20 000-rel kevesebb, mint 1950-ben.[28]

A vertikális integrációt a termelőerők fejlődése, a műszaki haladás váltotta ki. Elterjedését részben az segítette elő, hogy növekedett a farmerek tőkeszükséglete, mert a gépesítés és az elektrifikálás gyorsan tért hódított az állattenyésztésben. A tőkés társadalomban a vállalkozások tőkéjének megszerzésében vagy kibővítésében jelentős szerepet játszik a hitel. Különösen megnő a hitel szerepe a technika gyors fejlődése idején, mert ilyenkor versenyképes üzemek létrehozásához és fenntartásához mind nagyobb összegű tőke szükséges. A mezőgazdaságban azonban a hitelfedezet eszközei meglehetősen korlátozottak. A mezőgazdaság hitelellátásának kockázata — a terméseredmények ingadozása, elemi csapások stb. következtében — általában nagyobb, mint a tőkés gazdaság egyéb szférájában. A bankok vonakodnak attól, hogy az állatállomány, vagy a terméshozam fedezete alapján nyújtsanak hitelt. A mezőgazdasági hitel biztosításának tartós és megbízható fedezete a föld. Nem véletlen, hogy a jelzálogadósság igen fontos helyet foglal el a különféle mezőgazdasági adósságok között. A bankok azonban a hosszantartó agrárválság körülményei között, amikor a nagy termékfeleslegek miatt alacsony a mezőgazdaság tiszta jövedelme, tartózkodnak attól, hogy a földre kölcsönt nyújtsanak, mert más befektetések nagyobb profitot hoznak nekik. A

[26] Fatis Review, Paris 1959. 1. sz. 6—10. oldal.
[27] Agricultural Statistics 1957. 497. old. Statistical Abstract of US 1959. 687. oldal.
[28] US Census of Agriculture 1954. II. 1302. oldal. A baromfitartó farmok száma természetesen nemcsak a pecsenyecsirkét előállító farmokat tartalmazza, hanem felöleli az összes baromfifarmokat.

Digitized by Google

bankok és biztosító társaságok egyéb okok miatt is tartózkodóak a mezőgazdaságnak nyújtandó kölcsönök tekintetében. A mezőgazdaságban a termelési ciklus viszonylagos hosszúsága miatt a farmerek hosszabb időszakra igényelnek hitelt. A bankoknak viszont előnyösebbek a viszonylag nagyösszegű, de rövid időre kihelyezett kölcsönök. Az Egyesült Államokban létrehoztak ugyan speciális állami hitelintézeteket a mezőgazdasági hitelszükséglet „kielégítésére", ezek azonban olyan feltételekkel nyújtanak kölcsönt, amelyeknek a kis- és középfarmerek képtelenek eleget tenni. A bankkölcsön megszerzésének nehézségei arra kényszerítik a farmereket, hogy egyezményeket kössenek a monopóliumokkal. Ez jelentős mértékben közrejátszik a vertikális integráció terjedésében. Természetesen a vertikális integráció létrejöttében a monopóliumok is érdekeltek. (A takarmánymonopóliumok például termékeik számára magas árak mellett jó piacot tudnak ezáltal biztosítani.)

A monopolista sajtó és az USA földművelésügyi minisztériuma széles körben propagálja a vertikális integrációt. A The Wall Street Journal című amerikai lap a baromfitenyésztés szerződéses termelését értékelve azt állítja, hogy az előnyös a farmereknek, mert megszabadítja őket a piaci kockázattól.[29] A valóságban ezek a farmerek előbb „megszabadulnak" gazdaságuk vezetésének jogától, majd gazdaságuktól is. A szerződést aláíró farmer — aki elveszítette rendelkezési jogát saját farmja felett — már a monopólium rabja. A végeredmény rendszerint az, hogy a farmer vagy eladja földjét a kereskedelmi, illetve élelmiszeripari monopoliumnak és az iparban próbál munkát keresni, vagy fokozatosan „társtulajdonossá", majd mezőgazdasági munkássá válik.

Valószínű, az amerikai mezőgazdaságban a jövőben tovább növekszik az „integrált" üzemek száma és ezzel emelkedik a monopóliumok kezében levő földterület, megerősödik a monopóliumok uralma a mezőgazdaságban. A vertikális integráció tehát nemhogy lassítaná, de gyorsítja az úgynevezett „horizontális integrációt", vagyis a földkoncentráció folyamatát, ez pedig gyakorlatilag egyértelmű a kisfarmerek fokozatos, egyre tömegesebb méreteket öltő tönkremenésével.

[29] The Wall Street Journal, 1957. VII. 13.

Digitized by Google

Változások az elmaradott országok nyugati „segélyezésében"

Irta AVAR JÁNOS

A kapitalizmus általános válságának a második világháború utáni új szakasza, a szocialista világrendszer kialakulása döntő hatást gyakorolt a kapitalista világ vezető köreinek stratégiájára. A szocialista átalakulás közvetlen veszéllyé vált az imperialisták számára, ennek megakadályozására összpontosítják erőik zömét, s minden más érdeküknek ezt helyezik elébe. Ez a fő ellentét alapvetően meghatározza viszonyukat a gyarmati rendszer felbomlásának folyamatához is.

A gyarmati rendszer felbomlásának meggyorsuló folyamata szerkezetileg átalakította a tőkés világot. Az iparilag fejlett, többségükben imperialista országokkal szemben kialakult a gazdaságilag gyengén fejlett, de formailag független kapitalista országok nagy csoportja. A szocialista világrendszer léte következtében a kapitalista világban elfoglalt helyzetük lényegében különbözik a korábbi időszak hasonló államainak helyzetétől. Ezeknek az országoknak ma már reális lehetőségük van arra, hogy véget vessenek az imperializmustól való gazdasági függőségüknek és elmaradottságuknak. Ennek az útja az, ha élénk, mindkét félre előnyös kereskedelmi kapcsolatokat tartanak fenn a szocialista világpiaccal és támaszkodnak a szocialista tábor állandó gazdasági és politikai támogatására. Nem is tudják kivívott politikai függetlenségüket megtartani másképpen, mint úgy, hogy ezen az úton megteremtik gazdasági függetlenségüket.

Ez a történelmi folyamat az imperializmus szakadatlan ellenoffenzívája közepette és ennek ellenére megy végbe. Az imperializmus egyik lényegi vonása, hogy gazdaságilag kizsákmányolja a fejletlen országokat, s ezért minden eszközzel meg akarja őrizni uralmát felettük. Mindenekelőtt igyekszik kíméletlenül letörni a felszabadulásért harcoló gyarmati mozgalmakat; ahol pedig kénytelen beletörődni a volt gyarmat politikai önállóságába, ott elsősorban gazdasági nyomással próbálja megtartani régebbi befolyá-

Digitized by Google

sát. De egyrészt a közvetlen szocialista átalakulástól való félelem, másrészt az elmaradott országok nemzeti burzsoáziájának gazdasági és politikai önállóságra való törekvései arra kényszerítik, hogy megválogassa és szükség szerint váltogassa módszereit. Minden fejletlen ország kapcsolatokat létesíthet a szocialista államokkal, amelyek gyorsan erősödnek, s így egyre hatékonyabban segíthetik a gazdaságilag elmaradottakat. Ezért az imperializmus többé nem képes tartósan meggátolni a volt gyarmatok gazdasági fejlődését. S ha már megakadályozni nem tudja — részt vállal fejlesztésükben, hogy ily módon próbálja meg kezében tartani és érdekeinek megfelelően befolyásolni fejlődésüket.

A fejletlen országoknak az imperialista hatalmak által való „segélyezése" a szocialista világrendszer kialakulásával került napirendre. A nyugati „segélyezés" az imperializmus manővere, amely az önzetlen segélyezés köntösét próbálja ráhúzni a monopolista érdekekre. *Elvileg* segélynek nevezzük azokat az adományokat és hosszúlejáratú kölcsönöket, melyeket más államok a gyengén fejlett országok kormányainak nyújtanak az illető ország gazdasági fejlődésének elősegítésére, elmaradottságuk megszüntetésére. *Gyakorlatilag* ez csupán a szocialista segélyekre jellemző. A továbbiakban arra a lényegbeli és áthidalhatatlan eltérésre kívánunk rámutatni, amely az imperialisták által nyújtott „segélyeket" mind céljuk, mind módszereik tekintetében elválasztja a valódi segélyezéstől.

*

A „segélyezést", mint a kapitalizmus viszonylagos megszilárdításának eszközét már közvetlenül a háború után is alkalmazta az Egyesült Államok Nyugat-Európában. A gazdaságilag gyengén fejlett országok programszerű „segélyezését" azonban csupán 1949-ben kezdte meg, a kínai forradalom győzelmének, a vietnami felszabadító háborúnak és annak a hatására, hogy több olyan állam jött létre, amely megmaradt ugyan a kapitalista gazdasági rendszerben, de politikai önállóságának kivívásával további érzékeny sebet ütött az imperializmuson. A „segélyezés" tehát lényegében is imperialisták önvédelme, s a „segély-programok" aszerint változnak, ahogyan a tőkés világban válsággócok keletkeznek.

Annak ellenére azonban, hogy a „segélyeket" a szocialista átalakulás és a gyarmati felszabadító mozgalom egy-egy előretörésétől megrettenve, annak reakciójaként irányították a „veszélyeztetett" területekre, a nyugati „segélynek" egyben agresszív jellege is van.

Az imperializmus egyre kevésbé képes arra, hogy világméretű támogatást nyújtson a reakciós erőknek, hogy „exportálja az ellenforradalmat". Korlátokat, mégpedig állandóan szűkülő korlátokat állít elébe, egyrészt a szocialista tábor erejének szakadatlan

Digitized by Google

növekedése, másrészt a kapitalizmus állásainak és belső erejének gyengülése. De az imperializmus mégsem válik csupán passzív szemlélőjévé a történelmi fejlődésnek. Minden egyes áttörés hatására módosítja startégiáját, s egyben maga is támadásba próbál lendülni. S szemben a szocializmussal, amely mindig az adott ország *belső* társadalmi erőinek megmozdulásával tör előre, az imperializmus eszköze az agresszió, a tőkés rend megvédésére irányuló *külső* beavatkozás. Természetes, hogy a „segélyezést" is felhasználja a maga agresszív céljaira. A nyugati „segély" tehát lehet a függőség fenntartásának eszköze, de lehet egyúttal behatolási kísérlet is, kísérlet arra, hogy a már szétzúzott kapcsolat helyébe az imperialisták új függőségi kapcsolatokat alakítsanak ki.

Ezt az agresszivitást mutatja mindenekelőtt a „segélyek" jelentős részének közvetlenül katonai jellege. Az imperializmus azt tartotta a legfontosabbnak, hogy katonailag megerősítse legingatagabb állásait. Az amerikai stratégia a szocialista tábor körül kiépített katonai támaszpontokon, a katonai diktatúrákon és a szélsőségesen antikommunista bábkormányokon alapult. A katonai segéllyel megerősítették az élősdi, reakciós és a nyomort konzerváló rendszerek erőszak-szerveit. Az amerikaiak (a nyugati „segély" javát ők adták) nem törődtek azzal, hogy ezek az országok gazdaságilag fejlődjenek; a „segélyt" nem a nyomor csökkentésére, hanem a nyomorgók kordában tartására adták. Az általuk támogatott bábkormányok egyúttal a szocialista tábor elleni támadás fő potenciális végrehajtói. Amerikai katonai segélyszállításokkal fegyverezték fel az agresszív tömböket, a NATO-t, a SEATO-t, a Bagdadi Paktum tagállamait. Emellett a katonai segély eszközét gyakran arra is felhasználták, hogy növeljék a felszabadult államok közti ellentéteket (pl. párhuzamos fegyverszállítások útján v. ö. például Arab—Izrael-i, Pakisztán—India-i ellentétek szítása.)

A tőkés „segély" másik feladata, hogy új módszerrel szolgálja a gazdasági behatolást az állammonopolista kapitalizmus idején. A kapitalizmus általános válságának a második világháború utáni szakaszában kockázatosabbá vált a magántőke-kivitel. A forradalmaktól és az államosításoktól megrettent monopoltőke az államra hárította át a kockázatot, neki engedte át a faltörő kos szerepét. A „segélynek" egyik hivatása, hogy megteremtse a biztonságos kizsákmányolás feltételeit. Amilyen mértékben megérnek ezek a feltételek és stabilizálódik a kapitalizmus a „megsegélyezett" országban, olyan mértékben követi a magántőke beáramlása az állam nyújtotta „segélyeket". 1945 és 1950 között még az amerikai „segélyeknek" 72,5 százaléka jutott Európára, de 1958-ban

. Voproszi Ekonomiki, 1960. 12. sz., 67. oldal.

Digitized by Google

már csak 22 százaléka. Az amerikai tőkések európai közvetlen beruházásainak értéke viszont az 1950. évi 1720 millió dollárról 1959-re 5,3 milliárdra növekedett.[2]

A tőkés rendnek egyes területeken való viszonylagos megszilárdulása azonban csupán ideiglenes, bomlása és fokozatos visszaszorulása pedig állandó folyamat. 1945 és 1950 között az európai és az amerikai kontinensen kívüli területek az amerikai „segély" 26 százalékában részesültek — 1957-ben már ide jutott a „segélyek" 60,9 százaléka,[3] s ez az arány azóta is növekszik. Ezzel szemben 1950-ben az Egyesült Államoknak akkor 11 788 millió dollár értéket képviselő külföldi közvetlen magánberuházásaiból mindössze 1622 millió jutott e területre, 1957-ben pedig 25 252 millióból is csak 3783 millió.[4] Az utóbbi arány változatlanságát főleg az biztosította, hogy az amerikai monopóliumok számos pozícióból kiszorították az angol és a francia tőkéseket.

Az állam és a monopoltőke e „munkamegosztását" szemlélteti a következő példa is: 1957-ben Délkelet-Ázsiában 600 millió dollár „segély" mellett alig 100 millió összegű magántőkét fektettek be.[5] Az amerikai kontinensre viszont 1945 és 1958 június 30. között összesen mintegy 1895 millió dollár gazdasági „segély" jutott,[6] s az 1957-ben külföldön levő amerikai közvetlen beruházások már említett 25 252 millió dollárjából 17 476 millió[7] jutott Latin-Amerikára és Kanadára. Az új amerikai kormány „segély"-programja már jelentős figyelmet szentel Latin-Amerikának is, s ezzel egyidejűleg csökkennek az ide irányuló magánberuházások, sőt nő a kivont tőke mennyisége. Ez is annak a jele, hogy Dél-Amerikában megrendült az imperializmus helyzete.

Itt kell megemlíteni, hogy a nyugati propaganda a magántőke-kivitelre is igyekszik kiterjeszteni a „segély" fogalmát; ezzel egyrészt a valóságosnál nagyobbnak tünteti fel az imperialista országok „ajándékozó" tevékenységét, másrészt leplezi a monopóliumok behatolását, s így azt is, hogy az állam nyújtotta „segélyek" milyen mértékben szolgálják ezt a behatolást. A magántőke-kivitel célja azonban kizárólag a profitszerzés, s éppen ez az egyik nagy forrása az elmaradott országokat érő veszteségeknek. A monopóliumok profit, kamat, osztalék formájában óriási összegeket vonnak ki évente a gyengén fejlett országokból. Az Egyesült Államok nagytőkéseinek a közvetlen külföldi beruházásokból eredő jövedelme 1957-ben 3330 millió dollár volt, s ebből mindössze 31 százalékot, 1077 milliót ruháztak be újólag (de az olajmonopóliu-

[2] Mezsdunarodnaja Zsizny, 1961. 4. sz., 101. oldal.
[3] Voproszi Ekonomiki, id. szám.
[4] The International Flow of Private Capital. ENSZ. 1959.
[5] Uo.
[6] Aussenpolitik, 1960. október.
[7] The International Flow of Private Capital. ENSZ, 1959.

Digitized by Google

mok csak jövedelmük 22 százalékát fektették be újra).[8] 1958-ban új befektetésekre 1,2 milliárd dollár folyt ki az USA-ból, viszont a közvetlen beruházásokból 2163 millió dollár folyt be.[9] Becsin szovjet közgazdász számításai szerint 12 év alatt (1946—58) az USA közvetlen beruházásokra irányuló tőkeexportja mintegy 11,3 milliárd dollárt tett ki, haszna pedig 28,3 milliárdot, s ebből 19 582 millió, tehát a kivitt tőkének csaknem kétszerese folyt be az Egyesült Államokba.[10]

Ezek után több közgazdász számításait összevetve megállapítható, hogy az Egyesült Államok 1959-ig mintegy 74 milliárd dollár „segélyt" nyújtott más országoknak. A közel 30 milliárdnyi közvetlenül katonai rendeltetésű összeg mellett körülbelül 44 milliárd dollár nevezhető gazdasági „segélynek". Ennek túlnyomó része, mintegy 26 milliárd, Európára jutott. A fennmaradó 18 milliárd dollárból majdnem 10 milliárdot a távol-keleti és Csendes-óceáni országoknak juttattak — a zömét Japánnak, Dél-Koreának, Tajvannak, Dél-Vietnamnak —, a fennmaradó összegből pedig jelentős mértékben részesedtek a közép-amerikai diktatúrák, Menderesz Törökországa, Irán stb. A háború utáni másfél évtizedben tehát az Egyesült Államok, népességüket tekintve, viszonylag csak jelentéktelen összeggel „segélyezte" azokat a gyengén fejlett országokat, amelyek valóban hozzákezdtek elmaradottságuk megszüntetéséhez.

A nyugat-európai imperialista országokra az jellemző, hogy csupán a saját közvetlen érdekkörükbe tartozó országok és területek „támogatásával" törődtek. Franciaország úgynevezett „fejlesztési segélye" szinte kizárólag az ország „tengerentúli területeinek" és a Francia Közösség országainak jut. Nagy-Britannia csak a Brit Nemzetközösséghez tartozó országoknak, Nyugat-Németország pedig elsősorban a Közös Piac-tagállamok gyarmatainak vagy félgyarmatainak nyújtott „segélyt" az Európai Gazdasági Közösség „fejlesztési alapja" útján.

A négy vezető imperialista hatalom a háború utáni másfél évtizedben a következő összegű gazdasági „segélyt" nyújtotta az elmaradott országoknak:

Egyesült Államok	kb.	18	milliárd dollárt
Anglia	kb.	2	milliárd dollárt
NSZK	kb.	0.5	milliárd dollárt
Franciaország	kb.	1,5—2	milliárd dollárt
Összesen: kb.		22—22,5	milliárd dollárt.

[8] Uo.
[9] Uo.
[10] Mirovaja Ekonomika i Mezsdunarodnije Otnosenyija, 1960. 6. sz., 104. old.

Digitized by Google

Amikor az anti-kolonialista harc kiéleződött, az imperializmus az elmaradott országok „megsegélyezésében" nagyobb szerepet juttatott az általa létrehozott nemzetközi szerveknek. Ez egyrészt a kockázat áthárításának további módszere, másrészt azt a célt szolgálja, hogy nemzetközi cégérrel leplezzék a gazdasági beavatkozást. A valóságban a segélyezéssel foglalkozó világszervezetek a vezető tőkés országok közvetlen irányítása alatt állnak, kölcsön-ügyleteikben részt vesznek a nagybankok és a monopóliumok.

A legnagyobb „fejlesztési kölcsönöket" nyújtó szervezet a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank, az úgynevezett Világbank. Elvileg az ENSZ fennhatósága alá tartozik, de gyakorlatilag amerikai vezetés alatt áll: irányító testületében a szavazatok 30,34 százaléka az USA kormányának kezében van, s összesen 61,36 százalék hét vezető tőkés ország között oszlik meg.[11]

A Világbank kölcsöneinek már jelentősebb része jutott az elmaradott országoknak. Az által 1960-ig nyújtott 5181 millió dollár kölcsönből 3430,5 milliót kaptak az ázsiai, afrikai és latin-amerikai országok.[12] A Világbankhoz kapcsolódik a Nemzetközi Pénzügyi Testület (IFC), ez a segélynyújtással foglalkozó kisebb szervezet, amely egyenesen a magántőke támogatására létesült.

•

A gazdasági segítség rendkívül fontos serkentője lehet az elmaradott országok fejlődésének, a gyakorlatban azonban belső tényezőktől is függ az, hogy milyen hatékony ez a segítség.

Ez a belső tényező — az illető ország társadalmi rendszere. A megfelelő külföldi segítség hatalmas hozzájárulás lehet a gazdasági fejlődéshez azért, mert lehetővé teszi a belső erőforrásoknak, a természeti kincseknek és a tömegek alkotó erejének felhasználását. De nem mintha pótolná ezt. Sőt, elvileg az is lehetséges, hogy az elmaradott ország külső segítség nélkül, csak belső erőforrásaiból merítve fejlődik; s így az előrehaladás jóval lassúbb és nehezebb. Hogy azonban egy ország milyen mértékben tudja mozgósítani és felhasználni a rendelkezésére álló belső erőket, az szinte kizárólag társadalmi rendjétől függ. A kapitalista berendezkedésű fejletlen országok csak a gazdálkodás tőkés módja által megszabott lehetőségek között képesek erre, s ezért nem is tudják teljesen kihasználni belső erőforrásaikat. Ez növeli a külföldi segítség iránti igényüket, de egyben befolyásolja is annak felhasználását. A továbbiakban azonban csak azt vizsgáljuk, hogyan felel meg a nyugati „segély" saját stratégiai célkitűzé-

[11] Deutsche Aussenpolitik, 1961. március.
[12] Deutsche Aussenpolitik, 1961. március; Aussenpolitik, 1960. október.

Digitized by Google

seiknek, s milyen módszerekkel igyekeznek érvényre juttatni azokat.

A nyugati „segélyt" az imperialista ország államhatalma nyújtja, s így a „segély" áldozatát, terhét az állam, az adórendszer révén, áthárítja a dolgozókra. Ismét tanúi vagyunk annak, hogy az állam, mint a monopóliumok érdekeinek képviselője lép fel. Az egész nemzet képviselőjének tüntetve fel magát, „áldozatot" vállal, de az igazi, az idézőjel nélküli áldozat csak a dolgozókat sújtja. A „segély" közvetlenül azoknak a monopóliumoknak hoz hasznot, amelyek jó feltételekhez jutnak a „segéllyel" viszonylag stabilizált területeken.[13] Másrészt a „segélyezés" jórészt áruszállítás formájában történik, s így az állam gyakran felvásárolja a nagy trösztök olyan áruit, amelyek a belső piacon vagy normális külkereskedelmi feltételek között eladhatatlanok.

Ez jelentős szerepet játszik az imperialista kormányok „segélypolitikájának" alakulásában. Az imperialista országok kénytelenek legalább egy minimális szinten kielégíteni a segítséget váró gyengén fejlett országok igényeit. Ezek igényei szükségszerűen emelkednek, mert állandóan növekszik a szocialista országok segítsége és az elmaradott országok politikai jelentősége, s ezért az utóbbiak egyre kevésbé vannak kiszolgáltatva az imperialistáknak. Ennek eredményeképpen egyre nő az elmaradott országoknak nyújtott nyugati „segély" összege, s viszonylag javulnak a „segélyezés" feltételei is. Azonban a „megsegélyezett" országban működő, vagy oda szállító monopóliumok érdeke azt követeli, hogy a „segély" ne legyen felhasználható a trösztök egyeduralma, óriási extraprofit-szerzési lehetőségei ellen. A „megsegélyezett" állam tehát csak azokat az iparágakat fejlessze, amelyek nem támasztanak versenyt a külföldi vállalatoknak, ne is gondoljon gazdaságának átfogó fejlesztésére, sőt a „segély" kösse le az erre mozgósítható belső és külső erőforrásokat. E törekvések tehát ellentétesek a gazdaságát fejleszteni akaró ország érdekeivel.

A katonai segélyezés, már említett céljai mellett, a legtöbb közvetlen előnyt nyújtotta az imperialistáknak. Az amerikai imperializmus hatalmas méretű fegyver-„adományozása" nemcsak fokozta a hidegháborút és a fegyverkezési versenyt, de kitűnő üzlet is volt az USA hadi monopóliumainak. A katonai segélyben részesülő államok e segély 85—90 százalékáért az Egyesült Államokban vásárolnak fegyvereket; így az amerikai adófizetőknek a külföldi hadisegélyre fordított minden dollárjából 85—90 cent közvetlenül az amerikai hadianyag-gyárosok zsebébe jut. Az

[13] Itt kell megjegyeznünk, hogy a „segély" az egyes imperialista csoportok közötti konkurrencia-harcban is jó szolgálatot tesz, hisz a „segély" révén szorosabbá válnak az „ajándékozó" és a „megajándékozott" ország kapcsolatai, s így az utóbbi, függő viszonya következtében, kénytelen kedvezményeket nyújtani a „segélyező" ország behatoló monopóliumainak.

Digitized by Google

állam segítségével hatalmasra nőtt az amerikai haditermelés, s persze a tőkések profitja is. Ez a „segély"-forma nagyon előnyös volt a monopóliumoknak azért is, mert keresletet támasztott az elavult fegyverek iránt. A legutóbb évekig az amerikai katonai segélyszállításoknak kb. 80 százalékát már elavult fegyverekben kapták meg a partner országok.

A katonai „segély" azonban más módon is szolgálta az Egyesült Államok érdekeit: megerősítette az illető országok katonai erejét, s így jóval kevesebb amerikai katonát kellett külföldön állomásoztatni. Az USA kormánya tehát „takarékoskodott", kihasználva, hogy a többi ország „emberanyaga" olcsóbb. Egy amerikai katonai külföldön ugyanis átlag évi 6600 dollárba kerül, de egy iráni 354, egy délkoreai 177, egy taivani pedig alig 142 dollárba.[14] S a katonai „segély"-ben részesülő ország „kötelessége", hogy a „segély" fejében nagy hadsereget tartson. Így a kapott összegen kívül annak többszörösét kell még a maga pénzéből is katonai célokra fordítania. A Bagdadi Paktum országai például 1957—58-ban 332 millió dollár katonai segélyt kaptak és további 1018 milliót fordítottak hadseregük fenntartására.[15]

A katonai „segélyek" tehát kendőzetlenül kifejezték a „segélynyújtók" közvetlen érdekeit. A gazdasági jellegű „segélyek" sokkal differenciáltabbak. A gazdasági „segélyeket" adományokra és kölcsönökre oszthatjuk. Az adományozás volt a nyugati, főleg az amerikai „segélyezés" fő formája. Az adomány-jellegű „segély" — az imperialisták számára kedvező módon — fékezi a „megsegélyezett" országok fejlődését, mert természetesen árukat és legnagyobbrészt fogyasztási cikkeket tartalmaz. Így nemcsak hogy nem fejleszti az illető ország termelését, hanem ki is szorítja a piacról a hazai ipar termékeit. Ez a „megsegélyezett" országokban számos gyár bezárására vezetett, növelte a munkanélküliséget, s egyes országokban (Dél—Korea, Irán és Dél-Vietnamban stb., de a háború után Nyugat-Európában is) egész iparágakat tett tönkre. Amellett az adományok eladásából származó ellenértéket a kormány csak az amerikaiak közvetlen engedélyével használhatta fel, s zömét katonai és rendőri kiadásokra költötte. Az „ellenértékalap" kisebb részéből főleg azokat a vállalatokat támogatták, amelyek amerikai érdekeltséghez tartoznak és javarészt az Egyesült Államoknak szükséges nyersanyagok kitermelésével foglalkoznak. Az USA tehát többségükben inkurrens, a maga belső piacán eladhatatlan fogyasztási cikkekért fontos nyersanyagokat kapott cserébe, behatolt az illető ország gazdaságába, fokozta ott a gazdasági egyoldalúságot és meggátolta a fejlődést. Így válik érthetővé az is, hogy a gyengén fejlett országoknak jutó gazdasági „segély"-ben

[14] Mirovaja Ekonomika i Mezsdunarodnije Otnosenyija 1960. 10. sz. 68.
[15] U. o.

Digitized by Google

nagymértékben részesülő Dél-Korea, Dél-Vietnam, Taiföld, Laosz, Tajvan, stb. a viszonylag jelentős gazdasági támogatás ellenére miért volt szinte a legcsekélyebb fejlődésre is képtelen. Az USA megromlott gazdasági helyzete azonban fokozatosan gátolta, hogy ezt a számukra előnyös módszert alkalmazzák. S mind jobban ellenezte e módszert az elmaradott országok fejlődő nemzeti burzsoáziája is.

A „segély"-programokról szólva itt kell tárgyalnunk az USA mezőgazdasági „felesleg"-szállításait.

Az amerikaiak szívesen sorolják e szállításokat a gazdasági „segélyek" közé, s az 1954-ben meghirdetett úgynevezett 480-as törvényt „Élelemmel a békéért"-programnak nevezik. A valóságban e programot a krónikus válságban levő amerikai mezőgazdaság támogatására hozták létre. A monopóliumok a belső és külső piacon magasan tartják a mezőgazdasági cikkek árait, s így évről évre mind nagyobb eladhatatlan készletek halmozódnak fel. 1953—58 átlagában az USA évi búzatermése 27,5 millió tonna volt; ebből a belső piac 16,4 millió tonnát vett fel, s csak átlag 3,7 millió tonnát tudtak exportálni. Az évi felesleg átlaga tehát 7,4 millió tonna, a felhalmozott készlet pedig 1960 végén körülbelül 37 millió tonna búza volt. Az állam ezt a felesleget adja oda admányként, vagy hitelbe, az illető ország valutájában történő fizetésre. 1954 nyarától 1959 végéig 9338 millió dollár értékű terményt szállítottak, elsősorban a lakosság ellátásának súlyos problémáival küzdő országokba, s érte helyi valutában 4156 millió dollárhoz jutottak. Az így felgyűlt alapokat az amerikai cégeknek az illető országban működő fiókvállalatai, vagy a velük társas viszonyban levő helyi társaságok, valamint a már ott működő USA-szervek kapják. Ehhez tegyük még hozzá, hogy az eladhatatlan készletek raktározási költsége évente majdnem 5 milliárd dollár és a „felesleg-program" nélkül nyilván még tovább növekednék, s akkor világossá válik, hogy ez a program többszörös üzletet jelent az Egyesült Államok nagytőkéseinek.

Az 50-es évek második felétől mind nagyobb szerepet játszik a hitel formájában történő „segély-nyújtás". A hitel, amennyiben hosszúlejáratú és alacsony kamatot kell érte fizetni, valamint ha segítségével fokozni lehet a hazai termelést, a gazdasági támogatásnak legelőnyösebb formája. Rendkívül fontos tényező az is, hogy a hitelt milyen valutában kell visszafizetni. Az elmaradott országok — elsősorban a kedvezőtlen külkereskedelmi árarányok következtében, valamint azért, mert a fejlődéshez szükséges termelőeszközöket javarészt importálniok kell[16] — súlyos deviza-

[16] Például India második ötéves tervéhez az összes beruházások 34,3 százalékát, a gépi beruházások 85,7 százalékát kellett importálni. (MTA Közgazdaságtudományi Intézetének Évkönyve. II. 1958—59. 104. old.)

Digitized by Google

hiánnyal küzdenek. Fontos tehát számukra, hogy a hitel ne terhelje a kedvezőtlen devizahelyzetüket; a legelőnyösebb, ha nekik kedvező áruszállításokkal, vagy saját pénzükben törleszthetik.

Az imperialisták által nyújtott hitelek azonban nem felelnek meg e követelményeknek. A „segélyeket" úgynevezett „kemény" valutákban kell visszafizetni, s jelenleg az a helyzet, hogy a „megsegélyezettek" devizatartalékai rohamosan csökkennek, az új hitelek jelentős részét pedig régebbi adósságaiknak, illetve azok kamatainak törlesztésére kell fordítaniuk. A hiteleket ugyanis a normális kereskedelmi feltételekkel, 4—6 százalékos kamatra kapták.

Az amerikai „segélyeknek" egy másik nagy hátránya, hogy nagyrészt amerikai áruk vásárlására kell őket fordítani. Ez az USA áruexportjának fokozását szolgálja, s a magas amerikai árszint következtében valójában csökkenti a kapott összeg értékét.

A „segélyezéssel" — s ez egy további súlyos hátrány — az imperialisták jogcímet szereztek arra, hogy beavatkozzanak az elmaradott országok gazdaságpolitikájába. Adomány esetén ők ellenőrzik az „elenérték-alap" felhasználását, a kölcsönöket pedig meghatározott objektumok létesítésére nyújtják, előnyben részesítve az érdekeiknek megfelelő, de az illető ország fejlődését helytelen irányba terelő beruházásokat.

A gazdasági önállósághoz munkaeszközöket és gépi berendezéseket gyártó ipar szükséges. Az elmaradottság, a gazdasági fejletlenség egyik fő vonása, hogy a gyengén fejlett országok csak nyersanyagot képesek szállítani. Az ilyen egyoldalú gazdaság teljesen a világpiactól függ, attól, hogyan alakul az ország fő exportcikkeinek ára a számára nélkülözhetetlen iparcikkek árához képest; s e tekintetben hatalmas veszteségek érik az elmaradott országokat. Az utóbbi évtizedben tovább nőtt a nyersanyagok és az ipari cikkek árszínvonala közötti különbség, az utóbbi javára. A nagy monopóliumok magasan tartják a késztermékek árait, a legtöbb nyersanyag ára viszont csökken. Csupán 1957—58-ban két milliárd dollár veszteség érte az elmaradott országokat a nyersanyagárak 7—8 százalékos csökkenése és a késztermékek árainak ezzel egyidejű növekedése következtében.[17] Ennyivel növekedett tehát a nem egyenértékű cseréből amúgyis állandóan származó óriási veszteségük. Joggal jelentette ki Oldini, Chile-i ENSZ képviselő: „Ha a nyersanyagok kereskedelmében nem lesz változás, ha az elmaradott országok kereskedelme nem nő legalább olyan mértékben, mint az iparosított országoké, s ha az arányok a jelenleginek hasonlók maradnak, úgy a fejletlen országok helyzete orvosolhatatlan lesz."[18]

[17] Az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanács 36. ülésszakának jegyzőkönyvéből. (1963)
[18] U. o.

Digitized by Google

Viszont az sem véletlen, hogy az imperialista országok közgazdászai és politikusai könyvek és cikkek egész özönével próbálják meggyőzni az elmaradott országok kormányait: szükségtelen az, hogy erőforrásaikat a nehézipar megteremtésére fordítsák. Fokozatosságot prédikálnak, s kidolgozták az úgynevezett infrastruktúra-elméletet.[19] Ennek megvalósítása hosszú időre kitolná az elmaradott országok ipari fejlődését, s továbbra is nyersanyagtermelői kiszolgáltatottságban tartaná őket, ugyanakkor elősegítené, hogy a magántőke behatoljon országukba, kihasználva a nyersanyagbeszerzés kedvező lehetőségeit; s kedvezően szolgálná a nyugati katonai körök stratégiai terveit is.

Az imperialisták ennek megfelelően igyekeztek „segélyeket" nyújtani, s egészen a legutóbbi időkig főleg az infrastruktúra, valamint egyes könnyűipari, élelmiszeripari létesítmények kiépítését segélyezték. Az utóbbi években azonban engedményekre kényszerültek, s így nyújtottak hitelt egyes energetikai és vegyipari objektumok építésére, cement- és üveggyárak felállítására is. Ez a szocialista országok által az ipar fejlesztésére nyújtott segélyeknek, valamint az egyes iperialista hatalmak közötti versengésnek a folyománya. Nehézipari beruházásra eddig csupán India kapott amerikai „segélyt", de várható, hogy a fenti körülmények következtében az elmaradott országok e tekintetben is több lehetőség között választhatnak és engedményeket tudnak kicsikarni.

Az imperialisták gazdasági beavatkozása a „megsegélyezett" országban külföldi és belföldi tulajdonban levő magánvállalatokat támogatja az államkapitalista szektor rovására. E magánvállalatok közül a legnagyobbak összefonódnak a nemzetközi nagytőkével, s így politikai hatásuk káros. Az említett „ellenérték-alapot" csak az ő támogatásukra használhatja fel a „segélyben" részesült kormány; a kölcsönökből létesítendő objektumok építésébe pedig rendre bekapcsolják mind a helyi, mind pedig a külföldi magántőkét. Míg tehát a szocialista segély a nemzeti burzsoázia haladó és önállósági küzdelmét segíti, az imperialista „segély" kifejezetten és érthetően a helyi burzsoázia reakciós szárnyát támogatja, erősíti.

Mindezeket a módszereket pedig a *politikai feltételek* kerete fogja össze. Valamennyi „segélyt" politikai feltételekhez kötik. Ennek „hatékony" alkalmazását lehetővé tette, hogy a „segélyeket"

[19] Infrastruktúrán a szállítás és a közlekedés feltételeinek megteremtését, a közművesítést értik. Az infrastruktúra-elmélet szerint a „segélyeket" a megfelelő út- és vasúthálózat, repülőterek, csatornázás, stb. kiépítésére kell fordítani, s csak ezután kell hozzáfogni az iparosításhoz. Ennek első lépése az alapanyagokat feldolgozó ipar létesítése legyen, majd lassan kövesse ezt a fogyasztási cikkeket gyártó ágazatoknak, s csak a legvégén a gépeket és berendezéseket előállító iparágaknak a felépítése. Ezen elmélet alátámasztásául a nemzetközi munkamegosztás kialakult rendjére hivatkoznak, és arra, hogy pazarlás volna, ha az anyagi eszközöket lassan megtérülő nehézipari beruházásokra fordítanák. Az egyébként helyes és a nehézipar fejlesztésével párhuzamosan megvalósítandó feladatokat tehát az infrastruktúra jelszavával kizárólagossá akarják tenni, szembeállítják az ipar megteremtésével, s el akarják vonni az eszközöket ez utóbbi elől.

Digitized by Google

rövid időszakokra nyújtották, s így az imperialista kormányok, a „megsegélyezett" ország politikai rendszerében történt változások esetén, könnyen érvényesíthették a zsarolás és a megtorlás módszerét. A politikai feltételek közé tartoztak az Egyesült Államok és imperialista partnerei politikájának támogatása, mindenekelőtt a nemzetközi szervezetekben; a „tevékeny antikommunista" állásfoglalás; s főleg a csatlakozás valamelyik agresszív tömbhöz. S emellett a „segélyt" legtöbbször azzal kell viszonozni, hogy katonai támaszpontokat engednek át az USA-nak.

A Világbank és az IFC kölcsöneit ugyanaz jellemzi, amit a közvetlen nyugati „segélyekről" mondottunk. (E szervek természetesen csak gazdasági támogatást nyújtanak.)

A Világbank kölcsöneinek kamata évi 6 százalék. Ez a kamatláb rendkívül kedvezőtlen, de ez természetes is, mert a Bank kölcsöneiben részt vesznek a monopóliumok, amelyek 5 százalékot is elérő kamatot számítanak. A magántőke és elsősorban az amerikai magántőke számára azért is jó üzlet a Világbank kölcsöneiben való részvétel, mert az általa nyújtott összegért a Bank elsőbbségi garanciát vállal, vagyis őket elégíti ki először a törlesztésből.

A Világbank kölcsönei szintén a gazdasági behatolás eszközei; a Világbank nyílt gazdasági kémkedést folytat. Hitelt csak akkor nyújt, ha előbb betekintést nyerhet az illető ország terveibe. Ezt beavatkozásra használja fel, s a „fokozatosság", ismertetett elveinek megvalósítását szorgalmazza. Szintén főleg az infrastruktúra kialakítására ad segítséget. 1957-ig a Világbank kölcsöneinek javát a magánszektornak nyújtották a „megsegélyezett" kormányok, természetesen a Világbank nyomására.

Minthogy e szervezetek kölcsöneit dollárban kell visszafizetni, a fejletlen országok elégedetlenségének leszerelésére létrehozták a Nemzetközi Fejlesztési Társaságot (IDA), amelynek hiteleit az adós saját pénznemében törlesztheti. E szervezet nemrég kezdte meg működését. Tevékenységét igyekeznek szűkíteni, az ügyvezetést a Világbank végzi, s ez „csökkenti annak veszélyét, hogy az IDA kiszorítja a többi segélynyújtót."[20] Az IDA természetesen az imperializmus eszköze, de létrehozása újabb kényszerű engedményt jelent.

•

Az általános válság új szakaszában megváltozott a nyugati „segély" helyzete, mivel megnőtt a szocialista országok által az elmaradott országoknak nyújtott gazdasági segítség *gyakorlati* jelentősége.

A szocialista országok nyújtotta segély mindenekelőtt elvi indítékaiban különbözik az imperialistákétól. A gyengén fejlett or-

[20] Aussenpolitik, id. szám.

Digitized by Google

országokat — ugyanúgy, mint a szocialista országokat — érdekeik szembeállítják az imperializmussal; gazdasági és politikai önállóságuk gyengíti az imperializmust, s így jelentősen növeli a világháború elhárításának lehetőségét. A szocialista országok segítségével számos elmaradott országban lehetővé válik olyan nemzeti demokratikus fejlődés, amely előkészíti a szocialista társadalomba való békés átmenetet. A szocialista segély az elmaradott országok népei életszínvonalának emelését tartja szem előtt, célja nem a tőkebehatolás, a profitszerzés, hanem az illető országok fejlődését és békepolitikáját segíti.

Ebből következik, hogy a szocialista segítség *módja* is gyökeresen különbözik a nyugati „segélytől". Nincs politikai feltételekhez kötve, támogatja a nemzeti ipar és ezen belül a nehézipar megteremtését, s visszafizetési feltételei kedvezőek (alacsony, 2—2,5 százalékos kamat, hosszú lejárat, s az illető ország pénzében lehet visszafizetni).

A szocialista segély megszünteti a nyugati „segítség" monopolhelyzetét. Az imperializmus akarata ellenére versenyezni kényszerül, ezért „segély"-feltételeiben engedményeket is kell tennie. Így a szocialista segély *közvetve* is szolgálja az elmaradott országok érdekeit, amelyeknek jelenlegi helyzetükben, általában, a kedvezőtlen feltételű nyugati „segélyekre" is szükségük van. A két rendszer versenye tehát a segélyezés területén is folyik.

A szocialista segélynyújtás állandó növekedése és az általános válság új szakaszának más tényezői megérlelték az imperialista vezető körökben a „segély-politika" átértékelését. A legnagyobb tőkés hatalom és fő „segély-nyújtó", az Egyesült Államok jelenlegi vezetése kénytelen levonni a következtetéseket az utóbbi években kialakult új körülményekből.

Az USA „segély-politikáját" a következő tényezők módosítják:

a) A szocialista tábor ma már összegszerűen is számottevő segítséget nyújt az elmaradott országoknak.

b) Utolsó szakaszába lépett a gyarmati rendszer felbomlása, s erősödik a felszabadult államok imperialistaellenessége.

c) Jelentős csapások érték az Egyesült Államokat a tőkés világban elfoglalt vezető szerepe tekintetében; csökkent az USA gazdasági fölénye a nyugat-európai imperialista országokkal szemben, fizetési mérlegének deficitje krónikussá vált, s a dollár megrendülése miatt az amerikaiak egyedül már nem vállalhatják az egész imperializmus érdekében is folytatott „segélyezést".

„Segély-politikájának" megváltoztatásával az Egyesült Államok arra törekszik, hogy az új körülmények között is megvalósítsa a „segély" eredeti céljait, s ellentámadásba lendüljön, vagyis kiszorítsa a szocialista segélyt, politikai támogatást szerezzen ma-

Digitized by Google

gának az önállóvá lett országokban, s behatoljon a volt gyarmatbirodalmak nemrég függetlenné vált országaiba. (Ez egyben az imperialisták közti vetélkedésből is fakad.)

Az új „segély-politika" meghirdetéséhez az amerikai kormánynak először a régebbi „segélyprogramokat" kellett megbírálnia. Erre azért volt szükség, hogy a) a gyengén fejlett országok előtt elhatárolják magukat a rosszemlékű régebbi „segélyezéstől", s így elleplezzék, hogy a cél változatlan maradt; b) a nagytőke érdekében szükséges „segélyezést" elfogadhatóvá tegyék a dolgozó rétegek számára, amelyek a megromlott gazdasági helyzet és az állandóan növekvő hadikiadások következtében mind terhesebbnek érzik a „segélyezéssel" járó áldozatokat; c) a távolabbi célok érdekében elfogadtassák a burzsoázia bizonyos csoportjaival azokat az engedményeket, amelyek e csoportok érdekeit némileg csorbítják.

A bírálat kénytelen volt bizonyos mértékben leleplezni az amerikai „segély-politikát". Kennedy az új „segély-programról" szóló kongresszusi üzenetében leszögezte, hogy „a meglevő programok ... sem *saját szükségleteink*, sem pedig a 60-as évekbe lépő fejletlen országok szükségletei szempontjából nem alkalmasak." Az elnök szétesőnek, ügyetlennek és lassúnak nevezte és indokolatlanul merevnek tartotta a régi program kezelését, s bevallotta, hogy a program tekintélye mind külföldön, mind az Egyesült Államokban rohamosan csökkent. Beismerte, amit a nyugati propaganda annyi éven át tagadott, hogy a rövidlejáratú támogatás és az a pénz, amelynek javarészét „válsághelyzetek megoldására és rövidlejáratú politikai célok megvalósítására költötték, nem szolgálta az elmaradott országok fejlesztését". „Tény — mondta Kennedy —, hogy az általunk megsegített nemzetek közül sok még most sem jutott lényegesen közelebb a tartós gazdasági fejlődéshez, mint a segélynyújtás kezdetekor volt."

Melyek a főbb változások az új amerikai „segély"-elvekben?

1. Növelik a gazdasági „segélyek" összegét. Kennedy az előző kormány által a költségvetési évre kért 4 milliárdos „segélyprogramon" belül 2,2-ről 2,4 milliárd dollárra növelte a gazdasági segélyeket, majd további 250 millió dollárt kért.

2. A gazdasági „segély" zömét most már a gyengén fejlett országoknak nyújtják. Nagyobb figyelmet szentelnek Afrika és Latin-Amerika „segélyezésének".[21] Emellett igyekeznek, hogy a

[21] Stevenson úgynevezett „afrikai Marshall-tervet" terjesztett az afrikai országok ENSZ-delegátusai elé. Összegről nem esett szó, de felhívták ezen országokat, hogy kezdjenek kétoldalú tárgyalásokat az USA kormányával.

Az amerikai országok Punta del Este-i konferenciáján az USA a következő 10 évre évi 1,1 milliárdos „segélyezést" vállalt. Ezt 2 milliárdra kiegészítenék a Világbank, az Amerika-közi Bank, az európai országok, valamint a magántőke (New York Times, 1961. aug. 10. sz. alapján). Az USA ennek ellenére sem érte el céljait: a Kuba-ellenes blokádot és a latin-amerikai országok USA vezetés alatt „egybehangolt" fejlesztését.

Digitized by Google

segélyeket ne forgácsolják szét, hanem néhány legfontosabb országra koncentrálják: Brazíliára, Pakisztánra, Mexikóra és főleg Indiára. Az amerikai taktika tehát változott: kezdik feladni a fejlődésképtelen, korhadt bábkormányok előnyben részesítésének gyakorlatát. A „segély" révén erősíteni akarják kapcsolatukat a legjelentősebb fejlődő országokkal, hogy behatolva gazdaságukba — a magántőke pártolásával —, a nyugat-európai példához hasonlóan, stabilizálják ott a kapitalizmust és az imperializmus pozícióit.

3. Az elmaradottságukat felszámoló országoknak „a kommunista veszélytől való megmentése" céljából az új amerikai kormány nyomást gyakorol egyes „segélyezendő" országok uralkodó osztályaira, hogy hajtsanak végre bizonyos, nagyon mérsékelt szociális reformokat, s így szereljék le a forradalmi mozgalmakat.

4. Hosszúlejáratú támogatással járulnak hozzá a fejletlen országok távlati gazdaságfejlesztéséhez. A szocialista országok mind több hosszú időre szóló segély-megállapodást kötnek ugyanis ezekkel az országokkal, s így fel kellett adni a bizonytalan, rövidtávú „segélyekkel" való zsarolást.

5. Engedményt kellett tenniük az amerikaiaknak a fejletlen országok iparának fejlesztése javára. Kénytelenek nehézipari létesítmények építését is támogatni (acélművet és nukleáris erőművet építenek Indiában). Ebben azonban az USA csak követi imperialista társait, amelyek már előbb megpróbáltak versenyezni a szocialista országokkal. Az említett létesítmények esetében azonban bele kellett törődniük abba, hogy az indiai kormány állami vállalatok építésére használja fel a kapott hitelt.

6. Fiatal amerikai szakemberekből összeválogatott úgynevezett „Béke Hadtest"-et[22] küldenek az elmaradott országokba. Ezzel a módszerrel amerikai ellenőrzés alá akarják vonni a fejletlen országok káderképzését, követve a franciák és az angolok példáját, akiknek nem utolsósorban ennek révén sikerült fenntartaniuk befolyásukat a legtöbb újonnan független gyarmatukban. A „hadtest" tagjainak szakmai képzettsége határozottan arra vall, hogy a cél az infrastruktúra kialakítása, s nyilván ebbe az irányba igyekeznek majd fordítani a helyi szakemberképzést is. A „Béke Hadtest" emellett gazdasági, politikai és nyilván hadászati kémkedésre is alkalmas. A „Béke Hadtest" költségei a gazdasági „támogatásra" szánt kereteket terhelik.

7. Az Egyesült Államok arra törekszik — s ez vezető pozició-

[22] Évente több száz mérnök, geológus, agronómus, tanár, kommunális fejlesztési szakember utazik kétéves munkára az illető országba. A feltételek szerint teljesen be kell illeszkedniök az ottani életbe, fizetésük az ottani fizetéseknek felel meg, kiegészítésül pedig jutalékot kapnak, de ez hazatértükig az USA-ban marad zárolva. A „Béke Hadtest"-et az új „segély-programhoz' csatolták, s ezt reklámozzák belőle a leghangosabban. A jelentkezőket tanfolyamon képezik ki, s csak a szigorú rostálással kiválogatott, legmegbízhatóbbak kapják meg a megbízatást.

Digitized by Google

jának megrendüléséről tanúskodik —, hogy a „segélyezést" az iparilag fejlett tőkés országok *közös vállalkozásává* tegye. Első lépésként az amerikai „segély-keretbe" sorolták a nyugat-európai és a japán tartozásokat. Majd nyomást gyakoroltak a nyugatnémetekre, akik kedvező fizetési mérlegük és állandóan növekvő aranytartalékaik ellenére sem vettek részt gyakorlatilag a „segély"-nyújtásban. Ennek hatására az NSZK vállalta, hogy 1962 végéig 1,25 milliárd dollárral részt vesz a nyugati „segély-programban".

Közös vállalkozás az úgynevezett „India-klub"; tagjai: az USA, Anglia, Nyugat-Németország, Kanada és Japán. A „klub" (nyugati vélemények szerint) a következő két évben körülbelül 2 milliárd dollár „segítséget" kell hogy nyújtson Indiának; az Egyesült Államok partnerei azonban a rájuk eső egy milliárdból eddig csak 600 millió dollárra vállaltak kötelezettséget.[23] Az Egyesült Államok, Japán és a Közös Piac országai Brazíliának is 2 milliárdos „segélyt" szándékoznak nyújtani. De ebből csak 630 millió az új hitel, a többit korábbi brazil adósságok elengedése teszi ki.

A közös „segély-nyújtást" az úgynevezett Fejlesztést Segítő Csoport hangolja majd össze. Ez magában foglalja az iparilag fejlett tőkés országokat, s egyelőre még folynak a tárgyalások — heves amerikai nyomás és a többiek ellenkezése közepette — az egyes országok részesedéséről.

Ezek a változások azonban nem érintették és nem is érinthették a tőkés „segély" lényegét.

1. Az elmaradott országoknak nyújtandó „segély" növekszik ugyan, de továbbra is a behatolás eszköze maradt. Az új programok nagy figyelmet fordítanak a magántőkeexport fokozására, s az amerikai kormány nyíltan párhuzamossá teszi ezt a „segélyszállításokkal".

2. A tett engedmények (hosszabb távú elkötelezettség, kamatengedmények, bizonyos nehézipari üzemek építése) korántsem általánosak, csak néhány országra vonatkoznak, más országokra pedig csupán kisebb mértékben. A katonai diktatúrák „segélyezésének" feltételei továbbra is változatlanok.

3. A gazdasági „segélyek" mellett növelték a katonai „segélyek" összegét is, s ezek elsősorban a fasiszta jellegű bábkormányoknak jutnak. Az imperialisták kezdik ugyan felismerni, hogy a legszélsőségesebb reakció világméretű támogatása szembeállítja velük az önállóvá vált államok nemzeti burzsoáziáját is, képtelenek azonban arra, hogy erről a támogatásról lemondjanak.

4. Az elmaradott országok számára változatlanul kedvezőtlen az, hogy az USA-hiteleket dollárban kell visszafizetniük (és az új

[23] New York Times, 1961. május 4.

Digitized by Google

kormány még szigorított is ezen), s a „segély" még fokozottabban az amerikai áruexport növelését szolgálja;[24] valamint az, hogy az USA folytatja a mezőgazdasági felesleg-szállításokat.

5. Az imperialisták továbbra is arra törekszenek, hogy a „segély" révén beavatkozzanak az elmaradott országok életébe. A „segély" felhasználásának ellenőrzése ürügyén gazdasági „szakértőket" küldenek az illető országokba, betekintést követelnek esetleges fejlesztési terveikbe stb.

6. S nyilvávalóan, ha a korábbinál rugalmasabban is, de megmaradtak a „segélyezés" politikai feltételei. Igaz, a két rendszer erőviszonyában végbement változás, valamint a semleges országok, az úgynevezett harmadik erő szerepének megnövekedése következtében fokozatosan feladták a politikai semlegesség „kiközösítésének" Dulles-i elvét. Azonban a „segély" továbbra is a „hű" szövetségesek (Dél-Vietnam, Tajvan stb.) támogatásának, az eltáncolni akarók zsarolásának (Törökország, Latin-Amerika mind több állama stb.), s új csatlósok szerzésének politikai eszköze marad. Sőt, e szerepe az imperializmus gyengülésével még fokozódott is. S változatlanul a politikai és katonai agresszió széleskörű támogatásához csalogató mézesmadzag (a legjobb példa erre a Kennedy-kormány Latin-Amerika-i „segély-programja", amely a forradalmi Kuba elszigeteléséhez és esetleg megtámadásához felkínált toborzási pálinka).

Az imperialisták „segély-politikája" tehát csak néhány felszíni vonásában változott. Az így „átfésült" „segélyezés" — amely a korábbinál is fontosabb számukra — a kollektív neokolonializmus eszköze. A nyugati „segély" célja változatlanul az imperializmus megmentése, az áru- és tőkeexport fokozása, a szocialista tábor elleni agresszió állásainak megszilárdítása.

Az imperializmus nem is tehet lényegbeli engedményeket. Ezért a tőkés „segély" mindinkább képtelenné válik arra, hogy versenyezzék a szocialista országok nyújtotta támogatással, s nem tudja, hiszen eleve nem is akarja kielégíteni a ma még elmaradott, de gyorsan fejlődő országok igényeit sem. A segélyezés terén folytatott gazdasági verseny is az imperializmus vereségével fog végződni. A szocialista tábor gazdaságilag állandóan erősödik, az a segély, amelyet a gyengén fejlett országoknak nyújtani képes, egyre nagyobb lesz, s nemsokára abszolút méreteiben is túlszárnyalja a nyugati „segélyt". Az imperializmus viszont képtelen feloldani a „segélyeiben" rejlő alapvető ellentmondást. A lényegtelen változások nem rejthetik el a változatlan lényeget, s a reakciós jellegű „segély" nem támogathatja a történelmi haladást.

[24] „Tehát a gazdasági segély, 2,4 milliárd dollárjából kb. 2 milliárdot közvetlenül az amerikai gazdaság érdekeit előmozdító árucikkekre és szolgáltatásokra költünk" — nyugtatta meg kongresszusát Kennedy.

Digitized by Google

Társadalom és egyén mai tárgyú filmdrámáinkban

Írta RÉNYI PÉTER

Mind hazai, mind külföldi sikerei vitathatatlanná teszik a magyar filmművészet rangját. A magyar film, amely valamikor szinte kizárólag olcsó hatású vigjátékairól volt nevezetes, másfél évtized alatt mindenütt elismerést vivott ki, néhány egészen kiváló alkotással nemzetközi tekintélyre is szert tett és minden műfajban művészi színvonalra emelkedett. Fejlődése, akárcsak más művészeti ágaké, nem volt töretlen, különösen az utóbbi években nem. Az alábbi áttekintés (amely része egy készülő nagyobb tanulmánynak), csupán az 1956-os ellenforradalmat követő négy év mai tárgyú filmdrámáiról szól és azokra az ideológiai jellegű problémákra fordítja figyelmét, amelyeknek megoldásától elsősorban múlott a magyar filmművészet konszolidációja. A tárgyalás előterében annak a kérdésnek az elemzése áll, hogy hogyan ábrázolják filmjeink az új magyar társadalmat s benne az egyén sorsát helyzetét. Úgy hiszem, a művészi-esztétikai eredmények tudatos továbbfejlesztése sem képzelhető el azoknak az eszmei folyamatoknak a felmérése nélkül, amelyekben a magyar film magára eszmélése végbement.

•

Ha az 1957-ben bemutatott, a jelen ábrázolására legjellemzőbb filmek, a *Tettes ismeretlen*, a *Két vallomás* és a *Dani* közös jegyeit kutatjuk, szembetűnik, hogy mindhárom magukra maradt gyerekekről szól, hogy mindháromban tragédia felé visz a gyerekek sorsa, hogy mindhármuk záró „szózata" valahogy így szól: „Vigyázzatok a gyermekekre! Míg ti önzően és ridegen követitek a magatok felnőtt céljait, az élet átgázol e kis emberpalántákon!" De ha közelebbről nézzük meg, kitűnik, hogy itt az elhagyott gyermek szerepeltetése csupán eszköz egy általánosabb kérdés felvetésére, arra, hogy különösen megindító módon érzékeltessék *általában a magányos ember* elesettségét, fájdalmát.

Digitized by Google

E filmek tárgya voltaképpen: a társadalom atomizáltsága, a társadalom egészére jellemző általános közöny. *A tettes ismeretlen* című film bérháza: csupa magányos, másokkal szemben közönyös lélek. (A szüzsé belső logikája is ezt kívánja, hisz a tragédiát éppen a mindenkire kiterjedő közöny okozza.) Ugyanez a helyzet a *Két vallomás*-ban: a gyerekek tragédiája itt is a felnőttek önzésére, felelőtlenségére, közönyére utal. A *Dani* alaptónusa nem ilyen komor, de lényegében a *Dani-ban* is ugyanarról van szó: a nevelőanya, aki egyik napról a másikra szívtelen egoistává válik, az édesanya, aki végül eltaszítja saját gyerekét — lelki rokonai a *Tettes ismeretlen* felnőttjeinek. A közöny bástyái, amelyek ezeket a gyerekeket körülveszik, zárt, hézagmentes láncolatot alkotnak, sehol semmi rés, semmi kiút az egoizmus, a szívtelenség rendszeréből; egymás iránti szolidaritás csak a felnőttek által meg nem értett gyerekekben van (bennük sem mindig), s ez persze nem elég a fenyegető katasztrófa megakadályozásához.

Honnan ered ez a szemlélet, honnan ered ez a valóságlátás? Milyen ideológiát sugároznak ezek a filmek? Azonos-e szemléletük az 1956-ra jellemző „társadalomkritiká"-val? Nem. Az itt tárgyalt filmekben agresszív, úszító, demagóg hangot elvétve sem találunk. Nemhogy ellenforradalmi hév nincs bennük, de még nyíltan vallott kritikai igény sem. Csendes, elégikus, panaszkodó a hangjuk, soha, egy pillanatra sem támadnak a társadalmi rend ellen. Egy-egy bírón, kihallgatást vezető rendőrön kívül a „hatalom" alig van jelen, és ha a periférián fel is tűnik, akkor is inkább pozitív szerepet tölt be, a hatóság jóindulatú és megértő képviselőjeként. (Igaz, hogy ez a hatóság mindig csak utólag, elkésve jelenik meg a színen, amikor már csak a katasztrófa következményeit kell számbavenni, a tanulságokat levonni.) Nyoma sincs itt az ellenforradalmat annyira jellemző vádló póznak. Nem boncolgatják, hogy ki a „felelős" a társadalmat emésztő bajokért, és nem is hívják színre az „igazság bajnokait", akik a revizionisták szerint hivatottak lettek volna megváltani az embereket a bajoktól. Ha okokról beszélnek — mint a *Tettes ismeretlen*-ben —, akkor olyanokról, mint a második világháború, amely durvává, üressé, vagy fásulttá tette az emberek szívét. Vagy egyszerűen kispolgári előítéletekre, az önzésre, a korlátoltságra utalnak *(Dani)*, tehát ugyancsak a múltból származó szemlélet és beidegzettség maradványaira.

Mégis, mindhárom film tőlünk idegen szemszögből nézi az új társadalmat, s a lényeget tekintve hamis képet fest róla. Mi a valóság, amelyet elénk tárnak? A szerencsétlen, kisiklott, kiégett, tönkrement, vagy egyenesen embertelenné vált emberek vígasztalan tömege. Ha a bennük felvázolt társadalmi összképet össze-

Digitized by Google

vetjük olyan nem szocialista, de haladó nyugati filmekkel, amelyek hasonló rétegek életét ábrázolják a kapitalizmus viszonyai között, akkor alig találunk lényeges különbséget a két társadalom rajza között. A domináló mindenképpen a hasonlóság lesz: önmaguknak élő egyének, csillagnyi távolságok ember és ember között, részvétlenség, közöny, ténfergő, elhagyott fiatalok, brutalitás... Egy-egy tisztességes rendőrt, vagy bírót a nyugati filmekben is találunk. (Az olaszoknál szinte már stereotip, sablonos szereplő a tömegekkel rokonszenvező közrendőr.)

Ezekben a filmekben tehát közvetett formában, de még mindig az a szemlélet tükröződik, hogy a felszabadulás óta eltelt esztendők nem sokat változtattak életünkön. Legalábbis a társadalom *pszichológiája* lényegében a régi, egy új morálnak még a csírái is alig vannak meg. A hatalmi viszonyok, a társadalom politikai rendje megváltozhatott, de az egyes ember életének tartalma, gondolkodása, morálja lényegében változatlan, az emberek nagy tömege ma is gonosz, korlátolt, vagy legalábbis tehetetlen...

•

Egyes kritikák azt állították, hogy e művek a neorealistáktól kölcsönözték atmoszférájukat, s hibáik oka az, hogy alkotóik a nagy olasz filmiskola tapasztalatait mechanikusan érvényesítették. A kérdéssel érdemes egyszer kicsit részletesebben foglalkozni.

A neorealista film az olasz fasiszta film ellenhatásaként született meg, radikálisan szakított a pózoló, hazug retorikával, a parádés díszletekkel, amelyek Mussolini idején a filmgyártást jellemezték. Programja az volt, hogy nyersen, kendőzetlenül, szinte dokumentumszerű hitelességgel kell bemutatni a valóságot, úgy, ahogy van, s a filmművészetet meg kell szabadítani mindenféle nagyképű eszmei sallangtól. B. Zingerman szovjet esztéta, aki tanulmányában igen alaposan és mélyen elemzi az olasz neorealizmust (Iszkusztvo Kino, 1958. 4. sz.) találóan mondja: a neorealizmus visszahelyezte jogaiba az érzékileg felfogható, tárgyi világot, *„visszarángatta az embert a hazug absztrakciók légüres tájairól, kiragadta a sötét ösztönök szakadékaiból, újra a földre állította, a köznapi dolgok és köznapi viszonylatok világába"*. Az 1957-es magyar „neorealizmus" az olasz filmiskolának főként ebben az esztétikai koncepciójában talált a maga számára hasznosítható, értékes elemeket. S az ábrázolás élethűségére, őszinteségére, a kendőzetlen igazmondásra irányuló törekvés valóban a kibontakozás jele volt: elhatárolódás az 50-es évek első felének üres pátoszától, az új élet bonyolult ellentmondásait absztrakt ideálokkal elfedő sematizmusától. De elfordulás volt ez az ellenforrada-

Digitized by Google

lom hazug retorikájától, hisztérikus „nemzetmentő" pózaitól is. Kritikusan vizsgálódó, a feltétlen hitelre kínosan ügyelő igény szülte e filmek szkeptikus realizmusát, ezért nyúltak a magyar művészek olykor ösztönösen is, a neorealisták formanyelvéhez.

Hozott-e újat, művészileg értékeset ez a periódus? Feltétlenül. Filmművészeink folytatták a mai valóság realista „újrafelfedezését" (amely — bár revizionista kisiklásoktól nem mentesen — már 1956 előtt megkezdődött) s, a *részletekben* értek is el újabb eredményeket. Eredeti, ízes, magyar filmen addig nemigen látott típusokat keltettek életre, s különös gondot fordítottak a lélekrajz kimunkálására. A korszerű filmművészetnek megfelelő pszichológiai igényesség néhány régebbi filmünkben is jelentkezett ugyan, de csak most, 1956 után vált jelentős tényezővé. Igaz, hogy a pszichológia iránt 1957-ben feltámadó hajlam (szemben például a *Körhinta* lélekrajzával, amely közvetlenül is a társadalomrajz elmélyítését szolgálta) befeléfordulással is járt, nem a társadalmi átalakulás pszichológiai vetületére, az útjukat kereső emberek belső fejlődésére helyezte a hangsúlyt, hanem a pangó, állóvízszerű állapotok némelykor már öncélú érzékeltetésére. És jelentkezett a pszichológiai tendenciákat mindig is fenyegető veszély: a beteges, lelkileg sérült típusokhoz való vonzódás (például *A tettes ismeretlen* című filmben). De arra is van példa, hogy a lélekrajz *részlet*-realizmusa szembekerült a történet *egészének* pesszimista koncepciójával vagy legalábbis keresztezte azt. *(Dani.)*

A lélektani igény velejárója az is, hogy intenzívebbé vált a színészi játék, bensőségesebbé, árnyalatokban gazdagabbá az emberábrázolás. Nagyobb nyomatékot kapott — az operatőri munkában is — a lelki folyamatok megragadása. Ennyiben üdvös volt a neorealisták formanyelvének hatása: az életszerűbb és mélyebb ábrázolás igényét ébresztette a magyar filmben.

De már itt, a formanyelvben is voltak félreértések. 1957-ben nálunk neorealizmuson elsősorban és mindenekelőtt az élet rút oldalainak ábrázolását értették (a filmekben gyakran láthattunk sikátorokat, nedves falakat, omló vakolatot, sivár országutakat, csavargókat, elhanyagolt gyerekeket, stb.). Pedig az olaszok művészi programjából szervesen következett, hogy bemutassák a szépséget is, a nép szépségét, életének líráját és pátoszát. A magyar „neorealizmus" viszont tendenciózusan kiválogatta az érzéki valóság képei közül a sötéteket.

Ez annak a következménye, hogy az 1957-es, 58-as hazai „neorealista" kísérletek *alapvető mondanivalójukat tekintve egyenesen ellentétesek* az olasz filmirányzattal.

A neorealista film százféle formában visszatérő vezető gondo-

Digitized by Google

lata a *nép szolidaritása* volt, művészete azokban az években bontakozott ki, amikor Olaszországban — a népi partizánháború, majd a felszabadulást követő évek idején — a tömegeket hatalmas demokratikus mozgalom fogta egybe, amelynek élén a kommunista párt állott és milliók tapasztalhatták naponta: milyen nagy győzelmeket arathatnak, ha egyesítik erejüket. Boldogító, felszabadító, erőt adó élménye volt ez az olasz népnek. Ezt az élményt rögzítette meg a neorealista film, feltárva, hogy a nép gyermekei milyen könnyen lépnek egymással társadalmi kapcsolatba, milyen fejlettek — az előbb idézett szovjet tanulmány kifejezésével — „szociális reflexeik". (Gondoljunk csak vissza arra, hogyan segíti a *Biciklitolvajok* hősét a számára ismeretlen emberek egész sora, vagy a *Két krajcár reménység* zárójelenetében hogyan öltöztetik fel az egy pendelyben megszöktetett lányt a vásári árusok stb.) Olyan szoros a nexus az előtérben álló hősök és a hétköznapjait élő nép között, hogy a nézőnek az az érzése: ez vagy az a hős szinte csak feltételesen emelkedik ki a tömegből, éppenséggel bárki más is a helyébe léphetne. Az a harc, amelyben a szolidaritás létrejön, majdnem mindig osztályharc, s így a szolidaritás nemcsak etikai, hanem szociális tartalommal is telítődik: a létért, az emberi méltóságért való szakadatlan küzdelemből származik.

Nyilvánvaló, hogy az itt említett magyar filmek — ami a lényeget illeti — éppen az *ellenkező* irányba mutatnak. A neorealizmusra jellemző a népi szolidaritás sokoldalú dicsőítése — a mi filmjeink azt bizonyítják sokoldalúan, hogy nincs szolidaritás a népben. A neorealisták úgy fogják fel az egyén és a tömeg viszonyát, hogy aki e pillanatban hős, az a következőben már csak a tömeg egy tagja és fordítva — a mi filmjeink tétele az, hogy minden egyén önmagában álló, magányos csillag. A neorealista filmek témája többnyire heroikus, lírájuk és pátoszuk a nép küzdelmének hősi nagyságából fakad — a mi 57-es filmjeinkben nincs pátosz, témájuk többnyire semmi más, mint egy kezdetben még rejtett ellentmondás fokozatos kibomlása a katasztrófáig. Itt nincsenek felemelő célok, nincs harc, a letargia és a melankólikus belenyugvás légkörében szinte megfulladnak az emberek. Az egysíkú szemlélet elszegényíti persze a művészi képet is: az olaszoknál a legkülönfélébb érzelmi és hangulati elemek váltakoznak gazdagon, a mi filmjeinket viszont valami negatív sematizmus jellemzi: a lefojtott, borongó atmoszférában egybemosódnak az élet színei.

A filmtörténész, aki ennek a szemléletnek modern nyugati forrásait keresi, ne a neorealistáknál kutasson: összetevői inkább az egzisztencialisták és más irracionalista művészeti irányzatok közvetett hatásában találhatók.

Nem szabad persze elhallgatni a neorealizmus korlátait sem,

Digitized by Google

amelyek időleges válságát is előidézték. A neorealizmus nem tudott a szolidaritás egy bizonyos, ösztönös fokán túllépni. A 40-es évek neorealistái ugyanis idealizálták az ösztönösséget: a polgári világgal nem elsősorban az öntudatos, osztályharcos proletárt állították szembe, hanem az úgynevezett „természetes embert", aki csupán a maga legsajátabb, legegyénibb érdekeinek világában él, aki tehát csak annyiban és csak addig lehet szolidáris a néppel, amennyiben és ameddig *közvetlenül* érzékeli az összefüggést a maga és a tömegek érdeke között. Persze, akiben a kollektív érzés és a felelősségtudat csak „természet", csak „őseredeti" adottság, vagyis aki csak szűk, köznapi tapasztalatai alapján érti meg a szolidaritás jelentőségét, akinek minden magasabbrendű eszme „fecsegés", az bonyolult helyzetekben többnyire utat téveszt. A neorealizmus bizonyos fokig idealizálta „természetes" hőseinek szűk látókörét, intellektuális restségét, „eszmeietlenségét" is, másszóval: egyfajta népies romantizálás hibájába esett. De ez mit sem változtat azon, hogy a neorealizmus a szocializmushoz való *közeledést* tükrözte, a szóbanforgó hazai filmek viszont a szocializmussal szemben lényegében értetlen, tőle még *idegenkedő* szemléletet fejeztek ki.

•

Hadd térjünk itt ki a *Ház a sziklák alatt* című filmre, amely az 1956-ot követő első idők egyik legtöbbet vitatott filmje még kiélezettebb formában veti fel az előbb már tárgyalt problémát.

A történet 1945—46-ban játszódik, hátterében, ha csak halvány jelzésként is, de már ott van a földosztás, az új élet ígérete. A film kisparaszti hőse, Kós Ferenc azonban képtelen élni a felszabadulás adta lehetőséggel, az örökölt tulajdonhoz való ragaszkodása, az újjal szembeni bizalmatlansága elzárja előle a menekülés útját. Azért is bírálták ezt a filmet, mert az új élet ábrázolása nem kapott benne megfelelő volument. Pedig problémáját alighanem másutt kell keresni, mindenekelőtt a hős fátumszerű, elrendeltetésszerű végzetében. Ha az alkotók sokszorosára szélesítették volna is ki a földreform, a sarjadó világ ábrázolását, akkor sem változott volna meg a film mondanivalója, legfeljebb még élesebben tűnnének szembe szemléletének, filozófiájának ellentmondásai. A *Tettes ismeretlen,* a *Dani,* a *Két vallomás* magányos embereivel szemben, akiket esetleg még fel lehet rázni, ennek a filmnek a hőse feloldhatatlanul és meg nem válthatóan magányos ember: pusztulása végzet, számára nincs kiút!

Kós Ferencnek nincs egy pillanata sem, amikor valóban sorsa ellen lázadna; a szellemi restség, a hosszú szolgaság, a háború, az

Digitized by Google

alkohol kiölt belőle mindent, amit emberi méltóságnak, öntudatnak nevezünk; rabja a nagygazdának, akitől alázatosan elfogadja kiszolgált szeretőjét, rabja a tulajdonnak, amely tönkreteszi sokat ígérő házasságát, rabja a vidéknek, amelyhez ostoba csökönyösséggel ragaszkodik; lázadozni csak „lefelé" tud, úgy, hogy megveri az asszonyt, hogy tör-zúz, és végül is megöli sógornőjét. Nem tagadhatjuk, hogy voltak ilyen parasztok (sőt még ma is vannak). Amit azonban el kell utasítanunk, az az, hogy a film alkotói nem bírálják szembetűnő korlátoltságáért ezt az embert, sőt dicsőítik humánumát. Ő a tiszta, a jó, az emberséges. A rendező az érzelmek széles skáláján játszik, és el tudja érni, hogy fájdalmának minden rezdülésében átéljük Kós Ferenc sorsát. Szinte észre sem vettük, s érzelmileg már meg is szűnt az a távolság, amely objektíve elválasztja a mi álláspontunkat, a nézők szemléletét Kós Ferencétől. Képtelenek vagyunk már fölébe kerülni — vele élünk, és végül is vele gyilkolunk.

A film szemléletének mélységes pesszimizmusa elsősorban abban nyilvánul meg, hogy semmilyen *kritikai* hangsúly nem esik azokra a mozzanatokra, amelyekben Kós Ferencnek választania kell jó és rossz, új és régi között, és a *régit*, a *rosszat* választja. Így éppen az nem válik világossá és hangsúlyossá, hogy jórészt saját elmaradottsága, korlátoltsága, sötétsége idézi elő ennek az embernek a szerencsétlenségét, illetve a nevelés, amely ilyenné tette őt. Persze, ahogyan absztrahálódik a figura kritikája (és dekonkretizálódik azoknak a társadalmi viszonyoknak a bírálata, amelyeknek ő is terméke), úgy torzul el, válik fatalistává a film filozófiája: mintha nem a kapitalista társadalom szülte korlátoltság, hanem valamiféle gonosz és megváltoztathatatlan végzet okozná a hős vesztét.

Misztikus homály, zavaros absztrakció a filozófiában, ugyanakkor erőteljes és árnyalatokban gazdag, realisztikus elemek a részletek megjelenítésében — ez az a furcsa keverék, amely a film művészi stílusát meghatározza, innen fakad eredetisége, s feltehetően ennek köszönheti nyugati sikerét is. De vajon nem találkoztunk-e már valahol ezzel a baljós keverékkel: a népi-paraszti miliőbe helyezett ál-sorstragédiával? Mi más ez, mint epigonizmus, a harmincas évek „népies" pesszimizmusának, a Giono-féle parasztmisztikának mesterséges feleleventése (amely annál disszonánsabb, mert már a felszabadulás utáni környezetbe helyezték át)? Kétség nem férhet hozzá, hogy a *Ház a sziklák alatt* szuggesztív film, hogy jellemrajzban, a lelki folyamatok ábrázolásában ugyancsak a realizmus irányába halad (művészi eredményei át is mentődnek más, pozitív eszmeiségű filmekbe), de ugyanolyan bizo-

Digitized by Google

nyos az is, hogy ez a film az 1956-ot követő világnézeti zűrzavar leghomályosabb rétegeiben fogant.

Az egyetlen 1957-es film, amelynek alkotói, legalábbis néhány jelenet erejéig, megsejtették, mit kívánna a kor igazsága, az *Éjfélkor* volt, amelynek utolsó képei már valami keveset éreztettek 1957 valóságos sorskérdéseiből, igazi levegőjéből. De ez a szándékában helyes és sikerült improvizáció nem hathatott a filmművészet egészére. Erőteljesebb alkotás kellett ahhoz, hogy a magyar film túllendülhessen a holtponton. Lényegében ezt a missziót teljesítette a *Tegnap* és a *Virrad,* főként a kétrészes filmdráma első része.

•

Stílusában és művészi módszerében a *Tegnap* bizonyos értelemben folytatása is volt az előbb említett filmeknek, eredményeik egy részét is magába olvasztotta, más elemekkel ötvözte egybe. Gondoljunk például az ábrázolás „sminktelenségére", amelyet annak idején a kritika is kiemelt. A *Tegnap* is került mindenféle retorikát és absztrakciót, nyersen és kendőzetlenül a tényekre irányította a figyelmet, argumentációját éppen az életközelség tette meggyőzővé. De az 1957-ben készült filmekkel ellentétben a *Tegnap* nyers realizmusát az ellenforradalom által megzavart emberek nézeteivel való polémia ihlette, a film szándéka az eszmei tisztázás volt. A film művészei tudták, hogy csak precíz és cáfolhatatlan analízissel győzhetik le a kételyeket, ezért tényeket sorakoztattak tények mellé, képszerűen, szűkszavúan, kevés kommentárral.

A *Tegnap* a történelmi folyamat egészét analizálta, egy-egy szereplőjének pszichológiájában nagy társadalmi kategóriákat tipizált: hőseinek történetében szorosan követte az 1956-os események általános történelmi menetét, megmutatta a legfőbb tényezők, az osztályok, rétegek, irányzatok mozgását, alakulását, egymáshoz való viszonyát a történelmi fejlemények sorában (viszonylag pontosan követve a párt analízisét), *anélkül, hogy ez az absztraháló elemzés elszakadt volna a közvetlenül érzékelhető tényektől.* A maga rendkívül tárgyszerűen ábrázolt mikrovilágába lényegében az egész ország történetét belesűrítette. Kettős hatásra alakult ki e film sajátos módszere: az események még igen közeliek voltak, még lehetetlen volt, hogy egyik oldalukat ragadják ki; olyan filmet kellett csinálni, amely a komplexum egészét öleli fel, feltárja a nagy összefüggéseket. Ugyanakkor olyan nézőközönséggel kellett számolnia, amely átélte az eseményeket és csak annak az ábrázolásnak adott hitelt, amelyben személyes tapasztalataival találkozott.

De ennek a kettős követelménynek a megoldásával filmmű-

Digitized by Google

vészetünk egyben le is győzte a korábbi filmek negatív szemléletét, pesszimizmusát. A *Tegnap* saját művészi fegyvereikkel verte meg amazokat, bebizonyítva, hogy a tényekhez szinte odatapadó, kendőzetlen ábrázolás egészen más társadalmi állapotokat mutat, mint amilyeneket az 57-es filmek szuggeráltak. A *Tegnap* visszahelyezte jogaiba a népi demokrácia társadalmát, megmutatta, hogy annak „hivatalos" és „nem hivatalos" képviselőiben meleg emberség, nagyszerű eszmék élnek; azt is érzékeltette, hogy a felszabadulás óta mélyreható változás ment végbe az emberekben stb. Ugyanakkor a szocialista humanizmus nevében bírálattal illette és elítélte a szocializmus építése közben elkövetett hibákat és a hibák elkövetőit. Elemezte, hogyan zavarták meg az ellenforradalmárok a tömegek egy részét, hogyan használták ki szennyes céljaikra a hibákat. Egyszóval felbontotta és darabokra szedte társadalmunknak azt az egysíkú és vígasztalan képét, amelyet a fentebb elemzett filmek konstruáltak, anélkül, hogy tagadta volna a társadalom ellentmondásait. A *Tegnap* — akárcsak a múlt tematikájában a *39-es dandár* — visszahozta a magyar filmművészetbe a heroikus szemléletet (álpátosz nélkül); a *Virrad* megmutatta, hogyan győzedelmeskedik egy rendkívüli nehéz helyzetben az egyszerű emberek szolidaritása.

Ez a két film is sokat merített az olasz neorealisták tapasztalataiból, de szükségszerűen beleütközött korlátaikba is. Az 1956-os hihetetlenül bonyolult viszonyok között nem állhatott meg a lábán a neorealisták hőse, aki csupán köznapi tapasztalatai alapján igazodik el az életben. A *Tegnap* parasztifjának, Szusza-Kisnek a tragédiája így egyenes cáfolatává vált a neorealisták idealizált „természetes emberének". Típusát tekintve ez a fiú egyenes leszármazottja az olaszok népi hőseinek: ő az, akinek szemléletét a köznapi dolgok, a köznapi viszonylatok alakították ki, aki természetes reflexei folytán otthon érzi magát a tömegben. De a *Tegnap* nem eszményíti ennek a hősnek az alakját. Nagy szeretettel és melegséggel ábrázolja, de azt bizonyítja, hogy ez a típusú ember — éppen mert csupán korlátolt, egyéni, vagyis „természetes" tapasztalataira (tehát illúzióira is) támaszkodik és nem ismeri fel a nagyobb, az absztraktabb társadalmi összefüggéseket — egy bonyolult helyzetben teljesen elveszítheti tájékozódását és a vesztébe rohanhat. A *Tegnap*, illetőleg a *Virrad* a népi szolidaritást a maga bonyolultságában, ellentmondásosságában ábrázolja, nem mint csupán egyszerű reflexeken alapuló „természetes", ösztönös viszonyt.

Nem kell azonban elhallgatnunk, hogy a *Tegnap*-nak is vannak eszmei gyengéi és művészi fogyatékosságai. Nem kapott benne megfelelő nyomatékot a revizionista típusa; a kommunista hős, az

Digitized by Google

öreg Csendes alakjában pedig érződnek a népies romantizálás nyomai. Az egyszerű parasztember olyan természetes biztonsággal tájékozódik a legbonyolultabb helyzetekben, mintha egyenesen emberfeletti sugallatok vezérelnék. (Delejes orientációs érzék jellemzi a két film más kommunistáit is, ami óhatatlanul azt a benyomást kelti, hogy csalhatatlan ösztöneikben van legfőbb erejük, nem pedig a történelmi összefüggések tudatos felismerésében.) A forradalmi tömeg ábrázolása a *Virrad*-ban művészi hitel tekintetében elmaradt a *Tegnap* ellenforradalmi tömegjelenetei mögött. Bekerültek a filmbe (különösen a *Virrad*-ba) egyes laposan izgalmas részek is, amelyek az alacsonyanszálló kalandromantika elemeit vegyítik a film realista anyagába. A két film mégis jelentős lépés volt a szocialista-realista filmművészet felé, lezárta és betetőzte a mai témában a konszolidáció folyamatát. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy az azóta készült mai tárgyú filmdrámákban már más jellegű problémákkal és más típusú eredményekkel találkozunk.

•

A fejlődés nem egyenesvonalú: hol az egyik, hol a másik irányban lendül túl a cél irányán. Az 1959—60-as évek filmdrámáiban bizonyos átbillenésnek vagyunk tanúi, különösen, ha összevetjük ezeket a filmeket az 1957—58-as évek termésével.

Miben rejlik a szembetűnő különbség az olyan filmek között, mint egyfelől a *Tettes ismeretlen*, a *Dani*, a *Két vallomás*, másfelől az *Égrenyíló ablak*, *a Gyalog a mennyországba*, vagy *a Fapados szerelem*? Gyerekekről, a fiatalok sorsáról van szó itt is, ott is; züllés és más végzetes veszélyek kerülgetik őket itt is, ott is. De 1957-ben az alaphang ez volt: a gyerekek, a fiatalok tragédiájáért a társadalom közönye a felelős. 1959-ben a filmek vezérszólama: a fiatalok elkanászodtak, nem becsülik meg magukat és főként nem becsülik meg a társadalmat, amely minden földi jóval ellátja őket. Egy féltucatnyi film, ha nem több, szól arról, hogyan nyúl aztán az új társadalom a gyerekek hóna alá.

A társadalom összképe itt — ellentétben az 1957-es filmekével — teljes egészében pozitív. Ragyogó iskolákat, egyetemeket, laboratóriumokat látunk, amelyekben többnyire derék és odaadó tanárok fáradoznak a fiatalokért *(Gyalog a mennyországba, Égrenyíló ablak, Vörös tinta)*. De megvan a felelősségtudat a tanoncokkal foglalkozó művezetőben, sőt a munkásház egyik lakójában is *(Égrenyíló ablak)* — mintha csak a *Külvárosi legenda* cáfolatát mondanák el a művészek. A szüleit elvesztett gyereket ismeretlen emberek magukhoz fogadják *(Hosszú az út hazáig)* — mintha csak a *Tettes ismeretlen* tragikus sorsú gyerekhősének antitézisét akarnák megfogalmazni. A szerelmes nő lemond szerelméről, állá-

Digitized by Google

sáról, elmegy vidékre, csak hogy ne zavarja meg a gyerek életét (*Vörös tinta*) — mintha az lenne a film szándéka, hogy bebizonyítsa: a *Dani* című film hamisan oldotta meg a hasonló dilemmát. A *Dani* cáfolataként értelmezhető az eltitkolt, törvénytelen gyermek problémájának szinte zökkenőmentes megoldása a *Szombattól hétfőig* zsánerképében is.

Felesleges tovább szaporítani a példák sorát; talán ennyivel is érzékeltettük, miben nyilvánul meg az említett különbség. Nyilvánvaló, hogy a sikeres konszolidációnak, az országban bekövetkezett fellendülésnek az eredménye ez, s benne mind a tömegek optimizmusa, mind a művészértelmiségnek a párthoz és az államhoz való közeledése tükröződik. Tegyük mindjárt hozzá: itt sem arról van szó, hogy az újabb filmek egyszerűen tagadják a régieket. Bizonyos művészi eredményeket át is vesznek tőlük, magukba szívják, továbbfejlesztik ezeket. A hazai „neorealistáktól" például átveszik azt, amit úgy nevezhetnénk, hogy *az atmoszféra bizonyos realizmusa*. A komoly tárgyú mai filmben például már ritkábban találkozunk azzal a „kiglancolt" realitással, amely az ötvenes évek elején divatban volt (és amely a vígjátékban ma is burjánzik). Elég gyakoriak azonban, ha nem is általánosak, a fanyarabb ízek. A miliő és különösen a mellékszereplők ábrázolása hitelesebb, itt is, ott is behatolnak a filmvászonra az új élet valóban jellegzetes új színei és figurái. Ilyen atmoszférikus elemekben az *Égrenyíló ablak* és a *Szombattól hétfőig* a leggazdagabb, de a filmek zömében találunk ilyeneket.

S mégis azt kell mondanunk: ellentmondásokkal terhes az az irányzat is, amelyet az említett filmek alkotnak. Milyen ellentmondások ezek, és milyen formában nyilvánulnak meg?

Az egyik megnyilvánulási forma a konfliktus sekélyessége, jelentéktelensége, amelyet az összeütközés többnyire látványos körülményei csak ideig-óráig fedhetnek el. Az *Égrenyíló ablak*-ban például látszólag heves drámai küzdelem folyik a jobb sorsra érdemes főhős üdvéért. De a fiút néhány gyerekes csíny után mindjárt kasszafúrásra (!) fogja gonosz bátyja, s így odavész a szituáció reális feszültsége: a néző a nagy igyekezettel dramatizált bűnügy kezdetén már tudja, hogy feltétlenül felülkerekedik a fiú jobbik énje, győz az igazság. A *Fapados szerelem* alkotói a nagyobb hatás kedvéért még attól sem riadtak vissza, hogy a filmben öngyilkosságra „késztessenek" egy fiatal lányt, akinek holtteste mellől tetemrehívják a tragédiában teljesen ártatlan tanárnőt. De ez is álkonfliktus a javából: a helyzet olyan átlátszó, hogy a nézőben egy pillanatra sem ébredhet fel a legparányibb kétely sem afelől, hogy az ügy annak rendje és módja szerint hamarosan tisztázódik. (Egyébként a film alkotói láthatólag maguk is semmibe vették

Digitized by Google

a konfliktust, hisz a tragikus eset árnyékában eljátszatnak egy sablonos „vígjátékba illő, szerelmi históriát, ami egyenesen ízetlenné és otrombává teszi a filmet.) Hasonló felületesség jellemzi a *Gyalog a mennyországba* konfliktusát is: a karrierista fiatalemberről pillanatok alatt kiderül, hogy patyolattiszta lelket őriz egoista külszíne alatt; oda a konfliktus, oda a dráma.

A mondvacsinált konfliktusok a pozitív társadalomrajzzal ellentétes irányban hatnak: ha egyszer nincs súlya a konfliktusnak, akkor sem a hősök katarzisa, sem a szocialista környezet pozitív erőfeszítései nem bírhatnak jelentőséggel. A konfliktusok mesterkélt, a valószínűtlenségig való *túlhegyezése* e filmek ellaposításának egyik fő formája: az anarchista vagy burzsoá befolyás olyan végletesen ellenszenves, többnyire alvilági típusokban jelentkezik e filmekben, hogy a néző inkább az ingadozó hős vakságán bosszankodik, semminthogy sorsáért aggódna.

Ezeknek a filmeknek egy másik, ugyancsak elég általános vonása az, hogy a társadalmi környezet, akár hivatalos, akár nem hivatalos képviselőinek alakjában lép a színre, a morálprédikátor tógáját ölti magára, s felemelt mutatóujjal magyarázgat: úgy nevel — Révai József hasonlatát használva —, mint egy nevelőnő. Figyeljük meg például az *Égrenyíló ablak* belső struktúráját. Az egyén és a környezet között nyoma sincs annak a „változékony" és „szoros" kapcsolatnak, amelyet Zingerman a neorealistáknál megfigyelt. Az egyén itt a „megnevelendő", a környezet a „nevelő", a kettőt kínai fal választja el egymástól. Más filmekben nem ilyen merev a határvonal, de azzal a dialektikus kölcsönhatással, amelynek folyamatában a konfliktusok a valóságban megoldódnak, alig találkozunk. A pedagógiai tételek, a morális sablonok, amelyek ezeket a filmeket ihletik, folyton-folyvást előtérbe tolakszanak, s ez eleve lehetetlenné teszi, hogy a film az élet széles sodrát tükrözze vissza, azokat az összetett folyamatokat, amelyekben az új morál a valóságban megszületik.

Szólni kell itt a *Vörös tinta* című filmről, amely periférikus jelenség ugyan a magyar filmművészet útján, de éppen végleteivel jelzi, hová vezet a szóbanforgó irányzat. A téma látszólag nagyon is mai: a film a családi élet harmóniáját védelmezi, síkraszáll a gyerek érdekében. Különösen tetszetős a megoldás: a fiatal tanárnő heroikus elhatározással lemond szerelméről, s önként vállalt áldozatával biztosítja mindenki boldogságát, kivéve persze a magáét. Mi készteti erre a lépésre? Az, hogy rádöbben, nem úgy él, ahogy tanít, diákjainak mást mond, mint amit maga tesz, s megengedhetetlen, hogy szerelem szövődjön közte és tanítványának apja között, mert ezzel megzavarja a gyereket, a család és a társadalom békéjét... De mi van akkor, ha ők ketten, a férfi és a

Digitized by Google

tanárnő történetesen éppen egymásnak való emberek? Ha a férfi őszintén szereti a tanárnőt (és viszont), ha megtalálták egymásban a boldogságot? A film egyszerűen kikerüli ezt a kérdést, sem igennel, sem nemmel nem válaszol rá. *Egyetlen* szemszögből vizsgálja és dönti el a problémát, a gyerek szemszögéből, aki természetesen nem tekintheti át a bonyolult, számára érthetetlen szituációt.

Az új társadalom morálja valóban úgy értelmezné a gyerek védelmét, hogy a szülők házasságát *minden áron* meg kell védeni? S ha a szülők házassága ezután pokollá válik, akkor mi lesz a gyerekkel? Ami pedig az áldozatvállalást illeti: helyeselhetjük-e, hogy valaki magábafojtsa természetes vágyait, őszinte, emberi érzelmeit, anélkül, hogy megbizonyosodna áldozatának *értelméről?* Minden progresszív morál azt követeli, hogy az egyén rendelje alá magát a közösségnek, ha személyes érdeke sérti a társadalom érdekét. A társadalom viszont biztosítsa az egyénnek mindazt a szabadságot és támogatást, amelyet a többiek érdekeinek megsértése *nélkül* nyújthat. Ha azt követeljük az egyéntől, hogy egyszer s mindenkorra fojtsa el egyéni vágyait, akkor óhatatlanul valami aszkétikus, antihumánus — és ezért is irreális, tehát egyben hipokrita — ál-erkölcsnél kötünk ki: veszélyesen absztrakt tanulságoknál, embertelen hősöknél, érzelgős álpátosznál, valamiféle szocialistának színezett, de valójában inkább vallásos, álszent világnézetnél.

A *Vörös tinta* e sajátos végletei, mint mondottuk, egyediek, de a *Vörös tintából* is általánosítható az a tanulság, hogy a megtévedt, esendő egyén és az ideális, tökéletes társadalom merev ellentétére épülő, „pedagógiai" filmirányzat — zsákutca. Ennek az antidialektikus, konstruált ellentétpárnak a talaján nem lehet realista képet alkotni az átmeneti társadalomban végbemenő folyamatokról. Itt alakul a társadalom is, alakulnak az egyének is — pontosabban: a társadalom az egyénekben alakul, az egyének a társadalomban, vele együtt alakulnak. Az átalakulás sodrának még azok a negatív egyének is sok tekintetben alá vannak vetve, akik nem képesek szakítani a múlttal: megváltozik szembenállásuk formája.

Figyelmeztető jelnek kell tekinteni azt is, hogy a szóbanforgó filmekben — a valósághoz hívebb atmoszféra ellenére is — elég gyakoriak a stílustörések; egymással össze nem egyeztethető műfaji elemek keverednek bennük, sok a szentimentális és melodrámai mozzanat, a mesterkélt filmszerűség, a dramaturgiai gyengeség, a sablonos jelenet stb. Mindez a sekélyesen, bátortalanul felvetett konfliktussal és a primitív oktató szándékkal is összefügg.

Mint láthatjuk: igen ellentmondásos és bonyolult formában ment végbe a kibontakozás. De a vargabetűk közepette sem sza-

Digitized by Google

bad szem elől vesztenünk a fejlődést, az előrehaladást jelző eredményeket. Az első szakasz (1957—58) legfőbb eszmei eredménye a pesszimista hangulatok, a magány és kiúttalanság érzésének leküzdése volt. A második szakaszban (1959—60) már a konszolidált ország optimizmusa ihleti a magyar filmművészetet, jóllehet még érződik a megrázkódtatás káros hatása: a művészek jórésze még nem mozog otthonosan a mai valóságban. Ennek a bizonytalanságnak a jele az utóbb tárgyalt filmek túlmagyarázó buzgalma is, a súlyosabb konfliktusoktól, az új élet bonyolultabb problémáinak felvetésétől való vonakodás. Jelentkezett bizonyos sematizmus is, de ez a tendencia hamarosan megbukott, mert sem a politikában, sem a kultúrpolitikában nem találhatott talajra és általában idegenkedéssel, visszautasítással találkozott. Így erről az oldalról is nyilvánvalóvá vált, hogy a realista úton kell tovább menni, azon az úton, amelyet a legpregnánsabban a *Tegnap*, a *Virrad* (a múlt tematikájában a *39-es dandár)* jelez. Bátran fel kell tárni a ma drámáit (és tragédiáit), de nem a fejlődés nehézségeit megoldhatatlannak beállító pesszimizmus szellemében, hanem azzal az igénnyel, hogy megmutassuk a konfliktusok *konkrét* forrását, és érzékeltessük azt a harcot is, amelyet leküzdésükért az új társadalom folytat, buzdítva rá ott, ahol ezt a harcot elhanyagolják.

Ugyanakkor világossá vált: külsőleges módon nem oldhatja meg a filmművészet a társadalom pozitív erőinek ábrázolását, a hősök nagyságát csak igazi harcban lehet hitelessé tenni. Másszóval, kitűnt: a konfliktusok őszinte feltárása és a társadalom, az új emberek nagyszerű tetteinek méltó ábrázolása — lényegében egy és ugyanaz a feladat. (Erre volt bizonyíték legutóbb a *Tiszta égbolt* című szovjet film is, amely társadalomkritikájában, ha úgy tetszik, élesebb volt bármelyik pesszimista hangvételű filmünknél, mégis optimizmust sugallt, mert igaz volt, mert a kommunizmusba vetett hit erejét és nagyszerűségét hirdette). E szintézis megteremtése állott most már megoldandó feladatként filmművészeink előtt. S ha tétován is, de *lényegében* ebben az irányban indultak is el: már a moralizáló kísérletek idején érlelődik az a felismerés, hogy társadalmunk problémáit csak a maguk nyers és bonyolult valójában lehet megragadni — nem a tételét magyarázó iskolamester pedantériájával, hanem azzal az őszinte szenvedéllyel, amely mélyen azonosul a hősök vajúdásával és megújhodásával.

•

Ez az igény hatja át a *Dúvad*-at, a *Zápor*-t, a *Próbaút*-at (és még néhány azóta elkészült és készülő filmet, amelynek elemzésére itt nem térhetünk ki). Mindhárom film témája: a polgári-kis-

Digitized by Google

polgári erkölcsű és beidegzettségű ember útja az új életben, a szocializmusban. Az előbbiektől eltérően, ezekben a filmekben valóban súlyosak a konfliktusok, és a megoldások sem éppen áloptimisták: a *Duvad* hősét meg kellett ölni, a *Záporé* csak egy végérvényesen feldúlt házasság romjain át szabadulhat a régi élet béklyóitól, s a *Próbaút* sem kecsegteti nézőit azzal, hogy az elvált házastársak hamarosan egymásra találnak.

Feszült, drámai helyzetek léptek az idillikus, vagy csak felületesen, külsőlegesen dramatizált szituációk helyébe, egyszóval: az élet újra a maga komolyságában jelent meg a mozivásznon. E filmeknek — mint később látni fogjuk — egyik gyengéje ugyan az, hogy nem képesek helyesen érzékeltetni a mai társadalom erkölcsi erejét, de mégsem válik úrrá rajtuk a pesszimista, sötét tónus. Jóval mozgalmasabb, elevenebb, sokrétűbb képet festenek a valóságról, mint az 1957—58-as filmek, amelyeknek elégikus panaszában minden eltompult és egybemosódott. Ezekre a filmekre a viharos drámaiság a jellemző, az eszmeileg szembenálló erők érzelmileg telített, kiélezett összecsapása, a főhősök vérből jelleme. Forrongásban, változásban vannak az emberek, a társadalmi viszonyok, néhol még a táj is.

Közös bennük az is, hogy hőseik — kivétel nélkül — sorsdöntő választás előtt állanak: választaniok kell az új élet normáinak elfogadása vagy el nem fogadása között. Az alternatíva pedig, amelyet a választás ígér: egyfelől a züllés *(Duvad, Próbaút)* vagy a pangás *(Zápor)*, másfelől a teljes emberi élet, amelynek a szerelem, a közösségért végzett munka, a kultúra ad tartalmat. Itt azonban a züllésnek nem egyszerűen a bűnözők vagy a romlottak csábítása az oka, nem a „rossz társaság", amelyből csak ki kell emelni az egyént, s máris szocialistává vált, mint az *Égrenyíló ablak*, vagy a *Gyalog a mennyországba* című filmekben. A *Dúvad*ban és a *Próbaút*-ban többről van szó: arról a sokkal lényegesebb és az átmeneti állapotokra nagyon is jellemző kérdésről, hogy aki nem képes szakítani a múlttal, az az új közösségi viszonyok között szükségszerűen elzüllik, mert olyan konfliktusokba keveredik, amelyek között eddigi életformája, sőt egyénisége is felbomlik.

Dinamika, drámaiság határozza meg e filmek művészi stílusát is: a felfokozott összeütközéseket, a kiélezett szituációkat keresik. De lírájuk is felfokozott, belülről feszülő, s érlelődő változásokat sejtet, tele van fojtott indulatokkal, izgatott szenvedélyekkel. Pátoszuk tulajdonképpen nincs — ez egyik velejárója annak, hogy még mindig gyengének rajzolják az új társadalmat —, de magától értetődő természetességgel tudnak beszélni a mai *miliőről*, ahol a legtöbb ember jószándékú és rokonszenves, ahol az ügyeket általában emberségesen és a nép érdekében intézik. El-

Digitized by Google

tűnt a rossz agitátori hangsúly, amely unos-untalan az eredményekre figyelmeztet, de eltűnt a pedagogikus hangsúly is, amely szerint a hős azért köteles jól viselni magát, mert a társadalom is jó őhozzá. Itt már az is magától értetődik, hogy önmagának árt az, aki a társadalommal szemben vét. Egyszóval: ezek a filmek az átmeneti társadalom légkörében fogantak, annak levegőjét lehelik, és hibáikkal együtt is többet segítenek az igazi út megtalálásában, mint sok felületes film vézna és gyér eredményeivel. Akik problematikus mivoltukban valamiféle megtorpanást vagy útvesztést látnak, figyelmen kívül hagyják azt is, hogy az alkotók ezekben a művekben összehasonlíthatatlanul nehezebb feladatra vállalkoztak, mint bármikor azelőtt, hogy ezek a filmek egy nálunk eddig alig tapasztalt szubjektív, szinte vallomásszerű hangot ütnek meg, s ez, ha önmagában nem is minden, de nem is kevés.

Mi a hibájuk?

Nem könnyű itt általánosítani, mert ami közös ezekben a művekben, az is nagyon különböző módon nyilvánul meg. Két filmnek — a *Duvad*-nak és a *Próbaút*-nak — közös hibája a pozitív erők ábrázolásának gyengesége. A *Duvad* Ulveczky alakjában egy nagy és rendíthetetlen individualista alakját formálta meg, amellyel voltaképpen nem is bírhat az a gyenge társadalom, amelyet a film ábrázol. A *Próbaút* is elsősorban azért kusza és ellentmondásos, mert gyenge a pozitív ellenpólus. (A *Zápor* hibája sok tekintetben más, ezért vele külön kell foglalkoznunk.)

A *Duvad*-ban és a *Próbaút*-ban elsősorban ott érezzük eltorzultnak a társadalmi képet, ahol a vergődés, a züllés, a bukás ábrázolása öncélúvá válik. A züllés „romantikája" különösen a *Duvad* alkotóinak képzeletét ragadta magával. Annyira belefeledkeztek Ulveczky kicsapongásainak részletezésébe, hogy a leleplezés — akaratuk ellenére — végül is ellentétébe csap át. Azt akarták megmutatni, hogyan visz féktelen individualizmusa romlásba egy olyan embert, akinek minden adottsága megvan arra, hogy érvényesüljön és szabadon kifejtse képességeit. Ez azonban azt kívánta volna, hogy lássuk a hős elvadulásának *folyamatát*, fájdalommal éljük át emberi *értékeinek* fokozatos pusztulását. De erről szó sincs: Ulveczky az első pillanattól fogva olyan ördögi és embertelen, hogy rokonszenvet sem igen érezhetünk iránta. Mivel azonban erősebb mindenki másnál, s nincs a színen senki, akit akaraterőben, bátorságban, szenvedélyben hozzá lehetne mérni — mind imponálóbb alakká válik; végül szinte már csodálatot, érdemtelen csodálatot ébreszt az a szívósság, amellyel vesztett pozícióját védi.

Mind a *Duvad*ra, mind a *Próbaút*ra nagyon jellemző az, hogy a társadalmi *miliő* rajza pozitív, a környezet egészében rokonszenves, és sok reálisan megragadott részlet jelzi a fejlődést, az élet

Digitized by Google

szépülését, az új társadalom egészében mégis halvány, egyenesen erőtlen képekben jelenik meg, passzív háttérként, amely előtt az új morál győzelméért zajlik ugyan a dráma, de — különös módon — az új élet *morális* erőinek *kizárásával*. Pedig — s ezt nyomatékosan hangsúlyozni kell — a morális konfliktusban csak az új moralitás képviselheti a pozitív oldalt, s nincs az a szép lakás, ragyogó szövetkezeti bál vagy gyerekotthon, amely helyettesíthetné. Vagyis: a pozitív milió nem helyettesítheti a pozitív hőst.

Persze a film alkotói helyezhetik arra is a hangsúlyt, hogy a társadalom pozitív erői *bizonyos* helyzetben elégtelenek egy-egy konfliktus megoldására. De a szóbanforgó filmekben a pozitív erők „visszatartása" egyáltalán nem ezt a társadalomkritikai szándékot tükrözi. A *Duvad* különösen pregnáns példa erre. Vessük csak össze a filmet a novellával, amelyből készült, s nyomban szemünkbe tűnik, hogy az átdolgozás erőteljesen csökkentette a pozitív szereplők súlyát. A film szerint Ulveczky a szövetkezetben nyíltan, szinte korlátlanul tombolhat, a novella szerint nagyon is alkalmazkodni kényszerül.

Jellemző ezekre a filmekre, hogy a társadalom pozitív erői csak akkor válnak hatékonnyá bennük, amikor az útját tévesztő hős anarchizmusa, züllöttsége már a társadalom alapvető rendjét fenyegeti. Ilymódon persze az a benyomás keletkezik, hogy a társadalom nem nagyon *küzd* az individualizmus ellen, csak *védekezik túlkapásaival szemben*. S miután a társadalom ezért nem is igen részesül bírálatban — úgy látszik, mintha nem is volna hivatása, hogy megmozduljon az emberek megmentéséért, mintha nem is volna „illetékes" az elesettek, a megtévedtek, a kisiklottak boldogságáért vívott harcban.

Gondoljunk például Ulveczky sorsára a *Duvad*ban: Gál Janinak, Zsuzskának, a szövetkezetieknek éppen csak odáig terjed az erejük — s idáig is csak a legutolsó pillanatban —, hogy megvédjék magukat a már-már gyilkossá fajult dühöngőtől: az az alternatíva fel sem merül, hogy erkölcsileg, nyílt színen le is lehetne győzni ezt az embert, és ezzel talán meg is lehetne *menteni!* Lényegében ugyanez a helyzet a *Próbaút*-ban is: a társadalomnak az az egyetlen határozott gesztusa, hogy elveszik a szülőktől a gyereket. Persze az ilyen „intézkedés" kevés ahhoz, hogy az új társadalom morális fölényét érzékeljük. (Egyébként is nehezen képzelhető el, hogy a gyengeakaratú férfi és a kispolgári-individualista asszony párviadala visszatükrözze az új és a régi morál harcát; az viszont dramaturgiai lehetetlenség, hogy az új morál képviselete teljesen a mellékszereplőkre, a környezetre háruljon.)

E filmek művészi hibái szorosan összefüggnek az eszmeiekkel. Mivel elvesznek a züllés ábrázolásában, ezért hajlamosak a drasz-

Digitized by Google

tikumra, a negatív hatások naturalista túlfokozására (dáridózás, vaskos trágárkodás, fülledt szexuális jelenetek a *Duvad*-ban, durvaság, sokszorosan megismételt részegeskedés a *Próbaút*-ban.) Minthogy „visszatartják" az ellenerőket, a drámai tónusról azonban nem akarnak lemondani — mind több drámapótló eszközt kénytelenek igénybe venni és ismétlésekbe bocsátkozni. A rendezői dilemma a színészi játékban is megmutatkozik: virtuóz módon megoldott, de mégis sokszor túlfeszített hatásokban és (különösen a filmek vége felé) túljátszásban, teatralitásban, olykor-olykor túlhajtott drámaiságú jelenetekben, amelyek már-már komikusak is. Az alkotók, hogy segítsenek az arányokon és élettel töltsék meg a pozitív figurákat, némelykor enyhe iróniával kezelik őket (a fejét borogató tsz-elnök a *Duvad*-ban, a suta kis orvos a *Próbaút-ban).* Önmagában persze nem rossz ez a szeretetteljes irónia, de szemtől szemben a vészesen tornyosuló bajokkal leereszkedőnek, vállveregetőnek hat, s csak a társadalom tehetetlenségének érzetét kelti a nézőben.

Az említett azonosságok mellett is lényegesen eltér a *Duvad*tól és a *Próbaút*-tól a *Zápor* című film. A döntő mozzanat az — s ebben szinte minden eddig tárgyalt filmtől eltér —, hogy itt a pozitív, az új társadalmi rendet képviselő hős vitathatatlanul erősebb, vonzóbb, szuggesztívabb, mint ellenlábasa. A hangsúly a mai társadalom olyan reprezentánsára tevődik át, akinek vonzóereje nemcsak igazában van, hanem aki egyben azt is dokumentálja, hogy a belsőleg erősebb, teljesebb emberek a nép oldalán állnak. Filmjeink pozitív hősei eddig alig érzékeltették, hogy az új társadalomban jelentős egyéniségek bontakoznak ki, hogy a szocializmus az alkotásvágynak, az akaraterőnek, a tehetségnek összehasonlíthatatlanul nagyobb távlatokat nyit, mint a múlt. A *Zápor* főhősének, Miskei szövetkezeti elnöknek az ábrázolása új színt jelent ebben a vonatkozásban. Nem véletlen, hogy a *Zápor* 1956 óta az első olyan filmünk, amelynek vitájában végre arról esett szó, milyennek kell lennie a mai hősnek.

A *Zápor*nak érdeme az, hogy felvetette ezt a kérdést, bár teljesen nem sikerült megoldania. Ha témáját nézzük, szinte a *Dúvad*nak szánt válaszként lehetne értelmezni, vagyis olyan műalkotásnak, amely bebizonyítja, hogy igenis nagy és erős egyéniségek vannak a szocializmus oldalán. Csakhogy a *Duvad* negatív hőse, Ulveczky és a *Zápor* pozitív hőse, Miskei között meglepően sok a rokonvonás, elsősorban a nőkhöz való viszonyukat illetően. Miskei mint elnök, igaz, természetesen mozog a szövetkezeti élet közegében, de mint ember és férfi, jóval több individualista, aszociális vonást mutat, semminthogy olyan erkölcsi eszménynek ismerhetnők el, amilyennek a film beállítja. Bírálni pedig sajnos, alig bí-

Digitized by Google

rálja. Miskeiben még túl sok van Ulveczky szelleméből, s ezért nem fogadhatjuk el az öntudatos népi vezető típusaként.

Végső fokon tehát a *Zápor* ugvanabba a korlátba ütközik, mint a *Dúvad*. Az utóbbi évek filmjei közül a *Zápor* vetette fel a legnagyobb nyomatékkal a pozitív hős szerepét, s ezért fogyatékosságaival is élesen figyelmeztet arra, hogy a szocialista valóság ábrázolásának döntő problémája: a pozitív erők és a pozitív hős ábrázolása. *Minden* út idevezet! A legnagyobb figyelmet és energiát ennek a kérdésnek a megoldására kell fordítani.

•

Ha futólag is, de áttekintettük az 1957 és 1960 között született, a jelent ábrázoló filmdrámáinkat. Bizonyos hasonló jegyek alapján csoportosítottuk az egy-egy szakaszra jellemző műveket, hogy megkeressük a fejlődésre jellegzetes, *általános* vonásokat. Az effajta kategorizálás persze óhatatlanul leegyszerűsítéssel jár. Nincsenek olyan kategóriák, amelyek *pontosan* felölelnek minden egyedi esetet, s különösen nehéz művészi alkotásokat, filmeket kategorizálni, amelyek szüzséjük, témájuk, konkrét mondanivalójuk, rendezői, operatőri stílusuk, színészi játékuk stb. szerint mások és mások. Néhány egészen alapvető eszmei és művészi sajátosságra kellett tehát szorítkoznunk, tudva, hogy az egyes alkotások sokkalta gazdagabbak, mint egy-egy kategória karakterisztikája lehet. El kellett tekintenünk az alkotók egyéni felfogásában, tehetségében, művészi szemlélelében fellelhető számtalan különbségtől, hogy tisztázhassuk azt, ami az *egész* folyamatra jellemző.

Az analízis alapján úgy látszik, filmművészetünk túljutott a válságon és jó irányban fejlődik, leküzdötte azt a pesszimizmust, amely 1957—58-ban éreztette hatását nemcsak a film, de más művészetek alkotó munkájában is, s többé-kevésbé az egész ideológiai területen; maga mögött hagyta az 1959—60-as filmekre, legalábbis nagymértékben, jellemző didaktikus-moralizáló szemléletet, s nekivágott olyan mai tárgyú filmeknek, amelyek, még ha néhol zavarosan is, de már életünk lényeges problémáit feszegetik.

Az elmondottakból — a többi között — az is nyilvánvalónak látszik, hogy jelenünk művészi ábrázolásának legsarkalatosabb feladata a *pozitív hős, az előrevivő erők* életszerű ábrázolása. És itt nemcsak arról kell beszélnünk, hogy e feladat megoldatlansága mellékvágányra viszi, elsekélyesíti a legreményteljesebb vállalkozásokat is, hanem azokról a káros hangulatokról is, amelyek — a revizionizmus legszívósabb maradványaiként — ma is terjengenek, s komolyan gátolják a fejlődést. A személyi kultusz idején a pozitív hősök ábrázolásában merevedtek meg leginkább a művészeti normák, hisz a hősi alakokban fejeződött ki a legpregnánsabban a

Digitized by Google

heroizmus dogmatikus felfogása. Ennek reakciója az volt (s ezt a revizionisták hangulatkeltése persze fokozta), hogy a filmművészek — azonosítva a sematikus hőszt a szocialista pozitív hőssel — évekig teljesen száműzték a szereplők sorából korunk hőseit, köztük a forradalmár, a kommunista alakját is. Csak a *Tegnap* és a *Virrad,* illetve a *39-es dandár* tett határozott lépéseket ebben az irányban. Persze elképzelhetetlen, hogy visszatérjünk a hősteremtés régi módszeréhez, a mesterkélt heroizáláshoz. Le kell küzdeni a „konfliktusmentességnek" azt a mindmáig ható maradványát, amely tagadja, hogy a forradalmárnak, a kiemelkedő hősnek is meg kell birkóznia önmagával, hogy neki is van belső konfliktusa. A pozitív hős konfliktusa persze gyökeresen más, mint az ingadozó kispolgáré, vagy az ösztönös emberé, de ez is konfliktus — méghozzá nem kisebb, mint amazoké. A pozitív hős nagysága nem abban van, hogy nincsenek belső nehézségei, hanem abban, hogy nagy célja tudatában képes leküzdeni őket.

A pozitív hősök és erők sápadt, határozatlan rajzának az az egyik oka, hogy művészeinkben szinte pánikszerű rettegés él a sematizmustól, attól, hogy a hős absztrakt hőssé válik. Inkább legyen szürke, semmitmondó figura, mint felfújt, belülről kongó séma — körülbelül ez az elv érvényesül. Ez azonban nem a feladat megoldásának, hanem megkerülésének elve. Világosan meg kell mondani: itt olyan feladatról van szó, amelyet *nem lehet megkerülni.* Öntudatosodó és tudatos hősök nélkül nincs valóban realista társadalomrajz. Nemcsak a szocializmus, hanem a kapitalizmus világát sem lehet egész valójában megragadni, a pozitív erők ábrázolása nélkül. A fejlődés életszerű, meggyőző ábrázolása nélkül lényegében semit sem ér a népi demokrácia ábrázolása: a társadalmi valóság *lényegét* kerüli meg, azt, amiért egyáltalán érdemes filmet készíteni a máról. A sematizmustól való félelem nem rossz dolog, ha ez a félelem arra ösztökéli a művészt, hogy keresse meg a pozitív hős igényes megoldását, törje a fejét, kutassa, tanulmányozza a valóságot. De aki nem ezt a következtetést vonja le, aki megmarad aggályainak hangoztatásánál, az csak ürügyként hivatkozik művészi gondjaira, az eszméiben még nem értette meg a mát.

Most minden attól függ, hogy határozottan átlépjük azt a Rubikont, amely filmművészetünket még elválasztja a szocialista hős belső világától. Annyira égető ez a követelmény, hogy bátran mondhatjuk: filmművészetünk jövője fordul meg rajta. Ha itt nem sikerül hamarosan előbbre jutni, még sok kudarcnak nézhetünk elébe, ha azonban sikerül, akkor meggyorsul filmművészetünk fejlődése és bizonyossággá válik az a sok biztató jelből táplálkozó remény, hogy a magyar filmművészet új felvirágzása felé haladunk.

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

A legagresszívabb nyugatnémet monopóliumok

A berlini Humboldt-egyetem 1960 novemberében ünnepelte alapításának 150. évfordulóját. Ebből az alkalomból az egyetem gazdaságtudományi karának néhány fiatal tudósa azt a feladatot tűzte maga elé, hogy értekezések sorozatában leleplezze azokat a nyugatnémet monopóliumokat, amelyek agresszív politikájukkal leginkább veszélyeztetik Európa békéjét. Az Einheit, a Német Szocialista Egységpárt elméleti folyóirata tavaly novemberi számában megkezdte ezeknek az értekezéseknek a közlését, „Meg kell fosztani hatalmuktól a legagresszívabb nyugat-németországi monopolista csoportokat" címmel.

Az alábbiakban ennek az érdekes cikksorozatnak az összefoglalását adjuk.

Nyugat-Németország legagresszívabb monopóliumai: a Deutsche Bank, az I. G. Farben, a Siemens, az AEG és a Flick-konszern. Az Adenauer-kormány ezeknek az amerikai és egyéb imperialista monopóliumokkal összefonódott mammutvállalatoknak a megbízásából és ezek profitérdekeit képviselve folytatja militarista politikáját. Ezeket a monopóliumokat kell megfosztani hatalmuktól ahhoz, hogy megnyíljék az út Nyugat-Németország demokratikus fejlődése előtt és meg lehessen szüntetni a legfőbb európai háborús tűzfészket.

A DEUTSCHE BANK

1. A Deutsche Bank militarista-fasiszta múltja semmivel sem jelentéktelenebb, mint a háborús bűnös nagy ipari konszerneké. Ezt azt Egyesült Államok katonai hatóságai is elismerték 1946 novemberi nyilatkozatukban, amely megállapítja, hogy a Deutsche

Digitized by Google

Bank a hitlerista Németország legfőbb gazdasági-pénzügyi bázisa volt, „amely a gazdasági hatalom szokatlan koncentrációját összekapcsolta a náci uralom bűnös politikájában való aktív részvétellel". A nyilatkozat személy szerint is leleplezi Hermann Abs-ot, a bank egyik főrészvényesét és „spiritus rectorát", akinek a neve 1945-ben, közvetlenül a nácizmus leverése után, még előkelő helyen szerepelt a náci főbűnösöknek az amerikaiak által összeállított listáján. „Hermann Abs Deutsche Bankja úgy tevékenykedett, mint a német kormány csúcsszerve, s a csatlós államok, továbbá az európai megszállt országok gazdasági leigázását szolgálta" — állapították meg 1946-os nyilatkozatukban az amerikaiak.

A Deutsche Bank ma is a finánctőke központja Nyugat-Németországban, s — effajta hagyományaihoz híven — ösztönzi a bonni állam militarizálását.

A bankkal szoros kapcsolatban álló legfontosabb 190 társaság a nyugatnémet részvénytőke 55 százalékát képviseli. Ezekben, a nyugatnémet ipar valamennyi ágához tartozó vállalatokban 1960 közepén a Deutsche Bank elöljárósági és felügyelőtanácsi tagjai 555 kulcspozíciót tartottak kezükben. Azt lehet mondani, hogy a Deutsche Bank és a legnagyobb nyugatnémet ipari konszernek között valóságos perszonálunió van. A Deutsche Bank felügyelőtanácsi és elöljárósági tagjai például az I. G. Farben-cég megfelelő testületeiben tíz, a Siemens-konszernnél kilenc, az AEG-nél két, a Flick-konszernnél pedig öt fontos pozíciót foglalnak el. Ezek a monopóliumok a következő, háborús célokat szolgáló termékeket állítják elő:

Az I. G. Farbennek vezető szerepe van a rakéta-hajtóanyagok, a kémiai és a bakteriológiai harcianyagok termelésében, a nehézvíz-termelésben, az atomfegyvergyártáshoz szükséges plutónium előállításában. Ez a cég ezenkívül reaktorgrafit- és robbanóanyaggyártással is foglalkozik.

A Siemens-konszern atomgrafitot termel, hozzálátott egy plutóniumtermelésre alkalmas reaktor felépítéséhez; rakéták és más fegyverek szabályozó műszereit gyártja, köztük elektronikus alkatrészeket; radarberendezéseket és irányító rádióállomásokat, híradástechnikai felszereléseket termel.

Az AEG elektronikus felszereléseket gyárt a Starfighter-típusú repülőgépek számára; részt vesz a Hawk-típusú rakéta gyártásában; rakéta-kormányzószerkezeteket állít elő; repülőterek és hadihajók részére szükséges mindenfajta világító- és jelzőberendezéseket szállít; a nyugatnémet légierő részére repülésbiztosító és rádiókészülékeket gyárt.

A Flick-konszern részt vesz a Starfighter-típusú repülőgépek

Digitized by Google

gyártásában; robbanóanyagot termel; teherautókat és dzipeket gyárt a Bundeswehrnek; Diesel-motorokat épít hadihajók részére; páncélosmotorokat és sugármeghajtású harci eszközöket gyárt.

Anélkül, hogy részletesen tovább sorolnánk, megemlítjük, hogy a Deutsche Bankot hasonlóan szoros szálak fűzik még a következő, igen jelentős nyugatnémet monopóliumokhoz is: Klöckner, Vereinigte Glanzstoff-Fabriken A. G., Hoesch-konszern, Thyssen, Degussa, Krupp, Brown-Boveri, Henschel, Demag, Mannesmann.

Ez a korántsem teljes felsorolás is világosan mutatja, hogy a *Deutsche Bank: a nyugatnémet monopoltőke legagresszívabb köreinek gazdasági-pénzügyi központja*, amely nemcsak egyik vagy másik, fegyvereket és más háborús eszközöket gyártó konszernnel tart fenn szoros és kölcsönös kapcsolatot, hanem kivétel nélkül minden ilyesfajta monopóliummal.

Kik állnak e bank élén? A Német Szövetségi Köztársaság egyébként is a háborús bűnösök menhelye és paradicsoma, s „kicsinyben" ez a Deutsche Bankról is megállapítható. A bank nagyhatalmú vezetői közül, a már említett Hermann Abs-on kívül, Oswald Rösler és Wilhelm Zangen is a háborús bűnösöknek az amerikaiak által összeállított jegyzékén szerepel; Fritz Könecke és Carl Wurster — háborús bűnösök, a fasiszta hadigazdálkodás főkolomposai; Ernst Vits, Karl Schirner és Richard Freudenberg — fasiszta hadigazdálkodási vezérek; Ulrich Haberland — a háborús bűnössé nyilvánított I. G. Farben egyik fővezére; Ernst von Siemens — az ugyancsak háborús bűnössé nyilvánított Siemens-konszern feje.

2. A Deutsche Bank egyben az amerikai befolyás központja is, s az egyik legveszedelmesebb amerikai gazdasági és politikai támaszpont Nyugat-Németországban. A Deutsche Banknak és egyesült-államokbeli partnereinek agresszív céljai és érdekei messzemenően egybevágnak.

A Deutsche Bank és az amerikai monopóliumok kapcsolatai a felszínen főként úgy jelentkeznek, mint nyugatnémet és amerikai ipari monopóliumok közös üzletei.

A Deutsche Bank kapcsolatai:

Az *AEG* révén: Lockheed Aircraft Corp. (Giannini Bank of America érdekeltsége): engedélyügyi megállapodás és másfajta együttműködés az AEG-vel. A General Electric Comp. (Morgan-érdekeltség) többségi részesedése az AEG-ben.

A *Siemens* révén: Westinghouse (Mellon-érdekeltség). A Westinghouse-nak és az Siemensnek közös leányvállalata van

Digitized by Google

Genfben. Megállapodás értelmében a Siemens is forgalomba hoz minden olyan terméket, amely a Westinghouse tapasztalatainak felhasználásával készült.

Az *I. G. Farben* révén: Számos szabadalmi és másfajta együttműködési megállapodás az I. G. és a Dupont között.

A *Flick-konszern* révén: Szoros együttműködés a Studebaker-Packarddal, amely az Egyesült Államokban a Mercedes-típusú járműveket hozza forgalomba. A Curtis Wright Corp. céggel közösen hajtóműveket állít elő.

A leghatalmasabb amerikai monopolcsoportoknak tehát rendkívül nagy a befolyásuk a Deutsche Bankra és a vele összefonódott nyugatnémet monopóliumokra. Ezeknek az amerikai monopóliumoknak az élén Morgan, Rockefeller, Mellon és Dupont, s elsősorban olyan vállalatok állnak, amelyek vezető szerepet játszanak az atombomba-gyártásban, a rakéta-fegyverek készítésében, elektronikus és elektrotechnikai fegyverrészek előállításában, továbbá a vegyi haditermelésben, amelyek tehát különösen agresszív jellegűek.

Hogy milyen méretű ez az összefonódás, arra legjobb példa a Deutsche Bank fő-fő részvényesének, Hermann Absnak a második világháború utáni pályafutása. Abs 1946 óta ismét nagy karriert futott be. Már 1948-ban új hitelintézetet alapított egyik Deutsche Bank-beli kebelbarátjával együtt „Kreditanstalt für Wiederaufbau" (Újjáépítési Hitelintézet) néven, amely szorosan együttműködött a Marshall-terv végrehajtóival, hűségesen kiszolgálta az amerikai tőkéseket, s a végsőkig nemzetietlen és népellenes gazdaságpolitikát folytatott. Abs tevékenyen bekapcsolódott a Vatikán pénzügyeinek intézésébe is, s itt szerzett bokros érdemeiért 1950-ben megkapta „A szent sír lovagja" kitüntető címet. 1952-ben Absot küldték ki, mint a Német Szövetségi Köztársaság delegációjának vezetőjét, a londoni adósságügyi tárgyalásokra. 1955-ben pedig Abs annak a delegációnak a feje volt, amely arról tárgyalt Amerikában, hogyan lehetne visszakapni az Egyesült Államoktól annak a tőkének egy részét, amelyet a hitlerista Németország feltétel nélküli kapitulációja után az amerikaiak lefoglaltak. E tárgyalások megnyitásakor Abs beszédet mondott, s ebben kijelentette, hogy nem mint német ment az Egyesült Államokba, hanem mint „partner és szövetséges a bolsevizmus ellen vívott közös harcban". Ezek után érthető, hogy Hitler élvonalbeli pénzügyi embere, az amerikaiak által háborús bűnössé nyilvánított Hermann Abs már évek óta elnöke a Frankfurt am Mainban székelő Német—Amerikai Gazdasági Szövetségnek.

3. Ezzel azonban még nem ér véget a Deutsche Bank szerteágazó szerepköre. Ez a bank ugyanis egyúttal a nyugatnémet mo-

Digitized by Google

nopóliumok expanziójának a gazdasági-pénzügyi központja is. Mint ismeretes, a német finánctőke expanzív törekvései most elsősorban a nyugat-európai integráció keretében jelentkeznek.

A bank már évek óta rendkívül aktív tevékenységet folytat a Közös Piac országaiban, s tőkeberuházással hihetetlenül magasak. Jellemző a rendelkezésére álló tőkemennyiség óriási tömegére, hogy a Deutsche Bank csak külföldi beruházásokra két és fél milliárd márkát folyósított (1959. áprilisi adat).

4. Továbbá: a Deutsche Bank a bonni neokolonializmus képviselője és pénzelője. Az állami és magán kölcsöntőke-export javarésze e bankon keresztül bonyolódik le. Ha gyarmati extraprofitról lehet szó, a nyugatnémet monopólkapitalisták nem sajnálják kinyitni a pénzszekrényüket. 1960 szeptemberében például a Német Gyáriparosok Szövetségének (BDI) elnöke, Fritz Berg, egy sajtókonferencián bejelentette, hogy a nyugatnémet monopoltőkések egymilliárd márka hitelt, úgynevezett „fejlesztési segélyt" nyújtanak a fejlődésben visszamaradt semleges országoknak. A nyugatnémet tőkések és sajtójuk azonban nem egyszer nyíltan beszélnek arról, hogy e „segítség" fejében a semleges országokat az imperializmustól függő helyzetbe hozzák és bevonják őket a szocialista országok ellen irányuló, támadó szellemű blokkokba.

5. De még mindig nem vagyunk készen a Deutsche Bank szerepkörének felsorolásával. A bank az Odera—Neisse határtól keletre levő, tehát Lengyelországhoz tartozó területeken 45 fontos fiókját vesztette el, összesen 2200 alkalmazottal, a mai Német Demokratikus Köztársaság területén pedig 30 fiókját, összesen 1600 alkalmazottal. Mindent elkövet, hogy visszahódítsa magának ezeket a vadászterületeket, s ezért a Deutsche Bank a nyugatnémet revansizmus élharcosa. Ezt mutatja a többi között az is, hogy különböző tanácsaiban számos olyan ember foglal helyet, aki az úgynevezett Heimatverband-okban (az áttelepültek „honfitársi szövetség"-eiben) és más revansista szervezetekben vezető funkciót tölt be.

Ezenkívül a Deutsche Bank igazgatóságában és különböző tanácsaiban 32 mágnás található. A Deutsche Banknak ezek a „von und zu" urai azt jelzik, hogy a nyugatnémet imperializmus a mai napig sem vesztette el porosz junker jellemvonásait, s egyenesen folytatja a régi militarista hagyományokat.

6. Végül, de nem utolsó sorban: a Deutsche Bank tevékenysége kitűnő példa arra, mennyire alá van vetve a nyugatnémet állam a monopóliumoknak, milyen nagy mértékben olvadnak össze a monopolista kulcspozíciók az állami funkciókkal. Ennek az

Digitized by Google

összeolvadásnak egyik formája az, hogy a magánmonopóliumok messzemenően uralkodnak az állami monopóliumok felett s így saját profitérdekeiknek megfelelően tudják felhasználni az állam gazdasági hatalmát. A Deutsche Bank nagyhatalmú vezérei különösen sok állami tulajdonban levő vállalatban töltenek be vezető funkciót; az NSZK külkereskedelmének teljes egyharmadát is a Deutsche Bank intézményei bonyolítják le.

A Deutsche Bank ma már hasonló pozíciót szerzett magának Nyugat-Németországban, mint amilyent a fasiszta időkben élvezett. Hermann Abs címe ma már hivatalosan is: Adenauer „pénzügyi tanácsadója". Adenauert egyébként is régi és kitűnő kapcsolatok fűzik a Deutsche Bankhoz: a jelenlegi kancellár a húszas évek végén már ott ült a bank felügyelőtanácsában, s veje, Hermann J. Wehrhahn, elnöke vagy oszlopos tagja egy sereg olyan gyár és részvénytársaság felügyelőbizottságának, amelyet végső soron a Deutsche Bank dirigál. A kancellár fia is búsás hasznot húz abból, hogy a Ruhr-vidék egyik hatalmas gyárának: a Rheinisches Elektrizitätswerk im Braunkohlenrevier A. G.-nak (Rajnai Barnaszén-vidéki Elektromos Művek RT.) elöljárósági tagja.

Adenauernek a klérushoz fűződő kitűnő kapcsolatai útján az egyház is tevékenyen részt vesz ezekben a pénzügyletekben. Különösen a Wehrhahn-konszern (amelynek élén Adenauer veje áll) van szoros üzleti kapcsolatban a klérussal. Frings bíboros öccse, Alfons Frings a főpolgármestere Neuss városának — ez a város a Wehrhahn-konszern központja. S hogy a bíboros és a kancellári család kapcsolata még szorosabb legyen, arról Wehrhahn prelátus, Adenauer vejének legközelebbi rokona gondoskodik.

Hogy a Deutsche Banknak milyen óriási befolyása van Adenauerre, Straussra és az egész bonni apparátusra, azt kitűnően bizonyítja az úgynevezett Starfighter-eset. Hermann Abs közreműködésével ugyanis a nyugatnémet hadsereg részére a Lockheed-cég Starfighter-típusú repülőgépének gyártási engedélyét vásárolták meg, holott a francia Mirage III. típusú gép engedélye 300 millió márkával olcsóbb lett volna, s ennek a gépnek 510—620 méteres futópálya is elég, a Starfighternek pedig 1000—1600 méteres pálya kell. Tegyük hozzá: az Adenauer-familia főrészvényese a Messerschmitt-cégnek, mely a Starfighter pilótafülkéjét gyártja.

Nyugodt lelkiismerettel levonhatjuk tehát azt a következtetést, hogy a Deutsche Bank különösen veszélyes központja a nyugatnémet állammonopolista kapitalizmusnak, mert ez a bank rendelkezik a nyugatnémet gazdaság pénzforrásainak legnagyobb részével, s ennek a legerősebbek a nemzetközi, főleg az amerikai monopoltőkéhez fűződő kapcsolatai. A bank direktívái szinte kötelezők a bonni állam számára, s a nyugatnémet állam hivatalos po-

Digitized by Google

litikája hűségesen fejezi ki a Deutsche Bank agresszív, klerikális-militarista hagyományait, s az e bankkal összefonódott amerikai imperialisták törekvéseit is.

AZ I. G. FARBEN

A német vegyipar annak köszönheti hallatlanul gyors fejlődését, hogy a német imperializmus későn jelentkezett a világ felosztásánál, s ezért a német burzsoáziának annakidején kevés nyersanyagban gazdag terület jutott. Nagyrészt a vegyiparnak kellett tehát nyersanyaggal ellátnia az ipart. Csakhamar két óriási vegyikartell alakult ki.

Mikor a német imperializmus megkezdte az előkészületeket az első világháborúra, a robbanóanyagok és a harcigázok váltak a német vegyipar fő termékeivé. Hogy a termelési kapacitást és a tőkebefektetést még jobban hasznosítsák — vagyis hogy még nagyobb profitot vágjanak zsebre a haditermelésből —, a két kartell 1916-ban összeolvadt Interessengemeinschaft (I. G.) der Deutschen Teerfabriken (Német Kátránygyárak Érdekközössége) néven.

Ez a mammutcég 1918-ig 60 millió kilogramm tömény harcigázt használt fel gránátok töltésére. Az első világháború alatt — érthető okból — nagy fejlődésnek indult a német gyógyszergyártás is, s ennek eredményeként csupán az I. G. érdekkörébe tartozó Badische Anilin- und Soda-Fabrik A. G.-nél (Badeni Anilin- és Szódagyár RT.) az 1914-es 19 százalékról 1916-ban 28 százalékra növekedett a felosztandó pénzmennyiség.

A két világháború között a német vegyipar hamar magára talált, s 1925-ben az első I. G. mintájára megalakult az I. G. Farbenindustrie A. G.) (Festékipari ÉK. RT.). A vállalat gúnyneve — „I. G. Deutschland" — találóan jellemezte, hogy az I. G. Farben állam volt az államban. Hermann Schmitz, a BASF elöljáróságának egykori elnöke, a weimari köztársaság idején a kormány hivatalos „gazdasági és pénzügyi tanácsadója" lett, s az általa irányított vám- és adópolitika révén az I. G. Farben hatalmas nyereséget zsebelt be. Hermann Warmbold, az I. G. elöljáróságának tagja pedig 1932-ben gazdasági miniszter lett, s e tisztségét több kormányban is megtartotta.

Az I. G. Farben a náci időkben is elemében volt. Még Hitler hatalomra jutása előtt megkezdte a náci párt pénzelését s 1932 és 1944 között több mint 40 millió márkát utalt át a párt pénztárába. Ez alatt az idő alatt az I. G. 24 igazgatója összesen 81 felelősségteljes állami hivatalt birtokolt. A mammutkonszern nagyságára jellemző, hogy 1939-ben 177 belföldi és mintegy 300 külföldi társaság tartozott hozzá. A hitleri háború kitűnően jövedelmezett a cégnek:

Digitized by Google

1943-ban már 380 belföldi és kereken 500 külföldi társaság nyögte az I. G. Farben igáját. Az I. G. Farben kereteiben egyesült összes vállalatok hadianyagtermelésre és tömegpusztító eszközök gyártására álltak át — a szintetikus hajtóanyagtól kezdve a „Zyklon B" jelzésű gázig, amellyel millió és millió ember életét oltották ki a náci tömeggyilkosok.

És az I. G. Farben ma is azt csinálja, amit a második világháború előtt és alatt. Utódvállalatainak élén személy szerint is jórészt ugyanazok találhatók, akik Hitler, Himmler és Göring bizalmi emberei voltak.

1948-ban, a nyugatnémet pénzreform után, hatmilliárd márkára rugott az I. G. Farben egész állagának értéke. Számítsuk hozzá ehhez, hogy a konszern egykori termelőüzemeinek 40 százaléka a mai NDK területén volt.

Hogy elhárítsa magáról a nyugatnémet lakosság, s különösen a munkásosztály jogos haragját, az I. G. Farben és a többi nyugatnémet konszern az amerikai imperializmus segítségével a „konszern-szétválasztás" félrevezető manőveréhez folyamodott, s 1945 után a következő három nagy, forma szerint önálló konszernné „vált szét":

1. Farbenfabriken Bayer A. G. (Bayer Festékgyárak RT, röviden: Bayer),

2. Badische Anilin- und Soda-Fabrik A. G. (röviden: BASF),

3. Farbwerke Hoechst A. G. (Hoechst Festékművek Rt., röviden: Hoechst).

A valóságban azonban ez a három vállalat a gazdálkodás legfontosabb területein — a termelésben, a kutatásban, a beruházások összeegyeztetésében, a nyers- és segédanyagok beszerzésében stb. — szorosan összedolgozik. Hogy a vállalatok jogilag függetlenek egymástól, az még előnyösebb számukra, mint a konszern régi, „klasszikus" felépítése. Az I. G. Farben-csoporthoz ma 56 részvénytársaság tartozik, összesen csaknem 3,5 milliárd márka részvénytőkével, ezenkívül 152 korlátolt felelősségű társaság és 29 más jogi formájú társaság, összesen csaknem 950 millió márka nominál-tőkével. Az I. G. Farben által ellenőrzött vállalatok (1960-as adatok szerint) a nyugatnémet vegyiipar 90 százalékát birtokolták. A cég egész 1959-es forgalma 11—12 milliárd márkára volt becsülhető. A konszern forgalma 1956—1957 óta különösen meredeken ível felfelé, mert 1957-től egyre nagyobb arányban kapott olyan hadimegrendeléseket, amelyek a Nyugat atomfelfegyverzését szolgálják (nehézvíz-gyártás stb.).

Az I. G. Farben vállalatai évről évre növelik a műanyagok, a plasztikanyagok, a szintétikus szálak, a műtrágyafélék, a gyógyszerek és a festékanyagok termelését is. A Bayer részvények árfo-

Digitized by Google

lyama 1958 végétől 1959 végéig 81 százalékkal emelkedett a tőzsdén. De az I. G. termelésében egyre nagyobb szerepet kap az úgynevezett „forró kémia", azaz a radioaktív anyagok kémiája, s ez mindenekelőtt háborús célokat szolgál. A „forró kémiával" az I. G. Farben-csoporton belül főleg a Hoechst-konszern foglalkozik. A Hoechst griesheimi nehézvíz-gyárának termelése (1959-es adatok szerint) elérte az Egyesült Államok termelésének 83 százalékát.

Az I. G. Farben egyre jobban megveti a lábát Dél- és Közép-Amerikában, Afrikában és egyes délkelet-ázsiai országokban is. Évről évre növekszik tőkeexportja Nyugat-Európába és különösen Franciaországba. A kapitalista külföldön ma már több mint 50 új termelővállalat tartozik az I. G. Farbenhez, s gyarapítja a részvényesek hasznát.

A mammutkonszern üzemeiben szüntelenül növekszik a kizsákmányolás. Ma a kapitalista monopóliumok között az I. G. Farben gyáraiban a legmagasabb a munkaintenzitás és a munkatermelékenység.

Mint a Deutsche Banknál, úgy az I. G. Farbennél is háborús bűnösök, vezető hitlerista hadigazdálkodási szakértők tevékenykednek a vállalat élén. Fritz Gajewski, az egykori hadigazdálkodási vezér, az I. G. Farben volt igazgatója például ma is a cégnél van, mint felügyelőbizottsági tag, s ráadásul számos más vállalatnál is vezető funkciót tölt be. Több mint 40 egykori hadigazdálkodási vezető, fegyverkezési szakember, vagy Nürnbergben vád alá helyezett és elítélt személy tölt be ma is vezető funkciót az I. G. Farbennél. A termelésben és az egész nyugatnémet közéletben is újra hangadókká váltak ezek az alakok. A Német Gyáriparosok Szövetségének az elnöke, Fritz Berg 1958 áprilisában ezt írta Strauss hadügyminiszternek: „A német iparnak arra kell törekednie, hogy az NSZK minden gyártási lehetőségét fegyverkezésre használja ki."

A bonni szövetségi kormány atomügyi minisztere által 1955-ben létrehozott atombizottságban is elsősorban az I. G. Farben emberei viszik a szót, s maga az „atomminiszter", Siegfried Balke, az I. G. egyik leányvállalatának, a Firma Wacker-Chemie-nek volt elöljárósági tagja. Az I. G. Farben emberei ott ülnek az Euratomban is: Heinz Krekeler, az NSZK hivatalos képviselője például régi I. G.-ember, és az Euratom szervezési és beszerzési osztályának vezetője, Martin Euler, szintén az I. G.-hez tartozik.

Az I. G. Farben általában a legagresszívabb külföldi monopóliumokkal dolgozik együtt. Kitűnő kapcsolatai vannak azokkal a francia konszernekkel (például a Kuhlmann-konszernnel), amelyek a Szaharában felrobbantott francia atombombákat állították elő.

Már a két világháború közt is számos kartell- és találmányi megállapodás kötötte össze az I. G.-t egyes amerikai monopóliu-

Digitized by Google

mokkal. A német óriáskonszernnek most elsősorban a Dupont-konszernnel vannak kiváló kapcsolatai, az atombombagyártás egyik vezető tőkés vállalkozásával.

Az I. G. Farben-csoport ma hatalmasabb, mint valaha. Egyik legfontosabb profitforrása: az atomszektor. Növekvő hatalmának alapján azokhoz a monopóliumokhoz tartozik, amelyek kezükben tartják a nyugat-németországi államapparátust.

A SIEMENS ÉS AZ AEG

A századforduló táján az elektromos energia egyre inkább kiszorította a gőzerőt. A leghatározottabban az Egyesült Államokban és Németországban játszódott le ez a folyamat. Ez a két ország ugyanis aránylag későn kezdett el iparosodni, s az új gyárak tömegeit már villamosenergia-felhasználásra építették.

A Siemens céget még 1847-ben alapította Werner Siemens, volt porosz tüzértiszt, aki később is kitűnő hírnévnek örvendett katonakörökben és ezeket a kapcsolatait gondosan kihasználta vállalata felvirágoztatására. Az AEG militarista hagyományai is éppen ilyen közvetlenek: ezt a vállalatot Emil Rathenau alapította, aki 1870-ben már egy torpedókat gyártó hadiüzem tulajdonosa volt. Az Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft A. G.-t (Általános Villamossági Társaság RT.) Rathenau 1887-ben alapította.

Ez a két német elektromosipari óriáskonszern csakhamar a külföldi elektromonopóliumok nagyon is életképes versenytársaként jelentkezett a világpiacon. De az AEG már 1907-ben megállapodást kötött a legnagyobb amerikai finánctőkés csoporthoz, a Morgan-házhoz tartozó General Electric Company-vel (szintén Általános Villamossági Társaság) a piac felosztására.

A két német konszern egymással is egyezményeket kötött. Amikor pl. a drótnélküli távíró bevezetése szinte határtalan lehetőségeket tárt fel a gyengeáramú elektromosipar előtt, közösen megállapították a „Gesellschaft für Drahtlose Telegraphie GmbH"-t, (Drótnélküli Távíró Kft.), amely mindkét konszern tapasztalatait és szabadalmait átvette, s a drótnélküli hírközlés sajátos rendszerét fejlesztette ki, a Telefunken-szisztémát. Hogy a német hadseregen össze ne vesszenek, az AEG a haditengerészetet és a kereskedelmi flottát, a Siemens pedig a szárazföldi hadsereget szerelte fel és készítette elő az első világháborúra.

A német imperializmus az első világháborúban elszenvedett veresége után még agresszívabbá lett, s a monopóliumok folytatták az ország felfegyverzését. A náci párt a kezdet kezdetétől fogva élvezte e két óriáskonszern „eszmei" és anyagi támogatását. A Sie-

Digitized by Google

mens-ház folyóirata, a Siemens Mitteilungen (Siemens-közlemények) már 1924-ben dicsőítő cikket írt a fasizmusról, Hermann Bücher, az AEG elöljáróságának akkori elnöke pedig már 1933 előtt évente egyszer vagy kétszer 30—50 000 márkát utalt át a náci párt és az SS számlájára.

A háború alatt hadifoglyok tízezrei végeztek rabszolgamunkát e két konszernhez tartozó üzemekben is. Az AEG egyik 1944-ben kiadott direktívája például megállapította: „Keletről való munkásgyerekeket 12 éves kortól lehet az üzemekben foglalkoztatni". A két konszern igyekezett, hogy a fasiszta csapatok által megszállt területekre is kiterjessze hatalmát. Az AEG, a Hermann Göring-konszernnel közösen, átvette Lengyelország összes közlekedési üzemeit, elektromos- és gázgyárait. A Siemens-konszern a Szovjetunióban gyorsan új vállalatot alapított, a Siemens—Ukraine GmbH-t, Kijev székhellyel.

A második világháború a frontokon és a hátországban milliók életét követelte áldozatul, de a nyugatnémet és az amerikai monopóliumok háborítatlanul folytatták szoros együttműködésüket. Az AEG és a GEC — korábbi megállapodásuk szerint — kicserélte találmányait és tapasztalatait, az amerikai lövedékek és bombák tehát német segédlettel, a német lövedékek és bombák pedig amerikai segédlettel készültek, és irtották mindkét oldalon az egyszerű embereket. A nagy monopóliumok nemzetközi együttműködése csak növelte profitjukat. Az AEG pl. 1939-től 1944-ig összesen 67,1 millió márka „tiszta" nyereségre tett szert, helyesebben: ennyit vallott be adóalapként.

1945 után még szorosabbá vált a német és az amerikai monopóliumok együttműködése. Az AEG pl. 1949-től 1953-ig csaknem kétszázmillió márkát kapott a Marshall-terv hiteleiből. A General Electric, mint azelőtt, ma is az AEG egyik fő részvényese; 1950-ben az ő tulajdonában volt a német konszern részvénytőkéjének mintegy 18 százaléka. A szabadalmak és a tapasztalatok cseréjét nemrég a magenergia területére is kiterjesztették. A Siemens, amely még 1924-ben kötött hasonló megállapodást a Westinghouse Electric and Manufacturing Company-vel (amely a Mellon-csoporthoz tartozik), 1957-ben ugyancsak kiterjesztette ezt az egyezményt az atomenergia területére is.

E két óriáskonszernt is hétpróbás fasiszta hadigazdálkodási szakemberek irányítják. A Siemens élén ma is ott van a háborús bűnössé nyilvánított von Siemens. Az AEG vezérigazgatója pedig Hans C. Boden (egykori fasiszta hadigazdálkodási vezető), aki ráadásul még a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara német csoportjának elnöke, a német atombizottság tagja, a bonni gazdasági minisz-

Digitized by Google

térium külkereskedelmi tanácsosa is. Így lehetne még sokáig folytatni a sort.

Ezeknek a fasisztáknak igen nagy gazdasági hatalom van a kezükben. Ez a két konszern bonyolítja le együttesen a nyugatnémet elektromosipar forgalmának 31 százalékát (Siemens 18 százalékot, az AEG 13 százalékot), a nyugatnémet elektromosipari export 34 százalékát és az egész kapitalista világ elektromosipari exportjának mintegy 9 százalékát.

A két elektromosipari mammutkonszern ma ismét teljes erővel bekapcsolódott a fegyverkezésbe. A nyugatberlini Telefunkengyár főnöke, Hans Heyne — aki hervadhatatlan érdemeiért Hitlertől a vaskereszt lovagkeresztjét kapta kitüntetésül — nyíltan ki is jelentette, hogy a NATO kereşleteinek kielégítése rendkívüli konjunktúrát hozott cégének. 1958 novemberében Heyne be is mutatta vezető NATO-tisztek egy csoportjának a Telefunken Neu-Ulm-i elektronikai kísérleti telepét, hogy minél nagyobb megrendelést szerezzen cégének. A Telefunken egyébként már hosszabb idő óta tanulmányozza az amerikai légelhárító rakéták gyártási eljárását, hogy adott esetben könnyen meg tudja szervezni a rakéták németországi előállítását. Ma már a Telefunken egész termelésének 72 százaléka hadicélokat szolgál.

De az atombomba-üzletben is tevékenyen részt vesznek az elektromossági konszernek. Az AEG két párizsi céggel is — az Alsthom-mal és a Compagnie Francaise Thomson—Houston-nal, a General Electric francia leányvállalatával — megállapodást kötött a plutónium-technológiában való együttműködésre. Ez a megállapodás tette képessé az AEG-t arra, hogy termékeivel (pl. vizsgáló reaktorral) már az atompiacon is jelentkezzék.

A haditermelés ma még jövedelmezőbb az elektro-konszerneknek, mint a fasiszta háború éveiben. Az AEG az 1958/59-es gazdasági évben 37,4 millió márka tiszta nyereséget vallott be; ez két és félszerese 1942, a legjövedelmezőbb esztendő nyereségének. A Siemens-konszern tiszta nyeresége ugyanebben az évben 105,25 millió márka volt.

A Siemens és az AEG elektromossági konszern a német monopolista burzsoáziának ahhoz a csoportjához tartozik, amelynek elvakult expanziós törekvései élesen szemben állnak a nyugatnémet lakosság, az egész német nép és az egész emberiség érdekeivel. A Siemens és az AEG: az emberiség veszedelmes ellenségei.

A FLICK-KONSZERN

Ha a háborús bűnös Friedrich Flick az igazságnak megfelelően akarná kitölteni személyi kartotékját, a „foglalkozás" rovatba azt

Digitized by Google

kellene írnia: „konszernkereskedő". Flick ugyanis egész gyárakat, kohóműveket, vaskos részvénykötegeket és engedélyeket ad, vesz és cserél. Ezért tehát a Flick-konszern vizsgálata bonyolultabb, mint az előbb tárgyalt tőkés csoportosulásoké. Az AEG-ről például nyilvánvaló, hogy melyik iparággal foglalkozik — a Flick-konszernről nem mondhatjuk ezt. Elsősorban vas- és acéltermelés a Flick-cég profilja (főként közlekedési eszközök gyártásával összekapcsolva), de egyre növekvő szerepet játszik a konszern az atomiparban, a vegyiparban (műgyanta és robbanóanyagok gyártása) és a papíriparban is.

Nehézséget okoz az is, hogy Flick — az előbb tárgyalt konszernekkel ellentétben — a „korlátolt felelősségű társaság" formáját kedveli. Ennek két oka van. Az egyik az, hogy a Kft-nek sokkal kevesebb statisztikai adatot kell nyilvánosságra hoznia, mint pl. a részvénytársaságnak. (Flick igyekszik is, hogy kihasználja ezt.) A másik ok az, hogy a Kft-k vezetését Flick könnyebben tarthatja kézben sajátmaga, vagy családja és legközvetlenebb környezete révén.

Friedrich Flick az első világháború alatt kezdte üzleti vállalkozásait mint 32 éves fiatalember. Az infláció idején főleg merész tőzsdespekulációival hívta fel magára a figyelmet. Ekkor már a sziléziai iparvidékre is betört, s egyik gyárat a másik után szerezte meg. Bonyolult részvénycserék útján, amelyek mindig újabb és újabb hasznot hajtottak az ügyes spekulánsnak, főrészvényese lett néhány Ruhr-vidéki gyárnak is. Még az 1929—1932-es nagy válságot is a maga javára fordította, pedig akkor nála erősebb kapitalisták is elbuktak. Egy esztendővel Hitler uralomra jutása előtt Flick ott volt a düsseldorfi Ipari Klubban a német nagyipar mintegy háromszáz vezetője között, mikor ezek találkoztak Hitlerrel és mindenben megegyeztek vele. Ezután nagy hasznot húzott a német ipar „árjásításából", így került tulajdonába a többi között a Harpener Bergbau A. G. (Harpeni Bánya RT.) is. A Julius Petschek-konszern gyárainak megszerzéséhez személyesen Göring segítette hozzá.

Mint jószimatú hullarabló, Flick azonnal megjelent a hitleri csapatok által lerohant országokban is. Lotharingiában kohóműveket, a Szovjetunió megszállt területein pedig acélgyárakat csatolt konszernjéhez. A Flick-konszern üzleteiben a háború alatt mintegy 40 000 külföldi állampolgár végzett kényszermunkát. Flick azzal hálálta meg Hitlernek ezt a soha nem álmodott konjunktúrát, hogy gyáraiból csak úgy öntötte a fasiszta hadsereg részére a tankokat, a fegyvereket, a hadianyagot. Érdemeiért Hitler 1941-ben hadigazdálkodási vezetővé nevezte ki, s a Das Reich, Göbbels egyik sajtóorgánuma, rendkívül meleg szavakkal emlékezett meg a „szenve-

Digitized by Google

dályos gyáralapítóról". Flick, aki felesége hozományával, 30 000 márkával kezdte meg pályafutását, közvetlenül a második világháború előtt már 1500—1800 millió márka részvénytőkét mondhatott a magáénak, s az általa ellenőrzött egész tőkemennyiség 2800 millió márkára rúgott.

Az amerikai katonai törvényszék 1947 áprilisában háborús bűntettei miatt perbe fogta Flicket, de mindössze hétévi börtönre ítélte. Már 1950 augusztusában kiengedték a landsbergi összkomfortos börtönből, ahonnan mint „fegyenc" is háborítatlanul dirigálhatta megmaradt gyárait és üzemeit. Flick szerencsétlenségére, konszernjének 75—80 százaléka a mai NDK területére esett, és így természetesen népi tulajdonba ment át. De a tapasztalt részvénykereskedő és minden hájjal megkent üzletember nem esett kétségbe. A maga javára fordította például a kartelltalanítási kötelezettséget is.

Az 1950-es évek elején Flick elsősorban a nyugateurópai acéliparra vetette rá magát, s ravasz csereüzletekkel és vásárlásokkal igen gyorsan szerzett meg magának francia, belga, holland és luxemburgi acélüzemeket. A nyugatnémet autóipar nagy konjunktúrája, az ott mutatkozó jó exportlehetőség és a műanyag növekvő fontossága arra csábította, hogy igyekezzék ezekbe az üzletágakba is betörni. A tőle megszokott rámenősséggel befurakodott a Mercedes-típusú autókat gyártó Daimler—Benz A. G.-be, amely a Volkswagen és az Opel után a harmadik legfontosabb nyugatnémet automobil-konszern. 1955-ben a részvények 25 százaléka már az övé volt, s ez az arány 1958-ban már 38 százalékra növekedett. Flick beavatkozásának eredménye volt az, hogy 1958-ban a Daimler—Benz megszerezte a 30 millió márkás alaptőkéjű Auto-Union részvényeinek 88 százalékát, s ezzel a Daimler—Benz —, amelynek Flick a legnagyobb részvényese — még jobban előretört a német autóiparban. A Mercedes—Benz brazíliai vállalatában a részvények 50 százaléka, argentínai telepén pedig 54 százaléka a nyugatnémet Daimler—Benz AG-é. A Daimler—Benz cégnek nagy a befolyása az Egyesült Államokban is: ott is van egy egymillió dolláros alaptőkéjű leányvállalata, s emellett igen szoros kapcsolatok fűzik a Studebaker—Packard Corporationhoz: 1958 óta gyakorlatilag a Daimler—Benz ellenőrzi ezt az ötödik legnagyobb amerikai automobilgyártó céget.

Flick megszerezte a robbanóanyagot, főleg katonai muníciót gyártó Dynamit AG részvénytöbbségét is. A Dynamit forgalma 1955-ben 301 millió márkára rúgott és 10 700 dolgozót foglalkoztatott; 1959-ben forgalma már 517 millió márkára emelkedett, s dolgozóinak száma 13 400 volt. Hogy e jól jövedelmező üzletből a kis-

Digitized by Google

részvényeseket kiszorítsa, Flick a régi vállalatot egyszerűen feloszlatta és Dynamit Nobel AG néven új társaságot alapított.

A Flick-konszernnek — a többi mammutmonopóliumhoz hasonlóan — kitűnő kapcsolatai vannak a bonni államapparátussal. Például Adenauer pártjának, a CDU-nak egyik alapítója és a párt háromtagú direktóriumának is tagja volt Robert Tillmans, aki valamikor Flicknek volt a személyi titkára. Ez a CDU-vezér sok kitűnő üzlethez segítette hozzá volt főnökét. 1958-ban meghalt, s azóta a Flick-konszernnek nincs közvetlen képviselője a kormányban, de személyi kapcsolatai révén így is keresztül tudja vinni akaratát. Ilyen kapcsolat pl. Walter Gassmann, a Daimler—Benz AG elöljáróságának helyettes elnöke (volt Gestapo-ember), aki most nyugatnémet képviselő, a bonni munkaügyi minisztérium egyik legfontosabb tanácsának oszlopos tagja, ezenkívül helyettes elnöke az Állami Munkaközvetítő Hivatal igazgatótanácsának.

Az egyik legfontosabb formája annak a támogatásnak, amelyet ma a nyugatnémet állam a nagy monopóliumoknak nyújt: a fegyverkezést szolgáló termelési megbízatások. Flick ismét döntő részt vállalt ezekből a megbízatásokból. A bonni NATO-hadsereg motorizálásában rendkívül nagy szerepet játszik a Daimler—Benz Autó-Union-csoport, amely 1960-ban megrendeléseinek jóval több mint felét a Bundeswehrtől kapta. A Starfighter-vadászgépekkel való üzletből is kiveszi Flick a részét. A hamburgi Flugzeugbau Nord („Észak" Repülőgépépítő) cég, amelynek egyharmada Friedrich Flické, 1959-ben 200 ilyen repülőgépet gyártott a nyugatnémet hadsereg részére. De pl. a dán haditengerészetnek is készített Flick 15 darab 20 hengeres és 3000 lóerős Benz-típusú hajómotort.

Ebből kitűnik, mennyire helyes volt Németország Kommunista Pártjának az az elemzése, amely a Flick-konszernt is a legagresszívabb nyugatnémet monopóliumok közé sorolta. A háborús bűnös Friedrich Flick nem tanult az első és a második világháborúból, s ma a nyugatnémet imperializmus egyik fő támasza.

VÁLTOZÁSOK A LEGAGRESSZÍVEBB NÉMET MONOPOLISTA CSOPORTOK SORÁBAN

A századforduló óta a legagresszívebb német monopolista csoportok sorában meglehetősen nagy változás következett be.

Egészen a hitleri időkig a Ruhr-vidék iparmágnásai, a bánya-, a vas- és az acélkonszernek urai (Krupp, Thyssen, Kirdorf, Stinnes) voltak a német imperializmus fő képviselői. A weimari köztársaságban és a fasiszta uralom idején az expanzív német monopóliumok két csoportra oszlottak.

Az egyik csoportnak a magvát a Deutsche Bank és az I. G.

Digitized by Google

Farben alkották, s ide tartozott a Siemens-konszern is. Ez a csoport a nyugati hatalmakhoz való közeledés híve volt, szorosan együttműködött az angol, francia, belga monopóliumokkal, s ettől a szövetségtől remélte, hogy Németország Kelet-Európát illetően teljes cselekvési szabadságot kap a Nyugattól. Bár ez a csoport annakidején elsősorban a Német Néppártra és a Centrum-ra támaszkodott, Hitler fasiszta pártját is egyre növekvő anyagi segítségben részesítette.

A német finánctoligarchia másik csoportja az elsőnél erősebb és határozottabb volt. Ebbe tartoztak a legfontosabb acél- és szénkartellek (Kirdorf, Thyssen, Vögler, Krupp, Flick stb.), amelyek a német finánckapitalizmus legsovinisztább és legharciasabban revans-vágyó szárnyát alkották. Ezek egyértelműen Hitler fasiszta pártjára támaszkodtak.

Már a második világháború előkészítésének idején és a világháború alatt, de még inkább a háború után megnövekedett a legfőbb vegyipari és elektromosipari monopóliumok jelentősége, mert egyre inkább ők alkották a militarizmus legfontosabb gazdasági bázisát. A jelenlegi legagresszívabb csoportok soraiban elsősorban ilyen jellegű konszerneket és monopóliumokat találunk. Az agresszivitás súlypontja tehát a monopóliumok egyik csoportjáról egy másik csoportjára helyeződött át.

Ez azonban nem azt jelenti, hogy a többi monopóliumban egyáltalán nincs agresszív és militarista irányzat. Hangsúlyoznunk kell, hogy *semmiféle szakadék nincs az agresszív és a kevésbé agresszív monopóliumok között*, sőt ezek sokféle módon szorosan összedolgoznak. Az élet mégis azt a feladatot állította a német nép elé, hogy különbséget tegyen burzsoá és burzsoá között, s a *fő tüzet* a legagresszívabb háborús monopóliumokra irányítsa.

Németország Kommunista Pártjának akcióprogramja helyes irányt szabott a nyugat-németországi békeszerető embereknek a militarizmus és a háború ellen, a békéért, a demokráciáért és a szociális biztonságért vívott harcukban, amikor az ezen monopóliumok elleni küzdelmet jelölte meg egyik legfontosabb feladatukként. A német népnek elsőrendű nemzeti érdeke, hogy megfossza hatalmuktól a legreakciósabb, legsovinisztább irányzatot képviselő monopóliumokat. De a nyugatnémet militarizmus megfékezése egyben a világ minden népének, az egész emberiségnek fontos érdeke.

Pinczési Pál

Digitized by Google

SZEMLE

Harcban az irodalom korszerűségéért és a művészi újításért

IRODALOMELMÉLETI VITÁK A SZOVJETUNIÓBAN

Az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő Kulturális Elméleti Munkaközösségnek a Társadalmi Szemle idei második számában megjelent „Irodalomkritikánk néhány fogyatékosságáról" című tézisei megállapítják: „Nagyobb gondot kell fordítanunk irodalmi kritikánk elméleti megalapozására, hiszen enélkül a kritikai és alkotói gyakorlat csak sekélyes, ötletszerű és provinciális lehet". Irodalomkritikánk elméleti szintjének emelését és a provinciálizmus veszélyének elkerülését nagymértékben elősegítheti a külföldi irodalomkritika és általában az irodalomtudomány eredményeinek a megismerése. De nem fér kétség ahhoz sem, hogy éppen a szovjet irodalmi élet rejti számunkra a legtöbb figyelemre méltó tanulságot, különösen, ha tekintetbe vesszük azokat a nagymérvű átalakulásokat, amelyek az SZKP XX. kongresszusát követték.

Az új korszakot nyitó XX. kongresszus után a Szovjetunióban nagy felpezsdülés támadt az élet valamennyi területén. Az azóta eltelt idő eseményei, a szovjet népgazdaság szakadatlan fejlődése, az űrhajózás, s a szovjet tudomány más világraszóló győzelmei mind igazolják a XX. kongresszus politikai irányának, szellemének, eszméinek életrevalóságát. Hruscsov elvtárs mondotta 1960. július 17-én, a szovjet értelmiség képviselőivel való találkozáson elhangzott beszédében: „A gazdasági és kulturális építés valamennyi területének irányításában és vezetésében olyan gyökeres átszervezést hajtottunk végre, amelyet minden túlzás nélkül forradalminak nevezhetünk".[1] Ezek a forradalmi hatású eredmények csak kemény, szilárd elvi küzdelem árán születhettek meg. A szovjet államfő ugyanebben a beszédében említést tett azokról a viharokról, amelyek a megtett utat kísérték, elmondotta, milyen nehéz volt egyes embereket felrázni maradiságukból, tespedtségükből, s a talajtvesztetteknek szilárd meggyőződést adni. „A dörgéstől — mondotta — felocsúdott egyikmásik nagyothalló, s így meglátta és megértette az országunk életében az SZKP XX. kongresszusa után végbement nagyszerű új átalakulásokat."[2]

Ezek a nagyjelentőségű változások az irodalmi életben is megmutatkoztak. A személyi kultusz káros következményeinek felszámolásáért indított küzde-

[1] N. Sz. Hruscsov: Az irodalom és a művészet új sikereihez. (Társadalmi Szemle 1961. 6. sz. 52. oldal.)
[2] U. o. 1. oldal.

Digitized by Google

lem a szovjet irodalomtudomány további fejlődéséhez is igen kedvező feltételeket teremtett. Amint Hruscsov elvtárs mondotta: „könnyebb lett az alkotás és a harc". Az új idők tisztító szele elsöpörte az irodalmi élet normális fejlődését gátló körülményeket és nézeteket. Az irodalomtörténetnek sok jelenséget újjá kellett értékelnie, többek közt az olyan kirívó eseteket, mint Dosztojevszkij műveinek méltatlan elhallgattatását. Plehanov materialista, marxista esztétikai örökségét és irodalmi értékű hagyatékát is vissza kellett állítani a helyére. A balítéletek — sajnálatos módon — nemcsak egyes forradalom előtti irodalmi jelenségeket marasztaltak el, hanem a szovjet korszak némely írókiválóságát is. Megérdemelt helyükre állítottak vissza olyan jeles írókat, költőket, mint Bagrickij, Ilf és Petrov, Mihail Kolcov, Babelj és mások. De a „történeti" problémák mellett még sokkal sürgetőbben vetődtek fel a jelenkori irodalom életével s annak fejlődési folyamatával kapcsolatos vitás kérdések. E nagy átértékelő és új irányt jelölő időszak első esztendejében a szovjet irodalomtudomány törekvései főleg a dogmák dermesztő hatásának feloldására irányultak, de egyhamar kiderült, hogy egyes írók, irodalomtörténészek a személyi kultusz felszámolásáért vívott küzdelem szenvedélyében és lendületében téves útra csúsztak. Így például Dugyincev *Nem élünk csupán kenyéren* c. regényében, az *Irodalmi Moszkva* c. gyűjtemény számos elbeszélésében, Paszternak *Doktor Zsivagó*jában, s egyéb alkotásokban egészségtelen, a szovjet valóságot torzító tendencia jelentkezett. Egyesek a szenvedélyes vitákban odáig merészkedtek, hogy megkérdőjelezték a pártosság elvét s az irodalom társadalmi hivatását. A szovjet kritikusok, felismerve ezeknek a jelenségeknek a veszélyességét, idejében kihúzták a hamis nézetek méregfogát.

Visszaemlékezve az 1957-es találkozókra, Hruscsov elvtárs múltévi beszédében már kijelenthette: „Megvallom, mai találkozónk jobban tetszik mint a múltkori".[3] Ezzel azt jelezte, hogy a párt vezetői és a művészek közös nevezőre jutottak, a köd, mely egyes írók, irodalomteoretikusok elméjét elborította, eloszlott, s a szovjet irodalom túljutott legkritikusabb problémáin.

* * *

Az irodalmi körökben fellángolt problémák fényt derítettek arra is, hogy az irodalom vitás kérdéseiben csak úgy juthatnak dűlőre, ha azok elvi alapjait tisztázzák. Egy évtizeddel ezelőtt Fagyejev, a szovjet irodalom fejlődését mérlegelve megállapította, hogy a kritika és az irodalomelmélet nagyon elmaradott állapotban van, nem tart lépést a mérföldes léptekkel haladó élettel. Azóta, de kiváltképpen az utóbbi néhány esztendőben ugrásszerű változást tapasztalunk e téren. Az elméleti elmaradottság felszámolása céljából 1957-ben a moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézet és az Írószövetség közös gondozásában megindították a *Voproszi lityeraturi* (Irodalmi kérdések) c. folyóira-

[3] U. o. 4. oldal.

Digitized by Google

tot. E folyóirat hasábjain számról számra érdekfeszítő elvi tanulmányok látnak napvilágot. A lap nagy érdeme, hogy az élő irodalom és az irodalomtörténet tárgyalása nem vezeti el a teoretikusokat holmi elvont akadémikus szférába, hanem a szovjet irodalmi gyakorlat legakutabb kérdéseire rezonál, tiszta eszmeiségre s új művészi magaslatokra serkenti az irodalmat. Jelenleg a folyóirat az irodalom elvi kérdéseinek egyik legfontosabb fóruma. Hasábjain látott napvilágot a Moszkvában 1957-ben lezajlott vita a realizmusról,[4] valamint a szovjet írók kongresszusa előtt a szocialista realizmusról szervezett vita.[5] A folyóirat számos más irodalmi eszmecserének is helyet adott, többek között az összehasonlító irodalomtörténetről szóló polémiának,[6] egy stílus-[7] és egy esztétikai vitának.

Az irodalmi, irodalomelméleti viták anyagában tallózva megkíséreljük körvonalazni a szovjet irodalom és irodalomtudomány leglényegesebb problémáit. Mindenekelőtt megállapíthatjuk: valamennyi írásból kifejezésre jut, hogy a párt vezetői, a kritikusok, s maguk az olvasók is elismerik az irodalomnak az utolsó esztendőkben elért sikereit, s hogy tisztában vannak az irodalom megnövekedett jelentőségével. A tőkés országokban, éppen ellenkezőleg, az irodalom, a művészet alkonyáról beszélnek. A szovjet kritika az irodalom társadalmi funkcióinak vizsgálata kapcsán hangsúlyozza a szovjet irodalom fokozódó nevelő jelentőségét a kommunizmust építő korszakban. Ezzel magyarázható az a kivételes szeretet és figyelem, amellyel a párt az irodalom fejlődését kíséri. Hruscsov elvtárs már 1957-ben hangsúlyozta: „Az SZKP XX. kongresszusán megállapítottuk, hogy irodalmunk és művészetünk képviselői hű segítőtársai a kommunista pártnak az új társadalom építésével és a dolgozók kommunista nevelésével összefüggő nagyszerű feladatok megoldásában".[8] Múltévi felszólalásában még hangsúlyozottabban emelt szót a szocialista realista irodalom nevelő funkciója mellett. „Az irodalom és a művészet munkásai — mondotta — mindig is hű segítőtársai voltak a kommunista pártnak. Alkotó tevékenységük jelentősége különösen nagymértékben megnövekedett ma, amikor a dolgozók kommunista nevelése, az új ember formálása a párt egyik legaktuálisabb feladata. Az ideológiai munkában a párt rendelkezésére álló sok eszköz közül szeretném itt kiemelni az irodalom és a művészet jelentőségét, minthogy ezek nagy emocionális hatással vannak az emberek érzelmeire és tudatára."[9]

[4] E vitát ismertették: Héra Zoltán: Vita a realizmusról. (Nagy Világ 1958. 9. sz.) Nyíró Lajos: Vita a realizmusról a Szovjetunióban. (Világirodalmi Figyelő 1959. 1. sz.)

[5] A vita részletes ismertetését ld. Király Gyula: Szovjet irodalomtörténészek vitája a szocialista realizmusról. (Világirodalmi Figyelő 1959. 2. sz.)

[6] Ismertetését ld. Sargina Ludmilla: Az összehasonlító irodalomtörténet kérdései a Szovjetunióban. (Világirodalmi Figyelő 1960. 3. sz.)

[7] Ismertetését ld. Nyíró Lajos: Irodalomelméleti kérdések egy stílusvitán. (Világirodalmi Figyelő 1960. 4. sz.)

[8] Hruscsov: Legyen az irodalom és a művészet szoros kapcsolatban a nép életével. (Társadalmi Szemle 1957. 6—8. sz. 115. oldal.)

[9] Társadalmi Szemle 1961. 6. szám. 8. oldal.

Digitized by Google

A kommunizmust építő szovjet ember ábrázolásával kapcsolatban szükségszerűleg felvetődött és felvetődik a korszerűség problémája. A Nagy Októberi Szocialista Forradalom óta beállt hatalmas változások új emberi viszonylatokat hoztak, a szocialista humanizmus az ember lelki, érzelmi világát is „újjáépítette". De a szovjet ember lelkülete nemcsak az előző társadalomhoz viszonyítva gazdagodott, hanem napról napra változik, újul, nemesedik. Emlékszünk még Ehrenburg és más szovjet írók ama panaszára, hogy az író csak nehezen tudja követni a rohamosan változó szovjet életet. S ez a folyamat azóta sem lassult, sőt nem tévedünk, ha azt mondjuk, hogy még fokozódott. Hruscsov elvtárs egy esztendővel ezelőtt, a már idézett beszédében elmondotta: „Országunk leghaladóbb embereiben már ma is kirajzolódnak a kommunista holnap emberének vonásai. Ezek a vonások egyre jobban megmutatkoznak és feltárulnak világnézetükben, mindennapi munkájukban, társadalmi életükben, magánéletükben".[10]

A szocialista realista irodalom akkor fogja maradéktalanul beváltani a hozzáfűzött reményeket, ha az élet nyomában jár, ha a szovjet ember megújuló lelkületét fel tudja tárni, sőt hozzá tud járulni annak alakításához, nemesedéséhez. A szakadatlanul megújuló emberi viszonylatok, a szovjet ember érzésvilágának szüntelen gazdagodása, tehát az irodalomnak ez az új tartalma a hagyományos formák mellett új formai megoldásokat is igényel. S most amikor a szovjet irodalom újabb fellendülésének vagyunk tanúi, elkerülhetetlenül előtérbe kerül az irodalom újító jellegének kérdése. Ezzel magyarázhatjuk a szovjet kritikának és irodalomtudománynak a haladó hagyományok és az újítás közti viszony iránt megnövekedett érdeklődését.

Cikkünkben megkíséreljük ismertetni a szovjet kritika és irodalomtudomány álláspontját ebben a kérdésben, mivel ez a mi irodalmunknak is fontos problémája. Az Elméleti Munkaközösség kritikánk fogyatékosságairól szóló állásfoglalásában is kitér e kérdésre: „A korszerűség, a modernség kívánalma szerves része a szocialista esztétikának. A korszerűség igénye nem utolsósorban helyes visszahatás mindenféle sematikus ábrázolás, konzervatívizmus ellen.".[11]

Szurkov kongresszusi beszámolójában a mai szovjet irodalom legégetőbb problémáinak „a klasszikus hagyományok, a szovjet irodalom újító jellege és művészi írói módszere, a pozitív hős, az írói alkotó egyéniség" kérdéskörét jelölte meg. Roszszallását fejezte ki amiatt, hogy „... egy idő óta nem esett komoly szó irodalmunk újító jellegéről". A kritikának szemére hányja, hogy az irodalmi alkotásokat általában elvontan elemzi s nem vizsgálja „abból a szemszögből, hogy vajon megfelel-e az irodalmi kifejező forma a valóság új jelenségeinek."[12]

Sokan nem tudnak eligazodni az irodalom újító jellegének és

[10] Társadalmi Szemle 1961. 6. szám 7. oldal.

[11] Társadalmi Szemle 1961. 2. sz. 81. oldal.

[12] A. A. Szurkov: A szovjet írók III. kongresszusán elhangzott beszámolója. (Lityeraturnaja Gazeta 1959. május 19.)

Digitized by Google

a haladó hagyományok felhasználásának dialektikájában, s éppen ezért akadnak olyan kritikusok, írók, irodalomtörténészek, akik a szovjet irodalom fejlődésében csupán a múlt század irodalmának szerves folytatását vélik látni, és sokszor nem hajlandók és nem képesek megérteni, hogy az új társadalmi viszonyokat, az új ember lelki világát csak új művészi eszközökkel lehet kifejezni. Elszberg a szocialista realizmus-vitán megjegyezte: „A világkép kiszélesítése és elmélyítése, amely meghatározza az irodalom fejlődésének haladó menetét, elválaszthatatlan a kor által sugallt új problémák, az élet által felvetett új művészi megoldások keresésétől és meglelésétől".[13] Kongresszusi megnyitójában Fegyin még határozottabban, még érzékletesebben fejtette ki e gondolatot: „Az élet új anyaga leszaggatja magáról a hajdani irodalmi forma előírt szabályait, új öltözéket követel magának. Az újító szellem problémáját nem lehet megszűntnek tekinteni; éppen ellenkezőleg, ez a kérdés állandóan ott szerepel az írói munka napirendjén."[14]

A múlt korszakok irodalmi hagyatékának és az új valóságot feltáró irodalomnak a viszonyát Novicsenko világította meg a szocialista realizmusról szóló vitának egyik legérdekesebb hozzászólásában: „Az örökséget ápolni nem jelenti azt, hogy arra kell korlátozódnunk. Életünk mérhetetlenül meggazdagodott tartalma a művészt újításra, s a már meglevő stílus, műfajok, formák gazdagítására kötelezi."[15]

Úgy tűnik, végül is Fegyin derített világosságot a kényes problémára: „Jogában áll-e az írónak, — ami a művészet mesterségbeli területét illeti — megelégednie a XIX. századi író munkamódszereivel akkor, amikor az atommeghajtásos motorok gyártási újítójának nyújtja legújabb könyvét olvasásra."[16]

Fegyin ezzel a kérdésfelvetéssel szemléltetően rávilágít a szocialista írók művészi feladataira. Ezzel egybecsengő gondolatot olvashatunk Elszbergnek a Gorkij Intézet szocialista realizmus-vitáján mondott beszédében: „A szocialista realizmus, a szovjet társadalom mai fejlődési szakaszán nehéz feladat előtt áll; olyan új művészi formát kell teremtenie, amely képes lesz életünk eddig nem létezett új és gazdag tartalmát magába foglalni, megtestesíteni és kifejezni..." Az ellenkező esetben, ha az író vakon követi a klasszikus példát, ennek „... eredménye csak formalista kísérlet, ernyedt epigonizmus, sápadt másolat lehet..."[17] Hasonló eredményekhez jutott V. Ivanov is, aki ez év áprilisában a Kommunyisztban megjelent „Korszerűség és művészeti újítás" c. cikkében ezt írja: „A korunk irodalma és művészete előtt álló hatalmas feladatok megoldása elképzelhetetlen merész művészi újítás nélkül. Aki

[13] Ja. E. Elszberg: Klasszikus örökség és a szocialista realizmus irodalmának művészi újító jellege. Moszkva 1959.

[14] K. A. Fegyin: A szovjet irodalom a népet szolgálja. (A szovjet írók harmadik kongresszusa. Bp. 1959. 27. oldal.)

[15] L. N. Novicsenko: A szocialista realista irodalom művészi formájának és stílusának sokaságáról. Moszkva 1959.

[16] K. A. Fegyin: A szovjet irodalom a népet szolgálja. (A szovjet írók harmadik kongresszusa. Bp. 1959. 27. oldal.)

[17] Ja. E. Elszberg: Klasszikus örökség és a szocialista realizmus irodalmának művészi újító jellege. Moszkva 1959.

Digitized by Google

a régi művészi hagyományok fogságából nem kíván szabadulni, az könnyen elmaradhat, mert ebben az esetben a művészet konzerválódhat, a pangás állapotába eshet, s nem lesz képes az új emberi gondolatokat, érzéseket, szenvedélyeket visszatükrözni... A régi hagyományokhoz ragaszkodó maradiságnak, epigonizmusnak példáit meglelhetjük bármely szovjet nép irodalmában, s ez alól nem kivétel az orosz sem".[18] Ezekből az idézetekből világosan kiolvashatjuk azt a fontos elvi tanulságot, hogy a hagyományok tekintetében az irodalomnak követnie kell az előző korok által felhalmozott értékeket, megfelelő átértékeléssel, de tudnia kell szakítani is a múlt örökségével, amikor erre van szükség. Az egyik irodalomtörténész a *Voproszi lityeraturi*ben Beethoven mondását idézi, s ezzel valamennyi szovjet kritikus egyetért: „Minden kánont meg lehet szegni, ha ettől a dolog jobb lesz". S ezen van a hangsúly: *jobb legyen.* A kongresszuson Vera Inber ebből a gondolatból kiindulva jegyezte meg, hogy „... az újító forma csak akkor felel meg, ha mély, életigenlő tartalmat fejez ki." A hasonló alapelvet valló Ivascsenko messzemenő következtetéseket von le: „Őszintén valljuk, hogy a szocialista realista irodalomnak nem kell lemondania a XX. század külföldi költészetének eredményeiről, például az asszociatív képről, de kell-e, hogy ez legyen költőink fejlődésének a fő útja? Ott lehet alkalmazni, ahol az ábrázolandó érzés, illetve helyzet az objektív realista értelmezéssel megalapozva ezt igazolja. Az asszociatív művészi gondolkodás valószínűleg bevonul a mai költészet eszközeinek tárába, de természetesen nem válik öncélúvá, mint ezt a mostani modernistáknál tapasztaljuk, akiknél magának az asszociáció fogalmának sincsen már semmi köze valódi jelentéséhez, s pusztán a költő „önkifejezésére" szolgál, amely érthetetlen az olvasó számára".[19] Ivascsenko szavaiból kétséget kizáróan az derül ki, hogy a szovjet író a szocialista valóság ábrázolásának érdekében felhasználhatja, ha erre szükség van, a nyugati modernista irodalom egyes ábrázoló eszközeit is, amennyiben azok hozzájárulhatnak a szovjet ember lelkivilágának mélyebb, művészibb kifejezéséhez. Természetesen nem mechanikus átültetéssel, hanem mély átgondolással. *A szovjet írót az új forma nem riaszthatja vissza csak azért, mert új, ahogyan nem is hódol előtte kizárólag azért, mert új.*

V. Ivanov a *Kommunyisz*tbeli cikkében arról számol be, hogy „az utóbbi időkben az irodalmi és művészettörténeti folyóiratokban és lapokban szenvedélyes viták bontakoztak ki a művészi alkotás újító jellegéről."[20] Ennek az újító jelleg iránti megnőtt érdeklődésnek a forrása, mint már megállapítottuk, a szovjet irodalom új, nagyméretű fellendülése és a vitaszellem alkalmas légkörének kialakulása. Az iro-

[18] V. Ivanov: Korszerűség és a művészi újítás. (Kommunyiszt 1961. 6. sz. 53. oldal.)

[19] A. F. Ivascsenko: Szocialista realizmus és a mai külföldi irodalom. Moszkva, 1959.

[20] N. Ivanov: Korszerűség és művészi újítás. (Kommunyiszt 1961. 6. sz. 53. oldal.)

Digitized by Google

dalmi újításról folyó eszmecserékre már nem absztrakt kategóriákon, tételeken való rágódás a jellemző; mindig az irodalmi gyakorlat szabja meg a vita irányát. V. Ivanovnak a *Kommunyisztban* megjelent cikkét, valamint a *Voproszi lityeraturi* ez év májusi számában közölt szerkesztőségi cikkét bizonyos tekintetben a közelmúltban lezajlott irodalmi polémiákra való reagálásnak foghatjuk fel.[21] A *Kommunyiszt* cikke az újításról kialakult nézetek megvilágítását, megbírálását tűzte ki célul. A cikk szerzője teljes nyíltsággal és határozottsággal foglal állást amellett, hogy ezekre a polémiákra nagy szükség van, mert „a viták aktivizálják az alkotó gondolkodást, új művészi felfedezésekre, s az életünkben végbemenő kolosszális változások méltó tükrözésére ösztönöznek."[22]

De e vitákban, nemcsak egészséges tendenciák, hanem tévelygések is voltak. A *Voproszi lityeraturi* szerkesztőségi cikkével egyetértve V. Ivanov rámutat arra, hogy a *Litye aturnaja gazetában* a XX. sz.-i stílusról lezajlott eszmecserében a polemizálók az irodalom újító jellegének kérdéseit csaknem kizárólag formai oldalról igyekeztek megközelíteni.[23] Ez a tendencia — bár szelídebb formában — jelentkezett a *Novij mir*-ban megjelent regény-vitában is. A *Voproszi lityeraturi* szerkesztőségi cikke nyíltan leszögezi, hogy a formát nem idegeníthetjük el attól a tartalomtól, amelyet kifejezni hivatott. „Az élet és maga az irodalom élő tapasztalata sokszor megerősítette azt a vitathatatlan igazságot, hogy az esztétika és a politika szétválaszthatatlanok, s ez a marxista kritika egyik legfontosabb tanulsága."[24] V. Ivanov megjegyzi, hogy a „forma a tartalom belső szerkezete", vagy ahogy Ehrenburg találóan meghatározta: „a forma a tartalomnak egyik eleme". A formának a tartalomtól való elszakítása mindenkor a formalizmushoz vezethet. Természetesen ugyanilyen zsákutcába téved az a kutató, aki a tartalmat a forma köntöse nélkül igyekeznék megmagyarázni.

Borisz Szolovjov az *Oktyabr* c. folyóiratban napvilágot látott írásában kikel a formalizmusra hajló elmélkedők ellen: „Egyes írók (különösen a fiatalok) az újításnak tisztán formális jelleget kölcsönöznek, a művészi kifejezés eddig nem létező, önelvű jellegét viselő eszközeit hajhászszák. (Ennek következményeként jönnek létre olyan művek, amelyek nem annyira újítók, mint inkább extravagánsak'."[25] Ugyanebben az írásában a szerző példával szolgál az ilyen irodalmi „újítókról". Ju. Pankratov és I. Haborv „Az *új* érzékéről" *(Lityeraturnaja gazeta* 1959. okt. 24.) c. cikkét bírálva Szolovjev kimutatja, hogy olyan verstechnikát fedeztek fel, amilyet Zinaida Gippiusz már 1911-ben alkal-

[21] N. Ivanov: Korszerűség és művészi újítás. (Kommunyiszt 1961. 6. sz. 53. oldal.)

[22] Ezekből a vitákból ad ízelítőt Koroknai Zsuzsa: „Kor, formák, stílusok" c. ismertetése. Élet és Irodalom 1961. május 12.

[23] N. Ivanov: Korszerűség és művészi újítás. (Kommunyiszt 1961. 6. sz. 53. oldal.)

[24] „Irodalmi kritika és ideológiai harc." (Szerkesztőségi cikk.) (Voproszi Litveraturi 1961. 5. sz. 11. oldal.)

[25] B. Szolovjov: Könnyű kézitáska és nehéz rakomány. (Oktyabr 1961. 6. sz. 180. oldal.)

Digitized by Google

mazott. A szerző a szóban forgó verset is közli. Fentebb idézett szerkesztőségi cikkében a *Voprosi Lityeraturi* szemére hányta az észt kritikának, hogy Leo Metszer „A merengések nem pusztulnak el" c. regényében újítás címén olyan lélektani helyzeteket tajzolt, amelyek nincsenek szerves egységben a hősök reális életével. V. Ivanov olyan fontoskodó elmélkedésekről rántja le a leplet, amelyek az irodalmi formát nem a reális élethez fűződő kapcsolatában ítélik meg. Megbírálja Gasztyevet, aki elveti a festői, leíró módszert, Guliát, aki a dinamikus, „távirati" stílust tekinti a kor irodalmi vezérelvének. Samota még a múlt év őszén a *Kommunyisztban* megjelent cikkében kifejtette, hogy „Az életben megnyilvánuló *új* a művészi újítás élő forrása".[26] Tehát a szovjet teoretikusok legjava az újítást csak akkor tekinti célravezetőnek, amikor annak az élet reális viszonyaiban fogant új emberi érzéseket, gondolatokat, lelkivilágot kell művészileg kifejeznie. Tehát a szovjet irodalom újítása nem csupán formai, hanem elsősorban tartalmi. De ez egyben azt is jelenti, hogy az új tartalom is csak megújult formában nyerhet művészi kifejezést. Ezért a szovjet irodalom és kritika újító elve sarkalatosan különbözik a nyugati modernista felfogásokétól.

V. Ivanov, aki oly szenvedélyesen szállt síkra az új formai megoldások elve mellett, kijelenti, hogy minden nagy író, legyen az Puskin, Majakovszkij, vagy Tvardovszkij, újító volt, és ebben látja az irodalom fejlődésének egyik belső törvényszerűségét. De ugyanakkor megállapítja, hogy „semmi sem köt bennünket a modernizmushoz".[27] Más a szocialista realista írónak és más a nyugati modernistáknak az újító felfogása. A szerző kifejti, hogy a szocialista realista írók nem vállalnak közösséget a modernista törekvésekkel, a hermetikus költészettel, vagy a Robbe—Grillet, Nathalie Sarraute féle „új regény" avangardista iskolájával. Ivascsenko hasonló módon a szocialista realizmusról rendezett moszkvai vitán megmutatja azt a mély szakadékot, amely a szovjet irodalmat elválasztja a modernista új forma teremtésétől, mivel az utóbbi úgy próbálja kiszélesíteni az irodalmi ábrázolás terét, hogy az újat az ember tudatalatti világában való kalandozásban keresi. Ugyanez a szerző „Szocialista realizmus a külföldi irodalmakban" (1960) c. tanulmánykötetben megjelent írásában megállapítja: „Az ábrázoló eszközök sokféleségének elismerése egyáltalán nem jelenti azt, hogy a valóság művészi megismerésének lehetőségét tagadó mai avangardisták és modernisták számos álújító fordorlatát is elfogadjuk."

A szovjet írók, irodalomtudósok fenti megállapításai mutatják, hogy az irodalomban a tartalom és a forma egységének elve nem lehet holmi üres szofista szójáték, hanem a kommunista társadalmat építő ember minél hívebb és minél művészibb ábrázolásának vezérelvéből kell fakadnia. Ezért a szovjet, szocia-

[26] N. Samota: Megjegyzések a művészi alkotásról. (Kommunyiszt 1960. 13. sz. 84. oldal.)

[27] N. Ivanov: Korszerűség és a művészi újítás. (Kommunyiszt 1961. 6. sz. oldal.)

Digitized by Google

lista realista író, miközben követi és — megfelelő kritikával — felhasználja az irodalom hagyományait, és legfőképpen a realizmus gazdag művészi eszközeit, nem zárkózhat el a formaújítástól, hiszen a szocialista társadalom szüntelen fejlődése teremti az új ember új világképét és új érzésvilágát, s ha nem akarunk a forma metafizikus, maradi szemléletébe süllyedni, úgy tudnunk kell, hogy az író az élet-újat gyakran csak új művészi megoldással tudja híven visszatükrözni. Minden olyan művészi forma, amely elősegíti a valóság új jelenségeinek kifejezését, követendő. Minden olyan művészi formát, amely a valóság torzításához vezet, amely nem a kommunista eszmeiség művészi szemléletéből fakad, el kell ítélnünk. A művészi tartalom és forma ilyen dialektikus szemléletének életképességét máris bizonyítják és alátámasztják a szovjet irodalom új, ragyogó eredményei. A szovjet irodalom legújabb termésében máris mind kevesebb a kopott igazságok szürke, kifakult formában való szüntelen ismételgetése, s mind gazdagabb a szocialista valóság, a reális emberi viszonylatok, az új hősök és új erkölcsök ábrázolása megfelelő és méltó művészi formában.

* * *

A tartalom és forma, a hagyomány és újítás összefüggő dialektikus kérdésére sok tekintetben választ adott az 1957 tavaszán Moszkvában a Gorkij Világirodalmi Intézet által rendezett vita a realizmusról. Ez a vita nagy erőpróbája volt a szovjet irodalomtörténészek, művészettörténészek és esztétikusok harcának az irodalomtudományban meghonosodott dogmatikus szemlélet, valamint a revizionizmus ellen. A kulcsprobléma a realizmus volt. E fontos kérdés tisztázása nélkül a szocialista realizmus számos jelenségét sem tudnánk a valósághoz híven megválaszolni.

Ebben a tekintetben irodalomteoretikusaink, esztétikusaink értékes tanulságokat meríthetnek a Szovjetunióban lezajlott vitából. A vita történetéhez tartozik, hogy 1953-ban megjelent (s nálunk is napvilágot látott) Nyedosivin *Művészetelméleti tanulmányok* c. könyve, amelyben a szerző a művészet történetét vizsgálva két antipólust állapít meg: realizmust és antirealizmust.

A vita egyik részvevője megállapította, hogy az irodalom egész fejlődésének realizmusra és antirealizmusra való leszűkítése nem újkeletű elmélet. Már a századforduló előtt is ismeretes volt például a Brockhaus—Efron-féle orosz nyelvű enciklopédia „realizmus" címszavából. Sőt már a szovjet tudományban is akadtak szószólói e szemléletnek. P. S. Szakulin „Az irodalmi stílusok elmélete" című (1928-ban megjelent) művében az irodalom történetében két uralkodó irányt jelöl meg: a realizmust és az irrealizmust. Ezt a felfogását a filozófia történetéből vett analógiára építi. Lenin azt tanította, hogy a filozófia története a materializmus és az idealizmus áldáz küzdelmének tükre. A filozófia történetére vonatkozó klasszikus megállapítást Szakulin mechanikusan, tévesen a művészet, irodalom fejlődésére húzta rá, s innen már csak egy lépés kellett a művészet realizmus-irrea-

Digitized by Google

lizmus elvének megkonstruálásához. A 40-es évektől ez a koncepció megdönthetetlen axiómaként uralkodott a szovjet irodalomtudományban, s a második világháború után a népi demokratikus országokban is. Nálunk Lukács György képviselte a leghatározottabban ezt a felfogást, s erre az elvre építi „nagy realizmus" koncepcióját. Nem utolsósorban innen ered konzervativizmusa is, amely képtelenné tette arra, hogy megértse a szocialista realizmus újító jegyeit. A mi irodalomtudományunkban is nagyon elterjedt ez az elv. Ezt mutatja az 1955-ös budapesti realizmus-kongresszuson elhangzott előadások és hozzászólások zöme is.

A szovjet realizmus-vita végérvényesen pontot tett a sokat vitatott kérdés egyes vonatkozásaira. A konferencia egyhangúlag elvetette a realizmus-antirealizmus koncepciót, amely az irodalmi jelenségek leegyszerűsítéséhez és hamis értékeléséhez vezet, és nem képes az irodalomnak egész sor problémájára világosságot deríteni. Nyedosivin, a realizmus-antirealizmus elvnek élharcosa a vita során elállt a realizmus-antirealizmus elnevezéstől, s javasolta, hogy töröljék a művészetelmélet fogalomtárából. Aligha akad még teoretikus, aki továbbra is ragaszkodnék e tétel érvényességéhez. Ezzel természetesen még nem oldódott meg a realizmussal kapcsolatos minden kérdés. E vitás nézet elvetése egy másik kérdést helyezett a polémia homlokterébe. Nyedosivin felvetette a realizmus-fogalom kettős jelentésének problémáját, vagyis annak „széles" és „szűk" értelemben vett használatát. A „szűk" értelemben vett realizmus — szerinte — a XIX. század irodalmára vonatkozhat, ezzel jelölve a tulajdonképpeni, a programszerű realizmus irányzatát. A „széles" értelemben vett fogalom pedig a művészet egész történetére vonatkoznék, s a művészi ábrázolás „realisztikusságát" jelentené. Ezen elvből kiindulva Nyedosivin azt fejtette ki, hogy a művészet fejlődése során különböző formákat ölt a realizmus. Ez a felfogás a realizmus keletkezésének idejét tette kérdésessé. Ezzel kapcsolatban három alapvető nézet bontakozott ki a konferencián. Jelen írásunkban nem térhetünk ki e nézetek részletekbe menő bemutatására, (erről bővebben ld. a Világirodalmi Figyelő 1959. I. sz.) csupán a kérdések vázlatos körvonalazására szorítkozhatunk. Az első nézet szerint a realizmus kezdete az ókorba nyúlik, mivel a művészet már akkor is híven tükrözte a társadalom nagy kérdéseit. Nyedosivin a realizmus fejlődésének ezt a szakaszát „mitologikusnak" nevezi, mivel az irodalom főleg a mitoszokból merítette tárgyát. A leningrádi irodalomtörténész Fridlender pedig, aki egyébként Nyedosivinhez hasonló nézőponton áll, azt vallja: ahogy a materialista filozófia fejlődésének van ösztönös, naiv szakasza, úgy az antik irodalmat is felfoghatjuk a realizmus „ösztönös, naiv" stádiumaként.

A vita részvevőinek döntő többsége elvetette ezt a — véleményük szerint — történetietlen felfogást. De Nyedosivin nézetének tagadói újabb két táborra oszlanak. Egyesek — Elszberg, Szamarin, Tamarcsenko és mások — a realizmus eredetét a reneszánsz korába helyezik.

Digitized by Google

Marxra, Engelsre, Belinszkijre utalnak, akik az *új irodalom* kezdetét ugyancsak ebbe a történelmi időszakba teszik, és Shakespeare, Dante, Rabelais, Cervantes alkotásaira hivatkoznak. Állításuk alátámasztására Elszbergék azt a kérdéskomplexumot feszegették, hogy mi jellemzi a középkorból kilépő irodalmat. Szamarin e korszak irodalmának tüzetes vizsgálata eredményeképpen megállapítja, hogy a realizmus születése az esetek döntő többségében a nemzet kialakulásával esik egybe. Ugyanő e korszak irodalmának egyik legjellegzetesebb újító vonását a *történeti szemléletet* kialakulásában látja.

A polemizálók másik csoportja — Blagoj, Lavreckij, Konrad, Reizov és mások — bár megengedik, hogy a realizmus bizonyos eredményeit már a reneszánsz irodalmában is felismerhetjük, mégsem tartják helyesnek és történetinek a realista irodalom elszakítását attól a talajtól, tehát a XIX. századtól, amelyben gyökeret vert és legnagyobb eredményeit elérte.

A vita több részvevője megállapította, hogy a realizmus-antirealizmus elve képtelenné teszi a nem-realista, tehát a romantikus, a klasszicista, a szentimentális, a naturalista, a szimbolista stb. irányzatok megértését. Az ó-orosz irodalomkutatás egyik legjelesebb képviselője, Lihacsov a realista és nem-realista irodalmi irányzatokról értekezve megállapítja: „Úgy tűnik fel, hogy minden irányzat legjobb alkotásaiban azt váltotta valóra, amire éppen törekedett, és saját világszemléletében egyáltalán nem mutatkozott erőtlennek. A valóság megismerésének minden új lépcsőfoka a kifejezésnek új eszközeivel rendelkezik."[28] A nem-realista irányzatok helyes értelmezéséért többen is síkraszálltak. Reizov kijelenti, hogy a „kasszicizmus, a romantika, a naturalizmus nem törvényadóinak véletlen hibájából és önkényéből alakult ki. Az irodalmi irányzatok a társadalmi harcok szükségleteiből, a kulturális hagyományok summájából születtek."[29]

Nem minden szovjet kutató vélekedik így. Akadnak olyanok is, akik más irányzatú — romantikus, naturalista — írókat realistákká avatnak, sőt a vitán is voltak ilyen megnyilvánulások. Ivascsenko pl. azt fejtegette: „Vajon nincs-e itt az ideje ama kérdés felvetésének, hogy Zola realista regényeiben a naturalista elemek másodrendű szerepet játszanak és gyakran alá vannak vetve a realista tipizálásnak?"[30] Reizov, csakúgy mint más kutatók, megbélyegzi az ilyen tendenciákat, amelyek a nem-realista irányzatok sodrában alkotott maradandó műveket önkényesen kiemelik, a realista jelzővel ékesítik. Így lett Byronból, V. Hugoból, Zolából, Racine-ból stb. „realista" író. Az ilyen hamisításra hajló felfogás nem segíti elő a bonyolult irodalmi jelenségek megértését, a hozzátehetjük: bizonyos értelemben gátolja még a szocialista realizmus lényeges kérdéseinek tisztázását is.

Motiljova igen figyelemre mél-

[28] D. Lihacsov: Az orosz irodalom realizmusának eredeténél. (Voproszi lityeraturi, 1957. 1. sz. 85. oldal.)

[29] B. Reizov: Az irodalmi irányzatokról. (Voproszi lityeraturi 1957. 1. sz. 117. oldal.)

[30] A. Ivascsenko: A kritikai realizmusról és a szocialista realizmusról. (Voproszi lityeraturi 1957. 1. sz. 42. oldal.)

Digitized by Google

tó hozzászólásában megállapította, hogy napjainkban egyes reakciós írók, akik felismerik az olvasó tömeg realizmus iránti rokonszenvét, *bomlasztó ideológiájukat realista köntösbe burkolják.* Példa erre Kipling, aki realista formában írt műveiben az angol gyarmatosítókat szolgálja. Hasonló törekvésnek vagyunk tanúi Camus műveiben is, aki klasszikus formában a szélsőséges burzsoa individualizmust, az egzisztencializmust terjeszti és népszerűsíti. Ezek az esetek is óva intenek bennünket a forma fetisizálásától, bálványozásától. Szívleljük meg Belinszkij bölcs megfigyelését: „... *a formából kiindulva sosem lehet megérteni a benne foglalt szellemet; fordítva, kiindulva a szellemből, megérthetjük magát a szellemet és az azt kifejező formát.*"[31]

A vita tanulságait összegező cikkében, amely magyarul is megjelent a *Realizmus — modernizmus* c. kötetben, Elszberg megállapította: *a vitának az a nagy eredménye, hogy a realizmus vizsgálatában visszaállította a történeti szemléletet.* Minden részvevő tökéletesen egyetértett abban, hogy az irodalom történetének eddig az egyik leggyümölcsözőbb irányzata a realizmus volt, amely ma sem vesztette el érvényét a tőkés országokban. Továbbá hangsúlyozta, hogy a szocialista realizmus alkotó módszere, amely a művészet történetének törvényszerű új szakasza, a világ kultúrájának legjobb eredményeire támaszkodik, de kiváltképpen a realizmus haladó hagyományaira. Hozzáfűzhetjük még, hogy Nyedosivinék örök realizmusának, illetve „realisztikusságának" elve inkább ismeret-elméleti kategória, mintsem specifikusan művészi fogalom.

Nem állíthatjuk, hogy a vita után a realizmus körüli problémák véglegesen lezáródtak. Az ismert bolgár esztétikus, Todor Pavlov ma is ragaszkodik a szovjet irodalomtörténészek döntő többsége által megbírált realizmus-koncepcióhoz. De még a szovjet irodalomtudományban is tapasztalhatók, igaz, nagyon szórványosan, reminiszcenciái. Ilyen esetről számol be G. A. Kucserenko a *Voproszi filoszofii* c. folyóirat ez év márciusi számában megjelent „A realizmus módszeréről" c. cikkében. A szerző megbírálja Ju. Kolpinszkijt, aki bár tompított formában, újra feleleveníti a „realizmus-antirealizmus" elméletet. V. Rjurikov a Kommunyiszt 1960 decemberi számában, bírálva a „Marxista—leninista esztétika alapjai" c. rendszerező kézikönyv (nálunk is rövidesen megjelenik) néhány fogyatékosságát, egyetértően csatlakozik a realizmus-antirealizmus elvet bíráló megjegyzésekhez: „A könyvben — írja Rjurikov — igazsághűen bírálják az úgynevezett „realizmus-antirealizmus" koncepciót, amely a művészet történetét a realizmus és az antirealista áramlatok harcával magyarázza. A kérdés ilyen sematikus megközelítése folytán a realizmus a konkrét történelmi tartalomtól megfosztottan „örök" törvénynek minősül; olyan irányzatokat, amelyek nem sorolhatók a realizmushoz (a klaszszicizmus, romanticizmus és mások) tagadó alapról ítéltek meg, s így a művészet története leegyszerűsödött és elsekélyese-

[31] V. G. Belinszkij: Összes művei (oroszul) 7. kötet 145. oldal M. 1955.

Digitized by Google

dett... A „realizmus-antirealizmus" koncepció hatása oda vezetett, hogy egyes kutatók az olyan alkotásokat, amelyek nem fértek be a realizmus meghatározásába, bizalmatlanul és előítélettel fogadták."[32] Hasonló megállapítást olvashatunk a Moszkvában 1960-ban megjelent „Marxista—leninista esztétika alapjai" c. kézikönyvben is. Eszerint a közelmúlt művészetét sem érthetjük meg a realizmus-antirealizmus formulával: „Ha ilyen mércével óhajtanánk megközelíteni olyan művészeti jelenségeket, amilyen Vrubel és Renoir a festészetben, Neruda és Eluard a költészetben, Brecht és Pirandello a drámairodalomban, akkor semmit sem értenénk meg belőlük." Tehát a szovjet irodalomtudomány újabb kutatásai is alátámasztják a realizmus-vita eredményességét. A *Voproszi lityeraturi* már idézett ez évi szerkesztőségi cikke éppen ezért a realizmus-vitát is a szovjet irodalomtudomány komoly sikereihez sorolja.

* * *

A realizmus-, valamint a később rendezett szocalista realizmus-vita nagyban elősegítette, hogy a szovjet irodalomtudomány mélyebben megértse a jelenkor irodalmát, mivel az eszmecserén a fentebb már nagy vonalakban vázolt fő kérdéseken kívül számos egyéb lényeges, érdekfeszítő elvi probléma is a szenvedélyes polémia forgatagába került. Ilyen volt a stílusnak, az irodalmi módszernek, az egy irodalmi módszeren belüli több stílus lehetőségének a kérdése, a huszas évek szovjet irodalmának, valamint a szocialista realizmus és a századeleji izmusok viszonyának a problémája, s amint cikkünk első részében már megállapítottuk, a szovjet irodalom újító jellege. E polémiák során a szovjet irodalomtörténészek és kritikusok felvették a küzdelmet a szovjet irodalmat ócsároló reakciós nyugati irodalmárok ellen, akiknek egyik kedvenc vádjuk az a koholmány, mely szerint a szocialista realizmus uniformizál s, hogy a szovjet irodalomban nem bontakozhatnak ki egyéni stílusok, gúzsba kötik az írói képzelőerőt s más, ehhez hasonló képtelenségek. Mindezt azzal magyarázzák, hogy a szocialista realizmus pártos szemléletet és eszmei tisztaságot követel az íróktól. A szovjet kritikusok elutasítják az efféle érvelést. Ivascsenko kifejtette, hogy „az alkotás eszmei irányzatosságának következetessége és egysége teljes mértékben összhangban áll a kifejező eszközök különbözőségével."[33]

A szocialista realista módszerrel alkotó írók munkái beszédesen bizonyítják ezt az igazságot. Solohov és Aragon, Eluard és Majakovszkij, Visnyevszkij és Brecht, valamennyien saját, egyéni stíust teremtettek. De elegendő sszemügyre vennünk a Szovjetunió népeinek irodalmát ahhoz, hogy meggyőződjünk a szocialista realista irodalomban meglevő sokstílűség vaóságáról és igazságáról. Zelinszkij e kérdést

[32] B. Rjurikov: Művészi gyakorlat és az esztétika tudománya. (Kommunyiszt 1960. 18. sz. 63—64. oldal.)

[33] A. F. Ivascsenko: Korunk művészetének legjelentősebb jelenségei. (Tanulmány az 1960-ban Moszkvában megjelent Szocialista realizmus a nyugati irodalmakban c. kötetben. 9. oldal.)

Digitized by Google

vizsgálva megállapította, hogy a Szovjetunió területén élő valamennyi nemzet elsősorban a saját irodalmi hagyományaira támaszkodik. Az ukrán irodalom például főleg romantikus fűtöttségű, míg a lett irodalmat inkább a realista művészi szemlélet jellemzi. S ez előfeltétele a szocialista realista irodalom széles színspektrumának.

A nyugati irodalomtörténet egyes képviselői nem tudnak kibékülni azzal a ténnyel, hogy a szovjet irodalom az élet távlatainak szemléletében derülátó. Ők ezt propagandisztikus szemfényvesztésnek nevezik. Természetesen a szovjet írókra nem jellemző a burzsoá írók apokaliptikus érzésvilága. Jövőbenéző optimizmusuk a szocialista élet történeti törvényszerűségéből táplálkozik. Hruscsov elvtárs valamennyi beszédében felhívja az írók figyelmét arra, hogy műveikben juttassák kifejezésre az élet, az emberek jellemi, erkölcsi pozitívumait. Ezzel nem kívánja azt, hogy az írók a valóságot édeskés, idillikus színben tüntessék fel, tehát elferdítsék és meghamisítsák. A kommunizmust építő szovjet ember mindennapi életében fellelhető pozitív vonások ábrázolásával a szovjet író nem vét a művészet törvényszerűségei ellen, hanem éppen ellenkezőleg, kifejezésre juttatja a szocialista társadalomban végbemenő korszakalkotó változások törvényszerűségét. A szocializmus és kommunizmus építése terén elért világraszóló eredmények, a szovjet űrkutatás páratlan vívmányai, a világ összes dolgozóinak törekvéseit összefogó békeharc eredményei, a bomladozó gyarmati, imperialista rendszer — mindez együttvéve tükröződik a szovjet ember lelkében s mindez töretlen bizakodással tölti el a jövő iránt. A szovjet író megtisztelő feladata, hogy a szovjet ember jellemének ezekből a derülátó érzéseiből táplált alapvonásokat művészileg megformálja. Az író műve tükrözze az emberekben meglevő történeti optimizmust s ezzel is járuljon hozzá a kommunista ember további nemesedéséhez, készítse fel újabb sikerek kivívására. Vegyenek részt az írók a kommunista társadalom viszonyainak, erkölcseinek alakításában. Tehát amikor a szovjet kritikusok, irodalmárok megkövetelik az írótól, hogy mutassa meg hősének optimizmusát, romantikus szemléletét, akkor a művészettől nem valótlant követelnek, hanem éppen a valóság hű ábrázolását.

Hruscsov elvtárs az írókat, a kritikusokat, a tudósokat mindig új harcokra, sikerekre buzdítja, de ezekhez az új küzdelmekhez az íróknak és kritikusoknak is új fegyverzettel kell felszerelniök magukat. A kommunizmus építése nem tűri a restséget, a belenyugvást, a maradiságot. „A kommunizmus felé való történelmi haladásunkban vannak olyan időszakok, amikor körül kell néznünk, amikor végig kell tekintenünk a megtett úton és az újabb támadás előtt szemlét kell tartanunk erőink, összes fegyverfajtáink fölött, hogy kidobhassuk mindazt, ami elavult és megrozsdásodott, hogy új, korszerűbb harci eszközöket vehessünk fel fegyverzetünkbe, hogy megtisztíthassuk az utat minden torlasztól, eltakaríthassunk mindent, ami elavult és fe-

Digitized by Google

leslegessé vált"[34] — mondotta tavaly az írók és művészek előtt. Ez vonatkozik az irodalomtudomány munkájára is. Csak akkor tudunk előrehaladni, ha világosan látjuk céljainkat, ha meg tudunk szabadulni az elavulttól, ami nehéz koloncként nehezedik irodalmunk és tudományunk fejlődésére.

Rövid cikkünkben nem térhettünk ki a szovjet irodalomtudomány valamennyi polémiájára, problémáira, eredményére. Célunk az volt, hogy érzékeltessük azokat a törekvéseket, tendenciákat, amelyek a rohamosan fejlődő szovjet irodalomtudományt jellemzik. A szovjet viták menetéből könnyen kiérezhetjük a szovjet irodalomtörténészek, kritikusok kíméletlen harcát minden olyan törekvés ellen, amely dogmákkal kívánja eltorlaszolni az irodalom, az irodalomtudomány útját. A szovjet irodalomtörténészek nem tűrik az olyan kísérleteket, amelyek valamennyi bonyolult és összetett irodalmi jelenséget egyes már megszokott fogalmakkal, meghatározásokkal óhajtják megoldani. Egyes kritikusok például a realizmus meghatározásaként szentírás módjára kezelték Engelsnek azt a megállapítását, mely szerint az irodalomnak „tipikus jellemeket, tipikus helyzetekben" kell alkotnia. A szovjet realizmus-vitának egyik hozzászólója megjegyezte, hogy „... a marxizmus megalapozójának e rendkívül találó formulája *nem kimerítő*. De maga Engels sem tartott igényt erre." Ez a példa is bizonyítja, hogy a szovjet tudósok kerülik az olcsó, tetszetős, könnyű megoldásokat, s elsőprik azokat a dogmákat, amelyek útját állják a tudománynak a jelenségek lényegének felderítésében. De a szovjet irodalomtörténészek, kritikusok nemcsak a dogmáknak üzentek hadat, hanem szenvedélyesen küzdenek mindenfajta revizionista fondorlat, valamint a burzsoá befolyás minden megnyilvánulása ellen is. A revizionizmus elleni küzdelem nem könnyű, hiszen tudjuk, hogy a revizionisták nem nyílt kártyával játszanak, hanem káros tevékenységük elleplezésére a marxizmus egyes tételeihez fellebbeznek. Az „Irodalomkritikánk néhány fogyatékosságáról" c. tézisek is megállapítják: „Irodalmi előrehaladásunk legnagyobb akadályai azok az esztétikai koncepciók, amelyek marxista burokba csomagolják, s »alkotó«, »haladó«, marxista gondolatként tüntetik fel különféle, lényegében antimarxista, revizionista nézeteit." Hogy mennyire igaz ez, azt mutatja az az ismeretes tendencia is, hogy egyes revizionisták érett marxista megállapításokként könyvelik el Marx és Engels korai munkáit, amelyekben ideológiájuk még antropologikus vonásokat visel. A szovjet irodalomtudomány elveti e közös tőből származó mindkét irányt. A szovjet kutatók nem a valóság, az irodalom jelenségeit idomítják a marxista tételekhez, hanem a marxizmus—lèninizmus tanából merítik azt az ideológiai felkészültséget, amely képessé teszi őket a jelenségekben való eligazodásra.

Arra kell törekednünk, hogy sokkal jobban megismerjük a szovjet eredményeket, de ez az ismeret ne váljék holt tőkévé,

[34] N. Sz. Hruscsov: Az irodalom és a művészet új sikereihez. (Társadalmi Szemle 1961. 6. sz. 5. oldal.)

Digitized by Google

hanem irodalmunk gyakorlatához illő fegyverzetté. A szovjet eredmények hasznosítása jelentse elsősorban a szovjet alkotó tudományos szellem meghonosítását. Szovjet tudósoktól tanulva és szükség esetén olykor vitázva is velük, emeljük magasabb szintre irodalmunkat, kritikánkat, irodalomtudományunkat.

Nyírő Lajos

Hogyan emelhetjük a munka termelékenységét üzemünkben?

A TRANSZFORMÁTOR ÉS VILLAMOSKÉSZÜLÉKGYÁR TAPASZTALATAI

Iparunkban az a legfontosabb feladat (sok más feladat mellett), hogy fokozzuk a munka termelékenységét. A termelékenység növelésének sok eszköze van: a tudományok eredményeinek széleskörű felhasználása, a tervezés színvonalának emelése, a beruházások hatékonyságának fokozása, a dolgozók szakképzettségi színvonalának növelése, a munkaverseny- és újítómozgalom kiszélesítése, stb.

A munkatermelékenység növekedése alapjában véve attól függ, hogyan használja ki valamely ipari vállalat a felsorolt lehetőségeket, hogyan mozgósítja belső tartalékait. A vállalati munka színvonalát a vállalat egész kollektívájának tevékenysége határozza meg, de döntő szerepe van annak, hogy a gazdasági és műszaki vezetők, meg a társadalmi szervek hogyan foglalkoznak a termelés tökéletesítésével. Ezért elsősorban azt vizsgálom, mit tehetnek vállalatunk gazdasági és műszaki vezetői azért, hogy még nagyobb eredményeket érjünk el a termelékenység növelésében.

Hogy helyesen ítéljük meg vállalatunk eredményeit és feltárjuk a termelékenység emelésének tartalékait, ahhoz mindenekelőtt tisztáznunk kell, mit értünk termelékenységen, hogyan kell mérni ennek a növekedését.

A *munka termelékenységén* vagy azt a munkaidőt értjük, amely ahhoz szükséges, hogy valamely termék egységnyi mennyiségét előállítsuk, vagy azt a termékmennyiséget, amelyet egységnyi idő alatt állítunk elő. A termék előállítása során élő és holt munkát használunk fel. Élőmunkának nevezzük azt a munkát, amelyet a dolgozók közvetlenül a termék előállítására fordítottak, a holtmunka pedig a termék előállítása közben felhasznált anyagok és termelőeszközök elhasználódásával egyenlő. *A termelékenység tehát akkor emelkedik, ha csökken a termék előállításához felhasznált összes munka, vagyis az eleven és holtmunka mennyisége.*

Nálunk sokan úgy gondolják: elegendő, ha csak az élőmunka felhasználásával takarékoskodnak és figyelmen kívül hagyják a holtmunka-ráfordítást. Ez arra vezet,

Digitized by Google

hogy bár megtakarítunk élőmunkát, de a termékeink értékének nagyobb részét kitevő holtmunkával való pazarlás következtében növekszik a termékek előállítására fordított összmunka mennyisége, s ezért nemhogy emelkednék, hanem csökken a munka termelékenysége.

A termelékenység mérése körül is vannak viták. Egyesek túlértékelik, szinte fetisizálják a termelékenység mérésére jelenleg használt mutatót (egy munkás egy napjára eső teljes termelési értéke és az egy órára eső teljes termelés értéke). Ennek a mutatónak az a fogyatékossága, hogy csak az élőmunka termelékenységének mérésére alkalmas. Fiktív termelékenység-változást is mutat: kedvezőbb például a mutató akkor, ha a gyártmányösszetétel változása miatt növekszik az anyagigényesség, ha nő a kooperáció, vagy ha több az ún. fekete túlóra. Ezért ez a mutató arra ösztönzi a vállalatokat, hogy minél anyagigényesebb termékeket igyekezzenek előállítani.

Vállalatunknál is tapasztalható ilyen jelenség. A termelékenység évről évre szépen emelkedik ugyan; az egy munkásra eső teljes termelési érték 1958-ban 29, 1959-ben 32, 1960-ban 52 százalékkal volt magasabb, az idén pedig előreláthatóan 72 százalékkal lesz magasabb, mint 1955-ben volt. Érdemes azonban egy kicsit részletesebben is megnézni a termelékenység alakulását. 1960-ban az előző évhez viszonyítva 15,5 százalékkal emelkedett az egy munkásra eső teljes termelési érték. Ebben az eredményben azonban igen nagy szerepet játszott az, hogy 1960 első félévében a tervezett 3 millió Ft helyett 8,3 millió Ft-ra növeltük a külső kooperációt. Ez javította a termelékenységi mutatót, csökkentette a munkaigényességet, növelte az anyagköltségeket és a termelési értéket. Kedvező kép alakult ki a vállalatról, holott a népgazdaságot károsodás érte az önköltség és az összes ráfordítás növekedése következtében. Ennek negatív hatása természetesen a vállalatnál is jelentkezett abban, hogy nem teljesítettük az önköltségcsökkentési tervet. Az önköltségcsökkentési terv nemteljesítésének azonban manapság kisebb az erkölcsi és gazdasági hatása, mint a termelési, a létszám-, vagy a termelékenységi tervek és mutatók be nem tartásának.

Itt kell megjegyeznem, hogy a múlt év második és ez év első felében a tervezett szintre csökkentettük a kooperációt, s ez a körülmény nagy szerepet játszott abban, hogy teljesítettük önköltségcsökkentési tervünket. Minthogy azonban most igen komoly nehézségeink támadtak a létszám, illetve a termelékenységi tervek betartásánál, a vállalat vezetői ismét a külső kooperáció nagyobb arányú növekedését szorgalmazzák, ami csökkentené a munkaigényességet és növelné az egy főre jutó egynapi termelési értéket. Ez egyes mutatók szempontjából kedvező lesz a vállalatra, de növelni fogja a termékek önköltségét.

Természetesen ebből nem az következik, hogy mindenáron csökkenteni kell, vagy meg kell szüntetni a kooperációt. Fejlett iparban szükségszerű és a termelékenység emelésének is fontos feltétele a kooperáció —

Digitized by Google

de csak akkor, ha a kooperációban gyártott terméket a másik vállalat jobb körülmények között, termelékenyebb gépeken, kisebb ráfordítással állítja elő. Sok esetben azonban nem ilyen a más vállalatokkal való együttműködésünk; a kiadott termékeket a helyi tanácsi vállalatok vagy KTSZ-ek sokkal rosszabb körülmények között, elavultabb gépeken, régi technológiával, s ezért több munkaráfordítással és nagyobb költséggel állítják elő, mintha mi gyártanánk. Így például tavaly a Fémtömegcikk Vállalatnál gyártottunk le 400 felvonóvezérlőszekrényt. Nálunk egy-egy szekrény előállítására általában 25 órát, a Fémtömegcikk Vállalatnál 30 órát fordítottak. Ennek megfelelően a szekrény előállítási költsége nálunk 2300 Ft, ott pedig 2500 Ft volt. Hasonló a helyzet a vezérlődobozokkal, amelyeket lakatosműhelyünk már szériában gyártott, évente 400-at. Mégis az Általános Gépipari KTSZ-szel gyártatták ezt, s ott 28 órát (1900 Ft-ot) fordítottak az előállítására, jóllehet ez nálunk 22 óra alatt készült el, és 1700 forintba került. Még nagyobb az eltérés a bowden állítócsavaroknál, amelyeket a Műanyag- és Fémfeldolgozó KTSZ-nél gyártatunk. Ennek darabja most 2,50 Ft — de nálunk, ha a jelenleg kihasználatlanul álló automatákon gyártanánk, kb. 30 fillérbe kerülne. Évente csaknem 300 000 darabot használunk fel belőle. Úgy gondolom, ehhez nem kell kommentárt fűznöm. Még több hasonló esetet sorolhatnék fel. Az ilyen koncepció a vállalatnak kedvező lehet ugyan, de a népgazdaságnak nem.

De nemcsak olyan tényezők vannak, amelyek látszatra javítják a termelékenységi mutatót, hanem olyanok is, amelyek látszatra rontják. Ilyen ellentmondásos jelenség az, hogy ha a vállalat valamely gyártmány helyett egy hasonló, de jobb tulajdonságokkal rendelkező másik gyártmányt fejleszt ki, akkor gyakran hátrányos helyzetbe kerül. Lehet ugyanis, hogy a gyártmány tulajdonságai jobbak és ez a népgazdaságnak hasznos, mert nagyobb biztonságot nyújt (pl. nálunk az áram- vagy a feszültségváltók), de ha annak az előállítási költsége nagyobb a korábbi típus költségénél, akkor ez növeli a vállalat önköltség-hányadát. Ha viszont csökken a vállalati ráfordítás az ilyen gyártmánynál és emiatt új árat állapítanak meg — miközben a termelési érték-tervet nem módosítják — akkor ez zavart okozhat a termelési érték terv teljesítésében. Tavaly pl. csaknem 1 millió forintot tett ki vállalatunknál a csökkent ár miatti „termeléskiesés", s ez rontotta a termelékenységi mutatót, illetve a termelési terv teljesítését.

Ezért nem elég, ha a termelékenység alakulását és változását csak vállalati szinten vizsgáljuk. Számos esetben előfordulhat, hogy ha egyik üzemben növeljük a ráfordításokat, akkor az előállított félkésztermék további feldolgozása a következő fázisban már sokkal kevesebb munkaráfordítást kíván, mint azelőtt. A vállalati érdekeket mindig a népgazdasági érdekeknek kell alárendelni, illetve azokkal kell összeegyeztetni. Jó lenne, ha a vállalatokat irányító szervek változtatnának az eddigi gyakorlaton, és gyakran mechanikus módszereik helyett a

Digitized by Google

fentiek figyelembevételével ösztönöznék erkölcsileg, és anyagilag a vállalatokat.

Egy másik probléma abból fakad, hogy némely vezető helytelenül, mereven és szűken értelmezi pártunk VII. kongresszusának azt a helyes célkitűzését, hogy a termelés növekedésének legalább 2/3 részét a termelékenység növekedéséből kell fedezni. Egyesek eltekintenek a termelékenységnek évről-évre való rendszeres növelésétől. Ehelyett inkább arra törekszenek, hogy csökkentsék vagy azonos szinten tartsák a termelést — még akkor is, ha a termelés növelése népgazdasági érdek volna —, s így a csökkentett növekedést nem 2/3 részben, hanem esetleg teljes egészében a termelékenység emelkedésével fedezik. Sajnos, ilyen jelenségek, amelyek e feladat helytelen értelmezéséből erednek, nemcsak nálunk, hanem más vállalatoknál is tapasztalhatók az éves tervek elkészítésénél. Ez ellen a leghatározottabban fel kell lépni, mert vállalati szinten szép eredményt mutatnak ugyan, de a népgazdaságra rendkívül károsak, s a valóságban nem ösztönöznek a termelékenység fokozására, mert befagyasztják a vállalatok tartalékait, belső erőforrásait.

Az elmondottak alapján nézzük meg, mi a helyzet vállalatunknál.

1961-ben is jelentősen emelnünk kell a termelékenységet. Sokat töprengtünk azon; vajon reális-e az 1961. évi termelékenységi tervünk, s a tervezett normarendezés és műszaki intézkedések alapján várható megtakarítás nyújt-e fedezetet a termelékenységi terv teljesítéséhez. Részletesebb számításokat is végeztünk, s ezek azt mutatják, hogy tavaly a budapesti gyárban (a vállalat másik egysége Kaposvárott működik) a teljesítménybéres dolgozók átlag 111 százalékra teljesítették normájukat. Ha az idén csak 100 százalékra teljesítenék a normát, akkor az idei magasabb termelési terv teljesítéséhez az összes produktív dolgozóknak 300 000 normaórával több utalványozott időt kellene teljesíteniük. Ezt a 300 000 óra többletidőt *négy forrásból* fedezhetjük: egyrészt műszaki intézkedésekkel, másrészt a veszteségidők csökkentésével, harmadrészt a normák túlteljesítésével, s végül a produktív létszám emelésével.

Kikerekített számokban e négy tényező az 1961. évi tervek szerint a következőképpen alakul

Normarendezés műszaki intézkedés révén	60 000 normaóra
Normarendezés veszteségidő csökkentés útján	165 000 normaóra
Várható évi 5 százalékos normatúlteljesítés	45 000 normaóra
Produktív létszám növelése	30 000 normaóra
Összesen:	300 000 normaóra

Ezek a számok tehát azt mutatják, hogy tervünk egyensúlyban van, sőt — mivel az engedélyezett produktív létszámnövekedés több mint 30 000 órának felel meg —, még egy minimális

Digitized by Google

biztonsági tartalékunk is van arra az esetre, ha (a gyártmányonkénti munkaigényesség pontosan fel nem mérhető változása miatt) a termelés munkaigényessége valamivel a tervezett fölé emelkednék.

A tervezett és végrehajtott normarendezésnek azonban *csak kb. egyharmadát fedezik a műszaki intézkedések.* $^2/_3$ része olyan veszteségidőmegtakarítás, amely igen kevéssé támasztható alá mérhető és ellenőrizhető intézkedésekkel. Így gyakorlatilag számolhatunk azzal, hogy a normarendezés nagyobb részben a munka intenzitás növeléséből áll, s csak kisebb részben a műszaki fejlődésnek, illetve a szervezettség növekedésének az eredménye. Ez a jelenség egyáltalán nem mondható kedvezőnek, mert a termelékenység növelésének nem a munkaintenzitás növelése az elsődleges alapja.

Másrészt: függetlenül attól, hogy a tervezett megtakarítás az intenzitás növeléséből, vagy a műszaki színvonal emeléséből származik-e — egyelőre nem tudjuk mérni és ellenőrizni ezt a megtakarítást, s így könnyen kerülhetünk olyan helyzetbe, hogy a számítások szerint megvan ugyan a szükséges minimális tartalékunk, de valójában nem valósulnak meg az előirányzott intézkedések, s így nem érjük el a tervezett megtakarítást.

Termelékenységi tervünket az első félévben 99,7 százalékra teljesítettük, ami a termelékenység 5,3 százalékos növekedését jelenti a múlt évhez képest. Tervünk teljesítését elérhettük volna, ha kijavítjuk a gyártás-előkészítés, az anyag- és alkatrészellátás hibáit, amelyek gyakran igen nehéz helyzet elé állítottak és állítanak, s döntő szerepet játszanak a termelékenység alakulásában is. Ez azt mutatja, hogy vannak tartalékaink, csak ki kell aknáznunk azokat.

A MUNKATERMELÉKENYSÉG NÖVELÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI ÉS FELADATAINK

Minden szakember jól tudja, hogy a termelékenység emelésének fő forrása a *műszaki színvonal emelése.* E tekintetben az elmúlt években jelentős változás történt, részben a beruházásoknál, részben az új technológia kialakításánál. Vállalatunk csaknem 50 millió forintos gépi- és épületberuházást kapott; ennek helyes felhasználása még a közeljövő feladata. Azt mondhatjuk, hogy egy-két géptől eltekintve modern gépekkel vagyunk ellátva. A gépek ésszerű felhasználása azonban ma még nem kielégítő; ezt mutatják az alábbi adatok.

Ha a gépek kihasználását részletesebben vizsgáljuk, akkor a kép még rosszabb, mert éppen a legmodernebb, nagyteljesítményű automata-gépek kihasználása a legalacsonyabb. Pl.: hét BC—11 típusú menetfúró gépből csak kettőt használunk. Az LM—50 típusú frögsgépet, amely majdnem egy éve van a vállalatnál és melynek értéke egynegyed millió forint, még mindig nem használjuk. A 646 L sz. automata esztergát egy műszakban használjuk 4,5 százalékban, a másik 647 L sz. automatát pedig egyáltalán nem használjuk. Ezt a listát még folytatni is lehetne. A júniustól kötelezően vezetett gépi üzemidőnyilvántartás szintén a gépek nagyfokú kihasználatlanságát mutatja.

Digitized by Google

A GÉPEK KIHASZNÁLÁSA (SZÁZALÉKBAN)

Megnevezés	I. műszak	I. + II. műszak együtt	I. + II. + III. műszak együtt
Esztergák	68,1	54,5	38,1
Sajtolók	22,5	19,1	12,7
Automaták	40,3	36,2	27,3
Revolver, leszúró menetelő	48,7	46,7	34,4
Oszlopos menetelő	8,4	10,1	6,7
Összesen:	54,4	47,2	32,6

A kihasználatlanságnak több oka van. Az egyik a vállalat helytelen fejlesztési és beruházási módszere. Sok gyártmányunk van, mindegyiket fejleszteni akarják, s ehhez sok különféle gép szükséges. A kis szériák miatt azonban alacsony színvonalú a kihasználás. A másik ok az, hogy igyekeznek megszerezni minden olyan gépet, amely a piacon megjelenik és vállalatunkban valamiképpen is használható, „jó, ha van ilyen gép is — nem tudni, mikor lesz rá szükség!" elve alapján. A harmadik ok az, hogy a közvetlenül irányító minisztériumi szervek adtak vállalatunknak (tiltakozásunk ellenére is) egy sor olyan gépet, amelyről tudták, hogy nálunk nincs rá szükség. S végül — alacsony a műszakszám is.

E téren tehát az a feladatunk, hogy egyrészt — ahol erre szükség van és a darabszámok is megengedik — rátérjünk a *nagyteljesítményű gépek több-műszakos üzemeltetésére;* másrészt a kihasználatlan és fölösleges gépeket adjuk át más vállalatnak. Ezenkívül arra kell törekednünk, hogy a gyártást a termelékenyebb gépekre irányítsuk és lehetőleg növeljük a szériákat. Ahol lehet, térjünk rá olyan technológiára, amellyel anyagot, főleg importanyagot takaríthatunk meg. A forgácsolásmentes megmunkálási eljárásoknak igen nagy lehetőségeik vannak, hiszen nagyon sok apró alkatrészt készítünk még forgácsolással, s ez nemcsak a munka-, hanem az anyagigényességet is növeli.

Hogy nagyobb eredményeket érjünk el a gépek kihasználásában, ahhoz természetesen bizonyos profiltisztítás és az alkatrészek tipizálása is szükséges. Enélkül nem valósíthatók meg az új eljárások, mert egyedi alkatrészek és kis szériák gyártásánál nem gazdaságos pl. a zömítés, a hidegsajtolás, vagy a fröccsöntés bevezetése. De arra sincs így lehetőség, hogy célgépeket gazdaságosan üzemeltessünk vagy automatákat állítsunk be. Helytelen az a szemlélet, hogy úgyis egyedi gyártást kell folytatnunk, s ezért nincs értelme, hogy nagyobb erőfeszítéseket tegyünk a profiltisztításért vagy az alkatrészek tipizálásáért. Ez a tarthatatlan nézet a gyár műszaki fejlesztését is gátolja.

Jó lenne, ha nemcsak a gyár vezetői, hanem a minisztérium illetékes munkatársai is belátnák

Digitized by Google

végre ezt, s ha a jelenlegi, több mint kétszázféle, villamossági gyártmány helyett jóval kevesebb cikket állítanánk elő. Erre van is lehetőség, mert gyártmányaink egy részét (a működtető készülékeket, vezérlőberendezéseket, transzformátorokat stb.) más villamossági gyár is gyártja, szintén kis szériában.

A rendelkezésünkre álló gépi berendezés azonban még nem minden. Igen nagy hatása van a termelékenység alakulására a *gyári szervezettségnek, illetve közvetlenül a termelés szervezésének is.*

A gazdasági vezetőknek figyelembe kell venniük a termelési folyamat szervezésének objektív feltételeit. Sok gazdasági vezető nem ismeri fel, hogy a *termelőerők egy meghatározott színvonala a termelési folyamat egy meghatározott szervezetét követeli meg.* Objektív folyamat ez, amely az emberek akaratától függetlenül megy végbe. Ha a vezetésnél és a szervezésnél, a gyakorlati munkában figyelmen kívül hagyják ezeket az objektív összefüggéseket, akkor a termelési folyamatban zavarok keletkeznek s ezek végső fokon megnehezítik a munka termelékenységének gyors emelését, sőt annak csökkenésére is vezethetnek. Ilyen jelenség pl. az, ha a magas veszteségidők, organizációs hibák következtében nincsenek kielégítően összehangolva az egyes munkafolyamatok, ha túl nagyok vagy túl alacsonyak a készletek a befejezetlen termékekből stb.

A termelési folyamat szervezési követelményeinek elhanyagolása oda vezet, hogy *ellentmondás keletkezik a technika és technológia színvonalának fejlődése és a szervezés színvonala és a fejlődése között.* Egyetlen szakember sem gondol arra, hogy a technika és technológia területén ne tudományos módszerekkel dolgozzék, de sokan hiszik azt, hogy a termelési folyamat megszervezésében kézműipari módszerekkel kísérletezhetnek. A termelési folyamat tudományos megszervezésének lebecsülése sok mindenben megmutatkozik. A műszaki terveknek pl. sok időt és teret szentelnek, egy-egy konstrukció elkészítéséhez kísérleteket folytatnak, próbákat végeznek, *a vezetési és szervezési munka tudományos fejlesztésére viszont alig fordítanak gondot.* Lebecsülik a szervezés területén dolgozó szakembereket, másodrendűnek tekintik munkájukat.

Félreértések elkerülésére hangsúlyozom, hogy a műszakiak nem rossz szándékkal becsülik le a szervezési munkát. Nem ismerik azonban a társadalmi-termelési folyamat magas szervezési színvonalának jelentőségét. A gazdasági kutatás — a műszaki kutatással ellentétben — még nem képes arra, hogy meggyőzze a gyakorlatot a termelési folyamat szervezésének szükségességéről és egzakt, tudományosan megalapozott módszereket adjon ehhez. Ez azonban nem maradhat így, mert a termelési folyamat szervezésének lebecsülése nemcsak gazdasági veszteségeket okoz, hanem igen komoly politikai és ideológiai kihatása is van. Hogy a munka termelékenységében felülmúljuk a vezető kapitalista országokat, ahhoz a gyáron belüli szervezettségnek meg kell közelítenie, sőt túl kell szárnyalnia a nagy ka-

Digitized by Google

pitalista üzemek belső szervezettségét. Emellett a termelés ütemességével egyenes arányban növekszik a munkások keresete, emelkedik életszínvonaluk.

A szervezés egyik fő területe: *a munkaeszközök jobb, gazdaságosabb kihasználásának megszervezése.* A szervezésnek arra kell irányulnia, hogy a termelés zárt folyamat legyen és ebben a folyamatban minél tökéletesebb legyen az ütemek összhangja. Sajnos, a termelési folyamat ütemességében még nagyon sok a kívánnivaló. Nincs meg a kellő összhang az egyes üzemrészek és műhelyek között, akadozik az alkatrészellátás és megbontja a gyártási folyamatot. Ezért van pangás a negyedév és a hónap elején, s hajrá a hónap és a negyedév végén. Nem ritka nálunk sem, hogy a műhelyek havi termelési tervüknek csak 5—10 százalékát teljesítik az első dekádban, a hónap végén pedig túlóráznak.

Nyilvánvaló, hogy az ilyen ütemtelen termelés nem segíti elő a gazdaságosabb, termelékenyebb termelést. A szubjektív és ösztönző tényezők mellett azzal is fokozhatnánk a termelés ütemességét, ha növelnénk a vállalati gyártási programkészítés színvonalát, s esetleg bizonyos tekintetben megváltoztatnánk ezt a munkát. A megnövekedett termelési és termelékenységi feladatok ma már objektíve megkövetelik, hogy fejlesszük tovább a jelenlegi, kisüzemszerű gyártás-szervezési módszert.

Meg kellene szüntetni a jelenlegi voluntarista programozást, amely szerint a szerelési programot egyoldalúan a rendelésállomány, az alkatrész-programot pedig a szerelési program határozza meg, függetlenül a kapacitásoktól és általában a termelési tényezők állapotától. A havi programnak egyfelől meg kell egyeznie a tervezett összes termelési értékkel, másfelől meg kell közelítenie a vállalat tényleges termelőkapacitását, hogy a műhelyek ne csak forintban, hanem tételesen is teljesítsék a programot. Jelenleg ugyanis tételesen, csak kb. 80 százalékban teljesítik a kiadott programokat a műhelyek; ez a szerelő műhelyekben állandó alkatrészhiányt okoz és lehetetlenné teszi az ütemes termelést.

A vállalat programozásának jelenlegi módszere elvileg és általánosságban megfelel ugyan az egyedi- és kissorozat-gyártás sajátosságainak, s a módszer látszatra jól is funkcionál. Ha azonban megkíséreljük, hogy részleteiben is nyomon kövessük a termelési feladat megvalósítását, akkor semmi támpontot sem találunk arra, hogy valóban gazdaságosan állították-e össze az adott programot, s milyen meggondolások szerint mérlegelték a lehetséges variációkat. Eddigi tapasztalataink azt mutatják, hogy nem a programozás technikájában, hanem a program megalapozottságában vannak a hibák.

Így például a rendelések elvállalása és határidőre való beütemezése jelenleg nem a reálisan felmért átbocsátóképesség, a gyártmányokból adódó, homogén gépcsoportokra bontott normaóra-terhelés, hanem érték-keretek alapján, negyedévekre történik. A rendelések vállalásának ez a módja nem teszi lehetővé az egyenletes terhelést. Meg kellene állapítani az átbocsátóképességet

Digitized by Google

és a vele szemben jelentkező rendelésekből adódó terhelést, s ennek megfelelően kellene irányítani a rendelések elvállalását.

Külön problémát okoz az egyedi rendelések vállalása. Egyedi gyártmányokra ma általában úgy vállalnak rendelést, hogy sem annak értékét, sem normaóra-igényét nem ismerik. Az előkalkuláció közöl ugyan tájékoztató árat, amellyel a rendelést programba kell állítani, mert a szállítási határidő kötelez. Normaóra-igényt azonban nem közöl, csak gyártás közben derül ki a gyártmány normaideje és végleges ára is, amely sokszor jóval alacsonyabb a tájékoztató árnál.

Nincs megfelelő nyilvántartás a gyártásba adott és lefoglalt alkatrészekről. Az eddig vezetett nyilvántartási kartonok nem megbízhatók; így nem mutatják, hogy melyik gyártmányhoz mikor és milyen mértékben készültek el az alkatrészek, s azt sem, hogy az elkészült alkatrészek melyik gyártmányhoz kellenek és mikor. A hiba csak akkor derül ki, mikor a valóságban nem tudnak alkatrészt adni a szereléshez, éppen a nyilvántartás pontatlansága miatt. A jelenleginél megbízhatóbb alkatrész- és anyagfoglalási rendszert kell tehát kialakítani.

A pénzügyi gazdálkodás egyensúlya és a termelés ütemessége megköveteli, hogy a félkészgyártmányok és befejezetlen termékek mennyiségét a tervezett szinten tartsák. Ezt azonban jelenleg csak becsléssel lehet megállapítani, így nagyon sok a bizonytalansági tényező. Ma ugyanis nem ismerjük a félkész és befejezetlen állomány számításához szükséges valóságos adatokat, mint pl. az átfutási időt, az átlagos készültségi fokot, a forgóalap-igényt stb. Kísérletet folytatunk arra, hogy ezeket az alapadatokat a műszaki ügyvitel gépesítésének kiszélesítésével dolgozzuk fel, mert a jelenlegi kézi adatfeldolgozásra alapuló programozással nemcsak nálunk a TRANSZVILL-ban, de más, hasonló gépgyárban sem lehet a tervszerű folyamatos gyártás biztosításához ezt az óriási adattömeget megfelelő terv- és programszámításokba foglalni.

Kísérleteink bíztatóak, bár a gépesítéssel járó rendkívüli sok nehézség láttán nem nagy bizalom és még kevesebb támogatás kíséri ezeket a próbálkozásokat. A kísérletek eredményeként ma már ott tartunk, hogy az éves és távlati terveket nemcsak forint értékben, hanem homogén gépcsoportonkénti normaóra terhelésben is meg tudjuk határozni, s ezzel olyan lehetőségünk adódik, hogy előre összehasonlíthatjuk az éves, vagy távlati terv kapacitásigényét, a gyár gépi átbocsátóképességével és létszámállományával. Ha figyelembe vesszük, hogy közel 10 000 féle alkatrészt és szerelvényt állítunk elő, — kezdetnek ez is elegendő. Sajnos, még az anyagigényességet (a gyártmányok költségének 60 százalékát ez teszi ki) nem tudjuk figyelemmel kísérni, illetve előre tervezni. Ennek, valamint a programozásnak gépi úton történő megoldása a közeljövő feladata.

Néhány éven belül lényegesen korszerűbbé kell tenni a vállalat egész ügyvitelét, adatszolgáltatását és az erre támaszkodó tervezést és programozást. Az ügyvitel komplex gépesítése és en-

Digitized by Google

nek alapján a programozás megjavítása elengedhetetlen feltétele a termelés tervezésének és szervezésének, valamint döntő szerepe van a munkatermelékenység alakulásában. A termelékenység növelésének nem a munkanormák szigorítása az egyedüli és elsődleges útja, mint ahogyan azt gyárunkban sokan gondolják, mert a szervezetlenség és az összhang hiányában sok tízezer órát veszítünk el. Ezt igazolja a veszteségidő felmérés is, ahol azt láthatjuk, hogy a közel 20 százalékos veszteségidőnek (évi 260 ezer óra) a fele a vállalat hibájából származó szervezetlenségből adódik.

A Szovjetunióban, úgyszintén az iparilag fejlett tőkés országokban a gyakorlat bizonyította be, hogy az ügyvitel komplex gépesítése megoldható, sőt enélkül nem teremthető meg a szervezettebb munkát biztosító, lényegesen fejlettebb vállalati tervezés és termelés szervezés sem.

Ennek a lehetőségei vállalatunknál is megvannak, csak gyökeresen változtatni kell a jelenlegi gyakorlaton.

Mint a legtöbb gépipari vállalat, úgy mi is Hollerith lyukkártya gépekkel dolgoztatjuk fel a könyvelési bizonylatainkat. Évente több mint 600 000 forintot fizetünk ki a Gépi Adatfeldolgozó Vállalatnak. A kapott kalkulációs és könyvviteli adatok azonban sem a tervezéshez, sem a programozáshoz, sem a termelés operatív műszaki vezetéséhez nem használhatók fel.

Tehát rendelkezésünkre áll az adatfeldolgozó gépkapacitás, s a feldolgozást végző munkaerő. Könyvelési célra gépi úton rendszeresen fel is dolgoztathatjuk a műszaki dokumentáció összes tervezési szempontból fontos alapadatát (szerelési részegységek, műveletek, anyag- és időnormák, költséghelyek, műveleti sorrend stb.). Csak éppen nem a gyártás megindítása előtt néhány hónappal, hanem néhány hónappal utána, s még vélhetően sem abban a rendszerben, ahogy a feldolgozás a műszaki és gazdasági vezetés céljait is szolgálhatná.

Ugyanezen alapadatokat épp ezért a termelésirányítás gyakorlati követelményeinek megfelelően feldolgozzák és rendszeresen nyilvántartják a műszaki osztályok is külön-külön, igen sok párhuzamos, manuális adminisztrációs munkával, úgy hogy saját elképzeléseik szerint készült nyilvántartásaik sem alkalmasak arra, hogy gépi adatfeldolgozással vállalati szinten összesíthető és elemezhető adatokat kapjunk belőlük.

A műszaki osztályokat nyomasztó adminisztrációs munkatömeg miatt az utolsó percben készülnek el a műszaki dokumentációk. Ezért nincs mód az előregyártásra, s az összhang, az egyenletes munka feltételeinek időben való megteremtésére. E lázas munkában ki ér rá arra, hogy megteremtse a jóval kevesebb, mégis pontosabb és összehasonlíthatatlanul használhatóbb gépesített ügyviteli munka feltételeit? A napi feladatok teljesítésére, az apró pillanatnyi veszedelmek elhárítására minden embert a fedélzetre kell vezényelni, pedig ha a hajó vezérlőberendezését rendbehoznánk, akkor nagyobb viharokban is jóval gyorsabban haladhatnánk előre.

Nyilvánvaló, hogy az „eső után

Digitized by Google

köpönyeg" számvitelt fel kell váltani a műszaki és gazdasági tervezéssel időben és módszereiben összehangolt normatív számvitellel, amely már jóval a gyártás megkezdése előtt kiszámítja és nyilvántartja a norma szerinti költségeket, az ettől való eltéréseket pedig menetközben jelzi. Az is világos, hogy az iparvállalatokban nem annyiféle ügyvitelt kell kialakítani egymástól teljesen függetlenül, ahány osztály vagy funkció működik, hogy nem egymástól független könyvelésre és műszaki ügyvitelre, hanem rendszerében egységes gyári ügyvitelre van szükség. Mégis tűrhetetlenül lassan és vontatottan halad előre a feladat megoldása. Bár a mi vállalatunk az ügyvitel-gépesítés terén „jól áll" a többi magyar gépipari vállalathoz viszonyítva, de az eddigi ütemben haladva legjobb esetben is csak néhány évtized múlva érhetjük el a külföldi legjobb vállalatok már néhány éve megvalósított színvonalát.

Csupa nyilvánvaló feladatról van szó, a megoldás azonban korántsem csak hozzáállás kérdése. Nem elég „nagyobb gondot fordítani" az ezzel kapcsolatos szervezési kérdésekre, mert csak a feladatok körvonalai világosak, a konkrét megvalósítás olyan tudományos kutatást és olyan jelentős előkészítő munkát igényel, amelyet az erők jelenlegi megosztásával — véleményem szerint — nem lehet megoldani.

Megfelelő közgazdász, műszaki és adminisztratív „kapacitást" kell biztosítani arra a jelentős előkészítésre, amelyet az egységes gépesített gyári ügyvitel megteremtése igényel, s szükség esetén bátran a sürgős napi ügyviteli feladatok elé is kell sorolni ezt az előkészítő munkát.

Van-e ehhez nálunk kapacitás? Szerintem több is, mint kellene. Évek óta készítünk pl. gyártmánycsoportonkénti utókalkulációkat, amelyeknek semmi néven nevezendő haszna nincs, hiszen a jelenlegi körülmények között a gyártmányösszetétel változás hatása nem mutatható ki, enélkül pedig a csoportos kalkuláció formalitás. Kézi úton folyik az anyagnormák, valamint a munkanormák gyártmányonkénti összesítése. Ez a munka épp a tervezés megalapozottabbá tételét szolgálhatná, ha e munkákat kézzel végző dolgozók valaha is utólérhetnék magukat és feldolgozhatnák az egész dokumentációt, még mielőtt az elavulna. Mi az akadálya annak, hogy a felesleges, jelenlegi körülmények között használhatatlan ügyviteli munkákat leállítsuk, s a felszabaduló munkaerőkkel megteremtsük a gépesített adatfeldolgozás feltételeit?

A jelenlegi körülmények között értelmetlen és felesleges ügyviteli faladatok közül hamarjában csak hármat soroltam fel, de ha alapos revíziót tartanánk, sokkal több is akadna.

A szervezési tevékenység másik területe a munkaerő gazdaságosabb felhasználása. A probléma itt is többirányú. Egyrészt igyekeznünk kell úgy elosztani a rendelkezésünkre álló munkaerőket, hogy lehetőleg minden dolgozó a képességének megfelelő munkahelyre kerüljön. Az új dolgozókat már az egyes munkahelyek igényeinek megfelelően válasszuk ki és használjuk fel. Már a munkásfelvételnél el kellene dönteni, hogy a felvett dol-

Digitized by Google

gozó alkalmas-e a munkakör ellátására, vagy sem. Nálunk ez még megközelítően sincs így. Az egyenetlen terhelés és az ebből fakadó állandó cserék miatt ugyanis állandó munkaerő-hiánnyal küzdünk, és mindig azokat vesszük fel, akik éppen jelentkeznek. Vállalatunkban igen nagy a fluktuáció. (A váltás 16 százalék, a kilépők aránya 16,2 százalék, a belépők aránya 17 százalék.) Az ilyen nagy mértékben cserélődő új munkások sokáig nem dolgoznak olyan termelékenyen, mint a gyakorlott munkások, vagy mint azok, akiknek a helyébe lépnek. Igen sok idő vész el a ki- és belépéssel járó adminisztrációval, tájékozódással, a helyi ismeret megszerzésével is. Mindez csökkenti a termelékenységet. A munkanapfényképezési adatok is azt mutatják, hogy a munkaerő elosztásában és felhasználásában még igen sok tartalékunk van.

Egy további feladat: a már alkalmazott dolgozók szakképzettségének állandó és rendszeres növelése. Arra van szükség, hogy a dolgozók lépést tudjanak tartani a technika fejlődésével, tanulják meg az új gépek kezelését és több szakmát sajátítsanak el, mert így könnyebb őket a vállalaton belül mozgatni.

Tartalékaink sok esetben nyilvánvalók, mindenki látja őket. Sokszor abban is egyetért mindenki, hogy mit lehetne tenni. A munka ésszerűsítéséhez azonban mindig előzetes munkabefektetés kell és nincs elegendő időnk. Ezt a bűvös kört át kell törni. Bizonyára minden osztályon ki van töltve a dolgozók munkaideje és biztosan szükséges is az, amit végeznek. De nem biztos, hogy minden munka egyenlő mértékben szükséges és hogy szükségesebb, mint azok az alapvető ésszerűsítési munkák, amelyeket meg kellene kezdenünk, hogy „kitörjünk a körből". Persze, nem könnyű elhatárolni, hogy felfüggesztünk egy olyan munkát, amelyet eddig — valamilyen belső vagy külső utasítás alapján — rendszeresen végeztünk. De azt sem tehetjük, hogy miközben minden előírást betartunk — éppen a legalapvetőbb követelményekben maradunk el: a termelés megszervezésében és a termelékenység növelésében. Magasan képzett műszaki dolgozók ma kénytelenek munkaidejük nagy részét mechanikusan, adminisztratív munkával tölteni. Ha ésszerűsítjük a munkamenetet, sok értékes mérnök-órát felszabadíthatunk a valódi műszaki munka, a gyártmányfejlesztés és a gyártásfejlesztés és szervezés számára.

Ezek a termelékenység növelésének legégetőbb feladatai vállalatunkban. Megoldásukra a vállalat egész kollektívájának össze kell fognia. Problémáink sok tekintetben különlegesek, de sok olyan is akadhat köztük, amelyyel más vállalatok is birkóznak, s ezért talán másutt is fel lehet használni az ebben a rövid cikkben felvetett gondolatokat.

Szabó Béla

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Hetven éves a bolgár munkásosztály marxista pártja

1891 augusztus 2-án, a szocializmus bulgáriai hívei, a Balkán hegységben, a Buzludzsa-csúcson tartották meg első kongresszusukat. Ez a kongresszus hozta meg a történelmi jelentőségű határozatot a Bolgár Szociáldemokrata Párt megalakításáról.

Bulgáriában a múlt század végén Dimiter Blagojev kezdte elsőként terjeszteni a tudományos szocializmus eszméit. Megalakultak az első szocialista csoportok, amelyek azonban még egymástól elszakadva dolgoztak. Bár főleg csak felvilágosító tevékenységet folytattak, Bulgáriában abban az időben a szocializmus elindult fejlődése útján.

A pénzéhes burzsoázia, amelynek gyors meggazdagodásra való törekvését semmi sem korlátozta, kegyetlenül kizsákmányolta a fiatal bolgár munkásosztályt. Ez elkerülhetetlenül az első, még szervezetlen, spontán munkáshar-cokhoz vezetett. Hogy azonban meg lehessen védeni a bolgár proletariátus gazdasági és politikai érdekeit s a munkásosztály a forradalmi osztályharc útjára lépjen, az elméleti, tudományos szocializmusnak egyesülnie kellett a munkásmozgalommal, meg kellett teremteni a bolgár munkásosztály marxista pártját. Ezt a történelmi feladatot kezdték megvalósitani, akik a Buzludzsa-csúcs-i gyűlést megszervezték: Dimiter Blagojev és elvtársai.

A kongresszus főfeladata az volt, hogy feleletet adjon arra a kérdésre: fellépjenek-e a szocialisták, mint önálló szervezet, vagy nem? Az opportunisták ellenezték a szociáldemokrata párt megalakítását és nyílt fellépését, s azzal érveltek, hogy a kormányhatalom üldözése azonnal megsemmisítené a szocialista mozgalmat. Ez a felfogás elárulta, hogy nem hittek a marxizmusban, s nem értették meg a munkásosztály és élcsapata, a marxista párt szerepét. Ha ez az álláspont kerekedett volna felül, akkor a megszületőben lévő bolgár munkásosztály marxista vezetés nélkül marad, kiszolgáltatva a burzsoázia befolyásának. A forradalmi csoport, Dimiter Blagojev vezetésével, következetesen harcolt és győzött az opportunista elemekkel szemben: a kongresszus résztvevői elhatározták, hogy megalakítják a szociáldemokrata pártot, s annak nyíltan fel kell lépnie, meg kell jelennie az osztályharc porondján. Elhatározták azt is, hogy megteremtik a pártsajtót és szocialista könyveket adnak ki. A kongresszus megvitatta és elfogadta a párt programját és szervezeti szabályzatát.

A Bolgár Szociáldemokrata Párt megalakulásának mérhetetlen jelentősége volt a bolgár munkásosztály fejlődésére és megalkuvás nélküli osztályharcára. Kezdettől fogva azonban két irányzat küzdött a párton belül egymással. A Blagojev vezette

Digitized by Google

forradalmi irányzatot a „szűk" szocialisták (a tyesznyákok) képviselték, akik szorosan szervezett pártot akartak, amely a bolgár munkásosztály élcsapata. Az opportunista tendenciát a „széles" szocialisták alkották, akik tágra akarták nyitni a párt kapuit, ami a kispolgári elemek betódulása folytán harcképtelenné tette volna azt. A két irányzat harca azzal végződött, hogy a forradalmi marxizmus, az ú. n. „szűk" szocialisták (tyesznyákok), győzedelmeskedtek a kispolgári, úgynevezett „széles" szocializmus felett. 1903-ban a párt kiűzte soraiból az opportunistákat és a revizionistákat: a pártszakadással a „szűk" szocialisták külön párttá alakultak, önálló osztálypártot hoztak létre. Ez a párt lankadatlan erővel és megalkuvás nélkül folytatta harcát az opportunista irányzatok, az anarcho-liberalisták, a progresszionisták stb. ellen. Visszaverte a II. Internacionálé vezetőinek kísérleteit, akik arra akarták rávenni a „szűk" szocialistákat, hogy újra egyesüljenek az opportunistákkal. A párt következetesen harcolt, hogy a munkásmozgalom egysége a forradalmi marxizmus elvei alapján jöjjön létre. Amikor 1915 októberében Bulgária is háborúba lépett és az összes bolgár politikai pártok — beleértve a „széles" szocialisták szociáldemokrata pártját — elárulták a népet, s a király és a kormány szolgálatába állottak, a „szűk" szocialisták pártja bátran felemelte szavát a háború ellen: mind a fronton, mind a hátországban széleskörű mozgalmat szervezett a békéért. Ezzel a forradalmi párt nagy népszerűséget szerzett.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után a párt felhívta a bolgár munkásokat és parasztokat, hogy kövessék orosz testvéreik példáját. A pártnak ez a felhívása megfelelt a nép életfontosságú érdekeinek. A párt a harcos hagyományok szellemében arra nevelte a bolgár népet, hogy harcoljon a békéért, az imperialista agresszió ellen, az egész világ dolgozóinak egységéért. Ez a harc tovább növelte a párt tekintélyét és befolyását a dolgozók körében; így lett az első világháború után a bolgár proletariátus tömegpártjává.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után az egész világon fellángolt a munkásosztály szabadságharca, fellángolt a bolgár munkások és parasztok forradalmi mozgalma is. Elterjedtek a lenini tanítások. A „szűk" szocialisták pártja egyike lett a Kommunista Internacionálé megalapítóinak és 1919-ben felvette a Kommunista Párt nevet. Ugyanez év őszén a párt hatalmas sztrájkot vezetett. Megszervezte és vezette az 1923 szeptemberi antifasiszta népi felkelést a fasiszta Cankov- kormány ellen.

A Nagy Október eszméi voltak a hősiesség és erő forrásai azon bolgár kommunisták és parasztpártiak, munkások és parasztok számára, akik Nova Zagoránál, Sztara Zagoránál és Lomnál, Mihajlovgrádnál, Ihtimannál és Razlognál, Bojcsinovonál és Kirovodolnál vérüket ontották a közös ellenség, a fasiszták ellen. Azok a jelszavak, amelyeket a Bolgár Kommunista Párt 1923 szeptemberében a kommunisták és parasztpártiak testvéri szövetségéért, a munkás-paraszt kormányért kiadott, a leninizmus, a

Digitized by Google

Nagy Októberi Szocialista Forradalom eszméit fejezték ki.

Tanulva a Szovjetunió Kommunista Pártjának világtörténelmi jelentőségű tapasztalataiból, s okulva a vérbefojtott szeptemberi felkelésből merített saját tapasztalataiból is, a párt a fasizmus elleni küzdelemben olyan harci formákat és eszközöket alkalmazott, amelyek szorosan összeköttették a tömegekkel és még jobban a nép vezetőjévé tették. A párt helyesen kapcsolta össze a harc legális és illegális formáit. 1924-ben megalapította a Munkapártot, később a Munkáspártot és a Munkásifjúság Szövetségét. A Munkapártnak, de különösen a Munkáspártnak és a Munkásifjúság Szövetségének segítségével az illegális kommunista párt nemcsak fenntartotta, de még tovább szélesítette is befolyását a nép között. Ehhez jelentősen hozzájárult a párt vezetésével működő Független Munkás Szakszervezet és más legális tömegszervezetek sokoldalú munkája.

Megnyerni a népi tömegeket és a kommunista párt vezetésével elvezetni őket a szocialista forradalom győzelméig — ez volt a lényege a párt stratégiai és taktikai vonalának a fasizmus elleni harcban. Ez a politika, amelyet a szeptemberi felkelés után következetesen és tántoríthatatlanul folytattak tovább a párt lenini erői, Georgi Dimitrov és Vaszil Kolarov vezetésével, győzelmet aratott. Ennek a szellemében hozta a Központi Bizottság 1936-ban megtartott hatodik plénuma történelmi jelentőségű határozatait a népfrontról.

A hatodik plénum a nép hatalmas erőiben, erősen fejlett forradalmi és demokratikus hagyományaiban, a népi tömegek harcában látta az egyetlen kivezető útat abból a nehéz helyzetből, melybe a fasizmus sodorta az országot. Ellentétben a burzsoá demokratikus pártok jobboldali vezetőivel, akik önző személyes céljaikat követték, s jobban hittek az udvarban és a német ügynök Borisz királyban, mint a munkások és parasztok erejében — a hatodik plénum, alkotó módon alkalmazva a Komintern VII. kongresszusán hozott határozatokat, megmutatta az országnak az egyetlen útat, amely megmentheti — a népfront útját.

A népfront programjának kidolgozásánál a hatodik plénum, a marxi-lenini tanítástól vezettetve, összekapcsolta a demokráciáért folyó harcot a szocializmusért folyó harccal, s abból indult ki, hogy a demokráciáért, a fasizmus ellen folytatandó harc nélkülözhetetlen feltétele a szocialista forradalom győzelmének. A plénum által meghatározott politikai vonal konkrétan alkalmazta a marxizmus-leninizmust a Bulgáriában fennálló viszonyokra, meghonosította a pártban a vezetés és a munkastílus lenini elveit, biztosította a pártkáderek különböző korosztályainak összefogását.

A hatodik plénum után a népfront kiépítéséért, a szakszervezeti mozgalom megerősítéséért folyt a harc. A kommunistáknak a tömegszervezetekben kifejtett munkája, a békebizottságok létrehozása, a szövetkezeti mozgalommal kapcsolatos tevékenysége — mind nagyobb tömegeket nyert meg, nevelt a fasizmus elleni harcra. A párt be-

Digitized by Google

fejezte sorainak teljes bolsevizálását, s tömegmunkája felkészítette a munkásosztályt a második világháború nagy megpróbáltatásaira.

Amikor a második világháborúban a bolgár kormány hozzájárulásával a hitlerista csapatok megszállták Bulgáriát, egyetlen közvetlen és legfőbb feladat állt a munkások, a parasztok és a nép összes hazafias erői előtt: megszabadítani Bulgáriát a megszállóktól, megtörni a fasizmus hatalmát. A Kommunista Párt joggal számíthatott a dolgozó nép szovjetbarát érzelmeire, a német és a bolgár fasizmus elleni gyűlöletére, amikor 1944-ben felszabadító harcra mozgósított. Az 1944 szeptember 9-i fegyveres népi felkelés a hősies szovjet csapatok segítségével örökre felszabadította Bulgáriát a fasizmus és a kapitalizmus igája alól.

A felkelés győzelmének legfontosabb tényezője az volt, hogy a nép élén a Bolgár Kommunista Párt állt, s a párt vezetésével, a marxizmus—leninizmus elvei alapján létrejött a munkásosztály egysége. A szociáldemokrata reformizmusnak a bolgár munkásosztályban sohasem voltak mélyebb gyökerei, amelyek csökkenthették volna azt a nagy erőt és lendületet, amellyel a nép a fasizmus elleni fegyveres harcát vívta.

A szeptember 9-i felkelés győzelméhez az is hozzájárult, hogy a kommunista párt vezetésével már a felkelés előtt erős szövetség létesült a munkásosztály és a dolgozó parasztság között. A fasizmus nemcsak a munkásosztálynak, hanem a dolgozó parasztságnak és az egész népnek is ellensége. A hitlerista megszállás idején nemcsak a munkások, de a szegény- és középparasztok is sokat szenvedtek a fasiszta terrortól, a hitleristák fosztogatásaitól és a finánctőke kíméletlen kizsákmányolásától. Ezért a dolgozó parasztok tömegesen kapcsolódtak be az antifasiszta harcba, beálltak a partizánok közé és aktívan részt vettek a szeptember 9-i felkelésben. Ez a Kommunista Párt lenini politikájának köszönhető, amely megteremtette a szövetséget nemcsak a szegény-, de a középparasztokkal is.

A munkás-paraszt szövetség megteremtésében nagy érdemei voltak a Bolgár Népi Földműves-szövetség harcos, forradalmi erőinek is. A bolgár parasztpárt ezen erői Alekszander Sztambolijszki progresszív és demokratikus politikáját folytatták tovább, amely a dolgozó parasztok forradalmi törekvéseit juttatta kifejezésre. Ezek az erők a fasizmus elleni sokéves szakadatlan harcban saját tapasztalatukból győződtek meg arról, hogy a parasztság felszabadításának egyetlen útja a testvéri munkás-paraszt szövetség a munkásosztály vezetésével. A parasztság ezen erői tevékenyen, a kommunistákkal vállvetve vettek részt a fasizmus elleni egységfrontban, és ezzel hozzájárultak ahhoz, hogy a középparasztok is bekapcsolódjanak az egész népet átfogó nemzeti felszabadító antifasiszta harcba.

A szeptember 9-i felkelés győzelmének fontos tényezője volt a nép egysége, mely a párt által kezdeményezett Népfront zászlaja alatt jött létre. A párt a Népfront révén a legszélesebb tömegeket mozgósította a hitlerista megszállók és bolgár kiszolgálóik ellen. A párt ugyanakkor harcolt a

Digitized by Google

nem fasiszta burzsoá pártok jobboldali vezetői ellen, akik formálisan a fasizmus ellenzékeként léptek fel, de a nép ellenségeinek malmára hajtották a vizet. A párt leleplezte a „demokrácia védelmezőinek" igazi arculatát és megnyerte a népi tömegeket az antifasiszta mozgalom számára.

A háború elején az antifasiszta tömegmozgalom megszervezésének komoly akadálya volt az, hogy Bulgáriában hitlerista fegyveres erők voltak, amelyek a „szövetség" álarca alatt vonultak be az országba. De a hitleri Németországnak a Szovjetunió elleni alattomos támadása után, a szovjet hadseregnek a keleti fronton aratott győzelmei után, és különösen a sztálingrádi csata után jelentősen megnőtt a bolgár forradalmi mozgalom. Az országban erős partizánmozgalom szerveződött. A párt vezetésével létrejött a Népi Felszabadító Hadsereg. A fasiszta kormány több mint százezer főnyi katonaságot volt kénytelen a Hazafias Arcvonal (Népfront) ellen mozgósítani, s ez megakadályozta abban, hogy csapatokat küldjön Hitler megsegítésére. Ezzel a bolgár nép hozzájárult a demokratikus népek küzdelméhez, amelynek célja a hitleri fasizmusnak, az emberiség legnagyobb ellenségének megsemmisítése volt.

A szeptember 9-i felkelés megnyitotta a bolgár munkások és parasztok előtt azt az utat, melyen 1917 októberében az orosz nép elindult — a szocializmus útját. Mint a kapitalizmus és fasizmus elleni harc idején, úgy most, a szocializmus építésének idején is a bolgár munkások és dolgozó parasztok a kommunista párt vezetésével küzdenek. Pártjuk nagy forradalmi hagyományai, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom eszméi, a Szovjetunió Kommunista Pártjának gazdag és világtörténelmi jelentőségű tapasztalatai lelkesítik őket és növelik erejüket.

A népi demokráciában még jobban megnőtt a pártnak, mint a munkásosztály élcsapatának a szerepe. A párt a munkásmozgalom élcsapatából az ország egész társadalmi életének elismert vezetőjévé vált. Fejlődésében nagy jelentőségű esemény volt a Központi Bizottság 1956 áprilisi plénuma, amely a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusának szellemében, s annak fényénél, az abból levont tapasztalatok alapján megszilárdította a pártélet lenini elveit.

Az áprilisi plénum nagy jelentőségű határozatokat hozott, amelyek megszüntették a Bulgáriában is elterjedt személyi kultuszt, s következetesen érvényt szereztek a pártélet lenini elveinek. A határozat végrehajtásának eredményeképpen a párt fáradhatatlanul, állandóan fejleszti a pártdemokráciát, szigorúan betartja a kollektív vezetés elvét, növeli a pártszervezetek harckészségét, szélesen alkalmazza a kritikát és önkritikát, s még jobban erősíti a párt tömegkapcsolatait. Ezzel megteremti a pártban és az egész országban a feltételeket ahhoz, hogy a bolgár nép következetesen megoldja a társadalmi fejlődés kérdéseit, s a szocializmus építésére mozgósítsa alkotó erőit.

Nem sablon kell, hanem alkotó munka, mely lépést tart az élettel és a gyakorlatban alkalmazza a marxizmus—leninizmus mindent legyőző tanítását — ez a mélyebb értelme az áprilisi plénum határozatainak, s ez tölti meg tarta-

Digitized by Google

lommal a párt és az ország fejlődésének új szakaszát.

Az áprilisi plénum világosan kifejezte, hogy a párt mélységesen hisz a munkásosztály, a nép erejében, tántoríthatatlan a marxizmus tisztaságáért folytatott harcban. E tulajdonságok gyökerei messze a párt múltjába nyúlnak vissza. A bolgár kommunisták már a buzludzsai kongresszus óta küzdenek a marxizmus talaján. A marxizmus zászlaja alatt álltak helyt a narodnyikok elleni harcban, akik tagadták a munkásosztály felszabadító szerepét; az opportunisták elleni harcban, akik a munkásosztályt a burzsoáziával való kiegyezésre akarták rábírni, a „baloldali kommunisták" elleni küzdelemben, akiknek kispolgári kalandorpolitikája és dogmatizmusa megkötötte a munkásosztály és a nép kezét a fasizmus elleni harcban. A párt megnőtt és megerősödött abban a harcban, melyet a marxizmus—leninizmustól való jobboldali és „baloldali" elhajlások ellen — bár nem hibák és ingadozások nélkül — folytatott, s elvezette a bolgár népet a szocialista forradalom győzelméig.

A BKP harcával is gazdagodott a nemzetközi kommunista mozgalom. Georgi Dimitrov vezetésével alkotóan alkalmazta az egységfrontról szóló lenini tanítást.

Bulgária gazdasági fejlődésében elmaradt, főleg agrárország volt, erősen fejlett parasztmozgalommal, amelyet a Bolgár Népi Parasztszövetség vezetett. Ebben az országban sikerült a pártnak az egységfront útján, a dolgozók blokkja, a Népfront és a Hazafias Arcvonal révén vezetése alá tömörítenie a munkásosztályt, kiépítenie a munkásosztály erős harci szövetségét a szegény- és középparasztsággal és a nép összes demokratikus erőivel. A BKP-nak ezt a teljesítményét a testvéri kommunista és munkáspártok is elismerik.

A BKP alkotó munkát végzett a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet konkrét formáinak kidolgozásában is. Mindig vitathatatlan igazság volt számára az, hogy a kapitalizmusból a szocializmusba vezető átmenetnek az az egyetlen járható útja, amelyen az orosz munkások és parasztok indultak el a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után. A Bolgár Kommunista Párt már 1919. évi első kongresszusán kimondta: „Nem a burzsoá demokrácia, hanem a proletariátus diktatúrája vezet a szocializmus győzelméhez!" S, amikor 1944. szeptember 9-én a munkásosztály a dolgozó parasztsággal szövetkezve átvette az államhatalmat, a párt megszervezte és megteremtette a népi demokráciát, a proletariátus diktatúrájának e sajátos formáját úgy, ahogy az megfelel a bolgár nemzet történelmi, gazdasági, kulturális és politikai viszonyainak.

A párt alkotó munkát végzett és végez a szocialista építés feladatainak teljesítésében is. Mindig meg volt győződve arról, hogy a Szovjetunió szocialista építésének főbb törvényszerűségei mindazokra az országokra érvényesek, melyek a szocializmus felé haladnak. Mint Todor Zsivkov elvtárs, a BKP Központi Bizottságának első titkára mondotta: a Nagy Októberi Szocialista Forradalomhoz hasonlóan Bulgáriában is a dolgozó parasztsággal szövetséges munkásosztály volt a kapitalizmus elleni harc mozgató és fő

Digitized by Google

erèje, a forradalom itt is a kommunista párt vezetésével folyt, s a forradalom győzelme hozta létre a proletariátus diktatúráját; Bulgária is államosította a kapitalisták kezében levő termelőeszközöket és nagy vonalakban a szovjet példa alapján kezdte meg a szocialista iparosítást, a mezőgazdaság szocialista átszervezését, a szocialista kultúrforradalmat. A BKP nem tért el a fő törvényszerűségektől, de megtalálta azokat a konkrét formákat, amelyekben átültethette őket a bolgár viszonyok közé.

A szocialista építés törvényszerűségeit alkalmazta a bolgár viszonyokra a párt V. kongresszusa 1948-ban, amikor Georgi Dimitrov vezetésével kidolgozta a párt fő irányvonalát a szocializmus alapjainak megteremtésére. A marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazásával oldotta meg a falu szocialista építésének problémáit. Attól a lenini elvtől vezettetve, hogy a föld társadalmi tulajdonba vétele nélkül nem lehet a szocializmust felépíteni a falun, a párt a termelőszövetkezeti gazdaságban találta meg azt a formát, mely a legjobban megfelel a bolgár viszonyoknak. A szövetkezeti gazdaságok létesítését nem előzte meg a föld társadalmi tulajdonba vétele, a szövetkezetbe bevitt föld a szövetkezeti tagok magántulajdona marad. Bulgária lett a második állam a világon, melynek sikerült megoldania a szocialista építés egyik legnehezebb problémáját, a mezőgazdaság szocialista átalakítását. Ezt N. Sz. Hruscsov elvtárs is nagyra értékelte a Bolgár Kommunista Párt VII. kongresszusán tartott beszédében: „A mezőgazdaság szövetkezeti alapokra való helyezésének formája — mondotta —, amelyet a Bolgár Népköztársaságban dolgoztak ki és alkalmaztak, példája a mezőgazdaság szocialista átszervezése általános törvényszerűségeinek helyes összehangolására a Bulgáriában fennálló konkrét viszonyokkal és sajátosságokkal."

A párt, amely Buzludzsán kezdte meg útját, belépett a nemzetközi szocialista mozgalomba, s annak szerves része lett. Amikor még a II. Internacionálé tagja volt, Dimiter Blagojev vezetésével habozás nélkül szembefordult Bernsteinnel, aki a marxizmus „kritikájával" és „revíziójával" aláásta a nemzetközi proletárszolidaritás alapjait; habozás nélkül szembefordult a II. Internacionálé amszterdami kongresszusának határozataival, amelyek utat nyitottak a világ munkásmozgalmában az opportunizmus elharapózásának. Az első világháború idején elítélte a II. Internacionálé árulását, leleplezte Plehanov és Parvus szociálsovinizmusát és szakított Kautskyval. Ez a tevékenysége eltávolította a pártot a II. Internacionálé szociáldemokrata pártjaitól — amelyek a szociálpatriotizmus fertőjébe süllyedtek — és mind közelebb vitte a bolsevikokhoz. Az első világháború idején kifejtett tevékenységével a bolgár párt — anélkül, hogy bolsevik párt lett volna — nemzetközi téren Lenint és a bolsevikokat támogatta, akik azon dolgoztak, hogy megteremtsék a nemzetközi szocialista mozgalom egységét és új, opportunizmustól megtisztított internacionálét hozzanak létre. A „szűk" szocialisták a gyakorlatban is internacionalisták voltak. Ez vezette őket az októberi forradalom győzelme után Lenin oldalára, hogy résztvegyenek a

Digitized by Google

III., Kommunista Internacionálé létrehozásában.

A BKP egyike volt a Komintern tevékeny tagjainak. Vaszil Kolarov és főleg Georgi Dimitrov, a Komintern főtitkára, sokban hozzájárult a testvéri kommunista pártok jobboldali és „baloldali" elhajlásainak leküzdéséhez, a trockizmus megsemmisítéséhez és a kommunista pártok bolsevizálásához. Georgi Dimitrov keményen és tántoríthatatlanul harcolt a nemzetközi proletármozgalom egységének megőrzéséért és megerősítéséért, s számára a proletárinternacionalizmus elveihez való hűség kritériuma a Szovjetunióhoz való viszony volt. „A munkásmozgalom minden harcosa, minden munkáspárt és a dolgozók minden szervezete, a kapitalista országok minden demokratája őszinteségének és becsületességének az a próbaköve — tanította Georgi Dimitrov —, hogyan viszonyulnak a szocializmus nagy országához". Halhatatlan vezetőjének e tanításai vezetik ma is a pártot abban a harcában, melyet a revizionizmus ellen, valamint a nemzetközi proletárszolidaritás rombolói ellen folytat.

A párt Dimitrovhoz méltóan, a proletár nemzetköziség elvei iránti hűséggel vett részt a kommunista és munkáspártok első és második Moszkvai Értekezletének munkájában, s a maga részéről is hozzájárult a nemzetközi kommunista mozgalom megerősítéséhez. „Az Önök pártját — emelte ki a BKP VII. kongresszusához intézett üdvözlő beszédében N. Sz. Hruscsov elvtárs — Dimiter Blagojev és Georgi Dimitrov mély hűségre nevelte a marxizmus—leninizmus iránt, meg nem alkuvásra minden elhajlással szemben ebben a tekintetben. Ezek a kiváló tulajdonságok új erővel nyilvánultak meg a bolgár kommunistáknak a szocializmus felépítéséért, minden szocialista országgal, kommunista és munkáspárttal való törhetetlen egységért és barátságért folytatott kitartó harcában. Lenini internacionalista politikájával, közös ügyünk iránti hűségével, a Bolgár Kommunista Párt kivívta a nemzetközi kommunista mozgalom, az összes testvérpártok mély megbecsülését."

A Bolgár Kommunista Párt a proletár nemzetköziség lenini elvei iránti törhetetlen hűséggel ápolja és erősíti a bolgár népnek a Szovjetunió és a többi szocialista ország népeivel való barátságát, tudva, hogy ez sikereinek a megingathatatlan alapja. A bolgár—szovjet barátság, amely mélyen a két testvérnép történelmi múltjában gyökerezik, s amelyet a Nagy Októberi Szocialista Forradalom megerősített, hatalmas mozgató ereje a bolgár nép fejlődésének. „Pártunk, kormányunk és egész népünk — mondotta a VII. kongresszuson Todor Zsivkov elvtárs — a jövőben is minden körülmények között a végsőkig hű marad a bolgár—szovjet barátsághoz és lankadatlanul tovább dolgozik azért, hogy fejlessze országunk sokoldalú kapcsolatait a Szovjetunióval. Ez volt és ez lesz a jövőben is az első követelmény minden bolgár kommunista, minden bolgár hazafi számára."

Híven dicső múltjának hagyományaihoz, a Bolgár Kommunista Párt ma is harcol az ezen helyes iránytól való mindenféle elhajlás ellen, s éberen őrzi marxista—leninista tisztaságát. Bulgária dolgozói öt év helyett három év alatt

Digitized by Google

teljesítették a harmadik ötéves terv feladatait, amelyeket a párt VII. kongresszusa határozott meg. Ezzel megmutatták, hogy jóváhagyják a párt politikáját, amely az ország gyorsított ütemű gazdasági fejlődését akarja megvalósítani. A BKP ingadozás nélkül folytatja ezt a politikát.

A szocializmus győzött Bulgáriában. Mind falun, mind a városokban szocialista termelési viszonyok uralkodnak. Bulgária a fejlődés új szakaszába érkezett, melynek feladata a szocialista társadalom további kiépítése, a szocializmus anyagi-termelési bázisának további fejlesztése, a dolgozók szocialista öntudatának növelése. Így fogja megteremteni a növekvő anyagi és kulturális szükségletek kielégítésének feltételeit.

Ami egykor a szocializmus első úttörői számára csak álom volt, az ma már valóság. S ami ma még álom, az holnap lesz valósággá. A kommunizmus Bulgáriában is győzni fog.

Pavel Kosztov

A vietnami forradalom három évtizede

Vietnam olyan ország, amelyet az imperialista agresszió ideiglenesen kettészakított. Északon, a Vietnami Demokratikus Köztársaságban, a népi-demokratikus nemzeti forradalom feladatainak teljesítése után megkezdődött a szocializmus építése, de az ország déli részén továbbra is az imperialisták és a feudális erők uralkodnak.

A vietnami nép győzelmes forradalma 1945 augusztusában kiűzte a japán gyarmatosítókat, akik a második világháborúban a franciák helyébe léptek, megsemmisítette a gyarmattartók és a feudális urak államhatalmát, és az ország egész területén kikiáltotta a demokratikus köztársaságot. A francia intervenciós csapatok azonban alig egy hónap múlva ismét megtámadták Vietnam déli részét, majd az ország egész területére kiterjesztették a rablóháborút. Az általuk elfoglalt területen létrehozták a dél-vietnami államot, Bao-Dai császárral az élén.

Nyolc évig folyt a hősi küzdelem, amelyben a vietnami népi erők végül is döntő csapást mértek az amerikai fegyverekkel bőven ellátott francia csapatokra. A franciáknak 1954-ben Dien Bien Phu-nál elszenvedett súlyos veresége arra kényszerítette az imperialista hatalmakat, hogy a genfi konferencián elfogadják a béke helyreállítását és kénytelen-kelletlen elismerjék Délkelet-Ázsia államainak függetlenségét, szuverenitását és területi integritását. Vietnamot azonban ideiglenesen kettészakították: a 17. szélességi foktól valamivel délre demarkációs vonalat húztak a Vietnami Demokratikus Köztársaság és Dél-Vietnam között.

Az amerikai imperialisták nem nyugodtak bele a genfi döntésbe, s francia „szövetségeseik" nehézségeit kihasználva, behatoltak

Digitized by Google

Bao-Dai bábmonarchiájába, majd hatalomra segítették a fasiszta Ngo Dinh Diem-et, s a Diem-klikk segítségével Dél-Vietnamot az Egyesült Államok új típusú gyarmatává és katonai bázisává változtatták. Ezzel meggátolták az ország békés egyesítését és mérhetetlen szenvedést zúdítottak Dél-Vietnam népére. Dél-Vietnamot a SEATO agresszív katonai tömbjének „védelme" alá helyezték, katonai táborrá tették, ahonnan új agresszív háborút készítenek elő a VDK ellen és egész Dél-Kelet-Ázsia békéjét veszélyeztetik.

Az ország kettéosztottsága következtében a vietnami forradalomnak *két* stratégiai feladata van: északon a szocialista építés folytatása és befejezése, délen pedig az országrész felszabadítása az amerikai imperialisták és csatlósaik uralma alól, ami megteremti Vietnam békés egyesítésének, függetlenségének és szabadságának a feltételeit.

Délen két alapvető ellentét megoldása a forradalmi feladat; azé az ellentété, amely a nép és az imperializmus (elsősorban az amerikai imperializmus), meg annak csatlósai között áll fenn, valamint a nép zömét kitevő parasztság és a feudális urak közötti ellentété. Csak e feladatok megoldásával szabadulhat meg rettenetes nyomorától az ország déli területének népe, s következhetik be az Északkal való egyesülése.

A vietnami forradalom két stratégiai feladata szorosan összefügg. A Vietnami Demokratikus Köztársaság az egész ország forradalmi bázisa. A szocialista építés nemcsak az itt élő emberek számára teremt jobb életet, hanem a dél-vietnami dolgozóknak a békére, nemzeti függetlenségre, demokratikus szabadságra, az életszínvonal emelésére és a haza békés újraegyesítésére irányuló törekvéseit is segíti, s megteremti az alapjait annak, hogy az ország egyesülése után gyorsabban emelkedjék fel az egész ország. A dél-vietnami népnek az amerikai imperialisták és a Diem-klikk véres fasiszta diktatúrája elleni harca pedig védi Észak szocialista építését és jelentős tényezője Délkelet-Ázsia békéjének.

A vietnami nép és vezetője, a Vietnami Dolgozók Pártja, a bonyolult és nehéz feladatok megoldásánál hatalmas harci tapasztalatokkal rendelkezik. E tapasztalatok megkönnyítik a vietnami nép számára, hogy az új, kedvező történelmi helyzetben, harcedzett pártja vezetésével megoldja az előtte álló nehéz feladatokat.

•

Az 1929—33-as világgazdasági válság világszerte a forradalmi mozgalmak fellendülésére vezetett. Az 1930-as év Vietnamban is történelmi jelentőségű eseményeket hozott.

Vietnam akkor — még mint Indokína egy része — a feudalizmus és a gyarmatosító francia imperializmus kettős igájában sínylődött. A megművelt földterület 10 százaléka közvetlenül a francia ültetvényesek, 60 százaléka pedig a helyi nagybirtokosok kezén volt. Az ország lakosságának 80 százalékát kitevő paraszti tömegek éhhalállal küszködtek. A gumiültetvények, és a gazdag rizsföldek kincseket érő termését a francia gyarmatosítók rabolták el, a kezdetleges eszközökkel megművelt paraszti gazdasá-

Digitized by Google

gok szűk hozamát az állandóan növekvő uzsora, adó, haszonbér és robotterhek vitték el. A francia ültetvényesek késleltették a fejlettebb technika bevezetését, mert olcsóbb volt, ha az éhhalálnak kitett „emberi barmok" kézierejét alkalmazták. Az országban ekkor még csak néhány elektromos centrálé, gyufa- és cigarettagyár, textilüzem, tégla- és cementgyár, ópium és alkohol előállítása jelentette az ipart, s a vasúthálózat is csonka volt. Az üzemekben — amelyek természetesen a francia monopóliumok birtokában voltak — napi 12—13 órás munkaidővel, rendkívül alacsony bérekért dolgozott Vietnam lassan kialakuló proletariátusa.

A gazdasági nyomorhoz politikai jogfosztottság is társult: a francia gyarmatosítók még mozgási szabadságukban is korlátozták a bennszülött lakosságot.

A gazdasági válság hatására Vietnamban is tovább éleződtek az ellentétek. A francia burzsoázia a válság terheit gyarmataira akarta áthárítani. Csökkenő bérek, emelkedő adók, a vietnami piaszternek a leértékelt francia frankhoz kapcsolása, a földeknek az Indokínai Bank kezében való összpontosítása, tehát a középparasztok kifosztása, a vietnami háziipar tönkrezúzása jelezte ezt a törekvést.

A felsorolt intézkedések, meg a felgyújtott rizskazlak, a megsemmisített árukészletek határtalan elkeseredést ébresztettek a vietnami népben. 1930. február 3-án létrejött az az erő is, mely alkalmas volt arra, hogy az ösztönösen elégedetlen tömegek élére álljon, s a forradalmi mozgalom vezetője legyen: megalakult az *Indokínai Kommunista Párt.*

A párt proletár bázisa, a vietnami munkásosztály, számarányát tekintve gyenge volt — a 18 milliós lakosságnak mindössze 1,2 százalékát tette ki — politikailag azonban érett, s a parasztsággal való szoros összefonódottsága megkönnyítette munkáját a paraszti tömegek között.

Az orosz és a kínai forradalom példájára egyes képzett marxista vezetők már 1928—29 között jelentős sztrájkokat szerveztek. A párt megalakulása új lendületet adott a megmozdulásoknak. A dél-vietnami Phu-ring kaucsukültetvényeken 1930 márciusában kitört sztrájk adta meg a jelt, s ezt szerte az országban sztrájkok, tüntetések, a gyarmati tisztviselőkkel szembeni fellépések követték. A mozgalom addig sosem látott arányokat öltött és milliós tömegeket vont soraiba. Az 1930—31-es forradalmi fellendülés legnagyobb vívmánya, amelyben az egész országot átfogó mozgalmak kicsúcsosodtak, a népi hatalom megteremtése volt: a szovjetek létrehozása Nghe-Tinhben.

Nghe-Tinh körzet Vietnam sűrűn lakott, iparilag aránylag fejlett, régi forradalmi hagyományokkal rendelkező vidéke. (A név a tengerparton fekvő Nghe-an és Ha-tinh tartományokat jelenti.) A párt kezdettől fogva felismerte e körzet munkásmozgalmának jelentőségét: már megalakulása után néhány nappal létrehozta a Nghe-an-i tartományi bizottságot, s ennek feladatává tette, hogy pártsejteket létesítsen az üzemekben és a fal-

Digitized by Google

vakban, s alakítson vörös szakszervezeteket, parasztszövetségeket, önsegélyző és sportegyesületeket.

A lappangó elégedetlenség elemi erővel tört ki 1930 május 1-én, amikor az idegenlégiós csapatok sortüzet adtak le a parasztok és az élükön haladó munkások tüntető menetére. Május 10-én sztrájkba léptek a tartományi székhely gyufagyárának munkásai, s június 2-ára az egész városban kihirdették az általános sztrájkot. Június és július folyamán 11 jelentősebb tüntetés volt 12 000 résztvevővel. Ekkor már új jelszavak csatlakoztak a régi, főként gazdasági követelésekhez: „Le a francia imperializmussal!", „Támogatjuk a Szovjetuniót és a kínai forradalmat!", „Szolidaritás a gyarmati népekkel!", „Ne tűrjük az önkényes letartóztatásokat!". Szeptemberben a megmozdulások még hevesebbé váltak. Kiemelkedett közülük a Hung-nguyen-i tüntetés, amelyben parasztok tízezrei vettek részt, s amelyet már sortűz sem tudott szétoszlatni. A gyarmattartók ekkor riadalmukban repülőgépről kezdték bombázni a fegyvertelen tömeget, de megrémíteni nem tudták. A nép elkergette a falvakból a gyarmati tisztviselőket, s a legtöbb mandarin elmenekült állomáshelyéről. Az ellenállhatatlan tömegmozgalom szétrombolta a gyarmati-feudális közigazgatást. Ekkor a párt Központi Bizottsága utasította a Nghe-an tartományi bizottságot, hogy szervezze meg a nép képviselőiből a közhatalmat.

A párt felhívására a falusi pártsejtek és a parasztszövetségek igazgatási bizottságokat alakítottak; ezeket többnyire a községházán nyilvános gyűlésen, kézfelemeléssel választották meg. Ezeknek a bizottságoknak kellett ezentúl fenntartaniuk a rendet, döntést hozniok a vitás ügyekben, azaz a község igazgatási, jogi, rendőri ügyeit intézniük. A bizottságok megszervezték a falvak önvédelmét, eltörölték az összes gyarmati adókat, a helyi vámokat stb.

A legnagyobb hatása minden bizonnyal annak volt, hogy a bizottságok intézkedtek a földbirtokosok és a népellenes hivatalnokok földjeinek felosztásáról, a gazdagok rizskészleteinek elkobzásáról és az éhezők részére való kiosztásáról. Sokhelyütt mezőgazdasági termelőszövetkezetek alakultak, mert a tömegek úgy vélték: közeledik a forradalom teljes győzelme, a javak szocializálásának időpontja.

Kulturális és szociális téren a szovjetek igen jelentős eredményeket értek el hatalmuk aránylag rövid ideje alatt. Esti tanfolyamokat indítottak meg az analfabétizmus megszüntetésére, megszervezték az orvosi ellátást, eltörölték a babonás eredetű kultuszokat, a gyermeket váró anyáknak megteremtették a könnyebb munka lehetőségét, gondoskodtak, a forradalom mártírjainak családjairól stb. A falvakban megélénkült a politikai élet. Esténként a községházára gyűlve együtt olvasták az emberek a kommunista párt kiadványait, s megvitatták legközelebbi feladataikat.

A francia gyarmati közigazga-

Digitized by Google

tás, minthogy nem sikerült visszaszorítani a forradalmi hullámot, Párizsból jelentős katonai utánpótlást hozott, s ennek segítségével 122 megerősített helyőrséget létesített a két tartományban. Azután támadásba lendültek a gyarmatosítók csapatai, s foszlogatás, gyújtogatás, tömegmészárlás, földig rombolt falvak jelezték útjukat. A börtönök megteltek letartóztatottakkal, s a helyőrségek egymással vetélkedve találtak ki újabb és újabb kínzási módokat. De a Nghe-Tinh szovjetek hősiesen ellenálltak a gyarmatosítók koncentrált támadásának. Harcukat segítette, hogy az egész országban ismét lendületet kaptak a sztrájkok, a tüntetések. 1930 szeptemberében és októberében sztrájkba léptek Szaigon és a környező kaucsukültetvények munkásai. 1931 január 15-től 21-ig Dél-Vietnam számos városában tartottak Lenin-, Liebknecht-, Luxemburg-emlékhetet. Tavasszal is folytatódtak a megmozdulások, s a július 23-i Bong-son-i tüntetésen barikádharc fejlődött ki a rendőrséggel szemben.

1931 elején azonban a véres terroron kívül egy másik halálos veszély is fenyegetni kezdte a harcban álló két tartomány lakosságát: az éhség. Az őszi termés tragikusan rossz volt, s a gyarmattartók blokád alatt tartották Nghe-Tinh körzetet. Az éhségnek sikerült az, amihez az ellenség fegyveres ereje kevés volt. A végső elkeseredés 1931 első hónapjaiban még fokozta ugyan a forradalmi mozgalom hevességét, de a tapasztalatokban még gyenge pártszervezetek képtelenek voltak átfogni az egyre tömegesebb akciókat. Egymást követték az önkényeskedések, a „balos" túlzások — így a földbirtokosokén kívül a gazdag parasztok, sőt a középparasztok rizskészleteit is elkobozták — s ez elszigetelte szövetségeseitől a szegényparasztságot, és saját soraiban is egyenetlenséget okozott. 1931 márciusában felbomlott a párt szaigoni állandó bizottsága, s a Nghe-Tinh mozgalom irányításával megbízott káderek egymás után kerültek az ellenség kezébe. Áprilisban fokozatosan szétzúzták a falusi szovjeteket és helyükbe visszaállították a gyarmati közigazgatást. A szovjetek felbomlása után még néhány hónapig folytak a tüntetések, de résztvevőik száma, és hatásuk is egyre csökkent. 1931 nyarának végén az egész országban, a Nghe-Tinh területen is beállt a forradalmi mozgalom apálya. A szovjetek mozgalma, a vietnami népnek a hatalom megszerzésére és megtartására irányuló első kísérlete egyelőre vereséget szenvedett.

A bukást egyrészt a kedvezőtlenné vált nemzetközi helyzet, másrészt a belső nehézségek és a párt által elkövetett hibák okozták. 1931 nyarára átmenetileg egész Délkelet-Ázsiában visszaesett a munkásmozgalom. A kínai forradalom erői defenzívába szorultak a Csang Kaj-sek csapatok támadásával szemben, s lehanyatlott az indonéz nép forradalmi mozgalma is.

A párt legfőbb hibája a merev, elzárkózó politika volt: nem törekedett eléggé arra, hogy bevonja a harcba a nemzeti burzsoáziát és a kispolgárságot, holott a mozgalom első céljának

Digitized by Google

a francia imperializmus megdöntésének kellett volna lennie. Ehhez maga mögé kellett és lehetett is volna állítania a vietnami népnek szinte minden rétegét, köztük a nemzeti burzsoáziát is, amint ezt később a Kínai Kommunista Párt politikája olyan fényesen igazolta. Súlyos következményekkel járt az is, hogy a mozgalom vezetői nem dolgozták ki a visszavonulás taktikáját. E hibák végső soron a képzett káderek hiányából következtek. A fiatal pártnak még nem volt módja arra, hogy tömegesen képezzen ki kádereket, s az igen nehéz helyzetben a meglévő vezetők egymás után estek áldozatául a gyarmatosítók terrorjának. A Nghe-Tinh szovjetek mozgalma azonban hibái ellenére és hibáival együtt is a vietnami forradalom egyik legfontosabb állomása volt.

A forradalom vezetői levonták a részben az elzárkózó, szektás politika okozta bukásnak a tanulságait, s felismerték, hogy politikájuk középpontjába a lakosság minél szélesebb rétegeinek a mozgalomba való bevonását kell állítaniuk. Ettől kezdve a vietnami párt története a tömegmozgalom megszervezésének, a párt és a széles tömegek kapcsolatai erősítésének története.

*

A következő években fehérterror dühöngött Vietnamban. A párt kiadta a jelszót: minden erővel támogatni és fejleszteni kell a meglévő városi és falusi forradalmi bázisokat. Működjenek ezek a hatóságok számára is elfogadható nevek alatt, mint kölcsönös segélyegyletek, baráti társaságok stb. S éppen e szervezetek szakadatlan működésének köszönhető, hogy néhány évvel a Nghe-Tinh-i szovjetek véres leverése után, 1934-ben, több déli tartományban (Szaigonban, Cholonban) újabb mozgalom indult a nép követeléseinek teljesítéséért, s ezeknek a követeléseknek a sajtó is nyíltan hangot adott.

A Kommunista Internacionálé 1935 augusztusában tartott VII. kongresszusa, amely imperialistaellenes népfront megteremtésére hívta fel a gyarmati és félgyarmati országok népeit, Vietnamban is hamarosan éreztette hatását.

A Komintern kongresszus előtt néhány hónappal, 1935 márciusában ült össze Makaóban az Indokínai Kommunista Párt I. kongresszusa, amely már fontos döntéseket hozott a tömegmozgalom és főleg a szakszervezetek szervezéséről. 1936 elején az Indokínai Kommunista Párt felhívására megindult a Nép Törekvéseit Előterjesztő Bizottságok mozgalma. Ehhez négy hónap alatt az ország lakosságának majdnem valamennyi rétege csatlakozott: munkások, parasztok, kisiparosok, kereskedők, írók újságírók és haladó szellemű polgárok. Hatalmas tömegtüntetés volt 1936-ban a Nemzetközi Nőnapon, majd május 1-én. Sok szakszervezet és parasztszövetség alakult meg újra, létrejöttek az ifjúsági és nőegyletek. Az illegális párt kiadványai ismét széles körben terjedtek, hirdetve a kommunista eszméket.

Az 1936-tól 1939-ig terjedő három év a forradalmi erők és a gyarmati közigazgatás heves ösz-

Digitized by Google

szecsapásainak, a forradalom fellendülésének időszaka volt. A mozgalom méreteit látva, a gyarmati közigazgatás nem mert megtorló intézkedésekhez nyúlni.

A második világháború kitörésével a vietnami forradalomnak újabb nagy jelentőségű szakasza kezdődött meg. A francia gyarmatosítók az „anyaországot" ért veszteségek pótlására és a háborús szükségletek fedezésére fokozták Indokína nyersanyagainak és munkaerejének kifosztását, s egyben a forradalmi mozgalom ellen is heves ellentámadást indítottak. Ez azonban nem szorította vissza, hanem inkább még növelte a mozgalom lendületét. A háború első évére esik a vietnami munkásmozgalom történetének egyik leghősiesebb fejezete: a Nam-Ky felkelés.

1940 őszén a mai Dél-Vietnam néhány tartományában forradalmi erjedés indult meg, amely magával ragadta a dolgozó osztályokat, a katonaságot, sőt a társadalom felsőbb rétegeit is. A november 23-ára virradó hajnalon a magasba kúszott az aranycsillagos vörös zászló, mely azóta a Vietnami Demokratikus Köztársaság nemzeti lobogója lett. Kitört a felkelés *Nam-Ky* tartományban, amelyben a vietnamiak tízezrei szálltak szembe a francia csapatokkal, csupán lándzsákkal és kihegyezett bambuszbotokkal felfegyverezve. A felkelők egyes helyeken két hétig is tartották magukat, s hozzáláttak a legjelentősebb demokratikus reformok és intézkedések végrehajtásához (elkobozták és kiosztották a gyarmatosítók rizskészleteit, eltörölték a kényszermunkát és az adókat stb.).

Ekkor a helyzet még nem volt érett egy országos felkelésre. S a francia imperialisták, akik előre értesültek a felkelés tervéről is, véres terrorral verték le a hősiesen harcoló, de aránylag kisszámú és gyengén felszerelt forradalmi csoportokat.

A tömegek harci szelleme a Nam-Ky felkelés bukása után sem hanyatlott. A párt Központi Bizottságának 1941 májusi VIII. ülésszaka így értékelte a helyzetet: „Az első imperialista háború után megszületett az első szocialista állam, a Szovjetunió. A jelenlegi imperialista háború újabb szocialista országok születését fogja eredményezni... Legfőbb ellenségünk ma a japán és a francia fasizmus. Legfőbb feladatunk: kiűzni a japán és francia betolakodókat, s bármi eszközzel, bármilyen áron véghezvinni a nemzetet felszabadító forradalmat." Az ülésszak megtárgyalta a következő időszak taktikáját is, s azt javasolta, hogy a tömegszervezetek így változtassák meg nevüket: „Munkásszövetség a Nemzet Üdvéért", „Parasztszövetség a Nemzet Üdvéért", „Nőszövetség és Ifjúsági Szövetség a Nemzet Üdvéért". Célul tűzte ki, hogy mindezek a hazafias szervezetek egyetlen nemzeti frontban egyesüljenek: a Vietnami Függetlenségi Frontban (Viet-Minh).

A VIII. ülésszak leszögezte, hogy az indokínai forradalom fegyveres felkeléshez vezet. A párt már ekkor hozzáfogott önvédelmi és gerilla-alakulatok szervezéséhez és az ellenséges hadseregek soraiban kifejtendő forradalmi munkához. Az önvé-

Digitized by Google

dalmi alakulatok mellett nemzeti alapot hoztak létre fegyverek vásárlására. A fegyveres csoportokból megalakult a Nemzeti Felszabadító Hadsereg, mely a francia és japán csapatok „tisztogató műveleteinek" kivédésével megmutatta erejét, a napról napra folyó kisebb csatározásokban tömörítette sorait, s felkészült a döntő harcra.

A Vörös Hadsereg és a szövetséges erők győzelme után, 1945 augusztusában a párt kiadta az *általános felkelésre* hívó jelszót. A vietnami nép a hatéves szívós és folyamatos előkészítő munka eredményeképpen, rövid egy hét alatt győzelmet aratott a japán fasiszták felett: megszületett a Vietnami Demokratikus Köztársaság.

*

Ezek a forradalmi tapasztalatok és a nemzetközi munkásosztálynak, különösen a Szovjetuniónak és a kínai forradalomnak a példája és segítsége tették lehetővé, hogy a vietnami kommunisták győzelemre vigyék a népnek a francia gyarmatosítók ellen nyolc évig folytatott hősi küzdelmét. Az ország északi részén megkezdődött a szocializmus építése, s a Vietnami Demokratikus Köztársaság a szocialista világrendszer elszakíthatatlan részévé vált. Az Indokínai Kommunista Pártból 1951-ben megalakult Vietnami Dolgozók Pártja olyan tapasztalt vezetőkkel rendelkezik, mint Ho Si Minh elvtárs. Mind északon, a szocializmus teljes felépítéséért vívott küzdelemben, mind délen, az amerikai imperializmus és a Diem-klikk ellen vívott nehéz harcban, ezrével nőnek a párt új káderei, a vietnami nép új hősei, akik az ország teljes felszabadításáért, békés újraegyesítéséért, szocialista jövőjéért harcolnak.

A szocialista forradalom győzelme óta a Vietnami Demokratikus Köztársaság gyorsan fejlődik. Az első ötéves tervvel megkezdődött egy olyan ország szocialista iparosítása, amelynek addig alig volt ipara, s különösen nehézipara. A nehéziparral egyidejűleg épül a lakosság legelemibb szükségleteit kielégítő könnyűipar is, s fejlődnek azok az iparágak, amelyek lehetővé teszik az ország természeti kincseinek kiaknázását. A feudalizmusból alig kilépett mezőgazdaság terméshozamát olyan mértékben kell növelni, hogy a lakosság el legyen látva rizzsel. A vietnami kisgazdaságoknak eddig 53 százaléka tömörült mezőgazdasági, a kézműveseknek pedig 60 százaléka ipari termelőszövetkezetekben. A párt türelemmel és a sajátos viszonyok teljes megértésével vezeti a gazdaság szocialista átszervezését. Arra törekszik, hogy a nemzeti burzsoáziát, mely szövetségese az imperializmus és feudalizmus elleni harcban, a munkások és parasztok állama mellé állítsa, de negatív jelenségeit állandóan korlátozza. Az állam segíti az állami-magántőkés vegyesvállalatok alakulását. A párt a legszélesebb tömegek egyetértésével és bevonásával éri el sikereit.

A Vietnami Demokratikus Köztársaság az egész ország haladó erőinek reménysége, az újraegyesítés alapja. Ung-Van Khiem, a Vietnami Dolgozók Pártja Központi Bizottságának tagja, a Nam-Ky felkelés 20. év-

Digitized by Google

fordulójának tiszteletére rendezett nagygyűlésen azt mondta: „Csodálattal emlékezünk meg déli honfitársaink hősiességéről, s tudjuk, mire kötelez ez bennünket. Még energikusabban kell küzdenünk újabb és újabb győzelmekért, fényes és teljes győzelmekért a termelés és a kultúra minden ágában. Az építkezésben elért diadalaink, a szocializmus felsőbbrendűségének bizonyítékai, mindennapi bátorítást és támogatást adnak déli honfitársainknak."

*

A dél-vietnami Diem-kormány vad kegyetlenségével és szélsőségesen reakciós diktatúrájával válik majd emlékezetessé a történelemben. Diem rendszere: a börtönök, a nyaktiló, a „jóléti zónáknak" és „agrárzónáknak" nevezett átcsoportosítási és koncentrációs táborok rendszere, olyan rendszer, amely az amerikai imperialisták érdekében és a feudális nagybirtokosok uralmának fenntartására minden haladó politikai mozgalmat elfojt. 205 ezer rendőr és csendőr kegyetlenkedik ebben az országrészben, 874 börtönben 527 ezer ember rokkant meg a kínzásoktól, s a meggyilkolt hazafiak száma 77 és fél ezernél is több. A féktelen terror mögött a rendszer ingatagsága húzódik meg és az, hogy a Diem-klikk az amerikaiak támogatásával és az ő buzdításukra erőteljesen készülődik a Vietnami Demokratikus Köztársaság ellen indítandó háborúra.

A Diem-kormány — amelyet 1956-ban, a franciák kényszerű kivonulása után az amerikai imperialisták segítettek hatalomra és amelyet azóta is védőszárnyuk alatt melengetnek[1] — kezdettől fogva hangoztatja, hogy nem tartja kötelezőnek magára nézve a genfi megállapodásokat, melyeket a franciák vállaltak. Költségvetésének 90 százalékát fegyverkezésre és belső elnyomó apparátusa fenntartására fordítja, s most azt sürgeti, hogy a reguláris hadsereg létszámát 150 ezerről félmillió főre emeljék.

A hatalmas elnyomó apparátus, a rendőrök, a csendőrök és a katonák százezrei sem képesek azonban megbirkózni az országban mind erősebben kibontakozó partizánmozgalommal, amely mind nagyobb területet, egyre több falut tart ellenőrzése alatt, s a nép nagy többségének támogatásával eredményesen harcol Diem uralma ellen. A múlt ősszel megkísérelt Diem-ellenes puccs pedig azt mutatja hogy a Diem-család uralmával a dél-vietnami nemzeti burzsoázia jelentős része is szembenáll, mert érzi az amerikai behatolás súlyos következményeit.

A Dél-Vietnamban kibontakozó nemzeti egységfront megrémíti az amerikai vezetőket, akik számára — délkelet-ázsiai pozícióik megtartása és a szocialista országok elleni háborús terveik szempont-

1 A költségvetés 40 százalékát az amerikai „segélyekből" fedezik, amelyeknek zöme katonai jellegű. Az amerikai tőke mind jobban behatol Dél-Vietnam gazdasági életébe, kiszorítja onnan a még ott levő francia tőkét. A külföldi tőke ellenőrzi a teljes elektromosenergia-termelést, a konzerv- és teafeldolgozó, a sör-, dohány-, szesz- és vegyipart. A kivitel 70 százaléka, a nyersgumi-exportnak pedig 80 százaléka az amerikai tőke kezében van. Az amerikai „segély" tönkretette a helyi textil- és cukoripart, s a rizstermelés csökkenésére vezetett. Végeredményben 1957-ben a helyi üzemek befektetett tőkéje csak 257 millió vietnami piaszter volt, a külföldi üzemek 7660 millió piaszter össztőkéjével szemben.

Digitized by Google

jából — nagyon fontos Diem fasiszta diktatúrája. Johnson, az Egyesült Államok alelnöke, legutóbbi dél-ázsiai látogatásakor mindenekelőtt a dél-vietnami rezsim „megmentésének" eszközeit kereste. Az úgynevezett Ázsiai Országok Kommunistaellenes Ligájának nemrég lezajlott manilai értekezlete pedig elhatározta, hogy „a szabad ázsiai országok haderőiből olyan közös hadsereget állít fel, mely kész harcolni a délkelet-ázsiai országokban, különösen Laoszban és Dél-Vietnamban". 1961 áprilisában Kennedy és Macmillan között is megállapodás jött létre a dél-vietnami beavatkozás ügyében; a növekvő népi mozgalmaknak tehát az imperialisták fokozott és kollektív beavatkozásával is meg kell küzdenie.

Dél-Vietnam népének történelmi feladata: a nemzeti demokratikus forradalom folytatása, Dél-Vietnam felszabadítása az imperialista járom és a feudalizmus alól. Ezt hangsúlyozta a Vietnami Dolgozók Pártja 1960 szeptemberi kongresszusának határozata. A dél-vietnami Nemzeti Felszabadítási Front 1960 decemberében kiadott nyilatkozata is a nemzeti demokratikus forradalom feladatait sorakoztatja fel és az imperialistaellenes egységfront szellemét fejezi ki.

Ez a nyilatkozat felhívja a vietnami nép minden rétegét, hogy döntsék meg Diem diktatúráját és állítsanak fel demokratikus nemzeti koalíciós kormányt. Követeli a demokratikus szabadságjogok megadását, amnesztiát a politikai foglyoknak, a koncentrációs táborok, az „agrár"- és „jóléti zónák" megszüntetését, a fasiszta törvények eltörlését. Követeli, hogy szabadítsák ki Dél-Vietnam gazdasági életét az amerikai monopóliumok ellenőrzése alól, teremtsenek munkaalkalmat a munkanélkülieknek. A nyilatkozat követeli továbbá a bérek általános emelését, a pénzbüntetések eltörlését, méltányos adópolitikát, a földjáradék csökkentését, földreform előkészítését. A Felszabadítási Front céljai közé tartozik a dekadens amerikai kultúra hatásának megszüntetése, a haladó szellemű nemzeti kultúra fejlesztése, az analfabétizmus felszámolása, az iskolareform. Követeli a nemek közötti egyenjogúságot, a nemzetiségek autonómiáját, a külföldi katonai támaszpontok megszüntetését, nemzeti hadsereg felállítását, semleges, békés külpolitikát, normális diplomáciai kapcsolatok létesítését minden állammal, az ország két része közötti kapcsolatok helyreállítását és az újraegyesítés előkészítését.

A Vietnami Nemzeti Felszabadítási Front a nép széles tömegeire támaszkodik, s a dél-vietnami népnek az utóbbi hónapokban megélénkült gerilla-harca is arra mutat, hogy igazak a Front nyilatkozatának befejező szavai: „A gyarmatosítás rendszere feltartóztathatatlanul halad a bukás felé. Elmúlt az az idő, amikor az imperialisták korlátlanul rabolhattak ki és igázhattak le népeket. Ma minden eddiginél kedvezőbb körülmények között harcolunk azért, hogy Dél-Vietnam kiszabaduljon az amerikai imperializmus igájából. A világ békeszerető és haladó népei bennünket támogatnak. Ügyünk igazságos és a nép szilárdan áll mellettünk. A Diem-klikkre vereséget mérünk, a győzelem a miénk lesz!"

Zilahi Judit

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Balázs Béla: Népmozgalom és nemzeti bizottságok 1945-1946

Tehetséges és termékeny kommunista történész posthumus kötete kerül e címmel az olvasó kezébe: a fiatalon elhúnyt Balázs Béla félbemaradt monográfiájának első, viszonylag kidolgozott része. Balázs Béla kutató és történetírói munkásságának középpontjában a felszabadulás után kialakuló új élet, az új életet alakító, építő, védelmező munkásság és dolgozó parasztság állt. Az öntudatra ébredő dolgozóknak a kommunisták vezette mindennapos, történelmet formáló tetteiről, küzdelmeiről írt ebben az utolsó tanulmányában is.

Az anyag a vidéki, nagyrészt a Tiszántúl, s főleg a Viharsarok területén kibontakozó népmozgalom, szorosabban a nemzeti bizottságok megalakulásának és működésének első, 1944 őszétől 1946-ig terjedő időszakát ismerteti, gazdag és színes dokumentum-anyag: a nemzeti bizottságok jegyzőkönyvei, a korabeli sajtó és a résztvevők visszaemlékezései alapján. Balázs Béla a kommunista történész politikai érzékével ragadja meg a szerteágazó téma legfontosabb kérdéseit.

A szerző mindenekelőtt az ország 1944 őszén felszabadult területének helyzetéről ad rövid, szemléletes képet, megmutatva a megoldásra váró feladatok sokrétűségét, bonyolultságát és nehézségeit. Ebből kiindulva bizonyítja azt a történelmi tényt, hogy az elesett, kifosztott, szétzilált országban az egyedüli cselekvő erő maga a dolgozó nép volt. A szovjet hadsereg győzelmes harca lehetővé tette, hogy a dolgozók széles tömegeinek demokratizmusa 25 évi elnyomás után újra felszínre törjön, s a magyar nép saját kezébe vegye további történelmének formálását. Így a felszabadulás egyben a gyorsan kibontakozó demokratikus, népi forradalmi mozgalom kiindulópontja volt.

A kommunista párt a második világháború idején a történelmi körülmények, az osztályerőviszonyok helyes, marxista elemzése alapján kitűzte a független, szabad, demokratikus Magyarország megteremtésének feladatát. Jól látta, hogy az adott viszonyok között a proletárdiktatúrához az antifasiszta függetlenségi harcon és a demokratikus forradalmi átalakuláson keresztül vezet az út.

A KMP 1944. novemberi programjavaslata — amelyet a rövidesen megalakult Magyar Nemzeti Függetlenségi Front elfogadott saját programjául — tartalmát tekintve demokratikus, antifasiszta, antiimperialista, antifeudális program volt, s mint ilyen,

Digitized by Google

alapját képezte az antifasiszta célkitűzésekben érdekelt legszélesebb társadalmi rétegek, a magyar nép nagy többsége összefogásának. Ez a széleskörű nemzeti összefogás pedig alapfeltétele volt annak, hogy az ország kilábaljon a gazdasági csődből, a fasiszta rendszer és a háború okozta válságból.

A kommunisták vezetésével a felszabadulást követően azonnal megindult és hetek alatt tömegmozgalom méreteit öltötte a hatalmas történelmi és nemzeti feladatok megoldásáért vívott harc. Ennek a demokratikus tömegmozgalomnak nagyszerű gyümölcse volt a népi forradalmi szervek megalakulása.

Az első időszakban, 1944. szeptember utoljától decemberig, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front, illetve az Ideiglenes Nemzetgyűlés és Kormány megalakulásáig a legkülönfélébb elnevezéssel létrejött népi szerveket a következő fő vonások jellemezték: a) nagy többségük a Kommunista Párt helyi szervezetével nagyjából egyidőben és kommunista kezdeményezésre alakult meg, b) közvetlenül a felszabadulást követően viszonylag egységes demokratikus tömegmozgalom alakult ki, melyre a reakció akkor még szétszórt és megriadt erői nem tudtak jelentősebb befolyást gyakorolni. E demokratikus tömegmozgalom és az öntevékenyen megalakuló népi szervek élére az esetek döntő többségében kommunisták kerültek, akik korábbi harcukkal, politikai állásfoglalásukkal tekintélyt, megbecsülést vívtak ki maguknak, ugyanakkor a helyes, a nemzeti katasztrófából kivezető, az összes dolgozó rétegek érdekeivel, törekvéseivel számoló utat egyedül ők mutatták, c) kezdetben e népi szervek (mint a pártszervezetek is) központi irányítás nélkül, egymástól elszigetelve dolgoztak. Jellemző volt a helyzetre, hogy a népi szervek nemcsak nevüket, hanem szervezetüket, hatáskörüket és tetszésük szerint választották, nem annyira tapasztalat, vagy jogi megfontolás, mint inkább az élet követelményei alapján.

Egyrészt a központi irányítás hiánya miatt, másrészt azért, mert működésük területét, irányát és hatáskörüket a szükséglet diktálta, e szervek funkcióival kapcsolatosan különféle elgondolások születtek. A népi szervek helyi hatalmi szervek, egyben a közigazgatás szervei is voltak, s ugyanakkor mint tömegszervezetek is nagy lendülettel és hatékonyan dolgoztak. A közbiztonság helyreállítása, a helyi fasiszta, népellenes elemek felügyelet alá helyezése érdekében hozzáláttak a fegyveres erő szervezéséhez, megfelelő ellenőrzés alá helyezték, vagy leváltották a régi közigazgatási tisztviselőket. A progresszív adóztatás elve alapján befolyt pénzből fedezték a közigazgatási kiadásokat, közmunkára mozgósították, gondoskodtak az eltartó nélkül maradt családokról, bizottságokat hoztak létre az élelmezési, az egészségügyi, a termelési kérdések megoldására (vagy bekapcsolódtak a már megalakult bizottságok munkájába), stb. A fontosabb helyi problémákat sok helyen népgyűléseken vitatták meg, itt hoztak határozatot megoldásuk módjára. E népgyűléseken gyakran elemi erővel tört fel az

Digitized by Google

egyszerű emberek kezdeményező készsége és tenniakarása.

Balázs elvtárs — bár nem mutat rá arra, hogy a Kommunista Párt kezdeményezése nélkül aligha jöttek volna létre országosan a nemzeti bizottságok — kiemeli, hogy a Kommunista Párt felülről is kezdettől fogva erőteljesen támogatta az új, forradalmi népi szerveket, szóban és írásban síkraszállt a demokratikus összetételű nemzeti bizottságok és az ezekre épülő nemzetgyűlés és nemzeti kormány megalakításáért. Az első ilyen bizottságok még nem koalíciós alapon jöttek létre. A koalíciós együttműködés megteremtése időt igényelt, márcsak azért is, mert a többi párt helyi szervezetei csak november végén vagy decemberben alakultak meg — jórészt a kommunisták segítségével. A torlódó, égető problémák sokasága viszont gyors cselekvést, forradalmi erélyt, irányítást követelt — és a kommunisták ezt biztosították. A lakosság demokratikus érzelmű része készségesen együttműködött a kommunistákkal a rend és a közbiztonság helyreállításában, az élet demokratizálásában, a termelés feltételeinek biztosításában, stb. A politikailag elmaradottabb, a kommunista párttal nem egy kérdésben szembenálló emberek is tevékenyen támogatták a kommunisták vezette népi szervek munkáját a számukra is létfontosságú feladatok megoldásában.

A felszabadított területeken megkezdődött a demokratikus politikai rendszer megszervezése. A Függetlenségi Front 1944. december 3-án Szegeden megtartott nagygyűlése ismertette a programot, mely a többi között kimondta, hogy a demokratikus átalakulás biztosítására községenként és városonként létre kell hozni a Nemzeti Függetlenségi Front helyi szerveit, a nemzeti bizottságokat, „melyek egyesítik a hazafias erőket, és vezetik a harcot a demokratikus népi Magyarországért".

A MNFF-nak, mint a széles osztályszövetség szervének létrejötte, majd a központi államhatalmi szervek megalakulása a népi forradalmi szervek tevékenységében is új szakaszt nyitott meg. A felszabadulás során és közvetlenül utána megalakult első forradalmi szervek (tanácsok, bizottságok, stb.) megszűntek, vagy átalakultak koalíciós összetételű nemzeti bizottságokká.

Balázs elvtárs sok érdekes példával világít rá, hogy ahol a kommunista pártszervezet elég erős volt, ott ez a folyamat is a kommunisták vezetésével öntevékenyen indult meg. Sok helyütt népgyűlésen választották meg a helyi nemzeti bizottság vezetőit, ezek pedig az önkormányzat szerveit, valamint a helyi igazgatás vezető tisztviselőit. Az öntevékenység bizonyítéka, hogy a felszabadult területeken a nemzeti bizottságok megalakulása nagyrészt megelőzte a központi államhatalmi szervek létrejöttét. Amikor az Ideiglenes Kormány 1945. januárjában rendeletet adott ki a közigazgatás ideiglenes rendezéséről és a helyi nemzeti bizottságok megalakításáról, ezek a felszabadított részeken a legtöbb helyen már léteztek és működtek. Maga az Ideiglenes Nemzetgyűlés is a nemzeti bizottságokra támaszkodva jött létre, tagjait jelentős részben a nemzeti bizott-

Digitized by Google

ságok által összehívott népgyűléseken választották meg, a képviselők a nemzeti bizottságoktól kapták megbízólevelüket.

A MNFF programja szerint a létrehozandó ideiglenes nemzeti kormánynak a nemzeti bizottságokra kell támaszkodnia. Szükséges aláhúzni, hogy a MNFF-ot, illetve a helyi nemzeti bizottságokat az ideiglenes kormány is a hatalmat gyakorló szerveknek tekintette, és amikor a kormány a fővárosba érkezett, a kormány elnöke, a Budapesti Nemzeti Bizottságtól „vette át a hatalmat". Egyébként ezt az alkalmat felhasználta arra is, hogy hangsúlyozza: a nemzeti bizottságok többé nem avatkozhatnak bele a közigazgatásba.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az államszervezetet és a közigazgatást nem építette a népi szervek, a nemzeti bizottságok szervezetére. Visszatekintve az akkori helyzetre, joggal felmerülhet az a vélemény, hogy a kormány a nemzeti bizottságok eredményesen működő hálózatát — mely néhány hónap alatt már jelentős harci és államszervezési tapasztalatokat, a közügyek intézésében való jártasságot szerzett, s több tízezer embert vont be az állami ügyek intézésébe — alapnak tekinthette volna az új államapparátus létrehozásához. Kezdetben ez az elgondolás fel is vetődött. Az Ideiglenes Kormány azonban úgy döntött, hogy a régi formákat kell visszaállítani és új tartalommal megtölteni, szervezeti reformokkal megjavítani. E döntéssel tulajdonképpen megkezdődött a nemzeti bizottságok elhalásának folyamata, amely 1949 januárjában zárult le azzal a formai aktussal, hogy az Országos Nemzeti Bizottság kimondta az ország valamennyi nemzeti bizottságának feloszlását.

Ezzel kapcsolatosan a szerző azt kutatja: milyen okok játszottak közre a nemzeti bizottságok sorsának ilyen alakulásában, helyes volt-e a Kommunista Párt részéről, hogy fokozatosan elhalni engedte ezeket a forradalmi népi szerveket, megtarthatók és erősíthetők lettek volna-e a nemzeti bizottságok a reakció állandó támadásával és aknamunkájával szemben?

Balázs elvtárs fővonalaiban helyesen látja a fenti kérdéseket, de elemzése nem elég sokoldalú és kimunkált. Ebben nyilván szerepet játszik a tanulmány befejezetlen volta. A szerzőnek igaza van, amikor a nemzeti bizottságok elhalásának körülményeit kutatva kiemeli e szervek hatáskörének tisztázatlanságát, ami kétségkívül bizonyos lehetőséget adott a hatáskörük fokozatos, de állandó szűkítésére irányuló reakciós törekvéseknek és hozzájárult e szervek elbizonytalanodásához, aktivitásuk lanyhulásához.

Balázs Béla is látja, hogy ez a fontos tényező mégsem tisztázza a fő okokat. A nemzeti bizottságok háttérbe szorulása, a koalíción belüli harccal; az osztályellentétek kiéleződésével függött össze. A jobboldal kezdettől fogva rossz szemmel nézte a túlnyomóan kommunista vezetés alatt álló, aktív, forradalmi szellemmel teli nemzeti bizottságokat. Azt a politikai szervezetet látta vagy legalábbis sejtette bennük, amelyet a baloldali erők, mindenekelőtt a kommunisták erődként használhatnak fel a reakció ellen, akkor is, ha

Digitized by Google

kormánypozícióik — mint a reakció várta — gyengülnének. Miután a koalíció jobbszárnyának a nemzeti bizottságban csak viszonylag kevés helyen sikerült hangadóvá válnia, ezért arra törekedett, hogy e szervek létét formálissá tegye. Ez a törekvése — ha nem is volt teljesen sikertelen — végeredményben nem vált valóra, de elérte a nemzeti bizottságok hatáskörének alapos megnyirbálását és ennek folytán tekintélyük bizonyos csökkenését.

A nemzeti bizottságok azonban 1949-ig mégis csak fennmaradtak, sőt, újra és újra aktivizálódtak, éppen a reakció elleni küzdelem nagy csatáiban: az 1945-ös választások, az 1946-os nagy forradalmi tömegmegmozdulások, a stabilizációért folytatott harc stb. idején (sőt még később is, 1947—48-ban is). Mindez e forradalmi népi szervek rendkívüli életképességét bizonyítja. Ennek az erőnek a legyűréséhez erőtlenek voltak a reakció még oly válogatott fortélyai is. De meghiúsult a jobboldal terve azért is, mert a Kommunista Párt kitartóan védte, támogatta a népi szerveket. A nemzeti bizottságok súlyának, jelentőségének fokozatos csökkenése azonban vitathatatlan kapcsolatban volt a koalíción belüli harc kiéleződésével és azzal, hogy az őket érintő problémákat mégis csak alá kellett rendelni a koalíció fenntartásának.

A másik fontos ok kétségkívül az volt, hogy bár a Kommunista Párt 1945—46-ban látta a nemzeti bizottságok jelentőségét és szívósan védelmezte őket a reakció megújuló támadásaival szemben, de nem fordított elég gondot a nemzeti bizottságokkal, mint a munkás-paraszt demokratikus diktatúra gyakorlásának szerveivel, a szocialista forradalomba való átnövés fontos segítőivel kapcsolatos elvi-politikai kérdések kimunkálására. Sok tekintetben tisztázatlan volt még az új államszervezet egy sor kérdése is. Ilyen körülmények között rendkívül nehéz feladat volt védelmezni és továbbfejleszteni a nemzeti bizottságokat, ezeknek helyi politikai ellenőrző és bizonyos esetekben végrehajtó szerepét (a nemzeti bizottságoknak rendeletileg joguk volt egyesületek tevékenységének felülvizsgálatára, személyek politikai megbízhatóságának igazolására, stb.) úgy, hogy ne az állami szervektől különállóan, s főként ne velük szemben, hanem velük egységben dolgozzanak. Külön nehézséget okozott az, hogy a nemzeti bizottságok — éppen, mert személyi kérdések eldöntésére is illetékesek voltak, állandó céltáblái voltak a jobboldal támadásainak is. Bizonyára mindezek az okok együttesen játszottak közre abban, hogy a nemzeti bizottságok hatáskörét és feladatait csak általánosságban és eléggé homályosan megfogalmazva jelölték ki. Balázs elvtársnak kétségkívül igaza van abban, hogy ez hozzájárult a nemzeti bizottságok aktivitásának csökkenéséhez, s ezzel együtt háttérbe szorításukhoz is.

1948—49-től kezdve a nemzeti bizottságok problematikájának és szerepének háttérbe szorulása kétségkívül összefügg a népi öntevékenység lebecsülésével, amely már ebben az időben is bizonyos fokig jelentkezett. A nemzeti bizottságokat, e jellegzetesen népi forradalmi szerveket úgy tekintettük, mint a demokratikus át-

Digitized by Google

alakulás szükséges és hasznos termékeit, amelyek a népi demokratikus forradalom első szakaszában betöltötték feladatukat, a hatalom megragadása után azonban már szükségtelenné válnak. A nemzeti bizottságok megszüntetése nagyjában a Hazafias Népfront létrehozásának idejére esik. Kézenfekvő megoldás lett volna, hogy a Népfront szervezete a nemzeti bizottságokra, mint helyi szervezetekre támaszkodjék. Biztos, hogy a nemzeti bizottságokban testet öltő népi kezdeményezés és öntevékenység nagy lendítő erőt adhatott volna a szocializmus építéséhez is.

A demokratikus átalakulásunk során létrejött népi szervek, különösen a nemzeti bizottságok tevékenysége iránt örvendetes érdeklődés mutatkozik az utóbbi években. A témának ma már jelentős, főleg jogi vonatkozású irodalma van, doktori, illetve kandidátusi disszertáció fő- vagy résztémájaként is kidolgozásra került. További kutatásra, feldolgozásra vár azonban még a nemzeti bizottságok kialakulása, fejlődése, összetételének változása. Történelmi, politikai szempontból rendkívül fontos volna annak vizsgálata, hogy a demokratikus szervek tevékenysége során hogyan és milyen mértékben jelentkeztek szocialista elemek, hogy e koalíciós, s így szükségképpen vegyes összetételű szervekben milyen módon folyt az osztályharc az ország előtt álló legfőbb feladatok megoldásáért és ennek kerékkötői ellen, s hogyan lehetett és kellett volna belső harccal megtisztítani és a szocialista feladatok szolgálatára alkalmassá tenni őket. Talán nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy a felszabadulás után kibontakozó demokratikus tömegmozgalmak történetének részletekbe menő feltárása az egyik alapfeltétele annak, hogy népi demokráciánk e korszakának írott történetében a néptömegek szerepe helyes megvilágításba, az őt megillető helyre kerüljön. E tekintetben a nemzeti bizottságok történetének feltárása különös jelentőséggel bír.

Balázs Béla hátrahagyott kéziratának második része csak az előmunkálatokat tartalmazza a nemzeti bizottságok 1948 utáni történetének feldolgozásához, s ezért a kötetben nem kaphatott helyet. Nem kerülhetett sor arra, hogy a szerző a nemzeti bizottságok fennállásának, tevékenységének egész időszakát mérlegre téve szabja meg anyagának belső arányait.

Az igen gondos sajtó alá rendezés ellenére — (Laczkó Miklós elvtárs munkája) — a kötetben érződik bizonyos egyoldalúság, amely az összegyűjtött anyag jellegéből adódik. Sajnos, a szerzőnek már nem jutott ideje a forrásanyagok sokoldalúbb elemzésére és következtetések levonására. A könyv azonban így is méltó hagyatéka Balázs Béla elvtársnak, s mint az előszó írja — úttörő jelentőségű és maradandó értékű, hasznos forrás mindazok számára, akik a felszabadulás utáni első évek történetét tanulmányozzák.

Ambrus Anna

Digitized by Google

Szabó Imre: A jogszabályok értelmezése*

Szabó Imre akadémikus „A jogszabályok értelmezése" című munkáját az állam- és jogelmélet igen fontos részkérdésének szenteli, amely a burzsoá jogbölcselet művelőit is már évszázadok óta foglalkoztatja. A szocialista jogi irodalomban — mind a Szovjetunióban, mind a népi demokratikus államokban — szintén sokszor felvetődtek az értelmezéssel kapcsolatos tudományos kérdések. A jogértelmezés problematikáját azonban egészében — beleértve a joghézag és analógia kérdését — ilyen széles tudományos apparátussal és elmélyüléssel Szabó Imre könyve dolgozza fel először.

A munka tárgya szerint a szerzőnek először is világosan ki kellett mutatnia a dialektikus és történelmi materializmus általános törvényszerűségeinek érvényesülését az állam- és jogelmélet terén.

Másik feladata az volt, hogy minél több oldalról világítsa meg az adott tudományos kérdést, a korábban kifejtett tudományos vélemények kritikai számbavételével és hogy szolgálja a gyakorlati államépítést.

E követelmények bármelyikét nézzük is, Szabó Imre könyvéről elismeréssel kell nyilatkoznunk. Jelentékeny munka ez, hiszen az értelmezés kérdését a burzsoá jogfilozófia annyira elködösítette — nemcsak az imperializmus korszakában, hanem már közvetlenül a polgári forradalmak győzelme után is —, hogy sok szocialista szerző sem tudott megszabadulni ezektől, a jogi interpretáció fogalmára két évszázada rárakódott elemektől.

Szabó Imre először is a burzsoá értelmezési elméletek politikai lényegét tisztázza. Kimutatja, hogy a burzsoá jogszabály szövege és szelleme között szükségszerűen ellentét van, mert a jogszabályok nem nyíltan és egyértelműen fejezik ki az uralkodó osztály akaratát. Éppen a jogszabály értelmezésnek a feladata az, hogy segítséget nyújtson a jogalkalmazónak a valóságos, a megjelenési forma mögött rejtőző osztálytartalom érvényre juttatásában. Többek között ez magyarázza azt, hogy miért helyezett és helyez ma is olyan súlyt a tőkésosztály a kapitalizmus viszonyai között a jogalkalmazó, elsősorban a bírói apparátus hatáskörének növelésére. A szerző ugyanakkor bebizonyítja művében, hogy a szocialista államban a törvényhozó a jogszabályt a munkásosztály akaratának megfelelően hozza létre. Az értelmezésnek tehát az a feladata, hogy a munkásosztálynak a szocialista jogszabályokban kifejeződő akaratát feltárja és megállapítsa a jog szabályainak — mint kifejezési formáknak — minél teljesebb tartalmát.

A mű jelentős érdeme az, hogy rámutat a törvényesség és jogértelmezés kapcsolataira a tőkés és a szocialista államban egyaránt. A burzsoá államban — különösen az úgynevezett kiterjesztő értelmezés segítségével — voltaképpen a hatályos, érvényes jogszabályt kívánják megszegni vagy

*(Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960.)

Digitized by Google

megkerülni, a szocialista jogszabályértelmezés viszont elveti a törvényesség ilyen módon történő megsértését. Lényegében ugyanez a helyzet a joghézag és az ezzel kapcsolatos analógia viszonylatában is.

Figyelemre méltó a műnek az értelmezés fajairól szóló utolsó fejezete. Bár a szerző tartózkodik az — utóbbi időben a tudományos munkákban túlságosan is elharapózott — „de lege ferenda" — javaslatoktól (legalábbis nagyon kevés ilyen jellegű tárgyalással találkozunk benne) az utolsó fejezet világossá teszi egyes állami szervek tevékenységének eddig még alig vagy egyáltalán meg sem vont határait. A jogszabályértelmezésnek Szabó Imre által adott hármas felosztása (jogszabályi értelmezés, legtöbbnyire általánosan kötelező erővel; — jogalkalmazói jogértelmezés, általában nem kötelező erővel; — és nem kötelező erejű jogirodalmi értelmezés) világos, könnyen áttekinthető útmutatást nyújt a gyakorlati jogásznak is.

Mindezt figyelembe véve, Szabó Imre művét az állam- és jogelmélet egyik fontos fejezetéről szóló jelentős marxista—leninista munkának tekinthetjük. A könyv öt fejezete (a jogszabályértelmezés történetiségéről és fogalmáról; módszeréről; eredményeiről; a joghézagról és analógiáról; végül az értelmezés fajairól), pontos és minden fontos részletre kiterjedő választ ad a jogszabályértelmezés kérdéseire. A burzsoá jogbölcselet nehezen áttekinthető irodalmából a lényegest, a legjellemzőbbet ismerteti és bírálja a szerző. Ami a szocialista jogi irodalmat illeti, a mű témaköréből szinte teljes képet nyújt. Különösen jól sikerült a joghézagról és analógiáról írt fejezet. Bár minden bizonnyal még sok vita folyik majd az analógia problematikája körül. Szabó Imre megállapításai tudományosan helytállóak, pontosak és egyben nagyvonalúak.

A könyv nyelvezete világos. Nagy könnyebbséget jelent még a joggal foglalkozó számára is, de különösen nem-jogásznak a stílus olvasmányossága. Szabó Imre magában a könyvben is utal a „jogászi" fogalmazás rossz hagyományaira és iparkodik azzal is jó példát mutatni, hogy elveti ezt az annyit és olyan régen gúnyolt stílust. A könyv szerkezete viszont nem eléggé világos. Az e téren található hiányokat ki lehetett volna küszöbölni az összefoglaló részek bizonyos egységesítésével. A szerzőnek arra kellett volna törekednie, hogy az összefoglalók már ne vessenek fel újabb vitatémákat, csupán összefoglalják a fejezetben kifejtett szempontokat.

Kétségtelen, hogy Szabó Imre könyve az utóbbi évek jogi irodalmának egyik legjelentősebb műve. Elvi következetessége a dialektikus materializmus talaján, sokrétű, alapos kutatómunkára épülő tárgyalásmódja, bátor, vitatkozó stílusa indokolják ezt az értékelést. Csakis hasonló tudományos módszerrel lehet jelentős az ország határain túl is figyelmet keltő tudományos műveket írni. Helyes volt, hogy a kiadó a könyvet részletes orosz és francia nyelvű összefoglalóval látta el.

Dr. Bihari Ottó

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ЭНДРЕ КАЛЬМАН: По ленинскому пути партийных программ — — 1

БЕЛА ЧЕНДЕШ: Доходность сельскохозяйственных кооперативов и соотношение цен — — — — — — — — — — — — 22

ИШТВАН ХУСАР: Изменение демографических условий Венгрии — 34

АЛАДАР ШИПОШ: Новые признаки монополистического развития сельского хозяйства США — — — — — — — — — — — — 52

ЯНОШ АВАР: Изменения в западной «помощи» слаборазвитых странах 67

ПЕТЕР РЕНИ: Изображение общества и личности в венгерских кинокартинах на современную тему — — — — — — — — 84

ИЗ ЖУРНАЛОВ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Наиболее агрессивные западно-германские монополии. На основе статей Эйнхайта (ПАЛ ПИНЦЕШИ) — — — — — — — — — 104

ОБЗОР

За современность и художественное новаторство литературы (ДАЙОШ НИРЕ) — — — — — — — — — — — 120

Как поднимать производительность труда в нашем предприятии (БЕЛА САБО) — — — — — — — — — — — — 135

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Семьдесят лет марксистской партии болгарского рабочего класса (ПАВЕЛ КОСТОВ) — — — — — — — — — — — 147

Тридцатилетие вьетнамской революции (ЮДИТ ЗИЛАХИ) — — 155

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Бела Балаж: Народное движение и национальные комитеты в 1945—1946 гг-ах (АННА АМБРУШ) — — — — — — — 165

Имре Сабо: Интерпретация правовых норм (ОТТО БИХАРИ) — — 171

Digitized by Google

INHALT

ENDRE KÁLMÁN: Auf dem Lenin'schen Wege der Parteiprogramme 1

BÉLA CSENDES: Die Rentabilität der LPG's und die Preisverhältnisse — — — — — — — — — — — — — — — — 22

ISTVÁN HUSZÁR: Die Bevölkerungsverhältnisse in unserem Lande 34

ALADÁR SIPOS: Neue Erscheinungen der monopolistischen Entwicklung in der Landwirtschaft der USA — — — — — — 52

JÁNOS ÁVÁR: Veränderungen in der „Hilfe" der Westmächte für die zurückgebliebenen Länder — — — — — — — — — 67

PÉTER RÉNYI: Gesellsachft und Individuum in den Filmen mit Gegenwartsthemen — — — — — — — — — — — — 84

AUS ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

Die agressivsten westdeutschen Monopole. Zusammenfassung aus der Artikelseire der Einheit (PÁL PINCZÉSI) — — — — — — 104

RUNDSCHAU

Kampf um zeitgemässe Gestaltung und künstlerische Neuerung der Literatur (LAJOS NYIRŐ) — — — — — — — — — — 120

Wie kann die Produktivität der Arbeit in unserem Betrieb gesteigert werden (BÉLA SZABÓ) — — — — — — — — — — 135

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Zum siebzigsten Jahrestag der marxistischen Partei der bulgarischen Arbeiterklasse (PAVEL KOSTOW) — — — — — — — — 147

Drei Jahrzehnte revolutionäre Bewegung in Vietnam (JUDIT ZILAHI) 155

BUCHBESPRECHUNGEN

Béla Balázs: Volksbewegung und Nationalausschüsse 1945—1946. (ANNA AMBRUS) — — — — — — — — — — — — — — 165

Imre Szabó: Die Interpretierung der Reschtsvorschriften (OTTÓ BIHARI) — — — — — — — — — — — — — — 171

Digitized by Google

SOMMAIRE

ENDRE KALMAN: Sur le chemin de Lenine. Le nouveau programme du Parti Communiste de Union Soviétique — — — — — — 1

BÉLA CSENDES: La rentabilité des cooperatives de produktion et les raports des prix — — — — — — — — — — — — 22

ISTVÁN HUSZÁR: Les mouvements démographiques en Hongrie — 34

ALADÁR SIPOS: Phénomènes nouveaux du développement monopoliste de l'agriculture des États-Unis — — — — — — — 52

JÁNOS AVAR: Changements de l'„aide" occidentale aux pays sous développés — — — — — — — — — — — — — 67

PÉTER RÉNYI: Société et individu dans nos films de sujets contemporains — — — — — — — — — — — — — — 84

DANS LES REVUES DES PARTIS — FRÈRES

Les monopoles les plus gáressivs de l'Allemagne occidentale. Résumé d'une série d'articles de la revue EINHEIT (PÁL PINCZÉSI) — 104

REVUES

Pour une littérature aux sujets contemporains et son innovation artistique. Discussion sur problèmes litteraires en URSS (LAJOS NYÍRÓ) — — — — — — — — — — — — 120

Comment augmenter la productivité du travail dans notre usine (BÉLA SZABÓ) — — — — — — — — — — — — 135

REVUE INTERNATIONALE

Le parti marxiste de la classe ouvrière bulgare a 70 ans (PAVEL KOSTOV) — — — — — — — — — — — — 147

Trente ans de mouvement révolutionnaire au Vietnam (JUDIT ZILAHI) — — — — — — — — — — — — 155

COMPT-RENDUS

Béla Balázs: Mouvement populaire et Commissions Nationales 1945—1946 (ANNA AMBRUS) — — — — — — — — — — 165

Imre Szabó: Interprétation des dispositifs juridiques (OTTO BIHARI) 171

Digitized by Google

CONTENTS

ENDRE KÁLMÁN: Party programs — on the Leninist road — — 1

BÉLA CSENDES: Profitableness of cooperative farms and price relations — — — — — — — — — — — — — — 22

ISTVÁN HUSZÁR: Evolution of demographic ratios — — — — 34

ALADÁR SÍPOS: New phenomena in the monopolist development of agriculture in the USA — — — — — — — — — — — 52

JÁNOS AVAR: Changes in the „aid" provided by the Western Powers to retarded countries — — — — — — — — — — 67

PÉTER RÉNYI: Society and the individual in films dealing with topical themes — — — — — — — — — — — — — 84

FROM THE PERIODICALS OF BROTHER PARTIES

The most aggressive West German monopolies. Summary of a series of articles in the EINHEIT. (PÁL PINCZÉSI) — — — — — 104

REVIEW

Struggle for the modernization and artistic renovation of literature (LAJOS NYÍRÓ) — — — — — — — — — — — — 120

How to raise productivity in our factory (BÉLA SZABÓ) — — — 135

INTERNATIONAL REVIEW

Seventieth anniversary of the Marxist Party of the Bulgarian Working Class (PAVEL KOSTOV) — — — — — — — — — 147

The revolutionary movement's three decades in Vietnam (JUDIT ZILAHI) — — — — — — — — — — — — — 155

BOOK REVIEWS

Béla Balázs: People's Movement and National Commitees, 1945—1946 (ANNA AMBRUS) — — — — — — — — — — — — 165

Imre Szabó: The interpretation of rules of law (OTTÓ BIHARI) — 171

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

10

XVI. ÉVFOLYAM 1961 OKTÓBER

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

VÉRTES IMRE: A szovjet nép élcsapatának alaptörvénye — — — 1
WILHELM MEISSNER: A német kérdés és az európai béke — — — 12
HEGEDÜS ANDRÁS: Anyagi érdekeltségi rendszerünk és a műszaki fejlesztés — — — — — — — — — — — — — — 32
CSIZMADIA ERNŐ: Korszerű termelés-szervezés a szocialista mezőgazdaságban — — — — — — — — — — — — — 51
LUKÁCS JÓZSEF: A tudományos haladás és a mai teológia — — 66

NEMZETKÖZI SZEMLE

A munkásosztály szerepe az észak-afrikai országok nemzeti felszabadító mozgalmában (POLITISZ JANISZ) — — — — — — 86

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A szocialista pedagógia hazai fejlődésének fontos dokumentuma (BAKONYI PÁL) — — — — — — — — — — — — 97
A magyar ipar, statisztikai adatgyűjtemény (OLLÉ LAJOS) — — — 105
Dr. Bernát T. — Dr. Enyedi Gy.: A magyar mezőgazdaság termelési körzetei (CSENDES BÉLA) — — — — — — — — — — 109

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.
Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.
Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660*
Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. szeptember 20.
Megjelent 34 000 példányban Felelős kiadó: Vass Henrik

615589/2 — Zrínyi Nyomda, Bp.

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 10. SZ. BUDAPEST 1961. OKTÓBER HÓ

A szovjet nép élcsapatának alaptörvénye

Írta: VÉRTES IMRE

A Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága a XXII. pártkongresszus előkészítése során a programtervezet után nyilvánosságra hozta és vitára bocsátotta a párt szervezeti szabályzatának új tervezetét is.

A kommunista pártok tevékenységét általában két alapvető dokumentum: a program és a szervezeti szabályzat határozza meg. A kettő között szerves kapcsolat, kölcsönös összefüggés van. A program mindenekelőtt a párt fő célját és feladatait tartalmazza, a szervezeti szabályzat pedig azokat a szervezeti elveket és szabályokat foglalja magában, amelyek a pártmunka eszközeivel biztosítják a programban kitűzött célok végrehajtását.

A szervezeti szabályzat fontos helyet foglal el minden kommunista párt életében. Meghatározza a párt felépítését, főbb szervezeti formáit, vezetési elveit, belső életének rendjét, gyakorlati tevékenységének módszereit. Biztosítja a szervezettséget, a fegyelmet, az egységet, a kommunista pártok forradalmi tervékenységének e nélkülözhetetlen követelményeit.

A szervezeti szabályzat a pártépítés alapvető lenini elveit mindig pontosan alkalmazza a konkrét történelmi helyzetre, a párt közvetlen feladataira; ezért viszonylag gyakran változik. Az SZKP X. kongresszusa Lenin közvetlen útmutatása alapján megállapította: „A forradalmi marxizmus pártja merőben helytelennek tartja egy abszolut helyes, a forradalmi folyamat minden szakaszának megfelelő pártszervezeti forma, úgyszintén ilyen munkamódszerek keresését. Ellenkezőleg, a szervezeti formát és a munkamódszereket teljes mértékben az adott konkrét történelmi helyzet sajátosságai és az ebből közvetlenül adódó feladatok határozzák meg."[1]

Az SZKP csaknem hat évtizedes tevékenysége során több íz-

[1] Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak, KB plénumainak határozatai. Szikra, 1954. I. rész, 601. oldal.

Digitized by Google

ben változtatták meg, illetve módosították a szervezeti szabályzatot, valahányszor ezt a párt fejlődésének körülményei szükségessé tették.

A XXII. kongresszus elé kerülő új szervezeti szabályzat kidolgozását mindenekelőtt két körülmény tette szükségessé. *Először:* 1952 óta, amikor a XIX. kongresszus megalkotta az SZKP jelenleg érvényben levő szervezeti szabályzatát, az SZKP munkája, belső élete lényeges változásokon ment keresztül, s olyan történelmi tapasztalatokkal gazdagodott, amelyeket tudományosan általánosítva rögzíteni kell a párt életének alaptörvényében. Gondoljunk csak a XX. és a XXI. pártkongresszus történelmi jelentőségű határozataira, valamint a személyi kultusz felszámolása, a kollektív vezetés érvényrejuttatása, a pártdemokrácia fejlesztése érdekében tett fontos intézkedéseire. *Másodszor:* Az elmúlt évek során a Szovjetunió a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének szakaszába lépett; a szovjet emberek számára közvetlen feladattá vált a kommunista társadalom felépítése. A fejlődésnek ebben a szakaszában tovább növekszik a kommunista párt vezető szerepe a társadalmi élet minden területén. Az SZKP új programtervezete megállapítja: a megnövekedett és bonyolultabbá vált feladatok magasabb színvonalú politikai és szervezeti irányítást követelnek; a néptömegek fokozódó aktivitása folytán újabb milliók kapcsolódnak be a termelés és az államügyek vezetésébe; szélesedik a szocialista demokrácia, növekszik a társadalmi szervezetek szerepe, bővül a szövetségi köztársaságok és a helyi szervezetek jogköre; növekszik a tudományos kommunizmus elméletének jelentősége, a kommunista nevelés fontossága, az emberek tudatában még meglevő káros maradványok leküzdésének szükségessége. *„A kommunizmus általánosan kibontakozó építésével együtt új, magasabb szakasz következik be a párt fejlődésében, politikai, ideológiai és szervezeti munkájában."*[2]

Azért van tehát szükség új szervezeti szabályzatra, hogy a párt szervezetileg is képes legyen megnövekedett feladatainak végrehajtására. A párt szakadatlan erősítése a legfőbb eszköz az új társadalom felépítéséért folytatott harcban.

Az SZKP — az egész szovjet nép élcsapata

A tervezet megállapítja: *„A Szovjetunió Kommunista Pártja a szovjet nép kipróbált harci élcsapata,* amely önkéntes alapon egyesíti a Szovjetunió munkásosztályának, kolhozparasztságának és értelmiségének legöntudatosabb, élenjáró részét."[3]

[2] SZKP programja (tervezet). Kossuth, 1961. 116. oldal.
[3] Az SZKP Szervezeti Szabályzata (tervezet). Pártélet, 1961. 9. sz. 31. oldal.

Digitized by Google

Ismeretes, hogy a kommunista pártok szerte a világon országuk munkásosztályának az élcsapatai. Objektív helyzeténél fogva ugyanis a munkásosztály a történelem legforradalmibb és legszervezettebb osztálya, amely egyedül képes arra, hogy eszmeileg is következetesen szakítson a burzsoázia ideológiájával és politikájával.

Továbbá: azért is a munkásosztálynak az élcsapata a dolgozó nép felszabadításáért küzdő kommunista párt, mert a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet állama nem lehet más, mint a proletariátus diktatúrája, a kommunista pártok tehát a munkásosztály hatalmának, a proletárdiktatúrának a megteremtését tűzik ki céljukul. Mindaddig, amíg a társadalmi osztályok között lényeges gazdasági, politikai, ideológiai különbségek vannak — illetőleg, amíg nem győz teljesen és véglegesen a szocializmus, addig a kommunista pártnak szükségképpen a munkásosztály élcsapatának kell lennie. A kommunista pártok munkáspártok: mert a munkásosztálynak van egyedül valóban tudományos és forradalmi világnézete, mert a munkásosztály érdekeiért harcolva egyben a dolgozó tömegek, az egész haladó emberiség érdekeit képviselik, s mert proletár jellegük a legfőbb biztosíték arra, hogy soraikban ne üsse fel a fejét semmiféle kispolgári ingadozás.

Az SZKP szervezeti szabályzatában javasolt változtatás, amely megállapítja, hogy a párt „a szovjet nép kipróbált harci élcsapata", a Szovjetunió által megtett út történelmi eredményeit tükrözi vissza, a szovjet társadalomban bekövetkezett mélyreható változásokat fejezi ki. A Szovjetunióban megszűntek a kizsákmányoló osztályok, a Szovjetunió munkásosztálya, kolhozparasztsága, értelmisége között nincs többé semmiféle lényeges gazdasági-politikai, vagy ideológiai különbség, a szovjet társadalomban létrejött a nép erkölcsi-politikai egysége. A társadalom valamenynyi osztálya következetesen harcol és dolgozik a kommunista társadalom felépítéséért. A szovjet társadalomban megszűnt a kapitalista restauráció minden forrása és veszélye, a szocializmus teljes és végleges győzelmet aratott. A proletariátus forradalmi világnézete testet öltött a felépült szocialista társadalomban.

Az új helyzetből egyenesen következik, hogy a Szovjetunióban megszüntettek mindenféle szociális, származásbeli megkülönböztetést a párttagok és tagjelöltek felvételénél. A tervezet kimondja, hogy az SZKP tagja lehet minden szovjet állampolgár.

Az, hogy az SZKP az egész szovjet nép élcsapatává vált, összefügg a szovjet állam jellegének megváltozásával is. Az SZKP új programtervezete megállapítja: „A szocialista állam új szakaszba lépett... Az az állam, amely a proletárdiktatúra állama-

Digitized by Google

ként jött létre, népi állammá, az egész nép érdekeit és akaratát kifejező szervvé alakult át."[4] A párt és az állam jellegének átalakulása nagyrészt ugyanazokból az okokból következik: az osztályellentétek megszűnéséből, a társadalmi osztályok és rétegek egymáshoz való közeledéséből, a társadalom erkölcsi-politikai egységének kialakulásából stb. A proletárdiktatúra átalakulása népi állammá hozzájárult ahhoz, hogy a párt is a szovjet nép élcsapatává fejlődjék. A szovjet társadalom fejlődésének előző szakaszában a párt a munkásosztály élcsapata volt és a munkásosztály államát vezette, — a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének szakaszában a párt össznépi jellegűvé vált, mint a szovjet nép élcsapata, a népi államot, az egész nép érdekeit és akaratát kifejező szervezetet vezeti.

A párt jellegének és szerepének megváltozása egyúttal előre is mutat, megjelöli a szovjet társadalom fejlődésének fő irányát. A kommunista társadalom felépítésével megszűnnek az osztályok és létrejön az egységes nép közössége.

Ezeknek az új momentumoknak tanulmányozása során óvakodnunk kell a végletektől, a helytelen következtetések levonásától. Először is világosan kell látnunk, hogy az SZKP bizonyos értelemben mindig az egész szovjet nép pártja volt. A munkásosztály és a dolgozó nép érdekei az alapvető kérdésekben mindig is azonosak voltak. A kommunista párt, mint a proletariátus élcsapata politikájával, célkitűzéseivel, gyakorlati tevékenységével mindig az egész népet szolgálta. Emellett a párttagság soraiban is mindig ott voltak a dolgozó parasztság és az értelmiség legöntudatosabb elemei.

A szovjet társadalom fejlődésének korábbi szakaszában azonban még nem lehetett kimondani, hogy a párt a szovjet nép élcsapata. Abban a periódusban, amikor a munkásosztály és a nép más rétegei között világnézeti, politikai és egyéb fontos kérdésekben még nagy különbségek voltak, szigorúan ügyelni kellett arra, hogy a párt összetételét tekintve is megtartsa proletár jellegét. Csak így lehetett megőrizni és növelni a párt forradalmiságát, szervezettségét, harcképességét.

Mindez nem jelenti azt, hogy a szovjet társadalmon belül megszűnne a munkásosztály vezető szerepe. Az osztályok közötti ellentétek, és lényeges különbségek eltűntek a szovjet társadalomban, az osztályok megszűnőben vannak, de a testvéri osztályok sok tekintetben még különböznek egymástól. A szovjet társadalom legkövetkezetesebb, legszervezettebb és legforradalmibb osztálya ma is a munkásosztály. Ezért a kommunizmus általánosan kibon-

[4] SZKP programja (tervezet). Kossuth, 1961. 95. oldal.

Digitized by Google

takozó építésének szakaszában is érvényesül a munkásosztály vezető szerepe és ez a hivatása a kommunista társadalom teljes felépítéséig, a társadalmi osztályok teljes megszűnéséig meg is marad.

A párttag megtisztelő címe

A kommunista pártok mindig nagy jelentőséget tulajdonítottak a párttagság fogalmának, annak, hogy mind magasabbra emeljék a párttag megtisztelő címének értékét. Lenin 1903-ban, az SZKP első szervezeti szabályzatának vitájában azt mondotta: *„Feladatunk — hogy megóvjuk pártunk szilárdságát, tisztaságát. Igyekeznünk kell mind magasabbra, magasabbra és magasabbra emelni a párttag címét és annak jelentőségét."*[5]

Az új szervezeti szabályzat a párttagokkal szembeni követelmények emelésével növeli a párttagság becsületét, tekintélyét. Tovább szélesíti a párttagok jogait is. Ezt több tényező tette szükségessé, mindenekelőtt az SZKP taglétszámának az elmúlt időszakban végbement viszonylag gyors növekedése.

Az SZKP 1939-ben, a XVIII. kongresszus idején 2 477 666 tagot és tagjelöltet ölelt fel. 1952-ben, a XIX. kongresszus idején 6 882 145 tagot és tagjelöltet, napjainkban, a XXII. kongresszus előestéjén mintegy 10 millió tagot és tagjelöltet számlál. Nyilvánvaló, hogy a párt taglétszámának ilyen ütemű növekedése mellett a párt valamennyi szervének, kezdve a Központi Bizottságtól az alapszervezetekig, különös gondot kell fordítania a párttagság sokoldalú nevelésére. A különböző pártszervek ilyen irányú feladatainak megnövekedése a szervezeti szabályzatban is visszatükröződik.

A párttagsággal szemben támasztott nagyobb követelmények összefüggnek továbbá a párt szerepének megnövekedésével. Ismeretes, hogy a pártot nemcsak és nem is elsősorban tagjainak létszáma, hanem a párttagság minősége teszi erőssé. A programtervezet azt hangsúlyozza, hogy a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének szakaszában feltétlenül fokozni kell a *párttagság* felelősségérzetét, öntevékenységét, a párt politikájának kidolgozásában és végrehajtásában való aktivitását.

A szervezeti szabályzat tervezete lényeges kérdésekben megnöveli a párttagok kötelességeit. Előírja, hogy a párttagnak *kommunista kötelessége, hogy eredményesen oldja meg termelési feladatait.* Harcolnia kell a kommunizmus anyagi-technikai bázisának megteremtéséért, emelnie kell a munka termelékenységét, tá-

[5] Lenin Művei, 6. kötet. Szikra, 1953. 523. oldal.

Digitized by Google

mogatnia és terjesztenie kell az élenjáró termelési tapasztalatokat, az élen kell harcolnia mindenért, ami új és haladó.

A tervezet aláhúzza, hogy a párttagnak nemcsak az a feladata, hogy megmagyarázza a párt politikáját azoknak, akik azt nem értik, hanem *tevékenyen részt is kell vennie az ország politikai életében,* a gazdasági és kulturális építésben, az államügyek intézésében, példát kell mutatnia a társadalmi kötelességek teljesítésében, segítenie kell a kommunista társadalmi viszonyok fejlődését és megszilárdulását.

A tervezet a kommunisták megtisztelő kötelességévé teszi, hogy *tevékenyen vegyenek részt a kommunista társadalom emberének kialakításában és nevelésében.* Megkívánja a párttagtól, hogy harcoljon a burzsoá ideológia minden megnyilvánulása, a magántulajdonosi lelkület csökevényei és a múlt többi maradványa ellen, hogy egyéni érdekeit rendelje alá a társadalom érdekeinek. A tervezet hangsúlyozza, hogy tovább kell emelni a párttagság erkölcsi színvonalát. „A pártszervezetnek arra kell törekednie — állapítja meg —, hogy minden kommunista életének minden területén betartsa és egyben beoltsa a dolgozókba az SZKP programjában foglalt... erkölcsi elveket."[6]

A szervezeti szabályzat felhívja továbbá minden párttag figyelmét arra, hogy „legyen tapintatos és figyelmes az emberekkel szemben, idejében reagáljon a dolgozók szükségleteire és igényeire".[7]

Az új tervezet több vonatkozásban *szélesíti a párttagság jogait is.* Az ilyen irányú módosítások közül egyesek voltaképpen az utóbbi időkben kialakult gyakorlatot foglalják írásba, egyesek pedig az eddiginél pontosabban szabják meg a párttagok jogait, s ez lehetővé teszi, hogy a párttagok jobban éljenek is velük.

Tovább bővül minden párttag számára annak a lehetősége, hogy a pártban folyó mindennemű vitában részt vegyen. Szabadon hozzászólhat nemcsak a párt politikájának, hanem gyakorlati tevékenységének kérdéseihez is; nemcsak taggyűlésen és a pártsajtóban, hanem magasabb pártfórumokon is; pártértekezleteken, kongresszusokon, pártbizottsági üléseken. Minden párttag javaslatokat terjeszthet elő, kifejtheti és védelmezheti véleményét egészen addig, amíg a szervezet a vitatott kérdésben határozatot nem hozott.

A korábbi szervezeti szabályzat szerint a párttagnak joga, hogy taggyűlésen bármelyik pártfunkcionáriust megbírálja. A tervezet szerint a párttag bírálatot gyakorolhat nemcsak taggyű-

[6] SZKP Szervezeti Szabályzata (tervezet), Pártélet, 1961. 9. sz. 46. oldal.
[7] Ugyanott, 32. oldal.

Digitized by Google

lésen, hanem bármelyik pártfórumon, s megbírálhat bármely kommunistát, függetlenül annak tisztségétől.

A párttagság jogainál érdemes még megemlíteni, egy viszonylag rövid, de nem jelentéktelen kiegészítést. Az előző szervezeti szabályzat is tartalmazta azt a jogot, hogy a párttag beadvánnyal fordulhat bármely pártszervhez, egészen a Központi Bizottságig. A tervezet ezt kiegészíti azzal, hogy a párttag az *illetékes pártszervtől érdembeli választ is követelhet beadványára.*

Az eddig elmondottak azt bizonyítják, hogy a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének szakaszában lényegesen megnövekszik a párttagok felelőssége és a párt- és társadalmi élet minden területén kiszélesedik munkájuk.

Bár ez a folyamat a Szovjetunióban más feltételek között, a társadalmi fejlődés előrehaladottabb szakaszában megy végbe, mint amiben mi élünk, mégis tanulságos a mi számunkra is. Általános érvényű törvény, hogy a párt vezető szerepe a kommunista társadalom építésének mindkét szakaszában, tehát a szocializmus építésének idején is állandóan növekedik. Ezért a párttagsággal szemben támasztott követelmények fokozása (kötelességek és jogok tekintetében egyaránt) nálunk is fontos része a párt vezető szerepe állandó növelésének.

A pártdemokrácia kiszélesítése

A szervezeti szabályzat tervezetén vörös fonalként húzódik végig a párton belüli demokrácia minden oldalú kifejlesztésére való törekvés. A pártdemokrácián — tanítja Lenin —, *„a kommunista pártpolitika végrehajtásának azt a szervezeti formáját értjük, amely a párt minden tagja, még a legelmaradottabb párttagok számára is biztosítja a pártéletben a párt előtt felmerülő valamennyi kérdés megvitatásában és eldöntésében való aktív részvételt, úgyszintén a pártépítésben való aktív részvételüket is. A munkásdemokrácia formája kizár mindenféle kinevezési rendszert, s abban nyilvánul meg, hogy a párt valamennyi intézményét széleskörűen alulról felfelé választják, hogy ezek az intézmények kötelesek beszámolni, hogy ellenőrzés alatt állnak stb."*[8]

A pártdemokrácia fejlesztése, a párttagság széleskörű aktivizálása, véleményének fokozott figyelembe vétele elősegíti a párt helyes politikájának kialakítását és biztosítja a pártvezetés lenini módszereinek maradéktalan betartását. A nemzetközi kommunista mozgalom sok tapasztalata, közte pártunk története is azt bizo-

[8] Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak, KB plénumainak határozatai. Szikra, 1954. I. rész. 605. oldal.

Digitized by Google

nyítja, hogy a pártdemokrácia csorbítása elősegíti a személyi kultusz kifejlődését, a szocialista törvényesség megsértését és antileninista vezetési módszerek elterjesztését. Csakis az egész párttagság rendszeres ellenőrzése és szabad demokratikus véleménynyilvánítása biztosíthatja a pártépítés lenini normáinak betartását és óvhat meg a múltban elkövetett hibák megismételésétől.

Másrészt a pártdemokrácia a fő feltétele annak, hogy kibontakozzon a széles néptömegek alkotó tevékenysége és megszilárduljon a szocialista demokrácia. Csak a pártdemokrácia fejlesztésének, a párttagság aktivizálásának útján lehet a széles tömegeket a kommunizmus építésére és a társadalmi feladatok végrehajtására mozgósítani.

Az új szervezeti szabályzat a pártélet sok területén szélesíti ki a párton belüli demokráciát. Kimondja, hogy *a pártszervek választásánál be kell tartani összetételük rendszeres felújításának és a vezetés folytonosságának elvét.*

A pártvezetőségek rendszeres felújítására vonatkozó útmutatás az SZKP története során több ízben napirendre került. A VIII. pártkongresszus például határozatot hozott arról, hogy azokat a funkcionáriusokat, akik hosszú ideig végeztek állami vagy pártmunkát, vissza kell irányítani a régi munkahelyükre, s a munkások szokásos életfeltételei közé kell őket helyezni. Az SZKP X. kongresszusának határozata kimondja: „A szűklátókörű hivatali szellem elleni harc céljából az elvtársakat tervszerűen át kell helyezni egyik munkaterületről a másikra, úgy azonban, hogy általában minden ilyen elvtárs bizonyos időt egy és ugyanazon a helyen töltsön, s ilymódon munkájában eredményt mutathasson fel és ezért felelhessen a pártnak."[9]

A XXII. kongresszus elé kerülő program és a szervezeti szabályzat tervezete is kimondja, hogy az egyes pártszerveket minden választásnál legalább negyed-, illetve harmadrészben fel kell újítani, s a vezetőket — kivételes esetektől eltekintve —, egymásután legfeljebb háromszor, az alapszervezetek titkárait egymásután legfeljebb kétszer lehet megválasztani.

Rendkívül jelentős ezeknek a lenini elveknek a beiktatása a tervezetbe. A pártszervek rendszeres felújítása lehetővé teszi, hogy a párttagság mind nagyobb része közvetlenül is részt vegyen a vezető szervek munkájában, ez elősegíti az egész párttagság sokoldalú fejlődését. Biztosítja, hogy a gyakorlati kérdéseket jól ismerő elvtársak egyre nagyobb számban lehessenek tagjai a különböző vezető szerveknek. Megakadályozza, hogy egyesek túl hosszú ideig dolgozzanak egyhelyben, személyes monopóliumuknak te-

[9] Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak, KB plénumainak határozatai. Szikra, 1954. I. rész, 607. oldal.

Digitized by Google

kintsék a pártfunkciót. Segítséget nyújt ahhoz, hogy a pártszervekben olyan vezetőket válasszanak, amilyenekről Lenin beszélt: „józaneszű és gyakorlati érzékű embereket, olyanokat, akikben a szocializmus iránti hűség egyesül azzal a képességgel, hogy hűhó nélkül (s a zűrzavar és hűhó ellenére) meg tudják szervezni nagyszámú ember kemény és összehangolt együttes munkáját".[10]

A szervezeti szabályzat tervezete ugyanakkor biztosítja a vezetés folyamatosságát is. Ez legalább annyira fontos dolog, mint a vezetőségek felújítása, mert az egyes pártszervek vezetőinek nagyarányú fluktuációja ugyanolyan súlyos hibákhoz vezethet, mint a felújítás teljes elhanyagolása.

A szervezeti szabályzat hangsúlyozza: a különböző pártszervek tagjainak megválasztásuk után továbbra is ki kell érdemelniök a bizalmat. Aki nem méltó a bizalomra, azt megbízatásának lejárta előtt le kell váltani. Ez az útmutatás több vonatkozásban fontos. Figyelmezteti a megválasztott vezetőket arra, hogy munkájuk során nem szabad eljátszaniuk a tagság bizalmát, nem szabad elbizakodniuk és rendszeresen képviselniök kell az ügy, a tagság érdekeit, hogy munkájukban és magánéletükben egyaránt példát kell mutatniok. Másrészt felhívás ez a párttagsághoz arra, hogy rendszeresen kísérje figyelemmel és folyamatosan ellenőrizze megválasztott vezetőinek munkáját.

A tervezet 27. pontja kimondja: *„A pártpolitika kérdéseinek szabad és érdemleges megvitatása az egyes szervezetekben, vagy az egész pártban, minden párttag elidegeníthetetlen joga és a pártdemokrácia fontos elve."*[11] A tervezet útmutatást is tartalmaz arra vonatkozóan, mikor szükséges egyes pártszervezetekben, illetve országos méretekben pártvitákat szervezni.

Ez a pártépítés fontos lenini gyakorlatának törvénybeiktatása. Az SZKP *Központi Bizottsága* már a XX pártkongresszus után visszanyúlt ehhez a lenini hagyományhoz. Gondoljunk csak a XXI. kongresszust megelőző vitára a hétéves népgazdasági tervről, vagy az új pártprogram és szervezeti szabályzat tervezetének széleskörű megvitatására.

A pártviták szervezése eszköz arra, hogy a párttagság és az egész dolgozó nép aktivizálódjék, bekapcsolódjék a párt politikájának kialakításába. A széles néptömegek nevelésének eszköze tehát, s egyben fontos módszer arra is, hogy a vezetők kiegészítsék tapasztalataikat a százezrek és milliók tapasztalataival, s így a párt még tudományosabb szintre emelje munkáját.

A pártviták azonban nem válhatnak öncélúvá, sem pedig frakciós, egységbontó kísérlet eszközévé. Ellenkezőleg: jól előkészített

[10] Lenin Művei, 27. kötet, Szikra, 1952. 258. oldal.
[11] Az SZKP Szervezeti Szabályzata (tervezet), Pártélet, 1961. 9. sz. 39. oldal.

Digitized by Google

pártvita erősíti a pártegységet, a kommunista fegyelmet. Lenin azt mondotta erről: „Elvileg már többször leszögeztük, mi a nézetünk a fegyelem jelentőségét és a munkáspárt fegyelmének fogalmát illetően. *Akcióegység, a megvitatás és a bírálat szabadsága* — ez a mi meghatározásunk. Csak az ilyen fegyelem méltó az élenjáró osztály demokratikus pártjához."[12]

A tervezet külön fejezetben foglalkozik a kollektív vezetés elvének gyakorlati megvalósításával. Az új szervezeti szabályzat mindenekelőtt minden szinten növeli a választott pártszervek szerepét. A felsőbb pártszervek kötelességévé teszi, hogy rendszeresen tájékoztassák az alsóbb pártszervezeteket. Előírja, hogy a legfontosabb határozatok megvitatására és a végrehajtásukat szolgáló gyakorlati intézkedések kidolgozására, valamint a helyi életből adódó kérdések megvizsgálására, *rendszeresen* össze kell hívni a területi, városi, körzeti, stb. pártszervezetek aktíváértekezleteit.

A tervezet külön felhívja a figyelmet a személyi kultusz elleni harcra. Ezzel kapcsolatban szükséges aláhúzni, hogy a személyi kultusz mindenekelőtt a vezetés helytelen módszere, amely a pártélet lenini normáinak és a szocialista törvényességnek a megsértésében jut kifejezésre. A személyi kultusz elleni harc korántsem jelenti a vezetők tekintélyének tagadását. Lenin határozottan fellépett az olyan kispolgári anarchista nézetek ellen, amelyek lebecsülik a vezetők szerepét a kommunista mozgalomban, s hangsúlyozta, hogy kipróbált és jól képzett „az évek hosszú során át iskolázott, egymással kitűnően összedolgozó vezérek nélkül a jelenlegi társadalomban egyetlen osztály sem folytathat állhatatos harcot."[13] A vezetés kollektivitása és a vezetés tekintélye nem egymást kizáró ellentétek, ellenkezőleg, feltételezik egymást. A kollektív vezetés elvének betartása növeli a vezetés színvonalát, a személyi kultusz elterjedése azonban végső soron a vezetők tekintélyének lejáratásához is elvezet.

A tervezet megállapítja, hogy a kollektív vezetés nem szünteti meg a pártmunkásoknak a rájuk bízott munkáért való személyi felelősségét. „A testületi vezetésnek — írja Lenin —, minden esetben és kivétel nélkül minden körülmények között együtt kell járnia azzal, hogy pontosan megállapítjuk *minden egyes* személy egyéni felelősségét, valamely *pontosan* meghatározott munkáért. A testületi vezetésre való hivatkozással leplezett felelőtlenség a legveszedelmesebb baj..."[14] Másutt azt írja: „A megvitatás közös, a felelősség — egyszemélyi."[15] A kérdések eldöntésében, a határozatok elfogadásában tehát a kollektivitás mesze-

[12] Lenin Művei, 11. kötet. Szikra, 1954. 321. oldal.
[13] Lenin Művei, 5. kötet, Szikra, 1953. 481. oldal.
[14] Lenin Művei, 29. kötet. Szikra, 1953. 447. oldal.
[15] Lenin Művei, 33. kötet. Szikra, 1953. 53. oldal.

Digitized by Google

menő elve és gyakorlata érvényesül. Ugyanakkor pártmegbízatásának végrehajtásáért mindenki személy szerint felelős az egész kollektívának.

A szervezeti szabályzat tervezetének jelentőségéről

Az új szervezeti szabályzat a kommunista társadalom felépítésének fontos szervezeti fegyvere. Mozgósítja mindazokat az erőket, biztosítja mindazokat az eszközöket, amelyek elsősorban szükségesek e történelmi jelentőségű feladat végrehajtásához.

A szervezeti szabályzat segíti a nemzetközi kommunista mozgalom egységének további megszilárdulását. Kimondja, hogy az SZKP a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom elválaszthatatlan, szerves része, amely „tevékenyen előmozdítja az egész nemzetközi kommunista mozgalom egységének erősítését, a világ kommunistáinak nagy hadseregéhez fűződő testvéri kapcsolatok szorosabbra fűzését".[16] Mozgósítja az egész párttagságot a szocialista nemzetköziség eszméinek terjesztésére, a nacionalizmus és sovinizmus maradványai elleni harcra. A párttagság kötelességévé teszi azoknak a testvéri kapcsolatoknak az erősítését, amelyek a szovjet népet a szocialista tábor országainak népeihez, a világ proletárjaihoz és dolgozóihoz fűzi.

Az új szervezeti dokumentum súlyos csapást mér a párttal kapcsolatos különböző antimarxista álláspontokra. Szétzúzza a revizionistáknak azt a koncepcióját, amely szerint az új társadalom felépítéséhez nincs szükség erős, jól szervezett kommunista párt vezetésére. Több fontos vonatkozásban biztosítja a párt szerepének növekedését a kommunizmus építésének szakaszában. Ugyanakkor segít a pártéletben még fellelhető dogmatikus, merev gyakorlat leküzdésében. Példaképe annak, hogyan kell az élet új jelenségeit a pártmunkában is felismerni és általánosítani és hogyan kell a lenini pártépítési elveket következetesen alkalmazni a pártélet minden területén.

A tervezet az SZKP újabb pártépítési tapasztalatainak tudományos általánosítását és gyakorlati alkalmazását is magában foglalja. Az SZKP-nak, a világ legtapasztaltabb, legharcedzettebb kommunista pártjának gyakorlata eddig is bő forrás volt a többi kommunista párt számára. Minden kommunista pártnak, így a mi pártunknak is megtisztelő kötelessége, hogy tanulmányozza a szervezeti szabályzat tervezetének azokat az útmutatásait, amelyeket sajátos körülményei között alkalmazhat.

[16] Az SZKP Szervezeti Szabályzata (tervezet), Pártélet, 1961. 9. sz. 32. oldal.

Digitized by Google

A német kérdés és az európai béke

Írta WILHELM MEISSNER

Európa békeszerető népei aggodalommal és jogos felháborodással látják, hogy német földön, Nyugat-Németországban, ismét olyan fejlődés megy végbe, amely veszélyezteti a békét és a népek biztonságát.

A nyugatnémet kormány nukleáris felfegyverkezési és revanspolitikája annál is inkább izgalomban tartja a népeket, mert ezt a politikát azok az erők folytatják, amelyek Európát és az egész világot már kétszer taszították gyilkos háborúba: a Nyugat-Németországban újjáéledt német imperializmus és militarizmus erői. A Hitler-ellenes koalícióban részt vett népek nem azért hoztak mérhetetlen áldozatokat, hogy ma, tizenhat esztendővel a második világháború befejezése után ezek az agresszív erők harmadszor is fenyegessék életüket. Bár nem kétséges, hogy amennyiben egy harmadik világháborút robbantanának ki, a német imperializmus és militarizmus megsemmisítő vereséget szenvedne, mégis egy új népgyilkolást eleve el kell hárítani. Európa népei jogosan tartanak igényt békére és biztonságra.

A Német Demokratikus Köztársaság lakossága és kormánya, amely az imperializmus és a militarizmus kiirtásával egyszersmind a háború gyökereit is kiirtotta, elismeri a népeknek ezt a jogos igényét és legfőbb feladatát a béke fenntartásának elősegítésében látja. Ez a törekvés a szocialista társadalmi rendszer jellegéből fakad: ebben a rendszerben nincsenek olyan osztályok és rétegek, amelyek anyagilag érdekeltek a háborúban; e társadalmi rendszer célja az, hogy az egész német népnek jobb életet és biztos jövőt teremtsen.

Az első német munkás-parasztállam, a Német Demokratikus Köztársaság megalapítása a német nép haladó erőinek azt a szilárd elhatározását fejezi ki, hogy határozottan és véglegesen a békés építés és a többi népekkel való békés együttműködés útjára lépnek.

Az NDK megalapításával levonták és megvalósítják azt a történelmi tanulságot, hogy a német nép csak akkor építhet magának békés és biztos jövőt, ha az imperializmust és a militarizmust gyökerestől kiirtja, végleg kiküszöböli.

Digitized by Google

A német nép haladó erői, amelyeknek élén mindig a munkásosztály állott, már a múlt évszázadban e cél elérésére törekedtek. A német népnek az imperializmus és militarizmus elleni harca olyan nevekhez kapcsolódik, mint Karl Marx és Friedrich Engels, August Bebel és Wilhelm Liebknecht, Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg, Ernst Thälmann, Wilhelm Pieck és Walter Ulbricht.

Mennyi szenvedést kerülhetett volna el nemcsak a német nép, hanem Európa többi népe is, ha a német imperializmusnak és militarizmusnak nem sikerül újra és újra — főleg az amerikai, az angol és a francia imperialisták jóváhagyásával és támogatásával — helyreállítania hatalmát és folytatnia embertelen kalandorpolitikáját.

Amikor a német forradalmi munkásosztály az 1918 novemberi forradalom idején, Karl Liebknecht szavát követve, elhatározta, hogy kisajátítja a konszernek urainak és a nagybirtokosok tulajdonait és megalakítja a szocialista köztársaságot, a jobboldali szociáldemokrata vezetők Hindenburggal léptek szövetségre, a reakciós csapatok katonai erejére támaszkodtak, és a munkásságot demagóg ígéretekkel vezették félre. Az Ebert—Scheidemann kormány, amely hatalomra lopódzkodott, olyan, látszólag forradalmi jelszavakkal, mint „A szocializmus menetel", lefegyverezte a munkásságot és megakadályozta a monopolkapitalisták és a junkerek uralmának megdöntését.

A német imperialisták és militaristák már a jobboldali szocialista vezetés által annyira dicsőített weimari köztársaság idején megkezdték a háború előkészítését. A weimari köztársaság a fasiszta reakció felvonulási terepe lett, amely 1933-ban magához ragadta a hatalmat. A német munkásosztály forradalmi részének a Kommunista Párt által vezetett hősies harca 1932—33-ban vereséget szenvedett a Német Szociáldemokrata Párt megalkuvó vezetőinek árulása folytán, akik megakadályozták a Német Kommunista Párt által követelt akcióegység megvalósítását, noha egyedül ez lett volna képes meghiúsítani a fasiszta diktatúra létrehozását.[1]

Hiába hangzott el a Német Kommunista Párt figyelmeztetése: „Hitler — a háború!" A következmény: a koncentrációs táborok, a fegyverkezés és végül is több mint 43 millió halott és kimondhatatlan pusztítás, rombolás Európa valamennyi országában.

A német hazafias erőknek a fasizmus és az imperialista háború ellen folytatott harca a német fasizmus uralmának szörnyű évei alatt — a német történelem hősi fejezete. Ennek a harcnak az élén a kommunisták állottak.

1935-ben a Német Kommunista Párt a brüsszeli konferenciáján felhívta a német munkásosztályt és valamennyi antifasisztát,

1 W. U. W. Ulbricht: A fasiszta német imperializmus.

Digitized by Google

hogy teremtsék meg az egységfrontot és kovácsolják össze az antifasiszta ellenállási harc széles arcvonalát. Ezt a felhívást követve harcoltak kommunisták és szociáldemokraták, ateisták és istenhivők, munkások, parasztok és értelmiségiek az illegalitásban és még a koncentrációs táborokban is azért, hogy elhárítsák a második világháború fenyegető rémét és megdöntsék a fasiszta zsarnokságot. Az antifasiszta harcosok közül sokan életükkel fizettek bátorságukért. Harcukban az a meggyőződés vezette őket, hogy az imperializmus és militarizmus Németország és az európai népek romlása és pusztulása, és hogy a német nép boldogabb életét csak a demokratikus és békeszerető Németország biztosíthatja.

*

A Szovjetunió és a Hitler-ellenes koalíció népei szétzúzták a hitleri fasizmust: ezzel létrejöttek az előfeltételei egy demokratikus Németország felépítésének. A hitleri állam megsemmisítése után a haladó és demokratikus erők azonnal hozzáláttak, hogy az életet új elvek szerint alakítsák ki. Ezeknek az erőknek az élén a kommunisták és azok a szociáldemokraták álltak, akik hajlandók voltak levonni a múlt tanulságait, és Németország keleti részében a munkásosztály egységes pártjában, a Német Szocialista Egységpártban tömörültek. Munkájuk megkezdésekor nemcsak a békés fejlődésre való erkölcsi jogukra támaszkodtak, hanem el is voltak szánva arra, hogy az új Németországnak biztos alapot építenek. Támaszkodtak a világ népeinek akaratára is, amely kifejeződött a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország által aláírt potsdami egyezményben.

Ennek az okmánynak a történelmi jelentősége kiemelkedően fontos a német nép jövője szempontjából. Meghatározza az új, békeszerető és demokratikus Németország kialakításának alapelveit, mégpedig a következőképpen:

„A szövetségesek lehetőséget akarnak adni a német népnek, hogy felkészüljön arra, hogy életét demokratikus és békés alapokon építse újjá. Ha a német nép erőfeszítései szakadatlanul e cél elérésére irányulnak, adott időben lehetővé válik majd, hogy elfoglalja helyét a világ szabad és békeszerető népei között.

A német militarizmust és nácizmust kiirtják és a szövetségesek a jelenben és a jövőben kölcsönös megegyezés alapján más intézkedéseket is hoznak, amelyek szükségesek ahhoz, hogy Németország soha többé ne veszélyeztesse szomszédait vagy a világ békéjének fennmaradását."[2]

A győztes hatalmak egy speciális szervet is létrehoztak, a külügyminiszterek tanácsát, s a többi között azzal bízták meg, hogy

2 Potsdami egyezmény, 3. fejezet, bevezetés.

Digitized by Google

készítse elő Németország békés rendezését, azaz a békeszerződést. Ilyen módon valamennyi feltétele megvolt annak, hogy a német nép végre olyan útra lépjen, amely megfelel a történelmi adottságoknak és amelyen következetesen haladva, eljuthat a békeszerető Németország megteremtéséhez. Az ilyen Németország nem jelentett volna fenyegetést az európai népekre és elfoglalhatta volna helyét a békeszerető államok sorában. Az új, békeszerető Németországot azonban csak Németország keleti részében lehetett megteremteni.

*

Még alig száradt meg a tinta a szövetségesek ünnepélyes aláírásán a potsdami egyezmény alatt, amikor a nyugati hatalmak máris azon tevékenykedtek, hogy meghiúsítsák annak megvalósítását az általuk megszállt területeken. Németország nyugati részének haladó erőit már kezdettől fogva meggátolták abban, hogy a demokratikus fejlődés számára szükséges, a potsdami egyezményben szavatolt változásokat elvégezhessék. A korrupt jobboldali szociáldemokrata vezetők segítségével Nyugat-Németországban megakadályozták és megtiltották a Német Szocialista Egységpárt létrehozását. Nem engedték meg azt sem, hogy népszavazás döntsön a háborús bűnösök javainak kisajátításáról. A kartelleknek a potsdami egyezményben előírt felosztására csak látszatintézkedéseket tettek, a valóságban átszervezték, azaz fejlődés- és konkurrenciaképessé tették a nyugatnémet gazdaságot. A nácitlanítást csak a kis és közép náci-funkcionáriusokkal szemben alkalmazták, a felelős militarista és náci háborús uszítókat mentették, vagy azért vették őket védőőrizetbe, hogy lehetővé tegyék ocsmány tevékenységük későbbi folytatását. Különösen az amerikai imperialisták törekedtek arra, hogy megmentsék és remilitarizálják a német imperializmust, és a Szovjetunió elleni támadás gócpontjává alakítsák Németországot.

Ezért akadályozták meg a békeszerződés megkötését Németországgal; hiszen békeszerződés hiányában nyugodtan tevékenykedhettek azon, hogy a nyugatnémet imperializmust és militarizmust ismét feltámasszák, megerősítsék és a demokratikus fejlődést egész Németországban hátráltassák.

Amikor a Németország keleti részében végbemenő, a nyugatnémetországival homlokegyenest ellenkező, demokratikus fejlődés egyre inkább éreztetni kezdte hatását a nyugati övezetben, 1948—49-ben teljessé tették Berlin és Németország kettészakítását és létrehozták a Német Szövetségi Köztársaságot, mint külön államot. Ezzel azt akarták elérni, hogy a német imperializmus és militarizmus régi hatalmi területének legalább egy kis részét megtartsa, s innen újból elkezdhesse agresszív politikáját. Adenauer, aki 1933

Digitized by Google

előtt is több ízben bizonyságát adta szeparatista beállítottságának és aki a fasizmus éveiben befolyásos „őrangyalokkal" rendelkezett, egyenesen alkalmasnak látszott arra, hogy ennek a csonka államnak az élére állítsák. Az imperialisták és a militaristák nem csalatkoztak Adenauerban.

A bonni kormány módszeresen és szemérmetlenül feláldozta a német nép nemzeti érdekeit a nyugati hatalmaknak, és ennek fejében kialkudta Nyugat-Németország felvételét a NATO-ba. Adenauer nem átallotta 1954-ben aláírni azokat a párizsi szerződéseket, amelyek a nyugati hatalmak kezébe tették le a felelősséget Németország egyesítésének valamennyi kérdésében. Jellemző a bonni kormány politikájára, hogy míg makacsul törekszik a párizsi szerződések azon cikkelyeinek módosítására, amelyek a nyugatnémet hadiipart bizonyos mértékben korlátozzák, egyetlenegyszer sem kérte azoknak a cikkelyeknek az érvénytelenítését, amelyek a nyugati hatalmaknak biztosítják az utolsó szót Németország egyesítése ügyében. Mindazokat, akik Németország békés egyesítését és a demokratikus fejlődést sürgették, elnémították, üldözték, letartóztatták és börtönbe vetették. Betiltották a Német Kommunista Pártot, ennek a küzdelemnek legkövetkezetesebb erejét, valamint az összes többi demokratikus szervezetet és egyesülést.

Adenauer kancellársága alatt demagógiával és terrorral olyan militarista, klerikális rendszert építettek ki Nyugat-Németországban, amely lehetővé teszi az imperialistáknak és militaristáknak, hogy folytathassák régi reakciós és agresszív politikájukat. Az antikommunizmus, a revansizmus, a „Drang nach Osten" ugyanúgy állami politikája lett a hatalom bonni birtokosainak, mint 1945 előtt a német fasizmusnak. Jelenleg az agresszív nyugatnémet imperializmus és militarizmus éppúgy fenyegeti Európát és az egész világot, mint 1939 előtt. Ennek a Nyugat-Németországból kiinduló, a békét fenyegető veszélynek újbóli felidézéséért a nyugati hatalmakat terheli a felelősség.

*

A nyugat-németországival ellenkező fejlődés ment végbe Németország keleti részében. Itt figyelembe vették a történelem tanulságait, és levonták a szükséges következtetéseket. A Hitler-ellenes koalíció határozataival teljes egyetértésben, a fasiszta-ellenes demokratikus rendszer megteremtése során, megfosztották politikai és gazdasági hatalmuktól a fasiszta és militarista erőket, és ezzel felszámolták az agresszív, imperialista hódító háború okait. A Szovjetunió készséges segítségével és támogatásával az akkori szovjet megszállási övezetben olyan demokratikus államforma kezdett kialakulni, amely a népben gyökerezett.

Digitized by Google

Az NDK megalakításával a német nép demokratikus és haladó erői az egyesült munkásosztály vezetésével olyan államot teremtettek, amely, mint azt a potsdami egyezmény megszabja, erejét a békés munkának szenteli.

Az NDK kormányának politikája a lakosság akaratára támaszkodva és az egész német nép érdekében, teljes felelősséggel a szocialista építésre, és minden néppel való békés együttműködésre irányul. Fennállásának első napjától kezdve politikájának legfőbb törekvése Németország két részének békés és demokratikus egyesülése, és a béke megőrzése Németországban és Európában.

1951. március 2-án az NDK Népi Kamarája azzal a sürgős kéréssel fordult a nyugatnémet szövetségi gyűléshez: terjesszenek közös javaslatot a négy hatalom elé, hogy tűzzék az 1951 márciusában Párizsban tartandó külügyminiszteri értekezlet napirendjére a Németországgal kötendő békeszerződés előkészítésének és aláírásának kérdését.

1953. augusztus 26-án az NDK népi kamarája késznek nyilatkozott, hogy a nyugatnémet parlamenttel közösen, ideiglenes összném et kormányt hozzon létre, amely azonnal megkezdi az előkészületeket az általános, szabad német választások megtartására.

1955. február 15-én az NDK népi kamarájának elnöksége ismét javasolta a nyugatnémet szövetségi gyűlésnek, hogy „. . . .Nyugat-Németország remilitarizálása helyett azonnal nyissák meg Németország békés egyesítésének útját, tárgyaljanak az össznémet választások haladéktalan előkészítéséről".

Nyugatnémet részről figyelmen kívül hagyták az ajánlatokat. Ehelyett 1955. február 27-én a nyugatnémet szövetségi gyűlés kormánytöbbsége ratifikálta a párizsi szerződést.

Nyugat-Németország csatlakozása a NATO-hoz, az ország meggyorsított újrafelfegyverzése, és a Hitler volt tábornokainak parancsnoksága alatt álló revansra éhes hadsereg megszervezése elvágta az útját Németország össznémet választások révén történő egyesítésének.

1959. január 21-én az NDK felajánlotta a nyugatnémet kormánynak, hogy tanácskozzanak békekonferencia előkészítéséről és a békeszerződés szövegének közös megfogalmazásáról.

1960. szeptember 15-én az NDK-kormánya emlékiratot adott át az ENSZ 15. közgyűlésének, s ebben javaslatot tett mindkét német állam szakaszonként történő teljes és általános leszerelésére. Ez szabaddá tette volna az utat Németország demokratikus és békés egyesítése számára.[3]

A nyugatnémet kormány azonban ezeket az ajánlatokat is elutasította, és folytatta hadseregének nukleáris felfegyverzését.

[3] Prof. Dr. K. Bittel: „Az NDK indítványai a két német állam megegyezésére."

Digitized by Google

Ez csak néhány azok közül a javaslatok közül, amelyeket az NDK-kormánya újból és újból a bonni kormány és a német nép elé terjesztett. Valamennyi javaslat hitvallás a béke, és a békés együttélés és a lefegyverzés mellett.

*

Az NDK más államok iránti politikáját is a békének, a humanizmusnak és a népek barátságának nemes eszméi vezérlik. Tiszteletben tartja minden nép nemzeti érdekeit és szuverenitását, őszintén támogatja Ázsia, Afrika és Latin-Amerika népeinek a kolonializmus elleni nemzeti felszabadítási mozgalmait és baráti kapcsolatokat tart fenn e földrészek fiatal nemzeti államaival. Az NDK-t szoros szálak fűzik ezen államoknak az imperializmus ellen és a békéért vívott harcához.

A világ békeszerető emberei tisztelettel és elismeréssel nézik az NDK egyre eredményesebb békés építőmunkáját. Békeszerető és demokratikus erőinek határozottsága és öntudata, az NDK-ban olyan eredményeket ért el, amelyek jól mutatják, mire képes a német nép, ha maga formálhatja életét. Csak kevés európai állam ért el oly rövid idő alatt ilyen nagy gazdasági fellendülést. A társadalmi össztermelés 1949 óta csaknem megháromszorozódott, s háromszorosára emelkedett a nemzeti jövedelem is, pedig a gazdasági építés rendkívüli nehéz feltételek között ment végbe. A legfontosabb nyersanyaglelőhelyek Németország nyugati részében fekszenek, csakúgy, mint a német nehézipar központja, a Ruhr-vidék. Németország kettéosztásánál a jelenlegi NDK területére a vasércbányászatnak csak 5,1 százaléka, a szénbányáknak csak 2,3 százaléka, a vasiparnak csak 6,6 százaléka esett, ami azt jelenti, hogy az országot elvágták hagyományos nyersanyagforrásaitól és alapanyagiparától. Dolgozóinak kimagasló teljesítményeiről tanúskodik az a tény, hogy az említettek ellenére az NDK ipari termelése immár az ötödik helyen áll Európában. Azt sem szabad elfelejteni, hogy Nyugat-Németországban a hatalom imperialista bitorlói mindent elkövettek, hogy az NDK-ban folyó eredményes építőmunkát zavarják vagy fékezzék.

Az NDK lakosságának nagy teljesítményei, az az állandó törekvésük, hogy államukat erősítsék és megszilárdítsák, világosan bizonyítják, milyen mélyen gyökerezik a szocializmus eszméje hazájukban.

Az NDK-ban fennálló munkás- és paraszthatalom kétségbevonhatatlanul bebizonyította politikai és erkölcsi magasabbrendűségét a klerikális, militarista, agresszív nyugatnémet állammal szemben. Az NDK az a német állam, amely az egész német népnek békés perspektívát nyújt.

*

Digitized by Google

Ezzel szemben Bonn csak nukleáris fegyverkezést, revansizmust és egy harmadik világháború perspektíváját nyújtja a német népnek. Az úgynevezett „gazdasági csoda" leple alatt Nyugat-Németországban egyre több gazdasági hatalom egyre kevesebbek kezében való összpontosítása ment és megy végbe. A kis és közép vállalatokat a monopóliumok fokozott mértékben nyelik el, a konszernek pedig óriási profitokra tesznek szert.

Nyugat-Németország állami és gazdasági életében ma ismét az a tizenhét monopólium uralkodik, amely annak idején Hitlert hatalomra juttatta, a fasiszta fegyverkezést megszervezte és végrehajtotta. Ez a tizenhét monopólium mozgatja a forró háborút előkészítő hidegháborús bonni politikát.

A Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottságának XI. teljes ülésén Walter Ulbricht hangsúlyozta, hogy a tőkekoncentráció Nyugat-Németországban a német történelemben eddig még el nem ért fokra emelkedett. Ulbricht elvtárs kijelentette: „... Európában azért jelentkezik az új háborúk veszélye, mert az amerikai segítséggel feltámadt német militarizmus revanspolitikát folytat és a NATO-n belül különösen tevékenyen vesz részt a neokolonialista tervekben. A nyugatnémet imperialisták és militaristák különös agresszivitásának gazdasági háttere van.

A nyugatnémet monopóliumok és konszernek gazdasági hatalma, amerikai hátvédje segítségével jelenleg erősebb, mint a fasizmus idején volt ...

Az elmúlt évben a 22,6 milliárd márka alaptőkéjű tizenhét nagy konszerncsoport a részvénytársaságoknak Nyugat-Németországban kimutatott össztőkéjéből 80,3 százalékkal rendelkezett."

Az „ezeréves birodalom" barna hidrája a nyugatnémet állami gépezet minden ágába benyomult. A bonni kormány tudatosan helyezte döntő fontosságú kulcsállásokba Hitler segédeit, a militaristákat, a revansistákat és az aktív fasisztákat. Ezek az elemek uralkodnak a nyugatnémet államban. Tizenhét miniszter közül tizenkettőt terhel súlyos hitlerista múlt. Hitler egykori tábornoki kara ismét feltámadt a „Bundeswehr"-ben. A nyugatnémet haderőnek mind a száznegyven tábornoka és admirálisa Hitlert szolgálta, amikor a nácik rátámadtak az európai országokra. Hitler több mint 1100 vérbírája — a fasiszta különbíróságok és hadbíróságok által hozott több mint 60 000 halálos ítélet főfelelőse, s az Adenauer-rezsim alatt ismét kezükben tartják a német igazságszolgáltatást.

A nyugatnémet rendőrség kulcspozícióiban ismét a „biztonsági szolgálat", a Gestapo és az SS egykori vezetői ülnek. A 80 nyugatnémet „Landsmannschaft"-ot (honfitársi szövetséget) és más revansista kötelékeket ma ismét Hitler egykori cinkosai veze-

Digitized by Google

tik. A nyugatnémet hadsereg felfegyverzését pedig ma is a hitleri „birodalom" fegyvergyárosai és a hadigazdaság vezetői irányítják.

*

Nem csodálatos tehát, hogy az NDK szálka ezeknek az erőknek a szemében, mert az egész világ előtt bizonyítja, melyik Németországban lakozik a béke. Hogy megakadályozzák az NDK elismerését, kigondolták az úgynevezett Hallstein-doktrinát; e szerint az „elmélet" szerint az NDK nem is létezik, és a német államot csak Bonn képviseli. A Hallstein-doktrina célja: megakadályozni azt, hogy más államok elismerjék az NDK-t, és fenntartani azt a lehetőséget, hogy azt a Szövetségi Köztársaság erőszakkal beavatkozhassék bele. E doktrina érvényesítése érdekében az uralkodó bonni körök attól sem riadnak vissza, hogy más államokat megfenyegessenek és megzsaroljanak.

Ám, ez az „elmélet" már rég idejétmúltnak bizonyult. Az NDK-t nemcsak a világ leghatalmasabb államához, a Szovjetunióhoz és a többi szocialista államhoz fűzik diplomáciai kapcsolatok, de kiterjedt politikai és diplomáciai összeköttetést tart fenn valamennyi imperialistaellenes nemzeti állammal.

A belgrádi értekezleten résztvevő elnemkötelezett államok képviselőinek legtöbbje világosan kijelentette: a Németországgal kötendő békeszerződésnek abból kell kiindulnia, hogy jelenleg két német állam létezik. Még a Szövetségi Köztársasággal a legszorosabb szövetségben álló országok is, Anglia, Franciaország, Olaszország stb. kénytelenek voltak gazdasági kapcsolatokat létesíteni a „nemlétező" Német Demokratikus Köztársasággal. Ezek az országok nagyon jól tudták, mit jelent az NDK gazdasága és semmi esetre sem szeretnének lemondani az NDK-val fenntartott kereskedelmi kapcsolatokról. Így, az elmúlt évben az angol alsó- és felsőház jó néhány tagja hirdette nyíltan azt az álláspontot, hogy az angol kormánynak de jure el kellene ismernie az NDK-t. A nyugatnémet militaristák Hallstein-doktrinája nem tartóztathatja fel az NDK erősödését, megszilárdítását. A Hallstein-doktrinát már eleve kudarcra kárhoztatja az, hogy agresszív elképzeléseken alapszik.

*

A bonni militaristák és revanspolitikusok azt is megkísérlik, hogy közvetlenül zavarják az NDK-ban folyó békés építőmunkát. Különleges szerepet szánnak agresszív terveikben Nyugat-Berlinnek. A megszállási rendszer feltételei közepette gomba módra szaporodtak Nyugat-Berlinben a militarista és revansista erők. A nyugati szövetségesek megszálló csapatainak jelenlétét kihasználva, Nyugat-Berlint a NATO katonai hídfőjévé építették ki. Kém- és

Digitized by Google

titkosszolgálatok, uszítóközpontok — így az amerikai RIAS rádióadó, a Szociáldemokrata Párt úgynevezett Keleti Irodája stb. — felállításával, toborzóhelyek és revansista szervezetek létesítésével Nyugat-Berlint az NDK és a szocialista országok elleni hidegháború frontvárosává tették. Nincs a világon még egy terület, ahol annyi kém- és felforgató központot koncentráltak, mint Nyugat-Berlinben, nincs még egy hely a világon, ahol ezek a központok oly büntetlenül garázdálkodhatnak, mint ebben a városban.

Nyugat-Berlinben állandóan folyt a kémtoborzás és az ellenséges elemeknek szabotázscselekedetek szervezésére és nyugtalanság szítására való lázítása. A városból állandóan csempésztek ügynököket az NDK-ba.

A nyugat-berlini határon a közlekedési lehetőségeket arra használták ki, hogy az NDK gazdaságát aláássák. A nyugat-németországi kormányzati szervek és a hadikonszernek csalással, korrupcióval és zsarolással szabályos emberkereskedelmet szerveztek és átcsalogatták az NDK polgárait.

A nyugatnémet militaristáknak az NDK elleni diverziós tevékenységgel az volt a céljuk, hogy aláássák és megrohamozásra alkalmassá tegyék az NDK-t. Tervük szerint a végsőkig fokozott zavaró tevékenységgel olyan feltételeket teremtettek volna, hogy a nyugatnémet választások után nyílt támadást intézhessenek az NDK ellen, megkezdhessék katonai provokációikat és polgárháborút robbanthassanak ki. Elképzelésük értelmében egész Németországot a NATO nyugati katonai tömbjéhez akarták csatolni és a nyugat-németországi militarista uralmat az NDK-ra is kiterjeszteni. Ezzel a NATO katonai bázisát az Oderáig tolták volna ki, hogy aztán kirobbanthassák a harmadik világháborút.

Pearson amerikai újságírónak ez év augusztus második felében adott interjújában Hruscsov elvtárs rámutatott arra, milyen veszélyesek ezek a tervek minden békeszerető népre. Arra figyelmeztetett, hogy mivel egyrészt Nyugat-Németország a NATO-hoz tartozik, s másrészt az NDK-t szövetségesei semmi esetre sem fogják cserbenhagyni, „ha Nyugat-Németország megtámadja a Német Demokratikus Köztársaságot, ez nem lenne helyi konfliktus, hanem a történelemben még soha nem látott termonukleáris háború kezdete, amely háborúban a szembenálló táborok valamennyi országa résztvenne".

Mindez azt bizonyítja, hogy a nyugatnémet militaristák terveikben az atomháború kockázatával is számoltak.

*

A szövetségi gyűlés reakciós többsége már 1958. március 26-án elhatározta, hogy a nyugatnémet hadsereget atomfegyverekkel szerelik fel. Amikor Ulbricht elvtárs 1960 januárjában a

Digitized by Google

világ közvéleménye előtt leleplezte az MC 70 jelzésű hirhedt okmányt — amely mint azóta közismert, a nyugatnémet militarizmus gyorsított felfegyverzésének és atomfegyverekkel történő felszerelésének terve — a nyugatnémet kormány tagadott. Időközben azonban Strauss hadügyminiszter hivatalosan kijelentette, hogy az okmány előírásait rövidesen megvalósítják.

Mit is tartalmaz részletesebben ez a terv? A többi között előirányozza negyven rakétaosztag felszerelését a szárazföldi hadsereg számára, 28 rakétaosztag felszerelését a légihaderő részére és 100 Matador-kilövőhely létesítését. A cél az, hogy a nyugatnémet hadsereg 1963-ig száz, taktikai és operatív atomfegyverekkel felszerelt egységet állítson az európai NATO-haderők főparancsnokának rendelkezésére.

Hasonló energiával törekszik Bonn a hadiflotta kiépítésére is. A Nyugat-európai Unió határozatai segítségével, Strauss keresztülvitte, hogy meggyorsítsák a bonni hadiflotta építését. A Nyugat-európai Unió állandó tanácsa engedélyt adott a bonni militaristáknak nyolc nagy, egyenként 6000 brutto regisztertonnás romboló építésére. Azonkívül megengedték Nyugat-Németországnak, hogy a jövőben saját területén gyártson tengeri aknákat. Egymás után vesztik érvényüket azok a fegyverkezési korlátozások, amelyekbe a nyugatnémet militaristák a Nyugat-európai Unió szerződésnél — az 1954. október 23-i párizsi egyezmény keretében — látszólag beleegyeztek, hogy így megszerezzék a nyugat-európai országok beleegyezését Nyugat-Németország felfegyverzéséhez. Azóta már régen újra elővették az erős tengeralattjáró flotta felépítésére irányuló hajdani hitlerista terveket. S megkezdték egy nagy, 350 tonnás tengeralattjáró építését. 1961-ben már 12 ilyen tengeralattjárót akarnak a nyugatnémet haditengerészet rendelkezésére bocsátani.

Ezek a példák bizonyítják: a nyugatnémet militaristák minden erőfeszítést megtesznek, hogy vezető helyet foglaljanak el a NATO-ban. Saját vezetésük alatt akarják annak haderőit egy harmadik világháborúra előkészíteni. Máris Speidel tábornok a parancsnoka a közép-európai NATO-csapatoknak. Heusinger generális vezeti a bonni NATO-hadsereg felállítását, és ő az elnöke e háborús szövetség washingtoni állandó katonai bizottságának is. Heusinger gondoskodik arról, hogy Bonn legyen a hangadó a NATO-ban. A NATO északi tengeri haderőinek a főnöke pedig Wagner, a fasiszta admirális.

*

A nyugatnémet újrafelfegyverzést példátlanul heves revansista uszítás kíséri Nyugat-Németországban. Nem múlik el hét, hogy ne hangzanának el területi követelések más országokkal szemben. A revansisták működését a bonni kormány irányítja és

Digitized by Google

pénzeli. „Landsmannschaft"-oknak és az úgynevezett hagyománykötelékeknek ezek a revansista tüntetései nem véletlen jelenségek. A revansizmus volt és marad a német imperializmus agresszív céljainak kifejeződése és a jelenlegi időszakban az antikommunizmus mellett a háború ideológiai előkészítésének főeleme.

Az „önrendelkezési jog" és a „honossági jog" demagóg jelszavai alatt példátlan méretű revansista propagandahullám özönli el Nyugat-Németországot. Mindez a nyugati hatalmak beleegyezésével és aktív támogatásával történik. A Hitler-ellenes koalíció résztvevői közül egyesegyedül a Szovjetunió hangoztatta mindig az ilyen irányú nyugat-németországi fejlődés veszélyességét. A Szovjetunió mindent megpróbált, hogy gátat vessen ennek a folyamatnak.

*

A Szovjetunió kormánya már az 1946-ban tartott párizsi külügyminiszteri értekezleten javasolta: a potsdami megegyezés elvei alapján készítsék elő a német békeszerződést. A következő években számos értekezleten megismételte ezt a javaslatát. 1952-ben a Szovjetunió kormánya még a nyugati hatalmak elé terjesztette a Németországgal kötendő békeszerződés tervezetét; a következő években is a német békeszerződés megkötésén fáradozott. Az 1954 január-februárjában tartott berlini külügyminiszteri értekezleten a Szovjetunió javasolta: hívjanak egybe békeértekezletet mindkét német állam részvételével. A békeszerződés megkötésének fontossága ösztönözte a Szovjetuniót arra, hogy 1958. február 28-án az Egyesült Államokhoz intézett emlékiratában indítványozza, hogy a készülő csúcskonferencia napirendjére tűzzék „a Németországgal való békeszerződés megkötésének" megtárgyalását, és e pont tárgyalásához hívják meg mindkét német államot.

Mindezeket a javaslatokat azonban a nyugati hatalmak és Bonn újra és újra elvetették.

A szocialista tábor népei máris jóval több türelmet tanúsítottak, mint amennyi kívánható lett volna. Ezeket az országokat különösen fenyegeti a nyugatnémet imperializmus és militarizmus agresszív politikája. A „Németországgal kötendő békeszerződés kérdéséről és a nyugat-berlini probléma rendezéséről" szóló emlékirat, amelyet a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke, N. Sz. Hruscsov ez év júniusában adott át az Egyesült Államok elnökének, J. Kennedynek, világosan kifejti, hogy éppen a német békeszerződés hiánya tette lehetővé Nyugat-Németországban azt a fejlődést, amely napjainkban a békét fenyegeti. A Hitler-ellenes koalícióban részt vett valamennyi hatalomnak kötelessége, mindkét német állammal békeszerződést kötve, garanciát teremteni arra, hogy német földön soha többé fel ne támadhassanak azok az

Digitized by Google

erők, amelyek a világot új, még pusztítóbb világháborúba dönthetnék.

Ebben az emlékiratban a Szovjetunió kiemeli, hogy a német békeszerződés megkötésének kérdése a Szovjetunió és sok más ország nemzeti biztonságának kérdése is. A memorandumban foglalt javaslatok tekintettel vannak az Egyesült Államok és a többi nyugati hatalom érdekeire. Ugyanakkor azonban az emlékirat hangsúlyozza, hogy a békeszerződés megkötése és a nyugat-berlini probléma rendezése *nem tűr halasztást.* Végül pedig kijelenti, hogy a Szovjetunió és más érdekelt országok megkötik a békeszerződést külön a Német Demokratikus Köztársasággal, ha a nyugati hatalmak és a bonni kormány továbbra sem hajlandók közös békeszerződést aláírni. Ugyanakkor a Szovjetunió nagy lehetőséget nyújt a német népnek azzal, hogy hajlandó minden megegyezést eleve elismerni, melyet a két német állam egymással köt.

*

A Német Demokratikus Köztársaság Népi Kamarája és kormánya felelősségе teljes tudatában vállalta a kezdeményező szerepét: 1961. július 6-án az NDK Népi Kamarája történelmi jelentőségű okmányt fogadott el, a „Német Béketervet". A terv javaslatokat tartalmaz egy német békebizottság megalakítására és a két német állam közötti megegyezésre a német békeszerződésre, a nyugat-berlini kérdés rendezésére vonatkozólag, valamint konkrét indítványokat egy német konfederáció létesítésére.

A Szovjetuniónak és az NDK kormányának e javaslatait mind a nyugati hatalmak, mind pedig Bonn elutasították. Amikor arra törekszenek, hogy a békeszerződés megkötését meggátolják, a bonni militaristák főként arra hivatkoznak, hogy a békeszerződés megkötése előtt kell egyesíteni Németországot. Közben készakarva „megfeledkeznek" arról a tényről, hogy ők voltak azok, akik a nyugati hatalmakkal karöltve kettészakították Németországot. Most arra spekulálnak; a német nép már elfelejtette, hogy a párizsi egyezmények aláírásával a nyugati hatalmaknak engedték át a felelősséget az ország újraegyesítéséért.

Valamennyi békeszerető némethez szól azonban a történelem tanítása: nem kerülhet sor Németország újraegyesítésére, amíg békeszerződés meg nem zabolázza a militarista kalandorokat. Csakis a békeszerződés teremtheti meg az egyesülés legfontosabb előfeltételeit. A békeszerződés maga az első lépés az egyesüléshez. A békés újraegyesülés biztosításának első és legfontosabb feltétele a militarizmus megsemmisítése és a revansizmus kiirtása. A békeszerződés megkötése körüli viták minden békeszerető nyugatnémet polgárt arra fognak sarkallni, hogy még határozot-

Digitized by Google

tabban küzdjenek a békeszerződés akadályainak elhárításáért, a német kérdés békés megoldásáért.

*

Mivel a nyugatnémet revansisták az utóbbi időben különösen sokat hivatkoznak az önrendelkezési jogra, ebben a kérdésben is világos választ kell kapniok. A bonni kormány, mióta csak a nyugatnémet különállam fennáll, igyekszik elnyomni a lakosság önrendelkezési jogra való törekvését. Betiltotta az újrafelfegyverzésről és a békeszerződés megkötéséről való népszavazást, amely népünk élete szempontjából oly fontos. Elutasított minden olyan javaslatot, hogy népszavazás döntsön az atomfelfegyverzés betiltásáról és a két német államnak a közép-európai atomfegyvermentes övezetben való részvételéről. Rendőri erőszakot alkalmazott a bonni kormány azokkal a nyugatnémet polgárokkal szemben, akik Nyugat-Németországban ilyen népszavazásokat akartak szervezni. Elnyomta a „Harcolj az atomhalál ellen" jelszóval szervezett mozgalmat. Letartóztat, börtönbe vet és terrorizál becsületes polgárokat, akiknek nincs más „bűnük" mint az, hogy harcoltak a nép önrendelkezési jogának érvényesítéséért, a háború és béke kérdésében. Ez a kormány nem riadt vissza attól, hogy a nyugat-németországi választási harc folyamán letartóztasson és bebörtönözzön olyan, saját személyükben, vagy valamely választói csoport nevében fellépő jelölteket, akik a háborús politika elvetését és a lefegyverzést követelték és semleges Németországot akarnak.

A nyugatnémet szövetségi kormány egész politikája ellentétes a német nép önrendelkezési jogával. Ez a politika újra megerősíti a történelem tanítását: a német militarizmus az önrendelkezési jogra való hivatkozást mindig csak agresszív terveinek takarójául használja. A militarizmus az önrendelkezési jog hangoztatásával akarja szabaddá tenni kezét háborús és hódító politikájához, az NDK annektálásához és az atomfelfegyverzéshez, amely döntő lépés lenne egy új világháború felé.

Ugyanez áll az úgynevezett „szabad választásokról" szóló képmutató jelszóra is: militarista és klerikális terror, atomfegyverkezés és zsarolás, választási csalás és szavazócédulák segítségével szerzett fölény — számolnak azzal, hogy az NSZK-nak 50 millió, az NDK-nak pedig csak 17 millió lakosa van —, ezekkel az eszközökkel szeretnék a bonni militaristák az Odera—Neisse határig kiterjeszteni a monopóliumok, a revanspolitikusok és a hitlerista tábornokok uralmát. Akkor kerül majd sor közös választásokra egész Németországban, amikor Nyugat-Németországban egyszer s mindenkorra megszűnt a militarizmus és a revans-

Digitized by Google

politika. Ehhez azonban halaszthatatlan a német békeszerződés megkötése.

Ezért jelentette ki a Szovjetunió és a Német Demokratikus Köztársaság: ha a nyugati hatalmak és Bonn nem hajlandók békét kötni, akkor a Szovjetunió és más államok csak az NDK-val fogják megkötni a békeszerződést.

*

Az NDK-val kötendő békeszerződés rögzítené a potsdami egyezményben már megállapított határokat. Ezzel megfosztaná a nyugatnémet revansistákat egyetlen olyan érvüktől, amely ittott még bizonyos visszhangot kelt. A revansisták ugyanis arra hivatkoznak, hogy a potsdami egyezmény szerint a békeszerződésnek kell a végleges határokat megállapítania.

Az NDK-val kötendő békeszerződés alapján kerülne sor a nyugat-berlini kérdés rendezésére. A megszállási statútum és ezzel a nyugati hatalmaknak az abból eredő valamennyi igénye Nyugat-Berlinben tárgytalanná válnék. A békeszerződés megkötése után az NDK a maga területén teljes mértékben gyakorolja fenségjogait, beleértve azokat a jogokat is, melyeknek gyakorlását 1955-ben ideiglenesen a Szovjetuniónak engedte át. Vonatkozik ez az NDK területén áthaladó azon személy- és teherforgalom ellenőrzésére, amely a nyugati hatalmak nyugat-berlini helyőrségeit látja el. Mindez azt jelenti, hogy a békeszerződés megkötése felszámolja a második világháború minden maradványát az NDK területén.

A békeszerződés megerősítené az NDK nemzetközi és nemzetközi-jogi helyzetét, megteremtené az NDK és minden más állam közötti normális kapcsolatok helyreállításának fontos feltételét. A békeszerződés megerősítené az NDK-t, mint a német békeállamot, megálljt parancsolna a nyugatnémet agresszív cselekedeteknek és hozzájárulna a nemzetközi feszültség enyhítéséhez.

Mivel az NDK-val kötendő békeszerződés egyetlen nép érdekeit sem sérti, sőt ellenkezőleg, megfelel a népek érdekeinek, semmiféle ok nem lenne arra, hogy a szerződést ne ismerjék el, hogy kifogásokat emeljenek ellene. A békeszerződés megkötésének, mint Hruscsov mondotta, „rendkívül pozitív jelentősége lenne az egész nemzetközi helyzet fejlődésére. A békeszerződés az irányító mutatójának pontosságával jelezné az egész német nép számára a fejlődésnek azt a helyes útját, amely szavatolja a német nép békéjét, szabadságát, függetlenségét és szuverenitását Európa békeszerető népeinek családjában."

Arra a bejelentésre, hogy a békeszerződést még ebben az évben megkötik, és a békeszerződéssel összefüggésben normalizálják Nyugat-Berlin helyzetét, a bonni körök mindent elkövettek,

Digitized by Google

hogy Nyugat-Berlinből kiindulva, nyugtalanságot keltsenek a Német Demokratikus Köztársaságban. Ezért a varsói paktum tagállamainak kormányai 1961. augusztus 12-én nyilatkozatban fordultak az NDK Népi Kamarájához, kormányához és minden dolgozójához, s azt javasolták, hogy „vezessenek be Nyugat-Berlin határán olyan rendet, amely eltorlaszolja az útját a szocialista tábor országai ellen folyó felforgató tevékenységnek, teremtsenek olyan rendet Nyugat-Berlin egész területe körül — beleértve a demokratikus Berlinnel való határát —, amely megbízható őrizetet és hatékony ellenőrzést szavatol."[4]

Ezt a javaslatot és a javaslattal összefüggő szükséges intézkedéseket 1961. augusztus 12-i határozatával az NDK rendkívül pontosan valósította meg. Az augusztus 13-i intézkedések bezárták a kaput a Nyugat-Berlinből kiinduló agresszív és felforgató cselekedetek előtt és határt szabtak a bonni militaristák hatalmának. Csak örülni lehet annak, hogy augusztus 13-a után Nyugat-Németországban megsokszorozódtak az olyan hangok, amelyeknek nyíltan el kellett ismerniök: augusztus 13. nyilvánvalóvá tette Adenauer egész addigi politikájának csődjét.

Az augusztus 13-i intézkedésekkel az NDK kormánya döntő cselekedetet hajtott végre a béke érdekében. Az NDK nyilatkozata szerint a Berlinben foganatosított intézkedések ideiglenes jellegűek és a német békeszerződés megkötéséig maradnak érvényben. Nagymértékben a nyugati hatalmakon múlik, hogy a nyugat-berlini helyzet normalizálásáról gondoskodjanak.

Az augusztus 13-i intézkedések nagy hatást gyakoroltak Nyugat-Németország uralkodó köreire. Éppen a rajnai és Ruhr-vidéki nehézipar lapja, Flick, Reusch és Zangen, Abs és Pferdmenges szócsöve volt kénytelen megállapítani: „Három héttel a választások előtt a kancellár kénytelen volt pontot tenni politikája után, amely nem felelt meg a valóságnak, minthogy azt az illúziót keltette a népben, hogy ezen az úton elérhető az újraegyesülés."[5] A továbbiakban ez olvasható a lapban: „Újraegyesülés virágfüzérekkel és lobogó zászlókkal, a Bundeswehr győzelmes bevonulásával a Brandenburgi Kapun, harsogó zenével — nos, ilyen újraegyesülés belátható időn belül nem lesz."

Ez lenne hát az, amit Adenauer képmutatóan békés újraegyesülésnek nevezett, szabad választások útján. A Bundeswehr győzedelmes bevonulása a Brandenburgi Kapun! „Győzedelmesen" kellett volna a Straussok, Speidelek és Foertschök hadseregének az NDK-ba bevonulnia — „győzelmesen" a polgárháború után, amelyet tíz évig tervezgettek.

A lap cikkéből azonban világos az is, hogy a nyugatnémet

[4] Népszabadság 1961. augusztus 13.
[5] „Industriekurir" Düsseldorf, 1961. szeptember 2.

Digitized by Google

urak ezt az elképzelést még nem adták fel teljesen. „Ilyen újraegyesülés belátható időn belül nem lesz" — ez annyit jelent, hogy az NDK lerohanásának és a polgárháború kirobbantásának terveit csupán elhalasztották.

Az NDK-val kötendő békeszerződés bebizonyítja majd ezeknek az uraknak, hogy terveiket örökre sutba dobhatják.

*

A nyugati hatalmak most színlelt felháborodással egyszerre a Hitler-ellenes koalíció egyezményeire, s különösen egyes mellékmegállapodásokra utalnak, hogy azt állíthassák: az augusztus 13-i intézkedések jogellenesek. A Hitler-ellenes koalíció megegyezéseinek értelme azonban az volt — mint ezt a potsdami egyezmény mindenki számára olvashatóan lerögzíti —, hogy ki kell irtani a német militarizmust és nácizmust, meg kell akadályozni, hogy valaha is feltámadjon, és biztosítani kell az egész német nép számára a békés és demokratikus fejlődést. A potsdami egyezmény rendszeres megsértésével és érvényesítésének megakadályozásával a nyugati hatalmak minden jogukat elvesztették arra, hogy másodrendű fontosságú egyezményekre hivatkozzanak, amint ezt most az úgynevezett berlini négyhatalmi státusszal teszik. Hiszen éppen ők maguk likvidálták a négyhatalmi státuszt. Szinte groteszkül hat, hogy a nyugati hatalmak a négyhatalmi egyezményekre való hivatkozással mozgási szabadságot követelnek egy új agresszió előkészítői számára, a háborús uszítás, az emberkereskedelem és a fejvadászok számára. Ezzel azonban csak még nyilvánvalóbbá teszik, hogy sutba dobták a Hitler-ellenes koalíció minden alapelvét.

A nyugati hatalmak álszent módon Nyugat-Berlin szabadságának és függetlenségének védelmére is hivatkoznak. Holott épp ők voltak azok, akik a megszállási statútum révén éveken át megtagadták Nyugat-Berlin lakóitól azt a jogot, hogy maguk alakíthassák életüket. Önrendelkezési jog, szabadság és függetlenség az amerikai szuronyok árnyékában — ez aztán igazán sajátságos értelmezése a nyugat-berlini lakosság jogainak!

A Szovjetunió kormánya viszont csakúgy, mint az NDK kormánya, ismételten hangsúlyozta, hogy hajlandó kötelezettséget vállalni Nyugat-Berlin tényleges szabadságának és függetlenségének szavatolására. Pearson amerikai újságíróval ez év augusztus 28-án folytatott beszélgetésében, N. Sz. Hruscsov, a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke, kifejezetten hangsúlyozta: „Igérjék meg közösen és ünnepélyesen az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és a Szovjetunió, hogy tiszteletben tartják és megvédik Nyugat-Berlin szabad város szabadságát, függetlenségét és jogait."

Digitized by Google

Az NDK államtanácsának elnöke, Walter Ulbricht, július közepén, szintén ünnepélyesen kijelentette: „Nyomatékosan megismétlem a világ nyilvánossága előtt, az NDK kormánya és államtanácsa nevében, a Népi Kamara, a Német Szocialista Egységpárt és a demokratikus tömb többi pártja nevében biztosítom Nyugat-Berlin polgárait, hogy a demilitarizált Nyugat-Berlin szabad város jogát, hogy maga határozhassa meg rendszerét és szabadon dönthessen ügyeiben, nem fogjuk korlátozni; biztosítom Nyugat-Berlin polgárait: senki sem gondol arra, hogy beavatkozzék városuk ügyeibe és készek vagyunk arra, hogy szavatoljuk a szabad város összeköttetését Nyugattal és Kelettel, Északkal és Déllel. Csak egyet kívánunk tőlük: Nyugat-Berlin ne legyen többé a hidegháború támaszpontja."

A nyugati hatalmaknak a nyugat-berlini helyzet normalizálásával szemben hangoztatott képmutató kifogásai csak azt bizonyítják, hogy nem hajlandók feladni Nyugat-Berlint, a NATO-nak az NDK és az egész szocialista tábor elleni hídfőállását és zavaró központját. A nyugati hatalmakat mit sem érdeklik az egész békeszerető német nép érdekében, a béke biztosítására hozott intézkedések. Nekik az a fontos, hogy a nyugatnémet militarizmus megvalósítsa agressziós terveit, amelyek teljesen egybevágnak az ő szándékaikkal.

Még az amerikai és nyugatnémet lapoknak is el kellett ismerniök: sem a Szovjetuniónak és az NDK-nak ama javaslata, hogy adják meg Nyugat-Berlinnek a szabad, demilitarizált város státuszát, sem pedig az NDK kormányának augusztus 13-án foganatosított védőintézkedései nem sértették a nyugati hatalmak érdekeit. Mind a varsói szerződés tagállamainak nyilatkozata, mind pedig az NDK kormányának 1961. augusztus 12-i határozata nyomatékosan hangsúlyozza, hogy ezek az intézkedések semmiképp sem érintik a Nyugat-Németországot Nyugat-Berlinnel összekötő utakat. A kommunista pártok első titkárainak moszkvai tanácskozása erre vonatkozóan is világosan leszögezte: „A tanácskozás részvevői egyhangúan megerősítik, hogy a két német állammal való békeszerződés megkötése esetén, Nyugat-Berlin, mint demilitarizált szabad város, zavartalanul fenntarthatja összeköttetéseit a külvilággal. A békeszerződés megbízható és hatékony garanciákat fog lefrögzíteni a Nyugat-Berlin ügyeibe való be nem avatkozás és a Nyugat-Berlinbe való bejutás biztosítására."

*

A nyugati hatalmak és Bonn, válaszképpen a Szovjetunió és az NDK kormányának békekötési javaslataira, fokozták háborús előkészületeiket, háborús hisztériát szítanak és erőszakkal fenyegetőznek. Ez megvilágítja a NATO valódi céljait. Több NATO-

Digitized by Google

ország hivatalos képviselője ismertette, milyen intézkedéseket tett országa a hadsereg megerősítésére; nyilvánosságra hozták részleges mozgósítások tervét is. Az angol kormány, mint ismeretes, kijelentette, hogy az Egyesült Államok példáját követve, további csapatokat szállít Nyugat-Németországba, Franciaország pedig Algériából hoz át csapatokat Európába. Ehhez Hruscsov elvtárs 1961. augusztus 29-én a következőket jegyezte meg: „Semmiképpen sem lehet szemet hunyni afelett, hogy a nyugati hatalmak a Nyugat-Berlinért folyó harcot mesterségesen felnagyítják és háborús hisztériát szítanak, hogy a nemzetközi feszültséget még jobban kiélezzék és ürügyet teremtsenek a Szovjetunió és az egész szocialista tábor elleni háború kirobbantására."

A Szovjetunió megfelelő biztonsági intézkedések foganatosításával — így a többi között a nukleáris fegyverkísérletek újrafelvételével — világosan figyelmeztette az imperialista háborús uszítókat. A Szovjetuniónak ezek az intézkedései a béke biztosítását szolgálják és ezért minden békeszerető ember üdvözli őket. Most már nem rádióaktív csapadéktól kell félni, mint azt a nyugati hatalmak álszentül emlegetik, hanem — mint Hruscsov elvtárs mondotta —, attól, hogy maguk az atombombák hullanak le az emberek fejére.

A Szovjetunió függesztette fel elsőként, szabad elhatározásából 1958-ban az atomfegyverekkel való kísérletezést. Míg a nyugati hatalmak az atomfegyverkísérletek megszüntetésére vonatkozó mindennemű megegyezést szabotáltak, míg Franciaország zavartalanul folytatta kísérleteit a Szaharában — ami ellen az Egyesült Államok vagy Anglia kormánya egy szóval sem tiltakozott —, a szovjet kormány mindent megtett, hogy az általános és teljes leszerelést előmozdítsa. Az egész világ emlékszik még azokra a javaslatokra, amelyeket a szovjet kormány a múlt évben terjesztett az ENSZ XV. közgyűlése elé, az általános és teljes lefegyverzés ügyében. Ha mégsem sikerült e javaslatokat megvalósítani és a nemzetközi helyzetben enyhülést elérni, ezért a teljes felelősség a nyugati hatalmakra hárul.

*

Az elmúlt hetek eseményei bebizonyították, hogy a német nép békéjének biztosítása nagymértékben az NDK határozottságától és gazdasági erejétől függ. Az NDK lakossága tisztában van ezzel.

Ezt bizonyítja az a tény, hogy a fiatalok ezrei követték a Szabad Német Ifjúság központi tanácsának felszólítását és jelentkeztek önként a Nemzeti Néphadseregbe. A berlini Elektrokohle munkásai az NDK valamennyi üzeméhez felhívással fordultak, hogy a békeszerződés előkészítéseként emeljék termelésüket. A

Digitized by Google

városok és falvak sok százezernyi dolgozója követte már a munkások termelési felajánlását. Valamennyien kötelezték magukat arra, hogy még jobban dolgoznak, még nagyobb eredményeket érnek el, hogy az NDK gazdaságát minden külső zavarkeltéssel szemben védetté, s a béke bevehetetlen bástyájává teszik. Minél jobban megerősödik az NDK, annál kilátástalanabbá válnak a nyugatnémet militaristák tervei. Mindezzel a munkások, parasztok és az értelmiségiek harca világos iránymutatást kap.

A nyugatnémet dolgozóknak az a legfontosabb kötelessége, hogy az NDK dolgozóival közösen megzabolázzák a nyugatnémet militarizmust és kikényszerítsék az egész Németországot átfogó békekötést.

A Német Demokratikus Köztársaságnak és az egész német békeszerető népnek erős és megbízható barátai vannak. Az NDK a hatalmas szocialista táborhoz tartozik, amelynek népei szilárdan mellette állnak és mindenképpen támogatják. Ez a záloga annak, hogy a német nép igazságos harca győzni fog és Európa békéje biztosítva lesz.

Digitized by Google

Anyagi érdekeltségi rendszerünk és a műszaki fejlesztés

Írta HEGEDÜS ANDRÁS

A szocialista tábor országaiban, és így hazánkban is, nagy társadalmi-történelmi jelentősége van a műszaki haladás meggyorsításának. Mindenekelőtt ez az útja annak, hogy a szocialista országok a termékek egy főre jutó termelésében ne csak elérjék, hanem túl is haladják a legfejlettebb iparral rendelkező kapitalista államokat. Ezt az összefüggést húzta alá a Magyar Szocialista Munkáspárt VII. Kongresszusának határozata, amely szerint: „... el kell érnünk, hogy a munka termelékenysége, a műszaki szinvonal emelkedése meggyorsuljon a népgazdaságban, hogy jobban megközelítsük az élenjáró országok színvonalát;"[1]

A műszaki haladás meggyorsítása érdekében a felhalmozásra jutó anyagi javak egyre bővülő részét e célkitűzésre kell fordítanunk és gondoskodnunk kell arról, hogy a termelési kapacitások bővítésére szolgáló beruházások a lehető legnagyobb mértékben biztosítsák az ipar műszaki színvonalának emelését.

Anyagi eszközök azonban korlátozottan állnak rendelkezésünkre és a műszaki fejlesztés meggyorsítása megköveteli a lehető leghatékonyabb felhasználásukat. Ehhez viszont részint olyan számítási módszerek kellenek, amelyek segítségével el lehet dönteni az anyagi eszközök és szellemi erőforrások optimális felhasználási módját, részint pedig a tervgazdálkodás konkrét rendszerét kell úgy továbbfejleszteni, hogy az messzemenően elősegítse az előzőekben említett optimális megoldások kidolgozását és valóraváltását.

A marxista közgazdaságtudományoknak — ezen utóbbi célkitűzés elősegítése érdekében — a műszaki fejlesztés szempontjából behatóan kell vizsgálnia a tervgazdálkodás konkrét rendszerét, s így az iparban alkalmazott különböző intézményi-, gazdálkodási- és ösztönzési formákat.

A szocialista termelési viszonyok kialakulása megszünteti a termelőerők és a termelési viszonyok között a kapitalizmusban

[1] A Magyar Szocialista Munkáspárt VII. Kongresszusa, Kossuth, 1959. 176. oldal.

Digitized by Google

fennálló ellentmondást és ezzel lehetőség nyílik olyan tervszerű gazdálkodási rendszer kiépítésére, amely messzemenően elősegíti a műszaki haladás meggyorsítását. Ilyen gazdálkodási rendszer kialakulása azonban nem automatikusan megy végbe; a tudomány és a gyakorlat — a közgazdaságtudomány és a gazdaságpolitika — szoros együttműködésére van szükség ahhoz, hogy a gazdasági élet különböző területein alkalmazott szervezeti-, gazdálkodási-, anyagi érdekeltségi formák a műszaki haladás érdekeinek megfeleljenek. De az, ami ma megfelel, holnapra elavulhat. „... semmiféle forma sem lesz végleges, amig a teljes kommunizmushoz el nem érkezünk," — írja Lenin. Mindenekelőtt a termelőerők, a tulajdonviszonyok és a társadalmi tudat fejlődése következtében időnként változtani kell a szervezeti-, gazdálkodási és anyagi érdekeltségi formákat is. A változtatásnál, a különböző gadasági formák megválasztásánál sokféle szempontra kell tekintettel lenni; amelyek közül egyike a legfontosabbaknak a műszaki haladás meggyorsításának érdeke.

A tervgazdálkodásnak olyan konkrét rendszerét kell kialakítani, amely optimális feltételeket teremt a műszaki haladás számára és ezt a változó körülményeknek megfelelően időben tovább kell fejleszteni. Ezen a rendkívül összetett és bonyolult kérdéscsoporton belül különösen nagy jelentősége van az anyagi érdekeltségi rendszer olyan kialakításának, amely az ipar minden e szempontból jelentős területén hatékony ösztönzést jelent a műszaki fejlesztés meggyorsítására. Ez természetesen korántsem jelenti azt, hogy a műszaki fejlesztés ütemét egyedül, vagy akárcsak főként is az anyagi érdekeltségi rendszer dönti el, kétségtelenül nagy szerepe van ebben az erkölcsi ösztönzésnek, a tervezési-, a beruházási-, a pénz- és anyaggazdálkodási rendszereknek, a szervezeti formáknak, a központi irányítás módjának, stb. Tanulmányom ennek a sokrétű feladatnak csupán egy tényezőjével, az anyagi érdekeltségi rendszernek a műszaki fejlesztésre gyakorolt hatásával foglalkozik, s ezt is csak a szorosabban vett állami ipar területén vizsgálja.

A kérdések — még így lehatárolva is — rendkívül összetettek és bonyolultak. Ebből következik, hogy nem lehetett célom pontos megoldási receptek kidolgozása, hanem mindössze néhány fontosabbnak vélt összefüggés megmutatására vállalkozhattam, amelyek más, hasonló vizsgálatokkal együtt, vitákban kiérlelve, talán bizonyos segítséget adhatnak a gyakorlati intézkedések kidolgozásához.

Az anyagi érdekeltségi viszonyok műszaki fejlesztésre gyakorolt hatását vizsgálva, elöljáróban tisztáznunk kell a műszaki fejlesztés fogalmát. Műszaki fejlesztésen általában olyan cselekvéssorozatot értünk, amely a munkatárgyaknak, a munkaeszkö-

Digitized by Google

zöknek és ezzel a gyártási folyamatnak, vagy a gyártmánynak a műszaki tökéletesítésére és ezzel a munka termelékenységének a növelésére, a munkafeltételek megjavítására, vagy a termék használati értékének a fokozására irányulnak.

A műszaki fejlesztés és a tervgazdálkodás konkrét rendszere közötti összefüggés vizsgálatánál az egyik leggyakrabban előforduló szemléleti hiba, hogy sokan — a valóságtól elszakadva — az ipari termelést és a műszaki fejlesztést azonosítják, nem veszik tekintetbe, hogy a műszaki fejlesztési tevékenység a különböző iparágakban és az egyes vállalatoknál nem egyforma súllyal szerepel. Az iparágak és vállalatok egy részében viszonylag lassan változó technológia mellett, huzamosabb időn keresztül egy ugyanazon termék gyártása folyik, s mind a munka anyagi feltételei, mind a gyártott termék műszaki tökéletesítésének nagyon korlátozottak a lehetőségei (nitrogén műtrágyagyártás, pamutipar, stb). Ilyen iparágakban és vállalatokban a népgazdaságilag jelentős műszaki fejlesztés legtöbbször szorosan össze van kötve az üzem „kívülről" végrehajtott korszerűsítésével, a gép-park, vagy berendezések kicserélésével és új technológia beállításával. Nem lehet kétséges, hogy az anyagi javak termelésének ilyen szektoraiban — amennyiben a korszerűsítés időszakától és sajátos feladataitól eltekintünk — túlnyomórészt az üzemszerű termelés ésszerű megszervezése, a megfelelő minőség biztosítása, s a termelési költségek csökkentése a döntő feladat.

Egészen más a helyzet azokban az üzemekben, ahol gyorsan kell változnia a gyártott terméknek, vagy a termékválasztéknak és ennek következtében viszonylag rövid időszakok alatt a technológiában, a munka tárgyi feltételeiben is jelentős változások mennek végbe. Idetartoznak mindenekelőtt a termelőeszközök gyártásával foglalkozó iparágak, az itt végbemenő műszaki fejlesztés döntő hatással van az egész ipar műszaki haladására. Ilyen vállalatoknál a műszaki fejlesztési tevékenység — ha a népgazdasági érdeket nézzük — sokszor elsődlegesebb, mint az üzemszerű termelés megszervezése. (Ez természetesen nem jelenti azt, hogy itt is ne lenne fontos az üzemszerű termelés ésszerű megszervezése.)

A műszaki fejlesztés szempontjainak megfelelő anyagi érdekeltségi rendszer kiépítésénél egyike a legfontosabb feladatoknak ennek a megkülönböztetésnek, illetve a belőle eredő követelményeknek a végiggondolása. A gyakorlatban azonban — és sokszor még az elméleti munkákban is — nem tettünk és nem teszünk különbséget az egyes iparágak és vállalatok között aszerint, hogy tevékenységeikben a műszaki fejlesztésnek milyen jelentősége van. Ez a gazdasági életben megnyilvánuló sematizmusnak egyik sajátos megjelenési formája. Ebből következett az, hogy az anyagi érdekeltségi rendszer kiépítésénél — különösen az 50-es évek ele-

Digitized by Google

jén — egyoldalúan az üzemszerű termelés szempontjai voltak az irányadók, s emellett a műszaki fejlesztés meggyorsításához fűződő érdekek, *függetlenül attól, hogy az egyes iparágakban, illetve vállalatoknál a műszaki fejlesztésnek milyen súlya volt,* erősen háttérbe szorultak. Olyan helyzet alakult ki, hogy viszonylag szűk műszaki fejlesztési tevékenységet folytató vállalatok számára alkalmasnak vélt anyagi érdekeltségi formákat mechanikusan alkalmaztuk azokra az iparágakra és a vállalatokra is, amelyeknek a tevékenységében — össznépgazdasági érdeket véve figyelembe — elsődleges jelentősége a műszaki fejlesztésnek van.

Sokan ezen gondolat ellen — nem éppen alaptalanul — azt vethetik fel, hogy a műszaki fejlesztést és a folyó termelést a gondolkodásban nem szabad mechanikusan szétválasztani, hiszen a műszaki fejlesztés minden eredménye a folyó termelésben realizálódik. Ez igaz, csakhogy ez a folyamat általában nem vállalati, hanem népgazdasági szinten alkot egységet. Ez az egység magábanfoglalja a műszaki fejlesztés és a folyó termelés ellentmondását. S az egységen belül az egyes oldalak megkülönböztetése, különös sajátosságok figyelembevétele nem jelent feltétlenül mechanikus szétválasztást, hanem a sematikus gondolkodás elleni harcot szolgálja. A műszaki fejlesztés és a folyó, vagy más kifejezéssel üzemszerű termelés, *az anyagi javak termelésének ez a két szektora, oldala,* egységet alkot és szétválaszthatatlanul összefonódik, de azért ezen az egységen belül mindegyiknek megvannak a különös sajátosságai.

A felvetett kérdés vizsgálatánál gyakori hiba még, hogy sokan csupán egyik vagy másik anyagi érdekeltségi formának, (pl. a prémiumnak) a műszaki fejlesztésre gyakorolt hatását vizsgálják, s nem a teljes anyagi érdekeltségi rendszerből indulnak ki. Nem nehéz logikailag belátni, hogy a műszaki fejlesztés ösztönző mértékére befolyással vannak még olyan anyagi érdekeltségi formák is, amelyek semmiféle közvetlen kapcsolatban sem állnak a műszaki fejlesztési feladatok teljesítésével, de amelyek esetleg ellentétes irányban hatva, csökkentik a műszaki fejlesztésre ösztönzést.

Az iparban használt legfontosabb anyagi érdekeltséget megvalósító formák, amelyek a műszaki fejlesztésre gyakorolt anyagi ösztönzésként létrejövő hatást befolyásolják, mindenekelőtt a következők: a) az alapbérezés rendszere, b) a premizálás és a jutalmazás, c) a nyereségrészesedés, d) az újítási és a találmányi díjak.

A következőkben az anyagi érdekeltség rendszerének az ipari vállalatok vezető beosztású dolgozóira és a műszakiakra gyakorolt hatását vizsgálom, mert az iparvállalati dolgozók e két rétegének a műszaki fejlesztésben különösen fontos szerepe van.

A tanulmány lehatárolásának szükségessége miatt nem fog-

Digitized by Google

lalkozom a műszaki fejlesztés szempontjából olyan fontos rétegek anyagi érdekeltségi viszonyaival, mint a kutató- és tervezőintézetek és a beruházó vállalatok dolgozói.

1. Az alapbér, mint ösztönzési forma és a műszaki fejlesztés

Az alapbért az elméleti és gyakorlati szakemberek közül sokan nem tekintik ösztönzési formának, jóllehet a keresetekben az alapbérnek döntő súlya van. (Egy 1957-ben készült KSH felvétel szerint a mérnökök rendszeres keresetének közel 90 százalékát az alapbér és a pótlékok tették ki.) Ez a hiedelem az alapbérezésnek abból a többé-kevésbé ma is érvényes gyakorlatából ered, hogy az alapbér emelkedése nincs szoros kapcsolatban az egyéni munka eredményességével; jelentősebb alapbéremelés ugyanis új beosztásba és ezzel együtt új fizetési csoportba kerülés útján lehetséges, mert egy fizetési csoporton belül — pl. a műszaki ügyintéző I., vagy a műszaki ügyintéző II. csoportokban — az alapbérek szorosan az átlag körül helyezkednek el.

A gyakorlat tehát valamelyest igazolni látszik az alapbér kizárását az ösztönzési formák közül, ha azonban elméletileg közelítjük meg a kérdést, nem nehéz belátnunk, hogy a kereset döntő részét kitevő bérezési elemnek az egész anyagi ösztönzési rendszer kiépítése szempontjából rendkívül fontos szerepe lehet és a semlegesítése hiba. Ebben a kereseti elemben nagy lehetőség rejlik arra, hogy a dolgozókat — szóbanforgó esetben a vállalatok vezető dolgozóit és a műszakiakat — eredményes munkára, ismereteik, képességeik és készségeik kifejlesztésére, s végső soron eredményes műszaki fejlesztésre ösztönözze. Ennek a lehetőségnek a kihasználása azonban az alapbérezési rendszer konkrét formájától függ, közelebbről attól, hogy az egyes dolgozók egy ugyanazon munkakörben milyen lehetőséget látnak alapbérük emelésére, illetve csökkentésére és mennyiben látják azt, hogy ez összefügg egyéni munkájuk eredményességével, illetve ismereteik és készségeik növelésével.

Ha a dolgozók vizsgált körében az alapbérezés szerinti csoportosítást, illetve az egyes csoportokra megállapított minimális és maximális kereseti határokat a műszaki fejlesztés szempontjából vizsgáljuk, akkor az egyik legszembeötlőbb sajátosság, hogy a fizetési határok megállapításainál a beosztás formális vonatkozásai (igazgató, főmérnök, műszaki ügyintéző I., műszaki ügyintéző II. stb.) a döntők és viszonylag háttérbe szorul az adott munkakör, illetve a beosztás által megkövetelt szakértelem, felelősség stb., ami a műszaki fejlesztési tevékenységben nagy szerepet játszik.

Digitized by Google

Nem vesszük kellően figyelembe, hogy a formailag azonos beosztásúak, a népgazdaság számára különböző fontosságú munkát végeznek és ahhoz, hogy *munkájukat megfelelően ellássák, rendkívül eltérő előképzettség, készség, képesség követeltetik meg.* Az alapbérezési rendszernek ez a hibája érvényes az igazgatói beosztásoknál éppen úgy, mint a főmérnököknél és a műszaki ügyintéző I. és műszaki ügyintéző II. csoportokban. A hajóiparban például az A. vállalatok főmérnökei átlagosan 4583 Ft fizetést kapnak, a gyapjúiparban pedig 4275-öt. Hasonlóan nincs lényeges különbség az átlagkeresetekben a műszaki ügyintéző I. és műszaki ügyintéző II. kategóriákban sem.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az átlagkeresetek megszabásánál helyes lenne egyszerűen *a népgazdasági fontosságból kiindulni, mint ahogyan ez az 50-es évek elején történt.* A népgazdasági fontosság meghatározása nagymértékben szubjektív alapon történt és nem egyezett meg a beosztásnak a munkaerővel szemben támasztott követelményeivel. Messzemenően *figyelembe kellene azonban venni azt, hogy az adott munkaköri feladat jó elvégzése milyen fokú szakismeretet, képességet és készséget követel meg és milyen felelősséget ró a munkakört betöltő dolgozóra.* Ez ma nem elsősorban központi intézkedéseket követel.

A jelenlegi alapbérezési rendszerben ugyanis a vállalatok vezetőinek viszonylag szabad kezük van személyi bérek megállapítására. Az iparban központilag mindössze a műszaki dolgozók átlagkeresetét és a különböző fizetési csoportokban az alapbérek alsó és felső határait kötik meg. Az alapbérek sokszor mégsem a munkaeredményhez és a képességhez igazodnak, *hanem erősen kiegyenlítettek, a legtöbb esetben a bércsoportátlag körül helyezkednek el.* S az évről évre tervszerűen rendelkezésre álló átlagbértartalékot és azt, ami a magasabb keresetűek nyugdíjba lépésével képződik, szintén a keresetek kiegyenlítésére használják fel. Így az alapbér nem olyan irányban ösztönöz, hogy mindenki a képességei szerint dolgozzék. Az egyik híradástechnikai üzemben például az I. csoportba sorolt szerkesztők alsó alapbérhatára 2200 Ft, felső határa 2500 Ft. Az alapbérnek ez a kiegyenlítődése természetesen odavezet, hogy a munkaeredmények sok helyen kimutathatóan *nem a képességek szerint alakulnak, hanem a fizetésekhez hasonlóan kiegyenlítődnek.*

A következőkben azután látszólag betarthatjuk az egyenlő munkáért egyenlő bér elvét, mégis, mert lényeges eltérés van a munkaeredmény és a képesség között, megsértjük az elosztás „mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint" szocialista elvét.

De van ennek a kérdésnek még más fontos mozzanata is. A képesség — különösen, ha ezt a fogalmat szélesen értelmezzük —

Digitized by Google

s belevesszük a készséget is — fejleszthető, s a bérezési rendszernek fontos feladata nemcsak a meglevő, a potenciális, a szunnyadó képesség aktivizálása, hanem az is, hogy a szocialista társadalom tagjait ösztönözze ismereteik és készségeik sokoldalú kifejlesztésére.

Különösen fontos ez a műszaki fejlesztés szemszögéből.

A műszaki fejlesztés érdeke megköveteli, hogy azok, akik ezen a területen dolgoznak, nagy energiával, sok szabadidő ráfordítással fejlesszék szakmai ismeretüket, nyelvtudásukat, matematikai ismereteiket stb. A műszakiakat az alapbérezési rendszer — az előbbiekben említett hibái miatt — nem ösztönzi megfelelően erre. A magasabb fizetés elérése sokszor nem azzal kapcsolatos, hogy valaki sokoldalúan bővíti ismereteit és kiszélesíti készségeit, hanem nagyrészt csak akkor következhetik be, ha magasabb beosztásba kerül, csoportvezető, osztályvezető, főmérnök stb. lesz. Ezek a munkakörök legtöbbször viszont már speciális vezetői tudást, szervezési készséget követelnek meg, s ilyen beosztásokba a műszakiaknak viszonylag kis része kerülhet. A népgazdaság érdeke az lenne, hogy jobban képzett műszakiak maradjanak meg szerkesztői, tervezői munkakörökben és bizonyos esetekben — ha ismereteik, képességeik és munkájuk következtében erre rászolgálnak — nem kisebb alapbérrel, mint amilyennel a magasabb beosztású csoportokba soroltak rendelkeznek. *Ugyanakkor a kényelmesen élők ne juthassanak meg nem szolgáltan jelentős keresethez.* Ezt a célkitűzést természetesen csak fokozatosan lehet elérni, oly módon, hogy az évről-évre tervszerűen rendelkezésre álló és a nyugdíjazás révén kialakuló átlagbértartalékot a vállalatok vezetői a műszaki fejlesztés szempontjait figyelembe véve osztják el. Emellett az illetékes iparirányítási szervek az átlagbérek évenkénti megszabásánál jobban figyelembe vehetnék azt, hogy az egyes vállalatoknak milyen műszaki fejlesztési feladatokat kell megoldaniok.

Többek között az előzőekben röviden vázolt alapbérezési gyakorlat vezet oda, hogy a tehetséges műszakiak jelentős része nem a munkakörén belül fejti ki tevékenységét, másodállást, szakértői munkát vállal, munkakörén kívül végez újítási munkát stb. A már említett 1957-es felvétel szerint a vállalati főmérnökök 71,4 százaléka élvezett mellékjövedelmet. Természetesen ezek a mellékfoglalkozások a maguk helyén a legtöbb esetben hasznosak a társadalom számára, de aligha lehet kétséges, hogy a népgazdaságnak sokkal előnyösebb, ha a műszakiak mindenekelőtt saját munkakörükön belül fejtik ki képességeiket és teljes odaadással dolgoznak abban a tudatban, hogy alapbérük is képességük szerint kifejtett munkájuk eredményeihez igazodik.

Ehhez hasonló probléma még az is, hogy az alapbérek ma

Digitized by Google

rendszerében nem jut kifejezésre a képzettség, amint ezt az alábbi tábla adatai is mutatják.

(KSH 1957-es reprezentatív felvételének adatai.)

Munkakör	Az adott munkakörben foglalkoztatott			
	1. mérnök képesítésű dolgozók átlag alapbére	2. technikusi képesítésű dolgozók átl. alapbére	3. mérnök és techn. képesítéssel nem rendelkezők átl. alapbére	összes dolgozók (1 + 2) átlag alapbére
Műszaki ügyintéző I.	100	95,—	93,9	96,1
Műszaki ügyintéző II.	100	99,2	100,5	99,9

Vannak természetesen bizonyos munkakörök, ahol a mai helyzetben a mérnöki képzettség nincs jelentősen előnyben a technikusi, sőt a szakmunkás képzettséggel szemben sem. (Itt elsősorban a művezetői beosztást említeném, gondoljunk csak arra a különösségre, ami a vezetési készség tekintetében egy fiatal kezdő mérnök és a gazdag élettapasztalattal, középfokú, vagy szakmunkás képzettséggel rendelkező művezető között fennáll.) Más azonban a helyzet a műszaki ügyintéző I. és II. csoportokban, ahová a műszaki fejlesztés szempontjából fontos műszaikak tartoznak.

Az alapbéreknek a műszaki fejlesztést is figyelembe vevő helyes megállapítása különösen nagy jelentőségű a fiatal műszaki generáció fejlődése szempontjából. Ez az egyik legfontosabb anyagi eszköz, ami elősegítheti azt, hogy a fiatal műszakiak az egyetem elvégzése után időt és energiát nem sajnálva, tovább tanuljanak és a társadalom érdekében kifejlesszék képességeiket.

2. Az ipari vállalati prémium-rendszernek, mint kollektív ösztönzőnek hatása a műszaki fejlesztésre

Jelenleg az iparban a vezető beosztásúak és a műszakiak premizálására felhasznált pénzkeret jelentős részben (az ún. függő rész) a vállalat kollektív eredményeihez kötött, ezért ez úgy tekinthető, mint a kollektív ösztönzés egyik formája. (A fennmaradó részt a vállalat ún. független keretként kapja — munkája eredményétől függetlenül — és ezt a részt csak mint egyéni ösztönzőt lehet figyelembe venni.)

Az ipari minisztériumokat az elmúlt években az a célkitűzés vezette, hogy a prémiumkeret vállalati eredménytől függő részét olyan mutatóval kapcsolják össze, amely a vállalati eredményt komplex módon tükrözi. Ez a gondolat tette a prémiumkeret kialakításában fontos tényezővé a költségszintet, amely a vállalati

Digitized by Google

eredmény egyik legösszetettebb mutatója. A legnagyobb KGM vállalatokban a termelési költségszint javításáért adják a prémiumkeret 50 százalékát.

Ez az elgondolás alapjában helyes olyan üzemekben, amelyekben viszonylag lassan változik a termékösszetétel és a munka anyagi feltétele (munkatárgy és munkaeszköz). Ilyen üzemekben a vállalati tevékenységet — amennyiben az árképzés és a pénzügyi gazdálkodás rendszere megfelelő — több-kevesebb pontossággal jól tükrözi a költségszint alakulása, s az ehhez kötött prémium takarékos gazdálkodásra ösztönöz. Nem így van ez azokban az üzemekben, ahol jelentős műszaki fejlesztési tevékenység folyik.

A költségszint alakulása nem tükrözi a műszaki fejlesztés eredményeket, sőt ahogy ezt az utóbbi időben több közgazdasági tanulmány kimutatta — ellentétben állhat ezzel. Ez a gondolat késztette a KGM-et, hogy már 1960-tól kezdve a függő keret bizonyos meghatározott részének a kifizetését — az elmúlt évben mintegy 25 százalékát — a műszaki fejlesztési feladatok teljesítésétől tegye függővé. A műszaki fejlesztési prémiumfeladatot az általános gyakorlat szerint az illetékes iparigazgatóság tűzi ki, mégpedig úgy, hogy a vállalat műszaki fejlesztési tervének tételeiből választja ki a premizálni kívánt feladatokat. (Van, ahol az egész műszaki fejlesztési terv teljesítése szerepel prémiumfeltételként.)

A Híradástechnikai Iparigazgatóság az 1960-as évben a Beloiannisz Híradástechnikai Gyár részére nyolc műszaki feladat teljesítéséhez összesen 405 000 forintnyi prémium kifizetését kötötte. Az igazgatóság a műszaki fejlesztés igényességében levő különbséget igyekezett figyelembe venni, s ennek megfelelően a kitűzött prémiumösszeg szóródása — a feladat nagyságától és népgazdasági jelentőségétől függően — 4000—120 000 forint szélső értékek között mozgott.

Az Egyesült Izzó számára szintén nyolc műszaki fejlesztési feladat teljesítéséért tűztek ki prémiumot, összesen 550 000 Ft összegben. Itt a prémiumfeladatok közül hétnek a teljesítése esetén 50 000 forintnyi és egyért 200 000 forintnyi összeg kifizetését ígérték.

Az Orion Gyár részére tíz feladat teljesítésére tűztek ki prémiumot, összesen 250 000 forintnyi összegben; az egyes feladatok teljesítéséért járó prémiumösszegek között is nagy szóródás tapasztalható 1000-től egészen 85 000 forintig.

A prémiumösszeg kifizetésének feltétele a felsorolt esetekben majdnem mindig *valamilyen műszaki megoldás határidőre való teljesítése*. A műszaki megoldás hivatalos elfogadása a legtöbb

Digitized by Google

esetben a prémium kifizetés előfeltétele. A prémiumfeltételek között azonban nem szerepel a megoldás színvonala — s ez érthető is, mert ezt nehéz valamilyen exakt mutatóval kifejezni. A premizálásnak ez a módja viszont arra ösztönöz, hogy az elfogadható, legalacsonyabb műszaki színvonalú megoldást válasszák, hiszen ilyen esetekben a határidőre való teljesítés könnyebben megoldható feladat. Bizonyos mértékig ebben az irányban hat — amint később látni fogjuk — az újítási díj, mint ösztönző is.

A Hajóipari Igazgatóság más módszerrel dolgozott és tételesen állapította meg azokat a műszaki fejlesztési feladatokat, amelyeknek teljesítéséért meghatározott összegű prémium kifizetését engedélyezi, de nem szabta meg, hogy az egyes feladatok teljesítéséért külön-külön mekkora összeget fizet. Az egyes tételeknél történt lemaradást esetenként bírálta el és az eredetileg előirányzott keretet ennek megfelelően csökkentette.

A Dej Hajógyár esetében pl. tíz feladatot jelölt meg, amelyből a vállalat mindössze egyet nem teljesített. Az Óbudai Hajógyár viszont kilenc feladatból csupán egyet hajtott eredményesen végre. A Ganz Darugyár hét feladatból [illegible]-et teljesített, hármat nem.

A nem teljesítések elbírálása azonban arra mutat, hogy a prémiumok odaítélésében nem lehet következetesen az előírt feladatok teljesítéséből kiindulni. A Dej Hajógyárnál kitűzött 230 000 Ft-ból 200 000-et fizettek ki, az Óbudai Hajógyárnál 197 400 Ft-ból 98 700-at, a Ganz Darugyárnál 136 000 Ft-ból 120 000-et. Ilyen esetben a műszaki fejlesztési prémium elérése nagyon esetleges, s az utólagos, szubjektív megítéléstől függ.

Ez arra mutat, hogy több műszaki fejlesztési feladatot magábanfoglaló tervtől függő prémiumkeret utólagos elbírálása sok nehézséget okoz és emiatt az általa kiváltott ösztönzői hatás is lényegesen kisebb, mint akkor, ha egyes konkrét műszaki fejlesztési feladatért meghatározott összeget írnak elő prémiumként. Ez utóbbi esetben viszont a formális teljesítés (a megadott határidőre) háttérbe szoríthatja a műszaki fejlesztésnél rendkívül fontos minőségi követelményeket.

Ezek a módszerek tehát több okból sem jelentenek megfelelő megoldást — bár az előző helyzethez képest kétségtelenül javulást hoztak:

a) A prémiumfeltételek a vállalati prémiumkeret függő részének odaítélésénél egyre bonyolultabbá és áttekinthetetlenebbekké váltak és ezért ösztönző hatásuk emiatt általában is csökken.

S ez a folyamat tovább tart: Az egyik legutóbbi rendelkezés szerint pl. a vezetők prémiuma 15—20 százalékkal csökkenhet, ha a részükre előírt anyagké[illegible]-let csökkentést nem hajtják végre.

Digitized by Google

A vállalati prémiumkeret műszaki fejlesztési feladatokkal való összekapcsolása mindezek miatt — bár alapjában helyes intézkedés — de nem jelent eléggé hatékony ösztönzést.

b) A prémiumkeret függő része egy bizonyos hányadának az összekapcsolása a műszaki fejlesztési feladatokkal laza tervezésre ösztönöz. A vállalatok a műszaki fejlesztési terveknél különben is igyekeznek lazán tervezni, félnek attól, hogy ezek a tervek kooperációs nehézségek miatt nem valósulnak meg és ugyanakkor beépítésre kerülnek az önköltségi, a termelési stb. tervekbe.

c) A függő prémiumkeret hozzákapcsolását a műszaki fejlesztési tervhez, vagy az egyes feladatokhoz, megnehezíti az is, hogy a műszaki fejlesztésben elért eredmények rendkívül nehezen fejezhetők ki exakt mutatókban.

Az értékmutatók meg általában használhatatlanok a műszaki fejlesztési eredmények mérésére. A különböző műszaki-gazdasági mutatók egy nevezőre hozása viszont, s annak alapján a vállalat műszaki fejlesztési eredményeinek a megállapítása rendkívül nehéz feladat és sok teret ad a szubjektív megítélésnek. Ebből következik az, hogy a vállalatok a műszaki fejlesztési feladatok határidőre történő teljesítéséért kapnak prémiumot — mert ez megfogható s ellenőrizhető — függetlenül attól, hogy milyen színvonalon áll a szóbanforgó műszaki megoldás.

d) Nem méltányos, hogy a műszaki fejlesztési tevékenységért járó prémiumkeret különböző méretű és jelentőségű műszaki fejlesztési tevékenységet folytató vállalatoknál, akár egy iparigazgatóságon belül is, azonos százalékban függjön a teljes prémiumkeret nagyságától és végsősoron a műszaki béralap mennyiségétől, mert ahogy bevezetőben említettük, az egyes vállalatok műszaki fejlesztési tevékenységének a méretei között rendkívül nagy különbségek vannak.

Mindezekből arra a következtetésre lehet jutni, hogy a függő keret egy részének összekapcsolása a vállalat műszaki fejlesztési feladataival, bár bizonyos mértékben megjavítja a műszaki fejlesztési tevékenység ösztönzését, de korántsem tekinthető kielégítő megoldási módnak.

Véleményem szerint — a műszaki fejlesztési tevékenység anyagi ösztönzésére a *jelenlegi prémiumkeret terhére* külön prémiumalapot kellene létrehozni, amelynek felosztása a vállalatok között sok tekintetben különbözne a folyó termelés ésszerű megszervezésére ösztönző s jelenleg is érvényben levő premizálási rendszertől. A műszaki fejlesztési prémiumkeret iparigazgatóságonkénti s vállalatonkénti nagyságát nem a termelési volumen, s nem is az ipari termelői létszám, vagy a műszaki létszám alapján kellene meghatározni, hanem az egyes iparágak, illetve vállalatok

Digitized by Google

műszaki fejlesztési tevékenységének népgazdasági jelentősége és terjedelme szerint, amit a szóbanforgó terület műszaki fejlesztési igényességének nevezhetünk.

A gyakorlatban tehát ki kellene dolgozni iparáganként és vállalatonként olyan mutatót, amely jellemzi az adott területen a műszaki fejlesztés népgazdasági szempontból szükségszerű terjedelmét, vagyis a műszaki fejlesztési igényességet és az egyes iparágaknak, illetve vállalatoknak juttatott műszaki fejlesztési prémiumkeretet ettől függően kellene megállapítani. Ilyenfajta mutatót iparunkban a különböző termékcsoportokra 1958-ban kidolgoztak, amikor az ipari termelő árképzés új rendszerében termékcsoportonként megállapították a műszaki alap képzésére szolgáló százalékot. (Más kérdés, hogy ennek a mutatórendszernek a kidolgozása tapasztalati úton történt és így a szubjektív megítélés a százalékkulcsok megállapításánál még szerepet játszott.) Ezt alapul lehetne venni, vagy legalábbis messzemenően fel lehetne használni.

Mindez egyben azt is jelentené, hogy az iparágak és vállalatok nagy részében — ahol jelentősebb műszaki fejlesztési tevékenység nem folyik, vagyis ahol a műszaki fejlesztési igényesség alacsony — külön műszaki fejlesztési prémiumalap képzésére nem lenne szükség. Más kérdés, hogy egyéb szempontból a jelenlegi premizálási rendszer szorul-e változtatásra.

E cikk keretében nincs lehetőség arra, hogy kitérjünk a premizálási rendszernek a műszaki fejlesztéssel közvetlen kapcsolatban álló ellentmondásainak elemzésére. Az a körülmény ugyanis, hogy a prémium a jelenlegi megoldási formájában elsősorban az üzemszerű termelést, s a költségek csökkentését állítja a figyelem központjába és nem a műszaki fejlesztést, nem jelenti azt, hogy ne lennének más tekintetben is negatív vonásai. A közgazdasági irodalom ezek közül sokkal már behatóan foglalkozott, ilyenek mindenekelőtt a pontos tervezésre ösztönzés problémája, a választék és minőség kérdései, az ipari termelői ár indokolatlan növelésében való érdekeltség stb. Általános hibaként merül fel mindezen komoly problémák mellett az is, hogy a prémium egy bizonyos idő elteltével fizetéskiegészítésként lép fel. Ezeknek a kérdéseknek a vizsgálata azonban túlhaladja e tanulmány kereteit.

Visszatérve a külön műszaki fejlesztési prémiumalap kérdéseire, mindenekelőtt az a kérdés merül fel, hogy függjön-e és milyen módon az egyes vállalatok eredményeitől.

Ha a vállalati műszaki fejlesztési prémiumkeret a kollektív eredményektől teljesen független, akkor ez, mint kollektív ösztönző nem jöhet számításba. (Az előzőekben láttuk, hogy a jelenlegi helyzetben a prémiumkeret, mint kollektív ösztönző, csak na-

Digitized by Google

gyon elenyésző hatást gyakorol a műszaki fejlesztésre, sőt sok esetben negatív irányban hat rá.) Éppen ezért a műszaki fejlesztési prémiumalap független keret formájában csak átmeneti megoldásként kezelhető, s jó lenne olyan megoldást találni, amely mellett ez hatékony és pozitív kollektív ösztönzővé lehet.

Véleményem szerint olyan értékbeni mutatót kellene kimunkálni, amely a műszaki fejlesztési feladatok népgazdasági eredményét képes lenne megközelítően tükrözni.

Csehszlovákiában az utolsó években széleskörű kísérletek folynak a gyakorlatban is, ilyen jellegű mutató kialakítására.

1959-ben megjelent rendelet szerint (196/1959.) a műszaki fejlesztési prémiumkeretet a gazdasági eredmény szerint állapítják meg, amely alatt azt a „tiszta gazdasági hasznot értik, amelyet a műszaki fejlesztés egy évi időszak folyamán a termelésben és a felhasználók részére eredményez". Fogyasztási javaknál azonban nem veszik tekintetbe a fogyasztóknál elért gazdasági hasznot. Ezt a mutatószámot több fontos mozzanattal egészítik ki, mert ez önmagában még nem ad megfelelő alapot a prémium szintjének megállapításához.

Ilyenek mindenekelőtt a következők:

a) a feladat megoldásának társadalmi jelentősége;

b) a megoldás újszerűsége;

c) a megoldás műszaki igényessége.

Vélményem szerint a vállalati eredménytől független műszaki fejlesztési prémiumkeret megállapítása mellett — amelynek reális alapja az iparág, illetve az egyes vállalatok műszaki fejlesztési igényessége — egy-két iparágban kísérletként már most be lehetne vezetni olyan rendszert, amely elősegítené a folyamatos áttérést a műszaki fejlesztés népgazdasági eredményétől függő prémiumalap rendszerre. (Ez az áttérés s maga a kísérlet is — tekintve, hogy a műszaki fejlesztés népgazdasági eredményessége csak évek múltán mérhető — szükségszerűen hosszabb időt vesz igénybe.)

3. A prémiumnak, mint egyéni ösztönzőnek hatása a műszaki fejlesztésre

Az eddigiekben a prémiumalapot úgy tekintettük, mint a kollektív ösztönzőt. Ettől meg kell különböztetnünk a prémiumalap felosztását a vállalaton belül, azaz a prémiumnak egyéni anyagi ösztönzőként való felhasználását. A prémiumalap képzésének a módja ugyanis önmagában még nem determinálja a rendelkezésre álló pénzösszegek felhasználásának a mikéntjét.

A prémium műszaki fejlesztésre gyakorolt ösztönző hatása

Digitized by Google

mindenekelőtt a prémiumkeret szétosztásának a módjától függ, mert az egyéni, illetve csoportos anyagi ösztönzés ebben az esetben sokkalta hatékonyabb, mint a vállalati szintű kollektív ösztönzés, ezért vizsgálatunk szempontjából ennek a kérdésnek különösen nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk. (Elvileg e kérdéscsoportba sorolhatók a műszaki fejlesztésért adott jutalmak, amelyekkel az e célra rendelkezésre álló összegek viszonylag csekély volta miatt külön nem foglalkozom.)

A prémiumkeret egyéni, illetve csoportos szétosztásának különféle változatai lehetségesek. A kérdés könnyebb elméleti és gyakorlati kezelhetősége érdekében helyes megkülönböztetni a szétosztási módok három alaptípusát:

1. Gazdasági mutatóhoz (termelékenységi mutató, költségszint stb.) *kötött prémium;* a prémium automatikusan, minden különösebb mérlegelés nélkül, a feltétlenül megszabott gazdasági mutató (önköltség, termelési terv stb.) alakulásától függően változik;

2. *Célprémium;* előre kitűzött feladat végrehajtásáért meghatározott összegű prémium jár;

3. *Jutalom;* bizonyos feladatok elvégzése, vagy a munka általános értékelése alapján utólag állapítják meg a prémiumösszeget.

Arra a kérdésre, hogy ezen három alaptípus közül a műszaki fejlesztés szempontjából melyiknek a felhasználása a leginkább megfelelő, nem lehet minden munkakörre érvényes választ adni. *A konkrét körülmények, az adott munkakör sajátosságai döntik el,* hogy az egyéni premizálásnak milyen alaptípusát, illetve ezeknek milyen kombinációját a legcélszerűbb alkalmazni. Hasonló helyzet ez, mint amilyen a munkabérezés területén a bérformákkal kapcsolatban áll fenn, ahol úgyszintén nincs egyedül üdvözítő bérforma.

A premizálást egyéni anyagi ösztönzőként vizsgálva, különbséget kell tennünk a vállalat vezető dolgozói és a műszaki beosztásúak között. A premizálás jelenlegi rendszerében ugyanis lényeges eltérés van a vállalat 3—4 vezetője (igazgató, főmérnök, főkönyvelő) és a műszakiak premizálása között.

A prémiumrendszer nem kellő hatékonysága a műszaki fejlesztésre, illetve negatív vonásai — amiről az eddigiekben szó volt — mindenekelőtt a vállalatok vezető dolgozói premizálásában tűnnek ki. A vállalatok vezető dolgozóinak premizálási feltételei ugyanis a legtöbb esetben azonosak a vállalati prémium-feltételekkel.

A műszaki fejlesztési feladatok különösen az igazgatóra és a főmérnökre rónak jelentős többletmunkát. S emiatt nagy különbség van olyan üzemek vezetésével szemben támasztott követelmé-

Digitized by Google

nyek között, ahol hosszabb ideig ugyanazt a gyártmányt nagyrészt változatlan technológiával állítják elő és azok között, ahol a gyártmány és a gyártás technológiája viszonylag rövid időközökben változik.

Ez a különbség a vállalatok vezetőinek a prémiumrendszerében jelenleg nem jut kifejezésre. A prémium maximuma éppen úgy, mint az alapbér, nem érzékeny az egyes vállalatok termelésének műszaki igényességére, hanem végső soron a gyár dolgozói létszámától függ.

A vállalati vezetők voltaképpen a jelenlegi helyzetben a vállalat terv szerinti működéséért prémiumot kapnak, s ugyanezért kapják a nyereségrészesedést is, de ugyanakkor nem jutnak anyagi elismeréshez a ténylegesen többletmunkát jelentő és többletismeretet igénylő műszaki fejlesztési feladatok teljesítéséért. Ezt a kérdést nem oldja meg az, ha az azonos mértékben megállapított — tehát a vállalat nagyságától függő — prémiumkeret egy részének kifizetését műszaki fejlesztési feladatok határidőre való teljesítéséhez kötik; ez inkább büntető, mint jutalmazó intézkedés.

Az önálló műszaki fejlesztési prémiumalap létesítése lehetőséget adna a ténylegesen többletmunkát jelentő műszaki fejlesztési feladatok premizálására. Ez véleményem szerint főleg utólagos jutalom formájában történhetne, a vállalati vezetők műszaki fejlesztés érdekében végzett munkájának sokodalú elemzése alapján. Ezekben a munkakörökben konkrét műszaki fejlesztési feladatokhoz kötött prémiumrendszer az előző fejezetben felsorolt indokok alapján nem látszik célszerű megoldásnak. Emellett meggondolandó lenne magának a vállalati besorolási rendszernek a felülvizsgálata is és a műszaki fejlesztési igény figyelembevétele a vállalati kategóriák (A, B, C, D) megállapításában.

A műszaki dolgozók esetében az egyéni és a kollektív ösztönzés között a prémiumfeltételek tekintetében már jelentősebb eltérés van a gyakorlatban, mint a vállalatok vezető dolgozóinál. A műszaki dolgozók premizálása, ma már egyre inkább a munkakörükből fakadó konkrét feladatok — köztük műszaki fejlesztési tevékenység — sikeres elvégzéséhez kötődik. Az ipari vállalatok egy részében azonban még ma is olyan feladatokat igyekeznek kitűzni a műszaki dolgozók elé, amelyeknek a teljesítése biztosítja a vállalat prémiumkeretének az elnyerését, de amelyhez a műszakiak egyéni munkájának kevés köze van. Ebből következően a műszakiak egyéni prémiumfeltételei sokszor még ma is nagyon általánosak és nincsenek megfelelő tekintettel a premizált dolgozók egyéni munkakörére.

Ilyen általános prémiumfeltételek kitűzése — ami különösen 1956 előtt az egyik sajátossága volt a műszakiak premizálásának

Digitized by Google

— a prémium fizetéskiegészítő jellegét erősíti és nem ösztönzi hatékonyan az egyes műszaki dolgozókat arra, hogy egyéni feladataikat az átlagosnál színvonalasabban végezzék el.

A minisztériumok egy része — látva ezt a helyzetet — az utóbbi években igyekezett fellépni a prémium fizetéskiegészítéssé változtatása ellen és különböző rendeletekkel arra kényszeríti a vállalatokat, hogy konkrét, sőt gazdaságossági feladatokkal alátámasztható prémiumfeladatokat tűzzenek ki a műszaki dolgozók elé.

A műszaki fejlesztési tevékenységet azonban legtöbbször nem lehet egyénekre bontani, hiszen egy-egy új konstrukció tervezését nem egy dolgozó, hanem meghatározott csoport végzi. Ezért szükségszerűvé válik, hogy a vállalatok ezen a téren nagyrészt csoportos ösztönzési formát alkalmazzanak — amely átmenet az egyéni és a kollektív között — és a műszaki fejlesztési feladat teljesítéséért ne egy dolgozó, hanem a műszakiak meghatározott csoportja részére tűzzenek ki prémiumot. A csoportos anyagi érdekeltségi formának a hatékonysága nagymértékben függ a közösen premizált műszakiak jó kollektív együttműködésétől és attól, hogy miként történik a csoportosan „megkeresett" prémiumösszeg szétosztása.

Ezzel kapcsolatban újra csak felmerül a prémium kiegyenlítődésének problémája, vagyis az a kérdés, amit az alapbérezés esetében már vizsgálat tárgyává tettem. Különböző tényezők hatására a műszaki fejlesztési feladatok teljesítéséért kapott prémium szétosztása legtöbbször nem a végzett munka szerint, hanem a már egyébként is erősen kiegyenlített alapbérhez igazodik. Ez a kollektíva munkájára abban az esetben nem hat ki károsan, ha nagyrészt kiegyenlítettek az eredmények, illetve a képességek. Egyéb esetben az ilyenfajta egyenlősdi erősen csökkenti a prémium ösztönző hatását, akadályozza a képesség szerint végzett munkát és gátlólag hat a szakismeretek és a készségek fejlesztésére is.

A premizálásnak a műszaki fejlesztés szempontjából hibás formai megoldása a prémium negyedévhez, illetve éves határidőkhöz kötése is. A műszaki fejlesztési feladatok teljesítése ugyanis nem igazodik a naptári időszakokhoz, közöttük nem egy olyan akad, amelynek a teljesítése több évet vesz igénybe. A műszaki fejlesztésért naptári időszakonként kiosztott prémium egymagában is a prémium fizetéskiegészítés jellegét és az egyenlősdit erősíti. A műszaki fejlesztés ösztönzésére szolgáló prémiumalapot éppen ennek a hibának a kiküszöbölése érdekében hosszabb időre — s nem egy évre — kellene előírni és lehetőséget kellene adni a vállalatoknak arra, hogy az így több évre meghatározott keret-

Digitized by Google

tel alapszerűen gazdálkodjanak és a fennmaradó összegeket egyik évről a másikra minden megkötés nélkül átvihessék.

A prémiumok felosztása a műszaki dolgozók között ma lényegében az alapbérük szerint történik és ebben csak kis mértékben érvényesül az a szempont, hogy az egyes dolgozók munkájának milyen a társadalmi hasznossága. Ennek egyik oka abban van, hogy a rendelkezésre álló prémiumkeretekhez képest túlságosan széles a premizáltak köre. Az állami szervek ezt látva, az elmúlt években egyre határozottabban szálltak szembe a prémiumok szétaprózásával. Ennek eredményeként az ipar legnagyobb részében jelentősen leszűkült a premizáltak köre, ami az előbb kifejtettek alapján önmagában feltétlenül helyeselhető. Külön vizsgálandó azonban az a kérdés, hogy a műszaki fejlesztésben fontos szerepet játszó műszakiak nem maradnak-e ki a premizáltak köréből. Ez a probléma különösen 1961-ben vált jelentőssé, amikoris minisztertanácsi határozat kötelezte a vállalatokat az ipar egész területén a premizáltak körének szűkítésére.

A vállalati prémiumfeltételek megállapításának jelenlegi módja, amely az évben elért eredményekre helyezi a hangsúlyt, nem ösztönzi a vállalati vezetőket a perspektivikus jellegű feladatok teljesítésére, hanem abba az irányba gyakorol hatást, hogy a vállalatok vezetői a premizáltak körének a megállapításánál azokat részesítsék előnyben, akik hasonló rövid távú célok érdekében dolgoznak. Ezzel magyarázható, hogy sok üzemben fontos önálló munkát végző tervezők és szerkesztők nem részesülnek rendszeres prémiumban, ilyen vállalatokban következésképpen a premizálási rendszer teljesen hatástalan a műszaki fejlesztésben kulcsszerepet betöltő műszakiakra. Már egymaga ez a tény is indokolja a műszaki fejlesztési prémiumkeret különválasztását az általános ipari vállalati prémiumtól.

A prémiumnak, mint ösztönzőnek, a műszakiakra gyakorolt hatását vizsgálva, számításba kell vennünk azt is, hogy a műszakiak keresetében a nyereségrészesedés aránya nagyobb, mint a prémiumé. A műszakiakra azonban a nyereségrészesedés, mint konkrét célra ösztönzés nem fejt ki jelentős hatást, ellentétben a vállalatok vezető dolgozóival, akik nagyfokú felelősséget éreznek a nyereségrészesedés maximumának eléréséért. Ez azonban őket is — az előzőekben leírtak alapján — inkább a folyó termelés ésszerű megszervezésére ösztönzi — ami önmagában csak helyeselhető —, mint műszaki fejlesztési feladatok kezdeményezésére és magas szintű elvégzésére.

Az eddigiekben felvetett megoldási lehetőségek magukban hordják azt a veszélyt, hogy a prémiumok elosztásánál megnövekszik a szubjektív megítélés szerepe és ezzel együtt nagyobb lehetőség nyílik visszaélésekre. Hiba lenne azonban, ha a vissza-

Digitized by Google

élésektől való félelmünkben lemondanánk arról a lehetőségről, hogy anyagi érdekeltségi rendszerünket a műszaki fejlesztést hatékonyabban ösztönzővé tegyük. A műszaki fejlesztési feladatok premizálásánál a lehetséges visszaélések csökkentése érdekében különösen fontos a lehető leghatékonyabb társadalmi ellenőrzés érvényesítése mind a prémiumfeladatok kitűzésénél, mind a prémiumok odaítélésénél.

4. Az újítási és találmányi díj és a műszaki fejlesztés

Az újítási és találmányi díj, mint anyagi ösztönző, egyénibb, biztosabb, jogszabályokban közvetlenebbül és pontosabban rendezett és az egyéni teljesítmény helytelen megítélésének ezen a területen viszonylag kevesebb a szerepe. Éppen ebből következik, hogy a tehetséges műszakiak túlnyomó része dolgozik újításon, ami társadalmunk számára alapjában hasznos tevékenységet jelent, s műszaki előrehaladásunknak egyik fontos záloga. Néhány reprezentatív jellegű megfigyelés alapján arra lehet következtetni — pontos számot itt statisztikai adatok hiányában nem tudok adni —, hogy az összes kifizetett újítási díjnak mintegy a háromnegyed részét — kereken évi 75 milliót — a műszakiak kapják meg, ami mintegy egyharmada a műszakiak által évente kapott prémiumösszegnek.

A prémiumösszeghez képest ez nem látszik nagyon jelentősnek, de kisebb a különbség, ha nem a pénzösszegeket vetjük egybe, hanem az általuk a műszaki fejlesztésre kifejtett ösztönző hatást vizsgáljuk. Fel lehet ugyanis tételeznünk, hogy az újítás lehetősége a műszakiak legtehetségesebb részét ösztönzi műszaki feladatok sikeres megoldására, s éppen ezen keresztül képességeik és készségeik kifejlesztésére.

Nem szabad megfeledkezni azonban az újítási díjnak, mint a műszakiak ösztönzőjének negatív oldaláról sem, ami bizonyos esetekben zavarhatja a műszaki fejlesztést. Ez mindenekelőtt a következő jelenségben mutatkozik meg:

a) A gyártmány és különösen a gyártás fejlesztésénél egyes műszakiak arra gondolhatnak, hogy maradjon újítani való a bevezetett technológián és az új terméken. Távol áll tőlem, hogy a becsületes műszakiakat gyanúsítsam, egyszerűen az egyéni és a társadalmi ellentmondásra kívánok rámutatni. Az új gyártmány és új technológia, ha valóban korszerű megoldásban kerül megvalósításra, akkor ezen kevesebb újítani való marad és az érte kapott prémium nem mindig egyenlíti ki a kieső újítás díját. Furcsa helyzet alakul így ki, az ösztönzés csak az új megoldás megvalósulása után — tehát jelentős időbeli késéssel — kezd hatni. Különösen 1956 előtt állt fenn ez a helyzet, amikor az az álláspont érvényesült, hogy a tervezői újítás nem fogadható el. Ezen

Digitized by Google

a merev álláspontot az 1957-es és az 1958-as kormányrendelet ugyan enyhített, de továbbra is vitás, hogy a tervezők elgondolásai milyen esetben kezelhetők újításként.

b) Az újítási díj függ a termelt szériától és nem egy esetben arra ösztönözheti a vállalatok műszaki dolgozóit, hogy elavult gyártmányt is a megengedettnél hosszabb ideig gyártsanak, mert hiszen így módon az újítási díj összege növekszik. Újra nem valamiféle vádról, gyanúsítgatásról van szó, hanem az objektív érdekek nem megfelelő összeegyeztetéséről.

A Hajdúsági Iparművek például nem akart áttérni a hengeres mosógépre, egyesek szerint azért, mert a vállalat volt vezetői a régi típust újításként kezelték és míg az újítási díjat meg nem kapták, nem akarták az új típust gyártani. Csak az Országos Tervhivatal erélyes közbelépésére indult meg a gyártás.

Természetesen hiba lenne azt gondolni, hogy ilyen tényezők a műszakiak cselekvését egyértelműen, vagy akárcsak döntő módon is meghatározzák, de ugyanennyire helytelen az is, ha nem vesszük számításba a társadalmi és az egyéni érdek közötti ellentmondásnak ezt a sajátos jelentkezési formáját.

Nem könnyű ezen a helyzeten változtatni. Helyezkedhetünk arra az álláspontra is, hogy ennek az ellentmondásnak a társadalom érdekében való feloldását bízzuk az erkölcsi ösztönzésre és a fegyelmezésre. De azt hiszem, jobb megoldás, ha arra törekszünk, hogy az újítási díj ne az elavult technológia és gyártmány bevezetésére ösztönözze a műszakiakat, amelyeken a későbbiek során korlátlanul van újítani való, hanem arra, hogy az új a lehetséges legkorszerűbb módon valósuljon meg. Ezért minden különösebb megkötés nélkül újításként kellene elfogadni a tervező mérnökök által kidolgozott olyan új korszerű műszaki megoldásokat, amelyeket munkájuk során alakítottak ki. A mércét azonban magasabbra kellene állítani, meg kellene követelni, hogy ezek a megoldások korszerűség tekintetében a haladó átlagos színvonalat feltétlenül elérjék.

* * *

Anyagi érdekeltségi rendszerünk az elmúlt években számottevő mértékben tovább tökéletesedett, ez a fejlődés tapasztalható a műszaki fejlesztésre ösztönzés tekintetében is. Nem lehet azonban nem látnunk, hogy éppen e tekintetben sok még a tennivaló: anyagi érdekeltségi rendszerünk jelentős továbbfejlesztése szükséges ahhoz, hogy az egyéni, a kollektív és a társadalmi érdekek között a műszaki fejlesztés feladatainak a megoldásában tökéletesebb legyen az összhang, s hogy az ösztönzésnek ezt a le nem becsülhető formáját jobban ki tudjuk használni a műszaki haladás meggyorsítására.

Digitized by Google

Korszerű termelés-szervezés a szocialista mezőgazdaságban

Irta CSIZMADIA ERNŐ

„Gondosan kell tanulmányoznunk az új hajtásait, a legnagyobb figyelmet kell tanúsítanunk irányukban, minden eszközzel elő kell segítenünk növekedésüket és ápolnunk kell ezeket a zsenge hajtásokat." (Lenin Művei 29. kötet, Szikra, 1953. 433. oldal.)

I.

Napjainkban gyakran esik szó arról, hogy a szocialista nagyüzemi viszonyok uralkodóvá válásával hazánkban is szinte határtalan lehetőségek nyíltak a mezőgazdasági termelés fellendítése előtt. Ez így is van. A lehetőség azonban még nem valóság. Értenünk kell hozzá, hogy a gyakorlatban egész népünk javára hasznosítsuk a szocialista nagyüzemi keret nyújtotta lehetőségeket.

Ebben a cikkben a Szovjetunió és az európai szocialista országok tapasztalataiból gyűjtöttünk össze néhányat, olyanokat, amelyek segíthetnek abban, hogy még világosabban rajzolódjék ki előttünk a korszerű szocialista nagyüzemi mezőgazdaság útja. Mindenekelőtt azokra az új technológiai eljárásokra szeretnénk felhívni a figyelmet, amelyek napjainkban egyre jobban terjednek a mezőgazdaság szinte minden ágában, s amelyek nemcsak a termelés technológiájában idéznek elő forradalmi változást a régi paraszti és nagybirtokos gazdálkodáshoz képest, hanem a régebben kialakult termelés-szervezési elvekben és gyakorlatban is. Bennünket jobbára ez utóbbi érdekel. Természetes, hogy egy rövid cikk keretében nem vehetjük sorra ennek a változásnak összes fontosabb jellemzőjét, de a felvetett kérdés kifejtéséhez elegendő is, ha az átalakulás lényegére hívjuk fel a figyelmet.

Vegyünk sorra először néhány új technológiai eljárást. pl. a *kukoricatermesztés* köréből. Közismert dolog. hogy a kukorica az egyik legmunkaigényesebb növény és termesztése néhány évvel ezelőtt még nagy gondot okozott a szocialista nagyüzemekben. A Szovjetunióban pl. a kukorica vetésterülete egészen 1953-ig mindössze 3—3,5 millió hektár volt, az egész vetésterület 2 százaléka.

Digitized by Google

A termésátlagok szintén alacsonyak voltak. Az is ismeretes, hogy állami gazdaságaink, amelyek pedig az évek során a termelés egyre több ágában értek el kiváló eredményeket, a kukoricatermesztésben egyhelyben topogtak. 1957-ig évente csak 60—70 ezer holdon termeltek kukoricát.

Az utóbbi években fordulat kezdődött a szocialista országok kukoricatermesztésében. A Szovjetunióban 1953-tól 1960-ig hétszeresére emelkedett a kukorica vetésterülete, a termésátlag pedig megkétszereződött. Jelentős mértékben fejlődött Csehszlovákia, Románia, az NDK és hazánk kukoricatermesztése is.

Minek köszönhető ez a kedvező irányú változás? Főleg annak, hogy az utóbbi években egyre jobban elterjedt a nagyhozamú kukoricahibridek vetése, jelentős arányokban hódított teret a gépesítés, ezzel együtt javult az agrotechnika, nagy gondot fordítottak az optimális növényállomány kialakítására és a trágyázásra. A tapasztalatok szerint a bőtermő beltenyésztéses hibridkukoricák vetése 25—30 százalékkal növeli a termést. A Szovjetunióban 1955-ben még csak 115 ezer hektáron termesztettek hibridkukoricát, 1959-ben pedig már csaknem 10 millió hektáron. A Bolgár Népköztársaságban 1960-ban a kukorica-vetésterület 90 százalékán, hazánkban 60 százalékán, a Román Népköztársaságban 25 százalékán termesztettek hibridkukoricát. A Szovjetunióban az utóbbi években 100, Romániában 12, Bulgáriában 5, Magyarországon 10 hibridüzem épült.

A kukoricatermesztés új technológiájának kidolgozásában figyelemre méltó tapasztalatokat szereztek az NDK-ban és Magyarországon a vegyszeres gyomirtás alkalmazásával. Az NDK-ban 1960-ban az összes kukoricavetés 60 százalékán (mintegy 450 ezer kh-on végeztek vegyszeres gyomirtást, s az eredmény kielégítő volt. Hazánkban az állami gazdaságok 1960-ban több mint 35 ezer holdon, 1961-ben pedig ennek mintegy ötszörösén használtak kukoricavetéseikben gyomirtástra Simazint és Atrazint. 1960-ban a vegyszerrel kezelt területnek csaknem felén jó, egynegyeden kielégítő, egynegyedén pedig gyenge hatást értek el. 1960-ban a magyar állami gazdaságok a kedvezőtlen időjárás ellenére is 36 q szemeskukoricát nyertek hektáronként, s a vegyszerrel gyomirtott területeken a kukoricatermés (száraz szemtermésben számítva) hektáronként 4, 25 mázsával múlta felül a géppel és kézzel kapált kontroll táblák termését.[1]

A magyar tapasztalatok szerint a kukoricaművelésben az a termesztési módszer nyújtja a legnagyobb termést, amellyel egységnyi területen az egész tenyészidőszak alatt a legjobban és leg-

[1] Dr. Győrffy Béla—dr. Virág Árpád: A kapálás nélküli kukoricatermesztés problémái és eredményei Magyarországon. (Nemzetközi Mezőgazdasági Szemle, 1961. 2. sz. 75—80. oldal.)

Digitized by Google

olcsóbban biztosítható az optimális növényszám és a kukoricavetések gyommentesen tartása. A szuperszelektív vegyszerek alkalmazása valósággal forradalmat idéz elő a kukoricatermesztésben. Ha a vegyszerekkel jól végezhető a gyomirtás, akkor nincs szükség többé a kukorica kapálására, ennek a jelentősége pedig messze túlmutat a kukorica termesztésén. Alapvető változást idéz elő a munkaerőgazdálkodásban és a gépesítésben. Kihat a szántóföldi termelés egész szervezésére és azokra a gazdálkodási elvekre, amelyek még az igaerőre és kézimunkára alapozott „őstermelés" időszakában alakultak ki (pl. a szervesanyag- és tápanyagutánpótlásról, a vetésforgóról).

Nagy jelentőségű *a szemeskukorica betakarításának és tárolásának a Szovjetunióban kidolgozott új technológiája is.* Ismeretes, hogy a szemeskukorica- termesztésben (ha a főbb munkafolyamatok gépesítve vannak) az összes munkaráfordításnak mintegy 30—40 százaléka a betakarításra esik. Az élelmezési és takarmányozási célra szolgáló kukoricát általában csöves alakban takarítják be és tárolják. Ehhez kukorica-kombájnokat, csőfosztókat, kukoricamorzsolókat, szállító- és rakodógépeket használnak, a csöveket pedig górékban vagy a szabadban prizmákban tárolják. A természetes úton, levegővel való szárítás azonban 4—5 hónap alatt sem hoz kielégítő eredményt; a tapasztalatok szerint az ilyen tárolás nem csökkenti a szükséges mértékben a kukorica nedvességtartalmát, ezért penészedés és egyéb veszteségek következhetnek be. De ha nincs veszteség, akkor is nehézkes és drága a csöveskukorica betakarításának és tárolásának jelenlegi technológiája.

A Kubáni Traktor- és Mezőgazdasági Munkagépvizsgáló Kutató Intézet 1956 óta foglalkozik a kukorica gabonakombájnnal való betakarításával és a szemeskukorica-tárolás új, korszerű technológiájának kidolgozásával. Az új technológiának az a lényege, hogy a kombájn nemcsak betakarítja a csöveket, hanem a fosztatlan csövekről a levél- és szártömeg eltávolításával egyidőben le is morzsolja a kukoricát, így csak a szemet kell elszállítani és tárolni. Amint az intézet által 1959-ben lefolytatott kísérletek adatai mutatják, ez jelentős munka- és költség-megtakarítással jár. (Lásd a következő oldalon levő táblázatot.)

A gabonakombájnnal való szemeskukorica-betakarítás gazdaságosságához kétség sem férhet. Ez a módszer egy töredékére csökkenti a betakarítás munkaráfordítását és költségét, s azért is nagyon előnyös, mert gabonakombájnnal végezhető el, — megfelelő felszereléssel kiegészítve, melynek költségei azonban a tapasztalat szerint két év alatt megtérülnek — nincs szükség tehát speciális kukorica-betakarító kombájnra. Az új technológia széles-

Digitized by Google

A szemes- és csöveskukorica betakarításával és tárolásával kapcsolatos ráfordítások összehasonlítása

(1 ha-ra számítva)

Megnevezés	Betakarítás SZK—4 gabonakombájnnal		Betakarítás speciális (UKSZK—2, 6) kukoricakombájnnal	
	munkaerő-ráfordítás (normál munkaóra)	eszközráfordítás (rubel)	munkaerő-ráfordítás (normál munkaóra)	eszközráfordítás (rubel)
Kombájnbetakarítás	1,4	6,44	6,4	5,81
Szem vagy cső elszállítása	1,4	1,14	1,2	1,91
Csőfo sztás	—	—	16,6	3,37
Csövek góréba rakása	—	—	4,1	0,94
Csövek morzsolása	—	—	11,2	2,82
Szem szárítása	2,6	1,0	—	—
Összes ráfordítás/ha	5,4	8,58	39,5	14,85*

* Ebben a táblázatban a számításokat már új rubelben végezték. A továbbiakban az értékek még régi rubelben szerepelnek, ha csak ennek ellenkezőjét külön meg nem jelöljük.

körű elterjedését a Szovjetunióban ma csupán az akadályozza, hogy a kolhozoknak és szovhozoknak még nincs megfelelő tisztító és szárítóberendezésük, s nincs még tapasztalatuk a szemeskukorica tárolásában sem.[2]

A Szovjetunióban kimagasló eredmények születtek az utóbbi években a *cukorrépatermesztésben.* A szovjet nemesítők az egymagvú cukorrépa kinemesítésével és termesztési technológiájának kidolgozásával világhírnevet vívtak ki maguknak.

Tudjuk, hogy a cukorrépa magja összetett termés; gomoly, amely 2—5, vagy több termés összenövéséből keletkezik. Minden gomolyból annyi növény fejlődik, amennyi életképes mag van benne. Az először nyíló virágok magja a legnagyobb; ezekből erősebb csíranövényke és nagyobb gyökér nő. A vetés után egy gomolyból több növény fejlődik ki; ezek már fejlődésük kezdetén szorosan összefonódnak, elnyomják egymást és csak kézzel ritkíthatók. A cukorrépatermesztés legmunkaigényesebb és legnehezebb munkája az egyelés. Emellett a sokmagvú répa egyelése során gyakran éppen a legerősebben fejlődő növényeket távolítják el

[2] Oszkin—Csernih: Az élelmezési és takarmányozási célokra szolgáló szemeskukorica betakarításának és tárolásának új technológiája. (Nemzetközi Mezőgazdasági Szemle, 1961. 2. sz. 128—132. oldal.)

Digitized by Google

(minthogy ezeket könnyebb megfogni) és a gyengébbeket hagyják meg, arról nem is szólva, hogy a meghagyott növény gyökérrendszere a leggondosabb egyelésnél is megsérülhet, s ez csökkenti a termést. Ha minden gomolyból csak egy növényke fejlődne, akkor a növények egyenletesebben helyezkednének el a sorban, könnyebb és gépesíthető lenne az egyelés. E cél érdekében megpróbálkoztak a répagomolyok feldarabolásával, ez azonban nem vezetett eredményre. Sok évi kitartó munkával a szovjet nemesítőknek sikerült olyan egymagvú cukorrépát kinemesíteniük, amely termőképesség tekintetében sem marad el a sokmagvú fajtáktól. Koloniec, Brodonesz, Buzanov, Zoszimovics, Mokan és Popov szovjet tudósokat ezért a munkáért 1960 áprilisában Lenin-renddel tüntették ki.

A Szovjetunióban eddig főleg többmagvú cukorrépa-gomolyt vetettek, s a cukorrépa négyzetes-fészkes vetésének elterjesztésétől, illetve a művelés gépesítésétől vártak nagy eredményeket. Ukrajnában, a Szovjetunió legnagyobb cukorrépa-termesztő vidékén — most is a négyzetes-fészkes művelést alkalmazzák a vetésterület nagy részén. 1959-ben például 900 ezer hektáron alkalmazták ezt a módszert és a soros műveléshez képest mintegy 20 millió mázsa terméstöbbletet nyertek, kb. 8 millió emberi munkanapot takarítottak meg. Az egyelést azonban továbbra is kézzel kellett végezniük. Az a törekvés, hogy teljesen gépesítsék az ismert répafajták termesztését, nem vezetett kielégítő eredményre, nem sikerült 40—50 munkanapnál lejjebb szorítani a munkaráfordítást.

Ukrajnában 1957-ben vetettek először egymagvú cukorrépát, összesen 2000 hektáron. A jó tapasztalatok alapján 1959-ben már 250 ezer, 1960-ban pedig mintegy 400 ezer hektárra terjesztették ki az egymagvú cukorrépa termesztését.

Az egymagvú cukorrépa-gomoly vetése nagy lehetőségeket tár fel e növény termesztésének komplex gépesítése előtt, s új technológia kidolgozását és alkalmazását teszi lehetővé. Ennek az új technológiának az a lényege, hogy a korábbinál kevesebb vetőmagot használnak fel, a növényeket négyzetes-fészkesen vetik, a művelést és a betakarítást pedig maximális mértékben gépesítik.

Az egymagvú cukorrépának az a legnagyobb előnye, hogy termesztésével minimálisra csökkenthető az élőmunka-felhasználás, a hozama nem kisebb, mint a sokmagvú répáé. Ezzel a módszerrel az ukrán kolhozokban és szovhozokban hektáronként 230—330 q hozamot értek el, 13—29 munkanap felhasználásával (amiből a kézimunka 4,7—19,8 munkanapot tett ki, szemben a négyzetes-fészkes művelésnél felhasznált 42 munkanappal). Egy

Digitized by Google

mázsa cukorrépának az önköltsége feleannyi volt, mint a hagyományos módszerrel előállított sokmagvú répáé.

Sokat változott az utóbbi években az *állattartás technológiája* is. Hosszú időn át a szocialista országok a nagyüzemi állattartásban és hízlalásban elsősorban arra törekedtek, hogy a régi paraszti istállókat és berendezéseket nagyüzemi istálókkal és egyéb felszereléssel váltsák fel. Nem sokat változott azonban a korábbi technológia és termelés-szervezés, s a takarmányelőállítás és takarmányozás technológiája sem. Minden szocialista ország jelentős beruházásokat eszközölt a nagyüzemi állattartás kialakítása érdekében, mivel azonban a tartás technológiája nem sokat változott — a korszerű berendezések, felszerelések hatékonysága is meglehetősen alacsony volt, nem emelkedett kielégítően a munka termelékenysége, s drágán állították elő az állati termékeket. Az utóbbi években e tekintetben is fordulat figyelhető meg. A Szovjetunióban és egyes európai népi demokráciákban *terjed a gépesített, automatizált, új állattartási technológia.*

A szarvasmarhatartásban például gyorsan hódít teret a szabadtartás és a korszerű (főleg halszálkás) fejőházas rendszer. Az OSZFSZK mezőgazdasági minisztériumának adatai szerint 1960-ban a köztársaság 58 megyéjében több mint kétmillió szarvasmarhát tartottak szabadtartásos módszerrel, ebből több mint 400 ezer volt a tehén.[3]

A szabadtartásnak nagy előnye, hogy jóval kevesebb emberi munka kell az állatok gondozásához és a termékek nyeréséhez, magas fokon gépesíthető a legtöbb munkafolyamat, s ennek eredményeképpen jelentős mértékben emelkedik a munka termelékenysége és csökken az önköltség. További előnye az, hogy csökkennek az istállóépítési költségek.

Istállózott tartással a legjobb fejők is legfeljebb 50—60 tonna tejet fejtek évente (8—12-es tehénlétszámot véve alapul). Szabadtartásos technológiával, korszerű fejőházas rendszerekben ennek tízszeresét is kifeji egy fejő. Számos példát lehetne felhozni mind a munkatermelékenység emelkedésére, mind az önköltség csökkentésére. A vlagyimiri terület kísérleti gazdaságában a régi tehéntartási rendszer idején 130 tehenet 11 fejő fejt, most, az új rendszerben egyetlen fejő végzi 131 tehén fejését. Ugyanitt, a „Sztálin 50. születésnapja" nevű kolhozban, régen 1,6 munkanapot fordítottak egy mázsa tej előállítására, most pedig csak 0,75 munkanapot. A számítások azt mutatják, hogy ha az OSZFSZK-ban általánosan alkalmaznák a szabadtartásos technológiát, évente mintegy félmillió ember szabadulna fel a tehenészetekből más

[3] Mangazejev: A szabadtartásos szarvasmarhatenyésztés effektivitása. (Ekonomika Szelszkovo Hozjajsztva, 1961. 2. sz. 62—67. oldal.)

Digitized by Google

munkára, s egy milliárd rubel munkabért lehetne megtakarítani. A dolgozók munkabére nőne, de az önköltség mégis számottevően csökkenne. Ha minden kolhozban és szovhozban az új módszert alkalmaznák, évente (17 millió tonnás évi tejtermelést számítva) mintegy 2—3 milliárd rubelt lehetne megtakarítani a ráfordítások csökkenésével.

Szabadtartással jelentős mértékben csökkenthetők az építési költségek. Nemcsak a beruházás kerül kevesebbe, hanem jóval több állat tartható el ugyanott. Egy Moszkva-területi kolhozban pl. egy állat férőhelye a régi technológiával 2530 rubelbe, szabadtartással 2150 rubelbe kerül. Az adatok szerint a régi istállók átalakítása is gazdaságos. Egy kolhozban az átalakítás 89 ezer rubelbe került, de a korábbi 69-ről 150-re emelkedett az ott elhelyezett tehenek száma. Ha a többlet-létszámnak új istállót építenek, ez 245 ezer rubelbe került volna. Kiszámították, hogy az OSZFSZK-ban kb. egy milliárd rubelbe kerülne a régi istállók átépítése. Ha az átalakítás eredményeként elhelyezhető nagyobb állomány részére új istállókat kellene építeni, az 4 milliárd rubelbe kerülne.

Hasonló tapasztalatokról olvashatunk az ukrán földművelésügyi miniszternek 1960-ban megjelent egyik cikkében is.[4] Ukrajnában szintén gyors ütemben terjed a szabadtartásos rendszer. Baszov, a Rosztov-területi tanács végrehajtó bizottságának elnöke például azt írja, hogy 1960 első negyedében a terület kolhozaiban és szovhozaiban már 114 fejőállás működött és még 100 volt épülőben, főképp halszálkás rendszerűek. A kézifejés idején a kolhozokban 12, a szovhozokban 15—16 tehenet tudott kifejni egy-egy fejőnő, most pedig 45—100-at. A Lenin kolhoz (novocserkaszki járás) 220-as tehenészetében 15 fejőnő dolgozott. Most, a halszálkás fejőállások felépítése után, 4 fejőnő és 1 motorkezelő végzi el ugyanazt a munkát.

Hasonló tapasztalatokról számolhatunk be a csehszlovák, a német és a bolgár gyakorlat alapján is. Csehszlovákiában 1954 óta kísérleteznek ezzel a módszerrel, az NDK-ban és Bulgáriában az utóbbi években próbálták ki.

A sertéstartásban és hízlalásban szintén a csoportos (ún. kutrica nélküli) automatizált, gépesített technológia terjed. A csehszlovák tapasztalatok szerint a kocák csoportos tartása lehetővé teszi, hogy egy sertésgondozó 40—50 állatot lásson el, s ez mintegy 50 százalékkal emeli a munka termelékenységét. Csoportos tartással jobban ki lehet használni a sertésól területét, ezért ugyanabban az ólban kétszeresére növelhető az állomány.

[4] Szpivak: Az állati termékek termelése növelésének tartalékai. Ekonomika szelszkovo hozjajtszva 1960. 5. sz. 10—15. oldal. Lásd uo. A. Baszov cikkét a rosztovi terület állattenyésztése komplex gépesítésének fejlődéséről. 55—58. oldal.

Digitized by Google

Még ennél is nagyobb arányban emeli a munka termelékenységét a sertéshízlalás gépesítése és automatizálása. A csehszlovák gépesített hízlaldákban önetetők alkalmazásával, a takarmányszállítás és a trágyaeltakarítás gépesítésével 8 órás munkanap alatt 1000—1200 hízósertést lát el egy dolgozó. A régi technológia alkalmazása idején egy mázsa hús előállításához 8 munkaórára volt szükség, az új hízlalási móddal $1\frac{1}{2}$—2 is elegendő. A korszerű, gépesített hízlaldáknak 40—50 százalékkal kisebb a beruházási költsége, illetve az amortizációja, mint a szokásos sertéshízlaldáké.[5]

A hús-, a tej- és a tojásgyárak működtetése természetesen *korszerű, tudományos alapokon álló takarmányozást* követel. A technika, a biokémia fejlődése lehetővé teszi, hogy bővítsük a takarmányozásra használt anyagok mennyiségét, javítsuk minőségüket. Közismert tény, hogy mennyire befolyásolja a végső eredményeket a takarmányoknak az etetéshez való előkészítési módja. Ezért napjainkban a korszerű nagyüzemi állattenyésztésnek megfelelő, automatizált berendezések alkalmazásán alapuló ipari termelés váltja fel a takarmányok összeállításának és előkészítésének eddigi, hagyományos módszerét.

II.

A Szovjetunió és egyes európai népi demokráciák gyakorlata meggyőző adatokat szolgáltat arról, hogy az új technika és a korszerű technológiai eljárások elterjedése a mezőgazdaságban is *erősíti a termelés koncentrációját, elősegíti a gazdaságok (termelési egységek) méreteinek növekedését.* A munkatermelékenység és önköltség is kedvezőbben alakul a koncentráció magasabb fokán álló gazdaságokban.[6]

A statisztikai adatok a mezőgazdasági termelés minden ágában a koncentráció hatékonyságát mutatják. A nem-feketeföld övezetének gabonatermelő szovhozaiban pl. megvizsgálták, hogyan alakul az önköltség a gabona-vetésterület nagyságával összefüggésben. Megállapították, hogy azokban a gazdaságokban, amelyekben a gabona-vetésterület nagysága 100 ha sem volt, egy mázsa gabona önköltsége 100—170 rubel között ingadozott. Ahol azonban a vetésterület 100—150 ha között volt, ott az önköltség 44—125, ahol pedig a vetésterület 500—1000 ha között volt, ott az önköltség 55—88 rubel között ingadozott. Végül: az 1000 ha-nál nagyobb

[5] Novák—Pytel: A szarvasmarhatartás új módszerei. (Nemzetközi Mezőgazdasági Szemle 1959. 5. sz. 113—114. oldal.) Gulda: A sertéshízlalás közgazdasági célszerűsége. (Nemzetközi Mezőgazdasági Szemle. 1960. 6. sz. 33—37. oldal.)

[6] Muratov—Szinyinisz: A mezőgazdasági vállalatok méreteiről... (Ekonomika szelszkovo hozjajsztva 1960. 10. sz. 38—44. oldal.)

Digitized by Google

gabona-vetésterületű üzemekben egy mázsa gabona önköltsége mindössze 39—60 rubel volt.[7]

A szovjet tapasztalatok szerint a kertészetben és a gyümölcstermelésben is a nagyterületű, korszerű, nagyüzemi gyümölcsösök telepítése és üzemeltetése a munkatermelékenység növelésének és az önköltség csökkentésének egyik legfontosabb feltétele.

A kolhozok és szovhozok tapasztalatai e tekintetben is teljesen megegyeznek. A Központi Feketeföld-övezet szovhozaiban pl. a 300 hektárnál nagyobb gyümölcsösökben egy mázsa termék önköltsége csak egynegyede, a munkafelhasználás pedig mindössze hatodrésze volt annak, amennyi a 10 hektár alatti gyümölcsösökben.[8]

A gabonagyárakon kívül egyre több húsgyár és tojásgyár is létesül a Szovjetunióban. Szovjet közgazdák egyre erőteljesebben hangsúlyozzák és bizonyítják, hogy a korszerű állattartás, a nagy hozam és az olcsó állatitermék-termelés csak *korszerűen gépesített nagy állattenyésztő farmok* kialakítása útján oldható meg. Szerintük az állattenyésztés minden ágában ennek az irányzatnak kell érvényesülnie a szarvasmarha-tenyésztésben éppen úgy, mint a baromfihús- és tojástermelésben.

A szarvasmarha-tenyésztésben jól mutatják a koncentráció gazdasági hatékonyságát a kurgani terület kolhozainak adatai. Itt a kisebb farmokon az egy mázsa termékre eső munkaráfordítás kétszerannyi, a tej önköltsége pedig 40 százalékkal nagyobb volt, mint a nagy tehenészetekben. A szarvasmarhahízlalásban szintén jelentős volt a különbség a nagyobb állomány javára.[9] A kolhozok egy részében az állatállomány szétaprózott. Sok még az olyan gazdaság, ahol minden brigádnak mindenféle állata van, pl. 50—80 tehene, 100—150 sertése, 300—500 baromfija. Ilyen körülmények között szinte lehetetlen az állattenyésztési munkák gépesítése, az állattenyésztő telepeken jórészt nehéz fizikai munka az uralkodó. A szétaprózottság hátrányai egy-egy kolhozon belül is megérződnek. A Rosszija kolhozban pl. (belozerszki járás) a 2. számú brigádnak 145, a 3. számú brigádnak csak 75 tehene volt. Az egy mázsa tejre eső munkafelhasználás a 2. számú brigádban 2,8 munkanap, a 3. számúban 3,7 munkanap, az egy dolgozóra jutó kifejt tej 110,1, illetve 69,8 mázsa, egy mázsa tej önköltsége pedig 84,25, illetve 94,28 rubel volt.

Az akmolinszki terület szovhozainak adatai alapján megállapították, hogy a tej önköltsége a 300—500-as tehenészetekben 20 százalékkal, a 800-nál nagyobb tehenészetekben pedig 40 száza-

[7] Chodaszevics: A nem-feketeföld övezet gabonatermesztéséről. (Ekonomika szelszkovo hozjajsztva 1961. 3. sz. 22—26. oldal.)

[8] A specializáció és koncentráció előnyei a gyümölcs és a szőlő termelésben. (Ekonomika szelszkovo hozjajsztva, 1961. 3. sz. 70—79. oldal.)

Digitized by Google

lékkal volt alacsonyabb, mint a 100 tehenet tartó szovhozokban. A gyapjú önköltsége a 10 ezresnél nagyobb állományban 26 százalékkal volt alacsonyabb, mint az 1000 darabos állományban, s a sertéshús-termelés önköltsége is az állomány nagyságával szorosan összefüggően, ugyanilyen irányban alakult.[10]

Ezekből az adatokból vonták le a szovjet közgazdák és mezőgazdák, hogy az állatitermék-termelés fellendítése és gazdaságosságának fokozása végett meg kell szüntetni a szétaprózottságot, s egy-egy telephelyen olyan nagyra kell növelni az állományt, hogy lehetővé váljék az állattenyésztési munkák korszerű gépesítése és a technika hatékony kihasználása. Szerintük az utóbbi évek tapasztalatai alapján a korszerű technológia elterjesztésével, a 600—800-as, vagy ennél is nagyobb tehenészetek kialakítása a legcélszerűbb. Ami a sertéshízlalást illeti, már az utóbbi években számos helyen jöttek létre többezres hízlaldák. A baromfitenyésztő kolhozokban nemrég még nagynak számított a 1,5—2 ezres, a szovhozokban az 5—10 ezres tojóállomány, de ma már ennek a kétszerese is kicsinynek számít. Azelőtt egy baromfikezelő 500—700 tyúkot látott el — jelenleg kétezret, sőt sok helyen ennél jóval többet is. Az ukrajnai baromfitenyésztő kísérleti állomás gazdaságában pl. egy kezelőnő 10 ezer tojótyúkot gondoz. A berendezést úgy alakították ki, hogy az etetők, az itatók, a fészkek az ól közepén vannak, az állatok etetése, itatása automatikusan történik, s a tojások gyűjtését is részben gépesítették. Ezenkívül traktor is bejárhat az ólba, s így a trágyahordást is gépesítik. Az ilyen baromfifarm sokkal gazdaságosabban működik, mint a néhányezres telepek. Ezt mutatják a következő adatok is.

A koncentráció erősödésének, az üzemi méretek növekedésé-

A penzai terület szovhozainak tojástermelése[11]

A tojóállomány nagysága	A gazdaságok száma		100 ha gabonavetésterületre jutó tojástermelés (db)		10 db tojás önköltsége (rubel)	
	1958	1959	1958	1959	1958	1959
3000 db-ig	15	19	1155	2443	13,77	10,40
3000—10000 db	22	25	1634	3223	10,51	9,05
10000 db-nál több	8	8	11018	24880	6,10	7,10

[9] Szizov: A mezőgazdasági termelés növelésének tartalékai a kurgani területi kolhozaiban és szovhozaiban. (Ekonomika szelszkovo hozjajsztva, 1961. 1. sz. 8—16. oldal.)

[10] Azev: A szovhoztermelés fellendítésének tartalékai. (Ekonomika szelszkovo hozjajsztva. 1961. 1. sz. 31—35. oldal.)

[11] Ekonomika szelszkovo hozjajsztva. 1961. 3. sz. 43. oldal.

Digitized by Google

nek természetesen megvannak a határai. A népgazdaság minden ágában a következő fontosabb feltételektől függ a termelés koncentrációja: a) a technikai színvonaltól, az üzemek korszerű felszereléssel, berendezéssel való ellátásától; b) a munkaerő-ellátottságtól és a munkaerő szakmai színvonalától; c) a termelési technológia és a termelés-szervezés színvonalától; d) emellett a mezőgazdaságban még jelentős mértékben a természeti feltételektől is.

Az adatok és a tapasztalatok azt mutatják, hogy a fejlődés a szocialista mezőgazdaságban is egyre nagyobb vállalati, üzemi egységek kialakulása felé halad. De mutatják azt is, hogy *adott feltételek között* a gazdaságok méreteinek a növekedése, az üzemi és termelési koncentráció *csak bizonyos határok között* ésszerű és gazdaságos. Az anyagi és személyi feltételek nélkül létrehozott mammutgazdaságok rendszerint nem váltják be a hozzájuk fűzött reményeket. A Szovjetunió tapasztalatai szerint például *jelenleg* az ezres-ezerkétszázas tehenészetek még gazdaságosabban üzemeltethetők, mint az egy-kétszázasok, de ennél nagyobb tehénállománynak egy telephelyen való koncentrálása már nehézségekbe ütközik, s ezért pl. az 1600-as tehenészetekben már nem is nagyobb a munka termelékenysége, mint az 1200-asakban.[12] A gyakorlati tapasztalatok szerint a gazdaságok megalapozatlan összevonása, az üzemi méreteknek az adott feltételektől elszakított növelése ésszerűtlen és eleve sikertelenségre kárhoztatott próbálkozás, amely rendszerint nagy ráfizetést okoz.

III.

A termelés koncentrációja a mezőgazdaságban is szorosan egybefonódik a specializálódással és a területi munkamegosztással (valamint — természetesen — a dolgozóknak egy bizonyos munkaterületre való specializálásával.) A koncentráció legnagyobb előnye tulajdonképpen az, hogy megvalósítja a specializált tömegtermelést. Régi tapasztalat, hogy a mezőgazdaságban is csak ésszerűen specializált üzemekben lehet nagy tömegben és olcsón termelni. A specializálódással járó előnyöket a következő adatok is szemléltetik.

A szakosított gazdaságok a termelési irányuknak megfelelő termékeket nagy tömegben és olcsón állítják elő. Nem véletlen, hogy a szovjet közgazdasági irodalomban a koncentrációval együtt a szakosításra is nagy figyelmet fordítanak. Az ilyen irányú tudományos kutatómunka különösen az utóbbi években öltött nagy

[12] Lásd Muratov és Szinzinisz már idézett cikkét.

Digitized by Google

A munkatermelékenység és az önköltség alakulása a különböző szakosítású szovhozokban

A szovhozok termelési iránya	Tej		Hús		Gabona		Gyapjú	
	1	2	1	2	1	2	gyapjúhozam	munkaráfordítás
Tejtermelő szovhozok	*100,0*	*100,0*	127,7	135,3	125,0	139,1	60,6	185,0
Sertéstenyésztő szovhozok	117,6	100,0	*100,0*	*100,0*	85,3	91,3	30,3	180,0
Gabonatermelő szovhozok	108,8	105,5	104,2	158,2	*100,0*	*100,0*	78,8	111,7
Juhtenyésztő szovhozok	106,6	122,2	200,0	164,2	164,2	165,2	*100,0*	*100,0*

1 = önköltség
2 = munkaráfordítás

méreteket, amikor a Szovjetunió 39 járásában hozzákezdtek a tudományosan megalapozott gazdálkodási rendszer kidolgozásához.

A nagyüzemi mezőgazdasági termelést a kapitalizmusban is a koncentráció és ezzel együtt az erősödő specializálódás jellemzi. A gyárszerű tömegtermelés a legfejlettebb tőkés országok mezőgazdaságában nagyon előrehaladt. A kapitalizmusban azonban nincs és nem is képzelhető el ésszerű, tudományosan megalapozott, társadalmi méretekben tervszerűen szervezett és irányított gazdálkodás; ennek a feltételei csak a szocializmus győzelmével jönnek létre.

A szocialista mezőgazdasági vállalatokra szintén az erőteljes specializálódás a jellemző; a gyárszerű termeléssel a szocialista mezőgazdaságban is együttjár az erősen specializált gazdálkodás. A termelőerők és a társadalmi munkamegosztás fejlődésével nem erősödik, hanem csökken a nagyüzemi mezőgazdasági termelésnek az a sajátossága, hogy „nem szakad teljesen különálló ágakra, hanem csupán specializálódik, hol az egyik, hol meg a másik piaci termék előállítására, s a mezőgazdaság többi oldala ehhez a fő (vagyis piaci) termékhez alkalmazkodik."[13] Vagyis a nagyüzemi mezőgazdasági termelés a nagyüzemi technika, technológia és szervezés tekintetében nem eltávolodik a nagyipartól, hanem egyre közelebb kerül hozzá.

A gyárszerű termelés a szocialista mezőgazdaságban is egyre inkább olyan „egyoldalúságokra" vezet, mint pl. a „mezőgazdasági háttér nélküli" baromfihús- és tojásgyár, vagy egyes növényeknek (kukorica, búza) több éven át ugyanazon a területen való termesz-

Digitized by Google

tése. Az ilyen jelenségeket még néhány évvel ezelőtt is úgy könyveltük el, mint a tőkés mezőgazdaság torzulásait, és mint a szocializmusban megengedhetetlen, káros egyoldalúságot, holott egészen másról van szó. Nem azért káros a tőkés mezőgazdaság specializálódása, mert a technikai haladás egyes tőkés országokban nagy búza-, kukorica-, hús- és tojásgyárak kialakulásához vezetett — ez éppen az érdeme —, hanem azért, mert ez, mint „a tőkés mezőgazdaság minden haladása nemcsak abban a művészetben haladás, hogy a *munkást,* hanem egyszersmind abban a művészetben is, hogy a *talajt megrabolják* . . ."[14]

Másrészt arról sem szabad elfeledkezni, hogy a kapitalista tulajdonviszonyok akadályozzák az új mezőgazdasági technika és technológia széleskörű alkalmazását, s ezzel a mezőgazdasági termelés ésszerű koncentrációját és specializációját is. Csak egy példát mondunk erre. Amerikai cégek olyan tehénistálló-berendezést hirdetnek, amellyel 10 munkás 1000 fejőstehenet tud ellátni. Nálunk egyesek ámulatba esnek ezen és nem győzik csodálni a tőkés mezőgazdaság technikai fejlettségét. Eszükbe sem jut, hogy feltegyék a kérdést: vajon hány olyan farm van az USA-ban, amely ezt a felszerelést használni tudja. A farmok többsége, vagy kisebbsége képes-e arra, hogy ilymódon korszerűsítse gazdaságát? A statisztikai adatok például a következő képet mutatják. Az USA-ban 1950-ben 5 382 162 farm volt s ebből több mint 1 millió 700 ezernek nem volt tehene. 1954-ben 4 783 021 farmból 1 848 ezerben nem volt tehén. Ugyanebben az időben a farmok egyötödének volt száznál több és csak néhány százalékának ezernél több tehene. Csak néhány ezer nagyfarmer tud tehát gépesíteni és korszerűsíteni, többmillió kisfarmer azonban — a farmerek többsége — nemhogy korszerűsíteni nem képes, de megélni is nehezen tud kicsiny gazdaságából; ezért közülük egyre többen süllyednek proletársorba, mennek tönkre.

A szocialista nagyüzemi mezőgazdaság specializálódása mentes azoktól a korlátoktól és káros következményektől, amelyek a tőkés mezőgazdaságot jellemzik. A szocialista specializálódás éppen a dolgozók, — köztük a szövetkezeti parasztság — növekvő szükségleteinek kielégítését szolgálja és tudományosan megvan alapozva mind társadalmi-gazdasági, mind műszaki szempontból.

Ezzel függ össze az a tőkés specializálódástól eltérő, lényeges sajátossága is, hogy a szocialista specializálódás vállalati szinten vagy körzeti vonatkozásban úgy oldódik meg mint a termelőerők komplex elhelyezésének részkérdése. A specializálódás mellett tehát a *komplexitás* is jellemző vonása a szocialista mezőgazdasági

[13] Lenin Művei 3. kötet Szikra, 1956. 316. oldal.
[14] Marx: A tőke. Első könyv. Szikra, 1955. 470—471. oldal.

Digitized by Google

vállalatoknak. A komplexitás egyrészt a mezőgazdasági termelésben nagy szerepet játszó *természeti feltételeknek*, másrészt az adott technikai, illetve gazdasági feltételeknek a legkedvezőbb kihasználása céljából szükségszerű.

A specializálódás a tőkés mezőgazdaságban torz egyoldalúsághoz, s ezzel együtt egyenlőtlenséghez vezet. A szocializmusban *a gazdaságok sokoldalú fejlődése a törvényszerű. A sokoldalúság azonban nem jelenthet elaprózottságot.* Emellett azt is látnunk kell, hogy a sokoldalúság, a komplexitás a termelőerők színvonalától függően másként jelentkezik a még csak kialakulóban levő, lényegében csak az egyszerű paraszti kooperáció alapján álló nagyüzemekben, mint a már kialakult szocialista nagyüzemekben.

A gyakorlati tapasztalatok szerint a sokoldalúság a szocialista mezőgazdaságban kibontakozó technikai forradalom első időszakában olyan sok üzemágú gazdálkodást jelentett, amely csak korlátozott szakosítást tett lehetővé. Ez abban jutott kifejezésre, hogy a gazdaságok a természeti és gazdasági viszonyaiknak legjobban megfelelő fő (vezető) üzemágak kifejlesztése mellett még számos kiegészítő árutermelő és segéd-üzemágat is szerveztek. Ez pedig a kialakulóban levő szocialista nagyüzemek technikai fejlettségének akkori fokán gyakorlatilag azzal a következménnyel járt, hogy a szocialista nagygazdaságok nagyon sokféle növényt termesztettek, szinte minden gazdaságban, sőt minden majorban kifejlesztették az állattenyésztés mindenféle ágazatát, elaprózták termelésüket.

A sokoldalúság, komplexitás előnyei kétségbevonhatatlanok, de éppen a koncentráció és szakosítás színvonalától függnek. Minél kisebb a koncentráció és specializálódás, a soküzemágúság annál inkább elaprózottsággal párosul. Az ilyen sokoldalúság is haladás a paraszti termelés univerzális jellegéhez képest, de ha a műszaki haladással, a termelőerők fejlődésével együtt nem követik ezt a szakosításnak, a gyárszerű tömegtermelés megszervezésének további lépései, akkor ez átmenetileg visszatarthatja, lassíthatja a fejlődést.

A korszerű szocialista nagyüzemre a *magasszínvonalú koncentráció és specializálódás, a gyárszerű tömegtermelés, tehát a sokoldalú gazdálkodás magasabb színvonala jellemző,* s ez azzal jár, hogy *sem a szántóföldi termelést, sem az állattenyésztést nem aprózzák szét.* A korszerű szocialista mezőgazdasági nagyüzemek nagyon hasonlítanak az ipari nagyvállalatokhoz. Egyes üzemrészeik (üzemeik, üzemegységeik) csak egy, vagy néhány termék előállítására specializálódnak, s a vállalaton belüli kooperáció megszervezésével a lehető legteljesebb mértékben kihasználják a természeti és gazdasági adottságokat. Sőt *a gazdasági célszerűség-*

Digitized by Google

nek megfelelően a szocialista mezőgazdasági nagyvállalatok fokozatosan olyan vertikális nagyüzemekké fejlődnek, amelyekben a mezőgazdasági termelés szervesen összekapcsolódik az ipari tevékenységgel, az előállított mezőgazdasági termék ipari feldolgozásával. Ez a fejlődés törvényszerű útja.

* * *

Az adatokból és gyakorlati tapasztalatokból ma már levonhatjuk azt a következtetést, hogy az *olcsó nagyüzemi tömegtermelésnek a szocialista mezőgazdaságban is elengedhetetlen feltétele a korszerű technika széleskörű elterjesztése, ezzel együtt az új, korszerű technológia alkalmazása, továbbá a gyárszerű — koncentrált és szakosított — nagyüzemi termelés-szervezés.* Nem valamiféle divat ez — ahogy maradi emberek gondolják —, hanem a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság fejlődésének *törvényszerű* útja. Az a feladatunk, hogy *tanulmányozzuk ennek tapasztalatait, vonjuk le tanulságait, és sajátos hazai feltételeinknek megfelelően hasznosítsuk azokat egész népünk javára.* Termelőszövetkezeteink nagy része, igaz, ma még csak kialakulóban levő nagyüzem — a jól gazdálkodó, megerősödött szövetkezetek és az állami gazdaságok azonban már ma is csak úgy tudnak továbbhaladni, ha a termelőerők fejlődésével összhangban változtatnak gazdálkodásuk eddigi módszerein.

Sajnálatos, hogy a mezőgazdasági szakemberek egy része nem érti meg az új idők szavát, de nagy öröm, hogy vannak bátor kezdeményezők — és ezek száma egyre növekszik —, akik a közöny, sőt gáncsoskodás ellenére sem hátrálnak meg. Nagyrészt nekik köszönhető, hogy hazánkban is egyre jobban terjednek a mezőgazdasági termelést forradalmasító, a réginél sokkal gazdaságosabb technológiai eljárások. Nagy részük van abban is, hogy nő az olyan szocialista nagyüzemeink száma, amelyek minden tekintetben kiállják az összehasonlítást a világ legkorszerűbb mezőgazdasági nagyüzemeivel.

Digitized by Google

A tudományos haladás és a mai teológia

Írta LUKÁCS JÓZSEF

A tudományos megismerés *napjainkban* kibontakozó forradalmát fontos új vonások jellemzik. Az új tudományos világkép az ember kialakuló történelmi nagykorúsága talaján fejlődik és a néptömegek társadalmi-politikai tevékenységének viharos növekedésével válik széles körökben ismertté. Ennek megfelelően nem korlátozódik a természet ismeretének fokozódására, hanem kiegészül a társadalmi mozgás törvényszerűségeinek feltárulásával.

Ez a körülmény kihat a természetről alkotott képre is: ahogyan az ember a történelem tudatos alakítójává válik, úgy változik meg természetszemléletünk is azáltal, hogy az ember eljut a természet *tervszerű átalakításához.* Az *elméleti* természettudományok igazságai korunkban már nemcsak egy viszonylag vékony réteg érdeklődésének tárgyai: az elméleti fizika eredményei többek közt az űrhajózásban és atomtechnikában, a matematikáé a kibernetikában, az elméleti biológiáé a tudományos agrotechnikában, orvostudományban *realizálódnak és igazolódnak.* S mi több, az ember nem csupán átalakítója természeti környezetének, de bizonyos értelemben *teremtője* is: szintétikus, a természetben elő nem forduló anyagokat hoz létre, és mesterséges égitesteket bocsát fel a világűrbe. A természettudományok sikerei az ember hallatlanul megnövekedett erejét bizonyítják.

A tudományos világkép átalakulása nem maradhatott hatástalan egyetlen konzervatív, retrográd ideológiára, s így a vallás befolyásának mértékére sem. *„A világ önmagában való adottsággá vált, amely többé nincs nyitva bizonyos pontokon, ahol Istenbe átmenne, amely már nem egyes meghatározott, általunk megfigyelhető pontokon érintkezik Istennel, mint mozgató okkal, hanem csak mint egész utal Istenre, mint saját feltételére, és itt is nagyon kevéssé demonstratívan . . .”* — idézi Hermann *Seiler* Karl *Rahnert,* az ismert *katolikus* teológust. *„Az embernek az a benyomása támad, hogy most képes segíteni saját magán. Leküzdi a fájdalmat, meghosszabbítja az életet, befolyást nyer az időjárásra, megváltoztatja a föld arculatát. S végül, de nem utolsó sorban: mind-*

Digitized by Google

ezzel nehezebbé vált hinni az isteni előrelátásban és e hit élményszerűsége elhalványul... Isten egyre inkább egy, a világ felett és mögött rejtőző lénnyé változik... olyan Istenné lesz, aki hallgatásba burkolózik".[1]

A tudományok által felrajzolt világkép ma mind szélesebb tömegek előtt válik ismertté. *„Tudásunk demokratizálása népünk széles rétegeit egy új, a tudománnyal szemben kritikátlan hithez vezeti... Tapasztalják a tudomány hatalmát és hatásosságát és hovatovább azt a képességet tulajdonítják neki, hogy átvegye a vezető szerepet az életben"*[2] — írja az *evangélikus* Hermann Noack.

Társadalmi haladás és tudományos felvilágosítás

A mai teológia kénytelen-kelletlen elismeri, hogy a tudomány haladása az új és a legújabb korban a *vallás nélkül és a vallás ellenére* ment végbe, észleli a vallás visszaszorulásának intő jeleit, de — jellemző módon — hallgat e jelenség mélyebb okairól. A polgári felvilágosodás a tudás terjedésétől várta a vallás megszüntét. Ellenkező előjellel, de hasonlóan idealisztikus módon a hitvédelem mai képviselői a vallásos befolyás gyengülését gyakran *„a tudományba vetett hit"* erősödésének tulajdonítják. Pedig az igazi kérdés éppen az: *mi okozza* a tudomány iránti bizalom gyors növekedését?

A tudományos szemlélet térhódítása *nem oka* a vallás visszaszorulásának — mindkét jelenségnek közös oka van, s ez az imperializmus, az osztálytársadalmak válságának elmélyülése, a termelőerők hatalmas fejlődése, a tömegek aktivitásának növekedése, egy új pszichikai beállítottság kialakulása, amelyet a dolgozó ember öntudatának fokozódása, saját erejébe vetett meggyőződésének megszilárdulása jellemez. Ilyen körülmények között jó talajra lel az ember nagykorúságát bizonyító tudományos szemlélet, s gyengülni kezd az ember elesettségéből táplálkozó vallási ideológia befolyása.

A tudomány fejlődése viszont *másodlagosan* visszahat erre a folyamatra, szilárdítja és gyorsítja a tömegek öntudatra ébredését, a vallás visszaszorulását. Amennyire hiba volna pusztán vagy elsősorban a tudomány befolyásától várni a vallás visszaesését, annyira megengedhetetlen figyelmen kívül hagyni *a tudományos ismeretek terjesztésének szerepét* a tömegek nevelésében egy olyan korban, amikor a szocializmusnak a kapitalizmus fölötti maga-

[1] *H. Seiler:* Der Gottesbild in einer technisch veränderten Welt. *Der grosse Entschluss*, 1960. július–augusztus 437–440. oldal.
[2] *H. Noack:* Von der Wissenschaftsgläubigkeit des modernen Menschen. *Zeitwende*, 1960. június, 378–379. old.

Digitized by Google

sabbrendűsége nem utolsósorban éppen a tudomány eredményeiben gyökerező hatalmas technikai sikerekben jut kifejezésre. Az osztályharc szükségletei határozzák meg a vallás elleni harc módját, és napjaikban *éppen e harc szükségletei követelik meg,* hogy a szocializmus *tudományos* vívmányait ne csak politikai, gazdasági vagy katonai, de *eszmei* jelentőségük szempontjából is méltassuk.

A vallás gyökerei az imperializmusban túlnyomórészt *társadalmi* jellegűek: a tömegek kiszolgáltatottsága és kizsákmányolása, háborúk, válságok, munkanélküliség. E gyökerek átvágása, vagyis a modern kapitalizmus leküzdése nélkül gondolni sem lehet a vallás kiszorítására. Ennek fő módszere a *gyakorlati,* politikai harc, amely egyben a tömegek öntudata növelésének, a vallási illúziók félrevezető volta felismerésének legfőbb előmozdítója is.

De másfelől a kapitalizmus megszüntetése és az új, szocialista, kommunista viszonyok megteremtése maga is megköveteli a tudományos felvilágosítást, az *eszmei* nevelőmunkát, az embert megbéklyózó, vallási nézetek kritikáját, amelyek a földi élet megjavításáért folytatott küzdelem alárendelt voltát hirdetik. S mivel a vallás retrográd volta éppen abban jut kifejezésre, hogy a *valóságos társadalmi tevékenységet* alárendeli egy *illuzórikus, túlvilági valóságnak és egy illuzórikus,* hitbuzgalmi *tevékenységnek,* rá kell mutatni a vallásos világnézet és a tudományos materialista világnézet *elvi ellentétére.*

Ennek a módja nem egyszerűen az, hogy kimutatjuk az istenhit abszurditását. A marxizmus természetesen ateizmus, olyan világnézet, amelyben nincs helye természetfeletti lények feltételezésének. De a vallásnak vannak az emberi megismerés eltorzulásával összefüggő (Lenin szavával: *„ismeretelméleti")* forrásai is. E torzulás lényege az, hogy az ember a természet és a társadalom valóságos, de általa nem ismert összefüggéseit *képzelt* összefüggésekkel, *saját énje, tudata* mintájára alkotott természetfölötti, szellemi lények fantasztikus aktusaival cseréli fel. E torzulás megszüntetéséhez, az istenhit kiszorításához pedig az szükséges, hogy e képzelt összefüggéseket *az anyagi világ valóságos, tudományosan feltárt összefüggéseivel helyettesítsük, felvázoljuk a modern tudományos világkép alapjait,* s kimutassuk, hogy e természetfölötti lények feltételezésére nem tudása, hanem éppen elmaradottsága késztette az embert.

Ezzel voltaképpen csak az újkor és a legújabb kor tudományának fejlődését összegezzük, amely fokról fokra kiküszöbölte a vallásos-feudális világkép elemeit.

Digitized by Google

A tudományos világkép kialakulása és a teológia defenzívája

Természetesen a vallást nem szabad metafizikusan kiragadni abból a történelmi fejlődésből, amelynek részese. A vallás és a tudomány viszonya a történelemben maga is dialektikusan változó.

A primitív ember differenciálatlan tudatában adekvát és inadekvát, hasznos és meddő ismeretek *még nem különülnek el élesen.* A megélhetésért folytatott munka technológiája itt még egyideig olyan tudattal párosul, amely magát a munkafolyamatot is jórészt fantasztikus vallásos tükörben fogja fel, s ráadásul egy olyan fantasztikus „technológiával", a kultusszal egészíti ki, amely gyakran a felismerhetetlenségig összekeveredik a munka hasznos mozzanataival. A *gyakorlatilag megerősített* tapasztalatok forrnak ki később általános *empirizmussá,* majd az ismeretek rendszerezésével és általánosításával *tudománnyá* — az inadekvát, fantasztikus elem pedig megmarad azon természetfölöttinek képzelt erők tartozékának, amelyek fölött az emberek továbbra sem tudnak uralkodni, és fokozatosan *vallási rendszerekké* formálódik.

Az ókori *Egyiptomban, Mezopotámiában* az öntözéses gazdaság folytatásához szükséges tudományos (csillagászati, meteorológiai, matematikai, orvosi, stb.) ismeretek — már *logikailag rendezett* módon, de — a papság teljes politikai, gazdasági és ideológiai hegemóniájának tükörképeként — még vallási formában, „szent" tudományként jelentkeznek. Az antik *Görögországban* a munkamegosztás további fejlődésével, a kereskedő-demokrácia érdekeinek megfelelően a tudomány, a filozófia (amely itt még az egyetemes tudást jelenti) már *kiválik a vallás burkából:* első produktumai materialisztikus jellegű kozmogóniai és kozmológiai elképzelések, amelyek a mitológiai világmagyarázat ellenpontjaként jelennek meg. A görög világ már leírja a Föld gömbalakját, megsejti a heliocentrikus bolygórendszer többféle modelljét, magas színvonalra emeli az elméleti matematikát és csillagászatot, lerakja a mechanika alapjait.

A korai kereszténység és a patrisztika világképe, amely lényegében az Ószövetség világképét rögzíti, visszaesést jelent a görög természetfilozófiával szemben: az ott elért természettudományos eredmények jórészt feledésbe mennek és hosszú időn keresztül — a termelés igen lassú fejlődésének tükreként — magát a racionális, tudományos vizsgálódást is szinte *feleslegesnek* tekintik a teológiai spekulációval szemben. *„A lélek üdve legyen a legfőbb gondunk* — írja Lactantius. *Teljesen feleslegesek a természettudományos vizsgálatok. Ne törődjetek azzal, vajon a Nap olyan nagy-e, amilyennek látszik, azzal sem, hogy a csillagok*

Digitized by Google

szilárdan vannak-e az égboltra függesztve, vagy a levegőben lebegnek . . ."

A XIII. században aztán az árucsere élénkülése, a városi élet fellendülése, az arab gondolkodók materialisztikus hatásának érvényesítése változásra kényszeríti a teológiát is: *a skolasztikában* ismét előtérbe kerül — ha nem is a tudományos kutatás — de legalábbis a *racionális érvelés*, a filozofálás, persze nem a természet megismerésének előmozdítása végett, hanem részben éppen a természettudományos támadás kivédésére, a dogmaként védelmezett, másfél évezredes bibliai világkép elfogadtatása érdekében.

Abban a korlátozott mértékben, amelyben a feudalizmus igényei indokolták, a középkorban is megjelentek a természettudományos kutatás csírái. Ezt látni kell, de éppoly hiba volna feledni azt is, hogy ez a fejlődés távolról sem „a vallás szelleméből" fakadt, s az újkori természettudomány jórészt az egyház ellenében tette meg első, bátortalan lépéseit. Igaza van Feuerbachnak: *„A tudományok igazában csak ott kezdődnek, ahol a tudományos szellem kezdődik, és ez éppen ott kezdődik, ahol a tudományok a kolostorokból kiszabadulva szabad emberek kezébe kerülnek, olyan emberek kezébe, akiknek nem volt szükségük arra, hogy a tudomány gyertyáját a hit vékája alá rejtsék."*

A természettudós nominalista szerzetes Roger *Bacon* évtizedes börtönbüntetése beszédesen mutatja az egyház által a természetkutatásnak nyújtott „támogatás" jellegét. A renaissance empirikus természettudománya éppen a skolasztikus spekulációval ellentétben bontakozott ki, amely mindig is másodlagosnak tekintette a valóságnak a természetkutatás által feltárt tényeit, és önmagát a legmagasabbrendű igazság feltárása eszközének nyilvánította. Ahol a kutatás szembekerült a vallásos világképpel, ott a skolasztikus filozófia teljes erejével a Biblia veszélyeztetett, fantasztikus világképének védelmére kelt, és ideológiai tekintetben lényegében ugyanazt a szerepet töltötte be, mint az inkvizíció és az index a gyakorlatban. Ezzel *a teológia és művelője, a római egyház, messzemenően hátráltatta a természettudományok fejlődését.*

Gondoljunk arra, hogy *Kopernikus* műve csak halála után láthat napvilágot és a XVIII. század második feléig indexen marad, hogy *Galileit* térdre kényszeríti az inkvizíció, hogy *Descartes* Galilei sorsától rettegve nem meri nyilvánosságra hozni a naprendszer keletkezését leíró elméletét, hogy *Giordano Bruno* és *Vanini* máglyán lakolnak azért, mert egységesnek, időben és térben végtelennek vallják az anyagi világot, hogy *Vesaliusnak*, az újkori anatómia atyjának szentföldi zarándoklattal kell vezekelnie azért, mert boncolni merészelt, s eközben a férfi minden oldalán 12 bordát talált (egyik oldalon csak 11 bordát kellett volna lelnie: a hiányzó csontból alkotta Isten a Biblia szerint az asszonyt), hogy

Digitized by Google

még a XVIII. században is perbefogják *Simson* skót orvost, mert enyhíteni próbálja a szülő nők fájdalmát (kínnal szüld magzatodat — tanítja a Biblia) és kiátkozzák a francia *Boyert*, aki a himlő ellen védőoltással kísérletezik, s ezzel enyhíteni akarja a szenvedést, amelyet Isten az Írás szerint joggal mér az emberiségre. Még 1829-ben is azt nyilvánítja ki XII. Leó, hogy a védőoltások bevezetése istentelenség („Aki ilyen oltásra határozza el magát, nem fia többé Istennek ... A himlő Isten ítélete ... Az oltás kihívás az ég ellen ..."), *Franklin* találmányát, a villámhárítót az ördög művének nevezik és évtizedekig nem engedik a templomtornyok csúcsain elhelyezni, *Newtonnak* azért tesznek szemrehányást, mert a gravitációs törvények — úgymond — „korlátozzák" Isten mozgási szabadságát, *Darwinnak* azért mert az ember állati eredetének tana erkölcsileg lealacsonyítja isten képmását.

A példákat még sokáig sorolhatnók. Mind azt bizonyítanák, hogy a feudális egyház a fizikai, a politikai és az ideológiai terror eszközével nyomta el a természetkutatást mindazokon a pontokon, ahol az a Szentírás betűjétől ellentétes eredményekre jutott. Márpedig szükségszerű volt, hogy a Biblia naiv, *antropomorf*[3] világképét és teremtéstörténetét a polgárosodás hatása alatt gyors fejlődésnek indult természettudomány éppen *lényeges* pontjain cáfolja meg, hiszen a tudomány a tényleges anyagi összefüggések feltárásával éppen a természetszemlélet antropomorf vonásai kiküszöbölésének irányába haladt.

A tőkés termelőmód kibontakozásával, a feudalizmus pozícióinak gyengülésével azonban fokozatosan *megszűnt az egyház ideológiai monopóliuma a társadalom életében.*

A XVII. és a XIX. század vége közötti időszakban a tudományos fejlődés végeredményben olyan *összefüggő világképet* eredményez, amely egyre inkább feleslegessé teszi istent a természet magyarázatában, s amelynek keretében több-kevesebb tévedéssel, naivabb, vagy tudományosan megalapozottabb módon, de — *anyagi törvényszerűségekkel válik magyarázhatóvá a mozgás valamennyi fő területe és formája*, az atomok világában csakúgy, mint a kozmikus folyamatoknál, az élettelen természetben csakúgy, mint az élőben, a természetben csakúgy, mint a társadalomban: *„Istennel senki sem bánik rosszabbul, mint azok a természetbúvárok, akik hisznek benne."* — írja Engels. *„A modern természettudományok történetében (isten) védői úgy bánnak istennel, mint III. Frigyes Vilmos tábornokai és hivatalnokai a jénai hadjáratban. A hadsereg egyik része a másik után teszi le a fegyvert, egyik erőd a másik*

[3] Ez az *antropomorfizmus*, vagyis a természet mozgatóerőinek az emberi tevékenység mozgatóerői mintájára való elképzelése és megszemélyesítése kiküszöbölhetetlen a vallásból: gondoljunk csak a célszerű munkatevékenység vallási felnagyítására: az isteni teremtés mítoszára.

Digitized by Google

után kapitulál az előretörő tudomány előtt, amig a tudomány végre a természet egész végtelen területét meg fogja hóditani és nem lesz benne többé helye a teremtőnek. Newton a maga naprendszerében még meghagyta neki „az első lökést", de eltiltotta minden további beavatkozástól. Secchi páter kellő kánoni tisztelettel, de azért nem kevésbé kategórikusan teljesen kitessékeli a naprendszerből és már csak az ősköddel kapcsolatban engedélyez neki teremtői aktust... Végezetül pedig Tyndall teljességgel kirekeszti a természetből és az érzelmek világába utalja... Milyen messze vagyunk az egykori Istentől — az ég és föld teremtőjétől, minden dolgok éltetőjétől, aki nélkül egy hajunk szála sem hullhat ki... Isten = nescio; (nem tudom) de — ignorantia non est argumentum (a tudatlanság nem érv)."[4]

A modern tudományos világkép fejlődésének a vallás bírálatára gyakorolt hatásáról Engels joggal mondhatta: *„Csak a természeti erők tényleges megismerése űzi ki az isteneket vagy az istent az egyik pozícióból a másik után... E folyamat ma már oly messzire haladt, hogy elméletileg lezártnak tekinthető.*[5] *Ma az egész természet kiterített könyvként fekszik előttünk, mint összefüggések és folyamatok — legalább is nagy alapvonásokban tisztázott és megérett rendszere.*[6]

Végtelen, anyagi összefüggéseiben egységes és szüntelen fejlődésben levő világ tudományos képe tárul fel előttünk egyre mélyebben, s a dialektikus materializmusnak ezeket az alaptételeit — ha a természettudósok olykor nincsenek is tudatában ennek — *maga a természettudomány fejlődése bizonyítja.* Így van ez a tudományos megismerés során előálló számos zsákutca, nehézség, megoldatlan kérdés ellenére is: ezek új feladatokat tűznek a materialista dialektika kimunkálása elé, de soha nem bizonyítják a vallás, az idealizmus, a metafizika igazát. A tudomány egészének fejlődési *tendenciája* (Engels szavaival) „a vita elhúzódása ellenére", a természettudományokban és a természettudományok filozófiai interpretációjában mutatkozó idealizmus ellenére félreismerhetetlen. A társadalom termelőerőinek feltartóztathatatlan fejlődésével összefüggésben a modern természetkutatás a renaissance óta *lényegében felszabadult a teológia uralma alól* és az embernek a természet fölött egyre szélesebben kibontakozó hatalma a vallás egyre súlyosabb vereségét készíti elő; a természettudományokban *„megnyilvánuló reakciós filozófiai elhajlás pedig csak időleges cik-cak, átmeneti beteges időszak a tudomány történetében."*[7]

A fejlődés summájaként a tudomány a középkor óta nemcsak

[4] Marx–Engels a vallásról, Kossuth, 1961. 151. oldal.
[5] Ugyanott 120. oldal.
[6] Engels: A természet dialektikája, Szikra, 1953. 209–12. old.
[7] Lenin Művei 14. köt., 316. old.

Digitized by Google

megszilárdította önállóságát a vallással szemben, de mindjobban *dominálló szerepet tölt* be a társadalmi tudat egészében, letaszítva egykori uralkodó helyéről a vallást. A haladó eszmékkel szövetkező tudomány egyre növekvő szerepet tölt be az emberi aktivitás, a társadalmi tudatosság fokozásában, s ezzel a vallás legfőbb gyökereinek megszüntetésében.

*

Ekkora méretű változás nem maradhatott hatástalan az egyházaknak a tudománnyal kapcsolatos álláspontjára. Ha az egyházak továbbra is a tudományos kutatás forradalmi felfedezéseinek *nyílt* megbélyegzésére vállalkoztak volna, súlyos presztizsérelemnek teszik ki magukat.

A katolikus klérus — mint minden történelmileg jelentős kérdésben — a tudomány előretörésére is megkésve, *post festum* reagált. IX. Pius pápa 1864-ben még mindig kiátkozandónak tartotta azokat, akik tőle *„a haladás, a liberalizmus, és a modern civilizáció"* elveinek elfogadását követelték, vagy akik azt állították, hogy *„a tudomány előrehaladása következtében bármely időben megtörténhetik, hogy az egyház által kifejtett tanításokat más értelemben kell majd felfogni, mint ahogyan az egyház mindig is kinyilvánította és ma is kinyilvánítja."* Ez 320 évvel Kopernikus, csaknem száz évvel a kanti kozmogóniai elmélet közzététele és 5 évvel Darwin fő művének megjelenése után hangzott el!

A tudomány fejlődése önmagában nem volt elégséges a tudománnyal kapcsolatos katolikus álláspont behatóbb módosítására. Amit azonban a tudomány nem ért el, azt a század utolsó negyedében a *társadalmi viszonyok* lényeges megváltozása kikényszerítette. Ezidőtájt — amikor már maga a katolikus egyház is kapitalizálódott, az egykor materialista burzsoázia pedig jórészt vallásossá vált — anakronizmussá vált a *feudalizmus* pozícióinak elkeseredett védelme a kapitalizmus és a tőkés ipar szükségleteihez nélkülözhetetlen természettudománnyal szemben. Hozzájárul ehhez, hogy 1871-ben, a Párizsi Kommünben első ízben hódítja meg a proletariátus a hatalmat, s ez világossá teszi: többé nem a feudalizmus és a kapitalizmus alternatívájáról van szó — *maga a magántulajdonon alapuló társadalmi rend, az osztálytársadalom léte* került veszélybe, s a közös ellenséggel szemben az egyháznak a burzsoázia erőivel is össze kell fognia.

Ebben a helyzetben a tudománnyal kapcsolatos álláspont módosításra szorul: a tőkés termelés szükségleteinek megfelelően *szükség van a tudományra*, de *a vallásra*, az osztályelnyomás eme nélkülözhetetlen segédeszközére is. E kettős igényből adódnak azok a követelések, hogy a tudomány és a vallás ellentmondásait — ha csak külsőleg és látszólag is —, de enyhíteni kell. A huszadik század során, a kapitalizmus kialakuló általános válságának tala-

Digitized by Google

ján, különösen pedig a *szocialista világrendszer létrejöttével*, s a *tudomány új, nagy eredményeinek hatása alatt* is egyre kiáltóbbá válik ez az igény.

A vallásos hit és a megismerő értelem

Ez figyelemre méltó jelenség: a keresztény egyházak eltérnek évezredes gyakorlatuktól és a vallási dogmatikával ellentétes tudományos tételek nyílt eszmei megsemmisítése, vagy éppen képviselőik fizikai megsemmisítése helyett ma a tudomány és a vallás *összhangjának* bizonyításán munkálkodnak. A vallás *defenzívájának*, a tudomány győzelmeinek világos kifejezése ez.

Az összhangot sokféle eszközzel és módszerrel bizonyítják. (Az elvi alapok nem újak: a katolikus egyház a vallás e nagy *végső* válsága idején szükségszerűen visszanyúlt ahhoz az Aquinói Tamáshoz, aki a feudális kereszténység *első* nagy krízisekor, a polgárosodás első hulláma ellenében fogalmazta meg álláspontját.) Az egyik legfőbb ideológiai feladat: kimutatni azt, hogy *a vallásos „megismerés" és a tudományos megismerés között csak látszólag van ellentét.* E célból — különösen a katolikus teológia képviselői — gyakran hangsúlyozzák, hogy a hit és a tudás kiegészítik egymást, sőt: *„A hit első lelki tényezője az ész, amely a hitigazságokat és azok érveit felfogja" (Hamvas:* Alapvető hittan, 1958.) Más szóval: az embernek eszével be kell látnia isten létét, különben hite gyenge lesz. Ezt az elvet kanonizálta az 1870-es vatikáni zsinat is: *„Ha valaki azt állítja, hogy az egy igaz Istent, Teremtőnket és Urunkat a teremtett dolgokból az emberi ész természetes világánál biztosan megismerni nem tudjuk, legyen kiközösítve."*

Az észnek és a tudományos megismerésnek ez az előkelő helye a teológiában azonban csak *látszólagos:* valójában az ész itt csak mint *a vallásos hit tényezője* szerepel, funkciója csak addig terjedhet, hogy a hitigazságokat bizonyítsa, s nem tovább. S ha az „ész" mégsem ezt tenné, vagy ha éppen a vallási igazságokkal ellentétes összefüggéseket villantana fel — ez bizonnyal nem az abszolút igazságként felfogott, kinyilatkoztatott vallási igazság gyengéit, csupán „az ész tévelygéseit" bizonyítaná. Indirekt módon a hitvédelem is bevallja ezt: *„A hit második tényezője az akarat, amelytől az ész által előadott igazságok tényleges elfogadása függ. Az evangélium szerint pedig: aki nem akar hinni, akkor sem hisz, ha mindjárt a halottak feltámadnak. A hit harmadik lelki tényezője az isteni kegyelem . . . A velünk született kevélység is akadálya a hitnek, mert ellenzi az ész hódolását a hittitkok előtt, a kegyelem viszont csak alázatos elfogadására késztet." (Hamvas:* id. mű.)

Ahhoz tehát, hogy hitünk megalapozottá váljon, *akarnunk* is kell azt, hogy az ész által előadott teológiai érveket elfogadjuk, s

Digitized by Google

tetejébe az isteni kegyelem segítségével le kell küzdenünk eredendő kevélységünket is, amely túlságosan bízik az észben. Magyarán: *érzelmi* feltételek (vagyis vallásos érzület, a függés érzése stb.) és *akarati* indítékok (vagyis: valóságos vagy vélt érdekből a vallás elsajátítására irányuló *törekvés*) nélkül még e mérhetetlenül korlátozott értelemben sem lehetnek hatékonyak a hit *értelmi* tényezői.

A valóságban tehát ezen az úton nemhogy eltünne a vallásos hit és a tudományos-racionális megismerés ellentéte — inkább még jobban kidomborodik. Az értelem a hitet igazolja. De mi igazolja *ennek a tételnek* az igazságát? Semmiképpen sem az értelem, hiszen az értelem „tévelyeghet" is és így ellenőrzésre szorul. Sőt: az értelem számára a hit igazolásának parancsát éppen *az említett akarati és érzelmi momentumok* adják meg, tehát *külső* körülmények — valójában *konkrét társadalmi motívumok.*

Honnan tudhatjuk mégis — e teológus-logika alapján —, mikor téved az értelem és mikor nem? Onnan, hogy szembekerül-e a kinyilatkoztatott igazsággal vagy sem. Melyik ellenőrzi tehát a másikat: az értelem a kinyilatkoztatást, vagy a kinyilatkoztatás az értelmet? Nyilvánvaló *a kinyilatkoztatás elsőbbsége*, s ezzel — az értelemmel nem ellenőrizhető *irracionális* mozzanat elsőbbsége a racionálissal szemben.

Ez természetes is: nem lehet értelmi úton kielégítően bizonyítani olyan „hitigazságokat", mint az anyagi világnak a semmiből való létrehozása, mint a csodák, például egy harmadnapja halott ember feltámadása, vagy a lélek halhatatlansága. A kinyilatkoztatás isteninek vélt igazságai maguk is az emberi megismerés fáján termettek, végső fokon nem is egyebek, mint éppen az ember szellemi tevékenységének felnagyított és eltorzított tükörképei. De a vallásnak éppen az a lényege, hogy ezt a racionális magyarázatot *kiragadja tényleges összefüggéséből*, amelynek ez része, megszakítja a tudatnak az anyagi világgal való kapcsolatát és megteszi a mindenség ős-okává. A *transzcendencia*, a természetfölöttiség minden istenhit legfőbb vonása. A vallás nem egyéb, mint éppen a szellem és az anyag kapcsolatának megszakítása és viszonyuk *megfordítása*. Isten nem a világnak az értelem által feltárható végső oka: semmilyen értelmi művelet nem teszi lehetővé annak megértését, hogyan hoz létre egy tisztán szellemi lény a semmiből valamit, mégpedig a maga lényegétől teljesen idegen valóságot, az anyagi világot. S ha ezt a „végső" okot feltételeznők, éppenséggel nem bizonyulhatna végsőnek: hiszen értelmünk arra kéztet bennünket, hogy a végső ok okát is megkeressük.

Nem, a kinyilatkoztatás végső fokon *nem igazolható az értelem eszközeivel*, mert a vallás lényege éppen *az irracionalitás*, is-

Digitized by Google

tennek semmitől, az értelem törvényeitől sem korlátozott állítólagos *szabadsága*, természetfölötti és értelemfölötti volta. Pontosan a természettel való összefüggés *megszakítása* miatt válik a vallás „meddő virággá" az emberi megismerés fáján. Az értelem ezért csak addig a pontig alkalmatos a vallás számára, amíg *saját korlátait* hajlandó bizonyítani. Becsületes gondolkodó azonban aligha fogadhatja el ezt a bizonyítási alapelvet.

Vallások harca vagy ellentétes világnézetek küzdelme?

A hit és a tudás ellentétének elmosására irányuló igyekezet tehát voltaképpen a vallásos hit elsőbbségének takarója. Ennek érdekében a neotomista teológusok egyrészt azon fáradoznak, hogy a vallást, mint magasabbrendű, *abszolút tudást* tételezzék, másrészt, hogy a tudományt és a tudománnyal összeforrott tudományos világnézetet valamiféle *ellenvallásnak* tüntessék fel. A *„végső kérdések"*, az anyag és a tudat, a világ és az isten viszonyának kérdései — mondják — a tudomány eszközeivel *megközelíthetetlenek:* a tudományos materializmus a maga igazságát e tekintetben éppoly kevéssé tudja bizonyítani, mint a vallás. Nem hit és tudomány, hanem kétféle hit áll tehát egymással szemben, s e két álláspont igazságértékét nem lehet az ész érvein lemérni.

Ezzel egyrészt nyíltan bevallják, hogy *a végső, alapvető kérdésekben* a vallásoknak le kell mondaniok az értelem eszközeiről. Másrészt természetesen ez az álláspont egy cseppet sem zavarja a materialistákat abban, hogy alaptételük igazát a tudomány eszközeivel bizonyítsák. Ez a bizonyítás abból indul ki, hogy a *természeti* jelenségek összefüggéseit kimutató természettudomány eredményeiből soha senki *természetfölötti* létezőkre nem következtethet. A materializmus válasza e tekintetben korántsem hiten, hanem megbízható tudományos érvek sokaságán nyugszik. A természetben naponta találkozunk a mozgó anyag formáinak szakadatlan változásával, egymásba való átalakulásával, de eközben anyag vagy mozgás sem el nem pusztul, sem létre nem jön. *Az anyag megmaradásának* elve a természettudomány olyan ezerszeresen bizonyított alaptörvényeiben jut kifejezésre, amilyenek a *tömeg, az energia és az impulzus megmaradásának tételei.* A tudományos világnézet az anyag és a tudat viszonyának eldöntésénél, ennek természettudományi bizonyítékait vizsgálva, voltaképpen ezt a tudomány és az emberiség társadalmi-termelési gyakorlata által megcáfolhatatlanul bizonyított törvényt fejezi ki általános formában. Az anyagi világnak nem lehetett kezdete, mert az anyag teremthetetlennek bizonyul. Teremtés csak *csoda* révén volna lehetséges, a tudomány azonban nem fogadhatja el érvként a *csodákat.*

Digitized by Google

Ugyanígy: a modern materializmus a geológia, a paleontológia, a modern biológia és pszichológia eredményeire támaszkodva megnyugtatóan bizonyítja, hogy a lelki-szellemi tevékenység időben, történetileg *másodlagos* az anyag azon formáival szemben, amelyek nem mutathatnak fel ilyen funkciókat, s hogy az emberi tudat a nagyagy-kéreg kialakulásával, a munka hatására jött létre, a földtörténet viszonylag kései szakaszán. Noha a pszichikum kialakulásának részletei még sok tekintetben magyarázatra várnak, nem kétséges, hogy az anyagnak ezt a legmagasabbrendű funkcióját éppúgy *maga az anyag mozgása* termelte ki, mint más, alacsonyabbrendű funkcióit is. A tudat természetfölötti eredetének feltételezése megint csak letérés a természettudomány alapjáról.

Szó sincs arról, mintha a materializmus valamiféle ellenvallást képviselne, amelynek alaptételei éppolyan bebizonyíthatatlanok, mint a vallás kiindulópontja. Nem kétféle hit, hanem *két ellentétes világnézet,* a világnézeti alapkérdés *vallásos-idealisztikus és tudományos-materialisztikus megoldása* áll előttünk: e két megoldás közül *csak az egyik* van összhangban a tudomány eredményeivel és szellemével.

A materializmus természetesen nem tagadja a *hit* jelentőségét az ember lelki tevékenységében, használja is fogalmát a jórészt érzelmi színezetű, ösztönös meggyőződés *lélektani* megjelölésére. De a *megismerés* számára *a hit* emlegetése pusztán formalisztikus lehet: tudományosan bizonyított igazságokban éppen úgy lehetséges hinni, mint bizonyíthatatlanokban. Ha valaki *hisz* valamiben, azzal még nem válik annak *igazsága* bizonyítottá.

A mai apologetika sűrűn emlegeti azt az érvet, hogy tudásunk jórészt a hiten alapszik, mert „elhisszük" a tudósoknak, hogy az atomnak ilyen meg ilyen a szerkezete, hogy a Holdnak nincs légköre, de magunk nem győződhettünk meg erről. Valójában ez merő szofisztika. Egyetlen tudományos igazságot sem felfedezőinek becsületességére, szavahihetőségére építünk: az igazság független felfedezőinek jellemétől. A tudomány és a tudományos világnézet igazságai *tényekben, megismételhető vagy ellenőrizhető kísérletekben, a gyakorlat által megerősített elméleti következtetésekben, más, valóban tudományos igazságokkal való összecsengésük bizonyított voltában* gyökereznek. Ezzel szemben a vallási igazságok önmagukat tekintik a tudományos igazságok *feltételének,* a kutatás *kiindulópontjának* és megfellebbezhetetlen *alapjának.* Isten létét nem lehet tapasztalatilag, a gyakorlat útján igazolni.

Tudásunk nem a hiten alapszik, ellenkezőleg: a megismerés fejlődését éppen a „hittől", az ismeret homályos, ösztönös formáitól való állandó távolodás, pontosabban az alaptalannak bizonyult hiedelmek elvetése, a valóságot ösztönösen visszatükröző „hit"

Digitized by Google

helyett a tudományosan megalapozott meggyőződés uralkodóvá válása jellemzi. Az emberi megismerés fejlődése olyan folyamat, amelyben a fantasztikus összefüggéseket, a vallási illúzióvilágot mind adekvátabb összefüggések váltják fel, abban a mértékben, ahogyan az ember a külső világhoz való viszonyában tényleges hatalomra tesz szert.

Vita a „modernizmus" és az ortodoxia között

A tomizmus fegyvertára hét évszázaddal ezelőtt sem bizonyult elégségesnek a kibontakozó tudományos haladással szemben. Akkor azonban az egyház óriási világi hatalma lehetővé tette, hogy ideig-óráig késleltessék a tudományos világkép kiforrását és a belőle adódó materialisztikus következtetések levonását. Az osztálytársadalom válságának, a tudomány világraszóló sikereinek századában ez a régi módon többé nem lehetséges. Most már nemcsak a hit és az ész viszonyát kell elvileg megfogalmazni, de az elől sem lehet kitérni, hogy bizonyos fokig a teológia maga is reagáljon a természettudományok által felvetett kérdésekre.

Márpedig *a megismerés haladása sok vonatkozásban kiírvóvá tette a keresztény és a zsidó vallás szent könyveiben foglalt világmagyarázat és a tudományos világkép közti ellentétet.* Nehézségekbe ütközött továbbra is ragaszkodni a hatezer év előtti, hat nap alatt végbement teremtés legendájához, amikor a paleontológia, a geológia, a biológia kétségbevonhatatlanul bebizonyította, hogy maga a Föld is 4—5 milliárd esztendős, s embernek mondható lények is mintegy 500 000—1 000 000 év óta élnek rajta.

A két világkép ellentétének tompítása azonban alig megoldható feladat: megengedni, hogy a Biblia egyes kérdésekben *tévedéseket* — akárcsak a kor által megszabott tévedéseket is — tartalmaz, azzal a veszéllyel jár, hogy előbb-utóbb kétségbevonják a szent könyvek olyan kitételeit is, amelyek pedig a vallás lényegét alkotják — s *ez a vallás felbomlásának útja.* Viszont kitartani a Biblia világképe és a szövegmagyarázat ortodox módszerei mellett, s nem számolni a biblia-kritika és általában a tudomány eredményeivel — ez *a teljes elszigetelődés* biztos útja. A XX. század a hitvédelemben e két ellentmondó tendencia szüntelen összeütközését és megoldhatatlan ellentmondását termelte ki.

Egyes teológusok, akik felismerték a tudomány és a vallás világképének ellentétes voltát, kezdetben a vallásos hit és a tudományos megismerés szféráinak és módszereinek *elhatárolásával* kísérleteztek. A *„kettős igazság"* elve, amelynek a kései nominalizmusban, Baconnél és Galileinél az volt a hivatása, hogy megalapozza a tudomány létezési jogát a teológia egyeduralmával szem-

Digitized by Google

ben, most éppen ellenkező szerepet tölt be a Bacont indexre tevő, Galileit térdrekényszerítő római egyház egyes teológiai köreiben. A tudomány a „dologi", a teológia a „szellemi" létezők tudománya; a vallás a természetfölöttire, a tudomány a természetire vonatkozó ismereteket ad, a vallásos hit lényege a misztikus élmény, a tudományé a ráció, az értelem — így menti a modern, jobban mondva a *modernista* teológia azt, ami még menthetőnek látszik, így igyekszik kiküszöbölni az elkerülhetetlen összeütközést a két világkép között. Ezen a ponton a modernista katolikus teológusok veszedelmesen közel kerülnek a mai protestantizmus alapelveihez, amely ugyancsak élesen elválasztja egymástól a vallás és a tudomány megismerési módját.[8]

A „hivatalos" katolikus hitvédelem a századvégén energikusan szembeszállt a bergsoni intuicionizmussal kacérkodó modernistákkal, akik azt állították, hogy istent a látható világból nem lehet megismerni. Az antimodernista esküben (1910) X. Pius ki is mondatja: *„Vallom, hogy Istent, minden dolgok kezdetét és végét a természetes ész világánál meg tudjuk ismerni, következésképp létét a látható világból kétséget kizáróan bizonyítani is tudjuk, úgy mint az okot az okozatból."* Mindmáig ez a katolicizmus *hivatalos* vonala: a vallásos hit észérvékkel való alátámasztására irányuló teológiai munka talpköve — Aquinói Tamás szellemében. Ahol azonban túlságosan kiáltó az ellentét a vallás és tudomány pozíciói között, ott nehézségekkel jár, s ezért ezt a vonalat gyakran feladják, s akarva-akaratlanul a kettős igazság pozíciójához közelednek. (Megjegyzendő, hogy napjainkban, amikor ideológiai kísérletek történnek a katolikus és a protestáns egyházak gyakorlati együttműködésének elvi megalapozására, ez a közeledés egyre jelentősebbé lesz.)

De bármennyire visszavonulást jelent is a kettős igazság taktikája azok részéről, akik tegnap még az atomok elemi részeinek mozgását is angyalok tevékenységének tulajdonították, a fő nehézséget ez sem hidalja át. Nincs két igazság, aminthogy két világ sincs, csak egy, s ennek az egységes világnak az adekvát képét nem lehet a vallás dogmáiból levezetni, csakis a tudomány eredményeiből, tekintet nélkül arra, hogy ellentmondanak-e ezek a Biblia többezeréves, ősi világképének, vagy sem.

A teológusok objektívebb és józanabb, a tudományt inkább respektáló része előtt ez mindinkább nyilvánvaló. A tudomány előretörése ezért arra készteti őket, hogy *kiiktassák* a teológia érdeklődési köréből azokat a kérdéseket, amelyekben a tudományos kutatás túlságosan kimutatta a bibliai kép tarthatatlanságát. *Teil-*

[8] V. ö.: *Teológiai Szemle*, 1961. 3–4. sz. 117–18. oldal.

Digitized by Google

hard de Chardin, az ismert katolikus antropológus és paleontológus, a Sinanthropus egyik felfedezője, a tudomány eredményeinek hatása alatt egyáltalán nem kételkedik abban, hogy az ember az állatvilágból emelkedett ki, s így kiált fel, amikor az evolúcióról beszél: *„Az evolúció ne lenne más, mint elmélet, rendszer, hipotézis? ... Szó sem lehet róla. Ez sokkal több annál! Ez az általános feltétel*, (kiemelés tőlem — *L. J.*), *amelynek a jövőben meg kell, hogy feleljen és eleget kell, hogy tegyen minden elmélet, minden hipotézis és rendszer, amennyiben elgondolható és helyes akar lenni!"* Itt a biológiai fejlődéselméletet teljesen függetlenítik a teológiától, — sőt: a teológiai elméletet teszik függővé a bológiai tudományban gyökerező evolúcionizmustól.

Az életnek az élettelen anyagból való kialakulása *Lugosfalvi* Viktor szerint (*Vigilia*, 1961. május) nem teológiai probléma és megengedhető isten közvetlen beavatkozásának feltételezése nélkül is, s *Mihelics Vid* (ugyancsak a Vigiliában) *Chauchard* prófeszszort idézi, aki szerint Isten *„belülről organizál, másodlagos okok, vagyis a fejlődés ama törvényei alapján, amelyeket a tudomány fedez fel"*, annak alátámasztására, hogy a lélek is másodlagos okoknak köszönheti létezését. Isten tehát itt, szinte a szemünk láttára vonul ki a modern világképből: a teológia Engels által jelzett fegyverletétele szemléletesen mutatkozik meg. Hovatovább oda jutunk, hogy isten szerepe az anyagi világ végső létokának funkciójára redukálódik: isten valamikor létrehozta az anyagi világot, annak minden fejlődési tendenciájával egyetemben, s a továbbiakban már maga a mozgó anyag teremti az általunk tapasztalt végtelen változatosságot. Ez azonban megint csak a vallás bomlása: isten többé már nem aktív, a világ dolgaiba beavatkozó lény. Ez azonban eltérés a *deizmus* felé, amelyet pedig az egyház évszázadokon át heves szenvedéllyel ostorozott.

A tudománynak ugyanez az előretörése érleli a *Szentírás* értelmezésével és magyarázatával kapcsolatos válságot is. 1948-ban a pápai Szentírás-bizottság kijelenti, hogy a Genesis (Mózes I. könyve) első és második fejezetében foglalt teremtéstörténet *„nem mindenben felel meg az antik és a modern történetírás elveinek"* és ezzel megerősíti azokat, akik ki akarják terjeszteni a Biblia fontos tételeinek jelképes, allegorikus értelmezését. A protestantizmusban valósággal a középpontba kerül az allegorikus értelmezés (hiszen a Szentírásban foglalt isteni kijelentés a protestantizmus szerint a vallás egyedüli forrása és értelmének kihüvelyezése a teológiai munka fő feladata) s bonyolult eszközök igénybevételével igyekeznek megtalálni a jelképesen értelmezendő mitológiai történetekben a kinyilatkoztatás *abszolút* magvát.

De a Szentírás szimbolizálása megint csak a bomlás és a válság jele: ily módon tág tere nyílik a szövegek önkényes, *szubjekti-*

Digitized by Google

visztikus értelmezésének. Ez a módszer csak látszatra segít a nehézségeken — a valóságban csak még inkább elmélyíti őket.

Az alkalmazkodás, a modernizálás útja veszedelmesnek bizonyulhat: *új tudományos eredmények rendszerint csak azon az áron illeszthetők be a vallás elavult, anakronisztikus világképébe, ha ezt a képet lényeges pontjain feladják.* Ezért az egyházak ortodox, retrográd csoportjai általában óvatosságot tanúsítanak az újításokkal szemben. A vallás mélységes konzervatívizmusa, a teológia minden újjal szemben tanúsított bizalmatlansága itt világosan kifejezésre jut. Alá kell húzni, hogy — nem véletlenül — napjainkban e körök képviselik a legtöbb egyházban az uralkodó áramlatot —, gyakran heves harcban az alkalmazkodó törekvések képviselőivel.

Az 1950-ben kiadott *Humani Generis* enciklikára például olykor úgy hivatkoznak, mint a katolicizmus rugalmasságának bizonyítékára. A valóságban ez az enciklika éppen *az ortodox pozíciók* megszilárdítását célozza. Igaz, XII. Pius itt — a darwinizmus nagy sikereinek nyomása alatt — száz évvel a darwini mű megjelenése után megengedi, hogy az embernek *test szerint* az állatvilágból való származása tudós vita tárgyát képezze, egyúttal azonban kijelenti: *„Helyes, hogy tartsunk lépést a tudománnyal, amennyiben bizonyított dologról van szó, de óvatosan kell előrehaladni, ha feltevésekről van szó... Ha e hipotézisek közvetlenül vagy közvetve a kinyilatkoztatás ellen vannak — semmiképpen sem engedhetők meg..."* Továbbá: *„Egyesek mostanában túllépik a véleménynyilvánításnak ezt a szabadságát* (ti. azt, amelyet az egyház a hívőknek nyújt —) *s úgy tüntetik fel, mintha az emberi testnek egy már korábban meglevő és élő anyagból való származása... már teljes bizonyossággal beigazolódott volna; emellett úgy tesznek, mintha a kinyilatkoztatás forrásai nem szolgáltatnának okot arra, hogy ezen a téren a legnagyobb mérsékletességet és óvatosságot tanúsítsuk."* A „mértékletesség és óvatosság" abban is kifejezésre jut, hogy *az élő anyag* létrejöttét és *a tudat* (a „lélek") keletkezését a hívőknek közvetlenül istentől kell származtatniok, s hogy magát az embernek az állatvilágból való kiemelkedését is csak *bebizonyítatlan feltevésként* szabad kezelniök. Íme: ez a válasz Chardin kísérletére és mindazokéra, akik *„elbizakodottan hódolnak annak a monista és panteista nézetnek, mely szerint a világmindenség szüntelen fejlődésnek van alávetve"...*

Hasonlóan reagál a mai hitvédelem az *allegorikus* értelmezés túlhajtására. A jelképes értelmezés — említettük — lehetetlenné válik, valahányszor alapvető vallási-egyházi érdekek forognak kockán. Így történt például az ún. *poligenizmus* problémájával kapcsolatban is: a katolikus egyház megengedheti az ember testére vonatkozó evolúciót, de azt már nem, hogy az emberiség több ős-

Digitized by Google

szülőtől, *nem egy emberpártól* származik. A Humani Generis nyíltan beszél: „. . . *Amikor egy másik hipotézisről van szó, az ún. poligenizmusról, az egyház fiai nem élveznek ilyen szabadságot. Éppen ezért a hívő emberek nem csatlakozhatnak ahhoz a véleményhez . . . hogy Ádám törzsapák egész sorát j e l k é p e z n é* (kiemelés tőlem — *L. J.*), *mert semmiképpen sem válik világossá, hogyan egyeztethető össze ez a nézet azzal, amit a kinyilatkoztatás forrásai és az egyházi tanítások az eredeti bűnről mondanak; ez Ádám ténylegesen elkövetett bűnéből ered, amely a nemzés által mindenkire átszállt, és minden egyes sajátja.*" „Ádámról" nem mondhatni le, mert ezzel az eredeti bűn dogmatikai alapjait fenyegetnék, az eredeti bűnt pedig meg kell tartani, mert enélkül nincs krisztusi megváltás, megváltás nélkül pedig nincs egyház sem. (Íme, így köti meg egy teljesen konkrét természettudományos kérdésben az egyház önfenntartásának társadalmi érdeke a dogmákat, a dogmák pedig a tudományos megismerést!) A szimbolisztikus értelmezés csak ott engedhető meg, ahol ez nem veszélyezteti az egyházak és vallások életbevágó érdekeit.

Nehéz előre látni, milyen irányba fejlődik a jövőben a katolikus egyháznak a tudomány szerepére és a hitvédelemben való felhasználására vonatkozó álláspontja.

A legutóbbi évtizedben e kérdésben elhangzott *pápai* nyilatkozatok mindenesetre arra mutatnak: Róma nagy súlyt vet arra, hogy a vallás ingadozó pozícióit filozófiai tekintetben alátámassza és ezen érvelés hitelének biztosítására igyekszik *a természetkutatás egyes eredményeit* is felhasználni. Itt azonban *nem a modern tudomány eredményeihez való alkalmazkodásról* van szó — ellenkezőleg: *ezeket az eredményeket eltorzításuk árán is a vallás igényeihez igyekeznek „alkalmazni"*. XII. Pius 1951-ben, a Szentszéki Akadémián mondott beszédében („Az istenbizonyítékok a modern természettudomány fényében") hangsúlyozattan leszögezte: *„Minél inkább halad az igazi tudomány — a múlt könnyelmű állításával szemben*[9] *— annál inkább Istent fedezi fel. Mintha csak Ő őrködne valamennyi ajtó mögött, amelyet a tudomány kinyit.*" Továbbá: *„A teremtés az időben történt, tehát és ezért van Teremtő, van Isten! Ezek azok a szavak, amelyeket — ha nem is explicite . . . mi kérünk és elvárunk a tudománytól.*"

Szó sincs tehát arról, mintha a pápa élesen *elválasztaná* a teológiai igazságot a tudományétól, hiszen — úgymond — a teremtett világ és a kinyilatkoztatás egyaránt isten alkotásai, s nem mondhatnak ellent egymásnak. A pápa látja azt is, — amit napjainkban nemely hazai teológus figyelmen kívül próbál hagyni —, hogy a *világnézeti* problémák megválaszolásánál nem lehet eltekinteni a

[9] Ez az „önkritika" nemcsak a Galileit perbe fogó inkvizícióra, hanem még IX. Piusra is vonatkoztatható!

Digitized by Google

mindenkori *világképtől.* Olyan világképet kíván felmutatni, amelynek alapján bizonyítani lehetne *a teremtést* és azt, hogy a világfolyamat *egy értelmes tervező* indítása nyomán és irányításával fejlődik. Mivel azonban a modern tudományos világkép kialakulása és fejlődési tendenciái ennek éppen az ellenkezőjét bizonyítják, s a modern tudomány az anyag fejlődésének megmagyarázásához még hipotézisként sem igényli természeten kívüli lények feltételezését — nem marad más hátra, mint az, hogy *a tudomány még meg nem oldott kérdéseit, a megismerés nehézségeit* állítsa előtérbe.

Itt sietnek a nyílt fideizmus segítségére a modern polgári idealista természetfilozófia képviselői. Mondhatni: ez a legfőbb eszmei segítség, amelyet a vallás felé forduló burzsoázia a teológiának nyújt. Ezek a filozófusok és természettudósok — nem tudván megbirkózni a megismerési folyamat bonyolult dialektikájának problémáival — a régi világkép egyes elemeinek megdőlte következtében relativizálják a tudományos világkép alapjait, és — gyakran az agnoszticizmus, indeterminizmus közvetítésével — maguk is súrolják a fideizmus határát, amikor szellemi elvek „rendező akaratára" vezetik vissza a még teljesen fel nem tárt csillagászati, fizikai, biológiai jelenségeket.

Nincs végső szó a megismerésben. A *tudomány fejlődésének tendenciája* azonban e kísérletek ellen hat: az ismeretlen összefüggések ismertekké válnak, a meghatározhatatlannak tűnő jelenség anyagi determinánsai egyre inkább felszínre kerülnek. A tudományos haladás során nem a világ kezdete és vége bizonyosodik be, hanem az, hogy minden eddig ismert állapotot újabb, még nem ismert, de szigorúan anyagi jellegű struktúrák, mozgásállapotok előznek meg és követnek. Ingatag talajra épít az a teológia, amely a természettudományi idealizmus révén az entrópia törvényéből a világ hőhalálára, minden mozgás megszűnésére következtet, a megfigyelhető ködök távolodásából a mozgás egykori kezdetére, a kvantum-fizika által leírt objektumok mozgástörvényeinek sajátosságaiból pedig az elektronok szabad akaratára. A természeti jelenségek *behatóbb* ismerete mindenkor a világ anyagi egységének felismerését mozdította elő, az ember megismerőképességének erejét bizonyította és soha nem vezetett természetfölötti szellemi létezők bizonyításához.

Az alapkérdésekben nincs változás

A teológiában tehát hol rejtett, hol nyílt vita folyik akörül, hogyan oldják meg a vallás és a tudomány ellentétét: úgy-e, hogy a tudományt a vallás alá rendelik, vagy úgy, hogy elválasztják a

Digitized by Google

tudomány és a vallás „illetékességi körét". A tudomány mai fejlettsége mellett ez a dilemma megoldhatatlan.

Maguk a teológiai viták némileg megváltoztathatják az egyházaknak a tudománnyal szemben elfoglalt — engedtessék meg ez a szó — *taktikai* vonalvezetését, de természetesen mit sem változtatnak a teológia *lényegi* álláspontján, tudományellenes tartalmán, kiindulópontján és módszerén.

Először is: a csodás elem, a mítosz „ésszerű" értelmezése nem vihető konzekvensen keresztül. A vallásnak *lényege* a mítosz, s ha ezt eltávolítanánk belőle, magát a vallást szüntetnők meg. Ez a vallások *konzervatív, metafizikus-dogmatikus jellegét*, a világképükben foglalt antropomorf és mágikus-misztikus elemek kiküszöbölhetetlenségét mutatja.

Másodszor: semmilyen módszerbeli rugalmassággal nem változtatható meg a vallások *világnézeti alapállása*, „őseredeti" *idealizmusuk*. Természetesen, a mai teológia sem igyekszik kiküszöbölni ezt az idealizmust, sőt minden „korszerűsítést" viszonylag *lényegtelen*, világnézeti szempontból másodrendű kérdésekben hajt végre, s abból a célból, *hogy világnézeti kiindulópontját megszilárdítsa*. Ezt azonban külsőleg nem az idealizmus filozófiailag kompromittált *jelszavával* teszi. Mint a mai burzsoá filozófia általában, a teológiák és vallásos filozófiák is azt állítják, hogy *meghaladják* a materializmus és idealizmus „elavult" alternatíváját, mintegy ideológiai „harmadik utat" képviselnek, aminthogy az egyházak gyakran a politikában is a harmadik út képviselőinek tüntetik fel magukat, A neotomista „realizmus" azonban természetesen nem halad túl azon, amin nem lehet túlhaladni. A neotomizmus képviselői elismerik ugyan az anyagi világnak *az ember tudatával* szembeni elsődlegességét (az anyagi világ előbb létezett, mint maga az ember), de tagadják, hogy ez a világ *mindenféle tudattal* szemben elsődleges; ellenkezőleg: azt állítják, hogy az anyagot a legfőbb szellemi lény teremtette. Vitakoznak a *szubjektív* idealistákkal, de nem valamiféle harmadik út, hanem egy dualisztikus elemekkel kevert, nem következetes *objektív* idealizmus talajáról.

Ebből az idealista pozícióból fakad az, hogy az anyagot minden vallás *elvileg alacsonyabbrendűnek* tartja a szellemnél, s ennek folytán az anyagi világ megismerésére irányuló *tudományos kutatást is alacsonyabbrendűnek minősíti* a szellem világának, magának az istenségnek a „megismerésére", a vele való misztikus egyesülésre irányuló vallásos hitnél. A teológia — fanyalogva — tudomásul veszi a tudomány haladását, de nem mulaszt el egyetlen alkalmat sem, hogy hangoztassa, milyen korlátozottak ennek a lehetőségei. „*És mégis, mi egyebek a hatalmas természeti törvények* — figyelmeztette a híveket *XII. Pius* 1948-ban a pápai tudomá-

Digitized by Google

nyos akadémián mondott beszédében —, *mint a világmindenség grandiózus templomában uralkodó isteni terv felmérhetetlenségének és mélységeinek árnyéka, puszta ideája? A tudomány ifjai, minél mélyebben hatolnak kutatásaikkal a természet csodáiba, annál erősebben érzik saját képtelenségüket, hogy kimerítsék és átfogják az isteni terv, törvények és normák gazdagságát, amelyek a természetet kormányozzák.*"

XXIII. János pápánál igen jellemzően módosul ennek az ismeretelméleti pesszimizmusnak a hangsúlya, anélkül, hogy lényege megváltozna: „*Noha előfordul* — mondotta a pápa 1961. április 6-án a zarándokok egy csoportjának —, *hogy mindnyájan fájdalommal halljuk... hogy az ég beborult és nincsen semmiféle kapcsolatunk az égiekkel, hogy amit származásunkról és célunkról tanultunk, azt most a haladás és a felfedezések törlik... mindenkinek tudnia kell, hogy* ***minden felfedezések ellenére*** (kiemelés tőlem — *L. J.*) *az emberi találékonyságnak határai vannak. Így ha tekintetünket az ég felé emeljük is, igazolását kapjuk annak, hogy a világ teljesen az Úr kezében van.*"

XII. Pius még meg volt győződve arról, hogy az emberek éppen a tudományos haladás során eljutnak *saját gyengeségük felismeréséhez* — XXIII. János már nem meri ezt állítani. Ellenkezőleg: az emberi találékonyság — mondja —, látszólag cáfolja ugyan a vallás igazát, *ennek ellenére* tudnunk *kell*, hogy lehetőségeink korlátozottak.

A két álláspont közti különbségben főleg a tudományos és társadalmi haladás gyorsuló üteme tükröződik vissza; a harcos pesszimizmus lassan talán borongós agnoszticizmussá szelidül, de a lényeg változatlan: isten végtelen bölcsességét emberi ész fel nem érheti, s így az igazán nagy kérdések örökre rejtve maradnak az ember előtt.

A tudomány történeti fejlődése azonban azt mutatja, hogy mindazok az anyagi összefüggések, amelyeket valaha „végsőnek", „megismerhetetlennek" tekintettek, később mindig közbülsővé és megismerhetővé váltak, s magaslatukról ismét új, meghódítandó csúcsok felé nyílt kilátás. Semmi okunk feltételezni, hogy a megismerésnek elvi határai vannak; éppen úgy végtelen folyamat ez, mint maga az anyagi világ.

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

A munkásosztály szerepe az észak-afrikai országok nemzeti felszabadító mozgalmaiban

Az észak-afrikai országok közül hol az egyik, hol a másik kerül az érdeklődés homlokterébe: néhány évvel ezelőtt Egyiptom, már vagy hat éve Algéria, egy-két hónapja pedig ismét Tunézia. A gyarmatosító hatalmak Észak-Afrika népeit — mint a többi afrikai országét is — „történelem nélküli" népeknek tekintették, melyek belenyugszanak „alsóbbrendűségükbe", kisajátított és kizsákmányolt voltukba. Ám a háború utáni, hatalmas lendülettel megindult felszabadító mozgalmaikkal, amelyekhez kedvező feltételeket teremtett a szocialista tábor megerősödése és a gyarmati rendszer válsága, az afrikai kontinensen az észak-afrikai népek mutatták meg elsőkként, hogy a gyarmati uralom nem örökkévaló. Felszabadító harcaikkal — Algéria kivételével — már kivívták a politikai függetlenséget.

Bármilyen nagy is ez az eredmény, még nem jelenti azt, mintha már megvalósították volna mindazokat a lényeges céljaikat, amelyekért annyi áldozatot hoztak. Ezekben az országokban a gyarmatosítók továbbra is a kezükben tartanak fontos gazdasági pozíciókat, s ezek révén továbbra is kizsákmányolják őket és csorbítják függetlenségüket. Nem is szabadult fel az észak-afrikai országok egész területe: a gyarmatosító hatalmaknak ma is vannak támaszpontjaik Marokkóban, Tunéziában és Líbiában. A bizertai események pedig megmutatták, hogy e támaszpontokat minden áron meg akarják tartani.

Az észak-afrikai népek tehát nem tekinthetik és nem is tekintik befejezettnek a gyarmattartók ellen folytatott harcukat. Ez a harc a tíz-tizenöt évvel ezelőttitől eltérő nemzetközi viszonyok között folyik: a nemzeti felszabadító mozgalom kiszélesedett, újabb népek és földrészek csatlakoztak hozzá. De ugyanakkor nagy lendülete a gyarmatosítókat is más, rugalmasabb módszerek alkalmazására késztette: a leigázás régi módját, új, álcázott terjeszkedési és agressziós tervek váltják fel, melyek „segély" és „együttműködés" látszatát igyekeznek kelteni. A gyarmatosítók — főként a helyi, feudális reakció szövetségére támaszkodva — megosztani igyekeznek a nemzeti erőket és, ezúttal is, mint már annyiszor, a kommunista-ellenességet használják ürügyül.

A nemzeti felszabadító mozgalmaknak ezen szakaszában megnövekedett az észak-afrikai mun-

Digitized by Google

kásosztály szerepe. Cikkünk ezt igyekszik nagy vonásokban megmutatni.

•

A történelmi körülmények folytán Észak-Afrikában nagyobb létszámban alakult ki a munkásosztály, és politikailag fejlettebbé vált, mint Afrika egyéb területein.

Az észak-afrikai munkásosztály létszámáról nincsenek pontos adatok; a különböző források más-más számokat közölnek. A három, illetőleg három és félmilliós szám, amelyet egyes forrásmunkák feltüntetnek, feltehetőleg nem foglalja magában az itt különösen nagyszámú mezőgazdasági proletariátust.[1]

Az ipari proletariátus kisebbségben van a munkásosztály egészén belül,[2] még Egyiptomban is, de száma, különösen itt, gyorsan növekszik. Az ipari munkásság zöme a fémiparban, a bányákban, a textiliparban, továbbá a vasutaknál, a szállítóiparban és a kikötőkben dolgozik, melyeket a gyarmatosítók az elrabolt gyarmati kincsek elszállításának megkönnyítésére fejlesztettek ki, végül a könnyűipar, valamint a mezőgazdasági termékek első feldolgozását végző ipar is nagyszámú munkást foglalkoztat.

A munkások élet- és munkaviszonyai nem egyformák az észak-afrikai országokban. Egyiptomban a néhány modern típusú vállalat dolgozóiból viszonylagos munkásarisztokrácia alakult ki, de a proletariátus túlnyomó többsége itt is lealázó nyomorban él. *Az észak-afrikai munkások átlagos életszínvonala a világon a legalacsonyabbakhoz tartozik.* A Vörös-tengertől az Atlanti-óceán partvidékéig állandó a tömeges munkanélküliség. A parasztság proletarizálódása folytán a falusi dolgozók a városokba vándorolnak, hogy valami megélhetéshez jussanak.[3] A hírhedt algériai barakkvárosok vagy az egyiptomi szegénynegyedek lakói alkalmi munkákból tengődnek. A „keleti", tipikusan gyarmati nyomor megdöbbentő: Egyiptom felnőtt férfilakossága 40 százalékának nincs állandó foglalkozása. A városi lakosság 56 százalékának átlagos évi keresete 9 font!

Ez a munkásosztály, amely megismerkedett a gyarmati és feudális elnyomás irgalmatlanságával, egyre nagyobb befolyást gyakorol országa politikai életére. Súlya nem mérhető csupán számarányán. Akcióprogramjában nem csupán saját osztályának ér-

[1] A B. I. T. (Bureau International du Travail – Nemzetközi Munkaügyi Szervezet) adatai szerint Egyiptom falusi lakosságának 30 százaléka, az algériai nép ugyane rétegének 22 százaléka, a tunéziainak 20 százaléka és a marokkói mezőgazdasági lakosságnak 17 százaléka agrárproletár.

Ugyanezen forrás szerint a nem mezőgazdasággal foglalkozó egyiptomi lakosság megoszlása 1958 végén a következő volt:

a foglalkoztatottak száma	
a kézműiparban	650 000
a bányákban és kőfejtésekben	34 000
az építőiparban	140 000
a villamosiparban	10 000
a kereskedelemben	700 000
a szállítóiparban	231 000
a közműveknél és a magániparban	1 188 000

[2] A mezőgazdasági bérmunkások száma a B. I. T szerint:

Algériában (1954)	589 339
Egyiptomban (1947)	1 456 769
továbbá ifjúmunkás	1 590 000
Marokkóban (1952)	352 855
Tunéziában (1956)	132 590

[3] Kairó lakossága például 1937 óta 1 312 000-ről több mint három millióra növekedett.

Digitized by Google

dekeit és követeléseit fejezi ki, hanem a legszélesebb néprétegeké t. Az észak-afrikai munkásosztály e terület országainak legforradalmibb és legdinamikusabb osztálya. Ereje szervezettségében, harci egységében és a nemzeti függetlenséget és társadalmi haladást kívánó összes erők tömörítésében rejlik. Ez az osztály a letéteményese a jövőnek, s az iparosodással együtt fejlődik. Minden jel, még vezetőinek és szervezeteinek üldöztetése is növekvő befolyását bizonyítja, amellyel a gyarmatosítók is kénytelenek egyre inkább számolni.

*

Az észak-afrikai munkásságnak a nemzeti felszabadító mozgalmakban való szervezett részvétele a század elején kezdődött. A tunéziai munkások már 1912-ben sztrájkkal segítették a Franciaországtól való függetlenülési törekvéseket. A két világháború közötti időszakban az észak-afrikai munkásosztály, élén a kommunista pártokkal, nem egy politikai harcot vívott; így Algériában és Tunéziában 1934—38 között a fasizmus elleni népfront megteremtője volt. Az „anyaországok", főleg Franciaország forradalmi munkásmozgalmának tapasztalata és harcos szolidaritása nagy segítséget nyújtott ezekben a harcokban, az ottani munkásszervezetekben politikailag megerősödött észak-afrikai munkások pedig közvetlen szervezőivé váltak hazájuk mozgalmainak. A fasisztaellenes erők győzelme és a Szovjetunió egyre ragyogóbb sikerei a háború után új lendületet adtak a munkásság által a gyarmatosítók ellen, a nemzeti függetlenség kivívásáért indított harcoknak.

A háború végén Egyiptomban már nagyszámú új szervezet harcolt a gyarmatosítás ellen, így a Munkások és Diákok Nemzeti Bizottsága, a Nílus-völgyi Egységfront és mások. Egyiptom bér- és politikai harcok színhelyévé vált. Kairóban 1945. február 21-én az angol csapatok gépfegyvertüzet nyitottak 150 000 dolgozó tüntető felvonulására. A sztrájkok és egyéb akciók legfontosabb követelései politikai természetűek, imperializmus-ellenesek voltak: *az 1936-ban aláírt angol—egyiptomi szerződés felmondását követelték és azt, hogy az angol csapatok hagyják el Egyiptomot.* A munkások és a többi néptömegek harcai meggyorsították a politikai események iramát Egyiptomban: 1950-ben győzött a Wafd-párt, egy évvel később felmondták az 1936-os szerződést, végül, 1952-ben a Forradalmi Tanács, Nagib tábornokkal és Naszszer ezredessel az élén, megdöntötte a monarchiát.

Marokkó, Algéria és Tunézia munkássága is a felszabadító harcok első soraiban küzdött ebben az időszakban. A francia gyarmatosítók patakokban ontották a három Maghreb-ország dolgozóinak vérét. 1950 nyarán Tunéziában utcai tüntetéseken 120 embert gyilkoltak le és több százat sebesítettek meg. Marokkóban az 1952. évi casablancai felkelést követő megtorlásnak 2000 dolgozó esett áldozatul, 1945-ben a de Gaulle által, 1950-ben a „szocialista" Naegelen által szervezett provokációk következtében algériai dolgozók tízezrei pusztultak el.

Az észak-afrikai munkásosztály és pártjai azzal vívták ki tekintélyüket, hogy a nemzeti felszaba-

Digitized by Google

dító harcokban mindig az első sorokban küzdöttek. Belőlük áradt az elszántság és harci szellem 1956-ban, a szuezi harcok idején, valamint az algériai harcokban, legutóbb ez év tavaszán. A harcokban közösen ontott vér felbonthatatlan kötelékeket teremtett Észak-Afrika városi és falusi dolgozói között.

*

A gyarmati elnyomás, a szörnyű életviszonyok, az „anyaország" munkásmozgalmának, így szakszervezeteinek a segítsége arra ösztönözte az északafrikai dolgozókat, hogy kitartó és határozott küzdelemmel kierőszakolják a gyarmatosítóktól szervezkedési jogukat. Az északafrikai szakszervezetek a gyarmati önkény és megtorlás ellen vívott hosszú, hősi küzdelmekben születtek és szilárdultak meg.

A háború után kialakult nemzetközi erőviszonyok a gyarmatosító hatalmakat a gyarmati népek követeléseinek nagyobb mérvű figyelembevételére kényszerítették ugyan, de szervezkedési joguk elismerésére még akkor sem voltak hajlandók. 1952-ben például a francia rendőrség betiltotta a Marokkói Általános Szakszervezeti Uniót. A jelenlegi szakszervezeti központot, a Marokkói Dolgozók Unióját három évvel később, 1955 március 20-án, illegálisan alapították meg. Az algériai és tunéziai szakszervezetek a kemény harcoknak és megtorlásoknak ugyanezen iskoláját járták végig. Az egyiptomi szakszervezetek egészen a második világháború idejéig földalatti szervezetként működtek. A monarchikus rendszer, melynek kereteit angol tisztek alkották, minden eszközzel üldözte a munkásokat, szervezeteit, s provokációktól és gyilkosságoktól sem riadt vissza.

Az északafrikai szakszervezetek fontos szerepet játszottak a politikai függetlenségért vívott harcban. A francia gyarmatosítók a marokkói szakszervezetek szövetségét a casablancai felkelés miatt oszlatták fel 1952-ben. Egyiptomban a szakszervezetek tüntetéseket és sztrájkokat szerveztek a második világháborút követő és a monarchia megdöntését, az angol csapatok eltávozását megelőző korszakban.

Az északafrikai szakszervezeti mozgalom tehát a gazdasági követelésekért vívott hagyományos küzdelmet folytatva, *a gyarmatosítás és feudalizmus elleni harcban is élen járt.* Az öntudatos szakszervezeti dolgozók azért harcolnak, hogy a szakszervezetek tartsák meg e szerepüket, s szembeszegülnek azzal a nyomással, amellyel a helyi burzsoázia Egyiptomban — és kisebb mértékben Tunéziában is — saját osztálypolitikája szolgálatába akarja állítani a szakszervezeteket. A marokkói szakszervezetek figyelemre méltó eredményeket értek el, nevezetesen a paraszti szervezetekkel való együttműködés terén, bár a reakció egymás ellen igyekszik kijátszani az antiimperialista mozgalom e két fő erejét. A Marokkói Dolgozók Uniója jelenleg 650 000 dolgozót egyesít. A polgári jobboldalnak egy szakadár-központ megteremtésére irányuló kísérletei kudarcot vallottak. A Marokkói Dolgozók Uniójának programja: *harc Marokkó politikai és gazdasági függetlenségéért, az új kolonializmus és a feudalizmus ellen, a legfontosabb iparágak államosí-*

Digitized by Google

tásáért, az iparosításért és a földreformért. Érthető, hogy ez a program a gyarmatosítók és a marokkói reakció ellenállásába ütközik.

A Marokkói Dolgozók Uniója az utóbbi időben több sztrájkot vezetett, melyek közül több győzelemmel végződött, mint például idén nyáron a 12 000 Khouigba-i bányász, szolidaritási sztrájkokkal is támogatott harca. Ez év május 1-én Casablancában 150 000 dolgozó vonult fel a szakszervezeti központ által szervezett tüntetésen, s a város 400 000 lakója lelkesen üdvözölte a felvonulást.

Algériában az F. L. N. (Front de Liberation National — Nemzeti Felszabadító Front) kezdeményezésére megalakult U. G. T. A. (Union Générale des Travailleurs Algériens — Algériai Dolgozók Általános Uniója) egyesíti a különböző irányzatokhoz tartozó dolgozókat. A kommunisták kezdettől fogva részt vesznek az Unióban.

A Tunéziai Dolgozók Általános Uniója (U. G. T. T.) 1959-ben 150 000 tagot számlált. A tunéziai szakszervezetek tevékeny részt vettek a közelmúltban a bizertai francia agresszió ellen rendezett tüntetésekben. Élharcosai küzdenek mind a hatóságok nyomása, mind a szakszervezeti bürokrácia ellen.

1957-ben létrejött az *Egyiptomi Munkásunió*, s 1959-ben már 480 502 munkást és alkalmazottat egyesített. Az egyiptomi szakszervezeti mozgalmat súlyosan sújtotta Moudanek, Amer, Taha és más kiváló harcosok letartóztatása és bebörtönzése. A hivatalos, magát „arab szocializmus"-nak nevező ideológia lényegében elveti az osztályharcot.[4] A szakszervezeteket a kormány arra kényszeríti, hogy működjenek együtt a munkáltatók szervezeteivel. A legcsekélyebb követelést sem támaszthatják, s ha sztrájkot vezetnek, büntetésül vezetőik börtönbe kerülnek. Még kevésbé kezdeményezhetnek a szakszervezetek politikai akciókat a gyarmatosítók ellen, ilyeneket csak a hivatalos párt „Nemzeti Uniója" indíthat el.

Az egyiptomi szakszervezetek tehát a gazdasági és politikai harcokban ma nem tölthetik be azt a szerepet, amelyet más demokratikus szervezetekkel együtt a háború végén játszottak és amelyre az egyiptomi proletariátus számbeli jelentőségénél fogva is jogosultak volnának. Az egyiptomi proletariátus azonban megőrizte a gyarmatosítók ellen vívott küzdelemben szerzett harc hagyományait, s nem kétséges, hogy a forradalmi lendületének gáncsot vető próbálkozások nem sokáig érhetnek célt.

Az északafrikai szakszervezeteknek a haladást siettető szerepe és egységtörekvése ez év májusában ismét bebizonyosodott az első Független Afrikai Szakszervezeti Szövetség megalakítására egybehívott kongresszuson. A nemzetközi reformizmus cselszövéseivel többször sikerült elodázni a kongresszus összeülését, bár a munkásszervezetek már 1959-ben elhatározták megtartását, hogy egyesítsék az afrikai szakszerve-

[4] Az „Al Akbar", a Libanoni Kommunista Párt lapja elemzi és bírálja a munkásellenes, demokráciaellenes úgynevezett „arab szocializmust". A cikket a francia „Demokratie Nouvelle" is átvette.

Digitized by Google

zeti mozgalmat. A nigériai szakszervezetek leleplezték azt a nagymérvű korrupciós tevékenységet, amelyet a C. I. S. L. (Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége) és az amerikai szakszervezetek vezetői folytattak, szorosan együttműködve az amerikai diplomáciával. A C. I. S. L. főleg azon fáradozott, hogy megakadályozza a pánafrikai kongresszust, s amikor az mégis megvalósult, egyenetlenséget igyekezett ott szítani. Erőfeszítései, hogy megakadályozza a C. I. S. L.-el való szakítást, kudarcot vallottak: a kongresszus, amelyen 34 szakszervezeti központ képviseltette magát, kimondta, hogy valamennyi kiválik a C. I. S. L.-ből. A kongresszus az afrikai szakszervezeti egységet előmozdító és imperializmus ellenes határozatai révén igen jelentős fordulópont az afrikai szakszervezeti mozgalom történetében. Figyelemre méltó, hogy az új afrikai szövetségben milyen fontos szerephez jutnak az északafrikai szakszervezetek: a vezetőség hét tagja közül négyet az ő képviselőik közül választottak; a Szövetség elnöke szintén északafrikai: Mahjoub ben Seddik, a Marokkói Dolgozók Uniójának vezetője.

•

Az első világháború végén a három Maghreb-országban a munkásosztály megalakította a maga marxista—leninista pártját. A Marokkói Kommunista Párt 1920-ban alakult meg, az Algériai Kommunista Párt 1924-ben és a Tunéziai Kommunista Párt 1926-ban. Az északafrikai munkásosztály befolyása szervezett formában kezdett érvényesülni a gyarmatosítás elleni nemzeti mozgalomban. A kommunista pártok gyakorlati és elméleti munkájukkal elősegítették a nemzeti felszabadító mozgalmak erősödését: megszervezték a gyarmatosítás-ellenes erőket, tisztázták a mozgalom problémáit, s az északafrikai helyzet reális, marxista elemzése alapján kidolgozták az imperialista-ellenes mozgalom stratégiáját és taktikáját. Munkájukat megkönnyítette az „anyaországok" kommunista pártjainak segítsége és a más országok pártjaival folytatott véleménycsere. Az északafrikai kommunisták saját tapasztalataikból leszűrt következtetéseikkel járultak hozzá számos nemzetközi érdekű kérdés kidolgozásához: így az új kolonializmus, a proletariátus szövetségesei kérdésének, a nemzeti burzsoázia szerepének, az agrárkérdés északafrikai arculatának tisztázásánál. *Különösen nagy figyelemmel tanulmányozták a kommunista pártok a falusi társadalmi viszonyokat, s a parasztságnak a feudalizmus és a gyarmatosítás elleni harcban betöltött szerepét.* Az Algériai Kommunista Párt titkárának, Bachir Hadj Alinak a „Réalités Algériennes" című folyóiratban a közelmúltban megjelent cikke az algériai földkérdés fontos elemző dokumentuma, amely a felszabadító harcban a parasztságra háruló szerepet foglalkozik, rámutat ezen osztály politikai öntudatának, és az agrárprobléma forradalmi megoldásának jelentőségére.

Az algériai, a marokkói és a tunéziai párt *megalakulása percétől kezdve előtérbe helyezte a nemzeti függetlenség kivívását.* Felvilágosító és szervező munkájuk kezdeményezője és ösztönző-

Digitized by Google

je volt a gyarmatosítás elleni egységes fellépésnek. Az Algériai Kommunista Párt már 1946-ban kiadta azt a jelszót, hogy a független Algériai Köztársaság kivívására meg kell alakítani a Nemzeti Demokratikus Frontot.

A francia és angol gyarmatosítók a felszabadító harc minden újabb fellángolásakor még kíméletlenebbül üldözték a kommunista pártokat. Az 1952-ben kitört casablancai felkelés alkalmával betiltották a Marokkói Kommunista Pártot, aktív tagjait üldözték, letartóztatták és bebörtönözték. Ugyanígy jártak el az Algériai Kommunista Párttal is 1955-ben, néhány hónappal a felkelés után. A gyarmati hatóságok nem ok nélkül félnek a marxista—leninista pártoktól, amelyek az antikolonialista nemzeti egységért vívott harcukkal leginkább fenyegetik a gyarmatosítók uralmát.

*

Az északafrikai kommunista pártok politikai befolyása a függetlenség kivívása után egyre növekszik.

A nemzeti mozgalom ezen szakaszában tisztábban megmutatkoznak a burzsoázia különböző csoportjainak nézeteltérései. A hatalom birtokába jutott burzsoázia intézkedései korántsem elégítik ki a dolgozó népet. Nem kétséges, hogy van haladás a gyarmatosítás maradványainak megszüntetésében; ezt különösen a közigazgatási szervek önállósítása mutatja, vagy Egyiptomban az 1956-os agresszió visszaverése és az idegen monopóliumoknak egyes pozícióiktól való megfosztása. Ám ez a haladás, mindent egybevetve, teljesen elégtelen.

Marokkó, öt évvel függetlenségének kikiáltása után is, még elmaradott, ősi struktúrájú ország, amely idegen gazdasági uralom alatt áll. A nemzetgazdaságába befektetett tőkének kilenctized része külföldi eredetű. Tunéziában a kapitalizmus bázisai túlnyomórészt idegen kézben vannak, még vidéken is. E két országban törvényes és óvatos, sőt néha ellentmondó intézkedésekkel igyekeztek csökkenteni a külföldi tőke befolyását. Néhány külföldi vállalatot államosítottak ugyan, de a helyettük létesített vegyes vállalatokban ismét csak az idegen tőke került túlsúlyba. A marokkói és az egyiptomi burzsoázia egy része arra törekszik, hogy szorosabbra fűzze a kapcsolatot a külföldi, főképp a nyugatnémet és az amerikai monopóliumokkal.

Az ilyen felemás állapotoknak és pálfordulásoknak több oka van. Marokkóban és Tunéziában például az imperialista-ellenes burzsoázia gyengeséget tanúsít a reakciós polgársággal és a nagybirtokosokkal szemben. Ez a burzsoázia összességében véve ingadozó, ellentmondásos magatartású kispolgárság. Érdekei ellentétesek ugyan a gyarmatosítókéval, de a „nyugati mintájú fejlődés" perspektívája vonzza őt.

Még rosszabb az északafrikai burzsoázia agrárpolitikája. Kilenc évvel az egyiptomi feudális-monarchikus rendszer megdöntése után, a parasztságnak tett ígéretek ellenére, a feudalizmus ma is fennáll ebben az országban, ahol 15 millió fellah teljesen nincstelen, vagy apró nadrágszíjparcellán robotol. Az egyiptomi parasztot, aki a haszonbért készpénzben kénytelen megfizetni,

Digitized by Google

egyben a kereskedelmi monopolтőke is, kizsákmányolja. „Az északafrikai munkaügyi problémák" című tanulmányában a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal ezt állapítja meg: „A hagyományos módszerekkel megművelt apró egyiptomi gazdaságok nem függetleníthetik magukat a pénzgazdaságtól. A fellah, aki a legtöbb esetben haszonbérlő, nem pedig birtokos, a földjén termelt gyapot, cukornád és egyéb termékek eladása révén szerzi meg a bérleti díjat és a létfenntartásához szükséges összeget."

Marokkóban, ahol a parasztság felének egyáltalán nincs földje, egymillió hektár van a gyarmatosítók, másfélmillió hektár pedig a hazai nagybirtokosok tulajdonában. Tunéziában gyengébb a feudalizmus, de helyzete itt sem változott meg lényegesen, a külföldi gyarmatosítók pedig 500 ezer hektár jó földdel rendelkeznek. Algériában 1954-ben a 2 726 000 hektárnyi legjobb földet idegen gyarmatosítók aknázták ki.

Ezek a számok önmagukért beszélnek: megerősítik azt, amit a Tunéziai Kommunista Pártnak 1960. március 1-én közzétett, a földreformra vonatkozó dokumentuma megállapított: *„A probléma lényegében mit sem változott"*. Egyiptomban a reform mindössze százezer parasztnak vált hasznára, Marokkóban pedig a megművelt földnek csupán két ezrelékét osztották szét.

Az északafrikai nemzeti burzsoázia politikája tehát a földkérdésben, a feudalizmussal kapcsolatban is ellentmondásos, holott ennek a burzsoáziának tényleges érdekében állna, hogy igazi földreformot valósítson meg, amely a parasztság javára válik. És ugyanis nagymértékben elősegítené a független és kiegyensúlyozott nemzetgazdaság kifejlesztését is. De — mint Bagdas elvtárs, a Szíriai Kommunista Párt vezetője, az EAK agrárkérdéseinek elemzése során megállapítja — „az egyiptomi burzsoázia főképp attól tartott, hogy ha megsértik a tulajdon szentséges elvét, forradalmi következményekkel kell számolni. Ezért a nagybirtokosokhoz fordult támogatásért, hogy segítségükkel elnyomja a parasztttömegek fokozódó aktivitását és szembeszálljon a demokratikus mozgalommal." Riffi elvtárs, a marokkói mezőgazdasági problémákról szóló tanulmányában[5] megállapítja; a marokkói burzsoázia fél, hogy csorbát ejtenek a tulajdon elvén. Leszögezi azt is, hogy a nagybirtokos osztály és a burzsoázia között (melynek egy része maga is nagybirtokos) erősek a kapcsolatok. Ez egyébként minden északafrikai országra vonatkozik. Riffi elvtárs arra a következtetésre jut, hogy „a reakciós támadás bizonyos időszakaiban a burzsoázia... szövetségre léphet a nagybirtokos osztállyal." Az ilyen reakciós szövetkezés egyben durva kommunistaellenes propagandát fejt ki a falun, a tömegek vallásos hitét is kiaknázva, hogy ezzel bizalmatlanságot keltsen a munkásosztállyal szemben és elidegenítse a parasztságot azoktól, akik küzdelmét a győzelem felé tudják irányítani.

Az északafrikai burzsoá kormányok politikája — erre ismételten rá kell mutatnunk — sú-

[5] Béke és Szocializmus, 1960. 2. 111—115. old.

Digitized by Google

lyos társadalmi következményekkel járt. Lényegében érintetlenül hagyta a gyarmati korszakból örökölt struktúrát, s így a másik örökséget, a városi és falusi tömegek nyomorát is állandósították. E néptömegek csalódása annál keservesebb, mert a burzsoázia hatalmának megszilárdulása óta egyre inkább megfosztották őket attól a lehetőségtől, hogy az országos ügyek intézésében részt vegyenek. Egyiptomban a hatalom a reakciós nagyburzsoázia monopóliumává vált. Marokkóban nem hozták létre a leglényegesebb demokratikus intézményeket sem, még alkotmány sincsen. Az utóbbi években az északafrikai tömegekben szétfoszlott sok illúzió, amelyet a polgári pártokhoz és ezek vezetőihez fűztek. De nemcsak a munkás- és paraszt-tömegeket, hanem részben a burzsoázia középrétegeit és a kispolgárságot is kiábrándította az, hogy a vezetők nem feleltek meg várakozásuknak. Erről tanúskodik például az Isztiklal-nak, a marokkói nemzeti burzsoázia pártjának 1959-ben történt kettészakadása is: a párt balszárnya radikális reformprogramot fogadott el.

Ilyen körülmények között érthető, hogy az északafrikai népesség körében megnövekedett annak az osztálynak és azoknak a pártoknak a befolyása, amelyek ellenezték és leleplezték az imperializmussal és a feudalizmussal kötött kompromisszumokat, s azért küzdöttek, hogy a nemzeti forradalom valóban demokratikus és szociális tartalmat kapjon.

*

Az északafrikai kommunista pártok céljai világosak: a gyarmatosítóktól való teljes gazdasági függetlenség, a nagybirtokrendszer megszüntetése, a földreform, a kulcsiparágak államosítása, a tervszerű iparosítás, az életszínvonal emelése, s olyan igazi, politikai és szociális demokrácia megvalósítása amelyben — megfelelő intézmények útján — valóban a nép gyakorolja a hatalmat. Külpolitikai téren: a nemzeti függetlenség megóvása, a béke védelme, szolidaritás a kolonializmus ellen harcoló népekkel, együttműködés minden országgal a teljes jogegyenlőség alapján, együttműködés a szocialista államokkal.

A kommunista pártok nézete szerint *egyetlen osztály és egyetlen párt sem vívhatja meg egyedül a kolonializmus és a nagybirtokrendszer elleni küzdelmet.* Ezért fordulnak minden olyan párthoz és társadalmi szervezethez, amely objektív érdekeinél fogva a demokratikus nemzeti front tagjává válhat. A Marokkói Kommunista Párt legutóbbi nyilatkozata szerint „a nagy antiimperialista és antifeudális frontban minden marokkói megtalálja helyét, a gyarmatosítók és a nagybirtokosok kivételével." A kommunisták a reakció széthúzó tevékenysége ellen, a nemzeti demokratikus erők legszélesebb egységéért harcolnak. Felhívásuk a nemzeti burzsoáziának is szól, mert úgy vélik, hogy ez még nem fejezte be haladó szerepét, s részt vehet az imperialistaellenes küzdelemben. Legfőbb törekvésük azonban a parasztsággal való együttműködés. *Minden* északafrikai államban a parasztság alkotja *a lakosság nagy többségét.* A nemzeti mozgalom: ag-

Digitized by Google

rárforradalom. Ezért, a *munkásosztály mellett, a parasztság a legjelentősebb forradalmi erő a gyarmatosítók és a nagybirtokosok ellen vívott harcban; hatalmas, természetes szövetségese a munkásosztálynak.* Az északafrikai kommunisták úgy vélik: nagymértékben a munkás-paraszt szövetség szilárdságától függ, hogy a közbenső rétegek és a nemzeti burzsoázia csatlakozzanak a nemzeti fronthoz.

A kommunisták arra törekszenek, hogy a nemzeti felszabadító harcot a munkásosztály irányítsa, de az e harcban való részvételüket nem teszik függővé ettől, a mindenkor támogatják a nemzeti burzsoáziát, ha az felveszi a küzdelmet a gyarmatosítók ellen. Az egyiptomi kommunisták szilárdan kiálltak Nasszer mellett, valahányszor síkraszállt az imperializmus ellen. Az algériai kommunisták részt vettek a felkelők mozgalmában és az egység jegyében 1956-ban beléptek a Nemzeti Felszabadító Front irányítása alatt álló nemzeti felszabadító hadseregbe. Mint Larbi Bouhali, az Algériai Kommunista Párt első titkára legutóbb mondotta, pártja mindig támogatta az Algériai Köztársaság ideiglenes kormányát, noha abban és annak szerveiben a párt — kívánsága ellenére — máig sincs képviselve. „Ez részünkről nem mesterkedés vagy taktika — magyarázza Larbi Bouhali —; mi elvből támogatunk bármely nemzeti felszabadító mozgalmat, amely ténylegesen harcol az imperializmus ellen." Ezt az elvet követve a marokkói kommunisták támogatták Mohamed királyt 1951-ben, amikor a gyarmatosítók csalfogásokkal meg akarták őt fosztani a hatalomtól, 1953-ban pedig követelték, hogy engedjék őt haza, hogy elfoglalhassa trónját és az ország visszanyerje függetlenségét. Más alkalmakkor is bebizonyították a kommunisták, hogy a nemzeti harc nagy érdekeit szem előtt tartják.

Az északafrikai kommunisták azonban tudatában vannak annak is, hogy a burzsoázia, osztályterméseteénél fogva, nem következetes a nemzeti mozgalomban. Az Algériai Kommunista Párt első titkára az előbb említett nyilatkozatában azt is leszögezte, hogy „a nemzeti forradalom a burzsoázia irányítása alatt gyakran megtorpan, eltévelyedik". A kommunista párt bírálatára szükség van a fegyveres forradalom idején, mint például jelenleg Algériában, de a függetlenség kivívása után is, amikor, amint láttuk, a burzsoázia — természeténél fogva — egyezkedni hajlandó a reakcióval. A burzsoázia nemcsak a gyarmatosítás, a gazdasági leigázás és a feudalizmus irányában tett engedményeket, hanem külpolitikai kérdésekben is. A Marokkói Kommunista Párt pl. bírálta a kormány gyenge magatartását a francia, amerikai és spanyol katonai támaszpontok kérdésében. A Tunéziai Kommunista Párt bírálta a burgibizmus" külpolitikájának ellentmondásait, Burgiba elnök nyugati orientációját a bizertai események előtt és után, és Tunézia hivatalos köreinek mulasztásait az afrikai antiimperializmus iránti szolidaritás terén. Az egyiptomi kommunista párt megbírálta az EAK által ellenőrzött sajtó szovjetellenes hadjáratait és a kormányzat sok más bűnét.

Digitized by Google

Az algériai kommunista pártot betiltották a francia gyarmatosítók, a marokkóival és az egyiptomival saját országuk reakciósai tették ugyanezt. De az üldöztetés és a reájuk szórt rágalmak ellenére e pártok tekintélye egyre növekszik, felhívásaikra mind nagyobb tömegek válaszolnak. II. Hasszán, az új marokkói király, néhány hónappal ezelőtt kommunistának ajánlotta fel megalakuló kormányában a földművelési tárcát, noha a pártot betiltották. Bármilyen okból történt is ez, a marokkói kommunista párt de facto elismerése nyilvánul meg benne. És vajon nem a párt befolyásának elismerését tartalmazzák-e az EAK által sorozatosan rendezett kommunista-ellenes hadjáratok is? Karim Hafid elvtárs egyik cikkében felhívta a figyelmet arra, hogy Nasszer egyetlen körútja alatt ötven olyan beszédet mondott, amelyben a nemzeti egység kérdését fejtegette, de közülük egyetlen egyben sem mulasztotta el, hogy támadja a kommunistákat. Az egyiptomi tömeges letartóztatásokról Karim Hafid elvtárs így ír: „Vajon ez nem valami eredeti, rendőri módja-e annak, hogy elismerjék a kommunistáknak a nemzeti felszabadító mozgalomban betöltött vezető szerepét?"

•

Az északafrikai népek történelme fordulóponthoz érkezett. Mint a 81 kommunista és munkáspárt Értekezlete tavaly Moszkvában megállapította, ma olyan korszakot élünk, amikor minden feltétele megvan annak, hogy a gyarmati elnyomástól nemrég megszabadult országoknak *ne kelljen a kapitalista fejlődés útjára lépniök*, hanem független, nemzeti-demokratikus országokká válhatnak. Megvan ennek minden objektív feltétele az északafrikai országokban is. A latinamerikai államok, amelyek ma ébredeznek, hogy véget vessenek a formai függetlenség és valóságos függés állapotának, példájukkal szintén az imperializmus és a reakció elleni elszánt harcra bátorítják az északafrikai népeket. Az igaz ügybe vetett mélységes hittel és azzal az önzetlenséggel, mely a Marx és Lenin zászlaja alatt küzdők sajátja, az északafrikai kommunista pártok minden erejükkel siettetni igyekeznek a történelmi folyamatot, hogy sokat szenvedett népeik számára szabad, békés, boldog életet, emberi méltóságot biztosítsanak.

Az északafrikai népek *egyre inkább érzik a szocializmus erkölcsi hatását*. Hatást gyakorolnak rájuk a szovjet tudomány és technika győzelmei, Gagarin és Tyitov eredményei a világűr meghódításában, a szocialista tábor országainak gyors gazdasági és kulturális felemelkedése. Mély hatással vannak rájuk a szocialista tábornak azok az erőfeszítései, amelyeket a gyarmati népek felszabadító harcainak támogatására, a béke megvédéséért és megszilárdításáért, az atomkatasztrófa elhárításáért, a leszerelésért tesznek és azért, hogy megszabadítsa az emberiséget a háború lidércétől. A szocializmus eszmei igazsága és megvalósulása, távlatainak felismerése a munkásosztály révén terjed el Észak-Afrikában.

Politisz Janisz

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

A szocialista pedagógia hazai fejlődésének fontos dokumentuma

Tanulmányok a neveléstudomány köréből 1960

A szocialista pedagógia hazai fejlődésének vizsgálatakor két lényeges összefüggésre kell tekintettel lennünk, hogy értékelésünk hiteles, a valóságnak megfelelő legyen. Egyrészről figyelembe kell vennünk, hogy a szocialista pedagógia 1956-ban igen súlyos helyzetbe került az e tudomány művelésében elkövetett dogmatikus hibák, valamint az ellenforradalmat megelőző és követő antimarxista támadások következtében. Másrészről szem előtt kell tartanunk, hogy melyek és mekkorák a jogos igényei a pedagógia tudományával szemben a pedagógiai gyakorlatnak, amely most készül fel iskolarendszerünk reformjának megvalósítására. E két pólus között kell elhelyeznünk pedagógiai tudományunkat, e két ponthoz való viszonya jelzi az elért eredményeket és a meglevő elmaradást.

A Magyar Tudományos Akadémia pedagógiai bizottsága most harmadízben jelentetett meg tanulmánygyűjteményt a szocialista pedagógia hazai művelőinek teréséből. Az első gyűjteményes kötet 1958-ban jelent meg. Megjelenésének az adott különös jelentőséget, hogy főként az 1957-ben lefolyt pedagógiai kutatásokról és ezek eredményeiről számolt be. Első dokumentuma volt annak a tudománypolitikának, amely produktív munkára ösztönözte mindazokat a kutatókat, akik elfogadták a szocializmus perspektíváját. Képet adott a kötet arról, hogy milyen mértékben lettünk úrrá az ellenforradalom utáni eszmei zűrzavar felett, programot adtak benne azok a kutatók, akik a dialektikus materializmus alapján állanak. A kötet valójában számadásnak készült; még nem egyértelműen tartalmazta azt, amit a szükségletek kívántak, hanem összegyűjtötte azt, ami volt, ami értékes volt. Az 1959-es évszámot viselő gyűjtemény már bátrabban, határozottabban fordult a valóság felé. A benne foglalt tanulmányok legtöbbje azt törekedett megmutatni: milyen eszközökkel és módszerekkel tárhatja fel a pedagógiai tudomány a fejlődés alapját alkotó *tényeket*. E szempontból a kötet a lehetőségek és variációk örvendetes gazdagságát mutatta. A tanulmánygyűjtemény

• Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961. 673. 673. old.

Digitized by Google

emellett a közeledő iskolareform pedagógiai és nevelés-lélektani problematikáját is visszatükrözte, jelezve a kutatók érdeklődését művelődéspolitikánk, közelébbről nevelésügyünk e nagy eseménye iránt. A második kötet sem szűkítette le tárgyát: képet adott a tudomány sokrétűségéről, a feladatok bonyolultságáról.

A most megjelent gyűjteményt viszont éppen a témaválasztás leszűkítettsége, az *egytémájúság* jellemzi. Nem azt mutatja be, hogy a pedagógiai kutatók milyen sok témával és kérdéssel foglalkoznak, hanem azt: hogyan szólnak hozzá a különféle érdeklődésű és beállítottságú kutatók egy adott és izzóan aktuális problémakörhöz. Nem szélességben, hanem mélységben nyújt betekintést a szocialista pedagógia fejlődésébe, s azt kell mondanunk: így még megbízhatóbb képet ad erről, ennek eszmei színvonaláról, a gyakorlathoz való viszonyáról.

Az a téma, amely köré a kötet tizenhét tanulmánya csoportosul, s amelynek sokoldalú megközelítésére törekszik: *az iskolai nevelés és oktatás tartalmi problémái.*

Alig van ennél izgalmasabb és aktuálisabb problémakör, s feltétlenül méltánylandó az, hogy a M. T. A. pedagógiai bizottsága éppen ezt választotta első tematikus kötete tárgyának. Az iskolai nevelés és oktatás tartalmában kell *közvetlenül* megnyilvánulnia a párt által irányított művelődéspolitikának, a tartalomnak kell tükröznie társadalmunk fejlődésének irányát, vagyis — egyszerűen megfogalmazva — az oktatás és a nevelés tartalma választ ad arra a kérdésre: *mire neveljük* gyermekeinket?!

A témaválasztás annál is inkább méltánylandó, mert tudjuk, hogy a nevelési rendszerünk átszervezéséről szóló „irányelvek" vitája igen széles közvélemény érdeklődésének középpontjába állította az oktatás-nevelés tartalmi kérdéseit. Nevelési céljaink elérése szempontjából elsődleges jelentőségű, hogy tisztázzuk a tartalmi kérdéseket. Ezt már azok is felismerték, akik hajlamosak voltak arra — és a pedagógusok között is akadtak ilyenek —, hogy a pedagógiának szinte egyetlen problémáját abban lássák: *hogyan neveljünk* — elszakítva ezt a korántsem lebecsülendő kérdést a megválaszolását determináló tartalom kérdésétől.

A kötet aktuális kérdésfeltevését, többségükben válaszok vagy válasz-kísérletek követik, amelyek figyelembe veszik a ma tényezőit. A tanulmányok szerzői jól tudják, hogy az oktatás és nevelés tartalmi problémáit csak „hic et nunc" lehet megoldaniuk.

A szerkesztők bevezető tanulmánya rámutat azokra a súlyos gondokra, amelyek e problémák megoldását befolyásolják. Elsőnek említik a *tartalmi maximalizmus* világszerte tapasztalt és vitatott jelenségét. Jóllehet köztudomású, hogy a gyermekekkel szemben támasztott túlzott és egészségtelen követelményeknek nemcsak tartalmi forrásaik vannak, a szerkesztők leszögezik, hogy „... elsődlegesnek kell minősíteni a tartalmi problémát, mivel a nevelés tartalmának pedagógiailag jól átgondolt tervezése nélkül kevés az esély a más forrásból eredő nehézségek kiküszöbölésére" (10. old.). Megoldásra váró feladat-

Digitized by Google

ként említik *a nevelés tartalmának pszichológiai szempontból történő elemzését.* Minden bizonnyal hatékonyabbá válik a nevelés, ha maga a tartalma is felkelti a gyermek érdeklődését, aktivitását. Egyebek között ez az összefüggés is megkívánja a tartalmi problémák pszichológiailag is indokolt megoldását. A nevelés tartalmának kialakításában jelentkező és a bevezető tanulmányban megemlített problémák közül a soron következő: *a nevelés tartalmának a dialektikus materialista szemléletre való alapozása és társadalmi fejlődésünk szocialista perspektíváival való összekapcsolása.* A szerkesztők úgy látják: hogy a dialektikus materialista szemlélet és a szocialista fejlődés perspektívái hatékonyabban érvényre jussanak a nevelés tartalmában, annak az a feltétele, hogy a társadalom és az iskola kapcsolata elmélyüljön és a nevelés igen érzékenyen reagáljon a valóságos élet jelenségeire, tendenciáira. Végül negyedikként említik *az iskolai nevelés és a termelőmunka összekapcsolásának konzekvenciáit* a nevelés tartalmára. E kérdés feltevésének jelentős és haladó múltja van, de tömegméretekben csak szocialista országban valósulhat meg. A feladat az, hogy kimunkáljuk: hogyan nyújtsunk a tanulóknak egységes folyamatban és a jelenlegi megterheltség csökkentésével olyan általános műveltséget, amely politechnikai ismeretekkel is ki van bővítve.

A nevelés és oktatás tartalmának voltaképpeni *természetére, mibenlétére* nézve némi ingadozás található a kötetben. „Az erkölcsi nevelés tartalmáról" című tanulmányban Szarka József nagyon helyesen szögezi le a szocialista pedagógiának azt az álláspontját, hogy az erkölcsi nevelés tartalma nemcsak ismeretekből és nézetekből áll, hanem meggyőződésből, készségekből és legfőképpen *magatartásból* is. Ez a megállapítás kiterjeszthető a nevelés egészére: a nevelés tartalma nemcsak ismeretanyagot jelent, hanem cselekvési módozatokat is. „A nevelés tartalmába... *készségeket és cselekvésformákat* is bele kell tervezni" — írja Szarka József (35. old.). Ez a nagyon korszerű és nagyon lényeges álláspont nem érvényesül a kötet egészében. A szerkesztők már említett bevezetője szerint a nevelés és oktatás tartalmán „azoknak a lényeges tudáselemeknek szerves együttesét értjük, amelyeket a nevelés célját magunk előtt látva tanítunk" (7. old.). Nos, ez jóval szűkebb terület, mint amelyet Szarka József megjelölt. Ez az ingadozás nem a kötet hibája, csupán azt jelzi, hogy a neveléstudomány rendszerében, fő funkcióinak — oktatás-nevelés-képzés — egymáshoz való viszonyában még ma is fel-felbukkannak tisztázatlan kérdések.

A kötetben levő tanulmányok az oktatás tartalmáról, illetőleg az oktatáson keresztül, annak keretei között végzett nevelésről szólnak; nagy részük tantervelméleti munka. Bár Szarka József említett tanulmánya — igen önkritikusan — azt közli, hogy az elmaradás éppen a nevelés vonatkozásában mutatkozik, a gyermek sokoldalú tevékenységének megszervezését, e tevékenységek tartalmát illetően — mégis hiányolnunk kell a kötetben azt, amit e területen már elért peda-

Digitized by Google

gógia-tudományunk, például a magyar Nevelési Tervjavaslat elkészítésével.

Feltűnő, hogy az a tanulmány, amely — Szarka József írása mellett egyedül ebben a kötetben — az erkölcsi nevelés problematikájával foglalkozik, szintén az erkölcstan *oktatása* oldaláról közelíti meg a kérdést. Juhász Ferencnek „Az erkölcstan oktatásának szerepe az erkölcsi tudat formálásában" című tanulmánya azt az érdekes kérdést fejtegeti, hogy az erkölcsi tudat kialakításában — amelybe beleérti az érzelmeket, a meggyőződést is —, milyen szerepe van a gyermek átélt tapasztalatainak és az oktatott ismereteknek, s milyen e két tényező egymáshoz való viszonya.

A szerző gazdag, a múltból és jelenkori nemzetközi tapasztalatokból vett illusztráló tényanyaggal vezeti be tanulmányát és foglal végül is állást az erkölcsi ismeretek oktatásának szükségessége mellett, anélkül, hogy kétségbevonná a gyermek erkölcsi tapasztalatainak megalapozó jelentőségét erkölcsi tudata fejlődésében. Fontos annak kiemelése is, hogy nem akármilyen tapasztalatokról van szó: „*Csak a szocialista gyermekközösségben... céltudatosan megszervezett közösségi tapasztalatok* alkalmasak az új ember új erkölcsi vonásainak hatékony formálására." (63. old.) A tanulmányban csak azt kifogásolhatjuk, hogy néhol — főként a történeti részben — elszakítja az oktatott etikai ismereteknek az erkölcsi tudat kialakításában játszott szerepét az adott erkölcs tartalmától és funkciójától. Márpedig a tényleges tapasztalatoknak és az erkölcsi normáknak a befolyása az ember erkölcsi fejlődésére sohasem független az adott etikai rendszer tartalmától és osztályfunkciójától. A tapasztalatok és az ismeretek olyan értelmű összefüggése, amilyent Juhász Ferenc tanulmánya végén megállapít, *csak* az osztálynélküli társadalomban, a szocialista pedagógiában érvényes. A tanítási órán kívüli nevelés problematikáját röviden érinti még Hermann Alice-nak „Az iskoláskor előtti nevelés tartalma" című írása is.

Mint az M. T. A. pedagógiai bizottságának előző gyűjteményes köteteiben, e kötetben is helyet kaptak a neveléslélektan képviselői. Kelemen László munkája, „A lélektani megismerés hatása a nevelés és oktatás tartalmára", inkább összefoglaló, regisztráló írás, amely a pszichológia feladatait és lehetőségeit ismerteti, elismerésre méltó rendszerességgel. Ki kell emelnünk a tanulmány bevezető részét, amely azzal foglalkozik, hogy mi a lélektani szempontok helye a nevelés és oktatás tartalmát meghatározó tényezők között. Helyesen tisztázza a maga és az egész pszichológia számára, hogy a gyermek szempontja, a pszichológiai tényező feltétlenül hat a nevelés tartalmának kialakítására, de *másként* hat, mint az e tartalmat döntően kialakító tényezők: a nevelési cél, a művelődési anyag. Kelemen László e megszorító, differenciáló nézetét örömmel fogadhatjuk, annál is inkább, mert az utóbbi időben — bár jószándékúan — sokszor elhangzik az a követelmény, hogy az iskolákban gyermekközpontú pedagógiát kell végezni. Ezen azt a jogos igényt értik, hogy az iskola, a nevelés a gyermek érdekében van, nem pedig valamely

Digitized by Google

pedagógiai eljárás öncélú megvalósításáért. A szocialista pedagógia azonban — mint a társadalmi fejlődés törvényeit tudatosan figyelembe vevő és alkalmazó tudomány — célközpontú pedagógia, amelynek éppen az *elérendő cél érdekében* messzemenően figyelembe kell vennie a gyermek gyermeki mivoltát. Ezt az összefüggést Kelemen László jól látja és alkalmazza. Kelemen László az életkori sajátosságok fogalmát is dinamikusabban tárgyalja, mint előző munkáiban, bár — megítélésünk szerint — e vonatkozásban még mindig kissé szűkre tervezi a marxista gyermekpszichológia lehetőségeit. A pszichológiának ki kell majd dolgoznia a nevelőhatásoknak azt az összefüggését, és sorrendjét, amely a leggyorsabbá és legbiztonságosabbá teszi a gyermek fejlődését.

Kelemen László tanulmányának egyik része egy „egyéni különbségeket figyelembe vevő" tanterv lehetőségét taglalja, leleplezve az ezzel kapcsolatos burzsoá nézeteket, amelyek az osztály-szelekciót szolgálják. Az egyéni különbségek problematikáját veti fel Lénárd Ferencnek „A tehetség problémája és a tanterv" című írása is. A tanulmány kérdésfeltevése: *„Hogyan lehetséges a jó és gyenge tanulókat együttesen, tehát egy osztály keretében a lehető legnagyobb mértékben fejleszteni?"* (173. old.) A tanulmányt gazdag fantáziájú, bátor gondolatmenet jellemzi, jóllehet járatlan utakon halad. A „tehetség és képesség" fogalmakkal kapcsolatosan bírálja a polgári pszichológia álláspontját és marxista módon, szovjet források felhasználásával értelmezi e fontos egyéni sajátosságokat. A felvetett kérdésre Lénárd Ferenc nem ad végső választ, de jelzi a megoldás útját: az ismeretek *alkalmazásának* kell mind nagyobb szerephez jutnia az oktatásban, ilyen módon fognak megfelelően fejlődni a különböző fejlettségű és képességű tanulók.

Ha Lénárd Ferenc nem is tud még pontos választ adni a felvetett kérdésre, azt el kell ismernünk, hogy ezt a kérdést a nevelőmunka gyakorlata is mind élesebben fogja feltenni, foglalkozni kell tehát megoldásával. Amíg egy iskolarendszer az osztályelnyomás eszköze, addig a tehetség-kiválasztás mindig az uralkodó osztály érdekeit szolgálja. A szocialista társadalomban azonban — a volt uralkodó osztályok művelődési monopóliumának megtörése után, a falu kulturális megerősödése után — a tehetségek felismerése és megfelelő fejlesztése egyik eszköze lehet a szocialista társadalom erősítésének.

A tantervkészítéssel foglalkozó tanulmányok közül elsőnek Faludi Szilárd írását említjük „Tantervi kutatások a Pedagógiai Tudományos Intézetben", amelyet műfajilag talán *műhelytanulmányként* jellemezhetnénk. A tanulmány azokat a problémákat és gondokat írja le, amelyek a Pedagógiai Tudományos Intézetben merültek fel a tantervek készítése során. Ez a körülmény sajátos életszerűséget visz Faludi Szilárd írásába, szinte kézzelfoghatóvá válik az a sokoldalú küzdelem, amely ma a marxista irányú tantervkészítők előtt áll. Minden gyakorlati lépés súlyos elvi kérdések megoldását is igényli, szinte egyidőben születik az új, az iskolareform igényei-

Digitized by Google

nek megfelelő tanterv, és a szocialista tantervelmélet. Örvendetes olvasni Faludi Szilárd éles és bátor kérdésfeltevéseit, azt a pártos és tudományos igényességet, amellyel a problémák megoldásához nyúl.

Mindenekelőtt azokat a tényezőket sorolja fel, amelyek a tantervben tükröződnek. Ilyenek: a társadalom által kitűzött cél, a tudományosság elve, az egész társadalmi műveltség „a maga jellegzetes etikai, esztétikai és egyéb követelményeivel" (282. old.) és végül maga a gyermek, sajátos fejlődéstörvényeivel. Mindez együttvéve határozza meg egy tantárgy struktúráját. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy a tantervnek szerves egységet kell alkotnia azokkal a nevelési tervekkel, amelyek több szocialista országban — közöttük nálunk is — készülnek és kipróbálás alatt állanak. „A tantervnek a nevelési terv részeként és eszközeként kell funkcionálnia, nevelésközpontúnak kell lennie" (284. old.) — állítja fel a követelményt, majd rámutat arra a visszás helyzetre, hogy bár a tanterv ilyen sokféle körültekintéssel, nevelésközpontúan készül, a gyakorlat a gyerektől csupán *anyagtudást* követel. Foglalkozik a tanulmány a tanterv gyakorlati jellegével, fejtegeti, hogy mit jelent az anyag felhasználása a természettudományos és a humán tárgyakban, majd arról értekezik: lehet-e és hogyan lehet tudományos kutatás tárgya a tanterv mint olyan, s milyen legyen e kutatás metodológiája. Szembeszáll azokkal a nézetekkel, amelyek a pedagógiai kutatásokra egyoldalú, pozitivista színezetű ténykutatást akarnak ráerőszakolni. A tudományoknak „...a vizsgált terület sajátos természetéhez kell igazodniok". (290. old.)

E fejtegetések után Faludi Szilárd a Pedagógiai Tudományos Intézet tantervkutatási tervét ismerteti. Rámutat arra, hogy napjainkban a tantárgyak ismeretanyaga ellentmond, vagy legalábbis nem felel meg az iskola elé kitűzött céloknak és feladatoknak. Szakadás van az iskola nevelő céljai és oktatási anyaga — a szerző szavait idézve: „ünnepi frazeológiája" és „hétköznapi gyakorlata" között (294. old.). Ennek az az oka, hogy a tantárgyak tanterveit „szakosok" készítették, akik nem elsősorban „iskolában", hanem saját „szaktárgyukban" gondolkoznak. A tantervkészítésben az a feladat, hogy minden tantárgy alá legyen rendelve a nevelés általános céljának, a tantárgy kezelése pedagógiai kiindulású legyen, „amely mindenekelőtt az általános nevelés sajátos lehetőségeit keresi a tantárgyban és nem egyszerűen — »a szakmát«" (295. old.).

Nincs módunkban nyomon követni, hogyan látja megoldhatónak a szerző ezt a feladatot. Tény az, hogy *látja* és ki is fejti ennek a módját, bár tisztában van a feladat nehézségével is. Faludi Szilárd cikkéből azt a benyomást szerzi az olvasó, hogy a Pedagógiai Tudományos Intézet *felkészült* a tantervek elkészítésére, kellő elvi alappal és tudományos biztonsággal rendelkezik a feladatok megoldására. Önkéntelenül felvetődik az a kérdés, hogy érvényesülnek-e és mennyire érvényesülnek a most készülő tantervek kialakításában a tanterv-

Digitized by Google

kutatásokban már elért eredmények.

A kötet tanulságai alapján jogosnak érezzük a szerkesztők bevezető tanulmányának azt az igényét, hogy valósuljon meg *„a neveléstudomány nagyobb részesedése a nevelés tartalma kialakításában"* (22. old.) és bízunk abban, hogy az új tantervek kidolgozásában közreműködő tantervi bizottságok hatékonyan érvényesítik majd a neveléstudomány eredményeit, köztük e kötet számos gondolatát is. Ezen eredmények felhasználásának problémáját szeretnők még — egy kis kitérővel — kiszélesíteni.

Vezető szervek, és az érdekeltek széles tömegei gyakran vetik fel a neveléstudomány fogyatékosságait, rendszerének kialakulatlanságát, egyes alapfogalmainak tisztázatlanságát, egyes területeinek elhanyagoltságát, és mindezek végső következményét: azt, hogy nem adott elegendő segítséget a gyakorlatnak. Nem szándékunk, hogy ezen észrevételek igazságát és jogosságát kétségbevonjuk vagy csökkentsük. Nem a pedagógiával szembeni fenntartások és éles kritikai álláspontok gyengítésére, hanem a pedagógia helyzetének sokoldalúbb és teljesebb megítélése érdekében tartjuk szükségesnek az ellenkérdés felvetését: *Vajon a pedagógiai gyakorlat, és a nevelésügyi apparátus felhasználja-e, alkalmazza-e mindazt — bármilyen csekély is ez a szükséglethez képest —, amit a szocialista pedagógia már létrehozott, kidolgozott?*

Az a benyomásunk, hogy ebben a vonatkozásban nem megnyugtató a helyzet. Akár a kutatások eredményeinek nem ismerése, akár a pedagógiával szembeni esetleges előlegezett bizalmatlanság, akár pedig megfelelő áttételek hiánya az oka: vannak olyan jelenségek, amelyek arra utalnak, hogy a pedagógia *már ma is* több pozitív hatást gyakorolhatna az élő nevelésügy egész gyakorlatára.

Visszatérve a kötet ismertetésére — sajnos, nincsen terünk ahhoz, hogy a tantervelmélettel foglalkozó valamennyi írást részleteiben elemezzük. Csupán megemlítjük Szoboszlai Miklós „A koncentráció, a tananyagkiválasztás és elrendezés néhány problémája" című terjedelmes tanulmányát, amely a koncentráció kérdését igen sokoldalúan és tiszteletet keltő rendszerességgel közelíti meg. Különösen a természettudományokban járatos olvasó olvassa érdeklődéssel Bori István és Garami Károly munkáját „A termelés oldaláról támasztott tantervi kívánalmak megállapításának néhány tanulsága", amely kutatás-metodológiai szempontból is jelentős új elemeket tartalmaz. Talán elég, ha csak azt említjük meg, hogy a tananyag megállapításához valóban felhasználják a társadalom igényeit, feldolgozzák a közoktatástól távol álló szakemberek véleményét, álláspontját.

Tanulságos olvasmány Kiss Árpád írása is (Tanulás, iskola, tanterv). Részletesen, gazdag neveléstörténeti anyaggal illusztrálva fejti ki a tanulás emberformáló szerepét, majd — ugyancsak történetileg — vizsgálja, hogyan segítette az iskola a tanulást. Színes idézetek segítségével, keményen bírálja meg a középkori iskolát és az ennek hagyományait folytató iskolatípusokat. Nem

Digitized by Google

hallgathatjuk azonban el, hogy a régivel szembeállított „új iskola" fogalma pontatlan: a napjaink bonyolult nevelési feladatait eredményesen megoldó iskolát nevezi újnak (110. old.). Vajon a szocialista iskolára gondol itt a szerző? Ez nem derül ki a szövegből. Egyetérthetünk viszont a tantervnek azzal a felfogásával, amelyet tanulmánya zárórészében fejt ki: „...a tantervet úgy kell tekintenünk, mint egy sokkal nagyobb körre kiterjedő, *az oktatást is magában foglaló nevelőmunka egy oldalának a rendszerezését*". Ha nem is teljes e meghatározás, de tendenciája feltétlenül helyes, s azok véleményét tükrözi, akik ma a tantervkészítés munkáiban részt vesznek.

Különleges oldaláról vizsgálja a tantervkészítés kérdését, s talán éppen ezért jut igen mély következtetésekre Szokolszky István, „A tantervi követelmények és az iskolai osztályozás" című tanulmányában. Az osztályozás funkciójából indul ki, amely nem más, mint a tantervi követelmények és a tanulói teljesítmények egymáshoz való viszonyának kifejezése érdemjegyek formájában (385. old.). Megállapítja, hogy az osztályozás nagyon sok esetben nem tölti be ezt a funkciót, s ennek következtében a polgári pedagógia egyes irányai el is vetik az osztályozást. A szocialista pedagógia — az összes nehézségek ellenére — fenntartja az osztályozást és objektív osztályozásra törekszik, jóllehet tudja; teljes objektivitás nem lehetséges, mert az osztályozás voltaképpen nem mérés, hanem becslés. Szokolszky István a *tantervi követelmények tisztázottságát* tekinti — igen meggyőzően — a nagyobb objektivitás alapjainak, vagyis annak a pontos meghatározását, hogy mihez mérjük a tanulók teljesítményét. A jelenlegi tantervek kevéssé segítenek ehhez, mert nem adnak biztos támpontot arra, hogy *mit kérjünk számon* a tanulótól. Ilyen módon tág tere nyílik a tanári szubjektivitásnak, s az értékelés relatívvá válik.

A szerző a megfelelő követelményrendszer, az osztályzati normák bevezetését sürgeti, de egyben — az eddigi kísérletek alapján rámutat a várható komoly nehézségekre is. El kell például dönteni, hogy a tanterv követelményeit jó, közepes vagy gyengébb tanulóra szabják-e. Mai tanterveink eleve arra számítanak, hogy csak a tanulók egy kisebb csoportja végzi el az anyagot. A jelenlegi helyzetben nem érvényesül az osztályozás nevelő funkciója sem, hiszen az osztályozás *csak* akkor lehet igazságos, ha objektív, ha tehát szilárd követelményre támaszkodik. A számonkérés, az értékelés módja jelentősen befolyásolja a tanulók tanulmányi munkáját, s ezért is előbbre kell haladni e tekintetben. Szokolszky István tanulmányának egyes gondolatai, tendenciái már a most készülő tantervben és a hozzá kapcsolódó utasításokban felhasználhatónak látszanak.

A tanulmánykötet többi tanulmányát helyszűke miatt csak megemlítjük, jellegük szerint csoportosítva őket. Tantárgymódszertani problémákat dolgoz fel Cser Andornak „A középiskolai matematika tantervének körvonalai és problémái" című írása. Külföldi tapasztalatokról számolnak be a következő írások:

Digitized by Google

Székely Endréné: „A középiskolával kapcsolatos néhány külföldi elgondolás és egyes hazai reformtörekvések"; Tihanyi Ferenc: „Az oktatás és nevelés tartalmának újabb alakulása a Szovjetunió iskoláiban"; Faragó László: „A természettudományos oktatás, a munkára nevelés és a népfnüvelés a világ néhány országában." Geréb György „Középiskolás tanulók megterhelésének és pihenésének vizsgálata" címmel közli kísérleti eredményeit és két tanulmányt olvashatunk a gyógypedagógia köréből (Jankovichné, Dalmai Mária: „A nevelés és az oktatás tartalmának alakulása értelmi fogyatékos gyermekeknél"; Bors Vilmos: „A nevelés és az oktatás tartalmának alakulása hallási fogyatékos gyermekeknél").

Nem tagadjuk, hogy élénkebb színekkel festettük a kötet tanulmányainak értékét, a kutatások bennük foglalt eredményeit és alig világítottunk rá az árnyoldalakra. Ez a „pozitív optika" a jelen esetben szándékos volt.

Az volt a célunk, hogy a kötet alapján megmutassuk a szocialista pedagógia-tudomány hazai fejlődésének legfőbb sajátosságait. Közülük elsősorban az eszmei megerősödést kell örömmel konstatálni, amelynek legfőbb motorja: *a valóság felé fordulás.* Az iskolarendszer fejlesztésének problémái előtérbe állították az oktatás-nevelés tartalmának új, magasszínvonalú kialakítását és ez a roppant erejű igény érlelte, mélyítette a pedagógia-tudományt.

Az ismertetett kötetben összegyűjtött eredményes kutatások alapján egyetérthetünk a szerkesztőknek azzal a véleményével, hogy szervezetileg is jobban kellene biztosítani a tudományos eredmények feldolgozását és alkalmazását, a döntésre hivatott tényezők kellő tájékoztatását. Egyetértünk azzal a nézettel is, „hogy ezt a tudományt nagy társadalmi hatásának és felelősségének megfelelő mértékben erősítsük meg és fejlesszük ki" (25. old.).

Bakonyi Pál

A magyar ipar, statisztikai adatgyűjtemény*

Ipari fejlődésünk gazdasági kérdéseivel foglalkozó szakemberek az ötvenes évek közepéig joggal kifogásolták, hogy nincsenek megfelelő részletességű statisztikai publikációink, melyekre elemző, kutatómunkájuk során támaszkodhatnának. Hasonló jellegű észrevételeket hallhattunk nemcsak a kifejezetten gazdasági területen tevékenykedő, a statisztikai anyagokat szakmai munkájukban igénylő dolgozóktól, hanem olyan elvtársainktól is, akik párt vagy tömegszervezeti munkájukat agitációs területen végezték. A korábbi években nem vettük kellően figyelembe Lenin figyelmeztetését: „A statisztika a kapitalista társadalomban kizárólag »hivatalos személyek« vagy szakemberek szűk kö-

* Központi Statisztikai Hivatal, 1961.

Digitized by Google

rének volt a dolga — nekünk be kell vinnünk a statisztikát a tömegek közé, népszerűsítenünk kell, hogy a dolgozók előbb-utóbb maguk is megértsék és lássák, hogyan és mennyit kell dolgozniok, hogyan és mennyit pihenhetnek, hogy az egyes kommunák gazdálkodása, *üzleti eredményeinek összehasonlítása* általános érdeklődés és tanulmányozás tárgyává váljék."[1] Hiányoztak az egyes népgazdasági ágak eredményeit ismertető és az egész népgazdaságot átfogó statisztikai kiadványok. Nem tekinthettük kielégítőnek a nyilvános tervjelentéseket sem. Ugyanakkor nem helyeztünk kellő súlyt arra sem, hogy a vállalatok dolgozóival megismertessük az üzemükre vonatkozó statisztikai adatokat és így bekapcsoljuk őket közvetlen munkaterületükön túl a hiányosságok elleni harcba, és a tartalékok feltárására mozgósítsuk őket.

E mulasztás pótlása már négyöt évvel ezelőtt megkezdődött, amikor a Központi Statisztikai Hivatal a nyilvános tervjelentéseken túl megkezdte évkönyveinek, zsebkönyveinek és egyéb kiadványainak publikálását. A vállalatoknál pedig az jelentett előrelépést, hogy ismertették a mérlegbeszámolókat, megvitatták azokat, a tervjavaslatok kidolgozásába bevonták a kollektívákat.

A népgazdaság eredményeit ismertető kiadványok sorából kiemelkedik a Központi Statisztikai Hivatal közelmúltban megjelentetett „A magyar ipar, statisztikai adatgyűjtemény" c. munkája. A gyűjteményben közel 800 nagyméretű oldalon részletes adatokat találhatunk az egész magyar ipar fejlődéséről. Ez alapvetően megfelel annak a célkitűzésnek, hogy kielégítsük az érdeklődők igényeit, tényanyagot adjunk a gazdasági szakemberek számára kutató, elemző munkájukhoz.

Hasonló méretű, az ipar állapotával, fejlődésével foglalkozó statisztikai publikáció még nem jelent meg Magyarországon. Nemzetközi viszonylatban is ritkaságszámba megy ilyen részletes statisztikai kiadvány. Összeállítói nagy és körültekintő munkát végeztek, amikor a mintegy negyedmillió közölt adatot rendszerbe foglalták. Az adatgyűjtemény többek között részletesen ismerteti az ipari termelésre, létszámra, munkaidőre, termelékenységre, munkabérre, átlagkeresetre, gépi berendezésekre, állóeszközökre, anyagfelhasználásra, termelési költségre vonatkozó jellemző adatokat.

Az ipar egészére vonatkozó adatok felölelik az 1938 és az 1958 közötti időszakot, a szocialista iparnak 1949—1958 közötti fejlődését szemlélhetjük természetesen sokkal részletesebben feldolgozott statisztikai sorok, táblázatok alapján. Ezek a statisztikai adatok pontos képet adnak arról a nagy fejlődésről, amelyet iparunkban a felszabadulás után, de különösen az iparosítás elmúlt évtizedében elértünk.

Részterületekre vonatkozóan (iparágak termelése, felhasznált erőgépek, az alkalmazottak száma stb.) még korábbi időkről, az 1920-as évekből is találhatunk különféle adatokat. Ezeket jól felhasználhatják azok is, akik az

[1] Lenin Művei, 27. kötet. Szikra, 1952. 236. oldal.

Digitized by Google

ipar gazdaságtörténeti kérdéseivel foglalkoznak.

A Központi Statisztikai Hivatal Ipari Főosztálya — mint a kiadvány bevezetésében kiemeli —, elsődleges céljának azt tekintette, hogy az iparra és annak fejlődésére vonatkozóan minél több adatot tegyen közzé, ennek következtében az egyes ágazatokról közölt adatok részletessége, az ismertetés mélysége, az idősorok hossza nem egyenletes. Az azonban kétségtelen, hogy minden iparcsoport, iparág vonatkozásában az eddigi publikációkhoz képest sok újat ad az Adatgyűjtemény.

Hasznosnak bizonyult a Statisztikai Hivatal azon fáradozása is, hogy a kiadvány összeállításánál saját általános és szakmai adatgyűjtésén túl, figyelembe vette és beépítette a publikációba a szakminisztériumok speciális adatgyűjtésének legfontosabb anyagát is. Így jelentősen bővült azoknak a közölt iparági műszaki-gazdasági mutatószámoknak, jellemzőknek a köre, melynek alapján elemezhetjük az ágazatok fejlődését, állapotát. Nagy jelentősége van annak, hogy ilyen részletes iparági mutatókat a jövőben is közöljünk.

*

A statisztikai adatgyűjtemény ismertetése, a Központi Statisztikai Hivatal érdemeinek méltatása mellett, néhány kritikai észrevételt is szeretnék tenni, mely úgy gondolom, hasznosítható lesz más hasonló jellegű kiadványok megjelentetésénél, illetve e gyűjtemény folytatásának szerkesztésénél.

Csökkenti az anyag használhatóságát, hogy viszonylag későn, 1961 közepén jelent meg (általában 1958-ig tartalmaz adatokat). A jövőben le kell küzdeni a publikációval kapcsolatos kezdeti nehézségeket, hasznosítani kell a tapasztalatokat és akkor rövidebb átfutási idő elegendő a statisztikai anyag megjelentetéséhez, hiszen a Központi Statisztikai Hivatal egyéb kiadványai viszonylag sokkal gyorsabban látnak napvilágot.

A kiadványt a Statisztikai Hivatal forrás jellegű gyűjteménynek szánta. Ezért a szerkesztésnél nem az volt a cél, hogy a publikáció az ipar gazdasági elemzését nyújtsa, feltárja a fejlődéssel összefüggő problémákat — azonban jelen formájában is alkalmas arra, hogy számanyaga ilyen elemzések, vizsgálatok alapjául szolgáljon, sőt egyes vonatkozásban találunk a kiadványban elemző táblázatokat, olyan összeállítású adatközléseket, melyek megvilágítják a vizsgált jelenség szerkezetét, annak változásait. Ilyenek például különböző jellemzőknek a vállalati nagyságrend függvényében való ábrázolását nyújtó vagy a szakképzettség és a munkások nemenkénti megoszlásának összefüggő alakulását ismertető táblázatok.

Éppen ezek a táblázatok hívják fel figyelmünket arra, hogy az utolsó évek anyagának ismertetésénél kívánatos lett volna kiterjedtebben alkalmazni az ilyen elemző jellegű közlést. Csak példaként említem meg, hogy a vállalatok nagyságának függvényében több jellemző is vizsgálható, így többek között a munkáslétszám és adminisztratív és egyéb alkalmazottak arányának összefüggése, vagy kifejező lett volna az egy főre jutó vállalati eredmény mutatójának közlése stb.

Digitized by Google

Igaz, hogy az anyag ilyen jellegű bővítése jelentősen megnövelte volna a kiadvány terjedelmét, különösen ha az elemző táblázatok bőségesebb közlése mellett, a szerkesztők több helyen közlik az abszolút számok (termelési érték, létszám stb.) mellett a fejlődést, a szerkezetet áttekinthetőbben jellemző viszonyszámokat is. A későbbiek során azonban a visszamenőleges adatok közlésére nem lesz szükség, a szerkesztőknek is kevesebb munkájuk lesz, így azt hiszem az ilyen jellegű bővítés nem ütközik akadályokba.

A kiadványban a grafikus ábrázolást is fel lehetett volna használni. Ezzel kapcsolatban elsősorban nem olyan jellegű ábrázolásokra gondolok, melyek egyszerűen a számanyagból közvetlenül, minden nehézség nélkül leolvasható tendenciákat juttatják kifejezésre, hanem olyan jellegű ábrázolásokra, melyek az elemzést, az összefüggések feltárását segítik elő. Például hasznos lett volna így bemutatni az állami, a szövetkezeti és a magánkisipar területi elhelyezkedését, vagy más helyen olyan grafikus ábrázolási módszereket felhasználni, melyek az egyes mutatók tényezőinek szerkezetében beálló változásokat fejezik ki.

Eddigi észrevételeim lényegében azt vetik fel, hogy az Adatgyűjtemény folytatólagos megjelentésénél a dokumentáláson túl nagyobb súlyt kapjon az elemző rész. Természetesen nem gondolok szöveges értékelésekre, hanem a statisztikai kifejezés és elemzés eszközeinek szélesebb körű alkalmazására a szerkesztésnél. Ennek érdekében a közlési tervek összeállításánál több, az általános érdeklődés homlokterében álló területeket kellene kiválasztani és ezekre vonatkozóan elemző táblázatokat kellene beépíteni az anyagba. Ez a kiadványt felhasználó gazdasági szakemberek számára megkönnyítené azt, hogy az Adatgyűjteményt forrásmunkaként felhasználják és egyúttal példát mutatna arra is, hogy a statisztikai kifejezés eszközeit jól alkalmazva, tömören, áttekinthető formában miként kell a statisztikai anyagot feldolgozni, közölni.

Feltétlenül helyes az, hogy ilyen kiadvány függelékében a szerkesztők ismertetik a fontosabb statisztikai fogalmakat, röviden megmagyarázzák az egyes mutatók tartalmát. Szükséges ez, mivel a publikáció elsősorban nem statisztikai szakemberek számára készült, sőt még ma is előfordul, hogy az egyes fogalmak értelmezése közgazdászok körében, még hazai viszonylatban sem mindig egységes. Az Adatgyűjtemény a fogalmak ismertetését tartalmazza is, azonban erre alig másfél oldalt szán. Abból a meggondolásból, hogy a fogalmak részletes magyarázatát a Központi Statisztikai Hivatal 1958. évi évkönyve már tartalmazta, az Adatgyűjteményben csak szűk kiegészítését találjuk meg a korábban közölteknek. Ilyen volumenű munka megérdemelte volna azt is, hogy a teljes magyarázó szöveget foglalja magában, a felhasználók számára ez könnyítést jelentett volna. Fel lehetett volna használni ezt az alkalmat arra, hogy néhány vonatkozásban javítsák és bővítsék a már közölt magyarázatokat.

Végül ilyen nagy anyagot tar-

Digitized by Google

talmazó statisztikai kiadványnál rendkívül nagy szerepet játszik a szerkesztés, az anyag csoportosítása, a közlésnek nyomdatechnikai megoldása. Rendkívül fontos az, hogy az anyagot felhasználó könnyen tájékozódni tudjon a számanyagrengetegben. Az anyag elrendezése általában megfelelő, tagolása logikus, jól követhető. Legfeljebb annyit lehet ezzel kapcsolatban felvetni, hogy egyes, a közölt anyagban előforduló ismétlések, más szerkesztést követve kiküszöbölhetők lettek volna. Azonban ehhez nem csupán a táblák más statisztikai elrendezésére lett volna szükség, hanem nagyobb mértékben kellett volna élni a korszerű nyomdatechnika lehetőségeivel. Sajnos ezen a területen a kiadvány messze elmarad a kívánt színvonaltól. Minden bizonnyal a kiadó (Statisztikai Kiadó Vállalat) szűk technikai lehetőségei okozták ezt. Szükségesnek tartom annak megfontolását, hogy jövőben a Központi Statisztikai Hivatal a megjelentetés külső formáira is nagyobb súlyt fektessen, nem csupán esztétikai szempontból — bár ez sem teljesen mellékes —, hanem a felhasználhatóság, az áttekinthetőség megkönnyítése céljából.

Befejezésként szeretném még egyszer kihangsúlyozni azt, hogy az Adatgyűjtemény összeállítói nagy és gondos munkát végeztek. Feltétlenül szükségesnek tartom, hogy meghatározott időközönként (2—3 év) a szokásos statisztikai évkönyvek mellett ennek kiegészítését, folytatását is megjelentessék. Sőt azt is meggondolandónak tartom, hogy, ha nem is ezzel azonos volumenben, de az eddigi publikációknál szélesebb terjedelemben, az iparéhoz hasonló jelleggel más fontos népgazdasági ágak (például mezőgazdaság) statisztikai anyagát is önálló, összefoglaló kiadványban jelentessük meg.

Ollé Lajos

Dr. Bernát Tivadar—Dr. Enyedi György:

A magyar mezőgazdaság termelési körzetei*

A mezőgazdasági termelés területi elhelyezkedésének vizsgálata régóta foglalkoztatja az agrártudományok több ágát, témája ez az agrárgazdaságtannak, az üzemszervezésnek, valamint a gazdaságföldrajznak is. A különböző tudományágak más-más különleges szempontból vizsgálják ezt a kérdést, azonban a régebbi vizsgálatoknak (a kutatási szempontok különbsége ellenére) van egy közös vonása, az, hogy általában távol maradtak a gyakorlattól, vizsgálataik eredményei nem kerültek felhasználásra. Ez érthető, mert a tőkés viszonyok között sem a kis-, sem a nagygazdaságok nem olyan feltételek közepette gazdálkodtak, hogy elfogadtak volna bármilyen formában ilyen értelmű irányítást.

Napjainkban ez a helyzet gyökeresen megváltozott. Ma a szo-

* Budapest, Mezőgazdasági Kiadó, 1961.

Digitized by Google

cialista tervgazdálkodás és a szocialista nagyüzemi gazdálkodás viszonyai között a gyakorlati gazdaságpolitika, a gyakorlati üzemszervezés követeli a tudomány útmutatását a mezőgazdasági termelés területi elhelyezése tekintetében is. Jelenleg már nem elvont vizsgálati anyag az, hogy milyen termelési ág hol helyezkedik el, s az elhelyezkedést milyen tényezők határozzák meg, mert ezeknek megbízható ismerete szükséges ahhoz, hogy a fejlesztési terveket erre az alapra építsük. Nálunk a mezőgazdasági termelés tervszerű elhelyezése — a népgazdasági erőforrások leghatékonyabb kihasználása céljából — közvetlen munkaprogramként jelentkezik. Ezért nagyon időszerű volt egy olyan tanulmány megjelentetése, amely megkísérli a magyar mezőgazdaság jelenleg adott termelési körzeteit, az egyes mezőgazdasági ágazatok területi elhelyezkedésének sokrétű társadalmi-gazdasági folyamatát meghatározni és elemezni.

A problémakör — amelyet a könyv tárgyal — sokrétű és rendkívül bonyolult, ezért a szerzők nem is törekedhettek teljességre. Azt tűzték ki célul, hogy bemutassák a termelés adott elhelyezkedését, hogy meghatározzák az adott termelési körzeteket. Ezzel kétségkívül olyan ismereteket adnak, amelyeket mind a tudományos, mind a gyakorlati dolgozók hasznosíthatnak. Egyben érzékeltetik azokat a hatalmas lehetőségeket is, amelyek a mezőgazdaság szocialista átalakításával a termelés optimális és ésszerű területi specializálásában rejlenek.

A mezőgazdasági termelési körzetek vizsgálatánál a szerzők figyelembe veszik a természetföldrajzi környezet adottságait, de ügyelnek arra hogy ne essenek a földrajzi determinizmus hibájába, és igen helyesen a közgazdasági tényezőket tartják döntőnek.

A termelési körzetek vizsgálatát közigazgatási határok keretei között végzik, és hogy az ebből adódó hibaforrásokat csökkentsék — a közigazgatási határok eltakarják a határokon belül a különbségeket — a legkisebb közigazgatási egységeket (a községeket) veszik alapul.

A termelési körzetek elhatárolása — a szerzők alkalmazta módszer szerint — a bruttó termelési érték szerkezetének vizsgálata alapján történik. A termelési körzetek megállapításához a növénytermelés és az állattenyésztés körzeteinek szintézise alapján jutnak el. A könyv ennek a munkának csak első fázisa, amennyiben csak a szántóföldi növénytermelés körzeteit tartalmazza. (További kötetek foglalkoznak majd a kertészet és az állattenyésztés termelési körzeteivel, valamint a komplex körzetelhatárolással és ennek részletes jellemzésével.)

A szerzők a munka végső célját tartják szem előtt, s ezért a mezőgazdasági termelésnek csak azon elemeit vizsgálják, amelyeket felhasználhatnak a vázolt célkitűzés megvalósítása közben.

A leírt vizsgálati eredmények nagy tömegű kutatási anyag feldolgozásáról tanúskodnak.

Az egyes növények termelési körzeteit a *termőképesség* kiszá-

Digitized by Google

mítása alapján határolták el. A módszer lényege a következő: a járási terméshozamokat (m/t, ahol m= a járás termésmennyisége, t = a vizsgált növény vetésterülete) a járás egész szántóterületére vetítették (amely = T) vagyis a számításokat a következő képlet alapján végezték:

$$\frac{m}{t} \cdot \frac{t}{T} = \frac{m}{T}$$

Az így nyert viszonyszám tulajdonképpen a járás egész területére számított termésátlag. Ez az országos szinten hasonló módon számított termésátlaghoz viszonyítva a termőképességet kifejező koefficienst adja. „Ez a viszonyszám lényegében azt fejezi ki, hogy az illető járás a vetésterületéhez mérten milyen arányban részesedik az országos termésmennyiségből: tehát a termésmennyiség arányos-e a vetésterülettel, vagy aránytalanul kisebb, illetve nagyobb annál" (14. old.).

A szerzők — igen helyesen — nem elégszenek meg az egyes termelési ágak, illetve kultúrák jellemző körzeteinek meghatározásával, hanem megkísérlik ezek szintézisét is. Elhatárolják a szántóföldi növénytermesztés területi típusait is. Ezt a bruttó értéktermelés alapján végzik el.

Megállapítják, hogy az országban 4 összefüggő terület jelölhető ki, ahol a területegységre jutó bruttó termelési érték erősen meghaladja az országos átlagot (3500 forint felett van). Ezek: 1. a Nyírség nyugati és középső része, a területileg hozzákapcsolódó Hajdú megyei járásokkal; 2. a Dél-Tiszántúl; 3. a Duna—Tisza köze északkeleti vályogos peremtája a hatvani járással; 4. a Duna-völgy észak—déli szakasza, a sztálinvárosi járástól Mohácsig.

A legalacsonyabb az 1 kh-ra jutó bruttó termelési érték (2700 forint alatt) a Kiskunságban, a Körös—Berettyó vidékén és Borsod megye hegyvidéki járásaiban.

Az ország egyes nagyobb tájegységei a bruttó termelési érték szerkezete alapján a következőképpen jellemezhetők: 1. A Kisalföld egész területén a szálas- és lédús takarmányok szerepe a legfontosabb. Második helyen járásonként eltérően az ipari növények (cukorrépa), zöldségfélék és a kenyérgabona következnek. 2. A Dunántúli Középhegység nagyobbik részére a szálas-takarmány és a takarmánygabona termesztés jellemző. (A zirci járásban a burgonya és a zöldség kerül az első helyre.) 3. A Délnyugat-Dunántúlon a burgonya és a zöldség jelentkezik első helyen (ezt Somogy nyugati részén a kenyérgabona, Zalában a szálastakarmány követi). 4. A Dunántúl keleti része heterogén képet mutat. A terület legnagyobb részén azonban a takarmánygabona dominál. 5. A Duna—Tisza köze legnagyobb részén a zöldségfélék jelentik a bruttó termelési érték fő kialakító faktorát. A Kiskunságban a kenyérgabona a fő termék, amely burgonyával és kukoricával kombinálódik. 6. A Tiszántúl középső része a búza—kukoricatermeléssel jellemezhető. A Dél-Tiszántúl heterogén képet mutat. 7. Az Északi-hegyvidék szintén változatos képet nyújt (a Sajó völgyében a szálastakarmány-termesztés, Hevesben,

Digitized by Google

Nógrádban pedig a zöldség-burgonyatermesztés kerül előtérbe).

Az elemzésből levonható az a következtetés, hogy azokon a területeken is elérhető magas termelési érték, ahol az állattenyésztés adottságai viszonylag rosszak. Ehhez csak a növénycsoportok helyes kiválasztása szükséges. Ugyanakkor egyik tájon sem mondhatunk le az állattenyésztés fejlesztéséről. A vizsgálat eredményei világosan megmutatják, hogy hazánkban nincsenek eleve szegénységre, alacsonyszínvonalú gazdálkodásra determinált területek, legfeljebb olyanok, ahol a jó eredmények elérése az átlagosnál nagyobb erőfeszítést kíván, vagy a termelt kultúrák ésszerűbb megvalósítását igényli.

Valószínű, hogy szakkörökben vitatni fogják e munka módszereit és egyes eredményeit, vonatkozik ez főleg azokra a megállapításokra, amelyeket a fejlesztés irányára nézve tettek a szerzők. Bizonyos hiányérzet keletkezhet az olvasóban az egyes kultúrák területi elhelyezkedését alakító közgazdasági tényezők korántsem teljes, kimerítő elemzése következtében is. Ez azonban nem róható fel a szerzők hibájául. E vonatkozásban csak a különböző tudományágak közös erőfeszítése hozhat kielégítő eredményt.

A gazdaságföldrajz két fiatal művelőjének munkája elismerésre méltó, hasznos mű, amely az agrárközgazdászok és általában a mezőgazdaság iránt érdeklődők fokozott figyelmére tarthat számot. Örvendetes a mű megjelenése azért is, mert tudományos életünk biztató fellendülését jelzi. Bátor kezdeményezés és egyben tudományos eredmény is, melyet a gyakorlati tervezőmunkában máris felhasználhatunk. S ez a legnagyobb érdeme.

A Mezőgazdasági Kiadó jó munkát végzett. Nemcsak a könyv szép kiállításáért illeti dicséret, hanem azért is, mert felkarolta fiatal kutatóink helyes kezdeményezését. Várjuk a könyv második kötetét.

Csendes Béla

Digitized by Google

JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

Dr. Sarlós Márton

SZÉCHENYI ÉS A FEUDÁLIS JOGREND ÁTALAKULÁSA

A tanulmány — a burzsoá szerzők munkáitól eltérően — nem elszigetelten, hanem valamenynyi jogág területén összefüggően ismerteti Széchenyi jogi felfogását, és mindig az eredeti forrásanyagra támaszkodva — a Hiteltől a Blick-ig és a „Disharmonia és vakság" c. kéziratig — politikai magatartásával összefüggésben követi Széchenyi jogászi álláspontjának alakulását és korára gyakorolt hatását. Az olvasó hű képet kap arról a szerepről, amelyet Széchenyi a feudális magyar jogrendszer átalakításában betöltött, és új oldaláról — jogászi szempontból megvilágítva — tárul fel előtte a Kossuth—Széchenyi-vita is.

A könyv élesen rámutat a burzsoá szerzők túlzásaira, ferdítéseire, a kellő jogtörténeti ismeretek hiányából származó súlyos hibáira és nem hallgatja el a felszabadulás utáni irodalom tévedéseit sem. A túlzások, a hibák, és a tévedések korrigálása érdekében a könyv II—IV. fejezete taglalja Széchenyi jogi felfogásának negatív vonásait is. Ezek, különösen pedig Széchenyinek az 1832/36-i országgyűlésben a jobbágykérdésben tanúsított magatartása, majd a büntetőjogi reformokat, a bíráskodás nyilvánosságát és a botbüntetést illető nézetei bizonyára meglepik azokat az olvasókat, akik a burzsoá irodalom ferdítései folytán nem tudták, hogy Széchenyi sem a Hitelben, sem a Stádiumban nem javasolta a jobbágyterhek, az úrbériség teljes megszüntetését, ellenezte a *kötelező* örökváltságot, a büntető tárgyalásoknak Pest megye által bevezetni kívánt nyilvánosságát, és a nem nemesekkel szemben fenn akarta tartani a botbüntetést.

De amennyire részletesen elemzi a szerző Széchenyinek földbirtokos arisztokrata voltából származó negatív megnyilatkozásait, ugyanolyan nyomatékosan emeli ki a Hitel és a Stádium lázító szókimondásait, a feudális földtulajdon elleni támadásának jelentőségét, különösen pedig azt, hogy Széchenyi, mint igaz hazafi, 1848 márciusában és áprilisában, minden korábbi ellentétet félretéve, aktívan támogatta a Batthyány—Kossuth kormányt.

Mind politikailag, mind jogászilag fontos a könyv utolsó fejezete, amelyben a szerző részletesen ismerteti Széchenyinek az 1849-i függetlenségi nyilatkozathoz való viszonyulását. Ezt a fontos témát a régebbi irodalom elhanyagolta.

Sarlós Márton kimutatja, hogy szerződéses államfelfogásából kiindulva „Széchenyi Döblingben 1860-ban és Kossuth Debrecenben 1849-ben tökéletesen egyező magyar államjogi felfogást vallottak, ha politikájuk iránya eltérő is". hogy Széchenyi a debreceni trónfosztást jogilag ugyanúgy ítélte meg, mint Kossuth és az 1849-es nemzetgyűlés, hogy a függetlenségi nyilatkozat Széchenyi szerint is „alapjában teljesen jogszerű" volt.

A Kossuth—Széchenyi-vita elindítója tehát nem az Ausztriához való viszony kérdése volt.

Sarlós Márton tanulmánya új és figyelemre méltó alkotás, a terjedelmes Széchenyi-irodalomban felhívja a figyelmet arra is, hogy egyes történelmi és gazdaságtörténeti kutatásoknál, politikai következtetések megállapításánál menynyire szükséges a jogtörténeti módszerek alkalmazása.

Dr. S. B.

Digitized by Google

Dr. Nagy László—dr. Seres Imre:

A TERMELŐSZÖVETKEZETI TÖRVÉNY

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

A könyv a termelőszövetkezeti mozgalom törvényes rendezésének kérdéseivel foglalkozik.

A termelőszövetkezetek általános szervezeti működésének jogi szabályozásában kiemelkedő jelentőségű az 1959. évi 7. sz. törvényerejű rendelet (a továbbiakban: Tvr.), amely mérföldkövet jelent termelőszövetkezeti mozgalmunk több mint tízéves történetében. A Tvr. a termelőszövetkezetek működésének szilárd törvényes alapja és egyben szocialista fejlődésünk alapvető jogi biztosítéka. Fontos érdekek fűződnek ahhoz, hogy a Tvr. és a hozzákapcsolódó további jogszabályok (az 1960. évi 8. sz. és az 1960. évi 18. sz. tvr.) rendelkezéseit, gazdasági, általános politikai és szövetkezeti célkitűzéseit a termelőszövetkezetek vezetői jól ismerjék. Hasonlóképpen alaposan ismerni kell ezeket a jogszabályokat mindazoknak az állami funkcionáriusoknak, akiknek a termelőszövetkezetek állami irányítását és e jogszabályok rendelkezésének helyes alkalmazását kell megvalósítaniuk. Éppen ez a célja a könyvnek: a Tvr. és a hozzákapcsolódó fontos jogszabályok magyarázó ismertetése.

Az I. fejezet a Tvr. általános, bevezető rendelkezéseit ismerteti és magyarázza. A II. fejezet a könyv legterjedelmesebb fejezete: a termelőszövetkezet működésére és működésével összefüggő legfontosabb jogviszonyaira vonatkozó rendelkezéseket ismerteti és magyarázza. A III. fejezet a termelőszövetkezeti csoportra vonatkozó rendelkezéseket közli. A IV. fejezet pedig a Tvr. vegyes rendelkezéseiről, a szövetkezet és a tagok közötti jogviták eldöntésére, valamint a működési szabályok megsértése esetén alkalmazható szankciókra vonatkozó rendelkezésekről szól.

A jogszabályok rendelkezéseihez fűződő magyarázatok részben gyakorlatiak, részben elméletileg is megvilágítják az egyes fontos kérdéseket. Ez a könyv erős oldala. Megjegyzendő, hogy az elméleti magyarázatok helyenként túlzott kitérésként is hatnak, egyes részletkérdésekben pedig vitathatók, vagy legalábbis alaposabb kifejtést igénylő állásfoglalást tartalmaznak. (Ez egyben mutatja a termelőszövetkezetek működésével összefüggő elméleti kérdések kidolgozásának nagy fontosságát is.)

A könyv értékes, hiányt pótló munka. A termelőszövetkezetek irányításával és fontos ügyeivel foglalkozó állami funkcionáriusainknak, valamint maguknak a termelőszövetkezeti vezetőknek is komoly segítséget nyújt gyakorlati munkájukban.

B. J.

Hont Ferenc

VALÓSÁG A SZÍNPADON

Hont Ferenc több mint negyedszázad alatt írt tanulmányaiból ad válogatást ez a Színháztudományi Intézet kiadásában megjelent kötet. Csupa olyat, amelyben a kitűnő színházi szakember — Gémier személyes tanítványa, Sztanyiszlavszkij tanításainak és módszerének első magyar népszerűsítője, a szocialista színésznevelés egyik előharcosa — a színjáték és színjátszás realizmusának kérdéseivel, az antirealista irányzatok és áramlatok érvelő leleplezéseivel foglalkozik. Tudtuk eddig is, hogy Hont Ferenc — aki kora ifjúságában került közel mind a munkásmozgalomhoz, mind a színházhoz — elméleti és gyakorlati munkásságával egyaránt hatással van fiatal rendezőink egyre bátrabb kísérletező kedvére, s a magyar színész-pedagógiára. A kötet alapján még világosabban áll előttünk Hont pályájának jelentősége. Tanulmányai ékesen bizonyítják, hogy a

Digitized by Google

szerző már a harmincas évek elején *alkalmazni tudta a marxizmust a színház feladatainak, a színészi és a rendezői munka elemzésében és megértésében.*

Kétfrontos harcot vívott; egyrészt az idealista nézetek, a naturalista és formalista színházi stílusok ellen, másrészt azért, hogy a marxizmus védelme ne fakuljon az ellenfelek érveit elhallgató fantomok elleni harccá. A szerző 1952-ben írott — s véleményünk szerint ma is helytálló — „Antirealista színpadi irányzatok" című tanulmányában élesen bírálja, többek között, Meyerhold úgynevezett „színpadi taylorizmusát". Ugyanakkor határozottan leszögezte, hogy Meyerhold „tehetséges gyakorlatában találhatunk továbbfejleszthető értékeket". Hont következetesen állt ki a színházi realizmusért az élen harcoló Sztanyiszlavszkij mellé, s a maga gyakorlatából vett példákkal is megerősítette Sztanyiszlavszkijnak azt a tételét, hogy a színház a valóság tükrözése, a színjátszás az átélés művészete. Ugyanakkor fellépett Sztanyiszlavszkij egyes megállapításainak mitizálása és félremagyarázása, a nagy szovjet rendező és színháztudós egyes kísérleteiből levont túlzó következtetések ellen. A Szovjetunióban az elmúlt években igen értékes és mélyreható viták zajlottak le Sztanyiszlavszkijjal és a Sztanyiszlavszkij-rendszerrel kapcsolatban. E viták fényében — amelyeknek összefoglaló ismertetése igen hasznos lenne — ugyancsak helyesnek bizonyul Hont hosszú küzdelme Sztanyiszlavszkijért és a színészi átélés és alakítás egységéért.

A most megjelent kötet — bár a szerző elméleti életművének csak kis részét tartalmazza — nemcsak mint színháztudóst, hanem mint színvonalas, képzett kritikust és publicistát is bemutatja Hont Ferencet. Az 1958-ban és 1959-ben írt cikkeiben a szerző — a szocialista kulturális konszolidáció érdekében — leleplezte a hazug mulattatást, s az öncélú dramaturgiai és rendezői kísérleteket. A színház legmaibb feladatairól, az új közönségről, a korszerű műsorpolitikáról szóló cikkei, a magyar drámaírókhoz intézett, eszme-ébresztő felhívása — számos, az ellenforradalom által eltorzított, színházzal és színházpolitikával kapcsolatos fogalmat segítettek tisztázni.

Hontnak voltak tévedései, elméleti működésének vannak hiányosságai is. Az 1954-es Magyar Dráma Hetének — a kötetben szereplő — értékelése, több találó megállapítás mellett, egyes színművekkel kapcsolatban lebecsüli a művészi kivitelezés fontosságát, s dramaturgiai engedményeket tesz a helyes tárgyválasztás javára. Amikor még gazdagabb elméleti munkásságot, az eddigi eredmények továbbfejlesztését várjuk a szerzőtől — örülnénk, ha a gyakorlatban is láthatnánk Hont Ferenc legújabb rendezői elképzeléseit, a múlt és a jelen színpadra vitt valóságával kapcsolatos hitvallásának konkrét alkalmazását.

A. G.

MAGYAR NÉPMESÉK

A felszabadulás óta soha nem látott fokot ért el hazánkban a nép művészi alkotóerejének ápolása, a veszni indult hagyományok felelevenítése, a néprajzi értékek megőrzése az utókor számára. Akár a helyi néprajzi gyűjtések eredményét, akár az Állami Népi Együttes világszerte aratott sikereit tekintjük: büszkék lehetünk szocialista tömegkultúránk erősödésére. A népi zene, tánc, díszítőművészet (fazekasság, hímzés stb.) feledéstől megmentett és új életre keltett értékei eléggé közismertek. Most a „Magyar népmesék" három vaskos kötete gyarapítja ezt a folklorisztikus kincsestárat.

Ortutay Gyula, a kérdés kiváló ismerője szerkesztette a köteteket és írta a bevezetőt. Tanulmányá-

Digitized by Google

ban átfogó történeti képet és tudományos értékelést ad. A magyar népmesék első, írásos említésével Anonymus krónikájának lekicsinylő szavaiban találkozunk. Ortutay ettől az első nyomtól kezdve vezeti az olvasót a magyar népmesék történetén, egészen az olyan magas irodalmi feldolgozásokig, mint Petőfi János vitézé és Arany Toldija. A jószándékú törekvést megillető elismeréssel, de kritikával is tárgyalja az első tudatos gyűjtők munkásságát és az első gyűjteményeket (Magyar Népköltési Gyűjtemény, 1872—1924). A két világháború között indult meg az új gyűjtés, modern szempontok szerint (Ortutay Gyula, Dégh Linda és mások közreműködésével.) Ekkor terjedt ki a kutatók, gyűjtők figyelme ezekre a fontos tényezőkre: megismerni „a mesemondás szokásait, hagyományos módjait, szerves egészként tekinteni *egy* mesemondó egész tudását, vizsgálni a mesehallgató kis közösségek szerepét a hagyományozásban, a továbbhaladásban, a közösségi ízlés kialakításában".

Népmeséink jellegéről szólva Ortutay lényeges vonásként emeli ki az újrateremtés törekvését (amit gyakran a hallgatók is megkívánnak), másrészt a ragaszkodást a meglévőhöz, a hagyományhoz. A magyar mese, (eltérően sok nyugateurópaitól) nem merev szerkezetű, ezért beleszövődik a mesemondó élete, a maga és környezetének, hallgatóinak foglalkozása. Ezt egyébként ma is tapasztalhatjuk: a régi, de modernizált mesékben egyaránt szerepel a termelőszövetkezet és a repülőgép. A magyar népmese további (természetesen más népek meséiben is megtalálható) jellemzői a drámaiság, a bonyolult szövedék, a színesség és az érzékletes erő. S még egy érdekes sajátossága a magyar népmesékben: a csodás, varázslatos elem *reális* ábrázolási módja, kifejezése.

A három kötet több száz meséje — Dégh Linda és Kovács Ágnes válogatásában és jegyzetelvel — eleven, immár mindenki számára hozzáférhető bizonyossága a tudományos megállapításoknak. A Szépirodalmi Könyvkiadó ízléses formában adta kezünkbe a népi képzelőerőnek, nyelvi gazdagságnak ezt a kincsestárát.

Gy. I.

Pesold Ferenc:

ÚJPESTI HÁZ

Magvető könyvkiadó

1932. július 13-án Hain Péter, Horthy pribékje egy Thék Endre utcai lakásból elhurcolta Sallai Imrét és Fürst Sándort. A KMP két vezetőjét a magyar királyi igazságszolgáltatás statáriális bíróság elé állítja, a rögtönítélő eljárást egyáltalán nem indokoló vádak alapján halálra ítéli. Bűnük: „A proletár néven ismert társadalmi osztály kizárólagos uralmának létesítésére irányuló mozgalmat szerveztek, vezettek, irányítottak..."

E világraszóló hazug és gyilkos bírósági komédia hetében játszódik Pesold Ferenc regénye, az Újpesti ház. Nem Sallai, nem is Fürst a hőse a történetnek, hanem a kor, amelyben a proletariátus ilyen embereket, Sallaiakat, Fürstöket adott a nemzetnek. A két kommunista mártír sorsa kíséri az újpesti házról szóló igaz históriát. Ez az *egy* újpesti ház híven tükrözi minden bérkaszárnya napjait: miként élnek 1932-ben a szegényemberek a város peremén.

Pesold Ferenc a proletárirónt nem a felfedező szemével látja, regényének lapjairól egy munkásember csöndes szava szól, egy *közülük* való mesél mértéktartóan, de annál erősebb igazsággal. Alakjai erényekkel, hibákkal, vágyakkal telt hús és vér emberek. Sokkönyvű írótársak tanulhatnak Pesoldtól: kíméletlen okosságot, keserű-édes humort, valóságízű munkásszót, hitelt teremtő bonyolítást. Pesold művészi és politikai öntudata természetes egység-

Digitized by Google

ben formálja, hozza közel az olvasóhoz a história szereplőit.

Nem könnyű formát választott. A mozaikkép számtalan apró portréja adja a szomorú idők freskóját. Éles, jólmunkált férfifej az illegális harcos Ránki és lelkes „kapcsolata", az ifjúmunkás Cigány. Kitűnően rajzolt alak a matracsirban is a holnapi jobbon töprengő ács-Vitner. S nem bábok az újpesti ház asszonyai, Pesold szemérmes-szerelmes munkásnői, pörölnek, fecsegnek, nevetnek, csókolnak, s mindhalálig kitartanak. A lumpenproletárok rajza sem torz, olyanok voltak, mint a félművelt, számító Pénzes, a muzsikus Pataki úr, a pletykás házmesternő s a gyanakvó, önérzetét egy nyűtt nadrágért elhajító hiú Tibor. Elénk áll az alkohol-őrjítette Dinka, az önmagától undorodó orvos, Szöcske, a romantikára szomjazó utcalány vagy a szerencsétlen Mari, az újpesti Édes Anna.

Két elgondolkoztató hiányérzetet hagy bennünk a mű. Pesold majdnem teljesen azonos arányban mutatja be az újpesti ház összes lakóit. Az olvasó a regény egyikmásik hőséről többet szeretne tudni. A másik hiányérzetet az adja, hogy a Sallai—Fürst per nem kap elég helyet a regényben, kivált a mai ifjabb nemzedék nevelése szempontjából. 1932. július 29-én délután hat órakor, alig egy órával Sallai és Fürst kivégzése után már osztogatták a röpcédulát Csepelen, a MÁVAG-nál, s az újpesti házakban is, a kommunisták kiáltványát: „Végtelen súlyos csapás, amely pártunkat érte, de a KMP él, fejlődik és... harcunkat folytatjuk tovább..." L. M.

Nemes György

KILENC HÓNAP

Kossuth Könyvkiadó

Nem sok könyvünk van, amely regényesen ábrázolja ezt a forrongó és forradalmi, üstökösszerűen fel és letűnt kort, a magyar szocialista építésnek ezt a rövid preludiumát: az 1919-es Tanácsköztársaság néhány hónapját. Nemes György könyve ilyen munka. Amit tanulmányokból, újságcikkekből, történelmi és politikai elemzésekből megismertünk, az itt fordulatos mese keretében élő emberek sorsaként tárul fel előttünk. Hogyan élték át ezt az időszakot 1918 és 1919 Budapestjén, az Orczy úton és a József utcában, a Gizella téren és a Koronaherceg utcában? Hogyan gondolkodtak és cselekedtek, küzdöttek, szerettek és gyűlöltek?

Két család áll a regény középpontjában, egy nyomdászé és egy bankáré. E kettő összekapcsolódik, szétválik, s már le is zajlott az októberi őszirózsás és a proletárforradalom. Maradt az egyik oldalon a halál, a könny, a másikon az aljasság diadala. A regény egyik érdekessége, hogy a nyomdász-családnak is van olyan tagja (anyai nagybácsi), aki az úri világhoz dörgölődzik, az ellenforradalmárok zsoldosa lesz, de a bankár-famíliában is akad, aki a becsületes életet választja és vállalja a munkások oldalán.

Lőrincz nyomdász Feri fia katonaszökevényként érkezik 1918 nyarán Budapestre. Kommunista, illegálisan dolgozik. Így kerül össze a Galilei-kör fiatal forradalmi értelmiségeivel, köztük Mártával, Flórián Frigyes bankár lányával. Ez a két család találkozásának, s a két fiatal szép, szomorú szerelmének nyitánya, s ekkor kezdődnek a forradalmi változások is Budapesten.

Kilenc hónap telik el, s ebből az igazán feszült, a városban és a lelkekben nagy változásokat hozó, az utolsó négy, a tanácshatalom rövid időszaka. Nemes György főképpen azokat a változásokat ábrázolja, amelyek ebben az időszakban mennek végbe a szereplők gondolat és érzésvilágában. A két pólus — bátor, az önfeláldozó, bár a forradalom kemény harcaiban érzelmeit túlságosan elrejtő, s kissé érdes Feri, s a megátálkodott ellenforradal-

Digitized by Google

már tiszt Tihamér. Közöttük érdekes emberek sorsa, színek, jellemek széles skálája, szociáldemokrata munkások, becsületes és becstelen politikusok, bankár-szerető, szépfiú és úrilányka. Mikor a könyv utolsó lapját átfordítja az olvasó, érzi, hogy akik akkor átmenetileg győztek, a Flórián Frigyesek és az Abonyik, az idő rostáján mégis kiestek, Feri, Márta, s akik hozzájuk tartoztak, vagy a harc tüzében mellékerültek igaz és nemes emberek, a jövő emberei.

A Kilenc hónap szórakoztató olvasmány, és realista kép a négy évtized előtti nagy időkről.

T. I.

E SZÁM SZERZŐI:

VÉRTES IMRE: a Pártélet helyettes szerkesztője, **WILHELM MEISSNER:** az NDK budapesti nagykövete, **HEGEDÜS ANDRÁS:** a KSH elnökhelyettese, **CSIZMADIA ERNŐ:** a Társadalmi Szemle munkatársa, **LUKÁCS JÓZSEF:** a Világosság felelős szerkesztője, **POLITISZ JANISZ:** újságíró, **BAKONYI PÁL:** a Központi Pedagógus Továbbképző Intézet pedagógia tanszékének vezetője, **OLLÉ LAJOS:** a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Statisztikai tanszékének vezetője, **CSENDES BÉLA:** a Közgazdaságtudományi Intézet munkatársa

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

FEHÉR LAJOS, FRISS ISTVÁN, HÁY LÁSZLÓ, KÁLLAI GYULA (főszerkesztő), **KISS KÁROLY, KOMJÁT IRÉN** (felelős szerkesztő), **MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ORBÁN LÁSZLÓ, SZIGETI JÓZSEF, SZIRMAI ISTVÁN**

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

ИМРЕ ВЕРТЕШ: Основной закон передового отряда советского народа 1
ВИЛЬХЕЛЬМ МЕЙСНЕР: Германский вопрос и мир Европы — — 12
АНДРАШ ХЕГЕДЮШ: Система материальной заинтересованности и технический прогресс — — — — — — — — — — — 32
ЭРНЕ ЧИЗМАДИЯ: Современная организация производства в социалистическом сельском хозяйстве — — — — — — — — 51
ЙОЖЕФ ЛУКАЧ: Развитие науки и современное богословие — — 66

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Роль рабочего класса в национально-освободительном движении северо-африканских стран (ЯНИС ПОЛИТИС) — — — — — — 86

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Важный документ развития социалистической педагогики в Венгрии (ПАЛ БАКОНИ) — — — — — — — — — — — — 97
Венгерская промышленность, статистический сборник (ЛАЁШ ОЛЛЕ) 105
Бернат—Энеди: Производственные районы венгерского сельского хозяйства (БЕЛА ЧЕНДЕШ) — — — — — — — — — — 109

ЗАМЕТКИ О КНИГАХ

INHALT

IMRE VÉRTES: Die Statuten der Vorhut des Sowjetvolkes — — — 1
WILHELM MEISSNER: Die deutsche Frage und der europäische Frieden — — — — — — — — — — — — — — 12
ANDRÁS HEGEDÜS: Die materielle Interessierheit der technischen Kader und der technische Fortschritt — — — — — — — 32
ERNŐ CSIZMADIA: Zeitgemässe Organisierung der Produktion in der sozialistischen Landwirtschaft — — — — — — — — 51
JÓZSEF LUKÁCS: Der wissenschaftliche Fortschritt und die moderne Theologie — — — — — — — — — — — — — 66

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Die Rolle der Arbeiterklasse in der nationalen Befreiungsbewegung der nordafrikanischen Länder (JANIS POLITIS) — — — — 86

BUCHBESPRECHUNGEN

Ein wichtiges Dokument der Entwicklung der sozialistischen Pedagogie in Ungarn (PÁL BAKONYI) — — — — — — — — 97
Die Ungarische Industrie. Statistische Angabensammlung (LAJOS OLLÉ) — — — — — — — — — — — — — 105
T. Bernát — Gy. Enyedi: Die Standortverteilung der landwirtschaftlichen Produktion in Ungarn (BÉLA CSENDES) — — — — 109

ANMERKUNGEN ÜBER NEUERSCHEINUNGEN

119

Digitized by Google

SOMMAIRE

IMRE VÉRTES: Les Statuts du Parti Communiste de l'URSS — — 1
WILHELM MEISSNER: La question allemande et la paix européenne 12
ANDRÁS HEGEDÜS: Le principe de l'intérêt matériel et le développement de la téchnique — — — — — — — — — — — 32
ERNŐ CSIZMADIA: L'organisation moderne de la production dans l'agriculture socialiste — — — — — — — — — — — 51
JÓZSEF LUKÁCS: Le progrès scientifique et la théologie contemporaine — — — — — — — — — — — — — 66

REVUE INTERNATIONALE

Le rôle de la classe ouvrière dans le mouvement de libération nationale des pays nord-africains (JANIS POLITIS) — — — — — 86

COMPTS-RENDUS

Un document important du développement de la pédagogie socialiste hongroise (PÁL BAKONYI) — — — — — — — — — 97
L'industire hongroise. Recueil de donnés statistiques (LAJOS OLLÉ) 105
Bernát—Enyedi: Disposition territoriale de la production agricole en Hongrie (BÉLA CSENDES) — — — — — — — — — 109

NOTES SUR QUELQUES LIVRES RÉCENTS

CONTENTS

IMRE VÉRTES: The Statutes of the Vanguard of the Soviet People — 1
WILHELM MEISSNER: The German question and European peace — 12
ANDRÁS HEGEDÜS: The application of material stimuli to our technical cadres and its effects on technical progress — — — — 32
ERNŐ CSIZMADIA: Up-to-date organization of production in socialist agriculture — — — — — — — — — — — — — 51
JÓZSEF LUKÁCS: Scientific advance and modern theology — — — 66

INTERNATIONAL REVIEW

Role of the working class in the national liberation movement in the countries of North Africa (JANIS POLITIS) — — — — — 86

BOOK REVIEWS

A vital document concerning the development of pedagogy in Hungary (PÁL BAKONYI) — — — — — — — — — — — — 97
Hungarian industry. Compilation of statistical data. (LAJOS OLLÉ) — 105
T. Bernát — Gy. Enyedi: The communal distribution of Hungarian agricultural production (BÉLA CSENDES) — — — — — — 109

NOTES ON NEW PUBLICATIONS

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

11

XVI. ÉVFOLYAM 1961 NOVEMBER

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

Az SZKP új programja és korunk fő kérdése — — — — — 1

FRISS ISTVÁN: A második ötéves terv néhány fontosabb kérdéséről — — — — — — — — — — — — — — — 14

ROMÁNY PÁL: A mezőgazdasági termelés tervszerű fejlesztésének néhány kérdése — — — — — — — — — — — 40

FALUDI SZILÁRD: A korszerű műveltség követelményei az új tantervben — — — — — — — — — — — — — 54

SÁNDOR PÁL: Emlékezés a régi Társadalmi Szemlére — — — 69

SZEMLE

A szovjet tudomány és felsőoktatás a kommunizmus kibontakozó építésének szakaszában (SZERÉNYI SÁNDOR—WIRTH ÁDÁM) 87

Emeljük a munkanormák színvonalát (KAHULICS ISTVÁN) — — 97

NEMZETKÖZI SZEMLE

Miért fontos a német békeszerződés megkötése? (DARVASI ISTVÁN) 107

Meghiúsult remények és a belgrádi konferencia (KENDE ISTVÁN) 119

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.

Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660*

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16.— Ft, egész évre 32.— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. október 19.

Megjelent 34 200 példányban Felelős kiadó: Vass Henrik

616237/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 11. SZ. BUDAPEST 1961. NOVEMBER HÓ

Az SZKP új programja és korunk fő kérdése

Ez év október 17-én Moszkvában Hruscsov elvtársnak a Központi Bizottság nevében megtartott beszámolójával megkezdte munkáját az SZKP XXII. kongresszusa. Mire ezek a sorok megjelennek a kongresszus már minden bizonnyal befejezte munkáját és határozatokat hozott. De már most, a kongresszus munkájának kezdetén, Hruscsov elvtárs beszámolója és a kongresszus elé terjesztett programtervezet alapján világosan kirajzolódik a kongresszus hatalmas történelmi jelentősége a népek sorsát érintő döntő kérdésekben.

Ilyen mindenekelőtt korunk fő kérdése: a háború és a béke problémája. Hruscsov elvtárs ismételten, ünnepélyesen az egész világ színe előtt kinyilvánította a szocialista külpolitika békés alapelveit és a nemzetközi helyzetre ható különböző erők beható elemzésével bizonyította be: az elmúlt időszakban csak az mentette meg az emberiséget az új háborús katasztrófától, hogy a Szovjetuniónak, a többi szocialista országnak és a világ más békeszerető erőinek volt ereje következetesen megvalósítani ezt a politikát. „Azt a tényt — mondotta —, hogy a háborút sikerült megakadályozni és a szovjet emberek és más országok népei élvezhették a békés élet áldásait, úgy kell tekintenünk, mint annak a tevékenységnek a legfőbb eredményét, amelyet a párt és központi bizottsága a szovjet állam erejének növeléséért, a lenini külpolitika megvalósításáért kifejtett, mint a szocialista országok testvérpártjai tevékenységének, a világ békeszerető erői mozgósításának eredményét."

A békéért folyó harcnak nagy ösztönzést ad napjainkban az SZKP világtörténelmi jelentőségű XXII. kongresszusa és a kommunista társadalom felépítésének programja. Ez a program munkaterv, amely nemcsak azt tartalmazza, mint az *első*, hogy milyen úton-módon juthat el a proletariátus a *hatalom* megragadásához — bár benne foglaltatik ez is. Okmány, amely nemcsak azt mondja meg, mint a *második*, hogy melyek a feltételei a szocialista társadalom *felépítésének*, — bár benne van ez is. Ez a *harmadik* program vezérfonalat ad a cselekvéshez, hogy már a mai szovjet nem-

Digitized by Google

zedék is a kommunista társadalomban, a minden ember boldogságának, a jólét, az igazság és a béke társadalmában élhessen. A program a Szovjetunió Kommunista Pártjáé, amely kidolgozta és elsőnek tör utat a megvalósuláshoz. De amint Kádár János elvtárs hangsúlyozta az országgyűlés legutóbbi ülésén, egyszersmind az *egész* kommunista világmozgalomé, *minden* dolgozó emberé, *minden* felszabadulásáért és függetlenségéért harcoló népé is.

A kommunizmus felépítéséhez mindenekelőtt *béke* kell. E program megszületése annak a tudományosan optimista *feltételezése* is, hogy korunkban már nem végzetszerű a világháború kitörése. Ez a nagyszerű kommunista okmány valósággal megtervezi az olyan világhelyzet kialakulását, amelyben az imperialisták képtelenek újabb világháborút kirobbantani s ennek a helyzetnek a megteremtésére szervezi és ihleti a néptömegeket.

A program meggyőzően bebizonyítja, hogy az emberiség fejlődésének útja a történelmileg *szükségszerű* átmenet a kapitalizmusból a kommunizmusba. Korunk fő kérdésében, a *háború és a béke* kérdésében is *ugyanazt az elvi álláspontot foglalja el,* amelyet először a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa fejtett ki és, amelyet a két Moszkvai Értekezlet (1957-ben és 1960-ban) fejlesztett tovább. Joggal mondhatjuk, hogy a kommunista társadalom felépítésének programja egyszersmind a *világbéke* megőrzésének és megszilárdításának reális és magasztos terve.

I.

Vannak, akik felteszik a kérdést: érvényesnek tekinthetjük-e ma, a nemzetközi helyzet kiéleződésének közepette, az SZKP XX. kongresszusának azt a következtetését, hogy *korunkban már nem végzetszerűen elkerülhetetlenek a háborúk*?

A kérdést a dogmatikus gondolkodásmód, meg többnyire az aggodalom diktálja, annak láttán, hogy az imperialisták lázasan fokozzák háborús előkészületeiket. Valóban, az Egyesült Államok állami irányító posztjain döntő a szava a fegyvergyáros monopolistáknak, akik anyagilag is érdekeltek a fegyverkezési hajszában, a hidegháború szításában. A Péntagon körei, egy húron pendülve NATO-szövetségeseik legreakciósabb csoportjaival, mindenekelőtt a nyugat-német militaristákkal, mindent elkövetnek, hogy megakadályozzák a békeszerződés megkötését a két német állammal, s a nyugat-német provokációs tűzfészek felszámolását. Azon fáradoznak, hogy a Német Szövetségi Köztársaságot még inkább a szocialista világrendszer elleni háború faltörő kosává tegyék. E politikájukkal megkockáztatják még a szörnyű nukleáris világháború kirobbantását is. Az Egyesült Államok ez évben történelmének legnagyobb hadiköltségvetését fogadta el, fegyveres ag-

Digitized by Google

ressziót kísérelt meg a népi Kuba ellen, támogatta a reakciós erők helyi háborúját a laoszi szabadságharcosok ellen, s hosszú lenne felsorolni azokat a bűntényeket, amelyeket az imperializmus csak ebben az évben is elkövetett a nemzetközi légkör megmérgezésére.

S mégis, a nemzetközi feszültség fokozódása idején a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa és programja *ugyanazt* vallja, amit a XX. és XXI. kongresszus, valamint a kommunista és munkáspártok Moszkvában megtartott Értekezletei 1957. és 1960. őszén: „A hatalmas szocialista tábor, a békeszerető nem szocialista államok, a nemzetközi munkásosztály és a békét védelmező összes erők együttesen elháríthatják a világháborút."

Lehetőségről van szó és nem arról, hogy a háborút *minden körülmények között* elkerülhetjük. Hiszen az imperializmus még létezik s életfunkciójához tartozik a háború. S noha az elmúlt években az imperialisták háborús kísérletei rendre kudarcot vallottak, megtörtek a szocialista országok következetes békepolitikáján és szilárdságán, valamennyi háborúellenes erő aktivitásán, mégis nagyon súlyos hiba volna, ha arra számítanánk, hogy az agresszív tervek kudarca észre térítette az imperialistákat, s megfeledkeznénk az imperialisták részéről fenyegető háborús veszélyről. Mégis *új* helyzetről beszélhetünk — s ez az, amit a dogmatikusok nem vesznek észre —, amióta az imperialista törvények nem uralkodhatnak *osztatlanul* az egész világon, sőt egyre inkább *a szocializmus törvényszerűségei határozzák meg az emberi társadalom fejlődését.* „Korunk legfőbb problémáit, — mondotta beszámolójában Hruscsov elvtárs — például a háború és a béke kérdéseit, ma már nem lehet csupán a kapitalizmus törvényeinek hatálya szempontjából tárgyalni. Ma már nem a farkaserkölcsű imperializmus, hanem a béke és a haladás eszményeit követő szocializmus válik a világ fejlődésének döntő tényezőjévé."

A béke megőrzésének és megszilárdításának legfőbb tényezője a szocializmus táborának növekvő ereje. A szocialista világrendszer — Hruscsov elvtárs szavai szerint — olyan védőpajzs, amely az egész emberiséget oltalmazza az imperializmus háborús kalandjaival szemben. Ebből a szempontból is értékelnünk kell annak jelentőségét, hogy a szocializmus erőinek milyen további növekedését tervezi meg az új program. Gazdasági téren például azt tűzi ki célul, hogy az egy főre jutó termelésben a Szovjetunió tíz év alatt túlszárnyalja, s húsz év alatt messze maga mögött hagyja az Egyesült Államokat. Ennek jelentőségét a világbéke szempontjából Hruscsov elvtárs így foglalta össze: „Amikor majd a Szovjetunió a legelső ipari hatalom lesz, amikor a szocialista rendszer véglegesen a világfejlődés döntő tényezőjévé válik, amikor méginkább megsokszorozódnak a béke erői az egész világon,

Digitized by Google

akkor a mérleg végérvényesen a béke erőinek javára billen és a nemzetközi időjárás barométere ezt fogja mutatni: ‚Derült idő, A világháború veszélye örökre megszűnt'."

Új helyzet állott elő az erőviszonyokban azáltal is, hogy az imperializmus gyarmati rendszerének felbomlása következtében a békéért folytatott harcban egyre inkább aktív szerepet töltenek be azok az ázsiai, afrikai és latin-amerikai országok is, amelyek már felszabadultak vagy most szabadulnak fel az idegen elnyomás alól. Ezek az országok, noha gyakran semlegeseknek nevezik őket, egyáltalán nem semlegesek, amikor korunk legfontosabb kérdéséről, a háború vagy béke kérdéséről van szó. A szocialista országokkal együtt ezek az országok hatalmas békeövezetet alkotnak az imperialista hatalmak háborús politikájával és agresszív törekvéseivel szemben.

A tőkés országokban is erősödik a néptömegek harca a háború erőivel szemben. A kapitalizmus általános válságának új szakasza kiélezte a kapitalizmus összes ellentmondásait, s ez egyre inkább szembefordítja a hatalmon levő legreakciósabb, legagresszívebb, a fegyverkezésben érdekelt monopóliumokkal nemcsak a munkásosztályt, hanem a lakosság többi rétegeit, még a burzsoázia egy részét is. Objektíve megvan a feltétele annak, hogy a munkásosztály vezetésével széles monopóliumellenes demokratikus egységfront jöjjön létre a békéért, a monopóliumok háborús politikája ellen. Az erőviszonyok megváltozását említvén tehát nem elég ha csak a szocialista világrendszer létrejöttére, gazdasági és katonai megerősödésére gondolunk. Ezzel együtt kell szemügyre venni *a hatalmas békeövezet kialakulását, a népek békeharcát, a munkásosztály vezette monopóliumellenes demokratikus egységfront kikovácsolódását világszerte.* Ennek alapján állapította meg Hruscsov elvtárs: „Az imperialista hatalmak agresszív törekvéseivel szemben tehát megnövekedett erők állanak. *A szocialista országok és az összes békeszerető erők harca egy újabb agresszió és háború előkészítése ellen a jelenlegi világpolitika fő tartalmát alkotja.*"

Az erőviszonyok *minőségi* megváltozásáig csak olyan *tartós béke* lehetett a jelszó, amely minél nagyobb lélegzetvételnyi szünetet ad az elkerülhetetlenül bekövetkező világháborúk között, hiszen az emberi társadalom sorsát *mindenekelőtt és döntően* még a kapitalista világrendszer és annak fejlődési törvényei határozták meg. De napjainkban már nemcsak a lélegzetvételnyi szünetért harcolunk, nemcsak az ideiglenes és bizonytalan fegyverszünet meghosszabbításáért a háborúk között. Olyan *tartós békéért* küzdünk, amely a két egymással ellentétes társadalmi rendszer békés együttélésén alapszik, olyan új világhelyzetben, amelyben *még a kapitalizmus teljes összeomlása előtt kiküszöbölhető a világháború a társadalom életéből.*

Digitized by Google

A mai revizionisták a háborús feszültség gyökerét a két szembenálló „tömb" létezésében találják meg. „Elfelejtkeznek" arról, hogy az imperialista agresszió tömbje, a NATO még akkor alakult, amikor szocialista katonai „tömb", a Varsói Szerződés nem létezett. A Varsói Szerződés válasz volt a szócialista országok biztonságát és a világbékét fenyegető agresszív Északatlanti Szerződésre. Nem nehéz felismerni, hogy a béke megőrzésének legfőbb feltétele éppen az egységes szocialista világrendszer létezése, a szocialista országok szoros gazdasági, politikai és katonai együttműködése, a proletárnemzetköziség alapján. A katonai tömbök megszüntetéséhez nem a szocialista országok egységének bomlasztása, hanem ellenkezőleg: *a proletár nemzetköziség alapján nyugvó egység erősítése vezet.*

Az úgynevezett tömbök között *gyökeres* különbségek vannak. Az egyik az imperializmus, tehát a *háború tömbje*, a másik pedig a szocializmus, tehát a *béke „tömbje"*. A háború *egyetlen* forrása az imperializmus, a szocializmus pedig a béke megőrzésének legfőbb biztosítéka. A revizionisták elkendőzik a marxista igazságot, hogy *korunkban a békéért folytatott harc: az imperializmus ellen és a szocializmus, a kommunizmus oldalán folytatott harc.* A szocializmus, a kommunizmus és a béke elválaszthatatlanok egymástól. A békét óhajtók már a múltban is többen voltak, mint a háborút kívánók. Mégsem tudták megakadályozni a világháborúkat. Erre csak azóta van lehetőség, mióta a szocializmus világrendszerré fejlődött és a többi között katonai fölénybe is került az imperializmus felett. A fecsegés arról, hogy a nagyhatalmak (az Egyesült Államok és a Szovjetunió) „ne élezzék" a helyzetet, kövessék a „tömbön kívüliek" útját, nem más, mint a Szovjetunió megrágalmazása és az *imperializmus kizárólagos felelősségének* elkenése. A békéért nem lehet úgy harcolni, ha nem leplezzük le a háború egyetlen forrását, az imperializmust, mindenekelőtt az Egyesült Államok agresszív köreinek tetteit, s nem állítjuk példaképül a néptömegek elé a szocialista világrendszer, mindenekelőtt a Szovjetunió erőfeszítéseit a békéért. Ha nem így teszünk, akkor lecsúszunk a kispolgári pacifizmus álláspontjára.

Mindebből következik az is, hogy a szocialista tábor katonai fölényének biztosítása a béke ügyét szolgálja, s erre a fölényre szükség van mindaddig, ameddig nem valósul meg az általános és teljes leszerelés. Joggal állapította meg Palme Dutt, Nagy-Britannia Kommunista Pártjának alelnöke, a Labour Monthly című folyóirat októberi számában: „Ez a mai nemzetközi viszonyok kemény, brutális valósága, amelynek megértése nagyon lényeges a békemozgalom számára ... Az a tény, hogy a szovjet vezetők, akik gyűlölik az atomfegyvereket most szükségesnek tartották ezt a döntést (ti. az atomfegyver-kísérletek felújítását); a béke érdeké-

Digitized by Google

ben, a nukleáris háború megakadályozása érdekében, a lehető legnyomatékosabb figyelmeztetés a világ népeinek és a békemozgalomnak a nemzetközi helyzet komolyságára." S valóban így van. Bármennyire paradoxul hangzik is a politikailag tájékozatlan embereknek nyugaton: a Szovjetunió felújított atomkísérletei is *a nukleáris háború, általában a világháború elkerülését, a békés egymás mellett élés győzelemrejuttatását szolgálják.*

II.

A két társadalmi rendszer békés egymás mellett élésének fogalmát az SZKP programja a következőképpen határozza meg: „... feltételezi a háborúról, mint az államok közti vitás kérdések megoldásának eszközéről való lemondást, a vitás kérdések tárgyalások útján való rendezését; az államok egyenjogúságát, az államok közti kölcsönös megértést és bizalmat, egymás érdekeinek figyelembevételét; a belügyekbe való be nem avatkozást, minden nép ama jogának elismerését, hogy önállóan oldja meg országának minden kérdését; minden ország szuverenitásának és területi sérthetetlenségének szigorú tiszteletben tartását; a gazdasági és a kulturális együttműködés fejlesztését a teljes egyenlőség és a kölcsönös előnyök alapján". Korunkban ezeknek az elveknek az érvényesítése objektív szükségszerűséggé vált, egyszerűen azért, mert a másik alternatíva, a termonukleáris háború olyan pusztító hatású, hogy nem szolgálhat a két világrendszer közti vitás kérdések eldöntésére.

A békés egymás mellett élés mai politikája is azt jelenti, hogy *a szocializmus világméretű győzelme* — amely már történelmileg napirendre került —, *lehetséges a gazdasági verseny, a politikai, az ideológiai harc eszközeivel és a világháború elkerülésével.* Sok történelmi példa bizonyítja, hogy nagy erőfölény esetén kényszeríteni lehet az imperialistákat olyasmire is, ami homlokegyenest ellenkezik természetükkel, hajlamaikkal és vágyaikkal. A klasszikus gyarmattartó Anglia nem volt-e kénytelen „önként felszabadítani" több volt gyarmatát azért, hogy mentse a veszett fejsze nyelét? Továbbra is kizsákmányolta és kizsákmányoja őket, ameddig tudja, a neokolonializmus módszerével. De vajon nem tartották-e volna akár csak 20—30 évvel ezelőtt is utópistának azt, aki azt állította volna, hogy Anglia valaha „hozzájárulását" adja majd gyarmatainak akármiféle felszabadításához?

A burzsoá politikusok természetesen korántsem azt értik a békés egymás mellett élés fogalmán, amit a marxisták. Vannak, akik egyszerűen *háború vagy még inkább világháború nélküli állapotot* értenek alatta. Azt tartják, hogy a hidegháború és a békés egy-

Digitized by Google

más mellett élés — csupán két változata egyazon politikának. Ez természetesen alapvető tévedés. A hidegháború az imperializmus módszere az államok nemzetközi érintkezésében. Azt fejezi ki, amit a program így fogalmaz meg: „Az imperializmus az államok közti kapcsolatban csak az uralom és az alárendelés viszonyait, a gyengébbnek az erősebb által történő elnyomását ismeri el. A nemzetközi kapcsolatokat diktátumra és fenyegetésre, erőszakra és önkényre alkalmazza." *A békés egymás mellett élés a hidegháború módszereinek kiküszöbölését, a nemzetközi légkör enyhülését feltételezi.* E politika térhódítása a nemzetközi érintkezésben a program szerint már azt fejezi ki, hogy „a békén, a népek egyenjogúságán, önrendelkezésén, minden ország függetlenségének és szuverenitásának tiszteletbentartásán alapuló szocialista külpolitika, s a szocialista diplomácia becsületes, humánus módszerei egyre nagyobb befolyást gyakorolnak a nemzetközi helyzetre".

A békés egymás mellett élés politikájának térhódítása — ellentétben egyes dogmatikus nézetekkel — *erősíti a dolgozók osztályharcát, megszilárdítja a szocialista forradalomért folytatott harc hadállásait.* Tekintélyes imperialista politikusok is jól felismerték, hogy a békés egymás mellett élés politikája milyen „veszélyeket" jelent a kapitalizmus számára. Paul Henri Spaak, volt NATO főtitkár, jelenlegi belga külügyminiszter, aki nemrég tárgyalt Moszkvában Hruscsovval, így ír a Revue Politique-ben a „Hogyan lehet megmenteni a Nyugatot?" című cikkében: „Békés együttélés az annyi, mint harc. Megbocsáthatatlan dolog volna, ha ezt nem értenénk meg. Sohasem háríthatjuk el a felelősséget és nem találunk mentséget, ha nem figyelünk fel arra, amit a kommunista vezetők — el kell ismernem — elég nagy lojalitással közöltek." Idézi Hruscsov elvtárs szavait a békés egymás mellett élésről, majd így folytatja: „Hogy egészen őszinte legyek, ezt kellett volna mondania: ez a harcnak az a formája, amelyet mi javasolunk és alkalmazunk ma, mert biztosak vagyunk abban, hogy ez a harcnak az a formája, amely a leggyorsabban elvezet bennünket a kommunizmus világméretű és teljes győzelméhez." Spaak természetesen a kommunizmus „mumusával" el akarja rémiszteni a Nyugatot a békés egymás mellett éléstől, de a maga torzító kapitalista szemüvegén azt látta meg, amit a program világosan és teljesen nyíltan így határoz meg: „A békés egymás mellett élés a szocializmus és a kapitalizmus nemzetközi méretű békés versenyének alapja, a szocializmus és a kapitalizmus közti osztályharc különleges formája." Ez azt jelenti, hogy a két társadalmi rendszer harca nem a háború eszközeivel folyik, hanem három fő területen, a gazdasági, a politikai és az ideológiai síkon.

Az imperialisták mást értenek a *gazdasági verseny* fogalmán

Digitized by Google

is, mint mi. Szerintük a cél: a gazdasági világuralom, s ehhez nélkülözhetetlen a fegyverkezési hajsza. Az ő fogalmaik szerint a gazdasági harc kegyetlen konkurrencia-harc, az ellenfél gazdasági tönkretétele. A mi célunk természetesen, amint a program célkitűzései is kifejezik, nem a gazdasági világuralom és mások megfojtása, hanem a békés versengés azért: *melyik rendszer elégíti ki jobban az ember szükségleteit, s teremti meg a jobb feltételeket a boldogulásukra, képességeik kibontakoztatására.*

A *politikai* síkon folyó osztályharc is megmutatja a két társadalmi rendszer ellentétes természetét. A szocialista világ politikájának célja, ellentétben az imperializmussal, a béke fenntartása és erősítése, a nemzetközi együttműködés fejlesztése és megszilárdítása, azon népek támogatása, amelyek igazságos harcot vívnak felszabadulásukért az imperializmus ellen. A szocialista országok békés szándékaiból következik, hogy hívei a diplomáciai tárgyalásoknak, az államférfiúi találkozóknak, amennyiben ezek a béke ügyét szolgálják. Ha viszont az imperialisták fokozzák háborús készülődéseiket, hadikiadásaikat, fenyegetőznek, katonai előkészületeket tesznek az új háború kirobbantására, akkor a szocialista tábor is kénytelen *növelni védelmi erejét,* hogy elvegye a kedvét az agresszornak minden háborús kalandtól.

Az osztályharc harmadik fontos területe az *ideológia.* Korunkban *kiéleződik az eszmék harca.* Az imperializmus, természetének megfelelően, e harc során tisztátlan eszközökkel dolgozik: rágalmaz, feketít, üldöz mindent, ami haladó, meg akarja bontani a dolgozók sorait. „Ideológusai" szépítő „elméleteket" gyártanak a kapitalizmus természetének „megváltozásáról", és nem átallják a burzsoá diktatúra és a néptömegek féktelen kizsákmányolásának világát „szabad világnak" nevezni. Jelenleg a burzsoá ideológia legfőbb fegyvere az antikommunizmus, amely „a burzsoá ideológia hanyatlásának végső fokát tükrözi". Ameddig léteznek antagonisztikusan ellentétes osztályok és társadalmi rendszerek, addig *nincs ideológiai megbékélés és elkerülhetetlen a két társadalmi rendszer eszméinek éles harca.*

Vannak burzsoá politikusok, akik azt szeretnék, hogy a békés egymás mellett élés az osztályharc és a fejlődés „befagyasztását", a jelenlegi status quo megőrzését jelentse. A változatlan status quo „elmélete" leplezni akarja a szocializmus világa, a felszabadult népek ellen irányuló imperialista szándékokat és tetteket. Azt is szívesen mondják ma, hogy ne „bolygassuk" a német kérdést, maradjon meg a status quo, ne kössünk békeszerződést, ne rendezzük a nyugat-berlini kérdést, ne tegyünk intézkedéseket az általános és teljes leszerelés megvalósítására, ne feszegessük a gyarmati felszabadulás ügyét. Mi történik azonban a valóságban? A status quo hangoztatásának örve alatt készülődnek a háborúra,

Digitized by Google

fegyverzik fel a nyugatnémet imperialistákat, tesznek előkészületeket az NDK megtámadására, próbálják elfojtani a szabadságharcokat a világ különböző pontjain — egyszóval; lázasan törekednek a status quo megváltoztatására, a társadalmi haladás meggátlására.

Burzsoá és reformista teoretikusok kedvenc témája manapság az is, hogy mióta a kapitalista állam „átalakult jóléti állammá", azóta nem hatásos többé a forradalom eszméje, s a szocializmusra való áttérés csak háború útján lehetséges. Strauss, az NSZK hadügyminisztere, a NATO tanácsának ülésszakán azt állította, hogy Lenin szerint a kapitalizmus „annak eredményeként pusztul el, hogy a munkásosztály forradalmi módon fellép az uralkodó osztályok ellen, s ez összekapcsolódik a szocialista tábornak a kapitalista államok elleni utolsó nagy háborújával". Ez közönséges hamisítás. A háború összefüggését a forradalommal Lenin így mutatta meg: „Lehetetlen volna véget vetni a kapitalizmus uralmának, ha nem efelé vezetne a tőkés országok egész gazdasági fejlődése. A háború *meggyorsította* ezt a folyamatot és a kapitalizmust lehetetlenné tette. Semmiféle erő nem pusztíthatná el a kapitalizmust, ha a történelem nem mosta és ásta volna alá."[1] A népeknek háború útján való „boldoggá tétele" teljesen idegen a marxizmustól, amely azt tanítja, hogy minden egyes ország *belső* fejlődésének eredménye a békés vagy nem békés formában kivívott szocialista forradalom, amelyet nem lehet exportálni. Ma, amikor a szocializmus már az emberi társadalom fejlődésének döntő tényezőjévé vált, olyan a helyzet, hogy háborúk nélkül, békés körülmények között is *bekövetkezett a szocialista forradalmak új fellendülésének korszaka.*

A „forradalom exportjáról" terjesztett rágalmakkal az imperialisták azt a tényt leplezik, hogy a forradalmi harc méreteitől megrettenve ők maguk avatkoznak be a népek és államok belügyeibe, s az ellenforradalom exportjával kísérleteznek. Az elnyomott népek és a dolgozók *kénytelenek* fegyverhez nyúlni, ha az uralkodó osztályok és az imperialisták erőszakkal gátolják meg a népakarat érvényesülését. Ez a háború *jogos*, mert az erőszakot alkalmazók ellen gyakorol erőszakot. A szocializmus erőinek túlsúlyba jutása mind nehezebbé teszi a burzsoázia számára a polgárháború kirobbantását és az ellenforradalom exportját is, bár sok helyen nyilván lesz még erre ereje és lehetősége. Ezért az SZKP programja arra a következtetésre jut, hogy „a munkásosztály által a forradalom győzelméért vívott harc sikere attól függ majd, hogy a munkásosztály és pártja mennyire sajátítja el a harc összes formáit — a békés és nem békés, a parlamenti és nem parla-

[1] Lenin Művei, 24. kötet, 425. oldal. — A szerkesztőség aláhúzása.

Digitized by Google

menti formákat — és mennyire lesz kész arra, hogy a harc egyik formáját a leggyorsabban és hirtelen a harc másik formájára váltsa fel". Mindenesetre elmondhatjuk, hogy a kapitalizmus általános válságának, valamint a szocialista világrendszer fejlődésének új szakasza, a békés egymás mellet élés politikája a *forradalmi harcnak is kedvező új feltételeit teremtette meg.*

III.

A program hangsúlyozza, hogy ki kell harcolni *az általános és teljes leszerelést szigorú, nemzetközi ellenőrzéssel.* Az általános és teljes leszerelés által hatalmas anyagi és pénzügyi eszközök szabadulnának fel a világ népei számára, gazdasági életük fejlesztésére, a népjólét emelésére, a kultúra felvirágoztatására. Az imperialista támaszpontok megszüntetése a különféle országok területén helyreállítaná a nemzetek szuverenitását és megkönnyítené a még elnyomott népek harcát imperialista elnyomóik ellen, akik ma már csak fegyvereik erejével képesek ideig-óráig fenntartani zsarnoki uralmukat. Az általános és teljes leszerelés szinte valamennyi bonyolult nemzetközi kérdés megoldását lehetővé tenné. Itt van például Németország egységének kérdése. Ma nem tartozik a realitások közé a militarista Német Szövetségi Köztársaság és a szocializmust építő, békeszerető Német Demokratikus Köztársaság egyesítése. Az általános és teljes leszerelés viszont, de már a demilitarizált övezet megteremtése egész Németország területén is jó alapot teremtene ahhoz, hogy a két német állam képviselői hozzálássanak Németország egységének helyreállításához.

Joggal vetődik fel a kérdés: vajon nem utópia-e arra gondolni, hogy a kapitalista országok valaha is hajlandók lesznek az általános és teljes leszerelésre? Nincs-e igazuk azoknak, akik azt állítják, hogy bár a szocialista országok őszintén óhajtják az általános és teljes leszerelést, mégis csak *taktikai* okokból, „propagandacélból" vetették fel ezt a kérdést, hogy ezzel is megnyerjék a békét oly hőn óhajtó népek rokonszenvét? Természetesen akarjuk, hogy a néptömegek rokonszenvezzenek céljainkkal és támogassák a szocialista országok békeharcát. Mégsem „propagandafogásról", taktikáról van itt szó. Ezt a kérdést is *a kommunista társadalom felépítésének programja adta perspektívában* kell nézni.

Ma még igen mély a szakadék a szocialista és az imperialista országok leszerelési javaslatai, s még inkább szándékaik között. A Szovjetunió az ENSZ legutóbbi ülésszakán is azt javasolta, hogy négy-öt év alatt fejezzék be az általános és teljes le-

Digitized by Google

szerelést, s az egyezmény esetén a Szovjetunió feltétel nélkül elfogad bármely javaslatot az ellenőrzés módjáról. A nyugati hatalmak azonban zsákutcába juttatták a leszerelés megoldását, s az atomfegyver-kísérletekről folytatott tárgyalásokat. Kennedy, az Egyesült Államok elnöke az ENSZ-ben tartott legutóbbi beszédében pedig csak szép szavakat mondott a leszerelésről. Igaz, beszélt az atomkísérletek betiltásának szükségességéről, arról, hogy meg kell szüntetni a fegyverkezési célokat szolgáló hasítható anyagok termelését, meg kell tiltani az atomfegyverek feletti ellenőrzés átadását olyan államoknak, amelyek ilyen fegyverekkel nem rendelkeznek, s hogy majd fokozatosan meg kell semmisíteni a meglevő atomfegyvereket és a stratégiai atomhordozók gyártását. De még ha nem is volna okunk kételkedni a beszédében foglaltak őszinteségében, akkor is azonnal szembetűnne, hogy javaslataiban *szó sincs az általános és teljes leszerelés konkrét programjáról*, sokkal inkább azon töri a fejét, hogyan lehetne semmissé tenni azt a katonai erőfölényt, amellyel a Szovjetunió rendelkezik, például a nukleáris és rakétafegyverekben. A szovjet diplomácia leleplezte, hogy az amerikai fél a leszerelés helyett „a nemzetközi fegyveres erők" *létrehozásának* szükségességéről beszél. A leszerelési intézkedések hathatós ellenőrzése helyett a *szocialista országok fegyverzete fölötti ellenőrzést* szeretné megvalósítani, azaz kikémlelni a szocialista tábor katonai erejét. Kennedy javaslatai között van olyan is, amely megfontolásra érdemes. Helyeselni lehet, hogy ne adjanak át atomfegyvereket olyan államoknak (például a bonni militaristáknak), amelyek ilyenekkel még nem rendelkeznek. Viszont javaslatai egészükben el akarják leplezni azt a tényt, hogy az amerikai uralkodó körök nem akarják az ellenőrzött általános és teljes leszerelést.

Ma még ez a helyzet. De *tegnap*, amikor még az imperialisták monopolizálták az atomfegyvereket, szóba sem kerülhetett a leszerelés, *ma* már — kénytelen-kelletlen — legalább *beszélniök* kell róla. S *holnap*, a program végrehajtásával már új helyzet keletkezhet. Ami ma még elképzelhetetlen, holnap megvalósulhat. S ismételten hangsúlyozni kell az összefüggést *a kommunista társadalom felépítése programjának megvalósulása és ennek az időnek az eljövetele között*. Mert kétségkívül elkövetkezik az idő, amidőn a szocialista világrendszer erőfölénye olyan nyilvánvalóvá és nyomasztóvá válik az imperialisták számára, hogy kényszerítve érzik magukat elindulni — ha tétován is — az általános és teljes leszerelés útján. S már ez is enyhíteni fogja a nemzetközi feszültséget, még nagyobb harcra lelkesíti a békéért harcolókat és távolabb űzi a háború rémét.

Az általános és teljes leszerelés a *maximális cél* a békeharc-

Digitized by Google

ban. A szovjet kormány memoranduma, amelyet az ENSZ-közgyűlés 16. ülésszaka elé terjesztett, javaslatokat tett az általános és teljes leszerelés megvalósulásáig megvalósítandó, *közbeeső* intézkedésekre, így a többi között arra, hogy az államok rögzítsék egy bizonyos szinten hadikiadásaikat, mondjanak le a nukleáris fegyverek alkalmazásáról; tiltsák meg a háborús propagandát; a NATO és a Varsói Szerződés tagállamai kössenek egymással meg nem támadási egyezményt; a külföldi csapatok térjenek haza az idegen területekről; az ENSZ tegyen intézkedéseket a nukleáris fegyverek további elterjedése ellen és létesítsen atommentes övezeteket.

A békéért folytatott harc jelenleg *döntő szakaszába lépett.* Nem ülhetünk tétlenül, abban bízva, hogy az imperialisták úgysem merik kirobbantani a háborút. Vannak esztelen imperialista politikai és katonai vezetők, akik képtelenek arra, hogy józanul mérlegeljék a helyzetet és az erőviszonyokat. De arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy *továbbra is léteznek, s mindinkább erősödnek azok az állandóan ható tényezők, amelyek már eddig is képesek voltak lefogni a háborús gyújtogatók kezét.* Óvakodnunk kell attól az illúziótól, hogy a béke megőrzésére ható tényezők puszta léte *automatikusan* megóv bennünket a háborús katasztrófától. *Aktív békeharcra van szükség.*

A tömegharc széleskörű kibontakoztatására most igen kedvező a világhelyzet. A semleges államok szeptember elején megtartott belgrádi értekezletén szinte valamennyi állam- és kormányfő határozottan síkra szállt a békéért, imperialistaellenes beszédeket tartott és hangsúlyozta, hogy tárgyalások útján kell rendezni a német kérdést, oly módon, hogy tudomásul kell venni mindkét német állam létezését. A kizsákmányolt dolgozó tömegek megmozdulásai gazdasági helyzetük javításáért rendszerint összefonódnak a békéért, a leszerelésért folytatott antiimperialista harccal. Londonban nemrég ért véget 20 ország közvéleménye képviselőinek értekezlete, amely felhívta a kormányokat a tárgyalásra, a nyugat-berlini kérdés megoldására, s állást foglalt az általános és teljes leszerelés mellett. Ugyancsak Londonban 15 ország diákjai tárgyaltak a leszerelésről és fogadtak el konstruktív javaslatokat. Japánban szeptember 15-től kezdődően harci hónapot szerveztek az általános és teljes leszerelésért; az ország különböző városaiban gyülések és tüntetések voltak. A szakszervezetek és a fiatalok Berlinben konstruktívan foglaltak állást az égető nemzetközi kérdésekben. A világ asszonyainak képviselői Budapesten emelték fel tiltakozó szavukat a háború sötét erői ellen. A különböző lapokat és irányzatokat képviselő újságírók Varsóban gyűltek össze kerekasztal-konferenciára, hogy közös nevezőre jussanak teendőikben a nemzetközi feszültség enyhítéséért. Az elmúlt hetekben jelentős béketüntetések zajlottak le több dél-ame-

Digitized by Google

rikai országban, s szinte a világ minden pontján. A világon mindenütt nagy tömegek támogatják az olyan követeléseket, mint az általános és teljes leszerelés, a német militarizmus megerősödésének meggátlása. A kommunista és munkáspártoknak nagy lehetőségeik vannak arra, hogy a néptömegek békére irányuló óhaját szervezett harci erővé kovácsolják.

Az imperialisták háborús pánikot keltenek, és szeretnék megbénítani a néptömegek cselekvőkészségét. Azt terjesztik, hogy a háború és a béke sorsa kizárólag a politikusok ilyen vagy olyan szándékától függ, s a néptömegeknek nincs abba beleszólásuk. Ez természetesen nem így van. Még a nyugati burzsoá kormányok is kénytelenek bizonyos mértékig számolni saját közvéleményükkel. Most tehát az a feladat, hogy az SZKP XXII. kongresszusának útmutatásait megszívlelve *minden erővel fokozzuk a békeharcot és biztosítsuk a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élése politikájának győzelmét.*

A békéért folytatott harc minden nép létérdeke és elsőrendű kötelessége. Létérdeke és kötelessége a magyar népnek is, amelyet a Magyar Szocialista Munkáspárt az egyedüli helyes lenini úton vezet, azon az úton, melyet elsőnek a dicső Szovjetunió Kommunista Pártja világított meg. A XXII. kongresszus, semmit sem titkolva a népek előtt, őszintén feltárja a jelenlegi világhelyzet komolyságát, de egyben világító fáklyaként mutatja továbbra is azt az utat, amely a világbékéhez, a kommunizmushoz vezet. „A békeharc, természetesen — mondotta a kongresszuson Hruscsov elvtárs —, mint minden küzdelem, erőfeszítéseket és kitartást követel meg. Birkózás közben az ember nemcsak ad, hanem kap is ütéseket. De szabad-e félni ettől, amikor az egész emberiség sorsáról van szó? *Tudatában kell lenni annak, hogy elsősorban maguktól a népektől, a népek elszántságától és aktivitásától függ: béke lesz-e a földön, vagy pedig az emberiség egy új világháború katasztrófájába sodródik.*" Az SZKP XXII. kongresszusa és az új program lelkesíti a harcra a békére sóvárgó emberiséget, hogy már e korban végleg kiküszöböljük a népek életéből a világháborút.

Digitized by Google

A második ötéves terv néhány fontosabb kérdéséről

Írta FRISS ISTVÁN

Csaknem két évvel pártkongresszusunknak a terv elkészítéséről hozott határozata után került a második ötéves terv az országgyűlés elé. Már az irányelveket is sok munka előzte meg. Így tehát tervünknek most törvénybe öntött formája tervező szerveink hosszadalmas munkáját tükrözi. De milyen fejlődést mutat a terv a két év előtti határozathoz képest?

A tervnek a VII. kongresszuson elfogadott alapelképzelései, mint ez már a Központi Bizottság szeptember 12-i ülésének határozatából kitűnt, megmaradtak. Emellett mégis nem jelentéktelen változtatások is történtek. Ezeket két főcím alatt foglalhatjuk össze. Először is figyelembe kellett venni a kongresszus óta mind belső, mind külső viszonyainkban bekövetkezett jelentősebb változásokat. Másodszor, le kellett vonni a következtetéseket az ez alatt az idő alatt szerzett fontosabb pozitív és negatív tapasztalatokból.

Belső viszonyainkban rendkívül fontos átalakulás következett be a kongresszus óta: *alapjában befejeződött a termelési viszonyok szocialista átalakulása a mezőgazdaságban.* A kongresszus határozata még arról beszélt, hogy az ország szántóterületének felén folyik szocialista gazdálkodás és mintegy 1400 termelőszövetkezeti községünk van; gazdasági építőmunkánk főbb kérdései között pedig azt említette, hogy a következő években megteremtjük a politikai és gazdasági feltételeit annak, hogy a dolgozó parasztsággal egyetértésben befejeződjék a falu szocialista átalakulása. A terv törvényerőre emelésének idején azonban már az ország szántóterületének több mint 95 százalékán folyt szocialista gazdálkodás és a termelőszövetkezeti községek száma meghaladta a 3000-et. Ez a fejlődés óriási politikai eredmény a munkás-paraszt szövetség megszilárdulása szempontjából és azáltal, hogy megkezdődött az egységes szövetkezeti parasztság kialakulása, de közvetlen gazdasági előnyei is kézenfekvők. Mindenekelőtt: meg-

Digitized by Google

nyílt a lehetősége annak, hogy az egész mezőgazdaságban szocialista nagyüzemi, a tudomány és a technika minden vívmányát felhasználó gazdálkodás folyjék. Következetesen lehet alkalmazni az üzemek és tájak legcélszerűbb szakosításának szempontjait, jelentősen megnőtt a termelés tervszerű befolyásolásának lehetősége. Az egész fejlődésnek a tervezettnél gyorsabb lefolyása következtében azonban sűrítve, a korábban elképzeltnél sokkal rövidebb idő alatt jelentkeztek a mezőgazdaságnak azok az igényei, amelyeket az átalakulásból kifolyólag a népgazdaság egészével szemben támaszt. Az elmúlt két évben a tervezetthez képest megnőtt a népgazdaságnak az átalakulásból fakadó megterhelése. Bizonyos értelemben hasonló irányban hatott egy másik jelentős, de külső változás: *a nemzetközi viszonyoknak az utolsó másfél évben bekövetkezett kiéleződése.* Ez a változás ugyanis honvédelmünk megerősítését, s ennek megfelelően anyagi eszközeink egy részének ilyen célokra való átcsoportosítását követelte meg a korábban tervezetthez képest, tehát szintén fokozta a népgazdaság megterhelését.

Azok között a tapasztalatok között, amelyek ugyancsak bizonyos változtatásokat követeltek a terven, első helyen *az ipari termelés fejlődési ütemének fokozódását* kell említenünk. A kongresszus határozata hét évre 65—70 százalékban írta elő az ipari termelés emelkedését. A hét év első két évében, tehát még a második ötéves terv ideje előtt, az ipari termelés mintegy 25 százalékkal emelkedett. Ily módon az egész ötéves tervre mindössze 32—36 százalékos emelkedés jutott volna. Ténylegesen a terv, mint ismeretes, 50 százalék körüli fejlődést ír elő, ami még mindig jóval kisebb ütem az elmúlt két évinél. A tapasztalatok a mezőgazdaság egészére vonatkoztatva nem indokolták ugyan a fejlődési ütem megváltoztatását, de indokolttá tettek *bizonyos eltolódást* az eredetileg tervezetthez képest a növénytermesztés fejlesztési ütemének növelése javára, az állattenyésztés fejlesztési ütemének terhére. Ugyancsak a tapasztalatok indokolták, hogy a tervben végül is a korábban elképzeltnél *nagyobb fejlesztést* irányozzunk elő egyes iparágakban, így a vegyiparban, de az élelmiszeripar és a könnyűipar egyes ágaiban is.

A terv alakulását az említett tényezők mellett, azokkal összefonódva, erősen befolyásolták a *nemzetközi munkamegosztásban* elfoglalt lehetőségeinkből, illetőleg *külkereskedelmi kapcsolataink fejlődéséből* adódó tényezők is. Ez természetszerűleg következik abból, hogy külkereskedelmünknek viszonylag igen nagy súlya van országunk gazdasági életében, s többek között, mint ismeretes, döntő része van iparunk nyersanyagellátásában. Mivel pedig behozatalunkat termelésünk egy viszonylag nagy részének kivi-

Digitized by Google

telével kell megfizetnünk, külkereskedelmünk erősen rányomja bélyegét termelésünkre is.

Az elmúlt két év alatt a terv természetesen *konkrétabbá, pontosabbá is vált.* Különböző oldalait a korábbinál nagyobb mértékben sikerült egymással összhangba hozni. A tervnek ugyanis *minden fontosabb része feltételezi és meghatározza minden más részét.*

Ha például az ipar fejlődésére vonatkozó előirányzatokat ragadjuk ki, ezek szerves egészet alkotnak egymással. Az egész ipari termelésnek viszonylag nagy százaléka az iparon belül marad, egyik gyárból a másikba vándorol, gyakran több gyáron is keresztülmegy, míg végül késztermék lesz belőle. Az ipari termelési tervnek tehát bonyolult belső összefüggései vannak, és hogy a termelés zavartalanul folyjék, ahhoz a tervnek be kell tartania bizonyos arányokat.

De annak, ami az iparban történik, népgazdasági szempontból sokféle előzménye van és megfelelő folytatása is van. Az ipar a termeléshez nyersanyagot, gépet, félkész terméket és készterméket kap különböző forrásokból. Csak ezekkel tud termelni. Ily módon az ipari termelés előzményeihez tartozik a kapcsolatok valamilyen módja a külkereskedelemmel, a mezőgazdasággal, a bányászattal, a közlekedéssel, az építőiparral. Hogy a termelés az iparban zavartalanul folyjék, ahhoz meghatározott arányokban kell kapnia az előbb említett forrásokból nyersanyagot, félkész-, vagy késztermékeket, gépet, épületet. Hasonlóképpen megtervezettnek és megszervezettnek kell lennie az ipari termelés folytatásának is. Amikor valamely termék elhagyja az ipar területét, valamely más népgazdasági ág területére jut, mégpedig túlnyomó részben a belkereskedelembe, vagy a külkereskedelembe, vagy a mezőgazdaságba, vagy a különböző területeken folyó beruházásokba. Itt is megfelelő arányoknak kell fennállniok ahhoz, hogy ne következzék be torlódás, fennakadás vagy zavar sem az iparban, sem a belkereskedelmi ellátásban, sem a beruházások végrehajtásában, sem egyéb népgazdasági területeken, például a mezőgazdaságban. Az összefüggéseknek ez a bonyolultsága Goethe Faustjának szavait juttatja eszünkbe:

Hogy átszö mindent az Egész!
Egyik a másban hat s tenyész!

De emellett az egymásbafonódás és áthatás mellett *saját törvényszerűségeiknek, belső logikájuknak* is alá vannak vetve a különböző területek.

Ha például a külkereskedelmet ragadjuk ki, nyilvánvaló, hogy

Digitized by Google

behozatal és kivitel között szoros belső kapcsolat áll fenn. A behozatalnak és a kivitelnek nemcsak fizetési kötelezettségeinket, hitelnyújtásunkat és hitelfelvételeinket figyelembe véve kell egymással egyensúlyban lennie, hanem — a már említett kiegészítéssel — bizonyos országcsoportok és bizonyos országok vonatkozásában is. Tőkés országokból való behozatalt nem fizethetünk meg szocialista országokba való kivitellel. De még a tőkés, sőt a szocialista országokon belül is külön-külön kell ügyelnünk bizonyos arányokra. Azért az áruért, amelyet Csehszlovákiából szerzünk be, Csehszlovákiának kell fizetnünk, illetve árut szállítanunk. A Franciaországban vásárolt árut megfizethetjük esetleg Angliába vagy Olaszországba irányuló szállítással is, de nem fizethetjük meg Indiának vagy Brazíliának eladott áruval.

A népgazdaság minden más fontos és nagy területén hasonló a helyzet. Legfontosabb gazdasági feladataink egyike az ország lakosságának ellátása fogyasztási cikkekkel. Az ellátás zavartalansága mindenekelőtt azt követeli meg, hogy a lakosság vásárlóereje és a rendelkezésére álló árualap egyensúlyban legyenek egymással. De ezen a fontos arányon belül még millió egyéb arányosságnak is fenn kell állania, mert a húskeresletet nyilvánvalóan nem lehet télikabáttal vagy televíziós készülékkel kielégíteni, de még parajjal vagy almával sem. Kézenfekvő, hogy ezeknek az arányoknak a betartása meghatározott kapcsolatokat tételez fel a lakosság és a belkereskedelem között, illetve, szolgáltatások vagy lakások esetében, a lakosság és a vízművek, a lakosság és az építőipar között, továbbá a belkereskedelem és a legkülönbözőbb iparágak, a belkereskedelem és a külkereskedelem stb. között.

Mindebből az is következik, hogy egy-egy kérdés eldöntésénél, legalábbis a gazdasági szempontból fontos, nagyobb követelményekkel járó kérdések eldöntésénél, *sokféle összefüggést kell figyelembe venni.* Minden vállalatnak, intézménynek stb. van például lehetősége arra, hogy egy év folyamán bizonyos keretek között változtasson alkalmazottai fizetésén. De ha már a dolgozók valamely rétegének fizetéséről van szó, vagy éppen azt kell eldönteni, hogy mennyivel emelhető egyik évről a másikra az életszínvonal, akkor sok körülményt kell figyelembe venni. Számolni kell a nemzeti jövedelem alakulásával — mégpedig nemcsak azzal, hogy hogyan alakul a nemzeti jövedelem értékben kifejezett összege, hanem azzal is, hogy milyen termékekben ölthet testet —, mérlegelni kell a beruházási és általában a felhalmozási igényeket és a külkereskedelmi szempontokat is. Ha mindezeknek mérlegelésével kialakul valamilyen elképzelés az életszínvonal emelésének lehetséges mértékéről, akkor további sokoldalú megfontolást és nem egyszer tanulmányt követel meg annak eldöntése, hogy a dolgozók milyen széles rétege, milyen mértékben részesüljön az

Digitized by Google

életszínvonal emelésében, s hogy az milyen formában történjék: béremelés, árleszállítás, nyugdíj- vagy családi pótlék-emelés, valamely ingyenes juttatás kiterjesztése formájában-e, vagy más módon.

Hogyan tájékozódhatunk, hogyan ismerhetjük ki magunkat, hogyan dönthetünk az összefüggéseknek e bonyolult, szerteágazó, sokoldalú szövevényében? Nyilvánvaló, hogy a tervezés folyamán *a követelményeket, a szükségleteket rangsorolni kell,* a fontosabb összefüggéseknek alá kell rendelni a kevésbé fontosabbakat. Egyidejűleg minden követelményt, minden szükségletet figyelembe venni rendkívül nehéz, vagy éppen lehetetlen. A tervnek tehát először a legfontosabb követelmények, a legfontosabb szükségletek kielégítésére kell törekednie, az ezeket biztosító *fő arányokat* kell előírnia. Így jön létre a tervnek egy bizonyos csontváza, amelyre aztán fokozatosan kell az izmokat, idegeket, inakat, belső szerveket elhelyezni.

Kézenfekvő az a feltevés, hogy a tervezésnek *a termelésből* kell kiindulnia, mivel a társadalom életének alapja szükségszerűen az anyagi termelés. Ez azonban magában véve még kevés eligazítást ad. Nyitva marad ugyanis az a kérdés, hogy miből is induljunk ki a termelés megtervezésénél. Hiszen a termelésnek is több feltétele van. Kell hozzá többek között termelési eszköz, mégpedig igen sokféle, s kell munkaerő, ugyancsak sokféle. A tervezésnek *a munkaerő teljes foglalkoztatottságából* kell kiindulnia. Ennek a foglalkoztatottságnak azonban összhangban kell állnia *a termelőeszközök által nyújtott lehetőségekkel.* Ezeket a lehetőségeket pedig lehatárolhatja a termelés rendelkezésére álló gép, épület, esetleg a rendelkezésre álló energia vagy nyersanyag. De a gép, az energia, a nyersanyag nemcsak az ország saját termeléséből eredhet, hanem *a külkereskedelemből* is. Már szóba került, hogy a mi termelésünkben igen nagy a súlya a külföldről behozott energiának, gépnek és különösen a külföldről behozott nyersanyagnak. Az utóbbi években még a mezőgazdaságban is fokozódott a külföldi eredetű gépek, műtrágya, vegyianyagok szerepe, az iparban pedig sokféle cikk termelésének feltétele a behozatal. Így termelési terveink elkészítésénél is sokszor döntően esnek latba külkereskedelmi elképzelések és lehetőségek.

Az elmondottakból következik, hogy a tervezésben a termelés elsőbbsége elsősorban abból a szempontból jelentős, hogy *megszabja a nemzeti jövedelem és ezzel a fogyasztás és a felhalmozás lehetséges felső határát.* De magának a termelésnek a megtervezésénél már érvényesülnek a bonyolult összefüggések, összefonódások: a termelés megszabja a külkereskedelmi lehetőségeket, de a külkereskedelem is megszabja a termelési lehetőségeket. A termelés megszabja a fogyasztás és a felhalmozás lehetséges mér-

Digitized by Google

tékét, a fogyasztás és felhalmozás pedig nagymértékben megszabja a termelést. A tervet csak akkor érthetjük és értékelhetjük megfelelően, ha nem feledkezünk meg arról, hogy mögötte ott áll az itt csak példaképp és utalásszerűen említett szükségszerű arányosságok és összefüggések tengere.

*

Népgazdaságunk egészének ötéves fejlődéséről, elsősorban *a nemzeti jövedelem alakulásáról, mozgásáról* szóló számok adnak összefoglaló képet.

A tervtörvény öt évre a nemzeti jövedelem 36 százalékos növekedését írja elő. A nemzeti jövedelem ilyen emelkedése évi átlagban mintegy 6 és fél százalékos növekedésnek felel meg. Ez az előirányzat némileg meghaladja a VII. kongresszus irányelveiben hét évre 50 százalékban meghatározott növekedést. Összehasonlításként nem érdektelen megemlíteni, hogy első ötéves tervünk időszakában 50 százalékkal emelkedett a nemzeti jövedelem. Az 1956 júliusában a második ötéves terv irányelveiről elfogadott határozat a nemzeti jövedelemnek mintegy 40 százalékos növekedését írta elő. Az akkor megindult második ötéves tervet az ellenforradalom felborította. Az 1956-os és 1957-es visszaesés ellenére a nemzeti jövedelem 1955-ről 1960-ra mintegy 34 százalékkal emelkedett. Megemlítjük azt is, hogy a Német Demokratikus Köztársaság hétéves (1959—1965) népgazdaságfejlesztési terve a nemzeti jövedelemnek 59 százalékos, Románia hatéves (1960—1965) népgazdaságfejlesztési terve a nemzeti jövedelemnek 70—80 százalékos, Csehszlovákia ötéves (1961—1965) népgazdaságfejlesztési terve pedig a nemzeti jövedelem több mint 42 százalékos növekedését írja elő.

Miért alacsonyabb a nálunk előirányzott fejlődési ütem annál, amit egyes szocialista országok terveznek, vagy annál, amit magunk is elértünk első ötéves tervünk időszakában, vagy a most befejezett hároméves terv alatt?

Erre a kérdésre csak igen messzemenő összehasonlítások alapján tudnánk teljesen kielégítő választ adni. Nagyjából azonban egy lényeges okra vezethetők vissza a különbségek. A bővített újratermelés mértékét megszabó feltételek között ugyanis döntő jelentősége van *a felhalmozásnak*. Mármost a felhalmozás az elmúlt években minden más szocialista országban *sokkal nagyobb* részét tette ki a nemzeti jövedelemnek, mint Magyarországon. Jellemző, hogy nálunk a felhalmozások színvonala 1953-ban nemcsak viszonylag, hanem abszolút mértékben is magasabb volt, mint az utána következő öt évben. Beruházásaink 1953-ban 16,8 milliárd forintra rúgtak, 1954-ben 11,8, 1955-ben 11,2, 1956-ban 11,6, 1957-

Digitized by Google

ben 11,1, 1958-ban 13,7 milliárdot tettek ki és csak 1959-ben érték el újból, vagy hagyták el (az 1959. január 1-én életbelépett új termelői árrendszer megnehezíti az összehasonlítást) az 1953. évi színvonalat. Ilyen előzmények után nem lehet meglepő, hogy egész népgazdaságunk fejlődésének üteme kisebb a fejlődés csehszlovákiai vagy romániai üteménél. 1957 óta, mint ismeretes, csaknem évről évre növeljük a felhalmozás arányát a nemzeti jövedelem felhasználásában. Ez a leghatásosabb eszköz a népgazdaság fejlődésének meggyorsítására. Évek mulasztását azonban csak fokozatosan lehet behozni.

1960-ban nemzeti jövedelmünk kerek 60 százalékát az ipar hozzájárulása szolgáltatta, de ez a hozzájárulás a hároméves terv egészében is 56 és fél százalékot tett ki. Világos tehát, hogy az ipari termelés alakulásának *döntő befolyása van a nemzeti jövedelem alakulására is.* A nemzeti jövedelem 36 százalékra tervezett növekedésének alapja a szocialista ipar termelésének 48—50 százalékra tervezett növekedése. Ez a fejlődési ütem megfelel annak, amit a már említett, 1956-ban elfogadott irányelvek tartalmaztak és csak lényegtelenül marad el Csehszlovákia iparának 56 százalékra tervezett fejlődésétől.

Amit előbb a nemzeti jövedelemmel kapcsolatban a felhalmozásról és a beruházásokról, ezeknek a bővített újratermelésben betöltött szerepéről mondottunk, az több-kevesebb módosítással az iparra is vonatkozik. Amikor az ipar bővített újratermeléséről van szó, szem előtt kell tartanunk, hogy nem egyszerűen a mai arányok fenntartása mellett folytatandó bővítés a feladat, hanem egyúttal az arányok megváltoztatása is. Az ipari termelés növekedésének tehát *az ipar szerkezetének állandó megváltoztatása mellett kell végbemennie.* A tervtörvény több helyütt utal is erre, legnyomatékosabban mindjárt az első szakaszban, mely a következő követelést tartalmazza: „Az ipar termelőerőit a viszonylag kevésbé anyagigényes, magas képesítésű munkát megkövetelő, korszerű, keresett gyártmányok gazdaságos előállítására kell összpontosítani. Fejleszteni kell továbbá azokat az alapanyagokat gyártó ágakat, amelyek hazánk viszonyai között szükségesek és a nemzetközi munkamegosztás keretében előnyösen fejleszthetők."

Az itt megemlített követelésnek van egy általános, minden országban érvényes és van néhány a mi különleges viszonyainkból fakadó oka. Az általános ok azzal függ össze, hogy *a technika gyorsan fejlődik* és a műszaki fejlődés megköveteli a munkások műszaki tudásának fejlesztését, valamint a műszaki dolgozók részarányának növelését a termelésben. Ily módon általában növekszik azoknak a termékeknek a száma és mennyisége, amelyek korszerűek és amelyeknek előállítása magas képesítésű munkát követel. A mi sajátos viszonyainkból eredő okok lényege az, hogy

Digitized by Google

az ipari termelés sok fontos nyersanyaga hiányzik országunkban, ezeket tehát külföldről kell beszereznünk. Ennek egyik következménye külkereskedelmünk már említett, viszonylag nagy súlya országunk gazdasági életében.

Magában véve ez persze még nem sokat mond. Téves volna például arra következtetni belőle, hogy feltétlenül igyekeznünk kell minél nagyobb mértékben kitermelni minden hazánkban nyerhető nyersanyagot. Ilyen felfogás nálunk valamikor elég széles körben érvényesült, s gyakorlatilag többek között abban a követelményben tükröződött, hogy fejlesszük olyan mértékben a hazai szénbányászatot, amilyent a hazai energiaellátás megkövetel. Érthetőbben: a hazai energiaigényt teljes mértékben hazai forrásokból fedezzük; amit tudunk, azt olajból és gázból, amire e kettőből nem futja, azt hazai szénből, vagy hazai szénből termelt villamosenergiából, illetve hazailag termelt vízienergiából (de erre kevés a lehetőségünk). Ennek a felfogásnak az alapja az az elképzelés volt, hogy ily módon függetleníthetjük fejlődésünket a külföldtől.

Mindezen ma már túl vagyunk. Az egész elképzelés cáfolatára nem érdemes sok szót vesztegetni. Nyilvánvaló egyrészt, hogy még ha energiaszükségletünkről belföldi forrásokból gondoskodunk is, ezzel semmit sem változtattunk azon, hogy sem gyapotot, sem rezet, sem ónt és nikkelt, sem elegendő mennyiségű fát, gyapjút, bőrt nem tudunk termelni és még sok egyéb nélkülözhetetlen cikket sem. Másrészt az is nyilvánvaló, hogy mennél kevesebb saját munkáért tudjuk ezeket a termékeket a külföldről beszerezni, annál előnyösebb a vásár számunkra, vagyis annál több számunkra hasznos dolgot tudunk a rendelkezésünkre álló munkáért idegenből behozni.

A kapitalista Magyarországon a bányabáróknak érdemes volt annyi szenet termeltetniük, amennyit az általuk kiverekedett vámvédelem mellett egyáltalán el tudtak adni. Az ő számukra és általában a tőkés Magyarországon fel sem vetődhetett az a kérdés: valóban ésszerű kihasználása-e ez a Magyarországon rendelkezésre álló munkaerőnek. De *éppen ez* az, amit *nekünk* mérlegelnünk kell. Ha egy tonna szén előállítása nálunk tíz munkaórát követel meg, és ugyanakkor tíz óra munkával olyan műszert is elő tudunk állítani, amelyért két tonna szenet hozhatunk be, akkor persze érdemesebb műszert termelnünk, mint szenet. Ez tehát az összefüggés az országunkban hiányzó nyersanyagok, a külkereskedelem ebből folyó fontossága és azon követelmény között, hogy igyekezzünk külkereskedelmünkben jól értékesíthető cikkeket termelni. A tervtörvény első szakaszából idézett szavak pedig, mint erre más vonatkozásokban még vissza fogunk térni, éppen ezt a követelést tartalmazzák, némileg kifejtett formában.

Digitized by Google

Ez a követelés már nem egyszerűen az ipari termelés *mennyiségi növelésére* irányul, hanem egyidejűleg az ipari termelés *szerkezetének átalakítására* is. Világosan tükrözik a szerkezeti változásokat az egyes iparágak termelési előirányzatai. Az egész ipar mintegy 50 százalékos fejlesztésén belül a bányászat termelésének emelkedését csak 32 százalékra tervezzük, s ezen belül a szén termelésének növekedését csak 17 százalékra. Ezzel szemben a vegyipari termelés előirányzott felfutása 75 százalék, ezen belül például a nitrogénműtrágya termeléséé 180 százalék. A gépipari termelés tervezett növekedése 63—65 százalék, tehát szintén sokkal több az átlagosnál, s ezen belül a híradás- és vákuumtechnikai ipar termelését a kétszeresére, a műszerek termelését a háromszorosára kell emelni. A könnyűipar felfutásának előirányzata az átlagos alatt van — a textiliparé 30—32 százalék, a cipőiparé 22—24 százalék —, de a papírtermelésé 70, a bútorgyártásé meg éppen 78—80 százalék. Az élelmiszeripar termelésének tervezett 40—42 százalékos növekedése is kisebb az ipari átlagnál, de ezen belül a gyümölcskonzerv termelését 130—140, a főzelékkonzerv termelését 200—210 százalékkal kell emelni. Mindezeknek az előirányzatoknak a megvalósulása a nehézipar viszonylagos súlyának növekedése mellett valamelyest csökkenti egész iparunkban a bányászat és a kohászat, növeli a gépipar és a vegyipar súlyát, s a a könnyű- és élelmiszeripar részesedésének csökkenése mellett növeli a papír-, a bútor-, a konzervipar súlyát az ipar egész termelésében.

•

Az elmondottak után még néhány szót az ipari termelés növekedésének üteméről. Előbb már beszéltünk arról, hogy a tervezésnek a munkaerő teljes foglalkoztatottsága mellett a termelőeszközök által nyújtott lehetőségekkel is számolnia kell. Később utaltunk arra is, hogy ipari termelésünk most tervezett fejlődési üteme azért is kisebb a más szocialista országokban tervezettnél, vagy a korábban nálunk is elértnél, mert beruházásaink színvonala éveken keresztül viszonylag alacsony volt. Ehhez hozzá kell tenni, hogy helytelen lenne, tehát nem szabad a termelés növekedését egyszerűen aszerint tervezni, hogy milyen termelést tennének lehetővé meglevő állóeszközeink és a rendelkezésünkre álló munkaerő. Feltétlenül figyelembe kell venni azt is, hogy a lehetségesből mi az, amit *érdemes is* termelni. Egyes üzemeinknek — különösen a gépiparban, de más iparágakban is — *nem engedhetjük meg, hogy termelési lehetőségeiket teljesen kihasználják*, mert akkor kisebb-nagyobb részben eladhatatlan, vagy csak nagyon rosszul, ráfizetéssel eladható termékeket állítanának elő.

Erre a kérdésre külkereskedelmi vonatkozásban még vissza-

Digitized by Google

térünk, de ide kívánkozik még egy ipari vonatkozás. Kézenfekvő ugyanis az a kérdés: a lehetőségek teljes kihasználásával miért csak kisebb-nagyobb részben eladhatatlan, vagy rosszul eladható cikkeket tudunk előállítani egyes üzemekben, miért nem térünk rá ezekben az üzemekben más termékek gyártására?

Röviden azt válaszolhatnánk, hogy sok üzemben erre egyszerűen nincs meg a lehetőség, akár azért, mert a meglevő gépekkel más termékek nem állíthatók elő, akár azért, mert az üzem mérete nem tesz lehetővé gazdaságos gyártást, akár valamilyen más okból. Közelebbről megvizsgálva azonban kitűnik, hogy a feltett kérdéssel egész iparunk, sőt egész népgazdaságunk fejlődésének egyik legfontosabb, legizgalmasabb területét érintettük. Korántsem csak arról van ugyanis szó, hogy egyes üzemeink talán túl drágán, esetleg elavult eszközökkel, elavult módszerekkel és szervezéssel, vagy nem keresett cikkeket termelnek. És nem is csak arról, hogy most, az előttünk álló tervidőszakban iparunknak bizonyos szerkezeti megváltoztatását kell létrehoznunk. Hanem arról van szó, hogy *a ma leggazdaságosabban termelő üzemeink is gazdaságtalanokká válnak, ha nem tartanak lépést az idővel,* a ma legmodernebb eszközök, módszerek, szervezési formák és gyártmányok is elavulnak, ha megmerevednek, ha nem fejlesztjük őket. És arról, hogy az ipar szerkezeti átalakulása sem valami most induló és belátható időn belül lezárható folyamat. Az ipar szerkezeti átalakulása minden szocialista, sőt minden kapitalista országban is állandóan folyik, és ezt az átalakulást most csak koncentráltabban és gyorsabban akarjuk továbbvinni. Igen, a tőkés államokban is állandó átalakulásban van a termelés szerkezete és gyors a műszaki haladás is. Emlékezzünk csak a Kommunista Kiáltvány megállapításaira: „A burzsoázia nem létezhet anélkül, hogy ne forradalmasítsa folyton a termelési szerszámokat. ... A burzsoázia alig százéves osztályuralma alatt tömegesebb és kolosszálisabb termelőerőket hozott létre, mint valamennyi letűnt nemzedék együttvéve. Természeti erők leigázása, gépi berendezés, a vegyészet alkalmazása iparban és földművelésben, gőzhajózás, vasutak, villamos távírók, egész világrészek megművelés alá vétele, folyók hajózhatóvá tétele, lábdobbantásra a földből előpattanó egész népességek — mely korábbi század sejthette, hogy a társadalmi munka méhében ilyen termelőerők szunnyadnak!" Mivel pedig mi, a szocialista tábor egésze és ezen belül minden szocialista ország is versenyben állunk a kapitalizmussal, s ezt a versenyt nekünk kell megnyernünk, nálunk a termelés technikájának és szerkezetének átalakulása *még gyorsabb, rohamosabb, forradalmibb* kell hogy legyen, mint a tőkés társadalomban.

Akkor hát — kérdezhetné valaki —, miért nem irányozzuk elő a műszaki színvonal gyorsabb emelkedését, iparunk szerkezetének

Digitized by Google

gyorsabb átalakulását? Azért, mert egyiknek is, másiknak is megvannak a konkrét feltételei, és csak ezek lehetséges megvalósulásának mértékében mehetünk előre. A műszaki haladás is, a szerkezeti átalakulás is alapjában véve két nagy, egymással részben összefonódó folyamatban megy végbe: egyrészt *a termelő célú beruházások* útján, másrészt *a meglevő üzemek gyártástechnológiájának és gyártmányainak fejlesztése, tökéletesítése* útján. Mindkettőnek vannak anyagi feltételei, és ezekkel a tervezésnek is számolnia kell. Számolnia kell bizonyos, a műszaki fejlesztés jellegével kapcsolatos nehézségekkel is; például a dieselmotor-gyártásban, a televíziós képcsőbúra-gyártásban nem sikerült a magunk elé tűzött műszaki fejlesztést az előirányzott idő alatt megvalósítani.

A tervezésben helyénvaló az óvatosság, s ezért nem volna helyes az előirányzottnál nagyobb arányú műszaki fejlesztést vagy szerkezeti átalakulást tervezni. Ezzel azonban egyáltalán nem azt mondjuk, hogy meg lehetünk elégedve tényleges előrehaladásunkkal. Hogyan is lehetnénk, amikor tudjuk, hogy egyes iparágakban figyelemreméltó és nemzetközileg is méltányolt eredményeket értünk ugyan el, de másokban — például a vákuumtechnikában és az erősáramú iparban — még korábban kivívott nemzetközi helyünket sem tudtuk megtartani! Gyakorlati, mindennapi munkánkon még nagyon sok a javítanivaló, mégpedig különösen három irányban.

Kezdjük a *beruházásokkal.* Ezekről a második ötéves terv szempontjából még külön beszélünk, itt csak az előbb tárgyalt összefüggésben foglalkozunk velük. Mivel a műszaki színvonal emelése és népgazdaságunk szerkezetének kedvező irányú megváltoztatása — a kettő egyúttal a munka társadalmi termelékenységének emelését is jelenti — nagyrészt a beruházásokon és különösen a nagyberuházásokon nyugszik, magától értetődő követelés, hogy beruházásaink és különösen nagyberuházásaink *maximálisan* szolgálják az említett célokat. De akármennyire magától értetődő is ez a követelés, nem mindig teljesül. Előfordult, főleg korábbi években, hogy hatalmas anyagi erőfeszítéseket követelő beruházásokról vezető szervek hiányos értesülések alapján döntöttek, nem tudva, és nem is kutatva, nincs-e valahol a világon az adott feladatnak tökéletesebb megoldása is. Elképzelhető persze, hogy különleges körülmények folytán egy műszakilag tökéletlenebb megoldás gazdaságosabb számunkra, mint egy valahol már létező tökéletesebb. De ez semmiképpen sem ment fel bennünket attól a még ma sem minden esetben érvényesülő kötelezettségtől, hogy fontos döntések előtt meg kell ismerkednünk az összes lehetséges megoldásokkal.

Nem kevesebb tennivalónk és javítanivalónk van *a műszaki*

Digitized by Google

fejlesztésre fordítható erők koncentrálása terén. A műszaki fejlesztés tudósokat és jól képzett műszakiakat követel. Ezek nem állnak valami nagy számban rendelkezésünkre, fejlődésük, képzésük sok időt vesz igénybe és erősen szakosított jellegű. Dieselmotorfejlesztéssel foglalkozó szakemberek nem csoportosíthatók át híradástechnikai vagy műszerfejlesztésre, ha esetleg kiderül, hogy az erők ezek közt a területek között nem a legcélszerűbben vannak elosztva. Mindezért rendkívül fontos, de a mai napig megoldatlan feladat, hogy meglévő erőinket ne szórjuk szét, hanem a népgazdaság előtt álló legfontosabb célok elérésének szolgálatába állítsuk őket. Ebben az irányban egy lépést teszünk előre a most kidolgozás alatt levő távlati kutatási tervvel, mely azonban, természetesen, legjobb esetben is csak a feladat egy részét oldhatja meg.

Harmadszor a gyárakban, üzemekben folyó műszaki fejlesztésről kell beszélnünk. Sehol sem szabad azzal beérni, hogy sikerült egy teljesen korszerű terméket olcsón előállítani, hanem állandóan foglalkozni kell *a gyártmány további fejlesztésével, termelési költségeinek további csökkentésével,* maximálisan törekedve a külföldi tapasztalatok megismerésére is. A ma tökéletes termék holnap már nem az, a ma alacsonynak látszó termelési költség holnap már túl magas lesz. A fejlődésben megállni egyértelmű a visszaeséssel. A műszaki fejlesztés csak akkor lehet eredményes, ha tömegesen folyik, ha természetes velejárója minden termelő üzem mindennapos termelő tevékenységének.

Mindhárom irányban sok a tennivalónk. Tőkés országokban a tőkés viszonyok közötti verseny, a konkurrenciaharc kikényszeríti a technikai fejlődést, a termelés olcsóbbítását. Ez a konkurrenciaharc a társadalom szempontjából költséges, pazarló valami, egyik oldala a termelést jellemző anarchiának, de — kétségkívül hatékony. Nálunk a társadalom szempontjából takarékos, ésszerű, megtervezett gazdálkodás folyik, de a monopolhelyzet a műszaki fejlesztés terén kétségkívül bizonyos *elkényelmesedéssel, elernyedéssel* járt együtt, amit most *le kell küzdenünk.* Vezetésünknek a Tervhivatalban, a minisztériumokban, a vállalatoknál sokkal következetesebben, állhatatosabban kell a műszaki fejlesztésre törekednie, sokkal céltudatosabban kell a rendelkezésére álló erőket a fő feladatokra koncentrálnia.

•

Eddig a műszaki fejlődésről mint ötéves tervünk iparfejlesztésének döntő kérdéséről beszéltünk. De a műszaki fejlesztésnek a mezőgazdaság ötéves tervében nem kisebb a jelentősége, mint az iparában, bár a műszaki fejlesztéssel kapcsolatos problémák a mezőgazdaságban részben más természetűek.

Digitized by Google

Itt az adott helyzetben az a feladat áll előttünk, hogy az országunkban meglévő több mint háromszáz állami gazdaságot és több mint négyezer mezőgazdasági termelőszövetkezetet *mintaszerű, nagymennyiségű növényi és állati eredetű árucikket korszerűen és gazdaságosan termelő nagyüzemmé változtassuk.* Persze, van már szépszámú állami gazdaságunk és nem egy termelőszövetkezetünk, melyre az előbbi meghatározás többé-kevésbé ráillik, de bizony még állami gazdaságaink többségében is jóval alacsonyabb a munka termelékenysége, jóval magasabbak a termelési költségek, mint számos a miénknél fejlettebb mezőgazdasággal rendelkező országban. Viszont a magunk elé tűzött feladat megvalósítása nemcsak *nagy anyagi erőfeszítést,* mindenekelőtt hatalmas összegre rúgó, második ötéves tervünkbe teljes mértékben bele sem illeszthető beruházásokat követel meg, hanem ezenkívül még *rengeteg felvilágosító, oktató, nevelő és szervező munkát is.* A tervtörvény szavaival: „A társadalom erőfeszítéseit nagymértékben összpontosítani kell a mezőgazdasági termelés fellendítéséhez szükséges gazdasági, politikai és szervezeti feltételek megteremtésére."

Arról van szó, hogy a tegnap még kisüzemi, ma már nagyüzemi alapon folyó mezőgazdasági termelés csaknem egész technikai bázisát újonnan kell felépíteni, s a vezetésre alkalmas embereket jórészt még csak ezután kell kiképezni. S ami a legfontosabb: a kisparaszti parcellán felnőtt, gondolkodásában ahhoz alkalmazkodott parasztnak *modern termelőszövetkezeti paraszttá* kell átalakulnia. Csak ekkor fog képességei és tudása legjavát nyújtva fegyelmezetten dolgozni, s csak ilyen munkával lehet a termelőszövetkezetek gazdálkodását valóban fellendíteni.

A mi körülményeink között *igen nagy erőt* jelent az a jóval több, mint harminc milliárd forintnyi beruházás, amelyet tervünk közvetlenül a mezőgazdaság fejlesztésére előirányoz (és amely természetesen nem foglalja magába a mezőgazdaság fejlesztését szolgáló ipari, közlekedési, egészségügyi, kulturális stb. beruházásokat, mint például a műtrágyaipar fejlesztése). Volumenben valószínűleg több mint kétszerese az első ötéves tervidőszakunk mezőgazdasági beruházásainak. Mégis 1965-ig a nagyüzemi állattartáshoz szükséges férőhelyeknek *csak egy részét* tudjuk belőle megépíteni; részben azért, mert a gépbe, a műtrágyába, a növényvédőszerbe, az öntözésbe, az állattartásban pedig a takarmánygyártásba vagy az állategészségügybe fektetett összegek gyorsabban térülnek meg, mint a közös istállók építésére fordított milliók, részben pedig azért, mert az építőanyagot más, még fontosabb beruházások foglalják le. Tehát a nagyüzemi állattartás is csak nagyüzemeink egy részében valósulhat meg és adhat a korszerű nagyüzem

Digitized by Google

termelési és gazdaságossági követelményeinek megfelelő eredményeket.

De nemcsak az állattenyésztésben, hanem a növénytermesztésben sem tudnak ma még igazán nagyüzemi eredményeket nyújtani mezőgazdasági nagyüzemeink, különösen termelőszövetkezeteink. Ehhez sok esetben nagyságuk sem elegendő. Ahhoz viszont, hogy nagyságukat lényegesen növeljék, mindenekelőtt olyan vezetők kellenek, akik *megfelelő áttekintéssel és irányítóképességgel rendelkeznek*, s ilyen egyelőre kevés van. Viszont ma legtöbbször a kis termelőszövetkezetekben is annyi fajta terményt termelnek, amennyit csak sokkal nagyobb termelőszövetkezetekben célszerű termelni. A termelési költségek lényeges csökkentése szakosítást követel, mégpedig *a tájnak, a talajnak, a klimatikus feltételeknek megfelelő szakosítást.* Az ésszerű szakosítás megállapítása is nagy követelményeket támaszt a vezetéssel szemben, és természetesen nem is valósítható meg máról-holnapra, hanem csak huzamosabb idő alatt. Vagyis: annak a folyamatnak, mely az iparban hosszú időn keresztül és az államosítás után meggyorsulva zajlott le: a koncentrálódás és a profilírozás folyamatának a mezőgazdaságban még csak ezután kell lezajlania. A mezőgazdasági termelőviszonyokban végbement szocialista átalakulás *megteremtette ennek leglényegesebb feltételeit.* Más, szervezési, személyi és részben anyagi, illetve technikai feltételeit még csak *ezután kell megteremtenünk.* Nyilvánvaló azonban, hogy a tulajdonviszonyok megváltozása, tehát az, ami nagyjából már megtörtént, összehasonlíthatatlanul nagyobb és nehezebben megvalósítható feltétel volt, mint a szervezési, személyi, anyagi és technikai feltételek megteremtése, tehát az, ami még hátra van.

Ami a fejlesztés ütemét illeti, tervünk azt írja elő, hogy a mezőgazdasági össztermelés 1961—1965 átlagában 22—23 százalékkal növekedjék a megelőző öt év átlagához képest. Ez évi 4 százalék körüli növekedést jelent, és megfelel annak a 30—32 százalékos emelkedésnek, amit a VII. kongresszus irányelvei hétéves feladatként tűztek ki. Sok-e ez az előirányzat vagy kevés? Tervezőinket itt is az a törekvés vezette, mint más területeken: igyekeztek *reálisan feszített feladatot* megállapítani, tehát olyat, amely bizonyos erőfeszítést követel, de ilyen erőfeszítés mellett feltétlenül megvalósítható. Az ipar eddig elért, vagy a jövőre tervezett fejlődésén mérve az ütem igen alacsony. Saját mezőgazdasági fejlődésünk eddigi eredményein mérve az ütem igen magas. Más, mégpedig nemcsak szocialista, hanem még kapitalista országok mezőgazdaságában azonban volt már példa ennél gyorsabb fejlődésre is. Nyilvánvaló az is, hogy ha több anyagi eszközt fordítanánk a mezőgazdaság fejlesztésére, tehát ha meggyorsítanánk a mezőgazdaság gépesítését, ha több műtrágyát, növényvédőszert, gyomirtót stb. bo-

Digitized by Google

csátanánk a mezőgazdaság rendelkezésére, ha erősebb ütemben folytatnánk az istállóépítkezést, ha további nagy összegeket fordítanánk az öntözés kiterjesztésére stb., stb., akkor nagyobb ütemű fejlesztést tervezhetnénk. Minden szempontot mérlegelve viszont nem látszott célszerűnek az állami és szövetkezeti beruházások 17—19 százalékánál, 31—34 milliárdnál többet irányozni elő az állami és szövetkezeti mezőgazdaság fejlesztésére; többek között azért sem, mert erre a többletre a belföldi termelésből aligha tudnánk fedezetet teremteni, ez tehát jóformán teljes egészében külkereskedelmünket terhelné. Emellett látjuk, hogy a mezőgazdaság fejlesztésének az anyagi eszközök rendelkezésre bocsátásán kívül mennyi egyéb feltétele van.

Általában a fejlődés során arra törekszünk, hogy mezőgazdasági termelésünk eredményeit *mennél nagyobb mértékben függetlenítsük az időjárás szeszélyeitől.* Vannak is már nyilvánvaló eredményeink, de éppen a tavalyi és az idei év adott beszédes leckét abból, hogy függésünk még mindig milyen nagy. Tavaly a mezőgazdaság bruttó termelése a tavaly előtt elértnél 6 százalékkal kevesebb volt és csak az 1958-as színvonalat érte el, a nettó termelés meg éppen az 1958-asnál is alacsonyabb volt. Idei tervünk szerint a tavalyinál több mint 7 százalékkal magasabb bruttó termelést kellett volna elérnünk. Négy hónappal ezelőtt még joggal remélhettük, hogy a tervet jelentékenyen túl fogjuk teljesíteni, de az azóta bekövetkezett aszály a kapásnövényekkel együtt reményeinket is elhervasztotta, és ma már valószínűnek látszik, hogy a bruttó termelés ismét csak a tavalyi szinten lesz. Ötéves mezőgazdasági előirányzatainkra is vonatkozik, hogy nem nagyon feszítettek ugyan, de némi bizonytalanságot tartalmaznak. Kedvező esetben jelentékenyen túlteljesíthetők, de rossz időjárás esetén igen feszítetté válhatnak.

Helyénvaló itt és ezzel kapcsolatban néhány szót szólnunk a tartalékok szerepéről a tervezésben.

Megfelelő tartalékok nélkül semmilyen terv sem lehet reális. Mindig és minden területen bekövetkezhetnek előre nem látható, s főleg előre nem látott események. (Említettük pl., hogy egyes műszaki fejlesztési feladatokat nem sikerült a tervben előirányzott idő alatt megoldanunk.) Ez kiesésekre, változásokra, eltolódásokra vezethet a termelésben, a beruházásokban, a külkereskedelemben. Igaz, hogy ezeket a kieséseket részben vagy egészben ellensúlyozhatják, esetleg felül is múlhatják a tervek túlteljesítéséből fakadó többletek, túlteljesítésre pedig minden reális terv nyújt lehetőséget. Bizonyos esetekben azonban az előre nem látott események olyan kiesést okozhatnak (és ez különösen vonatkozik az időjárás és az esetleges természeti csapások okozta kiesésekre), amelyeket egyetlen népgazdasági ág területén lehetetlen és esetleg még össz-

Digitized by Google

népgazdasági szinten is nehéz ellensúlyozni. Gondoljuk csak meg, hogy az idei aszály következtében a kukorica hozama holdanként a tervezett 14,2 q helyett feltehetően csak 10,6 q-át ér el, a napraforgóé 7,4 q helyett 5,7 q-át, s hogy hasonló elmaradások vannak a cukorrépánál, a rizsnél, a burgonyánál, a dohánynál, a szőlőnél, a szálas és lédús takarmányoknál stb. Nagyobb súllyal bíró termékeink közül csak kalászosokban, különösen búzában és egyes zöldségfélékben értünk el a tervezettnél jobb eredményt, de ez a többlet csak kis töredékét ellensúlyozza az aszály okozta lemaradásnak. Idei mezőgazdasági termelésünkben tehát milliárdos nagyságrendű kiesés keletkezett a tervhez képest. Bár ennek a kiesésnek egy része olyan formában jelentkezik, hogy parasztságunk jövedelme elmarad a tervezettől, nem csekély az a rész sem, amelyet az államnak kell viselnie. Az államnak biztosítania kell egyrészt a lakosság ellátását, másrészt az állatok számára szükséges takarmányt. Mivel a belföldi termés erre semmiképp sem elegendő, a külkereskedelemnek kell a különbözetről gondoskodnia, s ez természetesen áruforgalmunk és fizetési mérlegünk súlyos megterhelésével jár. Ennek a súlyos megterhelésnek azonban nem szabad, vagy csak minimális mértékben szabad érintenie egyéb terveinket.

Példánk világosan mutatja egyrészt azt, hogy a tervnek *viszonylag jelentékeny mértékű tartalékokat kell tartalmaznia,* másrészt arra utal, hogy *külkereskedelmi tervünknek különösen szilárdnak kell lennie* tartalékok, tehát egyúttal realitás tekintetében. Hiszen nemcsak a műszaki fejlesztésben mutatkozó lemaradás vagy az aszály következménye éreztetik hatásukat a külkereskedelemben, hanem a tervezettől való legtöbb termelési lemaradás is, s ezen felül a külkereskedelemben, illetve a külkereskedelmen keresztül éreztetik hatásukat mindazok a változások, melyek országunk határain kívül mennek végbe. Ezek között különösen érezhetővé válhatnak a nemzetközi helyzet kiéleződésének következményei, továbbá a tőkés országok konjunktúrájában bekövetkező jelentős változások, illetve ezek hatása a piaci helyzetre és az árakra. E szempontok figyelembe vétele tükröződik tervtörvényünk következő két mondatában: „A népgazdaság fejlődése megköveteli, hogy állandóan szilárdítsuk az ország nemzetközi fizetési helyzetét. A termelés átlagos növekedése üteménél nagyobb mértékben kell növelni az exportképes áruk termelését."

•

Külkereskedelmünk fontosságára és jelentőségére már több szempontból rámutattunk. Kiegészítésként még néhány dolgot meg kell említenünk; így elsősorban azt, hogy külkereskedelmün-

Digitized by Google

kön keresztül érvényesül *részvételünk a nemzetközi munkamegosztásban*, beleilleszkedésünk ebbe a munkamegosztásba.

Igaz, hogy a szocialista országokkal való gazdasági együttműködésünkben egyre nagyobb súlya van *termelési terveink egyeztetésének;* a közöttünk lebonyolódó kereskedelmi forgalom nagyrészt ezekből a tervegyeztetésekből folyik. Nagyrészt, de természetesen nem kizárólag. A termelési tervekből folyó árucsereforgalom mellett nagy súlya van az *ezt kiegészítő forgalomnak*, benne az évről-évre rendszeresen bekövetkező bővítéseknek, s az érintett országok lakosságának jobb, magasabb színvonalú ellátását szolgáló, a lakosság rendelkezésére álló áruk választékának jelentékeny kibővítését biztosító, ú. n. *választékcserének*. Mikor egyik vagy másik szocialista ország termelését valamilyen tényező jelentősen eltéríti a tervtől, (mint például bennünket az idei aszály), olyankor a többi szocialista ország igyekszik, hogy a maga tervétől való eltérés árán is hozzájáruljon a kiesés kiegyenlítéséhez. Ugyanakkor látnunk kell azt is, hogy a termelésnek a tervtől való eltérése esetén gyakran fokozott súllyal esik latba a nem szocialista országokkal lebonyolított kereskedelmi forgalom. Ha nagyobb mennyiségű előre nem tervezett behozatal válik szükségessé, ezt gyakran csak tőkés országokból lehet megvalósítani.

Nagy szerepe van a külkereskedelemnek a műszaki fejlesztésben is. Különösen ipari termelésünkben, de mezőgazdasági termelésünkben, közlekedésünkben, építkezéseinken is, s általában a termelés minden ágában ismernünk kell a technika legújabb vívmányait, bármely országban találhatók. Gyakran a külkereskedelem hivatott *a legfejlettebb technika közvetítésére*, legmodernebb gyártóberendezések, gépek vagy licenciák beszerzése útján. Nagy szerepe van a külkereskedelemnek *gazdaságossági számításainkban* is. Akár azt kell megítélni, hogy valamely árut itthon termeljünk-e vagy inkább külföldről hozzunk be, akár azt, hogy milyen árukat érdemes exportra termelnünk, vagy azt, hogy egy tervezett beruházásunk termelése az előzetes számítások szerint kedvezően fog-e alakulni, tehát, hogy érdemes-e megvalósítanunk az illető beruházást, ilyenkor mindig a szóban forgó áru nemzetközi értéke, illetve világpiaci ára szolgál döntő mértékül.

Külkereskedelmünkben természetesen más szerepet játszanak a szocialista és mást a nem szocialista országok. A nem szocialista országokkal lebonyolódó forgalmunkban is más-más a súlya és a jelentősége egyrészt a fejlett tőkés országokkal, másrészt a gazdaságilag viszonylag elmaradott, nemzeti függetlenségüket általában nemrég elnyert országokkal folytatott kereskedelmünknek. Behozatalunknak és kivitelünknek egyaránt több mint kétharmadrészét *szocialista országokkal bonyolítjuk le*. Tőlük szerezzük be a nálunk hiányzó nyersanyagok legnagyobb részét és egyre nagyobb a súlya

Digitized by Google

gépszállításaiknak is. Ők alkotják egyúttal alapvető piacát egész kivitelünknek, s ezen belül különösen gépkivitelünknek. A velük lebonyolított forgalmunk tervszerű, termelési terveink kölcsönös egyeztetésén, az ezekből fakadó hosszúlejáratú és éves áruszállítási szerződéseken nyugszik. Kapcsolataink évről-évre bővülnek. Hosszabb időre szóló és éves terveink realitásának egyaránt *szilárd alapjai* a szocialista országokkal kötött kereskedelmi szerződések.

A nem szocialista országokkal lebonyolódó kereskedelmi forgalmunk legnagyobb részét a *fejlett tőkés országokkal* bonyolítjuk le. Áruik közül behozatalunkban a nyersanyagok és félkészítermékek állnak első helyen, utánuk következnek fontosságban a gépek, a gépi berendezések és a felszerelések. Példaként megemlítjük, hogy tavaly hengereltacél-behozatalunk 22,9 százalékát Franciaországból, 14,7 százalékát a Német Szövetségi Köztársaságból, 14,3 százalékát Olaszországból vásároltuk. Nyersgumi-behozatalunk 45,6 százalékát Angliából szereztük be, finom mosott gyapjúbehozatalunknak több, mint 50 százalékát ugyancsak Angliából, nyersmarhabőr-behozatalunknak 58,6 százalékát Argentínából, 22,2 százalékát Hollandiából. A fejlett tőkés országokban vásárolt gépek, gépi berendezések és felszerelések elsősorban azért jelentősek számunkra, mert — részben saját termelésünk kiegészítésére, részben saját termelésünk megalapozására — igyekszünk ezektől az országoktól a legfejlettebb technikát beszerezni. Az ezekbe az országokba irányuló kivitelünk nagy részét, az utolsó években mintegy felét, élelmiszerek és élelmiszeripari anyagok tették ki. Ezek után súlyban a nyersanyagok és félkészítermékek, majd az ipari fogyasztási cikkek következnek. Példaképp megemlítjük, hogy tavaly vágómarha-kivitelünk 55,7 százaléka a Német Szövetségi Köztársaságba, 29 százaléka Olaszországba, vágottbaromfikivitelünk 39,9 százaléka a Német Szövetségi Köztársaságba, 18,6 százaléka Angliába, 14,8 százaléka Olaszországba, 10 százaléka Ausztriába irányult, pamutszövet-kivitelünknek 23,2 százalékát is öt európai tőkés ország vásárolta meg. Gépkivitelünknek, ideértve a gépi berendezések és felszerelések kivitelét is, 92,5 százalékát a szocialista országok vették át, de még a fennmaradó 7,5 százalékból is csak 3 százalék esett a fejlett tőkés országokra; ezekbe általában csak legfejlettebb szerszámgép-típusainkból, műszereinkből stb. tudtunk kivinni. Mindebből két fontos következtetést vonhatunk le. Először is: a fejlett tőkés országokból lebonyolított behozatalunk, bár összes behozatalunknak harmadát sem teszi ki, igen fontos számunkra, mert nagyrészt termelésünkben alig nélkülözhető anyagokból és a legmodernebb technikát képviselő gépekből áll. Másodszor: bár az élelmiszerek és élelmiszeripari anyagok kivitele összes exportunknak nem nagyon nagy része (tavaly csak kb. egyötöde volt), ennek az exportnak nagy súlya van a fejlett

Digitized by Google

tőkés országokba irányuló kivitelünkben, melynek kb. a felét alkotja.

Egészen más jellege van *a gazdaságilag viszonylag elmaradt országokkal folytatott kereskedelmünknek.* Ennek súlya ma még viszonylag kicsiny. Tavaly összes behozatalunkból mindössze 2,4 százalék, összes kivitelünkből mintegy 5 százalék esett rájuk. Jelentőségüket azonban nem ezen, hanem inkább jövőbeli rendkívül nagy lehetőségeiken kell mérni. Tőlük egyelőre főleg nyersanyagokat tudunk vásárolni, azokat sem nagyon jelentős mennyiségben. Feléjük irányuló kivitelünknek döntő részét viszont ipari fogyasztási cikkek, valamint gépek, gépi berendezések és felszerelések alkotják. Az ezekkel az országokkal lebonyolódó forgalom azonban nemcsak kereskedelmi szükségleteink kölcsönös kielégítését szolgálja, hanem szolgálja nemzeti függetlenségük megerősödését, gazdasági életük fejlődését és megszilárdulását is. Ezek az országok azért maradtak vissza gazdaságilag, mert gyarmati sorsban éltek és imperialista elnyomóik megakadályozták fejlődésüket. Iparuk még nincs, vagy nagyon fejletlen, mezőgazdaságuk legtöbbnyire egyoldalú. Nemzeti függetlenségük megszilárdításához *ki kell építeniük saját iparukat,* mi pedig gépek és gépi felszerelések szállításával éppen ehhez nyújtunk segítséget. A segítség jellegét még jobban aláhúzza, hogy a gépeket és gépi felszereléseket nagyrészt többéves hitelre szállítjuk. Ez a magyarázata annak is, hogy tavaly szállításaink ezekbe az országokba kétszerakkora összegre rúgtak, mint ott eszközölt bevásárlásaink.

Említettük már, hogy a külkereskedelem súlya gazdasági életünkben igen nagy, és ennek megfelelően terveinket is erősen befolyásolják külkereskedelmi lehetőségeink. Behozatali lehetőségeinket átmenetileg tágítják a szállítóinktól kapott hitelek és az adósainktól kapott fizetések, másrészt csökkentik az általunk nyújtott hitelek és a tartozásainkra teljesített fizetések. Ennek megfelelően írja elő a tervtörvény, tervezésünk egyik fontos elvét rögzítve: „Az árubehozatal csak olyan mértékben irányozható elő, amilyen mértékben a kivitel és nemzetközi fizetési kötelezettségeink pontos teljesítése, továbbá a tervszerű hitelpolitika erre lehetőséget nyújt."

*

Népgazdaságunk fejlődése, alakulása, jövője, mint az már szóba került, messzemenően *beruházásaink,* s ezen belül is különösen termelési célú beruházásaink nagyságától, összetételétől, alakulásától függ.

Fejlődési ütemünk viszonylagos elmaradásával kapcsolatban már beszéltünk arról, hogy az 1953. évet követően a beruházások összege erősen visszaesett és csak 1959-ben érte el, illetve haladta

Digitized by Google

meg az 1953. évi csúcsot. Második ötéves tervünk szerint 1961—1965-ben 180 milliárd forint állami és szövetkezeti beruházást kell megvalósítani. Az 1959. január 1-én végrehajtott árrendezés lehetetlenné teszi a megelőző évekkel való pontos számszerű összehasonlítást. Különböző típusú beruházások összehasonlítása azt mutatja, hogy az új árak mintegy 60—70 százalékkal magasabbak a régieknél. Az 1958. évi beruházások például régi áron 13,7, új áron 22,3 milliárd forintot tettek ki. A jelenlegi árakon előirányzott 180 milliárd forint beruházás tehát feltehetően 106—112 milliárd forint régi áron számított beruházásnak felel meg. Ezzel szemben az első ötéves tervben eredetileg 50,9 milliárd forint értékű beruházást terveztünk, a II. kongresszus határozata ezt az összeget 80 milliárd forintra emelte, végül is 67,4 milliárd forintot valósítottunk meg. Az utána következő három évben 33,9 milliárd forintot fordítottunk beruházásokra. A most öt évre előirányzott összeg tehát nemcsak lényegesen több annál, amit az első ötéves tervben, de több annál is, amit az 1950—1957 közti nyolc évben együttesen beruháztunk. Ennél természetesen figyelembe kell venni azt is, hogy nemzeti jövedelmünk tavaly mintegy 80 százalékkal volt nagyobb, mint 1950-ben, az első ötéves terv indulásának évében. A beruházások ennél kisebb mértékben növekednek. De nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy az első ötéves terv időszakában a nemzeti jövedelem emelkedése 50 százalékot tett ki, most pedig a tervtörvény a 180 milliárd forint összegű beruházás hátteréként a nemzeti jövedelemnek mindössze 36 százaléknyi emelkedésével számol.

Ezeket az összehasonlításokat természetesen nem abból a szándékból közöljük, hogy belőlük arra következtessünk: helyesen vagy helytelenül van-e megállapítva a beruházások összege; ilyen ítéletre csak a terv számítási anyagának beható elemzése adna lehetőséget. Itt be kell érnünk azzal, hogy az összehasonlítások révén valamivel jobban tudjuk érzékeltetni a beruházások összegének nagyságrendjét és az utolsó tíz év beruházásainak dinamikáját.

Termelő célú beruházásaink összetétele, ha nem is teljesen, de messzemenően megszabja *a termelés fejlődésének irányát* is. Nem teljesen, mert bővített újratermelés gyakran az állóalapok bővítése, tehát új beruházás nélkül is lehetséges, a meglevő állóalapok jobb kihasználása útján; annál is inkább, mert állóalapjaink nagy többsége nem az elérhető maximális mértékben, hanem csak a „szokott", a „normálisnak" tekintett mértékben van kihasználva, (sőt gyakran még ennyire sincs), azonkívül a munka jobb megszervezésével, ésszerűsítésekkel a kihasználás fokozható. Az is befolyásolhatja a termelés fejlődésének irányát, hogy — főleg gazdaságossági meggondolások következtében — többé-kevésbé kihasz-

Digitized by Google

nálatlanul hagyjuk az állóalapok egy részét. Erre is utaltunk már, az ipari termelés fejlődési üteméről szólva. Sor kerülhet erre munkaerő-, vagy anyaghiány következtében is. A mi körülményeinket általában mégis az jellemzi, hogy állóalapjaink az említett „normális" mértékben ki vannak használva, és a termelés bővítését a régi állóalapok jobb kihasználása mellett — ami szintén törvényszerű — nagyrészt új állóalapok üzembe helyezésével érjük el.

Ezek az új állóalapok, más szóval új létesítmények, vagy üzembe lépő beruházások tehát nagymértékben befolyásolják, alakítják, megváltoztatják a termelés összetételét. Korábbi évek tapasztalatai szerint az egy évben üzembe lépő új beruházások összegszerűen elérhetik a meglévő állóalapok értékének 8—10, esetleg több százalékát is, a tervidőszak alatt tehát számottevő mértékben éreztethetik hatásukat. Hogy milyen irányban, arra a törvény első szakasza ad választ, mikor kiemeli *egyes viszonylag kevéssé anyagigényes gyártmányok és bizonyos alapanyagok termelését, a műszaki színvonal emelésének, a mezőgazdaság termelőerői fejlesztésének és a nemzetközi munkamegosztás előbbrevitelének fontosságát.* A terv egyes fejezetei bizonyos fokig konkretizálják e feladatokat. Itt be kell érnünk néhány fontosabb vonás ismertetésével, ki is egészítve ezzel a korábban mondottakat.

Az állami és szövetkezeti beruházások 46—48 százalékát az ipar fejlesztésére, 17—19 százalékát a mezőgazdaság fejlesztésére kell fordítani. Láttuk, hogy termelésünknek és tervezésünknek határt szabnak többek közt anyagbeszerzési, és ebből kifolyólag esetenként külkereskedelmi lehetőségeink is. Tervezett beruházásaink jelentékeny része azt a célt szolgálja, hogy *anyagellátásunkat javítsa, a behozataltól való függést csökkentse.* Természetesen nem törekszünk mindenfajta szükséges anyag termelésének maximális növelésére. A törvény már idézett első szakasza azoknak az alapanyagokat gyártó ágaknak a fejlesztését írja elő, amelyek nemcsak szükségesek, hanem egyúttal „a nemzetközi munkamegosztás keretében előnyösen fejleszthetők" is. Ez azt is jelenti, hogy *a nemzetközi munkamegosztás fejlettségi foka szintén egyike a beruházásaink megoszlását megszabó tényezőknek.* Láttuk, hogy a szénbányászat termelési körülményei hazánkban kedvezőtlenebbek, mint számos baráti országban. A nemzetközi munkamegosztás adott helyzete mégis szükségessé teszi, hogy a szénbányászat fejlesztésére is jelentős összeget fordítsunk, bár a széntermelés növekedése jelentősen elmarad az ipari termelés növekedésének átlagától. Kedvezőtlen szénhelyzetünk és vízienergia-helyzetünk drágává teszi számunkra — nemzetközi mértékkel mérve — a villamosenergia-termelést is. A villamosenergia-termelés fejlesztésére mégis nagy beruházásokat fordítunk, de közülük a legnagyobb, a

Digitized by Google

Dunamenti Erőmű, már nem szénből, hanem olajból fog villamosenergiát előállítani. Ez már nemzetközi viszonylatban is gazdaságos energiatermelés lesz; minthogy azonban olaj is csak korlátozott mértékben áll rendelkezésünkre, energiaimportunkat is bővítjük.

Anyagellátásunk megjavításában a legnagyobb feladat vegyiparunkra hárul. Különösen jelentős fejlődés előtt áll egyrészt műtrágyagyártásunk, másrészt műanyag- és műszáltermelésünk. Az előbbit szolgálja a Borsodi Vegyikombinátnak kokszbázisról földgáz felhasználására való átállítása és termelésének megkétszereződése mellett a Tiszavidéki Vegyikombinát üzembe helyezése és a Tiszamenti Vegyiművek jelentős bővítése. Az utóbbit szolgálja a Berentei Vegyiművek PVC-üzemének üzembe helyezése, ugyanott egy PVC-feldolgozó üzem létesítése, egy polietilén-üzem és egy további nagykapacitású PVC-üzem létesítésének megkezdése, továbbá danulonrost- és danulonselyem-gyártási lehetőségek teremtése. Az egyéb, ugyancsak anyagellátásunkat javító vegyipari beruházások közül meg kell említenünk egy új, korszerű műszaki gumigyár és egy új kőolajfinomító építését és részleges üzembe helyezését.

A már említett három szempontból, tehát anyagellátásunk, a gazdaságos termelés lehetősége és a nemzetközi együttműködés szempontjából kell mérlegelnünk és lehet megértenünk ötéves tervünknek a kohászat fejlesztésére, tehát a kohászati beruházásokra vonatkozó előírásait is. Nyersvas-termelésünket mintegy 35 százalékkal tervezzük növelni, de új nagyolvasztók építése nélkül. A jelentősebb, új kohót is igénylő fejlesztésnek ellene szólnak egyrészt természeti adottságaink — megfelelő érc- és kokszolható szénbázis hiánya —, másrészt az a körülmény, hogy igazán gazdaságosan, a modern technika teljes kihasználásával csak olyan kohászati művekben lehet termelni, melyeknek méretei a mi jelenlegi műveink méreteit, de igényeinket is messze felülmúlják. Acéltermelésünk mintegy 38 százalékos növekedését az Ózdi Kohászati Üzemek acélművének rekonstrukciója és a többi acélmű korszerűsítése révén kell elérnünk. Viszonylag nagyobb beruházásokat szánunk viszont az acél további feldolgozására, amivel nemcsak több, de egyben kedvezőbb összetételű hengerelt készterméket és általában jobb minőségű acélokat akarunk nyerni. A Dunai Vasmű 250 ezer tonnára épülő hideglemez-hengerművéből már 1964-ben 65—70 ezer tonna termelést kell kapnunk, s meg kell kezdenünk egy új nemesacél-üzem, valamint további acélgyártási és hengerlési kapacitások építését.

Nem térhetünk itt ki sem egyéb iparágaink beruházásaira, sem a mezőgazdasági és egyéb beruházásokra, de néhány szót kell még szólnunk *a beruházások technikai színvonaláról és gazdasá-*

Digitized by Google

gosságáról, kiegészítve azt, amit feljebb a műszaki fejlesztésről mondottunk.

Ha valahol, akkor ezen a területen nem szabad egy percre sem megfeledkeznünk *a legfejlettebb tőkés országokkal folyó gazdasági versenyünkről*, sem a belőle folyó követelményekről. A legfejlettebb tőkés országokban a munka termelékenysége ma még sokkal magasabb, mint nálunk. Nekünk azonban utól kell érnünk őket a munka termelékenységében, és az utólérésnek fontos eszköze minden olyan új beruházás, mely magas műszaki színvonalon áll, ezért gazdaságos, s *a munka termelékenységének a korábbinál jóval magasabb szintjét biztosítja*. Ezért a beruházási tervekkel szemben rendkívül igényesnek kell lennünk, a legsokoldalúbban kell ezeket mérlegelnünk, meg kell ismerkednünk a hasonló célú külföldi beruházások főbb technikai és gazdaságossági adataival, meg kell tudnunk, milyen méretű termelés az, amely a leggazdaságosabb termelést lehetővé teszi, és meg kell állapítanunk: indokolt-e nálunk ilyen méretű termelés vagy termelésbővítés, s nem célszerűbb-e ilyen beruházást más szocialista országban létrehozni. Beruházási terveinket megfelelően, lehetőleg a többi szocialista ország beruházási terveivel is össze kell hangolnunk. Ugyanígy nagy gondot kell fordítanunk a beruházások mennél takarékosabb kivitelezésére és létrehozásuk, illetve üzembe helyezésük lehető meggyorsítására.

•

A terv eddig érintett fejezetei az anyagi termelés különböző oldalaival foglalkoznak, tehát azokkal a feladatokkal, melyeknek megoldása lehetővé teszi, hogy elérjük alapvető célunkat: *tovább emeljük a dolgozóknak, az ország népének anyagi és kulturális színvonalát*. A terv számos előírást tartalmaz az áruellátásra, az oktatás, a kulturális, az egészségügyi és szociális ellátás fejlesztésére vonatkozólag. Emellett két általános *összefoglaló mutatót* is tartalmaz az anyagi ellátás javulásának jellemzésére: azt, hogy a lakosság fogyasztási alapjának legalább 22—23 százalékkal, az egy főre jutó reáljövedelemnek pedig 16—17 százalékkal kell emelkednie.

Összehasonlításul ismét idézünk néhány számot. Első ötéves tervünk ideje alatt a nemzeti jövedelem 50 százalékos növekedése mellett a lakosság fogyasztása 32 százalékkal, de a munkás és alkalmazott népesség egy főre jutó reáljövedelme csak 20 százalékkal, a parasztság egy főre jutó reáljövedelme csak 10 százalékkal nőtt. Hároméves tervünk folyamán a nemzeti jövedelem 22 százalékos emelkedése mellett a lakosság fogyasztása 19 százalékkal, az egy főre eső reáljövedelem 15 százalékkal növekedett. Mint látjuk, az első ötéves terv idején a lakosság összes fogyasztása valamivel

Digitized by Google

gyorsabban, az egy főre jutó reáljövedelem lassabban emelkedett. Tavaly befejezett hároméves tervünk idején mind a lakosság fogyasztása, mind az egy főre jutó reáljövedelem gyorsabb ütemben növekedett, mint azt második ötéves tervünk előírja. A teljesség kedvéért még megemlítjük, hogy első ötéves tervünk az életszínvonalnak jóval nagyobb, hároméves tervünk viszont az életszínvonalnak jóval szerényebb növekedését írta elő, mint ami ténylég megvalósult. Nem akarjuk ebből azt a sokak számára bizonyára kellemes, de korántsem biztos, vagy bizonyítható következtetést levonni, hogy a valóság most is sokkal kedvezőbb lesz a tervnél, hanem főleg arra keresünk választ, hogy a tervezett ütem miért alacsonyabb, mint az, amit az utolsó három év alatt elértünk.

A válasz részben éppen abból adódik, hogy az elmúlt három évben a fogyasztás és a reáljövedelem növekedése *jóval nagyobb volt a tervezettnél,* s emellett a fogyasztás és a felhalmozás együtt *túllépte a nemzeti jövedelem keretét.* Most ezt az előreszaladást némi visszatartással kell behozni. Másrészt az is nyilvánvaló, hogy ha a nemzetközi helyzet alakulása honvédelmi kiadásaink növelését követeli meg, a többletet csak két forrásból fedezhetjük, és ténylegesen ebből a kettőből fedezzük: részben a fogyasztás, részben a felhalmozás, illetve a beruházások bizonyos kurtításából.

Az életszínvonallal kapcsolatos kérdések közül csak kettőt akarunk itt még megemlíteni. Az egyik az, hogy a második ötéves terv időszakában 250 000 lakást kell építeni, szemben az első ötéves terv időszakában épült összesen 103 000 és a következő öt év folyamán felépült 197 000 lakással. A másik az, hogy a nappali tagozatú középiskolai tanulók száma 156 000-ről 282 000-re, tehát majdnem a másfélszeresére, az elsőéves mérnökhallgatók száma pedig a nappali tagozaton 2200 főről 3000 főre, tehát 36 százalékkal fog emelkedni. Ez a néhány szám beszédesen bizonyítja, hogy ha a reáljövedelmek növekedésének üteme valamivel el is fog maradni a hároméves terv időszakában megvalósult növekedési ütemtől, azért ez az öt év is *az anyagi és kulturális élet számottevő gyarapodásának ideje lesz.*

•

Érintettük, legalább futólag, tervünknek néhány, számunkra legfontosabbnak tűnő kérdését. Magától értetődik, hogy egy cikk keretében egy olyan rendkívül sokoldalú és bonyolult komplexumnak, mint népgazdaságunk ötéves terve, csak kissé önkényesen kiragadott töredékével foglalkozhatunk. Sok fontos kérdést is hallgatással mellőztünk, és inkább a terv néhány belső összefüggését igyekeztünk megvilágítani. Ha az így nyújtott rövid áttekintés után most arra a kérdésre keresünk választ, hogy mi az, ami öt-

Digitized by Google

éves tervünkre különösen jellemzőnek tekinthető, azt válaszoljuk: *a józan mértéktartáson alapuló realitás.* Ezt a vonását emelték ki a parlamenti állandó bizottságoknak az országgyűlés vitáját előkészítő munkája során, és ez a vonás domborodott ki magában az országgyűlés vitájában is. A felszólalásokon vörös fonálként húzódott végig az a gondolat, hogy a terv, ha vannak is bizonyos erőfeszítéseket követelő részletei, egészében józan, reális, megalapozott, teljesíthető.

Tervünk reális, tehát teljesíthető és túlteljesíthető. De nem mindegy, hogy hogyan és miben teljesítjük túl. A törvény egész szelleméből következik, hogy *elsősorban a minőségi javulás és nem a mennyiség irányában kell túlteljesítésre törekednünk.* Népgazdaságunknak elsősorban olyan tartalékait kell feltárnunk, amelyek a tervvel szemben a munka termelékenységének nagyobb arányú növelésével, a műszaki fejlesztés meggyorsításával, az anyag- és energiafelhasználási mutatók javításával, a termékek minőségének emelésével és önköltségük csökkentésével növelik a nemzeti jövedelmet; ezzel lehetővé teszik egész népgazdaságunk gyorsabb ütemű fejlesztését, s ezen belül népünk anyagi jólétének és kulturájának erőteljesebb gyarapodását. Ezeket a célokat, vagy inkább ezt az egyetlen alapvető célt kell megérteniük és átérezniük a széles dolgozó tömegeknek, ennek megvalósítására kell latba vetniük munkalendületüket, ennek elérésére kell mozgósítania a legszélesebb körű versenynek.

Külön kell utalnunk második ötéves tervünknek azokra a nagyon jelentős tartalékaira, melyeknek feltárása elsősorban *a gazdasági vezetés megjavítása,* tökéletesítése útján érhető el. Érdemes e tartalékok néhány fontosabb forrását is megjelölni.

Egy évvel ezelőtt napirendre tűztük ipari termelésünk egy elhanyagolt területének, *a normáknak* a rendezését. A munka folyamán kitűnt, hogy a normákkal együtt napirendre kell tűzni az üzemszervezés kérdéseit is. Mindkét területen értünk el eredményeket, de most a normák terén a rendezettebb helyzetet fenn kell tartani és tökéletesíteni kell, az üzemszervezés terén pedig inkább csak megismertük a ránk váró feladatokat, teljesítésük még hátravan. A normakérdés után elkezdtünk foglalkozni *a prémium-kérdéssel,* és valamennyire itt is előrejutottunk. De inkább csak a probléma megértésében haladtunk, egyáltalán nem jutottunk még el a kérdés megnyugtató rendezéséig. A prémiumon túlmenően pedig fel kell vetnünk általában a *személyes érdekeltség elvének* következetesebb, jobb megvalósítását, mint olyan feladatot, melylyel vezetőinknek a gazdasági élet minden ágában állandóan foglalkozniok kell.

További jelentős tartalékok feltárásának forrása a *termelés szervezeti és igazgatási formáinak* további tökéletesítése és javí-

Digitized by Google

tása. A kettő szorosan összetartozik. A termelés szervezeti formáinak alkalmazkodniuk kell a termelőerők fejlődéséhez, hogy a fejlődés legkedvezőbb és legteljesebb kibontakozását szolgálhassák. Az igazgatási formáknak pedig alkalmazkodniuk kell a termelés megváltozott szervezeti formáihoz.

Egész gazdasági vezetésünk megjavításának kulcskérdése *tervezési módszereink további tökéletesítése.* A tervszerű, arányos fejlődés törvényének mélyreható, alapos, sokoldalú tanulmányozására, megismerésére van szükség. Még nem eléggé tudjuk együtt nézni és felmérni a népgazdaság rendkívül szerteágazó összefüggéseit, s így gazdasági elhatározásaink és cselekedeteink hatását sem tudjuk összes vonatkozásukban előrelátni. A matematikai módszereknek és elektronikus számítógépeknek a gazdasági vezetés munkájában való fokozódó bevonása eredményeket igér e feladat megoldásában.

Végül a tartalékok egyik legjelentősebb forrásaként kell számbavennünk *a szocialista országok közötti együttműködés* további kiterjesztését és elmélyítését. A húszéves távlati népgazdaságfejlesztési tervek megkezdődött egyeztetése jelentős hozzájárulás ahhoz, hogy minden szocialista ország meggyorsítsa fejlődését, s ugyanakkor egy lépés a magasabb cél, az egységes terv által irányított egységes szocialista világgazdaság irányában.

•

Második ötéves tervünk törvénybe iktatása gazdasági életünk fontos állomása. A terv kialakításának, megvitatásának szakasza lezárult. Eszünkbe jut, hogy még nem is egy negyedszázaddal ezelőtt József Attila így írt:

„Föl kéne szabadulni már!
S a hozzáértő, dolgozó
nép okos gyülekezetében
hányni vetni meg száz bajunk."

Felszabadultunk, s a felszabadulás egyik következménye, hogy valóban a dolgozó nép hányja-veti meg problémáinkat, s megoldásuk lehetőségeit. Meghánytuk-vetettük a tervet is, a továbbiakban már az élet alakítja azt. A dolgozók millióinak öntudata és aktivitása, amely a szocializmus építésének kibontakozásával együtt növekszik, meg a gazdasági vezetés fokozódó javulása a biztosítéka annak, hogy tervünket jól fogjuk végrehajtani.

Digitized by Google

A mezőgazdasági termelés tervszerű fejlesztésének néhány kérdése

Irta **ROMÁNY PÁL**

I.

Korunkban a technikai fejlődés a mezőgazdaságban is mérföldes léptekkel halad előre. Ezt az átalakulást a szakirodalom jogosan jellemzi úgy, mint a technikai forradalom behatolását a mezőgazdaságba. Az utóbbi időben magyar szerzők is egyre több cikkben és tanulmányban foglalkoznak ezzel a folyamattal, de kevés olyan írás lát napvilágot, amely túlmegy az általános jellemzésen és mezőgazdaságunk fejlesztésében jól hasznosítható következtetéseket is tartalmaz. Nem elégedhetünk meg azonban azzal, hogy hangsúlyozzuk a magyar mezőgazdaságban végbemenő forradalmi átalakulás jelentőségét, hanem mélyrehatóan elemeznünk is kell azt és le kell vonnunk belőle a szükséges következtetéseket.

Hazánk és a testvéri szocialista országok gyakorlatának az az egyik legfontosabb tanulsága, hogy a nagyarányú, olcsó árutermelésnek a szocialista mezőgazdaságban is elengedhetetlen feltétele *a korszerű technika és technológia alkalmazása, s ezzel együtt a gyárszerű, szakosított nagyüzemi termelés kialakítása és állandó tökéletesítése.*[1]

A mezőgazdaságunkban ma még uralkodó termelés-szervezési elvek és megoldások a nagy földterületű, de főleg kézi munkára és igaerőre alapozott nagybirtokos gazdálkodás, valamint a még ennél is jóval gyengébb technikai felszereltségű kisüzemi termelés idejéből maradtak ránk. Jelenlegi viszonyaink között — amikor szántóterületünk nagy részén csak *kialakulóban levő nagyüzemek* gazdálkodnak — még a jövőben is fel tudjuk használni és

[1] Lásd erről Csizmadia Ernő „Korszerű termelés-szervezés a szocialista mezőgazdaságban" c. cikkét folyóiratunk 1961. októberi számában (51—66. oldal).

Digitized by Google

fel is kell használnunk ezeket az elveket és módszereket. Ezzel egyidejűleg azonban nagy figyelmet kell fordítanunk azokra a változásokra, amelyek a korszerű technika térhódításával a termelés technológiájában is bekövetkeznek, s amelyek *törvényszerűen megindítják* az „őstermelés" időszakában kialakult mezőgazdasági szervezési elvek és módszerek további fejlődését.

Szakszerűbb munkával, a rendelkezésre álló eszközök jobb kihasználásával, célszerűbb talajműveléssel és takarmányozással stb. még a hagyományos elvek alapján is tetemesen növelhető a mezőgazdasági termelés. Második ötéves tervünk ezért fordít olyan nagy gondot a termelés növelését szolgáló egyszerű eljárások tömeges elterjesztésére a termelőszövetkezetekben. Állami gazdaságaink és jól gazdálkodó termelőszövetkezeteink azonban már nem boldogulhatnak anélkül, hogy ne fordítanának egyre nagyobb figyelmet gazdálkodásuk korszerűsítésére. A mezőgazdasági termelés további gyors növelésének egyik legfontosabb feltétele hazánkban az ésszerű szakosítás *fokozatos* megvalósítása.

A fejlett iparral és a hazánkéhoz hasonló természeti-földrajzi feltételekkel rendelkező országokban egyre erősödik a tudományosan megalapozott szakosításra való törekvés. Különösen erőteljes ez a törekvés azokban az országokban, amelyekben — főleg a terület nagysága miatt — az egyes tájak természeti és közgazdasági feltételei élesen különböznek egymástól. A termelés szakosítása azonban nemcsak övezetek, nagy kiterjedésű zónák termelési irányának kialakítását jelenti, hanem elsősorban az *egyes* üzemekét, gazdaságokét.

A Szovjetunió gyakorlatából leszűrhető tapasztalatok, valamint a hazai, főleg állami gazdaságokban és régi termelőszövetkezetekben elért kezdeti eredmények messzemenően azt igazolják, hogy a tudományosan megalapozott specializálás a munkatermelékenység emelésének nagy tartalékait szabadítja fel a mezőgazdaság legkülönbözőbb ágazataiban. Szovjet vizsgálatok azt mutatják, hogy szakosított, koncentrált termeléssel például a tej- és hústermelés fajlagos költségei 12—25 százalékkal alacsonyabbak, mint egyébként. A melegházi zöldségtermelésben — amely teljesen iparszerűen szervezhető — még ennél is nagyobb előnyök mutatkozhatnak. Az egységnyi felületre (melegágyi keretre) jutó termelés a nagy, specializált üzemekben többszöröse annak, amit a kicsiny, a zöldségtermeléssel csak mellékesen foglalkozó üzemek érnek el.

Hazánkban az Állami Gazdaságok Üzemszervezési Kutató Intézete részletesen elemezte az állami gazdaságok termelésszerkezetét és termelési eredményeit. Tényszámok alapján megálla-

Digitized by Google

pították például, hogy a tehéntartás akkor a legjövedelmezőbb, ha a gazdaság tehénlétszáma 400 és 500 darab között van. A vizsgálatok kimutatták, hogy az eddigi szakosítás a növénytermelésben is emelte a termésátlagokat, és csökkentette az önköltséget. Ha ugyanis kevesebb féle növényt termelnek, de mindegyiküket nagyobb — főleg összefüggő, tömbösített — területen, akkor a termelésszervezés, az eszközkihasználás a meghatározott termékfélék előállítására összpontosulhat.

A koncentráció és szakosítás következtében a termelés növekedése a *munkatermelékenység növekedésével párosul.* Számos tapasztalat bizonyítja, hogy a célszerű koncentrációval együtt a mezőgazdaságban is csökkennek az egységnyi termékre jutó ráfordítások. Az élőmunka hatékonysága nagyobb mértékben nő, mint a koncentráció során felhasznált tárgyiasult munka. Kevesebb, de jól képzett szakmunkással több termék állítható elő.

A mezőgazdasági termelés ésszerű koncentrálásának és szakosításának a munka termelékenységére gyakorolt kedvező hatását különösen jól szemléltethetjük egyes üzemek példájával. 1959. január 1-én hozták létre kilenc, egymáshoz közel fekvő, veszteséggel működő állami gazdaságból a *Lajta-Hansági Állami Gazdaságot.* E gazdaság jelenleg összesen 45 938 kh-on 34 730 kh szántón gazdálkodik.[2] Bár e nagygazdaság létrehozása óta viszonylag rövid idő telt el, az eddigi tapasztalatok is jól mutatják a koncentráció és szakosítás előnyeit.

A Lajta-Hansági Állami Gazdaság az utóbbi két évben jelentős anyagi támogatást kapott ahhoz, hogy üzemét korszerűen felszerelje és berendezze. A területegységre jutó állóeszközök értéke azonban ebben a gazdaságban nem nagyobb az országos átlagnál. A kukoricacsőtörő gépek kivételével a fontosabb gépekkel való ellátottsága nem jobb az országos átlagnál, sőt a gazdaságos üzemeltetés (a kombájnok kihasználása 1961-ben *háromszorosa* volt az országos átlagnak) lehetővé tette, hogy bizonyos gépekből a gazdaság csökkentse állományát (a kombájnállományt 52-ről 34-re, a szántótraktor-állományt 142-ről 125-re).

Miközben az összes dolgozók létszáma az 1959 évi 3461-ről 1961-ben 2900-ra csökkent, a gazdaság teljes termelése 253 millió forintról 352 millió forintra emelkedett, továbbá árutermelésének értéke 85 millió forintról 146 millió forintra nőtt. Az egységnyi termék előállítására felhasznált összes munkaóra 1959-ben a következőképp alakult:

[2] Sándi Ottó: A Lajta-Hansági Állami Gazdaság üzemszervezési tapasztalatai. Közgazdasági Szemle, 1961. novemberi szám.

Digitized by Google

Megnevezés		Egy egység termelésére felhasznált összes munkaóra	
		1959	1960
Kenyérgabona	(q)	7,05	4,27
Takarmánygabona	(q)	7,00	3,50
Kukorica	(q)	11,41	4,17
Cukorrépa	(q)	3,38	3,02
Tej (1000 l)		124,—	96,—
Növendékmarha-nevelés (1 q súlygyarapodás)		74,—	55,—
Süldőnevelés	„	28,—	24,—
Sertéshizlalás	„	16,—	15,—

Az adatok gyorsütemű fejlődésről tanúskodnak. Azt bizonyítják, hogy a korszerű technikai eszközök (sőt a szaktudás is) gazdaságosan csakis tömeges termelés esetén használható ki.

A Lajta-Hansági Állami Gazdaságban már kialakítottak egy korszerű, 1600 darabos üszőnevelő telepet és egy 1000-es marhahizlaló üzemet. Az országos átlaghoz viszonyítva a következő eredményeket érték el:

Megnevezés	A Lajta-Hansági Állami Gazdaságban		Az állami gazdaságok átlagában országosan	
	1960. I. félév	1961. I. félév	1960. I. félév	1961. I. félév
Üszőnevelés				
Havi súlygyarapodás kg.	14,90	16,90	15,80	14,60
Közvetlen költség Ft/kg	21,56	16,18	21,31	21,56
100 kg súlygyarapodásra fordított munkaóra	54,00	39,00	71,00	64,00
Marhahizlalás				
Havi súlygyarapodás kg	30,00	31,30	28,03	28,10
Közvetlen költség Ft/kg	16,60	14,50	18,03	17,89
100 kg súlygyarapodásra fordított munkaóra	48,00	46,00	51,00	47,00

A Lajta-Hanságinál kisebb gazdaságok is értek el hasonló eredményeket és elérhetik mindenütt, ahol a szakosítás elveit jól alkalmazzák.

A hazai tapasztalatok jól mutatják, hogy a mezőgazdasági termelés koncentrálása és szakosítása növeli a *beruházott állóeszközök hatékonyságát.* Ha a korszerű épületek létesítésére, gépek beszerzésére gondolunk, akkor ez ma már nem is szorul különösebb

Digitized by Google

bizonyításra, s a gyakorlati gazdák számára egészen nyilvánvaló. Javul a hatékonysága azoknak az úgynevezett járulékos beruházásoknak is (víz-, és villanyvezeték, bekötőút építése stb.), amelyek nagysága, beruházási értéke telephelyenként megközelítőleg azonos, de az összberuházáshoz viszonyított hányada a koncentráció fokozódásával együtt egyre kisebb lesz. Az egységnyi hozamra jutó állóeszköz értékhányadának csökkentésére, a gépek kihasználására sokkal nagyobb lehetőség nyílik például egy 300—500 darabos tehenészetben, mint egy 50 darabosban. A koncentráció ezenkívül előnyös feltételeket teremt a *termelés technológiájának javítására,* sőt kiváltja azt. A korszerűbb technológia az állattartásban gyorsabb forgási sebességet, az ültetvényeknél korábbi termőre fordulást, a növénytermelésben célszerűbb eszközkihasználást és egyéb kedvező hatást eredményez.

Ha nagy, szakosított üzemekben termelünk, akkor meggyorsul a műszaki színvonal általános emelkedése, megindul a termelés vertikális fejlődése, fokozatosan csökkennek az ipari és a mezőgazdasági munka közötti különbségek. Ilyen üzemekben terjedhetnek el az új termeléstechnikai módszerek a legkevesebb hibaforrással, eredményeik pedig hatványozott mértékben jelentkeznek.

II.

Hogyan hasznosíthatjuk a mezőgazdasági gyakorlatban külföldön és itthon felgyülemlett tapasztalatokat? Óvakodnunk kell a sablonos másolástól, akár külföldi, akár hazai (állami gazdasági) tapasztalatokat akarunk átültetni a földterület túlnyomó részén gazdálkodó termelőszövetkezetekbe, mert a feltételek nem azonosak. Emellett azt sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy csak addig nyújtózkodhatunk, ameddig a takarónk ér. Közismert pl., hogy milyen nagy előnyei vannak a vegyszeres gyomírtásnak a kukoricatermesztésben. Ha azonban jelenleg — és még bizonyos ideig — csak annyi vegyszert tudunk biztosítani ehhez, amennyi az állami gazdaságoknak elég, akkor a termelőszövetkezetekben továbbra is kézzel és géppel kell kapálnunk a kukoricát. Vagy egy másik példa. Folyóiratunk októberi számában Csizmadia elvtárs cikke jól szemlélteti, hogy a Szovjetunióban és egyes testvéri népi demokráciákban milyen gyors ütemben terjed a korszerű gépesített, automatizált technológia az állattenyésztésben. Mi is elkezdtük ezt a munkát. Nyilvánvaló azonban, hogy ezen a téren is csak anyagi lehetőségeinknek megfelelően léphetünk tovább. A korszerű nagyüzemek kialakításában tehát csak *fokozatosan* haladhatunk előre. Ez érvényes a termelés szakosítására is.

Igaz, hogy hazánkban már a tőkés fejlődés során is kialakult

Digitized by Google

bizonyos területi szakosodás (például a dunántúli szarvasmarhatenyésztés, a Bács megyei szőlő- és gyümölcstermelés stb.), a mezőgazdasági üzemek többsége azonban egészen az utóbbi évekig vegyes termelést folytatott. A paraszti kisüzem és a főleg kézi munkára (valamint igaerőre) alapozott nagybirtok termelése alacsony színvonalú technikai bázisra épült és döntő mértékben az időjárás szeszélyeitől függött. Az alacsony technikai színvonalon álló magyarországi tőkés mezőgazdaságban alapvetően a természeti feltételek szabták meg a terméseredmények és hozamok alakulását. Ha a tőkés rendszer idején valamely termékféléből az átlagosnál jóval kisebb, vagy jelentősen nagyobb lett a termés, akkor ez rendszerint csapás volt a kistermelőkre, és jövedelmük nagymérvű ingadozását vonta maga után. Dolgozó parasztságunk az ország legtöbb vidékén sokféle vagy éppen mindenféle terményt termelt. Igyekezett minél nagyobb mérvű önellátásra berendezkedni, sőt a gazdaság számára szükséges vonóerőt és annak „üzemanyagát" is biztosítani kívánta. Mezőgazdasági üzemeink univerzális jellege szorosan összefüggött a családi munkaerő foglalkoztatásával is. Ugyanebben az irányban hatottak egyes termeléstechnikai szokások és hagyományok, amelyeknek az akkori technikai és gazdálkodási szinten elismert hasznossága nemzedékről nemzedékre öröklődött. A társadalmi munkamegosztásnak és a termelőerők fejlődésének ezen a szinvonalán a parasztgazdaságra és a régi nagybirtokra egyaránt a vegyes termelés volt a jellemző. A gazdaság, illetve a család szükséglete kielégítésére a legtöbb vidéken olyan termékek előállításával is foglalkoztak, amelyeket ott és akkor üzemileg lehetetlen volt gazdaságosan megtermelni.

Mindebből kitűnik, hogy a mezőgazdasági termelés országos területi és üzemi szakosításának alapfeltétele, kiindulópontja — az eddig kialakult helyzet részletes feltárása és elemzése. Az ezzel foglalkozó közgazdasági és gazdaságföldrajzi termőtáj-kutatások alapvető jelentőségűek.

Hazánk természeti feltételei csaknem az egész ország területén lehetővé teszik a legkülönbözőbb mezőgazdasági termékek előállítását. Kevés olyan termékünk van, amelyet kizárólag egy, szűken körülhatárolt területen lehet termelni. A több és olcsóbb termelés szempontjából azonban *döntő jelentőségű a közgazdasági, üzemi és természeti feltételek együttes elemzése, s ennek alapján a legkedvezőbb termőhelyek kijelölése.*

Szakmai körökben — egyes tájintézetekben, gazdaságokban — az utóbbi években a szakosítást legtöbbször leszűkítetten, pusztán üzemi *feladatként* fogták fel, és kiszakították azt — adott esetekben érthető okok miatt — az illető táj mezőgazdasági termelésének távlati fejlesztési összefüggéseiből. Ugyanakkor a központi szervekben dolgozók egy része fenntartással kezelt minden

Digitized by Google

olyan törekvést, amely az üzemekből indult el. Ma már tisztázott dolog, hogy a népgazdasági tervezés számára a területi szakosítási terv rendelkezik központi jelentőséggel. Országos szintű felmérés nélkül elképzelhetetlen a népgazdasági szempontból helyes arányok kialakítása.

Az alulról kezdeményezett és kellően nem koordinált, tervszerűen nem irányított szakosítás, valamint a népgazdasági igények kielégítése között ellentmondás keletkezhet, s ez gazdasági nehézségeket okozhat a hazai ellátásban és az exportban egyaránt. Ezért egy pillanatra sem téveszthetjük szem elől a termelési körzetek kialakításának és az üzemi szakosításnak szerves, kölcsönös összefüggését, valamint azt a gyakorlatban beigazolódott elvet, hogy *az üzemek általános szakosítását az igazgatási egységek távlati fejlesztési irányainak meghatározása, az országos tájtermelési tervek alapján lehet általában megkezdeni.*

Egészen nyilvánvaló azonban, hogy a termelőüzemek *egy része* az országos rajonizálási munkával párhuzamosan a termelés szakosítását is elkezdheti, ha az adott üzem kialakítandó termelési iránya egyébként is elfér az üzem tervfeladatában. Ilyen helyen kár volna addig várni a szakosítás megkezdésével, amíg a részletes felmérő munka országosan befejeződik. Különösen azoknak az üzemeknek javasolható ez, amelyekben az árutermelés összetételét nem változtatja meg lényegesen a szakosítás, mert erre — különösen, ha csak a termelési szerkezet egyszerűsítéséről van szó — az egész gazdaságon belüli (üzemegységek, üzemrészek közötti) átcsoportosítással minden zökkenő nélkül át lehet térniük.

A termelés szakosítása a termelőeszközök és a munkaerő bizonyos mérvű koncentrációját kívánja.

A koncentráció mértékét erősen befolyásolja az, hogy a mezőgazdaságban egy-egy termelési ág kifejlesztése általában feltételezi az adott üzemben más termelési ágak létezését is. Ebben a tekintetben a mezőgazdasági nagyüzem specializációja eltér az ipari üzemekétől, ezért is nevezzük azt *sokoldalúnak.* A hústermeléshez például a megfelelő összetételű takarmány egy részét ugyanabban az üzemben, kell előállítani (a szállítás költségei miatt a távolságot is figyelembe véve), a következő évi termeléshez a vetőmagot ugyancsak kívánatos lehet az üzemben megtermelni stb. Az is mérlegelendő, hogy mi a célszerűbb: önellátásra rendezkedni be, vásárolni, vagy pedig más üzemek számára is termelni (például az adott esetben a takarmányt).

Természetesen ismerünk olyan megoldásokat, amelyek minden különösebb vizsgálódás nélkül is egyértelműen helyesnek ítélhetők. Az állami gazdaságok között például legújabban specializált kukoricatermelő gazdaságok alakultak ki a hibridkukorica-

Digitized by Google

üzemek körül. Várható, hogy egyes gazdaságok nagy fehérjetartalmú takarmányok (szárított lucernaliszt, szója stb.) előállítására specializálódnak, vagy hogy az állattenyésztésben nemcsak egyes fajták tartására, hanem a kiváló minőségű tenyészállatok utánpótlására is berendezkednek.

A szakosítás sok esetben a *gazdaságok kooperációját* teszi szükségessé. Általában azt mondhatjuk, hogy minél kisebb az üzem mérete, azaz minél kevésbé lehet egy gazdaságban több termelési ágat a feltételekhez képest (gépkihasználás, szakember alkalmazás stb.) optimális nagyságig kifejleszteni, annál inkább kell csökkenteni az üzemágak számát és kiépíteni az üzemek közötti kooperációt.

A mezőgazdaságban azonban — az ipartól eltérően — a nagyobb gondot az üzemen belüli kooperáció helyes megszervezése okozza. A mezőgazdasági üzemek szakosításakor ugyanis a legkorszerűbb technika és technológia időszakában sem lehet eltekinteni attól, hogy a mezőgazdaság fő termelőeszköze a föld, s a termelésben nagy szerepük van a természeti törvényeknek.

A mezőgazdasági üzemek szakosításának és koncentrálásának kidolgozásakor természetesen számolnunk kell azzal, hogy a technikai és a mezőgazdasági tudományok fejlődésével együtt változhatnak azok az ismérvek, amelyek alapján adott vidéken, meghatározott körülmények között kedvező vagy kedvezőtlen értékelés alakult ki egy termelési ágról.

Korunk nagy technikai, kémiai vívmányai a korszerű technológia és üzemszervezés alkalmazását sürgetik. Ezzel egyidejűleg azonban a természeti hatások és a biológiai korlátok „fellazításával" egyre szélesedik a gazdaságos termelhetőség határa, új termőtájak alakulnak ki. Elég, ha az új növényfajták meghonosítására utalunk, vagy az öntözéses gazdálkodásra; ez utóbbi lehetővé teszi a takarmánytermelés és az állattenyésztés növelését olyan vidékeken is, amelyeken ez azelőtt kevésbé sikerült. (Az új hibridkukorica-fajták például napjainkban avatják igen fontos kukoricatermő területté az ország nyugati tájait.)

Még egy fontos szempont: a szocialista országok közötti, egyre erősödő együttműködés követelményeit is érvényesítenünk kell mezőgazdaságunk szakosításában. Ismeretesek például azok az elgondolások, amelyek Magyarországnak kiemelkedő szerepet szánnak (a többi között) a zöldség-, gyümölcs- és szőlőtermelésben a szocialista gazdasági világrendszer keretén belül.

Az elmondottakból nyilvánvaló, hogy — csupán egy termelési ágazatot vizsgálva is — létrejöhetnek olyan területek, amelyek az adott termék előállítására specializálódnak, és tovább szélesítik azt a munkamegosztást, amelynek bizonyos formáit már ma is meg-

Digitized by Google

találhatjuk. Ilyen szempontból egyik jellegzetes területünk például a szabolcs-szatmári táj, ahonnan az 1961. évre országosan előirányzott télialmatermésnek csaknem 50 százaléka, a burgonyatermésnek pedig 25 százaléka várható.

III.

A szakosítás és koncentráció problémáját egyesek pusztán a földterület egyesítésére szűkítik, s azt gondolják, ha összevonunk néhány gazdaságot, ezzel mindent megtettünk a többtermelésért. Egyesek szinte csodát várnak a termelőszövetkezetek megnagyobbításától. A földterület nagyságának természetesen jelentős szerepe van a korszerű mezőgazdasági nagyüzemek kialakításában, de egymagában a földek puszta összevonása, a terület növelése még nem elegendő. A földkoncentrációnak párosulnia kell a gazdálkodáshoz szükséges egyéb eszközök (például modern gépek, berendezések, vagy az állattenyésztésben az állatállomány) és a munkaerő koncentrációjával, valamint a korszerű termelésszervezéssel. Különösen azért hangsúlyozzuk ennek fontosságát, mert még ma is találkozunk olyan, a polgári agrárközgazdászok felfogását tükröző nézetekkel, amelyek szerint a nagygazdaság és általában a nagyüzem a termelés extenzív formáinak, s közülük is főleg a kevés munkaerőt igénylő növénytermelési ágazatoknak kedvez. Ebből viszont azt a tételt vezették le, hogy az állattenyésztésben a kisüzem, „az egyéni tulajdonos állatszeretete" van fölényben.

A valóságban azonban ilyen helyzet csak akkor alakul ki, ha pusztán a terület koncentrációját hajtják végre. Ha a nagyüzem — amely sokkal kevesebb emberrel dolgozik, mint a parasztgazdaság —, nem rendelkezik a szükséges termelőeszközökkel, akkor kis munkaigényű és gyakran alacsony hozamú ágazatokkal foglalkozik. Ha azonban elegendő termelőeszköz áll a rendelkezésére, akkor a nagyüzem a mezőgazdasági termelés minden ágában sokkal többre képes, mint a kicsi. A Győr megyei termelőszövetkezetek több évi elemzése is azt mutatja,[3] hogy ha a terület növekedése nem jár együtt jobb állóeszköz-ellátással, akkor vele párhuzamosan csökken az eredmény. Ha azonban a földterület üzemi koncentrációja megfelelő anyagi és személyi feltételekkel párosul, akkor jelentősen növekszik a teljes termelés és az árutermelés. Ennek a folyamatnak viszont tervszerűnek, megalapozottnak kell lennie, mert az ösztönösség nagy károkat okozhat.

A következőkben tekintsük át röviden az állami gazdaságok tapasztalatait, amelyek ilyen szempontból is nagyon tanulságosak.

[3] Lásd erről Dr. *Markó Lajos* cikket folyóiratunk 1961. júniusi számában.

Digitized by Google

Állami gazdaságainkban az utóbbi években sok vonatkozásban, kedvező helyzet alakult ki, mind a tudományos eredmények alkalmazását, mind a termelőeszköz-ellátottságot tekintve. 1960-ban már megközelítőleg az állami gazdaságok minden 1000 kh szántójára két főiskolai végzettségű műszaki dolgozó jutott, s 50 kh-anként egy szakmunkást foglalkoztattak. 1959-ben és 1960-ban a talajmunkákat és a szállítást tekintve teljesen kicserélődött a gazdaságok energiabázisa, a szántóföldi termelésből eltűntek vagy kis területre szorultak vissza a kézi szerszámok és az igaerő. Az egy traktoregységre jutó szántó csaknem 100 kh-ra csökkent. Az állami gazdaságok az utóbbi években már komplexen gépesítettek néhány munkafolyamatot, sőt megkezdték speciális célgépek használatát is. Állóeszköz-ellátottságuk országos átlaga egy kh-ra vetítve több mint 6000 forint értékűre nőtt.

A termelőerők színvonalában bekövetkezett jelentős emelkedést az állami gazdaságok összes termelésének és árutermelésének nagyfokú növekedése követte. 1957-hez képest 1960-ban a vágó- és hízottmarha 100 kh szántóra jutó állami értékesítése 23 q-ról 36 q-ra, a hízottsertésé 15 q-ról 35 q-ra, a vágóbaromfié 1,12 q-ról 2,13 q-ra, a tejé 12 780 literről 16 926 literre nőtt. Búzaegyenértékben kifejezve a főbb termékek együttes értékesítése egy kh szántóra számítva 9,8-ről 16,1-re nőtt.

A termelés mennyiségének növekedése mellett azonban a munka termelékenysége nem javult olyan mértékben, amilyenre a technikai színvonal lehetőséget adott volna. Ennek az egyik oka az volt, hogy sok állami gazdaságban a termelés szerkezete — kis eltéréssel — a parasztgazdaságok termelésszerkezetét tükrözte vissza. Ennek következménye országos átlagban a termelőerők kedvezőtlen hatásfoka, a termelés szétaprózottsága lett. A munka termelékenysége, a termelés jövedelmezősége ott és akkor javult fel, ahol és amikor ezen a helyzeten változtattak.

Az állami gazdaságok tapasztalata azt igazolja, hogy a mezőgazdasági üzemek szakosítását és üzemnagyságát mindig aszerint kell elbírálni: *hogyan biztosíthatók a legkedvezőbb üzemi feltételek a termelés növeléséhez.* Gondosan mérlegelni kell azokat a körülményeket, amelyek meghatározzák, hogy egységnyi területen milyen költségráfordítás mellett mennyit lehet termelni. A kedvező üzemnagyság meghatározását tehát az állami gazdaságokban nem lehet elválasztani a technikai ellátottságtól, a technológia fejlesztésétől, az üzemek munkaszervezetének és vezetési színvonalának állapotától és több más tényezőtől. Nem véletlen, hogy a legnagyobb jól működő üzemek először nem a hegyvidékeken, hanem a sík területeken jöttek létre, s nem a gazdaságok megalakulásának kezdetén, hanem csak egy meghatározott fejlődési szín-

Digitized by Google

vonalon. Az üzemek koncentrációját és szakosítását tehát olyan fejlődési folyamatnak kellett megelőznie, amelynek eredményeképpen a gazdaság a régi keretek között is jobban tudja ellátni termelési feladatait, mint azelőtt. A termelőerők növekedése, a korszerű technikai bázis, a tapasztalatban és tudásban megerősödött vezető- és munkásgárda kialakulása után vetődött fel először a közvetlenül szomszédos kisebb állami gazdaságok összevonásának, majd az elmúlt egy-két évben a nagy, 10 000 kh-at is meghaladó gazdaságok, üzemi egységek kialakításának és szakosításának gondolata.

Az összevonás akkor hozott szembetűnően jó eredményt, amikor az üzem termelőerőinek adott színvonala összhangban volt a kialakított üzemi keretekkel. Lényeges tényezők elhanyagolása azonban súlyos nehézségeket okozott. A nagygazdaságok szervezése csak az alapvető anyagi és személyi feltételek megteremtésének, a termelőerők fejlődésének arányában célszerű. Nem szabad elfelejtenünk, hogy 8—10 000 kh-as vagy annál is nagyobb gazdaságok szervezése más igényeket támaszt az üzem vezetésével, berendezésével és megszervezésével szemben, de a népgazdasággal szemben is, mint a 2—3000 kh-as gazdaságoké.

Az állami gazdaságok tapasztalata világosan megmutatja azt a kikerülhetetlen fejlődési folyamatot, amely a korszerű, mind nagyobb méretű mezőgazdasági üzemek kialakulásához vezet. Arra is figyelmeztet azonban ez a tapasztalat, hogy az üzemek kedvező méretét nem lehet elvontan meghatározni, hanem gondosan figyelembe kell venni azokat a gazdasági alapokat, amelyekre az üzem szervezete épül.

A múlt év végén a termelőszövetkezetek országos átlagában az egy kh szántóra jutó beruházott vagyon értéke — nem számítva természetesen az állami tulajdonban levő gépállomási gépeket — még nem érte el a 2500 forintot. A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben dolgozó mezőgazdasági mérnökökre jutó szántóterület az év elején majdnem 4000 kh volt. Természetes, hogy ez a néhány mutató a valóságos helyzetnek csak egyik, éppen mérhető állapotát jelzi, de nem alkalmas általános következtetések levonására. (Erőfeszítéseink eredményeként ez az állapot gyors ütemben javul.) Arra azonban megfelel, hogy — ha hozzászámítjuk azt az ismert szintkülönbséget, amely a vezetési tapasztalat, a műszaki fejlettség, a talajerőpótlás stb. tekintetében az állami gazdaságok és a termelőszövetkezetek között megvan — kimondhassuk: *az állami gazdaságok tapasztalatából csak azt szabad a termelőszövetkezetek gyakorlatába átültetni, aminek a feltételei már ott is kialakultak.* A többi tapasztalatot csak a szövetkezetek távlati fejlesztésében vegyük figyelembe. Nem véletlen tehát, hogy a

Digitized by Google

felső szervek egyelőre engedélyhez kötik a 3000 kh-at meghaladó termelőszövetkezetek létrehozását.

Eddig csak az állami gazdaságok tapasztalatairól szóltunk. De ma már elmondhatjuk, hogy az utóbbi időben bekövetkezett fejlődés eredményeként a jól gazdálkodó termelőszövetkezetek egy része is szép eredményeket tud felmutatni gazdaságának, gazdálkodásának korszerűsítésében és ésszerű szakosításában. Szövetkezeteink különösen jól hasznosíthatják ezeket a tapasztalatokat.

Az utóbbi három évben a termelőszövetkezetek átlagos területnagysága megháromszorozódott (1958-ban az átlagos területnagyság 514 kh, 1960 decemberében a zárszámadást készítő termelőszövetkezetek átlagos területnagysága 1523 kh volt, 1961. június 30-án a szövetkezetek 52 százaléka 1500 kh-nál nagyobb, 3 százaléka pedig 5000 kh-nál nagyobb területen gazdálkodott.) A termelőszövetkezeti tulajdonviszonyok nem akadályozzák tehát a nagy, szakosított gazdaságok kialakítását, mégis azzal járnak, hogy az összevonások és nagyobbítások csak bizonyos korlátok között, a szövetkezeti tagok egyetértése alapján határozhatók el. E munka során nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a körülményeket, amelyek a szövetkezeti gazdálkodás sajátosságaival, irányítási, vezetési módszereivel vannak kapcsolatban. A közgyűlés szerepe, a gazdaság áttekinthetősége, a települési viszonyok, az egyes termelőszövetkezetekben egyesült parasztság rétegeződése, a tagok foglalkoztatása és megélhetése stb., meghatározott igényeket támaszt az üzemnagysággal, a taglétszámmal az összevonás útján való megnagyobbítással és a szakosítással szemben. A szövetkezeteknek például természetben is biztosítaniok kell bizonyos mennyiségű terméket — kereskedelmi hálózatunk mai szintjén — a szövetkezeti családok és a háztáji gazdaság számára. A sajátos szövetkezeti viszonyok tehát bonyolultabbá teszik a termelőszövetkezeti üzemek szakosítását.

Mindezek ellenére több olyan lehetőség is nyílik, amelyet az állami gazdaságok és a jól gazdálkodó termelőszövetkezetek tapasztalata alapján, a világszerte látható fejlődés figyelembevételével a termelőszövetkezetek már most is hasznosíthatnak és a legközelebbi években mind indokoltabb lesz kihasználniuk. Közülük a legfontosabbak a következők:

a) Már ma is megvalósítható a termelési szerkezet egyszerűsítése, más szóval: a kezdetleges fokú koncentrálás és szakosítás. Sajnos, szövetkezeteink többsége, a kisparaszti gazdálkodás örökségeként, jelenleg is 25—30 vagy még több növénnyel foglalkozik. A legapróbb szövetkezetek is az összes állattenyésztési ágak kifejlesztésére törekednek, s ez törvényszerűen a termelési egységek kis méreteinek kialakulásához, a szétaprózásához, s így a műszaki színvonal megrekedéséhez vezet. Ezen sürgősen változtatnunk kell.

Digitized by Google

b) A gyümölcsösök és más állókultúrák létesítésére az összpontosított területi elhelyezés a legcélszerűbb, legtöbb helyütt az adottságok is ezt kívánják. A szőlő és gyümölcs termelése már korábban is többnyire a község egy bizonyos határrészében alakult ki. Továbbra is használjuk ki az összefüggő, nagy területek kezelésének előnyeit (specialista alkalmazása, közös védekezés stb.), mert így már a telepítéskor megelőzzük a területi szétszórtságot, amely később a termelőszövetkezetek esetleges egyesítésekor sok gondot okoz.

c) Az eddiginél is jobban kell támogatnunk a termelőszövetkezetek együttműködését, a különböző szövetkezetközi vállalkozásokat. A kooperáció feltételei a termelőszövetkezetekben néhány vonatkozásban még kedvezőbbek, mint az állami gazdaságokban. Számoljunk azonban azzal is, hogy jelenlegi árképzési rendszerünk bizonyos esetekben gátolhatja az együttműködés kialakulását. A gazdaságok közötti együttműködéshez feltétlenül emelnünk kell a tanácsok szervező munkájának színvonalát is.

d) Termelőszövetkezeti nagyüzemeink jelenlegi nagysága, a termelési iránya korántsem tekinthető véglegesnek, még csak most van kialakulóban. A szövetkezeti épületek, telepek egy részéről később kiderülhet, hogy nem felel meg a követelményeknek és akadályozza a termelés gazdaságos fejlesztését. Felmerül az a kérdés: az üzemi beruházások megvalósításával ne várjuk-e meg azt, hogy bizonyos fokig konszolidálódnak a gazdaságok keretei és befejeződik az optimális termőhelyek tudományos feldolgozása (ami a szakosításnak, és így az önköltségcsökkentésnek is lényeges alapja lehetne)?

Igaz, hogy egy-egy épület vagy épületcsoport elhelyezésével, tartós kultúrák telepítésével hosszú évekre meghatározható a termelőüzem gazdálkodása. Ebből azonban még nem következik, hogy várjunk ezekkel a beruházásokkal. Ellenkezőleg: éppen arra van szükség, hogy tehetségünkhöz mérten mielőbb alakítsuk ki szövetkezeteinkben a nagyüzemi gazdálkodás feltételeit, s a paraszti eszközöket, berendezéseket váltsuk fel korszerű nagyüzemi felszereléssel. Természetesen nem mindegy, hogyan végezzük ezt. Helytelen lenne például továbbra is elaprózott, vegyes termelésre berendezett telephelyeket létesíteni a szövetkezetekben. Ezért a tartós jellegű, országosan többszáz millió forint értéket képviselő új épületek létesítésekor alaposan mérlegelni kell a távlati lehetőségeket, azt, hogy ezek használatuk egész ideje alatt alkalmasak legyenek a fokozódó igények kielégítésére és lehetővé tegyék a korszerűsítést. Legelőnyösebb a szerelhető, a később nagyobb veszteség nélkül áttelepíthető vagy átalakítható épületek építése. Az ilyen műszaki megoldású épületek legtöbbször olcsóbbak is, s a termelési irány változása esetén is gazdaságosan felhasználhatók.

Digitized by Google

Fontos, hogy a termelőszövetkezeti beruházásokat olcsóbbá, kivitelezésüket gazdaságosabbá tegyük. Ezért arra kell törekednünk, hogy egy, vagy akár több község termelőszövetkezetei is közös létesítményeket tervezzenek. Öntözőrendszerek, feldolgozó részlegek, keltetők, javítóműhelyek és más hasonló létesítmények *párhuzamos* kiépítése fölösleges többletkiadást okozna a szövetkezeteknek és az országnak.

Mezőgazdaságunk kiépülőben lévő szocialista rendszere kedvező lehetőségeket nyújt arra, hogy a mezőgazdasági termelés a kitűzött céloknak megfelelően emelkedjék. A termelés tervezett ütemű fellendítéséhez azonban elengedhetetlen az, hogy a termelőerők színvonalának meghatározott mértékű emelésével együtt a mezőgazdasági irányítás is tökéletesedjék, az üzemvezetési, szervezési módszerek is tovább fejlődjenek. Országos és helyi irányító szerveink — pártbizottságaink, tanácsaink — vállaljanak mind nagyobb szerepet a korszerű, a fejlődést az eddiginél nagyobb ütemben elómozdító módszerek, eljárások terjesztésében.

Digitized by Google

A korszerű műveltség követelményei az új tantervben

Írta **FALUDI SZILÁRD**

Nem lehet csodálkozni azon, hogy nagy társadalmi átalakulásoktól terhes korunkban jelentős változások érlelődnek a művelődés- és oktatásügy területén is. Nem más ez, mint a társadalmi átalakulások sajátos tükröződése az eszmék és intézmények síkján. Csak természetes, hogy e változások ott a legerőteljesebbek, ahol a társadalmi szerkezetben minőségi változás következett be, vagyis ahol az idejétmúlt társadalom romjain az új társadalmat építik. A szocialista országokban a társadalmi viszonyok *gyökeres* átalakulása lehetővé tette — és e viszonyok további fejlődése egyenesen meg is követeli — az oktatásügy olyan szerves továbbfejlesztését, amelyet összefoglalóan a *„reform"* szóval szoktunk jelölni.

A „reform" szó a nyugati államok oktatásügyében és pedagógiájában sem ismeretlen. A századfordulón egész pedagógiai irányzat keletkezett „reform-pedagógia" néven, amely polgári korlátok között felvetette az addigi pedagógia kritikáját, de ami benne a leginkább haladó és továbbfejlesztésre alkalmas volt, az — legalábbis a tömeges oktatás viszonylatában — sohasem tudott megvalósulni.

Azóta a „reform" szónak sokféle értelme és változata támadt, egészen az utóbbi évtizedekben fogant konkrét iskolaügyi reformtervezetekig. Számos nyugati iskolareformról tudunk, amelyeknek sorát az 1944-es angol iskolatörvény nyitja meg, s újabb változatait a közelmúlt és a jelen francia és svéd iskolareformjai adják. Reformtervek, reform-intézkedések, újabb kapitalista országok (pl. Olaszország) bekapcsolódása a reformokba — íme a művelődés- és oktatásügy nyugaton is mozgalmas képe.

A reform azonban a felmerülő problémák *egy részének hasonlósága* mellett is mást jelent a kapitalista államokban és mást a szocializmust építő országokban. Nyugaton a reformok csak rész-

Digitized by Google

legesek. Részlegesek abban az értelemben, hogy nem terjednek és nem is terjedhetnek ki az *egész* társadalom — különösen a *dolgozó nép* — összes fontos művelődési érdekeire. Részlegesek abban a vonatkozásban is, hogy már a tervezést — a lehetséges elképzeléseket is — megköti az uralkodó társadalmi rend, amely elsősorban a vagyonos kisebbség érdekeit érvényesíti; a megvalósításban pedig nem egyszer elvész az a kevés jó is, ami a tervezésben még megvolt.

A legtöbb egyezés a történelmileg kialakult iskolarendszer és az általános műveltség hagyományos értelmezésének bizonyosfajta eszmei kritikájában van. Elég ebben a vonatkozásban az 1937-es hamburgi nemzetközi konferenciára utalnunk, amelynek az általános képzés korszerű tartalma volt a tárgya. Ez a konferencia — többségében kapitalista államok szakembereivel — állást foglalt amellett, hogy „az általános képzés hagyományos koncepciója... szorosan összefonódott egy társadalmi elitnek elsősorban a klasszikus nyelvek és a klasszikus kultúra segítségével történő és ezt az elitet a széles néptömegektől elszigetelő kialakításával, amely ennek az elitnek a privilégiuma is volt..." Kifejezésre juttatta azt a meggyőződését is, hogy a klasszikus, azaz holt nyelvek nem képezhetik többé az általános műveltség korszerű tartalmának feltétlen részét, ezzel szemben igenis annak kell tartani „a technológia és különféle technikák ismeretét, amelyek a jelenkori civilizáció hatalmas tényezői".[1]

Más kérdés, hogy ezek a Nyugaton is meglevő és ható felismerések más összefüggésekbe ágyazódnak, mint nálunk (egyoldalú technicizmus, „amerikanizmus", stb.) s hogy másfelől sok kapitalista ország a maga hivatalos oktatásügyében tudomást sem vesz az effajta kinyilatkoztatásokról.

A lényeges az, hogy Nyugaton is erjedés megy végbe a művelődés- és oktatásügyben, részben a társadalom újabb szükségleteinek, a demokratikus erők harcának nyomására, részben — és nem utolsósorban — azért is, mert van Szovjetunió és vannak szocialista országok. A szocialista országoknak a régi iskola felett gyakorolt következetes kritikája, az új, korszerűbb iskolarendszer felépítésében elért sikerei nem tévesztik el hatásukat, s más módon gondolkodó szakembereket is gondolkodóba ejtenek.

Mindaz, ami a szocialista országokban a jelenlegi iskolareformok során történik, annál is jelentősebb, mivel bizonyos problémák Nyugaton is rendkívül intenzíven törnek a felszínre. Jellemző ebből a szempontból a tantervek[2] stabilitásának csaknem

[1] La formation générale... Hamburg 18—23 novembre 1937.

[2] Alábbiakban a műveltség kérdéset tantervi vetületében és nem a kérdés teljes terjedelmében vizsgáljuk.

Digitized by Google

teljes hiánya. Amikor Roger Gal, ismert francia szakember az UNESCO 1958. évi sévresi konferenciáján azt a feladatot kapta, hogy az európai tagállamok jelentései alapján adjon összefoglalást a *középiskolai tantervek állásáról*, a lehető legnagyobb nehézségekkel találta magát szemben. Beszámolójában többször is kénytelen volt visszatérni annak hangsúlyozására, hogy „... a középiskolai tantervek állását az országok átmenetinek tekintik, ezért jelentéseik nem annyira azzal foglalkoznak, ami e téren jelenleg van, hanem inkább azzal, aminek a jövőben lennie kell." „Ez olyannyira így van — írja másutt —, hogy a tantervek jelenlegi állása helyett inkább folyamatban levő felülvizsgálatukról, sőt teljes megreformálásukról kellene szólnunk."

Akik a műveltség és az iskola kérdését a konkrét társadalmi viszonyoktól elszakítva szemlélik, azok nem egyszer krízisről, kulturális válságról beszélnek. Válságról szerintünk is lehet beszélni, különösen ott, ahol *az adott társadalmi berendezkedés* gátat emel a társadalmi fejlődés korszerű követelményei elé, s akadályozza a művelődés továbbfejlődését, az iskola gyökeres reformját is. Az oktatásügy teljes korszerűsítése, így a *tudományosság elvének*, s azzal egységben a *tudományos világnézetre nevelésnek* minden korlátozástól mentes érvényesítése, az általános műveltség értékes (és nem minden) hagyományának összekapcsolása korszerű természettudományos és általános technikai képzéssel — azoknak a megkülönböztetéseknek a felszámolásával, amelyek egyeseket már az iskolarendszer jellegénél fogva is eleve kulturálatlan „munkássá", másokat pedig eleve a munkától és a munkásoktól távolálló „értelmiségivé" avatnak —, a műveltség valóban általános elemeinek (tudományos, művészeti ,technikai alapjainak) a lakosság minden rétegére egyformán kiterjedő egységes és általános biztosítása, összefoglalva: a művelődésügy teljes demokratizálása csak ott lehetséges, ahol maga a társadalom mélyen demokratikus. Oktatási reform — a szó teljes értelmében, a mai kor követelményeinek egészét figyelembevéve — csak a társadalom forradalmi átalakításának folyamatában jöhet létre.

„Válságról" nálunk is lehet beszélni, de egészen más értelemben. Olyan értelemben, amilyen értelemben minden *növekedés*, minden fejlődés „válságok" sorozata, pontosabban: ellentmondásokon keresztül valósul meg. Az iskola elmaradása az élet új követelményeitől olyan ellentmondás, amelyet fel kellett tárnunk, meg kell és meg is lehet oldanunk. Erre adtak útmutatást Hruscsov elvtárs tézisei, s számos tanulságot a szocializmust építő országok tapasztalatai. Erre adtak útmutatást az „Irányelvek oktatási rendszerünk továbbfejlesztésére", amelyeket tavaly az egész ország megvitatott. És éppen ez a leglényegesebb különbség a nyugati

Digitized by Google

és a hazai viszonyok között. Nálunk meg is lehet oldani az ellentmondásokat. Ezek nálunk a fejlődés jelei.

Megoldásuk időszerűségét az országos vita is igazolta. Szükségességét most már törvény is erősíti. Ezzel a reform új szakaszába lépett. Eddig számos intézkedés és előmunkálat, intézményes és elméleti ösztönzés mellett is főként társadalmi ügy, társadalmi mozgalom volt. Ezt a jellegét ezután sem vetkőzi le, de most már nemcsak eszme, nemcsak elv, hanem állami kötelesség is.

Alábbiakban az iskolareform során szükségessé vált új tantervek tervezésének fő szempontjait vázoljuk. A tantervi reform az iskolareformnak csak egy része, egyik oldala. Mégis a tantervkészítő munka fő szempontjainak ismertetése sok mindent elmond a reform egészéről, szelleméről, tendenciáiról is.

I.

Tantervkészítő munkánkban különös súllyal jelentkezik *a világnézeti nevelés tantervi alapjainak biztosítása.* Nem azért, mintha ezt így szoktuk volna meg és nem is azért, mintha ez tértől, időtől, körülményektől függetlenül így lenne számunkra „kötelező", hanem azért, mert az iskolareform során komoly feladataink vannak a világnézeti nevelés *feltételeinek javítása* terén.

Lehet, hogy ez ellentmondásnak tűnik ahhoz viszonyítva, hogy évek óta különös gondot fordítunk a világnézeti nevelésre, számos kiadvány és dokumentum foglalkozik az idevágó kérdésekkel és — hogy mást ne mondjunk — tanterveinkkel szemben 1948—50 óta azt az igényt támasztjuk, hogy a marxi—lenini világnézetet sugározzák. Mit akarunk mi ezek után 1961-ben? Mi újat tudunk mondani a világnézeti nevelés annyira ismert hangsúlyozásáról?

Hangsúlyozásáról talán keveset, de *érvényesítéséről* annál többet. Ez az utóbbi ugyanis nem volt mindig arányban az előbbivel. A világnézeti nevelés követelményeinek az „előtérbe állítását" nem mindig követte a *szükséges feltételek következetes kimunkálása,* nem mindig kísérte az iskolai élet különböző oldalainak *összefüggő, elvszerű szabályozása.*

A jelenlegi reformmunkák során ki kellett mondanunk, hogy a világnézeti nevelésnek vezető szempontként való kezelése sohasem volt dogmatizmus jele, mert az iskolával szemben mindenkor — ma is — az az *elsőrendű* kérdés, hogy milyen társadalmi célokat szolgál, milyen az eszmei irányzata?[3] Ebből a szempontból az iskolareform nem jelent változást: alapvető vívmányain-

[3] Általános irányelvek a tantervek készítéséhez. Köznevelés 1960. 15. sz.

Digitized by Google

kon *továbbépítve* — és nem azokat félretolva — hangsúlyozza most különös erővel, *aktuális központi feladatként* a gyakorlati életre való nevelést.

Ugyanakkor azt is meg kellett állapítanunk, hogy *pedagógiai kidolgozottság* és *gyakorlati érvényesítés* szempontjából a világnézeti nevelés feltételei mindeddig elmaradtak a követelmény fontosságának általános tudata, ideológiai hangsúlyozottsága mögött. Sokszor azt sem tudtuk, hogy hol vannak azok a fontos áttételek, amelyek itt az elvtől a gyakorlatig vezetnek. A tantervek viszonylatában inkább az *egyes* tantárgyak mögött álló *szaktudományok* ideológiai tartalmára gondoltunk, mintsem a világnézeti nevelés „pedagógiai logikájára", s azzal együtt *sajátosan az oktatás tartalmára*. Mielőtt azonban ezekbe a tantervi, tantervelméleti kérdésekbe részletesen belemennénk, néhány megjegyzést kell tennünk a világnézet általános fogalmával és értelmezésével kapcsolatban.

A köztudatban és a köznyelvben a világnézet fogalmának olyasfajta értelmezése is meghúzódik — és azért foglalkozunk itt előljáróban ezzel, mert a tantervi munkában tipikusan lehet találkozni ezzel a felfogással — mely szerint a világnézet döntően, vagy egyoldalúan „ideológiai-politikai" kategória, a társadalmi kérdésekben való haladó, vagy reakciós állásfoglalások rendszere. Ez persze a fogalom leegyszerűsítése, elsekélyesítése, noha a hiba nem könnyen ragadható meg. Vitán felül áll ugyanis, hogy a világnézet az osztálytársadalmakban mindig mint egy meghatározott osztály ideológiája jön létre, társadalmilag tehát osztályérdekek determinálják. Kétségtelen az is, hogy mindenfajta világnézetnek szerves része a társadalmi kérdésekben való állásfoglalás, s a világnézeti nevelés feladataihoz tartozik, hogy megalapozza a társadalmi kérdésekben való helyes tájékozódást. De a világnézet jóval szélesebbkörű, valóban az egész világot és nemcsak a társadalmi életet átfogó fogalom; a világnézet a politika alapjait adja ugyan, de nem azonos a politikával. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a marxista—leninista világnézet ideológiai jellege egy lényeges ponton különbözik minden megelőző ideológiától. A megelőző ideológiák — osztálytartalmukból következően, bár különböző mértékben — összeütközésbe kerültek a tudományossággal, a marxista—leninista világnézet viszont mint a leghaladóbb, a fejlődés objektív törvényszerűségeinek következetes tudományos feltárásában érdekelt osztály ideológiája, következetesen tudományos világnézet.

A marxista világnézet — lényege szerint — *a tudományos megismerés általánosítható tételeibe mélyeszti gyökereit*, a tudományokból táplálkozik, azokra épül, azok eredményeivel együtt fejlődik. Itt végső soron a *materialista szemlélet és a dialektikus*

Digitized by Google

módszer a döntő, bármely (természeti, társadalmi, emberi) jelenség megközelítésének tudományos módszere és az értelmezésében megnyilvánuló tudományos szellem.

A világnézeti nevelés követelménye ebből következően mindenekelőtt a *tudományos képzés* követelménye (a tudományos ismeretek oktatásának, elemzésének, általánosításának és ezzel egységben a gondolkodás megfelelő iskolázásának követelménye), egybefoglalóan és általános didaktikai értelemben: a *tudományosság* követelménye.

A követelmény tehát az, hogy a dolgokat úgy vegyük, amint vannak, semmit ne tegyünk hozzájuk, semmit el ne vegyünk belőlük (materializmus); ugyanakkor keletkezésükben és fejlődésükben, összefüggéseikben vizsgáljuk a dolgokat (dialektika), ne elégedjünk meg elszigetelt tények egyszerű közlésével, hanem tárjuk fel a tények közt húzódó összefüggéseket, majd a sokféle összefüggés közül emeljük ki a legfontosabbat. Így jutunk el az egyes fizikai ismeretektől az energia megmaradásának elvi általánosításáig; az egyes kémiai változásoktól az anyag megmaradásának általános igazolásáig; az élő világ olyan általános törvényeinek felismertetéséig, amilyen az élőlénynek környezetével való egysége, az élővilág fejlődéstani rendszere, az élő környezet átalakíthatósága az ember által; a társadalmi jelenségek megismerése során az olyan általánosításokig, mint a munka, a tömegek, az osztályharc szerepe a történelmi fejlődésben, a fejlődés szükségszerűsége, korunknak a szocializmus koraként való értelmezése. Azok az alapeszmék, amelyeket a mi ideológiánk tartalmaz, nem magányos agyvelők önkényes alkotásai, hanem az emberi történet és tudomány végső, tudományos konzekvenciái, ezért a természetüknek megfelelő úton alapozhatjuk meg legjobban őket: azzal, hogy minden tantárgy tudományos ismeretanyagában fokozatosan megkülönböztetjük a lényegest a lényegtelentől, elvégezzük és egymásra építjük az alacsonyabb és magasabbfokú elvonásokat és általánosításokat. Mi más ez, mint a világnézeti nevelés intellektuális alapja, az oktatás és képzés lényege, leglényegesebb vonatkozása?!

E látszólag egyszerű és természetes igazságoknak nem csekély következményük van a tantervi munkára. Értelmük mindenekelőtt abban nyilatkozik meg, hogy — az iskola sajátos jellegét tekintve — nem elsőrendűen külsőségekben, nem felületi „aktualizálásokban", nem különleges, ünnepi alkalmakban kell keresni a világnézeti nevelés lehetőségeit, hanem mindenekelőtt a rendszeres oktató, képző és nevelőmunkában, így a tananyag kiválasztásában, az oktatás tartalmának célszerű meghatározásában. Ebből a szempontból a különböző tudományok legfontosabb eredményeit tartalmazó tantárgyaknak elsősorban azokat az ismeretkörö-

Digitized by Google

ket kell felölelniök, amelyek elsődleges jelentőségűek korunk tudományos világnézetében, e világnézet kialakításában.

Ennyiben a világnézeti nevelés általános tantervi irányelvvé válik, a tudományos ismeretek kiválasztásának és elrendezésének vezető elvévé.

Sokan azonban attól tartanak, hogy a világnézeti nevelés ilyen tantervi irányelvként való alkalmazása a tárgyi *ismeretek* jelentőségének csökkenésére, belső, *tudományos logikájuk* megsértésére, a klasszikus-hagyományos *műveltség* leszűkítésére vezet.

Ez az aggodalom — a fentiekből következően is — indokolatlan. A világnézeti nevelés akkor hathat torzítóan a tudományos ismeretekre, ha a tudományon kívüli principiumokból (például vallásos szemléletből, vagy nacionalista törekvésekből) indul ki. Ha azonban a valóságnak megfelelő *tudományos világkép* a követelmény, akkor *a világnézeti nevelés elve nem egyéb, mint a tudományos oktatás és képzés legsajátosabb oldalának, bizonyos lényegi vonatkozásainak kidomborítása.* Más kérdés, hogy „a" műveltségnek olyan „klasszikus", hagyományos tartalmait, amelyek a valláshoz, az elnyomó társadalmak különböző embertelen konvencióihoz tartoznak, csakugyan mellőzzük, vagy kritikailag tárgyaljuk.

Mivel azonban a mi világnézetünk a tudományok eredményein és logikáján épül fel — a világnézeti nevelés nálunk nem valamilyen, a tudományos ismeretanyagon „kívüli" többletnek a bevitele, nem kívülről jövő szubjektív-idealista, vagy éppen voluntarista álláspontoknak, s egyáltalán nem valami napi politikának az erőltetése a művelődés törzsanyagával szemben. A világnézeti nevelés azt követeli meg, hogy céltudatosan válasszuk ki a művelődés törzsanyagát, előtérbe állítva azokat az alapvető ismereteket, és szempontokat, amelyek az egyes tudományokban a legfontosabbak, s a korszerű világképnek tartópillérei. A tudományos világnézet követelménye, mint tantervi irányelv csak azt fejezi ki, hogy a tananyagban *érdemének megfelelően* kell szerepeltetni az egyes tudományokból azt, ami az *egységes világképbe* rendeződés szempontjából lényeges.

Irányelvünk nem a tárgyi ismeretek *súlyát* vagy *logikáját* veszélyezteti tehát, hanem szétforgácsoltságát és értelmetlen halmozását. Élével a pozitivizmus, az enciklopedizmus, az eklekticizmus ellen irányul, s nem általában a konkrétumok ellen.

A kérdés helyesen feltéve így hangzik: Megelégedjünk-e egy sor ismeret egyszerű *közlésével* és *egymás mellé rendelésével*, vagy inkább arra törekedjünk, hogy fontos tényektől fontos következtetésekig, jelenségektől a lényegig, véletlenektől az *alapvető törvényszerűségek* felismeréséig jussunk el, hogy az ismeretek *nézetekké*, ezek pedig *meggyőződéssé* váljanak? Vajon akkor

Digitized by Google

végzi-e jól az iskola a maga műveltséget *alapozó* munkáját, ha igyekszik megtanítani mindent, amit csak tudni lehet, ha megpróbál „mindenből egy keveset" nyújtani, s — ami ezzel együttjár — semmit sem ad mélyen, de mindent mozaikosan, felszínesen. Vagy akkor dolgozik jól, ha bizonyos *alapvető ismeretek* sokoldalú megtanítására törekszik, s az alapismeretekkel együtt olyan alapvető készségeket, fejleszt ki, amelyeket a tanuló az új helyzetekben önállóan alkalmazhat?

Úgy is kérdezhetnénk, hogy vajon az egyes ismeretek *önmagukban* értékesek, céljellegűek-e, vagy pedig *funkciójukban*, vagyis azzal, hogy az embert kiszolgálják, személyiségét fejlesztik? Vajon korunk művelődési eszménye a két lábon járó enciklopedia-e, amelyben „a"-tól „z"-ig minden megtalálható, csak éppen a személyes műveltség, a *„teljesítményképes tudás" nem* — vagy az az ember, aki képes arra, hogy a műveltség konzekvenciáit is levonja, s személyes magatartásában, társadalmi aktivitásában dokumentálja? És ha kérdéseink *iránya* igaz, vajon mi szolgálja jobban a tanuló így felfogott művelődését: elszigetelt ismeretek a tantárgyakban, elszigetelt tantárgyak az iskolában — vagy az *oktatás tartalma*, mint szerves ismeretrendszer, amelyben minden ismeret feltételezi a másikat, az egész pedig *évfolyamról évfolyamra*, megannyi tantárgy *együttműködése* útján — egyéb szempontok figyelembe vétele mellett — mindenekelőtt korszerű tudományos világképpé gazdagodik és mélyül?

Ha pedig a kérdéseinkben bennerejlő módon adjuk meg a feleletet, akkor az egyes tantárgyak tervezésében el kell térni a megszokott menettől.

Nem egyszerűen a megszokott, tradicionális tananyagból kell kiindulnunk, hanem társadalmunk perspektivikus igényeiből. Nem egymástól elszigetelt tantárgyakban kell gondolkodnunk, hanem pedagógiánk cél- és feladatrendszerében. Az egyes tantárgyak anyagát nem egyszerűen a mögöttük álló szaktudományok szakszempontjainak kell alávetnünk, hanem annak a szempontnak, hogy az iskolában tanított tárgyak sorában mivel és hogyan tud legjobban hozzájárulni az illető tárgy az iskola céljainak, feladatainak megvalósításához, a tudományos világnézetre neveléshez, a gyakorlati életre való előkészítéshez. Nem az egyes szaktudományok szakszempontjait kell tehát elsősorban kielégíteni, hanem — *a szakszerűség megsértése nélkül* — azokat a szempontokat, amelyek az általánosan művelő iskolát valóban általánosan művelővé, világnézetileg nevelővé, emberformálóvá tehetik.

Tudomásul kell vennünk, hogy a műveltség nem egyszerűen a különböző tantárgyakban tanított tudományos ismeretek mechanikus összege, hanem több is, de kevesebb is ennél. Több, mert a különböző területekről szerzett „értesüléseknek" sajátos szinté-

Digitized by Google

zise, személyiségformáló összegeződése, és egyben kevesebb, mert e személyiségformáló hatás felől tekintve nem minden egyenlő fontosságú benne, ami a szakterületen belül maradva, szakszempontból még egyenlően fontos volt.

Ide kapcsolódnak a tudományos világnézeti nevelésnek olyan sajátos pedagógiai összefüggései is, amelyek pedagógiánk hatékonyságát érintik. Az erkölcsi és esztétikai nevelésre gondolunk.

Bizonyos tantárgyakban olyan ismereteket is kell nyújtanunk, amelyek erkölcsi és esztétikai ítéletünk, ízlésünk formálása szempontjából jelentősek. Ezeket az ismereteket semmi esetre sem szabad lebecsülni, mellőzni, vagy kevésbé fontosnak tartani a jellegzetesebben szaktudományi ismereteknél. Nem függhetnek attól, hogy „elférnek-e" a szorosabban szakjellegű anyagban. Ha egyszer beláttuk azt, hogy az iskola nem egyszerűen ismeretközlő, hanem emberformáló, nevelő intézmény, akkor olyan helyet kell benne kapnia az esztétikai és erkölcsi nevelésnek, amilyent megérdemel.

Fontos ez a világnézeti nevelés szempontjából is, mert nem elég, ha a világnézethez csak értelmi oldalról, csak a tudományos általánosítások felől közeledünk. Kiterjesztve tehát a kérdést azt mondhatnók, hogy gondolnunk kell minden tantárgy minden ismeretének a gyermekhez mért — emberhez szóló — közvetítésére, az értelmi hatások mellett az *érzelmi* hatásokra, a tudományos érvek mellett a *művészi megismerés* sajátos eszközeire is. Enélkül oktatómunkánk nem lehet eléggé élményszerű, nem lehet eléggé meggyőző.

Az erkölcsi és esztétikai nevelés nem különálló terület tehát a világnézeti mellett, hanem azt erősíti. Másfelől a tanulók megfelelő erkölcsi és esztétikai tudatosságának fejlődése végső soron csak megfelelő világnézeti alapokon képzelhető el.

Az élet, amelyre nevelünk, a világnézeti, az erkölcsi és az esztétikai nevelés egységét ma követelőbben veti fel, mint bármikor ezelőtt. A korszerű műveltség, amelyről szó van, az emberben nem lehet más, mint *egész*, s nem lehet egész, ha a tudományos világnézet nem képes kiterjeszteni hatályát a művelődés minden lényeges területére, nem lehet egész, ha a művelődés a maga összes eszközeivel nem erősíti e világnézetet.

I.

Eddig a tantervi munkának egyik fő oldaláról, a világnézeti nevelés tantervi alapjainak biztosításáról beszéltünk. Bármennyire fontos tényező is ez, nyilvánvalóan nem az egyetlen. A sajátosan új, most kulcskérdés-szerűen felvetődő probléma az, hogy az iskola közelebb kerüljön az élethez, a társadalom gyakorlatához, a

Digitized by Google

termelőmunkához. Ez a követelmény, amely az iskolareform középpontjában áll, lényegében *az elmélet és a gyakorlat minél teljesebb, minél fokozottabb és minél sokrétűbb összekapcsolását kívánja meg.*

Ezt a kérdést egyesek kezdettől fogva egyszerűnek látták. Úgy gondolták, hogy ha az oktatást valahogyan (akárhogyan) „összekapcsolják" valamilyen (akármilyen) termelőmunkával, akkor már össze is kapcsolták az elméletet a gyakorlattal. Ebben az elképzelésben az a hibás azonosítás rejlett, amely szerint az oktatás hagyományos anyaga minden további nélkül azonos az „elmélettel", a termelőmunka pedig — ugyancsak minden további nélkül — a „gyakorlattal", s ebben a minőségében spontán módon, már puszta jelenlétével is nevelési tényezővé válik.

Ilyen felfogás mellett természetesen fel sem merülhetett az a gondolat, hogy a gyakorlatiasságot ne csak a termelőmunkában keressék, hanem magában az elméleti oktatásban, az elméleti anyag megfelelő átalakításában, kiválasztásában és feldolgozásmódjában is, a termelőmunkát pedig ne öröktől fogva adott, hanem történelmileg az emberrel együtt fejlődő, intellektuális tartalmában egyre gazdagodó kategóriaként fogják fel, s nem utolsósorban a műveltségnek, a gondolkodásnak, az ismeretek funkcionálásának a próbáját lássák benne.

Ma sem ismeretlen az a jelenség, hogy a tanulók öt napon át többé-kevésbé öncélúan ható elvont, elméleti — s ráadásul verbalista — oktatást *hallgatnak*, a hatodik napon pedig fúrnak, faragnak, nem sokkal több értelemmel és céltudatossággal, mint amott. Ma sem ismeretlen az elméleti oktatás dogmatikus (tartalmában az élettől elszakadt, módszerében egyoldalúan *közlő*) jellege, miközben az üzemi munka külön sínpáron fut, elméleti utalások, magyarázatok nélkül, utánzás útján.

Igazságtalanok lennénk, ha ebben a dologban egyoldalúan a gyakorlat embereire hárítanánk a felelősséget. Nem erről van szó. A *legjobb* gyakorlati pedagógusok — vállvetve a különböző üzemeknek a kérdés iránt fogékony szakembereivel, a helyi párt- és társadalmi szervekkel — *kezdeményezően* léptek fel ebben a kérdésben, amely ma már a hivatalos oktatásügy fő kérdése. Áldozatos munkával teremtették meg a szükséges szervezeti feltételeit annak, hogy a tanulók addig egyoldalúan „szellemi" munkája pedagógiailag értékes kapcsolatba kerüljön a konkrét termelőmunkával. Úttörő munkájuk során olyan nehézségeket gyűrtek le, amilyenekkel már ma sem és a jövőben sem fog többé senki találkozni. Az ügy szeretete, a tanulók szeretete és a munka szeretete vezette és vezeti őket, de bizonyos határokon túl ők sem mehettek. Az oktatás és a termelőmunka intenzívebb összekapcsolásához egy sor feltétel szükséges. A reform intencióinak teljes megértése csak

Digitized by Google

egyike ezeknek; a másik: az intencióknak megfelelő korszerű központi tanterv. Ha most élesen exponálunk kérdéseket, sőt előtérbe állítunk bizonyos negatív vonásokat, ezt azért tesszük, mert a továbbfejlődés zálogát látjuk benne. A továbbfejlődés zálogát abban a vonatkozásban is, hogy ahol félreértik az intenciókat, ott próbálják meg helyesen értelmezni azokat, s még inkább abban a vonatkozásban, amely a tantervkészítők felelősségére utal.

Most a tantervkészítőknek az a feladatuk, hogy olyan terveket készítsenek, amelyek fokozottabban biztosítják az elmélet és a gyakorlat összekapcsolását magában az elméleti munkában, és a termelési gyakorlatok folyamán is. Ettől függ az, hogy az ötnapos oktatás korszerűvé váljék, nem pedig pusztán attól, hogy a hatodik napon üzembe járnak a gyermekek. Hasonlóképpen a termelőmunka is csak akkor válhat nevelési tényezővé, ha benne megfelelő szerepet játszanak a szerzett ismeretek, a különböző képességek, vagyis ha az úgynevezett intellektuális és a konkrét valóságformáló munka átalakulhat és kölcsönösen átmehet egymásba.

Ha helyesen értelmezzük a dolgot, akkor ennek az lesz az elsőrendű eredménye, hogy a gyermekek fokozatosan szert tesznek bizonyosfajta és bizonyosfokú *munka-kultúrára,* ami egész kultúrájuknak — és benne emberi magatartásuknak — egyik meghatározó eleme lesz, nem pedig csupán mechanikusan beékelt szűk, szakmai elem az általános műveltségnek egyébként változatlanul hagyott, egyoldalúan intellektuális halmazában.

Ha az elmélet és a gyakorlat kérdését nem leszűkítve, hanem korszerűen, marxista módon vetjük fel, akkor észre kell vennünk a jelentésükben bekövetkezett változásokat. Az elmélet ma már nem ön-érték, nem öncél. Az elméletnek, az ismeretnek — amennyire lehet — a gyakorlatból kell fakadnia és mindenképpen erre kell visszahatnia. Az elmélet „vezérfonal a cselekvéshez", értéke tehát attól függ, hogy cselekvéshez vezet-e, emeli-e annak színvonalát. A gyakorlat viszont — amelynek az elméletet alárendeljük — nem akármilyen gyakorlat, nem az elmélet prakticista módon felfogott ellenlábasa, hanem elméletileg megalapozott gyakorlat. Mindenekelőtt: *korunk tudományos alapokon mozgó természet- és társadalomátalakító gyakorlata.* Előkészíteni az ifjúságot erre az emberi-társadalmi gyakorlatra, amely ti. a természet és a társadalom átalakítására irányul — *ez az iskola legsajátosabb, szocialista értelmében általánosan művelő feladata.*

Az elmondottakból világosan következik, hogy a természettudományos tárgyak nem eredeti mivoltukban alkotnak valamiféle „privilégizált", egyre jobban előtérbe kerülő tantárgycsoportot, hanem attól függően: mennyire hajlandók és képesek arra, hogy az elméleti természettudomány alapvető tudományos törzsanyagától való elszakadás nélkül, sőt éppen arra építve — *bátran*

Digitized by Google

előrelépjenek az ember társadalmi (jelen esetben termelési) gyakorlata, a technika és technológia általános kérdései felé, mennyire tudnak ebben a vonatkozásban alapozó, általánosan művelő tárgyakká lenni. (Politechnikai képzés.)

A „humán" tárgyakat sem lehet „holt tőkének" tekinteni, pusztán azért, mert nincs közvetlen közük a technikához és a technológiához. Rangos helyet foglalnak el a tantárgyak sorában, ha bátran előrelépnek — a tudományosság megsértése nélkül, sőt erre építve — az ember társadalom- és ember-átalakító gyakorlatának kérdései felé, ha tehát nemcsak a multat mutatják meg, hanem azokat a törvényszerűségeket is, amelyek a múltból a jelenen át a jövőbe vezetnek, ha nemcsak a belső, „lelki" embert, hanem a társadalmi küzdelemben aktívan részt vevő embert is fejlesztik.

Teljesen téves, vulgáris elképzelés az, hogy a reform egyoldalúan a természettudomány, a technika javára billenti a mérleget, hogy a „humán"-tárgyak, s velük maga az ember rövidséget szenved. A *gyakorlat* szempontja nem ilyen szűk. Nekünk nemcsak a természetet kell átalakítanunk, hanem a társadalmat, az embert is. Most válnak a „humán"-tárgyak igazán humántárgyakká, a szocialista humanizmus, a korszerű világnézet, az ideológiai-politikai nevelés jegyében. A világnézeti és politikai nevelés a társadalmi gyakorlatra való általános előkészítésnek sajátos, a termelésnél nem kevésbé fontos „humán" oldala.

Ugyanakkor ez a nevelés *előbbé* válik a társadalmi-termelési gyakorlatba való konkrét bekapcsolódás által. A tanulók világnézeti és politikai nevelése a gyakorlati tevékenységek szélesebb bázisán folyhat, mint eddig. Márpedig a személyiség a tevékenységben formálódik igazán.

III.

Máris előttünk áll azonban a nagy kérdés: honnan vegyük az „időt" és a „teret" ennyi új követelmény kielégítéséhez? Hiszen a természettudományok törzsanyagára fokozottabban lesz szükség, mint eddig, s „ráadásul", az innen származó ismeretanyagot el kell vinni egészen a gyakorlati alkalmazásig, a technika és a technológia alapjainak tanításáig.

Hasonló kérdés mered elénk a „humán" tárgyak területéről is. Bármilyen fontosak a társadalmi fejlődés törvényei, nem lehet mezetlenül, szociológiai sémákként tanítani őket, hanem a konkrét történeti, s részben irodalmi, földrajzi, művészeti anyagból kell kiderülniük. Viszont „pluszként" jelentkezik itt a legújabb kor állandóan növekvő története, irodalma, művelődési anyaga. Ahogyan a természettudományokban a technika, a technológia felé bővül a tudnivaló, úgy itt a jelenkor tanításának súlya növekszik,

Digitized by Google

s megköveteli, hogy általános eligazítást adjunk napjaink friss, égető kérdéseiben is.

Végül tagadhatatlan, hogy a közvetlen gyakorlati munkaoktatás bevezetése új tantárgyat jelent az általános iskolában, a középiskolákban pedig egy teljes tanítási nap „elvételével" jár. Elkerülhető-e ilyen körülmények között a művelődési színvonal esése, illetőleg a túlterhelés?

Némelyek újra és újra nekünk szegezik a kérdést: hogyan képzeljük a tananyag korszerűsítését, a tananyag csökkentésével egyidejűleg? Ezek a mennyiség növekedésében látják a korszerűséget. Nekünk azonban más a véleményünk erről. Véleményünk szerint a korszerűség legalább annyira megkövetel bizonyos elhagyásokat és összevonásokat, mint bővítéseket.

Korszerűsíteni a tanterveket akkor is kellene, ha a konkrét munkaoktatást nem vezetnénk be, akkor is tehát, ha nem kellene heti egy napot erre a célra felszabadítanunk. Ebben az esetben is *csökkenteni* kellene az anyagot, például azzal; 1. ami elévült; ami már nem igaz, mert a tudomány előrehaladása megcáfolta; 2. ami jelentőségében összezsugorodott, mert száz-kétszáz évvel ezelőtt még sok mindenhez kellett ugyan, de ma már túlhaladt rajta a társadalmi fejlődés; 3. ami túlságosan részletes, túlságosan szakjellegű, az általános műveltség azonban nem szakműveltségek mechanikus összege, hanem különböző szaktudományok leglényegesebb mondanivalóinak sajátos ötvözete.

A tudományok fejlődése nem fogható fel pusztán izolált ismeretek állandó mennyiségi felhalmozódásaként, hanem csak úgy, hogy bizonyos pontokon megváltozik a tudományok szemlélete, módszere, szerkezete, más tudományokhoz való viszonya is. Új felfedezések fényében régebben fontosnak tartott összefüggések elévülnek, vagy elvesztik korábbi jelentőségüket. A tantervek fejlődése azonban — a tradicionalizmus és a szaksovinizmus erői folytán — a tudományos fejlődésnek csak mennyiségileg növekvő oldalát szokta kifejezésre juttatni, jóllehet a fejlődés teljes megértése nem mechanikus pluszokat, hanem korszerű *koncepciót* igényel.

A korszerű tantervi koncepció kialakításában nemcsak a szüntelenül bővülő részismeretek mennyiségi nyomásával és ennek megfelelő óraszámköveteléseivel jelentkezhet a szaktudomány, hanem — ha hivatása magaslatán áll — legalább ennyire a fejlettebb, a magasabb és megalapozottabb áttekintés egyszerűsítéseivel is. Ha az adott szaktárgynak az általános műveltség korszerű értelmezése szempontjából legfontosabb kérdéseit minőségileg bátran, mennyiségileg mértéktartóan jelöljük meg, választjuk ki és érdemüknek megfelelő időt szánunk rájuk, akkor ez többet ér, nagyobb eredmények elérésével kecsegtet — még a szaktu-

Digitized by Google

domány utánpótlásának jól felfogott érdekeit tekintve is —, mint ha szűk szakmai szempontoktól lenyűgözve, teljességre törekszünk.

Emellett az oktatás tartalmának pedagógiai értelemben való korszerűsítése azt is megköveteli, hogy a szükséges ismereteket valóban *tantárgyakká szervezzük, és* — mint ezt a pedagógia régóta és nem ok nélkül tanítja — *a tantárgy rendszerének kialakításában ne másoljuk mechanikusan a tudomány rendszerét.*

Tennünk kell ezt azért is, mert a különböző tantárgyak az iskolában valóban nem az egyes tudományok előretolt hídfőállásai, hanem mindenekelőtt eszközök arra, hogy kialakítsuk *a tanulók tudományos világnézetét, s tudományos igényű és ugyanakkor gyakorlati hatékonyságú eligazítást adjunk nekik a modern termelésben.* Nem szabad tehát, hogy a tantárgyak anyagának szervezése kizárólag a szaktudomány szakszempontjainak és szakembereinek nyomása alatt menjen végbe, hanem legalább ennyire érvényesülniük kell benne az általános pedagógiai szempontoknak is.

Itt utalnunk kell azokra az összefüggésekre, amelyek *az oktatás tartalma és módszerei* között állnak fenn. Naiv dolog azt képzelni, hogy az oktatás tartalma önmagában is nevel, elvégzi a munkát pedagógus és gyermek közbenjötte nélkül.

Még nincs elintézve a dolog azzal, hogy beírjuk a tantervbe korunk leghaladóbb tudományos tételeit. A cél ugyanis nem a tanterv tudományos hitele — bár ez igen fontos —, hanem a gyermek valóságos tudása, készségei, képességei, s más téren — meggyőződése. Hogy pedig, egy magában véve igaz tudományos tételből *a gyermek számára* igaz, sőt meggyőző tétel legyen, ahhoz nem elég pusztán a tétel tudományos logikájára támaszkodnunk, figyelembe kell vennünk a gyermekek életkori sajátosságait, megismerő erőik fejlettségi fokát, előzetes ismereteiket, érdeklődésüket.

Az igazi ismeret nem pusztán szavakból származik, hanem tapasztalásból is. Ezért nem elég, ha elmondjuk a dolgot, hanem be is kell mutatni. Mi több: az oktatás *folyamata* akkor korszerű, ha biztosítja, hogy a gyermek tapasztalatokat szerezzen, ha a tanár nem helyettesíti, hanem vezeti ezt a tapasztalatszerzést, ha a gyermek meglevő tapasztalataiból és e tapasztalatok elemzéséből, korrigálásából, kiegészítéséből indul ki, és így vezeti a gyermeket a tudományos absztrakciók irányában. A további feladat az, hogy az egyszer, egyesek által már megértett összefüggést az egész osztály, a *túlnyomó többség sajátjává tegyük,* azaz ne csak *megértessük,* hanem sokoldalúan gyakoroltassuk, *a készség fokára* emeljük. Az alapvető ismeretektől eljuttatni a tanulókat az alapvető készségekig: óriási pedagógiai munka. Nem annyira sok anyagot igényel, mint inkább sok időt.

Digitized by Google

Amikor a tantervet a „realitások" szempontjából vizsgáljuk, nem egyszerűen azt vizsgáljuk, hogy a tananyag *a tanár által* „elvégezhető"-e, hanem azt, hogy a gyermekek megismerő tevékenységé', aktivitását és életkorát figyelembe véve elvégezhető-e?

A tantervben most *funkcionáló* ismereteket, („teljesítményképes tudást") tervezünk, vagyis a *készségek* és *képességek* fejlesztését is tervezzük. Ezért kevesebb ismeretet kell terveznünk, mint amennyi közönséges értelemben — szajkózás útján — „elvégezhető". Nekünk nem az a fontos, hogy mit „tud" a gyermek, ha „visszakérdezik", hanem az, hogy tudja-e önállóan alkalmazni ismereteit. Ehhez pedig nemcsak az kell, hogy meghatározott ismeretanyagot „megtanítsunk" neki, hanem az is, hogy *megismerő erőit, készségeit, képességeit rendszeresen fejlesszük.*

Az oktatási folyamat ilyen készség — és képességfejlesztő oldalának, tehát a *képzésnek* a hangsúlyozása egyike a reform legidőszerűbb és leglényegesebb szempontjainak. Igen jelentős a gyakorlatiasság szempontjából is, s ez a „humán" tantárgycsoport korszerűsítésén és a munkaoktatás bevezetésén túl az egész oktatómunka korszerűsítését is megköveteli.

Mindezt figyelembe véve talán valamivel kedvezőbb színben tűnik fel és érthetőbbé válik a maximalizmus ellen vívott elszánt és egyesek által túlzottnak tartott harcunk.

Az a maximalizmus, amely iskoláinkban hagyományosan uralkodik, a színvonalat abban látja, hogy a tanuló egyidejűleg minél több részismeretet birtokoljon és tudjon felidézni, tehát fejlett emlékezőtehetséggel és enciklopedikus befogadóképességgel rendelkezzék. A *másik* oldalon: a tanulók személyiségével, képességeivel és neveltségével szemben azonban ez a szemléletmód nem támaszt nagy követelményeket. Maximalizmus az ismeretanyag tekintetében, minimalizmus a nevelésben — így áll a kérdés jelenleg.

A jövőben nem egyszerűen az ismeretek mennyiségén és részletezettségének fokán akarjuk mérni a színvonalat, hanem azon, hogy mennyire biztos *a tanulók minél nagyobb többsége az alapvető ismeretekben,* mennyiben szerezték meg a *legfontosabb készségeket* az önálló ismeretszerzés és a konkrét munka területén, mennyire tudnak önállóan és helyesen gondolkozni, igaz üggyel együttérezni, milyen fokon áll önmagukkal szembeni igényességük, a közösség szolgálatára való készségük, emberi magatartásuk. A pedagógia szempontjából ez az igazi színvonal-probléma. És a szocialista pedagógia szempontjából különösen.

Az oktatás ilyen reformja ma már törvény. A megfelelő tantervek készítése folyamatban van. A döntő tényező — a pedagógus, aki megérti és magáévá teszi a reformot, s mindennapi, áldozatos munkájában „aprópénzre váltja" annak irányelveit.

Digitized by Google

Emlékezés a régi Társadalmi Szemlére*

Irta SÁNDOR PÁL

1931 tavaszán nyolc-tíz fiatalember jött össze a Katona József utcában egy kis garzon-lakásban: költők, írók, újságírók, szociográfusok, orvosok.

A házigazda röviden ismertette az összejövetel célját. Arról beszélt, hogy milyen nehézségekkel kell megküzdeniök az alkotó értelmiségieknek. Súlyosan nehezedik rájuk az államhatalom a maga cenzúrájával, minden haladó gondolatot eltipró jogrendszerével és erőszak-szervezeteivel, amelyek még ezen a jogrendszeren is könnyen túlteszik magukat. Aztán a kiadók és szerkesztők — nem akarván összeütközésbe kerülni a törvénnyel — még szűkebbre vonják a tevékenységi kört és jóval az adott lehetőségek határán innen, mintegy biztonsági tartalékként, a senki földjét teremtik meg a hivatalos cenzúra és saját cenzúrájuk között. Tetézi mindezt a szabad gondolatot már csirájában elfojtó öncenzúra, amely — minthogy az állami és kiadói cenzúrahatárokat nem lehet pontosan ismerni — jóval közelebb állítja fel a tilalomfát, mint ahol annak lennie kellene. E hármas, egyre jobban szűkülő abroncsot kell áttörniök azoknak, akik tehetségüket és tollukat nem saját érdekeik, hanem az emberiség haladásának szolgálatába akarják állítani. Szabad fórumot kell tehát teremteni, amely nem vet számot a kiadók és szerkesztők aggodalmaival és elmegy a törvényadta lehetőségek végső határáig, sőt azt is kockáztatja, hogy szellemi határsértést követ el.

Így szólt a házigazda. De e szavak mögül is kihallatszott azok igazi értelme és az összegyűlt társaság — dicséretére mondjuk — éppen ezt az igazi értelmet fogta fel. Az öncenzúra nélküli szónoklat ugyanis valahogy így hangzott volna:

A Tanácsköztársaság fegyveres leverése szétzúzta az egyesült szocialista-kommunista pártot. A kommunisták azonban hamarosan kiheverték a súlyos csapást. Mind az emigrációban, mind itt-

* Sándor Pál előadása elhangzott a Magyar Sajtó Házában a Társadalmi Szemle megjelenésének 30. évfordulója alkalmából rendezett emlékesten, 1961. június 27-én.

Digitized by Google

hon aránylag rövid idő alatt lábra álltak a Kommunisták Magyarországi Pártjának szervezetei. A kongresszus körvonalazta a párt feladatait, kijelölte a követendő utat és ennek segítségével az illegális KMP fokozatosan megerősödött.

A következő lépés a tömegbefolyás biztosítása és kiszélesítése volt. Ennek eszköze az illegális és legális munka összekapcsolása, megfelelő kombinálása. Ez a munka — Engels útmutatásai alapján — három területen folyt: a politika, a gazdaság és a kultúra területén.

Legelőször a politikában mutatkoztak eredmények. A párt törekvése találkozott azoknak a munkásoknak az akaratával, akik nem voltak hajlandók „kérges tenyerüket" a véreskezű Horthy felé nyújtogatni — mint azt a jobboldali szociáldemokraták tették, élükön Vanczák Jánossal —, akik nem kötöttek paktumot Bethlennel, mint Peyer Károlyék, hanem a megnehezedett körülmények ellenére is következetesen vívták az osztályharcot mind a Horthy—Bethlen rendszer, mind pedig a finánctőke, a GYOSZ és a Hitelbank összeszövődött monopolistái ellen.

Így jött létre 1925-ben a Magyarországi Szocialista Munkáspárt, amely majdnem három éven keresztül a legalitás keretei — igaz: szűkreszabott keretei — között marxista—leninista alapon vezette a baloldali munkásság, a kommunisták, baloldali szociáldemokraták, szakszervezeti vagy a szakszervezetekből kizárt munkások harcait. A sikerek láttán egyre súlyosbodó hatósági terror, a vezetőgarnitúra letartóztatása, a pártnak tapasztalt vezetőitől való megfosztottsága és a sok provokáció az MSzMP mozgalmának hanyatlásához, majd elhalásához vezetett.

Ekkorra azonban már más fronton, új szervezeti keretek között, ismét fellendült az illegális párt által vezetett, vagy legalábbis általa befolyásolt osztályharc. Ennek alapját most már nemcsak azok a tömegek adták meg, amelyek — elégedetlenül az osztályárulást súroló, sőt nemritkán ténylegesen osztályáruló jobboldali szociáldemokrata vezetéssel — ösztönösen új harci szervezeteket kerestek, hanem az 1929-ben kitört általános válság sújtotta munkanélküli vagy munkanélküliségtől fenyegetett munkástömegek harckészsége is.

A harc fő területe így a gazdaság lett és ez abban nyilvánult meg, hogy a szakszervezetekben ellenzéki csoportok alakultak, amelyek a vezetést baloldali irányba igyekeztek szorítani. Más csoportok pedig kiváltak az anyaszervezetekből és önálló szakszervezeteket alakítottak. Ilyen kikristályosodási ponttá növekedett az addig látszatéletet élt szindikalista Általános Munkásszövetség, amelyben főleg az építő- és cipészmunkások, valamint a segédházfelügyelők tömörültek és amelynek vezetése egy rövid

Digitized by Google

időre a baloldal kezébe került; vidéken pedig a bányászok és kubikusok törekedtek önálló szervezetek alakítására.

A Munkanélküliek Országos Egységbizottságának 1930 januárjában történt felállítását hamarosan (1931 tavaszán) követte az Egyesült Szakszervezeti Ellenzéknek, mint az ellenzéki mozgalom központi szervének a megalakulása, amely szervezetei útján, valamint központi lapjában („Ellenzéki Munkás") és szakmai lapjaiban nemcsak gazdasági, hanem politikai követeléseiért is síkra szállt, s jó pár éven át legális és féllegális tömegbázisát alkotta a KMP-nek.

Ezzel párhuzamosan, s ezzel többé-kevésbé szoros kapcsolatban folyt a harc a kommunista párt követeléseiért a munkásság kultúrszervezeteiben is. Az eszperantistáknál, a Természetbarátok Turista Egyesületében, a Munkás Testedző Egyletben, az Alkoholellenes Munkásszövetségben nemcsak kommunista csoportok alakultak, amelyek szemináriumok, előadások, rendezvények tartását biztosították, hanem voltak olyan szervezetek, amelyekben a kommunisták a vezetést is meg tudták szerezni. A gödi dunaparton, a Szentendrei szigeten és a budai hegyekben tartott előadásokat, kultúrműsorokat, monstre-túrákat stb. ma már külön fejezet illeti meg a KMP történetében, oly nagy jelentőségűek voltak.

A mozgalom szükséglete kitermelte a maga sajtóját, a három éven át megjelent „100%" és a rövidebb életű „Forrás" című irodalmi, művészeti és elméleti folyóiratokat és különféle öntevékeny, az illegális párt ideológiáját propagáló kulturális csoportokat, színpadi kísérleteket; szabad kórusokat stb. A sokoldalú, szerteágazó szervezetek és tevékenységek számára irányelveket és elméleti útmutatást adó, emigrációban készült ideológiai folyóirat, az „Uj Március" csak szórványosan vagy rendszertelenül jutott be az országba, s nyújtott a párttagság számára eszmei és gyakorlati segítséget. Egyre sürgetőbbé vált egy olyan központi orgánum megteremtése, amely most már ne főleg irodalmi és művészeti, általános kulturális problémákon keresztül, hanem közvetlenül a társadalomtudomány nyelvén szélesebb tömegekhez szóljon és marxista—leninista tudományos szellemben nevelje őket.

Így született meg harminc évvel ezelőtt a Társadalmi Szemle, mely nyiltan hirdette a lenini elveket: forradalmi elmélet nélkül nem lehet forradalmi mozgalom sem és az elmélet a cselekvés vezérfonala.

A Társadalmi Szemle, mint úgynevezett „nem időszaki sajtótermék" azaz tízszer egy évben megjelenő folyóirat, három éven keresztül jelent meg. A sajtótörvénynek az a hézaga, amely lehetőséget nyújtott ilyen külön engedély nélküli lap megjelenésére, több ízben arra késztette az ügyészséget, hogy vádat emeljen a lap

Digitized by Google

szerkesztője ellen. Ezek a próbaperek felmentéssel végződtek, mert a szerkesztőség pontosan betartotta azt az előírást, hogy két szám megjelenése között 33 napnak kell eltelnie, tehát nem követett el vétséget. Ezeket a pereket a kormány annak a dokumentálására használta fel, hogy itt lényegében mód nyílik a sajtótörvény kijátszására, a törvényt tehát meg kell változtatni, s ez néhány évvel később, az előzetes cenzúra intézményesítésével azután meg is történt.

Miről írt a Társadalmi Szemle? Melyek voltak a lapban tárgyalt legfontosabb kérdések? Ugyanazok, amelyek az osztályharcos munkásmozgalomnak is legégetőbb problémái voltak. Mindenekelőtt a munkásegység, az egységfront kérdése, amely olyan mértékben kapott súlyt és teret a folyóirat hasábjain, ahogyan a nemzetközi munkásmozgalomban előtérbe került.

Éles volt a küzdelem a reformista szociáldemokrata és a forradalmi kommunista pártok között azokban a nyugateurópai országokban — Olaszországban, Franciaországban, de különösen (1933 előtt) Németországban —, ahol nagy és erős kommunista párt állt a szociáldemokratákkal szemben. De még nehezebb volt az egységfront-politika érvényesítése ott, ahol viszonylag kis kommunista párt vette fel a harcot a félig-meddig uralkodó szociáldemokrata párttal. Így volt ez Ausztriában, ahol a szociáldemokrata párt az „egységfront" nevében a kommunista pártot egyenesen önálló létének megszüntetésére hívta fel. Még nehezebb volt az egységfrontért folytatott harc ott, ahol a kommunista párt illegális volt és a szociáldemokrata párt úgyszólván munkásmozgalmi monopóliumot élvezett, mint Magyarországon, ahol a jobboldali pártvezetőség a kommunisták egységfront-felhívására azzal válaszoltak, hogy a magyar munkásság egységes — egységesen tömörül a szociáldemokrácia zászlaja alatt. A Társadalmi Szemlének ebben a helyzetben az volt a legfőbb feladata, hogy elméletileg és konkrétan is újra meg újra kimutassa: nem a mindenáron, hanem a marxizmus alapján való egység az igazi munkásegység.

Ebből az álláspontból, de a munkásmozgalom eminens érdekéből kifolyólag is szükségessé vált a MSZDP elméletének és gyakorlatának marxista bírálata, amely a Társadalmi Szemle tevékenységének második súlypontját alkotta. Ehhez bőségesen szolgáltatott anyagot a szociáldemokrata párt jobboldali vezetősége hiszen a fennálló hatalomhoz való simulásának attitüdjei, antimarxista „elvi" megnyilatkozásai könnyűvé tették a leleplezést.

De a Társadalmi Szemlének nem is nagyon kellett erőlködnie, hogy a jobboldali opportunistákat leleplezze: ők maguk is éppen eléggé leleplezték magukat, amikor a Társadalmi Szemle egyik szerkesztőjét, Madzsar Józsefet nagy sajtónyilvánossággal alátámasztva zárták ki a MSZDP-ből — a kizáró határozatban

Digitized by Google

szemrehányást tettek a rendőrségnek és az ügyészségnek, amiért „nem vették észre, hogy a Szemlét bolsevisták írják" — s akiket egy másik cikkben, mint „kalandorokat, fantasztákat, megfizetett bérenceket, útszéli betyárokat, hitvány politikai szédelgőket" aposztrofáltak.

A Társadalmi Szemle óvakodott attól, hogy hasonló hangnemet üssön meg, és midőn hangsúlyozta, hogy a jobboldali vezérek nem azonosak a szociáldemokrata mozgalommal, elméleti elemzésekkel igyekezett kimutatni, hogy a jobboldaliság a proletárérdekeket veszélyezteti. Ezt tette a folyóirat akkor, amikor azt taglalta, hogy az ausztromarxista Max Adler szociológiai és gnoszeológiai elmélete „lényegében a marxizmus likvidálását" célozza, amikor a hegeli dialektika jelentőségét hangsúlyozta a marxista elmélet számára, vagy amikor a bernsteini revizionizmus akkori örököseit idézte. Sőt emelkedett elvi síkon maradt akkor is, amikor a Népszava „kitörő lelkesedéssel" fogadta a kapitalista integrációs törekvéseket, amelyek célja egységes kelet-európai bázis létrehozatala volt — nem az erősödő fasizmus terjeszkedésének meggátlására, hanem a szocializmust építő Szovjetunió ellen.

A Szovjetunió eredményeinek ismertetése volt a lap harmadik fő témaköre. A Társadalmi Szemle ellen indított politikai per előkészítő íratai között volt egy másfélszáz oldalas tanulmány — Sombor-Schweinitzer alkotása —, amely pontos statisztikai kimutatást közölt arról, hogy a Társadalmi Szemle közleményeinek körülbelül 30 százaléka a Szovjetunióról szól. Ezzel azt akarták bizonyítani, hogy a Társadalmi Szemle „szovjet propagandaírat".

A második ötéves tervet sikeresen teljesítő, a szocialista társadalmat megvalósító Szovjetunióról írni — nyilvánvalóan azt jelentette, hogy a nemzetközi munkásmozgalomnak kézzelfogható bizonyítéka van arról, mily hamis volt a bernsteini jelszó: a mozgalom minden, a cél semmi. A cél, a szocialista társadalom, már nem ködbevesző vágyálom többé; nem arra kell biztatni a munkásokat: harcoljanak a jobb jövőért, hogy gyermeik, unokáik mentesek legyenek az elnyomástól és kizsákmányolástól. Íme, van ország, ahol megszünt a kizsákmányolás, a termelési anarchia, a munkanélküliség! Sőt, amikor a kapitalizmus soha nem látott arányú válsággal küzködött, amikor a termelés a felére esett vissza és tízmilliók szenvednek a munkanélküliségtől — van egy ország, amelyet nem érint a nemzetközi válság, ahol tovább emelkedik a termelés és az életszínvonal. Eldőlt tehát a munkásmozgalom nagy kérdése, a gyakorlatban bizonyosodott be, hogy a termelőerők kinőttek az egyéni kezdeményezés és vezetés alól, igazolódott az a tétel, hogy a szocializmus magasabbrendű társadalmi forma, mint a kapitalizmus, hogy az emberek szükségleteinek kielégítéséhez nincs szükség kapitalizmusra és kapitalistákra. Egy-

Digitized by Google

szóval a marxi szocializmus most már nemcsak annyit jelent, hogy az utópiából tudomány lett, hanem annyit is, hogy a tudományból valóság lett.

Lehetetlenség lett volna minderről hallgatni. A probléma nem is ez volt, hanem az: hogyan lehet beszélni róla. S a Társadalmi Szemle megtalálta a módját, hogyan írja meg a szocialista építés nagyszerű eredményeit úgy, hogy az ne hasson „propagandaként". Először is az „objektív", magát elhatároló modor volt az, amely többé-kevésbé mentesítette a szerzőket a jogi következményektől; tehát a száraz adatok felsorolása, nemzetközi statisztikák közlése, amelyekből természetesen olyan nagy ország adatai sem hiányozhattak, mint „Oroszország". Később azonban a puszta összehasonlítás is (mint pl. a „Kétféle szociálpolitika" című cikkben Németország és „Oroszország" egészségügyi és szociálpolitikai adatainak a szembeállítása) magára vonta az ügyészség figyelmét.

A további módszer: nyugati, közismerten polgári lapok és folyóiratok közleményeinek átvétele. Ennek kettős előnye is volt. A még nem meggyőződéses olvasó látta, hogy ezeket a sikereket, amelyeket a Szovjetunió elér, nem mi, hanem elfogulatlan, sőt gyakran velünk szemben elfogult polgárok állapítják meg. És a hatóságok sem köthettek bele, hiszen nem mi mondtuk ezt és nem szovjet szerzők voltak az írói ezeknek a közleményeknek, hanem a szovjetrendszerrel szembenálló újságírók és tudósok. Főleg ilyen természetű és eredetű cikkekből készült azután a Társadalmi Szemlének egyik különszáma, amelynek címlapján keresztben, nagy vörös betűkből, ez a felírás állt: „A mai Oroszország".

Egy másik különszám „Az új világháború" ellen szólt. Ennek a számnak az volt a bevezető sorokban a mentőöve, hogy senki sem akarhat új háborút; így az ügyészség sem vállalhatta annak az ódiumát, hogy perbe fogja a béke védelmét szolgáló közleményeket, egyszóval, hogy háborúra uszít.

Számbavéve a tárgyalt kérdéseket, az uralkodó osztály elleni harc volt a legnehezebb és kívánta meg a legtöbb fondorlatot. A lap egész tevékenysége rácáfolt arra a jobboldali szociáldemokrata részről hangoztatott vádra, hogy míg ők a burzsoázia ellen „harcolnak", addig a Társadalmi Szemle mellékhadszintereken puffogtatja el érveit, s őket támadva, erejüket gyöngítve, a fennálló hatalom potenciális szövetségesévé válik. Nos, a lap nem takarékoskodott az egyenes támadásokkal sem, mint azt a „Gömbös miniszterelnök" című cikk tanúsítja, amely Gömbösnek Hitlert és Mussolinit nyiltan kiszolgáló politikáját elemzi. A „Marxizmus és parasztkérdés" sem kerülte meg az uralkodó osztály legfájóbb pontját, a munkás—paraszt szövetség kérdését, a Quadragesimo Anno pápai enciklika megjelenése alkalmából írt tanul-

Digitized by Google

mány pedig az egyház klerikál-fasiszta törekvéseit állította pellengérre.

Az egyre fokozódó hatósági nyomás nem az égető problémák elől való kitérésre, hanem a frazeológia megválasztásában való ügyeskedésre késztetett. A törvény például (az „osztályellenes izgatás"-ról szóló ponttal) védte a kapitalista osztályt, de nem védte a „kapitalizmust" mint társadalmi formát. S midőn kockázatossá vált támadólag írni a „fasizmus" ellen, akkor következetesen behelyettesítettük e fogalmat a „szervezett regresszió" kifejezéssel. Általában, sajátos szóhasználat alakult ki, amely tárgyául szolgálhatna egy stíluskritikai tanulmánynak. Ennek során újra meg újra azt a dialektikusnak mondható problémát kellett megoldani, hogy a lap olyan nyelven írjon, amelyet az „egyszerű munkások" megértenek, de az ügyészség nem ért meg, vagy ha meg is érti, bonyolult mondatszerkezetei, sajátos mondanivalóját csak sejtető stílusa, szimbolikus utalásai miatt nem akadhat fenn rajta.

De hogy az olvasó a félig kimondott szavakból, célzásokból és interpunkciókkal jelzett elhallgatásokból is értett, arra következtetni lehetett abból a sikerből és nagy hatásból, amelyet már az első számok keltettek. A lap 3500 példánnyal indult, a példányszámot aztán hamarosan 5000-re kellett felemelni (abban az időben szinte csillagászati szám volt ez egy folyóiratnál), s egyes különszámokból (mint „A mai Oroszország", „Az új világháború" stb.) utánnyomást is kellett készíttetni. Azokból a közlésekből és vidéki levelekből, amelyek a szerkesztőségbe befutottak, arra lehetett következtetni, hogy egy-egy példány legalább tíz-tizenöt olvasó kezén megy át.

E sikerben persze nagy része volt annak a lelkes munkás-terjesztőgárdának, amelyet még a „100%" szervezett meg és amelyet — minthogy a „100%" szerkesztőjének a letartóztatása és a lap hatósági elnyomása is szinte érintetlenül hagyta a terjesztőgárdát — a Társadalmi Szemle örökölt. Önfeláldozó, szemfüles és derék elvtársak voltak ezek; jórészt ők végezték a szakszervezeti ellenzék lapjainak a terjesztését is, és nagy gyakorlatra tettek szert a hatóságok kijátszásában. A nyomdák ugyanis szigorúan ragaszkodtak az előírásokhoz — a tulajdonos többnyire nem óhajtotta kockáztatni az iparengedélyét, bár ennek az ellenkezőjére is volt nem egy példa —, s csak akkor adták ki a példányokat, amikor az ügyészi példányon rajta volt a pecsét: „Terjeszthető".

Eleinte, míg az ügyészek figyelmeztetést nem kaptak, aránylag könnyen mentek át a cenzúrán ezek a füzetek, minthogy a nyomda a legkülönbözőbb kereskedelmi és egyéb nyomtatványok közepette küldte be az ominózus kiadványokat és többnyire ki-

Digitized by Google

sebb beosztottak, hivatalsegédek bélyegezték az engedélyeket, szinte automatikusan. Rendszerint csak akkor koboztak el valamit, ha a rendőrség avatkozott be. Előfordult az is, hogy a rendőrség a saját hatáskörében hajtott végre elkobzást, az ügyészség csak utólag, vagy még akkor sem hozott döntést. Hogy a két intézmény között rivalizálás, nézeteltérés és feszültség uralkodott, az nem egyszer észlelhető volt, s ezt kamatoztatni lehetett az ügy érdekében. A nyomdának elég volt egy telefon, hogy „megvan a pecsét" — s a készenlétben álló terjesztők már ugrottak is, és cipelték ki a kötegeket a nyomdából.

Ötven-hatvan példány egyébként mindig gondosan félre volt téve a nyomdában, hogy ha esetleg bekövetkezik az elkobzás, a rendőrség azt lefoglalhassa. Ha semmit sem tudtak ugyanis lefoglalni, akkor dühösek voltak, durváskodtak és feljebbvalóik szemrehányásától tartva, házkutatásokat tartottak a gyanúba fogott terjesztő elvtársaknál, hogy lefoglalt példányokat produkáljanak. Ha azonban a nyomda „előzékenyen" rendelkezésükre bocsájtott egy-egy köteget, akkor megelégedtek ezzel és nem nyomoztak további példányok után.

Később a rendőrség a 33. nap közeledtével civil őrszemeket állított fel a nyomda szomszédságában, és akár volt elkobzás, akár nem — lefoglalta a példányokat és előállította a kézrekerített terjesztőket. Ez ellen az volt a védekezés, hogy a kötegek jórészét keresztüldobálták a szomszéd ház palánkján és a csomagokat ennek a háznak a másik utcára nyíló kapuján vitték el. De jól álcázott csomagok az őrök szeme láttára is kikerülhettek a nyomdából.

Ezzel azonban még nem fejeződött be az a feladat, hogy a lap eljusson az olvasókhoz. A nehézségek a legkülönbözőbb természetűek voltak. Munkások között az üzemekben, szak- és pártszervezetekben terjesztettük a lapot és itt mindjárt összeütközésbe kerültünk a jobboldali szociáldemokratákkal és a szakszervezeti bürokratákkal. Három szám megjelenése után a jobboldali szociáldemokrata pártvezetőség azonnal szokásos fegyveréhez nyúlt: a denunciáláshoz. A lap erre 1931. októberi számában „Elvi nyilatkozat"-tal válaszolt. A nyilatkozatot — nemcsak történelmi dokumentumként, hanem az egész helyzet találó jellemzésére — ide iktatjuk:

„A Társadalmi Szemle pártokon kívül álló tudományos marxista folyóirat. Célja, hogy a múlt és a jelen társadalmának, a történelem mozgató erőinek megismerését nyújtsa, olvasóiban a marxista tudást elmélyítse és ezzel hozzájáruljon a proletariátus ideológiai felfegyverzéséhez az osztályharc sikeres vívása érdekében.

Ennek megfelelően írói lehetnek mindazok, akik felismerik a dialektikus materializmusnak, mint a proletariátus társadalomtudományi elméletének igazságait, úgy, amint azokat a tudományos szocializmus meg-

Digitized by Google

alapítói: Marx és Engels alapvető írásaikban kifejtették, és ebből a szem-szögből végeznek vizsgálódásokat és ismertetik a társadalom felvetődő problémáit.

Mi sem természetesebb, mint hogy a Társadalmi Szemlének tudományos vizsgálódásai során szembe kellett kerülnie a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségével és ideológusaival, akik már régen letértek a marxizmus útjáról és a legkülönfélébb polgári revizionista elméletek keverékét tárják, itt-ott marxista köntösbe burkolva, munkásolvasóik elé. Ezeknek a bírálata a fentiekből következőleg szintén a Társadalmi Szemle feladatai közé tartozik.

Minthogy pedig a Magyarországi Szociáldemokrata Párt még az öthetenként egyszer, 48 oldal terjedelemben megjelenő Társadalmi Szemlével szemben sem képes vélt igazát szellemi fegyverekkel, eszmei téren megvédeni — holott napilap, havi „tudományos" folyóirat, továbbá párt- és szakszervezeti lapok egész serege áll rendelkezésre —, jobbnak látja denunciálás útján, az uralkodó osztály hatalmi eszközeire bízni, hogy befolyásunkat a proletariátusra gyöngítse és kritikánkat a párt tagjaitól távoltartsa.

A Társadalmi Szemle azonban mindennek ellenére feladatát továbbra is a legteljesebb mértékben vállalja azon az úton, amelyet meggyőződése szerint a legalkalmasabbnak tart a proletariátus felszabadítására."

A szociáldemokrata párt jobboldali vezetőinek következő lépése adminisztratív intézkedés volt: a terjesztőket kizárták és kitiltották a szakszervezetekből és a párthelyiségekből; aki ott olvasta a lapot, azt is kiutasították, és nagy táblákat helyeztek el a szervezeti helyiségekben, munkásotthonokban, kulturszervezetekben, ezeken hírül adták, hogy a Társadalmi Szemle ki van tiltva ezekből a helyiségekből és ottani terjesztése, olvasása „fegyelmi eljárást von maga után".

A legnehezebb harcot az olvasókhoz való eljuttatás érdekében természetesen a hatóságokkal kellett megvívni.

Sombor-Schweinitzernek volt egy veszedelmes, sokakat megtévesztő és megfélemlítő elmélete: a „légypapír-elmélet". Elterjesztették — és ebben segítségükre voltak a reformisták is —, hogy a Társadalmi Szemle azért jelenhet meg, mert az a rendőrhatóságok számára a légypapír szerepét játssza: a rendőrségnek csak a lap előfizetőit és olvasóit kell számontartania és megfigyelnie, s rajtuk keresztül eljuthatnak az illegális párttagokhoz.

Hogyan lehetett ez ellen védekezni? Megállapítottuk, hogy a posta az előfizetőknek — akik főleg a vidékről rekrutálódtak — két napi késéssel kézbesíti a lapot, azaz közben listára veszik a neveket. A válaszunk erre az volt, hogy a mozgalomban résztvevő elvtársakat felhívtuk: adjanak meg „feddhetetlen" polgári címeket, hogy azokra küldjük részük a lapot. A budapestieknél pedig azon voltunk, hogy az elvtársak könyvkereskedésekben vásárolják meg a lapot. Jó néhány baloldali, szimpatizáns vagy haladó gondolkodású könyvkereskedő ugyanis hajlandó volt arra, hogy

Digitized by Google

lapjainkat, könyveinket árusítsa, sőt a kirakatba feltűnő helyre kitett példányokkal még propagandát is csináljon nekik.

Mindig számítanunk kellett házkutatásra is. Ezért kétféle kartotékot készítettünk az előfizetőkről, terjesztőkről. Az igazit a Magyar Általános Takarékpénztár Lipót körúti fiókjának bérelt széfjében helyeztük el, a szerkesztőségben pedig a fiktívet tartottuk. Ezen haladó gondolkodású, de kommunistasággal egyáltalán nem gyanúsítható tényleges előfizetőkön kívül olyan „előkelő" nevek szerepeltek, mint Gratz Gusztáv, ifj. Bethlen István, professzorok, mint Kornis Gyula, Prohászka Lajos, báró Brandenstein Béla, aztán a Chorin-család két tagja, a GYOSZ néhány irodalmi érdeklődésű exponense, előkelő belvárosi orvosok, ismert ügyvédek, országgyűlési képviselők, akiknek időnkint valóban el is küldtünk egy pár számot betekintésre. A kartotékokon pedig „pontos" kimutatást vezettünk a „befolyt" előfizetési összegekről.

A Társadalmi Szemle szerkesztői és munkatársai ellen indított politikai per során Enyedy vizsgálóbíró feltette a kérdést: „Hogyan van az, hogy ahol csak kommunistagyanús egyéneknél házkutatást tartanak, ott mindig találnak Társadalmi Szemle példányokat?" Nem volt nehéz megadni rá a választ: „Házkutatást csak kommunistagyanús egyéneknél tartanak, de ha másutt is tartanának — politikusoknál, tudósoknál, társadalmi előkelőségeknél — akkor náluk éppúgy találnának számokat. Mert, aki manapság csak egy kissé is érdeklődik társadalmi kérdések iránt, az nem nélkülözheti a Társadalmi Szemle olvasását." Valóban megállapítottuk, hogy Träger és Miskolczy főügyészek, Schadl és Töreky tanácselnökök rendszeresen vásárolták a lapot — persze nem éppen a társadalmi kérdések iránti önzetlen érdeklődésből. Számításunk azonban mindenesetre bevált: a rendőrség által lefoglalt ál-kartotékokat a nyomozók félredobták és a perben azután szó sem esett többé az előfizetőkről.

A légypapír-elmélet sem vált be; de nem azért, mintha jól konspiráltunk, nagyon ügyesek és ravaszak lettünk volna és túljártunk volna a rendőrség eszén. A Társadalmi Szemle híveinek és olvasóinak tömege nőtt meg, annyira, hogy a sokezer ember között a detektívek nem találhatták meg azokat, akiket ki szerettek volna halászni közülük. Nemcsak a kőpködőkben, az üzemekben, a szervezetekben tárgyaltak meg széles körben a lap által felvetett problémákat, hanem az is előfordult, hogy kis falvakban vasárnap délelőttönként, mise után a templomtéren olvasták fel nagy hallgatóság előtt lapunk egy-egy cikkét.

De nemcsak, sőt nem is elsősorban a lap elterjedésének és befolyásának tulajdonítható, hogy egyre erősödött a hatóságoknak a lapra gyakorolt nyomása, hanem mindenekelőtt a németországi eseményeknek — a hitlerizmus előretörésének — és annak a ha-

Digitized by Google

tásnak, amelyet ez a magyar politikai életre tett. A lap leveleit (nem is nagyon óvatosan) felbontották, terjesztőit egyre sűrűbben tartóztatták le provokációkkal vagy mondvacsinált ürügyekkel, csomagjait minden indokolás nélkül lefoglalták. Többször előfordult, hogy detektívek keresték fel a szerkesztőséget előfizetés, könyvvásárlás címén, de valójában azért, hogy szemügyre vegyék az ott megforduló elvtársakat és kitanulmányozzák „a terepet".

Számos jel arra mutatott és 1933 tavaszán, Hitler uralomra jutásával kétségtelenné is vált, hogy a lap napjai meg vannak számlálva. A lap életének meghosszabbítása végett azt javasoltuk a pártnak, hogy alakítsuk át a „társadalomtudományi folyóiratot" általános kulturális, irodalmi, művészeti lappá, növelve terjedelmét és kiterjesztve tárgykörét. Az olvasó szemében ez még fejlődésnek is látszhatik, nem pedig hátrálásnak, a hatóságokkal szemben pedig a haladó polgári írók bevonása elterelő mozdulat lehetne.

A párt elfogadta ezt a tervet, s az átalakítás megbeszélésére néhány jónevű írót, költőt is meghívtunk a szerkesztőségbe. A manőverrel azonban elkéstünk. A rendőrség nagy fogást akart csinálni a „kibővített szerkesztőbizottsági üléssel": körülvette a a házat és az összes résztvevőket letartóztatta.

A Társadalmi Szemle ellen indított pert a hatóságok és az újságok alaposan felfújták. Az a lárma, amelyet csaptak, összefüggött azzal, hogy ugyanebben az időben fedték fel az Eötvös-kollégiumi kommunista szervezkedést. A jobboldali lapok szörnyülködtek és meghúzták a vészharangot: „már a mi fiaink is a bolsevista métely áldozatául estek!" — kiáltozták.

A Társadalmi Szemle pere során azután kitűnt, hogy minek szólt a „szoros megfigyelés". Azt akarták bizonyítani, hogy a lap kommunista szervezkedés fedőszerve, és ezért fel próbálták fedni a Társadalmi Szemle szerkesztőinek és munkatársainak a kommunista pártszervekhez való illegális kapcsolatait. Ilyen irányú leleplezésre volt beállítva az egész vádirat. De hamarosan kitűnt, hogy ezzel az igyekezettel túllőttek a célon.

A lap további sorsát illetően az volt a párt álláspontja, hogy nem szabad önként feladni a legális pozíciókat. Mivel pedig a per nem a lap, hanem a lap mögött meghúzódó állítólagos szervezkedés és szervezkedők ellen folyik, a lapnak továbbra is meg kell jelennie, márcsak annak demonstrálására is, hogy a szellemi szabadságért síkra szálló alkotók ellen folyik itt alaptalan hajsza. S így, mialatt a per folyt, a hatóságok és a jobboldali „közvélemény" nagy megrökönyödésére — napvilágot látott a Társadalmi Szemle új száma, új szerkesztő és új munkatársak nevével, mégpedig ünnepi számként, Marx Károly halálának ötvenedik évfordulójára.

Digitized by Google

A lapot természetesen elkobozták és az új gárda ellen is eljárás indult.

A Társadalmi Szemle elleni per a hatóságok kudarcával végződött: a vádlottakat bizonyíték-hiányában fel kellett menteni, s ez általános feltűnést keltett. A rendőrség mindenáron be akarta bizonyítani igazát: egy héttel a felmentő ítélet és szabadlábra helyezés után újból letartóztatta a felelős szerkesztőt, nagy sajtóhűhóval kísért újabb „kommunista szervezkedés" gyanújával, amit azonban semmivel sem tudott bizonyítani. Azonkívül „átfésülték" az egész terjesztői gárdát és legjobb esetben is a toloncházba vitték vagy rendőri felügyelet alá helyezték őket. Az ügyészség pedig elővette a Társadalmi Szemle régebbi számait és most utólag sorra inkriminálta a cikkeket; ennek alapján egész csomó sajtópert indítottak, s jó pár esztendőt osztottak ki a munkatársak között.

A Társadalmi Szemle perében hozott felmentő ítélettől fogva a bíróságok új módon értelmezték a kommunisták ellen hozott törvényeket. Arra az álláspontra helyezkedtek, hogy nem feltétlenül kell bizonyítaniuk a vádlottaknak az illegális kommunista párthoz való kapcsolatait, mert kommunista szervezkedést mindenki kezdeményezhet és vezethet, a párt közreműködése és irányítása nélkül is. Ettől kezdve tehát az elfogottak, bármilyen jelentéktelen részt vettek is kommunista szervezkedésben, a vádhatóság szemében kezdeményezőkké és vezetőkké rukkolhattak elő, ezt pedig 1—2 év helyett 5—6, sőt 8—10 évi fegyházbüntetéssel is lehetett sújtani.

A Társadalmi Szemle megsemmisítésével lezárult egy fejezet a magyar kommunista mozgalom legális lehetőségeinek történetében. Az utána következő folyóirat-próbálkozásokat lényegesen hamarabb nyomták el; így az „Új Harcos" csak néhány hónapig élt, a „Világkép"-ből pedig mindössze egy szám jelent meg. (Kivétel volt a „Gondolat", amely szintén több mint két évig élt. Ez eredetileg haladó polgári filozófiai folyóiratként indult, és amikor a párt vette át irányítását, a széles alapokon nyugvó népfront-folyóirat jellegét kapta, amely helyet adott egy-egy nem-marxista írásnak is.) Ilyen körülmények között a pártnak új módszereket kellett alkalmaznia. Ha ugyanis a mozgalomnak csak egy legális orgánuma van, az gyorsan lelepleződik, mert hangja gyökeresen eltér más folyóiratokétól. Sokfelé ágazó, változatos formájú tevékenységgel kellett megtéveszteni a hatóságokat, hogy ha el is nyomnak egy sajtóorgánumot, a többi zavartalanul folytathassa munkáját.

Ezért több „tiszta" elvtárs váltott iparengedélyt könyvkiadásra, és kisebb könyvsorozatok, brosúrák kiadásával pótoltuk a megszüntetett folyóiratokat. Ekkor kezdett intenzívebb tevé-

Digitized by Google

kenységbe az eddig is fennállott Faust Könyvkiadó és az Európa Könyvkiadó, ekkoriban létesült a Phönix Kiadó, a Kronosz Könyvtár, a Világkép Könyvtár, a Mentor Könyvkiadó, a Danton Könyvkiadó, majd később a Codex Könyvkiadó, a Szürke Könyvek sorozat. Ezek a kiadványok lehetővé tették, hogy a párt értelmiségi tagjai ne maradjanak tétlenek abban az időben sem, amikor a párt illegális tevékenységében átmeneti szünet állott be, sőt fokozzák elméleti képzettségüket, őrizzék meg gazdasági és politikai tájékozottságukat.

A Társadalmi Szemle hatása egyéb irányban sem múlt el nyomtalanul. Hiszen e folyóirat hasábjain jelent meg Révai Józsefnek (aki akkoriban a szegedi Csillag-börtönben töltötte büntetését) a börtönből kicsempészett cikksorozata: „Szabó Ervin helye a magyar munkásmozgalomban", a „Dialektika vagy szofisztika" c. polemikus írása, és sorra került volna a lap számára készített másik nagy tanulmánya is: „Marx, Kossuth és a 48-as magyar forradalom"; időközben azonban a hatóságok elnyomták a lapot, s így ez a tanulmány csak a felszabadulás után látott napvilágot. Nevezetessé váltak a Társadalmi Szemle vezércikkei is, amelyeket többnyire Madzsar József írt. Madzsar elvtársnak valóban a Társadalmi Szemle „adott szárnyakat" a közírói tevékenységhez, hiszen a lap vele támasztott igényei ébresztették fel azokat a bennę szunnyadó képességeket, melyeknek a marxista publicisztika olyan mintaszerű alkotásait köszönhetjük, mint „A kapitalizmus belső ellentmondásai", „A II. Internacionálé kongresszusa", a „Két világháború között" című, továbbá a nemzetköziségről, a világgazdasági helyzetről stb. írott cikkei, és nem utolsó sorban a már moszkvai emigrációjából hazaküldött, Thomson álnéven megjelent „Spanyolország múltja és jelene" c. munkája, mely kristálytiszta és éles okfejtéssel, marxista eszközökkel elemzi a spanyol polgárháború előzményeit, lefolyását, a spanyol forradalom veszélyeztetettségét és történelmi perspektíváit. A folyóiratban jelentek meg Molnár Erik nagyobb elméleti tanulmányai („Az angol kapitalizmus indiai gyarmatpolitikája", „Babeuf", „Bernstein", „A saint-simonizmus", „A paraszt az eredeti tőkefelhalmozás korszakában", „Értéktöbbletráta a magyar gyáriparban" stb.) és kisebb, főleg polémikus cikkei, József Attila, Nagy Lajos, Illyés Gyula és mások írásai.

Történelmi patinát kaptak a Társadalmi Szemle „testvérvállalkozásaként" megjelentetett „Marxizmus"-füzetek, melyek nem egyszerű fordításai a berlini „Marxistische Arbeiterschulung"-nak (Marxista munkásoktatás), hanem Schönstein Sándor által a magyar viszonyokra való alkalmazásai, és amelyeket — a magyarországi viszonyokra jellemző módon — akkor koboztak el, amikor a marxi földjáradékelmélet tárgyalására került bennük sor. Ezek

Digitized by Google

a füzetek a felszabadulás után újból megjelentek és „Schönstein-füzetek" néven váltak ismertté.

S emlékezzünk meg végül azokról a falusi és városi szociográfiai kísérletekről, melyek — a népiesek szociográfiáival szemben és jórészt még azokat megelőzően — a marxista szociológia szempontjait igyekeztek érvényesíteni a feltárt adatok és folyamatok értékelésében.

De nemcsak a párt ideológiai küzdelmeiben, nemcsak az osztályharc kulturális szakaszán találkozunk a későbbiek során a Társadalmi Szemle volt munkatársaival. A párt minden megmozdulásán ott voltak és a mindennapos szervező és propagandamunkából is kivették részüket a Társadalmi Szemle írói, szervezői, terjesztői. Többen közülük később mártírhalált haltak, mint a párt harcosai. Hogy csak a legismertebbeket említsük: Schönstein Sándor, Jahn Ferenc, Wolf Sándor a Gestapo áldozatai lettek, Forgács Antalt Franciaországban a megszálló német fasiszták végezték ki, Antal János a Don-kanyarban pusztult el, Vándor Ervin megsemmisítő táborban végezte be életét és a messzi Távolkeletre vetődött Újvári László Ceylon szigetén halt meg. Valamennyien a fasizmus áldozatai, akik a marxista tudomány fejlesztésében még sokat alkothattak volna. S hányan vannak a névtelenek, a lap álnév mögé rejtőzködött cikkírói, akiknek kilétét mindmáig homály fedi!

Kettétört életük, félbemaradt munkájuk nemcsak elismerő megemlékezésre készteti a megmaradott kortársakat és az utódokat, hanem buzdítja is őket arra, hogy az elesettek helyett is, fokozott erővel, minden képességük megfeszítésével munkálkodjanak a közös cél megvalósításán, a szocialista Magyarország építésén. Különleges feladatuk pedig abban áll, hogy felmérjék és bevigyék az új nemzedékek köztudatába a mártírok munkásságát. Ezzel is dokumentálják: bár a régi Társadalmi Szemle megszűnését tizenkét év választja el az új Társadalmi Szemle megindulásától, de ezek az évek nem üresen múltak el. Tartalommal töltötte meg őket az önfeláldozó és szüntelen pártmunka, a marxizmus—leninizmus eszméinek ápolása és terjesztése, a szocialista tudomány fejlődése — mind egy-egy kő azon a küzdelmes és nehéz úton, amelyen a Társadalmi Szemle eljutott odáig, hogy „társadalomtudományi folyóirat"-ból a magyar kommunista párt elméleti és politikai folyóiratává váljék.

Digitized by Google

SZEMLE

A szovjet tudomány és felsőoktatás a kommunizmus kibontakozó építésének szakaszában*

Korunk alapvető jellegzetessége: a szocializmus előretörése az élet minden területén. Annak ellenére, hogy a szocialista forradalom először nem a gazdaságilag legfejlettebb kapitalista országokban győzött, hanem olyan országokban, amelyekben a szocialista forradalom előtt a termelés színvonala messze elmaradt a fejlettebb nyugati országoké mögött, a kapitalizmus és a szocializmus gazdasági versenyében a szocializmus gazdasági fölénye is mindinkább kibontakozik. A Szovjetunió, amely a cári Oroszországtól szegényes örökséget vett át, az elkövetkező évtizedben már az egy főre jutó termelés tekintetében is eléri, sőt túlszárnyalja a világ leggazdagabb és legfejlettebb kapitalista országát, az Amerikai Egyesült Államokat. Az „elérni és túlszárnyalni" lenini jelszó először az oktatás és a tudomány területén valósult meg. Még mielőtt a szocialista rendszer végképp legyőzhette volna a kapitalizmust a gazdasági élet minden területén, döntő csapást mért rá az oktatás és a tudomány területén. „A szocializmus megteremtette a tudomány felvirágzásának feltételeit — állapítja meg az SZKP programja —. A szovjet tudomány sikerei ragyogóan igazolják a szocialista rend fölényét, megmutatják, hogy a tudomány haladásának és növekedésének milyen határtalan lehetőségei nyílnak a szocializmus viszonyai között. Törvényszerű, hogy a győztes szocializmus országa nyitotta meg az atomenergia békés felhasználásának korszakát, s elsőként tört utat a világűrbe. A Föld és a Nap szputnyikjai, a hatalmas űrraketák és bolygóközi űrhajók, az atomerőművek, a szovjet űrhajósnak a világon elsőként megtett diadalmas űrutazása megannyi jelképe a győzedelmeskedő kommunizmus alkotó erejének, s büszkesége az egész emberiségnek."

Az egész világ által elismert kimagasló eredmények azonban nem teszik elbizakodottá Lenin ügyének folytatóit a szovjet államférfiakat, tudósokat, szakembereket, pedagógusokat. Szemük előre tekint, a kommunizmus építésének még hatalmasabb

* A szovjet tudósok első össz-szövetségi tanácskozásáról és a szovjet felsőoktatási intézmények dolgozóinak országos értekezletéről.

Digitized by Google

feladataira. Azt kutatják, hogyan lehet az elért eredményeket továbbfejleszteni és a még meglevő fogyatékosságokat felszámolni. Ebben a szellemben tanácskozott ez év június 12—14-én a szovjet tudományos dolgozók első össz-szövetségi tanácskozása, július 4-től 7-ig pedig a felsőoktatási intézmények dolgozóinak országos értekezlete. Ezen az utóbbin a két és félezer szovjet résztvevőn kívül jelen volt 164 külföldi vendég is, a népi demokratikus országok, köztük hazánk, képviselői. Mindkét értekezlet nem csupán a szovjet tudomány és felsőoktatás új távlatait világítja meg, hanem sok elvi tanulságot nyújt a tudomány és a felsőoktatás fejlesztéséhez a többi szocialista országban is.

A KORSZERŰ TUDOMÁNY MINDINKÁBB KÖZVETLENÜL ANYAGI TERMELŐERŐVÉ VÁLIK

A szovjet tudósok tanácskozását az jellemezte, hogy *tudományosan* vizsgálta magának a tudománynak a fejlődését is, annak objektív tendenciáit és fő törvényszerűségeit kutatta és ebből kiindulva határozta meg a szovjet tudomány feladatait. A szocialista tudomány fejlődésének alapvető tendenciája, hogy egyre szorosabbá válik a tudomány és a termelés kapcsolata. Ezt a jellegzetességét fogalmazta meg *Koszigin* elvtárs is, aki a Központi Bizottság és a kormány nevében szólalt fel az értekezleten: „Marx előre megmondta, hogy a nagyipar fejlődésének arányában az anyagi javak tényleges bőségének megteremtése mindinkább attól függ, »milyen általában a tudomány és a technológia fejlettsége, illetve hogyan alkalmazzák a tudományt a termelésben.« Ma, a kommunizmus szélesen kibontakozó építésének körülményei között megvalósulóban van Marx e tudományos jövendölése. Napjainkban a tudomány nemcsak mindennemű termelési folyamat alapja, hanem maga a tudományos tevékenység, a tudományos kutatás is bizonyos értelemben termelő jelleget öltött."

Ebből a szempontból határozza meg a tudomány szerepét a kommunizmus építésében az SZKP programja is: „A párt minden eszközzel elősegíti, hogy a *tudomány szerepe tovább növekedjék* a kommunista társadalom építésében, ösztönzi a termelőerők fejlődésében új lehetőségeket feltáró kutatásokat, a legújabb tudományos és műszaki eredmények széleskörű és gyors gyakorlati meghonosítását, teljes erővel támogatja a kísérletezéseket, ezen belül a termelőüzemekben közvetlenül folyó kísérletező munka határozott fellendítését, elősegíti, hogy a tudományos és műszaki tájékoztatás, a bel- és külföldi tapasztalatok tanulmányozásának s elterjesztésének egész rendszerét mintaszerűen szervezzék meg. A tudomány teljes mértékben közvetlen termelőerővé válik."

Keldis akadémikus, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának új elnöke beszámolójában sok példát említett, amelyek már most ennek a folyamatnak a megvalósulását mutatják. Többek között olyan esetekre utalt, amikor a tudományos kutatá-

Digitized by Google

sok nagyarányú előrelendülést, döntő ugrásokat eredményeztek a népgazdaság fejlődésében, vagy a technika új ágainak létrejöttéhez vezettek. Így például I. M. Gubkin akadémikus és az általa vezetett iskolának a kőolajlelőhelyek földtanának területén végzett kutatásai vezettek az Ural és a Volga között elterülő kőolajlelőhelyek, a „második Baku" felfedezéséhez. A kurszki mágneses anomáliák területén P. P. Lazarjev akadémikus által vezetett geofizikai kutatások eredményezték a dúsgazdag vasércelőfordulások felfedezését. A szovjet tudomány már eddig is óriási mértékben járult hozzá a Szovjetunió atomiparának megteremtéséhez, a további lehetőségek pedig szinte felmérhetetlenek. Gyakorlati vonatkozásban rendkívül fontos és nagy jelentőségű az a forradalmi fordulat is, amely a félvezetők fizikájának nyomán a modern technika egyes ágaiban következett be.

Az egész tanácskozás azt fejezte ki, hogy a szovjet tudomány ezen az úton kíván továbbhaladni az eddiginél is következetesebben. Ezért vizsgálták kritikusan és önkritikusan a szovjet tudósok a tudományos kutatások helyzetét abból a szempontból, hogy hogyan biztosíthatják és segíthetik a tudományos kutatómunkák széleskörű fejlesztésével a termelőerők gyors növekedését, a nép anyagi és kulturális színvonalának mind magasabb fokon való elérését, a kommunista társadalom felépítését, hogyan válhat a tudomány mindinkább és minél teljesebb mértékben közvetlen termelőerővé a kommunizmus építésében.

Nem kétséges, hogy ez a tudomány fejlődésének tendenciája hazánkban is. S ha a Szovjetunióban, ahol pedig a tudomány kapcsolata a termeléssel már most jóval szorosabb, önkritikusan vizsgálják a tudomány helyzetét ebből a szempontból, méginkább vonatkozik ez ránk. A szovjet tudósok ilyen irányu erőfeszítéseit ezért különös figyelemmel kell kísérnünk és tanulmányoznunk, mert az a mi tudósaink számára is követendő példát jelent.

A szocialista tudomány feladatainak elemzésénél nagy segítséget jelentett az is, hogy a dialektikus materializmus feltárja a tudományos megismerés folyamatának dialektikus természetét és ezzel lehetővé teszi a tudomány belső fejlődése szempontjából legfontosabb tendenciák tudományos előrelátását. A marxista filozófia támaszkodva a tudományos megismerés többezeréves tapasztalataira, melyeket az ember termelői gyakorlata is igazolt, azt vallja, hogy a tudományos megismerés olyan dialektikus folyamat, amely sohasem áll meg és, amely egyre mélyebben, pontosabban és helyesebben tükrözi az objektív világ törvényszerűségeit. A marxista filozófia határozottan szembeszáll mindenféle agnoszticizmussal, amely lényegileg tagadja a tudományos megismerés lehetőségét. A marxista filozófia álláspontjának helyességét az agnoszticizmussal szemben igazolják a tudomány legújabb eredményei is: az emberi megismerés napról napra újabb területekre hatol be, amelyeket

Digitized by Google

pedig korábban a tudományos megismerés számára hozzáférhetetlennek tartottak, így mind több és pontosabb ismeretet szezünk az atommag szerkezetéről és a világűrről egyaránt.

A tudomány fejlődése alátámasztja a marxista filozófiának azt a tételét is, hogy a tudományos megismerés végtelen, ellentmondásos és bonyolult folyamat. A megoldott tudományos feladatok mindig újabb feladatokat szülnek és ezek megoldására a tudomány újabb, korábban nem ismert ágai jönnek létre. A tudomány differenciálódása, újabb „tudományok" születése a tudomány fejlődésének egyik jellemző vonása, amit a tudomány feladatainak vizsgálatánál is figyelembe kell venni. Másrészről — a tudományok differenciálódásával egyidőben — megfigyelhetünk egy ellentétes előjelű tendenciát is: a különböző tudományágak összefonódását, egymás eredményeinek kölcsönös felhasználását, a határterületeken több tudomány érintkezését, különböző tudományágak komplex felhasználásának szükségességét stb.

Ezekből a sajátosságokból legalábbis két fontos következtetés adódik. Az egyik elvi, világnézeti jellegű. A tudományos megismerés folyamatának bonyolultsága fokozza az ismeretelméleti, általános módszertani kérdések tisztázásának szükségességét, növeli a marxista—leninista filozófia szerepét a tudomány fejlődésében, még jobban aláhúzza a marxista filozófia és a szaktudományok szövetségének jelentőségét. Nem kétséges, hogy a szovjet tudósok világraszóló sikereiben része van annak is, hogy tudományos tevékenységüket a leghaladóbb, az egyedüli következetesen tudományos világnézet, a dialektikus materializmus hatja át. A tudományos munka fejlődésének hazánkban is döntő feltétele, hogy annak világnézeti alapja az eddiginél szilárdabban a dialektikus materializmus legyen. Ebben a vonatkozásban különösen sok a pótolnivalónk az élenjáró szovjet tudományhoz viszonyítva.

A másik következtetés a tudományos munka megszervezésére vonatkozik. A differenciálódás és a fokozódó összefonódás a tudományok fejlődésében még jobban kidomborítja a tudományos kutatómunka kollektív jellegét. A jelentősebb tudományos feladatok ma már nemigen oldhatók meg egyes — mégoly kiemelkedő — tudósok, vagy néhány tudós magányos erőfeszítéseivel. Rendszerint a tudósok nagyobb kollektíváinak, a legtöbb esetben a tudományok egész sorának közös, egybehangolt munkájára van szükség. Emellett a természettudományos és műszaki-tudományos kutatásokhoz bonyolult műszerekre, berendezésekre, laboratóriumokra, technikusok és szakmunkások nagyobb csoportjának aktív részvételére is szükség van. A tudományos munka feladatainak reális felméréséről és tervezéséről csak abban az esetben lehet szó, ha a tudományos munka kollektív jellegét alapelvnek tekintjük. Ez is egyike azoknak a tanulságoknak, amelyeket jól meg kell szívlelnünk a szovjet tudósok munkájából.

Digitized by Google

A TUDOMÁNYOS KUTATÓMUNKA TERVEZÉSE ÉS KOORDINÁLÁSA

Keldis elvtárs beszámolója és a többi felszólalások egyöntetűen rámutattak, hogy a gyorsabb tudományos haladás legfőbb feltétele a megfelelő tervszerűség és összehangolás. A tervezés nemcsak a népgazdaság fejlesztése terén, hanem tudományos téren is gyorsabb haladást tesz lehetővé. Azt mondhatjuk, hogy a nagyobb tervszerűség és a jobb összehangolás biztosítása ma a szovjet tudomány fejlődésének kulcskérdése, legfontosabb láncszeme. Ezért a tanácskozás nagy figyelmet fordított a tudományos munka megszervezésében, tervezésében és koordinálásában meglevő fogyatékosságok feltárására és azok megszüntetésére.

A múltban a tudományos-kutató intézetek és a tudósok erői 170 össz-szövetségi és köztársasági minisztérium és hatóság között oszlottak meg és hiányzott a legtöbb tudományos- és kutatómunka egységes koordinálása, összefogása. Ebből a helyzetből sok káros jelenség származott. Sok volt az indokolatlan párhuzamosság, az erők szétforgácsolása. Természetesen több tudományos és technikai irányban, ahol a feladatok megoldásának új útjait kell keresni, szükségesnek mutatkozhatnak párhuzamos kutatások. A szükséges koordináció nélkül azonban a párhuzamosság igen gyakran indokolatlan és sokszor torz formákat is öltött. Így az értekezleten elmondták, hogy a Szovjetunióban mintegy 100 szervezet foglalkozik a hőenergia villamosenergiává való közvetlen átalakításának kérdésével és e százféle szervezet erőfeszítéseit állami méretekben nem irányították és nem határolták el megfelelően. A szétforgácsoltság miatt az elért tudományos eredmények bevezetése a népgazdaságba gyakran késik, ami súlyos károkat okoz az országnak. A legnagyobb nehézségek olyan esetekben merültek fel, amikor a tudományos vívmányok bevezetéséhez több hatóság és hivatal erőfeszítése szükséges, vagy ha kiegészítő vizsgálatokra volt szükség szomszédos területeken.

A tanácskozás ezért fogadta örömmel és helyesléssel a Központi Bizottság és a Minisztertanács április 3-i határozatát a *tudományos kutatómunkák koordinálását végző, a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő, Állami Bizottság megalakításáról*. A Bizottság feladata a műszaki- és a természettudományok területén összehangolni a tudományos kutatóintézetek munkáját, megjavítani a tudományos kutatások tervezését, a tudomány és a technika eredményeinek a népgazdaságban való felhasználását, megszüntetni a felesleges párhuzamosságot a tudományos munkálatok végrehajtásában. Az Állami Bizottság munkája lehetővé teszi, hogy a különböző főhatóságok alá tartozó tudományos intézmények erőiket azoknak a fő problémáknak a megoldására összpontosítsák, amelyeknek nagy népgazdasági jelentőségük van.

Ezzel egyidőben rendezték a Tudományos Akadémia helyét is a tudományos életben, pontosabban tisztázták feladatait. A

Digitized by Google

Tudományos Akadémia erőit a jövőben a természet és társadalomtudományok terén folyó alapkutatásokra kell koncentrálni. Az ágazati problémák kidolgozásán dolgozó tudományos intézményeket — az intézmények mintegy 40 százalékát — az Akadémia átadta az iparnak, a megfelelő szakminisztériumoknak, illetve a területileg illetékes népgazdasági tanácsoknak. Ettől az intézkedéstől azt várják, hogy egyfelől ezen intézetek munkája szorosabb kapcsolatba kerüljön az ipar és a mezőgazdaság feladataival és emelkedjen a tudományos kutatások színvonala a népgazdaság érintett ágaiban, másfelől az Akadémia a rendelkezésére álló erőket és eszközöket a természettudományok és társadalomtudományok nagy elméleti problémáira összpontosítsa.

A tudományos munkákat koordináló Bizottság működésétől fordulatot várnak a tudományos munkák tervezésében és összehangolásában. Természetesen a Bizottság tevékenysége csak a fő irányokat érintheti és a koordinálásba be kell vonnia a tudományos intézményeket irányító alsóbb szerveket is. Ehhez azonban a koordináló munka egységes elveit kell kidolgozni. Nagy jelentőséget tulajdonítanak a nemzetközi koordinálásnak, a nemzetközi tudományos technikai információ és együttműködés megszervezésének is.

Az össz-szövetségi tanácskozáson vázolták és megvitatták a tudományos-kutatási munkák egységes állami tervére vonatkozó alapelveket. Ezek szerint a tervnek három részből kell állnia.

A terv első része az elképzelések szerint olyan kísérleti-szerkesztési stádiumban levő nagy népgazdasági problémákat foglal magában, mint az automatizálás, a polimerek, a gázturbinák, új fémek és ötvözetek stb. A tanácskozáson kiemelték, hogy ennél a résznél rendkívül fontos megtervezni az egyes munkaszakaszok folyamatos, egymásutáni végrehajtását, egységbe foglalni a kutatásokat, a kipróbálást, valamint a szerkesztést és az eredményeknek a népgazdaságban való alkalmazását. A tervezés korábbi gyakorlata szerint a tervek naptári időszakokra, — egy évre, öt évre — szóltak és nem a tudományos kutatások befejezéséig. Az ilyen tervek ellenőrzése igen nehéz volt, gyakran éppen a lényeg — a kutatás eredményeinek alkalmazása sikkadt el, egyes témákat rendszeresen átvittek az egyik tervből a másikba. Az új tervezés megszünteti ezt a visszásságot, növelni fogja a tudományos kollektívák és az egyes munkatársak felelősségét, eltávolítja a tudományos munkálatok anyagi és pénzügyi kérdéseinek megoldásában a bürokratikus akadályokat és csökkenti a téma kidolgozásának idejét.

A terv *második része* a népgazdaság már kialakult, körvonalazott problémáinak megoldására irányuló távlati tudományos terveket tartalmazza (olyan feladatokat, mint a termonukleáris szintézis, a hőenergia közvetlen átalakítása villamosenergiává stb.). Ez a rész tudományos munkákat, nagy kísérleti berendezések létesítését, előzetes géptervezési munkákat irá-

Digitized by Google

nyoz elő. Ebben a stádiumban — az első résztől eltérően — még nem kell bevonni a gyárakat és az ipari tervező intézeteket, nem kell még ipari berendezéseket felszerelni és nem mindig lehet előre pontosan meghatározni a gazdasági hatékonyságot sem.

Végül a *harmadik rész* foglalja magában a haladás új útjait megnyitó s felderítő kutatási terveket. Itt azokat a kutatási irányokat kell megállapítani, amelyek vonalán fontos felfedezések, a természeti törvények új felhasználási elveinek feltárása várható. Természetesen az ilyen felderítő-kutató munkák tervezése igen bonyolult feladat. Sokakban felmerülhet, hogy lehetséges-e egyáltalán, hiszen konkrét felfedezéseket előre tervezni nem lehet. Ebben persze van némi igazság, de az ilyen felfedezések általában a perspektivikus irányok mélyreható kidolgozásának eredményeként születnek meg. Minden korszakban vannak a tudománynak olyan irányai, amelyek fejlődésük folyamán mélyreható törvényszerűségeket tárnak fel, amelyektől a gyakorlati élet szempontjából nagy elvi jelentőségű haladás várható. Keldis akadémikus napjainkban ilyen irányzatokként nevezte meg az „elemi részecskék", a nagyenergiájú elemi részecskék fizikáját, a polimerek és biopolimerek kémiáját, a magfizikát, a szilárd testek fizikáját, a kibernetikát stb.

A tudományos kutatások tervezése és összehangolása nálunk is napirenden levő feladat. A tervezés és a koordinálás konkrét formái sok vonatkozásban eltérnek a Szovjetunióban kialakult gyakorlattól, hiszen a két ország tudományos intézményeinek helyzetében, a tudományos munka objektív és szubjektív feltételeiben is sok a különbség. Az alapelvek azonban nálunk is érvényesek. Mindenekelőtt — ha lehet még fokozottabb mértékben — ránk is vonatkozik a tudományos munka tervezésének és koordinálásának központi jelentősége a tudományos fejlődésben. A mi sokkal szerényebb tudományos erőinket méginkább tervszerűen kell elosztani és megszervezni a legfontosabb feladatok megoldására. Hatványozottabban kell figyelembe vennünk a kölcsönös nemzetközi információ és együttműködés lehetőségeit is.

A TUDOMÁNYOS KÁDEREK ÉSSZERŰ FELHASZNÁLÁSA

A szovjet tudomány fejlődésének döntő tényezője a nagyszerű tudományos káderek népes serege. A Szovjetunióban 1960-ban 384 000 tudományos kutató dolgozott, közöttük majdnem 11 000 rendelkezett a tudományok doktora és több mint 98 000 a tudományok kandidátusa fokozattal. A további fejlődés egyik legfontosabb feltétele ennek a kiváló tudományos gárdának az ésszerű felhasználása, a tudományos erők képzettségi színvonalának fokozása és a megfelelő tudományos utánpótlásról való gondoskodás.

A tudományos káderek ésszerű felhasználásához tartozik a felsőoktatási tanintézetekben folyó kutatási munka és az egyes tudományos-kutatóintézetek munkájának jobb összehan-

Digitized by Google

golása. A tanácskozáson többen rámutattak, hogy a múltban szakadás keletkezett a tudományos intézmények és a felsőfokú tanintézetek között, egyes tudományos dolgozók csak oktatnak, mások csak tudományos munkát végeznek. Az elmúlt években történtek ugyan lépések ennek a káros helyzetnek a megszüntetésére: bővült az egyetemeken folyó tudományos kutatások köre. Az utóbbi években 200 egyes kérdésekkel foglalkozó laboratórium, 150 szakágazati laboratórium és 27 tudományos kutatóintézet alakult az egyetemeken és főiskolákon. Ez a fejlődés azonban még mindig nem kielégítő. Mind a két tanácskozás részvevői megállapították, hogy a felsőoktatási intézményekben még mindig igen nagy szellemi kapacitás van kihasználatlanul. Ennek kihasználásához meg kell javítani az egyetemeken folyó tudományos kutatások anyagi, pénzügyi-technikai feltételeit, szorosabbá kell tenni az egyetemek és főiskolák kapcsolatát a tudományos-kutató intézetekkel, egyfelől részben tehermentesíteni kell a pedagógiai munkától a tudományos kutatásokban részt vevő főiskolai oktatókat, másfelől be kell vonni a főiskolai és egyetemi oktatásba olyan tudósokat is, akik a tudományos intézetekben eddig csak kutattak.

A tudományos káderek ésszerű kihasználásának fontos része a fiatal tudományos káderek kiválasztása. A tudományos kutatóintézetek utánpótlása egyrészt az iparban dolgozók köréből történik, akik termelési tapasztalatokkal és kellő elméleti felkészültséggel rendelkeznek, másrészt az egyetemeket és főiskolákat, valamint az aspirantúrát végzett fiatalokból. A kiválasztás jelenlegi módszerével a szovjet elvtársak nincsenek megelégedve. Szerintük határozottabban előnyben kell részesíteni a tudományos munkában az iparban dolgozó szakembereket. Rámutattak egy olyan jelenségre is, hogy azokban az esetekben, amikor a tanintézetek végzett növendékeiből válogatják ki a jövő kutatóit, nem mindig lehetséges kellő mértékben felkutatni a tudományos munkára valóban alkalmas, képességeiket megmutató fiatalembereket. Gyakran aztán a tudományos munkára tehetséget nem mutató fiatal szakemberek megrekednek a tudományos intézményekben és munkásságuk nem sok haszonnal jár. Keldis elvtárs ezért javasolta, hogy a fiatal tudományos káderek 2—3 éves gyakorlati időt töltsenek el, amelynek letelte után csak azokat kell visszatartani a tudományos munkán, akik a gyakorlati idő alatt csakugyan alkotó képességről tettek tanúságot. A többiek részére lehetővé kell tenni, hogy más viszonyok között, elsősorban a vállalatoknál, az iparban vagy a mezőgazdaságban tevékenykedjenek, ahol képességeiknek megfelelően több hasznot hajthatnak.

A FELSŐOKTATÁS KÖZELEBB KERÜL A GYAKORLATI ÉLETHEZ

A tudományos káderek képzettségének színvonala nagy mértékben attól függ, hogy milyen színvonalon folyik a képzés a felsőoktatási intézményekben. Jelenleg a Szovjetunió felsőoktatási

Digitized by Google

rendszere elismerten a legfejlettebb az egész világon. A szovjethatalom fennállása óta a Szovjetunió felsőoktatási intézményeiben 4,8 millió szakembert képeztek ki. Jelenleg pedig a felsőoktatási intézményekben 2 millió 400 ezer hallgató tanul. Ez a szám 19-szer nagyobb, mint ahányan 1914/15-ben a cári Oroszország felsőoktatási intézményeiben tanultak és kétszer annyi, mint a főiskolai hallgatók száma Európa összes kapitalista országában együttvéve. Különösen nagyok a szovjet felsőoktatás sikerei a műszaki szakemberek képzése terén. A végzett mérnökök számát tekintve a Szovjetunió már régen megelőzte az összes kapitalista országot, beleértve az USA-t is. 1960-ban például a Szovjetunióban 120 ezer mérnök fejezte be főiskolai tanulmányait és szerezte meg a mérnöki diplomát, az Egyesült Államokban ezzel szemben csak 38 ezer. A szovjet felsőoktatás fejlődésére jellemző, hogy olyan szövetséges köztársaságokban is, amelyek a múltban minden tekintetben el voltak maradva, ahol a lakosság nagy része írástudatlan volt és egyáltalán nem voltak felsőoktatási intézmények, ma a felsőoktatás színvonala magasabb a legfejlettebb nyugati kapitalista országokénál.

A Szovjetunió Kommunista Pártja azonban ezen a téren sem elégszik meg az elért eredményekkel, hanem a kommunizmus építésének mindinkább növekvő követelményeiből kiindulva a felsőoktatás további tökéletesítését tűzi ki célul. A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága és a szovjet kormány javaslatára a Szovjetunió Legfelső Tanácsa 1958. december 24-én törvényt fogadott el az iskola és az élet szorosabb kapcsolatáról, a Szovjetunió egész oktatási rendszerének továbbfejlesztéséről. Ez a törvény meghatározza azokat a feladatokat, amelyek a kommunizmus kibontakozó építésének szakaszában a Szovjetunió felsőfokú iskoláira hárulnak.

Ez év július 4-től 7-ig a Kremlben a Szovjetunió felsőoktatási szakemberei meghallgatták *Jeljutyin* elvtársnak, a Szovjetunió felsőoktatási és középfokú szakoktatási miniszterének beszámolóját, megbeszélték a törvény megjelenése óta szerzett több mint kétéves tapasztalatokat és megvitatták a szükséges további lépéseket.

Az értekezleten sok szó esett annak jelentőségéről, hogy az iskola és a gyakorlati élet szorosabb kapcsolatának megvalósítása érdekében már az egyetemi felvételeknél törekedni kell arra, hogy minél több üzemi gyakorlattal rendelkező fiatal kerüljön a főiskolára. A tapasztalatok szerint ez az egyetemek munkájának sikerét nagy mértékben elősegíti. A szovjet kormány ezért 1959-ben rendeletet adott ki, amely szabályozza az ipari üzemek, kolhozok és szovhozok részvételét üzemi gyakorlattal rendelkező tehetséges fiataloknak egyetemre való küldésében. A tanácskozáson több küldött beszámolt arról, hogy egyes üzemekben milyen nagy gonddal és körültekintéssel válogatják ki a rátermett fiatalokat. Ennek eredményeként az elmúlt években ugrásszerűen emelkedett az egyetemeken az üzemi gyakorlattal rendelkező, illetve a katonai szolgálatát letöl-

Digitized by Google

tött fiatalok száma. Míg 1957-ben az első évfolyam hallgatóinak 28 százaléka rendelkezett üzemi gyakorlattal, illetve szolgálta le katonai idejét, 1960-ban már 57 százaléka. A Szovjetunióban arra törekednek, hogy tovább javítsák ezt az arányt, hogy még gondosabb kiválogatással ez 80 százalékra emelkedjen.

Az iskola és az élet szorosabb kapcsolata természetesen nemcsak a hallgatók kiválogatásától függ. Közelebb kellett vinni a gyakorlathoz a tananyagot és az oktató-nevelőmunka módszereit is. Különösen fontos ez a műszaki szakemberek képzésénél, ahol számításba kell venni az iparban és a mezőgazdaságban végbemenő változások gyors ütemét. Az egyedi technológiai folyamatokat egyre inkább felváltja a komplex gépesítés és automatizálás, terjed az automatikus programvezérlés, az egyedi gépek és berendezések helyébe a technológiai folyamatok teljes automatizálása lép és mindez a munka minőségének és követelményeinek a megváltozását vonja maga után. Ezért kellett a tananyagokban is alapvető változtatásokat végrehajtani. Az értekezleten beszámoltak arról, hogy egyrészt megjavították az alaptárgyi (elsősorban matematikai) képzést, másrészt megszervezték a képzést az új technika minden területéhez: mindenekelőtt a munkafolyamatok gépesítéséhez és automatizálásához, a rádióelektronikához, a műszergyártáshoz, az atomenergia felhasználásához, az ultrahang technikához stb. Ezzel egyidőben a műszaki egyetemeken nagyobb súlyt helyeznek az iparszervezés és az ipargazdaságtan oktatására, figyelembe véve azt, hogy a szocialista ipar fejlődése fokozottabb követelményeket állít a termelés vezetői elé a közgazdasági ismeretek terén is. Ez is olyan igény, amit a mi mérnökképzésünkben is messzemenően figyelembe kell venni.

AZ OKTATÁS ÉS A TERMELŐMUNKA ÖSSZEKAPCSOLÁSA

A Szovjetunió felsőoktatási dolgozóinak országos tanácskozásán a legnagyobb figyelmet annak elemzésére fordították, milyen mértékben sikerült az oktatás és az üzemi termelőmunka összekapcsolása, melyek az ezzel kapcsolatos tapasztalatok és további teendők. Megvitatták az ezzel kapcsolatos aggályokat is, amelyek arra vonatkoztak, hogy az oktatás és a termelőmunka összekapcsolása esetleg az oktatás elméleti színvonalának csökkenését vonja maga után. A vita alapján megállapították, hogy ez a veszély csak akkor állna fenn, ha ragaszkodnának a régi pedagógiai módszerekhez és normatívákhoz, amelyeket természetesen az új feltételeknek megfelelően meg kell változtatni. Megállapították, hogy az eddigi tapasztalatok minden vonatkozásban pozitívek. A kétéves üzemi munka az alsóbb évfolyamokon, amelyet tanulással kombinálnak, az oktatói gárda véleménye szerint komoly mértékben és előnyösen befolyásolja a szakemberképzés minőségét. Az üzemekben szerzett tapasztalat megkönnyíti az egyetemen tanult tudományos-elméleti és szakkérdések tisztázását. Továbbá érettebbé teszi a

Digitized by Google

hallgatókat, a munkáskollektíva pozitív erkölcsi és politikai hatást gyakorol öntudatuk fejlődésére. A tanulás és az üzemi munka kombinálásához a legmegfelelőbb forma megtalálására kísérletek folynak. Az eddigi tapasztalatok szerint a legeredményesebb az a több műszaki egyetemen kialakult gyakorlat, amely szerint a hallgatók 5 hónapon át heti 16 óra elméleti tanulással egybekötött üzemi munkája 5 hónapos nappali tagozatos tanulással váltakozik. Az oktatás és a termelőmunka összekapcsolása természetesen csak akkor eredményes, ha jó az egyetemek és az üzemek együttműködése. A Szovjetunióban ma már mind több az olyan üzem, ahol a vezetők megértették ennek a jelentőségét és hatékony segítséget nyújtanak a hallgatók képzéséhez és neveléséhez. Az értekezleten ilyen üzemként említették — többek között — a Magnyitogorszki Kohászati Kombinátot, az Uszty-Kamenogorszki Ólom- és Cinkipari Kombinátot stb.

Az üzemi munka és az oktatás összekapcsolása lényegesen kihat a hallgatók képzésére a felsőbb évfolyamokon is, ahol a hallgatók már mindinkább tanúságot tehetnek a szerzett tapasztalatok eredményes felhasználásáról. Meglátszik ez például az elkészült diplomaterveken is. Olyan nagy felsőfokú oktatási intézményekben, mint a Tomszki Műszaki Egyetem, a Moszkvai Energetikai Főiskola, a Moszkvai Bauman Főiskola, a diplomatervek több mint mint 50 százalékát adott üzemi viszonyokra dolgozzák ki. A reális üzemi témájú diplomatervek kidolgozása pedig lehetőséget ad arra, hogy azokat az üzem felhasználja. De még ezt az 50 százalékos arányt is tovább kívánják növelni. Az élet nálunk is egyre inkább megköveteli az üzemi munka és az oktatás összekapcsolását. Az erre irányuló gyakorlati kísérleteknek azonban mi még csak a kezdetén vagyunk, s ezért különösen fontos figyelemmel kísérni és tanulmányozni a Szovjetunió gazdag tapasztalatait.

A tanulás és a munka összekapcsolásának új, igen fontos formája az üzemi egyetemek. 1960-ban üzemi egyetemek létesültek Moszkvában, Leningrádban, Penzában, Rosztovban és Dnyeprodzserzsinszkben, amelyeken a tanulás és az üzemi munka váltakozva folyik és ahol főleg az adott üzemek dolgozói tanulnak. A hallgatókat itt nemcsak professzorok és más oktatók tanítják, hanem az üzem legjobb mérnökei és munkásai is. Az üzemi egyetemek fennállása óta még csak egy esztendő telt el és még a szovjet elvtársak is csak viszonylag kevés tapasztalatot szereztek e téren. De már ennek az egy esztendőnek az alapján is meg lehet állapítani, hogy az üzemi egyetem az élet által felvetett felsőoktatási forma, amely a legjobban megfelel annak a követelménynek, hogy az iskola és az élet, a tanítás és a munka kapcsolatát szorosabbá tegye. Az ebből következő tanulságokat a mi hazai viszonyaink között is le kell vonni. Az értekezlet felhívta a felsőoktatási intézmények és üzemek vezetőinek figyelmét arra, hogy kötelesek mindent megtenni annak érdekében, hogy az üzemi egyetemek a műszaki

Digitized by Google

felsőoktatási intézmények példaképeivé váljanak.

Mindjobban növekszik a Szovjetunióban a levelező és az esti oktatás szerepe is. A levelező és esti oktatás rendszerében részt vevő dolgozók részére a párt és a kormány igen nagy kedvezményeket nyújt, ami lehetővé teszi, hogy üzemi munkájuk elvégzése mellett tanuljanak. Az esti és a levelező tagozatos oktatásban jelenleg 1 240 000 hallgató vesz részt, ami az össz hallgatólétszám 51,8 százaléka. Ezek részben 30 önálló esti és levelező felsőoktatási intézményben, részben 800 esti és levelező fakultáson tanulnak. Azokban a körzetekben, ahol nincs egyetem, több mint 1000 konzultációs központ segíti a levelező hallgatókat. Az esti és levelező oktatásban való részvétel — ami azt jelenti, hogy egyidejűleg dolgozni és tanulni is kell — természetesen nem könnyű dolog. Az értekezlet ezért nagy figyelmet fordított a tanulmányi és szervezési munkában meglevő fogyatékosságok felszámolására és annak szükségességét hangoztatta, hogy a levelező és esti hallgatók iránt nagyobb megértést kell tanúsítania mind az üzemnek, mind az egyetemnek. Továbbá ismertették és megvitatták azokat a hasznos kezdeményezéseket, amelyek elősegítik, hogy az esti és levelező hallgatók minél sikeresebben sajátíthassák el a szükséges szaktudást, a megfelelő képzettséget. Az Ukrán Köztársaságban a nagyobb üzemekben sikerrel honosították meg az általános műszaki fakultásokat, amelyeket a jó oktatói gárdával és laboratóriumokkal rendelkező nappali tagozatos egyetemek szerveztek az üzemekben dolgozó esti és levelező hallgatók számára. Ezeken az általános műszaki fakultásokon az első három évben — amikor az alaptárgyak elsajátítása a legtöbb nehézséget okozza — tanulnak megfelelő segítséggel az esti és levelező hallgatók.

A népgazdaság fejlődése megköveteli a mérnökök és műszaki szakemberek számának ugrásszerű növelését hazánkban is. Ennek jelentős hányadát az esti és levelező oktatásban részt vevők adják majd. Az esti és levelező oktatás tökéletesítésének kipróbált módszerei igen jelentősek lehetnek ennek a feladatnak a megoldásában.

ESZMEI NEVELÉS A SZOVJET EGYETEMEKEN ÉS FŐISKOLÁKON

A szovjet tudósok tanácskozásán különösen részletesen foglalkoztak a természettudományok és a műszaki tudományok fejlődésével és a felsőoktatási intézmények dolgozóinak értekezletén is megkülönböztetett figyelmet fordítottak a műszaki szakemberképzés problémáinak. Ez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy elhanyagolták a társadalomtudományokat. Mind a két tanácskozást áthatotta az a gondolat, hogy a kommunizmus győzelméhez nemcsak annak anyagi-műszaki bázisát kell megteremteni, de az emberek öntudatát is át kell formálni. Az iskolákban tehát nem elég a kommunizmus építőit megtanítani a korszerű technikára, az anyagi javak termelésére, ki kell alakítani ben-

Digitized by Google

nük az új ember kommunista világnézetét és erkölcsi tulajdonságait is. S ebben különösen nagy szerepük van a társadalomtudományoknak.

A mi szempontunkból az eszmei nevelőmunka kérdéseinek hatványozott jelentősége van, hiszen ebből a szempontból a mi felsőoktatásunk még messze elmarad a szovjet felsőoktatás mögött. A Szovjetunió egyetemein és főiskoláin már hosszú idő óta szocialista nevelés folyik. A Szovjetunióban az, hogy az egyetemeknek nem egyszerűen szakembereket, hanem *kommunista* szakembereket kell képezniök, annyira természetes, hogy ezt szinte nem is kell külön hangsúlyozni. Nálunk viszont nagyobb súlyt kell helyezni a *kommunista* szakember-képzés megvalósítására, szem előtt tartva, hogy az egyetemekről kikerült mérnökök, orvosok, pedagógusok stb. nemcsak jó, szakmájukat alaposan ismerő szakemberek legyenek, hanem a maguk területén vezetők is, akik ehhez marxista világnézettel és szocialista erkölcsi tulajdonságokkal is rendelkeznek. A szovjet felsőoktatási intézményekben folyó eszmei nevelőmunka tapasztalatainak felhasználása ezért a mi számunkra különösen fontos.

A felsőoktatási tanácskozáson hangsúlyozták, hogy az ifjúság kommunista nevelésének feladatát csak úgy lehet megoldani, ha azt a tanszékek, pártszervezetek, a Komszomol és a szakszervezetek munkájuk középpontjába állítják és a hallgatók nevelésére minden formát — a közösségi megmozdulásokat és az egyéni formákat is — felhasználnak. A társadalomtudományok oktatása terén az SZKP XXI. kongresszusa és a Központi Bizottságnak a propagandamunkáról hozott határozata kijelölték az alapvető feladatokat. Ez az utóbbi határozat arra kötelezi az egyetemek dolgozóit, hogy javítsák a társadalomtudományi tárgyak oktatásának színvonalát és nagyobb mértékben alkalmazzák azokat a társadalmi élet konkrét viszonyaira. A határozat végrehajtása során az elmúlt években a társadalomtudományi tantárgyakból színvonalasabb tanterveket készítettek, tankönyveket és segédanyagot adtak ki, egyetemközi tudományos konferenciákat szerveztek. Mindez természetesen hozzájárult a színvonal emelkedéséhez, a szovjet elvtársak mégis úgy vélik, hogy a megnövekedett feladatokhoz viszonyítva még mindig sok hiányosság tapasztalható. Az oktatásban még mindig fellelhetők a dogmatizmus nyomai, ami rontja az oktatás nevelő hatását, csökkenti eszmei hatékonyságát. A cél az, hogy a marxista—leninista elmélet ne holt ismeretté váljon, hanem a hallgatók szilárd meggyőződésévé. Ennek érdekében az előadásokat és a foglalkozásokat az életből vett konkrét, jellemző példákra kell felépíteni és harcos tartalommal kell megtölteni.

Figyelemre méltó — és nálunk is megszívlelendő —, hogy milyen jelentőséget tulajdonítanak az ifjúság nevelésében az agitációs és propagandamunkára való készség kialakításának. Az, hogy a hallgatók nemcsak tanulják a marxista—leninista elméletet, de aktív propagandistái is a marxista—leninista eszméknek, részben

Digitized by Google

fokmérője a marxizmus—leninizmus elsajátításának és azt mutatja, mennyire váltak ezek az eszmék a hallgatók meggyőződésévé, részben pedig elősegíti ezt, növeli a hallgatók eszmei és tudományos színvonalát, erősíti a kommunizmus építése gyakorlatával való kapcsolatukat.

*

A szovjet tudomány és felsőoktatás fejlődése napjainkban elválaszthatatlanul összefonódik a kommunizmus nagyszerű programjának megvalósításával. A kommunizmus felépítése egyfelől megnövekedett feladatokat hárít a tudományra és felsőoktatásra, másfelől megteremti a feltételeket a tudomány és a felsőoktatás további rohamos fejlődéséhez. A Szovjetunió Kommunista Pártjának új programja is nagy figyelmet fordít ezekre a kérdésekre. A program az elkövetkező húsz esztendőben előirányozza az elméleti kutatások fejlesztését mind a természettudományok, mind a társadalomtudományok területén, valamint a tudomány és a termelés összekapcsolását. „A szovjet tudósoknak becsületbeli ügyük — hangoztatja a pártprogram —, hogy megőrizzék a szovjet tudomány által a legfontosabb tudományágakban kivívott élenjáró pozíciókat és *vezető helyet* foglaljanak el *a világ tudományos életének* minden főbb területén."

Ennek a nagyszerű programnak a megvalósítása minden bizonnyal mély hatást gyakorol országunk tudományos életére és felsőoktatásunk fejlődésére is. Fejlődésünk egyik fontos forrása ezen a téren is a Szovjetunió tapasztalatainak körültekintő, konkrét adottságainkat figyelembe vevő felhasználása.

A magyar kommunistáknak, a tudomány és felsőoktatás hazai dolgozóinak az eddiginél is nagyobb erőfeszítéssel mindent el kell követniük, hogy a tudományos távlati tervezés megvalósításával, a tudósutánpótlás biztosításával, a felsőoktatási reform végrehajtásával eredményesen hozzájáruljanak ötéves népgazdasági tervünk teljesítéséhez és túlteljesítéséhez, kulturális forradalmunk továbbfejlesztéséhez és betetőzéséhez, a szocializmus felépítésének meggyorsításához.

Szerényi Sándor — Wirth Ádám

Digitized by Google

Emeljük a munkanormák színvonalát!

Tapasztalatok a Politikai Bizottság 1960. szeptember 13-i határozatának végrehajtásáról

Az országgyűlés legutóbbi ülésszakán elfogadott, a második ötéves népgazdasági tervről szóló törvény az előttünk álló alapvető feladatokat meghatározva kimondja, hogy „az iparfejlesztés most következő időszakában a fejlődés döntő láncszeme a termelékenység növelése, az ipar műszaki színvonalának nagyarányú emelése".

A felszabadulás óta a gyártás- és gyártmányfejlesztéssel, a fejlett technika és a modern technológiai eljárások bevezetésével jelentős eredményeket értünk el iparunk műszaki színvonalának emelésében. A munka- és üzemszervezés, a termelőberendezések jobb kihasználását biztosító magasabb színvonalú üzemvezetés azonban elmaradt a műszaki színvonal emelkedése mögött. Ezért a második ötéves tervről szóló törvény előírja, hogy „Az iparfejlesztésre fordított beruházásokon kívül a termelés fejlődését a meglevő berendezések jobb kihasználásával, a felújítási lehetőségek nyújtotta korszerűsítésekkel, valamint a tudományos üzemvezetés és szervezés eszközeinek felhasználásával is elő kell mozdítani".

A műszaki fejlesztés a legfőbb módszere a termelékenység emelésének, de csak akkor, ha a műszaki színvonal emelését a termelés színvonalasabb megszervezése is követi: csak így lehet biztosítani az élő és holtmunka leggazdaságosabb tervszerű felhasználását. Ezt felismerve a gazdasági vezetés érdeklődésének homlokterébe az utóbbi időben az üzemgazdaságtani és elsősorban az üzemszervezési problémák kerültek.

A technikai színvonal emelése és a technológia korszerűsítése mellett a gazdaságos üzemvezetésnek az az egyik alapvető kérdése, hogy takarékosan gazdálkodjunk a munkaerővel, helyesen használjuk ki a munkaidőt. Ennek alapvető feltétele, hogy egyrészt ismerjük, másrészt a műszaki színvonal emelkedésével összhangban tervszerűen csökkentsük a gyártmányok munkaidő-szükségletét. A munkaidő megtakarítások fokozásának legfontosabb eszközei a munkanormák. A helyesen megállapított munkanormák egyrészt hűen fejezik ki a szükséges időráfordításokat, másrészt a teljesítménykövetelmények túlteljesítéséért folytatott harc útján termelékenyebb munkára ösztönöznek. Azonban csak azoknak a munkanormáknak van meg ez a gazdasági szervező erejük, amelyek a reális teljesítménykövetelményt fejezik ki és lépést tartanak a technikai színvonal emelkedésével. Ellenkező esetben a normák fékezik a termelékenység emelését, konzerválják a régi, elavult technikát és a szervezetlenséget.

A hároméves terv időszakában túlteljesítettük a termelékenység növelésére vonatkozó tervünket, de a termelés növekedésének

Digitized by Google

csak mintegy fele származott a munka termelékenységének emelkedéséből. A második ötéves terv időszakában a párt VII. kongresszusának irányelvei értelmében az ipari termelés emelkedésének legalább 70 százalékát a termelékenység növelése révén kell elérnünk. E feladatot csak akkor teljesíthetjük, ha lényegesen megjavítjuk az ipari vállalatok vezetését, ha a munkaidővel való takarékos gazdálkodás követelményének megfelelően állandóan tökéletesítjük az üzemekben a termelés szervezettségét, s ezen belül a technikai haladással összhangban és a technikai haladás elősegítése céljából állandóan tökéletesítjük a munkanormákat.

Pártunk Politikai Bizottsága 1960. szeptember 13-án fontos határozatot hozott a vállalati munkanormák helyzetéről. Ebben halaszthatatlan feladatként jelölte meg, hogy a közeljövőben fordulatot érjünk el a munkatermelékenység emelésében; hangsúlyozta, hogy ipari vállalatainknál „... nem megfelelő az élőmunkával való takarékos gazdálkodás. Különösen elmaradt a követelményektől a munka- és üzemszervezés és ezen belül a munka normázása és a termelési veszteségidők, tartalékok feltárása. Mindez hozzájárul ahhoz, hogy a meglevő termelő kapacitások kihasználása, a munkatermelékenység emelésének üteme nem kielégítő..."

A második ötéves terv időszaka alatt a szocialista iparban a termelékenységet mintegy 32—33 százalékkal kell emelni. Ehhez a fejlettebb technika bevezetésének, a műszaki fejlesztésnek a munka jobb megszervezésével kell párosulnia, vagyis fel kell tárni és hasznosítani kell azokat a műszakon belüli időkieséseket — más szóval veszteségidőket —, melyekre a vállalatok vezetői, a termelés irányítói közvetlenül hatást gyakorolhatnak.

A Politikai Bizottság említett határozata és a vállalati munkanormákkal foglalkozó kormányhatározat egy sor munka- és üzemszervezési feladatot is adott a gazdasági vezetőknek. Erre azért volt szükség, mert a vállalatoknál nem folyt tervszerű munka a veszteségidők feltárására és felszámolására, a munkanormák készítésénél nem vették figyelembe a gépek és berendezések leggazdaságosabb kihasználását, a legjobb munkamódszereket stb. Ezért a megállapított új normák is tartalmaztak kiküszöbölhető veszteségidőket, így megalapozatlanok és általában lazák voltak, s nem tölthették be gazdasági szervező szerepüket sem.

•

Az ellenforradalom leverése után a gazdasági élet gyorsütemű konszolidálása céljából mind sürgetőbbé vált a gazdaságos termelésre ösztönző teljesítménybérezés bevezetése. Az erről szóló kormányrendelet kimondta, hogy a teljesítménybérezés alapjául szolgáló mennyiségi, minőségi és gazdaságossági követelményeket, vagyis a munkanormákat lehetőleg műszaki felmérés alapján kell megállapítani. E határozat a vállalatok hatáskörébe utalta a teljesítménybér-formák kiválasztását, s egyúttal rájuk bízta a munkanormák megállapítását és megváltoztatását is, megjelölve a kötelező normaváltoztatás eseteit.

Digitized by Google

Ezek az intézkedések reális feltételeket teremtettek a műszakilag megalapozott normák kidolgozására és alkalmazására. A vállalatok többsége azonban 1957-től az említett politikai bizottsági határozat végrehajtásáig *nem élt megfelelően a számára e téren biztosított önállósággal.* A munkanormákban csupán a bérezés eszközeit látták, s nem ismerték fel ezek gazdasági szervező erejét. A normarendezést — az 1956 előtti, sokszor hibás gyakorlatból levont következtetések miatt — kényes kérdésnek, a munkások felesleges zaklatásának tartották.

Felismerve ezt a hibás szemléletet és behatóan elemezve a kialakult helyzetet, a Politikai Bizottság, majd a kormány határozatai megjelölték a legfontosabb tennivalókat. A munka- és üzemszervezésben és a munkanormák terén tapasztalt főbb hiányosságok a következőkben foglalhatók össze:

A vállalatok többsége *csak szórványosan vagy egyáltalán nem foglalkozott a gyártás közbeni veszteségidők vizsgálatával.* Ezek a veszteségidők azonban a legtöbb esetben minimális befektetéssel kiküszöbölhetők vagy lényegesen csökkenthetők, és ez a termelés és a termelékenység emelésének jelentős tartaléka. A veszteségidők a termelési folyamatnak olyan megszakításai, amelyek nem feltétlenül gyártástechnikai okokból következnek be. Ilyen például: a munkás várakozása az anyagra, a szerszámra; késés; indokolatlan beszélgetés; a munkahely elhagyása stb.

Ezeket a munkaidő kieséseket ún. munkatanulmányok, munkanap-felvételek segítségével, a munkafolyamatnak úgynevezett „lefényképezésével" tanulmányozhatjuk. A munkatanulmányok és munkanap-felvételek rendszeres készítése azért is elengedhetetlen feladat, mert a gyártási időnormák alapideje sok esetben meghatározható ugyan a központilag kidolgozott, tipikusnak elfogadott munkaidőráfordítási mutatók segítségével, az ún. iparági vagy helyi normaalapokból, de a veszteségek mindenkor az adott műhelyi viszonyoktól és szervezési körülményektől függnek. E tanulmányok elvégzése hathatós segítséget nyújt a munka jó megszervezéséhez, mert nemcsak a már említett veszteségidőket tárhatja fel, hanem azokat is, amelyek a felesleges munkák végzéséből és a technológiai előírások be nem tartásából származnak. Ebből a szempontból nem lehet figyelmen kívül hagyni az érintett munkást sem, mert az indokolatlan és a munkástól független időkiesések hátrányosan befolyásolják teljesítményét. Ennek ellensúlyozására a munkás vagy azon igyekszik, hogy fokozza a munkaintenzitást (ami általában nem kívánatos, sem a munkás egészsége, sem a munka minősége miatt), vagy azon, hogy lazítsa a normát.

Általános tapasztalat volt az is, hogy a normák alkalmazási köre *csak a teljesítménybérben dolgozókra* terjedt ki, vagyis a munkáslétszámnak alig a felére. Ebből máris nyilvánvaló, hogy a munka normázása a legtöbb üzemben csaknem kizárólagosan a bérezés függvénye volt, s korántsem a technológiai, műszaki és szervezési színvonal emelésének az eszköze. A „műszaki"-nak

Digitized by Google

nevezett normák jórésze nem felelt meg a velük szemben támasztott követelményeknek; a normák többségét nem alapozták meg kellően műszakilag, a szükséges időráfordításokat nem az adott technológia alapján dolgozták ki. Ez nem új jelenség; 1956 előtt is külön-külön, egymástól elválasztva dolgozták ki a munkanormákat és a technológiai utasításokat. Ebből azután az a helytelen gyakorlat következett, hogy a normák a technológia időközi változásait nem hozták közös nevezőre, s ez nemcsak a normák fellazulásához vezetett, hanem a technológia korszerűsítését, a műszaki színvonal emelését és a termelékenység növelését is akadályozta.

A norma- és a technológiai munka elkülönüléséből fakadt, hogy a termelékenység fokozásánál igen gyakran csak a dolgozó kézi jellegű munkájának megszervezése állt előtérben, ugyanakkor elhanyagolták a termelőberendezések teljesítményének növelését, ami pedig a termelékenység legfontosabb emelője.

A műszaki és gyártásfejlesztésnek, illetve a termelékenység tervszerű emelésének fontos eszköze az úgynevezett *gyártmány-normaóraszükséglet kidolgozása és rendszeres ellenőrzése, elemzése.* A gyártmány-normaóraszükséglet, amely a munkanormákból épül fel, a termelési kapacitás megállapításának, a termelés, a létszám és termelékenység műszaki alapon nyugvó tervezésének a közvetlen alapja. Meghatározó szerepe van a termelés ütemes programozásában, s általában a magasabb színvonalú vezetésben. Az összevont gyártmány-normaóraszükséglet részleteiben való elemzése áttekinthető képet ad arról, hogy egy-egy gyártmány elkészítése során milyen időszükségletek merülnek fel műhelyenként, technológiai áganként, szakmánként, alkatrészenként, illetve műveletenként.

E munkának a termelés megtervezése, illetve a végrehajtás megszervezése mellett fontos szerepe van mind az új, korszerűbb technológia, mind az új gyártmányok kialakításában, de nem kevésbé annak az eldöntésében is, hogy a termelés és a termelékenység fejlesztésében a kisgépesítés, a szalaggyártás, egyes célgépek beállítása, fél vagy teljes automatizálása, vagy egyes technológiai folyamatok megváltoztatása útján kell-e járni. Ilyenformán a gyártmány-normaóraszükséglet — más gazdaságossági számítások mellett — az egyik tényezője a beruházási, felújítási és műszaki szervezési intézkedési terv kidolgozásának.

Ma már elterjedt vélemény, hogy például a gyártmányok forgácsolási időszükségletét elsősorban nem a forgácsolás technológiájának fejlesztésével kell és lehet csökkenteni, hanem az ezt megelőző munkafolyamatok, így a kovácsolás és az öntés fejlesztésével. A kovácsolási és öntési műveletek precízebb elvégzésére fordított munkatöbblet ugyanis bőven megtérül a forgácsolásnál. Fontos feladat tehát, hogy az egyes technológiai folyamatok közül keressük ki a leggazdaságosabbakat. Ennek kiszámítására az alapot ugyancsak a gyártmány-normaóraszükséglet adja meg. Így a normamunka a hagyományos technológia fejlesztése mel-

Digitized by Google

lett új technológiai eljárások kidolgozásának segítőjévé válik.

A gyakorlatban mégsem hasznosítottuk eléggé ezt a módszert. Különösen a Kohó- és Gépipari Minisztériumon kívüli tárcák vállalatainak jó részében csak későn, a közelmúltban indult meg a gyártmányok normaóra-szükségletének kidolgozása. Ez szoros kapcsolatban van a munka normázásának elhanyagolásával, illetve alacsony színvonalával is. Más kérdés az, hogy ahol megvannak a kimutatások a gyártmány-normaóraszükségletről, ott hasznosítják-e ezeket? A tapasztalat szerint sokhelyütt — nem ismerve fel jelentőségüket — semmire sem használták ezeket. Miután a vállalatok legfeljebb csak a teljesítménybéres munkahelyekre dolgoztak ki munkanormákat, így a munkáslétszámnak is általában csak mintegy felét tervezhették meg a gyártmány-normaóraszükséglet alapján.

A munkaerő-tervezés és gazdálkodás tehát *nagyobb részt szubjektív megítélésekre épült.* A vállalatok csak elvétve vagy egyáltalán nem készítettek műszakilag is megalapozott létszámterveket, holott ez igen fontos feltétele a termelékenység tervszerű emelésének. A céltudatosság hiányára mutat az is, hogy még ahol esetenként elemezték is a létszámalakulást, a vizsgálat ott is elsősorban a normázott munkahelyekre szorítkozott, ugyanakkor lényegében globálisan, rutinból tervezték meg a munkáslétszám másik felét, körülbelül 50—60 százalékát.

Már a határozat előtt is voltak azonban olyan vállalatok, ahol céltudatosan törekedtek a munka normázásának, a munka- és üzemszervezés színvonalának emelésére. A Lenin Kohászati Műveknél alkalmazott műszaki normák például, amelyek országos normaalapok, munkanapfelvételek és időmérések alapján készültek, teljes részletességgel tartalmazták a technológiai követelményeket is. A gyártásban bekövetkezett változásokat rendszeresen átvezetik a normákon. Tervszerű munkával vizsgálják felül a normákat és a gyártmány-normaóraszükségletről szóló kimutatásokat. A vizsgálatok kiterjednek arra is, hogy például kisgépesítéssel miként lehetne könnyíteni a nehéz fizikai munkát, illetve miképpen lehetne csökkenteni a gyártási idők egyes elemeit, mi a szűk keresztmetszetek feloldásának a módja stb. Az időbérben dolgozók létszám-megállapításánál is alkalmaznak munkanap-felvételeket, illetve a karbantartóknál helyi kiszolgálási normákat. A körültekintő és műszakilag megalapozott normamunka, e vállalatnál eredményesen támasztja alá a termelékenység tényezőnkénti megtervezését és menetközben való számbavételét.

•

A határozat alapján elkezdődött munka során vállalataink a veszteségek feltárása, a munkanapfelvételek készítése terén tettek legtöbbet. A munkanap-felvételek 10—25 százalékos kiküszöbölhető veszteségidőket tártak fel. Ezeknek kisebb része, általában mintegy egyharmada a munkások hibájából, nagyobb része a vezetés és a mun-

Digitized by Google

ka- és üzemszervezés hibájából eredt. Hiba azonban, hogy a munkanapfelvételeket üzemeink tekintélyes részében kizárólag a normák szigorítási mértékének meghatározására használták fel. A veszteségidőknek a szervezési hiányosságokból eredő, nagyobb részére vonatkozóan csak ritkábban készítettek intézkedési terveket, hajtottak végre intézkedéseket.

Mutatkoznak kezdeti eredmények a gépek célszerűbb átrendezésében, a gépek kapacitásának jobb kihasználására tett intéskedésekben, a belső áru- és anyagmozgatás jobb megszervezésében, a szállítási utak lerövidítésében, a felesleges létszámok más területre irányításában is. A munka- és üzemszervezési tevékenység végzésére igen sok vállalatnál — főleg a könnyűipari, az építésügyi, az élelmezésügyi minisztérium vállalatainál — üzemszervezési csoportokat hoztak létre, vagy önálló üzemszervezőket állítottak be. Ezek munkája már kezd eredményeket hozni.

A munka- és üzemszervezésben elért eredményeket azonban csak kezdeti lépéseknek tekinthetjük. Fordulatról még nem beszélhetünk; sok év mulasztását csak hosszabb idő alatt lehet pótolni. Ezt a munkát a jövőben tervszerűbbé és a vállalatok állandó feladatává kell tenni.

A határozat végrehajtása a technológia terén is fejlődést hozott. Számos vállalatnál hatékony intézkedéseket tettek a technológia fejlesztésére. A vállalatok nagy többsége írott technológiai utasításokat készít, s igen kevés az olyan vállalat, ahol ez nem történt meg. Az elkészült technológiai utasítások zöme igaz, hogy csak írásban rögzítette a már alkalmazott technológiai előírásokat, mégis eredménynek számít, mert ezzel ma már írott kinduló alapja van a technológia továbbfejlesztésének. (Néhány iparágunkban eddig egyáltalán nem is voltak technológiai utasítások). A technológiai utasítások leírása is hozzásegít ahhoz, hogy ipari üzemeinkben javuljon a vezetés színvonala, s megteremtsék a korszerű üzemvezetés feltételeit. Igen pozitívan kell értékelni azt, hogy a technológiai osztályok és általában a műszakiak minden eddiginél nagyobb mértékben vették ki részüket ezekből a munkákból. Helyenként azonban előfordul, hogy a munkás által már hosszabb idő óta alkalmazott technológiát nem merik előírni, mert egy esetleges géptöréstől vagy a termékek minőségének romlásától félve nem akarják átvállalni a felelősséget. Ugyanakkor a munkás által alkalmazott technológiát megtiltani sem merik, mert ezzel a termelékenység emelkedését gátolják.

A technológiai előírások széleskörű kidolgozásának és felülvizsgálatának eredményeként *az üzemekben alkalmazott normák műszakilag megalapozottabbakká váltak.* Összesített adatok nem állnak rendelkezésünkre az úgynevezett műszakilag megalapozott normák arányszámának változásáról, de egyes területek számaiból következtetni lehet a fejlődésre. Például a Kohó- és Gépipari Minisztérium Vaskohászati Igazgatóságának vállalatainál az 1960. évi 13 százalékról 22 száza-

Digitized by Google

lékra, a Híradástechnikai Igazgatóság vállalatainál 20 százalékról 30 százalékra stb. növekedett a műszaki normák aránya. Ugyanakkor jelentősen csökkentek a becsült normák. Hasonló a fejlődés minden területen.

A munkanormákat készítési módjuk szerint három nagy csoportra osztjuk fel: műszaki-, statisztikai- és becsült normákra. A munkanormákkal szemben támasztott legfőbb követelmény az, hogy a szükséges munkaidőráfordítást fejezzék ki, mert csak az ilyen teljesítménykövetelmény ösztönző, csak az ilyen norma tölthető be a vállalat életében a gazdasági szervező szerepet. Ennek a követelménynek legjobban a műszaki számításokkal megalapozott norma felel meg. A normák műszaki megalapozottságának követelménye az úgynevezett műszaki normák csoportjában érvényesül a legkövetkezetesebben, de vonatkozik a másik két normafajtára, s főleg a statisztikai normákra is.

Az elmúlt időszak normarendezésének éppen az az egyik legfontosabb pozitívuma, hogy a műszaki normák körének bővülésével együtt a statisztikai és a tapasztalati normák is műszakilag megalapozottabbakká lettek, mint eddig bármikor is voltak. Nem volna tehát teljes a kép, ha ezt az igen fontos tényezőt nem említenénk meg, s csupán a műszaki normák számszerű növekedésében látnánk az eredményeket. A gyakorlati munkában, a termelőmunka különböző területein a munkanormák kidolgozásának feltételei eltérők. Számos területen hiányoznak a műszaki normák kidolgozásának feltételei, vagy a gyártmányok gyakori változása miatt nem célszerű és nem gazdaságos azok kidolgozása. Ilyen esetekben statisztikai normák is megfelelnek a követelményeknek és reálisan fejezhetik ki a szükséges időráfordításokat, ha megfelelő műszaki számítások és megfontolások alapján készültek.

Az elmúlt időszakban tehát általában a határozatoknak megfelelően történt a normák rendezése. Az állami iparban februárról májusra az átlagos teljesítményszázalék 106,7 százalékról 102,6-ra csökkent. Ágazatonként vizsgálva átlagban 100,1 és 104,4 százalék között van a normák teljesítési százaléka. Ugyanezen időszak alatt a termelékenység fokozatosan növekedett.

Nem mindenütt értették azonban meg a normák rendezésének új módját, mely szerint a szigorításnál számításba kell venni az átlagos munkások 100 százalékot lényegesen meghaladó túlteljesítését is, de a kiküszöbölhető veszteségeket is. Ennek következtében az új normák egy része rövid idővel a bevezetés után már lazának bizonyult, s több vállalatnál másodszori normarendezésre volt szükség. (A párt- és szakszervezeti apparátusnak alapos munkát kellett végeznie, hogy megértesse ezt a munkásokkal.) Még ma is van olyan vállalat, ahol a rendezés után is lazák maradtak a normák. A kormánynak a munkanormákról szóló júniusi határozata alapján ezeket a normákat a vállalatok munkatervé szerint, fokozatosan kell majd helyrehozni. Van néhány olyan vállalat is, ahol az átlagos teljesítmény 100 százalék alatt

Digitized by Google

marad. A jó felvilágosító munka következtében ez nem munkavisszatartásból származik, hanem abból, hogy nem küszöbölték ki mindazon veszteségeket, amelyeket a normák szigorításánál figyelembe vettek. Ezeken a helyeken különös gonddal kell tovább folytatni a munkaszervezést.

A Politikai Bizottság határozatának megfelelően a vállalatoknak módjuk volt rá, hogy a keresetcsökkenések kiküszöbölése végett emeljék az alapbéreket. A szénbányászatban például 6 százalékkal, a könnyűiparban mintegy 4 százalékkal emelték az alapbért. Ezt úgy valósították meg, hogy felemelték a munkások felső bérhatárát. Ez hozzásegített ahhoz, hogy a munkások keresete átlagosan nem csökkent, hanem az első félévben 1,1 százalékkal magasabb volt, mint egy évvel előbb. Átmenetileg (egy-két hónapig) természetesen számos dolgozónak a keresete csökkent kisebb-nagyobb mértékben. Ez nagyrészt abból eredt, hogy a normák megváltoztatásához szükségszerűen kapcsolódó műszaki intézkedéseket elkésve valósították meg.

A vállalatok általában javították bérezési gyakorlatukat is. Sok vállalat minőségi, gazdaságossági vagy programszerűségi prémiumot vezetett be. Több helyen norma alapján vezettek be teljesítménybérezést ott, ahol a teljesítménybérezés formája addig nem volt megfelelő (például a nyomdaiparban). A Központi Statisztikai Hivatal kimutatása szerint az állami iparban februárról májusra mintegy 30 000 fővel növekedett a teljesítménybérben dolgozók száma.

A nem munkanormán alapuló teljesítménybérezésnél, például a premizálásnál is értek el eredményeket a vállalatok. Itt is felülvizsgálták és szükség esetén szigorították a mennyiségi és minőségi szinteket.

A Politikai Bizottság határozatának megfelelően felülvizsgálták és megszüntették a termelékenység emelését gátló bérezési gyakorlatot. Általában megszüntették a bérmaximum-előírásokat, vagy felemelték színvonalukat. A Kohó- és Gépipari Minisztériumnál például (ahol a legszélesebb körben alkalmazták ezt) jelentősen csökkent az ilyen bérformával dolgozók aránya. Csak ott tartották fenn a bér felső határának előírását, ahol ezt a minőség vagy a technológiai fegyelem betartása indokolja.

Az előző, 1956 előtti normarendezéseknél a munkások tömegesen reklamáltak és írtak panaszleveleket; most ez alig fordul elő.

A munkások hangulata lényegesen jobb volt, mint bármely előző normarendezésnél. Azt a világos célkitűzést, hogy változatlan keresetért a reálisan megkövetelhető magasabb teljesítményt kell produkálni, a munkások többsége megértette és támogatta, s különösen a munka- és üzemszervezésre vonatkozó javaslataikkal hatékonyan segítették a határozat végrehajtását. Kedvezőtlen hangulat csak ott volt, ahol a keresetek nagyobb mértékben vagy tartósan csökkentek, ahol előzetesen nem beszélték meg az intézkedéseket a

Digitized by Google

dolgozókkal, vagy ahol kétszer is szigorították a normákat.

Számokkal a következőképpen lehetne összefoglalni eredményeinket: Az állami iparban 1961 első háromnegyedévében az egy foglalkoztatottra jutó napi teljes termelés kb. 8 százalékkal volt magasabb, mint egy évvel előbb. Talán még ennél is nagyobb a jelentősége annak, hogy az állami iparban az első félévben a nettó termelés emelkedésének kétharmada a termelékenység emelkedéséből származott.

•

Az eddigi tapasztalatokat összegezve megállapítható, hogy a határozat végrehajtása jelentős eredményeket hozott. A termelékenység részaránya a tervezettnek megfelelően alakult, a munkanormák színvonala jelentősen emelkedett, a technológia állandó tökéletesítésének alapjait leraktuk, a munka- és üzemszervezés kérdései iránt növekedett az érdeklődés, s mindez a munkások átlagos bérének csökkenése nélkül, általában kedvező politikai légkörben ment végbe.

Az eredmények mellett azonban látni kell azokat a feladatokat is, amelyek a munka- és üzemszervezés, és ezzel együtt a munkanormák rendbentartása terén előttünk állnak.

Mindenekelőtt tovább kell erősítenünk azt a helyes szemléletet, hogy *a munka- és üzemszervezés és ezenbelül a normák javítása, rendbentartása nem kampányfeladat, hanem a gazdasági vezetők állandó folyamatos feladata.* El kell tehát kerülnünk a széles tömegeket érintő kampányjellegű normarendezést. Ugyanakkor látnunk kell, hogy az eredményes normarendezés ellenére is még csak a kezdeti lépéseket tettük meg, ami jó kiindulási alapot ad a további munkához. A jelenleg érvényben lévő normák sem teljesen jók, s a fejlődés során szükségszerűen elavulnak. Nem szabad azonban megengedni, hogy a normák tömegméretekben fellazuljanak. Ez újabb normarendezési kampányt tenne szükségessé. Bár az elmúlt kampányt mind politikai mind gazdasági szempontból lényegesen jobban hajtottuk végre, mint az előzőket — ez sem volt azonban problémáktól mentes, s nem is lehetett az. Elkerülhetetlen volt például, hogy a munkások egyes csoportjainak a keresete kisebb-nagyobb mértékben csökkenjen, s ez, bár nem volt általános jelenség, kétségtelenül rontotta a hangulatot. A normák általános rendezését több mint egy félév alatt valósítottuk meg. Azelőtt sohasem volt ennyi idő a normarendezésre, ennek ellenére — főleg nagy vállalatoknál — ennyi idő sem volt elég arra, hogy minden normát a legteljesebb körültekintéssel állapítsanak meg, mert a munka az évek során felgyülemlett. Ebből viszont az következett, hogy a legtöbb új norma reális ugyan, de egyrészük vagy változatlanul laza maradt, vagy egyes esetekben túl szorossá vált.

Csak akkor kerülhetjük el az ilyen normarendezési kampányokat, ha a normákat *folyamatosan* hozzáigazítjuk a változó feltételekhez. Minden olyan műszaki vagy munkaszervezési változással egyidejűleg, amely a gyártási időszükségletet csökkenti, azonnal meg kell változtatni a

Digitized by Google

normát is. Ha ilyen esetekben késik a normaváltoztatás, akkor a változás után indokolatlanul emelkedik a munkások egyes csoportjainak a keresete, s ezt a felemelkedett, megszokottá vált keresetet kell az elhúzódó rendezéssel csökkenteni. Sokkal nehezebb tehát késéssel változtatni meg a normákat, mint a munkakörülmények változtatásával egyidejűleg.

A normákat természetesen akkor is meg kell változtatni, ha kiderül róluk, hogy különösebb műszaki változás nélkül is lazák, hiszen még jelenleg is csak a normáknak egy kisebb része műszaki norma. Ilyen esetekben természetesen különösen fontos megadni minden segítséget ahhoz, hogy a munkások az új normákat is teljesíteni tudják, s így keresetük ne csökkenjen.

A munkanormák folyamatos változtatásának elengedhetetlen feltétele azonban a *munka- és üzemszervezés színvonalának emelése.* Iparáganként és vállalatonként rendkívül eltérők a munka- és üzemszervezés feladatai, azonban általánosan fontos, és mindenütt elkerülhetetlen az, hogy munkanap-felvételeket készítsenek, feltárják a veszteségidőket és annak okait, s tervet dolgozzanak ki megszüntetésükre.

A szeptember 13-i párthatározat után vállalataink tömegesen készítettek munkanap-felvételeket. A feltárt veszteségek egy részét figyelembe is vették a normák rendezésénél, a veszteségek felszámolására azonban kevés intézkedést tettek. Az utolsó hónapokban készített munkanap-felvételek azt bizonyítják, hogy az év elejéhez képest általában csekélyebbek ugyan a kieső idők, elsősorban azonban a munkások hibájából származó veszteségek csökkentek vagy tűntek el egészen, s csak kevés eredményt sikerült elérni a műszaki és szervezési hiányosságokból fakadó veszteségek leszállításában. Ezeknek csökkentéséhez tervszerű intézkedésekre van szükség.

A vállalatok túlnyomó többsége ma már rendszeresen készít műszaki fejlesztési tervet, s ezzel megteremti a munkatermelékenység emelésének legfontosabb feltételét. A műszaki fejlesztés azonban csak akkor hatékony, ha a technika fejlesztését összekapcsoljuk a munka- és üzemszervezés tökéletesítésével, a munkanormák rendezésével. Ezért a műszaki fejlesztési tervekkel együtt, ezekre alapozva, a munka- és üzemszervezés színvonalának emelésére irányuló terveket is ki kell dolgozni. Így lesz a normák változtatása is folyamatos, és ezzel elérhetjük, hogy a technika fejlesztése az eddiginél sokkal nagyobb mértékben növelje a termelékenységet.

Kahulics István

Digitized by Google

NEMZETKÖZI SZEMLE

Miért fontos a német békeszerződés megkötése?

Elöljáróban hadd beszéljünk arról: normális körülmények között hogyan kellett volna alakulnia Németország háború utáni sorsának? Egyáltalán: mit nevezhettünk volna normálisnak? Kétségkívül azt, hogy a győztes hatalmak megállapodásai maradéktalanul megvalósulnak.

Az 1945. augusztus 2-ával befejeződött berlini (potsdami) értekezlet világosan meghatározta a legyőzött hitleri Németországban alkalmazandó politikai és gazdasági intézkedéseket. Az értekezlet résztvevői megegyeztek a szövetségeseknek a legyőzött Németországra vonatkozó, a szövetséges ellenőrzés tartama alatt követendő egységes politikai és gazdasági elveiben. Kimondották, hogy a megszálló szövetséges haderők főparancsnokai — kormányaik utasításai alapján — maguk gyakorolják ugyan a legfelsőbb hatalmat a maguk megszállási övezetében, de az egész Németországot érintő kérdésekben együttesen járnak el. A potsdami megállapodások kimondják Németország teljes lefegyverzését és leszerelését, a szárazföldi, a tengeri és a légi haderők, valamint a hadiipar felszámolását, az SS, az SA és az SD megszüntetését, a Gestapo feloszlatását, a vezérkar, a tényleges és tartalékos tisztikar, a katonai iskolák és minden más katonai jellegű szervezet megszüntetését. Előírják a nemzeti szocialista párt és az összes általa ellenőrzött szervek, továbbá valamennyi náci intézmény feloszlatását, és kötelezik a megszállókat, hogy akadályozzák meg ezek újjászületését. Kimondják a háborús bűnösök megbüntetését, valamint a befolyásos náci vezetők letartóztatását és internálását. A megállapodások szerint minden felelős állásból el kell távolítani az aktív nácikat. A gazdasági alapelvek értelmében, a német hadipotenciál megsemmisítése céljából, meg kell tiltani és meg kell akadályozni a hadfelszerelések, lőszerek és fegyverek gyártását, valamint mindennemű repülőgép és tengerjáró hajó előállítását. Ellenőrizni kell a hadi célokra is alkalmas nyersanyagok, gépek és más felszerelések gyártását. A német gazdasági életet a lehető legrövidebb időn belül decentralizálni kell „abból a célból, hogy megsemmisíthessék azoknak a gazdasági erőknek központjait, amelyek — különösen kartellek, szindikátusok, trösztök és egyedárusítási egyezmények formájában — fennállanak."

Digitized by Google

Feltétlenül rá kell mutatnunk a potsdami megállapodás két rendkívül fontos előírására. A politikai alapelvek IV. fejezete kimondja, hogy „előkészületeket kell tenni a német politikai élet demokratikus alapon történő végleges újjászervezésére és Németország esetleges békés együttműködésére a nemzetközi életben." A gazdasági elvek 14. pontja így szól: „Németország a megszállás ideje alatt gazdasági egységként tekintendő." E célból, mint a megállapodás ugyancsak ehelyütt megállapítja, közös politikát kell folytatni, egyebek között a pénzügyi és a bankrendszer, a központosított adózás és bevételek, a bérek, a fizetések, az árak, a jegyrendszer, a szállítás és a közlekedés tekintetében.

A fentiekből is nyilvánvaló, hogy ha végrehajtják a potsdami megállapodásokat, másként alakult volna Németország sorsa. Néhány éven belül létrejött volna a békeszerződés, és az egységes Németország elindulhatott volna a béke, a demokrácia, a társadalmi haladás útján.

•

Köztudomású, hogy Németország sorsa nem így alakult. Le lehetne írni mégegyszer a potsdami megállapodások imént felsorolt összes pontjait, és sorra meg lehetne állapítani, hogy egyiket sem hajtották végre. Nem az egész Németországban történt ez így, csak ott, ahol az amerikai, az angol és a francia megszálló csapatok kapták meg a fő hatalmat. Ez azonban még nem minden: ezen a területen megmaradnak a katonai káderek is, megőrzik a tisztikart, hírhedt náci politikusok is szerepet kapnak a politikai életben, nem hajtják végre a gazdasági élet decentralizálását, s visszakerülnek a bankok, a monopóliumok és a trösztök élére a gazdasági élet súlyosan kompromittált, a nácizmus uralomra juttatásában, a háború kirobbantásában és végsőkig való támogatásában anyagilag érdekelt és bűnös gazdasági vezérek.

A mai Nyugat-Németország állig felfegyverzett, gazdaságilag erős, agresszív, revansra készülődő imperialista, militarista állam. A hatalom változatlanul a német monopoltőkések kezében van. A gazdasági életre jellemző, hogy a több mint 100 millió márka alaptőkével rendelkező részvénytársaságoknak, tehát az egészen nagy konszerneknek a részaránya az egész nyugatnémet részvénytőkében az 1938. évi 25,8 százalékról 1960-ra 50 százalék fölé emelkedett. Ezek között a legnagyobb kizsákmányolók között ott találjuk a náci időkből ismert összes konszerneket, közöttük az IG Farben utódjait és az olyan monopóliumokat, mint a Siemens, az AEG, a Rajna- és Ruhr-vidéki nagyvállalatok. Az IG Farben, a Siemens és az AEG, az atomfegyverkezésből hasznot húzó és Flick vezetése alatt álló gépkocsi- és motorkonszernek, végül pedig a monopolbankok — a Német Bankkal az élükön — ellenőrzik részvényeik, a hitelek és személyes befolyásuk révén a nyugatnémet gazdasági élet túlnyomó részét. Mondanunk sem kell, hogy ezek a csoportok messzemenően meghatározzák az Adenauer-kormány politikáját is, és uralmuk alá hajtják a gazdasági és a társadalmi élet összes fontos területét. A német gazdasági világ élén

Digitized by Google

olyan, a hitleri időkből jól ismert figurákat találunk, mint Hermann Abs bankár, aki egykor Hitlernek volt pénzügyi tanácsadója, Friedrich Flick, Hitler egykori gazdasági vezére, Alfred Krupp, Hitler volt hadigazdasági vezére, Robert Pferdemenges volt náci bankár, Hitler pénzügyi tanácsadója stb.[1]

A nyugatnémet állam fegyverkezéséről sok tény közismert. Mégis érdemes elmondani, hogy a Német Szövetségi Köztársaságban 1956. és 1960. között 7 milliárd 643 milió márkát fordítottak atomkutatásra és atomfejlesztésre, azaz az atomfegyvergyártás és az atomhadviselés tudományos és ipari megalapozására. Ennek az adatnak a fényében formálissá válik az a kérdés, hogy e pillanatban kezükben tartják-e az atomfegyvereket a nyugat-németországi imperialisták, vagy nem. A lényeg az, hogy bármely pillanatban képesek atomfegyvereket gyártani, és senki sem ellenőrzi, hogy máris nem gyártanák-e. A Német Szövetségi Köztársaság lakossága az elmúlt hét esztendőben több mint 100 milliárd márka fegyverkezési kiadás terhét viselte. A költségvetés katonai előirányzatai az elmúlt években állandóan növekedtek. 1955—56-ban még „csak" 5 és fél milliárdot, 1958—59-ben pedig már 10 milliárdot irányoztak elő a közvetlen fegyverkezési kiadásokra. Az idei hadi költségvetés majdnem 13 milliárd, 1962-ben 14 milliárdot, 1963-ban pedig 16 milliárdot akarnak fegyverkezési célokra fordítani. Ezek azonban csak a közvetlen fegyverkezési kiadások. A hadügyminisztériumon kívül más minisztériumok költségvetésében is megbújnak katonai jellegű kiadások, így például laktanyaépítésre, kiképző- és gyakorlóterek létesítésére, haditengerészeti építkezésekre, repülőterek építésére, a hidegháború céljait szolgáló „alkotmányvédő hivatal", a rendőrség, a Gehlen-féle kémszolgálat fenntartására, hidegháborús propagandára, az úgynevezett „kelet-európai intézetekre", a fasiszta emigránsok és disszidensek támogatására, stratégiai útépítésre. Ezeket figyelembe véve, a bonni költségvetésből majdnem 26 milliárd márkát fordítanak katonai és hidegháborús célokra — az egész nyugatnémet költségvetés 57,7 százalékát.

Mindebből logikusan következik az az ismert és helyszűke miatt itt nem részletezhető tény, hogy Nyugat-Németországban szabadságot és hivatalos támogatást élvez mindenki, aki háborúra uszít, aki a „Drang nach Osten"-t, a Német Demokratikus Köztársaság, Lengyelország, Csehszlovákia, a Szovjetunió megtámadását, a második világháború után kialakult határok revízióját hirdeti, de illegalitás, börtön az osztályrésze mindenkinek, aki szóval vagy tettel mindezzel szembeszegül. Teljes szabadságot és atyai jóindulattól csepegő kormánytámogatást élveznek a német imperializmus, a nácizmus teuton gőggel telített katonahagyományait ápoló szervezetek, amelyek a Szovjetunió ellen vívott becstelen, gyilkos háború szellemét tartják ébren. Nemigen tesznek lakatot azok szájára sem, akik a nyugati „szövetségesek" területei felé ka-

1 V. Ö.: A legagresszívabb nyugatnémet monopóliumok. Társadalmi Szemle, 1961. 8—9. sz.

Digitized by Google

csingatnak, és hangot is adnak effajta elképzeléseiknek.

•

Hogyan történt voltaképpen Németország kettészakítása? Nem az 1945 utáni események amúgy is közismert tényeit akarjuk itt felsorolni, inkább egy-két lényeges, de talán kevésbé közismert mozzanatra szeretnénk rámutatni.

Az Amerikai Egyesült Államok és Anglia uralkodó körei a második világháború alatt és után bonyolult problémával kerültek szembe: egyfelől szerették volna kiütni a nyeregből Németországot, mint imperialista versenytársat, másfelől azonban igyekeztek megóvni a német reakciós erőket egy a Szovjetunió ellen indítandó későbbi háború számára. A megoldást abban látták, hogy — a „divide et impera" ősrégi receptje szerint — politikailag és gazdaságilag feldarabolják Németországot.

Churchill angol miniszterelnök és Roosevelt amerikai elnök már 1941-ben tárgyal Németország felosztásáról, majd amerikai hatóságok megbízást kapnak, hogy dolgozzák ki a felosztás tervét. 1942 elején az amerikai külügyminisztériumban „A háború utáni problémákkal foglalkozó konzultatív bizottság" néven külön szerv kezdi tanulmányozni Németország felosztását. Anglia és Amerika 1943-ban megállapodik, hogy „Németországot minden körülmények között különböző államokra kell felosztani". Az 1943 augusztusi quebeci (Kanada) értekezleten a két kormány végérvényesen megállapodik Németország felosztásában. A hitlerellenes koalíció államainak 1943 októberi moszkvai külügyminiszteri konferenciáján az amerikai küldöttség hivatalos okmányban javasolja, hogy tagolják Németországot három vagy több államra. Az 1943 végén lezajlott teheráni háromhatalmi konferencián az amerikai kormány ismét előterjeszti felosztási tervét; ezúttal öt „önálló", „független" német állam kialakítását javasolja. Amikor a Szovjetunió elutasítja ezt, Churchill 1943. december 1-én, a három kormányfő értekezletén új tervvel áll elő: Bajorországból, Württembergből, Pfalzból, Szászországból és Badenből konföderációt kell létrehozni, élén a Habsburg-ház egy tagjával. Így akarja az angol tőke megszerezni az uralmat Németország egyes részeinek életképtelen, laza szövetsége felett. Az 1944 szeptemberi második quebeci konferencián Amerika és Anglia megvitatja és elfogadja az úgynevezett Morgenthau-tervet. Eszerint Németország különböző „önálló" részekből állana, amelyeknek legfontosabb iparágait megsemmisítik („agrarizáció"). A Saar-vidék a hozzá csatlakozó, a Mosel és a Rajna közötti területekkel együtt, Franciaországhoz csatlakozott volna. A Ruhr- és Rajna-vidék, a kieli csatorna és a tőle északra fekvő terület külön zónává vált volna, egy „nemzetközi szerv" igazgatása alatt. Németország többi része két „autonóm" államra tagolódott volna: az északnémet államra, amely Poroszországot, Szászországot és Thüringiát foglalja magában, és a délnémet államra, amely Bajorországból, Württembergből, Badenből és Hessenből áll, s vámszövetségre lép Ausztriával.

Az amerikai kormány még az 1945-i nyári potsdami konferencián sem mondott le Németország

Digitized by Google

felosztásának terveiről. Ezúttal nemcsak Németország felosztását követelte, hanem azt is, hogy fosszanak meg függetlenségétől több európai államot — közöttük Magyarországot és Ausztriát is.

Amint látjuk, a körültekintő angol és amerikai imperialista vezetők rólunk sem feledkeztek meg. A négyszáz éves Habsburg-német elnyomásból, a német imperializmusnak hazánk életében élvezett sok évtizedes politikai és gazdasági befolyásából, a német imperializmus oldalán uralkodó osztályaink bűnéből vívott, népünkre pusztító hatású két imperialista világháborúból, nemzeti függetlenségünk eltiprásából számukra logikusan az következett, hogy hazánk maradjon német gyarmat. Ez tökéletesen egyezik azzal a német imperialista felfogással, amely szerint a magyar nép nem érdemli meg az önálló nemzeti létet. Ez a felfogás érvényesül a Nyugat-Németország ma is közkézen forgó egyes térképeken is, ezek Magyarországot annak a nagynémet birodalomnak a részeként tüntetik fel, amely (szerencsére) csak a legélénkebb képzeletű német imperialisták vágyálmaiban él.

A szovjet kormány, mint mindig, ezúttal is erélyesen visszautasította Németország felosztását. Meghiúsította a felosztás imperialista terveit és sikerült elérnie, hogy a potsdami megállapodásokban — mint fentebb idéztük — lefektessék a német egység alapelveit. „Az a tény — mondotta Otto Grotewohl —, hogy Angliának és az Amerikai Egyesült Államoknak a potsdami konferencián le kellett mondaniok Németország felosztásának terveiről, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége kormánya következetes politikájának köszönhető. A Szovjetunió kormánya állhatatosan ragaszkodott Németország egységének fenntartásához, és már akkor erélyesen szembeszállt mindenféle felosztási tervvel."

Így tehát a nyugati felosztási tervekbe akkor beleszólt a történelem. Mi maradt hátra a nyugati imperialisták számára ezután? Megóvni a jogos, igazságos büntetéstől a háborús bűnösöket ott, ahol lehet, elszabotálni a nácitlanítást, megőrizni a monopóliumokat és azok hatalmát, valamint újjáéleszteni a német imperializmust, ott, ahol lehet. Feldarabolni Németországot úgy, ahogy lehet. És hol lehetett, hogyan lehetett? Úgy, hogy egyesítették megszállási zónáikat, ott saját gyámkodásuk alatt német különállamot létesítettek, majd cselekvő támogatásukkal lehetővé tették, hogy ez lázasan fegyverkezzék, s eljusson a már jellemzett mai helyzetig. Így érték el, hogy a Német Szövetségi Köztársaság, annak veszedelmes gyorsasággal növekvő fegyveres ereje és ezzel párhuzamosan növekvő agresszivitása háborús, szovjetellenes terveiknek legfontosabb alkatelemévé váljék. A német kérdés háború utáni alakulásának megszámlálhatatlan mennyiségű ténye mind ezt az igazságot bizonyítja.

•

Vizsgáljuk meg a dolog másik oldalát. Sikerült-e a nyugati hatalmaknak, elsősorban az amerikai imperialistáknak az, hogy eredeti elképzeléseiknek megfelelően, döntő politikai befolyásra tegyenek szert a nyugatnémet különállam életében? Mennyi valósult meg a másfél évtized előtti tervekből: a német imperializmus-

Digitized by Google

nak, mint gazdasági versenytársnak a meggyengítéséből vagy megsemmisítéséből?

Nos, igaz az, hogy ami a szocializmus térhódításának megakadályozására való törekvést és a szocialista világ elleni agresszió terveit illeti — ebben az amerikai és a nyugatnémet imperialisták ma is többé-kevésbé összehangolt politikát folytatnak. Ma már azonban a nyugatnémet uralkodó köröket, ezen a téren, legalábbis egyenrangúnak tekinthetjük az amerikai uralkodó körökkel, és korántsem beszélhetünk úgy a Német Szövetségi Köztársaságról, mint az Amerikai Egyesült Államok egyszerű csatlósáról. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a nyugat-németországi imperialisták mind gyakrabban tesznek olyan politikai lépéseket is, amelyeket nem egyeztetnek össze az amerikai uralkodó körökkel, sőt amelyek azoknak egyes érdekeit sértik is. Arról már nem is szólunk, hogy Angliának és Franciaországnak mennyire fejére nőtt a német imperializmus.

Az is igaz, hogy az amerikai monopoltőke, amely sokmilliárd dollárral segítette a nyugat-németországi ipari potenciál rekonstrukcióját, jelentős érdekeltségekkel és így befolyással rendelkezik a Német Szövetségi Köztársaság gazdaságában. Az amerikai és a nyugatnémet monopóliumok számos fontos iparágban, valamint a bankéletben, de mindenekelőtt a katonai célokra dolgozó ágazatokban szorosan összefonódtak egymással. De az is igaz, hogy mint eddig soha, most sem sikerült áthágniok az egyenlőtlen fejlődés törvényét. Nyugat-Németország gazdasága ma már olyan fejlett, olyan modern és olyan hatalmas ipari kapacitással rendelkezik, hogy hovatovább gazdaságilag erősebbé válik az összes többi európai tőkés országnál. Mint ilyen, az angoloknak és a franciáknak, sőt az amerikaiaknak is mozgékony, veszélyes versenytársaként jelentkezik mind az európai, mind pedig az ázsiai, az afrikai és a latin-amerikai piacokon. Megint más kérdés természetesen az, hogy a nyugatnémet imperializmusnak, és mindenféle imperializmusnak az ázsiai, az afrikai és a latin-amerikai terjeszkedésébe mindinkább beleszólnak a megváltozott történelmi erőviszonyok, a népek páratlan méretű és erejű függetlenségi törekvései, beleszól az a sokrétű politikai és gazdasági támogatás is, amelyet a szocialista világ nyújt a függetlenségükért harcoló népeknek.

•

Mi történt ezalatt Németországnak abban a részében, amelyet a hitlerizmus megsemmisítése után a Szovjetunió csapatai szálltak meg?

Itt maradéktalanul végrehajtották a potsdami megállapodásokat és politikailag, gazdaságilag kihúzták a talajt a német imperializmus lába alól. Maradéktalanul végrehajtották a nácitlanítást. Segítették és bátorították a német nép demokratikus erőinek kibontakozását. A Szovjetunió 1949-ig mindent megtett, hogy meggátolja Németország mindinkább kibontakozó kettészakítását. 1949. szeptemberében azonban megalakult a nyugatnémet különállam, a Német Szövetségi Köztársaság kormánya. Ekkor a Szovjetunió egyetértésével Németország általa megszállt részében is kormány alakult: 1949.

Digitized by Google

október 7-én létrejött a Német Demokratikus Köztársaság kormánya.

A Német Demokratikus Köztársaság új jelenség, új szereplő a történelemben. Olyan *német* állam jött létre, amely a *német* imperializmus ellen harcol. Azért lehetséges ez, mert ez már nem a német monopoltőkések, hanem a német nép, a német munkások és parasztok állama. Ebben az államban nincsenek többé agresszióban és hódításban érdekelt uralkodó osztályok. Népe kezébe vette saját sorsának intézését, óriási társadalmi és gazdasági átalakulást vitt véghez, s ma a szocialista tábor tagjaként, szocialista jövőjét építi. Gigászi építőmunka indult meg az NDK területén, amely iparilag összehasonlíthatatlanul elmaradottabb és összehasonlíthatatlanul nagyobb háborús károkat szenvedett, mint a nyugati részek. Ma a Német Demokratikus Köztársaság ipari termelése világviszonylatban a hatodik, európai viszonylatban pedig az ötödik helyen áll. Az NDK jelentős tényező a világpiacon, és mind nagyobb mértékben a maga erejéből fedezi belső szükségleteit is. Az elmúlt évtizedben az NDK-ban gyorsabban nőtt a termelés, mint az NSZK-ban: ha az 1950-es esztendőt 100-nak vesszük, akkor az 1960. évi termelés indexszáma az NDK-ban 293, az NSZK-ban pedig 250. Mindez a Német Demokratikus Köztársaság dolgozó népének áldozatos munkájával, a testvéri szocialista országok, mindenekelőtt a Szovjetunió önzetlen, internacionalista segítségével jött létre.

A Szovjetunió és az NDK a két német állam létrejötte óta is állhatatosan folytatja a német egységért és a békeszerződésért vivott harcot. Már az első időkben jelentkezett azonban az az új momentum, amely napjainkban immár meghatározója a német kérdés megoldásáért vívott harcnak. Arról van szó ugyanis, hogy a két német állam létrejötte óta a német egység már nemcsak a háborúban győztes hatalmak ügye. Mivel két német állam létezik, egyesítésükről nem lehet többé nélkülük dönteni.

Az NDK kormánya megalakulása után azonnal kezébe vette az egység ügyét és 1949-től kezdve egymás után tette meg különböző javaslatait a két német állam közeledésére, az egyesülés elősegítésére. Wilhelm Pieck, az NDK első elnöke, a kormány megalakulása után azonnal felhívással fordult Bonnhoz, javasolva, hogy kezdjék meg az egyesítési tárgyalásokat. Ettől kezdve 1950-ben, 1951-ben, 1952-ben, 1954-ben, 1957-ben egymást követték az NDK-nak a helyzethez alkalmazkodó egyesítési javaslatai. A jelszó ebben az időben így hangzott: „Egységes, demokratikus, békeszerető Németországot!" Helyénvaló és reális jelszó volt ez addig, amíg Nyugat-Németországban nem szilárdult meg újból a monopoltőke uralma, amíg nem indult meg teljes erővel a militarizálás és amíg a két Németország belső társadalmi fejlődése nem vett egymással merőben ellentétes irányt.

Ugyanebben az időben egymás után láttak napvilágot a Szovjetunió és az NDK békeszerződési javaslatai. A Szovjetunió külügyminisztere az 1949. évi júniusi párizsi konferencián azt javasolta, hogy „az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és a Szovjetunió kormánya három hónapon

Digitized by Google

belül terjesszen békeszerződés-tervezeteket a külügyminiszterek tanácsa elé". Ezután 1952-ben, 1953-ban, 1955-ben és az ezt követő években sorra láttak napvilágot a Szovjetuniónak és az NDK-nak a helyzet figyelembe vételével készült békeszerződési tervezetei, javaslatai. A Nyugat és Bonn mindig elutasító választ adott mind az egyesítési, mind pedig a békeszerződési javaslatokra, konstruktív javaslatot viszont nem tettek, kezdeményezés tőlük nem indul ki. A nyugatiak és nyugat-németországi szövetségeseik sem békés úton létrejött német egységet, sem békeszerződést nem akarnak. Az egységes, demokratikus és békeszerető Németország létrejötte ugyanis halomra döntené a német militarizmus újjáteremtésére, az agresszív haderő felállítására vonatkozó terveket. Egészen pontosan szólva: csak olyan német egységet akarnak, amely az NDK felszámolásával és az imperialista, adenaueri Németországba való bekebelezésével volna egyértelmű.

•

Mire épült ebben az időben az amerikai imperialisták és Adenauerék politikája? Az amerikai imperialisták, valamint angol, francia és nem utolsó sorban nyugatnémet szövetségeseik az erőre alapozták egész politikájukat. Úgy vélték, hogy ha volt erejük Németországot kettészakítani, lesz erejük ahhoz is, hogy erőszakkal egyesítsék. Úgy hitték, hogy a világ erőviszonyai az ő javukra alakulnak majd és állandóan javulnak majd Németország felfogásuk szerinti egyesítésének feltételei. Ennek a politikai megfogalmazása az a tétel is, amely az ún. Hallstein-doktrinában testet öltött: hogy „egy Németország van" — az, amely a hitleri, sőt a vilmoscsászári német birodalom politikai és jogi örököse, vagyis a német monopóltőke, a német imperializmus Német Szövetségi Köztársasága. Ez az okoskodás rendkívül kényelmes volt a Nyugat számára, mert ha „nincs" NDK, akkor — véleményük szerint — jogos, lehetséges, hogy hadra keljenek ellene, s ha nincs békeszerződés, akkor nem gördülnek akadályok a fegyverkezés elé sem. Csak idő kell, amíg terveikhez megérnek a feltételek.

Ennek a koncepciónak több végzetes fogyatékossága volt, mindenekelőtt az, hogy egyáltalán nem számolt a világ politikai fejlődésével, az erőviszonyok várható alakulásával. Ez, mint ma már egyes józanabb nyugati politikusok is kezdik belátni, jóvátehetetlen hiba volt. Egy másik sebezhető pontja ennek az okoskodásnak az volt, hogy az amerikai imperialisták és szövetségeseik azt hitték, ha Németország nyugati részében az ő támogatásukkal áll talpra az agresszív német haderő, akkor ez mindvégig az ő gyámkodásuk alatt is marad, és gombnyomásra működik majd abban az irányban, amerre terelik. A világot azzal igyekeztek becsapni, hogy a párizsi szerződések és az atlanti szerződés különböző záradékai majd lefaragják a német újrafelfegyverzés „veszélyes és nem kívánatos" kinövéseit. Az igaz is, hogy — mint már említettük — a szocialista világ elleni esetleges háborúban az amerikai imperialisták és társaik mindvégig számíthatnak német imperialista szövetségeseikre. Az azonban nem igaz, hogy a német imperializmus mindig és minden körül-

Digitized by Google

mények között csak a szocialista tábort fenyegetheti. A tények azt mutatják, hogy a Német Szövetségi Köztársaság gazdaságilag máris jelentős befolyással rendelkezik számos nyugat-európai tőkés országban, katonái pedig — egyelőre gyakorlat címén, „szövetségesként" — már ott vannak Franciaországban és Angliában. Hogy pedig mire kell a német imperialistáknak a NATO-tagsággal járó fegyverkezési lehetőség, ezt világosan megmondta (igaz, hogy szűk körben) Strauss bonni hadügyminiszter: „Egyelőre rendelkezésére bocsájtjuk a NATO-nak a számunkra előírt katonai kontingenst. De amikor majd bevetésre készen áll a Bundeswehr, akkor már igazi német nyelven fogunk beszélni az eszeveszett Moszkvaharátokkal és a nemzetközi feszültség enyhítésének apostolaival, s megmutatjuk nekik, ki a NATO igazi vezetője!"

Térjünk azonban vissza az imperialisták hibás okoskodásának előbb említett első pontjára. Ma már aligha akad olyan épeszű ember, aki tagadná, hogy két Németország létezik. Ráadásul e két Németország társadalmi és gazdasági struktúrája merőben eltér egymástól. Egyre csökken azoknak a száma is, akik a fegyveres erőszakban látják Németország egyesítésének járható útját. Nyugaton mind több higgadt politikus és publicista ismeri el, hogy az a jelentős változás, amely a világpolitikai erőviszonyokban az utóbbi években végbement, rendkívül kockázatossá tesz minden fegyveres agressziót.

*

A mai helyzet tehát nagy vonalakban a következő:

1. Két Németország van, egyikük a monopoltőkések uralma alatt álló, imperialista, felfegyverzett Német Szövetségi Köztársaság, amely az Atlanti Szövetségnek is tagja, — másikuk a szocializmust építő, békeszerető, a szocialista táborhoz tartozó Német Demokratikus Köztársaság. Ezt a két Németországot ez idő szerint semmiféle felsőbb paranccsal, vagy a két Németország képviselőinek részvétele nélküli nagyhatalmi megállapodással nem lehet egyesíteni. A bonni uralkodó körök magatartása miatt e pillanatban nem lehetséges a két Németország között olyan érintkezés sem, amely a későbbi egyesítés reményével kecsegtet.

2. A világpolitikai erőviszonyoknak a béke és a szocializmus erőinek javára történt eltolódása annyira világos és letagadhatatlan, hogy józan ésszel ma már senki sem gondolhat a két német állam fegyveres, erőszakos egyesítésére.

3. Veszedelmes méreteket öltött Nyugat-Németország felfegyverzése, megnőtt a német imperializmus részéről fenyegető agresszió veszélye. Ez tovább nem tűrhető.

Mit kell tehát tenni, hogy csökkenjen, majd fokozatosan elhárúljon a német imperializmus részéről fenyegető veszély? Békeszerződést kell kötni mindkét német állammal. Ez egyúttal meghozná az abnormális nyugat-berlini helyzet megoldását is.

Mit jelentene a mindkét állammal való békekötés?

Hruscsov elvtárs azt mondotta: „Mit jelentene az, ha még néhány évre elhalasztanók a német békeszerződés megkötését? Azt jelentené, hogy engedünk az agresszív erőknek, meghátrálunk előlük. Az ilyen helyzet még inkább arra

Digitized by Google

ösztönözné a NATO-t és a bonni kormányt, hogy Nyugat-Németországban mind újabb és újabb atom- és termonukleáris fegyverrel felszerelt hadosztályokat állítson fel és Nyugat-Németországot az új világháború kirobbantásának fő erejévé tegye." Látjuk tehát, mivel jár a békeszerződés halogatása. Megkötése viszont azt jelentené, hogy a békeszerződés szabályozhatná és korlátozhatná Németország fegyverkezését. Megtilthatná az atomfegyverkezést Németországban. Rögzítené Németország jelenlegi határait, s ez kihúzná a talajt a revansisták mai követelései alól. Megszüntetné Németország megszállását, azaz Nyugat-Németország nem lehetne az amerikai és egyéb imperialisták haditámaszpontja. A világ államai mindkét német államot elismernék és normális kapcsolatokban lennének velük. Mindkét Németország részt vehetne a különböző nemzetközi szervezetek munkájában. A két német állam is elismerné egymást és normális kapcsolataik lehetővé tennék, hogy fokozatosan megteremtsék a későbbi egyesülés feltételeit.

Mint látjuk, a mindkét német állammal való békekötés valóságos áldás lenne Európa és a világ békéje szempontjából, mert kiküszöbölné az innét származó háborús veszélyt. Az újkori történelemben egyébként először fordul elő, hogy egy legyőzött állammal több mint másfél évtizeddel a háború után sem kötötték meg a békét.

•

Az amerikaiak és természetesen nyugat-németországi szövetségeseik sem akarják ez idő szerint megkötni a békét. Vajon miért nem? Mert ez azt jelentené, hogy nyíltan elismerik a második világháború utáni egész politikai koncepciójuknak, egész erőpolitikájuknak összeomlását, és egyúttal végérvényesen értelmetlenné, indokolhatatlanná és így lehetetlenné tenné számukra e politika folytatását. Végeredményben tehát azt jelentené, hogy németországi politikájában a Nyugat az erőviszonyok felismerésének és elismerésének reális alapjára helyezkedik. Ez az, amivel oly elkeseredetten szállnak szembe a régi, megbukott imperialista erőpolitika kivénhedt, struccpolitikát folytató bajnokai.

Álláspontjuk egyébként néhány hónap óta szemmel láthatóan megváltozott. Amikor a Szovjetunió kilátásba helyezte, hogy még ebben az évben aláírja a békeszerződést, ha nem sikerül mindkét német állammal, úgy egyedül a Német Demokratikus Köztársasággal — tekintet nélkül arra, hogy hajlandók-e a nyugatiak a békekötésre vagy sem —, a Nyugat első válaszként a háborúval fenyegetőzött és azonnal katonai intézkedéseket tett. A nyugatiak provokatív katonai lépései miatt figyelmen kívül nem hagyható mértékben növekedett a nemzetközi feszültség. Az amerikai kormánykörökben vannak ugyanis olyan befolyásos háborúpárti erők, amelyek a német kérdés kapcsán ki szeretnék provokálni a két világrendszer fegyveres erőpróbáját. Természetes, hogy a szocialista tábor országai sem hagyhatták figyelmen kívül a Nyugat fenyegető katonai intézkedéseit, s valamennyi szocialista ország megtette a szükséges védelmi intézkedéseket.

Az amerikai imperialistáknak és a nyugatnémet barátaiknak azon-

Digitized by Google

ban látniok kellett, hogy egy-két kivételtől eltekintve minden szövetségesük fanyalogva és nem is nagyon leplezett ellenérzéssel fogadja a szocialista táborral szembeni provokatív lépéseket, a fegyvercsörtetést és a fenyegetőzést. Az Atlanti Szövetség jónéhány tagállama mélyen hallgatott, holott az amerikaiak és a bonniak azt várták tőlük, hogy lelkes nyilatkozatokat tegyenek az amerikai és nyugatnémet háborús tervek mellett. Sőt, Fanfani olasz miniszterelnök meg Spaak belga miniszterelnökhelyettes és külügyminiszter — nyilván nem véletlenül — éppen a feszültség heteiben látta szükségesnek, hogy Moszkvába utazzék. Az angol sajtó, az angol közvéleménynek hangot adva, nem éppen barátságosan bírálgatta a szerinte hagyományosan kétbalkezes amerikai politikát. Mindezek tetejébe csúfos kudarcot hozott a Nyugatnak és személyesen Adenauernek a belgrádi értekezlet is, amelyhez pedig vérmes reményeket fűztek. Az ott felszólaló delegációk túlnyomó többsége elismerte, hogy két Németország van.

Mindenekelőtt ezek a tények magyarázzák, hogy az amerikaiak és szövetségeseik — bár semmi jel sem mutat arra, hogy lemondtak volna a háborúra való készülődésről — tettek néhány tétova lépést a tárgyalások irányában, s bizonyos halvány jelek szerint talán csekély engedményekre is hajlandók, ha nagyobb presztízsveszteség nélkül megúszhatják a dolgot. Figyelmeztető jel volt a Nyugat számára az is, hogy Adenauer pártja a legutóbbi választásokon elveszítette eddigi kényelmes parlamenti többségét. Ez azt mutatja ugyanis, hogy már magában Nyugat-Németországban is veszített hiteléből a szájhősködés és illúziókeltés adenaueri politikája, s akadnak már olyanok, akik világosan látják, hogy Adenauer politikája nem a német egység irányába, hanem ezzel szemben ható politika, közönséges kalandorpolitika. Ma már a Nyugat mértékadó köreiben is eléggé nyíltan beszélnek arról, hogy az Amerikai Egyesült Államok és szövetségesei — nem tudván egyebet tenni — tudomásul veszik azt, hogy a Szovjetunió aláírja a békeszerződést a Német Demokratikus Köztársasággal és ezzel az NDK kormánya átveszi a teljes szuverenitást egész területe felett, természetesen anélkül, hogy beleavatkoznék Nyugat-Berlin szabad város belső ügyeibe. Most már csak az a fontos számukra, hogy szabadon közlekedhessenek Nyugat-Németország és Nyugat-Berlin között. Hajlamosnak látszanak ma már arra is, hogy valamilyen, számukra tekintélyveszteséget nem jelentő formában az NDK hatóságaival tárgyaljanak erről. Kénytelen-kelletlen, de lenyelték az NDK augusztus 13-i intézkedéseit is, amelyek véget vetnek a demokratikus német főváros elleni politikai és gazdasági aknamunkának.

Mint már több ízben említettük, a Szovjetunió és azok a többi országok, amelyek erre készek, mindenképpen aláírják a békeszerződést a Német Demokratikus Köztársasággal. A lényeg persze — jelentette ki Hruscsov elvtárs az SZKP XXII. kongresszusán — a német kérdés megoldása, a második világháború maradványainak felszámolása. Ezért — mon-

Digitized by Google

dotta — „ha a nyugati hatalmak hajlandóságot mutatnak a német probléma rendezésére, akkor a német békeszerződés aláírásának időpontja már nem lesz olyan jelentőségteljes kérdés; akkor nem fogjuk követelni, hogy a békeszerződést 1961. december 31-ig okvetlenül alá kell írni."

Nyíltan válaszolni kell arra a kérdésre is, mi értelme van békét kötni az NDK-val, ha ezzel egyidejűleg nem jön létre békekötés a Német Szövetségi Köztársasággal?

A fentebb vázoltak után a válasz eléggé kézenfekvő. A békekötés jelentősége mindenekelőtt abban van, hogy a Nyugatnak és Bonnak több mint egy évtizede folytatott mindenféle fenyegetőzése, fegyvercsörtetése, erőpolitikája és kalandorkodása *ellenére* megtörténik a békekötés a szocialista német állammal, s ezzel az NDK politikailag és jogilag szuverén, független államma válik. Abban van a jelentősége, hogy bár a Nyugat és Bonn az NDK-val való békekötés megakadályozását ígérte, megakadályozni nem tudja. Nem tudja, mert nincs hozzá ereje és módja.

„A Német Demokratikus Köztársasággal a békeszerződés megkötése — mondotta augusztus 7-én Hruscsov elvtárs — óriási jelentőségű lesz az egész nemzetközi helyzet alakulása szempontjából. A békeszerződés, mint az iránytű nyila, megmutatja majd az egész német népnek a fejlődés igazi irányát, amely neki békét, szabadságot, függetlenséget és szuverenitást biztosít Európa békeszerető népeinek családjában". Ha a szerződés aláírói között nem is lesz ott minden egykori hadviselő fél, a békekötéssel az aláírók elismerik és egyben garantálják a háború után kialakult német határokat. Ez egyben azt is jelenti, hogy Németország majdani egyesítéséig a Nyugat-Németországot és a Német Demokratikus Köztársaságot elválasztó jelenlegi határ államhatárrá lesz, és azt mint ilyent kell tiszteletben tartania mindenkinek. Jelenti azt, hogy a Nyugatnak és Nyugat-Németországnak — ha akarja, ha nem — az NDK hatóságaival kell tárgyalnia, ha közlekedni akar Nyugat-Berlin és Nyugat-Németország között. És nem utolsósorban a következőket is jelenti: máris egy sor állam foglalt úgy állást — egyebek között Belgrádban, de másutt is —, hogy korunkban nem egy, hanem két Németország van. Nagyon valószínű, hogy ezek az államok nem maradnak meg a puszta deklarációnál, hanem továbbmennek, s diplomáciai kapcsolatba lépnek az NDK-val. Nagyon valószínű, hogy az NDK-val való békekötés ténye és a Nyugatot ezzel mindenképpen sújtó tekintélycsökkenés bizonyos idő múltán más államokat is ráébreszt majd a mostani világpolitikai helyzet kérlelhetetlen realitásaira. Adenauernek és a nyugat-német uralkodó köröknek 12 esztendőn át folytatott, csaláson alapuló politikája, úgynevezett egyesítési koncepciója szintén jóvátehetetlen csorbát szenved. Mindenki előtt nyilvánvalóvá lesz, hogy a Nyugat és Nyugat-Németország politikájával nem lehet egyesíteni Németországot. És végül — a nyugat-németországi tömegek joggal és mind hangosabban kérdezik majd kormányuktól: miért nem adatik meg nekik is a békeszerződés és a nemzeti szuverenitás, ha a Német Demokratikus Köztársaság népé-

Digitized by Google

nek már megadatott? És Adenauereknak felelniök kell majd erre.

Az imperialista propaganda azt próbálja elhitetni a világgal, hogy ma azért feszült a nemzetközi helyzet, mert a Szovjetunió meg akarja oldani a német kérdést, alá akarja írni a békeszerződést. Nem! A nemzetközi helyzet azért feszült, mert a német imperialisták fegyvert kaptak a kezükbe és veszélyesebbé válnak minden nappal, amivel késik a békeszerződés. A feszültség azért növekedett meg, mert a nemzetközi erőviszonyok realitásait meglátni nem akaró amerikai imperialisták mindent felhasználnak a nemzetközi feszültség fokozására, ügyetlen módon még a Szovjetuniónak a német kérdés *békés* rendezésére tett javaslatait is. Mindez azonban nem gátolja és nem gátolhatja a német békeszerződés megkötéséért vívott harcot.

A Szovjetunió Hitler uralomra jutásának első napjától kezdve figyelmeztette a világot a fasiszta Németország részéről fenyegető háborús veszélyre. A második világháború kitörése, népek függetlenségének eltiprása, országok kirablása és több mint 50 millió ember halála bizonyította be, hogy a Szovjetunió nemhiába figyelmeztetett. Most azért folyik a harc, hogy háború nélkül zabolázzuk meg a német imperializmust. Az amerikai, az angol és a francia imperialisták, semmit sem tanulva a történelemből, megint a második világháború előtti játékot folytatják. Letagadják a nyilvánvaló tényeket, sőt szövetségre léptek a német imperializmussal, mert számítanak rá abban a harmadik világháborúban, amelynek gondolatáról — úgy látszik — még mindig nem mondtak le.

A történelmi helyzet azonban gyökeresen megváltozott. A szocialista tábor olyan politikai, gazdasági és nem utolsósorban katonai erőt képvisel, amely a világ népeivel vállvetve képes arra, hogy megfékezze, vagy — ha kell — visszaverje és mindörökre megsemmisítse az imperialista agresszorokat.

Darvasi István

Meghiusult remények és a belgrádi konferencia

I.

Belgrádban ez év szeptember elején konferenciát rendezett huszonöt „el nem kötelezett", „semleges", „tömbön kívüli" ország. Az értekezlet gondolata eredetileg elsősorban *Belgrádban és Kairóban* fogant meg. Jelképezi ezt a tényt az is, hogy a konferencia előkészítő értekezletét Kairóban, magát a konferenciát pedig Belgrádban tartották meg. A kezdeményezők köre azután rövidesen kibővült: Titóhoz és Nasszerhez később Szukarno és Nehru is csatlakozott, és így végül is négyesben léptek fel az értekezlet kezdeményezőiként.

A kairói előkészítő konferencián huszonegy ország képviselője vett részt. A konferencián már *huszonöt* volt a résztvevők száma: az előkészítésben is résztvevő *Afganisztán, Burma, Ceylon, In-*

Digitized by Google

dia, Indonézia, Irak, Jemen, Kambodzsa, Nepal, Szaud-Arábia, Etiópia, Ghana, Guinea, Marokkó, Mali, Szomália, Szudán, Egyesült Arab Köztársaság, Kuba, Jugoszlávia és az algériai ideiglenes kormány képviselőin kívül Belgrádban ott volt *Libanon, Kongó, Tunisz és Ciprus* képviselője is. A megfigyelők száma is emlékedett: az előkészítő értekezleten is jelen volt *Brazilián* kívül *Bolívia és Equador* is képviseltette magát.

A kairói előkészítő értekezleten még vita folyt arról, melyik országokat tekintsék „el nem kötelezett"-nek, tehát az értekezleten való részvételre jogosultnak. A legszélesebb értelmezéstől kezdve (amely szerint például Ausztria és Svédország is meghívandó), egyes résztvevők olyan szűk értelmezésig is elmentek, hogy még a harcban álló algériai kormány részvétele körül is volt némi vita. (Ennek következtében egyébként Algéria képviselője csak később kapcsolódhatott be az előkészítésbe.)

Már maga ez a vitakérdés is megmutatja, mennyire eltérőek voltak a konferencián résztvevő országok elképzelései a tulajdonképpeni célokról, törekvésekről, a konferenciát meghatározó „semlegesség" fogalmának pontos tartalmáról stb.

Sok szempontból kevesebb volt azonban az eltérés a nyugati politikai köröknek és egyes előkészítő erőknek, a konferencia céljait illető szándékában és reményeiben. A konferenciának általuk remélt és tervezett célját a nyugati burzsoá sajtó sejteni engedte, ha figyelmesen olvasta az ember. A Neue Zürcher Zeitung című tekintélyes svájci lap, amely aligha ad helyt minden alap nélkül találgató véleményeknek, több hosszú cikkben is foglalkozott a belgrádi konferenciával, mind az előkészítés idején, mind a konferencia alatt és után. Már június végén azt fejtegette belgrádi kommentátora tollával és belgrádi keltezéssel: *„Várható, hogy a kolonializmus és imperializmus elleni jelszavak igen erélyes hangúak lesznek. A rendezvény külső képe meglehetősen nyugatellenessé válhat. A jugoszláv körök azonban annak bizonygatására törekednek, hogy a konferenciának nem célja bárkit is megtámadni... Belgrádban láthatóan tisztában vannak azzal, hogy Jugoszlávia számára nem lenne kedvező, ha ez a találkozó a kolonializmusról szóló szónokversennyé változna. A konferencia azonban egyben a Kelet elleni kihívást is jelent."* (A svájci lap kiemelése!) Már később, augusztus legvégén, néhány nappal a konferencia előtt kelt az AFP-nek az a jelentése, amely szerint *„Londonban olyan általános vélemény alakult ki, hogy a Nyugatnak nincs mit félnie ettől az értekezlettől. Az angol kormányhoz közelálló körök megjegyzik, hogy a kommunista tömbnek több félnivalója van az értekezlettől, mint a Nyugatnak."*

Hogy egyes nyugati szervek és lapok valóban mennyire eleve a magukénak könyvelték el a konferenciát, azt talán legjobban az amerikai New York Times fecsegi el. Ez a lap álmaiban és reményeiben egészen addig ment el, hogy a konferenciát egyszerűen a Nyugat oltalma alatt ülésező tanácskozásnak minősítette: *„Akár tudják, vagy felismerik* (a konferencia résztvevői), *akár nem* — írja a lap —, *ők a nyugati hatal-*

Digitized by Google

mak, a nyugati szövetségesek égisze és védelme alatt találkoznak."

Nyugat rendkívül felcsigázott várakozását volt hívatva megerősíteni és nyugtázni az a mintegy 120—160 amerikai, aki újságíróként vagy más minőségben részt vett a semlegesek tanácskozásán, s nyilván hasonló remények és szándékok fűtötték a körülbelül 60 jelenlévő nyugatnémet tudósítót is.

A nyugati reményeket azután rendkívüli módon felfokozta az a tény is, hogy a Szovjetunió éppen az értekezlet előtt jelentette be a nukleáris kísérletek újrakezdését. Szinte egyöntetű volt ekkor a nyugati újjongás: most már kétségtelen, hogy a belgrádi konferencia szembefordul a Szovjetunióval és a legélesebben el fogja ítélni azt!

A nyugati várakozók és a konferencia előkészítői alighanem azt remélték, hogy az egykor kialakult „semleges" koncepció a mai feszültebb helyzetben végeredményben a haladás fékezőjévé válik. Valóban: amikor még csak megkezdődött a gyarmati birodalmak bomlása, az imperialista-ellenes harc frontján még akkor is pozitív szerepe volt annak, hogy egyes országok leváltak az imperialista világbirodalmakról, ha ezek az országok nem is fordultak nyomban nyíltan és élesen szembe egykori gyarmatosítóikkal. Ma azonban már megváltoztak az erőviszonyok, és átalakulóban van, átalakult a világ képe. A szocialista világrend léte, megerősödése, erőfölénye lehetőséget ad az imperializmussal való eredményes szembefordulásra, a függetlenségnek gazdasági síkon is határozottabb kialakítására. Ezért a politikai függetlenséghez jutott egykori imperialista gyarmatoknak egyre nagyobb része tartozik a következetes antiimperialista politikát folytató országok sorába; azok sorába, amelyek felismerik, hogy nem elég leválni az imperialista birodalomról, vagy blokkról, mert csak akkor lehetnek valóban függetlenek és szabadok, ha harcosak, ha meg is erősítik testvéri kapcsolataikat a világ többi antiimperialista erőivel és éberen vigyázzák az imperialisták mindenféle visszatérési vagy helybenmaradási szándékát. Az imperializmusnak azonban még van ereje: a passzív magatartás az imperializmus elleni, a háborús agresszió veszélye elleni harcban, a semlegesség az imperializmus és a haladás harcában, a lavírozás a két fő erő között — objektíve egyre inkább az imperializmus számára válik kedvezővé. A „senki ellen" irányuló óvatos politika, a senkit meg nem támadás elve tehát, amelyet egyes előkészítők is annyira szerettek volna a konferencia zászlajára írni, ma valójában *visszalépés* a régebbi, a bandungi, kairói, accrai, conakryi, casablancai értekezletek során elfoglalt, határozottan antiimperialista állásfoglalásokhoz képest.

Egyes előkészítő törekvések és a nyugati reménységek értelmében a belgrádi konferenciának olyan tanácskozássá kellett volna válnia, amelynek a következő feladatai vannak:

A konkrét antiimperialista állásfoglalást elkerülendő, a fennálló éles összetűzésekről átterelni a figyelmet kevésbé megfogható, általános, „két-tömb-ellenes" kérdések felé, egyenlőségjelet téve a két tábor közé.

Fékezni a semleges álla-

Digitized by Google

moknak a szocialista tábor országaihoz való közeledését és tompítani erősödő antiimperialista állásfoglalásukat, nem irányítva a konferenciát „senki ellen".

Növelni a „semleges" országok, különösen egyes semleges országok szerepét, súlyát, nemzetközi tekintélyét.

Mindezzel a belgrádi értekezlet bizonyos fokig a helyébe lépett volna annak, aminek szellemileg aligha örököse ugyan, mégis annak hirdeti magát: a bandungi politikának, amely szélesebb csoportosuláson alapult. A belgrádi leszűkítés kizárta a Bandungban tanácskozó országok közül többek között az ázsiai szocialista országokat, bevonta viszont az európai Jugoszláviát.

II.

Ezeket az előkészítési terveket és eredeti reményeket leplezték le a nyugati sajtóban és egyes résztvevő országokban jelentkező előzetes hangok és állásfoglalások.

A belgrádi értekezlet azonban végső fokon nem felelt meg sem egyes szándékoknak, sem a nyugati várakozásoknak. Ebben nyilvánvalóan nem kizárólag annak volt része, hogy a nyugati hatalmak és egyes előkészítő erők alighanem tévesen értékelték befolyásukat, s nem is az előkészítő munka esetleges gyengeségeinek tulajdonítható ez. A belgrádi értekezletet — az elsődleges fontosságú tényezőn, az általános *nemzetközi erőviszonyokon* kívül — két jelentős nemzetközi esemény is befolyásolta: egyrészt a *német kérdés* erőteljes napirendre kerülése, másrészt a szovjet bejelentés a *nukleáris kísérletek újrakezdéséről.*

A konferencia egyik sajátossága annak rendkívül tarka összetétele is volt. Ha nem is éppen valamiféle világnézeti pontossággal, de szemléltetően határozta meg ezt a nyugatnémet Süddeutsche Zeitung, amely szerint az értekezlet résztvevői *„szociálforradalmárok és feudális urak, tisztek és papok, királyok és kommunisták"* voltak; ez a résztvevő országok belső berendezkedésének különböző voltáról is plasztikus képet mutat. Az értekezlet összetételének alapvető hatású tényezője azonban az volt, hogy a tanácskozók túlnyomó többsége az imperialista elnyomás alól bár nem régen, de lényegében felszabadult egykori gyarmatok vagy félgyarmatok vezetői voltak. Ennek következtében elkerülhetetlenül napirendre kerültek a gyarmati kérdések, s szinte elkerülhetetlen volt az is, hogy az imperializmussal szembeni állásfoglalások szülessenek, vagy legalábbis erőteljes harc alakuljon ki az ilyen állásfoglalások mellett.

Még a közös nyilatkozat is — amely helyenként enyhébb ugyan az elhangzott beszédek zöménél —, erőteljesen elhatárolta magát a tömbök közötti óvatos lavírozástól, és magában foglalja azt a megállapítást, hogy a jelenlegi válságok *„az uralkodáson alapuló régi rendről az új rendbe való átmenet időszakában jelentkeztek, amely új rend a népek közötti együttműködésen, a szabadságon, az egyenlőségen és a társadalmi igazságon alapszik, és a jóléthez vezet... A tartós béke csak ak-*

Digitized by Google

kor valósítható meg, ha a régi és az új rend szembesítése olyan világhoz vezet, amely teljesen mentes a kolonializmus, imperializmus és a neokolonializmus és válfajai uralmától." „Az összeütközések okainak gyökeres kiirtása egyenlő a kolonializmus és minden megnyilvánulási formája gyökeres kiirtásával."

Nyilvánvaló azonban, hogy amikor az egyes *konkrét* gyarmati kérdések, az egyik vagy másik ország felszabadulásáért folyó harc kérdései merültek fel — és semmilyen erő nem állhatott ennek útjába —, ebben még határozottabban *kellett* állást foglalni, s nem lehetett úgy nyilatkozni, hogy az „senkit se támadjon". Egy-egy mérséklő hatást elérni vágyó szónok azzal igyekezett elterelni az értekezlet figyelmét a gyarmati kérdésről és az imperializmus elítéléséről, hogy a fő veszély a háború veszélye, s *„nem szabad elveszni egy elmúlt világ fogalmaiban, olyan jelszavakban, amelyeknek már nincs alapjuk."* Más felszólaló feleslegesnek minősítette azokat a *„találgatásokat"*, hogy a konferencia, a viták során *„nyugat-barát vagy kelet-barát lesz-e"*, s hogy *„támad-e egyes országokat"*. Mind e mérséklő kísérletek ellenére is az értekezlet határozottan szembeszállt az imperialista elnyomással. Számos beszéd — így a többi között Nkrumahé, Szukarnóé, Dorticosé és másoké — nagyon határozottan fogalmazta meg azt a gondolatot, hogy — Szukarno szavaival élve — *„az el nem kötelezettség nem semlegesség"*, *„az el nem kötelezettség politikája nem a háború esetén való semlegesség keresésének a politikája."* Az értekezletnek nemcsak szónokai támadták, de közös nyilatkozata is élesen elítélte a különböző gyarmatosítókat. A legélesebben a francia és a portugál kolonializmust támadták, de elítélő álláspontot foglaltak el az USA-val, a belgákkal, a hollandokkal, a Délafrikai Unióval szemben. Világossá vált: nem lehet úgy foglalni állást az imperializmus ellen, hogy ezzel senkit ne támadjanak, senkit se bántsanak, s nem lehet általános szólamoknál maradni, ha egyszer Algéria, Kongó, Nyugat-Irián, Kuba stb. kérdése merül fel. Márpedig a résztvevő országok érdekelve vannak ezekben a kérdésekben. Világossá vált, hogy az ezen országok zömében uralmon levő nemzeti burzsoázia között is — minden meglevő kettősségük, ingadozásuk ellenére — van egy erős nemzetközi összekötő kapocs: az, hogy az országaik függetlenségének megőrzéséért és megszilárdításáért vívandó további harcokban *közösek* az érdekeik *a nemzetközi imperializmussal szemben.*

De nemcsak ebben a kérdésben kovácsolódott egységbe a belgrádiak állásfoglalása. Nem váltak be *a nukleáris kísérletek újrakezdéséről* szóló szovjet bejelentéshez fűzött nyugati várakozások sem. A Times utólag ezt írta: *„Ha Kennedy elnök jelentette volna be az értekezlet előtt a légköri nukleáris kísérletek folytatását, ez hangos és éles felzúdulást keltett volna. Hruscsov viszonylag szelíd szemrehányásokkal úszta meg, sőt még bizonyos mentséget is találtak számára."* Valóban: a belgrádi értekezletnek még azok a résztvevői is, akik e bejelentés miatt *„megdöbbenésüknek"* vagy *„megrendülésüknek"* adtak kifejezést, elismerték vagy megértették, hogy a Szovjetunió lépése *indokolt.* S

Digitized by Google

szinte valamennyien ugyanarra a következtetésre jutottak: *haladéktalanul, komolyan hozzá kell látni végre az általános, ellenőrzött leszerelés megtárgyalásához!* A belgrádi értekezlet tehát *nem ítélte el* a Szovjetuniót, hanem e kérdésben is lényegében *vele azonos álláspontot* foglalt el, és ezzel is segítette a nyugati államoknak a leszerelési tárgyalások irányába kényszerítését. Az értekezlet résztvevői világosan felismerték — s a Times idézett megállapítása végeredményben *ennek* a nyugtázása —, hogy az USA-nak és szövetségeseinek a fegyverkezése agresszív imperialista tevékenység, a szovjet felkészülés viszont békevédő tett. Ha tehát a belgrádi résztvevők „kétféle mértékkel mértek", akkor reálisan ítéltek, éles különbséget vontak az imperialisták és a szocialista hatalmak tevékenysége közt, ezzel is egyértelműbbé téve antiimperialista állásfoglalásukat.

Nagyon figyelemreméltó volt az értekezlet résztvevőinek *a német kérdéssel* kapcsolatban kialakult véleménye is. Itt is hiába remélték egyes nyugati körök, hogy a nemzetközi feszültség negatív álláspontra készteti a semlegeseket. Igaz, a Belgrádban jelenlevő országok zöme az értekezletet megelőzően sokáig ellenezte, hogy ebben a kérdésben állást foglaljon. Az ázsiai-afrikai országok számára a német kérdés „távoli" kérdés, s az ügy kényessége miatt is sokáig egyszerűbb volt, ha nem nyilvánítottak véleményt. Ma azonban a béke gondolata melletti kiállás megkívánja a német kérdésben való vélemény-nyilvánítást is, hiszen ez a kérdés — éppen a belgrádi napokban — a béke megőrzésének egyik sarkpontjává, a háborús veszély egyik legfőbb gócává vált. Ezért Belgrádban alig lehetett elkerülni az állásfoglalást. A felszólalók többsége pozitívan foglalt is állást: zömükben követelték *mindkét* Németország elismerését, s a német kérdésnek ezen az alapon és tárgyalások útján való rendezését.

A nyugatnémet sajtó — feltűnően nagyszámú kiküldött újságíróján, tudósítóján keresztül is — elsősorban ebből a szempontból figyelte a belgrádi értekezletet és nagyon bízott is abban, hogy ott az ő számukra pozitív állásfoglalás alakul ki. Végül azonban Nyugat-Németország uralkodó köreiben *„mélységes csalódás"* (Die Tat), *„keserű kiábrándulás"* (Frankfurter Allgemeine) volt a belgrádi értekezlet visszhangja. Schaeffer nyugatnémet igazságügyminiszter már odáig ment, hogy választási beszédében kirohanást intézett azok ellen, akik *„nem tanúsítanak a német érdekeknek megfelelő magatartást"*, de ugyanakkor *„gazdasági segélyről tárgyalnak a Szövetségi Köztársasággal"*. Kempski, neves nyugatnémet újságíró szerint (Süddeutsche Zeitung) *„senki sem akadt az értekezleten, aki felszólalna a bonni elmélet érdekében. Ázsia és Afrika semleges államai sem hajlandók megfelelő politikai aprópénzre váltani a nekik juttatott fejlesztési milliókat."*

Tény azonban, hogy az értekezlet közös nyilatkozata nem tükrözi azt a határozottságot, amely a felszólalások zömében a német kérdésben megnyilvánult. A közös nyilatkozat csak addig megy el, hogy felszólítja az érdekelt országokat: ebben a kérdésben *„ne folyamodjanak erőszakhoz és ne is fenyegetőzzenek vele."* Nem

Digitized by Google

állt ki azonban a nyilatkozat a két Németország elismerése mellett.

A közös nyilatkozat egyéb állásfoglalásai általában pozitívak, nemcsak az imperializmussal való szembenállás, a leszerelés kérdésében és más alapvető kérdésekben, de egyéb, viszonylag kisebb kérdésekben is. Így mind a jelentősebb felszólalók, mind a közös nyilatkozat kiállt *az ENSZ szervezeti átalakításának szükségessége* mellett. S míg az értekezlet tulajdonképpeni legfőbb „vesztese" a francia imperializmus volt — ezt támadták a legszenvedélyesebben —, addig országok egész sora csatlakozott az *algériai ideiglenes kormányt* már régebben elismerő kormányokhoz; a francia Le Monde szerint az algériai kormány volt *„a találkozó egyetlen igazi nyertese."* Az értekezletnek azok a résztvevői, *„amelyek elismerik a Kínai Népköztársaság kormányát"*, a nyilatkozatban is követelték a *népi Kínának az ENSZ-be való felvételét.* (A huszonöt résztvevő ország közül mindössze hatan nem ismerték még el a Kínai Népköztársaságot: Libanon, Szaud-Arábia, Etiópia, Szomália, Tunisz és Ciprus.)

Íme, ilyen volt a jelentősebb kérdésekben a belgrádi huszonötök állásfoglalása. Hiába remélte a nagyszámú amerikai és nyugatnémet megfigyelő és tudósító, hogy a semlegesek közelednek majd az imperialista álláspontho z és eltávolodnak a szocialista tábortól; hiába érvényesültek mérséklő irányzatok az értekezlet előtt és közben is; hiába törekedett bizonyos ideológiai előkészítés, hogy mindkét tömbtől egyaránt távol álló, senki ellen nem irányuló állásfoglalást érjen el — a belgrádi értekezlet a nemzetközi erőviszonyoknak, a nagyszámú pozitív erő határozott kiállásának, a nemzetközi események tendenciájának eredményeként is általában helyes és határozottan antiimperialista álláspontra helyezkedett.

A nyugati visszhang is kénytelen volt elismerni ezt. A Neue Zürcher Zeitung, amely az előkészítés idején még nagy reményekkel tekintett a konferencia elé, most ezt a címet adta elsőoldalas cikkének: *„A belgrádi konferencia beevezett Moszkva vizeibe."* A Szabad Európa Rádió szeptember 7-i adása szerint Belgrádban *„még a mérsékelt várakozást sem sikerült megközelíteni."* A londoni rádió véleménye az volt, hogy a belgrádi értekezleten *„kettős mértékkel mértek"*. A Times, miután rezignáltan megállapítja, hogy *„nincs semmi értelme annak, hogy egy kelet-nyugati eredménytáblát állítsunk fel"*, kifejti, hogy *„az el nem kötelezett országok nagy része még mindig nagyobb gyanakvással viseltetik a Nyugattal, mint a Kelettel szemben: a Nyugat ugyanis nagyobb történelmi terhet hordoz a vállán."* A New York Herald Tribune szerint a belgrádiak *„lekéstek a történelem vonatáról... Nem volt bátorságuk ahhoz, hogy válságos órában elkötelezzék magukat. A megbeszéléseket a berlini helyzet és a szovjet atomfegyverkísérletek hiúsították meg (!?). De az el nem kötelezett hatalmak mégis nagyobb erőfeszítést tehettek volna, hogy értelmes vezetőszerepet játszhassanak. Túl gyakran viszik túlzásba semlegességüket, amelyhez mint valami fétishez ragaszkodnak."*

Azóta csak szaporodtak a semleges országok címére intézett

Digitized by Google

utólagos szemrehányások. Egyes nyilatkozatok és sajtómegnyilatkozások valósággal számlát nyújtanak be: ennyi és ennyi dollár „segély" ellenére sem álltatok mellénk! Az amerikai U. S. News and World Report, amely összegszerű, táblázatos kimutatásban sorolja fel, hogy a belgrádi értekezlet résztvevői — Jugoszlávia, India, Indonézia, az Egyesült Arab Köztársaság és a többiek — mennyi amerikai *„gazdasági, technikai és katonai segítség"*-ben részesültek a második világháború óta, cikke címében ezzel a lakónikus üzleti egyenleggel foglalja össze a végeredményt: *„A semlegeseknek: dollármilliárdok — a semlegesektől: nulla."* A cikk többek között kifejti, hogy *„az ezeknek a semlegeseknek adott hat milliárd amerikai dollár segély nem hozott sem barátságos szavakat, sem az amerikai álláspont támogatását... A konferencia végső dokumentuma név szerint bírálta az Egyesült Államokat és szövetségeseit, de nem bírálta Oroszországot... A jugoszláv Tito, a konferencia vendéglátója, az a kommunista, aki több amerikai segítséget kapott, mint bármely más semleges, kimutatta, hogy ebben az erőpróbában Oroszország oldalán áll."*

Okkal tehető fel, hogy az utólagos nyugati szemrehányások utólagos nyugati nyomással is párosultak. Egyes országoknál mintha meg is mutatkoznának e nyomás bizonyos következményei. Ezek azonban csak elkésett próbálkozások szórványos következményei, amelyek aligha változtatnak az összképen.

Összetételénél, a részvevők közti jelentős különbségeknél és más okoknál fogva a belgrádi értekezlet nem nyújthatott egységes képet. Az ott szerepelt országok többségében uralmon levő burzsoázia szükségszerűen ingadozik egyes kérdésekben. A világ fejlődése azonban a főbb kérdésekben ezeket az országokat is a helyes irányba fordíthatja, s ez a belgrádi konferencia egyik legfontosabb tanulsága. Napjaink eseményei, a nemzetközi helyzet fejlődése Belgrádban is pozitív állásfoglalásra késztette őket. A belgrádi értekezlet talán hozzájárult egy elkövetkezendő új „bandungi" értekezlet előkészítéséhez és sikeréhez is.

A belgrádi konferencia így minden ellentmondásossága, a felmerülő ingadozások és mérséklő tendenciák ellenére is *alapvetően pozitív eredménnyel zárult.* Értékesen járult hozzá a béke ügyéhez, az imperialista, kolonialista erők elleni harchoz, és erőteljesen elítélte a világ visszahúzó erőit. Kiállt a haladás, a béke, a békés egymás mellett élés, a leszerelés elvei mellett. *A végső mérleg így vitán felül kedvező: a belgrádi konferencia a világ haladó erőinek újabb jelentős győzelme volt.*

Kende István

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Новая программа КПСС и важнейший вопрос нашей эпохи — — — 1

ИШТВАН ФРИШШ: О некоторых основных вопросах второго пятилетнего плана — — — — — — — — — — — — — 14

ПАЛ РОМАНЬ: Несколько вопросов планомерного развития сельскохозяйственного производства — — — — — — — — — 40

СИЛАРД ФАЛУДИ: Требования современного образования в новых учебных планах — — — — — — — — — — — 54

ПАЛ ШАНДОР: Воспоминание о старом «Таршадалми Семле» — — 69

ОБЗОР

Советская наука и высшее образование в период развернутого строительства коммунизма (ШАНДОР СЕРЕНИ — АДАМ ВИРТ) 83

За повышение качества трудовых норм (ИШТВАН КАХУЛИЧ) — — 97

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР

Почему важно заключить германский мирный договор? (ИШТВАН ДАРВАШИ) — — — 107

Несбывшие надежды и Белградская конференция (ИШТВАН КЕНДЕ) 119

INHALT

Das neue Programm der KPdSU und die Hauptfrage unserer Epoche 1

ISTVÁN FRISS: Zu einigen bedeutenderen Fragen des zweiten Fünfjahrplanes — — — — — — — — — — — — 14

PÁL ROMÁNY: Probleme der planmässigen Entwicklung der landwirtschaftlichen Produktion — — — — — — — — — 40

SZILÁRD FALUDI: Anforderungen der zeitgemässen Bildung und der neue Schulplan — — — — — — — — — — — 54

PÁL SÁNDOR: Erinnerungen an die einstige „Társadalmi Szemle" 69

RUNDSCHAU

Wissenschaft und Hochschulunterricht in der Zeit des entfalteten kommunistischen Aufbaus in der Sowjetunion (SÁNDOR SZERÉNYI—ÁDÁM WIRTH) — — — — — — 83

Für ein höheres Niveau der Arbeitsnormen (ISTVÁN KAHULICS) 97

INTERNATIONALE RUNDSCHAU

Die Wichtigkeit des Friedensvertrages mit Deutschland (ISTVÁN DARVASI) 107

Enttäuschte Hoffnungen und die Belgrader Konferenz (ISTVÁN KENDE) 119

Digitized by Google

SOMMAIRE

Le nouveau programme du PC de l'Union Soviétique et la question principale de notre époque — — — — — — — — — — 1

ISTVÁN FRISS: Quelques aspects éminents du plan quinquennal 14

PÁL ROMÁNY: Problèmes du développement planifié de la production agricole — — — — — — — — — — — — 40

SZILÁRD FALUDI: Le nouveau plan scolaire et les éxigences d'une culture moderne — — — — — — — — — — — — 54

PÁL SÁNDOR: Souvenirs de l'ancienne „Társadalmi Szemle" — 69

REVUES

Sciences et enseignement supérieur à l'époque de l'édification épanouie du communisme en URSS (SÁNDOR SZERÉNYI—ÁDÁM WIRTH) 83

Élevons le niveau des normes du travail (ISTVÁN KAHULICS) — 97

REVUE INTERNATIONALE

Pourquoi faut-il signer le traité de paix avec l'Allemagne? (ISTVÁN DARVASI) 107

Espoirs décus et la conférence de Belgrade (ISTVÁN KENDE) — 119

CONTENTS

The new program of the Communist Party of USSR and the main question of our age — — — — — — — — — — 1

ISTVÁN FRISS: About a few more important questions of the 2nd Five Year Plan — — — — — — — — — — 14

PÁL ROMÁNY: A few questions about the planned development of the agricultural production — — — — — — — — 40

SZILÁRD FALUDI: Requirements of the up to date education in the new syllabus — — — — — — — — — — — — 54

PÁL SÁNDOR: Recollection the old „Társadalmi Szemle" — — 69

REVIEW

The Soviet science and higher education in the course of the emerging building of Communism (SÁNDOR SZERÉNYI—ÁDÁM WIRTH) 83

Raise the standard of the norm of labour (ISTVÁN KAHULICS) 97

INTERNATIONAL REVIEW

Why is the conclusion of the German Peace Treaty important (ISTVÁN DARVASI) 107

Failed hopes and the Beograd Conference (ISTVÁN KENDE) — — 119

Digitized by Google

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

12

XVI. ÉVFOLYAM 1961 DECEMBER

Digitized by Google

TARTALOMJEGYZÉK

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának határozata a Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusának jelentőségéről — — — — — — — — — — — — — 1
A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa válaszolt korunk legfontosabb kérdéseire
(Kádár János elvtárs nyilatkozata a Kommunyiszt szerkesztőségének) — — — — — — — — — — — — — — — 13
WIRTH ÁDÁM: A XX. kongresszus lenini vonalának győzelme — 15
NÉMETH KÁROLY: Mezőgazdaságunk fellendítése a második ötéves tervben — — — — — — — — — — — — — — 35
BALLAI LÁSZLÓ — TIMÁR JÁNOS: Népgazdaságunk szakember ellátottságának problémái — — — — — — — — — — 45
FUKÁSZ GYÖRGY — ESTI BÉLA — VUKOVICS ARNOLD: A marxizmus—leninizmus egyetemi oktatásának továbbfejlesztése az oktatási reform keretében — — — — — — — — — — — 67
A szerkesztőség nyilatkozata — — — — — — — — — — — 80
Friss István elvtárs állásfoglalása a szerkesztőség nyilatkozatához — 81

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

Politikai, gazdasági és földrajzi tájékoztatás Nyugat-Berlinről (ALFRED ZIMM) — — — — — — — — — — — — — 82

KONZULTÁCIÓ

VÉSZI BÉLA: A szocialista államiság fejlődése a kommunizmus építésének időszakában — — — — — — — — — — — — 97

SZEMLE

Úrutazás és tudományos világkép — — — — — — — — — 110

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

Berend T. Iván — Ránki György: Magyarország a fasiszta Németország „életterében" 1933—1939. (SZUHAY MIKLÓS) — — — 122

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.

Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660.

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8.— Ft, félévre 16.— Ft, egész évre 32.— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. november 29.
Megjelent 34 800 példányban
Felelős kiadó: A Kossuth Könyvkiadó igazgatója

616945/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest

Digitized by Google

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 12. SZ. BUDAPEST 1961. DECEMBER HÓ

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának határozata a Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusának jelentőségéről

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1961. november 17-én kibővített ülést tartott. Kádár János elvtárs beszámolt a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusáról, a kongresszuson részt vett küldöttség munkájáról, és ismertette a Politikai Bizottság állásfoglalását a kongresszus tanulságainak hasznosításáról a Magyar Szocialista Munkáspárt tevékenységében, népünk szocialista építő munkájában. A Központi Bizottság egyhangúlag jóváhagyta a Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusán részt vett küldöttség munkáját, a beszámolót, és a kommunizmus építőinek történelmi jelentőségű tanácskozásával kapcsolatban a következő határozatot hozta:

I.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa olyan történelmi helyzetben ült össze, amikor a Szovjetunióban, a világ első és leghatalmasabb szocialista államában már szélesen kibontakozik a kommunizmus építése, az emberiség egyharmadát felölelő szocialista tábor országainak többségében a szocialista társadalom építése befejezéséhez közeledik, a nemzetközi kommunista mozgalom lendületesen fejlődik. A szabadságukért küzdő népek csapásai alatt a gyarmati rendszer széthullása végső szakaszába jutott, az imperializmus befolyási övezete gyorsan szűkül, a kapitalista rendszer általános válsága mélyül. Az imperializmus e helyzetben elszántan védi állásait, harcol a történelem kikerülhetetlen fejlődése ellen, eszeveszett fegyverkezést folytat, fékezni akarja a társadalmi haladást és veszélyezteti a békét. A világ fejlődésének fő irányát azonban már nem az imperializmus, hanem a szocializmus erői határozzák meg.

Digitized by Google

A történelmi fejlődés jelen szakaszában, amikor már az imperialista, kapitalista iga alatt nyögő országok dolgozó népeit is mindjobban áthatja és vonzza a szocialista eszme, a szabadságra, a nemzeti függetlenségre törekvés, a béke megvédésének akarata, a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa a marxizmus—leninizmus eszméi alapján, a halhatatlan Lenin szellemében válaszolt korunknak az emberiséget ma foglalkoztató minden nagy kérdésére.

A történelmi tanácskozás, számba véve a XX. kongresszus óta eltelt esztendők eredményeit, tanulságait, megalkotta a kommunista társadalom építésének nagyszerű programját, megerősítette a két világrendszer békés egymás mellett élésének és békés versenyének elvét, bebizonyította, hogy a kommunizmus és a béke ügye elválaszthatatlanul összeforrott. E kongresszustól új eszmei fegyvereket kaptak a kommunista és munkáspártok, új lendületet a szocializmust építő népek, új reményt és biztatást a föld minden országának békét akaró népei és az egész haladó emberiség.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa nagyra értékelte és teljes egységben helyeselte mindazt, amit a központi bizottság Hruscsov elvtárs vezetésével 1953 óta a kollektív vezetés érvényesítéséért, a pártélet lenini szabályainak helyreállításáért, a szocialista törvényesség biztosításáért, a szovjet demokrácia továbbfejlesztéséért tett, a provokátor Berijával és az 1957-ben lelepleződött pártellenes csoporttal szemben kemény harcban kivívott. A XXII. kongresszus megerősítette és tovább fejlesztette a XX. kongresszus eszmei-politikai irányvonalát.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának 1956 februári XX. kongresszusa, amint azt a kommunista és munkáspártok 1957-es és 1960-as moszkvai értekezletének okmányai is hangsúlyozzák, hatalmas eszmei fegyvert adott, új fejezetet nyitott, nagy győzelmeket eredményezett az egész nemzetközi kommunista mozgalomban. A XX. kongresszus harcolt a marxizmus—leninizmustól idegen személyi kultusz ellen, feltárta, milyen károkat okozott a Sztálin személyi kultuszából fakadó önkény a kommunizmus ügyének, megvédte a marxizmus—leninizmus eszméinek tisztaságát a dogmatikusok s a burzsoá eszmék előtt behódoló revizionisták torzításaival szemben.

A marxista—leninista eszmék fényében megmutatta korunk új, jellemző vonását: a szocializmus világrendszerré vált, az emberiség sorsáról már nem egyedül az imperializmus dönt. Bár az imperializmus ragadozó jellege nem változott, de a világban kialakult új erőviszonyok között a háború többé nem végzetszerűen

Digitized by Google

elkerülhetetlen. A XX. kongresszus megsokszorozta a társadalmi haladásért, a békéért küzdő milliók sorait; megerősödött a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom minden osztaga, a gyarmati népek szabadságharca, sikerült megfékezni a háborús kalandorokat.

A személyi kultusz szétzúzása, a lenini eszmék hatalmas ereje lendületet adott a Szovjetunió fejlődésének. A szovjet nép, mely lenini pártja vezetésével megdöntötte a tőkés-földesúri hatalmat, létrehozta a földön az első munkás-paraszt államot, majd felépítette a szocialista társadalmat, az utóbbi években ugrásszerűen tört előre az emberi alkotás minden területén.

A szovjet nép, abban az országban, amely alig több, mint négy évtizede a faeke, a tömeges írástudatlanság, az elmaradottság és a nyomor országa volt, a szocialista rendszer erejével a világ legerősebb hatalmát teremtette meg, amely magas fejlettségű iparral rendelkezik, a világ legfejlettebb közoktatását hozta létre, magas szocialista kultúrát alkotott. A Szovjetunió a tudományok egész sorában a világ ranglistáján az első helyre került; elsőnek szovjet emberek repültek a világűrbe. A Szovjetunió népe elsőnek kezd hozzá kommunista pártjának új programja alapján — utat mutatva minden népnek — a szabadság igazi országa, a kommunista társadalom felépítéséhez.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja megmondja, hogy milyen a kommunista társadalom:

„A kommunizmus osztály nélküli társadalmi rendszer, amelyben a termelőeszközök egységes köztulajdonban vannak, ahol megvalósul a társadalom valamennyi tagjának teljes társadalmi egyenlősége, ahol az emberek sokoldalú fejlődésével együtt az állandóan fejlődő tudomány és technika alapján nőnek a termelőerők, ahol a társadalmi gazdagság minden forrása teljes bőségében buzog és megvalósul a nagyszerű elv: »Mindenki képességei szerint, mindenkinek szükségletei szerint«".

A kommunizmus a dolgozó emberek osztály nélküli társadalma, amelyben megszűnnek a város és falu közötti, a fizikai és szellemi munka közötti lényeges különbségek. A kommunizmus olyan társadalom, ahol minden polgár részt vesz a közügyek intézésében és megvalósul a teljes társadalmi önkormányzat. A kommunizmus a teljes szabadság, az emberek és népek igazi egyenlősége, az örök béke, az öröm és boldogság világa.

Az a viharos ütemű fejlődés, amelyet a Szovjetunió népe a hétéves terv első éveiben elért, és az az egység, lelkesedés, amellyel a XXII. kongresszus határozatait fogadta, mutatja a szovjet nép eltökéltségét: nekilát és megvalósítja ezt a történelmi feladatot is.

Digitized by Google

A Szovjetunió Kommunista Pártjának programja célul tűzi ki a kommunizmus anyag-műszaki alapjainak megteremtését 1980-ig. Néhány év múlva a Szovjetunió elhagyja az Egyesült Államokat nemcsak a mezőgazdasági, hanem az ipari termelés összmennyiségében is. A kommunizmus építésének 20 éves programja szerint a Szovjetunió ipari termelése 1980-ban az 1960. évinek hatszorosa lesz, vagyis lényegesen több, mint ma az egész világ ipari termelése; húsz év múlva a Szovjetunió mezőgazdasági termelése a jelenleginek három és félszeresére növekszik, ami a népélelmezés soha nem látott bőségét fogja biztosítani. Ugyanakkor a Szovjetunióban lesz a legrövidebb munkaidő és a legpezsgőbb tudományos és kulturális élet a világon. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa megmutatta azt az utat, amelyen a szovjet nép már ma élő nemzedéke eljut a kommunizmusba. Ez nagy öröm minden dolgozó embernek az egész világon — keserűség, ijedség a kommunizmus ellenségeinek. Az imperialisták félnek a program megvalósításától, tudják, érzik: a a békés versenyben alulmaradnak; a kommunizmus gondolata megállíthatatlanul utat tör és győzedelmeskedik az egész világon.

A kommunizmus a béke világa. A kommunizmusért folyó harc elválaszthatatlanul összeforr a béke védelméért folyó küzdelemmel. Az emberiség létérdeke megköveteli, hogy a ma létező két ellentétes világrendszer békében éljen egymás mellett. A békés egymás mellett élés megvalósításáért folyó harcban a szocialista tábor országai együtt haladnak a nemzetközi munkásosztállyal, az imperialisták ellen küzdő felszabadult vagy önállóságukért küzdő gyarmati népekkel, minden haladó emberrel. Száz- és százmilliók gondolkozásában gyökerezett meg az a felismerés, hogy az imperializmus háborút, a kommunizmus békét jelent. Hatalmas erő ez, amely ha tevékeny és tovább növekszik, meg tudja akadályozni egy új világháború kirobbantását, és kivívja az ellenőrzött általános és teljes leszerelést, a fegyverek és a háború nélküli világot.

A XXII. kongresszus ugyanakkor felhívja a népek figyelmét, hogy amíg létezik az imperializmus, addig fennáll a háború veszélye is. Az imperializmus hatalma kisebb és egyre gyöngül; az imperialista államok mégis szövögetik háborús terveiket, veszélyes katonai kalandokkal szeretnék feltartóztatni hatalmuk további csökkenését és visszahódítani elvesztett területeiket. Mind nagyobb arányú fegyverkezési hajszát folytatnak. A nyugati hatalmak megszegtek minden szerződést, amit a német militarizmus teljes megsemmisítésére a második világháború alatt és után kötöttek, felélesztették és erősítik a nyugatnémet revansista erőket.

A szocialista országok saját népük és az egész emberiség iránti

Digitized by Google

szent kötelességüket teljesítik, amikor következetesen síkraszállnak a háborús erők visszaszorításáért, és minden szükséges rendszabályt foganatosítanak az imperialista hatalmak veszélyes háborús terveinek meghiúsítására. Következetesen folytatják harcukat a német békeszerződés megkötéséért, Nyugat-Berlin helyzetének rendezéséért.

A népeknek megnyugvásul szolgál, az egész emberiség számára jó, hogy a Szovjetunió, a szocialista tábor, a béke védelmének legerősebb támasza, hatalmas véderővel rendelkezik, erősebb az imperialistáknál, és rakétafegyvereivel megsemmisít minden agresszort, amely népére vagy a vele szövetséges népekre támad, új háborút kezd.

II.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának új programja, amelyet a kongresszus egyhangúlag hagyott jóvá — a szocialista állam fejlődésének és a kommunizmus építésének elméletét több új, nemzetközi érvényű tétellel gazdagította. Megállapította, hogy az osztályok kibékíthetetlen ellentéte teljesen megszűnt, s a munkásosztály vezetésével, a munkásosztály új társadalmat formáló eszméi alapján a Szovjetunió népe erkölcsi-politikai egységbe forrt; ennek megfelelően a Szovjetunióban a proletárdiktatúra állama történelmi funkcióját betöltötte már és a szovjet állam össznépi állammá fejlődött.

Az új program szerint a kommunizmus anyagi-műszaki alapjainak megteremtése folyamán mindvégig alapvető elv marad a munka szerinti elosztás szocialista elve. A szükségletek szerinti elosztás kommunista elve fokozatosan szélesedik és a javak bőségének megteremtése után válik uralkodóvá. Az anyagi ösztönzők fontossága mellett a program hangsúlyozza az erkölcsi ösztönzők jelentőségét. A nemzetközi tapasztalatok azt bizonyítják, hogy az ösztönzők bármelyikének elhanyagolása a szocializmus építésének nagy erkölcsi és politikai kárt okoz.

A kommunizmus anyagi-műszaki alapjait csak a kommunista erkölcsi normák szerint élő, magas műszaki és általános kultúrájú nép teremtheti meg. A kommunizmusban a kommunista erkölcs, az ember közösségi jellemvonásai általánossá válnak.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának új programja — a szocializmusért és a békéért harcoló népek hatalmas eszmei fegyvere világszerte. A szocialista országok népei, amelyek ma a szocialista társadalom felépítésén dolgoznak, a kommunizmus építésének e nagyszerű programjából további ösztönzést kapnak alkotó munkájukhoz. Ez a program bizonyossá teszi számukra, hogy követve a szovjet népet, viszonylag rövid idő múlva ők is áttérhetnek a

Digitized by Google

kommunizmus építésére. Azok a népek pedig, amelyek ma még a tőkés uralom elnyomatásában élnek, a kommunizmus programja és az építőmunka új, nagy sikerei által lelkesítve, elszántabban fognak küzdeni felszabadulásukért, a népi hatalomért.

A magyar nép ma a szocialista társadalmat építi. Ez az út a kommunista társadalom felé vezet. Ha töretlenül, következetesen valósítjuk meg a jövőben is pártunk lenini politikáját, akkor biztosíthatjuk, hogy a kommunista társadalom Magyarországon is történelmileg azonos időszakban épül fel, mint a Szovjetunióban.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa jellemzi e nagy párt igazi lenini szellemét és munkastílusát. Az új pártprogram nagyszerűen példázza az elmélet és a gyakorlat egységét. A kommunizmus felépítésének ez a programja egyrészt döntő elméleti kérdéseket tisztáz, másrészt a pártmunka, a társadalmi tevékenység, az államelmélet, a népgazdaság úgyszólván minden területén konkrétan megjelöli azokat a gyakorlati tennivalókat, amelyeknek megvalósítása együttesen eredményezi a kommunista társadalom tényleges felépítését.

A személyi kultusz gyökereinek és következményeinek eddiginél is mélyrehatóbb, bátor feltárása, a munka még meglevő hiányosságainak nyílt felvetése megmutatja a nagy Lenin alkotta párt elvi kérdésekben meg nem alkuvó szellemét. Ez a párt nem fél az igazságtól, a tömegektől, hanem harcában mindig ezekre támaszkodik. A Szovjetunió Kommunista Pártja a személyi kultusz gyökereinek őszinte és nyílt feltárásával példát mutat mindazoknak, akiknek számára a nép ügye, a kommunizmus ügye valóban mindenekfelett áll.

A XXII. kongresszus egyaránt elítélte a szociáldemokrata pártok jobboldali nézeteit, a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége programjában megtestesülő revizionista nézeteket, valamint a marxi—lenini tanításokat eltorzító dogmatikus nézeteket.

Sajnálattal állapítjuk meg, hogy az Albán Munkapárt vezetői nem hasznosították a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. és XXII. kongresszusának eszméit, mind mostanáig nem számolták fel a Sztálin-kultuszt és saját személyük kultuszát, nem szakítottak a mérhetetlenül káros módszerekkel és az álbaloldali kalandorkodással. Ezzel nemcsak saját népüknek okoznak hatalmas kárt, hanem a szocialista tábor, a nemzetközi kommunista mozgalom egységének és a béke ügyének is. Tevékenységükkel az imperialisták malmára hajtják a vizet.

Vitánkat, amely az albán vezetőkkel már egy ideje folyik, korábban azért nem vittük a nyilvánosság elé, hogy könnyebb legyen számukra a hibák kijavítása és időben kijózanodva, visszatérhessenek a végzetes, káros útról. Enver Hodzsa és Mehmet Shehu

Digitized by Google

azonban a türelmes, meggyőző szavakat és elvtársi bírálatot semmibe véve, az albán elvtársak és dolgozók legszélesebb körében rágalmazó kampányt indítottak a Szovjetunió Kommunista Pártja, pártunk és más testvérpártok központi bizottsága ellen.

A Szovjetunió Kommunista Pártja helyesen járt el, az egész nemzetközi kommunista mozgalom s egyben az albán nép iránti internacionalista kötelességének tett eleget, amikor nyíltan feltárta az albán vezetők jelenlegi politikájának veszélyes és káros voltát. Csak az segíthet az albán testvérpártnak, az albán népnek, s ha tanulnak belőle, az albán vezetőknek is. Elfogadhatatlannak tartjuk azt az álláspontot, amely további türelmet igényel az albán vezetők provokatív, egységbontó tevékenységével szemben. A történelem tapasztalatai azt bizonyítják, hogy az elvekből engedni nem szabad; a helyes elvekért harcolni kell, mert nem a megalkuvás, hanem csak a szilárd elvi harc biztosítja a marxizmus—leninizmus, a kommunizmus győzelmét.

A Szovjetunió Kommunista Pártja véglegesen leszámolt a személyi kultusszal. Az új pártprogram és a most elfogadott szervezeti szabályzat intézményes biztosítékokat is nyújt arra, hogy az vissza ne térhessen. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága üdvözli azokat a fontos elveket és szabályokat, amelyek a vezető párt- és állami szervek állandó felfrissítését, egyben a vezetés folyamatosságát is biztosítják. A vezető tisztségek viselésének meghatározott időszakra való korlátozása, a vezető szervek tagjai meghatározott részének választási időszakonként kötelező cseréje megszünteti az „örökös tag"-ságot és biztosítja a folyamatosság mellett a vezetés állandó megújhodását.

A szovjet nép magasfokú politikai-erkölcsi egysége, a kommunista párt lenini vezetése, a párt lenini szervezeti szabályzata és a kommunizmus felépítésének világos, nagyszerű, lelkesítő programja valóban biztosíték arra, hogy már a ma élő szovjet nemzedék felépíti a kommunista társadalmat és élvezni fogja a kommunizmus örömeit.

Mi, magyar kommunisták, magyar dolgozók szívből sok sikert kívánunk a testvéri szovjet népnek, amely ezen az úton, az úttörők nehéz feladatára vállalkozva, oly sok áldozatot hozott már az emberiség boldogabb jövendőjéért, a mi népünkért is.

III.

A Magyar Szocialista Munkáspárt fenntartás nélkül, teljes mértékben egyetért a Szovjetunió Kommunista Pártja történelmi jelentőségű XXII. kongresszusának irányvonalával. A kongresszus egész anyaga, a Szovjetunió Kommunista Pártjának új prog-

Digitized by Google

ramja hosszú időre nagy értékű eszmei-politikai segítséget nyújt az egész nemzetközi kommunista mozgalomnak s a testvérpártok sorában pártunknak, a Magyar Szocialista Munkáspártnak is.

A Központi Bizottság saját feladataként napirenden tartja és egész párttagságunkat, a tömegszervezeteket, a közfunkcionáriusokat, a szocializmus, a béke ügyével szolidáris minden honfitársunkat felhívja a XXII. kongresszus anyagának tanulmányozására azzal a céllal, hogy annak hatalmas eszmei fegyverzetét, viszonyaink figyelembevételével, szocialista építőmunkánk, népünk boldogulásának előmozdítására hasznosítsuk.

A magyar dolgozók átérzik a Szovjetunió Kommunista Pártja kongresszusának történelmi jelentőségét. Erről tanúskodik a kongresszus iránt országszerte megmutatkozott nagy érdeklődés, a kongresszushoz küldött, s az emberek igazi érzéseit és tettrekészségét kifejező üdvözletek, a kongresszus tiszteletére vállalt számos munkafelajánlás. A Központi Bizottság üdvözli az öntudatos dolgozók e szép kezdeményezéseit, amelyek fontos szerepet töltenek be népünk eszmei-politikai fejlődésében, szocialista építőmunkánk újabb fellendítésében.

A Magyar Szocialista Munkáspárt immár több mint öt esztendeje, 1956 november eleje óta a marxizmus—leninizmusnak a XX. kongresszus által továbbfejlesztett eszmei fegyverzetével vívja harcát, végzi munkáját. E politika helyességét nálunk maga az élet, a magyar népnek az ellenforradalom felett aratott győzelme, az azóta elért hatalmas szocialista eredmények bizonyítják. A Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusának eszmei-politikai irányvonala igazolja és megerősíti pártunk irányvonalát. A XXII. kongresszus eszmei tanulságai a gyakorlat által igazolt politikánk folytatására adnak új erőt, a pártunk VII. kongresszusán jóváhagyott eszmei-politikai irányvonal még következetesebb folytatására lelkesítenek.

A Magyar Szocialista Munkáspárt harci tapasztalatai bizonyítják, hogy csak a minden torzítástól mentes marxizmus—leninizmus alapján lehet a helyes bel- és külpolitikát, a megfelelő gazdasági és kultúrpolitikai irányvonalat kidolgozni és az életben megvalósítani. Mi harcunkat a revizionizmus és dogmatizmus ellen egy időben vívott, kétfrontos harcnak nevezzük. E harccal tudtuk kijavítani a régebbi hibákat, leküzdeni a revizionista irányzatot, elsöpörni az útból a személyi kultusz maradványait. Ezt az irányvonalat követve erősítettük a párt és a nép kapcsolatát; népünk odaadó munkájával létrehozta a szocialista építés új alkotásait. Ezen az úton járva született a magyar nép új, történelmi győzelme: a falu szocialista átszervezése.

Pártunkban a személyi kultusszal leszámoltunk, a kollektív

Digitized by Google

vezetés elve, a pártélet lenini szabályai érvényesülnek, a párt és a tömegek kapcsolata erős, a szocialista törvényesség biztosított. Hazánkban a népköztársaság alkotmányán és törvényein nyugvó rend van. Ez nagy győzelme pártunknak és nagy érdeme kormányzatunknak, amit egész közvéleményünk elismer.

A Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusának tanulságait fel kell használnunk arra, hogy az elért nagy vívmányokat e téren is tovább szilárdítsuk, a régi hibáknak még a nyomait is eltöröljük, és visszatérésük elé áthághatatlan sorompókat állítsunk. Mindazoknak, akik régebben a szektás szemlélet rabjai voltak, s e szemlélettel és az abból fakadó módszerekkel még nem tudtak teljes mértékben leszámolni, a XXII. kongresszus fényénél meg kell szabadulniuk e hibáiknak még az árnyékától is. A pártnak lankadatlan, soha nem szűnő harcot kell folytatnia az önteltség, a gondolkozás konzervativizmusa, a szellemi tunyaság, a hatalomvágy, a bírálat elfojtása és minden olyan jelenség ellen, amelyből a személyi kultusz időszakából ismert hibák újra sarjadhatnának. Fel kell számolni azt a még meglevő szemléletet, amely a mérhetetlenül káros baloldaliaskodást valami bocsánatos, elnézhető hibának tartja.

Pártunk egysége felett az egész tagságnak őrködnie kell s mint eddig is tettük, minden egységbontó csoportosulással még idejében le kell számolni. Ha akadnának olyan jobboldali, revizionista elemek, akik azt hinnék, hogy mostanában, amikor a „baloldali" elhajlásról több szó esik, nekik talán szabadabb a vásár, tapasztalni fogják, hogy súlyos tévedésbe estek. A jobb- és „baloldali" hibákért pártunknak drága árat kellett fizetnie. Egységünk harcban született, s arra pártunk jól vigyáz ezután is.

Pártunk eszmei tisztasága, politikai egysége, vezető és irányító, szervező és mozgósító feladatának jó megoldása egész népünk érdeke: szocialista építőmunkánk eredményességének elengedhetetlen feltétele. Szocialista építőmunkánk általános közvetlen feladata most az ötéves terv végrehajtása. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa nyomán megnövekedett politikai érdeklődést, alkotási vágyat és munkalelkesedést ötéves tervünk teljesítésére és túlszárnyalására, a terv gazdasági mutatóinak javítására kell összpontosítani.

Az országgyűlés ez év októberében elfogadta az új ötéves tervet, mely nagy célokat tűz népünk elé, ipari termelésünk 48—50 százalékos növekedését írja elő. Jó irányítással, jól szervezett, odaadó munkával ez túlszárnyalható, s túlszárnyalása üdvös olyan termékek termelésével, amelyeknek gyártása a leggazdaságosabb, és értékesítése a nemzetközi és hazai piacon biztosított. Mezőgazdasági termelésünk ötévi átlaga a tervidőszakban az előző öt év

Digitized by Google

átlagát a terv szerint 23 százalékkal fogja felülmúlni. E feladat a mezőgazdasági dolgozók szorgalmas munkájával, egész társadalmunk hathatós segítségével, a mezőgazdaságban rejlő nagy tartalékok mozgósításával nemcsak teljesíthető, hanem ugyancsak túlszárnyalható.

Termelési terveink helyes irányú, gazdaságos túlteljesítése gyorsítja egész fejlődésünket, s egyben lehetővé teszi, hogy a lakosság fogyasztási alapjának tervezett 22—23 százalékos emelkedését és az egy főre jutó reáljövedelem 16—17 százalékos növekedését is túlhaladjuk.

Ötéves tervünk teljesítése az ipar dolgozóitól megkívánja, hogy a munka termelékenységét az előirányzott 32—33 százalékkal, a mezőgazdaság dolgozói ennél is nagyobb mértékben emeljék. A munkatermelékenység emelése döntő tényező termelőerőink továbbfejlődésében, s a két világrendszer gazdasági versenyében. Ennek eszközei: a műszaki fejlesztés, a gépek, a meglevő termelőkapacitások gazdaságosabb kihasználása, a munkaszervezés tökéletesítése, a technológiai folyamatok és a gyártmányok korszerűsítése, a mezőgazdasági hozamok növelése, a munkaidő teljes kihasználása, s a munka minőségének állandó javítása.

Iparunk további erősödésének alapvető fontosságú feladata a gyártási költségek csökkentése, az anyag-, energia- és munkaerőtakarékosság, a beruházási feladatok leggazdaságosabb megvalósítása. El kell érni mind az exportgyártmányoknál, mind a hazai fogyasztásra kerülő termékeknél a világpiacon megkövetelt minőségi színvonalat, s olyan költségszintet, amely megfelelő nyereséget biztosít a népgazdaságnak.

Népgazdaságunk és társadalmunk továbbfejlesztésének kulcskérdése jelenleg a mezőgazdasági termelés gyorsütemű fejlesztése, a termelőszövetkezetek megszilárdítása. Segíteni kell, hogy a szövetkezetek tagsága jól összeforrott kollektívákká, gazdaságaik pedig korszerű szocialista nagyüzemekké fejlődjenek.

A Központi Bizottság felhívja egész társadalmunkat, elsősorban a mezőgazdaság dolgozóit, hogy a mezőgazdasági termelés fellendítéséért folyó munkában a második ötéves terv alatt a következő legfontosabb feladatok megoldására összpontosítsa erőfeszítéseit:

— teljes mértékben fedezzük az ország megnövekedett kenyérgabona-szükségletét;

— fejlesszük állattenyésztésünket, növelve főleg sertés-, szarvasmarha- és baromfiállományunkat, és teremtsünk szilárd takarmánybázist állattenyésztésünk fejlesztéséhez.

Szocialista fejlődésünk megvalósítása nagyrészt attól függ, hogy a termelőszövetkezetek gazdálkodásában állandóan erősöd-

Digitized by Google

jenek a szocialista vonások. A tagság rendszeresen vegye ki részét a közös munkából, szilárduljon a munkafegyelem. Rendkívül fontos feladat a közös vagyon jobb megbecsülése: a szövetkezeti tagság a közös gazdaság gyorsabb megerősödéséért tegyen az eddiginél nagyobb erőfeszítéseket a közös vagyon növelésére; emelje a szövetkezeti alapokhoz való hozzájárulást, növelje a saját erőforrásokból történő beruházásokat. A mezőgazdaság fellendítéséért és a termelőszövetkezetek megszilárdításáért folyó munka és harc során el kell érnünk, hogy a különböző rétegekből összetevődő termelőszövetkezeti tagság mielőbb szocialista szellemű, egységes szövetkezeti parasztsággá forrjon össze.

Növekvő feladatok hárulnak a tudomány művelőire az anyagi javak nagyobb bőségéért, a szebb és jobb életért folyó harcban. Gyorsabb fejlődésünk igen fontos követelménye, hogy a magyar tudomány művelői, a szovjet tudomány fejlődésének tapasztalatait is jobban hasznosítva, erősítsék kapcsolatukat a gyakorlattal, és jobban összpontosítsák erőiket azoknak a tudományos feladatoknak a megoldására, amelyek népgazdaságunk és egész társadalmunk gyorsabb fejlődését segítik. Nagyok a tennivalók mind a hazai kutatómunka, különösen a műszaki tudományok továbbfejlesztésében, mind pedig a tudományos kutatás eredményeinek kölcsönös cseréjében, a tudomány nemzetközi eredményeinek, különösen a testvéri országok eredményeinek átvételében és értékesítésében, saját fejlődésünk gyorsítására.

Népünk kulturális és politikai fejlődésében igen fontos szerepet tölt be a művészet, az irodalom fejlődése, a sajtó, a rádió és a televízió munkája. A művészek, írók, újságírók a kommunizmus építésének nagy programját megismerve és tanulmányozva, merítsenek új ihletet az új társadalom felépítéséért folyó küzdelemhez. Elmélyültebben és lankadatlanul tanulmányozzák népünk építőmunkáját, országunk fejlődését, az újért, a magasabbrendűért folyó mindennapi szívós küzdelmet: a hétköznapok munkáját, mely a nagy győzelmeket megérleli és kivívja. Az új, magasabbrendű társadalom nagy ügyéhez méltóan emeljék munkájuk eszmei és művészeti színvonalát, segítsék meggyorsítani a szocializmus felépítését hazánkban.

Országunknak van reális és szép feladatokat megszabó népgazdasági terve, harcedzett kommunista pártja, pártunknak és kormányunknak kipróbált, jó politikája. Kiváló, élenjáró dolgozók százezrei támogatják e politikát az iparban, a mezőgazdaságban, a magyar tudomány, a kultúra, az alkotó munka minden területén. A gyorsabb előrehaladásnak megvan minden alapvető feltétele.

A Központi Bizottság felhívja az ipar, a mezőgazdaság és

Digitized by Google

egész népgazdaságunk összes dolgozóit — munkásokat, parasztokat, alkalmazottakat, műszaki és gazdasági vezetőket —, hogy a munkaverseny továbbfejlesztésében, különösen a szocialista brigád, s magasabb fokon a szocialista munka műhelye, a szocialista munka gyára, a szocialista munka gazdasága címért is vetélkedjenek. Érjenek el új sikereket az ország szocialista építésében. A második ötéves terv teljesítéséért és túlszárnyalásáért folyó harcban fő figyelmüket most az 1961-es ipari tervek befejezésére és a folyó mezőgazdasági munkák jó elvégzésére kell összpontosítaniuk.

A Központi Bizottság felhívja a tudomány és a kultúra művelőit, a közoktatás, közegészségügyünk munkásait és mindazokat, akik bárhol tevékenykednek társadalmi életünkben, még jobb munkával járuljanak hozzá ötéves tervünk teljesítéséhez és népünk gyorsabb fejlődéséhez.

•

Pártunk és népünk, új erővel gyarapodva, a szocializmus és a béke zászlaja alatt halad tovább a szocializmus teljes felépítése, s majd a kommunista társadalom, az emberiség nagyszerű jövendője felé. Pártunk Központi Bizottsága e nagy feladatok végrehajtásában számít a kommunisták, a pártmunkások példamutatására, áldozatkész munkájára.

Ezen az úton járva, a közös munkában és harcban, a közös gondban és örömben forr össze még jobban pártunk és munkásosztályunk, egész népünk, új, szocialista nemzetünk. Együtt megyünk a szocialista országok népeivel, mindenekelőtt a kommunizmust építő, élen haladó nagy szovjet néppel, a forradalmi munkásmozgalommal, a béke egész világot átfogó, mindjobban növekvő frontjával. Megoldjuk a belső és a nemzetközi élet síkján adódó feladatainkat. Nemzedékünk kivívja és élvezni fogja a munka szabad, minden elnyomástól és fenyegetéstől mentes világát. Ezt hirdeti, ennek az útját mutatja meg a Szovjetunió Kommunista Pártjának történelmi jelentőségű XXII. kongresszusa, ennek megvalósításában segít a szovjet népnek, minden népnek — a magyar népnek is.

A Magyar Szocialista Munkáspárt
Központi Bizottsága

Digitized by Google

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa választ korunk legfontosabb kérdéseire

Kádár János elvtárs nyilatkozata a Kommunyiszt szerkesztőségének

A Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusának tanácskozása idején ismét és különösen nagy erővel sugárzott Moszkvából mind a négy világtáj felé a kommunizmus igazságának hatalmas ereje.

A XX. kongresszus annak idején olyan irányvonalat dolgozott ki, amely nagyszerű eredményeket hozott az elmúlt években a Szovjetunióban, az egész szocialista táborban, a tőkés rendszer, az imperializmus elleni általános nemzetközi küzdelemben. Az a tény, hogy a XXII. kongresszus megerősítette és továbbfejlesztette a XX. kongresszus eszmei alapjait, főirányát, további töretlen fejlődést biztosít az egész nemzetközi kommunista mozgalom számára.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának most elfogadott új programja megmutatja az utat, amelyen járva már a szovjet nép ma élő nemzedéke eljut a kommunista társadalom nagyszerű világába. De a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa nemcsak a szovjet népnek mutatja a követendő utat. Ez a kongresszus a marxista—leninista elmélet, a halhatatlan Lenin szellemében választ korunknak mindazon nagy kérdéseire, amelyek az egész emberiséget ma foglalkoztatják. Az összes kommunista és munkáspárt új eszmei fegyvereket, a szocializmust építő népek új lendületet, a föld minden országának népe új reményt kapott a XXII. kongresszustól. A kongresszus, amely megmutatta a kommunizmus felépítésének útját és megerősítette a béke ügyét, a két világrendszer békés egymás mellett élésének és versenyének elvét, megmutatta az egész emberiségnek, hogy a kommunizmus és a béke ügye elválaszthatatlanul összeforrott, hogy a kommunizmus az, ami elvezeti az igazi szabadság, bőség és boldogság világába, a fegyverek és háborúk nélküli világba az egész emberiséget.

A XXII. kongresszus nyomban erős, lelkes visszhangot váltott ki Magyarországon, a magyar népben is. Az öntudatos magyar

Digitized by Google

dolgozók helyeslésüket a legigazibb formában, munkafelajánlásokkal, a szocialista építőmunka nagyszerű tetteivel fejezték ki. Mi, magyar kommunisták szívből üdvözöljük és magunkénak valljuk a XXII. kongresszus fő irányvonalát. Az a véleményünk, hogy hazánk viszonyait figyelembe véve a kongresszus tételei közül sokat már mai munkánkban, másokat holnapi munkánkban hasznosítani tudunk és a Magyar Szocialista Munkáspárt, az egész dolgozó magyar nép nagy segítséget kapott a szocialista társadalom felépítéséért folytatott munkájához, harcához.

Különösen mély benyomást tett ránk az a nagy erkölcsi, politikai bátorság, amellyel a Központi Bizottság és maga az egész kongresszus a személyi kultusz összes torzulásait ismét bátran feltárta, s azokkal véglegesen, örökre leszámolt. Kétségtelen, hogy a XXII. kongresszus úgy kerül be a kommunista világmozgalom történetébe, mint az a kongresszus, amely a marxista—leninista eszméket teljes diadalra vitte a kommunizmustól idegen személyi kultusz felett, így az útból minden gátat elsöpörve, századunk új Kommunista Kiáltványát, a kommunista társadalom megteremtésének konkrét programját adta a szovjet népnek, az egész nemzetközi munkásmozgalomnak — utat mutatott az emberiségnek.

A Szovjetunió Kommunista Pártja ezen történelmi jelentőségű XXII. kongresszusa gazdag, állandó tanulmányozást kívánó anyagot adott pártunknak és mozgalmunknak, mindazon embereknek, akik a szocializmus, a kommunizmus építésében, a béke védelmében látják életük, tevékenységük értelmét, hazájuk, népük ügyének hű szolgálatát. Továbbfejlesztve a marxizmus—leninizmust, ez a kongresszus minden bizonnyal új, nagy lendületet ad az elméleti kutatásnak is valamennyi testvérpártunkban.

Mi, akiknek az a tisztesség jutott osztályrészül, hogy a Magyar Szocialista Munkáspártot képviselhettük a kommunizmus építőinek történelmi kongresszusán, Hruscsov elvtárs beszédeinek, a kongresszus 15 napos, mindvégig magas színvonalú tárgyalásainak élményétől áthatva, meg vagyunk győződve arról, hogy e kongresszus határozatai a kommunizmus újabb, még hatalmasabb győzelmeinek biztosítékai. Sok sikert kívánunk az új Központi Bizottságnak, szovjet testvérpártunk minden tagjának, az egész szovjet népnek e határozatok megvalósításához. E határozatok valóra váltása a szovjet nép gyönyörű jövendőjének megvalósulása, de döntően az egész emberiség boldogulásának feltétele is. Mi, magyar kommunisták és a szocializmust építő magyar nép, a Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusának szellemében való munkálkodásra törekszünk — hiszen ez az útja saját boldogulásunknak.

Digitized by Google

A XX. kongresszus lenini vonalának győzelme

Írta WIRTH ÁDÁM

Az SZKP XXII. kongresszusát a történelem úgy jegyzi fel, mint a kommunizmus programjának kongresszusát. A kongresszuson megvitatott és elfogadott program, mint még soha, elérhető közelségbe hozta az emberiség nagy álmának megvalósulását — a kommunista társadalmat, amely véglegesen megszüntet minden társadalmi egyenlőtlenséget, ahol a szakadatlanul fejlődő tudomány és technika biztosítja a teljes bőséget, ahol a személyiség sokoldalúan kibontakozhat és szabadon fejlődhet. Az új programból világosabbá vált maga a cél is, s a hozzá vezető út is, amely a szovjet nép számára szabatosan megfogalmazott, határidőre teljesítendő feladatok formájában rajzolódik ki. Az SZKP programja azonban nemcsak a szovjet népnek, hanem egyben a világ minden népének megmutatja a jövőbe vezető útat. Érthető tehát, hogy a dolgozók a világ minden részén nagy lelkesedéssel fogadták a Szovjetunió Kommunista Pártjának ünnepélyes ígéretét: a szovjet embereknek még a mai nemzedéke a kommunizmusban fog élni.

A szovjet nép valóságos népszavazáson hagyta jóvá a kommunizmus építésének programját. A pártszervezetek taggyűlésein, a kerületi, városi, területi és határterületi konferenciákon, a szövetséges köztársaságok kommunista pártjainak kongresszusain több mint kilenc millió kommunista, — az egész párt — vitatta a programtervezetet. A dolgozók gyűlésein, az üzemekben, kolhozokban, hivatalokban, katonai alakulatoknál, szakszervezetekben, ifjúsági szervezetekben mintegy 73 millió ember vett részt. A programhoz az előzetes népi vitában összesen 4 millió 600 ezer kommunista és pártonkívüli szólt hozzá. De a kongresszus tanácskozása ideje alatt is özönlöttek a levelek és táviratok, amelyekben egyszerű munkások és híres tudósok, művészek, a forradalom veteránjai és fiatalok, kolhozok és üzemek kollektívái őszinte szavakkal tettek hitet a program mellett és számoltak be a nagy cél jegyében elért munkasikerekről. Nemcsak a Szovjetunióból, hanem a világ minden részéből érkeztek levelek az SZKP XXII. kongresszusához. Az egyik levél szerzője, egyszerű amerikai mun-

Digitized by Google

kás a következőket írta: „Egyszerű munkás vagyok. Kapitalista országban élek, amelynek van alkotmánya, de amelyet nem az alkotmány szép szavaival kormányoznak, hanem faji törvényekkel, az ember ember által való kizsákmányolásának ragadozó törvényeivel. Ez az életmód szenvedéseken kívül semmit sem nyújtott nekem. A bőröm fekete és ezért bárhová fordultam, úgy tekintettek, mint bűnözőt. Pedig munkás vagyok, ötven éves, egész életemben értékeket hoztam létre, amelyeket mások sajátítottak ki. Így néz ki az a társadalom, amelyben élek és amelyben senki vagyok — fekete bőrű rab. Olvastam a Kommunista Kiáltványt és hiszek a kommunizmus eszméiben. Marx Károly, Engels, Lenin előre látták az igazság társadalmának, a kommunista társadalomnak a születését. Most ti, szovjet testvéreink hozzáláttok ennek a társadalomnak a felépítéséhez. Olvastam Programotokat és egész szívemmel veletek vagyok. Tudom, hogy eljön majd az idő, amikor a kommunizmus napja fog ragyogni az egész föld felett. Ez elkerülhetetlen, mert így igazságos."

A kommunizmus programjának hatását növeli az a tény, hogy olyan időpontban jelent meg, amikor a kapitalista világban növekszik a káosz és a zűrzavar. A burzsoá ideológusok és politikusok már régen nem képesek olyan átfogó programot kidolgozni, amely legalább látszólag biztató és elfogadható perspektívát nyújtana az emberiségnek, amely legalább megkísérelné, hogy összefüggő, megalapozott válaszokat találjon korunk alapvető problémáira. Ma már a polgári ideológusok között is ritkák az olyan „ultraoptimisták", mint a „Kapitalista Kiáltvány" amerikai szerzői, akik a XX. század közepén azt igyekeznek bebizonyítani, hogy a kapitalista rend fejlődésének még csak kezdeti szakaszában van és ezért a „kapitalista forradalom" kiteljesítésére hívják fel az emberiséget. Hruscsov elvtárs kongresszusi beszámolójában utalt rá, hogy olyan milliomosok is, mint az amerikai Harriman szívesen „eltemetnék" a kapitalizmus szót, annyira becsületét vesztette az. Szavakban elhatárolja magát a kapitalizmustól a kapitalista monopóliumok olyan kipróbált bérence is, mint Franco, aki nemrégiben kijelentette: „A nyugati világ védelme nem jelenti a kapitalizmus védelmét. Ellenkezőleg a kapitalizmus teher a nyugati világnak." A „népi" kapitalizmus hazug legendáját maga az élet cáfolta meg.

Összeomlott a „demokratikus szocializmusnak" a reformista munkásárulók által összetákolt hamis elmélete is. A jobboldali szociáldemokrata pártok most már nemcsak a marxizmust tagadják meg teljesen nyíltan, de a szocializmus legelemibb követeléseinek is hátat fordítottak. A XXII. kongresszus tanácskozásának ideje alatt Rómában összegyűltek a II. Internacionálé összes pártjainak képviselői, de meddő viták után képtelenek voltak akár egy

Digitized by Google

rövid határozatot is hozni a munkásmozgalom feladatairól és perspektíváiról a jelenlegi időszakban.

Nem különb a helyzet a polgári ideológia többi irányzatánál sem, akár a katolikus egyház szociális doktrináját, akár a neoliberális polgári közgazdasági elméleteket vesszük. A mai polgári ideológiában nincsen és nem is lehet semmi, ami versenyre kelhetne a kommunizmus programjával. Az SZKP új programja még nyilvánvalóbbá tette, hogy korunkban a marxizmus—leninizmus az egyedüli tanítás, amely átfogó, tudományosan megalapozott választ képes adni korunk alapvető problémáira és lelkesítő perspektívát nyújt az emberiségnek.

A múltban, hosszú időn keresztül az emberiség legjobbjai — hangot adva a meggyötört, kizsákmányolt dolgozó tömegek titkos vágyainak — csak *álmodoztak* egy új társadalomról, amelyben nem lesz kizsákmányolás és egyenlőtlenség, ahol az igazság és a boldogság lesz az úr. Ilyen világot álmodott Mónus Tamás az Utópia szigetére, Campanella a titokzatos Nap-városba, Robert Owen pedig amerikai kísérleti koloniájába. A kommunizmus ekkor még csak álmodozás, utópia volt.

Marx és Engels a kommunizmus eszméjét utópiából *tudománnyá* változtatták. Behatóan vizsgálták a kapitalizmus ellentmondásait, fejlődésének törvényszerűségeit, tudományosan bebizonyították a kapitalizmus megdöntésének történelmi szükségszerűségét és felismerték azt a hatalmas társadalmi erőt is, amely végrehajtja a kapitalizmus halálos ítéletét. Marx, Engels és Lenin a tudományosan feltárt társadalmi törvények alapján jellemezték a jövő kommunista társadalmának lényegét, de olyan időszakban, amikor ehhez még nem volt semmiféle közvetlen tapasztalat és a munkásmozgalomnak is más feladatokra kellett összpontosítania a figyelmét, nem bocsátkoztak utópikus leírásokba a részleteket illetően. Ez ellentmondásban lett volna tudományos szemléletükkel, elméletük mélyen tudományos jellegével.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának új programja magában foglalja a múlt nagy gondolkodóinak legszebb *álmait* a jövő társadalmáról, s teljes egészében Marx, Engels és Lenin *tudományos* elméletére támaszkodik, ugyanakkor új vonással is gazdagítja a kommunizmus eszméjét: a kommunizmus a programban már a *valóság*, a közvetlen *megvalósulás jegyét* is magán viseli. A kommunizmus építése a Szovjetunióban már nem álmodozás, bár most valóban szabadon és bátran álmodhatnak a boldog jövőről a szovjet emberek; nem is egyszerűen tudomány, bár a kommunista építőmunka tudományosan szigorúan megalapozott, hanem eleven, tapintható valóság. A kommunizmus fejlődése ezzel új szakaszba érkezett, amikor a kommunizmus vonzóereje a korábbinál is na-

Digitized by Google

gyobb és közvetlenebb lesz, amikor a kommunizmus fölényéről mindenki közvetlen tapasztalatok alapján győződhet meg.

* *
*

A kongresszus a jövő mellett a múlttal is foglalkozott — nem függetlenül a jövőtől, hanem éppen a jövő kedvéért: mind magán a kongresszuson, mind a kongresszust kommentáló írásokban sok szó esett az SZKP XX. kongresszusáról, a XX. és a XXII. kongresszus kapcsolatáról. Ezt nem csupán az indokolja, hogy a beszámolási időszak a XX. kongresszustól a XXII. kongresszusig terjedt (a közbeeső XXI. kongresszus: rendkívüli kingresszus, amelynek feladata a 7 éves terv megvitatása és jóváhagyása volt), hanem elsősorban az, hogy a XX. kongresszus a XXII. kongresszus eszmei, politikai előd je és előkészítője volt, a XX. kongresszus erősítette meg és fejlesztette tovább azt a lenini politikai vonalat, amely a kommunizmus programjában is érvényesül. A XX. kongresszus történelmi jelentőségét kiemelte az 1957-es és az 1960-as moszkvai nyilatkozat is: „Az SZKP XX. kongresszusának történelmi határozatai nemcsak az SZKP és a Szovjetunióban folyó kommunista építés szempontjából nagy jelentőségűek, hanem új korszak kezdetét jelentették a nemzetközi kommunista mozgalomban is, előmozdították további fejlődését a marxizmus—leninizmus alapján."

Mivel nyitott új szakaszt a XX. kongresszus a kommunista mozgalom fejlődésében, miben van a XX. kongresszus történelmi jelentősége?

Először: határozottan leszámolt a személyi kultusszal és káros következményeivel. Őszintén feltárta, hogy Sztálin körül a marxizmus—leninizmus szellemétől idegen, a kommunista mozgalomban megengedhetetlen személyi kultusz alakult ki, ami a szocialista törvényesség durva megsértéséhez, a párton belüli demokrácia lábbal tiprásához és más egészségtelen jelenségekhez vezetett, fékezte a szocialista fejlődés lendületét. A Szovjetunió Kommunista Pártja a XX. kongresszuson nyíltan leszámolt a személyi kultusz ballasztjával és ezzel szabaddá tette az utat az egészségesebb és gyorsabb fejlődés számára nemcsak a Szovjetunió, hanem az egész kommunista világmozgalom előtt.

A hibák önkritikus feltárása és kijavítása, a személyi kultusszal való leszámolás, nem volt könnyű dolog. De Lenin mindig azt tanította, hogy a hibák őszinte feltárása és kijavítása a párt komolyságának legfontosabb ismérve: „A politikai pártnak saját hibáihoz való viszonya egyik legfontosabb és legbiztosabb ismérve a párt komolyságának és annak, hogy miként teljesíti a *valóságban kötelességét osztálya* és a dolgozó *tömegek* irányában. A hi-

Digitized by Google

bát nyíltan beismerni, okait feltárni, elemezni azt a helyzetet, amely a hibát szülte, gondosan megvitatni, hogy milyen eszközökkel lehet a hibát kijavítani — ez jellemzi a, komoly pártot, így teljesíti a párt kötelességét, így neveli és tanítja az *osztályt*, azután pedig a *tömegeket* is."[1]

A XX. kongresszus helyreállította a pártélet lenini normáit, amelyeket a személyi kultusz megsértett és háttérbe szorított. A személyi kultusz káros gyakorlatával szemben érvényt kellett szerezni a kollektív vezetés elvének, amelyet Lenin a kommunista pártok életében mindig kötelezőnek tartott. Nagy jelentőségű volt a párton belüli demokráciának a demokratikus centralizmus elve alapján történő kibontakoztatása is, ami a párttagok millióinak korábban megbénított aktivitását és kezdeményező erejét szabadította fel. A pártélet lenini normáinak érvényesítése olyan légkört teremtett, amelyben szabadon érvényesül a kommunista bírálat és önbírálat.

Másodszor: a XX. kongresszus, a dogmatikus gondolkodásmóddal ellentétben, alkotóan alkalmazta a marxista—leninista elméletet a jelenkor legfontosabb problémáira. A XX. kongresszus megvetette az alapját annak az alkotó elemzésnek, amely az 1957-es és 1960-as moszkvai nyilatkozatokban, az SZKP XXI. és XXII. kongresszusainak határozataiban folytatódott. A XX. kongresszus megjelölte a kommunista építés kibontakozásának főbb irányait. Megerősítette a nehézipar elsődleges fejlesztésének politikáját és ugyanakkor leszögezte, hogy a társadalmi termelés színvonala lehetővé teszi nemcsak a termelőeszközök, hanem a közfogyasztási cikkek termelésének gyors ütemű fejlesztését is. Megállapította: az egész ipari termelés további növekedésének döntő feltétele a technika szakadatlan tökéletesítése. A mezőgazdaság terén a kongresszus jóváhagyta a Központi Bizottság 1953 szeptemberi és azt követő teljes üléseinek határozatait, amelyekben a párt feltárta a mezőgazdaság irányításában mutatkozó hibák és hiányosságok gyökereit, a mezőgazdaság elmaradásának okait és átfogó programot dolgozott ki a mezőgazdasági termelés fellendítésére. A kongresszus irányt mutatott a kommunista építés összes fontosabb kérdéseiben. A kongresszus a világhelyzet elemzésénél abból az alapvető tényből indult ki, hogy a szocializmus túlnőtt *egy* ország keretein és világrendszerré vált. Először vonta le az erőviszonyok megváltozása alapján azt a nagy jelentőségű következtetést, hogy korunkban a világháború már nem szükségszerűen elkerülhetetlen. Megállapította, hogy a különböző társadalmi rendszerű államok békés egymás mellett élése történelmi szükségszerűség, s a békés egymás mellett élés biztosítása a szocialista or-

[1] Lenin Művei, 31. kötet, Szikra 1951. 45. oldal.

Digitized by Google

országok külpolitikájának fő vonala. Elemezte a szocialista forradalomhoz vezető utak — köztük a békés út — lehetőségeit és a szocialista forradalom különböző formáit. A XX. kongresszus elméleti tételeit a két moszkvai nyilatkozat, a XXI. és XXII. kongresszusok megerősítették, s egyben gazdagították és továbbfejlesztették.

A XX. és a XXII. kongresszus között több mint öt és fél év telt el. Ez az időszak eredményekben gazdag időszak volt a Szovjetunió és a nemzetközi kommunista mozgalom számára egyaránt. Ezekben az években szinte a nemzetközi kommunista mozgalom minden frontján kézzelfogható formában nyilvánultak meg a XX. kongresszus lenini vonalának eredményei.

A *Szovjetunió* fejlődésére a XX. kongresszus utáni években mindenekelőtt az volt a jellemző, hogy szemmel láthatóan meggyorsult a kommunizmus építésének üteme. Ez nemcsak a számszerű növekedésben fejeződött ki — az elmúlt hat év alatt csaknem 80 százalékkal nőtt az ipari termelés —, hanem azokban a fontos *minőségi* változásokban is, amelyek az iparban, az építkezésben, a közlekedésben végbementek. Ezeknek a minőségi változásoknak a végrehajtásához és általában a kommunista építés meggyorsításához helyesen kellett értelmezni a kommunizmus építésének feladatát. A személyi kultusz bénító légkörében Sztálin „A szocializmus közgazdasági problémái" című munkájának hibás tételei akadályozták a feladatok helyes kitűzését és zavaros elképzeléseket szültek a kommunizmusba való átmenetről. A személyi kultusz bírálata lehetővé tette az elméleti zavar eloszlatását és a kommunista építés feladatainak alkotó elméleti elemzését. A Szovjetunió Kommunista Pártja mindenféle felületes és egyoldalú elképzelésekkel szemben, amelyek főleg a fogyasztás és az elosztás vagy pedig a termelés egyszerű mennyiségi növelése oldaláról közelítették meg a kommunizmus építését, a kommunizmus építésében a legfontosabbnak a kommunista társadalom anyagi és műszaki alapjának megteremtését és a kommunista bőség biztosítását tekintette. Félreérthetetlenül tisztázta azt is, hogy nem a termelés egyszerű növeléséről van szó, hanem a termelőerőknek minőségileg új, magasabb színvonalra emeléséről, a kommunista társadalom termelőerőinek megteremtéséről. A feladat ilyen elméletileg helyes, tudományosan megalapozott tisztázása tette lehetővé, hogy a termelőerők helyes irányban fejlődjenek.

Nagyszabású munka indult meg az anyagi termelés minden ágának műszaki felújításáért. Az 1956—1961. években az állami népgazdasági beruházások 156 milliárd rubelt tettek ki, ami több, mint amennyit a XX. kongresszus előtt a szovjethatalom fennállásának időszakában ruháztak be. Ezrével teremtették meg a legújabb típusú gépeket, szerszámgépeket, berendezéseket, műszere-

Digitized by Google

két, automata felszereléseket. Üzembe helyeztek mintegy 6000 nagy állami vállalatot, köztük olyan óriásokat, mint a „V. I. Lenin" és az „SZKP XXII. kongresszusa" vízierőművek, a karagandai és a kujbisevi kohászati kombinát, hatalmas ércdúsító kombinátok Ukrajnában és Kazahsztánban, a Kurszki mágneses anomália érclelőhelyein, továbbá sok gépgyártóüzem, vegyi- és cukorgyár, textilgyár.

Az ipari termelés fejlődésének új lendületet adott az ipar és az építkezés irányításának átszervezése. A Szovjetunió Kommunista Pártjának alkotó szemlélete nyilvánul meg ebben is. A konzervatív, maradi erőkkel szemben, amelyek a kialakult szervezeti formákat sémákká merevítették és ragaszkodtak hozzájuk, függetlenül attól, hogy azok már nem feleltek meg a fejlődésnek, az SZKP Központi Bizottsága bátran, alkotóan változtatott a kialakult formákon és a fejlődés új igényeinek megfelelően átszervezte az ipar és az építkezés irányítását. Az átszervezés növelte a szövetséges köztársaságok szerepét a gazdasági építésben, kibontakoztatta a helyi párt-, tanácsi és gazdasági szervek, valamint a dolgozó tömegek kezdeményezését, elősegítette hatalmas gazdasági tartalékok felhasználását.

Jelentős előrehaladás történt a mezőgazdaság területén is. A XX. kongresszus után egy sor hasznos intézkedést foganatosítottak a mezőgazdasági termelés fellendítésére. Az elmúlt években megerősödött a kolhozok és szovhozok anyagi és technikai bázisa, újjászervezték a gép- és traktorállomásokat, emelkedett a szovhozok szerepe a kommunista építésben, a tervezés új rendszerét vezették be, helyreállították a kolhozparasztok és szövhozok dolgozói anyagi érdekeltségének lenini elvét, vezető káderekkel és szakemberekkel erősítették meg a kolhozokat és a szovhozokat, átszervezték a mezőgazdasági szervek munkáját, növelték a tudomány szerepét a mezőgazdaságban. Az eredmény: a mezőgazdasági termelés az elmúlt öt évben a megelőző öt évhez viszonyítva 43 százalékkal emelkedett. A szovjet nép kiemelkedő hőstette volt ebben az időszakban a szűzföldek hasznosítása. Ma a Szovjetunióban a szűzföldek adják az országosan begyűjtött gabonamennyiség több mint 40 százalékát.

Az ipar és a mezőgazdaság fejlődésének növekedése alapján szakadatlanul emelkedett a dolgozók anyagi jóléte is. Az anyagi jólét emelkedésének alapja a nemzeti jövedelem növekedése. A Szovjetunióban az egy főre jutó nemzeti jövedelem sokkal gyorsabban növekszik, mint a legfejlettebb tőkés országban. Ennek alapján a munkások és alkalmazottak egy dolgozóra számított reáljövedelme az utolsó öt évben 27 százalékkal, a kolhozparasztok jövedelme pedig 33 százalékkal emelkedett. Az utóbbi években olyan intézkedésekre került sor a lakosság anyagi jólétének

Digitized by Google

növelése érdekében, mint a munkabérek rendezése, a lakosság adózásának fokozatos megszűnése, a munkaidő csökkentése, a nyugellátás javítása. Öt év alatt több lakóházat építettek, mint az előző tizenöt év alatt, mintegy 50 millió ember, az egész lakosságnak csaknem egynegyede kapott lakást. Ez azt jelenti, hogy a lakásépítés mennyiségét és ütemét tekintve, a Szovjetunió első helyen áll a világon. Ezek és ehhez hasonló intézkedések mind azt mutatják, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártjának egész politikáját a kommunizmus nagyszerű gondolata hatja át: „Mindent az emberért, az ember javára."

A két kongresszus közötti időszakban jelentős eredményeket ért el a szovjet tudomány és kultúra. Hosszú lenne itt felsorolni mindazokat a nagyszerű eredményeket, amelyekkel a szovjet tudomány egy sor alapvető tudományágban az egész világon élenjáró helyet foglal el. Elég csak arra emlékeztetni, hogy ebben az időszakban lőtték fel a Szovjetunióban az első szputnyikot, ami a szovjet tudomány és technika nagy diadala volt, ekkor sikerült először szovjet holdrakéta segítségével lefényképezni a Hold túlsó oldalát, Gagarin és Tyitov ebben az időszakban hajtották végre űrutazásukat. Az iskolai oktatásban a Szovjetunió már régen az első helyet foglalja el a világon. A közoktatás nemrégiben végrehajtott átszervezése méginkább megszilárdította ezt a helyet, megerősítette az iskola kapcsolatát az élettel, a termeléssel.

A termelőerők, a szovjet társadalom anyagi és szellemi gazdagságának megsokszorozódása alapján tökéletesedtek a szocialista társadalmi viszonyok is. Tovább erősödtek a szocialista tulajdon össznépi és szövetkezeti kolhoztulajdon formái. Következetesen megvalósult a munka szerinti elosztás szocialista elve, amely összehangolja a munkára ösztönző anyagi és erkölcsi erőket. Nagy jelentősége volt a szocialista demokrácia megerősödésének és továbbfejlesztésének. A szocialista demokrácia lehetővé teszi — a párt és a kormány politikája erre ösztönöz —, hogy minden szovjet ember tevékenyen részt vegyen a társadalmi ügyek intézésében.

A XX. kongresszus óta végbement fejlődés a kommunista építés minden területén szilárd alapokat hozott létre a gyorsabb előrehaladáshoz. Csak ezekre az eredményekre támaszkodva lehetett a XXII. kongresszuson még nagyobb célokat kitűzni. A két kongresszus között sokat gazdagodott az SZKP, a szovjet kormány és az egész szovjet nép tapasztalatokban is. Általánossá vált és megszilárdult a lenini munkastílus, amelyre az elmélet és a gyakorlat egysége, az alkotó gondolkodásmód, a sablonoktól és frázisoktól mentes munka, a céltudatosság és szívósság a jellemző. Ez az egyik legfontosabb aranyfedezete annak, hogy a kommunizmus építésének húszéves programja maradéktalanul megvalósul. Ennek a

Digitized by Google

munkásítlusnak egyik legfontosabb forrása: a XX. kongresszus lenini vonala.

A XX. kongresszus utáni időszakban *az egész világon* tovább növekedtek a szocializmus, a demokrácia és a béke erői. A szocialista világrendszer, amelynek kialakulásával és jelentőségével már a XX. kongresszus foglalkozott, sikeresen fejlődött, erősödött és az emberi társadalom haladásának döntő tényezőjévé vált. A Szovjetunió, a világ első szocialista állama, a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének időszakába lépett; a népi demokratikus országok többségben megszüntették a gazdasági élet többszektorúságát és befejezéséhez közeledik a szocializmus építése. Ma már nemcsak a Szovjetunióban, hanem a többi szocialista országban is megszűnt a kapitalizmus visszaállításának társadalmi és gazdasági lehetősége. Döntő szakaszába jutott a két ellentétes társadalmi rendszer versenye, amely a jelenlegi nemzetközi élet gerincét alkotja. A szocialista világrendszer gazdasága továbbra is összehasonlíthatatlanul gyorsabban fejlődik, mint a kapitalista gazdaság. Ennek az eredménye, hogy tovább nőtt a szocialista országok részesedése a világ ipari termelésében: 1955-ben a szocialista országok a világ ipari termelésének 27 százalékát adták, 1960-ban ez a szám körülbelül 36 százalékra emelkedett. Az elmúlt években a Szovjetunió már nemcsak a termelés növekedésének ütemét illetően múlta felül a legfejlettebb tőkés országot, az Egyesült Államokat, hanem a legfontosabb termékfajták termelésének abszolút növekedésében is. Ezeknek a tényeknek az alapján jelenthette ki Hruscsov elvtárs a kongresszus szószékéről, hogy a hétéves terv teljesítése elvezeti a Szovjetuniót addig a határig, amikor már csak kevés idő kell az Egyesült Államok gazdasági túlszárnyalásához.

Tovább erősödött a két kongresszus közötti időszakban a nemzetközi kommunista mozgalom is. Az ellenség a XX. kongresszus után a személyi kultusz nyílt bírálatát megpróbálta a saját céljaira felhasználni. Hisztérikus rágalomhadjáratot indított, az antikommunizmus mérgező légkörét szította a lakosság különböző rétegeiben és mint már annyiszor korábban, teleharangozta a világot a „kommunizmus válságáról" és „teljes csődjéről" terjesztett hírekkel. Az antikommunizmus hisztérikus fellángolását, a kommunizmus ellenfeleinek dühét az a felismerés táplálta, hogy a kommunizmus eszméje feltartóztathatatlanul halad előre az egész világon, s a személyi kultusz felszámolása még jobban megnöveli a kommunizmus vonzóerejét. A XX. kongresszus lenini politikájának döntő szerepe volt abban, hogy a világ kommunistái a személyi kultusz és a dogmatizmus ballasztjától megszabadulva verhették vissza az antikommunizmus dühödt rohamait és az éles összecsapásból győztesen kerülhettek ki. A kommunizmus és az

Digitized by Google

antikommunizmus éles ütközetében — amelyben az imperialisták megpróbálták elszigetelni a kommunistákat és ezzel az összes haladó erőkre csapást mérni — még jobban megedződtek a kommunista pártok és politikailag érettebbek lettek a dolgozó tömegek is. Elmondhatjuk, hogy a kommunista mozgalom tekintélye ma világszerte nagyobb, mint a XX. kongresszus előtt. A XX. és a XXII. kongresszus között a kommunista pártok családja 12 új párttal szaporodott, a kommunista pártok tagjainak száma pedig mintegy 7 millióval növekedett és jelenleg 40 millió körül van. Ma már Európában, Ázsiában, Amerikában és Ausztráliában nincs egyetlen olyan ország sem, ahol ne működnék kommunista párt. Mind több kommunista párt alakul a sokat szenvedett Afrikában is.

Az imperialisták az antikommunizmus fegyverét megpróbálják felhasználni minden haladó mozgalom ellen. Mindenütt, ahol a néptömegek akcióba lépnek az elnyomók ellen, ezekre az akciókra rásütik a bélyeget: ez Moszkva, a kommunisták műve. Ez a fegyver azonban visszafelé sül el, segíti megértetni a néptömegekkel, hogy a kommunisták harca elválaszthatatlan a tömegeknek az elnyomás ellen, a társadalmi haladás érdekében folytatott harcától. A XXII. kongresszuson a kommunista pártok küldöttei mellett részt vettek a független afrikai államok demokratikus nemzeti pártjainak képviselői is, köztük a Mali Köztársaság Szudáni Szövetség-Pártjának küldötte, aki a következőket mondotta üdvözlő beszédében: „Ma, akárcsak tegnap, minden alkalommal, amikor valamilyen szabadságszerető nép lerázza láncait, a gyarmatosítók üvöltözni kezdenek: »Vigyázzatok! Ez Moszkva keze, a kommunizmus keze!« De ez azt jelenti, hogy a kommunizmus a szabadság szinonímája. Valahányszor valamilyen szervezet fel akarja számolni az egyenlőtlenséget és az anyagi javak igazságos elosztását követeli, a gyarmatosítók zajongani kezdenek: »Vigyázzatok! Ez Moszkva keze, ez a kommunizmus keze!« De ez azt jelenti, hogy a kommunizmus az igazságosság, az egyenlőség szinonímája. Valahányszor valamelyik párt leleplezi a faji megkülönböztetést, az imperialisták és a gyarmatosítók magukból kikelve kiabálnak: »Vigyázzatok! Ezek Moszkva ügynökei, ezek kommunisták!« De ez azt jelenti, hogy a kommunizmus a testvériség szinonímája." Íme, hogyan fordul visszájára az antikommunizmus propagandája.

Kudarcot vallottak azok a kísérletek is, hogy a revizionisták segítségével belülről bomlasszák és gyengítsék a kommunista mozgalmat. A revizionizmus nemzetközileg a legtömörebben a jugoszláv revizionisták programjában jelentkezett. A jugoszláv revizionisták megpróbálták programjukat szembehelyezni a kommunista és munkáspártok 1957-es moszkvai nyilatkozatával és

Digitized by Google

megosztani a nemzetközi kommunista mozgalmat. Ez a terv azonban kudarcba fulladt. A kommunista pártok megbírálták és eszmeileg szétzúzták a revizionista koncepciókat. A nemzetközi kommunista mozgalom szilárdan megőrizte egységét és a két Moszkvai Értekezleten olyan elvi platformot dolgozott ki, amelynek alapján következetes ideológiai és politikai harcot folytat mind a fő veszélyt képező revizionizmus, mind a dogmatizmus és a szektarianizmus ellen, amely egyes országokban és pártokban ugyancsak fő veszéllyé válhat.

Az imperialista propaganda hosszú idő óta próbálkozik elhitetni, hogy a kapitalista társadalomban az osztályharcok korszaka már a múlté és beköszöntött az „osztálybéke" korszaka. A XX. kongresszus a kapitalista országok helyzetét elemezve rámutatott arra, hogy ezek az országok újabb gazdasági és szociális megrázkódtatások felé haladnak, s ezek szükségszerűen az osztályharc fokozódásához vezetnek. Az élet kegyetlenül megcáfolta a burzsoá ideológusok proféciáit és igazolta a XX. kongresszus tudományos előrelátását. A XX. kongresszus után a kapitalista országokban a munkásmozgalom új fellendülését figyelhetjük meg. Fokozódott a dolgozók sztrájkharca: 1958-ban a kapitalista országokban több mint 22 millió, 1959-ben több mint 40 millió, 1960-ban már több mint 53 millió dolgozó vett részt a sztrájkokban. De nemcsak a sztrájkharcok méretei növekednek, javul a harci szellem is, a dolgozók megmozdulásai egyre inkább politikai jelleget öltenek. 1958-ban a sztrájkolóknak csak 43 százaléka vett részt politikai sztrájkokban, 1959-ben már 56 százaléka, a tavalyi, 1960-as évben pedig 73 százaléka. A kapitalista országokban növekedett a parasztmozgalom is és általában fokozódott a lakosság különböző rétegeinek elégedetlensége az őket kizsákmányoló monopóliumokkal szemben. Ez is igazolja, hogy megvannak a feltételei a munkásosztály vezetésével széles demokratikus egységfront kialakulásának a monopóliumok ellen.

Az elmúlt évek történelmi eseménye volt, hogy a nemzeti felszabadító mozgalom csapásai alatt véglegesen összeomlóban van a gyarmati rendszer. A Szovjetunió és az összes szocialista országok mindig is a gyarmati rendszer kérlelhetetlen ellenfelei voltak. Hruscsov elvtárs a XX. kongresszus szószékéről jelentette ki: „Ma már az egyik legélesebb és legégetőbb kérdésként került napirendre a szégyenletes gyarmati rendszer felszámolása." A Szovjetunió azóta is fáradhatatlanul harcol ennek a kérdésnek a megoldásáért. A szovjet állam hivatalosan javasolta, hogy az elkövetkező 1962-es évet nyilvánítsák a gyarmai rendszer teljes és végleges felszámolása évének. A legutóbbi hat év alatt 28 állam vívta ki politikai függetlenségét. De nem szabad megfeledkezni arról, hogy még mindig vannak népek, amelyek a gyarmati el-

Digitized by Google

nyomás alatt szenvednek és az imperialista erők a gyarmati leigázás új, kifinomultabb formáihoz folyamodva próbálják tartani hadállásaikat. A gyarmati rendszer elleni harcot ezért továbbra sem szabad gyengíteni. Ebben a harcban a szabadságukért küzdő népek szilárd támaszt találtak mindig és találnak ma is a Szovjetunióban és a szocialista országokban. A szocialista országok olyan erőt alkotnak, amellyel az imperialista gyarmatosítók is kénytelenek számolni, amely fékezi őket abban, hogy durván eltiporják a népek szabadságtörekvéseit. Kétségtelen tény — a kubai forradalom, a kongói, a laoszi nép szabadságharca is ezt igazolják —: ez az egyik döntő tényezője annak, hogy hatalmas imperialista erőkkel szemben kis népek is sikerrel harcolhatnak szabadságukért és függetlenségükért. A szocialista országokra a gyarmati és volt gyarmati népek nemcsak szabadságuk kivívásában és védelmében számíthatnak. A Szovjetunió és az összes szocialista országok sokoldalú segítsége és támogatása olyan erő, amelyre ezek a népek megbízhatóan támaszkodhatnak saját nemzetgazdálkodásuk megteremtésében és fejlesztésében is. Végül a szocializmus és a kommunizmus építése lelkesítő példát mutat a volt gyarmati népeknek a társadalmi fejlődés problémáinak, saját társadalmi problémáiknak a megoldására. A XXII. kongresszuson idézték Afrika egyik tekintélyes politikai személyiségének szavait: „Mint a tikkadt és szomjazó földnek nedvességre van szüksége, úgy van szüksége Afrikának is a tudományos szocializmus eszméire."

Ismeretes, hogy a XX. kongresszus milyen nagy figyelmet szentelt korunk legégetőbb problémájának, a háború és a béke kérdésének. A XX. kongresszus vonta le először a jelenlegi világhelyzet gondos elemzése alapján, hogy korunkban a világháború már nem végzetszerűen elkerülhetetlen. A XX. kongresszus ugyanakkor rámutatott arra is, hogy amíg megvan az imperializmus, addig van talaja a háborúnak, és felhívta a figyelmet arra a veszélyre, amely az imperialista körök agresszív háborús politikájából ered. A legutóbbi években a háború és az agresszió erői többször is fenyegették a világ békéjét. 1956-ban a magyarországi ellenforradalom és a szuezi háború idején, 1957-ben a Szíria ellen tervezett agresszió, 1958 nyarán az iraki forradalommal kapcsolatban Libanonban és Jordániában végrehajtott intervenció, 1961 tavaszán a Kuba ellen megszervezett fegyveres intervenció idején és más alkalmakkor. Ezekben a helyzetekben csak a békeszerető erők szilárdsága és ébersége hiúsította meg a háborús erők terveit.

Melyek azok a tényezők, amelyek egyre növekvő mértékben biztosítják a békeszerető erők túlsúlyát?

Először: az általános béke fenntartására és megszilárdítására összpontosítja erőfeszítéseit a kor legnagyobb hatalma — a Szov-

Digitized by Google

jetunió. A Szovjetunió a tudomány és a technika döntő ágazataiban kivívott fölényét a béke fenntartása érdekében használja fel. *Másodszor:* az imperialista agresszorok útjában a Szovjetunióval együtt ma új, hatalmas erő áll — a szocialista világtábor valamennyi országa. *Harmadszor:* kilépett a nemzetközi küzdőtérre egy másik új erő, a fiatal ázsiai, afrikai, latin-amerikai államok nagy csoportja, amelynek a nemzeti újjászületés feladatainak megvalósítása céljából érdeke a béke megőrzése. *Negyedszer:* hallatlanul megnövekedett a nemzetközi politikában a tőkés országok néptömegeinek szerepe is. Eddig nem ismert széleskörű békemozgalom bontakozik ki szerte az egész világon.

Ennek a kedvező nemzetközi fejlődésnek a kibontakozását segítette az SZKP történelmi jelentőségű XX. kongresszusa, amely nagy segítséget nyújtott az összes kommunista pártnak, hogy helyesen értékeljék az új helyzetet és az abból adódó legfontosabb feladataikat.

* * *

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa minden vonatkozásban megerősítette a XX. kongresszus leninl vonalát és megújult erővel új, nagy, alkotó feladatok felé irányította a párt és a szovjet nép figyelmét. A kongresszuson elhangzott beszámoló és az új program alkotó hozzájárulás a marxista—leninista elmélet fejlődéséhez. Egy sor fontos kérdésben új elméleti tételekkel gazdagították a marxizmus—leninizmust. A kongresszus behatóan elemezte a jelenlegi világhelyzetet, elmélyítette a XX. kongresszus és a két moszkvai nyilatkozat értékelését és ennek alapján azt a nagy jelentőségű következtetést vonta le, hogy korunk társadalmi fejlődésének döntő tényezője a szocializmus. Különösen sok újat nyújtott a kongresszus a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet törvényszerűségeinek feltárásában, így például a kommunizmus anyagi és műszaki alapja megteremtéséről, a szocialista társadalmi viszonyok fejlődéséről és a kommunista társadalmi viszonyok kialakulásáról, a proletárdiktatúra átalakulásáról össznépi állammá, a szocialista állam elhalásának útjáról stb. Mindennek elengedhetetlen feltétele volt a személyi kultusz következetes felszámolása.

A személyi kultusz következményei rendkívül súlyosak voltak. A Szovjetunió Kommunista Pártja kötelességének tartotta gyökeréig felszámolni azokat és biztosítani, hogy soha semmilyen körülmények között ne ismétlődjenek meg. A XX. kongresszus erre kötelezte a Központi Bizottságot és természetes, hogy a Központi Bizottság beszámolt a pártkongresszusnak erről a rendkívül fontos munkáról. Az igazság teljes feltárása az egyik legfontosabb biztosíték, hogy a régi hibák ne ismétlődjenek meg. „Sztálin már

Digitized by Google

nincs az élők sorában — mondotta Hruscsov elvtárs —, de mi mégis szükségesnek tartottuk leleplezni azokat a szégyenletes vezetési módszereket, amelyek személyének kultusza közepette virágzottak. *Pártunk ezt azért teszi, hogy hasonló jelenségek soha többé meg ne ismétlődjenek.*"

A személyi kultusszal való leszámolás a kommunizmus sikeres építésének feltétele. A kommunizmusba való átmenet nagy feladatai a szocialista demokratizmus még teljesebb kibontakozását, az egész párt kommunista aktivitását, az egész szovjet nép alkotóerőinek megfeszítését követelik meg. Ez pedig elképzelhetetlen a személyi kultusz minden maradványának, szemléletének és módszereinek, a bürokratizmusnak, a karrierizmusnak, a dogmatizmusnak, az elvtelenségnek a félresöprése nélkül.

De a személyi kultusz következményei leleplezésének és következetes felszámolásának nemcsak a Szovjetunió fejlődése, hanem az egész kommunista mozgalom szempontjából elvi jelentősége van. Valamennyi kommunista párt tanulhat abból a kommunista bátorságból és elvi következetességből, amellyel a Szovjetunió Kommunista Pártja véget vetett a személyi kultusznak és megszüntette a régi hibákat.

Igaz: a személyi kultusz nyílt bírálata sok becsületes kommunistában és pártonkívüli dolgozóban mély érzelmi és erkölcsi megrendülést, őszinte fájdalmat váltott ki. Érthetően, hiszen olyan ember hibáira és bűneire derült fény, akinek nevét a múltban elválaszthatatlanul egybekapcsolták a szocializmus eszményével, a nép győzelmével, a munkásosztály és a párt harcaival. Sokan úgy érezték, hogy a nyílt bírálat legbelsőbb érzelmeiket, meggyőződésük erkölcsi alapjait rendítette meg. Vannak talán, akik ma is úgy vélik, hogy jobb lett volna hallgatni a személyi kultuszról, annak káros következményeiről és így érintetlenül őrizni meg a nép hitét, nem háborítani az emberek érzelmeit. A nép hite, az emberek érzelmei valóban nagy dolog és az igazság, amit ki kellett mondani, keserű igazság volt mindnyájunk számára. De éppen meggyőződésünk tisztasága, az emberek érzelmeinek tisztelete követelte meg, hogy a kommunista meggyőződést megszabadítsuk attól az árnyéktól, amelyet a személyi kultusz vetett rá: nyíltan, őszintén feltárjuk és szenvedélyesen elítéljük a személyi kultusz káros következményeit. A személyi kultusz szennyes lerakodásaitól megszabadítva kommunista meggyőződésünk erkölcsileg tisztábban ragyog, mint korábban. Bármennyire is keserű volt felidézni a múlt árnyoldalait, nem feledkezhetünk meg arról, hogy ez a jövő kedvéért történik: a kommunizmus eszménye csak erkölcsileg és emberileg tisztán hódíthatja meg a népek szívét. „Tulajdonképpen arról van szó, hogy nekünk egy gyönyörű eszménk van, a kommunizmus, amelynek igazsága, tiszta-

Digitized by Google

sága, humanizmusa magával ragadja az emberiséget — mondotta Kádár elvtárs a Vörös Szormovo gyárban tartott gyűlésen. — Ezen az eszmén ejtett foltot a személyi kultusz. Hruscsov elvtárs és a többi szovjet vezető ezt a foltot letörölte."

A XX. kongresszus után a pártellenes csoport megpróbálta ismét letéríteni a pártot a lenini irányvonalról és visszaállítani a személyi kultusz bűnös rezsimjét. Az egész nemzetközi kommunista mozgalom szempontjából mérhetetlen szerencse, hogy az SZKP Központi Bizottsága idejében visszaverte a pártellenes csoport támadásait, megvédte a XX. kongresszus lenini vonalát. A frakciósok szánalmas csoportja már 1957-ben vereséget szenvedett és elszigetelődött a Szovjetunió Kommunista Pártjában. Erről a fontos eseményről azonban nem lehetett hallgatni a kongresszuson. Teljes nyíltsággal fel kellett vetni a kongresszus, a párt és a szovjet nép előtt azok felelősségét, akik maguk is aktívan részt vettek a személyi kultusz visszaéléseiben és a törvénytelenségekben, akik azért minden erejükkel akadályozták az igazság feltárását, a hibák következetes kijavítását.

A XX. kongresszus lenini vonalával fordultak szembe és az SZKP rágalmazásába kezdtek az albán vezetők is, akik saját pártjukban még mindig a személyi kultusz káros módszereit alkalmazzák. A kommunista mozgalom és a szocialista tábor egysége hatalmas erő, ezt az erőt, a kommunisták összeforrottságát a marxizmus—leninizmus elvei, a lenini politika alapján őrizni és fejleszteni kell. Ez azonban nem jelentheti azt, hogy szemet hunyunk a lenini politikáról való letérés felett és lemondunk a bírálatról ott, ahol a marxizmus—leninizmust, a lenini politikát éri sérelem. A kommunista és munkáspártok 1960-as moszkvai nyilatkozata megállapította, hogy amennyiben a pártok között problémák merülnek fel, azokat tanácskozás útján rendezni kell és minden párt legmagasztosabb internacionalista kötelessége gondoskodni a nemzetközi kommunista mozgalom egységének állandó erősítéséről.

Az Albán Munkapárt vezetői durván semmibe vették ezt a kötelességet, kihívó provokációk sorozatával meghiúsították az SZKP és más testvérpártok Központi Bizottságainak kezdeményezéseit a felmerült kérdések internacionalista szellemben történő rendezésére, és kalandor tevékenységbe kezdtek a nemzetközi kommunista mozgalom fő irányvonala ellen. Ebben a helyzetben nem maradt más hátra, mint ennek a kalandorpolitikának nyílt elítélése és megbélyegzése. Ezt követelték a kommunista mozgalom valóságos egységének érdekei. A XXII. kongresszuson résztvevő magyar pártküldöttség és az MSZMP Központi Bizottsága is támogatta a Szovjetunió Kommunista Pártjának azt az eljárását, hogy az egész nemzetközi kommunista mozgalom s egyben az albán nép iránti internacionalista kötelességnek eleget

Digitized by Google

téve, nyíltan feltárta az albán vezetők jelenlegi politikájának veszélyes és káros voltát. Azzal, hogy a vitát, amely már egy ideje folyik, nem vitték nyilvánosságra, meg akarták könnyíteni az albán vezetőknek a hibák kijavítását, s azt, hogy időben kijózanodva, visszatérhessenek a végzetes, káros útról. Enver Hodzsa és Mehmet Shehu azonban semmibe vették a türelmes, meggyőző szavakat és az elvtársi bírálatot, ami joggal váltotta ki a kommunista pártok részéről az elítélést és a nyílt elvi bírálatot.

Nem lehet elfogadni azt az álláspontot, amely további türelmet igényel az albán vezetők provokatív tevékenységével szemben. „A történelem tapasztalatai azt bizonyítják — állapítja meg az MSZMP Központi Bizottságának határozata —, hogy az elvekből engedni nem szabad; a helyes elvekért harcolni kell, mert nem a megalkuvás, hanem csak a szilárd elvi harc biztosítja a marxizmus—leninizmus, a kommunizmus győzelmét."

Bátran elmondhatjuk, hogy a XX. kongresszus lenini vonalának, az érte folyó következetes elvi harcnak felbecsülhetetlen jelentősége van a kommunista mozgalom egysége számára. Az elmúlt évek ebből a szempontból a lenini egység kikovácsolódásának évei voltak. Ennek a lenini egységnek a kikovácsolásában oroszlánrészt vállalt magára a Szovjetunió Kommunista Pártja, élén a Hruscsov elvtárs vezette Központi Bizottsággal. Ez is csak megerősíti az 1960-as moszkvai nyilatkozatban adott értékelés helyességét: „A kommunista és munkáspártok egyöntetűen kijelentik, hogy a kommunista világmozgalom általánosan elismert élcsapata a Szovjetunió Kommunista Pártja volt és marad a továbbiakban is, mint a nemzetközi kommunista mozgalom legtapasztaltabb és legedzettebb csapata. Az egész nemzetközi kommunista mozgalom szempontjából elvi jelentőségűek azok a tapasztalatok, amelyeket az SZKP a munkásosztály győzelméért, a szocializmus építéséért vívott harcban és a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének folyamatában szerzett. Az SZKP példája és testvéri szolidaritása lelkesít minden kommunista pártot a békéért és a szocializmusért vívott harcában, egyszersmind kifejezője a proletár internacionalizmus forradalmi elvei gyakorlati alkalmazásának."

* * *

Az SZKP XXII. kongresszusa — a XX. és a XXI. kongresszushoz hasonlóan — felbecsülhetetlen eszmei segítség és erőforrás a mi pártunk számára is. A XX. kongresszus tanulságait azonban pártunk annak idején csak nagy kerülő után hasznosította. Ezért a kitérőért akkor drága árat kellett fizetni. A magyar kommunisták többsége kezdettől fogva helyesléssel és lelkesedéssel fogadta a XX. kongresszus határozatait és követelte a kongresszus

Digitized by Google

lenini vonalának következetes érvényesítését a mi pártunkban is. A Magyar Dolgozók pártjában akkor még érvényesültek a személyi kultusz módszerei és káros következményei. A XX. kongresszus tanulságainak alkalmazása ezért a párt politikai vonalának önkritikus módosítását, a vezetés módszereinek megváltozását, a hibák őszinte feltárását követelte. Ettől azonban az akkori vezetők — a párttagság akarata ellenére — vonakodtak, szabotálták a XX. kongresszus tanulságainak hazai alkalmazását, konzerválni igyekeztek a régi hibákat, a helytelen módszereket és görcsösen ragaszkodtak vezető pozícióikhoz. Mindezzel csak tetézték a személyi kultusz amúgy is meglevő káros következményeit és rendkívül megnehezítették a pártnak a hibák kijavítását. A revizionisták és különféle jobboldali elemek kihasználták ezt a helyzetet, meghamisították a XX. kongresszus tanulságait, a XX. kongresszus „alkalmazásának" kalózlobogója alatt támadást indítottak a párt és a proletárdiktatúra ellen, majd a külföldi imperialisták támogatásával ellenforradalmat robbantottak ki. A párt és a proletárdiktatúra elleni támadások, az ellenforradalom kirobbantása természetesen nem a hibák kijavítását szolgálta, a hibák „kijavítása" címén a népi demokratikus rendszer megdöntésére, a szocializmus vívmányainak felszámolására törekedtek. Ezek voltak azok az okok, amelyek átmenetileg megzavarták a XX. kongresszus történelmi határozatainak hazai alkalmazását. A magyar kommunistáknak 1956-ban nehéz helyzetben, sok áldozattal, kemény harcban kellett leküzdeniük ezeket az akadályokat és győzelemre vinni hazánkban is a XX. kongresszus lenini vonalát.

Egészen más a helyzet jelenleg. Pártunk, a régi hibákat, s a szektás, konzervatív erők ellenállását leküzdve, az árulók által szított ellenforradalmi támadást visszaverve, a magyar kommunisták akaratának megfelelően 1956 novembere óta a helyes lenini politika útján halad előre. Ezt az utat jóváhagyta és megerősítette az MSZMP VII. kongresszusa is és a magyar kommunisták továbbra is ezen az úton fognak haladni. A lenini politikáért folytatott kétfrontos harcban pártunk összeforrott, kikovácsolódott eszmei és cselekvési egysége. Ebben a helyzetben — amikor pártunk erős és egységes — semmi nem akadályozza a XXII. kongresszus tanulságainak értékesítését. „A Magyar Szocialista Munkáspárt immár több mint öt esztendeje. 1956 november eleje óta a marxizmus—leninizmusnak a XX. kongresszus által tovább fejlesztett eszmei fegyverzetével vívja harcát, végzi mnkáját. E politika helyességét nálunk maga az élet, a magyar népnek az ellenforradalom felett aratott győzelme, az azóta elért hatalmas szocialista eredmények bizonyítják. A Szovjetunióó Kommunista Pártja XXII. kongresszusának eszmei—politikai irányvonala igazolja és megerősíti pártunk irányvonalát" — állapította meg a Központi

Digitized by Google

Bizottság november 17-i határozata. Arról van szó, hogy még következetesebben valósítsuk meg ezt a politikát, még jobban dolgozzunk anak szellemében. Ebben segít a Szovjetunió gazdag tapasztalatainak tanulmányozása és felhasználása. Ezért a XXII. kongresszus anyagait nagyon alaposan tanulmányozni kell, levonva a következtetést a mi munkánkra is: „A Központi Bizottság saját feladataként napirenden tartja és egész párttagságunkat, a tömegszervezeteket, a közfunkcionáriusokat, a szocializmus, a béke ügyével szolidáris minden honfitársunkat felhívja a XXII. kongresszus anyagának tanulmányozására azzal a céllal, hogy annak hatalmas eszmei fegyverzetét, viszonyaink figyelembevételével, szocialista építőmunkánk, népünk boldogulásának előmozdítására hasznosítsuk."

Az SZKP XXII. kongresszusának sok tanulságát csak a fejlődés egy későbbi szakaszában tudjuk felhasználni. Sok tapasztalatot azonban már most, a jelenlegi szakaszban, érvényesíthetünk. Körültekintően kell elemezni a kongresszusi határozat és a program minden tételét, gondosan mérlegelve, hogy milyen hasznos következtetéseket tudunk levonni belőlük a mi munkánkra. A legfényegesebb azonban, hogy az SZKP lenini munkastílusából tanuljunk, amelynek elvi következetessége és célratörő gyakorlatiassága a XXII. kongresszuson is példamutatóan megnyilvánult. Ez a munkastílus a marxizmus—leninizmus eszméiből sarjad és a múltban a legteljesebben a nagy Lenin vezette bolsevik párt tevékenységében testesült meg. A személyi kultusz légkörében azonban sok olyan jelenség ütötte fel a fejét, amely összeférhetetlen a lenini munkastílussal: az önteltség és a tömegek lebecsülése, az elméleti konzervativizmus és a bürokratizmus, a hízelgés és a karrierizmus. A személyi kultusz nyílt és következetes bírálata megkönnyíti a harcot ezek ellen a káros jelenségek és tulajdonságok ellen is, elősegíti, hogy lenini munkastílus töretlenül érvényesüljön és mély gyökereket verjen a kommunista pártokban. Az elmúlt években egészséges fejlődésen ment keresztül ebből a szempontból a Magyar Szocialista Munkáspárt is. Ennek a fejlődésnek ad újabb lendületet az SZKP XXII. kongresszusa.

A személyi kultusszal és káros következményeivel pártunkban leszámoltunk. A kollektív vezetés, a pártélet lenini szabályai érvényesülnek. A párt és a tömegek kapcsolata, amelyet a múltban a személyi kultusz megzavart, helyreállt, megerősödött és bensőségessé vált. A szocialista törvényesség biztosított. Ebben az értelemben az egész pártra nézve megnyugtató módon lezártuk a személyi kultusz problémáját. A párt azonban tovább harcol a személyi kultusz idejéből ismert szemléleti és módszerbeli hibák ellen. „A Szovjetunió Kommunista Pártja XXII. kongresszusának tanulságait fel kell használnunk arra, hogy az elért nagy vív-

Digitized by Google

mányokat e téren is tovább szilárdítsuk, a régi hibáknak még a nyomait is eltöröljük és visszatérésük elé áthághatatlan sorompókat állítsunk. Mindazoknak, akik régebben a szektás szemlélet rabjai voltak, s e szemlélettel és az abból fakadó módszerekkel még nem tudtak teljes mértékben leszámolni, a XXII. kongresszus fényénél meg kell szabadulniuk e hibáknak még az árnyékától is. A pártnak lankadatlan, soha nem szűnő harcot kell folytatnia az önteltség, a gondolkodás konzervativizmusa, a szellemi tunyaság, a hatalomvágy, a bírálat elfojtása és minden olyan jelenség ellen, amelyből a személyi kultusz időszakából ismert hibák újra sarjadhatnának. Fel kell számolni azt a még meglevő szemléletet, amely a mérhetetlenül káros baloldaliaskodást valami bocsánatos, elnézhető hibának tartja."

Pártunk az elmúlt években a lenini politika győzelme érdekében, a párt lenini egységének védelmében eredményes harcot folytatott a revizionizmus, a különféle jobboldali elemek ellen. A revizionisták természetesen minden helyzetben saját pecsenyéjüket akarják megsütni, a legkisebb rést, a legkisebb nehézséget és mégingást is felhasználják bukott elméleteik igazolására és felújítására. Ha azonban ilyen lehetőségekről ábrándoznak a XXII. kongresszuson elhangzott őszinte bíráló hang hallatán, keserűen csalódniuk kell. A kommunista és munkáspártok az elmúlt években már nem egyszer — többek között a két Moszkvai Értekezleten is — bebizonyították, hogy megingás nélkül megvédelmezik a nemzetközi kommunista mozgalom marxista—leninista egységét mindenféle revizionista támadással szemben. Ez az elvi következetesség és elszántság csengett ki a XXII. kongresszus tanácskozásából is. Ebben a szellemben foglalt állást pártunk Központi Bizottsága is legutóbbi ülésén: „Ha akadnának olyan jobboldali, revizionista elemek, akik azt hinnék, hogy mostanában, amikor a „baloldali" elhajlásról több szó esik, nekik talán szabadabb a vásár, tapasztalni fogják, hogy súlyos tévedésbe estek. A jobb- és „baloldali" hibákért pártunknak drága árat kellett fizetnie. Egységünk harcban született, s arra pártunk jól vigyáz ezután is."

Az SZKP XXII. kongresszusa fokozta népünk lelkesedését, újabb alkotási vágyat ébresztett benne. A Központi Bizottság határozata arra hívja fel a pártot és az egész magyar dolgozó népet, hogy a megnövekedett energiát az ötéves terv teljesítésére és túlszárnyalására, a munka megjavítására használja fel. „Szocialista építőmunkánk általános közvetlen feladata most az ötéves terv végrehajtása. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa nyomán megnövekedett politikai érdeklődést, alkotási vágyat és munkalelkesedést ötéves tervünk teljesítésére és túlszárnyalására, a terv gazdasági mutatóinak javítására kell összpontosítani." A Központi Bizottság úgy értékeli a helyzetet, hogy

Digitized by Google

az ipari termelés célkitűzései az ötéves terv végrehajtása során jó irányítással, jól szervezett odaadó munkával túlszárnyalhatók, a mezőgazdaság fejlesztésében kijelölt feladat a tartalékok mozgósításával ugyancsak túlszárnyalható. A terv teljesítésében és túlszárnyalásában döntő tényező a munkatermelékenység emelése, aminek eszközei: a műszaki fejlesztés, a gépek, a meglevő termelő kapacitások gazdaságosabb kihasználása, a munkaszervezés tökéletesítése, a technológiai folyamatok és a gyártmányok korszerűsítése, a mezőgazdasági hozamók növelése, a munkaidő teljes kihasználása s a munka minőségének állandó javítása. A Központi Bizottság határozata fontos elvet szögez le: el kell érni mind az exportgyártmányoknál, mind a hazai fogyasztásra kerülő termékeknél a világpiacon megkövetelt minőségi színvonalat, s olyan költségszintet, amely megfelelő nyereséget biztosít a népgazdaságnak. Külön figyelmet szentel a határozat népgazdaságunk és társadalmunk továbbfejlesztése kulcskérdésének — a mezőgazdasági termelés gyorsütemű fejlesztésének, a termelőszövetkezetek megszilárdításának. A mezőgazdasági termelés fellendítésében legfontosabb feladatok: az ország megnövekedett kenyérgabona szükségletének biztosítása és az állattenyésztés fejlesztése, főleg a sertés-, szarvasmarha- és baromfiállomány növelése, állattenyésztésünk fejlesztéséhez szilárd takarmánybázis megteremtése. Termelőszövetkezeteink gazdálkodásában állandóan erősíteni kell a szocialista vonásokat. Növekvő feladatok hárulnak a tudomány és a kultúra művelőire, a közoktatás és a közegészségügy dolgozóira is. Dolgozó népünk együttes erőfeszítésével azonban az ötéves terv feladatai teljesíthetők és túlszárnyalhatók. A gyorsabb előrehaladáshoz megvan minden alapvető feltétel.

Népünket munkájában lelkesítik azok a távlatok, amelyek a Szovjetunió fejlődésében népünk előtt is feltárulnak. Ma még nem lehet eltekinteni attól, hogy a fejlődés különböző szakaszában dolgozunk, amit figyelembe kell venni a Szovjetunió tapasztalatainak felhasználásánál is. De a közös cél, a pártunk lenini politikájának töretlen megvalósításával biztosíthatjuk, hogy a kommunista társadalom Magyarországon is történelmileg azonos időszakban épüljön fel, mint a Szovjetunióban. Ha a mi utunk a kommunizmushoz könnyebb és rövidebb lesz, mint a szovjet nép útja, abban is döntő szerepük van a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. és XXII. kongresszusainak.

Digitized by Google

Mezőgazdaságunk fellendítése a második ötéves tervben

Írta NÉMETH KÁROLY

Az utóbbi években mezőgazdaságunkban történelmi jelentőségű változás ment végbe. A Magyar Szocialista Munkáspárt politikája alapján és vezetésével létrejött társadalmi összefogás sikerre vitte hazánkban a termelőszövetkezeti mozgalom ügyét. Ez év elejére befejeződött a termelőszövetkezetek tömeges számszerű fejlesztése. A szántóterület 95,6 százalékán állami gazdaságok és termelőszövetkezetek gazdálkodnak. Figyelemre méltó, hogy e forradalmi átalakulással egyidőben a mezőgazdasági termelés a hároméves tervben előirányzott mértékben, 12 százalékkal nőtt. Biztató az is, hogy az 1961. októberi állatszámlálás adatai szerint az országban több a szarvasmarha, a sertés, a baromfi, mint az átszervezést megelőző időben volt. Ezek a tények arról tanúskodnak, hogy a mezőgazdaság szocialista átalakítása — bár termelőszövetkezeteink nagyrésze még csak most épül ki korszerű nagyüzemmé — együttjárt a termelés fejlődésével, s megteremtette a termelés és árutermelés további fellendítésének legfontosabb feltételét.

Az MSzMP Központi Bizottságának 1961. november 17-i ülésén hozott határozata megállapította, hogy: „Népgazdaságunk és társadalmunk továbbfejlesztésének kulcskérdése jelenleg a mezőgazdasági termelés gyorsütemű fejlesztése, a termelőszövetkezetek megszilárdítása."[1] Ugyanolyan forradalmi feladat ez, mint a termelőszövetkezetek megszervezése volt s az érte folyó munkát szintén az egész társadalom ügyévé kell tennünk.

Második ötéves tervünk időszakában a megelőző öt év átlagához képest 22—23 százalékkal kell növelnünk a mezőgazdaság össztermelését, a mezőgazdasági termények és termékek felvásárlása pedig 1965-ben mintegy 55 százalékkal lesz több az 1960. évinél. E célok teljesíthetők, sőt túl is teljesíthetők. Ehhez azonban az kell, hogy ne forgácsoljuk szét erőinket, hanem összpontosítsuk néhány fő feladat megoldására.

Az ország kenyérgabona-szükségletét már a tervidőszak első

[1] Népszabadság, 1961. nov. 19. sz. 3. oldal.

Digitized by Google

éveiben teljesen hazai termelésből kell fedeznünk. Az idei hozamok biztatóak: mezőgazdaságunk történetében most először 10 q fölé emelkedett a kenyérgabona kat. holdankénti átlagtermése. A fejlődést azzal gyorsíthatjuk meg, hogy a tervben előírt területen gondosan elvégezzük a talajmunkát, a jövő évtől kezdve már 1,1 millió kat. holdon vetünk bevált, nagyhozamú intenzív fajtákat, s a vetést és a betakarítást időben jó minőségben végezzük el. Így érhetjük el, hogy az átlagtermések gyorsan növekedjenek, s a következő években országosan elérjék és meghaladják a 13,5 q-t. Így végleg megoldjuk a kenyérgabona kérdését, s ez azért is fontos, mert ezzel lehetővé válik, hogy növénytermesztésünk szerkezetét még tovább fejlesszük a belterjesség irányában.

Második ötéves tervünk időszakában szilárd takarmányalapot kell teremtenünk fejlődő állatállományunk számára. Megfelelő mennyiségű, jó minőségű és olcsó takarmányok nélkül ugyanis elképzelhetetlen lenne, hogy az állattenyésztés színvonalát jelentősen fejlesszük és termelési költségeit csökkentsük. Változatlanul nagy figyelmet kell tehát fordítanunk a szemestakarmányok és különösen a *kukorica* termesztésére, hogy mielőbb elérjük a kat. holdankénti 18 q-s, vagy ennél is nagyobb országos átlagot. Kellő figyelmet kell fordítanunk a nagy tömeget adó silókukorica termesztésére is. Az ötéves terv időszakában túlnyomórészt hazai termelésből fogjuk fedezni az állatállomány növényi-fehérje szükségletét. Ezért a kisebb takarmányértékű növények, az egynyári szálasok, a takarmányrépa, a zab stb. rovására növeljük az árpa, a borsó, a takarmánybab, a szója, az olajipari növények termőterületét és hozamát. A mi viszonyaink között a növényi-fehérje ellátásnak az az egyik központi feladata, hogy nagyarányban fejlesszük a *lucernatermesztést* és széles körben elterjesszük azokat a szénа-betakarítási és feldolgozási módszereket (az állványos, hideg- és meleglevegős szárítást, a lisztkészítést stb.), amelyek lehetővé teszik a betakarítási veszteségek csökkentését, a legnagyobb fehérje- és karotin-tartalom megőrzését.

A lakosság jobb szőlő- és gyümölcs-ellátása céljából, továbbá a jelenleginél lényegesen nagyobb *exportfeladatok* megoldására korszerű nagyüzemi telepítésekkel alapozzuk meg a szőlő- és gyümölcstermesztés nagyarányú fellendítését. Az öt év alatt mintegy 70—80 000 kat. hold nagyüzemi szőlőt és 110 000 kat. hold nagyüzemi gyümölcsöst telepítünk, elsősorban a hagyományos szőlő- és gyümölcstermesztő tájakon. A termelés biztonságosabbá tétele végett azonban kiegészítő termelési körzetek kialakítását is megkezdjük, amelyekben elsősorban almát, kajszi és őszibarackot, bogyós gyümölcsűeket fogunk termelni. A nagyüzemi szőlőtelepítést úgy kell végrehajtanunk, hogy közben növekedjék a szőlő-, illetve bortermés. Az új nagyüzemi szőlők létesítésénél olyan telepítési

Digitized by Google

módokat kell alkalmaznunk, amelyeknél gazdaságosan gépesíthető a művelés. Az arra alkalmas fajtáknál és területeken széleskörben kell alkalmazni az olcsóbb, egyszerű telepítési módokat (gyalogszőlő, részben sima vesszővel való telepítés stb.). Nagyarányban kell csemege és étkezési szőlőfajtákat telepítenünk, főleg a sík vidéken. Az üzemi gyümölcstelepítéseknél — hogy ezek gyorsabban forduljanak termőre és növekedjék a területegységre eső hozamuk — a törpegyümölcsösök telepítését és a termőíves, orsós művelési rendszer alkalmazását helyezzük előtérbe. A telepítéseket úgy kell végrehajtanunk, hogy egy helyen legalább 100—200 kat. hold, vagy ennél is nagyobb legyen az üzemi szőlő vagy gyümölcsös. A legkövetkezetesebben érvényesítenünk kell azt az elvet, hogy szőlőt és gyülmöcsöst csak a szántóművelésre kevésbé alkalmas, homokos és lejtős területeken telepítsünk.

Állattenyésztési feladataink megvalósításánál elsősorban az állomány minőségének, tartási körülményeinek, takarmányozásának és állategészségügyi helyzetének megjavítására törekszünk. Nagy gondot fordítunk a szarvasmarha tenyésztés fellendítésére. Itt a fő feladat a tejtermelés lényeges fokozása, költségeinek csökkentése, elsősorban a tehénállomány növelése és minőségének javítása útján. Ezért biztosítanunk kell, hogy a tehénállomány minél nagyobb hányada évente leelljen és a továbbtenyésztésre, illetve hizlalásra alkalmas borjakat felneveljék. Az üszőket lehetőleg már 18 hónapos korban állítsák tenyésztésbe, s az értékesebb teheneket hosszabb ideig tartsák.

A szükségleteket figyelembe véve legnagyobb mértékben a sertés-, a baromfihús- és a tojástermelést növeljük. A sertéshústermelést elsősorban a sertésállomány fejlesztésével, a takarmányozási és tartási körülmények megjavításával, a szaporulat növelésével, a hizlalási idő rövidítésével, a takarmány jobb értékesítésével és a különböző megbetegedésekből származó indokolatlan károk csökkentésével kell megvalósítanunk. Ahol még nem tudtuk megteremteni a fehérhús-sertés tartásához szükséges feltételeket, ott átmenetileg igénytelenebb fajtákat kell tartanunk, vagy haszonkeresztezéseket kell folytatnunk. Nagymértékben fejlesztenünk kell a tyúkfélék, a viziszárnyasok és a pulyka tenyésztését. Főleg a meglévő épületek jobb kihasználásával — beleértve ebbe a tagok háztáji gazdaságában lévő férőhelyeket is — kell jelentős előrehaladást elérnünk. Igen fontos, hogy a nagyüzemek, és egyre inkább a háztáji gazdaságok is, nagy tojáshozamú, a hústermelés céljára pedig gyorsfejlődésű, jó takarmányértékesítő fajtákat tartsanak. Az állattenyésztés fejlesztése céljából mind a termelőszövetkezetekben, mind az állami gazdaságokban korszerű takarmánygazdálkodást kell kialakítanunk, s el kell terjesztenünk a keveréktakarmányok etetését.

Digitized by Google

A mezőgazdaságban előttünk álló feladatok megvalósításának elengedhetetlen feltétele, hogy erőteljesen fejlődjenek az ország szántóterületének több mint háromnegyed részén gazdálkodó termelőszövetkezetek. **Különös figyelmet kell fordítanunk a gyengébben gazdálkodó, kezdeti nehézségekkel küzdő termelőszövetkezetekre.** A minisztériumokban, a megyei és járási szervek, valamint a falun dolgozó vezetők, továbbá a nagyüzemi gazdálkodásban már tapasztalatokkal rendelkező termelőszövetkezetek és állami gazdaságok nagy segítséget nyújthatnak ezeknek a termelőszövetkezeteknek.

II.

A mezőgazdasági termelés alapja a növénytermesztés. A növénytermesztés eredményeitől függ a mezőgazdaság más ágazatainak, s különösen az állattenyésztésnek a fejlődése. Ezért a második ötéves terv idején a növénytermesztés hozamait az egész mezőgazdaság fejlődését meghaladó ütemben, 24 százalékkal akarjuk növelni. Ez az alapja annak, hogy a lakosságnak a legfontosabb élelmiszerek iránti igényeit már a következő években teljesen a hazai termelésből elégítsük ki. A szocialista mezőgazdasági nagyüzemeknek — a legutóbbi időkben alakult termelőszövetkezeteknek is — megvan a lehetőségük a növénytermesztés gyorsabb ütemű fejlesztésére. Lehetővé válik ugyanis, hogy az alapvető növénytermesztési munkák jelentős részét korszerű gépekkel és az agrotechnikai követelményeknek megfelelő módon végezzék el; a növénytermesztéshez eszközölt befektetések nagy része pedig már a felhasználás évében megtérül.

Az, hogy milyen sikereket érünk el a szántóföldi termelésben, döntően attól függ: mennyire törődünk a termőtalajok védelmével, termékenységük növelésével. Nem mondhatjuk, hogy ebben a tekintetben már minden rendben van. Számos helyen még nem gazdálkodnak takarékosan a szántóterülettel, indokolatlanul nagy területeket hagytak meg majorhelyek, utak, árkok, csatornák számára. Több gazdaságban nem gondoskodnak rendszeresen a vízlevezető csatornák zavartalan működéséről, nem víztelenítik és ápolják a réteket és legelőket, s olyan területen is létesítenek szőlőt és gyümölcsöst, amely szántóművelésre is kiválóan alkalmas volna. Gyakori az is, hogy a szükségesnél lényegesen nagyobb területet vonnak el a szántóműveléstől lakó- és ipartelepek, közutak stb. építése végett. Ezen feltétlenül változtatnunk kell. A szántófölddel ésszerűen és takarékosan kell gazdálkodnunk, ez egész társadalmunk érdeke.

A talaj termékenységének fenntartása és növelése céljából

Digitized by Google

kormányunk egyre több műtrágyát juttat a mezőgazdaságnak. A második ötéves terv végére a szántó, — kert — szőlőterületre jutó műtrágya mennyisége kat. holdanként el fogja érni a 190 kg-ot. A mezőgazdaság dolgozóinak az a feladatuk, hogy a talajviszonyoknak megfelelően olyan kultúrák alá, akkora adagokban és abban az időpontban használják fel ezt a műtrágyamennyiséget, hogy az adott viszonyok között a legnagyobb terméstöbbletet érjék el vele.

Bár a műtrágya-felhasználás évről-évre növekszik hazánkban, a talajerő-gazdálkodás szempontjából továbbra is döntő jelentősége van a talajok rendszeres szervesanyag-ellátásának, s elsősorban az istállótrágya szakszerű kezelésének és felhasználásának. A talaj termékenységének növelésére az eddigieknél jobban ki kell használnunk egyes növényeknek a talaj szerkezetére, tápanyag-tartalmára gyakorolt kedvező hatását is. Ha megfelelő sorrendben és arányban termesztünk talajgazdagító növényeket (lucernát, vörösherét, borsót, szóját stb.), akkor jelentős mértékben növelhetjük ezzel is a talaj termékenységét. Ahol nincs elegendő istálló- és komposzttrágya, ott — főleg az állattenyésztő telepektől távolabb eső táblákon — zöldtrágyázással, illetőleg takarmányozásra fel nem használt, felaprított és nitrogén-műtrágyával alászántott kukoricaszárral pótolhatjuk a szervesanyagot.

A talajtermékenység fokozásának hatásos módszere a gyenge termőképességű szikes, erősen savanyú és homoktalajok megjavítása. 1965-ig mintegy 800 000 kat. hold ilyen területet fogunk megjavítani, elsősorban ipari melléktermékekkel, zömében kis beruházással kitermelhető, olcsó helyi anyagokkal (mésziszap, mészkőpor, lápi mész), valamint digózással. A belvizek és az erózió okozta károkat a belvíz-levezető csatornahálózat bővítésével és karbantartásával, a kisvizek szabályozásával, a vízmosások megkötésével, megfelelő talajhasznosítási és művelési rendszerek alkalmazásával, szükség esetén pedig erdősítéssel csökkentjük.

Az eddiginél jobban ki kell használnunk az öntözéses gazdálkodás kiterjesztésében rejlő nagy lehetőségeket. Az öntözés — a nagy termés egyik legfontosabb eszköze. Második ötéves tervünk időszakában az öntözött terület csaknem háromszorosára (az 1960. évi 160 000 kat. holdról 460 000 kat. holdra) növekszik. Ezt elsősorban a meglévő öntözőrendszerek továbbfejlesztésével, a rendelkezésünkre álló vízkészletek jobb kihasználásával, továbbá a helyi vízforrások (rétegvizek. kisvizek. helyi víztárolók stb.) nagyobb beruházást nem igénylő hasznosításával érjük el.

A szocialista nagyüzemek kialakulása lehetővé, sőt szüksé-

Digitized by Google

gessé teszi a korszerűbb és hatékonyabb növényvédelmet. A növényvédő gépek, az új vegyszerek és tudományosan megalapozott módszerek széleskörű elterjesztésével jelentősen csökkenthetjük a veszteségeket. A növényvédelem a mezőgazdasági termelés szerves része, minden termelőnek érdeke s részben a törvény által előírt kötelessége. A második ötéves terv időszakában egyre nagyobb szerepük lesz a különböző gyomirtó vegyszereknek. Mintegy másfél millió kat. holdra növekszik a vegyszerrel gyomtalanított terület. Ebben az időszakban azonban a kukoricánál még főleg kézi és gépi kapálással kell végeznünk a növényápolást.

A talajtermékenység és a termésátlag növelésének fontos feltétele, hogy a mezőgazdasági üzemek általánosan alkalmazzák a már ismert, a gyakorlatban bevált termelési módszereket. Igen fontos, hogy időben és jó minőségben végezzék el az alapvető talajmunkákat, a vetést, a kapálást, a növényvédelmi munkákat és a betakarítást. Minden arra alkalmas területen már nyáron és ősszel végezzék el a mélyszántást, s fokozatosan térjenek rá a talaj mélyművelésére. Biztosítani kell az adott viszonyok között legnagyobb termést adó növényállományt, így például a kukoricánál — az alföldi szárazabb vidékeken a 18-20 000-es, a csapadékosabb dunántúli vidékeken a 20-22 000-es, a silókukoricánál pedig a 25—30 000-es betakarítási tőszámot.

Alapvető jelentősége van annak, hogy kiváló minőségű nemesített vetőmagvakat termesszünk és használjunk fel. Ezért nagyüzemeink már 1962 őszén 1 millió kat. holdra növelik a nagyhozamú búzafajták vetésterületét, az ötéves terv időszakában pedig általánossá válik a hibridkukoricavetőmag használata. Növeljük a nagyobb olajtartalmú napraforgófajták vetésterületét, gondoskodunk a burgonya-vetőgumó rendszeres felújításáról és a lakosság által kedvelt fehérhúsú burgonyafajták vetésterületének növeléséről.

Kedvező természeti adottságainkat fokozottabb mértékben fogjuk felhasználni arra, hogy különböző — az export miatt is nagy fontosságú — vetőmagvakat (hibridkukoricát, borsót, bükköny-féléket, lucernát, vörösherét, kertimagvakat, gyógynövényeket stb.) termesszünk. Nagy gondot fordítunk arra is, hogy kielégítsük a baráti országok vetőmag-igényeit.

III.

Második ötéves tervünk időszakában ki kell építenünk a mezőgazdaság korszerű nagyüzemi rendszerét. Jelentős mértékben kell emelnünk a mezőgazdasági munka termelékenységét és csökkentenünk a termékek önköltségét, elsősorban az egységnyi terü-

Digitized by Google

letre jutó hozam növelése útján. Pártunk és kormányunk nagy gondot fordít ennek a megoldásához szükséges anyagi és politikai feltételek megteremtésére. A tervidőszakban közel 36 milliárd forint értékű beruházást kap a mezőgazdaság. Ez az összes népgazdasági beruházások 19,8 százaléka. 1965-re a mezőgazdaság traktorállománya 61—62 000-re (15 lóerős egységben számítva 82—83 000-re) a gabonakombájnok száma majdnem 9000-re, a különféle munkagépeké pedig több tízezerre nő. Mindenekelőtt azokat a munkafolyamatokat gépesítjük, amelyek a legjobban segítik elő a területegységre jutó hozamok növelését, enyhítik a munkatorlódást, csökkentik a termelés költségeit és mentesítik a mezőgazdasági dolgozókat a legnehezebb fizikai munkák elvégzése alól. Nagy jelentősége van annak, hogy minden gépállomás, termelőszövetkezet és állami gazdaság jól szervezze meg a gépek munkáját — szükség szerint az üzemek közötti együttműködéssel is — tegye folyamatossá és rendszeressé a karbantartást és a javítást, s állandóan növelje a gépekkel dolgozók szakmai tudását.

A beruházások igen jelentős részét a nagyüzemi állattenyésztés fejlesztésére használjuk fel. 490 ezer szarvasmarha, 1,8 millió sertés, 8,4 millió baromfi, 786 ezer juh számára építünk férőhelyet. Elsősorban a már meglévő és véglegesnek tekinthető állattenyésztő telepeket fejlesztjük, az új állattenyésztő telepeket pedig úgy kell elhelyeznünk, hogy azok a távlati célkitűzéseknek megfeleljenek.

Az építkezések igen jelentős része továbbra is egyszerű, olcsó, nagyrészt szövetkezeti építőbrigádokkal kivitelezhető építkezés lesz.

Gondot kell fordítanunk arra, hogy a korábban épített egyszerű épületeket a szerzett tapasztalatok alapján alkalmasabbá tegyük nagyüzemi állattenyésztésre (szerfás épületek körülfalazásával, burkolt etetőterek és kifutók építésével, vízellátás és világítás biztosításával stb.)

Különösen fontos az, hogy a döntő feladatok megoldására összpontosítsuk a rendelkezésünkre álló anyagi eszközöket. Az erők szétforgácsolása, az a gyakorlat, hogy „ide is egy keveset, oda is egy keveset, hogy mindenüvé jusson„ — igen alacsony hatásfokú módszer. Az utóbbi évek tapasztalatai is azt bizonyítják, hogy erőfeszítéseinket olyan, az egész népgazdaság szempontjából fontos termelési célokra kell összpontosítanunk, amelyeknek eredményeként leggyorsabban növekednek a hozamok, és így a legrövidebb idő alatt térülnek meg a ráfordítások. A hároméves tervhez hasonlóan a második ötéves terv idején nagy összegeket fordítunk mezőgazdaságunk fejlesztésére. Ennek ellenére nem tudunk egyszerre megoldani mindent, lehetőségeink korlátozottak.

Digitized by Google

Figyelembe kell vennünk, hogy a régi, elavult termelési eszközök kicserélése, az új, korszerű gépek és nagyüzemi épületek megteremtése, a szocialista nagyüzemi rendszer teljes kiépítése hosszabb időt vesz igénybe.

Az utóbbi években nagy és eredményes erőfeszítéseket tettünk a nagyüzemi állattenyésztés kialakításáért. Az állami gazdaságok jelentős részében és a jól gazdálkodó, már megerősödött termelőszövetkezetekben egyre nagyobb teret hódít a korszerű nagyüzemi állattartás, a gépesített, olcsó, nagytömegű termelés. (Korszerű növendékmarha telepek, gépesített tehenészetek, korszerű hízlaldák, tojóházak stb.) Nem feledkezhetünk el azonban arról sem, hogy az állatállomány jelentős része még a háztáji és kisegítő gazdaságokban van.

Nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények között is akkor cselekszünk helyesen, ha fő figyelmünket a nagyüzemi állattenyésztés kialakítására fordítjuk s erőnkhöz mérten mindent megteszünk azért, hogy minél több nagyüzemi állattenyésztő telepet létesítünk. Ugyanakkor a háztáji gazdaságok nyujtotta lehetőségeket is kihasználjuk az árútermelés növelésére, különösen a sertés, a baromfi, a tej és a tojástermelésben. Elő kell segítenünk az ehhez szükséges feltételek (takarmány, legelő stb.) megteremtését is.

E feladatot azonban csak fokozatosan, bizonyos idő alatt oldhatjuk meg. Ezért átmenetileg, termelőszövetkezeteink korszerű nagyüzemekké való kiépítésével egyidejűleg fel kell használnunk az egyszerű paraszti berendezéseket és eszközöket is. Ha ezek korábban esnének ki a termelésből, mint ahogyan korszerű eszközökkel váltjuk fel őket, akkor az hátráltatná a termelést. A gyakorlati tapasztalatok azt is megmutatják, hogy még a hagyományos paraszti eszközök is hatékonyabban hasznosíthatók a szövetkezet keretében, mint az elaprózott, magánparaszti gazdálkodás viszonyai között. Ezért egyidőben fel kell használnunk az újat is és a régit is, a gépi és a kézikapálást is, a gépi és a kotlóssal való keltetést is stb.

Céljaink megvalósításához elengedhetetlenül szükséges az, hogy a minisztériumok, a helyi szervek, a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok dolgozói egyaránt megértsék gazdaságpolitikánk lényegét és az egymástól sokszor lényegesen eltérő helyi viszonyok közepette is helyesen alkalmazzák azt.

Ma még nagy különbségek vannak a termelőszövetkezetek között, sokszor még az azonos adottságúak között, sokszor egy községen belül is. Ezért azokban a termelőszövetkezetekben, amelyek még a kezdeti nehézségekkel küzdenek és amelyeknek a termelésében még döntő szerepe van az igaerőnek és a kézi munkának,

Digitized by Google

nem lehet olyan vezetési, munkaszervezési és jövedelemelosztási formákat alkalmazni, mint ott, ahol lényegében már kialakultak a nagyüzemi gazdálkodás szervezeti, anyagi és személyi feltételei. A nagyüzemi módszerek elterjesztésével és állandó tökéletesítésével egyidejűleg nagy gondot kell fordítanunk az olyan egyszerűbb átmeneti formákra és megoldásokra is (pl. „családi munkaszervezés", ösztönző munkadíjazási formák stb.), amelyeknek a felhasználása nélkül a szövetkezetek jelentős részében kevesebb sikerrel és csak lassan juthatnánk előbbre. Ezzel azonban egyáltalán nem mondunk le a korszerű nagyüzemi és fejlett szocialista szervezeti formákról, megoldásokról. Éppen ezért nyúlunk egyszerűbb, a szövetkezeti parasztok számára könnyen érthető eszközök és formák alkalmazásához, hogy rövid idő múlva, ha termelőszövetkezeteink megerősödtek, fejlettebb formákkal, eljárásokkal válthassák fel azokat.

A feladatok jó megoldásához most csaknem mindennél fontosabb az, hogy mindenütt, (ott is ahol ez még nincs így) hozzáértő, szervezőképes, az új iránt fogékony vezetők álljanak. Agrármérnökök, technikusok, gépészmérnökök, mezőgazdasági szakiskolát vagy tanfolyamot végzett vezetőképes kommunisták és pártonkívüliek bátor előléptetésével jelentős mértékben emelhetjük a vezetés színvonalát. El kell érnünk, hogy a mezőgazdasági szakembereknek az eddiginél lényegesen nagyobb hányada dolgozzék közvetlenül a termelésben.

A termelés gyorsütemű fejlesztésének fontos feltétele az is, hogy gyarapítsuk a dolgozók szakismereteit, növeljük a mezőgazdasági szakmunkások számát. A második ötéves terv ideje alatt legalább 100 000 növénytermesztési, növényvédelmi, kertészeti, állattenyésztési, betanított és szakmunkást és mintegy 60 000 gépész-szakmunkást kell kiképeznünk.

Céljaink megvalósítása nagymértékben a megyei és járási pártbizottságok, a termelőszövetkezeti pártszervezetek és a tanácsok munkájától függ. Ezeknek a szerveknek körültekintően kell tanulmányozniok a mezőgazdasági termelésnek, a termelőszövetkezetek gazdálkodásának konkrét kérdéseit és annak alapján segítséget kell nyújtaniok a nagyüzemi termelés megszervezéséhez, a munkatermelékenység növeléséhez, a költségek csökkentéséhez. Kiemelten kell foglalkozniok a gyengén gazdálkodó termelőszövetkezetek vezetésének megerősítésével, termelési színvonaluk fejlesztésével.

Támogassák állami és pártszerveink a legújabb tudományos vívmányok, a korszerű termelési technika, a fejlett üzem- és munkaszervezési módszerek bevezetését, a személyes anyagi érdekeltség elvét legjobban megvalósító, a családtagokat is mozgósító

Digitized by Google

munkadíjazási és jövedelemelosztási formák elterjedését. Harcoljanak azért, hogy a termelőszövetkezetekben állandóan erősödjenek a szocialista vonások. A szövetkezeti tagok és családtagjai rendszeresen vegyék ki részüket a közös munkából, erősítsék a munkafegyelmet. Minden termelőszövetkezeti tag személyes érdeke is, hogy gyarapodjék a közös vagyon, növekedjék a közös termelés és az árutermelés, s ugyanakkor a szövetkezetek tagjai használják ki a háztáji gazdaságokban rejlő termelési, árútermelési lehetőségeket. A termelésben legjobban bevált módszerek általános elterjesztése végett hatékonyabbá kell tennünk a mezőgazdasági szakpropagandát is. A szakpropaganda fő módszere a gyakorlati bemutatás legyen, amelyben a bemutató gazdaságok kiemelkedő szerepet töltenek be.

• • •

Gazdasági feladataink sikeres megvalósítása nagyrészt attól függ, hogy milyen eredményeket érünk el szövetkezeti parasztságunk szocialista nevelésében. A szövetkezeti parasztok gondolkodása nem változik meg gyorsan, szocialista tudatuk fokozatosan formálódik s csak türelmes, következetes politikai nevelő munkával érhetünk el tartós sikereket.

Pártunk számos határozata hangsúlyozza, milyen nagy szerepe van szocialista nagyüzemeinkben s különösen a termelőszövetkezetekben a politikai munkának. Az utóbbi években sokat fejlődött a termelőszövetkezeti útra tért parasztság tudata, azok az ellentmondások és maradi nézetek azonban, amelyek az egyéni gazdálkodás idején a falura jellemzők voltak, nem szűntek meg teljesen a szövetkezetek megalakulásával. Termelőszövetkezeteinkben erőteljes harc folyik a régi és az új között. Osztályharc ez is, de egészen más, mint amelyet az osztályellenség ellen vívunk. Ez a harc a dolgozó emberek szemléletének, gondolkodásának, szokásainak átalakításáért, a szocialista módon gondolkozó és cselekvő szövetkezeti parasztság kialakításáért folyik.

A termelőszövetkezeti pártszervezetek vezetőinek, a szövetkezeti kommunistáknak legmagasztosabb feladatuk és hivatásuk az, hogy a termelés átalakításával együtt a parasztság tudatát is segítsék átformálni. Amikor tehát az ötéves tervben kitűzött célok megvalósításán munkálkodnak, ne szűkítsék le tevékenységüket gazdasági feladatokra. Eddigi tapasztalataink is azt mutatják, hogy a gazdasági feladatok sikeres megoldása jelentős mértékben attól függ: hogyan halad előre a tegnap még egyéníleg gazdálkodó szövetkezeti tagok magánparaszti gondolkodásmódjának átalakítása.

Digitized by Google

Népgazdaságunk szakember-ellátottságának problémái

Írta BALLAI LÁSZLÓ — TIMÁR JÁNOS

I.

A társadalmi-gazdasági fejlődés, elsősorban a technikai haladás egyre gyorsuló üteme következtében a szakképzett munkaerők jelentősége világméretekben és tartósan növekszik a társadalmi tevékenység minden területén. Jelentős szerepük korántsem korlátozódik valamely termelési ágra vagy a szakemberek egyes csoportjaira. Az iparban, az építőiparban, a közlekedésben és a mezőgazdaságban nem fejlődhet ki korszerű, fejlett gazdálkodás a különböző fokon és különböző szakmákra kiképzett munkaerők tömege nélkül. Nagymértékben növekszik a szakemberek szerepe a kereskedelemben, a szolgáltatásoknál és a közigazgatásban is. Vitathatatlan korunkban a közoktatás és a közegészségügy társadalmi jelentősége, amelyek munkája el sem képzelhető pedagógusok, orvosok és más szakemberek nélkül.

A szakemberek munkájának jelentősége ugrásszerűen megnő a szocialista országokban a kapitalista rend szétzúzása után, az új társadalom építésének történelmi időszakában. „A tudomány, a technika, a tapasztalat különböző ágaiban jártas szakemberek vezetése nélkül lehetetlen az átmenet a szocializmusba, mert a szocializmus megköveteli, hogy tudatosan és tömegesen haladjunk előre úgy, hogy a kapitalizmushoz viszonyítva és a kapitalizmus által elért eredmények alapján magasabb munkatermelékenységet érjünk el."[1] A szocialista országokban a gazdasági fejlődés nagyobb üteme és a legfejlettebb kapitalista országokkal való verseny sikere érdekében általában több szakemberre van szükség, mint amennyivel a fejlett kapitalista országok rendelkeznek. Ezért a szocialista országok mindegyike kezdettől fogva megkülönböztetett figyelmet fordított a szakképzett munkaerő-szükséglet kielégítésére.

Hazánkban a szocialista építés elmúlt másfél évtizedében már

[1] Lenin Művei 27. kötet. Szikra 1952. 242. oldal.

Digitized by Google

sokoldalúan bebizonyosodott a szakemberek különlegesen fontos szerepe a gazdaság fejlesztésében. Jelentőségük a jövőben még jobban megnő, mivel — elsősorban 1965 után — gyorsulni fog népgazdaságunk fejlődése és termelőerőinket — amint erre már a második ötéves terv törvénye is utal — „a magas képesítésű munkát igénylő gyártmányok előállítására kell összpontosítani".[2]

A szakemberek köre nemcsak az úgynevezett diplomás szakembereket, az egyetemi és főiskolai végzettségű mérnököket, közgazdászokat, orvosokat, tanárokat stb. foglalja magában; ide tartoznak a középfokon, a különböző technikumokban kiképzett szakemberek, valamint a szakmunkások is. Szakképzett munkaerőknek, vagyis szakembereknek tekintjük tehát mindazokat, akik *olyan speciális elméleti és gyakorlati ismeretekkel rendelkeznek, amely az általános műveltség körét meghaladja és általában csak hosszabb ideig tartó rendszeres szakmai oktatással és gyakorlattal sajátítható el.*

I.

Az elmúlt tíz évben népgazdaságunk minden területén nagyarányú fejlődés következett be. Ez a fejlődés eddig is *összefüggött a szakemberek munkájával, létszámuk és munkateljesítményük emelkedésével.* 1949-hez képest a mérnökök és technikusok létszáma 21 ezerről 79 ezerre, a pedagógusoké 46 ezerről 82 ezerre, az orvosoké és gyógyszerészeké 12 ezerről 19 ezerre, a szakmunkásoké 481 ezerről 673 ezer főre nőtt stb.[3] Szakemberállományuk fejlődését jellemzi, hogy 1930-ban 71 700 aktív kereső rendelkezett felsőfokú szakképzettséggel,[4] számuk azonban az 1949-ig eltelt 20 év alatt csak 86 400 főre,[5] 1949 és 1960 között viszont 149 300 főre[6] emelkedett. (Népgazdaságunk jelenlegi szakember-állományának főbb szakmai csoportok szerinti megoszlását lásd az 56. oldal táblázatában.) A szakember-állomány növekedésének évi átlagos üteme a háború előtti években 1 százalék sem volt, az elmúlt évtizedben viszont elérte az évi átlagos 5,6 százalékot. 1960-ban minden huszadik bérből élő aktív kereső egyetemi vagy főiskolai oklevéllel rendelkezett, minden tizedik dolgozó pedig érettségizett vagy befejezetlen egyetemi végzettségű volt. Figyelembe véve, hogy népgazdaságunkban jelenleg az aktív keresők száma 4,6 millió fő, a szakképzett dolgozók aránya a népgazdaság átlagában meghaladja a 20 százalékot.

[2] Törvény a második ötéves tervről, 1. §.
[3] Az Országos Tervhivatal adatai alapján. A következőkben is mindenütt az Országos Tervhivatal a hazai adatoknak a forrása, ha más forrást meg nem jelölünk.
[4] 1930. évi népszámlálás, IV—V. kötet.
[5] 1949. évi népszámlálás, 8. kötet.
[6] 1960. évi népszámlálás, 2. kötet.

Digitized by Google

Magyarország szakképzett munkaerő-állománya az elmúlt 10—12 év alatt tehát hatalmas mértékben fejlődött. Mindebből azonban még nem következik, hogy a népgazdaság szakember-ellátottsága is kielégítő. Nemcsak a szakképzett munkaerők létszáma növekedett ugyanis szocialista építésünk eddigi szakaszában, hanem megnőtt a szakemberek iránti igény is, sőt *számos területen a szakképzett munkaerő-szükséglet gyorsabban nőtt, mint a kiképzett szakemberek száma.* Ezért a következőkben megkíséreljük röviden áttekinteni népgazdaságunk szakember-ellátottságát, főbb szakmai csoportok szerint.

Vegyük mindenekelőtt szemügyre *mérnök- és technikus-ellátottságunkat.* Jelentőségüket az adja meg, hogy minden iparilag fejlett vagy gyors ütemben fejlődő országban — így Magyarországon is — nagymértékben a műszaki szakemberektől függ az ipar termelésének színvonala és fejlődésének üteme, és ezen keresztül a többi ágazaté is.

Magyarországon a mérnökök és technikusok száma az elmúlt tíz évben nagymértékben nőtt. Közben azonban a népgazdaság minden ágazatában gyorsan emelkedett a mérnökök és technikusok iránti igény is. A mérnökök és technikusok száma például majdnem a négyszeresére emelkedett, de a 10 000 állami ipari munkásra jutó mérnök-technikus létszám az 1949. évi 333 főről csak 475 főre, vagyis nem egész másfélszeresére nőtt. Az ipar — és a többi népgazdasági ág — fajlagos szakember-ellátottságának ez a javulása is természetesen igen jelentős. Ennek ellenére *mérnök-állományunk a tapasztalatok szerint nem elégíti ki népgazdaságunk mai igényeit.* Erre következtethetünk abból is, hogy 1960-ban a nappali tagozaton végző 955 mérnöknek 3782 munkahelyet ajánlottak fel. Az előzetes felhívás alapján már mérsékelt igény 1961-ben 3500 fő volt az idén végzett 1100 fiatal mérnökkel szemben. Mérnök-ellátottságunk mai színvonala különösen a Szovjetunióhoz képest látszik elmaradottnak, ahol az iparban — a foglalkoztatottak számához viszonyítva — majdnem kétszerannyi a mérnök, mint Magyarországon.

A nemzetközi összehasonlítás néhány figyelemre méltó minőségi problémára is rámutat. Így Magyarországon a 30 éven aluli mérnökök aránya mintegy kétszerese a nyugati szintnek. Ez a jövő szempontjából kedvező kilátás, de ma még csak azt jelenti, hogy viszonylag kevés a gyakorlott, tapasztalt, tehát termelékenyen dolgozó mérnök. Gyakorlati tapasztalatok és vizsgálatok arra is felhívják a figyelmünket, hogy népgazdaságunkban számos helyen nem kielégítő a műszaki munka szervezettsége, s a mérnökök egy része olyan munkát végez, amelyet alacsonyabb képzettségű műszakiak is elláthatnának. Ezzel és még sok más tényezővel függ

Digitized by Google

össze, hogy *a mérnöki munka hatékonysága, termelékenysége sok területen nem kielégítő.*

A technikusoknál — a mérnököktől eltérően — nem beszélhetünk egyszerűen „technikus-hiányról", mert a jelentkező „hiány" *elsősorban nem mennyiségi, hanem minőségi jellegű.* Népgazdaságunknak jobban képzett, nagyobb élettapasztalattal rendelkező, a gyakorlati munkában a mérnökök munkáját kiegészíteni és pótolni tudó középfokú műszaki szakemberekre van szüksége. E követelményeknek viszont a középiskolai oktatás keretében folyó és a nyolc általános iskolára alapozott mai technikumi oktatás a szakmák jelentős részében nem felel meg kielégítően.

A népgazdaság mérnök- és technikus-ellátottságához sok tekintetben hasonló *agrárszakember-helyzetünk.* Az elaprózott kisparaszti gazdaságokat szocialista nagyüzemek váltották fel. A tudomány vívmányait, az agrárgazdaságtan és üzemszervezés eredményeit szükségszerűen alkalmazni kell az újonnan szervezett mezőgazdasági nagyüzemekben. Enélkül nem várható, hogy a termelési viszonyokban bekövetkezett forradalmi változás a termelési eredményekben is forradalmat hozzon. Állami gazdaságaink *ma már kielégítő számú és jórészt megfelelően képzett és gyakorlott* szakemberekkel rendelkeznek. Termelőszövetkezeteinkben azonban nincs kellő számú szakember, s még kevésbé mondhatjuk, hogy szövetkezeteinkben elegendő olyan agrármérnök, vagy technikus dolgozik, aki a kezdeti szervezőmunka nehéz követelményeinek is jól megfelel. A szakember-ellátottság mennyiségileg is jelentős különbségeit mutatja, hogy az állami gazdaságokban mindössze 562 kh szántóterület jut egy agrármérnökre, a termelőszövetkezetekben pedig ennek nyolcszorosa, 4450 kh; 10 000 dolgozóra az állami gazdaságokban 111, a termelőszövetkezetekben csak 12 mezőgazdasági mérnök jut.

A mezőgazdasági mérnök- és technikus-hiányt azonban kellő körültekintéssel kell értékelni. Termelőszövetkezeteinknek ugyanis nem egyszerűen szakemberekre van szükségük, hanem elsősorban *szakképzett vezetőkre,* akik a szövetkezetbe tömörült parasztság bizalmát meg tudják nyerni és a nagyüzemi termelés követelményeinek megfelelően meg is tudják szervezni munkáját. Mezőgazdaságunk *pillanatnyi,* égető szakember-hiányát tehát kevéssé enyhíthetik az egyetemekről, az akadémiákról és a technikumokból kikerülő 18—22 éves fiatalok. Ezért teljesen érthető, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetek jelenlegi szakember-hiányán a kormány elsősorban úgy igyekszik enyhíteni, hogy tapasztalt, gyakorlattal már rendelkező, vezetni és szervezni tudó szakembereket hív fel: vállalják el a nagyobb termelőszövetkezetek elnöki vagy vezető agronómusi munkáját. Ennek a helyes és az adott

Digitized by Google

helyzetben egyedül célravezető politikának eredményeként az elmúlt két év alatt körülbelül 2500 mezőgazdasági mérnök és technikus ment a népgazdaság egyéb területeiről termelőszövetkezetekbe mezőgazdasági munkára. Ezzel egyidejűleg mindent meg kell természetesen tenni, hogy a rendszeres oktatás keretében tervszerűen biztosítsuk a távlatilag is szükséges szakember-létszámot.

A népgazdaság minden területén — elsősorban az iparban, az építőiparban, a kereskedelemben és a gazdasági igazgatás vezető szerveiben — egyre növekszik *a közgazdasági munka jelentősége.* A gazdaságosságra való törekvés, az egyre bonyolultabb termelési és gazdasági folyamatok megszervezése és nyilvántartása stb. mind olyan feladat, amely ma már nemcsak a vezető gazdasági tervező és irányító szerveknél követeli meg egyetemi végzettségű közgazdasági szakemberek — közgazdászok — szintetizáló, elemző, szervező munkáját, hanem a gazdasági alapegységeknél, a vállalatoknál is. Miután ezek a feladatok éppen az elmúlt néhány évben kerültek gazdasági vezetésünk előterébe, érthető, hogy — a korábbi évekkel ellentétben — *ma számottevő közgazdász-hiányról beszélhetünk.* Ennek mértéke a mérnök-hiányét is meghaladja. Az egyetemi végzettségű közgazdászok mai hiányán nem sokat változtat a közgazdasági technikumok szakember-képzése, mivel ezek nem annyira „közgazdász-technikusokat", mint inkább adminisztratív munkaerőket képeznek, egyébként nagyjából kielégítő számban és minőségben.

A jogászok munkája részben még a gazdasági tevékenység körébe tartozik, másrészt azonban a jogászok jelentős része az igazságügy keretében végzi munkáját. Ennek megfelelően az ellátottság színvonala is kettős. *A vállalatoknál, a gazdasági igazgatásban és közigazgatásban* nagyjából kielégítő számú és képzettségű jogász dolgozik. Ugyanakkor *az igazságszolgáltatás keretében* számottevő jogász-hiányról beszélhetünk. Nem lehet azonban azt mondani, hogy ez egyszerűen a jogi végzettségű szakemberek alacsony száma miatt áll fenn. Hosszú idő óta a jogi terület az az egyetlen egyetemi végzettségű szakma, amelynek végzett szakemberei jelentős részben szakképzettségüktől eltérő munkakörben helyezkednek el. Ez a helyzet feltehetően azzal is összefügg, hogy ezek az igazságügyi életpályák rendkívül magas szakmai tudást, politikai, erkölcsi, és jellembeli követelményeket támasztanak a jelöltekkel szemben. Az erkölcsi és különösen az anyagi ösztönzés azonban kevéssé készteti az embereket arra, hogy ezt a pályát válasszák élethivatásuknak. Ebben a sajátos helyzetben tehát nem annyira szakember-hiányról beszélhetünk, mint arról, hogy egyes jogi képzettséget kívánó foglalkozási ágaknak kicsiny a vonzóerejük, és emiatt, a szükséglet és az utánpótlás számszerű egyensúlya

Digitized by Google

ellenére, jelentősebb számú igazságügyi munkakör ma is betöltetlen.

A szakképzett munkaerők legnagyobb létszámú csoportját a *szakmunkások* alkotják. Ismeretes, hogy népi demokráciánk fejlődésének kezdeti időszakában jelentős szakmunkás-hiánnyal küzdött. Azóta mind a mennyiségi, mind a minőségi problémákat nagyobbrészt megoldottuk. Népgazdaságunk ma lényegében elegendő szakmunkással rendelkezik az iparban, az építőiparban és a szolgáltatásban, továbbá a kereskedelemben is. Ezen az általános helyzetképen nem változtat az, hogy egyes területeken és egyes szakmákban kisebb hiánnyal találkozhatunk. A szakmunkás-képzés viszonylag gyors átfutási ideje és az üzemek jelentős szerepe a kiképzésben ugyanis lehetőségeket ad a vállalatoknak arra, hogy saját kezdeményezésük alapján viszonylag hamar úrrá tudjanak lenni a problémákon.

A magasabb fokú technikára, a fejlettebb üzem- és munkaszervezetre való áttérés azonban fokozatosan növeli a szakmunkások általános és szakmai műveltségével szembeni igényeket, s ez elsősorban az ipari szakmunkás-képzés minőségi továbbfejlesztését kívánja meg.

A mezőgazdasági szakmunkások esetében az előzőektől némileg eltérő jellegű problémával állunk szemben. A mezőgazdasági nagyüzemi termelés nemcsak a vezetőktől, de a munkásoktól is korszerű, elméletileg megalapozott szaktudást követel meg. Ezért *mezőgazdaságunkban ma növekvő szakmunkás-hiánnyal találkozhatunk.* Ennek jellege azonban lényegesen eltér például az ipar szakmunkás-ellátottságának problémáitól. Az utóbbinál a fő kérdés az, hogy az iparban foglalkoztatottak számának növekedésével arányban gondoskodjunk a belépő fiatalok szakmai kiképzéséről. A mezőgazdaságban azonban — a mezőgazdasági keresők létszámalakulásának sajátosságai és egyéb okok következtében — a szakmunkás-hiány fedezésének fő útja jelenleg az állami gazdasági munkások és főleg a mai szövetkezeti parasztok szaktudásának emelése a tanfolyami oktatás segítségével. Emellett a jövőre való tekintettel igen fontos, hogy a fiatalság közül — az ipari tanuló-képzés rendszeréhez hasonló módon — kellő számú új mezőgazdasági szakmunkást is neveljünk.

A nem gazdasági szakemberek közül csak a két legnagyobb fontosságú csoporttal, a pedagógusokkal és az orvosokkal, gyógyszerészekkel foglalkozunk e tanulmány keretében.

A közép- és felsőfokú végzettségű szakemberek csoportjában a pedagógusok alkotják a legnagyobb létszámú csoportot. Bár a pedagógusok száma — mint a bevezetőben említettük — az elmúlt tíz év alatt csaknem kétszeresére emelkedett, létszámuk növekedése nem tartott lépést közoktatásunk fejlődésével. Így ma *az ok-*

Digitized by Google

tatás minden területén kisebb-nagyobb pedagógus-hiánnyal találkozunk. Ennek következtében a pedagógusok jelentős része a kötelező óraszámon felül további oktatói munkát is végez az iskolák esti vagy levelező tagozatain vagy más különórák formájában. E nem jelentéktelen túlmunka ellenére az oktatás minden fokozatán sok olyan pedagógus is dolgozik, aki nem rendelkezik a szakmájához szükséges képzettséggel. Különösen jelentős *a szakmai oktatók hiánya,* ami az 5 + 1-es gimnáziumok szakmai-gyakorlati oktatásánál és a szakközépiskolák kifejlesztésénél okoz számottevő nehézséget. A helyzet komolyságát fokozza e téren, hogy mindeddig még meg sem kezdődött a szakoktató tanárok képzése.

A felsőfokú technikumok megszervezésével és az egyetemi, főiskolai oktatás fejlesztésével már most — a fejlesztés legelején — súlyosan előreveti árnyékát a szükséges magas szakképzettségű, nagy gyakorlattal bíró és minimális pedagógiai ismeretekkel vagy érzékkel rendelkező oktató-szakemberek hiánya.

Orvosellátásunk világviszonylatban ma sem alacsony.[7] Ma azonban már népességünk — kevés kivétellel — a társadalombiztosítás rendszerébe tartozik és így az egészségügyi szolgáltatás igénybevétele nem ró anyagi terhet a betegekre; ezért más követelmények jelentkeznek hazánkban az egészségügyi szakemberellátottsággal szemben, mint azokban a kapitalista országokban, amelyekben a tömegek jó részét anyagi okok korlátozzák az orvosi ellátás igénybevételében. Ezért jelenleg az orvosokkal, különösen a fogorvosokkal és általában az egészségügyi szakemberekkel kapcsolatban — elsősorban vidéken — *általános, bár nem túl jelentős létszámú munkaerő-hiányról beszélhetünk.*

Az eddigiek során csak a főbb szakmai csoportokra jellemző általános kép vázlatos ismertetését kíséreltük meg.

Nyilvánvaló azonban, hogy a népgazdaság szakember-ellátottságához nem elegendő az olyan összevont szakmai csoportok vizsgálata, mint például a mérnökök, a technikusok vagy a szakmunkások. Csak az itt felsorolt három csoporton belül a szakmai kiképzés szempontjából több mint 400 szakmát, a munkaköri specializáció szempontjából pedig több mint 2000 foglalkozást találunk. Ezért a szakember-szükségletet és utánpótlást sohasem elég összevont szakmai csoportok vonatkozásában vizsgálni, hanem minden egyes ilyen csoportot *az egymással nem helyettesíthető szakmák kisebb körére is fel kell bontani.* Ezzel kapcsolatban rá kell mutatnunk arra is, hogy a szakmai csoportok belső szakmai struktúrája állandóan és viszonylag gyorsan változik; ez a legközvetlenebbül összefügg a társadalmi és gazdasági fejlődéssel, s első-

[7] A 10 000 lakosra jutó orvosok száma 1960-ban Magyarországon 15 fő; a legfejlettebb tőkésországokban 17—19 fő.

Digitized by Google

sorban a tudományos és technikai haladással. Ezért a népgazdaság szakember-ellátottságának színvonala nagymértékben függ attól, hogy minden egyes szakmában kielégítjük-e a szükségleteket, eléggé korszerű-e a kiképzett szakemberek szaktudása és megfelel-e a fejlődő társadalom követelményeinek.

II.

Az eddigeikből látható, hogy szakember-ellátottságunk helyzete észrevehető különbségeket mutat fel a szakképzés fokozatai szerint. Felsőfokú képzettségű szakemberekben általános a hiány; az ipari és a mezőgazdasági technikusoknál viszont nem általában szakemberekben van hiány, mint inkább megfelelő felkészültségű és életkorú munkaerőkben, vagyis a „hiány" kifejezetten a technikumi oktatás minőségi problémáira vezethető vissza. A népgazdaság szakmunkás-ellátottságában jelenleg nincs komolyabb probléma, a jövő követelményei azonban már most megkívánják a szakmunkás-képzés minőségi továbbfejlesztését.

Az egyetemi és főiskolai végzettségű szakemberek hiánya elsősorban arra vezethető vissza, hogy 1953 után — a Nagy Imre-féle káros gazdaságpolitika egyik súlyos következményeként — a jövő szükségleteinek teljes figyelmen kívül hagyásával csökkentették a felvételre kerülő hallgatók számát. A következő években az 1953 előtti nagy létszámú évfolyamok hallgatói végeztek, s elhelyezkedésük — a népgazdaság lelassult ütemű fejlődése következtében — 1958—1959-ig nehézségekbe ütközött. A legutóbbi időkig nem készültek szakmunkaerő-szükségleti tervek sem, s ezért a pillanatnyi felszíni jelenségek hatására egészen 1960-ig az 1953 utáni alacsony szinten maradt az egyetemi és főiskolai hallgatók felvétele. Ez a helyzet szűk korlátok közé szorította *a középiskolát végzett fiatalok továbbtanulási lehetőségét is.*

1953 után a technikumokban és az ipari tanintézetekben is nagymértékben csökkentették a felvételi létszámokat. De az általános iskolát végzett fiatalok továbbtanulására irányuló társadalmi nyomás — a szükségletektől függetlenül — kikényszerítette, hogy ezekben az iskola-típusokban viszonylag gyorsan emeljék a felvételi létszámot, így a tanulók száma csakhamar meghaladta az 1953 előtti színvonalat is. Ezért nincs jelenleg mennyiségi hiány közép- és alsófokon kiképzett szakemberekben.

Az általános iskolát végzett fiatalok továbbtanulási lehetősége azonban még ilyen körülmények között is némileg szűkült. Az el-

Digitized by Google

múlt tíz év alatt ugyanis általános iskolai hálózatunk fokról fokra kiépült, és részben emiatt, részben az egyes korosztályok létszámának növekedése következtében, 1960-ban több mint 50 százalékkal volt nagyobb az általános iskola VIII. osztályát végzett fiatalok száma, mint tíz évvel előbb. Ugyanakkor a középiskolába felvett fiatalok száma 10 év alatt még 30 százalékkal sem emelkedett. A továbbtanulás lehetőségén csak az javított, hogy az utóbbi években gyorsan emelkedett az ipari tanintézetekbe felvett általános iskolát végzett fiatalok száma. A mai helyzet azonban nemcsak a fiatalok továbbtanulása szempontjából nem kielégítő, de nem felel meg a népgazdaság szükségleteinek sem. Minthogy a következő években az egyetemi és főiskolai hallgatók száma gyorsan növekszik, előre látható, hogy a harmadik ötéves tervben a középiskolát végzett fiatalok száma már nem nyújt majd kielégítő lehetőséget az egyetemi felvételeknél feltétlenül szükséges minőségi szelekcióra. A középiskolai oktatás fejlesztésének elmaradottsága miatt várható ellentmondásra fényt vet az a tény, hogy az elsőéves középiskolai tanulók száma a második ötéves terv végéig csak 36 százalékkal fog nőni, holott, az elsőéves egyetemi, főiskolai és felsőfokú tanintézeti hallgatók létszáma 1965-ig csaknem kétszeresére emelkedik.

E feszültség csökkentése végett az a legfőbb feladat, hogy túlteljesítsük a második ötéves terv középiskolai létszám-tervét. Ez megoldható azzal, hogy a meglévő és a terv időszakában épülő új középiskolákat gazdaságosabban használjuk ki, másrészt a terv végrehajtása során a túlteljesítésből terven felül is építhetünk új tantermeket.

Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy *jelenleg ellentmondások mutatkoznak a népgazdaság szakember-szükséglete és annak utánpótlása között, s az oktatási rendszeren belül az egyes intézmény-típusok egymáshoz viszonyított arányaiban is.* Ez végső soron megnehezíti a szakember-szükséglet megfelelő kielégítését.

Az eddigiek mindenekelőtt arra a szoros összefüggésre figyelmeztetnek, amely egyrészt *az általános közoktatás és a szakember-képzés,* másrészt *az egész oktatási rendszer és a társadalmi-gazdasági fejlődés* között fennáll. Ebben az összefüggésben különös hangsúlyt kap a szakember-szükséglet és a szakember-utánpótlás tervszerűségének biztosítása.

Az oktatási rendszerek, a különböző intézmény-típusok a korábbi társadalmakban is mindenkor a társadalmi és gazdasági fejlődés konkrét igényeinek megfelelően alakultak ki és változtak

Digitized by Google

meg. Ezek az összefüggések azonban az osztálytársadalmakban — e társadalmak fejlődéstörvényeiből következően — nem voltak és nem is lehettek olyan világosan felismerhetők, mint a szocialista társadalomban. Ennek ellenére — talán éppen a szakképzett munkaerő-szükséglet tervszerű irányításának eddigi hiányosságaiból eredően — nálunk gyakori az olyan felfogás, amely a gazdaság és az oktatás közötti összefüggés lényegét az oktatás anyagi lehetőségeinek vizsgálatára szűkíti le. Ez a nézet azonban megítélésünk szerint hibás. Az oktatás szerves, elválaszthatatlan része a gazdasági fejlődésnek. Az oktatás rendszere és a társadalmi, gazdasági fejlődés közötti lényegi összefüggés azt jelenti, hogy az oktatás rendszerét, az egyes intézménytípusok célját és tartalmát, az egyes típusok egymáshoz viszonyított arányát és a kiképzés terjedelmét úgy kell kialakítani, hogy azok a munkaerő társadalmi újratermelésének funkciójaként *kielégítsék a népgazdaság fejlődésének jelenlegi és jövőbeni igényeit.* Az oktatásnak tehát valamivel *meg kell előznie* a gazdaságfejlesztést célzó egyéb intézkedéseket.

Az oktatási rendszer fejlesztésének anyagi feltételei és követelményei az előzőekből következnek. Egy-egy tervidőszak adott gazdasági lehetőségei tehát nem a lényeget, a célt és a fejlesztés irányát szabják meg, hanem csak a végrehajtás kereteit, ütemét és módját.

Az oktatási rendszer és a társadalmi-gazdasági fejlődés közötti lényegi összefüggés felismeréséből eredő követelmények gyakorlati és konkrét feltárása — szocialista viszonyok között — mindenekelőtt a népgazdasági tervező munka színvonalának emelését, a munkaerő társadalmi újratermelésének megalapozott tervezését követeli meg. Kézenfekvő, hogy a szakképzett munkaerők minden kategóriájában mennyiségileg és minőségileg is a közvetlenül a népgazdasági tervben előirányzott társadalmi-gazdasági fejlődés szabja meg a szakember-szükségletet. A szakember-szükséglet, illetve az ennek kielégítését biztosító szakoktatási rendszer terjedelme viszont meghatározza azoknak az általános oktatási intézményeknek a kereteit, amelyek a szakmai képzés bázisai.

Ezeknek az összefüggéseknek felismerése volt az elvi alapja és egyik fő oka annak, hogy az elmúlt évben határozott intézkedésekkel megkezdődött azoknak a hiányoknak a pótlása, amelyek a munkaerő-tervezés, elsősorban a szakképzett munkaerő-szükséglet tervezése terén fennállottak. A szakképzett munkaerő-tervezés — ha megfelelő színvonalú — teljes lehetőséget nyújt arra, hogy *az oktatási rendszer fejlesztése összhangban legyen társadalmi és gazdasági fejlődésünk jövőbeli követelményeivel.*

Digitized by Google

A szakember-szükséglet tervezéséről szólva nem kívánunk e tanulmány keretében a tervezés módszertani problémáival foglalkozni. Csupán a szakember-szükséglet tervezésének néhány általános elvét, valamint az eddigi tervező munka fontosabb eredményeit vázoljuk.

A szakember-szükséglet tervezésének egyik sajátossága, hogy e terveket nem lehet rövid távra, egyéves vagy ötéves tervidőszakra helyesen kidolgozni. E terveknek ugyanis csak az lehet a feladatuk, hogy ezek alapján történjék a szakember-utánpótlás, vagyis az, hogy e tervek alapján az oktatás mennyiségileg és minőségileg megfelelően kielégítse a népgazdaság szükségleteit. A kiképzés időtartama azonban egymagában 4—5 év, és a begyakorláshoz még további néhány év szükséges. Így egy ötéves tervidőszakra szóló munkaerőtervben legfeljebb azt lehet lerögzíteni, hogy az oktatási intézményekbe az előző években felvett hallgatók közül hányan végeznek a tervidőszakban. A szakember-szükségleti terveket *csak 15—20 éves távlatra* lehet helyesen kidolgozni.

Az Országos Tervhivatalban 1960. tavaszán megindult tervezőmunka eredményeképpen már elkészült a mérnökök és technikusok, a mezőgazdasági mérnökök és technikusok, valamint az ipari, mezőgazdasági és egyéb szakmunkások húsz éves távlati tervének első variánsa. Ezenkívül az Egészségügyi Minisztérium kidolgozta az orvosok és egyéb egészségügyi szakemberek, a Művelődésügyi Minisztérium pedig a pedagógusok húszéves létszámszükségleti tervét. A közgazdász- és jogász-szükségletre vonatkozóan még csak hozzávetőleges becslésen alapulnak az első irányszámok.

Népgazdaságunk szakember-szükségletének az eddigi tervezőmunka eredményeként kialakított főbb irányszámai a következők: (táblázat az 56. oldalon.)

Hangsúlyoznunk kell, hogy ezek a számok még csak a távlati tervezőmunka első, kezdeti szakaszának eredményei. Csak a következő munkafázisban kerülhet sor e tervek átvizsgálására, esetleg új tervvariánsok kidolgozására s ennek alapján — későbbi időpontban — e számok jóváhagyására, vagy szükség szerinti módosításukra. A már megkezdett vizsgálatok szerint valószínű, hogy a táblázatban foglalt létszám a legtöbb szakmában a reális szükségletnél inkább kevesebb, mint több. Egyes szakmákban (pl. pedagógusok) máris látható, hogy a távlati szakember-szükségletet az első tervezési szakaszban alábecsülték. *Mindezek a továbbiakban még részletesebben tisztázandó problémák sem változtat-*

Digitized by Google

A népgazdaság szakember-állománya a második ötéves- és a távlati terv időszakában

Szakma	1960 évi[9] tény	1965 évi		1980 évi	Index 1980
		terv[10]	várható[11]	terv	1960=100
1. Mérnök[12]	30 500	40 000	35 600	90 000	295
2. Technikus	48 000	76 800	76 800[13]	220 000	458
3. Agrármérnök[14]	10 000	15 000	13 000	24 500	245
4. Agrártechnikus	6 700	15 000	15 000	31 000	463
5. Pedagógus[15]	81 500	92 200	85 500	140 000	172
6. Orvos és gyógyszerész	19 200	23 200	23 000	33 000	172
7. Egyéb egészségügyi	42 800	60 000	60 000	130 000	304
8. Közgazdász	6 500	9 000	7 800	20 000	308
9. Közgazdász-technikus	33 000	46 000	46 000	90 000	273
10. Jogász	9 500	12 000	11 300	20 000	211
11. Felső- és középfokú végzettségű szakember együtt	287 700	389 200	374 000	798 500	278
12. Ipari, építőipari, szolgáltatóipari szakmunkás	525 800	675 000	675 000	1 160 000	221
13. Kereskedelmi és vendéglátóipari szakmunkás	112 500	132 000	132 000	185 000	164
14. Mezőgazdasági szakmunkás	35 000	117 000	117 000	260 000	743
15. Szakmunkás együtt	673 300	924 000	924 000	1 615 000	240
16. Szakképzett munkaerő összesen	961 000	1 313 200	1 298 500	2 413 500	251
17. Szakképzett munkaerő az összes keresők %-ában	21,0	26,9	26,6	43,0	204

[8] A felsorolás csak a legfontosabb kategóriák összevont létszámát tartalmazza. A számítások több szakmai csoportban ennél részletesebb bontásban, összesen több mint 100 szakmára, illetve szakmai csoportra készültek. Például a „mérnök" kategória 11 szakmai csoportra van felbontva. A szakképzett munkaerők csoportosítása és létszáma azonban nem teljeskörű. Egyes kevésbé fontos, kis létszámú, vagy speciális szakmák hiányzanak a táblázatból. (Például egyéb társadalomtudományi képzettségű szakemberek, művészek stb.)

[9] Az 1960. évi tényszámok különböző adatforrások és számítások alapján a szakképzettségüknek megfelelő munkakörben foglalkoztatott szakemberek számát jelentik. A szakképzettséget, illetve bizonyítványt szerzett emberek száma minden kategóriában magasabb ennél a létszámnál, mert a kiképzett szakemberek kisebb-nagyobb része szakképzettségétől eltérő foglalkozást folytat.

[10] Az 1965. évi tervlétszám részletes és viszonylag pontos számítások alapján a második ötéves terv végére szükséges szakemberek számát mutatja.

[11] A szakember-csoportok többségében a hallgatók jelenlegi létszáma már meghatározza az 1965. év végére várható létszámot. Ez a szám szerepel e rovatban. Az 1965. évi terv és a várható létszám közötti különbség az ötéves terv szakember-hiányát vagy többletét jelzi.

[12] A mérnök-létszám magában foglalja a természettudományi karokon végzett vegyészeket, matematikusokat és fizikusokat is.

[13] A technikumot végzők száma mintegy 12 000 fővel lesz magasabb a tervezett szükségletnél. A technikusi munkakörök száma azonban 1965. végén valószínűleg nem haladja meg a terv szerinti 76 ezret. A technikumot végzett és technikusi munkakörbe el nem helyezhető munkaerők foglalkoztatása ennek ellenére sem okoz nagyobb gondot, mert joreszük — az elmúlt évek tapasztalatai szerint — fizikai munkásként fog elhelyezkedni.

[14] Állatorvosokkal, erdőmérnökökkel együtt.

[15] Középiskolai és általános iskolai tanárok, tanítók, óvónők együtt.

Digitized by Google

ják meg érdemlegesen azoknak az intézkedéseknek jellegét és irányát, amelyeket a jövőbeni szakember-szükséglet fedezése érdekében az ötéves tervidőszak alatt meg kell tennünk. A távlati terveket időről időre — aszerint, ahogyan a ma még csak feltételezett körülmények a valóságban kialakulnak —, újra és újra ki kell dolgozni és az új követelményeknek megfelelően módosítani kell. Így tehát a számítások lehetséges hibái — ha a tervezőmunka megfelelő színvonalú — folyamatosan kiigazításra kerülnek, és az oktatási rendszer e helyesbítéseknek megfelelően fejleszthető.

A táblázat adatai alapján elsősorban arra a nagy minőségi fejlődésre mutatunk rá, amely népgazdaságunknak szakképzett munkaerővel történő ellátottságában be fog következni 1980-ig, feltételezve, hogy a jövőben az utánpótlás a szükségleteknek megfelelő színvonalon valósul meg. Jelenleg csak minden ötödik kereső szakképzett dolgozó, *1980-ban pedig már majdnem minden második dolgozónak lesz speciális szakképzettsége.* Húsz év múlva — a jelenlegi kategóriák alapján számítva — *a szakemberek több mint egyharmada magasabb szakképzettségű lesz.* Ha azonban figyelembe vesszük, hogy ilyen távlatban a szakmunkások kiképzése már középiskolai színvonalon, a mai technikusoké pedig a felsőoktatás keretében fog történni, akkor belátható, hogy népgazdaságunk szakember-ellátottságának színvonala — a minőségi tényezők javulása következtében — még kedvezőbb lesz annál, mint amit az arányszámok mutatnak.

A táblázatnak a második ötéves terv időszakára vonatkozó adatai azt a helyzetet tárják fel, amely — az előző években történt iskolai felvételek következtében — 1965-ig be fog következni. A terv szerinti szükséglet és az el nem hárítható különbségek érthetően azokban a szakmai csoportokban mutatkoznak, amelyekben a hosszú kiképzési idő miatt már nincs mód megváltoztatni az ötéves terv végéig végző szakemberek számát. A mérnök-, pedagógus-, közgazdász- és jogász-hiányt csak azzal enyhíthetjük, ha célszerűbben gazdálkodunk meglévő szakembereinkkel, a lehetőségekhez képest mentesítjük őket a magasabb szakképzettséget nem kívánó feladatoktól, s növeljük munkájuk hatékonyságát.

A szakemberek munkájának hatékonysága nagymértékben függ az elkövetkező években attól, milyen mértékben vesznek részt szakmai továbbképzésben. A szakemberek továbbképzése hazánkban most azért is különösen fontos, mert egyrészt a szakképzés az iparosítás elmúlt éveiben több tekintetben hiányos volt, másrészt szakembereink jelentős része fiatal, s ezért nagy szüksége van a gyakorlati tapasztalatokon kívül arra is, hogy jobban tökéletesítse szakismereteit. A továbbképzés kiterjesztése nagyobb-

Digitized by Google

részt nem központi intézkedéseket kíván, hanem azt, hogy a vállalatok és intézmények vezetői többet törődjenek ezzel a feladattal, szervezzék a továbbképzést és ösztönözzék a dolgozókat arra, hogy minél többen kapcsolódjanak be szervezett szakképzésbe.

.. legfőbb központi feladat most az, hogy már ebben az ötéves tervidőszakban megtegyük azokat az intézkedéseket, amelyek a következő tervidőszakok szakember-szükségletének tervszerű kielégítéséhez szükségesek.

A tervszerű munkaerőgazdálkodás a munkaerőtervezésen alapszik, s ennek fő módszere *a munkaerőmérlegek kidolgozása.* A szakképzett munkaerők mérlege a népgazdaság szükségleteit és ezek fedezetét is magában foglalja. A jövőbeni szükségletet biztosító intézkedések tárgyalása *a szakember-utánpótlás, a szakmai kiképzés problémáihoz, végső soron oktatási rendszerünk továbbfejlesztésének kérdéseihez* vezet el.

Nyilvánvaló, hogy az oktatási reform, helyesebben az új közoktatási törvény a legközvetlenebbül érinti a népgazdaság szakember-ellátását. A közoktatási törvényben lefektetett alapelvek *előirányozzák mindazoknak a lényeges minőségi problémáknak a megoldását, amelyek népgazdaságunkban e vonatkozásban eddig jelentkeztek.*

A szocializmus alapelveiből következik, hogy foglalkoztatáspolitikánkban azt a távlati célt tűzzük ki, hogy a népesség munkára alkalmas és nem tanuló részét a maximális mértékben bevonjuk a társadalmi tevékenység körébe. Egyéb okokat nem érintve, márcsak ezért is helyes és szükséges tehát, ha az oktatás minden fokán és minden intézmény-típusban azt tűzzük ki az iskola céljául, hogy ne csak ismereteket adjon, a műveltséget fokozza, a jellemet formálja, hanem a társadalmilag hasznos munkában való részvételre is készítse elő az állampolgárokat. Hosszabb távlatban, a kommunizmushoz való átmenethez közeledve — amikor a munkaidő a jelenleginél jóval rövidebb, a munkakörülmények pedig jóval kedvezőbbek lesznek, amikor a háztartási munka és részben a gyermekek felnevelésével járó teendők is társadalmi feladattá válnak —, nemcsak a munkaképes férfiak fognak valamennyien dolgozni, de a nők túlnyomó része is kiveszi majd részét — a számukra legalkalmasabb körülmények között — a társadalmilag hasznos munkából. Ilyen perspektívában óriási jelentősége van annak, hogy a munkára való oktatással és neveléssel fokozatosan ledöntsük az iskola és az „élet" közötti mai határvonalat és minden ember számára megkönnyítsük a munkába lépést.

A szakemberképzés minőségének megjavítása végett az okta-

Digitized by Google

tási törvény — az egyetemi és főiskolai oktatás általános fejlesztése mellett — azt irányozza elő, hogy a jövőben a technikusok oktatása ne az általános iskola elvégzése után, a középiskolákban történjék, hanem a középiskola elvégzése és megfelelő szakbavágó szakmai gyakorlat megszerzése után, a felsőfokú technikumok keretében. Ezzel a lépéssel egyidőben célul tűzi ki a törvény a szakmunkásképzés magasabb színvonalra való emelését is. A szakközépiskolások rendszerében a fiatalok szakmunkás képzettség mellett megfelelő általános műveltséget is szerezhetnek.

A gimnáziumokból kifejlődő általános középiskolák 5+1-es oktatási rendszere elősegítheti, hogy azok a fiatalok, akik — a szükséges szelekció vagy más okok miatt — nem tanulnak tovább, a mainál harmonikusabban illeszkedjenek be a társadalmi munkába.

Nem véletlen, hogy az oktatási irányelvek rövid idő alatt olyan nagy elismerést arattak a társadalom legszélesebb rétegeiben csakúgy, mint a szakemberek szűkebb körében. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem voltak és nem lesznek még a jövőben is aggályok, sőt szenvedélyes viták az oktatási rendszer továbbfejlesztésének kérdéseiben. Ezek a viták azonban *nem az elveket, hanem — ahogy ez gyakran lenni szokott — az elvek gyakorlati végrehajtását érintik.*

Ebből a szempontból különösen fontos a szakközépiskolák fejlesztési problémáinak tisztázása, mivel ezek — perspektívában — kettős feladatot fognak betölteni. Egyrészt ellátják a népgazdaságot jól képzett és a jelenleginél műveltebb szakmunkásokkal, másrészt a felsőfokú technikumok jelentős bázisai lesznek. Ezért mindent meg kell tenni, hogy ez az új oktatási forma minél zökkenőmentesebben, hatékonyabban fejlődjék. Az eddigi szakközépiskolák különböző gimnáziumok keretében vagy azok helyén kerültek megszervezésre; a gyakorlati oktatás lényegében teljesen az iskolákkal összeköttetésben álló termelő üzemekre hárult. Ugyanakkor változatlanul fennmaradtak az ipari tanintézetek, amelyek a népgazdaság szakmunkás-ellátásának feladatát ma teljesítik.

A szakközépiskolák kifejlesztésénél célszerű azonban figyelembe venni azokat a tapasztalatokat, amelyeket a szocialista szakmunkás-képzés rendszerének kialakítása során az elmúlt évtizedben szereztünk. Ezek azt mutatják, hogy a szakmai elméleti és gyakorlati oktatás sem kisebb oktatási-módszertani probléma, mint az úgynevezett közismereti tárgyak oktatása. Nem látszik tehát indokoltnak, hogy míg a közismereti tárgyak oktatására külön pedagógusokat képezünk ki, e tárgyak didaktikai kérdéseinek megoldására, oktatási módszereik továbbfejlesztésére tudományos intézeteket tartunk fenn és fejlesztünk, a szaktárgyak okta-

Digitized by Google

tásában viszont lényegében teljesen magukra hagyjuk az üzemeket. Nagyra értékeljük az üzemek áldozatkész erőfeszítéseit a szaktárgyak oktatásában, s e kérdés felvetésével nem is akarjuk csökkenteni az üzemek tényleges szerepét és felelősségét. Közismert, hogy a jelenlegi iparitanuló-képzésnek a termelőüzem a fő bázisa, sőt bizonyos vonatkozásban (például a tanulók felvétele stb.), az üzemeknek nagyobb szerepük van a tanulóképzésben, mint amennyi a szakközépiskolánál e vonatkozásban lenne. Hogy azonban az üzemekben színvonalasabban oktassák a szaktárgyakat, ahhoz természetesen szükség van arra, hogy a központi szervek megfelelően szervezzék a szakoktató tanárok kiképzését és továbbképzését, továbbá segítséget nyújtsanak számukra didaktikai és módszertani kérdéseik megoldásában.

Felvetődik az a kérdés, hogy nem kellene-e a szakközépiskolák fejlesztésénél alapvetően támaszkodni az iparitanuló-képzés tapasztalataira. Ezt elsősorban az kívánja meg, hogy hazánkban *jelenleg még csak az iparitanuló-képzés rendszerében vannak meg azok a tárgyi és személyi feltételek, az a tapasztalat, szakmai és módszertani ismeret, amelynek birtokában a szakközépiskolák szakmai és gyakorlati oktatásának kifejlesztését viszonylag simán és aránylag gyorsan megoldhatnánk.*

Az 5+1-es gimnáziumi oktatásnál is felmerül a szakmai és gyakorlati oktatás némileg hasonló jellegű megoldása azzal az eltéréssel, hogy e területen az eddiginél konkrétabban és a népgazdaság igényeivel jobban összehangoltan kívánatos pontosan meghatározni az oktatási törvényben foglalt „szakmai előképzés" célját és tartalmát.

A felsőfokú technikumokkal kapcsolatban igen komoly szervezési, telepítési, beruházási és személyi problémák merülnek fel. A népgazdaság ugyanis már most igényli — mint erre rámutattunk — a technikusképzés magasabb szintre emelését, mégsem volna helyes, ha elsietve szerveznénk meg az új intézményeket, még mielőtt személyi és tárgyi feltételeiket kielégítő módon megteremtettük volna.

A technikumok közvetlen irányítása az egyes gazdasági minisztériumok kezében van, s ez lehetőséget ad arra, hogy mozgósítsuk ezen ágazatok belső erőforrásait a szervezéssel és alapítással járó anyagi és személyi természetű nehézségek megoldására. Olyan tartalék-erőforrás ez, amelynek a mai helyzetben különösen nagy a jelentősége. Igen fontos azonban, hogy az új intézmények szervezésénél kellőképpen érvényesüljön egyrészt a Művelődésügyi Minisztériumnak, az oktatás és nevelés egységét biztosító központi irányító szerepe, másrészt a gazdaság tervszerű fejlesz-

Digitized by Google

téséért közvetlenül felelős Országos Tervhivatalnak a népgazdaságot tervező és szervező feladatköre.

A népgazdaság növekvő szakember-szükségletének kielégítése, oktatási rendszerünk továbbfejlesztése *igen jelentős anyagi ráfordításokat kíván a társadalomtól.* Ezek a költségek különösen azért nagyok, mert korábban éveken keresztül nem fordítottunk kellő figyelmet a szakember-utánpótlásra s így oktatási intézményeink fejlődése (beruházások, felszerelés, pedagógus-utánpótlás) elmaradt a népgazdaság mennyiségi és minőségi követelményei mögött. Ezért a takarékosság és a gazdaságosság szempontjainak teljes figyelembe vétele mellett évről-évre gondosan meg kell vizsgálni, hogyan bővíthetjük az oktatási rendszer fejlesztéséhez szükséges anyagi ráfordítások eddigi, szűkös előirányzatait. Ennek során gondosan mérlegelni kell, hogy a szakemberek társadalmi újratermelésének hosszú 10—15 éves időszaka *már ma megkövetel olyan intézkedéseket, amelyeknek eredményei csak a távlati terv későbbi szakaszában jelentkeznek.* Erre az időszakra az anyagi termelés hatalmas arányú fejlődését irányozzuk elő, s ezért az oktatási rendszer fejlesztése révén már most gondoskodnunk kell az ehhez szükséges szakképzett munkaerők kiképzéséről.

*

A közelmúltban fejeződött be a Szovjetunió Kommunista Pártjának történelmi jelentőségű XXII. kongresszusa, a kommunizmus építőinek tanácskozása. A kongresszuson elhangzott felszólalások és a pártprogramról szóló beszámoló különösen aláhúzza az eddig tárgyalt kérdések jelentőségét. „A kommunizmus fő alapja a magas termelékenységű, tudományosan megszervezett, korszerű technikával felfegyverzett munka. *Ezért a munka erőforrásainak ésszerű kihasználása* a tervezés és gazdálkodás fontos oldala" — mondotta beszámolójában Hruscsov elvtárs.[16] A kommunizmushoz való átmenet idején fokozatosan és gyorsan csökken a szellemi és fizikai munka közötti lényeges különbség, s ez szorosan összefügg azzal, hogy a technikai haladás következtében szakképzett munka váltja fel a szakképzetlen munkát, és a szakképzett munkára való kiképzés szükségszerűen egyre magasabb színvonalon folyik.

Mi, Magyarországon még nem fejeztük be a szocializmus teljes felépítésének nagy feladatát, de az út amelyen haladunk, bennünket is a kommunizmushoz vezet el. Hogy ezen az úton minél gyorsabban haladjunk előre, annak egyik eszköze az, mégpedig a legtávolabbra ható eszköze, hogy állandóan emeljük népünk általános és szakmai műveltségének színvonalát és tervszerűen biztosítsuk a népgazdaság szakemberszükségletének kielégítését.

[16] Népszabadság 1961. október 19., 249. szám, 10. old.

Digitized by Google

A marxizmus—leninizmus egyetemi oktatásának továbbfejlesztése az oktatási reform keretében

Írta FUKÁSZ GYÖRGY – ESTI BÉLA – VUKOVICS ARNOLD

Az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus oktatás számára a körülmények még sohasem voltak olyan kedvezőek, mint napjainkban. A szocialista világrendszer történelmi jelentőségű gazdasági, politikai és tudományos sikerei az elmúlt években nagymértékben megnövelték a marxizmus—leninizmus elméletének tekintélyét. A szocializmus fölényének mind több területen való kibontakozása a kommunista világnézet fölényét is bizonyítja. A marxizmus—leninizmus oktatása és propagandája szempontjából is történelmi jelentőségű fordulatot eredményezett az SZKP XX. kongresszusa, amely bátran és következetesen szakított a személyi kultusszal és a velejáró dogmatikus szemlélettel. A személyi kultusznak és káros következményeinek elvi, kommunista kritikája lehetővé tette, hogy az oktatásban is meginduljon azoknak az akadályoknak az elhárítása, amelyek fékezték a marxizmus—leninizmus oktatás vonzóerejének és hatékonyságának növekedését. A világ kommunista és munkáspártjainak következetes harca mind a dogmatikus, mind pedig a revizionizmus ellen — az eredményes marxizmus—leninizmus oktatás legfontosabb forrása. A marxizmus—leninizmus iránti bizalom erősödésében nagy szerepe van pártunk, a Magyar Szocialista Munkáspárt határozott, következetes politikájának, amelynek helyességéről dolgozó népünk napról napra saját tapasztalatából győződik meg.

A marxizmus—leninizmus oktatásához felbecsülhetetlen segítséget nyújtanak a nemzetközi munkásmozgalomnak az utóbbi években napvilágot látott nagyszerű új dokumentumai, köztük a kommunista és munkáspártok képviselőinek 1960 novemberében tartott Moszkvai Értekezletén elfogadott nyilatkozata és a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXII. kongresszusa által jóváhagyott új programja. E két nagyszabású mű lehetővé teszi, hogy tudományos színvonalon megvilágítsuk korunk valamennyi főbb problémáját, kulcsot ad a nemzetközi helyzet, a szocialista építés, a

Digitized by Google

kommunizmusba való átmenet kérdéseinek elemzéséhez. Az SZKP új programja tapintható közelségbe hozta a fő célt, a kommunista társadalmat, s ezzel a leghatásosabb eszközt adta a marxizmus—leninizmus oktatóinak kezébe is.

Főként ezek a körülmények idézték elő, hogy az egyetemek és főiskolák hallgatói ma már másként fogadják a marxizmus—leninizmus oktatását, mint azelőtt, amikor a szocializmus építésében elkövetett hibák, a dogmatizmus és a revizionizmus, az ideológiai és politikai bizonytalanság megnyilvánulásai csorbították a marxizmus—leninizmus tanszékek tekintélyét. A hallgatók számottevő része ma komoly érdeklődést tanúsít a marxizmus—leninizmus elmélete iránt. Sok hallgató vesz részt világnézeti kérdésekről szóló speciális kollégiumokon, világnézeti és politikai tárgyú pályázatokon; a marxista képzettség hatása megmutatkozik a legtöbb szakdolgozaton, diplomamunkán. Örvendetes jelenség, hogy a szemináriumi vitákon a hallgatók ma már őszintén elmondják világnézeti, politikai problémáikat és aggályaikat is. Ez fontos feltétele az oktatás eredményességének, mert lehetőséget ad a hibás nézetek tisztázására. Az agrár-felsőoktatási intézményekben például e tekintetben igen hasznos szemináriumi viták zajlottak le a múlt tanévben a mezőgazdaság szocialista átszervezésének kérdéseiről.

A problémák nyílt feltárása azt is mutatja, hogy a hallgatók közül mind többen valóban világnézeti, politikai útmutatást és segítséget várnak a marxizmus—leninizmus oktatóitól. Számosan külön is felkeresik őket ilyen természetű problémáikkal, pl. vallásos szülők gyermekei, akik tanulmányaik hatására jutottak el korábbi vallásos meggyőződésük felszámolásához. Szaktárgyaikkal összefüggő ideológiai és politikai problémákban is gyakran kérik ki a hallgatók marxizmus—leninizmus oktatóik véleményét. Így pl. az Építőipari- és Közlekedési Műszaki Egyetem filozófiai szemináriumain a modern építészeti irányok ideológiai vonatkozásairól, a politikai gazdaságtan szemináriumokon az építőipari árrendszer és bérezés egyes problémáiról tettek fel kérdéseket.

A marxizmus—leninizmus oktatásának hatása lemérhető az egyetemi és főiskolai párt- és KISZ-szervezetek munkájának fejlődésén is. A felsőbb évfolyamok hallgatói, akiknek már van bizonyos világnézeti, politikai képzettségük, jórészt éppen ennek következtében aktívabban és lelkesebben vesznek részt az intézmények társadalmi tevékenységében. A párt- és KISZ-gyűlések színvonala, a diákkörök munkája évfolyamról évfolyamra javul, és különösen figyelemre méltó a KISZ által szervezett nyári táborozások évről évre fokozódó sikere.

Digitized by Google

E sok biztató jelenség mellett sem tekinthetjük még kielégítőnek az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus oktatás hatékonyságát. A marxizmus—leninizmus oktatásának a hallgatók gondolkodására gyakorolt eszmei-politikai hatása még korántsem megfelelő a felsőoktatási intézményekben. Bizonyos mértékben természetesen valamennyi hallgatót érinti, hiszen mindannyian éveken keresztül tanulmányozzák a marxizmus—leninizmus elméletét. Az a világnézeti poggyász azonban, amelyet a hallgatók magukkal hoznak, ma még igen különböző, s az egyetemi évek alatt is sok ellentétes befolyás éri őket. Ezért még mindig jelentős azoknak a száma, akik a marxizmus—leninizmust csupán úgy tekintik, mint egyik vizsgatárgyat a sok közül. Csupán a vizsgák előtt tanulnak belőle valamit, több-kevesebb sikerrel bemagolják a jegyzetek anyagát, de a tanultak nem hatják át gondolkodásukat, meggyőződésüket. Tanszékeink még nem eléggé találták meg annak a módját, hogy a hallgatók világnézetileg elmaradottabb vagy közömbös rétegének érdeklődését is felkeltsék; ennek következtében a szemináriumi órák gyakran formálisak, laposak. A hallgatók egy része úgy hagyja el az egyetemet, hogy marxista ismeretei csak felületesek, s képtelen gyakorlatilag alkalmazni a tanultakat. A végzettek többsége azonban — ezt ismételten le kell szögeznünk — ma már nem ebbe a kategóriába tartozik.

A marxizmus—leninizmus oktatás kedvező feltételei között igen fontos tényező a marxizmus—leninizmus tanszékek helyzetének megszilárdulása a felsőoktatási intézményekben. E tanszékek még nem váltak ugyan mindenütt az egyetem ideológiai centrumává, de korábbi elszigeteltségük és különállásuk jórészt megszűnt, ma már szerves részei egyetemeink és főiskoláink életének. Az utóbbi években jelentősen emelkedett a marxizmus—leninizmus oktatók szakmai, politikai és pedagógiai képzettsége, sokan tudományos fokozatot szereztek s többen közülük közreműködnek az egyetemen oktatott szaktárgyak világnézeti problémáinak tudományos feldolgozásában. Az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen fizikusok és filozófusok együtt munkálkodnak a mikrofizika filozófiai kérdéseinek tisztázásán. A pécsi tudományegyetemen jogászok és filozófusok közös vitát rendeztek a büntetőjog néhány filozófiai problémájáról. A marxizmus—leninizmus tanszékek részt vesznek az egyetemi tudományos ülésszakok munkájában, sokhelyütt bekapcsolódnak a szaktárgyak tematikáinak, jegyzeteinek, egyéb tananyagainak megvitatásába. Különösen nagy szerepük van e tanszékeknek az egyetemek és főiskolák társadalmi és politikai életében. Mindenütt jelentős részt vállalnak a társadalmi szervek tevékenységéből, a szakoktatók ideoló-

Digitized by Google

giai továbbképzését szolgáló világnézeti nevelési bizottságok munkájából, s ez is erősíti az egyetemi élettel való összeforrottságukat.

Megállapítható azonban, hogy nem vált még mindenki előtt egyértelműen világossá az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus oktatás szerepe. E tárgy egyetemi és főiskolai oktatásának szükségességét ma már senki sem vitatja. De oktatásának jellegéről, céljáról, helyéről még sok a téves elképzelés az egyetemeken. Ez pedig igen fontos kérdés; tisztázása nélkül lehetetlen az oktatás továbbfejlesztését szolgáló feladatok helyes kijelölése.

Gyakran találkozunk annak a (nyíltan ugyan nem hangoztatott) nézetnek a megnyilvánulásaival, amely szerint a világnézeti nevelés *kizárólag* a marxizmus oktatók, továbbá az egyetemi párt- és KISZ-szervezet feladata — a szaktanszékeknek, amelyek szakismereteket nyújtanak, nem kell a hallgatók világnézeti és politikai nevelésével törődniük. E nézet hívei valahogy úgy képzelik a felsőoktatási képzés céljának megvalósítását, a kommunista szakemberek nevelését, hogy kommunistává a marxizmus—leninizmusnak, szakemberré pedig a szaktárgyaknak a tanulmányozásával válik a hallgató. Ebből azt a következtetést vonják le, hogy oktatási rendszerünk továbbfejlesztésének az az alapelve, amely szerint az oktató és nevelő munkának tervszerűen szolgálnia kell a szocialista világnézet és erkölcs kialakítását, csupán a marxizmus—leninizmus tanszékekre vonatkozik.

A világnézeti nevelés eredményességének fontos feltétele, hogy végleg eloszlassuk ezt a vulgáris felfogást. A marxizmus—leninizmus tanszékeknek kétségkívül különleges szerepük van a hallgatók szocialista világnézetének kialakításában, amennyiben ezeknek a tanszékeknek ez a főfeladatuk. De a világnézeti nevelés nem lehet csak a marxista oktatók ügye. Minden tantárgy oktatása során arra kell törekedni, hogy erősödjék a hallgatók szocialista világnézete. Ehhez minden tantárgy számtalan lehetőséget nyújt; hiszen a természet és a társadalom jelenségeinek valóban tudományos elemzése megköveteli e jelenségek dialektikus és materialista szemléletét, a vallásos és egyéb idealista nézetek kritikáját. Természetes, hogy a szaktárgyak oktatói csak akkor tudnak e követelményeknek eleget tenni, ha maguk is a marxista—leninista világnézet alapjára helyezkednek, elsajátítják a marxizmus—leninizmus tudományos módszerét, mégpedig olyan fokon, hogy a szaktárgyuk művelésében és oktatásában alkalmazni is tudják azt. Ezt a követelményt ma már igen nyomatékosan hangsúlyoznunk kell. Hogy a hallgatók világnézeti nevelése egységes legyen, ahhoz le kell küzdeni a néhány szaktanszéken még megmutatkozó ideológiai közömbösséget, határozottabb harcot kell folytatni a különböző burzsoá irányzatok maradványai ellen.

Digitized by Google

A szaktárgyak oktatásában az idealizmus ma már csak szórványosan jelentkezik nyílt formában és tudatosan megfogalmazva. Gyakori azonban a világnézeti közömbösség és az eklekticizmus, amely szabad utat enged annak, hogy a burkolt, de annál veszélyesebb idealista filozófiai nézetek beszivárogjanak az egyetemi oktatásba. Még nagyon sok egyetemi szakoktató világnézetére hat a pozitivizmus, s ez abban fejeződik ki, hogy látszólag hátat fordítanak mindenféle filozófiai általánosításnak és állásfoglalásnak, élesen elválasztják a szaktudományt a filozófiától, a valóságban azonban hallgatólagosan és sokszor öntudatlanul is az agnoszticizmust, a „fizikai idealizmust", vagy a társadalomtudományokban a szellemtörténeti módszert fogadják el kiinduló-pontul.

A filozófiai közömbösségnek és eklekticizmusnak a következménye az is, hogy sok egyetemi előadásban helyes és helytelen világnézeti következtetések keverednek egymással, s ez sok zavart okoz a hallgatók világnézetében. Zavarokat okoz egyes, a természettudományokban is használt kategóriák filozófiai tartalmának tisztázatlansága a marxista—leninista filozófiai képzettséggel nem rendelkező oktatók előadásaiban. Így például az „anyag", a „mozgás" és a „tér" fogalmán mást értenek a fizika és mást a filozófia terminológiája szerint, s ha a fizikus nem tisztázza kellően a fizikában használt fogalom összefüggését az általánosabb filozófiai kategóriával, ez könnyen félreértésekhez, vagy egyenesen idealista filozófiai következtetésekhez vezethet. — Ezeket a problémákat tárta fel a Budapesti Műszaki Egyetemen a világnézeti nevelési bizottság, amelynek tapasztalatait az MSZMP filozófia munkaközössége is megvitatta. A pozitivizmus azonban legtöbbnyire abban nyilvánul meg a szaktárgyak oktatásában, hogy *elmarad* a világnézeti és filozófiai következtetések levonása, a szaktárgyakban rejlő ideológiai nevelési potenciál hasznosítása.

Nyilvánvaló, hogy a hallgatók világnézeti nevelésében csak az itt említett jelenségek megszüntetésével érhetünk el megfelelő eredményeket, ezt pedig csakis valamennyi tanszék közös erőfeszítésével valósíthatjuk meg. A marxizmus—leninizmus tanszékeknek minden tőlük telhető segítséget meg kell adniuk a szaktanszékeknek a világnézeti harchoz, de nem vállalhatják magukra a világnézeti nevelőmunka valamennyi feladatát.

Akik a világnézeti nevelést kizárólag a marxizmus—leninizmus oktatókra hárítják és a kommunista szakember-képzésben mereven szétválasztják a marxizmus—leninizmus és a szaktanszékek feladatát, azok arról is megfeledkeznek, hogy a marxizmus—leninizmus tanszékeknek nemcsak a hallgatók kommunista meggyőződésének kialakításában, hanem szakemberré való kikén-

Digitized by Google

zésükben is vannak feladataik. A marxizmus—leninizmus tanulmányozása során kialakuló, illetőleg megszilárduló tudományos világnézet, a dialektikus materializmus módszerének alkalmazására való készség nagy jelentőségű tényező a hallgatók szakismereteinek megalapozásában is. Az a hallgató, aki mélyen, alkotó módon sajátította el a marxizmus—leninizmus egyetemi tananyagát, ezzel a szaktárgyak mélyebb, alkotóbb elsajátításához is kulcsot szerzett. Ezért a marxizmus—leninizmus oktatásában nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy milyen egyetemen, milyen karon folyik az oktatás. A marxizmus—leninizmus tananyaga és oktatásának módszere nem lehet teljesen azonos a bölcsészkaron és az orvostudományi egyetemeken, a műszaki egyetemeken és a jogászképzésben.

A marxizmus—leninizmus tanszékeknek közvetlenül is segíteniök kell a szakemberképzést az oktatás bizonyos specializációjával, az egyetemek, illetve a karok jellege szerint. Ez a helyes elv azonban nem járhat azzal a következménnyel, hogy a marxizmus—leninizmus oktatás sajátos feladata háttérbe szoruljon, hogy a marxizmus—leninizmus a szaktárgyak segédtudományává fokozódjék le, vagy éppen feloldódjék a szaktudományokban. A marxizmus—leninizmus mindhárom alkotórésze — a dialektikus és történelmi materializmus, a politikai gazdaságtan és a tudományos szocializmus — önálló tudomány, mindegyiknek megvan a maga tárgya és sajátos szerepe a tudományok sorában. Nem érthetünk egyet azokkal, akik az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus oktatás fő feladatát abban látják, hogy az szakfilozófiai ismereteket nyújtson a hallgatóknak — egy-egy szaktárgy filozófiai és módszertani kérdéseinek elemzését — s ennek alapján valamiféle speciális „orvosi marxizmus" vagy „jogász-marxizmus" tanítását javasolják. E törekvéssel rokon az az elgondolás is, amely egyes karokon meg akarja szüntetni a marxizmus—leninizmus egyik-másik alkotórészének az oktatását, mert elegendőnek tartja, ha a hallgatók a marxizmus—leninizmusnak csupán a szakképzésükkel közvetlen kapcsolatban levő alkotórészét sajátítják el.

A marxizmus—leninizmus három alkotórésze szerves egységet alkot. A természet és a társadalom mozgástörvényeinek megértése lehetetlen, ha nem tanulmányozzuk mindhárom alkotórésznek legalábbis az alapkérdéseit. Ez hozzátartozik a korszerű általános műveltséghez is. Egyetemi és főiskolai hallgatóink a jövendő értelmiségét alkotják, gazdasági és kulturális életünk számos vezető pozícióját töltik majd be, nélkülözhetetlen számukra a korszerű műveltség. Ezért nemcsak a közgazdaságtudományi és a műszaki egyetemeken, hanem az orvostudományi egyetemeken és a művészeti főiskolákon is elengedhetetlen — bár

Digitized by Google

különböző arányban — például a politikai gazdaságtan oktatása. Az orvosnak, a művésznek pályája folyamán valószínűleg nem lesz szüksége szűk értelemben vett gazdasági szakismeretekre, de arra igen, hogy el tudjon igazodni a társadalom bonyolult jelenségei között, megértse korát, a nép és a maga feladatait, mert csak így tud igazán megfelelni hivatásának is. Ehhez pedig politikai gazdaságtannal is foglalkoznia kell, mert a politikai gazdaságtan alapvető tanításainak ismerete nélkül senki sem tehet szert valóban tudományos szocialista világnézetre. „Marx elméletének legmélyebb, mindenirányú és legrészletesebb igazolása és alkalmazása — Marx gazdasági tanítása." Lenin írta ezt a marxi politikai gazdaságtan jelentőségéről, s ő említi a politikai gazdaságtant, mint a „marxizmus fő tartalmát". Nyilvánvaló, hogy ma sem kisebb a politikai gazdaságtan jelentősége, sőt a hatalmas társadalmi változásoknak a korszakában, amelyben mi élünk, a marxista műveltségnek különösen fontos követelménye éppen a politikai gazdaságtanban való jártasság. E nélkül művész és orvos sem értheti meg a kapitalizmus bukásának, a kommunizmus győzelmének szükségszerű folyamatát, korunk fő tartalmát.

A marxizmus—leninizmus mindhárom alkotórészének oktatására minden felsőoktatási intézményben feltétlenül szükség van, másképp a világnézeti nevelés, a kommunista szakemberképzés nem érhet el megfelelő eredményt. Az elmúlt egy-két évben éppen az volt az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus oktatás fejlesztésének egyik legfontosabb lépése, hogy megkezdődött a tudományos szocializmusnak, mint a marxizmus harmadik alkotórészének előadása is, s ezzel végre teljessé vált a marxizmus—leninizmus oktatása. 1956 előtt ugyanis a filozófia és a politikai gazdaságtan mellett csak az SZKP történetét és a magyar munkásmozgalom történetét oktatták, 1957—58-ban pedig csupán filozófiai és politikai gazdaságtan oktatás folyt, ma viszont a hallgatók már megismerkednek a kommunizmus győzelméért folyó hazai és nemzetközi méretű osztályharc stratégiájának és taktikájának kérdéseivel is.

Az egyetemi marxizmus—leninizmus oktatás céljáról és szerepéről vallott hibás nézetekkel kapcsolatban meg kell említenünk azt a néhány tanszéken megmutatkozó törekvést is, amely arra irányul, hogy az általános egyetemi marxizmus—leninizmus oktatás keretében szinte filozófiai, politikai gazdaságtani stb. szakembereket képezzenek ki. Ezért aztán az elvégezhetőnél jóval nagyobb mennyiségű irodalommal, részletekbe menő előadásokkal, indokolatlan vizsgakövetelményekkel terhelik meg a hallgatókat. Az ilyen maximalista törekvés szintén káros, elveszi a hallgatók kedvét a marxizmus—leninizmus tanulmányozásától. A fi-

Digitized by Google

lozófia, a tudományos szocializmus és a politikai gazdaságtan szakképzésre megfelelő keretek vannak az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem illetékes karain; itt a hallgatók szaktárgyként is választhatják e tárgyakat. Másutt azonban súlyos hiba, az egyetemi marxizmus—leninizmus oktatás szerepének teljes félreértése a marxizmus egyes alkotórészeinek ilyen maximalista igényű oktatása. A részletekben való maximalizmus, a túlzó követelmények mögött nem egyszer éppen a lényeg: a marxizmus—leninizmus oktatás világnézeti nevelő szerepe sikkad el.

A felsorolt hibás nézetekkel szemben az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus oktatás valódi szerepe, célja: *a hallgatók marxista—leninista világnézetének, politikai meggyőződésének tudományos megalapozása és fejlesztése.* Az egyetemeken és főiskolákon szocialista világnézetű és erkölcsű, szilárd jellemű értelmiségi dolgozókat kell nevelnünk, akik a nép ügyének szolgálatát megtisztelő kötelességüknek érzik és öntudatos, aktív részvevői lesznek társadalmunk életének. A marxizmus—leninizmus oktatásnak egyben feladata, hogy kifejlesztve a hallgatókban a dialektikus materializmus alkotó alkalmazásának készségét, közvetlenül is hozzájáruljon a magas színvonalú szakemberképzés biztosításához.

•

A marxizmus—leninizmus egyetemi és főiskolai oktatásának továbbfejlesztése — a felsőoktatási reform feladatainak és gyorsan fejlődő társadalmunk szükségleteinek megfelelően — sokrétű, bonyolult feladat. A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának 1959. augusztus 18-i határozata megszabja a fejlesztés fővonalát: alapvető célként *a szocialista világnézeti nevelés hatékonyságának fokozását* jelöli meg, és ennek a célnak rendeli alá a marxizmus—leninizmus tanszékek egész tevékenységét, beleértve a tanszékeken folyó tudományos munkát is.

Felmerül a kérdés: mindenben megfelel-e oktatásunk a határozatban támasztott magas követelményeknek, lépést tart-e a marxista—leninista elmélet gyors előrehaladásával? Kellő súllyal szerepelnek-e benne napjaink legégetőbb elméleti-politikai problémái? Ezekre a kérdésekre „nem"-mel kell felelnünk, s éppen a marxizmus—leninizmus elméletének ragyogó frissessége, tökéletes korszerűsége követeli meg, hogy nagy erőfeszítéseket tegyünk az oktatás ezen elmaradásának megszüntetésére, tematikánk, tananyagaink, jegyzeteink, oktatási módszereink fejlesztésére. Mint egész oktatási rendszerünkben, a marxizmus—leninizmus oktatásában is fokozottabban figyelembe kell vennünk a kor követelményeit.

Digitized by Google

A marxizmus-oktatás fejlesztésében a legfontosabb feladat *az elmélet és gyakorlat egységének szilárdabbá tétele, a dogmatizmus, a betűrágás maradványainak felszámolása.* Nem új követelmény ez, mindig is fontos feladatként állt a marxizmus—leninizmus oktatás előtt. Most azonban, amikor a társadalomban és a tudományban egyaránt olyan hallatlan mértékben meggyorsult a fejlődés iráma — most különösen nagy jelentőségűvé vált az elmélet és a gyakorlat szoros összhangja. Csak így tudunk választ adni a gyakorlat által, a mai élet által felvetett kérdésekre, amelyek elsősorban foglalkoztatják ifjúságunkat, és amelyek megválaszolása nagymértékben befolyásolja világnézetük alakulását.

Az emlélet és gyakorlat szorosabb összhangjának megteremtése az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus oktatásban mindenekelőtt azt követeli meg, hogy fokozzuk oktatásunk időszerűségét. A Politikai Bizottság említett határozata kimondja: „A marxizmus—leninizmus oktatásának világnézeti nevelő hatása csak akkor érvényesülhet megfelelően, ha — elkerülve a múlt években gyakran erőltetett aktualizálást és vulgarizálást — a legnagyobb súlyt arra helyezik, hogy a legidőszerűbb kérdésekkel megfelelő módon átszőjék a tananyagokat." Tematikáinkban, programjainkban jelenleg még túl nagy a történelmi anyag aránya. Történeti szemlélet kialakítására természetesen szükség van. Enélkül nem lehet dialektikus gondolkodásra nevelni a hallgatókat, nem lehet elérni, hogy megszerezzék a társadalmi jelenségek önálló, dogmatizmustól mentes elemzésének készségét, hogy tudományos mélységgel megértsék a mai kor jelenségeit. A történelmet azonban nem önmagáért tanulmányozzuk. A történelem az „élet tanítómestere", arra szolgál, hogy segítse a mát és méginkább — a jövőt. A múlt történelméből tehát azokat az elvi kérdéseket és eseményeket kell tanítanunk, amelyek ma is nélkülözhetetlen tanulságokat nyújtanak számunkra. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy a történelmi fejlődés során egyes kérdések megoldódtak és új kérdések kerültek helyettük napirendre, más kérdések pedig ma másként vetődnek fel, mint tíz, vagy ötven évvel ezelőtt. A történelem tanulságainak felhasználása tehát nem jelentheti azt, hogy történelmi analógiák segítségével, kész sémákban gondolkozhatunk és így világíthatjuk meg korunk alapvető problémáit. Mert az idő halad, és a korábban fontos elvi problémák szinte észrevétlenül elvesztik időszerűségüket. Gondoljunk csak a lenini „hármas jelszó" kérdésére: néhány évvel ezelőtt még oktatásunk tengelyébe kellett ezt állítanunk, amikor a munkásparaszt szövetséggel foglalkoztunk, ma azonban hamis séma lenne és súlyos hibákhoz vezetne, ha ezzel próbálnánk megmagyarázni

Digitized by Google

a munkás-paraszt szövetség jelenlegi tartalmát és feladatait. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének témájában is más kérdésekre kell helyezni a hangsúlyt most, a tömeges szervezés befejezése után, mint korábban hosszú éveken keresztül. Itt nemcsak arról van szó, hogy időről időre rostáljuk meg a tananyagot, hogy több hely maradjon az új és a legidőszerűbb kérdések oktatása számára, hanem elsősorban arról, hogy az új kérdéseket csak a marxizmus—leninizmus alkotó alkalmazásával lehet megközelíteni, nem pedig mechanikus történelmi analógiák és sémák alapján.

A filozófia oktatásában még mindig problematikus a filozófiatörténet aránya (bár a korábbihoz képest csökkent). A politikai gazdaságtanban az imperializmus előtti kapitalizmus tanításának bizonyos további csökkentésével kell számolnunk, hogy az imperializmus mai kérdéseit és a szocializmus politikai gazdaságtanát részletesebben taníthassuk. Különösen a harmadik alkotórész, a tudományos szocializmus oktatásában fontos a mai kérdések központba állítása. Bár e tárgy oktatása még csupán másfél éve folyik, máris megállapítható, hogy magasabb színvonalú és eredményesebb, mint annak idején az egyetemi párttörténet-oktatás volt. Itt okoz azonban legtöbb gondot a történeti anyag helyes arányának és kezelési módjának kialakítása. Jelenleg még folynak (hazai és nemzetközi szinten is) viták e tárgy struktúrájáról. A vitának az a lényege, hogy a tudományos szocializmus kérdéseit (mint a proletariátus osztályharca, a pártról szóló tanítás, a szocialista forradalom elmélete és taktikája, a proletárdiktatúra stb.) a nemzetközi munkásmozgalom története keretében, kronológiailag helyesebb-e tárgyalni, vagy pedig az egyes témák logikailag felépített sorrendjében. Nálunk — a csehszlovákiai, a romániai és a német egyetemek gyakorlatától eltérően — az előbbi módszer szerint folyik az oktatás. Bevezetése idején több körülmény indokolta ezt a módszert: a hallgatók munkásmozgalom-történeti előképzettségének hiányossága, s az a meggondolás, hogy így jobban lehet szemléltetni az elméletnek a gyakorlattal kölcsönhatásban történő fejlődését, jobban lehet érvényesíteni a munkásosztály és a párt küzdelmeinek történelméből adódó politikai és érzelmi nevelőhatásokat. A múlt tanévben meg is mutatkoztak ezek az előnyök — különösen a legképzettebb, a leggyakorlottabb oktatók munkájának eredményeképpen —, de jelentkeztek a kronológiai módszer bizonyos hátrányai is. Ez a módszer ugyanis túl sok történeti anyag elsajátítását igényli, s meglehetősen nehézzé teszi az egyes elvi kérdéseknek a mai problémák köré csoportosított összefoglaló ismertetését. A rendelkezésünkre álló tapasztalatok ma még nem elegendőek a kérdés eldöntéséhez, de rövid időn

Digitized by Google

belül ki kell alakítani a tudományos szocializmus, vagy — ahogy az SZKP új programja nevezi — a marxizmus—leninizmus *társadalompolitikai nézetei* oktatási módszerének egységes koncepcióját.

Nem eléggé mai, nem eléggé élő az ellenséges ideológiák bírálata sem egyetemeinken: e munkánk túlságosan hátratekintő, túl sokat foglalkozunk a *tegnap* nézeteinek kritikájával. Pedig az ellenséges ideológiák mai formáinak leleplezése a fontos, s nem szabad megelégednünk azzal, hogy ezeknek a történeti forrásait elemezzük, előzményeiket vizsgálgatjuk. Lenin a „Materializmus és empiriokriticizmus" c. művében klasszikus, máig is érvényes bírálatát adta a századforduló éveiben jelentkező „fizikai idealizmus"-nak. Természetes, hogy ezt a lenini bírálatot ma is fel kell használnunk az ideológiai harcban, s a többi között az oktatásban is. Nem lehet azonban a bírálatban a „fizikai idealizmus" akkori jelentkezési formáira szorítkozni, hiszen ha a fizikai idealizmus lényege nem is, de jelentkezési formája megváltozott. A mai fizikai idealizmus a fizika fejlődésének újabb, Lenin idejében nem ismert problémáiba kapaszkodik, s bírálata sem lehet hatásos akkor, ha nem nézünk úgy szembe ezekkel a problémákkal, ahogyan Lenin tette ezt a századforduló éveiben. Nem elegendő az sem, hogy a pozitivizmust Comte és Spencer, vagy akár a machisták megfogalmazásában bíráljuk — arra kell törekednünk, hogy a pozitivizmus mai formáit leplezzük le úgy, ahogy a pozitivizmus a tudomány legújabb eredményein élősködik. A revizionizmus kritikája során nem Bernsteinre és Kautskyra, hanem a jelenkori revizionistákra kell a főtüzet irányítanunk. Elsősorban azt kell lelepleznünk, hogy a mai polgári ideológusok és revizionista szekértolóik hogyan hamisítják meg korunk jellegét, a ma végbemenő társadalmi folyamatok természetét. Az osztályok és az osztályharc marxista—leninista elméletének tárgyalásánál például ma viszonylag terjedelmesen cáfoljuk a Marx, Engels és Lenin korában jelentkezett antimarxista nézeteket (pl. Dühring erőszakelméletét), de nem bíráljuk eléggé a mai polgári szociológiának a társadalmi „stratifikációról" stb. szóló tanításait.

A polgári ideológia bírálatában az egyetemi marxizmus—leninizmus oktatásnak figyelembe kell vennie, hogy milyen polgári és kispolgári nézetek zavarják az egyetemi ifjúság világnézeti fejlődését és a harcot természetesen elsősorban ezek ellen kell folytatni. Legjellegzetesebb közöttük a vallásosság és a nacionalizmus maradványai, az anyagiasság, továbbá a burzsoá dekadencia nyugatról érkező, viszonylag szűk körben érvényesülő hatása, amely főként pesszimizmusban, cinizmusban, a hivatástudat, a felelősségérzet hiányában nyilvánul meg.

Digitized by Google

E nézetek hatását akkor tudjuk valóban megszüntetni, ha következetes elvi bírálatuk mellett egyúttal *pozitív eszményeket* állítunk velük szembe az ifjúság elé. Ez a legfontosabb, ezzel érjük el a legerősebb meggyőző hatást. A vallásos gondolkodás maradványait akkor tudjuk végérvényesen felszámolni, ha a vallás tudománytalanságának, elavultságának feltárása mellett tudományos világképet adunk. A nacionalizmus kritikája akkor igazán hatékony, ha összekapcsolódik a szocialista hazafiság és a szocialista nemzetköziség eszméinek meggyőző kifejtésével. A burzsoá dekadencia befolyása ellen is pozitív eszményekkel küzdhetünk a legeredményesebben. Hiszen a dekadencia — a hanyatló, felbomló társadalmak jellegzetes terméke — éppen a pozitív eszmények teljes hiányának a kifejeződése.

A kommunizmus igazságainak kifejtése a legdöntőbb érv, a legélesebb fegyver a burzsoá ideológia maradványai elleni harcban. Az SZKP XXII. kongresszusán elfogadott program megrajzolja a holnap társadalmát, a kommunizmust. A kongresszus munkája szinte látható közelségbe hozta az emberiség nagyszerű célját. Ez a nagyszerű fegyver megsokszorozza erőinket a burzsoá ideológia ellen vívott harcban, hiszen lehetővé teszi, hogy a kapitalizmus apologétáival szemben megrajzoljuk a jövő konkrét képét, amelynek reménysége milliókat és milliókat ragadott magával. A kommunistákról ellenségeik sokáig azt állították, hogy csak rombolásra képesek. A szocialista világrendszer grandiózus arányú kibontakozása csattanós választ adott erre a rágalomra: megmutatta, hogy a kommunizmus legfontosabb vonása éppen alkotó jellege, az, hogy felszabadítja az emberi társadalom összes alkotó erőit. Ezt az alkotó jelleget akkor tudjuk megfelelően érzékeltetni, ha a fejlődés pozitív perspektíváinak bemutatását állítjuk oktató és nevelő munkánk középpontjába.

Fel kell tárnunk az új, szocialista társadalom építőinek világát, az új, szocialista ember életének értelmét, célját. Nem elegendő, ha egyszerűen a burzsoá erkölcs jellegzetes vonásait bíráljuk, ha arról beszélünk, hogy erkölcsileg mennyire elítélendő, megvetendő a cinizmus, a képmutatás, a közönyösség, az individualizmus, az anyagiasság. A burzsoá erkölcs elleni fellépés csak akkor lehet eredményes, ha a hallgatók előtt meggyőzően kifejtjük a kommunista erkölcs normáit. Ehhez nagy segítséget ad az SZKP új programja, amely megfogalmazza a kommunizmus építőinek erkölcsi kódexét, amely az egész dolgozó emberiség érdekeit és eszményeit fejezi ki, és amely a mi ifjúságunk erkölcsi nevelésében is vezérfonalul szolgál. A kommunista erkölcs e tudatosan vállalt nagyszerű követelményeit bátran szembeszegez-

Digitized by Google

hetjük a valláserkölcs képmutató követelményeivel, a kapitalista erkölcs embertelenségével.

Az elmélet és a gyakorlat szoros egységének biztosításához elengedhetetlen, hogy az oktatómunkában mindenkor tekintettel legyünk az adott politikai helyzet követelményeire, s fokozott gondot fordítsunk azokra a kérdésekre, amelyek egy-egy időszakban a legfontosabbak. Jelenleg ilyen szerepet töltenek be a nemzetközi helyzet kérdései. Az egyetemi ifjúság amúgy is igen élénken érdeklődik a nemzetközi problémák iránt, de napjainkban, amikor a békéért folyó harc nehéz, bonyolult szakaszához érkeztünk, különösen foglalkoztatja a hallgatókat a világesemények alakulása. A marxizmus—leninizmus tanszékeknek számolniuk kell ezzel a megnövekedett érdeklődéssel. Szükséges, hogy rendszeresen tájékoztassák az ifjúságot, segítséget adjanak ahhoz, hogy a hallgatók megértsék az események rugóit, tisztában legyenek a jelenlegi helyzetből adódó feladatokkal, és erőnkben, ügyünk igazságában, legyőzhetetlenségében bízva, nyugodtan végezzék munkájukat.

Az elmélet és a gyakorlat egységének döntő feltétele, hogy az oktatás szoros kapcsolatban legyen a hazánkban folyó szocialista építőmunka időszerű feladataival, pártunk politikájának, második ötéves tervünk célkitűzéseinek megvilágításával. Az egyetemi reform megvalósításával jelentékenyen meg fog növekedni a hallgatók gyakorlati képzésére fordítandó idő. Igen fontos, hogy a marxizmus—leninizmus tanszékek oktatói bőséges gyakorlati ismeretekkel rendelkezzenek, közvetlenül ismerjék üzemeink, termelőszövetkezeteink életét, dolgozó népünk munkáját, mindennapos problémáit, hangulatát, mert csak így tudják igazán életközelségbe hozni, egyszerűen és érthetően megmagyarázni a szocializmus építésével összefüggő elméleti kérdéseket, s elkerülni az elvontság, a sematikusság veszélyét. Ezért évente 25—30 marxizmus-oktató (elsősorban olyanok, akiknek e téren kevés a tapasztalatuk), kb. féléves időtartamra nagyüzembe kerül, s itt részt vesz az üzemi pártszervezet munkájában. Ez a gyakorlat — mint már bebizonyosodott — rendkívül jó eredményeket hoz: előmozdítja az oktatók egyéni fejlődését, tevékenységük minden területét, oktató-nevelő és tudományos munkájukat egyaránt. Oktatóink többsége megérti a nagyüzemi gyakorlat jelentőségét, s örömmel vállalja a féléves kiküldetést. Az üzemi pártszervezetek is elismerően nyilatkoznak a marxizmus-oktatók lelkes pártmunkájáról. Így elérjük, hogy rövid időn belül az egyetemi és főiskolai oktatók nagy része megszerzi a nélkülözhetetlen gyakorlati és politikai tapasztalatokat, s ez újabb fontos feltételét teremti meg annak, hogy oktatómunkánk szoros kapcsolatban legyen az eleven élettel.

Digitized by Google

Az elmélet és a gyakorlat egységének biztosításához nem elegendő a marxizmus elméletének a társadalmi és politikai gyakorlattal való összekapcsolása. Tudatosan törekednünk kell arra is, hogy a *marxizmus—leninizmus oktatás figyelembe vegye az egyetemek, illetve karok jellegét, az oktatott szaktudományok speciális igényeit.* A kommunista szakember-képzés bonyolult feladat. A „kommunista szakember-képzés" fogalmát fel kell bontanunk, s abban a konkrét értelemben kell megoldanunk, hogy kommunista mérnököket, kommunista orvosokat, kommunista pedagógusokat stb. képezzünk. A képzést a társadalom szükségleteihez kell szabni, figyelembe véve azokat a követelményeket, amelyek a szakemberekkel szemben az adott területen jelentkeznek.

Azért is fontos, hogy a marxizmus—leninizmus oktatás során figyelembe vegyük a szaktudományok sajátosságait, mert így a hallgató — akit természetesen leginkább választott szakmájának, jövendő hivatásának kérdései izgatnak — nagyobb érdeklődést tanusít a marxizmus iránt, jobban megérti tanulmányozásának szükségességét, és ez is elősegíti a marxizmus-oktatás világnézeti nevelő hatását.

A marxizmus—leninizmus mindhárom alkotórészének oktatása során figyelembe kell venni az egyetemek, illetve karok jellegét, elkerülve természetesen azokat a túlzásokat, amelyek a marxizmus-oktatás alapvető feladatának megvalósítását veszélyeztetik. Másként kell oktatni a tudományos szocializmust például az orvostudományi egyetemen, mint a jogi karon, ahol olyan szaktárgyakat is tanulnak, amelyek a tudományos szocializmussal némileg összefüggenek. A politikai gazdaságtan műszaki egyetemi oktatásának például sajátos feladatai vannak a mérnökhallgatók közgazdasági szemléletének kialakításában. A legnagyobb lehetőségeket az egyetem jellegének figyelembevételére a filozófia-oktatás nyújtja, mert a filozófia — a természet, a társadalom és a gondolkodás legáltalánosabb törvényeit kutatva — valamennyi tudomány számára általános módszert és ismeretelméleti alapot ad, fejlődése a legközvetlenebb kapcsolatban van minden tudomány fejlődésével, épít a szaktudományok eredményeire, általánosítja azok tapasztalatait.

Az egyetemek és főiskolák speciális jellegéből fakadó igények kielégítése a marxizmus—leninizmus oktatásban természetesen nehéz és bonyolult feladat, melyet a marxista tanszékek csak meghatározott feltételek között tudnak megoldani. Az első feltétel az, hogy a marxizmus-oktatók szerezzenek bizonyos ismereteket az adott intézmény jellegét meghatározó szaktárgyakban. Ilyen tárgy a bölcsészettudományi karon a történelem és az irodalomtörténet, a műszaki egyetemen a fizika és a kémia, az agrártudományi egye-

Digitized by Google

temen és az orvostudományi egyetemen a biológia és a fiziológia, a művészeti főiskolákon a művészettörténet és az esztétika. Előnyös, ha a marxizmus—leninizmus oktatóinak képesítésük van e szaktárgyak valamelyikéből, s ma már szép számmal vannak is ilyen oktatók. A Budapesti Műszaki Egyetemen van mérnöki, valamint matematika-fizika képesítésű filozófia-oktató, a debreceni Mezőgazdasági Akadémián tanít agronómus képesítésű politikai gazdaságtan oktató, van orvos, több jogász, s még több történész az oktatók között. A budapesti jogi kar filozófiai szakcsoportjában különösen kedvező a helyzet: a filozófia-oktatók valamennyien rendelkeznek jogászi végzettséggel.

A második diploma megszerzését természetesen nem lehet követelménnyé tenni. A marxizmus—leninizmus tanszékek oktatóinak mindenekelőtt az általuk oktatott tárgyban kell minél magasabb tudományos szintet elérniük, továbbá a marxizmus másik két alkotó részében kell képzettségüket elmélyíteniük. Arra is tekintettel kell lenni, hogy nagy egyetemeinken egy-egy karon több szak oktatása is folyik, s lehetetlen eldönteni, melyik szak területén kellene képesítéssel rendelkeznie a marxizmus oktatójának. Nem lenne helyes, ha oktatóink az enciklopédikusság ma már divatjamúlt tógáját igyekeznének magukra ölteni. Amikor az adott egyetem jellegének megfelelő szakismeretek megszerzésének szükségességéről beszélünk, csupán azt az általános követelményt támaszthatjuk, hogy a marxizmus oktatói értsék meg a működésük színhelyén oktatott legfontosabb szaktárgyak alapismereteit, tudjanak arról, hogy milyen főbb problémák foglalkoztatják az adott tudomány szakembereit, legyenek tájékozottak a terület kultúrpolitikai, tudománypolitikai kérdéseiben. E követelmény megvalósításához is évekre van még szükség, s csak akkor tudjuk a kívánt eredményt elérni, ha egy-egy oktató hosszú időn keresztül ugyanazon a karon végezheti munkáját.

Az intézmény jellege a tantervekre is rányomja bélyegét, részben ez szabja meg a marxizmus egyes alkotórészei oktatásának arányát. A mérnökképzés, a jogászképzés, az agráregyetemi oktatás területén például a marxizmus három alkotó része közül a politikai gazdaságtant oktatják a legrészletesebben; a természettudományi karokon, az orvosképzésben, a művészeti főiskolákon és a pedagógusképzésben a filozófiát. E tárgyak nagyobb óraszámát akkor használjuk fel a legcélravezetőbben, ha az alapkérdések megtanítása után a felsőbb évfolyamokon speciális kollégiumokat és speciális szemináriumokat indítunk az egyetem, illetve a kar szakjellegével összefüggő kérdések mélyebb tanulmányozására. Különösen nagy jelentőségűek a természettudományok filozófiai problémáival foglalkozó speciális kollégiumok. Fontos

Digitized by Google

hát, hogy a filozófia-oktatók számára lehetőséget teremtsünk a természettudományos ismeretek megszerzésére. Ezért az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Karán a közeli jövőben háromféves kiegészítő tanfolyamok indulnak matematikából, fizikából és biológiából.

A tantervben túl a tematikában és a programokban is figyelembe kell venni az egyetem jellegéből adódó igényeket. Erre már tettünk bizonyos lépéseket. Némileg eltérnek egymástól például a humán egyetemek és a természettudományi karok számára készült tematikák. Az egyetemek marxizmus—leninizmus tanszékei — a kötelező arányok figyelembevétele mellett — igyekeznek összhangba hozni a programokat az illető szak szükségleteivel. Így például a műszaki egyetemeken és a természettudományi karokon részletesebben foglalkoznak a filozófusok az anyag, a mozgás, a tér, az idő problémáival, mint másutt. Az orvostudományi egyetemeken az anyag és tudat viszonyának tisztázására fordítanak több időt, a művészeti főiskolákon a társadalmi tudatformákat tárgyalják részletesebben. Van bizonyos szakosítás a jegyzetekben is: a kapitalizmus politikai gazdaságtanáról például külön jegyzet készült a humán és külön a műszaki egyetemek számára; ez utóbbi intézményekben filozófiából is külön jegyzetet használnak. Ez a munka azonban még csak a kezdet kezdetén tart.

Az elmélet és gyakorlat szoros egységének elve szabja meg a marxizmus—leninizmus tanszékek *tudományos munkájának* irányát is. A tudományos tervekben első helyre az időszerű társadalmi kérdéseket, s mindenekelőtt gazdasági, politikai és kulturális életünk legfontosabb problémáit kell állítani. Főként a politikai gazdaságtan oktatói végeznek hasznos munkát e téren: cikkeik, tanulmányaik túlnyomó része a szocialista gazdaság kérdéseivel foglalkozik. Fontos hely illetné meg a napjaink nemzetközi kommunista és munkásmozgalmának kérdéseivel, a szocialista világrendszer egységével, országainak együttműködésével, a jelenkori revizionizmus nézeteinek bírálatával, az imperializmus ellentmondásainak és a gyarmati rendszer szétesésének jelenségeivel foglalkozó tanulmányokat is; de, sajnos, ilyen tárgyú munkák igen gyéren szerepelnek tanszékeink tudományos terveiben. A tudományos témák másik fő csoportja az egyetemen oktatott szaktárgyak világnézeti problémáihoz kapcsolódik. Különösen az úgynevezett „határproblémák" feldolgozására kell törekednünk, mert ezek fontosságuk ellenére is gyakran igen elhanyagolt kérdések. Kimunkálásuk mindkét tudományágnak nagy hasznára van, mindkét tárgy fejlődését, oktatását elősegíti. E területen a filozófusok érték el a legtöbb eredményt; jelentősek például a Budapesti Műszaki Egyetem marxizmus—leninizmus tanszékén, az ELTE

Digitized by Google

dialektikus-materializmus és logika-tanszékén készült, a modern fizika filozófiai problémáiról szóló munkák.

A tudományos munka nem öncél. Szoros kapcsolatban kell állnia az oktató- és nevelőmunkával, eredményeivel azt kell szolgálnia. Ez egyáltalán nem csökkenti a tudományos munka jelentőségét. Igaz ugyan, hogy az oktatók munkájában az oktató- és nevelőmunka színvonala a döntő, de az is igaz, hogy tudományos kutatómunka végzése nélkül nem lehet egy bizonyos ponton túl fejleszteni az oktató- és nevelőmunkát. A marxizmus—leninizmus oktatása csak akkor lehet igazán meggyőző hatású, ha magas tudományos szintet ér el, ha tudományos érvekre, komoly tudományos apparátusra támaszkodik. Ezért tanszékeink nem lehetnek közömbösek oktatóik tudományos fejlődését illetően.

A tudományos munka fellendítésére célszerű kialakítani a különböző tanszékek *tudományos profilját*. Ez lehetőséget nyújt arra, hogy a még kevéssé tapasztalt oktatók is bekapcsolódjanak a tudományos munkába, s kijárják a tudományos kutatómunka egész iskoláját, az anyaggyűjtés módszerének elsajátításától kezdve. Tervszerű munkával, rokontárgyú egyéni és kollektív témák kidolgozásával néhány éven belül elérhetjük, hogy kifejlődjenek az adott terület specialistái, hogy a tanszékek tudományos bázisokká váljanak, s magas színvonalú oktató- és nevelőmunkájuk mellett a szocializmus építését szolgáló tudományos feladatok megoldásában is komoly szerepet töltsenek be. A marxizmus—leninizmus oktatás világnézeti nevelő hatása növelésének érdekében módszertani feladatokat is meg kell oldanunk. Jelenleg még az egész felsőoktatás módszertana meglehetősen kidolgozatlan, s ezen belül a marxizmus-oktatásé is. Ennek a fiatal tudománynak azonban még nagyobb szüksége van didaktikai kutatómunkára, mint például a matematika-oktatásnak, amely sok évszázados múltja alatt természetesen jóval több didaktikai tapasztalatot gyűjtött össze. A jövőben tanszékeinknek módszeresen, tervszerűen kell foglalkozniok didaktikai kérdésekkel. Fel kell tárni a tárgy természetéből, a hallgatók társadalmi helyzetéből és életkori sajátosságaiból adódó pedagógiai problémákat, az oktató- és nevelőmunka legcélravezetőbb módszereit. Mind a felsőoktatásban általában, mind a marxizmus—leninizmus egyetemi és főiskolai oktatásában az előadások állnak az oktatómunka középpontjában. Jórészt az előadások színvonalától függ a tantárgy megkedveltetése, az egész oktatómunka eredményessége. Sokkal élőbbé, színesebbé, érdekesebbé kell tennünk előadásainkat, felhasználva az irodalom és a művészet segítségét, a szemléltető eszközök adta sokféle lehetőséget. Főként a hallgatók értelmére kell hatnunk érveink tudományos erejével, fejtegetéseink logikájával, de nem

Digitized by Google

szabad mellőznünk az érzelmi tényezőt sem: nincs világnézeti nevelés érzelmek felkeltése nélkül! A marxizmus—leninizmus előadója nem akármilyen témáról beszél. Semmi sem lehet távolabb a marxizmus—leninizmus szellemétől, mint száraz, lélektelen, elvont okfejtés. Oktatóink legyenek lelkes propagandistái és agitátorai a kommunizmus ügyének, áradjon belőlük a belső meggyőződés tüze — csak így érhetik el, hogy amit mondanak, az hallgatóiknak is meggyőződésévé váljék.

Nem kevésbé fontos feladat a szemináriumi módszerek fejlesztése. A szemináriumi munka a marxizmus-oktatásban különleges szerepet tölt be. A szemináriumok jelentik azt a fórumot, ahol viták során közvetlenül tisztázni lehet a hallgatók világnézeti-politikai problémáit. Ezek a viták, amelyeken a hallgató maga is aktív tényező, gyakran maradandóbb eredményre vezetnek a hallgató tudatának formálásában, mint az előadások. Ezért a tanszékeken sorra kerülő módszertani és pedagógiai kutatómunka egyik fő teendője a hatékony szemináriumi módszerek kidolgozása lesz.

•

Mint az elmondottakból kitűnik, a marxizmus—leninizmus tanszékek előtt nagy munka áll. E munka elvégzéséhez azonban jelentős segítségre is támaszkodhatnak tanszékeink: a párt- és KISZ-szervezetnek, a felsőoktatási intézmények vezetőségeinek, továbbá a szaktanszékeknek a támogatása eddig is jelentős mértékben hozzájárult az egyetemi marxizmus—leninizmus oktatás eredményeihez. A marxizmus—leninizmus eredményes oktatásának nélkülözhetetlen feltétele, hogy oktatóink különösen közel kerüljenek az ifjúsághoz, ismerjék hallgatóik gondjait, vágyait, reményeit, s közvetlen emberi kapcsolatot építsenek ki velük. Az egyetemi hallgatók többsége ma bizalommal tekint a marxizmus—leninizmus oktatóira. Ez a bizalom az egyik legfőbb biztosítéka munkánk sikerének. Minden egyetemen, minden évfolyamon kialakult már a hallgatók körében azoknak a fiatal fiúknak és lányoknak a lelkes csoportja, akik nemcsak elfogadják a marxizmus igazságait, hanem terjesztik, népszerűsítik is ezeket. E fiatalok számának növekedése, aktivitásuk fokozódása jelzi az egyetemi és főiskolai marxizmus—leninizmus oktatás hatásának állandó szélesedését és erősödését.

Digitized by Google

Nyilatkozat

Friss István elvtársnak a Társadalmi Szemle novemberi számában „A második ötéves terv néhány fontosabb kérdéséről" címen cikke jelent meg. A cikk hibás megállapításokat tartalmaz, amelyek Friss elvtárs egyéni álláspontját fejezik ki. A szerkesztőség hibát követett el, amikor a cikket előzetes megtárgyalás, illetve megjegyzés nélkül közölte.

A cikkben félreértésekre alkalmas összehasonlítások és elemzések szerepelnek. Többek között az első és a második ötéves terv beruházási adatainak összehasonlításakor nem mutat rá az első ötéves terv idején érvényesült gazdaságpolitikai torzulásokra, így helytelen megvilágításba kerülnek a második ötéves terv előirányzatai. Az összehasonlításból levonható végkövetkeztetés helyett ezt írja: „Ezeket az öszehasonlításokat természetesen nem abból a szándékból közöljük, hogy belőlük arra következtessünk: helyesen, vagy helytelenül van-e megállapítva a beruházások összege; ilyen ítéletre csak a terv számítási anyagának beható elemzése adna lehetőséget." Tehát ugyanakkor, amikor megfelelő elemzés és kritikai megjegyzések nélkül idézi az első ötéves terv adatait, nem foglal állást a második ötéves terv beruházási előirányzatainak helyességét illetően.

A szerkesztőség ezen nyilatkozatát azért teszi, mert Friss elvtárs cikkének idézett téves megállapításai a terv fő arányait érintik és etekintetben zavart kelthetnének az olvasókban.

A SZERKESZTŐSÉG

Digitized by Google

FRISS ISTVÁN ELVTÁRS ÁLLÁSFOGLALÁSA A SZERKESZTŐSÉG NYILATKOZATÁHOZ

Szerzőket nem ritkán ér az a balszerencse, hogy mást, vagy mást is mondanak, mint amit mondani akartak. A Társadalmi Szemle szerkesztőségének nyilatkozata meggyőz arról, hogy én is így jártam „A második ötéves terv néhány fontosabb kérdéséről" című cikkemmel. Amit a Nyilatkozat cikkemnek a beruházásokkal foglalkozó részéről ír, teljesen igaz. Jogosan éri bírálat a cikkemből idézett mondatot is. Mit akartam mondani? Körülbelül a következőt: Ezen a helyen nincs mód a terv számítási anyagának beható elemzésére, de valójában ilyen elemzés támasztja alá beruházási előirányzatunk helyességét. Ezt akartam az idézett mondattal kifejezni. Nem sikerült. Sajnos, vannak cikkemnek más hasonló fogyatékosságai is.

Második ötéves tervünket, azt hiszem, joggal érzem a magaménak is, s ezzel már azt is megmondtam, hogy a tervet jónak tartom. Első ötéves tervünk súlyos hibáiról és hiányosságairól sokszor nyilatkoztam már a nyilvánosság előtt írásban is, szóban is. Mindez nem menti cikkem hiányosságait, hiszen az olvasó nem tudhatja, mit gondol a szerző azokról a kérdésekről, amelyekkel írásában nem foglalkozik. De a szerző fejében egymás mellett van meg a leírt és a le nem írt gondolat, és néha nem eléggé különbözteti meg őket, különösen nem az írás hevében, vagy közvetlenül azután.

Friss István

Digitized by Google

A TESTVÉRPÁRTOK FOLYÓIRATAIBÓL

Politikai, gazdasági és földrajzi tájékoztatás Nyugat-Berlinről*

Írta ALFRÉD ZIMM

FÖLDRAJZI HELYZET ÉS POLITIKA

Nyugat-Berlin általában 190—350 km távolságban van Nyugat-Németországnak a Német Demokratikus Köztársasággal való határától. Északon, nyugaton és délen mintegy 111 km hosszú vonalon a Német Demokratikus Köztársasággal határos, keleten pedig 43 kilométernyin a demokratikus Berlinnel, amely 121 km hosszú sávon áll kapcsolatban a Német Demokratikus Köztársaság szomszédos kerületeivel. Az a tény, hogy Nyugat-Berlin be van ágyazva a Német Demokratikus Köztársaság területébe, egyben meghatározza tulajdonképpeni területi hovátartozását is, hiszen Berlinnek négy szektorra való felosztásával az angol, a francia, az amerikai és a szovjet megszállás alá került terület mellett nem keletkezett még hólmi ötödik megszállási övezet is. „A négy nagyhatalom egyezménye egyértelműen megkülönböztette a *legfelsőbb hatalmat*, amely elvileg a négy nagyhatalom megszálló csapatainak főparancsnokait illette meg, mindegyiket a maga övezetében, és amelyet a Németország egészét érintő összes ügyekben a négy főparancsnok közösen gyakorolt, a szovjet megszállási övezet területéhez tartozó berlini térség *közigazgatásától* ... A németországi szovjet megszálló csapatok főparancsnokának az akkori szovjet megszállási övezet (s ehhez tartozott a berlini térség is) fölötti legfelső hatalmán mit sem változtatott az, hogy a három nagyhatalma' bevonták Berlin megszállásába és igazgatásába."[1]

E tényállásnak megfelelően jogi szempontból Nagy-Berlin területe ma is a Német Demokratikus Köztársaság területéhez tartozik.

A közös igazgatásra vonatkozólag a szövetségesek között létrejött megállapodások ellenére a nyugati hatalmak a kapott övezeti alapot arra használták fel, hogy fokozatosan kettészakítsák a várost, s ebben Berlin haladásellenes erőire támaszkodtak. Uralkodó osztályaik érdekeinek megfelelően el voltak szánva arra, hogy Berlinből szembeszegüljenek a későbbi Német Demokratikus Köztársaságban végbemenő

* *Az Einheit 1961. szeptemberi számában közölt cikk rövidítése.*

[1] A Német Demokratikus Köztársaság kormányának 1959. január 7-i válaszjegyzéke a Szovjetunió kormányához Nyugat-Berlin kérdésében. „Neues Deutschland", 1959, január 8. (Az én kiemelésem. — *A. Z.*)

Digitized by Google

társadalmi haladással. 1948 júniusában a négy megszálló hatalom megállapodása ellenére Nyugat-Berlinben bevezették a nyugatnémet különvalutát és még ugyanabban az évben Nagy-Berlin városi tanácsából kiváltak azok a városatyák, akik ellenezték a potsdami egyezmény végrehajtását, s valamivel később megalakították a schönebergi szakadár szenátust. Berlin így két valutaterületre való szakadása után közigazgatásilag is kettészakadt, s a mesterséges és jogellenes, egységbontó határ mentén, amely egykor egységes szerkezeti elemeket durván szétválaszt, két világ metszéspontjává válik. Míg a város keleti része a német történelem első munkás-paraszt államába beágyazva, a szocializmus fényes útján indul el, a város nyugati részében, a berlini lakosság óriási többségének érdekei ellenére, ujjáélesztik, minden eszközzel támogatják és a legvisszataszítóbb formájában konzerválják az imperializmust. Nyugat-Berlinnek azt az elöljáróban jellemzett földrajzi helyzetét, amelyet a Német Demokratikus Köztársaság kellős közepén elfoglal, a nyugati hatalmak és nyugatnémet szövetségeseik egyre nagyobb arányokban politikai üggyé teszik. Nyugat-Berlin exponált földrajzi helyzeténél fogva politikai funkciókra tett szert, amelyek a béke és a szocialista tábor ellen működő provokációs és rendzavaró központtá tették.

A legfontosabbat e funkciók közül Conant, az Egyesült Államok nyugat-németországi főbiztosa vázolta, amikor Nyugat-Berlint „dárdahegynek" nevezte, amely „egész Kelet-Németország szívéig hatol". Még világosabban fejezte ki magát Stassen, az Egyesült Államok egykori elnökjelöltje, aki egy alkalommal Nyugat-Berlint úgy jellemezte, mint a Nyugat legfontosabb fellegvárát a kommunista befolyási övezet kellős közepén. S nyugati publikációkban különösen gyakoriak az ilyen elnevezések: „NATO-hídfőállás", „főellenállási vonal", „frontváros". Ezekkel a jelölésekkel, amelyek jellemző módon mind a katonai szókincsből valók, olyan funkciókat írnak körül, amelyek alapján világosan felismerhető, hogy az Egyesült Államok és a nyugatnémet imperialista erők Nyugat-Berlint, helyzeténél fogva, nemzeti és nemzetközi méretekben a nyugtalanság tűzfészkévé tették. Milyen megállapítás hangsúlyozhatná ezt nyomatékosabban, mint Ernst Reuternek, a nyugat-berlini igazgatás egykori vezetőjének interjúja, amelyet 1953 márciusában a „Newsweek" című amerikai folyóiratnak adott, s amelyben (Nyugat-) Berlint a legolcsóbb atombombaként jellemzi.

Nyugat-Berlin második politikai funkciója az volt, hogy „a nyugati világ kirakata legyen a vasfüggöny mögött". Ez azt jelenti, hogy Nyugat-Berlinnek olyan homlokzatot kell kapnia, amely — amennyire csak lehet — fényben és csillogásba burkolja az első funkció hatását és az NDK polgárainak a jólét csalóka látszatával vonzóvá teszi a nyugatnémet imperializmust.

Az eddig ismertetett adottságok — frontváros és vonzó homlokzat — alkotják, illetve alkották Nyugat-Berlin két alapvető telephelymeghatározó tényezőjét. Ezeket az adottságokat főképpen a következő tények juttatják kifejezésre:

1. A Nyugat-Berlint frontvárossá alakító tények ama sorozata, amely azzal függ össze, hogy jogtalan, egyoldalú aktussal a várost

Digitized by Google

politikailag és gazdaságilag az imperialista nyugatnémet államhoz kötötték:

a) A Német Demokratikus Köztársaság szívében az imperialista befolyás központját hozták létre. (Több mint 80 kémszervezetet vontak itt össze, a várost a diverzió bázisává, a nyugtalanság tűzfészkévé tették stb.)

b) Kialakították a látszólagos jólét vonzó homlokzatát. (Luxusépületek, üzletpaloták stb.)

c) Megszűnnek a fővárosi funkciók és leépítik az egyéb nem helyi jellegű szolgáltatásokat, a egyidejűleg Nyugat-Németországban forszírozzák ezek kiépítését. (Ez különösen érzékeny veszteség, minthogy a háború előtti időkben — 1936-ban — Berlin eredménymérlegében a fővárosnak egész Németország számára teljesített szolgáltatásaiból eredő jövedelmek csaknem ugyanakkorák voltak, mint az ipar szállításai. A szolgáltatásokból eredő bevételek tették lehetővé, hogy Berlin passzív áruforgalmi mérlege ellenére 800 millió márka többletet mutasson fel és így 1936-ban kerek 500 millió márkát fizessen be a német adópénztárba.)

d) Nyugat-Berlint Nyugat-Németország gazdasági függvényévé degradálják.

e) A város rengeteget vesztett a területi munkamegosztást meghatározó legfontosabb funkciókból. (Régebben Berlin a német városok keretében egyedülálló módon koncentrált gazdasági potenciál volt, különösen az elektromos ipar, a ruhaipar, a nyomdaipar, a könnyű vegyipar, a hűtő- és irodagépgyártás stb. terén, a így egyik lényeges formáló tényezője volt Németország területi munkamegosztásának, most viszont Nyugat-Berlin jelentősége ebben a tekintetben erősen csökkent.)

f) A városban krónikus eladósodás és állandó nagyméretű kereskedelmi deficit mutatkozik. (A nyugat-berlini eredménymérleg deficitje 1952 és 1959 között mindig körülbelül 1,250 milliárd márka körül mozgott.)

g) Pénzügyi alapon mutatkozó mesterséges telephely-előnyök lépnek — hatásukban a monopolista üzemekre korlátozva — a korábbi idők természetes telephely-előnyei helyébe. (Nyugat-Berlin milliárdos támogatásokat kap a szövetségi költségvetésből, amerikai ERP-eszközökből[1] és adókedvezményekben, valamint más regionális előnyökben részesül.)

h) Különösen nagy arányokban teszik tönkre a kis és közepes gazdasági egzisztenciákat, a ugyanakkor valóságos „melegházi éghajlatot" teremtenek a monopóliumok számára. (1950-ben még az összes alkalmazottak 51,4 százaléka 50 alkalmazottnál kevesebbet foglalkoztató üzemekben dolgozott. 1959-ben viszont ez a hányad már csak 17,3 százalék volt. Ezzel szemben a 200 és több alkalmazottat foglalkoztató kategória hányada ugyanezekben az években 34,9 százalékról 62,8 százalékra emelkedett.)

i) A nyugat-berlini ipart elárasztja a külföldi tőke, a e tekintetben

[1] ERP — European Recovery Program (Európai Újjáépítési Terv), vagyis a Marshall-terv. — *A szerkesztőség.*

Digitized by Google

különösen erősen érződik az amerikai befolyás. (Óvatos becslések szerint több mint 100 000 nyugat-berlini munkás és alkalmazott olyan vállalatnál dolgozik, amely kisebb-nagyobb mértékben külföldi tőke befolyása alatt áll.)

j) Nyugat-Berlint bevonják a nyugat-németországi militarizálásba. (Két tucatnyi nyugat-berlini üzemről bizonyosan tudjuk, hogy haditermelést folytatnak. Kerek 20 000 nyugat-berlini lakos teljesít jelenleg szolgálatot a nyugatnémet hadseregben.)

k) Minthogy Nyugat-Berlinben Nyugat-Németország többi városához viszonyítva alacsonyabbak a munkabérek, elvándorlás tapasztalható különösen a fiatal munkaerő és a szakmunkások körében. (1960-ban a nyugat-berlini munkabérek 17,2 százalékkal voltak alacsonyabbak a hamburgiaknál.)

l) Az elvándorlási veszteségek folytán romlott a lakosság kor szerinti összetétele. (1958 végén a 65 évesek és annál idősebbek kategóriájába Nyugat-Berlinben a lakosság 17 százaléka, Nyugat-Németországban 10 százaléka tartozott, a 21 évnél fiatalabbak kategóriájában ez a hányad ennek megfelelően 23, illetve 31 százalék volt.)

2. A Nyugat-Berlint frontvárossá alakító tények ama sorozata, amely azzal függ össze, hogy a várost jogtalan módszerekkel elszigetelték a Német Demokratikus Köztársaság területétől:

a) A várost kiragadták történelmileg kialakult környezetéből és mint piacot, távol eső területekhez kötötték. (Az áruforgalom összmennyiségéből 1926-ban Berlin összes beszerzéseinek mintegy 53 százaléka a mai Német Demokratikus Köztársaság területéről eredt, és csak körülbelül 20 százalékkal részesedett Nyugat-Németország; Nyugat-Berlin szállításaiból ugyanabban az évben a Német Demokratikus Köztársaság mai területe mintegy 65 százalékkal, Nyugat-Németország területe pedig körülbelül 22 százalékkal részesedett. Ezzel szemben a Német Demokratikus Köztársaság részesedése Nyugat-Berlin beszerzéseinek összmennyiségében 1959-ben mindössze 19,2 százalékra, a beszerzések értékét tekintve pedig 2,5 százalékra rúgott, Nyugat-Németországé viszont a mennyiséget tekintve 80,8 százalék, az értéket tekintve 97,5 százalék volt. Nyugat-Berlin szállításaiban a Német Demokratikus Köztársaság részesedése mennyiségileg 1,6 százalékra, értékben 1,3 százalékra csökkent, míg Nyugat-Németországé mennyiségben 93,4 százalékra, értékben 98,7 százalékra emelkedett.)

b) Ésszerűtlen mértékben megnövekedett a szállítások távolsága. (1924-ben a Berlinbe fuvarozott burgonya 71 százaléka 100 km-ig terjedő távolsági zónából eredt, a jelenlegi átlagos távolság viszont országúton és vasúton mintegy 500 km.)

c) Kereskedelmi zsákutca alakult ki. (Régebben a berlini térséget az jellemezte, hogy óriási közlekedési csomópont szerepét töltötte be minden irányba menő áruforgalommal, ma viszont Nyugat-Berlin, azáltal, hogy egyoldalúan Nyugat-Németországhoz kötötték és egyben áruforgalmát a legmesszebbmenően elzárták a Német Demokratikus Köztársaságtól, gyakorlatilag az áruforgalom számára közlekedési végponttá vált.)

d) Minthogy a Nyugat-Németországba visszamenő forgalomnál nem használják ki kellően a szállítási eszközök rakodóterét, megnöve-

Digitized by Google

kedtek a nem racionális üresjáratok. (Valamikor az egységes Nagy-Berlin részeként a mai Nyugat-Berlin térsége is — minthogy a bemenő szállítmányok nagyobbak voltak a kimenőknél — jelentős szerepet töltött be üres rakodótérnek a környékbeli területek számára való átengedésében. Ma a visszamenő útnál kihasználatlan rakodóterület — a ki- és bemenő szállítmányok aránya a Nyugat-Németországgal való forgalomban körülbelül 1 : 6 — többszáz kilométeren át üresen teszi meg az utat vissza Nyugat-Németországba.)

e) A szállítóeszközök tekintetében aránytalanul nagy az átcsoportosítás a gépkocsiszállítás javára. (Minthogy a gépkocsi-szállítás a tömegszállítás leggyorsabb közlekedési neme — s ennek a nagy távolságokra való tekintettel komoly jelentősége van —, s minthogy így elkerülhetők a vasúti forgalomnál fellépő álláspénzek, amelyeket az NDK birodalmi vasutai számára fizetni kellene, Nyugat-Berlinben mind az elszállításnál, mind a beszerzésnél a tehergépkocsi-szállításnak jut a fuvarok zöme. 1959-ben a Nyugat-Németországba irányuló szállításoknak több mint kétharmadát és a beszerzéseknek több mint 37 százalékát gépkocsin fuvarozták.)

f) Egyes árufajtáknál minőségi romlás mutatkozik a túlságosan nagy távolságról való szállítás folytán. (1927-ben a Berlinbe szállított tejnek csak 15 százaléka került oda 150 km-nél nagyobb távolságról, a jelenlegi átlagos szállítási távolság viszont 410 km.)

g) A végsőkig lecsökkentették a szocialista államokkal való kereskedelmet. (A háború előtti időkben a külkereskedelmi mérlegben főleg Lengyelország és Csehszlovákia Berlin legfontosabb kereskedelmi partnerei közé tartozott, ma viszont ezeknek az országoknak a részesedése — akárcsak a többi szocialista országé is — a minimumra csökkent. Nyugat-Berlin kivitele értékét tekintve 1959-ben Irán felé nagyobb volt, mint Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, a Szovjetunió, Románia és Bulgária felé együttvéve.)

h) A „társadalmi termék" aránytalanul nagy részét fordítják improduktív célokra. (Különösen jellemző példa erre az, hogy Nyugat-Berlin frontváros-helyzetéből és elszigetelődési pszichózisából kifolyólag aránytalanul nagy politikai-stratégiai készleteket halmoznak fel fogyasztási cikkekből, nyersanyagból és félkészárukból. A „társadalmi termék" növekedéséből az 1950 és 1958 közötti időben Nyugat-Németországban mintegy 27 százalékot használtak fel a raktárkészletek növelésére; Nyugat-Berlinben ellenben a készletezés ugyanazokban az években a „társadalmi termék" növekedésének 55 százalékát vette igénybe. A fentiek tekintetében tipikus az is, hogy mérhetetlenül megnövekedtek az abnormálisan felduzzasztott igazgatási apparátusra fordított beruházások. Az igazgatási apparátus beruházásainak hányada az összberuházásokban 1950 és 1958 között Nyugat-Berlinben kétszer olyan magas volt, mint Nyugat-Németországban, az egyéb improduktív ágaknál pedig még ennél is magasabb. S nem utolsó sorban megemlítendők még a megszállás költségei is, amelyek 1959-ben mintegy 200 millió márkára rúgtak.)

i) Az ipari telephely-területet a tulajdonképpeni városra korlátozzák. (Nincsenek ipari telephelyek a város külterületeiben és a várost kiegészítő területeken.)

Digitized by Google

j) A városi területre visznek be olyan iparágakat is, amelyek számára telephelyigényük miatt kedvezőbbek a városi külterületek. (Példa erre a papír- és kartonipar.)

k) Különböző telephely-ártalmak (füst, lárma stb.) adódtak területi tisztítási lehetőségek hiányában (csökkent az engedélyezett telephelynagyság társadalmi minimuma).

Valamennyi telephely-meghatározó elem együttvéve — s ezek szoros kölcsönhatásban állnak egymással — a világon egyedülálló telephely-visszásságot idéz elő.

Miután így szemügyre vettük az adottságokat, hadd vizsgáljuk meg közelebbről a frontvárosnak az iparra gyakorolt hatását.

A FRONTVÁROS ÉS AZ IPAR

Minthogy a frontváros-politika a maga beteges éghajlatával és a környezettől való maga-választotta elszigetelődéssel rendkívül negatív kihatással van a gazdasági életre, Nyugat-Berlin rendkívül bizonytalan telephellyé változott. Ez a következő jelenségeket hozta magával:

a) Üzemrészlegeket (többnyire konszerneknél) és egész üzemeket (közepes vállalatoknál) Nyugat-Németországba telepítenek át.

b) Nyugat-Németországba telepítik át egyes nagyüzemek igazgatási és kutató részlegeiket.

c) Nyugat-Berlini cégek Nyugat-Németországban párhuzamos üzemeket rendeznek be.

d) Külföldi és nyugatnémet cégek felszámolják fiókjaikat.

e) Nagy cégek Nyugat-Németországba telepítik át eladási és beszerzési részlegeiket.

f) Nyugat-Berlinben korlátozott méretekben folyik a szétrombolt üzemek helyreállítása, holott Nyugat-Németországban ugyanakkor rohamos ütemben folyik az üzemek ujjáépítése és bővítése (leplezett hanyatlás).

„Túlságosan sok is már az", panaszkodik a „Telegraf", 1952. július 3-i számában, „amit az utóbbi években Nyugaton nagyüzemekben építettek, mégpedig közvetlenül vagy közvetve Berlin kárára. Egyes nagy cégek súlypontja, amely régebben egyértelműen Berlinben volt, most egyre nagyobb nyomatékkal a Nyugatra helyeződik át".

Ez a leépítési jelenség természetesen ellentétben áll Nyugat-Berlinnek azzal a politikai funkciójával, hogy a nyugati világ kirakata legyen. Hogy ellensúlyozzák azt, amit Nyugat-Berlin gazdasági jelentősége tekintetében vesztett, és biztosítsák frontváros- és kirakat-funkciójának érvényesülését, azoknak a történelmileg kialakult telephely-előnyöknek a helyébe, amelyek Nyugat-Berlinnek frontvárossá való alakulásával odavesztek, olyan új regionális telephely-előnyöket kellett állítaniuk, amelyek Nyugat-Berlint kedvező befektetési területként tüntették fel. Ily módon a pénzügyi támogatás alapján Nyugat-Berlin mesterséges telephely-klímát kapott.

Amikor mesterséges telephely-előnyöket alakítanak ki, ezt elvileg le kell szögeznünk, nem arról van szó, hogy Nyugat-Berlin gazda-

Digitized by Google

sági térségét igazi gazdasági és ujjáépítési segítségben részesítik, hanem teljesen egyértelműen egy céltudatos politikai frontváros-akcióról, amint az az alábbi fejtegetésekből világosan ki is tűnik majd. Konrad Adenauer például 1952. október 24-én Mellies szociáldemokrata képviselőhöz intézett levelében a többi között ezt írja: „A szövetségi kormány mindig is azon a felfogáson volt, hogy azok a pénzügyi terhek, amelyeket a Berlin létalapjának biztosítását célzó rendszabályok a szövetségre rónak, Európa békés védelmét szolgáló költségeknek tekintendők. Itt tehát nem másról van szó, mint a Szövetség igazi honvédelmi hozzájárulásáról. Fontos feladatnak tartom ezért annak elérését, hogy a Szövetségnek Berlinnel kapcsolatban feltétlenül szükségesnek mutatkozó költségeit a szövetségi köztársaság által teljesítendő honvédelmi hozzájárulás költségvetésébe állítsák be kiadási tételként." Hogy ez a törekvés elérte célját, az világosan kitűnik Strauss bonni hadügyminiszter szavaiból, aki 1961 januárjában erről már nem mint feladatról, hanem mint tényről beszél, amikor a New York-i Economic Clubban hallgatóinak kijelenti: „A Szövetségi Köztársaság 1950-től 1960-ig összesen 19 233 milliárd dollárt költött honvédelmi célokra, a megszállás költségeit is beleszámítva. Ha ehhez hozzászámítjuk a Berlinnek nyújtott segítséget, amely e város helyzetére való tekintettel a hidegháborúban szintén honvédelmi tehernek tekintendő, ez a szám 21 823 milliárd dollárra emelkedik."

Schäffer, az egykori bonni pénzügyminiszter, 1954-ben azoknak az általa támogatott javaslatoknak a megvitatása során, amelyek Nyugat-Berlin számára különleges pénzügyi segítséget irányoztak elő, a többi között kifejtette, hogy Németországban vannak vidékek, amelyek „körülményeik természeténél fogva gazdaságilag hasonlóan rossz vagy talán még rosszabb viszonyok között élnek, mint amilyenek között ma Berlin városának lakossága élni kénytelen". Mindamellett, mint mondotta, helyesli, hogy Berlin rendkívüli segélyben részesüljön. Indokolásképpen a nyugat-berlini lakosságra nehezedő különleges „lelki nyomást" hozta fel. S dr. Bonner a (Nyugat-) Berlini Ipari és Kereskedelmi Kamara alelnöke akaratlanul is leleplezi ezt az álszenteskedést, amikor 1956. szeptember 3-án egyik beszédében a többi között kifejti, hogy erre a segítségre azért van szükség, mert enélkül Nyugat-Berlin nem lehetne a nyugati világ kirakata a vasfüggöny mögött.

Az amerikai álláspontot a „Time" című amerikai folyóirat 1959 májusi utolsó száma juttatja kifejezésre:

a) „Gazdaságilag (Nyugat-) Berlin nyílván feneketlen hordó, amelybe az Egyesült Államok és a nyugatnémet kormány 1950 óta már 4 milliárd dollár közvetlen segélyt öntött bele."

b) Katonailag Nyugat-Berlin „veszteségi tétel a nyugati hatalmak számára — védhetetlen pozíció, amely 11 000 főnyi elit csapatot köt le, s amely háború kitörése esetén valószínűleg odaveszne".

c) „Afféle csapóajtóként, amely 110 mérföldnyire bent a kommunista uralom alatt álló területen nyílik meg, (Nyugat-) Berlinnek felbecsülhetetlen a politikai értéke a Nyugat szempontjából."

Világosan kitűnik tehát, hogy az elsődleges itt Nyugat-Berlinnek mint a NATO hídfőállásának, mint kémközpontnak, mint vonzó hömlokzatnak és az emberkereskedelem átrakodóhelyének a támogatása. S

Digitized by Google

mint másodlagosat teremtenek meg ezzel mesterséges telephely-előnyöket. Itt mindenekelőtt a következő tényezőkről van szó:

a) Amerikai ellenérték-eszközökből hiteleket nyújtanak, amelyek Nyugat-Berlinben forgó hitelalapokat alkotnak.

b) Forgalmiadó-kedvezményeket nyújtanak Nyugat-Berlinből Nyugat-Németországba irányuló szállításokra. Eszerint a nyugatnémet vevőknek megtérítenek 4 százalék forgalmiadót, a nyugat-berlini szállítók pedig forgalmiadómentességet élveznek.

c) Jövedelemadó-, testületiadó- és iparadó-kedvezményeket nyújtanak. (Nyugat-Berlinben 20 százalékkal alacsonyabb a jövedelmi, a testületi és a kereseti adó, mint Nyugat-Németországban.)

d) Megvan a lehetőség rendeléseknek ellenérték-eszközökből való finanszírozására, s így a nyugat-berlini cégek saját tőkeerejüket meghaladó fizetési kötelezettségeknek tehetnek eleget.

e) Bevezették az úgynevezett értékmegállapítási szabadságot, amely szerint Nyugat-Berlin vállalkozói a beruházások teljesítése után három éven belül a beszerzési és előállítási költségeknek több mint 80 százalékát leírhatják (Nyugat-Németországban mintegy 48 százalékot). Ez azt jelenti, a vállalkozóknak megvan a lehetőségük arra, hogy az adott kereteken belül könyveikben profitokat költségekké alakítsanak át és így módon azokat legálisan kivonják a megadóztatás alól.

Ezeknek a kedvezményeknek a terhét végső soron a nyugatnémet és a nyugat-berlini dolgozók viselik, minthogy nekik kell a maguk adójával pótolni az említett kedvezményekből eredő adókieséseket. Ők fizetik meg az árát egy gazdasági anomália fenntartásának, s akaratuk ellenére arra használják fel őket, hogy Európában a feszültségnek egy veszélyes központját működőképes állapotban tartsanak.

A kedvezmények közvetlenül vagy közvetve regionálisan korlátozott költség-előnyökként hatnak és ily módon telephely-meghatározó befolyást gyakorolnak. Arra ösztönöznek, hogy Nyugat-Berlinben „olcsó" pénzt fektessenek be. Jellemző, hogy ezeket a pénzügyi rendszabályokat nyugat-németországi és nyugat-berlini gazdasági publikációkban Nyugat-Berlin *döntő* telephely-meghatározó kritériumaként emlegetik. Így például a (Nyugat-) Berlini Ipari és Kereskedelmi Kamara 1956. évi jelentésében ez olvasható: „Senki sem lesz hajlandó tőkéjét beruházni, ha azzal kell számolnia, hogy a törvényhozó a *telephely-feltételeket* az adókedvezmények csökkentésével módosítja".

Vonzó telephely-meghatározó mozzanatnak tekinthető végül a leszorított nyugat-berlini bérszínvonal is. 1938-ban Berlin bérszínvonala kerek 20 százalékkal egész Németország átlaga fölött volt, jelenleg viszont Nyugat-Berlinben még a nyugatnémet átlagot sem éri el. Nyugat-Berlin ipari munkásai — órabérben számítva — 1958-ban átlagban mintegy 4 százalékkal kevesebbet kerestek, mint Nyugat-Németország ipari munkásai. A heti béreket véve alapul ez a különbség még az öt százalékot is elérte. Az alkalmazottak bére az egész gazdaságban az 1958. évi átlagot véve alapul kerek 7 százalékkal volt alacsonyabb, mint Nyugat-Németországban. Még világosabb képet kapunk a helyzetről, ha a nyugatnémet átlag helyett Nyugat-Berlin bérszínvonalával egy hozzá fogható nagyvárosét, például Hamburgét állítjuk szembe. Ezek szerint Nyugat-Berlinben a munkabérek 1957-ben 12,3

Digitized by Google

1958-ban 12,6, 1959-ben 15,3 és 1960-ban 17,2 százalékkal voltak alacsonyabbak, mint Hamburgban. Az alkalmazottak fizetései Nyugat-Berlinben 1958-ban kerek 8 százalékkal és 1960-ban kerek 9 százalékkal voltak alacsonyabbak, mint Hamburgban.

Nyugat-Berlin egyik vonzó telephely-meghatározó tényezőjeként nem utolsó sorban megemlítendő a határátlépők foglalkoztatása, amelyre 1961. augusztus 13-ig mód nyílott. A demokratikus Berlinnek és Berlin peremkerületeinek mintegy 50 000 lakosa járt át munkára Nyugat-Berlinbe. A bérfizetésnek 40 százalékát nyugati és 60 százalékát keleti márkában való teljesítése révén a nyugat-berlini vállalkozókat további extraprofithoz juttatták és ugyanakkor annak a csalárd árfolyamnak a kihasználása alapján, amely lehetővé tette nekik, hogy törvénytelen úton a nyugati márkát 1 : 4,5 (vagy hasonló) arányban a Deutsche Notenbank német márkájára (keleti márka) cseréljék, a bérek leszorítóiként, sőt egyben sztrájktörőkként is felhasználták őket. Ezzel a messzemenően korrumpált réteggel, amely ellenszolgáltatás nélkül csak hasznot húzott az NDK-nak és fővárosának szocialista építéséből, egyben eléggé jelentős politikai hatást is ki tudtak fejteni azáltal, hogy

a) munkaerőt vontak el az NDK és fővárosa szocialista építésétől,

b) az NDK-ban és fővárosában az improduktív fogyasztók eléggé jelentős rétegét hozták létre,

c) a törvénytelen pénzváltás útján korrumpálták az embereket, megingatták osztályöntudatukat és a monopoltőke érdekeinek képviselőivé tették őket.

Nem utolsó sorban utalnunk kell arra is, hogy a határátlépők nem csekély hányadukban *egyenesen* az NDK ellen dolgoztak, hiszen egy sor nyugat-berlini hadiipari üzemben hadianyagot gyártanak, amely a nyugatnémet imperializmus agresszív terveinek végrehajtását szolgálja.

Visszatérve kiindulópontukhoz — mesterséges telephely-előnyök biztosításához —, meg kell mondanunk azt is, hogy a helyileg korlátozott telephely-kedvezmények formájában a gazdaságot ösztönző elemek, a hitelezők céljainak megfelelően, természetesen nem a nyugat-berlini gazdaság valamennyi részére érvényesek. Sőt, ezek az ösztönző intézkedések eléggé egyoldalúan csak a monopolista üzemekre korlátozódnak. Ezt hangsúlyozza a „Volkswirt" megállapítván: „...itt nem arra rászoruló üzemek vagy személyek támogatásáról van szó, hanem olyan egészséges vállalatok és magánerők támogatásáról, amelyeket anyagi kedvezményekkel Berlinben szeretnének tartani".

Hogy melyek ezek az egészséges vállalatok és magánerők, azt megmondja a (Nyugat-) Berlini Ipari és Kereskedelmi Kamara lapja, a Berliner Wirtschaft, az 1959. évi 26. számában: „Elkerülhetetlen, hogy az ipari nagyvállalatok megrendeléseit, valamint az állami rendeléseket nagy részükben ne berlini nagyüzemek kapják." S Meimberg fején találja a szöget, amikor 1952-ben egyik Nyugat-Berlinnel foglalkozó írásában az Egyesült Államok pénzügyi támogatása kapcsán megállapítja: „Amikor az Egyesült Államok közeszközökből beruházási tőkéket bocsát rendelkezésre, ennek általában az lett az egyik döntő feltétele, hogy a beruházások hozzájáruljanak a nyugati világ védelmé-

Digitized by Google

nek erősítéséhez." (Inkább úgy kellene mondani, hogy: az agresszió támaszpontjainak erősítéséhez — *A. Z.*)

Ezen az alapon a nyugat-berlini monopolista üzemek szanálták magukat és megújították termelési apparátusukat, míg a számos kis és közepes termelő üzem (s kiváltképpen a kisipar) kénytelen volt vállalni a telephely-meghatározó tényezők összes hátrányait.

Az ösztönzés rendszabályainak a monopóliumokra való koncentrálásával a kapitalista gazdaságra amúgy is jellemző koncentrálódási folyamat még jobban fokozódott. Tipikus jelenség az, hogy a kis- és középüzemek rovására egyre növekszik a nagyüzemekben foglalkoztatottak aránya. 1950-ben, mielőtt még nagyobb támogatásra került volna sor, a nagyüzemek (200 dolgozón felüliek) az ipar összes dolgozóinak 34,9 százalékát foglalkoztatták, 1959-ben viszont ezek hányada már 62,8 százalékra rúgott. Ezzel szemben a kisüzemek (50 alkalmazotton alul) dolgozóinak száma ugyanezekben az években több mint 50 százalékról 17 százalékra csökkent.

A koncentráció fokozódásával párhuzamosan a dolgozók kizsákmányolása is egyre élesebbé válik. Világosan mutatja ezt az a tény, hogy az utóbbi évek termelésének növekedése igen csekély mértékben függ össze az alkalmazottak számának növekedésével. 1957-ben a termelésben beállt növekedést 30 százalékban még a foglalkoztatottak számának növekedésére lehetett visszavezetni, ezzel szemben 1958-ban és 1959-ben a viszonylag nagyarányú növekedést 100, illetve 95 százalékban a munka termelékenységének és intenzitásának fokozásával érték el. Az ilyen irányú fejlődés az üzemi balesetek és a korai megrokkanások számának állandó emelkedésével jár együtt.

Az üzemi balesetek a nyugat-berlini iparban (közlekedési balesetek nélkül) így alakultak: 1953. I. félévében 22 063 baleset, 1960. I. félévében 39 410 baleset, vagyis 78,5 százalékkal több, mint 1953 azonos időszakában.

A fentebb jellemzett ösztönző rendszabályok mindössze azzal az eredménnyel jártak, hogy Nyugat-Berlint mint telephelyet a monopóliumok számára tették vonzóbbá, s itt gyártelepek építésére, illetve a meglévők kibővítésére serkentették őket, ami által — a fokozottabb kizsákmányolás révén is — nem éppen jelentéktelen mértékben megnövekedett az ipari termelés. Az ipari termelés indexe, mindenkor az előző évhez viszonyítva, a következő arányokban növekedett: 1957 = 6,5, 1958 = 4,3, 1959 = 11,8, 1960 = 15 százalék. Ezt a fejlődést nyugat-berlini és nyugatnémet forrásmunkákban a telephely-meghatározó tényezők állandó javulásának jeleként fogják fel. Ha azonban valamivel behatóbban elemezzük ezt a jelenséget, nyomban kitűnik, hogy ez a megállapítás teljesen tarthatatlan, mert Nyugat-Berlin a nyugatnémet és amerikai pénzügyi segítség ellenére — vagy jobban mondva, éppen ezért — változatlanul frontváros, s ennél fogva bizonytalan telephely.

Megfigyelhető ez azon a tényen is, hogy az utóbbi években a „társadalmi termék" igen nagy mértékben megnövekedett ugyan, de ugyanakkor a „társadalmi terméknek" az a része, amelyet beruházásokra fordítanak, szüntelenül csökken. A beruházások bruttó volumene 1950-ben még a „társadalmi termék" 21,3 százalékát alkotta, 1957-ben

Digitized by Google

viszont ez a hányad már csak 20,6 százalék, 1958-ban 19,4, 1959-ben 19,0 és végül 1960-ban 18,4 százalék volt. Ez azt jelenti, hogy Nyugat-Berlinben a kizsákmányolási és a felhalmozási folyamatnak a fejlett kapitalista gazdaságra jellemző egysége széthullik, és hogy az újratermelés folyamatában elsajátított értéktöbbletet — amelyet a tőkések egyébként felhalmoznak, hogy a kizsákmányolás folyamatát kiszélesített alapokon újra folytassák —, csak egyre kisebb hányadában fektetik be magában Nyugat-Berlinben. Egy jóval nagyobb hányada Nyugat-Németországba áramlik, s Nyugat-Berlinben csak annyit akkumulálnak, aménnyi szükséges ahhoz, hogy mint kizsákmányolási objektumot és felhalmozási forrást fenntartsák. A Nyugat-Berlinben megtelepedett monopóliumok a mesterséges telephely-klímát csak arra használják ki, hogy profitjukat növeljék, s ezeket aztán arra fordítják, hogy Nyugat-Németországnak a frontvároshoz képest kedvezőbb telephelyein termelési kapacitásokat építsenek és ujjáépítsenek, hiteleket nyújtsanak stb. Ez annyit jelent, hogy Nyugat-Berlin a nyugatnémet monopoltőkének valóságos felhalmozási forrásává lett, hiszen frontváros-jellegénél fogva ideig-óráig magas profitot biztosít, de tartósan nem tekinthető biztos talajnak, s a monopóliumok ezért itt idegenkednek a következetes beruházási politikától.

Ilyen körülmények között Nyugat-Berlin elesik fontos ujjáépítési lehetőségektől, s nem csoda, hogy a nyugat-berlini munkások gyakorlatilag maguk is azon munkálkodnak, hogy Berlin e városrészének a munkamegosztás szempontjából betöltött jelentőségét egyre szűkítsék és a nyugatnémet területek előtérbe kerülését támogassák.

A nyugatnémet területek előretörése és a frontváros telephely jellegének hanyatlása a következő képet mutatja:

a) Míg Nyugat-Berlin alig haladta még túl a foglalkoztatottak 1939. évi létszámának a felét, a nyugatnémet átlag e létszám 181 százalékos növekedését mutatja. A nyugatnémet szövetségi tartományokban még a legcsekélyebb növekedés is jelentősen felülmúlja a mesterséges telephely-övezetében elért „fejlődést".

b) A foglalkoztatottak hányada Nyugat-Berlinben egész Nyugat-Németországhoz viszonyítva 44,5 százalékról (1939) 13,9 százalékra (1959) csökkent.

Még világosabb képet kapunk Nyugat-Berlin telephely-jelentőségének hanyatlásáról, ha legfontosabb iparágából, az elektromos iparból veszünk példákat. A háború előtt a Siemens-cég létszámának kereken a fele berlinben összpontosult, s Nyugat-Berlin, a Siemensstadt-i gócccal, abszolút fölényben levő súlypontot alkotott. A pénzreform óta, 1960 szeptemberéig a Siemens-konszern egész belföldi személyi állománya több mint 150 százalékkal növekedett; ugyanakkor a nyugatberlini művekben mindössze 50 százalékkal nőtt az alkalmazottak száma, úgyhogy ebben az időpontban a Siemens-konszern összes alkalmazottainak már csak 20 százaléka működött Nyugat-Berlinben.

Régebben a Siemens-konszern fejlesztési és kutatási kapacitásai nagyobbrészt Nyugat-Berlinben összpontosultak, 1955-ben viszont a következő területi megoszlást láthatjuk: a kutatási és fejlesztési munkálatoknak csaknem három ötödét Münchenben végezték, 20 százalék Karlsruhe-ra jutott és már csak 17 százalék Nyugat-Berlinre.

Digitized by Google

A Telefunken AG alkalmazottainak aránya Nyugat-Berlinben 1951-től 1958-ig kerek 52 százalékról mintegy 35 százalékra csökkent. Az Osram GmbH-nál 1947 június végén a nyugat-berlini alkalmazottak aránya 76,5 százalék volt, ezzel szemben 1956 derekán már csak 55 százalék. Ez alatt az idő alatt a cég létszáma Nyugat-Németországban az ötszörösére, Nyugat-Berlinben pedig csupán a kétszeresére emelkedett. Az 1960—61. üzleti évre a konszern nyugat-berlini üzemeire 40 százaléknál alacsonyabb beruházási hányadot irányoztak elő.

Az elektromos ipar tekintetében itt részletesebben kifejtett fejlődést hasonlóképpen ki lehetne mutatni a gépgyártásban (1939 = 14 százalék, 1959 = 4 százalék), a ruházati iparban (1939 = 11,2 százalék, 1959 = 6,8 százalék), és más iparágakban is.

Ezt az egész komplexumot összefoglalva a következőket állapíthatjuk meg: Berlin régebben Németországban a lényeges alakítója volt a területi munkamegosztásnak, mégpedig világváros-jellege, fővárosi funkciói és a német nagyvárosok tekintetében egyedülálló módon összpontosított gazdasági ereje folytán — ma viszont e pozíció messzemenő szűkülése vagy teljes megszűnése következtében a nyugat-berlini részterületnek a munkamegosztásban betöltött funkcióját formájában és méreteiben Nyugat-Németország szabja meg. Az imperialista állam Nyugat-Berlint a szocialista Német Demokratikus Köztársaságban levő hídfőállásává és a hidegháború frontvárosává tette. Ez a funkció gátlólag hat a gazdasági fejlődésre, minthogy a gazdasági élet minden területén bizonytalanságot visz a telephely-megállapító tényezőkbe.

Azzal, hogy pénzügyi alapon mesterségesen kedvezőbbekké tették a telephely-meghatározó tényezőket, megindították a nyugat-berlini iparnak külföldi tőkével való elárasztását, s itt különösen fontos pozíciókat az amerikai tőke foglalt el. A következő néhány példa képet ad erről a fejlődésről: Az Osram GmbH tőkéjének több mint egyötöde a New York-i General Electric Comp. kezén van. Az elektrotechnikai ipar olyan nagyvállalatai, mint a Mix & Genest, a C. Lorenz és a Graetz, a Standard Elektrizitäts-Gesellschaft AG révén az amerikai International Telephone and Telegraph Corp. (ITT) tröszt leányvállalataivá váltak. A Flohr-Otis GmbH (felvonó- és mozgólépcsőgyár) részvénytulajdona 50 százalékban az amerikai Otis Elevator Comp. kezén van. A R. Stock & Co. AG (szerszám- és gépgyár) részvénytőkéjének 94 százalékát a legjelentősebb amerikai szerszámgépipari vállalat, az Union Twist Drill Co. vette át.

Egyre jobban beigazolódott tehát Walter Kunzenak az a találó megállapítása, amelyet 1951-ben mint a CDU nyugat-berlini szervezete gazdaságpolitikai bizottságának elnöke tett, s amely szerint sok nyugat-berlini cégnél a külföldi tőke jelentősen túlszárnyalja a saját tőkét és ezek a cégek gyakorlatilag kizárólag a külföldi hitelezőnek dolgoznak. Óvatos becslések szerint 1960-ban több mint 100 000 nyugat-berlini munkás és alkalmazott dolgozott olyan vállalatnál, amely kisebb-nagyobb mértékben külföldi tőke befolyása alatt állott. Ha emellett figyelembe vesszük a monopóliumok számára kedvező, fentebb ecsetelt nyugat-berlini melegházi éghajlatot, akkor *először is* világossá válik, hogy az Egyesült Államoknak — Nyugat-Berlinnek frontvárossá és a nyugtalanság európai tűzfészkévé való változtatásával — különö-

Digitized by Google

sen könnyű volt gazdasági pozíciókat szerezni és kizsákmányolási területét kiszélesíteni. Drapper egykori amerikai követ nemcsak politikai okokból, hanem egyes amerikai monopóliumok tekintetében gazdasági okokból is nyugodtan leszögezhette: „Az Egyesült Államok kormánya nevében kijelenthetem, hogy mi, amerikaiak, a Berlinnek juttatott segítséget a legjobb befektetésnek tartjuk, amelyet valaha is eszközöltünk."

Másodszor világos, hogy Nyugat-Berlinnek frontvárossá és így a monopóliumok eldorádójává való változtatásával ez a berlini városrész nemcsak politikailag, hanem gazdaságilag is a Német Demokratikus Köztársaság területének kellős közepén fekvő amerikai birtokká lett, s hogy itt különösképpen összeforr a nyugatnémet és az amerikai tőke agresszivitása. Ez a helyzet Nyugat-Berlin földrajzi fekvését is figyelembevéve a legnagyobb éberségre int bennünket. S végül, *harmadszor*, világossá válik az, hogy a nyugat-berlini munkásokat egyre nagyobb mértékben kettős kizsákmányolás sújtja — az amerikai és a nyugatnémet tőkéé —, s hogy ezen felül munkájukkal a terjeszkedés vágyától égő monopolegyesülések erősödésében segédkeznek.

NYUGAT-BERLIN MINT DEMILITARIZÁLT SZABAD VÁROS POZITÍV IRÁNYBAN ALAKÍTANÁ A TELEPHELY-MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐKET

Eddig azt vizsgáltuk, hogy mi a tényállás a frontváros viszonyai között, vagyis a nyugtalanság egy európai tűzfészkének státusa alapján. Ismeretes, hogy a Szovjetunió és a Német Demokratikus Köztársaság kormánya olyan javaslatot terjesztett a nyugati hatalmak és a világ közvéleménye elé, amelynek elfogadása és végrehajtása enyhítené a nyugat-berlini helyzetet és normalizálná a viszonyokat. Abból a tényből kiindulva, hogy Nyugat-Berlin jelenlegi helyzete veszélyezteti a békét, hogy a megszállási rendszer Nyugat-Berlinben visszás anakronizmussá fejlődött, hogy a nyugati hatalmak a potsdami egyezmény és a szövetségesek között létrejött más megállapodások megszegése folytán már rég elvesztették minden jogukat a Nyugat-Berlinben való maradásra stb. stb., a Szovjetunió és a Német Demokratikus Köztársaság olyan tervet terjesztett elő, amely szerint Nyugat-Berlin neutralizált szabad város lenne, amelynek ügyeibe egyetlen állam sem avatkozik be, s amely a maga részéről kötelezettséget vállalna arra, hogy területén nem tűr meg semmiféle ellenséges tevékenységet a Német Demokratikus Köztársasággal vagy más államokkal szemben. Walter Ulbricht a német béketervvel foglalkozó nyilatkozatában erről ezt mondotta: *„A nyugat-berlini lakosság szabadságát és biztonságát javaslataink értelmében megóvnánk és a lehető legerősebb nemzetközi garanciákkal biztosítanánk...* A Német Demokratikus Köztársasággal való békeszerződés megkötése révén mindenesetre Nyugat-Berlin lakossága is megszabadulna a nyugat-berlini külön megszállási rendszer által rárótt kötelezettségek alól, s így lehetősége nyílnék arra, hogy a Nyugat-Berlini demilitarizált szabad város keretei között maga döntsön sorsa felől...

Digitized by Google

A világ közvéleménye előtt újra nyomatékosan hangsúlyozom és a Német Demokratikus Köztársaság Államtanácsa és kormánya nevében, a Népi Kamara nevében, a Német Szocialista Egységpárt és a demokratikus blokk többi pártja nevében biztosítom Nyugat-Berlin polgárait arról, hogy a demilitarizált Nyugat-Berlin szabad várost a legcsekélyebb mértékben sem korlátozzuk abban a jogában, hogy rendszere tekintetében az önrendelkezés alapján maga döntsön és maga intézze ügyeit, hogy senki sem szándékozik beavatkozni belső ügyeibe, s hogy készek vagyunk lehetővé tenni a szabad város forgalmát nyugat és kelet, észak és dél felé. Csak egyet kívánunk Önöktől: Nyugat-Berlin ne legyen többé a hidegháború támaszpontja."

Az ismételt nyilatkozatokból tudjuk, hogy a Szovjetunió kész minden erejével hozzájárulni ahhoz, hogy a szabad város gazdasági élete normálisan és fennakadás nélkül fejlődjék, hogy Nyugat-Berlin lakosságának életszínvonala ne csökkenjen, hanem szüntelenül emelkedjék. A Szovjetunió ezenfelül azt is felajánlotta, hogy kereskedelmi alapokon bizonyos kötelezettségeket vállal megrendelésekre és szállításokra. A Német Demokratikus Köztársaság kormánya kijelentette, hogy kész elősegíteni a szabad város egészséges gazdasági fejlődését.

Milyen következményei lennének a szabad város létrejöttének, elsősorban Nyugat-Berlin telephely-meghatározó tényezői szempontjából?

1. Megszűnnék Nyugat-Berlin frontváros-helyzete:

a) Megszűnnék a megszállási rendszer.

b) Nyugat-Berlint, nem használhatnák fel, helyzetével visszaélve, ügynöki tevékenységre és zavarkeltésre.

c) Kikapcsolnák a revanspolitikusokat, a reakciós polgárháborús csapatokat, stb.

d) Megszűnnék a gazdaság militarizálása.

e) Nyugat-Berlinnek nem kellene azt a lealacsonyító szerepet betöltenie, hogy a nyugatnémet monopóliumok akkumulációs forrása legyen.

f) Jóval kisebb mértékben, mint ahogy azt a frontváros-jelleg megköveteli, kellene a „társadalmi termék" aránytalanul nagy részét improduktív célokra venni igénybe, és ezzel több eszköz jutna az újratermelési folyamatba.

g) Le lehetne egyszerűsíteni a frontváros-politika folytán mérhetetlenül felduzzasztott közigazgatási apparátust.

h) Fel lehetne számolni az ésszerűtlen politikai-stratégiai készleteket.

A közvetlen pénzügyi megtakarítások mellett a telephely-meghatározó tényezők szempontjából különösen nagy jelentősége volna annak, hogy a politikai okokból eredő bizonytalansági tényezők megszűnnének. Az egészségtelen frontváros-klímát nyugodt és biztonságos békés légkör váltaná fel, amely hozzájárulna ahhoz is, hogy Nyugat-Berlin mint az ipar letelepedési területe stabilizálódjon.

2. Megszűnnének azok a mesterségesen létrehozott kötelékek, amelyek Nyugat-Berlint politikailag és gazdaságilag egyoldalúan Nyugat-Németországhoz fűzik, megszűnnék a városnak környékétől való elszigeteltsége:

Digitized by Google

a) Megnőne a csereforgalom a történelmileg kialakult környékkel.

b) Megszűnnének a mérhetetlenül hosszú és struktúrájukat tekintve ésszerűtlen szállítások.

c) A város új tranzitfunkcióhoz jutna és nem lenne többé regionális kereskedelmi zsákutca.

d) A szállítási távolságok csökkenése folytán csökkenének az élelmiszerek stb. árai.

e) Erősödnének a szocialista országokkal való gazdasági kapcsolatok.

f) A szocialista országok válságmentesen fejlődő gazdaságával való kapcsolata révén biztosítva volna a város szüntelen és gyors gazdasági fellendülése.

g) Állandóan biztosítva volna a gazdasági kapacitások teljes kihasználása.

h) Fokozatosan megszűnnék a város és gazdaságának a krónikus eladósodottsága.

i) Megnövekednék az adóbevétel, többek között azáltal, hogy megszűnnének a náciknak fizetett segélyek, hogy megszűnnének a szövetségi köztársaság törvényei szerint a szabad városon kívül élő személyeknek teljesítendő fizetések, hogy meg lehetne takarítani azokat az adókedvezményeket vagy támogatásokat, amelyek a csaknem kizárólag távoli nyugati piacokkal való jelenlegi anorganikus áruforgalom fenntartását célozzák, hogy le lehetne mondani a nyugat-berlini vállalkozóknak nyújtott adókedvezményekről stb.

A bonni támogatások teljes elesése ellenére nemcsak Nyugat-Berlin kereskedelmi mérlegének deficitjét, hanem egész gazdasági mérlegének egyenlegét is meg lehetne szüntetni.

A Nyugat-Berlinnek demilitarizált szabad várossá való átalakítását célzó javaslat fontos láncszem a Szovjetunió, a Német Demokratikus Köztársaság, a szocialista tábor valamennyi országa ama javaslatainak hosszú sorában, amelyek a németországi feszült helyzet enyhítését és a német népnek, Európa és az egész világ népeinek háborús konfliktustól való megóvását célozzák. Ezzel szemben a nyugati hatalmak és nyugatnémet szövetségeseik a nyugat-berlini revansista politikusokkal egyetemben mindent elkövettek, hogy szüntelenül erősítsék Nyugat-Berlin frontváros-funkcióját. Nyugat-Berlint egyre inkább olyan helyzetbe sodorták, hogy Európa veszélyes háborús tűzfészkévé válhat, s így megvolt az akut veszélye annak, hogy a Nyugat-Berlinben szított tűz az egész világot lángba borítja.

Ebből a helyzetből kiindulva tett a Német Demokratikus Köztársaság kormánya a Varsói Szerződés tagállamai kormányainak javaslatára 1961. augusztus 13-i hatállyal a nyugat-berlini határon olyan védőrendszabályokat, amelyek lehetőséget nyújtanak a háborús tűzfészek ellenőrzésére.

Digitized by Google

KONZULTÁCIÓ

VÉSZI BÉLA:

A szocialista államiság fejlődése a kommunizmus építésének időszakában

Az SZKP XXII. kongresszusa által elfogadott új pártprogramban nagy helyet foglalnak el a szocialista állam fejlődéséről, az össznépi állam kialakulásáról, a szocialista demokratizmus további kibontakoztatásáról szóló új tételek. Ez teljesen érthető, hiszen a szocialista állam a kommunista társadalmi viszonyok fejlesztésének fontos eszköze, s a kommunizmus megvalósításának sokoldalú feladatai a szocializmus politikai rendszerének további tökéletesítését kívánják.

Természetes, hogy a szocialista államiság fejlődésére vonatkozó új elméleti megállapítások barát és ellenség érdeklődését egyaránt fölkeltik. A politikai hatalom kérdése a kapitalizmus és a szocializmus erői között folyó nemzetközi méretű osztályharcban mind a mai napig megtartotta központi jelentőségét. Ezért a marxista—leninista államelmélet alkotó továbbfejlesztése és gyakorlati alkalmazása dühödt támadásokra ingerli a marxizmus—leninizmus ellenségeit, de helyeslést és lelkesedést kelt a haladó erőkben, s köztük a szocialista országok népeiben, amelyek saját történelmi jövőjüket, a szocialista állam *általános* fejlődési törvényszerűségeit látják feltárulni és megvalósulni benne.

•

A polgári ideológusok és politikusok, valamint revizionista szekértolóik ma is mindenekelőtt a proletárdiktatúra eszméje és gyakorlata ellen irányítják támadásaik fő tüzét, s nem riadnak vissza a durva hamisításoktól és rágalmaktól sem. A kapitalista társadalom tudós bértollnokai ebből a célból — a szocialista állammal szembeni régi vádak és rágalmak ismételgetése mellett — megpróbálják eltorzítani az SZKP új programját is: azt az új tételt, hogy a Szovjetunióban a proletárdiktatúra állama össznépi állammá alakult át, úgy magyarázzák félre, hogy ez a proletárdiktatúra eszméjének valamiféle feladása és a különféle reformista elméletek igazolása. Ez az „értelmezés" azonban teljesen önkényes és durván meghamisítja a programot. Az SZKP programjának az össznépi államról szóló új tételeit nem lehet elválasztani és szembeállítani a proletárdiktatúra eszméjével, amely ma is választóvíz a marxizmus—leninizmus és a reformizmus között.

Az SZKP programja — továbbfejlesztve a marxista államelméletet és alkotóan alkalmazva azt egy új történelmi korszakra, a kommunizmus építésének korszakára — mélyrehatóan értékeli a proletár-

Digitized by Google

diktatúra világtörténelmi szerepét. Ma már nemcsak a Szovjetunió-nak, hanem a népi demokratikus országoknak a fejlődéséből is levonhatjuk azt a nemzetközi érvényű tapasztalatot, amelyet a program úgy fogalmaz meg: „Bármilyen formában menjen is végbe az átmenet a kapitalizmusból a szocializmusba, ez csak forradalom útján lehetséges. Bármennyire különfélék is a szocializmus építésének időszakában az új, népi államhatalom formái, egy a lényegük, a *proletárdiktatúra,* amely nem más mint az igazi demokrácia, demokrácia a dolgozók számára."

A proletariátus a szocialista forradalomban zúzza szét a burzsoázia hatalmi és politikai gépezetét, s hozza létre a maga politikai hatalmát, a proletárdiktatúrát, amely nélkülözhetetlen fegyvere a burzsoázia végleges felszámolásának, a kizsákmányolás megszüntetésének, a szocialista termelési és társadalmi viszonyok létrehozásának és fejlesztésének. A szocialista forradalomban kifejlődött proletárdiktatúra gyökeresen különbözik a burzsoá államtól és minden ezt megelőző államtól, amelyek a kizsákmányoló kisebbség hatalmát valósították meg a dolgozó többség felett. Lenin szavaival szólva — a proletárdiktatúra már nem a szó régi értelmében vett állam, mert a proletariátus állama a dolgozó tömegek uralmát, a társadalom többségének hatalmát valósítja meg a volt kizsákmányolók felett, a demokrácia magasabb típusát, a dolgozók tényleges demokráciáját állítja a polgári demokrácia formális egyenlősége helyébe.

A szocialista állam kezdetben csak mint egy osztály osztatlan hatalma, mint a proletariátus diktatúrája jöhet létre. A proletárdiktatúra is bizonyos értelemben népi állam, de a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet időszakának társadalmi és politikai viszonyai között a népi hatalom feltételezi a legforradalmibb osztálynak, a munkásosztálynak a diktatúráját. A munkásosztály, amelynek az a történelmi hivatása, hogy elvezesse az emberiséget a kommunista társadalomba, nem kerülheti meg a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet szakaszát. Ebben a szakaszban meg kell szüntetni az osztályantagonizmusokat, következetesen el kell nyomni a burzsoázia ellenállását, s ez a munkásosztály diktatúráját követeli meg. S bár ma már új erőviszonyok alakultak ki a világban, s a szocializmus erőinek túlsúlya egyre inkább reménytelenné teszi a szocializmust építő országokban a hatalmát vesztett burzsoázia számára az ellenállást, a fegyveres ellenforradalmi kísérletek győzelmi esélyeit — a történelmi tapasztalat szerint a volt kizsákmányolók ellenállását ezekben az országokban is csak az osztályharc váltakozó hevességű ütközeteiben lehet leküzdeni. Ez szükségessé teszi az erőszak állami formáját: a munkásosztály diktatúráját a burzsoázia felett. Az 1956-os ellenforradalmi események tanulságai, saját tapasztalataink megerősítik Lenin tanításainak igazát: „Aki nem értette meg, hogy győzelme érdekében minden forradalmi osztálynak elkerülhetetlenül szüksége van a diktatúrára, az semmit sem értett meg a forradalmak történetéből, vagy semmit sem akar tudni ezen a téren".[1]

A proletárdiktatúrának azonban nem az erőszak a lényege, ha-

[1] Lenin Művei 31. kötet, Szikra 1951. 327. oldal.

nem a szocialista társadalom megvalósításáért kifejtett gazdasági, szervező és nevelő tevékenység. Az erőszak mértéke és módja elsősorban a burzsoázia ellenállásától és azoktól a konkrét feltételektől függ, amelyek között a proletárforradalom győzedelmeskedik.

A szocializmus erőinek túlsúlya, a demokratikus és haladó mozgalmak befolyásának növekedése, a szocialista és demokratikus mozgalmak egységfrontja a proletárdiktatúra megvalósításának sokféle formáját és a hatalom gyakorlásának változatos módszereit teszik lehetővé. Magától értetődik, hogy a hatalom megszerzésének és gyakorlásának időszakában egyaránt a békés eszközök alkalmazása a legelőnyösebb a munkásosztály, a proletárforradalom számára, mert így kevesebb áldozattal, jobb anyagi és egyéb feltételek között, s ezért gyorsabban és fájdalommentesebben épül fel a szocializmus.

A szocializmus építésének időszakában a győzedelmes proletariátus és a hatalmát vesztett burzsoázián kívül még széles városi és falusi kispolgári tömegek és rétegek léteznek. E rétegek — amelyeknek nagyságát, jelentőségét, társadalmi befolyását az adott ország konkrét viszonyai határozzák meg — kivétel nélkül mindenütt megtalálhatók az átmenet időszakában. Ezek a rétegek maguk is érdekelve vannak a kizsákmányolás megszüntetésében, s ezért a munkásosztály szövetségesei a társadalom szocialista átalakításában, de kezdetben még nem a szocialista termelési viszonyok, hanem a magántulajdon alapján állnak. A munkásosztálynak a szocializmusért folyó harcában úgy kell támaszkodnia szövetségeseire, hogy leküzdje bennük a szociális természetükből folyó ingadozásaikat, feltárja előttük alapvető osztályérdekeiket, a felszabadításukhoz vezető harc igaz útját. Mindez megköveteli a munkásosztály állami szervezettségét és vezetését, a parasztság és általában a kispolgári rétegek szocialista átnevelését, azt, hogy a munkásosztály szervezettsége terjedjen tovább valamennyi dolgozó osztályra, s az egész nép szervezetten álljon a szocialista építés szolgálatában. A munkásosztály hatalmának szilárdsága ugyanakkor nagymértékben függ attól is, hogy állandóan erősödik-e a többi dolgozó osztállyal való szövetsége, hogy politikájában hogyan támaszkodik szövetségeseire, bevonva őket az államhatalom ügyeinek intézésébe. A proletárdiktatúra politikai rendszerének állami és társadalmi szervezetei egyaránt ezt a kettősségben is egységes célt szolgálják: a munkásosztály vezetését, hatalmának erősítését és a más dolgozó osztályokkal való szövetségének állandó szélesítését.

Hazánk felszabadulás utáni történetének több mint egy évtizede szemléltetően bizonyítja a proletárdiktatúra lenini eszméjének igazát. Pártja vezetésével munkásosztályunk felhasználta a felszabadulás utáni kedvező történelmi lehetőséget: szívós, állandó osztályharcban fokozatosan kiszorította a burzsoáziát a hatalomból, és megvalósította a proletárdiktatúrát. De mind a proletárdiktatúráért vívott harc időszakában, mind a proletárdiktatúra kivívása után állandóan harcolnia kellett a különböző burzsoá, kispolgári és revizionista nézetek leküzdéséért, melyeknek közös lényege — a proletárdiktatúra tagadása.

A proletárdiktatúráért folytatott küzdelem időszakában a revizionisták — a kapitalizmus alapjait nem érintő — „dolgozók demokráciájának" hamis és ködös elképzelésével akarták felcserélni a proletár-

Digitized by Google

diktatúra lenini elméletét, megállítani a népi demokratikus fejlődést. A proletárdiktatúra győzelmének és megszilárdításának fontos feltétele volt az ilyen nézetek és törekvések leküzdése. A szocialista építés időszakában az ellenséges és revizionista erők, a régi vezetők hibáit felhasználva, a proletárdiktatúra ellen összpontosították támadásaik fő tüzét. A munkáshatalom megdöntéséért harcba induló ellenforradalmi csoportok a fegyveres felkelés közvetlen előkészítésének idején ismét „kölcsönvették" a reformisták és más kispolgári elemek szellemi lomtárából a „tiszta demokrácia" hamis és káros jelszavát, s a „teljes szabadság" követelésével támadtak a proletárdiktatúra ellen. A „nemzeti kommunizmus" kalózlobogója mögött valójában a szocialista forradalom, a proletariátus diktatúrájának tagadása húzódott meg. A jugoszláv revizionizmustól kölcsönzött antileninista elgondolások, a szocialista állam szerepének csökkentése, a „bürokratikus etatizmus" hamis vádja a szocialista államokkal szemben szintén a proletárdiktatúra elleni támadásokat segítették.

A magyar munkásosztályt az ellenforradalom leveréséért folytatott harc áldozatai és tanulságai tanították meg arra, hogy mint a szeme fényét, úgy védje és állandóan erősítse hatalmát. A párt a munkásosztály hatalmának megőrzéséért és megszilárdításáért folytatott harcában szétrombolta az ellenforradalom eszmei hagyatékát, a proletárdiktatúra lenini eszméit meghamisító nézeteket. A proletárhatalom erősítése szükségessé tette a proletárdiktatúra hatékonyságát gyengítő baloldali torzítások és hibák kijavítását is: a szocialista törvényesség megszilárdítását, a dolgozó osztályok demokratikus jogainak szélesítését, a bürokratizmus elleni harc fokozását az államapparátusban és a társadalmi élet minden területén. A párt intézkedései és helyes politikája azt eredményezték, hogy a magyar munkásosztály sikerrel valósítja meg történelmi céljának első szakaszát, a szocialista társadalom felépítését.

* * *

Az SZKP új programja olyan feladat megoldását tűzi ki, amelyet az emberiség eddig csak messziről ismert, s amely a történelemben most először került közvetlenül napirendre a Szovjetunióban. Ennek a feladatnak a megoldása a marxista—leninista elmélet alkotó alkalmazását és fejlesztését, új elméleti tételek kidolgozását követeli meg. Ilyen új, a marxista államelméletet lényegesen továbbfejlesztő tétel az is, hogy a Szovjetunióban „az az állam, amely a proletárdiktatúra államaként jött létre, népi állammá, az egész nép érdekeit és akaratát kifejező szervvé alakult át". Azokkal a korábbi állításokkal szemben, amelyek szerint a proletárdiktatúra feladata a szocializmus felépítésén túl a kommunizmus építésének időszakára is kiterjed és csak a teljes kommunizmus megteremtésével ér véget, a program megállapítja, hogy a kommunizmus felépítésének időszakában a proletariátus diktatúrája „a belső fejlődés feladatai szempontjából a Szovjetunióban már nem szükségszerű". A szovjet szocialista társadalom életében végbement változások alapján „a munkásosztály diktatúrája már az állam elhalása előtt elveszti szükségességét".

Milyen okok következtében változott meg a szocialista állam tár-

Digitized by Google

sadalmi tartalma a kommunizmus építésének idején, hogyan nő át a proletariátus diktatúrája össznépi állammá? Melyek azok a körülmények, amelyek a kommunizmus építésének időszakában szükségtelenné teszik a munkásosztály kizárólagos hatalmát, a szocializmussal ellenséges erők elnyomását, a proletárdiktatúrát?

Mindenekelőtt: az a körülmény, hogy a mai szovjet szocialista társadalmat a *kizsákmányoló osztályoknak, rétegeknek és azok maradványainak teljes megszüntetése jellemzi*, hogy a Szovjetunióban nincsenek osztályantagonizmusok és összeütközések, nincsenek olyan társadalmi csoportok és rétegek, amelyet a munkásosztálynak el kellene nyomnia, amelyekkel szemben diktatúrát kellene alkalmaznia. A Szovjetunióban a szocializmus végleges győzelmével a proletárdiktatúra, mint a kizsákmányoló osztályok ellenállásának elnyomó eszköze, a belső viszonyokat illetően feleslegessé vált, mert már teljesítette történelmi hivatását. Ezt az is mutatja, hogy a Szovjetunióban már nincsenek politikai elítéltek, hogy csökken az állam büntető apparátusa, s az állami szervek elhárító tevékenységének éle a külföldről szervezett kém- és diverzáns tevékenység elhárítására irányul. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az össznépi állam már nem lát el belső kényszerítő feladatokat. Az állampolgárok szabadságát és jogait a szocialista állam jogrendszere biztosítja, s amíg a társadalmi együttélés kommunista normái nem váltak a társadalmi élet mindennapos gyakorlatává, szokássá, általánosan megvalósult erkölcsi normákká, addig a szocialista állam a maga kényszerítő erejével is biztosítja a jogszabályok betartását. Az egységes népi állam a nevelés és meggyőzés eszközein kívül kényszert is alkalmaz, hogy megfékezze a társadalomra veszélyes bűnözők, ingyenélők és spekulánsok, általában a társadalomellenes erők tevékenységét. Ebben azonban már nem a proletariátus diktatúrája nyilvánul meg, hanem a társadalom túlnyomó többségének össznépi tevékenysége a szocialista jogrendet megbontó elenyésző kisebbség fékentartására. Az össznépi állam kényszerítő tevékenységét nem osztályviszonyok, nem az uralkodás és alárendeltség viszonyai teszik szükségessé, mint a proletárdiktatúrában, hanem az, hogy a társadalomellenes tevékenységnek még vannak bizonyos, egyre inkább megszűnőben levő forrásai, elsősorban a gondolkodás maradiságában, a régi tudat maradványaiban.

A másik körülmény, amely lehetővé tette, hogy a proletárdiktatúra össznépi állammá alakuljon át: *a szocialista társadalom eddig nem ismert egysége.* A Szovjetunióban a különböző osztályok és rétegek szociális helyzete között nincsen elvi különbség: valamennyi dolgozó osztály szocialista termelési viszonyok között él. A Szovjetunió parasztsága, amely a szocialista kolhoztulajdon viszonyai között dolgozik, a párt és az állam nevelő, szervező tevékenységének eredményeként levetkőzte kistulajdonosi természetét, szocialista osztállyá vált; ezzel a munkás-paraszt szövetség még szilárdabb lett, magasabb fokra emelkedett, két baráti szocialista osztály megbonthatatlan szövetségévé fejlődött. „A parasztoknak a munkásokkal azonos politikai jogaik vannak, alapvető érdekeik azonosak. A munkásosztály és parasztság közötti különbségek a fő dolgokban megszűntek, az osztályhatárok végső megszűnésének folyamata most már mind gyorsabban megy végbe",

Digitized by Google

— mondotta kongresszusi beszédében Hruscsov elvtárs. Az „össznépi állam" fogalma azt fejezi ki, hogy megváltozott ezeknek az osztályoknak a viszonya egymáshoz és a hatalomhoz, amely immár *maradéktalanul és közvetlenül* valamennyi dolgozó osztály és réteg érdekét fejezi ki.

A munkásosztály, amely továbbra is a szovjet társadalomnak a legszervezettebb és leghaladóbb osztálya, a megváltozott körülmények között is megtartja vezető szerepét, ehhez azonban nincs szüksége kizárólagos hatalomra. A népgazdaság különböző területein új módszerekkel és formák között valósítja meg a vezetést: a munka kommunista formáinak kidolgozásában, a szocialista munkaversenyben, a szocialista parasztság segítésében, a társadalmi önigazgatásban, az államhatalom különböző szerveiben való aktív részvétel útján.

A szocialista társadalom teljes felépülése és végleges győzelme osztályharcok alapján ment végbe, de egyszersmind meghozta az osztályharcok nélküli társadalom időszakát is. Megteremtette az osztályoknak olyan érdekazonosságát, amelynek talaján az osztályharc törvényszerűsége elveszti hatókörét és átadja helyét a szovjet szocialista társadalom *erkölcsi-politikai egységének*. A társadalom erkölcsi-politikai egysége alapján az össznépi állam és a párt tevékenységében az egész nép érdeke testesül meg. Az össznépi állam intézkedései és törvényei mindaddig megtartják politikai jellegüket, amíg a társadalom teljesen meg nem érett a kommunista önigazgatásra, de belső szükségességét tekintve a szocialista állam már nem az osztályharc, hanem a kommunista építés és nevelés eszköze.

Nemzetközi méretekben az osztályharc tovább folytatódik, a kommunizmus világméretű győzelméig, s ez természetesen a szocialista állam feladataira is kihat. A szovjet állam külpolitikája, — a béke megőrzéséért, a leszerelésért folytatott harca révén, az imperialista agresszív háborús törekvések visszaverése érdekében védelmi készségének tökéletesítése révén, a két rendszer békés gazdasági versenyében való részvétele révén *megőrzi proletár osztálytartalmát* a szocialista és kapitalista erők között folyó nemzetközi méretű osztályharcban. A szocialista tábor, a nemzetközi méretekben létrejött proletárdiktatúra — elsősorban a kapitalizmussal folytatott békés gazdasági versenyben elért nagy sikereivel — hathatósan elősegíti a nemzetközi osztályharc különböző területein a szocializmus erőinek gyarapodását, a kapitalizmus végleges és teljes megsemmisülését.

A kommunizmus építéséhez tehát nincs már szükség a munkásosztály diktatúrájára. De a proletárdiktatúra megszűnésével nem szűnik meg a szocialista állam, s annak szükségessége. „Ez azzal magyarázható, hogy még nem fogytak ki azok a feladatok, amelyeket a társadalom csakis az állam segítségével oldhat meg" — mondotta a kongresszuson Hruscsov elvtárs. A szovjet munkásosztály és szövetségesei már eddig is sok nagy feladatot valósítottak meg, de a kommunizmus felépítése a legnagyobb minden eddigi feladatok között. Két évtized alatt létre kell hozni a kommunizmus anyagi és műszaki bázisát; olyan hatalmas termelőerőket kell megteremteni, amelyek lehetővé teszik, hogy a Szovjetunió a világon az első legyen az egy főre eső termelésben. A szovjet ember sokoldalú szükségleteinek kielégítése, a munka szerinti elosztás szocialista elvének további tökéletesítése, a szükség-

Digitized by Google

letek szerinti elosztás kommunista elvének megvalósítása, a szocialista termelési viszonyok átalakítása kommunista termelési viszonyokká, az osztályok között még meglevő lényeges különbségek megszüntetése és ezzel egyidejűleg a szovjet emberek kommunista tudatának fejlesztése — hogy csak a kommunista építés legfontosabb oldalait soroljuk fel — az egész nép eszközévé lett állam sokoldalú tevékenységét kívánja meg.

E feladatok megoldását a társadalom *csakis* az államra támaszkodva tudja megoldani „Addig, amíg a kommunizmus «felsőbb» foka be nem következik, — írta Lenin — a szocialisták azt követelik, hogy a társadalom és az *állam*, a *legszigorúbban* ellenőrizze a munka mértékét, és a fogyasztás mértékét."[2] Ezért hangoztatta Hruscsov elvtárs, hogy „Az állam a kommunizmus első szakaszának győzelme után és még hosszú ideig megmarad. Elhalásának folyamata igen hosszú ideig tart majd, egész történelmi korszakra terjed ki, s majd csak akkor fejeződik be, amikor a társadalom teljesen megérik az önigazgatásra".

A kommunizmus — kiválóan szervezett társadalom. A proletárdiktatúra megszűnése nem az anarchiával, a szervezetlenséggel, a fegyelmezetlenséggel azonos. Ez a kommunizmus kispolgári elképzelése és az ilyen nézetekre halálos csapást mér a párt új programja. A kommunista párt, mint az össznépi érdekek előharcosa, irányítja, szervezi a társadalom fejlődését, felhasználja az állam szervezetét, amely immár az össznépi érdek és akarat kifejezője. Az össznépi állam „arra hivatott, hogy megszervezze a kommunizmus anyagi és műszaki alapjának létrehozását, a szocialista viszonyok átalakítását kommunista viszonyokká, hogy ellenőrizze a munka és a fogyasztás mértékét, biztosítsa a jólét emelkedését; arra hivatott, hogy őrizze a szovjet állampolgárok jogait és szabadságát, a szocialista jogrendet és a szocialista tulajdont: a tudatos fegyelem és a munkához való kommunista viszony szellemében nevelje a néptömegeket; arra hivatott, hogy megbízhatóan szavatolja az ország védelmét és biztonságát; fejlessze a testvéri együttműködést a szocialista országokkal, védelmezze az egyetemes békét és normális kapcsolatokat tartson fenn minden országgal" — foglalja össze a program az össznépi állam fő feladatait.

Az össznépi állam fogalma a szocialista állam jellegében végbemenő mélyreható változásokat tükrözi. Vannak, akik (teljesen alaptalanul) hamis párhuzamot vonnak az össznépi állam megvalósulása és a lassalle-i „népállam" jelszava között, amelyet annak idején Marx és Engels elvetett és élesen megbírált. Marx és Engels a maguk korában teljesen joggal léptek fel a „népállam" jelszava ellen, mert az figyelmen kívül hagyta az osztályharc konkrét feltételeit. A lassalle-i „népállam" teóriája leplezni igyekezett a polgári állam osztályjellegét, tagadta a burzsoá társadalom forradalmi átalakításának, a proletárdiktatúrának a szükségességét. A történelmi tapasztalatok bebizonyították Marx és Engels igazát. A népi állam megvalósulása elképzelhetetlen a proletárdiktatúrának, a társadalom forradalmi átalakításának szükségszerű szakasza nélkül. Az össznépi állam a Szovjetunióban nem a polgári államot váltja fel — ahogyan ezt a lassalle-i nézetek hirdették —, hanem a proletariátus diktatúrája nő át össznépi állammá, mégpedig

[2] Lenin Művei, 25. kötet, Szikra 1953. 501. oldal.

Digitized by Google

a felépült és megszilárdult szocializmus viszonyai között, a kommunista építés általános kibontakozásának időpontjában. Ezért nem szabad azonosítani a lassalle-i „népállam" kispolgári jelszavát az össznépi állam tudományos, marxista—leninista kategóriájával.

Sokan azt a kérdést teszik fel, hogyan lehet a kommunizmus építésének államára, az össznépi államra alkalmazni az állam ismert régi meghatározását, amely szerint az állam a mindenkori uralkodó osztály elnyomó szervezete politikai hatalmának biztosítására. Dogmatizmus és betűrágás volna, ha a régi kategóriákat alkalmaznánk az új, azelőtt nem létező jelenségekre. Az állam már a proletárdiktatúra időszakában is több volt, mint a proletariátus elnyomó apparátusa, bár kétségtelen, hogy ez is lényeges vonásai közé tartozott. Egyáltalán nem lehet azonban a régi módon jellemezni az össznépi államot, amely már *nem egy osztály szervezete* és nem diktatúra. Az össznépi állam egy *további fejlődési szakasz a kommunista társadalmi önigazgatás megvalósításának útján.* Az állam egy osztály hatalmi szervéből az egész nép hatalmi szervévé lett, s így tovább haladt a fejlődésnek azon az útján, amelyet Lenin „félállamként" jellemzett. Az össznépi állam az elhaló állam formája a kommunizmus építésének idején. Állandóan szűkülnek az össznépi állam kényszerítő tevékenységének funkciói és mindjobban előtérbe kerülnek a kommunista igazgatás ellátásának funkciói, a gazdasági és nevelő funkciók. Az elhaló állam e formája még nem veszti el politikai jellegét, de az állam funkciói tevékenységének azokat a vonásait domborítják ki, amelyekhez hasonló szervező és irányító feladatokat politikai jellegének elvesztése után is meg kell majd oldania a kommunista önigazgatásnak.

Az össznépi állam jellegének és funkcióinak megértése szorosan kapcsolódik az állam elhalásáról szóló marxista—leninista elmélet továbbfejlesztéséhez. Közismertek a marxizmus klasszikusainak elvi útmutatásai arról, hogy a teljes kommunizmusban elhal az állam. De az állam elhalásának konkrét formáit a klasszikusok nem láthatták előre, mert ezeket az adott konkrét körülmények határozzák meg. Az SZKP programja most megvilágítja az állam elhalásának útját. Fontos lépés ezen az úton a proletárdiktatúra átalakulása össznépi állammá. Az össznépi állam sem marad azonban változatlan; a kommunista építés előrehaladásának idején az állam elhalásának folyamata megy végbe, a szocialista államiság kommunista társadalmi önigazgatássá alakul át.

Némelyek attól tartanak, hogy a proletárdiktatúra megszűnésével meggyengül a szocialista állam. Pedig éppen ennek az ellenkezője történik: a szocialista állam nem gyengül, hanem tovább erősödik azzal, hogy társadalmi alapja kiszélesedett, még szilárdabbá, egységesebbé vált. Az össznépi állam az egész társadalom nevében és érdekében szigorúan őrzi és védi a szovjet emberek jogait, szabadságát, a törvények betartását. Az állam tevékenysége még hatékonyabbá válik, mert a dolgozók és társadalmi szervezeteik széles támogatására támaszkodik. Az állami és társadalmi szervezetek egymással való összefonódása, szoros együttműködése az össznépi állam társadalmi alapjának erősségét, szilárdságát fejezi ki. Ez fontos jellemzője az össznépi államnak.

• • •

Digitized by Google

A szocialista állam jellegében végbement változásokat a szocialista demokrácia általános kibontakozása és össznépi demokráciává való fejlődése fejezi ki a legjobban. „A jelenlegi körülmények között tehát hazánkban az *osztályviszonyok fejlődésük új szakaszába léptek.* A proletárdemokrácia össznépi szocialista demokráciává alakul át" — mondotta beszámolójában Hruscsov elvtárs az SZKP XXII. kongresszusán. Amint a proletárdiktatúra és az össznépi állam között nincsen merev válaszfal, úgy az össznépi demokrácia is a proletárdemokráciából nő ki.

Már a proletárdiktatúra megteremtette a dolgozók számára a tényleges demokrácia feltételeit, s a polgári demokrácia által adott (vagy inkább ígért) formális szabadság helyébe széles politikai jogokat, szabadságot adott nekik, megszabadította őket a kizsákmányolástól, s megteremtette a politikai jogok gyakorlásának gazdasági és politikai alapjait.

A polgári állam — még a legdemokratikusabb is — a valóságban a burzsoázia diktatúrája, mert a termelőeszközök kapitalista tulajdona, a gazdasági és — tegyük hozzá — a politikai hatalom tőkés birtoklása a tőkés kizsákmányolás szolgálatába állítja az államgépezetet. A mai tőkés állam szüntelenül dicsőíti, de egyre kevésbé tűri el a polgári demokratikus jogokat. Minél erősebb a munkásosztály és a haladó erők mozgalma, minél inkább veszélyezteti a burzsoázia gazdasági és politikai hatalmát, annál inkább igyekeznek a monopoltőkés uralkodó csoportok, hogy a polgári demokratikus jogokat is megnyirbálják, s annál inkább alkalmaznak nyílt diktatórikus eszközöket a haladó mozgalmak fékentartására.

A proletárdiktatúra a termelőeszközök szocialista köztulajdona alapján létrehozza saját politikai rendszerét, amely lehetővé és szükségessé teszi a dolgozók széles tömegeinek bevonását a hatalom gyakorlásába. A szocialista állam már fejlődésének első szakaszában biztosítja a néptömegek alkotó aktivitásának kibontakozását, az államhatalom és igazgatás demokratikus vitelét. A szocialista államok alkotmányai kifejezik a proletárdiktatúra mély demokratizmusát, biztosítják és kinyilvánítják a dolgozók széleskörű jogait az államhatalom és a társadalmi élet minden területén. Az állam fejlődésének első szakaszán azonban a szocialista demokrácia megvalósítása feltételezi a munkásosztály diktatúráját, a széles demokratikus szabadságjogok kiegészülnek a burzsoáziának, illetve a proletárdiktatúra ellenségeinek korlátozásával. A proletárdiktatúra időszakában még meglévő ellenséges erők politikai jogainak korlátozása a proletárhatalom védelmének feltétele, az átmeneti időszak társadalmi viszonyaiból táplálkozó osztályharc következménye volt. A szovjethatalom első évtizedében pl. a kizsákmányoló osztályokat megfosztották választójoguktól, s a munkásosztály — amely akkor még a lakosság kisebbségét alkotta — számarányánál nagyobb képviseletet kapott a szovjetekben, mert ez tette lehetővé a parasztság és a kispolgári rétegek vezetését és szervezését.

Hazánkban a proletárdiktatúra kedvezőbb, viszonylag békés körülmények között jött létre, a népi demokratikus fejlődés első szakaszában kialakult széles osztályszövetség alapján. Ezért a szocialista demokrácia megvalósítása nem járt együtt a burzsoáziának, mint osz-

Digitized by Google

tálynak olyan méretű korlátozásával, politikai jogainak olyan szűkítésével, mint annakidején a Szovjetunióban. A proletárhatalom azonban hazánkban is védte a dolgozók demokráciáját, szűkítette az ellenforradalmi elemek (volt fasiszta pártok tagjait, csendőrök, horthysta katonatisztek stb.) politikai-társadalmi jogait, erősítette a munkásosztály vezető szerepét az államhatalom és államigazgatás különböző pontjain.

A szocialista demokrácia kiteljesedése, össznépivé válása a Szovjetunióban, kifejezi a kommunizmus építésének megváltozott társadalmi-politikai viszonyait. Megteremtődik annak lehetősége, „hogy állampolgárainkat mind egy szálig bevonjuk a társadalom ügyeinek igazgatásába" — mondotta Hruscsov elvtárs. A szocialista demokrácia kiteljesedése azt jelenti, hogy a szocialista jogrend az államhatalmi és államigazgatási szervekben és a társadalmi élet minden területén *mindenki számára* biztosítja a legszélesebb demokráciát. A demokrácia, a népuralom a társadalmi önigazgatás formájává és módszerévé válik. Lenin a tiszta demokrácia nevében támadó kispolgári szociáldemokrata nézetekkel szemben teljes joggal védte meg a proletariátus diktatúráját, mint a demokrácia és diktatúra egységét. Kautsky — mondotta Lenin — „elszokott" attól, hogy úgy tegye fel a kérdést: demokrácia — *melyik osztály számára?*"[3] Úgy véljük, hogy a kommunizmus építésének társadalmi és politikai viszonyai között már nem alkalmazhatók azok a kategóriák és kérdésfeltevések, amelyeknek segítségével az osztálytársadalom államában megítélhetjük ezen állam osztálytermészetét, a demokrácia és a diktatúra kapcsolatát. A társadalmi viszonyok gyökeres megváltozása a szocializmus végleges győzelme a kérdés feltevésének új alapját teremtette meg. Kibontakozásának mai szakaszában a szocialista demokrácia már nem osztálydemokrácia, hanem a kizsákmányolóktól örökre megszabadult, egységessé vált szovjet társadalom össznépi demokráciája.

Az SZKP új pártprogramja Lenin szellemében, Lenin útmutatásai alapján határozza meg a szocialista demokrácia kibontakoztatásának formáit és módszereit. A párizsi kommünnel kapcsolatban írja Lenin „A kommün tehát az összetört államgépezetet látszólag „csak" teljesebb demokráciával pótolta: megszüntette az állandó hadsereget, *választhatóvá és elmozdíthatóvá tett minden hivatalos személyt*".[4] A kommün legfontosabb jellemvonása az volt, hogy a parlamentet dolgozó testületté változtatta — emeli ki Lenin. Lenin útmutatásai válnak valóra a program szavaiban: az össznépi demokráciában az állami vezető szervek egyre inkább dolgozó testületekké válnak, amelyekben a dolgozók, a munkások, a parasztok, a mérnökök, a tudósok és a művészek vezetik, intézik, és döntik el az állam ügyeit. Ennek megvalósításához a program a következőket tartja szükségesnek:

a) Jobb anyagi és kultúrális életfeltételeket kell teremteni a dolgozók számára;

b) tökéletesíteni kell a népképviselet formáit, a választási rendszer demokratikus elveit;

[3] Lenin Művei, 38. kötet, Szikra 1952. 252. oldal.
[4] Lenin Művei, 25. kötet, Szikra 1952. 449. oldal. — V. B. aláhúzása.

Digitized by Google

c) tovább kell fejleszteni azt a már kialakult gyakorlatot, hogy az egész nép megvitatja a szovjet állam legfontosabb törvénytervezeteit;

d) hatékonyabbá kell tenni és ki kell egészíteni a népi ellenőrzés formáit és módszereit;

e) biztosítani kell a vezetők és vezető szervek rendszeres ujjáválasztását, a vezetők ujjáválasztásának és beszámolási kötelezettségének elvét, s ki kell terjeszteni ezt az államapparátus, a társadalmi szervezetek és a kulturális intézmények valamennyi vezető tisztségére.

A szocialista demokrácia lenini elveinek gyakorlati megvalósítása tovább erősíti a néptömegek bevonását az állami ügyek intézésébe, lehetővé teszi alkotó aktivitásuk kibontakozását. Ezzel a szocialista állam egyre inkább a dolgozók kommunista önkormányzatává válik.

A szocialista demokrácia kiteljesedésének másik oldala a társadalmi szervezetek jelentőségének, feladatának és befolyásának növekedése. E szervezetek egyre több olyan feladatot oldanak meg, melyet azelőtt az állam végzett el. A Szovjetunióban ezek a társadalmi szervezetek (mint a szakszervezetek, a Komszomol, a sportegyesületek stb.) csaknem az egész felnőtt lakosságot magukba tömörítik. Nem nehéz belátni, hogy e szervezetek jogainak kiterjesztésével, tevékenységük hatékonyságának növelésével megvalósul a dolgozók közvetlen aktív részvétele a kommunista építés bonyolult és nagy feladatokat jelentő munkájában.

A demokrácia kiterjesztése és teljessé válása egyben a demokráciának, mint politikai kategóriának a megszűnését is eredményezi majd. De a társadalmi igazgatás demokratikus formái (a népképviseleti elv stb.) a kommunizmus időszakában is megmaradnak, mint a társadalmi együttélés szabályai, a közügyek intézésének módszerei és formái.

A kommunizmus ellenfelei, „a szabad világ" és a személyiség „szabadságának" propagandistái totalitarizmusnak, önkényuralomnak próbálják feltüntetni a szocialista államot, mert — szerintük — „megbéklyózza az egyéniséget". De melyik az a tőkésállam, amelyben olyan széleskörű demokráciát tudnak megvalósítani, s ahol ennek alapján olyan szélesen bontakozhat ki az emberek alkotókészsége és tehetsége, mint a szocializmusban, a kommunizmusban? Ilyen tőkésállam nincsen és nem is lehet, mert a néptömegek igazi demokráciája csak a szocializmus és a kommunizmus társadalmi-politikai rendszerének talaján bontakozhat ki.

Az SZKP programja megmutatja a szocialista állam, a szocialista demokrácia fejlesztésének általános törvényszerűségeit, formáit, módszereit, amelyeket minden szocialista országnak — így hazánknak is — a maga körülményei és feltételei között kell megvalósítania.

* * *

Felvetődik az a kérdés, hogy mikor szűnt meg a Szovjetunióban a proletariátus diktatúrája, mikor alakult át a szocialista állam össznépi állammá, s mennyiben tartalmazzák a szovjet állam fejlődésének szakaszai a szocialista állam általános fejlődéstörvényeit.

Digitized by Google

A szovjet szocialista állam fejlődésének első szakasza az októberi forradalommal kezdődött meg és a szocialista átalakulás feladatainak megvalósításáig, kb. a harmincas évek végéig, a negyvenes évek elejéig tartott. Ebben a szakaszban a szovjet társadalomban a proletárdiktatúra teljesítette feladatát, a szocialista társadalom felépítését a proletárdemokrácia kibontakoztatását. Ennek a szakasznak a végére megértek a szovjet állam jellege megváltozásának objektív feltételei. A szocializmus a falun és a városokban egyaránt győzött, megszűnt a kizsákmányolás, kialakult és erősödött az osztályok baráti együttműködése, s a proletárdemokrácia egyre inkább össznépi demokráciává alakult át. Mindezt rögzítette a Szovjetunió 1936-ban elfogadott Alkotmánya, amely tartalmazta a szocialista demokratizmus további fejlesztésének alapelveit is.

A szocialista állam további fejlődésének kibontakoztatását azonban akkor objektív és szubjektív okok gátolták. A harmincas évek végén kibontakozó imperialista agresszív háborús készülődés, majd a Szovjetunió fegyveres megtámadása háttérbe szorította a szocialista államiság további fejlesztését, amelyet a szovjet társadalom belső fejlődése napirendre tűzött. Szubjektív tényezők is akadályozták ebben az időben a szocialista állam fejlődését. A szocialista társadalom tudatos vezető erejének, a pártnak az a feladata, hogy aktívan közreműködjön a szocialista állam hatékonyságának, a politikai felépítmény egész rendszerének állandó tökéletesítésében. A szocialista demokrácia kiteljesítéséért folytatott harcában azonban nehezítette a párt helyzetét Sztálin személyének kultusza, a Sztálin által az állam fejlődéséről vallott nézeteknek az egyoldalúsága. Mint ismeretes, Sztálin az állam fejlődésének első szakaszára vonatkozóan egyoldalúan az állami tevékenység erőszakos elnyomó oldalát hangsúlyozta, háttérbe szorítva a proletárdiktatúra gazdasági szervező és nevelő funkcióját, amelynek pedig már ebben a szakaszban is jelentős szerepe van. Még nagyobb hiba volt, hogy az osztályharc állandó és folytonos éleződésének hamis tételéből kiindulva kiterjesztette ezt a felépült szocializmus körülményeire is. Ez ellentmondott a társadalmi fejlődés követelményeinek, akadályozta a szocialista politikai rendszer mély demokratizmusának kiteljesedését. A sztálini személyi kultusz és annak jegyében a szocialista törvényesség megsértése megnehezítette a proletárdiktatúrának össznépi államba való átnövését. Csak a személyi kultusz elítélése és következményeinek felszámolása teremtette meg a szocialista állam újabb fejlődési szakaszának szubjektív feltételeit. Így a szovjet állam fejlődésének össznépi szakasza, amelynek objektív feltételei már a felépült szocializmus időszakában érlelődtek, csak a XX. kongresszus után bontakozott ki, s teljes megvalósulását a párt által a XXII. kongresszuson elfogadott programban meghatározott elvek következetes érvényesítése segíti elő.

Az SZKP programjában feltárt elvek alapján megállapítható, hogy a szocialista állam két fő fejlődési szakaszon megy keresztül. Az első szakasz osztálytartalma a munkásosztály diktatúrája, amelynek segítségével felépíti a szocialista társadalmat. A második szakaszban, a kommunista építés feladatainak időszakában már szükségtelenné válik a proletariátus diktatúrája, a munkásosztály vezető szerepének további

Digitized by Google

erősödésével egyidejűleg megváltozik az állam társadalmi tartalma, s a szocialista állam tevékenysége az egész nép érdekeinek és akaratának közvetlen kifejezésévé válik.

Hazánkban még nem fejeződött be a szocializmus építése, a proletárdiktatúra még nem teljesítette maradéktalanul történelmi hivatását, feladatai még nem merültek ki, s így szükségessége sem szűnt meg. De a hazánk társadalmi viszonyaiban végbemenő mélyreható változások, a szocialista termelési viszonyok győzelme az egész népgazdaságban, a népi-nemzeti egység erősödése, a pártunk és kormányunk intézkedései nyomán kibontakozó szocialista demokrácia további fejlődése közel hozzák azt az időt, amikor befejezzük a szocializmus felépítését. Nincs messze az idő — ahogy Kádár János beszélt erről a parlamenti beszédében —, amikor népi demokráciánk is elérkezik a szocialista állam fejlődésének magasabb szakaszába és a proletárdiktatúránk fokozatosan átadja helyét az össznépi államnak.

Digitized by Google

SZEMLE

Űrutazás és tudományos világkép

1961. április 12-én az ember a történelemben először behatolt a világűrbe. Jurij Gagarin a világ első űrhajósa a Vosztok I. fedélzetén 89 perc alatt megkerülte Földünket. Néhány hónappal utána German Tyitov több mint 25 órát töltött a világűrben és 17-szer kerülte meg Földünket. A két szovjet űrrepülő hőstette méltán hozta izgalomba az egész világot. Nyilvánvalóvá vált, hogy a világűr meghódításában — amit az emberi fantázia már régen megálmodott, aminek megvalósításán az emberi alkotóerő már hosszú idő óta dolgozik — döntő szakasz kezdődött. A nagy eseményt az első percektől kezdve élénken és sokoldalúan kommentálta a sajtó minden országban, korszakos jelentőségéről írók és tudósok, államférfiak és egyszerű dolgozók nyilatkoztak. Méltatták, mint az emberi helytállás és hősiesség nagyszerű példáit. Kiemelték jelentőségüket a szovjet tudomány és technika fejlődése szempontjából. Rámutattak azokra a társadalmi feltételekre, amelyek lehetővé tették, hogy a világon az első űrhajós szovjet ember legyen. Elemezték és értékelték a Vosztok I. és a Vosztok II. tökéletes működésének katonai jelentőségét és politikai hatását. A különböző világnézetű és pártállású kommentátorok azonban megegyeztek abban, hogy mindez nem meríti ki a világűr meghódításában megtett első nagy lépés jelentőségét: a világűr meghódítása felmérhetetlen hatást gyakorol az egész tudományos gondolkodásra, a tudományos világkép fejlődésére, az emberek világnézetére.

Korunkban a tudományos világnézet térhódítása két nagy forrásból táplálkozik: az egyik a társadalom forradalmi átalakítása, amely a marxizmus—leninizmus eszméinek jegyében megy végbe, a másik a természet erőinek leigázása, törvényszerűségeinek még mélyebb megismerése és felhasználása a tudományban és a technikában. Ez a két nagy folyamat erősíti és gazdagítja korunkban a legkövetkezetesebb és egyedüli tudományos világnézetet: a dialektikus és történelmi materializmust. Lenin a „Materializmus és empiriokriticizmus" című művében idézi Engels véleményét arról, hogy a „materializmusnak már a természettudomány terén tett minden korszakalkotó felfedezéssel is (az emberiség történetétől egészen eltekintve) meg kell változtatnia formáját." A világűr meghódításában eddig megtett lépéseket joggal nevezhetjük ilyen korszakalkotó felfedezésnek, amely mély hatást gyakorol eddigi tudományos ismereteinkre, a materialista világnézet formájára. A világűr meghódításának még csak a kezdetén vagyunk és ennek a kezdeti lépésnek sokoldalú filozófiai általánosítása még előttünk álló feladat. De az eddigi eredmények alapján a marxista filozó-

Digitized by Google

fia segítségével már most felismerhetjük a fejlődés néhány főbb tendenciáját, a tudományos világkép jellegzetes változását, amely az űrutazás megvalósításának hatására megy végbe.

A Társadalmi Szemle olvasóinak igényét elégítjük ki, amikor a marxista filozófusok és materialista természettudósok véleményét összegyűjtve, választ keresünk az űrutazás világnézeti problémáival kapcsolatos néhány kérdésre. A válaszok összeállításához a „Kommunyiszt", „Voproszi filoszofii" (A filozófia kérdései), a „Priroda" (Természet) és a „La Pensée" című folyóiratokban megjelent cikkeket használtuk fel.[1]

*

Az emberiség történetében eddig mindig kétféle világnézet állott egymással harcban: a materializmus és az idealizmus, más formában pedig a materialisztikus tudomány és a vallás. Az ember behatolása a világűrbe milyen hatással van erre a küzdelemre, megerősíti-e a tudomány, a materialista világnézet pozícióit az idealizmussal és a vallással vívott harcban?

A történelem tanulságai arra figyelmeztetnek, hogy a nagy felfedezések a filozófiára is mindig ráütötték bélyegüket. Így Amerika felfedezése nemcsak a burgonyát és a dohányt jelentette Európa számára (az alkohol és a vérbaj ellenében, amit a hódítók hurcoltak be), hanem a középkori egyház világszemléletére is súlyos csapást mért. Ugyanilyen hatása volt a távcső feltalálásának, valamint Galilei és Kopernikus felfedezéseinek. S amikor az ember leszáll a Holdra, amikor a bolygóközi repülések hétköznapi eseménnyé válnak, a pápai akadémiának is nagy gondot fog okozni, hogyan tartsa fenn az ember porszem-voltának érzését, hiszen a vallásosság is ezen az alsóbbrendűségi érzésen alapul. A munka és az értelem hatalmas erejének tudata köddé oszlatja a „világ végéről" és az „utolsó ítéletről" szőtt fantasztikus meséket, amelyekkel a reakciós erők olyan régóta rémítik a hívőket.

Arnošt Kolman

A világűrben végbemenő jelenségek tanulmányozása nemcsak azt biztosítja, hogy helyesen értelmezzük e területnek — ahol most kezd tevékenykedni az ember — a legfontosabb sajátosságait. További nagy lehetőségek nyílnak meg ezzel a csillagok keletkezési és fejlődési folyamatainak vizsgálata, a nehézségi vonzás természetének, az idő és

A felhasznált cikkek:

J. Fjodorov — A világűr meghódítása. Kommunyiszt, 1961. 12. sz.
N. A. Varvarov — J. T. Fagyejev — Az űrhajózás filozófiai problémái. Voproszi filoszofii, 1961. 8. sz.
Arnošt Kolman — Az ember az űrhajózás korában. La Pensée, 1960. szept., okt.
Kukarkin professzor — Új korszak a csillagászatban. Priroda, 1961. 5. sz.
Markov professzor — A földrajz és az űrrepülés. Priroda, 1961. 5. sz.
Feszenkov akadémikus — Új korszak kezdete a világűr kutatásában. Priroda, 1961. 6. sz.
Oparin akadémikus — A világmindenség és az élet. Priroda, 1961. 8. sz.
Akszenov, Grebenyikov, Gyenin — Kiemelkedő tudományos kísérlet. Priroda, 1961. 8. sz.

Digitized by Google

más olyan jelenségek természetének tanulmányozása előtt, amelyek óriási elvi fontosságúak mind a természettudomány, mind a világnézet szempontjából.

A természet titkaiba való mind mélyebb behatolás eredményeképpen a tudományra mindig jellemző kiirthatatlan materialista szellem a tudósok tudatos materialista meggyőződésévé alakul át.

A világmindenségben végbemenő és az ember által még nem eléggé tanulmányozott folyamatok alighanem az utolsó menedékhelyet jelentik az olyanféle próbálkozások számára, hogy „tudományosan" alátámasszanak bizonyos idealista vagy nyíltan vallási elképzeléseket. Ilyen próbálkozás az, hogy érveket keresnek a világmindenség egyoldalú — valamiféle „kezdettől" egy meghatározott „vég" felé tartó — fejlődése mellett, számolgatják, mennyi idő telt el a világ „kezdete", vagyis az első lökés óta, amellyel az isten megindította az összes csillagrendszert stb.

Ilyen agyszülemények ott jelentkeznek és fejlődnek, ahol még nincsenek teljes és megbízható eredmények, ahol van lehetőség a kevés megállapított tény önkényes értelmezésére. Ezért olyan fontosak azok az adatok, amelyek most halmozódnak fel a világmindenség térbeli és időbeli végtelenségéről, az anyagi testnek sugárzásba és a sugárzásnak anyagi testbe való átmenetéről, a csillagok és csillagrendszerek fejlődési folyamatairól stb.

Ezt a vallási területen működő személyek is kitűnően felismerik. A tények elől visszavonulóban mind gyakrabban folyamodnak általános kijelentésekhez. Lássuk például, mit ír Fineghan, az Egyesült Államok egyik vallási iskolájában az evangélikus irodalom professzora „A világűr, az atomok és az Isten" című könyvecskéjében: „Annak a körülménynek, hogy az ember korunkban a világűr felé fordult, kényszerítenie kell őt a teológiához való visszatérésre. Az ember a világűrben is csak emberi lény marad. Egyes dolgok megváltoznak számára a világűrben. Űrrepülés közben például súlytalan lesz. Ez új problémákat vet fel. Az embernek alkalmazkodnia kell a világűr megváltozott viszonyaihoz, de lényegében ugyanolyan marad, mint amilyen a Földön. Remény és rettegés lesz benne, kísértés és próbatétel, a legfontosabb probléma ő maga és a többi emberhez való viszonya lesz. Lesznek bajai és keserűségei. Az ember továbbra is emberi lény lesz, és mint mindig, szüksége lesz Istenre."

Az ember természetesen ember marad mind a Földön, mind a világűrben. Éppen ezért semmi oka, hogy akár a teológiához, akár istenhez forduljon — sem itt, sem ott.

Fineghan így fogalmazza meg a jövő űrrepülőihez szóló kívánságait (1959-ben írta): „Bárhová hatolunk a világűrbe, Jézus Krisztus misszióját és jóhírét kell elvinnünk. Az első űrhajó valószínűleg katonai lesz, mivel csak annak van oly hatalmas ereje, hogy elérje a világűrt. Meg kell találni az utakat, hogy ezek az űrhajók misszionáriusokat vigyenek magukkal, és meg kell találni az egyetlen utat ahhoz, hogy az űrhajósokat szelíd lelkű, egyszerű keresztények közül válasszák ki. E szavak fiatal olvasói talán azok között lesznek, akiket erre az irigylésre méltó küldetésre kijelölnek."

Digitized by Google

Az igen tisztelt professzor úr az amerikai gyakorlat szerint, a nyugati „szabad" világ gyakorlata szerint ítél. Katonai űrhajó, benne misszionáriussal — vajon ez nem pontos képe-e az „űrkutatás" imperialista programjának? Ugyanígy „fedezték fel" egykor a tengeren túli országokat. A sors azonban nem adta meg, hogy a történelem megismétlődjék. Az első űrhajó békés űrhajó volt, az első űrhajós pedig kommunista.

Nehéz megjövendölni, milyen kép tárul majd az új világba elsőként belépő ember szeme elé. Nem lehet megmondani, hogy mai szemszögből nézve milyen meglepő törvényszerűségekre fog rájönni a tudomány. Egy dolog azonban nyilvánvaló: a világűr végtelen térségein nincs helye az értelmes anyagi lények szellemétől és lényegétől eltérő „alkotó szellemnek", „felsőbbrendű lénynek". A természet egységes a maga sokféleségében. A világot az elemi részecskék ma még titokzatos belsejétől a hatalmas méretű galaktikákig átszövi az okok és okozatok vasláncolata, amelyen láncszemről-láncszemre halad a végtelen világmindenség megismerése. És az űrhajók minden útja újabb csapás a tudatlanságra, az emberi elme és kéz ereje iránti hitetlenségre, csapás a vallásra és az idealizmusra.

Az ember benépesítette a világot istenekkel. Az ember telerakta a természetet fantasztikus, képzelt alakokkal és elképzelésekkel. Nem is történhetett másképp: nem ismerve a társadalom törvényeit, az emberek isteneket találtak ki és alávetették magukat saját illúzióiknak. De szükségszerű az is, hogy a tudomány fejlődése, a társadalmi élet kommunista alapokon történő gyökeres átalakulása, az emberek látókörének óriási megnövekedése, ami együtt jár a világűrbe való kilépéssel — diadalra viszi az egyedül helyes, az egyedül tudományos dialektikus-materialista világszemléletet.

J. Fjodorov

Az űrkutatás tehát igazolja a materialista világnézetet, megerősíti a tudomány materialista jellegét. De mi újat jelent a tudományok fejlődésében, jelent-e „ugrást" a tudományos megismerés folyamatában?

Egészen nyilvánvaló, hogy az ember kilépése a világűrbe, az a Szovjetunióban már korábban reálissá vált lehetőség, hogy az ember elszakadhat bolygónk nehézségi erőterétől, és a Holdat közelről körülrepülheti, nem is beszélve arról, hogy reális lehetőség van a továbbiakban más bolygók megközelítésére, és talán a felületükön való kiszállásra — mindez széles távlatokat nyit meg a természettudományok fejlődése előtt.

Feszenkov akadémikus

Az űrkutatási tudományos műszerek alkalmazása révén újból kitolódnak az emberi megismerés viszonylagos határai, újabb lehetőségek nyílnak meg, hogy értelmük behatolhasson a dolgok lényegébe, egyik lényegről áttérhessen egy másik, mélyebb lényegre stb. Sőt, mi több, azok a kutatóeszközök, amelyeket az űrhajózás bocsát a tudomány rendelkezésére, biztosítják a tudományos haladás számottevő

Digitized by Google

meggyorsulását. Vonatkozik ez nemcsak az új adatok és észleletek felhalmozásának gyorsaságára, hanem azokra a problematikus elméleti vizsgálatokra is, amelyek jelentős mértékben a tényalap állapotától függenek. Megállapították például, hogy a föld mesterséges holdja közelpontjának forgására vonatkozóan végzett megfigyelések egy éve (a megfigyeléseket a relativitás-elmélet ellenőrzése céljából végezték) egyenértékű a Mercurral végzett hasonló megfigyelések egy évszázadával.

N. A. Varvarov—J. T. Fagyejev

Az űrrepülés a legtöbb új adatot a csillagászat fejlődéséhez szolgáltatja. Milyen lényeges változásokra számíthatunk ennek következtében ebben a tudományban?

A csillagászat, az égitestek és rendszereik keletkezésével, szerkezeti felépítésével és fejlődésével foglalkozó tudomány, igen nagy erejű, nagy pontosságú műszerekkel és aprólékosan kidolgozott kutatási módszerekkel rendelkezik. A távcsövek és a rádiótechnikai eszközök lehetővé teszik a csillagászoknak, hogy olyan óriási távolságokra is behatoljanak a végtelen világegyetem mélységeibe, amelyeket a 300 000 kilométer másodpercenkénti sebességgel terjedő fény többszázmillió év alatt fut be. Ennek ellenére a csillagászat mind eszközei, mind lehetőségei vonatkozásában korlátok közé volt szorítva. Az összes csillagászati módszerek az égitestek közvetett tanulmányozására adnak módot, s ez a körülmény a csillagászatot megfigyelő tudománnyá tette. A csillagászat most óriási ugrást tesz: fokozatosan kísérletező tudománnyá válik.

J. P. Akszenov, J. A. Grebenyikov, V. Gyenin

A világűrben tömérdek olyan folyamat, reakció és jelenség zajlik le, amelyekről csak közvetett adatokkal rendelkezhetünk, vagy egyáltalán semmit sem tudunk. Ezért az ember behatolása a világűrbe, valamint a csillagászati és asztrofizikai jelenségekre és folyamatokra kiterjedő megfigyelési rendszer megszervezésének lehetősége tudományunk különös érdeklődésére tarthat számot.

Minthogy a levegőtenger mélyén vagyunk, nem kapunk helyes értesüléseket a napon és a csillagokon végbemenő magfolyamatokról, a csillagok színképének sok területéről, a csillagközi anyagról és a sugárzások sok fajtájáról. A légkör nem teszi lehetővé távcsöveink bontóképességének olyan mérvű növelését, hogy apróbb részleteket felismerhessünk a Hold és a szomszédos bolygók felszínén.

Ezen túlmenően, a csillagászatnak a bolygókkal foglalkozó ága új fejlődési szakaszba lép — a bolygók megfigyeléséről áttér azok közvetlen meglátogatására. De még e látogatás előtt kellő pontossággal tisztázni kell e bolygók felületi viszonyait. Ezért igen valószínű, hogy először űrhajó és benne ember fogja körülrepülni ezeket a bolygókat, s így teremtik meg az előfeltételeket az emberiség e nagy vívmányához.

Kukarkin professzor

Digitized by Google

A tudományos irodalomban az utóbbi időben egyre többet olvashatunk az élet létezésének lehetőségéről a Földön kívül más égitesteken. Hozzájárulhat-e a gyakorlati űrrepülés ennek a kérdésnek a megoldásához?

Az égitestek fejlődése kétségkívül igen változatos utakon megy végbe. A világegyetem végtelen térségeiben talán az anyag mozgásának tömérdek olyan tökéletes és bonyolult, a földi élethez egyáltalán nem hasonló formája van, amelyeket ma nem is gyanítunk. Az égitestek tömérdek sokaságából azonban legalább néhánynak hozzávetőleg ugyanazokat az evolúciós utakat kell bejárnia, mint a mi bolygónknak. Ezért nincs jogunk a Földet az élet egyetlen fészkének tekinteni. Az anyag mozgásának azonos formái szükségképpen létrejöttek a világegyetem sok más pontján is.

Az utóbbi évtizedek kutatásai bebizonyították, hogy naprendszerünk nem valami ritka kivétel, ahogy régebben gondolták. A hozzánk közeli csillagok közül többet — a Naphoz hasonlóan — körülöttük keringő, viszonylag nem nagy testek vesznek körül. Ez feljogosít arra a reményre, hogy némelyikük lakható. Ez a csábító remény azonban az űrrepülések korszakának beköszöntéig csupán általános jellegű elképzeléseken alapult. Csak a bolygóközi utak adhatnak konkrét választ arra a kérdésre, hogy van-e élet más világokban.

A. I. Oparin

Milyen összefüggésben van az élet létezésének kutatása más égitesteken az élet keletkezésének és lényegének tudományos vizsgálatával?

Jelenleg nincs lehetőségünk arra, hogy a Földön természetes feltételek között megfigyeljük az élet keletkezésének folyamatát, mivel ez egyoldalú, megfordíthatatlan folyamat. Ha valamilyen oknál fogva most valahol létrejönnének is szerves anyagok, ezeket rendkívül gyorsan megsemmisítenék a jelenleg élő, az életért vívott harcban „állig felfegyverzett" mikroorganizmusok, amelyek mindenütt megtalálhatók, ahol az élet fejlődése lehetséges.

Az élet elsődleges formáiról csak az összehasonlító biokémia adatai alapján alkothatunk képet, és bár ezek az adatok igen sokatmondók, mégis szeretnénk közvetlenül, saját szemünkkel látni az élet kezdeti formáit. Ilyen lehetőséget mindössze két úton teremthetünk: vagy e formák mesterséges létrehozásával, az *élet szintézisével*, s ezen dolgozunk, vagy oly módon, hogy ezeket a formákat megtaláljuk a bolygónkon kívül, égitesteken, ahol az élet evolúciója lényegesen korábbi fejlődési szakaszban van, mint nálunk. Azok a nyomok ugyanis, amelyeket az idő itt a mi Földünkön teljesen eltüntetett, más bolygókon megmaradhattak. Ezen túlmenően mi az életet úgyszólván csak „egyetlen példányban" ismerjük. Mi csak a mi földi életünket ismerjük, amely szigorúan meghatározott körülmények között jött létre és fejlődött. Ha megismerhetnénk az anyag mozgásának és szerveződésének elvben azonos, de a földitől bizonyos mértékig eltérő feltételek kö-

Digitized by Google

zött létrejött és kifejlődött formáját, milyen sokat adna ez az élet lényegének megismeréséhez! Megítélhetnénk, hogy mi az, ami földi életünkben szükségszerű, és mi az, ami bizonyos mértékig esetleges, másodlagos. Ez talán lehetővé tenné, hogy bepillantást nyerjünk múltunkba és jövőnkbe egyaránt.

A. I. Oparin

Eddig főként az új tudományos ismeretanyag felhalmozásáról, a tudományos megismerés meggyorsulásáról, tehát főként a világról szerzett ismeretek mennyiségi oldaláról volt szó. Kimerül-e ebben az űrrepülés hatása a tudományos világképre, vagy érinti a tudományos megismerés és a tudományos világkép minőségi oldalát is?

Magától értetődik, hogy a világűrbe való kilépésnek a tudományos haladás szempontjából óriási elvi és gyakorlati jelentősége egyáltalán nem korlátozódik a dolog mennyiségi oldalára, vagyis a megismerési folyamat újabb, páratlan kibővülésére és meggyorsulására. Nem kevésbé fontos, hanem még fontosabb a minőségi oldal, magának a természettudományok jellegének, módszereinek és metodikájának, irányvonalának, alapvető tartalmának, szerkezetének megváltoztatása. Nézzük meg ezt részletesebben...

A legutóbbi időkig majdnem az egész természettudomány (kivéve a csillagászatot) egész figyelmét általában a földi természet, a földi tárgyak, jelenségek és folyamatok tanulmányozására összpontosította. A helyzet azonban már a XIX. században (s még inkább a XX. században) kezdett alaposan megváltozni. Az egyik tudományág a másik után kezdte túllépni a földi kereteket. Az elsők között lépett erre az útra a matematika. Amikor N. I. Lobacsevszkij létrehozta az új geometriát, amelyet méltán neveznek a „kozmosz geometriájának", ez azt jelentette, hogy a természettudományban előretört a kutatások arányai elvi kibővítésének, a tudományos problémák kozmikus síkban való tanulmányozásának tendenciája, amikor is a földi úgy szerepel, mint helyi, mint egyedi. Ezt a tendenciát hamarosan megerősítette a mechanika és a fizika fejlődése, amelyek még bátrabban „benyomultak a világmindenségbe". Itt a legfontosabb mérföldkő a relativitás-elmélet megszületése volt, amely közvetlen összefüggésben van kozmikus rendű folyamatokkal. Valamivel előbb viharos fejlődés indult meg a csillagászatban is. Egyebek között a színképelemzés felfedezése új csillagászati ágnak, az asztrofizikának adott életet. A gyors fejlődés önálló tudományággá tette az asztrofizikát, amely ma már több fejezetre oszlik.

A természettudomány fejlődésének fentebb részletezett sajátosságai az utóbbi évtizedekben még kifejezettebbekké váltak. Így ebben az időben számos olyan önálló tudomány vagy tudományos irányzat jelent meg, amelynek neve az „asztro"-szóval kezdődik: asztrobiológia, asztrobotanika, asztrogeográfia, asztrogeológia, asztrokémia (vagy kozmokémia) és így tovább, nem is szólva az asztronautikáról. Születőben van

Digitized by Google

az aeronomia (a Földnek a kozmosszal közvetlenül határos külső légkörét tanulmányozza), a kozmikus orvostudomány és néhány egyéb tudományág. Más szóval, a kozmikus problematika hatalmába keríti a természettudomány összes főbb ágait és fejezeteit — a matematikától és a mechanikától a biológiáig és az orvostudományig.

N. A. Varvarov, J. T. Fagyejev

Tehát a tudományok fejlődésében a „kozmikus" korszak már korábban megkezdődött. Milyen változást hozott ebben a fejlődésben a gyakorlati űrhajózás?

A gyakorlati űrhajózás megszületése hatalmas új ösztönzést adott a jellegüket tekintve kozmikus tudományok együttesének továbbfejlesztéséhez. Tekintélyes szovjet orvostudósok felvetették például a kozmikus mikrobiológia létrehozásának és kifejlesztésének kérdését. Megszületett és rohamosan fejlődik (különösen a második és a további szputnyik-űrhajók felbocsátása eredményeképpen) a kozmikus biokémia, a kozmikus örökléstan, a kozmikus fiziológia. Megvetették az alapját a magasabb idegi tevékenység kozmikus fiziológiájának és a kozmikus lélektannak, amelyeknek haladását rendkívül időszerűvé teszi az ember kilépése a világűrbe. Teljes joggal feltételezhetjük a közeljövőben a szelenofizika, a szelenokémia, a venerofizika, az areofizika, valamint több más alkalmazott — technikai, mezőgazdasági és egyéb — kozmikus tudomány megjelenését. Összefoglalva, ugrásszerűen növekszik a modern természettudományban a „tisztán" kozmikus tudományágak, irányzatok és szakterületek részaránya.

A másik rendkívül fontos tendencia azoknak a kozmikus tudományoknak gyors és alapos megszilárdulása, amelyeknek kialakulása még a mesterséges holdak és rakéták felbocsátása előtt kezdődött. Ezek a tudományok a szó szoros értelmében szemünk láttára telnek meg életnedvekkel, bár a kozmikus természet közvetlen tanulmányozásában meg csak a legelső lépéseket tettük meg.

N. A. Varvarov, J. T. Fagyejev

Érdekes lenne megtudni, vajon kiterjed-e a kozmikus jelleg olyan jellegzetesen „földi" tudományokra is, amilyen például a földrajz?

A tudományos földrajzot már áthatják a földi és a kozmikus folyamatok összefüggésének gondolatai. A földrajz művelői hozzászoktak a „nagy", a bolygó-földrajz gondolatvilágához. Megtanulták úgy tekinteni a Föld felületének egyedi sajátosságait (például a folyók jobb oldali völgyfalainak meredekségét), mint egy, a bolygókra jellemző folyamatnak, a Föld tengely körüli forgásának nyomait. A bolygó megismerése pedig szükségszerűen elvezet a világűrhöz fűződő kapcsolatának tanulmányozásához, hiszen a bolygó része a kozmosznak. A földrajz egyetlen művelője sem maradhat közömbös a Föld keletkezése problémájának megoldásával szemben, mert a különböző hipotézisek különbözőképpen magyarázzák meg a földfelszín sajátosságait is.

K. K. Markov professzor

Digitized by Google

Ezek szerint a „kozmikus" fejlődés alól a földrajz sem kivétel. Milyen feladatok elé állítja ez a földrajztudósokat?

Először. Olyan gondolatok továbbfejlesztéséről van szó, amelyek bizonyos fokig már a modern földrajz sajátjaivá váltak. A földfelszín fő törvényszerűségeit ugyanis nem lehet sem megérteni, sem tudományosan magyarázni másképp, csak úgy, ha gondolunk azokra a kozmikus hatásokra, amelyek a Földet, felszínét érik. Lehetséges-e például teljesen felkutatni a légkör jelenlegi vegyi összetételének sajátosságait, ha ezt a légkört nem hasonlítjuk össze a Venus, a Mars, a Jupiter légkörével? Fontos ezért, hogy a világűr tudományos meghódítását otthonunk, a Föld tanulmányozásában hasznosítsuk.

Másodszor. A földrajztudósoknak tudományuk eddig felhalmozott tapasztalatainak felhasználásával az eddiginél sokkal tevékenyebben kell résztvenniök a kozmikus testek, mindenekelőtt a naprendszerhez tartozó bolygók felszínének leírásában és megmagyarázásában. A szó szorosabb értelmében vett földrajz mellett életre kell hívniok a „Hold-rajzot", a szelenográfiát, a „Mars-rajzot" és a többi bolygó (föld)rajzát. Ez ma már nemcsak elméleti célszerűség, hanem gyakorlati szükségszerűség is. Használjuk fel tehát a földfelszín tanulmányozásában szerzett tapasztalatokat tudományos ugródeszkának más kozmikus testek felszínével foglalkozó új tudományágak megteremtéséhez.

K. K. Markov professzor

Mindebből tehát általános következtetést is le lehet vonni a tudomány „geocentrikusságának" megszűnéséről és a „kozmikus szemlélet" térhódításáról?

A természettudomány ilyen és sok egyéb fejlődési tényének és irányzatának elemzése annak a rendkívül fontos következtetésnek a levonására késztet, hogy a tudomány most kezd földi, geocentrikus tudományból — amilyen hosszú időn keresztül volt — kozmikus tudománnyá alakulni, amely adekvátabb módon tükrözi az általános (a kozmikus) és a különös, az egyedi (a földi) kölcsönös összefüggését. Minél tovább halad a természeti törvényszerűségek tanulmányozása, annál nyilvánvalóbban kozmikus síkban fog folyni; a természeti törvényeket feltehetően mindinkább kozmikus törvényeknek fogják tekinteni, amelyeknek különös, egyedi kifejezői a földi törvények. Ha ugyanis például sor kerül a naprendszeren belül (nem is beszélve átfogóbb arányokról) legalább néhány bolygó szerkezetének tanulmányozására, akkor az eddig fejlesztett geológia aligha őrzi meg központi helyét a jövő geológiai ismereteinek összességében. Más szóval, nem az asztrogeológia lesz valamiféle függeléke a geológiai tudományágak jelen komplexumának, hanem ellenkezőleg, végül is a földi geológia lesz az asztrogeológia egy fejezete, ami az adott esetben adekvátabb tükröződése az objektív valóságnak, az általános és a különös konkrét viszonyának, eleinte nap körüli térségünk keretei között, később több csillag térségében is és így tovább.

N. A. Varvarov, J. T. Fagyejev

Digitized by Google

A tudomány geocentrikusságát néha azzal is magyarázzák, hogy a tudomány a Föld lakójának, az embernek a tudománya és az embert hivatott szolgálni. Ebből a szempontból felmerülhet, hogy a geocentrikusság megszűnése nincs-e ellentmondásban a tudomány céljával?

A Föld lakói számára természetesen bármely tudomány olyan alkalmazása lesz szükséges, amely éppen nekik ad (vagy adhat) meghatározott gyakorlati eredményeket. Ebben az értelemben megmarad a természettudomány bizonyos geocentrikussága. Viszont azok számára, akik a mesterséges égitesteken, még inkább a Holdon, a Marson stb. fognak megjelenni és dolgozni, a tudományágak (különösen az alkalmazott tudományok) ilyen Földhöz-kapcsolása végül is teljesen időszerűtlenné, sőt egyszerűen feleslegessé válik. Azok számára, akik a világűrbe sajátítják el az életet, vagyis, akik bolygónkon kívül fognak élni, a tudománynak jelentős mértékben (mindenekelőtt alkalmazott területein) nem geocentrikusnak, hanem „Hold-centrikusnak", „Mars-centrikusnak", stb. kell lennie. Ha pedig az emberiségről egészében véve beszélünk, akkor a természetnek a naprendszer méretei között történő átfogó hasznosítása és átalakítása korában a tudományos ismeret már nem a Földhöz látszik kapcsolódni, hanem nyilván a kozmosnak az egész nap körüli térségéhez.

N. A. Varvarov, J. T. Fagyejev

Úgy látom, itt már a „fantázia" vizeire evezünk. Nem volna-e helyesebb a tudomány, a tudományos világnézet fejlődéséről beszélve a tényekre szorítkozni és a világűrbe való letelepedés kérdéseit átengedni a fantasztikus irodalom művelőinek?

Először is szögezzük le, hogy a tudományos gondolkodás sohasem támaszkodhat kizárólagosan a tényekre. Sőt ellenkezőleg, a tudomány minden ágának ki kell törnie a tények szűk korlátai közül; következtetéseket kell levonnia a tényekből, feltevéseket kell megkockáztatnia, hipotéziseket kell megfogalmaznia. Szárnyaló szellem, képzelőerő nélkül egyetlen tudomány sem létezhet, még az olyan „száraz" tudomány sem, mint a matematika. Az alkotó tudós és a fantasztikus regények szerzőjének gondolkodása között az a különbség, hogy a tudós a tényekből indul ki, a tények segítségével ellenőriz minden feltevést, semmit sem fogad el csak azért, mert hisz benne. A képzelőerőre feltétlenül szüksége van. Az is előfordulhat, hogy a regényíró szertelen fantáziája indítékul szolgál a tudós számára.

A tudomány nemcsak a való világ tényeire és törvényeire vonatkozó ismereteink összessége. A tudomány előre mutat, a jövő felé, tehát azt is megjelöli, hogyan lehet a valóságot az emberiség hasznára átalakítani. A tudomány lényeges feladata az előrelátás.

A tudománynak ez a szerepe kezdetben — s ez magától értetődő — alig-alig jutott érvényre. Csak a reneszánsz korában, amikor a modern tudomány megszületett, kezdett a tudomány a jövőbe látni. Amilyen mértékben a tudomány általános fejlődése megindult, úgy fejlő-

Digitized by Google

dött ki az a képessége is, hogy előre lássa a természeti, majd a társadalmi jelenségeket.

Fejlődésének kezdeti szakaszában a tudomány nem tudhatta előre, milyen — gyakran távoli és nagy jelentőségű — következményekhez vezetnek saját felfedezései. Az előrelátás kérdése akkor még nem vetődött és nem is vetődhetett fel. De minél mélyebbre hatolt az anyagba, minél inkább uralma alá hajtotta az energia egyre jelentősebb forrásait, s minél inkább sikerült a szerves életre és az ember életére is befolyását kiterjesztenie, annál sürgetőbben merült fel a kérdés: milyen átalakulások következnek majd be munkája nyomán, s azok milyen mértékben befolyásolják a jövő nemzedék életét. A tudomány és a technika alkalmazása néha kevésbé kívánatos átalakulásokhoz is vezethet (erdőirtás, a nagyvárosok levegőjének szennyeződése füsttel és gázzal, a folyók megmérgezése az ipari termelés hulladékaival, sugárhatások atomrobbantás következtében stb.). Ezért kell a tudománynak arra törekednie, hogy előre lássa, milyen pozitív vagy negatív következményekkel jár az idegen világok meghódítása. A tudománynak természetesen nem kell addig várnia — és nem is várhat —, amíg a következmények megmutatkoznak. Azonnal foglakoznia kell a várható következményekkel. Sőt, már régebben foglalkoznia kellett volna velük.

Amit a tudomány jövőbelátásáról mondottunk, az nemcsak a természettudományokra és a gazdasági tudományokra, hanem a filozófiára is vonatkozik. A marxi-lenini filozófia mint tudományos filozófia nem igazodhat Hegel megállapításához, aki szerint Minerva baglya csak éjjel repül. Hegel ezzel azt akarta mondani, hogy a filozófiának mindössze azt kell általánosítania, ami volt, vagy legfeljebb azt, ami van. A mi filozófiánknak mint tudománynak tudnia kell előre látni. Évtizedekkel előre látta a társadalmi fejlődést, a tőkés uralom bukását, a proletárforradalom győzelmét, a proletárdiktatúrát, a szocialista és kommunista társadalom nagyvonalú építését. A mi filozófiánk a dialektikus materialista módszer következetes alkalmazásával mindezt előre láthatta. Ugyanígy ma is gondolkozhat és kell is gondolkoznia az ember sorsáról az űrrepülés küszöbén.

Arnošt Kolman

Ezek szerint eljött az ideje, hogy a tudósok és filozófusok komoly formában foglalkozzanak a világűr meghódításával, a Föld mellett más égitestek benépesítésével?

A világűr meghódításának átfogó programját először K. E. Ciolkovszkij vázolta fel. Az ő nevéhez fűződik a nagyszerű aforizma: „Bolygónk az értelem bölcsője, de nem lehet örökké a bölcsőben élni." Ciolkovszkij azt állította, hogy a tudomány és a technika eléggé magas fejlettsége, többek között rakéták segítségével a kozmikus sebességek meghódítása lehetővé teszi, hogy az emberek az atmoszférán kívül űrállomásokat hozzanak létre, meglátogassák és tanulmányozzák a naprendszer különböző térségeit és bolygóit, aztán pedig szétteleped jenek az egész nap körüli térségben. Az asztronautika megalapítója azonban egyáltalán nem volt azon a véleményen, hogy a naprendszer határai az

Digitized by Google

ember számára áthatolhatatlanok. K. E. Ciolkovszkij lehetőnek tartotta az emberek csillagközi utazásait és fokozatosan az egész galaktika beutazását...

Felmerül a kérdés: mennyire reálisak Ciolkovszkij jövendölései? A tudományos-technikai haladás mai vívmányainak fényében, amelyek a gyakorlati űrhajózás fejlődésében összegződnek, hogyan foglaljunk állást az emberiség kozmikus létezésének eszméjével kapcsolatban?

... Azt látjuk, hogy Ciolkovszkij „kozmikus programjának" összes alapvető láncszemei — a legegyszerűbbektől kezdve, amelyek már „mindennapiakká" váltak a tudományos-technikai gyakorlatban, az elképzelhetetlenül bonyolultakig, amelyek még csak derengenek a jövő távolában — kiállják az idő próbáját. Az elméleti és gyakorlati űrhajózás a nagy tudós által megjelölt irányba fejlődik. Ennek a folyamatnak az elemzése lehetővé teszi, hogy alapvető következtetést vonjunk le az emberiség elvileg korlátlan kozmikus lehetőségeiről.

N. A. Varvarov, J. T. Fagyejev

Digitized by Google

KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

BERENDT T. IVÁN – RÁNKI GYÖRGY:
Magyarország a fasiszta Németország „életterében" 1933–1939

Hazánk politikai és gazdasági történetének feldolgozása szempontjából különösen fontos a legújabb kor történetének kutatása. Berend T. Iván és Ránki György könyve abba a sorozatba tartozik, melyben a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti Tanszéke főleg a legújabbkori történelmünkre vonatkozó kutatásait kívánja ismertetni.

A második világháború és előkészítésének időszaka a tőkés Magyarország utolsó évtizede volt, s ezért a legújabbkori magyar történelem egyik legfontosabb fejezete. Ebben az időszakban Magyarország fokozatosan a német fasizmus gazdasági és politikai uralma alá rendelődött, illetve egyre teljesebben kiszolgálta azt. Ezért e korszakbeli történetünk kulcskérdése — hazánk Németországgal való kapcsolatának alakulása. E folyamat vizsgálata igen fontos a közelmúltnak, a magyar uralkodó osztályok nemzetárulásának megismerése szempontjából, de időszerű feladat is, hiszen a nyugatnémet imperializmust ma hasonló törekvések vezérlik, mint két-három évtizeddel ezelőtt.

A szerzők mindenekelőtt részletes áttekintést adnak a német imperializmus 1933 előtti terjeszkedéséről, amely nélkül nem lehet megérteni a fasiszta Németország gazdasági és politikai expanziós törekvéseit sem.

A német imperializmus már az első világháború előtt is jelentős mennyiségű tőkét exportált Délkelet-Európába. Különösen nagy érdekeltségei voltak az Osztrák-Magyar Monarchiában; az Európába kihelyezett német tőkének egynegyede ide jutott. Magyarország gazdaságában az osztrák tőke mellett a német tőkének volt a legjelentősebb befolyása, s ez a befolyás a világháború alatt tovább erősödött.

Németország azonban vesztes és legyengült félként került ki a háborúból, s ezzel szükségképpen gyengültek külföldi pozíciói. Gyarmatainak és nyugateurópai állásainak elvesztéséért Kelet- és Délkelet-Európában akarta kárpótolni magát. Ez is közrejátszott abban, hogy már 1920-ban felvette Magyarországgal a gazdasági kapcsolatot. A huszas évek első felében külkereskedelmi forgalmunkban Ausztria és Csehszlovákia után Németország szerepe volt a legnagyobb. Hazánk ezeknek az országoknak főleg nyersanyagot szállított és iparcikket vett tőlük, tehát olyan jellegű kereskedelmi kapcsolatban állt velük, mint a gyarmatok a fejlett tőkés országokkal. Kereskedelmi mérlegünk ezekben az években erősen passzív volt, mert Magyarország a mezőgazdaság

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960.

Digitized by Google

háborús szétziláltsága következtében alig tudott mezőgazdasági terményeket exportálni.

Németország az árukivitel fokozása mellett tőkeexportjának növelésére, a háború előtti pozícióinak visszaszerzésére is erőfeszítéseket tett. A huszas évek elején azonban nem járt eredménnyel a német imperializmus délkelet-európai, s ezen belül magyarországi terjeszkedése; a Ruhrkonfliktus során elszenvedett veresége miatt visszavonulásra kényszerült. A huszas évek második felében, a kapitalizmus részleges és ideiglenes stabilizációja idején sem haladt előre a német tőke Magyarország felé irányuló terjeszkedése. A külkereskedelmi forgalom azonban egyre hátrányosabbá vált Magyarország számára, s tovább növekedett az ország külkereskedelmi passzivuma Németországgal szemben. Az árubehozatal növekedésével mégsem erősödtek meg a német imperializmus magyarországi pozíciói, mert vele párhuzamosan nem növekedett a tőkeexport, sem a kölcsöntőke, sem a működő tőke tekintetében. A gyáriparban megőrizték ugyan korábbi érdekeltségeiket — 1929-ben a gyáripar részvénytőkéjének 4—4,5 százaléka volt német kézen —, de új behatolás nem igen történt. Hasonló volt a helyzet más délkelet-európai országokban is, amelyekben régi pozícióiknak csupán egyötödét tudták visszaszerezni.

A szerzők részletesebben tárgyalják hogyan alakultak a német—magyar gazdasági kapcsolatok az 1929—1933-as válság időszakában. A magyar kormány a válság viszonyai között nagy súlyt vetett arra, hogy kereskedelmi szerződést kössön Németországgal. Minthogy ugyanis Magyarország kivitelének túlnyomó részét mezőgazdasági termények tették, a német felvevő piac biztosítása elsőrendű kérdés volt. A Németországgal való kapcsolat elmélyítését igényelte a magyar uralkodó osztályok revíziós, a határok megváltoztatására törekvő politikája is, amelyet német és olasz orientáció útján akartak megvalósítani. Az 1928-ban megindult tárgyalások azonban nem vezettek eredményre, sőt a válság első éveiben még rosszabbodtak is a két ország gazdasági kapcsolatai. Az 1928-tól kibontakozó agrárválság hatására a németek erős vámemelést és szigorú kiviteli tilalmakat léptettek életbe. Ezek hatására jelentősen csökkent a német agrárbehozatal; ez kihatott a Németországba irányuló magyar agrárkivitelre is, amely 1929-ről 1931-re 44 százalékkal hanyatlott.

A könyv a továbbiakban a gazdasági és politikai válságból való kilábolást célzó, a közép- és délkelet-európai országok együttműködésére irányuló tervekkel foglalkozik. E tervek valójában a német és a francia imperializmus vetélkedését takarták, s kölcsönösen meggátolták azt, hogy a másik fél ösztönözze kooperáció megvalósuljon. A magyar kormány a németek oldalán állt, de revíziós céljai eleve lehetetlenné tették a szomszéd országokkal való együttműködést. Miután a kooperációs törekvések eredménytelenek maradtak, Németország úgy „segített" a délkeleteurópai országok nehéz helyzetén, hogy a maga ipari kivite-

Digitized by Google

lének érdekeit tartva szem előtt, kisebb engedményekkel próbálta magához láncolni ezen országokat.

A Magyarországgal folytatott és 1928-ban megszakadt kereskedelmi tárgyalásokat 1931-ben újra felvették. A megkötött egyezmény azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, a kirobbant pénzügyi válság pedig aláásta a külkereskedelmi forgalom addigi rendszerét. A válság következtében mind Németország, mind Magyarország megszüntette a szabad devizaforgalmat, s ez jelentős összegű német áruhitelek befagyasztását jelentette. Az új helyzetnek megfelelően bevezették a kliring-rendszert: ennek értelmében az egymással kereskedelmi viszonyban álló országok Nemzeti Bankjai nem folyósítottak közvetlen fizetéseket, hanem csak az év végén egyenlítették ki az export- és importszállítások után a kliring-számlán mutatkozó különbözetet. Ezt a rendszert a német és a magyar uralkodó osztályok is előnyösnek tartották a maguk számára. A német kormánykörök azt várták tőle, hogy a magyar adósok áruszállításokkal egyenlítik ki adósságaikat, a magyarok pedig agrárexportjuk növekedésében reménykedtek. Ezt azonban a kliring-egyezmény révén sem sikerült elérniük. Az újabb vámemelések és behozatali korlátozások következtében a magyar áruszállítások értéke 1931—1932-ben 30 százalékkal, a német árubehozatal értéke pedig több mint 40 százalékkal csökkent. 1932-re teljesen nyilvánvalóvá vált az 1931. évi külkereskedelmi egyezmény csődje, de a két ország uralkodó osztályai nem nyugodtak bele, márcsak azért sem, mert a jó gazdasági kapcsolat nélkülözhetetlen feltétele volt a politikai kapcsolatnak is, amelyre pedig a mindkét országban jobbra tolódó kormánykörök nagy súlyt vetettek. A tárgyalások azonban csak 1933-ban, Hitler uralomra jutása után folytatódtak.

*

A magyar uralkodó osztályok örömmel fogadták a német fasizmus uralomra jutását, mert ez saját fasiszta rendszerüket is erősítette. A súlyos gazdasági válság hatására a magyar uralkodó osztályok is további fasizálódással igyekeztek megszilárdítani politikai és gazdasági hatalmukat. Így jutott uralomra 1932 októberében a Gömbös-kormány, amely az olasz fasizmussal való szövetség elmélyítése mellett különösen nagy súlyt helyezett a hitleri Németországgal való szövetség kiépítésére. De Németország és Magyarország gazdasági kapcsolatai nem szélesedtek ki a politikai közeledéssel együtt, sőt 1933-ban tovább zsugorodtak. Hitlerék — kihasználva azt, hogy a weimari köztársaság gazdasági vezetését csak fokozatosan váltotta fel a fasiszta irányítás — az előbbit vádolták, de annak a lepke alatt valósították meg intézkedéseiket. 1933 februárjában Németországban újra emelték az agrárvámokat (ennek gazdasági és belpolitikai indítékai és céljai voltak), s más olyan intézkedéseket is hoztak, amelyek gátolták a magyar exportot, s elsősorban az agrártermékek kivitelét.

A magyar kormány a kijelezett helyzetben a kliring-egyezmény felmondásához folyamodott. Ez nemcsak gazdaságilag, de politi-

Digitized by Google

kaftag is kellemetlenül érintette Németországot, s ezért a német kormány, újabb kereskedelmi tárgyalásokat helyezve kilátásba, kérte, hogy hatálytalanítsák a felmondást. A magyar kormány kapva kapott az ajánlaton és nagy aktivitással dolgozott a kereskedelmi egyezmény létrehozásán. Fontos szerepet játszott ebben Bethlen István 1933 márciusi németországi útja és Gömbös bizalmas levélváltása Hitlerrel. Ez a levélváltás a gazdasági kérdések rendezését jelölte meg a két ország közötti politikai viszony elmélyítésének feltételeként. Az egyezményt előkészítő budapesti tárgyalásokon sorolta be nyíltan a német küldöttség vezetője Magyarországot a német fasizmusnak abba az „életterébe", „mely tartós politikai szövetség és barátság útján biztosítva van, és zavarok esetén is elérhető".

Az előkészítő megbeszélések alapján 1933-ban megkötötték az 1931. évi szerződés első pótegyezményét, s ezzel a magyar—német politikai és gazdasági kapcsolatok fordulóponthoz értek: A német imperializmus délkeleteurópai térhódítása 1933-tól vett nagy lendületet. A szerzők részletesen foglalkoznak Gömbös németországi látogatásával, Gömbös és Hitler megbeszélésével, külpolitikai koncepciójukkal. A magyar uralkodó osztályok külpolitikájának fővonalában azonban ekkor még az olasz orientáció állt, s így Hitler és Gömbös között több külpolitikai kérdésben nem jött létre teljes egyetértés.

A szerzők a könyv további részeiben az 1934—1938 közötti magyar—német gazdasági kapcsolatot vizsgálják. A náci párt hatalmának megszilárdítása után teljes erővel megindult Németország háborús felkészülése. A fegyverkezési program a gazdasági élet egész területére kihatott. Az állami beavatkozási politika — a közvetlen fegyverkezési intézkedéseken kívül — az autarchiás gazdaságpolitika kiépítésében és a külkereskedelem teljes állami irányításában nyilvánult meg. E célok megvalósítására született meg 1934-ben a Schacht-féle „Neuer Plan", amely megvalósította a külkereskedelem és a nemzetközi forgalom szigorú állami irányítását. Külkereskedelmi politikájában Németország a kétoldalú kereskedelmi és fizetési egyezmények rendszerére tért át; külkereskedelmi forgalmát az áruelszámolásra helyezte, vagyis arra, hogy azokkal az országokkal kereskedjék, amelyek nem valutát kérnek, hanem árukat fogadnak el termékeikért. Ezzel szükségképpen tovább szélesedtek Németország és a délkelet-európai országok gazdasági kapcsolatai, mert a tengerentúli országok nem voltak hajlandók a fenti alapon kereskedni. A gazdasági válság által erősen sújtott délkelet-európai országok viszont, amelyek szintén kötött devizagazdálkodást folytattak, szívesen vették az ilyen kapcsolatot, mert ez lehetőséget adott agrártermékeik értékesítésére.

Nemcsak a devizahiány miatt volt azonban előnyös a német fasizmusnak a délkelet-európai országokkal folytatott kereskedelem, hanem azért is, mert ezekből az országokból olyan fontos nyersanyagokhoz juthatott, amelyekre már akkor is nagy szüksége volt, s amelyeket később, a

Digitized by Google

háború idejére is biztosítani kellett. A „Neuer Plan" tehát a „nagytér-gazdaság" („Grossraumwirtschaft") megvalósítását is szolgálta. A náci gazdaságpolitika megkövetelte az addigi merev agrár-elzárkózás lazítását, s ez 1933 után meg is valósult. Ilyen viszonyok között indultak meg 1933 őszén újra a magyar—német kereskedelmi tárgyalások, s kötötték meg 1934 februárjában a második kereskedelmi pótegyezményt. Ez az egyezmény jelentős mennyiségű magyar agrárcikk, főként állatok és állati termékek kivitelére adott lehetőséget. A kontingens-rendszert kiviteli térítési rendszerrel egészítette ki, s így az exportőrök a világpiaci árnál magasabb árakat érhettek el. Nagy szerepet játszott ebben az, hogy a hitleri Németország ezzel ellensúlyozni akarta az olasz befolyást. A kivitt árukat a magyar kormány exportprémiummal támogatta, s ezt a német kormány visszatérítette. A német engedmények fejében a magyar kormány iparcikkek behozatalára adott vámkedvezményeket. A kereskedelmi megállapodást új fizetési egyezmény egészítette ki; eszerint az áruelszámolás a magyar kivitel 90 százalékára terjed ki, a fennmaradó összeg fejében pedig Magyarország nemes devizát kap és transzfer-árukat vásárolhat.

Az egyezmény hatására ugrásszerűen felemelkedett a két ország közötti kereskedelmi forgalom: a magyar kivitel értéke 1933-ról 1934-re több mint kétszeresére nőtt. A német behozatal értéke viszont csak nagyon kevéssé emelkedett, s így — a két világháború közötti időszakban először — Magyarország javára aktívummal zárult a forgalom. Németországnak a magyarországi kivitelben való részesedése 11,2 százalékról 22,2 százalékra emelkedett.

A szerzők a magyar—német kereskedelmi egyezményt *új megvilágításba* helyezik. Eddigi történeti irodalmunk az egyezménynek csak politikai hatását tisztázta megfelelő mértékben, amennyiben hangsúlyozta, hogy milyen súlyos politikai következményekkel járt ez Magyarországra nézve. Gazdasági vonatkozásait illetően eddig csak azt emeltük ki, hogy a nagybirtoknak nyújtott előnyök ellenére a szerződés káros volt a gazdasági életre, mert hátráltatta az ország ipari fejlődését és növelte gazdasági kiszolgáltatottságát.

A szerzők alaposan, részletesen és tényszerűen bizonyítják, hogy a német fasiszta kormány semmiféle engedményt nem tett az 1934-es szerződéssel, s nemhogy áldozatot nem vállalt, de gazdaságilag igen előnyös üzletet is kötött. Már utaltunk Németország kedvezőtlen devizapolitikai helyzetére, amely lehetetlenné tette, hogy agrártermék-szükségletét tengerentúli országokból fedezze, a magyar mezőgazdasági termények átvétele tehát a német gazdaságpolitika elsőrendű érdekéből fakadt. A náci Németország úgy akarta elérni távolabbi célját, politikai hatalmának kiterjesztését, hogy a délkelet-európai országok erőforrásait — köztük Magyarországét is — már az adott időpontban is maximálisan kihasználja.

Sokoldalúan és meggyőzően bi-

Digitized by Google

zonyítja a könyv, hogy az árkérdésben is a német gazdasági érdekek érvényesültek. A tanulmánynak ez a része *teljesen új álláspontot* képvisel. Meggyőzően bizonyítja, hogy a fasiszta Németország, amikor a világpiaci árnál magasabb árakat fizetett, ezzel valójában semmiféle „áldozatot" nem hozott, mert befagyott, — a kötött devizagazdálkodás viszonyai között nem mobilizálható — több mint 50 millió pengőnyi követelését használta fel a magyar export támogatására. A német tőkésektől megvásárolt követelések fejében kifizetett márka-összegek viszont belföldön maradtak.

Itt rá kell mutatnunk arra, hogy a szerzők nem hangsúlyozzák eléggé: mennyire előnyös volt a szerződés a magyar nagybirtokosok számára is. Kétségtelen, hogy a megállapodás a német kormányt (árpolitikai szempontból is) előnyös helyzetbe juttatta, de egyúttal nagy szerepet játszott abban is, hogy a magyar mezőgazdaság kilábolt a válságból, mert olyan termékeket adhatott el (mégpedig a világpiaci árnál lényegesen drágábban), amelyeket ekkor máshol nem tudott volna értékesíteni. Ennek megfelelő hangsúlyozása nélkül nem lehet kielégítően megindokolni a német—magyar *politikai* kapcsolatok egyre szorosabbá válását.

A pótegyezmény vizsgálatánál a szerzők megvizsgálják a vele szinte egyidőben Rómában megkötött olasz—osztrák—magyar hármas egyezményt is, annak gazdasági vonatkozásait, politikai összefüggéseit, a magyar uralkodó osztályok külpolitikáját stb. 1934-ben, a fokozódó német orientáció ellenére, Magyarország még mindig Olaszországra támaszkodott, 1935—36-tól viszont mindinkább a hitleri Németországnak rendelte alá magát. Ez a Németország és Olaszország külpolitikai helyzetében beállt változással, a magyar uralkodó osztályok szélsőjobboldali csoportjainak előretörésével függött össze, s ezt a szerzők részletesen kifejtik.

A német orientációt gazdaságilag a magyar—német külkereskedelmi forgalom növekedése alapozta meg. Kivitelünkben főként az állat- és állati termék-exportja volt nagy jelentőségű; a gabonakivitel 1936-ig — a biztosított kontingens ellenére is — jelentéktelen maradt, bár Németország már ekkor is mind erőteljesebben követelte a gabonaszállítást. A magyar kormány azonban a németországinál jobb piacot is tudott szerezni a gabona elhelyezésére, s így egy ideig még ki tudott térni a német követelések elől. Ez azt mutatja, hogy a németeknek való alárendeltség ekkor még nem szabta meg teljesen azt, hogy Magyarország milyen termékeket szállítson. A gazdasági alárendeltség ebben az időben főleg az árak megszabásában jelentkezett. A magyar nagybirtokos osztály érdekei elsősorban az állati termékek exportjához fűződtek. A szerzők ezt a problémát nem vizsgálják eléggé differenciáltan, így nem indokolják meg kellően azt sem, hogy miért nem exportáltunk Németországba gabonát.

1935—1936-ban Németország vált Magyarország legfőbb külkereskedelmi partnerévé, kereskedelmi forgalmunkban Ausztria

Digitized by Google

— most először — a második helyre szorult. 1934-ben aktívvá vált külkereskedelmi mérlegünk továbbra is aktív maradt, mint a többi délkelet-európai országé is. 1934 és 1936 között csaknem 50 millió pengő ki nem egyenlített német tartozás halmozódott fel a német—magyar kereskedelemben. (A hasonló jellegű összes német tartozások összege 1936-ban mintegy félmilliárd márkára rúgott.) A szerzők újszerűen értékelik ezt a tényt: rámutatnak, hogy a német gazdaságpolitika *tudatosan* törekedett erre az állapotra, mert ezekben az években ez volt számára a hitelszerzésnek egyetlen, mégpedig kamatmentes formája. A délkelet-európai országok tehát rövidlejáratú hitelek formájában, saját erőforrásaikból segítették a német újrafelfegyverkezést. Németország keresztülvitte, hogy a délkelet-európai országok felértékeljék a márkát — Magyarország (1935-ben) 18 százalékkal —, s ez növelte a Németországba irányuló exportot.

Ezzel egyidőben Németország a kereskedelmi és pénzügyi egyezmények egyes pontjainak nyílt felrúgásával is fokozta a délkelet-európai országok kifosztását; ez mindenekelőtt az árak felülvizsgálásában, illetve csökkentésében jutott kifejezésre. 1935-ben megtagadták a pótegyezményben vállalt 10 százaléknyi nemes deviza kifizetését és megnehezítették a tranzit-áruk vásárlását. Nagy nehézségeket gördítettek nyersanyag-beszerzésünk elé is. 1933-ban a németországi árubehozatalnak még 22,3 százaléka volt nyersanyag, de 1936-ban már csak 12.6 százaléka.

1937—1938-ban új szakasz kezdődött Magyarországnak a német érdekek alá való rendelésében; a szerzők ezt a *német „élettérbe" való beilleszkedésként* jellemzik. Az 1936 őszén megindult négyéves tervvel hatalmas mértékben megnőttek a német háborús kiadások. A rohamos fegyverkezés körülményei között az eddiginél is erősebben érvényesült az autarchiás gazdaságpolitika, s ennek következtében további változások álltak be Hitler-Németország külkereskedelmi kapcsolataiban is. A lázas háborús készülődés tetemesen megnövelte Németország nyersanyag- és élelmiszerszükségletét, mert megkezdték a háborús készletek tartalékolását is. Ezért egyre nagyobb nyersanyag- és élelmiszerszállításokat követeltek a délkelet-európai országoktól, s arra törekedtek, hogy ezek az országok egy állandó termékmennyiséget exportáljanak nekik. Ebben az időben azonban már a világpiacon is nemes valutát adtak a terményekért. Megszűntek tehát azok az előnyök, amelyeket addig a németekkel való kereskedelem nyújtott az uralkodó osztály egyes csoportjainak, sőt ez a kereskedelem egyenesen hátrányossá is vált. A fasiszta Németország azonban most már határozott és egyre nagyobb követeléseket támasztott. Több délkelet-európai országtól eltérően, a magyar kormánykörök nem is fejtettek ki komolyabb ellenállást e követelésekkel szemben, s így az 1937-ben megkötött harmadik pótegyezmény tovább erősítette Magyarországnak a hitleri Németországhoz való láncolását. Ez az egyezmény főleg a kenyér-

Digitized by Google

gabona- és takarmányszállítást növeli. A két ország közötti kereskedelmi forgalom tovább emelkedett. A magyar kivitel értéke az 1937. évi 115 millió pengőről 141 millió pengőre nőtt. A Németországból származó nyersanyag-behozatal tovább csökkent, az egész behozatal 6—7 százalékára. Emelkedett a német árutartozások összege is.

A szerzők megállapítják, hogy Németországnak a délkelet-európai országok kereskedelmében játszott szerepe ekkor meghatározó jellegűvé emelkedett. Délkelet-Európára gyakorolt gazdasági befolyása nagyban elősegítette a német fasizmus számára azt, hogy 1938-ban a gazdasági expanzióról a nyílt politikai és katonai agresszióra térjen át. A szerzők részletesen vizsgálják a magyar kormányköröknek ezzel kapcsolatos politikai állásfoglalását, a német fasizmusnak nyújtott támogatását, fokozódó háborús készülődését stb., amely mind azt mutatja, hogyan süllyed Magyarország a hitleri Németország csatlósává. Ez a politika azzal pecsételődött meg, hogy a bécsi döntés Csehszlovákiától elvett és Magyarországnak juttatott egy területsávot.

Ausztria és Csehszlovákia bekebelezése után teljessé vált a német külkereskedelem monopolhelyzete. 1939-ben a magyarországi kivitelnek 52,2 százaléka Németországba irányult, a behozatalunknak pedig 52,5 százaléka volt német eredetű.

A külkereskedelem monopolizálása mellett jelentős változás következett be a magyarországi német tőkeérdekeltségekben is. Ausztria és Csehszlovákia tőkeérdekeltségeit magához ragadva, a német tőke újabb fontos pozíciókhoz jutott. A szerzők, vállalatonként vizsgálva a német tőkeérdekeltségeket, kimutatják, hogy 1938—1939-ben az összes külföldi tőkebefektetéseknek már több mint a felé német kézen volt. A német érdekeltség a magyarországi részvénytőkének 13—14 százalékára rúgott. Mindezek alapján a *„második világháború küszöbén* már joggal beszélhetünk a magyar gazdaság *teljes német alárendeltségéről"* — állapítják meg a szerzők. A háború alatt pedig, az addigi német politika egyenes folytatásaként, a magyar gazdasági életet egyszerűen a német hadigazdaság kiegészítő részévé süllyesztették. Ezzel a kérdéssel azonban jelen munkájukban nem foglalkoznak a szerzők. Kívánatos lett volna, hogy az erre vonatkozó tanulmányuk — amely a Századok 1955. 5—6. számában, illetve az Acta Historica 1958. 3—4. számában látott napvilágot — e munkával egy kötetben jelent volna meg, egységben és összefüggően mutatva meg a magyar gazdasági élet alárendeltségét a német fasizmus érdekeinek, majd Magyarország kirablásának folyamatát.

A könyv így is kerek egész, gazdag forrásanyagon alapuló, úttörő jellegű és nagyon hasznos munka, amelyet nemcsak a szakemberek tanulmányoznak figyelmesen, hanem amelyet a pártoktatás propagandistái is eredményesen használhatnak fel, s amelyet érdeklődéssel olvashatnak mindazok, akik hazánk történetét meg akarják ismerni.

Szuhay Miklós

Digitized by Google

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

AKADÉMIAI

Tamás György: A tudományos meghatározás — — — — — — 181 old.
Erdei Ferenc: Üzemszervezési kérdések a szocialista mezőgazdasági nagyüzemekben — 111 old.
Csete—Fekete—Rácz: Munkadíjazás, önköltség és gazdaságosság a mezőgazdaságban — 138 old.
Dimény Imre: Mezőgazdaságunk traktorszükségletét meghatározó tényezők — — — — — 88 old.
Descartes: Válogatott filozófiai művek — — — — — — — — 382 old.
Sík Endre: Fekete-Afrika története I. (francia nyelven) — — 406 old.
Helyesírási tanácsadó szótár — 828 old.
Lőrincze Lajos: Édes anyanyelvünk — — — — — — — — — 507 old.
Antal László: A magyar esetrendszer — — — — — — — — 146 old.
Diószegi István: Ausztria—Magyarország és Bulgária a San-Stefanói béke után — — — 122 old.
Szilágyi János: A magyar munkáskönyvtárak a két világháború között (1920—1944) 105 old.
Rádai Pál iratai II. 1707—1708. 560 old.
Andics Erzsébet: A Habsburgok és Romanovok szövetsége 452 old.
Benda K.—Zrínyi K.: A négyszáz éves debreceni nyomda 432 old.
Geréb László: A munkásügy irodalmunkban 178 old.

EUROPA

Szazsin: Tramontana 282 old.
Toller: A géprombolók 98 old.
Rilke válogatott versek 428 old.
Rilke prózai írások 316 old.
Platonov: Gyönyörű és eszeveszett világ 205 old.
Blascó Ibanez: Macskazene 187 old.
Gorkij Művei: Színművek 1901—1906. 620 old.
Plutarkhosz: Négy görög életrajz 183 old.
Arnold Zweig: Nyugati Krónika 185 old.
A foltoshátú király (Giljak népmesék) 153 old.
Az aranyhajú királylány (délszláv népmesék) 158 old.

GONDOLAT

A. Jegorov: A művészet és a társadalmi élet — — — — — 448 old.
Walter Conrad: Láthatatlan utakon — — — — — — — — 96 old.
Kovács Endre: Reymont — — 140 old.
L. Zorin: Jó emberek — — — 90 old.
Millar Burrows: A holttengeri tekercsek — — — — — — — 370 old.
Miről vallanak a papíruszok? — 250 old.
A. Piccard: A tenger mélyén — 290 old.
Kaposi—Merényi—László—Benesik: Kis könyv a táncról — — — 148 old.
Komlós János: Elárult ország — 270 old.
Horváth Zoltán: Magyar századforduló — — — — — — — — 867 old.
Louis Velle: Szenteltvíz és kokain 85 old.
Vas Zoltán: Cserébe a világot — 828 old.
Karger—Decker: Bebészkés és szemtükör — — — — — — — 233 old.
Dr. Zdenek Servit: Az emberi agy rejtelmei — — — — — — 283 old.
Gémesi József: Kristályok a technikában — — — — — — 177 old.
Devecseri Gábor: Homéroszi utazás — — — — — — — — — 277 old.
A. J. Popov: A matematikai logika elemei — — — — — — — 286 old.
Hedda Zinner: Egy kis bécsi kávéház — — — — — — — — — 98 old.
Jemnitz Sándor: W. A. Mozart — 386 old.
Dr. Buga László: A jó egészség könyve — — — — — — — — 283 old.
Bodrogi Tibor: Mesterségek születése 172 old.
Nemes Károly: Hogyan nézzünk filmet 110 old.
Jeges Károly: Elektrotechnika egyszerű kísérletekkel 350 old.
Kazsdan—Litavrin: Bizánc rövid története 315 old.
Hevesi Sándor: A drámaírás iskolája 406 old.
A koral francia felvilágosodás 286 old.
Pándi Marianna: Monteverdi 184 old.
Csiky Gergely: Mukányi 130 old.
Thomas Mann: Doktor Faustus keletkezése 301 old.
Stilisztikai tanulmányok 452 old.
N. Kibak: Balzac tévedése 210 old.
Eszmék és esztétikák 261 old.
Bródy Sándor: A medikus 86 old.
Arbuzov: Tánya 88 old.
Dobossy László: Čapek 96 old.
Koenigswald: Találkozás az ősemberrel 215 old.
Csapó György: Az arany teknősbéka földjén 207 old.
Könyvtári raktározási táblázatok 62 old.
Dr. Láng György: Élet a víz tükre alatt 414 old.

KÉPZŐMŰVÉSZETI ALAP

Castiglione László: A római köztársaságkor művészete — — 48 old.
G. Aggházy Mária: Német reneszánsz művészet — — — — 48 old.
Végvári Lajos: Giotto — — — 32 old.
Zakariás G. Sándor: Budapest — 137 old.
Czobor Ágnes: Barokk művészet Itáliában — — — — — — 100 old.

Digitized by Google

Zádor Anna: A Magyar Nemzeti Múzeum — — — — — — — 96 old.

Magyar fotomüvészet 1962

Végvári Lajos: Munkácsy Mihály

G. Aggházy Mária: Német barokk művészet — — — — — — 52 old.

Vámossy Ferenc: A XX. század építészete — — — — — — — 48 old.

dr. Radnai Lóránd: A Lánchíd — 40 old.

Szabolcsi Bence: Európai virradat 174 old.

Németalföld művészete 106 old.

Kádár—Horvát—Géfin: Szombathely 173 old.

Lyka Károly: Leonardo Da Vinci

Molnár József: Eger török műemlékei 37 old.

KOSSUTH

C. Marzani—V. Perlo: Az Egyesült Államok és a leszerelés — 267 old.

Blas Roca: A kubai forradalom 136 old.

A marxista—leninista esztétika alapjai — — — — — — — — 667 old.

Dr. Kulin György—Róka Gedeon: A nagy világmindenség — — 512 old.

G. S. Wheeler: A kapitalizmus és az automatizálás — — — 338. old.

Lenin Művei, 38. kötet:

Andrej Guljaski: Kémelhárítás — 251 old.

Kővágó László: Szíveskedjék bizalmasan kezelni! — — — — 94 old.

Jesus Lara: Indián vér — — — 335 old.

Vadász Ferenc: Harcunk a magyar pokollal — — — — — 286 old.

Gárdos Miklós: Szívroham — — 168 old.

O. Reinhold: Van-e harmadik út? 235 old.

A német kérdés — — — — — 189 old.

Érdekes kalendárium 1962. — — 207 old.

Artur Miller: Gyújtópont — — 324 old.

Varga Sándor: Hogyan működik az ENSZ? — — — — — — 95 old.

Kovács Mihály: Szövetkező szövetkezet — — — — — — — 103 old.

Az Országgyűlés tanácskozása 1961. okt. 7—13. — — — — 124 old.

A Francia Kommunista Párt XVI. kongresszusa

Follinusz János: Miből élhetnénk jobban 60 old.

Buza Márton: Anyagi érdekeltség és anyagiasság 83 old.

Karsai Elek: „Országgyarapítás", országvetés 166 old.

Illés Sándor: Tiszazug 22 old.

Küzdtünk híven a forradalomért

Meslier abbé testamentuma 246 old.

Szakács Kálmán: A kommunista párt agrárpolitikája 1920—1930 175 old.

Mario Montagnana: Egy torinói munkás visszaemlékezései 333 old.

Lackó Miklós: Ipari munkásságunk összetételének alakulása 1867—1949

KÖZGAZDASÁGI ÉS JOGI

Barna Péter: A szocialista állam büntetőjogi védelme — — 501 old.

Az élelmiszeriparra vonatkozó jogszabályok gyűjteménye — 1038 old.

Budapest statisztikai zsebkönyve 310 old.

Ay János—Kupcsik József: Általános statisztikai példatár — 260 old.

Hegedüs András: A modern polgári szociológia és a társadalmi valóság — — — — — — 297 old.

Magyarország külkereskedelme 1919—1945. — — — — — — 384 old.

Fritz Baade: Versenyfutás a 2000-ik évig — — — — — — 250 old.

Witold Lissowszki: Munkaeszközök gazdasági kopása — — 270 old.

Az OSZSZSZK büntető törvénykönyve, büntetőeljárási törvénykönyve és bírósági szervezeti törvénye — — — — 386 old.

Bokorné Dr. Szegő Hanna: A nemzetközi szerződésekhez fűzött fenntartások — — — — 311 old.

Dr. Novák István: A részleges jogerő a polgári peres eljárásban — — — — — — — 164 old.

Dr. Kálmán György: A becsület védelme az anyagi büntetőjogban — — — — — — — 317 old.

Magyar Statisztikai Zsebkönyv

Bognár József: Kereslet és keresletkutatás a szocializmusban 403 old.

MAGVETŐ

Barta Lajos: Gyár 240 old.

Mátrai László: Gondolat és szabadság 342 old.

Galambos Lajos: Hideg van tegnap óta 292 old.

Zágoni Ferenc: Boldog nyár 177 old.

Barabás Tibor: Génuai randevú 265 old.

Fekete Gyula: A faluszépe 280 old.

Birkás Endre: Kő és homok 233 old.

Dolega—Mostowicz: Hanka asszony naplója 343 old.

Gyárfás Miklós: Az égövi ember 284 old.

Kárász József: Judit 327 old.

Tersánszky J. Jenő: Egy ceruza története 431 old.

Varga Imre: Bicegő próféta 184 old.

Fodor József: A történelem sodrában 374 old.

Kodolányi János: A vas fiai I., II.

SZÉPIRODALMI

Fenpő István: Új arcok — új utak — — — — — — — — 258 old.

Radnóti Miklós: Sem emlék, sem varázslat — — — — — — 355 old.

Teleki László válogatott munkái I., II. — — — — — 446, 341 old.

Németh László: Változatok egy témára — — — — — — — 424 old.

Zilahy Károly válogatott művei 472 old.

Digitized by Google

Doboxy Imre: Hegyoldal — — 183 old.
Karikás Frigyes: A harminckilences dandár — — — — 218 old.
Hasai kistükör 476 old.
Gábor Andor: Válogatott művei 696 old.
Platov: Hét szál fű országa I. 280 old., II. 278 old.

TANKÖNYVKIADÓ

A Szovjetunió története 1917—1926. 670 old.
Magyarország története 1790—1849. 648 old.
Ünnepek, ünnepélyek az óvodában 188 old.

TÁNCSICS

A. F. Rojas: A menekülő falu 352 old.
A tűz csiholói 669 old.
H. Mildner: A legyőzött távolság 305 old.
M. Andersen Nexő: Az üres helyek utasai 265 old.
H. Pontoppidan: Az ígéret földje 410 old.
Lindner László: Szép Párisi 208 old.
I. Smuul: Déli jégmezőkön 348 old.
Magay András: A kis rádiós hibakeresője 100 old.
Dr. Kulin György: A kis csillagász távcsöve 115 old.
Tájékoztató a hírközlőeszközökről 104 old.
Victor Hugo: Rajnai utazás 315 old.
A szakszervezeti bérbizottságok munkája 181 old.
E. Honcik: Harminchatan a föld alatt 373 old.
Üzemi balesetstatisztika 200 old.
Bánhegyi Gyula: Vasipari művezetők zsebkönyve 371 old.
Ignácz—Vámos: Tűzistennő Hawaiiban 276 old.
Dzsida László—Dzsida Ottó: Kis ásványgyűjtő 164 old.
Üveges József: Tanulságos kísérletek 147 old.
Három földrész országaiban 216 old.
A szakszervezetek kulturális tevékenysége 287 old.
Léder J.—Rádai Z.: TV-szerelők könyve 262 old.
Marx—Engels a szakszervezetekről 383 old.
Bohuslav Brezovsky: Vasmenynyezet — — — — — — — 521 old.
Fábián Zoltán: Három kiáltás — 193 old.

ZRÍNYI

Csatári József: A spanyol barikádokon — — — — — — 211 old.

E SZÁM SZERZŐI

WIRTH ÁDÁM: a Társadalmi Szemle munkatársa; **NÉMETH KÁROLY:** az MSZMP K. B. Mezőgazdasági osztályának vezetője; **BALLAI LÁSZLÓ:** az Országos Tervhivatal munkatársa; **TIMÁR JÁNOS:** az Országos Tervhivatal osztályvezetője; **FUKÁSZ GYÖRGY:** a filozófiai tudományok kandidátusa, a Művelődésügyi Minisztérium megbízott osztályvezetője; **ESTI BÉLA, VUKOVICS ARNOLD:** a Művelődésügyi Minisztérium főelőadói; **VÉSZI BÉLA:** a filozófiai tudományok kandidátusa, az MSZMP KB. Pártfőiskolájának igazgatóhelyettese; **SZUHAY MIKLÓS:** a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságtörténeti tanszékének tudományos munkatársa

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

BENKE VALÉRIA (a szerkesztőbizottság vezetője), **FRISS ISTVÁN, HAY LÁSZLÓ, KOMJÁT IRÉN, LAKOS SÁNDOR, MOLNÁR ERIK, NEMES DEZSŐ, NÉMETH KÁROLY, ÓVÁRI MIKLÓS, SÍK ENDRE, SZECSŐDI LÁSZLÓ, SZIGETI JÓZSEF**

Digitized by Google

СОДЕРЖАНИЕ

Резолюция ЦК ВСРП о значении XXII-го съезда КПСС — — — — 1

Заявление тов-а Яноша Кадара в журнале «Коммунист» о значении XXII-го съезда КПСС
Ответ на важнейшие вопросы современности — — — — — 13

АДАМ ВИРТ: Победа ленинской линии XX-го съезда — — — 15

КАРОЙ НЕМЕТ: Развитие сельского хозяйства по второму пятилетнему плану — — — — — — — — — — — — — 35

ЛАСЛО БАЛЛАЙ—ЯНОШ ТИМАР: Проблемы обеспечения специалистами народного хозяйства — — — — — — — — 45

ДЬЕРДЬ ФУКАС—БЕЛА ЭШТИ—АРНОЛЬД ВУКОВИЧ: За улучшение преподавания марксизма—ленинизма в рамках реформа высших учебных заведений — — — — — — — — — — 62

Заявление Редакции журнала — — — — — — — — — — 80

К заявлению Редакции — — — — — — — — — — — 81

ИЗ ЖУРНАЛОВ БРАТСКИХ ПАРТИЙ

Политический, экономический и географический справочник о Западном Берлине (АЛФРЕД ЗИМ) — — — — — — — — 82

КОНСУЛЬТАЦИЯ

БЕЛА ВЕСИ: Развитие социалистической государственности в период развернутого строительства коммунизма — — — — — — — 97

ОБЗОР

Австронавтика и научное миропонимание — — — — — — — 110

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Т. Иван Беренд—Дьердь Ранки: Венгрия «в жизненном пространстве» фашистской Германии в 1933—1939 гг-ах (МИКЛОШ СУХАЙ) 122

Digitized by Google

INHALT

Beschluss der Sozialistischen Arbeiterpartei Ungarns über die Bedeutung des XXII. Parteitags der Kommunistischen Partei der Sowjetunion — — — — — — — — — — — — — — 1

Der XXII. Parteitag der Kommunistischen Partei der Sowjetunion beantwortete die wichtigsten Fragen unserer Zeit (Erklärung des Genossen János Kádár an die Redaktion der Zeitschrift Kommunist) — — — — — — — — — — — — — — 13

ÁDÁM WIRTH: Der Sieg der Leninschen Linie des XX. Parteitags 15

KÁROLY NÉMETH: Der Aufschwung unserer Landwirtschaft im zweiten Fünfjahrplan — — — — — — — — — — — — — 35

LÁSZLÓ BALLAI — JÁNOS TIMÁR: Die Probleme der Fachmannversorgung unserer Volkswirtschaft — — — — — — — — 45

GYÖRGY FUKÁSZ — BÉLA ESTI — ARNOLD VUKOVICS: Die Weiterentwicklung der Unterrichtung des Marxismus—Leninismus auf unseren Universitäten im Rahmen der Unterrichtsreform — 62

Die Erklärung der Redaktion — — — — — — — — — — — — 80

Die Stellungnahme des Genossen István Friss zur Erklärung der Redaktion — — — — — — — — — — — — — — — 81

AUS DEN ZEITSCHRIFTEN DER BRUDERPARTEIEN

West-Berlin — eine politische, wirtschaftliche und geographische Dokumentation (ALFRED ZIMM) — — — — — — — — 92

KONSULTATION

BÉLA VÉSZI: Die Entwicklung der sozialistischen Staatlichkeit in der Periode des Aufbaus des Kommunismus — — — — — 97

RUNDSCHAU

Weltraumfahrt und wissenschaftliches Weltbild — — — — — 110

BUCHBESPRECHUNGEN

Iván T. Berend — György Ránki: Ungarn im „Lebensraum" des faschistischen Deutschland 1933—1939. (MIKLÓS SZUHAY) — 122

Digitized by Google

SOMMAIRE

La résolution du Comité Central du Parti Socialiste Ouvrier Hongrois sur l'importance du XXIIe Congrès du Parti Communiste de l'U. R. S. S. — — — — — — — — — — — — — — — — 1

XXIIe Congrès du Parti Communiste de l'U. R. S. S. a répondu aux questions les plus importantes de notre époque. (Déclaration du camarade Kádár János à la rédaction de Communist) — — — — — — — — — — — — — — — — 13

ADÁM WIRTH: *Victoire de la ligne léniniste du XXe Congrès* — — 15

KÁROLY NÉMETH: *Nouveau développement de notre agriculture au cours du deuxième plan quinquennal* — — — — — — — 35

LÁSZLÓ BALLAI — JÁNOS TIMÁR: *La formation de spécialistes pour notre économie nationale* — — — — — — — — 45

GYÖRGY FUKÁSZ — BÉLA ESTI — ARNOLD VUKOVICS: *La développement progressif de l'enseignement marxiste—léniniste universitaire dans le cadre de la réforme de l'enseignement* — — 62

Déclaration de la rédaction — — — — — — — — — — — — 80

Prise de position du camarade István Friss à propos la déclaration de la rédaction — — — — — — — — — — — — — 81

DANS LES REVUES DES PARTIS FRÈRES

Information politique, économique et géographique sur Berlin-Ouest (ALFRED ZIMM) — — — — — — — — — — — — — 82

CONSULTATION

BÉLA VÉSZI: *Le développement de l'État socialiste pendant la période de construction du communisme* — — — — — — — — 97

REVUE

Voyage cosmique et vision scientifique d'anticipation — — — — 110

COMPTE RENDUS

T. Iván Berend — György Ránki: Hongrie, partie de „l'espace vital" de l'Allemagne fasciste de 1933 à 1939. (MIKLÓS SZUHAY) — 122

Digitized by Google

CONTENTS

Resolution of the Central Committee, Hungarian Socialist Worker's Party on the significance of the XXII Congress of the Communist Party of the Soviet Union — — — — — — — — — — 1

The XXII Congress of the Communist Party of the Soviet Union answered the most urgent questions of our age. (Statement of comrade János Kádár to the Editorial Board of the „Communist") — — — — — — — — — — — — — — 13

ÁDÁM WIRTH: Victory of the Leninist line of the XX. Congress — 15

KÁROLY NÉMETH: Agricultural upswing in the Second Five Year Plan — — — — — — — — — — — — — — — — — 35

LÁSZLÓ BALLAI and JÁNOS TIMÁR: Problems of providing specialists for our economy — — — — — — — — — — 45

GYÖRGY FUKÁSZ, BÉLA ESTI and ARNOLD VUKOVICS: Development of the instruction of Marxism—Leninism at the universities under the Educational Reform — — — — — — — — 62

Statement of the Editorial Board — — — — — — — — — — 80

Position taken by comrade István Friss concerning the statement of the Editorial Board — — — — — — — — — — — — 81

FROM THE PERIODICALS OF THE FRATERNAL PARTIES

Political, economical and geographical information on West Berlin (ALFRED ZIMM) — — — — — — — — — — — — — 82

CONSULTATION

BÉLA VÉSZI: Development of socialist statehood during the building of socialism — — — — — — — — — — — — — — 97

REVIEW

Space travel and scientific world outlook — — — — — — — — 11

BOOK REVIEWS

Iván T. Berend and György Ránki: Hungary in the „Lebensraum" of fascist Germany, 1933—1939. (MIKLÓS SZUHAY) — — — 11

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

PERIODICAL

THIS BOOK IS DUE ON THE LAST DATE
STAMPED BELOW

RENEWED BOOKS ARE SUBJECT TO
IMMEDIATE RECALL

Library, University of California, Davis
Series 458A

Digitized by Google

PERIODICAL

297751

Társadalmi szemle.

HX9
T3
v.16

LIBRARY
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
DAVIS

297751

Digitized by Google